

**TÜRKMENISTANYŇ YLYMLAR AKADEMIÝASY
MAGTYMGULY ADYNDAKY DIL WE EDEBIÝAT INSTITUTY**

**TÜRKMEN
D I L I N I Ň
SÖZLÜGI**

I

Aşgabat - 2010

K A S A M

EZIZ TÜRKMENISTAN – ATA

WATANYM,

GURBAN BOLSUN SAŇA BU JANYM-

-TENIM!

EGER-DE MEN SAŇA SÄHELÇE ŞEK

ÝETIRSEM,

GOÝ, MENIŇ ELIM GURASYN!

EGER-DE MEN SAŇA DIL ÝETIRSEM,

GOÝ, MENIŇ DILIM GURASYN!

EGER-DE MEN TÜRKMENISTAN

WATANYMA,

TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTINE

DÖNÜKLIK ETSEM,

GOÝ, MENIŇ ÖMRÜM KÜL BOLSUN!

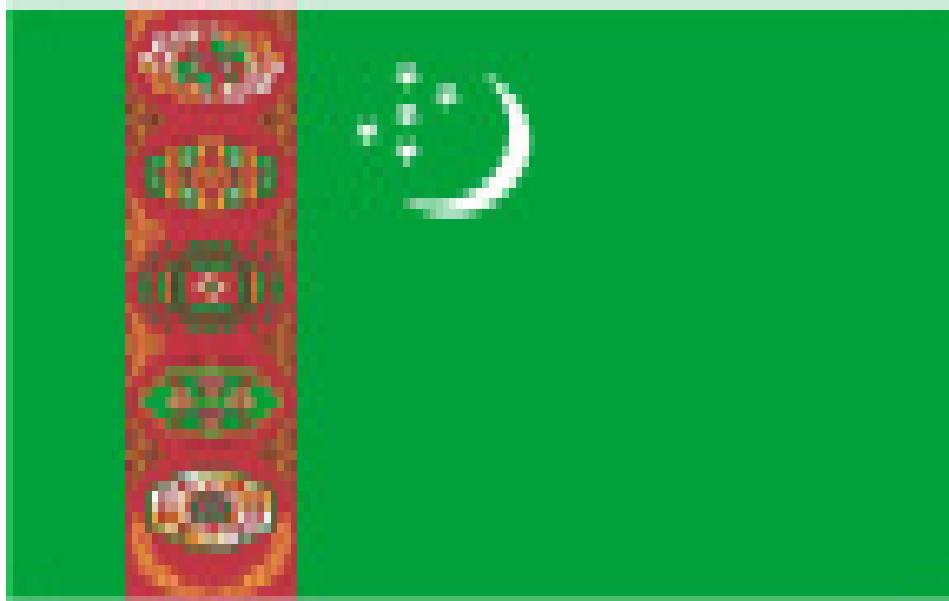

**TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
GURBANGULY BERDIMUHAMEDOW**

§

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SENASY

Janym gurban saňa, erkana ýurdum,
Mert pederleň ruhy bardyr köňülde,
Bitarap, Garaşsyz topragyň nurdur,
Baýdagyň belentdir dünýäň öňünde.

Gaytalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir biziň ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller döş gerip gorar şanymyz.

Gaytalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

SÖZLÜK HAKDA SÖZ

Ýurdumyzyň Baň Kanuny, Baýdagy, Tugrasy, Senasy ýaly, onuň döwlet dili-de döwlet mukaddeslikleriniň biridir. Şeýlelikde, döwletiň özbaşdaklygyny kesgitleýän döwlet nyşanlary bilen bir hatarda milli edebi dil hem şol döwletiň baş alamatlaryny ýüze çykarýar.

Garaşsyz, hemişelik Bitarap ýurdumyzyň Baň Kanunynda: "Türkmen dili Türkmenistanyň döwlet dilidir" diýlip kanuny suratda ykrar edildi. Bu gün türkmen dili durmuşyň ähli ugurlaryna ebedilik ornaşdyryldy. Türkmen halkynyň dünýäniň iň gadymy halklarynyň biri bolşy ýaly, onuň dili-de dünýä dilleriniň içinde iň gadymy dilleriň biridir.

Asyrlaryň dowamynda milletiň ähli babatlarda gazanan üstünliklerinde onuň diliniň tutýan orny örän uly bolupdyr.

Döwlet gurmagyň, döwleti edara etmegiň, raýatlar bilen düşünişip ýaşamagyň, beýleki ýurtlar bilen baryş-geliş etmegiň, ýurdy gületmegiň, halky baýlaşdymagyň açary öz ene dilimizde, onuň çuň manyly aňlatmalaryndadyr.

Biz diliň şeýle giň mümkinçilige eýedigine doly göz ýetirýäris, şonuň üçin hem dilimizi ösdürmäge, ony ähli inçelikleri, nepislikleri, gözelligi bilen halkymyza gaýtaryp bermäge girişdik. Bu ugurda eýýäm birnäçe işler amala aşyryldy. Önde ýene-de halk döredijiligimiziň, nusgawy edebiýatymyzyň, häzirki zaman türkmen ýazyjy-şahyrlarymyzyň eserleriniň diliniň, şol sanda umumy halk gepleşik diliniň dürdänelerini elekden geçirip, dilimiziň many aňladyjylyk ukybyny

hem-de arassalygyny gazanmak, şonuň esasynda häzirki zaman edebi dilimiziň sözlük düzümini has-da baýlaşdyrmak, nesillere ajaýyp dilimiziň baýlyklaryndan doly peýdalanmaga mümkinçilik döretmek ýaly ummasyz wezipeler dur. Şol wezipelere hötde gelmek üçin bize ilkinji nobatda türkmen diliniň düşündirişli sözlügi gerek.

Şeýle sözlük Türkmenistanyň Ylymlar akademiasynyn Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat institutynyň ylmy işgärleri tarapyndan taýýarlandy. Häzirki zaman türkmen dilinde ulanylyp ýörlen sözleri we durnukly söz düzümlerini öz içine alýan bu sözlük şeýle sözlüğe bolan isleglerimizi kanagatlandyrmalydyr. Ýurdumyzyň Garaşsyzlyk ýyllary içinde hem-de Täze Galkynyşlar eýýamynda dörän täze sözleriň, öňden bar bolan sözleriň soň dörän täze manylarynyň, türkmen diliniň umumy halk gepleşik dilinde ýörgünli bolan köp sanly sözleriň hem-de söz düzümleriniň türkmen edebi dilini baýlaşdyryp biler diýlip hasap edilenleri hem şu sözlüğe girizildi. Türkmen edebi diliniň häzirki ýagdaýyny düşündirişli sözlükde söhlelendirmeklik sözlük düzüş ýörelgeleriniň biri hökmünde saýlanyp alyndy.

Dildäki sözleriň aňladýan manylaryny, olaryň aýry-aýry ýagdaýlarda ulanylyşyny, sözleriň dürs ýazylyşyny hem-de dürs aýdylyşyny, gadymdan biziň döwürümize gelip ýeten we diliň milli aýratynlyklaryny özüne siňdiren durnukly aňlatmalary toplam, ylmy esasyda öwrenmeklik we olaryň hemmesini bir sözlügiň

işinde jemlemeklik örän möhüm işdir.

Sözlükçilik işinde sözleriň, söz düzümleriniň haýsy ýagdaýlarda ulanylýandygyny, nähili manylary aňladýandyklaryny ýüze çykarmaklyk her hili häsiýetdäki eserlerden, döwürleýin neşirlerden, halkyň janly gepleşik dilinden alnan mysallar bilen delillendirilmegini talap edýär.

Ylmy talaplara köp babatlarda laýyk gelýän şu sö-

zlük türkmen diliniň düşündirişli sözlükleriniň içinde iň ähmiýetlisi bolar we bu sözlükden peýdalanan adamlar milli medeniýetimiziň aýrylmaz bölegi bolup durýan türkmen edebi dilimiziň egsilmez söz baýlyklaryndan ýerlikli peýdalanyň bilerler diýip umyt edýärim.

Türkmenistanyň Prezidenti
GURBANGULY BERDIMUHAMEDOW

SÖZBAŞY

Täze Galkynyşlar we beýik özgertmeler zamanasy Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil we edebiyat institutynyň dilçi alymlarynyň önünde-de uly wezipeleri goýdy. Şeýle ýagdaýy nazarda tutup, institutymyzyň işgärleri elniňdäki türkmen diliniň iki tomluk düşündirişli sözlüginä döwrüň talabyna laýyklyk gellerlik derejede redaktirlenmäge çalyşdylar.

Bu sözlük görnüşü boýunça uly sözlüklere degişlidir. Ol häsiýeti boýunça kadalaşdyryjy sözlükleriň hataryna girýär. Sözlügiň sözlükligi diňe bir häzirki zaman türkmen diliniň sözlük goruny, Garaşsyzlyk we Täze Galkynyşlar zamanasynda dörän täze sözleri hem-de olaryň täze manylaryny öz içine almak bilen çäklenmýär, onda dürli görnüşli halk döredijilik eserlerimiziň, dessanlaryň, nusgawy şahyrlarymyzyň, häzirki zaman ýazyjy-şahyrlarymyzyň eserleriniň dilinde duş gelýän sözler hem mümkingadar öz şöhlelenmesini tapdy.

Hormatly Prezidentimiz Gurbanguly Berdimuhamedow türkmen diliniň arassalygyny saklamalydygymyz hakynda, ýazyjy-şahyrlaryň we beýleki döredijilik işgärleriniň diliniň baý bolmalydygy barada häli-şindi nygtap gelýär. Şeýle ýörelgäniň saýlanyp alynmagyna halkymyzyň milli bitewiligini jebisleşdirmek, edebi dilimiziň umumy halk dili bilen bolan aragatnaşygyny berkitmek, dilimiziň aňladyjylyk ukybyny artdyrmak, ondaky sözleriň many baýlygynyň üstüni ýetirmek zerurlygy itergi berýär.

Institutyň ylmy işgärleri döwrüň talaplaryna laýyklykda türkmen dilinde ulanylýan ýasama sözleriň,

sypat hem işlik derejeleriniň ön sözlüğe girizilmedik görmüşlerini, Garaşsyzlyk ýyllary içinde hem-de Täze Galkynyşlar eýýamynda ýörgünli ulanylyp ugran täze sözleri, täze manylary we ş.m. dil serişdelerini sözlüğe siňdirip, iki tomdan durýan "Türkmen diliniň sözlüginä" täze nusgasyny milli türkmen elipbiýinde çapa taýýarladylar.

Täze Galkynyşlar we beýik özgertmeler eýýamynda ýöredilýän adalatly dil syýasaty netijesinde dilimiziň sözlük düzümi türkmen diliniň içki serişdeleriniň hasabyna täze-täze sözler hem-de adalgalar bilen baýlaşdyryldy. Öňden ulanylyp ýörlen sözleriň biren-tegi bolsa täze-täze manylara, many öwürşinlerine eýe boldy. Öz nobatynda, sözlügi düzüjiler we redaktirläp neşire taýýarlanlar halkyň dil baýlygyna – dessanlara, nakyllara, aýdymlara, ertekilere, nusgawy edebiyata daýanyp degişli eserlerde ulanylan sözleri, galyberse-de, türkmen ýazyjy-şahyrlarynyň eserlerinden alnan saýlama sözleri şu sözlüğe siňdirdiler. Umuman, sözlügi çapa taýýarlaýjylar köp babatlarda sözlük düzmek işini redaktirlmek işi bilen utgaşdyryp alyp bardylar.

Elli müňe basalyk söz we durnukly söz düzümleri ýerleşdirilen düşündirişli sözlügi redaktirläp çapa taýýarlamak işi ýörite Düzgünnamanyň esasynda alnyp barylýdy. Sözlükde ýerleşdirilýän sözler milli elipbiýimiziň esasynda elipbiý tertibine salyndy, baş sözleriň haýsy söz toparyna degişlidigi görkezildi, sözleriň düşündirilişini has kämilleşdirmek maksady bilen bu işe täzeçe çemeleşildi, ýagny düşündirişniň beýany usulyna esaslanmaga çalyşyldy, sözleriň, söz

düzümleriniň ulanylyş aýratynlyklaryny delillendirmek üçin mysallaryň iň ygtybarlylary saýlanyp-seçildi. Sözlükde ilkinji gezek sözleriň dürs aýdylyşy görkezildi.

Sözlük taýýarlanan mahalynda bu ugurda ozal edilen işler hem gözden salynmady.

Sözleriň ulanylyş ýagdaýyny görkezýän mysallary toplamak işinde sözlükçilere institutyň köp sanly işgärleri uly kömek berdiler.

Sözlügi baýlaşdyrmakda ýerlerden iberilen hatlaryň, teklipleriň hem uly goldaw bolandygyny aýdasymyz gelýär.

Wagtyň geçmegi bilen her bir diliň sözlük düzüminde belli bir derejede özgerişlikleriň bolmagy tebigy hadysadyr. Şoňa görä-de, edebi diliň dolanyşygynda bar bolan, şeýle hem edebi diliň dolanyşygyna ornaşyp ýetişmedik sözleriň käbiriniň sözlükde özbaşdak sözlük makalasy görnüşinde ýerleşdirilmedik bolmagy mümkin. Olar ýaly säwlikler üçin okyjylarymyzdan oňünden ötünç soraparys. Sözlük baradaky pikirleriňizi, teklipleriňizi şu salgy boýunça ibermegiňizi haýyş edýäris: 744000, Aşgabat şäheri, Bitarap Türkmenistan köçesi, 15-nji jaý.

**Magtymguly adyndaky
Dil we edebiýat instituty.**

SÖZLÜĞİN GURLUŞY BARADA

1. Sözlüğe ilkinji nobatda häzirki zaman türkmen edebi dilinde ulanylýan sözler we durnukly söz düzümleri girizildi. Şunuň bilen bir hatarda gadymy ýazuw ýadygärliklerinde, halk döredijiliginde, nusgawy edebiyatda, häzirki zaman türkmen ýazyjy şahyrlarynyň eserlerinde, umumy halk gepleşik dilinde ulanylan ýa-da ulanylyp ýörlen sözleriň hem ep-eslisi sözlük makalasy hökmünde berildi. Sözlüğe girizilen mysallar çeper edebiyatdan, halk döredijiliginden, döwürleýin metbugatdan, janly halk gepleşik dilinden toplandy. Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň Magtymguly adyndaky Dil we edebiyat institutynyň sözlük hazynasynda toplanan mysallar döbe öwürülen söz ulanylyşy kesgitlemek işinde sözlük düzüjilere ugrukdyryjy çeşme bolup hyzmat etdi.

2. Sözlükde baş söz edilip alnan sözler elipbiý tertibinde ýerleşdirildi.

3. Sözleriň hemme söz toparlaryna deňişli bolanlary (*atlar, çalyşmalar, sypatlar, sanlar, işlikler, hallar, sözsoňular, baglaýjylar, ümlükler, ses we şekil aňladýan sözler*) aýratyn sözlük makalasy edilip berilýär.

4. Atlaryň hemmesi baş düşümde alynýar. Olaryň asyl sözden bolanlary bilen bir hatarda ýasama atlar hem baş söz hökmünde sözlüğe girizildi.

5. Halk atlarynyň has giňden ýaýranlary hem sözlükde baş söz hökmünde berilýär. Olar ilki birlik sanda alnyp, yz ýanyndan *ser*: diýen bellik goýulmak arkaly onuň köplük sandaky görnüşine salgylanyldy. Mysal üçin:

ARAP, *at. 1. ser. Araplar. 2. Oglana dakylýan at. ARAPLAR*, *at. ...*

Ýer-ýurt, adam atlary baş söz hökmünde görkezilmeýär. Ýöne baş söz edilip berlen söz ýer-ýurt, adam ady bilen gabat gelen halatynda olar baş sözün soňky manylary hökmünde arap sany bilen belgilenip berilýär. Mysal üçin:

AKJA [a:kja] *I, syp. 1. Akdan göze ýakymly (gowy*

görülyän hem kiçijik zat hakynda). Akja gül. Akja owlak. Akja köýnek. 2. Adam ady.

6. Sypatlaryň düýp derejesi bilen bir hatarda, mümkin boldugyça, olaryň hemme derejeleri hem alynýar. Mysal üçin: *gap-gara, göm-gök, dym-gyzyl* we ş. m. (artyklyk derejesi); *agymtyl, garamtyl, goňrumtyl, sarymtyl; ajymtyk, süýjümtik, turşumtyk* we ş. m. (kemlik derejesi); *ajyrak, süýjüräk, duzlurak, ulurak, dogumlyrak* we ş. m. (deňeşdirme derejesi); *akja, gara-raja* we ş. m. (söýgülik - kiçilik derejesi). Mysal üçin:

AGRAK [a:ğyra:k], *syp. Çala ak öwüsýän, agymtyl.*

7. Çalyşmalaryň hemme görnüşleri sözlük makalasy edilip berilýär. Olaryň *o* ýaly gepleşik dilinde gabat gelyän görnüşi hem sözlükde baş söz hökmünde berlip, edebi dildäki taýyna salgylanma ýoly bilen ýerleşdirilýär. Mysal üçin:

O, *çal., gepl. d., ser. Ol.*

8. Baş söz *kön.s.* diýen bellik bilen berlende *ser*: belligi ulanylman, ol häzirki zaman edebi dildäki taýy görkezilip düşündirilýär. Mysal üçin:

UŞBU, *kön.s. "Bu", "şu" kimin görkezme çalyşmasy. Gul Hoja Ahmet Ýasawynyň uşbu sözi, Ajap ernes bakyp birden görer gözi* (Hoja Ahmet Ýasawy).

Sözlükde *kön.s.* belligi bilen berilýän käbir baş sözler gadymy türkmen sözleri hasap edilip, beýlekilere täze döran sözler diýip düşünmek bolmaz. Häzirki edebi dilimiziň sözlük hazynasyna ymykly ornaşan sözleriň (*el, gol, ayak, göz, gulak, yer, suw, ot* we ş. m.) aglaba bölegi dilimizde münlerçe ýyllar bäri ulanylyp gelinýän sözlerdir. Olar häzir hem biziň söz baýlygymyzyň esasyny düzýär. Şonuň üçin, oň dilde ulanylyp, diňe şu günki günde seýrek duşýan sözleri *kön.s.* diýen bellik arkaly ýörgünli ulanylyp ýörlen sözlerden tapawutlandyrmagy maksada laýyk hasapladyk.

9. Sözlükde işlikler işligiň nämälim şekili görnüşinde berilýär. Mysal üçin: *okamak, ýazmak, barmak, gelmek, gürleşmek, derdinmek, derdinişmek, ýygysmak, gül-*

dürmek, aglatmak, diňdirmek we ş. m.

10. Aslynda iki sany sözden ybarat bolup, soňra ses özgermesi netijesinde bir söze öwrülüp giden goşma işlikler hem baş söz hökmünde ýerleşdirilýär. Mysal üçin:

ÄBERMEK [ävermek], *isl.* 1. Birine bir zady alyp bermek. *Suw äbermek.* 2. Bir zady biri üçin satyn alyp bermek. *Köwüş äbermek.* 3. Öňünde goýmak; öňüne alyp bermek. *Çaý äbermek. Nahar äbermek.*

ÄKITMEK, *isl.* 1. Bir zady ýa birini ýanyň bilen alyp gitmek, ýanyň bilen alyp barmak. 2. Ugrukdyrmak, alyp gitmek.

11. Sözlükde *dyrmamak* we *dyrmalamak*; *dörjemek* we *dörjelemek* kimin sözleriň many tapawudy bar bolansoň, olar aýry-aýrylykda berilýär we sözlük makalasynda olaryň many tapawutlary şöhlelendirilýär.

Öýermek/öýlendirmek, ýakmak/ýandyrmak ýaly bir kökden ýasalan sözleriň ikisi-de özbaşdak görnüşde sözlüğe girizilýär, olar manydaş ýa-da ýakyn manyly bolansoň, sözüň beýan ediş ýoly bilen berlen düşündirişden soň otur goýlup, manydaş sözi ýazylýar. Mysal üçin:

DÖRJE MEK [dö:rjömök], *isl.* 1. Dörüp garyşdyrmak, dörüp eýläk-beýläk agdarmak, gorjamak. 2. Yer we ş. m. dyrmamak, gorjamak. 3. Bir zadyň içini dörüp gözlemek, agtarmak. 4. *göç. m., ser: Dörjelemek* 4.

DÖRJELEMEK [dö:rjölömök], *isl.* 1. Yzygiderli dörüp, gorjap durmak. 2. Ýeri we ş. m. dyrmalamak, gorjalamak. 3. Bir zady tapmak maksady bilen agtarmak, döküşdirmek. 4. *göç. m.* Gözläp, agtaryp tapjak bolup azar bermek, gorjalamak.

12. İşligiň nämälim şekiliniň ýokluk galypyny hasyl edýän goşulmalar goşulyp gelen işlikler hem özboluşlylygy bilen tapawutlanýandygy we adyň hyzmatyny ýerine ýetirip bilýändigini üçin sözlüğe girizilýär. Mysal üçin:

OKAMAZLYK [okomozluk], *isl.* Okamagy ýerine ýetirmezlik, okaman durmak, okaman oturmak.

13. Türkmen dilinde käbir sözler özbaşdak ulanylman, diňe kömekçi işligiň esasy sözi bolup gelýär hem-de kömekçi işlik bilen birlikde belli bir manyny aňladýar. Şolar ýaly sözler baş söz edilip berilýär we yzyndan iki nokat (:) goýlup, soňra kömekçi işlik bilen bilelikde getirilýär. Mysal üçin:

SEM: sem bolmak sesiňi kesmek, sesiňi goýmak. *Şemhal sesi köp çykdy, şondan soň agamyň sesi sem boldy* ("Görogly").

LAK-LUK: lak-luk atmak (etmek, ýuwutmak) nebsewürlik bilen çalt iýmek, hapyr-hupur etmek, şol durşuna ýuwutmak. – *Şonça salam bermedik bolsaň, seni lak-luk atardym – diýipdir* ("Türkmen halk ertekileri").

14. İşlik derejeleri hem sözlükde baş söz hökmünde şöhlelendirilýär. Mysal üçin:

ÝAZDYRMAK [ýazzyrmak] **I**, *isl.* 1. Ýazmak

işini başga birine etdirmek. 2. Ýazmaga mümkinçilik bermek.

ALYNMAK, *isl.* 1. Özüň üçin almak. *Ol özüne köýnek, köwüş alyndy.* 2. Eliň bilen tutulmak, gysymyňa gysylmak. *Berlen zat alynsa gowy.* 3. Satlyga çykarylman zat geçmek, ýerlenmek. *Dükana gelen kitaplar derrew alyndy.* 4. Mahrum edilmek (adamyň elindäki, eýeçiligindäki zatlar hakynda). 5. Eýelenmek, öz hataryňa geçirilmek. 6. *göç. m.* Eýe bolunmak, mynasyp bolunmak. 7. Syrylmak, aýrylmak (saç-sakgal hakynda). *Saç-sakgal wagtynda alynsa ýagşy.*

15. İş atlarynyň köplenç halatda, düýp işliklerden ýasalanlary alynýar. Mysal üçin:

ALMA II, *iş ady.* Almak ýagdaýy, işi.

ALMAKLYK, *iş ady.* Almak ýagdaýy.

ALYŞ, *iş ady.* Almak ýagdaýy.

Dereje ýasaýjy goşulmalary kabul eden işliklerden, iş atlaryndan täze manyly söz ýasalan ýagdaýynda olar hem sözlüğe girizilýär. Mysal üçin:

GALKYNYŞ, 1. *iş ady.* Galkynmak ýagdaýy. 2. *at.* Ýokary göteriliş, ösmek arkaly güýçli derejede ýokary galyş.

OTURTMA [oturtmo], 1. *iş ady.* Oturtmak ýagdaýy. 2. *syp.* Düýbi oturdylyp ekilen. *Oturtma sogan.*

16. Sözlükde hemme söz toparlaryna degişli sözlerde edilişi ýaly, asyl, ýasama, goşma we tirkeş hallar baş söz edilip berilýär. Mysal üçin:

AGŞAMARA [ağşama:ra], *hal.* Günün ýaşan wagty, iňrik garalan wagty, garaňky gatlyşan wagty; giçlik, agşamlyk.

17. Käbir ýagdaýda bir düýp sözden ýasalan hal bilen ada gabat gelmek bolýar. Mysal üçin: hal sözleri *günortan, öýlän, ikindin, ýassyn*; atlar - *günorta, öýle, ikindi, ýassy*. Olar sözlükde aýry sözlük makalalary görnüşinde tapawutlandyryp berilýär.

18. Kömekçi sözler hem özbaşdak sözlük makalasy hökmünde ýerleşdirilýär. Ýöňkeme we wagt-orun düşümiň goşulmalaryny kabul eden sözsoňular hem sözlükde baş söz görnüşinde alynýar. Mysal üçin: *babatynda, barasynda, barada, dogrusynda, hakda, hakynda* we ş. m.

19. Ümlükler hem baş söz görnüşinde ýerleşdirilýär. Mysal üçin:

WIÝ, *üml.* 1. Bir zat ýatdan çykan ýagdaýynda aýdylýar. 2. Geň, haýran galynanda aýdylýar. *Wiý, ynha, oglumyzam geläýdi!*

WÄK [wä:k], *üml.* Bedeniň bir ýeri agyrdylanda, tiken çümende we ş. m. ýagdaýlarda aýdylýar.

GURRUÝT, *üml.* Dowarlar suwa ýakylanda aýdylýar.

MOH-MOH, *üml.* Düýe ýanyňa çagyrylanda aýdylýar.

20. Sözlükde *tarp, gürp* ýaly ses we şekil aňladyp gelýän sözler hem baş söz görnüşinde berilýär. Olaryň

tirkeşip gelýän görnüşleri *tarp-tarp, gürp-gürp, güpür-güpür* we ş. m. hem alynýar.

21. Tirkeş sözleriň hemme görnüşleri sözlükde baş söz edilip berilýär we mümkin boldugyça mysallar bilen üpjün edilýär. *Beýik-beýik, gyzył-gyzył* ýaly tirkeşdirilip ýazylan sözler täsir ediji we köp gezek gaýtalanmagy aňladýan manyly bolansoň, tirkeş söz hökmünde baş söz edilip berilýär. Mysal üçin:

GYZYL-GYZYL [gyzył-ğyzył], Gyzaryşyp duran, gyzaryşyp görünýän... (köp zadyň reňki hakynda). *Gyzył-gyzył horazlar, Harmandadyr, ýar-ýar!* (Toý aýdymy).

22. Sözlük makalasynyň düzülişi hakynda.

Baş söz edilip alynýan sözleriň jemi sözlügiň sözlükligini hasyl edýär. Sözlügiň sözlük makalasy aşadaky ýaly tertipde düzülýär: Sözlükde baş söz gara harplar bilen ýazylyar. Göni gyraňly ýaýyň içinde [...] sözleriň dürs aýdylyşy görkezilýär

a) Sözüň manysyna täsir edýän uzynlyk belgisi [:] arkaly aňladyldy. Mysal üçin:

AT [a:t]...

OT [o:t] we ş. m.

b) *Abadan, abat, oba* ýaly sözlerde gabat gelýän *b* harpy edebi aýdylyşyň düzgünlerine laýyklykda ýasy ysgalaňly süýkeş çekimsiz hökmünde [v] belgisi arkaly şöhlendirilýär. Mysal üçin:

ABADAN [avada:n]...

ABAT [a:va:t] we ş. m.

ç) *Aga, agaç, dag, ýag* ýaly sözlerdäki *g* harpynyň süýkeş aýdylyşy [ğ] belgisi bilen berilýär. Mysal üçin:

AGA [a:ğa]...

AGAÇ [ağaç]...

DAG [da:ğ] we ş. m.

Sözleriň dogry aýdylyşynyň transkripsiya ýazgysyny elipbiýdäki harplar bilen görkezmek mümkinçiligi çäkli bolýar, şoňa görä-de, beýleki dillerde edilişi ýaly, şu sözlükde hem [v], [ğ] kimin şertli belgileri sözüň aýry-áýry orunlarynda süýkeş aýdylyan sesleri aňlatmak üçin ulanmagy maksada laýyk tapdyk.

d) Sözlükde dürs aýdylyşa mahsus bolan esasy zatlaryň biri, ýagny dodak çekimlileriň sazlaşygy hem ýörite şöhlendirilýär. Mysal üçin:

OGLAN [oğlon]...

DOGAN [doğon]...

DOGONLYK [doğonluk]...

GÖRNÜKLI [görnüklü] we ş. m.

e) *Oňyn, ýogyn* ýaly ikinji bognundaky çekimlisi uzyn aýdylyan sözlerde uzynlyk iki nokat - [:] bilen görkezilmän, [uý] ses düzümi bilen berilýär. Mysal üçin:

OŇYN [oňuýn]...

UZYN [uzuýn]...

ÝOGYN [ýoğuýn] we ş. m.

ä) *Uly, gudratly* ýaly sözleriň soňundaky çekim-

liler aýdylyşda doly suratda dodaklanmaýandygy üçin dodak çekimlileriniň sazlaşygynyň düzgünlerine eýerdilmedi. Mysal üçin:

ULY ...

GUDRATLY [gudurotly] we ş. m.

f) Sözlükde edebi aýdylyşyň düzgünlerine laýyklykda çekimsizleriň sazlaşygy, ýagny *ld, nd, sd, ts, çç, şç, çl, nb* ýaly bile gelýän çekimsizleriň biri-birine meňzeleşip, [ll], [nn], [ss], [şl], [nm] aýdylyşy alynýar. Mysal üçin:

BALDAK [ballak]...

ÝANDAK [ýannak]...

IŞCI [işçi]...

SACLY [saşly]...

GÜNBATAR [günmatar] we ş. m.

Baş sözden soň dilçilige degişli we şol sözüň ulanylyş gerimi bilen bagly sözler getirilip, olaryň käbiri gysgaldylan ýa-da şertli gysgaltmalar bilen belgilenýär. Mysal üçin: *at, syp., hal, kön.s., gepl. d.* we ş. m. (Bular barada "Şertli gysgaltmalara" serediň). Soňra baş söze düşündiriş berilýär. Düşündirişden soň ol sözüň ulanylyşyny delillendirmek üçin mysallar getirilýär.

Köp manyly sözleriň manylarynyň her biri arap sanlary bilen belgilenýär. Mysal üçin:

DYKMAK, *işl. 1.* Ýerleşikli, basyp, dykalap gaba salmak. **2.** Dyky we ş. m. bilen bir zadyň agzyny, deşigini berk baglamak, ýapmak, dykylamak. **3.** Güýç bilen iterip salmak, girizmek. **4. gepl. d.** Nebsewürlik bilen iymek.

Göçme manyly durnukly aňlatmalar, agyzdan-agza geçip gelýän durnukly söz düzümleri sözlükde rombdan (◊) soň, köplenç, birinji sözi boýunça ýerleşdirilýär. Mysal üçin:

DÜÝP, *at. ...*

◊ **Düýbi düz** soňy gowy, ahyry oňat, ahyry gowy. **Düýbünü deşmek** hemmesini alyp tüketmek, iýip gutarmak. **Düýbünü tutmak** esaslandyrmak, esasyny goýmak.

23. Omonimdeş sözleriň berlişi hakynda.

Omonimler bir söz toparyna ýa-da aýry-áýry söz toparyna degişli bolýar.

1) bir söz toparyndan bolan omonimleriň manylarynda ýekeje-de meňzeş alamat bolmadyk ýagdaýynda ýazylyşy hem aýdylyşy bir meňzeş, emma manylary tapawutly sesdeş sözler hökmünde berilýär. Mysal üçin:

GAZ [ga:z] **I**, *at.* Ördekler maşgalasyndan suwda ýüzýän uzyn boýunly ýabany ýa-da eldeki uly guş. *Ýaşylbaş sonalar, gazlar garkyldar, Haly harap düşer köli bolmasa* (Magtymguly).

GAZ [ga:z] **II**, *at. 1.* Giňişlige endigan ýaýramaga ukyply, belli bir görnüşi bolmadyk fiziki jisim. **2.** Ýyladyş, ýşyklandyryş we ş. m. üçin niýetlenen gazpisint, bugpisint ýangyçlaryň umumy ady.

2) aýry-aýry söz toparlaryndan bolan omonimleriň jübütleriniň öz aralarynda meňzeş many alamatlary bolup-da biler, bolman-da biler, çünki olaryň aýry söz toparlaryna degişlidiginiň özi olaryň başga-başga sözlendigini subut edýär. Mysal üçin:

GYZYL I, *syp.* 1. Gan reňkine çalymdaş reňkli, gymyzy. 2. Oglana dakylýan at.

GYZYL II, *at.* 1. Sozulagan we süýlegen sary reňkli gymmatbaha metal, altyn, tylla, himiki element. 2. Şeýle metaldan bejerilen önüm, altyn zatlar, bezegler. *Gyzyl sagat.* 3. *göç. m.* Mertebesi, hümmeti, hili, häsiýeti bilen tapawutlanýan, örän gowy, gymmatly.

GYZYL III, *at.* Harman atylyp, arassalanan bugdaýyň üýşmegi.

Şekildeş sözler meňzeş ýazylsalar-da, aýdylyşlary biri-birinden tapawutly bolansoň, omonimdeş sözler ýaly berilmeýär.

3) köp manyly sözi omonimdeş sözler bilen gatyşdyrmaly däldir, sebäbi ol sözlerde manylaryň arasynda meňzeş many alamatlary bolýar.

24. Sözlükde türkmen diliniň baý çeper aňlatmalary giňden peýdalanylýar. Sözlük häzirki zaman türkmen edebi dilinde ulanylýan durnukly söz düzümleriniň özi içine alýar. Sözlükde rombdan soň getirilýän durnukly aňlatmalar özara elipbiý tertibinde berilýär.

Durnukly söz düzümleri, köplenç, ony hasyl edýän sözleriň birinjisine görä ýerleşdirilýär.

AGYZ ...

♦ **Agzy aşa ýetmek** ýaşayyş derejesi, güzerany oňatlaşmak, maddy taýdan üpjün bolmak, mätäçlikden çykmak.

Rombdan soň berilýän aňlatmalaryň göni manysy köplenç halatda berilmeýär, diňe göçme manylary alynýar. Aňlatma köp manyly bolanda, onuň her bir manysynyň öňünden ýaý bilen arap sanlary goýulýar, soň düşündiriş we mysallar ýerleşdirilýär. Mysal üçin:

ÝER ...

♦ **Ýere girmek 1)** ýitirim bolmak, gizlenmek; **2)** gaty utanmak, uýalmak.

Nakyllar we atalar sözi rombdan soň däl-de, baş sözün degişli manysyndan soň mysal hökmünde getirilýär.

25. Mysallaryň berilişi hakynda.

Mysallar nusgawy edebiýatyň wekilleriniň, häzirki zaman türkmen ýazyjy-şahyrlarynyň eserlerinden alnan ýagdaýynda ýygynyndynyň, eseriň ady getirilmän, diňe şahyryň ady görkezilmek bilen çäklenildi.

Halk döredijiliginden alnan mysallaryň halk döredijiliginiň haýsy görnüşine degişlidigi ýaý içinde görkezildi. Dessanlar babatda aýdylanda bolsa diňe olaryň atlary görkezildi.

ŞERTLI GYSGALTMALAR

alkyş s. - alkyş sözi
anat. - anatomiýa degişli adalga
asman j. - asman jisimleri
bagl. - baglaýjy
balykç. - balykçylyga degişli sözler
b.e. - biziň eýýamymyz
çal. - çalyşma
d. ý. - demir ýol adalgasy
deňizç. - deňizçilik adalgasy
derm. - dermançylyk adalgasy
dil b. - dil bilimi adalgasy
dipl. - diplomatik adalga
dokm. - dokmaçylyk adalgasy
durm. - durmuş ýagdaýy bilen bagly söz
däp-dess. - däp-dessura degişli söz
edeb. - edebiýat adalgasy
ekeran. - ekerançylyk
fiz. - fizika degişli adalga
ga - gektar
geogr. - geografiýa adalgasy
geol. - geologiýa
gepl. d. - gepleşik dili
göd. s. - gödek söz
göç. m. - göçme many
giriş s. - giriş sözi
gurl. - gurluşyk adalgasy
haýwanat d. - haýwanat dünýäsine degişli sözler
harb. - harby adalga
hasap. - hasap işlerine degişli söz
him. - himiýa adalgasy
hukuk - hukuk adalgasy
işl. - işlik
kg - kilogram
k.d. - kitap dili
köm. s. - kömekçi söz

kön. s. - könelişen söz
küşt. - küştçilik adalgasy
l - litr
lukmanç. - lukmançylyk
m - metr
maliýe - maliýe işlerine degişli adalga
maldarç. - maldarçylyk
mat. - matematika adalgasy
min. - mineral
mukd. s. - mukdar san
oba h. - oba hojalygyna degişli söz
own. b. - ownuk bölek
ös. - ösümlik dünýäsine degişli adalga
pels. - pelsepä degişli adalga
s. - sahypa
sazç. - sazçylyk adalgasy
senetç. - senetçilige degişli söz
ser. - serediň
sözs. k. - sözsoňy kömekçi
sport. - sport adalgasy
s. ş. aňl. söz - ses we şekil aňladýan söz.
sung. - sungat adalgasy
syp. - sypat
syýas. - syýasy adalga
şahyr. - şahyrana söz
t. - tom
taryh. - taryhy söz
teatr - teatr adalgasy
teh. - tehnika degişli söz
tik. - tikinçilik
ugrukd. - ugrukdyryjy söz
üml. - ümlük
we b. - we başgalar

TÜRKMEN MILLI ELIPBIÝI

T/Nb	Hasmaçasy	Ady	Yazmaçasy
1.	A a	a	A a
2.	B b	be	B b
3.	Ç ç	çe	Ç ç
4.	D d	de	D d
5.	E e	e	E e
6.	Ä ä	ä	Ä ä
7.	F f	fe	F f
8.	G g	ge	G g
9.	H h	he	H h
10.	I i	i	I i
11.	J j	je	J j
12.	Ž ž	že	Ž ž
13.	K k	ka	K k
14.	L l	el	L l
15.	M m	em	M m
16.	N n	en	N n
17.	Ň ñ	eň	Ň ñ
18.	O o	o	O o
19.	Ö ö	ö	Ö ö
20.	P p	pe	P p
21.	R r	er	R r
22.	S s	es	S s
23.	Ş ş	şe	Ş ş
24.	T t	te	T t
25.	U u	u	U u
26.	Ü ü	ü	Ü ü
27.	W w	wę	W w
28.	Y y	y	Y y
29.	Ý ý	ýę	Ý ý
30.	Z z	ze	Z z

A [a:] **I**, Türkmen milli elipbiýiniň birinji harpy we onuň ady.

A [a:] **II**, Goşulyp gelýän sözünüň nygtalýandygyny görkezmek üçin ulanylýan ownuk bölek. *Ýog-a, Köse, ol aýdýanyň-a bolmaz, derrew atlan!* ("Görogly").

A **I**, Birine ýüzlenilende, köplenç, aýal-gyzlar tarapyndan ulanylýan ümlük. *A gyz, joralaryňa garaşaweri!*

A **II**, *gepl. d.* Garşylykly many aňladyp gelýän baglaýjy. *Sen meniň kimdigimi myhmana tanatdyň, a myhmanyň kimdigini maňa tanatmadyň* (B. Kerbabaýew).

AB [a:p], *at, k. d.* Suw. *Ab kibi rowan gelur, Ýaş kibi dowan gider* (Nesimi). *İçmegil, beýhuda aby, Yşkyň meýinden gana sen* (Talyby). *Ne derýadyr, ne ummandyr, ne abdyr? Katrasyndan içe bilmen, bu nedir?* ("Nejep oglan").

ABA [ava], *at. 1. ýerli g.* Ata, kaka. *Aljyran aýal ärine aba diýer* (Nakyl). **2.** Oglana dakylýan at.

ABADAN [avada:n], *syp. 1.* Hemme zat ýerbe-ýer, tertipli, gurnalan. *Abadan ýurt. Narynjy, turunjy, leýmun, almalar, Bir abadan jaýa duşdum, ýaranlar* (Magtymguly). **2.** Abat. *—Öýüňde abadan zat galmandyr, çäýnek-käseler moý açan ýa jüründigi döwlen, jamlaryň erňegi ýemrik-ýemrik. 3. göç. m.* Dawa-jenjelsiz, urusşyz, asuda, parahat, dynçlyk. *Ülkämiz abadan bolsa ýanadan, Altyn-kümüş berer öňküden beter* (B. Kerbabaýew). **4.** Gyza dakylýan at. **5.** Ahal welaýatynda bir şäher.

ABADANÇYLYK [avada:nçylyk], *at. 1.* Ýerbe-ýer ediş, düzgün-tetibe salyş, abadanlaşdyryş. *Abadançylyk işleri. 2.* Parahatlyk, asudalyk, dynçlyk. *Hemmäniň gije-gündiz edýän pikiri-de abadançylykdyr* (B. Seýtäkow). **3.** Saglyk-amanlyk, gurgunçylyk, başybitinlik. *Hemme uly-kiçi abadançylykmydyr?* (B. Kerbabaýew). **4.** Oňlulyk, gowulyk. *Henize çenli adamçylygyň, abadançylygyň gyrasynda görünmeýän Jepbara meňzeş adamlardan onuň tamasy şeýledi* (B. Kerbabaýew).

ABADANLAŞDYRMA [avada:nlaşdyrma], *iş ady.* Abadanlaşdyrmak ýagdaýy.

ABADANLAŞDYRMAK [avada:nlaşdyrmak], *işl.* Abadan etmek, tertibe salmak, timar bermek, ýerbe-ýer etmek. *Obany abadanlaşdyrmakda bu zähmetsöýer adamlar uly işler bitirdi* ("Edebiýat we sungat").

ABADANLAŞDYRMAKLYK [avada:nlaşdyrmaklyk], *iş ady.* Abadanlaşdyrmak ýagdaýy.

ABADANLAŞDYRMAZLYK [avada:nlaşdyrmazlyk], *işl.* Abadanlaşdyrmak işini ýerine ýetirmezlik.

A B A D A N L A Ş D Y R Y L M A K [avada:nlaşdyrylmak], *işl.* Abadan edilmek, tertibe salynmak, ýerbe-ýer edilmek. *Abadanlaşdyrylan ýaşajyş jaýy.*

ABADANLAŞDYRYŞ [avada:nlaşdyryş], *iş ady.* Abadanlaşdyrmak ýagdaýy.

ABADANLAŞMA [avada:nlaşma], *iş ady.* Abadanlaşmak ýagdaýy.

ABADANLAŞMAK [avada:nlaşmak], *işl.* **1.** Abadan görnüşe girmek, abadan bolmak. *Oba-şäherlerimiz ýyl-ýyldan abadanlaşýar. 2.* Rahatlyk, dynçlyk aralaşmak, asudalyk bolmak. *Dünýäler abadanlaşdy, güzeran ýenilleşip başlady* (T. Gurbanow).

ABADANLAŞMAKLYK [avada:nlaşmaklyk], *iş ady.* Abadanlaşmak ýagdaýy.

ABADANLAŞMAZLYK [avada:nlaşmazlyk], *işl.* Abadan bolmazlyk.

ABADANLAŞYBERMEK [avada:nlaşyvermek], *işl.* Abadan bolup başlamak.

ABADANLAŞYŞ [avada:nlaşyş], *iş ady.* Abadanlaşmak ýagdaýy.

ABADANLYK [avada:nlyk], *at, ser: Abadançylyk.* *Halkymyz abadanlyk ýoluny saýlap aldy.*

ABADRAK [a:va:dyra:k], *syp.* Azda-kände abat.

ABANDYRMAK [a:vannyrmak], *işl. 1.* Abanmagyna ýol bermek. *Birini üstüne abandyrmak. 2.* Abanyp durar ýaly etmek, abanyp durmaga mejbur etmek.

ABANMA [a:vanma], *iş ady.* Abanmak ýagdaýy.

mek, satanyňy giňräk açyp ýöremek. *Şatyr beg aýaklanmadyk köşek ýaly, abşanaklap, onuň yzyndan ylgady* (G. Kulyýew).

ABŞANAKLAMAKLYK [avşanaklamaklyk], *iş ady*. Abşanaklamak ýagdaýy.

ABŞANAKLAMAZLYK [avşanaklamazlyk], *işl.* Abşanaklamak hereketini etmezlik.

ABŞANAKLAŞMAK [avşanaklaşmak], *işl.* Birnäçe bolup abşanaklap ýöremek.

ABŞANAKLAÝYŞ [avşanalaýyş], *iş ady*. Abşanaklamak ýagdaýy.

ABŞARMA [avşarma], *iş ady*. Abşarmak ýagdaýy.

ABŞARMAK [avşarmak], *işl.* Aýaklaryň arasyny giň açyp durmak. *Ýaňyrak botlan düýe köşegini ysyrغانyp abşaryp dur* (B. Kerbabaýew).

ABŞARMAKLYK [avşarmaklyk], *iş ady*. Abşarmak ýagdaýy.

ABŞARTMAK [avşartmaklyk], *işl.* Aýaklaryň arasyny giňden açyp goýmak.

ABŞARYLMAK [avşarylmak], *işl.* Abşaryp duran ýagdaýda bolmak. *Başlygyny nazary özüne düşende, ammarçy oturgyjyna sygman abşarylyp oturan ýerinden söze goşuldy* (G. Gurbansähedow).

ABŞARYŞ [avşaryş], *iş ady*. Abşarmak ýagdaýy.

ABŞARYŞMAK [avşaryşmak], *işl.* Köp bolup, köpçülikleýin abşarmak.

ABTAP [a:pta:p], *at, k.d.* Gün düşüp duran ýer, güneý, güneş. *Äleme dessan edip, abtaba serdi meni* (Magtymguly).

ABUNA [abu: no], *at.* Gündelik, döwürleýin neşirlere ýazylyşyk.

♦ **Abuna ýazylmak** gündelik metbugata ýazylmak. *Sizde abuna ýazylmak işi nähili alnyp barylýar?*

ABUNAÇY [abu: noçy], *at.* Gündelik metbugata ýazylan adam.

ABY-HAÝÝAT [a:by-haýýa:t], *at, k.d.* 1. Ýaşayyş, dirilik suwy (gadyndan gelyän düşünjelere görä, bu suwdan içen ebedi ýaşayarmyş). *Ölüm bolmaz aby-haýýat içene, Lebiň sorup, inçe biden guçana* (Aşky). 2. göç. m. Söýgüli. *Dök etekden daşyňy, aby-haýýatym, gitmegil, Bizi bu gamda goýup, nurbat-amanym, gitmegil* (Talyby).

ABY-KÖWSER [a:by-köwsör], *at, k.d.* 1. Jennet çeşmesiniň suwy. *Akar uçmah içinde aby-köwser* (Nesimi). 2. göç. m. Örän süýji, şirin. *Aby-köwser narydan, Boldum men aman, farsyýa* (Mollanepes). *Lebiň aby-köwserdir; ýüzüň aý bile gün dek, Kast edip jan almaga, degme zynhary, dilber* (Zelili).

ABYNY-TABYNY [a:vyny-ta:vyny]: **abyny-tabyny almak (bilmek)** bir zadyň ugruny, tilsimini öwrenmek, nähili iş salyşmalydygyny, iş tärini ele almak.

ABY-ROWAN [a:bu-rowa:n], *at, k.d.* 1. Akar,

akaba suw. 2. göç. m. Gözýaş. *Akdy gözümdeň aby-rowanym* ("Saýatly – Hemra"). *Hasratynda sahypjemal ýarymyň, Akar eşkim, aby-rowandy menî* (Zelili).

ABYRSYZ [a:vyrsyz], *syp.* Ymgyr köp, ummasyz; ägirt. *Abyrsyz köp zähmet çekmek.*

ABYR-ZABYR [avyr-zavyr], *at.* Gorkuzmak, çekindirmek üçin birine atylýan haýbat. *Magtymguly Abdylmejitiň hanyň abyr-zabyryna ähmiýet bermedi* (G. Kulyýew).

ABY-ZEMZEM [a:by-zemzem], *at, k.d.* Kăbäniň golaýyndaky Zemzem çeşmesiniň suwy. *Aby-zemzem suwy, çeşme-bulagy, Amanmyka gözelleriň awlagy* (Magrupy).

ABY-ZÜLAL [a:by-züla:l], *at, k.d.* Dury, arassa suw. *Ne şekerden damgan aby-zülal sen?* (Mollanepes). *Bagtym gaflat içre oýanmaz, galmaz, Lebi şeker, aby-zülalym bardyr* (Zelili).

ABZAL [avza:l], *at.* Esbap, gural, enjam. *Gerek abzallary aldy.*

ABZALLAŞDYRMA [avza:llaşdyрма], *iş ady*. Abzallaşdyrmak işi.

ABZALLAŞDYRMAK [avza:llaşdyrmak], *işl.* Gereki abzallar, gurallar, enjamlar bilen üpjün etmek.

A B Z A L L A Ş D Y R M A K L Y K [avza:llaşdyrmaklyk], *iş ady*. Abzallaşdyrmak ýagdaýy.

A B Z A L L A Ş D Y R M A Z L Y K [avsz:llaşdyrmazlyk], *işl.* Abzallaşdyrmagy amal etmezlik.

ABZALLAŞDYRTMAK [avza:llaşdyrtmak], *işl.* Abzallaşdyrmak işini başga birine etdirmek, ýerine ýetirtmek.

ABZALLAŞDYRYBERMEK [avza:llaşdyryvermek], *işl.* Abzallaşdyrmaga girişmek.

ABZALLAŞDYRYLMAK [avza:llaşdyrylmak], *işl.* Abzallaşdyrmak işi edilip bolunmak, amal edilmek, ýerine ýetirilmek. *Mekdebiň oňat abzallaşdyrylan edebiyat otagy bar.*

ABZALLAŞDYRYŞ [avza:llaşdyryş], *iş ady*. Abzallaşdyrmak ýagdaýy.

AÇ [a:ç] **I**, *syp.* Açlygy başdan geçirýän, dok bolmadyk, zat ýmedik. *Ajyň aňy bolmaz* (Nakyl). *Aç towuk düýsünde dary görer* (Nakyl). 2. Garyp, pakyr-pukara. *Açda algyň, bege bergiň bolmasyn. Iş müşgildir, aňlamaza duş gelse* (Magtymguly).

♦ **Aç eşege yük** agyr, agramy gereginden artyk. **Aç ölmek** ajygyp halys bolmak, ysgyndan düşmek, surnukmak.

AÇ [a:ç] **II**, *at, kön.s.* Pil dişi, pil süňki.

AÇ-AÇAN [aç-aça:n], *syp.* Açykdan-açyk, aýdyň, gös-göni, dogry, aýan.

AÇ-AÇANLYK [aç-aça:nlyk], *at.* Aç-açan ýagdaý. *Dostlukly döwletleriň baştutanlarynyň duşuşygy özüniň aç-açanlygy we ýürekdeşligi bilen ýatda galar...*

ABANMAK [a:vanmak], *işl.* **1.** Dik duran ýeriňden biriniň ýa-da bir zadyň üstüne egilmek; uly, beýik zat özünden kiçi zadyň üstünde haýbatlanyp durmak, galyp durmak. *Seňrikläp, abanyp duran gaýalar, Öňi-ardy, sagy-soly Gürgeniň* (Magtymguly). *Ol gamçysyny howada gaharly gezdirip, onuň üstüne abandy* (G. Kulyýew). **2.** göç. *m.* Wehim salmak, howp salmak. *Abanyp gelen gara bulut gelşi ýaly hem geçip gitdi* ("Edebiýat we sungat").

ABANMAKLYK [a:vanmaklyk], *iş ady.* Abanmak ýagdaýy.

ABANMAZLYK [a:vanmazlyk], *işl.* Abanyp durmazlyk; howp salmazlyk *Abanmasyn diýip atom belasy, Beýgelyär dynçlygyň beýik galasy* ("Yodadan yola").

ABANYŞ [a:vanyş], *iş ady.* Abanmak ýagdaýy.

ABANYŞMAK [a:vanyşmak], *işl.* Köp bolup abanmak. *Şonda olar ýaraly köpegiň üstüne abanyşyp durdular* ("Edebiýat we sungat").

ABAT [a:va:t], *syp.* **1. ser.** **Abadan.** *Iki dünýäň abat bolsun!* (Alkyş sözi). **2.** Zaýa bolmadyk, döwür-ýenjik däl, bitin. *Eliň abat, aýagyň abat, işdäň sag, göwräň hiç bir adamkydan pes däl* (A. Durdyýew). **3.** Rejeli, tertipli, düzgüne salnan, görk-görmekli, oňat gurnalan. *Köçelerimiz diýseň abat, görmäge göz gerek.* **4.** Ölümyň ýitimsiz, başybitin. *Sürüdüki dowarlar gýşdan abat çykypdyr* ("Edebiýat we sungat"). **5.** Gyza dakylýan at.

ABATLAÝYŞ [a:va:tlaýyş], **1. iş ady.** Abatlamak ýagdaýy. **2.** Döwlen, hatardan çykan zatlary bejermek bilen bagly iş. *Düşen girdejiniň hasabyna abatlaýyş, gurluşyk işleri geçirilýär* ("Türkmenistan").

ABATLYK [a:va:tlyk], *at.* **1.** Parahatlyk, asudalyk, dynçlyk. *Ýurt abatlygy uludan-kiçi hemmäniň ýürekde besleýän ilkinji arzuwydyr.*

ABAÝ [avaý], *at.* Biriniň üstüne gaharly gygyrys, gorkuzmak, çekindirmek üçin haýbat, hemle, azm. *Sorag gidýär dar türmede, Abaý-da bar, syýasat bar* (Ç. Aşyr).

◊ **Abaý atmak (etmek)** çekindirmek, gorkuzmak üçin azm urmak, haýbat atmak.

ABAÝ-SYÝASAT [avaý-syýa:sat], *at.* Adamy eýmendirmek, çekindirmek maksady bilen edilýän herket, haýbat, hemle, syýasat. *Eger elden geler-gelmez her bir iş, Abaýu-syýasat duşmana ýagşy* (Zelili).

ABDAL [avda:l], *at. köň.s.* **1.** Derwüş, galandar. *Ner kibi bolgaý ýamanlarda gözi, Halk arasyn gezgeý abdal tek özi* (Döwletmämmet Azady). *Ahyr meni abdal eýlä, Seniň gözleriň, gözleriň* ("Asly–Kerem"). **2.** Oglana dakylýan at.

ABDAR [a:pda:r], *syp., köň.s.* Suw berlen, suwly (polat, demir hakynda). *Golyga hanjary-abdar alyp, Leýlige tarap ýöriş kyldy* ("Leýli – Mejnun").

ABLAK [avlak] **I, syp.** Gyzył ýüzli, gyzył meňiz.

Aýjemałym ablak ýüzli marałym (Kemine). *Ala gözli ablak Saýat, Saňa näm boldy, näm boldy?* (Seýdi).

ABLAK [avlak] **II, at, köň.s.** Ala, çypar (at hakynda). *Girmedi meýdana ýar, ablagyn segretmedi* (Gaýyby).

ABRAÝ [a:vyraý], *at.* Halal zähmet, belent adamkärçilik, ata-babaň ýagşy adyna çirk getirmän, abraýyny saklap gazanylan hormat-sylag, şan-şöhrat. *Yslam, dogrusy, paýhasly ýigitdi, oňadam okaýardy, ýoldaşlarynyň ýanynda abraýam ýok däl* (T. Gurbanow).

◊ **Abraýdan düşmek ser.** **Abraýy gaçmak.** *Onuň abraýdan düşüp, masgara bolasy gelenok. Abraý tapmak* oňat ada eýe bolmak, hormat-sylag gazanmak, gadyry, arzysy artmak. *Abraý tapmajagyny bilmän telbemi ol?* ("Görogly"). **Abraýy gaçmak** sylag-hormatdan mahrum bolmak, ynamdan gaçmak, il içinde ýüzsüz bolmak, il gözünden düşmek. **Abraýyny dökmek ser.** **Abraýyny gaçyrmak. Abraýyny gaçyrmak** biriniň hormatyny, sarpasyny ýok etmek, ýoga çykarmak.

ABRAÝLAMA [a:vyraýlama], *iş ady.* Abraýlamak ýagdaýy.

ABRAÝLAMAK [a:vyraýlamak], *işl., gepl.d.* Haýsydyr bir zadyň abraýly geçmegine ýardam etmek. *Sen toýa goşant edip abraýlaýdyň, bolmasa kyn ýagdaýda galýardy.*

ABRAÝLAMAKLYK [a:vyraýlamaklyk], *iş ady.* Abraýlamak ýagdaýy.

ABRAÝLAMAZLYK [a:vyraýlamazlyk], *işl.* Abraýa ýakyn etmezlik.

ABRAÝLAÝYŞ [a:vyraýlaýyş], *iş ady.* Abraýlamak ýagdaýy.

ABRAÝLY [a:vyraýly], *syp.* Abraýy bolan, sylag-hormata mynasyp, il içinde ýüzli, sarpasy saklanýan, sylagly, şöhratly, ýokary derejeli hasaplanýan. *Abraýly adam. Orazsoltan, menem-ä siziň abraýly ýeriňize şärikdirin* (H. Derýaýew).

ABRAÝLYLYK [a:vyraýlylyk], *at.* Abraýy barlyk, sylag-hormata eýelik, uly hormata, sylaga mynasyplyk.

ABRAÝLYRAK [a:vyraýlyra:k], *syp., hal.* Abraýy köpräk; sylaglyrak.

ABRAÝSYZ [a:vyraýsyz], *syp.* Abraýy bolmadyk, il içinde hormat goýulmaýan, sylanmaýan, sylagsyz, abraýdan gaçan. *Abraýsyz adam.*

ABRAÝSYZLYK [a:vyraýsyzlyk], *at.* Abraýy ýokluk, hormat goýulmazlyk, biabraýlyk, sylag-hormaty ýokluk. *Işde we ýoldaşlaryň ýanynda abraýsyzlyk gowy zat däl.*

ABŞANAKLAMA [avşanaklama], *iş ady.* Abşanaklamak ýagdaýy.

ABŞANAKLAMAK [avşanaklamak], *işl.* Aýaklaryň arasyny birneme köweldip, açybrak ýöre-

wanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

AÇYLGANLYK [a:çylganlyk], *at.* Bulutsyzlyk, ýagynsyzlyk, ygalsyzlyk, maýylyk. *Açylganlygyn öz janyna nähili gowy ýaraýandygyny ol duýýardy.*

AÇYLMAK, *işl.* 1. Ýapylýan, gulplanýan zatlaryň gulpy we ş. m. aýrylmak. *Tamyn gapysy açyldy.* 2. Ep-lengi ýuka zat ýazylmak. *Şemala depderiň sahypalary açylyp gitdi.* 3. Gep-gürrüňe başlamak, gep-gürrüň gozgalmak. *Şygrydan söz açyldy.* 4.

Özleşdirilmek (tarp ýer hakynda). *Täze-täze ýerler açylýar.* 5. Başdaky, ýüzdäki ýaglyk, nykap we ş. m. syrylyp, serpiliş aýrylmak. 6. Başlanmak, açyk diýlip yglan edilmek (ýygnak hakynda). *Ýygnak ir bilen açyldy.* 7. Bagly, düwlen zat çözülmek. *Toýpaý düwün-çek hem açyldy.* 8. Ýazylmak, ýazgyn hala geçmek (gül hakynda). *Bahar geldi, gül açyldy, Meniň gülüm açylmazmy? ("Şasenem - Garyp").* 9. göç. m. Keýpi kök bolmak, keýpi saz bolup başlamak, geçisi ýaýramak. *Çaý degen wagty käwagt açylyp, gürrüň ediläýmesem bar* (H. Garabaýew).

AÇYLYŞMAK, *işl.* 1. Kem-kemden açylmak, yzly-yzyna açylmak, açylyp ugramak. *Ýagşa otlaryň ýüzi ýuwulup, dürli güller açylyşypdy.* 2. Aýrylyşmak, biri-birinden daşlaşmak. *Çüýlenen tagtalaryň arasy açylyşyp ugrapdyr.* 3. Ümürsiz-dumansyz bolup başlamak, kem-kemden durlanmak, arassalanmak. *Howa açylyşdy.* 4. Kem-kemden sagalmak, aýňalmak, gutulyp başlamak, bäri bakmak. *Ol indi dümewden açylyşdy.* 5. Ýazylyşmak, ýazgyn ýagdaýa geçişmek. *Buýrasy açylyşan telpek.* 6. göç. m. Keýpi kem-kemden kök bolmak, keýpi saz bolup başlamak. *Elkyssa, Elbent bagşy bu sözüni tamam edip, Sona gelniň açylyşmagyna garaşdy* ("Nejep oglan")

AÇYNMAK, *işl.* 1. Özüň üçin açmak. *Ol dagyň eteginden ekin ýer açyndy.* 2. Ýatyrkaň üstündäki ýapynjaňy aýyrmak.

AÇYŞ I, *iş ady.* Açmak ýagdaýy.

AÇYŞ II, *at.* Oýlap tapyş, oýlap çykaryş, täzelik dörediş. *Ylmy açyşlar.*

AÇYŞDYRMAK, *işl.* Yzly-yzyna açmak, bir ýanyndan açyp çykmak, bir ýan ujundan açmak. *Garry kitabyň içini açyşdyryp gördi, ýüzüne sylady* (N. Saryhanow).

AÇYŞMAK, *işl.* 1. Açmaga kömek etmek. *Ol ejesine körek açyşdy. Täze ýer açyşmak.* 2. Bilelikde açmak.

AÇ-ÝALANAÇ [a:ç-ýalanaç], *syp.* Aç hem egin-eşiksiz galan (adam hakynda). *Aç-ýalanaç ýetim-ýesirleri yok.*

ADA [a:da], *at.* Daş-töweregi suw bilen gurşalan gury ýer bölegi.

ADAG [a:dağ], *at.* Oglany we gyzy çagalygyndan biri-birine adaglama däbi; gelinlik belleýiş.

ADAGLAMA [a:dağlama], *iş ady.* Adaglamak ýagdaýy.

ADAGLAMAK [a:dağlamak], *işl.* Oglany we gyzy ýaşlygynda biri-birine adagly etmek. *Men seni patyşanyň gyzyna adaglap, ondan ähtnama alandyryn* ("Şasenem – Garyp").

ADAGLAMAKLYK [a:dağlamaklyk], *iş ady.* Adaglamak ýagdaýy.

ADAGLANMAK [a:dağlanmak], *işl.* Adagly edilmek.

ADAGLAÝYŞ [a:dağlaýyş], *iş ady.* Adaglamak ýagdaýy.

ADAGLY [a:dağly], *syp.* Adag däbi boýunça biri-biri bilen durmuş gurmaly edilip kiçilikden bellenen, birine adaglanan. *Adagly etmek. Adaglysyna bermek. Seniň başdan adaglyň men! Kän gepletme mundan aňry!* (K. Gurbanpesow).

ADAGLYLYK [a:dağlylyk], *at.* Adaglanan ýagdaýda bolmaklyk.

ADAJA [a:daja], *syp.* 1. Çala, pessaý. *Adaja şemal öwüsýärdi* (T. Gurbanow). *Sag kenaryň sümmülleri şemala adaja tolkun atyp, birgeňsi sary deňzi ýada salýar* ("Türkmenistan"). 2. sazç. Sadadan, pessaý ses bilen.

ADAJYK [a:dajyk], *syp., ser.* **Adaja.** Bulutsyz howada adajyk öwüsgin bardy.

ADAK [a:dak], *at, köň.s.* Ada.

ADAK I, *at, gepl. d.* Daşgyn wagtynda derýa kenarlarynyň suw basýan ýerleri ýa-da derýa gollarynyň arasynda galýan kiçijik adajyk.

ADAK II, *at, köň.s.* Aýak.

ADALAT [ada:lat], *at.* Hakykata laýyk gelyän dogry hereket hakyndaky düşünje, kimdir birine tarapgöýlik edilmän amala aşyrylýan gatnaşyk.

ADALATLY [ada:latly], *syp.* 1. Adalata esaslanýan. 2. Dogry, dürs, talabalaýyk.

DALATLYLYK [ada:latlylyk], *at.* Adalata laýyklyk, adalatsyz dällik, haklyk, dogrulyk. *Dostluk, doganlyk, agzybirlik, adalatlylyk, parahatçylyk ýoly bilen ýöräp, Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistany kuwwatly, beýik döwlete öwürmekde mähriban halkyma bil baglaýaryn* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

ADALATSYZ [ada:lassyz], *syp.* 1. Adalatyň tarapyny tutmaýan, adalatly bolmadyk, hakykata laýyk gelmeýän. *Ol özüne ýöňkeýän aýbyň adalatsyzdygyny, ýüreginiň kireňsizdigini öz-özüne subut etjek bolýar* (N. Jumaýew). 2. Dogruçyl däl, hakykatçy bolmadyk.

ADALATSYZLYK [ada:lassyzlyk], *at.* Adalatly bolmazlyk, adalata esaslanmazlyk.

ADALGA [a:dalğa], *at.* Ylymda, tehnikada, sun-gatda, edebiyatda we ş. m. bir zadyň, düşüňjaniň ady

("Türkmenistan").

AÇ-AÇANRAK [aç-aça:nyra:k], *syp.* Azda-kände aç-açan.

AÇALAK-ÝUMALAK [açalak-ýumolok] : **gözüni açalak-ýumalak etmek** ýaňy ukudan açylan ýaly, gözlerini bir açyp, bir ýummak.

AÇAR, *at.* 1. Gulpy açmak, gulplamak üçin zolajyk demir. 2. Nurbatlary we ş.m. towlamak üçin enjam. *Ata, on ýedilik açaryň barmy?* 3. *göç. m.* Bir zady ele salmak, bir zada türgenleşmek üçin tilsim, tär, ýol. *Kitap ylmylaryň açarydyr.*

AÇDYRMAK [aşdyrmak], *işl.* Açmak işini başga birine etdirmek. *Dükany açdyrmak. Gulpy açdyrmak. Böwedi açdyrmak. Sahnany açdyrmak.*

AÇGÖZ [a:çdöz], *syp.* Baýlygy hemme zatdan ileri tutýan, mal-emläk diýip ölüp-öçüp barýan, nebsewür, betnebis.

AÇGÖZLÜK [a:çgözlük], *at.* Baýlygy hemme zatdan ileri tutujylyk, nebsewürlik, betnebislik.

AÇGÖZLÜLIK [a:çgözlülük], *at, ser.* **Açgözlük.**

AÇ-HOR [a:ç-ho:r], *syp.* Hor-homsy, açlykdan ýaňa horlanan. – *Ine, şu Amanmyrat jany ynansaň bolýar?! Tüweleme, ol çeýeje hem çakganja. Nähili görýäň, Ogulşirin gelin?! Aç-hor-a bolmarys* ("Türkmen dili").

AÇLYK [a:şlyk], *at.* 1. Dok bolmazlyk, ajykamaklyk ýagdaýy. 2. Hasylsyzlyk, guraklyk netijesinde galla, däne yetmezçiligi, iýmit gytçylygy, azyk gahatlygy. *Dokluk näme diýdirmez, açlyk näme iýdirmez* (Nakyl). *Uruş ýyllary açlyk düşüpdü.*

AÇMA, *işl.* Açmak ýagdaýy.

AÇMAK, *işl.* 1. Yapyk zady açyk görnüşde goýmak. *Penjiräni açmak.* 2. Gulplanýan zatlaryň gupuny we ş. m. aýyrmak. *Ol gapyny açdy.* 3. Eplengi ýuka zady ýazyp goýmak, ýazmak. *Saçagy açmak.* 4. Gep-gürüňe başlamak, gep-gürüňi gozgamak. *Biz gapyň agzynda öz aramynda jedel açmalýň* (B. Kerbabaýew). 5. Özleşdirmek. *Boz ýerleri açýarlar* ("Edebiyat we sungat"). 6. Biriniň başyndaky zady we ş. m. sypyrmak, syrmaq, serpmek. *Ýigit iki eli bilen gelniň ýüzüni açdy.* 7. Başlamak, açyk diýip yglan etmek. *Müdür ýygnagy açýar.* 8. Bir zadyň üstündäki zady aýyrmak. *Urulary açyp gördüler.* 9. Äşgär etmek, mälim etmek, ýüze çykarmak. *Öz syryny özi açdy.* 10. Çözmek. *Ol düwünçeği açdy.* 11. Hal işligiň şekilini kabul eden açmak işliginden soň bermek, görmek, bilmek ýaly kömekçi işlikler gelip, täze many öwürşinli düzümlü işlikler ýasalýar: **Açyp barmak** gidip barşyna açmagy dowam etmek. **Açyp bermek** açmak işini başga biri üçin özüň etmek, özüň ýerine ýetirmek. *Ýaş ýigit ýaşy segsenden agan aýala girmeli öýüniň gapysyny açyp berdi.* **Açyp bilmek** açmagy başarmak, açmagyň hötdesinden gelmek. **Açyp görkezmek** ýüze çykarmak,

aýdyň etmek, düşündirmek. *Edebiyatçy alym Magtymgula bagyşlanan kitabynynda şahyryň çeper diliniň täsinligini açyp görkezipdir.* **Açyp görmek** ýapyk zadyň agzyny açyp, içindäkini gözün bilen görmek. *Bukjany açyp görmek.* 12. Käbir atlaryň yzyndan gelip, düzümlü işlikler ýasalýar, mysal üçin, *gep(söz) açmak, söz açmak* we ş.m.: **Söz açmak** gürrüňe başlamak, gürläp ugramak. *Etrap häkimliginiň wekili pagtaçylykdan söz açdy.* **Üstüni açmak** aýan etmek, äşgär etmek, ýüze çykarmak. *Jenayatyň üstüni açmak.* **Yer açmak** ön ekin ekilmedik ýerden ekerançylyk ýerlerini taýýarlap goýmak.

◇ **Göwün açmak ser.** **Göwün.** *Göwün açmak islegi dag eteklerine gezelenje gitmegime sebäp boldy.* **Gözüni açyp göreni** bütün ömrüne bar göreni. *Atamyň gözüni açyp göreni horluk bolupdyr.*

AÇMAKLYK, *işl.* Açmak ýagdaýy.

AÇMAZLYK, *işl.* Açmak işini etmezlik, ýerine ýetirmezlik. *Ol bada-bat gapyny açmady.*

AÇMAŇYZ [a:çmaňyz], *syp.* 1. Dok däl, maňzy doluşmadyk. *Çabga ýaly eňýän açmaňyz gyzyt bugdaýlar aýaklarynyň töwereklerine paýrap düşdi* (B. Kerbabaýew). 2. *göç. m.* Işdämen, näme görse ýalmap barýan, dokmäde bolmadyk, horan. *Açmaňyz adam.*

AÇMAZ, *at, küşt.* Küşt oýnunda bir tilsim.

AÇYBERMEK [ačyvermek], *işl.* Açyp başlamak.

AÇYGRAK [ačyğyra:k], *syp.* Çala açyk.

AÇYK, *syp.* 1. Bekli däl, ýapyk däl, bagly däl. *Seniň üçin hemişe gapymyz açykdyr. Açyk gapylar syýasaty.* 2. Dury, bulutsyz, kir-kimirsiz. *Güýzüň açyk günleriniň biridi.* 3. Belli, gönüden-göni, göni, aýdyň, anyk. *Açyk bir zat diýmäýin.* 4. Gözýetim, töwerek alaň-açyk, boş, ýalazy. *Olar tokaýyň içindäki açyk ýere çykdylar* ("Edebiyat we sungat"). 5. Esli aradaşlyk, daş, uzak, ýakyn bolmadyk. *Çukuryň arasyny açyk gazdy.* 6. Gizlin däl. *Gelen adam açyk gelýärdi ahry* (B. Seýtakow). 7. Örtülgi bolmadyk, ýalaňaç. *Ol aýak ýalaň, baş açyk ylgap barýar.* 8. *göç. m.* Tutuk däl, sap, päk, mähirli. *Onuň keýpi kökdi, ýüzleri açykdy.*

AÇYK-AÝDYŇ [ačyğ-a:ýdyň], *syp., göç. m.* Dürs, dogry, äşgär.

AÇYKDAN-AÇYK, *syp.* Gös-göni, dos-dogry, gönüden-göni, üzül-kesil, aýdyň. *Açykdan-açyk aýtmak.*

AÇYKLYK, *at.* 1. Giden giň ýer, tekizlik, boşluk. *Ýol gündogara sowlup, açyklyga çykdy.* 2. Ýüregi saplyk, göwni arassalyk, päklik. *Myhmany açyklyk bilen kabul etmek.* 3. Ýapyk dällik. *Gapynyň açyklygy hem gowy zat.* 4. Bulutsyzlyk, ümürsizlik, ýagynsyzlyk, ygalsyzlyk. *Howanyň açyklygy göwnüni açýar.* 5. Aýanlyk, aşgärlik, aç-açanlyk. *Ynsanperwerlik, açyklyk, din erkinligi, beýleki halklaryň medeniýetine sarpa goýmak ýaly ýörelgeler türkmen häsiýetiniň esasyňy düzýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow, "Garaşsyzlyga gu-

ADAMZAT [a:damza:t], *at.* Adamlar, adam nesli, ynsanyýet.

ADAŞMAK [a:daşmak] **I**, *işl., köň.s., ser. Azaşmak.* Ýoldan adaşyp gitmesin, Ýary-talapkärim kany? (An-dalyp). *Arzyruma gitdigimde adaşdym* ("Asly-Kerem").

ADAŞMAK [a:daşmak] **II**, *gepl.d.* Çaga oýnunda ýaranlary bölüşmek üçin ikibir-ikibir bolup biri-biriňe at, lakam dakmak.

ADAT [a:dat], *at.* **1.** Bir milletiň, halkyň durmuşyna ornaşan dessur, gadyndan gelýän ýörelge. **2.** Öwrenişilen gylyk-häsiýet, endik. *Bu ne adatdyr, eý türki perizat, Gamyňdan bolmadym bir lahzazat* (Nesimi).

ADATÇA [a:datça], *hal.* Hemişe bolşy ýaly, ýörelge bolup galysyna görä, adata görä. *Adatça, tolkun deňizde, derýada bolýar* (Ş. Borjakow).

ADATDA [a:datda], *ser. Adatça.* Adatda, öz gyzy hakynda edilýän gürrüňleriň köpüsinden ata bihabar bolýar (B. Seýtäkow).

ADATDAKY [a:datda:ky], *syp.* Hemişeki, öňki, adatda bolýan. *Ýagşy ýuwan ýapraklar adatdakysy ýaly göwnüňi gäterýärdi.*

◊ **Adatdan daşary 1)** aýratyn, hemişekilerinden üýtgeşik, geň, täsin; has, çendenäşä. *Adatdan daşary hadysa. Onuň timsallary, meňzelmeleri adatdan daşary çeper çykýardy* (B. Kerbabaýew).

ADATKY [a:datky], *ser. Adatdaký.* Adatky endigin çykarar ýatdan, Poslar oň piliniň gumhanasy-da (I. Nuryýew).

ADATLANDYRMA [a:datlannyrma], *iş ady.* Adatlandyrmak ýagdaýy.

ADATLANDYRMAK [a:datlannymak], *işl.* Bir zada endik etdirmek, häsiýeti, gylygy adat etdirmek. *Okuwçylary zähmeti söýmäge adatlandyrmak zerur terbiýeçilik işdir.*

ADATLANDYRMAKLYK [a:datlannymaklyk], *iş ady.* Adatlandyrmak ýagdaýy.

ADATLANDYRYLMAK [a:datlannrylmak], *işl.* Adat etdirilmek, endik etdirilmek. *Çeperçilik mekdeplerinde çagalar irgözinden sungata adatlandyrylýar.*

ADATLANDYRYŞ [a:datlannryş], *iş ady.* Adatlandyrmak ýagdaýy.

ADATLANMA [a:datlanma], *iş ady.* Adatlanmak ýagdaýy.

ADATLANMAK [a:datlanmak], *işl.* Bir zady adat edinmek, bir zada endik etmek. *Pil sapyna adatlanan eller ýarag tutmasyny bilmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

ADATLANMAKLYK [a:datlanmaklyk], *iş ady.* Adatlanmak ýagdaýy.

ADATLANYŞ [a:datlanyş], *iş ady.* Adatlanmak ýagdaýy.

ADATY [a:daty], *syp.* Hemişe bolup duran, hemişe gabat gelýän, öwrenişilen. *Bu gün adaty günlerden*

diýseň üýtgeşikdi, şagalaňdy, şowhundy ("Edebiýat we sungat"). *Mekdep müdiriňiň günde-günde gelip-gitmesi adaty zat* ("Türkmenistan").

ADATYLYK [a:datylyk], *at.* Hemişekilik, öňki ýagdaýynda bolmaklyk.

ADY [a:dy:], **ady sanlar** bitin sanlar, adaty sanlar.

ADYGYŞ [a:dyğyş], *iş ady.* Adykmak ýagdaýy.

ADYKMA [a:dykma], *iş ady.* Adykmak ýagdaýy.

ADYKMAK [a:dykmak], *işl.* Ady il içine ýaýramak, ady-abraýy ile dolmak. *Bu sözler diňe bir adygan şahyrlar üçin aýdylmandy* ("Edebiýat we sungat").

ADYKMAKLYK [a:dykmaklyk], *iş ady.* Adykmak ýagdaýy.

ADYL, *syp.* Hakykaty goldaýan, adalatly. *Bedewni tanyamaz har bakan harban, Jomardy il tanar, adyly diwan* (Magtymguly). *Sähel zada gyzyp, egrilik etmek, Ýurt eýesi adyl hana ýaraşmaz* (Baýly şahyr).

ADYLLYK, *at.* Adyl häsiýet mahsuslyk, adalatlylyk, hakykatçylyk.

ADYLYÝET, *at.* Kazyýet edaralarynyň ulgamy, adalat edaralary.

ADYR, *at.* Toýun we çäge gatyşykly kiçiräk takyr, beýikli-pesli ýer. *Alty bugarly adyra, takyra düşende, ýelgamaga döndi* (B. Kerbabaýew).

ADYRLYK, *at.* Toýun we çäge gatyşykly kiçiräk takyryklar, beýikli-pesli ýerler. *Ol ýerler giden adyrykdy.*

ADYRSOW, *syp.* Az-kem adyr (ýer hakynda). *Men ýaş çerkez, çetiler basan adyrsow otlukda durun* (B. Hudaýnazarow).

ADYRSOWLYK [adyrsowluk], *at.* Adyrylyk ýerler, adyra meňzeşräk takyryklar. *Ýüzi jaýryk-jaýryk takyrlar, bozagan-ýowşanly adyrsowlyklar agras dem alyp ýatyr* ("Edebiýat we sungat").

ADYÝAMAN [a:dyýaman], *at.* Ak ekiniň içinde bitýän daneli haşal ot.

AFRIKALY [a:frikaly], *at, ser. Afrikalylar.*

AFRIKALYLAR [a:frikalylar], *at.* Afrikada doglan we ýaşaýan adamlar.

AGA [a:ga], *at.* **1.** Özüňden uly erkek dogan; kakaň, ataň erkek dogany; ýaşy özüňden uly erkek doganoglan. **2.** Özüňden uly ýaşly adamlara hormat, sarpa goýmak üçin olaryň adyna derek ýa-da adynyň yzyndan artdyrylýan söz. *Meret aga. Aşyr aga.* **3.** Hökümdar, häkim; baýar. *Ýer özüňkimi? Ýok, aganyňky* (G. Seýitliýew). **4.** Gadyrdan, hossar. *Görogly agam gelipdir* ("Görogly").

AGA-BEG [a:ga-veğ], *at.* Agalar hem begler, hökümdarlar, häkimler. *Agabegler, muhannesin on müňi, Mert ähliniň alty ýüzüne degmez* (Magtymguly).

AGAÇ [a:gaç] **I**, *at.* **1.** Miweli ýa miwesiz, köpýyllyk uly şahaly ösümlik, daragt, bag. *Agaç agaja bakar, Arasyndan suw akar* (Läle). *Agaç ekmek, kemally*

hökmünde kabul edilen söz ýa-da söz düzümi, termin.

ADALYK [a:dalyk], *at, geogr.* Biri-birine ýakyn ýerleşýän köp sanly deňiz adalarynyň topary, arhipelag.

ADAM [a:dam], *at. 1.* Pikir alyşmaga, düşünmäge we geplemäge, şonuň ýaly-da gural, serişde döretmäge hem-de jemgyýetçilik zähmet işinde ondan peýdalanmaga ukyby bolan ynsan. **2.** Jemgyýetiň agzasy, şahsyýet, adamlaryň biri, kişi. *Älem içre adam gezmez, at gezer* (Nakyl). *Dag daga duşmaz, adam adama duşar* (Nakyl). *Adam bar, müň tümen iýdirseň azdyr, Bardyr adam, iýen nanyna degmez* (Magtymguly). **3.** Ýan ýoldaş, ýassykdaş, är (düýp söze birinji, ikinji we üçünji şahsy görkezýän goşulma goşulyp ulanylýar).

◇ **Adam başy daşdan gaty** adamzat hemme kynçylyga çydamly. *Adam başy daşdan gaty diýleni. Biziň görmedigimiz gördedir* ("Edebiýat we sungat"). **Adam bolmak 1)** kemala gelmek, ulalmak, ýetişmek, öz başyňy çarar ýaly bolmak. *Ýeri, goýsana, namartaý, ogluň elmydam şu bolşuna bolup gidesi ýok-la, gelin alyp berenimizden soň, eklenç başyna düşenini biler, adam bolar* (A. Durdyýew). **2)** adamsöýüjilik mertebesini saklamak, düzelmek. *Ol-a asyl adam bolaýypdyr. 3)* nasaglykdan, heläkçilikden sagalmak, gutulmak, ölmän galmak. *Biz, ony adam bolar öýtmändig* (B. Pürliýew). **Adam etmek** ekläp-saklap kemala getirmek, ýetşdirmek, ile goşmak, terbiýelemek. *Adam etjek bolsaňyz, terbiýe bermek gerek. Adam sanyna girmek (goşulmak)* terbiýeli adama öwürlmek. *Menem adam sanyna goşuldym* (T. Taganow). **Adam saýmazlyk** äsgermezlik, adam hasap etmezlik. *Ýelliniň ony adam saýman aýdan sözi Wüşi keliň gaharynyň önündäki böwedini böwürüdi* (A. Gowşudow). **Adam taňryly** adamy ala tutýan, belli-belli adama boýun egýän, gorkmasa sylamaýan. *Beýle adam taňryly bolmazlar* ("Edebiýat we sungat"). **Adam ýaly** adama mahsus gowy häsiýeti özünde jemlän, edepli (adam hakynda). *Adam ýaly gürlmek.*

ADAMA [a:dama], *iş ady.* Adamak ýagdaýy.

ADAMAK [a:damak], *işl., gepl. d.* Bir zady biriniň adyna geçirmek, biri üçin saklamak, birine niýetlemek. *Ol gapysyndaky jaýy inisine adapdyr.*

ADAMAKLYK [a:damaklyk], *iş ady.* Adamak ýagdaýy.

ADAMÇA [a:damça], *at.* Çagalaryň gurjak oýnunda öýlenýän ýigit.

ADAMÇY [a:damçy], *syp.* Adama erişýän, adamy dişleýän, gapýan (mal hakynda).

ADAMÇYLYK [a:damçylyk], *at. 1. ser.* Adamsöýüjilik. **2.** Adama mahsus mertebelik. *Onuň adamçylygy ýokarydyr.*

ADAMÇYLYKLY [a:damçylykly], *syp., ser.* Adamsöýüjilikli.

ADAM-GARA [a:dam-ğara], *at.* Adam we beýleki

janly-jandarlar, janly jemende. *Öýüň golaýynda adam-gara ýokdy.*

ADAMHOR [a:damho:r], *syp. 1.* Adam etini iýýän. *Niçik düşdün adamhoryň goluna* ("Saýatly – Hemra"). **2. göç. m.** Halkyň ganyny sorýan, ganhor, rehimsiz-şepagatsyz, ezyňan.

ADAMHORLYK [a:damho:rluk], *at. 1.* Adam etini iýijilik. **2.** Adamyň janyna kast edililik, ganhorlyk, rehim-şepagatsyzlyk.

ADAMJYK [a:damjyk], *at.* Kiçijik adam (käbir ýagdaýda göwnüýetmezlik öwüşgini bilen ulanylýar).

ADAMKÄRÇILIK [a:damkä:rçilik], *at.* Adama mahsus bolan gylyk-häsiýet, rehim-şepagatlylyk, adamsöýüjilik. *Şonuň üçin ol dostunyň şol adamsöýüjiligini, oňa bolan minnetdarlygyny hiç unudyp bilmeyärdi* (B. Kerbabaýew).

◇ **Adamsöýüjilik etmek** adamsöýüjilik bilen hereket etmek, adamsöýüjilikli bolmak. *Sen adamsöýüjilik etdiň* (N. Baýramow).

ADAMKÄRÇILIKLI [a:damkä:rçilikli], *syp.* Adama mynasyp, edep-ekramly, oňat gylyk-häsiýetli, adamsöýüjilikly, rehim-şepagatly. *Adamsöýüjilikli adam.*

ADAMKÄRÇILIKSIZ [a:damkä:rçiliksiz], *syp.* Erbet gylykly, bet häsiýetli, edep-ekramsyz, rehim-şepagatsyz. *Adamsöýüjiliksiz bolmagy hiç wagt oňlan tapmarsyňyz.*

ADAMLY [a:damly], *syp. 1.* Jemendes, mähellesi bar bolan; adam bar bolan. *Juwazçynyň tamynyň öňi adamlydy.* **2.** Töweregi adam bilen gurşalan; hemraly, ýoldaşly. *Ýany adamly goja ädimini barha çaltlandyryýardy. Onuň daşy mydama adamlydy.*

ADAMLYK [a:damlyk], **1. at.** Adama mahsus bolan gylyk-häsiýetlilik, adamsöýüjilik. *Çyn adama her wagt adamlyk derkar* (Magtymguly). *Men adam bolmaly, Adamlyk bolsa - Diňe Wepa bilen Mertlige bagly* (K. Gurbanpesow). **2. syp.** Sanlaryň yzyndan gelip, "bir ýa birnäçe adama niýetlenen" diýen manyny aňladýan söz. *Üç adamlyk nahar.*

ADAMPISINT [a:dampisint], *syp.* Adama meňzeş, adam kysymly.

ADAMSORRAÝ [a:damsorra:ý], *syp., gepl. d.* Özünü alyp barşy adamsöýüjilikly, adamsöýüjilikli.

ADAMSÖYÜJILIK [a:damsöyüjülük], *at.* Adama hormat-sylag goýujylyk, ynsan mertebesini sylajylyk, gowy görüjilik. *Adamsöyüjilik duýgusy.*

ADAMSÖYÜJILIKLI [a:damsöyüjülükli], *syp.* Adamsöyüjiligi bolan.

ADAMSYZ [a:damsyz], *syp.* Adam ýok, janly-jemendesiz, çola. *Daşynyň adamsyz wagty az.*

ADAMSYZLYK [a:damsyzlyk], *at.* Adam ýokluk, çolalyk. *Köçäniň adamsyzlygy ony geň galdyrdy.*

ADAMSYZRAK [adamsyzyra:k], *syp.* Belli derejede adamsyz, adam azrak.

Akan-dökänlik, ýykan-ýumranlyk.

AGDARMA [a:ğdarma], *iş ady.* Agdarmak ýagdaýy.

AGDARMAK [a:ğdarmak], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady beýleki tarapyna öwürmek, döndermek. *Ýatan daşy agdarmak. Çagany iki ýanyňa agdarmak.* 2. Bir zadyň üstünden ýykmaq; bir zady, birini ýykmaq. *Bir ok bilen ony agdaryp bildiň, Men seniň goluňa gurban bolayýn* ("Görögly"). 3. Çäýnekden käsä, käsedən çäý-nege çäýy gaýtaryp guýmak, gaýtarmak. *Çäý üç gezek agdarmaly.* 4. Ekişe taýýarlamak üçin ýer depmek; ýer sürmek. *Habyp aga şol kepje bilen töwereklerindäki agaçlaryň düýbüni gör, näçe gezek agdarypdy* (G. Ezizow). 5. Sahypama-sahypa açmak, waraklamak. *Depderçäni haýdan-haý agdaryp başladym* ("Edebiýat we sungat"). 6. Gyrađeň bişmegi üçin aşagyny ýüzüne çykarmak, beýle ýüzüne öwürmek. *Tüwi suwuny çekip-çekmänkä agdardy.* 7. Dökmek, döňdirmek; döküp boşatmak. *Ol dolduran bedresini bilgeşleyin agdaryp goýberd* (B. Seýtäkow). 8. Gözüni owasynyň içinde eýläk-beýläk döndermek, gezdirmek. *Ol ullakan gözlerini agdaryp, çyny bilen sorady* (B. Kerbabaýew). 9. göç. m. Ýykmaq, tagtdan düşürmek, iş başyndan aýyrmak. 10. Aty çapysyga taýýarlamak üçin seýislemek.

AGDARMAKLYK [a:ğdarmaklyk], *iş ady.* Agdarmak ýagdaýy.

AGDARMAZLYK [a:ğdarmazlyk], *işl.* Agdarmak hereketini, işini etmezlik.

AGDARTMAK [a:ğdarmak], *işl.* Agdarmak işini başga birine etdirmek; ýer depdirmek, ýer sürdirmek. *Daşy beýleligine agdardy. Palawy agdardy. Topragy agdardyp çykdy.*

AGDARYLMAK [a:ğdarylmak], *işl.* Agdarmak işi ýerine ýetirilmek, amal edilmek. *Çäý ençeme gezek agdaryldy. Ýerler ýazyň başynda agdaryldy. Palaw agdaryldy.*

AGDARYLYŞYK [a:ğdarylyşyk], *at.* Güýç bilen amala aşyrylýan jemgyýetçilik häsiýetli öwürülişik.

AGDARYNMAK [a:ğdarynmak], *işl.* Ýatan ýeriňden öz göwräni bir gapdalyňdan beýleki gapdalyňa agdarmak. *Gaty keçäniň üstünde ýanlary agyryp, iki ýana agdarynýardy* (N. Saryhanow).

AGDARYŞ [a:ğdaryş], *iş ady.* Agdarmak ýagdaýy.

AGDARYŞDYRMAK [a:ğdaryşdyrmak], *işl.* 1. Birnäçe zady tertipli-tertipsiz ýykyşdyrmak, dürli tarapa zyňşdyrmak, itişdirmek. 2. Köp gezek agdaryp çykmaq; yzly-yzyna agdarmak, öwürüşdirmek. *Ol bir topar kagyzlary agdaryşdyryp otyrdy.* 3. Çäýnegiň çäýyny köp gezek yzyna gaýtaryp çykmaq. *Ol töweregindäki çäýnekleriň çäýyny agdaryşdyrdy. Ol öý goşlaryny bir ýandan agdaryşdyrdy.* 4. Ýer sürüp çykmaq; depip çykmaq. *Ol mellegini agdaryşdyryp çykdy.*

AGDARYŞMAK [a:ğdaryşmak], *işl.* 1. Agdarmaga

kömek etmek. *Ol kakasyna uly daşy agdaryşdy. Ýer agdaryşmak.* 2. Bilelikde agdarmak. *Olar ýer agdaryşyp ýördüler.*

AGDYK [a:ğdyk], *syp.* 1. San taýdan köp, kän, artyk, artykmaç. *Olaryň güýji agdykdy.* 2. Gereginden artyk, örän köp, öte. *Aý, meniň işim başymdan agdyk* ("Edebiýat we sungat"). 3. Bir tarapy agyr, bir ýana agan. *Düýä urlan ýüküň bir ýany agdyk bolupdyr.* 4. göç. m. Çekip-çydardan betar, agyr. *Seniň ol sözüň maňa agdyk degýär.* 5. Çaşy (göz hakynda).

AGDYKLYK [a:ğdyklyk], *at.* 1. San taýdan artyklyk, köplük. 2. Artykmaçlyk. *Maddy tarap agdyklyk edýärmikä öýdýärin* (G. Kulyýew). 3. Bir ýany bolmalysyndan agyr gelmeklik. *Ýüküniň bir ýana agdyklygy onuň azaryna-da dälidi.* 4. göç. m. Çekip-çydardan betar ýagdaýda bolmaklyk. *Aýdýan sözleriniň agdyklygyndan onuň özi bihabardy.*

AGDYRMAK [a:ğdyrmak], *işl.* 1. Gyrasyndan agýança akdyrmak, agmak derejesine ýetirmek. *Suwy joýalaryň üstünden agdyrypdyr.* 2. Bellenen möçberden geçirmek. *Pagtany borçnamadan agdyryp tabşyrdyk.*

AGLA [ağla:], *syp., k.d.* Iň ýokary, iň beýik. *Peripeýker agla bolmaz özüňden, Leyli, Akja, Senem ýetmez yzyňdan* (Kemine).

AGLABA [ağla:va], *syp., hal.* 1. Bir zadyň ýa-da adamlaryň esasy bölegi, köpüsi, köp bölegi, agramy, galaba. *Oba hojalyk önümleriniň aglabasy şu ýerde öndürilýär* ("Edebiýat we sungat"). 2. Esasan, galapyn, köplenç. *Deryalaryň we kölleriniň ýanyndaky adamlar aglabalyklyk bilen meşgul bolupdyrlar.*

AGLABERMEK [a:ğla:vermek], *işl.* Aglap başlamak; aglamagy dowam etdirmek. *Çagajyk birden möňňürip aglaberdi.*

AGLAGAN [a:ğlağan], *syp.* Häli-şindi aglap ýören.

AGLAGANLYK [a:ğlağanlyk], *at.* Aglagan bolmaklyk.

AGLAGRAK [ağlağyra:k], *syp.* Azda-kände aglak. *Maşgalamyz siziňkä garanda aglagrak.*

AGLAGRAK [a:ğlağyra:k], *syp.* Az-kem aglak. *Kiçi çagam ulularyna garanda aglagrak.*

AGLAK [ağlak], *syp.* 1. Az sanly. *Aglak maşgala.* 2. Dagynyk, seýrek, selçeň; *Il aglak bolsa, doňuz depä çykar* (Nakyl).

AGLAK [a:ğlak], *syp.* Köp aglaýan, aglap başlasa diňmeýän. *Aglak çaga.*

AGLAKLYK [ağlaklyk], *at.* Aglak ýagdaýda bolmaklyk.

AGLAKLYK [a:ğlaklyk], *at.* Aglak bolmaklyk, aglaganlyk. *Çaganyň aglaklygy ýöne ýere dälidi, onuň gulagy agyryan eken.*

AGLALYK [ağla:lyk], *at, kön.s.* Beýiklik, ululyk, belentlik. *Akyl olgan tapdy aglalykny ednalyk bile* (Şeýdaýy).

perzent ýetişdirmek, köpri gurmak, guýy gazmak – ine, ömür menzillerindäki in aňrybaş parzlar şulardyr ("Türkmenistan"). **2.** Agaç-tagta önümleri; pürs. **3.** *gepl. d.* Taýak, hasa. *Agsagyn elinden alsaň agajyn, Ýaman derde düşer, tapmaz alajyn* (Magtymguly). *Agsak aýra düşse, agaçsyz galsa, Ýol aňlamaz kary hemrasyz bolsa* (Magtymguly). **4.** *gepl. d.* Ýakar ýaly odun. *Çar tarapa zyňnylyar Agaçlar darka-darka* (M. Garryýew).

♦ **Agaç ata münmek (çykamak)** ölmek, aradan çykamak. **Agaç ussasy** agaç, tagta önümlerinden jaý gurýan, dürli hojalyk esbaplaryny ýasaýan ussa. **Agaç ýuwdan ýaly** sömelip, dim-dik bolup duran (adam hakynda).

AGAÇ [aːgaːç] **II**, *at, kön.s.* 6-7 kilometre deň bolan uzynlyk ölçeg birligi. *Kyrk alty müň agaç deňiz derýadyr* (Magtymguly).

AGAÇKÖMÜR [aːgaːçkõmür], *at.* Gandym, dagdan ýaly berk agaçlar ýakylp alynýan kömür.

AGAÇLYK [aːgaːçlyk], *at.* Dürli agaçlaryň köp biten ýeri, durşuna bag, agaç bolup ýatan meýdan; tokaýlyk. *Göm-gök agaçlyklar jülä gelşik berýär.*

AGAÇ-UGAÇ [aːgaːç-uːgaːç], *at.* **1.** Agaç-tagta we onuň bölekleri. **2.** *gepl. d.* Agaçgoş önümleri: sandyk, ýşgap we ş. m.

AGA-DÖNE [aːgaːdõ:nõ], *hal.* Öz erkine, ygtyýaryna, maýdalyna, peýwagtyna. *Görogly bilen Öwez aga-döne uzak ýoly kesibersinler* ("Görogly").

AGA-İNİ [aːg(a)-ini], *at.* Ganybir doganlar, doganoglanlar. *Ikimiz biri-birimize aga-ini bolýarys.*

AGAJET [aːgaːjet], *syp.* Inçesagt, hortap, sagdyn bedenli. *Uzyn boýly, garaýagy, agajet ýigit ör turdy* ("Edebiyat we sungat").

AGAJETLILIK [aːgaːjetlilik], *at.* Inçesagtlyk, hortaplyk, sagdyn bedenlilik. *Agajetlilik oňa gelişmân duranokdy.*

AGALY [aːgaly], *syp.* **1.** Agasy bar bolan. *Agaly oňlan aýlamaz* (Nakyl). **2.** Oglana dakylýan at.

AGALYK [aːgalyk], *at.* Hökmürowanlyk, hökümdarlyk.

♦ **Agalyk etmek** gol astynda saklap dolandyrmak.

AGAR-AGAR [aːgar-aːgar], *at.* Gyzy hem goňur suw otlaryndan alynýan şepbik, ýelim şekilli önüm.

AGARAN [aːgaran], *at.* Gorküýzedäki düýe çalynyň üstüne täze süýt guýlanda, çalyň ýüzüne galýan goýy galdyrym. *Obalara barsaň, kersen doly agarany önünde goýýarlar* ("Edebiyat we sungat").

AGARÇÄKMEN [aːgaːrːçäːkmen], *at.* Düýäniň gapdal ýününden inçe egrilip, örän syk dokalan matadan tikilýän çäkmen.

AGARDYBERMEK [aːgardyːvermek], *işl. ady.* Agartmaga başlamak, girişmek; agartmagy dowam etmek.

AGARDYLMAK [aːgardylmak], *işl.* Agartmak

işi ýerine ýetirilmek, amal edilmek. *Agardylan ýüpek.*

AGARDYŞ [aːgardyːş], *işl. ady.* Agartmak ýagdaýy.

AGARMA [aːgarma], *işl. ady.* Agarmak ýagdaýy.

AGARMAK [aːgarːmak], *işl.* **1.** Ak bolmak, ak reňki almak; ak bolup görünmek. *Aýyň ýagtyssyna meýdan agaryp ýatyrdy.* **2.** Gahar, gorky, näsaglyk zerarly ýüzüň gany gaçmak, boz-ýaz bolmak, ýüzüň nury öçmek. *Gurban aganyň ýüzi hem agaryýar; hem gyzaryýar* ("Edebiyat we sungat"). **3.** Açylp başlamak, açylp ýetişmek. *Gowaçalar agaryp başlady.* **4.** Daň saz berip ugramak, ýagtylyp başlamak, daň atar wagty ýakynlamak. *Gündogar agaryp başlandan kän wagt geçmänkä jahan ýagtylypdy.* **5.** Ak girmek (saç, sakgal hakynda), saç-sakgala ak sepmek, çalarmak. **6.** Reňki gitmek, solmak, ak reňke öwürlmek. *Onuň gök köýnegi güne agarypdyr.* **7.** Gar basmak, gar bilen örtülme. *Ertir ir bilen tursak, ýer agaran eken.* **8.** Tamdyr mazaly gyzaryp, çörek ýapmaga taýyn bolmak.

AGARMAKLYK [aːgarːmaklyk], *işl. ady.* Agarmak ýagdaýy.

AGARMAZLYK [aːgarːmazlyk], *işl.* Ak hala geçmezlik, reňki ak görnüşe öwürmezlik.

AGAROWAN [aːg(a)urowaːn], *at, deňizç.* Gäminiň gapagynyň üstüne ýygnanan suw akar ýaly deşik.

AGARTDYRMAK [aːgartdyrmak], *işl.* Agartmak işini başga birine etdirmek; agartmaga ýol bermek, rugsat etmek. *Jaý agartdyrmak.*

AGARTMA [aːgartma], *işl. ady.* Agartmak ýagdaýy.

AGARTMAK [aːgartmak], *işl.* **1.** Ak reňke öwürmek, ak reňk çalmak, aklamak. *Olar şo günler jaýlaryň daşyny agardýardylar* ("Edebiyat we sungat"). **2.** Bir sebäbe görä reňk-petiňi üýtgetmek, gan-petiňi gaçyrmak. *Reňkini agardyp duran ýigide gaharly seretdi.* **3.** Açmak, ak patrak ýaly etmek. *Aşamky şemal gowaçalary agartdy.* **4.** Çig ýüpegi sabyna, aşgara gaýnadyp, reňkini ak etmek. *Ol aýal uly gazanda ýüpek agardýardy.* **5.** Reňkini almak, reňkini gidermek, soldurmak. *Gün köýnegi agartdy.*

AGARTMAKLYK [aːgartmaklyk], *işl. ady.* Agartmak ýagdaýy.

AGARY [aːgaːry], *at.* Köşek ýa-da ogşuk ýününden egrilip dokalýan çäkmenlik mata.

AGARYŞ [aːgaryːş], *işl. ady.* Agarmak ýagdaýy.

AGARYŞMAK [aːgaryːşmak], *işl.* Ak öwürmek, uzakdan agaryp görünmek, köpçülikleýin agarmak. *Lebap suwy suwmudyr; Agaryşýan guwmudyr; Meni gaban, doganlar; Girdapmydyr – köwmüdir* (N. Pomma).

AGAYANA [aːgaːyaːna], *syp.* Öz erkine, arkaýyn. *Olar agayana gezyärdiler.*

AGDAR-DÜNDER [aːgdar-düñdör], *syp.* Akan-dökän, ýykan-ýumran, bulam-bujar.

AGDAR-DÜNDERLIK [aːgdar-düñdörlük], *at.*

AGRALYŞMAK [ağralyşmak], *işl.* 1. Kem-kem-den agramlamak, birneme agramlamak. *Mallar öňküsinden agramlyşypdyr, semrärp ugrapdyr.* 2. Göwreliligi daşyndan mazaly bildirip duran katda ýetmek.

AGRAM [ağram], *at.* 1. Bir zadyň çekmek arkaly kesgitlenýän agyrlygy. *Gerekli daşyň agramy ýok* (Nakyl). 2. *göç. m.* Bir zadyň täsirinden döreýän kynçylyk, kyn ýagdaý. 3. Birtopar adamyň ýa-da bitewi zadyň köpüsi, aglabasy, galabasy. 4. *gepl. d.* Biriniň il arasyndaky hatyrasy, tutýan orny, täsiri. *Onuň il içinde agramy bardy.*

◊ **Agram bermek** bir zada köp üns bermek, bir zady ileri tutmak. *Şu günler däne ekişine agram berýäris.* **Agram salmak** kyn ýagdaýa sezewar etmek. *Ol bu işi kârdeşlerine agram salman gutardy.* **Agramyna aşyr atmak** bir işiň köp bölegini gutarmak. *Harmanyň agramyna aşyr atdyk* (B. Kerbabaýew).

AGRAMLAMA [ağramlama], *iş ady.* Agramlamak ýagdaýy.

AGRAMLAMAK [ağramlamak], *işl.* 1. Bir zady eliňe alyp, onuň çen-takmyn agramyny bilmek, görüp görüp, agramyny çaklamak, saldarlamak. 2. *göç. m.* Bir zada, işe oňat hem erbet tarapdan öňünden baha bermek. *Maral aýtjak bolýan zadyny öz ýanyndan agramlap görýän ýaly, biraz oýlanyp oturdy* (G. Gurbansähedow).

AGRAMLAMAKLYK [ağramlamaklyk], *iş ady.* Agramlamak ýagdaýy.

AGRAMLAÝYŞ [ağramlaýyş], *iş ady.* Agramlamak ýagdaýy.

AGRAMLY [ağramly], *syp.* 1. Belli bir mukdarda agramy bolan, saldamly. *Iki kile agramly terezi daşy.* 2. *göç. m.* Agyr, kyn, ejirli, güzaply. *Agramly oýlary başyndan geçiren Aýgülniň birdenkä elindäki sagada gözi düşdi* (B. Kerbabaýew). 3. *göç. m.* Ýaramajak, ýokuş degip biljek, erbet täsir edip biljek (söz hakynda). *Men oňa gaty-gaýrym söz aýdamok, agramly söz diýenimi bilemok, ýöne özi meni görse, ýüzüni sowup ýör.*

AGRAMLYK [ağramlyk], *at.* Gara öý, oraça ýelde agdarylman, gyşarylman deňagramlylygyny saklar ýaly tüýnük ýüpden asylýan içi gumdan doly çuwal we ş. m. agyr zat. *Gara öýe çöwşi etmeli, çuwalý gumdan dolduryp, tüýnük ýüpünden agramlyk asyp goýmaly* (A. Gowşudow). 2. Terezini sazlamak üçin atylýan, asylýan zat, daş. *Terezä agramlyk dakdylar.*

AGRAMLYLYK [ağramlylyk], *at.* 1. Agramy barlyk, agyrlyk taýdan belli bir möçberlilik. 2. *göç. m.* Salyhatlylyk, parasatlylyk. 3. *göç. m.* Aladalylyk, ünjülik. *Keşbinde bir agramlylyk duýulýardy* (B. Kerbabaýew).

AGRAMMA-AGRAM [ağramma-ağram], *hal.* Deňe-deň, agramyna deň agram, biri-biriniň agramyna barabar mukdarda. *Kişmiş bugdaýa agramma-agram çalyşmak.*

AGRAMSYZ [ağramsyz], *syp.* 1. Agramy az, agramy bildirmeýän, ýeňil. *Agramsyz kirşenler ýeliň ugruna gaýyp gidýärdiler.* 2. *gepl. d.* Sylagy ýokluk, sylagsyz.

AGRAMSYZLYK [ağramsyzlyk], *at.* 1. Agramy azlyk, agramy ýokluk, ýeňillik. *Agramsyzlygy zerarly tozgalary islän ugruna gaýyşyp ýörler.* 2. *gepl. d.* Abraýsyzlyk, sylagsyzlyk.

AGRAMSYZRAK [ağramsyzra:k], *syp.* Agramy azrak.

AGRAS [ağras], *syp.* 1. Salyhatly, goýazy; gylyk-häsiýetinde ýenleşligi bolmadyk, edep-ekramly. *Ol indi öňküsi ýaly geplemsek, alçak däl-de, az gepli, agras adamdy* (B. Pürliýew). 2. *göç. m.* Haýallyk bilen, zordan, ýadaw. *Otly ýuwaş hem-de agras ýöreýär* (B. Seýtakow). 3. *göç. m.* Dem almasy agyr bolan, petiş, dymyllyk; tämiz bolmadyk, arassa däl. *Agras howa.*

AGRASLANDYRMAK [ağraslannymak], *işl.* Agras keşbe salmak. *Aman aýalyňa şulary aýtdy-da, ýüzüni agraslandyryp durdy* (N. Saryhanow).

AGRASLANMA [ağraslanma], *iş ady.* Agraslanmak ýagdaýy.

AGRASLANMAK [ağraslanmak], *işl.* Agras görnüşe girmek, salyhatlanmak, goýazylanmak. *Hawa, ol agraslanypdyr, maňlaýynyň saçlary düşüpdür* ("Edebiyat we sungat").

AGRASLANMAKLYK [ağraslanmaklyk], *iş ady.* Agraslanmak ýagdaýy.

AGRASLANYBERMEK [ağraslanyvermek], *işl.* Agras bolup ugramak.

AGRASLYK [ağraslyk], *at.* 1. Agras keşpilik, saýhallylyk, goýazylyk. 2. Ýadawlyk, argynlyk, süňni agyrlyk. *Göwresindäki agraslyk şol bada uçup giden ýaly boldy.*

AGRASRAK [ağrasyra:k], *syp.* Beýlekiler bilen deňeşdireniňde, öňkä görä azda-kände agras.

AGRASSYRABERMEK [ağrassyra:vermek], *işl.* Agrassyrap ugramak.

AGRASSYRAMA [ağrassyrama], *iş ady.* Agrassyramak ýagdaýy.

AGRASSYRAMAK [ağrassyramak], *işl.* Agras bolan bolmak, özüni agras keşpde görkezjek bolmak.

AGRASSYRAMAKLYK [ağrassyramaklyk], *iş ady.* Agrassyramak ýagdaýy.

AGRASSYRAMAZLYK [ağrassyramazlyk], *işl.* Agrassyrap durmazlyk.

AGRAÝAK [ağraýak], *syp., gepl. d.* Göwreli, hamyla, ikigat. *Ağraýak bolmak.*

AGRESSIÝA [ağre:ssiýa], *at.* Halkara hukugy nukdaýnazaryndan bir döwletiň başga bir döwletiň garşysyna bikanun suratda güýç ulanmagy, aýratyn-da basyp almak üçin başga döwletiň üstüne ýaragly çozup girmegi. *Ynsanperwerlik, açyklyk, din erkinligi, beýleki*

AGLAMA [a:ğlama], *iş ady.* Aglamak ýagdaýy.

AGLAMAK [a:ğlamak], *işl.* 1. Agyr hala, gynanja we ş. m. çydaman, gözden ýaş dökmek, gözýaş etmek, ses etmek, eňremek. *Kimse aglap gitdi, kimseler güliüp, Kimse çekip dürli azap, hoş imdi* (Seýdi). 2. *göç. m.* Bir zatdan zeýrenmek, nalamak. *Bu halymga rehmi inip, Aglaýyr şähri-Ýemen* (Magtymguly).

AGLAMAKLYK [a:ğlamaklyk], *iş ady.* Aglamak ýagdaýy.

AGLAMAZLYK [a:ğlamazlyk], *işl.* Gözden ýaş dökmeklik, gözýaş etmezlik, eňremezlik. *Aglamazlyga çalyşmak. Aglamam oturmak.*

AGLAMJYRABERMEK [a:ğlamjyra:vermek], *işl.* Aglamjyrap başlamak; aglamjyramagy dowam etmek. *Beýdip aglamjyraberme.*

AGLAMJYRAMA [a:ğlamjyrama], *iş ady.* Aglamjyramak ýagdaýy.

AGLAMJYRAMAK [a:ğlamjyramak], *işl.* Çala aglamak, ýuwaş sesli aglamak, hamsykmak.

AGLAMJYRAMAKLYK [a:ğlamjyramaklyk], *iş ady.* Aglamjyramak ýagdaýy.

AGLAMJYRAMAZLYK [a:ğlamjyramazlyk], *işl.* Aglamjyrap durmazlyk.

AGLAMJYRAŞMAK [a:ğlamjyraşmak], *işl.* Birden köp bolup aglamjyramak.

AGLAMJYRAYÝŞ [a:ğlamjyraýýş], *iş ady.* Aglamjyramak ýagdaýy.

AGLAŞMAK [a:ğlaşmak], *işl.* Birnäçe bolup aglamak, bilelikde aglamak. *Ygtyýar bermersiň aglaşmak üçin, Ýöne biygtyýar aglaşan gerek* (K. Gurbannepe-sow).

AGLATMAK [a:ğlatmak], *işl.* Birini aglamaga mejbur etmek, aglamak katdyna ýetirmek.

AGMA [a:ğma], *iş ady.* Agmak ýagdaýy.

AGMAK [a:ğmak], *işl.* 1. Dolup ýa-da joşup hanasyndan çykmak. *Gowaçanyň içine suw agypdyr.* 2. Belli bir sandan, wagtdan, möhletden, pursatdan... geçmek, aňry geçmek, aşmak. *Çerkez obalaryň çetinden inende, gije ýarymdan agypdy* (B. Kerbabaýew). 3. Bir tarapa gyşarmak, syrylyp düşmek, ýykylymak, agdarylmak. *Ol ýabydan äwmezlik bilen agyp düşdi.* 4. Kadaly ýagdaýdan gyşarmak, syrylmak, süýşmek. *Atyň eýeri bir tarapa agypdyr.*

AGMAKLYK [a:ğmaklyk], *iş ady.* Agmak ýagdaýy.

AGMAL [ağma:l], *at, k. d.* Iş, hereket, amal. *Bol-magaý hergiz ylymdan bihabar; bolsa agmal biylm, köpdür hatar* (Azady). *Haýry-şer agmalyňzyny hak bagyşlasyn size, Aýşy-aşrat, döwri-döwranlar sürüňler elmydam* (Kätib).

AGMAZLYK [a:ğmazlyk], *işl.* Agmak katdyna ýetmezlik, agyp gitmezlik.

AGÖÝLI [a:ğöýlü], *at. 1. taryh.* Geçmişde basylyp

alnan ýerleriň ilaty baş götermesin diýlip, ol ýeriň abraýly wekilleriniň ogullaryndan hanlygyň paýtagtyna zamun alnyp gaýdylyan we ak öýlerde goralyp saklanýan topar. *On agöýli aldy, onusam rüstem, Olar ne rüstemdir, bir-birden üstem* (Dosmämmet). *Bardy-geldi, basylyp alnan ülke şerti bozup, gozgalaň edäýse, öňi bilen şol agöýlüler jezalandyrylypdyr* ("Türkmen dili"). 2. Geçmişde ýurdy goramak maksady bilen dürli uruglardan toplanyp, araçäklere ýörite göçürilip, ak öýler bilen üpjün edilen boý ýigitlerden ybarat garawullar topary. 3. Urug ady. *Ürgenç şäheriniň ýakynynda agöýli diýen türkmen urugy hem bar* ("Türkmen dili"). 4. Oglana dakylýan at.

AGRAK [a:ğyra:k], *syp.* Çala ak öwüsýän, agymtyl.

AGRALDYBERMEK [ağraldyvermek], *işl.* Kem-kemden agraldyp ugramak.

AGRALDYŞ [ağraldyş], *iş ady.* Agraltmak ýagdaýy.

AGRALMA [ağralma], *iş ady.* Agralmak ýagdaýy.

AGRALMAK [ağralmak], *işl.* 1. Agramy artmak, agramy köpelmek. *Goyun bir aýda üç kile agralypdyr.* 2. Nämedir bir zadyň möçberiniň, mukdarynyň artmagy, sanynyň köpelmegi. *Süri öten ýylkysyndan has agraldy.* 3. Belli bir sebäbe görä ýagdaýy kynlaşmak, agyrlaşmak, kyn ýagdaýda galmak. *Bolan çaknyşykdan soň, onuň ýagdaýy has agralypdy* (B. Kerbabaýew). 4. Ýaltalyk, näsaglyk we ş. m. zerarly süňňüňe agyrylyk aralaşmak, ýere siňip barmak. *Ol ýany ýere degenden, barha agralyp, irkiljiräp ugrady* (G. Gurbanow). 5. Dem almagy kynlaşdyryjy derejede petiş bolmak. *Otagyň howasy birden agraldy* (G. Kulyýew). 6. *göç. m.* Göwrelilik möhleti dolaňkyrlamak, çaga dogar wagty ýakynlamak. *Ýaş gelin agralany üçin, lukmana ýygý-ýygýdan görnüp başlady.*

AGRALMAKLYK [ağralmaklyk], *iş ady.* Agralmak ýagdaýy.

AGRALMAZLYK [ağralmazlyk], *işl.* Agralmak derejesine ýetmezlik.

AGRALTDYRMAK [ağraltdyrmak], *işl.* Başga birine agyr bolar ýaly etdirmek.

AGRALTMA [ağraltma], *iş ady.* Agraltmak ýagdaýy.

AGRALTMAK [ağraltmak], *işl.* 1. Bir zadyň agramyny köpeltmek, agyrylygyny artdyrmak. *Maşynyň ýüküni agraltmak bolmaz.* 2. Petiş etmek, dem almagy kynlaşdyrmak. *Çilimiň tüssesi otagyň howasyny agraldýar.* 3. *göç. m.* Erbet ýagdaýa salmak, ýagdaýy öňküsinden kynlaşdyrmak.

AGRALTMAKLYK [ağraltmaklyk], *iş ady.* Agraltmak ýagdaýy.

AGRALYBERMEK [ağralyvermek], *işl.* Agralyp ugramak. *Ýüki kem-kemden agralyberdi.*

AGRALYŞ [ağralyş], *iş ady.* Agralmak ýagdaýy.

bir haýal ýygymçynyň ýygan pagtasy-da onuňkydan artyk gelyärdi (G. Gurbansähedow).

AGŞAMARARAK [ağşama:rara:k], *hal*. Ağşamara ýakyn.

AGŞAMKY [ağşamky], *syp*. 1. Ağşamnyň dowamymynda, gün ýaşandan soňky. *Onuň ağşamky geljek haýsydyr bir myhmany hezzetlemek üçin, bazarlap gelyändigini aňan bolsalar gerek* ("Edebiyat we sungat"). 2. Ağşam, ağşamlaryna bolup geçýän; işleýän; öten ağşam bolan. *Ağşamky ýagyş*.

AGŞAMLAMA [ağşamlama], *işl*. Ağşamlamak ýagdaýy.

AGŞAMLAMAK [ağşamlamak], *işl*. Gijäni geçirmek, ağşam baryp düşlemek. *Çopanlar täze ýurtda ilkinji ağşamyny ağşamladylar* (R. Gelenow).

AGŞAMLAMAKLYK [ağşamlamaklyk], *iş ady*. Ağşamlamak ýagdaýy.

AGŞAMLAÝYŞ [ağşamlaýyş], *iş ady*. Ağşamlamak ýagdaýy.

AGŞAMLYK [ağşamlyk], 1. *hal, ser*. **Ağşamara**. 2. *syp.*, at. Ağşamyna iymek üçin taýýarlanylýan, gijara iýilýän (nahar hakynda).

AGŞAMRAK [ağşamyra:k], *hal*. Ağşama ýakyn. *Sen ataňlara ağşamrak bar*.

AGTA [agta], *syp*. Erkeklik agzasynyň mázleri aýrylan, biçilen. *Olardan sähelçe yzda Juma töweregine höwes bilen garap, agta ýabysyny loňkuldadyp barýardy* (G. Kulyýew).

AGTALAMA [ağtalam], *iş ady*. Agtalamak ýagdaýy.

AGTALAMAK [ağtalamak], *işl*. Erkeklik mázlerini aýyrmak, biçmek. *Höwür atdan başgasyny agtalap çykypdyrlar*.

AGTALATMAK [ağtalatmak], *işl*. 1. Başga birine biçdirmek. 2. Biçmäge mümkinçilik döretmek.

AGTALAÝYŞ [ağtalaýyş], *iş ady*. Agtalamak ýagdaýy.

AGTALYK [ağtalyk], *at*. Erkeklik mázleri aýrylan, biçilen ýagdaý.

AGTARMA [ağtarma], *iş ady*. Agtarmak ýagdaýy.

AGTARMAK [ağtarmak], *işl*. 1. Birini ýa-da bir zady gözlemek, bir zadyň gözlegine çykmak. *Agtaran – tapar* (Nakyl). 2. Ýeke-ýeke, yzly-yzyna gözden geçirmek, agdarmak. *Gündeligi şol agtaryp otyrys* ("Edebiyat we sungat").

AGTARMAKLYK [ağtarmaklyk], *iş ady*. Agtarmak ýagdaýy.

AGTARMAZLYK [ağtarmazlyk], *işl*. Agtarmagy amal etmezlik, gözlemezlik.

AGTARTMAK [ağtartmak], *işl*. Başga birine gözletmek.

AGTARYBERMEK [ağtaryvermek], *işl*. Agtarmaga girişmek, gözlemäge başlamak.

AGTARYLMAK [ağtarylmak], *işl*. Biri ýa-da bir zat gözlenilmek. *Şäher içindäki saraýlar agtaryldy* (B. Kerbabaýew).

AGTARYŞ [ağtaryş], 1. *iş ady*. Agtarmak ýagdaýy. 2. *at*. Gözläp tapmak maksady bilen geçirilýän barlag, ylmy esasyda alnyp barylýan gözleg. *Ýazyjynyň döredijilik ýoly agtaryşlardan, gözläp tapmalardan ybarat*.

AGTARYŞDYRMAK [ağtaryşdyrmak], *işl*. Birnäçe ýola agtaryp çykmak, bir zady, birini köp ýerden gözlemek. *Ony gapyma-gapy agtaryşdyrdym. Kitabyň ähli sahypasyny agtaryşdyryp çykdy*.

AGTARYŞMAK [ağtaryşmak], *işl*. Agtarmaga kömek etmek. *Men onuň gözleýän zadyny agtaryşdym*.

AGTYK [ağtyk], *at*. Öz ogluňdan ýa-da gyzyňdan dogan çaga.

AGTYK-ÇOWLUK [ağtyk-çowluk], *at*. Ogluňdan ýa-da gyzyňdan dogan çagalar hem-de agtyklaryň çagasy.

AGUZYŇ [a:ğuzuýn], *at*. Köplenç, ilkağşam, aý aýdyňda oýnalýan türkmen milli oýny.

AGY [a:ğy], *at*. 1. Beden agyrysyna, açlyga (çaga) we ş.m. ýagdaýlara döz gelmän, çydaman, sesli aglaýyş. *Sözün yzy aga ýazdy, Hemmelerin keypin bozdy* (Ç. Aşyr). 2. Adam ölende şol öýde, öli ugradylanda, gölegçiler gaýdyp gelende we ş.m. ýagdaýlarda köpçülikleýin aglamaklyk däbi. 3. Türkmen halk döredijiliginiň edebi görnüşleriniň (žanrlarynyň) biri.

◊ **Agysyny aglamak** biriniň ýa-da birtopar adamyň aladasyny etmek, şolaryň ugrunda jan çekmek. *Halkyň agysyny aglamak*.

AGYBERMEK [a:ğyvermek], *işl*. Agyp başlamak.

AGYL [a:ğyl], *at*. 1. Mal saklamak üçin çöp-çalamdan, agaçdan we beýleki zatlardan edilýän aýmança, töwerekleýin gurulýan germew. *Agyl doly akja guzy, Ertir görsem, ýokja guzy* (Matal). 2. *göç. m*. Gurşaw; aýlaw, halka. *Aýyň daşyn agyl alyp, Käte gara bulda batýar* (R. Seýidow).

AGYLÇA [a:ğylça], *at*. Kiçijik agyl, uly bolmadyk agyl, agyljyk. *Agylçalarynda iki sany semiz baggoýun hem gäwüşeýärdi* (B. Kerbabaýew).

AGYLLAMA [a:ğyllama], *iş ady*. Agyllamak ýagdaýy.

AGYLLAMAK [a:ğyllamak], *işl*. 1. Bir zadyň töweregine agyl aýlamak. 2. *göç. m*. Daşyna halka bolmak, gurşaw, aýlaw bolmak. *Gün gulaklap, Aý agyllar, Gar ýagar, garga gagyldar* (Dowan şahyr). 3. Agylyň içinde bolmak. *Goyunlar gysyna ýörite gurlan agyllarda agyllaýardylar*.

AGYLLAMAKLYK [a:ğyllamaklyk], *iş ady*. Agyllamak ýagdaýy.

AGYLLAŞMAK [a:ğyllaşmak], *işl*. Köp bolup bile agyllamak; agyllamaga kömekleşmek.

AGYLLATMAK [a:ğyllatmak], *işl*. 1. Başga birine

halklaryň medeniýetine sarpa goýmak ýaly ýörelgeler türkmen häsiýetiniň esasyny düzýär (Gurbanguly Berdimuhamedow, ``Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

AGRONOM [ağrano:m], *at.* Oba hojalygy, aýratyn-da ekerançylyk boýunça ýokary bilimli hünärmen.

AGRONOMÇYLYK [ağrano:mçuluk], *at.* Agronomyň kesp-käri we hünäri. *Ol obada agronomçylyk edýär.*

AGRONOMIÝA [ağrano:miýa], *at.* Ekerançylygyň kanunlary hakyndaky ylym, giň manysynda – oba hojalygyk önümçiliginiň ylmy esasy, oba hojalygynyň ähli pudaklary hakyndaky bilimleriniň jemi.

AGROTEHNIKA [ağrate:hnika], *at.* Ekerançylygyň tehnologiýasy, oba hojalyk ekinlerini ekmegiň, işläp bejermegiň we ýetişdirmegiň usullarynyň ulgamy.

AGROFIZIKA [ağrafi:zika], *at.* Ösümlikleriň daşky ýaşaýyş şertlerini we olaryň ýaşaýşynda bolup geçýän fiziki prosesleri öwrenmegiň usullary hakyndaky ylym.

AGROHIMIÝA [ağrahi:mýa], *at.* Toprakda we ösümliklerde, ösümlikleriň iýmitinde, topragyň mesligini gowulandyrmak we ekinleriň hasyllylygyny ýokarlandyrmak üçin berilýän dökünlerde hem-de beýleki himiki serişdelerde bolup geçýän himiki we biohimiki prosesler hakyndaky ylym.

AGRYLJYK [ağryljyk], *syp.* Demişni tutujy, dymyljyk, agras, ýakymysyz ysly.

AGSABERMEK [ağsa:vermek], *işl.* Agsap başlamak.

AGSAGRAK [ağsağyra:k], *syp.* Az-kem agsak.

AGSAK [ağsak], *syp.* 1. Bir aýagy gysga ýa-da şikesli bolansoň, agsap ýöreyän. *Agsak horaz.* 2. Agsap ýöreyän adam. *Agsagyň elinden alsaň agajyn, Ýaman derde düşer, tapmaz alajyn* (Magtymguly).

♦ **Agsak durna** kiçi ýaşly çagalar tarapyndan oýnalýan çalt hereketli milli oýun. *Agsak durna iki topara bölünip oýnalýar, oýunçylaryň sany islendikçe bolup biler.* **Agsak towuk** 1) Kiçi ýaşly oglanjyklar we gyzjagazlar tarapyndan oýnalýan milli oýun. 2) Agsak towuk oýnunda bir aýagyňyň üstünde bökjekläp oýnaýan oýunçy. *Oýun wagtynda agsak towuk iki aýagyňy hem ýere degirse, ol oýundan çykarylýar* (A. Jykyýew).

AGSAKLABERMEK [ağsakla:vermek], *işl.* Agsaklap ugramak.

AGSAKLAMA [ağsaklama], *işl.* Agsaklamak ýagdaýy.

AGSAKLAMAK [ağsaklamak], *işl.* 1. Agsap ýöremek, bir aýagyň üstüne agram atyp keýtiklemek, ýempäp ýöremek. *Ýabyň raýyşynyň pesräk ýerini tapyp, çala agsaklap kenara çykdy* (G. Kulyýew). 2.

gepl. d. Bir aýagyň üstünde towsup ýöremek. *Gyzjagaz çyzyklary basman, üstünden agsaklap geçdi.*

AGSAKLAMAKLYK [ağsaklamaklyk], *işl.* Agsaklamak ýagdaýy.

AGSAKLAMAZLYK [ağsaklamazlyk], *işl.* Agsaklap hereket etmezlik.

AGSAKLAŞMAK [ağsaklaşmak], *işl.* Bilelikde agsaklamak. *Olar agsaklaşyp gitdiler.*

AGSAKLAÝYŞ [ağsaklaýyş], *işl.* Agsaklamak ýagdaýy.

AGSAKLY [ağsakly], *syp.* İçinde agsagy bar bolan (süri hakynda).

♦ **Agsakly goçak** nagys ady.

AGSAKLYK [ağsaklyk], *at.* Agsak bolmak ýagdaýy.

AGSAKSERE [ağsaksere], *at.* Süýem we kül-embike barmaklarynyň gerlen ýagdaýyndaky aralyk ölçegi. *Köýnek biçende matasy agsaksere ýetmedi.*

AGSAK-TOWSAK [ağsak-towsok], *syp., gepl. d.* Agsaklaýan ýa-da başga bir kemi bolan, sürä eýermeyän (mal, dowar hakynda).

AGSAMA [ağsama], *işl.* Agsamak ýagdaýy.

AGSAMAK [ağsamak], *işl.* 1. Aýagyň agyrylylygy ýa-da aýaga şikes ýeteni üçin keýtikläp ýöremek. 2. *göç. m.* İşde we ş. m. yza galmak, edilýän talapdan pes bolmak, asgynjaňlyk etmek.

AGSAMAKLYK [ağsamaklyk], *işl.* Agsamak ýagdaýy.

AGSAMAZLYK [ağsamazlyk], *işl.* Agsap hereket etmezlik.

AGSAŞMAK [ağsaşmak], *işl.* Köpçülikleýin agsamak, bilelikde agsamak.

AGSATMAK [ağsatmak], *işl.* 1. Keýtikläp, agsap ýörär ýaly etmek, agsamagyna sebäp bolmak. 2. *göç. m.* Biriniň abraýyny gaçyrmak maksady bilen onuň işini bilkastlaýyn bökdemek.

AGSAÝYŞ [ağsaýyş], *işl.* Agsamak ýagdaýy.

AGSYL [ağsyl], *at.* Gara we ownuk mallarda bolýan howply ýokanç kesel.

AGŞAM [ağşam], *at.* 1. Gün ýaşandan soňky wagt, garaňky gatlyşan wagty. *Agşamnyňz haýyrly bolsun!* (Alkyş-dileg). *Aýly agşam Aýy gördüm, Gaýyp boldy bu derdim* (Aýdym). *Adaty endigine görä, ol her gün ir bilen hem-de agşamlaryna mallardan, çopanlardan habar tutýardy* ("Türkmenistan"). 2. Agşamyna geçirilýän medeni çäre, ýygnaýyşyk. *Beýik akyldara bagyşlanyp, edebiýat agşamy geçirildi.*

♦ **Agşamnyňz haýyrly bolsun!** "giç ýagşy" manysyndaky aňlatma. **Agşam güli** köpýyllyk bezeg ösümligi, gijegözel.

AGŞAMARA [ağsama:ra], *hal.* Günün ýaşan wagty, iňrik garalan wagty, garaňky gatlyşan wagty; giçlik, agşamlyk. *Agşamaralar ganarlar gapana goýlanda, iň*

mak demi iki egniňden almak, sojap kynlyk bilen dem almak. **Agyr düşmek** *ser. Agyr degmek. Agyr nahar* siňmesi kyn, aşgazana, içegä agram salýan nahar. **Agyr söz** gödek söz, paýys, göwne degiji söz, aý söz. **Agyr ýüki bagjygy** maly-emplägi, hiç ilteşigi ýok, syrma sallah, öýi arkasynda, çemçesi bilinde, hiç aladasy ýok. **Agyr ýüz** rehim-şepagatsyz ýüz, yzgytsyz, hyrsyz keşp, domma, gaharly ýüz. **Agyr ýüzli** *ser. Agyr ýüz.*

AGYR-AGYR [a:gyr-ager], *syp.* 1. Çylşyrymly, düşünmesi ýeňil bolmadyk, kyn (köp zat hakynda). *Agyr-agyr sözlemler.* 2. Kuwwatly hem uly (köp zat hakynda) *Agyr-agyr döwletleriň dargamagyna halkymyzyň öz içki agzalalygy sebäp bolupdyr* ("Nesil").

AGYRAK [a:gyrak], *syp.* Agyryp duran, agyryp ynjalyk bermeyän, yza beregen, agyragan, agyrawuk. *Agyrak düwürtik.*

AGYRAMA [a:gyrama], *iş ady.* Agyramak ýagdaýy.

AGYRAMAK [a:gyramak], *işl.* 1. *ser. Agyrmak.* *Syzlawuk agyrap, ynjalyk berenok.* 2. *göç. m.* Birinden göwnüň galmak, bir zat zerarly ynjamak, göwün kineli bolmak. *Ondan agyran ýeri ýokdy.*

AGYRAMAKLYK [a:gyramaklyk], *iş ady.* Agyramak ýagdaýy.

AGYRAŞMAK [a:gyraşmak], *işl.* 1. Yzygiderli agyrap durmak (endam-janyň hakynda). *El-ayagyňyň çöp çyzan ýerleri agyraşýardy.* 2. *göç. m.* Biri-birinden gaty görüp ynjaşmak. *Sähel zat üçin biri-biriňden agyraşyp durmaň. Onuň goňsusy bilen agyraşanyň, ynjaşanyň gören ýokdy.*

AGYRATMAK [a:gyratmak], *işl., ser. Agyrtmak.*

AGYRLAÇ [a:gyrlaç], *syp.* 1. Birneme agyr, agyrrak. 2. Agyr täsirli, gaharlyrak. *Onuň agyrlaç nazaryna özüçe düşünesi geldi.*

AGYRLAŞAŇKYRL A MAK [a:gyrlaşaňkyrlamak], *işl.* Agyrlaşmaga ýakynlamak.

AGYRLAŞDYRMAK [a:gyrlaşdyrmak], *işl.* 1. Agyrlygyny artdyrmak, agramyny köpeltmek, agraltmak. *Gerekmejek paty-puty bilen erkegiň ýüküni agyrlaşdyrýarsyň.* 2. *gepl. d.* Kynlaşdyrmak, ýaramazlaşdyrmak. *Gijesi bilen ýagan gar çopanlaryň işini agyrlaşdyrdy.* 3. *göç. m.* Çylşyrymlaşdyrmak, erbetleşdirmek. *Bu olaryň eden jenaýatyny has-da agyrlaşdyrýar.*

AGYRLAŞMA [a:gyrlaşma], *iş ady.* Agyrlaşmak ýagdaýy.

AGYRLAŞMAK [a:gyrlaşmak], *işl.* 1. Amala aşyrylmasy kynlaşmak, agyr düşüp başlamak. *Salgyt ýygnamak agyrlaşdy* (B. Seýtäkow). 2. Ýaramazlaşmak, erbetleşmek, kynlaşmak. *Günler gün-günden agyrlaşýardy. ...Hemme zat "Front" üçindi* ("Türkmen dili" gaz.). 3. Saglygy pese düşmek, haýal-

lamak, beterleşmek, asgynlamak. *Düýn onuň ýagdaýy gaty agyrlaşdy* (B. Seýtäkow).

AGYRLAŞMAKLYK [a:gyrlaşmaklyk], *iş ady.* Agyrlaşmak ýagdaýy.

AGYRLAŞYBERMEK [a:gyrlaşyvermek], *işl.* Agyrlaşyp başlamak.

AGYRLAŞYS [a:gyrlaşys], *iş ady.* Agyrlaşmak ýagdaýy.

AGYRLYK [a:gyrlyk], *at.* 1. Haýsydyr bir zadyň ölçeg arkaly kesgitlenýän agramy. *Agyrlyk ölçegi.* 2. Ýüküň we ş. m. agramynyň köplügi, agramyň artyklygy. *Ýüküniň agyrlygynyndan maşyn zordan gymyldaýardy.* 2. *göç. m.* Kynçylyk, güzaplyk, kösenmeklik. 3. *göç. m.* Çykgynsyzlyk, çekip-çydamak mümkin dälilik. 4. Agraslyk, haýallyk. *Döwletmämmet oglunyň içki howsalasyndan habardar ýaly, adaty sowukganlylyk, süňni agyrlık bilen oturyp-turýardy* (G. Kulyýew)

♦ **Agyrlyk güýji** Ýeriň dartys güýji bilen Ýeriň aýlanmagy netijesinde döreýän merkezden gaýan güýjüň deň täsir edijisi. **Agyrlyk merkezi** jisimiň aýry-aýry bölejiklerine täsir edýän we olar deňölçegli bolan ugurdaş dartys güýçleriniň deň täsir edijisiniň goýlan nokady.

AGYRMAK [a:gyrmak], *işl.* Näsaglyk, ýeten şikes we ş. m. zerarly bedende, endamda yza, agyry duýmak, yza çekmek. *Gaty keçäniň üstünde ýanlary agyryp, iki ýana agdarylýarlar* (N. Saryhanow).

AGYRRAK [a:gyrra:k], *syp.* Deňeşdirilýän zadyň agramyndan, garaşylan agramdan, bolmalysyndan az-kem agyr. *Ýüküň-ä agyrrak eken.*

AGYRSYRAMAK [a:gyrsyramak], *işl.* Agyr adam bolan bolup hereket etmek, özüni agras görkezmäge çalyşmak.

AGYRTMAK [a:gyrtmak], *işl.* 1. Agyra seze-war etmek, agyrmagyna sebäp bolmak. *Näme, eliňi agyrdaýdyňmy?* (B. Pürliýew). 2. *göç. m.* Biriniň göwnüne degmek, birini ynjytmak, göwnüni ýykmaq. *Adam bardy; ony şalar çagyrdar, Adam bar, zulm edip, garyp agyrdar* (Magtymguly).

AGYRY [a:gyry] **I**, *at.* 1. Näsaglyk ýa şikes ýetmegi zerarly döreýän yza. *Içinden tutýan agyry ony öz erkine goýmady.* 2. Kesel. *Ol derman ençeme gezek ýürek agyrysyndan halas edipdi* (T. Gurbanow).

♦ **Agyryňa çydasan, müň ýaşa!** "etmesiz zady edip kösenesiň gelse, edeniňi ediber" diýen manyda ulanylýar.

AGYRY [a:gyry] **II**, *at.* Bir zat hakynda edilýän alada. *Ol işiniň agyrysyny edenok.*

AGYRYLY [a:gyryly], *syp.* 1. Agyrysy bolan, yzaly, agyrýan. *Çagasynyň şol ýagdaýyna enäniň agyryly ýüregi beter awaýardy* (B. Kerbabaýew). 2. *göç. m.* Ünjä goýýan, böwrüne sanjy bolýan, ynjalyk bermeyän. *Inim, beýle agyryly ýeriň bar bolsa, öňräk*

agyl aýlatmak. **2.** Agyllamaga mümkinçilik döretmek, agyllamaga ýol bermek.

AGYLLAÝYN [a:ğyllaýyn], *hal.* Halkalaýyn, töwerekleýin.

AGYLLAÝYS [a:ğyllaýys], *iş ady.* Agyllamak ýagdaýy.

AGYM [a:ğym], *at.* **1.** Öri meýdanyna sürlen süriniň otlap, kä tegelenip, kä öwrülip edýän dönümi, öwrümi. *Heniz iňrik garalmanka, süriniň hem agym edip gelyňligi mälüm boldy* (A. Gowşudow). **2.** At seýislenende, onuň öwrüm edýän meýdany, çägi. *Pälwan hem Çañlynyň atyny alyp, atyň agym edýän ýerine gitdi* ("Aşyk Çañly").

AGYMTYL [a:ğymtyl], *syp.* Ak öwüsýän, çala ak.

AGYN [ağyn], *syp.* **1.** Tüýs, edil, hut, agynjak. *Tüweleme, ogly hem agyn özi ýaly.* **2.** Bütinleý, durşuna, tükel. *Men elinje bişen palaw diýýän, özem agyn käşir bolsun ýatsyn-la* ("Edebiyat we sungat").

AGYNABERMEK [a:ğyna:vermek], *işl.* Agynap başlamak, agynap ugramak.

AGYNAK [a:ğynak] **I**, *at.* Agynamagy gowy görýän, hemişe agynap ýören, agynagan. *Olaryň düýesi gaty agynak eken.*

AGYNAK [a:ğynak] **II**, *at.* Düýe agynaýan gumak ýer. *Ak maýa düzde gölerendir, gözlemäge gideýin diýip gidipdir; agynaklarda ýok eken, gölermändir* ("Nesil").

♦ **Agynak tutmak** agynakda bolan çukur, oý ýere düýäniň örküji gidip, aýak üstüne galyp bilmezlik.

AGYNAMA [a:ğynama], *iş ady.* Agynamak ýagdaýy.

AGYNAMAK [a:ğynamak], *işl.* **1.** Ýere ýatyp gapdallaryny, gerşini, ýanyny-ýagyrynsyny ýere oýkamak (düýe, at, eşek hakynda). *Ol agynap galan alaşa bakan ýüzlendi* (B. Kerbabaýew). **2.** *gepl. d.* Guma bulaşmak. *Topraga-toza agynap, saçynam çözüp goýberdi* ("Görogly"). **3.** *gepl. d.* Bir gapdalyňdan ikinji gapdalyňa öwürlmek, agdarylmak. *Ol örän ynjalysyz, iki gapdalyňa agynap, daňyny atyrdy.*

AGYNAMAKLYK [a:ğynamaklyk], *iş ady.* Agynamak ýagdaýy.

AGYNAMAZLYK [a:ğynamazlyk], *işl.* Agynamak hereketini etmezlik.

AGYNAŞMAK [a:ğynaşmak], *işl.* Köpçülikleýin, bile agynamak. *Düýeler ürgün çägäniň üstünde agynaşýardy.*

AGYNATDYRMAK [a:ğynatdyrmak], *işl.* Agynamaga ýol bermek. *Düýäni ekinçiligiň içinde agynatdyraýmagyn.*

AGYNATMAK [a:ğynatmak], *işl.* Agynamagyna ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

AGYNAÝYS [a:ğynaýys], *iş ady.* Agynamak ýagdaýy.

AGYNJAK [ağynjak], *ser.* **Agyn.** Bütün durky

agynjak şol-da (A. Nazarow).

AGYNYK [a:ğynyk], *ser.* **Agynak II.**

♦ **Agynyk tutmak** agynaýan düýäniň agramynyň köpüsiniň ýapaşaga, oýa düşmegi zerarly turup bilmezligi. *Onuň erkegi agynyk tutup ýatan eken.*

AGYP-DÖNME [a:ğyp-dö:nmö], *iş ady.* Agyp-dönmek ýagdaýy.

AGYP-DÖNMEK [a:ğyp-dö:nmök], *işl.* **1.** Belli bir düzgün boýunça öňe gitmek we yza öwürlmek. *Süri ýapa ýarmaşyp, agyp-dönüp ýörendir.* **2.** Aşak-ýokaryk hereketlenmek; elek-çelek bolmak, bir kadada durman hereket etmek (adamyň gözi hakynda). **3.** Öwşün atmak, dürli öwürmek, reňki üýtgäp durmak, al-elwan reňkde öwürmek. *Reňki hywa donunyň matasy ýaly agyp-dönüp durýardy* (B. Seýtäkow). **4.** *göç. m.* Durnuksyz bolmak, belli pikirde durmazlyk. *Hojamberdiniň agyp-dönüp durşy Garaja ýakmasa-da, ol onuň bilen kejeleşmedi* (R. Gelenow). **5.** *göç. m.* Ýaýnap gezmek, arkaýynlykda güzeran görmek, isledigiňçe döwran sürmek.

AGYP-DÖNMEKLIK [a:ğyp-dö:nmöklik], *iş ady.* Agyp-dönmek ýagdaýy.

AGYP-DÖNMEZLIK [a:ğyp-dö:nmözlük], *işl.* Agyp-dönmek hereketini etmezlik.

AGYP-DÖNÜŞ [a:ğyp-dö:nüş], *iş ady.* Agyp-dönmek ýagdaýy.

AGYR [ağyr], *syp.* **1.** Agramy köp bolan. *Bir çuwal bugdaýyň agramy garaşylanyndan agyr çykdy.* **2.** *göç. m.* Kyn, kynçylykly, azaply, zähmetli, jepaly. *Agyr durmuş. Agyr iş.* **3.** Akyl ýetirmesi çetin, kyn, çylşyrymly. *Gojanyň berýän maslahaty çaga düşünerden, oňa jogap berenden has agyrdy* (B. Kerbabaýew). **4.** Etlek, semiz, doly; daýaw. *Agyr göwre.* **5.** Petiş, dymyljyk, sergin däl; basmarlaýjy, darykdyryjy. *Näsagyň göwnüne otagyň howasy agyrdy.* **6. Jan üçin howply. *Çaganyň ýagdaýy hakykatdan-da agyrdy* (B. Kerbabaýew). **7.** Berk, oýanmasy kyn. *Ýaz geler, wagtda gider, gaflatda galmyş gözlerim, Açaýyn diýsem açylmaz, ne agyr uýkulydyr* (Magtymguly). **8.** Köp altyn-kümüş siňdirilen, gymmatbaha. *Onuň ýaly agyr saýlar ýasatmak baýlygyň nyşanasydy.* **9.** Uzaga çeken, bejermesi kyn. *Agyr kesel.* **10.** Aldym-berdimli, güýçli, dartgynly barýan. *Agyr söweşleri başdan geçiren esger gürrüň berýärdi.* **11.** San taýdan köp. *Agyr goşun. Agyr ýygyn toplandy* ("Görogly"). *Agyr bezirgenli, tüçjar ejeler* (Magtymguly). **12.** *göç. m.* Ardyryjy, ýadadyjy, iriziji, uzak. *Onuň agyr ýoldan soň irkilesi gelyärdi.* **13.** Ini-boýy äpet, uly. *Bu jaýlaryň içine agyr haly-palaslar düşelgi* ("Görogly"). **14.** Galyň (gar hakynda). *Ýere agyr gar düşdi.* **15.** *göç. m.* Pajygaly, ölüm-ýitim bilen baglanyşykly, ajy, çydamsyz. *Agyr habar.***

♦ **Agyr degmek 1)** göwne degiji täsir etmek, ýokuş degmek. **2)** ölüm-ýitim dagyny çekmek. **Agyr dem al-**

çykmak. *Ýetimiň agzy aşa ýetende, burny ganar* (Nakyl). **Agzy bimaza** aş saýlaýan, göwresinde çaga galan, göwreliligini ilkinji döwrüni başdan geçirýän. **Agzy boş (jäheksiz)** ýerini-jaýyny bilmän ýaňrap ýören, agzyna eýelik etmeýän. **Agzy emzikli ýaly** özüni oňarmaýan, öz başyny çarap bilmeýän, agzy sary. **Agzy gowşak** diýmeli sözi diýip, pikirini aýdyp bilmeýän, özüni oňarmaýan, lellim. – *Seniň örän agzyň gowşak* (H. Derýaýew). **Agzy gum garbamak 1)** bir zadyň güýjünden, täsirinden ýüzin ýykylmak, ýüzin ýazylyp gitmek. **2)** ölmek. **Agzy mumly (mumlanan) ýaly** dymma, gürlemän dymyp oňýan, geplemez. **Agzyna ak-da gelse diýmek, gara-da gelse** birine diline gelen sözleri aýtmak. **Agzyna bek (berk)** gepi içinde saklaýan, syr bermez. **Agzyna çöp ölçemek** biriniň çenini-çakyny aňmak, agyz üňüsini aňmak, çenini bilmek. **Agzyna goýmak** öz yerlikli hereketi ýa-da jaýdar sözi bilen garşydaşyny ýeňmek, gürlemez ýaly etmek. **Agzyna gulp urmak** geplemez ýaly etmek, dil ýaryp bilmez ýaly etmek. **Agzyna it daňlan ýaly** hemişe lakgylap oturan, yzyny üzmän ýaňraýan, ýaňra, lakgy. *Ýeri how, agzyňa it daňlan ýaly bolup oturmasana*. **Agzyna salyp bermek** biriniň diýjek-aýtjak zadyny öwretmek. *Kiçijik çaganyň aýtmajak, diýmejek sözlerini onuň agzyna salyp berýärler* ("Edebiýat we sungat"). **Agzyna sogan dogramazlyk** birine boýun bolmazlyk, äsgermezlik etmeklik, sylag-hormat etmezlik. **Agzyna suw alan ýaly ser: Agzy mumly (mumlanan) ýaly. Ol agzyna suw alan ýaly boldy.** **Agzyna suw damdyrmazlyk** birine kyn günde kömek etmezlik. **Agzyndan düşürmezlik** zol-zol gaýtalap durmak, öwgi, alkys bilen ýatlap ýörmek. *Eli-aýagy dert görmesin, Berdi jan diýip agzyndan düşürenok* (H. Derýaýew). **Agzyndan (kakyp) almak** biriniň gürrüňini bölmek, diýjek zadyny özünden öňürtmek, diline gelenini gürrüňdeşine gezek bermän aýtmak. *Onuň aýdyp duran sözlerini Ogulgerek agzyndan kakyp aldy* (N. Saryhanow). **Agzyndan ot saçmak** haýbat atmak, düblemek. **Agzyndan sagyp almak** gep-gürrüňi zoraýakdan aýtdyryp eşitmek. **Agzyndan sarysy gitmedik ser: Agzyndan süýt ysy gitmedik.** *Näme üçin agzyndan sarysy gitmedik oglany iberdiň?* ("Hüýrlukga – Hemra"). **Agzyndan süýt ysy gitmedik** durmuş tejribesi ýeterlik bolmadyk, ýaş, gögele, kemala gelmedik. **Agzyny ajatmak** birine göwne alar ýaly söz aýtmak, keýpini gaçyrmak. *Könedan galan zady ýatlap, onuň agzyny ajatdylar.* **Agzyny alartmak** bir adamy ikinji biri bilen tersleşdirmek, arasyna çöp atmak, biri-birine duşman etmek. *Adamlaryň agzyny alartmak erbet zat.* **Agzyny baglamak** gürlemez ýaly etmek, birini öz garşyňa çykmaz ýaly etmek. **Agzynyň diýenini gulagy eşitmezlik** seljermän, saýlaman, diliňe gelenini aýdyp oturmaklyk, ýaňramaklyk. **Agzynyň eýesi däl** aýtmasyz gepi gepleýän, diline buýrup bilmeýän ýaňra.

Agzyny öweltmek bir zada haýran galmak, mönlük bilen aňalyp durmak, agzyňy açyp durmak. **Agzyny ysgamak** biriniň pikirini bilmek, synamak, gorduryp görmek, çenini-çakyny bilmek. **Agzyny ýerden tapan ýaly** hetdenaşa köp gepleýän, bolgusyz zatlar hakynda lakgylap ýören, ýaňra. **Agzyňa alar ýaly däl** aýdýan sözleri gaty hapa, aýdar ýaly däl. *Onuň adamlara aýdýan sözlerini agzyňa alar ýaly däl, şeýle ýaramaz adam eken.* **Agzyňa bakdyrmak** öz diýeniňi geçirmek, köpe diýeniňi etdirmek. **Agzyňa buýurmak 1)** gepi-gürrüňi aýtman saklanmak, syr saklamak. *Ol agzyna buýurýandy; oňa syr ynansa bolar.* **2)** berhiz tutmagy başarmak, iýjek-içjek zadyny seljerip bilmek. *Aşgazanyňdan zeýrenseň, agzyňa buýrarlar.* **Agzyňa siňek gonduryp ýörmek** özüňi oňarman, agzyňy öweldip ýörmek, eliňden iş gelmän, lellimlik etmek, öz başyňy özüň çaramazlyk. **Agzyň bilen ak guş almak** güpläp, bolar-bolmaz gep otarmak, hemme zady aňsat etmek, amala aşjagy-aşmajagy gümana zatlar hakynda öwünmek. *Onuň ýanynda müşgil zat bolmaz, haçan görseň, agzy bilen ak guş alyp oturandy.* **Agzyň bir bolmak** ylalaşkly bolup, bile hereket etmek (bir işe baş goşaňda, girişeňde). **Agzyň bişmek** bir zatdan çürkenmek, kösenmek, utulmak, bir işe ulaşyp, çykgynsyz güne düşmek. *Tutaryksyz gürrüňden birmäçe gezek agzy bişipdi* (A. Durdyýew). **Agzyňdan al alsyn (kaksyn)** daş etsin, ýaman niýetden daş edewersin. **Agzyňdan gaçyrmak** bir gürrüňi aýdanyňy bilmän galmak, bir syry duýdansyz paş etmek, diliňden sypdyrmak. **Agzyň gyzmak** gürrüňe gyzyşyp, hetdenaşa ken gürlemek, artykmaç ýaňramak. *Eý, Görogly, sen käwagtlar agzyň gyzanda, gaty gidiberýärsiň* ("Görogly"). **Agzyň suwarmak** iýesiň gelmek ýa-da iýmiti görüp, işdän açylmak. **Agzyň tagam tapmak** bir zatdan gönenmek, bir işden peýda görmek. **Agzyňy deňemek** özüňçe bar-ýok bilen deň sanaşyp durmak. **Agzyňy gury çöp bilen çalmak** baryňy ýok diýip oturmak, gysgançlyk, husytlyk etmek. **Agzyňy ýygmak** diliňi öz ugruna goýbermezlik, biderek gürrüň etmegi goýmak. *Gören zadyňy samrap ýörme-de, agzyňy ýyg!* **Agzy orazaly** Orazada agzyny bekleýän (adam hakynda). **Agzy sary** ederini bilmeýän gögele, tejribesiz. *Seniň ýaly agzy sary oglanyň elinden şol gyzy alyp bilmesem, men hem ussa adymy taşlaryn* (A. Durdyýew). **Agzyň ýagjarmazlyk 1)** tagamly teýli nahar iýmezlik. **2)** nepi degmezlik, haýry ýetmezlik. *Ondan agzyň ýagjarasy ýok-la!* **Agzy ýalak (hatap) ýaly** agzy uly, ýiriläp duran agyzly. **Agzyň ýelini almak** gürläp keýpden çykmak, müň gepiň başyny agyrtmak. **Agzy ýelli** bir gürrüňi bolşundan has beter ulaldýan, hakyky ýagdaýy çişirip, üstüne ýalan-ýaşryk goşup gürrüň berýän (adam hakynda). **Agzy ýetse, gulagyny iýjek** gara nebsiniň ýesiri, açgöz. **Agzy ýetse, iki çiginiň etini iýjek**

aýtsaň bolmadymy? ("Edebiýat we sungat").

AGYRYLYRAK [a:ğyrylyra:k], *syp.* Birneme agyryly, az-kem agyryly.

AGYRYSYZ [a:ğyrysyz], *syp.* Agyrysy bolmadyk, yzasyz, agyrmaýan. *Agyrysyz ýara.*

AGYRYSYZRAK [a:ğyrysyzyra:k], *syp.* Agyrysy azrak.

A G Y R Y S Y Z L A N D Y R M A K [a:ğyrysyzlannymak], *işl.* Agyrysyny aýyrmak, agyrysyny duýmaz ýaly etmek. *Ýarany agyrysyzlandyrdylar.*

AGYRYSYZLANMA [a:ğyrysyzlanma], *işl. ady.* Agyrysyzlanmak ýagdaýy.

AGYRYSYZLANMAK [a:ğyrysyzlanmak], *işl.* Agyrysy, yzasy köşmek, awuşamasy aýrylmak. *Ýara agyrysyzlandy.*

A G Y R Y S Y Z L A N M A K L Y K [a:ğyrysyzlanmaklyk], *işl. ady.* Agyrysyzlanmak ýagdaýy.

AGYRYSYZLANYŞ [a:ğyrysyzlanýş], *işl. ady.* Agyrysyzlanmak ýagdaýy.

AGYRYSYZLYK [a:ğyrysyzlyk], *at.* 1. Agyrysy ýokluk. 2. Biagyrylyk, biperwaýlyk.

AGYRYSYZRAK [a:ğyrysyzyra:k], *syp.* Agyrysy azrak.

AGYRYŞMA [a:ğyryşma], *işl. ady.* Agyryşmak ýagdaýy.

AGYRYŞMAK [a:ğyryşmak], *işl., ser.* **Agyryşmak** 1, 2. *Oýun gurma hatyn bile, baş bilen, Agyryşmagyl deňň bile, duş bilen* (Kätibi).

AGYRYŞMAKLYK [a:ğyryşmaklyk], *işl. ady.* Agyryşmak ýagdaýy.

AGYRYŞYLMAK [a:ğyryşylmak], *işl., ser.* **Agyryşmak.** *Onuň bilen telim ýyllap agyryşylman, ynjaşylman goňşy bolnup oturylandyr.*

AGYŞ [a:ğyş], *işl. ady.* Agmak ýagdaýy.

AGYŞMAK [a:ğyşmak], *işl.* Belli bir sepgitden agaňkyrlamak. *Ol ýaşı elliden agyşan adamdy.*

AGYZ [ağyz], *at.* 1. Adamlaryň, haýwanlaryň ýokarky we aşaky aňniň aralygyndaky iýmek, içmek, ses çykarmak hyzmatyny ýerine ýetirýän dil, diş ýerleşýän beden agzasy. *Süýtde agzy bişen suwy üfläp içer* (Nakyl). 2. Iki dodagyň uzaboýundaky aralyk. *Böriniň agzy iýse-de gan, iýmese-de gan* (Nakyl). *Agzy meňli - aşa ýakyn, eli meňli - işe* (Nakyl). 3. Gap-gajyň zat salmak, guýmak üçin bokurdagy, içine zat salnandan soň dykylýan, bogulýan, daňylýan ýeri. *Il agzyňy ýygyp bolmaz, çelek agzyňy bogup bolmaz* (Nakyl). *Dykalap-dykalap, agzyňy bogup, Torbajygmy egne atan badyma, Gulagmyň düýbüne bir şapbat degip, Özümden gidenim düşýär ýadyma* (K. Gurbannepesow). 4. Topuň, tüpeňiň we ş. m. niliniň gutaran ýerindäki deşik. *Topuň agzy hoňkaryp durdy.* 5. Girilýän gapynyň, derwezaniň we ş.m. öňi, öň ýüzi. *Ol gapynyň agzynda aýak*

çekip, diňirgenip durdy (G.Kulyýew). 6. Iş, hojalyk gurallarynyň bir zady tutmak, goparmak, döwmek we ş. m. üçin ulanylýan açylyp-ýapylýan haçja şekilli uýy. *Atagzyňny agzy.* 7. göç. m. Dil. *Haý, agzyňa geleni şol boldy.* 8. Bir ýeriň girelgesi, çykalgasy. *Jülgäniň agzy. Hiniň agzy. Gowagyň agzy.*

◊ **Agyz açmak** gün ýaşandan soňra iýip-içmek (oraza tutýanlar hakynda). *Aýtar enem sen gopgul, ruza agzyňny açgyl* (Hoja Ahmet Ýasawy). **Agyz beklemek** oraza (remezan) aýynda daňdandan garaňky gatlyşýança hiç zat iýip-içmezlik. **Agyz birikdirmek** bir zat üçin birine garşy bir çukura tüýkürmek, dilleşmek, agzybir hereket etmek üçin wadalaşmak. *Şonuň üçin-de köpläp, agyz birikdirip, bu işiň hötdesinden gelmegimiz gerek* (B. Seýtäkow). **Agyzda aş gatyklamak** bolsady ekmek, boş, soňy gelmejek wada bermek, dilde bar zady bol-elin etmek. *Il-günüm üçin diýip agzynda aş gatyklaýar* ("Edebiýat we sungat"). **Agyzda bolmak** bir ugurdan dile düşmek, il arasynda adyň ýygy-ýygýdan tutulmak. *Aýakda bolandan, agyzda bol* (Nakyl). **Agyz dolduryp aýtmak (geplemek)** öwünmek, mahabatly sözler bilen bir zady ulaldyp gürrüň etmek. *Ol kes-ewi ýaly şar gara aýagyny owkalap ýatýşyna: Şahyr, arkaýyn boluň - diýip, agzyňy dolduryp gepledi* (G. Kulyýew). **Agyz suwy** içilýän suw. *Biz geljekde hem halkymyzy ýeterlik möçberde arassa agyz suwy bilen üpjün etmäge uly üns bereris* (Gurbanguly Berdimuhamedow). Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). **Agyz üllüsini aňmak ser.** **Agyzyny ysamak.** *Bize nama aýdyp ber hany, agyz üllüsini aňaly* ("Görogly"). **Agyz ýaglamak** amala aşmajak zady arzuw etmek, öz ýanyndan göwnüňi hoşlamak, bolsady ekmek. *Ol diýen zatlaryňy eder öýdip, agyz ýaglap oturma.* **Agza aňkarmak** 1) kişi maslahatyna gulak gabartmak. *Göreniň agzyňa aňkaryp ýörme.* 2) biriniň aýdan sözüne haýran galyp, ony dykgat bilen diňlemek. *Oglan ertekiçiniň agzyňa aňkaryp otyrdy.* **Agza-burna gelmek** ekinler ýetişip, gawun-garpyzlar bişip, hasylyny ýygna bermeli bolmak (bu aňlatma olaryň hasylynyň eýesine, ekini eken adama nesip etmedik ýagdaýynda ulanylýar). *Gawun-garpyzlar bişip başlap, ýaňy agza-burna gelende, güýçli doly ýagyp, ekinleri bir ýanyndan zaýalap gitdi.* **Agzyňa ýapysmak** gürrüňi bes etdirmäge çalyşmak, gürrüňe garşylyk görkezmek. *Sen hemişe şolar hakynda gürläsem, agzyňa ýapysýarsyň.* **Agza, dile düşmek** bir iş, waka zerarly ile gürrüň bolmak. **Agza gelenini otlamak (otarmak)** bolar-bolmaz samahyllumak, aýdýan zadyň manysyna üns bermän gürlämek, biderek ýaňramak. *Märeke de agza gelenini otlap oturmazlar.* **Agzy aja degmek** tirýek çekip başlamak, tirýeki bolmak, neşe çekmek. **Agzy aşıa ýetmek** ýaşaaýş derejesi, güzerany oňatlaşmak, maddy taýdan üpjün bolmak, mätäçlikden

Iş toparynyň agzasy.

AGZABERMEK [ağza:vermek], *işl.* Agzap başlamak.

AGZAÇAR [ağzaçar], *at.* Oraz (remezan) aýynda agyz bekleýänleriň gijara agzyny açyp, iýip- içmäge başlaýan wagty. *Agzaçar boldy. Agzaçara gatnaşmak. Agzaçar etmek.*

AGZALA [ağza:la], *syp., at.* 1. Özara ylalaşyksyz, biri-biri bilen oňsuksyz, agzybir däl. *Agzala bolmak. Agzala adamlar.* 2. Agzala adam. *Agzybire taňry biýr; agzalany gaňrybiýr* (Nakyl).

AGZALAÇYLYK [ağza:lachylyk], *at, ser.* **Agzalalyk.**

AGZALALYK [ağza:lalyk], *at.* Özara ylalaşyksyzlyk, biri-biri bilen oňsuksyzlyk, agzybir dälik. *Agzalalyk aýrar ili dirlikden, Döwlet döňüp, nobat duşmana gelgeý* (Magtymguly). *Agyzlar bir gerek, döwletli ilat, Agzalalyk agyr ile ýaraşmaz* (Kätibi).

AGZALMAK [ağzalmak], *işl.* Edilýän gürrüňiň arasynda biri ýa-da bir zat ýatlanyp geçilmek.

AGZALYK [ağza:lyk], *at.* Belli bir gurama, topara degişlilik, gurama we ş. m. agza bolmaklyk.

AGZAM [ağzam], *syp., k.d.* Iň uly, iň beýik. *Atasy weziri-agzam erdi* ("Zöhre – Tahyr").

AGZAMA [ağzama], *iş ady.* Agzamak ýagdaýy.

AGZAMAK [ağzamak], *işl.* Edilýän gürrüňiň arasynda birini ýa-da bir zady ýatlap geçmek, biriniň ýa-da bir zadyň adyny tutmak. *Indi men haýsy birini agzaýyn* ("Edebiyat we sungat").

AGZAMAKLYK [ağzamaklyk], *iş ady.* Agzamak ýagdaýy.

AGZAMAZLYK [ağzamazlyk], *işl.* Agzap durmazlyk, dil ýarmazlyk.

AGZAŞDYRMAK [ağzaşdyrmak], *işl.* Agzap çykmak, bir zat hakynda aýdyşdyrmak.

AGZAŞMAK [ağzaşmak], *işl.* Bilelikde agzamak, köp bolup agzamak. *Biz seni agzaşyp otyrdyk.*

AGZATDYRMAK [ağzatdyrmak], *işl.* 1. Başga birine agzatmak. 2. Agzamaga maý bermek.

AGZATMAK [ağzatmak], *işl.* Agzamagy başga birine aýtdyrmak; agzamaga ýol bermek.

AGZAW [ağzow], *at.* Bir zat hakynda agzaýyş; belli bir zat hakynda edilýän gürrüň.

AGZAÝYŞ [ağzaýyş], *iş ady.* Agzamak ýagdaýy.

AGZOŇURGA [ağzoňurgo], *at.* Boýnoňurganyň kelle bilen birigýän ýerindäki oňurga.

AGZYBIR [ağzyvi:r], *syp.* Biri-biri bilen ylalaşykly, oňukly. *Agzybire - Taňry biýr; agzalany gaňrybiýr* (Nakyl).

AGZYBIRLIK [ağzyvi:rlik], *at.* Biri-biri bilen ylalaşyklylyk, özara oňuklylyk.

AGZYBOŞ [ağzyvoş], *syp.* Bolar-bolmaz gep-gürrüň edýän, ýalan-ýaşyryk gürrüň ýaýradýan, lakgy.

AGZYBOŞLUK [ağzyvoşluk], *at.* 1. Syr saklap bilmezlik. 2. İçinde gep ýatmazlyk, diline buýrup bilmezlik, ýañralyk, lakgylyk. *Käýarym agzyboşluk ediläýýär.*

AGZYGARA [ağzygara], *at, bot.* 1. Iýilýän ýabany süýji ot. 2. Eşegiň sypatlandyrmasynda ulanylýan söz. *Agzygara gök eşek.*

AGZYSARY [ağzysa:ry], *syp., ser.* **Agyz: agzy sary.** *Agzysary oglan.* 2. Ederini bilmeýän gögele, tejribesiz.

AH, Gynanylanda, bir işe ökünilende, ahmyr edilende ulanylýan ümlük.

♦ **Ah çekmek** uludan demiňi alyp, ahmyr etmek, ökünmek.

AH [a:h], *at.* Nala, gam, gussa; zar-zelillik. *Yşka düşdi meň ýüregim, Ýene ah ile zarym bar* (Magtymguly). *Men ah urup aglar men, ahym çykar asmana, Bu azara goýdy sütemkär meni* (Zelili).

♦ **Ah urmak (çekmek)** nala etmek, gam-gussa çekmek, nalamak. *Magtymguly diýrler meniň adyma, Bir ah ursam, älem ýanar oduma* (Magtymguly).

AHALTEKE: ahalteke aty (bedewi) dünýäde owadanlygy, ýyndamlygy bilen tapawutlanýan arassa tohumly, sap ganly türkmen aty. **Ahalteke ýoly** ahally bagşy-sazandalaryň aýdym-saz ulgamynda ýerine ýetirýän usullary. *Ahalteke ýolunuň merkezi Gökdepe etraby bolup, ol, esasan, mukamlar ýoly hasaplanýar.*

AHAW [aho:w], Birine ýüzlenilende, köpçüligiň ünsi çekiljek bolnanda ulanylýan ümlük. *Ahaw, An-naguly, beýle bolma, azajyk salym özüňi tutup otur* (A. Durdyýew).

AHBETIN [a:hveti:n], *ser.* **Ahyryn** 1. *Sen meniň inim ahbetin, heýem seni aldarynmy!?*

AHLAK [ahla:k], *at.* Özüni alyp baryşda il içinde oňlanýan gylyk-häsiýet, edep-ekram. *Adam ahlagy. Adamyň ahlak sypatlary.*

AHLAKLY [ahla:kly], *syp.* Ahlagy bolan, ahlagy päk, wyždanly.

AHLAKLYLYK [ahla:klylyk], *at.* Ahlagy barlyk, ahlakly bolmaklyk, gowy edep-ekramlylyk. *Ahlaklylyk adamyň bezegidir.*

AHLAKSYZ [ahla:ksyz], *syp.* Ahlagy bolmadyk.

AHLAKSYZLYK [ahla:ksyzlyk], *at.* Ahlak taýdan bozuklyk, wyždansyzlyk. *Ahlaksyzlyk aýypdyr.*

AHMAL [ahma:l], *syp.* 1. Ätiýaçsyz, seresapsyz, bihabar. *Bir gün basarlar habarsyz, Gezişiň ah-mala meňzär* (Zelili). 2. Ynjalyksyz, gorkuly, hatar. *Meseläniň ýene bir ahmal tarapy bar.* 3. "Ähtimal, mümkin" diýen manylarda ulanylýan söz. *Şu gün gar ýagajmagy ahmal.*

AHMALLYK [ahma:llyk], *at.* Ätiýaçsyzlyk, seresapsyzlyk; bihabarlyk.

AHMALLYKDA [ahma:llykda], *hal.* Duýdansyz,

nebisjeň, gysganç. **Agzy ýirik** bolar-bolmaz zatlar hakynda ýaňrap ýören.

AGYZBOGY [ağyzvoğy], *at.* Haltanyň, çuwalyň, ganaryň we ş. m. agzyny bogmak üçin ulanylýan ýüp, bag. *Ol ýygan pagtasyny ganara saldy-da, ganaryň agyzbogusyny düwmäge durdy.*

AGYZBOGULYK [ağyzvoğuluk], *syp.* Halta, çuwal, ganar we ş. m. gaplaryň agzyny daňmak, bogmak üçin niýetlenen (ýüp, bag). *Agyzbogulyk ýüp.*

AGYZDAN-AGZA [ağyzzan-ağza]: **agyndan-agza geçmek (ýaýramak)** dilden-dile geçmek, il arasyna ýaýramak, äşgär bolmak. *Agyzdan-agza geçip gelýän halk döredijiligi.*

AGYZGAPAK [ağyzgapak], *at.* Bir zadyň agzyny ýapmak üçin gapak, agyzýapy.

AGYZLANDYRMAK [ağyzlannymak], *işl.* Agyzlanmagy öwretmek, agyzlanmaga endik etdirmek.

AGYZLANMA [ağyzlanma], *iş ady.* Agyzlanmak ýagdaýy.

AGYZLANMAK [ağyzlanmak], *işl.* 1. Emmegi öwrenmek. *Guzular indi kemsiz agyzlanypdy.* 2. *göç. m.* Dogumlanmak netijesinde öz diýenini gögerdýän, aýtjagyny çekinmän aýdýan, tutan ýerini goparýan adam bolmak. *Ol soňky döwürde gaty agyzlanypdyr.*

AGYZLANMAKLYK [ağyzlanmaklyk], *iş ady.* Agyzlanmak ýagdaýy.

AGYZLANYBERMEK [ağyzlanyvermek], *işl.* Agyzlanyp başlamak.

AGYZLANYS [ağyzlanyş], *iş ady.* Agyzlanmak ýagdaýy.

AGYZLAŞMAK [ağyzlaşmak], *işl.* Biriniň aýdan sözüne gaytargy bermek arkaly oňa gaytawul bermek, agzyňy deňemek, sanaşmak. —*Şu guluň syrtyndan goltgy berýän barmyka diýýän. Yogsa gul kim, meniň bilen agyzlaşmak kim?* (A.Gowşudow).

AGYZLY [ağyzly], *syp.* 1. Agzy bar bolan. *Agyzly ýara.* 2. Agzy uly, gummy köp tutýan. *Agyzly pil.* 3. *göç. m.* Öz diýenini gögerdýän, aýtjagyny çekinmän aýdýan, tutan ýerini goparýan. *Ol diýseň agyzly adamdy, hemişe sözünü gögerderdi.*

AGYZLYLYK [ağyzlylyk], *at.* Gepi-sözi ýollulyk, öz diýeniňi gögerdijilik. *Beýle agyzlylyk hem hemme kişä başardyp duranok.*

AGYZLYRAK [ağyzlyra:k], *syp.* Beýlekilerden azda-kände agyzly, diýjegini diýýän.

AGYZSYZ [ağysyz], *syp.* 1. Agzy bolmadyk. 2. *göç. m.* Aýtjagyny aýdyp bilmeýän, çekinjeň.

AGYZSYZLYK [ağysyzlyk], *at.* 1. Agzy bolmazlyk, agzy ýokluk. 2. *göç. m.* Aýtjagyňy aýdyp bilmezlik, çekinjeňlik.

AGYZSYZRAK [ağyszyzyra:k], *syp.* Agyzly bolmagy kän bir başarmaýan, aýtjagyny aýdyp bilmeýänrak.

AGYZÝAPY [ağyzýapy], *at, ser.* **Agyzgapak.**

AGYZÝAPYLYK [ağyzýapylyk], *syp.* Agyzýapy etmek üçin ýaramly bolan.

AGYZZYRYK [ağyzzyryk], *at.* Uýanyň ujuna berkidilip, atyň agzyna salynýan süýnmek, halkaly iki bölek demir. *Alaşa ýazdyrylan agyzzyrygyny şakyrdadyp, gury saman çeýneýärdi* (B. Kerbabaýew).

A G Y Z Z Y R Y K L A B E R M E K [ağyzzyrykla:vermek], *işl.* Agyzzyryklap başlamak, agyzzyryklap ugramak.

AGYZZYRYKLAMA [ağyzzyryklama], *iş ady.* Agyzzyryklamak ýagdaýy.

AGYZZYRYKLAMAK [ağyzzyryklamak], *işl.* 1. Atyň agzyna agyzzyryk salmak, geýdirmek. *Ýabyny agyzzyryklamak. Aty agyzzyryklap münmek.* 2. *göç. m.* Öz diýeniňe boýun etmek, özüňçe hereket etmäge mejbur etmek.

A G Y Z Z Y R Y K L A M A K L Y K [ağyzzyryklamaklyk], *iş ady.* Agyzzyryklamak ýagdaýy.

A G Y Z Z Y R Y K L A M A Z L Y K [ağyzzyryklamazlyk], *işl.* Agyzzyryk salmazlyk.

AGYZZYRYKLANMAK [ağyzzyryklanmak], *işl.* 1. Agzyna agyzzyryk salynmak (at hakynda). 2. *göç. m.* Biriniň diýenine boýun edilmek, başga biriniň aýdany boýunça hereket etmäge mejbur edilmek.

AGYZZYRYKLAŞMAK [ağyzzyryklaşmak], *işl.* Agyzzyryklamaga kömekleşmek.

AGYZZYRYKLATMAK [ağyzzyryklatmak], *işl.* 1. Agyzzyryklamak işini başga birine etdirmek. 2. Agyzzyryklamaga mümkinçilik bermek.

AGYZZYRYKLAÝYS [ağyzzyryklaýys], *iş ady.* Agyzzyryklamak ýagdaýy.

AGYZZYRYKLY [ağyzzyrykly], *syp.* 1. Agzyna agyzzyryk salnan, agyzzyryk geýdirilen (at hakynda). 2. *göç. m.* Boýun egdirilen, tabyn edilen.

AGÝAR [ağýa:r], *at, k.d.* 1. Keseki, ýat; özge, gaýry. *Meni mahrum edip, agýar birle ýarlyk kylma* (Baýram han Türkmen). *Jamy meý sundugyň görme-sin agýar; Gelmenem aklýma görmeýen känim* (Magtymguly). *Agýary neýlerem, maňa ýar gerek, gaz ornuga zaglar tutarmy derek* (Talyby). *Nobatý agýara berdim, nobatymdan aýrylyp, Galmady mejlisde söhbet, söhbetimden aýrylyp* (Seýdi). 2. Duşman, rakyp, bäsdeş. *Urup naýza, gylç kim zory birle, Söweşerdi besi agýary birle* (Abdysetdar Kazy). *Dost sözüge tut gulak, agýary pendin tutmagyl* (Mollanepes).

AGZA [ağza:], *at.* 1. Bedeniň bir synasy, bölegi. *Ýar, meni ýakdyň nar bilen, Bir agzam aman galmady* (Talyby). 2. *dil b.* Sözlemde belli bir soraga jogap bolup, özara baglanyşyp gelýän sözler (eýe, habar, aýyklaýjylyk). *Sözlem agzalary.* 3. Bir guramanyň, toparyň hatarynda durýan adam. *Guramanyň agzasy.*

mek ýaşayyş möwriti gutarmak, ölüm pillesi tutmak, ölmek möhleti ýetmek, ölmek. *Ajaly ýeten tilki hinine bakyp uylar* (Nakyl). *Kast edip janynga ýetse ajaly, Bu ýerde hem bolsa tapar, Azadym* (Magtymguly). **Ajal ýakaňdan tutmak** ajalyň ýetmek, başyňa ölüm düşmek. *Ajal gelip tutar ýakaňdan, bilgin, Baş günlükdir; göwün ýykanyň galar* (Baýly şahyr).

AJALLY, *syp.* Ajaly ýeten, ajal üstünden düşen, ölümlü. *Kyrk ýyl gyran gelse, ajally öler* (Nakyl).

AJALSYZ, *syp.* Ajaly ýetmedik; ajaldan öň, biwagt. *Oýan haby-gafatdan ajalsyz ölen könlüm, Umyt üzüp älemden, dergaha dolan könlüm* (Magtymguly).

AJAMA [a:jamɑ], *iş ady.* Ajamak ýagdaýy.

AJAMAK [a:jamɑk], *işl.* 1. Asyl tagamyny ýitirmek, ajy tagama öwürlmek, ynjamak, zaýalanmak. *Möhletinden ötse, hamyr-da ajar* (B. Kerbabaýew). 2. *göç. m.* Gaharly görünmek. *Onuň ýüzi ajap dur.*

AJAMAKLYK [a:jamɑklyk], *iş ady.* Ajamak ýagdaýy.

AJAP, *syp. 1. ser. Ajaýyp.* Muhupbetden degdi bir ok, Bir ajap ýaýa uçradym (Andalyp). *Ýada düşer, dolanmazmy ajap döwränly çaglar, Köňül arzuw eýlär, Watany, seni* (Zelili). 2. *göç. m.* Geň, täsin, haýran galmaly. *Jahany şury-şer tutdy, ajap döwri-zaman geldi* (Gaýyby). 3. Gyza dakylýan at.

AJAPLAMAK, *işl., köñ.s.* Geňlemek.

AJAPLYK, *at, ser. Ajaýyplyk.*

AJAR [a:jar], *at, ýerli g.* 1. Pet. 2. Görk, görmegeýlik.

AJARLY [a:jarly], *syp.* 1. *ýerli g.* Petli, peti gitmedik. 2. Görkli, görmegeý, syrdam boýly. 3. *gepl. d.* Göreninde utanylýan, çekinilýän. *Ajarly adam.*

AJAŞMAK [a:jaşmak], *işl.* 1. Ajamak derejesine ýetip ugramak. 2. Biri-birine ajy söz aýdyp sanaşmak, biri-biriňe ajyňy pürkmek.

AJATMAK [a:jatmak], *işl.* Ajamak katdyna, derejesine ýetirmek. *Hamryr ajatmak.*

AJAÝYP [a:jaýyp], *syp.* Örän oňat, diýseň gowy, ýokary derejeli; täsin, ajap, haýran galdyryjy. *Türkmenistanyň ýazyna, güýzüne ajaýyp howasy bolýar. Sizi şu ýylyň däne oragynda gazanan ajaýyp zähmet ýeňşiňiz bilen ýene-de bir gezek tüýs ýürekden gutlaýaryn* ("Türkmenistan").

AJAÝYP-AJAÝYP [a:jaýyv-a:jaýyp] *syp.* Diýseň ajaýyp (köp zat hakynda). *Aşgabadýň ak mermerden gurlan ajaýyp-ajayyp jaýlaryny görmäge göz gerek.*

AJAÝYPLAŞMAK [a:jaýyplaşmak], *işl.* Öňküsine garanda ajaýyp bolmak, hemme taraplaýyn ajap bolmak.

AJAÝYPLYK [a:jaýyplyk], *at.* Örän oňatlyk, uçursyz gowulyk; täsinlik, haýran galdyryjylyk, ajaplyk.

AJAÝYŞ [a:jaýyş], *iş ady.* Ajamak ýagdaýy.

AJÖZE [a:jö:zö], *hal.* Hiç zat iýip-içmän, aç garna, açlygyna. *Ajöze derman içmek.*

AJRAK [a:jra:k], *syp.* Az-kem aç.

AJY [a:jy] **I**, *syp.* 1. Kekrāniňki ýaly ýakymсыз ýiti täsir ediji tagamly; süýji sözünüň garşylykly manysy. *Ajy sogan. Ajy turp.* 2. *gepl. d.* Tirýek, neşe. *Onuň ajydan habary bar diýýärler.* 3. *göç. m.* Erbet söz, gaty-gaýrym söz. *Ajysy bolmadygyn süýjüsi bolmaz* (Nakyl).

♦ **Ajy çay** atymy gereginde artyk düşen, köp atylp demlenen çay. **Ajy deriňi dökmek** der dököp, zähmet çekmek. **Ajy diliňi ýetirmek** birini duzlamak, ajyňy pürkmek, diýmesiz gepi diýmek. **Ajy habar** ölüm, aýralyk, pajygaly waka bilen bagly habar, şum habar. *Ajy habar ýylgyrym çaltlygyna ýaýraýar* (B. Kerbabaýew). **Ajyňy pürkmek (dökmek)** biriniň ýüzünü almak, söz bilen dalamak, birine ýakmaz söz aýtmak, gaharlanyp, ýoknasyz zat diýmek. **Ajy söz** kemsidiji, göwne degiji söz, gyjytly aýdylan ýakmaz söz. **Ajy ýaş** pajygaly ýagdaý, ölüm, zorluk-sütem zerarly dökülýän gözýaş. **Ajy ýylgyrmak** nārazylygy, kinäni, gyjydy hem beýleki käbir ruhy ýagdaýlary ýylgyrys bilen aňlatmak, bildirmek.

AJY [a:jy] **II**, *at.* Dokaljak halynyň ýüpünü, ar-gajyny ýumşatmak üçin bugdaý dānesinden ajadylyp alynýan suwuklyk.

AJY-AJY [a:jy-a:jy], *syp.* Biri beýlekisinden ajy. *Süýji-süýji iýmāniň ajy-ajy gāgirmesi bar* (Nakyl).

AJYBADAM [a:jyva:dam], *at, ös.* Badamyň ajy maňyzlysy.

AJYBALGAZ [a:jyvalgɑz], *at.* Ýasy ýaprakly, hurmalayan, ýaşka bişirilip iýilýän birýyllyk ýabany ot.

AJYBUYAN [a:jyvuýon], *at.* Iri baldakly, ownuk ýaprakly, çal reňk, ajy tagamly ösümlik.

AJYDĀNE [a:jyda:ne], *at.* Miwesiniň maňzy ajy erik.

AJYGABYK [a:jyga:vyk], *at, ös.* Süýrümlikden togalak, daşy dilim-dilim, ajy paçakly gawunyň bir görnüşi.

AJYGYŞMAK [a:jygyşmak], *işl.* Birneme ajygyp başlamak, iýmit, nahar iýesiň gelip başlamak.

AJYJA [a:jyja], *at.* Atanak güllüler maşgalasyna degişli inçeden uzyn ýaprakly, düýbünden şahalaýan ýaz oty.

AJYKDYRMAK [a:jykdyrmɑk], *işl.* Ajykmak derejesine ýetirmek.

AJYKMA [a:jykma], *iş ady.* Ajykmak ýagdaýy.

AJYKMAK [a:jykmɑk], *işl.* Nahar-şam iýesiň gelmek. *Ajygan ölmez, alňasan öler* (Nakyl). *Şaçağynda ýagly petir, Kim ajyksa, elin ýetir* (K. Gurban-nepesow).

AJYKMAKLYK [a:jykmɑklyk], *iş ady.* Ajykmak ýagdaýy.

birden, bihabar, aňka-taňkalykda, ätiýaçsyzlykda. *Öwezň özi hem ahmallykda duşmanyň eline düşýär* ("Görogly").

AHMYR, *at.* 1. Bir zat sebäpli ýüze çykan ökünç, puşman, arman. *Ahmyr bilen dodagyny dişledi*. 2. Bir zat sebäpli ýürekde galan öç, ar duýgusy.

AHMYRÇYL, *syp.* İçinde ahmyr saklaýan (*ser. Ahmyr 2.*).

AHMYRÇYLLYK, *at.* Ahmyr edijilik.

AHMYRLY, *syp.* 1. Ökünçli, puşmanly. *Ol bu sözleri aýdanda kellesini ýaýkap, hyrçyny dişläp, örän ahmyrly gepledi* (N. Pomma). 2. Öçli, kitüwli, arly, hyltly. *Olar menden ahmyrlydyrlar* (B. Kerbabaýew).

AHMYRLYLYK, *at.* 1. Armanlylyk, ökünçlilik, puşman edijilik. 2. Öçlük, içi kitüwlilik; arlylyk.

AHMYRLYRAK [ahmyrlyra:k], *syp.* Azda-kände ahmyrly.

AHUN [a:hu:n], *at.* Ýokary dini bilimi bolan adam, sowady güýçli uly molla.

AHUW [a:hu:w], *at.* kön.s. Keýik, jeren, maral. *Ahuw men saýýatdan gaçyp, Höwesiň şerbetin içip, Kä çümüp, kä boýlap geçip, ýigrimi baş köle düşdüm* (Kätibi). *Negäh ol ahuwlaryň gözi Mejnuna düşdi* ("Leýli – Mejnun").

♦ **Ahuw gözli** Gündogar edebiyatynda söýgüliniň gözi, köplenç, keýigiň gözüne meňzedilende ulanylan aňlatma. *Boz dumanly daglar aşyp, Ahuw gözli maral geldi* ("Şasenem – Garyp"). *Indi armanym yok jan çyksa tenden, Ahuw gözli maralymga ýetişdim* (Şabende).

AH-WAH, *üml.* Ýadawlygy, argynlygy, ýarawsyzlygy aňlatmakda ulanylýar; hykgy-çokgy. – *Ine, ýene gyzzyrma başlady – diýdi we ol uzyn gijesini hüňňürdäp, ah-wah bilen geçirdi* (A. Gowşudow).

AH-WAHLABERMEK [ah-wahla:vermek], *işl.* Ah-wahlap başlamak.

AH-WAHLAMAK, *işl.* Ah-wah etmek. *Hasasyny söyget edinip, sähelçejik beýige itiň günü bilen çykan goja ah-wahlap, ýene hasasyna söýendi* (B. Kerbabaýew).

AH-WAHLAMAKLYK, *iş ady.* Ah-wah etmeklik.

AH-WAHLAÝÝŞ, *iş ady.* Ah-wah etmek ýagdaýy.

AHWAL [ahwa:l], *at.* Hal-ýagdaý(lar), ýagdaý. *Bir gardaşsyz panyda, Niçik öter ahwalym* (Magtymguly).

AHWALAT [ahwa:lat], *at.* 1. *ser. Ahwal.* 2. *dil b.* Sözlemdäki gymyldy-herketiň wagty, ýerini we sebäbini görkezip gelýän aýyklaýjy agza, doldurgyç.

AHY-NALA [a:hy-na:la], *at.* *ser. Ahy-zar.* *Dumly-duşdan ejiz biçäräniň ahy-nalasy ýaňlanyp eşidilýärdi* (G. Kulyýew). *Siziň ahy-nalaňyzdan dünýä garaňkyrap, gün sönmäge durdy* ("Edebiyat we sungat").

AHYR [a:hyr] **I**, *at.* Mala ot, iým dökmek üçin palçykdan, agaçdan edilen nowa, gap. *Ýabynyň ýat-agyna baryp, ahyrynyň üstünden irişmesini aldy-da,*

ýaba saldy (A. Durdyýew).

AHYR [a:hyr] **II**, *köm. s.* 1. Soň, paýaw. *Ýylyň ahyry.* 2. *gepl.d., ser. Ahyry 1.*

AHYRA [a:hyra], *at.* Nowhana gazylanda, laý zyňmak üçin ýabyň raýysynyň iç yüzünden edilýän kert. *Aşakdan zyňylyan palçyk şol ahyra gelip düşýärdi* (B. Seýtäkow).

AHYRAÇY [a:hyraçy], *at.* Ahyrada durup, raýyşa laý zyňýan adam.

AHYRÇA [a:hyrça], *at.* Suw degirmeninde un dökülýän ýer. *Ahyrça undan doldy.*

AHYRET [a:hyret], *at.* O dünýä. *Rehim etseň, garyp-pakyr, misgine, Bu dünýä, ahyret işiň oň bolar* (Zelili).

AHYRKY [a:hyrky], *syp.* Iň soňky, yzky, soňky.

AHYRY [a:hyry], **1. ser. Ahyryn 2.** *Ahyry bolar sen ýerge barabar, Könlünde men-menlik satyjy bolma* (Magtymguly). 2. Berk tassykلامagy, igenç-ökünç ýokundyly äheňde gürleşmegi aňladýan söz. *Bu jayä girip-çykýanlar, ylaýta-da biz ikimiz, gar bilen oýnar ýaly çaga däl ahyry!* (B. Kerbabaýew).

AHYRYN [a:hyry:n], **1.** Berk tassykلامagy, bir pikiri aýratyn nygtamagy aňladýan söz. *Ol işden çykdy ahyryn.* 2. *gepl.d.* Iň soňunda; öňi-soňy, ahyrsoňy, ahyry. *Olar ahyryn geldiler.*

AHYRYNDA [a:hyrynda], *hal.* Iň soňunda, ahyrky netijede. *Olar ahyrynda bir çukura tüýkürmeli boldular.*

AHYRZAMAN [a:hyrzama:n], *at.* 1. Dünýäniň soňy, kyýamat. *Tä kyýamat ahyrzaman bolýança adyň ýitmesin* ("Görogly"). 2. *göç. m.* Dünýäni gapysdyrýan apy-tupan, uruş, zenzele; agyr ýagdaý, waka, iş.

AHY-ZAR [a:hy-za:r], *at.* Nala, nalyş, gam-gussa, ahy-nala. *Bilbilem, ahy-zar çekip, Taze gülzardan aýryldym* (Magtymguly). *Sary donuň geýipsiň, Teläre söýenipsiň, Ahy-zaryň men çekýän, Sen nämä saralypsyň?* (Küştdepdi).

AJADYLMAK [a:jadylmak], *işl.* Ajan hala ýetirilmek. *Hamyr köp saklanyp ajadylypdyr.*

AJAL, *at.* Ölüm pursaty; ölüm, kaza. *Kim galar görmeyen ajal hilesin* (Magtymguly). *Ajal töweregne guranda duzak, Ýatypdyr geplemän, ýatypdyr uzak* (K. Gurbannepesow).

♦ **Ajala el bulamak** janyň üçin howply iş etmek, janyňy howp astyna salmak. **Ajal alsyn!** *sög. s.* Ajalyň ýetsin, kazaň dolsun, ömrüň kesilsin, ölüm ýyg nasyn. **Ajal dony** kepenlik mata, kepen, köpün. *Aşyk Hemra diýer, ajal donuny, Biçişeli, han Saýadym, ne diýr sen?* ("Saýatly – Hemra"). **Ajal guşy** ölüm habarçysy, ölüm sawçysy, ölüm. *Ajal guşy uçup baran, gaýdyp gelmez onda baran, Özün pälwan tutup ýören, Şiru-peleň, piller galmaz* (Seýdi). **Ajal oky** ölüm oky, ölüm sebäpkäri. **Ajalyňa howlukmak** *ser. Ajala el bulamak.* *Näme, ajalyňa howlugarmyň?* (B. Kerbabaýew). **Ajaly ýet-**

oý-çukur, çukanak, düz däl, çarkandak. *Akan-çukan köçeler tertibe salyndy.*

AKAN-ÇUKANLYK [aka:n-çuka:nlyk], *at.* Akan-çukan ýer, бүдүр-сүдүр, çukanak-çukanak ýer.

AKAN-DÖKÄN [aka:n-nökä:n], *syp.* Bulam-bujar, tertip-düzgünsiz, agdar-dünđer, bulaşyk. *Öýüň içini akan-dökän edip, tapan depder-kitaplaryny alyp, ýeňsesini tünňerdip, mekdebine gitdi* (A. Durdyýew).

AKAN-DÖKÄNLİK [aka:n-nökä:nlik], *at.* Bulam-bujarlyk, tertip-düzgünsizlik, agdar-dünđerlik, bulaşyklyk. *Ussanyň dükanında şeýle akan-dökänligiň arasynda adamlar özlerine ýer tapýardylar* (A. Gowşudow).

AKAR, *syp.* 1. Kesilmän akyp ýatan, mydama akýan, akaba. *Bu ýanda dury akar suwlaram bardy* ("Görogly"). 2. *at.* Suwly ýap. *Men akara syn edip, näçeräk duranymy-ha bilemok* (T. Gurbanow). *Akar akar-da gider, Baryp bir teňnä ýeter* (G. Ezizow).

AKARBAŞ [akarva:ş], *at.* Ýüze, el-aýaga çykýan suwly baş.

AKARLY, *syp.* Jerhedi akyp duran başly (adam hakynda).

AKBALYK [a:kba:lyk], *at.* Kellesi togalak, ýasy teňňeli, eti gylçyksyz balyk.

AKBAŞ [a:kba:ş], *at.* Tozgalaýan owunjak ak gülli, gowaça boýly, ýalaňy odun hökmünde peýdalanylýan ösümlik.

AKBAŞ [a:kba:ş], *at.* Ownuk mallaryň endamyna çykýan ýüzi tozgalap duran düwürtik, ýara.

AKBURUK [a:kburuk], *at.* Gülli keçeleriň ortasyna basylýan, goç şahy görnüşli aýlawly nagys; el işlerine keşdelenip salynýan nagys.

AKÇÖP [a:kçöp], *at.* Dagda, gumda bitýän ýowşana meňzeş, gurçuk basyrmak üçin ulanylýan gaty baldakly ösümlik, siřren.

AKDAŞ [a:kda:ş], *at.* 1. *gurl.* Esasan, gurluşykda ulanmak üçin kerpiç ýasalan hek daşynyň bir görnüşi. *Şagadamyň akdaşy, Jaýlar gurmaga ýagşy* (Küştdepdi). 2. Balkan welaýatynda bir oba.

AKDYRMA, *iş ady.* 1. Akdyrmak ýagdaýy. 2. Gyzlaryň tahýasyna dakynýan şelpeli şaýy.

AKDYRMAK, *işl.* 1. Suwy, nebiti, gazy we ş. m. bir ugra akyp gider ýaly etmek, sowmak. 2. Akyp gitmegi üçin bir zady suwa atmak, akymyň ugruna alyp gitmegi üçin bir zady suwa taşlamak; bir zadyňy akyp ýatan suwa gaçyrmak. *Ol ýapdan bökende, aý-agyndaky köwşüni suwa akdyranyny duýman galdy.* 3. *göç. m.* Syrykdyrmak, dökmek. *Mamur eje gözlerinden begenç ýaşlaryny akdyryp, oglunyň boýnundan gujaklady* (G. Gurbansähedow).

AKDYRMAKLYK, *iş ady.* Akdyrmaks ýagdaýy.

AKDYRMAZLYK, *işl.* Akmaz ýaly etmek,

AKDYRYJY, *at.* Suwuklyk, gaz we ş. m. bir ýana

akdyrylýan enjam.

AKDYRYŞ, *iş ady.* Akdyrmak ýagdaýy.

AKGA, *at, gepl.d.* Kaka.

AKGAR, *taryh.* Ýeri, suwy, iş malyny, iş guralyny ýer eýesiniň bermegi bilen daýhanyň ýeri kärendesine ekmeginiň bir görnüşi.

AK-GARA [a:k-gara], *syp., göç. m.* Ýagşy-ýaman, gowy-erbet. *Ol agy-garany saýgarýan adam.*

♦ **Aga-gara düşünmek** ýagşyny-ýamany seljermek, aň-düşünjäh artmak, gözýetimiň giňemek.

AKGAÝMA [a:kgaýma], *at.* Gaýma iňňesi bilen gaýalýan ak çyzmyk şekilli nagys.

♦ **Akgaýma tahýa** erkek adamyň gaýma bilen gaýalyp tikilýän tahýasy. *Ol örän sünnälenip bejerilen akgaýma tahýady* ("Edebiyat we sungat"). *"Bu akgaýma tahýajygy, Neneň görýän, Taýmaz şepe?"* (K. Gurbannepesow).

AKGAÝYR [a:kgaýyr], *at.* Derýanyň suwunyň çekilen ýeri.

AKGAÝŇAK [a:kgaýňak], *at.* Pişme şekilli çyzygyň içine oýnam goçak ýa-da daş-töweregine goçak aýlanyp, haly önümlerine salynýan göl, nagys ady.

AKGELINÇEK, *at.* Ak gülli, ýaşyl, gyzygylt reňkli birýyllyk ösümlik, saryçöp.

AKGÄR [a:kgär], *syp., mald., ser.* Gär.

AKGOÝUN [a:kgoýun]: **ak goýun etmek (bermek)** adam pygamber ýaşyna ýetende goýun öldürip, sadaka etmek.

AK-GÖK [a:k-gök], *at.* Süýt-gatyk ýaly ak önümleriň we hyýar-pomidor, kelem, badamjan ýaly gök önümleriň umumy ady.

AKGÖWÜNLI [a:kgöwünlü], *syp.* Göwnünde ýagşylyk etmek niýeti bolan, hoşniýetli, ýamanlygy ýok, göwni päk. *Ol akgöwünlü adamdy.*

AKGÖWÜNLİLİK [a:kgöwünlülük], *at.* Göwnünde ýagşylyk etmek niýeti barlyk, hoşniýetlilik, päk göwünlilik.

AKGULAK [a:kgulok], *at.* Gawunyň, garpyzyň ýapragyna ak tegmil görnüşinde düşýän kesel ady.

AKGULAKLABERMEK [a:kgulokla:vermek], *işl.* Akgulaklap ugramak.

AKGULAKLAMA [a:kguloklomo], *iş ady.* Akgulaklamak ýagdaýy.

AKGULAKLAMAK [a:kguloklomok], *işl.* Akgulak keseli bilen kesellemek. *Gawun pazyllary akgulaklapdyr.*

AKGULAKLAMAKLYK [a:kguloklomokluk], *iş ady.* Akgulaklamak ýagdaýy.

AKGULAKLAÝYŞ [a:kgulokloýyş], *iş ady.* Akgulaklamak ýagdaýy, akgulak degiş derejesi.

AKGÜL [a:kgül], *at.* 1. *ös.* Ak gülli birýyllyk ösümlik. 2. Gyza dakylýan at.

AJYKMAZLYK [a:jykmazlyk], *işl.* Ajykamak derejesine ýetmezlik, iýesiň gelmezlik. *Inim, Kakabaý, myhmanlaryňy birden ajykdyraýma!* (B. Seýtakow).

AJYLYK [a:jylyk], *at.* Ajy ýagdaýynda bolmaklyk; ajy tagamlylyk derejesi, süýji dälilik.

AJYMTYK [a:jymtyk], *syp.* Çala ajy tagamy bolan, ajyrak.

AJYRAK [a:jyra:k], *syp.* Az-kem ajy, beýlekilerden, öňküsinden birneme ajy.

AJYRGAMAK [a:jyrġamak], *işl., kön.s., ser.* **Ajykamak.** *Ýene birnäçe menzil ýol ýöräp, ajyrgap, suwsurgap, bir daga baryp çykdylar* ("Saýatly – Hemra").

AJY-SÜÝJİ [a:jy-süýjü], *syp.* Gowy-erbet, ýagşyýaman. *Ajynam-süýjinem deň paýlaşardy.*

AJYTERE [a:jytere], *at, ös.* Ajymtyk tagamly iýilýän ot. *Ajyteräni sowuk urmaýar.*

AJYZ [ajy:z], *syp., kön.s.* Ejiz, gowşak, asgyn; nalajedeýin. *Şeýle ajyz galmyş, ýalbaryp her ýan, Rehm eden bolmady, bagty garadyr* (Magtymguly). *Çekip men synama derdi-pyrakyň, Şu ajyz tenimde galdy hasratyň* ("Gül – Bilbil").

AŽDAR, *at. 1. ser.* **Aždarha.** *Bedasyl götermez baş gün mesligi, Kelpözä ýutdurmaz aždar maslygy* (Magtymguly). *Aždar gördüňmi, şir gördüňmi, ganyň gaçypdyr-la!* ("Görogly"). **2.** Oglana dakylýan at.

AŽDARHA [aždarha:] *at. 1.* Hyýaly erkelerde, köplenç, gahrymana garşy çykyş edýän köp kelleli, örän ullaňan ýylan, aždar. *Ýeriň arkasynda, gençli daglarda, Aždarha eýelär zawuň ýagşysyn* (Magtymguly). *Aždarhadyr, marlarydyr güwlenär, Aýrak, goç, ak maral munda suwlanar* (Misgingylyç). **2. göç. m.** Gara ýer, ýuwardarha. *Ýedi başly aždarha-adamzatdan doýan ýok* (Mätäji). *Seniň şu dünýäňe mährim gümeýär, Gara ýeriň – aždarhanyň barynda* (Kemine).

AK [a:k] **I**, *syp. 1.* Garyň, hekiň reňkine meňzeş reňkdäki, gar reňkli, *gara* sözünüň garşylykly manysy. *Ak pagta. 2. göç. m.* Günäsiz, ýazyksyz, päk. *Ak adama günä sürtseň hem ýokmaz. 3. göç. m.* Agaran, aga öwrülen saç, sakgal. *Sakgalyň agy köpelipdir.*

♦ **Aga – ak, gara – gara diýmek** hakykaty aýtmak, ýüz görmezlik, göniňden gelmek. **Aga-gara düşünmek** ýagşyny-ýamany seljermek, aň-düşünjäh artmak, gözýetimiň giňemek. *Senem indi aga-gara düşünärçe bolupsyň. Ak altyn pagta. Ak altyna deňelýän pagta süýümini işlemek, tazededen işlemek we hil taýdan dünýä ölçeğine laýyk önümleri öndürmek bu pudaga başartdy* ("Türkmenistan"). **Ak amur** köp ot iýýän, maňlaýy giň, agzy aşak balyk. **Ak bazar** bazaryň göterýän nyrhyndan harytlaryň satylýan we satyn alynýan yeri. **Ak daban** zatdan gaýtmaýan, şermende, şerräý, haýýar (aýal hakynda). **Ak düýäni gördüňmi? Göremok** hiç zat bilemok, bilemok müň belany sowar etmek, bihabar bolan bolmak, bihabarsyramak. *Onda*

"Ak düýäni gördüňmi? Göremok", diý-de, ýoluňa düş (B. Seýtakow). **Ak ekin ser. Ak III. Ak geçiň owlagy** gowy görülyän, aýry tutulýan, ilden artyk görülyän. *Arçynyň ogly boldugy, ak geçiň owlagy boldugymy?* (A. Durdyýew). **Ak girmek (sepmek)** saç-sakgaly agaryp başlamak, saç-sakgalda ak görnüp ugramak. **Ak girse-de, aň girmedik** ulalyp oňalmadyk, akylyna gelmedik, ýaşyna görä paýhasy bolmadyk. **Ak, gök geýdirme** nika gyýlyp, süýjülik suwy paýlanansoň, nikalaşanlar aýry jaýa salnandan soň, olaryň arkasyna gezekli-gezegine kakyp, sanalýan alkyşyň, sargydyň başlangyjy; öýlenýän ýigidiň borçlarynyň beýany. *Ak, gök geýdirme, Arpa çörek iýdirme...* (Halk döredijiligi). **Ak guş bolmak** özüňi günäsiz saýmak, günäni öz başyňdan sowmak. **Ak öý** köplenç, yrgaly aýrylýan ogluna ata-enesiniň tutup berýän täze öýi. *Atasy öýüniň duşunda ak öý tutjak balama* (Hüwdi). *Ak öýüň eýesi, baýyň gyzlary, Eýýamyň soltany diýrler sizleri* (Kemine). **Ak pata almak** birinden ýoluň ak bolsun, tutan işiň oňuna bolsun diýen alkyşy almak. **Ak pata bermek** birine oňatlyk, şowlulyk arzuw etmek. *Ol kişi Bilbile ak pata berdi* ("Gül – Bilbil"). **Ak sygyr edeb.** setirleriniň soňky sözi kapyýalaşmaýan ak goşgy. **Ak uzyn** köplenç, ilkaşam, aý aýdynda oýnalýan türkmen milli oýny. *Häzir ak uzyn oýnuny oýnap ýören oglan-gyzlara duş gelmek kyn* (A. Jykyýew). **Ak ýol** garşylyksyz, päsgelçiliksiz, heläkçiliksiz, betbagtçylyksyz ýol arzuw edilýän alkyş. *Ak ýol arzuw etmek.*

AK [a:k] **II**, *at.* Süýt, gatyk we ondan öndürilýän önümler. *Ýaz aksyz bolma, güýz – göksüz* (Nakyl).

AK [a:k] **III**, *at.* Arpa-bugdaý. *Ak ekinde näçe ir gögeriş alynsa, gys sowugy düşmänkä, onuň köki, baldagy gurplanýar* ("Watan").

AK [a:k] **IV**, *at. 1.* Balyk tutulýan uly tor. **2. göç. m.** Duzak, tor. *Düşmegeý sen jellat guran aklara* (Mollanepes).

AK [a:k] **V**, *at.* Gözüň garasyna düşýän ak menek, göze düşýän gül. *Onuň gözüne ak düşüpdür.*

AKA: aka bişmek kemsiz bişmek, kemsiz ýetişmek, öte bişmek. *Aka bişen sary gawunlaryň beýhuş ediji ysy dumly-duşda burk urýardy* (B. Kerbabaýew).

AKABA [aka:va], *syp., at. 1. ser.* **Akar.** *Şol teşne çölleri gandyrmak üçin hem ölçeğsiz akaba suw zerurdy* (B. Kerbabaýew). **2.** Suwuň akan ugry. **3.** Suwaryş ulgamlary üçin gazylyan uly, giň ýap.

AKADEMIK [akade:mik], *at. 1.* Ylymlar akademiýasynyň hakyky agzasy. **2.** Degişli akademiýa saýlanan alyma we ş. m. berilýän at.

AKADEMIÝA [akade:miýa], *at.* Esasy wezipesi ylmy ýa-da sungaty ösdürmekden ybarat bolan ýokary ylmy edaralaryň ady.

AKAN-ÇUKAN [aka:n-çuka:n], *syp.* Būdūr-sūdūr,

tebibe berilýän hak.

♦ **Aklygyňy almak** sag bolsuna, minnetdarlyga derek käýinç, igenç, teýeneli söz eşitmek, ýagşylygyňa ýamanlyk edilmek; almytyňy almak, ýüzüni aldyrmak. *Kyrk ýyl çopançylyk edip, sizden alan aklygym şu boldumy?* (A. Gowşudow). **El aklygy** çeken zähmeti üçin (tebibniň, lukmanyň, mollanyň we b.) eline berilýän aklyk, hak, sowgat.

AKMA, *iş ady*. Akmak ýagdaýy.

AKMAK I, *işl.* 1. Bir ýana akyp barmak, guýulmak; syrykmak, dammak. *Suw akar – daş galar* (Nakyl). *Sil bolar; agdarlyp akar bulaklar; Çille dolup, garlar gysdan aýrylsa* (Magtymguly). 2. *göç. m.* Öte bişmek. *Gawunlar bişmeg-ä däl, akypdyram.*

AKMAK II, *syp.* Aklyly gysga, özüni alyp barşy paýhassyz, akylsyz, samsyk, ýeňilkele, kemakyl. *Akmak özüni akyl diýr; Tentek özüni sag saýar* (Magtymguly).

AKMAKÇYLYK, *at, ser. Akmaklyk 2.* *Edip ýören bu akmakçylyk işlerine we özüniň yrymçy aýalynyň howsala düşüşine Goçmyrat diňe güldi* (A. Gowşudow).

AKMAKLAÇ, *syp.* Aklyly gysgarak, akmagrak, ýeňilkeleleräk, samsyklaç. *Ol özüni ýeser hasap etse-de akmaklaçdy* (B. Kerbabayew).

AKMAKLYK I, *iş ady*. Akmak ýagdaýy.

AKMAKLYK II, *at.* Aklyly gysgalyk, samsyklyk, akylsyzlyk, ýeňilkelelik. *Ýaman işdir öz nebsiňi besleseň, Akmaklykdyr özüň ýagşy toslasaň* (Magtymguly).

AKMAŇYZ [a:kmaňyz] **I**, *syp.* Doly kemala gelmedik, şaty görmedik, tejribesiz, ýaş. *Ol entek akmaňyz oglandy.*

AKMAŇYZ [a:kmaňyz] **II**, *syp.* Gawunyň bir görnüşi.

AKMAÝA [a:kma:ýa], *at.* 1. Bugra bilen arwanda bolan düýe. *Akmaýa aldyrsa elden köşegin, Bagryn bozup bozlamayn bolarmy?* (Magtymguly). *Aýjemalym akmaýanyň üstünde, Bir keniz başyny çekdi-de güdi* (Kemine). 2. Gyza dakylýan at.

♦ **Akmaýanyň ýoly (süýdi)** gijesine asmanda görünýän, örän köp öçügsi ýyldyzlardan ybarat, uzap gidýän ýagty zolak. *Asmandaky ýyldyzlar akmaýanyň ýoluny ýadyňa salýardy.*

AKMAZLYK, *işl.* Akyp durmazlyk, akmak herketi amal bolmazlyk.

AKNABAT [a:knava:t], *at.* 1. Süýri, torsuz, daş ýüzi dilim-dilim görnüşli, ýuka paçakly gawun. 2. Gyza dakylýan at.

AKNÄZIK [a:knä:zik], *at.* 1. Süýri, dykyz, ýylmanak ak paçakly gawunyň bir görnüşi. 2. Gyza dakylýan at.

AKPAMYK [a:kpa:myk], *at, ös.* 1. Ýumşak baldakly, gol ýaýradyp ösýän haşal ot. 2. Gyza dakylýan at.

AKRAP [akrap], *at.* 1. *asman j.* Içýan ýyldyzlar toparyndan bolan ýyldyz. *Şems diýerler; Kamar diýerler; Akrap diýerler; Mizan diýerler; Kowus diýerler; Aftap burçundan dogarlar* (Mollanepes). 2. Güne esaslanyň ýöredilýän şemsi ýyl hasabynyň 8-nji aýynyň ady, milady senesiniň 22-nji oktýabrdan 21-nji noýabr aralygyna laýyk gelýän aýyň ady; güýzüň ahyry. *Akrapda urmadygymy, ahyretde-de urmaryn* (Nakyl). *Ýüpden boşan däli ýaly, Akrap girdi külbejiğme. Akrap ogşan ýañaklary, Çygly gül dek buldurap dur* (K. Gurbannepesow). *Akrabyň ön ýany, güýzüň günüdi, Howaň çigregi bar, ýagypdy ýagşam* (M. Seýidow). 3. Düýäniň owsaryna dakylýan dört dişlije demir.

AKSAKAL [a:ksakal], *ser. Aksakal 1. 2.*

AKSAKGAL [a:ksakgal], **1.** *syp.* Sakgalyna ak giren, sakgaly agaran (adam hakynda). *Çagalyk yzyň galan ýerlerinde aksakgal çagynda myhman bolmak juda täsin* (B. Hudaýnazarow). **2.** *at.* Bir obanyň, tire-taýpanyň we ş. m. ýaşulusy, kethudasy, geňeşdary, baştutany. *Beg, töre, aksakgal ýurduň eýesi, Küren tutar gözeli ili türkmeniň* (Magtymguly).

AKSAKGALLYK [a:ksakgallyk], *at.* Aksakgal bolmak ýagdaýy, kethudalyk, ýaşululyk, baştutanlyk.

AKSAPLY [a:ksaply], *at.* Pyçagyň bir görnüşi.

AKSOWULT [a:ksowult], *syp.* Agymtyl reňkde bolan, agrak. *...Aksowult bulutlar ýokary galyp, onuň açylan ebşit ýaly bolup duran aşak eteginde çogsuz ýaz günü tukat äleme seretdi* (A. Gowşudow).

AKSUW [a:ksuw], *at.* 1. Halylara, eňsə salynýan içi dürlüli gyra nagşy. 2. Ahal welaýatynda bir oba. 3. Gözbaşyny Köpetdagdan alyan bir çay.

AKSÜŇK [a:ksüňk], *at.* 1. Oglanlaryň agşamlaryna iki tarap bolup, ownuk malyň injik süňkünü zyňyp oýnaýan oýny. 2. Aksüňk oýnalyan süňk.

AKSÜÝEK [a:ksüýök], *at, ser. Aksüňk.*

AKSÜÝT [a:ksüýt], *at, ös.* Sapagynyň düýbi çala torly, reňki gögräk ir bişýän etlek gawunyň bir görnüşi.

AKŞEKEREK [a:kšekerek], *at.* 1. Salkymdaky üzümleri ownugrak, gijräk bişýän ak üzümiň bir görnüşi. 2. Şol üzümiň örän süýji miwesi. *Gelinbarmak, akšekerek, Halylmy, haýsy gerek* (K. Taňrygulyýew).

AKTIKEN [a:ktiken], *at, ös.* Dag etegindäki düzlüklerde, şor ýerlerde bitýän, boýy 1-2 metre ýetýän, düýedabanlar maşgalasyndan bolan gyrymsy agaç.

AKY [a:ky], *at, yerli g.* 1. Uýalaryň ulusynyň kiçisine ýüzlenip aýdýan sözi. 2. Oglana hem gyza dakylýan at.

AKYBERMEK [akyvermek], *işl.* Akyp başlamak, akyp ugramak.

AKYBET [a:kyvet], *at, k. d.* Ahyr, soň, yz, netije. *Akybet hijran otyga barçanyň bagry kebab* (Şeýdaýy).

AKYDA [aky:da], *at, k. d.* 1. Ynanç, pikir. *Akydaňy aryg tut* (Şeýdaýy). 2. Dini düşünjäniň esaslary.

AKGÜRBEK [a:kgürvök], *at.* Gawunyň bir görnüşi.

AKGYN, *at.* 1. Suwuň akys ugry, akýan tarapy. *Akgyna ýüzmek ýeňil bolýar.* 2. Işiň depgininiň ýagdaýy. *Okalyş akgyny. Işiň akgyny.*

AKGYNLY, *syp.* Sazlaşyp duran, sazlaşykly. *Goşgy diýseň akgynly okalyar.*

AKGYR, *syp.* Gaty akýan, çalt akýan.

♦ **Akgyr ýap** "dyrnak gölli" halynyň keseligine we uzynlygyna gidýän gyra nagşynyň umumy ady.

AKGYT, *at.* Jaýyň üstüniň eňňidi, ýapgyt. *Jaýyň akgydy gowy bolupdyr, damja dammaz.*

AKJA [a:kja] **I**, *syp.* 1. Akdan göze ýakymly (gowy görülýän hem kiçijik zat hakynda). *Akja gül. Akja owlak. Akja köýnek.* 2. Adam ady.

♦ **Akja jüýje bolmak** esassyz ýere özüni ak, günäsiz edip görkezmek.

AKJA [a:kja] **II**, *at.* 1. ýerli g. Pul. 2. *kön.s.* Kümüş pul. *Geçenden otuz üç akja alurdy, geçmeýenden döge-döge kyrk akja alurdy* ("Kitaby dedem Gorkut").

AKJARMA [a:kjarma], *iş ady.* Akjarmak ýagdaýy.

AKJARMAK [a:kjarmak], *işl.* 1. Ak öwsüp göze ilmek, ak reňki saýlanyp durmak. *Onuň guzyňky ýaly hatara deň dişleri akjaryp görüldi* (B. Kerbabaýew). 2. Ak bolmak, agarmak; solmak. *Penjek günden ýaňa akjarypdyr.*

AKJARMAKLYK [a:kjarmaklyk], *iş ady.* Akjarmak ýagdaýy.

AKJARTMAK [a:kjartmak], *işl.* 1. Ak edip görkezmek, akdygyny görkezjek bolmak. *Ol dişini akjartdy.* 2. *göç. m.* Gaharlanyp gözün agyny köpeltmek. *Görogly üzeňňä galyp, gözüni akjartdy* ("Görogly").

AKJARYBERMEK [a:kjaryvermek], *işl.* Akjaryp ugramak.

AKJARYŞ [a:kjaryş], *iş ady.* Akjarmak ýagdaýy.

AKJASÜNK [a:kjasüňk], *at, ser.* **Aksüňk.**

AKJYK [a:kjyk], *syp., ser.* **Akjymak.** *Gyzyň akjyk alkymy Begenji goz galaňa saldy* (B. Kerbabaýew).

AKJYMAK [a:kjymak], *syp.* 1. Aga ýakyn, ak-sowult, akjyk, agrak. 2. Solak, doly boýag, reňk almadyk, bolmaly reňkinden pes. *Akjymak mata.*

AKKORDEON [akkardyó:n], *at.* Ýarym äheňli sesleri çykarmak üçin enjamlaşdyrylan we sag el bilen çalmak üçin fortepýanonyňka kybapdaş klawişli saz guraly.

AKKORDEONÇY [akkardyó:nçy], *at.* Akkordeon çalyan sazanda.

AKLABERMEK [a:kla:vermek], *işl.* Aklamaga başlamak; aklamagy dowam etdirmek.

AKLAMA [a:klama], *iş ady.* Aklamak ýagdaýy.

AKLAMAK [a:klamak], *işl.* 1. Ak etmek, ak reňk bilen örtmek, agartmak. 2. Bir işiň dogrudygyny delillendirmek, deliller üsti bilen mamla etmek. 3. Nagşyň

ak sapak bilen etmeli ýerlerini gutarmak, ak nagşlary etmek. 4. Pagtanyň diňe açylanyny ýygmak. *Her gün açylanyny her günde akla, Ýyg, isrip bolmasyn çigit ýaly* (G. Seyitliýew). 5. *hukuk.* Jenaýatkäriň bigünädigini delillendirip subut etmek.

AKLAMAKLYK [a:klamaklyk], *iş ady.* Aklamak ýagdaýy.

AKLANMAK [a:klanmak], *işl.* 1. Ak reňk bilen örtülmek, ak edilmek. *Tamyň daşy aklanyp gutardy.* 2. Deliller arkaly biriniň günäsizligi subut edilmek. 3. *hukuk.* Işi kazyýetde seredileniň günäsizdigi tassyk bolmak.

AKLAŇ [a:klaň], *at.* Selinden başga ot-çöp gögermeýän uly çäge depesi, ak alaň.

AKLAŇLYK [a:klaňlyk], *at.* Ak alaňlaryň köp ýeri.

AKLAR [a:klar], *at, köpl., küşt.* Ak mallar. *Aklaryň perzisi oňat ýerde otyr.*

AKLAŞDYRMAK [a:klaşdyrmak], *işl.* 1. Bir ýanyndan aklap çykamak, ak reňke öwürşdirmek. *Kümelere çenli aklaşdyryp çykdy.* 2. *göç. m.* Bir ýan ujundan aklap çykamak, günäsizdigini subut edişdirmek, ýazyksyz hasaplaşdyrmak. *Aklawçy olary aklaşdyrdy.* 3. *göç. m.* Ak sapak bilen edilmeli nagşlary edişdirmek. *Ol tahýany aklaşdyryp otyrdy.*

AKLAŞMAK [a:klaşmak], *işl.* Aklamaga kömekleşmek; köp bolup bile aklamak. *Men oňa kürte aklaşdym. Iki keş pagtam galdy, şony aklaşay!*

AKLATMAK [a:klatmak], *işl.* 1. Aklamak işini başga birine etdirmek. *Ony ökde aklawça akladtdylar.* 2. Aklamaga sebäp bolmak. 3. Aklamaga mümkinçilik bermek.

AKLAWÇY [a:klawçy], *at, hukuk.* Kazyýet işinde günä bildirilýäni aklaýan hukukçy; günä bildirilýäni kanun boýunça goraýjy.

AKLAWÇYLYK [a:klawçuluk], *at, hukuk.* Aklawçynyň kesp-käri.

AKLAÝYŞ [a:klaýyş], *iş ady.* Aklamak ýagdaýy.

AKLY-GARALY [a:kly-ğaraly], *syp.* Ak hem gara gatyşykly, ak-gara reňkli, ak-gara gatyşyk. *Ýazyň ilki başynda olaryň öýleriniň töwereklerinde akly-garaly guzuýklar görüldi* (B. Kerbabaýew).

AKLY-GYZYLLY [a:kly-ğyzylly], *syp.* Ak we gyzyly gatyşykly, ak-gyzyly reňkli, ak-gyzyly gatyşyk. *Kejebäniň töwereginde akly-gyzylly atgulaklar galgaýardy* (B. Gulow).

AKLYK [a:klyk] **I**, 1. *at.* Ak reňkli bolmaklyk. *Jaýlaryň aklygy gözüni gamaşdyrýar.* 2. Päklik, arassalyk; günäsizlik. 3. *göç. m.* Oňatlyk, gowulyk, ýagşylyk. *Menden aklyk tamasyny etme.*

♦ **Aklyk haty** nähak tutulan adamyň aklanandygy hakynda habardar ediş haty. *Aklyk hatym gelse gerek* (Kerim Garaja).

AKLYK [a:klyk] **II**, *at.* Eden hyzmaty üçin molla,

AKYŞMAK, *işl.* Akyp ýatmak (her ýerden akýan suwlar hakynda). Her ýanda akýşyp, aýdym aýtdy suw (R. Seýidow).

AKYTDYRMAK, *işl.* Akytmak işini başga birine etdirmek. *Myhmanlaryň eline suw akytadyryp çykdy.*

AKYTMA, *iş ady.* Akytmak ýagdaýy.

AKYTMAK, *işl.* Biriniň elini, ýüzünü ýuwdurmak üçin kündükden we ş. m. gapdan suw guýmak.

AKYTMAKLYK, *iş ady.* Akytmak işi ýagdaýy.

AKYZMAK, *işl., kön.s.* Akdyrmak, dökmek. *Aklyzdylar ganyny, çykardylar janyny, bilmediler halyny, turdular haýran galyp* (Hoja Ahmet Ýasawy). *Müjgäniň hanjary akzydy ganym* (Kemine).

AKÝAL [a:kýa:l], *syp.* 1. Esasan, ýaly, guýrugy ak, çypar reňkli (at hakynda). *Onuň baýtaly akýal, gözleri çakan, guýrugy bolsa, şowady* (B. Kerbabaýew). 2. *göç. m.* Saç-sakgaly agaran adam, garran adam. 3. *göç. m.* Päli-niýeti erbet, köpbilmiş aýala aýdylýan paýyş söz.

AKÝÜP [a:kýüp], *at.* Tärimiň daşyndan berklik we owadanlyk üçin aýlanýan ýörite dokalan öý esbaby.

AKÝÜWRÜK [a:kýüwrük], *at.* Suwa gaýnadylan tüwiniň üstüne gatyk, agaran guýlup taýynlanýan ýeňil nahar.

AL [a:l] **I**, *syp.* Açyk gyzyly, gyzylyň bir öwüşgini. *Ýaňagyň reňki al, uçmah gülüdir* (Nesimi). *Gyzyl diýsem gyzyly, al diýsem al sen* (Magtymguly). *Söwdügim, gül özüň para eýleşmiş, Reşk ediban ýaňaklaryň alyna* (Seýdi). *Otlar örer, dyza ýeter, mal doýar, Gelinleri ýaşyl geýer, al geýer* (K. Gurbannepesow).

♦ **Al petinden almak** biriniň ýüzünü almak, dalamak.

AL [a:l] **II**, *at, kön.s.* Arwah, eýe, jyn. *Jynmu sen, ýa almu sen, Janyma ajalmu sen* (Zelili).

♦ **Al kakmak (çalmak)** arwah, jyn täsir etmek, saňsar, telbe ýaly bolmak.

AL [a:l] **III**, *at, lukmanç.* 1. Iýmit çalşygynyň bozulmagy netijesinde adamyň bedeninde emele gelýän deri keseli, pis. 2. Belli bir kesel sebäpli, bedenden ganyň köp gitmegi bilen aýal maşgalany huşuny ýitirmek derejesine ýetirýän dert. *Al bolmak.*

♦ **Al açmak** al keseli bilen kesellemek.

AL [a:l] **IV**, *at.* Hile, mekirlilik, aldaw, sap, sapalak. *Çoh saýýatlar aldandarlar alyna, Könlüm talwas eýlär goşa halyna* ("Saýatly – Hemra"). *Bu dünýäniň köp ekendir allary, Başa saldyk niçe külpet hallary* (Seýdi). *Syndyryp bilmedi duşman erkiňi, Gabaw bilen, hile bilen. al bilen* (A. Kowusow).

♦ **Al salmak** aldamak, aldaw toruny gurmak, çoçgara çolaşdyrmak.

ALA [ala:], *syp.* Ýaramaz, bet häsiýeti çak edilişinden hem ýokary, pislikde hiç kim önüne geçmeýän, barypýatan pis (köplenç aýallar hakynda we aýallaryň arasynda ulanylýan söz). *Gyzyň enesiniň*

aladygyny önem çalarak bilýärdik weli, edil beýledir öýtmändik.

ALA [a:la] **I**, *syp.* 1. Iki hem şondan köp garyşyk reňkli. *Ala köýnek.* 2. Bir sydyrgyn bolmadyk, bir meňzeş däl, gyradeň däl. *Üsti ala garly daglar.*

♦ **Ala daňdan** daň atyp başlan wagty, gara daňdan. **Ala düşmek 1)** reňki, boýagy gyradeň almazlyk. *Matanyň reňki ala düşüpdur.* 2) bir sydyrgyn, tekiz ýerleşmezlik. *Tohum ala düşüpdur.* **Ala garaňky ser.** **Alağaraňky.** *Ala garaňkyda obanyň bir çetinden girdim.* **Ala sakgal** ala sakgally adam. *Ala sakgal sowala jogap gaýtarman, dilegini dowam etdi* (B. Kerbabaýew). **Ala tutmak** her bir ýagdaýda birini beýleki adamdan ileri dutmak, deň tutmazlyk. *Onuň işgärlerini ala tutanyny gören ýok.* **Ala uruş** biri-biri bilen gyrtutuş, erre-de teşe, gyk-bak. **Ala ýabylyň oynuny başyna salmak** batyrgaý hereket edip, garşydaşlaryna göz görkezmek.

ALA [a:la] **II**, *at.* Çäge gatyşykly takyr.

ALABAG [a:lava:g], *at.* Ak, gara ýüňden egrilip, бүkdürilip ýa-da örülip edilen ýüp. *Sallançagyň alabagyňy ýaşy gaýdyşan aýal çekip otyrdy.*

ALABAHAR [a:lavahar], *at.* Baharyň ilki başy, gyşdan ýaza geçilýän döwür, ýaz paslynyň başlanýan wagty. *Ýakymly howasy alabaharyň ysyny getirýärdi.*

ALABAŇŇY [alawaňňy], *at, syp.* Aljyraňňy, aljyraňňy ýagdaýa düşen. *Ol gaty alabaňňy görüňýän ýaly-la?!*

ALABASGY [a:lavasgy], *syp.* Bir zadyň täsiri bilen döreýän başagaýlyk, aljyraňňylyk, basa-baslyk.

ALABEDER [a:laveder], *syp.* Dürli-dümen reňkli, dürli reňklerden ybarat, ala. *Alabeder mata.*

ALA-BÖLE [a:la-vö:lö], *hal.* Aýratyn-da, diňe. *Şu ýerde bir waka ala-böle ýadymda galypdyr* ("Edebiyat we sungat").

♦ **Ala-bölesinden saklasyn!** "kynçylyk diňe biriniň başyna düşmesin, oňa ýeke-täk biri uçramasyn" diýen manyda ulanylýan dileg sözi. *Il bilen gelen toý-da baýram. Allajan ala-bölesinden saklasyn!*

ALAÇ [ala:ç], *at.* 1. Bir zady, işi amala aşyrmakda, ýerine ýetirmekde çykalga, çäre. *Agsagyň elinden alsan agajyn, Ýaman derde düşer, tapmaz alajyn* (Magtymguly). 2. Ýagdaý, mümkinçilik. *Bize onuň aýdylanlary bilen razylaşmakdan başga alaç galmady* (T. Gurbanow).

ALAÇA [a:laça], *at.* 1. Tarada dokalan gyrasaryly nah mata. *Gyzyl alaça. Ýaşyl alaça. Ol alaça dokap otyrdy.* 2. Alaça matasyndan tikilen aýal köýnegi. *Ol egnine alaça geýse-de gelşerdi.*

ALAÇALY [a:laçaly] **I**, *syp.* 1. Alaça matasy bolan. 2. Egninde alaça köýnegi bolan, alaça geýen. *Egni alaçaly aýallar.*

ALAÇALY [a:laçaly] **II: alaçaly ýag** toşap bilen

AKYDYŞDYRMAK, *işl.* 1. Bir ýanyndan akydyp çykamak. 2. Bolşuna görä akytmak.

AKYDYŞMAK, *işl.* Akytmaga kömek etmek.

AKYL, *at.* 1. Adamyň aň ýetiriş we pikirleriň başarnygy, ukyby, paýhas, pähim. *Adam beýleki mahluklardan akylynyň barlygy bilen tapawutlanýar.*

◊ **Akyla getirmek** gözünüň oduny almak, jeza berip, tertibe getirmek. **Akyla sygmazlyk** pikirine geler ýaly zat däl, sülä gelmeýän. **Akyl bermek (öwretmek)** öwüt-nesihat bermek, düzgün-tertip öwretmek, nesihat etmek. **Akyl etmek** dogry etmek, etmelisini bilmek, oňarmak. **Akylly çaşmak** akylly-huşy dargamak, paýhaslanyp bilmezlik. *Magtymguly, akly çaşan, Gözläp gidermi gardaşyn* (Magtymguly). **Akylly çatmak ser.** **Akylly ýetmek.** **Akylly durlanmak** aňy bulaşyklykdan saplanmak, akylly gowy işlemek. *Birden Aşyrmädiň akylly durlanyp giden ýaly boldy* (B. Seýtäkow).. **Akylly gelip-gitmeli** akylly kem, samsyk. **Akylly goýalyşmak** akylly taýdan kemala gelip ugramak, goýazylanmak, paýhaslanmak. *Aý, ejesi, entek howlukmaly-da, ýigrimi baş-otuz ýaşa barsyn, belki, oňa çenli özüni tijäp, akylly goýalyşar* (A. Durdyýew). **Akylly gözünde** etmeli-etmesiz zady, işi bilip duran; birinden çekinýän, gorkýan. *Onuň akylly gözündedir, gyzgyn çäýnegi ellemez.* **Akyllyna aýlandyrmak** 1) maslahat, nesihat bermek, düşündirmek, dogry ýola salmak. 2) temmi bermek, çäre görmek. **Akyllyna gelmek** akyllanmak, akylly-paýhasly bolmak, etjek-goýjagyňy bilmek. **Akyllyndan aýrylmak ser.** **Akyllyndan azaşmak.** *Dostlarym, bendäni ýaradan alla, Akyllydan aýyryp, jyda etmesin* (Magtymguly). **Akyllyndan azaşmak** däl-telbe bolmak, däliremek, üýtgemek. **Akyllyny aldyrmak ser.** **Akyllyny ýitirmek.** *Bu hemişeki Pökgen aga-ha däl, akyllyny aldyran ýaly-la!* (A. Gowşudow). **Akyllyny ýitirmek** sähne bolmak, paýhasy gitmek, pähimsizlenmek, akyllyny aldyrmak. *Beyik pikre galdym, aklym ýitirdim, Tirik erken, öli bolup galyp men* (Magtymguly). **Akyllyň kesmek** paýhas etmek, akylly ýetirmek, mana düşünmek. *Kösse aklyň bu jahanyň ýörişin, Ygtybar etmegil dünä duruşyn* (Magtymguly). **Akyllyň öýi (öýjügi)** örän akylly, düşbi. *Seň özüň akyllyň öýjügisini-le!* **Akylly ýerinde** akylly bar, bir zadyň öňüni-soňuny seljerýän, oýlanyşykly hereket edýän, samsyk däl. *Akylly ýerinde bolan adam beýle iş eder öýdemok.* **Akylly ýetmek** bir zadyň öňüni-soňuny ölçerip, netije çykarmagy başarmak, göz ýetirip bilmek, düşünmek. **Akylly ýetirmek** doly düşünmek, paýhaslanmak.

AKYL [a:kyl], *syp., k. d.* Akylly. *Akyllyň sözüne köňül söýüner, Akmagyň işine zehin käýiner* (Magtymguly). *Akyl özüň akmak biler, Akmak özüň akyl tutar* (Kätibi).

AKYLDAR [akylla:r], *syp.* Parasatly, bilimli, so-

watly, arýf. *Akyllydar şahyr Magtymguly.*

AKYLDAS [akyllaş], *syp.* Akylly taýdan deň, deň pähimli. *Iki sany adamyň akyllydaş bolup, ömürboýy ýaşamagyny, döwürimize laýyk durmuş gurap, nesil öndürmegini şol mesele çözüär* (A. Gowşudow).

AKYL-HUŞ [akyl-hu:ş], *at.* Paýhas, pähim, ýat. *Akylly-huşuň terk edip sen, Sözle, balam, bala meňzäp!* (Andalyp). *Akylly-huşum sen aldyň, eý, aýa meňzeş gelin* (Kemine).

AKYLLANDYRMAK [akyllannymak], *işl.* Akyllyna getirmek. *Ony akyllandyrmak gerek.*

AKYLLANMAK, *işl.* Akylly bolmak, akylly-paýhasyň goýalmak, akyllyna gelmek.

AKYLLANMAKLYK, *iş ady.* Akyllanmak ýagdaýy.

AKYLLANMAZLYK, *işl.* Akyllyna aýlanmazlyk, akylly gelmezlik.

AKYLLANYBERMEK [akyllanyvermek], *işl.* Akyllanyp ugramak.

AKYLLAŞMAK, *işl., gepl. d.* Geňeşmek, maslahatlaşmak, özara ölçäp-biçişmek.

AKYLLY, *syp.* 1. Pähimli, paýhasly, aňly-düşünjeli. *Obamynda akylly, hemme zadyň ýagdaýyny bilýär diýilýän adamyň ýanynda bardym* (N. Saryhanow). *Hem - okumyşyň, Hem akyllysyň - Ýöne weli däläsiň liden akylly* (K. Gurbanepesow). 2. *gepl. d.* Uly erkek adam gyz maşgala, ýaş oglana, çaga ýüzlenip bir zat aýtjak bolanda aýdylýan sypaýyçylykly söz.

AKYLLY-BAŞLY [akylly-vaşly], *syp.* Oýlanyşykly, aňly-düşünjeli, pikirli, öňli-soňly.

AKYLLY-BAŞLYRAK [akylly-vaşlyra:k], *syp.* Belli derejede akylly-başly; beýlekilere, öňkä görä akylly-başly.

AKYLLYLYK, *at.* Pähimlilik, paýhaslylyk, aňly-düşünjelilik.

AKYLLYRAK [akyllyra:k], *syp.* Akylly köpräk, aňly-düşünjeliräk, beýlekilere, öňkä görä akylly.

AKYLSYZ, *syp.* Akylly ýok, akmak, samsyk, kemakyl. *Akylsyz näkes bolmasyn, Sadadan bolsun türkana* (Magtymguly).

AKYLSYZLYK, *at.* Akylly ýokluk, samsyklyk, akmaklyk, nadanlyk. *Beýle akylsyzlyk etmeli däl ekeniň.*

AKYLSYZRAK [akylsyzyra:k], *syp.* Akylly az, samsygrak.

AKYM, *at.* 1. Suwuň, howanyň we ş. m. akýan ugry, gidýän tarapy. *Suwuň güýçli akymy söwüdiň köklerini ýalaňaçlady* (B. Seýtäkow). 2. *göç. m.* Syýasatda, edebiyatda we ş. m. belli bir pikire, akyla gulluk edýän ugur, ýörelge.

AKYR-UKUR, *at.* Köne-sana goş-golam, döwür-ýenjik zatlar. *Çöp kümäniň içi akyr-ukurdan doludy.*

AKYŞ, *iş ady.* Akyp bilish derejesi, ýagdaýy. *Suwuň akýşy haýal.*

nagyş.

ALAJABARS [a:lajavars], *at, haywanat d.* Sargylt-çypar reňkli bedeninde köp sanly garaja tegmiller bolan, tüýi gysga, guýrugynyň ujy, garny we tumşugy ak, pişikler maşgalasyna degişli ýyrtýjy.

ALAJAGÖZEN [a:lajağözön], *at, haywanat d.* Pişikden kiçiräk, ýalmanpisint, ala reňkli, ýakymсыз ysly haywan.

ALAJAGUZY [a:lajaгуzy], *at.* Hala salynýan iki tarapy diş-diş, üçburçluk şekilli nagyş.

ALAJA-MULAJA [a:laja-mu:lojo], *syp. ser: Ala-mula.* Öňünden alaja-mulaja pişik çyksa gorkjakmy, gorkjak däl? (Halk döredijiliginden).

ALAJAÝYLAN [a:lajaýyla:n], *at. haywanat d.* Kellesiniň üsti we bedeniniň reňki gara ýa-da garamtyl-goňur, alkymy, bedeniniň aşagy ak ýa-da sargylt, suw ýylanlar maşgalasyna degişli süýreniji.

ALAKA, *at.* Syçandan ulurak, mele reňkli gemriji ýabany haywan.

ALAKJABERMEK [alakja:vermek], *işl.* Alakjap başlamak, alakjamagy dowam etmek.

ALAKJAMA, *iş ady.* Alakjamak ýagdaýy.

ALAKJAMAK, *işl.* Ýetişiksiz ýagdaýda bolmak, iki baka selpemek; howlukmaç, alňasak hereket etmek. *Aç alakjap gezen gurtlar guwanar, Çölde ýaban galan har sesin aňsa* (Zelili).

ALAKJAMAKLYK, *iş ady.* Alakjamak ýagdaýy.

ALAKJAŞMAK, *işl.* Köpçülikleýin alakjamak.

ALAKJATDYRMAK, *işl.* Alakjar ýaly etmek. *Men ony bir salym alakjatyraýyn.*

ALAKJATMAK, *işl.* Ýetişiksiz ýagdaýa salmak, selpetmek, köp gezdirmek, ykdymak. *Çagany oňamuňa alakjadyp ýörmän.*

ALAKJAYYŞ, *iş ady.* Alakjamak ýagdaýy.

ALALAMA [a:lalama], *iş ady.* Alalamak ýagdaýy.

ALALAMAK [a:lalamak], *işl.* Birine bir zat bereniňde, sylaglanyňda, haýsydyr bir gowy zat bilen adyny tutanyňda we ş.m. ýagdaýlarda oz islegiňe görä saýlap bermek, birini goýup, belekisine bermek, deň tutmazlyk. *Ol hezzet-hormat edende uly diýmän, kiçi diýmän, wezipeli diýmän, wezipesiz diýmän, deň tutardy, adamy alalamagy halamazdy.*

ALALYK [a:lalyk] **I**, *at.* 1. Ala reňkde bolmaklyk, dürli reňkden ybaratlyk, ala ýagdaýyndalyk. 2. *göç. m.* Agzybir dälilik, terslik, oňuksyzlyk. *Araňyza alalyk aralaşmasyn.*

ALALYK [a:lalyk] **II**, *at.* Çäge gatşykly takyrylyk.

ALAMAN, *at, taryh.* Olja, ýesir almak, maksady bilen edilýän çozuş, talaň. *Galanlary bolsa ýow günü, alaman günü ýygnaňarlar* ("Görogly").

Alamana - ýaby, ýaryşa - eşek, Toýa münüp gitmek sygra ýaraşmaz (Zelili).

ALAMANÇY, *at, taryh.* Alamana gatnaşýjy, ala-

mançylyk ediji. *Ýol üstünde alamançy, Sowul-ha gyzlar geleýdi!* ("Görogly").

ALAMANÇYLYK, *at, taryh.* Olja, ýesir almak maksady bilen edilýän çapawulçylyk, talaňçylyk.

ALAMAT [ala:mat], *at.* 1. Göze görüňän aýratynlyk, belgi, nyşan, bellik. *Şonuň ýaly alamatlary biz köp oglanlaryň maňlaýlarynda gördük.* 2. Duýduryş, aňlatma, nyşan. *Sizden alan sowgadymyz her öýüň toý saçagyna agyz süýjüliginiň alamaty bolup doldy* ("Nesil"). 3. *göç. m.* Üm arkaly edilýän yşarat, herket, duýduryş, üm. *Gözel "ýok" diýen alamat bilen başyny ýaýkady-da, ýüzüni bir gapdala sowdy.* 4. *göç. m.* Betbagtlyk, bela, howp. *Görüp ýolda ýüz müň dürli alamat, Bu gaçgak guluňyz salam getirdi* ("Raý Çyny").

ALAMATLANDYRMA [ala:matlannyrma], *iş ady.* Alamatlandyrmak ýagdaýy.

ALAMATLANDYRMAK [ala:matlannyrmak], *işl.* 1. Belli etmek, görkezmek, aňlatmak. *Üşen mähelläniň agramynyň aýal-gyzlar bolmagy bu toýuň gelin alynýan toý ýa-da ogul toýy däl-de, gyz çykarylýan toýdugyny alamatlandyryrdy* (B. Gulow).

2. Bellik etmek, bellemek. *Emin utuk sanyny eli bilen alamatlandyryrdy.*

ALAMATLANDYRMAKLYK [ala:matlannyrmaklyk], *iş ady.* Alamatlandyrmak ýagdaýy.

ALAMATLANDYRYŞ [ala:matlannyrş], *iş ady.* Alamatlandyryş ýagdaýy.

ALAMATLY [ala:matly], *syp.* Alamaty, nyşany, belgisi bar bolan, daşky aýratynlygy bolan. *Gayrarak gitseň, üsti çelgi amatly depe bardy.*

ALA-MULA [a:la-mu:lo], *syp.* Ala reňkli, ala reňki bolan; alaja-mulaja.

ALAN-ALDY [alan-ally]: **alan-aldy etmek** her kimiň birden-ikiden alyp, bir zady dargatmagy, alha-al etmek, duw-dagyn etmek.

ALAN-ALDYLYK [alan-allylyk], *at.* Bir zady eýeçiliksiz dargatmaklyk, alha-allyk.

ALAŇ, *at.* Gum depesi, beýiklik, belentlik. *Alaňdan düşüp gelyärkäk, ýaşlaryň biri: On dördi gijäniň Aýy gözel sen! diýip, pessaý ses bilen aýdyma hiňlendi* ("Türkmenistan").

ALAŇ-AÇYK, *syp.* Hiç zat bilen daşy gabsalmanyk, örtülmedik, ýalazy, ýalaňaç, açyk; çyplak. *Alaň-açyk meýdan.*

ALAŇ-AÇYKLYK, *at.* Daş-töweregi açyk, kapas bolmadyk şemally ýer. *Gawun-garpyz ýaly bakja ek-inleri alaň-açyklykda gowy ösýär.*

ALAŇKYRLAMAK, *işl.* Almak işini gutaryp barmak, alyp bolup barmak.

ALAŇLAÇ, *syp.* Alaň sypat beýik ýer. *Baýram şol barmana alaňlaç bir ýeriň üstünden bardy* (B. Kerbabaýew).

ALAŇLYK, *at.* Alaňyň köp bolan ýeri, alaňly

guýruk ýagy garyşdyrylan ýag. **Alaçalý ýag ýaly garyşmak** tiz öwrenişip gitmek, köpçülige, maşgala goşulyp gitmek. *Ol daýhanlar bilen edil alaçalý ýag ýaly garyşar ötägider.*

ALAÇSYZ [ala:şsyz], *syp.* Çäresiz, çykalgasyz, bialaç.

◊ **Alaçsyz ýolda galmak** çykalgasyz galmak, näme etjegini bilmezlik.

ALAÇSYZLYK [ala:şsyzlyk], *at.* Çäresizlik, çykalgasyzlyk, bialaçlyk. *Ol alaçsyzlygyndan käýinýärdi.*

ALADA, *at.* 1. Bir zat hakynda edilýän oý, pikir, ünji, iňkis, gam. *"Malyň görki agzynda" diýlişi ýaly, ot-iými näçe köp taýýarlasaň, şonça-da aladaň az bolar* ("Türkmenistan"). 2. Bir zadyň ugrunda edilýän iş, tagalla. *Bereketli ýere umytly garan kärendeçi şeýdibem öz aladasyňyň ýerine düşendigine ilkinji bolup guwandý* ("Türkmenistan").

ALADAÇY, *syp.* Ünji edegen, gam çekiji, alada edýän. *Ol aladaçy adamdyr.*

ALADAÇYL, *syp., ser.* **Aladaçy.** Käbir adamlar diýseň aladaçyl bolýarlar.

ALADAÇYLRAK [aladaçylyra:k], *syp.* Azda-kände aladaçyl.

ALADAÇYRAK [aladaçyra:k], *syp.* Azda-kände aladaçy.

ALADA-DERDESER, *at, ser.* **Alada 1.**

ALADALANDYRMAK [aladalannyrmak], *işl.* Haýsydyr bir zat ýa-da biri hakynda alada etmäge mejbur etmek, alada goýmak.

ALADALANMA, *iş ady.* Aladalanmak ýagdaýy.

ALADALANMAK, *işl.* Alada etmek, alada galmak, iňkislenmek, ünji edinmek. *Onuň ömründe beýle aladalanany ýeri ýokdy.*

ALADALANMAKLYK, *iş ady.* Aladalanmak ýagdaýy.

ALADALANMAZLYK, *işl.* Alada etmezlik; aladasyňy etmezlik.

ALADALANYBERMEK [aladalanyvermek], *işl.* Aladalanyp başlamak; bir işiň aladasy bilen bolubermek.

ALADALANYŞ, *iş ady.* Aladalanmak ýagdaýy.

ALADALY, *syp.* Aladasy köp bolan, iňkisli, ünjüli, bir zadyň gamy, oýy, pikiri bilen gümra. *Ol mydama aladaly.*

ALADALYLYK, *at.* Iňkislilik, ünjülilik, oý-pikirlilik, alada bilen gurşalan ýagdaýda bolmaklyk.

ALADALYRAK [aladalyra:k], *syp.* Azda-kände aladasy bolan.

ALADAŇDAN [a:ladaŋda:n], *hal.* Gara daňdan, çala daň atyp başlan wagty, daň agaryp ugran mahaly. *Çagalyk ýyllarym bir ýola görülen, Aladaňdandaky diýşe meňzeşdir* (A. Agabaýew).

ALADASYZ, *syp.* Hiç zadyň aladasyňy etmeýän,

gaýgysyz, gaýgysyz-gamsyz, ünjüsiz, iňkisi bolmadyk. *Aladasyz çagalyk.*

ALADASYZLYK, *at.* Gaýgysyz-gamsyzlyk, gaýgysyzlyk, ünjüsizlik, iňkissizlik. *Aladasyzlyk bir gowy zat.*

ALADASYZRAK [aladasyzyra:k], *syp.* Aladasy azrak, azda-kände aladasyz.

ALAGARAŇKY [a:lağaraŋky], *syp., hal.* Daň atmazynyň öň ýanlary, töweregiň çala agaryp ugran wagty; iňrik garalýan uçurlaryndaky wagty, ne ýagty, ne garaňky. *Daňdanyň alagaraňkysynda ukudan oýandyk. Otagyň içi alagaraňkydy.*

ALAGARAŇKYLYK [a:lağaraŋkylyk], *at.* Ne ýagty, ne garaňky wagty, alagaraňky wagty. *Agşamýň alagaraňkylygynda onuň keşbi saýgartmaýardy.*

ALAGARAŇKYRAK [a:lağaraŋkyra:k], *syp., hal.* Alagaraňka ýakynrak.

ALAGALMAGAL [a:lağalmağal], *at.* Dürli seslerden ybarat bolan galmagal, gopgun, goh, gykylyk. *Motor dünýäni alagalmagal edip, bir salymyň içinde merkezden saýlandy* (T. Gurbanow).

ALAGAÝYŞ [a:lağayış], *at.* Teletiniň ýüzüne altyn-kümüş, şaý-sep düzülen at esbasy. *Ýaraşar altyn şaý, alagaýyşy, Bedew bardyr, haýp, juluna degmez* (Misgingylyç).

ALAGOPGUN [a:lağopgun], *at, ser.* **Alagalmagal.**

ALAGOWUR [a:lağowur], *at.* Şagalaňly edilýän gürründen çykýan şowhun, galmagal, zenzele.

ALAGOWURDAK [a:lağowurdok], *at.* 1. Ýag-syzrak gowurma. 2. Ak we gara ýüplerden, sapaklardan gezekleşdirilip basmada salynýan nagys.

ALAGOWURDY [a:lağowurdy], *at, ser.* **Alagowur.**

ALAGÜPÜRDI [a:lağüpürdü], *at.* 1. Tertipli-tertip-siz ýagdaýda köp sanly aýakdan çykýan ses, başly-barat güpürdi. 2. *göç. m.* Gowga, dawa, galmagal, jenjel.

ALAGYKYLYK [a:lağy:kylyk], *at, ser.* **Alagalmagal.** *Bir topar oglan alagykylyk bolup, top oýnaýardy.*

ALAHASYRDI [a:lahasyrdy], *at.* Howsalaly güpürdi, başly-barat tapyrdy, tertipsiz güpür-tapyr. *Daşy gabalan ýerkümäniň töweregi eýýäm alahasyrдыdy* (A. Geldiýew).

ALAHÉKIK [a:laheki:k], *at, haýwanat d.* Guýrugy uzyn, reňki ala, gargalar maşgalasyndan bolan guş.

ALAHÖWREN [a:lahöwrön], *at, haýwanat d.* Boýnundan tä guýrugyna çenli arkasy tegmil-tegmil, ala reňkli zäherli ýylan.

ALAJA [a:laja] **I**, *syp.* Ala reňkli (gabarasy, göwresi) kiçijik zatlar hakynda). *Alaja top. Alaja pişik.*

ALAJA [a:laja] **II**, *at.* 1. Akly-garaly sapaklardan örülen ýa-da işilen sapak, bag. *Ol boýnuna alaja dakypdyr.* 2. Halynyň gyrasyna ak bilen gara ýüp gezekleşdirilip çitilip edilýän akly-garaly çyzmyk

ýagdaýy.

ALAWLAMAK [alowlomok], *işl.* Ýalynlap, lowlap ýanmak. *Taýýar ýol ýok, Ýol açmaly özümiň, Alawlansyn hyjuw atly közümiň* (B. Hudaýnazarow).

ALAWLAMAKLYK [alowlomokluk], *iş ady.* Alawlamak ýagdaýy.

ALAWLANMAK [alowlonmok], *işl.* Öz-özünden tutaşyp ýanmak.

ALAWLAÝÝŞ [alowloýuş], *iş ady.* Alawlamak ýagdaýy.

ALAWUZ, *syp.* Alyp-ýolup barýan, aldajy.

ALAYAZ [a:laýa:z], *syp.* Şatlykly, şadyýan halda; şadyýanlyk, hezillik, şahdaçyk ýagdaý. *Ýigitler alayaz bolşup aýdym aýdýardylar.*

ALAYHYSSALAM [alayıhyssala:m], *at, k.d.* Köplenç, pygamberleriň ady tutulanda, “oňa salam bolsun” diýen manyda ulanylýan söz.

ALAZENZELE [a:lazenzele], *at, ser.* **Alagalmagal.**

ALBAN [alba:n], *at, ser.* **Albanlar.**

ALBANLAR [alba:nlar], *at.* Albaniýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

ALBASDY [a:lvassy], *at.* Eýe, jyn ýaly hyýaly mahluklaryň nyşany; al-arwah.

ALBAŞYM [albaşym], *syp., gepl.d.* Başagaý (adam hakynda). *Köwşi bilinde... Barýar albaşym, Päliň ýoldaşyň! Päliň ýoldaşyň!* (K. Gurbannepesow).

ALBAÝ [alvaý], *at.* 1. Awçy guşlara aw awlamak öwredilýän wagtynda, olary ýokaryk gondurmak üçin ulanylýan ýüzi gyzyly matally ak keçe. *Bürgüt uçup esli ýokaryk galdygy, ol her gezek elgusuny nahara çagy-randa aýdýan haýt, haýtyny gygyryp, albaýyny galgatdy* (O. Ödäýew). 2. göç. m. Çaklyk, hile, aldaw. *Meňzäp şuňkara, humaya, Albaýna gelseň näder?* (Zynhary).

♦ **Albaý bulamak** çagyrmak, ýanyňa getirmek üçin, albaýy ýokaryk galdyryp, ysarat etmek. *Albaý bulap çagyrsam, Şuňkarym sen gola gel* (Kemine). *Söwdügim tor guşdur, özgä tutdurmaz, Her kim albaý bulap ýortsa ýetdirmez* (Balgyzyl).

ALBAÝLAMA [alvaýlama], *iş ady.* Albaýlamak ýagdaýy.

ALBAÝLAMAK [alvaýlamak], *işl.* 1. Albaý bulap, aw guşuny yzyna çagyrmak. 2. göç. m. Çagyrmak, wada bermek, emendirmek, güjeňlemek. *Süýji-süýji günleri albaýlaýan ejirli burgy bu gezek oýnuny cynyrgatdy* (T. Gurbanow).

ALBAÝLAMAKLYK [alvaýlamaklyk], *iş ady.* Albaýlamak ýagdaýy.

ALBAÝLAÝÝŞ [alvaýlaýýş], *iş ady.* Albaýlamak ýagdaýy.

ALBAÝLY [alvaýly], *syp.* Özüne çekiji, emendiriji, gyzkydýryjy. *Inňan albaýly bir habar ýaýrady.*

ALÇA, *at, ös.* Garala mezeşrak miweli agaç we şol

agajyň sary, gyzyly reňkli togalajyk miwesi.

ALÇAGRAK [alçağyra:k], *syp.* Azda-kände alçak.

ALÇAK, *syp.* 1. *kön.s.* Pes, aşak. 2. Gepi-sözi, her-eketi bilen özüne imrindirýän, degişmegi, gürleşmegi gowy görýän, göwnaçyk, gadyrly. *Alçak aş iýer* (Nakyl). *Görmegeýdi, edenlidi, alçakdy, Gyzlary jadylan gözleri bardy* (I. Nuryýew).

ALÇAKLYK, *at.* Alçağyň gylyk-häsiýeti, gadyrlylyk, degişgenlik, göwnaçyklyk.

ALÇAKSYRAMAK, *işl.* Alçak bolan bolmak, alçak görünjek bolmak.

ALÇALYK, *at.* Alça agajynyň köp ösüp oturan ýeri.

ALÇY, *at.* Aşygyň at tarapy, galyp durandaky üsti oýja tarapy. *Altyn aşygy, alçy gop!* (Halk döredijiliginden).

♦ **Alçy mündürrip, towha gondurmak** başyny gözünü aýlamak, oýnamak, enter-pelegini öwürmek. *Gelin-gyzlar ony oýnap, alçy mündürrip, towha gondurýardylar* (A. Gowşudow). **Aşygy alçy gopmak** edeni oňuna bolmak. *Goý, meniň göwnümde arman galmasyň, Alçy gop, aşygyň, alçy gop basym* (I. Nuryýew).

ALDABERMEK [a:l:a:vermek], *işl.* Aldap başlamak; adamagy dowam etdirmek.

ALDADYBERMEK [a:lladyvermek], *işl., gepl. d.* Aldadyp başlamak; aldatmagy dowam etdirmek.

ALDADYM-MULLADYM [a:llady m-mu:llodum]: **aldadym-mulladym etmek** bir işi çalaçula etmek, başdan sowma ýerine ýetirmek.

ALDAJY [allajy], *syp.* 1. Alyp-ýolup barýan, aldym-berdime salýan, janyňa howp salýan. *Şeýle-de bolsa, olar o diýen kän harap bolmanka, bu aldajy keseliň öni alyndy* (T. Gurbanow). 2. *gepl. d.* Öz erkine goýmaýan, gün bermeýän (adam hakda). *Ol diýýän-ä, bu bir aldajy-laýt* (A. Nazarow).

ALDAMA [a:llama], *iş ady.* Aldamak ýagdaýy.

ALDAMAK [a:llamak], *işl.* Birini aldawa salmak, ýalan-ýaşryk sözlemek, galplaşdyryp aýtmak. *Aldamaga oglan ýagşy* (Nakyl).

ALDAMAKLYK [a:llamaklyk], *iş ady.* Aldamak ýagdaýy.

ALDAMAZLYK [a:llamazlyk], *işl.* Aldawa salmazlyk.

ALDANMAK [a:llanmak], *işl.* Özüni aldatdyrmak.

ALDAP-OGŞAP [a:lla:v-oğşa:p], *hal.* Her edip, hesip edip, ugruny tapyp, ýalbaryp-ýakaryp. *Muny aldap-ogşap atdan düşürelä* ("Görogly").

ALDAŞDYRMAK [a:llaşdyrmak], *işl.* Birnäçe adamy aldap çykamak, ucdantutma aldap çykamak. *Ol oturanlaryň ählisini aldaşdyryp çykdy.*

ALDATDYM-MULLATDYM [a:llatdym-mu:llotdum], *ser.* **Aldadym-mulladym.**

meýdan.

ALAÑNYRT, *at. haywanat d.* Gemrijiler maşgalasyna degişli alaka pisint çöl jandary.

ALAPA, *at, gepl. d.* 1. Azyk. *Bular duluna bir bogdak un taşlap bilse, "maşgalamyň ýyllyk iýjek alapasyny aldym" diýip, arkaýynlaşýan adamlardy* (A. Gowşudow). 2. Ýoň edilip alynýan zat. *Ah-ow, muny ýöne alapamyka diýip alyp ýatyrşyňyz-la.*

ALARAK [a:lara:k], *syp.* Çala ala, az-kem ala.

ALARLAMAK, *işl.* Almaga golaýlamak, alaňkyrlamak.

ALARLATMAK, *işl.* Almaga golaýlatmak, aldymberdime salmak, alaňkyrlamak.

ALARMA [a:larma], *iş ady.* Alarmak ýagdaýy.

ALARMAK [a:larmak], *işl.* 1. Ala bolup görünmek, alalygy bilen beýlekilerden saýlanmak. *Süriniň içinde Japbaklaryň sygry alaryp görüňýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. Agy köpelmek, ala bolmak (göz hakynda). *Tä alyp gidýänçäler, onuň alaran gözleri Wepa baka dikilip galdy* (A. Gowşudow).

♦ **Agzy alarmak** *ser. Agyz.*

ALARMAKLYK [a:larmaklyk], *iş ady.* Alarmak ýagdaýy.

ALARMAN, 1.*syp.* Almagy gaty gowy görýän. *Onuň zatdan gözi doýmandyr, gaty alarman adam.* 2. *hal.* Almakçy, almagy ýüregine düwen. *Şol maşyny alarman boldum.*

ALARTMAK [a:lartmak], *işl.* 1. Agyny köpeltmek, ala reňke öwürmek, ala etmek. 2. *göç. m.* Gahar we ş. m. zerarly gözüň agyny köpeltmek. *Ol gapydan girene gözüni alardyp seretdi.*

AL-ARWAH [a:l-arwah], *at.* Ýaman zatlary özünde jemleýji adatdan daşary hem göze görünmeýän mahluklaryň jemi.

ALARYBERMEK [a:laryvermek], *işl.* Alaryp ugramak.

ALARYLMAK [a:larylmal], *işl.* Gözüňi alartmak. *Çaga alarylyp seretmäh.*

ALARYLYŞMAK [a:larylyşmak], *işl.* Biri-biriňe alarylmak. *Näme alarylyşyp dursuňyz?*

ALARYŞ [a:laryş], *iş ady.* Alarmak ýagdaýy.

ALARYŞMAK [a:laryşmak], *işl., ser. Alarylyşmak.*

ALASAMSYGRAK [a:lasamsygra:k], *syp.* Aklyly gelip-gitmeliärak, çala samsygrak.

ALASAMSYK [a:lasamsyk], *syp.* Aklyly gelip-gitmeli, ne aklyly, ne samsyk.

ALASAMSYKLYK [a:lasamsyklyk], *at.* Ne samsyklyk, ne aklylylyk, kemaklylyk.

ALASAR [a:lasar], *at. haywanat d.* Reňki ala guş (saryň bir görnüşi).

ALASARMYK [a:lasa:rmyk/a:lasarmyk], *syp. 1.* Oýaly-ukuly, ukudan doly açylmadyk, ynjalyksyz. *Onuň göwnüňe bolmasa, ol uzak gijäni alasarmyk*

ukuda, gara basyp geçiren ýalydy ("Edebiyat we sungat"). 2. Ne ýagty, ne garaňky, çala, açyk däl. *Indi goýry gara tüssäniň towlanyp asmana galýanyny hem alasarmyk garaňkynyň içinde saýgarmak bolýardy* (A. Gowşudow). 3. Bulaşyk, gümürtik, düşnüksiz.

ALASARMYKLYK [a:lasa:rmyklyk/a:lasarmyklyk], *at.* 1. Oýaly-ukulylyk, uky gatyşykly halda bolmaklyk. 2. Ne ýagty, ne garaňkylyk, açyk dälilik. 3. Bulaşyklyk, gümürtiklik, düşnüksizlik. *Ol bu alasarmyklygyň içinde Gurtgeldä ýüzlendi* (B. Seýtäkow).

ALAS-GOPAS [alas-ğopos], *syp., gepl. d.* Aljyraňny, howlukmaç, alňasak. *Ol zatlaryny alas-gopas ýygnaşdyrdy-da, turup gitdi.*

ALAS-GOPASLYK [alas-ğoposluk], *at, gepl. d.* Aljyraňnylyk, howlukmaçlyk, alňasaklyk. *Ol alas-gopaslykda näme alyp, näme goýanyny-da bilmedi.*

AL-ASMAN [a:l-asma:n], *at.* Dik ýokary, örän ýokary, beýik, belent asman. *Ýaşyl baýdak al-asmanda parlaýar.*

ALAŞA, *at.* Tohum at bilen tohum däl baýtaldan bolan at.

ALAŞAKYRDY [a:laşakyrdy], *at.* Dürli zatlaryň çakyşdyrylmagyndan emele gelýän ses, düzgünsiz çykýan takyrdy, güpürdi.

ALATAKYRDY [a:latakyrdy], *at.* Gaty zatlaryň gozgalmagy, süýşürilmegi, ýykylmagy ýa-da çakyşmagy, biri-birine degmegi sebäpli döreýän şakyrda, dürli seslerden ybarat güýçli takyrdy. *Üjšütilip goýlan çelekler alatakyrdy bolup gaýtdy.*

ALATOĞAN [a:latoğan], *at.* Ululygy torgaý ýaly, mör-möjek iýýän ala guş.

ALATOW [a:latow], *at, dokm.* 1. Tarada dokalýan kâbir matalaryň gyragarasyna akly-garaly salynýan eriş. 2. Aýal köýnekligi üçin ýörite dokalýan ýüpek mata.

ALATOZAN [a:latozon], *at.* Durşy bilen tozan, güýçli tozan, uly tozan. *Galanyň içini alatozan edip, uly gopgun turzardylar* (A. Gowşudow).

ALAW [alow], *at.* Ot; ýalyn. *Zelili diýr işim ahy-pygandy; Köňlüm alawdady; serim dumandyr* (Zelili).

ALAWAGYR [a:lawagyr], *at.* Oturylyşykda we ş.m.-de dürli sesleriň garyşmagyndan çykýan wagry-dyly sesler, şowhunly galmagal.

ALAWAGYRDY [a:lawagyrdy], *at, ser. Alawagyr.*

ALAWAKYRDY [a:lawakyrdy], *at.* Dürli sesler garyşyp çykýan gülki, inçeli-ýogynly gülki sesi. *Alawakyrdy bolmak.*

ALA-WAKYÝA [a:la-wa:kyýa:], *syp., gepl. d.* Şadyýan, hezil edişip, goh bolşup oturan. *Olar alawakyýa bolşup otyrdylar.*

ALAWLABERMEK [alowla:vermek], *işl.* Ýanyp başlamak.

ALAWLAMA [alowlomo], *iş ady.* Alawlamak

howsala düşmek, eliňi-aýagyňy ýitirmek, başagaý bolmak, başyň çaşmak. *Aljyran aýal ärine aba diýer* (Nakyl).

ALJYRAMAKLYK, *iş ady*. Aljyrap durmaklyk, aljyramak ýagdaýy.

ALJYRANŇY, *syp*. Gara başyna gaý, el-aýagyňy ýitiren, başagaý.

ALJYRANŇYLYK, *at*. Gara başyňa gaýlyk, eliňi, aýagyňy ýitiren ýagdaýda bolmaklyk; howsalalylyk, ýeteşiksizlik, başagaýlyk. *Öz oýy bilen meşgul goja şol habar täze ýaly eşidilip, aljyraňňlyk bilen sorady* (B. Kerbabayew).

ALJYRAŞMAK, *işl*. Birden köp bolup aljyramak, bilelikde aljyramak. *Olar aljyraşyp otyrlar*.

ALJYRATMAK, *işl*. Aljyraňňy ýagdaýa salmak.

ALJYRATMAZLYK, *işl*. Aljyraňňy ýagdaýa salmazlyk.

ALJYRAÝYŞ, *iş ady*. Aljyramak ýagdaýy.

ALKOGOL [alkoŋo:l], *at, ser*. **Spirt**.

ALKOGOLLY [alkoŋo:lly], *syp*. Düzümünde spirt bolan. *Alkogolly içgiler*.

ALKYM I, *at*. 1. Adamyň, haýwanyň eňeginiň aşak ýüzi. *Gözel bardyr, uzyn boýly, alkymy, Garaňky gijede düşer ýalkymy* (Magtymguly). 2. Bir zadyň öň ýany, garşysy, gaşy, golaýy. *Meniň alkymyma dykylp oturma!* *Ýary gijeden agandan soň, agyr güýjüni kerweniň alkymynda taýýarlap goýdy* (A. Gowşudow).

♦ **Alkym bagy** boýuntyrygyň samaçowlarynyň aşaky uçlaryny baglaýan ýüp, bag. **Alkymyndan almak 1)** ýakasyndan berk tutmak, kekirdeginden tutmak, gözünü gögertmek. **2)** al petinden almak, berk gaýtargy bermek, dogry gaýtawul bermek. *Onuň ýarysy çyn, ýarysy ýalan gürrüňleri aksakgal ýaşulynyň gaharyny getirdi, ol oturyp bilmän: Bes et!, diýdi*.

ALKYM II, *at*. Kärizden gowa bilen alynýan suwuň dökülýän çukury.

ALKYMÇANŇA, *at*. Börügi saklaýan, aşagy sakakly, alkyma dakylýan, ýüzi haşamly, gyzyň çäýylan kümüş şaý.

ALKYMLABERMEK [alkymla:vermek], *işl*. Alkymlap başlamak.

ALKYMLAK, *syp*. Alkymy uly, alkymy etli, etlek alkymly.

ALKYMLAMA, *iş ady*. Alkymlamak ýagdaýy.

ALKYMLAMAK, *işl*. Bir zadyň, biriniň golaýyna barmak, ýakynyna, ýanyna barmak, golaýlaşmak, ýakyn gelmek. *Garajany alkymlap gelen Hojamberdi gözlerini gyrpyldatdy* (R. Gelenow).

ALKYMLAMAKLYK, *iş ady*. Alkymlamak ýagdaýy.

ALKYMLAMAZLYK, *işl*. Alkymyna barmazlyk.

ALKYMLAÝYŞ, *iş ady*. Alkymlamak ýagdaýy.

ALKYMSA, *at*. Owsaryň, uýanyň, kellekiniň

malyň alkymyndan aýlap berkidilýän ýüpi, bagy.

ALKYŞ, *at*. Biriniň eden ýagşylygyna, adamkärçilikli hereketine gaýtargy hökmünde aýdylyan oňat dileg, ýagşy niýet. *Ýagşy bilen ýer gögär, alkýş bilen är gögär* (Nakyl). *Ýagşylykda ile özün tanadan, Alkýş alyp, derejesi zor bolar* (Magtymguly). *Enem pahyr maňa tebiçiligi öwredip ýörkä: "Altyn alma, alkýş al" diýerdi* ("Türkmenistan").

♦ **Alkýş okamak** alkýş aýtmak. *Watan alkýş okap bakanda muňa, ýürek joşa gelip, diller oýandy* (G. Ezizow).

ALKYŞLABERMEK [alkýşla:vermek], *işl*. Alkýşlap başlamak; alkýşlamagy dowam etdirmek.

ALKYŞLAMA, *iş ady*. Alkýş etmek ýagdaýy.

ALKYŞLAMAK, *işl*. Alkýş aýtmak, alkýş okamak, oňat niýet beslemek, ýagşy dileg etmek.

ALKYŞLAMAKLYK, *iş ady*. Alkýşlamak ýagdaýy.

ALKYŞLAMAZLYK, *işl*. Alkýş etmezlik.

ALKYŞLANMAK, *işl*. Alkýş edilmek.

ALKYŞLAÝYŞ, *iş ady*. Alkýş ediş ýagdaýy.

ALLA [alla:], *at*. Hudaý, Taňry, Biribar (yslam dininde). *Dostlarym, bendäni ýaradan Alla, Akyldan aýyryp, jyda etmesin* (Magtymguly).

ALLA, *üml*. Wiý, päheý, ýogsam-da bolsa. *Alla, meniň pişik bilen bir oýun salýşmak höwesim bardy-ow* (Erteki).

ALLALABERMEK [alla:la:vermek], *işl*. Allalap başlamak; allalap oturmak.

ALLALAMAK [alla:lamak], *işl*. Çagany ýatyrnak üçin hüwdülemek, huwwalamak. *Günüm üçin günim oglun allalaryn* (Nakyl). *Allalasam, han ýigit, Eker bagynda çigit* (Hüwdi).

ALLALAMAZLYK [alla:lamazlyk], *işl*. Allalamak hereketini etmezlik, hüwdülemezik.

ALLALATMAK [alla:latmak], *işl*. Allalamak işini başga birine etdirmek, hüwdületmek.

ALLANÄME [allanä:me], *syp*. Görer göze gaty gowy, örän oňat. *Allanäme adam*.

ALLANÄMELIK [allanä:melik], *at*. Örän oňatlyk, bir geňsilik, parahatlyk. *Olaryň öýleri asyl allanämelik*.

ALLANIÇIGSI [allaniçiŋsi]: **allaniçiŋsi bolmak** gorkuly tisginmek, ör-gökden gelmek. *Gyrat allaniçiŋsi bolup gaýra çekildi* ("Görogly").

ALLATAGALA [alla:taŋala:], *at, ser*. **Alla**.

ALLAÝ-ALLAÝ, *üml*. Çaga ýatyrylmak üçin hüwdülenende, hüwdiniň arasynda gaýtalanýan sözler. *Allaý-allay ak bäbek, Sallançakda yat, bäbek* (Hüwdi).

ALLOWARRA [alloworro], *syp*. Örän uzak, gaty daş, uzak aradaşlyk.

ALMA I, *iş ady*. Almak ýagdaýy.

ALMA II, *at*. 1. Miwe getirýän agaç, bag, daragt. 2. Şol agajyň içi çigitli togalak miwesi. *Alma biş, agzym*

ALDATDYRMAK [a:l-latdyrmak], *işl., gepl. d.* Birine özüni aldatmak derejesine ýetirtmek.

ALDATMAK [a:l-latmak], *işl. 1. gepl. d.* Aldamak. 2. Başga birini aldamak, aldawa salmak.

ALDAW [a:l-low], *at.* Hile, ýalan söz, galp hereket, pirim, al. *Emeldarlaryň aldawyna gitdi, öz giýewisini hem özi bilen aldawa düşürdi* (A. Gowşudow).

ALDAWAÇ [a:l-low-a:ç], *syp. 1.* Aldap ünsüni özüne çekýän, aldamağa ökde. *Ependi: – Men aldawaç taýa-gymy alyp geleyin – diýip gitdi* (Halk döredijiligi). 2. *gepl. d.* Çagalar üçin alynýan dürli sowgat, zat.

ALDAWÇY [a:l-low-çy], *at, syp.* Ýalan sözleýän, aldamak bilen meşgullanýan, hakykaty ýoýýan, ýalançy.

ALDAWÇYLYK [a:l-low-çuluk], *at.* Hakykaty ýoýujylyk, galp sözlülük, ýalançylyk.

ALDYGYNA [allyg-na], *hal.* Ýetişibildiginden, elinde baryny edip, irmän-arman. *Yzyňdan ýetjek bolup aldygyna ylgadym.*

ALDYM-BERDIM [allym-merdim]: **aldym** - **berdime salmak** agyr ýagdaýa salmak, gyssaga düşürmek, sypara ýer goýmazlyk, gyssamak. *Ertirki görjek azaplarynyň wehimi olary aldym-berdime saldy* (B. Kerbabaýew).

ALDYM-BERDIMLI [allym-merdimli], *syp.* Çekeleşikli, heläkçilikli; güýçli, gan döküşikli. *Aldym-berdimli söweş.*

ALDYMGAÇ [allymgaç], *at.* Barmaga ildirilip, atanaklaýyn geçirilip kakylýan ýüp. *Aldymgaç jáhekden soň çäkmeniň, çabydyň gyrasyna tutulýar.*

ALDYRMAK [allyrmak], *işl. 1.* Almak işini başga birine etdirmek. *Çagajyk ejesine buzgaýmak aldyrdy.* 2. Ýanyňdaky zadyňy ogurlatmak, gidermek. *Ol jübüsindäki pullarynyň barjasyny aldyrypdyr.* 3. El, ayak we ş.m. synaň haýsy hem bolsa birinden mahrum bolmak. *Uruşda aýagyňy aldyrdy. Gözüňi aldyrmak.*

♦ **Aldyrany bar ýaly** örän gyssagly, alňasak, howlukmaç, elem-tas, etek alty, ýeň yedi. *Bir adam aldyrany bar ýaly bolup içerik girdi. Eginlekden garynlak, semizliginiň derdinden gözleri çala çyzylyp duran bir adam, aldyrany bar ýaly bolup girdi-de, haşlap aýak çekdi* (G. Gurbansähadow). **Aldyryp ugramak** üstünden düşmek, köteklemek, käýemek. **Özüňi aldyrmak** biriniň göwnünden turmak, adamlara ýarap bilmek. *Akylly gelin ilki bilen gaýyn enesine özüni aldyryp ugrar.*

ALDYRTMAK [allyrtmak], *işl.* Bir zady başga birine aldyrmak.

ALDYRYP-ÝOLDURMAZLYK [allyryp-ýol-luramazlyk], *işl.* Hiç bir zadyňy eliňden gidermezlik, hiç bir zadyňa zyýan ýetirtmezlik. *Aldyrman-ýoldurman, sag-aman geldiňmi, serdar? – diýip, Seýitmyrat beg onuň habaryny aldy* (A. Gowşudow).

AL-ELWAN [a:l-elwa:n], *syp.* Gyzyly-ala, gyzyly

köp bolan, gyzyly öwüşginli; dürli reňkli. *Toý gidýär, gyzy-gelin al-elwan öwsüp, Ýada salýar güller açan baghygy* (M. Seýidow). *Al-elwan güllerden galypdyr duman, Geçen günlerimden ýok mende arman* (G. Ezizow).

ALEÝKIM [a:leýkim], "Sizem aman-esen boluň" diýen manyny aňlatmak bilen, salam beren adama gaýtargy üçin aýdylýan söz. *Salam bermäge ýetişmänkäk "Aleýkim" diýdi-de, göýä garaşýan myhmanlary gelen ýaly, maşynymyzyň gapysyny açyp, öýüne tarap ümledi* ("Türkmenistan").

ALGARAK [a:lğarak], *at.* Düyäniň gözüne düşýän kesel, göze ak düşme. *Düyäniň algaragyny teletin bilen duzy çeynäp gözüne çüflemek arkaly bejeripdirler.*

ALGAŞ [a:lğa:ş], *at.* Al bolnanda yrym edilip boýna dakylýan ýaşyl monjuk.

ALGEBRA [a:lğevra], *at. 1.* Matematikanyň san aňlatmalaryna garamazdan, ululyklar bilen geçirilýän amallaryň umumy kanunyny öwrenýän bölümi. 2. Okuw dersi.

ALGY [algy], *at.* Birine karz berlen pul, mal, birinden gaýtarylyp alynmaly karz. *Bege bergiň, açda algyň bolmasyn* (Atalar sözi).

♦ **Alga almak** sana geçirmek, il hatarynda görmek, derekli hasaplamak, derege ýaratmak, äsgermek. *Seni alga alýan bolsa, ol şeydermidi?*

ALGY-BERGI [algy-vergi], *at.* Adamlaryň arasynda karz-kowal almak hem bermek gatnaşygy, karzyna pul, mal alyş-berşini etmek hem üzlüşmek ýagdaýy.

ALGYÇ [algyç], *at.* Ýeditop, toplumgaçar oýunlarynda, top urlup oýnalýan ýasyja tagtajyk.

ALGYDAR [algyda:r], *syp.* Birine karzyna, nesýe pul, mal beren adam, birinde algysy bolan adam, algyly.

ALGYLY [algyly], *syp., ser. Algydar.*

ALGYR [algyr], *syp. 1.* Çünki, dyrnagy ýiti, uly gözli, çalymtyl mele reňkli, elguşdan kiçiräk ýyrtýjy (guş). 2. Awy gowy awlaýan, tutýan, awçy. *Algyr tazy.* 3. *göç.m.* Batyr, edermen, eden işini oňarýan, gaçsa gutulýan, kowsa tutýan. *Atarman, çaparman, algyr ýigide, Ýeri gelse, aman-nurbat ýagşydyr* (Magtymguly).

ALHA-AL [alha:-al], *at.* Ýerli-ýerden alma, alan-aldy, köpçülik bolup alma, paýlaşma. *Ýöne weli, şu alha-alda nähili ekin ekiljegini, nähili hasyl alynjagyny men-ä bilýän dälidirin* (B. Kerbabaýew).

ALHA-ALLYK [alha:-allyk], *at.* Ýerli-ýerden alyşlyk, alan-aldylyk, köpçülik bolup almaklyk.

AL-HOWA [a:l-howa:], *at, ser. Al-asman.*

ALJYRABERMEK [aljyra:vermek], *işl.* Aljyrap başlamak. *Sen aýdylan söze aljyraberdiň-le.*

ALJYRAMA, *iş ady.* Aljyramak ýagdaýy.

ALJYRAMAK, *işl.* Özüni ýitirmek, gapyl galyp,

duýmak, syzmak, bilmek.

♦ **Alan galaň özüňki** dört tarapyň açyk, eliň-aýagyň boş, eliňden gelenini ediber. **Alan galasy bolmazlyk** başaran zady bolmazlyk, elinden iş gelmezlik. **Alany ýanyňa 1)** artany üstüne, köpeleni peýda, üstüne goşulany haýryna. **2)** göwnedeni özüne, yrany öz ýarany. **Aldyň alty şaýyňy!** aldyň gerek aklygyňy, aldyň almytyňy. **Alyp barýan galasy ýok** ilden saýlananok, elinden derekli iş gelenok, ýakasyny tanadanok. *Aý, seniňem bir alyp barýan galaň ýok-la!* **Alyp gaçmak 1)** gyzy gizlin äkitmek, gyzy razylgy bilen hossarlaryndan ýaşyryn alyp gitmek. **2)** biriniň diýjek bolýan zadyny öňünden biljek bolmak, öňürtjek bolmak. *Sen gürrüňi alyp gaçma-da, soňuna gulak goý.* **Alyp geç (geçsin)** biriniň bir zat almagyny oňlamadyk adam tarapyndan aýdylýar. *Olam alsa alyp geçsin, bize-de ýeter.* **Alyp götermek 1)** biriniň pikirine goşulmak, duýgudaşlyk etmek, goldamak, tarapyny çalmak. **2)** biriniň edenini etmek, öýkünmek. **Alyp ýatmak 1)** öz eňeğiňe tutmak, ýürege düşmek, halys etmek, irizmek. **2)** gutarnykly ýeňmek. **Alyp-ýolup barmak** bir işi çalt ýerine ýetirmek, iňňän başarnykly hereket etmek, ot ýaly bolmak. **Ýüzüni almak** esassyz ýere göni özüne gaty-gaýrym söz aýtmak. *Ýersiz ýere çaganyň ýüzüni alyp durmak bolmaz.*

ALMAKLYK, *iş ady.* Almak ýagdaýy.

ALMAZLYK, *işl.* Almak hereketini etmezlik.

ALMALYK I, *at.* Alma agajynyň köp ekilen, biten ýeri. *Biz almalygyň içi bilen geçip gitdik.*

ALMALYK II, *at, dokm.* **1.** Taranyň dessik agajynyň iki ujundaky deşikden geçýän ýasyja tag-tajykklar. **2.** Haly gölüniň içindäki gyzyly hem ýaşyl topbak nagyşlar.

ALMAZ, *at. 1.* Ýaldyrawuk, berk, işlenip bejerilmedik gymmat baha daş. *Bir çopan goluna degse bir almaz, Çakmak daşy eder, gadryn näbilsin* (Magtymguly). **2. gepl. d.** Aýna kesýän gural. *Almaz aýnanyň ýüzünde çyzık goýup gitdi.* **3. gepl. d.** Sakgal syrmaq üçin ýörite enjama goýulýan ýuka polat päkijik. **4.** Oglana dakylýan at.

ALMAZLYK, *işl.* Almak hereketini ýerine ýetirmezlik.

ALMYT 1. at. Bir möhüm iş bitirileni üçin alynýan peşgeş. **2. gepl. d.** Etmiş üçin görülyän çäre, temmi.

♦ **Almytyňy almak** hakyňy almak, gaýtarga duçar bolmak, gaýtawul görmek.

ALŇASABERMEK [alňasa:vermek], *işl.* Alňasap ugramak. *Birden alňasabermek gowy zat däl!*

ALŇASAK, *hal.* Gyssanmaç, howlukmaç, galagop, gysagly halda, aljyraňny.

ALŇASAKLYK, *at.* Howlukmaçlyk, gyssanmaçlyk, galagoplyk; aljyraňnylyk.

ALŇASAMA, *iş ady.* Alňasamak ýagdaýy.

ALŇASAMAK, *işl.* Gyssanmak, howlukmak, howlamak; aljyramak. *Men alňasap ugradym.*

ALŇASAMAKLYK, *iş ady.* Alňasamak ýagdaýy.

ALŇASAMAZLYK, *işl.* Howlukmazlyk.

ALŇASAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup alňasamak. *Beýdip alňasaşyp ýörmäh.*

ALŇASATDYRMAK, *işl.* Alňasamaga mejbur etdirmek.

ALŇASATMAK, *işl.* Alňasamaga mejbur etmek, howlukdyrmak. *Ol ýoldaşyny alňasatdy.*

ALŇASAÝYŞ, *iş ady.* Alňasamak ýagdaýy.

ALP, *at, kön.s.* Batyr, edermen.

AL-PET [a:l-pet]: **al-petinden almak** ýüzüni almak, gaharly dalmak, azmly garşy çykamak, herrelmek.

ALŞYK, *at. 1.* Çalşyk, çalşyrys, alyş-çalyş. **2.** Iki döwürüň sepgidi, çalşygy.

ALTATAR, *at.* Daragynda alty ok ýerleşýän tüpeň.

ALTAÝ, *at, ser.* **Altaýlar.**

♦ **Altaý dilleri** türki, ýapon, koreý, mongol, tungus-manjur dillerini öz içine alýan dil maşgalasy.

ALTAÝLAR, *at.* Türki halkyýet.

ALTMYŞ, 60 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany.

ALTMYŞLYK, *at.* Käbir zatlaryň ölçegini görkezýän san.

ALTMYŞYNJY, *san.* 60 sanyndan ýasalan tertip san. *Altмышынjы ýyllaryň edebiýaty.*

ALTY, **1.** 6 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Giç ýat-da, ir tur, alty pişegi artyk ur* (Nakyl). **2.** Oglana dakylýan at.

ALTYBURÇLUK [altyvurşluk], *at.* Alty burçly geometrik şekil.

ALTYGANAT [altyğa:nat], *syp.* Tärimi alty bölek, alty bölek tärimli. *Alty ganat ak öýüň ýarasygy sal-lançak* (Hüwdi).

ALTYLYK, **1. at.** 6 san bilen aňladylyan haýsydyr bir zadyň ady. **2.** Käbir zatlaryň ölçegini görkezýän san. *Altylyk köwüş.*

ALTYN, *at. 1.* Gymmat bahaly gyzylymtyl - sargylt reňkli metal, tylla, gyzyly. *Altyn alma, alkyş al* (Nakyl). *Suw damjasy – altyn dānesi* (Nakyl). **2. göç. m.** Hasylyly, bereketli. *Altyn güýz.* **3. göç. m.** Hemme taraplaýyn nusga. *Altyn eller.* **4.** Gyza dakylýan at.

♦ **Altyn asyr** jemgyýetde, ýaşayyşda, durmuşda, syýasatyň ýöredilişinde we ş. m. babatda nusga alarlyk belli bir ýüzýyllygy öz içine alýan döwür, döwletli asyr.

ALTYNGABAK [altynğa:vak], *at.* Altynan ýasalan kädini (gabak) ok-ýaý bilen atyp urmak boýunça guralýan gadymy türkmen oýny. *At çapdyryp, altyngabak atdyrdylar* ("Görogly"). *Hysrow patyşa ýurduna gelip, kyrk gije-gündiz toý tutdy, at çapdyryp, altyngabak atdyrdy* ("Hüýrlukga – Hemra").

ALTYNJY, *san.* 6 sanyndan ýasalan tertip san.

düş (Nakyl). *Tahyr Zöhre jany, Zöhre Tahyry, Alma bilen atyp urdy köşgünde* ("Zöhre – Tahyr"). 3. Kart oýnunda gyzyly reňkli gül. 4. Gyza dakylýan at.

ALMABAŞ [almavaş], *at, haýwanat d.* Ördegiň ösgün jygalý, çünki naryňç, gyzyly reňkli bir görnüşi.

ALMADYKSYRAMAK, *işl.* Alasy gelse-de, almadyk bolmak. *Näme, berlen zady almadyksyraýaň?*

ALMAK, 1. *işl.* Eliň bilen tutmak, gysymyňa gysmak. *Aýak bar ýörmäge, el bar almaga, Kany bende, saglyk, şükür kylmaga* (Magtymguly). 2. Pul töläp edinmek, bahasyny töläp, öz eýeçiligine geçirmek. *Hyrýdar puluny töläp, halyny aldy.* 3. Ýanyň bilen äkitmek, götermek. *Kagyza dolap üç-dört atym çay aldy.*

4. Mahrum etmek, dyndarmak. *Agsagyň elinden alsaň agajyn, Ýaman derde düşer, tapmaz alajyn* (Magtymguly). 5. Eýelemek, öz hasabyňa geçirmek, eýe durmak, gola salmak. 6. Kabul etmek. 7. *gepl. d.* Geçmek, ätmek, aşmak. *Olar on günlük ýoly üç günde alypdylar.* 8. *göç. m.* Eýe bolmak, mynasyp bolmak. *Ýagşylykda ile özüň tanydan, Alkyş alyp, derejesi zor bolar* (Magtymguly). 9. Gurşamak, gabamak, basmak. *Ýowuz galdym, sil alypdyr etrabym, Könlümiň ummany - Azadym kany? Gapylykda duşman aldy daşymyz, Dargatdy her ýana deňi-duşumyz* (Magtymguly). 10. Ýerine düşürmek, öwezini dolmak, haklaşmak, üzülme. *Aryňy almak.* 11. Tapmak, ele salmak. *Muny nireden aldyň?* 12. Öýlenmek, gelin edinmek. *Alsaň bir sary diş garry aýaly, Oýnaşyp gilişseň, sapasy bolmaz* (Magtymguly). 13. Syrmak, aýyrmak. *Dyrnak almak. Saç-sakgal almak.* 14. Turşulygy gerekli hetde ýetmek, kadaly turşamak. *Hamyry alypdyr.* 15. Öwrenişip, ysnyşyp kabul etmek. *Goýun ýetim guzyny aldy.* 16. *gepl. d.* Oňarmak, ýerine düşürmek, jüpüne düşürmek. *Kak başy, bolsa-da, şuny-ha aldyň!* 17. Öldürmek, ölmegine getirmek. *Goýun-geçä çerreltme degse, derrew alyandy.* 18. Belli bir şekilde gelen almak işliginden soň *barmak, bermek, bilmek, çykmak, galmak* ýaly işlikler gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Aljak bolmak** – almaga synanyşmak, almaga çalyşmak. **Alyp barmak 1)** bir ýerden ikinji bir ýere ýanyň bilen äkitmek, alyp gitmek. 2) ýolbaşçylygynda amala aşyrmak. 3) ýöretmek, dolandyrmak. 4) haýsydyr bir işi belli bir ugra gönükdirmek, dolandyrmak, bir zada ýolbaşçylyk etmek. *Ýygnagy alyp barmak.* 5) biri bilen gepleşeninde gürrüňdeşiňe ýol bermezlik; gaty-gaty geplemek. *Bolşun nähili, edil ker bilen gepleşýän ýaly, alyp barýaň.* 6) güýçli täsir edip, ýagdaýyň kynlaşdyrmak, erbetleşdirmek. *Bä, yssy alyp barýar.* **Alyp başlamak (ugramak)** almaga girişmek, alybermek. **Alyp bermek** birine bir zat äbermek; bir zat bermek. **Alyp bilmek** almagy başarmak, almagyň hötdesinden gelmek. **Alyp bolmak** almak mümkinçiligi döremek, ýüze çykmak. **Alyp çykmak 1)** birini ýa-da

başga zady özüň bir ýerden çykarmak. 2) başarmak, hötda gelmek. **Alyp durmak** aýrylman durmak, garşynda, öňünde, gapdalynda, ýanynda köp wagtlap durmak. **Alyp galmak 1)** özi almak, özünde goýmak. 2) ýanyndan hiç ýere goýbermezlik, öz ýanynda saklamak. 3) üýtgeşsiz saklamak, saklap galmak. 4) haýsydyr bir zatdan halas etmek, saklap galmak. **Alyp gaýtmak 1)** öz ýurduna, öýüne ýany bilen äkitmek. **Alyp gelmek** başga bir ýerden ikinji bir ýere getirmek, eltmek; äkelmek. **Alyp gitmek** ýanyň bilen äkitmek, götermek. **Alyp görmek 1)** bir zady ilkinji gezek almak. *Men bazardan et alyp gördüm diýsem ýalan bolar, öz bakyp-semreden janlylarym bilen mydar edýän.* 2) bir zady mysal hökmünde almak, peýdalanmak. **Basyp almak** uruş edip eýelemek, uruş arkaly eýelemek. **Gaplap almak** kimdir biri ýa-da nämendir bir zat tarapyndan doly suratda eýelenmek (duýgy, pikir we ş. m. hakynda). **Gaýdyp almak** öz zadyňy, sözüňi yzyna almak, gaýtmyşym etmek (aýdan sözüň hakda). **Gurşap almak** daş-töweregini gaplap almak, eýelemek. **Saýlap almak** bar zatlaryň içinden gerekisini, gowy hasap edilenini almak. 18. *Almak* işligi atlaryň yzyndan gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Bat almak** bir işi, hereketi amala aşyrmak üçin bar güýjüňi dir ýere jemläp hereket edip ugramak. **Bilim almak** ylymy, bilimi bolmak üçin okuw okamak, öwrenmek. **Boý almak** ösmek; ese-boýa galmak. **Boýun almak 1)** eden etmişini, günäni, hata işini özüň tassyklamak. 2) bir zada boýun bolmak, kaýyl bolmak. **Dem almak** ýaşaýş üçin zerur bolan howany içine çekmek, içine sormak. **Dynç almak** güýjüňi dunçlyk arkaly dikeltmek, rugsadyňy bir ýerlerde geçirmek. **Dyrnak almak** dyrnagyňy kesip, gaýçy bilen gyrykyp aýyrmak. **Garşy almak** öňünden çykyp garşylamak. **Goldaw almak** kömek, ýardam almak. **Görelde almak** biriniň gowy hereketlerini etjek bolmak. **Habar almak** sorap, idap ýa-da üstüne baryp, anygyny bilmek. *Eger habar alsaň, gepiň teýinden, Diňleseň, diýeýin janym öýünden* (Magtymguly). **Hak almak** ýerine ýetirilen işiň muzduny, aýlyk-günlük puluny almak. **Hasyly almak** ýetişdiren hasylyňy ýygnamak. **Lezzet almak** bir zadyň lezzetini bilmek, duýmak, başdan geçirmek. **Misil almak** nusga almak; mysal tutmak. **Ruh almak** bir zatdan ruhlanmak. **Salgy almak** bir ýere nädip barmalydygyny anyklamak. **Sapak almak** sapagy özleşdirmek. **Satyn almak** satylýan harydy, zady pul berip öz tarapyňa geçirmek, almak. **Surat almak** fotoapparat arkaly suratyny, şekilini döretmek, suratyny düşürmek. **Ugur almak** bir zada esaslanmak. **Wagtyny almak** gerekmejek sözüň, hereketiň bilen birini gereginde artyk güýmemek, saklamak. **Ylym almak** ylymlary özleşdirmek, öwrenmek. **Ys almak** bi zadyň ýakymly ýa-da ýakymсыз ysny burun arkaly

garap, pikire çümtüpdü.

ALYŞ, *iş ady.* Almak ýagdaýy.

ALYŞ-BERİŞ [alyş-veriş], *at.* 1. Bir zat almaklyk ýa-da bermeklik. *Ol goňşusy bilen alyş-berşini kesmeýärdi.* 2. Gyz alyp, gyz bermek gatnaşygy, gudaçylyk gatnaşygy. *Olar-a biziň könenen alyş-beriş edýän ýerimizdir.*

ALYŞ-ÇALYŞ [alyş-şalyş], *at.* Haryt alyp, haryt beriş, ownuk söwda.

ALYŞDYRMAK, *işl.* 1. Gerek-ýarak zatlary yzly-yzyna almak; gezekli-gezegine almak. *Çagalara oýnawaç alyşdyrmak.* 2. Köpçülik bolup almak, ýerli-ýerden alyp dargatmak. *Her kim özüne ýeten paýy alyşdyrdy.* 3. Biri-birine öwrenişdirmek, ysnyşdyrmak. *Çopan goýun bilen guzyny alyşdyrdy.*

ALYŞMAK, *işl.* 1. Almaga kömekleşmek. *Men oňa bazardan gawun-garpyz alyşdym.* 2. Birden köp bolup bilelikde almak. *Olar bazardan gerek-ýarak zatlaryny alyşyp ýördüler.* 2. *gepl. d.* Çalyşmak, deregine zat berip, zat almak. *Olar köwüşlerini alyşdylar.* 3. *sazç.* Goşulyşyp, sazlaşyp gitmek. *Dutar bilen gargy tüýdük alşyp gitdi.* 5. *Alyşmak* işliginiň önünden pikir sözi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Pikir alyşmak** bir zat hakynda özara maslahatlaşmak.

◊ **Gep alyşmak** biri-biriň bilen gürleşmek, gepleşmek. *Ýüzün sowup, gep alyşmaz çyn ärler, Bir söý bilen ýagşy dosty çep bolsa* (Magtymguly). **Gep alşar ýaly däl** goh-galmagal zerarly biri-biriň aýdýan sözünü eşider ýaly däl. *Adamlar, ýuwaşrak boluň! Asyl gep alşar ýaly däl.*

AL-ÝAŞYL [a:l-ýa:şyl], *syp.* Gyzyly, ýaşyl, gök we ş.m. reňkleriň sazlaşygy, gyzyly-ýaşyl reňkli. *Al-ýaşyl bürenip çykar perisi* (Magtymguly).

ALÝUMINIÝ [alýumi:niý], *at.* Gowy sozulýan, ýenjip bolýan metal, himiki element.

AMAL, *at.* 1. Önümçilikde, ylymda bir zady ýerine ýetirmek üçin edilýän hereket, iş. 2. *gepl. d.* Çäre, alaç. *Muňa amal tapylmazmyka?*

◊ **Amala aşyrmak** durmuşa geçirmek, ýerine ýetirmek, berjaý etmek, amal etmek. *Uly çäreler amala aşyrylýar. Amal etmek ser. Amala aşyrmak. Biz öz üstümize alan wadamyzy abraý bilen amal etdik.*

AMALY, *syp.* 1. Amala degişli bolan, amala has bolan, amala esaslanýan. *Amaly iş. Amaly çäre. Amaly maslahat.* 2. Nazaryýet taýdan däl-de, iş ýüzünde, durmuşa ýüze çykmary bolan.

AMALY-HAŞAM, *syp.* Haşam bilen bagly amaly işlere degişli bolan. *Amaly-haşam sungaty.*

AMALYÝET, *at.* 1. Adamlaryň jemgyýetiň ýaşamagy üçin zerur bolan şertleri döretmeklige gönükdirilen ähli işleriniň jemi. 2. Nazaryýet ýoly bilen bilimleri, endikleri iş ýüzünde ulanmaklyk.

AMAN [ama:n], *syp.* 1. Sag-salamat, sag-gurgun,

sag, başy bitin; diri. *Aýda gelsin – aman gelsin* (Nakyl). *Sabr eýlegil, guzyň Ýusup amandyr* (Andalyp). 2. "Rehim et!" diýen manyda ulanylýan ýüz tutma sözi. *Aman diýse, ynsap ediň, Bir gözi girýan ýoluksa* (Talyby). *Arap gardaş aman, aman* ("Görogly"). 3. Adam ady.

◊ **Aman bermezlik** heläk etmek, weýran etmek. *Çandybile baryp, tutaryn mekan. Duşman garşylassa, bermerin aman* ("Görogly"). **Aman dilemek** rehim edilmegini haýyş etmek. *Garyagdynyň aýagyndan ogşadylar, aman dilediler* (H. Ysmaýyłow). **Amana (amana-toba) gelmek** boýun egmek, puşman etmek, pälinden gaýtmak, toba gelmek. *Namart gara görse, geler amana* (Magtymguly). *Pelegiň derdinden geldim amana, Kazaň dolan güni bermez zamana* (Balgyzyl). **Aman galmak** ölmän, diri galmak, gag-salamat galmak.

AMANAT, *syp.* 1. Özüňe degişli däl, kesekiniňki, wagtlaýyn alnan, ilňki, başga kişiniňki (zat hakynda). *Amanat geým.* 2. *göç. m.* Wagtlaýyn, hemişelik bolmadyk. *Ýalan bilmän bu kazany, Amanatdyr beren jany* (Seýdi).

◊ **Amanadyny almak** janyny almak, öldürmek. *Sen ýetmeseň perýadyma, dadyma, Bergen amanadyň al diýp aglaryn* ("Hüýrlukga – Hemra"). **Amanadyny tabşyrmak** ölmek, ýogalmak, aradan çykmak.

AMAN-ESEN [ama:n-esen], *at, ser. Aman-sag 1.*

AMAN-ESENLIK [ama:n-esenlik] *syp., ser. Aman-saglyk.* *Oba-gara, mal-baş aman-esenlikmi?*

AMANLYK [ama:nlyk], *at.* 1. Saglyk, gurgunlyk, başy bitinlik. *Oglum, amanlykmy?* 2. Dynçlyk, asudalyk.

AMANLYK-ESENLIK [ama:nlyg-esenlik], *at, ser. Amanlyk-saglyk.* *Atasy bilen amanlyk-esenlik soraşdy* ("Görogly").

AMANLYK-SAGLYK [ama:nlyk-saglyk], *at.* Saglyk-gurgunlyk, salamatlyk, başbitinlik. *Gol gowşuryp, amanlyk - saglyk soraşdy* ("Görogly").

AMAN-NURBAT [ama:n-nurvot], *at.* 1. Rehimdarlyk manyсында gelyän söz. *Atarman-çaparman, algyr ýigide, Ýeri gelse, aman-nurbat ýagşydyr* (Magtymguly). 2. "Aman-aman! Rehim et!" *Şunça gezdim azapda, gamzalaň jandan öter, Aman-nurbat, eý gelin, ak ýüzli Maralym-a* (Durdy bagşy).

AMAN-SAG [ama:n-sağ], *syp.* 1. Sag-gurgun, sag-salamat, sag-aman, aman-esen. *Aman-sag geldiňmi?* 2. *göç. m.* Dawa-jenjelsiz, gykylyk-galmagalsyz, gulagy dynç. *Muny aman-sag ugradaweri* ("Görogly").

AMAN-SAGLYK [ama:n-saglyk], *at, ser. Amanlyk-saglyk.* *Aman-saglyk soraşanlaryndan soň, ol kişi aýtdy* ("Zöhre – Tahyr").

AMAN-ZAMAN [ama:n-zama:n]: **aman-zamanyny bermezlik** eglemän, ara salym salman, aýňaldyрман, derrew, tiz hereket etmek.

Altynjy kilometr.

♦ **Altynjy gün** *gepl.d.* Şenbe. *Ol obadan altynjy gün geler.*

ALTYN-KÜMÜŞ, *at.* Altyn hem kümüş, altyndan we kümüşden edilen zatlar, gymmat bahaly zatlar. *Altyn-kümüş daş bolar; arpa-gylçyk aş bolar* (Nakyl).

ALTYÝAŞAR, *syp.* Altý ýaşyny dolduran, altý ýaşly (mal hakynda). *Onuň altýaşar inen düýesi bardy.*

ALUW-SATUW, *at.* Satyn alyş we satyş, söwda.

ALWAN, *at, ös.* 1. Dagda bitýän, ýeralma meňzeş ösümlik. 2. Şol ösümliğin aýy miwesi.

ALY [a:ly], *syp., k.d.* Ýokary, beýik, belent.

ALYBERMEK [alyvermek], *işl.* Almaga başlamak, alyp ugramak.

ALYÇ, 1. *at, ös.* Dagda bitýän ýabany agaç. 2. Şol agajyň içi şanikli miwesi.

ALYHEZRETLERI [a:lyheziretleri], *at, k.d.* Beýik mertebeli adama ýüzlenilende aýdylýan söz.

ALYJENAP [a:lyjena:p], *at, ser.* Alyhezretleri.

ALYJY, *at.* Harydy satyn alýan, hyrydar.

ALYJYLYK, *at.* Alyjynyň ýagdaýy, satyn alyş ukyby.

ALYK, *at.* Sürä, çekenä goşulýan malyň gulagyna ýarag bilen edilen bellik, kesik.

ALYM [a:lym], *at.* 1. Ylmyň haýsy-da bolsa bir ugrundan ýörite bilim alan, alymlyk derejesine ýeten adam, ylymly adam. *Alym bolmak aňsat, adam bolmak kyn* (Atalar sözi). 2. *göç. m.* Özünü köpbilmiş saýýan adam. *Magtymguly aýdar, bu ne hekaýat, Il bary alymdyr tutmaz nesihat* (Magtymguly). 3. Oglana dakylýan at.

ALYMLYK [a:lymlyk], *at.* Alymyň ýagdaýy, alymyň derejesi.

ALYMSAK, *syp.* Para-peşgeş almagy gowy görýän, zat almagy söýýän, nebrewür. *Ol alymsak dälidi.*

ALYMSAKLYK, *at.* Para-peşgeş almagy gowy görmeklik, zat almagy söýmeklik, nebrewürlik.

ALYMSUMAK [a:lymsumok], *at.* Ylymlýsyran bolýan, alym adyna degmeýän, çala sowat alym.

ALYMSUMAKLYK [a:lymsumokluk], *at.* Alymsyran bolmaklyk, alymsumak halda bolmaklyk, ylymlýsyramaklyk.

ALYN [a:lyn], *at.* 1. Maňlaý. *Halal zähmetiň, alyn deriň bilen gazananyňy maşgalaňa harç edip, barha güzeranyňy gowulandyrmak her bir adama göwün rahatlygyny bagyşlaýar; ruhuny belent saklaýar* (Türkmenistan). 2. Öň, maňlaý tarap, öň tarap.

♦ **Alyn diş** adamyň we agzy äňli oňurgaly haýwanlaryň ýokarky äňinde ýerleşýän isgene şekilli bir kökli diş. *Adamda alty sany alyn diş bolýar. Alny gara betbagt; keçjal, hötjet. Ol alny gara-da tiz bejer diýsem, ýüz takal okar* (A. Durdyýew). **Alnyna barsyn!** merhumyň hatyrasyna degsin edilip, okalan

áýat-töwwiriň onuň ruhuna siňmegi dileg edilip aýdylýan aňlatma. **Alnyna gelmek** geň gören zadýňa duçar bolmak, öz başyňa düşmek. **Alnyndan diremek** kömek etmek, goldaw bermek, bir zada kömekleşmäge wagtynda ýetişmek, maňlaýyndan diremek. *Adybeg ýykylan-sürşen ýerimizde biziň alnymyzdan direýär* ("Görögly"). **Alnyň açyk bolsun** görjek günüň hemişe gowy bolsun. *Başyňyz dik bolsun, alnyňyz açyk, gaýgydyr hasraty görmän siz baky* (B. Hudaýnazarow). **Alnyň-bagtyň açyk bolsun!** bagtly bol, durmuşyň gowy bolsun (durmuşa çykýan gyza edilýän dileg). **Alnyňy diremek** kömek, haraý isläp bir ýere barmak, ýüz tutup görmek. **Alnyňy hak açsyn!** bagtyň açylsyn, maňlaýyň açyk bolsun, görjegiň gowy bolsun. *Sonam, alnyň hak açsyn, Nirde gezeň, sagja gez* (A. Alamyşow). **Nämän alnyndan** pylany kimmişin, ol hiç kim, elinden geljek zat bolmaz, diýen manyda ulanylýan aňlatma. *O nämän alnyndan, ondan hiç kim gorkanok.*

ALYNDAŇY [a:lyndaňy], *at.* Aýal-gyzlaryň tahýasynyň ýa-da börügiňiň daşyndan daňynýan ýaglygy.

ALYNDAŇYLYK [a:lyndaňylyk], *at.* Alyndaňy etmek üçin ýaglyk. *Olar gýňajy alyndaňylyk diýip, dörde böldüler.*

ALYNKY [a:lynky], *syp.* Öňdäki, gabat garşydaky, ýüz tarapdaky.

♦ **Alynky hatar kentlewük çekimsizleri** dil ujunyň alynky kentlewüğe ýakynlaşmagy ýa-da degip gaýtmagy esasynda hasyl bolýan çekimsizler.

ALYNMAK, *işl.* 1. Özün üçin almak. *Ol özüne köýnek, köwiş alyndy.* 2. Eliň bilen tutulmak, gysymyňa gysylmak. *Berlen zat alynsa gowy.* 3. Satlyga çykarylan zat geçmek, ýerlenmek. *Dükana gelen kitaplar derrew alyndy.* 4. Mahrum edilmek (adamyň elindäki, eýeçiligindäki zatlar hakynda). 5. Eýelenmek, öz hataryňa geçirilmek. 6. *göç. m.* Eýe bolunmak, mynasyp bolunmak. 7. Syrylmak, aýrylmak (saç-sakgal hakynda). *Saç-sakgal wagtynda alynsa ýagşy.*

ALYNSAÇ [a:lynsaç], *at.* 1. Gyzyň maňlaýyndaky saç. *Alynsaçyn açmaly, Täze köýnek biçmeli, Joralary gelende, Nogul-nabat seçmeli* (Hüwdi). 2. Atyň ýalynyň iki gulagynyň arasyndan aşak sallanyp duran bölegi. *Ol atynyň alynsaçyny oýnap durşuna, ýalyňa elini ýetirdi.*

ALYNŞAÝ [a:lynşay], *at.* Şelpeleri uzynja, zynjyra düzülen, tahýanyň öň tarapyndan dakylýan kümüş şay. *Meniň bezegim-şayym Bu-da onuň üstüne, bukawym, alynşayym* (A. Nyýazow).

ALYNUK [a:lynu:k], *at.* Gara öýüň ýokarky işiginiň üstündäki ukar. *Öýüň dört alnugy bolýar.*

ALYS, *syp.* Uzak aralyk, uzak, daş, yrak. *Alys ýerden gelmek.*

ALYSLYK, *at.* Uzaklyk, daşlyk. *Ol alyslyklara*

etmedik.

ANYKLAMAZLYK, *ışl.* Anygyna ýetmezlik.

ANYKLANMAK, *ışl.* Anygyna ýetilmek.

ANYKLAŞDYRMAK, *ışl.* Bir zady, işi, habary has-da anyk etmek, yzly-yzyna takykklamak; birnäçe zady takyk etmek.

ANYKLAŞMAK, *ışl.* Anygyna ýetmek üçin birine kömek etmek; biri bilen bile anyklamak.

ANYKLATDYRMAK, *ışl.* Anyklamak işini başga birine etdirtmek; anyklamaga mümkinçilik bermek.

ANYKLATMAK, *ışl.* Anyklamak işini başga birine etdirmek.

ANYKLAÝÝŞ I, *ış ady.* Anyklamak ýagdaýy.

ANYKLAÝÝŞ II, *at, lukmanç.* Hekimçiligiň, lukmançylygyň keselleriň alamatlaryny öwrenýän bölümi; keseli anyklamaklyk. *Keselleri anyklaýyş merkezi.*

ANYKLYK, *at.* Belli bir zat hakyndaky takyklyk, aýanlyk, kesgitlilik.

AŇ [a:ň], *at. 1.* Akyl, huş; ýat. *Ajyň aňy bolmaz* (Nakyl). *2.* Pikirlenmek ukyby we hakykata gatnaşygyňy kesgitläp bilmeklik. *Jemgryetçilik aňy.*

◊ Aň etmek uns bermek; bir zat bolar diyip pikir etmek, bolar oytmek. *Aň etmändirin-dä, edil beýle boljagyny näbileýin?!*

AŇAGAN [a:ňağan], *syp., ser. Aňçy.*

AŇALAGAN [aňalağan], *syp.* Köplenç, aňalyp durýan.

AŇALJYRAMAK, *ışl.* Aňalyp durmak.

AŇALMA, *ış ady.* Aňalmak ýagdaýy.

AŇALMAK, *ışl.* Bir zada anyk göz ýetirip bilmän, düşünmän aňk bolup durmak, haýran galmak, aňkarmak.

AŇALMAKLYK, *ış ady.* Aňalmak ýagdaýy.

AŇALMAZAK, *syp.* Aňalyp durmazak.

AŇALMAZLYK, *ışl.* Aňalyp durmazlyk.

AŇALTMAK, *ışl.* Başga birini aňalar ýaly etmek.

AŇALYBERMEK [aňalyvermek], *ışl.* Aňalyp ugramak.

AŇALYŞ, *ış ady.* Aňalmak ýagdaýy.

AŇALYŞMAK, *ışl.* Köp bolup aňalmak, köpçülikleýin, biri bilen bile aňalmak. *Olar näme etjeklerini bilmän aňalyşyp durdular.*

AŇ-BILIM [a:ň-milim], *at.* Sowat, okuw, bilim.

AŇ-BILIMLI [a:ň-milimli], *syp.* Her taraplaýyn sowatly, okuwly, bilimli. *Ol aň-bilimli bolup ýetişipdir.*

AŇÇY [a:ňçy], *syp.* Aňmagy oňat başarýan, aňmaga endik eden. *Ol aňçy adamdy.*

AŇÇYLYK [a:ňçylyk], *at.* Aňmak ukyby ösen halda bolmaklyk. Oňa aňçylyk hudaý tarapyn berlipdir.

AŇ-DÜŞÜNJE [a:ň-düşünjө], *at.* Aň we umumy ýa-da başlangyç sowat, bilim, gözýetim.

AŇDYRMAK [a:ňdyrmak], *ışl.* Başga biri aňar ýaly etmek. *Gyza ony aňdyrmanka, Köp gijeler ýanyp*

köýdi (R. Seýidow).

AŇK I: aňk bolmak birden haýran galmak, geň galmak, aňkarmak. *Berdi aga onuň edýän manyly-manyly gürrüňlerine aňk bolup galdy* (A. Durdyýew). **Aňk etmek** haýran galdyrmak, aňkartmak. *Onuň owazy adamlary aňk etdi.*

AŇK II, *at, haýwanat d.* Otlar, gurçuklar bilen iýmitleňýän gazlar maşgalasyndan bolan uly ala guş, gyzyl ördek.

AŇKA: aňkaň aşmak beden ýa ruhy taýdan ýeten zyýan zerarly huşuň gitmek, akylyň çasmak; aljyramak. *Onuň hat öwrenmegi nirede, gaýtam, iş bilen aňkasy aşypdyr* (N. Saryhanow).

AŇKABERMEK [aňka:vermek], *ışl.* Aňkap ugramak.

AŇKAMA, *ış ady.* Aňkamak ýagdaýy.

AŇKAMAK, *ışl.* Gaty yslanmak, dymyljap porsamak, erbet ys ýaýramak, porsy ys bermek.

AŇKAMAKLYK, *ış ady.* Aňkamak ýagdaýy.

AŇKAMAZLYK, *ışl.* Aňkap durmazlyk.

AŇKARMA, *ış ady.* Aňkarmak ýagdaýy.

AŇKARMAK, *ışl.* Bir zady geň görüp aňk bolmak, agzyňy öweltmek.

AŇKARMAKLYK, *ış ady.* Aňkarmak ýagdaýy.

AŇKARMAZLYK, *ışl.* Aňkaryp durmazlyk.

AŇKARTMAK, *ışl.* Aňkarar ýaly etmek. *Bu oýun ähli tomaşaçynam, öňde oturan synçylaram aňkartdy* ("Edebiýat we sungat").

AŇKARYBERMEK [aňkaryvermek], *ışl.* Aňkaryp ugramak.

AŇKARYLMAK, *ışl., ser. Aňkarmak.* *Aňkarylmaň-da, ugrubir ugraň yzyňyza!* (B. Kerbabaýew).

AŇKARYLMAZLYK, *ışl.* Aňkarylyp durmazlyk.

AŇKARYLYŞMAK [aňkarlyşmak], *ışl.* Birnäçe bolup aňkarylmak. *Gyzlar hem aňkarylyşyp durlar* ("Görogly").

AŇKARYŞ, *ış ady.* Aňkarmak ýagdaýy.

AŇKARYŞMAK, *ışl.* Birnäçe bolup aňkarmak.

AŇKA-TAŇKA: aňka-taňka bolmak duýdansyz ýüze çykan hadysa, waka zerarly, birbada özüni ýitirmek, aljyramak, äm-säm bolmak.

AŇKATDYRMAK, *ışl.* Aňkap durar ýaly etdirmek.

AŇKATMAK, *ışl.* Aňkap durar ýaly etmek, ýakymсыз ys ýaýratmak.

AŇKAW [a:ňkow], *syp.* Daş-töweregindäki zada aň etmezek, aňkasy aşan, dünle, üşüksiz.

AŇKAWLYK [a:ňkowluk], *at.* Aňkasy aşan halda bolmaklyk, dünlelik, üşüksizlik.

AŇKAÝÝŞ, *ış ady.* Aňkamak ýagdaýy.

AŇK-TAŇK: aňk-taňk bolmak *ser. Aňka-taňka.* *Şol waka duýdansyz peýda bolup, örän çalasyn hem*

AMAT [a:mat], *at.* Maý, çeme, oňaý, wagt, şert, orun taýdan laýyklyk, degerli pursat..

AMATLY [a:matly], *sy.* 1. Oňaly, çemeli; wagta, şerte, orna laýyk, ýaramly. *Amatly pursat.* 2. *göç. m.* Peýdaly, maddy taýdan oňaly, bähbitli, haýyrly. *Ekerançylyk ýerlerini suwarmakda, topragyň yzgarlylyk derejesini saklamakda tygşyly hem amatly usul önümçilige ornaşdyrylýar* ("Türkmenistan").

AMATLYLYK [a:matlylyk], *at.* 1. Oňalylyk, çemeliklik. 2. *göç. m.* Maddy taýdan oňalylyk, peýdalylyk, bähbitlilik, haýyrlylyk.

AMATSYZ [a:massyz], *sy.* 1. Oňasyz, çemesiz, ýaramsyz. *Amatsyz wagt.* 2. *göç. m.* Peýdasyz, haýyrsyz, bähbitsiz. *Amatsyz söwda.*

AMATSYZLYK [a:massyzlyk], *at.* 1. Oňasyzlyk, çemesizlik, ýaramsyzlyk. *Ýokary hasyl almaga howa ýagdaýynyň amatsyzlygy päsgel bermedi.* 2. *göç. m.* Peýdasyzlyk, haýyrsyzlyk, bähbitsizlik.

AMERIKALY [ame:rikaly], *ser.* **Amerikalylar.** *Amerikaly gyz.*

AMERIKALYLAR [ame:rikalylar], *at.* Amerikanyň Birleşen Ştatlarynyň raýatlary.

AMERIKAN [amerika:n], *sy.* Amerikanyň, Amerika degişli. *Amerikan dollarý.*

AMMAR, *at.* 1. Galla we ş. m. zatlar saklamak üçin jaý, ýer. *Ammarlary bugdaýdan dyňzap duran, dulundaky mukaddes saçağy ýaşaýşyň örki bolan mele-myssyk nandan dolup duran, ýüregi suwluja türkmeniň bu gün şatlanmaga-da, toý tutmaga-da haky bar* ("Türkmenistan"). 2. Her hili zat saklanýan jaý, ýer. *Ätiýaçlyk şaýlar ammary. El goşlary ammary. Nebit ammary.*

AMMYR, *at.* Körükde gyzydrylan demri tutmak üçin uzyn saply, agzy egredilen gural, ysaç.

ANA, *çal.* Anha, hanha (edil golaýyndaky zady görkezmek üçin ulanylýan *ine* sözünden tapawutlanyp, özüňden azajyk daşrakdaky gözüň görüp duran we bolýan zatlary görkezmek üçin ulanylýar).

ANBAR [ammar], *at, k. d.* Müşk ýaly ýakymly ysly jisim. *Al-ýaşyl bürenip çykar perisi, Kukeýip bark urar anbaryň ysy* (Magtymguly). *Äleme anbar saçar, degende şana zülpuň* (Kemine).

ANÇA, *çal., k. d.* Şonça, şeýle, munça, ençe. *Ançalar adyna Görogly dakdy, Namysly, edenli pälwan galmady* (Magtymguly).

ANDAG [andağ], *çal., k. d.* Şeýle, şunuň ýaly, şuna meňzeş. *Emma rawylar andag rowaýat kylarlary kim, gadym eýýamda Turan welaýatynda Nasyr atlyg bir patyşa bar erdi* (Şabende).

ANDALYP [andaly:p], *at, k. d.* 1. Bilbil. *Andalyp bolup saýradym, Göz bile gaşlar, hoş indi* (Hatam şahyr). *Kapas içre galyp, eýlerem nala, Andalybam gülgüzarym ýok meniň* (Kätibi). 2. Adam ady.

ANDYZ [annyz], *at, ös.* Közügi kăşire meňzeş,

ownuk ýaprakly derman ösümlik. *Andyzylynyň aty ölmez* (Nakyl).

ANHA [anha:], *çal.* Ana, hana, hanha, halha.

ANJAYYN, *sy.* 1. Başarnykly, zor, artykmaç. 2. Artykmaçlyk eden zor adam hakynda gürlenjek bolnanda öňünden getirilýän giriş sözi (köplenç, aýal-gyzlar tarapyndan ulanylýar). *Anjaýyn, ähli deň-duşlaryny öýüne çagyryp, gowy oturyşma edipdir.*

ANJAYNSYRAMAK, *işl.* Anjaýyn bolmaga ymtylmak, gowy, her babatda zor bolmaga çalyşmak, anjaýyn adamlara öýkünmek.

ANKA, *at, köň. s.* Ertekilerde, rowaýatlarda duş gelýän hyýaly guş. *Anka aýdar: "Ýolçuýam"* (Magtymguly).

ANNA [a:nna], *at.* 1. Hepdäniň başynjy gününüň ady. 2. Adam ady.

♦ **Anna agşamy** anna gününden öňki penşenbe gününüň agşamy.

ANNAÇY [a:nnaçy], *at, köň. s.* Sygyr ýa-da dowar bakany üçin, her anna günü süýt görmüşinde hak alýan çopan. *Togsan dolup ýere ýyly gidende, Baýlaryň hakyny iýer annaçy* (Halk döredijiliginden).

ANT I, *at.* Bir iş etmek üçin berilýän wada, gutarnykly äht, ynandyrmak maksady bilen edilýän kasam. *Tä ölinçäm senden dönsem, Kelamylladan ant olsun* ("Görogly").

♦ **Ant içip, awy ýalamak** her edip, hesip edip ynandyrmaga synanmak. *"Ýalan" diýip, ýigit ant içip, awy ýalady. Ant içmek* bir iş hakynda gutarnykly söz bermek, kasam etmek.

ANT II, *sy., gepl.d.* Mekir, hilegär.

ANTENNA [ante:nna], *at.* Radio tolkunlaryny kabul etmek we şöhle goýbermek üçin enjam.

♦ **Çanak antenna** kosmosda uçup ýören hemradan iberilýän radio we telewizion signallary kabul edýän antenna.

ANYGRAK [anyğyra:k], *sy.* Has anyk. *Aýtjak bolýan zadyöý anygrak aýtsana.*

ANYK, *sy.* Umumy zatlara garanda takyk, kesgitli, belli. *Anyk düşünje. Anyk mysal. Anyk mesele. Anyk jogap.* Anyk sözlemek.

ANYKLABERMEK [anykla:vermek], *işl.* Anyklap başlamak; anyklamagy dowam etmek.

ANYKLAGAN [anyklağan], *sy.* Köplenç, anyklap duragan.

ANYKLAGYÇ [anyklağyç], *sy.* Anyklagan. *Synçy adamlar her bir zady anyklagyç bolýar.*

ANYKLAMA, *iş ady.* Anyklamak ýagdaýy.

ANYKLAMAK, *işl.* Bir zadyň anygyna, takygyna ýetmek, haýsydyr bir maglumatyň, habaryň we ş. m. bellisini bilmek, açyk etmek. *Meseläni anyklamak.*

ANYKLAMAKLYK, *iş ady.* Anyklamak ýagdaýy.

ANYKLAMAZAK, *sy.* Anyklamagy endik

soňy. *Meýdandaky goýunlary sanap, aňyrsyna çykar ýaly däl.* **4. göç. m.** Başga ýer(de), ol tarap(da). *Seniň bu diýýänleriň aňyrda bolan wakadyr.*

♦ **Aňry dur, bäri dur edişmezlik** sene-mene edişmezlik, sögüşmezlik, ajaşmazlyk. *Goňşym bilen ömrüme aňry dur, bäri dur edişen dälidirin. Aňryň bärine gelmek* **1)** ýüregiň bulanmak, gusjak, ögäp gaýtarjak bolmak; **2)** erbet gaharlanmak; **3)** bir bolmasy zady görüp, örän erbet ýagdaýa düşmek. **Aňyrsyna çykmak** doly gutarmak. *Bir gijede kitabyň aňyrsyna çykdy. Aňyrsyndan bärsi ýakyn* gaty garry, öler wagty ýakynlaşan.

Aňry II, at. Bir zadyň düýp-teýkary, gelip çykyşy, asly. **2.** Ata-baba, ilen-çalan. *Aňyrsy-ha bihal adamlar bolmaly dälidir.* **3.** Aşgazan, mäde. *Ýagly-ýüzlini aňrym alanok.*

♦ **Aňryňa il gonmak** nahar-şamdan doýmak, doýa nahar edinmek. **Aňyrsyna ýetmek** düýp sebäbini bilmek, bir zady çintgäp doly öwrenmek. *Her bir zadyň aňyrsyna ýetmän, adama baha berjek bolmaň.*

Aňrybaş [aňryvaş], *syp.* Ýokary derejeli, ýokary hilli, örän gowy, juda gowy; baryp ýatan. *Agaç ekmek, kemally perzent ýetişdirmek, köpri gurmak, guýy gazmak – ine, ömür menzillerindäki iň aňrybaş parzlar şulardyr* ("Türkmenistan").

Aňry-bäri [aňry-vä:ri], *at.* Ojuk-bujuk, oduk-buduk; paty-puty.

Aňryk [aňry:k], *hal.* **1.** Aňry tarapa, bir ýerden aňyrylygyna, beýle ýüzüne, beýle tarapa. *Mal-garany dagdan aňryk geçirdik.* **2.** Beýläk, bu ýana.

Aňryk-bärik [aňry:k-bä:ri:k], *hal.* Aňyrylygyna-bärligine, eýläk-beýläk, öňin-yzyn, öňe-yza.

Aňsat [aňsa:t], *syp.* Ýeňil, ýönekeý; kyn däl, kynçylyksyz, asan.

♦ **Aňsadyňa bakmak** bir işi etmelisi ýaly etmän, ýeňil, ýöne göwnejaý bolmadyk usulyny, ýoluny saýlamak.

Aňsatladylmak [aňsa:tladylmak], *işl.* Aňsat edilmek. *Ol aňsatladylan işi gowy görýär.*

Aňsatlamak [aňsa:tlamak], *işl.* Ýeňilleşmek, sadalaşmak, çylşyrymsyz bolmak, aňsat bolmak. *Indi işler aňsatlady.*

Aňsatlamazlyk [aňsa:tlamazlyk], *işl.* Aňsat bolmazlyk.

Aňsatlaşdyrmak [aňsa:tlaşdyrmak], *işl.* Öňküsinden aňsat bolar ýaly etmek, ýeňilleşdirmek, ýönekeýleşdirmek.

Aňsatlaşmak [aňsa:tlaşmak], *işl.* Dura-bara aňsatlamak, kem-kemden aňsat bolmak, çylşyrymlylygy aýrylyp başlamak. *Indi olaryň işi has-da aňsatlaşdy.*

Aňsatlatmak [aňsa:tlatmak], *işl.* Aňsat etmek, aňsat bolar ýaly etmek.

Aňsatlyk [aňsa:tlyk], *at.* Bir işi amal etmekdäki

ýehillik, kynçylyksyzlyk, kyn dällik. *Olar ýýldyzlar boýunça aňsatlyk bilen ýol tapypdylar* ("Edebiýat we sungat").

Aňsyz [a:ňsyz] **I, syp.** **1.** Akyl-paýhassyz, aň-düşünjesiz, huşy gaçan, oýlanyşyksyz. **2.** Entek hiç bir zada kän bir aňy ýetmeýän, aklyly çatmaýan, gögele. *Çopan entek aňsyz güjüjek mahaly Alabayň gulak - guýrugyny kesipdi.*

Aňsyz [a:ňsyz] **II, syp.** Örän uly, ägirt; uç-gyraksyz, giden bir, ölçegsiz, mähnet, läheň. *Öňümizde ýorunjaly aňsyz giňişlik ýaýlyp ýatyrady.*

♦ **Aňsyz adam ýaly** hondanbärsi adam ýaly. **Aňsyz iş eden ýaly** hondanbärsi iş eden ýaly.

Aňsyzlyk [a:ňsyzlyk], *at.* Aňy ýokluk, huşsuzlyk, aň-düşünjesizlik, paýhassyzlyk, oýlanyşyksyzlyk. *Aňsyzlyk bilen hereket etmek.*

Aňşyрма [a:ňşyрма], *iş ady.* Aňşyrmak ýagdaýy.

Aňşyрмаk [a:ňşyрмаk], *işl.* **1.** Bir zady, meseläni bilmek, aňmak, duýmak; tanamak. **2.** Eşitmek, seljermek. *Men onuň sesini eşitsem-de, näme diýenini aňşyrmadym.* **3.** Saýgarmak, görmek. *Gije ody, gündiz tüssäni has uzaklardan aňşyrmak bolýar.*

Aňşyрмаklyk [a:ňşyрмаklyk], *iş ady.* Aňşyrmak ýagdaýy.

Aňşyrmazlyk [a:ňşyrmazlyk], *işl.* Aňşyryp bilmezlik.

Aňşyrys [a:ňşyrys], *iş ady.* Aňşyrmak ýagdaýy.

Aň-taň: aň-taň bolmak *ser.* **Aňka-taňka.**

Aňtalmak, *işl.* Biri ýa-da bir zat gözlenmek, yzarlanmak.

Aňtama, *iş ady.* Aňtamak ýagdaýy.

Aňtamak, *işl.* Birini, bir zady gözlemek, yzarlamak, amatyna salmak üçin yzyna düşmek, pursat aramak.

Aňtamaklyk, *iş ady.* Aňtamak ýagdaýy.

Aňtamazlyk, *işl.* Aňtamak hereketini etmezlik.

Aňtaýyş, *iş ady.* Aňtamak işi ýagdaýy.

Aňtaşmak, *işl.* Bir adamdan köp bolup aňtamak. *Olar birini aňtaşyp ýördüler.*

Aňtatmak, *işl.* Aňtamak işini başga birine etdirmek. *Ony hemme ýerden aňtatdylar, emma tapmadylar.*

Aňtaw [aňtow], *iş ady.* Aňtaýyş, gözleg, yzarlaýyş, ideg. *Aňtaw etmek.*

Aňtaýjy, *at.* Birini, bir zady ele salmak üçin gözlege çykan adam, aňtap ýören adam.

Aňybermek [a:ňyvermek], *işl.* Aňyp ugramak.

Aňyjy [a:ňyjy], *syp.* Aňlaýjy, aňçy, duýgur, syzgyr.

Aňyjylyk [a:ňyjylyk], *at.* Aňlaýjylyk, aňçylyk, duýgurlyk, bilgirlik.

Aňyrsy-bärsi [aňyrsy-vä:rsi], *at.* **1.** Eýlesi-beýlesi, uç-gyragy, çägi. *Edilmeli işleriň aňyrsy-bärsi*

örän düşnükli geçeni üçin, adamlar bir hili aňk-taňk bolup galdy (B. Kerbabaýew).

AÑLADYBERMEK [a:ñladyvermek], *işl.* Añladyp başlamak.

AÑLADYLMAK [a:ñladylmak], *işl., ser.* Añlatmak. *Pikirler söz arkaly aňladylyar.*

AÑLADYŞ [a:ñladyş], *iş ady.* Añlatmak ýagdaýy.

AÑLAMA [a:ñlama], *iş ady.* Añlamak ýagdaýy.

AÑLAMAK [a:ñlamak], *işl.* 1. Bir zada akyl ýetirmek, düşünmek. *Sözüm aňlan ýok diýp ümsüm oturma, Jahan giňdir, çendan bilen-de bardyr* (Magtymguly). 2. Aňmak, duýmak, aň etmek, syzmak. *Myhmanyň aheňinden onuň jaýlyja gelenini aňlady* (B. Seýtäkow). 3. Çala görmek, zordan görmek, aňmak, aňsyrmak. *Ol ýoluny aňlap bilýändigine şükür edýärdi.*

AÑLAMAKLYK [a:ñlamaklyk], *iş ady.* Añlamak ýagdaýy.

AÑLAMAZLYK [a:ñlamazlyk], *işl.* Aňlap bilmezlik.

AÑLANMAK [a:ñlanmak], *işl.* 1. Bir zada akyl ýetirilmek, düşünilmek. 2. Aňylmak, duýulmak, aň edilmek, syzylmak.

AÑLANYLMAK [a:ñlanylmak], *işl., ser.* Aňlanmak.

AÑLAŞMAK [a:ñlaşmak], *işl.* Bilelikde aňlamak, düşünişmek. *Seniň ugruňy bir aňlaşaýly* ("Görogly").

AÑLATDYRMAK, *işl.* Başga biri aňlar ýaly etmek.

AÑLATMA [a:ñlatma] 1. *iş ady.* Añlatmak ýagdaýy. 2. *at, mat.* Şertli alamatlar, belgiler bilen aňladylyan hasap ululygy. 3. *dil b.* Durnukly many aňladýan söz düzümi, söz utgaşmasy.

AÑLATMAK [a:ñlatmak], *işl.* 1. Haýsydyr bir belgi, bellik bilen görkezmek, bellemek. *Näbelli sany iks bilen aňlatmak.* 2. Duýdurmak, ýüze çykarmak, bildirmek. *Aman poşşy özüniň razydygyny her deminde aňladardy* (A. Gowşudow).

AÑLATMAKLYK [a:ñlatmaklyk], *iş ady.* Añlatmak ýagdaýy.

AÑLAÝYŞ [a:ñlaýyş], *iş ady.* Añlamak ýagdaýy.

AÑLY [a:ñly], *syp.* Aňy bar bolan, düşünjeli; düşbi, ukyply. *Ata çykan aňly bolsa her ýerden, Akly känden kesen başy gerekdir* (Magtymguly).

AÑLY-DÜŞÜNJELI [a:ñly-düşünjölü], *syp.* Aňy hem düşünjesi ýeterlik bolan; paýhasly, pähimli. *Aňly-düşünjeli adam. Aňly-düşünjeli hereket etmek.*

AÑLYLYK [a:ñlylyk], *at.* Aň ýetirijilik ukyby, pähim-paýhaslylyk, düşünjelilik, düşbülük. *Her bir işde aňlylyk zerurdyr.*

AÑMA [a:ñma], *iş ady.* Aňmak ýagdaýy.

AÑMAK [a:ñmak], *işl.* 1. Bir zada paýhas etmek, düşünmek, akyl ýetirmek. 2. Bir zady syzmak, duýmak, öňünden bilmek. *Jygaly beg agtygynyň howsala*

düşenini aňdy ("Görogly"). 3. Çala görmek, zordan görmek, aňlamak.

AÑMAKLYK [a:ñmaklyk], *iş ady.* Aňmak ýagdaýy.

AÑMAZLYK [a:ñmazlyk], *iş ady.* Aňyp bilmezlik, aňyp durmazlyk.

AÑÑAL, *at.* Ak ekin ormakda, ýandak, ot ýatyrmakda ulanylyan oba hojalyk guraly, çalgı. *Han küýli bu şatyrdyny barlap göreýin — diýip, eline aňňalyny aldy* (A. Durdyýew).

AÑÑALAK: aňňalak gapmak iki ýana hars urup, boş çykamak, edeniň puç bolmak, eliňe zat ilmän galmak.

AÑÑAT, *at.* Çägelik ýa-da gumluk meýdanda emele gelen tebigy depe, kese beýiklik. *Haýsy ýana ser salsaňam, aňňat gum depeleri ýatyrdy* ("Edebiyat we sungat").

AÑÑATLYK, *at.* Aňňatlaryň köp ýeri, belentli-pesli giden ýer, depelik. *Öňümüzde aňňatlyk görinýärdi.*

AÑÑY: aňňy diş iki dişiň arasyndan gysyk çykan diş.

AÑÑYR: aňňyr eşek gygyrak adam sypatlandyrylýan söz.

AÑÑYRAK, *syp.* Köp aňňyryan, yzyny üzmän aňňyryp duran (eşek hakynda). *Aňňyrak eşek.*

AÑÑYRMA, 1. *iş ady.* Aňňyrmak ýagdaýy. *Eşekleriň aňňyrmasy.* 2. *göç. m.* Biriniň üstüne gaty ses bilen gygyрма, heňkirme, dazarylma.

AÑÑYRMAK, *işl.* 1. Gaty gygyryp seslenmek (eşek hakynda). *Bir salymdan soň, eşek aňňyryp, tumşugyny diň göge tutup, kädini süýrüp gidiberipdir* (Halk ertekisinden). 2. *göç. m.* Biriniň üstüne gaty ses bilen gygyrmak, heňkirmek, dazarylmak.

AÑÑYRMAKLYK, *iş ady.* Aňňyrmaklyk ýagdaýy.

AÑÑYRMAZLYK, *işl.* Aňňyryp durmazlyk.

AÑÑYRTMAK, *işl.* Aňňyrmaga ýol bermek. *Ol eşegini aňňyrdyp geçip gitdi. Ony üstüne aňňyrdyp durmasana.*

AÑÑYRYŞ, *iş ady.* Aňňyrmak ş ýagdaýy.

AÑÑYRYŞMAK, *işl.* Köp bolup bilelikde aňňyrmak. *Gije bir çene baransoň, eşekler aňňyryşyp, atlar kişnedi* (N. Pomma).

AÑ-PAÝHAS [a:ñ-paýhas], *at.* Aň, paýhas, düşünje. *Aň-paýhas özgerse, durmuşam özgerer* ("Nesil").

AÑRUJY [a:ñru:jy], *hal.* Sähelçe, mümkin boldugyça, ýagdaýyna garap azda-kände. *Añrujy başaryp bilseňiz, adamy ynjatmajak boluň, adamlar!* ("Edebiyat we sungat").

AÑRY I, *at.* 1. Bir ýeriň, zadyň we ş. m. arka, ýeňse tarapy. *Tamyň aňyrsy.* 2. Bir zadyň, ýeriň we ş. m. gutaryan çägi, anry başy. *Bugday ekilen ýeriň aňyrsyna ýöräp ýeter ýaly däl.* 3. Bir zadyň sanynyň iň

başga näme gerek? (A. Gowşudow). **Arany kesmek** (**üzmek**) aragatnaşygy bes etmek, baryş-gelşi kesmek, dostlugy bozmak. **Arany sazlamak** oňat gatnaşygy ýola goýmak, dostlaşmak. **Ara şeýtän düşmek** sözüň azaşmak, tersleşmek. **Ara tow düşmek** bir sebäp bilen aragatnaşyk bozulyp, terslik başlanmak

ARABA [arava], *at.* Ýaba, eşege goşulýan iki, dört tigirli ulag serişdesi. *Ýykyljak araba kyrk gün önünden jygyldar* (Nakyl).

♦ **Arabaňy daşda sür (tigirle)!** öz işiň bilen bol, golaýymyza gelme, bize azar berme. **Arabasy jygyldaýar** işi gowy däl, iş ýagdaýy erbet.

ARABAÇY [arawaçy], *at.* 1. *ser.* **Arabakeş.** *Uly ýabyň köprüsine baryp, arabaçy saklandy* (B. Seýtäkow). 2. Araba ýasaýan ussa, araba ýasamak bilen meşgullanýan ussa.

ARABAGLANÝŞYK [a:rava:ğlanşyk], *at.* 1. Iki we birnäçe zadyň arasyňyň biri-birine baglanyşygy, baglylygy. 2. Özara gatnaşyk.

ARABAGLANÝŞYKLY [a:rava:ğlanşykly], *syp.* 1. Bir-biri bilen, biri beýlekisi bilen bagly, baglanyşykly. *Arabaglanyşykly waka.* 2. Gatnaşykly, gatnaşygy bar bolan. *Arabaglanyşykly taraplar.*

ARABAKEŞ [arawakeş], *at.* Araba sürýän adam, araba sürüji.

ARABAKEŞLIK [arawakeşlik], *at.* Araba sürmek bilen meşgullyk, araba sürmek käri. *Arabakeşlik etmek.*

ARABEK [aravek], *at.* *kön.s.* Aýal maşgalalaryň burunlarynyň ýelpzegini deşip dakynýan halka görnüşli gyzyň, kümüş şaýy.

ARABERMEK [a:ra:vermek], *işl.* Arap başlamak.

ARABY [aravy], *syp.* Arap tohumyndan bolan. *Araby goýun. Ol garry arabyny zer-zerewşan jul bilen eýer salyp mündi* ("Görogly").

ARAÇÄK [a:raçä:k], *at.* Iki döwletiň arasyndaky çäk, serhet. *Döwlet araçägi. Araçäkden geçmek.* 2. Iki zadyň sepgidi. *Durun iki paslyň araçäginde* (M. Seýidow). 3. *göç. m.* Bir zadyň hetdi, soňy, çägi.

ARAÇÄKÇI [a:raçä:kçi], *at.* Serhet goşunlarynyň esgeri, serhetçi.

ARAÇÄKDEŞ [a:raçä:kdeş], *syp.* Biri-biri bilen serhetdeş, goňşy. *Araçäkdeş döwletler.*

ARAÇY [a:raçy], *at.* 1. Ýakalaşýanlary, uruşýanlary aralaýjy, aralaýan adam; iki tarapy ylalaşdyryjy, barlyşdyrýan bitarap adam, geňeş beriji. *Araça taýak deger* (Nakyl). 2. Taraplar arasynda gepleşikler geçirilende arada durup gatnaşýan şahs ýa-da gurama, dellal.

ARAÇYLYK [a:raçylyk], *at.* Araçy bolmaklyk, iki tarapy ylalaşdyryjylyk. *Araçylyk etmek.*

ARADA [a:rada], *hal.* Birnäçe wagt mundan ozal, esli wagt mundan ön, öňräk, baýak; ýaňy-ýakynda. *Arada aýlandym Tejen ýerlerne, Ýaşlyk ýyllarymyň*

geçen ýerlerne (K. Gurbanpesow).

ARAGATNAŞYK [a:rağatnaşyk], *at.* 1. Biri-biriň arasynda bolýan gatnaşyk, arabaglanyşyk, baryş-geliş. 2. Gatnaw, habarlaşyk. *Howa aragatnaşygy. Hat aragatnaşygy.*

ARAGATNAŞYKÇY [a:rağatnaşykçy], *at.* Aragatnaşyk işgäri.

ARAGATNAŞYKLY [a:rağatnaşykly], *syp.* 1. Biri-biri bilen gatnaşykda bolan, gatnaşykly. 2. Biri-biri bilen habarly, gatnawly, habarlaşykly. .

ARAGERBI [a:rağervi], *at.* Aýallaryň iki örüm edip arka atýan saçlarynyň saç monjugyny biri-birine birleşdirýän kümüş şaýy.

ARAK, *at.* Humarlandyryjy, serhoş ediji alkogolly içgi.

ARAKÇY, *at.* *ser.* **Arakhor.** *Sizler hem bir bölek beňni, arakçy, Paç bermenem gelse, ýüz müň garakçy* ("Gül – Bilbil").

ARAKÇYN, *at.* *kön.s.* Tahýa. *Barynyň boýdaşy ala arakçyn* ("Gül-Senuber").

ARAKESME [a:rakesme], *at.* İşde, okuwda we ş. m. bellenilen wagtynda bolýan dync alyş, dync alynýan wagt. *Maňa bu täze mülkdarlaryň birnäçesi bilen arakesme mahaly gürleşmek miýesser etdi* ("Türkmenistan").

ARAKHOR [arakho:r], *at.* Arak içmegi söýýän, aragy köp içýän adam, arakkeş.

ARAKHORLYK [arakho:rluk], *at.* Serhoş ediji içgileri çendenäşe köp içmeklik, arakkeşlik.

ARAKKEŞ, *at.* *ser.* **Arakhor.** *Ýogsa, men gününü sypdyrman arak içip ýören arakkeşem, gözi zatdan doýmaz-dolmaz açgözem däldim* ("Watan").

ARAKKEŞLIK, *at.* *ser.* **Arakhorlyk.**

ARAKSABYN [araksa:vyň], *at.* El-ýüz ýuwulýan sabyn. *Hoşgeldi araksabyn gutusyny göterip daş çykdy* (A. Gowşudow).

ARAKY [a:raky], *syp.* Mundan esli wagt ozalky, birnäçe wagt mundan önki, öňräkki, baýaky.

ARALABERMEK [a:rala:vermek], *işl.* Aralamaga başlamak; aralamagy dowam etdirmek.

ARALAMA [a:ralama], *iş ady.* Aralamak ýagdaýy.

ARALAMAK [a:ralamak], *işl.* 1. Biri-biri bilen urşup duran adamlary ýa-da haýwanlary aýryşdyrmak. 2. *gepl.d.* Birini goýup, beýlekisini almak; alalamak. 3. Bir topar zadyň arasyndan aýlanyp, öwürlip geçmek; agtarmak, gözlemek. *Magtymguly ilden-ile aralar, Hijran tygy bilen bagryn paralar* (Magtymguly).

ARALAMAKLYK [a:ralamaklyk], *iş ady.* Aralamak ýagdaýy.

ARALAMAZLYK [a:ralamazlyk], *işl.* Aralap durmazlyk.

ARALANMAK [a:ralanmak], *işl.* 1. Uruşýan, ýakalaşýan adamlaryň, garpyşýan haýwanlaryň

ýok. 2. Bir zadyň düýp-teýkary, änigi-şanigi. *Aňyrsyny-bärsini pikir edip, her bir tarapdan ölçerip gördüm.*

AŇYŞ [a:ňyş], *iş ady.* Aňmak ýagdaýy.

AŇYŞYK [a:ňyşyk], *at.* Üns, dykgat, intipis. *Biz-ä soňa gaty bir aňyşygam bolmandyrys ("Edebiýat we sungat").*

AŇYÝET [a:ňyýet], *at.* Jemgyýetçilik aňynyň dürli görnüşleri bolan syýasatda, hukukda, ahlakda, sungatda, dinde we ş. m. aňladylýan garaýyşlaryň, taglymatlaryň, düşüňjeleriň ulgamy.

AŇZAK, *at.* Şatlama sowuk, gurak aýaz, şemally aýaz.

AŇZAKLYK, *at.* Çapgyn aýazlyk, aňzak howalylyk. *Beýle aňzaklykda mör-möjek ölmän galmaz.*

AP-, "A" sesi bilen başlanýan sypatlaryň önünden gelip, şol sözün manysyny güýçlendirýän ownuk bölek. *Ap-aýdyň, ap-ak, ap-arkaýyn.*

APA, *at, ýerli g.* Aýal dogan, uýa. *Naçar apasyna syrýn aýtmady, Arman galdy, bir hoşlaşyp gitmedi (Andalyp).*

APADAŇLAMA, *iş ady.* Apadaňlamak ýagdaýy.

APADAŇLAMAK, *işl.* Gopbamsy gadam urmak, ýöremek. *Ol goltugy garpyzly ýaly, apadaňlap çişip ýördi.*

APADAŇLAMAKLYK, *iş ady.* Apadaňlamak ýagdaýy.

APADAŇLAÝYŞ, *iş ady.* Apadaňlamak ýagdaýy.

AP-AJY [ap-a:jy], *symp.* Örän ajy.

APALABERMEK [a:pa:la:vermek], *işl.* Apalap ugramak; apalamagy dowam etdirmek.

APALAMA [a:pa:lama], *iş ady.* Apalamak ýagdaýy.

APALAMAK [a:pa:lamak], *işl.* Gaty gowy görüp söýmek, aýawly garamak, goramak.

APALAŞMAK [a:pa:laşmak], *işl.* Köp bolup bile apalamak.

APALATMAK [a:pa:latmak], *işl.* Apalamak herketini birine etdirmek; apalamaga ýol bermek.

APALAÝYŞ [a:pa:laýyş], *iş ady.* Apalamak ýagdaýy.

APAŇ-APAŇ: apaň-apaň basmak özüne göwnüýetijilik bilen gopbam gadam basmak, äwmezeklik bilen agras, haýal ädimlemek.

AP-ARKAÝYN, *symp.* Örän arkaýyn.

APARMA, *iş ady.* Aparmak ýagdaýy.

APARMAK, *işl., kön.s.* Alyp gitmek, äkitmek. *Geçme namart köprüsinden, goý aparsyn sil seni (Atalar sözi). Durnam, meniň arzym ol ýara apar (, Saýatly - Hemra,). Aklymy apardy, bes men neýlärem, hesreti janymda galdy gürijiniň (Halk aýdymyndan).*

APARMAKLYK, *iş ady.* Aparmak ýagdaýy.

APARYŞ, *iş ady.* Aparmak ýagdaýy.

APAT [a:pat], 1. *at.* Tebigy bela, betbagtlyk, howp. 2. *symp., şahyr.* Aklyňy haýran ediji; janalgýç.

AP-AÝDYŇ [ap-a:ýdyň], *symp.* Örän aýdyň. *Garaşsyzlygyň miwelerini watandaşlarymyz öz durmuşlarynda ap-aýdyň görüp başladylar.*

AP-AÝRY, *symp.* Üýtgeşikden gowy, örän aýratyn. *Ak bugdaý unundan bişirilen tamdyr çöreginiň tagamy ap-aýry bolýar.*

APBASY [apba:sy], *at.* 1. Keteni köýnegiň önüne düzülýän, ýüzüne gyzyň çäýylan ýa-da sap kümüşden ýasalan ýasyja şaý-sep. 2. Gymmaty bir manadyň başdan bir bölegine barabar bolan demir pul birligi.

APGYRT, *at.* Aýakgabyň ýeňsesindäki gaty ýeri. *Çarygyň apgyrdy.*

♦ **Apgyrdy giden** ugry ýiten, aňkasy aşan (adam hakda).

APREL [apire:l], *at.* Senenama ýylynyň dördünji aýy.

AP-TAP [a:p-ta:p]: **abyňy-tabyny almak (bilmek)** bir işiň tärini, tilsimini bilmek, gaçyrymyny almak, ebeteýini tapmak, ýagdaýyny bilmek. *Ol ýeriň abyňy-tabyny alypdyr.*

APYLA-SAPYLA [a:pyla-sa:pyla]: **apyla-sapyla sowulmak** haýsydyr bir howp, waka, bela sowlup geçmek.

APY-TUPAN [a:py-tupa:n], *at.* 1. Tozanly ýa-da ýagynly uly ýel, hasarat, tebigy bela, elhenç gaý. 2. *göç. m.* Dawa-jenjel, gowga, goh.

AR [a:r], *at.* Birinde galan oç, haklaşylmaly, öwezine salynmaly namys. *Arym köýenden, imanyň köýsün (Nakyl).*

♦ **Ar almak** birinden köýen aryňy ýerine salmak üçin hereket etmek.

ARA [a:ra], *at.* 1. Iki zadyň, iki nokadyň, çägiň aralygy, ortasy. *Ara daş, ýürek ýakyn (Nakyl).* 2. Wagt taýdan bolan uzaklyk, wagt üleşlerini birikdirýän möhlet, müddet. *Aradan on gün geçip-geçmänkä, gurluşyk işi başlandy (B. Seytäkow).* 3. Köpçüligiň jümüşü, içi. *Ýaşlaryň arasynda düşündiriş işlerini alyp barmak.* 4. *göç. m.* Baryş-geliş, gatnaşyk. *Ýurt arasyňy ýel bozar, adam arasyňy dil bozar (Nakyl).*

♦ **Ara açmak 1)** bir ýerden daşlaşmak, uzaklaşmak. **2)** baryş-gelşi kesmek, aragatnaşygy bes etmek. **Ara almak** köp bolup daşyna geçmek, köplemek. **Ara çöp atmak** biderek gürrüň aýdyp, arany bozmak; agzalalyk döretmek, tersleşdirmek. **Aradan çykmak** wepat bolmak, ölmek, ýogalmak. **Aradan gyl geçmezlik** ysnyşykly dost bolmak, ýakyn dostlukly gatnaşykda bolmak. **Ara düşmek 1)** iki adamyň gürrüňini ýa-da işiniň arasyňy bölmek, goşulmak. *Gürrüň şu ýere ýetende, Tawus ara düşdi (N. Baýramow).* **2)** ýakalaşýanlary, uruşýanlary aralamak. **Arany açmak ser.** **Ara açmak.** **Arany aý dogan ýaly etmek** iki adamyň arasynda gümürtliklik goýmazlyk, aýdyňlaşdyrmak, bar zady anyk etmek. *Araň aý dogan ýaly bolandan soň, saňa*

halka hyzmat eder (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

ARASSALAYÝŞ, *iş ady.* Arassalamak ýagdaýy.

ARASSALYK, *syp. 1. ser. Arassaçylyk.* Arassalyk saglygyň girewidir (Şygar). **2.** Ahlak taýdan päklik. **3.** Öz hakyna kaýylyk, dogruçylyk. *Il emlägi bilen iş salyşýana arassalyk zerurdyr.*

ARASSASYRABERMEK [arassasyra:vermek], *işl.* Arassasyrap başlamak.

ARASSASYRAMA, *iş ady.* Arassasyramak ýagdaýy.

ARASSASYRAMAK, *işl.* Arassa bolan bolmak, özüni arassa görkezjek bolmak.

ARASSASYRAMAKLYK, *iş ady.* Arassasyramak ýagdaýy.

ARASSASYRAMAZLYK, *işl.* Özüni arassa görkezjek bolup durmazlyk.

ARASSASYRAYÝŞ, *iş ady.* Arassasyramak ýagdaýy.

ARAŞMAK [a:rašmak], *işl.* Bilelikde aramak.

ARATMAK [a:ratmak], *işl.* Aramak hereketini başga birine etdirmek. *Men oňa her bir zatda buz üstünde tozan aradyp oturasym gelenok.*

ARAÝÝŞ [a:raýyş], *iş ady.* Aramak ýagdaýy.

ARÇA, *at. 1.* Serwi maşgalasyndan bolup, ýylyň ähli paslynda gök öwsüp oturan agaç. **2.** Oglana dakylan at.

ARÇABERMEK [arça:vermek], *işl.* Arçap başlamak; arçamagy dowam etdirmek.

ARÇALMAK, *işl.* Arçamak işi amal edilmek. *Ýap arçaldy.*

ARÇAMA, *iş ady.* Arçamak ýagdaýy.

ARÇAMAK, *işl. 1.* Bir zadyň ýoluny, ugruny arassalamak, hapa-hupasyny aýyrmak, artmak, gyrçamak. **2. göç. m.** Bir zady taýyn etmek, bir işi amala aşyrmaga mümkinçilik döretmek. *Perzentlerine dogry ýol arçamak ata-enäniň borjudy.* **3.** Ähem-ähem edip ardynjyramak. *Bokurdagyňy arçamak.*

ARÇAMAKLYK, *iş ady.* Arçamak ýagdaýy.

ARÇAMAZLYK, *işl.* Arçamak işini etmezlik.

ARÇAŞDYRMAK, *işl.* Bir ýanyndan arçap çyk-mak, yzly-yzyna arçamak, hemmesini arçamak.

ARÇAŞMAK, *işl.* Arçamaga kömekleşmek; bilelikde arçamak. *Men goňşyryň ýabyňy arçaşdym. Olar uly ýaby arçaşyp ýördi.*

ARÇATDYRMAK, *işl.* Arçamaga mejbur etmek; arçamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek.

ARÇATMAK, *işl.* Arçamak işini başga birine etdirmek. *Mirap ene ýaby arçatdy.*

ARÇAYÝŞ, *iş ady.* Arçamak ýagdaýy.

ARÇYN I, *at. 1.* Öňki döwürde obalylaryň wekilleri tarapyndan saýlanýan oba häkimi. *Oba arçyny. Arçyn*

saýlamak. 2. Dayhan birleşiginiň hem-de obanyň ýerli häkimi.

ARÇYN II, *at. 1.* 0,71 metre deň bolan gadymy uzynlyk ölçegi. **2.** Şol ölçegdäki ölçeg guraly. *Demirden edilen arçyn.*

ARÇYNLAMAK, *işl.* Arçyn bilen ölçemek. *Matany arçynlap ölçemek.*

ARÇYNLAŞMAK, *işl.* Bir mesele bilen ýa-da dawa açmak maksady bilen arçynyň ýanyna barmak, arçyn arkaly açylyşmak.

ARÇYNLYK, *at. 1.* Arçynyň wezipesi. **2.** Arçyna degişli bolan häkimligiň çägi.

ARDANA [a:rdana], *syp. 1.* Köşeksiz, gölesiz sagdyrýan (düýe, sygyr hakynda). **2.** Tagamy üýtgäp ugran (süýt hakynda). *Sygryň süýdi ardana bolupdyr.*

ARDURJA [ardurjo], *hal.* Nähak, nähak ýere, armanly.

ARDYLMAK, *işl. 1.* Arassa edilmek. **2.** Daşynyň gabygy aýrylyp (köplenç kesilip) arassalanmak. *Palawa atyljak käşirler derrew ardylyp bolundy.*

ARDYNJYRABERMEK [ardynjyra:vermek], *işl.* Ardynjyrap ugramak; ardynjyramagy yzly-yzyna gaýtalamak.

ARDYNJYRAMA, *iş ady.* Ardynjyramak ýagdaýy. *Tebblehananyň daşarsyndan Sary aganyň ardynjyramasy eşidildi* (O. Ödäýew).

ARDYNJYRAMAK, *işl.* Çalarak ardynmak, bogazyňy arçamak, duýduryş üçin üsgürinjuremek.

ARDYNJYRAMAKLYK, *iş ady.* Ardynjyramak ýagdaýy.

ARDYNJYRAMAZLYK, *işl.* Ardynjyramak hereketini etmezlik.

ARDYNJYRAŞMAK, *işl.* Bilelikde ardynjyramak.

ARDYNJYRATMAK, *işl.* Ardynjyramaga ýol bermek, mümkinçilik bermek.

ARDYNJYRAYÝŞ, *iş ady.* Ardynjyramak ýagdaýy.

ARDYNMAK I, *işl., ser. Ardynjyramak.* *Ol ardynyp, gapyny açdy.*

ARDYNMAK II, *işl.* Özüň üçin artmak. *Ol iýjek hyýaryny ardyndy.*

ARDYNMAKLYK [ardynmaklyk], *iş ady, ser. Ardynjyramaklyk.*

ARDYNMAZLYK [ardynmazlyk], *işl., ser. Ardynjyramazlyk.*

ARDYRMAK [a:rdyrmak], *işl.* Armak, ýadamak katdyna ýetirmek. *Ýoluň uzaklygy kerweni ardyrdy.*

ARDYŞ, *iş ady.* Artmak ýagdaýy.

ARFA [a:rfa], *at.* Ýaý şekilli, kırıklı gadymy saz guraly.

ARGAÇ [arğaç], *at.* Mata, dokma dokalanda erşiň içinden geçirilýän ýüp, ýüplük. *Çep eli bilen dokmany basyp, argajyny geçirdi* (B. Kerbabaýew).

ayrışdırılmagy. **2.** Biri goýlup, beýlekisi alynmak; alalanmak. **3.** Bir topar zadyň arasyndan aýlanyp, öwrülüp geçilmek.

ARALAŞDYRMAK [a:ralaşdyrmak] **I**, *ışl.* Dawalaşýanlary, ýakalaşýanlary biri-birinden ayrışdyrmak.

ARALAŞDYRMAK [a:ralaşdyrmak] **II**, *ışl.* Ýakynlaşdyrmak, bir ýere golaýlaşdyrmak, bir ýeriň ýakynyna eltmek. *Sürini oba aralaşdyrmak.*

ARALAŞMAK [a:ralaşmak], **I**, *ışl.* Aralamaga kömek etmek.

ARALAŞMAK [a:ralaşmak] **II**, *ışl.* **1.** Bir zadyň, ýeriň golaýyna barmak, ýakynlamak, golaýlaşmak, baryp ýetmek. *Garaňky gatlyşmazýndan öň oba aralaşmak gerekdi* (A. Gowşudow). **2.** *göç. m.* Geçmek, girmek, düşmek, başlanmak. *Olar gün öýleden agyp, çala salkynlyk aralaşandan soň, giň bir aýtymda pökgi oýnaýardylar.* (B. Kerbabaýew). **3.** *göç. m.* Düýpli, jikme-jik öwrenmek. *Häzir türkmeniň taryhyna çuňňur aralaşmaga ýol açyldy.*

ARALATDYRMAK [a:ralatdyrmak], *ışl.* **1. ser.** **Aralatmak.** **2.** Başga birine aralamaga mümkinçilik döretmek, ýol bermek.

ARALATMAK [a:ralatmak], *ışl.* Aralamak işini başga birine etdirmek.

ARALAYÝŞ [a:ralaýýş], *ış ady.* Aralamak ýagdaýy.

ARALMAK [a:ralmak], *ışl.* **1.** Köp zadyň içinden belli-bellisi saýlanmak, seljerilmek. **2.** Bir iş amala aşyrylanda, amaty, oňaýy gözlenmek, aňtalmak.

ARALYK [a:ralyk], *at.* **1.** Iki zadyň ortalıgy, ikara. *Onuň telpeginiň etegi bilen maňlaýynyň aralygy örän gysby görüňýärdi* (N. Pomma). **2.** Giňişlikde iki nokadyň arasyndaky uzaklyk, aradaşlyk. *Täze garaýollar uzak aralygy gysga wagtda geçmäge mümkinçilik berýär.* **3.** Wagt bölekleriniň arasyndaky möhlet, wagt üleşüniň ortasyndaky uzaklyk. *Sagat dört bilen başiň aralygy.*

ARAM [a:ram] **I**, *syp.* Aralyk, ne güýçli, ne pes, orta gürp, ortaça. *Aram sowuk.*

ARAM [a:ram] **II**, *at.* Ynjalyk, karar, rahatlyk. *Ýüregiň aram tapmak.*

ARAMA [a:rama], *ış ady.* Aramak ýagdaýy.

ARAM-ARAM [a:ram-a:ram], *hal.* Mahal-mahal, wagt-wagt, käte-käte, käwagt. *Aram-aram şemal öwürýärdi.*

ARAMAK [a:ramak], *ışl.* **1.** Köp zadyň içinden belli-bellisini saýlamak, seljermek. *Pökgen aga: - Tudy entek arap kesiş - diýip tabşyrdy* (A. Gowşudow). **2.** Bir maksady, işi amala aşyrmak üçin amatyny aňtamak, gözlemek, pursat agtarmak. *Buz üstünde tozan arama* (Halk ertekisinden). *Öz nejatymy garaýyn, il bähbidini arayyn* ("Görogly").

ARAMAKLYK [a:ramaklyk], *ış ady.* Aramak ýagdaýy.

ARAMAZLYK [a:ramazlyk], *ışl.* Arap durmazlyk.

ARAM-KARAR [a:ram-kara:r], *ser.* **Aram II.** *Meniň aram-kararym ýok.*

ARAM-TAKAT [a:ram-ta:kat], *at.* Dyngy, dynçlyk; kanagat. *Aram-takat tapmak.*

ARAN, *at.* Gapana dakmak, guýa gaçan bedräni, gowany almak üçin ýüpüň ujuna daňylýan üç-dört dişli kiçjik labyr şekilli ilgençek. *Gapanyň arany bir gandymyň düýbüne jaýdar ilişipdir* (A. Gowşudow).

ARAŇKYRLAMAK [a:raňkyrlamak], *ışl.* Armaga ýakynlamak.

ARAP, *at.* **1. ser.** **Araplar.** **2.** Oglana dakylýan at.

ARAPÇA, *hal.* Arap dilinde.

ARAPLAR, *at.* Günorta-Günbatar Aziýadaky we Demirgazyk Afrikadaky ýurtlarda ýaşayan halklaryň iň bir uly topary we şol halkdan bolan adamlar.

ARASSA, *syp.* **1.** Tämiz, päkize, hapa, kir ýokmadyk. **2.** Dury, açyk. *Howa arassady.* **3.** Sap, goşantsyz, garnuwsyz. *Arassa ýag.* **4.** Çalgırt däl, sap. *Ol biziň dilimizde arassa gepleýär.* **5.** *göç. m.* Ahlak taýdan päk, akýürekli; eli dogry, il zadyna el garmaýan. *Arassa adam.*

ARASSAÇYLYK, *at.* Tämizlik, päkizelik, arassalyk.

ARASSALABERMEK [arassala:vermek], *ışl.* Arassalap ugramak.

ARASSALAMA, *ış ady.* Arassalamak ýagdaýy.

ARASSALAMAK, *ışl.* **1.** Bir zadyň kirini, hapasyny aýyrmak, arassa etmek. *Öýüň içini arassalamak.* **2.** Daşky gabygyny aýyrmak, daşyny soýmak, gerekmez ýerini artmak. **3.** Durlamak, saplamak, süzmek. *Süýdi çöp-çalamdan arassalamak.* **4.** *göç. m.* Haýsydyr bir ýeri, guramany, edarany we ş. m. döwletiň ýöredýän syýasatyna garşy adamlardan saplamak.

ARASSALAMAKLYK, *ış ady.* Arassalamak ýagdaýy.

ARASSALAMAZLYK, *ışl.* Arassa etmezlik.

ARASSALANMAK, *ışl.* **1.** Bir zadyň kiri, hapasy aýrylmak, arassa edilmek. **2.** Gabygy aýrylmak, daşy soýulmak. **3.** Durlanmak, saplanmak, süzülmek. **4.** Özün üçin arassalamak. **5.** Öz bedeniňi, egin-eşiğini ýuwup-ardyp arassalamak.

ARASSALAŞMAK, *ışl.* Arassalamaga kömek etmek; köp bolup bile arassalamak.

ARASSALATDYRMAK, *ışl.* Arassalamak işini etmäge mümkinçilik bermek, ýol bermek.

ARASSALATMAK, *ışl.* Arassalamak işini başga birine etdirmek. *Sogan arassalatmak.*

ARASSALAYJY, *at.* Bir zady arassalamak bilen meşgullanýan, arassa ediji, tämizleýji. *...Suw arassalayjy desgalar her bir obadyr säherde gurlup,*

arkalap başlamak.

ARKALAMA I, *iş ady.* Arkalamak ýagdaýy.

ARKALAMA II, *iş ady.* Arkalamak ýagdaýy.

ARKALAMAK I, *işl.* Arka götermek, arka almak, arka bilen çekmek. *Ol oduny berk çykap, arkalap çekýärdi.*

ARKALAMAK II, *işl.* Ata eýer, eşege gaňna salmak üçin üstüne jul, keçe atmak. *Gün batanson, ýorganyň ot-ýimini berip, päkize bejerip, arkalap goýgun diýdi ("Nejep oylan").*

ARKALAMAKLYK I, II *iş ady.* Arkalamak ýagdaýy.

ARKALANMAK I, *işl.* Biriniň hemaýatyna, goldawyna daýanmak, birine bil baglamak. *Ýigit agalaryna arkalanyň, hemişe batyrçaý hereket ederdi.*

ARKALANMAK II, *işl.* Arkasyna jul, keçe atylmak (at, eşek hakynda). *Eýerleri aýrylan atlar arkalanyňdy.*

ARKALANMAKLYK, *iş ady.* Arkalanmak ýagdaýy. *Ol kime arkalanyňarka?*

ARKALANMAZLYK, *işl.* Biriniň goldawyna daýanmazlyk.

ARKALAŞMA, *iş ady.* Arkalaşmak ýagdaýy.

ARKALAŞMAK I, *işl.* Biri-biriňe goldaw bermek. *Ýoldaşyň bilen arkalaşyp işlemek.*

ARKALAŞMAK II, *işl.* Aty arkalamaga kömekleşmek.

ARKALAŞMAKLYK, *iş ady.* Arkalaşmak ýagdaýy.

ARKALAŞMAZLYK, *işl.* Arkalaşyk etmezlik.

ARKALAŞYBERMEK [arkalaşyvermek], *işl.* Arkalaşmaga başlamak; arkalaşmagy dowam etdirmek.

ARKALAŞYK, *at.* 1. Biri-biriňe özara edilýän garaşyk, goldaw, hemaýat. 2. Birleşik, bileleşik.

ARKALAŞYKLY, *syp.* Biri-biriň bilen ylalaşykly, biri-biriňe garaşykly, özara hemaýatly, biri-birini goldaýan. *Arkalaşykly adamlar. Arkalaşykly bolmak.*

ARKALAŞYS, *iş ady.* Arkalaşmak ýagdaýy.

ARKALY, *syp.* 1. Giň sagryly, arkasy uly. 2. Üsti rahat, üsti ýumşak (ulag hakynda). 3. "Kömegi bilen, üsti bilen" diýen manylarda gelyän kömekçi söz. 4. *göç. m.* Goldaw berýäni, arka durýany bar bolan, hos-sarly. *Arkaly köpek gurt alar (Nakyl). Arkaly goç ýigit tutsa her işi, Dagy talhan edip, suw eder daşy (Seýdi).* 5. *göç. m.* Geçirimli, giň göwürimli, parasatly, dar däl. *Ol arkaly adam.*

ARKALYK, *at.* Arabanyň ulaga tirkelýän yerindäki gaýyş, zynjyr ýaly berk zatlardan edilen bag.

ARKALYLYK, *at.* 1. Arkaň barlyk, arkaly bolmaklyk (adamyň asly, nesli bilen bagly ýagdaýlarda). 2. Her bir iş salyşýan adamsy bilen oňşuk etmäge çalyşýan, gerekli ýagdaýlarda günäsini geçirip bilýän adam bolmaklyk.

ARKALYRAK [arkalyra:k], *syp.* Başgalardan, öňküsinden az-kem arkaly, geçirimliräk.

ARKAMA-ARKA, *hal, ser.* Arkaba-arka.

ARKAN, *at.* Süýümden işilen ýogyn ýüp, urgan, kement. *Bermese boýnuna gyl arkan salar (Magtymguly).*

ARKAN [arka:n], *hal.* 1. Arka tarapyna, arkasyna, arkanlygyna. *Ol arkan düşüp ýatyrdy.* 2. Tersin, arka tarapa, yzyna. *Oturgyjyň söýgedi arkan ýazylyp gitdi.*

◊ **Arkan gaýýsmak** öz eňeğiňe tutmak, öz diýeniňi gögertjek bolmak, kesirlik etmek.

ARKAN-ARKAN [arka:n-arka:n], *hal.* Gaýta-gaýta arkanlygyna, arka tarapa, yza (edilýän hereket hakynda). *Şol barmana-da ýüzüne ýalyn çabyrap baryan dek elini daldalap, arkan-arkan çekilýär (R. Gelenow).*

◊ **Arkan-arkan gaýýsmak** gaýta-gaýta arkan gaýýsmak; öz eňeğiňe tutmak, öz diýeniňi gögertjek bolmak, bir zat diýseň, garşyňa gitmek.

ARKANJAKLABERMEK [arka:njakla:vermek], *işl.* Arkanjaklap ugramak.

ARKANJAKLAMA [arka:njaklama], *iş ady.* Arkanjaklamak ýagdaýy.

ARKANJAKLAMAK [arka:njaklamak], *işl.* Arkan çekilmek, yza tesmek, götinjeklemek, arkanlamak.

ARKANJAKLAMAKLYK [arka:njaklamaklyk], *iş ady.* Arkanjaklamak ýagdaýy.

ARKANJAKLAŞMAK [arka:njaklaşmak], *işl.* Bile-likde arkanjaklamak.

ARKANJAKLATMAK [arka:njaklatmak], *işl.* Arkanjaklamak derejesine ýetirmek.

ARKANJAKLAÝYŞ [arka:njaklaýyş], *iş ady.* Arkanjaklamak ýagdaýy.

ARKANLABERMEK [arkanla:vermek], *işl.* Arkanlap başlamak; arkanlamagy dowam etdirmek.

ARKANLAMA, *iş ady.* Arkanlamak ýagdaýy.

ARKANLAMA [arka:nlama], *iş ady.* Arkanlamak ýagdaýy.

ARKANLAMAK, *işl.* Arkan bilen tutmak, arkan salmak, arkan bilen baglamak. *Gulany arkanlap tutdular.*

ARKANLAMAK [arka:nlamak], *işl., ser.* Arkan-jaklamak.

ARKANLAMAKLYK, *iş ady.* Arkanlamak ýagdaýy.

ARKANLAMAKLYK [arka:nlamaklyk], *iş ady.* Arkanlamak ýagdaýy.

ARKANLAMAZLYK, *işl.* Arkan urmazlyk, arkan salmazlyk.

ARKANLAMAZLYK [arka:nlamazlyk], *işl.* Arkan çekilmezlik, tesmezlik.

ARKANLAŞMAK, *işl.* Arkanlamaga kömek etmek.

ARKANLATMAK, *işl.* Arkanlama işini başga

ARGAÇLYK [arğaşlyk], *syp.* Argaç etmek üçin taýynlanan, argaja ýararly (ýüp, ýüplük hakynda). *Argaçlyk ýüpi näýçe sarady.*

ARGALY [arğaly], *at.* *haywanat d.* Ýabany goýun. *Argaly, gäw bolar maly Gürgeniň* (Magtymguly).

ARGAMAK I [arğamak], *at.* *haywanat d.* Tohum *at. Toý tutalyň, görenlere göz edip, Argamakny meýdan üzre uzadyp* (Mollanepes).

ARGAMAK II [arğamak], *işl., gepl.d.* Könelmek. *Argyşçuwal argapdyr, ýüzüne suwlar dargapdyr* (Halk döredijiliginden).

ARGENTINALY [arğenti:naly], *ser.* **Argentin-alylar.**

ARGENTINALYLAR [arğenti:nalylyr], *at.* Argentinanyň ilaty, ýaşajylary.

ARGUWAN [arğuwa:n], *at.* *ös.* Owadan, açyk gyzyll gülli agaç. *Anyň arguwanly serhowzy bar erdi* (Şabende). *Täze arguwanlar, gyrmyzy güller* ("Gül-Senuber"). *Uzyn, uzyn arguwan, Dogan, boýuňa gurban* (Halk döredijiliginden).

ARGYN [a:rğyn], *syp.* Köp zähmet çekip aran, halys bolan, ýadaw, surnugan, ysgynsyz.

ARGYNÇYLYK [a:rğynçylyk], *at.* *ser.* **Argynlyk.**

ARGYNLYK [a:rğynlyk], *at.* Gol we akyl zähmetiniň netijesinde döreyän ýadawlyk, wagtlaýyn ýadaw halda bolmaklyk. *Birneme ymyzgandym, argynlygym aýrylan ýaly bolaýdy.*

ARGYŞ [arğyş], *at.* Öňki wagtlarda uzak ýollara gidilip, haryt alyş-çalşyna esaslanyp edilýän azyk, däne söwdasy. *Gyş azygyny edineýin diýip, bir-iki ganar ýüň, bir-iki ganar kömür bilen Arkaja argyşa gitdim* (N. Saryhanow).

ARGYŞÇUWAL [arğyşşuwol], *at.* Däne, un we ş. m. guýmak üçin niýetlenen çuwal. *Argyşçuwal argapdyr* (Halk döredijiliginden).

ARGYŞÇY [arğyşşy], *at.* Argyşa gidýän adam, argyşa gidip, azyk we ş. m. söwdasyny edýän adam. *Şol kerwen düýe kerweni argyşçy kerweni bolman, kömek kerweni, toý kerwenidi* (B. Kerbabaýew).

ARGYŞLAMA [arğyşlama], *iş ady.* Argyşlamak ýagdaýy.

ARGYŞLAMAK [arğyşlamak], *işl.* Argyş etmek; argyşa gidip, däne getirmek.

ARGYŞLAMAKLYK [arğyşlamaklyk], *iş ady.* Argyşlamak ýagdaýy.

ARGYŞLAÝYŞ [arğyşlaýyş], *iş ady.* Argyşlamak ýagdaýy.

ARHIW [arhi:w], *at.* **1.** Geçmişň ýazuw we çyzgy ýadygärliklerini saklamak, olary belli bir ulgama salmak we ýazgy geçirmek bilen meşgullanýan edara. *Döwlet arhiwi.* **2.** Edaranyň köne resminamalar, gutarylan işler saklanýan bölümi. **3.** Bir edaranyň ýada adamyň hatlarynyň, golýazmalarynyň, suratlarynyň

ýygındysy. *Ýazyjynyň arhiwi.*

ARHIWÇI [arhi:wçi], *at.* Arhiw işleri boýunça hünärmen.

ARIFMETIKA [arifme:tika], *at.* **1.** Matematikanyň sanlaryň ýönekeýje, sada häsiýetleri bilen, ilkinji nobatda bitin we drob sanlary, şeýle-de dört amaly - goşmagy, aýyrmagy, köpeltmegi hem-de bölmegi öwrenýän bölümi. **2.** Okuw dersi, sapagy.

ARJANAK, *syp., gepl.d.* Edermen, dogumly.

ARJAŇ [a:rjaň], *syp.* Arly-namysly, ary-namysly bilýän. *Arjaň adam.*

ARJAŇLYK [a:rjaňlyk], *at.* Ar-namyslylyk, ar-namysly bilijilik.

ARJAŇRAK [a:rjaňyra:k], *syp.* Belli derejede arjaň bolan.

ARKA I, *at.* **1.** Göwräniň iki eginden guşaklyga çenli bolan syrtky bölegi, ýagyryny. **2.** Bir zadyň ýüzüniň ters tarapy, ýeňsesi, yzy. *Arka tarap.* **3.** *göç. m.* Goldaw, hemaýat, goltgy beriji. *Dagdan arkasy bolanyň, daşdan ýüregi bolar* (Nakyl). **4.** Bir adam arkasyna alarlyk yük. *Bir arka ot. Bir arka odun.* **5.** Bir zadyň ýüzi däl-de, beýleki tarapy. *Pyçagyň arkasy.*

♦ **Arka atmak 1)** belli bir ýaşy ýaşamak, başdan geçirmek. **2)** bir zatdan dynmak. *Okuwyň üç ýylyny arka atdym.* **3)** owarram etmek, näme bolsa, şol bolsun etmek. **Arka dag** daýanç, arkadaýanç. **Arka durmak (çykmak)** hossar bolup öňe çykmak, goldaw beriji bolmak. **Arkasy barlyk** ýeke dälilik, goldawy barlyk, hossarlylyk. **Arkasyňa ýel çalmak** birneme asudalyk aralaşmak, aladadan dynmak. **Arkasyny almak** zerurlyk bolan ýagdaýynda biriniň tarapynda durup, her ugurdan goldamak. **Arkasyny tutmak (çalmak)** *ser.* **Arkasyny almak.** **Arkasy ýere degmedik** hiç-haçan göreşde ýeňilmedik, ýykylmadyk (pälwan). **Arka tutunmak** kimdir birine daýanmak, biriniň goldawyna, hemaýatyna bil baglamak.

ARKA II, *at.* Nesil aýlanyşygynda her bir nesil, pyşt. *Agyr tebigy şertlerde ýaşan türkmeniň asyrlary köpri edinip, nesilden nesle, arkadan arka dowam eden göreşleriniň in ulusy ýaşayşyň gözbaşy suw ugrundaky göreşidir* ("Nesil").

♦ **Arka aýlanmak** nesilden-nesle geçmek; köp wagt geçmek. *Ondan bäre ençeme arka aýlanypdy.*

ARKABA-ARKA [arkava-arka], *hal.* Nesilden-nesle, nesilme-nesil, bir arkadan ikinji arka, arkama-arka.

ARKADAG [arkada:ğ], *at.* Arka dagy, her bir ýagdaýda goldaw berip durýan ýakyn hossaryň, arkadaýanç, daýanç.

ARKADAŞ, *at.* Dogan-garyndaş.

ARKADAYANÇ, *at.* Esasy daýanylyan adam, goldaw, hemaýat beriji.

ARKALABERMEK [arkala:vermek], *işl.* Aty

ARMAN [arma:n] **III**, *at.* Üçburçluga meñzeş nagyş.

ARMAN-IRMÄN [a:rma:n-i:rmä:n], *hal, ser.* **Arman-ýadaman.** *Arman-irmän işläiň!*

ARMANLY [arma:nly], *syp.* Armany galan, maksady hasyl bolmadyk, niýetine ýetmedik, ahmyrly, ökünçli. *Armanly ýaşamak. Armanly bolmak.*

◊ **Armanly gitmek** maksadyňa ýetip bilmän, ahmyrly, armanly ölmek.

ARMANLYLYK [arma:nlylyk], *at.* Armanly bolmaklyk, ahmyrlylyk, ökünçlilik, maksadyň hasyl bolmazlyk, maksadyňa ýetip bilmän galmaklyk.

ARMANLYRAK [arma:nlyra:k], *syp.* Azda-kände armanly.

ARMANSYZ [arma:nsyz], *syp.* Armany galmadyk, ahmyrsyz. *Ömrüni armansyz geçiren adam.*

ARMANSYZLYK [arma:nsyzlyk], *at.* Armany ýokluk, armansyz bolmaklyk, armanly bolmazlyk.

ARMAN-ÝADAMAN [a:rma:n-ýa:dama:n], *hal.* Ýadawlygy bilmän, irmän, arman-irmän, irginsiz, dynuwsyz. *Arman-ýadaman işlemek.*

ARMAWERI [a:rma:weri], *Işläp duran adama "ýadamaweri!" diýen manyda ýüz tutulyp aýdylýan söz, arma. Armaweriň, adamlar!*

ARMAZAK [a:rmazak], *syp.* Armagy-ýadamagy bilmeýän, ýadamazak. *Işden armazak adam.*

ARMAZAKLYK [a:rmazaklyk], *at.* Ýadamazaklyk, irmezeklik. *Bu işde armazaklyk gerek.*

ARMAZLYK [a:rmazlyk], *işl.* Argyn ýagdaýda bolmazlyk, ýadamazlyk.

ARMYT, *at, ös.* 1. Almapisint miweli agaç. 2. Şol agajyň sapak tarapy çowlurak süwürmtük süýji miwesi. *Bişip oturan almalaryň, armytlaryň, adyny eşitmedik dürli ir-iýmişleriň ysy burk urýar* (K. Berdiýew).

ARNA, *at.* Derýa; derýanyň özünden aýrylyp, ýene şoňa goşulýan goly.

AR-NAMYS [a:r-na:mys], *at.* Adamyň guwanylyýan we sylanýan jemgyýetçilik-ahlak mertebesi, ar we namys.

AR-NAMYSLY [a:r-na:mysly], *syp.* Ara-namysa düşünýän, namysy-ary bolan, wyždanly, ygrarly. *Ar-namysly adam. Ar-namysly bolmak.*

AR-NAMYSLYLYK [a:r-na:myslylyk], *at.* Ýokary adamkärçilik mertebesi, ar-namysy barlyk. *Ar-namyslylyk her adama mahsusdyr.*

AR-NAMYSLYRAK [a:r-na:myslyra:k], *syp.* Belli derejede ar-namysly.

AR-NAMYSSYZ [a:r-na:myssyz], *syp.* Ar-namysy bilmeýän, binamys, adamkärçilik mertebesi pes, ygrarsyz. *Ýa-da bir ilden çykan, Ar-namysyz gorkakmy?! (A. Kekilow).*

AR-NAMYSSYZLYK [a:r-na:myssyzlyk], *at.* Ar-namysy ýokluk, ar-namysly dälilik, binamyslyk,

adamkärçilik mertebesi peslik, ygrarsyzlyk.

AR-NAMYSSYZRAK [a:r-na:myssyzra:k], *syp.* Belli derejede ar-namysyz.

ARPA, *at.* 1. Däneli, başy gylçykly ak ekin. 2. Şol ekinini dänesi. *Suwsuz ýerde gezmezek, Arpa bersem iýmezek* (Matal).

◊ **Arpa çörek** arpa unundan bişirilýän çörek (beýle çörek bugdaý çöregine garanda gataňsy bolýar). *Ak-gök geýdirme, Arpa çörek iýdirme* (Halk döredijiliginden). **Arpa ekip, bugdaý orjak bolmak** nebsewürlik edip, bolmajak yerliksiz işi etjek bolmak, çendenäşä uly tama etmek, nebsiňi şaglatmak. **Arpa unundan arzan bolmak** her bir zadyň gitdigiçe gadyry gaçmak, gymmaty peselmek, arzanlamak.

ARPA-BUGDAÝ [arpa-vuğdöý], *at.* Arpa hem bugdaý. *Arpa-bugdaý aş bolar, altyn-kümüş daş bolar* (Nakyl). *Han küýli arpa-bugdaýlaryň yerlerini sürmekde, yerlere pel-çil çekmekde jan edip işledi* (A. Durdyýew).

ARPAGAN [arpağan], *at, ös.* Arpa meñzeş, başy gylçykly ýaz oty.

ARPALY, *syp.* 1. İçinde arpa bolan. *Arpaly çuwal-lar.* 2. Arpa garnuwly, arpa goşundyly. *Bugdaýymyz-a arpaly eken, üwetmäkäk saýlamaly bolar.*

ARRYGRAK [arryğyra:k], *syp.* Birneme arryk, az-kem arryk.

ARRYK, *syp.* 1. Hor, etsiz-gansyz. *Arryk adam.* 2. Köp ýyllap ekileni üçin gurpdan düşen, hasyly az berýän (ýer hakynda). *Ak ekin arryk ýerde oňly hasyl bermeyär.* 3. Dok däl, maňzy dolmadyk (däne hakynda). *Bugdaýyň däneleri gaty arryk görüňär.* 4. *gepl. d.* Dowar, ownuk janly, ownuk mal. 5. Oglana dakylýan at.

◊ **Arrygyň gynamak** bir zat üçin emgenmek, özüne agram salmak. *Biziň üçin arrygyňyzy gynamaň!* (B. Kerbabaýew).

ARRYK-DURRUK, *syp., ser.* **Arryk-urruk.**

ARRYKLABERMEK [arrykla:vermek], *işl.* Arryklar ugramak.

ARRYKLAÇ, *syp.* Arryga ýakyn, arrygrak, hortap,hortaň. *Arryklaç adam.*

ARRYKLAMA, *iş ady.* Arryklamak ýagdaýy.

ARRYKLAMAK, *işl.* 1. Eti-gany gaçmak, horlanmak, arryk hala düşmek, süňk bolup galmak. *Onuň mallary bu ýyl bir kesele ýoluganlygy sebäpli, juda hor düşüpdü, arryklarapdy* (N. Jumaýew). 2. Gurpdan düşmek, ekini iýmitlendirmäge ýagdaýsyz bolmak (ýer hakynda). *Her ýyl pagta ekilýändigini üçin yerler arryklaýar.* 3. *göç. m.* Namartlamak, ejizlemek.

ARRYKLAMAKLYK, *iş ady.* Arryklamak ýagdaýy.

ARRYKLATMAK, *işl.* Arryk hala salmak, arryk düşürmek. *Ýeri dökünsiz arrykatmadyk.*

ARRYKLAÝYŞ, *iş ady.* Arryklamak ýagdaýy.

birine etdirmek.

ARKANLAÝYŞ, *iş ady.* Arkanlamak ýagdaýy.

ARKANLYGYNA [arka:nlygna], *hal.* Arka tarapa, yza, arkan. *Öz-özlerinden dowul tapyp, arkanlygyna serpdiler ("Görogly").*

ARKAN-ÝÜZIN [arka:n-ýüzüýn], *hal.* Öňin-yzyn, arkanlygyna we ýüzinligine; eglip hem gaýşarylyp.

◊ **Arkan-ýüzin dönmek 1)** ýaýnap gezmek. **2)** bolmajysy bolup ýörmek. **Arkan-ýüzin gaýdyp gülüşmek** hezil edip gülüşmek.

ARKASYNDAN [arkasynnan], *hal.* 1. Biriniň kömegi bilen, biriniň üsti bilen, goldawy arkaly. *Gurt arkasyndan guş doýmuş (Nakyl).* 2. Özüne duýdurman, gizlin, özünden bihabar. *Onuň özünem habardar etmeli ekeniňiz, arkasyndan bir iş edip bolmaz ahýry.*

ARKASYZ, *syp.* 1. Sagrasy giň bolmadyk; üsti rahat bolmadyk. *Arkasyz ýaby.* 2. *göç. m.* Arkasy bolmadyk, goldaw berýäni bolmadyk, hemaýatçysyz, hossarsyz.

ARKASYZLYK, *at.* 1. Sagrasy ýokluk, üsti rahat dällik. 2. *göç. m.* Arkaň ýokluk, goldawsyzlyk, hemaýatçysyzlyk, hossarsyzlyk, tarapyňy tutýan bolmazlyk. *Indi arkasyzlykdan zeyrenme.*

ARKAÝYN, *syp.* 1. Rahat, asuda, ünjüsiz, howatysyz, ynjalýkly. 2. Kynçylyksyz, gyn-gyssag görmän. **ARKAÝYNÇYLYK**, *at, ser.* **Arkaýynlyk.** *Men ol hakda arkaýynçylykda gürrüň bererin.*

◊ **Arkaýynçylyga (salmak) salmazlyk** arkaýynlyk (etmek) etmezlik, arkaýyn (bolmak) bolmazlyk.

ARKAÝYNLABERMEK [arkaýynla:vermek], *işl.* Arkaýyn bolup başlamak.

ARKAÝYNLAMA, *iş ady.* Arkaýynlamak ýagdaýy.

ARKAÝYNLAMAK, *işl.* Arkaýyn bolmak.

ARKAÝYNLAMAKLYK, *iş ady.* Arkaýynlamak ýagdaýy.

ARKAÝYNLAMAZLYK, *işl., ser.* **Arkaýynlanmazlyk.**

ARKAÝYNLANMAK, *işl.* 1. Arkaýyn bolmak, ynjalmak. *Ol gyzynyň gelendigini eşidip, gaty arkaýynlandy.* 2. Birine bil baglamak, ynanmak. *Dost, saňa arkaýynlanyp gelendirin.*

ARKAÝYNLANMAZLYK, *işl.* Arkaýyn bolmazlyk.

ARKAÝYNLANYBERMEK [arkaýynlanyvermek], *işl.* Arkaýynlanyp başlamak.

ARKAÝYNLAŞMAK, *işl.* Kem-kemden arkaýynlanmak, arkaýyn bolmak. *Ol indi birneme arkaýynlaşdy.*

ARKAÝYNLYK, *at.* Alada-ünjüsizlik, rahatlyk, asudalyk, dynçlyk, ynjalýklylyk. *Malyňy gaty gyssamada, arkaýynlyk bilen sür! ("Görogly").*

ARKAÝYNSYRAMAK, *işl.* Arkaýyn bolan bolmak, özüni arkaýyn görkezjek bolmak.

ARKAÝYNLAÝYŞ, *iş ady.* Arkaýynlamak ýagdaýy.

ARKYNDYK[arkynnyk], *at.* Kir sabyny ýa-da araksabyn ulanylandan soň galýan ýuka bölek, galyndy.

ARLABERMEK [arla:vermek], *işl.* Arlap ugramak; arlamagyny dowam etmek.

ARLAMA, *iş ady.* Arlamak ýagdaýy.

ARLAMAK, *işl.* 1. Arryldyly seslenmek, iniňi düýrükdiriji ses çykarmak. *Ýolbars aýyrganç arlady.* 2. *göç. m.* Tarlamak, tar-tar etmek (traktor hakda). 3. *göç. m.* Batysyrap güplemek, yerliksiz çismek, haybatly öwünmek. *Namart aş üstünde arlar (Nakyl).*

ARLAMAKLYK, *işl.* Arlamak ýagdaýy.

ARLAMAZLYK, *işl.* Arryldyly ses çykarmazlyk.

ARLAŞMAK, *işl.* Köpçülik bolup arlamak. *Gözenegiň aňyrsyndaky ýolbarslar arlaşyp başlady.*

ARLATMAK, *işl.* Arlamaga mümkinçilik döretmek, arlamaga mejbur etmek.

ARLAÝYŞ, *işl.* Arlamak ýagdaýy.

ARLY, *syp.* Ýyl, tomus, gys ýaly wagt aňladýan sözleriň önünden gelip, "bütün, boýy, başyndan aýagyna" diýen manylary aňladýan söz. *Arly ýyl der döküp kemala getirilen bol hasylly meýdanlarda siziň bilen duşuşan daýhanlarymyzyň güýjüne güýç goşuldy ("Türkmenistan").*

ARLY [a:rly], *syp.* Öji, ary bar bolan, öçli. *Namysly, gaýratly, arly goç ýigit, Söweş günü gurban eder başyny (Magtymguly).*

ARLYK, *at.* Bábek gundalanda arassaçylyk üçin içinden goýulýan bölek mata.

ARMA [a:rma], 1. *iş ady.* Armak ýagdaýy. 2. *ser.* **Armaweri.**

◊ **Armasyny ýetirmek** iş üstündäki adama "Armaweri!" diýip, ruhy taýdan hemaýat bermek, halyny soramak. *Indi birnäçe ýylyň içidir, orak möwsümünde gallaçylaryň armasyny ýetirip gaýtmak meniň üçin adaty endige öwrülipdir ("Watan").*

ARMAÇY [a:rmaçy], *at.* Işläp duran adama, Arma!, diýip ýüzlenýän adam.

ARMAK [a:rmak], *işl.* Köp işläp ýadamak, işläp ysgyndan düşmek, halys bolmak; ýorulmak. *Aryp ýadan bolsaň, men seni süýrege alaýyn ("Görogly").* *Aryp gelen myhmandyr, alty aýda-da gitmez (Halk ertekisinden).*

ARMAKLYK [a:rmaklyk], *iş ady.* Armak ýagdaýy.

ARMAN [arma:n] I, *at.* 1. Ýetilmedik maksat, durmuşa geçmedik arzuw. *Onuň bile durmuş gurup bilse, başga armany ýokdy.* 2. Puşman, bir zat üçin edilýän ökünç, ahmyr. *Meň bilen sürseň döwran, Janyňda galmaz arman (Küştdepdi).* 3. Oglana dakylýan at.

ARMAN [arma:n] II, Şowsuzlyk hakynda ulanylyp, ökünmegi, gynanmagy aňladýan ümlük. *Arman, ata-babalarymyz bu günü görüp bilmediler.*

galmak, ulanylmaly zatlardan süýsmek. *Toýy sowmak üçin çykarylan zatlaryň artyp galany köp boldy.* **2.** Öňki derejesinden mukdar taýdan köpelmek. **3.** Öňküden güýçlenmek, ýokarlanmak. *Barmaklaryň bady barha artdy, tamdyra owazlanyp başlady* (G. Kulyýew).

ARTMAK [arytmak] **II**, *işl.* **1.** Arassalamak, tämizlemek, süpürmek. *Artmaz, ýuwmaz tabagynyň daşyny* (Magtymguly). **2.** Daşynyň gabygyny aýyrmak, gerekmez ýerini aýryp arassalamak. *Sogan artmak.*

ARTMAK [a:rytmak], *at.* Ýüzi çitme, öýdüm, arkasy kakma edilip dokalan, goş-golam salmak üçin agzy gözeliýän çuwal.

ARTMAKLYK [arytmaklyk] **I**, *iş ady.* Artmak ýagdaýy.

ARTMAKLYK II [arytmaklyk], *iş ady.* Artmak işi.

ARTYGRAK [artyğra:k], *syp.* Köprük, az-kem artyk.

ARTYK, *syp.* **1.** Süýsürintgi, artykmaç, tygşytlanan. *Artyk pul.* **2.** Köp. *Giç ýat-da, ir tur, alty pişegi artyk ur* (Nakyl). **3.** Mundan buýana, aňryk, uzak. *Mundan artyk okap bolmaýar. Şu günden artyk garaşyp bolmaz.* **4.** Tapawutly, beýlekilerden parhly, oňat, gowy. *Meniň olardan nämäm artyk?* **5.** Bir zadyň gerekmejek ýeri, bölegi, artykmaç ýeri. **6.** Oglana we gyza dakylýan at. **7.** Ahal welaýatynda bir oba.

ARTYKLYK, *at.* **1.** Belli bir derejeden köplük, gereginde agdyklyk, artykmaçlyk. *Ýorunjany näçe eksek hem artyklyk edesi yok.* **2.** Beýlekisinden tapawutlylyk, aýratynlyk, parhlylyk, hil taýdan gowulyk. *Onuň senden artyklygy yok.*

ARTYKMAÇ, *syp.* **1.** Belli bir derejeden, gereginde köp, artyk. **2.** Tapawutly, parhly, beýlekilerden saýlanýan, gowy, oňat. *Hawa, hawa, ony bilýän, onuň gaty artykmaç gyzy bardyr* (A. Durdyýew). *Ol artykmaç adam eken.* **3.** Biderek, gereginde artyk, çendenäşä, öte. *Oňa artykmaç azar beresi gelmedi* (B. Kerbabaýew).

ARTYKMAÇLYK [artykmaşlyk], *at, ser.* **Artyklyk.** *Hiç birimize täze jaý artykmaçlyk etmese gerek.*

ARTYK-SÜÝŞÜK, *syp., ser.* **Artyk.** *Artyk-süýşük zat az bolmady.*

ARTYP [arty:p], *at.* Käýinilende, gaharlanylanda kineli, göwnügalyjylykly äheňde ulanylýan söz (köplenç, aýallaryň dilinde). *Ol artyplara gandala degipdir* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Artyp galan (galmys)** bizar eden, hezil bermedik. *Artyp galmyşyň börügi-de gursun, ýaşmagy-da!* (B. Kerbabaýew).

ARTYŞ, *iş ady.* Artmak ýagdaýy.

ARUZ [aru:z], *at, edeb.* Uzyn we gysga çekimlili bogunlaryň belli bir tertipde gezekleşip gelýän sygyr ölçeginiň ady.

ARWAH [arwoh], *at, ser.* **AI II, 1.** *Arwah, jyn bəri*

geçmesin ("Görögly").

♦ **Arwahyň (jynyň) almazlyk** birini sulhuň almazlyk. *Ele düşse, zyba perizat gyzy, Arwahyň almasa, ýakmaz owazy* (Zelili).

ARWANA [arwono], *at, haýwanat d.* Arassa tohumdan bolan bir örküçli düýe. *Bir düýäm bar, arwana, Sürsem, gitmez kerwene* (Halk döredijiliginden).

ARY I, *at.* Perdeganatlylar maşgalasyndan bolan neşderli mör-möjek. *Arynyň zäherin datmadyk balyň gadyryn näbilsin* (Nakyl).

♦ **Arynyň öýjügin** **gorjamak** etmesiz işi etmek, başyňa dawa, jenjel satyn almak, derdini gozgap odukdymak.

ARY II, *at.* Iki adam bolup işledilýän iki tutarly uly byçgy. *Ary bilen agaç kesmek.*

ARY [a:ry], *syp.* Arassa, päkize, tämiz. *Ne çyragdyr, günsüz ýeri ýarydyr! Ne gözgüdir, dury suwdan arydyr* (Magtymguly).

ARYF [a:ry:f], *syp., ser.* **Aryp.** *Aryf gullar habar berdi hakykatdan* (Hoja Ahmet Ýasawy).

ARYK [a:ryk], *at.* Suwly ýap, salma. *Owal akan ýerden akarmyş aryk, Özün öwen ýigdiň tanapy çüýrük* (Magtymguly). *Arykda suw kesilmese, saçakda nan tükenmez* ("Nesil").

ARYMSY, *syp.* Bedenini, tenini, inini arassa, päk saklaýan (adam hakda). *Arymsy gelin äre örk* (Nakyl).

ARYP [a:ry:p], *syp.* **1. k.d.** Bilimli, paýhasly, parasatly. *Aryp bolsaň, habar algyn sözüňden, Bir köýnegi bardyr egri dyzyňdan* ("Görögly"). **2. gepl. d.** Örän sypaýyçylyk bilen hereket edýän. *Ol gaty aryp adam.* **3.** Oglana dakylýan at.

ARYŞ I, *at.* Asman; ýedi gat asmanyň in ýokarkysy. *"Arşda, ferşde ne bar, görgül!" diýdiler* (Magtymguly).

♦ **Arşa çykarmak** hetdenäşä öwmek, öwgüsini ýetirmek. *Ol kitaby öwüp arşa çykardy* (N. Saryhanow). **Arşa ýetmek (çykamak)** dabarasý dag aşmak, hemme ýere ýaýramak, mälim bolmak. **Arş-y agla** in ýokarky asman. *Ýere inip geldi arş-y agladan* (Magtymguly).

ARYŞ II, *at.* Araba goşulýan malyň iki gapdalýndan ýa-da iki malyň aralygyndan geçýän ýogyn agaç.

ARYŞ [a:ryş], *iş ady.* Armak ýagdaýy.

ARZ, *at.* **1.** Bir zada närazyçylyk bildirip, dilden edilýän şikaýat. **2.** Bir zat hakynda edilýän haýyş, yüz tutma. *Söwdügim, arzymy diýmek çün saňa, Bilbil söyledigi dil maňa gerek* (Garajaoglan). *Tahyr guzym, eşit, saňa arzym bar, Bendi men, başymny azat eýlegil* ("Zöhre – Tahyr"). *Eşit meniň arzym, hormatly ene, Ene, men dertlini ýandyrma beýle!* ("Şasenem – Garyp").

♦ **Arz etmek** bir zat hakynda arz bilen yüz tutmak. **Arzyňy aýtmak** bir zat hakynda haýyşyňy aýtmak.

ARZA, *at.* Bir zat hakynda hat üsti bilen edilýän haýyşnama. *Ogluň-da şu ýyl gitmäge göwnemeyär,*

ARRYKLYK, *at.* 1. Arryk ýagdaýda bolmaklyk, horluk, etsiz-gansyzlyk. *It hem arryklygyn gurda bildirmez, Elbetde, duşmana syýasat ýagşy* (Magtymguly). 2. Hasylysyzlyk; dökünsizlik (ýer hakynda).

ARRYK-URRUK, *syp.* Arryk düşen (dowar, ownuk janly hakynda).

ARRYLDAMA [arryllama], *iş ady.* Arryldamak ýagdaýy.

ARRYLDAMAK [arryllamak], *işl.* 1. Arlap seslenmek. 2. War-war etmek; tar-tar etmek. *Arasynda byçgylaryň arryldysy, paltalaryň gütdüldisi, gaňrylýan agaçlaryň şatyr dysy eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew).

ARRYLDAMAKLYK [arryllamaklyk], *iş ady.* Arryldamak ýagdaýy.

ARRYLDAŞMAK [arryllaşmak], *işl.* Köp bolup arryldamak.

ARRYLDATMAK [arryllatmak], *işl.* Arryldyly ses çykartmak, worryldatmak. *Motoryny arryldadyp geçip gitdi.*

ARRYLDAÝYŞ [arryllaýyş], *iş ady.* Arryldamak ýagdaýy.

ARRYLDY [arrylly], *at.* 1. Ýolbars, gaplaň ýaly haýwanlaryň güýçli, elhenç sesiniň ady. *Haýwanat bagyndan ýolbarslaryň arryldysy eşidilýärdi.* 2. Maşyndan çykýan worryldy.

ARSLAN, *at.* 1. Pişikler maşgalasyna degişli gytyk, sary tüýli, erkeginiň boýny ösgün tüýli wagşy haýwan, ýolbars, şir, peleň. *Aý içiniň arslany, Gün içiniň göwheri* (Sanawaç). 2. Oglana dakylýan at.

ARSYZ [a:rsyz], *syp.* Ar-namys edip durmaýan, binamys.

ARSYZ, *syp., gepl. d.* Uly, görnükli. *Arsyz iş eden ýaly bolup geldi.*

ARSYZRAK [a:rsyzyra:k], *syp.* Belli derejede arsyz.

ARŞ [aryş], *at, ser.* **Arys I.**

ART [a:rt], *at.* 1. Arka, ýeňse. 2. *syp.* Yzky, syrtyky. *Ala köpek hasanaklap, art aýaklary bilen gar sowrup, onuň önünden çykdy.* 3. Göwräniň yzky tarapy. *Düýe iki ardyny ýokary galdyranda, Mamanyň ýüzi boz-ýaz bolup: - Ýa alla! - diýip, arkan gaýyşdy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Yzy, ardy gelmezlik** bir zadyň soňy gelmezlik. *Edilýän gep-gürriňiň yzy, ardy gelmedi-le.*

ARTAN-EGSEN [artan-eğsen], *syp.* Artyp galan zat (köplenç, iýilýän, gündelik durmuşda gerekli zat hakynda), galan-gaçan. *Artan-egseniň bolsa, ýetim-ýesire, garyba bermeli, sogap bolar.*

ARTA-SÜÝŞE, *syp., ser.* **Artyk-süýşük.** *Arta-süýşe döwleti, çöregi ýok halyna... Aýdyň ahyr, adamlar, Ol nähili duşmanmys?! (B. Hudaýnazarow).*

ARTA-TAŞA, *syp.* Artyk-süýşük. *Öýüň içinde arta-taşa zat bolman, bir dulunda iki bogdak un, beýlekisinde reňki solan galaýy sandygyň üstünde üç-dört sany köne*

ýorgan münderlengidi (B. Kerbabaýew).

ARTBAGYŞ [a:rytbağış], *at.* Gara öýüň artky tärimleriniň seplesýän ýeri, düýp tärim tarapy.

ARTBUJAK [a:rytbu:jok], *at.* 1. Täret ýeri. 2. Ýanlygyň, meşigiň iki artky bujagy.

ARTDYRMAK [arytdyrmak] **I**, *işl.* 1. Süýşürintgi süýşürmek, tygşytlamak. *Alty aýda önjeýli pul artdyrdyk.* 2. Galyndy galdyrmak, doly harçlanan goýmak. *Nahary artdyryp goýmaň.* 3. Köpeltmek, üstüne goşmak, sanyny ösdürmek. *Ruhy baýlyklary artdyrmak.* 4. Öňküden güýçlendirmek, ýokarlandyrmak, öňki derejesinden artyk etmek.

ARTDYRMAK [arytdyrmak] **II**, *işl.* Artmak işini başga birine etdirmek. *Gar artdyrmak. Käşir artdyrmak.*

ARTDYRYBERMEK [arytdyryvermek], *işl.* Artdyryp ugramak, artdyryp baslamak; artdyrmagy dowam etdirmek.

ARTDYRYLMAK [arytdyrylmak] **I**, *işl.* 1. Süýşürintgi süýşürilmek. 2. Doly harçlanan goýulmak. 3. Üstüne goşulmak, köpeldilmek. *Daýhanlarymyz artdyrylan güýç bilen işleýärler.*

ARTDYRYLMAK [a:rytdyrylmak] **II**, *işl.* Artmak işi başga birine etdirilmek. *Mekdebiň önündäki gar artdyryldy. Palawa atylmaly sogan artdyrylyp bolundy.*

ARTEL [arte:l/arty:l], *at, taryh.* Köpçülik bolup jemgyýetlik hojalygyny ýöretmek üçin kiçiräk kärhana.

ARTKY [a:rytky], *syp.* Yzky, syrtyky. *Itiň artky aýagy.*

ARTLABERMEK [a:rytla:vermek], *işl.* Artlap başlamak.

ARTLAMA [a:rytlama], *iş ady.* Artlamak ýagdaýy.

ARTLAMAK [a:rytlamak], *işl., gepl.d.* Ätlemek, ädimlemek. *Perizat haremhana artlap girdi ("Görogly").*

ARTLAMAKLYK [a:rytlamaklyk], *iş ady.* Artlamak ýagdaýy.

ARTLAŞDYRMAK [a:rytlaşdyrmak], *işl.* Biri-ni münüp gelýän ulagyň yzyna mündürmek. *Iň soňundanam meni artlaşdyryp alyp git ("Görogly").*

ARTLAŞMAK [a:rytlaşmak], *işl.* Ata, eşege, motora, tigre iki bolup münmek, biri-biriň ardynda oturmak. *Gürgeniň düzündä toý-toý artlaşyp, Ýene sürsek bile döwran, Seydi (Zelili).*

ARTLAŞYK [a:rytlaşyk], *at.* Ulaga artlaşyp münmek ýagdaýy. *Görogly artlaşygy bilen şeýle bir gaty gidenok, aty ýörişine, ýorgasyna sürüp otyr ("Görogly").*

ARTLAÝYŞ [a:rytlaýyş], *iş ady.* Artlamak ýagdaýy.

ARTMA [arytma] **I**, *iş ady.* Artyp galmak ýagdaýy.

ARTMA [arytma] **II**, *iş ady.* Artmak işi.

ARTMAK [arytmak] **I**, *işl.* 1. Mukdar taýdan artyk

ARZYLAMA, *iş ady.* Arzylamak ýagdaýy.

ARZYLAMAK, *işl.* Gadyr-gymmatyny bilmek, arzyly saýmak.

ARZYLAMAKLYK, *iş ady.* Arzylamak ýagdaýy.

ARZYLANMAK, *işl.* Gadyr-gymmaty bilinmek.

ARZYLANMAZLYK, *işl.* Gadyr-gymmaty bilinmezlik. *Arzylanmaýan ýerine kimiň barasy geler?!?*

ARZYLAÝÝŞ, *iş ady.* Arzylamak ýagdaýy.

ARZYLY, *syp.* 1. Arzysy bolan, sylagly, hormatly, gadyr-gymmatly, gadyrly, eziz. *Emma welin arzyly myhmanyň elinde diňe bir gazetden başga sowgat ýokdy* (A. Gowşadow). 2. Islegli, eý görülyän. *Şeýle bir tiz geçýär arzyly bahar, Arzyly güllerem diýseň tiz solýar* (I. Nuryýew).

ARZYSYZ, *syp.* Arzysy bolmadyk, arzysy ýok, arzyly däl.

ARZYSYZRAK [arzysyzyra:k], *syp.* Birneme arzysyz, arzysy azrak.

AS [a:s], *at.* Köplenç, çägelerde, takyrlyklarda, kümelerde we ş. m. ýerlerde duş gelýän suwulgana meňzeş kiçijik ala reňkli süýreniji. *Şuňkar guş deý gondurjakdym goluma, Ýylan, içýan, as ekeniň, bilmedim* ("Aşyk Çaňly").

ASAL, *at.* 1. Bal. *Gelin aýdar diýdijegimi diýer men, Gandy, asal, şeker, nabat iýer men* ("Saýatly – Hemra"). *Asal ýaly datly, almaz ýaly ýiti dilimiziň barlygynda agzybir millet bolup ösüp ýetişýäris* ("Türkmenistan"). 2. şahyr. Örän süýji, lezzetli, mylaýym (zat hakynda). *Il-günüme bagş etdim, Zyban içre asalym* (Magtymguly). *Şirin lebiň meňzär asala, ganda, Men senden aýrylyp gideýin kanda?* (Seydi).

ASAN [a:sa:n], *syp, k. d.* Aňsat, ýeňil, kyn däl. *Asan görner ýolny mydam ýörgenlerge* (Hoja Ahmet Ýasawy). *Her kim ýamanlasa deňi-duşuny, Özi müşgil eder asan işini* (Magtymguly).

ASANLAŞMAK [a:sa:nlaşmak], *işl., k. d.* Dura-bara asan bolmak, ýeňilleşmek.

ASAWAÇ [asowa:ç] *at, ser.* **Asgyç.**

ASDYRMAK [assyrmak], *işl.* Asmak işini başga birine etdirmek.

ASGYÇ [asgyç], *at.* Geým-geým asmak üçin enjam, asawaç. *Ýerinden turup, egnindäki gara paltosyny çykardy-da, diwardaky asgyçdan ildirdi* (B. Öwezow).

ASGYN [asgyn], *syp.* Güýç taýdan gowşak, pes. *Emma men ondan asgyn geldim, asyp bilmedim* (H. Garabaýew).

ASGYNJAK [asgynjak], *syp.* Artykmaç dert, hossa, aýakbagy. *Ogul, gyz, mal-u zen saňa asgynjak, Goýmazlar gezmäge, näge ýatyp sen?* (Magtymguly).

ASGYNJAKLYK [asgynjaklyk], *at.* Artykmaç dert bolmaklyk, aýakbagy bolmaklyk, päsgel berijilik.

ASGYNJAŇ [asgynjaň], *at. ser.* **Asgynjak.**

ASGYNLABERMEK [asgynla:vermek], *işl.* As-

gynlap başlamak.

ASGYNLADYLMAK [asgynladylmak], *işl.* Asgyn derejä ýetirilmek.

ASGYNLAMA [asgynlama], *iş ady.* Asgynlamak ýagdaýy.

ASGYNLAMAK [asgynlamak], *işl.* Güýç-kuwaty peslik etmek, asgyn gelip başlamak, döwi pes bolmak, ejizlemek.

ASGYNLAMAKLYK [asgynlamaklyk], *iş ady.* Asgynlamak ýagdaýy.

ASGYNLAMAZLYK [asgynlamazlyk], *işl.* Asgyn gelmezlik.

ASGYNLATMAK [asgynlatmak], *işl.* Asgynlamak katdyna ýetirmek. *Näsaglyk ony asgynladyp ugrady weli, lukmanlar wagtynda kömege geldiler.*

ASGYNLAŞMAK [asgynlaşmak], *işl.* Asgyn gelip ugramak, kem-kemden asgynlamak. *Itler indi asgynlaşyp ugradylar.*

ASGYNLAÝÝŞ [asgynlaýýş], *iş ady.* Asgynlamak ýagdaýy.

ASGYNLYK [asgynlyk], *at.* Güýji peslik, döwi peslik, ejizlik.

ASGYRAGAN [asgyrağan], *syp.* Ýgy-ýgydan asgyrýan (adam hakynda).

ASGYRAK [asgyrak], *syp., ser.* **Asgyragan.**

ASGYRDARLY [asgyrdarly], *syp.* Asgyrmaga mejbur ederli. *Çöplügiň içindäki dyza golaýlaýan çygly gök otlaryň ysy Çerkeziň burnuna urdy, ony asgyrdarly boldy* (B. Kerbabaýew).

ASGYRMA [asgyrma], *iş ady.* Asgyrmak ýagdaýy.

ASGYRMAK [asgyrmak], *işl.* Gaňsyrawugyň tutulyp, zarp bilen agzyňdan, burnundan biygtýar nemli howa goýbermek, çykarmak. *Görogly asgyryp, ýerinden turdy* ("Görogly").

ASGYRMAKLYK [asgyrmaklyk], *iş ady.* Asgyrmak ýagdaýy.

ASGYRTMAK [asgyrtmak], *işl.* Asgyrmaga mejbur etmek.

ASGYRYBERMEK [asgyryvermek], *işl.* Asgyryp ugramak.

ASGYRYŞ [asgyryş], *iş ady.* Asgyrmak ýagdaýy.

ASGYRYŞMAK [asgyryşmak], *işl.* Köp bolup bile asgyrmak. *Beýlekiler hem asgyryşyp, gözlerini owkalaşyp oýandylar* (B. Seýtäkow).

ASLA [asla:], *hal.* 1. Düýpden, hiç hili, asyl, hiç haçan. *Dostuňy asla ýatdan çykaryp bolmaz.* 2. Aslynda, ýogsa-da. *Asla, ony Meňliniň özünden başga adam bilen paýlaşmak mümkinmi?* (G. Kulyýew).

ASLYNDA [aslyнна], *giriş s.* Hakykatda, iş ýüzünde, öňden gelşine görä, öňde-soňda, aslyýetinde. *Aslynda, Aşebibi hemme şerti üpjün gözəl jaýa göçüp gelmekden boýun towlapdy* (B. Kerbabaýew).

ASLYÝET, *at.* Asyl gelip çykyş, asyl boluş. *Wepa*

galmak üçin arza ýazdy (A. Durdyýew).

ARZAÇY, *at.* 1. Arza ýazýan; arz edýän adam. 2. *göç. m.* Şikayatçy, töhmetçi.

ARZALAŞMAK, *işl.* 1. Biri-biriň üstünden arza ýazmak. 2. Arza arkaly dawany çözmek, arany açmak. *Gyz, öňki äriňden arzalaşyp aýryldyňmy?* (A. Alamyşow).

ARZAMA, *iş ady.* Arzamak ýagdaýy.

ARZAMAK, *işl., gepl.d.* 1. Arzysy artmak, arzyly bolmak, arzylanmak. *Adama näçe hormat goýsaň, arzaýar* (B. Kerbabaýew). 2. Halamak, söýmek, gowy görmek. *Mämmethan, Annabeg ýaly adamlar gudaçylykda, toýda-geňeşde ýolbaşçylyk etmegi arzaýan adamlardyr* (B. Kerbabaýew).

ARZAMAKLYK, *iş ady.* Arzamak ýagdaýy.

ARZAN [arza:n], *syp.* Gymmat bolmadyk, bahasy ujypsyz.

◇ **Arzan düşmezlik** aňsat bolmazlyk, ýeňil düşmezlik. *Beýle zat saňa arzan düşmez, Sona!* (B. Pürliýew).

ARZANÇYLYK [arza:nçylyk], *at.* Zatlaryň, harytlaryň nyrhý arzan bolmaklyk, arzanlyk, bahasy gymmat dälilik.

ARZANLABERMEK [arza:nla:vermek], *işl.* Arzanlap ugramak. *Harytlar birden arzanlaberdi.*

ARZANLADYLMAK [arza:nladylmak], *işl.* Arzan derejä getirilmek. *Nyrhlar orta hasap bilen iki esse arzanladyldy.*

ARZANLAGAN [arza:nlağan], *syp.* Ýygy-ýygýdan arzanlap duran, arzanlagyç.

ARZANLAGYÇ [arza:nlağyç], *syp., ser.* **Arzanlagan.**

ARZANLAMA [arza:nlama], *iş ady.* Arzanlamak ýagdaýy.

ARZANLAMAK [arza:nlamak], *işl.* Arzan bolmak, nyrhý aşaklamak, bahasy öňküsinden aşak düşmek. *Gök önümleriň nyrhý geçen ýylyň şu döwürdäkisinden üç esse diýen ýaly arzanlady.*

ARZANLAMAKLYK [arza:nlamaklyk], *iş ady.* Arzanlamak ýagdaýy.

ARZANLAMAZAK [arza:nlamazak], *syp.* Arzanlamaýan, nyrhý pese düşmeýän.

ARZANLAŞMAK [arza:nlaşmak], *işl.* Zatlaryň, harytlaryň bahasy köpçülikleýin ýagdaýda kemkemden peselmek, pese düşmek. *Gawun-garpyzyň bahasy arzanlaşyp başlapdyr.*

ARZANLAŞYK [arza:nlaşyk], *at.* Nyrlaryň pese düşme, bahasynyň aşaklama ýagdaýy.

ARZANLATDYRMAK [arza:nlatdyrmak], *işl.* Arzanlatmaga mümkinçilik döretmek, ýol bermek; arzanlatmagy başga birine etdirtmek.

ARZANLATMAK [arza:nlatmak], *işl.* Bahasyny peseltmek, nyrhyny öňküsinden aşaklatmak. *Köp*

gezek zatlaryň nyrhyny arzanlatmak boýunça çäreler geçirildi.

ARZANLAÝYŞ [arza:nlaýyş], *iş ady.* Arzanlamak derejesi.

ARZANLYK [arza:nlyk], *at, ser.* **Arzançylyk.**

ARZANRAK [arza:nra:k], *syp.* Az-kem arzan.

ARZUW, *at.* 1. Adamyn hyýalynda dörän we pikirinde göz önüne getirilýän zat. *Arzuw etmek.* 2. Islenýän, hyjuw edip, ýetiljek bolunýan zat. 3. Gyza dakylýan at. 4. Ahal welaýatynda bir oba.

◇ **Arzuwyň hasyl bolmak** arzuwyň amala aşmak.

ARZUW-DILEG [arzuw-dileg], *at, ser.* **Arzuw** we **Dileg** 2. Ýurt Garaşsyzlygymyza eýe bolanymyzdan soň merdana halkymyzyň bol suw hakyndaky arzuw-dilegleri hasyl boldy (Gurbanguly Berdimuhamedow). Garaşsyzlyga guwanmak. Watany, halky söýmek bagtdyr.

ARZUW-HYÝAL [arzuw-hyýa:l], *at, ser.* **Arzuw** 1.

ARZUW-ISLEG [arzuw-isleg], *at, ser.* **Arzuw** 1. *Begenç soňky ýyllarda ýalňyz bir arzuw-isleg bilen ýaşaýardy* (G. Kulyýew).

ARZUWLAMA [arzuwlomo], *iş ady.* Arzuwlamak ýagdaýy.

ARZUWLAMAK [arzuwlomok], *işl.* Bir zady, birini islemek, arzuw etmek, küýsemek. *Biz bu gün ata-babalarymyzyň arzuwlan bagtly zamanasyn-da ýaşaýarys* (Gurbanguly Berdimuhamedow). Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr. *Arzuwlap tapmadym ol ala gözi, Toýlar-tomaşalar tuta bilmedim* ("Görogly").

ARZUWLAMAKLYK [arzuwlomokluk], *iş ady.* Arzuwlamak ýagdaýy.

ARZUWLANMAK [arzuwlonmok], *işl.* Arzuw edilmek.

ARZUWLAÝYŞ [arzuwloýuş], *iş ady.* Arzuwlamak ýagdaýy.

ARZUWLY, *syp.* 1. Arzuw edilýän, islegli, umyt edilýän. *Meret diýdi: - Sonam, haçan toý bolar? Arzuwly pursatlar näwagt geler?* (D. Baýmyradow). 2. Arzuwlanýan, arzyly. *Begler, siziň arzuwlyňyz, Geldi, Öwez oglum, geldi* ("Görogly").

ARZUWMENT, *syp.* Arzuwly, umytly. *On başde arzuwmendiň, Gyz gerek, juwan gerek* (Magtymguly).

ARZUW-NIÝET, *at, ser.* **Arzuw** 1.

ARZY, *at.* 1. Biri üçin bildirilýän gadyr, birine edilýän hormat, sylag, gadyr-gymmat. *Arzanyň arzysy ýok* (Nakyl). 2. Gyza dakylýan at.

◇ **Arzyň gaçyrmak** özüňe edilýän hormaty peseltmek.

ARZY-HAL [arzy-ha:l], *at.* Hal-ýagdaý, ahwal, ýagdaý. *Şatuduň astynda olar oturyp, Arzy-halyn bir-bir beýan edişdi* (R. Seýidow).

ASYL-ASYL: **asyl-asyl bolmak** bir zatdan ýapyşyp, howada sallanyň durmak; bir zada ilişip, boşlukda zordan özüni saklap durmak.

ASYLLANMAK, *işl.* Öňküsine garanda asylly bolmak.

ASYLDAŞ [asyllaş], *syp.* Asly bir, asyl gelip çykyşy meňzeş. *Başyna iş düşse, garyndaş gerek, Güýji-kömegine asyldaş gerek* (Hatam şahyr).

ASYLDAŞLYK [asyllaşlyk], *at.* Asly birlik, asyl gelip çykyşy meňzeşlik, babadaşlyk.

ASYLGY [asylgý], *syp.* Asylp goýlan.

ASYLKY [asylky], *syp.* Asylkysyny aýdanda, eger seniň duluňda hemme esbaplary bilen üpjün ala tow hyrlyň asylgy duran bolmasa ýa-da duluňda päkize jöwher gyljyň tärimiň başyndan asylgy bolup, işgiňde-de kişňäp duran atyň bolmasa, seniň gapyňda daýhançylyk esbabynyň müňüsi üýşsün, harwar-harwar jöwen, bugdaý, arpa hasyl al, tapawudy ýok, dir gürrüňçilikde birden sen gatyрак güläýseň, ilki bilen öz kowumyňdan biri: “Sen näme gürläýäň, bar çäýryň çap” diýer (A. Gowşadow).

ASYLLY, *syp.* 1. Adamkärçilikli, salyhatly, edep-ekramly. *Asylly ahlak normalary. Asylly adam.* 2. Jemgyýet üçin peýdaly, abraýly. *Ýurdumyzyň tebigatyny gowulandyrmakda asylly işler alnyp barylýar* (“Türkmenistan”). *Biziň jemgyýetimizde ýaşayan her bir ynsan arassa, asylly bolmalydyr.*

ASYLLYLYK, *at.* Adamkärçiliklik, edep-ekramlylyk, salyhatlylyk.

ASYLLYRAK [asyllýra:k], *syp.* Birneme asylly. *Asyllýrak boluň.*

ASYLLYSYRABERMEK [asyllýsyra:vermek], *işl.* Asyllýsyrap ugramak.

ASYLLYSYRAMA, *iş ady.* Asyllýsyramak ýagdaýy.

ASYLLYSYRAMAK, *işl.* Asylly bolan bolmak, ýalandan ýasama asylly bolmak.

ASYLLYSYRAMAKLYK, *iş ady.* Asyllýsyramak ýagdaýy.

ASYLLYSYRAŞMAK, *işl.* Köp bolup bilelikde asyllýsyramak.

ASYLLYSYRAÝYŞ, *iş ady.* Asyllýsyramak ýagdaýy.

ASYLMA, *iş ady.* Asylmak ýagdaýy.

ASYLMAK, *işl.* 1. Bir zat asgyçdan we ş. m. ildirilmek. 2. Dara çekilmek, dardan asylmak. 3. Özüni asyp öldürmek.

ASYLMAKLYK, *iş ady.* Asylmak ýagdaýy.

ASYLSYZ, *syp.* Asyly ýok, asyly bolmadyk; salyhatsyz, edep-ekramsyz.

ASYLSYZRAK [asylsyzyra:k], *syp.* Belli derejede asylsyz, azda-kände asylsyz.

ASYLYŞ, *iş ady.* Asylmak ýagdaýy.

ASYLYŞAŇKYRLAMAK [asylyşaňkyrlamak], *işl.* Asylyşmaga ýakynlamak.

ASYLYŞGAN [asylyşgan], *syp.* Ýygy-ýygýdan asylyşýan; asylyşmaga ýakyn, asylyşmaga endik eden.

ASYLYŞMA [asylyşma], *iş ady.* Asylyşmak ýagdaýy.

ASYLYŞMAK [asylyşmak], *işl.* 1. Asylp durmak, sallanyşmak, sallanyşyp durmak. *Tärimiň başlarynda asylyşyp duran ýüp ýoluklary-da, torbalaryň seçekleride gymyldaşýan ýaly boldy* (N. Saryhanow). 2. Bir zadyň yzyndan, gapdalýndan asylmak, ýapyşmak. *Durdy Uzagy goýbermän asylyşdy* (H. Derýaýew). 3. göç. m. Bir zada, birine päsgel bermek, artykmaç ýük, hossa bolmak.

ASYLYŞMAKLYK, *iş ady.* Asylyşmak ýagdaýy.

ASYLYŞMAZLYK [asylyşmazlyk], *işl.* Asylyşmak hereketini ýerine ýetirmezlik.

ASYLYŞYBERMEK [asylyşyvermek], *işl.* Asylyşyp başlamak; asylyşmagy dowam etdirmek.

ASYLZADA [asylyza:da], *at.* Sypaýy, mylaýym, salyhatly, ýokary adamkärçilikli adam. *Başyň goşma gadyr bilmez bezzada, Goşsaň goşgul aşyň bir asylzada* (Magtymguly).

ASYLZADALYK [asylyza:dalyk], *at.* Asylzada bolmaklyk, asylzadalaria mahsus bolan häsiýetleri özüne jemlemeklik.

ASYNMAK, *işl.* 1. Öz bir ýeriňden asmak, dakynmak. *Biliňden gylç asynmak.* 2. Gazanda nahar atarynmak. *Ol kellebaşyň asynypdyr.*

ASYR, *at.* Ýüz ýyl, ýüz ýyllyk döwür, wagt. *Hawa, türkmenler çydamlydy, olara erkana günlere ýetmek üçin baryp sekiz asyr garaşmak gerek bolupdy* (“Türkmenistan”).

ASYRLAP [asyryla:p], *hal.* Asyr(lar)ýň dowamynda (ol sözüň öňünden mukdar san getirilip ulanylýar). *Bir asyrlap. Iki asyrlap.*

ASYRLARBOÝY [asyrlarwoýy], *hal.* Asyrlaryň dowamynda.

ASYRLAÝYN, *hal.* Ýüz ýyllap, asyrlar boýy, ençeme asyrlap.

ASYRLYK, *syp.* Asyra deň bolan. *Halkyň köp asyrylyk taryhy.*

ASYRSAÝYN [asyrsa:ýyn], *hal.* Asyr geçdigiçe.

ASYŞ, *iş ady.* Asmak ýagdaýy.

ASYŞDYRMAK, *işl.* 1. Birnäçe zady asyp çykmak, bir zatdan ilteşdirmek, serişdirip, gerişdirip goýmak. – *Getir, Orazsoltan eje, ýanlyklaryňy hem asyşdyraýyn* (H. Derýaýew). 2. Dara çekip çykmak.

ASYŞMAK, *işl.* 1. Asmaga kömekleşmek. Penjirä tuty asyşmak. 2. Bilelikde asmak. Olar ýuwan eşikleri ýüpdan asyşyp ýör.

ASYÝA [a:sýýa], *at, k. d.* Suw degirmeni. *Daş asyýa bolmaz küdüň urmasaň, Hiç kemal iş tapmaz,*

onuň aslyýetini gürrüň berdi (A. Gowşudow).

ASLYÝETINDE [aslyýetinne], *giriş s., ser. Aslynda.*

ASMA, 1. *iş ady.* Asmak ýagdaýy. 2. *syp.* Asylyp goýulýan, gerlip goýulýan, asylýan. *Aýal ýyly nan bişirip gelyär; ony hem asma sebede salyp, asyp goýýar-da, gazany hem düşürüp beýlede goýýar* (Keminäniň şorta sözlerinden). *Asma terezi. Asma sagat.*

ASMAK I, *işl., gepl.d.* Gazandaky suwun içine çig et atylyp bişirilýän nahary atarmak, gaýnatma atarmak. *Bibisoltan eje hamyry ýugrup bolansoň, gazan ataryp, kellebaşagy asdy.* (H. Garabaýew).

ASMAK II, *işl., gepl.d.* Gazandaky suwun içine çig et atylyp bişirilýän nahary atarmak, gaýnatma atarmak. *Bibisoltan eje hamyry ýugrup bolansoň, gazan ataryp, kellebaşagy asdy.* (H. Garabaýew).

ASMAKLYK, *iş ady.* Asmak ýagdaýy.

ASMALYK I, *at.* Gelnalyja gidilende, düýä halygyň üstünden dakylýan-asylýan ýa-da diwaryň, tärimiň ýüzüne gerilýän dürli dörtburç mata bölejiklerinden edilen bezeg esbasy.

ASMALYK II, *at, ser. Asyk.*

ASMAN [asma:n], *at.* 1. Ýeriň ýokarsynda görüňän gümmez görnüşli giňişlik, gök. *Zeminiň lälesi, asmanyň Aýy, Düýäniň göwheri-käni, Ogulbeg* (Kemine). 2. *göç. m.* Dik ýokary, belentlik, diň gök, al-asman. *Aýdym-sazyň sesi asmana galýar.* 3. Gyza dakylýan at.

♦ **Asmandan asmak** bir zady aňrybaş saýmak, öwüp arşa çykarmak; gymmat baha kesmek. *Ol-a gyzyny asmandan asyp oturandyr. Asman paýyňy çekmek* eliňden gelenini etmek, başaranyňdan gaýtmazlyk, bileniňden galmazlyk.

ASSA, *hal.* Haýal, ýuwaş, çala. *Assa gaçan - namart* (Nakyl).

ASSA-ASSA, *hal, ser. Assa. Musulman - assa-assa* (Nakyl). *Ol assa-assa ýöräp gitdi.*

ASSAJA, *hal.* Ýuwaşja, çalaja, emay bilen, usul bilen.

ASSALYK, *at.* Haýallyk, ýuwaşlyk.

ASSAMBLEÝA [assambile:ýa], *at.* Haýsy-da bolsa bir halkara guramasynyň agzalarynyň umumy ýygnaýy. *Birleşen Milletler Guramasynyň Baş Assambleýasy.*

ASSARAK [assara:k], *hal.* Birneme assa, az-kem assa. *Ol öňküsinden assarak ýöräp başlady.*

ASSIRIÝALY [assi:riýaly], *ser. Assiriýalylar.*

ASSIRIÝALYLAR [assi:riýalylar], *at.* Yrakda, Eýranda, Türkiýede we başga käbir ýurtlarda ýaşayan gadymy halk.

ASSOSIASIÝA [assosia:siýa], *at.* Kärdeş adamlaryň ýa-da edaralaryň birleşigi, birleşik. *Azyk assosiasiyasy.*

ASSYNLYK, *at.* 1. Mala taýlanyp urulýan ýük. 2. Düýä ýüklemek üçin sazак çykalanda howudy ýyrtmaz ýaly aşagyndan goýulýan selin ýa-da agaç püri. *Oduny assynlyk goýup çykamak.*

ASSYRYN [assyry:n], *hal.* Gizlin, ýaşyryn, duýdurman, pynhan, ogryn. *Oba tanyşlaryndan biri ony çete çekip, assyryn sowal berdi* (B. Kerbabaýew).

ASSYRYNLYK [assyry:nlyk], *at.* Gizlinlik, pynhanlyk, ýaşyrynlyk, ogrynlyk. *Assyrynlyk bilen ýalbaryp, yüz tutup hem gördi* (N. Pomma).

AST [ass], *at.* Bir zadyň aşagy, düýbi, teýi. *Ýeriň üstündäki bikemal ogul Ýeriň astynda-da azardyr enä...* (K. Gurbanpesow).

ASTRONAWT [astyrana:vt], *at.* Kosmonawt (bu adalga daşary ýurtlaryň birnäçesinde kabul edilen).

ASTRONOM [astyrano:m], *at.* Astronomiýa ylmý bilen meşgullanýan alym.

ASTRONOMIÝA [astyrano:myýa], *at.* 1. Asman jisimleri hakyndaky ylym. 2. Okuw dersi, sapagy.

ASTYN [assyn], *at, dil b.* Arap ýazuwynda harpyň aşagynda goýulýan ýapgyt, keseje bellik. *Harpyň harap eder, bozar lezzeti, Astyn, üstün, teşdid, metin näbilsin* (Magtymguly).

ASUDA [a:su:do], *syp.* Ümsüm, rahat, parahat, imisala. *Asuda durmuş.* 2. Ýuwaş, assa, pessaý. *Ol asuda sözledi.*

ASUDALYK [a:su:doluk], *at.* Ümsümlik, rahatlyk, parahatlyk, imisalalyk. *Iki sany uly yklymyň – Aziýanyň we Ýewropanyň çatrygynda ýerleşen Türkmenistan asyrlaryň hem-de müňýyllyklaryň sepgidinde asudalygyň we durnuklylygyň gysarnyksyz utgasmagy bilen tapawutlanýan döwlet düzgüniniň özboluşly nusgasyny dünýä görkezdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

ASY [a:sy], *at, k.d.* Günäli, günäkär, ýazykly. *Magtymguly, çekseň dagy-dügünden, Asy bolup şikat etme bu günden* (Magtymguly). *Men-menlikde gezer käsi, Günbe-günden bolar asy* (Zelili).

ASYK, *at.* Aýallaryň, gelinleriň saçynyň saçýüzüsiniň ujuna dakýan pilçesi, ýürek görnüşli ýasy altyn çayylan şaý-sepi.

ASYL, *at.* 1. Düýp gelip çykyş, döreyiş nokady, başlangyç; ýerlik. *Indi sen bizlere aslyňy beýan et* ("Görogly"). *Ýagşylardan hergiz çykmaz ýamanlyk, Asly ýaman bolsa, çykmaz ýagşylyk* (Magtymguly). 2. Hakyky, tüýs, esasy, düýp. *Bedasyl beg gullugynda ýörinçän, Asyl begiň saýasynda küň bolgun* (Magtymguly). 3. Düýpden, düýbünden, asla; hiç haçan, hiç wagt. *Emma seniň kimin tisginmezek adamyny şu güne çenli asyl görmedim* (N. Pomma). 4. Eýsem, ýogsa-da bolsa we ş. m. köp many öwüşginli söz. *Ol asyl meniň gözläp ýören adamym eken.*

ýagdaýy.

AŞGARLY [aşgarly], *syp.* Aşgary bolan, aşgarlanan, aşgara salnan.

AŞGARLYK [aşgarlyk], *syp.* Aşgara ýaraýan, aşgar üçin gerek, aşgar üçin niýetlenen.

AŞGAZAN [aşga:zan], *at.* Adamlarda we haýwanlarda nahar siňdirýän agza.

AŞHANA [aşha:na], *at.* Nahar-şam taýynlanýan jaý, otag.

AŞLYK, *syp.* Aş etmäge degişli, aşı gerekli. *Aşlyk un. Aşlyk gatyk.*

AŞMA [a:şma], *iş ady.* Aşmak ýagdaýy. *Saçbagyň ujunyň simdir işmesi, Üstünden ýol düşse, kyndyr aşmasy* (Magtymguly).

AŞMAK [a:şmak], *işl.* 1. Aňyrsyna geçmek, ötmek. *Aýna üç-dört geriş aşdy* (B. Kerbabaýew). 2. Bir ýerden ikinji ýere gitmek, ýetmek, bir ýere özüni atmak. *Sen başga bir ýurda aşaymasaň, Hüňkar seniň tohumyňy tüketjek* ("Görogly"). 3. Belli bir möçberden artmak, ötmek, agmak. *Onuň ýaşı ýaňy otuzdan aşypdy*. 4. Argaşmak, basmak (mal hakynda).

◊ **Dabarasy dag aşmak** at-owazasy ýaýramak.

AŞMAKLYK [a:şmaklyk], *iş ady.* Aşmak ýagdaýy.

AŞMAZLYK [a:şmazlyk], *işl.* Aşmak hereketini etmezlik.

AŞNA [a:şna], *at.* 1. Dost, dost-ýar, tanyş. *Peýdasyz perishededen aşna döw ýagşy* (Nakyl). *Gel, könlüm, nesihat berem, Aşna bolma gende bile* (Talyby). 2. Gadyrdan. *Ýok, aşna, bu dogry däl!*

AŞNALYK [a:şnalyk], *syp.* Dostluk, tanyşlyk. *Aşnalyk aňsat, aýrallyk çetin* (Nakyl). *Aşnalyk duş bolsa, her akyl merde, Jyda bolsa galar tükenmez derde* (Kätibi).

AŞPEZ, *at.* Naharhanalarda nahar bişiriji. *Aşpez ýigit.*

AŞPEZLIK, *at.* Aşpeziň käri. *Sözüm ýokdur aşpezligiň barada: Bir kilogram et aldyň-da arada, Kebap etdiň, hezil edip ýidik biz, Ýaşıň uzak bolsun, aşpez, diýdik biz* (M. Seýidow).

AŞ-SUW, *at.* Iymek-içmek üçin zerur zatlar, iýgi-içgi.

◊ **Aş-suwuny bermek** ölen adamyň hatyrasyny tutup, hudaýýoly etmek.

AŞYBERMEK [a:şyvermek], *işl.* Aşmaga girişmek, aşmaga başlamak.

AŞYGANA [a:şyga:na], *syp.* Aşyga has bolan, yşky. *Wüşi kel Bahara öz aşyklygyny duýduryp, bir-iki sapar aşygana hat hem ýazypdy* (A. Gowşudow).

AŞYGOTY [aşygoty], *at. ös.* Ýapragy çalymtyk reňkli, maýdaja tohumly haşal ot.

AŞYK, *at.* 1. Dowaryň art aýagynyň injik süňki bilen but süňküni birleşdirýän başam barmagyň baý ýaly ululykdaky süňk. 2. Şol süňk bilen oýnalýan

milli oýun. *Deň-duşlary bilen aşyk, çilik, top we başga oýunlar oýnar ýaly boldy* ("Görogly"). 3. Hyrly tüpeňiň aýagyny gundaga birleşdirýän, aýagy herekete getirýän ýumruja agaç.

◊ **Aşygy alçy gopmak (oturmak)** döwi sürmek, bagty getirmek, edeni ugruna bolmak, günü gelmek. *Altyn aşygy, alçy gop!* (Halk döredijiliginden). *Aşyr han, adama dost hem, garyndaş hem onuň aşygy alçy oturan wagtynda tapylýardy* (B. Kerbabaýew).

AŞYK [a:şyk] **I**, *at.* 1. Yşka düşen, söýýän, biriniň ugrunda perwana bolan, birine göwni giden, söýgüli. *Hak aşyklar nâzli ýaryň jemalyn, Bir görsem diýp, gije-gündiz zar eýlär* (Magtymguly). 2. göç. *m.* Bir zadyň çyndan hyrdary, höwesegi. *Men adyňa aşyk gözəl Aşgabatl!* (Aýdym).

AŞYK [a:şyk] **II**, *at. kön.s.* Aýdymyň sözlerini, sazyny özi düzüp, özi ýerine ýetirýän ussat, ozan.

AŞYKLY, *at.* Art aýagyň but bilen injik süňküniň birleşýän ýeri, aşyk ýerleşýän ýer.

◊ **Aşyklyň eti ýaly** sal-sal, salham-sajak.

AŞYKLYK [a:şyklyk] **I**, *at.* 1. Yşka düşen halda bolmaklyk, biriniň ugrunda perwanalyk, aşyk bolmaklyk. *Näçe aýdyr aşyklyk dumany başyndan gitmeýärdi* (G. Kulyýew). 2. göç. *m.* Bir zada ölemen hyrdarlyk, bir zadyň aşygy bolmaklyk.

AŞYK-MAGŞUK [a:şyk-magşu:k], *at.* Söýýän we söýülýän, biri-birini söýýän oğlan we gyz. *Aşyk-magşuk bir-birine gowuşsa, Yüz ýyl döwrän sürse, heniz az bolar* (Seýdi).

AŞYKTORBA [aşykto:rvo], *at.* Aşyk salmak üçin ýörite esgi torba.

AŞYLMAK [a:şylmak], *işl.* 1. Aňyrsyna geçilmek, ýetilmek. *Hayatdan aşyldy*. 2. Bir ýerden ikinji ýere gidilmek, ýetilmek.

AŞYR [a:şyr] **I**, *at.* 1. Kamary aý atlarynyň türkmenlerde atlandyrylyşy boýunça birinji aýynyň ady. *Aşyr aýy*. 2. Oglana dakylýan at.

AŞYR [a:şyr] **II**: **aşyr atmak** başyň aşak, aýaklaryň ýokaryk bolup aşyrylmak, kelläň üstünden göwräni aşyrmak, başaşak agdarylmak. *Bularyň biri aşyr atýar, ýoldaky daşlary aýagy bilen depýär, togalaýar* (Halk ertekisinden).

AŞYRATDY [a:şyratdy], *at.* 1. Çöpi gözenek çyzyklaryň üstünden aşyryp oýnalýan gadymy milli oýun. 2. Aşyr atyp oýnalýan çaga oýny.

AŞYRAW [a:şyrow], *hal, gepl.d.* Öte, gaty, juda, çendenäsa. *Men siziň ýaly mahalym aşyraw ýakym-syzdym* (A. Gowşudow).

AŞYRMA [a:şyrma], *iş ady.* Aşyrmak ýagdaýy.

AŞYRMAK [a:şyrmak], *işl.* 1. Bir zadyň üstaşyry geçirmek. 2. Bir ýerden ikinji ýere ýetirmek, äkitmek, getirmek. *Indi bu zatlary öýe aşyrmaly*. 3. Belli bir derejeden artdyrmak, geçirmek. *Iki günde ýüzden aşyryp*

könül bermeseň (Talyby).

ASYÝAMAN [a:sýama:n], *at, k. d.* Kilwan, degirmençi.

AŞ, *at. 1.* Ýilýän naharlaryň umumy ady, nahar-şam, hörek. *Myhmana aş goý, Iki elini boş goý* (Nakyl). *Çörek çeyneý bilmez, talhandyr aşy, Dert ýamany garylykdyr, ýaranlar* (Magtymguly). *Ýagşy diýrler mäs, бүрүнji, Kem däsiň hiç aşdan, bugdaý* (Mätäji). **2.** Ýaýylan hamyrdan kesilip taýýarlanylýan nahar, unaş. *Gatykly aş. Jazly aş. Aş bişirmek. Aş kesmek.*

◊ **Aş dosty** diňe ýagşy gününde aşyňy iýmek üçin dostlaşýan adam. *Hakyky dost diýip tirkeşip ýörenim baş dosty däl-de aş dosty eken. Aşa düşmek* artyk ýa-da ýakmaz zat iýilmegi sebäpli aşgazyň işleýşi bozulmak. **Aş bermek** öleniň hatyrasyna hudaýýoly bermek, sadaka bermek. **Aş pyçak** hojalykda ulanylýan ýuka ýüzli pyçak. *Munuň bitirjek işini özüňde gaýrat we gudrat bolsa, ýeri gelende aş pyçagam bitirer* ("Görogly"). **Aş saýlamak** aýal maşgalanyň göwresinde çaga galmagy netijesinde dürli nahara isleg döremek, agzy bimaza bolmak. **Aşyna zäher (awy) gatmak** biriniň gününü bulamak, parahat durmuşyny bozmak.

AŞA [a:şa], *syp.* Ölçegden ýokary, gereginden köp, bolmalysyndan artyk, öte, agdyk. *Kakasy, sen gaty aş gepleýärsiň, seň her-nä bolşuň şeýle* (N. Saryhanow).

◊ **Aşa gitmek** gaty gitmek, öte gitmek, çenden çykamak, hetden aşmak.

AŞAK [aşa:k], *at. 1.* Bir zadyň düýbi, asty, teýi. *Keçäniň aşagy. 2.* Eňaşak, ýapaşak. *Ýol bilen aşak indik. 3.* Ýere tarap, aşaklygyna, ýokardan pese. *Şir kertiň gyrasyna gelip, hemişeki edähedine görä, aşak seretdi* ("Edebiýat we sungat"). **4.** Günün batýan tarapy, günbatar-demirgazyk tarap. *Aşak tarapdan şemal öwsüp ugrady.*

◊ **Aşagyna suw giden ýaly bolmak** özüni aýyply saýyp, ynjalygy gaçmak. **Aşagyna telpek oklamak** wejera etmek, masgaralamak. **Aşagy ýumakly ýaly** ynjalykly oturyp bilmeýän.

AŞAKDAKY [aşa:kda:ky], *syp. 1.* Yz ýanynda getirilen, aşak ýanynda görkezilen (ýazgynyň içinde). *Şu aşakdaky meselelere garaldy. 2.* Peslikdäki, aşak tarapdaky, aşak ýüzdäki.

AŞAKLAMA [aşa:klama], *işl. ady.* Aşaklamak ýagdaýy.

AŞAKLAMAK [aşa:klamak], *işl. 1.* Aşak düşmek, pese düşüp başlamak, peselmek. *Uçar birden öwürüm etdi-de, gonmak üçin aşaklap başlady. 2.* Arzanlamak, bahasy peselmek, arzanlap başlamak. *Önümiň bazar nyrhy aşaklaýar.*

AŞAKLAMAKLYK [aşa:klamaklyk], *işl. ady.* Aşaklamak ýagdaýy.

AŞAKLANDYRMAK [aşa:klannyrmak], *işl.* Aşak düşürmek, beýikligini peseltmek; arzanlatmak.

AŞAKLATMAK [aşa:klatmak], *işl.* Aşaklamak derejesine ýetirmek. **2.** Bahasyny peseltmek, arzan etmek, arzanlatmak. *Önümiň düşýän gymmatyny aşaklatmak.*

AŞAKLAÝYŞ [aşa:klaýyş], *işl. ady.* Aşaklamak ýagdaýy.

AŞAKLY [aşa:kly], *syp., gepl.d.* Türkmenistanyň günbatar etraplarynyň ýaşajyjsy.

AŞAKLYGYNA [aşa:klygna], *hal. 1.* Aşak tarapa, pese, pessaýlap, eňaşak, ýapaşak. *Durnalar toplumy bilen uly zenzele turzup, aşaklygyna eňdiler* ("Edebiýat we sungat"). **2. gepl.d.** Günün batýan tarapyna, günbatar-demirgazyga.

AŞAKLYK [aşa:klyk] **I.** Aşakda, pesde bolmaklyk.

AŞAKLYK [aşa:klyk] **II:** **aşaklyk bilen** duýdurman, aç-açan däl ýagdaýda, ogrynça. *Her halda, olam ony okap eşitmegiň arzuwuny aşaklyk bilen edýän eken* (N. Saryhanow).

AŞAKY [aşa:ky], *syp.* Aşakda ýerleşen, aşakdaky, pesdäki.

AŞAK-ÝOKARY [aşa:k-ýokory], *hal.* Pese-belende, aşakdan ýokaryk, ýokardan aşak. *Tolkun gaýygy aşak-ýokary yraýardy.*

AŞAK-ÝOKARYK [aşa:k-ýokoruýk], *hal, ser.* Aşak-ýokary.

AŞAŇKYRLAMAK [a:şaňkyrlamak], *işl.* Aşmaga ýakynlamak, aşjak-aşjak bolup duran derejä ýetmek.

AŞGAR [aşgar], *at. 1.* Lakmus kagyzyňyň gök reňke öwürýän iýiji birleşme. **2.** Çogan, garagan, sazak, çerkez we ş. m. ösümlükleriň külünden gaýnadylyp alnyýan zorly, iýiji suwuklyk.

◊ **Aşgar ýaly** aýy, awy ýaly, daglap barýan.

AŞGARLABERMEK [aşgarla:vermek], *işl.* Aşgarlap başlamak; aşgarlamagy dowam etdirmek.

AŞGARLAMA [aşgarlama], *işl. ady.* Aşgarlamak işi.

AŞGARLAMAK [aşgarlamak], *işl.* Aşgara ýatyrmak, aşgara salmak.

AŞGARLAMAKLYK [aşgarlamaklyk], *işl. ady.* Aşgarlamak ýagdaýy.

AŞGARLAMAZLYK [aşgarlamazlyk], *işl.* Aşgara ýatyrmazlyk.

AŞGARLANMAK [aşgarlanmak], *işl.* Aşgara ýatyrylmak, aşgara salynmak.

AŞGARLAŞMAK [aşgarlaşmak], *işl.* Aşgarlamaga kömek etmek; bilelikde aşgarlamak.

AŞGARLATDYRMAK [aşgarlatdyrmak], *işl., ser.* Aşgarlatmak.

AŞGARLATMAK [aşgarlatmak], *işl.* Aşgarlamak işini başga birine etdirmek; aşgarlamaga ýol bermek; aşgarlamaga mejbur etmek.

AŞGARLAÝJY [aşgarlaýjy], *at.* Aşgara ýatyrmak bilen meşgullanýan, aşgara ýatyryjy.

AŞGARLAÝYŞ [aşgarlaýyş], *işl. ady.* Aşgarlamak

bilen bolsam, duza satardym (çalşardym) öňünden bilen bolsam, beýle etmezdim. **Ataň ýagşy, eneň ýagşy diýmek** ýalbar-ýakar etmek, birini bir iş etmäge yrmak, ýalbarmak. **Ata sakgaly eňegiňe çykmak** jahyl çykmak, ýetişmek, uly adam bolmak. **Atasyny ýakmak (ýandyrmak)** hötdesinden gelmek, oňarmak, başarmak. **Atasy ölen ýaly** gaýgyly, gamgyn. **Atasy öý** gyz maşgalanyň ene-atasynyň öýi, özüniň dogup-döräp, kemala gelen ojagy. **Atasy ugramak** bir zady halamadyk ýagdaýynda gaty gahary gelmek, ugry bolmazlyk. *Okajak diýsem, atasy ugraýar.* **Garry ata** öz kakaň kakasynyň kakasy. **Gaýyn ata** adamsynyň (äriň) kakasy (aýal babatynda), aýalynyň kakasy (äri babatynda).

ATA-BABA [ata-va:va], *at.* 1. Nesil, nebere boýunça ýaşap geçen adamlar, bir halkyň, milletiň bütin geçmişdäki asly. 2. *göç.m.* Ömürboýy, hemişe; öňden bäri, gadymdan bäri. *Bu ýerler biziň ata-baba Watan diýip gezen ýerlerimizdir.*

ATABEG [ataveğ], *at, taryh.* Geljekde çagany döwlet işgäri edip ýetişdirmek üçin oňa harby, syýasy ugurdan terbiýe berýän adam.

ATABEGLIK [ataveğlik], *at, taryh.* 1. Atabegin kesp-käri, ýagdaýy. 2. Atabegler tarapyndan döredilen döwlet, hökümdarlyk.

ATABIR [atavi:r], *syp.* Bir atadan bolan, atalary bir. *Olar atabir dogandylar.*

ATABIR-ENEBIR [atavi:r-enevi:r], *syp.* Bir atadan we bir eneden bolan, atasy-enesi bir, süýtdeş, öweý bolmadyk. *Ol ikisi atabir-enebir dogandy.*

AT-ABRAÝ [a:d-a:vyraý], *at.* Il içine ýaýran şöhrat hem abraý, abraýa eýe bolan at.

ATADAŞ, *at.* Golaý garyndaş, atalary bir bolan adamlar. *Ýasa girip, matam tutup, Atadaş, babadaş galdy* (Zelili).

ATA-ENE [at(a)-ene], *at.* Çaganyň kakasy we ejesi. *Atanyň-enäniň täzesi bolmaz, gyzylyň-kümüşiň könesi bolmaz* (Nakyl).

ATA-ENELIK [at(a)-enelik], *syp, at.* 1. Ata-enä degişli, ata-eneden gaýdýan.

ATAGZY [atağzy], *at.* Bir zady gysyp tutmak we çekip çykarmak üçin ulanylýan iki sally, agyzly gural (iş abzaly).

ATALABERMEK [atala:vermek], *işl.* Atalap ugramak, ýanyna köp bary bermek. *Adamlaryň ýanyna atalaberseň, halanjagyňy bilýärmiň?*

ATALAMA, *iş ady.* Atalamak ýagdaýy.

ATALAMAK, *işl.* Gerek bolsa-bolmasa, biriniň ýanyna köp barmak, üstüni alyp durmak.

ATALAMAZLYK, *işl.* Atalap durmazlyk.

ATALANMAK, *işl.* Atalap durulmak.

ATALAÝYŞ, *iş ady.* Atalamak ýagdaýy.

ATALAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup bilelikde ata-

lamak. *Näme beýdip onuň üstüne atalaşyp dursuňyz!*

ATALATMAK, *işl.* Atalamaga ýol bermek. *Olary üstüne ataladyp durma-da, ýumşuny bitirip bolýan bolsa, derrew bitiräýerler.*

ATALY, *syp.* Kakasy ýaşap ýören, kakasy diri bolan, kakasy bilen bile bolup ýören.

♦ **Ataly ogul** kakasy bilen ogly, ata-ogul.

ATALYK, *at, syp.* 1. Ata bolmak ýagdaýy, derejesi. 2. Ata mahsus bolan, ata wezipesine degişli. *Sarsmaz döwletimiziň özüňiz hakyndaky edýän atalyk aladalary bilen ruhlanyň, altyn pelleriňizde entek bar bolan gallyňy zaýasaz ýygnaň, indiki arzyly sepgitleriňize-de abraý bilen ýetjekdigiňize berk ynanyň* ("Türkmenistan"). 3. Öweý ata; ata terbiýesini berip, hossar çykan, howandar. *Ärhasan atalygy Göroglynyň ýanyna bardy* ("Görogly"). 4. *ser. Atabeg.* 5. *gepl.d.* Gaýyn ata. 6. Oglana dakylýan at.

♦ **Atalyk etmek** ata borjuny berjaý etmek, ata hökmünde terbiýe bermek, ulaltmak. *Ol agyr maşgala atalyk edýär.*

ATAN, *at.* Biçilen erkek (düýe hakynda).

ATANAK, *at.* 1. Iki çyzygyň, agajyň, dik ýa-da ýatyk halda kesişmeginden emele gelýän şekil. 2. Ýüp işilende, бүkdүrilende goşmak alamaty görnüşinde ulanylýan gural. 3. Esasan keçä, kiçi palaslaryň, sal-lançaklyk kilimleriniň ortasyna salnyňan haçja görnüşli nagys. 4. Iki metr aralygy görkezýän "A" harpy görnüşli ýer ölçelýän ölçeg enjamy. 5. *gepl. d.* Kart oýnunda goşmak şekilli gül. 6. Düýä salnyňan tagma.

♦ **Atanak çekmek** bir zady puç hasap etmek, sana goşman goýmak, sandan galdyrmak, derege ýaramaýar diýlip bellenmek. *Beýle diýip, onuň ýüzüne bütinleý atanak çekmek bolmaz.*

ATANAKLAÝYN, *hal.* Atanak görnüşinde, atanak şekilli, biri-biriniň üstünden keseligine kesişdirilip goýlan.

ATANLYK [ata:nlyk], *at.* Duýdansyzlyk, säwlik, tötänlik.

ATANLYKDA [ata:nlykda], *hal.* Bilmezlikden, bilkastlaýyn edilmedik, tötänlikde, säwlikde.

ATAN-SATAN, *syp.* Tagaşyksyz, ädimini dürs basmaýan. *Ol garagayçak, atan-satan agras bir ýigittir* (B. Kerbabaýew).

ATAŇKYRLAMAK, *işl.* Atylýan derejä golaýlamak.

ATARMA, *iş ady.* Atarmak ýagdaýy.

ATARMAK, *işl.* 1. Gazany ojagyň, taganyň üstünde goýmak. *Äpet gazanlary getirip, düýnki gazylan ojaklaryň üstüne atardylar* (B. Seýtäkow). 2. Nahar bişirmäge başlamak. *Biz bolsa öýe baryp, haýdan-haý gazan atarmak bilen bolduk* (N. Baýramow). 3. *göç. m.* Ugratmak, ýola salmak. *Myhmany atar, başyňy gutar* (Atalar sözi).

ýumurtga berýärdi.

AŞYRMAKLYK [a:şyrmaklyk], *iş ady.* Aşyrmak ýagdaýy.

AŞYRTMAK [a:şyrtmak], *işl.* Aşyrmak işini başga birine etdirmek.

AŞYRY [a:şyry], *at.* Kürtäniň, köýnegiň we ş. m. egninden aşyrylyp, boýuna goýberilýän bir in mata bölegi. *Köýnegiň aşyrysy.*

AŞYRYLMAK [a:şyrylmak], *işl.* 1. Bir zadyň üstaşyry geçirilmek. *Ýabyň içinden çykarylyp, raýýşdan aşyrylyp zyňlan palçyklar doňup, biri-biriniň üstünde dagyň daşy ýaly bolup ýatyrdy* (B. Seýtäkow). 2. Bir ýerden ikinji ýere ýetirilmek, äkidilmek, getirilmek. *Bu zatlar bu ýere nähili aşyryldy?* 3. Kelemenläp gaýtmak. *Serkerde şahyr hem atyň kellesiniň üstünden aşyrylyp, tasdan boýnuny oňurdan eken* (N. Pomma).

AŞYRYM [a:şyrym] **I**, *at.* 1. Eginden aşyrylyp dakylýan guşagyň ady. 2. Dagyň, belentligiň üstünden geçýän ýol.

AŞYRYM [a:şyrym] **II**, *syp.* Tapgyr, toplum. *Ýel bir-iki aşyrym geleninden soň ýatdy.*

AŞYRYM-AŞYRYM [a:şyrym-a:şyrym], *syp.* Tapgyr-tapgyr, birden-birden; güýjap-gowşap. *Diňe aşyrym-aşyrym gelýän şemal agyr çägäni tolkunýň serpindisi ýaly sowurýardy-da, derrew geçip gidýärdi* (B. Kerbabaýew).

AŞYRYŞ [a:şyryş], *iş ady.* Aşyrmak ýagdaýy.

AŞYRYŞMAK [a:şyryşmak], *işl.* Aşyrmaga kömek etmek.

AŞYS [a:şys], *iş ady.* Aşmak ýagdaýy.

AŞÝAN [a:şýa:n], *at, k. d.* Höwürte. *Leyli pyrakýnda Mejnunýň çölde kellesinde guşlar aşýan edendir* (Zelili).

AT, *at.* 1. Münmek, çapmak üçin ýa-da iş maly hökmünde ulanylýan ýeke toýnakly öý haýwany, bedew. *At rysgaly alnynda* (Nakyl). *Görogly beg, saba söweş gurular, Ozal goç ýigidiň aty urular* ("Görogly"). *At gazanar goç ýigidiň, Owwal bedew aty gerek* (Magtymguly). 2. Küşdün at kelleli maly. *Agaçdan ýonup, perzi, pil, ruh, şa, at ýasapdyrlar* (A. Gowşudow).

♦ **Ata çykmak** söweşe şaýlanmak, göreş ýoluna düşmek. *Ýarag alyp, ata çykyp, aňly bolsa ýer ýoldan, Berimli, pähimli hany gerekdir* (Mätäji). **At gaýtarym** bakylýan atlar yzyna gaýtarylýan aradaşlyk. **At goýmak (salmak) 1)** atly hüjüme geçmek, atly okdurylmak. *Bir tanap golaýa gelen mahalynda birden at goýdular* ("Görogly"). *At salanda doňuz kimin topulyp, Aýylyň asylyşy gerekdir* (Magtymguly). 2) ýüzüň ugruna bir ýana ylgap gitmek, ulagly ýa pyýada bir ýana çalt eňmek. **At güýji** ulag güýjüni ölçeyiş birlihi. **At oýnatmak** köpbilmişlik etmek, sapalak atmak; mönsüremek. *At oýnatjak bolma! At tezegini guratmazlyk* bir ýere yzyny kesmän gatnamak, zol-zol baryp

irizmek. *Ol adam at tezegini guratman, bize gelýär.* **Atyň gulagy ýaly** tapawudy ýok, haýsy bolsa, şol bol-sun, barybir. **Atyň ýeke çapmak** öz eňegiňe tutmak, maslahata gelmän, ýeke çykmak, diňe öz pikiriňi dogry saýmak. *Sen atyň ýeke çapma.* **At ýüzli** süýnmegräk ýüzli, uzynak, süýri ýüzli. *At ýüzli adam.*

AT [a:t], *at.* 1. Adam dünýä inende ony atlandyrmak üçin berilýän isim, söz. 2. Ýer-ýurda, deňiz-derýa, öý haýwanlarynyň käbirine we ş. m. dakylýan aňlatma. 3. Edaranyň, kitabyň, makalanyň we ş. m. sözbaşysy; bir ýere berilýän, dakylýan isim. *Işikde edaranyň ady ýazylan ýazgy bardy.* 4. Il içine ýaýran dabara, abraý, şöhrat, jemagat tarapyndan berilýän baha. *Älem içre adam galmaz, at gezer* (Nakyl). *Namart gorkar goç ýigidiň adyndan, Öýünde telmürer merdiň badyndan* (Magtymguly). 5. Lakam, tahallus. 6. *dil b.* Söz toparlarynyň biri. *Atlar kim? näme? nire? diýen soraglara jogap bolýar.*

♦ **At dakmak 1)** doglan çaga şahsy at bermek, isimi-ni belli etmek. *Çagamyza at dakmagy garryja enemize ynandyk.* 2) biriniň işine, bolşuna göwnüýetmezçilik etmek, erbet diýmek, dil ýetirmek. **At gazanan 1)** bitirilen hyzmatlary üçin döwlet tarapyndan dakylýan hormatly at. *Muhy bagşa Türkmenistanyň at gazanan bagşysy diýen at dakylpdy* ("Edebiýat we sungat"). 2) *göç. m.* Ahlak taýdan bozulan, ýakasyny tanadan, ile belli. **At gazanmak** bir ugurdan şöhrata eýe bolmak, ady il içine dolmak. *At gazanan goç ýigidiň, owwal bedew aty gerek* (Magtymguly). **At tutarlyk** biriniň adyny tutmak üçin (toý ýerinde berilýän kiçijik sowgat ýa-da başga bir zat hakda). *Maňa-da at tutarlyk diýip şu düwünçeği iberipdirler.* **At ýitiren** öz at-abraýyny basgylap, il masgarasy bolan.

ATA, *at.* 1. Çaganyň kakasynyň kakasy, kakaň kakasy. 2. Kaka. *Ertir tur-da ataňy gör, ataňdan soň atyňy* (Nakyl). *Ataň barka dost gazan, atyň barka ýol gazan* (Nakyl). *Çäräm ýokdur atam kylan işini, Goyber, ahun, ýarym bilen gideýin* ("Zöhre – Tahyr"). *Magşar günü gaýgysyz girer behişde, Her kim çyndan bolsa dosty atamyň* (Magtymguly). 3. Öňki nesil, ata-baba. 4. Çaga gören, perzentli bolan erkek adam. *Tüweleme, ogluňyz hem ata bolupdyr.* 5. Ýaşululara hormat, sylag hökmünde aýdylýan söz. *Ata, ýör, men seni köçeden geçireýin!* 6. Geçmişde ýaşap geçen beýik we mukaddes şahslaryň adynyň yzyna goşulyp gelýän söz. *Adam ata. Hydyr ata. Gorkut ata. Arçman ata. Gaýtarmyş ata.* 7. Adam üçin iň mähriban we ýakyn (watan, ýurt hakynda). *Ata Watan.*

♦ **Atalar sözi edeb.** Türkmen halk döredijiliginiň bir görnüşi. *Atalar sözi – akylyň gözi* (Nakyl). **Atamdan aňry git!** „jähenneme git, owarra bol, ýok bol!“ manysynda ulanylýan aňlatma. **Atam döwründe** gadym wagtda, mundan ençe wagt ozal. **Atamyň öljegini**

ýollamak. *Ony nirä atlandyrjak bolýaň?*

ATLANDYRMAK [a:tlannyrmak], *ışl. 1.gepl.d.* Adyny aýtmak, adyny tutmak. *Pylany şey diýýär diýip meni atlandyrmaň-a bolanok, men diňe şeýle bolaýmasyn diýipdim ahryr.* **2.** At bermek, at dakmak. *Uruşda gurban bolanlary halkyň söwer ogullary diýip atlandyrýars.*

ATLANDYRYLMAK [a:tlannyrlymak], *ışl. 1.gepl.d.* Ady aýdylmak, ady tutulmak. **2.** At berilmek, ady tutulmak.

ATLANHA-ATLAN [atlanha:-atlan], *at.* Ýerli-ýerden aýaga galmaklyk, ataatlanmaklyk.

ATLANMA, *ış ady.* Atlanmak ýagdaýy.

ATLANMAK, *ışl. 1.* Ata münmek, ata çykmak, ata, ulaga münüp ýola düşmek. *Atlanyp meýdan çykaly, Ganyma gyýa bakaly* (Magtymguly). *Atlanyň, beglerim, serden geçeyliň* ("Görogly"). **2. göç. m.** Bir ýana gitmek üçin ýola düşmek, bir ýere gidermen bolmak, şaýlanmak. *Şeýle hem bolsa, her sapar ýola atlananda ýüregi ezilýärdi, narahat pikirler üstüni basýardy* (G. Kulyýew).

ATLANMAK [a:atlanmak], *ışl.* Adyň ýaýrap ugramak, at almak, adygyp başlamak; dabaraň artmak.

ATLANMAKLYK, *ış ady.* Atlanmak ýagdaýy.

ATLANMAKLYK [a:atlanmaklyk], *ış ady.* Atlanmak, adygyp başlamak ýagdaýy.

ATLANMAZLYK, *ışl.* Atlanmak hereketini amal etmezlik, ata münmezlik.

ATLANYBERMEK [atlanyvermek], *ışl.* Atlanyp başlamak.

ATLANYŞ, *ış ady.* Atlanmak ýagdaýy.

ATLARLYK [a:tlarlyk]: **atlarlyk etmek** çeniňde durman, mümkinçilikleriňden öte peýdalanyp, dile düşmek.

ATLAŞMAK [a:taşmak], *ışl., dil b.* At söz toparyna goşulmak, at hataryna geçmek.

ATLAŞYŞ [a:taşyş], *ış ady, dil b.* Atlaşmak ýagdaýy.

ATLAÝYN, *hal.* At münen ýaly, her aýagyňy bir ýana sallap. *Myrat öýüň içinde ýakynrak germelip goýlan direge atlaýyn mündi* (A. Gowşudow).

ATLAZ, *at.* Yüpek matanyň ýüzi ýylmanak hem ýylpyldawuk dokalan görnüşi. *Merdi goýup, hyzmat etseň namarda, Gadryň bilmez, atlaz berseň biz bolar* (Seýdi).

ATLETIKAÇY [atle:tikaçy], *at.* Sport bilen meşgullanýan adam.

♦ **Ýeňil atletikaçy** sportuň ylgamak, ýoremek, bökmek, ýadro iteklemek we ş.m. görnüşleri bilen meşgullanýan adam.

ATLY, *syp. 1.* Aty bar bolan. *Bedew atly, demir donly Görogly* ("Görogly"). *Bir gije ýatyrtdym tüňň ýarynda, Bir tört atly gelip: "Turgul!" diýdiler* (Mag-

tymguly). **2.** Ata münüp oturan. – *Muhat aga, ol atly gitdimikā? – diýip, şol tegelek ýüzli ýigit ýene-de sorady* (N. Pomma). *Ol gelýän atly kim?* **3.** At münen nöker. *Soňra patyşa galada bar atlyny jemletdi* ("Görogly"). **4.** Oglana dakylýan at.

ATLY [a:tly], *syp. 1.* Il arasynda ady ýaýran, ile özüni tanadan, şöhraty ile dolan, at gazanan. *Toýa atly bagşylar geldiler.* **2.** Adyndaky, at berlen, ady bolan. *Depderler içinde bir kitap gördüm, "Kysasyl enbiýa" atly, ýaranlar!* (Magtymguly).

ATLY-ABRAÝLY [a:tl(y)-a:vyraýly], *syp.* Ada we abraýa mynasyp bolan, at-abraý gazanan. *Atly-abraýly adam.*

ATLYBAŞY [atlyvaşy], *at.* Bir topar atlynyň başlygy, atly nökerleriň bir böleginiň önbaşçysy.

ATLYGARYNJA [atlygarynja], *at.* Aýaklary uzyn, bilinden ýokarsynyň reňki gyzyň öwüsýän, bilinden aşagy garmtyl bolan ýyndam hem uly garynja.

ATLYK, *at, taryh.* Ýerden, suwdan peýdalanmagyň gadymy bir görnüşi.

ATLYKBAŞY, *at, taryh.* XIX asyrdan we XX asyryň başlarynda öz obasynda, tiresinde suw nobatyna gözegçilik edýän we mirabyň talap etmegi bilen ýaplary arçamak, gazy gazmak işlerine işgär çykarýan ýolbaşçy.

ATLY-ÝARAGLY [atly-ýarağly], *syp.* Aty-ýaragy bar bolan, söweş şaýy tutulan, söweş esbasy üpjün. *Atly-ýaragly adamlar.*

ATMA, *ış ady.* Atmak ýagdaýy.

ATMA-AT [a:tma-a:t], *hal.* Birin-birin adyny tutup.

ATMAK, *ışl. 1.* Ýaýdan, her bir ot açýan we atylýan ýaragdan ot açmak, ok ýagdyrmak. *Ýatyp galandan atyp gal* (Nakyl). *Sen, näme, tüpeň atyp bilýärmiň?* (A. Durdyýew). **2.** Ok bilen awlamak, tüpeňlemek, ýaýlamak. *Ýolda keýik kowalap, guş atyp, gün ýaşyp garaňky düşende, çopanlaryň goşunda ýatypdyrlar* (N. Pomma).

3. taryh. Atuw jezasyny ýerine ýetirmek. **4.** Taşlamak, zyňmak. *Ýol üstünde ölsem, ýola atsalar; Razy men, üstümden basyp ötseler* (Magtymguly). **5.** Sepip ýa-da taşlap ekmek. *Ol ýere atan tohumyň yrýa gitmeýärdi* (A. Gowşudow). **6.** Nämedir bir zady örtmek, basyrmak. *Agylyň gapdalýnda ýatan keçäni alyp, onuň üstüne atdy, biline çeki çekdi, irişmeledi* (G. Kulyýew). **7.** Sowrup saýlamak, ýele çekip saplamak (harman hakynda). *Bugdaý ekdim, harman atdym, Jary baryn bilmedim* (Türkmen halk döredijiligidinden). **8.** Bir ýere özüni ýetirmek, barmak, baryp ýetmek. *Essim aýylyp, soňky demde, Zordan atdym oraçama* (K. Gurbannepesow). **9.** Bir zady biriniň üstüne ýüklemek, ýöňkemek. *Kakamy, ejemi razy etmegi hem şolaryň boýunlaryna ataryn* (B. Pürliýew). **10.** Bir zady ikinji bir zadyň üstüne goýmak, taşlamak, çykarmak. *Ol diwanda oturan yerinden sag aýagyňy çep aýagyňyň üstüne atyp, hallan atdyrdy* (B.

ATARMAKLYK, *iş ady.* Atarmak ýagdaýy.

ATARMAN-ÇAPARMAN, *syp.* Batyr, edermen, dogumly.

ATARMAZLYK, *işl.* Atarmak işini etmezlik.

ATARTDYRMAK, *işl., ser.* **Atartmak.**

ATARTMAK, *işl.* Atarmak işini başga birine etdirmek; atarmaga mejbur etmek; atarmaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Ir bilen erkek adamlara köp sanly gazan atartdylar.*

ATARYBERMEK [ataryvermek], *işl.* Ataryp ugramak, atarmaga girişmek. *Indi gazanlary ataryberseñizem bolar.*

ATARYLMAK, *işl.* Atarmak işi edilmek. *Goýun soýulmaga durdy, gazan atarylmaga başlady. Ojakçalarda gazaňçalar atarylyp, tagaňçalarda taňkalar goýulýardy (B. Kerbabaýew).*

ATARYNMAK, *işl.* Özün üçin atarmak. *Ol nahar ataryndy.*

ATARYŞ, *iş ady.* Atarmak ýagdaýy.

ATARYŞMAK, *işl.* Atarmaga kömekleşmek; bilelikde atarmak. *Gazan ataryşdy.*

ATASYZ, *syp.* Atasy bolmadyk, atasy ýok.

ATASYZLYK, *at.* Atasyz halda bolmaklyk, atasyz galmaklyk, atasy ýokluk.

ATAŞ [ataş / a:taş], *at, şahyr.* **1.** Ot. **2.** göç. m. Köýdürýän duýgy. *Mert aşygyň şirin janly, Yşkyň ataşynda ýandy (Magtymguly). Dowzah meni ýaka bilmez, Ýanyň men ataşlaryňa (Mollanepes).*

ATAŞLY [a:taşly], *syp, şahyr.* Ýakyp-ýandyryp baryň, ýalynly.

ATAŞPARAZ [a:taşparaz], *at.* Oda ybadat edýän, oňa çokunýan adam, otparaz.

ATAŞPARAZLYK [a:taşparazlyk], *at.* Oda ybadat etmeklik, ody hudaý hasap edip, oňa çokunmaklyk.

AT-AT, *at.* Milli oýun. *At-at oýny kiçi ýaşly çagalaryň arasynda giňden ýaýrap, halanylyp oýnalyň oýunlaryň biridir (A. Jykyýew).*

ATAÝRY, *at.* Möý şekilliler maşgalasynyň boga-naýaklylar toparyna degişli zähersiz mör-möjek.

ATBAKAR, *at.* **1.** At idediji, ata seredýän; ýylkyban. *Atbakar oglan sesini çykarman, buýrugy berjaý etmäge ýumlukdy (H. Derýaýew).* **2.** Mör-möjegin bir görnüşi.

ATBAŞÇY [atbaşşy], *at, dāp-dess.* Gelin edinilende, gyzy getirmäge gidýän atlylar, öňatly.

ATBAŞÇYLAMAK [atbaşşylamak], *işl., dāp-dess.* Gelin alnanda, atbaşşy bolup gitmek, atbaşşy ýollap, gelin alyp gelmek.

ATÇAPAR, *at.* **1.** Çapyksuwar. **2.** Oglana dakylýan at.

ATÇAPYŞYK, *at.* At ýaryşdyrmak arkaly geçirilýän milli oýun, ýaryş. *Biz atçapyşyk meýdanyna ýetenimizde, giden ýaýlada adamlar şowhun edip*

ýördüler ("Nesil").

ATÇYLYK, *at.* Oba hojalygynyň at ösdürüp ýetişdirmek bilen meşgullanýan pudagy.

ATDAŞ, *at, küşt.* At mallarynyň biri-birine düşüp duran ýagdaýy. *Atlar atdaş durlar. Aty atdaş atmak.*

ATDAŞ [a:tdaş], *syp.* Atlary meňzeş, meňzeş atly, ikisine-de bir at dakylan. *Salam, atdaş, işler niçik?*

ATDAŞLYK [a:tdaşlyk], *at.* Meňzeş atlylyk, bir atlylyk, ady bir bolmaklyk.

ATDYRMAK, *işl.* Atmak işini başga birine etdirmek. *Kül atdyrmak. Hapa-hupany atdyrmak.*

ATEIST [ateýi:st], *at.* Ateizmiň tarapdary, hudaýyň barlygyny inkär edýän adam.

TEISTIK [ateýistik], *syp.* Ateizm taglymatyna daýanan, esaslanýan; ateizme degişli.

ATEIZM [ateýi:zim], *at.* Hudaýyň barlygyny inkär edýän taglymat.

ATGAÝYŞ [atgaýyş], *iş ady.* Atgamak ýagdaýy.

ATGAMA [atgama], *iş ady.* Atgamak ýagdaýy.

ATGAMAK [atgamak], *gepl. d., ser.* **Atygsamak.** ²Towşana dogduk depe² diýselerem, meniň köňlümiň köp bölegi size tarap atgaýar (N. Pomma).

ATGAMAKLYK [atgamaklyk], *iş ady.* Atgamak ýagdaýy.

ATGAMAZLYK [atgamazlyk], *işl.* Atgap durmazlyk.

ATGARLAWAÇ [atgarlowa:ç], *at, haýwanat d.* Adaty garlawaçdan ulurak sarymtyl-gara reňkli guş.

ATGARYNJA [atgarynja], *at, haýwanat d., ser.* **Atlygarynja.**

ATGULAK [atgulok] **I**, *at, ös.* Ýapraklary uzynndan ýasy, kiçijik gülli, soňabaka hurmalaýan ot.

ATGULAK [atgulok] **II**, *at, dāp-dess.* Gelin edinýäne toýdan öň eltilýän toý goşandy, çatylan jübüt ýaglyk, mata we ş. m. zat. *Atgulak asmak.*

ATGULAKLYK [atgulokluk], *syp.* Atgulak etmek üçin niýetlenen, atgulaga ýarar ýaly (ýaglyk, matamarlak). *Men bu gün bazardan atgulaklyk aldym.*

ATGYÇ, *at.* Başa atylýan başatgyç, çargat ýa-da ullakan ýaglyk.

ATGYR, *syp.* **1.** Gowy atýan, dogry atýan, nyşana dürs urýan, mergen. **2.** Göni atýan (ýarag hakynda). *Atgyr tüpeň bilen çykyp şikara, Aýragyn, umgasyn atanym daglar ("Aşyk Çañly").*

ATGYRLYK, *at.* Öňat, göni atmaklyk, nyşana göni degijilik (adam we ýarag hakynda). *Onuň tüpeňiniň atgyrlygyny iller gürrüň edýärler.*

ATHANA [atha:na], *at.* At saklanylýan jaý; at seýislenýän, idedilýän ýer, teblehana, atýatak.

ATKEÇE, *at.* Atyň arkasyna ýapylýan, örtülýän keçe.

ATLANDYRMAK [atlannyrmak], *işl.* **1.** Ata mündürmek. **2.** Birini bir ýere ugratmak, ibermek,

ATYRLAMAK, *işl.* Atyr sepmek, atyr çalmak, atyr pürkmek. *Geýimi atyrlamak.*

ATYRLAMAKLYK, *iş ady.* Atyrlamak ýagdaýy.

ATYRLAMAZLYK, *işl.* Atyrlap çykmazlyk, atyr sepmezlik.

ATYRLANMAK, *işl.* 1. Öz üst-başyňy atyrlamak. 2. Atyr sepilmek. *Ol atyrlanan köýneklerini geýdi.*

ATYRLATMAK, *işl.* Atyrlamak işini başga birine etdirmek; atyrlamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Ol eşiklerini her gün diýen ýaly atyrladýardy. Saçyňy atyrlatmak.*

ATYRLAÝYS, *iş ady.* Atyrlamak ýagdaýy.

ATYRSABYN [atyrsa:ryn], *at, gepl. d.* Eliňi-ýüzüňi, bedeniňi ýuwmak üçin ulanylýan ysly sabyn, araksabyn.

ATYŞ, *iş ady.* Atmak ýagdaýy. *Nyşana çenäp ot açyş. Seniň ýaý atyşyň nähili?*

♦ **Atyş gerekmi, tutuş?!** Söweşmekçi bolýan iki tarapyň, iki adamyň özara göreş, söweş ýoluny saýlap almak üçin biri-birine berýän sowaly, ýüzlenmesi. *Atyş gerekmi, tutuş?! ("Görogly").*

ATYŞDYRMAK, *işl.* 1. Bir ýan ujundan atmak, yzly-yzyna atmak, atyp çykmak. 2. Hersini bir ýere taşlaşdyrmak, oklaşdyrmak, zyňşdyrmak.

ATYŞHANA [atyşha:na], *at.* Nyşana ok atmak, mergençilige türgenleşmek üçin ýörite ýer; atyş üçin gözara deşik.

ATYŞLYK: bize atyşlyk bir zady kimiň almalydygyny, bir işe kimiň gitmelidigini we ş. m. kesgitlemek üçin bize atmaklyk.

ATYŞMAK, *işl.* 1. Biri-biriňe ok atmak. 2. Atmakda ýaryşmak. *Mergenler alaçakmak hyrly tüpeň bilen nyşana atyşypdyrlar* (N. Pomma). 3. Bilelikde birnäçe bolyp atmak. *Biziň esgerlerimiz duşmanyň bolýan ýerine atyşyp ýatyrtdylar.*

ATYŞYK, *at.* 1. Iki taraplaýyn ot açyş, garşylyklaýyn gülle ýagdyryş. *Atyşyk başlanyşy ýaly hem duýdansyz ýatdy* ("Edebiýat we sungat"). 2. Atmak boýunça ýaryş, mergençilikde güýç synanyşyk. *Tüpeň atyşygy.*

ATYZ, *at.* Daş-töweregine çil çekilen ýer, pel. *Ýadawsyz alada edilip, yhlas siňdirilýän atyzlarda şaly häzir boý alýar* ("Türkmenistan").

ATYZ-ÇIL [atyz-çi:l], *at.* Atyzly, çilli meýdan. *Atyz-çiliň gyrasyna ekilen baglar ilki bilen şol ýer eýeleriniň özi üçin saýa* ("Nesil").

ATÝALMAN, *at, haýwanat d.* Iki ön aýagy gysga, art aýaklary uzyn, uzyn guýrugynyň uýy garaja ýalman.

AT-ÝARAG [at-ýarağ], *at.* Söweş üçin gerek esasy enjamlar, harby serenjam. *Ýürekleri at başy dek batyrlar; Hatynça ýok at-ýaragy bolmasa* (Magtymguly).

ATÝATAK, *at.* At saklanýan ýer, athana.

ATÝELMIK, *at, ös.* Ýerde ýazgyn ösýän, iýilýän ot, ýelmik.

ATÝÜWRÜK, *at, ös.* Daşy ak, içi gyzygyl tozly kömelek. 2. Şol kömelegiň içindeki tozy.

AW [a:w], *at.* 1. Ýabany haýwanlary, guşlary atyp ýa-da duzak gurup tutmak bilen bagly pişe, şikär. *Gara atlaryny eýerläp, elguşlaryny alyp, Myraly bilen Soltansöýün atlanylýp, köşken çykyp, awa ugradylar* ("Myraly we Soltansöýün"). *Ýöne awuň gyzygy, ýaşlyk şol zatlara kän ünsem berdirmedi* ("Watan"). 2. Atylyp ýa-da başga tär bilen tutulýan, awlanylýan ýabany haýwanlar we guşlar. *Gadym eýýamda aw kändi, emma awlamak kyndy, zamana gorkulydy* (A. Gowşudow). 3. göç. m. Düşewünt, gazanç; peýda. *Beýle awy duşuňdan geçirip bolmaz* (B. Seýtäkow).

♦ **Awa salmak** tazyny, elguşy aw awlamak üçin goýbermek, aw etdirmek. **Awa salynjak tazy ýaly** galagoply ýagdaýda, howsalaly halda. *Aho-w, sen çynyrgadyp barýarsyň-la, men bir hili awa salynjak tazy ýaly galpyldap başladym* (A. Durdyýew). **Aw bilmek** ujypsyz zady düşewünt, gazanç hasaplamak. *Ol sähel zady aw bilýärdi. Aw bolmak* biriniň ýa bir zadyň duzagyna düşmek, bir zatdan ýaňa heläk bolmak. *Heý, garry köpek, ahyrynda sen garry gaplaňa aw bolduň-ow* (N. Pomma). **Aw ganly** aw oňdy, aw şowly (aw ganlymy, janly? diýen soraga berilýän jogap). **Aw ganly bol-a!** awuň şowuna düşsün, awuň şowly bolsun! **Aw ganlymy, janly?** şowlumy ýa şowsuz. **Aw janly** aw oňmady, aw şowly däl (aw ganlymy, janly? diýen soraga berilýän jogap).

AWABERMEK [a:wa:vermek], *işl.* Awap başlamak.

AWAMA [a:womo], *iş ady.* Awamak ýagdaýy.

AWAMAK [a:womok], *işl.* Teniň bir ýeri awuşap agyrmak, syzlap agyrmak.

AWAMAKLYK [a:womokluk], *iş ady.* Awamak ýagdaýy.

AWAMAZLYK [a:womozluk], *işl.* Awap durmazlyk.

AWARA [a:wa:ra], *syp.* 1. Bir ýerde ýerlemän, mekan tutman ygyp ýören ykmada, sergezdan. *Eý, gül ýüzli baharym, kylma awara meni, Etme sepil yzyňda, goý, ygtyýara meni* (Talyby). 2. Il-günden, watandan jyda düşen, aýrylan. *Ýedi ýyldyr men awara, Özümi saldym bazara* ("Asly-Kerem"). *Iliňden gitseň awara! Şonda bolar sen biçäre* (Magtymguly).

AWARALYK [a:wa:ralyk], *at.* 1. Mekandan aýra düşmeklik, ykmandalyk, sergezdanlyk. *Aryflar ýanynda dünýä peýinden, Awaralyk eýlän bolmak ýaraşmaz* (Magtymguly). *Wagşyýy-beýabanda awaralygyn goýsun, Serkeşdeligin taşlap, set paralygyn goýsun* (Andalyp). 2. Ilden-günden, watandan aýra düşmek. *Ýylba-ýyl awaralyk kesp eýlesem bidatlap, Ýol ýörip, çöller gezip, daglar aşyp perýatlap* (Andalyp).

AWARLAR [awa:rlar] **I**, *at.* Dagystanyň ilatynyň

Öwezow). **11.** İçmek, ýuwutmak. *Men ýüzümiň ugruna iki dermany birden atdym* ("Edebiýat we sungat"). **12.** *Atmak* işliginiň öňünden at sözleri gelip, täze manyly işlikler ýasalýar: **Baş atmak** minnetdarlyk bildirmek üçin başyňy öňe tarap egmek. **Bije atmak** jedelli meseläni çözmek üçin meňzeş zatlaryň içinden şertli belgili bir zady çekip almak ýa-da ş.m. başga bir usul bilen bijäni çykarmak. **Daň atmak** gün dogmazyndan öň jahan ýagtylyp ugramak, günün dogýan ýeri agaryp başlamak. **Hallan atmak** eýläk-beýläk ylgaý hars urmak. **Haýbat atmak** birini gorkuzmak üçin bir zat etjekdigiňi duýdurmak. **Ok atmak** ýaýyň peýkamyny nyşana tarap goýbermek, gönükdirmek; tüpeňden, awtomatdan we ş. m. ot açmak. **Owsun atmak** – ser. **Owsun. Öwüşgin (öwüşin) atmak** öz reňkinde öwsüp durmak. **Sadyr atmak** suwy hakyky tagamyny ýitirip, ýata suwuň tagamyna eýe bolmak. **Tolkun atmak** tolkunlar döremek. **Töhmet atmak** biriniň abraýyny dökyän ýalan-ýaşryk gepi ýaýratmak. **Yraň atmak** ser. **Yrgyn atmak. Yrgyn atmak** yraň atmak, yranmak. **Ýaý atmak** ýaýy çekip, okuny, peýkamyny sydyrtyp goýbermek.

♦ **Atyp geç (geçsin)** adatça, düýp derejedäki *geçmek* işligi hal işlik goşulmasy goşulan *atmak* işliginiň yzyndan gelip, biriniň eden ýa-da heniz etmedik herketini oňlamadyk adam tarapyndan aýdylýar. *Haýbat atsaň atyp geç, haýбатыňdan gorkamok. Derman atma diýsemem edeňok, içseň içip geçsene.* **Başyna atmak** bar işi, aladany üstüne ýüklemek. **Lagnat daşyny atmak** näletlemek, nälet okamak. **Pitjiň atmak** birine pisindin oturmazlyk, göwnüň ýetmezlik.

ATMAKLYK, *iş ady.* Atmak ýagdaýy.

ATMAZLYK, *işl.* Atmak işini ýerine ýetirmezlik

ATMOSFERA [atmosfe:ra], *at.* 1. Ýeriň we beýleki asman jisimleri bolan saýýaralaryň (planetalaryň), Günün hem-de ýyldyzlaryň daşyny gurşap alýan gaz görnüşli gatlak. 2. Gazyň basyşyny ölçemegiň ölçeg birligi.

ATOM [a:tom], *at.* Örän kiçi, göze görünmeýän himiki element. *Atom fizikasy.*

♦ **Atomyň ýadrosy** atomyň položitel zarýadly merkezi bölegi.

AT-OWAZA [a:d-owa:za], *at.* Il içinde gazanylan at we şöhrat, abraý. *Halk özüniň kalbyna ýakyn eser ýazmagy başaran şahyrdy ýazyjylaryň at-owazasyny arşa göterýär* ("Watan").

AT-SOR [a:s-so:r], *at.* Nam-nyşan, derek. *Garaşsyzlyk ýyllarynda öňler ady-sory eşidilmedik birnäçe söz ussatlary ýüze çykaryldy.*

ATŞYNAS [atşyna:s], *at.* At seýsi, at seýisleýän, at ösdürip ýetşdirmek hünäri bolan adam. *Ol atşynas, uly seýis, bu hünärlerini öwrenmek gerek* ("Görogly").

ATTUTAR [attutor], *at.* Uly wezipeli adamyň

atynyň başyny tutýan adam, atly hojaýynyň kömekçisi.

ATUW, *at, taryh.* Atyp öldürmek arkaly berilýän ölüm jezasy.

ATYBERMEK [atyvermek], *işl.* Atmaga başlamak; atmagy dowam etdirmek.

ATYGSABERMEK [atyğsa:vermek], *işl.* Atygsap başlamak.

ATYGSAMA [atyğsama], *iş ady.* Atygsamak ýagdaýy.

ATYGSAMAK [atyğsamak], *işl.* Bir ýere gitmegi küýsemek, islemek, gitsem diýmek, atgamak. *Yüregiň atygsamak.*

ATYGSAMAKLYK [atyğsamaklyk], *iş ady.* Atygsamak ýagdaýy.

ATYGSAÝYŞ [atyğsaýyş], *iş ady.* Atygsamak ýagdaýy.

ATYJY, *at.* Tüpeňi, ýaýy gowy atýan adam, mergen.

ATYJYLYK, *at.* Tüpeň, ýaý atmaga ýöriteleşenlik, atmaga ökdelik, mergenlik.

ATYLLAN [atylla:n]: **atyllan düýe** birnäçe ýyllap gaýman, gysyr galan düýe.

ATYLMAK, *işl.* 1. Atlyan ýaragdan ot açylmak. *Top atylmak.* 2. Ok bilen urulmak, tüpeňlenmek, ýaýlanmak. *Guş atylmak.* 3. *taryh.* Atuw jezasy ýerine ýetirilmek. 4. Taşlanmak, zyňylmak. *Çöregiň ýere atylanyňy gören dälşiň.* 5. Ýazylmak; üsti örtülme. *Ýere ullakan palas düşelip, onuň üstünden-de ululy-kiçili haly hem halyçalar atylypdyr.* 6. Sowrup saýlanmak (harman hakynda). *Harman atylmak.* 7. Bir ýaramaz zat biriniň üstüne ýüklenmek, ýöňkelmek. *Töhmet atylmak.* 8. İçilmek, ýuwdulmak (derman hakynda). *Derman atylmak.* 9. *göç. m.* Öňe okduyrmak, zymdyrylyp gitmek. *Öýden atylyp çykdy.* 10. *gepl.d.* Gaty öwnüp gürmek, güplemek. *Nämä atylyp otýrsyň, senem bolup bilseň ilçe barsyň-da!?*

ATYM, *at.* 1. Çäýiň we ş. m. bir gezek atmaga gerekli mukdary, ölçegi. *Bir atym çäý.* 2. Ok atylanda ýa-da bir zat zyňylanda ýeter ýaly aralyk, ýeter mümkinçiligi bolan aradaşlyk. *Oturan ýerimizden taýak atym aňyrrakda ýaryny gum basyp duran gubur ýoldaşymyň ünsüni özüne çekdi* (O. Gadamow). 3. Atmaga taýyn bolan däne garyşykly döwlen harman. 4. *göç. m.* Çeme, maý, amat. *Ony bir atymyna salyp bolmazmyka?*

ATYMLYK, *syp.* Bir gezek atmaga ýeterlik, bir atar ýaly. *Atymlyk çäý.*

ATYNMAK, *işl.* Öz üstüne, başyňa atmak. *Ol egnine don atyndy. Başatgyç atynmak.*

ATYR, *at.* Ýakymly ysy bolan jisimler goşulan spirtli ergin (üst-başyňa sepmek üçin ulanylýar).

ATYRLABERMEK [atyrly:vermek], *işl.* Atyrlap ugramak, atyr sepip başlamak.

ATYRLAMA, *iş ady.* Atyrlamak ýagdaýy.

bilen bedeniň, endamyň, synaň ýiti agyrmak, ýiti agyra sezewar bolmak. **2. göç. m.** Ýakynyň ýogaly, ýitgä sezewar bolmak, pajygaly ýagdaýa uçramak. *Başga-da birnäçe tüýnügi gaçan oý hakynda we awunan adamlar hakynda gürrüň edildi* (A. Gowşudow). *Ol owal ganly sakadan awundy* (G. Gurbansähedow). **3. göç. m.** Ruhy taýdan ejir çekmek, gynanmak, gyýylmak, ynjamak. *Aýsoltan ejesiniň gürrüňine awunmak bilen sojady* (B. Kerbabaýew).

AWUNMAKLYK [a:wunmokluk], *iş ady.* Awunmak ýagdaýy.

AWUNYŞ [a:wunuş], *iş ady.* Awunmak ýagdaýy.

AWUSIÝDIK [a:wusiýdik], *at, haýwanat d.* Derisi sütünli, pişge guýruk, kiçijik gemriji tokaý haýwany.

AWUSYZ [a:wusuz], *syp. 1.* Düzüminde zäher bolmadyk, awy gatançsyz. *Awusyz derman mör-möjekleri doly ýok etmeýär. 2.* Gaty agyрмаýan, agyrsyz, yzasyz. *Awusyz ýara.*

AWUSYZLANDYRMAK [a:wusuzlonnurmok], *işl. 1.* Düzüminden awusyny aýyrmak, zäherini çykarmak, zähersizlendirmek, zyýansyzlandyrmak. **2.** Agyrydan saplamak, yzasyny aýyrmak; köşeşdirmek.

AWUSYZLANMAK [a:wusuzlonmok], *işl.* Awusy, zäheri aýrylmak.

AWUSYZLYK [a:wusuzluk], *at.* Awy, zäher garyndysy ýokluk, zähersizlik.

AWUSYZRAK [a:wusuzyra:k], *syp.* Awusy azrak.

AWUŞABERMEK [a:wuşa:vermek], *işl.* Awuşap başlamak.

AWUŞAMA [a:wuşomo], *iş ady.* Awuşamak ýagdaýy.

AWUŞAMAK [a:wuşomok], *işl.* Bir zat gyýýan dek, ýara şerebe sepilen ýaly sylzap agyrmak, jyzlap agyrmak, awuly sylzlamak. *Çekiç degen barmagy awuşap agyryrdy. Onuň gözi awuşap durdy.*

AWUŞATMAK [a:wuşotmok], *işl.* Awuşamak kadyna ýetirmek. *Tüsse gözüni awuşadýardy* ("Edebiyat we sungat").

AWUŞAÝYŞ [a:wuşoýuş], *iş ady.* Awuşamak ýagdaýy.

AWUTERNEK [a:wuternek], *at, ös.* Ýapragy söwüdiňkä meňzeş, sary gülli, baldagy süýtli dag ösümligi.

AWY [a:wy], *at. 1.* Janly bedeni zäherläp bilýän jisim, zäher. *Bir gün hamyra awy goşup çapady bişirýär we ony Kerime berip öldürmekçi bolýar* ("Türkmen halk ertekileri"). **2. göç. m.** Yza, agyry. *Teniň awusy.*

3. göç. m. Aýaz, şatlama sowuk. *Howanyň awusy bar.*

4. göç. m. Ýakyp-ýandyryp barýan, ýiti (soganyň, sarymsagyň tagamy hakynda).

♦ **Awusyny pürkmek** şerebeli, göwne degiji söz aýtmak, awuly dilini ýetirmek. **Awy gatmak (goşmak)** gününü bulamak, durmuşyny bozmak, süýji durmuşdan

mahrum etmek. **Awy ýaly** örän aýy. **Bagyr awusy** perzent ölümi bilen bagly çekilýän dert, azar. **Gar awusy** gar ýagmagynyň nyşany bolup durýan çytyk howa. *Howada gar awusy bar.*

AWY-ZAKGUN [a:wu-zakgu:n], *syp.* Örän aýy, zäher ýaly. *Iýer ýaly däl, duran awy-zakgun.*

AWY-ZERZAW [a:wu-zerza:w], *syp.* Örän agyryly, yzaly, durşy bilen zerzaw. *Endam-janym awy-zerzaw.*

AÝ [a:ý] **I, at. 1.** Ýere iň ýakyn asman jisimi, hereketi boýunça Ýeriň ýeke-täk tebigy hemrasy. *Arzuwymdyr Aýa elim ýetirmek, Üzülmegin ýöne aýagym ýerden* (M. Seýidow). **2.** Ýylyň on ikiden bir bölegi, senenama hasaby boýunça 28, 29, 30 ýa-da 31 güni öz içine alýan wagt aralygy. *Aýyň ýigrimisi. Bir aý. On aý. 3.* Tahýa, köýnege, aýal maşgalalaryň aýak geýiminiň agzyna salynýan aý şekilli nagş.

♦ **Aý agyllamak** aýyň daş-töwereginde agymtyl halka emele gelmek. **Aý berip oturmak** tegelenip oturmak, döwre gurap oturmak. **Aý görjek ýaly** siňe seretmek, boýnuňy süýndürüp äňetmek. **Aý hasaby** aýyň dogup-ýaşsý boýunça ýöredilýän hasap, hijrikamary hasaby. **Aý tutulmak** Aýyň ýüzüne Ýeriň kölegesi düşmek. **Aýy-güni dolmak 1)** çaga dogar wagty gelmek, bolmak. **2)** öler wagty ýakynlamak, ölüm pursaty gelmek, sanaglysy dolmak. **Aýy-güni ýetik** dokuz aý on güni dolan, dogmaly wagty gelen. *Onuň yzy bilen aýaly hem dünýäden ötdi, aýy-güni ýetik çaga hem enesiniň garmy bilen gitdi* ("Görögly"). **Aýyň bölegi (parçasý) ýaly** örän owadan, görmegeý, aý ýaly. **Aý ýaly** örän owadan, aýyň bölegi ýaly. *Aý ýaly gelin. Dolan aý* ýagty düşýän tarapy doly suratda ýere tarap öwürülip, tegelek görnüşe eýe bolan Aý (garşylykly manydaky taýy: **helal Aý**).

AÝ [a:ý] **II, at.** Suwda ýaşayan balyk, gurbaga we başga jandarlaryň dem alyş agzasy.

AÝ I, Ikirjiňlenmgi, ökünji, belli bir derejede kanagatlanmagy, ýaýdanmagy we ş. m. aňladýan ümlük. *Aý, özüňiz bir zat edersiňiz-le!*

AÝ II, "Eý" manysyndaky ümlük. *Aý, pirim, bulara toýdan gelip, toýa barýarlar; islegleri şatlyk bilen tomaşa* (Keminäniň şorta sözlerinden).

AÝA [a:ýa] **I, at.** Eliň barmaklarynyň birleşýän iç yüzündäki aýtm. *Aýaň gijese, pul düşjekdir.*

♦ **Aýaňda (eliň aýasynda) saklamak** birine gaty gowy hyzmat etmek, aňrybaş derejede seretmek.

AÝA [a:ýa] **II, at.** Jykyr bilen suwarylýan ýeriň kölçelerden kiçiräk böleklere bölünen görnüşi.

AÝABERMEK [aýa:vermek], *işl.* Aýap başlamak; aýamagy dowam etdirmek.

AÝAGALDYGYNA [aýağallyğna], *hal.* Ýetişibildiginden, elinde baryny edip; tiz, çalt, derrew. *Aýagaldygyna ylgap gelmek*

AÝAGUÇ [aýağu:ç], *at. 1.* Gyşaryp ýatan adamyň

bir bölegini düzýän halk.

AWARLAR [ava:rɫar] **II**, *at.* VI asyrdä Dunay ýakasyndaky ýerlerde ornaşan türki taýpa.

AWATMAK [a:wotmok], *işl.* Awamak katdyna ýetirmek, awar ýaly etmek.

AWAÝYŞ [a:woýuʃ], *iş ady.* Awamak ýagdaýy.

AWÇY [a:wçy], *at.* 1. Aw awlamak bilen meşgullanýan adam, ýabany haýwanlary, guşlary awlaýan adam. *Hindiniň awçysy çyksa şikäre, Özge aw islemez, pil sesin aňsa* (Mollanepes). 2. Lebak welaýatynda bir oba.

AWÇYLYK [a:wçuluk], *at.* Aw bilen meşgullanýanyň kesp-käri, pişesi.

AWGUST [a:wgust], *at.* Senenama ýylynyň sekizinji aýy.

AWLABERMEK [a:wla:vermek], *işl.* Awlap ugramak; awlamagy dowam etmek.

AWLAG [a:wlağ], *at.* Aw awlanýan ýer, aw üçin amatly ýer. *Ne gaýratly bu daglar, Bihasap aw, awlaglar* (Magtymguly). *Sowuk suwly, ter çemenli awlaglar, Köňül arzuw eýlä, watanym seni!* (Zelili).

AWLAMA [a:wlomo], 1. *iş ady.* Awlamak ýagdaýy. 2. *göç. m.* Birini heläkleme, öldürme, ýok etme.

AWLAMAK [a:wlomok], *işl.* 1. Aw etmek, ýabany haýwanlary we guşlary tutmak, atmak. *Eger suw bolan halatynda, onda bu möwsümde balyklaryň bu görnüşiniň tutuş halkymyza arkaýyn ýeter ýalysyny awlamak mümkindir* ("Nesil"). 2. *göç. m.* Birini, bir zady heläklemek, hatardan çykarmak; ýok etmek.

♦ **Göwnüni awlamak ser. Göwün.**

AWLAMAKLYK [a:wlomokluk], *iş ady.* Awlamak ýagdaýy.

AWLAMAZLYK [a:wlomozluk], *işl.* Awlamak işini amal etmezlik.

AWLAÝYŞ [a:wloýyʃ], *iş ady.* Awlamak ýagdaýy.

AWLANMAK [a:wlonmok], *işl.* Awlamak işi ýerine ýetirilmek, aw edilmek. *Guş salsaň, kākilik, turaç awlanar, Peleňdir, gaplaňdyr, şirdir bu daglar* (Misgingylyç).

AWLATMAK [a:wlotmok], *işl.* Awlamak işini başga birine etdirmek; awlamaga mümkinçilik bermek; awlamaga mejbur etmek; eý görýän zadyňy aldyrmak. *Jerenim awlatdym düzden, Ganly ýaşym akar gözden* (Halk aýdymyndan).

AWSTRALIÝALYLAR [avystyra:lyýalyɫar], *at.* Awstraliýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

AWSTRIÝALYLAR [a:vystyrýalyɫar], *at.* Awstriýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

AWTOBUS [afto:bus], *at.* Ýolagçy gatnadýan köp orunly üsti ýapyk ulag.

AWTOMAT [aftama:t], *at.* Ok atýan ýarag.

AWTOMATLY [aftama:tly], *syp.* Awtomaty bolan; elinde awtomaty bolan.

AWTOR [a:vtor], *at.* Çeper eseri, ylmy işi ýazan, açyşlary oýlap tapan we ş.m. döreden adam.

AWULABERMEK [awula:vermek], *işl.* Awulamaga girişmek.

AWULAMA [a:wulomo], *iş ady.* Awulamak ýagdaýy.

AWULAMAK [a:wulomok], *işl.* 1. Bir zada awy goşmak, garmak, garmak; zäherlemek. 2. Mör-möjekleri ýok etmek maksady bilen ösümlüklere, meýdana zäherleýji serişdeleri sepmek, dökmek, pürkmek. 3. *göç. m.* Aýy söz bilen duzlamak, göwne degýän şerebeli söz aýtmak.

AWULAMAKLYK [a:wulomokluk], *iş ady.* Awulamak ýagdaýy.

AWULAMAZLYK [a:wulomozluk], *işl.* Awy garmazlyk; awy sepmezlik.

AWULANMAK [a:wulonmok], *işl.* 1. Awy garyl-mak. 2. Awy sepilmek. *Gowaça çigidi ekilmezinden öň awulanýar.*

AWULATDYRMAK [a:wulotdurmok], *işl.* Awlamak işini başga birine etdirmek.

AWULATMAK [a:wulotmok], *işl.* Awulamaga mejbur etmek; awulamaga ýol bermek; awulamak işini başga birine etdirmek.

AWULAÝYJY [a:wuloýjy], *syp.* 1. Bir zada awy gatyjy, zäher bilen gyryjy. 2. Mör-möjekleri awy, zäher bilen ýok edýän, awy pürküji. *Awulaýjy enjam.* 3. Zäherleýji serişde, düzüminde awy, zäher bolan derman. 4. *göç. m.* Göwne degiji, ýakymyz, gaty söz aýdyjy.

AWULAÝYŞ [a:wuloýuʃ], *iş ady.* Awulamak ýagdaýy.

AWULY [a:wuly], *syp.* 1. Düzüminde awy, zäher bar bolan, zäher goşantly, zäherli. 2. *göç. m.* Çapgyn aýazly, ýalap barýan (howa hakynda). *Daşarda ýüzüňi-gözüňi ýalap barýan awuly şemal şuwlaýardy* (B. Gulow).

♦ **Awuly dilini ýetirmek ser. Awusyny pürkmek.** *Munuň garşy bolup, edip biljek zadam ýok weli, kăwagt awuly dilini ýetirip durýar* (A. Durdyýew).

AWULYK [a:wuluk], *at.* 1. *göd. s.* Iýgi-içgi, iýmít. *Awulygyňy iý-de, işe ugra!* 2. *gepl. d.* Serhoş ediji içgi, arak, çakyr. *Men bulary içilen bir çüýşe awulygyň keýpine aýdamok* (T. Gurbanow).

AWULYLYK [a:wululuk], *at.* 1. Awusy, zäheri barlyk, zäherlilik. 2. Agrysy, yzasy barlyk, agrylylyk, yzalylyk.

AWUNDYRMAK [a:wunnurmok], *işl.* 1. Birini awunar ýaly etmek, awunmak katdyna ýetirmek. *Onuň ýumrugy degen ýerini awundyrýardy.* 2. Biriniň ýüreginiň gyýylmagyna sebäp bolmak. *Ol ussanyň ýüregini awundyrmaga dözmedi.*

AWUNMA [a:wunmo], *iş ady.* Awunmak ýagdaýy.

AWUNMAK [a:wunmok], *işl.* 1. Bir zadyň täsiri

bolan ýerde. *Heý, şu golaýlarymyzda, aýak ýeterimizde dag barmy?* ("Görögly"). **Aýak ýoluna gitmek** meýdana gitmek, ýazynmaga gitmek. *Meret-de turup, çäkmenini egnine ýasgynjak alyp, çarygyny aýagyna gowaldaň sokup, aýak ýoluna gitdi* (A. Durdyýew). **Aýak ýygnanmak** garaňky düşüp, daşarda, köçede gezip ýören adam galmazlyk, aýak çekilmek.

AÝAK II, *at. kön.s.* Käse, okara, pyýala, bulgur, bada. *Saky, pyýalany gandyр, aýagy* ("Saýatly – Hemra").

AÝAK III, *at.* Kellebaşayak. *Aýda gelen aýak iýer, günde gelen – taýak* (Nakyl).

AÝAKBASGYÇ [aýakbasgýç], *at.* Maşynlardaky, beýleki hereketlenýän tehniki serişdelerde, şeýle hem käbir saz gurallarynda hereketi sazlamak üçin aýak bilen basylýan gural. *Sürmegi öwrenmek üçin ulanylýan we okuw guramasyna degişli tehniki ulag goşmaça birikdiriş we durzuş aýakbasgýçlary bilen enjamlaşdyrylan bolmalydyр* (Türkmenistanyň Ýol hereketiniň kadalary, 2003 ý., 47 s.).

AÝAKÇY, *at.* Dişleýän we dişlän ýerini gijedýän çybyn ýaly ganatly möjejik.

AÝAKDAŞ, *syp.* 1. Deň çapýan; deň gidýän (at, adam hakynda). *Ýöne öňatlylar biziň bilen aýakdaş däldi* (R. Gelenow). 2. Aň-düşünje we ş. m. deň barýan, bir hatarda barýan. *Döwür bilen aýakdaş gitmek*.

AÝAKDAŞLYK, *at.* 1. Aýagy deňlik, deň çapmaklyk, deň gitmeklik (at hakynda). 2. Aň-düşünje we ş. m. deň baryjylyk, biri-biriňden galmazlyk.

AÝAKGAP [aýakga:p], *at.* Aýaga geýmek üçin tikilen gap. *Aýakgabyň dar bolsa, giň jahandan ne peýda* (Nakyl).

AÝAKGAPÇY [aýakga:pçy], *at.* Aýakgap tikýän ussa, köwüş tikýän ussa.

AÝAKKÖPRI [aýakköpürü], *at, gepl.d.* Paýapyl, pyýadalar üçin köpri.

AÝAKLABERMEK [aýakla:vermek], *isl.* Aýaklap başlamak, aýaklap ugramak, aýaklamaga ýakynlamak.

AÝAKLAMA, *is ady.* Aýaklamak ýagdaýy.

AÝAKLAMAK, *isl.* Gutarmak, tamamlamak, soňlamak. *Haty aýaklap barýaryn. Aý aýaklap barýar.*

AÝAKLAMAKLYK, *is ady.* Aýaklamak ýagdaýy.

AÝAKLAMAZLYK, *isl.* Gutarmazlyk, tamamlamazlyk, aýak etmezlik.

AÝAKLANDYRMAK [aýaklannymak], *isl.* Ýöremäge endik etdirmek. *Çagany aýaklandyrmak.*

AÝAKLANMA, *is ady.* Aýaklanmak ýagdaýy.

AÝAKLANMAK, *isl.* 1. Aýak üstünde durmaga, ýöremäge endik etmek, ýöremegi öwrenmek, aýak bitmek. 2. Soňuna ýakynlamak, aýak bolmak, tamamlanmaga ýakynlamak, gutaraňkyrlamak. 3.

göç. m. Aýak üstüne galmak, ösüp, gurplanyp başlamak.

♦ **Aýaklanmadyk köşek ýaly** aýak üstünde zordan

durýan, entirekläp ýöreyän, dogry aýak basyp bilmeýän.

AÝAKLANMAKLYK, *is ady.* Aýaklanmak ýagdaýy.

AÝAKLANMAZLYK, *isl.* Aýak üstünde durmazlyk; aýak üstüne galmazlyk.

AÝAKLAŞMA, 1. *is ady.* Aýaklaşmak ýagdaýy. 2. *at, ýerli g.* Üle.

AÝAKLAŞMAK, *isl.* Aýakma-aýak paýlaşmak, her kim bir aýagyny almak. *Aýaklaşyp mal öldürmek.*

AÝAKLAŞMAKLYK, *is ady.* Aýaklaşmak ýagdaýy.

AÝAKLATMAK, *isl.* Aýaklamak derejesine ýetirmek, tamamlamak, gutartmak.

AÝAKLAÝYŞ, *is ady.* Aýaklamak ýagdaýy.

AÝAKLY, *syp.* 1. Aýagy bar bolan. 2. Ýörite ýasalan daýanjy bolan, aýak oturdylan. *Aýakly sandyk.* 3. Ýörgür, gitgir, ýyndam. *Aýakly at.*

♦ **Aýakly çilim** tüssesi gabyň içindäki suwdan süzülip geçýän çilim, suwçilim. **Aýakly garpyz ýaly** kelte boýly, tos-togalajyk (adam hakynda).

AÝAKMAN, *syp., mald.* Aýaklary uzyn, injigi berdaşly daýaw goýun ýa-da guzy. *Adatça, aýakman guzular daýaw mallar bolup ýetişýar.*

AÝAKMAŞYN [aýakmaşy:n], *at, gepl. d.* Aýagyň kömegi bilen işledilýän tikin maşyny.

AÝAKSYZ, *syp.* 1. Aýagy bolmadyk, aýakdan mahrum bolan. *Aýaksyz adam.* 2. Aýak oturdylmadyk, aýak edilmedik. *Aýaksyz sandyk.*

AÝAKSYZLYK, *at.* Aýagy ýokluk, aýakdan mahrumlyk.

AÝAKÝALAÑ, *syp., ser.* **Aýakýalaňaç.** *Aýakýalaň gezmek.*

AÝAKÝALAÑAÇ, *syp.* Aýagy aýakgapsyz, köwüşsiz.

AÝAL [aýa:l], *at.* 1. Urkaçy jynsyndan bolan ynsan, zenan maşgala. 2. Durmuşa çykan, biri bilen nikalaşan zenan, ýassykdaş, ýanyoldaş. 3. Aýal maşgala degişli. *Aýal köýnegi.*

♦ **Aýal adam** erkek adam däl-de, aýal maşgala.

AÝALBAZ [aýa:lva:z], *syp.* Aýala kowalaşýan, gelin-gyza göz gyzdýrýan, ahlak taýdan durnuksyz.

AÝALBAZLYK [aýa:lva:zlyk], *at.* Aýalbaz bolmaklyk, aýal-gyza kowalaşmaklyk.

AÝAL-EBTAT [aýa:l-evtat:t], *at.* Aýal-gyzlar, aýal maşgalalar. *Bir sapar olara adam-gara, aýal-ebtat bary üýşdi* ("Edebiyat we sungat").

AÝAL-ERKEK [aýa:l-erkek], *at.* Aýal hem erkek adamlar.

AÝAL-GYZ [aýa:l-gý:z], *at.* Aýal we gyz, gyzlar, gelinler, aýallar, aýal maşgalalar.

AÝALLY [aýa:lly], *syp.* Öýli-işikli bolan, öýlenen.

AÝALLYK [aýa:llyk], *at.* 1. Nika boýunça biriniň maşgalasy bolmaklyk; gyzlykdan soňky döwür. – *Eý,*

ayak tarapy. **2.** Bir ýeriň gutarýan ýeri, ahyry, ayak tarapy, etegi. *Derýanyň aýagujy.*

AÝAGULAG [aýağuloğ], *at.* Münmek üçin gerek bolan at, eşek we ş. m. ulag, maşyn.

AÝAK I, at. 1. Adamyň, haýwanlaryň, mör-möjekleriň ýöremek üçin hyzmat edýän beden agzasy. *Aýagy uly syganyn geýer, aýagy kiçi -söýenin* (Nakyl). *Aýak ýüwrügi daşa deger, dil ýüwrügi - başa* (Nakyl). **2.** Taganyň, oturgyjyň we ş. m. daňanjy, diregi, örki. *Tagan aýagy üç bolar, biri-birine güýç bolar* (Nakyl). **3.** Bir ýeriň gutarýan ýeri, çägi, etek, çet, gyra. *Ýabyň aýagy.* **4.** Döwriň, wagtyň we ş. m. ahyry, soňy, gutarara ýakynlan möhleti. *Häzir gysyň aýagy.* **5.** Öldürilip paýlaşylýan malyň dörtde biri, çärýek. **6.** Harman döwlenide ortadaky uly üşmek desseler bilen nermäniň aralygyndaky döwülýän bölegi. *Olar ertirden bäri dört-baş ayak döwdüler.* **7. gepl. d.** Petde etmek üçin ýyglan ýandak we ş. m. üşmekleri. *Bir ayak ýandak.* **8. ýerli g.** Aýagulagyň tigri, teker.

◊ **Aýaga galdyrmak 1)** işi ýola goýmak, ugrukdyrmak. **2)** bir mesele üçin adamlary örüzmek, üşürmek. **Aýaga galmak 1)** bir zadyň ugruna çykmak, ayak üstüne galmak, örmek. *Agyr süri birden güpürdöp aýaga galdy* (B. Seýtäkow). **2)** saglygy oňatlaşmak, ganymatlaşmak, ganymat bolmak, daňanmak. *Başda çyrçyklydy, daýandy çaga, Kem-kemden özi-de galdy aýaga* (A. Kekilow). **3)** ösüp başlamak, janlanyp başlamak, dikelip ugramak. **Aýagy agyr 1)** göwreli, iki gat, hamyla. *Ol gelniň aýagy agyrdy.* **2)** işi ugruna bolmadyk, şowsuz. **Aýagy bagly** aýagy daňylan, erksiz. **Aýagy bişen ýaly (dek)** bir ýerde ynjalyk tapmaýan, bir ýerde durmaýan, zowzuldaýan. *Ol aýagy bişen dek iki ýana zowzuldady.* **Aýagy duşakly ýaly** aýagyny giňden açyp bilmän, çalt-çaltan gysga ädim-läp ýöreyän adama aýdylýar. **Aýagy düşmek** haýyrly, peýdaly bolmak. *Sen gylawly ýigit ekeniň, aýagyň düşdi* ("Görogly"). **Aýagy düşsün!** gelin alnanda wepaly bol-sun, bagt getirsin diýen manyda edilýän arzuw. **Aýagy egri** aýagyny dogry basmaýan, aýagyny gysyk basmak, ahlak taýdan arassa bolmazlyk, biwepalyk edýan, adamsyna ikilik edýän. **Aýagy giden** çapuwdan galan (at, bedew hakynda). **Aýagyna ýykylmak** birinden haraý gözlemek, ýalbarmak; ýazygyň geçilmegini haýyş etmek. **Aýagyndan asylmak** birine päsgel bermek, biriniň arzuwynyň amala aşmagyny görübilmezçilik etmek. **Aýagyny baglamak (duşaklamak)** öyli-işikli etmek, gelin alyp bermek, öýermek. **Aýagyny gysyk basmak** ýaramaz hereket etmek (ahlak babatda), erbet gezmek, hata iş etmek. **Aýagynyň astyny gazmak (köwmek)** birine zyýan bermek, bökdemek, ýykmaq üçin iş görmek. **Aýagyny sallap gitmek** biderek, nähak ýere tutulmak. **Aýagyny süýremek** kyn-da bolsa, daş ýere ýöräp gitmek. **Aýagyny süýräp almak** aýagyny

ýerden galdyryp bilmänsoň, kynlyk bilen ýöremek. **Aýagyň uzyn salyp oturmak** aýaklaryňy uzadyp oturmak. **Aýagyň çekmezlik** bir ýere, biriniň ýanyna barasyň, gidesiň gelmezlik. *Emma bu gezek olaryň ýanyna baryp, gürrüňleşmäge bir hili aýagy çekmeýär* (H. Derýaýew). **Aýagyň çekmek** bir ýere, biriniň ýanyna barmazlyk. *Ol ýoldaşynyň kimdigini tanandan soň, olardan aýagyny çekäýendir.* **Aýagyň depip durmak** düýpgöter garşylyk görkezmek, öz diýeniňi tutmak, ylalaşmazlyk. *Onuň aýagyny depip durmagy meni oýlanyp görmeli etdi* (N. Saryhanow). **Aýagyň dürs basmak** dogry gezmek, özüňi gowy alyp barmak. **Aýagyň gysyk basmak** egrilik etmek, nädogrulyk goýbermek, ahlak taýdan özüňi erbet alyp barmak. **Aýagyň ýazmak** dem-dynç almak, ýörelenden soň az wagt dynç almak. **Aýagyň ýerden üzmezlik** hakykatdan daşlaşmazlyk. *Ýalan sözleseňem, aýagyň ýerden üzme* (N. Jumaýew). **Aýagyň ýelini almak (çykarmak)** gezip keýpden çykmak, pyýada köp gezmek. **Aýagy ýere degmezlik** begençden, şatlykdan ýaňa ökjäň ýenlemek, keýpiň kök bolmak. **Aýagy ýer tutmak** bir ýerde ornaşmak; her bir tarapdan guratlanyp başlamak. **Aýak astyna salmak** äsgermezlik etmek, har etmek, zaýalamak. **Aýak astynda galmazlyk** erbet ýagdaýa düşmezlik, äsgermezlik edilmezlik, har düşmezlik. *Beýle maşgala hiç wagtda ayak astynda galmaz* (B. Kerbabaýew). **Aýak bagy bolmak 1)** ýol ýörelende eýermän yza galyp, bile barýan ýoldaşyňa bökdence döretmek. **2)** birine päsgel bermek, hossa bolmak, dert bolmak. **Aýak basmak** girmek, başlamak (ýaş hakynda). *Ol indi on üç ýaşyna ayak basdy.* **Aýak bermek** harman döwlenide ýabylaryň aýagynyň astyna täze galla desselerini dargatmak. **Aýak bitmek** ýöräp başlamak, ayaklanmak. *Oňa ýaňy ayak bitipdi.* **Aýak çekilmek** adamlaryň öýlerine ýygnanyp, daşda-içde gezip ýören adam bolmazlyk (gijäniň bir wagty hakynda). **Aýak çekmek** durmak, saklanmak. **Aýakda galmak** yzda süýrenmek, ilden yza galmak. **Aýakdan galmak** ýöremek ukybyny ýitirmek. *Goja kyn düşse-de ýöremäge çalyşýardy, ýöremese, ayakdan galyp, otura bolaryn öýdýärdi.* **Aýak salmak** depmek. *Düýämiz şeýle bir sarç, ýat biri sagaýaýyn diýip golaýlajak bolsa, göni ayak salar.* **Aýak sekmek** aralaşmak, gelmek. **Aýak sesi** ýörelende ayakdan çykýan ses. **Aýak uýy** ýatan adamyň aýagynyň ýetýän ýeri; ayak tarapy. **Aýak üstünde** hereketde, gaý-da-gaýmalaşyk, iş bilen gümra. *Gün dogandan ähli kişi ayak üstündedi.* **Aýak üstünden** oturman, ayak epmän. *Ol ayak üstünden ejelerine baryp gaýtdy.* **Aýak üstüne galmak 1)** Oturan ýeriňden turmak, dik durmak, turmak. **2)** syrkawlykdan açylmak, gutulmak. *Ol ayak üstüne galansoň, işine gitdi.* **3)** niýetine ýetmek üçin güýjüni gaýgyrman hereket etmek. **Aýak ýeterde** golaý-goltumda, baryp-gelmek mümkin

AÝDYMÇY, *at.* 1. Saza goşup aýdym aýdýan adam, aýdymy ýerine ýetiriji, bagşy. 2. *göç. m.* Wasp ediji, waspnamaçy, dabaralandyryjy. *Magtymguly eziz halkynyň, gözəl ýurdunyň beýik aýdymçysy bolupdyr.*

AÝDYMÇYLYK, *at.* Aýdym aýdyjylyk, aýdym aýdyş sungaty, aýdymy ýerine ýetirmek ussatlygy. *Her bir diňlän adam bu türkmen gyzynyň aýdymçylyk zehininiň ýesiri bolýar* ("Edebiýat we sungat").

AÝDYMLY, *syp.* Aýdym aýdylýp ýörlen; içinde aýdym bolan.

AÝDYM-SAZ [aýdym-sa:z], *at.* Aýdylýan we ýerine ýetirilýän saz, aýdym.

AÝDYŇ [a:ýdyň], *syp.* 1. Ýagty, dury, açyk, bulutsyz. *Aý aýdyňdyr süýt ýaly, Gyzlar oýnar gurt ýaly* (Halk döredijiliginden). 2. Dogry, dürs, anyk, ynamly, hakyky. *Hany, näme diýjek bolýan bolsaň, aýdyňrak aýtsana.* 3. Mälim, belli, äşgär, düşnükli, aýan. *Onuň bilen oturanyňda, gürleşeniňde hemme zat aýdyň bolýar.*

AÝDYŇLAŞDYRMAK [a:ýdyňlaşdyrmak], *işl.* Aýdyň, aýan etmek, takyk, belli etmek. *Şiriniň çykarylşy barasynda bilýänleriniň baryny bir demine aýdyňlaşdyryp çykaýasy geldi* (N. Saryhanow).

AÝDYŇLAŞDYRYLMAK [a:ýdyňlaşdyrylmak], *işl.* Aýdyň edilmek. *Ýygnagyň boljak güni aýdyňlaşdyryldy.*

AÝDYŇLAŞMA [a:ýdyňlaşma], *iş ady.* Aýdyňlaşmak ýagdaýy.

AÝDYŇLAŞMAK [a:ýdyňlaşmak], *işl.* 1. Bir mesele, pikir we ş. m. aýdyň bolmak, takyklaşmak, mälim bolmak. *Onuň pikiri aýdyňlaşyp, kellesindäki uky dumany sowuldy* (B. Seýtäkow). 2. Açylyşmak, durlanmak, aýyl-saýyl bolmak, ýagtylaşmak.

AÝDYŇLAŞMAKLYK [a:ýdyňlaşmaklyk], *iş ady.* Aýdyňlaşmak ýagdaýy.

AÝDYŇLAŞMAZLYK [a:ýdyňlaşmazlyk], *işl.* Aýdyň bolmazlyk.

AÝDYŇLAŞYBERMEK [a:ýdyňlaşyvermek], *işl.* Aýdyňlaşyp ugramak, aýdyňlaşyp başlamak.

AÝDYŇLAŞYŞ [a:ýdyňlaşyş], *iş ady.* Aýdyňlaşmak ýagdaýy.

AÝDYŇLATMAK [a:ýdyňlatmak], *işl.* Aýdyň bol- lar ýaly etmek; birine bir meseläni we ş. m. anyklatmak, takyklatmak, has düşnükli etdirmek. *Diňe onuň pikirini aýdyňlatmak üçin özüne sowal berdi* (B. Kerbabaýew).

AÝDYŇLYK [a:ýdyňlyk], *at.* 1. Ýagtylyk, durulyk, açyklyk. *Aýdyňlykda hemme zat görnüp durdy.* 2. Dogrulyk, dürslük, anyklyk, jikme- jiklik. 3. Düşnüklik, aýanlyk, mese-mälimlik, gümrüksizlik. *Pikiriň aýdyňlygy ugrunda çalyşmaly.*

AÝDYŞ, *iş ady.* Aýtmak ýagdaýy.

AÝDYŞDYRMAK, *işl.* Aýdyp çykmak, jikme-jik

mälim etmek, habar bermek, habar berip durmak.

AÝDYŞMAK, *işl.* 1. Biri bilen aýdym, goşgy aýdyp ýaryşmak. *Bir gezek Weýran bagşy Hywa argysa gidende Heleý bagşy bilen uzyn gije aýdyşypdyr* ("Edebiýat we sungat"). 2. Bilelikde aýtmak.

AÝDYŞYK, *at.* 1. Aýdym aýtmak we ş. m. boýunça ýaryş. *Bagşylaryň aýdyşygy uzaga çekdi.* 2. *edeb.* Goşguda beýan etmäniň bir görnüşi. *Magtymgulynyň "Habar ber – şeýledir" goşgusy aýdyşykdyr.*

AÝGÄDIK [a:ýgä:dik], *at.* Bir tarapy gädik üçbur- çluga meňzeş nagys.

AÝGYR [aýgyr], *at.* 1. Käbir mallaryň (gylýalyň, eşegiň) erkegi, erkek jynslısy. 2. *syp., gepl. d.* Jyns aragatnaşygyny küýseýji, esrek. 3. *kön.s.* Aýtgyr, aýda- gan (adam). *Aýtsaň – aýgyr, diýseň – diýgir* (Nakyl).

AÝGYRGYÝAK [aýgyrgýýak], *at, ös.* Däneliler maşgalasyna degişli, mal üçin ot-ıým hasaplanýan köpýyllyk ösümlik.

AÝGYRLYK [aýgyrlyk], *at, gepl. d.* Jyns aragatnaşygyny küýseýjilik, esreklik.

AÝGYT [aýgyt], *at.* 1. Äşgär, belli, mälim, anyk zat. *Nury janymyň kime meňzeýändigini onuň mer- genligi aýgyt eder* (N. Saryhanow). 2. Belli bir zat hakynda gellen netije, karar, ynam. *Iň soňky söz onuň öz aýgydyny berkitdi* (B. Kerbabaýew).

AÝGYTLAMA [aýgytlama], *iş ady.* Aýgytlamak ýagdaýy.

AÝGYTLAMAK [aýgytlamak], *işl.* Äşgär etmek, belli etmek, mälim etmek, anyklamak. *Beýlekiler bolsa obanyň golaýlaşandygyny Saranyň ýüzüne garap aý- gytlardylar* (B. Seýtäkow).

AÝGYTLAMAKLYK [aýgytlamaklyk], *iş ady.* Aýgytlamak ýagdaýy.

AÝGYTLAÝJY [aýgytlaýjy], *syp.* Aýgyt ediji, çözüji, kesgitleýji, gutarnykly. *Üçünji aýlaw aýgytlaýjy aýlawdy* ("Nesil").

AÝGYTLY [aýgytly], *syp.* Kesgitli, tutanýerli, anyk, çözgütli, gutarnykly. *Aýgytly ädim ätmek.*

AÝGYTLYLYK [aýgytlylyk], *at.* Kesgitlilik, tut- anýerlilik, gutarnyklylyk.

AÝGYZYL [a:ýgyzyl], *at.* Gülýaka, gulakhalka ýaly şaýlaryň ýüzüne doluşmadyk aý görnüşinde üsti nokat-nokat edilip salynýan nagys.

AÝJYN, *at.* 1. Jyn. 2. *göç. m.* Haýýar, şermende, şerraý, bihaýa.

AÝKEŞDE [a:ýkeşde], *at.* Tahýanyň depesine keşdelenip salynýan nagys.

AÝLABERMEK [aýla:vermek], *işl.* Aýlap başlamak; aýlamak hereketini dowam etdirmek.

AÝLAG [a:ýlağ], *at, geogr.* Ummanyň, deňziň, kölüň gury ýere süsňäp girýän öwrümi.

AÝLAMA, *iş ady.* Aýlamak ýagdaýy.

AÝLAMAK, *işl.* 1. Bir zady towlamak, pyrlamak.

Garyp, eger meni özüňe aýallyga kabul etmeseň, saňa töhmet edip, heläk edermen – diýdi ("Şasenem – Garyp"). 2. Aýal maşgala mahsus, häsiýetli. *Onuň aýallyk duýgulary üstün çykdy* (B. Seýtäkow).

♦ **Aýallyk etmek** beren wadaňda durup bilmezlik, bigaýratlamak, heleýlemek (köplenç, erkek adamlara aýdylýan gödek söz). *Soň ara bir iş düşse, Aýallyk etdi diýme* (A. Alamyşow).

AÝALLYLYK [aýa:llylyk], *at.* Aýaly barlyk, aýally bolmaklyk.

AÝALMAK, *işl.* Aýawly saklanmak, goralmak.

AÝALSYZ [aýa:lsyz], *syp.* 1. Aýaly ýok, shallah, dul. *Aýalsyza mydar bolmaz, Dönseň hökmi Süleýmana* (Magtymguly). 2. Öýlenmedik, öýli-işikli bolmadyk.

AÝALSYZLYK [aýa:lsyzlyk], *at.* Aýaly ýokluk, shallahlyk, dulluk. *Derwüşlere ýolsuzlygy, Ýigitlere malsyzlygy, Hudaýym aýalsyzlygy, Görkezmesin musulmana* (Magtymguly).

AÝAMA, *iş ady.* Aýamak ýagdaýy.

AÝAMAK, *işl.* Aýawly saklamak, aýap saklamak, goramak, goraglamak.

AÝAMAKLYK, *iş ady.* Aýamak ýagdaýy.

AÝAMAZLYK, *işl.* Aýap saklamazlyk.

AÝAN [aýa:n], *syp.* Aýdyň, äşgär, mälim, belli, açyk. 2. Aýan sözünüň soňundan *bolmak, etmek* kömekçi işlikleri goşulyp, *aýan* sözünüň manysyna ugurdaş manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Aýan bolmak** aýdyň bolman, äşgär bolmak. **Aýan etmek** aýdyň etmek, äşgär etmek, aýdyňlaşdyrmak.

AÝANLYK [aýa:nlyk], *at.* Aýdyňlyk, äşgärlik, açyklyk, aç-açanlyk. *Mesele aýanlygy talap edýär.*

AÝAT [a:ýat], *at.* 1. Gurhanyň bir süresi. 2. Merhumyň hatyrasy üçin okalýan dogma. *Öli aýatdan doýmaz, diri – hezzetden* (Nakyl).

♦ **Aýatda diri** ýagty jahanda ýaşap ýör.

AÝATMAK, *işl.* Aýar ýaly etmek, aýamaga mejbur etmek. *Köpuň emlägini aýatmak gerek.*

AÝAWLY [aýowly], *syp.* 1. Goralýan, aýalyp saklanýan; eserden, seresap. 2. Tygşytly, ýerlikli.

AÝAWLYLYK [aýowluluk], *at.* Tygşytlylyk, ýerliklilik.

AÝ-AÝDYŇ [a:ý-a:ýdyň], *syp.* Ýagty, örän aýdyň (agşam, gije hakynda). *Aý-aýdyňdyr, ýagtydyr, Gyzlar oýnar wagtydyr* (Läle).

AÝAÝYŞ, *iş ady.* Aýamak ýagdaýy.

AÝAZ, *at.* Gury sowuk, şatlama aňzak, kesip barýan çapgyn sowuk.

AÝAZLAMA, *iş ady.* Aýazlamak ýagdaýy.

AÝAZLAMAK, *işl.* Aýazda durup, aýazyň täsiri ýetip sowap durmak. *Aýazlap duran suw.*

AÝAZLAMAKLYK, *iş ady.* Aýazlamaklyk ýagdaýy.

AÝAZLATMAK, *işl.* Aýazlap durar ýaly etmek.

Eti aýazladyp goýmak.

AÝAZLAYYŞ, *iş ady.* Aýazlamak ýagdaýy.

AÝAZLY, *syp.* Güýçli aýazy bolan, şatlama, çapgyn howaly, sowuk. *Aýazly gije. Aýazly howa.*

AÝBA-AÝ [a:ýba-a:ý], *hal.* Şu aýdan ol aýa, her aýda; aýsaýy.

AÝBALYK [a:ýba:lyk], *at, haýwanat d.* Bedeniniň iki gapdaly ýapbaşyk, ýüzgüçleri örän uly, bedeniniň guýruk bölegi bolmadyk balyk.

AÝBAŞY [a:ýbaşy], *at.* Aýal maşgalalarda aýda bir gezek bolýan bil açylma.

AÝBOGDAŞ [a:ývoğdoş]: **aýbogdaşyňy gurmak** dyzlaryňy içine epip, aýagyňy atanaklaýyn çalsyryp oturmak.

AÝBÖKE [a:ývökö], *at, deňizç.* Ýelkenli gaýygyň, nawuň art tarapynda dalagyň üstünde aý görnüşinde egrelip duran tagta.

AÝBYGADYM [aývygady:m], *syp., gepl. d.* Örän elhenç, her hili erbetlige garaşymaly (adam hakynda).

AÝDA [a:ýda], *hal.* Her aýyň dowamynda, her aýyň içinde, her aýda. *Aýda bir gezek atasy öýüne gitmese, çykan gyzyň jüregi gysýardy.*

AÝDAN-DIÝEN [aýdan-niýen], *at, gepl. d. 1.* Sadaka aýdylan, hudaý ýoluna çykarylan zat. *Ol aýdan-diýenini metjide eltip berdi. 2.* Il arasynda gümürtik gep-gürrüň edýän adam, diýen-aýdan. *Aýdan-diýen köp bolar, çörek beren az bolar* (Nakyl).

AÝDA-ROWANDA [a:ýd(a)-yrowa:nna], *hal.* Setanda-seýranda, käwagt, örän seýrek.

AÝDA-ÝYLDA [a:ýda-ýylla], *hal.* Seýrek, käwagt, çendan. *Aýda-ýyllda bir gelyň, gelen wagtyň bir dutary ele al ahyryn!* ("Edebiýat we sungat").

AÝDYJY, *at. 1.* Bir zat hakynda habar beriji, beýan ediji, gürrüň beriji. *Aýdyjy akmak bolsa, diňleýji dana gerek* (Nakyl). 2. Labyzly ýerine ýetiriji, ýatdan dessan okaýjy. *Aýdyjy bagşy bolsa getiriberiň* ("Görogly").

AÝDYLAN, *at, gepl. d.* Sadaka. *Ol ertir aýdylan edýär.*

♦ **Aýdylan janly** kynçylyga uçran pursatynda hudaý ýoluna aýdylan janly we şol janly öldürilip berilýän sadaka.

AÝDYLMAK, *işl. 1.* Bir zat hakynda habar berilmek, mälim edilmek. *Aýdylan söz – atylan ok* (Nakyl).

AÝDYLYŞ, *iş ady.* Aýdylmak ýagdaýy.

AÝDYM, *at.* Saza goşup ýa-da goşman owazly aýdylýan goşgy setirleri, sazly ýerine ýetirilýän goşgy sözleri.

♦ **Aýdym aýtmak** sazly eseri sesli ýerine ýetirmek. **Aýdym edinmek** bir işi etmäge hyýallanyp, wagtynda etmän, uzaga çekip ýörmek. *Gitjek-gitjek diýip, çöli aýdym edinibem, indi jana dert bolup ýörsüň diýseler, nähili bolar?* (N. Baýramow).

üçin zähmet haky.

AÝMAK [a:ýmak], *at, kön.s.* Urug, tire.

AÝMANÇA [a:ýmança], *at.* 1. Odun-çöp, mal-gara we ş. m. saklar ýaly çöp-çalamdan, palçykdan salnan agyl, daşy berkidilen meýdança. *Goýun-guzy salar ýaly aýmança etdik.* 2. Gonamçylykda mazaryň daşyna aýlanan pessejik haýat.

AÝN, *at, k.d.* 1. Göz, göreç. *Şol wagtda Arkaç meniň aýnyma, Manent boldy toprak bile, gör bile (Mätäji).* 2. *at.* Arap elipbiýiniň on sekizinji harpy.

3. Ebjet hasabynda 70 (ýetmiş) sany aňladýan bellik.

AÝNA [a:ýna], *at.* 1. Ak, ýalpyldawuk çägäni eretmek we himiki taýdan işlemek ýoly bilen alynýan durý jisim. *Aýna önümçiligi.* 2. Arka ýüzüne reňk we syrça çalnan ýüz görülyän esbap, gözgi. *Bir gyz gördüm, aýna bakyp, Gara saçyn darap durka (K. Gurbanpesow).* 3. Gözleri aýnalan apişge, penjire. *Ol aýnanyň önüne baryp, daşaryk seretdi.* 4. Ýakyn we daş aralykdan görmäge ýardam edýän aýnege dakylýan optiki çüýşe. 5. *göç. m.* Wakalary, hadysalary beýan edýän görkezgiç. 6. Gyza dakylýan at.

♦ **Aýnada gören ýaly** aýykdan-aýyk, ikuçsuz, mese-mälim, gümürtik däl. *Aýnada gören ýaly, ýanynda duran ýaly (Matal).* *Men şony aýnada gören ýaly bilýärim!* (N. Saryhanow). **Aýna ýaly** ýylmanak, tekiz, ýalpyldawuk; tämiz, arassa.

AÝNABUKJA [a:ýnavukjo], *at.* Gyralary dürli nagyşly aýna, başdarak salynýan gurama bukjaýyk.

AÝNAÇY [a:ýnaçy], *at.* Penjirä aýna salýan, oturdýan ussa, aýna salyjy. *Aýnaçy ussa almaz bilen aýna kesýärdi.*

AÝNAGONÇ [a:ýnağonç], *syp.* Gonjy aýna ýaly ýalpyldap duran, ýaldyrawuk gonçly (ädik hakynda).

AÝNAGÖL [a:ýnağö:l], *at.* Hala, haly önümlerine salynýan kiçi ara göl.

AÝNAGYÝYK [a:ýnağyýyk], *at.* Döwlen aýnanyň kiçiräk bölegi. *Elimi aýnagýýyk kesdi.*

AÝNAJYK [a:ýnajyk], *at.* Halynyň älemindeki sary gyranyň içine salynýan atanak şekilli ownuk nagyş.

AÝNALAMA [a:ýnalama], *iş ady.* Aýnalamak ýagdaýy.

AÝNALAMAK [a:ýnalamak], *işl.* Penjirä we ş. m. aýna salmak, aýna goýmak, aýna oturtmak. *Penjireleri aýnalamak işi galdy.*

AÝNALAMAKLYK [a:ýnalamaklyk], *iş ady.* Aýnalamak ýagdaýy.

AÝNALAMAZLYK [a:ýnalamazlyk], *işl.* Penjiräniň gözüne aýna salmazlyk.

AÝNALANMAK [a:ýnalanmak], *işl.* Aýna salynmak.

AÝNALAŞMAK [a:ýnalaşmak], *işl.* Aýnalamaga kömekleşmek. *Öýüň aşişgelerini aýnalaşdym.*

AÝNALATDYRMAK [a:ýnalatdyrmak], *işl.*

Aýnalamak işini başga birine etdirmek.

AÝNALATMAK [a:ýnalatmak], *işl.* Aýnalamak işini birine etdirmek; aýnalamaga mümkinçilik bermek.

AÝNAL-BAKY [aýnal-wa:ky], 1. *şahyr.* Ýaşayyş çeşmesi. *Aýnal-baky suwnuň laýy, gözöl sen (Magtymguly).* 2. Medinede bolan bir çeşmäniň ady.

AÝNALY [a:ýnaly], *syp.* 1. Aýna salnan, aýnalan. *Aýnaly eýwan.* 2. Ýüz görülyän aýnasy bolan, ýüz görülyän aýna goýlan. *Aýnaly diwar.* 3. *at, gepl.d.* Ýolagçy gatnadýan uly awtobus.

AÝNAMA, *iş ady.* Aýnamak ýagdaýy.

AÝNAMAK, *işl.* 1. *gepl. d.* Üýtgemek. *Il-gün görse, Görogly aýnapdyr ýa däliräpdir diýer ("Görogly").* 2. Kelpenlik etmek, kilçik bolmak, eljiremek, gülkünç hereketler etmek. *Çagajyk ejesini gujagynda aýnap otyr.*

AÝNAMAKLYK, *iş ady.* Aýnamak ýagdaýy.

AÝNAMAZLYK, *işl.* 1. *gepl.d.* Üýtgemezlik. 2. Aýny hereketler etmezlik (çaga hakynda).

AÝNAŞMAK, *işl.* Köp bolup aýnamak. *Zat diýilmänsoň, olaram aýnaşypdyrlar.*

AÝNATMAK, *işl.* Biriniň aýnamagyna sebäp bolmak; üýtgetmek. *Şol kepjesakgal molla dilini aýnadyp, sesiniň labzyny arapçamy ýa-da başga bir zatçamy üýtgedip okayardy (N. Saryhanow).*

AÝNY I, *syp.* Gelşikli, enaýy. *Aýny çagajyk. Çagajygyn aýny hereketleri.*

AÝNY II, *syp.* Edil, tüýs. *Ýigrim baş ýaşynda, aýny wagtynda, Mätäjini goç gardaşdan aýyrdy (Mätäji).*

AÝNYJA, *syp.* Nakysja, naşyja, enaýyja, gelşiklije. *Aýnyja aýylar aýlanyp her ýan, Ymsynýar doňdurma näýynjar garap (A. Agabaýew).* *Aýnyja çaga.*

AÝŇALMA, *iş ady.* Aýňalmak ýagdaýy.

AÝŇALMAK, *işl.* 1. Näsaglykdan saplanmak, syrkawlykdan açylyşmak, bari bakmak, ganymatlaşmak. 2. Özüne gelmek, akyl-huşuňa aýlanmak. 3. *göç. m.* Özüni tutmak, daýanmak, tijenmek, kuwwatlanmak.

AÝŇALMAKLYK, *iş ady.* Aýňalmak ýagdaýy.

AÝŇALMAZ, *syp.* Aýňalmaýan. *On ýylky aýňalmaz hassa, Pynhan derdim desse-desse (Hatam şahyr).* *Asyl aýňalmady bu garyp bagtym, Topraga garylady, ýykylyp tagtym (Baýly şahyr).*

AÝŇALMAZLYK, *işl.* Aýňalmak derejesine gelmezlik. *Aýaklaryna badak saldy-da, gaýdyp aýňalmaz ýaly edip urdy (B. Gulow).*

AÝŇALTMAK, *işl.* Aýňalmak derejesine ýetirmek. *Ony lukmanlaryň emi aýňaltdy.*

AÝŇALYŞ, *iş ady.* Aýňalmak ýagdaýy. *Diňe ýeňiş! Ýeňiş, ýene-de ýeňiş! Doly ýeňişden soň bolar aýňalyş (B. Kerbabaýew).*

AÝŇALYŞMAK, *işl.* 1. Ýuwaş-ýuwaşdan, durabara aýňalmak, aýak üstüne galyp başlamak, keselden açylyşmak. 2. Kem-kemden huşuňa gelmek, özüne

Ol sagadyň dilini öňe aýlady. **2.** Daşyndan öwürmek, dolamak, oramak, saramak. *Perim, seniň syýa zülpiň, Aýla boýnuma bent olsun* ("Görogly"). **3.** Bir ýere eltip, görkezip çykamak; ýanyň bilen alyp gidip gezdirmek, haýsydyr bir ýere, köp ýerlere eltmek. *Hawa, hawa, öz-ä maşyna mündürüp aýlan bolara çemeli* (B. Pürliýew). *Muzeýe aýlamak. Şähre aýlamak.* **4.** Bulaýlamak. *Ol atyna gamçyny aýlap saldy.* **5.** Tersine öwürmek, terse bakmak. *Ol ýüzüni beýläk aýlady* (B. Kerbabaýew). **6.** Ýeriň, jaýyň daşyna gorag, padar bolsun diýip, haýat we ş.m. gurmak, salmak. *Mellegiň daşyna haýat aýlamak.* **7.** göç. m. Oýlamak, ölçermek, pikir etmek. *Ol köp zatlary hyýalynda aýlap çykdy.*

AÝLAMAKLYK, *iş ady.* Aýlamak ýagdaýy.

AÝLAMAZLYK, *işl.* Aýlamak hereketini ýerine yetirmezlik.

AÝLAMPAÇ [aýlampa:ç] **I**, *at.* Odun ýüklenenden soň, üstünligiň üstünden aýlap, assynlyga berkidiliş.

AÝLAMPAÇ [aýlampa:ç] **II**, *at.* Tegelekleyin gol tutuşyp, döwre gurap, aýlanylyp oýnalýan çaga oýny.

AÝLANAÝYN, "Başym gurban, döneýin" many-synda ulanylýan edep sözi.

AÝLANDY [aýlanny], *at.* El işlerindäki okgözi nagşynyň arasyndaky ýaşyl ýa-da gara ownuk nagyş.

AÝLANDYRMAK [aýlannymak], *işl.* **1.** Aýlanar ýaly etmek. **2.** Bir zady pyrlandyrmak, herekete getirmek. *Güýçli ýel degirmeniň perini aýlandyrdy.* **3.** Öwürmek, döndermek, bir haldan ikinji hala geçirmek. *Ýagty çyralar haly bilen bezelen tamy gündizlige aýlandyrdy* (B. Kerbabaýew). **4.** göç. m. Sowmak, üýtgetmek. *Gürrüňi başga ýana bakan aýlandyrmaga çalyşdy* (B. Kerbabaýew).

AÝLANDYRYLMAK [aýlannymak], *işl.* Aýlanar ýaly edilmek, aýlap durulmak. *Degirmeniň daşy motor bilen aýlandyrylýar.*

♦ **Aýlandyrylyp goýberilen ýaly** hiç zadyň ugruny bilmeýän, kellesine taýak degen ýaly.

AÝLANJYRAMAK, *işl.* Ýuwaşlyk bilen eýläk-beýläk gezmelemek, aýlaň-çaýlaň etmek, göwünli-göwünsiz gezim etmek.

AÝLANMAK, *işl.* **1.** Okunyň daşynda pyrlanmak, towlanmak. **2.** Daşyndan öwürlmek. *Men obanyň daşyndan aýlanyp geldim.* **3.** Salynmak, galdyrylmak. *Haýat aýlanmak.* **4.** Yzyna dönmek, yzyna öwürlmek. *Aňyrrak baryp, ýene yzyna aýlandy.* **5.** Baryp görmek, gezmek. **6.** Gazygynyň daşynda hereketlenmek, dar ýerde hereket etmek. **7.** Başga görnüşe geçmek, başga ýagdaýa geçmek. **8.** Hal işliginiň goşulmasyny kabul eden *aýlanmak* düýp işliginiň soňundan *durmak*, *ýörmek* kömekçi işlikleri gelip, hereketiň dowamlylygyny aňladýan düzümlü işlikler ýasalýar: **Aýlanyp durmak** dowamly suratda gelip, gidip durmak; okunyň

daşynda hereket etmek; öz ýoly bilen yzygiderli hereketlenmek, ýoremek. **Aýlanyp ýörmek** gezip ýörmek, bir ýerde gezim etmek.

AÝLANYŞ, *iş ady.* Aýlanmak ýagdaýy.

♦ **Gan aýlanyş** adam bedeninde ganyň gan damarlaryndan akýş derejesi, akýş hereketi.

AÝLANYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup aýlanmak. *Atlar gazygynyň daşynda aýlanyşýardy.*

AÝLAŇ-ÇAÝLAŇ: aýlaň-çaýlaň etmek ýuwaşlyk bilen gezmelemek, äwmän-alňasaman gezelenç etmek. *Olar açyk howada aýlaň-çaýlaň edip ýördüler.*

AÝLAP [a:ýla:p], *hal.* Aýyň dowamynda, aýyň içinde.

AÝLAŞDYRMAK, *işl.* **1.** Eýlesine-beýlesine öwürşdirmek, bir-birden aýlap çykamak. **2.** Köp ýerlere aýlap görkezmek. *Myhmanlary taryhy ýadygärliklere aýlaşdyrmak.*

AÝLAŞMAK, *işl.* Aýlamaga kömek etmek; bilelikde aýlamak.

AÝLATMAK, *işl.* Aýlamaga mejbur etmek, aýlamak işini başga birine etdirmek.

AÝLAW [aýlow], *at.* **1.** At çapşygy geçirilýän ýörite ýer, meýdan. *Aýlawyň gündogar tarapynyň düzde atlar gezdirilip ýördi* ("Nesil"). **2.** Belli möçberdäki aýlawly çapşyk. *Atlar iki aýlawy deň geçdiler* ("Nesil"). **3.** Halka, tegelek, öwürüm. **4.** Burum-burum, egrelip duran. *Nohuryň belentli-pesli daglary, kâkilikli jülgeri, goşa aýlaw şahly umgalary nâhili gözeldi!* (B. Kerbabaýew). **5.** Sowa, gyýtak, egri, öwürüm. *Apbaslaryň obasyna aýlaw kerten inip barylýar* (Ç. Aşyr).

AÝLAW-AÝLAW [aýlow-aýlow], *syp.* Aýlawy köp bolan, öwürümlü, öwürüm-öwürüm. *Dogrudan-da, aýlaw-aýlaw ýoda barha aşak inip, ýagty güneşiň nury gitdikçe kemelýärdi* (G. Kulyýew).

AÝLAWLY [aýlowly], *syp.* **1.** Köp aýlawy bolan, göni däl, öwürümlü. *Aýlawly ýoda.* **2.** göç. m. Çylşyrymly, syrly, öwürümlü. *Aýlawly gürrüň.* **3.** Berkitmeli. **4.** göç. m. Gabalan, gabalgy. *Daşy aýlawly ýatak.*

AÝLAÝYN [a:ýlaýyn], *hal.* Bir aý dowam edýän, bir aý möhletli. *Biziň onuň bilen aýlaýyn şertnamamyz bar.*

AÝLY [a:ýly], *syp.* **1.** Aý asmany ýagtyldyp duran, aý çykyp duran. *Aýly agşam.* **2.** Oglana dakylýan at.

AÝLYK [a:ýlyk] **1.** *at.* Bir aý dowamynda çekilen zähmete tölenýän hak, iş haky. **2.** *syp.* Bir aý möhletli, bir aý dowam edýän. *Ol bir aýlyk iş saparyna gitdi.*

AÝLYKÇY [a:ýlykçy], *at.* Aýlaýyn iş haky alyp işleýän adam. *Garly kakasynyň köne gurallaryndan aýrylyp, köp ýyllap başga ussalaryň elinde aýlykçy bolup işledi* (A. Gowşadow).

AÝLYK-GÜNLÜK [a:ýlyk-günlük], *at.* İşlenen iş

Seýtäkow).

AÝRYI, *syp.* 1. Özge, başga. 2. göç. *m.* Üýtgeşik lezzetli, ýakymly, şypa beriji, ýaramly. *Tüsse siňen gök çayyň aýry bolýar lezzeti* (K. Gurbannepesow). 3. Özbaşyna, özbaşdak, biri-birinden üzňe. *Enesinden aýry ýatmaz oglanlar, Ýa reb, gören barmy bulardan, iller?* (Magtymguly).

♦ **Aýry görmezlik** kem görmezlik, pes tutmazlyk, deň görmek. *Ol goňşy çagalary öz ogul-gyzlaryndan aýry görenok. Aýry tutmak* ala tutmak, bir gözde görmezlik. *Onuň işgärleri aýry tutmasy ýokdur.*

AÝRY II, *at.* Iki örküçli düýe, maýa, bugra. *Garry batyryň kerweni bir iner hem aýrydan ybaratdy* (A. Gowşudow).

AÝRY-AÝRY, *syp.* 1. Dürli-dürli, başga-başga, aýrybaşga, özge-özge, birmeňzeş däl. 2. Belli-belli, käbir, birnäçe. 3. Özbaşdak, özbaşyna, bölek-bölek. *Her ýandak küdesini aýry-aýry ýerde basdylar.*

AÝRY-AÝRYLYKDA [aýr(y)-aýrylykda], *hal.* Özbaşdaklygyna, aýratynlykda. *Ol ilçiniň kagyndan okaýan sözlerini aýry-aýrylykda aňsyryp bilmeyärdi* (B. Seýtäkow).

AÝRYBAŞGA [aýryvaşga], *syp.* 1. Aýratyn, ýörite, belli-belli, aýry-aýry. *Işi derňemek aýrybaşga adamlara tabşyrylypdy. Ol saňa aýrybaşga hyzmat eden dälidir.* 2. Örän, juda, has. *Ol körpe agtygyny aýrybaşga gowy görýärdi.*

AÝRYK, *at.* Ýaryk, jaýryk. *Gara daşyň aýrygy.*

AÝRYLMA, *iş ady.* Aýrylmak ýagdaýy.

AÝRYLMAK, *işl.* 1. Jyda bolmak, aýra düşmek, aýralyga sezewar bolmak. *Ýaryndan aýrylan ýedi ýyl aglar, Ilinden aýrylan – ölinçä* (Nakyl). *Watandan aýrylyp, ýalňyz düşmeýen, Ülkesinde il gadryny näbilsin* (Magtymguly). 2. Ýaşamagyny, dowam etmegini bes etmek, ýykylmak, dargamak. *Agyr döwletler aýrylar, Bir agza bakmaýan ärden* (Magtymguly). 3. Gitmek, ara açmak, daşlaşmak. *Eger her kim gorky etse janyndan, Aýrylmasyn aýalynyň ýanyndan* (Seýdi). 4. Bölünmek, bölünip özbaşdak bolmak. *Berdiňem sizden aýrylyp gitjek ýeri ýok* (H. Derýaýew). 5. Böleklenmek, ýarylmak. *Odun aýrylyp bolundy.* 6. Çykamak, gitmek, boşamak. *Ol wezipesinden aýrylypdyr.* 7. Talagyny almak, nikany bozmak. *Ol gelin ärinden aýrylypdyr.* 8. Özbaşyna öý bolmak, aýratyn hojalyk gurmak. *Ata öýlenenden soň, ene-atasyny inisine tabşyryp, aýrylyp gitdi.* 9. Aradan çykamak, ölmek. 10. Çaga düşmek. *Onuň göwresindäki dört aýlyk çagasy aýrylypdyr.* 11. Agyrysý gitmek, gutulmak. *Onuň kelle agyrysý şol bada aýryldy.* 12. Bir zat ýatan, duran yerinden alnyp gidilmek, ýygna almak. *Saçagyň üstündäki gap-gaçlar aýryldy.* 13. Syrylmak, ýok bolmak. *Gökäki gara bulutlar aýryldy.* 14. göç. *m.* Daş düşmek. *Huda buýrugyndan aýrylan juwan, Oýnaşyndan haram köle*

getirmiş (Magtymguly).

AÝRYLMAZ, *syp.* Bölünip aýrylmaýan, aýryp, taşlap bolmaýan, bölünmez. *Aýrylmaz goňşyňa unut-gysyz söz aýtma* (Nakyl).

AÝRYLMAZLYK, *işl.* Aýrylmak hereketi ýerine ýetirilmezlik; aýra düşmezlik, ýurduň içinden çykyp başga ýurda gitmezlik.

AÝRYLYBERMEK [aýrylyvermek], *işl.* Aýrylyp başlamak; aýrylmaga başlamak.

AÝRYLYŞ, *iş ady.* Aýrylmak ýagdaýy.

AÝRYLYŞDYRMAK, *işl.* 1. Aýrylyşmak derejesine ýetirmek. *Men onuň bilen ýaşaşjak däl, bizi aýrylyşdyryň – diýip haýyş etdi.* 2. Arasynda düşmek, dawasyny, jedelini açmak, aralamak. *Itleri aýrylyşdyrdylar.*

AÝRYLYŞMAK, *işl.* 1. Biri-birinden aýrylmak. 2. Är-aýal biri-biri bilen nikasyny bozmak. *Ol ikisi bir ýyl ýaşaşyp-ýaşaşman aýrylyşypdyr.*

AÝRYM, *çal., ýerli g.* Käbir.

AÝRYS, *iş ady.* Aýyrmak ýagdaýy.

AÝRYSDYRMAK, *işl.* 1. Aýryp çykamak, ýaryp-ýaryp gutarmak, bökleşdirmek. *Odunlary aýryşdyrmak.* 2. Wezipesinden, boşadyşdyrmak, işden çykaryşdyrmak. *Ol işgärlerini aýryşdyrdy.* 3. Gap-gaçlary we ş. m. ýygnaşdyrmak. *Ol saçagyň üstündäki gap-gaçlary aýryşdyrdy.* 4. Aýryp taşlaşdyrmak. *Magtymguly baryp ýabynyň boýnuny, ýagyrynysyny sypalaşdyrdy, ýalyňa ilen çöp-çalamlary aýryşdyrdy* (G. Kulýýew).

AÝRYSMAK, *işl.* 1. Aýyrmaga kömekleşmek. *Men oňa goşlary aýryşdym.* 2. Bilelikde aýyrmak. *Olar odun aýryşyp dur.*

AÝRYT, *at.* 1. Ýoluň, köçäniň we ş. m. bölünýän, biri-birinden aýrylýan ýeri. *Şol mahal öz öýlerine baka ýol aýrydyna gelen Kelje sowulmakçy boldy* (A. Gowşudow). 2. Iki buduň çanaklykdan aýrylýan ýeri, çatalba. *Derýanyň kä ýeri uýlugyndan, kä ýeri aýrydyna ýa ýetýär, ýa ýetenok* ("Görogly").

AÝSAÝYN [a:ýsa:ýyn], *hal.* Her aýda, aýdan-aýa, aý geçdigiçe. *Gaygv-ünji ony aýsaýyn basmarlaýardy.*

AÝŞ, *at, şahyr, ser.* **Aýşy-eşret.** *Gussa bilen gün geçirme, muşakgat, Ne janda parahat, ne bir aýş galdy* (Magtymguly). *Zelili bu ýurtda aýş ýok, höwes ýok, Her kim başyna gaý, belent ýok, pes ýok* (Zelili).

AÝŞY-EŞRET [aýş(y)-eşret], *at.* Keýpi-sapa, lezzet, eşret, şatlykly döwran, sapaly çag. *Agaýunus öz tagtyna eýe bolup, aýşy-eşretde bolubersin* ("Görogly").

AÝT, *at.* Baýram, toý.

♦ **Aýt gezmek** köplenç, gurban, oraza baýramlarynda köpçülikleýin baýramçylyk gezelenjini etmek.

AÝTABAK [a:ýta:vak], *at.* "Kebelek" ýa-da "owadan älem" atly äleme salynýan nagşyň bir görnüşi.

AÝTABAK-GÜNTABAK [a:ýta:vak-günta:vak], *at.* Çagalaryň, ýetginjekleriň oýnaýan gadymy milli

gelmek. *Onuň kellesine degen urgy aňsat aýňalyşar ýaly etmändir.* **3.** Özüni tutup, gurplanyp, tijenip başlamak.

AÝPALTA [a:ýpalta], *at.* Köne wagtda sowuk ýarag hökmünde ulanylan, agzy ýasy, ýarymaý görnüşli uzyn saply palta. *Pyçak, aýpalta göterip, bir ýyl köşkede hyzmat etdi* ("Görogly").

AÝRA, *syp.* Biri-birinden arasy daş, üzne; başga, aýry. *Pakyr menem, senden aýra ýerim ýok, Bir teselli bergin könlüme meniň* (Magtymguly).

♦ **Aýra düşmek** biri-birinden aýrylmak, aýralyga uçramak, jyda düşmek, aýrylmak. *Ilinden aýra düşen, Ah urar, ili gözlär* (Magtymguly). **Aýra salmak (salma-zlyk)** biri-birinden aýyrmak, aýralyga sezewar etmek, jyda etmek. *Ýurdy bulan haýyn duşman, Aýra saldy ýardan ýary* (B. Kerbabaýew). *Ähli syrmy saklan, bagt getiren öýümizden meni aýra salaýmasa ýagşydyr* (N. Saryhanow).

AÝRAÇYLYK, *at, ser. Aýralyk 1.*

AÝRAK, *at, haýwanat d.* Dag goçy. *Dagdan aýrak, umga ýykan, Mergenler geçen ýoldur bu* (Zelili). *Her kime bir döwrän geler çaglardan, Aýrak gezip, myrat tapar daglardan* (Talyby).

AÝRALYK, *at. 1.* Biri-birinden aýra düşmeklik, biri-birinden daşda bolmaklyk, aýraçylyk. *Söýgüdir, dostlarym, durmuşyň täji, Aýralyk aýdyr, tapyşmak süýji* (A. Kekilow). **2. göç. m.** Ölüm-ýitim, baky jy-dalyk. *Juwan ömri alyp gitdi aýralyk, Şahyram aglady, şygram aglady* (M. Seýidow).

♦ **Aýralyk ody** aýralygyň derdi, azaby.

AÝRAN, *at.* Ýanlykda ýaýylyp, ýagy alnan gatykdan galan çal. *Aýrana gelen tabagyny gizlemez* (Nakyl). *Ahyry patyşa hyzmatkärleriniň birine: "Baryň, garryja enäni hem aýrany bilen alyp geliň" diýip ugradypdyr* ("Nesil").

AÝRATYN [aýraty:n], *syp. 1.* Haýsydyr bir zatdan tapawutly, üýtgeşik, beýlekilere garanda parhly. *Göräýmäge onuň beýleki galalardan şeýle bir aýratyn üýtgeşikligi ýokdy* (G. Kulyýew). **2.** Özboluşly, başgaça. *Meniň aýtjak bolýanym, belki, onuň seniň bilen aýratyn gürrüňi bardyr* (B. Kerbabaýew). **2. Örän** üýtgeşik, adaty däl. **3.** Özbaşyna, aýry. *Şahyryň eserleri aýratyn ýygindy bolup çykdy*. **4.** "Has, gaty, juda, öte" many-synda ulanylýan söz. *Dursun eje aýratyn horlandy* (T. Gurbanow).

AÝRATYNLAMAK [aýraty:nlamak], *işl., gepl. d.* Beýlekilerden saýlamak, ýöriteläp görkezmek, tapawutlandyrmak. *Aýratynlap biriniň adyny tutmady*.

AÝRATYNLAŞMAK [aýraty:nlaşmak], *işl., gepl. d.* Özbaşdaklaşmak, ýeke bolmak; ilden saýlanmak.

AÝRATYNLYK [aýraty:nlyk], *at. 1.* Häsiýetli, tapawutly alamat; biriniň, bir zadyň özboluşly alamaty. *Eseriň aýratynlyklary*. **2.** Aýry-aýrylyk. *Gözaradaky-lar her atlyny aýratynlykda saýgaryp başladylar* (B.

oýny).

AÝT-BAÝRAM, *at, ser. Aýt.*

AÝTDYRMAK, *işl.* Aýtmaga mejbur etmek, aýtmaga mümkinçilik bermek, aýdar ýaly katda ýetirmek. *Mama uzak gije Aýnanyň daşyna geçipdi, emma kimiň alyp gaçanyňy aýtdyryp bilmändi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Bagşy aýtdyrmak** märekä bagşy çagyryp, onuň aýdym aýtmagyny guramak.

AÝTEREK-GÜNTEREK [a:ýterek-günterek], *at.* Çagalaryň ikä bölünip oýnaýan oýny. *Aýterek-günterek! Bizden size kim gerek? Saýrap duran dil gerek* (Sanawaç).

AÝTEŞE [a:ýteşe], *at, gepl. d.* Ýogyn agaçlar ýonulýan uly teşe.

AÝTMA, *iş ady.* Aýtmak ýagdaýy.

AÝTMAK, *işl. 1.* Bir zat hakynda söz arkaly habar bermek, mälim etmek, diýmek, duýdurmak. *Bilmeyen soranlara aýdyň bu garyp adymyz: Asly – gerkez, ýurdy – Etrek, ady Magtymguludyr* (Magtymguly). **2.** Gürrüň bermek, söhbet açmak, gürlemek. *Niçe aýtsam eşitgüji dana kany?* (Hoja Ahmet Ýasawy). **3.** Hal işligiň şekilindäki aýtmak işliginiň yzyndan bermek, bilmek ýaly kömekçi işlikleriň biri gelende, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Aýdyp bermek** sözleýän adamyň özi gürrüň etmek, söhbet etmek. **Aýdyp bilmek (bilmezlik)** aýtmagy başarmak, aýtmagyň hötdesinden gelmek.

♦ **Aýdanyň gelsin** diýeniň bolsun, dilegiň kabul bolsun, arzuwyň amala aşsyn (ýagşy niýetli arzuwa gaýtargy). *Ogul ýaşı uzyn bolsun! – Aýdanyň gelsin! Aýdyp geç (geçsin)* adatça, düýp derejedäki geçmek işligi hal işlik goşulmasy goşulan aýtmak işliginiň yzyndan gelip, biriniň eden ýa-da heniz etmedik herketini oňlamadyk adam tarapyndan aýdylýar. *Pagtany az ýygandygymy aýdyp geçsin-le*.

AÝTMAK-AÝTMAK, *işl.* Köp gezek gaýtalap aýtmak. *Saňa-da aýtmak-aýtmak, diýlenini edibereňok*.

AÝTMAKLYK, *iş ady.* Aýtmak ýagdaýy.

AÝTMAZLYK, *işl.* Aýdyp durmazlyk, aýtmak işini amal etmezlik, söz arkaly habar bermezlik.

AÝTMYŞLAÝYN, *hal.* Aýdyşyna görä, aýdyşy ýaly, diýmişleýin.

AÝTYM [a:ýtym], *at. 1. gepl. d.* Eliň aýasy. **2.** Kiçeňräk meýdan; bir zadyň tutýan, eýeleýän ýeri. *Olar gün öýleden agyp, çala salkynlyk aralaşandan soň, giň bir aýtymda pökki oýnaýardylar* (B. Kerbabaýew). **3. göç. m.** Pikirleniş ukyby, gözýetim, dünýägaraýyş. *Aýtymy dar adam*.

♦ **Eliň aýtymy ýaly ýer** ujypsyz, azajyk ýer.

AÝTYMÇA [a:ýtymça], *at.* Kiçeňräk meýdança.

AÝUW I, Birini çagyrmak, birine habar gatmak üçin aýal maşgala tarapyndan ulanylýan ümlük. *Aýuw, saňa näme bolaýdy? - diýen ses eşidildi* (B. Kerb-

abaýew).

AÝUW II, *at.* Hakyky durmuşdan üznä, ertekilerde, rowaýatlarda duş gelýän, göýä adam pisint hyýaly jan-dar. *Hernä, şol wagt aýuw gowakda ýok eken* ("Watan").

AÝY, *at.* Demirgazyk buzlugynda, tokaýlarda ýaşayan tülek, güýçli ýyrtýjy haýwan, hyrs. *Günlerde bir gün dört sany dost: aýy, ýekegapan, tilki we towşan üýsüp, towşanyň öýüne gezmäge gelen pişigi aýynyň öýüne myhmançylyga çagyrmakçy bolýarlar* (Halk ertekisinden).

◊ **Aýy dostlугy** hantamaçylyk gatnaşygy, bolgusyz zada esaslanýan dostluk, yrga dostluk. *Bilgil, uzak gitmez aýy dostlугy, Gahry gelse, depän üzre daş döker* (Magtymguly). **Ak aýy** aýylar maşgalasyndan bolan ak reňkli süýdemdiriji ýyrtýjy haýwan.

AÝYK, *syp., ser.* **Anyk**.

AÝYKLAÝJY, *at, dil b.* Sözlemde eýä, habara ýa-da biri-birine baglanyp, olary aýyklar, belli bir sowala jogap bolup gelýän söz, sözlem agzasy. *Sözlemde eýe, habardan başga aýyklaýjy agzalar hem bolýar*.

AÝYL [aýyl], *syp.* Düşünjeli, gaflat ukusyndan oýanan, dünýä akyly ýetirýän.

AÝYLGANÇ [aýylganç], *syp.* 1. Eýmenç, howply, gorkuly, hopukdyryjy. *Arabyň aty aýylganç kişnedi, sesi tokaýlara-daglara düşüp ýaňlanyp gitdi* ("Görogly"). 2. Ýigrenji, erbet, ýaramaz, gorkunç.

AÝYLGANÇLYK [aýylganyşlyk], *at.* 1. Eýmençlik, howplulyk, hopukdyryjylyk. 2. Ýigrenjilik, pislik, ýaramazlyk, gorkunçlyk.

AÝYLMAK, *işl., kön.s.* Ukudan açylmak, oýanmak. *Aýyl, aşygyň, aýyl* (Magtymguly). 2. Gara öýüň tärimi gerlip, öý gurnalyp başlanmak. *Üçünji öýüň bolsa ýaňy tärimi aýylyp, onuň çatylary söýeleri saralýardy* (B. Kerbabaýew).

AÝYLMAK [a:ýylmak]: **essin aýylmak** ysgynyň gidip, aňyň bulaşmak, ysgyn-deramatyň galmazlyk.

AÝYL-SAÝYL, *syp.* Mese-mälim, has aýdyň, açyk, aýan.

AÝYL-SAÝYLLAŞDYRMAK, *işl.* Birnäçe zady seljerişdirmek, saýpallaşdyrmak, mese-mälim edişdirmek; gözden geçirishdirmek.

AÝYLTYM [a:ýyltylm], *at, ser.* **Aýtym**.

AÝYN: **aýyn bolmasa** in bolmanda, juda bolmasa.

AÝYNMAK, *işl., kön.s.* Üýtgemek. *Gözel görkün gökde günden aýynmaz* (Magtymguly).

AÝYNMAZ, *syp.* Tüýs, edil, hakyt.

AÝYNMAZ-BAÝYNMAZ [aýynmaz-waýynmaz], *syp., gepl. d.* Üýtgeşsiz, üýtgedik. *Ogly hem aýynmaz-baýynmaz kakasy-da!*

AÝYŇ, *at.* Gowanyň agzyndaky ýüp baglanýan atanak agaç.

AÝYP, *at.* 1. Şikes, kem. 2. Ile-güne sygmaýan hereket, iş, ilden çykgynç etmiş, utanç, günä; müýn.

Erkek adamlara agramak aýyp (B. Hudaýnazarow).

3. Kemçilik, ýetmezçilik. *Aýybyny ýaşyran aýňalmaz* (Nakyl).

◊ **Aýyby ýok** zyýany ýok, zelesi ýok, aýyp däl. *Aýyby ýok, gelsin, tanşarys. Aýyp etmek* kemçilik hökmünde geň görmek.

AÝYPLABERMEK [aýypla:vermek], *işl.* Aýyplap ugramak.

AÝYPLAMA, *iş ady.* Aýyplamak ýagdaýy.

AÝYPLAMAK, *işl.* Eden etmişini boýnuna goýmak, aýybyny açmak, günäkärlemek, jenaýatyny subut etmek.

AÝYPLAMAKLYK, *iş ady.* Aýyplamak ýagdaýy.

AÝYPLAMAZLYK, *işl.* Aýyp ýöňkemezlik, günä bildirmezlik.

AÝYPLANMAK, *işl.* Aýyp ýöňkelmek, günä bildirilmek.

AÝYPLAŞMAK, *işl.* 1. Aýyp görmek, geň-taň görmek. 2. Göwün etmek, kine etmek. *Oglum, puka-racylyk-da, aýyplaşmaweri* ("Görogly").

AÝYPLAŞMAZLYK, *işl.* Aýyp görüp, göwün etmezlik, kine etmezlik.

AÝYPLAÝJY, *at.* 1. *gepl. d.* Aýybyny subut ediji, aýybyny boýnuna goýujy, garalawçy. 2. *syp.* Aýybyny açýan, aýyplydygyny görkezýän.

AÝYPLAÝŞ, *iş ady.* Aýyplamak ýagdaýy.

AÝYPLY, *syp.* 1. Aýyby bar bolan, günäli, etmişli; müýnli. *Özüni Jereniň önünde aýyply ýaly duýdy, içinden ötünç sorady* (G. Kulyýew). 2. *gepl. d.* Şikesli, kemli. *Aýyply diýip, pylanyň ogluna gyz bermediler*.

AÝYPLYLYK, *at.* 1. Aýyby barlyk, günälilik, etmişlilik, ýazyklylyk; müýnlilik. 2. Synasynda ýetmezi barlyk, şikeslilik. *Aýyplylyk ony çykgynsyz güne goýýardy*.

AÝYPLYRAK [aýyplyra:k], *syp.* Az-kem aýyby bolan.

AÝYPSYZ, *syp.* 1. Aýyby bolmadyk, günäsiz, ýazyksyz, etmişsiz; müýnsüz. *Emma eziz perzendiň aýypsyz ýürekden syzyp çykyan zaryn sowallary onuň ünji-aladasyny ýañadandan goşalandyrdy* (B. Kerbabaýew). 2. Kemçiliksiz, şikesiz, kemsiz. *Bir aýypsyz gözel bolmaz* (Nakyl).

AÝYPSYZLYK, *at.* 1. Aýyby ýokluk, günäsizlik, ýazyksyzlyk, etmişsizlik; müýnsüzlik. *Hiç bir aýypsyzlygy onuň göwnüni göterýärdi*. 2. *göç. m.* Şikesizlik, kemsizlik, synasy saglyk. *Ol özüniň aýypsyzlygyny mazamlap durmaýardy*.

AÝYPSYZRAK [aýypsyzyra:k], *syp.* Aýyby azrak, ýazygy ujypsyzrak.

AÝYRTDYRMAK, *işl.* Aýyrmak işini etdirtmek. *Odun aýyrtýrmak*.

AÝYRGYÇ [aýyrgyç], *at, dil b.* Sözlemde eýä, at ornunda gelen her bir agza baglanyp, olary aýyklaýan

söz, aýyklaýjy agza. *Sypat aýyrgyýjy, esasan, sypatlar-dan bolýar.*

AÝYRMA, *iş ady.* Aýyrmak ýagdaýy.

AÝYRMAK, *işl.* 1. Aýra düşürmek, aýralyga seze-war etmek, biri-birinden jyda düşürmek. *Zülpi tarym aldyň goldan, Aýyrdyň bir ýalňyz saldan* (Magtymguly). 2. Çykarmak, alyp goýmak. *Ol dürbüsini gözünden aýyrdy.* 3. Döwmek, owratmak, ýarmak, uşatmak. *Ojar aýyrmak.* 4. Bir ýerden ikinji ýere üýtgetmek, süýşürmek, gozgamak, sowmak. *Ol goşlary ýol üstün-den beýleräk aýyrdy.* 5. Boşatmak, çykarmak (işden, wezipeden). 6. Tapawutlandyrmak, parhlandyrmak, arasyny açmak, seljermek. *Ýagşy-ýamany biri-birinden aýyrmagy başarmaly.* 7. Nikany bozmak, talagyny bermek. 8. Goparyp başlamak, gyrçamak; saplamak. *Ekiniň hapa-haşal otlaryny aýyrmak gerek ekeni.* 9. Özbaşyna öý-işik etmek, özbaşdak etmek. *Ussa kiçi oglunam öten ýyl aýyrdy.* 10. *hasap.* Bir sandan ikinji bir sany kemmek.

♦ **Aýyrmak alamaty** (–) bir sandan ikinji bir san aýrylanda, kemeldilende goýulýan belgi.

AÝYRMAKLYK, *iş ady.* Aýyrmak ýagdaýy.

AÝYRMAZLYK, *işl.* Aýyrmak işini, hereketini etmezlik.

♦ **Gözüni aýyrmazlyk** dikanlap seretmek, gözünü şol bir nokada gönükdirmek. *Ýigit gyzlardan gözünü aýyрман durdy.*

AÝYRTMAK, *işl.* Aýyrmak işini başga birine etdirmek. *Çagasynyň aýakgabyňy aýyrtty. Odun aýyrtmak. Ýükleri aýyrtmak. İşden aýyrtmak. Haşal otlary aýyrtmak. Ondan başy aýyrtmak.*

AZ [a:z], *syp.* 1. San, mukdar, möçber taýyndan köp bolmadyk. *Köp nirä bolsa, az hem şoňa* (Nakyl). 2. Sähelçe, birneme; ujypsyz. *Az iýip, az uklap, ýene az sözle, Köp söz ahyr il içinde har eýlä* (Magtymguly). *Az bolsun, uz bolsun* (Nakyl).

♦ **Az görmek** az hasaplamak, az diýen netijä gelmek.

AZA [aza:], *at.* Bedende döreyän agyry, yza, ynyjy. *Agyr ýaranyň azasy.*

♦ **Azasyny almak 1)** agyrysny aýyrmak. *Ýaranyň azasyny almak.* 2) gözünüň oduny almak, zähresini ýarmak, gorkuzmak, howuny basmak.

AZAJYK [a:zajyk], *syp.* Sähelçejik, ujypsyzja, az-kem. *Azajyk gaýgyny aş basar* (Nakyl).

AZAK-TENEK [a:zak-tenek], *syp.* Az-kem, az-owlak (zat hakynda).

AZAL, *at.* Ata, öküze, düýä goşulyp ýer sürmek üçin ulanylýan gural. *Onuň zyndaky azal tutup gelyän kakasy bolsa, çendan "Gel!"²diýip, ony zynda dolayardy* (B. Kerbabaýew).

AZALDYLMAK [a:zaldylmak], *işl.* Mukdar taýdan kemeldilmek.

AZALLAMAK, *işl.* Azal bilen sürmek.

AZALMA [a:zalma], *iş ady.* Azalmak ýagdaýy.

AZALMAK [a:zalmak], *işl.* 1. Kemelmek, mukdar taýdan az bolup ugramak, egsilmek. *Gelyänden gidýänler has köpelyärdi, Toýlar azalýardy, ýas köpelyärdi* (K. Gurbannepesow). 2. Belli bir derejeden peselmek, gysgalmak. *Ondan soň onuň tamasy azalyp ugrapdy.*

AZALMAKLYK [a:zalmaklyk], *iş ady.* Azalmak ýagdaýy.

AZALMAZLYK [a:zalmazlyk], *işl.* Kemelmezlik.

AZALTDYRMAK [a:zaltdyrmak], *işl.* Mukdar taýdan az bolar ýaly etdirmek; azaltmaga mümkinçilik bermek; azaltmak işini başga birine etdirmek.

AZALTMAK [a:zaltmak], *işl.* 1. Mukdar taýdan kemeltmek, az etmek. 2. Gysgaltmak.

AZALY [aza:ly], *syp.* Azasy bar bolan, agyryly, yza berýän (ýara we ş. m. hakynda). *Ýarasy azaly boldy.*

AZALYBERMEK [a:zalyvermek], *işl.* Azalyp başlamak.

AZALYLYK [aza:lylyk], *at.* Azasy, agyrys barlyk, agyrylylyk.

AZALYŞMAK [a:zalyşmak], *işl.* Barha azalmak, dura-bara azalmak, kem-kemden egsililmek, kemelişmek. *Märeke azalyşyp ugrady.*

AZAN [aza:n], *at.* 1. Yslam dininde adamlary namaz okamaga çagyrmak üçin gaty ses bilen okalýan doga. *Atlynyň dumly-duşdan ýygnanýan wagty, azançynyň ikindi azanyna gygyrýan wagty, Artygyň ýanyna Gandym hamsygyp geldi* (B. Kerbabaýew). 2. Adata, dessura görä, çağa bolanda molla tarapyndan okalýan doga. *"Allahy ekber!" - diýip, azan aýdýan garrynyň nazymly sesi ýaňlanyberse we buşlukçylar dumly-duşa çapyberse, örüp, ayak üstüne galan oba şol öýe baka ýöriş eder* (A. Gowşudow). 3. ýerli g. Gün dogmazynyň öňüsyrazy, ir ertir. 4. Oglana dakylýan at.

♦ **Azan aýtmak** köplenç, metjitde ýörite doga okap, adamlary namaza çagyrmak.

AZANÇY [aza:nçy], *at.* Azan aýdýan adam.

AZAP [aza:p], *at.* 1. Çekilýän ejir, görgi, jebir, jepa, horluk. *Kimse aglap gitdi, kimseler gülüp, Kimse çekip dürli azap hoş imdi* (Seýdi). 2. Zähmet, kynçylyk, alada. *Azabyndan gaçmasa, dayhany baýatjak ekiniň biri şalydyr* ("Nesil").

♦ **Azabyň garnyňa galmak** peýda görmezlik, azabyň köýmek, netijesiz, şowsuz bolmak. **Azabyň (goluňa) gowuşmak** çeken zähmetiňe görä rehnet tapmak.

AZAPLY [aza:ply], *syp.* Azaby köp bolan, jebirli, ejirli, güzaply; zähmeti köp bolan.

AZAPLYRAK [aza:plyra:k], *syp.* Azda-kände azaby bolan; zähmetliräk.

AZAPSYZ [aza:psyz], *syp.* Azaby bolmadyk, ejirsiz, jebirsiz, güzapsyz; zähmetsiz. *Azapsyz ýeriň*

ady ýok (Nakyl.)

AZAPSYZRAK [aza:psyzyra:k], *syp.* Azaby azrak; zähmeti azrak.

AZAR [aza:r], *at.* 1. Nähoşluk zerarly ýüze çykýan agyry, yza, çekilýän dert. *Aýrylmaz dişiň azary, Ýaz, tomus, güýz, gyşlar menden* (Mätäji). 2. Ruhy taýdan başdan geçirilýän azap, ejir, horluk. *Menem ýetimligiň azaryny çekenleriň biri ahyry* (T. Gurbanow). 3. Bir zadyň ugrunda edilýän ünji, alada, inkiş. *Çaşdy gyzkly bazarym, Arttdy gün-günden azarym* (Magtymguly).

♦ **Azar ýamanyny bermek** görgi görkezmek, ejir baryny çekdirmek.

AZAR-BIZAR [aza:r-vi:za:r]: **azary-bizary ýok** hysyrdysy, zähmeti ýok; ýuwaş. *Ol işiň azary-bizary ýok weli, garaz, adam biynjalyk bolýar-da.*

AZARLABERMEK [aza:rla:vermek], *işl.* Azarlap başlamak.

AZARLAMA [aza:rlama], *iş ady.* Azarlamak ýagdaýy.

AZARLAMAK [aza:rlamak], *işl.* 1. Ýokanç, azarly keseller bilen kesellemek. 2. Beýhuş ediji içgilere, neşelere endik edinen adam şol ýaramaz endikleri wagtynda ulanmaýanlygy, täsiriniň bedenden çykanlygy sebäpýly melul bolmak; endam-jany syrkyramak, azar çekmek, neşe küýsemek. 3. Ýaranyň azmagy netijesinde agyrysy güýjemek, yzasy artmak.

AZARLAMAKLYK [aza:rlamaklyk], *iş ady.* Azarlamak ýagdaýy.

AZARLAMAZLYK [aza:rlamazlyk], *işl.* Azarlamak ýagdaýyna sezewar bolmazlyk.

AZARLAŞMAK [aza:rlaşmak], *işl.* Köpçülikleýin azarlamak.

AZARLATMAK [aza:rlatmak], *işl.* Azarlamaga sezewar etmek.

AZARLAÝYŞ [aza:rlaýyş], *iş ady.* Azarlamak ýagdaýy.

AZARLY [aza:rly], *syp.* 1. Agyryly, yzaly, seza bolup duran. *Iki elini diräp galmakçy bolanda, azarly elleri göwresini götermän, ýüzin ýykylypdy* (B. Kerbabaýew). 2. Jyns gatnaşygy arkaly ýokuşýan ýokanç kesel degen. 3. *göç. m.* Aladaly, ünjüli, kynçylykly. *Gudratyndan düşdi pirlir-işanlar; Çäresiz azarly galdy bu janlar* (Magtymguly).

AZARSYZ [aza:rsyz], *syp.* Azary bolmadyk, azary ýok, horluksyz.

AZARSYZLYK [aza:rsyzlyk], *at.* 1. Azary ýokluk, agyrysyzlyk, yzasyzlyk. *Ýaranyň azarsyzlygy hem bir oňat zat.* 2. *göç. m.* Gaýgy-ünjüsizlik, bigamlyk, aladasyzlyk.

AZASYZ [aza:syz], *syp.* Agyrysyz, agyrysy, yzasy ýok.

AZASYZLYK [aza:syzlyk], *at.* Agyrysy, yzasy ýokluk, agyrysyzlyk.

AZAŞAŇKYRLAMAK [a:zaşaňkyrlamak], *işl.* Azaşmak ýagdaýyna golaýlamak, azaşmaga golaý barmak.

AZAŞDYRMAK [a:zaşdyrmak], *işl.* 1. Azaşmaga mejbur etmek, azaşar ýaly etmek. 2. Birini ýoldaşlaryndan, garyndaşlaryndan aýra salmak, tersleşdirmek.

AZAŞMA [a:zaşma], *iş ady.* Azaşmak ýagdaýy.

AZAŞMAK [a:zaşmak], *işl.* 1. Ýoldan, ugrundan sowa düşmek, terse gitmek, ýoly ýalňyşmak, ugry ýitirmek. *Azaşsaň köp bilen azaş* (Nakyl). 2. *göç. m.* Aýra düşmek, jyda düşmek, aýralyga sezewar bolmak. 3. *göç. m.* Ters ýola düşmek, ilden çykmak, azmak.

AZAŞMAKLYK [a:zaşmaklyk], *iş ady.* Azaşmak ýagdaýy.

AZAT [aza:t], *syp.* 1. Adam tarapyndan ezilmeýän, erkin, erkana, elgarama bolmadyk, özygtyýarly, garaşsyz. 2. Adam ady. 3. *Azat* sözüniň zyndan etmek, bolmak kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Azat bolmak** erkinlige çykmak, boşamak, garaşsyz bolmak, azatlygyňy almak. **Azat etmek** erkinlige çykarmak, boşatmak, azatlyk bermek.

AZATDA-MAZAT [aza:tda-maza:t], *hal, gepl. d.* Sen-men ýok, duýdansyz, birdenkä. *Azatda-mazat bu ýigidiň ezeneginden tutup alyp gidipdir* (A. Salyh).

AZATLYK [aza:tlyk], *at.* Garaşsyzlyk, özygtyýarlylyk, deň hak-hukuklylyk, erkanalyk, erkinlik.

AZATMAHY [aza:tma:hy], *at.* Eti gyzylyt we näzik, daş örtügi ownuk teňňeli owadan balyk. *Dolýar meniň torlaryma dürli balyklar. Azatmahy, bekre, taggaz, çapak balyklar* (G. Seýitliýew).

AZ-AZ [a:z-a:z], *syp.* Seyrek, selçen, gyt; ýok diýen ýaly. *Onuň ýaly adam az-azdyr.*

AZ-AZDAN [a:z-a:zzan], *hal.* Kem-kemden, assa-ýuwaşdan, ýuwaş-ýuwaşdan; azajykdan. *Oglum, az-azdan iç* ("Görogly").

AZAZYL [aza:zyl], *at.* Ýamanlygyň nyşany bolan jyns, şeytan.

AZÇYLYK [a:zçylyk], *at, ser.* Azlyk.

AZDA-KEMDE [a:zza-kemde], *hal, ser.* **Azda-kände.** *Maşyn sürmekden azda-kemde habary bolan ýoldaşym: - Saga bur! - diýip gygyrdy* (G. Gurban-sähadow).

AZDA-KÄNDE [a:zza-kä:nne], *hal.* Az mukdarda, belli bir derejede, sähelçe, biraz, birneme, azda-köpde.

AZDAN-KÄNDEN [a:zzan-kä:nnen], *hal, ser.* **Azda-kände.**

AZDA-KÖPDE [a:zza-köpdö], *hal, ser.* **Azda-kände.** *Elbetde, bu ertekidir, yöne azdan-känden çyn ýeri-de bolup biler* (N. Esenmyradow).

AZDAN-KÖPDEN [a:zzan-köpdön], *hal, ser.* **Azda-köpde.**

AZDYRMAK [a:zzyrmak], *işl.* 1. Beterletmek, simletmek, öte geçirmek, ötüşdirmek. *Şemalladyp dişiňi*

azdyrpsyň. 2. göç. m. Biriniň başyny aýlap, ýoldan çykarmak, sandan çykarmak, ahlak taýdan bozmak. *Adam bardyr adamzady bozduran, Şeýtan bolup, dogry ýoldan azdyran* (Magtymguly).

AZDYRMAZLYK [a:zzyrmazlyk], *işl., göni hem göç.m.* Bir zadyň, biriniň azmagyna ýol bermezlik. *Azdyrmasyň, azana duçar etmesin* (Atalar sözi).

AZDYRYLMAK [a:zzyrylmak], *işl. 1.* Azmak derejesine ýetirilmek. *Ýara sowuk suw degrilip azdyrylypdyr. 2.* Ýoldan çykarylmal. *Ol edenine däl diýilmän azdyrylypdyr.*

AZERBAÝJAN [a:zerbaýja:n], *at, ser. Azerbaýjanlylar.*

AZGYN [a:zgyn], *syp. 1.* Ýoldan çykan, ahlak taýdan bozulan, adamsarkarçiligini ýitiren. *2.* Sim alan, berçigip çişen, beterlän (ýara hakynda). *Azgyn ýara. 3.* Asyl tohumyndan üýtgän, azan. *Azgyn gawun.*

AZGYNÇYLYK [a:zgynçylyk], *at, ser. Azgynlyk.*

AZGYNLYK [a:zgynlyk], *at.* Ýoldan-ilden çykanlyk, ahlak taýdan bozuklyk, azgynçylyk.

AZGYRYLMA [azgyrylma], *iş ady.* Azgyrylmak ýagdaýy.

AZGYRYLMAK [azgyrylmak], *işl.* Biriniň üstüne gygyrmak, gaharyň gelip jabjynmak, gaty ses bilen gaharlanmak, ýüzüni almak. *Meniň üstüme azgyrylyp durma!*

AZGYRYLMAKLYK [azgyrylmaklyk], *iş ady.* Azgyrylmak ýagdaýy.

AZGYRYLMAZLYK [azgyrylmazlyk], *işl.* Gaharyň gelip, biriniň üstüne gaty ses bilen gygyrmazlyk, sesiňi gataldyp, azgyrylyp durmazlyk.

AZGYRYLYBERMEK [azgyrlyvermek], *işl.* Azgyrylyp başlamak, azgyrylyp durmak. *Ýersiz ýere azgyrylybermezler.*

AZGYRYLYŞ [azgyrlyş], *iş ady.* Azgyrylmak ýagdaýy. *Onuň azgyrylyşyny halap duramak.*

AZGYRYLYŞMAK [azgyrlyşmak], *işl.* Köp bolup azgyrylmak, biri-biriňe azgyrylmak. *Näme beýle azgyrylyşyp otyrsyňyz!?*

AZ-KEM [a:z-kem], *syp. 1.* Birneme, belli bir derejede, azajyk, sähelçe. *Biriniň ýüregine az-kem*

howsala düşen bolmaga çemeli (A. Gowşudow). *2.* Az wagtlaýyn, sähel, biraz.

AZ-KÜŞ [a:z-küş], *syp.* Az-owlak, sähel.

AZLYK [a:zlyk], *at.* San taýdan ýeterlik dälilik, mukdar-möçber taýdan kemlik, ýetmezlik, azçylyk.

AZM [azym], *at.* Haýbat, hemle.

◇ **Azm etmek** ýola düşmek, ugramak. *Mübärek bolsun seýliňiz, Azm edip siz ýola, kazym!* (Kemine). **Azm urmak** birine haýbat atmak, gazaplanmak, gaharlanmak. *Gijäniň ýarynda Árhasanyň yzyndan ýetip azm urdy* ("Görogly").

AZMA [a:zma], *iş ady.* Azmak ýagdaýy.

AZMAK [a:zma], *işl. 1.* Beterlemek, simlemek, çişmek, ýaramazlaşmak (ýara hakynda). *2. göç. m.* Ýoldan çykamak, ahlak taýdan bozulmak, sandan çykamak, niýetiňi-päliňi ýamana dikmek. *Iki azan duş bolanda, Buz üstünde jeň getirer* (Mätäji).

AZMAKLYK [a:zma:lyk], *iş ady.* Azmak ýagdaýy.

AZMAN, *at.* Dört ýaşa ýeten teke.

AZ-MAZ [a:z-ma:z], *syp., ser. Az-kem.*

AZMAZLYK [a:zma:lyk], *işl.* Azmak derejesine ýetmezlik.

AZMLY [azymly], *syp.* Gaharly, haýbatly, hemleli. *Ol azmly gürledi.*

AZNAWUR [aznowur], *at.* Uly hem haýbatly jandar, mahluk. *Gelnimiziň ýeňňesi, Aznawurmyş ýar-ýar* (Toý aýdymy).

◇ **Aznawur ýaly** örän berdaşly, haýbatly, dogumly (adam hakynda). *Onuň aznawur ýaly ogullary bar.*

AZOTLY [azo:tly], *syp.* Düzümünde azot bolan.

AZ-OWLAK [a:z-owlok], *syp., ser. Az-kem.* Seniň bilen az-owlak gürrüňim bar.

AZRAK [a:zyra:k], *syp.* Sähelçe, birneme, köp bolmadyk.

AZU-KÖP [a:zu:-köp], *syp.* Azda-kände.

AZY, *at.* Alyn dişlerden aňyrdan ýerleşýän, iýmit çeýneýän iri we ýasy dişler.

◇ **Azy ýarmak** şaty görüp bişirmek, dogumly bolup ýetişmek.

AZYK [a:zyk], *at.* Iýmek-içmek üçin zerur bolan önüm, iýmit. *Azyk bolçulygy bolsa ýurtda iň esasy*

B

BADAM [ba:dam] **I**, *at*. 1. Beýik boýly, owadan gülli, miwe getirýän ağaç. 2. Badam agajynyň süýn-mek maňyzly miwesi. *Baga bardym, badam gördüm, Badam ýygýan adam gördüm* (Halk döredijiliginden). 3. Adam ady.

♦ **Badam gabak** pökgüje owadan gabak. *Badam gabak, alma ýañak, Bir zyba senem islärin* (Magtymguly). *Badam gabagyndan, maral gözünden, Sözle, gurban olam şirin tillere* (Şabende).

BADAM [ba:dam] **II**, *at*, *gepl.d.* Badamjan.

BADAMAK [ba:damak], *ışl.*, *gepl.d.* Çöküp oturan düýe tarsi ýerinden turmaz ýaly boýnunyň üstünden ýüp aýlap, iki dyzyny daňmak, dyzarlamak.

BADAMJAN [ba:damja:n], *at*. 1. Gowaça boýly dik ösýän bakja ekini. 2. Badamjanyň hasyly. *Bir bedre badamjan ýygdyk*.

BADAMLYK [ba:damlyk], *at*. Badam agajynyň köp gögerip oturan ýeri.

BADAŞDYRMAK [ba:daşdyrmak], *ışl.*, *yerli g.* Badag ýüpi bilen ýeke-ýekeden dyzarlap çykmak. *Düýeleri badaşdyrmak*.

BADAŞMAK [ba:daşmak], *ışl.*, *yerli g.* Dyzarlamaga kömekleşmek (düýe hakynda). *Düýeleri badaşmak*.

BADAT [bada:t], *at*, *ös.* 1. Çyrmaşyklar maşgalasyna girýän we hasyly iýilýän kösüklü ekin. *Ak jöwen, badat ýaly azaby az, hasyly kän ekinler ekilerdi* (O. Annamyradow). 2. Şol ekinini süýjümtik tagamly süýrümlik kösügi. *Gazanda gaýnap duran badat derrew bişdi*.

BADY-BARAN [ba:dy-wa:ra:n], *at*. Ýagyş garyşykly ýel, güýçli ýelli ýagyş. *Gije-gündiz seni diýip gözümünden, Akar ýaşym bady-baran, Seyidi* (Zelili).

BADY-HAZAN [ba:dy-hazan], *at*, *kön.s.* Gyş şemaly, hazan ýeli. *Ösdi ol bady-hazan, soldurdy gunça güllerini* (Şabende). *Gayýby, hakdan dilegim, ýetmesin bady-hazan* (Gaýyby).

BADY-HOWA [ba:dy-howa:], *syp.*, *hal.* Ulumsy, gopbamsy, haýbatly, hörpi ýokary.

BADY-HOWALY [ba:dy-howa:ly], *syp.* Daş sypaty ulumsy, gopbamsy, haýbatly.

BADY-HOWALYK [ba:dy-howa:lyk], *at*. Ulumsylyk, gopbamsylyk, haýbatlylyk. *Abdylmejiti han bady-howalyk bilen jogap berdi* (G. Kulyýew).

BADY-HOWALYLYK [ba:dy-howa:lylyk], *at*, *ser.* Bady-howalyk.

BADYKMAK [ba:dykmak], *ışl.*, *gepl.d.* Bat almak, batlanmak, has güýjemek. *Ýokary ýüzden öwsüp başlan, dura-bara güýjän ýel soňabaka badykdy*.

BADYNA [ba:dyna], *hal.* 1. Özünde bar bolan hereket ediş güýji bilen. *Depilen top badyna derwezä girdi*. 2. "Dessine, derrew, yzysüre" diýen ýaly many aňladýan kömekçi söz. *Ýagyş goýan badyna, biz otluk meýdana gezmäge gitdik*.

BADY-SABA [ba:dy-sawa:], *at*, *k.d.* Ertir bilen ösýän mylaýym şemal, säher şemaly. *Bady-saba, sala-mymny, Hüýrlukga jana ýetir* ("Hüýrlukga – Hemra").

BADYÝAN [ba:dyýa:n], *at*, *ös.* Ysly, köpýyllyk ot.

BAG [ba:ğ] **I**, *at*. 1. Miweli ýa-da miwesiz, uzyn boýly, şahalary ýaýraň, ýaprakly ağaç, daragt. *Bag ekmek*. 2. Dürli ağaclar, ösümlükler ekilen ýer. *Men häzir bagy aýlanyp göreýin* (B. Pürliýew). 3. Dynç almak, gezelenç, seýil etmek üçin ýörite ağaç ekilip, enjamlaşdyrylan meýdan. *Bagyň içine girdim ýördüm, Gyrmzy gülünden tirdim* ("Şasenem – Garyp").

♦ **Bag gaýçy** her hili miweli ağaclarýň, üzümniň çybyklaryny kesmek, çyrpmak üçin ýörite ýasalan gaýçy. **Bag orak** her hili miweli ağaclarýň çybyklaryny kesmek, çyrpmak üçin uly bolmadyk orak.

BAG [ba:ğ] **II**, *at*. 1. Baglamak, daňmak üçin ulanylýan, örülen ýa-da işilen ýüp. *Eýeriň gaşyna ildirilen irişme bagy alyp, külterini çözlemäge durdy* (H. Derýaýew). 2. Bagjyk. *Köwsüň bagyny daňmak*.

♦ **Baga bakmak** maly semretmek üçin ýatakda elden naharlap idetmek, baka goýmak. *Bu adam bulary бага bakyp, semredip ýören eken* ("Türkmen halk ertekileri"). *On baş-ýigrimi gara maly бага bakmak eýle-beýle adama başartmaz* ("Türkmenistan").

BAGANA [bağana], *at*. Täze bolan ýaş guzynyň soýlup alnan buýraly derisi we onuň eýlenen görnüşi. *Garaköli bagana. Bagana tabşyrmaklyk artygy bilen ýerine ýetirildi* ("Türkmenistan").

♦ **Bagana içmek** baganadan tikilen içmek. **Bagana telpek** guzy derisinden taýýarlanan telpek. **Bagana ýaka** gyş geýimleriniň ýakasyna baganadan bejerilip tutulýan ýaka.

BAG-BAKJA [ba:ğ-vakja], *at*. Miweli-miwesiz ağaclar, dürli bossan ekinler, bag-bossan.

BAG-BAKJAÇYLYK [ba:ğ-vakjaçylyk], *at*.

B, Türkmen milli elipbiýiniň ikinji harpy.

BA [ba:] **I**, Nusgawy edebiatyň dilinde *-ly, -li* goşulmasynyň manysyny aňladyp, sözüň öňünden goşulýan goşulma (*bahabar – habarly*). *Tany dosty-duşmanyň, öýüňe bahabar gezgin* (Mollanepes).

BA [ba:] **II**, Haýran galmagy, begenji aňladýan ümlük. *Ba, siziň kölegede oturyp, agtaryp oturan palyňyzy - diýip, ol oturanlaryň ýüzüne şatlykly bir zat aýýjak bolýan ýaly ýyljyraklap seredip çykdy* (N. Saryhanow).

BABA [ba:va] **at. 1.** Ejeň kakasyna bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz, ejeň kakasy. *Myradyň babasynyň babasy Myrat ýalyka-da, şu gala köne eken* (N. Esenmyradow). **2.** "Ýaşuly, ata" many-synda ýaşululara ýüzlenilip aýdylýan söz. **3.** Şol bir nesil boýunça öňki ýaşap geçen adamlar, ata-babalar. **4.** Ýaşuly adam, aksakgal adam. *Bir sandyk geldi derýadan, Bagyş eýlesin babam maňa* (Mollanepes). *Gezýärkäm, sataşdym aksakgal baba, Gamlanma baba, sen gamlanma, baba!* (N. Pomma). **5.** Oglana dakylýan **at. 5. gepl. d. Ata. 6.** Mukaddes ýerleriň, öwlüýäleriň, keramatly adamlaryň atlarynyň yzyna ýa-da öňüne goşulýan söz. *Nalaçbaba, Bilalbaba, Astanababa, Hojadikgibaba, Babagammar, Düýäniň piri – Weýisbaba. Sygryň piri – Zeňňibaba. 7. Oglana dakylýan **at.***

♦ **Babam (atam) döwri** gadym eýýam, uzak geçmiş.

BABADAŞ [ba:vadaş], **at.** Asly, ata-babalary bir bolan adamlar, daşgynrak garyndaşlar; ilen-çalan. *Özge ýagyn bolmasa, babadaşyň ýokmudy* (Nakyl). *Amanly onuň bilen babadaşmyşyn* (N. Pomma).

BABADAÝHAN [ba:vadaýha:n], **at. 1.** Daýhançylyk kärene ökde, daýhançylyk tejribesi baý adam. *"Biriň müň bolsun" diýip zähmetsöýer babadaýhanlarymyzyň mes toprakly ekin meýdanlaryna çykjak döwri, aýratyn hyruç bilen ekleýji ene topraga tohum taşlamak döwri hem indi uzakda däl* ("Türkmenistan"). **2.** Ekerançylygyň, daýhançylygyň piri. *Biziň elimiz däl, babadaýhanyň eli* (Yrym). **3.** Ahal welaýatynda bir etrap.

BABAKELAN [ba:bakela:n], **at.** Ata, baba, eždat. *Babakelan aňrymyzy gören sen* (Ý. Pirgulyýew).

BABALY [ba:va:ly], **at.** Öli ýuwyýan adam. *Aldap aldym gyzyňy, Babaly görsün ýüzüňi* (Atalar sözi).

BABASYL [ba:vasy:l], **at.** lukmanç. Ýogyn içegäniň aşak başynda (artbujakda), köplenç, ganjaryp duran düwünleriň emele gelmegi bilen döreýän kesel. *Türkmenler ir wagtlarda gawuny iç ýumşadyjy serişde hökmünde babasyl keselini bejermekde hem ulanypdyrlar* ("Türkmenistan").

BABASYLLY [ba:vasy:lly], **syp.** Babasyly bar bolan.

BABATDA [ba:vatda], **1.** "Barada, hakynda, dogrusynda" ýaly many aňladýan kömekçi söz. *Bu ba-*

batda oňa telim gezek aýdypdyrlar. 2. Taýdan, tarapdan, jähetden ýaly nukdaýnazar aňladýan söz. *Galladan we gowaçadan bol hasyl alýan kärendeçiler şu babatda berýän goldawy üçin himiýa kärhanasynyň işgärlerine minnetdarlyk bildirýärler* ("Türkmenistan"). **3. göç. m.** "Her, her bir" diýen sözler bilen gelip, "her niçik bolsa-da, nähili bolsa-da" diýen manyny aňladýan kömekçi söz. *Her babatda şundan gowusy ýok.*

BABATYNDÄ [ba:vatynna], "Barasynda, hakynda, dogrusynda" ýaly manyly kömekçi söz. *Ykdysadyýet babatynda düýpli öňe gidişlikler gazanylýar.*

BABYR [bavyr], **at, kön.s. 1.** Geçigaplaň. *Daglaryň arslany, babyr-peleňi, Ahyry deň bolar pil, peşe jeňi* (Magtymguly). **2.** Oglana dakylýan **at.**

♦ **Babyr bilek** ýogynadan güýçli bilek. *Jemal orta boýly, etli-ganly, babyr bilek bir gelindi* (A. Durdyýew).

BADA [ba:da] **I, hal, ser. Bada-bat.**

BADA [ba:da] **II, at, şahyr. 1.** Çakyr, şerap. *Gel, bada içeli, serhoş bolaly!* (Andalyp). *Iki dogan dag gersinde, çakyşdyryp içdik bada* (M. Seýidow). **2.** Çakyr guýlup içilýän bulgur.

BADA-BAT [ba:da:va:t], **hal.** Şol bada, ýüzüniň ugruna, ilki bada, birden, derrew, dessine. *Men bada-bat işe girişdim.*

BADAG [ba:dağ], **at.** Düýäniň aýagy dyzarlanylýan, badalýan ýüp; duşak.

BADAGAÇ [ba:dağaç], **at, gepl.d.** Hiňňillik üçin ýörite dikilýän agaç.

BADAGLAMAK [ba:dağlamak], **işl., ýerli g., ser. 1. Badamak. 2. göç. m.** Ruh, duýgy, ykbal taýdan birikdirmek, öýermek, biri-birine baglamak.

BADAGLY [ba:dağly], **syp. 1.** Badag ýüpi bilen daňlan, badaglanan, dyzarlanylýan. **2. göç. m.** Ruh, duýgy, ykbal taýdan biri bilen birigen, biri-birine bagly bolan. *Iki ýigit, iki dagyň parasy, Doganynda badaglymyş arasy* (M. Seýidow).

BADAK, at. 1. Türkmen milli göreşinde garşydaşyň aýagyňyň daşyndan aýagyňy aýlap salynýan emel. *Kyýas hetdenaşa güýç sarp edip, badak salnan aýagyňy sypdyryp bildi* (N. Jumaýew). **2. göç. m.** Görkezilýän garşylyk, päsgelçilik. **3.** Jykyryň käreziňi suwlulandyryýan ýapjagaz.

♦ **Badak atmak 1)** aýagyňy garşydaşyň aýagyňyň daşyndan aýlap salmak emelini etmek. **2) göç.m.** kimdir biri üstünlik gazanaýmasyn diýip, garaşylmadyk ýagdaýda oňa garşy ýaramaz hereket etmek. **Badak salmak ser. Badaklamak.**

BADAKLAMAK, işl. Aýagyňy garşydaşyň aýagyňyň daşyndan aýlap ýykamak emelini etmek.

BADALMAK [ba:dalmak], **işl., ýerli g.** Çöküp oturan düýe tarsi ýerinden galmaz ýaly, boýnunyň üstünden ýüp aýlanyp, iki dyzy daňylmak, dyzarlanylýan.

baglanyşygy barlyk, biri-birine garaşlylyk. **3.** Many we dil taýdan yzygiderlilik, manylylyk.

BAGLANYŞYKSYZ [ba:ğlanşyksyz], *syf.* **1.** Baglanyşygy bolmadyk, baglanyşykly däl. **2.** Baglanyşygy ýok bolan; garaşly bolmadyk.

BAGLANYŞYKSYZLYK [ba:ğlanşyksyzlyk], *at.* **1.** Baglanyşygy ýokluk, gatnaşyk saklamazlyk. **2.** Bagly dällik, garaşly dällik.

BAGLAŞDYRMAK [ba:ğlaşdyrmak], *işl.* Bir ýanyndan hemmesini baglap çykamak. *Ol ammaryň gapylaryny baglaşdyryp, öýüne gaýtdy.*

BAGLAŞMAK [ba:ğlaşmak], *işl.* **1.** Baglamaga kömek etmek; bilelikde baglamak. *Suwuň önüni baglaşmak. Men oňa çemen baglaşdym.* **2.** Iki tarapyň razy bolmagynda gol çekmek, kabul etmek. *Şertnama baglaşmak.*

BAGLATDYRMAK [ba:ğlatdyrmak], *işl., ser.* Baglatmak.

BAGLATMAK [ba:ğlatmak], *işl.* **1.** Baglamak işini başga birine etdirmek; baglamaga mejbur etmek; baglamaga mümkinçilik bermek. *Ol biline guşak baglatdy. Dükany baglatmak.* **2.** Desseledip bogdurmak, desseledip daňdyrmak. *Çemen baglatmak.*

BAGLAÝJYLAR [ba:ğlaýjylar], *at, dil b.* Düzmeli baglanyşygy ýüze çykarýan kömekçi sözler.

BAGLY [ba:ğly], *syf.* **1.** Daňlan, daňlyp goýlan, danlyp berkidilen, daňlygý. *Gazykda bagly gara göle gözünü mölerdip seredýärdi* (A. Gowşudow). **2.** Ýapyk, beklî, baglanan. *Emma ol tarapa gidýän ýol onuň üçin baglydy* (B. Seytâkow). **3.** Birine ýa-da bir zada garaşly bolan. **4.** Baglanyşykly. **5.** Degişli, dahylly. **6.** sagl.g. Ruhy taýdan eten sarsyn sebäpli jyns gatnaşygyny etmäge ukypsyz. *Bagly bolmak.*

BAGLYK [ba:ğlyk] **I**, *at.* Miweli ýa-da miwesiz agaçlaryň köp ýeri, gür agaçlyk. *Oba gür baglyga bürenip otyr* ("Edebiýat we sungat").

BAGLYK [ba:ğlyk] **II**, *syf.* Bag (*ser. Bag II*) eder ýaly, bag etmäge niýetlenen. *Baglyk ýüp.*

BAGLYLYK [ba:ğlylyk], *at.* **1.** Birine, bir ýagdaýa, hadysa, sebäbe bagly bolmaklyk, garaşlylyk. **2.** Baglanyşyklylyk, biri-biri bilen gatnaşykda bolmaklyk. *Dünyäniň hemme zatlary, hadysalary özara baglylykda bolýarlar.*

BAGÇEBİŞ [ba:ğçebiş], *at.* Semretmek üçin baka goýlan, bakylýan çebiş.

♦ **Bagçeşiň gözi ýaly** gözleri peträp duran.

BAGRÖYKEN [bağröykön], *at.* **1.** Adamyň we haýwanyň öykendir bagrynyň ş. m. umumy ady. **2.** Soýlan malyň öykendir ýüregi we bagry.

♦ **Bagröýkeni agzyndan çykyp barmak (gelmek)** daljykamak, gury ögemek, gaty üsgürmek. **Bagröýkeni görünmek** gaty horlanyp, çöpe dönmek.

BAGŞEŞ [bağşeş], *at, k. d.* Sahylyk, jomartlyk;

berim. *Bagşeşiň bent eder biler, bilmezi* (Magtymguly).

BAGŞY [bağşy], *at.* **1.** Türkmen milli aýdymlaryny aýdýan aýdymçy. *Ýurda döwlet geler bolsa, Bagşy bilen ozan geler* (Nakyl). **2.** *taryh.* Geňeşdar, maslahatçy. **3.** Oglana dakylýan at.

BAGŞYÇYLYK [bağşyçylyk], *at.* Bagşynyň käri, bagşynyň hünäri.

BAGŞYÝOWŞAN [bağşyýowşon], *at, ös.* Boýy 15-30 sm ýetýän köp ýyllyk otjumak ýabany derman ösümligi.

BAGT [bağyt], *at.* Doly suratda we ýokary derejede kanagatlanma duýgusy hem-de kanagatlanarlykly ýagdaý (durmuşyňdan, ýaşaýşyňdan razylyk, hoşallyk; şatlyk ýagdaýy we s.m.).

♦ **Bagta töwekgellik etmek** bagty synap görmek, töwekgellik bilen bir iş etmäge synanyşmak. *Näme-de bolsa, bagta töwekgellik edip, haty eltip bermeli* ("Görogly"). **Bagt guşuň uçmak** işiň şowly bolup başlamak, işiň şowuna düşüp ugramak. **Bagt guşy gonmak** işi rowaçlanmak, edeni ugruna bolmak, ugur almak. **Bagt tapmak** işde, durmuşda üstünlik gazanmak, eşrete ýetmek. **Bagty gara** eden işi şowuna düşmeýän, gara bagt. **Bagtyňa boragan (boran) ýagmak** şowsuzlyga sezewar bolmak, işiň şowsuz bolmak, işiň gaýtmak. **Bagtyň açyk (ak) bolsun!** işiň şowly, durmuşyň eşretli bolsun! **Bagtyň açylmak 1)** eşretli durmuşa ýetmek, işiň ugruna bolmak, işiň rowaçlanmak. **2)** durmuşa çykamak, durmuş gurmak, öýlenmek. **Bagtyňa gara çekilmek** başyňa iş düşmek, betbagtlyga uçramak. **Bagtyň baglanmak** eşretli durmuşdan mahrum bolmak, işiň ugur almazlyk, işiň gaýtmak. **Bagtyň çökmek ser: Bagtyň ýatmak. Eý, dostlar, çöken bagtym, Gije-gündizi oýanmaz (Magtymguly). **Bagtyň çüwmek ser: Bagtyň daş ýarmak. Bagtyň çüwdümi?** *Hezil edin-de, maşgalaň bilen äbe-de-jüýje bolup ýaşada ýör-dä* (A. Gurbanow). **Bagtyňdan çykamak** duçar gelmek, sezewar bolmak, paýyňa düşmek. **Bagtyňdan görmek** näme bolsa öz ykbalyňdan, durmuşyňdan görmek. **Bagtyň daş ýarmak** bagtyň getirmek, örän bagtly bolmak, edeniň şowuna düşmek. **Bagtyň garalmak** işiň şowsuz bolmak, betbagtlyga uçramak, işiň gaýtmak. **Bagtyň gelmek (getirmek)** eden işiň ugur almak, işiň rowaç bolmak. *Bagty gelen türkmeniň bu ajap eýýamyny görmäge göz gerek* ("Türkmenistan"). **Bagtyň işlemek (ýöremek)** işiň ugruna bolmak, işiň rowaçlanmak, şowuna düşmek. **Bagtyň oýanmak** işiň ugruna bolup başlamak, işiň rowaçlanmak. **Bagtyň synamak** bagta töwekgellik etmek, synanyşyp görmek. **Bagtyň ýatmak** çykgynsyz ýagdaýa düşmek, betbagtlyga uçramak, işiň gaýtmak. *Indem ýagdaý şeýle, kömek etmeseň, Bagtym ýatdy, sen dadyma ýetmeseň* (B. Japarow).**

BAGTLY [bağytly], *syf.* Ajaýyp durmuşly, bagta

1. Oba hojalygynyň bag-bakja, bag-bossan ösdürüp ýetişdirýän pudagy. 2. *ser. Bag-bakjalyk.*

BAG-BAKJALY [ba:ğ-vakjaly], *syp.* Bag-bakja ekilen, bag-bakja ösümlikli (ýer). *Bag-bakjaly oba.*

BAG-BAKJALYK [ba:ğ-vakjalyk], *at.* Bag-bakjaly, bag-bakja ekilen meýdan, bag hem bossan ekinli ýer.

BAGBAN [ba:ğva:n], *at.* 1. Bag ösdürüp ýetişdirýän adam, hünärmen, ony goraýan adam. *Bagbanymyz Bagban atly, narly, şetdalysy datly* ("Şasenem – Garyp"). 2. *göç. m.* Eýe, hojaýyn. *Sensiň meniň bagbanym, Men seniň öz nahalyň. Goýnuň içre biten bossan, Goç ýigitler bagban bu gün* (Magtymguly). 3. Oglana dakylýan at.

BAGBANÇYLYK [ba:ğva:nçylyk], *at.* 1. *ser. Bagbanlyk.* *Galla ýetişdirmelem bolsa, guýy gaz-malam bolsa, bagbançylyk hem bolsa, tüweleme, onuň başy çykmaýan zady ýok* ("Türkmenistan"). 2. Oba hojalygynyň pudagy hökmünde miweli agaçlary ösdürüp ýetişdirmek hünäri bilen meşgul bolmaklyk. *Maňa bagbançylyk hakda gaty gyzykly gürrüň edip berdi* (N. Pomma).

BAGBANLYK [ba:ğva:nlyk], *at.* Bagbanyň käri, ýagdaýy.

BAG-BOSSAN [ba:ğ-vossa:n], *at, ser. Bag-bakja.* *Biz ýurdumyzy bag-bossana öwürýäris.*

BAG-BOSSANÇYLYK [ba:ğ-vossa:nçylyk], *at, ser. Bag-bakjaçylyk.* *Onuň bag-bossançylygy nähili gowy görýändigini bir bilsediňiz!*

BAG-BOSSANLY [ba:ğ-vossa:nly], *syp., ser. Bag-bakjaly.*

BAG-BOSSANLYK [ba:ğ-vossa:nlyk], *at, ser. Bag-bakjalyk.*

BAGÇEBİŞ [ba:ğçeviş], *at.* Semretmek üçin baka goýlan çebiş, baka bakylan çebiş.

BAGÇY [ba:ğçy], *at.* Bagban.

BAGÇYLYK [ba:ğçylyk], *at.* 1. Oba hojalygynyň bag ösdürüp ýetişdirmek bilen meşgullanýan pudagy. 2. *ser. Baglyk.* *Tamyň arkasy kiçjik bagçylykdy* (G. Kulyýew).

BAGGOÝUN [ba:ğgoýun], *at.* Semretmek üçin baka goýlan goýun, baka bakylýan goýun. Baggoýunlar gapylarda daňylgylygyna galdy (B. Kerbabaýew).

BAGJYK [ba:ğjyk], *at.* Egin-e°igiò ýakasyna ilik deregine tikilýän, berkidilýän inçejik bag.

◊ Bagjyk çatdyrmak öýlenen ýigidiò deò-du°lary tarapyndan bagjygyny ýolup, synamak üçin gelnine ýaòadandan bagjyk tikdirmek däbi. Bagjyk çatmak üme ýerine gelen ýigidiò geýimine bagjyk çatdyrmak däbi. ýüplük-bagjyk çatylan ýigit gyzlara süýji, ki°mi° ýaly zatlary getirip berýär.

BAGJYKLY [ba:ğjykly], *syp.* 1. Bagjyk tikilen, bagjyk berkidilen. Bagjykly köýnek. 2. Bag, bagjyk ötürilip geyilýän (aýakgap).

BAGJYKLYK [ba:ğjyklyk], *at.* 1. Geýimiò bagjyk çatylýan ýeri. 2. Bagjyk üçin niýetlenen (bag). 3. Gelin-gyzlaryò ýaka ildirýän, a°agy °elpeli, ilgençekli altyn çäýylan pi°me görnü°li °aýy.

BAGLAMAK [ba:ğlamak], *i°l.* 1. Daòyp goýmak, daòyp berkitmek, daòmak. Ol atynyò uýanyň gazyga baglady. 2. Daòmak, oramak, gu°amak. Biliòe gu°ak baglamak. 3. Ýapmak; beklemek. Dükany baglamak. Atyza akyp ýatan suwy baglamak. 4. Desseläp bogmak, desseläp daòmak. Çemen baglamak. 5. göç. m. Bent etmek. Yüregime baglanym sen, Damarymda al ganyň sen (A. Agabaýew). 6. Gowy hilli harydy köp çykaryp, bazary eýelemek.

◊ **Bil baglamak** *ser. Bil.*

BAGLANGY [ba:ğlangy], *syp.* Bagly, baglanan ýagdaýda bolan. Baglangy gapy.

BAGLANGYLYK [ba:ğlangylyk], *at.* Baglangy ýagdaýda bolmaklyk.

BAGLANMA [ba:ğlanma], 1. i° ady. Baglanmak ýagdaýy. 2. lukmanç. Jyns gatna°ygy boýunça erkek ýa-da aýal adamyò gatna°yk edip bilmek ukybynyò belli bir sebäbe görä bolmazlygy.

BAGLANMAK [ba:ğlanmak], *i°l.* 1. Daòylmak, daòlyp goýulmak, daòlyp berkidilmek. 2. Daòynmak, oranmak, gu°anmak. *Biline kemer baglanyp, aýagyna çepek geýip, daşaryk çykdy* (B. Kerbabaýew). 3. Ýapylmak, beklenmek. Dükany baglady. 4. Desselenip bogulmak, desselenip daòylmak. Bedeler baglanyp goýuldy. 5. göç. m. Bent bolmak, bendiwan bolmak. Baglanardyò jemalynyò örküne (K. Gurbannepesow).

BAGLANY°DYRMAK [ba:glany°dyrmak], *i°l.* Bir zady ikinji bir zada baglany°ykly etmek.

BAGLANY°DYRYJY [ba:glany°dyryjy], *syp.* Baglany°ykly ediji.

BAGLANY°MAK [ba:glany°mak], *i°l.* 1. Biri-birine bagly bolmak. 2. Many we dil taýdan zygiderli manyly bolmak. *Ylýas Töre bolsa biri beýlekisi bilen baglanyşmaýan jümlelerini birnäçe gezek gaýtalady* (A. Gowşudow).

BAGLANY°YK [ba:glany°yk], *at.* 1. Aragatna°yk, özara ýakynlyk, biri-birine bolan gatna°yk. 2. Many we dil taýdan zygiderlilik, many taýdan birlik, zygiderlilik. Öòe sürülýän pikirleriò özara baglany°ygy.

BAGLANY°YKLY [ba:glany°ykly], *syp.* 1. Baglanyşygy bolan, aragatnaşyk saklaýan, bagly. 2. Bagly bolan, dahylly bolan. *Ilaty suw bilen üpjün etmek bilen baglany°ykly meseleler üstünlikli çözülýär* ("Türkmenistan"). *Nowruz baýramçylygynyň dörey°i bilen baglany°ykly ençeme maglumatlar, rowaýatlar bar* ("Türkmenistan").

BAGLANYŞYKLYLYK [ba:ğlanşyklylyk], *at.*

1. Baglany°ygy barlyk, baglanyşykly bolmaklyk, baglany°yksyz dällik. 2. Biri-birine baglylyk,

çykarmak, nalaly ses etmek (düýe hakynda). *Janawer ak erkek aýaklaryny uzadyp, gyssanjyna zordan bagyrdy* (N. Pomma). **2. göç. m.** Zaryn ses edip, uly ili bilen aglamak, dady-perýat etmek.

BAGYRMAKLYK [ba:ğyrmaklyk], *iş ady.* Bagyrmak ýagdaýy.

BAGYRMAZLYK [ba:ğyrmazlyk], *işl. 1.* Nalaly ses çykarmazlyk (düýe hakda), bagyryp durmazlyk. **2.** Zaryn ses edip, uly ili bilen aglamazlyk, dady-perýat etmezlik.

BAGYRTDYRMAK [ba:ğyrtdyrmak], *işl., ser.* Bagyrtmak.

BAGYRTLAK [bağyrtlak], *at, haýwanat d.* Menek-menek ýelekli, petekesiniň aşagy garaja aw gusy. *Otuň içinden bir bagyrtlak uçup gitdi.*

BAGYRTLAMA [bağyrtlama], *iş ady.* Bagyrtlamak ýagdaýy.

BAGYRTLAMAK [bağyrtlamak], *işl. 1.* Birini ýa-da bir zady kükregiň astyna almak, üstünden basyp ýatmak. **2. göç. m.** Yere ýapyrylmak, ýeriň ýüzünde süňüp ýatmak.

♦ **Ýer bagyrtlap aglamak** bagryny ýere berip, gussa çekip aglamak. *Ýeke dikrarynyň uruşda öldi habary gelen ene ýer bagyrtlap aglaýardy.*

BAGYRTLAMAKLYK [bağyrtlamaklyk] *iş ady.* Bagyrtlamak ýagdaýy.

BAGYRTLATMAK [bağyrtlatmak], *işl.* Birini ýa-da bir zady kükreginiň astyna aldyrtmak.

BAGYRTLAYÝŞ [bağyrtlaýyş], *iş ady.* Bagyrtlamak ýagdaýy.

BAGYRTMAK [ba:ğyrtmak], *işl. 1.* Gygyrtmak, gygyrdyp ses çykartmak. *Aý oglan, diýäni bagyrtmasaň bolmaýarmy!/?* **2.** Nalaly gygyrtmak, nala çekdirmek. **3. göç. m.** Gygyrdyp aglatmak, dady-perýat etdirmek, zeýrendirip aglatmak.

BAGYRYŞ [ba:ğyryş], *iş ady.* Bagyrmak ýagdaýy.

BAGYRYŞMAK [ba:ğyryşmak], *işl. 1.* Gaty ses bilen gygyryşmak, bir topar bolup bagyrmak. *Köşekler bagyryşýarlar.* **2.** Bir topar bolup närazylyk bildirmek, zeýrenişmek; aglaşmak.

BAGYŞ [bağyş] **I: bagyş etmek ser.** Bagyşlamak **1.**

BAGYŞ [bağyş] **II, at.** Türkmen gara öýlerinde tärimleriň birleşýän, biri-biri bilen sepleşýän ýeri.

BAGYŞBAG [bağyşva:ğ], *at.* Tärimleriň sepleşýän ýeri berkidilýän bag, ýüp.

BAGYŞLAMA [bağyşlama], *iş ady.* Bagyşlamak ýagdaýy.

BAGYŞLAMAK [bağyşlamak], *işl. 1.* Birine bir zady peşgeş bermek, sylag hökmünde bagyş etmek. **2.** Bir zady biriniň ýa-da bir zadyň şanyna niýetlemek. *Ussat bagşylar, şahyrlar, obadaşlar ol bagşy barada ýakymly gürrüň etdiler, ussada bagyşlap ýazan*

goşgularyny okadylar ("Türkmenistan"). **3.** Bir ugra, maksada uýmak, bir hünär, kär bilen meşgullanmak. *Ol ömrüni ylma bagyşlady.* **4.** Biriniň günäsini ötmek, ýazygyny geçmek. *Eger adam bagyşlamagy, günä ötmegi, öýke-kinäni unutmagy başaryan bolsa, ol dünýäde iň bagtyýar adamdyr ("Türkmenistan").* **5. göç. m.** Gurban etmek. *Watan, halk, onuň namys-ary, Beýik Garaşsyzlygymyz, gerek bolsa ömrüni bagyşlanyňa degýändir ("Türkmenistan").*

BAGYŞLAMAKLYK [bağyşlamaklyk], *iş ady.* Bagyşlamak ýagdaýy.

BAGYŞLANMAK [bağyşlanmak], *işl. 1.* Birine peşgeş berilmek, sylag hökmünde gowşurylmak, bagyş edilmek. **2.** Biriniň ýa-da bir zadyň şanyna niýetlenmek. *Halkyň gahrymançylygyna bagyşlanyp goşgy ýazylýar.* **3.** Bir ugra, maksada gönükdirilmek, sarp edilmek. *Ömrüň sungata bagyşlanmak.* **4.** Birine ýa-da bir zada degişli edilip mazmunlaşdyrylmak. *Edebi aňsam halk ýazyjysynyň döredijiligine bagyşlanýar.* **5.** Biriniň günäsi ötülme, ýazygy geçilmek. *Günäsi bagyşlanan adam.*

BAGYŞLATDYRMAK [bağyşlatdyrmak], *işl., ser.* Bagyşlatmak.

BAGYŞLATMAK [bağyşlatmak], *işl.* Peşgeş berdirmek, sylag hökmünde gowşurtmak, bagyş etdirmek.

BAGYŞLAÝJY [bağyşlaýjy], *syp.* Bagyşlaýan, günäsini ötýän, ýalkaýan.

BAGYŞLAÝÝŞ [bağyşlaýyş], *iş ady.* Bagyşlamak ýagdaýy.

BAGYŞÝOWŞAN [bağyşýowşan], *at.* Topbak gögerýän ýumşak baldakly ýowşanyň bir görnüşi.

BAGZY [bağzy], *çal., k. d.* Birnäçesi, kábiri; başgasy. *Bu dünýä diýeniň bir ajap jaýdyr, Bagzylar patysa, bagzy gedaydyr ("Hüýrlukga – Hemra").*

BAHA, *at. 1.* Bir zada goýlan nyrh. *Nirede haryt bolçulugy bolsa, şol ýerde bahalaram aşaklaýar ("Türkmenistan").* **2.** Bir zadyň gymmaty, ähmiýeti, tutýan orny hakynda pikir, garaýys. **3.** Okuwçylaryň bilim derejesini görkezýän belgi. **4.** Ýaryşda gazanylan derejäni görkeziji bellik.

♦ **Baha bermek** bir zadyň ähmiýetini, nä derejededigini kesgitlemek. **Baha kesmek** nyrhyny belli etmek, nyrh kesmek. **Bahasyny ýetirmek** degişli, hakyky bahasyny bermek. **Belli bahasy ýok** örän gowy. *Seniň bu eden ýagşylygyň belli bahasy ýokdur.*

BAHADUR, *at, kön.s.* Batyr, edermen, pälwan. *Eý, bahadur, seniň sypatyň owalky adamlara meňzemeýär (Andalyp). Niçe eskap bar idi andag bahadur pähliwan (Şeýdaýy).*

BAHALAMA, *iş ady.* Bahalamak ýagdaýy.

BAHALAMAK, *işl.* Satlyk harydyň bahasyny, gymmatyny kesgitlemek, nyrh kesip bahasyny aýtmak.

eýe bolan, bagtyýar; işi rowaç alýan, işi şowuna düşýän, üstünlik gazanýan, maňlaýly. *Bagtly sähet gözlemez* (Nakyl). *Türkmenistanyň her bir raýatynyň erkin, azat, bagtly ýaşamagyny üpjün etmek üçin bizde ähli mümkinçilikler bar* ("Türkmenistan"). *Olar indi bagtly durmuşa, eşretli geljege gol bulayan şaýola gadam basdylyr* ("Watan").

BAGTLYLYK [bağtylylyk], *at.* Bagtly bolmaklyk, bagty barlyk. *Şunuň ýaly ýerde Ajap bilen bolsak, nähili bagtlylyk bolardy* (A. Durdyýew).

BAGTOKLY [ba:ğtokly], *at.* Semretmek üçin baka goýlan tokly.

BAGTSYZ [bağyssyz], *syp.* Bagty bolmadyk, bagtly däl, betbagt; işi rowaç almaýan, işi şowuna düşmeýän.

BAGTSYZLYK [bağyssyzlyk], *at.* Bagty ýokluk, bagtly dällik.

BAGTYGARALYK [bağtygaralyk], *at.* Eden işi şowuna düşmezlik, gara bagtlyk.

BAGTYÝAR [bağtyýa:r], *1. syp., ser.* Bagtly. *Aşygyň arzuwy — bolmak bagtyýar* (A. Kekilow). *2. Oglana dakylýan at.*

BAGTYÝARLYK [bağtyýa:rlyk], *at, ser.* Bagtlylyk. *Asyrboýy özbaşdak döwlet küýsän türkmen ulusynyň zer kimin şugla saçýan, güneş kysmy aýdyň hem rowşen şaýoly, bagtyýarlyga baky ýarag boljak özbaşdaklyk sene ýazgysy hut şol onýyllykdan gözbaş alyp gaýdyar* ("Türkmenistan").

BAGY-BOSSAN [ba:ğy-vossa:n], *at, ser.* Bagbakja.

BAGY-BOSSANLYK [ba:ğy-vossanlyk], *at, ser.* Bagbakjalyk. *...şäherleri we obalary bagy-bossanlyga öwürmek barada uly işler alnyp barylýar* ("Türkmenistan").

BAGY-EREM [ba:ğy-erem], *at, şahyr.* Rowaýata görä behişt bagy, owardan bag. *Bagy-Erem gülşeni, Pany-jahana düşmez* (Magtymguly). *Eý bilbili bagy-Erem, Eý mähriban zyba senem* (Mollanepes).

BAGYR [bağyr], *at. 1.* Adamlarda, haýwanlarda sag gapyrganyň aşagynda ýerleşýän içki beden agzasy, jiger. *2. göç. m.* Döş, gursak. *Bagry bilen süýşüp ugrady.*

♦ **Bagra hanjar urlana dönmek** agyr täsir etmek, gaty gynanmak, ynjalykdan aýrylmak. *Uzak gije meniň gözüme çöp germelene, bagryma hanjar urlana döndi* (B. Kerbabaýew). **Bagry başly** hasratly, dertli, ýaraly, ýangynly. *Şol aždahň derdinden Bagrymyz başly boldy* (M. Seýidow). **Bagry dagly** hasrat çeken, aýrallyk, ölüm awusyny gören. **Bagry daşly ser.** **Bagry başly.** **Bagry gan** jebir çeken, zulum gören. **Bagry girýan bolmak** bagryň ýanmak, bagryň köýmek, bagryň daglanmak. **Bagryny dilmek** gynandymak, ýiti täsir etmek. **Bagryny eretmek** mähri bolmak,

rehimi gelmek. *Anna Sona seretse, Sonaň bagryny eredýär* (A. Alamyşow). **Bagryny ýakmak** örän gaty gynandymak, janyny ýakmak. **Bagryňa basmak** mähirli gujaklamak, döşüne basmak, gujagyňa gysmak. *Gutlaýaryn, gyzym! — diýip, meni bagryna basdy* (B. Pürliýew). **Bagryňa gan öýmek** sütem, horluk, ezýet çekmek, zulum görmek, jebir çekmek. **Bagryň badaşmak** biri-birine örän ysnyşykly bolmak, bagly bolmak, bile biten ýaly bolmak. *Seniň bilen edil bagry badaşan ýalydyr* (A. Gurbanow). **Bagryňdan önmek** özüňden önmek, dogulmak (çaga hakynda). **Bagryň ezilmek** örän gynanmak, rehimni gelmek. **Bagryň gijemek** bir zady edesiň gelmek, bir işi etmegi küýsöp durmak, döwthalap bolmak. *How, ýagşy ýigit, seniň ýaly bir pälwan ýigit görsem, meniň bagrym gijäberýär. Sen bir atdan düşsene, ikimiz bir göreş tutup göreli* ("Görogly"). **Bagryň köýmek (tütemek)** gaty gynanmak, ýanyp-bişmek, hasrat çekmek, içiň ýanmak. *El çarpanyma bagry tütäp, Süýşdi bäräk golay-golay* (K. Gurbannepesow). **Bagryň para (para-para) bolmak** ejir çekmek, sütem görmek, horluga sezewar bolmak. *Men neýläýin bagrym para bolupdyr, Aýrallygyň derdi ýara salypdyr* (G. Burunow). **Bagryňy germek** birini eý görmek, üstünde bagryňy paralamak. **Bagryňy kebab etmek** juda köp azap görmek, ýanyp-bişmek; jeba çekmek. *Aşyk bolmaz, köp hunaba ýuwtmasa, Magşuk bolmaz, bagryn kebab etmese* (G. Burunow). **Bagryňy paralamak 1)** gynançly ýagdaýda salmak, hasrat çekdirmek, ruhy taýdan ejizletmek. *Bagryňy paralap hüwdiniň sesi, Bütün pikirleri pytradyp gidýär* (A. Atajanow). **2)** özelenip ýalbamak, aýtmak, diýmek. **Bagryňy ýakmak** örän ynjalyksyzlanmak, jeba çekmek, janyňy ýakmak. **Bagryňy ýere bermek** halyň agyrlaşmak, agyr syrkawlykdan janyňy ýere bermek. **Bagryň ýanmak** bir zat ýa-da biri üçin gaty gynanmak. *Onuň-da meniň bagrym ýaly bagry ýanyp, gözleri garalyp galypdyr* (A. Durdyýew). **Bagyr awusy** perzent ölümi; perzent ölümi zerarly çekilýän hasrat, gam.

BAGYRAK [ba:ğyrak], *syp. 1.* Bagyryp ýören, köp bagyryan. *Bagyrak düýe. 2. göç. m.* Hemişe zeýrenip ýören, mydama zeýrenip, aglamjyrap ýören.

BAGYRAKLYK [ba:ğyraklyk], *at. 1.* Bagyrak hasiýetlilik. *2. göç. m.* Zeýrenjenlik.

BAGYR-BUGUR [bağyr-vuğur], *s. ş. aňl. söz.* Örän çalt, göz açyp ýumasý salymda, çaltlyk bilen, ur-tut, haýdan-haý.

BAGYRDATMAK [bağyrdatmak], *işl.* Çalasynlyk bilen garbap basmak. *Önde biriniň edişi ýaly, meni hem köpriniň üstünden başaşak oklap, bagyrdadyp, suwa basjakmyka?* (G. Gurbasähadow).

BAGYRMA [ba:ğyrma], *iş ady.* Bagyrmak ýagdaýy.

BAGYRMAK [ba:ğyrmak], *işl. 1.* Nalaly ses

ekilen ýeri, bossan. *Bagdyr bakjany eý görüp, bagtdyr bereket tapan mährem ýaşuly bakja ýerinde gawundyr garpyzlaryň, kädiniň bol hasylyny ýetişdiripdir* ("Türkmenistan").

BAKJA II, *at. gepl.d.* Kiçi ýaşly çagalara terbiýe berýän edara, çagalar bagy. *Iň kiçimiz bakja gatnaýar.*

BAKJAÇY I, *at.* Bakja ekinlerini ösdürip ýetişdirýän adam.

BAKJAÇY II, *at.* Çagalar bakjasynda çagalara seredýän we terbiýe berýän terbiýeçi.

BAKJAÇYLYK, *at.* 1. Oba hojalygynyň gök ekinleri ösdürip ýetişdirýän pudagy. *Bakjaçylyk bilen meşgullanýan hojalyklar.* 2. Bakja ekinleri ýetişdirilen meýdan. *Aňyrsyna-bärsine göz ýetmeýän ekinzarlyk Durdy aganyň şu ýylky ýetişdiren bakjaçylygydy* ("Türkmenistan").

BAKJAKLAMAK, *işl.* Daş-töweregiňe seretmek, garanjaklamak. *Tamyň gündogarynda al ýorganyň ýatagy, günbatarynda bolsa Meleguş bakjaklap, gazygynyň daşynda aýlanyp ýördi* (B. Kerbabaýew).

BAKJAKLAŞMAK, *işl.* Iki ýa-da köp bolup, daş-töweregiňe seretmek, garanjaklamak. *Gelin-gyzlar bakjaklaşyp, eýeläp dur gözenegi* (K. Gurbannepesow).

BAKJALYK, *at.* Bakja ekinleriniň köp ekilen, köp gögerip oturan ýeri. *Bakjalyk meýdan.*

BAKMAK, *işl.* 1. Birine ýa-da bir zada seretmek, garamak, äňetmek. 2. Öri meýdanynda iýmitlendirip idetmek. *Otlagynnda ner-maýalar bakarlar* (Misgin-gylyç). 3. Gözegçilik etmek, terbiýeläp ýetişdirmek, garaşyk etmek. *Bir garyp oglandym, bakdyň, bejerdin, Senden başga howandarym ýok meniň* (Halk aýdymyndan). 4. Syn etmek.

BAKNA, *syp.* Birine ýa-da bir zada garaşly, bagly, tabyn. *Başganyň elinde bakna bolmaktan gutulýandygyna düşünýär* (N. Saryhanow).

BAKNAÇYLYK, *at. ser. Baknalyk.*

BAKNALYK, *at.* Bakna bolmaklyk, bakna bolmak ýagdaýy.

BAKTERIOLOGIK [bakteriýolo:ğik], *syp.* Bakteriologiýa degişli.

BAKTERIÝA [bakte:riýa], *at.* Mikroorganizm, mikrobyň bir görnüşi.

BAKY [ba:ky], *syp.* 1. Hemişe, mydama, müdimi. *Biziň özümiz üçin edýän zatlarymyz özümiz bilenem ölüp gider, biziň il-gün üçin edýän zatlarymyz welin baky ýaşar* ("Watan"). 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Baky öý** gabyr. **Baky uka gitmek** amanadyny tabşyrmak, ölmek, ýogalmak. **Baky ýurda gitmek** *ser. Baky uka gitmek.* *Baky ýurda gidenler ondan gaýdyp gelen ýok* (Mätäji).

BAKY, *at.* Mallary iýmitlendirmek, gurply ýagdaýda saklamak üçin edilýän ideg. *Mydama diýen ýaly atyny bakyda saklaýardy.*

♦ **Baka goýmak** maly semretmek üçin ýörite idetmek, baka bakmak.

BAKYLMAK, *işl.* 1. Birine ýa-da bir zada seredilmek, garalmak, äňedilmek. 2. Kadaly iýmitlendirmek, ösdürip ýetişdirmek üçin ideg edilmek, idedilmek. *Bakylýan düýeleriň örküji howut ýaly boldy* ("Edebiýat we sungat").

BAKYLY, *syp.* Ýörite idedilen, baka goýlan, semredilen, semiz. *Bazardan bakly goýun aldym.*

BAKYLYK [ba:kylyk], *at.* Hemişelik, mydamalyk, ömürlük. *Sebäbi sen baklyk, müdimilik diriligiň göz başy! Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanyň* ("Watan").

BAKYNMAK, *işl.* Özüň üçin mal bakmak, öz hojalygyň üçin mal idedip semretmek. *Huruşlyk goýun bakynmak.*

BAKYR I, *at. kön.s.* 1. Mis. 2. Bedre. 3. Çäynek. 4. Kiçi ojak gazany.

♦ **Bakyr baýlygyny bermek** çöpboýa boýalan ýüpi reňk alandan soň hem ýene bir gün şol suwda ýatymak.

BAKYR II, *at. kön.s.* Deňiz. *Pylan ýerde bakyr bar, barsaň bakyr-da ýok, takyr-da* (Nakyl).

BAKYSYZ, *syp.* Ýörite bakylp semredilmedik, baka goýulmadyk. *Bakysyz mal arryk bolýar.*

BAKYŞ, *iş ady.* Birine ýa-da bir zada garaýyş, serediş. *Ýörişiň messan-messan, Her bakyşyň bir desan* (G. Seýitliýew). *Bakyşynda hem dirilik hem ölüm, Rehim et, öldürme, Ogulnabadym* (A. Kekilow).

BAKYŞDYRMAK, *işl.* 1. Seredip çykamak, änedişdirmek, seredişdirmek. 2. Gözegçilik edişdirmek, garaşyk edişmek. 3. Idedişdirmek, ideg edişdirmek.

BAKYŞMAK, *işl.* 1. Biri-biriňe ýa-da bir zada bilelikde seretmek. *Näme gördüniz, bir eýläk, bir beýläk bakyşyp dursuňyz?* 2. Biri-biriniň garşysynda durmak, biri-birine tarap durmak. *Ululy-kiçili garaňky tamlar biri-birine bakyşyp, hoňkaryşyp durdy* (G. Kulyýew). 3. Bakmaga, idetmäge kömekleşmek. *Sen muny bakyşypmydyň, ýakyşypmydyň?! ("Görogly")*. 4. Bilelikde bakmak. Olar giň meýdanda goýun bakyşyp ýördüler.

BAKYÝET [ba:kyýet], *at. göç. m., k.d.* O dünýä.

BAL, *at.* Arylar maşgalasynyň her hili gül şirelerinden hasyl edýän süýji önümi, asal. *Bal tutan barmagyny ýalar* (Nakyl). *Arynyň zäherini datmadyk balyň gadryny nä bilsin* (Nakyl). *Üzüň çakryna bal garyp içseň, damarlardaky agyrylary aýyrýar* ("Türkmenistan").

♦ **Bala dönmek** 1) örän süýjemek. 2) has gereklenmek. *Soňky wagtlarda seni tapyp bolanok, bala dönüpsiň-aý?! Bal gününe batmak* gowy durmuş görmek, bol-elinlikde ýaşamak. *Seni oda atyp, men özüň bal gününe batjakmy?* (B. Kerbabaýew).

Baly goýalmak 1) gowy bişmek. *Bag-bakjalardaky*

Ol harydyny gymmat bahalaýar.

BAHALAMAKLYK, *işl. ady.* Bahalamak ýagdaýy.

BAHALAMAZLYK, *işl.* Nyrh kesip, bahasyny aýtmazlyk.

BAHALANMAK, *işl.* Bahasy, gymmaty kesgitlenmek, nyrhy kesilmek.

BAHALAŞDYRMAK, *işl.* Her bir satlyk haryda baha kesmek, nyrh goýmak.

BAHALAŞMAK, *işl.* Satylýan zadyň bahasyny belli etmek üçin gepleşmek, ylalaşmak.

BAHALATDYRMAK, *işl., ser.* Bahalatmak.

BAHALATMAK, *işl.* Bir zadyň bahasyny sorap anyklatmak, nyrh kesdirmek. *Atyny görüp, bahaladyp alaly* ("Görogly").

BAHALAÝYŞ, *işl. ady.* Bahalamak ýagdaýy.

BAHALY, *syp.* Bahasy gymmat bolan, gammat baha. *Gymmat bahalyja zatlar.*

BAHANA, *at.* Esassyz delil, sebäp. *Bahanam akja bäbek* (Nakyl). *Bahana ýok ýerinden bahana tapyp gülyärdi* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Bahana aramak** bir maksat bilen bahana gözlemek, esassyz delil tapjak bolmak.

BAHANALAMAK, *işl.* Bir zady bahana edinmek, ýerliksiz sebäp, delil görkezmek. *Otagdakylaryň hersi bir zady bahanalap çykyp gitdi* (A. Nazarow).

BAHANALYK, *syp.* Bahana etmek üçin, ýerliksiz delil görkezer ýaly, bahana eder ýaly, bahana bolar ýaly. *Bahanalyk sebäp ýok.*

BAHAR, *at.* 1. Gyşdan soňky pasyl, ýaz. *Mylaýym bahar şemaly gülleriniň ysyny getirýär.* 2. göç. m. Iň lezzetli, iň gowy döwür, çag. 3. Gyza dakylýan at.

BAHAR-ÝAZ [bahar-ýa:z], *at, şahr.* Sapaly döwran. *Bilmen haçan geler ömrüň hazany, Gül açylan bahar-ýazlarym galdy* (Seýdi).

BAHASYZ, *syp.* 1. Baha kesilmedik, bahasy belli bolmadyk (haryt hakynda). 2. Bahasyňa yetip bolmaýan, örän gowy, gymmatbaha. *Men sen ýaly bahasyz göwheri nireden taparyn!*

BAH-OW [bah-o:w], *üml., ser.* Bow. *Bah-ow, inim gelen ýaly-la.*

BAHR, *at, k. d.* Deňiz. *Beýige akmagaý bahr olsa hem pür* (Sopy Allaýar). *Jéyhun bilen bahry-Hazar arasy, çöl üstünden öser ýeli türkmeniň* (Magtymguly).

BAHRY-BAZ [bahry-wa:z], *at, k.d., ser.* Bahry-laçyn. *Algry şunkar laçynym, ütelgi bahry-bazym, Ýatsam, sen-sen owhalym, tursam, golumda sazým* (Mollanepes).

BAHRY-LAÇYN [bahry-la:çyn], *at, k.d.* Algry guş, awa salynýan guş. *Gollarynda bahry-laçyn, hem ütelgi bahry-baz* (Mollanepes).

BAHYL [bahy:l], *syp.* Biriniň işiniň şowly bolmagyny görübilmeýän, görüp, içigara. *Bahylyň bagy gögermez, gögerse-de miwe bermez* (Atalar sözi).

Nesihat gulagna ýokmaz bahylyň, Köňli erimez, gara daşdyr, doň bolar (Zelili). *Ogrudan baý bolmaz, peltekden bagşy, Bahyldan ýoldaşlyk, göripden goňşy* (Baýly şahr).

BAHYLÇYLYK [bahy:lçylyk], *ser.* Bahyllyk. *Ol Öweziň bize çay-çilim berenine bahylçylyk edipdir* ("Görogly").

BAHYLLYK [bahy:llyk], *at.* Göriplik, görübilmezçilik. – *Ondanam-a haýyr galýandyr? – diýip, bahyllyk bilen sorady* (H. Derýaýew).

BAHYM, *hal, ser.* Basym II. *Oglum, günün aşagyna geç, ol at bahym yzmyzdan galar* ("Görogly").

BAJA [ba:ja], *at.* Aýallary dogan bolan erkek adamlaryň biri-birine garyndaşlyk gatnaşygyny görkezýän söz.

BAJAK [ba:jak], *at.* Ýer depilip-agdarylanda, sür-lende pytraman galýan ullaň tokga kesek.

BAJY, *at, gepl. d.* 1. Aýal dogan, uýa. *Men gidýän, diýe bakýan, bajym suwlaryny çekýär* (A. Nazarow). 2. Aýal maşgala ýüzlenip aýdylýan söz. *Gorkmaň, bajym, hiç kim size zat diýmez* (G. Kulyýew).

BAKA [baka:] I, *at, k.d.* 1. Hemişelik, mydamalyk. 2. Sopuçylykda: geçilmeli tarykatyň iň soňky makamy (duralgasy). *Baka ýokdur söhbetine, sazyna. Dünýe bahasyzdyr, aýan görüner* (Magtymguly).

BAKA [baka:] II, *Ýöneliş düşümde gelip, tarap, ugru* görkezýän söz.

BAKALY [baka:ly], "Görelilik, hany" diýen manyny aňladýan kömekçi söz. *Hany, aýym, sen, otur bakaly, men bir daş-ıçden habar alyp geleyin* (B. Seýtäkow).

BAKAN [baka:n], *köm. s., ser.* Baka II. *Ýetginjek golaýda ýanaşyk oturan goşa öýe bakan ýelk ýasady* (G. Kulyýew).

BAKAN, *at.* Atyň we ş. m. toýnagynyň iç ýüzündäki oýtak ýer, çukurlyk.

BAKDYRMAK, *işl.* 1. Bir tarapa garatmak, bir ugra gönükdirmek. 2. Maly idetmek, bakmak işini başga birine etdirmek. *Oduny ýygana ýakdyr, maly gazanana bakdyr* (Nakyl).

BAKDYRTMAK, *işl.* 1. Bir tarapa garatdyrmak, bir ugra seretdirtmek. 2. Maly idetmek, bakmak işini başga birine etdirtmek. *Goýunlary hakyna çopan tutup bakdyrtmak.*

BAKGAL [bakga:l], *at, kön.s.* Ownuk-uşak hojalyk harytlaryny, azyk önümlerini satýan dükancı. *Bir baggalyň tawusynyň perinden birini ýolup getirersin* ("Nejep oglan").

BAKGALÇYLYK [bakga:lçylyk], *at, kön.s.* Baggalyň satyjylyk käri we ýagdaýy. *Bakgalçylyk etmek.*

BAKGALLYK [bakga:llyk], *at, kön.s., ser.* Baggalçylyk.

BAKJAI, *at.* Gawun-garpyz we ş. m. gök ekinleriň

getir. Bally köke. 2. gepl. d. Ýaş kiçi oglana söýgi bilen ýüzlenilip aýdylan söz. Täçmyrat jan, ballym, taşla eliňdäki daşy? (B. Kerbabaýew). **3.** Oglana dakylýan at.

BALYK [ba:lyk], *at. 1.* Suwda ýaşayan oňurgaly jandarlaryň umumy ady. **2.** Müçe ýyl hasabynyň başinji ýylynyň bir ady, luw.

♦ **Balyk ýagy** balygyň bagryndan alnyp, lukmançylykda ulanylýan serişde.

BALYKÇY [ba:lykçy], *at. 1.* Balyk tutmak bilen meşgullanýan adam. *Balykçy müň tümenlik düýş görse, balygyna ýorar* (Nakyl). **2** Balyk tutup iýmitlenýän suw guşy. *Balykçy gyrgy aw awlaýan wagty suwuň üstünde 15-20 metr beýiklikde uçýar* ("Türkmenistan").

BALYKÇYLYK [ba:lykçylyk], *at.* Hojalygyň balyk tutmak bilen meşgullanýan pudagy. *Balykçylyk hojalygy.*

BALYKGÖZ [ba:lykgöz], *at.* Şoranyň bir görnüşi, guşgözi.

BALYKGULAK [ba:lykgulok], *at.* Oňurgasyz suw jandarlarynyň aglabasynyň beden örtügi. *Kenardan balykgulak ýygnadyk.*

BALZAM [balza:m], *at. 1.* Käbir ösümlikleriň ýagly, ysly goýy şiresi. **2.** Derman ösümliklerden alnan ysly ergin ýa-da ýag görnüşli derman.

BANAN [bana:n], *at. 1.* Uly ýaprakly, uzyn boýly miweli ösümlik. **2.** Şol ösümligiň galyň gabykly süýji miwesi.

BANK [bañk], *at. 1.* Pul serişdelerini saklaýan we dürli maliýe amallaryny geçirýän edara. **2.** Kart oýnunda orta goýulýan pul. *Iki şaýy, üç şaýy bank goýlup, ýigrimi bir oýnalýardy* (A. Gowşadow).

BAP [ba:p] **I**, *at.* Eserdäki her bir aýry-aýry esasy bölüm. *Döwletmämmet – Azadynyň "Wagzy-Azat" eseri dört bapdan ybaratdyr.*

BAP [ba:p] **II**, *at, k. d.* Ähli zat hakda, her bir zat hakda. *Magtymguly, söz sözlegin her bapdan* (Magtymguly).

BAP [ba:p] **III**, *syp.* Laýyk, kybapdaş. *Ol bu aýdyma döredijilikli çemeleşýär, oňa bap gelýän söz tapýar* ("Edebiýat we sungat").

BAPDAŞ [ba:pdaş], *syp.* Birine, bir zada laýyk gelýän, kybapdaş.

BAPDAŞLYK [ba:pdaşlyk], *at.* Birine, bir zada laýyk gelmeklik, kybapdaşlyk.

BAPMA-BAP [ba:pma-wa:p], *hal.* Birin-birin her babyny. *Ol bu kitaby bapma-bap okap çykdy.*

BAR [ba:r] **I**, *ugrukd. 1.* Biriniň ýa-da bir zadyň bolmagyny aňladýan söz. **2.** Bir zadyň barlygy, ýoklugy soralarda berilýän oňyn jogap. – *Kitabyň barmy?* – *Bar.*

♦ **Bar bol** "arma" diýlende "sag bol" diýen manyda berilýän jogap. *Bar bol, oglum, özüňizem armaň-da!*

BAR [ba:r] **II**, *at, k. d.* Miwe, hasyl. *Döwletliniň çagasy бага gitse, bar getir, Bidöwletiniň çagasy namys*

bilen ar getir (Atalar sözi). *Ekseň, bar getirmez ol gury söwüt, Akylsyz nadandyr, almaz hiç öwüt* (Magtymguly).

BAR [ba:r] **III**, *çal.* Ähli, hemme, bütün. *Biziň bar umydymyz sizdedir.*

BAR [ba:r] **IV**, *at.* Howa basyşynyň birligi.

BAR [ba:r] **V**, *kön.s.* Ýük, agyrlyk. *Guş ola köňül çün göterer bary-yşk* (Burhaneddin Siwasly).

BARA, *at.* Peçiz oýnunda ýedi ýylanbaşyň hemmesiniň dükke düşmegi.

BARABAR [baravar], *hal, syp.* Bir zada deň bolan, bir zat bilen deň derejede hasaplanýan, bir zada laýyk. *Suw damjasy altyn dänesine barabardyr.*

BARA-BARA [bara-wara], *hal.* Wagt geçdigiçe, dowam etdigiçe, gitdigiçe, ýuwaş-ýuwaşdan, kem-kemden, dura-bara. *Ýöriş açar bara-bara, çöller keser menzil ara* ("Görogly"). *Bara-bara köňül geçer, Tag-syby ýok arsyz ärden* (Magtymguly).

BARABARLAMA [baravarlama], *iş ady.* Barabarlamak ýagdaýy.

BARABARLAMAK [baravarlamak], *işl.* Barabar etmek, deň, meňzeş etmek, mukdar, hil taýdan laýyk etmek.

BARABARLAMAKLYK [baravarlamaklyk], *iş ady.* Barabarlamak ýagdaýy.

BARABARLANMAK [baravarlanmak], *işl.* Barabar edilmek, deňlenmek, meňzeş edilmek, laýykklanmak.

BARABARLAŞMAK [baravarlaşmak], *işl.* Barabar bolmak, birine ýa-da bir zada deňleşmek, laýyk bolmak.

BARABARLAÝYŞ [baravarlaýyş], *iş ady.* Barabarlamak ýagdaýy.

BARABARLYK [baravarlyk], *at.* Bir zada meňzeşlik, laýyk gelmeklik, deňlik, kybapdaşlyk. *Pagtanyň gyzyla barabarlygy.*

BARA-BARMAŇA [bara-varma:na], *hal.* Baran badyna, bada-bat, bara-barmaşa. *Bara-barmana ony bagryna basdy.*

BARA-BARMAŞA [bara-varma:şa], *hal, ser.* **Bara-barmana.**

BARADA [ba:rada], "Hakynda, dogrusynda, batda" diýen ýaly many aňladýan sözsoňy kömekçi.

BARADAKY [ba:rada:ky], *syp.* Hakyndaky.

BARAK, *at, haýwanat d.* Maňlaýy sakar, çünki ak, ýelegi gara suw guşy, sakarbarak. *Goyunda erek eti, guşda barak eti* (Nakyl). *Bu ýerde barak diýerminiň, ördek diýerminiň, guw diýerminiň, çarлак diýerminiň, garaz, göwün islän guşuň bar* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Barak düýe** uzyn ýüňli, ýüňlek düýe.

BARAKÝELBE [barakýelbe], *at, haýwanat d.* Barakdan birneme kiçiräk suw guşy.

BARAN [ba:ra:n], *at, k. d.* Ýagyş, ýagmyr, ýagyn.

BARARLYK, *syp.* Bir ýere, biriniň ýanyna barar

*ir-iýmişleriň baly goýaldy. 2) akyly kämilleşmek, düşünjesi artmak. **Bal ýaly** örän süýji.*

BAL [ba:l] **I**, *at.* Uly tans agşamy.

BAL [ba:l] **II**, *at.* 1. Tebigy hadysanyň güýjüni, derejesini belleýän, görkezýän ölçeg birligi. *Ýer titremesiniň güýji 4-5 bala ýetipdir.* 2. Okuw jaýlarynda, sport ýaryşlarynda san bilen belleyen baha.

BALA [ba:la] **I**, *at.* 1. Ata-enäniň öz çagasy, ogly, gyzy, perzendi. *Bal süýji, baldan-da bala süýji* (Nakyl). 2. Çaga, perzent, nesil, nebere. *Bir käkilik aldyrsa körpe balasyn, saýraý-saýraý, yzlamayyn bolarmy?* (Magtymguly). 3. "Sada, tejribesiz, gögele, ýaş" diýen ýaly many aňladýan söz. *Oglum, sen entek bu zatlardan baş çykarardan bala bolýaň!* ("Edebiýat we sungat").

BALA [ba:la] **II**, *at.* Uguň tüýnügiň gözüne geýdirilýän, ýonulyp, inçeldilen uýy. *Balalary owranan öýüň tüýnügini tigirläp, hataryň ikinji çetindäki tama eltip urupdy* (B. Kerbabaýew).

BALA-ÇAGA [bala-ça:ğa], *at, gepl. d.* Oglan-uşak, çaga-çuga, ýaşajyk oglan-gyzlar.

BALAGUŞ [ba:lağuş], *at.* Elguşuň çagasy, ýaş elguş.

BALAHANA [balaha:na], *at.* Bir gat jaýyň üstünden gurulýan kiçijik tam.

BALAJA, *syp.* 1. Kiçijik (çaga hakynda). 2. *at.* Iki uly aragy biri-birine birleşdirýän ýa-da uly arykdan şahalanyp aýrylýan uly ýap.

BALAK, *at.* 1. Göwräniň biden aşaky bölegine geýilýän geým. 2. *ser. Jalbar.* *Ol dar balak geýeni halamaýarmyş* (N. Saryhanow).

♦ **Balak agy** balagyň iki gonjy bilen bizini birikdirýän bölegi. **Balak bizi** geýimiň balak ýüzüsinden ýokarky bölegi. **Balak ýüpi** aýallaryň iç geýiminiň agzyna tutmak üçin inçe egrilen gara ýüpdan örülen ýasy ýüp. **Balak ýüzi** aýal iç geýiminiň ýüzüne nagyş salýn ýan dyzdan aşaky bölegi.

BALAKLYK, *syp.* Balak tiker ýaly, balak tikmek üçin niýetlenen (mata). *Balaklyk mata.*

BALAMAN I, *at.* 1. *kön.s.* Üflenip çalýn ýan saz guralynyň bir görnüşi. *Otuz iki sazy gurupdyrlar: kernaý, surnaý, balaman, gyjak, dutar, çindirebap we nagra* ("Görogly"). *Baryp görseler, balamanyny bagyrdyp, kernaýyny gygyrdyp, bu gelen goşun teke begi Zaman erdi* ("Ýusup – Ahmet"). *Sen gulak goýsaň, ýakar her dembe-dem owazy hoş, Balaman, dutar, sitardan erur hem sazy hoş* (Andalyp). 2. *sazç.* Dilli tüýdük.

BALAMAN II, *at.* Elguş. *Boýy uzyn bolsun, ýüzi ak bolsun, Balaman bakysly, tugun tap bolsun* (Zelili).

BALÇY, *at.* Balçylyk işi bilen meşgullanýan adam.

BALÇYLYK, *at.* Bal arylaryny köpeltmek, bal almak bilen meşgullanýan hojalyk pudagy. *Balçylyk hojalygy.*

BALDAK [ballak] **I**, *at.* Ösümligiň ýaprakly çyby-

jaklar ýaýradýan bölegi. *Gülälekleriň diňe baldaklary somalyşyp galypdy* (B. Kerbabaýew).

BALDAKLAMAK [ballaklamak], *işl.* Baldak çykarmak, baldak ýaýratmak.

BALDYR [ballyr], *at.* Aýagyň injik bilen dyzyň arasyndaky ýumry etli ýeri. *Birdenem çep aýagynyň baldyry syzlap gitdi* (G. Ezizow).

BALDYRLAK [ballyrlak], *syp.* Ýogyn baldyrlý. *Baldyrlak adam.*

BALDYZ [ba:llyz], *at.* Gelniň adamsynyň kiçi aýal dogany we şoňa degişlilikde ulanylýan söz. *Aý ýanynyň ýyldyzy, Gelin ýanynyň baldyzy* (Atalar sözi).

BALERINA [baleri:na], *at.* Balet tansyny edýän gyz (aýal).

BALET [bale:t], *at.* 1. Sahnada oýnalýan tans sungaty. *Mälim bolşy ýaly, balet iňňän şahyrana sungat* ("Edebiýat we sungat"). 2. Tans we üm hereketleri bilen ýerine ýetirilýän sazly teatrlaşdyrylan oýun. *"Aldar köse" baleti.*

BALGAÝMAK [balğaýmak], *at.* Süýtde gaýnadylyp taýýarlanýan önüm, süýji iýmit.

BALGAZ [balğaz], *at, gepl. d.* Ajybalgaz.

BALHY, *at.* 1. Tut agajynyň iri ýaprakly görnüşi. *Balhy tuduň ýasy ýapragy.* 2. Şol tuduň dänersiz uly ak tudanasy.

BALJAK, *at.* Gylyjyň sapy, dessesi. *Gylyjyň baljagyna ýapyşdy* ("Görogly").

BALKAR [balka:r], *at, ser. Balkarlar.*

BALKARLAR [balka:rlar], *at.* Kabardin-Balkariýanyň ilatynyň bir bölegini düzýän türki halk.

BALKYLDAMA [balkyllama], *iş ady.* Balkyldamak ýagdaýy.

BALKYLDAMAK [balkyllamak], *işl.* Öwüşginli mylaýym garamak (esasan, göz hakynda). *Balkyldap duran gara gözlerinde owadanlykdan başga bir mähirlilik bardy* ("Edebiýat we sungat").

BALKYLDAŞMAK [balkyllaşmak], *işl.* Adamyň gözünü ýatladyp, köpçülikleýin balkyldamak, köp sanlysy ýaldyramak. *Dury asmanyň balkyldaşýan ýyldyzlaryny joşgunly ýagtylyk kem-kemden ýuwdu baryardy* (B. Kerbabaýew).

BALKYLDATMAK [balkyllatmak], *işl.* Öwüşginli mylaýym ýyldyrmak. *Ol othukly gözlerini balkyldady, ejesine çişerildi* (B. Kerbabaýew).

BALKYLDAÝÝŞ [balkyllaýýş], *iş ady.* Balkyldamak ýagdaýy.

BALLADA [balla:da], *at, edeb.* 1. Hekaýa mazmunly sygyr bilen ýazylan eseriň bir görnüşi. *Balladada şahyr öz adyndan sözlemän, başga adam ýa-da waka hakda gürrüň berýär* (A. Kekilow). 2. *sazç.* Aýdym ýa-da saz gurallary eserleriniň bir görnüşi. *Ýüregiň elendirýän bu balladany tolgunman diňlemek asla mümkin däl* ("Türkmenistan").

BALLY, *syp.* 1. Bal salnan, baly bolan. *Bally käsäni*

BARLYŞMAK, *işl.* 1. Ylaşyga gelmek, ýarasyk etmek, aragatnaşygy dikeltmek. *Barlyşmaly ýa-da yza çekilmeli — diýip, teklipe edenleriň her birine ol üzüň-kesil jogap berdi* (B. Kerbabaýew). 2. Söwdada, syýasatda we ş. m. iki tarap özara razy bolmak, razylaşmak.

BARLYŞYK, *at.* Ylaşyk, ýarasyk, ylaşykly aragatnaşyk. *Urşy barlyşyk bilen gutarmaly diýen talap hem boldy* (B. Kerbabaýew).

BARLYŞYKSYZ, *syp.* Ylaşyksyz, ylaşyk saklamaýan. *Barlyşyksyz hereket etmek.*

BARLYŞYKSYZLYK, *at.* Ylaşyksyzlyk, barlyşyksyzlyk.

BARMAK I, *işl.* 1. Bir ýerden ikinji bir ýere ugramak, gitmek. *Nireden gelip, nirä barýarsyňyz?* ("Türkmen halk ertekileri"). *Bar, okaram, gel, okaram, barmasaň, gelmeseň, ara ýolda döwül okaram* (Halk döredijiliginden). 2. Bir ýerden ikinji bir ýere gelmek. 3. Amala aşmak, ýöremek, gitmek. *Bularyň döwek işleri şowly barýardy* (A. Gowşudow). 4. Birine durmuşa çykmak, äre gitmek. *Gyz halaşýan ýigidine barypdyr*. 5. Belli bir derejä, çäge ýetmek. *Howanyň yssylygy kyrk bāşe bardy*. 6. Kömekçi işlik hyzmatynda hal işlik bilen ýanaşyk gelip, hereketiň dowamlylygyny, bilelikdäki hereketi aňladýan söz. *Agzyňda eräp-akyp barýan bu täsin hörek daýhanyň maňlaý deri, türkmen güneşiniň yssy çogunyň, beýik Taňrynyň täsin gudraty bilen ýerleşdirilýär* ("Watan").

♦ **Baryp ýatan** iň gowy ýa-da iň erbet, aňrybaş. *Ol baryp ýatan mysapyr adamdyr.*

BARMAK II, *at.* 1. Eliň penjesini emele getirýän, aralary syňrak bilen bölünen, zat tutmak, almak üçin amatly bolan, şeýle hem aýaklaryň daraklygyndan öňki bogun-bogun bölegini düzýän dyrnakly beden agzasynyň umumy ady. *Baş barmagyň barysy deň bolmaýar* (Atalar sözi). *Başam barmak baş getir, süýem barmak süýt getir* (Sanawaç). 2. Hala, keçä salynýan nagys. 3. Goňur sapak çekilip, dörde bölünen keşde (kürtä, çyrpa, gyz tahýasyna salynýan nagys).

♦ **Barmagyňy batyrmak** urmak niýeti bilen birine barmagyňy degirmek. *Şu günden beýläk jigime barmagyňy batyrsaňam zor boldugyň. Barmagyňy dişlemek 1)* geň galmak, haýran galmak. *Kemal han Hemrany görüp, haýran galyp durdy. Aklyny ýitirip, barmagyny dişledi* ("Saýatly – Hemra"). 2) eden işiňe ökünmek. *Bilen bilenin işlär, bilmedik barmagyny dişlär* (Nakyl). **Barmak basmak** gol goýmagyň ýerine süýem barmagyň ujuna syýa çalyň, hatyň yzyna basmak. **Barmak basyp sanardan kän (köp)** san taýdan köp. *Toýa gelenler barmak basyp sanardan kän. Barmak çomaltmak* duýduryş etmek, ýşarat etmek. *Ol kimdir birine barmagyny çomalttdy. Barmak ýaka "Barmak" nagys salnan kürte ýakasy.*

BARMAKSA, *at.* Gyryklyk, gaýçy, synny bilen işlenende barmagyňa dolanýan, oralýan ýüň ýa-da mata.

BARMAŞA [barma:şa], *hal.* Baran badyna, ýeten dessine. *Ol barmaşa atdan düşdi.*

BAROMETR [baro:me:tir], *at.* Howanyň basyşyny ölçýän abzal.

BARS, *at.* 1. Pişikler maşgalasyndan bolan, gaplaňa meňzeş ýyrtyjy ýabany haýwan. 2. Müçe ýyl hasabynyň üçünji ýylynyň ady.

BARŞYK-GELŞIK, *at, gepl. d.* Gatnaşyk, baryş-geliş, aragatnaşyk.

BARŞYN [barşy:n], *hal.* Bir ýere barýan wagtyňda, barýarkaň ýüz ugra, gidişin. *Men oba barýan. Barşyn ýol ugrundaky dükandan, bar bolsa, diýen zadyňy özüm alayaryn.*

BARŞYP-GELIŞMEK, *işl.* Gatnaşyk saklamak, aragatnaşykda bolmak. *Men onuň bilen tiz-tizden barşyp-gelişmesem-de, hat alşyp durýaryn.*

BARY [ba:ry], *çal.* 1. Ählisi, hemmesi. *Ilatyň barysy*. 2. Bar bolany, bar zat, el ýüzündäki zat. *Baryny beren uýalmaz* (Nakyl).

♦ **Bary bilen bazar eýlemek** bary bilen oňşuk etmek.

BARYBIR [ba:ryvir], *köm. s.* Nähili-de bolsa, her niçik-de bolsa, düýbünden, asla. *Biz, barybir, olardan galmarys.*

BARYLMAK, *işl.* Başga bir ýerden ikinji bir ýere gelinmek.

BARYP, *hal.* Mundan ep-esli wagt öň, bir wagt, bireýýäm. *Baryp sagat üçde öýden çykyşym, gaýdar wagt bolupdyr.*

BARYP-GELIŞMEK, *ser.* Barşyp-gelişmek.

BARYŞ, *iş ady.* Bir hereketiň, işiň ýagdaýy, işiň ösüş döwri, depgini. *Maşynlaryň ol köçeden barşyny, Beýik penjireleň akja perdesin, ...Öňler müňläp kişi görenem bolsa, ...Görüp bilmek gerek ilkinji gezek* (G. Ezizow).

BARYŞDYRMAK, *işl., gepl. d.* 1. *ser.* Barlyşdyrmak. *Tersleşenleri baryşdyrmak*. 2. Köp ýere baryp görmek, aýlanyp çykmak. *Şu gün barmaly ýerlere baryşdyrdym.*

BARYŞDYRYJY, *at, gepl. d., ser.* Barlyşdyryjy.

BARYŞ-GELIŞ [baryş-ğeliş], 1. *iş ady.* Baryş-geliş etmek ýagdaýy. 2. *at.* Dostlukly gatnaşyk, özara ýakyn gatnaşyk. *Baryş-geliş emek.*

BARYŞ-GELIŞLI [baryş-ğelişli], *syp.* Özara gatnaşykly, ýakyn aragatnaşyk saklaýan. *Baryş-gelişli gatnaşyk.*

BARYŞ-GELIŞLILIK [baryş-ğelişlilik], *at.* Özara gatnaşyklylyk, ýakyn aragatnaşyk saklaýjylyk.

BARYŞMA, *iş ady.* Baryşmak ýagdaýy.

BARYŞMAK, *işl.,* 1. Bir ýere ýuwaş-ýuwaşdan

ýaly ýagdaý. *Meniň olara bararlygym ýok, nä ýüzüme baraýyn.*

BARARMAN, *syp.* Barmaga niýet eden, barmagy ýüregine düwen. *Biri alarman, biri bararman boldy* ("Görogly").

BARASYNDA [ba:rasynna], *köm. s., ser.* **Barada.**

BAR-BAR [ba:r-va:r] **I: bar-bar senden** (inimden, kakamdan we başgalardan) **bar** "sen bolmasaň, işimiz bitmez, senden başga kömek edip biljek adam ýok" diýen manyda möhümiňi bitirtjek bolýan adamyňa aýdylýan aňlatma.

BAR-BAR [ba:r-va:r] **II: bar-bar bagyrmak** uly ýitgi, sütem, horluk zerarly gaty aglamak, zeýrenmek.

BARÇA, *çal.* Birnäçe, hemme, ähli, eňçeme. *Barça günäniň enesi, Gybat bilen ýalandadyr* (Zelili).

BARDY-GELDI [bardy-ğelli], *hal.* "Öňde-soňda, bilip bolmaz, birden, eger-de" ýaly manyda ulanylýan tirkeş söz.

BARDYGYÇA [bardyğyça], *hal.* Gitdigiçe, barha, bardykça. *Ýagyş bardygyça güýçlenýär.*

BARDYKÇA, *hal, ser.* **Bardygyça.** *Bardykça ýyl-ýyldan möwç urar gyşyň, Dert ýamany garrylykdyr, ýaranlar* (Magtymguly).

BARGA [barğa] **I, at.** Suwuň ýapaşaklygyna örküçlenip akýan ýeri.

BARGA [barğa] **II, at. 1.** Ir goçdan çykan goýundan bolan irki guzy. *Körpe guzularyň arasynda barga guzy-da bar. 2. göç. m.* Maşgalada çagalaryň ulujasy. *Barga balam – bagyrym, körpe balam – jigerim* (Nakyl).

BARGA [barğa] **III, at.** Öz wagtynda ekilen ekin.

BARHA [barha:], *hal.* Gitdigiçe, bardygyça, gün-saýyn, gün-günden.

BARHA-BARHA [barha:-varha:], *hal.* Gitdigiçe öňküsinden has güýçli derejede, has güýçli depgin bilen.

BARJA [ba:rja], *çal.* Her bir zadyň, adamlaryň we ş.m. azajyk mukdarda galany, hemmejesi.

BARJAMLY [ba:rjamly], *syp., ser.* **Barly.** *Şol mallary nireden almaly diýen sowala "barjamly adamlardan" diýip, gysgajyk jogap gaýtardy* (B. Kerbabaýew).

BARK: bark urmak öwşün atmak, ýalkym salmak, ýaldyramak, öwürmek.

BARLAG [ba:rlağ], *at. 1.* Bir işiň dogrulygyna göz ýetirmek üçin geçirilýän derňew. **2.** Ylmy iş.

♦ **Barlag işi** okuwçylaryň bilim endiklerini ösdürmek, barlamak üçin geçirilýän ýazuw işi.

BARLAGÇY [ba:rlağçy], *at.* Barlag alyp baryjy, barlag geçiriji, derňewçi.

BARLAMA [ba:rlama], *iş ady.* Barlamak ýagdaýy.

BARLAMAK [ba:rlamak], *işl. 1.* Bir zadyň dogrulygyny anyklamak üçin derňap görmek. **2.**

Sagdygyny ýa näsagdygyny anyklamak. *Ol näsagy örän pugta barlady. 3.* Bir zadyň bardygyny ýa-da ýok-

dugyny bilmek üçin seredip çykmak, gözden geçirmek. *Eňegi ýaglyk bilen daňylgy adam döwекçileriň goşuny barlamaga başlady* (A. Gowşudow). **4.** Synagdan geçirmek. *Okuwçylaryň bilimini barlamak. 5.* Synap görmek, işledip görmek. **6.** Ylmy esasyda öwrenmek maksady bilen ylmy-barlag işini alyp barmak, derňemek. *Topragyň düzümini barlamak.*

BARLAMAKLYK [ba:rlamaklyk], *iş ady.* Barlamak ýagdaýy.

BARLANMAK [ba:rlanmak], *işl. 1.* Derňew geçirilmek, derňelmek. *Biziň bölümimiziň bir ýylda eden işi barlandy. 2.* Synag edilmek, synalyp görülmek. *Okuwçylaryň iňlis dilini özleşdirişleri barlandy. 3.* Bir zadyň bardygy ýa-da ýokdugy bilinmek üçin seredilip çykylyk, gözden geçirilmek. *Gümrukhanada ýolagçylaryň goşlary barlandy. 4.* Öwrenmek maksady bilen ylmy-barlag işi geçirilmek, derňelmek. *Türkmenistanyň nebit gorlary barlandy.*

BARLAŞDYRMAK [ba:rlaşdyrmak], *işl. 1.* Birnäçe gezek eli bilen barlap çykmak. *Gulman arçyn itiň endamyny eli bilen barlaşdyrdy* (A. Gowşudow). **2.** Bir ýan ujundan synag edip görmek, synap görüsdirmek. **3.** Agтарыşдырмак, agтарып чыкмак. **4.** Bir ýanyndan gözden geçirip çykmak, bir toparyny, eňçemesini gözden geçirmek. *Mugallym okuwçylaryň depderlerini barlaşdyrdy.*

BARLAŞMAK [ba:rlaşmak], *işl. 1.* Birine bir zady barlamaga kömekleşmek. *Ol ýoldaşyna depder barlaşdy. 2.* Bilelikde barlamak. *Şepagat uýalary näsaglaryň ganyny barlaşyp otyr.*

BARLATDYRMAK [ba:rlatdyrmak], *işl., ser.* **Barlatmak.**

BARLATMAK [ba:rlatmak], *işl. 1.* Barlamak işini basga birine etdirtmek; bir zadyň nä derejededigini anyklatmak. *Sagadyň işleýşini barlatmak. Ol oglunyň saglygyny barlatdy. Men hemmesini jikme-jik barlatdym* (A. Nazarow).

BARLAÝYŞ [ba:rlaýyş], *iş ady.* Barlamak ýagdaýy.

BARLY [ba:rly], *syp.* Zada mätäç bolmadyk, baý, gurply, barjamly. *Barlynyň bazary ýanynda* (Nakyl).

BARLYK [ba:rlyk], *at. 1.* Bar bolmaklyk, ýok dälilik. **2.** Ýaşayyş, dirilik.

BARLYLYK [ba:rlylyk], *at.* Zada mätäç dälilik, gurplulyk, baýlyk, barjamlylyk.

BARLYŞDYRMAK, *işl. 1.* Närazy taraplary ylalaşdyrmak, ýaraşdyrmak. *Küle girrigi öz gyzy hem giýewisi bilen barlyşdyryp, bular hem öýli-öýlerine gitdiler* (A. Gowşudow). **2.** Iki tarapy razy etmek, razylaşdyrmak. **3.** Birleşdirip bir ugra gönükdirmek, birikdirmek.

BARLYŞDYRYJY, *at.* Ýaraşdyryjy, ylalaşdyryjy.

BARLYŞMA, *iş ady.* Barlyşmak ýagdaýy.

2. göç. m. Äsgermezlik edip, horluk baryny görkezme.

BASGYLAŞMAK [basgýlaşmak], *işl.* Aýak astyna alyp, basgylamaga kömekleşmek.

BASGYLATDYRMAK [basgýlatdyrmak], *işl.*, *ser.* Basgylatmak.

BASGYLATMAK [basgýlatmak], *işl.* 1. Aýak astynda galdyrmak, depeletmek. 2. göç. m. Äsgermezlik etdirip horlatmak, azar berdirtmek.

BASGYLAÝYŞ [basgýlaýyş], *iş ady.* Basgylamak ýagdaýy.

BASGYN: basgyn almak (tutmak) köp zat biri-biriniň üstüne basylyp ýatmak, baslykmak. *Dag ýaly üýşürilen gowaça çöpleri basgyn alypdyr.*

BASKETBOL [basketbo:l], *at.* Sütün tagtasyna berkidilen halkaly tora el bilen top oklap düşürmek şerti bilen, iki toparyň arasynda oýnalýan oýun. *Bas-ketbol oýny boýunça garşydaşlarymyz bilen ilkinji duşuşyklarymyz şowly boldy.*

BASKETBOLÇY [basketbo:lçy], *at.* Basketbol oýnuny oýnaýan oýunçy.

BASLYK, *at.* Haly çitimini berkitmek üçin erişleriň arasyndan geçirilip darak urulýan öllenen nah sapak, ýüplük. *Goşa baslyk kakylp dokalan haly.*

BASLYKDYRMAK, *işl.* Birnäçe zady biri-biriniň üstüne basyp goýmak. *Dersleri üýşürüp, baslykdyryp goýmak.*

BASLYKMAK, *işl.* 1. Üst-üste ýa-da munderlenen zatlar biri-birini basyp durmak. 2. Üst-üste ýagdaýda üýşüp ýatmak. *Bu ýerde on ýyldan bäri baslygyp ýatan metal bölekleriniň bardygy anyklandy.*

BASMA I, 1. *iş ady.* Basmak ýagdaýy. 2. *at.* Çaphana harpy. 2. Basmaça ýazylan ýazgy. *Ol haty basma harplar bilen ýazdy.* 3. Çaphanada basylýan, çap edilýän. *Basma kitap.*

♦ **Basma çüý** kagyzy we ş. m. gaty zadyň ýüzüne kakyp, berkidip goýmak üçin ulanylýan ýasy kelleli çüýjagaz.

BASMA II, *at.* Işilen sapagy geýimiň ýüzüne goýup, belli bir aralyk boýunça üstünden sanjyp, nagys salmak täri we şol tär bilen salnan nagys. *Basma nagys.*

BASMA III, *at.* Saç boýalýan reňkiň bir görnüşi.

BASMAK, *işl.* 1. Agram salmak, üstünden agram bermek. 2. Üstün çykmak, boýun egdirmek, ýeňmek. *Esgerlerimiz mertlerçe söweşip, duşman leşgerlerini basypdylar.* 3. Agramyny atyp, güýçden gaçyrmak, ynalykdan aýyrmak. *Ýaman habar adamyň depesinden basyp, demligini daraldýan agyr labyr bolsa, ýagşy habar ajaýyp bir zat bolup, oňa ganat bagladýar-da, çökgün göwnüni al asmana göterýär* (B. Kerbabaýew).

4. Çalasyn ädim ätmek, ýöremek. *Aýjahan ýeňil-ýeňil basyp, jaýyň beýleki böwrüne geçdi* (B. Gulow). 5. İçki täsiri peseltmek, gowşatmak. *Ol*

içki ýigrenjini zor bilen basyp, onuň agzyna bakdy (B. Seýtakow). 6. Ýykmak; ýykyp üstüne agramyňy atmak. *Üstünden agyr göwresini goýberip basmak.* 7. Bedeniň belli bir ýerinde goýup ýapmak. *Derrew esgi ýakyp basyň, daňyň.* 8. Ýüzüni, üstüni örtmek. 9. Gurşap almak. *Üstüni gar basmak. Gowaçalary ot basmak. Daglar başyn ümür basan, Jülgesinde güller ösen* (Magtymguly). 9. Üsti-üstüne atyp üýşürmek, toplamak, ýygnamak. *Bede basmak. Odun basmak. Gowaça çöpüni basmak. Üzümcöpi basmak. Ýandak basmak.* 10. Yükleme, urmak. 11. Bikanun ýol bilen köp pul ýygnamak, uly baylyk toplamak. 12. Türmä salmak, tussag etmek. *Jenayatkäri basmak.*

♦ **Basan yerinden ot çykmak** gaýratly, edenli hereket etmek, dogumly bolmak. **Basjak ýeriňi saýgarmazlyk** pikirlenip, oýlanyp hereket edip bilmezlik. **Basyp almak** boýun egdirmek, bakna etmek. **Basyp giden yzyça görmezlik** özünçe görmezlik, hasap etmezlik, äsgermezlik.

BASMARLAMAK, *işl.* Her hili durmuş we tebigy ýagdaýlar üstü-üstüne bolup täsir etmek, agram salmak, sus etmek. *Dert agyr bolup, gün-günden ony basmarlaýardy. Ony uky basmarlaýardy.*

BASNÝA [ba:snyýa], *at.* Kinaýaly äheňde goşgy bilen ýazylan göçme manyly gysgajyk eser. *Basnyada eseriň gahrymanlary haýwanlar bolýar.*

BASNÝAÇY [ba:snyýaçy], *at.* Basnyä eserini dorediji, basnyäniň awtory.

BASSAŞ, *syp.* 1. Biri-biriniň yz ýanyndan doglan çaga. *Onuň iki sany bassaş ogly bardy.* 2. Biri-birinden hiç bir zatda kem galmajak bolýan, bäsdeş. *Käbir adam gaty başsas bolýar, haýsy zat bolsa, edil kem galyp baryan ýalydyr.*

BASSAŞLYK, *at.* 1. Biri-biriniň yzyndan dogulmaklyk, tirkeşiklik ýagdaýy (çaga hakynda).

2. Biri-birinden işde we durmuşda kem galmajak bolmaklyk. *Olar ters bolmasalar hem bassaşlyk etdi* (N. Saryhanow).

BASSYR, *hal.* Yzly-yzyna. *Ýerli oýunçylar oýnuň birinji ýarymynda bassyr dört pökgini derwezededen geçirdiler.*

BASSYR-BASSYR [bassyr-vassyr], *hal.* Birnäçe gezek yzyny üzmän, yzly-yzyna. *Olara bassyr-bassyr bäs-alty gezek barmaly bolupdym.*

BASSYR-BUSSUR [bassyr-vussur], *hal.*, *ser.* Bassyr-ýussur.

BASSYR-BUSSURLYK [bassyr-vussurluk], *at.*, *ser.* Bassyr-ýussurlyk.

BASSYRMA I, *at.* 1. Yssydan we ygaldan goranmak üçin oturylýan, mal daňylyan, gural goýulýan töweregi açyk, üsti basyrylygy ýer. *Bassyrmanyň bir çetinde çay içip oturan on-on iki sany ýaşulyňyň gürrüňi gyzýşypdy* ("Türkmenistan").

üýşmek, ýygnanyşmak, toplanýşmak. *Adamlar meýdança baryşdylar*. **2. ser. Barlyşmak**. **3.** Gatnaşyk etmek, aragatnaşykda bolmak. *Baryssaň, mert bilen baryş, Namartlardan bitmez her iş* (Seýdi).

BARYŞMAKLYK, *iş ady*. Baryşmak ýagdaýy.

BARYT [bary:t], *at, him.* Kükürt turşuly mineral. *Olar ýetişip bildiklerinden guýa baryt oklaýardylar.*

BARY-ÝOGY [ba:ry-ýo:gy], *çal.* Bar bolanjasy (az sanly zat hakda). *Gördüňizmi, ýaşuly, bary-ýogy baş ýylda nähili üýtgeşiklik bolýar* ("Edebiýat we sungat").

BARYKA [barya:ka:], *hal.* Dura-bara, kem-kemden, ahyr sonunda. *Baryka hemme zat gowularar.*

BAS [ba:s], *at, sazç.* **1.** Erkek adamyň pes, ýogyn sesi. **2.** Pes, ýogyn sesli saz guraly. **3.** Pes, ýogyn sesli aýdym aýdýan adam.

BAS, *üml.* Iti küşgürmek üçin ulanylýan söz. *Akbaý, bas! Böwser, bas!*

BASA: basa düşmek basyp ýýkmak. **Basa oturmak** bir işiň üstünde galman, köp oturmak. *Basa oturyp işlemäni başarmak gerek.*

BASA-BAS [basa-vas], *at.* Köpçüligiň arasynda dyknyşykly, gyslyşykly, itnişikli ýagdaý.

BASA-BASLYK [basa-vaslyk], *at.* Üýşen märekäniň arasyndaky dyknyşyk, itnişik. *Suwuň üsti basa-baslyk däl.*

BASAGA [basağa], *at, balykç.* Balyk kabul etmek, saklamak, duzlamak we ýüklemek üçin deňziň ýalpak ýerinde gurulýan desga.

BASALAMA, *iş ady.* Basalamak ýagdaýy.

BASALAMAK, *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň üstünden yzly-yzyna birnäçe gezek basmak, depelemek, basgalamak, basgylamak.

BASALANMAK, *işl.* Birnäçe gezek basylmak, köp gezek basylmak, depelenmek.

BASALAŞDYRMAK, *işl.* Basalap çykmak, yzly-yzyna birnäçe gezek basmak, depeleşdirmek.

BASALAŞMAK, *işl.* Biri-biriňi basalap oýun edişmek. *Başim müçesiniň kiçiligine garaman basalaşardy, göreşerdi* (B. Kerbabaýew).

BASALAŞYK, *at, ser.* **Basa-baslyk.**

BASALATDYRMAK, *işl., ser.* **Basalatmak.**

BASALATMAK, *işl.* Birnäçe gezek basdyrmak, köp gezek basdyrmak, depeletmek.

BASALAYYŞ, *iş ady.* Basalamak ýagdaýy.

BASALYK I, *hal.* Golaý, ýakyn, çemesi. *Baş jüze basalyk hojalyk saňa bil baglady* ("Edebiýat we sungat").

BASALYK II: basalyk bolmak agyr ýagdaýda köşeşdirmek, ynjalýklandyrmak; ganygyzgyňlyga ýol bermezlik. *Ol telwas edip duran ýüregine basalyk bolup bilmeýärdi* (N. Saryhanow).

BASALYKLY, *syp.* Golaý bolan, ýakyn bolan, çemesindäki. *Eýýäm bir ýyla basalykly wagt geçdi*

(B. Gulow).

BASDYRMAK [bassyrmak], *işl.* **1.** Basmak işini başga birine etdirmek. *Küde basdyrmak. Haltalary basdyrmak.* **2.** Aýak astyna aldyrmak, üstünden agram saldyryp depeletmek. **3. göç. m.** Bir ýagdaýa sezewar bolmak, bir ýagdaý gurşap almak ýa-da bir ýagdaýa sezewar etmek. *Indi ol sähel zada üstüni gayga basdyryp dur.* **4.** Haşal otlaryň köpçülikleýin gögerip, üstüni basmagyna ýol bermek. *Ekinleri ota-çöpe basdyrmaly däl* ("Watan"). **5. göç. m.** Türmä saldyrmak, tutdurmak, ýygmatmak, gözenekden garatmak. **6.** Iki sany biri-birine ýabşyrylyp tikilen matanyň biriniň gyrasyny epläp, üstaşyr tikmek. *Basdyryp tikilen tikiň.*

BASGALAMAK [basğalamak], *işl., gepl. d., ser.* **Basalamak.**

BASGANÇAK [basğançak], *at.* **1.** Aýak basyp ýokary çykmak we aşak düşmek maksady bilen daşdan, demirden ýa-da agaçdan keseligine goýlup ýasalan münüp-düşelge. *Daşlary dost-ýarlaryndan doly, gollary ter gül desseli iki ýaş juwan göçgünli sazyň astynda basgançaklar bilen ýokary çykyp baryar* ("Türkmenistan"). **2.** Merdiwanyň aýak basylýan kese kakylan agajy. **3. göç. m.** Biriniň ýa-da bir zadyň ösüş, orun alyş derejesi, mertebesi.

BASGY [basgy], *at.* Howsalaly ýagdaý, aljyraňňy ýagdaý, başagaýlyk, aljyraňňylyk. *İçlerine howp düşüp, uly basga galdylar* ("Görogly").

BASGYÇ I, *at, kön. s.* Syýa sordurmak üçin sorguç berkidilen enjam we şonuň kagyzy.

BASGYÇ II, *at.* Gol güýji bilen guýudan suw almakda ulanylýan agajyň ýere galtaşýan ujuna dakylýan daş, demir we ş. m.

BASGYÇLAMA [basgyşlama], *iş ady.* Basgyçlamak ýagdaýy.

BASGYÇLAMAK [basgyşlamak], *işl.* Basgyç dakmak, basgyç berkitmek.

BASGYLAMA [basğylama], *iş ady.* Basgylamak ýagdaýy.

BASGYLAMAK [basğylamak], *işl.* **1.** Üstünden birnäçe gezek depeläp ýatyrmak, birnäçe gezek depeläp berkitmek, basgalamak, basalamak. **2. göç. m.** Äsgermezlik edip horlamak, azar bermek, ezmek. *Hukuk döwletine adam mertebesini basgylamak diýen zat ýat bolýar.*

BASGYLAMAKLYK [basğylamaklyk], *iş ady.* Basgylamak ýagdaýy.

BASGYLANMAK [basğylanmak], *işl.* **1.** Aýak astynda galmak, depelenmek. **2. göç. m.** Äsgermezlik edilip horlanmak, azar berilmek, ezilmek.

BASGYLAŞDYRMAK [basğylaşdyrmak], *işl.* **1.** Birnäçe zadyň üstünden basyşdyryp, depeleşdirip çykmak; depeläp berkleşdirmek. *Üstünden bolsa aýagy bilen ýagşyja basgylaşdyrды* ("Edebiýat we sungat").

çykamak.

BASYRYŞMAK, *isl.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň üstüni ýapmaga kömek etmek. *Jaýyň üstüni basyryşmak. Goňşymyzyň towuklaryny basyryşdym. Ejeme gatyk basyryşdym.* 2. Bilelikde basyrmak. *Ýagyşdan ätiýaç edip, olar serilen üzümiň üstüni basyryşyp ýör.*

BASYŞ I, *iş ady.* Basmak ýagdaýy. *Araýlyk basyşlarda çägäniň gysylmagy onuň dänejikleriniň özara sürtülme güýçlerini ýeňip, biri-biriniň arasyndaky boşluklara tarap süýşüp, gysby ýagdaýa geçmegi bilen bolýar ("Türkmenistan").*

BASYŞ II, *at, fiz.* Bir zadyň üstüne täsir edýän güýç, zarba; gazlaryň, suwuklyklaryň maýyşgaklyk derejesi. *Basyş güýji.*

BASYŞDYRMAK, *isl.* 1. Bir zadyň üstünden birnäçe gezek basyp çykamak. 2. Birnäçe zady biri-biriniň üstüne üşürüp goýuşdyrmak. *Owradylan agaçlary bir ýerde basyşdyryp goýduk.* 3. Birnäçe adamy türmä salmak, tutup çykamak, tussag edip çykamak.

BASYŞMAK, *isl.* 1. Basmaga kömekleşmek. *Agylyň üstüne ot basyşdyk. Haltalary maşyna basyşmak.*

2. Birtopar zadyň ýüzünü örtmek. *Hatda bu ýerde örän köp wagtdan bäri tozan basyşyp ýatan gurallar hem bar.*

BASŞ, *at.* 1. Adam kellesi; her bir jandaryň kelle bölegi. *Myhman başyny galdyrdy.* 2. San, jan sany. *Adam başyna bir çäýnek.* 3. Ykbal, kysmat, ýazgyt, täleý, maňlaý. *Başda näme iş bolsa görmek gerek ("Görogly").* 4. Näbiler sen nä iş bardyr başynda (Magtymguly). 5. göç. m. Saç. *Ol gyz başyny darap otyrdy. Gelin başywluga başyny ýuwdy.* 6. Bir zadyň ýokary uýy, süýr depesi, çür depesi. *Meret çäkmenini agajyň ýabasynda epläp goýup, çöwürmesini hem ýabaň başyndan ildirdi (A. Durdyýew).* 7. Bir zadyň öňi. *Kerweniň başy.* 8. Ýolbaşçy, baştutan. *Baş bolmasa, göwre – läş (Nakyl). Orda başy bolmak äre kyn bolar; Parça geýse, gyz-oglan syn bolar (Magtymguly).* 9. Iň uly, iň esasy. *Şaheriň baş köçesinden ýöremek.* 10. Käbir ekinleriň daneli sümmüli. *Bugdaýyň baş görkezen uçurlarydy (A. Gowşudow).* 11. Bir zadyň daş-töweregi, ýany, degre-daşy, golaý ýany. *Guýynyň başy. Saçagyň başy. Ojagyň başy. Stoluň başy.*

♦ **Başa barmak** şowuna düşmek, amala aşmak. **Başa barmazlyk** şowuna düşmezlik, amala aşmazlyk, paşmazlyk. *Patyşa her ýurtdan tebipler getirip, muňa bir alaç etjek boldy weli, başa barmady ("Türkmen halk ertekileri").* **Başa bela gelmek** betbagtçylyga uçramak, başa iş düşmek. *Başa bela dilden geler (Nakyl).* **Başa çykamak** äsgermezçilik edip, pisint etmän, haýsydyr bir ýaramaz hereket etmek. *Zat diýilmände-de, başa çykaýmaly däl.* **Başa düşen towky (melamat, musallat)** artykmaç aladaly ýagdaý, başa gelen bela. **Başa gelenini görmek (çekmek)** ýagdaýa görä bolmak; ýagdaý

bilen ylalaşmak, her bir ýagdaýa döz gelmek. **Başa gelmek** bir ýagdaýa sezewar bolmak, bir waka uçramak. *Başa gelenini sowsun (Dileg). Başa gelenini görübermeli bolar-da?! Baş agyrtmak 1)* ýürege düşmek, azar bermek. *Näme, başymy agyrdyň? 2)* özüňe onçakly dahyly bolmadyk zat barada gürrüň etmek. *Munça gürrüňleriň başyny agyrdyp nätjek? 3)* azara galmak, alada galmak, birahatlanmak. *Aý, oglan, onuň sebäbini biljek bolup başyňy agyrdyp oturma.* **Baş agyry bolmak** hysyrdyly işe, bir derde sezewar bolmak. **Başa iş düşmek** betbagtlyga uçramak, çykgynsyz güne galmak. **Baş atmak 1)** razylyk bildirmek, makullamak, tassyklamak, yşarat etmek. **2)** baş egip, salamlaşmagyň yşaratyny etmek. *Ol çalaja başyny atdy.* **Başa ýok gün getirmek** ýadyňa-oýuňa düşmeýän zada sezewar bolmak. *Ol seniň başyňa ýok günler getirdi.* **Baş – başa, jan – jana bolmak** başagaýlyk döremek, her kim öz başyna bolmak, eden-etdilik bolmak. **Baş bermezlik 1)** terbiýä, düzgüne boýun egmezlik, aýdylana-diýlene gulak asmazlyk, nesihat almazlyk, başyna gitmeklik. **2)** tabyn bolmazlyk. **Baş bolmak** ýolbaşçylyk etmek, ýol görkeziji bolmak, yzyňa eýertmek. **Baş çykarmak** her bir zady seljerip, oňa akyly ýetirip bilmek; başaramak. **Baş dalaşmak** birinden kem galmajak bolup hereket etmek. *Onuň bilen baş dalaşsaň, soňy gowulyk bilen gutarmaz, utularsyň.* **Başdan geçirmek (geçmek)** bir ýagdaýa düş bolmak, sezewar bolmak, durmuş wakasyny gözün bilen görüp, egniň bilen çekmek. **Başdan sowma etmek** bir zadyň jogapkärçiligini, aladasyny, hysyrdysyny öz üstünden aýyrmak, birinden, bir zatdan dynmak. **Baş egmek 1)** tagzym etmek, eglip salam bermek. **2)** tabyn bolmak, boýun bolmak. *Çakylyksyz "myhmana" baş egen arçynyň saýasynda saýalandan, bürgüt penjesinde galanyň ol ybaly saýýardy (B. Kerbabaýew).* **Baş gaçyrmak** ýüz öwürmek, gaça durmak. *Zöhre: – Tahyrsyz dünýä maňa gerek däl – diýip, Garabatyrdan baş gaçyryýar (H. Çaryýew).* **Baş galdyrmak 1)** üns bermek, pikirlenmek, oýlanmak, bir zadyň aladasyny etmek. *Her kim öz işi bilen gümra bolup, gelene-gidene baş galdyryýan ýok diýen ýalydy.* **2) ser.** **Baş götermek. Baş goşmak** biri ýa-da bir zat bilen iş salyşmak, bir işe girişmek, meşgullanmak. **Baş görmezlik** münge görmedik, baş öwrenmedik. **Baş götermek** närazyçylyk bildirip aýaga galmak, garşylyk görkezmek, gozgalaň turuzmak. **Baş öwretmek 1)** münmäge, işe endik etdirmek (mal hakynda). *Hem daýymlara baryaryn, hem taýyma baş öwredýärim (Nakyl).* **2)** tälim, terbiýe bermek, ýol görkezmek, ýola salmak. **Baş saglygy** jan saglygy. *Adamlaryň baş saglygy XXI asyryň – Türkmeniň Altyn asyrynyň berk binýady bolar (Gurbanguly Berdimuhamedow).* Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr. **Baş salmak** gelen gününüň ertesi irden gelniň gyz

BASSYRMA II, *at.* Matanyň iki gyrasy depjelip, soňra içine eplenip tikilýän tikiň.

BASSYRMA III, *at.* Ete, tüwä burç, duz sepilip, suwda gaýnadylyp, suwuny çekenden soň üsti basyrylyp, pes otda buglanyp taýýarlanýan nahar.

BASSYR-ÝUSSUR, *hal.* Gizlin, ýaşyryn, gizlilik bilen, ýaşyrynlyk bilen, bassyr-bussur. *Bolan zady bassyr-ýussur etmek gerek däl.*

BASSYR-ÝUSSURLYK [bassyry-ýussurluk], *at.* Gizlilik, ýaşyrynlyk, bassyr-bussurlyk.

BASYBALYJY [basyvalygy], *at.* Basybalyjylykly syýasat ýörediji we şol syýasaty amala aşyryjy.

BASYBALYJYLYK [basyvalygylyk], *at.* Kesekiniň ýurduny, ýerini zorluk bilen basyp almaklyk syýasaty.

BASYBALYJYLYKLY [basyvalygylykly], *syp.* Basyp almak maksady bilen amala aşyrylýan. *Daşky duşmanlaryň basybalyjylykly ýörişleri parahat oturan ilaty бүтинleý tozdurypdyr.*

BASYK I, *at.* lukmanç. Köplenç, çagalarda bolýan bogaz mäsleriniň çişme keseli. *Basygy basmasaň, özüňi basar* (Nakyl).

BASYK II, *syp.* Ýuwaş, agras, pes (ses barada). *Jereniň gözlerini süzüp, basyk ses bilen jogap bermegi, onuň şübhesine şaýatlyk edýän ýaly göründi* (G. Kulyýew).

BASYKLAÇ, *syp.* Ýuwaşrak, agrasrak, pesräk. *Märekäniň yzky hatarlarynda basyklaç hümrüdi eşidilýärdi.*

BASYLMAK, *işl.* 1. Agram salynmak, üstüne agram düşmek; basgylanmak, depelenmek. 2. Bir ýere üşürilmek, üsti-üstüne toplanyp goýulmak. *Öýüň ileri ýüzüne odunlyk üzüm çöpi basylypdyr.* 3. Gýýjüň asgyn gelmek, ýehilmek. *Sen işden basylyp ýörme.* 4. göç. m. Tussag edilmek, azatlykdan mahrum edilmek. 5. Gowşamak, peselmek. *Bu söze onuň ýüregindäki howsala azajyk-da bolsa basylan ýaly boldy.*

BASYM I, *at.* Önümiň basylyp, işleniş derejesi. *Keçäniň basymyny ýetirmeseň, gowşak bolýar.*

BASYM II, *hal.* Tiz wagtyň içinde, derrew, tiz, çalt. *Basym gelgin.*

BASYM III, *at.* 1. *dil b.* Sözleriň belli bir bogunynyň beýleki bogunlardan batlyrak, zarplyrak aýdylmagy. *Türkmen dilinde basym, köplenç, sözüň soňky bognuna düşýär.* 2. *sazç.* Saz sesiniň ýakymlylygy, mylaýymlygy, sesiň aýratynlygy.

♦ **Basym belgisi** basym düşýän çekimliniň üstünden goýulýan saga ýapgydrak dik çyzyjak.

BASYMLY, *syp.* Basym bilen aýdylýan.

BASYRAN [basyran] **I**, *at.* Tagma basmak üçin ulanylýan halkaly demir.

BASYRAN [basyran] **II**, *at.* Suw degirmeniniň we guýy çarhynyň içinden geçýän demir.

BASYR-BASYR [basy:r-vasy:r] : **basyr-basyr etmek** köplenç, çagany, syrkaw adamy gereginden artyk basyrmak.

BASYRGANMAK [basyrganmak], *işl.* Ukuda ýatyrkaň samramak, düýşürgäp samramak. *Oňly ýatyp bilmedi, basyrgandy ýatdy* ("Edebiýat we sungat").

BASYRGY [basyrgy], *at.* 1. *ser.* **Basyryk.** Ýaryşdan gelen aty basyrgy bilen basyrdylar. 2. Bir zadyň üstüni ýapmak, örtmek, basyrmak üçin peýdalanylýan zat.

BASYRGYLYK [basyrgylyk], *syp.* Basyrgy üçin niýetlenen.

BASYRMA, *iş ady.* Basyrmak ýagdaýy.

BASYRMAK, *işl.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň üstüni ýapmak, örtmek. *Akjağul çay demläp, basyryp goýdy* (B. Seýtäkow). 2. Syry, kemçiligi, günäni, ýalňyşlygy we ş. m. gizlemek, ýaşyrmak. *Onuň gören bu ýowuz çäreleri hakykatyň üstüni basyryp bilmedi* (N. Saryhanow). 3. Jüýje çykartmak üçin kürk towugyň aşagyna ýumurtga salmak, goýmak. *Men şol ýagyşlyk jýlyň ýazy iki towuk basyrdym* (A. Gowşudow). 4. Gatyk etmek üçin bişen süýde gönezlik atyp, gabyň üstüni örtüp goýmak. *Ol basyran gatygynyň üstüni açdy.*

BASYRMAKLYK, *iş ady.* Basyrmak ýagdaýy.

BASYRTMAK, *işl.* 1. Basyrmak işini başga birine etdirmek. *Işçilere jayyň üstüni basyrtmak. Gatyk basyrtmak. Towuk basyrtmak.*

♦ **Üstüni basyrtmak** syry, kemçiligi, günäni, ýalňyşlygy we ş. m. gizletmek, ýaşyrtmak.

BASYRYK, *at.* Aty sowukdan we yssydan goramak üçin onuň üstüne atylýan ýörite keçe, atkeçe, basyrgy. *Aty köýnekçe bilen basyryk bezär* (B. Kerbabaýew).

BASYRYKLAMAK, *işl.* Atyň üstüne basyryk ýapmak. *Derrew git-de atlary basyrykla!* (H. Derýaýew).

BASYRYKLANMAK, *işl.* Atyň üstüne basyryk ýapylmak.

BASYRYLMAK, *işl.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň üsti ýapylmak, örtülme. *Üsti gar bilen basyrylan dag gerişleri gözüni gamaşdyrýar.* 2. Syr, kemçilik, günä, ýalňyşlyk we ş. m. gizlenmek, ýaşyrylmak. 3. Jüýje çykartmak üçin kürk bolan towugyň aşagyna ýumurtga salynmak. *Kürk bolan towuklaryň başisi-de basyryldy.* 4. Gatyk etmek üçin bişen süýde gönezlik atylp, gabyň üsti örtülip goýulmak.

BASYRYNDY [basyrynny], *at.* Iki tarap bolup, agşam çagy oýnalýan çaga oýny.

BASYRYNMAK, *işl.* Bir zat bilen öz üstüni basyrmak, bir zady ýapynmak, örtünmek, bürenmek.

BASYRYS, *iş ady.* Basyrmak ýagdaýy.

BASYRYSDYRMAK, *işl.* 1. Birnäçe zadyň üstüni basyryp çykamak, ýapyşdyrmak, örtüşdirmek. 2. Birnäçe syry, kemçiligi, günäni, ýalňyşlygy we ş. m. gizlemek, ýaşyrmak. 3. Kürk bolan towuklary basyryp çykamak, ählisini basyrmak. 4. Köp mukdarda gatyk basyryp

ýaşa, jan saglygynda işläp ýörmek nesip etsin! diýen manydaky alkyş sözi. *Başyňyz dik bolsun, ruhuňyz belent bolsun, hormatly ýaşlar!* **Başyň garjaşmak** pikirini bulaşmak, ederiňi bilmezlik, başyň çaşmak. **Başyňy alyp gitmek** бүтинleýin çykyp gitmek, hemişelik öýüňi, maşgalaňy we ş.m. terk etmek. **Başyňy bela sokmak** oňaysyz, bet işe baş goşmak, ýaman ýagdaýa ulaşmak. *Öz başyňy bela sokmak gerek däl di.* **Başyňy dik (belent) tutmak** mert bolmak, kynçylyga ýan bermezlik, mertebäni saklamak. **Başyňy etegiňe salmak** işi bitirmek üçin başyňy goýmaga kaýyl bolmak. *Kyýamatlyk ogul diýip, başyňy etegiňe salyp barýaňmy? ("Görogly").* *Başyny etegine salyp gelen adama gan algyň bolsa-da geçilýändir* (B. Kerbabaýew). **Başyňy galdyrmak** hassalykdan sagalyp başlamak. *Bir aý syrkawlap ýatyp, indi birneme başymy galdyryjaryn.* **Başyňy gutarmak** bir howpdan, agyr ýagdaýdan halas bolmak, gutulmak. *Senden medet ýetişmese, ýa Jepbar! Bu beladan baş gutarmak haçan bar* (Magtymguly). **Başyňy satyn almak** her edip, hesip edip sypmak, her hili ýol bilen gutulmak. **Başyňy ýitirmek** başagaýlyga düşmek, aljyraňny bolmak, baş çykaryp bilmezlik. **Başyň ýassyga ýetmek** hassa bolmak, syrkawlamak, näsaglap ýatmak. **Baş ýaýkamak** 1) närazylyk bildirmek, makul bilmezlik. 2) ahmyr çekmek, puşman etmek.

BAŞ [ba:ş], *at, lukmanç.* Kābir beden öýjüğine zyýan ýetmegi zerarly döreyän ýara. *Atgulağyň köküni owradyp, hapgyrtmalyň boýnuna daňsaň, peýdasy deger. Ol ýara ýa-da başa ýapylsa-da peýdaly* ("Türkmenistan").

BAŞA-BAŞ [başa-vaş], 1. Ýekme-ýek, iki sany garşydaşyň arasynda bolup geçýän (söweş). 2. Bir zadyň özüni başga bir zadyň ýerine (çalyşma, alyşma). *Ony her bir sözünüň özi bir düýä degip duran zat bilen başa-baş çalyşdym* (N. Saryhanow).

BAŞAGAY [başağay], *syp.* 1. Iş-alada bilen ýetişiksiz ýagdaýda aljyrap ýören, aljyraňny. *Gazaply sowuk çopanlary başagaý güne saldy.* 2. Bir zadyň aladasy bilen gümra. *Ol şol mahal horjundan zat çykarmak, tertibe salmak işi bilen başagaý balany üçin ol ýigidiň ýüzüne bir alarylyp seretdi we hiç zat diýmän dymdy* (A. Gowşudow).

BAŞAGAYÇYLYK [başağayçylyk], *ser.* **Başagaýlyk.** *Şunuň ýaly halatlarda her hili başagaýçylygyň-da üstünden barmagyň mümkin* (K. Berdiýew).

BAŞAGAYLYK [başağaylyk], *at.* Başagaý halda bolmaklyk. *Bu sorag ony başagaýlyga saldy. Alkymyndan çykan bu sorag ony başagaýlyga saldy* (R. Gelenow).

BAŞAGAYRAK [başağayra:k], *syp.* Azda-kānde başagaý. *Onuň özi bir hemişe başagaýrak adamdy.*

BAŞAM: **başam barmak** eliň, aýagyň ilkinji ýogyn barmagy. *Başam barmak baş getir, Süýem barmak süýt getir, Ogulhajat ok atar, Külembike kül atar* (Sanawaçdan).

BAŞARJAŇ, *syp.* Işe ukyply, iş oňaryp bilýän, başarnykly, gaýratly, iş bitirip bilýän.

BAŞARJAŇLYK, *at.* Başarjaň bolmaklyk, başarnyklylyk. *Olar iň häzirki zaman uçuş tehnikasyna başarjaňlyk bilen erk edýändiglerini görkezdiler* ("Türkmenistan").

BAŞARMA, *iş ady.* Başarmak ýagdaýy.

BAŞARMAK, *işl.* Işi oňaryp bilmek, bir zadyň ýa-da işiň hötdesinden gelip bilmek. *Türkmen dünýäde gaýşaryp gezip, durmuşa-döwrana öz sözi, öz gözi bilen bakmagy başaran buýsanjaň, belent ruhly millet bolupdyr* ("Türkmenistan").

BAŞARMAKLYK, *iş ady.* Başarmak ýagdaýy.

BAŞARMAZLYK, *işl.* Başaryp bilmezlik, bir işiň hötdesinden gelip bilmezlik.

BAŞARNYK, *at.* Bir işi ýerine ýetirmegi başarmaklyk ukyby. *Her kimiň başarnygyna laýyk edýän işi öz göwnüne gowudyr* (A. Gowşudow).

BAŞARNYKLY, *syp.* Her bir işi ökdilik bilen başaryan, oňaryan, başarjaň, ukyply. *Başarnykly adam.*

BAŞARNYKLYLYK, *at.* Başarnygy barlyk.

BAŞARNYKSYZ, *syp.* Başarnykly däl, başarnygy ýok.

BAŞARNYKSYZLYK, *at.* Başarnykly dällik, başarnygy ýokluk, başarnygy bolmazlyk, iş oňarmazlyk, başarjaň dällik, işiň ebeteyini bilmezlik.

BAŞARTMAK, *işl.* Bir işiň hötdesinden gelmäge başarnygy ýetmek. *Maňa gijäniň ýaryna çenli okap oturmak başardyp baranok.*

BAŞARYŞ, *iş ady.* Başarmak ýagdaýy.

BAŞAŞA [başa:şa], *hal.* Birini geçirip ýa-da boş goýup, ikinjisinden başlap. *Başaşa ekilen alma bilen garaly. Goşgynyň bendiniň setirleri başaşa kapyýalaşýar.*

BAŞAŞAK [başaşa:k], *hal.* Ýokary tarapyň aşak edip, aşaklygyna. *Siz meni guýa sallajak bolsaňyz, onda başaşak sallaň!* ("Türkmen halk ertekileri").

BAŞAŞAKLYGYNA [başaşa:klyğna], *hal.* Başaşak ýagdaýdaky görnüşde.

BAŞAŞYR [başa:şyr], *hal.* Degman, bir zadyň ýa-da biriniň üstaşyr, kellesiniň üstünden.

BAŞATGYÇ, *at.* Aýallaryň bürenmek üçin başyna atynýan çabyt şekilli atgyjy, bürenjek we ş. m.

BAŞ-BAŞDAK [baş-vaşdak], *syp.* Her kim öz başyna, başly-barat, özbaşdak, baş – başa, jan – jana.

BAŞ-BAŞDAKLYK [baş-vaşdaklyk], *at.* Her kim öz başyna, başly-barat ýagdaýda bolmaklyk, tertipsizlik. *Baş-başdaklyk bolmaz ýaly, her kime belli bir ýumuş tabşyryldy.*

BAŞBILT [başvilt], *at, gepl.d., ser.* **Pasport 1.**

tahýasyny aýryp, başyna gyňaç daňmak. **Baş urmak** ser. **Baş goşmak**. **Baş üstüne** lepbeý, hyzmata taýýar. *Baş üstüne, ýoldaş başlyk, näme işiňiz bolsa buýruň!* (A. Durdyýew). **Başy asmana (göge) ýetmek** bir zatdan göwni hoş bolmak, örän gaty begenmek. **Başy bagly** adamsy bar bolan, ärlü ýa-da adaglanan, adagly (gyz, aýal hakynda). *Ol gyzyň başy baglylygy patyşa mälüm bolansoň, ol ony oglunyň almagyna rugsat bermedi* ("Türkmen halk ertekileri"). **Başy bilen bermek** yzyna gaýdyp almazlyk şerti bilen bermek, başbitin bermek, bagyş etmek. *Kitabymy oňa başy bilen berdim*. **Başy bir bolmak** jem bolmak, toplanmak, ýygnaňmak. **Başy birikmek 1)** bir ýere ýygnaňmak, toplanmak, jem bolmak. *Az salymdan oglanlaryň barysynyň başy birikdi*. **2)** maşgala durmuşyny gurmak, är-aýal bolup ýaşap başlamak. **Başy birikmezlik** bir ýere ýygnaňmazlyk, toplanmazlyk, jem bolmazlyk. **Başy bölünmezlik** bir zadyň ujundan hiç zat alynmazlyk, almak üçin el-lenmezlik, degilmezlik. *Bazardan maňa getiren zatlaryň heniz başy bölünmän dur*. **Başy çatylmak** biri-birine duşmak, başy birikmek. *Iki adamyň başy çatylsa, şondan başga gürrüň bolmady*. **Başy çykmak** her bir zady başarmak. *Onuň sazdan hem başy çykýar*. **Başy gök diremek** bir zatdan göwni hoş bolmak, begenmek. **Başyna ala ýabylynyň gününü getirmek (salmak)** enter-pelegini öwürmek, baş alyp çykar ýaly etmezlik. **Başyna belany satyn almak** bir işe goşulup, öz meýliň bilen çoçgara çolaşmak, goha, dawa-jenjele goşulmak. **Başyna Esen-Söýüniň (Hasan-Hüseýniň) gününü getirmek (salmak)**. ser. **Başyna ala ýabylynyň gününü getirmek (salmak)**. **Başyna düşmek** bir zady etmek, ýerine ýetirmek borjy miýesser bolmak. *Gelin alyp berenimizden soň, eklenç başyna düşenini biler* (A. Durdyýew). **Başyna gitmek** özbaşdaklyk etmek, bibaş bolmak, edep-ekram saklamazlyk. **Başyna goýbermek** edenine däl diýmezlik, öz ugruna, öz ygtyýaryna goýbermek, läliksiretmek. *Ony oglanlykdan başyna goýberdiler*. **Başyna gören ýaly bolmak (bitmek)** örän köp hasyl getirmek. *Ekinler başyna gören ýaly bitipdir, garpyzymyz dagy gyryň daşy ýaly* (N. Esenmyradow). **Başyna oýun getirmek (salmak)** öz gününe goýmazlyk, azar bermek, enter-pelegini öwürmek. **Başyna ýetmek** bir zadyň ýa-da biriniň ölmegine, ýok bolmagyna sebäp bolmak. **Başyndan aýlap urmak** бүтинleý dynmak, owarram etmek. **Başynda tüweleý turmak** howsala düşmek, uly alada galmak, dürli gapma-garşy pikirler sezewar bolmak, gowga uçramak. *Heşelle kakýardyň onuň daşynda, Tüweleý turýardy gyzyň başynda* (A. Kekilow). **Başyny almak** ýok etmek, öldürmek. *Her wagt hem muny iline ýetirmän başyny almaga wagt tapylar* ("Görogly"). **Başyny alyp durmazlyk** adamyň ýagşy günü-de, ýaman günü-de hemişelik dälidir, hemme zat wagtlaýyndyr.

Başyny alyp çykmak kynçylykdan, çarkandakdan çykmak, dynmak, sypmak. **Başyny alyp oturmak** agyr hassanyň ýanyndan aýrylmazlyk. **Başyny aşak salmak** bir zat hakda oýa batmak, pikir etmek, oýlanmak; sussuň pes bolmak. *Başyny aşak salyp, dilini ýarman otyrdy* (A. Gurbanow). **Başyny aýlamak 1)** hassa etmek, bimar etmek. *Çilim onuň başyny aýlapdyr*. **2)** aldawa salmak, mekirlilik etmek, eýdip-beýdip razyllyk almak, yrmak. **3)** alada goýmak, näme edip, näme goýýanyň bilmezlik, aljyratmak. **Başyny bogmak** gyzy durmuşa çykarmak. **Başyny çaramak** öz-özünü oňarmak, her bir ýagdaýdan özi baş çykarmak, baş alyp çykmak. *Oglumyzam çagalykdan saýlanypdyr, indi öz başyny çararça bolan bolsa gerek*. **Başyny çekmek 1)** aty, eşegi we ş. m. duruzmak, togtatmak, saklamak. **2)** bir işe baş bolmak, oňbaşçysy bolup alyp barmak. **Başyny çişirmek** ýadatmak, halys etmek. *Hojam aganyň gürrüňi hem Pökgeniň halys ýüregine düşdi, başyny çişirdi* (A. Gowşudow). **Başyny goýmak** janyňdan geçmek, gurban bolmak, ölmek. *Olar söweş meýdanynda başyny goýdular*. **Başyny-gözünü aýlamak** hile, pirim bilen boýun egdirmek, aldawa salyp yrmak, göwnetmek. **Başyny iýmek** ýok bolup gitmegine, ölümüne sebäp bolmak, ýok etmek; halys çykgynsyz güne salmak. **Başyny jemlemek** bir ýere ýygnaňmak, toplamak, jem etmek. *Aksakallara aňsamara adamlaryň başyny jemlemek basartdy*. **Başyny sypamazlyk** nädogry hereketini makullamazlyk. *Hiç kim onuň başyny sypamaýardy* (B. Kerbabaýew). **Başyny tutmak** ser. **Toýuň başyny tutmak**. **Başyňa ahyrzaman (kyýamat) inmek** howply ýagdaýa uçramak, janyň howp astynda galmak, betbagtçylyga sezewar bolmak. **Başyňa çekmek** bir bada içmek, içip goýbermek. **Başyňa döňeýin** "başyňa gurban bolaýyn" manysynda gürründeşiňe ýüzugra söýgiňi bildirmek üçin aýdylýan söz. *Başyňa döňeýin, senem ilden kem dälisin, gowy okasaň bolmaýarmy?! Başyňa iş düşmek* agyr, çykgynsyz ýagdaýa düşmek. **Başyň aýlanmak 1)** serhoşluk halyna ýetenkirlemek, kelläň aýlanmak. *Yssy onuň başyny aýlady*. **2)** özüňi ýitirip ugramak, huşuň gidip başlamak. **Başyň çaşmak** özüňi ýitirmek, aljyramak, aňkaň aşmak. **Başyňdan gum sowurmak 1)** jan edip işlemek, gara der saçyp zähmet çekmek, gara iş bilen güzeran dolamak. *Öňler başymyzdan gum sowrup işlesegem, gazananymyz bezenenimize ýetmeýärdi*. **2)** bir işi ýa-da başga bir zady şerraýlyk bilen boýun almazlyk, haýýarlyk etmek, nadaralyk etmek. **Başyňdan huşuň uçmak** aljyraňňy ýagdaýda bolmak, aljyraňňylyk aralaşmak; ýatkesligiňi ýitirmek. *Bularyň huşlary başyndan uçup, endamlaryna titreme düşüp, depelerinden gyzgyn suw guýlan ýaly bolup, depe saçlary üýşüp başlan* ("Türkmen halk ertekileri"). **Başyň dik bolsun!** saglyk, abadanlyk bilen

BAŞLAŞMAK, *işl.* Bir işe, herekete girişmäge kömekleşmek. *Keçe basmaga başlaşmak.*

BAŞLATDYRMAK, *işl., ser.* Başlatmak.

BAŞLATMAK, *işl.* Başlamak işini başga birine etdirmek. *Jaýyň gurluşygyna başlatmak.*

BAŞLAÝYŞ, *iş ady.* Başlamak ýagdaýy.

BAŞLY, *syp.* Başy bar bolan, kelleli. *Çal başly gojaman Köpetdagyň eteginden gaýnap çykyan ser çeşmeleriň iň gözelleriniň hem şöhratlylarynyň biri-de Arçman çeşmesidir ("Edebiyat we sungat").*

BAŞLY [ba:şly], *syp.* Endamyna baş çykan. *Kellesi başly oglan.*

BAŞLY-BARAT [başly-vara:t], *syp.* Ugur-utgasy ýok, ugursyz; baş-başdak, tertipsiz. *Başly-barat salnan jaýlar.*

BAŞLY-BARATLY [başly-vara:tly], *syp., ser.* Başly-barat.

BAŞLY-BARATLYK [başly-vara:tlyk], *at.* Ugur-utgasy ýokluk, ugursyzlyk; baş-vaşdaklyk, tertipsizlik.

BAŞLYK I, *at.* 1. Maslahatyň, ýygnagyň, guramanyň, edaranyň we ş. m. saýlanan ýa-da bellenen ýolbaşçysy, baştutany. 2. Umuman, ýolbaşçylyk edýän adam. *Oglanlaryň ekabyrragynyň biri başlykdy.*

BAŞLYK II, *at.* Ädigiň gonç bilen burun aralygyna tikilýän bölegi, ýüz tarapy. *Bir müň köwüş, ädik kümüş başlykly (Kätibi).*

BAŞLYK III, *at.* Gelnalyjy gidilende, düýäniň boýnunyň üstü bilen kellesine atylýan gurnama bezeg, düýebaşlyk.

BAŞLYKLAÝYN, *hal.* Biriniň hereketi oňlanman, onuň öňe saýlanmagy ýaňsa alnyp aýdylýan söz. *Görogly başlyklaýyn uklap galypdyrlar ("Görogly").*

BAŞLYKLYK I, *at.* Başlygyň wezipesi, ýolbaşçylyk, baştutanlyk. *Ol köp ýyllap edara başlyklyk edipdir.*

BAŞLYKLYK II, *syp.* Ädige başlyk etmek üçin niýetlenen çig mal (gaýyş we ş. m.). *Başlyklyk gön.*

BAŞSYZ, *syp.* 1. Kellesi ýok, kellesiz. 2. Baştutany bolmadyk, ýolbaşçysyz. *Düzük bolmaz başsyz ilde, Ner bolsa, ýük galmaz çölde (Aşyky).* 3. göç. m. Akysyz, aklyly ýeterlik bolmadyk.

BAŞTUTAN [baştuton], *at.* 1. Köpçülige ýolbaşçylyk edýän adam. *Döwlet baştutany.* 2. Haýsy-da bolsa bir toparyň, hereketiň başlygy, ýolbaşçysy. 3. Hojalygyň, maşgalanyň ýaşulusy, aksakgaly. *Maşgalanyň baştutany.*

BAŞTUTANLYK [baştutonluk], *at.* 1. Bastutanyň wezipesi. *Uly edara baştutanlyk etmek.* 3. Hojalygyň, maşgalanyň ýaşulusy, aksakgaly bolmaklyk.

BAŞUÇ [başu:ç], *at.* Ýatan adamyň baş, kelle tarapy. *Gije ýatyrđym welin, başujumda bir şakyrđy boldy ("Türkmen halk ertekileri"). Ol geçi baryp bir mazaryň başujunda çekredi ("Görogly").*

BAŞYBOŞ [başyvoş], *syp.* Ärsiz, dul (aýal).

BAŞYBOŞLUK [başyvoşluk], *at.* Dulluk, ärsizlik, adamsy ýokluk.

BAŞYUWLUK, *at.* Gelin-gyzlaryň saçyny ýuwmak üçin niýetlenen gatyk, çal.

BAT [ba:t] **I**, *at, şahyr.* 1. Ýel, şemal. *Bat ösdi, bulut aýlandy, Belent daglar duman boldy ("Şasenem – Garyp"). Tütüni bada berip, buluda gardy meni (Magtymguly). Söz aýtsam Sapar şanyňa Bir öwsen batça bolmady (Zynhary).* 2. lukmanç. Ýel keseli. *Munuň böwründe gypjynmadan galan bat bar (B. Kerbabaýew).*

BAT [ba:t] **II**, *at.* 1. Bir işi ýerine ýetirmek üçin edilyan hereketi guýji, depgin. *Barmaklaryň bady barha artdy, tamdyra owazlanyp başlady. Baýlyda joş urýar şahyrlyk bady, Sylagyn ulyny, ýakyny-ýady (Baýly şahyr).* 2. Maşynyň, otlynyň we ş. m. tizligi, çaltlygy. *Maşyn badyny artdyrdy.* 3. *gepl.d.* Hiňňillik.

♦ **Bady gaçmak (gowşamak, ýatmak)** birneme güýji peselmek, hereketi kemelip başlamak; haýbaty peselmek. *Otlyň bady gowşady. Bat almak* baş-altı ädim ylgaý, bar güýjüni tijemek. *Ol topy bat alyp depdi. Bat bermek* bir zadyň badyny güýçlendirmek, hereketini güýçlendirmek. *Sen sesiňe bat berme!*

BATANKYRLAMAK, *işl.* Batmak derejesine golaýlamak.

BATBÖREK [ba:tbörök], *at.* Bir tagta kagyzyň ýüzüne ýuka agaç bölejigi atanaklaýyn ýelmenip, ujuna uzyn ýüplük berkidilip, howada uçurylýan çaga oýnawajy.

BATGA [batga], *at.* Ýagyn ýagyp ýa-da suw basyp, emele gelen lüýk ýer. *Ýol batga, kä ýerde maşyn taýýar, kä ýerde batýar.*

BATGALANMAK [batgalanmak], *işl.* Ýagyn ýagmak, suw gitmek we ş. m. sebäpli batga bolmak, batgalyga öwürlmek. *Ýer kem-kemden batgalandy.*

BATGALYK [batgalyk], *at.* Emele gelen lüýk palçykly ýer, batgaly yerler. *Kerweniň baryan ýeri batgalykdy.*

BATGYN [batgyn], *syp.* Ýöremesi kyn, ürgün çägeli, gumsalt. *Aýagyň aşagyndan süýşüp baryan batgyn çägede ýöremek kyn.*

♦ **Batgyn ýagyş** yzy üzülmän, siňňin ýagýan ýagyş. *Batgyn ýagyşdan soň mazaly ýumşan şüdügär yerler görke girip başlady.*

BATLANDYRMAK [ba:tlannymak], *işl.* 1. Bady artdyrmak, hereketini güýçlendirmek, depginini ýokarlandyrmak. *Sürüji maşynyň tizligini batlandyrdy.* 2. Öňküsinden gatlaltmak, güýçlendirmek (ses hakda). *Ol soňky sözlerini has-da batlandyryp aýtdy.*

BATLANMA [ba:atlanma], *iş ady.* Batlanmak ýagdaýy.

BATLANMAK [ba:atlanmak], *işl.* 1. Bady artmak,

BAŞBITİN [başviti:n], *hal.* Diri, sag-salamat, ölüm-ýitimsiz.

BAŞBOGY [başvoğy], *at, ser.* **Başdaňy.** *Ol gözüniň ýaşyny başbogusynyň ujy bilen süpürdi..*

BAŞBOZAR [başvovor], *syp.* Baş-başdaklyk döredýän, başbozarlygyň başyny başlaýan, arabozar.

BAŞBOZARÇYLYK [başvovorçuluk], *at, ser.* **Başbozarlyk.**

BAŞBOZARLYK [başvovorluk], *at.* Başbozar gylyklylyk; baş-başdaklyk döretmeklik, bidüzgünlik.

BAŞBÜTİN [başvütüýň], *hal, ser.* **Bütünleý.**

BAŞBÜTİNLEÝİN [başvütüýnlöýün], *hal, ser.* **Bütünleýin.**

BAŞÇY [başşy], *at, gepl. d.* Ýolbaşçy. *Müň işçiden bir başçy* (Nakyl).

BAŞDA, *hal.* **1.** Öň hatarda, öňde. **2.** Ilki bilen, ilki bada, ozaly bilen, iň ilki, başdan.

◊ **Başda durmak** ýolbaşçylyk etmek, ýolbaşçy bolmak.

BAŞDAN, *hal.* **1. ser.** **Başda.** *Başdan gerek ýar ýigide, Dost tapylmaz dar ýigide* (Magtymguly). **2.** Başlanýan ýerinden, başlangyç nokadyndan. *Ol goşgyny başdan gaýtalady.*

BAŞDAN-AÝAK, *hal.* **1.** Başyndan ahyrna çenli, başlanýan döwründen gutarýan döwürine çenli. *Ol başdan-aýak gurluşykda işledi* (B. Seýtäkow). **2.** Bütünleý, başbütün, tutuşlygyna, bäs-bütün, hemmesi. *Ol gzyz başdan-aýak synlap, onuň ýüzüne ýiti-ýiti seretdi.*

BAŞDANSOWMA [başdansowmo], *syp.* Göwünli-göwünsiz, ýüzleý, ýarym-ýalta, bolar-bolmaz. *Çaganyň soragyna başdansowma jogap bermeli däl.*

BAŞDANSOWMALYK [başdansowmoluk], *at.* Göwünli-göwünsizlik, ýüzleýlik. *Bu meselede başdansowmalýk etmek bolmaz.*

BAŞDAŇY, *at.* Aýallaryň başlaryna daňynýan gýňajy, başbogy.

BAŞDAŇYLYK, **1.** *syp.* Başdaňy eder ýaly (mata, ýaglyk we ş. m. hakynda). *Ol başdaňylyk ýaglyk satyn aldy.* **2. at.** Başdaňy edilýän ýaglyk, gýňaç.

BAŞDAŞ, *syp., at.* Erkek adamyň ilki öýlenen aýaly ýa-da aýalyň ilki durmuşa çykan adamsy.

BAŞGA [başğa], *syp.* **1.** Özge, keseki; özi däl. *Başga biri.* **2.** Öňküden aýry, üýtgeşik. *Ol indi düýbünden başga adam.* **3.** Ýene, ýene-de. *Suwçy başga-da gerek-ýarak zatlary ýanyna aldy.*

BAŞGA-BAŞGA [başğa-vaşğa], *syp.* Biri-birinden tapawutly, üýtgeşik-üýtgeşik, aýry-aýry, dürli-dürli. *Bularyň gylyklary başga-başga bolsa-da, durmuşa düşünişleri bir bolara çemeli* (B. Kerbabaýew).

BAŞGAÇA [başgaça], *hal.* Başga hili, öňküsinden aýry, başga tüýsli, üýtgeşik. *Başgaça pikirlenmek.*

BAŞGALABERMEK [başgala:vermek], *isl.* Başgalap ugramak.

BAŞGALAMA [başğalama], *iş ady.* Başgalamak ýagdaýy.

BAŞGALAMAK [başğalamak], *isl.* **1. ser.** **Aýyrmak** **9.** *Öýleneninden bir ýyl geçenden soň, onuň üstüne öý tutup, rysgyny başgaladylar.* **2.** Üýtgetmek, çalşyrmak, täzelemek. *Hemra kimin başgalasam ilimi, Duşsam Saýat han dek güle, söwdüğim* (Baýly şahyr).

◊ **Ýurduny başgalamak** aradan çykmak, ölmek.

BAŞGALAMAKLYK [başğalamaklyk], *iş ady.* Başgalamak ýagdaýy.

BAŞGALYK [başğalyk], *at.* Meňzeş dällik, aýrylyk, özgelik. *Seniň pikiriň bilen meniň islegimiň biri-birinden başgalygy, biri-birine jebis gelmejeği belli* (B. Kerbabaýew).

BAŞGYRT [başgyrt], *at, ser.* **Başgyrtlar.** *Başgyrt dili.*

BAŞGYRTLAR [başgyrtlar], *at.* Başgyrdystanyň ýerli ilaty.

BAŞKY, *syp.* Başlanýan döwürdäki, başlangyçdaky, ilkinji, birinji, başdaky. *Ýazyň başky günleriniň biridi.*

BAŞLABERMEK [başla:vermek], *isl.* Başlamaga girişmek.

BAŞLAMA, *iş ady.* Başlamak ýagdaýy.

BAŞLAMAK I, *isl.* **1.** Bir işi, gullugy, wezipäni, hereketi ýerine ýetirmäge girişmek. *Başlady gyz, başlady Suwa monjuk taşlady* (Monjugatdy). **2.** Bir hereketiň, ýagdaýyň başlangyç nokady bolmak. **3.** Hal işliginiň we ýöneliş düşümdäki sözün yzyndan gelip, düzümlü işligi emele getirýär. *İňrik garalyp başlady. Okap başlamak.*

◊ **Başyny başlamak** bir işe ilkinji bolup girişmek.

BAŞLAMAK II, *isl.* Başa durmak (bugdaý, arpa, süle we ş. m. däneli ösümlikler hakynda). *Bugdaý eýýäm başlapdyr.*

BAŞLAMAKLYK, *iş ady.* Başlamak ýagdaýy.

BAŞLAMAZLYK, *isl.* Bir işe girişmezlik, okap, ýazyp, ýygyp, ylgaý we ş.m. işi, hereketi edip ugramazlyk.

BAŞLANGYÇ [başlangyç], *at.* **1.** Bir wakanyň, ýagdaýyň ilkinji ýüze çykan, başlanan döwri, ilkinji pursaty, başlanan nokady. *Ol muny tanyşlygyň başlangyjy hasap etdi.* **2.** Bir zady amala aşyrmagyň görelde bolarlyk usuly. *Göwnüňden turýan her bir başlangyjy hemişe gutlamak gerek* ("Edebiyat we sungat").

◊ **Başlangyç bilim** ilkinji alnan sowat, bilim. **Başlangyç mekdep** ilkinji bilim berýän, ilkinji sowat öwredýän mekdep.

BAŞLANMAK, *isl.* **1.** Bir işe, herekete girişilmek, ýerine ýetirilip ugralmak, iş yüzüne geçirilmek. *Baýramçylyk çäreleri başlanýar.* **2.** Ilkinji alamatlar peýda bolmak. *Ýyly günleriň başlanmagy bilen köp sanly mör-möjekler hem gys ukusyndan oýanyp ugradylar.*

Dogralan pomidor ýagda gowurmyşlanyp bişirilen nahar.

BATYRMAK, *işl.* 1. Suwa ýa-da suwuklyga sokmak. *Ýüplügi gazanda gaýnap duran reňke batyryp çykarmak.* 2. Gark etmek. *Gämini batyrmak.* 3. Çümdürmek, urdurmak (tiken we ş. m.). *Ol aýagyna tiken batyran, elini sowuk suwa uran adam däldi.* 4. Uly zyýan çekdirmek, bergidar etmek. *Sen puly tygşytly harçlamasaň, kakaňy derrew batyrarsyň.* 5. Degirmek. *Gorkmasaň, barmagyňy bir batyryp gör!*

BATYRSUMAK [ba:tyrsumok], *at, syp.* Bolgusyz batyrlyk edýän, özüni batyr hasaplaýan (adam). *Batyrsumaklaram hondanbärsireýär.*

BATYRSUMAKLYK [ba:tyrsumokluk], *at.* Bolgusyz batyrlyk edijilik, özüni batyr hasaplaýjylyk.

BATYRSYRABERMEK [ba:tyrsyra:vermek], *işl.* Batyrsyrap başlamak.

BATYRSYRAMA [ba:tyrsyrama], *iş ady.* Batyrsyramak ýagdaýy.

BATYRSYRAMAK [ba:tyrsyramak], *işl.* Batyr bolan bolmak, batyrlyk satjak bolmak. *Biderek batyrsyramak nämä gerek?*

BATYRSYRAMAKLYK [ba:tyrsyramaklyk], *iş ady.* Batyrsyramak ýagdaýy.

BATYRSYRAŞMAK [ba:tyrsyraşmak], *işl.* Birnäçe bolup, batyr bolan bolmak, köpçülikleýin batyrlyk satmak.

BATYRSYRAÝYŞ [ba:tyrsyraýyş], *iş ady.* Batyrsyramak ýagdaýy.

BATYRTMAK, *işl.* 1. Başga birine suwa ýa-da suwuklyga sokdurmak. *Ýüplügi gyzyly reňke batyrtmak.* 2. Gark etdirmek. *Gaygy gark etdirmek.* 3. Çümdürtmek, urdurtmak (tiken we ş. m.). 4. Uly zyýan çekdirtmek, bergidar etdirmek. *Sen puly tygşytly harçlamasaň, kakaňy derrew batyrarsyň.* 5. Degirtmek. *Oňa barmagyny hem batyrtmaryn.*

BATYRYLMAK, *işl.* 1. Suwa ýa-da suwuklyga çümdürilmek, gark edilmek. 2. Uly zyýan çekdirilmek, bergidar edilmek.

BATYRYNMAK, *işl.* 1. Azar bermek, ynjatmak, degmek, gaty-gaýrym zat diýmek. *Olara hiç bir oylan batyrynyp bilmez.* 2. Özüň üçin batyrmak. *Şorsuwa çörek batyrynyp iýmek.*

BATYRYŞ, *iş ady.* Batyrmak ýagdaýy.

BATYRYŞDYRMAK, *işl.* Batyryp çykamak, birnäçe gezek batyrmak, hemmesini batyrmak.

BATYRYŞMAK, *işl.* Batyrmaga kömekleşmek.

BATYŞ, *iş ady.* Batmak ýagdaýy.

BAWAR [ba:war], *at, k.d.* Ynam, ynanyş, ynanyş. *Bahyl baýda berim bolmaz, Merdiň sözün bawar kylmaz* (Magtymguly).

BAÝ, Gepleýän adamyň görýän zadyny, bolan ýa bolýan zady üýtgeşik hasaplap, oňa geňirgenýändigini,

bolýan hereketiň adatdakydan öte üýtgeşikdigini bildirýän ümlük. *Baý, onuň gomparan bolaýşyny, kimdirin öýdýärkä?! Çagalarymy ile gosjak bolup, baý, azap baryny görendirin-ä!*

BAÝ [ba:ý], 1. *at.* Mally-mülkli adam. 2. *syp.* Ykdysady taýdan gurply, hiç bir kemçiligi bolmadyk, barly. *Baý dayhan birleşigi.* 3. *syp.* Özünde gerekli, gymmatly, peýdaly zatlary jemleýän. *Baý kitaphana.* 4. Oglana dakylýan at.

♦ **Baý bolmak (baýamak)** 1) gurplanmak. 2) maşgalada gyz çaga dünýä inmek.

BAÝABERMEK [baýa:vermek], *işl.* Baýap başlamak.

BAÝAK, *hal, k. d.* Öňräk, arada, ol gün. *Kyýamatdan bir söz diýdim baýakda, Garaw bardyr ýersiz urlan taýakda* (Magtymguly).

BAÝAKY, *syp, k. d.* Öňräkki, araky, ol günki. *Aýdan-aý geçdi, günden-gün geçdi, baýaky ýedi aýlyk Nejep ýedi ýaşyna ýetdi* ("Nepes oylan").

BAÝAMA [ba:ýama], *iş ady.* Baýamak ýagdaýy.

BAÝAMAK [ba:ýamak] I, *işl.* 1. Baý bolmak, gurplanmak. *Şeýle bolansoň özleriniň halal zähmeti bilen baýamaga çalyşýan bakjaçylarymyzyň sany barha köpeliýär* ("Türkmenistan"). 2. *göç. m.* Gyz çagasy bolmak, dünýä inmek. *Baýapsyňyz, ýaşy uzyn bolsun.*

♦ **Täze baýan** soňky döwürde baý bolup, heniz halal baýlara mahsus häsiýetleri özünde jemlemeyän (baý).

BAÝAMAK [ba:ýamak] II, *işl.* Gutarmak, tükenmek. *Kendirigimiziň urbasy baýapdyr.*

BAÝAMAKLYK [ba:ýamaklyk], *iş ady.* Baýamak ýagdaýy.

BAÝAMAZLYK [ba:ýamazlyk] I, *işl.* Baý bolmazlyk, baýlaşmazlyk.

BAÝAMAZLYK [ba:ýamazlyk] II, *işl.* Tükenmezlik, gutarmazlyk, baýap durmazlyk.

BAÝAR, *at.* 1. *taryh.* Hojaýyn, aga. *Gulmanyň dogan-garyndaşlary uly köçä çykyp, geljek baýaryň önünde garaşyp durdular* (A. Gowşudow). 3. Oglana dakylýan at.

BAÝARLYK, *at.* Hojaýynlyk, baýaryň ýagdaýy.

BAÝARSYRAMAK, *işl.* Baýar bolan bolmak, hojaýynsyramak.

BAÝATDYRMAK [ba:ýatdyrmak], *işl., ser.* Baýatmak I.

BAÝATMAK [ba:ýatmak] I, *işl.* 1. Baý etmek, gurply etmek. 2. *göç. m.* Derejesini artdyrmak, üstüni ýetirmek, baýlaşdyrmak.

BAÝATMAK [ba:ýatmak] II, *işl.* In soňuna çenli tüketmek, tamamlamak, gutarmak. *Uny baýatmak.*

BAÝ-BA [baý-ba:], *üml., ser.* Baý-bow.

BAÝ-BAÝ [baý-waý], 1. Begenji, şatlygy aňladýan ümlük. *Baý-baý, Göroglynyňky bolsa, üç-dört sanagyny*

hereketi güýçlenmek, depgini ýokarlanmak. *Batlan, daragym, batlan!* 2. Gatalmak, güýçlenmek, batly çykmak (ses hakynda). *Bagşynyň sesi barha batlandy.*

BATLANMAKLYK [ba:tlanmaklyk], *iş ady.* Batlanmak ýagdaýy.

BATLANMAZLYK [ba:tlanmazlyk], *işl.* Batalmazlyk.

BATLANYŞ [ba:tlanyş], *iş ady.* Batlanmak ýagdaýy.

BATLY [ba:tly], *syp.* 1. Bady artan, hereketi güýçli, depgini ýokary, güýçli. *Daragyň sesi batly ýaňlanýar.* 2. Gaty, haýbatly, güýçli. *Batly ses.* 3. Çalt. *Atlaryň başyny gündogara öwrüp, has batly sürüp gtdiler.*

BATLY-BATLY [ba:tly-wa:tly], *syp.* Gaýta-gaýta bat bilen, has güýçli. *Goşa çynaryň düýbünde iki sany gartaşan sazanda başlaryny batly-batly silkäp, joşup saz çalyrdy* (G. Kulyýew).

BATLYLYK [ba:tlylyk], *at.* 1. Bady barlyk, bat-syz dällik, batly bolmaklyk. 2. Haýbatlylyk, haýбаты güýçlülük.

BATMA, *iş ady.* Batmak ýagdaýy.

BATMAK I, *işl.* 1. Gark bolmak, suwuň düýbüne gitmek, çökmek (gämi, gaýyk hakynda). *Ol özüni batyp barýan gäminiň üstünde duran ýaly duýupdy.* 2. Çümek, dürtülme. *Aýaga tiken batmak.* 3. Batga girip, çykması kyn ýagdaýa sezewar bolmak. *Suw çekýän maşyn batyp galypdyr. Çägä batmak. Batga batmak.* 4. Bürelmek, örtülme. *Meniň ballym ýatypdyr, Gyzyl güle batypdyr* (Hüwdi). 5. Maddy taýdan uly zyýan çekmek. 6. Hapa zat ýokmak, degmek, çyrşalmak. *Çagajygnyň eline bir hapa palçyk batypdyr.*

♦ **Maňzyňa batmak** *ser. Maňyz. Onuň her bir sözi maňzyňa batýar. Uka batmak ser. Uky. Gama batmak* göwnüçökgün bolmak, ruhy taýdan gaty ejizlemek. **Pikire batmak** oýlanmak, pikirlenmek.

BATMAK II, *işl.* Gözýetimden ýitmek, ýaşmak (Gün, Aý, ýyldyz ýaly asman jisimleri hakda). *Ömrüzaýa ýyldyz kimin bataýyn, Şu ýerlerde hiç durarym ýok meniň* (Halk aýdymyndan).

BATMAKLYK, *iş ady.* Batmak ýagdaýy.

BATMAN [ba:tman], *at, köň.s.* 1. Takmynan, ýigrimi kilograma barabar bolan agyrylyk ölçegi. *Serçe semröp, batman çykmaz* (Nakyl). *Hanha iki batman bugdaý bilen bir batman unuň dur.* 2. Oglana dakylýan at.

BATMANLYK [ba:tmanlyk], *syp.* Batmana deň bolan, batman ölçegi bilen ölçelýän. *Iki sany baş batmanlyk çuwal alyp, harmany iki ýerden paýlamaga durdular* (B. Kerbabaýew).

BATMAZLYK, *işl.* Batmak derejesine ýetmezlik, batyp durmazlyk

BATNYK, *at.* Edilýän hereketiň, aýdylýan sözüň jaýdarlygy, ýerliklilik; ýakym. *Onuň hiç batnygy ýok.*

Onuň sözünde batnyk ýok.

BATNYKLY, *syp.* 1. Maňzyňa batýan, jaýdar, ýerlikli. *Onuň sözleri batnykly ýaly bolup başlady* (H. Garabaýew).

BATNYKLYLYK, *at.* Göwne jaýdarlyk, ýerliklilik.

BATNYKLYRAK [batnyklyra:k], *syp.* Birneme batnykly, az-kem batnygy bolan. *Birneme batnyklyrak bolsaň gowy bolar.*

BATNYKSYZ, *syp.* Batnygy ýok, ýakymсыз, suwjuk, ýerliksiz.

BATNYKSYZLYK, *at.* Batnygy ýokluk, batnykly dällik, ýakymсызlyk, suwjuklyk, ýerliksizlik.

BATNYKSYZRAK [batnyksyzyra:k], *syp.* Az-kem batnyksyz, azda-kände batnyksyz.

BATRAK [batyrak], *at, taryh.* Barly adamyň hojalagynda işleýän hakyna tutma daýhan. *Bir batrak bir baýyň gyzyna aşyk bolupdyr* (Ertekiden).

BATRAKÇYLYK [batyrakçylyk], *at, taryh. ser. Batraklyk.*

BATRAKLYK [batyraklyk], *at, taryh.* Batragyň ýagdaýy, käri, batrakçylyk.

BATYBERMEK [batyvermek], *işl.* Batyp ugramak.

BATYL [ba:tyl], *syp.* 1. Görmekden mahrum, kör. 2. göç. m., köň.s. Bagly, bekle, ýapyk. *Galmady synada dagyň, Aýlydy batyl bulagyň* ("Hüýrlukga – Hemra"). *Aýlysyn batyl ýollaryň* (Kemine).

BATYLLYK [ba:tyllyk], *at.* Görmekden galan ýagdaýda bolmaklyk, körlük.

BATYR [ba:tyr], *syp.* 1. Hiç zatdan gorkmaýan, mert, gaýratly. *Seniň kakaň ýurduň batyry we serdary* ("Görogly"). 2. Dogumly, haýbatly, batly. 3. Oglana dakylýan at.

BATYRÇYLYK [ba:tyrçylyk], *at, ser. Batyrylyk.* *Seniň göwnüň daýhançylykdamy, batyrçylykdamy ýa mollaçylykdamy?* ("Görogly").

BATYRGAÝ [ba:tyrğay], *syp.* Gorky-ürküsiz, hiç zatdan çekinmeýän, gorkman hereket edýän, gorkusyz, batyrlarça. *Batyrgaý adam. Batyrgaý hereket.*

BATYRGAÝLANMAK [ba:tyrğaylanmak], *işl.* Dogumlyrak, batyrrak, aýgytlyrak hereket edip başlamak, dogumlanmak.

BATYRGAÝLYK [ba:tyrğaylyk], *at.* Batyrgaý bolmaklyk, dogumlylyk, gaýduwsyzlyk.

BATYRGAÝRAK [ba:tyrğayra:k], *syp.* Birneme batyrgaý.

BATYRLANMAK [ba:tyrlanmak], *işl.* Merdemsilenip başlamak, gorkmazak bolup başlamak.

BATYRLYK [ba:tyrlyk], *at.* Gorkmazlyk, mertlik, edermenlik.

♦ **Batyrylyk satmak** batyrsyrap, uly geplemek, güplemek.

BATYRMA 1. *iş ady.* Batyrmak ýagdaýy. 2. *at.*

BAÝRYNMAKLYK [ba:ýrynmaklyk], *iş ady*. Baýrynmak ýagdaýy.

BAÝRYNYŞ [ba:ýrynyş], *iş ady*. Baýrynmak ýagdaýy.

BAÝRYNYŞMAK [ba:ýrynyşmak], *işl.* Bir topar bolup baýlyga, gazanylan üstünlige buýsanmak, arkalanyň ýörmek. *Olar mallaryna baýrynyşyp, uly gürleýärler.*

BAÝSUMAK [ba:ýsumok], *at.* Baý bolan bolup ýören, öz ýanyndan özüni baý hasap edýän; bolgusyz baý.

BAÝ-SÜÝTHOR [ba:ý-süýtho:r], *at, taryh.* Baýlar we süýthorlar topary.

BAÝTAL, *at.* Urkaçy gylýal, ene ýaby. *Baýtal ýapagyny çekermiş çöle, Eşek kürresini küle getirmiş* (Magtymguly).

BAÝTALÇA, *at.* Ýaş baýtal.

BAÝYR, *at.* Dag etegindäki ýapgyt depeler, düzlüklerdäki belentli-pesli ýerler. *Uzakdan baýyrlar görünýär.*

BAÝYRLAÇ, *syp.* Baýyr pisintli, baýyr görnüşli, baýra meňzeş. *Beýikli-pesli baýyrlaç depeler.*

BAÝYRLYK, *at.* Baýyr bolup ýatan giden ýer, baýryň köp ýeri. *Obanyň bir tarapy giden beýikli-pesli baýyrlykdy.*

BAÝZY: baýzy ýüň toklulardan ilkinji gezek gyryklyp alynýan ýüň.

BAZ [ba:z] **I**, *at, kön.s.* Laçyn, elguş. *Asly beg bolmaýan çyksa şikäre, Gargaýa guş salar, bazyn tanymaz* (Şeýdaýy). *Harazban eline düşse algyr baz, Ganatdan aýrylar, gadryn näbilsin* (Magtymguly).

BAZ [ba:z] **I**, Kâbir sözleriň soňuna goşulyp, kesp-kär aňladýan at ýasaýjy goşulma. Meselem: *oýunbaz, masgarabaz.*

BAZAR [ba:zar], *at.* 1. Haryt satylýan we satyn alynýan ýer. *Bazara bar, bagtyňy syna* (Nakyl). *Bu ýerde dünýä belli bazaryň bolandygyny hem taryhy maglumatlar ähli aýdyňlygy bilen ykrar edýär* ("Türkmenistan"). 2. *gepl. d.* Hepdäniň söwda edilýän belli bir günü. *Geljek bazar at çapyşygy boljak.* 3. Oglana dakylýan at.

♦ **Bazara çykarmak** maly, harydy satmak üçin bazara eltmek. **Bazara döndermek** galmagala, dawa, gykylyga öwürmek. **Bazara öwürmek**, *ser.* **Bazara döndermek.** **Bazara salmak** maly, harydy satmak üçin bazara çykarmak. **Bazar götermezlik** bazar bahasyndan ýokary bolmaklyk. **Bazar gurmak 1)** söwda etmek, satmak, almak. **2)** jedel, dawa, gykylyk-gopgun turuzmak. **3)** köp bolup bir ýere üýşmek. **Bazar günü** *gepl. d.* Ýekşenbe. *Biz bazar günü Saglyk ýoluna gidýäris.* **Bazar gürrüni** esassyz, myş-myş habarlar, biderek gürrünler. **Ak bazar** bazaryň göterýän nyrhyn-dan harytlaryň satylýan we satyn alynýan ýeri.

BAZARÇY [ba:zarçy], *at.* Haryt almak ýa-da satmak üçin bazara gidýän ýa-da bazardan gelýän adam. *Bazarçylar üçin birnäçe täze amatlyklar döredtik* ("Türkmenistan").

BAZARLAMA [ba:zarlama], *iş ady.* Bazarlamak ýagdaýy.

BAZARLAMAK [ba:zarlamak], *işl.* Bazara baryp, gerek-ýarak harytlaryňy alyp gaýtmak. *Bular bazarlap, gerek-ýaraklaryny alyp boldular-da, ýene bärlik ugramakçy boldular* ("Türkmen halk ertekileri").

BAZARLAMAKLYK [ba:zarlamaklyk], *iş ady.* Bazarlamak ýagdaýy.

BAZARLAÝYŞ [ba:zarlaýyş], *iş ady.* Bazarlamak ýagdaýy.

BAZARLY [ba:zarly], *syp.* 1. Bazary bar bolan. 2. Bazarda gowy geçýän, oňat alynýan, geçgel. *Bazarly haryt. Bazarly mal.*

BAZARLYK [ba:zarlyk], *at.* 1. Bazarda satmaga niýetlenen (haryt). *Birneme bazarlyk gallamyz bar.* 2. Bazara degişli, bazar bilen bagly. *Biziň bazarlyk işimiz hem ýok däl.*

BAZARLYLYK [ba:zarlylyk], *at.* Bazarda hyry-dary köplük, geçgellik. *Ol öz goýunlarynyň bazarlylygyny artdyrmak üçin, olaryň tohumlaryny gowulandyrmak bilen meşgullandy.*

BAZAR-OKAÇ [ba:zar-okoç], *at, gepl. d.* Bazar. *Soňky döwürde bazar-okaja-da barayamok-da.*

BAZBENT [ba:zvent], *at.* Çagalaryň kürtesine, gursakçasyna dakylýan ýüzi gaşly, gyrasy zynjyr düwmeli, gyzyly çäýylan kümüş şaý. *Bukjanyň içinden ýüzüne tylla çäýlyp ýasalan kümüş ýaý, bazbent we başga şular ýaly şelpeli çaga şaýlary çykdy* (A. Gowşudow).

BAZLAMAK [bazylamak], *işl., ser.* **Bazyrdamak.**

BAZLATMAK, [bazylatmak], *işl., ser.* **Bazyrdatmak**

♦ **Bazladyp basmak 1)** gyzgyn zady başga bir öl ýere seslendirip basmak. **2)** bir zady biriniň yüzüne ýüz görmän açyk aýtmak. *Meniň näme kemçiligim bar bolsa, ýüzüme bazladyp bas-da dyn* (N. Pomma).

BAZY [ba:zy], *at, kön.s., ser.* **Baz 2.** *Tilki kimin bazy berer her ýana* (Magtymguly).

BAZYGÄR [ba:zygä:r], *at, kön.s.* Oýunçy, masgarabaz. *Bu dünýä bazygärdi, Bazysyn çaldy gitdi* (Magtymguly). *Bazygär juwana meňzäp, Näz bile alardy meni* (Zynhary).

BAZYGÄRLIK [ba:zygä:rlík], *at, kön.s.* Oýunçylyk, masgarabazlyk. *Pelek, gelip biziň gaşda, Bakyp, bazygärlik eýläp* (Magtymguly). *At oýnadyp, oba alyp gelensoň, Oýun gurap, bazygärlik gerekdir* (Kätibi).

BAZYRDAMA, *iş ady.* Bazyrdamak ýagdaýy.

BAZYRDAMAK, *işl.* Bazyrdyly seslenmek, bazyrdyly ses çykamak, bazlamak. *Öl odun bazyrdap ýanyar.*

BAZYRDAMAKLYK, *iş ady.* Bazyrdamak ýag-

diläbem alarys, onuň bilen biz köne dostdurys ("Görogly"). 2. Närazylygy, igenji, käynji we ş. m. aňladýan ümlük. *Baý-baý, gürläýän-ow?*

BAÝ-BAÝOW [baý-vaýo:w], Gümansyratmagy, iikirjiňlenmegi, geň galmagy we ş. m. aňladýan ümlük. *Baý-baýow, senden gorkaýmaly!*

BAÝ-BOW [baý-bo:w], Geň galmagy, haýran galmagy aňladýan ümlük. *Baý-bow, ol zor adam eken.*

BAÝDAK, *at.* 1. Bir döwlete, edara, harby bölüme we ş. m. degişli ýüzi nyşanly, ýazgyly, belli bir reňkdäki we ölçegdäki mata bölegi, tug. *Türkmenistanyň Dowlet Baýdagy.* 2. Adam ady.

♦ **Baýdagy galmak** bagty getirmek. *Onuň baýdagy galypdyr – uly işe çekipdirler. Baýdak ýaly* syratly, uzyn boýly. *Baýdak ýaly gelin.*

BAÝDAKÇY, *at.* Baýdak göteriji.

BAÝDAKLY, *syp.* Baýdagy bar bolan.

BAÝ-GARYP [baý-ğary:p], *at, taryh.* Baý we garyp. *Baý-garyp diýmän toýa geldi.*

BAÝGUŞ [baýguş], *at.* 1. Köplenç, harabalykda ýaşayan, tegelek gözli, çünki egri guş, baýhatyn. *Baýguşuň rysgaly agzynda* (Atalar sözi). *Baýguş gonmasa reýhana, Bilbil hiç gülünden dönmez* (Magtymguly). 2. göç. m. Köplenç, aýal-gyzlar tarapyndan aýdylýan sögünç söz. *Aý, haram baýguş, ýok bol şu ýerden!* (G. Muhtarow, G. Seýitliýew).

♦ **Baýguşdan gorkan serçe ýaly** örän gaty gorkan, zähresi ýarylan görmüşde. **Baýguş ýaly** garasöýmez.

BAÝGUŞHANA [baýguşha:na], *at.* 1. Baýguşlaryň mesgeni, baýguşlaryň ýaşayan ýeri. 2. göç. m. Haraba, harabalyk. *Bu ýer baýguşhana bolupdyr.*

♦ **Baýguşhana öwürmek** abat jaýy, ymaraty ýykyp-ýumurmak, weýran etmek.

BAÝHATYN [baýha:ryn], *at, ser.* **Baýguş.**

BAÝLAŞDYRMAK [baýlaşdyrmak], *işl.* 1. Has baý etmek, mally-mülkli etmek, gurplandyrmak. 2. Bir zadyň ýeterlik derejede üstüni doldurmak, ýokarlandyrmak, ösdürmek, kämilleşdirmek.

BAÝLAŞDYRYLMAK [baýlaşdyrylmak], *işl.* 1. Has baý edilmek, mally-mülkli edilmek, gurplandyrmak. 2. Bir zadyň ýeterlik derejede üsti doldurylmak, ýokarlandyrylmak, ösdürilmek.

BAÝLAŞMA [baýlaşma], *iş ady.* Baýlaşmak ýagdaýy.

BAÝLAŞMAK [baýlaşmak], *işl.* 1. Baý bolmak, mally-mülkli bolmak, gurplanmak. 2. Belli bir derejede bir zadyň üsti ýetirilmek, ýokarlanmak, ösmek, kämilleşmek.

BAÝLAŞMAKLYK [baýlaşmaklyk], *iş ady.* Baýlaşmak ýagdaýy.

BAÝLAŞMAZLYK [baýlaşmazlyk], *işl.* Baý bolmazlyk, baýamazlyk.

BAÝLYK [baýlyk] **I**, *at.* 1. Gymmatly zatlar,

hazyna, maýa. *Pagta ummasyz baýlykdyr. Medeni baýlyk.* 2. Örän uly hususy emläk, mal, mülk.

BAÝLYK [baýlyk] **II**, *at.* Araby goýnuň guýrugynyň ujundaky ösüntgi.

BAÝNAMA, *iş ady.* Baýnamak ýagdaýy.

BAÝNAMAK, *işl.* Gowy durmuşda, eşret içinde ýaşamak, gönenmek, lezzetli ýaşamak, erkana durmuş görmek, ýaýnamak.

BAÝNAMAKLYK, *iş ady.* Baýnamak ýagdaýy.

BAÝNAMAZLYK, *işl.* Baýnamakdan mahrum bolmak.

BAÝNATMAK, *işl.* Gowy durmuşda ýaşatmak, lezzetli ýaşatmak.

BAÝNATMAZLYK, *işl.* Gowy durmuşda ýaşatmazlyk. *Ýandagy ýaýnatma, bahyly baýnatma* (Nakyl).

BAÝRAK, *at.* 1. Ýaryşda, işde üstün çykana berilýän sylag. *Magtymguly adandaky halkara baýragy.* 2. Belli bir iş, ýaryş, oýun üçin sylag hökmünde berilýän pul ýa-da zat.

BAÝRAK [baýyra:k], *syp.* Az-kem baý.

BAÝRAKLY, *syp.* Baýrak bellenen, baýrak goýlan. *Baýrakly at çapyşygy. Baýrakly göreş.*

BAÝRAKLYK, *syp.* Baýrak üçin niýetlenen (pul ýa-da zat).

BAÝRAM, *at.* 1. Bir wakanyň şanyna geçirilýän dabaraly toý. 2. Adat, dāp boýunça aýratyn bellenilýän dabaraly gün. *Nowruz baýramy. Gurban baýramy.* 3. Hijri ýylynyň kamary aý hasabyna görä, dokuzynjy aýyň türkmençe ady. *Baýram aýy.* 4. Adam ady.

BAÝRAMÇYLYK, *at.* Bir ajaýyp wakanyň hormatyna, şanyna, hatyrasyna toý edilýän pursat, toýçulyk. *Adamzadyň gadyndan belläp gelýän baýramçylyklarynyň biri bolan bahar baýramy – Nowruz baýramynyň bellenilmegi Garaşsyz we Bitarap döwletimiziň taryhyna altyn harplar bilen ýazylar* ("Türkmenistan"). *Baýram han Türkmeniň doglan gününüň 500 ýyllyk toýuna bagyşlanyp Hindistanda-da, Türkmenistanda-da uly baýramçylyk çäreleri geçirildi.*

BAÝRY, *syp.* 1. Başdaş, ilkinji (aýal hakynda). *Baýry aýal.* 2. "Uly, ýaşuly, tejribeli" ýaly many aňladýan söz. *Ýaňy-ýakynda bu ýerde baýry işçiler bilen ýaşlaryň duşuşygy boldy.* 3. göç. m. Köne, könelişen. *Burawlaýyşda has çuňdaky täze gatklara hüjüm edilip başlanmagy baýry nebit kânlerine-de täze ömür berýär* ("Türkmenistan"). 4. Adam ady.

BAÝRYNDYRMAK [baýryndyrmak], *işl., ser.* **Baýrynmak.** *Gazanan üstünligi ony birneme baýryndyrdy.*

BAÝRYNMAK [baýrynmak], *işl.* Baýlyga, gazanylan üstünlige, şowuna düşen işe we ş.m.ulumsylyk bilen buýsanmak, aralanmak. *Baýrynmagyn baýlygyňa, bijin bardyr önünde* (Nakyl).

genýän, ujypsyzja zat üçin göwni hoş bolýan, begenegen.

BEGENJEŇLIK [beğenjeňlik], *at.* Sähelçe zada guwanaganlyk, begenegenlik. *Onuň begenjeňlik gylgy bar.*

BEGENIŞ [beğeniş], *iş ady.* Begenmek ýagdaýy.

BEGENIŞMEK [beğenişmek], *işl.* Köpçülikleýin begenmek, bilelikde şatlanmak. *Olar begenişip, iýip-içip, seleňe çykyp, bir oýa toplanysyp, arkayyn ýatanlar* ("Türkmen halk ertekileri").

BEGENME [beğenme], *iş ady.* Begenmek ýagdaýy.

BEGENMEK [beğenmek], *işl.* Bir zatdan göwnüň hoş bolmak, şat bolmak. *Adamzat bir-ä begenende söz tapmaz, bir-de gynananda* ("Görogly").

BEGENMEKLIK [beğenmeklik], *iş ady.* Begenmek ýagdaýy.

BEGEÝIK [beğeýik], *at.* Milli türkmen aýal geýimleriniň, köýneginiň, çabydyň we ş. m. ýeňi bilen ýanynyň birigýän ýerine, goltugynyň aşagyna tikilýän başga reňkdäki üçburç mata bölejigi.

BEGEÝIKLEME [beğeýikleme], *iş ady.* Begeýiklemek ýagdaýy.

BEGEÝIKLEMEK [beğeýiklemek], *işl.* Begeýik urmak, oturtmak, begeýik tikmek.

BEGEÝIKLEMEKLIK [beğeýiklemeklik], *iş ady.* Begeýiklemek ýagdaýy, işi.

BEGEÝIKLETDIRMEK, [beğeýikletdirmek] *işl.* Başga birine begeýik oturtdyrmak, begeýik tikdirmek.

BEGEÝIKLETMEK [beğeýikletmek], *işl.* Begeýik oturtdyrmak, begeýik tikdirmek.

BEGEÝIKLEÝIŞ [beğeýikleýiş], *iş ady.* Begeýiklemek ýagdaýy.

BEGEÝIKLIK [beğeýiklik], *syp.* Begeýik üçin niýetlenen (bölek mata). *Köýnege beğeýiklik mata gerek.*

BEG-HAN [beğ-ha:n], *at, taryh.* Begler we hanlar.

BEGIM [beğim], *at, taryh.* 1. Aýal-gyzlara hormat bilen ýüzlenileninde aýdylyan söz. *Selime Soltan begim Baýram hanyň aýalydyr.* 2. Ýaş oglana söýgi bildirilip aýdylyan söz.

B EGLIK [beğlik], *at, taryh.* 1. Begiň derejesi, ýagdaýy. *Kimse ile beglik eder, bir söý bilen ýola gider* (Magtymguly). 2. göç. m. Oňat ýagdaý, oňat durmuş, erkinlik. *Saglyk bolsa, beglik bolar* (Atalar sözi).

BEGRES [beğres], *at.* 1. Düzüw ýüzi tüýjümegräk ýüň ýa-da ýarym ýüň mata, mawut. *Ol adamyň başynda depesine gyzyly begres tutulan ak telpegi, egninde gara penjegi bardy* (A. Gowşudow). 2. Şeýle matadan tikilen aýal dony. 3. göç. m. Al-ýaşyl, owadan, nepis görnüş.

BEGRESLIK [beğreslik], *syp.* Begres üçin niýetlenen, begres tiker ýaly. *Begreslik mata.*

BEGSIREMEK [beğsiremek], *işl.* Özüni beg ýaly alyp barmak, hondonbärsi bolan bolmak.

BEGSIREŞMEK [beğsireşmek], *işl.* Bilelikde begsiremek (birden artyk adam hakynda).

BEGZADA [beğza:da], *at, kön.s.* Begiň ogly ýa-da agtygy. *Hyzmat kysaň, bolsun bir asylzada, Atababasyndan beýik begzada* (Magtymguly).

BEGZADALARÇA [beğza:dalarça], *hal, kön. s.* Begzada ýaly, begzada ýaraşykly, begzada mynasyp.

BEGZADALYK [beğza:dalyk], *at.* Begzadanyň ýagdaýy, derejesi.

BEHE, Begenji, geňirgenmegi ýa-da göwnüýetmezligi aňladýan ümlük. *Behe, hanha, üç towşan.*

BEHI, *at, ser.* Beýi.

BEHIŞDI [behi:şdi], *syp.* O dünýäde jennete barmaly adam. *Behişdi eýlär sen hüşür alany* (Kemine).

BEHIŞT [behi:şt], *at, dini.* 1. Dini düşüňjä görä, günä etmän ölen adamlaryň ruhunyň o dünýäde eşretli ýaşayan ýeri, jennet, uçmah. *Dowzah görüp bu narymy, Behiş bolupdyr şol zaman* (Magtymguly). 2. göç. m. Tebigaty baý ýer, eşretli ýer, jennet ýaly ýer. *Istemez men ol behişdi, Behiş mekany bar meniň* (Magtymguly).

BEJERGI [bejergî] **I**, *at.* 1. Ýeri işläp taýýarlamaklyk, ekine, ekin meýdanyna edilýän garaşyk. *Bejergisi ýeten ýer bol hasyl berýär.* 2. Bejermek, düzmek üçin niýetlenip ýasalan. *Bejergi gurallary.*

BEJERGI [bejergî] **II**, *at.* Kürtä, çyrpa, köýnegiň ýakasyna we ş.m. salnyňan keşde, gaýma, basma.

BEJERILMEK, *işl.* 1. İşlenip taýýarlanmak, bejergi işleri geçirilmek, ekine, ekin meýdanyna garaşyk edilmek. *Göwne jaý bejerensoň, bu ýyl üzümimiz hasylly boldy.* 2. Düzedilmek, abatlanmak. *Arabalar bejerildi.*

3. Keselden halas edilmek, sagaldylmak, saglygy dikeldilmek. 4. Tertibe salynmak, tijelmek, timarlanylmak. *Baýramçylygyň ön ýanynda otaglar bejerilip goýuldy.* 5. Keşdelenmek, gaýmalanmak, keşdelenip nagyş salynmak. *Ol örän sünnälenip bejerenlen akgaýma tahýady* ("Edebiyat we sungat").

BEJERINMEK, *işl.* Özüň üçin bejermek. *Çykjak gyz özüne gyzyly kürte bejerindi.*

BEJERIŞ, *iş ady.* Bejermek ýagdaýy.

BEJERIŞDIRMEK, *işl.* 1. Bejergi işlerini geçirishdirmek, bejerip çykmak. 2. Düzedishdirmek. *Jaýlaryň yetmez ýerlerini bejerishdirdiler.* 3. Tertibe salyşdyrmak, timarlaşdyrmak. 4. Bejergi salyşdyrmak, nagyş, keşde çekip çykmak.

BEJERIŞMEK, *işl.* 1. Birine bir zady bejermäge, bejergi işlerini geçirmäge kömekleşmek. *Ýer bejerişmek. Ol Orazyň maşynyny bejerişdi. Aýgül doganyna kürte bejerişdi.* 2. Bilelikde bejermek, köpçülikleýin bejermek. *Kärendeçiler gowaça ekjek ýerlerini bejerişip ýördüler.* 3. Hassany bejermäge kömek etmek. *Men onuň aýagynyň ýarasyny bejerişdim.*

BEJERME, *iş ady.* Bejermek ýagdaýy.

daýy.

BAZYRDATDYRMAK, *işl., ser.* **Bazyrdatmak.**

BAZYRDATMAK, *işl.* Bazyrdyly seslendirmek, bazlatmak. *Ýagyrynyňa bazyrdadyp ot basarlar* (A. Nazarow).

BAZYRDAÝYŞ, *iş ady.* Bazyrdamak ýagdaýy.

BAZYRDY, *at.* Öl odun ýananda ýa-da oduň, közüň, gyzan demriň we ş. m. üstüne suwuklyk guýlanda emele gelýän sesiň ady.

BAZZY-BUZZY [bazy-vuzzy]: **bazy-buzzy etmek** ugurly-ugursyz, düşnükli-düşnüksiz, bazyk-buzzuk geplemek.

BAZZYK-BUZZUK [bazyk-buzzuk], *hal, ser.* **Bazy-buzzy.** *Bazyk-buzzuk sözläp, dilini hem oňly düşündirip bilmedi* ("Edebiýat we sungat").

BAZZYLDAMAK [bazyllamak], *işl.* Bazy-buzzy geplemek, bazyk-buzzuk sözlemek.

BAZZYLDAMAKLYK [bazyllamaklyk], *iş ady.* Bazyldamak ýagdaýy.

BAZZYLDASMAK [bazyllaşmak], *işl.* 1. Bazy-buzzy gepleşmek, bazyk-buzzuk sözleşmek. 2. Bazyldyly seslenişmek.

BAZZYLDATMAK [bazyllatmak], *işl.* Bazyldyly seslendirmek.

BAZZYLDY [bazylyly], *at.* Bazy-buzzuly, bazyk-buzzuk çykýan sesiň ady.

BE [be:] **I**, Türkmen milli elipbiýiniň "B" harpynyň ady.

BE [be: / be] **II**, Geň galmagy, haýran galmagy, gynamagy aňladýan ümlük. *Be, bu nähili gürrüň boldy?*

BEÇE, *at, k.d.* Çaga, oglan.

BEDASYL, *symp.* 1. Aslysyz, pis, ýaman, erbet häsiýetli; gylyksyz. *Ölinçän bedasyl bile, Mähriban bolujy bolma* ("Görogly"). *Bedasyl beg gullugynda ýörinçän, Asyl begiň saýasynda kül bolgul* (Magtymguly). 2. *göđ. s.* Birine käýelende aýdylýan gödek, käýinç söz.

BEDASYLLYK, *at.* 1. Asly ýamanlyk, erbet häsiýetlilik. *Bedasylla beglik ýetse bir günde, Alar awun, salar guşun aňlamaz* (Magtymguly). 2. Bedasylla has bolan gylyk-häsiýet.

BEDE, *at.* Mal ými üçin orlup guradylyp goýlan ot. *Ýandagy bassaň, küde bolar, bedäni bassaň – pide* (Nakyl). *Mallar üçin bede eder ýaly ot ýatyrdy.*

BEDEBERREW [bedeverrow], *symp., gepl. d.* Betlik edýän, bet, garagol, ýakymсыz, berebekgeý.

BEDELIK, *symp.* Bede taýýarlamak üçin niýetlenen (ot hakynda). *Bedelik ýorunja. Bedelik ot ýatyrlydy.*

BEDEN, *at.* Adamyň ýa-da haýwanyň göwresi, endamy, synasy. *Adam köpräk hereket etse, onuň bedeni berkeýär.*

BEDENE, *at.* Torgaýdan ulurak, boz reňk, saýraýan

meýdan guşy.

BEDENEÇI, *at.* Bedene tutmak we saklamak bilen meşgullanýan adam.

BEDENTERBIÝE [bedenterviýe], *at, sport.* Adam bedeniniň berkleşmegi we ösmegi üçin maşklar, gimnastika arkaly amala aşyrylýan türgenleşik.

BEDENTERBIÝEÇI [bedenterviýeçi], *at, sport.* Bedenterbiýe bilen meşgullanýan adam. *Bedenterbiýeçiler geçiriljek ýaryşlara berk taýýarlyk görýärler.*

BEDEW [bedow], *at.* At. *Bedew jul içinde belli, göwher – kül içinde* (Nakyl). *Tanalar ol has bedewler, köne ýyrtk jul biläni* (Magtymguly).

BEDÄHET, *symp.* 1. Gaty gowy, juda oňat. *Onuň atasyny hem bedähet tanaryn.* 2. "Ýaramaz, bolgusyz" manysynda käýinilip aýdylýan söz.

BEDRE [bedire], *at.* Suw we suwuk zatlar we ş. m. üçin ulanylýan ýarym aýlaw gulply gap. *Bedre doly akşekerek üzümiň üstüne sowuk suw guýup iýmäge başlaýarlar* (A. Gowşudow).

BEDRELEMEK [bedirelemek], *işl.* 1. Bedre bilen almak; bedrä guýup almak. *Hally nahar edýär, çay-da gaýnadýar, Amansähet bedreläp suw getirýär* (M. Seýidow). *Bedreläp suw daşamak.* 2. Bedre bilen ölçmek, bölmek. *Biz bugdaýy bedreläp bölüşdik.*

BEDROÝ [bediro:ý], *symp.* Mysalasy, ýüz keşbi betgelşik, betnyşan.

BEDROÝLUK, [bediro:ýluk], *at.* Mysalasy, ýüz keşbi betgelşiklik, betnyşanlyk.

BEG [beğ], *at.* 1. *taryh.* Geçmişde käbir hökümdar, edermen, serkerde we ş. m. adamlara berlen dereje. *Eý Saýat han, ataňyz sizni pylan bege geleşdirdi* ("Saýatly – Hemra"). *Özge begler Mirhaýdara höwesdir* (Seýdi). 2. *kön.s.* Batyr, edermen, mert ýigit. *Beglerim, häzir boluňlar, Daglar gümmür-gümmürlendi* ("Görogly"). 3. Oglana dakylýan at.

BEGENÇ [beğenç], *at.* 1. Begenilen mahaly döreyän şatlyk duýgusy. *Begenjimden neneňsi öýe gelenimi hem bilmedim* (R. Gelenow). 2. Oglana dakylýan at.

BEGENÇLI [beğenişli], *symp.* Begenç duýguly, şatlykly, guwançly. *Yzyndan baryan adam bolsa demi gysyp, haşlap ugrandygyna garaman, begençli ylgaýardy* (B. Seýtäkow).

BEGENÇLILIK [beğenişlilik], *at.* Begençli halda bolmaklyk.

BEGENDIRMEK [beğennirmek], *işl.* Biriniň begenmegine sebäp bolmak, birini şatlandyrmak. *Bu duşuşyk ony begendirdi.*

BEGENILMEK [beğenilmek], *işl.* Begenje eýe bolmak, begenç aralaşmak, begençli ýagdaýa düşülme, göwnüň hoşal bolmak. *Kiçijik hoş habara-da begenilýär.*

BEGENJEŇ [beğenjeň], *symp.* Sähelçe zada be-

BELA [bela:], *at.* 1. Başa düşen musallat, belabeter, horluk, betbagtlyk. *Bela iki barmak dilden geler (Nakyl) Galmagaldan bela geler; Ýagşy-ýaman bary biler (Magtymguly).* 2. göç. *m.* Ýaramazlyk, erbetlik edýän, ýaramaz. *Biz Alybeg diýen beladan dyndyk diýip ýördük ("Görogly"). Ýapynyň aňyrsynda bir topar bela bar eken ("Türkmen halk ertekileri").* 3. göd. *s.* Söğünç aňladýan söz. *Bela edipdir; merez edipdir.*

♦ **Belanyň körügi** bir işiň, hereketiň erbetlik taýdan sebäpkäri. *Gör, belanyň körügi niredede eken. Belañ sapy (oky)* hiç zat diýen many aňladýan gargyş söz. **Bela ýaly** hemme zatdan baş çykaryp bilýän, dogumly, işeňňir.

BELA-BETER [bela:-veter], *at.* 1. *ser.* **Bela 1.** Ähli bela-beter dep bolsun. 2. Köne-küşül, zir-zibil, hapa zatlar. *Gapynyň önündäki bela-beteri süpürişdirip aýyrdylar.*

BELA-BETERLIK [bela:-veterlik], *at.* Elhençlik, erbetlik, betbagtlyk.

BELENT, *syp.* 1. Beýik. *Belent daglaryň başynda, Bulut oýnar sil biläni (Magtymguly).* 2. Ýokary, aşak däl, beýik ýer. *Belentden pesdine akan bulaglar (Zelili).* 3. Dabaraly, abraýly, mertebeli. *Mertebäňiz belent bolsun!* 4. Uly, çäksiz. *Onuň kalby belent arzuwlardan doludy.* 5. sazç. Inçe, ýokary (ses hakynda). *Belent sesli aýdymçy.*

BELENTLIK, *at.* 1. Beýik ýer, beýik depe. *Obanyň günorta tarapy belentlikdi.* 2. Ýokary dereje, ýokarylyk. *Adamlaryň ruhunyň belentligi.* 3. Inçelik, ýokarylyk (ses hakynda). *Bu aýdymçynyň sesi belentligi bilen tapawutlanýardy.*

BELENTLI-PESLI, *syp., ser.* **Beýikli-pesli.** *Belentli-pesli daglar.*

BELENT-PES, *at, ser.* **Beýik-pes.**

BELEŇ: 1) beleň almak meçew almak, göterilmek, möwç almak. *Ýabylar biri-birlerinden beleň alyp, agyzzyryklaryny dişleri bilen mäkäm gysypdyrlar.* **2)** beleň bermek meçew bermek, götergilemek, mahabatlandyrmak, möwç aldyrmak.

BELERTMEK, *işl.* Azda-kände anyklamak.

♦ **Ugruny belertmek** bir zadyň nähili edilýändigini az-kem anyklamak. *Ugruny belertseň bolýar; işiň galanyňy özümiz oňararys.*

BELET, *syp.* Birini, bir ýeri, bir zady gowy bilýän. *Çöle belet garry awçy ýaýladaky çopanlary azyk hem beýleki derkar zatlar bilen üpjün edýärdi (B. Gurbanow).*

BELETÇILIK, *at, ser.* **Beletlik.**

BELETLIK, *at.* Birini ýa-da bir ýeri gowy bilmeklik, beletçilik.

BELETSIREMEK [belessiremek], *işl.* Belet bolan bolmak, hemme zady bilýän kişi bolan bolmak.

BELGI [belgi], *at.* 1. Bir zady alamatlandyran

nyşan, bellik. *Ýol hereketiniň belgileri.* 2. *gepl. d., ser.* **Baha 2.** *Diňe başlik belgi ýaraşýar oňa (K. Gurban-nepesow).* 3. *dil b.* Dyngy alamatlary. *Dyngy belgisi.*

BELGILEMEK [belgilemek], *işl.* Bir zada belgi, nyşan, alamat goýmak, bellik etmek. *Ilki başda müsürliler her sözi aýratyn belgiler, suratlar bilen belgiläpdiler.*

BELGILENMEK [belgilenmek], *işl.* Bir zada belgi goýulmak, bellik edilmek.

BELGILEŞMEK [belgileşmek], *işl.* Bir zada belgi, nyşan, alamat goýuşmak.

BELGILETMEK [belgiletmek], *işl.* Bir zada belgi, nyşan goýdurmak, bellik etdirmek.

BELGILI [belgili], *syp.* Belgi goýlan, bellik edilen, belgisi bolan.

BELGIÝALYLAR [be:lgiýaly], *at.* Belgiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

BELIŇ: beliň bermek birini bizar etmek, irizmek, halys etmek.

BELKE, *at.* Hamyr boleklere ýuka ýaýylansoň, zuwalalar ýasy-ýasy kesilip, gaýnap duran suwa ýeke-ýekeden atylyp bişirilýän nahar.

BELKELIK, *syp.* Belke üçin niýetlenen, belke eder ýaly, belke üçin taýýarlanan. *Belkelik hamyr. Belkelik un.*

BELKEM, *köm. s., ser.* **Belki.** *Ol, belkem, maňa minnetdar bolsa-da bolar.*

BELKI, *köm. s.* Bolaýmagy mümkin, ähtimal. *Biri-birini çapmak ermes ärlikden, Bu iş şeytanydyr, belki, körlükden (Magtymguly).*

BELLEMEK, *işl.* 1. Bir zadyň ýüzüne bellik etmek. 2. Bir zadyň wagty, ornuny we ş. m. takyklamak, kesgitlemek. *Toýuň sähedini hem bellediler (B. Gulow).* 3. Birini bir işe, wezipä goýmak. 4. Bir üstünligi, dabaraly wakany ýatlap geçmek. *Onuň doglan gününü belledik.* 5. Nygtap görkezmek. *Onuň gowy işgärdigini aýratyn bellemek gerek.* 6. Bar bileni-biteni biri ýa-da bir zat bolmak; ýakyndan tanamak, öwrenişmek. *Çaga halys ejesini belläýipdir.* 7. *gepl. d.* Ýat tutmak, ýat bekleme.

BELLEMEZLIK, *işl.* Bellemek işini, gymyldy-hereketini etmezlik, ýerine ýetirmezlik. *Ýaşulularyň köp gürrüňini bellemändirin.*

BELLEMSA [bellemşa:], *syp.* Ile belli, bellentgi, özüniň erbet hüý-häseti bilen ýakasyny tanadan.

BELLENMEK, *işl.* 1. Bir zadyň ýüzüne bellik edilmek. *Okuwçynyň ýazan düzmesinde goýberen ýalňyşlary depderiň ýüzünde ýörite bellendi.* 2. Bir zadyň wagty, orny we ş. m. takyklandyrmak, kesgitlemek. *Ikinji duşuşyk bellenen wagtynda bolup geçdi (B. Seýtakow).* 3. Wezipä, işe goýulmak. 4. Bir üstünlikli, dabaraly waka ýatlanyp geçmek. *Alymyň ýetmiş ýaşy bellendi.* 5. Özünü ýaramazlykda tanatmak, ile belli bolmak. *Aş göreňde, özüň atma tullanyp, Gerçe aç hem*

BEJERMEK, *işl.* 1. Ýeri, ekin meýdanyny sürüp, suwaryp, ekişe taýýarlamak, bejergi işini geçirmek. *Ýaş üzümi oňat ösdürmek üçin ony hem bejermeli, hem suwarmaly.* 2. Döwük-ýenjigini, kemini-kössüni düzetmek. 3. Gözegçilik etmek, ideg etmek, idetmek. *Oglanlykdan meni bakdyň, bejerdň, Senden başga howandarym ýok meniň ("Şasenem – Garyp").* 4. Syrkawy keselinden halas etmek üçin lukmançylyk serişdelerini ulanmak, haýsydyr bir keseliň gutulmagy üçin onuň çäresini görmek; syrkawa seredip, keselden halas etmek, sagaltmak. 5. Tertibe salmak, ýygnaşdyrmak. *Deslap haremhanany bejereýin ("Görogly").* 6. Keşde salmak, keşdelemek, nagyşlamak. *Kürte bejermek. Jigim ýaka bejerýärdi.* 7. *gepl. d.* Gürründe bir zat barada yerlikli, aýdaýmaly sözi aýtmak, oňarmak. *Sen ony ýaňky jogabyň bilen bejerdň, bolmasa ol gaty gidýär.*

BEJERTDIRMEK, *işl., ser. Bejertmek.* Köýnegiň ýakasyny elde bejertdirdim.

BEJERTMEK, *işl.* 1. Başga birine bejergi işini geçirtmek, ýeri, ekin meýdanyny ekişe taýýarlatmak. 2. Keşdeletmek, nagyşlatmak. *Jigime köýnegimiň ýakasyny bejertdim.* 3. Düzetdirmek, abatlatmak, bejertdirmek. 4. Gözegçilik etdirmek, ideg etdirmek, idetdirmek. 5. Syrkawy keselden halas etdirmek, sagalt-dyrmak. *Ony ýönekeý derman bilen bejertmek mümkin däl.* 6. Tertibe saldyrtmak, timarlatmak. *Gelen badyna gül ýaly edip jaýyny bejertdi* (G. Gurbansähadow). 7. Ýasatmak, gurnatmak. *Düýn ussa dalbar bejertdim.*

BEJIDRÄK [beji:dirä:k], *syp., gepl. d.* Tizräk, basymrak. *Soňra ol adamsyna ýüzlendi: – Aýuw, atasy, eşidýärmiň? Goçmyradyň atasyny tap-da, derrew ugruna çykyň! Obaň ähli erkeğini ýygnaň bejidräk!* (Ý. Mämmediyew, Şapak).

BEJIT [beji:t], *hal, gepl. d.* 1. Tiz, çalt, basym. *Bejit çäresini tapyň.* 2. Hökman, äşgär. *Bejit bilgin sen białal ölüpsen, Biakyl Görogly, nadan Görogly ("Görogly"). Gezek gelse Hatyjanyň üstünde, Bejit biliň, läş üstüne läş gider* (Seýdi).

BEK, *hal, ser. Berk.* Sen ony ýadyňda bek sakla.

BEKEMEK, *işl., ser. Berkemek.* Gatnaşygymyz günbe-günden bekeýär.

BEKEŞMEK, *işl., ser. Berkişmek.* Onuň özi bilen käri-de bekeşdi ("Edebiýat we sungat").

BEKETMEK, *işl., ser. Berkitmek.* Eýsem-de bolsa, dumly-duşdaky tarkyldy onuň etini beketdi (B. Kerbabaýew).

BEKEWÜL [beköwül], *at, kön.s.* Toýuň baştutany, toýuň ýaşulusy, aksakgaly, kethudasy, beýemçisi. *Bir ýüz tümen beriň bekwül başa, Dört iner, dört maýa ol pälwan kişä* (Kätibi).

BEKLEME, *iş ady.* Beklemek ýagdaýy.

BEKLEMEK, *işl.* 1. Gulplap, baglap, ýapyp goý-

mak. *Derwezäni ýapyp, içinden mäkäm bekleдилer.* 2. Öňüni böwetlemek, böwet basmak, baglamak. *Dag opurylyp, onuň äpet daşlary, Biziň baryan ýolumyzy bekläp dur* (M. Seýidow). 3. *göç. m.* Ýoluny, öňüni tutmak, gabat bolmak, germew bolmak. *Bekledi duruberdi öňümi birden, Belent bulda başyn deňäp duran jaý* (K. Gurbannepesow). 4. Töweregini baglamak, ýapmak, daşyna aýlaw etmek. *Mellegiň daşyny bekleidinmi?*

♦ **Agzyny beklemek** *ser. Agyz.* Ol agzyny üçürdikläp bekleidi.

BEKLEMEKLIK, *iş ady.* Beklemek ýagdaýy.

BEKLENMEK, *işl.* 1. Gulplanyp, baglanyp ýapylmak. *Dükan beklendi.* 2. Böwet basylmak, böwetlenmek. *Ol öz gawunyna suw goýberilýän salmanyň bekle-nendigini bildi* (N. Jumaýew). 3. Ýoly, öňi tutulmak, germew edilmek. *Olar bir ýany beklenen, gatnawy kesilen giň köçä çykdylar* (B. Kerbabaýew). 4. Töweregi ýapylmak, daşyna aýlaw edilmek.

BEKLEŞDIRMEK, *işl.* 1. Gulplaşdyryp, baglaşdyryp, ýapyp çykmak. *Söwdagärler dükanlarynyň agzyny bekleşdirdiler.* 2. Böwetläp çykmak. *Atyzlaryň sakalaryny bekleşdirmek.* 3. Ýoluny, öňüni tutuşdyrmak, germew edip çykmak. 4. Töweregini ýapyp çykmak, daşyna aýlaw edişdirmek. *Gawun ekilen oýtagyň töweregini bekleşdirdik.*

BEKLEŞMEK, *işl.* 1. Beklemäge kömek etmek. *Men oňa suwly ýaby bekleşdim. Meň mellegiň daşyny sim bilen bekleşdim.* 2. Biri bilen bilelikde beklemek. *Ataly ogul suw tutup bolanlaryndan soň yabyň gulagyny bekleşip durdular.*

BEKLETDIRMEK, *işl.* 1. Gulplatdyryp, baglatdyryp ýapdyrmak. 2. Böwet basdyrmak, böwetletdirmek. *Men kiçijik ýapjagazy bekletdirdim.* 3. Ýoluny, öňüni tutdurtmak, germew etdirmek. *Bejerilýän köçäni bekletdirdi.* 4. Töweregini ýapdyrtmak, daşyna aýlaw etdirtmek.

BEKLETMEK, *işl.* 1. Beklemek işini başga birine etdirmek. *Ol maňa suwuň öňüni beketdi. Ussalara howlynyň daşyny beketdik.* 2. Beklenmegine ýol bermek, rugsat etmek. *Saňa gabşal bor diýip, mellegiň daşyny bekleđenok diýýärler, mal-gara girmez ýaly, beketseň kem bolman durmasyn.*

BEKLEÝIŞ, *iş ady.* Beklemek ýagdaýy. *Onuň suwly ýaby bekleýşi göwnejaý bolupdyr.*

BEKLI, *syp.* 1. Ýapyk, bagly, guply, gulplanyp, baglanyp goýlan. *Derwezäniň gapysy içinden bekle eken.* 2. Böwet basylan, böwetlenen. 3. Ýoly, öňi tutulan, beklenen. 4. Töweregi germelen, tutulan. *Bir görsem, daş-töweregim bekle* ("Edebiýat we sungat").

BEKLIK, *at, ser. Berklik* 1. Beklik üçin haýat galdyrdy.

BEKRE [bekire], *at.* Eti we işbili ýokary hilli, gymmat bahaly balyk.

mek, bent etmek. **2.** Baglamak, daňmak, beklemek. **3.** Garaşly etmek, elgarama etmek, boýun etmek. *Şatyr beg ony ýüpsüz daňypdy, kilsiz bentläpdi* (G. Kulyýew).

BENTLEMEKLIK, *iş ady.* Bentlemek ýagdaýy.

BENTLEMEZLIK, *işl.* Bentlap baglamazlyk.

BENTLENMEK, *işl.* **1.** Bent gurulmak. *Bentlenen jarlar.* **2.** Baglanmak, daňylmak, beklenmek.

BENTLETMEK, *işl.* **1.** Bentlemek işini başga birine etdirmek. **2.** Baglatmak, daňdyrtmak, bekletmek.

BENTLEÝIŞ, *iş ady.* Bentlemek ýagdaýy.

BENTLI, *syp.* **1.** Bent gurlan. **2.** Bagly, bekli, ýapyk.

BENZIN [benzi:n / binzi:n], *at.* Nebiti gaýtadan işlemek netijesinde alynýan reňksiz suwuk ýangyç.

BEŇ, *at, gepl. d., ser.* **Meň.**

BEŇKEŞ, *syp., ser.* **Meňkeş.**

BERBAŞAGAÝ [bervaşağay], *hal.* Örän başagaý, gaty başagaý. *Berbaşagaý bolmak. Berbaşagaý etmek.*

BERBAŞAGAÝLYK [bervaşağaylyk], *at.* Örän başagaýlyk, gaty başagaýlyk, başagaý ýagdaýda bolmaklyk. *Bu berbaşagaýlyk nämäniň alamaty?*

BERBAT [berva:t], *syp., hal.* **1.** Derbi-dagyn, ber-bibat, weýran, harap. *Adam neslimi sen ýa-ki perizat, Aklymy eýlediň her demde berbat ("Görogly").* **2.** *Berbat* sözünden soň etmek kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalyar: **berbat etmek** derbi-dagyn etmek, ýykan-ýumran etmek, ýumurmak. *Duşmanlar obany berbat edip gidipdir.*

BERBATÇYLYK [berva:tçylyk], *at, ser.* **Berbatlyk.**

BERBATLAMA [berva:tlama], *iş ady.* Berbatlamak ýagdaýy.

BERBATLAMAK [berva:tlamak], *işl.* Berbat etmek, weýran etmek, haraplamak.

BERBATLANMAK [berva:tlanmak], *işl.* Berbat bolmak, weýran bolmak, haraplanmak.

BERBATLAŞDYRMAK [berva:taşdyrmak], *işl.* Berbat edişdirmek, weýran edişdirmek, sandan çykaryşdyrmak, harap edişdirmek.

BERBATLAŞMAK [berva:taşmak], *işl.* Berbat bolmak, berbatlanmak.

BERBATLATDYRMAK [berva:tlatdyrmak], *işl.* Berbat etdirtmek, weýran etdirtmek.

BERBATLATMAK [berva:tlatmak], *işl.* Berbat etdirmek, weýran etdirmek, haraplatmak.

BERBATLAÝYŞ [berva:tlayýş], *iş ady.* Berbatlamak ýagdaýy.

BERBATLYK [berva:tlyk], *at.* Derbi-dagynlyk, sandan çykanlyk, weýranlyk, berbatçylyk, haraplyk.

BER-BIBAT [ber-vi:va:t], *hal.* Bütünleý bibat bolan, weýran bolan, harap bolan.

BER-BIBATÇYLYK [ber-vi:va:tçylyk], *at, ser.* **Ber-bibatlyk.**

BER-BIBATLYK [ber-vi:va:tlyk], *at.* Derbi-dagynlyk, weýrançylyk, haraplyk.

BERÇ, *at, lukmanç.* Kesel zerarly bedende galan düwün, gaty.

◊ **Berç bolmak 1)** düwün bolup gatap galmak. *Keljäniň ady onuň ýüreginde bir tike berç bolup galdy* (A. Gowşudow). **2)** halys irmek, bizar bolmak. *Ol şu kârden halys berç boldy.*

BERÇIKME, *iş ady.* Berçikmek ýagdaýy.

BERÇIKMEK, *işl.* Irmek, bizar bolmak, mädäňe degmek. *Ol ýumurtgadan berçigipdir.*

BERÇIKMEKLIK, *iş ady.* Berçikmek ýagdaýy.

BERÇIN, *at.* Ýençgilenip iki metal bölegini biri-birine gaýym sepleýän çüý şekilli demir bölejigi, sim we ş. m.

BERÇINLEME, *iş ady.* Berçinlemek ýagdaýy.

BERÇINLEMEK, *işl.* **1.** Çüýüň epenekden çykyp duran ujuny ýençgiläp, berçin edip berkitmek. **2. göç. m.** Berkidilmek, gaýymlanmak.

BERÇINLEMEKLIK, *iş ady.* Berçinlemek ýagdaýy.

BERÇINLEMEZLIK, *işl.* Berçinlemek işini etmezlik.

BERÇINLENMEK, *işl.* Berçin bilen berkidilmek.

BERÇINLEŞDIRMEK, *işl.* Berçin bilen berkidip çykmak.

BERÇINLEŞMEK, *işl.* **1.** Berçinlemäge kömekleşmek. **2.** Biri bilen ýa-da birnäçe bolup bilelikde berçinlemek.

BERÇINLETDIRMEK, *işl., ser.* **Berçinletmek.**

BERÇINLETMEK, *işl.* Berçin bilen berkitdirmek, berçinlemek işini başga birine etdirmek.

BERÇINLEÝIŞ, *iş ady.* Berçinlemek ýagdaýy.

BERDAŞLANMAK, [berda:şlanmak], *işl.* Sagdynlaşyp başlamak, gujurlanmak, bekişmek, berdaşly bolmak. *Işçileriň gollary zähmet bilen berdaşlanypdyr.*

BERDAŞLY [berda:şly], *syp.* Sagdyn, gujurly, çydamly; berk. *Onuň berdaşly bedeninde, ýanyp duran gara gözlerinde gujurlylyk duýulýardy* (B. Pürliýew).

BERDAŞLYLYK [berda:şlylyk], *at.* Sagdynlyk, gujurlylyk, çydamlylyk; berklik.

BERDENKE, *at.* Bir ok atýan tüpeň (munuň ady ony döreden amerikaly H. Berdanyň adyndan galypdyr).

BERDIRMEK, *işl.* Bermek işini başga birine etdirmek; bermäge mejbur etmek, berer ýaly etmek; bermäge mümkinçilik bermek. *Garamagyňdakylara para aldyrmak-da, para berdirmek-de haram işdir. Birine iş berdirmek.*

BERDIRTMEK, *işl.* Biriniň üsti bilen alyp berdirmek.

BEREBEKGEÝ [berevekgeý], *syp., at, gepl. d.*

bolsaň, halka bellenip (Magtymguly). **6.** Üns berilmek, nygtalyp geçilmek. *Şu ýerde bellenip geçilmeli, esasan, iki sany mesele bar.*

BELLENTGI, *syp.* Ýaramaz gylygy bilen özüni ile tanadan, bellemşa. *Bu burunlak adamyň hemmesine mälüm bolan bellentgi adam ekenligini Gurt azajyk soň bildi* (A. Gowşudow).

BELLEŞDIRMEK, *işl.* Bir ýan ujundan belläp çykmak, birnäçe zady bellemek. *Ol ýan depderçesine birnäçe zatlary belleşdirdi.*

BELLEŞIK, *at.* Öňünden edilen gepleşik, ylaşyk, wadalaşma, dilleşik. *Ol onuň bilen şu ýere belleşik edipdir.*

BELLEŞIKLI, *syp.* Öňünden gepleşikli, ylaşykly, wadalaşykly, dilleşikli. *Ozaldan belleşikli bolansoň, köp garaşdyrman çykdy.*

BELLEŞMEK, *işl.* **1.** Bellemäge kömekleşmek. *Oňa sözlemiň eýe bilen habaryny belleşdim.* **2.** Bilelikde bellemek. *Tehnikler ýoluň geçjek ugruny belleşip ýördüler.* **3.** Biri bilen duşuşmaly ýeri, wagty bilelikde belläp goýmak. *Ol atyny baglap, belleşen ýerine bardy.*

BELLETDIRMEK, *işl., ser.* Belletmek.

BELLETMEK, *işl.* Bellemek işini başga birine etdirmek. *Işe çykan gününi belletmek.*

BELLI, *syp.* **1.** Mälüm, hemmelere äşgär, aýan. *Onuň myhmanlarynyň arasyna seretmeginiň sebäbi derrew belli boldy* (N. Saryhanow). **2.** Il arasynda ady ýaýran, görnükli, tanalýan, tanymal. *Mertden dogan ady belli, Görogly ("Görogly").* **3.** Täkyk, anyk, kesgitli. *Ol azajyk oýlanandan soň belli bir karara geldi.* **4.** Anyk. *Ýigidiň bolmasa ýaragy, aty, Şony belli bilin, ýokdur gaýraty* (Magtymguly).

♦ **Belli bahasy ýok 1)** belli bir kesgitli nyrhy ýok. **2)** örän oňat, gowy (gerekli zatlar hakynda). *Bir köneje ulagym bar welin, belli bahasy ýok, nirä gidesiň gelse, gidip bilýäň.* **Belli günü** däbe görä bellenen wagtda aýat-töwwir edilýän gün. *Aradan çykaly bäri eýýäm üçi, ýedisi, kyrky ýaly belli günleri geçip gidipdir.* **Bellisini etmek** kesgitli, gutarnykly netijä gelmek; ýa eýläk, ýa beýläk etmek, bir ýaňalyk etmek. *Seniň bilen bellisini etsem gerek.*

BELLI-BELLI [belli-velli], *syp.* Aýry-aýry, aýratyn, käbir. *Emma welin belli-belli wagtlarda Mähride bir tutuklyk we tukatlyk peýda bolarly* (A. Gowşudow).

BELLI-BETER [belli-veter], *hal.* Aýratyn hem, has, has-da, has beteri, ylaýta-da. *Gadyrly agam, siziň dostlarça, doganlarça hoşamaý sözüňiz meni belli-beter-de gozgalaňa saldy* (B. Kerbabaýew).

BELLIK, *at.* **1. ser.** Belgi. *Şol beýik gerşiň üstünde biziň araçäk belligimiz bar.* **2.** Ýazylan ýa-da aýdylan bir zat baradaky gysgaça pikirini beýany. *Dogry bellik. Tankydy bellik.* **3.** Ýazgynyň aşagynda berilýän goşmaça düşündiriş.

BELLIKLEMEK, *işl., ser.* Belgilemek.

BELLIKLENMEK, *işl., ser.* Belgilenmek.

BELLIKLETMEK, *işl., ser.* Belgiletmek.

BELLIKLI, *syp., ser.* Belgili. *Ine bu bellikli bize meniňki.*

BELLI-KÜLLI [belli-küllü], *hal.* Düýpgöter, gutarnykly, бүтинleý.

BELORUS [beloru:s], *at, ser.* Beloruslar.

BELORUSLAR [beloru:slor], *at.* Belarusyň esasy ilatyny düzýän halk.

BENDE [benne], *at.* **1.** Taňrynyň guly, adam, ynsan. *Bendäm bendäme sebäp* (Nakyl). *Hazynaňdan bergil meniň ryskymy, Bendäni bendäne mätäç eýleme* (Magtymguly). **2.** Garyp, pukara, ejiz, kömege mätäç adam. *Bende sen, bet işe batyrlyk etme!* (Magtymguly).

♦ **Bendäň çagasy** görgülilik (ýuwaşrak, özboluşlyrak, erksizräk adam hakynda nebsagyryjlyk bilen aýdylýan aňlatma). *Bendäň çagasy ederini bilenok.*

BENDELİK [bennelik], *at.* Bende bolmaklyk ýagdaýy. *Bendelik has olmaz reňgiň solmasa, Özi ölmezinden owal ölmese* (Kemine).

BENDER [benner], *at.* Deňiz, derýa ýakasyndaky gämi duralgasy, port.

BENDI [benni / benni:], *syp., at, kön. s.* **1.** Azatlykdan mahrum edilen adam, goly bagly ýesir. *Şa ony zyndanda bendi edýär* (Magrupy). **2. göç. m.** Бүтинleý berlen, bagly, ýesir. *Periler oýnaýan ajap çaglarda, Gül, Bilbil bendidir erem baglarda* (Magtymguly). *Onuň edil bilibiliňki ýaly aýnyja dury labzy, mylaýym sesi ähli adamy bendi etdi* (T. Gurbanow).

BENDILİK [benni:lik], *at, kön. s.* Azatlykdan mahrum halda bolmaklyk, erkin dälik, ýesirlik. *Çorularyň arzuwy bendilikden azat bolmakdy* ("Görogly").

BENDIWAN [benniwa:n / bennuwa:n], *syp.* **1.** Bent edilen, bagly, daňlan. **2. göç. m.** Bir iş bilen meşgul bolup oturan, işi köp, eli boş däl. *Işe bendiwan bolup oturmak.* **3. göç. m.** Gul, ýesir.

BENDIWANLYK [benniwa:nlyk / bennuwa:nlyk], *at, kön. s.* Bendiwan halda bolmaklyk.

BENT I, *at.* **1.** Derýalarda, kenarlarda suwuň derejesini ýokary galdyrmak we bölüşdirmek üçin gurulýan desga. **2. şahyr.** Bagly, daňylgy, daňlan. *Bent bolan zynjyrlý gollar açylýar, Bilbiller saýraşyp, güller açylýar* (A. Kekilow).

♦ **Bent almazlyk** saklanmazlyk, saklanyp galma-zlyk. *Haýsy işiň gyrasyndan barsa, iş önünde bent alanok* (H. Derýaýew). **Bendi ýazmak** agzyna jaň dakylan ýaly bolmak.

BENT II, *at, edeb.* Goşguda belli-belli setirleriň, köplenç, gutarnykly pikir aňladyp gelýän toplumy.

BENTLEME, *iş ady.* Bentlemek ýagdaýy.

BENTLEMEK, *işl.* **1.** Bent gurmak; böwet et-

("Şasenem – Garyp").

BERK [berik] **I**, *syp.*, *hal*. **1.** Pugta, mäkäm, üzümeyän, zaýalanmaýan. *Berk gulp. Berk ýüp.* **2.** Tutanýerli, gaýduwsyz. *Ol öz sözünde berk durdy.* **3.** Sagdyn, sagat, güýçli. *Berk bedenli ýaşlar.* **4.** Doly suratda, ykjam, gowy, pugta, ynamly. *Bedenterbiýeçiler geçiriljek ýaryşlara berk taýýarlyk görýärler.* **5.** Ýeterlik derejede, pugta. *Garagolluk eden okuwçylara berk käýinç berildi. Berk temmi.* **6.** göç. *m.* Gorag, gala, pena. *Daşymyzyň polat berki ýaşlardyr.*

BERK [berik] **II**, *at*, *şahyr*. Ýaprak. *Hazan urup bergin döken, Gül degresin alar tiken* (Talyby). *Gül berkleri ornundan aýrylyp pytraşyp, ýere gaçyp soldy* ("Myraly hem Soltansöýün").

BERKARAR [berkara:r], *syp.* Dowamly, durnukly, hemişelik; bir bolşundan üýtgemeýän. *Berkarar döwlet islärin* (Magtymguly).

♦ **Berkarar etmek** düýbünü berkdən tutmak, berkitmek, mäkämleşdirmek.

BERKARARLYK [berkara:rlyk], *at*. Durnuklylyk, berklik, mydamalyk.

BERKEME, *iş ady*. Berkemek ýagdaýy.

BERKEMEK, *işl.* **1.** Gatamak, bekemek. **2.** Pugtalanmak, berk bolmak, durnukly bolmak.

BERKEMEKLİK, *iş ady*. Berkemek ýagdaýy.

BERKEYİŞ, *iş ady*. Berkemek ýagdaýy.

BERKIDILMEK, *işl.* **1.** Kakylyp, daňlyp, suwalyp ýa-da başga hili tär bilen gaýymlanmak, pugtalanmak. *Diwaryň ýüzüne berkidilen haly otaga görk berýärdi.* **2.** Güýçlendirmek, kuwwatlandyrylmak, güýji artdyrylmak. *Goşun bölümleri berkidildi.* **3.** Biriniň ygtyýaryna, garamagyna berilmek, birine tabşyrylmak. *Talyplar özlärine berkidilen ýerden oňat hasyl aldylar.*

BERKIDIŞ, *iş ady*. Berkitmek ýagdaýy.

BERKIDIŞDIRMEK, *işl.* **1.** Kakyşdyryp, daňşdyryp, suwaşdyryp ýa-da başga hili tär bilen pugtalap, gaýymlap çykmak. **2.** Bir maksat bilen birini ýa-da birnäçe adamy beýlekilere tabyn edip, berkidip çykmak.

BERKIŞMEK, *işl.* **1.** Kem-kemden berkemek, has gaty berkemek, pugtalanmak. *Tamyň suwagy berkişipdir.* **2.** Güýçlenmek, kuwwatlanmak, güýji artmak, ysnyşmak. *Hyzmatdaşlygymyz has berkişýär.*

BERKITDIRMEK, *işl.* **1.** Çüýledip, kakdyryp, tikdirip pugtalamak; daňdyryp mäkämletdirmek. *Tagtalary berkitdirmek.* **2.** Güýçlendirmek, kuwwatlandyrmak, güýjüni artdyrmak. *Hojalygy mundan beýläk-de berkitdirmek gerek.* **3.** Biriniň ygtyýaryna, garamagyna berdirmek, birine tabşyrtmak. *Yza galanlary öňde barýanlara berkitdirmek.*

BERKITME I, *iş ady*. Berkitmek ýagdaýy.

BERKITME II, *at*. **1.** Öňüni almak, tutmak, gabamak üçin gurlan desga, böwet, bent. *Güýçli sil gum berkitmelerini özi bilen alyp gitdi.* **2.** Goranmak üçin

gurlan desga, goranmak serişdesi.

BERKITMEK, *işl.* **1.** Kakyp, daňyp, suwap ýa-da başga bir tär bilen pugtalamak. *Gaýygy kenardaky toraňna berkitdiler* (N. Jumaýew). **2.** Güýçlendirmek, kuwwatlandyrmak, güýjüni artdyrmak. **3.** Gözegçilik etmek, ekin ekmek we ş.m. üçin biriniň ygtyýaryna bermek, biriniň garamagyna tabşyrmak. *Kärendeçileriň her birine 5 gektar meýdany berkitdiler.*

BERKITMEKLİK, *iş ady*. Berkitmek ýagdaýy.

BERKLEMEK, *işl.* **1.** Berk edip goýmak, pugta mäkämlemek, gaýymlamak. *Serpik bagyny daň, üzük bagyny berkle* (A. Gowşudow). **2.** göç. *m.* Biriniň hiç zat aýtmazlygyny, agzyna berk bolmagyny tabşyrmak.

BERKLENMEK, *işl.* **1.** Berk edilip goýulmak, mäkämlemek. *Jaýyň gapylary berklendi.* **2.** Biriniň bir zady başga birine habar bermezligi, aýtmazlygy tabşyrylmak.

BERKLEŞDIRMEK, *işl.* **1.** Birtopar zady berkläp çykmak. **2.** Kuwwatyny, güýjüni kem-kemden berkitmek, pugtalandyrmak. *Çaganyň bedenini berkleşdirmek gerek.*

BERKLEŞMEK, *işl.* **1.** Has berk bolmak, pugtalanmak. *Olaryň arasyndaky dostluk barha berkleşýär.* **2.** Kuwwaty, güýji has-da artmak, gurplanmak.

BERKLETDIRMEK, *işl.* Berklemek işini başga birine etdirmek.

BERKLETMEK, *işl.* Berk etdirip goýdurmak, pugta mäkämletmek, baglatmak. *Ol howlynyň derwesini berketdi.*

BERKLIK, *at*. **1.** Pugtalyk, mäkämlik, beklik. *Piliň sapynyň berkligini barlady.* **2.** Güýç-kuwwaty artmaklyk, synmazlyk. *Maşgalanyň berkligi ilkinji nobatda agzybirlige baglydyr.* **3.** Sagdynlyk, sagatlyk, güýç-gurbatlylyk. *Bu adamyň berkligi, çydamlylygy görnüp durdy.*

BERMEK, *işl.* **1.** Birine bir zat geçirmek, gowşurmak. *Berenden al, urandan gaç* (Atalar sözi). **2.** Alan zadyňy yzyna gaýtarmak. *Bergiňi bermek.* **3.** Kömekçi işlik hyzmatynda gelip, ýanaşyp gelyän isimleriň manysy bilen baglanyşykly hereketi aňladýar: **Gürrüň bermek** bir zat hakda birini habarly etmek, birine bir zat hakda aýtmak.

BERMEKLİK, *iş ady*. Bermek ýagdaýy.

BERRE, *at*. Guzy. *Ýaşymyň soňunda taşladym gurra, Nesip etse garry gurda ýaş berre* (Kemine).

♦ **Berre guzy** üç-dört aýlyk guzy. *Indi welin, her naharna, Berre guzy iýdirseň-de, Kellelerin ýaýkaşýarlar* (K. Gurbannepesow).

BERTIK, *at*, *lukmanç*. Zarply urgudan soň galýan düwün, gaty.

BES, *hal*. **1.** Ýeterlik. *Oňa göwnüňden çykaranjaň bes.* **2.** Boldy, gutar, tamamlama. *Maňa bes, men indi*

Halys gep düşündirip bolmaýan, gepe düşmez garagol. *Adam bu berebekgeý dile düşmeze gep düşündirjek bolýar...– diýip, Seýitmyrat beg oňa herreldi* (A. Gowşudow). *Berebekgeý çaga.*

BEREKELLA [berekella:], *üml.* Biriniň iş başarnygyny, bitiren gowy işini taryplap, minnetdarlyk bildirmek üçin aýdylyan söz.

BEREKET, *at.* 1. Bol önüm, köp hasyl. *Bu desga geljek nesillerimiz üçin suw bolçulygyny döredip, ene topragymyzyň bereketini has-da artdyrap* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak. Watany, halky söýmek bagtdyr). *Herekete – bereket* (Nakyl). 2. göç. *m.* Güýç, hümmet, ýokum. *Naharyň bereketi.* 3. Balkan welaýatynda bir etrap, şäher.

♦ **Bereket bersin!** nahar-şam ýlenden soň aýdylýan, iýmäge-içmäge bir zat hödür edilende jogap, gaýtargy ýerine ulanylýan ýagşy dileg. **Bereket kesegi** daýhanyň öndüren dānesiniň bereketli bolmagy niýet edilip, harmanyň çür depesinde goýulýan arassa, gury kesek. **Bereket tapmak** baý bolmak, bol-elin durmuşda ýaşamak.

BEREKETLI, *syp.* Bereketi bar, bereketi bolan; hummetli; paýlasaň köpe ýetýän. *Ejemiň bişiren nahary bereketli eken.*

BEREKETLILIK, *at.* Bereketi barlyk, bereketi köplük, bereketli bolmaklyk.

BEREKETSIZ [berekessiz], *syp.* Bereketi ýok, bereketli dāl, bereketi bolmadyk; hümmetsiz.

BEREKETSIZLIK [berekessizlik], *at.* Bereketi ýoklyk, bereketi azlyk, bereketli dāllik, bereketsiz bolmaklyk.

BERES, *syp.* 1. Hödürlenen zatdan çekeräk durýan, ölüp-öçüp barmaýan, dok, dokmäde. 2. Adamlardan özüni daşrakda saklaýan, doýgun, dok.

BERGI [bergi], *at.* 1. Karz alnyp, gaýtarylyp berilmeli pul ýa-da zat. 2. Borç.

BERGI-BORÇ [bergi-vo:ç], *at, ser. Bergi. Günde bir gussam bar bergi-borç bilen* (Kemine).

BERGIDAR [bergida:r], *syp., ser. Bergili. Şu ýyla çenli etrabyň bergidar bolan ýyly ýokdur, bu ýylam bolmaz* ("Edebiýat we sungat").

BERGIDARLYK [bergida:rlyk], *at, ser. Bergililik.*

BERGILI [bergili], *syp.* 1. Karz pul ýa-da nesýe zat alan, bergidar. 2. Borçly. *Biziň hemmämiz Watanyň önünde bergilidiris.*

BERGILILIK [bergililik], *at.* Bergili bolmaklyk, bergidarlyk; borçlulyk.

BERHAK, *at, kön.s.* Hak, dogry, çyn, hakyky. *Ahwalym berhakdyr ýetdik myrada* (Mollanepes).

BERHEM: berhem bolmak (tapmak) şikes ýetmek, zyýan çekmek, bozulmak, ýok bolmak, dagamak. *Berhem bolup, mülki-esbap, Bar hanymandan aýryldyk* (Seýdi). *Aýby ýok, inim, süňňüň berhem tapman, sag-*

aman gelen ýeriň bolýar (B. Kerbabaýew).

BERHIZ [berhi:z], *at.* Iýip-içmek bilen baglanyşykly saklanýan belli bir düzgün.

♦ **Berhiz tutmak (saklamak)** jan saglygyň talap edýän iýmitini iýmek, berhiz saklama düzgüni boýunça iýip-içmek.

BERHIZLI [berhi:zli], *syp.* Berhiz tutýan, berhiz saklaýan.

BERHIZLILIK [berhi:zlilik], *at.* Berhiz tutmaklyk, berhiz saklamaklyk. *Berhizlilik adamy belli bir derejede horlaýar.*

BERI Öňünden gelýän sözi nygtamagy aňladýan kömekçi söz. *Ylgap, başlyga beri aýtsaň bolmaýarmy?* ("Edebiýat we sungat").

BERI-BERI [beri-veri], *at.* Iýmitde ýokumly maddalaryň ýetmezçilik etmegi sebäpli döreýän kesel.

BERILMEK, *işl.* 1. Alan zadýň yzyna gaýtarylmak; başga birine paýlanylmak. *Bergi wagtynda berilse ýagşy.* 2. Bir zat geçirilmek, gowşurylmak. *Günortanyňa işçilere gyzgyn nahar berilýär* ("Edebiýat we sungat"). 3. Satylmak, goýberilmek. *Dükanda alma berilýär.* 4. Birine ýa-da bir zada urylmak. *Güründeşiň sözüne berilmek.*

♦ **Berildigi bolsun!** köp ýaşasyn, uzak ömür sürsün, ömri uzak bolsun, ölmesin (çaga bolanda aýdylýan alkyş sözi).

BERIM, *at.* 1. Bermek üçin özüňden çykarylýan zat, çykym. *Alym alyma ýaraşmaz, berim – bege* (Nakyl). 2. Para, peşgeş. *Berim gökden ýol ýasar* (Nakyl).

BERIMSEK, *syp.* Berim bermegi halaýan.

BERIMSEKLIK, *at.* Berim bermegi halamazlyk.

BERIMSIZ, *syp.* 1. Zat bermegi halamaýan, çykymсыз, husyt, synyh, gysyk, gysganç, sahy dāl. *Berimsiz baýlara barandan, keremli daglara bar* (Atalar sözi). *Berimsiz beglerden, bahyl baýlardan Çöle çyksaň, erkek çopan ýagşydyr* (Magtymguly). 2. Deneşdirilýän zadýndan peslemeýän, pesde durmaýan, pes dāl.

♦ **Çyna berimsiz ser. Çyn.**

BERIMSIZLIK, *at.* Berim bermegi halamazlyk, husytlyk, gysyklyk, gysgançlyk.

BERIN [beri:n], *köm. s., ser. Beri. Indi berin bes etsene* ("Edebiýat we sungat").

BERIŞ, *iş ady.* Bermek ýagdaýy.

BERIŞDIRMEK, *işl.* 1. Birnäçe adama paýlap çykamak, bölüşdirip bermek, berip çykamak. 2. Buýruk, tabşyryk we ş. m. berip çykamak. *Ol degişli buýruklar berişdirdi.*

BERIŞMEK, *işl.* 1. Bermäge kömekleşmek; bilelikde bermek. 2. Biri-biriňe bermek.

BERJAY [berja:y]: **berjaý etmek** ýerbe-ýer etmek, ýerine ýetirmek, amala aşyrmak.

♦ **Berjaý görünmek** doly, anyk, ýerbe-ýer görünmek. *Palda Garybyň maksady berjaý göründi*

BETHALYK [betha:lyk], *at.* Ýamanlyk, ýarama-zlyk. *Çagajyk enesinden galmajak bolup, edibilen bethalygyny etdi.*

BETHAÝBAT [bethaývat], *syp., köň.s.* Örän haýbatly, diýseň haýbatly. *Ýeri, dost, myhmanyň ýaman bethaýbat görünyär-le?* ("Türkmen halk ertekileri").

BETLAGAM [betlağam], *syp., k.d.* Erbet gylykly, ýaman häsiýetli. *Betlagam ýoldaşdan, ýaman goňşudan Ýuwaşja aýrylyp geçen ýagşydyr* (Magtymguly).

BETLENMEK, *işl.* Has bet bolmak.

BETLIK, *at.* 1. Erbetlik, ýamanlyk, betçilik. *Päliniň betligin Aýlar hem bildi* (B. Kerbabaýew). 2. Garagolluk, ýakymсызлык. *Betligimi taşlajagyma söz berýärin.*

BETNAM [betna:m], *syp.* Masgara, wejera, ile güлки, ýaman atly. *Ol ilin-günüň içinde dile düşdi, betnam boldy* (A. Gowşudow).

BETNAMÇYLYK [betna:mçylyk], *at, ser.* **Betnamlyk.**

BETNAMLYK [betna:mlyk], *at.* Masgara bolmaklyk, wejeralyk, ile güllülik, ýaman atlylyk.

BETNEBIS [betnevis], *syp.* Öz peýdasyna çapýan, nebsine buýrup bilmeýän, öte nebisjeň, açgöz.

BETNEBISLIK [betnevislik], *at.* Nebse çapyjylyk, nebisjeňlik, açgözlük. *Betnebislik bilen köp aljak bolýar.*

BETNIÝET, *syp.* Ýaman niýetli, erbet pälli, erbet maksatly. *Betniýet adamlaryň bardygy barada az salym oýlanyň durdy* (B. Pürliýew).

BETNIÝETÇILIK, *at, ser.* **Betniýetlilik.**

BETNIÝETLILIK, *at.* Ýaman niýetlilik, erbet pällilik, erbet maksatlylyk.

BETNYŞAN [betnyşa:n], *syp.* Erbet keşpli, keşbi betgelşik, sypaty gelşiksiz. *Bu betnyşan sypatlaryň gözümden ýitdigi bolsun* (Ç. Aşyr).

BETNYŞANLYK [betnyşa:nlyk], *at.* Erbet keşplilik, bet sypatlylyk.

BETPÄL [betpä:l], *syp., ser.* **Betniýet.** *Betpäl niýetine ýetmedi* (B. Kerbabaýew).

BETPÄLÇILIK [betpä:lçilik], *at, ser.* **Betniýetlilik.**

BETPÄLLIK [betpä:llik], *at.* Bet pälli bolmak.

BETPÄLLILIK [betpä:llilik], *at, ser.* **Betniýetlilik.** *Heý peläketler, siz yaş başyňyzdan betpällik edýäňizmi* (B. Kerbabaýew).

BETPYGYL [betpyğyl], *syp., ser.* **Betniýet.**

BETPYGYLLYLYK [betpyğyllylyk], *at, ser.* **Betniýetlilik.**

BEÝ I, 1. Närazylygy, gynanmagy aňladýan ümlük. *Beý, beýle-de bir gijä galmak bolarmy?! 2. Geňirgenmegi, haýran galmagy aňladýan ümlük. Beý, Hanguly, senem gündizlerine gezmäge çykýar ekeniň! Gowy edýärsiň* (N. Saryhanow).

BEÝ II, *çal., gepl. d.* Beýle. *Beý diýme, inim.*

BEÝAN [beýa:n], *at.* Bir wakanyň teswiri, gürrüňi, düşündirişi, mazmuny, ýazgysy. *Ata, taýymy göremini saz bilen beýan edeyin.* ("Görogly"). *Bu çeşme şu dagyň ýüreginiň gany, Ine oglum, rowaýatyň beýany* (M. Seýidow).

BEÝANNA [beýa:nna:ma], *at.* 1. Ýazuw işiniň bir görnüşi. *Okuwçylar beýannama ýazýarlar.* 2. Aýgtyly äheňde beýan edilen pikir, garaýyş, hat üsti bilen berlen habar. *Bu mesele barada beýannama kabul edildi.*

BEÝAZ [beýa:z], *syp., k. d.* 1. Ak. *Syl-süpür kalbyňy, süýtden beýaz et.* (Şah Ysmaýyl). 2. Birnäçe şahyryň eserlerinden nusgalary öz içine alýan ýygyny.

BEÝDIŞDIRMEK, *işl., gepl. d.* Beýle edişdirmek, şol zeýilli edişdirmek, aýdyslary, görkezişleri ýaly edişdirmek.

BEÝDIŞMEK, *işl., gepl. d.* Beýle edişmek, beýle boluşmak. *Beýdişip durmaň-da, siz gowusy ýaşlary gutlaýyň!* ("Edebiýat we sungat").

BEÝEMÇI, *at.* 1. Bir işiň, tutumyň guramaçysy, baştutany. *Toýuň beýemçisi.* 2. Tertip-düzgüne, işiň alnyp barlyşyna göz-gulak bolýan adam.

BEÝEMÇILIK, *at.* Bir işe, tutuma guramaçylyk, baştutanlyk etmeklik. *Toýa beýemçilik edýän kim?*

BEÝEMÇISIZ, *syp.* 1. Bir işiň, tutumyň guramaçysy bolmazlyk, baştutany ýokluk. 2. Göz-gulak edilmeyän, baştutansyz, eýesiz. *Beýemçisiz tüneğine, Başy tükel oýden geldi* (Ç. Aşyr).

BEÝEMÇISIZLIK, *at.* Beýemçisi ýokluk

BEÝEWAN [beýewa:n], *at.* 1. Giň çöl meydan, düz. *Ýüzün tutup beýewana, Bir kiçjik kerwen barýar* (Ç. Aşyr). 2. Janly-jandarsyz, adamsyz, çola, suwsuz çöl.

BEÝEWANLYK [beýewa:nlyk], *at.* 1. Giň çöl meydan, giň düzlük. 2. Janly-jandarsyz, yns-jyns-syz, adamsyz ýer, çolalyk. *Bu beýewanlykda näme işleýärsiň!*

BEÝEWBAR [beýewva:r], *hal, gepl. d.* Birden, birdenkä, eger, tötänden, bardy-geldi. *Beýewbar baş-üç gün galmaly bolaýsaň, hor bolma, puly gaýgyrman sow* (B. Kerbabaýew).

BEÝGELMEK [beýğelmek], *işl.* 1. Kem-kemden ýokaryk galmak, barha beýik bolmak. *Harmanlar barha beýgelyär.* 2. Gullukda ýokary çekilmek, wezipäň boýunça ulalmak. 3. Gitdigiçe güýçlenmek, gatalmak, güýjemek. *Oýunçy gyzlaryň sesi beýgelyär.* 4. göç. m. Ruhuh göterilmek.

BEÝGELTDIRMEK [beýğeltdirmek], *işl., ser.* **Beýgeltmek.**

BEÝGELTMEK [beýgeltmek], *işl.* 1. Öňküsinden ýokary galdyrmak. 2. Wezipesi boýunça ulaltmak, ýokary işe çekmek, işde ösdürmek. *Onuň gulluk wezipesini ýene-de beýgeltdiler.* 3. Gitdigiçe, barha

içjek däl.

◇ **Bes etmek 1)** gutarmak, tamamlamak. *Garaňky hem gatlyşdy, indi işi bes edäýjek.* **2)** Goýmak, gaýtal-amazlyk, tamam etmek.

BES-BELLI [bes-velli], *syp.* Örän aýdyň, gaty anyk, mese-mälim, göze dürtülip duran.

BESLEME, *iş ady.* Beslemek ýagdaýy.

BESLEMEK, *işl. 1.* Timar bermek, bezeg bermek, bezemek. *Gyr aty besle jul bile, Oturyşgyn ähli il bile* (Halk aýdymyndan). *Öwez hany hem at-ýaragyny besläp, bir bezelgi ata mündürdiler* ("Görogly"). **2.** Ýetişdirmek, ösdürmek. *Obam meni öz goýnunda besledi.* **3.** Arzuw etmek, arzuwlamak; islemek. *Ol göwnünde Meňli gyzy besläp, onuň maral gözlerine guwanyp gelýärdi* (G. Kulyýew).

BESLENIBERMEK [beslenivermek], *işl.* Beslen-mäge hyýallanmak, beslenmäge başlamak.

BESLENIŞMEK, *işl.* Köp bolup beslenmek.

BESLENME, *iş ady.* Beslenmek ýagdaýy.

BESLENMEK, *işl. 1.* Özüne timar bermek, bezelmek, bezenmek. *Aýna ümä beslenip gelipdi* (B. Kerbabayew). **2.** Niýet edilmek, arzuw edilmek. *Bu sözler gelin-gyzlaryň, ýaş ýigitleriň ýüreklerinde beslenen sözlerdir.*

BESLETMEK, *işl.* Beslemek işini birine etdirmek.

BESLEÝIŞ, *iş ady.* Beslemek ýagdaýy.

BESSE-BESSE [besse-vesse], *syp.* Menek-menek, tegelek-tegelek bolup bildirip duran (tegmil we ş. m. hakynda). *Onuň hallary besse-besse bolup dur.*

BEŞARET [beşa:ret], *at, k. d.* Hoş habar. *Eger ýüz müň beşaret bolsa bary* (Sopy Allaýar).

BEŞER, *at, k. d.* Ynsan, adam, adamzat. *Sen uçar sen, men ýörer men, sen perizat, men beşer* (Kemine).

BEŞERI, *syp, k.d.* Ynsana, adamzada, adama mahsus, ynsany.

BET I, *syp. 1.* Ýaman, erbet. *Bende sen, bet işe batyrylyk etme!* (Magtymguly). **2.** Baş bermeýän, erbet gylykly (mal hakynda). **3.** göç. m. Başarjaň, ugur tapyjy. *Onuň kiçijikligine seretmän, gaty betdir* ("Edebiýat we sungat").

BET II. Sözüň önünden goşulyp, goşulan sözüne erbetlik ýokundysyny berýär. *Betnyşan, betnebis, betnam, betgüman.*

BETBAGT [betbağyt], *syp.* Bagtsyz, bagtygara, garamaňlaý, işigaýdan, bagtyýatan.

BETBAGTÇYLYK [betbağytçylyk], *at, ser.* **Bet-bagtylyk.** *Betbagtylyk her hili bolar ekeni.*

BETBAGTLYK [betbağytlyk], *at. 1.* Bagty işlemeçlik, bagtsyzlyk. *Bir betbagtylyk ýüze çykyp onyň çeken bar azabyny puç edipdi.* **2.** İşigaýdanlyk, bagtyýatanlyk.

BETÇILIK, *at, ser.* **Betlik 2.** Biziň çagalarymyz betçilik diýen zadyň nämedigini hem bilenok.

BETER, *syp. 1.* Ýaman, erbet. *Derdimiň baryndan beter garyplyk* (Kemine). *Arzyny eşitgil, eý, söwer ýarym, Günbe-günden derdim beter, Hatýja* (Seýdi). **2.** Güýçli, örän, has. *Mährijemalyň ýüreginde Wepa bolan söýgi has beter joşýardy* (A. Gowşudow). **3.** *gepl.d.* Örän gowy, örän oňat, gaty gowy. *Beter başarar, başarman näme!*

◇ **Beteri çykmak** öňkünden-de erbet bolmak. **Beterinden sakla (saklasyn)** häzirki pursatdakydan has erbet ýagdaýa sezewar etme. **Beterine tutmak 1)** tersine gaýtmak, erbetligine tutmak. *Beterine tutup durman, ylalaşmak gerek.* **2)** öňküsinden has güýjemek (ýel, ýagşy, gar we ş. m. tebigat hadysalary hakynda). *Gar-a beterine tutdy-ow!*

BETERLEME, *iş ady.* Beterlemek ýagdaýy.

BETERLEMEK, *işl. 1.* Agyrysy, azary öňküsinden güýjemek, agyrlaşmak. **2.** Has güýjemek, öňküsinden beter bolmak. *Howanyň bozuklygy barha beterleýärdi.*

BETERLEŞDIRMEK, *işl.* Öňküsinden güýçlendirmek, halyny agyrlaşdyrmak. *Ol keselini beterleşdiripdir.*

BETERLEŞMEK, *işl. 1.* Öňküsinden güýçlenmek, haly ýaramazlaşmak, keseli agyrlaşmak. *Onuň kelle agyrysy beterleşipdir.* **2.** Öňkünden güýjemek.

BETERLETMEK, **1.** Azaryny, agyrysyny art-dyrmak, gaýra üzmek, halyny teň etmek. *Howanyň sowamagy onuň dümewüni beterletdi.* **2.** Has güýjemek, giddigçe güýçlendirmek. *Gyş gazabyny beterletdi.*

BETGELŞIK, *syp. 1.* Erbet görnüşli, owadan däl, gelşiksiz, görnüksiz, şekilsiz, sypatsyz. *Öňler ýykky-ýumruk haýatlar şäheriň keşbini betgelşik görkezýärdi.* **2.** Ile sygmaýan, halanmaýan. *Betgelşik hereket.*

BETGELŞIKLIK, *at.* Erbet görnüşli, owadan däl-lik, gelşiksizlik, görmeksizlik, görnüksizlik, şekilsizlik, sypatsyzlyk. *Onuň pähimlilik betgelşikligini basýardy.*

BETGÜMAN [betgüma:n], *syp.* Göwnüne gü-man getirýän, bir zadyň dogrulygyna ynam etmeýän, münkü. *Zöhräniň gören düýşüne ol hem betgüman bolup, pikir derýasyna gark boldy* ("Zöhre – Tahyr").

BETGÜMANÇYLYK [betgüma:nçylyk], *at, ser.* **Betgümanlyk.**

BETGÜMANLYK [betgüma:nlyk], *at.* Göwne gü-man getirijilik, bir zadyň dogrudygyna ynam etmezlik, münkürlük. *Betgümanlyk erbet gylyk.*

BETGYLYK, *syp.* Erbet häsiýetli, gylygy ýaman, gylyksyz. *Betgylyk adam ýanynda, Ýagşylyk är pähim eder* (Magtymguly).

BETGYLYKLYLYK, *at.* Erbet häsiýeti barlyk, ýaman häsiýetlilik, ýaman gylyklylyk.

BETHA [betha:], *syp.* Örän ýaman, ýaramaz, ýamanlyk işleýän. *Betha dostuň duşman eder, şer getir* (Aşky). *Her neneşi betha atlar-da, şeýle ýörişlerde edil burny deşilen ýaly bolýardy* (A. Gowşudow).

Bezegli torbajyk.

BEZEGLILIK [bezeğlilik], *at.* Bezelip, bejerilip goýlanlyk, bezegi barlyk.

BEZEGSIZ [bezeğsiz], *syp.* Her hili bezegler bilen bezelmedik, bezegi ýokluk.

BEZEGSIZLIK [bezeğsizlik], *at.* Bezelip, bejerilip goýulmadyk.

BEZELMEK, *işl.* 1. Bezeg şaýlary bilen timarlanmak, bezeg esbaplary dakylp gelşik berilmek. *Ýaýbaň göwsi kümüş göwüsben bilen bezelen owadan bedewine böküp mündi* (G. Kulyýew). 2. Owadan görnüşe getirilmek. *Dürli agaclar, güller bilen bezelen owadan dere.* 3. Nagyş salynmak, keşdelenmek, bejergi edilmek. *Tamyň içi başdan-aýak dürli nagyş bilen bezelen* (B. Kerbabaýew).

BEZEME, *iş ady.* Bezemek ýagdaýy.

BEZEMEK, *işl.* 1. Bir zada her hili bezeg berýän zatlar bilen gelşik, görk bermek. *Toýçular atlarynyň boýunlaryny gotaz we dürli şaýlar bilen bezäpdirler.* 2. Adamzadyň, adamyň durmuşyna, ýaşayyş guwanjyna görk bermek. *Ony adamkärçilik sypatlary bezeýärdi.* 3. Nagyş salmak, keşdelemek, bejergi etmek. *Ussa küýzäniň daşyny üýtgeşik nagyşlar bilen bezedi.*

BEZEMEKLİK, *iş ady.* Bezemek ýagdaýy.

BEZEMEN, *syp.* 1. Gowy geýnen, bezenen. *Bezenen gyz-gelinler küşt depýärdi.* 2. Owadan, gelşikli, ýaraşykly. *Bezemen eýerlenen atlar toýa gelşik berýärdi.*

BEZEMENLIK, *at.* Gowy geýinmegi, timarlanmagy söýüjilik, bezenenlik. *Onda bezemenlikden, şatlykdan hiç zat galmadyr* (N. Pomma).

BEZENDIRMEK [bezennirmek], *işl.* 1. Bezenere mümkinçilik bermek. 2. Bezemek. *Siz çagalary gowy bezendirin!*

BEZENIŞMEK, *işl.* Birtopar bolup bezenmek, owadan görnüşe girmek. *Toýa hemme kişi bezenişip gelipdir.*

BEZENMEK, *işl.* Özüni bezemek. *Şu wagt, şu ýaşynda bezenmän, haçan bezenjek?* (G. Gurbansähdow).

BEZEŞDIRMEK, *işl.* Bezeg, görk berýän zatlar bilen bezäp çykmak. *Otagy bezeşdirmek.*

BEZEŞMEK, *işl.* 1. Bezemäge kömekleşmek. *Baýramçylyk mynasybetli edara jaýlaryny bezeşmek.* 2. Bilelikde bezemek. *Gyz-gelinler toý ýerinde jaýlaryň içini bezeşip ýördüler.*

BEZETDIRMEK, *işl.* Timar berdirtmek, owadan görnüşe saldyrtmak. *Baýramçylygyň ön ýanynda köçeleri has-da bezetdirmek işini ýola goýduk.*

BEZETMEK, *işl.* Bezemek işini başga birine etdirmek, bezemäge mümkinçilik bermek.

BEZGEK [bezgek], *syp.* Gorkmak, irmek we ş. m. sebäpli birinden ýa-da bir zatdan bez bolan.

BEZGEKLIK [bezgeklik], *at.* Birinden ýa-da bir zatdan bez bolmaklyk.

BEZIGIŞ [beziğiş], *iş ady.* Bezikmek ýagdaýy.

BEZIGIŞMEK [beziğişmek], *işl.* Kem-kemden bez bolmak.

BEZIKDIRILMEK, *işl.* Bir zatdan ýa-da birinden bez edilmek.

BEZIKDIRMEK, *işl.* Bez etmek, bez bolmak derejesine ýetirmek.

BEZIKME, *iş ady.* Bizikmek ýagdaýy.

BEZIKMEK, *işl.* Bez bolmak, bezlik derejesine ýetmek. *Dogrussyň aýtsak, ol soňky wagtlarda bezigip, bizi gören ýerinde bukulyp ýör.*

BEZIKMEKLİK, *iş ady.* Bezikmek ýagdaýy.

BEZIRGEN [bezirgen], *at.* 1. *kön.s.* Söwdagär, täjir. *Bezirgenem, sil apardy malymy* (Misgingylyç). *Birnäçe bezirgen ýoldan aýrylyp, Suwsuzlykdan halyn pida eýledi* (Kätibi). 2. Oglana dakylýan at.

BEZIRGENLIK [bezirgenlik], *at, kön. s.* Söwdagärlik, täjirlik. *Hindistana bezirgenlik kylanlar, Malyn satyp geldi, bular gelmedi* (Magtymguly).

BEZIŞ, *iş ady.* Bezemek ýagdaýy

BEZM, *at, kön.s.* Şatlyk, toý-meýlis, keýpi-sapa.

◊ **Bezm etmek (eýlemek)** keýpi-sapa sürmek, döwran sürmek. *Iki aşyk bir-birine bezm eder* (Kemine).

BEZMEK, *işl., ser.* **Bezikmek.** *Ol dynuwsyz aýlanyşdan, ölçegsiz işden, soňsuz hereketden halys bezýärdi* (B. Kerbabaýew).

BEZMI-DÖWRAN [bezmi-döwra:n], *syp., kön.s.* Şatlykly döwran, aýşy-eşret, keýpi-sapa. *Ýa Gülnüň ýolunda öler sen, ýa Gülni alar sen, goltugyna girip, bezmi-döwran kylar sen* ("Gül – Bilbil").

BEZZAT [bezza:t], *syp.* 1. Edep-tertib saklamaýan, asly erbet. *Başyň goşma gadyr bilmez bezzada* (Magtymguly). 2. Garagol, söze gulak asmaýan. *Bezzat çaga.*

BEZZATÇYLYK [bezza:tçylyk], *at, ser.* **Bezzatlyk.** *Indi ol her ädimde Akjagül bilen urşup, bezzatçylyk edip ýören Durdymyrat däl* (B. Seýtäkow).

BEZZATLYK [bezza:tlyk], *at.* 1. Edep-tertib saklamazlyk, ýaramazlyk, bozgaklyk. 2. Garagollyk, söze gulak asmazlyk. *Çaga bezzatlygy.*

BÄ [bä:], Haýran galmagy, geňirgenmegi aňladýan ümlük. *Bä, walla, haçan geldiň?*

BÄBEK [bä:vek], *at.* Gundagdaki emýan çaga. *Bahanam akja bäbek* (Nakyl).

BÄBEKHANA [bä:vekha:na], *at.* Çaga dogrulyan öý.

BÄBENEK [bä:venek], *at, anat.* 1. Gözüň göreji bilen ak almasy. *Artygyň otlukly gözleriniň bäbenekleri gün şöhesi bilen bäsleşýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl. d.* Göz.

BÄGÜL [bä:gül], *at.* 1. Ysly, owadan gülli, baldagy tikenek-tikenek ösümlik we şol ösümliğin gat-gat güli.

güýçenlendirmek, gatalemek, güýjüni artdyrmak. **4. göç. m.** Ruhuny götermek, abraýyny artdyrmak.

BEÝHUŞ [beýhu:ş], *syp., ser.* **Bihuş.**

BEÝI, at. 1. Günorta ýurtlarda ösýän, almalar maşgalasyndan bolan miweli agaç, aýwa. *Almany beýi agajyna sapdyk.* **2.** Şol agajyň miwesi. *Beýi mürepbesi ýokumly bolýar.*

BEÝIK, syp. 1. Aşakdan ýokarlygyna beýgelip duran, belent, pes bolmadyk. *Depe-depeden beýik, Depeden inen keýik* (Läle). *Belent daglar, beýikligiňe buýsanma* (Magtymguly). **2.** Ägirt uly ähmiýete eýe bolan. *Beýik maksat tutduk biz, Uly bagta ýetdik biz* (Läle). **3. göç.m.** Abraýly, görnükli, şöhratly. *Beýik şahsyýet. Beýik şahyr.*

BEÝIK-BEÝIK, syp. Biri-birinden beýik, biri beýlekisinden beýik, barysy beýik (köp zat hakynda). *Beýik-beýik daglar. Beýik-beýik jaýlar. Beýik-beýik agaçlar.*

BEÝIKDEN-BEÝIK, syp. Hemmesinden beýik bolan, gaty beýik. *Ol bu gün beýikden-beýik alaňlaryň üstüne çykyp, Uzugyň ýoluna bitakat seretdi* (H. Derýaýew).

BEÝIKLIK, at. 1. Beýik ýer, belentlik. *Men beýiklige çykyp, töwerege syn etdim.* **2.** Belentlik derejesi, ýokary galys möçberi. *Beýiklige çykmak.* **3.** Belent derejelilik, şöhraty, ady meşhurlyk.

BEÝIKLI-PESLI, syp. Beýiklik ýa peslik taýdan bir derejede bolmadyk, tekiz däl. *Beýikli-pesli baýyrlar, depeler, alaňlar ýaşyl mahmal ýapylan ýaly göm-gök öwürýär* (N. Pomma).

BEÝLE, şal. 1. "Munuň ýaly, onuň ýaly, şunuň ýaly, eýle, şeýle" diýen many aňladýan görkezme çalyşmasy. *Beýle etmek eden-etdilik dälmidir?* **2.** Şeýle derejede, şunuň ýaly güýçli derejede. *Men seni beýle ynanjaňsyň öýtmeyärdim.* **3.** Göz önünde tutulýan uğur däl-de, başga ugur, tarap. – *Gayradan gelyäňmi?* – *Ýok, beýleden – diýip, çopan elini ilerligine salgap goýberdi.*

BEÝLE-BEÝLE [beýle-veýle], *syp.* Şeýle ýokary derejedäki, şular ýaly gowy (zatlar, adamlar we s.m.-ler hakynda). *Halkyň içinde beýle-beýle zehinli adamlar bardyr öýtmeyärdim.*

BEÝLEKI, syp. Şu däl-de, başga, eýleki, gaýry, özge. – *Seniň ussa diýýäniň şol iki bolup duranyň daýawymy?* – *Ýok, beýleki biri – gysga boýlusy.*

BEÝLELIGINE [beýleliĝne], *hal. 1.* Beýle tarapyna, beýleki ýüzüne, eýleligine. *Ol derrew beýleligine döndi. Ol leňneç ýaly, derrew beýleligine döndi* (B. Kerbabaýew). **2.** Başga ýana, tersine. *Sen gepi beýleligine öwürme!*

BEÝLÄK [beýlä:k], *köm. s. 1.* Beýle tarapa, bu gapdala, ol ýere. *Ol ýüzüni beýläk aýlady.* **2.** Öňünden gelen çykyş düşümindäki söz bilen birlikde bir işiň dowam edip başlan wagtyny aňladýar. *Onuň ejesi ba-*

randan beýläk zat iýmän-içmän, gaharly dymyp otyrdy (A. Gowşudow).

BEÝNI, at, anat. 1. Adamyň we haýwanyň nerw ulgamynyň merkezi bölegi; adamyň pikirleniş agzasy. **2. göç. m.** Akyl, aň, aň-düşünje. *Bu pikir onuň beýnisine pugta ornaşdy.*

◊ **Beýnä agram salmak** köp pikirlenip, kelläni agyrtmak. **Beýnä urmak** bir zadyň ýiti täsiri ýetip, başyňy aýlamak. **Beýnisi bekemek** kemala gelmek, ese-boýa galmak, aklyly goýalyşmak. **Beýnisi garyşmak** pikiri bulaşmak, näme bolýanyny seljerip bilmezlik. **Beýnisi işlemeçlik** paýhas edip bilmezlik, oýlanyşykly akyl ýetirip bilmezlik. **Beýnisi öz ýerinde bolmazlyk** aklyly üýtgäp duran, ýeldirgän. **Beýnisi sarsmak (çaýkanmak) 1)** zarply urgy, gaty ýykylma we ş. m. zerarly beýnisine şikes ýetmek. **2)** gahardan ýaña çişmek, başy aýlanmak. **Beýnisi ýuka** aklyly az, sähne. *Beýnisi ýukarak birini taparyn* ("Görögly").

BEÝNIJIK, at, anat. Oňurgaly haýwanlaryň we adamyň beýnisiniň ýeňsesinde ýerleşýän bölegi, kiçi beýni. *Beýnijik bedeniň deň agramlylygyny saklamakda, hereketleri sazlaşykly amala aşyrmakda uly hyzmaty ýerine ýetirýär.*

BEÝT, at, edeb. Setirleri biri-biri bilen kapyýalaşýan, iki setirli goşgy düzüliş usuly.

BEÝTDIRMEK, işl. Beýle etdirmek, munuň ýaly etdirmek.

BEÝTME, iş ady. Beýtmek ýagdaýy.

BEÝTMEK, işl. Beýle etmek, beýle bolmak, şeýle etmek. *Beýtmän, ogullarym, halala hasap bar, harama — azap — diýipdirler* (G. Kulyýew).

BEÝTMEKLIK, iş ady. Beýtmek ýagdaýy.

BEZ, hal. Irgin, halys, bizar, bezgek.

◊ **Bez bolmak** bizar bolmak, irmek, bir zatdan halys ýadamak.

BEZBELTEK [bezveltek], *at, haýwanat d.* Toklutaýlar toparyna degişli arkasy garamtyl-goňur, garnynyň asty ak, ganaty goňras aw guşy. *Bezbeltegi dik duran ýerimden urşumy görüp: — Sen mergen bolupsuň! — diýdi* (N. Saryhanow). *Hemme ýerde diýen ýaly küle ganat bezbeltek toparlary uçup-gonyardy* (B. Gurbanow).

BEZDIRMEK [bezzirmek], *işl.* Bez etmek, bizar etmek, ýüregine düşmek, irizmek.

BEZE, at, lukmanç. Adamyň ýüzünde, bedeninde dömüp çykýan çykuw.

BEZEG [bezeĝ], *at.* Her bir zada owadanlyk, görk berýän dürli zatlar. *Jaýyň içiniň haly, altyn-kümüş bezegi gereginden artykdý* (B. Seýtäkow). *Taryhyň bezegi, eý beýik ynsan, Guwanýar adyňa zähmet dünýäsi* (A. Kekilow).

BEZEGLI [bezeĝli], *syp. 1.* Her hili bezegler bilen bezelen, bezelip, owadan edilip goýlan. *Bezegli jaý.* **2.** Nagyşlanyp, keşdelenip bejerilen, nagyş salnan.

atly boldy (A.Gowşudow).

BÄŞLEME [bä:şleme], *at, edeb.* Bäs setirli şygry bendi, muhammes. *Bäşleme şygry a a a a a, b b b b a, ç ç ç ç a görnüşinde kapyýalaşýar.*

BÄŞLIK [bä:şlik], *at. 1.* sanynyň ady. *2.* Türkmen mekdeplerinde okuwçynyň bilim derejesine goýulýan iň ýokary baha. *Bäşlik bahalar. 3.* Käbir zatlaryň ölçegini aňladýan san. *Bäşlik galoş.*

BÄŞÖRÜM [bä:şö:rüm], *at.* Gözenek şekilde gyýtaklaýyn degişýän nagyş.

BÄŞPARA [bä:şpa:ra], *at.* Gyzyly we ýaşyly kürteleriň ýartmajyndan ýokarlygyna ýaprakly şahajyklara meňzedilip salýnýan nagyş.

BÄŞSEKIM [bä:şsekim], *at.* Iki zolak gaýmanyň ýa-da çitilen goşa çyzygyň içine salýnýan we baş-başden gaýalýan gaýma ýa-da top-top ýönekeýje çitim.

BÄÝ [bäý], *üml., ser. Bä. Bäý, munuň owardandygyny!*

BÄZBENT [bä:zvent], *at.* Egne dakylýan ortasy gaşly tegelek bezeg şaýy.

BI [bi:] **I**, Köplenç, sözüň öňünden goşulyp, goşulan sözüne ret ediji, ýokluk manysyny berýän goşulma. *Bihabar, biakyl, biabray we ş. m.*

BI [bi:] **II**, Buýrulan ýumuş kyn görüp, köplenç, çagalara, ýaş oğlanlar tarapyndan aýdylýan ümlük.

BIABRAÝ [biýa:vyraý], *syp.* Abraýsyz, abraýy gaçan, wejera, masgara.

BIABRAÝÇYLYK [biýa:vyraýçylyk], *at, ser. Biabraýlyk. Uly biabraýçylygyň üstünden baraýjak ýaly ýaýdanýarlar.*

BIABRAÝLYK [biýa:vyraýlyk], *at.* Abraýsyzlyk, abraýdan düşmeklik, masgaralyk, wejeralyk.

BIADYL [biýadyl], *syp.* Adalatsyz, adalatly däl, adyl däl.

BIADYLLYK [biýadyllyk], *at.* Adyl dälilik, adalatsyzlyk, adalatly dälilik.

BIAGYRY [biýa:gyry], *syp.* Hiç zat dogrusynda aladalanmaýan, ünji etmeýän, geleňsiz, biperwaý, agyry etmeýän. *Çaga terbiýesine biagry bolmalyň.*

BIAGYRYÇYLYK [biýa:gyryçylyk], *at, ser. Biagrylyk.*

BIAGYRYLYK [biýa:gyrylyk], *at.* Hiç zat dogrusynda alada, ünji etmezlik, geleňsizlik, biperwaýlyk, agyry etmezlik.

BIAJAL [biýajal], *syp.* Ajaly ýetmedik, ajalsyz. *Her haýsyň bir ýerde beýhuda gezmän, Biajal ölmenem, umydy üzmän* ("Görogly").

BIAKYL [biýakyl], *syp.* Akylly, düşünjesi ýok, akylly däl, akylsyz. *Many, söz aňlamaz biakyl adam* (Magtymguly).

BIALAÇ [biýala:ç], *syp.* Alajy bolmadyk, alaçsyz, çäresiz, nalaç. *Şeýdip bu möjek hem bialaç gurrukda galybermeli bolýar* ("Türkmen halk ertekileri").

BIALAÇLYK [biýala:şlyk], *at.* Alaç tapmazlyk, alaçsyzlyk, çäresizlik, nalaçlyk. *Bialaçlykdan agyr dert ýok.*

BIARMAN [biýarma:n], *syp.* Maksady ýerine ýeten, eden arzuwy ýerine gowşan, armansyz. *Goy, bu ýigit biarman bolmasyn* ("Görogly").

BIBAŞ [bi:vaş], *syp.* Terbiýe görmedik, başyna giden, tertipsiz, terbiýesiz, kakabaş. *Irginim bibaş adamlar bilen iş salyşmak.*

BIBAŞLYK [bi:vaşlyk], *at.* Terbiýe görmezlik, başyna gidenlik, terbiýesizlik, tertipsizlik, kakabaş.

BIBAT [bi:va:t], *syp. 1.* Abat däl, sandan çykan, ulanyşdan galan, döwlep-ýenjilen, bozulan. *Abat öýüň bilbili, bibat öýüň baýguşy* (Nakyl). *2. göç. m.* Hojalygy, ykdysadyýeti pese düşen, yza galan, weýran bolan, tozan.

BIBATÇYLYK [bi:va:çylyk], *at, ser. Bibatlyk.*

BIBATLAMA [bi:va:tlama], *iş ady.* Bibatlamak ýagdaýy.

BIBATLAMAK [bi:va:tlamak], *işl. 1.* Sandan çykarmak, ulanyşdan galdyrmak, döwüp-ýençmek, bozmak. *2. göç. m.* Hojalygy, ykdysadyýeti pese düşürmek, yza galdyrmak. *Ekin meýdanyny bibatlamak bolmaz.*

BIBATLAMAKLYK [bi:va:tlamaklyk], *iş ady.* Bibatlamak ýagdaýy.

BIBATLAÝYS [bi:va:tlaýys], *iş ady.* Bibatlamak ýagdaýy.

BIBATLYK [bi:va:tlyk], *at. 1.* Sandan çykanlyk, ulanyşdan galanlyk, döwük-ýenjilik, bozuklyk. *2. göç. m.* Hojalygy, ykdysadyýeti pese düşenlik, yza galanlyk.

BIBI [bi:vi], *at. 1.* Ruhanylar maşgalasynyň aýal-gyzlarynyň atlarynyň yzyndan ýa-da öňünden getirilip, hormat üçin ulanylýan söz. *2. gepl. d.* Özüňden uly aýal doganyňa, kakaň aýal doganyňa ýüzlenilip aýdylýan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz, ejeke. *3.* Gyza dakylýan at.

BIÇAK [bi:çak], *hal.* Çendenaşa, çaksyz, ummasyz, örän. *Şu işiň ähmiýetiniň biçak uly bolmagy mümkin.*

BIÇDIRMEK [bişdirmek] **I**, *işl.* Geýim-gejim tikmek üçin matany we ş. m. başga birine ölçedip kesdirmek. *Keteni köýnek biçdireliň, Ýakasyn keç açdyralyň* ("Görogly").

BIÇDIRMEK [bişdirmek] **II**, *işl.* Erkeklik mäsini kesdirip aýyrtmak. *Erkek maýy biçdirmek.*

BIÇEM [bi:çem], *hal, ser. Biçeme. – Bolsa bolýandyr. Biçem däl* (A. Gowşudow).

BIÇEME [bi:çeme], *hal. 1.* Çemesiz, tagaşyksyz, çemesi bolmadyk. *Şu aýdanyň-a biçeme däl* ("Edebiyat we sungat"). *2. gepl. d.* Örän, çakdanaşa, artykmaç. *Sazy biçeme gowy çalyan ekeniň* ("Görogly").

BIÇÄRE [bi:çä:re], *syp. 1.* Biriniň kömegine mätäç,

2. Gyza dakylýan at.

BÄGÜLKEŞDE [bä:gülkeşde], *at.* Tahýa salynýan bägüle meňzeş nagyş.

BÄH, Geň galmagy, gynanmagy aňladýan ümlük. *Bäh, onuň aýdygyňy!*

BÄHBIT [bähvi:t], *at.* 1. Bir işiň, hereketiň oňaly netijesi, haýyrlý, peýdaly tarapy. 2. Oglana dakylýan at.

◇ **Bähbit bola (bolsun)** ! soňy haýyrlý bolsun, netijesi gowy bolsun. *Bähbit bola, aýdyp oturyň!* (H. Ysmaýylov).

BÄHBITLI [bähvi:tli], *syp.* Netijesi oňaly bolan, soňy haýyrlý bolan. *Ol bähbitli işi ertä goýmagy halanokdy.*

BÄHBITLILIK [bähvi:tlilik], *at.* Bähbidi barlyk, netijesi oňalylyk, peýdalylyk, haýyrlýlyk.

BÄHBITSIZ [bähvi:ssiz], *syp.* Bähbidi ýok, bähbitli däl, netijesi oňaysyz, peýdasyz, haýyrsyz.

BÄHBITSIZLIK [bähvi:ssizlik], *at.* Bähbidi ýokluk, bähbitli däl, netijesi oňaysyzlyk, peýdasyzlyk, haýyrsyzlyk.

BÄHRE, *at, k. d.* Peýda, nep, gazanç. *Könlüm bähre tapar oýnan oýnuňdan* (Kemine).

BÄLÇIK [bä:lçik], *syp.* Wäşilik etmegi gowy görýän, degişgen. *Aýlansaň-da oba-oba, Taýmaz ýaly bälçik baba, Tapaýmarsyň, tapaýmarsyň* (K. Gurban-nepesow).

BÄLÇIKLIK [bä:lçiklik], *at.* Degişgenlik, wäşilik. *Ol bälçiklik etmegi halamaýardy.*

BÄLÇIREME [bä:lçireme], *iş ady.* Bälçiremek ýagdaýy

BÄLÇIREMEK [bä:lçiremek], *işl.* Oýun etmek, degişmek, bälçiklik etmek. *Sen näme bu gün köp bälçireýärsiň?*

BÄLÇIREMEKLIK [bä:lçiremeklik], *iş ady.* Bälçiremek ýagdaýy.

BÄLÇIREŞMEK [bä:lçireşmek], *işl.* Özara degişmek, bälçiklik edişmek, oýun edişmek. *Olar biri-birine degip bälçireşip başladylar.*

BÄLÇIREÝIŞ [bä:lçireýiş], *iş ady.* Bälçiremek ýagdaýy.

BÄRDENGAÝTMA [bä:rdenğäýtma], *at.* Bir zadyň aňyrsyna ýetmezlik netijesinde ýüze çykýan kemterlik, kemçilik, säwlik. *Ylmy makalada gelinýän netijeler bärdengäýtmalardan halas däl.*

BÄRI [bä:ri], 1. Wagt-dowamlylyk görkezýän sözsoňy kömekçi. *Men köp ýyl bäri Aşgabatda ýaşaýaryn.* 2. Kömekçi sözüň ornuna ulanylýan söz. *Ol ertirden bäri şol işläp otyr.*

BÄRI-BÄRDE [bä:ri-vä:rde], *hal.* Golaý ýerde, golaý-goltumda. *Bäri-bärde seniň diýýän obaň barmy näme?*

◇ **Bäri bakmak** saglygy gowulaşyp ugramak.

BÄRKI [bä:rki], *syp.* Sözi aýdýan adama ýakyn

tarapdaky, aňyry däl. *Olar obanyň iň bärki köçesinde ýaşaýar.*

◇ **Iň bärkisi** beýlekileri, başga zatlary göz önünde tutmadyk bolsa-da öňi bilen, ilki bilen, iň bolmanda. *Biz-ä owarram weli, sen iň bärkisi ejeňi hem ýatlamansyň.*

BÄRLIGINE [bä:rliğne], *hal.* Bäri tarapa. *Ol bärliğine ylgap gaytdy.*

BÄRSINDEN [bä:rsinnen], *hal.* Iň pesi, iň azy, azyndan, pesinden. *Sanab-a göremok weli, ol bärsinden on joýa dagy gawun ekendir.*

BÄS [bä:s], *at.* Özara edilýän ýaryş, jedel.

◇ **Bäs gelmek** hötdä gelmek, başarmak, üstün bolmak, ýeňmek. *Ol öz gaharyna bäs gelip bilmän, turup gitdi.*

BÄSDEŞ [bä:sseş], *at, syp.* Biri-birinden kem galmajak bolýan, ýaryşýan, bäs edýän, basdaş. *Bu iki bäsdeş biri-birinden galmaýardy.*

BÄSDEŞLIK [bä:sseşlik], *at.* Biri-birinden kem galmajak bolmaklyk. *Okuwda bäsdeşlik etmek.*

BÄSLEŞIK [bä:sleşik], *at.* Ýaryş. *Soňky öwrüme ýetilip, jylawlar ýazdyrylanda, bäsleşik ýetjek derejesine ýetdi, kimiň kimdigi belli boldy* ("Türkmenistan").

BÄSLEŞIŞ [bä:sleşiş], *iş ady.* Bäsleşmek ýagdaýy.

BÄSLEŞME [bä:sleşme], *iş ady.* Bäsleşmek ýagdaýy.

BÄSLEŞMEK [bä:sleşmek], *işl.* Biri-birinden üstün çykmak üçin bäs edişmek; ýaryşmak.

BÄSLEŞMEKLIK [bä:sleşmeklik], *iş ady.* Bäsleşmek ýagdaýy.

BÄŞ [bä:ş], *san.* 1. 5 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Olar bäs sany dogandylar.* 2. *gepl. d., ser.* **Bäşlik.** 3. Ýokary derejede, oňat, örän gowy. – *Keypler nähili? – Bäs.* 4. Oglana dakylýan at.

BÄŞATAR [bä:şatar], *at.* Daragyna bäs ok ýerleşýän tüpeň.

BÄŞBARMAK [bä:şvarmak], *at.* Etli çorba ýaýylyp kesilen hamyr atylyp bişirilýän nahar. *Ejem bäsbarmak bişirdi.*

BÄŞBETER [bä:şveter], *syp., gepl. d.* Iň erbet, has ýaman.

BÄŞDAŞ [bä:şda:ş], *at.* Bäs sany daş bilen oýnalyan milli çagalar oýny. *Gyzjagazlar hezil edişip bäsdaş oýnap otyrdylar.*

BÄŞGOŞMA [bä:şgoşma], *at.* Bäs hatar gaşly bilezik. *Onuň gollarynda bäsgoşma bilezik, barmaklarynda hatara ýüzük bardy* (B. Kerbabaýew).

BÄŞINJI [bä:şinji], *san.* 5 sanyndan ýasalan tertip san.

◇ **Bäşinji gün** *gepl. d.* Anna günü. *Bäşinji gün diýlende obadan gaýdyp gelerin.*

BÄŞLEK-ÜÇLEK [bäşleğ-üşlök], *san.* Takmynan bäs-üç sany. – *Şularam bolar – diýip, atlylaryň önüni çekip ugrady. Soňam olaryň zyýndan ýeten bäslek-üçlek*

BIGAPYLLYK [bi:ğa:pyllyk], *at.* Habarsyzlyk, duýdansyzlyk.

BIGÁÝRAT [bi:ğaýra:t], *syf.* 1. Gaýratsyz, gaýraty ýok, gaýratly däl, gaýraty çatmaýan, namart, edensiz. *Eý ýaranlar, bir bigaýrat ýigidiň, Müň ýaman söz aýtsaň, janyňa degmez* (Magtymguly). 2. Käýinç söz. *Häý, bigaýrat diýsänim!*

BIGÁÝRATÇYLYK [bi:ğaýra:tçylyk], *at. ser.* Bigaýratlyk.

BIGÁÝRATLAMAK [bi:ğaýra:tlamak], *işl.* Bigaýratlyk etmek, ähdiňden dänmek, namartlyk etmek. *Bigaýratladyň, onsoňam namardy kowalan namartça-da bolmaz* ("Edebiýat we sungat").

BIGÁÝRATLYK [bi:ğaýra:tlyk], *at.* Gaýratsyzlyk, ähdiňde durmazlyk, namartlyk. *Beýik şahyr öz goşgularynda bigaýratlyk, gopbamlyk we şuna meňzeş ýaramaz häsiýetleri ötgür söz bilen nyşana alýar* ("Mugallymlar gazeti").

BIGÄNE [bi:ğä:ne], *at.* Öz garyndaşyň däl-de, başga adam, ýat, keseki. *Bigäne tutma özüňni! Eşitgil zaryň sözüňni!* (Halk aýdymy). *Oturşy bir, köňli aýry gardaşdan, Şirin mylatatly bigäne ýagşy* (Zelili).

BIGÄNELIK [bi:ğä:nelik], *at.* Ýatlyk, kesekilik.

BIGÜNÄ [bi:ğünä:], *syf.* Günäsi ýok, günäli däl, günäsi bolmadyk, günäsiz, ýazyksyz. *Siz bigünä adamyň göwnüne degdiňiz* (Ş. Borjakow).

BIHABAR [bi:habar], *syf.* Habarsyz, habary ýok, habary bolmadyk. *Bihabar adam. Men-ä bu zatlardan bihabar.*

BIHABARLYK [bi:habarlyk], *at.* 1. Habarsyzlyk, hiç zatdan habary ýokluk. 2. Habarsyz galmaklyk. *Bu bihabarlygyň etdirýän zady.*

BIHAL [bi:ha:l]: **bihal däl** 2ýöne adam däl, keramatly, gudratly² manysynda ulanylýan söz düzümi.

BIHASAP [bi:hasa:p], *syf.* 1. Hasapsyz, hasap-hepsiz. *Durmuşda bihasap zat ýok.* 2. Biderek, ýönekeý. *Şu ýandak bihasap ösümlük dälidir.* 3.

Ummasyz, çendenäsa, sanýetmez. *Derdim artdy bihasap, Lukman soramaz nygtap* (Magtymguly).

BIHATA [bi:hata:], *syf.* Günäsiz.

BIHAÝA [bi:haýa:], *syf.* Haýasyz, utançsyz, haýasy gaçan.

BIHAÝAÇYLYK [bi:haýa:çylyk], *at. ser.* Bihaýalyk. *Bihaýaçylyk etmek.*

BIHAÝALANMA [bi:haýa:lanma], *iş ady.* Bihaýalanmak ýagdaýy.

BIHAÝALANMAK [bi:haýa:lanmak], *işl.* Her hili erbetlige yüz urmak, utanjy gaçmak, haýasyzlanmak.

BIHAÝALANMAKLYK [bi:haýa:lanmaklyk], *iş ady.* Bihaýalanmak ýagdaýy.

BIHAÝALANYŞ [bi:haýa:lanyş], *iş ady.* Bihaýalanmak ýagdaýy.

BIHAÝALYK [bi:haýa:lyk], *at.* Haýasyzlyk,

utançsyzlyk. *Emma soňky eden bihaýalyklary meniň etimden ötüp, süňküme ýetdi* (B. Seýtäkow).

BIHEPBE [bi:hepbe], *syf.* Hiç bir işiň başyny tutmaýan, hiç bir zadyň aladasyny etmeýän, bikär ýören, hepbesiz. *Hünärsiz, bihepbe adamyny halan gyz tapylarmy?* (A. Gowşudow).

BIHEPBELIK [bi:hepbelik], *at.* Hiç bir işiň başyny tutmazlyk, hiç bir zadyň aladasyny etmän, bikär ýörmeklik, hepbesizlik. *Bihepbelige baş goşaýmasyn — diýip, biynjalyk bolýandyr* (A. Nazarow).

BIHUDA [bi:huda:], *syf., k. d.* Boş, manysyz, biderek. *Gezmegin bihuda ýerde, Uçrar sen ýowuz derde* ("Görogly"). *Bihuda ýar üçin ýanyp, bişer sen* ("Gül – Bilbil").

BIHUŞ [bi:hu:ş], *syf.* 1. Huşuny ýitiren, huşy giden, huşsuz, özüni bilmän ýatan, beýhuş. *Şol dondan Artygyň ysy kükäp, Aýnany bihuş hala getirdi* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zady çalt ýadyndan çykaragan, ýatkeşligi peselen, huşsuz.

♦ **Bihuş etmek** özünden gidermek, aňyny ýitirtmek; serhoş etmek. *Göroglyny ýatan ýerinde bihuş etdiler* ("Görogly").

BIHUŞLYK [bi:hu:şluk], *at.* 1. Huşuňy ýitirmeklik, bihuş, huşsuz haldalyk. 2. Bir zady çalt ýadyndan çykarmaklyk, huşsuzlyk, ýatkeşligiň peselmeklik.

BIJAÝ [bi:ja:ý] **I**, *syf.* 1. Ýerliksiz, gödek, geliksiz (sözleýiş, özüni alyp baryş we ş. m. barada). *Munuň diýýänleri-de bijay aýdylýan sözler däl* (B. Seýtäkow). 2. Ulanmaga oňaysyz, amatsyz, tagaşyksyz. *Biz-ä bilemzok, kaka, bolýan jaýymyz bir bijay ýer* (Halk ertekisi).

BIJAÝ [bi:ja:ý] **II**, *syf.* Örän, juda, gaty güýçli. *Seniň sag gaýdyp gelmegiň meni bijay guwandyrdy* (B. Kerbabaýew). *Düýn howa bijay yssy boldy.*

BIJAÝLYK [bi:ja:ýlyk], *at.* Ýerliksizlik, geliksizlik, gödeklik; ýaramaz iş. *Ogly bir bijaylyk edipdir.*

BIJE [bi:je], *at.* Gezegi, paýy, tertibi we ş. m. kesgitlemek üçin çekilýän belgili çöp ýa-da ýazgyly kagyzy. *Nowruz geldi bu gije, Gyzlar atarlar bize* (Monjugatdydan). *Meniň bijäme gaty gowy ýer düşdi* (A. Gowşudow).

♦ **Bijesi çykmak** bir ýagdaýda döwüň rüstem gelmek, utmak. *Kimiň bijesi çyksa, baýragy horaz jüýje* (Monjugatdydan). **Bijesi galmak** döwüň pes gelmek, işiň şowsuz bolmak, utdurmak, utulmak. *Aşyryň bijesi galdy – diýip, gumalagy eliniň tersi bilen zyňyp goýberdi* (B. Kerbabaýew).

BIJEBASY [bi:jevasy], *at.* 1. Bije atylanda bijesi ilkinji çykan. 2. *göç. m.* Iň saýlantgysy, iň gowusy; naýbaşy. *Olardan bijebaşy bolar ýalysy ýok. Şolardan birini bijebaşy etmeli bolsa, onda ilki bilen gämi abatlaýjy kärhanany agzamaly bolardy* ("Türkmenistan").

çäresiz, alaçsyz. *İlinde gitseñ awara, Şonda bolar sen biçäre* (Magtymguly). **2.** Görgüli, pahyr, betbagt, kösenen.

BIÇÄRELİK [bi:çä:relık], *at.* **1.** Biriniñ kömegine mätäçlik, çäresizlik, alaçsyzlyk. **2.** Görgülik, pahyryk, betbagtlyk.

BIÇILMEK I, *ışl.* Geým-geým tikilmek üçin mata we ş. m. ölçelip kesilmek. *Olar her günde ýüzlerçe geýimiñ biçilmegini üpjün etmelidirler.*

BIÇILMEK II, *ışl.* Erkeklik mäzi kesilip ayrılmak.

BIÇIM, *at.* Biçüw nusgasy, biçüw görnüşi, biçüw. *Bularyñ hemmesi bir biçimde tikilipdir.*

BIÇIMÇI, *at.* Tikiljek geýimi biçýän ussa. *Ol ökde biçimçi.*

BIÇIMÇILIK, *at.* Biçimçiniñ käri, ýagdaýy. *Mekdepde okuwçylara tikinçilik, biçimçilik işleri hem öwredilýär.*

BIÇINMEK, *ışl.* Özün üçin biçmek. *Köýnek biçindi.*

BIÇIŞ I, *ış ady.* Biçmek ýagdaýy.

BIÇIŞ II, *ış ady.* Biçmek ýagdaýy.

BIÇIŞDIRMEK I, *ışl.* Geým-geým, ayakgap tikmek üçin matany we ş. m. ölçeşdirip biçip çykmak. *Köýneklik matalary biçişdirdim.*

BIÇIŞDIRMEK II, *ışl.* Erkeklik mäsini kesişdirip aýryp çykmak. *Erkek owlak-guzulary biçişdirmek.*

BIÇIŞMEK I, *ışl.* Biçmäge kömekleşmek; bilelikde biçmek. *Ol ejesine geým biçişýär.*

BIÇIŞMEK II, *ışl.* Erkek mallary biçmäge kömekleşmek.

BIÇME I, *ış ady.* Biçmek ýagdaýy.

BIÇME II, *ış ady.* Biçmek ýagdaýy.

BIÇMEK I, *ışl.* Geým, ayakgap tikiljek matany, göni we ş. m. ülni boýunça ölçäp kesmek. *Bu ýerde okuwçylar geýimleri biçmegi we tikmegi öwrenýärler.*

BIÇMEK II, *ışl.* Erkeklik mäsini kesip aýrmak.

BIÇÜW, *at.* **1. ser. Biçim.** *Depesi çürüräk gadymy biçüwde tikilen telpegini geýerdi* (A. Gowşudow). **2. göç. m.** Daş görnüş, sypat, gabara. *Özüniñ biçüwi boýunça kelteräk adam.*

BIDAR [bi:da:r], *syp., k. d.* Oýa; habarly, hüşgär, seresap, ägä. *Ýüzüğe gülap suwuny urup bidar kyldylar* ("Gül-Senuber").

BIDENE, *at. ös.* Ýabany hem medeni otjumak dermanlyk ösümlik, pidene, narpyz.

BIDEREK [bi:derek], *syp.* **1.** Dereksiz, derde ýaramaýan, hiç zada ýaramaýan, ulanyşdan galan, peýdasyz. *Öýdäki biderek zatlary garagurumça tabşyrmak gerek.* **2.** Howaýy, netijesiz, boş. **3.** Ugursyz, bolgusyz, artykmaç. *Biderek gykylygyñ kime geregi bar?* (B. Kerbabaýew). **4.** Nähak, sebäpsiz, esassyz, ýersiz. *Meniñ şu ýigrençlerim biderek däl* (A. Gowşudow). **5.** Bikär, boş, işsiz. *Dursunyñ-da biderek*

oturyan çagy ýadyna düşmeýärdi (B. Kerbabaýew).

BIDEREKÇILIK [bi:derekçilik], *at, ser.* **Bider-eklik.**

BIDEREKLIK [bi:dereklik], *at.* **1.** Dereksizlik, derde ýaramazlyk, peýdasyzlyk. **2.** Howaýylyk, netijesizlik, boşluk. *Gürriñi uzaltmak bidereklikdi.* **3.** Ugursyzlyk, bolgusyzlyk. *Ol gürriñiñ biderekligi aýan boldy.* **4.** Nähaklyk, sebäpsizlik, esassyzlyk, ýersizlik. *Biderekligi ýol berilmeli däl.* **5.** Bikärlik, boşluk, işsizlik.

BIDÄNE [bi:dä:ne], *at.* Üzümiñ dänersiz görnüşi.

BIDIN [bi:di:n], *hal.* Rugsatsyz, maslahatsyz, ygtyýar alman, geñesiz, idinsiz. *Menden bidin bir hogga çykaraymagyn!* (N. Jumaýew).

BIDINLIK [bi:di:nlik], *at.* Rugsatsyzlyk, geñesizlik, maslahatsyzlyk, idinsizlik.

BIDÖWLET [bi:döwlet], *syp.* **1.** Maly-mülki bolmadyk, döwlete eýe bolmadyk, döwletsiz. *Bir bidöwlet bilen birge bolynçañ, Döwletliniñ gapysynda gul bolgul* (Magtymguly). **2.** Ulalyp-oňalmadyk, ugursyz; garamaňlaý. *Obada jeñ tapsa, sansyz bidöwlet, Mert oglunyñ depesinden muş döker* (Magtymguly). **3. gepl. d.** Käýinji, zeýrenji aňladýan söz.

BIDÜZGÜN [bi:düzgün], *syp.* **1.** Düzgünsiz, tertipsiz, edepsiz, garagol. *Bidüzgün oglan.* **2.** Serenjam berilmedik, tertibe salynmadyk. *Bidüzgün zatlar düzgüne salynýar* (B. Kerbabaýew).

BIDÜZGÜNÇILIK [bi:düzgünçülük], *at, ser.* **Bidüzgünlik.**

BIDÜZGÜNLIK [bi:düzgünlik], *at.* **1.** Düzgünsizlik, tertipsizlik, edepsizlik, garagolluk, bidüzgünçilik. *Hormatly başlyk, bidüzgünlik emele gelmez ýaly, şol teklibi sese goýmagyñyzy haýyş edýärim* (B. Kerbabaýew). **2.** Serenjam berilmezlik, tertibe salynmazlyk.

BIEDEP [biyedep], *syp.* **1.** Edepsiz, terbiýesiz, edep-ekramy bilmeýän. *Biedep oglan.* **2.** Gelşiksiz, ugursyz, ýaramaz. *Men sizden beýle biedep zada garaşmadyrdym.* **3.** Käýinç hökmünde ulanylýan söz. *Biedep, näme beýdip otýrsyñ?*

BIEDEPLIK [biyedeplik], *at.* Edepsizlik, terbiýesizlik, edep-ekramly dälilik, ugursyzlyk, ýaramazlyk. *Özüñden ula salam bermezlik biedeplik hasaplanýar. Çendenäsa gatý ses bilen gülmeklik biedeplikdir.*

BIGADYR [bi:ğadyr], *syp.* Gadyrsyz, gadyr bilmeýän. *Bigadyr gardaşdan gadyrly ýat hem, Nadan dostdan dana duşman ýagşydyr* (Zelili).

BIGADYRLYK [bi:ğadyrlyk], *at.* Gadyrsyzlyk, gadyr bilmezlik.

BIGAM [bi:ğam], *syp.* Gamsyz, aladasyz, ünjüsiz.

BIGAMLYK [bi:ğamlyk], *at.* Gamsyzlyk, aladasyzlyk, ünjüsizlik, perwaýsyzlyk.

BIGAPYL [bi:ğa:pyl], *syp.* Habarsyz, duýdansyz. *Tur, ýaryñ apardylyr, Bigapyl ýatan oglan!* (Halk döredijiligidinden).

dirmek.

BILE, *köm. s. 1. ser. Bilen. Aman bile Aýna ikinji synpda okaýarlar. 2. Birlikde, bilelikde, bileleşip. Namart bilen ýola barma, Bile ýatyp, bile turma ("Görogly"). 3. hal. Goşulyp, birleşip. Bile ýazylyan goşma sözler. 4. Boýunça, arkaly, üsti bilen. Magtymguly, öwüt bergil söz bile, Eşiden deň bolmaz, gören göz bile (Magtymguly).*

BILEGEN [bilegen], *syp.* Her bir zady köplenç ýagdaýda bilýän. *Synçy adam täsin zatlary-da bilegendir.*

BILEK, *at.* Eliň tirsek bilen goşar aralygy. *Bilegi ýogyn birini ýykar, bilimi bolan – müňini (Nakyl).*

♦ **Bilek ýaly** ýogyn (saçyň örümi hakda). *Bilek ýaly gara örüm saç aýaklaryna çolaşyp dur ("Edebiýat we sungat").*

BILEKSE, *at. 1.* Gandalyň iki ujundaky goşara ýada injige geýdirilýän demir halka. *2. Daňylýan ýüpüň, kössegiň, duşagyň ujundaky halka.*

BILELEŞDIRMEK, *işl., ser. Birleşdirmek.*

BILELEŞIK, *at.* Bilelikde hereket etmek ýada bir işi bile alyp barmak üçin döwletleriň, partiýalaryň, guramalaryň we ş. m. birleşen topary, üýşmeleňi, birleşik. *Milletleriň dünýä bileleşiginde.*

BILELEŞIŞ, *iş ady.* Bileleşmek ýagdaýy.

BILELEŞME, *iş ady.* Bileleşmek ýagdaýy.

BILELEŞMEK, *işl., ser. Birleşmek. Ol aşak seretdi, ýokaryk garady, mugallym bilen ikisi bileleşip gözledi (B. Kerbabaýew).*

BILELEŞMEKLIK, *iş ady.* Bileleşmek ýagdaýy.

BILELIK, *at. 1.* Bir ýerdelik, bile bolmaklyk. *2. Agzybirlik, birlik.*

BILELIKDE, *köm. s.* Bir ýerde bile bolup, bile; üýşüp, birleşip, bileleşip. *Hemmämiz bilelikde agzybir işläliň.*

BILEN, *1.* Ugurdaşlygy görkezýän baglaýjy ("we, hem" manysynda). *Mugallym bilenokuwcynyň gatnaşygy. 2. Öz önündäki sözüň manysyna ugurdaş many aňladýan kömekçi söz. Ýabyň içi bilen ýoredi. Ýoluň ýakasy bilen gidibergin. 3. -ly, -li goşulmasynyň manysynda ulanylýan söz. Ol usul bilen habar gatdy.*

BILENI-BITENI [bileni-viteni], *at.* Bar bilýän zady, elinden gelyän zady. *Onuň bileni-biteni bazara gatnamakdy.*

BILER-BILIMSEK [biler-vilimsek], *syp., gepl.d.* Köp zada göz ýetirýän; bilgiç.

BILESIGELIJI [bilesigelijiji], *syp.* Hemme zady bilmek üçin gyzyklanýan. *Oba adamlary bilesigelijiji bolýarlar.*

BILESIGELIJILIK [bilesigelijilik], *at.* Hemme zady bilmek üçin gyzyklanyjylyk.

BILESIGELIJILIKLI [bilesigelijilikli], *syp.* Hemme zady bilmek üçin arzuwly, bilesigelijilik höwesli bolan. *Bilesigelijilikli gürrüň.*

BILET [bile:t], *at. 1.* Bir zatdan peýdalanmaga hukuk berýän, köplenç, satyn alynýan tassyklanan kagyz. *Biz otla bilet aldyk. 2. Bir gurama, partiýa ýada wezipä bolan gatnaşygy, agzalygy tassyklaýan resminama. Partiýa biletini goşurmak.*

BILEZIK, *at. 1.* Aýallaryň bileline dakynýan, gyzyň çäýlyp, kümüşden ýasalyan gaşly bezeg şaýy. *Şakga-şakga bilezik, On barmakda on ýüzük (Halk dörejiliginden). Bilezigimi alan oglan, Beräý indi bilezigimi (Aýdymdan). 2. Biz, orak ýaly gurallaryň sapy ýarylmazlyk üçin geýdirilýän demir halka.*

BILGEŞLEÝIN [bilgeşleýin], *hal.* Göre-bile, göz-görtele, bilkastdan, bilgeşlin, bilgeşländen, bilgeşli.

BILGEŞLI [bilgeşli], *hal, ser. Bilgeşleýin. Ol bilgeşli biziň goňşy gapymyzy kakyp, meni soran kişi bolýar.*

BILGEŞLIN [bilgeşli:n], *hal, ser. Bilgeşleýin.*

BILGIÇ [bilgiç], *at. 1.* Bilmäge ökde, bilegen. *Beýle zatlary çopan halky bilgiç bolar eken. 2. Palçy. Pylan şäherde bir bilgiç barmyş ("Türkmen halk ertekileri").*

BILGIÇLIK [bilgişlik], *at. 1.* Bir zady bilmäge ukyply bolmaklyk. *2. Bilgijň, palçynyň kärini ýöretmeklik, palçylyk.*

BILGILI [bilgili], *syp.* Bir mesele barada biri bilen habarly. *Siz hemmähiz bilgilisiňiz (B. Kerbabaýew).*

BILGIR [bilgir], *syp. 1. ser. Bilegen. 2. ýerli g., ser. Bilgiç 2.*

BILGIRLIK [bilgirlik], *at. 1.* Bilmäge ukyply bolmaklyk, bilegenlik. *2. ser. Bilgiçlik 2.*

BILGUŞAK [bi:lguşok], *at.* Bile daňylýan guşak.

BILGUŞAKLYK [bi:lguşokluk], *syp.* Bilguşak üçin niýetlenen (mata we ş. m. zat hakynda).

BILIK I, *at. köň. s.* Habar. *Duşmandan bilik sor-magyn (Kätibi).*

♦ **Biligi bar** işiň ýagdaýy barada habarly, maglumatly, bilgili. – *Bu işden meniň biligim bar – diýip, Sähet ýüzüni molla Hoşla baka öwürdi (A. Gowşudow).*

BILIK II, *at. köň.s.* Bilim.

BILIM, *at. 1.* Okuw, sowat. *Garaşýar ol ýerde saňa, Bilim berjek mugallymlar (K. Gurbannepesow). Çagalara asylyly terbiýe, durnukly bilim bermek mugallymyň jana-jan borjudyr. 2. Okamak netijesinde belli derejede alynýan ylym. Orta bilim. Ýokary bilim.*

BILIMDAR [bilimda:r], *syp. 1.* Alym, bilimli. *Şuny oýlap tapana bilimdar adam diýäýmeli. 2. Dana, pähimli, ýiti düşünjeli. Ol özüni giň düşünjeli hem bilimdar hasaplaýardy. 3. göç. m. Köpbilmiş, okumyş. Ysgyny gidip, halys bolup, bir bilimdar tilkiniň ýanyna maslahata barypdyr ("Türkmen halk ertekileri").*

BILIMDARLYK [bilimda:rlyk], *at. 1.* Alymlyk, bilimlilik. *Ol bilimdarlygy bilen tapawutlanypdyr.*

BIJEDEŞ [bi:jedeş], *at.* Özüň bilen bijä deň gatnaşýan adam.

BIJELI [bi:jeli], *syp.* Bijе çekişýän, bijе çekmäge gatnaşýan. *Bijeli oglan aglamaz* (Nakyl).

BIJIN [bi:jin], *at, kö.n.s.* 1. Maýmyn. 2. Müçe ýyl hasabynda dokuzynjy ýylyň ady. *Guwanmagyn baýlygyňa, bijin bardyr önünde* (Atalar sözi).

BIŽ, *syp., gepl. d.* Dawakeş, karamçyl.

BIKANUN [bi:ka:nu:n], *syp.* Kanunsyz, kanuna laýyk bolmadyk, kanuna esaslanmadyk.

BIKANUNÇYLYK [bi:ka:nu:nçuluk], *at, ser.* Bikanunlyk.

BIKANUNLYK [bi:ka:nu:nluk], *at.* Kanunsyzlyk, kanuna laýyk dälilik, kanuna esaslanmazlyk.

BIKARAR [bi:kara:r], *syp.* Karary, takaty ýetmeýän, kararsyz, ynjalysyz.

BIKE [bi:ke], *at.* 1. Aýal-gyzlara hormat bilen ýüz tutulyp aýdylýan söz, hojaýyn aýal, begim, hanym. 2. Beýemçi aýal. *Bir öýüň bikesi bolup otyr.* 3. Gyza dakylýan at.

BIKEMAL [bi:kema:l], *syp.* Kemalsyz, pähimli bolmadyk, ulalyp-oňalmadyk.

BIKEMALLYK [bi:kema:llyk], *at.* Kemalsyzlyk, ugursyzlyk.

BIKÄR [bi:kä:r], *syp.* 1. Işsiz entäp ýören, iş etmän boş gezip ýören. *Bikärden taňry bizar* (Nakyl). *Olar ol ýerde bikär ýatan dälirler* ("Görogly"). 2. Boş, biderek, ugursyz, nähak. *Bir okuňyz hem bikär geçmesin – diýip gygyrды-da, atмага buýruk berdi* (Halk ertekisinden).

BIKÄRÇILIK [bi:kä:rçilik], *at, ser.* Bikärlik. *Ýaltaçlygy, bikärçiligi taşladyk.*

BIKÄRLIK [bi:kä:rlık], *at.* 1. Işsizlik, işsiz ýörmeklik, işlemezlilik.

BIL [bi:l], *at.* 1. Göwranıň guşak guşalýan ýeri, guşaklyk. *Dil bilen orak orsaň, bil agyrmaz* (Nakyl). *Bilime guşak, atyma duşak* (Sanawaçdan). 2. Uzyn ýa-da beýik zadyň orta kesimi, bölegi. *Agajyň bili egrelipdir. Dagyň bilinde tokaý döräpdir.* 3. göç. m. Bir zadyň üsti.

♦ **Bil baglamak** birine ýa-da bir zada ynanmak, birine ýa-da bir zada ynam etmek. *Dostluk, doganlyk, agzybirlık, adalatlylyk, parahatçylyk ýoly bilen ýöräp, Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistany kuwwatly, beýik döwlete öwürmekde mähriban halkyma bil baglaýaryn* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). **Bil bermek** 1) orta bilinden egrelmek, ýaý bermek, egilmek. *Jaýyň üçegi bil beripdir.* 2) güýçden galmak, ejizlemek, garlamak. **Bil бүkmek** biriniň önünde ejizlemek, biriniň önünde boyun burmak. **Bili açylmak** aýbaşy gelmek. **Bili bekemek** güýjüne gelmek, berdaşlanmak. *Onuň eýýäm bili bekäp boýy yetipdir.* **Bili бүkүlmek** güýçden

galmak, tapdan düşmek, garlamak, kuwwatsyzlanmak. *Şol wagt birden onuň gözünüň önünde bili бүkүlen Sähet aga peýda boldy* (A. Gowşudow). **Biline urlan ýylan ýaly bolmak** işden gaçyp, iki бүкүlen bolmak, buruljamak, towlanjyramak. *Yeri gelende çopan bad-agyny salaryn welin, biline urlan ýylan ýaly bolaýar* (R. Gelenow). **Biliňi guşamak** gaýrata galmak, her bir işiň, zähmetiň garşysynda ykjam durmak, tijenmek. **Bil ýazmak** birneme dynç almak.

BILAGYRY [bi:la:gyry], *at.* Sowuklamadan, gypjynmadan ýa-da başga zeper ýetmekden bilde döreýän agyry. *Mollagaranyň duzly gara palçygy bilagyry, bogun hem-de damar kesellerini bejermekde ýaramlydyr.*

BILAGYRYLY [bi:la:gyryly], *syp.* Bilagyra seze-war bolan, bilagyry derdi ýolugan.

BILBAG [bi:lva:ğ], *at, gepl. d.* Bile daňylýan bag, guşak.

BILBAGLYK [bi:lva:ğlyk], *syp.* Bilbag üçin niýetlenen (ýüp, ýaglyk we ş. m.)

BILBIL [bilvil], *at.* 1. Serçeler maşgalasyndan bolan, goňur-çal reňkli saýrak guş. *Bilbiller istär – göçe, Bag-u bostana sary* (Magtymguly). 2. Adam ady.

♦ **Bilbil ýaly saýramak** ýakymly gürrüň etmek, labyzly aýdym aýtmak.

BILBILGÖÝÄ [bilvilgö:ýä:], *at.* Ertekilerde göýä adam dilinde gepleýän guş.

BILÇEKI [bi:lçeki], *at.* Atyň eýerini, eşegiň gaňnasyny berkitmek üçin garnynyň aşagyndan aýlap daňylýan halkaly gaýyş.

BILÇEKILIK [bi:lçekilik], *syp.* Bilçeki üçin niýetlenen gaýyş.

BILDIR [billir], *hal.* Öten ýyl, geçen ýyl. *Bahanam akja bäbek, bildir bolsaň bolmadymy* (Nakyl). *Goturdepeli bir şadyýan ýaş ýigit bilen bildir bolan gyzlykly duşuşygymy ýada saldy* ("Edebiýat we sungat").

BILDIRILMEK [billirilmek], *işl.* 1. Bir zat mälim edilmek, habar berilmek, birine bir zat hakynda aýdylmak. 2. Aňladylmak, duýdurylmak.

BILDIRIŞ [billiriş], 1. *iş ady.* Bir zady bildirmek ýagdaýy. 2. *at.* Bir mesele boýunça ýazuw ýa-da dil üsti bilen edilýän habar. *Bildirish asmak.*

BILDIRIŞMEK [billirişmek], *işl.* Bildirip durmak, mese-mälim bolup durmak (köp zat hakda). *Damarlary göm-gök bolup bildirishiş durdy* ("Edebiýat we sungat").

BILDIRKI [billirki], *syp.* Öten ýylky, geçen ýylky.

BILDIRMEK [billirmek], *işl.* 1. Bir zady birine mälim etmek, biler ýaly etmek, habarly etmek, duýdurmak. *Bilmedige – bildirin, bileni – öldirin* (Gadymdan gelyän ynanç). 2. Aňlatmak, aýtmak. *Ol goňsusyna duýgudaşlyk bildirdi.* 3. Yzy göze görnüp durmak. *Yaranyn yzy bildirip dur.*

BILDIRTMEK [billirtmek], *işl.* Biler ýaly et-

BIMAZALANMAKLYK [bi:maza:lanmaklyk], *iş ady*, Bimazalanmak ýagdaýy.

BIMAZALANYŞ [bi:maza:lanyş], *iş ady*. Bimazalanmak ýagdaýy.

BIMAZALYK [bi:maza:lyk], *at*. **1.** Garagollyk, ýakymssyzlyk, tertipsizlik. *Hoşly, biziň oganlarymyzyň içinde bimazalyk edip ýörenleri ýokdur, beýle gürrüňi men halaman* (A. Gowşudow). **2.** Ynjalyksyzlyk, birahtlyk. *It üýrüzip, bularyň oturyşlaryna bimazalyk salan hem Berdi bolup çykdy* (H. Derýaýew).

BIMESREP [bi:mesirep], *syp.*, *kön.s.* Boş, biderek, ähmiýetsiz, manysyz.

BIMESREPLIK [bi:mesireplik], *at*, *kön.s.* Boşluk, bidereklik, ähmiýetsizlik, manysyzlyk.

BIMÄHREM [bi:mährem], *syp.* Mähirsiz, mähirşepagatsyz, mähremsiz. *Goja gyzynyň bimährem kemala gelenine erbet bozuldy, maşgalanyň ar-namysyny ýere çalanyna bolsa diri ýanyp, bir ölüp bilmedi* (T. Gurbanow).

BIMÄHREMLIK [bi:mähremlik], *at*. Mähirsizlik, mähirşepagatsyzlyk, mähremsizlik.

BIMINNET [bi:minnet], *syp.* Minnetsiz, özgäniň minnetini çekmeýän. *Minnetli aş iýenden, biminnet daş iý* (Nakyl). *Babageldi gün-güzeran görmegiň, maşgalany dolandyrmagyň biminnet, arassa ýoluny saýlap alan adam* ("Türkmenistan").

BIMINNETLIK [bi:minnetlik], *at*. Minnetsizlik, iğençsizlik, iñirdisizlik, gýjalatsyzlyk.

BIMÜREWET [bi:müröwwöt], *syp.*, *kön.s.* Mürewetsiz, ynapsyz, birehim, binurbat. *Bimürewet gahba pelek elinden, Bagrym şana-şana dilindi, durnam* ("Saýatly – Hemra").

BINA [bina:], *at*, *gurl.* **1.** Jaýyň düýbi, esasy, binýat. **2.** Jaý, ymarat, desga. *Bina gurmak. Beýik binalar. 3. göç. m.* Bir zadyň düýbi, özeni, başlangyjy.

♦ **Bina bolmak** salynmak, salnyp gutarylmak, gurulmak. *Bu ýerde giň otagly mekdep bina bolar. Bina etmek* emele getirmek, düýbünü tutmak, döretmek, salmak, gurmak.

BINAÇY [bina:çy], *at*. Ymarat, desga gurýan, gurluşykçy.

BINAÇYLYK [bina:çylyk], *at*. Ymarat, desga gurujylyk.

BINAGÄR [bina:ğä:r], *at*. Jaý gurluşygy, binagärlik boýunça hünärmen.

BINAGÄRLIK [bina:ğä:rlik], *at*. **1.** Gurluşyk sungaty, jaýlary gurmak seneti. **2.** Bina etmek usuly.

BINAMYS [bi:na:mys], *syp.* **1.** Namysyz, hiç bir zady ýüzüne almaýan, arsyz-namysyz. **2. göd. s.** Käýinç söz.

BINAMYSÇYLYK [bi:na:mysçylyk], *at, ser.* **Binamyslyk.** *Men beýle binamysçylygy edip bilmen, näme bolsam, ýoldaşym bilen bile boların* (A.

Gowşudow).

BINAMYSLYK [bi:na:myslyk], *at*. Namysssyzlyk, hiç bir zady namys etmezlik, hiç bir zady ýüzüne almazlyk, arsyz-namysssyzlyk.

BINESIP [bi:nesi:p], *syp.* Nesibesiz, nesibesi bolmadyk, nesip etmedik, nesipsiz.

BINESIPLIK [bi:nesi:plik], *at*. Nesibesizlik, nesibesi bolmadyk, nesip etmedik, nesipsizlik.

BINOBAT [bi:no:vot], *syp.* Nobatsyz, nobaty ýok, nobata durmadyk, nobata garaşmadyk.

BINOWA [bi:nowa:], *syp.* Nowasyz, hiç zatsyz, garyp. *Hak kanagatyn elände, Nowaly binowa bolar* (Magtymguly).

BINURBAT [bi:nurvot], *syp.*, *kön.s.* Birehim, rehimsiz, zalym, aman bermeýän, geçirimsiz; bimürewet. *Sen meni köýdürdiň binurbat zalym* (Kemine). *Binurbatdyr gazap, ganym döker sen, Synam üzre tygsyz ýara salan ýar* (Halk aýdymyndan).

BINYŞAN [bi:nyşa:n], *syp.* Nam-nyşansyz, atsyzsorsuz, dereksiz. *Adybegiň yzy binyşan gitdi – diýip, men näumyt bolup ýördüm* ("Görogly").

BINÝAT [binýa:t], *at, gurl.* Esas, düýp.

♦ **Binýady tutulmak** düýbi tutulmak, gurulmak, döredilmek, esaslandyrylmak.

BIOLOG [biýo:loğ], *at*. Janly tebigatyň, ýaşaýşyň kanunlaryny öwrenýän, janly tebigat boýunça hünärmen.

BIOLOGIK [biýolo:ğik], *syp.* Janly tebigata, ýaşaýşa degişli, ýaşaýşyň kanunlaryna laýyk.

BIOLOGIÝA [biýolo:ğiýa], *at*. **1.** Janly tebigatyň, ýaşaýşyň kanunlary hakyndaky ylmylaryň toplumu. *Biologiýa ylmylary. Biologiýa ylmylarynyň kandidaty. 2.* Okuw dersi.

BIPARH [bi:parh], *syp.* Parhsyz, perwaýsyz, hiç zada parh goýmaýan.

BIPARHLYK [bi:parhlyk], *at*. Parhsyzlyk, hiç zada parh goýmazlyk. *Biparhlyk ýolbaşçy üçin iň ýowuz duşmandyr* (Gurbanguly Berdimuhamedow). Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

BIPAÝAN [bi:paýa:n], *syp.*, *kön.s.* Soňy bolmadyk, biderek, ahyry ýok, çäksiz. *Bipaýan dünýäde jany neýlediş* ("Görogöly").

BIPAÝANLYK [bi:paýa:nlyk], *at, kön.s.* Soňy ýokluk, bidereklik, ahyry ýokluk, çäksizlik.

BIPERWAÝ [bi:perwaý], *syp.* **1.** Hiç zat hakynda alada, ünji etmeýän, perwaýsyz garaýan, biparh, hiç zada geleň etmeýän, geleňsiz. *Bu dünýä bir düýpsüz derýa, Gark eder, bolma biperwaý* (Magtymguly).

BIPERWAÝLYK [bi:perwaýlyk], *at*. Perwaýsyz bolmaklyk. *Bu işde biperwaýlygyň önüni almalý.*

BIR, *san.* **1.** 1 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Awçy bir gün et iýer, Ýüz gün let iýer* (Nakyl).

2. Danalyk, pähimlilik, ýiti düşünelilik. 3. göç. m. Köpbilmişlik, okumşylyk. *Ol bilimdarlyk satdy.*

BILIMLI, *syp.* 1. Hatly-sowatly. *Bilimli adam.* 2. Okamak netijesinde belli derejede bilim alan, ylymy. *Ýokary bilimli ýaşlar.*

BILIMLILIK, *at.* 1. Hatly-sowatlylyk. 2. Ylymlylyk.

BILIMSEK, *syp., ser. Bilimdar* 3. *Bolduň meň başyňa şeýle bilimsek!*

BILIMSIREMEK, *işl.* Bilimli bolan bolmak, köpbilmişlik etmek, okumşylyk etmek. *Oglan ulum-syrar, nadan bilimsirär* (Nakyl).

BILIMSIZ, *syp.* Bilimi ýok, bilimli däl.

BILIMSIZLIK, *at.* Bilimi ýokluk, bilimli dälilik, bilimsiz bolmaklyk. *Bilimsizlik, oglum, gözli körlükdir.*

BILINMEK, *işl.* 1. Bir zadyň üsti açylmak, duýulmak, mälim bolmak, tapylmak. *Bu ýerde gazyň köp gorunyň bardygy bilindi.* 2. Bir zadyň göwrümi, möçberi kesgitlenmek, mazmuny anyklanmak. *Unly haltanyň agramy bilindi.* 3. Belli bolup durmak, görünüp durmak (tegmil, menek we ş. m. zatlar hakynda). 4. Kömekçi işlik hyzmatynda gelýän söz. *Onuň bu pikiri makul bilindi.*

BILIŞ, *iş ady.* Bilmek ýagdaýy.

BILIŞDIRMEK, *işl.* 1. Birnäçe zady bir ýanyndan bilip çykmak. *Hal-ahwal soraşyp, doganyň durmuş-ýagdaýyny bilişdirdi.* 2. Bir zadyň göwrümini, möçberini anyklaşdyrmak. 3. Bir zadyň üstüni açyşdyrmak, mälim edişdirmek.

BILIŞMEK, *işl.* 1. Bir zady bilmäge birine kömek etmek, bir zady kesgitlemäge, anyklamaga kömekleşmek. 2. Biri-biriňden habar alyşmak. *Onuň bilen hal-ýagdaýy bilişdik.*

BILKASTDAN [bilkassan], *hal.* Kast bilen edilen, bilgeleşýin, bet niýetli, hyýanat edip. *Hemra bilkastdan çemeni ýaramaz bogdy* ("Saýatly – Hemra").

BILKASTLAÝYN [bilkaslaýyn], *hal, ser. Bilkast-dan.*

BILME, *iş ady.* Bilmek ýagdaýy.

BILMEĐKSIREMEK, *işl.* Bilýän-de bolsa, bilmedik bolmak. – *Näme, bilýän zadyňam bilmediksirän bolup dursuň?*

BILMEK, *işl.* 1. Bir zada akyl ýetirmek, bir zadan habarly bolmak, bir zadyň anygyna göz ýetirmek. *Reýhan arap ahyr bolmajagyny bildi* ("Görogly"). 2. Bir zady özleşdirmek. *Şahyryň sygyrlaryny köpimiz ýatdan bilýäris.* 3. Syzmak, duýmak. *Gyzym, naharyň duzuny dat-da, tagamyny bil.* 4. Tanamak, tanyş bolmak. 5. Bir işi, wezipäni ýerine ýetirmegi başarmak, oňarmak. *Bilen bilenin işlä; bilmedik barmagyny dişlä* (Nakyl). *Bilene ýagty, bilmedige garaňky* (Nakyl). 6. Kömekçi işlik hyzmatynda gelip, öňünden hal işlik formasynda gelýän sözüň manysyna görä bir işi et-

megi, başarmak, manysyndaky düzümlü işligi ýasaýar: **Ýüzüp bilmek** ýuzmegi başarmak. **Okap bilmek** okamagy başarmak. **Ýazyp bilmek** ýazmagy başarmak.

BILMEKLIK, *iş ady.* Bilmek ýagdaýy.

BILNER-BILINMEZ [bilner-vilinmez], *syp.* Çala mälim bolan we mälim bolmadyk. *Bilner-bilinmez belalardan özi gorasyn* (Dileg).

BILNIKLI, *syp.* Äşgär, aýan, belli bolan.

BILNIKSIZ, *syp.* Äşgär bolmadyk, aýan bolmadyk, belli bolmadyk, bilinmedik. *Ol hereketini bilniksiz üýtgetdi.*

BILÝÜP [bi:lýüp], *at.* Gara öýüň täriminiň daşyndan aýlanyp daňylýan ýüp. *Öýümize bilýüp dokadym.*

BIMAHAL [bi:mahal], *hal, ser. Biwagt.*

BIMAMLA [bi:ma:mła], *hal.* 1. Mamla däl, hak däl, dogry däl. 2. Müýnli, ýazykly, günäli, günäkär. *Oňa gysgajyk jogap gaýtaranda, Artygyň sesi-de bimamlaňky ýaly eşidildi* (B. Kerbabaýew).

BIMAMLALYK [bi:ma:mlalyk], *at.* 1. Mamla dälilik, hak dälilik, dogry dälilik. *Eger-de biriniň bimamlalygyna gözüm ýetse, men onuň ýüzünü sypap bilmezdim* (B. Kerbabaýew). 2. Müýnlülük, ýazyklylyk, günälilik, günäkärlik.

BIMANY [bi:ma:ny], *syp.* 1. Manysyz, mazmun-syz, ugursyz, biderek. 2. Hiç bir ähmiýeti, peýdasy bolmadyk, haýyrsyz, netijesiz. *Ömrüni bimany ötürmek, adam ogluna gelişmez.*

BIMAR [bi:ma:r], *syp., kön.s.* Näsag, hassa, nähoş. *Ne peridir, gülüp bakar ýüzüne, Oňa gözi düşen hassa, bimardy* (M. Seýidow).

BIMARLYK [bi:ma:rlyk], *at, kön.s.* Näsaglyk, hassalyk, nähoşlyk.

BIMAZA [bi:maza:], *syp.* 1. Garagol, terbiýesiz, ýakymсыz, tertipsiz. *Bimaza ogatlan geline gitdim, Bu bolşum düýbünden ýalňys ekeni* (K. Gurbannep-sow). 2. Ynjalyksyz, birahat. *Gündiz görsem suratyň, Gijeler bimaza men* (Halk aýdymyndan). 3. Gylyksyz, depek ýa-da gapak, tez (haýwan hakynda). *At bimaza-dyr, men özüm daňaryn* (H. Derýaýew).

BIMAZAÇYLYK [bi:maza:çylyk], *at, ser. Bima-zalyk.*

BIMAZALANDYRMAK [bi:maza:lannymak], *işl.* Ynjalyksyzlandyrmak, birahatlandyrmak. *Onuň ertir duşuşmak dogrusynda beren wadasy ony bimazalandyryrdy.*

BIMAZALANMA [bi:maza:lanma], *iş ady.* Bima-zalanmak ýagdaýy.

BIMAZALANMAK [bi:maza:lanmak], *işl.* 1. Garagollygy artmak, ýakymсыzlanmak. *Ol ul-aldygyça bimazalanýar.* 2. Ynjalyksyzlanmak, rahat-syzlanmak, birahatlanmak. *Alada köp bolany sebäpli bimazalanýaryn.*

bilen gatnaşýarlar.

BIRÇAK, *hal, ser. Bireýýäm. Ekiş birçak başlandy.*

BIRÇAKKY, *syp., ser. Birwagtky. Birçakky waka.*

BIRDEN, *hal. Oslagsyz ýagdaýda, duýdansyzlykda, garaşylmadyk ýagdaýda, birdenkä. Asylkysyny aýdanda, eger seniň duluňda hemme esbaplary bilen üpjün ala tow hyrlyň asylgy duran bolmasa ýa-da duluňda päkize jowher gylyjyň täriminiň başyndan asylgy bolup, işigiňde-de kişňäp duran atyň bolmasa, seniň gapyňda daýhançylyk esbabynyň müňüsi üýşsün, harwar-harwar jöwen, bugdaý, arpa hasyl al, tapawudy ýok, dir gürrüňçilikde birden sen gatyрак güläýseň, ilki bilen öz kowumyňdan biri: “Sen näme gürläýäň, bar çäryňy çap” diýer (A. Gowşudow).*

BIRDENKÄ [birdenkä:], *hal, ser. Birden. Ine, birdenkä garaşylmadyk mesele ýüze çykdy.*

BIRE-BIR [bi:re-vi:r], *syp. Tüýs, hakyky. Bu em keseliň bire-bir dermanydyr.*

BIREHIM [bi:rehim], *syp. Hiç kime rehim etmeýän, rehimsiz, doňýürek. Sähranyň öz peýwagtyna gezyän zyýansyz towşan-tilkileri, hatda birehim ýyrtýjylary-da howpdan gutulmak niýeti bilen özlerine hin agtarýardylar (B. Kerbabaýew).*

BIREHIMLENİŞ [bi:rehimleniş], *iş ady. Birehimlenmek ýagdaýy.*

BIREHIMLENME [bi:rehimlenme], *iş ady. Birehimlenmek ýagdaýy.*

BIREHIMLENMEK [bi:rehimlenmek], *işl. Rehimsizlenmek, doňýürek bolmak.*

BIREHIMLENMEKLIK [bi:rehimlenmeklik], *iş ady. Birehimlenmek ýagdaýy.*

BIREHIMLIK [bi:rehimlik], *at. Rehimi ýokluk, rehimli dälilik, rehimsiz bolmaklyk, rehimsizlik, doňýüreklik, rehim-şepagatsyzlyk.*

BIREK [bi:rek], *çal., gepl. d., ser. Biri. Oglanyň düşünişine görä, häzir birinden ynjarlyk ýa birege hüjüm ederlik hiç bir esas ýokdur (B. Kerbabaýew).*

BIREK-BIREK [bi:rek-bi:rek], *çal., gepl. d. Biri-birisi. Birek-birek bilen gatnaşyp duralyň.*

BIRENTEK 1. *çal., Kābir, birnäçe. Ýelli günler suwda ýüzmeklik birentek ýagdaýlarda kynçylyk döredýär.* 2. *Köp, birtopar, birnäçe.*

BIREW [biröw], *çal., şahyr., ser. Biri. Ýatdan çykmaz, görmek dilär, Birewden köňli hoş bolan (Magtymguly). Dünýäde bet işdir zor bilen bermek, Birewiň birewe meýli bolmasa (Zelili).*

BIREÝÝÄM [bireýýä:m], *hal, ser. Birwagt.*

BIREÝÝÄMKI [bireýýä:mki], *syp. Birwagtky, birmahalky.*

BIRGEŇSI [birgeňsi], *syp. 1. Oňat, gowy, enaýy, ýerbe-ýer, göwnejaý. Ol birgeňsi geýnipdir. 2. Üýtgeşik, geň, täsin. Onuň birgeňsi gülküsi bar.*

BIRGEŇSILIK [birgeňsilik], *at. 1. Oňatlyk, gowu-*

lyk, enaýylyk, ýerbe-ýerlik, göwnejaýlyk. Jaýymyzyň içi birgeňsilik. 2. Üýtgeşiklik, geňlik, täsinlik.

BIRGIDEN [birgiden], *syp. Köp sanly, örän köp, köp mukdarda. Birgiden zat. Birgiden iş etmek.*

BIRHILI [birhi:li], *syp., ser. Birtüýsli. Onuň bu bolşuna birhili geň galdym.*

BIRHILILIK [birhi:lilik], *at, ser. Birtüýslülük.*

BIRI [bi:ri], *çal. Kim hem bolsa, bir adam, näbelli şahs. Biri ylgap baryar.*

BIRIBAR [bi:riva:r], *at. Hudaý, Alla. Biribar näme ajap bolsa, şony hem ýaradypdyr (“Türkmenistan”).*

BIRI-BIRI [bi:ri-vi:ri], *çal. 1. ser. Bir-biri. 2. Biri beýlekisi bilen, özara. Olar biri-birlerinden öňe geçjek bolup dyzaşýardylar (B. Seýtäkow).*

BIRIGIŞ [bi:riğiş], *iş ady. Birikmek ýagdaýy.*

BIRIGIŞDIRMEK [bi:riğişdirmek], *işl., ser. Birikdirmek. Iki bölümi birigişdirmek.*

BIRIGIŞMEK [bi:riğişmek], *işl. 1. Bir zat başga bir zada goşulýşmak, garyşmak. 2. Birleşmek, bir ýere toplanmak, bir ýere jemlenmek. Birigişip işleýäris.*

BIRIGÜN [bi:riğün], *hal. Ertirki günün ertesi, ýene iki günden. Aşgabad birigün gitmekçi.*

BIRIGÜNKI [bi:riğünkü], *syp. Birigün bolup geçjek, birigüne degişli bolan. Birigünki ýygnaga taýýarlanylars.*

BIRIKDIRMEK [bi:rikdirmek], *işl. 1. Biri-birine goşmak, goşup birleşdirmek, birigişdirmek. 2. Bir ýere jemlemek, toplamak.*

BIRIKME [bi:rikme], *iş ady. Birikmek ýagdaýy.*

BIRIKMEK [bi:rikmek], *işl. 1. Biri-birine goşulmak, goşulyp garyşmak. 2. Bir topara goşulmak, birleşmek. 3. Birleşmek, sepleşmek. Iki köçäniň birigýän ýeri.*

BIRIKMEKLIK [bi:rikmeklik], *iş ady. Birikmek ýagdaýy.*

BIRIKMEZLIK [bi:rikmezlik], *işl. Goşulmazlyk, birleşmezlik.*

BIRIN-BIRIN [bi:ri:n-mi:ri:n], *hal. Ýeke-ýekeden, ýekeme-ýeke, başdan-aýak, ýekän-ýekän, bir ýanyndan, bir ýan ujundan. Aman kitaplara birin-birin seredip çykdy.*

BIRINJI, *san. 1. Bir sanyndan ýasalan tertip san. Olaryň orny birinji hatarda bolany üçin perde açylmanka oturmaga ýetişdiler (B. Kerbabaýew). 2. Ilki, ilkinji. Meniň bu ýere birinji gezek gelşim. 3. gepl. d. Iň gowy, iň oňat. Birinji küşçi. Birinji halyçy. 4. gepl. d. Ilki äberilýän suwuk nahar (çorba).*

♦ **Birinji gün gepl. d. Duşenbe.**

BIRINJIDEN, 1. “Ilki bilen, ilkinji nobatda, ozaly bilen” diýen ýaly many aňladýan giriş sözi. *Gidip biljek däl, birinjiden-ä, howa sowuk, galyberse-de başga işim bar. 2. Bir tarapdan. Birinjiden, bu mesele aýdyň.*

BIRINJILIK, *at. Ilkinjilik, ilkinji hatarda bol-*

2. Nämälimligi, näbelliligi aňladýan söz. *Bir gije ýatyrđym tünüň ýarynda, Bir tört atly gelip: "Turgul" diýdiler* (Magtymguly). 3. Ýeke, ýalňyz, diňe. *Şu ýerde bir men galdym.*

♦ **Bir agza bakmak** köpçülik bolup, bir adamyň diýeni bilen hereket etmek, bir adama gulak asmak, agzybir bolmak. **Bir almany iki bölen ýaly** örän meňzeş, biri-birine meňzäp duran. *Bujagaz çagalaryň iki sanysy edil bir almany iki bölen ýalydy.* **Bir aýakdan sürmek** parhlandyrmazlyk, aýyl-saýyl etmezlik, tapawut goýmazlyk. *Hemme adamy bir aýakdan sürmeli däl.* **Bir başa** ýüzüň ugruna, durman, saklanman. *Ol ähli işini bir başa gutardy.* **Bir başy, bir dabany degmek** başagaý bolmak, iş-alada bilen hasanaklap ýörmek. **Bir çukura tüýkürmek** köpçülik bolup belli pikire gelmek, köpçülik bolup bir pikiri makullamak. **Bir demde** çaltlyk bilen, bir bada. *Olary bir demde sanap, soňuna çykar ýaly hem däl ("Watan").* **Bir elde iki garpyz tutdurmazlyk** birbada iki ýa ondan köp işi ýerine ýetirip bolmazlyk. **Bir gepli (sözli)** wadasyna wepaly, wadasyny ýerine ýetirýän. **Bir gez beýgelmek** bir zat üçin begenip ruhuň göterilmek. **Bir gözde görmek** hemmä bir meňzeş garamak, hemme kişini deň tutmak. *Ol hemmäni bir gözde görjek adalatly, işeňňir, örän sagdyn adam* (B. Kerbabaýew). **Bir gözi aýa bakmak, bir gözi şetdaly kakmak** gözi gysyk, çasy. **Bir gulagyndan girip, beýleki gulagyndan çykmak** ýatda saklamazlyk, üns bermezlik, diňlemezlik. **Bir gysym (sykym) bolmak 1)** gaýgy, ünji zerarly horlanmak, iglemek. *Igdir aýaly ýadyna düşende, öňküsinden-de kiçelip, bir gysym boldy* (B. Seytākow). 2) sussuň basylmak, ruhdan düşmek, müzzermek. **Bir howa** bir neme wagt aralygy, bir salym. *Ol bir howa ýere seredip oturdy.* **Bir işiň başyny tutmak** bir düýpli işe başlamak, girişmek. **Bir jan (göwre), bir ten bolmak 1)** birikmek, dost, agzybir, bile bolmak. 2) är-aýal bolup ýaşamak. **Bir janly göwrä öwürülmek** birigip, bilelikde hereket etmek. **Bir meýdan ser. Bir salym.** *Bir meýdan oýnandan soň, ýene göre girip gitdi ("Görogly").* **Bir okda iki towşan awlamak** iki bähbidi birden bitirmek. **Bir ölüp, bir direlmek** gaty agyr ýagdaýa düşmek, uly kynçylyk çekmek. *Ene perzendiniň düşen gününe bir ölüp, bir direlýärdi.* **Bir salym** bir azajyk wagt, azajyk wagt, bir meýdan. *Ol bir salymdan gelse gerek.* **Bir sanaç uny artyk iýmek** ýaşı uly bolmak, tejribesi köp bolmak, köpi gören. *Şu oturanlaryň hemmesi sizden bir sanaç uny artyk iýendir* (B. Annageldiýew). **Bir söz az, iki söz köp** ynjuk, sähel zady göwnüne alýan. **Bir ugurdan gopmak** pikirdeş bolmak, biri-biriňe raýdaş bolmak. **Bir wagt** bireýýäm, mundan köp wagt öň. *Olar-a bireýýäm şähre geçdi.* **Bir ýeri depip durmak** öz diýeniňi makullatjak bolmak. *Biz diňe bir ýigitlere, at-ýaraga daýanyp, bir ýerini depip hem*

durmaly dälidir (N. Saryhanow). **Bir ýüzli etmek 1)** hemmesini ýerbe-ýer etmek, gutarmak, tamamlamak. *Meýdan işleri bir ýüzli edildi.* 2) eýläk ýa-da beýläk etmek, bir ýañalyk etmek. *Meseläni basymrak bir ýüzli etmek gerek.* **Bir ýumrugyň artmak** maşgalada çağa sany köpelmek, ogul çağa dünýä inmek, gul tutmak. **Bir zaman ser. Bir salym.** *Dalaşma, dildarym, bir zaman goýgul* (Halk aýdymyndan). **Iki bolup bire degmez** iki adam bolup, bir adamyň oňarýan işini edip bilmeýän, nalajedeýin (iki adam hakynda). *Siz-ä bir iki bolup bire degmez ekeniňiz, bitiren işiňiz ýok.*

BIRAGYZDAN [bi:ra:yzan], *hal.* Agzybirlik bilen, köpçülik bolup, hemmesi bilelikde, bir adam hem çetde durman, biri galman.

BIRAHAT [bi:ra:hat], *syn.* Ynjalyksyz, ynjalygy gaçan, rahat tapmaýan, rahat däl, biynjalyk. *Birahat bolmak. Birahat adam.*

BIRAHATLANDYRMAK [bi:ra:hatlannymak], *işl.* Ynjalyksyzlandyrmak, ynjalygyny gaçyrmak, birahat etmek. *Adamy birahatlandyrmak gowy görüýän däl.*

BIRAHATLANMA [bi:ra:hatlanma], *iş ady.* Birahtlanmak ýagdaýy.

BIRAHATLANMAK [bi:ra:hatlanmak], *işl.* Ynjalyksyzlanmak, ynjalygy gaçmak, rahat tapmazlyk. *Beýle birahatlanyp oturmasana!*

BIRAHATLANMAKLYK [bi:ra:hatlanmaklyk], *iş ady.* Birahtlanmak ýagdaýy.

BIRAHATLANMAZLYK [bi:ra:hatlanmazlyk], *işl.* Biraht bolmazlyk.

BIRAHATLANYS [bi:ra:hatlanyş], *iş ady.* Birahtlanmak ýagdaýy.

BIRAHATLYK [bi:ra:hatlyk], *at.* Biraht halda bolmaklyk, ynjalyksyzlyk, ynjalygy ýokluk.

BIRAZ [bi:ra:z], *hal.* 1. Az -kem, az-owlak. *Biraz ganymat bolonsoň, Meredi, "Tiz kömegiň" ýumşak maşynynda ynýtman, şähre alyp gaýtdylar* (B. Pürliýew). 2. Az salym, azajyk wagt. 3. *göç.m.* Ep-esli wagt. *Men saňa biraz garaşdym, asyl gelmediň-le?!*

BIRAZAJYK [bi:ra:zajyk], *hal.* 1. Sähelçe, köp bolmadyk, örän az mukdarda, azajyk, ujypsyz. *Jübüsünde azajyk puly bardy.* 2. Azajyk wagt. *Sen maňa birazajyk garaş.*

BIRAZLAP [bi:ra:zla:p], *hal, gepl.d.* Ep-esli wagtyň dowamynda, birnäçe wagtlap. *Senem köp garaşdyrdyň, birazlap gelmediň.*

BIRBADA [bi:ra:da], *hal.* 1. Birden, bada-bat, şol bada, ýüzüniň ugruna. 2. Ilki, başda, ilkişada.

BIR-BIRDEN [bi:r-virden], *hal.* Ýeke-ýekeden, biri-biriniň yzyndan. *Ýygnakda adamlar bir-birden çykyp geplediler.*

BIR-BIRI [bi:r-vi:ri], *çal.* Özli-özi, öz ilen-çalany, öz dogan-garyndaşy, dost-ýary, tanyş-bilşi. *Olar bir-biri*

öň, öňräk, bireýýäm, birçak, birmahal, ozal. *Birwagtlar şu ýerlerik şugundyr ekerdiler* ("Edebiýat we sungat").

BIRWAGTKY [birwaŷtky], *syp.* Öň bolup geçen, bireýýäm bolup geçen, birmahalky, birçakky.

BIRÝANLY [birýa:nly], *syp., ser.* **Birýaňalyk.** *Işi birýanly etmek.*

BIRÝAŇALYK: birýaňalyk etmek: 1) gutarnykyly çözmek, belli bir netijä gelmek. *Meseläni birýaňalyk etmek.* 2) gutarmak, ýerine ýetirmek, bir ýüzli etmek. *Işi birýaňalyk etmek.*

BIRZEBIR [birzevi:r]: **birzebir etmek** biribirinden aýyrmak, her haýsysyny bir ýerden çykarmak, dargatmak. *Adamlary birzebir etmek hudaýyň halajak zady dälär.*

BISABYR [bi:savyr], *syp.* Sabyrsyz, sabry-karary ýetmeýän, takat etmeýän. *Bisabyr gul tiz ýolugar belaga, Sabyrly gul dura-bara şat bolar* (Magtymguly).

BISABYRLYK [bi:savyrlyk], *at.* Sabyrsyzlyk, sabry-karary ýetmezlik, takat etmezlik. *Haýt-haýt, Görogly, bisabyrlyk etme* ("Görogly").

BISARPA [bi:sarpa], *syp., hal.* 1. Tygşysyz, aýawsyz. 2. Ýerliksiz, biderek, sarpasyz. *Diliňi bisarpa goýberme.*

BISARPALYK [bi:sarpalyk], *at.* 1. Tygşysyzlyk, aýawsyzlyk. 2. Ýerliksizlik, bidereklik, sarpasyzlyk, sarpa goýmazlyk. *Bisarpalyk etmek.*

BISEREŞGEN [bi:sereşgen], *syp., hal.* Amatsyz, oňaysyz, geliksiz. *Bisereşgen görünmek. Bisereşgen bolmak.*

BISÄHET [bi:sähet], *syp.* Sähet däl, sähetli däl, sähetsiz, sähet hasaplanmaýan. *Bisähet günü at bakmasaň, sähetli gün at çapdyrmaz* (Nakyl). *Bisähet sapar aýynda, Zor Bezirgene uçradym* ("Görogly").

BISMIL, *at.* Ýaranyň bir görnüşi.

BISMILLA [bismilla:], 1. Allanyň ady bilen. *"Bismilla" diýp başlady, çagyrdy ustadyny* (Magtymguly). 2. Bir haýyrly işe, nahar iýilmäge başlanjak bolnanda aýdylýan söz.

♦ **Bismillasyny etmek** öňüni başlap bermek.

BISYRAT [bi:sy:rat], *syp.* 1. Syratsyz, geliksiz, owadan däl. 2. Käýinç sözi.

BISYRATLYK [bi:sy:ratlyk], *at.* Syratsyzlyk, geliksizlik, owadan dällik, gelşikli dällik.

BIŞ-DÜŞ, *at, gepl. d.* Nahar. *Bularyň birnäçesi biş-düş häzirlemek hem çay gaýnatmagyň ugruna çykdylar* (A. Gowşudow).

BIŞ-DÜŞÇI [biş-düşçi], *at, gepl. d.* Biş-düş, nahar taýýarlamak bilen meşgullanýan adam, aşpez. *Men olaryň biş-düşçisi bolaryn.*

BIŞE [bi:şe], *at, kön.s.* Tokaý, jeňnel; mişe. *Bişeleri şir-peleňli* (Magtymguly).

BIŞIM, *at.* Naharyň bişýän, ýetişýän derejesi. *Bu tüwiniň bişimi ýetipdir.*

BIŞIRILMEK, *işl.* 1. Her hili nahar, çörek we ş. m. zatlar gaýnadylp, gowrulyp, gyzdrylyp taýýarlanylmalık. *Çörek bişirilmek.* 2. göç. m. Doly özleşdirilmek, öwrenilmek. *Sapak bişirildi.*

BIŞIRINMEK, *işl.* Özüň üçin bişirmek. *Nahar bişirinmek.*

BIŞIRMEK, *işl.* 1. Her hili nahary, çöregi we ş. m. zatlary gaýnadyp, gowrup ýa-da gyzdryp taýýarlamak. 2. göç. m. Doly özleşdirmek, öwrenmek. *Ol ýolboýy beýnisinde bişirip gelen sözlerini säginmän orta dökdü* (G. Kulyýew).

BIŞIRTMEK, *işl.* Birine nahar, owkat taýýarlatmak. *Biz olara nahar bişirdip iýdik.*

BIŞIŞ, *iş ady.* Bişmek ýagdaýy.

BIŞIŞMEK, *işl.* 1. Bişip, ýetişip ugramak, bişip başlamak. *Üzümler bişişipdir.* 2. Sagdyn, çydamly, mert bolup ýetişmek, kämilleşmek, mäkämleşmek. *Entek ol doly bişişmändi.*

BIŞME, *iş ady.* Bişmek ýagdaýy.

BIŞMEK, *işl.* 1. Nahar ýetişmek, owkat taýýar bolmak. *Saňa bu gün künji ýagyna bişen mele palaw bermesem bolmaz* (B. Seýtäkow). 2. Ösüp, ýetjek derejesine ýetip, iýmäge ýaramly bolmak, ýetişmek. *Bişen zamçanyň ysy kükäp, burna urýardy.* 3. göç. m. Gaýgy-gam çekmek, hasrat çekmek. 4. Bir ýeriňi gyzgyn zada ýakmak. *Süýtde agzy bişen, suwy üfläp içer* (Nakyl). *Ýakma, bişersiň, gazma, düşersiň* (Nakyl). 5. göç. m. Köp kynçylygy görmek, köp zady başdan geçirmek. *Ol durmuş gazanynda bişen adamdy.* 6. Ýakylyp daş halyna öwürülmek (kerpiç). *Onuň daşynyň bir bölegine bişen kerpiç bilen haýat etdik* ("Türkmenistan").

BIŞMEKLIK, *iş ady.* Bişmek ýagdaýy.

BIT, *at.* Käbir janly-jandarlarda olaryň ganyny sorup ýaşayan, şeýle hem gallada, unda we ş. m. döreyän kiçijik mör-möjek.

♦ **Bite gahar edip, ýorganyňy otlamak** biderek zat üçin uly bähbitden galmak. **Bitini gotura derman etmek** dilegiň düşse, iň bir ýönekeýje zadyny hem bermäge dozmezlik. **Bitini iýme** husyt, gysganç, gysyk, syrnyh. **Bitiniň burny ganamazlyk** şowsuzlykdan aman galmak, zyýan çekmezlik.

BITAKAT [bi:ta:kat], *syp.* Takatsyz, sabry gaçan, ynjalyksyz, ynjalygy gaçan. *Sen bitakat bolma* ("Görogly").

BITAKATLANDYRMAK [bi:ta:katlannymak], *işl.* Sabryny gaçyrmak, ynjalygyny gaçyrmak, takatsyzlandyrmak.

BITAKATLANMA [bi:ta:katlanma], *iş ady.* Bitakatlanmak ýagdaýy.

BITAKATLANMAK [bi:ta:katlanmak], *işl.* Takatsyzlanmak, sabryň gaçmak, ynjalygyň gaçmak.

BITAKATLANMAKLYK [bi:ta:katlanmaklyk],

maklyk, birinji orunda bolmaklyk. *Ol geçen ýaryşda hemelerden ozup, birinjiligi aldy.*

BIRJE, *syp.* Ýekeje. *Meniň sendeň başga haýýşym ýok, diňe birje haýýşym bar. Birje çemçe şorja serçe çorbasy (Ýañlytmaç).*

BIRŽA [bi:rža], *at.* Maliýe we uly söwda ylalaşyklary baglaşylýan edara. *Türkmenistanyň Döwlet haryt-çig mal biržasy.*

BIRKEMSIZ, *syp., hal.* Hiç bir kemi bolmadyk, ýerbe-ýer, gowy, gaty oňat, kem zady ýok. *Birkemsiz bezelen Bagt öýi hem şu ýerde ýerleşýär ("Türkmenistan")*

BIRKEMSIZLIK, *at.* Hiç bir kemi ýokluk, ýerbe-ýerlik.

BIRLE, *sözs. k., k. d. 1. ser. Bile.* Serweri seda birle, jahan ýüzi abatdyr (Magtymguly). *2. ser. Bilen.* Gögerer ýagmyryň suwy birle ýer (Magtymguly).

BIRLEN, *sözs. k., k. d., ser. Bilen.* Ýagmyry-borany birlen, gys bolupdyr ýazlarym (Magtymguly).

BIRLEŞDIRILMEK, *işl. 1.* Jemleşdirilmek, toplaşdyrylmak. *Hasyly wagtynda ýygnamak üçin ähli güýç birleşdirildi. 2.* Bir zat başga bir zada garyşdyrylmak, biri-birine gatyşdyrylmak. *Göýün sürüleri birleşdirildi. 3.* Daňşydyrylmak, berkidişdirilmek, utgaşdyrylmak, sepleşdirilmek.

BIRLEŞDIRMEK, *işl. 1.* Jemleşdirmek, toplaşdyrmak, birlik döretmek. *Güýjümüzi birleşdirdik. 2.* Bir zady başga bir zada garyşdyrmak, biri-birine goşuşdyrmak. *Sürüleri birleşdirdik. 3.* Uçlaryny utgaşdyrmak, sepleşdirmek.

BIRLEŞIK, *at. 1.* Ylalaşyk, agzybirlik, birlik. *2.* Gurama, jemgyýet, bileleşik.

BIRLEŞIŞ, *iş ady.* Birleşmek ýagdaýy.

BIRLEŞME I, *iş ady.* Birleşmek ýagdaýy.

BIRLEŞME II, *at.* Belli bir ugur boýunça kämilleşmek maksady bilen geçirilýän ýygnaç, üýsmelen, üýsmek. *Edebiýat birleşmesi.*

BIRLEŞMEK, *işl. 1.* Jemlenmek, toplanmak, birikmek. *2.* Goşulmak, garyşmak, biri-birine gatyşmak. *3.* Birikmek, birigişmek, utgaşmak, sepleşmek. *Simleriň uçlary birleşipdir. 4.* Birikmek, kesişmek. *Biz ýollaryň birleşýän ýerinde duşduk.*

BIRLEŞMEKLIK, *iş ady.* Birleşmek ýagdaýy.

BIRLEŞMEZLIK, *işl.* Birleşmek işi bolup geçmezlik, amala aşmazlyk.

BIRLÄN-IKILÄN [birlä:n-ikilä:n], *hal. 1.* Ýek-tük, az-kem, bir-iki, käbir. *Birlän-ikilän şowsuz geçen buraw olaryň gözleriniň oduny alypdy (B. Kerbabaýew). 2.* Seýrek, az düş gelýän.

BIRLIK I, *at. 1.* Umumylyk, birmeňzeşlik. *2.* Bütewilik, tutuşlyk, agzybirlik.

BIRLIK II, *at. 1.* San bilen aňladylýan haýsydyr bir zadyň ady. *Birlik baha. Birlik manat. 2.* Käbir zatlaryň

1 san bilen aňladylýan ölçegi.

♦ **Birlik san** "-lar, -ler" köplük san goşulmasynda bolmadyk. *Meselem: Adam – birlik sanda, adamlar – köplük sanda.*

BIRLIKDE, *köm. s. 1.* Köplenç, "bilen" kömekçi sözünüň soňundan gelip, "bilelikde, bile" diýen many aňladýan jemleýji söz. *Şunuň bilen birlikde, abatlaýjy we dörediji ussalar gaz berlişini kadalaşdyrýan abzaly öndürmegi hem özleşdirdiler ("Türkmenistan"). 2.* Umumylykda, bilelikde. *Men siziň ikiňizi birlikde gutlaýaryn.*

BIRNEME, *syp.* Köp bolmasa-da, esliäk, azda-kände. *Ol toý sowmak üçin birneme pul ýygnapdy. Siz ýowarda birneme işläp bildiňizmi?*

BIRNÄÇE [birnä:çe], *çal.* Az sanly, san taýdan birtopar; köp bolmadyk mukdar, wagt. *Birnäçe adam. Birnäçe galam. Birnäçe wagtdan soň.*

BIRNIÇE, *çal, gepl.d.* Birnäçe, käbir.

BIRSYDYRGYN [birsydyrgy:n], *hal, syp.* Belli bir ýagdaýda, kadaly, bir boluşly, birsyhly.

BIRSYDYRGYNLYK [birsydyrgy:nlyk], *at.* Belli bir kadalylyk, belli bir ýagdaýlylyk, bir boluşlyk, birsyhlylyk.

BIRSYHLY [birsy:hly], *hal. 1. ser. Birsydyrgyn.* *Durmuş birsyhly öňe bakan hereket edýär (B. Kerbabaýew). 2.* Zygiderli, yzy üzülmän gaýtalanýan. *Men adamlar bilen birsyhly pikir alyşýaryn. 3.* Mydama, hemişe, elmydama, häli-şindi.

BIRSYHLYLYK [birsy:hlylyk], *at. 1. ser. Birsydyrgynlyk. 2.* Üznüksizlik, tükeniksizlik, zygyderlilik, yzy üzülmözlik. *Hereketiň birsyhlylygy. 3.* Mydamalyk, hemişelik, elmydamalyk, häli-şindi gaýtalanyp durmaklyk.

BIRTARAPLAÝYN, *hal. 1.* Bir tarap boýunça, bir ugur, iki taraply bolmadyk, birýanlaýyn. *Maşynlaryň birtaraplaýyn hereket edýän köçesi. 2.* Her taraplaýyn däl, birýanlaýyn, giň gerimde beýan edilmeýän. *Bu meselä birtaraplaýyn garalypdyr.*

BIRTARAPLAÝYNLYK, *at. 1.* Bir taraplylyk, bir ugurlylyk, taraply dällik, birýanlylyk. *Köçeleriň maşyn hereketleriniň birtaraplaýynlygy. 2.* Her taraplaýyn dällik, birýanlaýynlyk, giň gerimde dällik. *Meseläniň garalyşynyň birtaraplaýynlygy.*

BIRTÜÝSLI [birtüýslü], *syp. 1.* Geň, düşnüksiz, birhili. *Ol birtüýsli adam. 2.* Görnüşi, tüýsi meňzeş bolan. *Birtüýsli mata. 3.* Gelsiksiz, gelsikli däl. *Märekeäde köp geplemeklik birtüýsli bolýar.*

BIRTÜÝSLÜLIK [birtüýslülük], *at. 1.* Geňlik, düşnüksizlik, birhililik. *2.* Görnüşi, tüýsi meňzeşlik. *3.* Gelsiksizlik, gelsikli dällik.

BIRUGSAT [bi:ruğsot], *syp.* Rugsatsyz, ygtyýarsyz; rugsady, ygtyýary bolmadyk.

BIRWAGT [birwağyt], *hal.* Köp wagtdan, öň,

BITLEME, *iş ady.* Bitlemek ýagdaýy.

BITLEMEK, *işl.* Bit düşmek, bit basmak. *Ketek-däki towuklar bitläpdir.*

BITLEMEKLIK, *iş ady.* Bitlemek ýagdaýy.

BITLETMEK, *işl.* Bite basdyrmak.

BITLEÝIŞ, *iş ady.* Bitlemek ýagdaýy.

BITLI, *syp.* Bitlän, bit basan.

BITME, *iş ady.* Bitmek ýagdaýy.

BITMEK, *işl.* 1. Tamamlanmak, tamam bolmak. *Tabşyrylan işi bitirip, öýüne gaýtdy.* 2. Ýerine ýetmek, berjaý bolmak. *Agaň ýanynda diýeniň bitýämi? Diýeniniň bitjegini bilýä ("Görogly").* 3. Gögermek, ösmek. *Türkmen düzündä biten, onda-da atyp sanabermeli özlüden ak bugdaýdan bişirilýän çöregi bir gezek iýen soňam onuň tagamyny unutmandyr ("Türkmenistan").* 4. Çökündi ýa-da kesmek tutup, beklenip, öňi ýapylmak, akması galmak. *Çesmäň gözi bitipdir. Semawaryň jüründigi bitipdir.* 5. Gutulmak, sagalmak. *Bedene düşen ýara bireýýäm bitipdi (B. Seýtäkow).*

BIWAGT [bi:wa:gt], *hal.* 1. Garaşylmadyk wagtda, wagtyndan ir, bimahal. *Köp zatlary başyndan geçiren pälwan biwagt dünýäden ötdi-dä (B. Seýtäkow).* 2. Wagtyndan ir ýa-da giç. *Galandarlaryň biwagt atlananlary Arabýň piňine-de däl ("Görogly"). Dogry ýöräp, dogry gezen dok bolar, Biwagt gezen melamata köp galar (Magtymguly).*

BIWAZ [bi:wa:z], *syp.* 1. Durmuşda özüni erbet alyp barýan, bozgak, bozuk. *Biwaz adam.* 2. Garagol, ýakmysyz, berebekgeý. *Biwaz çaga.*

BIWAZY [bi:wa:zy], *syp., ser. Biwaz 1.* Biwazlara sapak beryän asyl sen ekeniň (A. Gowşudow).

BIWAZLYK [bi:wa:zlyk], *at.* Durmuşda özüni gowy alyp barmazlyk, bozgaklyk, bozuklyk.

BIWEÇ [bi:wöç], *syp.* Bolgusyz, ugruny ýitiren, ugursyz (adam hakynda). *Bir akylsyz biweç bilen, Deň-duş bolup, jora olmagyn (Magtymguly).* Biwejiň sözünde oňatlyk görsem, Guwandym şol söze öz sözüm ýaly (K. Gurbannepesow).

BIWEÇLIK [bi:wöşlük], *at.* Bolgusyzlyk, ugruny ýitirenlik, ugursyzlyk. *Ol Garagumda telli-pelli etmeli däl digine, çölün biweçligi halamaýandygyna oňat göz ýetirdi ("Edebiýat we sungat").*

BIWEPA [bi:wepa:], *syp.* 1. Wepa bermeýän, haýrsyz, peýdasyz, wepasyz. 2. Sözünde durmaýan, ygrarsyz, agyp-dönüp duran. 3. Maşgalasyna ikilik edýän.

BIWEPALYK [bi:wepa:lyk], *at.* 1. Wepa bermezlik, haýrsyzlyk, peýdasyzlyk, wepasyzlyk. 2. Sözünde durmazlyk, dönüklük, ygrarsyzlyk.

BIYGTÝÝAR [bi:yğtyýa:r], *syp.* 1. Ygtyýarsyz, rugsatsyz, idinsiz, ylalaşyksyz. 2. göç. m. Erksiz, erkden daşary bolýan ýagdaý. *Şol aýlar, şol azaplar ýadyna düşende, Aýsoltan biygyýar ýylgyrdy (B. Kerbabaýew).*

BIYNJALYK [biýnjalyk], *syp.* 1. Ynjalyksyz, birahat, ynjalygy bolmadyk. 2. Aladalylyk, alada-ünjüsi barlyk. *Onuň ýüzünde biynjalyk alamat peýda boldy.*

BIYNJALYKLANDYRMAK [biýnjalyklannymak], *işl.* 1. Birahatlandyrmak, birahat etmek, azara goýmak. *Ýumuş buyrup biynjalyklandyrdy.* 2. Aladalandyrmak, alada-ünjüsini artdyrmak.

BIYNJALYKLANMA [biýnjalyklanma], *iş ady.* Biynjalyklanmak ýagdaýy.

BIYNJALYKLANMAK [biýnjalyklanmak], *işl.* 1. Birahatlanmak, birahat bolmak, azara galmak. 2. Aladalanmak, alada-ünjä galmak, başagaý bolmak.

BIYNJALYKLANMAKLYK [biýnjalyklanmaklyk], *iş ady.* Biynjalyklanmak ýagdaýy.

BIYNJALYKLANYS [biýnjalyklyanys], *iş ady.* Biynjalyklanmak ýagdaýy.

BIÝ, *at.* Köplenç, geljekde boljak tebigat hadysasyny öňünden bilýän adam, bilgiç.

BIÝARA [biýa:ra], *at.* Gawun, garpyz, hyýar we kadi ýaly bakja ekinleriniň pazyly.

BIZ, 1. Birinji ýöňkemäniň köplüginde aňladýan at çalyşmasy. 2. *gepl. d.* Gepleýän adam tarapyndan okyjylara, diňleýjilere ýüzlenilende "men" manysynda ulanylýan söz. *Gözel ýarym, bizi goýma armanda (Aýdymdan).*

BIZ [bi:z] I, *at.* Ak reňkli irimçik nah mata. *Her gözeliň eger bolsa bet sözi, Haýypdyr köne biz, başyna dolak (Misgingylyç).* *Ak biz guşagyny biline ykjam saran, onuň üstünden don geýnen, ýüzi gasyn-gasyn bolan bir garry geldi (A. Gowşudow).*

♦ **Bize bitin** aňrybaş matalardan tikilmedik bolsa-da, eşiksiz däl, ýönekeý-de bolsa eşikli, ýalanaç däl. *Ene: "Özümi bize bitin bolsak bolýar" diýip, tapanjasyňy çagalaryna ýýirdi, çagalaryna geýdirdi, şýýdip, olary il deňinde adam edip yetişdirdi.*

BIZ [bi:z] II, *at.* Aýakgap tikmekde ulanylýan temeniňki ýaly ýiti uçly saplyja gural.

BIZAR [bi:za:r], *syp.* Halys ýadan, irgin, iren. *Bikärden il bizar (Atalar sözi).*

♦ **Bizar bolmak** bir zatdan ýa-da birinden irmek, halys ýadamak; bir zady owarram etmek. *Ol bu jaýdan towuklaryň alkymyna gelerine garaşyp ýatyp-ýatyp, halys bizar bolupdyr ("Türkmen halk ertekileri").*

BIZAR-PETEŇ [bi:za:r-peteň]: **bizar-peteň etmek ser. Bizar-peteňini çykarmak.** Bizar-peteňini çykarmak halys irizmek, ýadatmak, ýürege düşmek. *Gatnap ýörme, indikile bu ýere gelme, ozalam bizar-peteňimizi çykardyň ("Edebiýat we sungat").*

BOGALAŞMAK [boğoloşmak], *işl., gepl. d., ser. Basalaşmak.* Oglanlar bogalaşyardylar.

BOGALDAK [boğollok], *at.* Ýelken berkitmek üçin gämilerde dik oturdylyan beýik agaç sütün. *Kenar-*

iş ady. Bitakatlanmak ýagdaýy.

BITAKATLANYŞ [bi:ta:katlanyş], *iş ady.* Bitakatlanmak ýagdaýy.

BITAKATLYK [bi:ta:katlyk], *at.* Takatsyzlyk, sabryň gaçmaklyk, ynjalygyň gaçmaklyk. *Sabyrly adama bitakatlyk ýarasmaz.*

BITAP [bi:ta:p], *syp.* 1. Tapsyz, güýçsüz, tapdan gaçan. *Bitap adam.* 2. Näsag, ýarawsyz, syrkaw. *Birden Öwez bitap bolup keselledi* ("Görogly").

BITARAP [bi:tarap], *syp.* 1. Hiç tarapa goşulmaýan. 2. *him.* Hiç hili täsir etmeýän. *Egredilýän jisimiň içinde dartylmaýan, gysylmaýan we bitarap diýilýän gatlak bolýar.*

◇ **Bitarap döwlet** özge döwletleriň içki işlerine goşulýşmaýan, ýurtlar arasyndaky uruşlara gatyşmaýan, ähli meseleleri ylalaşykly ýollar bilen çözmekligi ündeýän, parahatçylykly syýasaty goldaýan döwlet, ýurt. *Biziň Garaşsyz, baky Bitarap döwletimizde il-halkyň erkana ýaşap, joşgunly işlemäge, ylhamly döretmäge, mazmunly dynç almaga ähli şertler we mümkinçilikler bar* ("Türkmenistan").

BITARAPLAŞDYRMAK [bi:taraplaşdyrmak], *işl.* Hiç bir tarapa goşmazlyk, hiç kimiň işine gatyşdyrmazlyk.

BITARAPLAŞMA [bi:taraplaşma], *iş ady.* Bitaraplaşmak ýagdaýy.

BITARAPLAŞMAK [bi:taraplaşmak], *işl.* Hiç bir tarapa goşulman çetde durmak, çetleşmek.

BITARAPLAŞMAKLYK [bi:taraplaşmaklyk], *iş ady.* Bitaraplaşmak ýagdaýy.

BITARAPLAŞYŞ [bi:taraplaşyş], *iş ady.* Bitaraplaşmak ýagdaýy.

BITARAPLYK [bi:taraplyk], *at, syýasy.* 1. Bitarap syýasaty ýöretmeklik, hiç bir tarapa goşulmazlyk, gatyşmazlyk. *Bitaraplyk syýasaty.* 3. *him.* Hiç hili täsir etmezlik.

BITAÝ [bi:ta:ý], *syp.* 1. Taýsyz, taýly däl, jübüt däl. 2. Her taýy başga-başga bolan, taýy meňzeş däl. *Bitay aýakgap. Bitay ellik.*

BITAÝLYK [bi:ta:ýlyk], *at.* 1. Taýsyzlyk, jübüt dälilik. 2. Taýy meňzeş dälilik.

BITERTIP [bi:terti:p], *syp.* 1. Tertip bilen goýulmadyk, tertipsiz, rejeli däl. *Jaýyň içindäki zatlar bitertip ýerleşdirilipdir.* 2. Özünü tertipli alyp barmaýan, terbiýesiz. *Bitertip oňlan.*

BITERTIPÇILIK [bi:terti:pçilik], *at, ser.* **Bitertiplik.**

BITERTIPLIK [bi:terti:plik], *at.* 1. Tertipli dälilik, rejeli dälilik, tertipsizlik, bulam-bujarlyk. 2. Tertip saklamazlyk, edepli dälilik, terbiýesizlik.

BITEWI [bitöwü], *syp.* Tutuş, dagamadyk, bölünmedik, jebis.

BITEWILIK [bitöwülük], *at.* Bitewi halda bol-

maklyk.

BITGIN, *syp.* Gowy biten, oňat ösüp ýetişen.

◇ **Bitgin adam** iri, daýaw adam.

BITGINLI, *syp.* Hasylyly, hasyly bol biten. *Melleklerde, kärendedir mülk yerlerde dürli ekinleriň bitginli hasylynyň kemala getirilendigini garaşsyz Diýarymyzyň bazarlarynyň haýsysyny aýlanyp görseňem, bada-bat göz ýetirip bolýar* ("Türkmenistan").

BITGINLILIK, *at.* Hasylylylyk, köp hasylyly ýagdaýynda bolmaklyk.

BITIK, *syp., kön.s.* 1. Ýerbe-ýer, ýeterlik. *Halypa işi bitikdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. Bekli, ýapylan, bitişen.

BITILMEK, *işl., kön.s.* Ýazylmak. *Bitilse ýa okalsa, alsa il ýat* (Sopy Allaýar).

BITIN [biti:n], *syp.* 1. Tutuş, bölünmedik, ujundan döwülmedik, bitewi, abat. 2. Abat, ýyrtylmadyk, deşilmedik, dagamadyk. *Bitin geým. Bitin aýakgap.*

◇ **Bitin san mat.** Bölünmedik san.

BITINLIK [biti:nlik], *at.* 1. Tutuşlyk, bölünmedik, ujundan döwülmedik, bitewilik, abatlyk. 2. Abat, ýyrtyk-ýirik dälilik, bölekler bölünmedik ýagdaýynda bolmaklyk.

BITINTEGBENT [biti:nteğvent], *at.* Dürli el işlerine salynýan nagyş.

BITIRILMEK, *işl.* Ýerine ýetirilmek, berjaý edilmek. *Ýumuş bitirildi.*

BITIRIŞ, *iş ady.* Bitirmek ýagdaýy.

BITIRIŞDIRMEK, *işl.* Ýerine ýetirişdirmek, berjaý edişdirmek. *Ýumuşlary bitirişdirmek.*

BITIRIŞMEK, *işl.* Bitirmäge kömekleşmek.

BITIRME, *iş ady.* Bitirmek ýagdaýy.

BITIRMEK, *işl.* 1. Bir işi ýerine ýetirmek, berjaý etmek, amala aşyrmak. 2. Gutarmak, tamamlamak. *Jaýyň örümini bitirdik.* 3. Ýara, döwük we ş. m. zatlary gutarmak.

BITIRMEKLIK, *iş ady.* Bitirmek ýagdaýy.

BITIRTMEK, *işl.* 1. Ýerine ýetirtmek, berjaý etdirtmek, amala aşyrtmak. 2. Gutartmak, tamamlatmak. 3. Sagdyn deri bilen üstüni örtdürmek (ýara, döwük hakynda).

BITIŞ, *iş ady.* Bitmek ýagdaýy.

BITIŞDIRMEK, *işl.* Biri-birine ýelmeşdirmek, biri-birine sepleşdirmek, birleşdirmek.

BITIŞIK, *syp.* Biri-biri bilen bitişiş duran, biri-birine ýelmeşen, sepleşen, birleşen.

BITIŞIŞ, *iş ady.* Bitişmek ýagdaýy.

BITIŞME, *iş ady.* Bitişmek ýagdaýy.

BITIŞMEK, *işl.* 1. Biri-biri bilen utgaşmak, birleşmek, ýelmeşmek, sepleşmek. 2. Gowulaşmak, gutulyşmak, bitip başlamak (ýara, döwük hakynda). *Eliniň ýarasy bitişdi.* 3. Tamamlanyp barmak, gutaryp barmak. *Jaýyň gurluşygy hem bitişiş barýar.*

BITIŞMEKLIK, *iş ady.* Bitişmek ýagdaýy.

bolýar). 2. ýerli g. Pişme. *Ogluny hem gutladyk, bogursaguny-da ýdik.*

BOGUŞ [boɣuʃ], *iş ady.* Bogmak ýagdaýy.

BOGUŞDYRMAK [boɣuʃdurmok], *işl.* Desse, bede we ş. m. daňşdyrmak, bogup çykmak. *Olaryň iki-üç gün mundan ozal ýatýran otlaryny boguşdyrdylar.*

BOGUŞMAK [boɣuʃmok] **I**, *işl.* Birine bir zady daňmaga, baglamaga, bogmaga kömekleşmek. *Ol kakasyňa bede boguşýar.*

BOGUŞMAK [boɣuʃmok] **II**, *işl.* Biri-biriňi bogmak, ýakalaşmak, basalaşmak.

BOGY [boɣy], *at.* 1. Daňlan desse, desselenip baglanan daňy (ot, bede, we ş. m. hakynda). *Dört bogy bede.* 2. Bir zadyň agzyny daňmak üçin ulanylýan ýüp, bag. *Bogusy çözülen ýanlyk ýaly, Zowlap çykdy ähli ýeli K. Gurbannepesow.* 3. *ser. Başbogy.* Inçelipdir onuň ýogyn göwresi, *Áýakda köwüş ýok, başynda bogy* (Ç. Aşyr).

BO-HOW [bo-ho:w], Geň galmagy aňladýan ümlük. *Bo-how, sesi nebela eken-ow* ("Görgoly").

BOKS [bo:kus], *at, sport.* Iki sportsmeniň arasynda ýörite düzgün boýunça geçirilýän ýumruklaşma ýaryşy.

BOKUR, *syp.* Gysga boýunly, bokurdagy içine gidip duran. *Ol orta boýly, inedördül, ullakan kellesi iki egniniň üstüne berkidilen ýaly bokur hem lokga adamdyr* (B. Öwezow).

BOKURDAK [bokurdok], *at.* 1. *ser. Bogaz I,* 2. *Bagşy bokurdagyna bat berýärdi.* Mawy, onuň eşiginden-de ýapyşman, bokurdagyndan tutan elleri bilen pyzyp goýberdi (B. Kerbabaýew). 2. Ýer ady.

♦ **Bokurdagyna gyzym** ýimeli bolsa, ölüp-öçüp barýan. *Ol bokurdagyna gyzymdy, tabak görse, duran ýeridi.* **Bokurdagyň dolmak** *ser. Bogazyň dolmak.* Onuň bokurdagy dolup başlady (G. Gurbansähedow). **Bokurdagyň guramak 1)** *ser. Bogazyň guramak.* 2) sesiň gyrylmak. **Bokurdagy ýaglamak 1)** bir zatlar iýip-içmek. 2) ilin hasabyna ýaşamak.

BOL, *syp.* Köp, ýeterlik, gereginden artyk bolan. *Giden meýdan ala-böle gawun-garpyzyň bol hasyly bilen gözüni dokundyýar* ("Watan").

♦ **Bol çöp** köplenç, bir ýerde köp bolýan zat, bol zady. *Obamyzyň bol çöpi gawun-garpyz.*

BOLAMA [bolomo], *iş ady.* Bolamak ýagdaýy.

BOLAMAK [bolomok], *işl., ser. Bol bolmak, köpelmek.* *Gök önümler bolady.*

BOLAMAKLYK [bolomokluk], *iş ady.* Bolamak ýagdaýy.

BOLAR-BOLMAZ [bolor-volmoz], *syp.* 1. Ýarar-ýaramaz, ugurly-ugursyz. *Ýigitleriň bolar-bolmaz deňişmelerini bolsa ol hasaba-da almaýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Ugursyz, hiç zadyň alnyndan bolmadyk (adam hakynda). *Bolar-bolmaz adamlaryň diline düşeniňden, Berdi aga gyzyna dözümliräk daranyňy*

gowy görýärdi (B. Pürliýew).

BOLASY [bolosy], Bir sebäbe göre bir ýerde bolmak, bir ýere barmak, bir ýerde görünmek we ş.m. ýagdaýlarda anyklaýjylyk hyzmatyny ýerine ýetirýän söz.

BOLAŞMAK [boloşmok], *işl.* Bolap ugramak. *Gök önümler bolaşypdyr.*

BOLATMAK [bolotmok], *işl.* Bol etmek.

BOLAÝYŞ [boloýyş], *iş ady.* Bolamak ýagdaýy.

BOLÇULYK [bolçuluk], *at, ser. Bolluk.* *Bu desga geljek nesillerimiz üçin suw bolçulygyny döredip, ene topragymyzyň bereketini has-da artdyrdy* (Gurbanguly Berdimuhamedow). Garaşsyzlyga guwanmak. Watany, halky söýmek bagtdyr. *Bazarlary bolçulygyň özboluşly aýnasy hasaplaýarlar* ("Türkmenistan").

BOLDUMLY [bollumly], *syp.* 1. Bitginli, bol, köp hasylly. *Bu ýyl hasylyň bolsady ekilen ýaly boldumlydygyna önünden gözünü ýetirip bilen Pökgeniň ökjesi has hem ýeňläpdi* (A. Gowşudow). 2. Iri, daýaw, bitgin, etli-ganly. *Boldumly pyýada.*

BOLDUMLYJA [bollumlujə], *syp.* Özi ýalylara garanda daýawja, irije. *Boldumlyja çagajyk maşyndan düşüp-düşmän, "Kaka, Kaka!" diýip, oňa bakan düwdenekleýärdi* (B. Kerbabaýew).

BOLDUMLYLYK [bollumluluk], *at.* 1. Ösgünlik, bitginlik, köp, bol hasyllylyk. 2. Irilik, daýawlyk, bitginlik, etli-ganlylyk.

BOLDURMAK [bollurmok], *işl., gepl.d.* 1. Gutartmak, tamamlatmak, bes etdirmek. *Işi boldurmak.* 2. Döretmek, ýokdan bar etmek. *Bolduran hem aýal, güldüren hem* (Nakyl).

BOLELIN [boleli:n], *syp.* Gereginçe, ýeterlik derejede bolýan (zat hakynda). *Bolelin suwly bolmaklygy biziň halkymyz asyrlar boýy arzuw edip geldi.*

BOLELINLIK [boleli:nlik], *at.* Gereginçe, ýeterlik derejede bolmaklyk. *Hawa, gyz, bolelinligiň özi-hä gowy zatdyr* (B. Kerbabaýew).

BOLGAR [bolgə:r], *at, ser. Bolgarlar.* *Bolgar dili.*

BOLGARLAR [bolgə:rlə:r], *at.* Bolgariýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

BOLGUSYZ [bolgusuz], *syp.* 1. Ugursyz, ýarar-ýaramaz, bolar-bolmaz. *Obanyň orta gürpündäki demirçi ussanyň bolgusyz dükanynyň töwereginde janly hereket başlady* (A. Gowşudow). 2. Ähmiýetsiz, biderek, ugursyz. *Bolgusyz gürrüň etmek.* 3. Ugursyz, hiç zadyň alnyndan bolmadyk. *Bolgusyza barynçaň, boý oturgyn ölinçäň* (Nakyl).

BOLGUSYZLYK [bolgusuzluk], *at.* 1. Ähmiýetsizlik, bidereklik, ugursyzlyk. *Jedeliň bolgusyzlygy mälimdi.* 2. Ugursyzlyk, hiç zadyň alnyndan bolmazlyk. *Onuň bolgusyzlyklary degnama degdi.*

BOLLUK, *at.* Köp mukdarda, geregiçe, ýeterlik derejede barlyk. *Bir gythygyň bir bollugy* (Nakyl).

BOLMA [bolmo], *iş ady.* Bolmak ýagdaýy.

da uly gäminiň uzyn bogaldaklary hatarlanyp göründi.

BOGAZ [boğoz] **I**, *at.* 1. Gyzyłödegiň we dem alyş ýollarynyň başlanýan ýeri, damak. 2. Bokurdak. *Bogazy bogmasañ, bogaz düýäni ýuwudar* (Nakyl).

♦ **Bogaza bat bermek** biderek ýere haýbat bilen gürelemek, joşgunly ýaňramak. **Bogaz öllemek** az-kem suw içmek. **Bogazyňa sygdygyndan gygyrmak** örän gaty ses bilen gygyrmak. **Bogazyňa tegek bolmak** "çeýnäniň ýuwdulman, ýymit geçiriş ýoluna böwet bolsun" diýen manyda aýdylýan gargyş. **Bogazyň dolmak** gahar ýa-da begenç zerarly aglasyň gelmek, agyň tutmak, damagyň dolmak. **Bogazyň guramak** suwsamak ýa-da köp geplemek zerarly bogazynda nem galmazlyk. **Bogaz ýyrtmak** gaty ses bilen gygyrmak, sesiňe bat bermek.

BOGAZ [boğoz] **II**, *at. geogr.* 1. Iki deňziň ýa-da iki adanyň, iki dünýä böleginiň arasyndaky inçejik suw zolagy. 2. ýerli g. Degirmeniň däne ötügi.

BOGAZ [boğoz] **III**, *syp.* İçinde düwünçek emele gelen (urkaçy haýwanlar hakynda). *Ol ýurtda bolsa bir bogaz geçi galan eken* ("Türkmen halk ertekileri").

BOGAZ [boğoz] **IV**, *at.* Nagyş ady. *Palasa bogaz diýilýän nagyş salynýar.*

BOGAZBOSSAN [boğozvossa:n], *at.* Palasa salynýan göl.

BOGAZLYK [boğozluk], *at.* Bogaz ýagdaýynda bolmaklyk. *Bogazlygynyň soňky aýlarynda, aýratyn hem suw içenden soň goýunlary köp ýatyrmary däl.*

BOGDAK [boğdok], *at.* 1. İçine ýartydan azrak däne, un guýlup, agzy boglan halta, gap. *Iki bogdak un.* 2. *gepl. d.* Desse, desselenen daňy, boglan daňy. *Otlary bogdaktamak.*

BOGDURMAK [boğdurmok], *işl.* 1. Bir zadyň daşyny ýüp bilen başga birinedaňdyrmak. *Göryän welin, bu maňa desse bogdurjag-ow* (A. Gowşudow). 2. Bogmak işini başga birine etdirmek (*ser. Bogmak 2.*).

BOGMA [boğmo], *iş ady.* Bogmak ýagdaýy.

BOGMAK [boğmok], *işl.* 1. Bir zadyň daşyny aýlap daňmak, toplan, desseläp daňmak. *Il agzyny ýygyp bolmaz, çelek agzyny bogup bolmaz* (Nakyl). 2. Bokurdagyny gysyp, dem almagy kynlaşdyrmak. 3. *göç. m.* Öňüni almak, ösüşi ýatyrmak, erkini almak, gysmak. 4. Böwedi galdyryp, suw az mukdarda akar ýaly etmek. *Suwuň öňüni bogmak.* 5. Gysmak.

BOGMAKLYK [boğmokluk], *iş ady.* Bogmak ýagdaýy.

BOGNALMAK [boğnolmok], *işl.* Bogun-bogun kesilip böleklenmek. *Oduňlyk agaç bognaldy.*

BOGNAMA [boğnomo], *iş ady.* Bognamak ýagdaýy.

BOGNAMAK [boğnomok], *işl.* Bogun-bogun, bölek-bölek kesip böleklemek. *Howluda ýatan uzyn agaçlary bognadym.*

BOGNAMAKLYK [boğnomokluk], *iş ady.* Bognamak ýagdaýy.

BOGNAŞMAK [boğnoşmok], *işl.* Bognamaga kömekleşmek; bilelikde bognamak.

BOGNATMAK [boğnotmok], *işl.* Bogun-bogun kesdirip bölekletmek.

BOGNAÝAKLYLAR [boğnaýaklylar], *at. haýwanat d.* Aýaklary bogun-bogun mör-möjekler topary.

BOGNAÝYŞ [boğnoýuş], *iş ady.* Bognamak ýagdaýy.

BOGSAK [boğsok], *at.* Täze botlan düýeleri sagyma öwretmek üçin artky aýagyna salynýan daňy.

BOGSAKLAMAK [boğsoklomok], *işl.* Düýäniň aýagyna bogsak salmak.

BOGSAKLAŞMAK [boğsokloşmok], *işl.* Bogsaklamaga kömekleşmek.

BOGUK [boğuk], *syp.* 1. Gyryljyk, gyryk, garyljk (ses). 2. Bogulgy, boglup goýlan. *Çuwallaryň agzy bogukdy.*

BOGUKLYK [boğukluk], *syp.* Gyryljak, garyljk seslilik, sesi gyryklyk.

BOGULMAK [boğulmok], *işl.* 1. Daşyna ýüp oralyp, gysylp daňylmak, desselenip baglanmak. 2. Sesiň gyrylmak, gyryljak sesli bolmak. 3. Bokurdak gysylmak, dem almagy kynlaşmak. 4. *göç. m.* Hukugy gysylmak, erk-ygtyýaryň çäklendirilmek.

BOGULYK [boğuluk], *at.* Bogy üçin niýetlenen (bölek ýüp, bag). *Bogulyk ýüp.*

BOGUN [boğun], *at.* 1. *anat.* Synanyň, eliň-aýagyň ownuk bölekleriniň birleşýän ýeri. *Barmaklarynyň bogunlary ýumralypdy.* 2. Gamyş, gargy we ş. m. ösümlikleriň baldaklaryndaky bölümler. *Göwün göwünden suw içer, gamyş – bogundan* (Nakyl). 3. *dil. b.* Sözleriň içindäki çekimlileriň sanyna görä bölünýän bölek. *Her bogunda bir çekimli sesiň bolýandygyny düşündirip, sözleri bogna bölüp başlaýar* ("Mugallymlar gazetini").

♦ **Bogny ysmazlyk** bir işi, hereketi amala aşyrmaklyga erk edip bilmezlik, ynsaby çatmazlyk. *Ýalan sözlemäge onuň bogny ysmady* (A. Gowşudow). *Ýatdy, turdy, gaýta-gaýta aýlandy, Barmaga ahyrda ysmady bogny* (A. Kekilow).

BOGUN-BOGUN [boğun-moğun], *syp.* Köp bogunly, birnäçe bogundan ybarat bolan. *Bagsy dutaryň bogun-bogun sapyny gysymlap, ýüzüni aşak saldy* (B. Gulow).

BOGUNÇY [boğunçy], *at.* Malyň bognundan çykýan ýara.

BOGUNMAK [boğunmok], *işl.* Özüň üçin bir zat bogmak.

BOGURSAK [boğursok], *at.* 1. Tüýnügiň tegelek ýogyn agaçlaryny dört ýerinden birleşdirýän ýasyja agaç (onuň iç tarapa çykyp duran ujy pişme görnüşli

üstüni gömýän oba hojalyk guraly.

BORONALAMAK [baranalamak], *işl.* Borona bilen işlemek.

BORONALAMAKLYK [baranalamaklyk], *işl.* Boronalamak ýagdaýy.

BORONALANMAK [baranalanmak], *işl.* Boronalap gutarylmak.

BORONALAŞDYRMAK [baranalaşdyrmak], *işl.* Bir ujundan başlap, tutuşlygyna boronalap çykmak.

BORONALAŞMAK [baranalaşmak], *işl.* Boronalamaga kömekleşmek.

BORONALATMAK [baranalatmak], *işl.* Boronalamak işini başga birine etdirmek.

BORONALAYYŞ [baranalaýyş], *işl.* Boronalamak ýagdaýy.

BORY [bo:ry], *at. sazç.* Bürünçden egri şah görnüşli we göni turba görnüşli edilip ýasalan üflenip çalyňan saz guraly.

BORYA [borýo], *at, ser.* **BOÝRA.**

BOSA-BOS [boso-vos], *syp.* Başly-baratly gaçyş, gaça-gaç, bosuş.

BOSA-BOSLUK [boso-vosluk], *at.* Başly-baratly gaçyş, gaça-gaçlyk, bosgunlyk. *Bir bar eken, bir ýök eken, bir wagt bosa-bosluk eden bir ýurt bolan eken* ("Türkmen halk ertekiler").

BOSAGA [bosogo], *at.* 1. Işiksöýäniň aşaky we ýokarky kese goýlan agaçlary. 2. *göç. m.* Işigiň öň, daş tarapy. *Ol bosaganyň gapdalynda oturdy.* 3. *göç. m.* Wakanyň, ýagdaýyň öň ýany, öňüsyraşy. *Biz Täze ýylyň bosagasynda durus.*

BOSDURMAK [bossurmok], *işl.* Bosgunçylyga, gaça-gaçlygy sezewar etmek.

BOSGUN [bosgun], *at.* 1. Uly betbagtçylyk zerarly öý-öwzaryny, ýurduny taşlap gaçýanlar. *Bosgunlar çem gelen ýerde ýaşapdyrlar.* 2. Uly betbagtçylyk zerarly bosa-bosluk, gaça-gaçlyk.

BOSGUNÇY [bosgunçy], *at.* Bosgun wagtynda gaçyp barýanlar.

BOSGUNÇYLYK [bosgunçuluk], *at.* Köpçülikleýin gaça-gaçlyk, bosa-bosluk.

BOSGUNLYK [bosgunluk], *at, ser.* **Bosa-bosluk.**

BOSGY [bosgy], *at, ser.* **Bosgun.** *Halk bosga düşmesin.*

BOSMA [bosmo], *işl.* Bosmak ýagdaýy.

BOSMAK [bosmok], *işl.* 1. Bosgun bolup gaçmak. 2. *göç. m.* Köpçülikleýin bir ýere çozmak, eňmek, dökülme.

BOSMAKLYK [bosmokluk], *işl.* Bosmak ýagdaýy.

BOSSAN [bossa:n], *at.* 1. *kön.s.* Bakja ekinleri ekilen meýdan. 2. Gülzarlyk, bag-bakja. *Eziz Aşgabadymyz hut gözümiziň alnynda gör, nähili ajap görke girdi, gülledi, baglara bürendi, bossana çolandy* ("Türkmenistan").

3. Gyza dakylýan at.

BOSSANLYK [bossa:nlyk], *at.* Bossanly ýer, gök öwsüp oturan meýdan.

BOSUŞ, *işl.* Bosmak ýagdaýy.

BOSUŞMAK [bosuşmok], *işl.* Ýerli-ýerden köpçülikleýin bosmak. *Ýagyşdan soň gara garynjalar hinlerinden bosuşyp çykypdyr.*

BOŞ, *syp., hal.* 1. İçine hiç zat salynmadyk, doldurylmadyk. *Boş käse. Boş çelek.* 2. İçinde hiç kim bolmadyk, adamsyz. *Boş otag.* 3. Ekin ekilmedik, hiç zat salynmadyk, peýdalanylmadyk. *Ine, şu şäheriň duran ýeri ýañy-ýakynda hem tozap ýatan boş meýdandy.* 4. *hal.* Hiç zat bilen meşgullanman, iş etmän, işsiz. *Boş oturmak.* 5. Baglanmadyk, daňylmadyk. *Düýeleriň aýaklary boşdy, duşaklanmandy.* 6. Bolgusyz, ähmiýetsiz, biderek. *Boş hyýal. Boş adam.* 7. Eýlemi ýetmedik, gaty bolmadyk. *Boş hamyr. Boş palçyk.*

BOŞADYLMAK [boşodulmok], *işl.* 1. İçiniň zatlary aýrylmak, içi boş goýulmak. *Gaplaryň birine suw goýberilse, ikinjisiniň suwy boşadylýardy.* 2. Daňydan, bagdan aýrylmak. *Zynjyryndan boşadylan köpek.* 3. Wezipeden, ýa-da başga bir işden çykarylmak; azat edilmek.

BOŞADYŞDYRMAK [boşoduşdurmok], *işl.* Bir ýanyndan boşadyp çykmak. *Ýagly gaplary boşadyşdyrdym. Göleleri boşadyşdyryp, meýdana kowdum.*

BOŞAMA [boşomo], *işl.* Boşamak ýagdaýy.

BOŞAMAK [boşomok], *işl.* 1. Bir zadyň içindeki zatlar aýrylyp, boş galmak. *Mallaryň ahrylary boşapdyr.* 2. Azat bolmak, azatlyk almak. 3. Daňydan, bagdan aýrylmak, bagy, daňysy çözülmek. *Muny şol syçan görüp, ylgawyna gelip, ýolbars daňylan ýüpi dişi bilen kertip üzüpdür we şonluk bilen-de ýolbarsy boşadypdyr* ("Türkmen halk ertekileri").

♦ **Eliň boşamak ser.** **El.** *Elim boşan dessine, size baryp gaýdaryn.*

BOŞAMAKLYK [boşomokluk], *işl.* Boşamak ýagdaýy.

BOŞANMAK [boşonmok], *işl.* Daňysyndan boşamak, ýüpüni üzme, bagyndan sypyp gitmek. *Ol daňylgy eşeginiň boşanyp gidenini hem duýmady* (B. Seýtäkow). *Düýe bolsa boşanyp, bagyny süýräp gidipdir* ("Türkmen halk ertekileri").

BOŞAŞMAK [boşoşmok], *işl.* 1. Kem-kemden boşamak, birneme boşamak. *Suwly gaplar boşaşypdyr. Myhmanhanalar boşaşypdyr.* 2. Harçlanyp gutaraňkyrlamak. 3. İşler azalyşmak, ýeňleşmek.

BOŞATDYRMAK [boşotdurmok], *işl.* 1. İçindäki zatlary aýyrtmak. *Samanhanany boşatdyrmak.* 2. Daňylaryny çözdürüp goýbertmek. *Goýunlary bagyndan boşatdyrmak.* 3. Azat etdirmek, erk berdirmek. 4. İşinden, gullugyndan, wezipesinden aýyrtmak. *Birini*

BOLMAK [bolmok], *işl.* 1. Dogulmak, dünýä inmek. *Bahanam akja bäbek, bildir bolsaň bolmaýarmy?! (Gelin-gyzlar tarapyndan aýdylyan söz).* 2. Bir ýere barmak, geçirilýän bir çärä gatnaşmak. *Düýn-öňňün menem şol ýerde boldum. Ýygnaçda bolmak. Toýda bolmak.* 3. Bir ýerde az-kem ýaşamak. *Ol obada baş ýyl boldum.* 4. Gutarmak, tamamlanmak, bes etmek. *Men başlan işimi boldum. Ot-da gara gan bolup, her näçe haýdasam-da, işimi bolup bilemok.* 5. Bir käri, hünäri, wezipäni, bilimi, täri we ş. m. eýelemek. *Çopan bolmak.* 6. Kömekçi işlik hyzmatynda gelip, aşakdaky ýaly ulanylýar: **a)** ýanaşyp gelen hal işligi bilen birlikde, gymyldynyň tamamlanandygyny aňladýar: *Okap bolmak. Iýip bolmak.* **b)** ortak işlik şekilindäki sözden soň gelip, göwünli-göwünsiz edilen hereketi aňladýar: *Iýen bolmak. Okan bolmak. Atyň aňyrsyna geçip, uýanyňy gaňtaryp, atyň ýallaryny düzedişiň boldy (A. Durdyýew).*

♦ **Bolan bolup durşy** ile göwni ýetmeýän ýaly, hondanbärsi bolup durmaklyk. – *Onuň bolan bolup durşy nähili gyz, kimdirin öýdýärkä?* **Bolup duruş 1)** bir işiň tamamlanýş ýagdaýy. *Işlerimi bolup durşum, entek çay-naharam edinemok.* 2) özüni alyp baryş (öňünden hal işligiň ýokluk şekili getirilip ulanylýar). *Onuň bir çetde ile goşulman bolup durşy nähili?* **Boljagy bolmak** halanmaýan dereja baryp ýetmek, ýaramazlaşmak, erbetleşmek. – *Sen-ä boljagyňy bolupsyň, heýem beýle iş bolarmy?* **Boljagy bolup, boýasy siňmek (synmak)** adam gartaşan ýa-da başga bir zada uçrap, kyn ýagdaýa düşende oňa täze mümkinçilikleriň döärinden döremezliginiň ýakyn halatynda aýdylýan aňlatma. – *Biziň-ä indi boljagymyz bolup, boýamyz siňipdir – ýaşymyzam bir çene baran, okamak, işlemek, owrenmek gezegi siz ýaly ýaşlaryňky.* **Bolmajysy bolmak** hil bir zatdyryn öýdüp, edýän hereketinde, aýdýan sözünde we ş. m. ýagdaýlarda çenden çykmak, öte geçmek. *Ol dostunyň toýunda içip, tans edip, aýdym aýdyp, garaz, bolmajysy boldy.*

BOLMAKLYK [bolmokluk], *iş ady.* Bolmak ýagdaýy.

BOLMANDA [bolma:nna], "Ýogsa-da, bolmasa-da" diýen ýaly many aňladýan kömekçi söz. *Bolmanda, senden maňa bulut ýakyn, öz başymy özüüm çararyn.*

BOLMASA [bolmosa], Garşylygy, şerti aňladýan kömekçi söz. *Ot ýakmalydy, bolmasa, bu ýerde sowukdan gatap galaymagyň mümkindi.*

BOLMASY [bolma:sy], *syp.* Erbet, garaşylmadyk waka, iş. *Bolmasy iş.*

BOLSA [bolso], Garşylygy, şerti görkezýän baglaýjy kömekçi. *Oňa geler diýip garaşdyk, ol bolsa gelmedi.*

♦ **Bolsady etmek** yok zatlary, ýerine ýetmejek

hyýalary arzuw etmek. *Bolsady ekseň, käşgädi gögär (Nakyl).*

BOLŞEWIK [balşewi:k], *at, taryh.* Bolşewikler pariýasynyň agzasy, bolşewizm taglymatyny tarapdary, kommunist.

BOL-TELKI, *syp., ser. Bolelin.* Asyrlaryň dowamynda bol-telki suw garasyny görmedik boz ýerlere nem gerekdi ("Türkmenistan").

BOL-TELKILIK, *at, ser. Bolelinlik.*

BOLUŞ, *iş ady.* 1. Bolmak ýagdaýy. 2. Özüni alyp baryş, gylyk-häsiýet, ýagdaý. *Ýeri-how ýigit, bu nä boluş!*

BOLUŞMAK [boluşmok], *işl.* 1. Gutarmaga, tamamlamaga ýakynlamak. *Olar işlerini boluşdy.* 2. Belli bir ýagdaýda bilelikde bir zat diýip-aýtmak, haýsydyr bir hereketi etmek. *Orazsoltan eje bilen Orazgül eje aralarynda sarpa saklaşyp: alyň, siz kesin-de, alyň siz kesin boluşdylar (H. Derýaýew).* 3. Bir ýere ugramaga taýyn bolmak. *Hany, bolşan bolsaňyz, münüň maşyna, ýola düşeliň!*

BOMBA [bombo], *at.* Weýran ediji harby ýarag enjamy, içinde partlaýjy jisim ýerleşdirilen top, snaryad.

BORAGAN [boroğon], *at.* Garly, ýagşyly, jöwenekli, çapgyňly sowuk, hasarat. *Ýel bilen boragan bile geldi.*

BORAMAK [boromok], *işl.* Sowuk semally howada gar syrap ýagmak. *Ýola çykar ýaly däl, gar boraýar, daş-töwerek boragan.*

BORAN [bo:ra:n / boron], *at, ser. Boragan.* Ajy ýel gar bilen sowurýar boran (K. Işanow).

BORÇ [bo:rç], *at.* 1. Bergi, karz. *Borçlyny borjundan gutargyn! Uly toý eýle, hajat dile!* ("Kitaby dedem Gorkut"). 2. Her bir adamyň üstüne ýüklenen we ýerine ýetirilmegi hökmany bolan kesgitli iş, hereketler. *Watany goramak her bir raýatyň borjudy. Okuwçylar başlik baha bilen okamaklygy borç edindiler.*

BORÇLANMAK [bo:ruşlanmak], *işl.* Kesgitli işi wagtynda, gowy hilli edip ýerine ýetirmegi boýun almak, borç edinmek.

BORÇLULYK [bo:ruşluluk], *at.* 1. *ser. Bergililik.* 2. Bir zady ýerine ýetirmekligi özüne borç edinmeklik. 3. Edilen ýagşylyk üçin minnetdarlyk.

BORÇLY [bo:ruşlu], *syp.* 1. *ser. Bergili.* 2. Bir zady ýerine ýetirmekligi özüne borç edinen. *Biz ylmyň gazananlaryny giň ýaýratmaga borçludyr.* 3. Edilen ýagşylyk üçin minnetdar bolan, bergili. *Ömür boýy borçludyr men saňa (B. Kerbabaýew).*

BORÇNAMA [bo:ruşna:ma], *at.* Ýazuw üsti bilen boýun alnan borç (*ser. Borç 2.*). *Töleg borçnamasy.*

BORJAK [bo:rjok], *at, ös.* 1. Hemişe gök salyp oturýan pürli ösümlik. 2. Oglana dakylýan at.

BORONA [barana], *at.* Topragyň üstki gatlagyny ýumşadýan, tekizleýän, kesek owradýan, tohumyň

Bir göwre oslagsyz ýerde onuň bilen boýdaş boldy (B. Kerbabaýew). **2. at.** Deň-duş, jora (aýal-gyzlar hakynda).

BOÝLAMA [boýlomo], *iş ady.* Boýlamak ýagdaýy.

BOÝLAMAK [boýlomok], *işl.* **1.** Suwuň, çukuryň çuňlugyny ýa-da bir zadyň beýikligini boýuňa deňemek. *Ogylanlar suwuň çuňlugyny boýladylar.* **2.** Çuňlugy boýuňa garanda çuň bolmak. *Ol howuz meni boýlaýar.* **3. göç.m.** Boýy deregiň, çynaryň we ş.m. boýuna deňleşmek. *Çykdyň çynar boýladym, Elde ýaglyk oýnadym* (Halk döredijiliginden).

BOÝLAMAKLYK [boýlomokluk], *iş ady.* Boýlamak ýagdaýy.

BOÝLANMAK [boýlonmok], *işl.* **1.** Suwuň, çukuryň çuňlugy ýa-da bir zadyň beýikligi, giňligi boý bilen ölçemek. **2. göç. m.** Batmak, gümra bolmak. *Geçen döwri ýatlap, pikire boýlandy.*

BOÝLATMAK [boýlotmok], *işl.* Suwuň, çukuryň çuňlugyny boý bilen ölçetmek. *Suw boýlatmak.*

BOÝNAK [boýnok], *syp.* **1.** Örän çus (mal hakynda). **2.** Mal derisiniň boýun tarapy.

BOÝNAMA [boýnomo], *iş ady.* Boýnamak ýagdaýy.

BOÝNAMAK [boýnomok], *işl.* **1.** Boý almak, ösmek, örmek. *Oýnap ekseň, boýnap biter* (Nakyl). **2.** Gidip barýan ugrundan, belli bir sebäbe görä, eýläk-beýläk sowulmak, ýoldan çykamak (çapylýan at hakynda). *Şol barmana bir ýaby boýnap, hatara düýäň arasyna urdy* (B. Kerbabaýew). **3.** Işe öwrenişmek, işe endik edip başlamak (mal hakynda). *Ýaş öküzi işe boýnady.*

BOÝNAMAKLYK [boýnomokluk], *iş ady.* Boýnamak ýagdaýy.

BOÝNATMAK [boýnotmok], *işl.* **1.** Boý aldyrmak, ösdürüp yetiştirmek. *Üzümleri boýnatmak.* **2.** Gidip barýan ugrundan eýläk-beýläk sowdurmak, ýoldan çykarmak (mal hakynda). **3.** Işe öwrenişmek, işe endik etdirmek (mal hakynda).

BOÝNOŇURGA [boýnoňurgo], *at.* Oňurganyň boýnuň ýeňsesinde ýerleşýän bölegi. *Boýnoňurgasy agyrmak.*

BOÝNUÝOGYN [boýnuýoğuýn], *syp.* Bir işi, ýumşy ýerine ýetirmegi özüne kiçilik bilýän, özüni hondonbärsi tutýan.

BOÝNUÝOGYNLYK [boýnuýoğuýnlyk], *at.* Bir işi, ýumşy ýerine ýetirmegi özüne kiçilik bilmeklik, özüni hondonbärsi tutmaklyk. *Boýnuýogynlyk batyrlıgıň alamaty dälär* ("Türkmenistan").

BOÝRA [boýro], *at.* Ýeken ösümliginiň uzyn ýasy ýapragyndan örülýän düşek. *Boýra düşegimni aldy astymdan* (Magtymguly). *Sypalyň üstüne düşelen ýyrtyk boýra bilen oňşuk etmeli bolupdyk* ("Edebiyat we sungat").

BOÝUN, *at.* **1.** Ynsan we janly-jandarlarda bedeniň kelle bilen göwräni birleşdirýän bölegi. **2.** Küyze, çüýşe ýaly gap-gaçlaryň agzynyň inçelýän bölegi, bokurdak. *Boýny uzyn çüýşe.* **3.** Geým-gejimiň kellä geýdirilýän bölegi, ýakanyň ýokarky bölegi, ýaka. *Köýnegiň boýny giň bolýar.*

♦ **Boýnuna goýmak** biriniň günäsini ýüzüne aýdyp subut etmek. *Onuň etmişini boýnuna goýdum.* **Boýnuna (syrtmak) nogta salmak** biriniň ygtyýaryny doly suratda ele almak, özüne garaşly etmek. **Boýnuna (üstüne) ýüklemek** bir işiň jogapkärçiligini tabşyrmak, borçly etmek. **Boýnuňy almaň sapagy ýaly edip durmak** gaýgyly halda başyňy dik tutup bilmän, aşak sallap durmak. *Sen näme ederiňi bilmän, boýnuňy almaň sapagy ýaly edip dursuň, kim göwnüňi ýykdy, kim seni çykalgasyz güne saldy? Boýnuny sogurmak* öldürmek. **Boýny çapgy ýassygy ýaly** gaty semröp, boýny ýognan. **Boýun almak 1)** özüň baradaky bir zadyň hakykydygy, dogrudygyny bilen ylalaşmak. *Men ýalňyşymy boýun aldym.* **2)** bir işi, ýumşy ýerine ýetirmegi wada etmek, söz bermek. *Bular ähli işi bitirmegi boýun aldylar* (A. Gowşudow). **Boýun bolmak 1)** bir işi ýerine ýetirmäge razy bolmak. **2)** garaşly bolmak, tabyn bolmak, boýun egmek. **Boýun burmak 1)** bir zat üçin ötüňç soramak, ýalbarmak, birinden haýyş etmek. **2)** birine garaşly, bagly bolmak. **Boýun egmek (synmak)** tabyn bolmak, garaşly bolmak. *Olara boýun synmarys* (A. Gowşudow). **Boýun etmek 1)** boýun egdirmek, tabyn etmek. *Adamzat özünden güýçli haýwanlary-da özüne boýun edýär* ("Edebiyat we sungat"). **2)** bir işi ýerine ýetirmäge razy etmek. *Olar tä daň atýança saz çalyň bermäge boýun edip gelýärdi* (N. Saryhanow). **Boýun towlamak (gaçyrmak)** bir işi ýerine ýetirmejek bolmak, etmejek bolmak.

BOÝUNÇA [boýunço], "Bir zat esasynda, bir zada laýyklykda, bir zada görä" diýen manyda gelýän sözsoňy kömekçi. *Aýsyz dury asmanyň ýyldyzlary öz kanunlary boýunça asudalyk bilen balkyldaşýardy* (B. Kerbabaýew).

BOÝUNLAK [boýunlok], *syp.* Ýogyn ýa-da uzyn boýunly.

BOÝUNLYK [boýunluk] **I**, *at.* Bukawyň boýnuňdan asylýan gaňyrçakly, ýarym aýlaw kümüş halkasy.

BOÝUNLYK [boýunluk] **II**, *at.* Düýäniň boýnuna atylýan gyalary gotazly bezeg.

BOÝUNMÜNDÜK [boýunmündük]: **boýunmündük etmek** boýna mündürüp götermek. *Oglany boýunmündük etmek.*

BOÝUNSA [boýunso], *at.* **1.** Çybyn, gögeýin çakmasyn diýip, atyň, düýäniň boýnuna örtülýän (ýapylýan) öptük. **2. ýerli g.** Boýunturyk.

BOÝUNTYRYK [boýunturuk], *at.* **1.** Goşa goşulýan mallaryň boýnunyň üstünden atylýan, her

işden boşatdyrmak.

BOŞATMAK [boşotmok], *işl.* 1. Bir zadyň içindeki zatlary aýyrmak, çykarmak. *Sandygy boşatmak.* 2. Daňylgy bagyny çözmek. 3. Azat etmek. 4. Birini işden çykarmak. 5. Bir zadyň içindeki zady harçlap gutarmak. *Ol jübüsini boşatdy.*

BOŞAÝYŞ [boşoýuş], *iş ady.* Boşamak ýagdaýy.

BOŞLAŇ [boşloň], *syp.* 1. Onçakly köp däl, az adamly. *Günüň ýerden saýlanyp ugramagyna garaman, öýleriň gapysy heniz hem boşlaňdy, jemende seýrekdi* (G. Kulyýew). 2. Işi azrak, eli boşrak. *Boşlaň wagtym özüm size aýlanaryn.*

BOŞLAŇLYK [boşloňluk], *at.* 1. Iş-alada onçakly köp dällik. 2. Çolalyk. *Töwerek-daş boşlaňlykdy.*

BOŞLUK, *at.* 1. Işsizlik, aladasyzlyk. *Boşlykdan çykjak zat ýok, bir işe ýerleşilse, gowy boljak.* 2. Jemendesiz, az adamly, mähellesiz. *Öýläňler bazar boşluk ekeni.* 3. Boş ýatan meýdan, giňişlik. *Obanyň öňi giden boşlukdy* (B. Seýtäkow). *Çopan üzümliginiň aňyrsyndaky boşlukda goýun bakýardy.*

BOTANIKA [bota:nika], *at.* 1. Ösümlükler hakyndaky ylym. 2. Okuw dersi.

BOTLAMA [bo:tlomo], *iş ady.* Botlamak ýagdaýy.

BOTLAMAK [bo:tlomok], *işl.* Köşegi bolmak. *Düýe aýdar: "Otlar men, Otlar ýerim ýatlar men, Elmydama botlar men, Sazak-selin içinde"* (Magtymguly). *Atam, aýdyň, Çynma-çynyň guşdyrnak çayyny içermisiňiz, ýa gymyz getirmelimi, ýaňyja botlan düýäniň agarany bilen çalyny äbermelimi?* ("Türkmenistan").

BOTLAMAKLYK [bo:tlomokluk], *iş ady.* Botlamak ýagdaýy.

BOTLAÝYŞ [bo:tlouýuş], *iş ady.* Botlamak ýagdaýy.

BOW [bo:w], Geň galmagy, begenji aňladýan ümlük. *Bow, sen niredede gezip ýörsüň?* (A. Durdyýew).

BOÝ I, *at.* 1. Adamyň, haýwanyň ýa-da başga bir zadyň uzynlygyna (beýikligine) ölçegi. *Onuň boýy deň-duşlarynyňkydan uzyndy. Guwanyp boýuňa ösdürer seni, Geljegiň arzuwlap sanar her günü* (M. Myşşyýew). 2. Doly ösüş, kämilleşiş derejesi. *Irki erikleriň eýýäm boýy ýetipdi, alma saralypdy* (B. Kerbabaýew). 3. Derýanyň, ýabyň, suwuň we ş. m. ýakasy, kenary, gyrasy ýa-da bir zadyň ugry. *Ýap boýlarynyň her ýerinde bir düýp tut, uzakdan bolsa, hellewläp erik agaçlary görüňärdi* (B. Kerbabaýew). 4. Ýyl, asyr ýaly sözleriň yzyndan gelip, "ýyllaryň dowamynda, asyrlaryň dowamynda" manysynda ulanylýar. *Türkmenleriň asyrlar boýy garassyz bolmak arzuwy 1991-nji yylda hasyl boldy.*

♦ **Boý almak** ösmek, ýetjek derejesiniye çenli ulalmak. *Häzirki wagtda giçki kelem, käşir hem gowy boý alýar* ("Türkmenistan"). *Ynha, şol mahalky*

oturdylan nahallar häzir kemsiz boý aldy, gür bag bolup ýetişdi ("Türkmenistan").

BOÝ II, *at.* Durmuşa çykmaryk ýa-da öýlenmedik. *Biri hem boý, jemi dört gyzy bar* (N. Saryhanow).

BOÝ III, *at, edeb., köň.s.* Iri göwrümlü eýeriň bir bölümi, baş. *"Gorkut ata" eposy on iki boýdan ybarat.*

BOÝ IV, *at, ös.* Jöweniň bir görnüşi.

BOÝA [boýo], *at, ser.* Boýag.

BOÝAG [boýoğ], *at.* Mata ýa-da başga bir zada reňk berýän jisim, boýa.

BOÝAGÇY [boýoğçy], *at.* Boýag boýaýjy, reňkleýji, nilgär. *Harplar-da boýagçynyň diwar ýüzüne pürkýän nagşy däl.*

BOÝAGÇYLYK [boýoğçuluk], *at.* Boýag boýamak käri, nilgärlik.

BOÝAGHANA [boýoğha:na], *at, köň.s.* Boýag boýalýan jaý.

BOÝALMAK [boýolmok], *işl.* 1. Boýa batyrylmak, reňklenmek. 2. Hapa bulanmak, tegmil degmek, hapalanmak.

BOÝAMA [boýomo], *iş ady.* Boýamak ýagdaýy.

BOÝAMAK [boýomok], *işl.* 1. Bir zady boýaga batyrmak, boýag çalmak, reňklemek. 2. Hapa bulamak, tegmil degirmek, hapalamak.

BOÝAMAKLYK [boýomokluk], *iş ady.* Boýamak ýagdaýy.

BOÝANMAK [boýonmok], *işl.* Özüň üçin bir zat boýamak. *Köýnek boýanmak.*

BOÝAŞDYRMAK [boýoşdurmok], *işl.* Boýap çykamak, boýaga ýatyryşdyrmak, reňkleşdirmek. *Mata boýaşdyrmak. Ýüplük boýaşdyrmak.*

BOÝAŞMAK [boýoşmok], *işl.* Boýamaga kömekleşmek, reňkleşmek. *Ýüplük boýaşmak. Mata boýaşmak.*

BOÝATDYRMAK [boýotdurmok], *işl.* Birine boýag çaldyrtmak, boýaga ýatyrtmak, reňkletdirmek. *Mata boýatdyrmak. Ýüpek boýatdyrmak.*

BOÝATMAK [boýotmok], *işl.* Birine boýag çaldyrmak, boýaga ýatyrtmak, reňkletmek. *Mata boýatmak. Ýüplük boýatmak.*

BOÝAÝYŞ [boýoýuş], *iş ady.* Boýamak ýagdaýy.

BOÝBODRAN [boývoduron], *at, ös.* Baldagy inçe, telpekläp ösýän, sary gülli dermanlyk ot.

BOÝÇY, *at.* 1. Suw boýlanýan, suwuň çuňlугy ölçenýän ölçeg agajy. 2. Suwuň ýüzünde dikje durýan çöpjagaz. *Gündizine ol hyşadan boýçy edip, suwuň ýelesinden goýberdi* (N. Pomma). 3. Çäýli kasede dikelip durýan çäý çöpi. *Çäý içdim, käsämdä bir boýçy gördüm* (A. Kekilow).

BOÝDAN-BAŞA [boýdon-maşa], *hal.* Başdan-aýak, başyndan ahyryna çenli, hemmesi. *Tiz wagtdan ony gül ýaly edip abatlarys, boýdan-başa reňkläris* ("Türkmenistan").

BOÝDAŞ [boýdoş], 1. *syp.* Boýy deň bolan.

azdyrmak, ýaman ýola salmak. *Ýaman dil il bozar, ýaman aýak ýol bozar* (Nakyl).

BOZMAKLYK [bozmokluk], *iş ady*. Bozmak ýagdaýy.

BOZUK I, *syp*. 1. Döwlüp, sökülip dargadylan, sandan çykan, zaýаланan. *Jigimiň oýunjak tüpeňi bozuk ýatyr. Nobat bozuk sagady ussa tabşyrdy.* 2. Öçürilip, süpürilip aýrylan, bozulan. 3. Azgyn, ýoldan çykan, ýaman ýola düşen.

BOZUK II, *at, sazç*. Kiriş kakar bilen çalyňýan dutar şekilli türkmen saz guraly. *Bozugyň jübüt-jübüt alty kirşi, 23 töweregi perdesi, sapynyň her tarapynda 6 gulagy bar.*

BOZULMAK [bozulmok], *işl*. 1. Ýykylyp, döwlüp dargamak, zaýаланmak, sandan çykmak, harap bolmak, döwürmek. *Ötdi hoş wagt, horram wagty, Bozuldy tylladan tagtym* (Magtymguly). *Olar gara ýollaryň bozulan ýerlerini düzedýärler.* 2. Öçürilip, süpürilip aýrylmak. *Daşdaky ýazgylar bozulypdyr.* 3. göç. m. Azmak, ýoldan çykmak, ahlaksyz bolmak. *Özüni ýüň sakal eder, Bozulan ile baş bolan* (Magtymguly). 4. Uly gaýgydan ýa-da begençden ýaña bogazyň dolmak, hamsygmak. *Ol başyndan geçen wakalary ýatlap birden bozuldy.*

BOZULMAZLYK [bozulmozluk], *işl*. 1. Bozulmak hereketi bolup geçmezlik, amala aşmazlyk. 2. Ruhysarsgyn sebäpli bogazy dolmak, hamsygmak. *Gyzym, bozulma-da ýagdaýa seret, Howlukma, darykma, barda pikir et* (A. Kekilow).

BOZUŞ, *iş ady*. Bozmak ýagdaýy.

BOZUŞDYRMAK [bozuşdurmok], *işl*. Bir ýan ujundan zyly-zyzna bozup çykmak. *Tagtanyň ýüzündäki ýazgylary bozusdyrdy.*

BOZUŞMAK [bozuşmok], *işl*. 1. Bozmaga kömekleşmek. 2. Bilelikde bozmak.

BOZ-ÝAZ: boz-ýaz bolmak bir zat sebäpli ýüzüň reňki üýtgemek, ýüzüň gan-peti gaçmak. *Bu gelsiksiz ýagdaýa ýüzleri boz-ýaz bolan Nurjahan heniz özüni rastlap bilmändi* (B. Pürliýew).

BÖGÜRIŞ [bö:ğürüş], *iş ady*. Bögürmek ýagdaýy.

BÖGÜRIŞMEK [bö:ğürüşmek], *işl*. Birtopar bolup bögürmek, köpçülik bolup bögürmek. *Göleler bögürişýärler.*

BÖGÜRMEK [bö:ğürmek], *işl*. 1. "Bö" edip seslenmek (käbir mal hakynda). 2. göç. m. Gaty sesli aglamak, gygyryp aglamak. *Ol çydam etmän, ýogyn ses bilen bögürmäge başlady.*

BÖGÜRMEKLIK [bö:ğürmeklik], *iş ady*. Bögürmek ýagdaýy.

BÖGÜRTMEK [bö:ğürtmek], *işl*. Bögürmäge sezewar etmek, mejbur etmek.

BÖKDELMEK [bökdölmök], *işl*. Bir hereketiň ýa-da ösüşiň öňi böwetlenmek, päsgel berilmek,

saklanmak. *Gurluşygyň bökdelmegine ýol bermäliň.*

BÖKDEME [bökdömö], *iş ady*. Bökdemek ýagdaýy.

BÖKDEMEK [bökdömök], *işl*. Bir herekete ýa-da ösüşe päsgel bermek, yza çekdirmek; saklamak, duruzmak. *Agşamky ýagyş ösüşi bökdedi, ýogsam, şu gün borçnamany dolaymagymyzam ahmaldy* ("Türkmenistan").

BÖKDEMEKLIK [bökdömöklük], *iş ady*. Bökdemek ýagdaýy.

BÖKDENÇ [bökdönç], *at*. Bir hereketiň ýa-da ösüşiň önüni saklaýan päsgelçilik, böwet, kynçylyk. *Ine, bu hat oňa bökdөнç bolupdyr* (A. Durdyýew).

BÖKDENÇLIK [bökdönüşlük], *at*. Päsgelçilik.

BÖKDENÇSIZ [bökdönüşsüz], *syp*. Päsgelçiliksiz. *Ýer eýeleriniň ýyly üstünlikli jemlemegi üçin ähli şertleri döretmek, kemala getirilen hasyly bökdөнçsiz kabul etmek kärhananyň işçileriniň baş maksadydyr* ("Türkmenistan").

BÖKDENÇSIZLIK [bökdönüşsüzlük], *at*. Bökdөнji ýokluk, bökdөнç bolmazlyk. *Işdäki bökdөнçsizlik borçnamanyň ýerine ýetmegine ýardam edýär.*

BÖKDENMEK [bökdönmök], *işl*. 1. Uly päsgelçilige sezewar bolmak. *Ol bir sebäp bilen bökdendi.* 2. Saklanmak, durmak. *Iş bökdendi.*

BÖKDERILMEK [bökdörölmök], *işl*. Eýeriň ardyna, syrtyna yük urulmak, ýüklenmek.

BÖKDERIŞ [bökdörüş], *iş ady*. Bökdermek ýagdaýy.

BÖKDERIŞMEK [bökdörüşmek], *işl*. Bökdermäge kömekleşmek.

BÖKDERGI [bökdörgü], *at*. Eýeriň ardyna, syrtyna dolanyp daňylyan yük. *Ýartygulak bildirmän, onuň atynyň üstüne çykyp, bökdөrginiň syrtynda jaýlaşdy. Onuň bökdөrgesinde bolsa, gyrgyzy don, ak telpek, tirme guşak we beýleki gerekli zatlar bar eken* ("Türkmen halk ertekileri").

BÖKDERME [bökdörmö], *iş ady*. Bökdermek ýagdaýy.

BÖKDERMEK [bökdörmök], *işl*. Eýeriň ardyna, syrtyna bökdөrgini berkitmek. *Görogly atynyň bökdөrgisini bökdөrip, ata atlandy* ("Görogly").

BÖKDERMEKLIK [bökdörmöklük], *iş ady*. Bökdermek ýagdaýy.

BÖKDÜRMEK [bökdürmek], *işl*. 1. Birini ýa-da bir zady ýokary-ýokary towusdyrmak. *Akposalak bäbegi gundamak, ele alyp bökdürmek — gör, nähili uly bagt!* (B. Kerbabaýew). 2. Siltemek, silterlemek, batly towusdyrmak. *Maşyn bökdürýär.*

BÖKE [bökö], *at, gepl.d*. Pälwan. *Ýykylsaň - bökeden (ýykyl)! (Atalar sözi).*

BÖKEJEKLEÝIŞ [bököjökölöýüş], *iş ady*.

tarapy iki samaçawly ýogyn agaç. *Künde, boýuntyryk, ýerdemir, mala hem-de beýleki şaýlary howlynyň ortasyna çykaryp, birläý elden geçirdiler* (B. Seýtäkow). **2. göç. m.** Zulum, sütem.

BOÝUNTYRYKLAMA [boýunturuklomo], *iş ady.* Boýuntyryklamak ýagdaýy.

BOÝUNTYRYKLAMAK [boýunturuklomok], *işl.* **1.** Boýuntyryk atmak, boýuntyryk salmak. **2. göç. m.** Zorluk bilen garaşly etmek, boýun egdirmek, tabyn etmek.

BOÝUNTYRYKLAMAKLYK [boýunturuklomokluk], *iş ady.* Boýuntyryklamak ýagdaýy.

BOÝUNTYRYKLANMAK [boýunturuklonmok], *işl.* **1.** Boýuntyryk atylmak, boýuntyryk salynmak. **2. göç. m.** Garaşly edilmek, tabyn edilmek.

BOÝUNTYRYKLAŞMAK [boýunturukloşmok], *işl.* **1.** Boýuntyryk atşmak, boýuntyryk salşmaga kömekleşmek. **2. göç. m.** Garaşly edişmek, boýun egdiřmek, tabyn edişmek.

BOÝUNTYRYKLATMAK [boýunturuklotmok], *işl.* **1.** Boýuntyryk atdyrmak, boýuntyryk saldyrmak. **2. göç. m.** Garaşly etdirtmek, boýun egdirtmek, tabyn etdirtmek.

BOÝUNTYRYKLAÝYŞ [boýunturukloýyş], *iş ady.* Boýuntyryklamak ýagdaýy.

BOÝUR-BOÝUR [boýur-voýur]: **boýur-boýur ýaş (akmak) dökmek** boýurganyp, zeýrenip, düwme-düwme göz ýaşly aglamak.

BOÝURDAMA [boýurdomo], *iş ady.* Boýurdamak ýagdaýy.

BOÝURDAMAK [boýurdomok], *işl.* Düwme-düwme bolup dökmek, boýur-boýur akmak. *Onuň gözünden ýene-de ýaş boýurdady.*

BOÝURDAMAKLYK [boýurdomokluk], *iş ady.* Boýurdamak ýagdaýy.

BOÝURDATMAK [boýurdotmok], *işl.* Düwme-düwme ýaş dökmek, boýur-boýur ýaş akmak, ýaş dökiş aglamak. *Ol göz ýaşyny boýurdadyp otyr* (N. Pomma).

BOÝURDAÝYŞ [boýurdoýuş], *iş ady.* Boýurdamak ýagdaýy.

BOÝURGANMA [boýurğonmo], *iş ady.* Boýurganmak ýagdaýy.

BOÝURGANMAK [boýurğonmok], *işl.* **1.** Begenç ýa-da gynanç zerarly gözünden ýaş dökmek. *Onuň boýurganyp oturyşyny köp adam gördi.* **2.** Aglaýjak-aglaýjak bolup ýalbarmak, özelenip ýalbarmak, zeýrenip aglamak. *Ol kömek tama edip boýurgandy.*

BOÝURGANMAKLYK [boýurğonmokluk], *iş ady.* Boýurganmak ýagdaýy.

BOÝURGANYŞMAK [boýurğonuşmok], *işl.* Birtopar bolup boýurganmak, köpçülik bolup boýurganmak. *Bu adamlaryň boýurganyşyp oturanyny görýärmiň?*

BOZ, *syp.* **1.** Çalymtyl reňk. *Ak iner çökmese, boz maýa gaýmaz* (Nakyl). *Ata, boz at* ("Görogly"). **2.** Ekin ekilmedik, özleşdirilmedik (ýer hakynda). *Asyrlaryň dowamynda bol-telki suw garasyny görmedik boz ýerlere nem gerekdi* ("Türkmenistan").

BOZAGAN [bozoğon], *at, ös.* **1.** Owunjak daneli, ysly, pürli ösümlik. *Şemalyň ösýän tarapyndan bozaganyň, ýowşanyň ysy gelyärdi.* **2.** Oglana dakylýan at.

BOZAGANLYK [bozoğonluk], *at.* Bozaganyň köp biten ýeri. *Biz köp ýöräp, az ýöräp, bozaganlyga ýetdik.*

BOZARMAK [bozormok], *işl.* Çalymtyl reňk almak, boz reňke öwürlmek. *Meýdan bozaryp görünýärdi.*

◊ **Bozaryp gyzarmak** bir zat sebäpli ýüzüň reňki üýtgemek. *Ol utanjyndan ýaňa bozaryp gyzaryýardy.*

BOZDURMAK [bozzurmok], *işl.* Bozmak işini başga birine etdirmek, bozular ýaly etmek; bozulmak katdyna ýetirmek.

BOZGAK [božgok], *syp.* Agzalaçylyk döredip ýören, başbozar, ýykgyňçy.

BOZGAKÇYLYK [božgokçuluk], *at, ser.* **Bozgaklyk.**

BOZGAKLYK [božgokluk], *at.* Agzalaçylyk döretmek bilen meşgullyk, başbozarlyk, ýykgyňçylyk edijilik. *Meniň ýüregimde zerrejik bozgaklyk bolman, men bagtly ýaşaýyş ýolunda gadam urýan ahyry* (B. Kerbabaýew).

BOZGUÇ [božguç/požguç], *at.* Galam, syýa bilen ýazylan, ýazgylary, çyzylan çyzgylary bozup aýyrmak üçin ulanylýan okuw esbasy.

BOZLAMA [bo:zlomo], *iş ady.* Bozlamak ýagdaýy.

BOZLAMAK [bo:zlomok], *işl.* **1.** Zaryn seslenmek (düýe, köşek hakynda). *Ak maýa aldyrsa elden köşegin, Bagryn bozup bozlamayn bolarmy?* (Magtymguly). *Köşejigiň sokduryp bozlaýan näzik sesi gulaga gelyärdi* (A. Gowşudow). **2. göç. m.** Zaryn seslenmek, nala çekmek, aglamak. *Perzendini ýitirenine bozlap aglaýar.*

BOZLAMAKLYK [bo:zlomokluk], *iş ady.* Bozlamak ýagdaýy.

BOZLAŞMAK [bo:zloşmok], *işl.* **1.** Birnäçe bolup bozlamak (düýe, köşek hakynda). *Jerenleriň gezer düzde, Bozlaşar düýeler bozda* ("Görogly"). **2. göç. m.** Birtopar bolup zaryn ses etmek, nala çekişmek, aglaşmak.

BOZLAÝYŞ [bo:zloýuş], *iş ady.* Bozlamak ýagdaýy.

BOZMA [bozmo], *iş ady.* Bozmak ýagdaýy.

BOZMAK [bozmok], *işl.* **1.** Bir zady ýykyp, döwür, söküp dargatmak; sandan çykarmak, zaýalamak, haraplamak. *Çagalar guşlaryň höwürtgisini bozdular. Sagady bejerjek bolup bozmak.* **2.** Öçürip, süpürp aýyrmak. *Ýazylan haty bozmak.* **3.** Ýoldan çykarmak,

bölek etmek. *Garpyzy iki bölüp ýarmak*. **2.** Ownutmak, maýdalamak, owratmak, uşatmak (pul hakynda). *Iri puly bölemek*. **3.** Bir zady öz aýratynlyklary boýunça biri-birinden aýrmak. **4. gepl. d.** Bir zady böwürmek, ýaryp geçmek. *Gaýyklar gök çüýşe ýaly suwy bölüp, süýnüp ugrady*. **5.** Böleklere bölüp, paýlap bermek. *Gawunlary dilim-dilim edip, çagalara bölüp berdiler*. **6. mat.** Paýlamak. *Otuzy bāşe bölseň, altydan ýetýär*. **7. göç. m.** Arasyny kesmek (gürrüň, saz we ş. m.). *Ol edilip oturylan gürrüňi bölädi*.

BÖLMEKLIK [bö:lmöklük], *iş ady*. Bölmek ýagdaýy.

BÖLTEMEK [bö:ltömök], *işl., gepl. d.* **1.** Kemeltmek, azaltmak, egismek. *Agyr sürini böltäp, suwa goýbermek üçin, çoluk häzir bolup durmaly*. **2.** Gürrüňiň, pikirini we ş. m. arasyny kesmek, arasyny üzmek. *Gylyçly onuň sözünü böltäp: — Beý diýmäň, işan aga, bu arada ýarasmaz ýaly hiç zat ýok — diýdi* (G. Kulyýew).

BÖLÜJİ [bö:lüjü], *syp.* **1.** Böleklere bölýän, bölekleýji, paýlaýjy. **2. at, mat.** Sanawjyny bölýän maýdalawjy.

BÖLÜM [bö:lüm], *at.* **1.** Bir edaranyň, kärhananyň we ş. m. aýry-aýry pudagy. *Mekdepde dokmaçylary, egrijileri, tikiňçileri, ýüpekçileri taýýarlaýan bölüm bar*. **2.** Ýokary okuw jaýynyň belli bir hünär boýunça hünärmenleri taýýarlaýan ugry. *Dil-edebiyat bölümi*. **3.** Ylmy-barlag edaralarynyň belli bir ugur boýunça meşgullanýan pudagy. *Halk döredijiligi bölümi*. **4. teatr.** Sahnada goýulýan oýunlaryň, görkezilýän tomasalaryň bir bölegi. *Oýnuň birinji bölümi gutardy*. **5.** Goşunyň birnäçe adamdan ybarat pudagy. *N-nji bölümiň esgerleri*. **6.** Kitabyň, gazetiniň mazmun boýunça bölünýän baby. **7.** Uly dükanynyň belli bir ugurdan zat satýan bölegi, tarapy, gapdaly. *Dükanyň aýakgap bölümi*.

BÖLÜMÇE [bö:lümçö], *at.* Bölümden kiçi düzüm.

BÖLÜNIJİ [bö:lünüjü], *at, mat.* Bölüjä bölünýän san.

BÖLÜNIJILIK [bö:lünüjülük], *at, mat.* Bir bitin sanyň başga bir sana galyndysyz bölünmeklik täri.

BÖLÜNIŞIK [bö:lünüşik], *işl.* Öz ugurlary, kärleri, derejeleri boýunça toparlara bölünmeklik.

BÖLÜNIŞMEK [bö:lünüşmek], *işl.* Bölek-bölek bolmak, aýrylyşyp özbaşdak bolmak.

BÖLÜNMEK [bö:lünmek], *işl.* **1.** Böleklere bölünmek, bölek-bölek bolmak. *Çar tarap kiçijik-kiçijik atyzlara bölünen ekerançylyk meýdanydy* (G. Kulyýew). **2.** Aýrylyp özbaşdak bolmak. *Ýol aýyrt-da üçe bölünýärdi*. **3.** Döwürmek, böleklenmek. *Käse iki bölündi*. **4. mat.** Paýlanmak, bölüniji bolmak. *Bölünýän sanlar*.

BÖLÜŞ [bö:lüş], *iş ady*. Bölmek ýagdaýy.

BÖLÜŞDIRMEK [bö:lüşdürmek], *işl.* **1.** Bölek-bölek edişdirmek, bölekläp çykamak. *Ojary bölüşdirip örüp goýduk*. **2.** Paýlap çykamak, paýlaşdyrmak. *Depderleri okuwçylara ýetdiginden bölüşdirip berdiler*. **3.** Hilleri, görnüşleri we ş. m. aýratynlyklary esasynda topara bölüp çykamak.

BÖLÜŞMEK [bö:lüşmek], *işl.* Bölek-bölek edişmek, paýlaşmak. *Deň-duşlary bilen bölüşip iýerdi* ("Görögly").

BÖREK [börök] **I, at.** Ýaýylyp kesilen hamyryň içine et, ýumurtga ýa-da gök önümler salnyp бүкүлүп биşirilýän nahar. *Agşam iýlen ýumurtga böreğiň öldürmeýşine haýran, irden iýlen ýumurtga böreğiň uçurmaýşyna haýran* (Atalar sözi). *Türkmen saçagynda omaçaly çorbalar, agzynda eräp barýan börekler, bugaryp duran palawlar gitdigiçe köp görünýär* ("Türkmenistan").

BÖREK [börök] **II, at, ös.** Ýumşak baldakly däneli ot.

BÖREKLIK [böröklük], *syp.* Börek taýýarlamak üçin gerek bolan. *Böreklik et. Böreklik hamyr*.

BÖREŇ-BÖREŇ [böröň-möröň], *syp.* Köp ýyganan, börnuldäp ýatan (suw, nebit we ş. m. suwuklyklar hakynda). *Sil suwy ýygnanyp, böreň-böreň bolup ýatyr*.

BÖRI [bö:rü], *at.* **1.** *haýwanat d.* Daş sypaty ite meňzeş ýyrtjy, wagşy haýwan, möjek, gurt. *Ýusup jany böri iýdi diýdiler* (Magtymguly). **2.** Oglana dakylýan at.

BÖRTDÜRMEK [börtdürmek], *işl.* Gaharly torsaryp, gaş-gabagyňy çytmak; pökgermek. *Gabaklaryny börtdürüp oturan adam ýadaw görinýärdi*.

BÖRTME [börtmө], **1. iş ady.** Börtmek ýagdaýy. **2. gepl. d., ser.** **Börtmeç.** *Gaynadylan et börtmeç bolupdyr*.

BÖRTMEÇ [börtmөç], *at.* Gaýnamyny doly ýetirmän bişirilen et.

BÖRTMEK [börtmөk], *işl.* Çişmek, ýellenmek, pökgermek.

BÖRTMEKLIK [börtmөklük], *iş ady.* Börtmek ýagdaýy.

BÖRTÜK, *syp.* Çişip ýellenip duran. *Onuň gabaklary börtükdi*.

BÖRTÜLMEK [börtülmөk], *işl.* Börtüp durmak, börtük bolup durmak, çişmek, ýellenmek, pökgermek.

BÖRÜK [bö:rük] **I, at.** **1.** Daşyna gyňaç oralyp, kellä geýilýän aýal topbusy. **2. kön.s.** Baş gaby. *Baş aman bolsa, bөрük tapylar* (Nakyl). **3. gepl.d.** Keşde salnyp tikilýän we kellä geýilýän tahýa. *Şekeriň bөрүгindäki sümsüleler-de oýnaýardy* (B. Kerbabaýew).

BÖRÜK [bö:rük] **II, at.** Bugdaý, jöwen dänesiniň daşyndaky ýukajyk gabyk.

BÖWEME [bөwөmө], *iş ady, gepl. d.* Bөwemek ýagdaýy.

BÖWEMEK [bөwөmөk], *işl., gepl. d.* Bөwet

Bökejeklemek ýagdaýy.

BÖKEJEŇ [bököjöh], *I, syp., kön. s.* Beyik ökjeli (aýakgap hakynda). *Bökejeň ädik bek basar* (Nakyl).

BÖKEJEŇ [bököjöh], *II, syp., gepl. d.* Bökmäge ykjam, ökdilik bilen towusýan.

BÖKELEK [bökölök], *at, haýwanat d.* Haýwanlary çakýan, gögeýine meňzeş möjejik. *Gögeýinler, gan sorujy bökelekler maldarçylygyň ganyň düşmanlarydyr.*

BÖKJEKLEME [bökjökölömö], *iş ady.* Bökjeklemek ýagdaýy.

BÖKJEKLEMEK [bökjökölömök], *işl. 1.* Towsup-towsup, böküp-böküp gitmek, bökjeklemek, towsaklamak. *Göwni aram tapan Nazar bökjekläp içerik girdi* (B. Kerbabaýew). *2. göç. m.* Şadyýan oýnamak, şadyýanlyk bilen towsaklamak. *Ol gaýgyda müzzerip, şatlykda bökjekleýän ýeňles adamlar hilinden bolman, gaýgy bilen şatlygy bir keşpde başarýan ýigitdi* (B. Kerbabaýew).

BÖKJEKLEMEKLIK [bökjökölömöklük], *iş ady.* Bökjeklemek ýagdaýy.

BÖKJEKLEŞMEK [bökjökölöşmök], *işl.* Birtopar bolup bökjekläp ýörmek, köpçülik bolup bökjeklemek, bökejekleşmek.

BÖKJEKLEÝIŞ [bökjökölöýüş], *iş ady.* Bökjeklemek ýagdaýy.

BÖKME [bökmö], *iş ady.* Bökmek ýagdaýy.

BÖKMEK [bökmök], *işl. 1.* Towsup bir ýerden ýa-da bir zadyň üstünden geçmek, böküp düşmek. *Ol giň ýapdan böküp geçdi. 2. Ýere ýa-da bir ýerde urlup, ýokary ýa-da gapdala gitmek. Batly urlan top ýere degip, ýokary bökdi. 3. göç. m.* Ýüregiň heýjana gelmegi. *Söýgi sözünü eşiden badyna ýüregi böküp başlady.*

♦ **Böküp turmak** tarsi, birden, çalt ýeriňden turmak. *Guwanç yerinden böküp turdy.*

BÖKMEKLIK [bökmöklük], *iş ady.* Bökmek ýagdaýy.

BÖKÜŞ, *iş ady. 1.* Bökmek ýagdaýy. *2. göç. m.* Birbada öňe gidiş, çalasynlyk bilen ösüş. *Ykdysady böküş. Bize böküş etmek gerek, galkynmak gerek* ("Türkmenistan").

BÖKÜŞMEK [böküşmök], *işl. 1.* Bir topar bolup bökmek, köpçülikleýin bökmek. *Ýigitler yerlerinden böküşip turdular* (B. Seýtäkow). *2.* Towsuşyp oýnaşmak, şatlansyp bökjekleşmek. *Oglanlar böküşip oýnap ýördüler. 3.* Bökmek boýunça ýaryşmak. *Ýaryşa gatnaşýanlar uzynlygyna böküşýärler.*

BÖLDÜRMEK [bö:llürmök], *işl. 1.* Bir zady bölekledip paýlatmak. *Et böldürmek. 2.* Bölekletmek, maýdalamak, bölek-bölek etdirmek, owratmak. *Başlik puly böldürmek.*

BÖLEK [bö:lök], *syp. 1.* Bitewiden bölünen, bir zatdan belli bir mukdarda bölünen. *Bir bölek çörek. 2.*

teh. Maşynyň we ş. m. şaýy. *Ol maşynyň ähli böleklerini baş barmagy ýaly bilýär. 3.* San taýdan köp bolmadyk, kiçijik topar. *Bir bölek mal. 4.* Eseriň we ş. m. bölümi, parça. *Okuwçylar eposdan bölekleri ýat tutdular. 5.* Ýeriň-ýurduň, ülkäniň bir tarapy, künjegi. *Biziň öýümüz şäheriň günbatar-demirgazyk böleginde ýerleşýär.*

BÖLEK-BÖLEK [bö:lök-bö:lök], *syp. 1.* Bölekler bölünen, birnäçe bölekden ybarat bolan. *2.* Toparlara bölünen, topar-topar, süri-süri. *Bölek-bölek kepderler "hüw!" diýr harman içinde* (Magtymguly). *3.* Dagynyk, pytraňny. *Bölek-bölek gara bulutlar. 4.* Tike-tike, ýyrtyk-ýyrtyk, para-para. *Onuň eginbaşy bölek-bölek bolupdyr.*

BÖLEK-BÖLEKLIK [bö:lök-bö:löklük], *at. 1.* Bölek-bölek bolan ýagdaýynda bolmaklyk. *2.* Topar-toparlyk, süri-sürülik. *3.* Dagynyklyk, pytraňnylyk.

BÖLEK-BÜÇEK [bö:lök-büçök], *syp.* Uly bolmadyk, ownuk-uşak, maýda-çüýde, bölek-bölek, bölekler bölünen. *Ýel ýatyp, bölek-büçek bulut asmanda sozulyp gitdi.*

BÖLEK-BÜÇEKLIK [bö:lek-büçöklük], *at.* Uly bolmadyk, bölek-bölek, bölekler bölünen.

BÖLEKLEME [bö:löklömö], *iş ady.* Böleklemek ýagdaýy.

BÖLEKLEMEK [bö:löklömök], *işl. 1.* Bölekler bölmek, bölek-bölek etmek. *2.* Ownutmak, maýdalamak, owratmak, uşatmak (pul hakynda). *Onluga böleklemek.*

BÖLEKLEMEKLIK [bö:löklömöklük], *iş ady.* Böleklemek ýagdaýy.

BÖLEKLENMEK [bö:löklönmök], *işl. 1.* Bölekler bölünmek, bölek-bölek edilmek. *Töňne bölekledi. 2.* Ownudylymak, maýdalanmak, owradylmak, uşadylmak (pul hakda). *3.* Dagynyk bolmak, toparlara bölünmek.

BÖLEKLEŞDIRMEK [bö:löklöşdürmök], *işl. 1.* Bölekler bölüşdirmek, bölek-bölek edip çykmak. *Olar çöregi bölekleşdirip, jamdaky çorba batyryp, işdä bilen iýýärler. 2.* Ownudyşdyrmak, maýdalaşdyrmak, owraduşdyrmak, uşadyşdyrmak (pul hakynda).

BÖLEKLEŞMEK [bö:löklöşmök], *işl. 1.* Bölekler bölüşmek, bölek-bölek edişmek. *2.* Ownudyşmak, maýdalaşmak, maýdalamaga kömekleşmek.

BÖLEKLETMEK [bö:löklötmök], *işl. 1.* Bölekler böldürmek, bölek-bölek etdirmek. *Uly ojarlary peje salar ýaly bölekletmek. 2.* Ownutdyrmak, maýdalatmak, uşatdyrmak (pul hakynda). *Iri pullary bölekletmek.*

BÖLEKLEÝIN [bö:löklöýün], *hal.* Bölekler boýunça, tutuşlaýyn däl, lomaý däl, ýarpy-ýalta. *Aýyň ýarym kölegesiniň düşen yerinde Gün diňe bölekleyin tutulýar.*

♦ **Bölekleyin baha** bölekleyin söwdadaky harytlaryň gös-göni ilata satylýan mahalyndaky bahasy.

BÖLME [bö:lmö], *I, iş ady.* Bölmek ýagdaýy.

BÖLMEK [bö:lmök], *işl. 1.* Bir zady birnäçe

BÖWÜSME [böwüsmö], *iş ady.* Böwürmek ýagdaýy.

BÖWÜSMEK [böwüsmök], *işl.* 1. Ýarmak, ýaryp çykmak. *Buraw ýeriň çuňlugyny böwürýärdi.* 2. Güýjüň täsiri netijesinde bölüp, ýykyp, deşip geçmek. *Düýnki güýçli gelen sil bendi böwürýärdi.*

BÖWÜSMEKLIK [böwüsmöklük], *iş ady.* Böwürmek täri.

BRAZILIÝALYLAR [brazi:liýalylar], *at.* Braziliýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

BRITANIÝALYLAR [brita:niýalylar], *at.* Britaniýanyň ýerli ilaty, iňlisler.

BU [bu], *çal.* Sözleşýän adamyň ýanyndaky, golaýyndaky, elindäki zady we ş. m. görkezip gelýän görkezme çalyşmasy (baş düşümden beýleki düşümlerde san goşulmasyz üýtgände, sonuň ýaly-da, san goşulmasyz olluk ýöňkeme goşulmaly üýtgände *b* sesi *m* sesine öwürülýär: *Meselem: munuň, muňa, muny, munda, mundan; munusy, munusynyň, munusyna, munusyny, munusynda, munusyndan*). *Bu biziň mekdebimiz. Bu adam mekdebiň ýolbaşçysy.*

BUDDIST [butdi:st], *at.* Buddizme eýeriji.

BUDDIZM [butdi:zim], *at.* Biziň eýýamymyzdan (eramyndan) öň Hindistanda döwrebär, ony esaslandyran Gawtamyň – Buddanyň adyny göterýän din.

BUG [bu:ğ], *at.* 1. Suwuň, suwuklygyň gaty gyzmagy, gaýnamagy netijesinde emele gelýän çygly howa. *Gaýnap duran gazandan çykýan bugdan ýakymly ys gelýärdi.* 2. Gyzgyn zatdan, serlen geýimden we ş. m. zatlardan çykýan howa. *Çapylýp derlän atyň endamyndan bug çykýardy.*

BUGA [buğo], *at.* 1. *kön.s.* Öküz. *Buga bilen oglan bir hemle çekişdiler* ("Kitaby dedem Gorkut"). 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Bugadan çykmak** sygryň öküze ýanaşjak, höwre gelmek döwri geçmek. **Buga (buka) gelmek** sygryň öküze ýanaşmak, höwre gelmek döwri başlanmak.

BUGABASAR [buğovasar], *at, gepl. d.* Üç ýaşyndaky tüwe, gulajyn.

BUGARMA [bu:ğormo], *iş ady.* Bugarmak ýagdaýy.

BUGARMAK [bu:ğormok], *işl.* Buga öwürmek, bug halyna geçmek; bug çykmak. *Daşarda palaw bugaryar, çişlik tüteýär* ("Edebiýat we sungat").

BUGARMAKLYK [bu:ğormokluk], *iş ady.* Bugarmak ýagdaýy.

BUGARTMAK [bu:ğortmok], *işl.* Buga öwürmek, bug halyna geçirmek; bug çykartmak.

BUGARYŞ [bu:ğoruş], *iş ady.* Bugarmak ýagdaýy.

BUGDAÝ [buğdoý], *at.* Uzyn baldakly däneli ösümlik we onuň dänesi. *Reň açar hoş saýaly, Seniň ysnyň hoşdan, bugdaý* (Mätäji).

♦ **Ak bugdaý** gadymdan bäri ekilip gellen türkmen

bugdaýy. *Türkmeniň ak bugdaýynyň, ony ýetişdirýän gallaçynyň geljegi hasam aýdyň, hasam şöhratly* ("Türkmenistan").

BUGDAÝBOGUN [buğdoývoğun], *at.* 1. *ös.* Bugdaýa meňzeş arryk däneli ot. 2. Dürli el işlerine salynýan, bugdaý desselerine meňzeş bogun-bogun nagys.

BUGDAÝÇYLYK [buğdoýçuluk], *at.* 1. *ser.* **Bugdaýlyk.** 2. Oba hojalygyň bugdaý ösdürüp ýetişdirmek bilen meşgullanýan pudagy. *Bugdaýçylyk hojalygy.*

BUGDAÝLY [buğdoýly], *syp.* 1. Bugdaý ekilen (meýdan). 2. İçinde bugdaý bolan (gap). 4. Oba ady.

BUGDAÝLYK [buğdoýluk], *at.* Bugdaý ekilen giň meýdan, bugdaýyň köp ekilen ýeri. *Bugdaýlyga suw tutup ýören kärendeçi ýigitlere uzaklardan nazaryň düşýär* ("Türkmenistan").

BUGDAÝREŇK [buğdoýreňk], *syp.* Bugdaý dänesiniň reňkine meňzeş (adamyň ýüzi hakynda). *Onýança işikden orta boýly, etlek, bugdaýreňk, ýaňy saçyndan ak giren aýal girdi* (A. Durdyýew).

BUGJARMA [bu:ğjormo], *iş ady.* Bugjarmak ýagdaýy.

BUGJARMAK [bu:ğjormok], *işl.* 1. Ýylylyk zerrarly bug çykmak. *Alabahar günüdi, ereýän gar sebäpli ýeriň ýüzi bugjaryp durdy.* 2. Çalarak derlemek.

BUGJARYŞ [bu:ğjoruş], *iş ady.* Bugjarmak ýagdaýy.

BUGLAMA [bu:ğlomo], 1. *iş ady.* Buglamak ýagdaýy. 2. *at.* Azajyk suw bilen, gapagy ýapyp, çalarak otda öz buguna bişirilýän etli nahar.

BUGLAMAK [bu:ğlomok], *işl.* 1. Nahary ýapyk gapda öz şiresi, bugy bilen bişirmek. *Palawy buglamak.* 2. Bir zady buga tutmak, buga tutup täzeden işlemek.

BUGLAMAKLYK [bu:ğlomokluk], *iş ady.* Buglamak ýagdaýy.

BUGLANMAK [bu:ğlonmok], *işl.* 1. Öz şiresi, bugy bilen bişirmek, buguna goýulmak. *Üç gazan tüwi hem buglanyp duran eken* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. Buga tutulmak, buga tutulyp, gaýtadan işlenmek. *Çig ýüpek kelepeler buglanýar.*

BUGLAŞMAK [bu:ğloşmok], *işl.* Buga goýmaga kömekleşmek.

BUGLATMAK [bu:ğlotmok], *işl.* 1. Öz şiresi, bugy bilen bişirtmek, buguna goýup bişirtmek. *Palaw buglatmak.* 2. Buglama işini başga birine etdirmek, buguna tutdurmak, buguna tutdyryp täzeden işletmek. *Çig ýüpegi buglatmak.*

BUGLAÝYŞ [bu:ğloýuş], *iş ady.* Buglamak ýagdaýy.

BUGRA [buğro], *at.* 1. Iki örküçli erkek düýe, aýry. 2. Oglana dakylýan at.

BUGRATIKEN [buğrotiken], *at, ös.* Dag

bolmak, öňüni bekleme, öňüni tutmak.

BÖWEMEKLİK [böwömöklük], *iş ady, gepl. d.* Böwemek ýagdaýy.

BÖWEN [böwön], *at. 1.* Gäwüş gaýtarýan mallaryň (düýe, sygyr, goýun, geçi) çylşyrymly garnynyň yzky bölümi. *2.* Balygyň ýüzüş haltasy.

BÖWET [böwöt], *at. 1.* Ýaplarda suwuň ugruny sowmak ýa-da ony saklamak üçin gum üşürilip edilen kiçeňräk bent. *Suwuň öňüne böwet basdyk. 2. göç. m.* Ösüşe, herekete ýol bermeýän ýagdaý, kynçylyk, päsgelçilik. *Men seniň işiňe böwet bolup bilmerin.*

♦ **Böwedi böwürmek** kynçylykdan üstün çykmak, garşylyklary ýeňip geçmek. *Ol diňe tutanyrliligi bilen ähli böwetleri böwsüp geçdi* (B. Seýtäkow).

BÖWETLEME [böwötlömö], *iş ady.* Böwetlemek ýagdaýy.

BÖWETLEMEK [böwötlömek], *işl. 1.* Böwet basmak, böwet etmek. *Güýçli suwuň öňüni böwetlemek gaty kyn boldy. 2.* Päsgel bermek, kynçylyk döretmek.

BÖWETLEMEKLİK [böwötlömöklük], *iş ady.* Böwetlemek ýagdaýy.

BÖWETLENMEK [böwötlönmök], *işl. 1.* Suwuň öňüne böwet edilmek, böwet basylmak. *Ýap böwetlenenden soň, olar çay içmäge oturdylar. 2.* Päsgel berilmek, kynçylyk döredilmek.

BÖWETLEŞMEK [böwötlöşmök], *işl. 1.* Böwet basyşmak, böwet basmaga kömek etmek.

BÖWETLETMEK [böwötlötmök], *işl. 1.* Suwuň öňüni böwet etdirmek, böwet basdyrmak. *2.* Päsgel berdirmek, kynçylyk döretdirmek.

BÖWEYİŞ [böwöýüş], *iş ady.* Böwemek ýagdaýy.

BÖWREK [böwrök] **I**, *at, anat.* Oňurgalylarda (ynsan, haýwan we ş. m.) peşew bölüp çykarýan agza. *Gawuny ýürek-damar keselleri bilen kesellänlere, böwregi agyryanlara, az ganly adamlara-da iýmek peýdalydyr.*

♦ **Böwregiň bökmek** içgi duýgyňa bäs gelmän, gülesini gelip durmak, gülmän saklanyp bilmezlik.

BÖWREK [böwrök] **II**, *at, dokm.* Halylaryň älemine, gyralaryna, torbalaryň ýüzüne, eňsä we beýleki el işlerine salynýan ownuk nagyş.

BÖWSÜLMEK [böwsülmök], *işl. 1.* Birden bat bilen ýarylyp bölünmek. *Bu ýerde zemin astyndan "gara altyn" böwsülip çykan ilkinji guýynyň ulanyşa tabşyrylanyna ýarym asyr bolupdyr* ("Türkmenistan"). *2. göç. m.* Harç bolmak, sarp edilmek. *Pul bukjasy basym böwsüldi.*

BÖWSÜŞDIRMEK [böwsüşdürmök], *işl. 1.* Bat bilen ýaryşdyrmak; deňşdirip çykmak. *Syçan unly haltalary böwsüşdiripdir.*

BÖWŞEN [böwşön], *syp. 1.* Boşlaň, giňiş; daryşgan bolmadyk. *2.* Ýumşak (ýer, toprak hakynda). *Ol kepjesi bilen guýynyň böwşen tarapyňy gazyp başlapdyr* (B.

Kerbabaýew).

BÖWŞENLEME [böwşönlömö], *iş ady.* Böwşenlemek ýagdaýy.

BÖWŞENLEMEK [böwşönlömek], *işl. 1.* Böwşen bolmak, boşlaw bolmak, boşlaň bolmak. *2.* Gowşamak, ýuwaşamak, seýreklemek. *Ýagyş biraz böwşenländen soň, olar ýene ýola düşdüler. 3.* Dargap başlamak, gidişmek, dargaşmak, boşaşmak.

BÖWŞENLEMEKLİK [böwşönlömöklük], *iş ady.* Böwşenlemek ýagdaýy.

BÖWŞENLEŞMEK [böwşönlöşmök], *işl. 1.* Birneme boşamak, boşlaňlyk aralaşmak. *2.* Gowşamak, ýuwaşaşmak, seýrekleşmek. *Toplaryň gümmürdisi böwşenleşdi* (A. Nazarow). *3.* Dargaşyp başlamak, gidişip başlamak, boşaşmak.

BÖWŞENLEÝİŞ [böwşönlöýüş], *iş ady.* Böwşenlemek ýagdaýy.

BÖWŞENLIK [böwşönlük], *at. 1.* Boşlaňlyk. *2.* Iş-güýjüň azalanlygy, aram tapanlygy. *Böwşenlik aralaşanda ol başga işe gümrä boldy.*

BÖWÜR I, *at. 1.* Biliň gapdal tarapy, bykyn tarapy. *2.* Garnyň art aýakdan başlanýan gapdal tarapy (haýwanlarda). *Düýäniň böwri. 3.* Bir zadyň bir gapdaly, tarapy. *Gazanyň gyralary gädik-gädik, böwründe çat açan ýeri hem bar. 4. ser. Dul.* Jaýyň gap böwründe bir maýa ýaly gelin hamyr ýuwurýardy.

♦ **Böwri bükgüldemek** ynjalyksyzlanmak, birahatlanmak. *Bu ýagdaý böwrüniň bükgüldisini artdyrdy. Böwrüne doňuz diňini salmak* gymyldaman, diň salyp durmak, diňşirgemek. *Ol böwrüne doňuz diňini salýar, bagsysyna gözlerini agdaryp seredýär* (N. Saryhanow). **Böwrüni garaltmak** atyp öldürmek. **Böwrüni diňlemek** öz ýanyňdan bir zat hakda birneme oýlanmak, pikir öwürmek, diňşirgenmek. *Ol bir zat ýadyna düşüp, böwrüne diň saldy. Gap böwür* jaýa giren ýerinde, köplenç, gapyň çep tarapynda gap-gaç goýulýan dul. *Jaýyň gap böwründe oturan birnäçe gelin-gyz öz aralarynda haly nagyşlarynyň üstünde jedelleşýärdi* (A. Gowşudow).

BÖWÜR II, *at.* Pendi nusgaly haly golleriniň ikisiniň aralygynda ýerleşýän içi nagyşly ownuk göljagazlar.

BÖWÜRSLEN [böwürslön], *at, ös. 1.* Gyzyt tudana meňzeş miwe getirýän, tikenli, gyrymsy dermanlyk ösümlik. *Ol ýerde ýaňy pyntyk ýaryp başlan böwürslenleriň arasyndan mylaýym owaz edip çeşmejik akyp ýatyrady* ("Edebiyat we sungat"). *2.* Şol ösümligiň tudana çalymdaş iýilýän miwesi.

BÖWÜRSLENLIK [böwürslönlük], *at.* Böwürsleniň köp gögerip oturan ýeri.

BÖWÜSDIRMEK [böwüssürmök], *işl. 1.* Bat bilen böldürmek. *Öň hem ýaraly keyigiň päki ýaly synragyna Annak buduny böwürsdiripdi* (B. Kerbabaýew).

BULANÇAK [bulonçok], *syp.*, *ser.* **Bulanyk**. *Meniň ballym bal goçak, Suwlar akar bulançak, Altmyş başly ak öýüň, Ýaraşygy sallançak* (Hüwdi).

BULANÇAKLYK [bulonçokluk], *at.* **1. ser. Bulanyklyk**. *Suwuň bulançaklygyna syn etdik*. **2. göç. m.** Howsalaly ýagdaý, başagaýlyk, birahatlyk. *Onuň ýüregindäki bulançaklyk ýene güýçlendi*. **3. göç. m.** Agzalalyk, bulagaýlyk. *Sähelçejik bir bidüzgünligiň bulançaklyk emele getirmegi mümkindi* (B. Kerbabaýew).

BULANDYRMAK [bulonnurmok], *işl.* **1.** Suwuklygy bulanyk hala getirmek, bulanyk etmek. *Akar suwy aýlandyran, Dury suwy bulandyran, Gapy-gapy elendiren Seniň gözleriň, gözleriň* (Halk aýdymyndan). **2. göç. m.** Agzalalyk döretmek, ara bozmak.

BULANJYRAMAK [bulonjuromok], *işl.* Yrsaramak, gep agtarmak, jenjel turuzjak bolmak.

BULANMAK [bulonmok], *işl.* **1.** Bulanyk hala öwürmek, bulanyk bolmak (suwuklyk hakynda). *Biz birneme ýüzenimizden soň, suw bulanyp başlady*. **2.** Guma, hapa garylmak, üst-başyňy gum etmek, hapa etmek. *Onuň akja geýimi, ýalpyldawuk saçy tozana bulandy* (B. Kerbabaýew). **3. göç. m.** Yrsaramak, jenjel turuzmak. **4.** Bir zadyň uç tarapy hereketlenmek. *Onuň bileginden asylgy ýalaňaç pyçagy şol wagt bat alyp bulandy* (A. Gowşudow).

BULANYK [bulonuk], *syp.* Dury bolmadyk. *Derýanyň bulanyk suwy*.

BULANYKLYK [bulonukluk], *at.* Dury dällik, arassa dällik, bulanyk ýagdaýda bolmaklyk. *Suwuň bulanyklygy*.

BULAŞDYRMAK [buloşdurmok], *işl.* **1.** Hapa bulap çykmak, hapa çyrşaşdyrmak. *Aýakgabyny palçyga bulaşdyrdy*. **2.** Bulam-bujar edişdirmek, garym-gatym edişdirmek. *Bulaşdyran sakgalyny emay bilen darady*. **3.** Yzly-yzyna bulap garyşdyrmak. *Gazany agaç çemçe bilen bulaşdyrdy*. **4.** Bir zadyň başga bir zatdan tapawudyny, parhyny anyklaman garyşdyrmak. *Käte men gök bilen ýaşıly bulaşdyraýyan*. **5. göç. m.** Agzalalyk, bulagaýlyk döretmek. *Munuň ýaly halky bulaşdyrýan melgunyň köküni köwlemek gerek* (A. Durdyýew).

BULAŞMA [buloşmo], *iş ady.* Bulaşmak ýagdaýy.

BULAŞMAK [buloşmok], *işl.* **1.** Çyrşalmak. *Toýuň toýa ulaşsyn, Eliň ýaga bulaşsyn* (Arzuw-dileg). **2.** Hapa degmek, hapalanmak. *Çaganyň üsti-başı guma bulaşypdyr*. **3.** Bulam-bujar bolmak, garym-gatym bolmak. *Onuň nogta ýaly gara saçlary bulaşypdy*. **4.** Ýalňyşlyga, şowsuzlyga sezewar bolmak. *Eger ol basym gelmese, işleriň bulaşmagy mümkin*. **5.** Dumanlap durmak (göz hakynda). **6.** Asuda ýagdaýda bolmazlyk. üýtgäp durmak, dürli hili öwürmek, erbetleşmek. *Bu ýönekeý bir ýel däl-de, howanyň*

bulaşmagynyň alamaty (B. Kerbabaýew). **7. göç. m.** Agzalalyk döremek, närazylyk ýüze çykmak, aragatnaşyk, dostluk bozulmak. *Bularyň arasy бүтінлеý bulaşdy*. **8. göç. m.** Düşnüksiz bolmak, düşünmesi kyn bolmak. *Bu sapar ýagdaý şeýle bulaşypdy*.

BULAŞYK [buloşuk], *syp.* **1.** Bulam-bujar bolup duran, çalam-çaş, tertipsiz görnüşli. *Jaýyň içi bulaşykdy*. **2.** Asuda ýagdaýda bolmadyk, üýtgäp duran (howa hakynda). **3.** Düşnüksiz, düşünmesi kyn bolan. *Onuň çalajan bulaşyk sesinden many alyp bolmady*. **4.** Çözülmesi kyn bolan, çylşyrymly. *Gurban bulaşyk pikirleriň aňyrsyna çykyp bilmeýärdi*.

BULAŞYKLYK [buloşukluk], *at.* **1.** Bulam-bujarlyk, çalam-çaşlyk, tertipsiz görnüşlilik. **2.** Ýalňyşlyk, şowsuzlyk, bulam-bujarlyk. *Öň-ä bir hili bulaşyklyga düşüp, hernäme-de bolsa soňuny düzetti*. **3.** Biynjalyk, ünjülik, aladalylyk. *Ol Berdiniň ýüzündäki bulaşyklygy özüçe ýordy*. **4.** Asuda ýagdaýda dällik, üýtgäp duranlyk. *Howanyň bulaşyklygy köp zyýan berýär*. **5.** Düşnüksizlik, düşünmesi kynlyk, aýdyň dällik, çylşyrymlylyk.

BULAŞYS [buloşuş], *iş ady.* Bulaşmak ýagdaýy.

BULATMAK [bulotmok], *işl.* **1.** Bir zady başga birine gardyrmak, garyşdyrmak. **2.** Hapalatmak, hapa ýokdurtmak. *Geýimini palçyga bulatdy*. **3. göç. m.** Agzalalyk döretdirmek, bulagaýlyk döretdirmek. **4. ser. Bulaýlatmak.** *Ejem Jereni jigisine el buladyp, ýanyňa çagyrtdy*.

BULAW [bulow], *syp., gepl. d.* Köplenç, köpçüligiň içinde yrsarap, adamlary birahat edip ýören. *Bulaw adam*.

BULAWLYK [bulowluk], *at, gepl. d.* Köplenç, köpçüligiň içinde yrsarap, adamlary birahat edip ýörmeklik, bulaw hasiýetlilik. *Bulawlyk ýaramaz gylykdyr*.

BULAÝLAMA [buloýlomo], *iş ady.* Bulaýlamak ýagdaýy.

BULAÝLAMAK [buloýlomok], *işl.* Bir zady howada galgatmak, köp gezek ikibaka bulamak. *Ol yzyna öwrüldi-de, maňa elini bulaýlady* ("Edebiyat we sungat").

BULAÝLAMAKLYK [buloýlomokluk], *iş ady.* Bulaýlamak işi.

BULAÝLATMAK [buloýlotmok], *işl.* Bir zady howada galgatdyrmak, iki ýana hereket etdirmek. *Ýaglygy bulaýlatmak. Ol ýoldaşyna elindäki baýdajygy bulaýlatdy*.

BULAÝLAÝYŞ [buloýloýuş], *iş ady.* Bulaýlamak ýagdaýy.

BULAÝYŞ [buloýuş], *iş ady.* Bulamak ýagdaýy.

BULDUR-BULDUR [bullur-vullur], *s. ş. aňl. söz.* Bir topar zat buldur-buldur edende, bulduraşyp duranda emele gelýän şekil. *Gelinbarmak üzümder*

eteklerinde we daşly ýerlerde ösýän derman oty.

BUGURÇY [buğurçy], *at.* Işde ulanylmaga başlanan üç ýaşar düýe. *Ynha düýeler, erkek bugurçy, torumlar – hemmesi aýry tohum maldyr* (A. Durdyýew).

BUJAK [bu:jok], *at.* Göläniň, geçiniň, goýnuň derisinden, hamyndan suwuklyk guýmak üçin edilýän tulumyň, meşigiň, ýanlygyň gollary. *Ol ýanlygyň bujagyňy çözüp, toşap aldy.*

♦ **Bujagy çözülen ýanlyga (meşige, tuluma) dönmek** pyssarmak, gowşap, boşap galmak.

BUJURYK [bujuruk]: **bujurygy artmak (çykmak)** derdi-azary köpelmek, bulaşmak, beterin-den beteri çykmak. – Dursa *bujurygyň artjagyňy* bilip durandyr (A. Gowşudow). *El degirseň, munuň bujurygy artar* (N. Pomma).

BUKAW [bukow], *at.* 1. Aýallaryň boýunlaryndan asýan gyzyly çäýylyp, kümüşden ýasalan gaşly, şelpeli şaýy. *Gadymy bukaw.* 2. göç. m. Gülden örülen çemen. *Gül bukawy oňa gelişýärdi.*

BUKDAKLAMA [bukdoklomo], *iş ady.* Bukdaklamak ýagdaýy.

BUKDAKLAMAK [bukdoklomok], *işl.* 1. Birine görünmejek bolup ýapyrylyp, eglip, бүкүлүп ýöremek. *Ol, depäniň gapdalyndan tazysy bilen bukdaklap gelip, tilkini tazysyna görkezýär* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. Ogryn, bukulyp gezmek, gaçgak bolup gezmek. *Ol bir aý ýarym bukdaklap gezse-de, onçakly rahat dälidi* (B. Kerbabaýew).

BUKDAKLAMAKLYK [bukdoklomokluk], *iş ady.* Bukdaklamak ýagdaýy.

BUKDAKLAŞMAK [bukdokloşmok], *işl.* 1. Topar bolup bukdaklamak, köp bolup bukulýşyp ýörmek. *Hany, sizem sözüňizde tapylyň — diýer öýdüp, gören ýerlerinde bukdaklaşyp ýörler* (N. Pomma). 2. Ogryn gezişip ýörmek, gaçgak bolup gezişip ýörmek.

BUKDURMAK [bukdurmok], *işl.* Başga birine ýygşyrtmak, gizletmek. *Ol haty il görmez ýaly ýerde bukdurdy.*

BUKJA [bukjo], *at.* 1. Türkmen gelin-gyzlarynyň dört burçly matanyň üç burçy tikilen we bir burçy hem açyk, el işlerini salýan gaby. *Aýaly bir köne bukjany alyp çykdy* (N. Saryhanow). 2. Durmuşa çykjak gyzyň şaý-sepi, egin-eşigi. 3. Hat ugratmak üçin ulanylýan ýazgyn kagyz gap. *Sen maňa ýazan hatlaryňy Öweze ýazan hatyň bukjasyňa salyp iberäýseň bolmadymy?* (A. Gowşudow).

BUKMA [bukmo], *iş ady.* Bukmak ýagdaýy.

BUKMAK [bukmok], *işl.* 1. Başga biri görmez ýa-da tapmaz ýaly ýygnamak, ýygşyrmak, gizlemek. *Şu haty berk ýerde bukup goý.* 2. Buky ýerde gizlenmek. *Ol agaçdan agaja bukup ýakyn gelip synlady* (A. Gowşudow).

BUKMAKLYK [bukmokluk], *iş ady.* Bukmak

ýagdaýy.

BUKULLYM [bukulluým], *at.* Oýna gatnaşyjylaryň biri eşekçi bolup, beýlekileri ondan bukulyp oýnalyan çaga oýny.

BUKULMADYKSYRAMAK, *işl.* Bukulmaly bolsa-da, bukulmazlyk, bukulmadyk bolmak.

BUKULMAK [bukulmok], *işl.* Buky ýerde birinden gizlenmek.

BUKULYŞMAK [bukuluşmok], *işl.* Köp bolup bukulmak, birtopar bolup bukulmak.

BUKY, *at.* 1. Başga biri görmez ýa-da tapmaz ýaly, gizlin, ýaşyryn ýer. *Buky ýerde sakla, gizle, berk sakla* (B. Kerbabaýew). 2. Goranmak üçin edilen gizlin ýer. *Kyn bolsa-da, ýoluň iki tarapynda bukuda ýatmak gerek* (B. Seýtäkow).

BULAGAY [bulogoý], *syp.* Agzalalyk döredýän, başbozar, arabozar, bozgak, bulaw. *Bulagaý adam bahana aratýardy.*

BULAGAYÇYLYK [bulogoýçuluk], *at, ser.* **Bulagaýlyk.** *Bulagaýçylykdan gönönen adam tapmarsyň.*

BULAGAYLYK [bulogoýluk], *at.* Başbozarlyk, bozgaklyk, agzalalyk döretmeklik. *Bulagaýlyk etmek.*

BULAK [bulok], *at.* Çeşme suwy we onuň akýan akary. *Bakyp görse, bu bagda bilbiller saýrap, bulaklar akyp, güller açylyp duran* ("Türkmen halk ertekileri"). *Gözbaşy bolmasa bulak akmaýar* (A. Kekilow).

BULAMA [bulomo], *iş ady.* Bulamak ýagdaýy.

BULAMAK [bulomok] **I**, *işl.* 1. Suwuk ýa-da goýy nahary we ş. m. garmak, garyşdyrmak. 2. Hapa etmek, hapalamak. *Çagalar ellerini palçyga bulapdyrlar.* 3. göç. m. Agzalalyk döretmek, bulagaýlyk etmek. *Ol nejis, adamlary bulady.* 4. *ser.* **Bulaýlamak.**

BULAMAK [bulomok] **II**, *at.* Ýaga un jazlanyp bişirilýän goýy nahar, ýegesi. *Eý möjek, sen bir suwujak bulamak içip, birnäçe sapar ýapy ýokaryk ylgasaň, içindäki bela gaçar* ("Türkmen halk ertekileri").

BULAMAKLYK [bulomokluk], *iş ady.* Bulamak ýagdaýy.

BULAM-BUJAR [bulom-mujor], *syp.* Ýerbe-ýer bolmadyk, garym-gatym, bulaşyk, tertipsiz. *Şemal gelip, kagyzlary bulam-bujar etdi.*

BULAM-BUJARLYK [bulom-mujorluk], *at.* Ýerbe-ýer dälilik, garym-gatymlyk, bulaşyklyk, tertipsizlik. *Haýsydyr bir sosial, syýasy ýa-da ykdysady meseläni bir gezekde we hemişelik çözmek synanyşyklary diňe bulam-bujarlyga hem-de durnuksyzlyga getirýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

BULAM-DELEM [bulom-delem]: **bulam-delem etmek** 1) hilini pes derejede etmek, erbet ýerine ýetirmek. 2) garym-gatym edip, çalak-çulak ýylyssy taýýarlamak

ömür berýär ("Türkmenistan").

BURÇ I, *at.* 1. Diwaryň we ş. m. ýasy, tekiz zatlaryň daşky we içki birleşýän ýeri, künji, çünki. 2. *mat.* Bir nokatda birigen iki çyzygyň aralygy. *Göni burç.*

BURÇ II, *at.* Dik ýaýrap ösýän ýaprakly ösümlik we onuň ýiti tagamly süýnmek hasyly. *Gyzyl burç.*

BURÇA [burço], *at, ös.* Owadan mawy gülli, dik ösýän, kösügi iýilýän meýdan oty. *Obanyň oglandyr gyzlary selmedir burça, ýuwadyr ýelmik ýygyp, kömelekdir gyzybut hem domalan gözlärdiler* ("Edebiýat we sungat").

BURÇAK-BURÇAK [burçok-burçok], *syp.* Damja-damja, düwme-düwme (der hakynda). *Şuny aýratyn bek belle: daýhanyň bagty ýerdedir, ýeriň bagty bolsa tylla topraga bütin yhlasyny berip, maňlaýyndan dökülýän burçak-burçak derlerini oňa siňdirýän jepakeş daýhanlardadyr* ("Türkmenistan").

BURÇAKLAMAK [burçoklomok], *işl.* Burçak-burçak bolmak. *Onuň maňlaýyny kertip duran bözüginiň aşagyndan burçaklap galan derler biri-birine tapyşdy* (B. Kerbabayew).

BURÇALYK [burçoluk], *at, ös.* Baldaklary ýaşajyk soganyň ýaşyna meňzeş, köki çigildemiňki ýaly alaňda bitýän haşal ot.

BURÇLAMAK [buruşlomok], *işl.* Burç atmak. *Sowuklasaň, unaşy burçlap içmeli.*

BURDURMAK [burdurmok], *işl.* Burmak işini başga birine etdirmek.

BURGULAMA [burğulomo], *iş ady.* Burgulamak ýagdaýy.

BURGULAMAK [burğulomok], *işl.* 1. Burup, burgy salyp tow bermek. *Daşyna oralan simi burgulap berkitdiler.* 2. *gepl. d.* Burup çümmüklemek, biriniň endamyndan burmak, gaty çümmüklemek. *Meniň budumdan bir däl, iki däl burgulady* (N. Pomma).

BURGULAMAKLYK [burğulomokluk], *iş ady.* Burgulamak ýagdaýy.

BURGY I, *at.* 1. Gaty we berk towlanyp alynýan çümmük. 2. Ýüp işmek, tow bermek üçin ulanylýan gural.

BURGY II, *at.* Aýal çaga dogurjak bolanda, içinden tutýan güýçli agyry.

BURJULAMA [burjulomo], *iş ady.* Burjulamak ýagdaýy.

BURJULAMAK [burjulomok] **I**, *işl.* Burjy baglamak. *Agaçlar burjulap, suwlar doňupdy* (Ç. Aşyr).

BURJULAMAK [burjulomok] **II**, *işl.* Guzlamagyň, botlamagyň ön ýanynda döreýän ynjalyksyzlyk sebäpli gizlin ýer agtarmak (düýe we ş. m. haýwanlar hakynda).

BURJULAMAKLYK [burjulomokluk], *iş ady.* Burjulamak ýagdaýy.

BURJULAYÝŞ [burjuloýuş], *iş ady.* Burjulamak ýagdaýy.

BURJUMY, *at, dokm.* Tara daragyny berkitmek üçin daşyna saralýan hamyrly esgi.

BURJY I, *at.* Gyşyň sowuk aýlarynda agaçlaryň, ösümlikleriň üstünde emele gelýän gar görnüşli buz. *Köçäniň boýdan-başa ikiýan tarapyna ekilen agaçlar burjy baglap, şahalaryny aşak egip otyrlar.*

BURJY II, *at.* Käbir mallar, haýwanlar botlajak, guzlajak bolanda tutýan agyry.

BURK, *at, kön.s.* Ys.

♦ **Burk urmak** örän ýakymly, hoşboý ys döremek. *Ösümlikleriň burk urýan ysy jana ýakymlydy.*

BURKMAK [burukmok], *işl. gepl. d.* Beden agzasynyň bogny ýazmak, yerinden gozganmak, çykamak.

BURMA [burmo] **I**, *at.* Towlanýan, burulýan zat. *Radionyň burmasy.*

♦ **Burma çüý** hyrly, burmaly çüý. *Ol ýelimlenen mermerler burma çüý bilen berkidilenden-de berk durýarlar.*

BURMA [burmo] **II**, *at. 1. ser. Buýra.* Çözülmesin gara saçyň burmasy, Kän aglama, gider gözüň sürmesi (Halk aýdymyndan). *Sen bu hüwjerip duran gara burma saçlaryň bilen meniň sözüme käň bir ynanmarsyň* (G. Gurbansähadow). 2. Ýaş çaganyň goşaryna ýa-da aýagyna dakylýan, burlup ýasalyan halka görnüşli kümüş şaý. 3. *gepl. d.* Adamyň kellesiniň depesindäki towluja ýer.

BURMA [burmo] **III**, *iş ady.* Burmak ýagdaýy.

BURMAK [burmok], *işl.* 1. Bir tarapa öwürmek, sowmak. *Atynyň başyny günbatara burdy.* 2. Bir tarapa towlamak, towlap berkitmek, çekmek. *Ol dutaryň gulagyny ýene-de burup goýberdi.* 3. Towlap çümmüklemek. *Çaganyň budundan burdy.*

BURMAKLYK [burmokluk], *iş ady.* Burmak ýagdaýy.

BURMALANMAK [burmolonmok], *işl.* Burum-burum bolmak, burma emele gelmek. *Burmalanmyş ýar zülpüniň telleri, Oňa baglanaýjak gül gerek maňa* ("Garajaoglan"). *Surat ýaly gaşlary çalaja burmalanypdy* (B. Seýtäkow).

BURMATOW [burmotow], *at, dokm.* Haly we haly önümleriniň, keçäniň, gaýma we keşde bilen edilýän bejergileriň gyrasyna salynýan nagyş.

BURRAM [burrom], *at, gepl. d.* Suwuň aýlanyş, güýçli akýan yerinde emele gelýän çukurjyklar, girdapjagaz.

BURUGSAMA [buruğsomo], *iş ady.* Burugsamak ýagdaýy.

BURUGSAMAK [buruğsomok], *işl.* 1. Tutaşman tüsseläp durmak, burum-burum tüsse çykamak, tüsselemek. *Tüsse burugsap çykýardy.* 2. Ýiti ys gelmek.

BURUGSAMAKLYK [buruğsomokluk], *iş ady.*

buldur-buldur edýärdi.

BULDURAMA [bulluromo], *iş ady.* Bulduramak ýagdaýy.

BULDURAMAK [bulluromok], *işl.* Nemli öwüşgin atmak. *Dursun bulduraýan gözlerini töwerege aýlady. Bulduraýan gelinbarmagymyz barada gürrüň edip berdim* ("Edebiýat we sungat").

BULDURAMAKLYK [bulluromokluk], *iş ady.* Bulduramak ýagdaýy.

BULDURAŞMAK [bulluroşmok], *işl.* Ýyldyraşyp öwüşgin atmak, ýyldyraşmak. *Üzüm hoşalary bulduraşyp, biri-birine çakyşar.*

BULDURAYÝŞ [bulluroýuş], *iş ady.* Bulduramak ýagdaýy.

BULDURÇYN [bullurçun], *at.* Garyň, gyrawyň ýyldyraýan görnüşi. *Aýyň ýagtysyna doň garyň ýüzünde buldurçynlar ýyldyraşar.*

BULDURDY [bullurdy], *at.* Suw we suwuklyklyryň, şeýle hem ýaldyrawuk zatlaryň ýüzünde döreýän öwüşgin.

BULGUR [bulgur], *at.* 1. Suwuklyk guýlup içilýän çüýşe gap. *Telperje bulgurlara çay guýlaryna mähetdel, oturanlaryň biri noguldan birini agzyna atdy* ("Türkmenistan"). 2. *gepl. d.* Çyra çüýsesi.

BULJUM, *syp.* Buky, gizlin, buky. *Nejep ýene ardynjyran bolup, bir buljum ýere bakan ugrady* ("Nejep oglan"). *"Ýurdy belet çapar" diýen ýaly, öz ýurduna dönükçilik edip daga çykanlar, ileri hanlarynyň buýrugy bilen yzyna özi ýaly elli atly, ýüz atly garakçylary tirkäp gelýärdiler, buljum jarlarda, böwserlerde, ýykyk harabalarda bukulyp, ýol saklaýardylar, iki-ýeke gije ýolagçylaryny tutup, "olja" diýip alyp gidýärdiler* (A.Gowşudow).

BULJUMRAK [buljumura:k], *syp.* Bukurak, gizlinräk. Eliňdäkileri bir buljumrak ýerde goýaý.

BULJURA [buljuro], *at.* Guýynyň agzynyň zaýalanmazlygy üçin agaçdan ýa-da daşdan edilýän tegelek halka görnüşli berkitme.

BULUÇ, *at, ser.* **Buluçlar.**

BULUÇLAR [buluşlor], *at.* Owganystanda, Päkistanda we Türkmenistanyň günorta-gündogar etraplarynda ýaşaýan, eýran dilleri toparyna degişli halk.

BULUJY, *syp., maldarç.* Goýunlaryň tohumynyň bir görnüşi, buluç goýny. *Buluja goýun.*

BULUT, *at.* Ýerden seredeniňde garamtyl ýa-da agymtyl reňkli bolup görünýän, belli bir belentlikde toplanýan asmandaky suw buglary. *Bulutdan çykan gün ýakar, ýaşmakdan çykan dil* (Nakyl). *Belent daglaryň başynda, Bulut oýnar sil biläni* (Magtymguly). *Bir bölejik bulut gelýär ýagmaga, Ýagma, bulut, näzli ýaryň üstüne!* (Saýyly).

BULUTLAŞMA [bulutloşmo], *iş ady.* Bulutlaşmak

ýagdaýy.

BULUTLAŞMAK [bulutloşmok], *işl.* Bulut bilen örtülme, bulut basyp, howanyň ýüzi garalmak. *Ýazyň ilki aýlarynda howa sagatsaýyn üýtgeýärdi, birden bulutlaşyp, şemal turýardy* (B. Kerbabaýew).

BULUTLAŞMAKLYK [bulutloşmokluk], *iş ady.* Bulutlaşmak ýagdaýy.

BULUTLY, *syp.* Bulut aralaşmak zerarly garalyp duran. *Dagda ýagyşly-ýagmyrly, bulutly gün kän bolýar.*

BULUTLYLYK [bulutluluk], *at.* Bulut bilen örtülenlik, bulut bilen gurşalanlyk.

BULUTLYRAK [bulutlura:k], *syp.* Az-kem bulutly. *Şu gün bulutlyrak howa bolsa gerek.*

BULUTSYZ [bulussuz], *syp.* Bulut bilen örtülmedik, açyk. *Asmanyň ýüzi açykdy, bulutsyzdy.*

♦ **Bulutsyz günde gar ýagmak** duýdansyzlykda şowsuzlyga uçramak.

BULUTSYZLYK [bulussuzluk], *at.* Bulut bilen örtülmezlik, açyklyk. *Howanyň bulutsyzlygy, açyklygy şähtiňi açýardy.*

BURAW [burow], *at.* 1. Towlanyp, tegelek deşik deşýän burmalı gural. *Buraw bilen deşik deşmek.*

2. Ýer astyndan gaz, nebit, suw çykarmak, almak üçin belli bir ýerde gurnalýan senagat desgasy. *Gum depeleriniň arasyndan görüňän burawlara tarap ýola düşdük.*

BURAWÇY [burowçy], *at, ser.* **Burawlaýjy.** *Häzir Aýgüliň ünsüni özüne çeken buraw däl-de, Nurjanyň düşünişine görä, burawçylardan biri bolara çemeli* (B. Kerbabaýew).

BURAWLAMA [burowlomo], *iş ady.* Burawlamak ýagdaýy.

BURAWLAMAK [burowlomok], *işl.* 1. Buraw bilen deşmek. 2. Buraw desgasy arkaly nebit, gaz, suw guýularyny gazmak.

BURAWLANMAK [burowlonmok], *işl.* 1. Buraw bilen deşilmek. 2. Buraw bilen gazylmak. *Bellenilen çuňlukdan artyk burawlanmak.*

BURAWLAŞMAK [burowloşmok], *işl.* 1. Buraw bilen deşişmek. 2. Buraw bilen gazyşmak.

BURAWLATDYRMAK [burowlotdurmok], *işl.* 1. Buraw bilen deşdirtmek. 2. Buraw bilen gazdyrtmak.

BURAWLATMAK [burowlotmok], *işl.* 1. Buraw bilen deşdirmek. 2. Buraw bilen gazdyrmak.

BURAWLAÝJY [burowloýjy], *at.* Çuňluga burawlamak wezipesini ýerine ýetiriji işçi. *Kärhananyň burawlaýjylary has çuň gatlaklara aralaşmagyň, täze meýdançalary özleşdirmegiň hasabyna "gara altyn" we "mawy ýangyç" çykarmagyň ýylba-ýyl artmagyna goşant goşýarlar* ("Türkmenistan").

BURAWLAÝÝŞ [burowloýuş], *iş ady.* Burawlamak ýagdaýy. *Burawlaýýşda has çuňdaky täze gatlaklara hüjüm edilip başlanmagy baýry nebit kânlerine-de täze*

BUSDURMAK [bussurmok], *işl.* Üstüni basyrtmak, gizletmek, ýatyrtnak. *Çagalarynyň ýaramaz gylyklaryny busdurdy.*

BUSDUR-ÝASDYR [bussur-ýassyr]: **busdur-ýasdyr etmek** bassyr-bussur etmek, gizlemek, ýaşyrmak.

BUSMA [busmo], *iş ady.* Busmak ýagdaýy.

BUSMAK [busmok], *işl.* 1. Gizlenmek, ýygrylyp oturmak, bukulmak. *Ol gamyşlaryň arasynda busup ýatan sülgünleri görjek bolup, gözüni ýiti-ýiti gezdirýärdi* (A. Durdyýew). 2. Ýere ýapyrylmak, ýere bagryňy bermek. *Guşlar görünmejek bolup busup ýatyrdylar.*

BUSMAKLYK [busmokluk], *iş ady.* Busmak ýagdaýy.

BUSULMAK [busulmok], *işl.* Görünmejek bolmak, gizlenmek, bukulmak. *Sülgün baryp bir petdäniň aşagynda busuldy.*

BUŞLAMA [bu:şlomo], *iş ady.* Buşlamak ýagdaýy.

BUŞLAMAK [bu:şlomok], *işl.* 1. Şatlykly habary ilkinji bolup ýetirmek, habar bermek; söýünjilemek. 2. *göç. m.* Şugullamak.

BUŞLAMAKLYK [bu:şlomokluk], *iş ady.* Buşlamak işi.

BUŞLANMAK [bu:şlonmok], *işl.* Şatlykly habar bilen ilkinji bolup gutlanmak ýa-da ol hakda habardar edilmek, söýünjilenmek.

BUŞLATMAK [buşlo:tmok], *işl.* Birini şatlykly habar bilen habardar etdirtmek.

BUŞLAÝYŞ [bu:şloýuş], *iş ady.* Buşlamak ýagdaýy.

BUŞLUK [bu:şluk], *at.* 1. Şatlykly habar berlende ilki bilen aýdylyan söz. *Buşluk, ene, jigim boly.* 2. Buşlukça berilyän gutluk, söýünji. 3. Çaga dogmazynyň ön ýanyndan gelyän suwly barda.

BUŞLUKÇY [bu:şlukçy], *at.* 1. Buşlaýan adam. 2. *göç. m.* Begençli habar, nyşan, alamat. *Joşgunly dag silleri-de, mylaýym ýagyşlar-da ýaz paslynyň buşlukçysy ýaly, al-elwan türkmen sährasyna görüp-eşidilmedik gözelligi çayýar* ("Türkmenistan").

BUŞUKMA [bu:şukmo], *iş ady.* Buşukmak ýagdaýy.

BUŞUKDYRMAK [bu:şukdurmok], *işl.* Buşukmak işini başga birine etdirmek.

BUŞUKMAK [bu:şukmok], *işl.* Peşew etmek.

BUŞUKMAKLYK [bu:şukmokluk], *iş ady.* Buşukmak ýagdaýy.

BUT, *at.* Butparazlaryň çokunýan şekilleri. *Butparazlar butdan alsa myradyn, Hajatyny hakdan dilän almazmy?!* (Magtymguly).

BUT [bu:t], *at.* Aýagyň dyz bilen çatalba aralygynyň bölügi. *Maňlaýy sakar al atyň art butlary çykyn-çykyn bolup durdy* (B. Kerbabaýew).

BUTHANA [butha:na], *at.* 1. Buta çokunylýan jaý, ýer. 2. Ybadathana.

BUTLAK [bu:tlok], *syp.* Budy uly, ýogyn butly.

BUTNAMA [butnomo], *iş ady.* Butnamak ýagdaýy.

BUTNAMAK [butnomok], *işl.* Duran ýerinden gozganmak, ýöremek, gymyldamak, süýşmek, deprenmek.

BUTNAMAKLYK [butnomokluk], *iş ady.* Butnamak ýagdaýy.

BUTNATMAK [butnotmok], *işl.* Duran ýerinden gozgamak, gymyldatmak. *Ol ony duran ýerinden butnadyp hem bilmedi* (B. Kerbabaýew).

BUTNAÝYŞ [butnoýuş], *iş ady.* Butnamak ýagdaýy.

BUTPARAZ, *at.* Buta uýýan.

BUTPARAZLYK, *at.* Buta uýujlyk.

BUW, *üml.* Bir zadyň san taýdan köpdüğine, möçber taýyndan ulugygyna haýran galynylyp aýdylýar.

BUÝAN [buýon], *at.* Köki derman üçin peýdalanylýan, köpýyllyk pürli ösümlik.

BUÝANLYK [buýonluk], *at.* Buýanyň köp ösüp oturan ýeri.

BUÝDURMAK [buýdurmok], *işl.* Buýmaga mejbur etmek, buýmagyna sebäp bolmak. *Möjege iýdiräýme, Ýagyşa buýdurayma* (K. Taňrygulyýew).

BUÝMA [buýmo], *iş ady.* Buýmak ýagdaýy.

BUÝMAK [buýmok], *işl.* Güýçli ýagşyň, garyň aşagynda galyp, ezilmek netijesinde gaty üsemek.

BUÝMAKLYK [buýmokluk], *iş ady.* Buýmak ýagdaýy.

BUÝNUZ, *at.* 1. *kön.s.* Şah. *Goça buýnuz yük dälidir* (Nakyl). 2. Düzümi şahyň düzümine meňzeş zatlar (köplenç toýnak). 3. *sazç.* Dutaryň kädisiniň düýp tarapynda kirisleri ildirmek üçin ýasalan ilgençek. 4. *dokm.* Palasa, keçä salynýan şaha meňzeş nagys. 5. *lukmanç.* Gözüň togalak agy.

BUÝNUZY, *at, dokm., ser.* Buýnuz 4.

BUÝRA [buýro], *syp.* Burum tutan, burum-burum. *Bu adam gara göz, gara gaş, buýra gara saçly syratly dayaw ýigitdi* (A. Gowşudow).

BUÝRA-BUÝRA [buýro-vuýro], *syp.* Burum-burum bolup duran. *Başyndaky buýra-buýra gara telpegini çykardy* ("Edebiyat we sungat").

BUÝRALAMA [buýrolomo], *iş ady.* Buýralamak ýagdaýy.

BUÝRALAMAK [buýrolomok], *işl.* Buýra-buýra edip goýmak, burum-burum etmek.

BUÝRALAMAKLYK [buýrolomokluk], *iş ady.* Buýralamak ýagdaýy.

BUÝRALANMAK [buýrolonmok], *işl.* Buýra-buýra bolmak, tow alyp durmak. *Garagözelek gyzyň özi bolsa buýralanyp duran lowurdawuk gyzy mahmaldan*

Burugsamak ýagdaýy.

BURUGSAŞMAK [buruğsoşmok], *işl.* 1. Burugsap durmak, tüsseläp durmak (birnäçe ýerde). 2. Bir zatdan ýiti, ýakymysyz ys çykmak.

BURUGSATMAK [buruğsotmok], *işl.* 1. Tüsseletmek, tüsse çykarmak. 2. Ýiti ys ýaýratmak.

BURUGSAÝYŞ [buruğsoýuş], *iş ady.* Burugsamak ýagdaýy.

BURUGSY [buruğsy], *at.* 1. Burugsap çykýan tüsse. *Oduň tüweleýleýän burugsysy.* 2. Bir zatdan çykýan ýiti ys, gelýän kok, goňursy. *Ýanan ýagyň burugsysy.*

BURULJYRAMAK [buruljuromok], *işl.* 1. Agyry, näsaglyk zerarly бүкүlmek, egreljiremek. *Ýüzüni çytyp, buruljyrap, meniň aýagyma ýapyşyp ýerinden turdy* (N. Pomma). 2. Göwünli-göwünsiz bolmak. *Buruljurap buýrulan işi edesi gelmedi.*

BURULJYRAŞMAK [buruljuroşmok], *işl.* Birtopar bolup buruljyramak. *Syrkawlar buruljyraşyp ýatyrklar.*

BURULMAK [burulmok], *işl.* 1. Bir tarapa öwürülmek, sowulmak. *Araba köçe bilen saga buruldy.* 2. Bir tarapa towlanyp, towy berkidilmek, tow berilmek. 3. Bir tarapa towlanmak, aýlanmak. *Inçe simlerden burlup işilen ýogyn sim.* 4. Ejizlemek, halyň peselmek, ýagdaýyň agyrlaşmak. *Ejizläp, burlup, başyny ýassyga goýdy.* 5. *göç. m.* Towlanyp çümmüklenmek.

BURUM, *at.* Burlan towlam, towlamyň bir aýlawy; buýra.

BURUM-BURUM [burum-murum], *syp.* Birnäçe burumdan, towdan ybarat bolan, towlam-towlam, buýra-buýra. *Möwlam burum-burum saçlaryny barmagy bilen daraklady.*

BURUN I, *at.* 1. Adamyň ýüzünde, haýwanyň tumşugynda ýerleşen dem alyş we ys duýuş agzasy. 2. Bir esbapyň, enjamyň, guralyň we ş. m. zatlaryň öň tarapy, ujy. *Onuň bir böwründe burny döwür köne sandal ýatyrdy.* 3. *geog.* Gury ýeriň uly suwa süsňäp gidýän ýeri. *Ilerki burundan bir gaýyk dolandy.*

♦ **Burnuna ýel düşmek** tumşugyny ýokary tutup, ümdüzine gitmek. *Ol hili wagtlarda ol burnuna ýel düşen haýwan ýaly tumşugyny dik ýokaryk tutup, gözi ýer görmeýär, öňünden çykan zady basalaýar* (H. Ysmaýyłow). **Burnundan çöp ötürmek** diýeniňi etdirmek, aýdanyňdan çykmaz ýaly etmek, lepbeý diýip durar ýaly etmek. *Birden Doýduk ýalyň biri Japbagyň burnundan çöp ötürip, biziň agzymyzy alardaýmasyn* (B. Kerbabaýew). **Burnundan getirmek** iýen-içenini janyna siňmez ýaly etmek, azar ýamanyny bermek, horlamak. **Burnundan ikli gan getirmek** azar ýamanyny bermek, horlamak. **Burnuny syksaň, jany çykjak** örän hor, arryk. **Burnuňy asmana (göge, ýokary) tutmak** ulumsylyk, tekepbirlik etmek.

Burnuňy görkezmek bir ýere az salymlyk barmak, görnüp gaýtmak. **Burnuňy sokmak 1)** goşulmasyz işe, meselä goşulmak. **2)** görünmesiz ýerde görünmek, barmasyz ýere barmak. **Burnuňy uzatmak** bir zatdan hantama bolup ymtylmak. **Burny deşilen ýaly** örän ýuwaş. *Bir-iki aýlap burny deşilen ýaly bolup gezdi* (B. Seýtäkow).

BURUN II, 1. *hal, kön.s.* Ozal, öň, ilki, öňürti. *Saglygyň gadryny bilgil, Hassa bolmazdan burun* (Magtymguly). *Söhbet et rakypdar duýmazdan burun, Başyňa döňeýin jana, Garybym* (Halk aýdymyndan). 2. Oglana dakylýan at.

BURUNBAG [burunma:ğ], *at.* Üzügiň her çetine berkidilýän inçeräk işilen ýüp.

BURUNDAMAK [burunnamak], *at, anat.* Burun boşlugynyň yzynda ýerleşýän, damagyň ýokarky bölümü.

BURUNLAK [burunlok], *syp.* Uzyn hem uly, ýogyn burunly. *Ýigit hem burunlak, hem erinlek gerek* (Nakyl).

BURUNLYK [burunluk], *at.* 1. Düýäniň бүýlүsine ýa-da бүýliniň ujundaky çetnige daňlyp idilýän ýüp. *Burunlygyndan batly dartylýan düýäniň boýny öňküsindenem sozulyp uzaldy.* 2. *gepl. d.* Düýe.

BURUNLYKLAMA [burunluklomo], *iş ady.* Burunlyklamak ýagdaýy.

BURUNLYKLAMAK [burunluklomok], *işl.* 1. Düýäniň burnuny deşip, бүýlүsine burunlyk ýüpüni daňmak, baglamak. *Men senden has ulurak düýäni hem burnunlyklap idýän ahyry* (B. Kerbabaýew). 2. *göç. m.* Biriniň erk-ygtyýaryny almak, boýun etmek.

BURUNLYKLAMAKLYK [burunluklomokluk], *iş ady.* Burunlyklamak ýagdaýy.

BURUNLYKLANMAK [burunluklonmok], *işl.* Burunlyklanana dönmek, erk-ygtyýaryňy gidermek, boýun bolmak.

BURUNLYKLAŞMAK [burunlukloşmok], *işl.* Düýäniň burnuny deşişip, бүýlүsine burunlyk daňysmak, burunlyk daňmaga kömekleşmek.

BURUNLYKLATMAK [burunluklotmok], *işl.* Burunlyklamak işini başga birine etdirmek.

BURUNLYKLAÝYŞ [burunlukloýuş], *iş ady.* Burunlyklamak ýagdaýy.

BURUNSA [burunso], *at.* Düýebaşlygyň düýäniň burnunyň üstünde durýan we owsara birigýän bölegi.

BURUŞ, *iş ady.* Burmak ýagdaýy.

BURUŞDYRMAK [buruşdurmok], *işl.* Bir zady bir tarapa towlaşdyrmak, ýeke-ýekeden burup çykmak.

BURUŞMAK [buruşmok], *işl.* Bir zady bir tarapa towlamaga kömekleşmek.

BURÝAT [burýa:t], *at, ser.* Burýatlar.

BURÝATLAR [burýa:tlar], *at.* Burýadystanyň esasy ilatyny düzýän halk.

köýnek geýipdir (N. Pomma).

BUÝRALATDYRMAK [buýrolotdurmok], *işl.* Buýra-buýra etdirtmek, burum-burum etdirtmek.

BUÝRALATMAK [buýrolotmok], *işl.* Buýra-buýra etdirmek, burum-burum etdirmek.

BUÝRALAÝYS [buýroloýys], *iş ady.* Buýralamak ýagdaýy.

BUÝRUJY, *at.* Iş buýurýan, tabşyryýan; sargyt edýän (edara, adam we ş. m.).

BUÝRUK, *at.* 1. Bir işi ýerine ýetirmek üçin tabşyryk, görkezme. 2. Bir işiň ýerine ýetirilmegi barada edilýän teklip, tabşyryk. *Ol buýruk berdi.*

BUÝRUKÇY, *at.* Buýruk beriji, buýruk çykaryjy.

BUÝRULMAK [buýrulumok], *işl.* Birine bir iş, ýumuş tabşyrmak. *Utanmaz adam dek süýrenip ýörme, Buýrulamagan işni ediji bolma* (Magtymguly).

◊ **Buýrulup ýasalan ýaly** örän owadan, gelşikli, nepis.

BUÝSANÇ [buýsonç], *at.* Bir zada bolan guwanç, begenç, şatlyk duýgusy.

BUÝSANÇLY [buýsonuşly], *syp.* Buýsanja eýe, buýsanjy bolan.

BUÝSANÇLYK [buýsonuşluk], *at, ser.* **Buýsanjaňlyk.** *Buýsançlyk bilen aýtmak.*

BUÝSANDYRMAK [buýsonnurmok], *işl.* 1. Guwandymak, begendirmek. *Ýaşlaryň edermenligi buýsandyryýar.* 2. Bir zada arkalandyrmak, baýryndyrmak.

BUÝSANJAŇ [buýsonjoň], *syp.* 1. Buýsanýan, buýsanagan. 2. Ulumsy, gopbamsy, gopbam. *Onuň buýsanjaň häsiýetine joralary beledi.*

BUÝSANJAŇLYK [buýsonjoňluk], *at.* 1. Buýsanaganlyk. *Gelin buýsanjaňlyk bilen ýöräp baryardy.* 2. Ulumsylyk, gopbamsylyk, gopbamlyk.

BUÝSANMA [buýsonmo], *iş ady.* Buýsanmak ýagdaýy.

BUÝSANMAK [buýsonmok], *işl.* 1. Bir zada begenmek, guwanmak. 2. Bir zada daýanmak, birine ýa-da bir zada arkalanmak, batyrynmak. *Tereň derýa haýbatyňa buýsanma* (Magtymguly).

BUÝSANMAKLYK [buýsonmokluk], *iş ady.* Buýsanmak ýagdaýy.

BUÝSANYŞ [buýsonuş], *iş ady.* Buýsanmak ýagdaýy.

BUÝTAR-SUÝTAR [buýtor-suýtor]: **buýtar-suýtar etmek** syýjyklyk etmek, bahana aramak.

BUÝURMA [buýurmo] 1, *iş ady.* Buýurmak ýagdaýy. 2. Bir zady ýasatmak, bejertmek, taýýarlatmak we ş. m. üçin edilýän tabşyryk, sargyt. *Edaralaryň buýurmasy boýunça dürli görnüşdäki aýakgap önümleri öndürilýär* ("Türkmenistan").

BUÝURMAK [buýurmok] I, *işl.* 1. Bir işi ýerine ýetirmegi tabşyrmak, buýruk bermek. *Düýäni hökman*

duşakla – diýip, buýurdy. 2. Hudaýyň eradasy bilen nesip etmek. *Çeken zähmetiň hözirini hem buýrsa görmeli-dä.*

BUÝURMAKLYK [buýurmokluk], *iş ady.* Buýurmak ýagdaýy.

BUÝUŞ, *iş ady.* Buýmak ýagdaýy.

BUZ [bu:z], *at.* Doňan suw. *Kärhananyň işgärleri buz öndürýän gysyjylaryň üçüsini oturtmaga girişdiler* ("Türkmenistan").

◊ **Buz bolmak** sowamak, sowap galmak. *Demli çay buz bolupdyr.* **Buz üstünde tozan aramak (turuzmak)** sebäpsiz bahanalar bilen azar bermek, igenmek, yrsaramak. **Buz ýaly** örän sowuk. *Garda oýnap gelen çagalaryň elleri buz ýalyjakdy.*

BUZA [buzo], *at, kön.s.* Arpa suwundan edilýän içgi. *Görogly bir gün meýhanasynda iliniň beg-töreleri, kyrk ýigidi, ogullary bilen buza, şerap içip, meý-mest bolup otyrdy* ("Görogly").

BUZAW [buzow], *at.* Ýeriň ýokarky ýuka gatlagynyň aşagy bilen ýöräp, bakja ekinlerine uly zyýan ýetirýän kellesi uly, uzynja möjek, mürzebaşy.

BUZGUNÇ [buzgunc], *at.* 1. Pissäniň ýapragynyň ýeňsesinden çykýan şepbik (döwüp, süzüp, sanjylan adama içirýärler). 2. Tebigy, özboluşly, ýakymly, hoşboý (ys hakynda). *Gyly gyrylmadyk buzgunç ysly keteni köýnek.*

BUZHANA [bu:zha:na], *at.* 1. Buz saklanýan jaý. 2. *gepl. d.* Sowuk, ot ýanmadyk jaý. *Bu otagda oturar ýaly däl, buzhana.*

BUZLUK [bu:zluk], *at.* Buz bilen örtülen meýdan, doňaklyk. *Ägirt uly buzluklar.*

BUZLY [bu:zly], *syp.* 1. İçine buz atylan. *Buzly suw.* 2. Buz bilen örtülen. *Demirgazyk buzly okeany.*

BÜDREME [büdürömö], *iş ady.* Büdremek ýagdaýy.

BÜDREMEK [büdürömkök], *işl.* 1. Aýagyň bir zada degip, batly yranyp gitmek, entireklemek. 2. *göç. m.* Garaşylmadyk kynçylyga uçrap, birden durmak; ýalňyslyk goýbermek. *Eger bir gün goýsa urmasyn ýürek, Aýdylmadyk ýagşy söze büdrändir* (G. Ezizow).

BÜDREMEKLIK [büdürömköklük], *iş ady.* Büdremek ýagdaýy.

BÜDRETMEK [büdürötmök], *işl.* 1. Aýagyny bir zada degrip, çolaşdyryp entireklemek. 2. *göç. m.* Birini ýalňysdyrmak, kynçylyga sezewar etmek.

BÜDREÝİŞ [büdüröýüş], *iş ady.* Büdremek ýagdaýy.

BÜDÜR-SÜDÜR, *syp.* 1. Tekiz däl, ýylmanak däl, çukanakly. *Gowaklardan büdür-südür daş gurallary tapyldy.* 2. Beýikli-pesli, çarkandak, çukanak-çukanak.

BÜDÜR-SÜDÜRLIK [büdür-südürlük], *at.* Tekiz däl, ýylmanak däl, çukanak-çukanak ýer, büdür-südür ýer.

BÜKDÜRİLMEK [bükdürülmök], *isl.* 1. İki dini hem towly sapaklar ıgıñ, çarhyñ kömegi bilen biri-biriniñ daşyndan towlanmak. 2. İki bükülip, urnup ýatmak. *Oglañjyk içinden ötle tutup, bükdürilip ýatyrdy.*

BÜKDÜRİŞ [bükdürüş], *iş ady.* Bükdürmek ýagdaýy.

BÜKDÜRME [bükdürmö] **I**, *iş ady.* Bükdürmek ýagdaýy.

BÜKDÜRME [bükdürmö] **II**, *at.* Tow berlip işilen birnäçe dinli ýüp.

BÜKDÜRMEK [bükdürmök] **I**, *isl.* Bükmek işini başga birine etdirmek (*ser.* **Bükmek 2**). *Börek bükdürmek.*

BÜKDÜRMEK [bükdürmök] **II** *isl.* 1. Ýüpüñ ýa-da ýüplügiñ aýry-aýry dinlerine tow berip ýüp işmek, ikde tow bermek. *Ýüpüñ iki ujuny deñläp bükdürmäge başlady* (A. Durdyýew).

BÜKDÜRMEKLIK [bükdürmöklük], *iş ady.* Bükdürmek ýagdaýy.

BÜKDÜRTMEK [bükdürtmök], *isl.* Bükdürmek işini başga birine etdirmek.

BÜKGÜLDEME [bükgüllömö], *iş ady.* Bükgüldemek ýagdaýy.

BÜKGÜLDEMEK [bükgüllömmök], *isl.* Bir zat barada ynjalyksyz ýagdaýda yürek urmak, aladaly ýagdaýda bolmak. *Şeýle-de bolsa, haçan aryny alarka diýip, böwrüm bükgüldäp dur* ("Edebiýat we sungat").

BÜKGÜLDEMEKLIK [bükgüllömöklük], *iş ady.* Bükgüldemek ýagdaýy.

BÜKGÜLDEÝİŞ [bükgüllöýüş], *iş ady.* Bükgüldemek ýagdaýy.

BÜKGÜLDI [bükgüllü], *at.* Ynjalyksyzlyk, närahatlyk, howsalalyk. *Oglañlaryñ ýüregine bükgüldi gitdi* (A. Durdyýew).

BÜKLEM-BÜKLEM [büklöm-müklöm], *syp.* 1. Birnäçe gezek egrelip, aýlanyp, egrem-bugram bolup gidýän. *Derýa büklem-büklem bolup towlanyp, lum-murdap akyp ýatyr.* 2. *göç. m.* Agdar-düñder.

BÜKLÜM-BÜKLÜM [büklüm-müklüm], *syp., ser.* Büklem-büklem 2.

BÜKME [bükmö], *iş ady.* Bükmek ýagdaýy.

BÜKMEK [bükmök], *isl.* 1. Bir zady epmek, egmek. *Ol bir eliniñ barmaklary bilen beýlekisiniñ barmaklaryny bükdi.* 2. Gyralaryny epip, biri-birini berkitmek. *Ertir bilen börek büküp goýupdym.* 3. *göç.* Töhmät we ş. m. sebäpli birini ruhy taýdan ejizletmek. *Ony büklen biwaz ogly boldy.*

BÜKMEKLIK [bükmöklük], *iş ady.* Bükmek ýagdaýy.

BÜKÜK, *syp., gepl.d.* Bükülen, epilen. *Bili bükük adam.*

BÜKÜKLIK [büküklük], *at.* Bükülip duranlyk, epilenlik. *Onuñ kebzesiniñ bükükligi bir hili ýaraşy-*

ksyz görünyärdi.

BÜKÜLMEK [bükülmök], *isl.* Egilmek, epilmek, ýapyrylmak. *Nätanyş biraz wagt durup, agajyñ sütiñinden aýryldy, büküldi we gapdaldaky agaja tarap ylgady.*

BÜKÜR, *syp.* Itigi keselli ýa-da bil oňurgasy ýazyp küýkeren, küýki.

BÜKÜRDEME [bükürdömö], *iş ady.* Bükürdemek ýagdaýy.

BÜKÜRDEMEK [bükürdömmök], *isl.* Bükürdili oynaklamak we aýak sesi çykmak, dükürdemek. *Göle guýrugyny jaýtardyp, iki tarapa bükürdeýärdi.*

BÜKÜRDEMEKLIK [bükürdömmöklük], *iş ady.* Bükürdemek ýagdaýy.

BÜKÜRDEŞMEK [bükürdöşmök], *isl.* Birtopar bolup bükürdemek, köp bolup bükürdemek. *Göleler bükürdeşýärler.*

BÜKÜRDETMEK [bükürdötmök], *isl.* Bükürdemäge sezewar etmek.

BÜKÜRDEÝİŞ [bükürdöýüş], *iş ady.* Bükürdemek ýagdaýy.

BÜKÜRDI [bükürdü], *at.* Haýwanlaryñ gorkup ýa-da oynaklap edýän dabyrdysy, aýaklarynyñ sesi we onuñ ady. *Göle ürküp, bükürdini urdy.*

BÜKÜRLIK [bükürlük], *at.* Bükür bolmaklyk, bükür görnüşlilik, küýkülik.

BÜKÜŞ, *iş ady.* Bükmek ýagdaýy.

BÜKÜŞMEK [büküşmök], *isl.* Bükmäge kömekleşmek. *Börek büküşmek.*

BÜKÜTME [bükütmö], *iş ady.* Bükütmek ýagdaýy.

BÜKÜTMEK [bükütmök], *isl.* Göwräni birneme aşak egmek, bükülmek, ýygrylmak. *Ol büküdiş gýşardy we süýji uka gitdi.*

BÜKÜTMEKLIK [bükütmöklük], *iş ady.* Bükütmek ýagdaýy.

BÜRE [bürö], *at.* Gan sorujy mör-möjejik.

BÜRELMEK [bürölmök], *isl.* Biriniñ ýa-da bir zadyñ üsti örtülmek, bir zat bilen ýüzi, üsti ýapylmak, bürenjek atylmak.

BÜREME [bürömö], *iş ady.* Büremek ýagdaýy.

BÜREMEK [bürömmök], *isl.* 1. Biriniñ ýa-da bir zadyñ üstünü örtmek, üstünü ýapmak. 2. Bürenjek atmak.

BÜREMEKLIK [bürömmöklük], *iş ady.* Büremek ýagdaýy.

BÜRENJEK [bürönjök], *at.* Aýallaryñ başyna atynýan başatgyjy. *Onuñ başynda ýeñiljek bürenjek bardy.*

BÜRENMEK [bürönmök], *isl.* Bir zat örtünmek, yapynmak. *Ýorgana bürenip ýatmak.*

BÜREÝİŞ [büröýüş], *iş ady.* Büremek ýagdaýy.

BÜRGÜT [bürgüt], *at.* Uly we güýçli ýyrtjy guş. *Aýdar Baýram, dilin bilseñ, Şaglap iner bürgütleri* (Halk aýdymyndan).

BÜRJEŞIK [bürjөşük], *syp.* Ýygyrt-ýygyrt,

bürjeşip duran, bürşük. *Onuň bürjeşik elleriniň zähmete bişendigi mälimdi.*

BÜRJEŞIKLIK [bürjөşüklük], *at.* Ýygirt-ýygirtlyk, bürşüklük.

BÜRJEŞME [bürjөşmө], *iş ady.* Bürjeşmek ýagdaýy.

BÜRJEŞMEK [bürjөşmөk], *işl.* Ýygirt-ýygirt bolmak, ýygrylmak, bürşük bolmak. *Onuň ýüz-gözi bürjeşipdi.*

BÜRJEŞMEKLIK [bürjөşmөklük], *iş ady.* Bürjeşmek ýagdaýy.

BÜRJÜME [bürjümө] **I**, *at.* Gyňajyň, matanyň gyrasynyň basdyrylyp, soň ýörmelip tikilişiniň bir görnüşi.

BÜRJÜME [bürjümө] **II**, *iş ady.* Bürjümek ýagdaýy.

BÜRJÜMEK [bürjümөk], *işl.* Bürjüme görnüşinde tikmek.

BÜRKÜLDEME [bürküllөmө], *iş ady.* Bürküldemek ýagdaýy.

BÜRKÜLDEMEK [bürküllөmөk], *işl.* Örän ýumşak, ürgün, ürpek halda bolmak. *Bürküldäp duran tozanly ýol.*

BÜRKÜLDEMEKLIK [bürküllөmөklük], *iş ady.* Bürküldemek ýagdaýy.

BÜRKÜLDEWÜK [bürküllөwük], *syp.* Bürküldäp duran, ürpek. *Hemişe ýerler, ýollar çukanak-çukanak bolup, бүркүлдewük gum tozap ýatardy* (B. Kerbabaýew).

BÜRKÜLDEÝIŞ [bürküllөýüş], *iş ady.* Bürküldemek ýagdaýy.

BÜRME [bürmө], *iş ady.* Bürmek ýagdaýy.

BÜRMEK [bürmөk] **I**, *at, ös.* Dik ösýän we daşy maýdaja gyldyrganly birýyllyk däneli haşal ot. *Olar bürmek, akbaş, pişikdyrnak ýygmažlar, çünki olary hiç mal iýenok* (N. Esenmyradow).

BÜRMEK [bürmөk] **II**, *işl.* Ýygymak, büzmek. *Ol birden werziş eden hemişeki bolşuny üýtgetmekden çekinýän ýaly gaşlaryny бүрди* (N. Jumaýew).

BÜRMEKLIK [bürmөklük] **I**, *at.* Bürmegiň köp ösüp oturan ýeri.

BÜRMEKLIK [bürmөklük] **II**, *iş ady.* Bürmek ýagdaýy.

BÜRŞÜK, *syp.* Ýygrylyp, mürşüp duran. *Ol бүршүк ýüzünü ýokary galdyrdy.*

BÜRÜLMEK [bürlümөk], *işl.* Ýumulmak. *Gabaklary diýen etmän бүрүлүрди* (B. Gurbanow).

BÜRÜNÇ I, *at.* Mis bilen galaýy garyndysyndan emele gelýän metal.

♦ **Bürünç asyry** бүрүнчден ýasalan ýaraglaryň, iş gurallarynyň, bezeg esbaplarynyň, gap-çanaklaryň ýaýramagy bilen häsiýetlenýän takmyndan b. e. öň 3-1 müňýyllyklary öz içine alýan medeni-taryhy döwür.

Bürünç çanlar бүрүнчден tegelek görnüşde ýasalyan we kakylp çalyňýan gadymy türkmen saz guraly. *Çanlary biri-birine urmak arkaly ses alynýar.*

BÜRÜNÇ II, *at, gepl. d.* Tüwi. *Atyň kişmiş iýermi, бүрүнч iýermi? ("Görogly"). Ýagşy diýrler mäs, бүрүн-ji, Kem dälsiň hiç aşdan, bugdaý* (Mätäji).

BÜRÜŞ, *iş ady.* Bürmek ýagdaýy.

BÜRÜŞDIRMEK [bürüşdürmөk], *işl. 1.* Ýygymak, bürmek. *Ol çogdam gaşlaryny бүрүшdirip, esli saklandy. 2.* Bedeniň bir ýerini ýa-da bir zady oda ýa-da gaýnag suwa ýakyp çürüşdirmek. *Ädigimi guratjak bolup, oda бүрүшдirdim. 3.* Ýygryp tikmek. *Çagasynyň köýneginiň ýeñini бүрүшдirdi.*

BÜRÜŞME [bürüşmө], *iş ady.* Bürüşmek ýagdaýy.

BÜRÜŞMEK [bürüşmөk], *işl.* Ýygrylmak, ýygirt-ýygirt bolmak, mürşermek. *Onuň ýüzünüň hamy бүршүрди.*

BÜRÜŞMEKLIK [bürüşmөklük], *iş ady.* Bürüşmek ýagdaýy.

BÜS-BÜTIN [büs-vütün], *hal.* Düýpgöter, бүтинleý. *Şol gürrüňler бүс-бүтин ýalandy.*

BÜTIN [bütün], *çal.* Ähli, hemme, bar.

BÜTINDÜNYÄ [bütündünýä:], *syp.* Dünýäniň ähli ýeri, dünýäniň ähli ýurtlary. *Bütindünýä guralalary.*

BÜTINLEÝ [bütüýnlөý], *hal. 1.* Düýbünden, düýpgöter, бүтинleýin, tutuşlygyna. *Daş-töwerek eýýäm бүтинleý garaňkyrapdy. 2.* Boýdan-başa, tutuş, doly. *Giň otaga бүтинleý haly ýazdylar.*

BÜTINLEÝIN [bütüýnlөýün], *hal, ser.* Бүтинleý. *Häzirki aýdýanym бүтинleýin başga.*

BÜÝLI [büýlü], *at.* Dünýäniň burny deşilip ötürilýän ik şekilli, bir ujy haçjaly, beýleki ujy epenekli agaç, taýajyk.

BÜZDÜRMEK [büzzürmөk], *işl.* Sapak geçirip ýa-da sapagy gaty çekip ýygirt atdyrmak, ýygryp tikdirmek. *Haltanyň agzyny бүздürmek.*

BÜZME [büzmө], *iş ady.* Büzmek ýagdaýy.

BÜZMEK [büzmөk] **I**, *işl.* Sapak geçirip ýa-da sapagy çekip ýygymak. *Ak biz haltasynyň büzmegini çözüp, süýtдиr şeker garyp bişirilen ýumşajyk külçel-erden çykardy ("Türkmenistan").*

BÜZMEK [büzmөk] **II**, *syp. 1. syp.* Büzülen (etegi, gyrasy, agzy бүzülen zat hakynda). *Bili бүзmek köýnek. 2. at.* Bir zadyň бүzülen ýeri. *Tutynyň бүзmegi.*

♦ **Büzmek balak** bili we gonjunyň agzy бүzülen oglan balagy.

BÜZMEKLIK [büzmөklük], *iş ady.* Büzmek ýagdaýy.

BÜZÜLMEK [büzülmөk], *işl.* Sapak geçirilip ýa-da çekilip ýygrylmak.

BÜZÜŞ, *iş ady.* Büzmek ýagdaýy.

BÜZÜŞDIRMEK [büzüşdürmөk], *işl.* Bir ýa-

da birnäçe zady büzüp çykmak. *Haltanyň agzyny büzüşdirmek.*

BÜZÜŞMEK [büzüşmök], *işl.* Büzmäge kömekleşmek.

BYÇGY [byçgy/ pyçgy], *at.* Agaç, demir kesmek üçin ulanylýan dişli polat gural. *Demir kesýän byçgy. Byçgy bilen agaç kesmek.*

BYÇGYDIŞ, [byçgydi:ş], *at.* Hala we dürli el işleri salynýan nagys.

BYÇGYLAMA [byçgylama/ pyçgylama], *iş ady.* Byçgylamak ýagdaýy.

BYÇGYLAMAK [byçgylamak/ pyçgylamak], *işl.* Byçgy bilen kesmek. *Agajy byçgylap kesmek.*

BYÇGYLAMAKLYK [byçgylamaklyk/ pyçgylamaklyk], *iş ady.* Byçgalamak ýagdaýy.

BYÇGYLANMAK [byçgylanmak/ pyçgylanmak], *işl.* Byçgy bilen kesilmek.

BYÇGYLAŞMAK [byçgylaşmak/ pyçgylaşmak], *işl.* Byçgylamaga kömekleşmek; byçgy bilen kesişmek.

BYÇGYLATMAK [byçgylatmak / pyçgylatmak], *işl.* Byçgylamak işini başga birine etdirmek.

BYÇGYLAÝYŞ [byçgylaýyş/ pyçgylaýyş], *iş ady.* Byçgylamak ýagdaýy.

BYDYM-SYDYM: **bydym-sydym etmek** bir işe başlanynda güýmenjiräp, gowuşgynsyz hereket etmek. *Näme, indi agaja çüý kakmagam eliňden gelenokmy, ýöne bydym-sydym eden bolup otyrsyň?!*

BYGYR-BYGYR [bygyr-vygyr], *s. ş. aňl. söz.* Aram otda gazanda gaýnaýan gaýnatmadan, çekdirmen çykýan ses. *Bygyr-bygyr edip gaýnaýan çekdirme.*

BYGYRDAMA [bygyrdama], *iş ady.* Bygyrdamak ýagdaýy.

BYGYRDAMAK [bygyrdamak], *işl.* Bygyr-bygyr edip, bygyrlyly ses bilen gaýnamak. *Gazanda bygyrdap bişip duran balyk.*

BYGYRDAŞMAK [bygyrdaşmak], *işl.* Bygyrdap gaýnaşyp durmak. *Dört-baş gazan çekdirme bygyrdaşyp gaýnap dur.*

BYGYRDAÝYŞ [bygyrdaýyş], *iş ady.* Bygyrdamak ýagdaýy.

BYGYRDY [bygyrly], *at.* Aram otda gazanda çala

gaýnaýan gaýnatmadan, çekdirmen we ş.m. bygyr-bygyr edip çykýan sesiň ady.

BYJYKLAMAK: **için byjyklamak** göwnejaý edilmeýän işe bikarar bolmak, bir işiň edilişi maňzyňa batman gyjynmak, ýüregiň çatlamak. *Ýene-de oňa sorag beresi gelip, içi byjyklar durdy* (A. Gowşudow).

BYKYN, *at.* Gapyrgalaryň aşak ýüzi, aşak etegi, bilin gapdal tarapy. *Garynlary bykynlaryna ýelmeşen atlar ümzüklerini ileri atýardylar* (B. Kerbabaýew).

BYZBYDYKLAMAK [byzvydyklamak], *işl.* Uly aladaly, hysyrdyly, aljyraňny ýagdaýda bolmak. *Ol otlý köýnek geýen ýaly byzbydyklar böküp ýör.*

BYZBYDYKLAŞMAK [byzvydyklaşmak], *işl.* Köpçülikleýin byzbydyklamak. *Gaharguly han ýaly gorkak hanlar-da gor basan ýaly byzbydyklaşyp, Seydiniň çagyryşyna garşy gidipdirler* (N. Pomma).

BYZBYLDAMAK [byzvyllamak], *işl., ser.* **Byzbydyklamak.**

BYZMYK, *at.* Alan hamyr el bilen ýazylyp bişirilýän kiçiräk çapady. *Olar byzmyk bilen gaýmak iýip, garynlaryny doýurdylar.*

BÝUJET [býujet / bütjet], *at.* Döwlet girdejileriniň we çykdajylarynyň kanun tertibinde belli bir möhlet üçin tassyklanany maliýe smetasy.

Ç

dogurmak, çagasy bolmak. 2. Çaga çykarmak (guşlar hakynda). *Ol garga haçan çagalasa, bu ýylan onuň çagalaryny iýýär eken* ("Türkmen halk ertekileri").

ÇAGALAMAKLYK [ça:ğalamaklyk], *iş ady*. Çagalamak ýagdaýy. *Çagalamaklyk zenan maşgalanyň tebigatynda bardyr*.

ÇAGALAMAZLYK [ça:ğalamazlyk], *işl.* Çagasy bolmazlyk, önelgesizlik.

ÇAGALATDYRMAK [ça:galatdyrmak], *işl.* Birini çagalamaga mejbur etmek; çaga dogurmaga mümkinçilik döretmek.

ÇAGALATMAK [ça:ğalatmak], *işl.* Birine çaga dogurtmak.

ÇAGALAÝYŞ [ça:ğalaýyş], *iş ady*. Çagalamak ýagdaýy.

ÇAGALY [ça:ğaly], *syp.* Çagasy bar bolan, perzentli. *Gelin aldyň, çagaly bolduň!*

ÇAGALYK [ça:ğalyk], *at.* Ynsanyň çaga ýaşyndaky döwri, çaga wagty. *Çagalyk ýyllarym ýadyma düşýär*.

ÇAGALYLYK [ça:ğalylyk], *at.* Çagasy barlyk; çagasyz dälilik. *Çagalylyk maşgalanyň bezegidir*.

ÇAGARYK [çağaryk], *at.* Tüýnügiň içinden atanaklaýyn goýulýan agaçlar.

♦ **Çagarygy çagşamak** öňki ýagdaýyndan namyşan galmazlyk, deregi dargamak. **Çagarygyny çaşyrmak** öýüni ýykamak, öýüni başyna ýumurmak.

ÇAGASYRAMAK [ça:ğasyramak], *işl.* 1. Çagasynyň bolanyny islemek, çaga islemek, küýsemek. *Ol gelin bir çaga görse, ony bagryna basardy, diýseň çagasyrardy*. 2. Çaga bolan bolmak, özüni çaga saýmak.

ÇAGASYZ [ça:ğasyz], *syp.* Çagasy ýok, perzentsiz. *Çagaly öý – bazar, çagasyz öý – mazar* (Nakyl).

ÇAGASYZLYK [ça:ğasyzlyk], *at.* Çagasy ýokluk, perzentsizlik. *Çagasyzlykdan zeyrenmek*.

ÇAGATAÝ [çağataý]: **çagataý dili** XV asyrdan garahanly-uygur edebi diliniň esasynda dörän dil.

ÇAGLAMA [ça:ğlama], *iş ady*. Çaglamak ýagdaýy.

ÇAGLAMAK [ça:ğlamak], *işl.* 1. Keýpiňi sazlamak, köklemek, göwnüni hoşlamak. *Ýagşy ýola girip, köňül çaglagyn* (Zynhary). 2. 3. Taýýarlamak, häzirlmek, şaýlanmak. *Watan üçin belli bir maksat tutup, özlerini ölüme çaglap gelen adamlaryň nähili düşgürligini şu ýerde ölçemek bolardy* (A. Gowşudow).

ÇAGLAMAKLYK [ça:ğlamaklyk], *iş ady*. Çaglamak ýagdaýy.

ÇAGLANMAK [ça:ğlanmak], *işl.* Bir zada häzirlenmek, öňünden taýýarlyk görmek. *Her kim toýa çaglanyp dur* (M. Seýidow).

ÇAGLAŞMAK [ça:ğlaşmak], *işl.* Köp bolup bir zada taýýarlanmak, häzirlenmek.

ÇAGLATMAK [ça:ğlatmak], *işl.* Keýpini galdyrmak, göwnüni hoş etmek. *Çagajyklaryň keýpini çaglatmak*.

ÇAGLAÝYŞ [ça:ğlaýyş], *iş ady*. Çaglamak ýagdaýy.

ÇAGRAMAK [çağramak], *işl., gepl. d., ser.* **Şagramak**.

ÇAĞRAŞMAK [çağraşmak], *işl., gepl. d.* Gurap, şakyrdasyp paýrap ýatmak, şagraşmak. *Ine, süriniň ýatýan ýeri garalyp ýatyr, goýun çörleri çağraşyp ýatyr* (A. Gowşudow).

ÇAĞŞABERMEK [çağşa:vermek], *işl.* Çagşap, dargap ugramak, dargadyp başlamak.

ÇAĞŞADYBERMEK [çağşadybermek], *işl.* Çagşadyp, dargadyp ugramak, dargadyp başlamak. *Çatmany çagşadybermek*.

ÇAĞŞADYLMAK [çağşadylmak], *işl.* Biri ýa bir zat tarapyndan sandan çykarylmalık, dargadylmak.

ÇAĞŞAMA [çağşama], *iş ady*. Çagşamak ýagdaýy.

ÇAĞŞAMAK [çağşamak], *işl.* 1. Könelip dargamak, sandan çykamak, dyr-pytrak bolmak, bölekleri biri-birinden aýrylmak. *Çagşan araba. Çagşan oraça*. 2. Bitertip ýaýrap ýatmak, pytrap ýatmak. *Tekjelerde başly-barat goýlan kitaplar çagşap ýatyr* ("Edebiyat we sungat"). 3. göç. m. Garrap güýji, gujur-kuwwaty gaçmak, lagşamak. *Ol ilki elini dyzyna diräp oturanda, çagşan süňkleri şakyrdasyp gitdi* (B. Seýtäkow). 4. göç. m. Dargap, gowşap, güýji gaçyp başlamak.

ÇAĞŞAMAKLYK [çağşamaklyk], *iş ady*. Çagşamak ýagdaýy.

ÇAĞŞAŞMAK [çağşaşmak], *işl.* Başly-baratly çagşap ýatmak, pytrasyp ýatmak, yzly-yzyna dargamak; dura-bara sandan çykamak.

ÇAĞŞATDYRMAK [çağşatdyrmak], *işl.* Birine ýa bir zada sandan çykartdyrmak, dargatdyrmak. *Täzeje arabany saňa çagşatdyrmaga ýol bermerin*.

ÇAĞŞATMAK [çağşatmak], *işl.* 1. Çagşap

Ç, Türkmen milli elipbiýiniň üçünji harpy.

ÇABALANDYRMAK [çavalannyrmak], *isl.* Çabalanmaga mejbur etmek.

ÇABALANMA [çavalanma], *is ady.* Çabalanmak ýagdaýy.

ÇABALANMAK [çavalanmak], *isl.* 1. Agyrysyna çydaman urnup ýatmak. *Ol çabalanyp ýatyr.* 2. *göç. m.* Iki-baka ylgap, öz diýenini gögertjek bolmak, bir işi amala aşyrmak üçin haku-nähak çendenaşa çalyşmak. *Ol her näçe çabalansa-da, etjegini edip bilmedi.*

ÇABALANMAKLYK [çavalanmaklyk], *is ady.* Çabalanmak ýagdaýy.

ÇABALANYBERMEK [çavalanyvermek], *isl.* Çabalanyp başlamak; çabalanyp ugramak. *Bolşuňa düşünemok, dişiň çala agyrdygy çabalanýberýäň.*

ÇABALANYŞ [çavalanyş], *is ady.* Çabalanmak ýagdaýy.

ÇABALANYŞMAK [çavalanyşmak], *isl.* Birden köp adam bilelikde çabalanmak. *Näme beýle çabalanýş-yarsyňyz, turuň ýeriniňizden!*

ÇABDAR [çavdar], *syp.* Aýaklarynyň köp ýeri ak, göwresi gyzylymtyl reňkli (at hakda).

ÇABGA [çavğa], *at.* Örän güýçli ýagýan ýagyş, jala. *Güýçli gelen çabga dünýäni öl-suw edipdi* (A. Gurbanow).

ÇABJAMA [çavjama], *is ady, gepl. d.* Çabjamak ýagdaýy.

ÇABJAMAK [çavjamak], *isl., gepl. d.* Bir zat gözläp, dürli tarapa ylgamak, alaklamak, sermenmek, urunmak.

ÇABJAMAKLYK [çavjamaklyk], *is ady, gepl. d.* Çabjamak işi. *Beýle çabjamaklyk nämä gerekkä?*

ÇABJAŞMAK [çavjaşmak], *isl, gepl. d.* Köp bolup çabjamak. *Olar enesinden azaşan köşek ýaly çabjaşyp ýördüler.*

ÇABJATMAK [çavjatmak], *isl.* Çabjamaga mejbur etmek.

ÇABJAÝYŞ [çavjaýyş], *is ady.* Çabjamak ýagdaýy.

ÇABRABERMEK [ça:vyra:vermek], *isl.* Çabrap başlamak, çabrap ugramak.

ÇABRAMA [ça:vyrama], *is ady.* Çabramak ýagdaýy.

ÇABRAMAK [ça:vyramak], *isl.* 1. Labyrdap ýalynly ýanmak, bat bilen ýalyn çykmak, ýalyn görterilmek. *Ojakdan ýalyn çabrap gitdi.* 2. Ýalyn degip çala ýakmak, ýalyn degmek. *Onuň ýüzüne-de ot çabrapdyr* (A. Gowşudow). 3. *göç. m.* Ýangynly bolmak, täsirli bolmak. *Keýmiriniň soňky sözleri ýalyn kimin çabrap çykdy* (G. Kulyýew). 4. *göç. m.* Birnäçe ýere yetişmek üçin haýdap gymyldamak.

ÇABRAMAKLYK [ça:vyramaklyk], *is ady.* Çabramak ýagdaýy. *Ol ýalynyň çabramaklygynyň nämä getirjekdigini bilýärdi.*

ÇABRATMAK [ça:vyratmak], *isl.* 1. Ýalynly ýakmak, ýalyn görteriler ýaly, çabrar ýaly ýakmak. *Syzany çabradyp ýaksaň, gazanyň içi hapadan dolar.* 2. *göç. m.* Birnäçe işi birden etmek üçin birini iki baka ylgatmak, çar tarapa ýüwürtmek.

ÇABRAÝYŞ [ça:vyraýyş], *is ady.* Çabramak ýagdaýy.

ÇABYT [çavyt], *at.* Egne geýilýän ýa-da başa atylyan aýal atgyjy, ýukajyk don; başatgyç. *Ol çabydyny atynyp, daş çykdy.*

♦ **Mallaý çabyt** gyrgyzy dondan tapawutlylykda, ýerliginde sary çyzmyklary azrak bolan çabyt.

ÇABYTLYK [çavytlyk], *syp.* Çabyt etmek üçin, çabyt üçin niýetlenen. *Çabytlyk mata.*

ÇADRA [ça:dyra], *at.* Aýallaryň ör boýuny we ýüzüni ýapyp duran nikaply ýuka perenjiniň bir görnüşi (käbir ýurtlarda).

ÇADYR [ça:dyr], *at.* 1. Ygaldan, sowukdan we ş. m. goranmak üçin galyň syk matadan tutulýan wagtlaýyn jaý. *Çopanlar üçin oýluklar, ädikler, çadyrlar ýeterlik.* 2. Käbir maşynlaryň üstüne, gapdallaryna tutulýan galyň, syk mata. *Çadyry Güne solup ugran "gazigimiz" Gün ýaşıberen uçurragy myhmanhananyň önünde togtady* (T. Gurbanow).

ÇADYRLYK [ça:dyrlyk], *at, syp.* 1. Köp çadyr gurlan ýer. *Baýryň üsti giden çadyrlykdy.* 2. Çadyr üçin niýetlenen, çadyr eder ýaly (galyň, syk mata we ş. m.)

ÇAG [ça:ğ], *at.* 1. Belli bir aralykdaky wagt, pursat, döwür. *Biz daýhan birleşigine baranymyzda guşluk çagydy* ("Türkmenistan"). 2. Wagty hoş, göwni şat. *Düýn onuň keýpi çagydy.*

ÇAGA [ça:ğa], *at.* 1. Käbir haýwanlaryň ýaşajyk balasy, önelgesi. *Guşuň çagasy. Pişigiň çagasy.* 2. Perzent, zürýat. *Baş çaganyň enesi.* 3. Kämillik ýaşyna ýetmedik, kemala gelmedik oglan-uşak. *Ol entek çagadyr.*

♦ **Çaga aýyrtmak** entek düwünçege jan girmänkä, wagtyndan ön emeli ýol bilen göwreliligi kesmek, çaga düşürmek. **Çagalar bagy** mekdebe çenli ýaşly çagalar terbiýelenýän edara. *Arada maňa çagalar bagyna bar-mak miýesser boldy* ("Nesil"). **Çagalar öýi** ene-atasyz, hossarsyz çagalary terbiýeläp ýetişdirýän edara. **Çaga pişigiň günü ýaly** eşretli durmuşda bol-elin ýaşayan. *Çaga pişigiň günü ýaly gün görýärsin.* **Çaga ýaly bol-mak** çaga häsiýetli bolmak, oglanlyk etmek. *Sen ýöne çaga ýaly bolma, işe döwlet nukdaýnazaryndan gara!* (B. Kerbabaýew).

ÇAGA-ÇUGA [ça:ğa-çu:ğo], *at.* Oglan-uşak, bala-çaga; perzentler.

ÇAGALABERMEK [ça:ğala:vermek], *isl.* Çagasy bolup başlamak, çaga dogrup ugramak.

ÇAGALAMA [ça:ğalama], *is ady.* Çagalamak ýagdaýy.

ÇAGALAMAK [ça:ğalamak], *isl.* 1. Çaga

ýörite çakylyk.

ÇAĞYRYŞDYRMAK [ça:ğyryşdyrmak], *işl.* Hemmesini çagyryp çykmak, baryny çagyrmak. *Dost-ýarlaryňy toýa çagyryşdyrmak.*

ÇAĞYRYŞMAK [ça:ğyryşmak], *işl.* Çagyrmaga kömekleşmek.

ÇAKI, *at.* Belli bir wagt, pursat, wagt aralygy, çag. *Men şu çaka çenliat-ýaragyň höwesini eden adam däl* (H. Derýaýew).

ÇAK II, *at.* 1. Güman edilýän pikir, çen, çaklama. *Çakym çak bolsa, şu gün ýagş ýagar. Çakym awto-bus ýaňyrak giden bolmaga çemeli, duralgada adam görnenok.* 2. Bir zadyň goram çeni, mukdary, möçberi; ölçegi. *Nahara duz ataňda çakyny bilmesen, ýa şor, ýa ýuwan bolýar* ("Edebiyat we sungat").

ÇAKAN, *syp.* 1. Kirpikleri sary, çalymtyl-mawy gözli (*at.* ýaby barada). *Kä ýerde büdräp, kä ýerde sürşüp çakan at galyberdi* ("Görogly"). 2. Oglana dakylýan at.

ÇAKDANAŞA [çakdana:şa], *syp.* Gereginden has köp, artyk, çendenaşa; gaty, juda. *Ol wagtlar onuň işi çakdanaşa kändi.*

ÇAKDYRMAK, *işl.* Çakmak işini birine etdirmek. *Ýumurtga çakdyrmak. Şänik çakdyrmak.*

ÇAKGAN, *syp.* Örän işjeň, çalt, tiz hereket edýän, çalt hereket etmäge ukyply, çalasyn. *Boluň-aýt, ýigitler, çakgan atyňzy eýerläň* ("Görogly").

ÇAKGANLYK, *at.* Çalt hereketlilik, çalt hereket etmäge ukyplylyk, çalasynlyk. *Onuň çakganlygy, çalasynlygy asyl öz göwresine laýyk däl* (B. Kerbabaýew).

ÇAKGY, *at.* Dili sapynyň içine eplenip ýapylýan we açylýan kiçijik pyçak.

ÇAKJA, *at.* İçine nas guýlup ýanyň bilen göterilýän dürli görnüşdäki nas gaby, nas guty, nas kâdi. *Çakjany ot eýläp, burnuňa dykar, Zähmiňden döküler dişiň nas atan* (Magtymguly).

ÇAKJAGUNDUZ [çakjağunnuz], *at.* ös. Tohumyndan sürgi taýýarlanylýan ösümlik. *Bu gün bägüllere, täjiorazlara, çakjagunduzlara, gaýry-gaýry del güllere batyp bark urýan köçeleriň, ýanyodalaryň gyralarydyr aralaryny, seýilgählerimiziň gujaklaryny görmäge göz, aýtmaga söz gerek* ("Türkmenistan").

ÇAKLAMA, *iş ady.* 1. Çaklamak ýagdaýy. 2. *at.* Öz ýanyňdan edilýän çak, çen. *Derwezeleriň girip çykylyan ýerinde galdyрма köpri bolandyr diýen çaklamany hem orta atmak boljak* ("Watan").

ÇAKLAMAK, *işl.* Öz ýanyňdan çak etmek, çen etmek, güman etmek, çenlemek.

ÇAKLAMAKLYK, *iş ady.* Çaklamak ýagdaýy.

ÇAKLANMAK, *işl.* 1. Çak edilmek, çen tutulmak. 2. *göç. m.* Hyýallanmak, häzirlenmek; göwnüňe düwmek. *Gorkup, oglan gaçjak bolup çaklandy* (M. Seýidow).

ÇAKLAŇ, *syp.* Göwrümi we agramy boýunça

uly bolmadyk, ykjam; tagaşykly. *Ol çaklaň gapyrjagy jübüsinden çykardy.*

ÇAKLAŇLYK, *at.* Göwrümi we agramy boýunça uly dällik, ykjamlyk. *Ol iň soňunda, öz göwresiniň çaklaňlygyna garaman orta çykdy* (B. Kerbabaýew).

ÇAKLAŇRAK [çaklaňyra:k], *syp.* Göwrüm, agram taýdan uly däl, ykjamrak, tagaşyklyrak; uly hem, kiçi hem däl. *Kenardaky çagalaryň nazarlary şeýle gözelligiň ustaşyry sähelçe saýgardýan çaklaňrak gämä gönügiptir* ("Türkmenistan"). *Çaklaňrak gar-rygyz gawunyny elinde göterip, ol tiz dolanyp geldi* ("Türkmenistan").

ÇAKLAÝYŞ, *iş ady.* Çaklamak ýagdaýy.

ÇAKMAK I, *at.* 1. Ot almak üçin demirden ýörite ýasalan we daşdan ybarat enjam, uçgun düşürýän gural. *Tokaýyň gyşaryp ýatan gury odunlaryndan getirip, çakmagyny çakyp ot ýakdy* ("Nejep oylan"). *Akpamyk çakmak bilen ot aljak bolýar welin, bolmaýar, naharam gijä galyp barýar* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. Ot açýan ýaragyň peşenindäki misini ýarmak üçin gerek bolan bölegi. *Ol eýýäm pulemyotynyň çakmagyny çekip durdy* (H. Ysmaýlow).

♦ **Çakmak daşy ser. Çakmak 1.**

ÇAKMAK II, *işl.* 1. Iňnesini sokmak, geçirmek, neşderini dürtmek (ary, ýylan, içýan we ş. m. hakda). *Suwuň ortasyna baranlarynda içýan gurbaganyň arkasyndan çakypdyr* ("Türkmen halk ertekileri"). *Seresap bol, ary çakaýmasyn.* 2. Sürtüp ýakmak, kükürdi biri-birine sürtüp ýakmak, ot almak. *Otluçöp çakyp, çyranýň peltesini otlady* ("Edebiyat we sungat"). 3. Döwüp içindäki maddasyny, maňzyny we ş. m. almak; çykarmak. *Ýumurtga çakyp, nahar taýýarlamağa başladym.* 4. *göç. m.* Birine bir zady şugullamak; aýtmasyz zatdan habardar etmek. 5. *göç. m.* Assyrynlyk bilen birini awundymak, bir ýerini agyrtmak.

ÇAKMAK III, *at.* Haly we haly önümleriniň gy-rasyna we käbir el işlerine salynýan dürli reňkli nagş.

ÇAKMAKDAŞ [çakmakda:ş], *at.* Ot, uçgun almak üçin ulanylýan daşyň bir görnüşi. *Bu ýerde ýüzlerçe müň ýyllap adamlaryň ýaşandygyna Hazar deňziniň kenar ýakalaryndan, Jebel gowagyndan tapylan çakmakdaşdan ýasalan iş gurallary güwä geçýär* ("Türkmenistan").

ÇAKMAKGÖL [çakmakgö:l], *at.* İçindäki aýlaw-lary goşadan bolan çakmak nagşyna meňzeş göl.

ÇAKMAKLYK, *iş ady.* Çakmak (I, II) ýagdaýy.

ÇAKNYŞDYRMAK, *işl.* 1. Bir zady başga bir zada degirmek, çakyşdyrmak. 2. *göç. m.* Iki we köp adamy tersleşdirmek, sözüni azaşdyrmak, garşylykly garpyşdyrmak. 3. *biol.* Haýwanlaryň erkegini urka-çysyna çekmek, höwre goýbermek. *Mallary emeli ýol bilen çaknyşdyrmak.*

ÇAKNYŞMA, *iş ady.* 1. Çaknyşmak ýagdaýy.

gitmegine eltmek, köneldip dargatmak. **2.** Pytradyp taşlamak.

ÇAGŞAÝYŞ [çağşayış], *iş ady.* Çagşamak ýagdaýy.

ÇAGŞYL [çağşyl], *at.* Ýylgynyň gurap galan şahalary. *Gapyсындагы çagşylyň gönümellerinden saylap, boýuntyryga samaçaw ýasady* (B. Kerbabaýew).

ÇAGŞYLDABERMEK [çağşylla:vermek], *işl.* Çagşyldyly ses çykaryp başlamak, çagşyl-çagşyl ses çykaryp gymyldamak.

ÇAGŞYL-ÇAGŞYL [çağşyl-çağşyl], *hal, ser.* **Çagşyldy.** *Güjümiň ýapraklary çagşyl-çagşyl ses edýär* ("Görogly").

ÇAGŞYL-ÇUGŞUL [çağşyl-çuğşul], *ser.* **Çağşyl-çağşyl.**

ÇAGŞYLDAMA [çağşyllama], *iş ady.* Çagşyldamak ýagdaýy.

ÇAGŞYLDAMAK [çağşyllamak], *işl.* Çagşyldyly ses çykamak, çagşyldyly seslenmek. *Deregiň ýapraklary ýeliň zarbyna çagşyldady.*

ÇAGŞYLDAMAKLYK [çağşyllamaklyk], *iş ady.* Çagşyldamak ýagdaýy.

ÇAGŞYLDASMAK [çağşyllaşma], *işl.* Çagşyldyly ses edişmek, çagşyldyly seslenişmek, ýerli-ýerli çagşyldamak.

ÇAGŞYLDATMAK [çağşyllatmak], *işl.* Çagşyldyly ses çykartmak, çagşyldyly seslendirmek.

ÇAGŞYLDAYÝŞ [çağşyllaýyş], *iş ady.* Çagşyldamak ýagdaýy. *Guran ot-çöpleriň çagşyldayýy şemalyň güýçlenýändigini aňladýardy.*

ÇAGŞYLDY [çağşylly], *at.* Çöp-çalamdan yörelende ýa-da ýeliň zarbyna agaçlaryň ýapraklary, guran şahalary güýçli herekete gelende, gury zatlar gozgalanda çykýan sesiň ady.

ÇAGT [çağyt], *at, gepl. d.* Çag, wagt, pursat. *Gelen çagty. Giden çagty.*

ÇAGYL [çağyl], *at.* Gum gatysykly ownuk daşlar, daş bölekleri; jyglym. *Kenary berkitmek üçin ada çagyl eltildi* ("Türkmenistan").

ÇAGYLLABERMEK [çağylla:vermek], *işl.* Çagyl düşäp başlamak, çagyl bilen örtüp ugramak. *Bir gün geldiler-de, tozanly köçämizi çagyllaberdiler.*

ÇAGYLLAMA [çağyllama], *iş ady.* Çagyllamak ýagdaýy.

ÇAGYLLAMAK [çağyllamak], *işl.* Çagyl düşemek, ýaýratmak, çagyl bilen örtmek.

ÇAGYLLAMAKLYK [çağyllamaklyk], *iş ady.* Çagyllamak ýagdaýy.

ÇAGYLLANMAK [çağyllanmak], *işl.* Biri tarapyndan ýola, köçä, meýdana çagyl düşmek.

ÇAGYLLAŞDYRMAK [çağyllaşdyrmak], *işl.* Birnäçe ýere çagyl düşäp çykamak, çagyl bilen örtüşdirmek. *Köçeleri, meýdançalary çagyllaşdyryp*

çykdylar.

ÇAGYLLAŞMAK [çağyllaşmak], *işl.* Birine çagyl düşemäge, ýaýratmaga kömek etmek, çagyl ýaýradysmak.

ÇAGYLLATDYRMAK [çağyllatdyrmak], *işl.* Çagyllatmak işini birine buýurmak, biriniň üsti bilen başga birine çagyl düşetdirmek.

ÇAGYLLATMAK [çağyllatmak], *işl.* Birine bir ýere çagyl ýazdyrmak, düşetmek. *Köçeleri çagylladyp gutarmak.*

ÇAGYLLAÝYŞ [çağyllaýyş], *iş ady.* Çagyllamak ýagdaýy.

ÇAGYLLYK [çağyllyk], *at.* Çaglyň bol, köp ýeri, giden çagyl bolup ýatan ýer. *Olar çagyllykdan ýöräp geçdiler.*

ÇAGYRMAK [ça:ğyrmak], *işl.* **1.** Birini gygyryp, ýanyňa gelmegini haýyş etmek. *Är ýanyna är geler mylakat tapsa, ýüz tapmasa gelmez çagyrmak bilen* (Magtymguly). **2.** Biriniň, birnäçe adamyň bir ýere gelmegini soramak, hormatlamak üçin çakylyk etmek. **3.** Bir ýere toplan, jemläp ýygnak, maslahat, geňeş we ş. m. açmak. *Maslahata çagyryp, sala salanyňyz üçin sag boluň!* ("Edebiyat we sungat"). **4.** Bir işi ýerine ýetirmek maksady bilen çagyrys etmek, ündew etmek. *Adamlary agzybirlige çagyrmak.*

ÇAGYRTDYRMAK [ça:ğyrtdyrmak], *işl.* Birini başga birine çagyrtmak, çagyrtmagy birine buýurmak.

ÇAGYRTMAK [ça:ğyrtmak], *işl.* Biriniň kömegi bilen çagyrmak, biriniň üsti bilen çagyrmak. *Na-hardan soň, Garly uly ogluny hem öýe çagyrttdy* (A. Gowşudow).

ÇAGYRYJY [ça:ğyryjy], *at.* Däp-dessura görä, täze durmuşa çykan gyzyň atasy öýüne wagtlaýynça gaýtarylyp eltilmegini gaýyn öýünden haýyş edip baran aýallar topary, çagyrmaga ygtyýar berlen wekil aýallar. *Ajaby getirip giden gaýtaryjylaryň Abadana-da çagyryjy geldikleridi* (B. Kerbabaýew).

ÇAGYRYLMAK [ça:ğyrylmak], *işl.* **1.** Bir ýere barmak üçin çakylyk habaryny almak, çakylyk edilmek, gelmegi towakga edilmek. *Çagyrylan ýere bar, otur-da turma, çagyrylmadyk ýere barma, görünme* (Atalar sözi). **2.** Belli bir iş üçin toplanymak, bir iş, waka üçin çagyryp getirilmek, ýygnanylmak. *Bu gezek ýörite ýygnak çagyryldy* ("Edebiyat we sungat").

ÇAGYRYLYŞ [ça:ğyrylyş], *at.* Belli bir mesele üçin nobatdaky ýygnanyşyga toplanýş, maslahata, geňeşe çagyrylyp geliş. *Halk wekilleriniň nobatdaky çagyrylyşy.*

ÇAGYRYS [ça:ğyrys], *iş ady.* **1.** Çagyrmak ýagdaýy. **2.** Syýasy, ykdysady talaplary aňladýan gysga görnüşli ýüzlenme; sygar. *Men bu çagyryşy sap ýürekden ýerine ýetirmäge çalşaryn* (B. Gurbanow). **3.** Harby gullukda hasaba durmaga ýa gulluga gitmäge iberilýän

gelyän. 2. göç. m. Örän hor, arryk, itseň ýykyljak.

ÇALAK-ÇULAK [çalak-çulok], *hal.* 1. Çala-çula; ýüzleý. *Ýeri çalak-çulak suwarmak.* 2. Howlukmaç, gyssanmaç. *Polat çalak-çulak garbandy-da, gapdalyndaky sypalyň üstüne gyşardy* (A. Nazarow).

ÇALAM-ÇAŞ [çalam-ça:ş], *hal.* 1. Bulam-bujar, akan-dökän, agdar-dünđer. *Öýüň içi çalam-çaşdy.* 2. Dyr-pytrak, duw-dagyn. *Şemal bir köwsarlap uraýsa, gara öýi çalam-çaş edip, bir tarapa zyňyp goýberjek* (A. Gowşudow).

♦ **Çalam-çaş bolmak** aljyraňňy ýagdaýa düşmek, özüňi ýitirmek, çaşmak ýagdaýyna düşmek. *Şiriniň mugallymasyna ejesiniň gözleri düşende özüni ýitirip çalam-çaş boldy* (N. Saryhanow).

ÇALAMÜNDER [çalamünnör], *at.* Çagalaryň biri aşakda galyp, beýlekileri üstüne münüp oýnaýan oýny.

ÇALAMYDAR [çalamyda:r], *syp.* 1. Güzeranyny zordan aýlaýan, mydary, oňsugy zordan geçýän. 2. Çala başy gowşan, gowşak, berk däl.

ÇALARMA [ça:larma], *iş ady.* Çalarmak ýagdaýy.

ÇALARMAK [ça:larmak], *işl.* 1. Çal bolup başlamak, çal öwürmek, çal reňke öwürlmek. *Dury asman howur golaýlaşdygyça, gök reňkini ýitirip kemden çalaryp baryardy* ("Edebiýat we sungat"). 2. Saç, sakgalyň agaryp başlamak, gartaşyp başlamak.

ÇALARMAKLYK [ça:larmaklyk], *iş ady.* Çalarmak ýagdaýy.

ÇALARTMAK [ça:lartmak], *işl.* Çal reňke öwürmek, çal reňke boýamak.

ÇALARYŞ [ça:laryş], *iş ady.* Çalarmak ýagdaýy.

ÇALARYŞMAK [ça:laryşmak], *işl.* Birneme çalarmak.; kem-kemden çalarmak, çalaryp başlamak. *Onuň saçlaram çalaryşyp başlapdyr.*

ÇALASOWAT [çalasowot], *syp.* Sowady az bolan, az sowatly, sowady ýeterlik bolmadyk.

ÇALASOWATLYK [çalasowotluk], *at.* Az sowatlylyk, gowy okap, ýazyp bilmezlik, sowady ýeterlik dälilik.

ÇALASYN, *syp.* Çalt, tiz hereket edýän, çakgan. *Durşuna aklyga öwrülüp oturan at gaýtarym atyzlaryň ho-ol aňry çeträklerinde pagta ýygyp ýören ýer eýeleriniň elleriniň çalasyn hereketleri bu gününň hem netijeli boljakdygyna kepil geçýärdi* ("Türkmenistan").

ÇALASYNLYK, *at.* Çalt, tiz hereket edililik, çakganlyk.

ÇALAW [çalow], *at.* Köplenç bir zady susup almak üçin ulanylýan demir ýa-da agaç saply esbap, susguç. *Ýetginjek müýnli ýaly bolup, ylgap tezek aýyryan çalawyny hem sübsesini alyp işe girişdi* (A. Gowşudow).

ÇALÇA [ça:lça], *at.* Ak, gara zolakly, elde gowşagrak, çal dokalan, irimçik matadan tikilen gap. *Ol iç işikde durdy-da, çalçalary dula oklap goýberdi* (A. Durdyýew).

ÇAL-ÇAPYR, *at, gepl.d.* Çal, agaranyň umumy ady. *Çagalaram indi bol bolansoň, çal-çapyrdan doýnuşypdyr.*

ÇALÇORBA [ça:lço:rvo], *at.* Süzmeden edilen çalyň içine sogan, sarymsak, hyýar, pomidor we ş. m. dogralyp taýýarlanylýan nahar, iýmit.

ÇALDYGOÝDY [çallygoýdy], *syp.* Ugursyzrak, ugur-utgasy ýograk, serseňňiräk, durnuksyz. *Çaldygoýdy adam.*

ÇALDYRMAK [çallyrmak], *işl.* Çalmak işini amala aşyrtmak, çalmagy berjaý etdirmek. *Dutar çaldyrmak.*

ÇALGY [çalgy], *at.* Keseri egri, uzyn saply ot ýatyrylýan gural, maňňal. *Çalgy, dyrmyk, palta diýen ýaly gurallary aldyk.*

♦ **Çalgy daş** pyçak, çalgy we ş. m. ýiteltmekde ulanylýan daş. **Çalgy saçak** gorly küle gömülip bişirilýän çöregiň külünü kakmak we gapak ýaly zatlarý süpürmek üçin ulanylýan uzyn seçekli kesindi. *Çalgy saçak gulaç, dolak ýaly zatlar dokalanda kesilip alynýar.*

ÇALGYLAMA [çalgylama], *iş ady.* Çalgylamak ýagdaýy. *Ýorunjanyň çalgylama möwsümi geldi.*

ÇALGYLAMAK [çalgylamak], *işl.* 1. Çalgy bilen ot ýatyrmaq, çalgy bilen ormak. *Biz ot çalgylamaga gitdik.* 2. Çalgy daş ýa-da ige bilen piliň, pyçagyň, paltanyň we ş.m. ýüzünü ýiteltmek.

ÇALGYLAMAKLYK [çalgylamaklyk], *iş ady.* Çalgylamak ýagdaýy.

ÇALGYLANMAK [çalgylanmak], *işl.* Biri tarapyndan çalgy bilen ot ýatyrylmak. *Ýorunja çalgylandy.*

ÇALGYLAŞDYRMAK [çalgylaşdyrmak], *işl.* Çalgy bilen ot ýatyrşdyrmak, çalgylap çykamak.

ÇALGYLAŞMAK [çalgylaşmak], *işl.* Çalgy bilen ot ýatyrмага kömekleşmek. *Ot çalgylaşmak.*

ÇALGYLATDYRMAK [çalgylatdyrmak], *işl.* Birine çalgy bilen ot ýatyrtdmak. *Bedelik ot çalgylatdyrmak.*

ÇALGYLATMAK [çalgylatmak], *işl.* Çalgy bilen ot, ýorunja ýatyrmagy birine etdirmek. *Ýorunjany çalgylatmak.*

ÇALGYLAÝYŞ [çalgylaýyş], *iş ady.* Çalgylamak ýagdaýy.

ÇALGYR [çalgyr], *syp.* 1. Saz guralyny gowy çalyp bilýän, ökde çalyan. *Çalgyr sazanda.* 2. Gowy, ýakymly owaz, ses çykarýan (saz gurallary hakda). *Çalgyr tüýdük.*

ÇALGYRLYK [çalgyrlyk], *at.* 1. Gowy, ýakymly owaz, ses çykaryjylyk. 2. Çalmaga ezberlik.

ÇALGYRT [çalgyrt], *hal.* Öz ene dilinde geplemeýän adamyň sözleşsinde ýüze çykýan aýdylyş aýratynlyklary. – *Türkmenler şu jaýdamy? – diýip, özüniň çalgyrt dili bilen bir hili heňde gürledi* (A. Gowşudow).

2. ser. **Çaknyşyk**. *Ýaragly çaknyşmalar.*

ÇAKNYŞMAK, *işl.* 1. Biri-birine gabat gelip çakyşmak, süsüşmek. *Kelleler çaknyşýar.* 2. Uruş etmek, uruşmak, garşylykly garpyşmak. *Görogly garry Reýhan bilen Araz çäýynyň ýakasynda ilkinji gezek çaknyşýar* ("Görogly"). 3. *göç. m.* Dawa, jenjel edişmek, sözüň azaşmak, pikiri deň gelmän tersleşmek. 4. *göç. m.* Köp hasyl getirip biri-birine degip durmak, çakyşmak. *Garpyzlar çaknyşyp ýatyr.*

ÇAKNYŞMAKLYK, *işl. ady.* Çaknyşmak ýagdaýy.

ÇAKNYŞYK, *at.* 1. Uly bolmadyk uruş, söweş, iki taraplaýyn garpyşyk. *Biz ýaşuludan şol ýerlerde bolan çaknyşyklar hakda soraýarys* ("Edebiýat we sungat"). 2. *göç. m.* Özara dawa, jenjel, sözüň azaşma.

ÇAKRAMAK [çakyramak], *işl.* Gurap, agaryp başlamak, gurap kül reňkine öwürlmek (sünk hakynda). *Gyrgy uzakdan çakrap ugran etiň ysyny alýar.*

ÇAKRYK [çakyryk], *at.* *haýwanat d.* Boýny, aýagy uzyn, çal reňkli kiçiräk guş.

ÇAKRYM [çakyrym] **I**, *at.* *kön.s.* 1,07 km. deň bolan uzynlyk ölçegi.

ÇAKRYM [çakyrym] **II**, *at.* Ýagty salýan zatlardan düşýän ýiti şöhle.

ÇAKRYMLYK [çakyrymlyk], *syp.* Çakryma deň bolan (aralyk). *Iki çakrymlykda duran atlylar tüpeň sesini eşidip, olara bakan at goýdular* (B. Kerbabaýew).

ÇAKSYZ, *syp.* Çaky bolmadyk, çensiz, çendenaşa, örän. *Ol gelnine hem maşgalasyna çaksyz yhlasly adam.*

ÇAKYLYK [ça:kylyk], *at.* 1. Gel diýip çagyryş, birini bir ýere çagyrmaklyk; mürähet. 2. *göç. m.* Toý, oturylyşyk, üýşmelen.

♦ **Çaklyk haty** öýlenmek, durmuşa çykmak, ogul toýuna we ş. m. toýa, üýşmeleşe çagyrylýan adamlara berilýän atly hat, ýörite çagyryş haty.

ÇAKYLYKÇY [ça:kylykçy], *at.* Çagyrmak üçin iberilen, çaklyk habaryny ýetirýän adam.

ÇAKYR I, *at.* Üzümler suwundan taýýarlanan içgi, şerap.

ÇAKYR II, *syp.* Güne köýüp halys guran, agaran, küljerip pytrap başlan (sünk we ş. m. hakda). *Çakry çykan garry ojarlaryndan ýykyp, alty-ýedi gujagy bir ýere üýşürdik.*

♦ **Çakyr aýaz** gury ýiti aýaz, içinden-bagryňdan geçip barýan sowuk. *Irden ternawlardan sallandy buzlar, Daňdan çakyr aýaz syrды gylyjyn* (Ý. Durdyýew). **Çakyr ses** ýiti çykýan, gulaga ýakymсыз ses, owazсыз ötgür ses.

ÇAKYRTIKEN, *at.* Pytanak tikenli ýere ýazylyp ösýän ösümlik.

ÇAKYRYK, *at.* Guş ady.

ÇAKYŞ, *işl. ady.* Çakmak (I, II) ýagdaýy.

ÇAKYŞDYRMAK, *işl.* 1. Iki we köp zady biri-birine degirmek, galtaşdyrmak. 2. Biri-birine kak-

dyrmak, degirmek. *Ýeňiş, saglyk diläp onuň adyna, Çakyşdyrdyk al şeraply bulgury* (K. Gurbannepesow). 3. Höwre goýmak.

ÇAKYŞMAK, *işl.* 1. Biri-birine pete-pet gelip urulmak, biri-biriňe gabat gelip çaknyşmak, galtaşmak. *Iki maşyn çakyşdy.* 2. Biri-birine degip durmak, degşip durmak, ýelmeşibräk durmak. *Çakyşýar sansyz gozalar.*

ÇAKYZA [çaky:za], *at.* Wagtal-watal tutup duran güýçli kelle agyrysý. *Ýeri, Mätel, saňa näme boldy? Kellämiň çakyzasy bardy, şol tutdy* ("Görogly").

ÇAKYZALY [çaky:zaly], *syp.* Çakyza keselli, çakyzasy bar bolan.

ÇAL [ça:l] **I**, *syp.* Agymtyl we garamtyl solak reňk gatyşykly, kül reňkine meňzeş, agy köpräk, garasy azrak. *Käbir ýerlerden çal towşanlar turup, aýagaldygyna gaçyşyp, depeleriň aňyrsyna dolanýardylar* (A. Gowşudow).

ÇAL [ça:l] **II**, *at.* Ýaşy ortadan agan, saç-sakgaly çalaran, gartaşan adam.

ÇAL [ça:l] **III**, *at.* Düýe süýdi ýörite gor bilen turşadylyp taýýarlanýan önüm, içgi.

♦ **Çal tutmak** gor küýzede, gor küýze ýok ýerinde içi syrçaly ullaň pitide gorluk çalyň üstüne düýe süýdünü guýup, ýörite içgi taýýarlamak.

ÇAL [ça:l] **IV**, *syp.* Erşi syk däl, argajy gowşak kakylyp dokalan (mata hakda).

♦ **Çal beýni** heniz kemala gelmedik, aklyly goýalyşmadyk, tejribesiz; ýaş-ýeleň. *Olar entek çal beýnidirler, durmuş olary taplar.*

ÇAL, *at.* Aşyk oýnunyň bir görnüşi. *Bir gün olundan goýunlary suwa ýakyp, alty adam bolup çal oýnaýarlar* (?Nesil?).

ÇALA, *hal.* 1. Azajyk sähelçe; biraz. *Çala inňildi eşidildi.* 2. Az. *Men ondan çala gorkmandym.* 3. Kynlyk bilen, zordan. *Şirinleriň howlusy igde agaçlaryň arasından çala görüňärdi* (N. Saryhanow).

♦ **Çala başy gowşan** hemme taraplaýyn gowşak, goram-gowşak. **Çala eşiden çatma ýykar, öte eşiden** – öý bir zady doly eşitmän ýa-da anyk düşünmän, anyklaman başga birine nädogry habar bermek, eşiden gürrüňini bulaşdyryp aýtmak.

ÇALA-ÇULA [çala-çulo], *hal.* 1. Doýa däl; ýarpy-ýalta, çala. *Ekinleri çala-çula suwarypdyrlar.* 2. Ýeterliksiz, az-owlak, bolar-bolmaz, sähel. *Gaz bilen garyşyp ýanyan ojar odunyň eýýäm gara öýüň içine jana ýakymly ýylylyk berip ugrandygyna çala-çula begenmedik* ("Türkmenistan").

ÇALAJA, *hal.* Usullyk bilen, ýuwaşja, emay bilen. *Uçara münmäge geçilýän ýerde nobata duran ýolagçylar çalaja keýtikläbrägede ýöreyän goja ýol berip, biraz yza çekildiler* ("Türkmenistan").

ÇALAJAN [çalaja:n], *syp.* 1. Öljek-öljek bolup ýatan, haýallan, ölüm pellesinde bolan, çala demi

ÇALT LANDYRMAK [çaltlannyrmak], *işl.* Nämendir bir zadyň hereketini, gidişini tizleşdirmek, çaltlaşdyrmak. *Işi çaltlandyrmak.*

ÇALT LANDYRYLMAK [çaltlannyrylmak], *işl.* Bir tarapyndan çalt hereket etdirilmek; çalt ýagdaýa getirilmek. *Önümçiligiň öňde baryjylary ýaşlara zähmetiň çaltlandyrylan usulyňy öwredýärler.*

ÇALT LANMA, *iş ady.* Çaltlanmak ýagdaýy.

ÇALT LANMAK, *işl.* Tizligi artmak, tizleşmek; çalt ýagdaýa geçmek. *Dura-bara işiň depgini çaltlanyp başlady.*

ÇALT LANMAKLYK, *iş ady.* Çaltlanmak ýagdaýy.

ÇALT LANYŞ, *iş ady.* Çaltlanmak ýagdaýy.

ÇALT LAŞDYRMAK, *işl.* Birneme çaltlandyrmak, depginini birneme güýçlendirmek. *Meňli indi galan işleri çaltlaşdyrmak bilen boldy* (A. Gowşudow).

ÇALT LAŞMAK, *işl.* Birneme çaltlanmak, depgini birneme güýçlenmek, tizleşmek. *Işiň gidişi ep-esli çaltlaşdy.*

ÇALT LYK, *at.* Çalasynlyk, tizlik, çakganlyk. *Ol bu işleri çaltlyk bilen berjaý etdi* (A. Gowşudow).

ÇALY, *at.* 1. Çerkeziň bir görnüşi. 2. Oglana dakylýan at.

ÇALY-ÇERKEZ, *at.* Çaly hem çerkez ösümlikleri. *Käbir ýerlerde çaly-çerkez, sazakydyl selin, sözen ösüp otyr.*

ÇALY-ÇETI, *at.* Çaly hem çeti ösümlikleri.

ÇALY GYŞMAK [çalygýşmak], *işl.* Kem-kemden guramak, birneme guraşmak, çalykmak. *Serlen geýimler çalygýşyp başlapdyr.*

ÇALY JY, *at.* Sazanda, saz çalyan adam.

ÇALY JYLYK, *at.* Saz çalyjynyň käri.

ÇALY K DYRMAK, *işl.* Öl zady güneşe, şemala serip birneme guratmak, kepdirmek, suwuny sarykdyrmak. *Günbatardan öwürýän şemal ýeri ýetişdiginden çalykdyryýardy* (H. Derýaýew). *Dolaklarynyň derini çalykdyryp ýañadan dolanýardylar* (A. Nazarow).

ÇALY KMAK, *işl.* Birneme guramak, guraňkyrlamak, kepemek. *Ýakynda düşen gar eräp, ýer mazaly çalygypdy* ("Edebiýat we sungat").

ÇALY KMAKLYK, *iş ady.* Çalykmak ýagdaýy.

ÇALYM: **çaly m etmek** bir zada, birine biraz meňzemek, keşbi, görnüşi, sudury meňzeş bolmak. *Ol jümleler ýöne bir gürrüň däl-de, göwher monjuklaryna çaly m edýär* ("Türkmenistan").

ÇALYMDAŞ, *syp.* Biri-birine birneme meňzeş, birine ýa-da bir zada birazrak çaly m edýän. *Çigildem gülüniň reňkine çalymdaş köýnekli gyz sahna çykýar* ("Edebiýat we sungat").

ÇALYMDAŞLYK, *at.* Biri-birine birneme meňzeşlik, birine bir zada birazrak çaly m etmeklik.

ÇALY M TYK [ça:lymtyk], *syp.* Çal reňke golaý,

kül reňkine meňzeşräk. *Asmandaky çaly mtyk bulutlar bireýýäm syrylyp gidipdi* (N. Pomma).

ÇALYNDYRMAK [çalynnyrmak], *işl.* 1. Örän gowy gördürmek, özüne garatmak, ýesir etmek, çal nyp ýatar ýaly etmek. *Çarygyna bak, çarygyna, Çalyn-dyrrar gyzlary* (Halk döredijiliginden). 2. Gaty urup çabalandyrmak.

ÇALYNMAK, *işl.* 1. Pyçagyň, gyrkylygyň, gaýçynyň we ş. m. tygy, ýüzi çalgy daşa sürtülip ýiteldilmek. *Çalnan pyçak ýalaw ýaly boldy.* 2. Saz guralynda bir heň ýerine ýetirilmek. *Toýda halk sazlary çalyndy.* 3. Urmak, kakmak. *Ata bir gamçy çalnandan ol hereketini gataltdy.* 4. Suwuklyk bilen bir zadyň ýüzi, üsti örtulmek; reňklenmek. *Hyna çalynmak.* 5. Malyň damagy kesilip öldürilmek. 6. Süpürilmek. Tamyň içine sübse çalynmak. 7. göç. m. Öz-özi urunmak, çabalanmak. *Ol agryysyna çydaman, çal nyp ýatyrdy.*

ÇALYŞDYRMAK, *işl.* 1. Reňk we ş. m. zatlar çaly p çykamak, hemmesini çalmak. *Derwezä reňk çalyşdyrmak.* 2. Süpürişdirmek. *Içerini çalyşdyrmak.* 3. Birnäçe maly öldürmek, soýup çykamak. *Möjek dalan goýunlaryň damagyny çalyşdyrmak.*

ÇALYŞMA, *iş ady.* 1. Çalyşmak ýagdaýy. 2. *dil b.* Esasan, atlaryň, sanlaryň, sypatlaryň deregine ulanylyýan söz topary. *Çalyşmalar barada ylmy iş ýazylady.*

ÇALYŞMAK I, *işl.* 1. Bir zadyň deregine ikinji bir zady berip başa-baş ýa-da üste berip alyşmak; deregine derek almak. *Bar, näme bilen çalşan bolsaň, getir, göreýin.* 2. Gezekleşmek, ornuňy alyşmak. *Nobatçylary çalyşmak.* 3. Öňkini üýtgetmek, öňkiň ýerine başgasyny goýmak. 4. Çolaşmak. *Ol aýaklary çalşyp ýykylýardy.*

ÇALYŞMAK II, *işl.* Bir zadyň ugrundan jan çekmek, jan etmek; gaýrat etmek, dyrjaşmak. *Atyzlarda hasyl kändi, ony bir günem bolsa öň ýygnamaga çalyşmalydy* ("Türkmenistan").

ÇAMALAK: **çamalagy çasmak** derbi-dagyn bolmak, wes-weýran bolmak, duw-dagyn bolmak, dagamak.

ÇAMAN, *syp.* 1. Ýüwrük däl, haýal yöreýän, ýaramaz çapýan (at we ş. m. hakynda). *Jaý ýerinde, gaýra galsa garrydar, goç ýigidiň aty çaman ýoluksa* (Magtymguly). 2. göç. m. Çalasyn hereket edip bilmeýän, haýal-ýagal hereket edýän; ýaýal. *Ilde çaman hem kän, ýyndam hem* (B. Kerbabaýew). 3. Oglana dakylýan at.

ÇAMANLYK, *at.* 1. Ýyndam dällik, ýaramaz çapmaklyk (at we ş. m. hakynda). *Aslyna tartadyr ýüwrük, çamanlyk, Ýüwrügi çamanga çatyjy bolma* (Magtymguly). 2. göç. m. Haýal hereket edijilik, çalasyn dällik. *Çamanlygmy duýýaryn, tijenerin ýöne men* (B. Hudaýnazarow).

ÇAMMAL, *at, deňizç.* Bogaldagyň düýbündäki

ÇALJARMAK [ça:ljarmak], *işl.* Çal bolup görünmek, çal öwürmek, çal reňke meňzemek. *Onuň saçlary çaljaryp başlapdyr.*

ÇALKAMA, *at.* Mäşe un garylyp bişirilýän suwuk nahar. *Çalkama bişirişmek.*

ÇALKAMALYK, *syp.* Çalkama bişirmek üçin taýýarlanan, çalkama etmäge ýaraýan. *Çalkamalyk mäs.*

ÇALLYK [ça:llyk] **I**, *at.* Çal bolmaklyk; çal reňklilik.

ÇALLYK [ça:llyk] **II**, *syp.* Çal tutmak üçin gerek bolan; çal üçin niýetlenen. *Biz onuň maňlaýynda çallyk geçi hantama däl ("Görögly").*

ÇALLYK [ça:llyk] **III**, *at.* Saç-sakgalyň çalaryp gartaşan halda bolmaklyk, çal ýaşdalyk.

ÇALLYK [ça:llyk] **IV**, *at.* Syk dälilik, argajy gowşak kakylp dokalan matanyň ýagdaýy, süzgeklik, çala dokalanlyk.

ÇALMA I, *at.* 1. Kellä oralýan uzyn bölek mata, selle. *Bir bölek matadan başyna çalma oranyp, sakgal-saçynyň köpüsinden çal giren, garaýagyž türk daýhany biziň bilen salamlaşýar ("Edebiýat we sungat").* 2. *gepl.d.* Hasa.

ÇALMA II, *iş ady.* Çalmak ýagdaýy.

♦ **Çalma kâdi** togalak çalma meňzeş ak kâdi.

ÇALMAK, *işl.* 1. Pyçagyň, gyrkylygyň, gaýçynyň we ş. m. tygyny, ýüzüni çalgy daşa süýkäp ýiteltmek. *Myratgeldi öýe girdi-de pyçagyny alyp çykdy hem gapyda ýatan çalgy daşyna çalmaga başlady (A. Gowşudow).* 2. Saz guralynda bir heňi ýerine ýetirmek, saz etmek. *Goja sazanda iki бүкүлиşине, elini başyndan аýлаp-аýлаp saz çалýар ("Türkmenistan").* 3. Urmak, kakmak. *Soň atyna bir gamçy çалды-да, ýолuna gitди (B. Gurbanow).* 4. Suwuklyk bilen bir zadyň ýüzüni, üstüni örtmek, reňkleme. *Gaşlaryna goýý hyna çалпдыр (B. Seýtäkow).* 5. Malýň bogazyny, damagyny kesmek, öldürmek. 6. Epläp gysdyrmak, oramak, ildirmek. *Egnindäki düýe ýüňünden dokalan çogda çäkmeniniň iki сыýыны çалп, biline saran ак биз гушагына гысдырыşдырды (A. Gowşudow).* 7. Bir metalyň ýüzüne ikinji bir metalyň erginini çyrşamak, çaymak, sürtmek. *Zergär altyny eredip, halkanyň ýüzüne çалп чыкды.* 8. Süpürmek, sylmak, çalgylamak. *Gündizler gelip gidemde, Sübse çалардым yzyma (Ç. Aşyr). Deriňi çалма!*

ÇALMAR, *at.* Çopanlaryň daşyna çöp aýlap oturýan düşelgesi, pürli agaçlardan edilen aýmança. *Çalmaryň ortasyndaky ojagyň ody köz bolup galdy ("Edebiýat we sungat").*

ÇALMARLYK, *syp.* Çalmar etmäge ýaraýan, çalmar üçin niýetlenen. *Çalmarlyk sözönlär.*

ÇALMESEK [ça:lmese], *at.* Çalymtyl, togalak gawun.

ÇALPAW [çalpow], *at.* Suw ýygnanyp, içinde çaýyr, gamyş we ş. m. gögerip oturan batga bolup ýatan ýer.

ÇALPAWLAŞMAK [çalpowloşmak], *işl.* Çalpawa öwürlmek; batgalyga öwürlip ugramak.

ÇALPAWLYK [çalpowluk], *at.* Suw toplanan batga ýerler, suwuň ýygnanan ýerleri; çalpawyň köp ýeri.

ÇALSOWULT [ça:lsowult], *syp.* Çal öwürýän, çalymtyl, çala ýakyn (reňk). *Çalsowult köýnek.*

ÇALSYRKYN [ça:lsyrkyn], *at, ös.* Boýy 80-100 sm ýetýän birýyllyk otjumak, ýabany ösümlik.

ÇALŞYK, *at.* 1. Bir zadyň ornuny ikinji bir zat eýelemeklik; gezek. *Nobatçylyk çалшыгы gelip etди ("Edebiýat we sungat").* 2. Ters, nädogry. *Ýolumyz çалшык düşүдир.*

ÇALŞYLMAK, *işl.* 1. Bir zat başga bir zada derek alynmak, alşylmak. *Köne kagyžlar kitaba çалшылды.*

2. Bir işi ýerine ýetirmek üçin jan etmek, gaýrat etmek. *Işi ertire çenli gutarmak üçin çалшылýар.*

ÇALŞYRGYÇ [çalşy:rğyç], *at.* Bir geýimiň deregine çалсырып geýmek üçin goýlan geým, çалсарлык eşik.

ÇALŞYRLYK [çalşy:rlyk], *at, ser.* **Çалсыргыч.**

ÇALŞYRMA, *iş ady.* Çалсырмалк ýagdaýy.

ÇALŞYRMAK, *işl.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň deregine, ornuna, birini ýa-da bir zady goýmak, täzelemek. *Jogapkär wezipedäki adamlary çалсырмалк.* 2. Bir geýimi çыkaryп, ýerine başga geým geýmek, geýimiň täzelemek. *Ol geýimlerini çалсырды.* 3. Bir zady başga hili atlandyrmak, üýtgetmek. *Ol kärhananyň adyny çалсырды.* 4. Bir zady başga bir zadyň üstüne atmak, üstüne goýmak. *Ol oturan ýerinden аякларын biribiriniň üstüne çалсырды.* 5. Birine meňzetmek, tanyş biridir öýtmek. *Siz meni başga biri bilen çалсырýарсыңыз.* 6. Bir bölegini boýuna, beýleki bölegini inine gezekleşdirip goýmak; *Tagtalary çалсырып басмалк.*

♦ **Çалсырып екмек** gezekleşdirip екмек, ýerlerini üýtgedip екмек.

ÇALŞYRTMAK, *işl.* Çалсырмалк işini başga birine еtdirmek.

ÇALŞYRYLMAK, *işl.* 1. Başga biri tarapyndan üýtgedilmek, bir zada derek beýlekisi goýulmak. *Maşynyň саýы çалсырылды.* 2. Elleriňi biri-biriniň üstünde goýup tutmak. *Olar çалсырылан elleriniň üstünde ýарал-yny göterip, емаý bilen әдiм urdular (B. Kerbabaýew).*

ÇALŞYRYNMAK, *işl.* Egin-eşigiňi üýtgetmek, başgasyny geýmek.

ÇALŞYRYŞ, *iş ady.* Çалсырмалк ýagdaýy.

ÇALT, *hal.* Tiz, çalasyn, basym, dessine. *Keýpi kök adamlar örän seýrek keselleýär, keselläýseler hem çalt sagалýар ("Türkmenistan").*

ÇALT-ÇALT, *hal.* Tiz-tiz, basym-basym, çaltlyk bilen. *Ol çalt-çalt ýöräp gitди.*

edilýän hereket.

♦ **Çapak çalmak** el çarpmak. *Oturanlar aýdymy gaýtaltajak bolup çapak çaldylar* ("Edebiýat we sungat").

ÇAPAK II, *at.* Zagara balyklar maşgalasyndan bolan deňiz balygy. *Olar haçan töp, takgaz, çapak ibererkäler diýip, agyzlaryny açyşyp ýatmadylar* ("Edebiýat we sungat").

ÇAPAK-ÇAPAK, *at.* Kiçijik çaga ellerini çarpdyrmak üçin ýüzlenip aýdylýan söz. *Çapak-çapak elleri, agyrmasyn gollary* (Halk döredijiliginden).

ÇAPAN, *at.* Gýş möwsümünde geýmek üçin irimçik ýüpden dokalan daşky geýim, eşik.

ÇAPAR, *at.* Habar ýetirmek üçin ýörite iberilýän atly habarçy. *Olar hat salnan bukjany çapara berip, şahyň eline gowşurmagy buýurdylar* ("Güneş").

ÇAPARMAN, *syp. 1. ser. Çapgyr.* *Atylan ok ýaly barar her kanda, Çaparman, gyl boýun mallar munda bar* (Mätäji). **2.** Gylyç işletmäge ökde, gylyç bilen çapmaga ökde. *Çaparman algyr ýigidi, Ahyr galla harap eder* (Seýdi).

ÇAPARMANÇYLYK, *at.* Gylyç işletmäge zorluk, gylyç bilen çapmaga ökdelik, kelle keserlik, alamançylyk. *Atarmançylykda, çaparmançylykda hiç deňi-taýy ýok* ("Görogly").

ÇAPAWUL, *at, taryh. 1.* Maslahat, ýaraşyk we ş. m. üçin iberilýän adam, wekil. *Çapawul atyndan düşdi. 2.* Talaňçylyk bilen meşgul bolýan, talaňçy.

ÇAPAWULÇYLYK [çapawulçuluk], *at, taryh.* Biriniň emlägin, mal-garasyny zor bilen almak maksady bilen geçirilýän talaň, talaňçylyk, çapawullyk.

ÇAPAWULLAMA [çapawullomo], *iş ady, taryh.* Çapawullamak ýagdaýy.

ÇAPAWULLAMAK [çapawullomok], *işl, taryh.* Çapawulçylyk etmek, talaňçylyk bilen meşgul bolmak, talamak. *Bir çetinden çapawullap gaýt!* ("Görogly").

ÇAPAWULLAMAKLYK [çapawullomokluk], *iş ady, taryh.* Çapawullamak ýagdaýy.

ÇAPAWULLANMAK [çapawullonmok], *işl, taryh.* Biri tarapyndan talaňa sezewar edilmek, talanmak.

ÇAPAWULLATMAK [çapawullotmok], *işl, taryh.* Başga birine talatmak, talaňa sezewar bolmak.

ÇAPAWULLAÝYŞ [çapawulloýuş], *iş ady, taryh.* Çapawullamak ýagdaýy.

ÇAPAWULLYK [çapawulluk], *at, taryh.* Çapawulçylyk etmeklik, talaňçylyk. *Ol wagtlar çapawullyk edip ýörenler bardy.*

ÇAPÇEKER, *at, deňizç.* Kürek gaýygyň gyrasyndan taýyp gitmez ýaly dürli görnüşde ýasalan daýanç.

ÇAPÇY, *at, ser. Çaphanaçy.*

ÇAPDYRMAI, *iş ady.* Çapdyrmak ýagdaýy. *Onuň at çapdyrmasy toýa bezeg berýärdi.*

ÇAPDYRMA II, *iş ady.* Çapdyrmak ýagdaýy. *Ol ýoldaşlaryna odun çapdyrmagy tabşyrdy.*

ÇAPDYRMAK I, *işl.* Aýagaldygyna ylgaatmak, ýüwürtmek. *Ol atyny obanyň orruk-ortarasyndan çapdyryp geçdi.*

ÇAPDYRMAK II, *işl.* Birine bir zady kesdirmek, bölekletmek, aýyrtmak. *Odun çapdyrmak.*

ÇAPDYRMAKLYK, *iş ady.* Çapdyrmak ýagdaýy.

ÇAPGY I, *at.* Et çapmak, ot kerçemek üçin ulanylýan palta meñzeş gural, enjam, çapgyç. *Eliňe çapgyny al.*

♦ **Çapgy ýassygy** üstünde et çapmak üçin ýogyn agajyň bölegi, ýasy agaç. *Iki ýa üç arka aýlanýan palasyň erňekleri gemrilen bolsa, göwresi çapgy ýassygy ýaly kertim-kertimdi* (B. Kerbabaýew). **Çapgy ýassygy ýaly** ýogyn (adamyň boýny hakynda).

ÇAPGY II, *at, ser. Çapşyk.*

ÇAPGYLYK, *syp.* Çapgy etmäge ýaramly, çapgyç üçin niýetlenen. *Çapgylyk tut agajy.*

ÇAPGYÇ, *at, ser. Çapgy.* Palajyň hemmesini çapgyç bilen kerçedi.

ÇAPGYLAMA, *iş ady.* Çapgylamak ýagdaýy.

ÇAPGYLAMAK, *işl.* Çapgy bilen çapmak, kerçemek. *Ýorunjany çapgylamak.*

ÇAPGYLAMAKLYK, *iş ady.* Çapgylamak ýagdaýy.

ÇAPGYLAŞDYRMAK, *işl.* Çapgy bilen çapşydyryp, kerçeşdirip çykamak, gezek-gezegine, yzly-yzyna kerçeşdirmek.

ÇAPGYLAŞMAK, *işl.* Çapmaga, kertmäge kömekleşmek. *Eti çapgylaşmak.*

ÇAPGYLAÝYŞ, *iş ady.* Çapgylamak ýagdaýy. *Onuň ýorunja bedäni çapgylaýşy göwnümden turdy.*

ÇAPGYLATDYRMAK, *işl.* Birine çapgy bilen kerçetmek, çapdyrmak.

ÇAPGYLATMAK, *işl.* Çapgynyň kömegi bilen bir zady çapdyrmak. *Palajy çapgylatmak.*

ÇAPGYN I, *at, taryh.* Çozuş, talaňçylyk, çapawulçylyk.

♦ **Çapgynyny suwdan çykarmak** kynçylyk bilen ýüzbe-ýüz bolanda, özi başyny çaramak, kynçylygy ýeňmek.

ÇAPGYN II, *syp.* Içiňden geçip barýan ýelli, örän güýçli, şemally, kesip barýan (sowuk, aýaz hakynda). *Çapgyn sowuk gulaklaryňy kesip barýardy.*

ÇAPGYNLAŞMAK, *işl.* Howa has sowamak, güýçli aýaz bolup başlamak; ýel güýjap gaty sowamak.

ÇAPGYR I, *syp.* Örän gowy çapýan, ýyndam, ýüwürük, çapagan. *Atyň çapgyr bolsun!*

ÇAPGYR II, *syp.* Gowy kesýän, ýiti. *Çapgyr palta.*

ÇAPGYRLYK I, *at.* Örän gowy çapmaklyk, ýüwürüklik, çapaganlyk. *Ol bedewiň çapgyrlygy çeniň dälidir.*

ýelkeniň bagy, ýüpi dartylyp daňlan demir halka.

ÇAN [ça:n], *at.* 1. Suw we beýleki suwuk önümleri saklamak üçin äpet demir gap. 2. Çakyr kärhanalarynda çakyr guýmak ýa-da gök önümleri turşa ýatýrmak üçin ulanylýan ullakan çekek. 3. Gäminiň, gaýygyň içi.

ÇANAK [ça:nak], *at.* 1. Ullakan agaç tabak. 2. Telewizion antenna, hemra antennasy.

ÇANAKDAŞ [ça:nakdaş], *at.* Bir çanakdan nahar iýýänler, tabakdaş.

ÇANAKLAMA [ça:naklama], *iş ady.* Çanaklamak ýagdaýy.

ÇANAKLAMAK [ça:naklamak], *işl.* Çanaga guýup bermek ýa-da almak, çanak bilen ölçemek. *Çemçeläp ýygnanyňy çanaklap dökmek* (Nakyl).

ÇANAKLAMAKLYK [ça:naklamaklyk], *iş ady.* Çanaklamak ýagdaýy.

ÇANAKLANMAK [ça:naklanmak], *işl.* Çanak bilen ölçelmek.

ÇANAKLATDYRMAK [ça:naklatdyrmak], *işl.* Çanak bilen ölçetdirmek.

ÇANAKLATMAK [ça:naklatmak], *işl.* Çanak bilen ölçetmek, daşatmak.

ÇANAKLAÝYŞ [ça:naklaýyş], *iş ady.* Çanaklamak ýagdaýy.

ÇANAKLYK [ça:naklyk], 1. *syp.* Çanak ýasar ýaly, çanak ýasamak üçin ýaramly bolan. *Çanaklyk agaç.* 2. *at, anat.* Dyzçanagyň ýerleşýän ýeri. *Meniň çanaklygym agyryýar.*

ÇANDYR [çannyr], *at.* Adamyň, malyň endamynda agyrysyz ýumralyp duran çiş, ýumry.

ÇANDYRLY [çannyrly], *syp.* Endamynda agyrysyz çiş bolan, bedeninde ýumrusy bolan. *Ösgün gaşlarynyň çep taýkysynyň üsti çandyrlady* ("Nesil").

ÇAŇ, *at.* Howada gaýmalaşýan tozan bölejikleri, tozan kirşeni, toz. *Ol elindäki zatlaryny ýerde goýup gara papagynyň çaňyny kakşadyrdy* (A. Gowşudow).

♦ **Çaňy çykmazlyk** edeni ugruna bolmazlyk. *Ýekäniň çaňy çykmaz* (Nakyl). **Çaňyna garylmak** yza galmak (at çapyşygynda). **Çaňyny kakmak** 1) işden, gulluk wezipesinden we ş. m. kowmak, boşadyp goýbermek. 2) mazaly urup horlamak, ýençmek. *Ol ele düşen bolsa, onda onuň çaňyny mazaly kakandyrlýr.*

ÇAŇAMA, *iş ady.* Çanamak ýagdaýy.

ÇAŇAMAK, *işl.* Tozap durmak, tozap ýatmak, tozan turmak. *Öňler bu ýerler jöne çaňap ýatan meýdandy* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Çaňap barmak** tozan turzup tiz, çalt hereket etmek.

ÇAŇAMAKLYK, *iş ady.* Çanamak ýagdaýy.

ÇAŇATMAK, *işl.* 1. Çaň etmek, çaň emele getirmek, tozatmak. *Daşaryny çaňadyp süpürmek.* 2. *göç. m.* Esasy gürründen uzaklaşmak, gepi-gürrüni daşdan aýlamak. *Sen nireleri çaňadyp jörsün?*

ÇAŇAÝYŞ, *iş ady.* Çanamak ýagdaýy.

ÇAŇJARMA, *iş ady.* Çañjarmak ýagdaýy.

ÇAŇJARMAK, *işl.* 1. Çaň zerarly dumanlap, çaňap durmak, dury däl-de, öňüni tozan tutan ýaly görünmek. *Molaşyp gelyän sygyrlaryň tozany bilen Güniň öňi çaňjaryp görünüýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. Çaň bilen çala örtülme, çaň basmak, çaň urmak, tot örtmek. *Olaryň ýüzi ýadawlykdan çaňjaryp, gara ört bolup görünüýärdi.*

ÇAŇJARMAKLYK, *iş ady.* Çañjarmak ýagdaýy.

ÇAŇJARTMAK, *işl.* Çaň siňdirmek, çaňa basdyrmak. *Onýança Myrat üstüni-başyny çaňjardyp, öýe girdi* (A. Durdyýew).

ÇAŇJARYŞ, *iş ady.* Çañjarmak ýagdaýy.

ÇAŇJYMAK, *syp.* Çañjaryp duran, tot örtlen, az-owlak çaň gatanjy bar bolan. *Çañjymak howa.*

ÇAŇLAMAK, *işl.* Çaň bilen örtülme, çaň emele gelmek, çaň basmak. *Üzümler çaňlapdyr. Bu gün howa çaňlap dur.*

ÇAŇLY, 1. *syp.* Çaňy bolan, tozan bilen örtülen. *Çañly howa. Çañly gumak ýol.* 2. *at.* Oglana dakylýan at.

ÇAŇŇA, *at.* 1. Çaprazyň aşagyndan asylýan pişme şekilli bezeg şaýy. 2. Kürtä, aýal geýimine salynýan topbak-topbak nagys. 3. Bir ujy halkaly, ikinji tarapy üç ýa-da dört sany gaýtarylan dişe bölünen labyra meňzeş enjam, gaňtarylan ilgençekli gural. *Gapynyň ujy çaňňalydy.*

ÇAŇŇAL, *at, gepl. d., ser.* **Çeňňel** 1, 2. *Haýsy zat göwnüne ýarasa-halwamy, üzümni, gant-nabatmy, urardy çaňňaly* ("Görogly"). *Elkyssa, Hemra ol gelne bir ýüzük bilen bir ýaglyk berdi, Ýene bir çaňňal zer berdi* ("Saýatly – Hemra").

ÇAŇŇALAK, *at.* 1. İçinden pagtasy alnan gozanyň gabygy. *Pagta hanalaryny birinji gezek çaňňalakdan sogrup alanda, ejesiniň sözi ýadyna düşdi* (B. Gurbanow). 2. Balykgulak. *Deňziň kenarynda çaňňalaklar we ownuk daşlar çaşyp ýatyr.* 3. Çay (guş). *Günlerde bir gün aç çaňňalak gelip, syçany tutup, al asmana galan* ("Türkmen halk ertekileri"). *Çay, çay, çaňňalak, Beren gyzyň aňňalak* (Sanawaç).

ÇAP, *at.* 1. Çaphanada ýygnalan harplaryň alnan nusgasy. *Kitap çap etmek. Kitap çapdan çykdy.* 2. *deňizç.* Küregiň uzyn saply görnüşi.

ÇAPADY, *at.* Aldyrylan hamyrdan tegelek, ýukarak ýaýylyp ýagda bişirilen çöregiň görnüşi.

♦ **Çapady ýaly (dek) gyzarmak** utanjyndan ýa-da gahardan ýaňa yüzüň çym-gyzyl bolmak, güýçli duýgynyň täsiri bilen ganyň yüzüne urmak. *Ýüzi çapady ýaly gyzardy.*

ÇAPAGAN [çapağan], *syp., gepl. d., ser.* **Çapgyr** 1. *Çapagan ýaby.*

ÇAPAK I, *at.* Iki eliň iç ýüzi biri-birine urlup

ÇAR [ça:r], *gepl. d.* Tarap, ýan, töwerek, künç sözleri bilen dört sözünüň manysynda ulanylýan söz.

♦ **Çar bolmak (düşmek)** göreşde ýeňiş hiç kimiň haýryna gutarman, deň bolmak, deňme-deň bolmak. **Çar tarap (künjek, ýan)** dört tarap, ýan, çar töwerek.

ÇARAMAK: başyňy çaramak öz-özüňi oňarmak, her bir ýagdaýdan özüň baş çykarmak, baş alyp çykamak. *Ol öz başyny çarar* (N. Saryhanow).

ÇARAN, *at.* Sil, ýagyn suwlarynyň emele getiren kiçiräk jary, jaran. *Ine, şolar şordan geçdi, Giň çarandan zordan geçdi* (M. Seýidow).

ÇARAYNA [ça:ra:ýna], *at.* Döşi, arkany, iki böwri sowuk ýarag urgusyndan goraýan polat örtgi.

ÇARBAG [ça:rva:ğ], *at.* 1. Gezelenç, seýil edilýän uly bag, giden baglyk ýer; seýilgäh. 2. *gepl. d.* Daşyna haýat çekilen giden bag-bakjalyk ýer.

ÇARBAGLYK [ça:rva:ğlyk], *at.* Bir giden baglyk. – *Eý oglan, ol görüňyň çarbaglyk paýtagt şäherdir* ("Türkmen halk ertekileri"). *Derwezäniň öňi giden çarbaglyk...* (K. Gurbanepesow).

ÇARBAY [çarvaý], *syp.* Bir zat sebäpli uly galmagal turuzýan, nadara, şermende, haýýar.

ÇARBAYLYK [çarvaýlyk], *at.* Bir sebäpden edilýän nadaralyk, şermendelik, haýýarlyk. *Ol her hili çarbaýlyga urdy, gykylyk etdi* (B. Kerbabaýew).

ÇARÇUWA [ça:rçuwo], *at.* Äpişgäniň, gapynyň we ş. m. daşyndaky dört burç gurşawy; gapyda bosaga, ýokarky işik, söýeleriň jemi. *Ol penjiräniň çarçuwasyndan tutup, has aňyrraklara boýnuny süýndürüp seretmäge başlady.*

ÇARGAT [çarğat], *at, gepl. d.* Aýallaryň başyna atynýan uly ýün ýaglygy. *Gyzyl çargady başynda, geler sallana-sallana* (Baýram şahyr). *Seçekli ak çargadynyň burçuny, Alkymyndan aýlap, arka atypdyr* (A. Kowusow).

ÇARGATLY [çarğatly], *syp.* Başynda çargady bolan, çargat atynan.

ÇARH [çaryh], *at.* 1. Hereket edýän dişli tigrir. 2. Ýüplük saramak ýa-da egrilen ýüplüğe tow bermek üçin ulanylýan gural. *Ujypsyzja ýüpe tow bermek üçin uzynly gije gödensiz çarhyň irginsiz jygyldysyna çydam edip oturmaý bolýardy* (B. Kerbabaýew). 3. Suw degirmenini herekete getirýän gural, perli uly tigrir. 4. Guýudan gowa çekmek üçin içinden ýogyn demir geçirilen togalak uzyn agaçdan ýasalan gural. *Ussa guýynyň ýanynda çarhyň işleýşine syn edip durdy.* 5. Pyçak we ş. m. zatlary çalmak, ýiteltmek üçin tegelek daşly aýlanýan gural. *Paltany çarha tutmak.*

♦ **Çarh urmak** aýlanmak, öz töweregiňe çalt herket etmek.

ÇARHÇA [çaryhça], *at.* Hereket edýän dişli kiçijik tigrir.

ÇARHÇY [çaryhçy], *at.* Çarh ýasaýan ýa-da çarhy

işledýän adam.

ÇARHLAMA [çaryhlama], *iş ady.* Çarhlamak ýagdaýy.

ÇARHLAMAK [çaryhlamak], *işl.* Çarhda çalmak, çarhda ýitilemek, çarha tutmak.

ÇARHLAMAKLYK [çaryhlamaklyk], *iş ady.* Çarhlamak ýagdaýy.

ÇARHLANMAK [çaryhlanmak], *işl.* Biri tarapyndan çarha tutulmak, çarhda ýiteldilmek. *Palta çarhlampdyr.*

ÇARHLATDYRMAK [çaryhlatdyrmak], *işl.* Birine çarha tutdurmak, birine çarhlatmak. *Pyçagy çarhlatdyrmak.*

ÇARHLAÝYŞ [çaryhlaýyş], *iş ady.* Çarhlamak ýagdaýy.

ÇARHOWUK, *at.* Gapy, äpişge oturdylyan ýeriň ýokarsyna goýulýan agaç. *Çarhowuk üçin gowy agaç gerek.*

ÇARHYPELEK, *at.* Dünýäniň, durmuşyň çarh ýaly aýlanyp, yzygiderli üýtgäp durşy.

ÇARKANDAK [çarkannak], *syp.* Beýikli-pesli, bütür-südür, tekiz bolmadyk (ýer, ýol). *Ozal bu ýol erbetdi, çarkandakdy* ("Edebiýat we sungat").

ÇARKANDAKLYK [çarkannaklyk], *at.* Çarkandak bolup ýatan ýer, giden çarkandak ýol. *Olar ýol, ýoda bilen ýöremän, çarkandaklyk bilen gidenleri üçin, birdenkä kert gaýa uçradylar* (B. Kerbabaýew).

ÇARLAK, *at.* Gysga aýakly suw guşy. *Çarlak guş kimin ap-ak gämi gury ýerden örküni üzüp, kenardan barha daşlaşyp barýar* ("Türkmenistan").

ÇARP: çarp urmak 1. Bir işi ýerine ýetirjek bolup eýläk-beýläk ylgamak, hars urmak, çar ýana urmak. *Towşanyň torç eden gollaryndan ony tapjak bolup, çar tarapa at salýar; üznüksiz ysyr ganyp çarp urýar* (B. Gurbanow). 2. Eýläk-beýläk urmak, çabalanmak, selpemek, elewremek.

ÇARPAÝA [ça:rpa:ýa], *at, gepl. d.* Üstünde oturmak, ýatmak üçin dört aýakly agaç enjam.

♦ **Çarpaýa galmak** 1. Iki art aýagynyň üstüne galyp durmak (at barada). *Uçmahy bedewlerimiziň çarpaýa galyp, görenleri aňk edýän tomaşasyny synlap görensiň-ä?* ("Türkmenistan"). 2. Örgökden gelmek, elden-aýakdan çykamak. *Áýrylyşjak sözünü eşidende çarpaýa galdy.*

ÇARPDYRMAK [çarypdyrmak], *işl.* El çarpydymak, birini çarpmaga ündemek, çarpmak hereketini başga birine etdirmek, çarpmaga mejbur etmek.

ÇARPMA [çarypma], *iş ady.* Çarpmak ýagdaýy. *El çarpmalar dowamly boldy.*

ÇARPMAK [çarypmak], *işl.* Iki eliň iç yüzünü biri-birine yzygiderli urmak, çapak çalmak. *Nöker elini çarpyp güldi* (B. Kerbabaýew).

ÇARPMAKLYK [çarypmaklyk], *iş ady.* Çarpmak

ÇAPGYRLYK II, *at.* Gowy kesip bilijilik; ýitilik. *Paltanyň çapgyrlygy bolmasa, agramynyň ähmiýeti ýok.*

ÇAPGYÝASSYK, *syp.* Üstünde et, ot çapylýan, kerçelýän tokga ýasy agaç.

ÇAPGYÝASSYKLYK, *at.* Çapgyýassyk etmäge ýarar ýaly, çagyýassyk üçin niýetlenen. *Çapgyýassyklyk ýogyn agaç gözüňizde bolsun.*

ÇAPHANA [çapha:na], *at.* Kitap, gazet-žurnal we başga neşirler çap edilýän kärhana. *Çaphananyň täze jaýy ýetişdi.*

ÇAPHANAÇY [çapha:naçy], *at.* Çaphanada çap işi bilen meşgul bolýan işgär, çaphana işgäri. *Ony çaphanaçy edip alanlaryna ýarym aý geçmändi.*

ÇAPHANAÇYLYK [çapha:naçylyk], *at.* Çaphanaçynyň käri, wezipesi. *Meni çaphanaçylyga işe aldylar.*

ÇAPMA I, *iş ady.* Çapmak ýagdaýy.

ÇAPMA II, *iş ady.* Çapmak ýagdaýy.

ÇAPMAK I, *işl.* Aýagaldygyna ylgamak, ýüwürmek, ýortmak; gaty sürmek. *Ýabylar gara der bolup çapyp gelyärdiler ("Edebiýat we sungat").*

ÇAPMAK II, *işl.* 1. Palta ýaly ýiti ýarag bilen urup, bölmek, böleklemek, bölek-bölek etmek. *Et çapmak. Odun çapmak.* 2. Haýsam bolsa birini, bir zady saýlap, çapmaklyk arkaly aýyrmak, ýok etmek. *Türkmenlerde bir-ä gök agajy çapmak, birem ýeke ösüp oturan agajy çapmak günä hasaplanýar ("Türkmenistan").* 2. *göç. m., taryh.* Talamak, çapawullamak. 3 *göç. m.* Bir zadyň ugunda jan çekmek, jan etmek, alakjamak. *Men-ä işimiziň gowy bolaryna çapýan.*

ÇAPRAZ [çapyraz] **I**, *at.* 1. Çabydyň ýakasyna dakylýan, ortasy güberip duran, iki ýany gulply kümüş şaý. 2. Ýüplügiň, yüpegiň we ş. m. iki dyzyň daşyndan atanaklaýyn saralyp alnan kültemi.

♦ **Çapraz düşmek** ters gelmek, biri-birinden gapma-garşy, sowaşyk bolmak. *Bu sapar hem iki gojanyň sözi biri-birine çapraz düşdi* (B. Kerbabaýew).

ÇAPRAZ [çapyraz] **II**, *at.* Byçgynyň dişiniň başaşa gysardylyp igeleniş usuly. *Bu pyçgynyň çaprazy ýok.*

♦ **Çapraz bermek** byçgynyň dişlerini başaşa gysartmak, çaprazlamak.

ÇAPRAZÇAŇŇA [çapyraz-çaňňa], *at.* Aýal-gyzlaryň çabytlarynyň önüne dakýan çaprazdyr çaňňa şaýlary.

ÇAPRAZLAMA [çapyrazlama], *iş ady.* Çaprazlamak ýagdaýy.

ÇAPRAZLAMAK [çapyrazlamak], *işl.* Byçgynyň dişlerini başaşa gysartmak. *Byçgyny çaprazlamak.*

ÇAPRAZLAMAKLYK [çapyrazlamaklyk], *iş ady.* Çaprazlamak ýagdaýy.

ÇAPRAZLATMAK [çapyrazlatmak], *işl.* Birine byçgynyň dişine çapraz berdirmek. *Byçgynyň dişlerini*

çaprazlatmak gerek.

ÇAPRAZLAÝYŞ [çapyrazlaýyş], *iş ady.* Çaprazlamak ýagdaýy.

ÇAPRAZLYK [çapyrazlyk], *at.* Biri-birine ters gelijilik, gapma-garşylyk, sowaşyklyk.

ÇAPUW, **1.** *iş ady.* Çapmak ýagdaýy. **2.** *syp.* Çapyşyga goşulýan, çapylýan. *Seýrek daňlan çapuw atlar öz gazyklarynyň daşyndan aýlanyşýardylar* (B. Kerbabaýew). **3.** *at. ser: Çapyşyk 1.* Dordepel hem şeýle çapuw bilen ýaş başyndan beýnisi berkişen atlardan biridi (A. Gowşudow).

ÇAPY, *at.* Donuň syýyndan bagjyk ýerine çenli tutulýan zolak mata.

ÇAPYK, **1.** *syp.* Ýiti gural bilen çapylan. **2.** *at.* Çapylan ýa-da kesilen ýeriň yzy.

ÇAPYKLYK, *at.* Kesiklik, çapylanlyk, diliklik.

ÇAPYKSUWAR [çapyksuwa:r], *at.* At çapyşykda aty çapýan, aýlawda at çapyjy bolup işleýän adam, atçapar. *Hersiniň üstünde bir çapyksuwar – birisi gartaňdy, birisi jahyl* (K. Gurbanpesow).

ÇAPYKSUWARÇYLYK [çapyksuwa:rçylyk], *at. ser: Çapyksuwarlyk.*

ÇAPYKSUWARLYK [çapyksuwa:rlyk], *at.* Çapyksuwanyň käri. *Seýisçilik bilen çapyksuwarlyk aty bir kemsiz tanamagy talap edýändir* ("Edebiýat we sungat").

ÇAPYLMAK I, *işl.* Biri tarapyndan çapmak işi amal edilmek. *Bedewleri oýnap durar, Çapylsa, baýragyn alar* ("Görogly").

ÇAPYLMAK II, *işl.* Çapmak işi ýerine ýetirilmek, çapmak arkaly aýrylmak. *Aradan salym geçmänkä-de çapylan çöpler kartanyň gyrasyna üýşürilýär* (Ý. Mämmediýew).

ÇAPYLYK, *syp.* Çapy üçin niýetlenen, çapy üçin gerek bolan (mata). *Çapylyk kesip almak.*

ÇAPYM-ÇAPYM, *hal.* Birnäçe gezek çapylan, çapylp bölek-bölek edilen. *Duruň entek, men ony çapym-çapym edeýin* ("Görogly").

ÇAPYŞDYRMAK I, *işl.* Çapyşykda ýaryşdyrmak. *Toýda, aýlawda at çapyşdyrmak.*

ÇAPYŞDYRMAK II, *işl.* Çapgy, gylç we ş. m. zatlar bilen bölek-bölek edişdirmek, kerçeşdirmek, çapyp çykmak. *Guran agaçlary çapyşdyrmak.*

ÇAPYŞMAK I, *işl.* Çapyp ýaryşmak, çapmakda güýç synanyşmak. *Sportuň milli görnüşleri bolan göreş, at çapyşmak, ýaglyga towusmak adamlaryň saglygyny mäkämlendirýär* ("Edebiýat we sungat").

ÇAPYŞMAK II, *işl.* Çapmaga kömekleşmek; çapmakda, kesmekde ýaryşmak. *Odun çapyşmak.*

ÇAPYŞYK I, *at.* At çapyşyk geçirilýän ýaryş. *Uly jaşar atlaryň çapyşygy diýseň gzykly geçdi.*

ÇAPYŞYK II, *at.* Uruş, gyrlyşyk, ölçük. *Iki goşunyň arasynda çapyşyk başlandy.*

ÇAŞMAKLYK [ça:şmaklyk], *iş ady.* Çaşmak ýagdaýy.

ÇAŞY [ça:şy], *syp.* Gözleriniň göreji gyşaran, gyşyk gözli.

♦ **Çaşynyň gözüne sereden ýaly bolmak (etmek)** belli bir zat düşünmän, iki arada galmak, alasarmyk, gümürtik ýagdaýa düşmek, ugur-ýol tapar ýaly bolmazlyk. *Elhepus, mirap, çaşynyň gözüne sereden ýaly etdiň* (B. Kerbabaýew).

ÇAŞYLYK [ça:şylyk], *at.* Çaşy bolmaklyk, gözi gyşyklyk.

ÇAŞYRMA [ça:şyrma], *iş ady.* Çaşyrmak ýagdaýy. *Ol habaryň ony beýle çaşyrmasyňa düşünmedim.*

ÇAŞYRMAK [ça:şyrmak], *işl.* 1. Topbak zady dyrpytrak etmek, hersini bir ýere pytratmak, dargatmak. 2. Özünden gidermek, essini aýdyrmak. 3. *göç. m.* Aljyraňňy hala salmak, aňkasyny aşyrmak, näme etjegini bilmez ýaly derejä ýetirmek. *Gahar adamyny çaşyrrar* (B. Kerbabaýew).

ÇAŞYRMAKLYK [ça:şyrmaklyk], *iş ady.* Çaşyrmak ýagdaýy.

ÇAŞYRYLMAK [ça:şyrylmak], *işl.* Çaşyrmak hereketi başga biri tarapyndan edilmek.

ÇAT, *at.* 1. Bitin bir zatda bolan jaýryk, ýaryk, aýryk. *Çanagyň gyrasynda çaty bar.* 2. *ser. Çatalba.* *Sen ördeklere öýkünjek bolup ýörme, garga gaza öýkünip, çatyny aýranyny sen eşitmänmidiň?* ("Türkmen halk ertekileri"). 3. Derýalaryň birleşýän ýeri, çatrygy. 4. Balkan welaýatynda ýer ady.

♦ **Çat açmak** jaýrylmak. *Aýna çat açypdyr. Çat maňlaýy* dogry garşydaky tarap, göni ön tarap, ýazzy maňlaýy. *Çat maňlaýyndaky gapyny ýuwaşlyk bilen açdy* (A. Durdyýew).

CATAK, *syp.* Çykalga tapmak kyn, bulam-bujar, bulaşyk, kyn, çylşyrymly. *Ertir süri suwa gelmänkä, bir alaç etmeseň, iş catakdy* ("Edebiyat we sungat").

♦ **Catak salmak** hile gurmak, bulaşyklyk, kynçylyk döretmek,

CATAKLYK, *at.* Bulam-bujarlyk, bulaşyklyk kynçylykly, çyrşyrymly ýagdaý.

CATALBA [catalva], *at.* Adamyň iki aýagynyň ýada haýwanyň iki art aýagynyň birleşýän ýeri.

ÇATDYRMAK, *işl.* Çatmak işini birine etdirmek. *Jübiň deşigini çatdyrmak. Iligiň çatdyrmak.*

ÇATLAMAK, *işl.* Çat açmak, jaýryk açmak, jaýrylmak, ýarylmak. *Hamy törpi ýaly bolupdyr, dynaklary bolsa çatlapdyr* (A. Kekilow).

ÇATMA, 1. *iş ady.* Çatmak işi, çatmak ýagdaýy. *Onuň ak matany gara sapak bilen çatmasyna düşünmedim.* 2. *at.* Ekininiň başynda çöp-çalamdan edilýän küme. *Molla torgaý guş awçynyň oturan çatmasynyň depesinde saýrap otыр diýýär* ("Güneş"). 3. *at, gepl. d.* Ýaşalýan ýönekeýje tam, öý. *Biziň*

çatamyzdan hem duz dadyp geçiň-dä!

ÇATMAK, *işl.* 1. Ýyrtylan ýa-da sökülen ýeri tikmek, depjemek. *Oglum, getir köýnegiň ojagaz ýerini çatyp bereýin.* 2. Ýüpüň, tanapyň we ş. m. ujuny birikdirip daňmak. 3. Iki ýa-da köp zady biri-birine baglamak, bir ýere birikdirmek, baglamak, asmak. *Agyr ýükleri ineriň gapdalyna ýalňyz özüm çatardym* (A. Gowşudow). 4. Biriniň ýanyna goşmak, bile gider ýaly etmek, tirkemek. *Hydyry käte olaryň ýany bilen çatar goýbererdi* ("Edebiyat we sungat"). 5. *gepl. d.* Ýigit bilen gyzy, başy boş aýal maşgala bilen erkek adamy birikdirip nikalaşdyrmak, öý-işik etmek. *Gyz bilen ýigidi çatmak onuň ökde käreidir.* 6. *gepl. d.* Örän ýakynlaşmak, iýeni aýry gitmezlik. *Soňky döwürde senem-ä onuň bilen çatypsyn.*

ÇATMAKLYK, *iş ady.* Çatmak ýagdaýy.

ÇATMALYK, *at.* Birnäçe çatmanyň dikilen ýeri, giden çatmaly ýer; çatmanyň köp ýeri. *Hanyň önüne düşüp, çatmalyga baka ugradylar* (A. Durdyýew).

ÇATRYK [çatryk], *at.* Ýoluň, köçäniň biri-biri bilen kesişip geçýän ýeri. *Men gyzyl almalara syn edip otyrdym, oý-pikirlerim bolsa iki ýoluň çatrygyndady* ("Türkmenistan").

ÇATY, *at.* 1. Zat asmak üçin üç sany şahanyň, agajyň uçlary çatylan enjam. *Süzme haltany çatydan asdyk.* 2. Üstünde her hili zat sermek, ýazyp goýmak üçin agaçdan galdyrylýan sekä, agaçdan edilen germewler. *Kimler kak serýär, kimler biraz saryganlaryny çata galdyryrlar* (B. Kerbabaýew).

ÇATYK, *syp.* Biri-birine çatylan, baglanyp goýlan, bitişik.

ÇATYL: çatyl süňke dönmek eti-gany eräp, gaty horlanmak.

ÇATYLMAK, *işl.* 1. Biri tarapyndan tikilmek, baglanmak. 2. Köp zat bir ýerde birleşmek. *Doly çuwal-lar inere çatyldy. Bäs yüz bedew bir teblede çatylsyn* ("Görogly"). 3. Tapyşmak, bitişmek. *Tüňni maňlaýynyň gara gaşlary biri-birine çatylýar* (B. Kerbabaýew).

ÇATYLYK, *syp.* Çaty etmäge ýaraýan, çaty eder ýaly. *Çatylyk agaç getirmek.*

ÇATYNJA, *at.* Täzeräk öý-işik bolan ýigit bilen gelin. *Täze çatynja özüňe belli, Öwezmyrat traktorynyň tarryldysyna sazlaşdyryp hiňlendi* ("Türkmenistan").

ÇATYS, *iş ady.* Çatmak ýagdaýy.

ÇATYŞDYRMAK, *işl.* 1. Geýimiň we ş. m. ýyrtylan ýerlerini tikişdirmek, çatyp çykamak, depjeşdirmek. *Ganaryň ýyrtygyny çatyşdyrmak.* 2. Ýüpüň, tanapyň we ş. m. uçlaryny biri-birine daňyşdyrmak, sepleşdirmek. *Ol telefon simlerini biri-birine çatyşdyryp çykdy.*

ÇATYŞMAK, *işl.* 1. Çatmaga kömekleşmek; bilelikde çatmak. *Men oňa ganarlaryň ýyrtygyny çatyşdym.* 2. Iki zat bir ýerde birleşmek, biri-biri bilen kesişmek. *Köçeleriň çatyşýan ýerinde duşuşarys.*

ýagdaýy. *El çarpmaklyk dowam edýärdi.*

ÇARPYLMAK, *işl.* Biri tarapyndan çarpmak hereketi edilmek. *Dokladça el çarpyldy.*

ÇARPYSMAK, *işl.* Ýerli-ýerden, köp bolup el çarpmak. *Dumly-duşdan el çarpyşyp, oňa aýry-aýry aýdymalary birnäçe gezek gaýtalatdylar.*

ÇARŞAK, *at.* Harman, saman agdarmak, harman atmak, ýandak we ş. m. toplamak üçin ulanylýan agaçdan ýa-da demirden ýasalan üç, dört ýa-da sekiz dişli gural. *Ýaşuly pildir kätmeni, çarşagy belli ýerde, bazaryň ileri ýakasynda oturan ussanyň önüne eltir dökdü ("Türkmenistan").*

ÇARŞAKLAMA, *iş ady.* Çarşaklamak ýagdaýy.

ÇARŞAKLAMAK, *işl.* 1. Çarşak bilen toplamak, çarşak bilen agdarmak, ýygnamak, çarşak bilen harmany atmak. *Bedäni çarşaklap araba ýüklemek.* 2. *gepl. d.* Penjelemek, penjeläp tutmak. *Ol palaw çarşaklan barmaklaryny şapbyldadyp ýalady (A. Gowşudow).*

ÇARŞAKLAMAKLYK, *iş ady.* Çarşaklamak ýagdaýy.

ÇARŞAKLANMAK, *işl.* Çarşagyň kömegi bilen atylmak, agdarylmak.

ÇARŞAKLAŞMAK, *işl.* 1. Çarşak bilen at-maga, toplamaga, kömekleşmek. 2. *gepl. d.* Elleşip salamlaşmak, görüşmek. 3. *göç. m.* Iki ýa köp bolup çarşakly uruşmak, iki taraplaýyn çarşakly garpysmak.

ÇARŞAKLAÝYŞ, *iş ady.* Çarşaklamak ýagdaýy.

ÇARŞAW [çɑ:ʃow]: **çarşaw ýaglyk** aýallaryň başyna atynýan kerpiç-kerpiç nagyşly ýüpek ýaglygy. *Başyndaky çarşaw ýaglygy bolsa, ol ýöredigiçe, şemalyň ugruna tolkunyp, täsinje pasyrdayar (N. Pomma).*

ÇARŞENBE [çɑ:ʃemme], *at.* Hepdäniň üçünji gününüň ady. *Çarşenbe günü – çar ýana (Atalar sözi).* *Çarşenbe gün çäş wagty gondurdygym bilmezmiň? (Magtymguly).*

ÇARYK, *at.* Düýe we sygyr hamyndan ýörite biçilip, bütin gyralary we başlygynyň üsti deşilip büzülen aýakgap. *Áyazhan, çarygyňa bakarak (Atalar sözi).*

ÇARYKÇY, *at.* Çaryk tikmek bilen meşgul bolýan adam, çaryk tikýän adam. *Çarykçy çarygyň burnuny tikmek üçin ýörite tasmalary taýynlap goýdy.*

ÇARYKÇYLYK, *at.* Çaryk tikýäniň käri.

ÇARYKLYK, *syp.* Çaryk tikmek üçin niýetlenen, çaryk tikmäge ýaramly bolan. *Çaryklyk ham.*

ÇARWA [çarwo], *at.* 1. Maldarçylyk bilen meşgul bolup, öri gözleginde göçüp-gonup ýören hojalyk. *Çarwa daýhanyň yzyndan ýedi ýylda ýeter; Daýhan daýhanyň yzyndan bir ýylda (Nakyl).* 2. Oglana dakylýan at.

ÇARWAÇY [çarwoçy], *at, ser.* **Çarwadar.**

ÇARWAÇYLYK [çarwoçuluk], *at.* Oba

hojalygynyň maldarçylygy köpeltmek we ösdürip ýetişdirmek bilen meşgullanýan pudagy, maldarçylyk. *Bu ýyl daýhançylyk üçinem, çarwaçylyk üçinem gowy ýyl boldy (B. Kerbabaýew).*

ÇARWADAR [çarwoda:r], *at.* Çarwaçylyk bilen meşgul bolýan adam, işi maldarçylyk bolan adam. *Çarwadar illeriň bardyr sen çöliň! (Seýdi).*

ÇARWADARLYK [çarwoda:ryk], *at, ser.* **Çarwaçylyk.** *Çarwadarlyk bilen meşgullanmak.*

ÇAS: **ças bermek** *harby.* Iki aýagyňy jüp tutup, sag eliňi papagyň, telpegiň etegine çenli galdyryp salamlaşmak; hatyralamak. *Ynamdarlyk bilen ol gadam urdy, çykanda garawul ças berip durdy (B. Kerbabaýew).*

ÇASGYN [çasğyn], *syp., ser.* **Çasly.** *Deräniň giňligindenmi ýa-da golaýda çasgyn derýanyň şaglap ýatanlygyndanmy, töwerek has aram görünýärdi (G. Kulyýew).*

ÇASLANMA, *iş ady.* Çaslanmak ýagdaýy.,

ÇASLANMAK, *işl.* Akys ýagdaýy tizleşmek, çaltlanmak güýçlenmek. *Suwuň akysy çaslanýar.*

ÇASLANMAKLYK, *iş ady.* Çaslanmak ýagdaýy.

ÇASLANYŞ, *iş ady.* Çaslanmak ýagdaýy. *Ene ýabyň birden çaslanysyna geň galdyk.*

ÇASLY, *syp.* Adatdakydan ýiti; batly, güýçli. *Mal kowýan, sygyr gaýtarýan oglanlaryň çasly sesleri çykýardy (B. Kerbabaýew).*

ÇASUS [çɑ:su:s], *at, k.d.* Jansyz, jasus, içaly. *Meger käfiriň çasusy bardy ("Kitaby dedem Gorkut").*

ÇAŞARMAK [çɑ:şarmak], *işl.* Çaşy halyna geçmek.

ÇAŞARTMAK [çɑ:şartmak], *işl.* Çaşy halyna getirmek. *Gözüňi çaşartmak.*

ÇAŞDYRMAK [çɑ:şdyrmak], *işl.* Çaşmak ýagdaýyna getirmek, çaşar ýaly hala düşürmek. *Oslagsyz habar Agsak Mürzäni bir hili çaşdyraýjak ýaly etse-de, içki syrny bildirmezlik üçin, oňa gözlerini alardyp seretdi (B. Kerbabaýew).*

ÇAŞGYN [çɑ:şğyn], *syp.* 1. Aljyrap özüni ýitiren, aljyran, çaşan. *Men seni beýle çasgyn ýagdaýda görmändim.* 2. Çalam-ças bolup ýatan, dagynyk. *Öý goşlary çasgyn bolup ýatyr.* 3. Oba ady.

ÇAŞGYNLYK [çɑ:şğynlyk], *at.* 1. Çasgyn halda bolmaklyk, aljyraňňylyk, çaşan ýagdaýdalyk. *Çasgynlyga düşmek.* 2. Çalam-çaşlyk, dagynyklyk.

ÇAŞMA [çɑ:şma], *iş ady.* Çaşmak ýagdaýy.

ÇAŞMAK [çɑ:şmak], *işl.* 1. Çalam-ças bolmak, her-si bir ýerde bolmak, dagamak, pytramak. *Çaşyp ýatan kagyzlary hasyr-husur ýygnaşdyrdy (G. Kulyýew).* 2. Özünden gitmek, essiň aýylmak, az wagtylyk huşuňy ýitirmek. *Ol çaşyp ýatyr ("Türkmen halk ertekileri").* 3. *göç. m.* Özüni ýitirmek, aljyraňňy hala düşmek. *Namart çaşar küren ile baş bolsa (Magtymguly).*

ÇAYHANA [ça:yha:na], *at.* Köplenç, çay içilýän we ýeňiljek garbanylýan naharhananyň bir görnüşi. *Biz çayhanada naharlandyk.*

ÇAYHANAÇY [ça:yha:naçy], *at.* Çayhana işgäri. *Çayhanaçy bolup işlemek.*

ÇAYHOR [ça:yho:r], *syp., ser.* **Çaykeş.** *Indi bizem çayhor bolupdyrys* (A. Gowşudow).

ÇAYHORLYK [ça:yho:rluk], *at, ser.* **Çaykeşlik.**

ÇAYJOŞ [ça:yjo:ş], *at, kön.s.* Çay gaýnatmak üçin misden ýa-da çöýundan ýasalan gap, tüňçe, kitir. *Sagynda çayjoşy, solda pyýala, Köňli gider anyň ýüz müň hyýala* (Zynhary).

ÇAYKALMAK, *işl.* Biri tarapyndan çaykamak işi edilmek. *Ozalam çaykalyp goýulmagyna garamazdan, çäýnekleri täzedan çaykap, çay demleşdirdi.*

ÇAYKAMA, *iş ady.* Çaykamak ýagdaýy.

ÇAYKAMAK, *işl.* 1. Gabyň içine suw guýup, çalak-çulak ýuwmak, içine-daşyna suw guýup dökmek. *Çäýnekleri çaykap, çilimiň suwuny täzeledi* ("Görogly"). 2. Iki baka yralamak, iki ýana silkelemek. *Garagumly garry enäň küýzesin, Çaykakp guýan çaly düşdi ýadyma* (M. Seýidow). *Ýel garaja öýleriň uklaryny şatyrdadyp çaykap başlady.* 3. *gepl. d.* Suwa çyrmak, suwa salyp iki ýana gezdirmek (ýuwan geým hakda). 4. *gepl. d.* Elendirmek, sarsdyrmak. *Uruş tolkunyny diňe bir şol topragy däl, bütin dünýäni çaykapdy* (B. Kerbabaýew). 5. *göç. m.* Arany bozup, dawa-jenjel döretmek.

ÇAYKANDYRMAK, *işl.* 1. Iki-baka yrandyrmak, yraň atdyrmak. *Gaygygy çaykandyrmak.* 2. Tolkun atdyrmak, tolkundyrmak. *Suwy çaykandyrmak.*

ÇAYKANJYRAMAK, *işl.* 1. Ikbaka çalarak yranmak, ýaýkyldamak, yraň atmak, çaykanybrak ýöremek. 2. Çalarak tolkun atmak. *Mele suw çaykanjyrap akýardy.*

ÇAYKANMA, *iş ady.* Çaykanmak ýagdaýy.

ÇAYKANMAK, *işl.* 1. Iki-baka yranyp, ýaýkyldap durmak, yraň atmak. *Biziň gayygymyz tolkunlaryň ýüzünde ýuwaşja çaykanyp şol duran ýerinden üýtgemän durdy* ("Edebiýat we sungat"). 2. Tolkun atmak, möwç almak. *Amyderyanyň aňrysyna gözyetmez mele suwy çaykanýardy* (B. Kerbabaýew). 3. *göç. m.* Bahana aramak, yrsaramak. *Dok çaykanman, aç doýmaz* (Nakyl). 4. *göç. m.* Aýaga galmak, yrsarap gozgalaň turuzmak.

ÇAYKAŞDYRMAK, *işl.* Birnäçe gaby çaykap çykamak, gezekli-gezegine çaykamak. *Ol çaykaşdyran käselerini süpürşdirdi* (R. Gelenow).

ÇAYKAŞMAK, *işl.* 1. Çaykamaga kömekleşmek. *Ol jigisine çäýnek çaykaşdy.* 2. Yralamaga kömekleşmek, saga-sola ýaýkamak. *Men oňa gorküýzäni öňe-yza çaykaşdym.* 3. *göç. m.* Ýuwan geýimleri çyrpyşmak, suwa salyp çyrpyşmak. *Ol geýimleri çaykaşdy.*

ÇAYKATDYRMAK, *işl.* Çaykamak işini birine etdirmek.

ÇAYKATMAK, *işl.* Çaykamak işini birine etdirmek; birine çaykamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Çäýnekleri maňa çaykadaý!*

ÇAYKAW [çaykow], *at.* 1. Sürülyän ulagyň endigan gitmän, çaykap gidiş, silteýiş hereketi. *Pälwan bolsa, ýadaw kişi, eýýäm maşynyň çaykawyna ymyzganyň barýardy* (N. Baýramow). 2. *göç. m.* Özünü gowy alyp baryp bilmeýän, oýlanyşyksyz hereket edýän, gedemlikden ýaňa hondanbärsireýän adam. *Çem gelen çaykawa çatma gyzyňy, Öň şeydip nä gördüň, ýatla yzyňy* (B. Kerbabaýew).

ÇAYKAWLYK [çaykowluk], *at.* Çaykaw adama mahsus has bolan gylyk-häsiýet.

ÇAYKEL [ça:ykel], *at.* Maslyk, towuk, jüýje we ş. m. zatlary iýýän kellesi tüýsüz uly ýyrtjy guş, çayçayçaňňalak.

ÇAYKEŞ [ça:ykeş], *syp.* Çäý köp içmegi halaýan, gowy görýän, çayhor. *Çaykeş adam.*

ÇAYKEŞLIK [ça:ykeşlik], *at.* Çaykeş bolmaklyk, çay içmegi gowy görüjilik, çayhorlyk.

ÇAYKYNDY [çaykynny], *at.* Süýt, gatyk gaby çaykalanda emele gelýän ak ýokundyly suw, ýuwundy. *Ýaz çaykyndysy, gyşa gatyk* (Nakyl).

ÇAYLAMAK [ça:ylamak], *işl.* 1. Çay bermek, çay berip, suwsuzlygyny gandyrmak. *Sabyr baý, hany, myhmanlary çayla!* (H. Ysmaýylow). 2. Çay içmek, çay içip, suwsuzlygyňy gandyrmak. *Şamyrat gara öýde radio diňläp çaylap otyrды* ("Edebiýat we sungat").

ÇAYLAŞMAK [ça:ylaşmak], *işl.* Köp bolup çay içişmek, biri bilen bile çay içmek. *Sazagyň közüne çygjaryp bir çaylaşarys welin, nädersiň, argynlyk diýeniň ýele ýanymdan geçmese* ("Edebiýat we sungat").

ÇAYLYM [ça:ylym], *at, gepl. d.* Jülgäniň suw basýan tekiz ýeri, suw çayylan ýer.

ÇAYMA [ça:yma], *iş ady.* Çaymak ýagdaýy.

ÇAYMAK [ça:yamak] **I**, *işl.* 1. Metalyň ýüzüne ikinji bir metalyň erginini çalmak. *Ussa kümüş gülyakanyň ýüzüne gyzyl çaydy.* 2. Ekini çala suwarmak, gandyрман suwarmak. *Ýorunjany çala çayyp suwardy.*

ÇAYMAK [ça:yamak] **II**, *syp.* Ýeňles, bolgusyz, agras däl (adam hakda). *Çaymak adam.*

ÇAY-NAHAR [ça:y-nahar], *at.* Iýlip-içilýän zatlar, iýmit. *Çay-nahar taýýar edildi.*

ÇAYOJAK [ça:yjo:jok], *at.* Çay gaýnatmak üçin kerpiçden, daşdan, palçykdan edilýän kiçijik ojak.

ÇAY-PAÝ [ça:y-pa:y], *at, ser.* **Çay I**, 3. *Çay-paý içmäge biziňkä geldi* ("Edebiýat we sungat").

ÇAYPURUŞ [ça:yýpuruş], *at.* 1. Çay satýan, çay satmak bilen meşgullanýan adam. 2. *kön.s.* Çayçy, çayhanada işleýän, çayhana işgäri. *Çaypuruşlar çay äkeldiler* ("Görogly").

ÇAW [ça:w], *at.* 1. Dabara, owaza, şöhrat, at-abraý; ýaň. *Mäleme guzym, mäleme! Çawuň düşendir äleme* ("Görogly"). *Ata çykyp, alsa awy, Çar tarapa düşer çawy* (Mätäji). 2. Deňizdäki tüweleý.

ÇAWDYRMAK [ça:wdyrmak], *işl.* Howada gaýdyryp goýbermek, gyýtakladyp gaýdyrmak (ok hakynda).

ÇAWLABERMEK [ça:wla:vermek], *işl.* Birini yzly-yzyna urmak, çawlamak işine başlamak. *Birden ýanyndakylary gamçy bilen çawlaberdi.*

ÇAWLAMA [ça:wlo:mo], *iş ady.* Çawlamak ýagdaýy.

ÇAWLAMAK [ça:wlo:mok], *işl.* 1. Çybyk, gamçy we ş. m. zatlar bilen urmak, saýgylamak. *Bir-iki gezek ol ýagyrynysyna mazaly çawlady* (N. Hojageldiýew). 2. Oduň, ýalňyň howry ýüzüni ýakmak, ýalap geçmek. *Mahal-mahal öwürýän şemal durşy bilen ýalna öwürüp, ýüz-gözleri çawlap barýardy* ("Edebiýat we sungat")

ÇAWLAMAKLYK [ça:wlo:mokluk], *iş ady.* Çawlamak ýagdaýy.

ÇAWLANMAK [ça:wlonmok], *işl.* Çawlamak işi edilmek. *Örtenip hem çawlanyp, Nurberdi ýandy oduña* (Şabende).

ÇAWLAŞDYRMAK [ça:wloşdyrmak], *işl.* 1. Çybyk, gamçy we ş. m. zatlar bilen yzly-yzyna çawlamak, uruşdyrmak, saýgylaşdyrmak. 2. Hemmesini çawlap çykamak.

ÇAWLATMAK [ça:wlotmok], *işl.* 1. Çybyk, gamçy we ş. m. zatlar bilen birini saýgylamak, yzly-yzyna urdurmak. 2. Ýüzüni-eliňi we ş. m. ýalna çirkizdirmek, ýalna ýalutmak. *Lowlap ýanyňan oda el-ayagymy çawlatdym.*

ÇAWLAÝÝŞ [ça:wloýuş], *iş ady.* Çawlamak ýagdaýy.

ÇAWMAK [ça:wmak], *işl.* 1. Bir zada degip howada gaýyp gitmek, ugruny üýtgetmek (ok hakynda). 2. göç. *m.* Ýaýrap degmek, çaýylmak, urmak, täsir etmek. *Yssy demi ýüzüne çawýardy.*

ÇAWMAKLYK [ça:wmaklyk], *iş ady.* Çawmak ýagdaýy.

ÇAWUŞ [ça:wuş] **I**, *iş ady.* Çawmak ýagdaýy.

ÇAWUŞ [çawuş/ça:wuş] **II**: **çawuş çakmak** hiç kime eşitdirmän, biriniň gulagyna bir zat aýtmak. *Bahar gaýyn enesiniň gulagyna çawuş çakdy* (O. Ödäýew).

ÇAÝ [ça:ý] **I**, *at.* 1. Çaylar maşgalasyna degişli hemişe gök öwsüp oturan, gür şahaly, gyrymsy ösümlük. 2. Şu ösümligiň içmek üçin hyzmat edýän guradylan we ýörite işlenen ýapragy. *Bir atymlyk çay.* 3. Şu ösümligiň guradylyp ýörite işlenen ýapragy atylp demlenen ýakymly ysly içgi. *Myrat aga aýbogdaşyny gurup çay içýär* (A. Durdyýew). *Ol bir kase çay içim salymda, ylla iner otlar ýaly etdi-de, yerinden turdy* ("Türkmenistan").

◊ **Çay içer (içim) salym** az wagt, gysga wagt, çay içer ýaly takmyn wagt. **Çay jogap etmek** buşukmak. **Çay teýi** çay içmeden öň iýilýän, ýürekse edilýän nahar. *Myhmanhananyň bezegli otagynda ir bilen çay teýi edinip otyrdyk* ("Edebiýat we sungat").

ÇAÝ [ça:ý] **II**, *at.* Suw akýan ýa-da bir wagt suw akan jar.

ÇAÝ [ça:ý] **III**, *at, köň.s.* Guýy. *Kişiniň agasy şeýle bolarmy?! Gözüň oýup çay düýbüne salarmy?!* (Halk aýdymyndan). *Ýalňyz ogluň galdy çayyň içinde, Öleni ýok, aman-esen diýgeý siz* ("Hüýrlukga – Hemra").

ÇAÝ [ça:ý] **IV**, *at, ser.* **Çaykel.**

ÇAÝÇAŇNALAK [ça:ýçaňnalak], *at, ser.* **Çaykel.** *Dagyň ýokarsynda ýeke-täk çayçaňnalak peýwagtyna aýlanyp ýör.*

ÇAÝÇORBA [ça:ýço:rvo], *at.* Gowurmanyň, akýagyň üstüne çay guýlup iýilýän iýmit. *Çadyrda gowurma bardyr, häzirlikçe çayçorba edinip, döwüm-dişlem iýiň!* (A. Gowşudow). *Ol önümize çäýnek-käseleri süýşürdi-de, mele saçaýyň bir gyrasyny ýazyp, "çayçorba edinseňizem bolar, nana ýanap iýseňizem..." diýdi* ("Türkmenistan").

ÇAÝÇORBALYK [ça:ýço:rvoluk], *syp.* Çayçorba eder ýaly, çayçorba ýararly, çayçorba etmäge ýeterlik.

ÇAÝ-ÇÖREK [ça:ý-çörök], *at.* 1. Nahar. 2. Ýürek-selik üçin iýilýän ýeňiljek nahar. *Annaguly öýe girdi, çay-çöregini iýdi* (A. Durdyýew).

ÇAÝÇY [ça:ýçy], *at.* 1. *ser.* **Çayhana.** *Dükanelaraň tükenen yerinde, saray bilen aralykda, bir suwalan kepbede türkmen çayçysy bardy* (H. Derýaýew). 2. *ser.* **Çayhanaçy.** *Soňra çayçynyňka baryp, iki çäýnek-den çay içerdiler* (B. Seýtäkow). 3. *ser.* **Çaykeş.** *Ol baryp ýatan çayçy eken.* 4. Çay ösümligini ösdürüp ýetişdirmek bilen meşgullanýan adam. *Çayçylar art-dyrylan güýç bilen işleýärler.*

ÇAÝÇYLYK [ça:ýçylyk], *at.* 1. Çayçynyň käri, wezipesi. *Ýöne weli, men seniň çayçylyk işiňi gowy görmeyän* (A. Durdyýew). 2. Oba hojalygynyň çay ösdürüp ýetişdirmek bilen meşgul bolýan pudagy. *Çayçylyk hojalygy.* 3. Çaykeşlik, çay içmäge meýillilik, çay köp içmek häsiýeti. *Onuň çayçylygyna men-ä haýran.*

ÇAÝDAN [ça:ýda:n], *at.* Gury çay salynýan gap, çaygap.

ÇAÝDYRMAK [ça:ýdyrmak], *işl.* 1. Çaymak işini birine etdirmek, bir zadyň ýüzüne başga zady çaldyrmak. *Eýeriň gasyny, gamçysynyň sapyny kümüşden edip ýüzüne altyn çaydyrdy.* 2. Ekini çala, ýüzleý suwarmak, çala suw bermek, içini öllemek. *Arpa-bugdaya suw çaydyrmak.*

ÇAÝHALTA [ça:ýhalta], *at.* Çay salynýan kiçijik halta, ýanyňa atymlyk çay göterilýän gap, halta. *Çopan aga torbasyny sermeläp, çayhaltasyny tapdy* ("Edebiýat we sungat").

çekelenip durulsa, gowulyk bolmaz.

ÇEKELEŞDIRMEK, *ışl.* Bir ýanyndan çekeläp çykamak, eýläk-beýläk çekelemek, yzly-yzyna çekelemek, çekelemegi gaýtalamak. *Derini çekeleşdirmek.*

ÇEKELEŞIK, *at.* 1. Bir mesele barada dörän dawa, jedel, eňekleşik. 2. Biri-birini iteleşik, eýläk-beýläk dartyşyk. *Oglanlaryň arasynda çekeleşik başlandy.*

ÇEKELEŞIKLI, *syp.* Birek-birege düşünişmek ýagdaýyndaky, jedelli. *Ýygnak çekeleşikli geçdi.*

ÇEKELEŞMEK, *ışl.* 1. Köp bolup jedel etmek, bir zat barada dawalaşmak; eňekleşmek. *Çekeleşip durmaga wagt ýokdy* (A. Nazarow). 2. Biri-biriňi çekmek, itmek, itelemek. *Bally onuň bilen ýalandan biraz çekeleşdi* (B. Kerbabaýew).

ÇEKELETDIRMEK, *ışl.* Birine çekelemegi buýurmak, biriniň üsti bilen çekeletmek.

ÇEKELETMEK, *ışl.* Birine çekelemäge mümkinçilik bermek, çekelemegine ýol bermek. *Derini itlere çekeledipsiň-ow!*

ÇEKELEYİŞ, *ış ady.* Çekelemek ýagdaýy.

ÇEKELIK, *at.* Türkmen gyzlarynyň tahýa iltäp, iki dulugyndan, çekgesinden sallap dakynýan bezeg kümüş şaýy.

ÇEKENE, *at.* Aýry-aýry hojalyklaryň goýundyr geçisi toplanyp bakylýan süri, şahsy ownuk mallaryň sürüsi. *Olardan has aňyrdan obanyň çekenesi gök otluk-da agyp-dönüp, sonarlap ýördi* ("Edebiýat we sungat").

ÇEKER, *at.* 1. Gap-gaç, kitap, depder, galam ýaly hat-ýazuw enjamlary salynýan tahyl, çekme. *Ol birdenkä-de ýerinden turup, şkaýyň ýanynda bardy, onuň ýokarky çekerini çekip, ejesiniň köne gapjygyny aldy* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl. d.* Bäşataryň, awtomatynyň oky nile sürýän we atylan peşeni nilden çykarýan bölegi. *Çekerini şakyrdadyp başatara ok sürýär* ("Edebiýat we sungat").

ÇEKEYİK, *at, ser. Çekik.*

ÇEKGE, *at.* Ýüzüň ýaňakdan ýokarky, gulagyň ön ýanyndaky bölegi, gulak bilen gözüň arasy.

♦ **Çekgesine bermek** çekgesine şarpyk çalmak, urmak.

ÇEKGI, *at, deňizç.* Suwdan dartylyp çykarylanda, kürek elden sypmaz ýaly, onuň sapynyň ýokarky ujuna keseligine kakylýan agaçjyk.

ÇEKI, *at.* Eýerdir gaňňa salynýan mallaryň bilinden aýlap, çekilip berkidilýän, eýer-gaňňany arkada saklaýan gaýyş ýa-da ýüp.

ÇEKIÇ, *at.* Demir süymek, ýençgilemek, çüý we ş. m. kakmak üçin ulanylýan, agaç saply, bir tarapy dabanly, beýleki tarapy inçemik ýasy ussaçylyk guraly. *Şahyr eline çekiç alyp, köz kimin gyzaran açary ýençgilemäge durdy* (G. Kulyýew).

ÇEKIÇLEME [çekişleme], *ış ady.* Çekiçlemek ýagdaýy. *Indi işiň diňe çekiçlemesi galdy.*

ÇEKIÇLEMEK [çekişlemek], *ışl.* Çekiç bilen urmak, ýençgilemek, çekiç bilen kakmak. *Ol çüýi çekiçläp göneldi.*

ÇEKIÇLEMEKLIK [çekişlemeklik], *ış ady.* Çekiçlemek ýagdaýy.

ÇEKIÇLENMEK [çekişlenmek], *ışl.* Biri tarapyndan çekiç bilen kakylmak, süýlmek, ýenjilmek.

ÇEKIÇLEŞDIRMEK [çekişleşdirmek], *ışl.* Çekiçläp çykamak, ählisini çekiçlemek, bir ýan ujundan, yzly-yzyna çekiçlemek. *Simi çekiçleşdirip dograltmak.*

ÇEKIÇLEŞMEK [çekişleşmek], *ışl.* Çekiçlemäge kömekleşmek, çekiç bilen ýenjişmek, kakymak. *Ol Amana çeklekleri çekiçleşdi.*

ÇEKIÇLETMEK [çekişletmek], *ışl.* Çekiçlemegi biriniň üsti bilen başga birine etdirmek.

ÇEKIÇLEYİŞ [çekişleyiş], *ış ady.* Çekiçlemek ýagdaýy.

ÇEKIÇLÄBERMEK [çekişlä:vermek], *ışl.* Çekiçläp başlamak, çekiç bilen ýenjip, urup, kakyp başlamak.

ÇEKIJI, *at, ser. Çekimçi.*

ÇEKIK [çeki:k], *at,* Geçiguşa meňzeş gara guýrukly kiçijik guş.

ÇEKILIŞMEK, *ışl.* 1. Durlan ýerden yza süýşmek, yza çekilmek. 2. Köpçülik bolup gitmek, azalmak, kemelişmek. *Gelyän myhmanlar çekilişipdi.* 3. Öňki bolşundan horlanmak, terligi, dolulygy egsilmek; sülmek, salparmak.

ÇEKILMEK I, *ışl.* 1. Dartylmak. *Atlaryň jylawy çekildi.* Dutaryň kirişleri çekildi. 2. Geçirilmek. *Ekin meýdanlaryň töwereginde zey kanallary çekildi.* 3. Dönmek, dolanmak, öwürilmek. *Duşman yzyna çekilip ugrady.* 4. Ugrukdyrylmak, höweslendirmek. *Ýaşlaryň aglabasy kitap okamaga çekildi* ("Edebiýat we sungat"). 6. 7. İçine sorulmak. *Indi kän bir çilim çekilmeyär.* 8. Tesmek, yza süýşmek. *Ol gaýra çekildi.* 9. Tutulmak, gerilmek. *Ýer bilen asmanyň arasynda bir hili melemtil ak perde çekilen ýalydy* (B. Seýtäkow). 10. Suraty, şekili çyzylmak. *Täsin suratlar çekildi.* 11. göç. m. Horlanmak, inçelmek. *Aglamakdan ýaňa onuň gözleri çişip, duluklary çekilipdi* (Ý. Durdyýew).

ÇEKILMEK II, *ışl.* Terezide, gapanda agramy ölçemek, agyrlыgy kesgitlenmek, bilinmek. *Birbada gapanda ganarlaryň üçüsi çekildi.*

ÇEKILMEK III, *ışl.* 1. Biri tarapyndan bir ýerden başga ýere eltilmek, daşalmak. *Ýollara çagyl çekilýär.* Ol: "Odunam çekilip görlemdir, malyňam bakylmadygy ýokdur" diydi.

ÇEKIM I, *at.* Terezide, gapanda önümleri, zatlary ölçeyiş, agramyny kesgitlemeklik. *Kakamyň çekime gidenine dört-baş gün geçipdi* ("Edebiýat we sungat").

ÇEKIM II, *at.* Geým içliklenip tikilende ýa-da iki matanyň arasyna pamyk, ýün ýaly zatlar salnanda,

ÇAÝ-SUW [ça:ý-suw], *at.* Iýer-içer ýaly zat, çay-nahar.

ÇAÝSYRAMAK [ça:ýsyramak], *isl.* Çay içesiň gelmek, çay küýsemek.

ÇAÝSYRAŞMAK [ça:ýsyraşmak], *isl.* Çay içesi gelmek, çay küýşeşmek (birnäçe adam hakda). *Teýli nahardan soň çayсыраşyp ugradyk.*

ÇAÝSYRATMAK [ça:ýsyratmak], *isl.* Çay içmegi küýsetmek, çay içmäge isleg döretmek. *Ýañky iýen güýçli-güýçli naharlarymyz bizi gaty çayсырадyp başlady.*

ÇAÝŞANAKLAMAK, *isl.* Gyşyk basyp ýöremek, çayşyk ýöremek, aýaklary dogry basman ýöremek. *Ol köçe bilen çayşanaklap barýardy.*

ÇAÝŞANAKLATMAK, *isl.* Aýaklaryňy gyşardyp, çayşyk-çuýşuk ýöremek.

ÇAÝŞARMAK, *isl.* Eýläk-beýläk gyşaryp durmak, çayşyk bolmak, çayşarylmak.

ÇAÝŞARTMAK, *isl.* Eýläk-beýläk gyşartmak, çayşyk etmek. *Aýagyňy çayşartmak.*

ÇAÝŞARYLMAK, *isl.* Çayşyk ýagdaýda bolmak.

ÇAÝŞYK, *syp.* Aýagyňy dogry basyp bilmeýän, egri, gyşyk basýan. *Çayşyk ýola sygmaz, akylsyz – gola (Nakyl).*

ÇAÝŞYK-ÇUÝŞUK, *syp.* Göni däl, egrem-bugram, gyşyk, çayşyk. *Iri harplar bilen ýazylan çayşyk-çuýşuk haty okamaga başladym ("Edebiýat we sungat").*

ÇAÝŞYKLAAMAK, *isl.* Aýagyňy gyşyk, egri basyp ýöremek, birneme çayşyk ýöremek. *Ol arkasy ýükli çayşyklar barýardy.*

ÇAÝŞYKLATMAK, *isl.* Aýagyňy çayşyk basmak; çayşanalamaga mejbur etmek. *Aýagyňy çayşykatman, gönüňä ýöresene!*

ÇAÝŞYKLYK, *at.* Aýagy egrilik, aýagy gyşyklyk, çayşyk halda bolmaklyk.

ÇAÝYLMAK [ça:ýylmak], *isl.* 1. Çaymak işi ýerine ýetirilmek. *Altyn çayylan egmesini ýalpyldatdy.* 2. Birsydyrgyn ýagty düşmek, ýagty ýaýramak. *Günüň mähirli, mylaýym çogy ene topraga çayylyp dur ("Watan").* 3. Bir zadyň üsti örtülme, emäý bilen siňmek. *Ýukajyk tozan biziň üstümize çayyldy.* 4. Bir alamat aralaşmak, görnüş üýtgemek, öwüşgin emele gelmek. *Göwnüme, solgun ýüzüne nur çayylyp barýan ýalydy ("Türkmenistan").*

ÇAÝYR, *at.* Bogundan köpeli, ýere ýazylyp ösýän bogun-bogun baldakly, inçe ýaprakly haşal ot. *Ertirki gün ýerini çayyr basyp ýatyr diýseler; men-ä çydaman şo gürrüňe ("Türkmenistan").*

ÇAÝYRLYK, *at.* Çayryň köp gögeren ýeri, giden çayyr bolup ýatan ýer. *Gök çayyrlyklaryň üstünde guşlar uçýardy.*

ÇE [çe:], Türkmen milli elipbiýiniň "Ç" harpynyň

ady.

ÇEBİŞ [çewiş], *at.* Alty aýdan on bir aý aralygynyň ýaşyna ýetmedik owlak.

ÇEBİŞOTARAN [çewşotoron], *at, ös.* Saýawanylylar maşgalasyna degişli düýbi kösükli, iri ýaprakly otjumak ösümlik.

ÇEBŞEK [çewşek], *at.* 1. Towşanyň çagasy. 2. Gyza dakylýan at.

ÇEÇEK, *at, köň.s.* Gül. *Jerenler çeçeklerden otlap ýörer erdi ("Leýli – Mejnun").*

ÇEÇEN, *at, ser.* Çeçenler.

ÇEÇENLER, *at.* Russiýa Federasiýasynyň Çeçen respublikasynyň esasy ilatyny düzýän halk.

ÇEH [çe:h], *at, ser.* Çehler. *Çeh dili.*

ÇEHLER [çe:hler], *at.* Çehiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

ÇEK, *at.* 1. Bankdaky ulanylýan hasapdan belli bir mukdardaky puly almaga hukuk berýän kagy. 2. Haryt üçin pulhana tölemeli puluň mukdary bellenen kagyzyk, şonuň ýaly-da satyn alnan haryt üçin tölenen puluň bellikli kagyzy.

ÇEKDIRILMEK I, *isl.* 1. Biriniň üsti bilen çekmek işi edilmek. *Oba tok çekdirildi.* 2. Uzak döwre dowam etdirilmek. *Şeýle-de bolsa, bu iş uzaga çekdirilýärdi ("Edebiýat we sungat").*

ÇEKDIRILMEK II, *ser.* Çekilmek II, 1.

ÇEKDIRME I, *iş ady.* Çekdirmek ýagdaýy.

ÇEKDIRME II, *at.* Taze öldürilen dowaryň, uly malyň bagry, öýkeni hem-de eti gazanda gowrulyp, şorsuw emele gelenden soň üstüne suw guýlup bişirilýän çorba, nahar. – *Taze soýlan toklynyň çekdirmesi-de gelip ýetdi* (B. Kerbabaýew).

ÇEKDIRMEK I, *isl.* 1. Çekmek işini başga birine etdirmek. 2. Suratyny, şekilini çyzdyrmak. *Alymyň suratyny çekdirmek.* 3. Dartdymak. *Tanapy çekdirmek.*

ÇEKDIRMEK II, *isl.* Gapanda, terezide agramyny başga birine ölçetmek. *Pagta çekdirmek.*

ÇEKDIRMEK III, *isl.* Ýüki başga birine daşamak. *Ol mellegine dökün çekdiripdir.*

ÇEKE, *at.* Toýda iki tarap bolup, garşydaş toparyň bir oýunçysynda gizlenen ýüzük, çakgy we ş. m. zady tapmak şerti bilen oýnalýan oýun, çeke-çeke, ýüzük oýny. *Yetginjekler, ýaşulular çeke oýnamaga başladylar.*

ÇEKELEME, *iş ady.* Çekelemek ýagdaýy.

ÇEKELEMEK, *isl.* 1. Eýläk-beýläk çekmek, dartmak, tüýtmemek. *Iki möjegini ikisi iki ýandan maslygy çekeleyärdi* (J. Akyýew). 2. göç. m. Birine dürli ýol bilen azar bermek, biynjalyk etmek.

ÇEKELEMEKLIK, *iş ady.* Çekelemek ýagdaýy.

ÇEKELENMEK, *isl.* 1. Eýläk-beýläk çekilmek, dartylmak, tüýtmelenmek. 2. göç. m. Birine dürli ýol bilen azar berilmek, biynjalyk edilmek. *Adam diýeniň*

Azap çekmek köp azap etmek. **Dert çekmek** uzak wagtlap keselläp ýatmak. **Zähmet çekmek** işlemek.

ÇEKMEK II, *ışl.* Terezide, gapanda bir zadyň agramyny ölçemek.

ÇEKMEK III, *ışl.* 1. Ýüki başga ýere eltmek, daşamak. *Kejebäni çekmäge ak maýa gerek* (Halk aýdymyndan). *Soňra bedreläp suw çekdi* (B. Seýtäkow).

ÇEKREME [çekireme], *ış ady.* Çekremek ýagdaýy.

ÇEKREMEK [çekirmek], *ışl.* Sandyrawuk çirkin sesli mälemek (geçi hakynda). *Şol ýerde goýun bakyp ýören çopanlar; geçiniň çekreýän sesini eşidip, gelip ony gurrukdan çykarypdyrlar* ("Türkmen halk ertekileri"). *Aýu, oglum, mäläp geçen geçi çekröp dur-la, hol bedredäki suwy görkezse-ne-diýipdir* ("Türkmenistan").

ÇEKREMEKLIK [çekirmeklik], *ış ady.* Çekremek ýagdaýy.

ÇEKREŞMEK [çekireşmek], *ışl.* Ýerli-ýerden mäleşmek, köp bolup çekremek.

ÇEKRETMEK [çekiretmek], *ışl.* Çekremäge mejbür etmek, çekrär ýaly etmek. *Geçini suwsuz goýup çekretmek.*

ÇEKREÝİŞ [çekireýiş], *ış ady.* Çekremek ýagdaýy. *Onuň çekreýşi owlagyňka meňzeşdi.*

ÇEKÜW, *at, ser.* Çekim. Çeküw daşy.

ÇELEK, *at.* 1. İçine suwuklyk goýulýan, bili demir gurşawly agaç ýa-da gap. *Ol çuňňur pikirler gark bolup, pagta bazanyň uly terezileriniň biriniň gapdalynda ýatan boş demir çelegiň üstüne çökeninde bilmedi* ("Türkmenistan"). 2. İçine zat salar ýaly tagtadan edilen dört burç gapyrjak. – *Bir çelek üzüüm hem getiripdim – diýdi* (A. Gowşudow). 3. Kombaýnyň ýygýan önüminiň ýygnaýan ýeri. *Kombaýn eýýäm bir gezeg-ä çelegini maşyna guýdy. Ýene bir çelekten köp çykjakdygy meýdany galan ýerlerindenem bildirip dur* ("Türkmenistan").

ÇELEKÇI, *at.* Çelek ýasaýan adam, çelek ussasy.

ÇELEKÇILIK, *at.* Çelek ýasamak işi bilen meşgullanýan adamyň wezipesiniň ady, hünäriň ady.

ÇELGI [çelgi] **I**, *at.* Ýolsuz ýerlerde azaşmazlyk üçin beýik ýerlerde, göze görüňýän ösümlükleriň şahalarynda we ş. m. goýulýan bellik; ýörelge, nyşana, ugur alar ýaly ýol.

ÇELGI [çelgi] **II**, *at.* Gara öýüň gapysynyň daş ýüzünden gamyşdan örülüp tutulýan örtgi, gamyş tuty, gamyşdan eňsi.

ÇELIKMEK, *ışl.* Kābir iýilýän zatlardan irmek, bizar bolmak.

ÇELPEK, *at.* Hamyrdan ýukajyk ýaýylyp, ýagda bişirilýän iýmit. *Onuň toýlarda ýapýan çelpegini iýen adamyň agzyndan onuň tagamy gitmeýär* ("Türkmenistan").

♦ **Çelpek syrmak** toý däbine görä, gelin atasy öýüne ýa gaýynlaryna gaýtarylanda, ýapylýan çelpekden

duýdansyz el urup alyp geçmek. *Oslagsyz zamanda gapydan girip, Gaçdylar gazanyň çelpegin syryp* (B. Kerbabaýew). **Çelpek ýaly** ýukajyk, kiçijik.

CELTİK, *at.* Tüwiniň içinde arassalanman galan şaly we gaýry dāneler. *Ol tüwiniň ýek-tük çeltigini, iki-ýeke gara dānesini saýlaýardy.*

CEM, *at.* Oňaly ýagdaý, pursat, maý.

♦ **Çem gelen** her duş gelen, her ýeten, öňden çykan.

Çemine düşmek bir iş, mesele şowly çözülmek, amatly ýagdaý döremek; aňsatlyk bilen iş ýüzüne geçmek, ýerine ýetmek. *Ol meseläniň beýle çözülmegi çemine düşen bir zat boldy. Çemine salmak* amatly ýagdaýyny, wagtyny tapmak, pursat arap ele salmak. *Ol baran badyna bir iş edibermedi-de, çemine salmagy ýüregine düwdi* (A. Gowşudow). **Çemini tapmak** ugruny, ýagdaýyny bilmek.

CEMÇE, *at.* 1. Nahar bişirilende ony bulamak hem-de nahar guýmak, iýmek üçin ulanylýan we şol maksat bilen ýörite ýasalýan saply gural, kaşyk, galam. *Birje çemçe şorja serçe çorbasy* (Ýañyltmaç). 2. Öýüň tüýnünde çemçä meňzeş edilip goýulýan agaçlar.

CEMÇE-ÇANAK [çemçe-ça:nak], *at.* Gapgaçlaryň jemi. *Ol çemçe-çanaklary ýuwuşdyryp goýdy.*

CEMÇEGÖL [çemçeğö:l], *at.* Halynyň, torbanyň we ş. m. zatlaryň gyrasyna salynýan ownuk göl.

CEMÇELEME, *ış ady.* Çemçelemek ýagdaýy.

CEMÇELEMEK, *ışl.* Çemçe bilen almak, çemçe bilen alyp iýmek.

♦ **Çemçeläp ýygnaýyň çanaklap dökmek** dişdyrnak bolup artdyran, toplan, tygşytlan zadyny dereksiz harç etmek, soňuna çykmak, oýlanman bisarpa harçlamak; uzak döwrüň dowamynda az-azdan toplanan zady birbada ýok etmek (abraý, dereje barada). *Siz meniň çemçeläp ýygnaýymy çanaklap dökdürdiňiz diýip mājumlanan sanajy ýere bulap urdy* (B. Kerbabaýew).

CEMÇELEMEKLIK, *ış ady.* Çemçelemek ýagdaýy.

CEMÇELEÝİŞ, *ış ady.* Çemçelemek ýagdaýy.

CEMÇETORBA [çemçeto:rvo], *at.* Duldan asylyp, çemçe we ş. m. zatlar salmak üçin ulanylýan aşagy seçekli, iki gapdaly bagly, ýüzüne nagys salnyp dokalan ýörite torba.

CEME, *at.* Iş we ş. m. etmäge gerek bolan amatly, oňaly ýagdaý, mümkinçilik, maý, amat. *Haltany galdyrmaga çemäm ýok.*

♦ **Çemesine gelmek** amatly ýagdaý, gerekli wagt döremek, amatly maý ýüze çykmak. *Çemesine gelse, men oňa duýduraryn.*

CEMEÇI, *syp.* Bir iş etmekde amatly pursaty elden bermeýän (adam).

CEMEÇİL, *syp., ser.* Çemeçi.

CEMEÇILIK, *at.* Amatly pursatdan peýdalanmak ukyby, mümkinçiligi peýdalanmak täri.

gapjap tikilyän tikiniň bir görnüşi. *Ýorganyň çekimi örän gyra deň düşüpdür.*

ÇEKIM III, *at, sazç.* Bagşyçylyk ýollaryna mahsus tilsim.

ÇEKIMÇI, *at.* Zadyň agramyny çekýän adam we onuň wezipesi. *Çekimçi näçe jan edip işlese-de, iş önenok* ("Edebiýat we sungat").

ÇEKIMÇILIK, *at.* Çekimçiniň wezipesi, işi, käri.

ÇEKIMLI, *syp., dil b.* Öykenden gelýän howa agyz boşlugyndan asuda çykyp, sap owazdan emele gelýän (gepleşik sesleri hakynda). *Çekimli sesler.*

ÇEKIMSIZ, *syp., dil b.* Owaz bilen galmagalyň garyşmagyndan emele gelýän. "*b, g, d, ý*" çekimsiz seslerdir.

ÇEKINDIRMEK [çekinnirmek], *işl.* Üýşendirmek, bir sebäpden gorky-ürki duýdurmak.

ÇEKINJEŇ, *syp.* Utanjaň, ýygra, uýaljaň; töwekgel däl.

ÇEKINJEŇLIK, *at.* Utanjaňlyk, ýygralyk, uýaljaňlyk; batyrgaý dällik, ýaydançlylyk. *Oba gyzlaryna mahsus bolan çekinjeklik bilen biziň önümize çay getirip goýdy* ("Türkmenistan").

ÇEKINMEK I, *işl.* 1. Bir sebäbe görä utanmak, uýalmak, ýygralyk etmek; ýaýdanmak. *Çekinip ýörmek gerek däl, başga gelenleri kabul edýän bolsalar, senem kabul ederler* (A. Gowşudow). 2. Ätiýaç etmek, birneme gorkmak, heder etmek, eýmenmek. *Ol Ärhasany uzak ýola ýeke goýbermäge çekinýärdi* ("Görogly").

ÇEKINMEK II, *işl.* 1. Özüň üçin tikmek, özüňe tikmek. *Ýorgan çekinmek.* 2. Örtünmek, ýapynmak. *Üstüne ýorgan çekinmek.*

ÇEKINMEK III, *işl.* Özüň üçin çekip almak. *Gapyrjakdaky üzümden geregiňi çekin-de alay.*

ÇEKIRTGE, *at.* Göni ganatlylar toparyndan toparlanyp, süri-süri bolup uçýan we ösümligi, ekini ýok edýän, oba hojalygyna zyýanly mör-möjek.

ÇEKIRTGELIK, *at.* Çekirtgäniň köp bolýan wagty, ýyly, ýeri. *Çekirtgelik ýyly.*

ÇEKIŞDIRMEK I, *işl.* 1. Käbir ýerlerini çalarak çekmek, yzly-yzyna çekip çykamak. *Garry serkäniň ukusy tutman, meniň başujuma gelip, ýapynjamdan çekişdirip gördi* ("Türkmenistan"). 2. Bir ýere süýşürdirmek, hemmesini daşadyrmak. *Myhmanlaryň önüne çay-nahar çekişdir.*

ÇEKIŞDIRMEK II, *işl.* Ählisini çekip çykamak, ölçeşdirmek, yzly-yzyna çekip agramyny bilmek. *Ol gapanda kelemi çekişdirdi.*

ÇEKIŞME, 1. *işl.* Çekişmek ýagdaýy. 2. *at.* Bir mesele barada edilýän jedel; pikir alyşma. *Ol çeper edebiyatyň dürli meselelerine degişli çekişmelerine gatnaşardy* (H. Ysmaýylov).

ÇEKIŞMEK I, *işl.* Çekmäge kömekleşmek, daşamaga, tikmäge kömek etmek; bilelikde çekmek,

köp bolup çekmek. *Ýüpi çekişmek. Garpyz çekişmek. Gyzlar ýorgan çekişip otyrды. Ikisi çilim çekişip otyrды.*

ÇEKIŞMEK II, *işl.* Bir zadyň agramyny ölçeşmek, alyşmak, agramyny bilmäge kömek etmek. *Terezide tüwi çekişmek.*

ÇEKIZE [çeki:ze], *at.* Gatygyň haltada süzülen we suwy sarygan goýy galyndysy, süzme görnüşli önüm.

ÇEKIZELI [çeki:zeli], *syp.* İçinde çekize bolan, içine çekize salnan. *Çekizeli ak haltadan turşy damja damyp dur* (K. Gurbannepesow).

ÇEKJERI, *at, haýwanat d.* Bir ýaşyndaky ýabany doňuz.

ÇEKME, 1. *işl.* Çekmek ýagdaýy. 2. *at, ser.* **Çeker 1.** *Jaýyň eýesi stolun çekmesinden ýogyn gyzyl galam çykardy* (B. Seýtäkow).

♦ **Çekme ädik** uzyn gonçly ädik.

ÇEKMEK I, *işl.* 1. Bir zady özüňe tarap dartmak, özüňe ýakynlatmak, golaýyňa süýşürmek. *Gelin iki eli bilen ädikden ýapysdy, ony ysgynsyz çekdi* (G. Kulyýew). 2. Belli bir wagta çenli dowam etmek. *Biziň gürrüňimiz uzaga çekdi* ("Edebiýat we sungat"). 3. Geçirmek, eltmek, bir nokatdan ikinji nokada geçirmek (radio, çyra, telefon we ş. m. hakynda). *Gaz geçirijisini çekmek. Tok çekmek. Telefon çekmek.* 4. Gatnaşmaga ýagdaý döretmek, bir zadyň hataryna girizmek, goşmak, gatnaşdyrmak. *Ýaşlary oba hojalyk işine çekmek. Daşary ýurt maýasyny çekmek.* 5. İçine sormak, dartmak (çilim we ş. m. hakynda). *Ol çilim çekdi.* 6. Daş keşbi, gylyk-häsiýeti boýunça çalym etmek, meňzemek. *Mal eýesine çekmese – şumluk* (Nakyl). *Ol ...kakasyna çekipdir* ("Edebiýat we sungat"). 7. El bilen süýüp almak, süýmek, pileden uç alyp, ýüpek etmek (ýüpek hakynda). *Garry ene ýün egirýär, gulaç dokaýar, onuň-munuň ýüpegini çekip beryär* (A. Gowşudow). 8. Ýüzüni syramak, töwerekleýin aýlap tikmek (ýorgan hakynda). *Hawa, oglum, indi bir aýlap çekäýmesi galdy* (A. Durdyýew). 9. Açyk zady ýapmak, ýapyp-açmak, özüňe dartmak, öňki ýerine eltmek. *Ol yzy bilen gapyny çekdi. Ýelli haty hem alyp, içki jaýa girip, işigi çekdi* (A. Gowşudow). 10. Döl almak maksady bilen mallary çakyşdyrmak, höwre goýmak. *Görogly Arabyny atyny özüniň tohum gylýalyna üç sapar çekdi* ("Görogly"). 11. Biriniň ýa-da bir zadyň şekilini kagyzyň, matanyň we ş. m. ýüzüne geçirmek. *Nakgaş gyzlary uly söýgi bilen çekipdir* ("Edebiýat we sungat"). 12. Bir zadyň daşyna sim, haýat we ş. m. aýlamak. *Mellegiň töweregine maldan goramak üçin tikenekli sim çekmek.* 13. *sazç.* Bagşyçylyk ýollaryna mahsus bolan çekim tilsimini ulanyp, has ýokary depgine çykamak üçin dutaryň kirişlerini birneme dartmak. 14. Öňki derejesinden egismek, azaltmak, kemeltmek. *Sygrymyz süýdüni çekipdir.* 15. Kömekçi işlik hyzmatynda ýanaşyk gelýän atlaryň manysy bilen baglanyşykly hereketi aňladýar:

bilen deňäp görmek, ölçegini deňemek. *Donuň uzynlygyny boýuna çenedi.*

ÇENEMEKLİK, *işl. ady.* Çenemek ýagdaýy.

ÇENENMEK, *işl.* 1. Çenemek, nyşana almak işini özüň etmek. 2. Bir zady amala aşyrmaga hyýallanmak, meýil etmek, synanmak; ýüregine düwmek. *Bir zat diýmäge çenendi.*

ÇENEŞMEK, *işl.* Ýerli-ýerden çenemek, köp bolup nyşana almak.

ÇENETMEK, *işl.* Birine ýarag çenemegi buýurmak, nyşana aldyrmak; deňetmek. *Tüpeňi çenetmek. Köýnegiň ýeňiniň uzynlygyny çenetmek.*

ÇENEÝJI, *at.* Topy we ş. m. ýaragy nyşana dogru laýan urşujy, nyşana alyjy.

ÇENEÝIŞ, *iş ady.* Çenemek ýagdaýy.

ÇENLEME, *iş ady.* Çenlemek ýagdaýy.

ÇENLEMEK, *işl.* 1. *ser.* Çaklamak. 2. *ser.* Çenemek.

ÇENLEMEKLİK, *iş ady.* Çenlemek ýagdaýy.

ÇENLENMEK, *işl.* Çen edilmek; takmynyngoramyny ölçemek. *Hemme zatlar oýlanyp çenlendi.*

ÇENLEÝIŞ, *iş ady.* Çenlemek ýagdaýy. *Myradyň çenleýşi dogry bolup çykdy. Munça zady çenläp bilip bolmaz.*

ÇENLI, Wagt möçberini ýa-da iki zadyň aralygyny görkezýän kömekçi söz. *Şu wagta çenli. Ertire çenli. Oba çenli.*

ÇENSIZ, *symp.* 1. Çeni-çaky bolmadyk, çaksyz, çäksiz. *Daşgynrak daýymyz bolsa-da, biziň ony gowý göräýşimiz çensizdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. Örän, juda, aş. *Çöl howasy çensiz salkyn* ("Türkmenistan").

ÇENSIZ-ÇAKSYZ, *symp.* Belli bir ölçegi bolmadyk, örän köp, juda kän. *Ol kuwwatyň ölçegi çensiz-çaksyzdy.*

ÇENSIZ-ÇAKSYZLYK, *at.* Mukdar, möçber taýdan köplük, san taýdan çäksizlik, örän köplük.

ÇEŇ, *at, sazç.* Arfanyň bir görnüşi bolan gadymy saz guraly. *Gulgula düşdi gopuz, hem jyn-jyna düşdi çeň. Çeň şowkundan ol nigär ne nalaga düşdi naý* (Magtymguly).

ÇEŇK, *at.* Agaç gaplaryň, çäýnek-käseleriň çat açan ýerine demirden edilýän ilgençek ýama, sep.

ÇEŇKLEME, *iş ady.* Çeňklemek ýagdaýy.

ÇEŇKLEMEK, *işl.* Jaýryk atan, çat atan agaç we ş. m. zatlara demirden çeňk etmek, çeňk urup berkitmek. *Ussanyň çeňklän çanagyna söz diýer ýaly däl.*

ÇEŇKLEMEKLİK, *iş ady.* Çeňklemek ýagdaýy.

ÇEŇKLENMEK, *işl.* Biri tarapyndan çeňk edilmek; çeňk bilen berkidilmek. *Gyrasy çeňklenen çanak.*

ÇEŇKLEŞDIRMEK, *işl.* Yzly-yzyna çeňk etmek, çeňkläp çykamak; gaplary çeňkläp çykamak, hemmesini çeňkleme. *Çanakdyr okaralary çeňkleşdirmek.*

ÇEŇKLEŞMEK, *işl.* Çanak we ş. m. çeňkleme

kömekleşmek; çeňk etmekde ýaryşmak. *Çanak çeňkleşmek.*

ÇEŇKLETDIRMEK, *işl.* Birine çeňk etdirmek, çeňk bilen berkitdirmek.

ÇEŇKLETMEK, *işl.* Çanak, okara ýaly agaç gaplara çeňk urdurmak, bejertmek.

ÇEŇKLEÝIŞ, *iş ady.* Çeňkleme ýagdaýy. *Onuň jaýrylan çanak çeňkleýşi sungat eserine meňzeýär.*

ÇEŇKLÄBERMEK [çeňklä:vermek], *işl.* Çeňklemegi dowam etdirmek. *Meniň diýýänlerime gulak gabartman, ol okaralary çeňkläberdi.*

ÇEŇŇE, *at, ser.* **Çeňňel.** *Kaknus döw bu wakany görüp, adamzady çeňňesine gysyp, bürgüt gaýan dek bolup, asmana alyp çykdy* ("Hüýrlukga-Hemra").

♦ **Çeňňesine salmak** öz ygtyýaryna geçirmek, tabyn etmek, boýun egdirmek.

ÇEŇŇEÇ, *at, kön.s.* Sowuk ýaraglaryň urgusyndan goranmak üçin penjäniň üstünde goýlup, goşaryň aşagyndan tasma bilen daňlyp berkidilýän demirden ýa-da polatdan esbap.

ÇEŇŇEK, *at.* 1. Ujy gaňyrçakly demir ilgençek. *Eti çeňňekden asmak.* 2. Balyk tutulýan gural, garmak. *Çeňňege balyk ildi.*

ÇEŇŇEKLİK, *symp.* Çeňňek etmäge ýaramly.

ÇEŇŇEL, *at.* 1. *gepl. d.* Baş barmak, penje; gym. 2. Belli bir mukdara deň bolan ölçeg birlihi. – *Ine, mama jan – diýip, sanaman üç çeňňel teňňäni etegine oklady* ("Görogly"). *Ýene bir çeňňel zer berdi* ("Saýatly – Hemra").

ÇEP, *symp.* 1. Sagyň garşysyndaky tarap, sol. *Sygyryň sag şahy çep, çep şahy sag* (Ýaňyltmaç). *Sürini çepinden baryp dolajak bolýan çopandan çopan bolmaz* ("Türkmenistan"). 2. *göç. m.* Dost däl, aralaryna tow düşen, ters, tersleşen, öýke-kineli. *Ol ikisi çepdir.*

♦ **Çep bolmak** biri bilen aragatnaşygy kesmek, yüz sowup, kine saklap, gepleşmän ýörmek. *Ýüzün sowup, gep alyşmaz çyn ärler, Bir söý bilen ýagşy dosty çep bolsa* (Magtymguly). **Çep elden gelmek** hiç bir kynçylyksyz, aňsatlyk bilen ýerine ýetirmegi başarmak, el ujundan etmek. **Çep göz bilen garamak (seretmek)** kembaha garamak, göwni ýetmezlik etmek, kemsitmek, mynasyp baha bermezlik. **Çepine düşmek** pikir edilişinden tersine bolup çykamak, çaklanyşyndan başgaça bolmak, şowuna düşmezlik, ugruna bolmazlyk. **Çepine tutmak** tersine tutmak, keçjelik etmek. **Çepine ýatyp turan ýaly** edýän hereketi, sözleýän sözi ugursyz, bolar-bolmaz. *Seniň bir hili çepiňe ýatyp turan ýalylygyň bar ýaly-la* (B. Kerbabaýew).

ÇEPBE, *at.* Bir zadyň ýa-da ýagdaýyň amatsyz, ters tarapy, tersi, garaşylýan ýagdaýyň oňaýsyz tarapy, tersi.

♦ **Çepbe çeýnemek** bol-elin, ünjüsiz, gamsyz iýmek, emgenmän iýip-içip ýörmek. *Olar agyzlarynyň gyllygyny akdyryp, çebiş etini çepbe çeýneyerler* (B.

ÇEMEDAN [çemeda:n], *at.* Geým-geým we ş.m. zatlar salynýan agzy gapakly dörtburç gap. *Magtym çemedany göterip, heniz içgin tanyşmadyk myhman bilen gapdallaşyp, öýlerine gaýtdy* (N. Pomma).

ÇEMELEME, *iş ady.* Çemelemek ýagdaýy.

ÇEMELEMEK, *işl.* Taýýarlap goýmak, niýetlemek. *Bahar ikinji okajak zadyny çemeläp otyrды* (A. Gowşudow).

ÇEMELEMELIK, *iş ady.* Çemelemek ýagdaýy.

ÇEMELNMEK, *işl.* Bir iş, zat etmäge häzirlenmek, taýýarlanylýp durmak, meýillenmek; wagt aramak. *Ol bärden ýuwaşlyk bilen boýnuny uzadyp, elindäki kesegini zyňmaga çemelendi* (Ö. Abdyllyýew).

ÇEMELEŞME, *iş ady.* Çemeleşmek ýagdaýy.

ÇEMELEŞMEK, *işl.* Bir zady ýerine ýetirmäge synanyşmak, şol işe girişmek. *Maksatnamada göz önünde tutulýan sepgitler bizden işe has jogapkärçilikli çemeleşmegi talap edýär* ("Türkmenistan").

ÇEMELEŞMEKLİK, *iş ady.* Çemeleşmek ýagdaýy.

ÇEMELEYİŞ, *iş ady.* Çemelemek ýagdaýy.

ÇEMELI I, *syp.* Ýanyňa götermäge, ulanmaga, peýdalanmaga we ş. m. amatly, oňaýly, eline gelip duran, çemli. *Oýna çemeli ýer agtaryp, eline ýüp aldy* (R. Gelenow).

ÇEMELI II, *hal.* 1. Bolsa gerek, ähtimal. *Köp elden-ele geçip okalan bolara çemeli* (N. Saryhanow). 2. Takmynan, töwereginde, çeninde. *Gelen altmyş ýaşlar çemeli daýanykly bir adamdy.*

ÇEMEN, *at.* 1. Baglanan gül dessesi. *Ol çemenler çigildem bilen jümjüme gülden baglanypdy* (A. Gurbanow). 2. Gyza dakylýan at.

ÇEMENLIK, *at.* Otluk we dürli-dürli gülli ösümlikli ýerler, çemenzarlyk, öleňlik. *Töwerekde çemenlik we ekin meýdanlary gök öwüsýär.*

♦ **Çemenlik ýorunja** boýy 30-50 sm ýetýän köpýyllyk ýabany derman ösümligi.

ÇEMESINDE [çemesinne], Çeninde, töwereginde manysynda ulanylýan sözsoňy kömekçi. *Oturgyçda otuz ýaşlar çemesinde ak ýüzli, owadan gözli, sakgalyny çykyşyna öz erkine goýberen bir adam otyrды* (A. Gowşudow).

ÇEMESIZ, *syp.* 1. Oňasyz, amatsyz. *Meniň ýatan ýerim çemesizdi, hiç zat görnenokdy.* 2. Çemesi bolmadyk, oňasyz, tagaşyksyz. *Çemesiz kätmen.*

ÇEMENZAR [çemenza:r], *at, ser.* **Çemenlik.** *Ýoluň iki ýan gyrasy çemenzarlykdy.*

ÇEMLI I, *syp., ser.* **Çemeli I.** *Çäýnek ne uly, ne-de kiçidi, ulanmaga gaty çemli eken.*

ÇEMLI II, *syp, ser.* **Çemeli II.** *Ol eýýäm giden bolara çemli.*

ÇEMMER, *at.* Howut berk durar ýaly düýäniň garnynyň aşagyndan, ön aýaklarynyň yzyndan alnyp

daňylýan ýüp. *Düýe çökerip, çemmer işme* (Nakyl).

ÇEMMERLEME, *iş ady.* Çemmerlemek ýagdaýy.

ÇEMMERLEMEK, *işl.* Düýäniň howudynyň çemmerini çekip daňmak, çemmerini çekip berkitmek.

ÇEMMERLEMEKLİK, *iş ady.* Çemmerlemek ýagdaýy.

ÇEMMERLENMEK, *işl.* Biri tarapyndan çemmeri çekilmek, çemmeri berkidilmek.

ÇEMMERLEŞMEK, *işl.* Çemmer çekmäge kömekleşmek, çemmer çekişmek.

ÇEMMERLETMEK, *işl.* Çemmerlemegi başga birine buýurmak. *Kerwene ugrajak erkegi çemmerletmek.*

ÇEMMERLEÝİŞ, *iş ady.* Çemmerlemek ýagdaýy.

ÇEMPION [çempio:n], *at, sport.* Birinjikil ugrundaky sport ýaryşlarynda üstün çykan sportsmene berilýän at, şonuň ýaly-da şol ada mynasyp bolan adam, topar; ýeňiji. *Düýäniň çempiony.*

ÇEN, *at.* 1. Güman, çak, çaklaýyş. *Onuň çeni dogry çykdy.* 2. Takmyn, takmynan. *Bu waka çen bilen gysyň soňky günlerinde bolupdy.* 3. *ser.* **Çenli.** *Obamyndan gara ýola çen agaç ekdik.* 4. Wagt, pursat, möhlet. *Ogly geler çende gelmedik enäniň gözi ýolda galdy.* 5. Het, çäk, serhet. *Çeniňi bilmek gowy zat.*

♦ **Çenden çykmak (aşmak)** her bir zadyň öz çägin-den, bolaýmaly derejesinden geçmek, gaty gitmek. **Çene ýetmek** ýetjek derejesine ýetmek, bolmajysy bolmak, oňlanmaýan gylgy bilen aňrybaş derejä ýetmek. *Olam-a çene ýetipdir, pukara adammyka diýerdik welin, beýle däl bolara çemeli, gözi ýer görenok.* **Çeniňi bilmek (tanamak)** öz iş salyşjak zadyň aňyrsynabärsine kemsiz göz ýetirmek. *Her kes çenini bilse ýagşy.* **Çen tutmak (urmak)** çenlemek, takmynan, kesgitlemek, çak etmek; bir zat bilen deňesdirmek. **Bir çene barmak** ep-esli ýaşamak, köp ýaşamak (adamyň ýaşan ýaşy hakda). *Ol ýaşy bir çene baran adamdy.*

ÇEN-ÇAK, *at.* Her bir zadyň belli bir çägi, serhedi; ölçeg. *Herki zadyň çeni-çaky bar* (N. Saryhanow).

ÇENDAN [çenna:n], *hal.* Kämahal, käwagt, her daýym, çendan-ýarym, käte. *Men ony şäherde çendan görerdim, Göremde her gezek köp begenerdim* (A. Kekilow).

ÇENDAN-ÝARYM [çenna:n-ýa:rym], *hal, ser.* **Çendan.** *Men ol hakda-da çendan-ýarym oýlanýardym* ("Edebiýat we sungat").

ÇENDENAŞA [çennena:şa], *hal, ser.* **Çakdanaşa.** *Çendenaşa läliksiredilen çagalar ynjk bolýarlar.*

ÇENELMEK, *işl.* Biri tarapyndan nyşana alynmak.

ÇENEME, *iş ady.* Çenemek ýagdaýy. *Onuň tüpeň çenemesiniň sebäbi düşnüksiz bolup galdy.*

ÇENEMEK, *işl.* 1. Nyşana almak, gezemek, dogrulamak, gönülemek. *Tüpeňi dogry çenäp atdy.* 2. Bir zadyň ululygyny ýa-da kiçiligini ikinji bir zat

2. Üzümi, bagy çermemäge, pudamaga kömekleşmek. *Men doganyma dalbarlary çermişdim.*

ÇERMETMEK, *işl.* Çermemek, pudamak işini birine etdirmek. *Üzüm dalbaryny çermetmek.*

ÇERRELMEK, *işl.* Bir zada çüýjirilip seretmek.

ÇERRELTME, 1. *iş ady.* Çerreltmek ýagdaýy. 2. *at.* Ownuk mallara goýun-geçilere degip, birden alýan kesel, çerrik. *Goýna çerreltme degipdir.*

ÇERRELTMEK, *işl., ser.* **Çüýjertmek.** *Mergen gözlerini çerreldip seretdi.*

ÇERRIK, *at.* 1. Çölde bitýän zäherli ot. 2. Şu oty iýen ownuk mallarda döreyän ölüm howply kesel.

ÇERRIKLEME, *iş ady.* Çerriklemek ýagdaýy. *Çerrik ýok ýerde çerrikleme nirden bolsun!*

ÇERRIKLEMEK, *işl.* Çerrik keseli bilen kesellemek, çerrik degmek. *Goýnumyz çerrikläpdir.*

ÇERRIKLEMEKLIK, *iş ady.* Çerriklemek ýagdaýy.

ÇERTEK, *at, kön.s.* Çatma.

ÇEŞBENT [çeşvent], *at, kön.s.* Perde, tuty. *Ýeňsesinden bir atly gelip, salam berip duruberdi, ýüzi çeşbentli ("Görogly").*

ÇEŞM, *at, şahyr.* Göz. *Hijriňde köýüp men dat bilen perýat, Iki çeşim bir görmäge zar saňa (Halk döredijiliginden).*

ÇEŞME, *at.* 1. Ýeriň aşagyndan syzyp çykýan suw we şol suwuň çykýan ýeri, suwuň gözbaşy. *Gyzlar çeşmäniň başyna ýygandylar.* 2. *göç. m.* Bir zadyň emele gelýän, önýän ýeri, başlangyjy, gözbaşy, çykýan ýeri. *Aýal -gyzlar öz perzentlerini, ýigilerini hüwdül-änlerinde suw hakda elmydama ýatlaýarlar, çünki suw ýaşaýşyň çeşmesi hasaplanýar ("Türkmenistan").* 3. *göç. m.* Ýazuw ýadygärlikleri; maglumatyň, pikiriň ýazylan, alynýan ýeri; ylmy işler.

ÇEŞNII, *at.* Köplenç, guşaga gysdyrylyp göterilýän nili gysga, oky niliň agzyndan salynýan tüpeňiň bir görnüşi.

ÇEŞNI II, *at.* Elguşa irden berilýän bölejik duzsuz et.

ÇET, *at.* 1. Bir tarap, gyra, gapdal, ýan. 2. Bir zadyň gyrasy, uýy; bölegi. *Günüň bir çeti gädilipdi ("Edebiýat we sungat").* 3. *syp., kön. s.* Keseki, daşary, ýat. *Çet ýurt dili.*

♦ **Çeti gyzmak** gaharyň gelmek, gaharlanmak, gany gyzmak. **Çetine degmek** bir zat diýip gaharyny getirmek, gahary geler ýaly käýemek. *Bu gürrüň Yelliniň çetine degdi (A. Gowşudow).* **Çetine kakmak** biriniň taryna kakyp, synap görmek, gürleşip nähili pikirdedigini biljek bolmak, pälini-niýetini bilmäge synanmak. *Şoňa görä ol sazandanyň çetine kakýardy (N. Saryhanow).*

ÇETBER, *at, gepl.d.* Bir kirbenkäniň dörtten biri, ýüz grama deň agyrylyk ölçeg birligi. *Iki çetber*

çaýdyr bir kirbenkejik gant çekdirdim-de, dükançy bilen hasaplaşyp, gapa tarap ýöneldim (A. Kekilow).

ÇETBERLIK, *syp., gepl.d.* Ýüz grama deň bolan agramly zat ýa-da ýüz gram sygýan (gap). *Ol bir çetberlik çüýşäni alyp stoluň üstünde goýdy (A. Gowşudow).*

ÇETEN, *at, kön.s., ser.* **Çatma.** *Saňa gürrüň bersem, şu ýoldan gelýärkä, Üçgümmez dagynda, bir çetende myhman bolduk ("Görogly").*

ÇETI, *at.* Gumda bitýän, ownuk ýaprakly, pürli, gyrymsy ösümlik.

ÇETILIK, *at.* Çetiniň köp ösen ýeri. *Olar çetilige ýetmän, açyk ýerde saklandylar.*

ÇETIK, *at.* Jüýjeleriň aýagyna bellik üçin daňylýan ýüpjagaz.

♦ **Iki çetik bolup oturmak** ikiçäk oturmak.

ÇETIN, *syp.* Ýerine ýetirmesi kyn, agyr bolan; howply hem çylşyrymly.

ÇETINLIK, *at.* Aňsat dälilik, kynlyk; çylşyrymlylyk. *Meseläniň çetiligini hasaba almak gerek.*

ÇETIR, *at.* Dört ýaşar düýe.

ÇETKI, *syp.* Çetde duran, çetdäki, gyradaky.

ÇETLEŞDIRMEK, *işl.* 1. Köpçülige goşman ýeke goýmak, daşlaşdyrmak. 2. *göç. m.* Işden çykarmak, wezipeden aýyrmak.

ÇETLEŞIŞ, *iş ady.* Çetleşmek ýagdaýy.

ÇETLEŞME, *iş ady.* Çetleşmek ýagdaýy. *Biz bu dünýä onlarça ýyllara çeken çetleşmeden we bus-buslukdan soň geldik ("Türkmenistan").*

ÇETLEŞMEK, *işl.* Obadaşlykdan we ş. m. daşlaşmak, gyra çekilmek. *Obadaşlardan çetleşmek, goşulşmazlyk erbet häsiýetdir.*

ÇETLEŞMEKLIK, *iş ady.* Çetleşmek ýagdaýy.

ÇETNIK, *at.* Burunlyk bilen büýliniň arasyndaky iki tarapy kertiklige agaç. *Iner çetniginiň düýbünden üzüp hol gitdi ("Görogly").*

ÇETNIKLIK, *syp.* Çetnik etmäge ýaraýan, çetnik bolar ýaly, çetnik üçin. *Çetniklik agaç berk agaçdan bolmalydyr.*

ÇETREK [çetirek], *at.* Patrak edilende açylman galan mekgejöwen dänesi. *Etmekçidim patrak, Boldy bary çetrek (Halk döredijiliginden).*

ÇETREME [çetireme], *iş ady.* Çetremek ýagdaýy.

ÇETREMEK [çetiremek], *işl.* 1. Patrak edilende açylman galmak, çetrek bolmak. *Mekgejöwen açylmady-da, durşy bilen çetredi.* 2. Tazededen ösüp ugramak, janlanyp, gol çykaryp, gögerip başlamak, güýzlemek (ekin barada). *Güýze golaý gawunlar tazededen çeträp ugrady.*

ÇETREMEKLIK [çetiremeklik], *iş ady.* Çetremek ýagdaýy.

ÇETREŞMEK [çetireşmek], *işl.* Çeträp başlamak, köpçülikleýin çetremek. *Güýze golaý biýaralar çetreşip ugradylar (T. Gurbanow).*

Kerbabaýew). **Çepbe çöwürmek** bir zady ters tarapyna öwürmek, düýpgöter üýtgetmek. *Wagt örän geň zat. Ol geçýär-de, birden ähli zady çepbesine çöwürýär oturyberyär* ("Türkmenistan").

ÇEPBEKEÝ, *syp.* 1. Işi çep eli bilen etmäge endik eden, işi çep eli bilen edýän. *Ýöne "Han çepbekey" diýip eşidýäris* (N. Saryhanow). 2. Çep el ýa-da sag aýak bilen (pil hakda) işlemek üçin niýetlenip ýasalan. *Çepbekey pil. Çepbekey orak.*

ÇEPBEKEÝLEMEK, *isl.* Çep el bilen ýerine ýetirmek, çep el bilen hereket, iş etmek. *Hanmämmet gyjakçy çepbekeyläp çalar eken.*

ÇEPBEKEÝLIK, *at.* Çepbekeyiň ýagdaýy, işi, çep eli bilen ýerine ýetirmeklik.

ÇEPBETOW, *at.* Gyzy, sary, gara çyzmyklary emele getirmek üçin ýedi görnüşde ýüwürdilen erişli we tarada gara argaç kakylp dokalýan mata.

ÇEPEK, *at.* Galyň teletinden, rezinden diňe dabanyň örtýän we aýagyňa daňar ýaly her ýerinden ýüp-bag geçirilen, üsti açyk, tomsuna geýilýän iki ýany gulakly aýakgap, ýelken. *Sen şu çölde menden köprük çeppek toz duransyň* (Ý. Mämmediýew).

ÇEPEKLIK, *syp.* Çeppek etmek üçin niýetlenen (galyň teletin ýa-da içinden sapak geçirilen rezin).

ÇEPER, *syp.* 1. Öz işine ökde, işi ussatlyk bilen ýerine ýetirýän, ussat. *Örän çeper kişiniň elinden çykan tahýa.* 2. Ökdelik bilen edilen, ussatlyk bilen ýerine ýetirilen, nepis. *Bürünçden edilen çeper önümler uly meşhurlyk gazanypdyrlar.* 3. Durmuşy, hakykaty duýgy öwüşgini bilen beýan edýän, täsirli şöhlelendirýän (edebi eser barada). *Çeper eser. Atalar sözleridir nakyllar örän çeper görnüşde düzülensoň, ýatda galyjy bolýar* ("Watan"). 4. Gyza dakylýan at.

ÇEPERÇILIK, *at. ser. Çeperlik.*

ÇEPERLIK I, *at.* Ownuk malyň ýokarky ähliniň bütür-südü aşak tarapy.

ÇEPERLIK II, *at.* 1. Bir işi ökdelik, ussatlyk bilen ýerine ýetirijilik, çeperçilik, ussatlyk. *Çeperlikde saňa taý tapylmaz.* 2. Durmuşy, hakykaty çeper beýan edililik, obrazlylyk, täsirlilik, çeperçilik. *Eseriň çeperligi ýokary derejede bolmalydyr.*

ÇEPIKSI, *syp.* Inçeden gelen kiçi, hortap, daýaw däl. *Çepiksi pyýada.*

ÇEPIKSILIK, *at.* Çepiksi halda bolmaklyk, hortaplyk, inçeden hortaplyk. *Çepiksilik oňa gelişmân duranokdy.*

ÇEPLEŞMEK, *isl., köň.s.* Tersleşmek. – *Eý, men Göroglynyň Öwez diýen serdarydym. Onuň bilen çepleşdim* ("Görogly").

ÇERBIÝE [çerviýe], *at. ös.* Ýasy ýaprakly, köki döwügi seýiklemek üçin ulanylýan köpýyllyk otjumak ösümlik.

ÇERETEN, *at.* Selmeler maşgalasynyň şoralar

uruguna degişli, boýy 20-100 sm ýetýän, çetä meňzeş pürli agaç.

ÇERIM, *at.* Eýlenip işlenýän ham, deri we ondan taýýarlanýan gaýyş, teletin.

ÇERKES, *at. ser. Çerkesler.*

ÇERKESLER, *at.* Russiýa Federasiýasynyň Garaçay-Çerkes awtonom oblastynyň halklarynyň biri.

ÇERKEZ, *at.* 1. Gumda bitýän, pürli gyrymsy ösümlik. 2. Oglana dakylýan at.

ÇERKEZLIK, *at.* Çerkeziň köp ýeri, çerkez bilen örtülen ýer. *Olar giden çerkezligiň içinde düşlediler.*

ÇERMEK, *at.* 1. Balagyň, içki geýimiň uçgur, rezin ötürilýän ýeri. *Oglanjyk çep eli bilen çermegini tutup ylgap gitdi.* 2. Çayhaltanyň, süzmehaltanyň we ş. m. agzyny ýygymak, içinden geçýän ýüp bilen büzmek üçin içi boş epin.

ÇERMEKLIK, *at.* 1. Biliň çermek daňylýan ýeri. *Guşagy bilinden sypyp, çermekligine indi.* 2. Balagyň, haltanyň çermek tikilýän ýeri. *Haltanyň çermekligi dar bolupdyr, sähel ýogyn bag geçmeýär.*

ÇERMELMEK, *isl.* 1. Köýnegiň, donuň, çäkmeniň ýeňi ýa-da balagyň gonjunyň agzy tersligine düýrlenip eplenmek, ýokarlygyna ýygrylmak. *Iki ýeňi tirseğine çenli çermelen Näzik tiz-tizden ädim urup, gyssanmaç gelyärdi* (A. Gowşudow). 2. göç. m. Sallanyp duran şahalar aýrylmak, ýokary galdyrylmak; ýokarrakdan şaha goýberilmek; pudalmak.

ÇERMEME, *iş ady.* Çermemek ýagdaýy.

ÇERMEMEKLİK, *isl.* 1. Köýnegiň, donuň, çäkmeniň ýeňini ýa-da balagyň gonjunyň agzyny tersligine düýrläp eplemek, ýokarlygyna ýygymak. *Yeňlerini çermäp, gyňajynyň bir ujuny bilinden aýlap, hyzmata gidişi müň gelne degerdi* ("Türkmenistan"). 2. Çala açmak, serpmek, epläp ýokary galdyrmak. *Jemende öýüň gamşyny sypyrdy, durluklaryny çermedi* (B. Kerbabaýew). 3. göç. m. Sallanyp duran şahalary aýyrmak, ýokary galdyrmak; ýokarrakdan şaha goýbermek; pudamak. *Bagban miweli agaçlaryň aşagyny çermedi.*

ÇERMEMEKLİK, *iş ady.* Çermemek ýagdaýy. *Dalbaryň aşaky gollaryny çermemek ösüş üçin gowudyr.*

ÇERMENMEK, *isl.* 1. Öz ýeňini, balagyň gonjuny çermemek. *Iki sany ýigit dyzyna çenli çermenip, atlaryny ýuwyar.* 2. Balagyň çermegini çözmek, çermegi boşatmak. *Çermenip oturmak.*

ÇERMEŞDIRMEK, *isl.* 1. Köýnegiň ýeňini ýa-da balagyň gonjunyň agzyny tersligine düýrläp epleşdirmek, çyzgaşdyrmak. *Ak ezyaka köýneginiň yeňlerini çermeşdirdi.* 2. Üzümiň, bagyň aşaky gollaryny, şahalaryny aýryşdyrmak; yzly-yzyna aýryp çykamak.

ÇERMESMEK, *isl.* 1. Ýerli-ýerden çyzgaşmak, yzly-yzyna çermemek. *Işgärler ellerini-aýaklaryny çermeşip, zordan goş-golamlaryny daşaryk çykardylar.*

Wagtyň çäksizligi oňa arkaýyn işlemäge mümkinçilik berýärdi.

ÇÄKÝAKA [çä:kýaka], *syp.* Egnüsti kese ýakaly (erkek adamlaryň köýnegi hakynda). *Ol çäkýaka köýnekle, bili guşakly suw tutup ýörkä, bir tümmegiň üstünde gysardy* (B. Kerbabaýew).

ÇÄRE [çä:re], *at.* 1. Bir işiň, hereketiň amala aşmagy üçin geçirilýän iş, edilýän alada, alaç, tär, çykalga. *Ýetişen hasyly çalt we zaýasyz ýygnap almak üçin etrap häkimligi, oba geňeşleri anyk çäreleri bellediler* ("Türkmenistan"). 2. Bir ýetmezçilik sebäpli berilýän temmi, käýinç, tabşyryk.

ÇÄRESIZ [çä:resiz], *syp.* 1. Alajy bolmadyk, çäresi tapylmaýan, alaçsyz, çykalgasyz. 2. Temmisiz, çäre görülmedik ýagdaýda. *Ol eden işi üçin ony çäresiz galdyryp bolmaz.*

ÇÄRESIZLIK [çä:resizlik], *at.* Çäresi ýokluk, alaçsyz galmaklyk, çäre tapylmazlyk; çykalgasyzlyk.

ÇÄRÝEK [çä:rýek], *at.* 1. 25 grama deň bolan agyryk ölçegi, ýüz gramyň dördten biri. 2. Bir zadyň dördten bir bölegi. *Okuw ýylynyň üçünji çärýegi ýaňy başlanypdy* (A. Gurbanow).

ÇÄRÝEKLIK [çä:rýeklik], *syp.* 1. 25 gramlyk agramy bolan (ölçeg daşy). 2. Okuw ýylynyň dördten bir bölegine deň bolan, çärýege degişli. *Seniň çärýeklik bahalaryň ortaça dörtlük bolýar.*

ÇÄŞ [çä:ş], *at.* Günüň guşluk bolan wagty. *Bu üçüsi Gün dogup, çäş galanda atlaryny oýnadyp, Serçemeniň depesinden indiler* ("Görogly"). *Çäşden soň çep gözümiň çekişinem halamadym-da* (O. Ödäýew).

ÇÄŞERILMEK [çä:şerilmek], *işl.* Çäşermek hal-ynda bolmak. *Pejiň başynda çäşerilip ýatmak.*

ÇÄŞERIŞMEK [çä:şerişmek], *işl.* Ýerli-ýerden, köp bolup, yzly-yzyna çäşerip ýatmak. *Olar çäşerişip ýatydylar.*

ÇÄŞERME [çä:şerme], *işl.* ady. Çäşermek ýagdaýy.

ÇÄŞERMEK [çä:şermek], *işl.* El-aýagyňy gerip, serlip arkan ýatmak. *Mama gözenegiň agzynda çäşerip horlap ýatyr* (B. Kerbabaýew).

ÇÄŞERMEKLIK [çä:şermeklik], *işl.* ady. Çäşermek ýagdaýy.

ÇÄŞERTMEK [çä:şertmek], *işl.* Çäşerer ýaly etmek, çäşerip ýatmaga mejbur etmek.

ÇÄŞERİŞ [çä:şeriş], *işl.* ady. Çäşermek ýagdaýy. *Näme sebäpden çäşerişine düşünmedim.*

ÇÄÝNEK [çä:ýnek], *at.* 1. Çay demlemek üçin gulply we jüründikli farfor gap. *Ol çay goýdy-da, çäýnegi çaykaşdyrmaga durdy* (A. Durdyýew). 2. Çay gaýnatmak üçin syrçaly demir gap.

ÇÄÝNEKLIK [çä:ýneklik], *syp.* Bir çäýnek dollar ýaly (gaýnag suw). *Bir çäýneklik gaýnag suw.*

ÇIG [çi:ğ], *syp.* 1. Bişmedik, bişip ýetişmedik, gowrulmadyk, gaýnadylmadyk (et we ş. m. hakynda).

Çig et – et getir; çig hamyr – dert (Nakyl). 2. Bişip ýetişmedik, gök, iýere doly ýaramaýan (miwe hakynda). *Oglanlar, eriklere entek degmäň, olar çigdir*. 3. göç. m. Doly, düýpli, çuňňur işlenilmedik, kämil däl. *Heniz çeperçilik taýdan çig eser.*

◊ **Çig bolmak** işi doly ýerine ýetirmezlik, meseläni gutarnykly çözmezlik, göwnejaý edilmezlik. **Çig mal** tebigy ýagdaýyndaky, gutarnykly haryt görnüşine getirilmeli zatlar, gaýtadan işlemäge degişli öndürilýän zatlar. **Çig süýt emen** adam hemme zada göz ýetirip bilmeýär, bilimi ýeterlik däl.

ÇIG-ÇARŞY [çi:ğ-ça:rsy], *syp.* 1. Gowy bişmedik, ýarysy bişip, ýarysy bişmedik, doly taýyn bolmadyk (nahar we ş. m. hakynda). *Çig-çarsy bişen palaw*. 2. göç. m. Düýpli, çuň, gutarnykly işlenilmedik, gowşak. *Eger öz zähmetine, edýän işine, tutan tutumyna söýgi bolmasa, adam ogly şol işi çig-çarsy eder, elujy bitirer* ("Türkmenistan").

ÇIGDIRMEK [çigdirmek], *işl.* Ýüpe we sapaga çigiş saldyrmak, çigiş düşürmek. *Ýüpüň ujuny çigdirmek.*

ÇIGILDEM [çigillem], *at.* Düýbi sogana meňzeş, owadan gyzyly, sary gülli otjumak ösümlik. *Çigildemlere seredip barýarys.*

◊ **Çigildem (gazmak) köwlemek** gijäniň aýazyna üşäp, ýatyp bilmezlik. gijäniň aýazyna üşäp, ýatyp bilmezlik. *Baba aga ýorganynyň üstünden içmegini atynan bolsa-da, daňa çenli çigildem köwläp çykypdy* (N. Esenmyradow).

ÇIGILMEK [çigilmek], *işl.* Çigin emele gelmek, düwölüp bulaşmak; çigişmek. *Sapagyň ujy çiglipdir.*

ÇIGIN [çigin] I, *at.* Goluň egne birleşýän yerinden başlap ýokary bölegi.

ÇIGIN [çigin] II, *at.* 1. Ýüpüň we ş. m. bulaşyp, çylşyrymly daňlan, düwlen ýeri, düwün, çigiş. *Ýüpüň çignini çözmek*. 2. Suwy az goýbermek üçin ýabyň bilinden salnan böwet.

ÇIGINLEK [çiginlek], *syp.* Çigni uly bolan, eginlek. *Uzyn boýly, çiginlek, gözi äýnekleli bir adam ýylgyryp içerik girdi* (G. Kulyýew).

ÇIGIŞ [çigiş], *işl.* ady. 1. Çigmek ýagdaýy. 2. *ser. Çigin* II, 1. Çigiş daňlan ýüpi.

ÇIGIŞDIRMEK [çigişdirmek], *işl.* 1. Ýüp we ş. m. zada çigin düşürmek, çigin etmek, halka atdyrmak, düwün düşürmek. 2. Ählisini çigip çykmak, köp yerinde çigiş etmek. *Sapaklary bir ýanyndan çigişdirip çykypsyn.*

ÇIGIŞME [çigişme], *işl.* ady. Çigişmek ýagdaýy.

ÇIGIŞMEK [çigişmek], *işl.* 1. Çigmäge kömekleşmek, bir zady düwüşmek. *Sen maňa şu düwünleri çigişäý!* 2. Çözülmez ýaly çigin baglanmak, çigin bolmak, çolaşmak. *Ýüpüň ujundaky çigin berk çigipdi*. 3. göç. m. Çylşyrymlaşmak, çözməsi kynlaşmak, bujyrygy artmak. *Meniň aňlyşyma görä,*

ÇETREÝIŞ [çetireýiş], *iş ady.* Çetremek ýagdaýy.

ÇETRÄK [çetirä:k], *syp.* Bir gyrarak. *Ol bir çeträkke otyrady.*

ÇEÝE, *syp.* 1. Ýazylyp-büzülip bilýän; eplense-de döwülmeýän, ýaý berýän, maýyşgak. *Mylaýym adamynyň ýüregi çendan ýaý berse-de, çeýe çygar çybyk ýaly döwülmezmişin* (B. Kerbabaýew). 2. *göç. m.* Başarnykly, berk, sagdyn. *Eý, sen çeýe dilim, kuwatly dilim* (G. Ezizow).

ÇEÝELIK, *at.* 1. Bir zadyň maýyşgaklyk ýagdaýy. 2. Başarjaňlyk, berklik ýagdaýy.

ÇEÝNELMEK, *işl.* 1. Çeýnemi ýetirilmek; bir zadyň güýjüne, zarbyna owulmak, berkligi gowşamak, sozulmak. *Iýmit gowy çeýnelip iýilmelidir. Hataba daňlan ýüp çeýnelipdir.* 2. Biri tarapyndan dalanmak, endam-janyndan diş salnyp ýaralanmak. *Itimiz kemsiz çeýnelipdir.*

ÇEÝNEM, *at.* Iýilýän zatlaryň çeýneliş, owluş derejesi, çeýnemek häsiýeti. *Her bir zadyň çeýnemi ýetirilip iýilse gowy.*

ÇEÝNEME, *iş ady.* Çeýnemek ýagdaýy.

ÇEÝNEMEK, *işl.* 1. Iýilýän zatlary agza salyp diş bilen mazaly ýumşatmak, bölek-bölek etmek, ownatmak. 2. Dişlemek, dişläp ýara salmak, dalamak. *Indi ýarak it ony çeýnejekdi* (A. Gowşudow). 3. *göç. m.* Mazaly suwuna degmek, ýerli-ýerden her kim bir zat diýip utandymak, dil bilen ýepbeklemek, käýemek. *Ol özüni bu sapa Nurjan kemsiz çeýnär öýtdi* (B. Kerbabaýew).

ÇEÝNEMEKLİK, *iş ady.* Çeýnemek ýagdaýy.

ÇEÝNEŞDIRMEK, *işl.* Yzly-yzyna çeýnäp çykmak, baryny çeýnemek.

ÇEÝNEŞIKLI *syp.* Soňy-zyz gelmeýän, nirä çekseň bolýan ýaly, gutarnykly netije çykaryp bolmaýan. *Onuň ýaly çeýneşikli meselä goşulmaň.*

ÇEÝNEŞMEK, *işl.* Çeýnemek işini dowamly etmek, çeýnäp durmak; bir topar bolup çeýnemek. *Olar uýanlaryny çeýneşip duran atlary öz maýdalyna sürüp ugradylar* ("Edebiýat we sungat").

ÇEÝNETMEK, *işl.* Çeýnemäge ýol bermek, dalatmak, çeýnemäge mümkinçilik döretmek.

ÇEÝNEWAÇ [çeýnewa:ç], *at.* 1. *gepl. d.* Aşaky we ýokarky äň aralygyndaky dil, diş ýerleşýän boşluk, agyz. 2. Şeker çňriginiň, ak jöweniň çeýnelýän bogny, palajynyň bölegi. *Ol mekgejöwen çeýnewajyndan maňa-da berdi.* 3. *gepl. d.* Çeýnelýän jisim, sakgyç. *Ol agzyndaky çeýnewajyny tüýkürdi.*

ÇEÝNEYIŞ, *iş ady.* Çeýnemek ýagdaýy.

ÇÄÇ [çä:ç], *at.* Döwlüp, atylyp, ýörite elekle elenmedik bugdaýyň üýşmegi. *Çäji ýañadan elemek.*

♦ **Çäjiňe bereket!** Hasylyň köp bolsun! Bereketli bolsun! *Ol "Çäjiňe bereket!" diýip ýüzlendi.*

ÇÄGE [çä:ge], *at.* Dag jynslarynyň togalak hem-

de ýiti burçly dänejiklerinden düzülen, tozan we toýun gatançly ownuk owrantgy. *Ak gumlaryň eteginde doglup, Ak çägäň üstünde ylgardym ýene* (K. Gurban-nepesow).

ÇÄGELİK [çä:gelik], *at.* Çägäniň köp ýeri, giden çäge bolup ýatan ýer. *Daş-töweregiň ergin gurşun ýaly süýşüp ýatan ürgün çägelik* ("Edebiýat we sungat").

ÇÄGESÖW [çä:gesow], *syp.* Çäge gatyşykly, çäge gatyşygy bolan, çägä ýakyn. *Çägesow toprak.*

ÇÄK [çä:k], *at.* 1. Bir ýeriň giňişlik bilen bagly serhedi, içi. *Welaýatyň çäklerinde.* 2. Geýimiň eteginde ýa-da köýnegiň ýakasynda goýulýan dilik, ýaryk. *Gözüm düşdi ýakasynyň çäginde, Synasy daglaryň gary geliniň* (Baýly şahyr). 3. Ýer paýlanyşygynda, ýap gazylanda bölünip berlen ýer; ara belligi, bölünen paý. *Men gazy gazýan, ertir meniň çägimi alyşmaga kömekleş* (A. Durdyýew). 4. Bellenen düzgüniň esasy. *Kanunyň çäginde hereket etmek.* 5. Malyň gulagynda edilýän dilik.

ÇÄKLEMEK [çä:klemek], *işl., gepl. d.* Dilmek, ýyrtmak, dilik açmak.

ÇÄKLENDIRILMEK [çä:klennirilmek], *işl.* Biri tarapyndan çäk goýulmak, çäkli hereket etdirilmek. *Jogapkärçiligi çäklendirilen kärhana.*

ÇÄKLENDIRIŞ [çä:klenniriş], *iş ady.* Çäklendirmek ýagdaýy.

ÇÄKLENDIRMEK [çä:klennirmek], *işl.* 1. Çäk goýmak, çägin kesgitlemek; arasyna parh goýmak. *Bu meselede gowy bilen erbedi çäklendirmek gerek.* 2. Belli bir möçbere, mukdara çenli azaltmak, kemeltmek.

ÇÄKLENMEK [çä:klenmek], *işl.* Belli bir ölçege, ýere ýetip bes etmek; kanagatlanmak, ýeterlik hasap etmek.

ÇÄKLI [çä:kli], *syp.* Belli bir ölçege laýyk; wagt taýdan kesgitli, gysga. *Çäkli wagtyň içinde beýle ulý işi etmek-gahrymanlyk.*

ÇÄKLİLİK [çä:klilik], *at.* Wagt taýdan gysgalyk, az wagtlyk. *Wagtyň çäkliligini unutmaň-da, basym boluň.*

ÇÄKMEN [çä:kmen], *at.* Erkek adamlaryň geýýän dony. *Çäkmeniň bagjygyny oýnap duran elleri gyssanjyna sandyrady* (Ý. Mämmediýew).

♦ **Agar çäkmen** düýe ýüňüniň iň bir inçe süýüminden egrilip, syk dokalan matadan tikilen çäkmen.

ÇÄKMENLIK [çä:kmenlik], *syp.* Çäkmen tikmäge ýaraýan, çäkmen edinmäge niýetlenen, çäkmen bolar ýaly. *Çäkmenlik mata.*

ÇÄKSIZ [çä:ksiz], *syp.* 1. Ölçegi, çägi bolmadyk, çäk goýulmadyk, uç-gyraksyz; köp, ummasyz, çensiz. *Çäksiz tebigy baýlyklar.*

ÇÄKSIZLIK [çä:ksizlik], *at.* Wagty, mukdary, ölçegi belli edilmedik, belli çägi, serhedi bolmadyk.

ÇIKJERME, *iş ady.* Çikjermek ýagdaýy.

ÇIKJERMEK, *işl.* 1. Biriniň üstüne haýbat atmak, sürünmek, herrelmek. *Han ogul, näme beýle çikjeren bolýañ?* 2. Suwumsyzlyk edip öňe düşmek, özüni hondanbärsi saýmak, gopbamsyramak. - *Men özüm akmak, ilden öňe düşüp, çikjerip sorag beren bolýan* (B. Kerbabaýew).

ÇIKJERMEKLIK, *iş ady.* Çikjermek ýagdaýy.

ÇİL, *syp.* Akly-garaly, hem agy, hem garasy bolan (guşlaryň reňki hakynda). *Çil kepderi.*

ÇİL [çi:l], *at.* Peliň gyrasyna çekilýän, uzap gidýän beýiklik. *Onuň pessejik çiliň iki gyrasyndaky bugdaýlary dyzy bilen iki ýana sowup gidip barşyna aýdyma hiňlenýäni eşidildi* ("Türkmenistan").

ÇİL-ÇİL [çi:l-çi:l], *syp.* 1. Ýol-ýol, zol-zol, zolak-zolak. 2. Gasyn-gasyn, ýgyrt-ýgyrt. *Boýny, alkymynyň aşagy gat-gat bolup durdy, tegelek, lopbuş ýüzi-de çil-çildi* (G. Kulyýew).

ÇİLE [çi:le], *at.* 1. Çaganyň eneden bolan gününden başlap, kyrk güne çenli dowam edýän döwür. *Çile döwründe ýaş çaganyň üstüne et, ýumurtga ýaly zatlar getirilmezek bolýar.* 2. Çile döwri bilen bagly, şol dessur bilen baglanyşykly näsaglyk.

♦ **Çile agajy** çile düşüp çagasy bolmaýan aýallary ýa-da çile düşen çagany aşagyndan geçirmek üçin öwlüýälerde dikilýän agaç. **Çileden çykarmak** dogan çagany ýedi, kyrk gün geçenden soň, goňşy-golamlaryň gapysyna birin-birin aýlamak. *Ýañy bolan çaga ýedi günden soň ýedi çileden çykarylýar. Soňra kyrk çileden hem çykarylýar* ("Türkmenistan"). **Çile düşmek.** 1) Çileden çykarylmaýyk çaganyň hem-de ejesiniň bolýan öýüne çileden çykmaýyk çagaly aýal, eli etli, unly we ş. m. zatly adam gelmegi zerarly enede ýa çagada kesel döremek. *Onsoň Ogsoltan eje gelniniň kyn görýänine - beýlekisine bakman, "Çile düşüpdür" diýip, ony gölegçileriň önünden geçirdi* (R. Allanazarow). 2) göç. m. Edýän işiň şowuna bolmazlyk, başa barmazlyk, oňuna bolmazlyk. *Sen sorama, meniň ol işime çile düşdi.* **Çilesi açylyşmak** işiň rowaçlanyp başlamak, eden işiň oňuna bolup ugramak. *Indi çiläm açylyşdy, Näme bolsa bolsun – diýdi* (K. Gurbannepesow).

ÇILELI [çi:leli], *syp.* Çileden çykmaýyk; çile düşýän.

♦ **Çileli öý** heniz çagasy çileden çykmaýyk maşgalaly öý.

ÇILELILIK [çi:lelilik], *at.* Çileli bolmak döwri, çileli wagt. *Şol öýe barýamaly welin, çilelilik ýol bermeyär.*

ÇILESUW [çi:lesuw], *at.* Çaga doglansoň, ýedi, kyrk çileden çykarylmaýyk düşürilýän suw. *Doglanymda çilesuwum beren sen, Babamyzdan miras galan daşguýy* (Ý. Pirgulyýew).

ÇILIK, *at.* Barmak ýaly uzynlykdaky we ýogynlyk-

daky iki ujy çiş taýajygy ýa-da kiçeňrāk mal süňki taýak bilen urlup oýnalýan oýun. *Harmanyň golaýynda çagalalar çilik oýnan bolup ýördüler* ("Edebiyat we sungat").

♦ **Çilik ýaly galmak (çişmek)** kellä, maňlaýa gaty zat degmegi zerarly çişip, güberip durmak, mese-mälim bolup ýumralyp çişip durmak. *Onuň üsti-başy gum, maňlaýy hem çilik ýaly galyp, ganjaryp durdy* (A. Gowşudow).

ÇILIK-HEKGAL [çilik-hekga:l], *at, ser.* **Çilik.** *Çilik-hekgal oýny gadymy oýun bolup, türkmenleriň ata-babalary döwründe oýnalan hereketli, çylşyrymly we gyzykly oýunlaryň biridir* (A. Jykyýew).

ÇİLILI [çi:lili], *at, ser.* **Çilililer.**

ÇİLILILER [çi:lililer], *at.* Çiliniň esasy ilaty.

ÇİLIM, *at.* 1. Çekilýän temmäki, tütün, papiros. *Çilim çekmeýän adamlaryň 2,5 prosenti, çilim çekýän adamlaryň 45 prosenti ýürek agyrydan we gan basyşdan ejir çekýär* ("Güneş"). 2. Temmäki çekilýän ýörite gural. *Kümüş serpinjeli çilimi göterip, Sadap içerik girdi* (G. Kulyýew).

♦ **Çilim nahar** ýeňiljek nahar, çay teýi. *Ol çilim nahar edindi.* **Çilim tutmak** çilimiň täsiri bilen başyň aýlanmak, gözün garaňkyramak, ýüregiň bulanyp heläk bolmak. *Tagsyr, patyşahym, baýaky kempir çilim tutup oda ýykylyp ölüpdür* ("Görogly"). **Çilim ýaly** müçesi çişijik. *Çilim ýaly bolup, onuň hiç kime göwni ýetenok.*

ÇILIMHOR [çilimho:r], *at, ser.* **Çilimkeş.** *Göýä gürrüniňiň yzy gutardy, Diýdi: – Çilimhordan siz aýyp görmän* (N. Pomma).

ÇILIMKEŞ, *at.* Çilim çekýän adam, çilimi kän çekýän adam, çilimhor. *Binamaza, gybatkeşe, ogruýa, Ýoldaş bolar ýowuz günde çilimkeş* (Magtymguly).

ÇILIMKEŞLIK, *at.* Çilim çekmeklik, çilimi köp çekmeklik, çilimkeşiň ýagdaýy. *Çilimkeşlik ýurdu-myzda ýek ýigrenilýän närsedir* ("Türkmenistan").

ÇILIMLEMEK, *işl., gepl.d.* Çilim çekmek. *Men bir daşarda çilimläp geleýin.*

ÇILIMLEŞMEK, *işl., gepl.d.* Biri bilen bile çilim çekmek. *Naharlanyp, çay içip, Çilimleşip otyrlar* (O. Täcnazarow).

ÇILLE I, *at.* Gyş paslynyň iň sowuk günleri, gysyň örküji.

♦ **Çille dolmak** gys pasly tamamlanmak. **Çille mesi ýaly** hiç hili aladasyz, gaýgysyz, mes, badyhowa, haýbatly (adam hakynda).

ÇILLE II, *at.* 1. Tara daragynyň ininiň ölçegi. *Ýigrimi oýnam eriş bir çille hasaplanýar.* 2. Belli bir mukdardaky ýüpek sargysy, kelep ýüpek. 3. Ýaýyň iki ujuna dartdyrylyp daňlan ýüpek kiris, sonuň ýaly-da dutaryň kiris. *Çeker men ýaýyň çillesin, Gözlärim söweş pellesin* ("Görogly"). *Gyş pasly ýetişdi, gutardy ýazym, Çillesi üzüldi, sem boldy sazým* (Mollanepes).

ÇILLEME [çi:lleme], *iş ady.* Çillemek ýagdaýy.

şeyle bolanda, iş şeyle bir çigşer, soňra özüňiz gelip otursaňyz hem ondan baş çykaryp bilersiňiz öýdemok ("Edebiyat we sungat").

ÇIGİŞMEKLIK [çiğişmeklik], *iş ady.* Çigişmek ýagdaýy.

ÇIGIT [çigit], *at.* 1. Kābir ösümligiň miwesi, hasyly we onuň ýekeje dānesi. 2. Gawun, garpyz, gowaça ýaly çigidinden gögerýän ösümlikleriň tohumy. *Çyg ýere çigit oklasaň, gögerip çykar.*

◇ **Çigidi çaşmak** çym-pytrak bolmak, kül-oram bolmak; dargap gitmek. *Bah-ow, bu bolup barşyna bag üzüläýse, çigidim çaşjag-ow diýdim* (H. Ysmaýylov). **Çigidini çykarmak** dyr-pytrak etmek, mynjyratmak, eýini ýetirmek. **Çigit ýaly** örän az, ujypsyz, sāhelçe; asla, düýbünden. *Oňa çigit ýaly-da zat bermeli dāl* (B. Seytākow). *Garly ussa bu işde çigit ýaly hem günākār dāl ahyryn* (A. Gowşudow).

ÇIGITLEME [çigitleme], *iş ady.* Çigitlemek ýagdaýy.

ÇIGITLEMEK [çigitlemek], *işl.* 1. Çigidi çakyp, maňzyny alyp iýmek. *Olar Myrat çay getirýänçä çigit çigitläp, keçäniň üstüni maýmyn gezen ýaly edipdirler* (N. Pomma). 2. Pagtanyň süýümini çigidinden aras-salamak, çigidi aýyrmak. *Sen sygryň zynda bikār gezip ýörsüň, bikār gezme, şuny sygryň zynda çigitläp getirgin!-diýip, ep-esli pagta beripdir* ("Türkmen halk ertekileri"). *Bular gopuz ýaly işleşip, pagtany çigitläp, arassalap, turbalardan turbalara akdyryp duran maşynlaryň arasy bilen geçip, ep-esli aýlandylar* ("Türkmenistan"). 3. göç. m. Bir zady jikme-jik düşündirmek, anyklaşdyrmak, ānigine-şānigine ýetmek.

ÇIGITLEMEKLIK [çigitlemeklik], *iş ady.* Çigitlemek ýagdaýy.

ÇIGITLENMEK [çigitlenmek], *işl.* 1. Biri tarapyndan çigidi, maňzy, içi iýilmek. *Garpyz çigidi çigitlenipdir, daş-töwerek gabyk bolup ýatyrdy.* 2. Biri tarapyndan pagtanyň pamygyndan çigidi aýrylmak, çigitden saplanmak. *Pagta çigitlendi.*

ÇIGITLEŞDIRMEK [çigitleşdirmek], *işl.* Yzly-yzyna çigitläp çykamak, hemmesini çigitlemek.

ÇIGITLEŞMEK [çigitleşmek], *işl.* Bilelikde çigitlemek; çigitlemäge kömekleşmek. *Pagta çigitleşmek.*

ÇIGITLETMEK [çigitletmek], *işl.* Çigitlemäge ýol bermek; çigitlemek işini başga birine etdirmek. *Çigit çigitletmek. Pagtany çigitledip, esli pamyk aldyk.*

ÇIGITLEÝIŞ [çigitleýiş], *iş ady.* Çigitlemek ýagdaýy.

ÇIGITÝAG [çigitýa:ğ], *at.* Pagtanyň, günebakaryň çigidinden alnýan ýag.

ÇIGLEK [çi:ğlek], *syp.* Ýogyn, etlek. *Mama çiglek eli bilen Umsagülüň böwrüne dürttdi* (B. Kerbabaýew).

ÇIGLEÇ [çi:ğleç], *syp.* Birneme çig, doly bişip taýýar bolmadyk; ýetişmedik.

ÇIGLIK [çi:ğlik], *at.* 1. Bişen dāllik, göklük, horalyk, çig ýagdaýda bolmaklyk. *Erigi çigligine iýseň, dişiňi gamaşdyrar.* 2. göç. m. Gowşaklyk, düýpli işlenen dāllik, bolmaly derejeden peslik. *Onuň esasy sebābi şol goşgularyň heniz kāmil dāldigidir, çigligidir.* 3. göç. m. Başdan sowmalyk, sowuk-salalyk, kem-kāsleýin ýerine ýetirilendir öýdülip döreýän betgümanlyk; ynamsyzlyk. *Göwnüňize bir çiglik gidýär öýdän* (O. Ödāýew).

ÇIGME [çiğme], *1. iş ady.* Çigmek ýagdaýy. 2. *at.* Tikiniň bir görnüşi we şol tikin bilen salynýan nagşyň ady.

ÇIGMEK [çiğmek], *işl.* Çigin edip düwmek, çigip daňmak, çigin etmek. *Yüpi çigmek.*

ÇIGMEKLIK [çiğmeklik], *iş ady.* Çigmek ýagdaýy.

ÇIGREK [çiğrek], *at.* 1. Ertir-agşam we gijesine düşýän ýeňiljek sowuk, çalaja aýaz. *Howa çigrekdi, içlerimiz açdy, ýyljak tama girip, bir çäýnek çay içiläýse, gözümüz ýerine geljekdi* ("Türkmenistan"). 2. Sowuklamakdan emele gelyän çaga keseli. *Diňe çagakam iki gezek çigrek degip, igländigimi ejem pahyr gürrüň bererdi.*

ÇIGREKLEME [çiğrekleme], *iş ady.* Çigreklemek ýagdaýy.

ÇIGREKLEMEK [çiğreklemek], *işl.* 1. Ertir-agşam we gijesine howa sowamak; maýyldan salkyna geçmek. *Ir ertir, giç agşam howanyň çigreklāni bildirýärdi.* 2. Çalarak sowuklap nāhoşlamak, ýeňiljek sowuk degmek, sowukdan dümewlemek. *Ol çaga çigreklāpdir.*

ÇIGREKLEMEKLIK [çiğreklemeklik], *iş ady.* Çigreklemek ýagdaýy.

ÇIGREKLETMEK [çiğrekletmek], *işl.* Sowuklatmak, üşetmek; nāsaglatmak. *Çagany çigrekletmek.*

ÇIGREME [çiğreme], *iş ady.* Çigremek ýagdaýy.

ÇIGREMEK [çiğremek], *işl.* 1. Howa sowap başlamak, aýaz düşüp ugramak. *Giçden soň howa biraz çigrāp başlapdy* (B. Kerbabaýew). 2. Gaýnajak bolup düwmemek, bulanyp gaýnamaga ýakynlamak. *Kitirdäki suw ýaňy çigrāp ugrady.*

ÇIGREMEKLIK [çiğremeklik], *iş ady.* Çigremek ýagdaýy.

ÇIGREÝIŞ [çiğreýiş], *iş ady.* Çigremek ýagdaýy. *Howanyň irrāk çigreýşi gawuny güýzedipdi.*

ÇIKGE, *at.* Gözüň iki içki gyrasy. *Berdā bildir-män, ýygnanan ýaşı kepdirjek bolup, külbikesini sag çikgesiniň üstünde goýdy* (H. Derýaýew).

ÇIKJERILMEK, *işl., ser.* Jikjermek. *Nöker oňa çikjerilip seretdi* (B. Kerbabaýew).

ÇIKJERIŞ, *iş ady.* Çikjermek ýagdaýy.

ÇIKJERIŞMEK, *işl.* Köp bolup çikjerip durmak, yerli-yerden çikjermek. *Nāme beýdip çikjerişiň dursuňyz?*

çirkeýli. *Öten ýylky ýaly çirkeýlik ýyly ýaşulular hem bilmeýärler.*

ÇIRKIN, *syp.* Ýakymсыздан örän çasly hem ýiti (ses hakynda). *Anna çirkin gygyryp, Ýalpa ýüzüni açdy* (A. Alamyşow). *Men elhenç çirkin sesim bilen gygyrdym* (N. Pomma).

ÇIRKIN-ÇIRKIN, *hal.* Gaýta-gaýta çirkin ses bilen. *Ýüregine düwün düşdi, butlaryny sandyradyan atlaryň bir topary çirkin-çirkin kişnedi* (S. Myradow).

ÇIRKIZDIRMEK [çirkizzirmek], *işl.* Birine bir zady çirkizmegi ýerine ýetirtmek, birine çirkizmegi buýrmak. *Derini oda çirkizdirmek.*

ÇIRKIZILMEK, *işl.* Biri tarapyndan ýalna tutulmak, ýalyn çabradylmak. *Gowkalyk deriniň daşy oda çirkizildi.*

ÇIRKIZIŞ, *iş ady.* Çirkizmek ýagdaýy.

ÇIRKIZME, *iş ady.* Çirkizmek ýagdaýy.

ÇIRKIZMEK, *işl.* Oda, ýalna tutup, hamyň we ş. m. ýüzündäki tüýüni, ýelegini ýakmak, ýalna çabradyp ütmek, ýalna çabradyp ýakmak.

ÇIRKIZMEKLIK, *iş ady.* Çirkizmek ýagdaýy. *Kellebaşyagy oda çirkizmeklik.*

ÇIRKLI [çirikli], *syp.* 1. Hapa degen, gara ýokuşan, kirli. *Çirkli köýnek.* 2. Erbet pikirli, ýaramaz niýetli (adam).

ÇIRTDIRMEK [çiritdirmek], *işl.* Gan çykar ýaly ýiti gural bilen çyzdyrmak, ýarag bilen dildirmek, azajyk ýaralutmak.

ÇIRTILMEK, *işl.* Biri tarapyndan çirtmek işi edilmek.

ÇIRTIM, *at, sazç.* Sag eliň başam hem-de süýem barmaklary bilen dutaryň bokurdagyndaky, ýagny kadi bilen sapyň birigýän yeriniň çirtilip ýerine ýetirilýän tilsim.

ÇIRTMET [çiritmek] **I**, *işl.* 1. Ýiti ýarag bilen sähelçe kesmek, çala dilmek. 2. Ýolmak, ýokarsyndan ýygmak, ujuny aýyrmak. 3. göç. m. Ýalap geçmek, ýuwaşja awutmak, awuşamak. *Demirgazykdan ösýän çapgyň şemal garrynyň ýüzüni çirtip geçýärdi* (N. Saryhanow).

ÇIRTMET [çiritmek] **II**, *at.* Torgaý, serçe ýaly guşlary tutmak üçin çybykdan edilýän hepbigiň bir görnüşi. *Oba oglanlary at ýataklaryň, sygyr döleleriň ýanlarynda hepbikdir çirtmek gurýardylar.*

♦ **Çirtmege düşmek** biriniň guran gizlin hilesine, alyna sezewar bolup ele düşmek, aldanmak. *Bizi syýasat bilen çirtmege düşürjek bolýandyr* (G. Kulyýew).

ÇISÑEMEK [çi:sñemek], *işl.* Owunjak pürküpa, jybarlap ýagmak, gaty ownuklap ümür ýaly pürkmek, jybarly ýagmak (ýagyş hakynda). *Ikindinaralar çisňäp başlan ýagyş güýçlenmedik hem bolsa, iki sagat çemesi ýagypdy* ("Türkmenistan"). *Howa bulutlaşyp, ýagyş çisňeýärdi* ("Güneş").

ÇISÑI [çi:sñi], *at.* Pürküp ýagýan maýda ýagyş, pürkaw, jybar.

ÇIŞ [çi:ş] **I**, *at.* 1. Beden agzalaryna şikes ýetmegi zzerarly belli bir yerde emele gelen ýellenme, gabarçyk, düwün. 2. Näsaglyk, açlyk sebäpli bütün endamyň ýellenmesi, çişme, ýel ýöreme.

ÇIŞ [çi:ş] **II**, *at.* 1. Ýiti uçly gural (taýak, demir we ş. m. zatlar). *Agajyň bir şahasyndan çiş edip, ýeri gazyp başlapdyr* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. Çişlik bişirilýän sim, ýörite ýasaldylan syh. 3. Jorap we ş. m. örülýän iki ýa baş sim. 4. Esasan ýylgyndan ujy çiş edilip ýasalyp, çukurrak, yzgarly yerde çümdürilip oýnalýan milli oýun. *Çiş oýny gyzykly hem çylşyrymly oýun, ony oýnamak üçin ukyp hem jaýdar urup bilmek gerek.* 5. Guýudaky çarhyň hem utunyň içinden geçýän demir ok, basran.

♦ **Çişe düzmek** ölüme sezewar etmek, öldürmek, gynamak, horlamak. *Duşmanyň etini çişe düzmek gerek.* **Çişe kebab etmek** iň gazaply ölüme sezewar etmek, zulumla sezewar etmek. *Ejem, etini çişe kebab etselerem, meni olara sezewar etmejekdini aýtdy* (N. Pomma). **Çiş telpek** uly, gaba, depesi çürrük telpek. **Gözüne çiş kakylan ýaly bolmak** düýbünden uklasy gelmezlik.

ÇIŞIBERMEK [çi:şibermek], *işl.* 1. Çişip başlamak, ýelden dolup ugramak, ýel berlip goýberilmek. *Üfläp-üfläp ýel berlen pökgi çişiberdi.* 2. Biriniň üstüne gyzarylmak, barha gaty sürünmek; hondanbärsiremek. *Biderek zat üçin çişibermek.*

ÇIŞIK [çi:şik], *syp.* 1. Semiz, ýogyn, etli-ganly. *Çişik adam.* 2. Ýellenip çişip duran, pökgerip duran, pökgi. *Çişik garynly.*

ÇIŞIKLIK [çi:şiklik], *at.* 1. Semizlik, ýogynlyk, etli-ganlylyk. 2. Çişik haldalyk, pökgülik, ýellenip çişip durmaklyk. *Ýüzüniň çişikliginden ýaña kiçelen gözlerini zordan açyp, daş-töweregine göz gezdirdi.*

ÇIŞIRILMEK [çi:şirilmek], *işl.* 1. Biri tarapyndan ýel berilmek, çişirilen hala getirilmek. *Ýaryş başlanmanka, pökgüleriň hemmesi gaýtadan çişirildi.* 2. göç. m. Bolşundan artdyrylmak, hakykatdakydan köpeldilmek. *Çişirilen sanlar.*

ÇIŞIRME, *iş ady.* Çişirmek ýagdaýy.

ÇIŞIRMEK [çi:şirmek], *işl.* 1. Ýel bermek, içini howa bilen doldurmak. *Topy çişirmek. Şary çişirmek.* 2. Çişmek katdyna ýetirmek (*ser. Çişmek 3, 6*). 2. göç. m. Bolşundan has ulaltmak, rezin ýaly süýndürmek. *Hekaýany gitdigiçe çişirdiň, Powest edip, önümize süýşürdiň* (R. Seýidow).

ÇIŞIRMEKLIK, *iş ady.* Çişirmek ýagdaýy.

ÇIŞIRTMEK [çi:şirtmek], *işl.* 1. Bir zat çiş ýöremegine sebäp bolmak, ýellendirmek. *Köwşe aýagyňy çişirtmek.* 2. Başga birine ýel berdirmek, ýelden doldurtmak. *Şary çişirtmek.*

ÇIŞIŞMEK [çi:şişmek], *işl.* 1. Az-kem çişmek.

ÇİLLEMEK [çi:llemek], *işl.* Çil çekmek, çil etmek. *Häzir ýerleri çillemek, tekizlemek we dökünlemek işleri alnyp barylýar.*

ÇİLLEMEKLIK [çi:llemeklik], *iş ady.* Çillemek ýagdaýy.

ÇİLLENMEK [çi:llenmek], *işl.* Biri tarapyndan çil çekilmek, çil edilmek. *Ekiljek ýerleriň hemmesi sürüldi, tekizlenildi we çillenildi.*

ÇİLLEŞMEK [çi:leşmek], *işl.* Birine çil çekmäge kömekleşmek. *Men oňa uly bir peli çilleşdim.*

ÇİLLETDİRMEK [çi:lletdirmek], *işl.* Birine çil çekdirtmek.

ÇİLLETMEK [çi:letmek], *işl.* Birine çil çekdirmek. *Ekiljek ýerleri çilletmek.*

ÇİLLEÝİŞ [çi:lleýiş], *iş ady.* Çillemek ýagdaýy. *Taba gelen meýdanda çilleýiş işleri başlandy.*

ÇİLMEK, *işl., gepl. d.* 1. Biriniň zadyny bildirmän, duýdurman almak, ogurlamak. *A-haw, sen şuny bir ýerden çiläýen-ä dälşiň-dä?* (T. Taganow). 2. *göç. m.* Ýok etmek, aýyrmak, puç etmek. – *Dogan dek söýýän – diýip, umydym çilen sen-sen* (A. Kekilow).

ÇİLŞIRILMEK, *işl.* Biri tarapyndan çilşirme salynmak.

ÇİLŞIRIŞ, *iş ady.* Çilşirmek ýagdaýy.

ÇİLŞIRME, *iş ady.* 1. Çilşirmek ýagdaýy. 2. *sport.* Türkmen göreşinde bäsdeşini ýykmaq üçin aýagyňy garşydaşyň aýagyňyň arasyndan geçirip, daş ýüzünden aýlap tutmak emeli. *Ol birden çemini tapyp, onuň aýagyna çilşirme saldy* (Ý. Mämmediýew).

ÇİLŞIRMEK, *işl.* 1. Aýagyňy biri-biriniň üstüne atmak. 2. *sport.* Göreşde çilşirme emelini ulanmak. *Ahyr göterjek bolanda, Çaryýar hem çilşirdi birden* (Ç. Aşyr).

ÇİLŞIRMEKLIK, *iş ady.* Çilşirmek ýagdaýy.

ÇİLŞIRTMEK, *işl.* Çilşirme saldyrmak. *Pälwanlaryň biri aýagyna çilşirtti.*

ÇILTEN, *at, dini.* Dini düşüňjä görä, hemme adamlara görünmän ýören, kyrk sany keramatly adamlar. *Sährada gezen çilteler, Özüň ýetir ýara meni* ("Şasenem – Garyp"). *Hemra ukudaka onuň gözüne kyrk çilteler görüldi* ("Hüýrlukga – Hemra").

ÇINEME, *iş ady.* Çinemek ýagdaýy.

ÇINEMEK, *işl.* Tudun kesilen çybyklaryndaky ýapraklary tändirip, ýolup almak.

ÇINEMEKLİK, *iş ady.* Çinemek ýagdaýy.

ÇINEMİK, *at.* Tudun kesilip alnan çybyklaryndan tändirilip, ýolnup alnan ýapraklar.

ÇINEÝİŞ, *iş ady.* Çinemek ýagdaýy.

ÇINTGEME, *iş ady.* Çintgemek ýagdaýy. *Onuň gaýtalap-gaýtalap çintgemesi ynanmaýanyň bolşy-da.*

ÇINTGEMEK, *işl.* Soraşdyryp bir zadyň anygyna ýetjek bolmak, bir zady biljek bolup, gaýta-gaýta soramak. *Ömrümde ýekeje gezek ýumşum düşdi, onam*

çintgäp dursuň (A. Durdyýew).

ÇINTGEMEKLİK, *iş ady.* Çintgemek ýagdaýy.

ÇINTGEŞDIRMEK, *işl.* Bir zady biljek bolup gaýta-gaýta soraşdyrmak, ýanjap-ýanjap soramak, änigine-şänigine ýetjek bolmak.

ÇINTGETMEK, *işl.* Bir zady gaýtalatmak, ownuk-uşak bir zady soraşdyrmak.

ÇINTGEÝİŞ, *iş ady.* Çintgemek ýagdaýy.

ÇINTIK-ÇINTIK, *syp.* Birnäçe kiçijik tegmiller bolan. *Ak köýnegiň ýakasynda çintik-çintik gara bar.*

ÇIŇ: çiň arkan gaýtmak arkanlygyna ýykylmak, arkan ýykylmak. *Baş-on ädim ylgady welin, birdenkä maňlaýyny tutup, çiň arkan gaýtdy.*

ÇIŇE-ÇIŇE: çiňe-çiňe seretmek (bakmak) bir zada gaýta-gaýta çiňerip seretmek, bar ünsüni berip garamak, dykgatly bakmak. *Onýança mallar hem porhanyň ýüzüne çiňe-çiňe seredişdiler* ("Türkmen halk ertekileri").

ÇIŇERILMEK, *işl., ser.* Çiňermek.

ÇIŇERİŞ, *iş ady.* Çiňermek ýagdaýy.

ÇIŇERİŞMEK, *işl.* Ýerli-ýerden çiňermek, biri-birine seredişmek. *Sessiz-üýnsüz biri-biriniň göreçlerine çiňerişdiler* (B. Kerbabaýew).

ÇIŇERME, *iş ady.* Çiňermek ýagdaýy.

ÇIŇERMEK, *işl.* Bir zada dykgat bilen seretmek, üns berip garamak, çiňerilmek, tiňkäni dikip seretmek. *Kakasy oglunyň ýüzüne çiňerip seretdi.*

ÇIŇERMEKLİK, *iş ady.* Çiňermek ýagdaýy. *Beýle çiňermeklik oňa nämä gerek bolduka, iliň göwnüne geler öýdenok.*

ÇIŇRIK, *at.* 1. Gant almak üçin ekilýän ösümlik. 2. Jöweniň guradylan baldagy.

ÇIRIM: çirim etmezlik gözüňe uky gelmezlik, ukyň tutmazlyk, uklamazlyk. *Çopanlar uzynly gijäni ojar odunyň başynda çirim etmän geçirdiler* ("Edebiýat we sungat").

ÇIRK, *at.* 1. Kir, hapa, gara tegmil. *Öten agşamky ...ýagan ýagyş güldür daragtlaryň näzik ýapraklaryny kemsiz ýuwupdy, çirk gatanjyny goýmandy* (G. Ku-lyýew). 2. Balygyň işbiliniň daşyndaky ýorka. 3. *göç. m.* Erbet pikir, ýaramaz niýet, nädogry düşünje. *Men seniň göwnünde çirk ýokdugyny öňem bilýärdim* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Çirk getirmezlik** gara getirmezlik, yüzüni gyzdymazlyk, utanja goýmazlyk. *Görogly beg, gulak salýň sözüme, Erteki gün çirk getirmän ýüzüme* ("Görogly").

ÇIRKEÝ, *at.* Ýaz aýlarynda döreyän kiçijik ganatly mör-möjejik.

ÇIRKEÝJIK, *at.* Owunjak çirkeý. *Owunjak çirkeýjikler elektrik çyrasynyň daşynda gaýmalasýardylar* (A. Gowşudow).

ÇIRKEÝLIK, *syp.* Köp çirkeý bolan, örän köp

ÇOĞANLYK [çoğonluk], *at.* Çoganyň köp gögeren ýeri, giden çogan bolup oturan ýer. *Şol töwerek, çendan ýeri düýp-düýp çoganlyk, küpürsäp ýatan boz meýdan* (B. Kerbabaýew).

ÇOĞDA [çoğdo], *at.* Ineriň boýnunyň aşagyndaky ösgün ýüň.

♦ **Çogda çäkmen** çogda ýüňünden edilen çäkmen. *Japbaklar çogda çäkmenlerini süýräp Doýdugyň öýüne bardylar* (B. Kerbabaýew).

ÇOĞDAM [çoğdom], *at.* Bir topbak, bir penje, bir üýşmek; desse. *Bir çogdam ot.*

ÇOĞDAMLAMA [çoğdomlomo], *iş ady.* Çogdamlamak ýagdaýy.

ÇOĞDAMLAMAK [çoğdomlomok], *işl.* Çogdam edip goýmak, çogdam-çogdam edip üýşürmek, üýşmek edip goýmak, desselemek. *Sačyňy dik depände çogdamlap daňarys welin, gelşigiňe geläýersiň* ("Edebiýat we sungat").

ÇOĞDAMLAMAKLYK [çoğdomlomokluk], *iş ady.* Çogdamlamak ýagdaýy.

ÇOĞDAMLANMAK [çoğdomlonmok], *işl.* Çogdam edilip goýulmak, topbaklanmak, bir ýere toplanmak. *Süri çogdamlanýar.*

ÇOĞDAMLAŞDYRMAK [çoğdomloşdurmok], *işl.* Çogdam-çogdam edişdirmek, çogdamlap çykmak. *Kesilen alma çybyklaryny çogdamlaşdyrdym.*

ÇOĞDAMLAŞMAK [çoğdomloşmok], *işl.* Çogdamlap, üýşürüp goýmaga kömekleşmek. *Çybyk çogdamlaşmak.*

ÇOĞDAMLATMAK [çoğdomlotmok], *işl.* Bir ýere toplatmak, üýşmek etdirmek; çogdamlamagy buýurmak. *Üzüň çybyklaryny çogdamlatmak.*

ÇOĞDAMLAÝYŞ [çoğdomloýuş], *iş ady.* Çogdamlamak ýagdaýy.

ÇOĞDURMAK [çoğdurmok], *işl.* 1. Gaty gaýnadyp, gabyň daşyna döküler ýaly etmek, erneginden agdyrmak. *Öňler bir penje gowurdagyň üstüne suw guýup, çogduragada gara çorba nan dogranyp iýýän garry, indi naharyny bütinleý başgaça taýýarlady* (B. Öwezow). 2. Gaty dolduryp, öte gaýnadyp, daşyna dökmek. *Süýdi çogdurmak.*

ÇOĞDURYLMAK [çoğdurulmok], *işl.* 1. Gaty gaýnadylyp, gabyň daşyna döküler ýaly edilmek, erneginden agdyrylmak. 2. Gaty doldurylmak, aşa gaýnadylyp, daşyna döküler ýaly edilmek.

ÇOĞLY [ço:ğly], *syp.* Çogy ýeterlik bolan, ýyly; güneş. *Çogly ülkämizde ýylyň ähli pasyllarynda solmaýan dürli reňkli güller bar* ("Türkmenistan"). *Biz Watana tagzym edýäris, onuň saba-säherlerini, çogly güneşini, ýaşyl begres geýnen ýaýlalaryny, daglaryny-bakjalaryny, ajap çaglaryny ýüzümize sylýarys* ("Watan").

ÇOĞMAK [çoğmok] I, *işl.* 1. Gaty gaýnap, gabyň

daşyna dökülme. *Süýt gaýnap çogdy.* 2. Gaty dolup daşyna dökülme. *Kündükdäki çay bireýýäm çogupdy.* 3. göç. *m.* Joş alyp, joşup daşyna çykmak, zogdurylyp çykmak. *Bu gün Türkmen aga öz öýünde çyrasynyň ýagtyşyndan, öz topragynyň göwsünden çogup çykýan gazynyň hözirinden peýdalanyp başlady* ("Türkmenistan").

ÇOĞMAK [çoğmok] II, *at, ser.* **Çogdam.** *Ellerde saklanýar çogmak kân güller; Hoşlaşyp galgaýar ençeme gollar* (Ç. Gurbangylyjow).

ÇOĞŞULDAMAK [çoğşullomok], *işl.* Çokaý, çaryk, köwüş çoguş-çoguş edip seslenmek.

ÇOĞŞULDATMAK [çoğşullotmok], *işl.* Aýakgabyň çoguş-çoguş edip seslendirmek. *Han küýli çokaýyny çogşuldadyp gapydan girdi* (A. Durdyýew).

ÇOĞUM [çoğum], *at, ser.* **Çogdam.** *Çogum saç.*

ÇOĞUŞ-ÇOĞUŞ [çoğuş-çoğuş]: **çoguş-çoguş etmek** *ser.* **Çogşuldamak.** *Ol çoguş-çoguş edip baryardy.*

ÇOH, *syp., köň.s.* Köp, biçäk; örän. *Çoh garaşdym, ajap eýýam gelmedi* (Magtymguly). *Bahaň ýetmez, berse puly; Çoh edepli gyzlaryňdan* (Zynhary).

ÇOK, *at.* Märeke, köpçülik, köplük. *Çopan adam çoka bolmaz, ala garga oka gelmez* (Nakyl).

ÇOKALABERMEK [çokola:vermek], *işl.* Çokalap başlamak, çokalap ugramak.

ÇOKALAMA [çokolomo], *iş ady.* Çokalamak ýagdaýy.

ÇOKALAMAK [çokolomok], *işl.* Bir zady yzly-yzyna çünki bilen çokmak, birsyhly çokup durmak, çokjamak.

ÇOKALAMAKLYK [çokolomokluk], *iş ady.* Çokalamak ýagdaýy.

ÇOKALANMAK [çokolonmok], *işl.* Bir zat tarypandan çokulmak, çokalap-çokalap iýilmek. *Çokalanan garpyz paçagy ýatyrdy.*

ÇOKALAŞMAK [çokoloşmok], *işl.* Ýerli-ýerden, köp bolup çokalamak. *Towuklar paçagy çokalaşyp durdular.*

ÇOKALATMAK [çokolotmok], *işl.* Çokalamaga ýol bermek. *Paçagy towuklara çokalatmak.*

ÇOKALAYYŞ [çokoloýyş], *iş ady.* Çokalamak ýagdaýy.

ÇOKAÝ [çokoý], *at.* Teletinden tikilýän, burnunyň üsti seçekli, ökjesiz aýakgap. *Garry baba bir çokaý getirip berdi* ("Görogly"). *Ha çaryk geý, Ha çokaý geý, telpek geý-Parhy ýokdur: geýseň bolar erkek deý* (K. Gurbanpesow). *Kakam pahyr öz döwründe il derdine ýarayan, ussalykda tanalýan, gaňna, eýer, howut ýasap, çaryk, çokaý, hokga köwüş ýaly zatlaram tikerdi* ("Türkmenistan").

ÇOKAÝÇY [çokoýçy], *at.* Çokaý tikýän ussa.

ÇOKAÝÇYLYK [çokoýçuluk], *at.* Çokaý tikmek bilen meşgullyk, çokaýçynyň käri, wezipesi. *Ol ençe*

Agyr zähmete çydam bermedik elleri çişişipdi. 2. Hon-danbärsi bolmak, gomparmak. Dogmalar-da muňa gaharlanyp çişişip otyrdylar ("Görogly").

ÇİŞLEME [çi:şleme], *iş ady.* Çişlemek ýagdaýy.

ÇİŞLEMEK [çi:şlemek], *isl.* 1. Çiş dürtmek, çiş çümdürmek, çiş sokmak. 2. *göç. m.* Öldürmek, janyny jähennem etmek. *Golaýyna barany çişläp ýatyr. 3. göç. m.* Degerli söz aýdyp geplemez ýaly etmek, söz bilen duzlamak, masgaralamak, çüýlemek.

ÇİŞLEMEKLIK [çi:şlemeklik], *iş ady.* Çişlemek ýagdaýy.

ÇİŞLENMEK [çi:şlenmek], *isl.* Çişe sanjylmak, çişe düzülmek. *Duzlanan balyklar çişlenip goýlandyr.*

ÇİŞLEŞMEK [çi:şleşmek], *isl.* 1. Çişe sanjysmak, çişe düzmäge kömekleşmek. *Balyklary çişlemek. 2. Biri-birini çişlemek. Ellerindäki uzyn syhlar bilen çişleşdirler.*

ÇİŞLETMEK [çi:şletmek], *isl.* Birine syh, çiş, tyg sançdyrmak, syhlatmak.

ÇİŞLIK [çi:şlik], *at.* Dogramça görnüşinde çişe, syha düzülip, közüň üstüne tutulyp bişirilen et. *Men size öz ellerim bilen goýun etinden çişlik bişirip bererin ("Türkmenistan").*

ÇİŞLIKÇI [çi:şlikçi], *at.* 1. Çişlik bişirýän, çişe et düzüp bişirýän adam. *Ol çişlikçi bolup işleýär. 2. Çişlik bişirýän, çişlik taýýarlaýan ýöriteleşdirilen garbanyşhana.*

ÇİŞLIKLIK [çi:şliklik], *symp.* Çişlik etmek üçin niýetlenen. *Çişliklik et. Bu etiň çişlikligi bar.*

ÇİŞME [çi:şme], *iş ady.* Çişmek ýagdaýy.

ÇİŞMEK [çi:şmek], *isl.* 1. Bedene şikes ýetmek zerarly çiş emele gelmek, ýellenmek, pökgermek. *Çörlä aga gelip seredende, gelniň eli öňküden hem beter çişipdi (T. Taganow). 2. Ýel bilen dolmak, ýel almak, gübermek. Ýel berlen böwen ýaly çişmek. 3. göç. m.* Biriniň üstüne gyzarylmak, haýbat atmak, herrelmek. 4. *göç. m.* Gaharlanmak, gahardan ýaña dolmak. *Özüniň gyzyna bir garybyň sawçy bolup gelenine hum ýaly çişipdir ("Türkmen halk ertekileri"). 5. Hondanbärsi bolmak, gopbamsyramak, güplemek, gabarmak. – Ýeri, çişme, özüni öweniň tanapy çüýrük² diýipdirler. Özüni öwme! 6. Gatý ýadamak, daljykamak.*

ÇIT, *at.* Gülli ýa-da gülsüz ýukajyk nah mata.

ÇITDIRMEK, *isl.* Birine çitim etdirmek, dokma dokatmak. *Göli Sona çitdirmek.*

CITENEK, *at.* Käbir agaçlaryň çybyklarynyň daşyndaky ownuk ösüntgiler. *Sözeniň çitenegi elimi çyzypdy.*

CITIK I, *at.* 1. Gapanyň, çirtmegiň dilini ildirmek üçin, diliň gabat garşysyndaky ilgençek, kertik, kertikli demirjik. *Weli, pugta dur, çirtmegiň çitigine guş münýär (A. Durdyýew). 2. Aşyk oýnunda: tegelek çyzygyň içindeki dikilen aşygyň kenek bilen urlanda tegelekden*

çykman, tegelege bir garyş gelip duruş ýagdaýy.

ÇITIK II, *at, ser. Çitnik. Onuň maňlaýyna basylan çitik heniz ýitmändi.*

ÇITILMEK, *isl.* Çitim bilen edilmek, çitilip dokalmak. *Ýüzüne metjidiň suraty çitilen halyalaryň birnäçesini dokadylar.*

ÇITIM, *at.* Haly dokalanda erşiň daşyna dolanyp kesilýän bir kesim. *Seniň käriň kyndygyna sözüň ýok, Belki, her çitimiň-ajap bir sygyr (K. Gurbannepesow).*

ÇITIMLIK, *symp.* Çitim etmäge ýararly. *Çitimlik ýüp.*

ÇITIŞ, *iş ady.* Çitmek ýagdaýy. *Çepiksije barma-jyklaryny çalt işledip, haly çitişi hemmeleri haýran galdyryrdy ("Edebiýat we sungat").*

ÇITIŞMEK, *isl.* 1. Çitmäge kömekleşmek. 2. Çit-mek işinde ýaryşmak, güýç synanyşmak, bäsleşmek. *Haly çitişmek.*

ÇITME, *iş ady.* 1. Çitmek ýagdaýy. 2. Çitilip dokalan, çitilip edilen (torba, çuwal we ş. m. zatlar). *Tärimleriň ýüzüne argyş çuwal, çitme torba, düýebaşlyk gerlip, milli bezegler bilen bezelipdir.*

ÇITMEK, *isl.* Çitim etmek, çitim çitip dokamak. *Ol ikisi artelden alan dokmalarynyň üstünde ýüzlerini galdyrman çitýärdiler (A. Durdyýew).*

ÇITNELMEK, *isl.* Ýuwaşja degrilmek, dagla-nylmak.

ÇITNEME, *iş ady.* Çitnemek ýagdaýy.

ÇITNEMEK, *isl.* Tebipçilikde gyzdyrylan oragyň ujuny bedeniň agyryan ýerine (maňlaýa, garna, arka) basmak. *Onuň arkasyny gyzgyn orak bilen çitnediler.*

ÇITNEMEKLİK, *iş ady.* Çitnemek ýagdaýy.

ÇITNEŞMEK, *isl.* Birine çitnemäge kömekleşmek, gyzgyn demri degrişmek.

ÇITNETMEK, *isl.* Birine çitnemäge ýol bermek.

ÇITNIK, *at.* Tebipçilikde maňlaýa, arka, garna basylýan gyzgyn orak ujunyň yzy, ýanyk tagma.

ÇOÇA [ço:ço], *at.* 1. *gepl. d.* Düýe. *Dil bilmesen, burunlykly çoça ýaly, dilmajyň yzynda boýun synyp ýörmän näme manyys bar? ("Edebiýat we sungat"). 2. gepl. d.* Tagaşyksyz, gödek, başarnyksyz (adam hakynda). *Wah, çignimi düşürdiň, çoça! (G. Muhtarow, G. Seýitliýew).*

ÇOÇGAR [çoçgor/çoşgor], *at.* Bulaşyklyk, kyn-cylyk, çoşgar.

♦ **Çoçgara (çoşgara) çolaşmak** bulaşyklyga uçramak, kynçylykly ýagdaýa düşmek, başagaýlyga sezewar bolmak. *Men bir bagty gara bolmasam, şeýle çoçgara çolaşarmydyň? (B. Kerbabaýew).*

ÇOG [ço:ğ], *at.* Közüň, gün şöhesiniň we ş. m. ýakyp barýan howry, gyzgyny. *Günüň çogy.*

ÇOGAN [çoğon], *at.* 1. Çalymtyl reňkli çogdam gögerýän ösümlik (ozallar gaýnadylyp, suwuna kir ýuwlar eken). 2. Oglana dakylýan at.

çolaşyp galypdyr ("Türkmenistan"). **3. göç. m.** Ýaramaz işe baş goşmak, bir zada baş goşmak. *Ahyr biri bilen çolaşdy, sag-aman başyny sypdyryp bilse-de ýagşy!*

ÇOLAŞMAK [çoloşmok] **II**, *işl.* Daşyna oraşmak, dolaşmak.

ÇOLAŞMAKLYK [çoloşmokluk], *iş ady.* Çolaşmak ýagdaýy.

ÇOLAŞYK [çoloşuk], *syp.* **1.** Bulam-bujar, uýj ýiten, bulaşyk. *Çolaşyk ýüp.* **2.** Baş çykarardan kyn, bulaşyk, agyr, çylşyrymly, başy-aýagy näbelli. *Çolaşyk meseleler.*

ÇOLAŞYKLYK [çoloşukluk], *at.* Baş çykarar ýaly dällik, bulaşyklyk, agyrylyk, çylşyrymlylyk. *Beýle çolaşyk meseleleri çözmekden meniň başym ejiz* (B. Kerbabaýew).

ÇOLATMAK [çolotmok], *işl.* Bir zadyň daşyny dolatmak, çolamaga ýol bermek. *Alan zadyny kagyza çolatmak.*

ÇOLPULAMAK [çolpulomok], *işl.* Çolpy bilen süzüp almak, çolpy bilen suwdan çykarmak. *Gara selmeden, ýorunjadan gaýnan gögi çolpuladylar.*

ÇOLPULANMAK [çolpulonmok], *işl.* Çolpy bilen süzülip alynmak, çolpudan geçirilmek. *Bişirilen ysmanak basym çolpulandy.*

ÇOLPULAŞMAK [çolpuloşmok], *işl.* Çolpy bilen süzmäge kömekleşmek, çolpudan geçirişmek.

ÇOLPULATMAK [çolpulotmok], *işl.* Çolpy bilen süzdürmek, çolpy bilen suwuny sarkyrtmak, çolpy bilen saýlatmak. *Ol gaýnadylan gögi uly gyzyna çolpulady.*

ÇOLPULYK [çolpuluk], *at.* Çolpy etmäge ýaraýan, çolpy bolar ýaly, çolpy üçin. *Ol ak söwütten çolpulyk inçe cybyklar kesdi.*

ÇOLPY, *at.* **1.** Söwüt cybygyndan örülen süzgüç, örne susguç. **2. göç. m.** El, penje. *Olaryň çolpusyna düşen zat bolmandyr.*

♦ **Çolpyňa ilmek** bir zady gola salmak, ele düşürmek.

ÇOLUK, *at.* **1.** Çopanyň kömekçisi. *Çopanlar, çoluklar, suwçular bizi gadyr bilen garşyladylar* (N. Pomma). **2.** Oglana dakylýan at.

ÇOLUKÇYLYK [çolukçuluk], *at, ser.* **Çoluklyk.** *Oglumy hojanyň elinden alyp, bir baýa çolukçylyga berdim* (N. Saryhanow).

ÇOLUKLYK [çolukluk], *at.* Çolugyň käri, ýagdaýy, çolukçylyk.

ÇOMAK [çomok], *at, kön.s.* Sowuk ýarag hökmünde ulanylan, tutary gaýyşly, uýj diş-diş tommaýly, gysga saply söweş taýagy, serdesse. *Çalabilen ýigide ok ile gylyçdan bir çomak ýeg* ("Kitaby dedem Gorkut").

ÇOMAKAÝ [çomokoý], *at, ser.* **Çomy.** *Nazaryň eli çomakaýdan sypsa, şol ýagdaýda başaşak togalanyp gaýdýardy* (B. Kerbabaýew).

ÇOMMAK [çommok] **I**, *işl.* Eňegini suwa basyp

ichmek (düýe hakynda).

ÇOMMAK [çommok] **II**, *at.* Towlanyp gaýymlanmak üçin hyrly, daşy gyraňly togalak demir enjam.

ÇOMMALMAK [çommolmok], *işl.* Dyzyňy epip, iki aýagyň üstünde oturmak. *Ol çommalyyp oturan ýerinden aşak çöküp ornaşdy* (Ý. Mämmediýew). *Eli bilen kesemen tamdyr çörekli cykybam, durnañ gözi ýaly dury suwly ýabyň boýunda çommalyyp oturdy-da suw bilen nan iýmäge başlady* ("Türkmenistan").

ÇOMMALTMA [çommoltmo], **1. iş ady.** Çommaltmak ýagdaýy. **2.** Towuga degýän ýokanç kesel.

ÇOMMALTMAK [çommoltmok], *işl.* Ýokary galdyryp, uzadyp görkezmek, uzatmak, barmak bilen ýşarat etmek. *Ol kimdir birine gürrüň berýän ýaly barmagyny çommaldýardy* ("Edebiýat we sungat").

ÇOMP-ÇOMP [comp-çomp] Düýe suwa çagyrylanda aýdylýan söz.

ÇOMRULYK [çomruluk], *at.* Oturymlylyk we ekerançylyk bilen meşgul bolmaklyk. *Çomrulyk döwri.*

ÇOMRY, *at.* Oturymly we ekerançylyk bilen meşgul bolýan ilat. *Çomry durmuşy.*

ÇOMUÇ, *at.* Gumda, dagda bitýän ýogyn baldakly, ownuk ösüntgili ösümlik.

ÇOMUÇLYK [çomuşluk], *at.* Çomujyň köp bitýän ýeri, çomujyň köp ýeri.

ÇOMUR, *at, ser.* **Çomry.**

ÇOMY, *at.* Howudyň sypal dykylan, somalyp duran yzky bölegi, çomakaý.

ÇONAK [çonok], *syp.* Eline, goluna şikes ýeten, eli, goly şikesli.

ÇONAKLYK [çonokluk], *at.* Eli, goly şikeslilik, çonagyň ýagdaýy. *Ol öz çonaklygyna kemsinmän duranokdy.*

ÇOPAN [çopon], **1.** Mal, süri bakýan adam. *Çopan halky sowukganly, giň göwrüm, batyr ýürekli bolmaly* ("Türkmenistan"). **2. göç. m.** Birine gözegçilik edýän adam, birinden habarly bolmaly adam. *Men onuň çopany däl ahyry.* **3.** Türkmen milli göreşinde ulanylýan bir emel. **4.** Oglana dakylýan at.

♦ **Çopana meýlis haram** işli-güýçli adam öz işi bilen gümra bolsa ýagşy, işli adamyň gürrüňçilige, söhbetе gatnaşmaga ýagdaýy bolmaz. – *Ýagşy ýigit, "Çopana meýlis haram" diýenleri, bu adamlar mydama ýetişiksiz gara gündedir* (Ý. Mämmediýew). **Çopan ýyldyzy** daňdan dogýan ýyldyz.

ÇOPANBADAK [çoponmadak], *at.* Türkmen milli göreşinde salynýan badagyň bir görnüşi. *Ýeri gelende çopanbadagyny salaryn welin, biline urlan ýylan ýaly bolaýar* (R. Gelenow).

ÇOPANÇÖKEREN [çoponçökörön], *at.* Dag otlarynyň bir görnüşi ady.

ÇOPANÇYLYK [çoponçuluk], *at.* Çopanyň käri, ýagdaýy, çopanlyk. *Men ol wagtlar çopançylyk*

ýyl bári çokaýçylyk edýärdi.

ÇOKAÝLYK [çokoýluk], *syp.* Çokaý tikmek üçin ýaramly bolan, çokaý üçin niýetlenen, çokaýa ýarajak. *Çokaýlyk gaýýs.*

ÇOKDURMAK [çokdurmok], *işl.* Çünki bilen çokmagyna ýol bermek, çokmak hereketini etdirmek. *Eliňi horaza çokdurmak.*

ÇOKGA [çokgo]: **çokga sakgal** diňe eňekde goýulýan sakgal. *Uly ili gyzył-gyran güleşdiren çokga sakgal, hortap kişidi* ("Edebiyat we sungat").

ÇOKJA [çokjo], *at.* Ýokarky buýnuzy egri, aşakysy göni çünk, çokmak üçin agyz. *Burnuň nähili, haram guşuň çokjasy ýaly, aňňal oraga dönüpdür* (N. Pomma).

ÇOKJALABERMEK [çokjola:vermek], *işl.* Ýeke-ýekeden ýolup, çokup başlamak, yzly-yzyna çokuşdyryp başlamak. *Birden üzümi çokjalabersini geň gördüm.*

ÇOKJALAMA [çokjolomo], *iş ady.* Çokjalamak ýagdaýy.

ÇOKJALAMAK [çokjolomok], *işl., ser.* **Çokkalamak.** *Ol garga ilki bilen tilkiniň guýrugyndan, aýagyndan çokjalap, soň hem onuň garnynyň üstüne münýär* ("Türkmen halk ertekileri").

ÇOKJALAMAKLYK [çokjolomokluk], *iş ady.* Çokjalamak ýagdaýy.

ÇOKJALATMAK [çokjolotmok], *işl.* Çokup-çokup ýdirmek, çünkünü çümdürtmek, çokjasy bilen ýoldurmak.

ÇOKJALAYÝŞ [çokjoloýuş], *iş ady.* Çokjalamak ýagdaýy.

ÇOKJARMAK [çokjormok], *işl., gepl. d.* Suwum-syzlyk edip, göze-başa düşmek, sokulmasyz ýere sokulmak, sokjarylmak, soralmadyk zada burnuňy sokmak.

ÇOKJARYLMAK [çokjorulkok], *işl., ser.* **Çokjarmak.** *Ol mydam çokjarylyp oturandyr.*

ÇOKMAK [çokmok] **I**, *işl.* 1. Çünki, çokjasy bilen alyp, düýtmeläp, ýolup iýmek (guş barada). 2. Çünki bilen urup dilmek, oýmak. *Garga munuň gözünü çokup oýdy-da kör etdi* ("Türkmen halk ertekileri").

ÇOKMAK [çokmok] **II**, *syp., at.* 1. Biri-birine ýakyn ýerleşýän (birnäçe öý hakda). *Çokmak oba.* 2. Biri-birine golaý ýerleşen öýlerden ybarat bolan bir bölejik oba, hatar. *Biziň çokmagymyzdanam birnäçe kümüş ussasy çykypdyr.*

ÇOKUL, *at.* Gyzlaryň ýeňse çukurynda goýulýan çogdam saç. *Mährijemal dört ýaşyny dolduran wagty ýeňsesinden çokul, iki çekgesinden zülp we alyn saç goýlupdy* (A. Gowşudow).

ÇOKUNDYRMAK [çokunnurmok], *işl.* Dini des-sury berjaý etdirmek.

ÇOKUNMAK [çokunmok], *işl., dini.* Hudaýa ýa-da bir keramatly saýylýan güýje ybadat etmek, ýüz tutmak, uýýandygyňy bildirmek. *Gün ýerdäki ýaşayşyň*

çeşmesidir... Şonuň üçin hem gadymy adamlar Güne hudaý hökmünde çokunypdyr ("Güneş").

ÇOKUNYLMAK [çokunulmok], *işl.* Hudaýa ýa-da keramatly güýje ybadat edilmek.

ÇOKUNYŞMAK [çokunuşmok], *işl.* Köp bolup çokunmak, yzly-yzyna çokunmak.

ÇOKUŞMAK [çokuşmok], *işl.* Iki ýa-da köp bolup çokmaga girişmek; ýerli-ýerden çokmak (guşlar hakynda).

ÇOLA [çolo], *syp.* 1. Daş-töweregi boş, beýlekilerden çetde, köplükden gyrada. *Çola ýer.* 2. Adamsyz, janly-jemendesiz, adam-gara az, selçeň bolan. *Obanyň köçeleri çolady.*

ÇOLAK [çolok], *at.* 1. Aýagy kesilip ýa-da döwölup maýyp bolan, daraklygy bolmadyk. 2. Goly şikesli, çonak.

ÇOLAKLYK [çolokluk], *at.* 1. Aýagy maýyp bolanlyk, aýagy maýyplyk; topukdan aşagy, daraklygy ýokluk. 2. Goly şikeslilik, çonaklyk.

ÇOLALYK [çololuk], *at.* 1. Daş-töweregi boşluk, çetdelik; goňsusyzlyk. *Öwezmyrat batyr çolalykdan peýdalanmak isledi* (A. Gowşudow). 2. Adam-gara, janly-jemende ýokluk. *Şunuň ýaly çolalykda, şonuň ýaly gürr çöpe çendan doňuz hem uçraýardy* (B. Kerbabaýew).

ÇOLAMAK [çolomok], *işl.* 1. Bir zady başga bir zadyň arasyna salyp dolamak, daşyny örtmek, oramak. *Kagyza çolap bir atym çay aldy, çörek aldy* (B. Seytäkow). 2. Bir zadyň daşyny saramak, oramak. *Ol saçlarynyň ujuny süýem barmagyna çolap, dodaklaryny ýyrşartdy* (B. Gulow). 3. Bir zat bilen büremek, üstüni örtmek, dolamak.

ÇOLAN [çolon], *at.* Deňiz oty.

ÇOLANMAK [çolonmok], *işl.* Daşyňa bir zat dolanmak, örtünmek. *Ýolagçylyk adaty boýunça içmeklerimize çolanyp gysaryşdyk* (A. Gowşudow).

ÇOLARMA [çolormo], *iş ady.* Çolarmak ýagdaýy

ÇOLARMAK [çolormok], *işl.* Adam-gara gidip başlamak, çola bolmak, boşaşmak.

ÇOLARTMAK [çolortmok], *işl.* Töwereginde hiç zat, hiç kim goýmazlyk, daş-töweregini çola ýagdaýda goýmak. *Wäşi myhman gaýtdy-da, öýümizi çolardyp gitdi.*

ÇOLARYŞ [çoloruş], *iş ady.* Çolarmak ýagdaýy.

ÇOLAŞDYRMAK [çoloşdurmok] **I**, *işl.* Biri-biriniň içinden geçirip bulaşdyrmak, garyşdyrmak, bulam-bujar etmek. *Sapagy çolaşdyrmak.*

ÇOLAŞDYRMAK [çoloşdurmok] **II**, *işl.* Birnäçe zady kagyza we ş. m. zada çolap çykamak, dolaşdyrmak.

ÇOLAŞMAK [çoloşmok] **I**, *işl.* 1. Biri-biriniň içinden geçip bulaşmak, bulam-bujar bolmak. *Telefon simi çolaşdy.* 2. Daşyna aýlanmak, oralmak, dolaşmak. *Bir gün ir säher bilen ýataga bardym, bir öküzçe ýüpüne*

2. göç. m. Eden-goýan zadyňy hasaplaşmak, haklaşmak. *Ikimiziň aramyzda çotlaşyp ýörer ýaly ynamymyz gaçmandyr ahyry.*

ÇOTLATMAK [çotlotmok], *isl.* Hasap-hesibi çot bilen çykartmak, hasaplaşyk geçirtmek; barlatmak. *Men geçen aý gazanan günlerimi çotlatdym.*

ÇOTLAÝYŞ [çotloýuş], *is.* ady. Çot kakmak ýagdaýy. *Onuň çotlaýşy meniňkiden başgaça boldy.*

ÇOW, *at.* Mata gyýlanda emele gelýän burç, burçly uç. *"Dogumlydy, wah, deňsiz-taýsyz dogumlydy. Arman, ömri keç geldi-dä pahyryň" diýip, sandyraýan barmaklary bilen gyňajynyň çowuny nemi kepän didelerine ýetirýär ("Türkmenistan").*

ÇOWDARY [çowdory], *at, ös.* Däneliler maşgalasyna degişli içi boş, bogun-bogun baldakly, ýapragy insiz uzyn, uly sümmülli, gylçyky otjumak ösümlük. *Obanyň maldarlary şu ýyl gawun, garpyz we çowdary ekdiler.*

ÇOWDUR: **çowdur ýoly** Daşoguz welaýatynyň Boldumsaz etrabyňyň dessançy bagşylarynyň aýdym aýdys usuly.

ÇOWLAMA [çowlomo], *is.* ady. Çowlamak ýagdaýy.

ÇOWLAMAK [çowlomok], *isl.* 1. Ýonup ýa-da gyýyp çow etmek, burç, uç emele getirtmek, ujuny inçeltmek. *Taýagyň ujuny çowlamak.* 2. Oda, ýalna tutup ýüzüni çirkizmek, bir zadyň yüzüne ýalyn çabratmak. *Ýüzüň näme ot çowlan ýaly?*

ÇOWLAMAKLYK [çowlomokluk], *is.* ady. Çowlamak ýagdaýy.

ÇOWLANMAK [çowlonmok], *isl.* Çowly bolmak, çow emele gelmek. *Ol çowlanan murtuny towlady.*

ÇOWLATMAK [çowlotmok], *isl.* 1. Ujuny ýonup inçeltmek, çow etdirmek. *Gazyk ediljek taýagy çowlatmak.* 2. Yüzüni çirkizdirmek, ýalna çawlatmak.

ÇOWLUK, *at.* Agtykdan önen çaga. *Öýün ähli kemçiliginem çekmek bilen ogul, gelin, agtyk, çowluklarynyň ählisiniň agzybirligini, sagdynlygyny berk saklardy ("Türkmenistan").*

ÇOÝDURMAK [ço:ýdurmok], *isl.* Çoýmaga mümkinçilik bermek, çoýmak işini etdirmek. *Elini oda çoýdurmak.*

ÇOÝMAK [ço:ýmok], *isl.* 1. Üşeyän ýeriňi ýa-da öl zady, geýimi oda tutup ýylatmak, guratmak, birazrak gyzdyrmak. *Damjaň şyp-şyp edip damýan ýerleriniň aşagyna okara, çanak, jam, bedre goýuşdyryp, oduň başyna geçdi-de, elini oda çoýdy* (N. Saryhanow). 2. *göç. m.* Kalbyň ýylysyny bermek, mähriň bilen ýylatmak. *Çagany enelik mähri bilen çoýmak.*

ÇOÝMAKLYK [ço:ýmokluk], *is.* ady. Çoýmak ýagdaýy.

ÇOÝULMAK [ço:ýulmok], *isl.* 1. Oduň ýylysyna tutulmak, guradylmak üçin ýyladylmak. *Myžzyk geýim-*

ler oda çoýuldy. 2. *göç. m.* Howandarlyk, hossarlyk edilip, yssy mähir berilmek. *Her bir çaga ene mähri bilen çoýulmagyna mätäç bolýar.*

ÇOÝUN, *at.* Uglerod gatyşykly demir magdandan eredilip alynýan metal. *Duşmanyň çoýundan ýasan berkitmesi çym-pytrak edildi* (A. Gowşudow).

ÇOÝUNMAK [ço:ýunmok], *isl.* Özüňi oda çoýmak, ýylynmak.

ÇOÝUŞ [ço:ýuş], *is.* ady. Çoýmak ýagdaýy.

ÇOÝUŞMAK [ço:ýuşmok], *isl.* Ýerli-ýerden çoýmak, köp bolup çoýmak; çoýmaga kömek etmek. *Olar öl bolan eşiklerini oda çoýuşup otyrdylar* ("Edebiyat we sungat").

ÇOZDURMAK [çozzurmok], *isl.* 1. Birine çozmaga ýol bermek, çozmaga mümkinçilik döretmek. *Duşmany duýdansyz çozdurmak.* 2. Bir ýere topar, köpçülik bolup çozmagyna ýol bermek, çozar ýaly etmek. *Sürini suwa çozdurmak.*

ÇOZGUN [çozgun], *at.* Köpçülikleýin hüjüm, bir zadyň üstüne çozuş, çozgy.

ÇOZGUNLYK [çozgunluk], *at.* Köpçülikleýin yzly-yzyna edilýän hüjüm, çozgun, gaýtalanyp duran çozuş, çozgun ýagdaýy.

ÇOZGY [çozgy], *at, ser.* **Çozgun.**

ÇOZHA-ÇOZ [çozha:-çoz], *at, ser.* **Çozha-çozluk.** *Ýadyňda barmy, çozha-çozuň öňki gijesi men seniň ýanyňa şu ýigit bilen barypdym* (B. Kerbabayew).

ÇOZHA-ÇOZLUK [çozha:-çozluk], *at.* Iki ýa-da bir taraplaýyn edilýän çozgun, çozgunlyk, toparlaýyn çozuş.

ÇOZMA [çozmo], *is.* ady. Çozmak ýagdaýy. *Olaryň gapylkak çozmasy wagtlaýyn ýeňşe getirdi.*

ÇOZMAK [çozmok], *isl.* 1. Köpçülikleýin hüjüm etmek, duýdansyz biriniň üstüne dökülme. *Duşmanlar dört tarapymyzdan çozdular.* 2. Köp bolup bir ýere eňmek, süri bolup bir ýere bosup barmak. *Ähli adamlar güpürdeşip gapa çozdular* (B. Pürliýew).

ÇOZUBERMEK [çozuvermek], *isl.* Bir ýere ýa-da biriniň üstüne çozup başlamak.

ÇOZULMAK [çozulmok], *isl.* Talamak, eýelemek maksady bilen goşun sürülme, köpçülik bolup çozmak işi edilmek.

ÇOZUŞ, *is.* ady. 1. Çozmak ýagdaýy. 2. *ser.* **Çozgun.** *Olar duşmanyň çozuşlaryny puja çykaryp, tiz wagtdan hüjüme geçdiler* (G. Gurbansähedow).

ÇOZUŞMAK [çozuşmok], *is.* ady. Ýerli-ýerden topar-topar bolup eňmek, köp bolup çozmak.

ÇÖK, *isl.* Düýe çökeriljek bolnanda aýdylýan söz. *Ol: "Çök!" diýip, düýesini çökerti.*

ÇÖKDER [çökdör], *syp.* Agyr, çekip-çydar ýaly däl. *Onuň soňky sözi has çökder boldy.*

ÇÖKDÜRMEK [çökdürmek], *isl.* Çökerip oturtmak, çöke düşürmek, çökermek (seýrek ulanylýar). *Ol*

edýärdim.

ÇOPANLYK [çoponluk], *at. ser. Çopançylyk.* Otuz ýyldyr düýe çopan, Çopanlykdan döwlet tapan (K. Gurbannepesow).

ÇOPANSÖÝER [çoponsöýör], *at.* Goýnuň kyrkgarny, goýnuň kiçi garny.

ÇOPANTAK [çopontok], *syp.* Özüne degişli sözi aýdyp, başga gep bilen işi ýok adam, sada, mön.

ÇOPANTAKLYK [çopontokluk], *at.* Çopantak ýagdaýdalyk, çopantak görnüşdelik.

ÇOPANTELPEK [çopontelpek], *at.* Inçe baldakly, ak tegelek sary gülli ot. *Ol gyzył gülälekleriň, mawy gülli çigildemleriň, al-ýaşyl jümjümedir çopantelpekleriň berýän lezzetini hiç zat bilen çalşyp biljek däl di* ("Türkmenistan").

ÇOR, *at.* Elde, aýakda gatap galan kir, kirli kesmek. *Çor basan aýaklary ýalaňaçdy.*

ÇORBA [ço:rvo], *at.* İçine et, gowurdak, kartoşka, sogan we ş. m. zatlar atylyp bişirilýän suwuk nahar. *Çorba bir sapar çogansoň gaýnawyny peseltmeli* ("Türkmenistan").

♦ **Çorba çykary** gowusy, iş başarjaňy, iň abraýlysy. *Ine, inim, şu oturanlar şu obanyň çorba çykarraklary* (B. Seýtäkow). **Çorba sowatmak** köp zähmet çekmek, köp işlemek; bir zady bilmek, öwrenmek üçin iş edinmek. *Ol bu tehnikany halaýar, ony öwrenmek üçin çorba sowadýar.*

ÇORBA-CAGAR [ço:rvo-çağar], *at, gepl.d.* Çorba we şoňa meňzeş nahar. *Men işden gelyänçäm iň bolmanda corba-çagar edäýseň bolmaýarmy?!*

ÇORBALYK [ço:rvoluk], *at.* 1. Çorba etmek üçin niýetlenip goýlan, çorba eder ýaly (et, huruş). 2. Gaty semiz däl, özüni gowrardan horrak. *Onuň alan goýnunyň çorbalygy bar.*

ÇORGA [çorğo], *at.* Atyň bakanyynyň üstündäki ösgün, topbajyk tüý. *Gök köýnegi dyzyndan, Atly ýetmez yzyndan, Ýeten atlar ýorgadyr, Aýaklary çorgadyr* (Halk döredijiliginden).

ÇORLAMAK [çorlomok], *işl.* Kir basmak, kirli kesmek bilen basyrylmak, örtülme, çor baglamak, şorlamak.

ÇORLATMAK [çorlotmok], *işl.* Kirletmek, çor baglatmak, gara kir etmek, şorlatmak.

ÇORLY, *syp.* Kir basan, çor, kirli kesmek baglan. *Ol üşeyän çorly ellerini owkalaşdyrdy* (N. Saryhanow).

ÇORTAN [çorton], *at.* Süýji suwda ýaşayan, ýasy, süýnmek, kellesi uzyn ýyrtyjy balyk.

ÇORTMAK [çortmok], *syp.* Ýogyndan gelen kelte, uzyn bolmadyk, gysga. *Çortmak boýly. Çortmak barmaklar.*

ÇORULYK [ço:ruluk], *at, kön.s.* Çorynyň käri, ýagdaýy.

ÇORY [ço:ry], *at, kön.s.* Öý hyzmatkäri, gullukçy,

hyzmatkär aýal, gyrnak. *Ýagynly gün çory taýak iýer* (Nakyl). *Bu kenizler Reýhan arabýň çorularydy* ("Görögly").

ÇOŞGAR [çoçğor/çoşğor], *at, ser. Çoçğor.*

ÇOT, *at.* Sanlary hasaplamak üçin ulanylýan, simlere düzülen, tegelejek düwmeli iş esbaby.

♦ **Çota düşmek** çykdaja galmak, hemme harç edilen zady tölemek.

ÇOTGA [çotgo], *at.* 1. Geýimi tozandan arassalamak, aýakgaby we ş. m. zatlary reňklemek, arassalamak üçin ýüzüne gyl oturdylan ýörite ýasyja enjam. *Durdy çotga tapyp, eşikleri çotgalap başlady* (K. Jumaýew). 2. Reňk, ýag çalmak, jaýy agartmak üçin ulanylýan uzyn topbak ýa süýnmek gylly, agaç saply iş guraly. 3. Suratçynyň reňke batyryp surat çekýän esbaby.

ÇOTGALABERMEK [çotgola:vermek], *işl.* Çotga bilen arassalap ýa-da reňk çalyپ başlamak, arassalap, reňkläp başlamak.

ÇOTGALAMA [çotgolomo], *iş ady.* Çotgalamak ýagdaýy.

ÇOTGALAMAK [çotgolomok], *işl.* Çotga bilen arassalamak, çotga bilen hapasyny aýyrmak, reňklemek. *Işikde durup, ädigini arassalady, eşiklerini çotgalady* (N. Saryhanow).

ÇOTGALAMAKLYK [çotgolomokluk], *iş ady.* Çotgalamak işi.

ÇOTGALANMAK [çotgolonmok], *işl.* Biri tarapyndan çotga bilen arassalanmak, reňk, ýag çalynmak.

ÇOTGALAŞDYRMAK [çotgoloşdurmok], *işl.* Hemmesini bir-birden çotgalap çykamak, gezekli-gezegine çotgalamak.

ÇOTGALAŞMAK [çotgoloşmok], *işl.* Çotga bilen arassalamaga kömekleşmek.

ÇOTGALATMAK [çotgolotmok], *işl.* Birine çotga bilen arassalatmak; çotgalamaga mejbur etmek. *Halynyň ýüzüni çotgalatmak.*

ÇOTGALAYÝŞ [çotgoloýuş], *iş ady.* Çotgalamak ýagdaýy.

ÇOTLAMA [çotlomo], *iş ady.* Çotlamak ýagdaýy.

ÇOTLAMAK [çotlomok], *işl.* Çot kakyp hasaplamak. *Ol çekim işini gutarandan soň, şol günki ýyglan pagtalary çotlap boldy-da, minnetdarlyk bilen dillendi.*

♦ **Çotlap görmek** hasaplamak, çaklamak, goramçenini bilmek. *Ol jemgyýetçilik durmuşynda nähili peýdalar getirjekdigini telim gezek çotlap görüpd i* (G. Kulyýew).

ÇOTLAMAKLYK [çotlomokluk], *iş ady.* Çotlamak ýagdaýy.

ÇOTLANMAK [çotlonmok], *işl.* Biri tarapyndan çot bilen hasap edilmek.

ÇOTLAŞMAK [çotloşmok], *işl.* 1. Çot kakmaga kömekleşmek, çot bilen hasaplamaga kömek etmek.

ÇÖŇŇELIBERMEK [çöŇŇölüvermek], *işl.* Kem-kemden çöŇŇe hala gelmek, dura-bara kütelmek (göz hakynda). *Ýaş gaýtdygyça, göz hem çöŇŇeliberer eken.*

ÇÖŇŇELIK [çöŇŇölük], *at.* **1.** Gowy görmezlik, kütelik (göz hakynda). *Batyr aga gözünüň çöŇŇeliginden gaty käýindi* (N. Pomma). **2.** Emelsizlik, başarnyksyzlyk, zatdan başy çykamazlyk. *Ol şol çöŇŇeligine-de galdy.*

ÇÖŇŇELIŞMEK [çöŇŇölüşmek], *işl.* Dura-bara kütelişmek, kem-kemden çöŇŇe halyna gelmek. *Gözlerem, huşlaram çöŇŇelişipdir.*

ÇÖŇŇELMEK [çöŇŇölmök], *işl.* **1.** Görüş ukyby gaçyp ugramak, gözi kütelişmek. *Gara daşdan gara gyly saýlan göz, ÇöŇŇeler görejiň göze myhmandyr* (Magtymguly). **2.** Ýadyň, huşuň kütelmek.

ÇÖŇÜR [çöŇür], *at.* Ýere golaý kesilen agajyň, gaty baldakly çöp-çalamyň çykyp duran töňňesi, çöňürsek. *Somalyp duran çöňrüň ujundan tutup, zarp bilen bir çekende, ony goparyp zyňdy* (H. Derýaýew).

ÇÖŇÜRSEK [çöňürsök], *at, ser. Çöňür.* Birden meniň aýagyma bir çöňürsek urdy, awusy depäme çykdy, syňragymyň arasynan gan hem göründi (B. Kerbabaýew).

ÇÖP, *at.* **1.** Otlaryň we ağaçlaryň guran ownuk baldagy, pudagy. *Ol ýerden bir uzyn çöp alyp, ony garynjanyň ýanyna oklapdyr* ("Türkmen halk ertekileri"). **2.** *gepl. d.* Ýakar ýaly odun. *Odun diýeniň çöp bolar, çöpläberseň köp bolar* (Nakyl). **3.** *göç. m.* Ot, ösümlik, ot-çöp. *Bozaganyň, syrkyňyň, selme çöpleriniň ysy burnuma urýardy* (R. Gelenow). **4.** *göç. m.* Düzzim, şaşka oýnunyň maly. **5.** Otluçöpüň bir dānesi, uýj kükürtli çöpjagaz. **6.** Haýsy-da bolsa bir ýagdaýyň sebābi, soňy (howa, tebigat hadysalary barada). *Bu ysynyň yzynyň çöpi bardyr.*

♦ **Çöp atmak** arabozarlyk etmek. *Adamlaryň arasyna çöp atmak. Çöp başy gymyldamazlyk* **1)** ýel-guz, şemal ýokluk, petişlik, ümsümlik, asudalyk. *Howa gurşun ýaly agyrdy, çöp başy gymyldamaýardy* (B. Seýtākow). **2)** biriniň buýrugy, emri bolmazdan hiç gymyldamazlyk, hiç bir iş edilmezlik. **Çöpçe görmezlik** hiç bir zadyň alynynan dāl diýip hasap etmeklik, sarpa goýmazlyk, äsgermezlik. **Çöp döwlen ýaly etmek** bir meselāni, işi ýa eýlāk, ýa beýlāk etmek, çürt kesik etmek, bir ýan ýüzli etmek, belli bir kesgitli netijä gelmek, gutarnykly çözmek. *Ol bu işi çöp döwlen ýaly etdi. Çöp düýbi* **1)** kanuny nikasy bolmadyk aýaldan dogan çaga. **2)** sögünç aňladýan gödek söz. **Çöpe dönmek** örān horlanmak, süňk bolup galmak, hepbige dönmek, çöp ýaly bolmak. *Ýigit perwaýsyzdy gürrüňe, gepe, Saraldy, sargardy döndi bir çöpe* (A. Kekilow). **Çöpi tükenmek** ölmek. **Çöp ýaly bolmak** *ser. Çöpe dönmek.* *Ol çöp ýaly boldy, reňki saraldy, gözleri hanasynyň içine gitdi* (B. Seýtākow).

ÇÖPBAŞY, *at.* Pilāniň daşyndan sypyrylyp aýrylýan içi ownuk çöpli ýaramaz ýüpek.

ÇÖPBOÝA [çöpboýo], *at.* Kökünden sary reňk taýýarlamak we kökünü döwüp, ýumurtganyň sarysyna garyp, agyra ýapmak üçin ulanylýan ot. *Içmeklik derilere çöpboýa çalypdy.*

ÇÖP-ÇALAM [çöpçalam], *at.* Gurap galan we döwölüp ýere gaçan şaha, baldaklar, ýapraklar. *Ýabyň içindeki çöp-çalamlardan hiç zat goýman aýralyň!* (N. Pomma).

♦ **Çöp-çalama urmak** gürrüňi bulaşdyrmak, göni jogapdan gaçmak, düşüner ýaly etmezlik, patarraka urmak, belli bir uç çykarar ýaly etmezlik. *Urduň çöp-çalama, düşmān sözüme, Mynasyp görýäriň ony özüme* (A. Kekilow).

ÇÖP-ÇALAMLYK [çöp-çalamlyk], *at.* Çöp-çalamyň köp ýeri, çöp-çalam bolup ýatan ýer.

ÇÖP-ÇÖR [çöp-çö:r], *at.* Ownuk-uşak çöp bilen çör gatyşan süplük.

ÇÖPLEME [çöplömö], **1.** *iş ady.* Çöplemek ýagdaýy. **2.** *at.* Guran ownuk şaha bölekleri, odun, ondanda dargap ýatan odunlyk galyndylar.

ÇÖPLEMEK [çöplömek], *işl.* **1.** Ýeke-ýekeden ýygnamak, otlary-çöpleri toplamak. *Gazy gazdy, gowaça otady, orak ordy, hoşa çöpledi. Bu zatlar onuň üçin durmuş mekdebi boldy* ("Türkmenistan"). *Durdy aga bir çäýnegi öz öňüne çekdi-de oganlykda jagrama ýygnanyny, ýorunja ýeriň içinden tezek çöplānini ýatlady* ("Türkmenistan"). **2.** Hasylyny ýygnamak, ýygmak. *Hanalaran her gün çärýek tonnany çöplemek üçin çakgan bolmaly* ("Edebiýat we sungat"). **3.** Ýeke-ýekeden saýlap aýyrmak, saýlap almak, saýlamak, aýryp arassalamak. *Tüwiniň çeltigini çöplemek. Öýüň daş-töweregindäki hapalary çöplemek.*

ÇÖPLENMEK [çöplönmök], *işl.* Biri tarapyndan ýa özüň üçin çöplemek, ýygnamak. *Ol hataryň pomidory çöplenipdir.*

ÇÖPLEŞDIRMEK [çöplöşdürmek], *işl.* Ýeke-ýeke çöplemek, bir ýanyndan çöpläp ugramak, hemmesini çöplemek. *Öňüne dökülen çöregiň owuntyklaryny çöpleşdirdi* (A. Durdyýew).

ÇÖPLEŞMEK [çöplöşmek], *işl.* **1.** Çöplemäge kömekleşmek. *Çöpleme çöpleşmek. Kişmişiň cüýrügini çöpleşmek.* **2.** Çöplemekde ýaryşmak. *Men seniň bilen çöpleme çöpleşäýsem, sen galarsyň.*

ÇÖPLETMEK [çöplötmök], *işl.* Çöplemek işini birine etdirmek, çöplemegi buýurmak. *Ýere gaçan almalary çöpletmek.*

ÇÖPLEÝIŞ [çöplöýüş], *iş ady.* Çöplemek ýagdaýy.

ÇÖPLÜK [çöplük], *at.* Çöpi köp ýer, giden çöp bolup ýatan ýer, ot-çöpli meýdan. *Ýolagçylar gür çöplügiň içinden çykyp, ýüklerini eginlerine atmaga durdular* (B. Kerbabaýew).

düýäni çökdürmek üçin köp synanyşdy.

ÇÖKE [çökö]: **çöke düşmek 1)** iki dyzyň ýere berip, üstünde oturmak. **2)** birine boýun bolmak, boýun egmek; ýalbarmak, birinden bir zat haýyş etmek.

ÇÖKELİK [çökölük], *at.* Aýrandan gaýnadylp alynýan önüm. *Ol ýaýykdaýy aýrany uly gazana guýup, çökelik gaýnatdy.*

ÇÖKERİŞDIRMEK [çökörüşdürmök], *işl.* Ýeke-ýekeden çökmek, çökerip çykmak, hemmesini çökmek. *Abdy erkekleri suwly çeleklerä ýantap çökerişdirdi* (B. Gurbanow).

ÇÖKERİŞMEK [çökörüşmök], *işl.* Çökmäge kömekleşmek.

ÇÖKERMEK [çökörmök], **1.** Aýaklaryny dyzyndan epdirip oturtmak (düýe hakynda). *Japbaklar bugrany arpanyň içinde çökerdiler* (B. Kerbabaýew). **2. göç. m.** Ykdysady taýdan tapdan düşürmek, halys etmek; ahlak, ruhy taýdan sandan çykarmak, güýçden gaçyrmak. *Ady ýitmiş uruşdyr bizi çökeren* ("Edebiýat we sungat").

ÇÖKERTMEK [çökörtmök], *işl.* Çökmek işini birine etdirmek, aýaklaryny epip oturtdyrmak. *Düýäni çökertmek.*

ÇÖKET [çököt], *syp.* Oý, çöken, daş-töweregindäki ýerden pes; pesde ýerleşen.

ÇÖKETLİK [çökötlük], *at.* Çöket bolup ýatan birnäçe ýer, oýluk, peslik. *Çöketlikde otlap ýören goýun sürüsine golaý bardyk.*

ÇÖKGÜN, *syp.* **1.** İçine giden, çöken, çökük. *Onuň kiçijik çökgün gözi ýyldyr-ýyldyr etdi* ("Edebiýat we sungat"). **2. göç. m.** Keýpsiz, gamgyn, tukat. *Ol çökgün göwnüni galkyndyrjak adama düşüpdü.*

ÇÖKGÜNLİK [çökgünlük], *at.* Çökgün ýagdaýdalyk; keýpsiz haldalyk. *Töweregine çökgünlük bilen ser salyp barşyna, golaýda jaňlanyp eşidilýän owazy göwünli-göwünsiz diňleýärdi* (G. Kulyýew).

ÇÖKGÜT, *syp.* İçine çöken, çökük, çöket. *Awçy çökgüt ýeriň ýatmaga amatlydygyny bildi.*

ÇÖKMEK [çökmök], *işl.* **1.** Suw gitmek, yzgar çekmek we ş. m. zerarly öňki derejesinden aşak düşmek, peselmek, töwerekleýin oýulmak (ýer, diwar we ş. m. hakynda). *Çagyldan binýatly jaýlar adatça köp gatly bolanda-da çökmeyär* ("Türkmenistan"). **2.** Aýaklaryny dyzyndan epip oturmak (düýe hakynda). *Düýe agynaga baryp çökdü.* **3.** Suwuň, suwuklygyň düýbüne gitmek, aşak batmak. *Börekler gazanyň düýbüne çökdü.* **4. göç. m.** Özüňi aşak goýbermek, oturmak, ýerleşmek, ornaşmak. *Men barşyma oduň başyna çökdüm* ("Edebiýat we sungat"). *Ol uludan demini alyp, kabinetň gapysyny ýapdy-da, sekretar gzyň ýanyndaky boş stula çökdü* (R. Allanazarow). **5. göç. m.** Halys bolmak, gurpdan düşmek. *Janyňa seretmeseň, bir gün çöküp galarsyň.* **6. göç. m.** Aşak gaýtmak, ýykylmak,

opurylmak. **7. göç. m.** Ykdysady, maddy taýdan ysgyndan gaçmak. *Çöken hojalygy galdyrmak.*

ÇÖKÜK, *syp.* Keýpi bolmadyk, gamgyn, keýpsiz, tukat, çökgün. *Hemmäniň göwni çökükdi, sussy basykdy* (G. Kulyýew).

ÇÖKÜNDI [çökünnü], *at.* Suwuň ýa-da suwuklygyň düýbünde aşak çöküp galan galyndy, gyrmança we ş. m.

ÇÖKÜŞMEK, [çöküşmök], *işl.* **1.** Suw gitmek ýa-da yzgar çekmek zerarly öňki derejesinden, katdyndan birneme aşak çökmek, aşak düşmek. *Suw tutulansoň, pel çöküşipdir.* **2.** Birnäçe bolup çökmek, çöküp oturmak, yzly-yzyna çökmek. *Ýadaw düýeler yzly-yzyna çöküşip başlady.*

ÇÖL I, *at.* Gurak howaly, gyrymsy ösümlikli giň meýdan, gumluk meýdan; ynsan az ýaşayan, suwsuz toprak. *Çöl ýerlerde, suwsuzlykda galmyşam, Gyrat meni Çandybile sen ýetir* ("Görogly").

♦ **Çölde galmak** töwerek-daşyň boşap galmak, ýeke, hossarsyz galmak. **Çöle çykmak** öýe, ile sygman, baş alyp gitmek, däli-telbe bolmak.

ÇÖL II, *syp.* Örän az, seýrek düş gelýän, gyt.

ÇÖL-BEYEWAN [çöl-weýewa:n], *at.* Adam-gara ýaşamaýan çola ýer, giň meýdan, suwsuz çölüstan, çöllük ýurt. *Ýolsuz-ýodasyz çöl-beýewanda eşegini dikgirdedip sürüp baryar* (H. Derýaýew).

ÇÖLEMEK[çölömök] , *işl., gepl. d.* Azalmak, seýrekleşip başlamak.

ÇÖLLEMEK [çöllömök], *işl., yerli g.* Suwsamak.

ÇÖLLÜK [çöllük] **I** , *at.* Aňyrsyna-bärsine göz ýetmeýän çöl meýdanlyk, giden çöl meýdan. *Öýleriň gýraşy giden çöllükdü.*

ÇÖLLÜK [çöllük] **II**, *at.* Gytlyk, gahatlyk, azlyk.

ÇÖLÜSTAN [çölüssa:n], *at, ser.* **Çöl-beýewan.**

ÇÖLÜSTANLYK [çölüssa:nlyk], *at.* Çölüň köp ýeri, bir giden çöllük. *Bir bar ekenbir ýok eken, bir çölüstanlykda bir tilki bar eken* ("Türkmen halk ertekileri"). *"Adam eli – gyzyl gül" diýleni, düýnki çölüstanlyk indi hakyky gülüstanlyga öwrüldi* ("Türkmenistan").

ÇÖMMEK[çömmök], *at, gepl.d.* Dag gerşiniň, depäniň we ş. m. beýgelip, ýiti burun bolup çykýan ýeri, depesi, iň beýik ýeri.

ÇÖMMELMEK [çömmölmök / çömmörmök] , *işl.* Çömmek bolup çykmak, ýokaryk somalyp durmak.

ÇÖMMELTMEK [çömmölmök], *işl.* Ýokarlygyna ýa bir tarapa somaldyp, süýndürüp çykarmak. *Ol dodagyny çömmeldip, kimdir biriniň agzyna öýkündi.*

ÇÖŇNE [çöňňö] , *syp.* **1.** Gowy görmeýän, kütek (göz hakynda). **2.** Emelsiz, başarnyksyz, hiç zat oňarmaýan, hiç zatdan başy çykmaýan. *Bir molla talyplarynyň iň çöňňesine sapak öwredeninde, her gezek ýalňyşan ýerinde onuň burnuna pitiklär eken* ("Türkmen halk ertekileri").

öýüň depesinden üstaşyr atanaklaýyn geçirilip, iki ýan ýüzünde gazyga daňylýan ýüp. *Öýe tizräk barmaly, gara öýe çöwşi eltmeli, çagaryga direg urmaly, çuwaly gumdan dolduryp, tüýnük ýüpünden agramlyk asyp goýmaly* (A. Gowşudow). *Gazyk dikip çöwşi edip, Gelen ýelden saklardyk* (A. Kekilow).

ÇÖWŞIGAZYK [çöwşügazyk], *at.* Çöwşi daňylýan gazyk.

ÇÖWŞÜLEME [çöwşülömö], *iş ady.* Çöwşülemek ýagdaýy.

ÇÖWŞÜLEMEK [çöwşülömek], *işl.* Gara öýe çöwşi etmek.

ÇÖWŞÜLENMEK [çöwşülönmök], *işl.* Biri tarapyndan çöwşi edilmek. *Öý çöwşülendi.*

ÇÖWŞÜLEŞMEK [çöwşülöşmök], *işl.* Öýe çöwşi etmäge kömekleşmek. *Öýi çöwşüleşmek.*

ÇÖWŞÜLETMEK [çöwşülötmök], *işl.* Öýe çöwşi etdirmek, ýele garşy durar ýaly etdirmek. *Ýelden gorkup, öýi çöwşületmek.*

ÇÖWŞÜLEÝIŞ [çöwşülöýüş], *iş ady.* Çöwşülemek ýagdaýy.

ÇÖWÜRME [çöwşürmö], **1.** *iş ady.* Çöwürmek ýagdaýy, işi. **2.** *at.* Tüýli ýüzi içine öwürlip, gyrasyna bagana tutulyp, goýun derisinden tikilýän telpek, ýatys telpegi. *Ol çöwürmesini ýassygyň aşagyna goýdy.*

ÇÖWÜRMEK [çöwürmök], *işl.* **1.** Iç, düzüw ýüzünü daşyna öwürmek. *Donumy çöwürüp, ak içligini daşyna etdim* (A. Gowşudow). **2.** Agzyny yzyna serpmek, agyz gyralaryny daşyna tarap eplemek, çermemek. *Haltanyň agzyny çöwürmek.* **3.** Aşagyny ýokary öwürmek, ters ýüzüne agdarmak, döndürmek. *Men biziň tehnikamyznyň ýeriň astyny üstüne çöwürüp biljegine-de ynanyaryn* (B. Kerbabaýew).

ÇÖWÜRMEKLIK [çöwürmöklik], *iş ady.* Çöwürmek işi.

ÇÖWÜRTMEK [çöwürtmök], *işl.* Çöwürmek işini başga birine etdirmek, ters ýüzüne öwürtmek. *Donuňy çöwürtmek. Ganaryň agzyny çöwürtmek.*

ÇÖZDÜRMEK [çözzürmök], *işl.* Çözmek işini birine etdirmek; çözmäge mejbur etmek. *Soňra öňki ýüpleri çözdürüp aýyrady* (B. Seýtakow).

ÇÖZGÜT [çözgüt], *at.* Bir mesele barada belli bir netije, gellen karar. *Geçiş döwründe aňmyzy zäherlemän, her bir meselä oýlanyşykly we döredijilikli çemeleşip, oňyn, ýagny iki tarapa-da bähbitli çözgüt tapmaly* ("Türkmenistan").

ÇÖZI [çözü], *at.* Içege çözlenende galýan ýaglyja barda. *Ol çözini içegeden çözlöp aldy.*

ÇÖZLEMEK [çözlömek], *işl.* **1.** Kültemini, örümini açmak, çöşlemek. *Soň öýermedi diýip närazy bolmasa bolýar - diýip, kakasy-da ayaklaryny oraşdyran ýüplerini çözleşdirdi* (A. Durdyýew). **2.** Goýun-geçi ýaly malyň içegesini çözüden syryp, çekip aýyrmak.

ÇÖZLEMEKLIK [çözlömöklük], *iş ady.* Çözlemek ýagdaýy.

ÇÖZLENILMEK [çözlönülmök], *işl.* Biri tarapyndan çözlemek işi edilmek.

ÇÖZLENMEK [çözlönmök], *işl.* Çözlemek, kültemi açmak işi ýerine ýetirilmek; çözlöp bolunmak. *Içege çözlendi.*

ÇÖZLEŞDIRMEK [çözlöşdürmök], *işl.* Hemmesiniň kültemini açmak, çözlöp çykamak, ählisini yzly-yzyna çözlemek. *Gazyklara daňlan ýüpleri çözleşdirip, hemmesini külterletdi.*

ÇÖZLEŞMEK [çözlöşmök], *işl.* Çözlemäge kömekleşmek.

ÇÖZLETMEK [çözlötmök], *işl.* Birine çözlemek işini etdirmek.

ÇÖZLEÝIŞ [çözlöýüş], *iş ady.* Çözlemek ýagdaýy.

ÇÖZLÄBERMEK [çözlä:vermek], *işl.* Çözlemek işine girişmek, çözlöp başlamak, çözlemek işini dowam etdirmek.

ÇÖZMEK [çözmök], *işl.* **1.** Daňlan ýüpi, düwni we ş. m. zady açmak; baglanan zady sökmek. *Düýäniň duşagyny çözmek.* **2.** *mat.* Dogry jogap tapmak, meseläniň jogabyny kesgitlemek, netijesini bilmek. *Ol mesele çözüýärdi.* **3.** Orta atylan mesele boýunça belli karara gelmek, netijä gelmek. *Önde goýlan wezipeleri çözmek.*

ÇÖZMEKLIK [çözmöklük], *iş ady.* Çözmek ýagdaýy. *Meseläni çözmekligiň hödesinden geldik.*

ÇÖZÜJI [çözüjü]: **çözüji ses** gurultaýda, mejlislerde we ş. m. ses bermek hukugy, mesele barada hasaba alynýan ses.

ÇÖZÜLEŇKIRLEMEK [çözülöňkürlömek], *işl.* Birneme çözülmek, az-kem çözülmek, çözülip başlamak. *Saçynyň çözüleňkirläp duran uýy.*

ÇÖZÜLMEK [çözülmök], *işl.* **1.** Çözmek işi edilmek; düwni, bogusy aýrylmak; netijä gelinmek. *Çölde suw meselesi çözülipdi* (Ş. Borjakow). **2.** Doňup durmasy aýrylmak, doňy eräp ugramak. *Ýeriň doňy çözüldi.*

ÇÖZÜŞDIRMEK [çözüşdürmök], *işl.* Ählisini çözüp çykamak, yzly-yzyna çözmek. *Meseleleri çözüşdirmek.*

ÇÖZÜŞMEK [çözüşmök], *işl.* Çözmäge kömekleşmek; bilelikde çözmek. *Odun daňlan ýüpi çözüşmek. Mesele çözüşmek. Dawany çözüşmäge kömek etmek.*

ÇUGDAM [çuğdom], *at, ser.* **Çogdam.**

ÇUGDAMLAMAK [çuğdomlomok], *at, ser.* **Çogdamlamak.**

ÇUGDUM [çuğdum], *at, ser.* **Çogdam.** *Hemme söýgülileriň bir jemleşen çugdumy ýaly duyuldy* (B. Kerbabaýew).

ÇUGDURLAMAK [çuğdumlomok], *at, ser.* **Çogdamlamak.**

ÇÖPPÜLY, *at. taryh.* XIX asyrdä halka salnan salgadyň bir görnüşi.

ÇÖPÜR [çöpür], *at.* Geçiniň tüýi. *Geçi çöpürinden işilen inçejik ýüp goşarlarymy kertip barýar* (B. Öwezow).

ÇÖPÜRLEK [çöpürlek], *syp.* Ösgün we gür çöpürli, çöpüri köp bolan. *Çöpürlek geçi.*

ÇÖR [çö:r], *at.* Goýun, geçi, towşan ýaly ownuk mallaryň gumalagy, tezegi. *Goýun sagmaga çykaňda, Çör basan aýajyklaryňdan* (Kemine).

ÇÖREK [çörök], *at.* Undan hamyr edilip, aldyrylan ýa petir halynda tamdyrda bişirilýän önüm, nan.

◇ **Çöregi bitin** howpdan, bela-beterden sypan, aman galan. *Doýduk eje, gam iýme, çöregiň bitin ekeni, biz onuň janyna ýetişdik* (B. Kerbabayew). **Çöregi tamdyra gyzanda ýap** her bir işi aýny wagtynda, ýerini bilip et, wagty gelende sydyrma. **Çöregi ýeňsäňden iýmezlik** öz edýän hereketiňe, etjek işiňe oňat düşünmeklik. *Men çöregi ýeňsämden iýmeýärim ahyry!* (B. Seýtäkow). **Çörekden kesmek** birini gün-güzeran görýän çeşmesinden mahrum etmek, gulluk wezipesinden kowmak, işden boşatmak. **Çörek ýagysy** diňe iýmāni bilýän, emgenmān, zāhmet çekmān, azap etmān iýmek-içmek isleýän (adam). *Siz bir çörek ýagysy adamlar bolmaň!*

ÇÖREKÇI [çörökçü], *at.* Çörek bişiriji ýa-da satyjy.

ÇÖREKÇILIK [çörökçülük] Çörekçiniň käri.

ÇÖREKLI [çöröklü], *syp.* 1. Çöregi bar bolan. *Ýaglygyň içi çörekli.* 2. göç. m. Rysgally, barly, zada mātāç dāl. *Çörekli yer.* 3. Oglana dakylýan at.

ÇÖREKLILIK [çöröklülük] II, *at.* Rysgallylyk, zada mātāç dāllyk.

ÇÖRLÜK [çö:rlük], *at.* Çöri köp ýer, giden çör bolup ýatan ýer.

ÇÖRNEŞIK [çörñöşük], *at.* Bulaşyklyk. *Men enem-atamyň, ýeke doganymyň göwnüne degmejek bolup, çörneşiğe düşdüm* (N. Pomma).

ÇÖRNEŞMEK [çörñöşmök], *işl.* Bulaşmak, baş goşmak. *Ol ýöreyärdi, özüniň çölde bu wakalara çörneşip ýörmegini ilki tebigatyň, soň gara donly Garagumuň üstüne atdy* (N. Baýramow).

ÇÖŞ, Eşegi saklamak üçin aýdylyan söz. *Ol: – Çöş, çöş! – diýip, eşegini saklady.*

ÇÖWJEME [çöwjömö], *iş ady.* Çöwjemek ýagdaýy. *Men onuň çöwjemesine düşünmān galdym.*

ÇÖWJEMEK [çöwjömk], *işl.* Bir zat sebäpli biriniň üstüne gygyrmak, haýbat atmak, azgyrylmak; dyzamak.

ÇÖWJEMEKLİK [çöwjömöklük], *iş ady.* Çöwjemek ýagdaýy.

ÇÖWJEŞMEK [çöwjöşmök], *işl.* Ýerli-ýerden azgarylmak, heňkirişmek; dyzaşmak.

ÇÖWJETMEK [çöwjötmök], *işl.* Birini üstüne gygyrtmak, heňkirtmek. *Men seni üstüme çöwjetmerin!*

ÇÖWJÄBERMEK [çöwjävermek], *işl.* Biriniň üstüne çöwjäp başlamak, azgyrylyp ugramak.

ÇÖWLÜK, *at.* Gandym, çerkez ýaly çyga çydamly ösümlüklerden ýörite tegelek görnüşinde ýasalyp, guýynyň örüminiň aşagyndan goýulýan suw syzdyryjy desga.

ÇÖWLÜKLEME [çöwlüklömö], *iş ady.* Çöwlükleme ýagdaýy.

ÇÖWLÜKLEMEK [çöwlüklömk], *işl.* Guýynyň örüminiň aşagyna çöwlük goýmak.

ÇÖWLÜKLEMEKLİK [çöwlüklömöklük], *iş ady.* Çöwlükleme işi.

ÇÖWLÜKLENMEK [çöwlüklönmök], *işl.* Biri tarapyndan çöwlük goýulmak, çöwlük edilmek.

ÇÖWLÜKLEŞMEK [çöwlüklöşmök], *işl.* Çöwlük goýuşmak, çöwlük goýmaga kömekleşmek.

ÇÖWLÜKLETMEK [çöwlüklötmök], *işl.* Çöwlük goýdurmak, çöwlük etdirmek.

ÇÖWLÜKLEÝIŞ [çöwlüklöýüş], *iş ady.* Çöwlükleme ýagdaýy.

ÇÖWLÜKLIK [çöwlüklük], *syp.* Çöwlük etmek üçin taýýarlanan, çöwlük etmäge ýaraýan (agaç).

ÇÖWLÜM [çöwlüm], *at.* Yapdan ýa jardan akýan suwuň çuň ýeri. *Ol çöwlüme suwa düşdi.*

ÇÖWMEK [çöwmök], *işl.* Aýak bilen gaty depmek. *İçine-de çöwüp, baş-alty gaýra depdi* ("Görogly").

ÇÖWRE [çöwrö], *syp.* Geyimiň we ş. m. iç ýüzi tersine öwrülen görnüşi, düzüw ýüzüniň tersi, çöwrülen tarapy. *Tomus günleri halylary çöwre ýazsaňyz, ähli tozany aşagyna döküler.*

ÇÖWRELİK [çöwrölük], *at.* Iç, düzüw ýüzi tersine öwrülen ýagdaýda bolmaklyk. *Çöwreligine düýr-lenen halýçanyň bir yerinden ýapysdy* (H. Derýaýew).

ÇÖWRÜBERMEK [çöwrüvermek], *işl.* Tersine çöwürp başlamak, bir zadyň agzyny yzyna dolabermek, çöwürmegi dowam etdirmek, çermemek.

ÇÖWRÜLIŞMEK [çöwrülüşmök], *işl.* Birneme çöwürlmek.

ÇÖWRÜLME [çöwrülmö] *iş ady.* Çöwürlmek ýagdaýy.

ÇÖWRÜLMEK [çöwrülmök], *işl.* Bir zadyň agzy öwürlmek, agzy tersine dolanmak, çermelmek; üsti astyna düşmek. *Agzy çöwrülen çuwallar galladan dolup başlady.*

ÇÖWRÜŞ [çöwrüş], *iş ady.* Çöwürmek ýagdaýy.

ÇÖWRÜŞDIRMEK [çöwrüşdürmök], *işl.* Hemmesini, ählisini çöwürp çykmak. *Samanly ganarlaryň agzyny çöwrüşdirip goýmak.*

ÇÖWRÜŞMEK [çöwrüşmök], *işl.* Çöwürmäge kömekleşmek. *Ganaryň agzyny çöwrüşmek.*

ÇÖWŞI [çöwşü], *at.* Gara öýi ýel ýykmaşlyk üçin

ÇUSLANYŞ [çuslonuş], *iş ady.* Çuslanmak ýagdaýy.

ÇUSLUK, *at.* 1. Çalt, gaty Jörgürlik ýagdaýy (mal hakynda). 2. göç. *m.* Çalt hereket edijilik, çalasynlyk, ýeňil gopujylyk; tizlik. *Onuň öňki ýadawlygynyň ornuna çusluk ornaşdy.*

ÇUW, Sypatlaryň, köplenç, "ak" sözünüň öňünden gelip, "örän", "gaty", "dym" ýaly many aňladýan güýçlendiriji bölek. *Ol barmaklary bilen çuw ak sakgalyny sypalaşdyrdy.*

ÇUWAL [çuwol], *at.* 1. Un, bugdaý, arpa we ş. m. guýmak üçin ulanylýan, elde dokalyp tikilen gap. 2. Şeýle gaba sygýan galla önümleriniň mukdaryny aňladýan ölçeg birligi. *Biri-birine degşip ýatan gujak boýy garrygyz gawunlardyr haltanyň agzyna sygmaýan garpyzlar, öýün-öýün ýygnalan çuwal-çuwal künjüdir tamdyr ýaly edilip örülen kaklar ýaş oglany haýran galdyrypdy ("Türkmenistan").*

3. Ownuk-uşak öý goşlaryny, geým-gejim salar ýaly tärimden asylýan, çitilip ýa-da kakylp dokalýan inli gap, öý goşy. *Kitap bukjasyňyň içinde, çuwalýň düýbünden çykman, ýene-de üç ýyl ýatdy* (N. Saryhanow). *Tärimden asylgy çuwalý ol gelinkä dokapdy.*

ÇUWALÇA [çuwolço], *at.* Kiçiräk çuwal.

ÇUWALGYZ [çuwolgyz], *at.* Atasy öýüne ilkinji gezek gaýtarylyp getirilen gelin, gaýtarma. *Olaryň arasynda bir çuwalgyz bardy, şol Ogulgözele arka çykdy* (B. Kerbabaýew).

ÇUWALGYZLYK [çuwolgyzlyk], *at.* Çuwal gyzyň ýagdaýy. *Ol adamsy urşa gidip, çuwalgyzlygyna dul galypdy.*

ÇUWAŞ [çuwa:ş], *at, ser.* **Çuwaşlar.** *Çuwaş dili.*

ÇUWAŞLAR [çuwa:şlar], *at.* Çuwaşystanyň esasy ilaty.

ÇÜF: **çüf urmak** *ser.* **Çüflemek.**

ÇÜFLEME [çüflömö], *iş ady.* Çüflemek ýagdaýy.

ÇÜFLEMEK [çüflömök], *isl.* 1. Birini keselden açmak we ş. m. üçin doga okamak, duza dem salmak. 2. Bir zatdan duýdansyz gorkanyňda ýuregiňi rahatlandyrmak üçin ýakaňa birnäçe gezek tüf edip tüýkürmek. *Ýakasyny açdy-da, içine üç gezek çüfledi* (B. Seýtäkow). 3. göç. *m.* Bir işe başlajak bolanda aýaňa tüf-tüf edip tüýkürmek, aýaňy tüýküligiň bilen öllemek. *Ol eline çüflejek bolanda, Myradyň takady ýetmän, haýdan-haý pili alyp, hini gazmaga durdy* (N. Esenmyradow).

ÇÜFLEMEKLIK [çüflömöklük], *iş ady.* Çüflemek işi.

ÇÜFLEŞMEK [çüflöşmök], *isl.* Köp bolup çüflemek.

ÇÜFLETMEK [çüflötmök], *isl.* Birine çüflemegi buýurmak, doga okadyp çüf diýdirmek.

ÇÜL-ÇAGA [çül-ça:ğa], *at.* Oglan-uşak, çaga-çuga, diňe ýaş, çülpe çagalar. *Obada bolsa çül-çaga*

galdy (H. Derýaýew).

ÇÜLPE [çülpö], *syp.* 1. Kiçijik, ýaşajyk. *Ylgap çykan çülpe çagalar öz terbiýeçileriniň daşyna egril-diler. Şeýdip, üç sany çülpeje çaganyň garamaty Ogulnabadyň başyna galyberýär* ("Türkmenistan"). 2. Käkilik, turaç, sülgün ýaly guşlaryň jüyjesi.

ÇÜMDÜRGİÇ [çümdürgüç], *at.* Çeňnegi, tory suwa batyrmak üçin dakylýan agyrylyk. *Ol balyk tutulýan tor üçin çümdürgiç ýasanjak bolýardy* ("Edebiýat we sungat").

ÇÜMDÜRILMEK [çümdürülmök], *isl.* Bir zadyň içine girizilmek, içine sokulmak; sünjülmek, bir zat batyrylmak.

ÇÜMDÜRİŞ [çümdürüş], *iş ady.* Çümdürmek ýagdaýy.

ÇÜMDÜRME [çümdürmö], *iş ady.* Çümdürmek ýagdaýy.

ÇÜMDÜRMEK [çümdürmök], *isl.* Bir zadyň içine girizmek, içine sokmak; sünçmek; bir zady batyrmak. *Ony egin-eşiği bilen suwa çümdüripdirler. Temen çümdürmek.*

ÇÜMDÜRMEKLIK [çümdürmöklük], *iş ady.* Çümdürmek ýagdaýy.

ÇÜMDÜRTMEK [çümdürtmök], *isl.* Çümdürmek hereketini başga birine etdirmek; içine sokdurmak.

ÇÜMHÖREK [çümhörök], *syp.* Nahary az iýýän, nahar dandaýan, açmaňyz, horan däl. *Köse gaty çümhörer eken* (Ç. Aşyr).

ÇÜMHÖREKLIK [çümhöröklük], *at.* Çümhörege has bolan gylyk-häsiýet, iýmek-içmegi dandawçylyk. *Onuň çümhörekligi öý eýesine ýaramady.*

ÇÜMMEK [çümmök], *isl.* 1. Dürtülip geçmek, tene sanjylmak, endama batmak. *Kiçeňräk gyýçagam elimiň süňküne çümüp, tenimde galan ekeni* (A. Nazarow). 2. Suwuklygyň (suwuň we ş. m.) düýbüne, aşaklygyna gitmek. *Gury çägäniň berkligi pes, eger üstünden yöreseň, aýagyň topugyňa çenli çümyär* ("Türkmenistan").

ÇÜMMÜK, *at.* 1. Başam we süýem barmaklaryň uýy bilen tutulyp edilýän hereketiň ady. *Gynnagyň ýumrugyna, çümmüğine çydap bilmän, sülgüniň jüyjesi ýaly, başga bir oba çykyp gitdi* (N. Pomma). 2. Üç barmak bilen tutulyp alynýan ownuk, külke zat we onuň mukdary, ölçegi, dyndym. *Hiç kime minnetsiz, çayymy demlägede, pişigiň kellesi ýaly gowurdagy hem käsäme oklap, bir çümmügem duz sepyän-de, bir döwüm çörek bilen garna gapgaryan welin, döw dursun onsoň agaň önünde* ("Türkmenistan").

ÇÜMMÜKLEME [çümmüklömö], *iş ady.* Çümmükleme ýagdaýy.

ÇÜMMÜKLEMEK [çümmüklömök], *isl.* Çümmük bilen adamyň bir yerinden tutup gapjamak, bu-rup awundyrmak. *Ýuwaş! Bolmasa çümmüklärin* (B. Kerbabaýew).

ÇUGLAMAK [çuğlomok], *isl.* Belli bir karara gelmek, jemlemek, çugdamlamak. *Maslahaty bir ýere çuglalyň.*

ÇUGLANMAK [çuğlonmok], *isl.* Karara gelinmek, belli netijä gelinmek. *Şondan soň maslahat çuglandy.*

ÇUGUTDYRMAK [çuğutdurmok], *isl.* 1. *ser.* Çugutmak. *Daş işikde biri çugutdyryp otyr.* 2. Özünden beýik, belent zadyň ýanynda ýapyrylyp oturmak (jaý hakynda). *Ýaşuly bizi gapysynda çugutdyryp oturan, işigi ilerik, garaja öýüne eltdi ("Türkmenistan").*

ÇUGUTMAK [çuğutmok], *isl.* Üşäp ýa-da başga bir sebäbe görä pugta ýygrylmak, ýygrylyp oturmak, çommalyp çugutdyrmak. *Ojagyň başynda töňne ýaly bolup çugudyp otyrdy* (B. Seýtäkow).

ÇUKANAK [çukonok], *at.* 1. Oý, çukur-sukur (ýol, ýer we ş. m. hakynda). *Çukanak ýerleri tekizlemek ýaly işler amala aşyrylýar.* 2. *göç. m.* İçine gidip duran (göz hakynda). *Kütelişen çukanak gözleri ýadawlyk bilen agyp-döňýärdi* (G. Kulyýew).

ÇUKANAKLYK [çukonokluk], *at.* Çukanak ýer, çukanak-çukanak bolup ýatan ýer, gazzanak ýer.

ÇUKANAK-SAKANAK [çukonok-sakanak], *syp.* Beýikli-pesli, çukur-çukur bolup ýatan düz däl ýer.

ÇUKRY [çukury], *at.* Boýy 40-100 sm ýetýän köpýyllyk, otjumat, ýabany derman ösümlik.

ÇUKUR, *at.* Bazzylan ýa-da oýulan ýer. *Çukur gazyrmaly ýerleri belläninde, jaýyň binýadyna golaý belläpdir* ("Güneş").

♦ **Çukuryň gyrasynda durmak** howply, agyr ýagdaý abanmak, ölümiň önüsyrasynda bolmak. **Çukuryň gyrasyndan gaýtmak** agyr kesel ýa-da başga bir howply ýagdaýdan gutulmak, ölüm halynda ýatyp galmak.

ÇUKURALMAK [çukurolmok], *isl., gepl.d.* 1. Öňküsinden birneme çuň bolmak, çukur bolmak, çuňalmak. 2. İçine giden ýaly bolup görünmek, sokuralmak (göz hakynda).

ÇUKURLYK [çukurluk], *at.* Çukury köp bolan ýer, çukur-çukur bolup ýatan ýer. *Ýabyň gyrasy çukurlykdy.*

ÇULBA [çulvo], *at.* 1. Dagyň, depäniň beýik ýeri. 2. Beýik depe.

ÇULUK I, *at.* Köplenç, suwda ýaşayan gyzyň çuňkli, gursagy, petekesi ak, galan ýeri garamtyl guş.

ÇULUK II, *at.* Gök ýa-da çal reňkli ot.

ÇULUM, *syp.* Tabşyrylan işi ýerine ýetirmäge ilgezik, taýýar. *Söýgi hakynda ýazylan sygyrlaryň köpüsinde owadan gyz ähli zada, her bir işe çulum edilip görkezilýär* ("Edebiyat we sungat").

ÇULUMLYK [çulumluk], *at.* Çulum bolmaklyk, tabşyrylan zady etmäge ilgezik, taýýar bolmaklyk.

ÇUŇ, *syp.* Örän çukur, çuňňur, ýalpak däl; uzak. *Maşyn ýene-de çuň oýa indi* ("Edebiyat we sungat"). *Üzümiň düýpleri çuň gazyldy. Ol çuň pikire batdy.*

ÇUŇALMA [çuňolmo], *is. ady.* Çuňalmak ýagdaýy.

ÇUŇALMAK [çuňolmok], *isl.* Çuň bolup ugramak, çuň ýagdaýa gelmek, çukur bolmak, çuňlугy öňküsinden artmak. *Ýap çuňalypdyr.*

ÇUŇALMAKLYK [çuňolmokluk], *is. ady.* Çuňalmak ýagdaýy.

ÇUŇALTDYRMAK [çuňolturdurmok], *isl.* Çuňaltmak işini birine etdirmek; derejesi çuňaltmaga mümkinçilik bermek, ýol bermek.

ÇUŇALTMAK [çuňoltmok], *isl.* Çuň etmek, çuňluginy artdyrmak. *Ýaby çuňaltmak.*

ÇUŇALYS, *is. ady.* Çuňalmak ýagdaýy.

ÇUŇLAŞDYRMAK [çuňlaşdurmok], *isl.* 1. Gitdigiçe, barha çuňaltmak. 2. Giň gerime eýe boldurmak, giň gerim aldyrmak; baýlaşdyrmak. *Hyzmatdaşlygy çuňlaşdyrmak*

ÇUŇLAŞMA [çuňloşmo], *is. ady.* Çuňlaşmak ýagdaýy.

ÇUŇLAŞMAK [çuňloşmok], *isl.* 1. Gitdigiçe çuňalmak, kem-kemden çuň bolmak; çuňalyp başlamak. *Maňlaýynyň ýygrytlary çuňlaşypdyr* ("Edebiyat we sungat"). 2. *göç. m.* Giň gerime eýe bolmak, baýlaşmak, ösmek. *Döwletara gatnaşyklar çuňlaşýar.*

ÇUŇLAŞMAKLYK [çuňloşmokluk], *is. ady.* Çuňlaşmak ýagdaýy.

ÇUŇLAŞYS [çuňloşu°], *is. ady.* Çuňlaşmak derejesi.

ÇUŇLUK, *at.* 1. Üstünden düýbüne çenli ýa-da düýbe tarap belli bir ýerine çenli, çuň ýer. *Howzuň çuňlугy baş ýüz metr. Biz geologlaryň kesgitlän çuňluginy çenli gazyýars* (Ş. Borjakow). 2. *göç. m.* Düýpli, ýüzleý däl ýagdaýdalyk. *Meseläniň çuňlугy şondan ybarat.*

ÇUŇŇUL, *at, ser.* **Çuňňur**. *Murgap deryasy bahar aýlary joşanda, şol çuňňuly doldurup, ondan hem aňryk geçip gidýärdi.*

ÇUŇŇULDYK [çuňňulluk], *at.* Suwly ýabyň suwa düşülýän çuň ýeri, ýabyň kenary giňeldilip, çuň we aýlaw edilen ýer. *Oglanlar öz çuňňuldyklaryna az begenmeýärdiler* (A. Gurbanow).

ÇUŇŇUR, *syp.* 1. *ser.* **Çuň**. *Çuňňur guýa daş atsaň, Batar gider; eje jan* (Läle). 2. *göç. m.* Uly, kän tükeniksiz. *Çuňňur minnetdarlyk bildirmek.*

ÇUŇŇURLYK [çuňňurluk], *at, ser.* **Çuňluk**.

ÇUS, *syp.* 1. Gaty we çalt ýöreyän (mal hakynda). 2. *göç. m.* Çalasyn, ýeňil gopýan.

ÇUSLANMA [çuslonmo], *is. ady.* Çuslanmak ýagdaýy.

ÇUSLANMAK [çuslonmok], *isl.* Çaltlanmak, janlanmak, tijenmek hereketi güýjemek; tizleşmek. *Ýagzy çuslandy-da, çokayly aýagyny üzeňňä eltip atlandy* (A. Gowşudow).

ÇUSLANMAKLYK [çuslonmokluk], *is. ady.* Çuslanmak işi.

gidýän, çürrük. *Depesi çüri, gadymy biçüwde tikilen telpegini geyerdi* (A. Gowşudow). **2.** Oglana dakylýan at.

ÇÜRKEMEK [çürkömök], *isl.* **1.** Birine maddy taýdan zyýan ýetirmek, ütmek, aldap zadyny almak, ulturatmak. *Adamlary çürkemek.* **2.** Biriniň bedeniniň bir ýerini gyzgyn zada ýakmak, çirkizmek.

ÇÜRKENMEK [çürkönmök], *isl.* Kösenmek, ulturamak; zyýan çekmek. – *Haý, bolmandyr-ow. Neresse çürkenäýipdir* (A. Nazarow).

ÇÜRKETDIRMEK [çürkötdürmök], *isl.* Birine özüni aldatdyryp, lüt galdyrtmak, hakyňy gidermek, puluňy iýdirmek.

ÇÜRKETMEK [çürkötmök], *isl.* Özüni ütdürmek, aldadyp zyýan çekdirmek.

ÇÜRRİK [çürrük]: **çürrik başy** öýüni bolar-bolgusyz adamlar üçin mesgen eden (adam hakynda). *Onuň öýi çürrik başa öwürilipdir, gybat edişesiň gelse barybermeli.*

ÇÜRRİKDEPDI [çürrükdepdi], *at.* Daşy çyzylyp üşürilen tümmek gummy döwçülere depdirmän, eşekçi tarapyndan goralyp oýnalyan çaga oýny.

ÇÜRRÜK, *syp., ser.* **Çüri.** Başy çürrik telpekli bir pyýada derwezeden ýorgalap girdi (N. Saryhanow).

ÇÜRŞERİŞ [çürşörüş], *is. ady.* Çürşermek ýagdaýy.

ÇÜRŞERME [çürşörmö], *is. ady.* Çürşermek ýagdaýy.

ÇÜRŞERMEK [çürşörmök], *isl.* Ýüzüni turşatmak, çytmak, närazy görmüşde bolmak, kürşermek.

ÇÜRŞERTMEK [çürşörtmök], *isl.* Ýüzüni çytmak, çürşen hala getirmek.

ÇÜRŞÜGRÄK [çürşügrä:k], *syp.* Azda-kände çürşük.

ÇÜRŞÜK, *at.* Gyzgyn sebäpli gyzyň ýygryt-ýygryt bolan, çürşen, bürşen, gasyn-gasyn.

ÇÜRŞÜKLİK [çürşüklük], *at.* Gyzgyn täsir sebäpli gaty gyzyň, ýygryt-ýygryt bolmaklyk, ýygrylan halda bolmaklyk.

ÇÜRTDÜRMEK [çürtdürmök], *isl.* Gowaçanyň we ş. m. ujuny cyrpdyrmak, ujuny ýoldurmak.

ÇÜRT-KESIGRÄK [çürt-kesigrä:k], *syp.* Belli derejede çürt-kesik. *Meseläni çürt-kesigräk goýmak gerek.*

ÇÜRT-KESIK, *hal.* Gutarnykly, aýdyň, açyk, çürt-yoluk, aýgytly (aýdylýan söz hakda).

ÇÜRT-KESIKLIK, *at.* Çürt-kesik ýagdaýda bolmaklyk.

ÇÜRTME [çürtmö], *is. ady.* Çürtmek ýagdaýy.

ÇÜRTMEK [çürtmök], *isl.* Ujuny ýolmak, ujundan ýolup almak, öserini kesmek. *O janawerler bu wagt ot iýenok-da, diňe gül çürtýärler* ("Edebiyat we sungat").

ÇÜRTMEKLIK [çürtmöklük], *is. ady.* Çürtmek işi.

ÇÜRTMEZLIK [çürtmözlük], *isl.* Çürtmek işini

amal etmezlik.

ÇÜRTÜBERMEK [çürtmüvermek], *isl.* Çürtüp başlamak.

ÇÜRTÜLMEK [çürtülmök], *isl.* Biri tarapyndan bir zadyny ujuny çürtmek işi geçirilmek, ýolunmak.

ÇÜRTÜM, *at.* Ujundan çürtüp almak ýagdaýy.

ÇÜRTÜŞ, *is. ady.* Çürtmek ýagdaýy.

ÇÜRTÜŞMEK [çürtüşmök], *isl.* Yzly-yzyna çürtmek, köp bolup çürtmek; çürtmäge kömekleşmek. *Deryaň gülün çürtüşiň, Ýaýnardylar bu ýerde* (M. Myşşyýew).

ÇÜRTÜŞMEZLIK [çürtüşmözlik], *isl.* Çürtmäge kömekleşmezlik.

ÇÜRT-YOLUK, *hal, ser.* **Çürt-kesik.** *Hangulyňnyň gaýyn atasý çürt-yoluk jogap berdi* (N. Saryhanow).

ÇÜRÜSDIRMEK [çürüşdürmök], *isl.* Hamdan edilen zadyny gyzgyn zada ýakyn goýup bürüşdirmek, ýygryt-ýygryt etmek. *Çarygy oda çürüşdirmek.*

ÇÜRÜŞME [çürüşmök], *is. ady.* Çürüşmek ýagdaýy.

ÇÜRÜŞMEK [çürüşmök], *isl.* **1.** Gyzgyn zada ýanyp ýygryt-ýygryt bolmak, bürüşmek. *Çokayym oda çürüşdi.* **2.** Gynanç zerarly ýanyp-köýmek.

ÇÜRÜZZIK [çürüzzük], *at.* **1.** Üşürilip, daşy çäklenen, ýygrylyp daraldylyp çäklendirilen ýer. *Yeri çürüzzige, suwy ölçege gelen daýhan köpçüligi ýylboýy depesinden gum sowrup, der dökse-de, dulunda doly çuwala zardý* (B. Kerbabaýew). **2.** Ösümligiň başyny ýygryp, daňlyp edilen bellik, azaşmazlyk üçin çelgi.

ÇÜRÜZZIKLEME [çürüzzüklömö], *is. ady.* Çürüzziklemek ýagdaýy.

ÇÜRÜZZIKLEMEK [çürüzzüklömök], *isl.* Daşyna çyzyk çekmek ýa-da üşmejik gumlary çürüzzik edip goýmak (göni we göçme manylarda). *Siz köpläp, meniň daşymy çürüzziklediňiz* (R. Allanazarow).

ÇÜRÜZZIKLEMEKLIK [çürüzzüklömöklük], *is. ady.* Çürüzziklemek işi.

ÇÜRÜZZIKLENMEK [çürüzzüklönmök], *isl.* Çürüzzik edilmek. *Ýeriň aňrsy çürüzziklenen ýaly, ädimiňi ýazmaga, ine-gana saýlanmaga-da maý ýok* (B. Kerbabaýew).

ÇÜRÜZZIKLETMEK [çürüzzüklötmök], *isl.* Çürüzzik edip daraltmak, bellemek.

ÇÜRÜZZIKLEÝIŞ [çürüzzüklöýüş], *is. ady.* Çürüzziklemek işi.

ÇÜTE [çütö], *syp.* Pes, ösgün däl, gysga; çüpe. *O Tejen, bu Tejen, küňjüsi çüteje bitenje Tejen* (Ýaňyltmaç). *Ol ýerlere hemişe däne ekilerdi, in çüte bitdi diýen ýeriň hem atyň göwsüne ýeterdi.*

ÇÜTEBAŞ [çütöbaş], *at.* Suwsuzlyk zerarly başlary dänersiz bugdaý.

ÇÜW, *üml.* Münlup barylýan aty, ýabyny, düýäni

ÇÜMMÜKLEMEKLIK [çümmüklömöklük], *iş ady.* Çümmüklemek işi.

ÇÜMMÜKLEŞMEK [çümmüklöşmök], *işl.* Biri-biriňi çümmüklemek.

ÇÜMMÜKLETDIRMEK [çümmüklötdürmök], *işl.* Birine çümmükletmek.

ÇÜMMÜKLETMEK [çümmüklötmök], *işl.* 1. Çümmüklemegine ýol bermek. – *Näme, ýumruk ýaly oglana özüňi çümmükledýäň, oňa dek diýip bolanokmy?* 2. Başga birini çümmüklemeklige mejbur etmek. *Ça-galar “Dym-dyrs” oýnuny oýnanlarynda: – Dym-dyrs. Asmana kiriş. Gülene, gürläne on ýumruk, on çümmük – diýýärler. Birden biri pyňkyraýsa, çümmükläsiň gelme-se-de, beýlekilere ýeke-ýekeden ony çümmükledýärler.*

ÇÜMMÜKLEÝİŞ [çümmüklöýüş], *iş ady.* Çümmüklemek ýagdaýy.

ÇÜMRE [çümrö], **çümre geýmek** aşak basyp geýmek, çümrüp geýmek (telpek, papak hakynda). *Ol goňur telpegini gözüne çenli çümre geýipdir* (N. Pomma).

ÇÜMRÜLMEK [çümrülmök], *işl.* Aşak basylan ýagdaýda bolmak, çümre halda bolmak.

ÇÜMRÜNMEK [çümrünmök], *işl.* Öz telpegiňi, papagyňy we ş. m. çümre geýmek, çümrüp geýmek. *Ol telpegini çümrünip geýdi.*

ÇÜMŞÜLDEME [çümşüllömo], *iş ady.* Çümşüldemek ýagdaýy.

ÇÜMŞÜLDEMEK [çümşüllömo], *işl.* Endamyň çümüş-çümüş etmek, endamyňy tikeneklediji duýgy döremek. *Artyga gözi düşende, endamy çümşüldäp, bir hili utançly ýaly ýüzüni aşak saldy* (B. Kerbabayew).

ÇÜMŞÜLDEMEKLIK [çümşüllömöklük], *işl.* Çümşüldemek ýagdaýy.

ÇÜMŞÜLDEŞMEK [çümşüllöşmök], *işl.* Yzly-yzyna çümşüldemek. *Myrat aga oba ýakynlaşdygyça, ýüregi urup, inleri çümşüleşýär* (H. Derýayew).

ÇÜMŞÜLDETMEK [çümşüllötmök], *işl.* Çümşüldi döretmek. *Demirtiken geýen ýaly, endam-janyňy çümşüldetdi* (K. Gurbannepesow).

ÇÜMŞÜLDI [çümşüllü], *at.* Endamynda garynja ýöreyän ýaly gymyldy, tikenekleme, endamyňy tikeneklediji duýgy. *Áýaz ýüzüne ýalyn ýaly çabrap, endamyna çümşüldi ýöretti.*

ÇÜMÜRME [çümürmö], *iş ady.* Çümürmek ýagdaýy.

ÇÜMÜRMEK [çümürmök], *işl.* Aşak basyp geýmek, çümre geýmek (telpek, papak hakynda). *Telpegimizi gözümize çenli çümrüp geýdik.*

ÇÜMÜRTMEK [çümürtmök], *işl.* Aşak basdyrmak, çümre geýdirmek.

ÇÜMÜŞ-ÇÜMÜŞ [çümüş-şümüş]: **çümüş-çümüş etmek** wagtal-wagtal çümşüldemek, endamyň gijeýän ýaly duýulmak. *Endamy garynja ýörän ýaly çümüş-*

çümüş etdi.

ÇÜMÜŞMEK [çümüşmök], *işl.* 1. Ýerli-ýerden, köp bolup çümmek. *Ördekler suwa çümüşýärdiler.* 2. Suwa çümmekde ýaryşmak, çümüp bäsleşmek.

ÇÜNKI [çünkü] “Sebäbi, şoňa görä” we ş. m. manyda ulanylýan baglaýjy kömekçi söz. *Doludy garayşy gahar-gazapdan, Çünki gorky bardy boljak jogapdan* (A. Kekilow).

ÇÜŇK I, *at.* Iýmit we başga gerek bolan zatlary çokup almak üçin guşlaryň agzynyň buýnuz görnüşli süýnmejik uýy, çokja. *Serçe ýene-de çünki ýelekli gitdi* (A. Orazmyradow).

ÇÜŇK II, *at.* 1. Jaýyň, haýatyň we ş. m. zadyň iki diwarynyň birleşýän burçy. 2. Jaýyň, haýatyň iki diwarynyň birleşýän burçunyň töweregindäki ýer, öwrüm. *Dursun özüni ýere oklap, dazyrdap çünkden öwrüldi* (H. Ysmaýyłow). 3. *gepl. d.* Ýasy bir zadyň dört gyrasynyň uýy, gapdalynyň gutaryan we öwrülýän ýeri. *Ol matanyň bir çünküden tutup saklap durdy.*

ÇÜŇKLEK [çünklök], *syp.* Uly çünkli, çünki uly bolan. *Çünklek ýyrtjy guş.*

ÇÜPE [çüpö], *syp., gepl. d.* Boýy, gabarasy kiçi, ownuk; gytyk.

ÇÜPEMEK [çüpömök], *işl., gepl. d.* Boýy, gabarasy kiçelmek, ownamak; gytyk katda gelmek.

ÇÜPREK [çüpürök], *at.* 1. Gysga, gyryk, uçsuz; letde (ýüň barada). *Ýorgana salmak üçin ýygnap ýören ýarym halta çüprek yününi tüýdüp çykdy* (A. Durdyýew). 2. Ýaramaz, köne-küşül, jinde. *Emelsiziň dili awy, çüprek geýimiň biti awy* (Nakyl).

ÇÜPREME [çüpürömö], *iş ady.* Çüpremek ýagdaýy.

ÇÜPREMEK [çüpürömök], *işl.* 1. Kiçi bolmak, kiçelmek, saýylary gutaryp ownamak (janly-jandar, mal hakynda). 2. Gowusy gutaryp, ýaramazy galmak, hili peselmek. *Iki-üç aýdan soň pagta çüpräp başlady.*

ÇÜPREŞMEK [çüpüröşmök], *işl.* Köp mukdarda çüpremek, hili peselişmek, dura-bara ýaramazlaşmak.

ÇÜR: çür başy (depesi) bir zadyň iň ýokarsy, beýik ýeri, süýr depesi. *Daglaryň çür başynda gýşdan saklanyp galan çuw ak garlar görünüär.*

ÇÜRÇÜRI [çürçürü], *at.* Gumda ýaşayan gara-ala ýelekli kiçijik guş.

ÇÜRELİŞMEK [çürölüşmök], *işl.* Kem-kemden çürelip başlamak, dura-bara çüri bolmak.

ÇÜRELMEK [çürölmök], *işl.* Ýokarsy, depesi çowlanmak, çüri bolmak; inçelmek. *Ortarada başy çürelip giden garaja öý egnini gysyp otyr* (N. Saryhanow).

ÇÜRELTMEK [çürölmök], *işl.* Ýokarsyny çowly etmek, çüri etmek, kem-kemden gysyp inçeltmek. *Çatmanyň başyny çüreltmek.*

ÇÜRI [çürü], *syp.* 1. Ýokarsy çowly, depesi inçelip

hakynda). *Süýt çüýräpdir*. **3.** Sary gitmek, ýyrtlyp başlamak, dargamak (geým hakynda). *Onuň üstesine-de köne halta, aňry-bäri letdeler ýamalypdyr, olaram çüýräp pide bolupdyr* (A. Gowşudow).

ÇÜÝREMEKLIK [çüýrömöklük], *iş ady*. Çüýremek ýagdaýy, işi.

ÇÜÝREMEZLIK [çüýrömözlük], *işl.* Çüýrük hala geçmezlik; çüýräp durmazlyk.

ÇÜÝREŇKIRLEMEK [çüýröňkürlömek], *işl.* Çüýremäge ýakynlamak, çüýräp ugramak.

ÇÜÝREŞMEK [çüýröşmök], *işl.* Kem-kemden çüýräp ugramak, ýeke-ýekeden çüýremek.

ÇÜÝRETMEK [çüýrötmök], *işl.* Idetmän, ugruna seretmän, çüýremegine sebäp bolmak.

ÇÜÝREÝİŞ [çüýröýüş], *iş ady*. Çüýremek derejesi.

ÇÜÝRÄBERMEK [çüýrä:vermek], *işl.* Çüýräp ugramak.

ÇÜÝRÜGRÄK [çüýrügürä:k], *syp.* Azda-kände çüýrük; çüýreňkirlän.

ÇÜÝRÜK, *syp.* **1.** Durky bozulan, asyl bolşundan zaýa. **2. göç. m.** Esasy, asly, düýbi gowşak bolan; sagdyn däl. *Çüýrük pikir.*

ÇÜÝRÜK-ÇARYK [çüýrük-ça:ryk], *syp.* Çüýrän hem ýarylan, kesilen. *Gawun-garpyzlaryň çüýrük-çarygyny tirte goşmak üçin peliň gyrasynda üýşürüp goýdy.*

ÇÜÝRÜKLIK [çüýrüklik], *at.* **1.** Çüýrük ýagdaýda bolmaklyk, zaýalyk. **2. göç. m.** Gurluş taýdan berk dällik, gowşaklyk, maksada laýyk, sagdyn dällik; dagynyklyk, baş-başdaklyk.

ÇÜÝRÜNTGI [çüýrüntgü], *at.* Içki durky bozulan çüýrük galyndy, çüýrän zadyň bölegi, çüýrän ders. *Ol gşysna toplanan ders çüýrüntgisini ekin meýdanlaryna daşasa, ýazda ekişdir beýleki çäreleri geçirmekde ýadamany-ýaltanmany bilmeýär* ("Türkmenistan").

ÇÜÝŞE [çüýşö], *at.* **1.** Kvars çägesi eredilip ýasalyan we içinden şöhle geçirip, aňyrsy görnüp duran ýaldyrawuk gaty jisim. **2.** Agzy dar aýna gap. *Ol aýalyň elindäki çüýşe ýere gaçdy-da döwürdi* (B. Kerbabaýew). *Bir çüýşe gazly suw.* **3.** Kerosin bilen ýagtyldýan çyranyň bulgury. *Çyra çüýşesi.*

♦ **Gök çüýşe ýaly** dury, dup-dury. *Guýynyň gök çüýşe ýaly suwy içmäge diýseň ýakymlydy.*

ÇYBAN [çy:van], *at, lukmanç.* Dömpü çykýan iriňli agyrak ýara, baş, çykuw. *Ýaryljak çyban ýarylyp dynsyn.*

♦ **Çybany ýarylmak** işiň, meseläniň çözgüdi, netijesi aýan bolmak, nähili hem bolsa bir ýüzli bolmak; çözgütünden soň ynjalmak. *Murtuňyz salpardyp, gaçyrmaň gany, Goý, ýarylsyn ýigrimi ýylyň çybany* (Ý. Pirgulyýew).

ÇYBŞYLDABERMEK [çyvşylla:vermek], *işl.* Çybşyldap ýöräp başlamak, çybşyldyny dowam et-

dirmek. *Şeýdip çybşyldaberseň, günortana ýetersiň.*

ÇYBŞYLDAMA [çyvşyllama], *iş ady*. Çybşyldamak ýagdaýy.

ÇYBŞYLDAMAK [çyvşyllamak], *işl.* Çybyş-çybyş edip ýöremek; haýal, ýuwaşlyk bilen ýöremek. *Garry daýza arkasy ýükli çybşyldap gelyärdi.*

ÇYBŞYLDAMAKLYK [çyvşyllamaklyk], *iş ady*. Çybşyldamak ýagdaýy.

ÇYBŞYLDAMAZLYK [çyvşyllamazlyk], *işl.* Çybşyldap ýöremezlik.

ÇYBŞYLDAŞMAK [çyvşyllaşmak], *işl.* Bilelikde çybşyldamak. *Olar gamyşlykdan çybşyldaşyp baryardylar.*

ÇYBŞYLDATMAK [çyvşyllatmak], *işl.* Aýagyňy çybşyldy bilen ätmek, çybşyldap ýöremek.

ÇYBŞYLDAÝYŞ [çyvşyllaýyş], *iş ady*. Çybşyldamak ýagdaýy.

ÇYBŞYLDY [çyvşyll], *at.* Ýuwaş ýörelende çykýan sesiň ady. *Birden gapdalymdan çybşyldy eşidildi* (T. Gurbanow).

♦ **Çybşylda urmak** gürrüňiň, habaryň soňuny bulaşdyrmak, gümürtiklige salmak, gümmi-sümmä urmak. *Bally halys özüni ýitirdi, ol sözüniň soňuny çybşylda urdy* (A. Gowşudow).

ÇYBYK [çy:vyk], *at.* **1.** Agajyň inçe uzyn baldaklary, pudak. *Ol seredip görse, onuň önünde kiçeňräk iki sany pyntyklyja çybyk ýatyrdy* (A. Gurbanow). **2.** Haly nagşlarynyň arasyndan gidýän göni çyzyk. **3.** Tüpeňiň nilini arassalamak üçin ýörite ulanylýan demir çiş, syh.

♦ **Cygar çybyk** *ser. Cygar.*

ÇYBYKLAMA [çy:vyklama], *iş ady*. Çybyklamak ýagdaýy.

ÇYBYKLAMAK [çy:vyklamak], *işl.* **1.** Çybyk çykarmak, çybyk ösmek. *Agaçlar çybyklap başladylar.* **2.** Çybyk bilen urmak, çybyk bilen saýgylamak.

ÇYBYKLAMAKLYK [çy:vyklamaklyk], *iş ady*. Çybyklamak ýagdaýy.

ÇYBYKLAMAZLYK [çy:vyklamazlyk], *işl.* **1.** Çybyk çykarmazlyk (gögerip oturan agajyň çybygy hakynda). **2.** Çybyk bilen urmazlyk, saýgylamazlyk.

ÇYBYKLANMAK [çy:vyklanmak], *işl.* Biri tarapyndan çybyk bilen urulmak, ýenjilmek.

ÇYBYKLAŞMAK [çy:vyklaşmak], *işl.* Biri-biriňi çybyk bilen urmak, çybykly uruşmak.

ÇYBYKLATMAK [çy:vyklatmak], *işl.* Birini çybyk bilen urdurmak, saýgylamak.

ÇYBYKLAÝYŞ [çy:vyklaýyş], *iş ady*. Çybyklamak ýagdaýy.

ÇYBYN [çy:vyn], *at.* Holtumy, iňnesi bilen gan sorup iýmitleňýän ganatly mör-möjejik, peşe. *Çybyndan goranmak üçin peşehana edindiler. Çybyndan goranmak üçin edilen tüsseleriň üstüne tezok atyşdyryp gitdi* (Ý. Mämmedijew).

çaltrak ýöretmek üçin aýdylyan söz. *Tisginip galdy ýerinden, Eşidip "çüw" diýen sesi* (Ç. Aşyr).

♦ **Çüw atym** ilgezik, ýumuş buýruldugy ylgaý duran.

ÇÜWDE [çüwdö], *at. 1.* Paltanyň, teşäniň ýeňsesi, ýeňse tarapy. *2.* Ýeňse çukuryň ýokarsyndaky tümmerip duran ýer. *Ýeňsededen giren oklar çüwdäni pytradyp, maňlaýdan çykyp gitdiler* (Ý. Mämmediýew).

ÇÜWDÜRIBERMEK [çüwdürüvermek], *işl.* Çüwdürmäge başlamak.

ÇÜWDÜRILMEK [çüwdürülmök], *işl.* Batly zymdyrylyp akmak, zarply akmak. *Suw bedräniň deşiginden çüwdürilip akýardy.*

ÇÜWDÜRIM [çüwdürüm], *at. 1.* Basyş güýji arkaly dar deşikden suwuň zogduylyp çykýan akymy. *2.* Çüwdürilip sowrulyan suw, nebit we ş. m.

ÇÜWDÜRİŞ [çüwdürüş], *iş ady.* Çüwdürmek derejesi.

ÇÜWDÜRME [çüwdürmö], *iş ady.* Çüwdürmek ýagdaýy.

ÇÜWDÜRMEK [çüwdürmök] **I**, *işl.* Darajyk ýerden zarply çykarmak, dar deşikden batly akdyrmak.

ÇÜWDÜRMEK [çüwdürmök] **II**, *işl.* Çüwmek, sülmek işini birine etdirmek (aşyk oýnunda).

ÇÜWDÜRMEKLIK [çüwdürmöklik], *iş ady.* Çüwdürmek ýagdaýy.

ÇÜWDÜRMEZLIK [çüwdürmözlik], *işl.* Çüwdürmek işini etmezlik.

ÇÜWME [çüwmö], *iş ady.* Çüwmek ýagdaýy.

ÇÜWMEK [çüwmök], *işl. 1.* Aşygy alçy ýa-da towha müner ýaly edip oklamak, sülmek. *2. göç. m.* Oňuna bolmak, ümzügi öňe bolmak.

ÇÜWMEKLIK [çüwmöklik], *iş ady.* Çüwmek ýagdaýy.

ÇÜWMEZLIK [çüwmözlük], *işl. 1.* Çüwüp durmazlyk. *2. göç. m.* Ugruna, oňuna bolmazlyk.

ÇÜWÜŞ, *iş ady.* Çüwmek ýagdaýy.

ÇÜÝ I, *at.* Bir zady kakyp berkitmek üçin ýörite ýasalan bir tarapy uçly, ikinji tarapy kelleli sim bölegi, enjam. *Öý eýesi dony diwardaky çüýden asdy.*

♦ **Çüýi (hyry) gowşamak** ejizlemek, ugry gaçmak, diýeni bolmazlyk. *Ahyr soňunda äriň çüýi gowşap, aýaly gepini gögerdýär* ("Edebiýat we sungat").

ÇÜÝ II, *at.* Burun tarapy inçe, gylçyksyz balygyň bir görnüşi.

ÇÜÝJERILMEK [çüýjörülmek], *işl., ser.* **Çüýjermek.** *Gawun, garpyz, pomidordan başga gök ekin bardyr öýtmeyän garry, alkymyny galdyryp oglunyň ýüzüne çüýjerildi* (B. Öwezow).

ÇÜÝJERIŞ [çüýjörüş], *iş ady.* Çüýjermek ýagdaýy.

ÇÜÝJERIŞMEK [çüýjörüşmök], *işl.* Ýerli-ýerden çüýjerip başlamak.

ÇÜÝJERMEK [çüýjörmök], *işl.* Birine ýa-da bir zada tiňkäni dikip seretmek, jüýjermek.

ÇÜÝJERTMEK [çüýjörtmök], *işl.* Gözüňi aýyrmak seretmek. *Gözüňi çüýjerdip oturmak.*

ÇÜÝJÜK I, *at, gepl. d.* Süýji, kemptut (çaga dili). *Men çüýjüki getireýin, siz entek Bahar ejeňiziň gujagyňa baryň!* (A. Gowşudow).

ÇÜÝJÜK II, *at.* But süňküniň çatalba süňki bilen birleşýän togalak ujy. *Çüýjükiňden geçen ok gyýçagyňy aýyrmak lukmanlara ýeňil düşmedi.*

ÇÜÝJÜKLIK [çüýjüklük], *at.* But süňküniň çatalba süňki bilen birleşýän ýeri.

ÇÜÝK-ÇÄK [çüýk-çäk], Oýun oýnaýan çagalaryň biriniň bir sebäp bilen oýundan aýrylyp, oýna gelip goşulýança oýna şarik dældigini aňladýan ümlük.

ÇÜÝKE [çüýkö], *at.* Ik egrilende gaýşyň daşyna süýlen sümek, daşyna ýüň saralyp, içinden barmagyň geçirilýän, gaýyşdan ýa-da esgiden edilen halka; sarmak. *Şol mahal Teneçir eje atanagyna, çüýkä saralan pişgesini alyp gapydan girdi* (N. Pomma).

ÇÜÝKELIK [çüýkölik], *syp.* Çüýke eder ýaly, çüýke üçin niýetlenen (esgi, gaýyş). *Çüýkelik gaýyş almak.*

ÇÜÝLEME [çüýlömö], *iş ady.* Çüýlemek ýagdaýy.

ÇÜÝLEMEK [çüýlömök], *işl. 1.* Çüý kakyp berkitmek, çüý urup gaçmaz ýaly etmek, çüý bilen berklemek. *Ussa tagtalary çüýleýär. 2. göç. m.* Ýerlikli, degerli söz aýdyp, berk gaýtawul bermek, duzlamak, petigulusyny bermek. *3. göç. m.* Atmak, atyp urmak.

ÇÜÝLEMEKLIK [çüýlömöklik], *iş ady.* Çüýlemek ýagdaýy.

ÇÜÝLENMEK [çüýlönmök], *işl.* Biri tarapyndan çüý bilen berkidilmek. *Haly diwara çüýlenipdir.*

♦ **Çüýlenen ýaly** hereketsiz ýagdaýda bolan, gymyldysyz halda bolan.

ÇÜÝLEŞDIRMEK [çüýlöşdürmök], *işl.* Bir ýan ujundan çüýläp çykamak, hemmesini çüýlemek, yzly-yzyna çüý bilen berkitmek. *Gapyrjagyň döwlen tagtalaryny täzedan çüýleşdirmek.*

ÇÜÝLEŞMEK [çüýlöşmök], *işl.* Çüý kakmaga, çüý bilen berkitmäge kömekleşmek; bilelikde çüýlemek. *Tagta çüýleşmek. Olar gapyrjak çüýleşip otyrdy.*

ÇÜÝLETMEK [çüýlötömök], *işl.* Çüýlemek işini başga birine etdirmek. *Tagtany çüýletmek.*

ÇÜÝLEÝİŞ [çüýlöýüş], *iş ady.* Çüýlemek ýagdaýy. *Onuň gapyrjak çüýleýişinden ýoldaşy hoşaldy.*

ÇÜÝREME [çüýrömö], *iş ady.* Çüýremek ýagdaýy.

ÇÜÝREMEK [çüýrömök], *işl. 1.* Täsir netijesinde bozulyp başlamak. *Gumda baklyýan mal gaty sarç bolýar, basjak ýeriňi seljermän, çüýrän çerkezleri basyp, şatyrda turzuberdiğiň, ürküp başlaýardylar* ("Türkmenistan"). *2.* Kesilmek, zaýalanmak (süýt

ÇYGLANMAK [çy:ğlanmak], *işl.* Çyg bolmak, çyg almak, çyg ýagdaýa gelmek. *Temmäki çyglanandan soň, ony çilimiň başyna salyp üstüne köz goýdy* (B. Seýtäkow).

ÇYGLATMAK [çy:ğlatmak], *işl.* Birine çyg etdirmek, çala öletmek.

ÇYGLAÝYŞ [çy:ğlaýyş], *iş ady.* Çyglamak ýagdaýy.

ÇYGLY [çy:ğly], *işl.* Çyg çeken, çygy bar bolan, yzgarly, nemli, tagta gelen. *Daýysynyň ýabysy bilen düýesini goşup, çygly ýerden keş çekip ugrady* (B. Kerbabaýew). *Gün gaty gyzdyryp ugransoň, çygly toprak gaýzygyp başlady. Galyňdan basylan gülli keçeler çyglydy* ("Türkmenistan").

ÇYGLYK [çy:ğlyk], *at.* Ýagynlyk, ygallyk. *Çyglykda ýöremek kyn hem bolsa, köwdäki täsinlikler ýadawlygy ýadyňa salmaýar* ("Edebiýat we sungat").

ÇYGLYLYK [çy:ğlylyk], *at.* Çygy barlyk, nemlilik, yzgarlylyk; nemlenmek derejesi. *Pagtanyň çyglylygyny kesgitlemek.*

ÇYGLYRAK [çy:ğlyra:k], *syp.* Azda-kände çygly. *Çyglyrak pagta. Çyglyrak howa.*

ÇYGLYŞ [çy:ğlyş], *iş ady.* Çygylmak ýagdaýy.

ÇYGLYŞMAK [çy:ğlyşmak], *işl.* Ýerli-ýerden köp bolup çygylmak, çyglyp dem almak. *Näme beýle öküzi daňyp bilmän çyglyşyp dursuňyz?*

ÇYGŞYLDAMA [çy:ğşyllama], *iş ady.* Çygşyldamak ýagdaýy.

ÇYGŞYLDAMAK [çy:ğşyllamak], *işl.* Çygşy-çygşy edip seslenmek, çygşyldyly ses çykmak. *Aşyryň çygşyldap gelenini-de duýmady* (B. Kerbabaýew).

ÇYGŞYLDAMAKLYK [çy:ğşyllamaklyk], *iş ady.* Çygşyldamak ýagdaýy.

ÇYGŞYLDAMAZLYK [çy:ğşyllamazlyk], *iş ady.* Çygşyldap ses çykarmazlyk.

ÇYGŞYLDASMAK [çy:ğşyllaşmak], *işl.* Çygşyldyly seslenmek (birnäçe zat hakda).

ÇYGŞYLDATMAK [çy:ğşyllatmak], *işl.* Çygşyldyly seslendirmek. *Berdi aga çokaýyny çygşyldadyp, Myrat keliň öýüne salam berip girdi* (A. Durdyýew).

ÇYGŞYLDY [çy:ğşyly], *at.* Çöp-çalamlaryň içinde ýörelende we ş. m. çykýan ayak sesiň ady. *Çep tarapdan çygşyldy eşidildi.*

ÇYGYLDYRMAK [çy:ğlylyrmak], *işl.* Çygylmaga mejbur etmek, güýç sarp etdirmek.

ÇYGYLMA [çy:ğylma], *iş ady.* Çygylmak ýagdaýy.

ÇYGYLMAK [çy:ğylmak], *işl.* Demiňi içine çekip, özüňe zor salmak, az wagtlyk demiňi tutup hyklamak, iginmek. *Ol birden çyglyp, ýumrugyny aýlady* ("Edebiýat we sungat").

ÇYGYLMAKLYK [çy:ğylmaklyk], *iş ady.* Çygy-lmak ýagdaýy.

ÇYGYR [çy:ğyr], *at.* 1. Belli bir çäkli ýer, serhet, çäk. *Ol halynyň tarypy obanyň çygryndan çykyp, bütin ile ýetdi.* 2. Goýun sürüsiniň bir gezek aýlaw edýän, otlaýan ýeri. *Çopan kä gün sürüsini önki çygrynda bakýardy.*

♦ **Çygyrdan çykmak 1)** önki öwrenişilen ýoldan çykmak, boýun egmezlik, gulak asmazlyk, tabyn bolmazlyk, özbaşdaklyk etmek. *Aýnabat indi ikimiziň çygrymyzdan çykandyr* (B. Kerbabaýew). 2) hetden aşmak, öte geçmek, çenden geçmek. *Men gürrüňe kelläm gyzyp, öz çygrymdan daşa çykadyým öýdýän* ("Edebiýat we sungat"). **Çygyr öri** bir süri malyň örüsi, gezyýän giňişligi.

ÇYGYRMA [çy:ğyrma], *iş ady.* Çygyrmak ýagdaýy.

ÇYGYRMAK [çy:ğyrmak], *işl.* Inçeden ýiti ses bilen gygyrmak, çirkin ses etmek.

ÇYGYRMAKLYK [çy:ğyrmaklyk], *iş ady.* Çygyrmak ýagdaýy.

ÇYGYRTMAK [çy:ğyrtmak], *işl.* Çygyrmaga mejbur etmek, çygyrmaga sebäp bolmak.

ÇYGYRYBERMEK [çy:ğyryvermek], *işl.* Çygyryp başlamak; çygyryp durmak.

ÇYGYRYŞ [çy:ğyryş], *iş ady.* Çygyrmak ýagdaýy.

ÇYGYRYŞMAK [çy:ğyryşmak], *işl.* Köp bolup ýerli-ýerden çygyrmak.

ÇYGYŞ-ÇYGYŞ [çy:ğyş-çy:ğyş], *ser.* **Çybyş-çybyş.**

ÇYKABERMEK [çyka:vermek], *işl.* Çykap başlamak.

ÇYKALGA [çykalga], *at.* 1. Bir zadyň içinde çykylyan ýer, çykmak üçin ýer, gapy. *Bularyň goşlaryny goýan beýiginiň diňe bir çykalgasy bardy* (A. Gowşudow). 2. Üstüne münmesi kyn ýere, ýagny daga, depä we ş. m. galynýan ýol. 3. *göç. m.* Bir ýagdaýdan çykmak üçin agtarylyan ýol, çäre, alaç. *Çykalga tapmak.*

ÇYKALGASYZ [çykalğasyz], *syp.* 1. Çykylyan ýeri bolmadyk. *Çykalgasyz dere.* 2. *göç. m.* Alaçsyz, çäresiz, çykgynsyz.

♦ **Çykalgasyz ýolda galmak** çykgynsyz ýagdaýda galmak, alajyny tapyp bilmezlik.

ÇYKALGASYZLYK [çykalğasyzlyk], *at.* Çykalga ýokluk, çäresizlik, alaçsyzlyk. *Çykalgasyzlyk diýen zat bolmaz.*

ÇYKALGASYZRAK [çykalğasyzyra:k], *syp.* Belli derejede çykalgasyz. *Çykalgasyzrak ýagdaýda galmak.*

ÇYKALMAK, *işl.* Çykap goýulmak. *Ýyglan odunlar çykalyp goýuldy.*

ÇYKAMA, *iş ady.* Çykamak ýagdaýy.

ÇYKAMAK, *işl.* Mala ýüklemek, arkaña almak üçin odun-çöp, goş-golam we ş. m. zatlary tertipli

♦ **Çybyn gorar** alynşaýyň aşak gyrasyndaky hatar düzülen şelpeler.

ÇYBYNLYK [çy:vyňlyk], *at.* Çybynyň köp ýeri. *Suwly ýer çybynlyk bolýar.*

ÇYBYŞ-ÇYBYŞ [çyvyş-şyvyş], *s. ş. aňl. söz.* Ýöräp barýarkaň köwüşüň aşagy ýere degip, çalajadan çykýan ses. *Ol çybyş-çybyş edip, içeri girdi (O. Ödäýew).*

ÇYDABERMEK [çyda:vermek], *işl.* Çydap ýörmek, çydap durmak.

ÇYDAM, *at.* 1. Agyry, kynçylyk we ş. m. ýagdaýa bolan dözümlilik, çydaýyş. *Onuň tiken batsa-da çydamy ýokdy, waý-waylaberýärdi.* 2. Sabyr, takat, kanagat. *Artyk garaşmaga onda çydam galmady.*

♦ **Çydam (sabyr) käsesi püre-pür bolmak** sabyr-takaty gutarmak, çydamazlyk katdyna ýetmek.

ÇYDAMA, *iş ady.* Çydamak ýagdaýy.

ÇYDAMAK, *işl.* 1. Agyry, kynçylyk we ş. m. ýagdaýa çydam etmek, döz gelmek, garşy durmak. *Kyýas bykynynyň yzasyna zordan çydasa-da, syr bermän ýylgyryp goýberdi (N. Jumaýew).* 2. Sabyr, sabyr-takat etmek, garaşmak. *Howlukma, ýene birazrak çyda! 3. göç. m.* Ýeterlik bolmak, ýetmek. *Beýle harajata zat çydarmy? ("Görögly").*

ÇYDAMAKLYK, *iş ady.* Çydamak ýagdaýy.

ÇYDAMAZLYK, *at.* 1. Çydam edip bilmezlik, garşy durup bilmezlik. *Ol agyr işe çydamady.* 2. Sabyr-takaty, çydamy ýetmezlik.

ÇYDAMLY, *syp.* 1. Agyr kynçylyga we ş. m. ýagdaýa döz gelip bilýän, dözümlilik. *Tebigat adamy çydamly ýaradypdyr.* 2. Her bir zada sabyrly, takatly. *Çydamly adam.* 3. Dözümlilik, durumlilik. *Sazak gurakçylyga we yssa çydamly ösümlükdir.*

ÇYDAMLYLYK, *at.* 1. Agyry, kynçylyk we ş. m. ýagdaýa döz gelip bilmeçlik, dözümlilik. *Sungat gözlel duýgyny, ruhubelentligi döredýär, dürli kynçylyklary ýeňip geçmäge-de, şowsuzyklary ýeňillik, çydamlylyk bilen başdan geçirmäge-de kömek edýär ("Türkmenistan").* 2. Her bir zada bolan sabyrlylyk, takatlylyk. 3. Ulanmak, peýdalanmak üçin dözümlilik, durumlilik, berklik; berdaşlylyk.

ÇYDAMLYRAK [çydamlyra:k], *syp.* Azda-kände çydamly. *Çydamlyrak bolmak.*

ÇYDAMSYZ, *syp.* 1. Agyry, kynçylyk we ş. m. ýagdaýa dözümsiz; çydam etmeýän. *It yssa çydamsyz bolýar (A. Gurbanow).* *Geçi malyny çölde gyrkmak bolmaýan ekeni, sebäbi ol yssy-sowuga çydamsyz ("Türkmenistan").* 2. Sabyrsyz, takatsyz. *Ol açlyga gaty çydamsyzdyr.* 3. Ulanmak, peýdalanmak üçin berk däl, sagdyn däl, durumsyz. *Ýeňil maşynlar agyr ýollara çydamsyz bolýar.*

ÇYDAMSYZLYK, *at.* 1. Agyra, kynçylyga we ş. m. ýagdaýa dözümsizlik; çydam etmezlik. 2. Sab-

yrssyzlyk, takatsyzlyk. 3. Ulanmak, peýdalanmak üçin sagdyn, berk dällik, durumsyzlyk.

ÇYDATMAK, *işl.* 1. Çydam etdirmek, dözümlilik bildirmek. *Olar ýaly agyrylara çydatmasa gerek.* 2. Ýeterli bolmak, mukdar taýdan ýetmek. *Bu sowşuňa pul çydadyp bolmaz.*

ÇYDAMSYZRAK [çydamsyzyra:k], *syp.* Azda-kände çydamsyz. *Çydamsyzrak adam.*

ÇYG [çy:ğ], *at.* 1. Ýagyn, ygal sebäpli emele gelen yzgar, nem, öl. *Odun çyg bolansoň oňat tutaşman, goýy-goňur tüsse burugsap, al-asmana göterildi (N. Pomma).* 2. Adamyň endamyndan çykýan der; deriden süzülip çykan suw damjasy. *Onuň maňlaýyna çyg geldi.* 3. Ygal, ýagyş, ýagyn. *Bu ýere sähelçe çyg düşse, batga öwürlip, ýuwudyp baryar (B. Gurbanow).* 4. Ağşamlaryna otlara düşüp, ertir irden buldurap duran suw damjasy. *Çyg düşen çemenleri ýygyp düýräli, gözlel (Mätäji).*

ÇYGAR [çy:ğa:r], *syp.* Guramadyk, çygly, yzgary gitmedik ýa-da suwa ýatrylyp ýa-da öllenip, çyg çekdirilen çybyk. *Üzümiň jyzalan çygar çybyklary onuň geýimlerinden asylyşýardy (A. Gowşudow).*

ÇYGJARMA [çy:ğjarma], *iş ady.* Çygjarmak ýagdaýy.

ÇYGJARMAK [çy:ğjarmak], *işl.* 1. Birneme derlemek, çala çyg peýda bolmak. *Ýuwaşjadan çay owurtlap oturan Ýusubyň burmunyň üsti çygjarypdyr (B. Soltannyazow).* 2. Yaşarmak, nemlenmek, göze ýaş inmek. 3. Ýagyn, ygal ýa şorlama zerarly toprakda çala çyg emele gelmek. *Çişhiden ýaňa ýer çygjaryp başlady.*

ÇYGJARMAKLYK [çy:ğjarmaklyk], *iş ady.* Çygjarmak ýagdaýy.

ÇYGJARMAZLYK [çy:ğjarmazlyk], *işl.* Çygjaryp durmazlyk.

ÇYGJARTMAK [çy:ğjartmak], *işl.* 1. Çyg hala getirtmek. 2. Ýuwaşja ýaşartmak, nemlendirmek. *Gözüni çygjartmak.*

ÇYGJARYBERMEK [çy:ğjaryvermek], *işl.* Çygjaryp başlamak.

ÇYGJARYŞ [çy:ğjaryş], *iş ady.* Çygjarmak ýagdaýy.

ÇYGJARYŞMAK [çy:ğjaryşmak], *işl.* Çygjaryp durmak, kem-kemden çygjaryp başlamak. *Çay içen adamlaryň ýüzi çygjaryşypdy.*

ÇYGLABERMEK [çy:ğla:vermek], *işl.* Çyglap başlamak.

ÇYGLAMA [çy:ğlama], *iş ady.* Çyglamak ýagdaýy.

ÇYGLAMAK [çy:ğlamak], *işl.* Suw sepip çyg bermek, çyg çeker ýaly etmek, çyg etmek. *Derini çyglap ýumşatmak.*

ÇYGLAMAKLYK [çy:ğlamaklyk], *iş ady.* Çyglamak ýagdaýy.

galdy ("Edebiyat we sungat").

ÇYKGYSZYLYK [çykgynsyzlyk], *at.* Alaçsyzlyk, çäresizlik, bir ýagdaýdan çykalgasyzlyk; çykmanyň ýoly, täri tapylmazlyk.

ÇYKGYT [çykgyt], *at.* Sahypanyň aşagynda ýerleşdirilýän düşündiriş häsiýetli ýazgy; maglumatyň ilkinji ady.

ÇYKMA, *iş ady.* Çymak ýagdaýy.

ÇYKMAK, *işl.* 1. Bir ýeri taşlap gitmek, bir ýeriň içinden daşyna gitmek, ýaşayan, bolýan ýerinden gitmek. – *Sizem sag-aman oturyň-diýip, ol çykyp gitti. Menin obadan çykanyma elli ýyl bolupdyr. Öýden çymak. Goýun sürüden çykyp gidipdir.* 2. Belentlige münmek, beýik zadyň üstüne münmek. *Beýik alaňlaryň üstüne çykyp, Berdiniň ýoluna seredýärdi* (H. Derýaýew). *Tamyň üstüne çymak. Erige çykyp, erik ýygmak. Daga çymak.* 3. Ýaz pasly hakynda: başlamak, peýda bolmak, gelmek. *Bu ýyl ýaz ir çykdy.* 4. Gys pasly hakynda: tamam bolmak, sowulmak. *Gys çykdy.* 5. Gulluk wezipäňden aýrylmak, boşamak. *Ýa şol işiňden çykarsyň ýa-da başga işe geçersiň.* 6. Öňe saýlanmak, öňe tarap somalyp durmak. *Soňky goýan kerpijiň daşyna çykyp dur.* 7. Ýaryşda ozmak, pellehana öň gelmek. *Birnäçe uly toýlarda onuň çapan atlary çykyp, köp baýrak alypdy.* 8. Äre barmak, durmuş gurmak. 9. Çykuw şekilinde ýara döremek. *Çyban çymak. Beze çymak.* 10. Gögerip ýeriň ýüzünde peýda bolmak, güberip galmak. *Kömelek çymak.* 11. Ösüp başlamak, gögermek, görnüp başlamak. *Ýere sepilen däne endigan çykypdyr.* 12. Gymmatlamak. *Hyýaryň bahasy pylançan manada çykdy.* 13. Duran ýerinden üýtgemek, sypmak, bogundan ýazmak. *Aýagym çykdy-da birden, Ýyklydym – badymy kesdim* (P. Körpäýew). *Topugym çykdy-da, birden ýere ýazylyp gitdim.* 14. Üstünden aýyrmak, kemeltmek. – *Ine, seniň güýzki alan zatlaryň jemi şunça pul bolýar, ondan şunçasyny çyksak, seniň şunça bergiň galýar – diýdi* (A. Gowşudow). 15. Zäheri aýrylmak, arassalanmak. *Lukmanyň eminden soň möýüň zäheri çykdy.* 16. Eşidilmek (ses hakda). *Onuň sesi çala çykýardy.* 17. Çap edilmek. *Türkmen dilinde çykýan kitaplaryň tas hemmesi türkmen milli elipbiýindedir.* 18. Kömekçi işlik hyzmatynda gelip, ýanaşyp gelýän isimleriniň manylary bilen baglanyşykly ýagdaý ýa-da hereket aňladýar: **Arka çymak** birine goldaw, hemaýat bermek. **Eýe çymak** haýsy hem bolsa bir zadyň eýesidigini mälim etmek, belli etmek. **Garşy çymak** haýsy-da bolsa bir pikire, bir düşüňjä garşy durmak, garşy gitmek. **Hossar çymak** biriniň tarapyňy tutmak, arka durmak, kömek etmek. **Üstün çymak** garşydaşyňy ýeňmek, ondan rüstem gelmek. **Ýigit çymak** çagalykdan saýlanmak, kämillik ýaşyna ýetmek (oglan hakda). **Ýüze çymak** peýda bolmak, emele gelmek, äşgär bolmak, döremek. 19. Öňünden

gelýän hal işligi bilen birlikde gymyldy-hereketin tamamlanandygyny aňladýar, mysal üçin: **Göçürüp çymak** teksti, ýazgyny we ş.m. başdan-aýak göçürmek. *Golýazmany göçürüp çykdy.* **Okap çymak** kitaby, gazeti we ş.m. başdan-aýak okamak. *B. Kerbabaýewiň "Aýgytly ädim" romanyny okap çykdy.*

◊ **Bergiň aşagyndan çymak** öz karz alan pullaryňy üzüp gutarmak. **Durmuşa çymak** biri bilen goş birikdirmek, äre barmak. **Keýpden çymak** hezil edip, ýadaýançaň oýnamak, görmek we ş.m. **Sandan çymak** harap bolmak; zaýalanmak.

ÇYKMAKLYK, *iş ady.* 1. Çymak ýagdaýy.

ÇYKMAZLYK, *işl.* Çyman durmaklyk.

ÇYKUW, *at.* Tenden dömüp çykýan her hili çiş. *Şu barmagymdan çykuw çykýar weli, halys mazamy alýar.*

ÇYKYBERMEK [çykyvermek], *işl.* Çykyp başlamak, çykyp gidibermek.

ÇYKYK, *at.* Ýazan bogun, adaty, bolmaly ýerinden gozgan.

ÇYKYM, *at.* Bir zat üçin çykarylýan harajat, pul, puluň ýerini tutup biljek başga bir zat.

◊ **Eliniň çykymy ýok** bir zada pul we ş.m. çykarmaly, bermeli bolsa, az mukdarda çykarylýan, berýän (adam hakynda). *Onuň eliniň çykymynyň ýokdugyny öňem bilýärdik-le.*

ÇYKYSYZ, *syp.* Çykymy ýok, çykymy bolmadyk. *Ol aýdylandanam beter çykysyz eken. Çykysyz adam.*

ÇYKYSYZRAK [çykysyzyra:k], *syp.* Az-kem çykymy ýok, gysygrak.

ÇYKYN-ÇYKYN, *hal.* Bedeniniň gaty etleri (mysalary, muskullary) ýumry-ýumry bolup duran. *Maňlaýy sakar al atyň art butlary çykyn-çykyn bolup durdy* (B. Kerbabaýew).

ÇYKYS, *iş ady.* 1. Çymak ýagdaýy. 2. Çykyp gepleýän adamyň sözlän sözi. *Konferensiýa gatnasyjylaryň çykyşlary. Çykyşlar tamamlanandan soň, baýraga mynasyp bolanlaryň atlary sanalýar* ("Güneş").

◊ **Çykyş düşüm** "kimden? nämeden? nireden?" diýen soraglara jogap bolýan düşüm. **Çykyş etmek** 1) köpçüligiň önünde haýsydyr bir temadan söz sözlemek. *Deputatlyga dalaşgär saýlawçylaryň önünde çykyş etdi.* 2) bir zadyň başlangyjyny goýmak; wagyz etmek, önbaşçy ýagdaýda bolmak, öňe saýlanmak. *Dünýä ähmiýetli teklipleri hödürleýän ýurt hökmünde çykyş etmek.*

ÇYKYŞMAK, *işl.* 1. Köp bolup çymak, yzly-yzyna çymak. *Adamlar içeri girişiň, daşary çykyşyň başladylar.* 2. Ozal öwrenen zadyňdan, endiginden ara açmak, daşlaşmak. *Meniň elim bu zatlardan çykyşypdyr.* 3. *gepl. d.* Pikirleri deň çymak, düşünişmek.

ÇYLYGYM [çy:lgy:m], *at.* Uzalyp gidýän zolak

toplap, ykjam daňmak, terslin-oňlyn goýup daňmak. *Japbak onuň ýükünden özüne bir arka odun çykady* (B. Kerbabaýew).

ÇYKAMAKLYK, *iş ady*. Çykamak ýagdaýy.

ÇYKAMAZLYK, *işl.* Çykamak işini ýerine ýetirmezlik, çykap durmazlyk.

ÇYKAN, *at.* Iki aýal doganyň çagalarynyň biri-birine bolan garyndaşlyk gatnaşygyny görkezýän söz, ejeleri dogan bolan oglan ýa gyz.

ÇYKANLYK, *at.* 1. Çykan ýagdaýynda bolmaklyk. 2. Çykan hökmünde edilmeli iş, çykanyň borjy. *Seniň-ä çykanlygynyň ýalan eken.*

ÇYKAŇKYRLAMAK, *işl.* Çykмага ýakynlamak, çykjak-çykjak bolup durmak, ýarym-ýarpy çykamak.

ÇYKARAŇKYRLAMAK, *işl.* Çykarmaga ýakynlamak, çykarjak-çykarjak bolup durmak.

ÇYKARMA, *iş ady*. Çykarmak ýagdaýy.

ÇYKARMAK, *işl.* 1. Bir zadyň içinden daşyna alyp çykamak, içinden daşyna almak. *Egnine ýelbegeý atan täzeje agar çäkmeniniň jübüsinden desmalyny çykaryp, derjiräp duran maňlaýyny sylady* (G. Kulyýew).

2. Eşiğini, telpeğini, ayakgabyňy bedeniňden aýyrmak, sypymak, aýryp goýmak. *Köýnegiňi çykarmak.* 3. Gul-luk wezipesinden aýyrmak, boşatmak. *Işden çykarmak.*

4. Gyz maşgalany gözli-başly etmek, başyny bogmak, äre bermek. *Goňşular hem ertir gyzyny çykarýar.* 5. Birine derek başga biri bilen haklaşmak, hutma-hut bolmak. *Sen Ilamana gelen gaharyňy menden çykarma.*

6. Mal-garany bir ýere bakmak üçin äkitmek. *Han küýli oňa: - Saçak hakynda sen alada edýärsiň, besdir bize, eger men hem alada etsem, onda guma goýun çykarmaly bolarys* (A. Durdyýew). 7. Harydy, önümi ýerlemek üçin bir ýerden başga bir ýere satmak üçin alyp gitmek. *Ol täze dokan halysyny bazara çykardy.*

8. Meseläni işläp çözmek, işlemek. *Aňkaryň çykaran hasaby üçin žurnala ullaňan harp bilen başlik goýdy* (B. Kerbabaýew). 9. Önüm bermek, önüm öndürmek. *Zawodyň çykarýan önümleriniň hili ýokary.* 10. Ýerasty baýlyklary gazyp almak. *Nebit çykarmak.* 11. Göçer ýaly etmek, gider ýaly etmek, bir ýerden kowmak. *Obadan çykarmak.* 12. Çap edip ýaýratmak. *Kitap çykarmak.* 13. göç. m. Zadyň bahasyny öňki nyrhyndan ýokary galdyrmak. *Çaýyň gadagyny men üç manada-da çykaryp bilerin* (B. Kerbabaýew). 14. Ölen adamy jynaza okalandan soň gonamçylyga ugratmak.

ÇYKARMAKLYK, *iş ady*. Çykarmak ýagdaýy, işi.

ÇYKARMAZLYK, *işl.* Çykarmak işini ýerine ýetirmezlik.

ÇYKARTMAK, *işl.* 1. Bir zadyň içindäkileri aldyrmak. *Guýudan suw çykartmak.* 2. Egin-eşiğini, telpeğini, köwşüni we ş.m. aýyrtmak. *Hany, gaýratyň bolsa çykart ädigi!* (G. Kulyýew). 3. Önüm öndürtmek. *Täzelikde zawoda çörek çykardyp başladylar.* 4.

Wezipesinden boşatdyrmak. 5. Mal-garany äkitdirmek. *Goýunlary örä çykartmak.* 6. Meseläni çözdürmek. *Hasaby HEM-e çykartmak.* 7. Bir ýerden kowdurmak. *Obadan çykartmak.* 8. Kitap, makala we ş. m. çap etdirmek. *Goşgyny çykartmak.* 9. Bahasyny ýokarlandyrtmak. *Nyrhy pylança çykartmak.*

ÇYKARYLMAK, *işl.* 1. Bir ýerden çykarmak işi edilmek. *Nebit guýudan meşik bilen çykarylypdyr* ("Edebiýat we sungat"). 2. Öňki yerinden aýrylmak. *Telpek çykarylmalydy, guşak çözülmeli.* 3. Gyz durmuşa çykarylmak, yerleşdirilmek. 4. Önüm öndürilmek. *Bir müň dokuz yüz on üçünji ýylda Türkmenistanda bary-jogy bir yüz ýigirmi dokuz müň tonna nebit çykarylypdyr* ("Edebiýat we sungat"). 5. Wezipesinden aýrylmak. *Ol işden çykarylypdyr.* 6. Mal-gara bakmak üçin bir ýere äkidilmek. *Goýunlar aýagyny ýazsyn diýip, meýdana çykaryldy.* 7. Haryt, önüm yerlenmek üçin bir ýerden başga bir ýere satmak üçin alnyp gidilmek. Türkmen ýangyç serişdeleriniň halkara bazaryna çykarylmagy – bu biziň ýurdumyzyň global energetika howpsuzlygyna goşandydyr (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). 8. Ýerasty baýlyklar alynmak. *Gaz we nebit çykaryldy.* 9. Çap, neşir edilmek. *Makala çykaryldy.* 10. Bahasy galdyrylmak. *Süýdüň litri pylança çykaryldy.*

ÇYKARYNMAK, *işl.* Öz geým-gejimiňi, eşiğini çykarmak, sypyrynmak. *Ol çykarynyp durşuna gürrüňini dowam etdi* ("Edebiýat we sungat").

ÇYKARYŞDYRMAK, *işl.* Bir ujundan yzly-yzyna çykarmak. *Batyr sapançany şark-şurk açyşdyrды-da, darakdaky oklary çykaryşdyrды* (Ý. Mämmediýew). *Geýimleriňi çykaryşdyrmak. Gyzlaryňy çykaryşdyrmak.*

ÇYKARYŞ, *iş ady*. Çykarmak ýagdaýy.

ÇYKARYŞMAK, *işl.* 1. Bir zady çykarmaga kömekleşmek, çykarmaga kömek etmek. *Halyny daşary çykaryşmak. Bulary teläre çykaryşsana!* 2. Bilelikde çykarmak. *Olar keçeleri kakmak üçin öýden çykaryşyp ýördüler.*

ÇYKAŞDYRMAK, *işl.* Bir ýanyndan çykap çyk-mak. *Ol düýä uruljak odunlary çykaşdyrды.*

ÇYKAŞMAK, *işl.* Çykamaga kömekleşmek. Odun çykaşmak.

ÇYKATMAK, *işl.* Çykamak işini başga birine etdirmek, üýşürüp daňdyrmak. *Odun çykatmak.*

ÇYKAÝYŞ, *iş ady*. Çykamak işi.

ÇYKDAJY, *at.* Belli bir zada edilýän harajat, çykýan harç. *Şol çykadjylaryň barysy, bary-jogy iki ýylyň içinde özüni ödedi.*

ÇYKDAJYLY, *syp.* Köp pul harçlamaly, çykadjysy köp bolan. *Çykadjyly söwda. Çykadjyly toý.*

ÇYKGYSYŞ [çykgysyş], *syp.* Alaçsyz, çäresiz, çykalga tapylmaýan. *Aýnagözel çykgysyş ýagdaýda*

hojalygynyň önünde durýan çynlakaý wezipeler.

ÇYNLYK, *at.* Çyn, hakyky, dogry ýagdaýda bolmaklyk, ýalan dälilik.

ÇYNTYKLAŞMAK, *işl.* Biri-biriniň boýnunyň ýüzüni dişleşip gaşanyşmak (at, eşek ýaly haýwanlar hakynda). *Myraly gatyrlaryň hynçgyryşyp, biri-birine çyntyklaşmagyna syn edipdir* ("Myraly").

ÇYNYRGAMAK [çynyrgamak], *işl.* Çyna, hakykata öwrülip başlamak, çyn bolup ugramak. *Görşüň ýaly, iş çynyrgaýar.*

ÇYNYRGATMAK [çynyrgatmak], *işl.* Çyn ýagdaýa getirmek, hakykata ýakynlatmak, çyngartmak. *Sen gitjek-gitjegiňi çynyrgadyp ýörsüň-ow.*

ÇYŇKYRMAK, *işl.* Urulmak, dalanmak sebäpli yzly-yzyna inçe ses çykarmak, çyňsamak, waňkyrmak (it hakynda). *Taýak iýen köpek çyňkyryp, ýom-ýok boldy.*

ÇYŇKYRMAKLYK, *iş ady.* Çyňkyrmak ýagdaýy.

ÇYŇKYRTMAK, *işl.* Çyňkyrmaga mejbur etmek. *Näme ol janaweri çyňkyrdyp dursuň?*

ÇYŇKYRYŞ, *iş ady.* Çyňkyrmak derejesi, ýagdaýy.

ÇYŇKYRYŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden köp bolup çyňkyrmak. *Güjüjekler çyňkyryşyp ugradylar.*

ÇYŇKYRYŞYBERMEK [çyňkyryşyvermek], *işl.* Çyňkyryşyp başlamak.

ÇYŇSAMA, *iş ady.* Çyňsamak ýagdaýy.

ÇYŇSAMAK, *işl.* Belli bir sebäbe görä inçejik, naýynjar ses çykarmak (it hakynda). *Daňylgy köpek çyňsap başlady.*

ÇYŇSAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden bilelikde çyňsamak.

ÇYŇSATMAK, *işl.* Çyňsamaga mejbur etmek. *Ony beýle çyňsatma-da, ugruna seret.*

ÇYŇSAÝYŞ, *iş ady.* Çyňsamak derejesi, ýagdaýy.

ÇYP, Sypatlaryň önünden gelýän güýçlendiriji ownuk bölek, çuw. *Çagalar çyp ýalaňaç bolup, suwa girdiler.*

ÇYPAR, *syp.* 1. Saryýagyz ýüzüni gyzgylt sary menekler tutan, örten. 2. Gyzlylymtyl sary, sargylt, sargylt ak. *Telpegiňi eteginden onuň gyraw baglan çypar saçlary çogup çykyşyp durdy* ("Edebiýat we sungat").

ÇYPARLYK, *at.* Çypar haldalyk, çypar reňkde boluş.

ÇYPDYRMA, *iş ady.* 1. Çypdyrmak ýagdaýy. 2. *at.* Ýalan, toslama, çyn, hakykat däl. *Çypdyrma söz.*

ÇYPDYRMAK, *işl., gepl. d.* Ýalan sözlemek, ýalan, toslama söz aýtmak. *Agzyna gelenini samrap çypdyryp dur.*

ÇYPDYRMAKLYK, *iş ady.* Çypdyrmak ýagdaýy.

ÇYPDYRYŞ, *iş ady.* Çypdyrmak ýagdaýy. *Onuň çypdyryşy ýapa degenokdy.*

ÇYPLAK, *hal.* 1. Sowuk howada ýeňil geýnen,

egni ýuka geýimli, çyplaň. *Çyplak çykyp öýkeniňi sowuklatma.* 2. *göç. m.* Ýalaňaç, geýimsiz. *Ne bela sen, adamzat, Çyplak dogduň, don gerek* (Magtymguly).

ÇYPLAKLYK, *at.* Ýeňil geýnenlik, ýuka eşiklilik.

ÇYPLAŇ, *hal, ser.* **Çyplak.** *Çyplaň derekler güýzüň ilkinji alamatlaryna başlaryny yrap oturdy* ("Türkmenistan").

ÇYPLAŇLYK, *at, ser.* **Çyplaklyk.**

ÇYRA, *at.* Dürli görnüşli we gurluşly ýangyç ýa-da tok arkaly ýanyp, ýşyk, ýagtylyk berýän enjam. *Ýöräp barşyma ýoluň ugrunda ak çyralara gözüm düşdi* ("Türkmenistan").

ÇYRADAN [çyrada:n], *at, kön.s.* Çyranyň aşagynda goýulýan esbap.

ÇYRAG [çyra:ğ], *at, şahyr., ser.* **Çyra.** *Hak ýakan çyragyň öçmesin* (Alkyş).

♦ **Çyragyň öçmek (sönmek)** iň oňat görýän ýakyn adamyň aradan çykmak, ölmek; durmuşyň ýykylmak, bagtyň ýatmak. *Taýly çyragym söndi, Galdym weýran dünýäde* (Halk aýdymy).

ÇYRAGLANDYRMAK [çyra:ğlannymak], *işl., şahyr.* Şöhle saçmak, ýagtylandyrmak, ýagtyltmak.

ÇYRAÝ [çyra:ý], *at, kön. s.* Ýüz. *Tiliňi hoş, çyraýyňy ýylyk kyl* (Sopy Allaýar).

ÇYRAÝLY [çyra:ýly], *syp.* Gelşikli, owadan. *Şol jogabyň yzysüre oraçadan otuz ýaşlar çemesindäki görmegeý, çyraýly gelin çykdy* (A. Gowşudow).

ÇYRAZ [çyra:z], *at.* Günün saçýan şöhlesi. *Gün çyrazlaryny uzadyp ýere, Bezeýär meýdany güneşe, nura* (N. Pomma).

ÇYRAZY [çyra:zy], *syp.* Çal reňkli garaköli bagananyň bir görnüşi we şol baganadan tikilen telpek. *Mämmedalynyň başynda zürriük çyrazy telpegi bardy* (B. Soltannyazow).

ÇYRÇYK, *at.* Çaga degýän ýeňiljek keselleriň umumy ady, dümew, ýoň.

ÇYRÇYKLAMA, *iş ady.* Çyrçyklamak ýagdaýy.

ÇYRÇYKLAMAK, *işl.* 1. Yeňiljek syrkawlamak, ýoňlamak, nähoşlamak (köplenç, çaga hakynda). *Çyrçyklamda ýüplük ýaly igläpdim, Maňa öz ganyňdan siňdiripsiň sen* (B. Hudaýnazarow).

2. *göç. m.* Arçyklamak, gurby, taby gaçmak. *Ýeriň çyrçyklasa, kül dök!* (Atalar sözi).

ÇYRÇYKLAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden, yzly-yzyna çyrçyklamak. *Çagalar çyrçyklaşyp, dynç berenoklar.*

ÇYRÇYKLATMAK, *işl.* Nähoşlatmak, ýoňlatmak. *Sowuk howada çagaňy çyrçykladarsyň.*

ÇYRÇYKLAMAKLYK, *iş ady.* Çyrçyklamak ýagdaýy.

ÇYRÇYKLAÝYŞ, *iş ady.* Çyrçyklamak ýagdaýy, derejesi.

ÇYRÇYKLY, *syp.* Häli-şindi näsaglap duran, kesel ýokuşagan (çaga hakynda). *Başda çyrçyklydy doganda*

çyzyjak, zolak ýygirt. *Onuň gözlerinde gyzgylt çylgymlar görüldi.*

ÇYLGYM-ÇYLGYM [çy:lğym-çy:lğym], *at.* Çzyk-çzyk, zolak-zolak, zol-zol.

ÇYLKA, *syp.* Süňksüz ýumşak (et hakynda).

ÇYLKARAK [çylkara:k], *syp.* Azda-kände çylka, etliräk.

ÇYLKASYZ, *syp.* Manysyz sözleýän, ýoknasyz, batnysyz, suwumsyz.

◇ **Çylkasyzyny ýetirmek** bolgusyz, ýerliksiz söz aýdyp göwne degmek, bolgusyzyny aýtmak.

ÇYLKASYZLYK, *at.* Manysy ýokluk, ýoknasyzlyk, batnysyzlyk, suwumsyzlyk. *Çylkasyzlyk edip, her kime söz gatýardy.*

ÇYLKASYZRAK [çylkasyzyra:k], *syp.* Belli derejede çylkasyz, birneme çylkasyz.

ÇYLPAMAK: çylpap urmak göreşde ýa-da degişme tutluşygynda garşydaşyňy aýlap, bulap ýere urmak, ýymak. *Ol ýoldaşyny ýokary göterip, çylpap ýere urdy.*

ÇYLPYK, *at.* Gözüň burun tarapyndaky gyrasyna, çikgesine ýygnanýan şepbeşik. *Ol çylpykly gözlerini zordan açdy.*

ÇYLPYKLAMA, *iş ady.* Çylpyklamak ýagdaýy.

ÇYLPYKLAMAK, *işl.* Gözüň gyrasyna, çikgesine, iriňli şepbeşik ýygnanmak, çylpyk emele gelmek. *Çylpyklan gözlerini ile görkezmejek bolýardy.*

ÇYLPYKLAMAKLYK, *iş ady.* Çylpyklamak ýagdaýy.

ÇYLPYKLANMAK, *işl.* Çylpyk ýygnanmak, çylpykly bolmak.

ÇYLPYKLAŞMAK, *işl.* Gözüň gýralarynda iriňli şepbeşik ýygnanyp başlamak, çylpyk toplanyp başlamak.

ÇYLPYKLATMAK, *işl.* Çylpyk ýygdatmak, çylpykly etmek. *Gözüňi çylpyklatmak.*

ÇYLPYKLAÝÝŞ, *iş ady.* Çylpyklamak ýagdaýy.

ÇYLŞYRYM, *at.* 1. Kesgitli, anyk bolmadyk ýagdaý, bulaşyk, çolaşyk, düşüňmesi kyn bolan ýagdaý. *Durmuş çylşyrymlary.* 2. göç. *m.* Tilsim, tär, ýol, ugrur. *Ol işiň çylşyrymyny alypdyr.*

ÇYLŞYRYMLAŞDYRMAK, *işl.* Düşünmesini, işlemesini dura-bara kynlaşdyrmak, çylşyrymly ýagdaýa salmak; çolaşdyrmak, ýönekeýligini bozmak. *Galyň gar hem-de şatlama aýazlar oba hojalygynda ýagdaýy çylşyrymlaşdyrdy.*

ÇYLŞYRYMLAŞMA, *iş ady.* Çylşyrymlaşmak ýagdaýy, çylşyrymly ýagdaýda bolmak.

ÇYLŞYRYMLAŞMAK, *işl.* Düşünmesi, anyklanmasy kem-kemden kynlaşmak, çylşyrymly bolup başlamak, ýerine ýetirmesi ýönekeýden çylşyrymly ýagdaýa geçmek. *Iş ýagdaýy barha çylşyrymlaşýar.*

ÇYLŞYRYMLAŞMAKLYK, *iş ady.* Çylşyrym-

laşmak ýagdaýy.

ÇYLŞYRYMLAŞYBERMEK [çylşyrymlaşybermek], *işl.* Çylşyrymly bolup başlamak, çözmesi kynlaşybermek.

ÇYLŞYRYMLY, *syp.* 1. Ýönekeý däl. *Çylşyrymly ýagdaý.* 2. Düşünmesi, anyklanmasy, çözmesi kyn. *Çylşyrymly mesele.*

ÇYLŞYRYMLYLYK, *at.* Düşünmesi, anyklanmasy kynlyk, bulaşyklyk; çolaşyklyk. *Onsoňam bu ýeriň gurluşynyň çylşyrymlylygyny göz önünde tutmalý.*

ÇYM, *Ak*, gyzyl sypatlarynyň önünden gelýän güýçlendiriji ownuk bölek; dym. *Ol etmişine utanyp, çym gyzyl boldy.*

ÇYM-PYTRAK [çym-pytyrak]: **çym-pytrak bolmak** döwürmek, owram-owram bolmak, kül-uşak bolmak. *Käse ýere gaçdy-da, çym-pytrak bolup gitdi.* **Çym-pytrak etmek** 1) kül-uşak etmek, kül etmek, döwürmek. *Daşardan zyňlan daş aýnany çym-pytrak etdi.* 2) dargatmak, ýok etmek.

ÇYMÇYK, *at.* Serçe.

◇ **Çymçyk ýaly** hor, ejiz; müçesi kiçjik (adam hakynda).

ÇYMYLGAN [çymylğan] **I**, *at.* Ýere ýazylyp ösýän, baldaklyja bir ýyllyk ot.

ÇYMYLGAN [çymylğan] **II**, *at. kön.s.* Ýumşak düşekçe. *Bir adam çymylganda... ýatansoň, özüne gezek geldi ("Görogly").*

ÇYN I, *syp.* Hakykata dogry gelýän, ýasama däl, hakykat, hakyky. *Çyn dost. Çynyňy aýtmak.* **Çyna berimsiz** edil çyn ýaly, bir kemsiz, hakyky zat ýaly edilip aýdylan (ýalan söz hakynda). *Ol görmedik, eşitmedik zatlaryny çyna berimsiz edip gürrüň berýärdi.* **Çynyňy etmek** bir işi ýerine ýetirmek üçin çynlakaý ýapyşmak. *Berekella, çynyňy etseň biljek-le (T. Jürdekow).*

ÇYN II, *syp.* Çynda, Hytaýda ýasalan. *Çyn kase.*

ÇYNAR [çyna:r], *at.* 1. Penjepisint uly hem gür ýaprakly, gögümtil-çal reňkli, gabykly dik ösýän agaç. *Bu äpet çynar, dogrudanam, ýöne agaç däl eken ("Edebiyat we sungat").* *Çagalar sagaldys meýdançasyna bezeg berip oturan bu çynar; aýtmaklaryna görä, şu ýyl 785 ýaşapdyr ("Türkmenistan").* 2. Adam ady.

ÇYNARLYK [çyna:rlyk], *at.* Çynaryň köp ösüp oturan ýeri, çynary köp bolan ýer. *Olar çynarlykdan aňyrdä düşlediler.*

ÇYNÇY, *syp.* Dogrusyny, hakykaty aýtmagy gowy görýän, ýalan sözlemeýän, hakykatçy. *Mydama çynçy bolgun!*

ÇYNGARTMAK [çynğartmak], *işl.* Çyndan ugruna çykmak; bir işe çynlakaý ýapyşmak, çynyrgatmak. *Işi çyngartmasak boljak däl.*

ÇYNLAKAÝ, *hal.* 1. Yürek bilen, çyny bilen, çyndan. *Ise çynlakaý yapyşmak.* 2. Düypli, jogapkärçilikli çemeleşmegi talap edýän. *Türkmenistanyň oba*

ÇYRPDYRMAK [çyrypdyrmak] **II**, *işl.* Geýimleri arassa suwa saldyrmak, arassa suwda durlatmak. *Ol gyzyna ýuwan geýimlerini çyrypdyrdy.*

ÇYRPMA [çyrypma], **1.** *iş ady.* Çyrmak işi. **2.** *at.* Gök yaprakly üzüm çybyklarynyň ujundan çyryplyp, kesilip alnan bölegi. *Düýäniň önüne bir goltuk çyrypma dökdü.*

ÇYRPMAK [çyrypmak] **I**, *işl.* Ujundan, öserinden kesmek, kesip aýyrmak, çürtmek. *Gowaçalary çyrypmak. Üzümleri çyrypmak.*

ÇYRPMAK [çyrypmak] **II**, *işl.* Ýuwulýan eşigi we ş. m. arassa suwda durlamak.

ÇYRPY, *at.* Kellä atylýan, hemme ýeri keşdelenen ýeňsiz başatgyç. *Kürtedir çyrypylar, garaz, türkmen zenanyň zehin bilen döreden zatlarynyň ählisi bu öýleriň içini bir baý muzeýe ogşadyr* ("Edebiýat we sungat")

ÇYRPYLMAK I, *işl.* Çyrmak, çürtmek işi geçirilmek, öseri aýrylmak. *Han uýy çyrypylan sakgalyny eliniň aýasy bilen owkalady* (A. Gowşudow). *Ol gowaça otalyňarka, uýy çyrypylyňarka gaýra durmady* (N. Pomma).

ÇYRPYLMAK II, *işl.* Arassa suwa salynmak, suwda durlanylmak. *Suwa çyrypylan geýimleri ýüpe serip duratmak gerek.*

ÇYRPLYK, *syp.* Çyrypy tikmek, bejermek üçin gerekli (mata).

ÇYRPYM, *at.* Gowaça we ş. m. ekinleriň ujuny, öserini çyrmak işi. *Pagtdan ýokary hasyl almak üçin ekişini, çyrypymyny wagtynda berjaý etmeli* (B. Gurbanow).

ÇYRPNMAK, *işl.* **1.** Abşaryp, guýrugyny tarpyldadyp esremek, esrär haybat atmak, iki-baka urunmak (erkek iner hakda). *Çyrypnyp duran iner.* **2.** *göç. m.* Möwç almak, joşmak, tolkunlap, köpürjkläp hanasyn-dan çykara gelmek. *Ynha, birdenem ol akja kepderi aşakda çyrypnyp akyp ýatan derýanyň kenaryna tarap, dik başaşak kelemenläp gaýtdy-da, az salymdan ýene-de öňki katdyna bardy* ("Türkmenistan"). *Deňiz çyrypnyp ýatyr.* **3.** *göç. m.* Eýläk-beýläk urunmak, pelesañ urmak, haybat bilen sürünmek. *Duşmanlaryň guduz açan ýaly çyrypnyp sürünýän günleridi* (A. Gowşudow).

ÇYRPYŞDYRMAK, *işl.* Çyryp çykamak, ählisini çyrypmak.

ÇYRPYŞMA, *iş ady.* Çyrypşmak ýagdaýy.

ÇYRPYŞMAK I, *işl.* Çyrypmaga, çürtmäge kömekleşmek. *Tut çyrypşmak.*

ÇYRPYŞMAK II, *işl.* Suwa salmaga kömekleşmek. *Ýuwlan geýimleri suwa çyrypşmak.*

ÇYRRYLDAMAK [çyrryldamak], *işl.* Çyrryldyly ses çykarmak, çyrryldyly seslenmek. *Agşamlaryna çekirtge çyrryldaýar.*

ÇYRRYLDAŞMAK [çyrryldaşmak], *işl.* Köp bo-

lup ýerli-ýerden çyrryldyly ses çykarmak.

ÇYRRYLDY [çyrryldy], *at.* Gara çekirtgäniň aýaklaryny göwresine süýkäp çykarýan sesiniň ady.

ÇYRŞAK, *at.* Çyrşalan, bir ýere degen hapa, kir, çyr-çyrşak. *Ýañaklarynda gara çyrşaklar görünüýärdi* (B. Kerbabaýew).

ÇYRŞAKLY, *syp.* Kiri-çyrşagy bolan, çyrşak bilen örtülen, kir-kimirli. *Çyrşaklyny çybyn eýelär* (Nakyl). *Çyrşakly çaga.*

ÇYRŞAMA, *iş ady.* Çyrşamak işi.

ÇYRŞAMAK, *işl.* **1.** Bir zada hapa degirmek, çala hapalamak. *Köýnegiňe gawunyň şiresini çyrşamak.* **2.** *gepl. d.* Ýuka suwamak, suwag çekmek, emel-siz suwamak. *Palçygy tamyň ýüzüne çyrşamak.* **3.** *gepl. d.* Çalak-çulak ýazyp gutarmak, howul-hara ýazmak. *Ol eýýäm on bir sahypany çyrşapdy* (G. Kulyýew).

ÇYRŞAMAKLYK, *iş ady.* Çyrşamak işi.

ÇYRŞAŞDYRMAK, *işl.* **1.** Suwuklygy başga bir zadyň ýüzüne çyrşap çykamak, çalyşdyryp çykamak. **2.** *göç. m.* Kagyzyň we ş. m. zadyň ýüzüne ýazyp çyk-mak, ugurly-ugursyz çyzyşdyrmak. *Kagyza gör nämel-erdir çyrşaşdyryp, maňa gaňrylyp seretdi* (N. Pomma).

ÇYRŞAŞMAK, *işl.* Reňk we ş. m. çalmaga kömekleşmek. *Reňk çyrşaşmak.*

ÇYRŞATMAK, *işl.* Çyrşamak işini birine et-dirmek. *Haýatyň suwagyna gopan ýerine palçyk çyrşatmak. Birki sany sözlemi kagyza çyrşatdym.*

ÇYRŞAÝYŞ, *iş ady.* Çyrşamak ýagdaýy.

ÇYRYŞ, *at.* Dagda we gumda bitýän, soganyňka meňzeş ýaşly otjumak ösümlik. *Tabyn bolmasa-da, etinden çyryş gaýnadyp, ýagyndan sabyn ederin* (N. Pomma).

ÇYTALAŞMAK, *işl.* Göreşde ýeňmek, durmuşda her hili kynçylyklardan üstün çykamak üçin jan etmek, güýç sarp etmek, dyrjaşmak, çalyşmak, cytraşmak. *Çytalaşýardym, dişimi gysýardym.*

ÇYTALAŞMAKLYK, *iş ady.* Çytalaşmak ýag-daýy.

ÇYTANAK, *at.* Kābir agaçlaryň şahalaryndan gögerip çykýan uýy ýiti ösüntgi, pytanak.

ÇYTANAKLY, *syp.* Çytanagy, tikene meňzeş ösüntgileri köp bolan. *Çytanakly sözen.*

ÇYTAWUN [çytawun], *syp.* Birneme aýazly, çigrekli, cytylyp duran. *Çytawun howanyň awusy gowşap, Pişge ýaly gar tozgalap başlady* (A. Atajanow).

ÇYTAWUNLYK [çytawunluk], *at.* Aýazlylyk, çigreklik. *Howanyň çytawunlygyna garaman, tot-tozanly ýüzünden gara der akdy* (B. Kerbabaýew).

ÇYTDYRMAK, *işl.* Gaşyny, maňlaýyny ýygirt-mak, gasyn atdyrmak.

ÇYTMAK, *işl.* Ýygymak, bürmek, gasyn atdyr-mak. *Gaşyňy çytamak.*

çaga (A. Kekilow).

ÇYR-ÇYR: çyr-çyr çyrlamak ser. Çyrlamak. *Aýazyň awusy tenine ornan çaga çyr-çyr çyrlady.*

ÇYR-ÇYRŞAK [çy:r-çyrşak], hal, ser. Çyrşak. *Olaryň geýimleri üzüň şireleri bilen çyr-çyrşak bolan iş geýimleridi* (A. Gowşudow).

ÇYR-ÇYRŞAKLYK [çy:r-çyrşaklyk], at. Hapa ýagdaýda bolmaklyk, çyrşak haldalyk; kirlilik.

ÇYRLA, at. Ýagyş suwuny ýygnamak üçin takyrlarda gazylýan guýy.

ÇYRLAMA, iş ady. Çyrlamak ýagdaýy. *Onuň çyrlamasyna düşünmedim.*

ÇYRLAMAK, işl. Çyr-çyr aglamak, çirkin ses bilen aglamak.

ÇYRLAMAKLYK, iş ady. Çyrlamak ýagdaýy.

ÇYRLAŞMAK, işl. Ýerli-ýerden, yzly-yzyna aglaşmak, köp bolup çyrlamak. *Çagalary çyrlaşýardylar.*

ÇYRLAŞYK, at. Yzanda-çuwanlyk, uly gykylyk, köpçülikleýin çirkin sesli agy, yzlaşyk. *Yzymyzdakylar uly çyrlaşyk boldular.*

ÇYRLATDYRMAK, işl. Başga birine çyrlatmaga, aglatmaga mümkinçilik bermek.

ÇYRLATMAK, işl. Çyr-çyr aglatmak, aglamaga mejbur etmek. *Ol ýekeje gyzyny çyrladyp gitdi.*

ÇYRLAÝYŞ, iş ady. Çyrlamak ýagdaýy. *Onuň çyrlaýyş ýüregini awadýardy.*

ÇYRMAMA, iş ady. Çyrmamak ýagdaýy.

ÇYRMAMAK, işl. 1. Bir zadyň daşyna çolamak, orap almak, dolamak. *Çyrma, dostum, dal gerdene ak goluň* (Şabende). 2. Agajyň aşaky şahalaryny, ösüntgilerini kesip aýyrmak, pudamak. *Almanyň aşagyny çyrmamak*. 3. gepl. d. Yazmak, çyrşamak. *On setir "goşgyny" kagyz çyrmap, Ili ýüz setirlik azara goýduň* (M. Seyidow).

ÇYRMAMAKLYK, iş ady. Çyrmamak işi. *Söýgi hakda iki setir çyrmamaklyk ýoň bolupdyr.*

ÇYRMAŞMAK, işl. 1. Bir zadyň daşyna çolaşmak, oralamak, dolaşmak. *Çyrmaşyp ösýän güller ýazyna meýdançanyň önüni tutýar weli, allanäme kölege bolýar* ("Türkmenistan"). 2. Agaçlaryň artyk şahalaryny kesişmek. 3. göç. m. Çyrmaşmaga, ýazmaga kömek etmek. *Ertirki cykyşymy çyrmaşsana.*

ÇYRMAŞYK, at. Ot-çöplere çolaşyp, çyrmaşyp ösýän haşal ot. *Topalakdyr semzek orduk, Çyrmaşykdyr peçek ýygdyk* (K. Taňyrgulyýew).

ÇYRMATMAK, işl. Çyrmamak işini başga birine etdirmek.

ÇYRMAÝYŞ, iş ady. Çyrmamak ýagdaýy. *Baglarda çyrmaýyş işleri geçirildi.*

ÇYRPDYRMAK [çyrypdyrmak] I, işl. Çyrmak işini başga birine etdirmek, çyrmaga mejbur etmek, çyrmaga mümkinçilik bermek. *Üzüň cybyklaryny çyrypdyrmak.*

ÇYTYK, syp. 1. Gaýgydan, gahardan we ş. m. ýaña ýüz-gözi ýygrylan; gaharly. *Ýusubyň gaşlary çytykdy* (B. Soltannyázow). 2. göç. m. Bulaşyk, garalyp duran (howa hakynda). *Howa çytykdy, gar awusy bardy.*

ÇYTYKLYK, at. 1. Gaýgy-ünjüden ýaña ýüzüň-gözüň öz bolşunda dällik, ýgyrtlylyk, gaharlylyk. *Ýüzüniň çytyklygyna garamazdan, onuň taby oňuşmazça däldi*. 2. Bulaşmaga, ýagmağa, sowamaga ýakynlyk, açyk dällik. *Howanyň çytyklygyny-da unudyp, ol ýeňil geýnip ugrady.*

ÇYTYLMAK, işl. 1. Maňlaýyň, gaşyň, ýüzüň hamy ýygrylmak, gaharly keşbe girmek. *Onuň maňlaýy çytylyp, ýüzi örän aladaly göründi*. 2. göç. m. Bulaşmak, garalyp durmak, bulaşyk ýagdaýa geçmek (howa hakynda). *Çar tarapy duman bilen gabalan gözyetim has hem çytyldy.*

ÇYW, üml. Düýe kowlanda ulanylyar.

ÇYZDYRMAK [çyzzyrmak], işl. 1. Birine galam ýa syýa bilen çyzmagy buýurmak, çyzmagy birine etdirmek. *Okuwçylara oturgyjyň şekilini çyzdyrmak*. 2. Bir zada bir ýerini çala ýaratlamak, çzyk ýaly çylgym etdirmek, sypjyrtmak.

ÇYZGALMAK [çyzgalmak], işl. 1. Ýokarlygyna galdyrylmak, çekilmek. *Ýalaňaç aýagy dyzyna çenli çyzgalan oglan suwa girip gitdi*. 2. göç. m. Agajyň aşaky şahalary kesilmek, ýokarky şahalary öser ýaly pudalmak. *Tut kemsiz çyzgalypdyr.*

ÇYZGAMA [çyzgama], iş ady. Çyzgamak ýagdaýy.

ÇYZGAMAK [çyzgamak], işl. 1. Ýokarlygyna galdyrmak, çekmek. *Ynha, bu günem ýygymçylar säher bilen gollaryny çyzgap, işe başlapdyrlar* ("Türkmenistan"). 2. Agajyň ýere ýakyn şahalaryny aýyrmak, ýokarky şahalary güýçlener ýaly aşaky şahalary kesmek. *Agajyň aşagyny çyzgasaň, şemal güýjän ýaly bolajýar.*

ÇYZGAMAKLYK [çyzgamaklyk], iş ady. Çyzgamak ýagdaýy, işi.

ÇYZGANMAK [çyzganmak], işl. 1. Öz geýen geýimiň – köýnegiň ýeňini, balagyň gonjuny ýokary çekmek, çäkmeniň iki syýyny biri-birine daňyp, bilň deňine çenli ýokaryk galdyrmak. 2. göç. m. Bir iş ýerine ýetiriljek bolnanda tijenmek, ykjamlanmak. *Näme beýdşip çyzganyp başladyňyz.*

ÇYZGANYSMAK [çyzganyşmak], işl. Ýerli-ýerden, köp bolup häzirlenmek, tijenmek. *Näme beýle çyzganyşyp dursuňyz.*

ÇYZGAŞMAK [çyzgaşmak], işl. 1. Bilelikde yerli-ýerden çyzgamak. *Çyzgaşyp iki golun, Nahar çekdi gyz-gelin* (N. Pomma). 2. Çyzgamaga kömekleşmek. *Men oňa almalary, şetdalylary çyzgaşdym.*

ÇYZGATMAK [çyzgatmak], işl. Çyzgamak işini başga birine etdirmek, çyzgamaga mejbur etmek. *Ýeňini çyzgatmak.*

ÇYZGAÝYŞ [çyzgäýyş], *iş ady*. Çyzgamak ýagdaýy.

ÇYZGY [çyzgý], *at*. Bir zadyň bellenen düzgün boýunça ýerine ýetirilen şertli çyzykly şekili, çyzyk görnüşindäki ülni. *Annagylyç çyzga seretdi* (Ş. Borjakow).

ÇYZGYÇ [çyzgýç], *at*. Çyzyk çyzmak üçin ýüzi santimetrler, millimetrler bölünen ýasyja hem uzyn, göni tagtalyk. *Ol çyzgyç bilen çyzgy çyzýardy*.

ÇYZGYÇLYK [çyzgýşlyk], *syp*. Çyzgyç etmäge ýaraýan, çyzgyç bolar ýaly. *Çyzgyçlyk göni tagtalyk gerek*.

ÇYZMA, *iş ady*. Çyzmak ýagdaýy.

ÇYZMALY, *syp*. Çyzgyda şekili görkezilen, taýýarlanan, çyzylan. *Çyzmaly geometriýa*.

ÇYZMAK, *işl*. 1. Çyzyk çekmek, çyzyk geçirmek. 2. Bir zadyň çyzgysyny taýýarlamak, çyzgyda şeklini görkezmek. *Onsoň edilmeli işleriň çyzgysyny çyzaly* (B. Seýtäkow). 3. Bir zat bir ýeriňi sypjyryp yz galdyrmak; ýüzleý ýaralamak. *Gyssanyp çabalanan itiň dyrnaklary Myradyň bileginden bir-iki ýerini çyzypdyr* (A. Gowşudow). 4. Kagzyň ýüzüne ýazylan atlardan birini çyzyk arkaly öçürmek; şol ada garşy bolmak. *Býulletende goldaýan adamyň adyndan beýlekileriniň adyny çyzmak*.

ÇYZMYK, *at*. Ýasyrak çyzyk şekilli zolak.

ÇYZMYKLY, *syp*. Çyzmygy bolan. *Çaryguly bolsa gurama kürtekçeleriniň üstünden gök çyzmykly hywa donuny geýip, possunyny-da ýelbegeý atynypdyr* (N. Pomma).

ÇYZUW, *at*. 1. *ser*. **Cyzgy**. Çyzuw işleri. 2. Me-kdeplerde dürli şekilleri çyzyklar arkaly görkezmegi öwredýän sapak. *Çyzuw sapagyndan bolsa ol gaty ökdedi*.

ÇYZYBERMEK [çyzyvermek], *işl*. Çyzyk çekip başlamak.

ÇYZYK, *at*. Bir zadyň ýüzüne çekilen zolak yz, galam ýa-da syýa bilen geçirilen inçejik zolak, çyl-gym. *Ol aşagyna çyzyk çekilen setirleri görkezdi* (G. Kulyýew).

◊ **Çyzyk atmak** çyzyk çekilen ýaly bolup ýarylmak, çat açmak, çyzylmak. *Jaýyň sag diwary çyzyk atypdyr*.

ÇYZYK-ÇYZYK, *at*. 1. Ýüzi çyzym-çyzym edilen. *Kitabyň daşy çyzyk-çyzyk edilipdir*. 2. Ýüzünden birnäçe çyzyk geçirilen, zolak-zolak çyzyk.

ÇYZYKLY, *syp*. 1. Ýüzüne çyzyk çekilen. *Çyzykly kagyz*. 2. Çyzyk şekilli, çyzyk görnüşli. *Çyzykly geometriýa*.

ÇYZYLMAK, *işl*. 1. Ýüzünde çyzyk geçirilmek, biri tarapyndan çyzyk edilmek; bozulmak, üsti çyz-lyp, güýçsüz hasap edilmek. *Jaýyň çyzgysy täzedan çyzlydy*. 2. Teniňi sypjyrdyp yz galdyrmak. 3. Goza açylmazýandan ön onuň daşyndaky sallarynyň sepiniň arasy giňeşip, ak çyzyk ýaly bolup, içindäki pagtasy görünmek. *Ýüzi çyzylan gozanyň açyljak günü daşda däl*.

ÇYZYLYSMAK, *işl*. Gozalar açylmazýandan ön kem-kemden çyzyk görkezmek. *Iki-ýeke gozalar çyzlyşyp başlapdy* (R. Allanazarow).

ÇYZYM, *at*. Inçe ýüp. *Gözüne görnen möjegi ok bilen urup, çyzyma düzüberdi* ("Görögly").

ÇYZYM-ÇYZYM, *at, ser*. **Çyzyk-çyzyk**.

ÇYZYŞDYRMAK, *işl*. 1. Ýüzüni çyzym-çyzym etmek, çyzyk-çyzyk etmek, çyzyp çykamak. *Elindäki galamy çyzýşdyryp oturan kagyzynyň üstüne oklap goýberdi* (B. Pürliýew). 2. *gepl. d*. Hat ýazmak; şekil, surat çekmek. *Ak kagyzda bir zatlar çyzýşdyrdy* ("Mugallymlar gazetini").

ÇYZYŞMAK, *işl*. 1. Çyzmaga kömekleşmek. *Çyzgy çyzýşmak*. 2. *Bile çyzmak, birden köp bolup çyzmak*. *Çagalar gara ýola her hili çyzyk çyzýşyp*

D

DABARALANDYRMAK [davaralannymak], *işl.* 1. Şöhratlandyrmak, wasp etmek. *Magtymguly şygrylarynda mert ýigitleri ussatlyk bilen dabaralandyryar.* 2. Haýbatlandyrmak; mazamlamak. *Gulman öz ýanyndan "Ylýas töre paýtunynyň jaňyny dabaralandyryp gelyär" diýip oýlandy* (A. Gowşudow).

DABARALANMA [davaralanma], *iş ady.* At-abraýy görterilmek ýagdaýy. *Bitaraplyk syýasatynyň dabaralanmasy.*

DABARALANMAK [davaralanmak], *işl.* 1. Şadyýanlyk edilmek, baýram edilmek. 2. Üstün çykamak, ýeňmek, makul bilinmek. 3. At-abraýy görterilmek, taryplanmak, şöhratlanmak.

DABARALY [davaraly], *syp.* 1. Şatlykly, şowhunly, göçgünli, tomaşaly, joşgunly. *Toý dabaraly geçdi.* 2. Ýeňişli, üstünlikli. *Dabaraly ýöriş.* 3. Belent, ynamly. *Dabaraly kasam.*

DABARALYRAK [[davaralyra:k], *syp.* Belli derejede dabaraly, azda-kände dabaraly.

DABARASYZ [davarasyz], *syp.* 1. Şatlykly, şowhunsyz, göçgünsiz, tomaşasyz, joşgunsyz. *Toýlarymyz dabarasyz geçmeýär.*

DABARASYZRAK [davarasyzyra:k], *syp.* Azda-kände dabarasyz.

DABY-DABY [davy-davy], *syp.* Ýaýran, aýdylýan (gep-gürriň hakynda). *Il içinde daby-daby gürrüň bar.*

DABYRABERMEK [da:vyra:vermek], *işl.* Dabyrap ugramak, dabyramaga başlamak. *Atylar birden dürli tarapa dabyraberdiler.*

DABYRAMA [da:vyrama], *iş ady.* Dabyramak ýagdaýy.

DABYRAMAK [da:vyramak], *işl.* Iki ýana at

salmak, batly ýöremek, hereket etmek. *Gelin dabyrap geçmesin gaýyn ataň duşundan* (K. Gurbannepesow).

DABYRAMAKLYK [da:vyramaklyk], *iş ady.* Dabyramak ýagdaýy.

DABYRAMAZLYK [da:vyramazlyk], *işl.* Iki ýana at salmazlyk, batly gadam urmazlyk.

DABYRAŞMAK [da:vyraşmak], *işl.* Dabyramak hereketini birnäçe bolup ýerine ýetirmek, at üstünde çapyp ýa-da bilelikde haýdap gelmek ýa-da barmak. *Daýhanlar: "Goza maňa ýetmedi-de, maňa ýetmedi" diýişip, iki ýana dabyraşdylar* (A. Durdyýew).

DABYRATMAK [da:vyratmak], *işl.* 1. Dabyramak hereketini etdirmek. 2. Aty çapmak, at çapyp, öwrüm etmek (gysga aralykda).

DABYRAÝYŞ [da:vyraýyş], *iş ady.* Dabyramak hereketi. *Bedewleriň dabyraýyşlary göwnüni göterýärdi.*

DABYRDAMAK [davyrdamak], *işl.* Aýaklaryny dabyrдыly seslendirip, gaty çapmak, dabyrt-dabyrt edip, badyny gowşatmazlyk. *Beýleki atlardan has öňe saýlanyp, gyr at toýhana dabyrdap geldi.*

DABYRDAŞMAK [davyrdaşmak], *işl.* Birnäçe ýa-da köp bolup dabyrdamak, birden köp bolup gaty çalt çapmak. *Atylar öňki gelişleri ýaly, ýene dabyrdaşyp gittiler* (B. Kerbabaýew).

DABYRDATMAK [davyrdatmak], *işl.* 1. Aty dabyrdamaga mejbur etmek ýa-da mümkinçilik bermek. *Çapyksuwar gamçysyny bulaplap, atyny dabyrdadyp sürdi.* 2. Dabyrдыly ses çykarmak, dabyrt-dabyrt edip ses etmek.

DABYR-DUBUR [davyr-duwur], *at.* Abyr-zabyr, bolar-bolmaz haýbat, hemle. *Çaga kân bir dabyr-dubur edip durmaň.*

D, Türkmen milli elipbiýiniň dördünji harpy.

- **DA**, "Hem" manysynda gelýän ugurdaşlygy görkezýän baglaýjy kömekçi. *Kakasy Aşyra-da, Ýusuba-da, Aka-da täze köwüş alyp berdi.*

- **DA** [da:], Goşulan sözüne güýçlendiriji many berýän kömekçi. *Aý, bolsa-da atlara, oglanlara azyk puly bolar-da* ("Görogly").

DABALABERMEK [da:vala:vermek], *işl.* Dabalap ugramak, dabalap başlamak. *Düýäniň häsiýeti şeýle, burnuna ýel düşse, çem geleni dabalaberyär.*

DABALAMA [da:valama], *iş ady.* Dabalamak ýagdaýy.

DABALAMAK [da:valamak], *işl.* Aýak astyna alyp basalamak, basgylamak (düýe hakynda). *Burnuna ýel düşen düýe öňünden çem gelen zady dabalap barýar.*

DABALAMAKLYK [da:valamaklyk], *iş ady.* Dabalamak ýagdaýy.

DABALAMAZLYK [da:valamazlyk], *işl.* Aýak astyna alyp basalamazlyk.

DABALATMAK [da:valatmak], *işl.* Dabalamaga mejbur etmek; dabalamaga mümkinçilik bermek.

DABALAYYŞ [da:valaýyş], *iş ady.* Dabalamak ýagdaýy.

DABAN [da:van], *at. 1.* Aýagyň tutuşlygyna ýere basýan aşak ýüzi. *Daga çyksaň hem dabanyňy gözläp gez* (Nakyl). *Nesimini dabanyndan soydular* (Magtymguly). *2. göç. m.* Ujypsyzja meýdan, çäk. *Esgerler her daban ýeri güzap bilen geçýärdiler* (A. Nazarow). *3. Ölçeg. Ol çäji dikeldip, daşyny dabanlady, segsen baş daban çykdy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Daban azaby** çekilen zähmet we oňa düşýän hak. *Emma dünýäde öz daban azabymdan önen çörek ýaly lezzetli çörek göremok* (A. Gowşudow). **Daban etini iýmek** biriniň azabyny, zähmetini özüne geçirmek, ondan peýdalanmak. **Dabanyňa (aýagyňa) köz (ot) basylan ýaly bolmak** allançikisi bolmak, ör-gökden gelmek, aljyraňnylyga düşmek, gyssagly ýagdaýda bolmak. *Ýöne şu Bibiniň ady tutuldy welin, edil dabanyňa köz basylan ýaly-ha boldy* (A. Nazarow). **Dabanyň düşmek 1)** aýlanyp-aýlanyp ýadamak, köp ýöräp halys bolmak, aýagyň guramak, halys bolmak. *Şähre aýlanyp dabanyň düşdi. 2)* bir ýere barmak, gelmek, bir ýerde bolmak. *Jepbar horazyň dabany Aşgabada düşüpdür* (B. Kerbabaýew). **Daban ýalamak** ýaranjaňlyk etmek, ýallaklamak.

DABANAKLABERMEK [davanakla:vermek], *işl.* Dabanaklap ugramak, dabanaklap başlamak. *Dabanaklaberdiler welin, janawarlara bir zad-a boldy.*

DABANAKLAMA [davanaklama], *iş ady.* Dabanaklamak ýagdaýy. *Bu haýwanlaryň dabanaklamasy ýöne ýerden dälmiä diýýärin.*

DABANAKLAMAK [davanaklamak], *işl.* Iki-baka

patyrdyklap, patanaklap çapmak.

DABANAKLAMAKLYK [davanaklamaklyk], *iş ady.* Dabanaklamak ýagdaýy.

DABANAKLAŞMAK [davanaklaşmak], *işl.* Dabanaklamak ýagdaýyny, hereketini birnäçe bolup ýerine ýetirmek. *Düýeler dabanaklaşyp, suwa indiler.*

DABANAKLATMAK [davanaklatmak], *işl.* Dabanaklamak işini ýerine ýetirtmek; dabanaklamaga mejbur etmek, dabanaklamaga mümkinçilik bermek. *Düýeleri dabanakladyp, at öňüne salyp kowdular.*

DABANAKLAÝYŞ [davanaklaýyş], *iş ady.* Dabanaklamak hereketi. *O janawarlaryň dabanaklaýyşyny bir görsene!*

DABANLABERMEK [da:vanla:vermek], *işl.* Dabanlamaga başlamak. *Kölegäni dabanlaberseň, wagtyň näçeräk bolandygyny bilse bolar.*

DABANLAK [da:vanlak], *syp.* Uly, ýasy dabanly.

DABANLAMA [da:vanlama], *iş ady.* Dabanlamak ýagdaýy.

DABANLAMAK [da:vanlamak], *işl.* Daban basyp ölçemek.

DABANLAMAKLYK [da:vanlamaklyk], *iş ady.* Dabanlamak ýagdaýy.

DABANLAMAZLYK [da:vanlamazlyk], *işl.* Daban basyp ölçemezlik.

DABANLAŞMAK [da:vanlaşmak], *işl.* Dabanlamak işini birnäçe ýa-da köp bolup ýerine ýetirmek; birine dabanlamaga kömekleşmek, ýardam etmek.

DABANLATMAK [da:vanlatmak], *işl.* Birine dabanlamak işini ýerine ýetirtmek; birini dabanlamaga mejbur etmek; birine dabanlamaga mümkinçilik bermek. *Jaýyň uzynlygyny dabanladyp ölçetmek.*

DABANLAÝYŞ [da:vanlaýyş], *iş ady.* Dabanlamak ýagdaýy.

DABARA [davara], *at. 1.* Bir wakanyň şanyna geçirilýän uly baýram, tomaşa, sowhun. *Emma uzak çekmän beýle dabara, Gyz gaýdyp gidensoň kesildi ara* (A. Kekilow). *2.* Joşgunly ruhubelentlik, şadyýanlyk, göçgünlik. *Ol öz sözüni dabara bilen gutardy* (B. Kerbabaýew). *3.* At-abraý, at, taryp, şöhrat, şan-şöhrat. *Gallaçylaryň dabarasy ýurda ýaýrady.*

♦ **Dabara düşmek** geň galdyryan habar ýaýramak. *Bir kiçijik oğlan şeýle bir uly iş bitiripdir diýip, il içine dabara düşdi* (A. Gowşudow). **Dabarasy dag aşmak** köp ýere ady ýaýramak, şan-şöhraty jahana dolmak. *Joşýar, zähmetde joşýar, Dabarasy dag aşýar* (Aýdymdan). *Türkmen atlarynyň dabarasy dag aşýar.*

DABARALAMA [davaralama], *iş ady.* Dabaralamak ýagdaýy.

DABARALAMAK [davaralamak], *işl. 1.* Tarypyny ýetirmek, arşa çykarmak. *Daýhanlara dabaralap sylag gowşurdylar. 2.* Hormatlamak, hezzetlemek. *Myhmany dabaralap garşy aldylar.*

mezlik, pytramazlyk, dagynyk hala geçmezlik, bitewi ýagdaýda bolmaklyk, abat bolmaklyk.

DAGAŞMAK [da:ğaşmak], *isl.* 1. Pytraşyp gitmek, ýaýraşyp ýatmak. 2. Kem-kemden dagamak, ýuwaş-ýuwaşdan pytraşyp gitmek, dargaşmak. *Okuwçylar öýli-öýüne dagaşyp başladylar* (A. Gowşudow). 3. Bölünüşip her haýsy bir ýerde bolmak, böleklere bölünüşmek. 4. Ýuwaş-ýuwaşdan ýyrtylyp gitmek, ýyrtylyşmak. *Kitabyň sahypalary dagaşyp başlapdyr*. 5. Köp ulanylmak zerarly sandan galyp başlamak, bölek-bölek bolmak.

DAGATDYRMAK [da:ğatdyrmak], *isl.* Dagatmak işini başga birine etdirmek; dagatmaga mümkinçilik bermek. *Kärendeçi kömekçilerine atyzdaky dersleri dagatdyrdy*.

DAGATMA [da:ğatma], *is ady.* Dagatmak ýagdaýy. *Märekäni dagatmaň alajyny tapmak kyn däl, bir söz ýeterlik*.

DAGATMAK [da:ğatmak], *isl.* 1. Dagynyk hala getirmek, pytratmak, ýaýratmak. *Dayhanlar üýsmek dersi dagatdylar*. 2. Kowmak, dargatmak, pytratmak. *Üýşen mähelläni dagatdylar*. 3. Her haýsyny bir ýana ugratmak, ýollamak. *Mugallym okuwçylaryň hersini bir pele dagatdy*. 4. Sandan galdyrmak, ýyrtmak, tüýtmek. *Köwşümi seniň ugrunda dagatdym*. 5. Weýran etmek, çagşatmak, tozduzmak. 6. Gutarmak, tüketmek, sowmak; soňuna çykmak. *Dost-ýarlaryma berişdirip, ähli kitaplarymy dagatdym*.

DAGÇAÝ [da:ğça:ý], *at.* Uzyn baldakly, däneli, çay hökmünde ulanylýan ot.

DAGDAN [dagdan], *at.* 1. Dag ýerlerinde bitýän örän berk, gaty ağaç. 2. Gelin-gyzlaryň boýunlaryna dakynýan bezeg esbasy. 3. Haly we haly önümleriniň gölleriniň arasyna, gyra nagşyna dagdan agajyna meňzedilip salynýan daşy aýlawly nagş.

DAGDANLY [dagdanly], *syp.* Göz degmezlik üçin dagdan agajyndan ýasalan şaýy, bezegi bolan. *Dagdanly taýmaz, taýsa-da gaýmaz* (Nakyl).

DAGDANLYK [dagdanlyk], *syp.* Dagdan agajynyň köp biten, ösüp oturan ýeri. *Şol daglarda dagdanlyk ýerler köp*.

DAGDY [dağdy]: **dagdy bolmak** sähel zada tisginip, titräp durmak, dagdyrap durmak.

DAGDYRABERMEK [dağdyra:vermek], *isl.* Dagdyrap ugramak, dagdyrap başlamak. *Sowuk düşse endamym birhili dagdyraberjär*.

DAGDYRAMA [dağdyrama], *is ady.* Dagdyramak ýagdaýy. *Maňa indi dagdyrama hem bir kesel boldy*.

DAGDYRAMAK [dağdyramak], *isl.* Näsaglyk, gorky, üşemek zerarly sandyramak, titremek, galpyldamak, dagyrdamak. *Ol duran ýerinde dagdyrap başlady*.

DAGDYRAMAKLYK [dağdyramaklyk], *is ady.* Dagdyramak ýagdaýy.

DAGDYRAMAZLYK [dağdyramazlyk], *is ady.* Bir sebäpden dagdyrap durmazlyk.

DAGDYRAŞMAK [dağdyraşmak], *isl.* Dagdyramak hereketini birnäçe ýa-da köp bolup ýerine ýetirmek. *Çagalar, sowukda dagdyraşyp durmaň-da, tizräk öýüňize gaýdyň!*

DAGDYRATMAK [dağdyratmak], *isl.* Dagdyramagyna sebäp bolmak, şert döretmek, dagdyramaga mejbur etmek. *Ata-ene wadasy Leyliniň süňňüni dagdyratdy* (G. Kulyýew).

DAGDYRAYÝŞ [dağdyrayýş], *is ady.* Dagdyrap duruş. *Onuň sowukdan dagdyrayýşyny gördüğim özümem üşäberýän*.

DAGLAÇ [da:ğlaç], *syp.* 1. Dag görnüşli, dagyňka meňzeş, dagyňky ýalyrak, dag ýeriniň häsiýetini alan, dag tebigatyna uýgunlaşan. *Ol ýer dagyň goltugynda bolany üçin, onuň meýdany-da, howasy-da, ot-çöpi-de, guş-gumrusy-da daglaç*.

DAGLAMA [da:ğlama], *is ady.* Daglamak ýagdaýy. *Onuň seniň ýüregiňi beýdip daglamasy gelşikli däl*.

DAGLAMAK [da:ğlamak], *isl.* 1. Gyzdyrylan demir bilen dag basmak, tagmalamak. 2. Gyzgyn ýa-da ýiti aýy zat bilen ýakmak, bişirmek. *Gyzyl burç owurdyny daglap geçdi*. 3. Eti, sogany we ş. m. ýagda gyzartmak, gyzardyp bişirmek. – *D ogranja etlerimi derrew daglap geleýin – diýip, ene aşhana ugrady*. 4. Tamdyrda, otda gyzdyryp ýörite taýýarlamak (dutaryň gapagyny). *Dutaryň gapagyny daglap, perdesini baglady, kirşini sazlap, gulaklaryny towlady* ("Nejep oylan"). 5. Tebipçilikde bedeniň agyryň ýerine gyzdyrylan orak ujuny ýa-da demir basmak, çitnemek. *Onuň arkasyny çitnöp dagladylar*. 6. *göç. m.* Biriniň kemçiligini, nädogry eden işini ýüzüne diýmek, ýüzüne basmak. 7. *şahyr.* Ýaralamak. *Kesip jigerin daglaýan... Naçar gerekdir ýigide* ("Görogly").

DAGLAMAKLYK [da:ğlamaklyk], *is ady.* Daglamak ýagdaýy.

DAGLAMAZLYK [da:ğlamazlyk], *isl.* Daglamak işini, hereketini etmezlik.

DAGLANMAK [da:ğlanmak], *isl.* 1. Dag basylmak, gyzdyrylan demir sim bilen tagma basylmak, tagmalanmak. 2. Etiň, soganyň ýagda gowrulmagy; janly bedeniň gyzgyn zada, oda çirkizilmegi. *Onuň gyzgyn ýaga daglanan aýaklary güp ýaly çişipdir*. 3. Tebipçilikde käbir agyry ýa-da ýara gyzdyrylan demir simiň basylmagy. 4. *göç. m.* Biriniň eden nädogry işi ýüzüne diýilmek, duzlanmak.

DAGLATDYRMAK [da:ğlatdyrmak], *isl.* Daglatmak işini başga birine etdirmek, şol işi etmäge mejbur etmek ýa-da tötänden ýakdyrmak. *Ol howlугyp sowamadyk çaya agzyny daglatdyrdy*.

DAGLATMAK [da:ğlatmak], *isl.* Daglamak işini başga birine etdirmek. *Saçda kakmaç daglatmak. Ol*

toýnaklaryndan yzly-yzyna çykýan sesiň ady. *Öňatlylaryň atlarynyň dabyrdysy eşidildi.*

DABYRT-DABYRT [davyrt-davyrt], *s. ş. aňl. söz.* Çapyp barýan atyň toýnaklaryndan yzly-yzyna çykýan ses.

DADRAN [dadyran], *at.* Daglyk ýerlerde bitýän, ýasyl ýaprakly, ýogyn kökli, atanakgüllüler maşgalasyna girýän, boýy 1,5 metre golaý ösümlik. *Dadranyň köki mal üçin ýokumly bolýar.*

◊ **Dadran ýaly** uzundan ýogyn (meňzetme). *Injigini dadran ýaly edip açyp ýörme.*

DADYBERMEK [da:dyvermek], *işl.* Dadyp başlamak, dadyp ugramak. *Nahary dadyberin.*

DADY-BIDAT [da:dy-vi:da:t], *at, ser.* **Dady-perýat.**

DADYLMAK [da:dylmak], *işl.* 1. Tagamyny bilmek üçin iýlip görülmek. 2. Dadylyp görülmek, azajyk iýilmek.

DADYM [da:dym], *at.* Çöregi, nahary we ş. m.-leri dadyp görmek ýa-da olaryň tagamyny bilmek üçin alynýan azajyk bölegi, mukdary.

DADYMLYK [da:dymlyk], *at.* 1. Azajyk nahar, iýmit. *Maňa dadymlyk goýsaň bolar.* 2. Datmak üçin goňşy-golama berilýän azajyk nahar, iýmit, goňşokara. *How, Atajan, ynha, al, şujagazy dadymlyk getirdim, alaweri!* (B. Gulow).

DADYNMA [da:dynma], *iş ady.* Dadynmak ýagdaýy.

DADYNMAK [da:dynmak], *işl.* 1. Agzyň tagam almak, tagamyny bilmek. *Gök ot dadynýan goýun.* 2. *göç. m.* Bir zatdan peýda, haýyr görmek.

DADYNMAKLYK [da:dynmaklyk], *iş ady.* Dadynmak ýagdaýy.

DADYNYS [da:dynys], *iş ady.* Dadynmak ýagdaýy.

DADY-PERÝAT [da:dy-perýa:t], *at.* Ahy-nala, nalaly agy, dady-bidat. *Gitmäňkä, men oňa beripdim wada, şoldur salan meni dady-perýada* (A. Kekilow).

DADYRDYM-GUDURDYM [da:dyrdym-ğu:durdym], Azajyk, az mukdarda (iýmit we ş. m. hakynda). *Munyň zat däl-ä, ýöne bir dadyrdym-gudurdym.*

DADYRMA [da:dyrma], *iş ady.* Dadyrmak ýagdaýy. *Dadyrma kemi goýlan dälidir, bir jamy dolduryp eltip berdim.*

DADYRMAK [da:dyrmak], *işl.* 1. Dadar ýaly azajyk mukdarda bermek. – *Ýellilere dadyranyňdan ol goňşymyza dadyranyň gowy, olar unaş bişirseler hem dadyrýarlar ahyryn – diýdi* (A. Gowşudow). 2. *gepl. d.* Şarpyk çalmak, urmak. *Men oňa bir şarpyk dadyrdym.*

DADYRMAZ [da:dyrmaz], *syp.* Öz iýýän tagamyndan hödür etmeýän, hödür etmezek adam. *Heý-de, ýoldaşyna dadyrmaz adam bolarmy?!*

DADYRTMAK [da:dyrtmak], *işl.* Dadyrmak işini başga birine etdirmek, dadyrmaga mümkinçilik bermek.

Goňşokara dadyrtmak. Dograma dadyrtmak.

DADYRYBERMEK [da:dyryvermek], *işl.* Dadyryp başlamak, dadyryp ugramak. *Al-da, goňşulara dadyryber, beýleki gazanlar hem basym taýýar bolýar.*

DADYŞ [da:dyş], *iş ady.* Datmak ýagdaýy.

DADYŞDYRMAK [da:dyşdyrmak], *işl.* Tagamlaryny bilmek üçin birnäçe zatdan azajyk iýip çykamak, dadyp görmek. *Naharlary dadyşdyryp, elini süpürdi.*

DADYŞMAK [da:dyşmak], *işl.* 1. Birnäçe bolup datmak. *Miweler daşdan getirilen sowgatdyr, sizem dadyşarsynyz-da.* 2. Dadyp, duzuny bilismek. *Keygim, senem bir naharyň duzuny dadyş, bolmasa, duzy artyk düşermikä diýip gorkýaryn.* 2. Goňşokaraly gatnaşmak, birek-birege tagam dadyrmak. *Olar biziň dadyşýan ýerimiz.*

DADYŞYK [da:dyşyk], *at.* Goňşokara gatnaşygy. *Ol öýkeli-kineli hem bolsa, dadyşygy kesmeýärdi.*

◊ **Dadyşykdan galmak** goňşokaraly gatnaşyk kesilmek. *Gudam pahyr bolaly bäre dadyşykdan galandyryn.*

DAG [da:ğ] **I**, *at.* 1. Demir gyzdyrylyp salnan ýa-da ýarag bilen edilen tagma, belgi, nyşan. *Soňabaka gurduň endamyna dag basmaga başladylar* (A. Gowşudow). 2. *göç. m.* Gynanç, dert, yza, ýara. *Gezen jaýyň gülzar olsun, bag olsun, Seni gören duşman bagry dag olsun* (Andalyp). *Yüregimde daglar goýar, Daglar, ärsarynyň gyzy* (Seýdi).

DAG [da:ğ] **II**, *at.* Daş-töwerekden saýlanyp duran daş jynsly beýiklikler. *Dag başy dumansyz bolmaz, är başy – hyýalsyz* (Nakyl). *Daglar ýeriň myhydyr, Depe öziň dag saýar* (Magtymguly).

◊ **Dag ýaly** örän uly, belent, beýik; syrdam. *Dag ýaly harman. Dag ýaly ýigit.*

DAGABERMEK [da:ğa:vermek], *işl.* Dagap başlamak, dagap ugramak. *Adamyň aladalary köpelse, pikirleri hem dagaberyär.*

DAGADYŞMAK [da:ğadyşmak], *işl.* 1. Dagatmaga kömekleşmek. 2. Bilelikde dagatmak. *Olar üýşmek dersleri peliň içine dagadyşyp ýördüler.*

DAGAMA [da:ğama], *iş ady.* Dagamak ýagdaýy.

◊ **Dagama bilen bolmak** dagap başlamak. *Gara öýde ot ýanmasa, onuň eşikleri dagama bilen bolýar.*

DAGAMAK [da:ğamak], *işl.* 1. Pyramak, dagynyk hala geçmek, ýaýramak. 2. Hersi öz ugruna gitmek, dumly-duşa pyramak, dargamak. *Her kim öýli-öýüne dagady.* 3. Böleklere bölünip, dagynyk ýagdaýda ýaşamak, bitewiligini ýitirmek, bölek-bölek bolmak. 4. Köp ulanylmak bilen sandan galmak, ýyrtylmak, tüýdülip gitmek. *Onuň köýnegi dagapdyr.* 5. Weýran bolmak, çagşamak, çaşmak.

DAGAMAKLYK [da:ğamaklyk], *iş ady.* Dagamak ýagdaýy.

DAGAMAZLYK [da:ğamazlyk], *işl.* Dagap git-

DAKDYRMAK, *işl.* 1. Dakmak işini başga birine etdirmek, dakmaga mejbur etmek, mümkinçilik bermek. 2. Tikdirip berkitdirmek (ilik, bagyık we ş. m. hakynda). 3. Ýük, goş-golam urdurmak. 4. Baglatmak, iltetmek, asdyrmak.

DAKDYRMAKLYK, *iş ady.* Dakdyrmak ýagdaýy.

DAKLYŞMA, *iş ady.* Daklyşmak ýagdaýy.

DAKLYŞMAK, *işl.* Goşulmak, goşulyp gitmek, birikmek, tirkeşip gitmek. *Myrat ýaş taryhçylar toparyna gatnaşýardy, beýlekilere daklyşyp, bu ýere ozal hem iki ýola gelip gidipdi* (N. Esenmyradow).

DAKLYŞMAKLYK, *iş ady.* Daklyşmak ýagdaýy.

DAKMA, *iş ady.* Dakmak ýagdaýy.

DAKMAK, *işl.* 1. Baglamak, iltemek, asmak. *Ata münüp dakaryn, Kesgir gylyç bilime* (Ş. Kekilow). 2. Tikip berkitmek (ilik, bagyık we ş. m. zat hakynda). *Şonda tahýa altyn gupbaňy dakyp, Oýnadyň sen Zöhre janyň roluny* (A. Kowusow). 3. Ýük, goş-golam urmak, ýüklemek. *Men ýükümi olaryň düýesine dakdym*. 4. Adamsy aradan çykan ýaş aýaly äriň doganyňa çatmak. *Emma Merede dakarlar diýen küý onuň hiç wagtda huşuna gelmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

DAKMAKLYK, *iş ady.* Dakmak ýagdaýy.

DAKNYŞMA, *iş ady.* Daknyşmak ýagdaýy.

DAKNYŞMAK, *işl.* Goş-golamyňy ýükläp, goşulyşyp gitmek, baryan ýolagça goşulyp gitmek, daklyşmak.

DAKNYŞMAKLYK, *iş ady.* Daknyşmak ýagdaýy.

DAKNYŞYK, *at.* Deňleşjek bolmaklyk, aslyşyk, basdaşlyk. *Saňa daknyşyk eden kim bolsa, şonuň işi gaýdandyr* (B. Kerbabaýew).

DAKYBERMEK [dakyvermek], *işl.* Dakyp başlamak, dakyp ugramak.

DAKYGA [daky:ga], *at, k.d.* Sagadyň altmyşdan bir üleş, minut.

DAKYLMA I, *iş ady.* Dakylmak ýagdaýy.

DAKYLMA II, *at.* Adamsy aradan çykan ýaş aýaly äriň doganyňa çatmak bilen bagly köne dăp-dessur, adat.

DAKYLMAK, *işl.* 1. Baglanmak, iltetmek, asylmak. 2. Tikilip berkidilmek. 3. Äre berilmek (dul galan aýalyň öz äriň doganyňa berilmegi). 4. Hormatlap at bermek. *Oňa Türkmenistanyň halk artisti diýen at dakylady.*

DAKYLMAKLYK, *iş ady.* Dakylmak ýagdaýy.

DAKYLYŞ, *iş ady.* Dakylmak ýagdaýy.

DAKYM, *at.* Çitmäge taýýarlanylan ýüp.

DAKYNAGAN [dakynağan], *syp.* Hemişe dakynyp ýören, dakynmagy halaýan, dakynyp gezyän.

DAKYNDY [dakynny], *at.* 1. Ýola gidilende, bir ýana ugralanda esasy ýolagçylara goşulyp gidýän adam. 2. Adamsy aradan çykanda, köne urp-adata görä, äriň doganyňa dakylan gelin.

DAKYNMAK, *işl.* Özünüň bir ýerine bir zady tikmek, ildirmek, asmak, berkitmek. *Gyz gülyakasyňy dakyndy.*

DAKYNYBERMEK [dakynyvermek], *işl.* 1. Bir zady dakynmaga başlamak. 2. Dakynmagy dowam etdirmek, aýyrmak dakynmak.

DAKYNYŞMAK, *işl.* Birtopar bolup dakynmak. *Gelinler çapraz çañňalaryňy dakynyşyp, toýa ugradylar.*

DAKYŞ, *iş ady.* Dakmak ýagdaýy.

DAKYŞDYRMAK, *işl.* Birnäçe şaýy, monjudy dakyp çykamak, asyşdyrmak, ilteşdirmek.

DAKYŞDYRYBERMEK [dakyşdyryvermek], *işl.* Dakyp başlamak, dakyp ugramak.

DAKYŞMAK, *işl.* Dakmaga kömekleşmek, dakmaga kömek etmek. *Aýlar jorasynyň çapraz-çaňňasyny, apbasysyny dakýşdy.*

DAL I, *at.* Gerden, egin; arka, ýeňse. *Mis küýzäni göterip sen dalyňa, Mämeli gyz, biziň bile bir danyş!* ("Saýatly – Hemra").

DAL II, *at.* Syrdam çybyk, pudak, şaha. *Boýy selbä meňzär, kamaty dala, Dişi düre meňzär, lebleri bala* ("Saýatly – Hemra").

DAL [da:l], *at.* 1. Arap elipbiýiniň sekizinji harpynyň ady. *Elipge met goýmaly, dalga zir, nunga zeber* (Mätäji). 2. göç. m. Bükülen, egri, bükük. *Pelek anyň elip kaddyn dal eder* (Magtymguly). *Misli dal dek bükülişip, Dürli hyýal-pikir bile, Galyberdim hökür bile* (K. Gurbannepesow). 3. Ebjet hasabynda 4 san birliги.

DALABERMEK [da:la:vermek], *işl.* Dalamak, dalamaga başlamak. *Ite daş atmasaň, öz-özi dalabermez.*

DALAK [da:lak], *at.* 1. lukmanç. Adamyň we oňurgaly haýwanlaryň garyn boşlugynda ýerleşýän we ýaşayşyň dürli görnüşlerini ýerine ýetirýän agzasy. *Tak-tak etdim, dalak iýdim, pök-pök etdim, böwrek iýdim* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. sagl. g., gepl. d. Bu agza şikes ýetmek sebäpli döreyän kesel. *Lukman Hekim hem öz döwründe dalagyň emini tapmandyr*. 3. Otagyň tagtadan düşegi. *Dostum toýda öwülsin, Depiň, dalak döwülsin* (Küşdepdiden).

♦ **Dalak bolmak** dalak keseline sezewar bolmak, dalak keseli bilen kesellemek. **Dalak goýun** guýrugy sallanyp duran salpy guýruk goýun. **Dalak ýaly** dalagyň reňki ýaly. *Onuň gahardan ýaňa ýüzi dalak ýaly gögerdi.*

DALAKLAMAK [da:laklamak], *işl.* Dalak keseline uçramak, duçar bolmak. *Goýunlar dalaklapdyr.*

DALAMA [da:lama], *iş ady.* Dalamak ýagdaýy.

DALAMAK [da:lamak], *işl.* 1. Agyz urup çeýnemek, ýarmak, ýaryp, endam-janyny pers-ala etmek. *Biz it hem bolsak, goýun itidiris, öz sürimizi dalamaga dişimiz ötmez* (B. Kerbabaýew). 2. göç. m. Ýüzüni

elini gyzgyn demre daglatdy.

DAGLAÝYŞ [da:ğlaýyş], *iş ady*. Daglamak ýagdaýy.

DAGLY [da:ğly] **I**, *syp*. Daglyk ýurduň ýaşaýjysy, daglyk ýerde ýaşaýan (adam). *Dagly daýhan*.

DAGLY [da:ğly] **II**, *syp*. **1.** Dag basylan, daglanyp tagma salnan. *Gulagy dagly mal*. **2. şahyr**: Ýanyp-bişip, ýaraly bolan. *Ýüregi dagly*.

DAGLYK [da:ğlyk], *at*. Dag köp bolan, köp dagly. *Daglyk oba*.

DAG-MAGDAN [da:ğ-mağda:n], *syp*. Açyk, ýerasty we suwasty ýerlerden gazylyp alynýan tebigy baýlyklara degişli bolan. *Ýurdumyzda dag-magdan işi uly depgin bilen barýar*.

♦ **Dag-magdan işleri** ýerden peýdaly magdanlary gözlemek ýa-da gazyp almak üçin magdan gazylyp alynýan ýerleri iş ýagdaýynda saklamak boýunça alnyp barylýan işler. **Dag-magdan senagaty** gazylyp alynýan peýdaly magdanlaryň kânlerini gözläp tapmak, olary gazyp almak we ilkinji işläp bejermek boýunça önümçilik pudaklarynyň toplумы. **Dag-magdan ylmy** peýdaly magdanlaryň kânleriniň ýerleşişleriniň tebigy şertleri, dag-magdan işleri geçirilende, magdan gatlaklarynda bolup geçýän jisim hadysalary, peýdaly gaty magdanlary gazyp we baýlaşdyrmak usullary hem-de magdan kânlerinde önümçiligi howpsuz we tygşytly guramak hakyndaky bilimleriniň toplумы.

DAGTOKGA [da:ğtokgo], *at*. Hoşasy dykyz, uludan togalak däneli, terbaşa garanda irräk bişýän üzüm.

DAGY [dağy], *own. böl*. **1.** Köplenç "eýse, eýsem, ýogsa, ýogsam, başga" diýen manyda ulanylýan kömeççi söz. *Dagy näme işlediň?* **2.** Özünden öň gelýän söze baglanyp, jemleýjilik hyzmatyny ýerine ýetirýän söz. *Bu gürrüni eşidenime iki ýyl dagy bolup baryar* (T. Gurbanow).

♦ **Dagy däl** öňünden gelýän adyň aňladýan zadynyň, predmetiniň hiliniň, häsiýetiniň oňatdygyny, ýokarydygyny görkezýär. *Ol ýigit dagy dälidir. Alan mataň mata dagy däl eken, senem gowy zady tanap bilýäň*.

DAGY-DUWARA [dağy-duwa:ra], *hal*. Mundan beýläk, mundan buýana, gaýdyp, ikilenç. *Dagy-duwara ýalan sözläniňi görmäýin*.

DAGYDYBERMEK [da:ğdyvermek], *işl.* Dagydyp başlamak, dagydyp ugramak. *Seren ýüňümi ýel dagydyberensoň, ýene-de ýygnamaly boldum*.

DAGY-HIJRAN [da:ğy-hijira:n], *at*. Aýrallyk dagy, aýrallykda çekilýän hasrat. *Goýma balam, meni dagy-hijrana, Gitme, balam, gitjek ýollaryň daşdyr!* ("Saýatly – Hemra").

DAGYLMAK [da:ğylmak], *işl., ser. Dagamak*. *Muhannesiň akly başdan dagylar* (Magrupy). *Jahana*

dagylp sözüň, gel imdi döwran süräli ("Asly – Kerem").

DAGYNYK [da:ğynyk], *syp*. **1.** Dürli ýerlere ýaýran, ýaýraň, pytraňny. *Türkmen çarwalary öňler dagynyk ýaşar ekenler*. **2.** Ünsi, pikiri, oýy bir ýere jemlenmedik, köp zadyň oýunda bolan. *Maýanyň habar bereni öňräkdi welin, pikirim dagynyk bolup, ýadymdan çykaýypdyr* (B. Pürliýew).

DAGYNYKLYK [da:ğynyklyk], *at*. **1.** Dürli ýerlere dargamaklyk, ýaýraňlyk, pytraňnylyk. – *Owalky dagynyklyk indi gutardy – diýdi*. **2.** Ünsüň, pikiriniň, oýuň bir ýere jemlenmezlik, dagynyk pikirde bolmaklyk. *Pikiriň dagynyklygy sebäpli belli bir karara gelip bilmändi*.

DAGYRDAMAK [dağyrdamak], *işl., ser. Dagdyramak*. *Atynyň ýazan aýagyňy ellejek bolanda, haýwan dagyrdap başlady* (H. Derýaýew).

DAGYRDAŞMAK [dağyrdaşmak], *işl., ser. Dagdyraşmak*.

DAGYRDATMAK [dağyrdatmak], *işl., ser. Dagdyratmak*.

DAGYRDY [dağyrdy], *at*. Näsaglyk, gorky we ş. m. zerarly emele gelýän sandyrama, titreme, galpyldama, dagdyrama. *Gorky dagyrdysy*.

DAGYSTANLY [da:ğyssa:nly], *syp., ser. Dagystanlylar*.

DAGYSTANLYLAR [da:ğyssa:nlylar], *at*. Dagystanyň esasy ilatyny düzýän halk. *Tamur, kemence, çagana, gabal we ş. m. dagystanlylaryň milli saz gurallarydyr*.

DAGYTDYRMAK [da:ğytdyrmak], *işl., ser. Dagatdyrmak*.

DAGYTMAK [da:ğytmak], *işl., gepl. d., ser. Dagatmak*.

DAHAN [daha:n], *at*, Agyz. *Dostluk açsaň, bir biwepa ýar bilen, Gaýgy bilen dahanyňdan diş döker* (Magtymguly). *Gel, görüşseň keramatly goluňdan, aýlanaýyn dahanyňdan, tiliňden* (Mollanepes).

DAHYL, *at*. Baglanyşyk, degişlilik, gatnaşyk, mynasybet. *Patyşanyň işi bilen gedanyň ne dahyly bar* ("Saýatly – Hemra").

DAHYL [da:hyl]: **dahyl bolmak** girmek, gelmek, ýetişmek. *Bir gije dahyl bolsam, Täze gülistanyma* (Mollanepes).

DAHYLly, *syp*. Degişli, baglanyşykly, gatnaşykly. *Size dahylly gürrüň däl*.

DAHYLlyLYK, *at*. Degişlilik, baglanyşyklylyk, gatnaşyklylyk.

DAHYSYZ, *syp*. Dahyly bolmadyk, dahyly ýok, dahylly däl, degişli bolmadyk, degişli däl. *Bu mesele oňa dahylsyzdy*.

DAHYSYZLYK, *at*. Dahyly ýokluk, dahylly däl-lik, degişli däl-lik, dahylsyz bolmaklyk. *Işe dahylsyzlyk*.

DAKDYRMA, *iş ady*. Dakdyrmak ýagdaýy.

eliñi daldalatmak. 2. Eliñi bulaýlatmak, galgatmak. *Geplemân duran başlyk ellerini daldaladyp, iki-baka ýöräp başlady* (H. Garabaýew).

DALDAW [dallow], *at, ser.* **Dalda**.

DALDAWSYZ [dallowsuz], *syp.* Kömeksiz, hemaýatsyz, goldawsyz.

DALDAWSYZLYK [dallowsuzluk], *at.* Kömeksizlik, hemaýatsyzlyk, goldawsyzlyk.

DALGA [dalga], *at, gepl.d.* Deňizde turýan gaý; tolkun. *Dogry tutup döşüni dalga bolsa, gar bolsa, Ýyldyrym kimin öňe sürün, sürmeli çagdyr* (N. Annagylyjow).

DAL-GERDEN [dal-gerden], *at.* Egin, gerden. *Altyn-kümüş, zümerret dal-gerdene dakar sen* (Kemine). *Sona kimin dal-gerdeniň galdyрма, Her ýeter-ýetmeze syryň bildirme* (Halk aýdymyndan).

DALJYGYBERMEK [da:ljygyvermek], *işl.* Daljygyp başlamak, daljygyp ugramak.

DALJYGYŞ [da:ljygyş], *iş ady.* Daljykamak ýagdaýy.

DALJYKDYRMAK [da:ljykdyrmak], *işl.* Daljykamak katdyna ýetirmek, daljykмага mejbur etmek. *Uzak aralyk çapylan atlary daljykdyrды.*

DALJYKMA [da:ljykma], *iş ady.* Daljykamak ýagdaýy.

DALJYKMAK [da:ljykamak], *işl.* Ýlgamak, çapmak ýa-da çalt işlemek we ş. m. zerarly kynlyk bilen sojap dem almak. *Soňky oba ýetmân daljykma atym, Oňa bagrym bilen süýşüp ýeterin* (G. Ezizow).

DALJYKMAKLYK [da:ljykamaklyk], *iş ady.* Daljykamak ýagdaýy.

DALMYNMA, *iş ady.* Dalmynmak ýagdaýy.

DALMYNMAK, *işl.* 1. Ýalmanyp, tamşanyp durmak. *Dodaklar dalmýndy*. 2. Guwançly, arzuwly ýagdaýda bolmak. *Ýüregim dalmynyp, çykdy golumdan, Janyma owsunlap ýeter gulgagyň* (Kemine). *Özi bir näzenin dalmynyp duran, anda meniň şadilberim, görünmez?* (Halk aýdymyndan).

DALMYNMAKLYK, *iş ady.* Dalmynmak ýagdaýy.

DALMYNYBERMEK [dalmynyvermek], *işl.* Dalmynyp ugramak, dalmynyp başlamak.

DALMYNYŞ, *iş ady.* Dalmynmak ýagdaýy.

DALMYNYŞMAK, *işl.* Dalmynmak işini, herketini, ýagdaýyny bilelikde ýa-da köp bolup ýerine ýetirmek. *Itler atarylan gazanlaryň aňyrsynda dalmynyşyp ýatyrдылар.*

DAM [da:m], *at.* 1. Duzak, gapan, tor. *Ahyry ajalyň damyna düşdüm, ala bilseň bu zyndandan al imdi* (Şeýdaýy). 2. Diwar.

DAMA-DAMA, *hal işl.* Köp mukdarda, yzly-yzyna damyp. *Dama-dama köl bolar, hiç dammasa, çöl bolar* (Nakyl).

DAMAK, *at.* 1. Bogaz, bokurdak. 2. *gepl. d.* Nahar, iýmit. *Arpa nany besdir, tapsaň damaga, Ömür bakysyna düşme tamaga!* (Magtymguly). *"Pylan ýerde bolanymyzda, pylan tüýsli damak berýärdiler; gowy naharlar berýärdiler" diýip, bu burunlagyň agzyndaky hemişe nahar gürrüňidi* (A. Gowşudow).

♦ **Damagyna gyzma** 1. Wagtynda nahar edinmegi gowy görýän, bokurdagyna gyzma. 2. Käbir haýwanyň berilýän zady iýende gabanyp, hyrlap, topulyp durmagy. **Damagyna münmek** *ser.* **Damagyny çalmak**. *Ol aksaply bilen semiz baggoýnuň damagyna mündi. Damagyndan nan ötmezlik* bir zadyň hasratyny çekip, bir zat hakda ünji edip, işdäden kesilmeklik. **Damagyny çalmak** iýilýän janly-jandaryň bogazyny ýiti ýarag bilen kesip, gan çykaryp halallamak. **Damagyny pagta bilen çalmak** süýji dil, ýakymly söz bilen aldamak, ynandyrmak, boýun etmek. *Duşmanyň damagyny pagta bilen çalmaga çalyş* (B. Kerbabaýew). **Damak bolmak** dadyrarlar diýip tamakin bolmak, emenip galmak. **Damak dolmak** begençden ýa-da gynançdan ýaňa hamsykmak, agyň tutmak, bogazyň dolmak. **Damak ýyrtmak** bogazyňa sygdygyndan gygyrmak, haýkyrmak, haýbatly geplemek, bogaz ýyrtmak. *Gök dek gürläp, damak ýyrtar, Taýýar bolan aş üstünde* (Magtymguly).

DAMAKÇALAR, *at, gepl. d.* Bokurdak; damagyň çalnýýan ýeri.

DAMAKÇY, *at, gepl. d., ser.* **Damakçyl**.

DAMAKÇYL, *syp.* Iýermen, horan, damaksow, damakçy. *Tüweleme, seret onuň göwresine, damakçyldygyndan habar berýär.*

DAMAKÇYLLYK, *at.* Iýermenlik, damaksowlyk, damaklylyk.

DAMAKGAN [damakga:n], *at.* Malyň damagy çalnanda çykýan gan.

♦ **Damakgan çukury** malyň damagy çalnýýan we damak gany akdyrylýan kiçiräk edilip gazylan çukur.

DAMAKLANMAK, *işl., gepl. d.* Naharlanmak.

DAMAKLY, *syp.* Naharly, nahar iýen, dok. *Siz saklanmaň-da iýiberiň, men damakly.*

DAMAKMONJUK [damakmo:njuk], *at, ser.* **Damaksa**.

DAMAKSA, *at.* Gelin-gyzlaryň hünjini birnäçe setir düzüp, boýunlaryna halka görnüşli aýlaýan bezegi, hünjüsi, damakmonjuk.

DAMAKSOW, *syp., ser.* **Damakçyl**.

DAMANA, *at.* Dagyň eteginden keseligine, ýagny daga ugurdaş geçýän ýol. *Elgaraz, Mejnuny bir dagyň damanasyndan tapdy* (Andalyp).

♦ **Damana ýoly** dag eteklerinde, aýratynam änewli, nohurly bagşylar, sazandalar tarapyndan ýerine ýetirilýän aýdym-sazlaryň äheňi, heňi, ýoly (bagşyçylygyň bu ýolunda jukguly ulanylmaýar, kiçi

almak, mazaly suwuna degmek, azgyrylmak. *Ol gaharyny gizläp bilmän, ony gözi bilen dalady.* 3. *gepl. d.* Sowuk urmak, yüzüni çawlamak. *Alabaharyň duýdansyz aňzagy agaçlaryň pyntyklarynyň yüzüni dalap geçdi.*

DALAMAKLYK [da:lamaklyk], *iş ady.* Dalamak ýagdaýy.

DALAN, *at.* Tamyň öň tarapynda gurulýan, üsti ýapyk, gapdallary açyk eýwan. *Ah-ow, türkmen, sen çyk, dalanda ýat* ("Görogly").

DALANMAK [da:lanmak], *işl.* 1. Ýardyryp horlanmak, özüni ýardymak, agyz urlup çýenelmek. 2. *göç. m.* Ýüzi alynmak, yüzüne jabjynylmak, biriniň dalamagyna duçar bolmak. 3. *göç. m.* Solmak, süller-mek. *Ýaşajyk ekinleriň ýüzi dalandy.*

DALARLAMA [da:larlama], *iş ady.* Dalarlamak ýagdaýy.

DALARLAMAK [da:larlamak], *işl.* Birneme dala-mak, az-owlak dalamak.

DALARLANMA [da:larlanma], *iş ady.* Dalarlanmak ýagdaýy.

DALARLANMAK [da:larlanmak], *işl.* Biraz dalanmak, az-owlak dalanmak. *Ol orta alnyp dalarlanan bolmaga çemeli.*

DALARLY [da:la:rly], *syp.* Daş görnüşine görä dalajak ýaly, iýäýjek ýaly, käýinjek ýaly. *Ol gözlerini alardyp, oňa ýiti-ýiti garady, ony söz bilen dalarly görüdi.*

DALAŞ: dalaş etmek çalyşmak, dyrjaşmak, erjelik görkezmek. *Ol öňünde goýan maksadyna ýetmäge dalaş edýän adam* (B. Seytäkow).

DALAŞ [da:laş], *at.* 1. Gelin alnanda, gelne baş salnanda aýallaryň tutluşmak, göreşmek däbi, göreş. 2. Özara basalaşyk, özara edilyän oýunlar, çekeleşik, tutluşyk. *Ýara dalaş ýagşy, dost bilen oýun, Ölinçä dost bolmaz gurt bilen goýun* (Baýly şahyr). 3. *göç. m.* Söweş, uruş. *Söweş günü, dalaş günü meýdanda, Duşmanyňa sal gyljy gaýgyrman* (Ş. Kekilow).

DALAŞGÄR [dalaşgä:r], *at.* 1. Bir wezipäni eýelemek üçin saýlawa gatnaşýan adam. *Prezidentiň wezipesine dalaşgär.* 2. Birinjiligi almak üçin ýaryşa gatnaşýan türgen, sportsmen.

DALAŞMA [da:laşma], *iş ady.* Dalaşmak ýagdaýy. *Her zatda bolşy ýaly, dalaşmanyň hem çen-çaky bar.*

DALAŞMAK [da:laşmak], *işl.* Biri-biriň bilen basalaşmak, tutluşmak, çekeleşmek, oýun edişmek. *Dalaşma, dildarym, bir zaman goýgul* (Halk aýdy-myndan). *Gezer sen oýnap, dalaşyp, Galar sen derde dolaşyp* (Magtymguly).

DALAŞMAKLYK [da:laşmaklyk], *iş ady.* Dalaşmak ýagdaýy.

DALATMAK [da:latmak], *işl.* 1. Dalamak işini başga birine etdirmek, birini dalamaga mejbur etmek

ýa-da mümkinçilik bermek; ýardyryp horlatmak, ýarmagyna sezewar etmek, agyz urduryp çýenetmek. *Ol özüni ite dalatdy.* 2. *göç. m.* Birine yüzüni aldyrmak, azgyrtmak.

DALAW [da:low], *at.* 1. Zeper, zyýan, ýokanç. *Daşa dalaw ýokmaz* (Nakyl). *Armaz at, dalmaz at, dalaw degip ölmez at* (Matal: garynja). 2. *göç. m.* Buz, doňak; sowuk. *Ine, men şeýle adamyny dalaw ýaly gara ýere tabşyryp gaýtmaly boldum* ("Edebiýat we sungat").

DALAWLATMA [dalowlotmo], *iş ady.* Dalawlatmak ýagdaýy, talawlatma.

DALAWLATMAK [dalowlotmok], *işl.* Howada bulaýlamak, ýokary galdyrmak, bulaýlamak, talawlatmak. *Ussa sözüne dyngy beren wagty, Bibisoltan eje sag elini dalawladyp gepledi* (H. Garabaýew).

DALAWLATMAKLYK [dalowlotmokluk], *iş ady.* Dalawlatmak ýagdaýy.

DALAYÝŞ [da:layış], *iş ady.* Dalamak ýagdaýy.

DALBAR [dalvar], *at.* Üsti üzüm ýa-da çyrmaşyp ösýän beýleki ösümlikleriň gollary bilen örtülen bas-syrma, telär. *Üzüm dalbarlarynyň aşagynda oturyber.*

DALBYNMA [dalvynma], *iş ady.* Dalbynmak ýagdaýy.

DALBYNMAK [dalvynmak], *işl.* Hyjuw bilen urunmak, dyzamak. *Başyn silkip girse, gider ýoluna, Laçyn deý dalbrynar sagy-soluna* (Mollamurt).

DALBYNMAKLYK [dalvynmaklyk], *iş ady.* Dalbynmak ýagdaýy.

DALÇYN, *at.* 1. Ýyly ýurtlarda bitýän mydama gök öwsüp oturan dermanlyk ösümlik. 2. Şol ösümligiň dermanlyk çöpi. *Haltajygyn bir gözünde ýsgyn, beýleki gözünde dalçyn bardy* (S. Myradow). 3. Adam ady.

DALÇYNMYHAK [dalçynmy:hak], *at, ser.* Dalçyn 2.

DALDA [dalla], *at.* Pena, hemaýat, kömek, gorag, arka, söýget, daýanç. *Magşar günü bolmasaň sen maňa dalda, Ýa reb, niçik bolur halym şol günde* (Magtymguly). *Olar sizden isleýändir köp dalda* (Ş. Kekilow).

♦ **Dalda gözlemek** kömek islemek, haraý islemek.

DALDALABERMEK [dallala:vermek], *işl.* Dal-dalap başlamak.

DALDALAMA [dallalama], *iş ady.* Daldalamak ýagdaýy.

DALDALAMAK [dallalamak], *işl.* 1. Pena edinmek, eliňi öňüne tutup gorag edinmek. *Şol barmana-da ýüzüne ýalyn çabyrap barýan dek elini daldalap, arkan-arkan çekilýär* (R. Gelenow). 2. Goluňy galdyrmak, eliňi bulaýlamak.

DALDALATDYRMAK [dallalatdyrmak], *işl.* Dal-dalatmak işini birine etdirmek, daldalatmak işini etmäge birini mejbur etmek, mümkinçilik bermek.

DALDALATMAK [dallalatmak], *işl.* 1. Pena etmek, eliňi öňüne tutup gorag etmek. *Taýagyň öňünde*

jalary damyp başlady (B. Pürliýew). **2.** Ýagyş geçmek. *Tamymyzyň üsti saman suwag bolansoň, ondan ýagyş geçýärdi.*

DAMMAKLYK, *iş ady.* Dammak ýagdaýy.

DAMYBERMEK [damyvermek], *işl.* Damyp başlamak, damyp ugramak.

DAMYLLA [da:mylla / da:mylla:], *at.* **1.** Dini mekdepe sapak berýän molla. **2.** "Mollam, mugallymym" diýen manyda ýüz tutulyp aýdylýan söz.

DAMYŞ, *iş ady.* Dammak ýagdaýy. *Ýagyş diňenden soň, gara öýde serpikden, üzükden damjalaryň damşyna diň salyp ýatardyk.*

DAMYŞMAK, *işl.* **1.** Damjalar ýere gaçyşmak, yzly-yzyna dammak. *Ýagan ýagşyň damjalary serpikden damşyp dur.*

DAN [da:n], *at.* Tikilen eşik we ş. m. giň ýa-da dar bolanda kesilip aýrylýan, ýa-da kesilip urulýan dilkaw mata bölegi. *Tahýanyň eteginden dan almaly.*

DANA [da:na], *syp.* Köp zatdan habarly, bilimli, akylyly, parasatly, akyldar. *Dana şahyr.*

DANADAN-DANA [da:nadan-da:na], *syp.* Örän dana, danalaryň danasy.

DANALYK [da:nalyk], *at.* Köp zatdan habarlylyk, bilimlilik, akylylylyk, akyldarlyk, parasatlylyk.

DANDAGYÇ [dannağyç], *syp.* Her bir zady dandaýan, seljerýän. *Hemme adam deň bolanok, käbiri dandagyç bolýar.*

DANDAMA [dannama], *iş ady.* Dandamak ýagdaýy. *Meniň nahar dandamam bolmaz.*

DANDAMAK [dannamak], *işl.* Seljermek, tapawut goýmak, saýlamak. *Janly-jansyz herne gelse destine, Dandamay dahana atyp durupdyr* (Magtymguly). *Halal, haram dandamadyň, herne görünse gözüňe (Aşyky).*

DANDAMAKLYK [dannamaklyk], *iş ady.* Dandamak ýagdaýy.

DANDAMAZLYK [dannamazlyk], *işl.* Dandap durmazlyk, seljerip durmazlyk.

DANDAW [dannow], *at.* **1.** Bökdenç, päsgel. *Maşyn ondan dandaw etmän, ýetjek ýerine tiz ýetdi.* **2.** Seljermeklik, saýgarmaklyk, saýlamaklyk, tapawut goýmaklyk. *Onuň nahar dandawy ýokdy.*

DANDAWLY [dannowly], *syp.* **1.** Bökdençli, päsgelli. **2.** Her bir zada tapawut goýýan, her bir zady seljerýän.

DANDAWSYZ [dannowsuz], *syp.* **1.** Bökdençsiz, päsgelsiz. **2.** Hiç bir zada tapawut goýmaýan, dandaw etmeýän, hiç bir zady saýlap-seljermeýän.

DANDAÝYŞ [dannaýyş], *iş ady.* Dandamak ýagdaýy.

DANIÝALY [da:nyýaly], *syp., ser.* **Daniýalylar.**

DANIÝALYLAR [da:nyýalylyr], *at.* Daniýanyň esasy halky, ýerli ilaty.

DANYŞMA, *iş ady.* Danyşmak ýagdaýy.

DANYŞMAK, *işl., k.d.* Gepleşmek, sözleşmek, gürleşmek. *Ger guşansaň zerli kemer, Danyşsaň dilden bal damar* (Halk aýdymyndan).

DANYŞMENT [da:nyşment], *syp., k.d.* Ylymly, bilimli, bilimdar, dilewar. *Bular okap, alym-dana boldular we ýene külli hünärlerden habardar boldular, ajap danyşment boldular* ("Hüýrlukga – Hemra"). *Bir ýigit danyşment olur, Eger sowady-haty bolsa* (Magrupy).

DAŇ, *at.* Gün dogmazyndan oň howanyň ýagtylyp başlaýan çagy, jahan, ýalançy ýagtylyp başlaýan pursat. *Goşgy daňyň ak süýdüne ýugrulyar, Ýatany ýerinden galdyrmak üçin* (B. Hudaýnazarow).

♦ **Daň agarmak** gündogar tarap ýagtylyp başlamak.

Daň atmak jahan ýagtylyp ugramak. *Hanha, iňrik ýere ýazylyp baryar, Bilýän, bir ýerlerde eýýäm daň atdy* (G. Ezizow). **Daň saz bermek** daňyň atýany bildirip başlamak, *Günüň dogýan ýeri ýagtylyp ugramak. Görse, eýýäm daň saz beren eken* ("Görogly"). **Daň tilki guýruk bolmak** ýaňy daň bildirip ugramak, daň saz berip başlamak. **Daňyňy atyrmak** daňa çenli oturmak, daňa çenli garaşmak.

DAŇDAN [daňda:n], *hal.* Jahanyň ýagtylyp başlaýan wagty, daň bilen. *Daňdan turup, zülpiň darap, Timar bergin saçlaryňa* (Mätäji).

DAŇDANKY [daňda:nky], *syp.* Daňdan wagtyndaky. *Onuň daňdanky öýden çykyşydy. Men daňdanky ota ýetişmeli.*

DAŇDYRMA, *iş ady.* Daňdyrmak ýagdaýy.

DAŇDYRMAK, *işl.* Daňmak işini başga birine etdirmek, daňmaga mejbur etmek, mümkinçilik bermek. *Köwşüň bagyny daňdyrmak. Guşak daňdyrmak. Öküz aýaklaryny daňdyrmady. Ýarany daňdyrmak.*

DAŇDYRYBERMEK [daňdyryvermek], *işl.* Daňdyrmaga başlamak. *Haýwanlaram adam tanayar, ýüpüni her kese daňdyryberenok.*

DAŇLYŞ, *iş ady.* Daňylmak ýagdaýy. *Munuň başga hili-de daňlyş usuly bar.*

DAŇMA, *iş ady.* Daňmak ýagdaýy.

DAŇMAK, *işl.* **1.** Ýüpüň we ş. m. uçlaryny birleşdirip, biri-birine ulap düwmek, baglamak. *Ol aýakgabyňyň bagyny gyssanmaç daňdy.* **2.** Bir zada baglap, berkidip goýmak, iltemek, baglamak. *Atyny golaýda ýatan pürsleriň birine daňdy* (B. Seýtäkow). **3.** Daşyny sarap, orap baglamak. *Ol syjyrylyp ganan barmaklaryny daňmaga oturdy.* **4.** göç. m. Ugruna goýbermezlik, elinden erkini almak. *"Gaýyn enesi halys daňypdyr" – diýip, gyzynyň gününden zýrendi.*

DAŇMAKLYK, *iş ady.* Daňmak ýagdaýy.

DAŇNYBERMEK [daňnyvermek], *işl.* **1.** Özüň daňnyp başlamak, daňnyp ugramak. *Halanyňy alda daňnyber.* **2.** Daňnyp gezibermek, daňnymagy dowam etdirmek. *Täzesini alynçaň, köne ýaglygyňy daňnybersene.*

diliň töwereginde bolup geçýän ses gaýnawy damana ýolunyň häsiýetli aýratynlygydyr). *Çerkez çendan inçejik uzynja sesi bilen damana ýoluna aýdyma gygyrýardy* (B. Kerbabayew).

DAMAR, *at.* 1. Haýwanlarda we adamlarda ganyň akýan turbajyk sekilli ýolunyň umumy ady. *Damaryna görä gan al* (Atalar sözi). 2. Beden etlerini birleşdirýän siňir görnüşli berk öýjükler toplumu. *Ökje damary. Ýeňse damary.* 3. Ösümliklerde suwuklyk ýa-da nem geçirýän sapak ýa-da kök görnüşli çylgymlar, zolaklar. 4. *gepl. d.* Kök. *Damaryna zeper ýetirmän göçürilen agaçlar oňat tutupdyrlar.* 5. *gepl. d.* Özen. *Käşiriň damary ýognapdyr.*

♦ **Damar çekmek** 1) muskul damarlary dartylp, gaty agyry peýda bolmak. 2) aýry ýerde ýaşasa-da, süňk hossaryna ýakynlaşmak, ony görmek islegi güýçlenmek. *Edil bilen ýaly, garry atasyny diri görmek nesibesi bardyr-da, ol amanadyny tabşyrmanka daş ýurtdan agtygy geläýdi, habar edenem ýok welin, elbetde, damar çekýändir-dä.* **Damarda gan gaýnamak** ýürek joşmak, ylham gelmek, ýürek möwç urmak. *Ýürek joşup, damarda gan gaýnady, Ak kagyz üstünde galam oynady* (A. Kekilow). **Damar gatan ýeri bar (ýok)** garyndaşlyk ilteşiği bar (ýok), kowum-garyndaş (däl). *Onuň pylany bilen damar gatan ýeri bar öýdýän.* **Damaryny ýumşatmak** ugruny tapmak, köşeşdirmek, rahatlandyrmak. **Inçe damaryny tapmak** biriniň ugruny tapmak, işiňi bitirtmek üçin halaýan, gowy görýän zadyny bilmek. *Inçe damaryny tapyňmasaň, sözüňi-de diňlemez.* **Ýeňse damary gatamak** bir zada gaty gahary gelmek. *Onuň wejera bolup durşuny görüp, birden ýeňse damary gatady.* **Ýeňse damaryndan tutulmak ser.** **Ýeňse damary gatamak.**

DAMARLAK, *syp.* Damary köp bolan, damar-damar bolup duran, damarlary görmüşip, cykyşyp duran. *Ussa özüniň damarlak ellerini ýaş ýigidiň egniniň üstüne goýdy* ("Edebiýat we sungat").

DAMDYK, *at.* Suwuk zadynyň in az mukdary; damja. *Bir damdyk suw.*

DAMDYRMA, *iş ady.* Damdyrmak ýagdaýy.

DAMDYRMAK, *işl.* Damja-damja edip guýmak, damjaladyp dökmek; damja görnüşinde dökmek, guýmak. *Eliniň syppyrylan ýerine ýeke damja ýod damdyrdy.*

DAMDYRMAKLYK, *iş ady.* Damdyrmak ýagdaýy.

DAMDYRTMAK, *işl.* Damdyrmak işini birine etdirmek. *Gözüne derman damdyrtmak.*

DAMDYRYBERMEK [damdyryvermek], *işl.* Damdyryp ugramak, damdyryp başlamak. *Ilki men arkanlygyna gysarawyň, onsoň sen dermanyň damdyrsaň damdyryber.*

DAMDYRYŞ, *iş ady.* Damdyrmak ýagdaýy.

DAMDYRYŞDYRMAK, *işl.* Damja-damja edip guýuşdyrmak, ýeke-ýekeden damdyryp çykmak.

DAMDYRYŞMA, *iş ady.* Damdyryşmak ýagdaýy.

DAMDYRYŞMAK, *işl.* Damdyrmaga kömek etmek; bilelikde damdyrmak. *Göze derman damdyryşmak.*

DAMJA, *at.* Syrygyp damýan kiçijik togalak görnüşli suwuklyk, damýan suwuklyk düwmejiği. *Suw damjasy. Bir damja ýod.*

DAMJA-DAMJA, *hal.* 1. Damja görnüşinde; damja usuly bilen. 2. Damja-damja edip.

DAMJALABERMEK [damjala:vermek], *işl.* Damjalap ugramak, damjalap başlamak. *Bulutlar ýagarly däl hem bolsa, birden damjalaberdi.*

DAMJALAMA, *iş ady.* Damjalamak ýagdaýy.

DAMJALAMAK, *işl.* 1. Damja-damja bolup dammak. 2. Iki-ýeke damyp, ýagyp başlamak. *Howanyň ýüzi aýygam bolsa, käýarym ýagyş damjalaýardy.*

DAMJALAMAKLYK, *iş ady.* Damjalamak ýagdaýy.

DAMJALAÝYN, *hal.* Damja görnüşinde, damdyrma ýoly, usuly bilen. *Suwarýşyň damjalaýyn usuly.*

DAMJALAÝYŞ, *iş ady.* Damjalamak ýagdaýy.

DAMJYK-DUMJUK: **damjyk-dumjuk etmek** iki-ýeke damyp başlamak, damjyklamak. *Ilki damjyk-dumjuk edip başlanam bolsa, soňy ýelli çagba ýazypdy, ýagyş diňerli däl-di* ("Edebiýat we sungat").

DAMJYKLABERMEK [damjykla:vermek], *işl.* Damjyklarap ugramak, damjyklarap başlamak. *Damjyklasa, damjyklabersin, gaty ýagmasa bolýar.*

DAMJYKLAMA, *iş ady.* Damjyklamak ýagdaýy.

DAMJYKLAMAK, *işl.* Sähel damjalap başlamak. *Ýagyş damjyklarap däl-de, ternawdan akýan suw ýaly, yzyny üzmän guýup başlady.*

DAMJYKLAMAKLYK, *iş ady.* Damjyklamak ýagdaýy.

DAMJYKLAÝYŞ, *iş ady.* Damjyklamak ýagdaýy.

DAMKA, *at.* 1. Şaşka oynunda: garşydaşyň tagtasynyň soňky hataryna baryp ýetmegi gazanan hemde öýjükleriň islendik ugruna öňe ýa-da yza göçmäge hukuk alan şaşka çöpi. *Ak çöpleriň biri damka çykdy.* 2. *gepl. d.* Küşt tagtasy ýaly 64 öýli tagtada 24 çöp bilen oýnalýan oýnuň ady, şaşka. *Damka oýnap Kemal bilen, Gymmat wagtyň ýitirýärsiň* (K. Gurbannepesow). *Hawa, ýanyňyz bilen küşt, damka almagy hem ýadyňyzdan çykaraýmaň* (B. Pürliýew).

DAMKAÇY, *at, gepl. d.* Damka oýnuny oýnaýan adam, şaşkaçy. *Ökde damkaçy. Damkaçylaryň ýaryşy*

DAMLA: **damla guýy** gyrda daşlyk, gaty ýerden gazylýan guýy. *Damla guýy gyrda bakylýan dowarlary suwa ýakmak üçin peýdalanylýar.*

DAMMA, *iş ady.* Dammak ýagdaýy.

DAMMAK, *işl.* 1. Damjalap geçmek, damja-damja bolup ýere düşmek, damjalamak. *Iri-iri ýagyş dam-*

raklap başlamak, daraklap ugramak.

DARAKLAMA, *iş ady.* Daraklamak ýagdaýy.

DARAKLAMAK, *işl. 1.* Dokma dokalanda çitilen çitimleri, geçirilen argaclarly berkitmek, syk bolar ýaly edip darak urmak, darak kakmak. **2. gepl. d.** Saçy, sakgally darak ýa-da barmaklar bilen daramak. – *Näme-de bolsa, başymyza gelenini görübermeli bolandyr, başga gidere ugur ýokdur, batyr – diýip, Gandym aksakgal özüniň baş barmagy bilen ak sakgalyny darakladý (A. Gowşudow).*

DARAKLAÝÝŞ, *iş ady.* Daraklamak ýagdaýy.

DARAKLYK I, *at.* Dabanyň üzeňilikden barmaklara çenli bolan bölegi. *Ol daraklygyna basyp, köwşüni geýdi.*

DARAKLYK II, *at, haywanat d.* Ýaşyl, mawy ýekekli, çünki uzyn we guýrugy darak ýaly ýazylyp duran guş.

DARALDYBERMEK [da:raldyvermek], *işl.* Birden daraldyp başlamak, daraldyp ugramak. *Giň bolar diýdiňmi? Giň bolsa daraldybereris.*

DARALDYLMAK [da:raldylmak], *işl.* Dar edilmek, öňküsinden kiçeldilmek, insiz edilmek, kemeldilmek, gysylmak. *Gowaçany daraldylan hatarlar boýunça ekmek.*

DARALMA [da:ralma] **I**, *iş ady.* Daralmak ýagdaýy. *Kejebämiň daralmasynyň sebäbine onçakly düşünemok.*

DARALMA [da:ralma] **II**, *iş ady.* Daralmak ýagdaýy.

DARALMAK, *işl.* Darakdan geçirilmek, darap arassa edilmek (ýüň hakda).

DARALMAK [da:ralmak] **I**, *işl. 1.* Dar bolmak, öňküsinden kiçelmek, girmek. **2.** Insiz bolmak, kiçelmek. *Köýnek ýuwlandan soň daralypdyr. 3. göç. m., ser. Darykmak. Her bir bolgusyz gürriň üçin daralmaň, giň boluň!*

DARALMAK [da:ralmak] **II**, *işl. 1* Ýakyn aralyga çapylyp geçilmek (at hakynda). *Ikibaka daralan atlar sojaşyp durdular. 2.* Hujum edilmek, çözülmek. **3. göç. m.** Käýelmek, ýazgarylmak, käýinç astyna alynmak.

DARALMAKLYK [da:ralmaklyk], *iş ady.* Daralmak ýagdaýy.

DARALTMAK [da:raltmak], *işl. 1.* Dar etmek, öňküsinden kiçi, insiz etmek (geým hakynda). *Ol köýneginiň bilini daraltdy. 2.* Göwrümini in taýyndan gysmak, insiz etmek, göwürüm taýdan kiçeltmek. *Soňky salnan jaý howlyny daraltdy.*

DARALYŞ [da:ralyş], *iş ady.* Daralmak ýagdaýy.

DARAMA, *iş ady.* Daramak ýagdaýy.

DARAMA [da:rama], *iş ady.* Daramak ýagdaýy.

DARAMAK, *işl. 1.* Darak ýa-da barmak bilen saça, sakgala timar bermek. *Darak bilen sakgalyny darady (T. Taganow). 2.* Ýüňi, çöpüri we ş. m. ýüň daragyndan

geçirip arassalamak. *Olaryň biri çöpür darap, pişge edip ýetişdirýär (A. Durdyýew).*

DARAMAK [da:ramak], *işl. 1.* Ýakyn aralygy çapyp geçmek (at hakynda). *Söweş güni darasaň boş köpük seçer, Goç ýigidiň aty däl gerekdir ("Görogly").*

2. Hujum etmek, çözmek, hyjuwly topulmak; ýapyşmak. *Duşmanlara gazap bilen daraýar, Gurt deýin topulýan edermen ýigit (B. Kerbabaýew). 3. göç. m.* Gaharly käýemek, ýazgarmak, abyryzabyr etmek. *Ýaş çagany beýle zabun daramak bolmaz.*

DARAMAKLYK, *iş ady.* Daramak ýagdaýy.

DARAMAKLYK [da:ramaklyk], *iş ady.* Daramak ýagdaýy.

DARANMAK, *işl. 1.* Öz saçyňy daramak, saçyňy darap, tertibe salmak. *Kä daranyp, uz ýörişläp, Bizden ki uýat eýleýir (Magtymguly). Ýakdyň pany jahany, göz astyndan garanyp, Ertir-agşam çykar sen, tawus kimin daranyp (Mollanepes). 2.* Özüň üçin ýüň daramak. *Garry ene darakda özi üçin bir-iki pişge ýüň darandy.*

DARANYBERMEK [daranyvermek], *işl.* Daranyp başlamak, daranyp ugramak.

DARANYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup öz saçyňy we ş. m. daramak. *Kepderiler daranyşýardylar.*

DARAŞDYRMAK, *işl.* Darap, timarlap, arassalap çykmak. *Ol barmaklary bilen sakalyny daraşdyrdy.*

DARAŞMAK, *işl. 1.* Daramaga, darap arassalamaga kömekleşmek. *Ejem goňşymyza ýüň daraşdy. 2.* Bilelikde daramak. *Gyzlar başlaryny daraşyp otyrdy.*

DARAŞMAK [da:raşmak] **I**, *işl.* Ýakyn ara at salyp, çapyşyp geçmek, çapyşmak.

DARAŞMAK [da:raşmak] **II**, *işl. 1.* Hujum etmek, okgunly hereket etmek. **2.** Daramak, ýüzüni almak. *Ýowuz daraşmak.*

DARATDYRMAK [da:ratdyrmak], *işl.* Birine daratmaga mümkinçilik bermek ýa-da mejbur etmek.

DARATMAK, *işl.* Daramak işini başga birine etdirmek. *Ýüň daratmak. Çöpür daratmak. Gyzjagaz höcjetlik edip, ejesine saçyny daratdy.*

DARATMAK [da:ratmak], *işl.* Aty batly çapdyryp geçmek. *Öňatlylar atlaryny okkesdirme daradyp geçdiler.*

DARAW-DARAW [darow-darow], *syp.* Ýyrtym-ýyrtym, jyrym-jyrym, bölek-bölek (mata, matadan tikilen zatlar barada).

DARAÝY [dara:ýy], *at.* Erşi gyzyly, argajy ýaşyl, gyzyly-ýaşyl öwsüp duran syk, tarada dokalýan ýuka ýüpek mata. *Seniň geýjegiň atlaz, daraýy, Jaýyň jennet bolsun köşki-saraýy ("Saýatly – Hemra"). Depeler-düzler, baýyrlar jülgele daraýy don geýip, ýaşyl ýapynja bürenipdir ("Türkmenistan").*

DARAÝYŞ, *iş ady.* Daramak ýagdaýy.

DARBAZ [darva:z], *at.* Dartylan ýüpüň, simiň üstünde oýnaýan oýunçy. *Darbazlaryň çykysy has*

DAŇY, *at.* 1. Ýara we ş. m. daňmak üçin sargy. *Nahardan soň lukman gelip, ýaralaryna derman etdi, daňylaryny täzeledi* (A. Gowşudow). 2. Bir zady daňmak, güýlmek üçin bölek ýüp, bag. 3. Daňlyp, baglanyp goýlan zat, goş, ýük. *Haşlap uludan demini alyp, iki elini bykynyňa urup, otla seretdi, yzından Nurgeldiniň golunyň, aýagyňyň daňylaryny kesipdirip boşatdy* (A. Durdyýew).

DAŇYBERMEK [daňyvermek], *işl.* Daňmaga başlamak, daňyp ugramak, daňmak işini edibermek. *Ýöne oturandan, goş-golamlary ýygnap, ýükleri daňybersek nädýär!*

DAŇYK, *syp., gepl.d., ser.* Daňylgy. *Onuň eliniň ýarasy daňykdy. Daňyk atlar gazyklarynyň daşynda aýlanýardylar.*

DAŇYLGAZYK [daňylgazyk]: **daňylgazyk bolmak** bir ýerde biriniň ýanynda köp saklanmak, durmak, eglenmek, güýmenmek. *Näme, beýle daňylgazyk bolduň, geler ýerde gelerler ahyry-diýip, ene oglundan käýinjiredi.*

DAŇYLGÝ [daňylgý], *syp.* 1. Sargylan, sargy saralan, daňyk. *Onuň eliniň ýarasy daňylgydy.* 2. Bir zada daňlan, daňylgy, baglanan, daňlyp goýlan. *Sygyrlara gözi düşen daňylgy göleler molaşýardylar* (B. Kerbabaýew).

DAŇYLMAK, *işl.* 1. Ýüpüň we ş. m. zatlaryň uçlary düwülüp birleşdirilmek, baglanmak, çatylmak. 2. Bir zada baglanyp goýulmak, berkidilip goýulmak, iltelmek, baglanmak. 3. Saralyp baglanmak, oralyp berkidilmek, baglanmak. 4. *göç. m.* Bir ýerde köp durmak, uzak eglenmek, köp saklanmak, hiç ýaňa gidip bilmän durmak. *Merede garaşyp uzakly gün daňyldym.*

DAŇYLY, *syp.* Daňysy bar bolan, sargyly. *Daňyly ýara.*

DAŇYNMA, *iş ady.* Daňynmak ýagdaýy.

DAŇYNMAK, *işl.* Ýaglygy, gyňajy öz başyňa daňmak. *Gyňaç daňynmak. Ýaglyk daňynmak.*

DAŇYNMAKLYK, *iş ady.* Daňynmak ýagdaýy.

DAŇYŞ, *iş ady.* Daňmak ýagdaýy. *Bu hili daňyň bolanok, getir, men daňyp bereýin.*

DAŇYŞDYRMAK, *işl.* Daňyp, baglap çyk-mak, baglaşdyryp goýmak. *Köwşüň bagjyklaryny daňyşdyrmak.*

DAŇYŞMAK, *işl.* Daňmaga kömekleşmek; bilelikde daňmak. *Myhmanlaryň ulaglaryny daňyşmak. Ýaralynyň ýarasyny daňyşmak.*

DAŇÝYLDYZ [daňýyllyz], *at.* Daňyň ön ýanynda dogýan ýyldyz.

DAR [da:r] **I**, *syp.* 1. Ini giň bolmadyk, insiz. *Dar köçeler giňeldi.* 2. Syrlaşyp duran, gysyp duran, örän gysby. *Ol dar balak geýeni halamaýarmyş* (N. Saryhanow). 3. Göwrüm taýdan kiçi, uly bolmadyk. *Dar otag.* 4. *göç. m.* Çäkli, her taraply bolmadyk, bir taraply.

Düňyägaraýşy dar adam. 5. *göç. m.* Ulanylyş gerimi çäkli. *Bu sözüň ulanylyş gerimi dardyr.*

♦ **Dar gursak (ýürek) bolmak** gaharjaň, oýna-çyna ýaramazlyk, gyzma bolmak.

DAR [da:r] **II**, *at, taryh.* Ölüm jezasy berleni asyp öldürmek üçin dikilip ýasalýan enjam.

♦ **Dara çekmek** dar agajyndan asyp öldürmek, dardan asyp jezalandyrmak. *Meni Ybrahym dek ýaksalar nara, Mansur kimin meni çekseler dara* ("Görogly"). **Dar agajy** jezalandyrylmaly adamy asmak üçin gurlup goýlan enjam. *Nejep jan dar agajyň astynda boýununy burup, şol ýerde bir baş keleme söz aýdar gerek* ("Nejep oglan"). **Dardan asmak ser.** **Dara çekmek.**

DARABERMEK [dara:vermek], *işl.* Darap başlamak, darap ugramak. *Eliňe başdarak al-da, basyňy darabersene!*

DARABERMEK [da:ra:vermek], *işl.* Abyr-zabыр edip, darap başlamak, darap ugramak. *Beýle gaty daraberme, ýuwaşlyk bilen düşündirseň hem bolar.*

DARA-DIRE [da:ra-di:re], *at.* Gyssagara, gyssagly, howul-hara. *Dara-direde işleriňi gutaryp bilmersiň.*

DARA-DIRELIK [da:ra-di:relik], *at.* Gyssagalaryk, gyssaglylyk, howul-haralyk. *Şol dara-direlikde onuň diline geleni şu boldy* (R. Gelenow).

DARADYBERMEK [daradyvermek], *işl.* Daradyp başlamak, daradyp ugramak. *Tomus keçe etjek bolsaň, ýüňleriňi häzirden daradyberseň hem bolar.*

DARADYLMAK [da:radylmak], *işl.* Çapyşykdan ön we soň synag üçin ýakyn aralyga çapdyryp geçmek (at hakynda). *Çapyljak atlar ilki gordurylýar, daradylýar.*

DARADYLMAK, *işl.* Daratmaga berilmek, daradyp taýyn edilmek. *Keçelik ýüňler daradyldy.*

DARAGT [darağyt], *at.* Ösüp oturan agaç, bag.

♦ **Nesil daragty** milletiň, aýry-ayry adamlaryň sejeresi, gelip çykyşy. *Türkmenleriň nesil daragty.*

DARAK, *at.* 1. Saç daramak üçin ulanylýan diş-diş gural, başdarak, şana. *Daragyny alyp bukja saldy* ("Görogly"). 2. Dokma dokalanda çitilen çitimleri, geçirilen argaçlary berkleşdirmek üçin kakylýan demir dişli saply gural, dokma senedi. *Dokma daragy.* 3. Ýüň daramak üçin üçburç enjamyň yokarsyna iki setir uzyn dişler oturdylan gural, ýüň darak. *Ejesi ýene ýüň daragy önüne alyp daramaga başlady.* 4. Tara dokalanda matanyň syk bolmagy üçin ulanylýan gural, saz. 5. Başataryň, sapançanyň birnäçe okuny saklaýan guta meňzeş bölegi.

♦ **Darak kakmak (urmak)** halynyň we ş. m. çitimi-ni berkitmek üçin daraklamak. *Halynyň üstünde oturan gelin başyny galdyрман, daragy batly-batly kakýardy.*

DARAKDIŞ [darakdi:ş], *at.* Ýüň daralanda daragyny dişlerinde galýan galyndy.

DARAKLABERMEK [darakla:vermek], *işl.* Da-

gowşatdy (B. Seýtäkow).

DARTMA [darytma] **I**, *iş ady*. Dartmak ýagdaýy.

DARTMA [darytma] **II**, *at*. Jykyra suw geçirýän ýapjagaz.

DARTMAK [darytmak], *işl.* Çekip özüňe tarap süýşürmek, golaýlatmak, güýç bilen çekmek.

DARTMAKLYK [darytmaklyk], *iş ady*. Dartmak ýagdaýy.

DARTY, *at*. **1.** Dokmanyň erşiniň arasyny açyp, argajyny alyşdyrmak üçin ulanylýan agaç gural. *Ondan soň baslyk ötürüp, dartyşyny berk çekdi-de, darak urmaga oturdy* (B. Kerbabaýew). **2.** Çöwşi ýüpi towlanýan agaç ýa-da demir.

DARTYBERMEK [dartyvermek], *işl.* Dartyp başlamak, dartyp ugramak.

DARTYLMAK, *işl.* **1.** Çekilmek, süýşürilmek, golaýladylmak, güýç bilen çekilmek. *Onuň tamdyrasynyň kirişleri dartyldy* (A. Gowşudow). **2.** Çekilip durmak (geýim hakynda). *Men geýim geýsem kiçi bolýar, ýeňleri, gonçlary dartylyp dur.*

DARTYLYBERMEK [dartylyvermek], *işl.* Dartylyp başlamak, dartylyp ugramak. *Sim hem dartylyberse, inçelip üzülýär.*

DARTYŞ, *iş ady*. Dartmak ýagdaýy. *Watanyň özüne dartyşy ýaly güýç hiç ýerde ýokdur.*

DARTYŞDYRMAK, *işl.* Pugta çekişdirmek, çekişdirip çykmak. *Arçyn ýasgynjak atynan donuny egnine dartyşdyrdy* (A. Gowşudow).

DARTYŞMAK, *işl.* **1.** Dartmaga kömek etmek, çekmäge kömekleşmek. **2.** *göç. m.* Dawalaşmak, oňuşmazlyk, çekeleşmek. *Iň soňunda ýeke çüý üstünde dartyşdylar* (B. Kerbabaýew).

DARTYŞYK, *at*. Bir zat ýa-da bir mesele üstünde bolýan çekeleşik, dawa.

DARY, *at*. **1.** Däneliler maşgalasyna degişli köp baldakly, insiz uzyn ýaprakly, başy sübseliginiň başy ýaly seçelenip duran bir ýyllyk medeni ösümlik. *Serçeden gorkan dary ekmez* (Nakyl). **2.** Şol ekiniň sary ownuk dānesi, hasyly. *Ajygan towuk düýşünde dary görer* (Nakyl).

DARYGYBERMEK [da:rygyvermek], *işl.* Darygyp başlamak, darygyp ugramak. *Giňräk bol, darygyberme.*

DARYKDYRMAK [da:rykdyrmak], *işl.* Ýüregini, içini gysdyrmak, bir zat üçin gussalandyrmak, gysyndyrmak. *Meniň esli wagt oýlanyp durmagym ýaşulyňy birneme darykdýran bolmaga çemeli* (B. Pürliýew).

DARYKMA [da:rykma] *iş ady*. Darykmak ýagdaýy.

DARYKMAK [da:rykmak], *işl.* Ýüregiň, içiň gysmak, bir zat üçin gyssanmak, gysynmak. *Gurban darykmady, öňki sowukganlygy bilen gürledi.*

DARYKMAKLYK [da:rykmaklyk], *iş ady*. Daryk-

mak ýagdaýy.

DARYKMAZLYK [da:rykmazlyk], *işl.* İçin gysmazlyk, bir zat üçin gyssanmazlyk, gysynmazlyk, darygyp durmazlyk. *Nargül darykmady, şol öňki sowukganlygy bilen gepledi* (S. Myradow).

DARYM [da:rym], *at*. Ýakyn aralyga darama, darap geçme (at hakynda). *Agsam şöwür çeken, garny hepbik ýaly atlar ikiýanlaýyn serhet gurap oturan adamlaryň arasyn da darym edýärdi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Darym toýy** uly toýdan öň geçirilýän geňeş toýy.

DARYŞGAN [da:ryşgan], *syp.* Göwrümi, ululygy boýunça darlyk edýän, kiçilik edýän, giň däl, darrak.

DARYŞGANLYK [da:ryşganlyk], *at*. Göwrüm, ululyk taýdan darlyk, giň dällik. *Myhman gelende ýerimiz daryşganlyk edýär diýip, ondan-mundan agaç tapyp, tamyň gapdalyndan bir çatma dikipdi* (A. Gowşudow).

DARYTMAK [da:rytmak], *işl.* Ýakyn aralyga çapdyryp geçmek. *Çapyksuwar Gyrsakary darydyp gelenden soň, ony birsaly gezdirdi-de, ýatagyna eltip daňmakçy boldy* ("Edebiyat we sungat").

DAŞ I, *syp.* Uzak, alys, golaý däl. *Daş ýer.*

♦ **Daşdan aýlamak** gyzyklandyran meseläniň üstünden barman, şonuň bilen gytaklaýyn, kem-käseýin baglanyşykly bolan zat hakda söz açmak, gürlemek. *Bu ýyl daýhanlaryň girdejisi gowy boldy - diýip, Söýün aga gürrüni daşdan aýlap başlady* (T. Taganow). **Daşdan görmek** öňden görmek, öňünden bilmek, aňlamak. *Ba-aý, walla, senem örän daşdan görýärsiň-ow!* (B. Kerbabaýew). **Daşdan gözle** başga ýerden gözle, seniň gözleýän adamyň bu ýerde ýok. *Nä maksada geldiň, dogryňy sözle, Aldajak adamyň git daşdan gözle* (A. Köpekmergen). **Daş düşmek** kadakowahada laýyk gelmeýän iş etmek. *Pelek asyýasyn bikarar kylmyş, Namysdan daş düşüp, hakdan uýalmyş* (Magtymguly). **Daş etsin** hudaýym ýaramaz zada ýanaşdyrmasyn, erbetçilikden gorap saklasyn. *Daş etsin, şeýle diýmäge neneň diliň barýar?* **Daş gulakdan eşitmek** başgalardan eşitmek, başga kişiden eşitmek. *Ol hakynda men daş gulakdan kän eşitdim* (N. Saryhanow).

DAŞ II, *at*. **1.** Bir zadyň içki ýüzi däl-de, daşky ýüzi, tarapy. *Käsesindäki çäýy çäýnegine guýjak bolanda, daşyna dökdi* (B. Kerbabaýew). **2.** Jilt, sahap. *Kitabyň daşy zer bilen oňat bezelipdir*. **3. ser.** **Daşary I.** *Şirin geleniň kimdigini bilmek üçin daş çykdy* (B. Pürliýew). **4.** Töwerek, ýan. *Onuň daşynyň adamsyz wagty ýok.*

♦ **Daş işik** öýüň, jaýyň öňi, öň yüzündäki ýer. **Daşy jäjek, içi möjek** süýji sözlü, güler yüzli, içine-daşyňa geçip barýan, hakykatda bolsa pis, içigara (adam). **Daşyna geçmek** gyssamak, gyssap ugramak. **Daşynda aýlanmak ser.** **Daşynda kebeleklemek.** *Pyrran aýlanyp daşynda, Sakladyň sen gözden, dilden*

hem gyzykly boldy.

DARBAZLYK [darva:zlyk], *at.* Darbazyň käri, kesbi, ýagdaýy.

DARGA [darğa], *at.* 1. Deňiz, derýa ýakasynda gerişleri, eginleri bilen gämini çekýän adam. 2. Ýük çekilýän gaýygy, gämini sürýän adam; gämiçi. *Darga dur rulda, Bakyp eserdeň* (Ý. Pirgulyýew).

DARGADYLMAK [darğadylmak], *işl.* Pytradylmak, çalam-çaş edilmek, dumly-duşa çasyrylmak.

DARGADYŞDYRMAK [darğadyşdyrmak], *işl.* Dagadyşdyrmak, dagadyşdyryp çykmak, pytradysdyrmak. *Arabadyr maşyn bilen dökülen dersleri daňhanlar ekin meýdanyna dargadyşdyrdylar.*

DARGALYK [darğalyk], *at.* Darganyň käri, kesbi, işi. *Ol köp ýyllar Amyderýada gämi bilen gatnap, dargalyk eden adamdy* (M. Hydyrow).

DARGAMA [darğama], *iş ady.* Dargamak ýagdaýy.

DARGAMAK [darğamak], *işl., ser.* **Dagamak.**

DARGAMAKLYK [darğamaklyk], *iş ady.* Dargamak ýagdaýy.

DARGAŞMAK [darğaşmak], *işl., ser.* **Dagaşmak.** *Adamlar birden dargaşdy.*

DARGATDYRMAK [darğatdyrmak], *işl., ser.* **Dagatdyrmak.**

DARGATMAK [darğatmak], *işl., ser.* **Dagatmak.** *Gapylykda duşman aldy daşymyz, Dargatdy her ýana deňi-duşumyz* (Magtymguly).

DARGAÝYŞ [darğaýyş], *iş ady.* Dargamak ýagdaýy.

DARGURSAK [da:rğursok], *syp.* Sähel zat üçin daralýan, ynjalyksyz, gahary tiz gelýän, sabyr-takatsyz.

DARGURSAKLYK [da:rğursokluk], *at.* Dargursak häsiýetlilik.

DARGYL [darğyl], *syp.* Goňrumtyl-sary reňk. *Dargyl sygyr.*

DARKA: darka ýarylmak sesli ýarylmak, birden çat açmak, ikä bölünmek. *Badymyzdan daglar ýarylýar darka, Okap, gurup göwni şatlap barýarys* (M. Myşsyýew).

DARKA-DARKA: darka-darka ýarylmak bölek-bölek bolup ýarylmak, birnäçe ýerinden çat açmak, bölünmek. *Onuň kätmeniniň aşagynda ýerler darka-darka ýarylyp, öz-özi agdarylyp barýan ýalydy* (A. Durdyýew). *Onuň dabanyynyň aşagy darka-darka ýarylypdyr.*

DARLYK [da:rlyk], *at.* 1. Gysbylyk, syrlaşyp durmaklyk, kiçilik (aýakgap, geým hakynda). *Kyrkynjy ölçegli köwüş oňa darlyk etdi.* 2. Göwrümi, meýdany boýunça giň dällik, kiçilik, insizlik. *Täze jaýa göçdük, öňki darlyk edýärdi.*

DARSDABAN [daryssa:van], *syp.* Darsyldap, hasanaklap çalt hereket edýän, otlukly ýaly hemme ýere

ýetişýän (aýal). *Bir darsdaban-a gelip gitdi.*

DARSDABANLYK [daryssa:vanlyk], *at.* Darsdabana mahsus gylyklylyk. *Darsdabanlygyndan, irimçikliginden başga ýüz keşbinde-de bir çalymdaş ýerleri bar ýalydy* (Ý. Mämmediýew).

DARS-DARS [darys-sarys], *s. ş. aňl. söz.* Darsyldap ýörelende çykýan ses.

DARSYLDABERMEK [darsylla:vermek], *işl.* Darsyldap ugramak, darsyldap başlamak.

DARSYLDAMA [darsyllama], *iş ady.* Darsyldamak ýagdaýy.

DARSYLDAMAK [darsyllamak], *işl.* Batly, çalasyn hereket etmek, dars-dars edip gaty ýöremek. *Darsyldap bardy-da birden, Ak telpegi bir ýan pyzdy* (N. Baýramow).

DARSYLDAMAKLYK [darsyllamaklyk], *iş ady.* Darsyldamak ýagdaýy.

DARSYLDAŞMAK [darsyllaşmak], *işl.* Birden köp bolup dars-dars edip, otlukly ýaly ýöräp barmak. *Gyzyl çog bolşup bezenen gelin-gyzlar darsyldaşyp ýörseler-de, olaryň yüzlerindäki ynjyny saýgarmak bolýardy* (B. Gulow).

DARSYLDAYÝŞ [darsyllaýyş], *iş ady.* Darsyldamak ýagdaýy.

DARSYLDY [darsylly], *at.* Batly, çalasyn hereket edilende, ýörelende çykýan sesiň ady. *Onuň dabanyynyň darsyldysy ilerki hatardan gaýraky hatara baryp ýetdi* (B. Kerbabaýew).

DARTAŇ [da:rtaň], *syp., gepl. d.* Darrak, dar bolýan. *Dartaň geým.*

DARTDYRMAK [darytdyrmak], *işl.* 1. Dartmak hereketini, işini başga birine etdirmek, çekdirmek. *Öz güýji ýetmansoň, urgany kakasyna dartdyrdy.* 2. Çekmek, dartmak. *Näme haýal edýärsiň, ony tiz tüýniük ýüpe dartdyryp daň* (A. Gowşudow).

DARTDYRYBERMEK [darytdyryvermek], *işl.* Dartdyryp ugramak, dartdyryp başlamak.

DARTGY [darytgy], *at.* Çekiniň halkasyndan geçirilip berkidilýän ýasy gaýyş. *Çekiniň bir ujunda halkasy bolsa, ikinji ujunda dartgy gaýşy bolýar.*

DARTGYN [darytgyn], *at.* 1. Dartylyp, çekilip duran. *Damarlaryň dartgyny.* 2. göç. *m.* Has ýitileşen, barjak derejesine baran. *Sadabyň hem içki dartgyny gowşan ýaly boldy* (G. Kulyýew).

DARTGYNLY [darytgynly], *syp.* Dartgyn ýagdaýda bolan, has ýitileşen, barjak derejesine baran, gowşamaýan, güýjeýän. *Dartgynly ýagdaý.*

DARTGYNLYK [darytgynlyk], *at, ser.* **Dartgynlylyk.** *Dartgynlygy gowşatmak.*

DARTGYNLYLYK [darytgynlylyk], *at.* Dartgynly ýagdaýda bolmaklyk, bir wakanyň, hadysanyň ýitileşen ýagdaýy. *Onuň häzir agzybirlig bize hemme zatdan zerurdyr diýen sözi jaýyň içiniň dartgynlylygyny*

gelip gidýärler ("Türkmenistan").

DAŞGYN [da:şgyn], *at. 1.* Suwuň joşup, kenardan agmagy; joşgun. *Daşgyn derýa dek gaýnasam, Mansur dek darda oýnasam, Kaknus kimin ot çeynesem, Taparynmy, balam seni?* ("Hüýrlukga – Hemra").

2. Oglana dakylýan at.

DAŞGYN [da:şgyn] **I**, *syp., ser. Daşary II.* Mekdepden daşgyn geçirilýän işlere özüne degişli bolmadyk, bolgusyz bir iş hökmünde garaýardy (A. Gowşudow).

DAŞGYN [da:şgyn] **II**, *syp.* Golaý, ýakyn bolmadyk, garyndaşlyk taýdan daş, ýakyn däl. *Ýygnamyşdy obadaşlar, Içginler hem daşgynlar* (K. Gurbannepesow).

DAŞGYNLY [da:şgynly], *syp.* Kenardan agjak bolup durýan, joşup durýan; joşgunly.

DAŞGYNLYK [da:şgynlyk] **I**, *at.* Daşyp durmaklyk, joşup durmaklyk.

DAŞGYNLYK [da:şgynlyk] **II**, *at.* Golaý dällik, garyndaşlyk taýdan ýakyn dällik.

DAŞ-IÇ, *at.* Daşary-içeri, girim-çykym. *Garram bolsa, heniz-ä daş-içini oňarýar.*

DAŞKY, *syp. 1.* Içki däl-de onuň daş tarapyndaky ýa-da daşaryk çykylyýan ýerde ýerleşýän. *Daşky gapy. Daşky otag. 2.* Bir zadyň daş görnüşi, daş tarapy, daş ýüzi. *Nebitçiniň iş wagtynda daşky görnüşi haparak, geýim-gejimi gäzliäk bolsa-da, ynsaby aýna ýaly durudyr* (B. Kerbabaýew). **3. ser. Daşgyn II.** Beýlekisi hem Aşyryň daşkyrak jeňňeleriniň biridi (B. Gulow).

♦ **Daşky gulakdan eşitmek** *ser. Daş I: daş gulakdan eşitmek.* Gudaçylyga gelenlerini daşky gulakdan eşidipdi (B. Kerbabaýew).

DAŞLABERMEK [da:şla:vermek], *işl.* Daşlap başlamak, daşlap ugramak.

DAŞLABERMEK [da:şla:vermek], *işl.* Daşlap başlamak, daşlap ugramak.

DAŞLAMA, *iş ady.* Daşlamak işi.

DAŞLAMA [da:şlama], *iş ady.* Daşlamak ýagdaýy.

DAŞLAMAK, *işl.* Bir zadyň daşyna daş etmek, daş çekmek, daş tikmek; gaplamak. *Ýassygy daşlamak. Ýorgany gülli setinden daşlamak.*

DAŞLAMAK [da:şlamak], *işl. 1.* Bir zady urmak üçin daş böleklerini atmak, zyňmak. *Oglanlar derrew daşlap, taýaklap ýylany öldüripdirler* ("Türkmen halk ertekileri"). **2.** Daş bilen örtmek, daş düşmek.

DAŞLAMAKLYK [da:şlamaklyk], *iş ady.* Daşlamak ýagdaýy.

DAŞLANMAK, *işl.* Bir zadyň daşyna daş edilmek, örtük edilmek, jilt edilmek.

DAŞLANMAK [da:şlanmak], *işl.* Özüne tarap daş zyňylmak, kimdir biriniň özüne daş zyňmagy.

DAŞLAŞDYRMAK I, *işl. 1.* Bir ýerden ýa-da bir zatdan uzaklaşdyrmak. **2. göç. m.** Esasy meseleden başga ýana sowmak, çetleşdirmek.

DAŞLAŞDYRMAK II, *işl.* Birnäçe zadyň daşyna daşlyk çekmek, daşlap çykmak. *Ýassyklary daşlaşdyryp çykmak.*

DAŞLAŞMA I, *iş ady.* Daşlaşmak ýagdaýy.

DAŞLAŞMA II, *iş ady.* Daşlaşmak ýagdaýy, işi.

DAŞLAŞMA [da:şlaşma], *iş ady.* Daşlaşmak hereketi.

DAŞLAŞMAK [da:şlaşmak], **1. işl.** Daşlamaga kömek etmek. **2.** Birden köp bolup bir zady daşlamak, bir zada daş zyňmak. *Ataly ogul sürüsi bilen üzümçilige gonan garasarlary daşlaşyp durlar. 3.* Biri-birine daş zyňmak, daş atmak. *Garry ene daşlaşyp duran agtyklaryny görüp, olara käýedi.*

DAŞLAŞMAK I, *işl. 1.* Bir ýerden ýa-da bir zatdan uzaklaşmak. *Onuň sesi kem-kemden daşlaşdy. 2. göç. m.* Esasy meseleden uzaklaşmak, çetleşmek.

DAŞLAŞMAK II, *işl.* Ýorgan-ýassyklary daşlaşmak, daşlamaga, daşlamak hereketini ýerine ýetirmäge birine kömekleşmek.

DAŞLATMAK, *işl.* Daşlamak işini başga birine etdirmek. *Ýassyk daşlatmak*

DAŞLATMAK [da:şlatmak], *işl. 1.* Daşlamak hereketini başga birine etdirmek; daşlamaga mejbur etmek. *Ekabyrrak oglanlaryň birine ykmada itleri daşladyp kowduraýmasam boljak däl öýdýän. 2.* Daşlamaga mümkinçilik bermek. *Näme, özüňden kiçi çaga özüňi daşladyp dursuň?*

DAŞLAÝYŞ, *iş ady.* Daşlamak ýagdaýy.

DAŞLAÝYŞ [da:şlaýyş], *iş ady.* Daşlamak hereketi.

DAŞLY [daşly], *syp.* Daşy bar bolan, daşy bir zat bilen örtülen, daşlanan. *Ýaşyl daşly kitap. Mahmal daşly ýassyk.*

DAŞLY [da:şly], *syp.* İçinde daş bolan, daş garyndyly, daş goşandy bolan. *Daşly toprak.*

DAŞLYK I, *at.* Uzaklyk, alyslyk, ýakyn dällik. *Wah, maşynlar ýoluň daşlygyny bilýärmä näme?* (B. Gulow).

DAŞLYK II, **1. syp.** Daş etmek üçin, daş edilýän. *Daşlyk mata. 2. at.* Bir zadyň daşyny, üstüni örtmek üçin ýörite tikilen ýa-da niýetlenen mata. *Ýassygyň daşlygy. 3.* Köplenç kagyz salynýan ýörite gap.

DAŞLYK [da:şlyk] **I**, *at.* Daşy köp ýer, daşly ýer. *Oglum, daglyga, daşlyga tutuber* ("Görögly").

DAŞLYK [da:şlyk] **II**, *at.* Guşuň, towugyň we ş. m. iýmit siňdirmek üçin hyzmat edýän agzasy. *Iým daşlykda ykjam maýdalanýar we siňýär.*

DAŞMA [da:şma], *iş ady.* Daşmak ýagdaýy. *Suwuň daşmasy ýaz işlerinde biraz bökdençlik döredti.*

DAŞMAK [da:şmak], *işl. 1.* Joşmak, joşup kenardan agmak. *Akgydyndan daşyp çykyp, iki kenardaky jeňňellere, arnalara, källere erkana ýaýnan Amyderýa mes erkek dek kükräp, okgunly akýardy* (N. Jumaýew).

2. Çogmak, çogup dökülmek.

(Ç. Aşyr). **Daşynda kebeleklemek 1)** yhlasly hyzmat etmek, ölüp-öçüp barmak. *Ol syrkawyň daşynda kebelekleyärdi.* **2)** birine ýaranjak bolmak, biriniň göwnüni tapjak bolmak. Kebelekläp daşynda, kän aýlandy ol onuň (A. Kekilow). **Daşyndan guwanmak** kesesinden guwanmak, guwanjyňy guwanylýan adama bildirmän guwanmak. *Ine, bu gyz daşyňyzdan guwanyp, sizi söýüp ýör* (A. Nazarow). **Daşyny dola-mak 1)** goldamak, kömek bermek, alada etmek. *Onsoň meşhur sazanda saz bilen daşyny dolap otursa, Batyr bagşynyň aryp-ýadamasy bolmazdy* ("Edebiýat we sungat"). **2)** *gepl. d.* Gerek-ýarak zadyny üpjün etmek, geýim-gejim etmek. *"Daşyny dolaň-da, gyzymyzy haýsy gün isleseňiz, sähedini bermäge taýyn"* – diýip, guda boljaklara anyk jogap berdi. **Daşyňa çykarmazlyk** içki duýgyňy aýan etmezlik, hiç kime hiç zat bildirmezlik, aýtmazlyk. *Baş inženeriň işi oňarýandygyna begense-de, daşyna çykarmady* (Ş. Borjakow). **Daşyňa göz aýla-mak** daş-töweregiňe seretmek, nähili, neneňsiligine göz ýetirmek. *Daşymyza göz aýlaýyn, Entek ine-gana men* (B. Hudaýnazarow).

DAŞ [da:ş], *at. 1.* Tokga ýa-da tutuş gaty jisimden ybarat, suwda eremeýän, pytramaýan, süýnmeýän dag jynsy. **2.** Şol dag jynsynyň bir tokgasy, bölegi. *Onuň içindäki düňderilişip ýatan daşlar-da sil suwunyň joşgunly gelýänini habar berýärdi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Daş basan** dogumly, edenli, köpi gören. *Olar entek meniň daş basan garrydygymy bilmeýärler* (A. Durdyýew). **Daş bilen urany aş bilen ur** ýamanlyk edene ýagşylyk et. *Meniň günämi geç, hormatly söwdağar, men guşuda uklap galaýypdyryn – diýip, "daş bilen urany, aş bilen ur" diýenlerini etdi* (Halk ertekisinden). **Daş bol!** gymyldaman, doňan ýaly bolup dur (ýaşajyk çagalara aýdylýan söz). **Daş deşen ser.** **Daş basan.** *Oglum, sen bu ýigitler ýaly daş deşen däl ahyry* ("Edebiýat we sungat"). **Daş düşen ýerinde galsyn** erbet zat dörän ýerinden başga ýere ýaýramasyn. *Bir ýerde bolmasy işiň bolanyny eşiden garry ene "Daş düşen ýerinde galsyn!" diýip, sag elini ýakasyna ýetirdi.* **Daş guýy** örümi daşdan, kerpiçden edilen guýy. *Daş guýynyň opurylma howpy az bolýar.* **Daş kâdi** kâdiniň daşy gaty görnüşi. **Daş köçe(ýol)** daş düşelen köçe (ýol). *At toýnagynyň sesleri darajyk daş köçäniň depesinde günleç seslenýärdi.* **Daş kömür** gazylyp alynýan gaty ýangyjyň bir görnüşi. **Daş ýürek** rehim-siz, şepagatsyz. *Daş ýüregi eretmäge, Baldan şirin söz gelipdir* (Magrupy).

DAŞABERMEK [daşa:vermek], *işl.* Daşap başlamak, daşap ugramak.

DAŞALMAK, *işl.* Bir ýerden ikinji bir ýere çekilmek, äkidilmek, getirilmek, eltmek. *Ýük daşalmak.*

DAŞAMA, *işl.* Daşamak işi.

DAŞAMAK, *işl.* Ýüki we ş. m. bir ýerden ikinji bir ýere çekmek, äkitmek, getirmek, eltmek. *Ýük daşamak.*

DAŞAMAKLYK, *iş ady.* Daşamak ýagdaýy.

DAŞANMAK, *işl.* Özi üçin daşamak, çekmek, daşap äkitmek.

DAŞARKY, *syp.* Öýdäki däl, daşarda ýerleşen, daşardaky, daşky; ýurduň daşyndaky.

DAŞARY I, *at. 1.* Jaýyň daş tarapy, daşy, howly, açyk ýer. *Daşary diýseň sowukdy.* **2.** *syp.* Ýurduň içine degişli däl-de, daşyna degişli. *Daşary syýasat. Daşary işler ministrliği.*

♦ **Daşary ýurt** başga ýurt. *Daşary ýurt dili. Daşary ýurt harydy. Daşary ýurtly* başga ýurduň raýaty. *Soňky döwürde Türkmenistana daşary ýurtlular köp gelýär.*

DAŞARY II, Bellenen mukdardan daşgary, daşgyn, artykmaç, artyk, agdyk, köp. *Şu aýda hojalyk borçnamadan daşary önüm bermek baradaky borçnamanyň üçden birine barabar önüm işläp çykardy.*

DAŞARYK [daşary:k], **1.** Daş tarapa, öýden daşary. *Hany, oglum daşaryk çyk, ýagşy entek hem ýagýarmy?* **2.** Ýurduň daşyna, daşary ýurda. *Türkmenistanyň çäkerlerinden daşaryk satylyan tebigy gaz halkymyz üçin uly girdejidir.*

DAŞAŞMA, *iş ady.* Daşaşmak ýagdaýy.

DAŞAŞMAK, *işl. 1.* Daşamaga kömek etmek, getirismek, äkidismek, çekismek, eltismek. *Men Orazlara odun daşaşdym.* **2.** Birden köp bolup daşamak. *Oglanlar arkalary haltaly garpyz daşaşyp ýördüler.*

DAŞATMAK, *işl.* Bir ýerden ikinji bir ýere eltdirmek, äkitdirmek, çekdirmek, daşamak işini başga birine etdirmek, daşamaga mümkinçilik bermek, daşamaga mejbur etmek.

DAŞAÝYŞ, *iş ady.* Daşamak ýagdaýy.

DAŞBAG [da:şva:ğ], *at.* Toruň düýbüne berkidilýän agramlygy daňmak üçin ulanylýan ýüpjagazlar. *Daşbag bilen tora agramlyk berkidilýär.*

DAŞBASMA [da:şvasma], *at.* Daşyň ýüzünden çap etmek usuly we şol usul bilen çap edilen surat, kitap.

DAŞDEŞEN [da:şdeşen], *at, haýwanat d.* Daşdeşen şekilliler toparyna degişli guşlaryň maşgalasyndan bolan berk, göni çüňkli guş. *Daşdeşen gür tokaýda, Kiçiräk agaç öýde, Dükanyňy gurupdyr* (K. Taňrygulyýew).

DAŞ-DIŞ [da:ş-di:ş]: **daş-diş bolmak** diş-dyrnak bolup gazanmak, kynçylyk bilen güzeran görmek.

DAŞDYRMAK [da:şdyrmak], *işl. 1.* Daşmaga mümkinçilik bermek, daşyp akdyrmak, joşdurmak (suw hakynda). **2.** *göç. m.* Güýçli duýgy döretmek, ylhamy artdyrmak. *Onda-da ony ýönekeý adamlaryň döredijilikli zähmeti daşdyrýardy.*

DAŞGARY [daşgary], *syp. 1. ser. Daşary II.* Häzir köp daýhan birleşigi borçnamadan daşgary pagta tabşyrýar. **2.** Başga, özge. *Mundan daşgary-da, dürli ýükli kuwwatly gämiler türkmen kenarlaryna kadaly*

bolan söýget, direg. *Haýata urlan daýanç agajy ýaý beripdir.* **2.** göç. *m.* Esaslanylýan güýç, daýanylýan zat, arka. *Bu ýalan jahanda sen-sen daýanjym, Göwherim, hazynam, magdany, genjim* (Zelili). **3.** Oglana dakylýan at.

DAÝANDYRMA [daýannyrma], *iş ady.* Daýandyrmak ýagdaýy.

DAÝANDYRMAK [daýannyrmak], *işl.* Aýak üstüne galdyrmak, sagadyna çykarmak, gurplandyrmak. *O mallary özi bakyp daýandyrdy.*

DAÝANDYRYBERMEK [daýannyryvermek], *işl.* Daýandyryp başlamak, daýandyryp ugramak. *Ynha, şu dermany al-da içiber, nädersiň sanlyja günde daýandyryberse.*

DAÝANMA I, *iş ady.* Daýanmak ýagdaýy.

DAÝANMA II, *iş ady.* Daýanmak ýagdaýy.

DAÝANMAK I, *işl.* Aýak üstüne galmak, sagalmak, sagadyna çykamak, gurplanmak. *Näsag daýanyň ugrady.*

DAÝANMAK II, *işl.* **1.** Bir zada direnmek, söýenmek, ýaplanmak. *Garry taýagyna daýanyň, ýerinden turdy.* **2.** Aýak çekmek, saklanmak, durmak, togtamak, säginmek. – *Azajyk daýan – diýip, ýoldasynyň adyny tutup gygyrdy.* **3.** Birine, bir zada arkanamak, bil baglamak. – *Ol edenini edip ýör welin, kimi barka, kime daýanyňarka? Bilime daýanmak.*

DAÝANMAKLYK, *iş ady.* Daýanmak ýagdaýy.

DAÝANYBERMEK [daýanyvermek], *işl.* Daýanyyp başlamak, daýanyyp ugramak.

DAÝANYKLY, *syp., ser. Daýaw.* Daýanykly ýigit.

DAÝANYKLYLYK, *at, ser. Daýawlyk.*

DAÝANYŞ, *iş ady.* Daýanmak ýagdaýy.

DAÝANYŞMAK I, *işl.* Aýak üstüne galyşmak, sagalyşmak.

DAÝANYŞMAK II, *işl.* Biri-biriňe hemaýat etmek, goldaw bolmak. *Ikimiziň bir ýere düşenimize şükür, bir-birimize daýanyşarys.*

DAÝANYŞYK, *at.* Birek-birege bolan goldaw, goltgy, arkalaşyk.

DAÝAW [daýow] **I**, *syp.* **1.** Göwresi, gabarasy uly bolan, deşli. *Daýaw adam.* **2.** Berk bedenli, sagdyn, gujurly. *Ol entekler daýawdy.*

DAÝAWLAÇ [daýowloç], *syp.* Onçakly daýaw bolmadyk, göwresi, gabarasy şeýle bir uly bolmadyk, daýawrak.

DAÝAWLYK [daýowluk], *at.* **1.** Daýaw bolmaklyk, uly göwrelilik, deşlilik. *Ol boýunuň daýawlygy bilen ilden saýlanýardy.* **2.** Berk bedenlilik, guratlyk, sagdynlyk.

DAÝHAN [daýha:n], *at.* **1.** Esasy käri ýer bejerip, ekin ekip, hasyl alýan oba adamsy. *Kärendeçi daýhan.* **2.** Oglana dakylýan at.

DAÝHANÇYLYK [daýha:ňçylyk], *at.* Daýhanyň

käri, ekerançylyk bilen meşgullanmaklyk, daýhanlyk. *Ol ömrüni daýhançylyk edip geçirdi.*

DAÝHAN-DEŞDIWAN [daýha:n-deşduwa:n], *at.* Daýhan we şonuň ýaly-da çöl, meýdan adamy.

DAÝRA, *at, ser. Dep.* *Ýaňagyna döküp şabram saçlaryny, Lälegyz, Gyzlargül daýrasyn çalýar* (N. Pomma).

DAÝRAÇY, *at.* Depçi.

DAÝRAMAK, *işl., ser. Dabyramak.* *Gaydyp, adamlar bilen gepleşmän, göklän kürre ýaly, burnumyzy göge tutup, iki ýana daýrar ýöredik – diýip güldi* (A. Durdyýew).

DAÝRAŞMAK, *işl., ser. Dabyraşmak.* *Daýraşyp baryň gylýal sürüsi.*

DAÝY [da:ýy], *at.* **1.** Öz ejeň erkek doganlaryna we beýleki ýakyn adamlaryna (babaňdan başga) degişlilikde garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. *Hem daýymlara baryň, hem taýyma baş öwredýän* (Atalar sözi). **2.** Özünden uly erkek adamlara hormat bilen ýüz tutulyp ýa-da adam adynyň yzyndan getirilip aýdylýan söz. *Daýy, geçiň, oturyň!*

DAÝY-DAÝZA [da:ýy-daýza], *at.* Daýa we daýza degişlilikde aýdylýan söz. *Men daýy-daýzamlary göreýin diýip oba gitdim.*

DAÝYM [da:ýym], *hal.* Elmydama, mydam, hemişe, baky, ömür baky. *Sorap gezdim ony daýym, Maňa yetir Gülaýymny ("Görögly"). Başyma meniň salma daýym bu kyýamatny, Hem derd-u jepasyndan gördüm ýüz alamatny* (Andalyp).

DAÝYMA [da:ýyma], *hal, ser. Daýym.* *Diýdiler: – Üç kişi bolduk ussadyň, Daýyma destandyr älemde adyň* (Magtymguly). *"Arman dünýäden perzentsiz geçdim" diýip, daýyma ah urur erdi* (Şabende).

DAÝYRDAMA, *iş ady.* Daýyrdamak ýagdaýy.

DAÝYRDAMAK, *işl.* At çapylanda, darak urlanda daýyrdyly ses çykamak. *Ol orta ýola ýetip-ýetmänkä galadan iki sany atly daýyrdap çykdy* (G. Kulyýew).

DAÝYRDAMAKLYK, *iş ady.* Daýyrdamak ýagdaýy.

DAÝYRDAŞMAK, *işl.* Birden köp bolup daýyrdamak. *Daýyrdaşyp baryň atlaryň aýak sesleri töweregi lerzana getirdi* (B. Seýtäkow).

DAÝYRDATMAK, *işl.* Aýagynyň astyndan daýyrdyly ses çykartmak üçin aty çapdyrmak.

DAÝYRDY, *at.* At çapylanda aýagynyň astyndan çykýan sesiň ady. *Atlaryň daýyrdysy.*

DAÝY-ÝEGEN [da:ýy-ýegen], *at.* Daýa we ýegene degişlilikde aýdylýan söz. *Daýy-ýegen ikimiz, Arkamyzda ýükümüz* (Halk döredijiliginden).

DAÝZA, *at.* **1.** Öz ejeň aýal doganlaryna we onuň erkek doganlarynyň aýallaryna degişlilikde garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. *Men öten agşam seniň ýanyňa mazalyja gürleşmäge barypdym welin, arman,*

DAŞYŇDAN [daşyňdan], *hal*. İçinden däl-de sesli, başgalara esidiler ýaly edip (*daşymdan, daşyňdan, daşyndan* ýaly ulanylýar). *Goşgyny daşyňdan okamak.*

DAŞ-TÖWEREK [daş-töwörök], *at*. Daşyňy gursap alýan giňişlik, çar tarap, çar töwerek. *Hemme kişi daş-töwerege seredip, ýöne aňk bolşup durdy.*

DAT [da:t] **I**, *1. at*. Nala, zeýrenç, ahy-zar, ahy-nala. *Asmana ýetmedi dadym, Seni ýetirdi perýadym* ("Nejep oglan"). *Eý ýaranlar, kim ýetişer dadyma? Başym çykma ne gowgaýa sataşdym* (Magtymguly). *Gahba pelek ýetmez meniň dadyma, Atam-enem goýmaz köňül şadyma* (Andalyp). **2.** "Wah, waý" ýaly many aňladýan ümlük. *Köňlümni giderdi ýagşy-ýamana, Dat, seniň goluňdan geldim amana* (Zynhary).

♦ **Dat gününe** biriniň başyna agyr, kyn, çykgynsyz ýagdaý düşende aýdylýan söz. **Dat etmek** nala çekmek, ahy-zar etmek, aglamak. **Dadyna ýetmek** wagtynda ýetişip, birini kyn, çykgynsyz ýagdaýdan halas etmek.

DAT [da:t] **II**, *at*. **1.** Naharyň, miwäniň we ş. m. tagamy. *Arryk etiň dady ýok* (Nakyl). **2. göç. m.** Lezzet, ýakymlylyk. *Yüregimde bir geliniň ady bar, Şol adyň öz lezzeti bar, dady bar* (M. Seýidow).

DAT-BIDAT [da:t-bi:da:t], *üml, ser. Dat I, 2.*

DATLAMAK [da:tlamak], *işl.* "Dat, dat-bidat" diýip, gygyryp haraý islemek, kömek soramak.

DATLY [da:tly], *syp. 1.* Tagamly, süýji. *Datly tagam.* **2. göç. m.** Lezzetli, ýakymly, gowy, oňat. *Ol owazlar halkyň yüreginden çykýan datly mukamlar eken* (T. Gurbanow).

DATLYLYK [da:tlylyk], *at*. **1.** Süýjülik, tagamlylyk, lezzetlilik. *Bu naharyň datlylygy artykmaç eken.* **2.** Lezzetlilik, eşretlilik, gowulyk. *Türkmen dutarynyň owazy özüniň datlylygy bilen ýakymly täsir edýär.*

DATMA [da:tma], *iş ady.* Datmak ýagdaýy.

DATMAK [da:tmak], *işl.* **1.** Tagamyny, duzuny bilmek üçin azajyk iýip, içip görmek. *A gyz, gaýnatmanyň gaýnamy çykypmy, dadyp görsene!* **2.** Nahardan, ir-iýmişden azajyk iýip görmek. **3. göç. m.** Başdan geçirmek, ýagşysyny, ýamanyny görmek, jebir çekmek. *Ýaşlygymda men hem şeýle pursadyň, Dadyp gördüm ajy gahar-gazabyn* (A. Kowusow).

DATMAKLYK [da:tmaklyk], *iş ady.* Datmak ýagdaýy.

DATMAZLYK [da:tmazlyk], *işl.* Dadyp görmezlik.

DAWA [da:wwa:], *at*. **1.** Belli bir sebäbe görä adamlaryň arasynda döreýän ylalaşyksyzlyk, oňsuzsyzlyk, jedel. *Dawa etmek gerek däl.* **2.** Galmagal, gykylyk, jenjel, gopgun. *Atamyň wesýetin ýat edip her dem, Gaça-gaça gezdim dawadan, şerden* (M. Seýidow). **3. gepl. d.** Uruş, jeň, söweş. *Döwletler arasynda turýan dawalara goşulmazlyk.*

♦ **Dawa etmek** bir mesele, bir zat üçin dawa başlamak, dawalaşmak.

DAWAÇYL [da:wwa:çyl], *syp. 1.* Dawalaşyp ýören, dawa etmegi halaýan, dawakeş, dawagär. *Ol örän dawaçyl adam.* **2.** Dawa edegen, jenjelçi, galmagalçy.

DAWAÇYLLYK [da:wwa:çyllyk], *at*. Dawa edijilik, dawakeşlik, dawagärlik. *Ol özüni hakykat ugrunda göreşýän hökmünde görkezip, dawaçylygynyň üstüni basyrjak bolýardy.*

DAWAGÄR [da:wwa:ğä:r], *syp., ser. Dawaçyl.*

DAWAGÄRLIK [da:wwa:ğä:rlık], *at, ser. Dawaçyllyk.*

DAWA-JEDEL [da:wwa:-jedel], *at, ser. Dawa.*

DAWA-JENJEL [da:wwa:-jenjel], *at, ser. Dawa.*

DAWAKEŞ [da:wwa:keş], *syp., ser. Dawaçyl.* *Onuň gaçgyny dawakeşdi.*

DAWAKEŞLIK [da:wwa:keşlik], *at, ser. Dawaçyllyk.* *Dawakeşlik onuň ganyna ornapdyr.*

DAWALAŞDYRMAK [da:wwa:laşdyrmak], *işl.* Iki ýa-da ikiden köp adamyň dawalaşmagyna ýol bermek, sebäp bolmak, dawalaşmaga mejbur etmek.

DAWALAŞMA [da:wwa:laşma], *iş ady.* Dawalaşmak ýagdaýy.

DAWALAŞMAK [da:wwa:laşmak], *işl.* Birden köp bolup, biri-biriň bilen dawa etmek, bir zat barada galmagallaşmak, galmagal edişmek, jedelleşmek. *Dogry, iş üstünde, önümçilik meselesinde biziň çendan jedelleşýän, dawalaşýan, hatda gygyryşýan wagtymyz hem bolýar* (B. Kerbabaýew).

DAWALAŞMAKLYK [da:wwa:laşmaklyk], *iş ady.* Dawalaşmak ýagdaýy.

DAWALAŞMAZLYK [da:wwa:laşmazlyk], *işl.* Biri-biriň bilen dawa etmezlik. *Men öz bähbidimi arap, il bilen dawalaşan adam däl.*

DAWALAŞYBERMEK [da:wwa:laşyvermek], *işl.* Dawalaşyp başlamak, dawalaşyp ugramak. *Yöneje düşünişmegem bolar ahryryn, derrew dawalaşyberýäň.*

DAWALAŞYS [da:wwa:laşys], *iş ady.* Dawalaşmak ýagdaýy.

DAWALY [da:wwa:ly], *syp. 1.* Ylalaşyga gelinmedik, jedelli, dawasy gutarmadyk. *Dawalý mesele.* **2.** Galmagally, gykylykly, jenjelli.

Dawalý iş. Dawalý ýer.

DAWASYZ [da:wwa:syz], *syp. 1.* Dawasy bolmadyk, jedelsiz. **2.** Galmagalsyz, gykylyksyz. *Dawasyz çözülen mesele.*

DAWA-SER [da:wwa:-şer], *at, ser. Dawa-jenjel.*

DAÝAMA, *iş ady.* Daýamak ýagdaýy.

DAÝAMAK, *işl.* **1.** Bir zadyň gapdalyndan söýge urmak, direg urmak. **2.** Saklar ýaly söýget bermek, diremek. *Ol tirsegine galdy we elini kellesine daýady.* **3.** Ýykylmazlyk üçin iki zady biri-birine ýaplamak, diremek. *Iki doly çuwaly biri-birine daýap goýdular.*

DAÝAMAKLYK, *iş ady.* Daýamak ýagdaýy.

DAÝANÇ, *at*. **1.** Bir zady berkitmek üçin gerek

DEBSEMEK [devsemek], *işl.* At, eşek we ş. m. ulag münlende, böwrüne aýagyň ökjesi bilen urmak, depmek. *Ol taýharyň böwrüne debsäp, gerşine dürtüp, şol eşeklileriň yzy bilen haýdap barýarka, birden akylyna aýlandy* (B. Kerbabaýew).

DEBSEMEKLIK [devsemeklik], *iş ady.* Debsemek ýagdaýy.

DEBSEŞIK [devseşik], *at.* Depeşek ýagdaý, başly-barat hereket, başly-baratlyk. *Gowur, gykylyk artdy, debseşik güýjedi* (G. Kulyýew).

DEBSEŞMEK [devseşmek], *işl.* Atyň, eşegin böwrüne depişip barmak, gitmek. *Olar atlaryny debseşip gittiler.*

DEBSETMEK [devsetmek], *işl.* Debsemek herketini, işini başga biriniň üsti bilen etmek, at, eşek münlende, böwrüne aýagyň ökjesi bilen urdurmak, depmek.

DEBSEÝİŞ [devseýiş], *iş ady.* Debsemek ýagdaýy.

DEBSÄBERMEK [devsä:vermek], *işl.* Debsäp başlamak, debsäp ugramak.

DEBSILEDİBERMEK [devsiledivermek], *işl.* Debsiledip ugramak, debsiledip başlamak.

DEBSILEMEK [devsilemek], *işl.* 1. At, eşek we ş. m. ulag münlende, aýagyň ökjesi bilen böwrüne yzly-yzyna debsäp sürmek. *Galkarak oturyp, atyny debsiledi* ("Görogly"). 2. Basgylamak, depelemek. *Meňli ony aýagy bilen debsiledi* (A. Gowşudow).

3. *göç. m.* Äsgermezlik edip horlamak, basgylamak.

DEBSILEMEKLIK [devsilemeklik], *iş ady.* Deb-silemek ýagdaýy.

DEBSILENMEK [devsilenmek], *işl.* 1. At, eşek we ş. m. ulag münlende böwrüne aýak bilen yzly-yzyna debsäp sürülmek. 2. *göç. m.* Äsgermezlik edilmek, äsgermezlik edilip horlanmak, basgylanmak.

DEBSILEŞMEK [devsileşmek], *işl.* Debsilemek herketini birnäçe bolup ýerine ýetirmek. *Bir ýeri debsileşip durmak. Eşekliler debsileşip eşegin, Çapdryşyp, loňkuldady barýarlar* (N. Pomma).

DEBSILETMEK [devsiletmek], *işl.* 1. Debsilemek işini başga birine etdirmek, birine debsilemäge mümkinçilik bermek; at, eşek we ş. m. ulag münlende, böwrüne aýak bilen yzly-yzyna debsedip sürdürmek. *Hortap atlar gamçylatmaýardy, debsiletmeýärdi* ("Edebiyat we sungat"). 2. *göç. m.* Äsgermezlik etdirmek, horlatmak, basgylatmak.

DEBSILEÝİŞ [devsileýiş], *iş ady.* Debsilemek ýagdaýy.

DEBSILÄBERMEK [devsilä:vermek], *işl.* Deb-siläp başlamak, debsiläp ugramak.

DEGDI [değdi] **I**, *symp., gepl. d.* Bir ýerde, bir kârde orun tapman, ondan-oňa gaçyp ýören. *Ýöne men degdi bolandyr öýdip pikir edäýmäh* ("Edebiyat we sungat").

♦ **Degdi it** eýesiz, göreniň gapysynda ysyranyyp

ýören, ykmanda it. **Degdi it ýaly** öz öýüne köwlen-meýän, ykmanda (adam hakynda).

DEGDI [değdi] **II**, *at, yerli g.* Ädikkeçe. *Degdi ädigiň içinden geýilýär.*

DEGENE [değene]: **degene gözüm menden däl etmek** soňuna seretmän, näme bolsa şol bolsun etmek.

DEGENEK [değenek], *at.* 1. Saldamly, çemeli, gaýym, ykjam taýak. *Onuň elinde degenek taýak bardy. Her kim waý²sesini epidenden, allaniçigsi bolup, yerinden turdy, eline çem gelen degenek zady alyp, öýden dazyrdap çykdy* (G. Kulyýew). 2. *göç. m.* Edenli, gaýratly. *Ýagmyr sakgal-murtuny iki günden bir syrýp ýören degenek daýhan bolup ýetişdi* (N. Pomma).

DEGENEKLI [değenekli], *symp., ser.* **Degenek 2.** *Degenekli adam.*

DEGERARYK [değera:ryk], *at.* Gözbaşyny derýadan alyp, çalt akýan ýap.

DEGER-DEGMEZ [değer-değmez], *symp.* Öz hakyky nyrhundan, bahasyndan kem.

DEGERLI [değerli], *symp.* 1. Yerlikli, göwnejaý, jaýdar, maksada laýyk. *Şol zerarly ne bir degerli tanşym bardy, ne-de barara gapym* (T. Gurbanow). *Degerli tekliip.*

DEGERLILIK [değerlilik], *at.* Yerliklilik, jaýdarlyk, göwnejaýlyk.

DEGİBERMEK [değivermek], *işl.* Degip başlamak, degip ugramak.

DEGİLMEK [değilmek], *işl.* 1. Azar berilmek, ynjalysyzlandyrylmak, ynjydylmak. 2. *göç. m.* Oýun edilip birine bir zat aýdylmak, bälçireşilmek. *Bolar-bolgusyz söz aýdyp, özüne degilse, senem halamarsyň.*

DEGİM [değim]: **degim degmek** bir derejä ýetmek, gulluga, käre eýe bolmak.

DEGİMLI [değimli], *symp.* Degişli, ýakyn. *Degimli hossar.*

DEGİMSİZ [değimsiz], *symp.* Görüm-görelde görmedik, süwümsiz, kelpen, gopbamsy. *Degimsiz degim degse bir günde, Gözi döner, dosty-ýary tanamaz* (Zelili).

DEGİRME [değirme], *iş ady.* Degirmek ýagdaýy.

DEGİRMEK [değirmek], *işl.* 1. Bir zady ikinji bir zada galtaşdyrmak. *Kasym onuň egnine ýuwaşlyk bilen elini degirdi* (B. Seýtäkow). 2. Atyp ýa-da zyňyp, nyşanany we ş. m. zady urmak. 3. Bir zat ýokuşdyryp ýa-da sürtüp hapalamak. *Sen köýnegiň ýeňine hapa degripsih.*

DEGİRMEKLIK [değirmeklik], *iş ady.* Degirmek ýagdaýy.

DEGİRMEN [değirmen], *at.* 1. Dänäni üwäp, ony un edýän daşyny el bilen aýlap işletmek üçin gural. *El degirmeni.* 2. Däne üweýän kârhana we däne üwelyän jaý. *Degirmeniň kilwany ýaly onuň kirpiklerine çenli gert-gubardy* (A. Gowşudow).

daýzaň bilen daýyň geläýen ekenler (A. Gowşudow). **2.** Özüňden uly bolan aýal maşgala hormat bilen ýüzlenilip aýdylýan söz. *Altyn käsäni alyp doldurdy-da, Gözel daýza uzatdy* (A. Durdyýew).

DAZ I, *at.* Ösümlik bitmeýän ýalaňaç, şor ýer.

DAZ II, *syp., ýerli g.* Kel. *Daz-da darakly boldy, O-da gerekli boldy* (Atalar sözi).

DAZ III: daz ýasamak örän çalt hereket edip gitmek, at salmak, ýelk ýasamak.

DAZANAKLABERMEK [dazanakla:vermek], *işl.* Dazanaklap başlamak, dazanaklap ugramak.

DAZANAKLADYBERMEK [dazanaklady-vermek], *işl.* Dazanakladyp başlamak, dazanakladyp ugramak.

DAZANAKLAMA, *iş ady.* Dazanaklamak ýagdaýy.

DAZANAKLAMAK, *işl.* Iki ýana çalt, howlukmaç hereket etmek.

DAZANAKLAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup dazanaklamak. *Çagalar dazanaklaşyp, eýläk-beýläk ylgaýardylar.*

DAZANAKLATMAK, *işl.* Dazanaklamak işini birine etdirmek, birini dazanaklamaga mejbur etmek; çalt hereketlendirmek, idirdikletmek. *Ol ýene erkeji dazanakladyp süýrüp ugrady* ("Edebiýat we sungat").

DAZARYLMA, *iş ady.* Dazarylmak ýagdaýy.

DAZARYLMAK, *işl.* Gygyryp haýbat atmak, hemle urmak, ýüzüni almak, herrelmek.

DAZARYLMAZLYK, *işl.* Gygyryp haýbat atmazlyk, hemle urmazlyk, ýüzüni almazlyk, herrelmezlik.

DAZARYLYBERMEK [dazarlyvermek], *işl.* Dazarylyp başlamak, dazarylyp ugramak.

DAZARYLYŞMAK [dazarlyşmak], *işl.* Birnäçe bolup dazarylmak.

DAZLADYBERMEK [dazyladyvermek], *işl.* Dazladyp başlamak, dazladyp ugramak.

DAZLAMA [dazylama], *iş ady.* Dazlamak ýagdaýy.

DAZLAMAK [dazylamak], *işl.* **1.** Tiz, çalt hereket etmek, gaty-gaty ýöräp gitmek. *Dazlap barýan maşyn.* **2.** Batly zyňlyp seslenmek, wazlamak, wazyrdyly seslenmek. *Sapandan atylan gola onuň gapdalyndan dazlap geçdi.* **3.** Howa akymy güýçli öwürmek, hazlap howa akymy gelmek. *Köne gapynyň ýşlaryndan aýaz dazlap içeri urýardy.*

DAZLAŞMAK [dazylaşmak], *işl.* Birden kop zat a-da birnäçe adam dazlap gitmek. *Bu sese öýlerden, hüjürelerden adamlar dazlaşyp çykdylar* (B. Seýtäkow). *Maşynlar dazlaşyp gitdi.*

DAZLATMAK [dazylatmak], *işl.* **1.** Birini ýa-da bir zady tiz, çalt hereket etdirmek; gaty-gaty ýöretmek, gaty sürmek. *Maşyny dazladyp sürmek.* **2.** Bat bilen dazyrdadyp zyňmak; dazyrdyly seslendirmek. *Olar dazladyp sapan atyp başladylar.* **3.** Howa akymyny

batly çykarmak, üfläp goýbermek. *Ullakan çilim elden-ele geçýär, her kim öz gezegine lokurdadyp sorýar-da, ak goýy tüssäni burnundan hem agzyndan dazladyp çykarýar* (A. Gowşudow).

DAZLAÝYŞ [dazylaýyş], *iş ady.* Dazlamak ýagdaýy.

DAZYRDAMAK, *işl., ser.* **Dazlamak 1, 2.** *Dazyrdap gelýän taýak.*

DAZYRDAŞMAK, *işl., ser.* **Dazlaşmak 1, 2.**

DAZYRDATMAK, *işl., ser.* **Dazlatmak 1, 2.** *Yzda duranlaryň biri ýumruk ýaly daşy maşynlaryň yzyndan dazyrdadyp zyňdy* (G. Kulyýew).

DAZYRDY, *at.* Maşynlaryň çalt hereketinden, batly zyňlan daşdan we ş. m. çykýan sesiň ady. *Maşynlaryň dazyrdysy ýatmady.*

DAZYRDYKLABERMEK [dazyrdykla:vermek], *işl.* Dazyrdyklar başlamak, dazyrdyklar ugramak.

DAZYRDYKLAMA, *iş ady.* Dazyrdyklamak ýagdaýy.

DAZYRDYKLAMAK, *işl.* Iki ýana hasanaklap gatnamak, çalt gidip-gelmek.

DAZYRT-DAZYRT, *s. ş. aňl. söz.* Gapdalyňdan batly geçip barýan maşynlardan çykýan ses. *Dazyrt-dazyrt üç atly, At salyşyp gelýärler* (A. Alamyşow).

DAZZARKEKEL, *at.* Ýyrtly guşlar toparyndan, gyrgylar maşgalasyndan bolan, depesi tüýsüz, goňras reňkli uly guş.

DAZZARMAK, *işl.* Somalyp görnüp durmak, mese mälim bolup görnöp durmak. *Onuň syrylan kellesi dazaryp göründi.*

DAZZARTMAK, *işl.* Somalyp görnüp durar ýaly etmek. *Ol saçyny syrдырып, kellesini dazartdy.*

DE [de:] **I**, Türkmen milli elipbiýiniň "D" harpynyň ady.

- **DE** [de:] **II**, "Hem" manysynda gelýän ugurdaşlygy görkezýän baglaýjy kömekçi. *Ata-da, Myradam biziň bilen bile bir mekdepe okaýar. Näzlene-näzlene güldide gitdi* (G. Seyitliýew).

DEBISGI [devisgi], *at.* Basgylan, köp ýörelen. *Akmyrat dagynyň külterläp barýan ýodasy dürli jandaryň aýak yzyndan debisgidi* (N. Atdaýew).

DEBISGILEME [devisgileme], *iş ady.* Debisgilemek ýagdaýy.

DEBISGILEMEK [devisgilemek], *işl., ser.* **Debsemek.** *Esgerler ýabylarynyň böwürlerini debisgiläp, onuň yzyndan galmaýardylar.*

DEBISGILEMEKLIK [devisgilemeklik], *iş ady.* Debisgilemek ýagdaýy.

DEBISGILEÝIŞ [devisgileýiş], *iş ady.* Debisgilemek işi.

DEBISGILÄBERMEK [debisgilä:vermek], *işl.* Debisgiläp başlamak, debisgiläp ugramak.

DEBSEME [devseme], *iş ady.* Debsemek ýagdaýy.

DEGSINJEŇ [değsinjeŋ], *syp., gepl. d.* Ýerlik-siz degişýän, kimdir birine degmegi endik edinen. *Degsinjeň adam.*

DEGSINMEK [değsinmek], *ışl., gepl. d.* Ýersiz-ýere yrsaramak, üstüne sürünmek.

DEĞŞIBERMEK [değşivermek], *ışl.* Degşip başlamak, degşip ugramak. *Degşeyin diýip ýürejigiň böküp duran bolsa degşiber.*

DEĞŞIK [değşik], Biri-birine golaý, has ýakyn bolan, ýanaşyk, degiş-degiş. *Ol degşik oturan öýleriň köpdüginini öz gözi bilen gördi.*

DEĞŞIRIBERMEK [değşirivermek], *ışl.* Degşirip başlamak, degşirip ugramak.

DEĞŞIRILMEK [değşirilmek], *ışl.* 1. Deňeşdirilip görülmek, garşy goýlup barlanyp görülmek. 2. Barlanmak, derňlemek. 3. Ýanaşdyrylmak, ýanaşyk goýulmak. *Biri-birine degşirilip goýlan iki sany oturgyç bar.*

DEĞŞIRIŞ [değşiriş], *ış ady.* Degşirmek ýagdaýy.

DEĞŞIRME [değşirme], *ış ady.* Degşirmek ýagdaýy.

DEĞŞIRMEK [değşirmek], *ışl.* 1. Deňeşdirip görmek, garşy goýup barlap görmek. *İki haty-da degşirip gördüler* (A. Durdyýew). 2. Derňemek, barlamak. 3. Biri-birine degrip, galtaşdyryp goýmak. *Düşekleri biri-birine degşirip ýazyň!*

DEĞŞIRMEKLIK [değşirmeklik], *ış ady.* Degşirmek ýagdaýy.

DEĞŞIRTMEK [değşırtmek], *ışl.* 1. Degşirmek işini başga birine etdirmek, birine degşirmäge mümkinçilik bermek; biri-biri bilen deňeşdirtmek, deňeşdirip gördürmek, garşy goýup barladyp gördürmek. 2. Barlatmak, derňetmek.

DEK I, *hal.* Ümsüm, ýuwaş, asuda, parahat. *Dek gezen – dok gezer* (Nakyl).

DEK II, Meňzetmegi aňladýan "ýaly, kimin, deý, deýin" manyly sözsoňy kömekçi. *Bagdatda nar bişse, Tebrizde injir, Hyrat dek hiç ýeriň pissesi bolmaz* (Magtymguly). *Alma dek alsam elime, salsam goýna, gizlesem* (Balgyzyl). 2. "Hut" manyly wagt aňladýan söz.

♦ **Dek düýn** düýnüň özünde, düýnki gün.

DEKABR [deka:vyr], *at.* Senenama ýylynyň on ikinji aýy.

DEL, *syp.* 1. Ýat, bigäne, üýtgeşik, keseki. 2. Seýrek duş gelyän, tapmasy kyn bolan, üýtgeşik. *Şeýle del kär hakda meniň ilki eşidişimdi* ("Edebiýat we sungat").

DELALAT [dela:lat], *at.* 1. Kömek, haraý, ýardam. *Asla adamzada aýy söz urmaň, Pakyra-misgine delalat ýagşy* (Magtymguly). 2. Çäre, alaç. *Biziň derdimize bir delalat edeweri* ("Görogly").

DELBI [delvi], *at.* Däneliler maşgalasyna degişli uzyn, inçe baldakly, sähralyk ýerlerde gögerýän selne meňzeş ot.

DEL-DÜL, *syp.* Seýrek duş gelyän, üýtgeşik. *Çaga del-dül zatlary iýdirmek gerek.*

DEL-DÜLJE [del-düljö], *syp., ser.* **Delje.**

DELE, *at, ös.* Däneliler maşgalasyna degişli bolan bogun-bogun baldakly meýdan oty.

DELFIN [delfi:n], *at.* Dişli kitler maşgalasyna degişli süýdemdiriji deňiz haýwany. *Delfin çagasy. Delfin ýagy.*

DELIL [deli:l] **I**, *at.* Düýäniň burunlygynyň ujuna dakylýan inçejik ýüp. *Öňdäki, yzdaky delil hem üzüldi* (A. Allaberdiýew).

DELIL [deli:l] **II**, *at.* 1. Bir zady subut etmek üçin getirilýän esas. *Muňa onuň öz delili hem bardy* (H. Ysmaýylov). 2. Alaç, sebäp. *Sen özüň bihabar bolma, Zelili, Ölüme tapdymy Lukman delili?* (Zelili).

♦ **Delile getirmek** bir zady goldamak üçin islenilen ýagdaýdalygyny delillendirmek, esaslandyrmak.

DELILBAG [deli:lva:g], *at.* 1. *ser.* **Delil I.** 2. *gepl. d.* Arabaglanyşyk, baglanyşyk.

DELILLENDIRIBERMEK [deli:llennirivermek], *ışl.* Delillendirip ugramak, delillendirip başlamak.

DELILLENDIRIJI [deli:llenniriji], *syp.* Delile getiriji, esaslandyryjy. *Ol bolan waka hakda delillendiriji gürrüň berdi.*

DELILLENDIRIŞ [deli:llenniriş], *ış ady.* Delillendirmek ýagdaýy.

DELILLENDIRME [deli:llennirme], *ış ady.* Delillendirmek ýagdaýy.

DELILLENDIRMEK [deli:llennirmek], *ışl.* Delil getirip subut etmek, esaslandyrmak.

DELILLENDIRMEKLIK [deli:llennirmeklik], *ış ady.* Delillendirmek ýagdaýy.

DELILLIK [deli:llik], *syp.* Delil üçin, delil bolar ýaly. *Delillik mysal.*

DELILNAMA [deli:lma:ma], Ýüze çykarylan bir hadysany ýa-da wakany tassyklaýan, subut edýän, bir ýa-da birnäçe adam tarapyndan düzülýän resminama.

DELILSIZLIK [deli:lsizlik], *at.* Delili ýokluk, esassyzlyk, sebäpsizlik.

DELJE, *syp.* Utgeşijek, del-dülje (gowy görülyän kiçijik zat hakda). *Delje zatlar.*

DELLAL [della:l], *at.* 1. Söwda-satyk işlerinde, iki taraplaýyn geçirilýän işleriň arasynda ylalaşdyryjy adam. 2. *şahyr.* Araçy.

DELLALÇYLYK [della:lçylyk], *at, ser.* **Dellallyk.**

DELLALLYK [della:llyk], *at.* Dellalyň käri, ýagdaýy, dellalçylyk. *Ol bazarda dellallyk etmek bilen meşgul bolýar.*

DELLEK [dellek], *at.* Dellekhanada işleýän ussa, saç-sakgal alýan, syrýan ussa, sertaraş.

DELLEKHANA [dellekha:na], *at.* Saç bejerdilýän, baş syrдыrylýan ýer, sertaraşhana. *Açyldy ýekän-ýekän, Dellekhana hem dükan* (G. Ezizow).

♦ **Degirmeniň suwy sowlan ýaly bolmak** gykylyk-gopgun ýatmak, ümsüm bolmak, birden asudalyk aralaşmak. **El degirmeni** el güýji bilen işledilip, däne üwelýän gural. *Mekdebimiziň taryh muzeýinde el degirmeni bar.*

DEGIRMENÇI [değirmençi], *at.* Degirmende işleýän adam, kilwan. *Eýýäm ýüzüň-ä çaňjaryp, degirmençiniň dönüpdür* (B. Soltannyazow).

DEGIRMENLIK [değirmenlik], *at.* Üwemek üçin arassalanyp goýlan belli bir mukdardaky däne. *Degirmenlik bir çuwal bugdaý.*

DEGIŞ [değiş] **I**, *iş ady.* Degmek ýagdaýy.

DEGIŞ [değiş] **II**, *at, yerli g.* 1. Derýanyň kenaryny opuran ýeri. 2. Iki suw akabasyňyň birleşýän, çatlyşýan ýeri.

DEGIŞ-DEGIŞ [değiş-değiş] Biri-dirine degip duran, biri-birine örän ýakyn ýerleşen. *Ol degiş-degiş gurlan jaýlaryň içine girip gitdi.*

DEGIŞDIRIBERMEK [değişdirivermek], *işl.* Degişdirip başlamak, degişdirip ugramak.

DEGIŞDIRIŞ [değişdiriş], *iş ady.* Degişdirmek ýagdaýy.

DEGIŞDIRME [değişdirme], *iş ady.* Degişdirmek ýagdaýy.

DEGIŞDIRMEK [değişdirmek], *işl.* 1. Bir zady başga bir zada degrip, galtaşdyryp goýmak. 2. *gepl. d.* Çalşyrmak. *Egin-eşiklerini degişdirmek.*

DEGIŞGEN [değişgen], *syp.* Degişmegi gowy görýän, açyk, alçak, bälçik, wäşi. *Degişgen ýigit.*

DEGIŞGENLIK [değişgenlik], *at.* Degişmäni gowy görmeklik, açyklyk, alçaklyk, wäşilik.

DEGIŞLI [değişli], *syp.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň garamagynda bolan, garaşly. *Türkmenistanyň Prezidentiniň ýanyndaky Ylym we tehnika baradaky ýokary geneşe degişli edaralaryň içinde biziň institutumyz hem bar.* 2. Gatnaşygy bolan, bagly, dahylly, gatnaşykly. *Bilime degişli mesele. Men-ä iş üstündäki jedel maşgala meselesine degişli dälmiä öýdýän* (B. Kerbabaýew). 3. Laýyk, mynasyp. *Oňa degişli temmi berildi.*

DEGIŞLILIK [değişlilik], *at.* 1. Garamagynda bolmaklyk, garaşlylyk. 2. Dahyllylyk, baglylyk, mahsuslyk. *Degişliligi aňladýan ýöňkeme goşulmalary.*

DEGIŞME [değişme], *iş ady.* 1. Degişmek ýagdaýy. 2. *at.* Özara oýun edişip, bälçireşip edilýän gürrüň ýa-da bir hereket. *Okuwçylar dünýäden bihabar öz aralarynda degişme gürrüňler edip, gülşüp, şatlykly şowhunlary bilen köçäni dolduryp baryardylar* (A. Gowşudow). *Olar biri-biriniň degişmesine beletdiler.*

DEGIŞMEK [değişmek], *işl.* 1. Özara oýun edişip, bälçireşip gürrüň etmek ýa-da bir hereket etmek, wäşilik bilen biri-birine söz gatmak. *Bular näçe degişseler, näçe çekeleşseler-de, biri-birine yürek bular ýaly aýy söz aýdanok* (B. Kerbabaýew). 2. Biri-birine

degip, galtaşyp durmak. *Şeýlelikde, Uruk bilen Berdi ýakynlaşa-ýakynlaşa, iň soňky goýny sagmaga gezek gelende, gapdalma-gapdal, ýanma-ýan degişip oturdylar* (H. Derýaýew). 3. *gepl. d.* Başga bir görnüşe geçmek, üýtgemek, özgermek. *Diňe ýiti gözleriniň garayşy bir az degişdi* (B. Kerbabaýew). 4. *gepl. d.* Çalşyrmak, alyşmak.

DEGIŞMEKLIK [değişmeklik], *iş ady.* Degişmek ýagdaýy.

DEGME [değme] **I**, *iş ady.* Degmek ýagdaýy.

DEGME [değme] **II**, *kön.s.* Her kişi, çem gelen. *Müşkili haýal eýlemek degmäniň işi degil* (Yunus Emre).

DEGMEK [değmek], *işl.* 1. Bir zat ikinji bir zat bilen galtaşmak. *Demir esbaplar biri-birine degip seslenýärdi* (B. Seýtäkow). 2. Ok atylanda, daş zyňlanda we ş. m. nyşana ýa-da başga bir zada galtamak, baryp urulmak. *Söweşleriň birinde onuň çep aýagyna ok degip, gospitala düşüpdü.* 3. Galtaşyp, ýanaşyp tegmil galdyrmak, yz goýmak, ýokmak, ýokuşmak. *Wepanyň eline bir hili ýelmeşik zat degdi* (A. Gowşudow). 4. Gymmaty, ähmiýeti we ş.m. çekilen zähmete, azaba barabar bolmak, laýyk bolmak. *Kyrk guzuly goýna degip duran mata-da bereýin* ("Görogly"). 5. Azar bermek, nyjytmak. *Biz degmedige degen adam däl* ("Görogly"). 6. Oýun etmek, bälçireşmek. *Myrat aga ugran badyna Esen lagar goýny getirip, sürä goşdy-da, Berdä degmäge başlady* (H. Derýaýew). 7. Bir ýere baryp, görüp geçmek. *Ertir meniň öýüme degip geçiň.* 8. *göç. m.* Oňyn täsir etmek, keýpiňi kök etmek, maza bermek. *Ýöne çay degen wagty käwagt açylyp, gürrüň edäýmesem bar* (H. Garabaýew). 9. *göç. m.* Eliňe bir zat düşmek. *Bir çopan goluna degse bir almaz, Çakmak daşy eder, gadryn näbilsin* (Magtymguly).

DEGMEKLIK [değmeklik], *iş ady.* Degmek ýagdaýy.

DEGNA [değna]: **degnasyna degmek** janyna degmek, örän gaty nyjytmak, soňky derejä ýetýänçä gaharyny getirmek.

DEGRE [değre], *at, ser.* **Degre-daş.** *Perwana deý, ýar, degraňde uçar men* (Mollanepes). *Ýol ýatyr-a, ýol ýatyr, Degresinde il otyr* (Halk döredijiliginden).

DEGRE-DAŞ [değre-daş], *at.* Daş-töwerek, töwerek, dört tarap, çar tarap, degre. *Degre-daşyň duman alsa, Daglara bar, daglara bar* ("Görogly").

DEGRİŞ [değriş], *iş ady.* Degirmek ýagdaýy.

DEGSIN [değsin] **I**: **degsin etmek** döp-dessura görä, merhumyň hatyrasyna, hormatyna bişirilen tagamy dadyp, "kabul bolsun!" diýmek, doga okamak.

DEGSIN [değsin] **II**, Nahar iýilýän mahaly birdenkä düwnen adamyň ýeňsesine kakylp aýdylýan söz. *"Degsin! Degsin!" diýip, sag eli bilen çalajadan ýeňsesine kakýşdyrdy.*

DEMIKMEKLIK, *iş ady.* Demirmek ýagdaýy.

DEMİR, *at.* 1. Kümüşow reňkli agyr metal, himiki element, çöýnüň we poladyň esasy düzümi bölegi. *Ol gurala kuwwat beren bilekler, Demirden, polatdan gaýym bolupdyr* (A. Agabaýew). 2. Demirden ýasalan (önüm hakda). *Demir gapyrjak. Demir gapy.*

♦ **Demir döwkeç bolup durmak** depäňden injek ýaly bolup, goh-galmagal edip azar berip durmak. **Demir ýol** otlular, tokly ýöreýän ulaglar gatnar ýaly demirden edilen ýol, otly ýoly.

DEMİRÇİ, *syp., at.* Demir gurallary, esbaplary ýasamak hem-de bejermek bilen meşgullanýan ussa, demir ussasy. *Bir demirçi ussanyň Arhasan diýen ogly bardy* ("Görogly"). *Ol indi obanyň demirçi ussasy bolup işleýär* (A. Durdyýew).

DEMİRÇILIK, *at.* Demirçiniň käri, demirden her hili gural, esbap ýasamaklyk seneti. *Demirçilikden başga ýene-de bir täze hünäri ele aldyk.*

DEMİRGAZYK [demirgazyk], *at.* 1. Dünýäniň dört tarapyňyň biri, Günortanyň garşysyndaky tarap, gaýra. *Obanyň demirgazygy üzümlükdir.* 2. Şol ugurda ýerleşýän ýerler. *Ol demirgazykda gulluk edipdi.*

DEMİRGAZYK-GÜNBATAR [demirgazyk-günbatar], *at.* 1. Demirgazyk bilen Günbataryň aralygyndaky tarap. *Demirgazyk-günbatardan öwürýän şemal birden güýjedi.* 2. Şol ugurda ýerleşýän ýerler.

DEMİRGAZYK-GÜNDOĞAR [demirgazyk-günnoğor], *at.* 1. Demirgazyk bilen Gündogaryň aralygyndaky tarap. 2. Şol ugurda ýerleşýän ýerler.

DEMİRGAZYKLY [demirgazykly], *syp.* Demirgazykda, demirgazyk ýurtlarda, taraplarda doglan, ýaşayan adam. *Şu ýylyň gazaply sowugy hatda demirgazyklylyr üçin hem garaşylmadyk waka boldy.*

DEMİRÖZENEK [demirgözönök], *at.* 1. Demirden edilen gözenek, kapasa. 2. göç. *m.* Tussa-ghana, zyndan.

DEMIRGYR [demirgy:r], *syp.* Çalymtyk gara reňkli (atyň reňki hakda). *Yok, ata, demirgyr* ("Görogly"). *Şol öýüň işigindäki agylda demirgyr alaşa bilen ýorga sypatly al ýaby hem ullakan gök eşek bardy* (B. Kerbabaýew).

DEMIRTIKEN, *at.* Ýumşak ýaprakly, ýere ýazylyp ýatan tikenli ösümlik we şol ösümliğin togalajyk pytanakly tiken. *Demirtiken Nowruz aýynyň aýaklarynda gögerýär, Magtymguly aýynda gülläp başlaýar.*

DEMIRTIKENLIK, *at.* Demirtikeniň köp biten ýeri. *Demirtikenlikde togalanan ýaly endam-jany tikenek-tikenek bolup jyzlaşdy* (N. Pomma).

DEMIRÝOLÇY [demirýo:lçy], *at.* Demir ýol ulagynyň işgäri. *Zähmetsöýer demirýolçular halk hojalyk ýüklerini daşamaklygyň ýyllyk borçnamasyny möhletinden ep-esli ön ýerine ýetirdiler.*

DEMJKDIRIJI, *at, ser.* Demikdiriji.

DEMJKDIRMEK, *işl., ser.* Demikdirmek.

DEMKEŞ I, *at.* Peçde ýanýan oduň tüssesini, howruny çekýän deşik, turba.

DEMKEŞ II, *at.* İçine guýlan suwy, nahary we ş.m. belli bir temperaturada saklamak üçin ýörite gap, termos.

DEMLEME, *iş ady.* Demlemek ýagdaýy.

DEMLEMEK, *işl.* Çäýnege atym çäý atyp, üstünden gaýnag suw guýmak. *Men olaryň boşan çäýneklerini gaýtadan demläp berdim* (H. Garabaýew).

DEMLEMEKLIK, *iş ady.* Demlemek ýagdaýy.

DEMLENMEK, *işl.* 1. Çäýnege atym çäý atylp, üstünden gaýnan suw guýlup goýulmak. *Magtymguly oňat demlenen gyzyň çäýi lezzet bilen içip oturyşyna, gürrüni dünýä giňişliginden galanyň töweregine getirdi* (G. Kulyýew). 2. Özüň üçin demlemek, özüň üçin demläp goýmak. *Ol çäý demlenip, ýassyga tirsegini berip, içmäge başlady.*

DEMLEŞDIRMEK, *işl.* Yzly-yzyna birnäçe çäýnegi demlemek. *Ejesi hem çäýnekleri demleşdirip orta üýşürpdir-de, eline ullakan ak käsäni alyp, golçadan gowurdakly ýag çykarýar* (A. Durdyýew).

DEMLEŞMEK, *işl.* Çäýneklere çäý atyşyp, gaýnan suw guýuşmak, demlemäge kömekleşmek. *Çäý demleşmek.*

DEMLETMEK, *işl.* Demlemek işini başga birine etdirmek, demlemäge mümkinçilik bermek, demlemäge mejbur etmek; atym çäý atdyryp, üstünden gaýnag suw guýdurmak. *Ýaşuly aýalyňa çäý demledip, tirsegini ýassyga berdi.*

DEMLEYİŞ, *iş ady.* Demlemek ýagdaýy.

DEMLÄBERMEK [demlä:vermek], *işl.* Demläp başlamak, demläp ugramak.

DEMLI, *syp.* Demlengi, demlenip goýlan. *Ol demli duran çäýdan bir käse içip-içmänkä, Gülnar onuň önüne bir okara agaran getirip goýdy* (B. Pürliýew).

DEMLIK, *at.* Dem almak we dem çykarmak üçin öýkene barýan ýoluň ýokarky bölegi. *Ýaman habar adamyň depesinden basyp, demligini daraldýan agyr labyr bolsa, ýagşy habar ajaýyp bir zat bolup, oňa ganat bagladýar-da, çökgün göwnüni al-asmana göterýär* (B. Kerbabaýew).

DEMME-DEM, *hal.* Her demde, her dem alnanda, yzly-yzyna; üznüksiz, hemişe. *Demme-dem ah urup, ýara ýar diýsem, Arzuwyn çeker men ýar, gara gözli* (Halk aýdymyndan).

DEMOKRATIK [demokya:rik], *syp.* Demokratiýa esaslanýan, demokratiýany amala aşyran. *Demokratik ýurt. Demokratik gurluş. Demokratik garaýyşly.*

DEMOKRATIÝA [demokya:tyýa], *at.* Jemgyýetiniň syýasy guramasynyň halkyň döwlet işlerini çözmäge gatnaşmak hukugyna, raýatlara giň hukuklar we azatlyklar bermeklige esaslandyrylan gurluşynyň görnüşi.

DELLEKLIK, *at.* Dellegiň käri, işi, ýagdaýy.

DELMINIBERMEK [delminivermek], *işl.* Delminip başlamak, delminip ugramak.

DELMINME, *iş ady.* Delminmek hal-ýagdaýy.

DELMINMEK, *işl., ser.* Delmirmek. *Seniň husnuň meniň gözümden gitmez, Her näçe delminsem, saňa gol ýetmez* (Talyby). *Atajan başlyga bir zat aýtjak ýaly edip delmindi* (N. Baýramow).

DELMINMEKLIK, *iş ady.* Delminmek ýagdaýy.

DELMIRINMEK, *işl.* Birine zaryn, naýynjar garaýyş bilen ýüzlenmek, boýun burup haýyş etmek, iki baka urunmak.

DELMIRIŞ, *iş ady.* Delmirmek ýagdaýy.

DELMIRIŞMEK, *işl.* Bilelikde delmirmek; birine zaryn, naýynjar garaýyşly seredişmek, boýun burup haýyş edişmek, iki ýana urnuşmak. *Çagalar delmirişiň ýalbardylar.*

DELMIRME, *iş ady.* Delmirmek hal-ýagdaýy.

DELMIRMEK, *işl.* Naýynjar, zaryn garaýyşly bolmak, boýun burup, zaryn garamak. *Daglarda delmirip galdym, Atym ýok, ýolum daş oldy* ("Görogly"). *Tä ölinçä, men seniň husnuňa delmirip men, Jurga-jurga gan akar, gözlerim dynmaz, gelin* (Kemine).

DELMIRTMEK, *işl.* Delmirmäge mejbur etmek; birine zaryn, naýynjar garaýyş bilen seretdirmek, boýun burup haýyş etdirmek, jibrindirip göz dikdirmek. *Sül-eýman ýaýdanjyrap gyzyň ýüzüne gözlerini delmirdip durka, Aýjahan elindäki suwdan oglanyň üstüne serpip goýberdi* (B. Gulow).

DEM, *at.* Agyzdan ýa-da burundan öýken arkaly alynýan hem goýberilýän howa. *Arassa howadan dem almak*. **2. göç. m.** Dem alarlyk wagt, pursat. *Garry ene her deminde uruşda galan doganlaryny, adamsyny ýatlaýardy. Oňa her deminde bir hyýal gelyär.*

♦ **Dem almak** dynç almak. *Dem alмага durdular, Ýoldan biraz dartylyp* (H. Şükürow). **Dem bermek** dynjyny bermek, dynjyny aldyrmak. *Şondan soň bir kenara çekilip, atlaryna dem berdiler* ("Ýusup – Ahmet"). **Deme gelmek** höwre gelmek (baýtal, eşek hakynda). *Bir mada eşek sen, gelip sen deme, Gasygy gam bilen doly dünýä heý* (Magtymguly). **Demi demine sygmazlyk (ýetmezlik)** belli bir sebäbe görä tiz-tizden dem almak, sojamak. *Wah, Taýmaz jan, hawa... neme, Eşitdiňmi? Arçyn aýtdy... Syganokdy demi-deme!* (K. Gurbannepesow). **Demi düşmek** okalan doganyň nepi degmek. **Demi düşüşmek** gahar-gazabyň bady gaýdyşmak, birneme ynjalmak, gahary ýatyşmak, köşeşmek. **Demi gysmak** dem almasy agyrlaşmak, kynlaşmak. **Demi içine dolmak** asuda dem alyp bilmän gyssanmak, dem almakda kynçylyk çekmek. *Dura-bara demi içine dolup, Arap çişip ugrady* ("Görogly"). **Demi içine sygmazlyk ser. Demi demine sygmazlyk.** *Çagajyk demi içine sygman, sojady. Demi ýer ýar-*

mak edeni-diýeni geçmek, hökümi ýöremek. Demine düşmek penjesine, girisine düşmek; gazabyna sezewar bolmak. **Demiňi almazlyk** sesiňi çykarmazlyk, sem bolmaklyk, geplemän oturmaklyk. **Demiňi dürsemek** asuda dem almak, özüňe gelmek, özüňi rastlamak. *"Tas daljygypdym, demimi bir dürsäýin" diýip, ol peliň üstünde oturdy. Demiň içiňde bolmak* syr saklamak, bir zady aýtman, ýaşyryn saklamak. *Ýöne weli, Hally, biziň gitjekdigimizi bir adam-da bilmesin, demiň içiňde bolsun* (A. Durdyýew). **Demiňi sanap ýatmak** ölüm halynda ýatmak. **Dem salmak** belli bir maksat bilen doga okap duza, guma we ş. m. zatlara çüflemek.

DEMBERMEZ [demmermez], *at.* Ötgür ýarag; gylç. *Ol dembermezini dakyndy.*

DEM-DÜÝT, *at.* Ses-üýn, ses-seda.

♦ **Dem-düýt ýok** diri däl, öli. *Ýanyndakyda hem dem-düýt ýokdy* ("Edebiýat we sungat").

DEM-DÜÝTSÜZ [dem-düýtsüz], *syp.* Demsiz, jansyz. *Olar dem-düýtsüz ýatardy.*

DEM-DYNÇ [dem-dy:nç], *at, ser. Dynç 1.* *Dem-dynç alyp işe başlamak.*

DEMGIR [demgi:r], *syp. 1.* Kesgir. *Niçe müň tygy demgir, jöwherdar, Niçe müň naýzaýu-derire hanjar* (Abdysetdar Kazy). **2.** Haýbatly, buýruk beriji äheňli. *Bu oglan demgir eken* ("Görogly"). *Demgir gürelemeklik gowulugyň alamaty däl.*

DEMGIRLIK [demgi:rlik], *at.* Haýbatlylyk, dogumlylyk, batlylyk. *Galanyň içindäki demgirlik meýdanda tapdyrýarmy?* ("Görogly").

DEMGYSMA [demgysma], *at.* Yüregiň ýa-da öýkeniň dem alyş ýollarynyň kesellemegi netijesinde emele gelyän bogulma, agyrlık bilen dem alma keseli.

DEMGYSMALY [demgysmaly], *syp.* Demgysma keseline sezewar bolan, demgysma keselli. *Men ýaly demgysmaly üçin bu aňsat iş däl.*

DEMIGIBERMEK [demigivermek], *işl.* Demigip başlamak, demigip ugramak.

DEMIGIŞ [demigiş], *iş ady.* Demikmek ýagdaýy.

DEMIKDIRIBERMEK [demikdirivermek], *işl.* Demikdirip başlamak, demikdirip ugramak. *Gyzgyn howada ýagys ýagandan soň daş çyksaň demikdiriberýär.*

DEMIKDIRIJI, *syp.* Demiňi tutup barýan, demiňi daraldyp barýan. *Demikdiriji howa.*

DEMIKDİRMEK, *işl.* Demini aldyrmazlyk, demiňi tutmak. *Ýandyryp barýan ýalyn bilen demikdirip barýan tüssäniň içinde Tarlan iki-ýana urunýan eken* (B. Pürliýew).

DEMIKME, *iş ady.* Demikmek ýagdaýy.

DEMIKMEK, *işl.* Bir sebäbe görä demiňi alyp bilmezlik, demiň tutulmak, bogulmak. *Howa ýetmän demikmek. Ol gaty demigip başlanda, suwuň ýüzüne çykdy* (N. Jumaýew).

DEŇE-DEŇLIK, *at, ser.* **Deňme-deňlik**. *Oýun deňe-deňlik bilen gutardy.*

DEŇELMEK, *işl.* **1.** Bir zadyň ikinji bir zada laýyk gelýändigini ölçäp görülmek. *Tikilýän jalbarlar tikmegi buýran eýeleriniň boýuna deňeldi.* **2.** Deňesdirilmek, menzedilmek, deň bahaly hasaplanmak. *Serçemen agajy bile deňeler, Ajap, guş salmaly awlahlary bar* (Magtymguly).

DEŇEME, *iş ady.* Deňemek ýagdaýy.

DEŇEMEK, *işl.* **1.** Bir zadyň ikinji bir zada laýyk gelýändigini ölçäp görmek. *Jalbary boýuňa deňemek.* **2.** Deňesdirmek, menzetmek, deň bahaly hasaplamak. *Sen meni oňa deňeme, men oň ýaly dälidirin.*

DEŇEMEKLİK, *iş ady.* Deňemek ýagdaýy.

DEŇEŞDIRIBERMEK [deňeşdirivermek], *işl.* Deňeşdirip başlamak, deňeşdirip ugramak.

DEŇEŞDIRILMEK, *işl.* Meňzeşligini ýa-da tapawudyny bilmek üçin, biri-birine garşy goýulmak, anyklamak, deňelip görülmek.

DEŇEŞDIRIŞ, *iş ady.* Deňeşdirmek ýagdaýy.

DEŇEŞDIRME, *iş ady.* Deňeşdirmek ýagdaýy.

DEŇEŞDIRMEK, *işl.* Meňzeşligini ýa-da tapawudyny bilmek üçin biri-birine garşy goýmak, anyklamak, deňäp görmek.

DEŇEŞDIRMEKLİK, *iş ady.* Deňeşdirmek ýagdaýy.

DEŇEŞME, *iş ady.* Deňeşmek ýagdaýy.

DEŇEŞMEK, *işl.* Biri bilen boýuňy deňäp görmek, ölçäp görmek.

DEŇEŞMEKLİK, *iş ady.* Deňeşmek ýagdaýy.

DEŇETDIRMEK, *işl.* Başga birine deňetmek.

DEŇETME, *iş ady.* Deňetmek ýagdaýy.

DEŇETMEK, *işl.* Deňemek işini başga birine ýerine ýetirtmek, deňemäge mümkinçilik bermek, deňemäge mejbur etmek.

DEŇEÝIŞ, *iş ady.* Deňemek ýagdaýy.

DEŇÄBERMEK [deňä:vermek], *işl.* Deňäp başlamak, deňäp ugramak.

DEŇHUKUKLY [deňhuku:kly], *syp.* Kimdir biri bilen hukugy deň.

DEŇHUKUKLYLYK [deňhuku:kluluk], *at.* Deňhukukly ýagdaýda bolmaklyk, hukugy deňlik.

DEŇIÇ [deňi:ç] "Çenli, barýança" manysyndaky söz soňy kömekçisi.

DEŇI-TAÝY [deňi-ta:ýy]: **deňi-taýy bolmadyk** (**ýok**) örän artyk, ýokary derejede bolan, artykmaç, gowulygy, hili taýdan aňrybaş.

DEŇIZ, *at.* **1.** Ajymtyk şor suwly, uly suw giňişligi.

DEŇIZÇI, *at.* Deňiz gatnaw serişdeleriniň işgäri, deňizde gulluk edýän, işleýän adam.

DEŇIZÇILIK, *at.* Deňiz gatnaw serişdelerine degişli işler bilen meşgul bolmaklyk käri.

DEŇLEME, *iş ady.* **1.** Deňlemek ýagdaýy. **2.** *at.*

mat. Bir ýa-da birnäçe näbelli ululyklardan ybarat matematiki deňlik.

DEŇLEMEK, *işl.* **1.** Bir zadyň ikinji bir zat bilen boýuny, uzynlygyny we ş. m. deň getirmek. *Agaçlaryň boýuny deňläp kesmek.* **2.** San, mukdar taýdan deň etmek. *Derwezä urlan soňky pökgi hasaby deňledi.* **3.** Gabatlamak, laýyk etmek, sazlaşmak. **4.** Birini ikinji biri bilen bir hatarda tutmak, deň görmek, tapawut goýmazlyk.

DEŇLEMEKLİK, *iş ady.* Deňlemek ýagdaýy.

DEŇLENIBERMEK [deňlenivermek], *işl.* Deňlenip başlamak, deňlenip ugramak.

DEŇLENME, *iş ady.* Deňlenmek ýagdaýy.

DEŇLENMEK, *işl.* Deň getirilmek; deň edilmek, barabar edilmek, laýyk gelmek, möçberi boýunça meňzeş bolmak; deň görülmek, tapawut goýulmazlyk.

DEŇLEŞDIRMEK, *işl.* Deň, barabar edişdirmek. *Oýnuň ikinji ýarymynda futbolçy myhmanlar öz hasaplaryny aşgabatlylar bilen deňleşdirýär.*

DEŇLEŞIBERMEK [deňleşivermek], *işl.* Deňleşip başlamak, deňleşip ugramak.

DEŇLEŞME, *iş ady.* Deňleşmek ýagdaýy.

DEŇLEŞMEK, *işl.* **1.** Bir zat ikinji bir zat bilen deň bolmak, barabarlaşmak. *Ýöne ýaz mizanyňa-gije bilen gündiziň deňleşmegine entek salym bardy* (B. Gurbanow). **2.** Öňden barýanlaryň zyndan ýetmek, öňdäkileriň hataryna goşulmak.

DEŇLETMEK, *işl.* Deň bolar ýaly etdirmek, deň bolmagyna sebäp bolmak, mümkinçilik döretmek.

DEŇLÄBERMEK [deňlä:vermek], *işl.* Deňläp ugramak, deňläp başlamak.

DEŇLI-DEREJELI, *syp.* **1.** Bezeliş, bejeriliş oňat ýasalan, gowy, rejeli, hiç biri kemsiz. *Yogsa Sähediň pyçagy, başga birnäçeleriňki ýaly, tylla gynly, almaz tygly, deňli-derejeli pyçak hem däl, ak süňk saply, jöwher-polat tygly ýönekeý pukara pyçagydy* (A. Gowşudow). **2.** Dabaraly, gurnalysy gowy. *...Milli baýramçylygymyz hem deňli-derejeli geçdi* ("Türkmenistan").

DEŇLIK, *at.* **1.** Bütinleý meňzeşlik, barabarlyk, laýyklyk, gabat gelmeklik, deň bolmaklyk. *Jatýň üstüne atyýan pürsleriň deňligine seretmeli.* **2.** Jemgyýetiň önümçilik serişdelerine deň hukuklylyk, deň ygtyýarlylyk, deň gatnaşyklylyk. **3.** *sport.* Oýnuň netijesiniň iki tarapyň biri-birini utman, deňe-deň gutarmagy. *Oýun deňlik bilen gutardy.* **4.** Iki bölekden durýan we özara deň bolan algebräik aňlatma. *Deňlik alamaty* (=).

DEŇME-DEŇ, *hal, syp.* **1.** Bir zadyň ikinji bir zat bilen barabar, deň gelmegi; agramyna-agram, başa-baş, deňe-deň. *Deňme-deň söwdanyň üstesi bolmaz* (Magtymguly). **2.** *sport.* Oýnuň, ýaryşyň deň gutarmagy, deňlik.

DEŇME-DEŇLIK, *at.* Hiç hili üstesizlik; deňe-

Demokratiýa barada aýdylanda bolsa, bu näzik substansiýany taýýar daşary ýurt modellerini ulanyp ornaşdyryp bolmaýar (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). *Türkmenistanda kanun çykaryjy organlara yzygiderli gecirilýän saýlawlar demokratiýanyň berjaý edilýändigine şübhe döretmeýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

DEMOKRATIÝALAŞDYRMAK [demokrya:tyýalaşdyrmak], *at.* Demokratik başlangyçlary ornaşdyrmak. *Türkmen jemgyýetini demokratiýalaşdyrmak, gadymdan bäri türkmen halkyna mahsus bolan we Garaşsyzlyk eýýamynda gaýtadan dikeldilen hakyky halk häkimiýetlilik däplerini pugtalandyrmak ýoly dowam etdiriler* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

DEMREW [demröw], *at.* Deriniň ýüzünde, aýratyn hem ýüzde, elde tegelek-tegelek tozgalap duran deri keseli.

DEMREWLİ [demröwli], *syp.* Demrew keseli bar bolan.

DEMİRIGIBERMEK [demriğivermek], *işl.* Demirigip başlamak, demrigip ugramak.

DEMIRKIDIRBERMEK [demrikdirivermek], *işl.* Demrikdirip başlamak.

DEMIRKIDIRILMEK, *işl.* Depelenip ýa-da basgylanyp baslykdyrylmak, synçgylanylyp daş ýaly gaty edilmek. *Demrikdirilen ýer.*

DEMIRKIDIRIŞ, *iş ady.* Demrikdirmek ýagdaýy.

DEMIRKIDIRME, *iş ady.* Demrikdirmek ýagdaýy.

DEMIRKIDIRMEK, *işl.* Demrikmäge mümkinçilik bermek, sebäp döretmek; depeläp ýa-da basgylap baslykdymak, synçgylap demir ýaly gaty etmek. *Hawa, onsoň ýüzläp-ýüzläp baldyrlaryny çyzgap, çekilen ol gumlary, ana şol beýik alaňy depeläp demrikdiripdirler* ("Edebiýat we sungat").

DEMIRKME, *iş ady.* Demrikmek ýagdaýy.

DEMIRKMEK, *işl.* Synçgylanyp ýa-da basgylanyp ýa-da başga bir sebäpden baslykmak, gatamak.

DEMIRKMEKLIK, *iş ady.* Demrikmek ýagdaýy.

DEMSIZ-DÜÝTSÜZ [demsiz-düyssüz], *syp., ser.* Dem-düýtsüz. *Ol demsiz-düýtsüz ýaly bolup, azajyk ýatandan soň: – Wah! – diýip, çabalanmaga başlady* (A. Gowşudow).

DENDAN [denna:n], *at.* Diş. *Ýetmişinde dendan-dişin döküler; Sonasy awlanan köle meňzärsiň* (Zelili). *Garrynyň nyşany – bili бүкüler; Dahanyndan dendanlary döküler* (Hatam şahyr).

DENOMINASIÝA [denomina:siýa], *at.* Pul dolanyşygyny düzgün-tertibe salmak we milli walýutany pugtalandyrmak maksady bilen ýurduň pul birliginiň

hümmetini ýokarlandyrmaklyk. *Türkmenistanda 2009-njy ýylyn 1-nji ýanwaryndan milli manadyň denominasiýasy amala aşyryldy.*

DEŇ, *syp.* 1. Ululygy, hili, hukugy, ähmiýeti we ş. m. boýunça biri-birlerine meňzeş bolan. 2. Barabar, laýyk, bap. *Onuň sözi bilen işi deň gelýär.* 3. Ýaşytdaş, boýdaş, deň-duş. *Myrat-maksat köýen çaglar; Deň bilen duşlar; hoş galyň* (Hatam şahyr). 4. Deňiç, çenli. *Şu güne deň näme işledin?*

◊ **Deň bolmazlyk** özi ýaly bolmazlyk, parhly bolmaklyk. – *Şu köpbilmişler bilen deň bolmaýyn – diýip, içini gepletdi-de, ýaşmak aşagyndan salykatly gürledi* (R. Allanazarow).

Deň gara gözli barysy-da meňzeş, deň, parhsyz, tapawutsyz. *Onuň üçin hemme adam deň gara gözlüdi.* **Deň gözde görmek (garamak, seretmek)** hemmelere deň garaýyş bilen seretmek, hemmeleri deň tutmak. – *Yza galýanlara kömek ber – diýdi, Hemmeleri deň göz bilen gör – diýdi* (D. Baýmyradow).

DEŇAGRAMLY [deňagramly], *syp.* Agramy boýunça deň, agyrylyk ölçegi meňzeş bolan. *Tebigatyň hemişe sazlaşykly, deňagramly dowam etmegi üçin onuň baýlyklary oýlanyşykly, aýawly we akylly-başly peýdalanylmalydyr* ("Türkmenistan").

DEŇAGRAMLYLYK [deňagramlylyk], *at.* Her hili ýagdaýda bedeniňi, göwräni belli bir kadada saklamaklyk.

DEŇ-DERMAN [deň-derman], *hal, gepl.d.* De-deň, deň. *Olar girdejin deň-derman paýlaşdylar.*

DEŇDEŞ, *syp., dil b.* Hyzmatlary taýdan biri-birine deň bolan. *Sözlemin deňdeş agzalarynyň aralarynda otur goýulýar.*

DEŇDEŞLIK, *at.* Biri-birine deňlik, barabarlyk.

DEŇ-DUŞ [deň-du:ş], *at.* Ýaşlary biri-birine ýakyn adamlar, ýaşytdaş, bile önüp-ösenler. *Mähriniň özi bilen bir institutda bile okaýan deň-duş gyzlaryndan we beýleki ýokary mekdeplerde okaýan gyzlardan hem gaty gowy görşüp tirkeşen gyzlary kändi* (A. Gowşudow).

DEŇE, *at.* Bir zadyny deňi, gapdaly, gabady. *Hol, gaýanyň depesine oturan Bagyň deňesinden tabytly geçdim* (G.Ezizow).

DEŇEÇ, *ser.* Deňiç.

DEŇEÇER, *hal.* Barabarrak, deňrāk, biri-birine laýygrak. *Özüňiz bilen deňeçer etseňizem oňaryn* ("Görogly").

DEŇEÇERLEME, *iş ady.* Deňeçerlemek ýagdaýy.

DEŇEÇERLEMEK, *işl.* Deňrāk etmek, barabar-rak, biri-birine laýygrak etmek.

DEŇEÇERLIK, *at.* Deňrāk, barabarrak gelmeklik, deňme-deň bolmaklyk, deňrāklik.

DEŇE-DEŇ, *hal, ser.* Deňme-deň. *Oglanlar depderlerini deňe-deň alyşdylar. Oýun bu gezek hem edil öňküsi ýaly deňe-deň gutardy.*

DEPE-DÜZ, *at.* Beyikli-pesli yerler, beýik we pes.
DEPEGEN [depegen], *syp., ser.* **Depək.** *Depegen-den daşrak* (Nakyl).

DEPEK, *syp.* Depmäge endik eden, depmek häsiýeti bar bolan, depegen. *Depek eşek. Depek düýe.*

DEPEL, *at.* Haýwanlaryň maňlaýynda, alynynnda bolýan ak tegmil, sakar. *Onuň maňlaýyndaky depeli ýalpyldady* (B. Kerbabaýew).

DEPELEME, *iş ady.* Depelemek ýagdaýy.

DEPELEMEK, *işl. 1.* Aýagyň bilen basgylamak, depgilemek. *Yklym oda eglip seretdi, onuň üstüne gum sürdi-de, ony berk depeledi* (A. Durdyýew). *2. göç. m.* Äsgermezlik etmek, ezýet bermek, zulum etmek.

DEPELEMEKLIK, *iş ady.* Depelemek ýagdaýy.

DEPELENMEK, *işl. 1.* Aýak bilen basgylanyp, döwelenip baslykdyrylmak, basgylanyp berkidilmek. *Men nahaly aýak astynda depelenmesin diýip göçürdim.* *2. göç. m.* Äsgermezlik edilip, ezýet berilmek, zulum edilmek, sütem edilmek.

DEPELEŞDIRMEK, *işl.* Aýak bilen birnäçe gezek, yzly-yzyna depelemek, basgylaşdyrmak, depgileşdirmek. *Howry gaçan ody aýagy bilen depeleşdirdi.*

DEPELEŞBERMEK [depeleşivermek], *işl.* Depeleşip başlamak, depeleşip ugramak.

DEPELEŞMEK, *işl. 1.* Depeläp baslykdyrmaga, garyşdyrmaga kömekleşmek. *2. göç. m.* Depeleşip oynamak. *Bu depäniň üstüne obanyň oganlary gelip, tä garaňky gatlyşýança wagtlaryny depeleşip geçirerdiler.*

DEPELETMEK, *işl. 1.* Depelemek işini başga birine etdirmek, depelemäge mümkinçilik bermek, depelemäge mejbur etmek. *2. göç. m.* Äsgermezlik etdirmek, ezýet berdirmek, zulum etdirmek, sütem etdirmek, horlatdyrmak. *Ol özüni depeledip ýörmez.*

DEPELEÝIŞ, *iş ady.* Depelemek ýagdaýy.

DEPELÄBERMEK [depelä:vermek], *işl.* Depeläp başlamak, depeläp ugramak.

DEPELIK I, *at.* Depe-depe bolup duran ýer, depäniň köp ýeri. *Ýoluň gaýra taýy gök otlara bürenip oturan beýik depelik bolup başlady.*

DEPELIK II, *at.* Telpegiň, tahýanyň depesine tutmak üçin niýetlenen mata ýa-da başga bir serişde.

DEPEŞEK, *at. 1.* Döwkeç, goh-galmagal. *Ekin içi depeşekdir, Ylgar ýelä, ylgar yga* (Ç. Aşyr). *2.* Köp adamly. *Gün günorta bolanda-da, gije ýaryma ýetende-de, olaryň üsti depeşekdi* (B. Seýtäkow).

DEPEŞEKLEME, *iş ady.* Depeşeklemek ýagdaýy.

DEPEŞEKLEMEK, *işl., ser.* **Depirjiklemek.**

DEPEŞEKLÄBERMEK [depeşeklä:vermek], *işl.* Depeşekläp başlamak, depeşekläp ugramak.

DEPGI, *at. 1.* Aýak bilen depilip urulýan urgy. *–Häli hem bolsa, onuň ogan-uşaga depgi bererligi bardyr – diýip, iki sany ýasawulyny iberdi* ("Nejep ogan"). *2. göç. m.* Horluk, zulum, sütem. *Million*

ýyllap gezip depgi astynda, Ezilip aýakda galdy garyplar (Durdy Gylyç). *3.* Tüpeňň, sapançanyň gulagy. *Haýal etmän gysdy Çoýan Sapançanyň depgisini* (R. Seyidow). *3.* Käbir ýerlerde piliň gulagynyň deregine sapýň pilden çykyp duran ýeriniň ýokary ýanyndan sapý deşilip, içinden geçirilýän agaç gulak.

DEPGILEME, *iş ady.* Depgilemek ýagdaýy.

DEPGILEMEK, *işl. 1. ser.* **Debsemek.** *Giň жүрек daralýar; howlugýar; tiz baryp, aýgydyna ýetsem diýip, eşegini näçe depgiläp sürýär* (H. Derýaýew). *2.* Aýak bilen basgylamak, depelemek. *Palçygy agşama çenli depgilediler.* *3. göç. m.* Azar bermek, zulum, sütem etmek, horlamak, ezmek. *Olaryň käbirleri öz çagalarynyň iň güýçli duýgularyny depgileseler; eýlekileriniň duýgy diýen zatdan habary-da ýokdy* (N. Jumaýew).

DEPGILENMEK, *işl. 1.* Aýak bilen basgylanmak, depelenmek, depilmek. *2. göç. m.* Azar berilmek, zulum, sütem edilmek, ezilmek.

DEPGILETDIRMEK, *işl.* Depgiletmek hereketini başga biriniň üsti bilen etmek.

DEPGILETMEK, *işl. 1.* Debsetmek. *Aty depgiledip sürdürmek.* *2.* Aýak bilen basgylatmak, depeletmek. *3. göç. m.* Azar berdirmek, zulum, sütem etdirmek, ezýet berdirmek.

DEPGILEÝIŞ, *iş ady.* Depgilemek ýagdaýy.

DEPGILÄBERMEK [depgilä:vermek], *işl.* Depgiläp başlamak, depgiläp ugramak.

DEPGIN, *at. 1.* Bir işi, tabşyrygy we ş. m. ýerine ýetirmegiň çaltlyk derejesi, bat, hyjuw. *Iş depgini. Lebap, Mary, Daşoguz welaýatlarynyň hojalyklarynda hem galla oragynyň depgini güýçlenýär* ("Türkmenistan"). *2. sazç.* Saz eseriniň ýerine ýetirilişiniň çaltlyk derejesi. *Gayraty kem bolar gahary azyň, Depgini pes bolar matamda sazyň* (Magtymguly).

♦ **Depgin daşlary** bir-birine urlup, saza öwürşgin berýän iki sany ýylmanak daş.

DEPGINLI, *syp.* Depgini, hyjuwy, bady, gaýraty bar bolan. *Depginli hereket etmek.*

DEPIBERMEK [depivermek], *işl.* Depip başlamak, depip ugramak.

DEPILMEK I, *işl.* Aýak bilen urulmak. *Depilen top derwezä girdi.*

DEPILMEK II, *işl.* Ýer agdarylmak, pil bilen agdarylyp ýumşadylmak, bejerilmek. Ýer depilmek. *Üzümlü peller depilip bolundy.*

DEPIM, *at, ser.* **Depin I.** *Joyalary bir depim çuňaltmak.*

DEPIN I, *at.* Pil bilen bir gezek depilendäki çuňluk, depim. *Bu ýerden bir depin alsaň, aşakdan suw çykar.*

DEPIN II, *at.* Jaýlama, gömme. *Elkyssa, bu sözden soň Senuber Ziweriň jynazasyny okap depin kyldy* ("Gül-Senuber").

DEPIRJEME, *iş ady.* Depirjemek ýagdaýy.

deňlik, deňlik. *Oýun deňme-deňlik bilen gutardy.*

DEŇŇENE, *at.* Oturylyşykda harjysy deň çekilip bişirilýän nahar. *Deňnenä deň şarik* (Atalar sözi). *Öýüň daşyndan eşidilýän gürrüňe görä, jahyllar üýşüp, deňnene edinmek maslahatyny geçirýärdiler* (B. Kerbabaýew).

DEŇÖLÇEGLI [deňölçöglü], *syp.* Meňzeş ölçeqli, ölçeği taýdan meňzeş bolan.

◊ **Deňölçeqli hereket** *fiz.* hemişelik tizlikdäki hereket. *Hemişelik tizlikli herekete deňölçeqli hereket diýilýär.*

DEŇÖLÇEGLILIK [deňölçöglülük], *at.* Deňölçeqli bolmaklyk.

DEŇSIZ, *syp.* Ahlaksyz, bolgusyz, ugursyz (adam). *Deňsiz bilen deň bolma* (Atalar sözi). *Deňsiz bile deň eýleşen özüni, Dert boluban geçer sözi janyňdan* (Magtymguly).

DEŇSIZLIK, *at.* Deň hukukly dälilik.

DEŇSIZ-TAÝSYZ [deňsiz-ta:ýsyz], *syp.* Örän artyk derejede bolan, örän artykmaç, deňi-taýy bolmadyk, ajaýyp, tapylgysyz. *Deňsiz-taýsyz sungat eserlerini döretmek.*

DEŇSIZ-TAÝSYZLYK [deňsiz-ta:ýsyzlyk], *at.* Deňi-taýy ýokluk.

DEŇTARAPLY, *syp., mat.* Taraplary deň bolan. *Deňtaraply üçburçluk.*

DEŇTARAPLYLYK, *at.* Deňtaraply ýagdaýda bolmaklyk.

DEP I, *at. 1.* Gurşawy tegelek, kakylp çalynýan gadymy saz guraly. *Dep saz guralynyň bir tarapyna geçiniň hamy çekilip ýasalýar. 2. gepl. d., ser. Deprek.*

DEP II: dep bolmak ýok bolmak, aýrylmak, aýrylyp gitmek. *Misgin düşen, Magtymguly eñremez, Yüreginden gam-gussalar dep bolsa* (Magtymguly). *Kemine, gepim gep bolar; Diýsem, dertlerim dep bolar* (Kemine). **Dep etmek** ýok etmek, daş etmek, öňüni almak. *Meniň şol belamy dep etseň, onsoň maňa aga bolup bilersiň* ("Görogly").

DEPBE, *at. 1.* Çyrys, garadendan ýaly otlaryň gaýnadylan köküne un, kepek garylyp eýlenip, küzä meňzeş edilip ýasalýan, ýag, toşap guýulýan gap. **2. gepl. d.** Nebit we ş. m. suwuklyk guýulýan demir gap. *Ol kündügi ýere goýdy-da, nebitli depbäni alyp ilerligine ýumlugaýdy* (N. Pomma).

DEPBE-DEŇ, *hal, syp., gepl. d.* Biri-birine örän deň, des-deň.

DEPÇI, *at.* Dep çalýan, dep kakýan adam.

DEPDER, *at. 1.* Çatylan daşly ak kagyrlar. **2. gepl. d.** Käbir maglumatlar ýazylyan kitapça.

DEPDERÇE, *at.* Kiçjik depder. *Ol oňa hiç bir jogap gaýtarmaga-da ýetişmän, gyssag arada ýazgy depderçesi bilen galam uzatdy-da, gapyny çalasyn ýapdy* (B. Kerbabaýew).

DEPDIRME, *iş ady.* Depdirmek ýagdaýy.

DEPDIRMEK, *işl. 1.* Depmek hereketini başga birine etdirmek, depmäge mümkinçilik bermek, depmäge mejbur etmek; toýnak saldyrmak, aýak bilen urdurmak. **2.** Ýeri pil bilen agdartmak.

DEPE, *at. 1.* Tebigy ýa-da emeli ýol bilen dörän ullakan gum üýşmegi. *Daglar ýeriň myhydyr, Depe özüň dag saýar* (Magtymguly). **2.** Bir zadyň çür başy, ýokary başy, ýokarky nokady. *Belent gerşiň depesine çykyp, uzak durmaly boldy* (B. Seýtäkow). **3.** Bir zadyň ýokarky, üstki bölegi, ýokarsy, üsti. *Tahýanyň depesidir etegini birikdirýän egin keşdesine öwran-öwran dikanlap seretdi* ("Edebiýat we sungat"). **4.** Kelle, baş. *Telpegini diwanyň üstüne taşlan başlygyň diňe depesindäki maýda keşdeli kiçjik börügi gutyň gapagy ýaly görünýärdi* (B. Kerbabaýew).

◊ **Depe saçyň düýrükme (üýşmek)** duýdansyz ýagdaýda gorkmakdan, ýiti täsirden üstünden sowuk suw guýlan ýaly bolmak. *Täzeligiň hemme ýerde öňe sürülýändigini ýadyna düşende welin, depe saçy düýrügip gidýärdi* (G. Seýitmadow). *Muňa Annagulynyň depe saçy üýşüp, der basyp gitdi* (A. Durdyýew). **Depesi (asmana) göge ýetmek** bir zada şatlanyp, örän hoşal bolmak, göwni ýetmek. *Agayunusyň sözüne Kösäniň depesi göge ýetdi* ("Görogly"). *Otdan abat çykyp geldi sag-aman, Depäm göge ýetdi, meniň şo zaman* (A. Kekilow). **Depesinden basmak** agramyny atyp, ruhy taýdan güýçden gaçyrmak, ynjalykdan aýyrmak. *Ýaman habar adamyň depesinden basyp, demligini daraldýan agyr labyr bolsa, ýagşy habar ajaýyp bir zat bolup, oňa ganat bagladýar-da, çökgün göwnüni al asmana göterýär* (B. Kerbabaýew). **Depesinden gum sowurnamak** eline pilini alyp, arman-ýadaman zähmet çekmek. *Ol çagalaryny hor-zar etmejek bolup, ömür boýy depesinden gum sowrup, dayhançylyk edipdi. Depesinden sowuk (gyzgyn, gaýnag) suw guýlan ýaly bolmak* duýdansyz bolan zada allançikisi bolmak, örän geň galmak. **Depesinde taýak oýnatmak** berk saklamak, gazaply we zabun tutmak. **Depesine turşy çykan ýaly** aňk bolan ýaly, saňsar bolan ýaly. **Depäňe (başyňa) täç etmek** örän oňat sylamak, hormat goýmak, sarpa goýmak. *Gadyrdan dostuňdan ýüzüň öwürme, Barsaň, depesine täç eder seni* (Magtymguly). **Depäňe (başyňa) çykmak** erbetligi artmak, äsgermän, sylaman hereket etmek. *Özüne-de kän yüz beriberme, derrew depäňe çykyp başlar* (B. Seýtäkow).

Depäňi gaýnatmak zähmet çekmek, arman-ýadaman işlemek. *Tomus depesi gaýnamadygyň, gys gazany gaýnamaz* (Nakyl).

DEPEBAG [depeva:ğ], *at.* Hatabyň ýokarky bölegi berkidilýän ýüp.

DEPEDIŞ [depedi:ş], *at.* Çagalarda diş çykmak bilen baglanyşykly içgeçme keseli.

ganydyr manlaýnyň derem (M. Seýidow).

♦ **Der basmak** utanmak, gyssanmak, gorkmak we ş. m. sebäpli gaty derlemek, der gelmek. *Muňa Annagulyňnyň depe saçy üýşüp, der basyp gitdi* (A. Durdyýew). **Der bermek** zähmetli işiň netijesinde derlemek; näsaglyk zerarly ilki derlemän, soň der gelmek. *Gyzdyryp ýatan çagajyk ikinji gün diýlende der berip, rahat uka gitdi. Der dökmek (saçmak)* janyňy aýaman işlemek, zähmet çekmek. *Ýeri çürüzzige, suwy ölçege gelen dayhan köpçüligi ýylboýy depesinden gum sowrup, der dökse-de, dulunda doly çuwała zardy* (B. Kerbabaýew).

DERAMAT [dera:mat], *at.* Güýç-kuwwat, ragbat, ysgyn, güýç. *Geplemäge deramaty ýok ýalydy* (B. Seýtäkow).

DERAZ [dera:z], *syn.* Uzyn. *Badam gabak jenanyň, boýlary deraz bolar* (Magtymguly). *Bili syk, boýy deraz, sagrýsy meýdanly bedew* (Mätäji).

DERBAN [derva:n], *at.* Gapy sakçysy, derwezaban.

DERBENT [dervent], *at.* 1. Dag geçelgesi. *Dagyň derbendinde garawul taşlandy* ("Görogly"). 2. Petik. *Begler, jan şahime düşüpdür talaň, Derbent boldy degre-daşlarym meniň* (Hatam şahyr).

DERBI-DAGYN [dervi-da:ğyn], *hal.* Hersi bir ýerde ýerleşen, duw-dagyn, dyr-pytraň, ýykan-ýumran. *Duşmanlary tizlikde derbi-dagyn etmek üçin, garrylary, çagajyklary ölümden halas etmek üçin, seniň-de kömegiň gerek* (B. Pürliýew).

DERBI-DAGYNLYK [dervi-da:ğynlyk], *at.* Hersi bir ýerde dargap ýatan halda bolmaklyk, duw-dagynlyk, dyr-pytraklyk.

DERÇIKMEK, *işl., ser.* **Derjikmek.** *Gojanyň derçigip duran ýüzüne gözüň düşdi.*

DERDESER, *at.* Alada, ünji, gaýgy, hysyrdy. *Ol özüniň öý hojalygynyň derdeseri bilen gümra bolup galypdyr* (N. Saryhanow). *Dostum, söýginiň-de derdeseri bar* (B. Hudaýnazarow).

DERDESERLI, *syn.* Aladaly, ünjüli, hysyrdyly.

DERDESERLIK, *at.* Aladalylyk, ünjülik, hysyrdylylyk.

DERDI-HAL [derdi-ha:l], *at.* 1. Kimdir-biriniň islegi, bar aladasy, bolasy gelýän zady, edesi gelýän işi. *Onuň derdi-haly çopan bolup, guma gitmekdi.* 2. Derrew, dessine, derhal. *Ol derdi-hal ody ulaltmak bilen boldy* (N. Pomma). 3. Hal-ýagdaý. *Derdi-hal aýdyşaly* (G. Daşgynow).

DERDINEGEN [derdinegen], *syn., ser.* **Derdinjeň.** *Ol gaty derdinegen adam.*

DERDINEGENLIK [derdinegenlik], *at., ser.* **Derdinjeňlik.**

DERDINIBERMEK [derdinivermek], *işl.* Derdiňi aýdyp başlamak, derdinip ugramak.

DERDINIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup özara derdin-

mek; biri-biriňe derdiňi aýtmak, içiňi dökmek. *Boş wagtlarynda derdinişmegi, iç döküşmegi halaýardy* (A. Nazarow).

DERDINJEŇ, *syn.* Hemişe derdinip ýören, halys köp derdiniň, zeýrenjeň, derdinegen. *Derdinjeň adam.*

DERDINJEŇLIK, *at.* Hemişe derdinip ýörmeklik, halys köp derdinmeklik, zeýrenjeňlik, derdinegenlik. *Derdinjeňlikden haýyr gören ýeriň barmy?*

DERDINME, *iş ady.* Derdinmek ýagdaýy.

DERDINMEK, *işl.* Birine aladaňy, derdiňi aýtmak, içiňi dökmek, zeýrenmek. *Gulam Seýdiniň ýanynda janyndan syzdyryp derdinipdi* (N. Pomma).

DERDINMEKLIK, *iş ady.* Derdinmek ýagdaýy.

DERE, *at.* Iki ýany beýik baýryň, dagyň arasyndan uzap gidýän pes ýer, oý ýer. *Dag, dereler lerzan urar, Owsun atyp, sil biläni* (Magtymguly).

DEREJE I, *at.* 1. Gyzgynlygyň we s.m. ölçeg birligi. 6-7 günden soň, *Akmyradyň gyzgyny 39-40 derejä mündi* (A. Durdyýew). 2. Berilýän ylmy, harby we ş. m. at. 3. Hal, ýagdaý. 4. Çäk, het. *Wepanyň önki gaharly görnüşi iň soňky derejä çykdy* (A. Gowşudow). 5. Wezipe kär, ýolbaşçylyk. *Azajyk dereje ýetse, Kábiri salam alyşmaz* (Ç. Aşyr). 6. Mertebe, abraý. *Ýaşlykda özüni ile tanadan, Alkys alyp derejesi zor bolar* (Magtymguly). *Biz muny özümize ägirt uly dereje diýip bilýäris* (B. Seýtäkow). 7. *dil b.* Hereketiň eýesi bilen habarynyň arasyndaky gatnaşyklary görkezmäge ukýby bolan işlik görnüşleri. *Düýp dereje. Gaýdym dereje.* 8. *dil b.* Sypatlaryň hil aýratynlygynyň nä haldadygyny bildirýän dereje. *Artyklyk dereje. Kemlik dereje. Söýgülik dereje.*

DEREJE II, *at.* ýerli g. Penjire, äpişge.

DEREJELEME, *iş ady.* Derejelemek ýagdaýy.

DEREJELEMEK, *işl.* 1. Hormatlamak, sylamak, hormat goýmak. *Myhmany derejeläp kabul etmek.* 2. Ýokary hilli, kaşaň, owadan görnüşli etmek. *Köçeleri baýramçylyga derejeläp taýýarladylar.*

DEREJELEÝIŞ, *iş ady.* Derejelemek ýagdaýy.

DEREJELI, *syn.* 1. Derejesi bar bolan. *Derejeli alym.* 2. Mertebeli, hormatlanýan. *Belki Nurjan bilen Olga-da "Aýgül nebite bulaşyp ýören bölüm başlygy däl-de, şaheriň belent derejeli, bilimli, nysakly gyzlaryndan birine çalyň edýär" diýip sözleşendirler* (B. Kerbabaýew).

DEREJELILIK, *at.* Derejesi barlyk, derejesiz däl-lik, derejeli bolmaklyk.

DEREK I, *at.* Söwütler maşgalasyndan bolan dik öşýän, ýyldyrap duran çalymtyk ýaprakly agaç.

♦ **Derek ýaly** uzyn hem syrdam boýly. *Ata Pälwan dagy dört sany derek ýaly ýigitdi* ("Türkmen dili" gaz.).

DEREK II, *at.* 1. Habar, habar-hatyr, hat-habar, nyşan. *Gün ýaşyp barýar, ondan bolsa hiç derek ýok* (B. Kerbabaýew). 2. Asyl, ýerlik. *Dereginde bir zat bolsa*

DEPIRJEMEK, *işl., ser. Depirjiklemek. Dört egniň üstünde ýerleşen togalak sygyr; olar sähelçejik çaykansalar, depirjap başlady* (B. Kerbabaýew).

DEPIRJETME, *iş ady. Depirjetmek ýagdaýy.*

DEPIRJETMEK, *işl., ser. Depirjikletmek. Aýajyklaryny depirjedip, çaganyň gorjanyp başlamagy enäni agyr oýlardan halas etdi.*

DEPIRJÄBERMEK [depjä:vermek], *işl. Depirjap başlamak, depirjap ugramak.*

DEPIRJIK, *syp. Aýak astyna salýan, yzgytsyz. Dek başyňy depirjik äre berme* (Nakyl).

DEPIRJIKLEME, *iş ady. Depirjiklemek ýagdaýy.*

DEPIRJIKLEMEK, *işl. 1. Aýaklaryň bilen yzly-yzyna depýän ýaly hereket etmek. Bu çaga göýä tora düşen jeren balasy ýaly depirjikleýärdi ("Görogly"). 2. gepl. d. Çalt-çalt hereket edip ýöremek. Işe göýdük üsti ýükli eşegim, Depirjikläp batly-batly ýörýärdi* (A. Kekilow).

DEPIRJIKLETMEK, *işl. Aýaklaryňy yzly-yzyna depýän ýaly hereketlendirmek.*

DEPIRJIKLÄBERMEK [depirjikä:vermek], *işl. Depirjikläp başlamak, depirjikläp ugramak.*

DEPIŞ I, *iş ady. Depmek ýagdaýy.*

DEPIŞ II, *iş ady. Depmek ýagdaýy.*

DEPIŞMEK I, *işl. Iki ýa-da birnäçe bolup biri-biriňi depmek. Iki at depişer, arasynda eşek öler* (Nakyl).

DEPIŞMEK II, *işl. Birine ýer depmäge kömekleşmek, ýer agdaryşmaga kömek etmek. Ol Merede ýer depişdi.*

DEPIZ, *at. Daş-töweregini gum gurşap alan şor toprakly ýer. Şondan aňyrdan bir depiz garalyp ýatanyňy bilýärdim.*

DEPJEDIBERMEK [depjedi:vermek], *işl. Depjedip başlamak, depjedip ugramak.*

DEPJEME, *iş ady. 1. Depjemek işi. 2. Matanyň iki gyraň tarapyňyň biri ýokarrak, biri aşagrak tutulyp sanjylap tikilensoň, ikinji gezek aýlanylup, ýokarrak tutulan tarapy beýleki tarapyň üstüne ýatyrylyp basdyrylyp tikilýän tikiniň bir görnüşi. Ol gyzyna tikin tikmekligiň depjeme, gaýma, keşde, köjüme ýaly usullaryny öwredýär.*

DEPJEMEK, *işl. Matanyň iki gyrasyny biri-birine ýabşyryp, gapjap, tikiniň depjeme görnüşi bilen tikmek. Tahýanyň içligini ilki depjemeli.*

DEPJEMEKLİK, *iş ady. Depjemek ýagdaýy.*

DEPJESMEK, *işl. Depjemäge kömek etmek, kömekleşmek. Owadan jorasyna köýnek depješdi.*

DEPJETMEK, *işl. Depjemek işini birine etdirmek; geýimlik matanyň iki gyrasyny, geýimiň ýyrtylan ýerini, gapjadyp tiktirmek, biri-birine ýabşyrtmak. Ol maňa çay haltajygyny depjetdi.*

DEPJEÝİŞ, *iş ady. Depjemek ýagdaýy.*

DEPJÄBERMEK [depjä:vermek], *işl. Depjap başlamak, depjap ugramak.*

DEPME I, *at. Gyzlaryň ýerde çyzyyp, bir zady depip oýnaýan oýny. Gyzlar tä iňrik garalýança depme oýnadylar.*

DEPME II, *iş ady. Depmek ýagdaýy.*

DEPME III, *iş ady. Depmek işi (ýer agdarma).*

DEPME-HALAL [depme-hala:l]: **depme-halal etmek 1)** öldürilýän malyň diridigi gümana bolan halatynda gymldysy bar diýip özüni ynandyrmak üçin aýagyň bilen onuň bir ýerine depip, damagyny çalmak. **2)** bir işi bolşuna görä çalak-çulak ýerine ýetirmek. *Şonluk bilen şu işi Abadan depme-halal etdi* (H. Derýaýew).

DEPMEK I, *işl. 1. Toýnak salmak; aýagyň bilen urmak. Eşek semrese, eýesini deper* (Nakyl). *Mährijemal içini gepledip, assa ýöräp, şol wagt top depip oýna gyzan Keljä ýakynlaşdy* (A. Gowşudow). **2.** Ot açýan ýarag atylanda bady yzyna urmak. *Ýok, sen atyp bilmersiň, bu tüpeň gaty depýär. Seni dagyny depäýse, edil serrelder goýbär* (A. Durdyýew). **3. gepl. d.** Atyň, eşegiň böwrüne depgilägede çapdyryp gitmek. *Anha, atlar eýerlengi dur. Howatyrly ýagdaý duş gelse münerde deperin* (B. Kerbabaýew).

♦ **Depseň yranmaz (deprenmez)** egilmez, mizemez, tükeniksiz (mülk, baýlyk, döwlet barada). *Her näme-de bolsa ol depseň yranmaz dowletniň eýesidi* (A. Gowşudow).

DEPMEK II, *işl. Ýeri pil bilen agdarmak, agdaryp ýumşatmak, bejermek. Salmanyň ep-esli ýerini depip gyrçanda, onuň ýagyrynysyna der çykdy* (R. Gelenow).

DEPMEKLİK, *iş ady. Depmek ýagdaýy.*

DEPREK [depirek], *at. Elek görnüşli gurşawyň, daşyna çig deri çekilip, taýajyk bilen kakylap, urlup çalýn ýan saz guraly. Gopuzlaryň alyp kakdylar läle, Bir topary deprek kakyp oýnady* (Ç. Gurbangylyjow).

DEPREKÇI [depirekçi], *at. Deprek çalýan adam, deprek kakýan sazanda.*

DEPRENIBERMEK [depirenivermek], *işl. Deprenip başlamak, deprenip ugramak.*

DEPRENIŞ [depireniş], *iş ady. Deprenmek ýagdaýy.*

DEPRENME [depirenme], *iş ady. Deprenmek ýagdaýy.*

DEPRENMEK [depirenmek], *işl. Gozganmak, gymldamak, galkmak; erjel hereket etmek, işe çynlakaý girişmek. Wagtynda deprenseň, bitmejek iş bolmaz.*

DEPUTAT [depu:ta:t], *at. Saýlanan wekil, döwlet edarasynyň saýlanan agzasy.*

DEPUTATLYK [depu:ta:tlyk], *at. Deputatyň käri, wezipesi.*

DER, *at. Deri asty mázlerinden çykýan dury suwuklyk, çyglyk. Adamyň elidir gudratly kerem, Topragyň*

derkarlygy ýok ("Edebiyat we sungat").

DERLEDIJI, *syp.* Der getiriji, derlemäge kömek ediji. *Lukman kesellä derlediji dermanlary içmegi maslahat berdi.*

DERLEGIÇ [derleğiç], *syp., ser.* **Derlek.**

DERLEK, *syp.* Hemişe derläp ýören, tiz derleýän. *Derlek adam.*

DERLEME, *iş ady.* Derlemek ýagdaýy.

DERLEMEK, *işl.* 1. Endamyňa der gelmek, çyg çykamak. *Uzak ýoly ýörän adamlar burçak-burçak derleýärdiler* (A. Gowşudow). 2. *göç. m.* Bir zadyň üsti, ýüzi çyg, nem bilen örtülme. *Derläp duran aýnanyň önüne baryp, daşaryk seredýärin.* 3. *göç. m.* Bir zadyň üstünde köp zähmet çekmek, der dökmek. *Mazalyja derlemeseň iş bitmez.*

DERLEMEKLIK, *iş ady.* Derlemek ýagdaýy.

DERLEMEZLIK, *işl.* Deriniň yüzüne der çykma-lyk, der gelmezlik.

DERLEŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup derläp oturmak. *Otyrdylar gök çay içip derleşip* (A. Gylyjow).

DERLETMEK, *işl.* 1. Birini derlemäge mejbur etmek, mümkinçilik bermek; der, çyg çykartmak. *Hakykatdan-da Akmaýanyň eden burçly unaşy Amany kemsiz derledipdi* (B. Kerbabaýew). 2. *göç. m.* Juda ýadatmak, birini örän köp işletmek. 3. *göç. m.* Birini gyssamak, utandyrmak.

DERLEÝIŞ, *iş ady.* Derlemek ýagdaýy.

DERLÄBERMEK [derlä:vermek], *işl.* Derläp başlamak, derläp ugramak.

DERLIK, *at.* 1. İçirgi. 2. Telpegiň iç yüzüne iki gat matadan tikilen içlik. *Telpege derlik tikmek.*

DERMAN [derma:n], *at.* Kesel bejermek üçin niýetlenen serişde; saglyk üçin peýdaly zat. *Ýüregimde galar boldy armanym, Isa, Mäti, Lukman aňmaz dermanym* (Magtymguly).

♦ **Derman ýaly** azajyk, ujypsyzja, sähelçe.

DERMANHANA [derma:nha:na], *at.* Lukmanlaryň teklipleri bilen derman taýynlanýan, şonuň ýaly-da derman we beýleki lukmançylyk enjamlary satylýan edara.

DERMANHANAÇY [derma:nha:naçy], *at.* Derman taýynlaýan dermanhana işgäri.

DERMANLABERMEK [derma:nla:vermek], *işl.* Dermanlap başlamak, dermanlap ugramak.

DERMANLAMA [derma:nlama], *iş ady.* Dermanlamak ýagdaýy.

DERMANLAMAK [derma:nlamak], *işl.* Derman bermek, derman sepmek, derman pürkmek. *Baglary dermanlamak hakynda edilen maslahat näme üçin ertir üýtgemeli?* (A. Gowşudow).

DERMANLANMA [derma:nlanma], *iş ady.* Dermanlanmak ýagdaýy.

DERMANLANMAK [derma:nlanmak], *işl.* Derman çalynmak, derman sepilmek, derman dökülme.

Dermanlanan şetdaly, erik, ülje agaçlarynyň ýapraklaryndan şiresi aýrylypdyr.

DERMANLAŞMA [derma:nlaşma], *iş ady.* Dermanlaşmak ýagdaýy.

DERMANLAŞMAK [derma:nlaşmak], *işl.* 1. Derman sepmäge kömekleşmek. *Men oňa üzümleri dermanlaşdym.* 2. Bilelikde dermanlamak. *Ata bilen Berdi ikisi garpyz pazyllaryny dermanlaşyp ýördüler.*

DERMANLATMAK [derma:nlatmak], *işl.* Dermanlamak işini başga birine etdirmek. *Gowaçaly meýdanlary dermanlatmak.*

DERMANLAÝJY [derma:nlaýjy], *syp.* Derman sepiji, derman pürküji. *Dermanlaýjy maşyn.*

DERMANLAÝYŞ [derma:nlaýyş], *iş ady.* Dermanlamak işi.

DERMANLY [derma:nly], *syp.* Derman berlen, derman sepilen, derman goşulan. *Dermanly suw.*

DERMANLYK [derma:nlyk], *syp.* Derman üçin gerekli bolan, derman üçin niýetlenen. *Dermanlyk diýip çabalanyp ýatsaň-da, onuň ýekeje igde mugt berjek gümany ýok* (N. Pomma).

DERMANNAMA [derma:nna:ma], *at.* Lukmanyň syrka dermanhanadan derman almak üçin ýazyp berýän resmi haty.

DERÑELMEK, *işl.* 1. Bir işiň dogrudygyny, kanunalaýykdygyny barlanyp görülmek, barlanmak. 2. Ylmy taýdan barlag, derňew geçirilmek.

DERÑEME, *iş ady.* Derňemek ýagdaýy.

DERÑEMEK, *işl.* 1. Bir işiň dogrudygyny, kanunydygyny barlag arkaly anyklamak. *Hatda görkezilen maglumatlaryny ýerinde derňemek.* 2. Ylmy taýdan derňew geçirmek. *Ol Magtymgulynyň golýazmalaryny ýene-de bir gezek derňedi.* 3. Grammatik derňew geçirmek. *Sözlemi derňemek. Sesleri derňemek.*

DERÑEMEKLİK, *iş ady.* Derňemek ýagdaýy.

DERÑEŞDIRMEK, *işl.* Barlaşdyryp görmek, derňäp çykamak.

DERÑEŞMEK, *işl.* 1. Bir işiň dogrudygyny, kanunalaýykdygyny barlaşmak, barlag edişmek. 2. Ylmy taýdan barlamaga kömekleşmek.

DERÑETDIRMEK, *işl.* Başga birine derňetmek. *Men çomujy laboratorýalarda derňetdirip, nähili güýjüniň, ukybynyň baryny bilmek isleýän* (B. Kerbabaýew).

DERÑETMEK, *işl.* 1. Derňemek işini başga birine etdirmek, derňemäge mümkinçilik bermek; derňemäge mejbur etmek, derňew geçirtmek. *Daýhan birlikleriniň maliýe işlerini derňetmek.*

DERÑEW [derñow], *at.* 1. Bir işiň dogrudygyny, kanunydygyny anyklamak üçin geçirilýän barlag. 2. Ylmy barlag. *Suw barada ylmy, takyk derňewleriň geçirilendigi hemmelere belli* (B. Kerbabaýew). 3. *dil b.* Ylmy taýdan seljerip baha bermeklik. *Fonetik derňew.*

bolýar. 3. Ugur, meniklilik, tutanyerlilik. *Seniň özüňde derek ýok, bolmasa beýdip ýörmezdiň*. 4. "Ýerine, ornuna, öwezine" ýaly manyda ulanylýan kömekçi söz. *Ýygnaga maňa derek sen gitmeli bolarsyň*. 5. Alaça dokamak üçin ýüplük, keteni dokamak üçin ýüpek sapak we ş.m. ýerlik.

♦ **Deregi dargamak (dagamak)** aslyndan hiç zat, nam-nyşan galmazlyk. *Bu kitabyň-a deregi dagapdyr*. **Deregine ýetmek** anyklamak, nähili, neneňdigini bilmek, anygyna ýetmek. **Derek tapmazlyk 1)** biri ýada bir zat hakda hiç hili habar, ugur bilip bilmezlik. **2)** ýerliginde zat bolmazlyk. **Derek tutdurmak** bir zady ýerlikli peýdalanyň bilmek. *Näme etseň şony et, derek tutdursaň bolýar* (A. Durdyýew). **Ene dereginden zat galmazlyk** bir zadyň asylky durky, asylky keşbi, asylky bolşy ýitmek. *Köwşüň ene dereginden hiç zat galmadyr*.

DEREKLI, *hal, syp*. 1. Tutanýerli, menikli, gujurly. *Özi derekli bolsa, okuwyny alyp çykaly ahyry*. 2. Ähmiýetli, gerekli, manyly, oňly. *Ata obanyň ýagdaýyndan derekli zat aýtmady*.

DEREKLIK I, *at*. Deregiň köp gögerip oturan ýeri. *Bu ýakalarda dereklike kân duş gelmersiň*.

DEREKLIK II, *syp*. Tara, haly we ş.m. dokamak üçin derek bolar ýaly, derek eder ýaly (ýüp, ýüplük).

DEREKSIZ, *syp*. 1. Habar-hatyrsyz, atsyz-sorsuz, nam-nyşansyz. *Ýaş başyna ol aýalyň adamsy geçen uruşda dereksiz ýitipdi*. 2. Esassyz, netijesiz, boş, ugursyz, biderek. *Birnäçe burawlaryň şowsuz geçmegi, aýylganç heläkçilige düşmagy, her teňňesi derden emele gelýän döwlet maýasynyň ilki bida dereksiz sarp bolmagy-da mümkin* (B. Kerbabaýew). 3. Terbiýesiz, tertipsiz, ugursyz, oňly bolmadyk, biderek. *Onuň gacgyny dereksiz adamdy*.

DEREKSIZLIK, *at*. Deregi ýokluk, derekli dällik, ugursyzlyk, oňly dällik, bidereklik. *Sen dereksizligiňe düşüňýän bolsaň, eýýäm adam bolaymajakmy näme?!*

DERELIK, *at*. Deresi köp bolan daglyk ýer.

DEREM, *at, taryh*. Agramy 3,12 gr. deň bolan kümüş pul, teňňe. *Bir garyba ýagşy sözüň aýtsaň, Kisä derem girmez, köňli hoş bolar* (Talyby). *Müň tümenlik hatyramny bir deremge satmagyl* (Halk aýdymyndan).

DERESOGAN [deresoğon], *at*. Dag-derelerde bitýän ýabany sogan.

DERESYGYR [deresyğyr], *at, gepl.d*. Süýt emdirijiler maşgalasyndan bolan sygra meňzeş, şahly melemtil haýwan; sugun.

DERGAZAP [derğazap]: **dergazap bolmak** gazaply, örän gaharly ýagdaýda bolmak. *Gyzynyň Arhasan bilen gidenini eşidip, Hasan şa dergazap boldy* ("Görogly").

DERGAZAPLYK [derğazaplyk], *at*. Gazaplylyk, örän gaharlylyk.

DERGÄH [derğä:h], *at*. Bosaga, işik, gapy; hudaýyň ýany, patyşanyň ýany, biriniň gaşy, öňi. *Dergähiňden kowma, kim gul men dogaçy bir geda, Haýry bolmas bir dogaçy kaýda saýyl bolmasa* (Gaýyby). *Halkyň dergähiniň söwer gullary, Gözi ýaşly gadyrdanlar, hoş galyň* ("Kasym oğlan").

DERHAL [derha:l], *hal*. Derrew, dessine; bada-bat, şol demde, şol mahal. *Senuber derhal baz adam suratyga geldi* ("Gül-Senuber").

♦ **Derhal otly** çalt gidýän otly; ýyndam otly.

DERI, *at*. 1. Adam we haýwan bedeniniň daşky örtügi, hamy. *Deri keselleri*. 2. Haýwanlaryň soýlup alnan hamy. *Deri eýlemek*.

♦ **Derisi giňemek** göwrümi giňemek, rahatlanmak, ynjalmak. **Derisine duz bermek** berk jeza bermek. **Derisine saman dykmak** öldürmek. *Ol taýda seniň deriňe saman dykarlar* (G. Kulyýew). **Derisine sygma-zlyk** hondanbärsi bolan bolup gomparmak, çişmek. *Ol hondanbärsi bolup, derisine sygma-dy* (G. B. Seýtäkow). **Deri ýaglamak** deri eýlenende täze öldürilen goýnuň derisiniň ýagyny pýçak bilen gyryp, gazap aýyrmak, ýagyny syrpy aýyrmak.

DERIÇI, *at*. Deri önümçiliginiň işgäri, deri alyan işgär, gönçi.

DERIDAŞ [derida:ş], *at*. Deri arassalamak işinde ulanylýan daş.

DERJIGIBERMEK [derjiğivermek], *işl*. Derjigip başlamak, derjigip ugramak.

DERJIKDIRMEK, *işl*. Derjiger ýaly etmek, derjilmek derejesine ýetirmek. *Gyzgyn çay meni derjikdirdi*.

DERJIKME, *iş ady*. Derjilmek ýagdaýy.

DERJIKMEK, *işl*. Az-kem derlemek, çygjarmak, derçikmek.

DERJIKMEKLIK, *iş ady*. Derjilmek ýagdaýy.

DERJIREMEK, *işl., ser*. **Derjirmek**. *Ýaş zergäriň maňlaýy derjiredi*.

DERJIREŞMEK, *işl*. Birnäçe bolup derjiremek. *Howanyň gyzgynlygyna bakman, sütük guşak guşanan adamlar derjireşip otyrdylar* (B. Kerbabaýew).

DERJIRETMEK, *işl*. Derjiremäge mümkinçilik bermek, derjiremäge mejbur etmek; birneme derletmek, çygjartmak. *Gyzgyn gün daş-töweregi gyzdyryp başlady, güýzüň soňky aýy bolmagyna garaman, maňlaýlary derjiredipdi* (G. Kulyýew).

DERJIREÝİŞ, *iş ady*. Derjiremek ýagdaýy.

DERJIRÄBERMEK [derjirä:vermek], *işl*. Derjiräp ugramak, derjiräp başlamak. *Demini alan gök çay içseň derjiräberersiň*.

DERKAR [derka:r], *syp*. Gerek, zerur. *Ömrüm, eý, gara gözüm, Kimge derkardyr sözüüm* (Magtymguly).

DERKARLYK [derka:rlyk], *at*. Gereklik, zerurlyk. *Dogry, biziň zamandaşlarymyza at ýüki altyn saý-sepiň*

ýokluk. 2. göç. m. Aladasyzlyk, ünjüsizlik, hasraty, gussasy ýokluk.

DERWAÝYS [derwa:ýys], *syp.* Gaýra goýulmasyz, wajyp, möhüm; zerur, hökman.

DERWAÝYSLYK [derwa:ýyslyk], *at.* Gaýra goýulmasyzlyk, wajyplyk; zerurlyk, hökmanlyk.

DERWEZE [derwözö], *at.* 1. Iki tarapa açylýan giň gapy (howla, gala goýulýar) . *Atly, eşekli, arabaly, pyýada bazarçylar dört tarapdaky derwezelerden yzy üzülmän çykýardylar* (B. Seýtäkow). 2. Käbir säherlere, obalara girilýän ýerde ýoluň üstünde gurulýan arka şekilli gapysyz desga. 3. *sport.* Futbol, gandbol ş. m. oýunlarda top salmak, geçirmek üçin dikilen we tor berkidilen üsti germewli iki agaç ýa demir sütüniň aralygy. *Ýarym goraýjynyň uran topy derwezeden geçdi.* 3. Garagumda ilatly ýeriň ady.

DERWEZEBAN [derwözöva:n], *at.* 1. Derweze sakçysy, derwezäni saklaýan adam. *Derwezeban ýatmaz tur sesin aňsa* (Zelili). *Derwezeban elindäki açaryny jýňnyrdadyp, howlusyna bakan ökje göteripdir* (B. Kerbabaýew). 2. *ser.* **Derwezeçi.**

DERWEZEBANLYK [derwözöva:nlyk], *at.* Derwezebanyň ýagdaýy, käri, wezipesi. *Siz derwezebanlyk hakyňyz üçin näçe alarsyňyz?* ("Görogly").

DERWEZEÇI [derwözöçü], *at.* Käbir sport oýunlarynda (futbol, hokkey we ş. m.) derweze goraýan oýunçy. *Ol ady belli derwezeçi hökmünde özüni dünýä tanatdy.*

DERWÜŞ, *at.* Terkidünýälik, diwanalyk edip ýören, sopusylyk akymyna eýeriji. *Säher wagty derwüş nalyşa gelse, Bilinden ýüp alyp, boýnuna salsa; Taňry söýen bende bet doga kylsa, Pelegi titreder; arşy ýandyrar* (Magtymguly). *Eýesin islän derwüşler, Säher gözýaşda bellidir* (Zelili).

DERWÜŞÇILIK [derwüşşülük], *at, ser.* **Derwüşlik.**

DERWÜŞLIK [derwüşlük], *at.* Derwüş bolup gezmeklik, derwüşin ýagdaýy.

DERÝA [derýa:], *at.* 1. Başlanýan ýerinden guýýan ýerine çenli öz ugry bilen dyngysyz akyp duran köp mukdardaky tebigy suw akymy. *Garagum derýasy. Türkmen derýasy.* 2. Oglana dakylýan at.

DERÝALYK [derýa:lyk], *at.* 1. Derýasy köp bolan. *Derýalyk, çalpawlyk ülkelerden teşne Garaguma gelen ýaşlaryň ürgün çägeligiň depeleriniň arasynda gezim edýänleri-de bardy* (K. Berdiýew). 2. Amyderýanyň akan gadymy hanasy.

DERZAÝY [derza:ýy], *at.* 1. Tikin, tikin ýeri; sep. 2. göç. m. Göwre, beden. *Toba kyldym derzaýyňy biçene, Nusga bolup ile gelen perizat* (Aşky).

DES-DEŇ [des-seň], *syp.* Bir meňzeş, deň, barabar. *Çagalaryň boýy edil biçilen ýaly des-deňdi.*

DESGA [desga:], *at.* 1. Dürli görnüşli we dürli

maksat üçin niýetlenen gurluşyk. *Bu desga geljek nesillerimiz üçin suw bolçulygyny döredip, ene topragymyzyň bereketini has-da artdyrar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak. Watany, halky söýmek bagtdyr). 2. Dabara, toý üçin görülyän taýynlyk, tutum. *Desgasyny üpjün edip, onuň yzyndan ugratdylar* ("Görogly"). *Özüňe göwnüň ýetýän bolaybilse ýagşydyr; myhman, hanyň tutan desgasy gaty uludyr* (N. Saryhanow).

DESGALANDYRMA [desga:lannyrma], *iş ady.* Desgalandyrmak ýagdaýy.

DESGALANDYRMAK [desga:lannyrmak], *işl.* Gurmak, salmak, bina etmek.

DESGALANDYRYLMAK [desga:lannrylmak], *işl.* Gurulmak, salynmak, bina edilmek.

DESGALANDYRYŞ [desga:lannryş], *iş ady.* Desgalandyrmak işi.

DESLAP [desla:p], *hal.* Ilki, ilki bilen, öňi bilen, öňünden, ozal, ozaly bilen. *It urşuny deslap öwrenip goýupdym* ("Görogly").

DESLAPKY [desla:pky], *syp.* Iň ilkinji, iň owalky, iň ozalky. *Deslapky çaklamalar. Deslapky sert. Deslapky maglumatlar.*

DESMAL [desma:l], *at.* 1. Elýaglyk. *Her sözünde bir oýun, Her elde bir desmaly* (K. Gurbannepesow). 2. Başa atylýan ýaglyk. *Başynda ýüpek desmaly* (Mollanepes).

DESMALÇY [desma:lçy], *at, gepl. d.* Ýaranjaňlyk, ýapjalyk edip gün görýän adam.

DESMAYA [desma:ýa], *at.* Bar bolan mal-mülk, baýlyk, döwlet; toplanan maýa, emläk. *Akyl ýigide desmayä, akylsyzlyň ömri zaýa* (Nakyl). *Seni diýip geldim Çandybilinden, Desmaýasy halal gassap gözlärin* ("Görogly").

DESSALYM, *hal.* Derrew, tiz, dessine.

DESSAN [dessa:n], *at.* Halk döredijiliginde we klassyky edebiyatda şygry bilen kyssa garyşykly söýgi, gahrymançylyk temasyna bagyşlanyp ýazylan eser. *Mollanepesin "Zöhre – Tahyr" dessany.*

♦ **Dessan etmek (eýlemek)** çeper söz bilen wasp etmek. *Ençe dessan eýlerem ýaryň çeşmi mestine* (Kemine).

DESSANÇY [dessa:nçy], *at.* Dessanyň kyssasyny gürrüň edip, şygry-goşgularyny aýdym edip aýdýan bagşy-sazanda. *Nazar Baga, Magtymguly Garly, Palta bagşy ady belli dessançy bagşy bolupdyr.*

DESSE, *at.* 1. Daşyndan boglan, daňlan bogy (ot, bugdaý, sogan we ş. m. hakda). *Ol atynyň syrtynda bir desse ýorunja bökderdi* ("Edebiyat we sungat"). 2. Bir bogy gül. *Depä çykasym gelýär, Desse bogasym gelýär* (Läle). 3. Bir daňy, bir top; bir topar, köp. *Ol goltugyndan bir desse elýazmany çykardy* ("Edebiyat we sungat"). 4. Tutar, sap, tutawaç. *Egni gara ýapynjaly,*

Morfologik derňew. Sintaktik derňew.

DERÑEWÇI [derñowçü], *at.* Bir işiň dogrudygyny we kanunalaýykdygyny barlaýan wezipeli adam.

DERÑEWÇILIK [derñowçülük], *at.* Derňewçiniň käri, ýagdaýy.

DERÑEÝIŞ, *iş ady.* Derňemek ýagdaýy.

DERÑÄBERMEK [derñä:vermek], *işl.* Derňäp başlamak, derňäp ugramak.

DERREW [derröw], *hal.* Haýal etmän, dessine, basym, çalt, tiz. *Ol derrew yzyna öwrülip, golaýyndan gelýänleriň adyny-da tutman: – Sen, sen, ikinizem ýörtün! – diýip, iki atla ýşarat etdi* (R. Gelenow).

DERS [deris] **I**, *at.* Belli bir ugur boýunça mek-deplerde okadylýan sapak. *Lukmançylygyňam, matematikanyňam, fizikanyňam, beýleki dersleriň hem ähli okuw kitaplary türkmen diline terjime edilip, talyplara we okuwçylara ene dilimizde öwredilmelidir* ("Türkmenistan").

DERS [deris] **II**, *at.* Mal tezekleriniň, çörleriniň çüýrüntgilerinden emele gelen dökün. *Şol sary ýapraklaryň arasyna gaçan negada bir pagta süýümi, ders arasyna düşen dür dänesi ýaly, gözgyny buldurayady* (B. Kerbabaýew).

DERSLEME [derisleme], *iş ady.* Derslemek işi. *Erik agajynyn düýbünü derslemäm bolmandyr.*

DERSLEMEK [derislemek], *işl.* Ekine, atyza ders dökmek, ders bilen dökünlemek. *Dayhanlar gök ekin ekiljek şüdügär meýdanlary derslediler.*

DERSLENMEK [derislenmek], *işl.* Ýeriň mesligini ýokarlandyrmak üçin ders dökülme, ders bilen dökünlemek. *Ýerler derslendi.*

DERSLETDIRMEK [derisletdirmek], *işl.* Başga birine ders dökdürmek, derslemäge mümkinçilik bermek, derslemäge mejbur etmek. *Ekin ekiljek ýerleri dersletdirmek.*

DERSLETMEK [derisletmek], *işl.* Ders dökdürmek, dökünletmek. *Ekin ýerlerini dersletmek.*

DERSLEÝIŞ [derisleýiş], *iş ady.* Derslemek işi.

DERSLÄBERMEK [derislä:vermek], *işl.* Dersläp başlamak, dersläp ugramak.

DERSLI [derisli], *syp.* Dersi bolan, ders dökülen. *Dersli ýer. Dersli ýatak.*

DERSLILIK [derislilik], *at.* Düzümünde, içinde ders barlyk. *Ekiniň bitmegi üçin ýeriň dersliliginiň ähmiýeti uludyr.*

DERT, *at.* **1.** Bedeniň asuda ýaşaýyş ukybynyň bozulmagy, kesel. *Tapsam, bolsun başym gurban mertlere, Lukman çäre tapsyn gelen dertlere* (Magtymguly). *Derdiňe tenekar dag çeşmesiniň mylaýym kükürt ysly suwundan adamlaryň ählisi müňde bir razydy* (T. Gurbanow). **2.** göç. *m.* Alada, ünji, iş, derdeser. *Men ýüregimde goş basyp ýatan ähli derdimi şu gün dök-düm* (G. Eziziow). **3.** göç. *m.* Hasrat, gussa. *Olar, göýä*

diýersiň, uzak ýyllar aýralyk derdini çeken ýaly, birek-biregiň didaryna muşdak bolup durdular (G. Kulyýew).

♦ **Derde ýaramazlyk** derege ýaramazlyk, hiç zada ýaramazlyk; peýdalanylý bolmazlyk, ähmiýeti ýokluk. *Seniň munyň derde ýaranok. Derdi başyndan agdyk işi, aladasy çendenaşa köp bolan. Gardaş häzir sen maňa kömekleş diýmeseň gowy boljak, sebäbi ozalam derdim başymdan agdyk. Derdini gozgamak* geçmişi, könäni ýatlap gaýgylandyrmak, gussa çekdirmek. *Meret aga aýalynyň derdini gozganyna puşman etdi. Derdini paýlaşmak* çekýän hasratyny, aladasy sorap göwünlik bermek, duýgudaşlyk bildirmek. *Hemrahym ýok, baryp syrym açarga, Derdim paýlaşarga, odum öçirge* (Magtymguly). **Derdi özüne ýetik** iş-aladasy köp. *Annagylyjyň öz derdi özüne ýetikdi* (Ş. Borjakow). **Dert bolmak** kynçylyk baryny döretmek. *Ozüňi oňarman, halys maňa dert boladyň.*

DERTDEŞ [deritdeş], *at, syp.* Birmeňzeş aladaly, hasratly, ünjüli. *Olar iki dertdeş, köne dost adamlar bolmaga çemeli* (A. Gowşudow).

DERTDEŞLIK [deritdeşlik], *at.* Birmeňzeş aladalylyk, ünjülik, hasratlylyk.

DERTI, *at.* Mesge eredilip, saryýag edilende, durlamak üçin onuň içine atylan bugdaý ýarmasynyň ýa-da tüwiniň gazanyň düýbünde galýan galyndysy.

DERTLEME [deritleme], *iş ady.* Dertlemek ýagdaýy.

DERTLEMEK [deritlemek], *işl.* Düýpli derde ýolukmak, kesele uçramak, kesellemek. *Adam dertlän günü ondan ýüz öwräýmeli bolarmy?* ("Edebiyat we sungat").

DERTLEMEKLIK [deritlemeklik], *iş ady.* Dertlemek ýagdaýy.

DERTLEŞMEK [deritleşmek], *işl., yerli g., ser.* **Derdinişmek.**

DERTLETME [deritletme], *iş ady.* Dertletmek ýagdaýy.

DERTLETMEK [deritletmet], *işl.* Dertlär ýaly etmek; dertli etmek, derde uçratmak, keselletmek.

DERTLEÝIŞ [deritleýiş], *iş ady.* Dertlemek ýagdaýy.

DERTLİ [deritli], *syp.* **1.** Dert tapynan, dert ýolugan, keselli. *Tebibiň diýenini etmek dertliniň borjudyr!* (B. Kerbabaýew). **2.** göç. *m.* Aladaly, ünjüli, derdeserli. *Bu habar Aýnanyň dertli ýüregini gozgalaň saldy* (B. Kerbabaýew). **3.** göç. *m.* Hasratly, gussaly. *Ýüzüň gamgyn, ýüregiň dertli görünýär.*

DERTLILIK [deritlilik], *at.* **1.** Kesellilik. **2.** göç. *m.* Aladalylyk, ünjülik, hasratlylyk, gussalylyk.

DERTSIZ [derissiz], *syp.* **1.** Derdi bolmadyk, keselsiz. *Hany ol dertsiz dert berýän tebi!?* (A. Kekilow). **2.** göç. *m.* Aladasyz, ünjüsiz. **3.** Hasratsyz, gussasyz.

DERTSIZLIK [derissizlik], *at.* **1.** Derdi, keseli

DÄL [dä:li] Sözleriň yzyndan gelip, olaryň aňladýan manysyny inkär edýän söz; ýoklugy aňladýan söz. *Ol, elbetde, çaga дәl, yzyny tapar.*

♦ **Bir дәl, iki дәl...** san taýdan köp. *Toýa baranlar bir дәl, iki дәl, olaryň haýsy birini tanaýyn. Dagy дәl* önünden gelyän at sözüniň aňladýan zadynyň gowudygyny görkezýär. *Ol adam dagy дәl. Şu sagat sagat dagy дәl eken.*

DÄLI [dä:li], *syp.* 1. Ruhy, aň taýdan keselli. *Taýak bir дәlini ýola getirmiş* (Magtymguly). *Dәliniň ýüz gepi telek, bir gepi gerek* (Nakyl). 2. *gepl. d.* Akylyny aldyran, tentek, samsyk. *Dәli men, diwana men, ýar isteyir köňlüm şony* (Balgyzyl). *Gaýtargysyn ýazmasam, дәli bolup gezmeli* (A. Alamyşow).

3. *gepl. d.* Gaharjaň, gyzma. *Sen neneňsi дәli, gyz, Aýparçasy ýaly gyz* (Aýdymdan).

DÄLI-DIWANA [dәli-di:wa:na], *syp., ser.* **Dәli 1**, 2. we **Diwana**.

DÄLIGÖJELE [dә:li:göjölö], *at.* Ýaşy we düýbi çigildemiňkä meňzeş, aý kökli, gülli ot.

DÄLIHANA [dә:li:ha:na], *at.* Dәliler, psihiki keselliler bejerilýän hassahana. *Aýal geýimine girip, tasdan дәlihana düşüpdim* (N. Pomma).

DÄLIJEMÄŞ [dә:li:jemä:ş], *at.* Bede edilýän, mal iýýän birýyllyk dәнeli ot. *Olar göýül, kelepçe, дәlijemäş, sersepil ýaly meýdan otlaryny-da şu güne çenli bilmeyär ekenler* (N. Esenmyradow).

DÄLILIK [dә:li:lik], *at.* 1. Ruhy, aň taýdan näsaglyk. *Onuň gözleriniň alakjaşyndan birhili дәlilik ýaly bir zat hem syzlyýardy* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl. d.* Tenteklik, samsyklyk. 3. *gepl. d.* Gaharjaňlyk, gyzmalyk. *Onuň jogap ýerine ýüzüni aşak salmagy beýlekini дәlilik hetdine ýetirdi* (G. Kulyýew).

DÄLI-PORHAN [dә:li-porha:n]: **dәli-porhan bolmak** adaty ýagdaýdan üýtgemek, telbe ýaly bolmak, bolmajyňy bolmak, bir zat üçin mejnun bolmak. *Oglanlaryň ikinjisi aýdym aýdýar, gygyrýar, sygyrýar, дәli-porhan bolup gelyär* ("Türkmen halk ertekileri"). *Onuň дәli-porhan bolup yörşi ýaz möwsümünde başlananson, ot örgüniniň täsiri ýetendir diýibem tapdylar* (B. Gulow).

DÄLIREME [dә:li:reme], *iş ady.* Dәliremek hal-ýagdaýy.

DÄLIREMEK [dә:li:remek], *işl.* 1. Dәli bolmak, aň we ruhy taýdan kesellemek. 2. *gepl. d.* Meslik sebäpli akylyndan azaşan ýaly bolmak. *Onuňam gowja gününü göterinmän, şol дәliräp yörşi, gözi ýer görenok.*

DÄLIREMEKLIK [dә:li:remeklik], *iş ady.* Dәliremek ýagdaýy.

DÄLIREMEZLIK [dә:li:remezlik], *işl.* Dәlilik katdyna ýetmezlik.

DÄLIREŞMEK [dә:li:reşmek], *işl., gepl.d.* Bilelikde meslikden ýaňa kellelerini humarladyp, bolma-

jysy bolşup oturmak. *Ak aragyň başynda дәlireşip oturmaňyz näme?*

DÄLIRETMEK [dә:li:retmek], *işl.* 1. Ruhy we aň taýdan näsaglyga uçratmak, дәlirär ýaly etmek. *Bolmasa, olaryň meni дәliretjegini hak.* 2. Meslik akylyndan azaşdyrmak, akylyny ýitirtmek. *Haram pul ony дәliredyär öýdyän?*

DÄLIREÝIŞ [dә:li:reýiş], *iş ady.* Dәliremek ýagdaýy.

DÄLIRÄBERMEK [dә:li:rä:vermek], *işl.* Dәliräp başlamak, дәliräp ugramak.

DÄLIŞGE [dә:li:şge], *syp., gepl.d.* Dәlilige salyp, etjegini edip ýören; çala дәli. *Haý oglan, дәlişge, bәlçiklik gylygyňy goý* ("Görogly").

DÄLIŞGELIK [dә:li:şgelik], *at.* Dәlişge bolan bolup ýörmeklik, samsyklyk.

DÄLIŞGERÄK [dә:li:şgerä:k], *syp.* Biraz дәlişge, az-kem дәlişge häsiýetli. *Ol hili pikirler дәlişgeräk adam-a beýlede dursun, akyly ýerinde adamynam дәli etjekdi* (Ý. Durdyýew).

DÄLI-TELBE [dә:li:telve], *syp., ser.* **Dәli 1**.

DÄLIZ [dә:li:z], *at.* 1. Girelge, daşky jaý, gapydan giräýeniňdäki otag, jaý. *Dәliz bilen gelyärkä, işikden çykmanka, Göroglyny gördi* ("Görogly"). 2. Jaýyň otaglarynyň arasynda ýerleşýän insizje geçelge, ýörelge, koridor. *Ine, bir gezek hem uly arakesmä çykanymyzda, mekdebiň uzyn дәlizinde diwar gazetleriniň asylydygyny gördük* ("Türkmen dili").

DÄNDIRIŞ [dә:nniriş], *iş ady.* Dәndirmek ýagdaýy.

DÄNDIRME [dә:nnirme], *iş ady.* Dәndirmek ýagdaýy.

DÄNDIRMEK [dә:nnirmek], *işl.* Dәnmäge, boýun gaçyrmaga boýun etmek. *Öwez sözünden дәndirmekçi bolupdyr, Öwez дәnmändir* ("Görogly").

DÄNE [dә:ne] **I**, *at.* 1. Galla ösümlikleri we olaryň hasyly. *Her dәнäň müň bolsun* (Alkyş sözi). 2. Arpa-bugdaýyň hasyly. 3. Üzümiň, kişmişň we ş. m. miweleriň içiniň tohumy, çigidi. 4. Bir jisimiň we ş. m. zatlaryň aýratyn ownuk bölejigi. *B. Kerbabaýewiň "Suw damjasy – altyn dәnesi" romany.*

DÄNE [dә:ne] **II**, Meňzeş, kybapdaş zatlaryň aýratynlykda biri. *Bir dәне bugdaý. Bir dәне otluçöp. Çilimiň bir dәnesi.*

DÄNEÇILIK [dә:neçilik], *at.* Oba hojalygynyň bugdaý, arpa, süle, çowdary we ş. m. galla önümlerini öndürmek bilen meşgul bolýan pudagy.

DÄNE-DÄNE [dә:ne-dә:ne], *syp.* Seçelenip duran, digir-digir, düwme-düwme, damja-damja. *Gyrat gözünden dәне-dәне ýaş dökdi* ("Görogly"). *Dәне-dәне bolup, seçelenip ýatan palaw oglanlaryň işdәsini açdy* ("Edebiýat we sungat").

DÄNEGERÇEK [dә:negerçek], *at.* Neşe beriji

aňyrsynda äpet daşyň, Eli hanjar dessesinde, seredip dur çytyp gaşyn (M. Seýidow).

5. Gämini belli bir tarapa ugrukdyrmak üçin onuň guýruk tarapyndaky süýbendiň içinden geçýän sap, el tutary, gäminiň ruly. *Dessäni aýlap duran daýaw çal saçly kapitanyň ýygırt atan ýüzünde ýara yzy görüňär* ("Edebiýat we sungat"). *Şeýle diýýär maňa durmuş kyssasy: Ömür gämiň öz eliňde dessesi* (M. Seýidow).

DESSELEME, *iş ady*. Desselemek ýagdaýy.

DESSELEMEK, *işl.* Desse edip bogmak, daňmak. *Dessele-de sen ysga, täze durmuş güllüň bar* (N. Pomma).

DESSELEMEKLIK, *iş ady*. Desselemek ýagdaýy.

DESSELEMEZLIK, *işl.* Desse edip bogmazlyk, daňmazlyk.

DESSELENMEK, *işl.* Desse-desse edilip goýulmak, desse bogulmak, desse-desse edilmek. *Bedelik ýatyrylan otlar desselenipdir*.

DESSELEŞMEK, *işl.* **1.** Desselemäge kömekleşmek. *Garry atamyň oran bugdaýyny desseleşdim*. **2.** Bile desse bogmak. *Ata dagy Berdileriň oran bugdaýyny desseleşip ýördi*.

DESSELETMEK, *işl.* Desselemek işini başga birine etdirmek, desselär ýaly etdirmek; desse-desse etdirip goýdurmak, desse bogdurmak, desse-desse etdirmek. *Ol oran ýorunjasyny ýoldaşyna desseletdi*.

DESSELEÝIŞ, *iş ady*. Desselemek ýagdaýy.

DESSELÄBERMEK [desselä:vermek], *işl.* Des-seläp başlamak, desseläp ugramak.

DESSEMMAYÁ [dessemma:ýa], *at.* Ýakymlyja ysly, kiçijik, menek-menek, top ýaly togalajyk gawunyň bir görnüşi, mazy.

DESSIK, *at.* İçine tara daragy salnyp, argaç kakmak üçin ulanylýan gural.

DESSINE, *hal.* **1. ser. Derrew.** *Kyrklar dessine atlaryny eýerlemäge başladylar* ("Görogly"). **2.** Bir gymyldy-herketden soň uzaklaşdyrman, bada-bat, ara wagt salman. *Duşuşyk tamamlanan dessine iki döwletiň baştutanlarynyň metbugat konferensiýasy boldy* ("Türkmenistan").

DESSUR [dessu:r], *at.* Nesilden-nesle geçýän düzgün-tertip, döp. *Aşyk-magşuklyk ozaldan gelyän dessurdyr* ("Görogly"). *Dessur bolar ýol öwrenmek ussatdan, Är myrady jedel bile gaýratdan* (Magtymguly).

DEST, *at.* El, gol. *Alydyr diýdiler tutdy destinden* (Magtymguly).

DESTERHAN [desserha:n], *at.* Saçak, supra. *Mert ogludyr, ile ýazar desterhan, Dogry söz üstünde berer şirin jan* (Magtymguly).

DEŞDIRMEK, *işl.* Deşik etdirmek, deşik açdyrmak; deşik emele gelmegine sebäp bolmak. *Demir bölegini deşdirmek. Tagtanyň posly çüýüne aýagyňy desdirmek*.

DEŞELIK, *at.* Burnuny deşip, işde peýdalanmak üçin niýetlenen ikiýaşar erkek (düýe hakynda).

DEŞGIÇ [deşgiç], *at.* Demir deşmek üçin ulanylýan gural, sümmen.

DEŞIK, *at, syp.* Bir zadyň deşilen, ýyrtylan ýeri.

DEŞIK-DEŞIK, *syp., hal.* Birnäçe ýeri deşik, eleme-deşik.

DEŞILMEK, *işl.* Deşik edilmek, deşik geçirilmek, deşik emele gelmek, deşik açylmak.

DEŞIM-DEŞIM, *syp., hal, ser. Deşik-deşik.* *Ýürek daşdan däl-de, etden bolany üçin, zulum naýzasy onuň ýüregini irigöz elek ýaly deşim-deşim edýärdi* (B. Kerbabaýew).

DEŞIŞDIRMEK, *işl.* Yzly-yzyna deşmek, deşip çykamak, birnäçe ýerinden deşmek, deşik-deşik etmek.

DEŞIŞMEK, *işl.* Deşik edişmek, deşik açyşmak. *Diwaryň äpişge oturdyljak ýerini deşişmek*.

DEŞLEK, *syp., ser. Deşli.* *Biziň maşynymyza bir deşlek ýaşuly mündi* ("Edebiýat we sungat").

DEŞLI, *syp.* Göwresi uly, daýaw (adam hakynda).

DEŞLIRÄK [deşlirä:k], *syp.* Göwresi ulurak, daýawrak. *Onuň kiçi ogly aýdyşyňdan-a deşliräkmiä diýýän*.

DEŞLILIK, *at.* Uly göwrelilik, daýawlyk.

DEŞMEK, *işl.* Deşik etmek, deşik açmak.

DEŞT, *at.* **1.** Çöl, sähra. *Deşt içre arap ili, Adyl permana düşmez* (Magtymguly). **2.** Oba ady.

DEÝ, *ser. Dek II, 1.* *Meniň deý yşkynda çohlar seň ýaryň, Gündiz giriftaryň, gijeler zaryň* (Magtymguly). *Sen deý ýara baş goşup, rakyplardan bizar men* (Kemine).

DEÝIN, *ser. Dek II, 1.*

DEÝÝÜS [deýýu:s], *syp.* Gylyk-häsiýeti juda pis, erbet, ýaramaz, nejis.

DEÝÝÜSLYK [deýýu:sluk], *at.* Deýýus häsiýetlilik, pislik, erbetlik, ýaramazlyk, nejislik.

DÄBŞENEKLEME [dä:vşenekleme], *iş ady*. Däbşeneklemek ýagdaýy.

DÄBŞENEKLEMEK [dä:vşeneklemek], *işl.* Arkan düşüp ýatan ýerinde aýaklaryňy uzadyp, aşak-yokaryk hereket etdirmek. *Çagajyk däbşenekläp ýatyr*.

DÄDE [dä:de], *at, yerli g.* **1.** Kaka. **2.** Özünden uly agasynyň ýa-da ýakyn agalarynyň adynyň yzyndan getirilip aýdylýan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. *Aman дәde. Nepes дәde*.

DÄHEDEM-DESSEM: дә hedem-dessem etmek.

1) bir aýagyň burnuny ikinji aýagyň ökjesine degrip ýöremek ýa-da dabanlap ölçemek; **2)** haýaljak ýöremek. *Ol göwünli-göwünsiz дәhedem-dessem edip barýardy*.

DÄHEDEM-DESSEMMEK, *işl., ser. Dәhedem-dessem.*

DÄHEDEMMEK, *işl., ser. Dәhedem-dessem.* *Işige bakan дәhedemläp başlady*.

digdikleýär.

DIGDIKLEŞMEK [diğdikleşmek], *işl., ser.* Digdenekleşmek.

DIGDIKLETMEK [diğdikletmek], *işl., ser.* Digdenekletmek.

DIGDIREMEK [diğdiremek], *işl., ser.* Digdeneklemek.

DIGDIREŞMEK [diğdireşmek], *işl., ser.* Digdenekleşmek. *Çagalar digdireşip oturmaz ýaly, çerkez bormy, çogan bormy, ganymadrak odun getireýin* ("Edebiýat we sungat").

DIGDIRETMEK [diğdiretmek], *işl., ser.* Digdenekletmek.

DIGER [diğer] **I**, *at.* Hiç zat, nam-nyşan. *Bulutdan diger ýok, howa-da diýseň dury.*

DIGER [diğer] **II**, *at.* Jykyryň küýzesi.

DIGIR [diğir], *syp.* Bir zadyň bölejiginiň kiçijik, gatyja görünüşli. *Heniz palaw demini alyp ýetişmändir, içinde digiri bar.*

DIGIRDEME [diğirdeme], *iş ady.* Digirdemek ýagdaýy.

DIGIRDEMEK [diğirdemek], *işl.* Gorky, ürki we ş. m. zat sebäpli endam-janyňda jümşuldi peýda bolmak, endamýň dyglamak. *Ahmediň endam-jany digirdäp gitdi* (G. Kulyýew).

DIGIRDETMEK [diğirdetmek], *işl.* Birini digirdemäge mejbur etmek.

DIGIRDEÝIŞ [diğirdeýiş], *iş ady.* Digirdemek ýagdaýy.

DIGIRDÄBERMEK [diğirdä:vermek], *işl.* Digirdäp başlamak, digirdäp ugramak.

DIGIR-DIGIR [diğir-diğir] **I**, *syp.* Bir zadyň bölejikleriniň kiçijik, gatyja görünüşlileri. *Bişmedik şüläniň tüwüsi digir-digir bolar.*

DIGLEME [diğleme], *iş ady.* Diglemek ýagdaýy.

DIGLEMEK [diğlemek], *işl.* Garaşylmadyk wakanyň, hadysanyň täsiri netijesinde endamýň tikeneklemek, dyglamak. *Meniň endamym diğläp, iki baka yranýaryn.*

DIGLEMEKLIK [diğlemeklik], *iş ady.* Diglemek ýagdaýy.

DIGLETMEK [diğletmek], *işl.* Diglemäge mejbur etmek, diglemäge sebäp bolmak. *Dostunyň agzyndan eşiden sözleri onuň inini diğletdi.*

DIGLÄBERMEK [diğlä:vermek], *işl.* Diğläp başlamak, diğläp ugramak.

DIK, *syp., hal.* **1.** Keseligine däl, göni ýokarlygyna duran. *Dik agaç.* **2.** Aýak üstünde, ör boýuna. *Ol oturjagyny-da, dik durjagyny-da, tama söýenjegini-de bilmän, oda basan ýaly bolup zowzuldaýardy* (B. Seýtäkow). **3.** Göni, dogry, gabat. *Ine, dik gaşymda bir goja otyr* ("Edebiýat we sungat"). *Bu ýol dik ilerik giýýär.*

♦ **Dik dur (duran)** iňneden çykma, täze (täze geýlen eşik hakda). *Onuň geýen eşikleri dik dur, ösüne seredýän adam bolmaly.* **Dik durmak** janyypkeşlik bilen işlemek, janlaryny gaýgymazlyk. *Adamlar dik durup, toýumyzy sowuşdylar; agyr mähelläni abraý bilen gaýtardylar.* **Dik oturmak** uklaman oturmak, uklaman oturyp geçirmek. *Garry ene şol habary alaly bäri, gijelerine-de dik oturýardy.*

DIKAN [dika:n], *hal, syp.* Göni, dogry. *Ol maňa dikan bir zat diýenok. Şol çykalganyň hem bir ýeri münüp-düşmesi örän kyn, darajyk we dikan çykmaly ýodady* (A. Gowşudow). *Hatyň hatdan, sözüň sözden parhy kân, Güýçlüsi ýürege ýönelyär dikan* (A. Kekilow).

DIKANA [dika:na], *at.* Käriziň dik çukury. *Indi ýedinji dikanadan girmeli.*

DIKANLAMA [dika:nlama], *iş ady.* Dikanlamak ýagdaýy.

DIKANLAMAK [dika:nlamak], *işl.* Göni nazaryňy dikmek. *Gandym aksakgal jedeliň arasyny açmak isledimi nämemi, Öwezmyrat batyra dikanlap sorag berdi* (A. Gowşudow).

DIKANLAMAKLYK [dika:nlamaklyk], *iş ady.* Dikanlamak ýagdaýy.

DIKANLAŞMAK [dika:nlaşmak], *işl.* Biri-biriňe dogry seretmek, biri-biriňe nazaryňy dikmek. *Dikanlaşyp bakdy goşa garaklar, Aýlaryň göreji diýip "Hoş ene!"* (B. Kerbabaýew).

DIKANLAÝÝŞ [dika:nlaýýş], *iş ady.* Dikanlamak ýagdaýy.

DIKARYN [dika:ry:n], *hal, ser.* **Dikan.**

DIKARYNLAMA [dika:ry:nlama], *iş ady.* Dikarynlamak ýagdaýy.

DIKARYNLAMAK [dika:ry:nlamak], *işl., ser.* **Dikanlamak.** *Ol nämendir bir zady ýadyna düşürjek bolýan ýaly, maňa dikarynlap seretdi* ("Edebiýat we sungat").

DIKBAŞ, *syp.* Başı aşak egilmeýän, gaňrylmaýan kyrkgünlük ak jöwen. *Mellege dikbaş jöwen ekildi.*

DIKDİRMEK, *işl.* **1.** Ýere oturtdyrmak, düýbünü, ujuny ýere gömdürmek, dikip goýdurmak. *Pürs dikdirmek.* **2.** Saldyrmak, gurdurmak (jaý hakynda). *Bakjanyň ileri çetinde sakçy üçin çatma dikdirdiler.*

DIKDÜŞDI [dikdüşdü], *syp.* Öz diýenini etdirjek bolup dyrjaşýan, düşünmez, keçe, tünt. *Beýle dikdüşdi bolmaň.*

DIKDÜŞDÜLIK [dikdüşdülük], *at.* Öz diýeniňi etdirjek bolup dyrjaşmaklyk, düşünmezlik, keçjelik. *Hallygözel adamsynyň dikdüşdülüginde jany ýany, gaharly hüňürdedi* (B. Gulow).

DIKE, *at, yerli g.* Gulagyň aşak ujunyň ýumşajyk ýeri, ysrgalyk.

DIKEÇ, *at.* **1.** Ýasalan çörek gyzan tamdyra ýa-

häsiyeti bolan zäherli haşal ot.

DÄNELEME [dä:neleme], *iş ady.* Dänelemek ýagdaýy.

DÄNELEMEK [dä:nelemek], *işl.* Däne görnüşini almak, başlap ugramak, baş, däne getirmek. *Käbir ýerde peýda bolan gözgyny ýandaklar hem boýuny ýetirip bilmän, gülläp, däneläp bilmän naýynjar gollaryny egri-gyşyk gerip, ýere ýazylyp ýatyr* (B. Kerbabaýew).

DÄNELEYİŞ [dä:neleyiş], *iş ady.* Dänelemek ýagdaýy.

DÄNELI [dä:neli], *syp.* 1. Däne getirýän, dän-eleýän. *Däneli ösümlükler.* 2. Dänesi bar bolan. *Däneli üzüm.*

DÄNELIK [dä:nelik], *syp.* Däne üçin niýetlenen.

DÄNESİZ [dä:nesiz], *syp.* 1. Däne getirmeyän, dänelemeýän. *Dänesiz ösümlükler.* 2. Dänesi bolmadyk, dänesi ýok, däneli däl. *Dänesiz üzüm.*

DÄNIBERMEK [dä:nivermek], *işl.* Dänip başlamak.

DÄNIK [dä:nik], *at.* Duzly suwda gaýnadylyp bişirilenden soň ýag garyllyp ýa-da garylman iýilýän bugdaý däneleri. *Bugdaýlar bişip, dänik boldy* (N. Pomma).

DÄNINIM [dä:ni:nim], *gepl. d.* Özbaşdak many aňlatman, käbir sözlerden soň gelyän kömekçi söz. *Bu wagt däninim oňa gep düşündürmek kyn, näme diýseň tersine tutýar, golaýdan baran özüň bolma* (G. Kulyýew).

DÄNIŞ [dä:niş], *iş ady.* Dänmek ýagdaýy.

DÄNJIREMEK [dä:njiremek], *işl.* Guduramak, aýnamak, meslige çydamazlyk. *Iniler, aşarak dänjiräňizde, Bir dem aşak eglip, gar dadyp görüň* (K. Gurbannepesow).

DÄNJIREŞMEK [dä:njireşmek], *işl.* Birnäçe bolup dänjiremek.

DÄNJIRETMEK [dä:njiretmek], *işl.* Guduratmak, aýnatmak, birine dänjiremäge mümkinçilik bermek.

DÄNJIRÄBERMEK [dä:njirä:vermek], *işl.* Dän-jiräp başlamak, dänjiräp ugramak.

DÄNME [dä:nme], *iş ady.* Dänmek ýagdaýy.

DÄNMEK [dä:nmek] *işl.* Öňki pikirinden, beren sözünden, wadaňdan, lebziňden we ş. m. ýüz öwürmek, boýun gaçyrmak. *Ol özüniň lebzinden dändi.*

DÄNMEKLIK [dä:nmeklik], *iş ady.* Dänmek ýagdaýy.

DÄP [dä:p], *at.* Hemmeler tarapyndan kabul edilen tertip, jemgyýetde özüni alyp barmagyň kada öwrülen düzgünleri, dessur. *Olar dillerinde aş gatyklasalar-da, bütin edim-gylymlary ilin däbine-de, edim-gylymyna-da garşy* (B. Kerbabaýew).

DÄP-DESSUR [dä:p-dessu:r], *at.* Adat bolup galan adat, dessur, ýörelge, döp.

DÄRI [dä:ri] **I**, *at, gepl. d.* Derman. *Günbe-günden*

artyp derdim, Däri istäp perwanadyr (Magtymguly).

DÄRI [dä:ri] **II**, *at.* Ot açýan ýaragy göçürmek üçin ulanylýan partlaýjy jisim.

DÄRI-DERMAN [dä:ri-derma:n], *at.* Birini keselden halas etmek, keseliň öňüni almak üçin ulanylýan bejeriş serişdesi.

DÄSIR [dä:si:r], *at.* Bir batmanyň dörtdeň biri, ýagny 5 kg deň bolan agyrylyk ölçegi *Her däsirine bir saýy aljakdy* (B. Kerbabaýew).

DIDAR [di:da:r], *at.* 1. Ýüz, keşp, görnüş. *Haýsy aşyk geçdi didardan doýup, Zülpi zereşanym, ýene geldiňmi?* (Halk aýdymy). *Baýram jan, didaryňdan aýlanayyn* (A. Durdyýew). 2. Oglana dakylýan at.

DIDARLAŞMAK [di:da:rlaşmak], *işl.* Görüşmek, duşuşmak.

DIDE [di:de], *at.* 1. Göz. *Didämden ýaş döküp, ýüzüm häk edip, Telbeler dek özüm urdum her ýana* (Magtymguly). *Dört gyzym dört nury didäm, Gulak goýuň sözlerime: Dört ogul deý, dört iner deý Kuwwat beriň dylzaryma* (G. Ezizow). 2. Erkek dogana aýal doganyň gowy görüp "gara gözüm" manysynda aýdýan sözi. *Didäm orak oranda, Saýa bolsam üstüne* (Läle). *Didäm, atyň säkdirme, Säkdir, toýnak kakdyрма* (Halk döredijiliginden).

DIDEBAN [di:deva:n], *at.* 1. Gorag hem-de barlag üçin goşunyň ön hataryna iberilýän uly bolmadyk topar. 2. ser. **Didiwan.**

DIDIWAN [di:duwa:n], *at.* Tüpeňniň niliniň ujundaky garawula dogrulanýan, ok sürülýän ýeriniň ýokarsynda haçja ýa-da dilkaw görnüşli kertijek. *Awçy ak jereni aldy nyşana, Nazaryny didiwanda egleđi* (M. Seyidow).

◇ **Didiwana almak** nyşana dogrulamak, çenemek. **Didiwana mündürmek** nyşana almak.

DIGDENEKLEME [diğdenekleme], *iş ady.* Digdeneklemek ýagdaýy.

DIGDENEKLEMEK [diğdeneklemek], *işl.* Sowukdan ýaňa üşemek ýa-da näsaglyk sebäpli üşüdp titremek, sandyramak, gagsamak. *Digdenekläp duran oglanjyk.*

DIGDENEKLEMEKLIK [diğdeneklemeklik], *iş ady.* Digdeneklemek ýagdaýy.

DIGDENEKLEŞMEK [diğdenekleşmek], *işl.* Köp bolup digdeneklemek; sowukda üşäp titreşmek, üşäp sandyraklaşmak.

DIGDENEKLETMEK [diğdenekletmek], *işl.* Digdeneklär ýaly etmek, digdeneklemäge mejbur etmek.

DIGDENEKLEÝİŞ [diğdenekleýiş], *iş ady.* Digdeneklemek ýagdaýy.

DIGDENEKLÄBERMEK [diğdeneklä:vermek], *işl.* Digdenekläp başlamak, digdenekläp ugramak.

DIGDIKLEMEK [diğdiklemek], *işl., gepl. d., ser.* **Digdeneklemek.** *Garry köpek sowuga çydaman*

sana!

DIKIŞ, *iş ady.* Dikmek ýagdaýy.

DIKLEMEK, *işl.* Gün-güzeranyny dolamak, saklamak, eklemek. *Uly maşgalany onuň ýeke özi dikläp otyrdy.*

DIKLEŞIBERMEK [dikleşivermek], *işl.* Dikleşip başlamak.

DIKLEŞIŞ, *iş ady.* Dikleşmek ýagdaýy.

DIKLEŞME, *iş ady.* Dikleşmek ýagdaýy.

DIKLEŞMEK, *işl.* 1. Iki art aýaklarynyň üstüne galyp garpyşmak (it hakda); dik duran ýerlerinde tutluşmak. *Uruşyň itler dikleşip, biri-birine agyz saldylar.* 2. Ýüzbe-ýüz bolup diýişmek, dawalaşmak. *Men iň soňunda onuň bilen dikleşmäge mejbur boldum* (B. Kerbabaýew). *Äri bilen dikleşip, agzyny deňäp duran gelin däl-de, ýalyn bilen ýaşasyp bilmerin* (B. Gulow). 3. *gepl. d.* Biri-birini ýykjak bolup çynlakaý herekete girşmek (pälwanlar hakynda). *Pälwanlar dikleşdiler.*

DIKLEŞMEKLIK, *iş ady.* Dikleşmek ýagdaýy.

DIKLIGINE [dikligne], *hal.* Dik boýuna. *Pürsleri dikligine goýuň.*

DIKLIK, *at.* Beýikligi, boýy boýunça uzynlyk.

DIKME, *iş ady.* 1. Dikmek ýagdaýy. 2. *at, taryh.* Patyşanyň ýurduň çet welaýatlarynda höküm sürmek üçin bellän, goýan wekili.

DIKMEK, *işl.* 1. Bir zadyň düýbünü ýere gömmek, dik oturtmak. *Orazsoltan eje, çökeli torbaňy asar ýaly agaç dikmädirin diýip, Berdi ýadyndan çykanan iň soňky işini bitirdi* (H. Derýaýew). 2. Gurmak, salmak, galdyrmak. *Bu gün çatma dikmek hem başga işleri bilen meşgul boldular* (A. Gowşudow). 3. Dikilgazyk etmek, sömeltmek. *"Bolşuň şu bolsa, seni başlygyň öňünde dikerin, diýip", gazap atyna mündi.* 4. Gönüläp tutmak, çenemek, gezemek. *Tüpeňni nilini göni janawerini maňlaýyna dikdi.* 5. *gepl. d.* Çümdürmek, sokmak. *Ýaman gahary gelip, bilindäki pyçagyny sogrup, Suhan gatynyň kükreginden dikmek isledi* (H. Derýaýew).

DIKMEKLIK, *iş ady.* Dikmek ýagdaýy.

DIKRAR [dikra:r], *at.* Göz dikilýän, bil baglanýan, perzent, umydygär. *Her bir öňýetenin çagasy, meniň dikrarymyň aýagyny çeynäp gitjek bolsa, bilýäňizmi näme...gepiň nirä baryp ýetjegine akylyňyzy ýetiräýiň* (G. Ezizow). *Iki öýüň ýeke dikrary sensiň, oglum* ("Edebiýat we sungat").

DIKÝAKA, *syp.* Ýakasy dik, beýik dikilen. *Dikýaka köýnek.*

DIKUÇAR [dikuçor], *at.* Dikligine ýokaryk galýan we aşak düşýän, üsti, öňi we guýrugy perli ýörite gurluşly uçar, perganat.

DIL I, *at.* 1. Oňurgaly haýwanlarda we adamlarda agyz boşlugynda ýerleşen, tagamy kesgitlemäge, çeynemäge, ýuwutmaga, şonuň ýaly-da adamlarda sözleşiş seslerini çykarmaga ýardam berýän agza.

Dil-bela, diş-gala (Nakyl). *Ol häli-şindi galamy diline degrip, iri harplar bilen ýürekäki dykyn bolup duran sözleriň baryny ýazyşdyrdy* (A. Durdyýew). 2. Sagatda, kompasda, kyblanama we ş. m. abzallarda öz okunyň daşynda aýlanyp, wagty, tarapy, güýji görkezýän inçeden uzynja naýza şekilli demir. *Sagadyň dili on biri görkezýärdi.* 3. Gamyş tüýdügiň, gopuzyň we ş. m. ses çykarar ýaly edilen bölegi. 4. *şahyr.* Owaz, labyz. *Şirin dilli dutar.*

DIL II, *at, dil b.* 1. Pikirlenmäniň işleýiş netijelerini belleýän we adamlaryň aragatnaşyk serişdesi bolan sesleriň we sözlük düzüminiň sistemasy. *Türki diller. Türkmen dili. Edebi dil. Birnäçe dili bilmek.* 2. Adamyň geplap bilmek ukyby, sözleşiş başarnygy. *Ol ölmeziniň bir gün öňünden dilden galypdy.* 3. Söz döredijiliginde sözleşiş serişdeleriniň umumy halk sözlük-grammatiki sistemasyna esaslanýan jemi. *Magtymgulynyň dili. Ýazyjynyň dili. Çeper edediyatyň dili. Metbugatyň dili.* 4. *göç. m.* Gereki maglumatlar almak üçin tutulyp getirilen ýesir. *Gözegçilik çekýän ýa-da ödilö tutmaga giden ýigitler bolaymasa, galan atlylar gür agaçlaryň saýasynda çem gelen ýerde çäşerilip ýatyrdylar* (G. Kulyýew).

♦ **Dil açmak (çykarmak) 1)** gürlemek, geplemek, sözläp başlamak. *Köpden bäri dilsiz galan Artyk Aýnanyň şol keşbini görenden soň, dil açdy* (B. Kerbabaýew). 2) ýaňy gepläp, käbir sözi aýdyp başlamak, dil çykarmak (çaga hakynda). *Eziz çaga "Watan!" diýip dil açýar, Ömür ýazy kyrk çilde gül açýar* (D. Baýmyradow). 3) ozal geplemez, dymmarak bolup, soň geplemek, geplegen bolmak. *Men iňimden: "Goja şu çäýnegi ýarpylberenden soň dil açaysa gerek" diýdip pikir etdim.* **Dil bermek 1)** razy bolmak, söz bermek. 2) ýuregiňi bermek, göwün bermek. *Men dilbere dil berdim.* **Dil bilen orak ormak** emgenmezlik, dilde hemme zady aňsat etmek, gülälä-güllük etmek. **Dil bilimi** dil hakyndaky ylym. *Dil bilimine giriş.* **Dil bilmez** gepe-söze düşünmeýän, akyly kem. *Huş gider, akyly kem bolar; Dil bilmez haýwan uçraşsa* (Magtymguly). **Dil birikdirmek (düwüşmek)** bir işi amala aşyrmak üçin, köplenç, öňünden gizlin gepleşmek, wadalaşmak. *Bu gün irden Dursunyň joralaryndan bir topary edil dil birikdirip diýen ýaly üjšüp, Dursunlara geldi* (H. Ysmaýyłow). **Dil bitmek ser.** **Dil açmak.** *Üç ýaşyna gidende, Saýrap duran dil biter* (Hüwdi). *Ýaňy dil biten çaganyň dili gör; nähili enaýy bolýar!* **Dil bolmak, göz bolmak** dile düşmek, göz degmek. **Dilden, agyzdan galmak** agyr, ölüm halynda gepläp bilmän ýatmak. *Han-ha, indi dilden-agyzdan galyp ýatyr.* **Dilden dile geçmek** bir habar agyzdan agza geçip, biriniň üsti bilen ikinji birine ýetip, kem-kemden ýaýramak. *Gadymy halk döredijilik nusgalary dilden dile, agyzdan agza geçip, häzirki güne gelip ýetipdir.* **Dilden düşmezlik**

pylmazyndan öň onuň ýüzüni dürtmek üçin diş-diş gural, dürtgüç. **2. at.** Zolak, sütün. *Men ýene-de, jübim-den eplem-eplem bolan gazeti çykardym-da, özüme zor salyp, iki-üç dikeji okap çykdy* ("Edebiýat we sungat").

◊ **Dikeç gant** aşagy tegelek, ýokarsy çüri gant bölegi. **Dikeç ýaly (misli dikeç)** dim-dik (adam hakda). *Darak geçmez saçlak misli bir dikeç, Nayza gezäp durdy tüýnüğe tarap* (K. Gurbannepesow).

DIKEÇLEMEK [dikeşleme], *işl.* Dürtgüçlemek, dürtmek. *Araba ýoluň iki tarapyndaky garlaryň üsti dikeçlenen petiriň ýüzi ýalydy* (B. Seýtäkow). *Biri torguş bolup, dikeçlä, dürtter* (K. Gurbannepesow).

DIKE-DIKE: dike-dike etmek bölek-bölek etmek, para-para etmek.

DIKELDIBERMEK [dikeldivermek], *işl.* Dikeldip başlamak, dikeldip ugramak.

DIKELDILME, *iş ady.* Dikeldilmek ýagdaýy.

DIKELDILMEK, *işl.* 1. Ýykylan, gyşaran zat dik goýulmak, galdyrylmak; ör turzulmak; dik oturdyrmak (adam hakda). *Ýkyljak-ýykyljak bolup gyşaran tok simli pürs dikeldildi*. 2. göç. m. Ýykylan desgalar, jaýlar täzeden salynmak, gurulmak; öňki kadaly katdyna getirilmek. *Ýykylan jaýlar dikeldildi. Oba hojalygy dikeldildi*.

DIKELDIŞ, *iş ady.* Dikeltmek ýagdaýy. *Şypahana bejeriş we dikeldiş hyzmatlarynyň giň toparyny amala aşyrýar*.

DIKELDIŞMEK, *işl.* Ýerinden galdyrmaga, ör turuzmaga, dim-dik edip goýmaga, galdyrmaga kömekleşmek.

DIKELIBERMEK [dikelivermek], *işl.* Dikelip başlamak, dikelip ugramak.

DIKELIŞ, *iş ady.* Dikelmek ýagdaýy.

DIKELME, *iş ady.* Dikelmek ýagdaýy.

DIKELMEK, *işl.* 1. Oturan ýerinden ör boýuňa, aýak üstüne galmak, turmak. *"Ol nähili türkmenler?" diýip, Jolmürzäýew sapançasyny ýalaňaçlap dikeldi* (B. Seýtäkow). *Zal durşuna dikeldi* ("Edebiýat we sungat"). 2. Ýatan ýerinden galyp dik oturmak. *Onuň sowalyny çynlakaý hasap edip dikeldi-de, aýbogdaşyny gurup oturdy* (B. Kerbabaýew). 3. Has dik görnüşe girmek. *Gapynyň agzynda dim-dik bolup duran satanlak betnyşan Kakabaý has dikeldi* (B. Seýtäkow). 4. Boýuna ösmek, beýgelmek, gurulmak, salynmak, galdyrylmak. *Jaýyň gurluşygy gowy gidýäni üçin, gün-günden boýy dikelýärdi*. 5. Öňki kadaly katdyna gelmek. *Saglygy dikelmek. Jaýyň boýy dikelmek*.

DIKELMEKLIK, *iş ady.* Dikelmek ýagdaýy.

DIKELTMEK, *işl.* 1. Dikelmäge mejbur etmek, oturan ýerinden ör boýuna, aýak üstüne galdyrmak, turuzmak. 2. Ýatan ýerinden galdyryp dik oturtmak. *Şol wagt onuň üstünden gelen Mawy ony tanady, başyny galdyryp dikeltmek isledi* (B. Kerbabaýew). 3. Hasdik

görnüşe getirmek. *Aman poşşy özüniň daýaw göwresini dikeldip, murtuny sypady* (A. Gowşudow). 4. Öňki kadaly katdyna getirmek. *Öz saglygyňy dikelmek. Halk hojalygyny dikeltmek*.

DIKGERIBERMEK [dikgerivermek], *işl.* Dikgerip başlamak, dikgerip ugramak.

DIKGERIŞ, *iş ady.* Dikgermek ýagdaýy.

DIKGERME, *iş ady.* Dikgermek ýagdaýy.

DIKGERMEK, *işl.* Gereginden artyk dikelmek, göwräni dograldyp, başyňy ýokary tutmak. *Áýagynyň burnuna seretmän dikgerdi* (R. Gelenow).

DIKGERMEKLIK, *iş ady.* Dikgermek ýagdaýy.

DIKERTMEK, *işl.* Dikgerer ýaly etmek, dikgermäge mümkinçilik bermek, gereginden artyk dikeltmek, hekgermek. *Ol guwanç bilen başyny dikgerdip, göçgünli-göçgünli gepledi* ("Edebiýat we sungat").

DIKGI, *syp.* Dikgerip, hekgerip duran.

DIKGIRDEME, *iş ady.* Dikgirdemek ýagdaýy.

DIKGIRDEMEK, *işl.* Dikgirdili ses çykaryp ýöremek, dikgir-dikgir edip ýöremek (eşek barada). *Taýhar ýeňillik bilen dikgirdäp, öz zynda inçejik tozanjyk emele getirirdi* (B. Kerbabaýew).

DIKGIRDEMEKLIK, *iş ady.* Dikgirdemek ýagdaýy.

DIKGIRDEŞMEK, *işl.* Çalt ýöreşip barmak (birden köpeşek barada). *Üsti ýükli eşekler köçe bilen dikgirdeşip baryardy*.

DIKGIRDETMEK, *işl.* Dikgirdili sürmek, ýöretmek. *Takyrjak ýerde dikgirdedip bolmaýan eşek-de oňňürdigini ýazman ylgady* (B. Kerbabaýew).

DIKGIRDEÝIŞ, *iş ady.* Dikgirdemek ýagdaýy.

DIKGIRDÄBERMEK [dikgirdä:vermek], *işl.* Dikgirdäp başlamak, dikgirdäp ugramak.

DIKGIRDI, *at.* Eşek ýörände toýnagynan çykyan sesi we onuň ýöreýşiniň bir görnüşü. *Häлки takyr ýerde ýol paramaýan eşekleriň indi gybyrdysy artyp, dikgirdileri galyp, zordan yrgyn atýardylar* (B. Annageldiýew).

DIKGIR-DIKGIR, *ser.* Dikgirdi.

DIKILGAZYK [dikilgazyk]: **dikilgazyk bolmak** hiç ýaña gymyldaman sömelip durmak; bendiwan bolup durmak. *Ejem bolsa men başymy ýassyga goýanymdan meniň gapdalymda dikilgazyk bolup oturdy* (G. Seyitmadow). *Beýlekisi semawaryň başynda dikilgazyk boldy* (R. Allanazarow).

DIKIBERMEK [dikivermek], *işl.* Dikip başlamak, dikip ugramak.

DIKILMEK, *işl.* 1. Agaç, taýak ýaly dikip bolýan zatlaryň düýbi ýere gömlüp goýulmak. *Suwuň içine dikilen gazygyň ýüzünde ýazgy bar* ("Edebiýat we sungat"). 2. Gurulmak, salynmak. *Obanyň çetinde ýeke dikilen öý*.

◊ **Dikilip durmak** biriniň ýanynda dik durmak, aýrylman durmak. – *Gaşymda beýdip dikilip durma-*

lykly gizlin ylalaşyk.

DILEG [dileğ], *at.* 1. Birinden bir zat sorap ýüz tutmaklyk, birinden edilýän haýyş. *Altyn gapylynyň agaç gapyla-da dilegi düşer* (Nakyl). *Aç hem bolsaň, barma ile dilege!* (Magtymguly). 2. Isleg, arzuwlaryň amala aşmagyny diläp, alladan edilýän haýyş. *Garryja mamasy ýagşy dileg bilen Permany ugradyp, sekiniň erňeginde saýyl bolup galdy* (A. Gowşudow). 3. Dileg sözünüň zyndan etmek kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalýar: **Dileg etmek** alladan isleg-arzuwlaryň amala aşmagyny dilemek. *Ýöne olaryň sag-aman dolanyp gelmeklerini dileg et* (B. Seýtakow).

DILEGÇI [dileğçi], *at.* 1. Zat dilemäge, soramaga gelen adam. 2. Dilegçilik edip gün görýän adam, gedaý.

DILEGÇILIK [dileğçilik], *at.* Dilegçiniň ýagdaýy, mätäçlik zerarly dileg etmek bilen meşgul bolmaklyk.

DILEME, *iş ady.* Dilemek ýagdaýy.

DILEMEK, *işl.* 1. Birinden bir zat bermegini haýyş edip ýüz tutmak, dileg salmak. 2. Alladan isleg-arzuwlaryň amala aşmagyny soramak, haýyş etmek. *Jan tenimde myhmandyr, Eşreti dilär göwnüm ("Görögly")*. *Pirguly aga ýigitleriň sag-aman gelmeklerini diläp, derwezäniň daş ýüzünde garaňkyda duran ýerinde hudaýdan dileg etdi* (B. Seýtakow). 3. Bir zat satyn aljak bolanynda bahalaşmak, öz kesgitlän bahaňy aýdyp, şol nyrhdan satmagyny soramak. *Düýäni diýýän bahasyndan birneme bäräräk diledim*.

DILEMEKLIK, *iş ady.* Dilemek ýagdaýy.

DILENJEŇ, *syp.* Bir zat dilemäge endik eden, dilenip ýören. *Dilenjeň çaga*.

DILENJEŇLIK, *at.* Dilenjeň bolmaklyk, dilenip ýörmeklik. *Dilenjeňlik onuň iň bir ýigrendik zadydy*.

DILENMEK, *işl.* Özüň üçin bir zat bermeklerini soramak, özüň üçin dilemek.

DILEŞMEK, *işl.* Dilemäge kömek etmek. *Eger saňa ertir rugsat gerek bolsa, müdiriň ýanyna baryp, özümem dileşýin*.

DILETMEK, *işl.* Bir zady sorap ýüz tutdurmak, dileg etdirmek.

DILEWAR [dilewa:r], *syp.* Çeper geplemegi başaryan, gepe çeper, gepe-gürrüňe ökde. *Dilewar adam. Sen haçandan bärei beýle dilewar bolduň!* (B. Purliýew).

DILEWARLYK [dilewa:rlyk], *at.* Çeper geplemegi başarmaklyk, gepe çeperlik, gepe-gürrüňe ökdelik. *Garrynyň dilewarlygy oturanlary haýran galdyrdy* (G. Kulyýew).

DILEÝIŞ, *iş ady.* Dilemek ýagdaýy.

DILÄBERMEK [dilä:vermek], *işl.* Diläp başlamak

DILGIR [dilgi:r], *syp.* Maksadyna ýetip bilmän göwni galan, nägile, närazy; gamgyn, tukat. *Sen hemişe dilgir bolup ýörsüň*.

DILGIRLIK [dilgi:rlik], *at.* Göwni galanlyk, näg-

ilelik, närazylyk; gamgynlyk, tukatlyk. *Dilgirlik edip dünýeden ötmekden ýaman zat ýok*.

DILHATY, *at.* Bir zada boýun bolup ýazylyp berilýän hat. *Hosşy molla goltugyny sermendi we çekilen goly tassyk edilip, möhür basylan dilhatyny görkezdi* (A. Gowşudow).

DILIBERMEK [dilivermek], *işl.* Dilip başlamak, dilip ugramak.

DILIGYSGA [diliğy:sğa], *syp.* Bir sebäbe görä edilen hormatyň hötdesinden gelip bilmedik, etmeli, bitirmeli isini bitirip bilmedik. *Senem diligysga etmeris* (H. Meläýew).

DILIGYSGALYK [diliğy:sğalyk], *at.* Diligysga bolmaklyk.

DILIK, *syp.* 1. Kesilip ýa-da ýyrtlyp dilnen, kesik. *Onuň penjeginiň syýy dilikdi*. 2. Haýwanlaryň gulagy kesilip edilýän bellik, tagma.

DILIK-DILIK, *syp.* Ençeme ýeri dilnen, dilim-dilim bolan, ýirik-ýirik. *Onuň egnindäki dony dilik-dilik bolupdyr*.

DILIKELTELIK, *at, ser.* Diligysgalyk.

DILIM, *at.* Dilnip ýa-da kesilip alnan bölek (gawun, garpyz we ş. m. hakynda). *Oturyň, iň bolmanda bir dilim gawun iýip gidin!* (B. Purliýew).

DILIM-DILIM, *syp.* 1. Dilnen, kesim-kesim, ýaryk-ýaryk edilen. *Onuň endamy dilim-dilimdi*. 2. Birnäçe dilim edilen, dilimlenen.

DILIMLEME, *iş ady.* Dilimlemek ýagdaýy.

DILIMLEMEK, *işl.* Pyçak bilen dilip, bölöklere bölmek, dilim-dilim etmek. *Okuwwçylar Baba aganyň dilimläp beren gawunlaryny iýmäge oturdylar* (N. Esenmyradow).

DILIMLEMEKLIK, *iş ady.* Dilimlemek ýagdaýy.

DILIMLENMEK, *işl.* 1. Pyçak bilen kesilip, dilimlere bölünmek, dilim-dilim edilmek. *Kak edilmek üçin dilimlenen gawunlar gamşyň üstünde güne serlip goýlupdyr*. 2. Özüň üçin dilimlemek.

DILIMLEŞDIRMEK, *işl.* Gawuny, garpyzy bir ýan ujundan dilimläp çykmak. *Kak sermek üçin gawunlary dilimleşdirmek*.

DILIMLEŞMEK, *işl.* 1. Dilimlemäge kömekleşmek. 2. Bilelikde dilim-dilim edip kesmek. *Eneli-gyz kaklyk gawunlary dilimleşip otyrdylar*.

DILIMLETMEK, *işl.* Dilim-dilim etdirip kesdirmek, dilip bölöketmek. *Gözel eje kak serdirjek gawunlaryny çagalaryna dilimletdi*.

DILIMLEÝIŞ, *iş ady.* Dilimlemek işi.

DILIMLÄBERMEK [dilimlä:vermek], *işl.* Dilimläp başlamak.

DILINMEK, *işl.* 1. Dilim-dilim bolmak, dilik emele gelmek, ýirilmek. 2. Özüň üçin dilmek. *Iýjek gawunyňy dilindi*.

DILIŞ, *iş ady.* Dilmek işi.

meşhurlyk taýdan ady köp agzalmak, ýatlanylmak. *Bu işgärler tanyş bize ozaldan, Düşmeýärdi mydam atлары dilden* (J. Ilmyradow). **Dile, agza düşmek** erbetlik taýdan haku-nähak ilin arasynda adyň ýaýramak, ile gürrün bolmak. *Ol beýle dile-agza düşmeli dälidir. Dile düşmez* gep-gürrüne düşünmeýän, nadan, dikdüşdi. **Dile geldi, bile geldi** niýetiňe düweniňi, diýjek zadyňy aýt, ýaşyрма. *Dile geldi, bile geldi, aýdyp goýber, Mergen aga!* (D. Esenow). **Dil haty** bir zady boýun alyp berilýän hat. **Dili agyr** düşünmesi kyn, çylşyrymly. *Eserin dili agyr bolsa, ol okyjyny irizýär. Dili aýlanmak* gepläp bilmek, geplemäge, gürlämäge güýji ýetmek, gurby çatmak. *Parhy ýok, şol bir bolşunda, onuň dili aýlansa, berýäni şol bir jogabydy* (A. Gowşudow). **Dili barmazlyk** aýtmaga bogny ysmazlyk, aýdyp bilmezlik. *Adyňy tutmaga barmaýar dilim, Men seniň bilbilin, sen meniň gülüm* (Baýly şahyr). **Dili batyr** dogumly, ýerlikli, dözümlü gepleýän. *Garlynyň pikirçe, ogullarynyň in dili batyry hem ýeke sözlüsi Myratdy* (A. Gowşudow). **Dili duzly (awuly, şerebeli)** aýj sözli, janyňa degjek sözleri aýdagan. *Dili duzly köse ony ýañsa alman durup bilmedi* (B. Kerbabaýew). **Dili gysga** müňli, aýyply, etmişli. *Enem-atama söz ýeter, ilin içinde dili gysga bolar - diýibem oýlanan dälidir* (N. Saryhanow). **Dilimiň uýynda** ýada düşjek-düşjek bolup duran zat, söz. *Seniň diýýän kitabyň ady dilimiň uýundady welin, ýadyma düşenok. Diline dyngy bermezlik* yzyny üzmän, örän köp geplemek. **Dilini baglamak** geplemez ýaly etmek; geplemekden, gürlmekden mahrum etmek. *Men ol adamyň gözünü görenimde, onuň nazary meniň dilimi baglady. Dilini damagyna ibermek ser. Dilini ýeňsesinden çekmek. Uzyn ýokarky sözler bilen gürründeşiniň dilini damagyna iberendigine anyk gözünü yetirdi* (B. Seýtäkow). **Dilini tapmak** ýüreginden turmak, ugruny tapmak, sözün alyşmak. **Dilini ýeňsesinden çekmek** gaýdyp gürlmez ýaly etmek, temmi bermek. **Diliňe almak 1)** göwnüňe degen zady mahal-mahal agzamak. **2)** görüplik edip başga biriniň üstünligi hakynda bir zat aýtmak. *Başga biriniň durmuşyny diliňe almak* gowulygyň alamaty däl. **3)** birine eden ýagşylygyň häli-şindi ýatlap durmak, köp agzamak. **Diliňe çolamak** amatsyz, bolgusyz zady diliňe almak, aýtmak. *Seniň bu işin hiç kimiňkiden artyk iş däl, bar bitireniň şu bolsa, onda ony diliňe-de çolap oturma!* ("Görogly"). **Diliňe degirmek** iýmän, çala datmak. *Ýas ýerine baranlar önlerinde goýlan nahardan diline degrip, molla aýat okatdylar. Diliňe gelmek* kelläňde birden dörän pikiri aýtmak mümkinçiligi bolmak. **Diliň gijemek** bir zady aýdasyň gelip durmak. **Diliňi aýnatmak** süwümsizlik edip, sözleri nädogry aýtmak. **Diliňi dişlemek** özüňe basalyk bolmak, diýjek sözünü aýtman saklanmak, gürlmezlik. **Diliňi salajyn**

goýbermek agzyňa gelenini urmak, paýys söz aýtmak. **Diliňi salajyn goýbermezlik** agzyňa gelenini urmak, paýys söz aýtmak. *Bally han, diliňi salajyn goýberme* (B. Kerbabaýew). **Diliň tutulmak** aljyramak, gorkmak we ş. m. zerarly gepläp bilmezlik. **Dili öwrülmezlik** sözleri, sesleri aýdyp bilmezlik, düşnükli gepläp bilmezlik. **Dili süýji** hoş sözli, mähirli. *Ol dili süýji, gowy adam. Dili uzyn bolmak* bir zat aýtmaga, talap etmäge hakly bolmak, biriniň önünde utançly bolmazlyk. *Özüňe tabşyrylýan işleri wagtynda berjaý etseň, diliň uzyn bolar. Dili ýeňil 1)* düşnükli, beýan ediş taýdan ýerbe-ýer, akgyňly. *Eserin dili ýeňil. 2)* aýdan sözüne jogapkärçilikli garamaýan, oýlanyşyksyz sözleýän, diline buýrup bilmeýän. **Dil ujundan** göwünli-göwünsiz, zordan. *Ýagmyr Perman bilen dil ujundan saglyk-amanlyk soraşdy* (G. Kulyýew). **Dil ýarmazlyk** kelim agyz söz aýtmazlyk, hiç zat aýtmazlyk, jyňkyňy çykarmazlyk. *Ýöne Şükür bilen halaşýanymyzy görüp durkaňyz hem eger-eger ýalandan-çyndan dilem ýaraňzok-la!* (T. Gurbanow). **Dil ýetirmek** birine, bir zada şek ýetirmek, at dakmak, mertebesini peseltmek niýeti bilen ýaman söz aýtmak. *Ömründe bir gezek aýlawla geläýdiň weli, Tarlana-da dil ýetirdiň-aýt! - diýip, Oraz ýoldaşyna käýindi* (B. Pürliýew).

DILARDY [dila:rdy]: **dilardy çekimsizler** çekimsiz sesleriň işeň gep agzalary esasynda bölünen topary. *Dilardy çekimsizler iki topara bölünýär: a) yzky kentlewük çekimsizleri: k [kak], ğ [da:ğ], ñ [gaňña], h [nyrh]; b) ortaky kentlewük çekimsizleri: k [kir], g [gel], ñ [geň].*

DILBER [dilver], *at, syp., kön.s. 1.* Söýgüli dilbar, ýürekdeş, ýar. *Garşym alyp duran dilber, Näzlim, bir suw ber içeýli!* ("Görogly"). *Gadam ýerine ganat baglap uçar men, Diýse dilber: "Aşyk, ýör bizim sary"* (Magtymguly). **2.** Gyza dakylýan at.

DILÇI, *at.* Dil biliminden hünärmen. – *Berekella, Kyýas! İş barada şeýle göwnējaý düşünjäh bilen senden bijaý salyhatly dilçi cykar* (N. Jumaýew).

DILÇILIK, *at.* Dilçiniň käri, ýagdaýy.

DILDAR [dilda:r], *at, kön.s., ser. Dilber 1. Ili gökleň, ady Meňli, Näzli dildardan aýryldym* (Magtymguly).

DILDARLYK [dilda:rlyk], *at.* Dildaryň ýagdaýy, dildar bolmaklyk. *Gyrmyz geýip dildarhyga ýeten gyz* (Mollanepes).

DILDEN [dillen], *hal.* Ýazmaça görnüşinde däl-de, dil bilen aýtmaklyk. *Dilden aýtmak. Matematikadan dilden synag boljak.*

DILDIRMEK [dillirmek], *işl.* Pyçaga, päkä teniň bir ýerini dilkaw kesdirmek. *Pyçaga eliňi dildiräýdinmi?*

DILDÜWŞÜK [dillüwşük], *at.* Birine ýa-da bir ýurda garşy bilelikde hereket etmek barada hyýanatçy-

DINSIZLIK [di:nsizlik], *at.* Dine ynanmazlyk, dini inkär etmeklik.

DIN-ŞERIGAT [di:n-şeri:ğat], *at.* Din we dini adatlar, şerigat.

DİN I, *at.* Gözegçilik etmek ýa-da bellik, nyşan üçin salnan, dikeldilen dürli beýiklikdäki minara. *Bir diňiň içine gabalan iki oýnam mergen asyl el berenokdy* (H. Ysmaýyłow).

DİN II: diň arkan serrelmek (gaýtmak) arkanlygyna ýykylmak. *Pökgi wala diň arkan serrelip, agdarylan pyşdyla döndi* (B. Kerbabaýew). **Diň göge galmak** dogry ýokary görterilmek, dik asmana ýönelmek, örän ýokary görterilmek. **Diň (ör) gökden gelmek** örän geň galmak, bir hili bolmak, allaniçigsi bolmak. *Gördüňmi, Ýaltamyrat, oka diýilse, diň gökden gelerdiň* (H. Ysmaýyłow). **Diň salmak** diňlemek, gulak asmak. *Gapydan aýak sesi gelerine diň salyp oturyşlaryna, çalyrlaryny içip gutardylar* (N. Saryhanow).

DIŇÇI I, *at.* Diňiň üstüne çykyp, garawulçylyk çekýän adam, garawul.

DIŇÇI II, *at. ser.* **Diňleýji 1.**

DIŇÇI III, *at. 1. ser.* **Diňleýji. 2.** Iliň gepini, gürrüňini diňläp ýören şugulçy, gara habarçy. *Patyşanyň diňçisi üç doganyň bu saparky bolşuny hem patyşa baryp aýdýar* ("Hutdy Humar").

DIŇDIRIBERMEK [diňdirivermek], *işl.* Diňdirip başlamak.

DIŇDIRIŞ, *iş ady.* Diňdirmek ýagdaýy.

DIŇDIRME, *iş ady.* Diňdirmek ýagdaýy.

DIŇDIRMEK, *işl.* Aglamagyny goýdurmak, aglamagyny bes etdirmek. *Ol çaganyň elinden tutup, "jigim-jigim" diýip, ony diňdirdi* (B. Annageldiýew).

DIŇDIRMEKLIK, *iş ady.* Diňdirmek ýagdaýy.

DIŇDIRMEZLIK, *işl.* Aglamagyny goýdurmazlyk, bes etdirmezlik. *Eriz bolup aglasaň, Ataň seni diňdirmez* (A. Atabaýew).

DIŇE, Ýeke, ýeke-täk, ýeke bir. *Men teatra diňe seniň bilen gitjek.*

DIŇIBERMEK [diňivermek], *işl.* Diňip başlamak, diňip ugramak.

DIŇIRGEME [diňirgeme], *iş ady.* Diňirgemek ýagdaýy.

DIŇIRGEMEK [diňirgemek], *işl.* Bir zat hakda böwrüňi diňlemek, içinden pikir etmek. *Artyk atynyň başyny çekdi, diňirgedi* (B. Kerbabaýew).

DIŇIRGEMEKLİK [diňirgemeklik], *iş ady.* Diňirgemek ýagdaýy.

DIŇIRGENIBERMEK [diňirgenivermek], *işl.* Diňirgenip başlamak.

DIŇIRGENIŞ [diňirgeniş], *iş ady.* Diňirgenmek ýagdaýy.

DIŇIRGENIŞMEK [diňirgenişmek], *işl.* Bir zat barada böwrüňi diňleşip durmak, pikirilenişmek. *Ikisi*

hem diňirgenişip durdular.

DIŇIRGENME [diňirgenme], *iş ady.* Diňirgenmek ýagdaýy.

DIŇIRGENMEK [diňirgenmek], *işl.* Bir zat hakynda neneň, niçik bolýar diýip böwrüňi diňlemek, pikirilenmek.

DIŇIRGENMEKLİK [diňirgenmeklik], *iş ady.* Diňirgenmek ýagdaýy.

DIŇIRGEÝIŞ [diňirgeýiş], *iş ady.* Diňirgemek ýagdaýy.

DIŇIRGÄBERMEK [diňirgä:vermek], *işl.* Diňirgäp başlamak.

DIŇIŞ, *iş ady.* Diňmek ýagdaýy.

DIŇIŞMEK, *işl. 1.* Ýagşyň, garyň we ş. m. ýagmasy kem-kemden kesilmek. *Ýarygijeler başlan çagba daňdana golay diňişdi. 2.* Ses, galmagal we ş. m. zatlar ýatysmak. *Bazaryň irki gowry soňabaka diňişdi.*

DIŇLEME, *iş ady.* Diňlemek ýagdaýy.

DIŇLEMEK, *işl. 1.* Gulak salmak, üns bilen eşitmek. *Aýdym-saz diňlemek. 2.* Biriniň aýdan sözlerine gulak salmak, beren maslahatyny almak. *Nesihat diňleseň, äriň äri sen, Almasaň nesihat, köpüň biri sen* (Magtymguly).

DIŇLEMEKLİK, *iş ady.* Diňlemek ýagdaýy.

DIŇLEMEZLIK, *işl. 1.* Aýdylýan sözi eşitjek bolmazlyk. *Habarlary diňlemändigime gynanýan. 2.* Biriniň aýdan sözlerine gulak salmazlyk, beren maslahatyňy almazlyk. *Ol ene-atasyny diňlemän, nä günlere uçady.*

DIŇLENMEK, *işl. 1.* Gulak asylmak, aýdylan zat eşidilip oturylmak. *2.* Gizlinlikde gulak asylmak, diň salynmak. *3. göç. m.* Berilýän maslahata gulak salmak, ol makul görülmek.

DIŇLETMEK, *işl. 1.* Birini diňlemäge mejbur etmek, diňlemäge mümkinçilik bermek, birine diňlemek işini etdirmek; gulak asdyrmak, aýdylan zady eşitdirip oturmak. *2.* Gizlin gulak saldyrmak, diň saldyrmak

DIŇLEÝIŞ, *iş ady.* Diňlemek ýagdaýy.

DIŇLEÝJI, *at. 1.* Edilýän gürrüňi, radiony, konserti we ş. m. diňleýän adam. *Aýdyjy akmak bolsa, diňleýji dana gerek* (Nakyl). *2.* Käbir okuw jaýlarynda: okuwçy, talyp. *Ýokary okuw mekdebiniň diňleýjileri. 3.* Hünäri boýunça gysga möhletleýin okuwa gatnaşyp, bilimini kämilleşdirýän hünärmen.

DIŇLÄBERMEK [diňlä:vermek], *işl.* Diňläp başlamak.

DIŇME, *iş ady.* Diňmek ýagdaýy.

DIŇMEK, *işl. 1.* Aglamagy bes etmek, kesmek, sesini goýmak. *Çaganyň özi aglap, özi diňipdir. 2.* Ýagyn ýagmasy kesilmek. *Emma ýagys diňer ýerde diňmedi* (G. Kulyýew). *3. gepl. d.* Ses, gykylyk we ş. m. ýatmak. *Saz-söhbetler diňdi* (N. Pomma).

DIŇMEKLİK, *iş ady.* Diňmek ýagdaýy.

DILIŞDIRMEK, *işl.* Bir ýan ujundan dilim-dilim edişdirmek, dilip çykamak. *Badamjanyň daşyny ardyp, ony uzynlygyna dilişdirmeli.*

DILIŞMEK, *işl.* Dilim-dilim edişmek, dilmäge kömekleşmek. *Kak sermek üçin gawun dilişmek.*

DILKAW [dilka:w], *at.* 1. Bir zadyň insizje uzyn bölegi. *Dargady pikiri, söz ýok dilinde, Sandyraýar dilkawja kagyz elinde* (A. Kekilow). 2. Uzalyp giden insizje ýer zolagy. *Derýanyň çep kenarynda uzyn dilkaw baglyk, tokaýlyk bar.*

DILLENDIRMEK [dillennirmek], *işl.* Bir zat barada aýdyp bilmän ýören pikirini mälüm etdirmek, söz açdyrmak, gepletmek. *"Ýagşy söz ýylany hinden çykarar" diýen nakyla görä, olary mylaýym söz bilen ýüze çykarmak ýa-da görnetin nähak işi gözlerine görkezip, dillendirmek mümkin* (B. Kerbabaýew).

DILLENIBERMEK [dillenivermek], *işl.* Dillenip başlamak, dillenip ugramak.

DILLENİŞ, *iş ady.* Dillenmek ýagdaýy.

DILLENME, *iş ady.* Dillenmek ýagdaýy.

DILLENMEK, *işl.* Bir zat barada söze başlamak, gepläp başlamak. *Aýna göwünsiz ýylgyrdy, ikinjinlendi, kynlyk bilen dillendi* (B. Kerbabaýew).

DILLENMEKLIK, *iş ady.* Dillenmek ýagdaýy.

DILLEŞIK, *at.* 1. Biri bilen bir zat barada öňünden anyk pikire gelmeklik, pikirini bir ýere jemlemeklik, wadalaşyk. 2. Gizlin ylalaşyk, gizlin wada, dildüwüşük.

DILLEŞIKLI, *syp.* 1. Biri bilen bir zat barada öňünden anyk pikire gelnen, wadalaşylan, gepleşilen, gepleşikli. *Sizň hemmähňiz dilleşikli.* 2. Gizlin ylalaşylan, wadalaşykly. *Elbetde, siz ozaldan dilleşiklisiňiz.*

DILLEŞIKLILIK, *at.* Dilleşikli bolmaklyk.

DILLEŞIKSIZ, *syp.* Dilleşikli bolmadyk, dilleşikli däl. *Dilleşiksiz hereket etmek.*

DILLEŞIKSIZLIK, *at.* Dilleşikli bolmazlyk, dilleşikli dälilik.

DILLEŞME, *iş ady.* Dilleşmek ýagdaýy.

DILLEŞMEK, *işl.* 1. Biri bilen öňünden maslahatlaşyp, belli bir ylalaşyga gelmek, agyz birikdirmek, öňünden gepleşmek. *Ikimiz dilleşip, şu ýanlara gaýtdyk* (B. Seýtakow). 2. Gizlin ylalaşmak, wadalaşmak. *Gaýynlarym dilleşip, köne däbe eýerdi* (B. Kerbabaýew). *Bu iş barasynda molla Hoşly ozal daýysy bilen pugta dilleşen bolmaga çemeli* (A. Gowşudow).

DILLEŞMEKLIK, *iş ady.* Dilleşmek ýagdaýy.

DILLI, *syp., göç.m.* Geplegen; bir zat diýdigin gaýtgary berjek bolup duran, dili duzly. *Ol gyz gaty dillidir, seniň deňň dälidir.*

♦ **Dilli tüýdük** dil açylyp ýasalan gamyş tüýdük. *Küren obany dilli tüýdügiň owazy gaplady.*

DILLI-DILEWAR [dilli-dilewa:r], *syp., gepl.d.* Aýtjak sözünü aýdyp bilýän, dile çeper (kinaýa äheňli). *Bolduň meniň başyma dilli-dilewar.*

DILLIJE, *syp., goç.m.* Geplemseň, bir zat diýseň, gaýtgary berjek bolup duran (kiçijik çagany söýgi bilen sypatlandyran söz). *Maýajyk dillije, dogumlyja çaga* (B. Annageldiýew).

DILLILIK, *at.* Geplegenlik; dili duzlulyk, bir zat diýilse, gaýtgary berjek bolup duran gylykly bolmaklyk. *Onuň dillilikden gören peýdasy ýokdy.*

DILMAÇ [dilma:ç], *at.* Bir dilde geplenýän gepleşigi başga dile geçirýän adam, dilden terjime edýän adam, terjimeçi. *Ahyry ol öz gyzy Serwijany dilmaç edinip habarlaşdy* ("Görogly").

DILMAÇLYK [dilma:şlyk], *at.* Dilmajyň käri, ýagdaýy. *Häzir bolsa ony dilmaçlykda ulanýarlar* (A. Gowşudow).

DILME 1. *iş ady.* Dilmek ýagdaýy. 2. *at.* Gyzyly balygyň etinden uzyn zolak edilip dillip, kakadylyp taýýarlanýan iýmit.

DILMEK, *işl.* 1. Dilim-dilim etmek, kesik-kesik etmek, kesmek. *Ol hyýarlary dilip duz berdi.* 2. Dilik açmak, ýirmek. 3. *göç. m.* Agyrtmak, gyýyldyrmak.

DILMEKLIK, *iş ady.* Dilmek ýagdaýy.

DILSIZ, *syp.* 1. Gepläp bilmeýän, lal. 2. *göç. m.* Az gepleýän, geplemseň däl, ýuwaş.

♦ **Dilsiz ýagy** tebigy betbagtçylyk.

DILSIZ-AGYZSYZ [dilsiz-ağyssyz], *syp., ser.* **Dilsiz** 2. *Dilsiz-agyzsyz adam.*

DILSIZLIK, *at.* 1. Gepläp bilmezlik, lallyk. 2. Az geplilik, ýuwaşlyk.

DILŞAT [dilša:t], *at.* 1. *kön.s.* Köňül şatlygy. *Magsuklaryň dilşady sen* (Talyby). 2. Gyza dakylýan at.

DIM-DIK, *syp.* Örän dik, gös-göni, dik duran; syh-syh.

DIN [di:n] I, *at.* Tebigatdan daşary güýçleriň (hudaýyň, ruhuň) barlygy baradaky düşüňjeleriň jemi. *Yslam dini.*

♦ **Din duşman** in erbet, howply duşman. *Ol meniň din duşmanym* (B. Kerbabaýew). **Dinden çykamak** diniňi inkär etmek. *Dinden çyksaň çyk, ilden çykma* (Atalar sözi). **Dinden çykan** adamkärçiligini ýitiren, erbet. –*Dinden çykan bolmasaň, adamlar beýle ýigrenmezdiň.*

DIN [di:n] II, *at.* Işilen ýüpüň, sapagyň we ş. m. bir gaty. *Ýüpüň iki dini üzülip, bir dini galypdyr.*

DIN-ADAT [di:n-a:dat], *at.* Dine, adata degişli bolan döp-dessurlar.

DINÇI [di:nçi], *at, ser.* **Dindar.**

DINDAR [di:nna:r], *syp.* Dine ynanýan, hudaýa ynanýan we dini urp-adatları berjaý edýän, dinçi.

DINDARLYK [di:nna:rlyk], *at.* Dine ynanmaklyk we urp-adatları berjaý etmeklik.

DINI [di:ni], *syp.* Dine mahsus bolan, dine degişli bolan. *Dini garaýyş. Dini ynanç. Dini mekdep.*

DIN-IMAN [di:n-i:ma:n], *at.* Dini ynanç.

bolmak. *Indi hemmesi maňa dirän bolsa, men tarapdan arkaýyn bol-da, ýumşuň bitdigi hasap ediber.* 4. göç. m. Örän ýakyn aralykdan çenemek, gezemek. *Duşman özüniň ganly hanjaryny watanyň bagryna dirän wagty, gorkunç howpuň watanyň üstüne abanan wagty Wepa ýaly gujurly ýigitler, heý, durup bilermi?* (A. Gowşudow).

DIREMEKLIK [di:remeklik], *iş ady.* Diremek ýagdaýy.

DIRENIBERMEK [di:renivermek], *işl.* Direnip başlamak.

DIRENIŞMEK [di:renişmek], *işl.* 1. Birnäçe bolup direnmek. 2. Ýumşa gaýym, taýýar bolup durmak. *Ata-nesi bolmasa-da, süýtdeş aýal dogany, direnişip duran doganoglanlary bar* ("Edebiýat we sungat")

DIRENME [di:renme], *iş ady.* Direnmek ýagdaýy.

DIRENMEK [di:renmek], *işl.* 1. Söýget üçin eliňi ýa-da başga bir ýeriňi bir zada urmak, söýget edinmek, ýaplanmak. 2. Bir zada ýakyn gelip durmak. *Ýowuz düşen göwre kime direner* (Magtymguly). 3. Dike-lip durmak, somalyp durmak. *Näme, beýdip direnip dursuň?* 4. 5. *Direnme* işliginden soň durmak işligi gelip, taze many öwüşgini bolan düzümlü işlik ýasalýar: **Direnip durmak** dik durmak; kömek etjek bolup durmak, kömege taýýar bolup durmak. *Kömege ýetiş diýäýer ýaly, meniň direnip duran doganymam-a ýok.*

DIRETMEK [di:retmek], *işl.* Bir zady saklatmak üçin söýg goýdurmak, direg etdirmek, söýget bolar ýaly açaç goýdurmak. *Öýe direg direktmek.*

DIREÝIŞ [di:reýiş], *iş ady.* Diremek ýagdaýy.

DIRÄBERMEK [di:rä:vermek], *işl.* Diräp başlamak.

DIRHEM, *at, gepl. d.* Takmynan, 3-4 grama deň bolan göwrüm ýa-da agyrylyk ölçegi. *Ýakmaz bir zat iýlip, aşgazan zäherlenende, gawun biýarasynyň kökünü iki dirhem çakyra goşup içseň gaýtardýar* ("Saglyk").

DIRI [di:ri], *syp.* 1. Janly, öli bolmadyk, öli däl. *Eger-de düýekeşlerimiz obada bolsa, ýa öldürerler, ýa ölerler, emma gyzy diri berip goýbermezler* (H. Derýaýew). 2. Owradylmadyk, üwelmedik, bitin. *Garnyny ýaryp görseler, içinde bugdaý däneleri dirije duran eken* ("Edebiýat we sungat"). 3. Tüýs, edil, misli, bütinleý. *Kakasynyň diri özi.* 4. Bişip ýetişmedik, çala ýumşan. *Şindi palawyň tüwüsi diri.*

♦ **Diri akmak (samsyk)** baryp ýatan akmak, samsyk. **Diri ýakmak 1)** diriligine ýakmak. 2) birini örän gynandymak, görgä goýmak, birine hasrat çekdirmek. *Daşoguzdan gaçyp geldik, Meni diri ýakdy çatma* (Durdy Gylyç).

DIRIÝÖR [dirižo:r], *at.* Üýşüp saz çalyanlaryň, aýdym aýdýanlaryň toparyny, opera we balet oýunlaryny ugrukdyryjy adam.

DIRILIK [di:rilik], *at.* 1. Janlylyk, öli dällik. 2.

göç. m. Ýaşayyş, durmuş, ömür.

DIRINIKLENMEK [di:rniklenmek], *işl.* Gowuşgynsyz bolman, janlanmak, janlyrak hereket etmek. *Seniňem diriniklenip, gün-güzeranyň dolanyňy görsem dim.*

DIRINIKLI [di:rnikli], *syp.* Edenli, girinjeli, başarnykly, ýapyşan işini oňarýan. *Sähediň ogly, tüweleme, gaty dirinikli.*

DIRIŇ-DIRIŇ: diriň-diriň bökmek belli bir sebäbe görä (gynanç, agyry, şatlyk we ş. m. sebäpli), duran ýerinde çalt-çalt ýokaryk bökmek. *Oklaryň jys-syldysyna çydaman, diriň-diriň bökýän Meleguş yzyna bakan serpdi* (B. Kerbabaýew).

DIRKILLEMEK, *işl.* Dogumly, çalt ýöremek. *Sen dirkilläp ýörkägem-ä gerek ekeniň welin, garrylygym-da-da gerek ekeniň* (B. Hudaýnazarow).

DIŞ [di:ş], *at.* 1. Ýmiti dişläp almak, çeýnäp iýmek üçin agyzda ýerleşýän ownukly-irili süňkler. *Dil – bela, diş – gala* (Nakyl). *Onuň hünji dek düzülen dişleri ak sadap ýaly ýyldyrady* (A. Gowşudow). 2. Gurallaryň, maşyndaky bölekleriň we ş. m. dişelen kertik-kertik ýeri. *Oragyň dişi. Byçgynyň dişi. Çarhyň dişi.*

♦ **Dişi döwürlemek** çala ýylamak (gyzdyrylýan suw hakynda). *Görse ne duz atylypdyr, ne beýleki, diňe çigit ýagyň ysy çykan dişi döwlen duruja suw* (Ö. Abdyllyaýew). **Dişinde et galmak** bolmasy iş edip, hiç hili garaw görmänsoň, barha gylawlanmak, edenine däl diýilmänsoň, ýaman öwrenmek. *Indi biz Nişapur patyşasynyň eden emelinden ökderäk oýun görkezmesek, onuň dişinde et galar-da, birsyhly üstüne sürner durar* ("Görogly"). **Dişine kakmak** gaytawul bermek, ýok etmek, merkini bermek. *Ýola gelmejek bolsa, dişine kakmaly* (T. Taganow). **Dişini damagyna ibermek** berk urmak, ýençmek. *Men çopan bolup, senem it bolsaň, tazygan goýna küşgüremde, baryp alkymyndan almasaň, seniň edil dişini damagyna ibererin* (B. Kerbabaýew). **Dişini dökmek** azap bermek, azar ýamanyny görkezmek. *Bu oý bizi halys garratdy, dişimizi dökdü* (A. Gowşudow). **Dişini çalmak 1)** ukuda dişlerini gysyp gyjyrdatmak. *"Mäm...mäm... ejem dogry aýdýar, ýamanam bolsa bolar, mäm...mäm" – diýip, zyndan dişlerini çalyň, beýlesine agdarylyp ýatdy* (A. Durdyýew). 2) bir zadyň arzuwynda bolmak. **Dişini çarhlamak** bir zada hyjuwly taýýarlyk görmek. **Dişini gyjamak** biri ýa-da bir zat barasynda ahmyr etmek; gazaplanmak. *Kimsi agzyna geldiginden gargynyrdy, kimsi ýumrugyny düwürp, dişlerini gyjap, haýbat atýardy* (G. Kulyýew). **Dişini gysmak** diýesiň gelse-de, hiç zat diýmän, içini hümedip ýörmek, çydam etmek. *Sen beri öz hetdiňi tanap, dişini berk gysyp otursaň bolmaýarmy?* (B. Kerbabaýew). **Dişin kirini açmazlyk** ertirden bäri zat iýmezlik. *Ertirden bäri dişimiň kirini açmaga maý bolmady.* **Dişi ötmezlik** batyrynyp bil-

DIŇMEZLIK, *işl.* 1. Aglamagyny bes etmezlik, sesini goýmazlyk. *Çagajyk diňmân aglady.* 2. Ýagyn ýagmasy kesilmezlik. *Ýagyş agşama çenli diňmedi.*

DIŇŞIR [diňši:r], *at, sazç.* Saz seslerini dogry kabul edililik we täzeden berip bilijilik ukyby. *Onuň sesi gowy welin, diňşiri ýok, diňşiri bolmasa-da, bagşy bolýarmy näme?*

DIŇŞIRGEME [diňşirgeme], *iş ady.* Diňşirgemek ýagdaýy.

DIŇŞIRGEMEK [diňşirgemek], *işl.* 1. Bir ýerden çykýan sesi aňşyrjak bolup diňlemek, diň salmak. *At sakga durdy-da, gulaklaryny keýkerdip diňşirgedi.* 2. Bir hili böwrüni diňleýän, geňirgenýän ýaly bolmak. *Ol ýüzüni aşak saldy-da diňşirgedi* (T. Gurbanow).

DIŇŞIRGENIŞ [diňşirgeniş], *iş ady.* Diňşirgenmek ýagdaýy.

DIŇŞIRGENIŞMEK [diňşirgenişmek], *işl.* Birnäçe bolup diňşirgenmek. *Oturanlar ayak sesini eşidip diňşirgenişdi.*

DIŇŞIRGENME [diňşirgenme], *iş ady.* Diňşirgenmek ýagdaýy.

DIŇŞIRGENMEK [diňşirgenmek], *işl., ser.* **Diňşirgemek.** *Ogulşirin eje diňşirgenip durdy-da: – Bor, Rejep! “Il oňlasa, atyňy soý” diýipdirler. Ýöne Amanmyrat janyň ýaňy alty ýasy doldy. Öz çagaň ýaly göz-gulak bolarsyň-da!* (“Türkmen dili”).

DIŇŞIRGEŞMEK [diňşirgeşmek], *işl., ser.* **Diňşirgenişmek.** *Oturanlar diňşirgeşdiler.*

DIŇŞIRGETMEK [diňşirgetmek], *işl.* Diňşirgemäge mejbur etmek. *Gulagyna degen habar ony diňşirgetdi.*

DIŇŞIRGÄBERMEK [diňşirgä:vermek], *işl.* Diňşirgäp başlamak, diňşirgäp ugramak.

DIPLOM [dipl:o:m], *at.* Yokary ýa-da ýörite orta mekdebi gutaranlygy, şeýle-de ylmy adyň dakylanlygy, alymlyk derejesiniň berlendigi hakynda resmi şahadatnama.

DIPLOMAT [diploma:t], *at.* 1. Daşary ýurt döwletleri bilen aragatnaşyk etmek üçin hökümet tarapyndan wekil bellenen wezipeli adam. 2. *göç. m.* Başga adamlar bilen bolan aragatnaşykda örän başaraňlyk, ugru tapýjylyk bilen hereket edýän adam.

DIPLOMATIK [diploma:tik], *syp.* Diplomatıya degişli; diplomatıya mahsus.

♦ **Diplomatik çapar** daşary işler pudagyna degişli edaranyň diplomatik poçtasyny gatnadýan wezipeli adam. **Diplomatik dereje (rang)** diplomatlara dakylýan aýratyn at. **Diplomatik korpus** hökümetiň diplomatlarynyň jemi.

DIPLOMATIÝA [diploma:tiýa], *at.* Döwlet organlarynyň daşary syýasat ugrundan alyp barýan işi. 2. Daşary döwletler bilen geçirilýän gepleşiklerde we gatnaşyklarda ulanylýan usullaryň we metodlaryň jemi.

DIPLOMATLYK [diploma:tlyk], *at.* Diplomatyň käri, wezipesi.

DIPLOMÇY [dipl:o:mçy], *at.* Diplom işini ýerine ýetirýän talyp (student).

DIPLOMLY [dipl:o:mly], *at.* Diplomy bar bolan. *Diplomly adam.*

DIREG [di:reğ], *at.* 1. Diräp söýget etmek üçin peýdalanylýan agaç we ş. m. serişdelerden edilýän pürs. *Käwagtlar bolsa güýçli gomlar demir direglere urup durýar* (“Edebiyat we sungat”). 2. Ýelden gorap saklamak üçin gara öýüň tüýnügine direlýän uýy haç-jaly uzyn agaç. *Ol diňe öýüň içinden tüýnügine direg urup, gurumlap giden tüýnük yüpden asylýardy* (B. Kerbabaýew). 3. *göç. m.* Arkadaýanç, arka, arkadag, daýanç, goldaw. *Áýal diýilýän zat dünýäniň diregi, Áýal diýilýän zat ömrüň şaýoly* (K. Gurbannepesow).

DIREGLIK [di:reğlik], *syp.* Direg etmek, direg ýasamak üçin ýaramly agaç we ş. m. zat. *Direglik agaç.*

DIRELIŞ [di:reliş] **I, II**, *iş ady.* Direlmek ýagdaýy.

DIRELME [di:relme] **I, II**, *iş ady.* Direlmek ýagdaýy.

DIRELMEK [di:relmek] **I**, *işl.* 1. Jan gelmek, jan girmek, janlanmak (janly zat hakda). *Ölüler direlip, arza bardylar, Hakdan bir kalamny yörüp sordular* (Magtymguly). 2. Öňki katdyna gelmek, öňki derejesine ýetmek, dikelmek. *Olaryň kömegi bilen Kokant özygtyýarlylygynyň ýañadan direlmegine umyt baglaýardylar* (B. Kerbabaýew). 3. *göç. m.* Bir işi ýerine ýetirmekte ayak üstüne galmak, ruhlanmak, janlanmak, dirnickenmek.

DIRELMEK [di:relmek] **II**, *işl.* 1. Direg bolmak, söýget bolmak; direg edilmek, söýget edilmek, daýalmak, söýelmek. *Teläriň ortasyndan agaç pürs direlipdir.* 2. Bir zadyň uýy ikinji bir zada degip durmak, baryp degmek, dürtülme. *Bir ýany gaýa direlip salnan kiçijik tamlary gördüm* (A. Gowşudow). 3. Näzary düşmek, göz önüne gelmek. *Artygyň gözünüň önüne birdenkä üýtgeşik bir ýagdaý gelip direldi* (B. Kerbabaýew).

DIRELMEKLIK [di:relmeklik], *iş ady.* Direlmek ýagdaýy.

DIRELTMEK [di:reltmek], *işl.* 1. Jansyza jan bermek, ölini janlandyrmak. *Ölini direlder şirin sözleriň* (Mollanepes). 2. Öňki derejesine ýetirmek, dikeltmek. *Ata-babalarymyzyň ruhuny täzeden direltdik.*

DIREME [di:reme], *iş ady.* Diremek ýagdaýy.

DIREMEK [di:remek], *işl.* 1. Bir zady saklamak üçin direg, söýget goýmak, paýa urmak. *Nazar, hany hanym, sen şuny dire!* (B. Kerbabaýew). 2. Söýenmek, direnmek üçin elini ýa-da başga bir ýeriňi ikinji bir zada ýaplamak. *Tamyň gapysynda ýatan Nabat eje ýassykdan başyny galdyrdy-da, gapdalynda ýatan Merede gözünü aýlap, iki tirsegini ýassyga direldi* (A. Durdyýew). 3. Meseläniň ahyrky çözgüdi birine ýa-da bir zada bagly

"Durma, oglan, onda bargyl" diýdiler (Magtymguly). 2. *syp.* Akylyndan azaşan, däl, telbe. *Jemalyn görenler boldy diwana, Aga jan, Arabyň gyzyn bereýin* ("Görogly"). *Däli men, diwana men, ýar, isteýir köňlüm şony* (Balgyzyl).

DIWANAÇYLYK [di:wa:naçylyk], *at, ser.* **Diwanalyk.** *Diwanaçylyga-da saglyk gerek* (Atalar sözi). *İň soňunda diwanaçylyga aýlanjak bolduňmy?* ("Görogly").

DIWANALYK [di:wa:nalyk], *at.* 1. Diwananyň ýagdaýy. 2. Akyldan azaşanlyk, dälilik, telbelik.

DIWAR [di:wa:r], *at.* 1. Jaýyň we ş. m. binalaryň dik galdyrylan taraplary, ganaty. *Ynha, birdenem biziň nazarymyz diwardaky görkezijide säginýär* ("Edebiyat we sungat"). 2. Haýat. *Howlynyň diwary beýikdi.*

DIWIZIÝA [divi:ziýa], *at, harby.* Birnäçe harby topardan ybarat bolan uly goşun birleşmesi.

DIÝANAT [diýa:nat], *at.* Dine ynanmaklyk, dindarlyk. *Ülkesine sütem kysla, Dini, diýanaty gider* (Misgingylyç).

DIÝAR [diýa:r], *at.* Ýurt, ülke. *Garaşsyz diýarda okamak, işlemek, ýaşamak bagt!* ("Türkmenistan").

DIÝDIMZOR [diýdimzo:r], *syp.* Zalym, sütemkeş, zorluk edýän.

DIÝDIMZORLUK [diýdimzo:rluk], *at.* Zulum, sütem, zorluk.

DIÝDIRMEK, *işl.* 1. Diýmäge mejbur etmek, diýmäge mümkinçilik, esas döretmek, bir zat diýmek üçin sebäp bolmak; öýtmek; bir gürrüň, mesele we ş. m. barada bir zat aýtdyrmak, "pylany diýdi" diýip aýtdyrmak. *Açlyk näme iýdirmez, dokluk näme diýdirmez* (Nakyl). *Daşyndan seredeniňde-hä bir äpet adammyka diýdirýärsiň* (B. Seýtäkow). *Öz diýmeli zadýňy näme oňa diýdirýäň?*

DIÝIBERMEK [diýivermek], *işl.* Diýip başlamak, diýip ugramak.

DIÝILMEK, *işl.* Bir gürrüň, mesele we ş. m. barada bir zat aýdylmak. – *Heý, myhmanlar! Otur diýilýär, oturyň-da!* – *diýip, nökerlerine ýalandan haýbat atdy* (G. Kulyýew).

DIÝIŞ, *iş ady.* Diýmek ýagdaýy.

DIÝIŞDIRIBERMEK [diýişdirivermek], *işl.* Diýiştirip başlamak.

DIÝIŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe zat diýmek, aýdyşdyrmak, zyly-zyyna suňşurmak. *Ol ýoldaşy bilen elleşip hoşlaşandan soň hem säginip, ýene-de nämendir bir zatlar diýişdirdi.*

DIÝIŞME, *iş ady.* Diýişmek ýagdaýy.

DIÝIŞMEK, *işl.* 1. Biri-birine birnäçe bolup bir zatlar aýtmak. *"Soň getirip berer" diýişdiler welin, menem, ýeser ýaly, Orazdurda "Aý, bolmasa beräýsene, soň getirip berer-dä" diýip aýdaýypdyryn* (H. Derýaýew). 2. Biri bilen sanaşmak, sögüşmek. *İki elti köpden bäri ile*

syr bermän gelýän-de bolsa, ýürekde galan ululy-kiçili kinelerini saklap bilmän, ahryr diýişmeli boldular.

DIÝME, *iş ady.* Diýmek ýagdaýy.

DIÝMEK I, *işl.* 1. Birine bir zat aýtmak, bir zat habar bermek. *Uruş gutaranyndan soň, köp adamyň "goş birikdireli" diýenlerini ol ýadyna saldy* ("Edebiyat we sungat"). 2. *göç. m.* Hasap etmek, hasaplamak.

♦ **Diýesinem diýmek, diýmäsinem diýmek** aýtmajak sözüňi aýtmak, hapa, paýys sözler aýtmak. *Olar biri-birine diýesinem diýip, diýmäsinem diýip, yzyndanam äbede-jüýje bolşup otyrlar.*

DIÝMEK II, *işl.* "Eýsem bolsa, şeýlelikde, onda" diýen ýaly netije çykarmagy, jemlemegi aňladýan giriş sözi. *Diýmek, onuň pikiri dogry bolup çykypdyr-da!*

DIÝMEKLIK, *iş ady.* Diýmek ýagdaýy.

DIÝSEŇ, "Örän" diýen manyda gelip, bir zadýň ýokary derejededigini görkezýän söz. *Bize ýaşuly işgärlerimizden öwrenere diýseň zat köp.*

DO [do:], *sazç.* Saz ses hatarynyň birinji sesi we şol sesi aňladýan saz belgisi.

DODA [do:do], *at, gepl d.* Oýnalýan ulurak aşyk.

DODAGARA [do:doğa:ra]: **dodagara çekimsiz sesler** aşaky we ýokarky dodaklaryň biri-birine degmegi ýa-da ýakynlaşmagy netijesinde hasyl bolýan sesler. Meselem: *f, w* sesleri dodagara çekimsiz seslerdir.

DODAK [do:dok], *at.* Agzyň aşaky hem ýokarky gyrasyny emele getirýän, dişleriň üstüni ýapyp duran agza, leb. *Ak ýüze dodak degende, yzy hallanar-hallanar* (Baýram şahyr).

♦ **Dodak gitdi bazara** çagajyk kemiş-kemiş edip aglajak bolanda aýdylyan durnukly söz düzümi. **Dodak sesleri** dodaklaryň gatnaşmagy bilen emele gelýän sesler. Meselem: *o, ö, u, ü, p, b* we ş. m. dodak sesleridir. **Dodak sazlaşygy** dodak sesleriniň özlerinden soň gelýän çekimlileri özi bilen sazlaşdyrmagy.

DODAKLANDYRMAK [do:doklonnurmok], *işl., dil b.* Dodaklaryň gatnaşmagynda emele gelýän sesi aýtmak, ýazmak. *Asyl ýa-da diýp sözlerde üçünji bogundaky çekimlini dodaklandyryp ýazmaly däl.*

DODAKLANMA [do:doklonmo], *iş ady.* Dodaklanmak ýagdaýy.

DODAKLANMAK [do:doklonmok], *işl., dil b.* Dodaklaryň gatnaşmagynda dodak sesleri emele gelmek.

DODAKLANYŞ [do:doklonuş], *iş ady.* Dodaklanmak ýagdaýy.

DODAKMAN [do:dokmon], *syp.* Uly, küti, galyň dodakly. *Dodakman adamyň gepi-gürrüni sagdyndy.*

DOG [doğ]: **dog geçi** bir ýaşdan iki ýaş çenli aralykdaky heniz guzlamadyk ýaş urkaçy geçi. *Dog geçiniň etidir, dogar aýda-da bişmez...* (Halk döredijiligidinden).

DOGA [doğ], *hal., ser.* **Dogabitdi.** *Ol gelen*

mezlik. –*Hydyr arçyn, biz it hem bolsak, goýun itidiris: öz sürimizi dalamaga dişimizi ötmek!* (B. Kerbabaýew). **Dişi ýylgyrmazlyk** gaýgy-hasratdan çykyp bilmezlik. *Öz deňi-duşuny görüp, şolaryň arasynda ömür dişi ýylgyrmasa, ana jeza şonda bolar* (H. Derýaýew). **Diş toýy** çaga ilkinji diş çykanda tutulýan toý. **Her dişinde bir gülki** çendenaşa gülegen adam häsiýetlendirilende aýdylýan aňlatma. – *Ol gelniň her dişinde bir gülki, nämä böwregi bökjärkä?*

DIŞARA [di:şa:ra], *syp., dil. b.* Ýokarky alyn dişleriň iç tarapy bilen dil ujunyň arasynda hasyl bolan ýasy ygalaňly çekimsiz. Meselem: *s, z* sesleri dişara çekimsizlerdir.

DIŞ-DIŞ [di:ş-di:ş], *syp.* Kertik-kertik edilen, hataradiş görnüşinde bolan. *Diş-diş nabat.*

DIŞ-DODAK [di:ş-do:dok]: **diş-dodak çekimsizleri** aşaky dodagyň ýokarky dişlere ýakynlaşmagy bilen hasyl bolýan çekimsizler. Meselem: *f* sesi diş-dodak çekimsizidir.

DIŞDÜÝBI [di:şdüývü]: **diş düýbi sesler** dil ujunyň ýokarky alyn dişleriň iç tarapyna degmegi ýa-da ýakynlaşmagy bilen hasyl bolýan sesler. Meselem: *t, d, n, l, r, ž, j, ç, ş* sesleri dişdüýbi seslerdir.

DIŞ-DYRNAK [di:ş-dyrnak]: **diş-dyrnak bolmak** bir işiň ugrunda görgä galmak, uly azara galmak, zähmet çekmek. *Ol mamasynyň diş-dyrnak bolup, azap baryny siňdirip geýdiren bu egin-eşigini negada bir toýda-tomguda geýip çykaryardy* (A. Gowşudow). *Durmuşda hemme zady diş-dyrnak bolup, çekeleşip almalydyr* (B. Seytākow).

DIŞELGI [di:şelgi], *syp.* Ýüzi diş-diş edilen, diş çykarylan, dişleri ýiteldilen (orak, byçgy we ş. m. hakynda). *Oraklaryňyz dişelgi bolsun, bedewleriňiz eýerlengi* ("Türkmenistan").

DIŞELMEK [di:şelmek], *işl.* Ýüzi diş-diş edilmek, diş çykarylmak, dişleri ýiteldilmek (orak, byçgy we ş. m. hakynda). *Ussa dişelen oraklary tamyň böwrüne oklaşdyrdy.*

DIŞEME [di:şeme], *iş ady.* Dişemek ýagdaýy.

DIŞEMEK [di:şemek], *işl.* 1. Oragyň we ş. m. ýüzünü ýörite gural (galam) bilen diş-diş etmek. *Orak dişemek.* 2. *göç. m.* Yz galdyrmak, yz goýmak.

♦ **Ýüzüni mama dişän** ýüzüne mama keseli degip, oýuk-oýuk yz galan.

DIŞEMEKLİK [di:şemeklik], *iş ady.* Dişemek işi.

DIŞEŞDIRMEK [di:şeşdirmek], *işl.* Birnäçe oragy dişäp çykamak.

DIŞETMEK [di:šetmek], *işl.* Dişemek işini başga birine etdirmek. *Onuň ýanyna orak dişetjegem, pil ýasatjagam gelerdi* (R. Gelenow). *Ussa orak dişetmek.*

DIŞEÝIŞ [di:şeýiş], *iş ady.* Dişemek ýagdaýy.

DIŞÄBERMEK [di:şä:vermek], *işl.* Dişäp başlamak, dişäp ugramak.

DIŞLEGEN [di:şležen], *at, ser.* **Dişlek.** *Bir atym bar dişlegen* (Matal: garynja).

DIŞLEK [di:şlek], *syp.* Agyz salyp dişleýän, dişlemäge endik eden, gapak, dişlegen. *Dişlek mal.*

DIŞLEKLİK [di:şleklik], *at.* Dişlegenlik, gapaganlyk.

DIŞLEM [di:şlem], *at.* Agza sygar ýaly, bir agza salym, bir bölejik, azajyk (çörek hakynda).

DIŞLEME [di:şleme], *iş ady.* Dişlemek ýagdaýy.

DIŞLEMEK [di:şlemek], *işl.* 1. Bir zady dişleriň arasyna salyp gysmak. *Meňli hanym golun dişläp, Bizden ki uýat eýleýir* (Magtymguly). 2. Agyz salyp, diş arkaly agyrtmak, ýaralamak. *Häлки garynja muny görüp, derrew ylgap baryp, mergeniň aýagyndan dişläpdir* ("Türkmen halk ertekileri"). 3. *göç. m.* Iýmek. *İşlemedik – dişlemez* (Nakyl).

DIŞLEMEKLİK [di:şlemeklik], *iş ady.* Dişlemek ýagdaýy

DIŞLENMEK [di:şlenmek], *işl.* 1. Agyz salynmak, agyz salnyp, diş bilen ýaralanmak. 2. Diş bilen bölünip alynmak, iýilmek; diş bilen tutulmak. *Kökäniň gyrasyndan dişlenipdir*

DIŞLEŞDIRMEK [di:şleşdirmek], *işl.* Bir zadyň birnäçe ýerinden ýa-da birnäçe zady dişläp çykamak.

DIŞLEŞMEK [di:şleşmek], *işl.* Biri-birini dişlemek. *Durdy çopan möjekler bilen dişleşen itleriň her haýsyna bir parça guýruk beripdir* (A. Gowşudow).

DIŞLETMEK [di:şletmek], *işl.* 1. Birini dişlemäge mejbur etmek, dişlemäge mümkinçilik bermek. 2. Agyz saldyrmak, agyz saldyryp, diş bilen ýaralalmak, ýardymak. 3. Diş bilen böldürüp aldyrmak, iýdirmek; diş bilen tutdurmak.

DIŞLEÝIŞ [di:şleyiş], *iş ady.* Dişlemek ýagdaýy.

DIŞLÄBERMEK [di:şlä:vermek], *işl.* Dişläp başlamak.

DIŞLIK [di:şlik], *at.* Ýüň daragyň dişine geýdirilip goýulýan ýasy agaç gapak.

DIŞSYNÇGAR [di:şsynçga:r], *at.* Dişiň arasynda galan ýimit galyndylaryny aýyrmak üçin ulanylýan ujy ýasyja gural, meswäk.

DIWAL [di:wa:l]: **diwal öý** palçykdan ýasalan jaý.

DIWAN [di:wa:n] I, *at.* Oturmak hem gysaryp ýatmak üçin arkasy söýgetli ýumşak oturgyç. *Sag tarapda goýulypdyr bir diwan, dürli gazet-žurnal seretseň her ýana* (A. Kekilow).

DIWAN [di:wa:n] II, *at.* Döwlet edarasy. *Prezidentiň diwany.*

DIWAN [di:wa:n] III, *at, edeb.* Gündogar edebiýatynda her bir şahyryň şygrylarynyň belli bir tertip boýunça düzülen goşgular ýygyny. *Nowaýynyň diwany.*

DIWANA [di:wa:na], 1. *at, taryh.* Gapy-gapy aýlanyp doga okap ýören. *Şol ýerde bar idi iki diwana,*

ýagdaýy.

DOGRABERMEK [doğra:vermek], *işl.* Dograp başlamak. *Indi bölek-bölek edilip pudarlanan etleri dograberin.*

DOGRALMAK [doğrolmok] **I**, *işl.* 1. Dogry bolmak, göni bolmak, gönelmek. *Polat sim dograldy.* 2. *göç. m.* Bir işde, hereketde, meselede dogry ýola geçmek, gönelmek, hakykata eýermek, düzüne boýun bolmak.

DOGRALMAK [doğrolmok] **II**, *işl.* Kesilip ýa-da döwüp böleklenmek, bölek-bölek edilmek. *Dogralan gökje hyýara duz berdik. Dogralan eti gazana atdyk. Çörek dogralyp bolundy.*

DOGRALTMAK [doğroltmok], *işl.* Dogralar, göneler ýaly etmek, dogry etmek, göni etmek, dogry görnüşe getirmek, göneltmek. *Men simleri dograltdym.*

DOGRALYBERMEK [doğroluvermek], *işl., ser.* Dograltmak **I**.

DOGRALYŞ [doğroluş], *iş ady.* Dograltmak ýagdaýy.

DOGRAM [doğrom], *at.* Dogralan zadyň bir bölejigi.

DOGRAMA [doğromo], **1.** *iş ady.* Dogramak işi. 2. *at.* Dogralan çörek, bişen et, sogan garylyp, üstüne çorba guýlup iýilýän nahar. *Dogrusyny aýtsam, dograma çorba iýmälimiz bári hem köp wagt bolupdyr (A. Gowşadow).*

DOGRAMAK [doğromok], *işl.* Kesip ýa-da döwüp böleklemek, bölek-bölek etmek. *Çörek dogramak.*

♦ **Dograp taşlamak** pyçaklap öldürmek, sowuk ýarag bilen bölekläp öldürmek. *Saman astyndan suw goýberen haýynlar harby syýasy ýolbaşçyny hem dograp taşlapdyrlar (B. Kerbabaýew).*

DOGRAMÇA [doğromço], *at.* Dogralan, bişirilen, gowrulan etiň bir bölegi, bölejik et. *Ol iýmek üçin eline bir dogramça aldy.*

DOGRAM-DOGRAM [doğrom-dogrom]: **dogram-dogram etmek** bölek-bölek, kesim-kesim, parça-parça etmek. *Garrylaryň ogly cybyklary dogram-dogram edip geçdi (N. Saryhanow).*

DOGRANMAK [doğronmok], *işl.* Özüň üçin dogramak. *Çörek dogranmak.*

DOGRAŞDYRMAK [doğroşdurmok], *işl.* Bölek-bölek, dogram-dogram edişdirmek, dograp çykmak. *Öýüne girip gaty-guty çöreklerden çanaga dograşdyryp, eltip goýnunyň önünde goýdy (A. Durdyýew).*

DOGRAŞMAK [doğroşmok], *işl.* 1. Dogramaga kömek etmek. *Çörek dograşmak.* 2. Bilelikde dogramak. *Olar et dograşyp otyrdy.*

DOGRAŞYBERMEK [doğroşuvermek], *işl.* Dograşyp başlamak.

DOGRATMAK [doğrotmok], *işl.* Dogramak işini başga birine etdirmek, dogram-dogram etdirmek, kes-

dirip bölekletmek. *Toý eýesi adamlara çörek dogratdy.*

DOGRAÝYŞ [doğroýuş], *iş ady.* Dogramak ýagdaýy.

DOGRUÇYL [doğruçul], *syp.* 1. Ýalan sözlemeýän, dogry zat aýdýan, hakykatçy. *Abdyrahman arassa, dogruçyl adamdy (B. Kerbabaýew).* 2. *göç. m.* Bolşy ýaly, çyn, hakyky. *Taryhyň dogruçyl beýany.*

DOGRUÇYLLYK [doğruçulluk], *at.* 1. Ýalan sözlemezlilik, dogry zat aýtmaklyk, hakykatçylyk. *"Halallık we dogruçyllyk ynsanyň gorag galasydyr" diýen ajap bir pähimem bar ("Türkmenistan"). Dogruçyllygy üçin ony hemmeler gowy görerdi.* 2. *göç. m.* Bolşy ýalylyk, hakykylyk.

DOGRUDA [doğrudo], *köm. s., ser.* Dogrusynda. *Ol dogruda birnäçe zatlar aýdyldy.*

DOGRUDAN [doğrudon], "Hakykatdan, çyndan, hakykat ýüzünde" ýaly many aňladýan kömekçi söz.

DOGRUDAN-DOGRY [doğrudon-noğry], Gös-göni, göni, gönüden-göni, dogry, dos-dogry.

DOGRULABERMEK [doğrula:vermek], *işl.* Dogrulap başlamak.

DOGRULAMA [doğrulomo], *iş ady.* Dogrulamak ýagdaýy.

DOGRULAMAK [doğrulomok], *işl.* 1. Dogry, göni etmek, gönülemek. *Egreden gazygy dogrulap kakydym.*

2. Nyşana almak, çenemek, gabatlamak. *Şol ýerde oturan äpet çynary dogrulap bir ok atdy ("Görogly").* 3. Laýyk getirmek, laýyk etmek, laýykklamak, gabat getirmek. *Kanuna dogrulamak.* 4. Gönülemek, gönüläp gitmek. *Emma welin gadymyýeti öwreniji onuň önüni kesip, dogrulap ylgady (N. Jumaýew).* 5. Düzmek, sazlamak. *Dutaryň perdesini şirwana dogruladyk.*

DOGRULAMAKLYK [doğrulomokluk], *iş ady.* Dogrulamak ýagdaýy.

DOGRULANMAK [doğrulonmok], *işl.* 1. Dogry edilmek, gönülenmek. 2. Nyşana alynmak çenelmek.

DOGRULAÝYŞ [doğruloýuş], *iş ady.* Dogrulamak işi.

DOGRULATMAK [doğrulatmok], *işl.* 1. Dogry etdirmek, göneltmek. *Egri çüýleri dogrulatmak.* 2. Nyşana aldyrmak, çenetmek.

DOGRULYK [doğruluk], *at.* 1. Egri dällik, gönülik. *Dogrulyk adamy adam edýän häsiýetdir.* 2. Ýalan-ýaşyryksyzlyk, ýalňyş dällik, hakykata laýyklyk. 3. *ser.* Dogruçyllyk 1. *Onuň dogrulykdan gören ýamanlygy ýokdy.*

DOGRUSY [doğrusy], "Hakykaty, hakykatyny aýtsaň, hak aýtsaň" diýen ýaly many aňladýan giriş sözi. *Men saňa onuň edermenliginden ýene bir wakany gürrüň bereýin: asyl sebäbini, dogrusy, oňly bilemok (B. Kerbabaýew).*

DOGRUSYNDA [doğrusunno], Bir zat hakda

atlynyň ýa doga bolşy şeýledi ýa-da aksakgallar oňa pugta tabşyrypdyrlar (A. Gowşudow).

DOGA [doğa:], *at.* 1. Yslam dininde musulmanlaryň okaýan Gurhan süreleri. *Ol dynman doga sanaýardy* (A. Gowşudow). 2. Işan-mollalaryň dem salyp ýa-da ýazyp berýän keramatly duzy, haty. 3. İçine şol hat, duz-kömür salnyp tikilen, köplenç, üçburç görnüşli bukajyk. *Doga dakynmak*.

◇ **Agzybirlik dogasy** ýaşçatynjalar biri-biri bilen oňşup ýaşasynlar diýip berilýän doga.

DOGABAG [doğa:va:ğ], *at.* Atyň boýnuna dakylýan ýüzi kümüşli gaýyş ýa-da alaja görnüşli örülen ýüp, bag. *Kerpiç-kerpiç dogabaglar*.

◇ **Dogabagyny deňlemek** çapyşykda atlaryň biri-biri bilen deňleşmegi, deňleşip çapmak. **Dogab-agyny saýlamak** ýaryşda çapylanda biri beýlekisinden azajyk öňe geçmek, sähelçe ozmak, saýlanmak. **Doga etmek 1)** bir işiň şowly çykmagyny, oňat gutarmagyny arzuw etmek. **2)** jadylamak, jady etmek. *Doga edilipmi, nämemi, onuň gep-gürriň bilen işi ýokdy. Doga gaplaýmaly* örän oňat, iňňän gözəl, ajap. *Doga gaplaýmaly sözler. Onuň doga gaplaýmaly sözlerini diňläň Çerkeziň önünde alynmajak gala bolmaz* (B. Seýtäkow).

DOGABITDI [doğovitdi], *hal.* Dogaly bari, eneden dogma, dogup-dörali bari, doga. *Dogabitdi gylyk*.

DOGAÇYL [doğa:çyl], *syp.* Doga almagy, dakynmagy gowy görýän, doga ynanýan, yrym edýän (adam hakynda).

DOGAÇYR [doğa:çyr] **I**, *at.* Çaga tahýasynyň depesinden dakylýan üçburç doga şekilli kümüş şaý.

DOGAÇYR [doğa:çyr] **II**, *at.* Nagyş ady.

DOGAGÖÝ [doğa:gö:ý], *syp.* Doga ýazyp berýän, ýazyp beren dogasy ýöreyän.

DOGALAMA [doğa:lama], *işl.* Doga etmeklik.

DOGALAMAK [doğa:lamak], *işl.* Ruhý taýdan täsir etmek üçin doga etmek.

DOGALAMAKLYK [doğa:lamaklyk], *iş ady.* Dogalamak ýagdaýy.

DOGALANMAK [doğa:lanmak], *işl.* 1. Doga edilmek, doga okap çüflenmek. 2. Dogaly bolmak, doga ýazylan hat suwda ezilip, iýilýän, içilýän zatlara garylmak. *Dogalanan suw*.

DOGALAYÝŞ [doğa:laýyş], *iş ady.* Dogalamak ýagdaýy.

DOGALY [doğa:ly], *syp.* 1. Dogasy bolan. 2. Jadylanan (adam).

DOGAN [doğon], *at.* 1. Bir ata-eneden bolan çagalaryň biri-birine bolan garyndaşlyk gatnaşygyny görkezýän söz. *Doganyň dogana bahasy ýokdur, Agamy inige mätäç eýleme!* (Magtymguly). 3. Köplenç, öz deň-duşundaky adama ýüzlenilende aýdylyan söz. *Jan doganlar; men indi mundan aňry gidip biljek däl*

("Türkmen halk ertekileri").

◇ **Dogan okaşmak** biri bilen doganlaşmak, biri bilen dogan bolmaga kasam etmek. *Men onuň bilen kyyamat dogan okaşyp, kyrk ýigidi alyp, bäräk gaýtdym* ("Görogly"). *Biz onuň bilen Owganystanda dogan okaşypdyk* (B. Kerbabaýew).

DOGAN-GARYNDAŞ [doğon-ğarynnaş], *at.* Bir nesilden bolan adamlaryň hemmesiniň umumy garyndaşlyk gatnaşygyny bildirýän söz. *Kakasy-da, ejesi-de, dogan-garyndaşlary-da Annagüli örän oňat görýärdiler* (B. Seýtäkow).

DOGANLARÇA [doğonlorço], *hal.* Dogan ýaly bolup, dogan hökmünde.

DOGANLAŞMA [doğonloşmo], *iş ady.* Doganlaşmak ýagdaýy.

DOGANLAŞMAK [doğonloşmok], *işl.* Doganlarça aragatnaşyk etmek, doganlyk aragatnaşygyna bolmak, dogan okaşmak, dostlaşmak.

DOGANLYK [doğonluk], *at, syp.* 1. Doganlaryň özara maşgala aragatnaşyk ýagdaýy. *Diňe garyndaşlykda, doganlykda däl-de, ýoldaşlykda, ad-amkärçilikde deňi-taýy bolmadyk Sylaby ol indi görüp biljek däl* (B. Kerbabaýew). 2. Doganlarça dostluk, ýakyn dostluk, dostlukly aragatnaşyk. *Doganlyk halk*.

◇ **Doganlyk mazar** söweşde gurban bolanlaryň umumy mazary.

DOGANOGLAN [doğonoğlon], *at.* Kakalary dogan bolan oganlar we gyzlar, öz kakaň doganynyň ogly ýa-da gyzy. *Ata-enesi bolmasa-da, süýtdes aýal dogany, direnişip duran doganoglanlary bar* ("Edebiýat we sungat")

DOGAR-DOGAR [doğor-doğor], Dogup barýan uçurlary, wagty, pursaty (gün, aý, ýyldyzlar hakynda). *Daňny atyşyny synlajak ogan gün dogar-dogaryň üstünde oýansa nätjek!* (B. Hudaýnazarow).

DOGA-TUMAR [doğa:tumor], *at.* Dogalaryň umumy ady (*ser. Doga 2, 3*).

DOĞDUK [doğduk], *syp.* 1. *Towşana dogduk depe* (Nakyl). *Dogduk ýerimiň topuryny ýüzüme syldym* (R. Gelenow). 2. *işl., ser. Dogma I, 1.*

DOGMA [doğmo] **I**, *iş ady.* 1. Dogmak ýagdaýy. 2. Dünýä inen, eneden bolan (mekan hakda). *Men ýaňy-ýakynda dogma ýurdum Tejene bardym* ("Edebiýat we sungat").

DOGMA [doğmo] **II**, *gepl. d.* Ogul. *Berdi aganyň dogmasy gelýär, ony "garşy alyň"!* (A. Durdyýew).

DOGMAK [doğmok], *işl.* 1. Görünmek, peýda bolmak, çykamak (Gün, Aý we ş. m.). *Aý dogsa, älem görer* (Nakyl). 2. Dünýä inmek, eneden bolmak, nesil döremek. *Şahyram il ýaly ýalaňaç dogýar* (K. Gurban-nepesow). *Ondan dogan at saňa iru-giç peýda berer* ("Görogly").

DOGMAKLYK [doğmokluk], *iş ady.* Dogmak

DOKAŞDYRMAK [dokoşdurmak], *işl.* Dokap çykamak, köp dokamak.

DOKAŞMAK [dokoşmak], *işl.* 1. Dokamaga, dokap taýýarlamaga kömekleşmek. *Jeren jorasyna tara dokaşdy.* 2. Dokamak işini köp bolup ýerine ýetirmek (hemişe yzyndan *oturmak* kömekçi işligi gelýär). *Haly dokaşyp oturan gelin-gyzlaryň aýdýan aýdymy, urulýan daraklaryň sesi bilen sazlaşyp gidýärdi.*

DOKATMAK [dokotmak], *işl.* Dokamak işini başga birine etdirmek. *Ol gelin jorasyna gyňaç dokatdy. Palas dokatmak.*

DOKAÝYŞ [dokoýuş], *iş ady.* Dokamak ýagdaýy.

DOKÇULYK [dokçuluk], *at, ser: Dokluk 2.*

DOKLUK [dokluk], *at.* 1. Aç dällik, naharlylyk. *Doýan ýeriňde doklugyňy siňdirmе* (Nakyl). 2. Maddy ýagdaýyň gowulygy, bolelinlik, bolluk, bol-telkilik. *Uruşdan soň ýurt dokluk boldy.*

DOKMA [dokmo], *at.* 1. Dokamak üçin eriş, ýüplük we ş. m. çekilip ýüwürtilip goýlan serişde, desga. *Saýrar şirin dilleri, Dokma dokar elleri* (Hüwdi). 2. Dokalan taýýar önüm. *Uzuk gyzyň hem dokmasyny kesip, jahana arkaýyn syn etjek güni geldi* (H. Derýaýew).

♦ **Dokma darak** halynyň çitimini syk etmek üçin uzyn demir dişli, desseli gural. *Gaýra-gaýra bakar men, Dokma darak kakar men* (Läle). **Dokma kärhanasy** dokalýan önümleri taýýarlaýan kärhana.

DOKMAÇY [dokmoçy], *at.* Dokma dokamak işi bilen meşgul bolýan adam, dokmaçylyk önümçiliginde işleýän işçi. *Görsem, ynha dokmaçylaryň arasynda naw ýaly syratly bir gyz bar* (A. Durdyýew).

DOKMAÇYLYK [dokmoçuluk], *at.* Mata, haly ýaly önüm dokap taýýarlamak senedi.

DOKMÄDE [dokmä:de], 1. *syp., ser: Dok 1, 3.* 2. *göç. m.* Sabyrly, kanagatly, açgöz däl.

DOKMÄDELIK [dokmä:delik], *at, ser: Dokluk.* *Haýal etmän iýiberiň siz diýip, dokmädelik bilen nahardan her wagt bir agyz garbanmaga başlady* (A. Gowşudow).

DOKMÄDESIREMEK [dokmä:desiremek], *işl.* Dokmäde bolan bolmak, özüni dokmäde görkezen bolmak, doksuramak. *Näzik eje "şonuň öýkesini ýazsaňam, uly sylag etdigiň" diýip, ol ýerde dokmädesiredi* (A. Gowşudow).

DOKRAK [dokura:k], *syp.* Azda-kände dok.

DOKUNMAK [dokunmak], *işl.* Kanagatlanmak, kanagat tapmak, doýmak, ganmak. *Ylaýta-da cyraň ýagtsyna onuň keşbine garanda, göwni dokundy* (B. Kerbabaýew).

DOKUZ [dokuz] **I**, *san.* 9 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Dokuz aýlap seýislenip, dokuz aýlap ýatyp geldi* (K. Gurbanpesow).

DOKUZ [dokuz] **II**, *at, gepl. d.* Durmuşa çykýan gyzyň toý sepi, bukja.

♦ **Dokuzy düzüw (doly, tükel)** hemme zady ýerbeýer, kem zady bolmadyk. *Hudaýa şükür, dokuzymyz düzüw, gül ýaly durmuşymyz bar.*

DOKUZDONLY [dokuzzo:nly], *syp., lukmanç.* Çybana meňzeş, dömüp çykýan örän agyryly çykuw.

DOKUZLAMA [dokuzlomo], *iş ady.* Her bendi dokuz setirden ybarat sygyr düzüliş formasy.

DOKUZLYK [dokuzluk], 1. *at, syp.* 9 belgisi bilen aňladýlan haýsydyr bir zadyň ady. *Duralgada duran gyz ýaňyja ugran awtobusa tarap elini uzadyp: "Dokuzlyk edil ýađy ugrady" diýdi. Dokuzlyk awtobus.* 2. Käbir zatlaryň ölçegini görkezýän san. *Dokuzlyk galoş.*

DOKUZYNJY [dokuzunjy], *san.* 9 sanyndan ýasalan tertip san. *Dokuzunjy ýanwar.*

DOKY, *at.* Bekreler maşgalasyndan bolan tumşugy ýasyrak uly balyk.

DOLABARA [do:lovara:], *hal.* Dolara ýakyn, püre-püre golaý. *Kem-kemden galkyjaklaýan läbik mele suw nobury dolabara edip, çaykanyp ýatyrdy* (B. Kerbabaýew).

DOLABERMEK [dola:vermek], *işl.* Dolap başlamak, dolap ugramak.

DOLAK [dolok], *at.* Ädik, çokaý, çaryk ýaly aýakgap geýlende, aýaga dolamak üçin goýun ýününden inçe egrilip, 30-40 sm inilikde gulaçda dokalýan mata önümi ýa-da gerekli mukdarda gyryklyp alnan zolak mata.

DOLAKLYK [dolokluk], *syp.* Dolak etmek üçin niýetlenen, dolak etmäge ýaramly bolan. *Dolaklyk ýüň. Dolaklyk mata.*

DOLAMA [dolomo], 1. *iş ady.* Dolamak ýagdaýy. 2. *at.* Üwelen et bilen tüwi garyllyp, kelem ýa-da üzüm ýapragyna dolanyp bişirilýän nahar. *Börek gerekmi, dolama gerekmi, islän naharyň bugaryp dur.*

DOLAMAK [dolomok], *işl.* 1. Bir zadyň daşyna mata, kagyz we ş. m. zat çolamak. *Tüýdügini el ýaglygyna dolady* ("Edebiýat we sungat"). 2. Yzyna öwürmek, gaýtarmak. 3. Gundamak. *Ýaş çagany gundaga doladylar.* 4. *gepl. d.* Sowmak, ugruny üýtgetmek, äheňini üýtgetmek. *Ondan soň gürrüňi ekerançylyk meýdanyna baka doladylar* (A. Gowşudow).

DOLAMAKLYK [dolomokluk], *iş ady.* Dolamak ýagdaýy.

DOLANAN [dolonon], *at.* Kakalary doganoglan bolan çagalaryň biri-birine bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz.

DOLANDYRMA [dolonnurmo], *iş ady.* Dolandyrmak ýagdaýy.

DOLANDYRMAK [dolonnurmok], *işl.* 1. Yzyna gaýtarmak, yzyna öwürmek. *Dolagna bak, dolagna, Dolandyrar gyzlary* (Halk döredijiliginden). 2. Bir kärhananyň, edaranyň işini emelli-başly alyp barmak,

aydylyan, "barasynda, hakynda" ýaly many aňladýan sözsoňy kömekçi.

DOGRY [doğry], *syp.* 1. Göni, egri däl, gysyk bolmadyk. *Ýaý çekende dogry garap atmasaň, Ol okuň nyşanaň ýanynda degmez* (Magtymguly). 2. Ýalňyş däl, hakykata laýyk gelýän, çyn. *Mert ogludyr, ile ýazar desterhan, Dogry söz üstünde berer şirin jan* (Magtymguly). 3. Dogruçyl, hakykatçy. *Egri azar, dogry ozar* (Nakyl). 4. "Hakykatda, aslynda" diýen ýaly manyda gelýän giriş sözi. *Dogry, bize-de şu wagt suw onçakly ýetenok* (B. Kerbabaýew).

◊ **Dogry gelmek** gabat gelmek, laýyk gelmek. *Ýöne welin bu günki edilyän işler ne taňrynyň emrine dogry gelýär, ne kanun-şerigata sygyr* (G. Kulyýew). **Dogry ýol** durmuşyň çyn, hakyky, kanuny, adalatly ýoly. *Biz azaşsak, bizi dogry ýola gönükdiren-de tapylar* (B. Kerbabaýew). **Dogry tapmak** hakyky diýip bilmek, çyn, adalatly hasaplamak. *Onuň pikirini dogry tapdyk. Dogryňdan gelmek* hakykaty aýtmak, çynyňy aýtmak, dogry sözlemek, ýalan sözlemelik. – *Dogryňdan gel, agsak* (B. Seýtäkow).

DOGULMA [doğulmo], *iş ady.* Dogulmak ýagdaýy.

DOGULMAK [doğulmok], *işl.* Dünýä inmek, eneden bolmak. *Eşret tapar seniň goýnuňda doglan* (M. Myşsyýew).

DOGULMAKLYK [doğulmokluk], *iş ady.* Dogulmak ýagdaýy.

DOGUM [doğum], *at, ser.* **Dogumlylyk.** *Sagynda, solunda maşyn sürüldi, Dogum bilen kenarynda derýanyň* (N. Annagylyjow).

DOGUMLANDYRMAK [doğumlonnurmok], *işl.* Dogumly etmek. *İki ýylyň dowamynda goşun tertibi Gylyç Gajar ogluny dogumlandyrdy* (N. Pomma).

DOGUMLANMA [doğumlonmo], *iş ady.* Dogumlanmak ýagdaýy.

DOGUMLANMAK [doğumlonmok], *işl.* Dogumly, ýürekli, batyr bolmak, gujurlanmak, gaýratlanmak. – *Annaguly jan, senem adam bol, ynha seni synlamaga geljekler, bu sölperip ýörmegiňi taşla, dogumlan, senem bir hepbelije bol* (A. Durdyýew).

DOGUMLY [doğumly], *syp.* Edenli, gujur-gaýratly. *Dogumly adam. Dogumly gymyldamak.*

DOGUMLYLYK [doğumluluk], *at.* Dogumly bolmaklyk, edenlilik, gujur-gaýratlylyk.

DOGUMLYRAK [doğumlura:k], *syp.* Az-kem dogumly.

DOGUMLYSYRAMAK, [doğumlusuromok] *işl.* Dogumly bolan bolmak, özüni dogumly görkezen bolmak.

DOGUMLYSYRAŞMAK [doğumlusuromok], *işl.* Köplük bolup dogumlysyran bolmak.

DOGUMSYRAMAK [doğumsuromok], *işl., ser.*

Dogumlysyramak. *Dogumsyrap, elin çyzgap, O çişgiň yzsüre, Ýene-de bir baý heleýi, Orta çykdy batyp dere* (K. Gurbannepesow).

DOGUMSYRAŞMAK [doğumsuroşmok], *işl.* Dogumlysyramak işini birnäçe ýa-da köp bolup etmek. *Atbaşçy gelen ýaş ýetginjekler özlerini oňat tarapdan tanatjak bolup hasam dogumsyraşýardylar.*

DOGURMA [doğurmo], *iş ady.* Dogurmak hal-ýagdaýy.

DOGURMAK [doğurmok], *işl.* Dünýä indermek, önelge, nesil öndürmek, nesil bermek, çalamak. *Dogurmak aňsat, dogry ýola salmak kyn* (Nakyl). *Aýgüli dogran sen bolsaňam, ony terbiýelän sen dälşiň* (B. Kerbabaýew).

DOGURMAKLYK [doğurmokluk], *iş ady.* Dogurmak ýagdaýy.

DOGRUŞ [doğruş], *iş ady.* Dogurmak ýagdaýy.

DOGURTMAK [doğurtmok], *işl.* Dünýä indertmek, çagalatmak.

DOGUŞ [doğuş], *iş ady.* Dogmak ýagdaýy.

DOK, *syp.* 1. Naharly, naharlanan, doýan. *Dok başa döwlet ýagar* (Nakyl). *Garny doka bela yok* (Nakyl). 2. Dänesi ýa-da maňzy doly, açmaňyz däl. *Süýnme-gräk, dänesi iri, dok bugdaýyň idegi yokary bolanda, 80 sentnere çenli hasyl alyp bolýar* ("Türkmenistan"). 3. göç. m. Bizar bolan, iren, doýan, doýgun. *Ol öz garyndaşlaryndan halys dokdy.* 4. göç. m. Nämde bolsa bir zatdan özüne gereğini alan, ýetiren. *Kitap okan gullar manydan dokdur* (Magtymguly). 5. göç. m. Baý, barjamly. *"Dok" diýip, tilkä barandan, aç-da bolsa, gurda bar* (Nakyl).

DOKA [doko], *at, ser.* Toka.

DOKABERMEK [doka:vermek], *işl.* Dokap başlamak.

DOKADYLMAK [dokodulmok], *işl.* Dokamak üçin birine berilmek, başga birine dokadyp taýýarlandyrmak. *Palas ýerine haly dokadylmak.*

DOKALMAK [dokolmok], *işl.* Çitilip ýa-da kakylp erişden argaç geçirilip taýýar edilmek, öndürilmek (haly, mata we ş. m. hakynda). *Nepis halylyr barha köp dokalýar.*

DOKAMA [dokomo], *iş ady.* Dokamak ýagdaýy.

DOKAMAK [dokomok], *işl.* Erşiň içinden argaç geçirip, darak bilen kakmak arkaly mata, haly we ş. m. öndürmek. *Bir okana bar, birem – dokana* (Nakyl). *Näzik onuň-munuň halysyny dokap, gaýmasyny gaýap, keşdesini çekip, el hünäri bilen hyzmat edýärdi* (A. Gowşudow).

DOKAMAKLYK [dokomokluk], *iş ady.* Dokamak ýagdaýy.

DOKANMAK [dokonmok], *işl.* Özüň üçin dokamak, özüň üçin dokap taýýarlamak. *Kilim dokanmak. Düýp haly dokanmak. Çuwal dokanmak.*

razyçylyk bolmajagyny bilip, birden çym-gyzyl bolup doldy (H. Derýaýew). 7. Ini-boýy ýetmek, ýetjek derejesine ýetmek. *Dolan Aý giň äleme şöhle seçýärdi* (A. Gowşadow). 8. Gujaga girmek. *Ol alňasaýardy, gözi bilen görmedik, duýgy bilen seçmedik näzeniniň goltugyna dolasy gelyärdi* (G. Kulyýew). 9. gepl. d. Üstüni ýetirmek, artdyrmak. *Haltaňyzyň üstüni doluň. Puluň üstüni dolmak.*

♦ **Dolup oturmak I** aýy-güni ýetik göwrelilik hal-ynda bolmak. *Şol wagt aýalym dolup otyrdy* ("Edebiyat we sungat"). 2) gahar-gazaply ýagdaýda bolmak. *Ol soňky eşiden habaryna näme etjegini bilmän dolup otyrdy.*

DOLMAKLYK [do:lmokluk], *iş ady.* Dolmak ýagdaýy.

DOLMUŞ [do:lmuş], *syp., ser.* **DOLMAÇ**

DOLUBERMEK [do:luvermek], *işl.* Dolup başlamak.

DOLUHAN [do:luha:n], *at.* Gülli joraplaryň durkuna salynýan "O" harpyna çalymdaş top-top nagys.

DOLULYK [do:luluk], *at.* 1. Doly, püre-pür ýagdaýda bolmaklyk. 2. Etlí-ganlylyk, semizlik. *Dolulyk hem adama görk berýär.* 3. Üsti ýetirilenlik, artdyrylanlyk, ýerbe-ýerlik. *Ol goşgy biziň elimizde dolulygyna ýok.*

DOLUP-DAŞMAK [do:lup-da:şmak], *işl.* 1. Joşup, kenaryndan agmak, daşyna çykmak. *Biri-birine ulaşan, Bulaklary dolup-daşan, Kükräp, bugra dek dalaşan, Ýolbars, gaplaň, şiri bardyr* ("Görögly"). 2. Güýçli derejede ylhamy görterilmek, hyjuwlanmak. *Hyjuw bilen dolup-daşyp geldiler* (J. Ilmyradow).

DOLUŞ [do:luş], *iş ady.* Dolmak ýagdaýy.

DOLUŞMAK [do:luşmok], *işl.* 1. Dolup, püre-pür bolup başlamak. *Howdan suwdan doluşanda, suwy kesdiler.* 2. Ete-gana gelmek, semräp ugramak. *Doluşan beden.* 3. Hasyly ýetişmek, hasyly boý almak. *Doluşan gozalar.* 4. Ini, boýy barabarlaşmak, barjak derejesine ýeteňkirlemek, tegelenmek. *Doluşan Aý.*

DOLY, *at.* Kiçeňräk göjek görnüşli buz bolup ýere ýagýan ýagyn. *Ekinleri doly zaýalapdyr.*

♦ **Doly ýaly ýagmak** zýy üzümän atylmak (ok we ş. m.). *Olaryň üstüne gülle doly ýaly ýagdy* (A. Nazarow).

DOLY [do:ly] **I**, *syp.* 1. Erňegine çenli salnan, dol-durylan, püre-pür edilen. *Onuň gollary gatý güýçlüdi, doly çuwal onuň gollaryna samanly çuwaldan agyr däl* (A. Durdyýew). 2. Kabul edilen möçberine laýyk gelyän, ondan kem bolmadyk. 3. Hyryn-dykyn, urlup dykylan ýaly. *Mekdebiň howlusy al-ýaşyl geýnen gyzlardan doly* ("Edebiyat we sungat"). 4. Hiç zat bilen çäklendirilmeyän, çäklendirilmedik. *Size doly hukuk bermäge men çalşaryn* (B. Kerbabaýew). 5. Başdan-aýak, bütinleý, bús-bütün. *Onuň gapagyny doly açaysa, içindäki zatlar uçup gidäýjek ýalydy* (B.

Pürliýew). *Ahunyň gelmegi oňa kinesini doly dökmäge maý bermedi...* (G. Kulyýew). 6. Gutarnykly, ýeterlik. *Bu kitapda türkmen edebiyaty barada doly maglumatlar bar.* 7. Semiz, dolmaç, etine-ganyna gelen. *Goňras gürr saçlaryndan iki-ýeke ak giren, peşeneli, doly aýal olary, hakykatdan-da, hoşamaý garşylady* (B. Kerbabaýew). 8. Bir zada ýeterlik duýgusy bolan. *Muhabbet şöhesinden doly onlarça gözler birek-biregi gutlaýardy, alkyslaýardy* (G. Kulyýew). 9. Agzyna ok sürlen (tüpeň hakynda). *Goşanyň iki gözi hem doludy.* 10. Akyly ýerinde, akyly kem däl. *Ol özüne gerek bolsa, etjegini bilýär, ol däl däl, doly.*

DOLY [do:ly] **II**, *at.* Degirmen daşynyň üstündäki üweljek däne guýulýan guýguç şekilli gap. *Her gelende-de: "Bir zat bolaysa gygyryň" diýip, dola boýnuny uzadýar* (R. Gelenow).

♦ **Dolusyny egismek** baýlygyny kemeltmek, azaltmak, mülküni egismek.

DOLY [do:ly] **III**, *at.* Guýudan suw çekýän erkegiň, düýäniň gidip-gelyän aralygy. *Guýynyň başynda uzynly gün dola ýörän erkekler-de indi otlaşyp ýörler* (K. Berdiýew).

DOMALAN [domolon], *at.* 1. Ýagynly ýaz aýlary kä ýyllarda dag eteklerindäki baýyrlık meýdanlarda bitýän, ýerden çala güberilip çykýan, ýer almasy pisint kömelek şekilli ýönekeý ösümlik. *Domalan ýabany bitýän ösümlikdir.* 2. Suwotuna meňzeş haşal ot.

DOMMAL [dommol], *at, deňizç.* 1. Köplenç, kenar ýakasynda balyk tutmak, uzak bolmadyk ara yük daşamak, adam gatnatmak üçin ulanylýan ýelkenli gaýygyň bir görnüşi. 2. Kenara aşmak üçin nawyň yzyna tirkelyän ýelkensiz, diňe çap bilen kürekenlip sürülýän kiçeňräk gaýyk. *Dynç alyş günleri dom-maldan, taýmyldan, ýel berlip çişirilen gaýyklardan ýaňa giň aýlagyň ýüzi petir bezelene döňýär* ("Edebiyat we sungat").

DOMMARMAK [dommormok], *işl., ser.* **Dommarylmak.**

DOMMARYLMA [dommorulmo], *iş ady.* Dommarylmak ýagdaýy.

DOMMARYLMAK [dommorulmok], *işl.* Doňan ýaly bolup, ýüzüni salyp, dymyp oturmak. *Ýüzüni bazardan gaýdan öküziň ýüzi ýaly edip dommaryldy* (R. Gelenow).

DON [do:n], *at.* Inçeräk zolaklarynyň arasy ak, sary çyzmykly, özi-de tarada dokalan donluk matadan içlik bilen ýerliginiň arasyna salnan pagta çekilip tikilen daşky geým. *Donuň täzesi ýagşy, dostuň könesi* (Nakyl). *Maslahatly biçilen don gysga bolmaz* (Nakyl). *Toýa barsaň doýup bar, toý donuňy geýip bar* (Nakyl).

♦ **Donuňa sygmazlyk** gabarylmak, gopbamlyk etmek, çişmek, hondanbärsi bolmak. *Pökki wala şondan soň donuna sygman, ýel alyp, çişip, öwnüp gezdi* (B.

edara etmek. *Ol ýurdy dolandyrmagyň abyny-tabyny almanka özüne gowy, adalatly han diýdirjek bolup, ýesirlere öz iline gaýtmaga ygtyýar edipdir* (N. Pomma).

DOLANDYRYBERMEK [dolonnuvermek], *işl.* Dolandyryp başlamak.

DOLANDYRYJY [dolonnuujy], *at, syp.* 1. Edara ediji. 2. İşleri alyp baryjy, ýörediji. *Işleri dolandyryjy.*

DOLANDYRYLMAK [dolonnurulmak], *işl.* Edara edilmek, bir işe ýolbaşçylyk edilmek, hojalyk işi ýöredilmek. *Kärhana direktor tarapyndan dolandyrylýar.*

DOLANDYRYŞ [dolonnuuş], *iş ady.* Dolandyrmak işi. *Elipbiý bolmasa, arassa türkmen diliň bolmasa, ylmy işleri, Dolandyryş işlerini ene dilinde ýazmasaň, taryhda yz goýmagyň kyn boljakdygy öz-özünden düşnüklidir* ("Türkmenistan").

◊ **Dolandyryş edarasy** müdirlik, müdiriýet. *Gurluşyk-gurnayyş dolandyryş edarasy.*

DOLANMA [dolonmo], *iş ady.* Dolanmak ýagdaýy.

DOLANMAK [dolonmok], *işl.* 1. Daşyna aýlanmak, daşyna saralmak, oralmak. *Esgerler dolaklaryny çalykdyryp, dolandylar.* 2. Daşyny örtmek üçin bir zada oralmak, daşy bir zada oralyp örtülme. *Saçaga dolanan çörek.* 3. Gaýdyp gelmek, zyňa gaýtmak, yzyňa öwürlmek. *Saglyk bolsa, agşama çenli dolanaryn* ("Edebiýat we sungat"). 4. Bir tarapa sowulmak, ugruňy üýtgetmek. 5. Ötmek, geçmek, aýlanmak. *Aýlanar aýlary, dolanar ýyllar, Aýlar, ýyllar geldi, bular gelmedi* (Magtymguly).

DOLANMAKLYK [dolonmokluk], *iş ady.* Dolanmak ýagdaýy.

DOLANUWSYZ [dolonuwsuz], *syp.* Öňki ýagdaýa gelmesiz, yza gaýtmasyz. *Öňki düzgüniň dargamagy dolanuwsyz ýagdaýdyr.*

DOLANUWSYZLYK [dolonuwsuzluk], *at.* Öňki ýagdaýa gelmezlik, yza gaýtmazlyk.

DOLANYBERMEK [dolonuvermek], *işl.* Dolanyp başlamak.

DOLANYP [dolonup], *hal.* Mundan buýana, gaýdyp, öwürlip, hiç-haçan, hiç wagt. *Men ony dolanyp görmedim* (N. Pomma).

DOLANYŞ [dolonuş], *iş ady.* Dolanmak ýagdaýy.

DOLANYŞYK [dolonuşuk], *at.* 1. Güzeran, maddy taýdan oňşuk etmeklik. *Janymyz sag, dolanyşygymyz gowy.* 2. Söwda, bank işinde harytlaryň, pul serişdeleriniň aýlawy, aýlanmagy.

DOLAŞDYRMAK [doloşdurmok], *işl.* Belli bir wagtyň dowamynda birnäçe zady dolap çykmak, hemmesini dolamak. *Ol saçagy dolaşdyryp, dulda goýdy.*

DOLAŞDYRYBERMEK [doloşdurumek], *işl.* Dolaşdyryp başlamak.

DOLAŞMAK [doloşmok], *işl.* 1. Dolamaga

kömekleşmek. *Düşekleri kakysyp bolandan soň, olary dolaşmaga-da kömekleşdi.* 2. Biri-biriň boýnuna gol salyşmak, gujaklaşmak. 3. Çolaşmak. *Onuň çarygynyň bagy aýagyna dolaşdy.*

DOLAÝYŞ [doloýuş], *iş ady.* Dolamak ýagdaýy.

DOLDURGYÇ [do:llurğuç], *at, dil b.* Sözlemiň habaryna ýa-da işliklerden bolan başga bir agzasyna baglanyp, şolary aýyklar gelýän söz. *Orun doldurgyçy.*

DOLDURMA [do:llurmo], *iş ady.* Doldurmak ýagdaýy.

DOLDURMAK [do:llurmok], *işl.* 1. Bir zadyň içini doly etmek; püre-pür etmek. *Myhman Suhan gatynyň uzadan çäýnegini öňüne süýsürüp, kasesini doldurdy-da: – Suhan aga, henizem düýeleriň Hywa gatnaýandyr? – diýip söz gatdy* (H. Derýaýew). 2. Köp bolup bir zadyň (jaýyň, köçäniň we ş. m.) içinde durmak, oturmak. *Ýalaňaç gylyçly atlylar köçäni dolduryp durdular* (B. Kerbabaýew). 3. Gerek bolan ähli maglumatlary ýazmak. *Alyň, kagyzy dolduryň! Tablisany doldurmak.* 4. Üstüni ýetirmek, goşmak. *Çykyp geplän ýoldaşlar hem onuň üstüni doldurdylar* (B. Kerbabaýew). 5. Ýerine ýetirmek, berjaý etmek. *Şu günler biz gije-gündiz ýatman, borçnamany doldurjak bolýarys* (B. Pürliýew). 6. Belli bir ýaşa ýetmek. – *Balam! Sen on ikini ýa dolduransyň, ýa dolduran dälşiň* (B. Kerbabaýew).

DOLDURTMAK [do:llurtmok], *işl.* Doldurmak işini başga birine etdirmek.

DOLDURYLMAK [do:llurulmak], *Bedreler suwdan dolduryldy.* 2. Ýerine ýetirilme, berjaý edilmek. *Döwlet borçnamasy artygy bilen dolduryldy* ("Edebiýat we sungat").

DOLDURYŞMAK [do:lluruşmok], *işl.* Doldurmaga kömekleşmek. *Ejeme bedrelerini suwdan dolduryşdym. Blanklary dolduryşmak.*

DOLLAR [do:llor], *at.* ABŞ-da, Kanadada, Awstraliýada we käbir beýleki ýurtlarda pul birligi.

DOLLARLYK [do:llorluk], *at.* Gymmaty dollara deň bolan, barabar bolan.

DOLMA [do:lmo], *iş ady.* Dolmak ýagdaýy.

DOLMAÇ [do:lmoç], *syp.* Bedeni dykyz, eti-gany ýetik, doluşan.

DOLMAK [do:lmok], *işl.* 1. Içi bús-bütün doly bolmak, püre-pür bolmak. *Ýagyş suwdan dolan oýtaklar.* 2. Köp bolup bir ýere ýygnanmak, üşmek, toplanmak. *Sähel wagtyň içinde giň meýdan jeňil eýerlenen ...atlardan doldy* (B. Seýtäkow). 3. Ýerine ýetmek, berjaý bolmak. *Ýurdumyzyň pagta borçnamasy doldy.* 4. Belli bir möhlete, ýaşa ýetmek. *Şu ýylyň başynda meniň elli ýaşym doldy.* 5. Ýaýramak, äşgär bolmak. *Ol, kakasy daş çykaýdygy, oba dolan myş-myşlaryň anygyna ýetmäge howlugýardy* (B. Gulow). 6. Bir zada gaty gaharlanyp çişmek. *Ahyry Myrat agadan*

(A. Gowşudow).

DOŇUZGÖZ [doňuzgöz], *at.* Mallary tutmak ýa-da saklamak üçin aralary ýygy gazylan çukurlar.

DOŇUZLYK [doňuzluk], *at.* Erbetlik, nejislik.

DOŇUZTOPALAK [doňuztopolok], *at.* Inçe, uzyn ýaprakly, köki goňurrak kösükli haşal ot, topalak.

DOPBA-DOGRY [dopbo-doğry], *syp., ser.* **Dos-dogry**.

DOP-DOGRY [dop-doğry], *syp., ser.* **Dos-dogry**.

DOP-DOLY [dop-do:ly], *syp., ser.* **Dos-doly**.

DOR [do:r], *syp.* Gyzgylt-mele (atyň reňki hakynda). *Dor ata münen Mämik her gezek öwürim edende, gamçyny bulaýlap, alagykylyk edýärdi* (R. Gelenow).

DORAK [dorok], *at.* Aýrandan edilen ýagsyz süzme.

DORDEPEL [do:rdepel], *syp.* Maňlaýy sakar dor *at.* *Edil bile biten ýaly, Dordepeliň sagrysyna, Ogulla gyz düşüberdi* (K. Gurbanpesow). *Ol ata Dordepel diýýärdiler* (A. Gowşudow).

DOS-DOGRY [dos-soğry], *syp.* Örän dogry, dop-dogry, göni. *Gara dos-dogry bäräk gelýär*.

DOS-DOLY [dos-so:ly], *syp.* 1. Püre-pür bolup duran, erňegine çenli doly. *Suw çelegi agzyna çenli dos-doludy*. 2. Hyryn-dykyn, örän köp üýşen. *Şäheriň medeniýet we seýil bagy gezelenç edýän adamlardan dos-doludy*.

DOST [do:s], *at, syp.* 1. Biri bilen dostluk gatnaşygyny edýän adam. *Dost dostuň aýnasydyr* (Nakyl). *Dostuň bürgüt bolsa daglara elter* (K. Gurbanpesow). 2. Tarapdar, raýdaşlyk bildiriji. 3. Ýoldaşyňa ýa-da başga birine yüz tutulyp aýdylýan söz. *Dost, sen gowusy, öz ýazan eseriňi okaý!* (Ö. Abdyläýew).

DOSTANA [do:ssa:na], *syp., ser.* **Dostlukly**.

DOSTLARÇA [do:slorça], *hal.* Dost hökmünde. *Meniň dostlarça maslahatyma gulak assaň, sen häziriň özünde atlan, bar näme diýýä – eşit* (B. Kerbabaýew).

DOSTLAŞDYRMAK [do:sloşdurmok], *işl.* Dost etmek, dostluk aragatnaşygyny açdyrmak. *Şol ikisini tanyşdyran, dostlaşdyran şol okuw jaýydy* (B. Kerbabaýew).

DOSTLAŞMA [do:sloşmo], *iş ady.* Dostlaşmak ýagdaýy.

DOSTLAŞMAK [do:sloşmok], *işl.* Biri bilen dost bolmak, dostluk aragatnaşygyny açmak.

DOSTLAŞYBERMEK [do:sloşuvermek], *işl.* Dostlaşyp başlamak, dostlaşyp ugramak.

DOSTLUK [do:sluk], *at.* 1. Dostlara has bolan gatnaşyk, bähbitleriň umumylygyna esaslanan ýakyn gatnaşyk. *Şunun ýaly ýerde men ony goldamasam, hany meniň oňa dostlugym, hany doganlygym?!* (B. Kerbabaýew). 2. Lebap welaýatynda bir etrap.

DOSTLUK-DOGANLYK [do:sluk-doğonluk], *at.* Dostlukly, has ýakyn gatnaşyk.

DOSTLUKLY [do:slukly], *syp.* Dostluk gatnaşygyna esaslanan, dostana. *Dostlukly döwlet. Dostlukly gatnaşyk*.

DOSTPARAZ [do:sparaz], *syp.* Dostuň bähbidini has ýokary tutýan, dostunyň bähbidini ileri tutýan.

DOSTPARAZÇYLYK [do:sparazçylyk], *at, ser.* **Dostparazlyk**.

DOSTPARAZLYK [do:sparazlyk], *at.* Dostuň bähbidini has ýokary tutmaklyk, olary aýratyn goldamaklyk.

DOSTSURAMAK [do:ssuromok], *işl.* Dost bolan bolmak, özüni hakyky dost ýaly görkezjek bolmak.

DOST-ÝAR [do:s-ýa:r], *at.* Ýakyn dostluk gatnaşygyna bolan adamlar. *Artygyň dost-ýarlary, tanyş-bilişleri ýygnanyp, Artygy uly dabara, aýratyn höwes bilen garşy aldylar* (B. Kerbabaýew).

DOST-ÝARLYK [do:s-ýa:rlık], *at.* 1. Ýakyn dostluk gatnaşygyna bolmaklyk. 2. göç. m. Tarapgöylük, dostparazlyk.

DOWA [dowa:], *at.* Däri-derman, em. *Her bir sözüň dowadyr meniň dertli janyma* (Talyby).

DOWAM [dowa:m], *at.* 1. Bir zadyň gutarylman, tamamlanman galan bölegi, yzy. *Hekaýanyň dowamy bar*. 2. Bir zadyň, gymyldy-hereketiň geçýän wagty, döwri, müdreti. *Türkmen halky köp asyrlaryň dowamyny şygryýetiň çeper we gözəl nusgalaryny döredipdir*.

DOWAMAT [dowa:mat], *at.* Hemişe, elmydam, üznüksiz wagt. *Dowamat jigerim duzlar içinde* (Kemine). *Dowamat istär men ol gaşy ýaýy* (Mollanepes).

DOWAMLY [dowa:mly], *syp.* Yzyny üzmän, yzy üzülmän, üznüksiz, birsydyrgyn. *Garaşsyz Türkmenistan bilen garaşsyz Russiýanyň özara gatnaşyklarynyň taryhy wagt boýunça onçakly dowamly hem bolmasa, mysal getirmek üçin ýeterlikdir* ("Türkmenistan").

♦ **Dowamly öten zaman işligi** (*dil b.*) bir işiň, gymyldy-hereketiň birnäçe wagt dowam edendigini aňladýan işlik formasy.

DOWAMLYLYK [dowa:mlylyk], *at.* 1. Üznüksizlik, birsydyrgynlyk, yzy üzülmözlik. 2. Uzynlyk. *Adam ömrüniň dowamlylygy*.

DOWAMSYZ [dowa:msyz], *syp.* Dowamy, yzy bolmadyk, üznüksiz dowam etmeýän, wagt taýdan dowamly däl.

DOWAMSYZLYK [dowa:msyzlyk], *at.* Uzak dowam etmezlik, köp wagta çekmezlik, az wagtlyk.

DOWAR [dowor], *at.* Goýunlaryň, geçileriň umumy ady, şahly ownuk mal, janly. *Dowar sürüleriniň arasynda bolsa owlak-guzularyň gulaga ýakymly sesleri eşidilýärdi* (B. Gulow).

DOWARÇYLYK [doworçuluk], *ser.* **Dowardarçylyk**. *Oba maldarçylygynda dowarçylyk esasy orunlaryň birini tutýap*.

DOWARDAR [doworda:r], *at.* Dowar, ownuk

Kerbabaýew). **Dony biçilmek** nä güne sezewar ediljekligi belli edilmek, çözülmek, işi görülmek. *Barybir, olaryň dony biçildi* ("Edebiýat we sungat").

DONLUK [do:nluk], *at.* Don etmek üçin ýaramly, don etmek üçin niýetlenen. *Donluk mata.*

DOŇ, *syp.* Sowugyň täsiri bilen buza dönen, gatan. *Aýyň ysýgyna ýerdäki doň garyň ýüzünde buldurçynlar ýýldyraşýar* (A. Gowşudow).

◇ **Doň bagyr (ýürek)** rehim-şepagatsyz, rehimsiz, zabun. *Adamlar doň bagyr bolmaň. Doňy çözülmek* maýyl, gyzgyn howanyň täsiri netijesinde doňan zat eräp ugramak. *Howa maýlap, ýeriň doňy çözüldi. Holodilnikden çykarylan etiň doňy çözülsin.*

DOŇAK [doňok], *syp.* Sowuk sebäpli doňup galan, doň. *Doňak ýol.*

DOŇAKÇYLYK [doňokçuluk], *at, ser.* **Doňaklyk.**

DOŇAKLYK [doňokluk], *at.* 1. Ýeriň, topragyň, howanyň doňan halyndaky ýagdaýy. *Ak pamygy aýaza, doňaklyga galdyryp çüýretmäliň* ("Edebiýat we sungat"). 2. *göç. m.* Sowuk, aýaz. *Şatlama doňaklyk.*

DOŇDURMA [doňdurmo], 1. *iş ady.* Doňdurmak ýagdaýy. 2. Gowrulan künjüdir bugdaý toşaba garylyp doňdurylandan soň emele gelýän halwa meňzeş önüm, ýmit. 3. Gaýmak, süýt doňdurylyp ýasalan süýji sowuk ýmit. *Kakasynyň, ejesiniň kino görersiň, doňdurma iýersiň diýip beren ownuk pulundan süýşürübem nyşanjyklar alardy* (G. Şamyýew).

DOŇDURMAK [doňdurmok], *işl.* 1. Doň hala öwürmek, buz halyna öwürmek. *Ýagy doňduryjyda doňdurmak.* 2. Gaty üşetmek, doňara getirmek. *Bu jaýda otursaň-a sowuk halys doňdurjak.* 3. Hereketden galdyrmak, hereketlenmäge mejaly bolmaz ýaly etmek. *Geçiniň çöpürinden işilen üç bükdürme tanap Aýnanyň näzik elleriniň içinden geçipdi, gollaryny doňdurypdy* (B. Kerbabaýew). 4. *gepl. d.* Ýumruk ýa-da başga bir zat bilen güýçli urmak. *Dulugyna doňdurmak. Ýagyrnysyna doňdurmak.* 5. *göç. m.* Sessiz-üýnsüz gymldaman durar ýaly etmek, huşuny almak. *Agyr oý Agalyýewi birsalyň doňdurdy* (B. Kerbabaýew). 6. *maliýe.* Hasapdaky pul serişdelerini we beýleki gymmatly kagyzlary şol öňki bolşunda hereketsiz galdyrmak. *Kärhananyň bankdaky hasabyny doňdurmak.*

DOŇDURYLMAK [doňdurulmok], *işl.* 1. Sowukda doň halyna öwürülmek, buza öwürülmek. *Soýlan mallaryň eti äpet doňduryjylarda doňdurylýar.* 2. Gaty üşedilmek. 3. Ýumruk ýa-da başga bir zat bilen gütle-dip urulmak. *Sen diýleni edeniňden, ýeňsäne doňdurylanyňy gowy görýäň öýdýän!* 4. *maliýe.* Hereketsiz galdyrylmak.

DOŇMA [doňmo], *iş ady.* Doňmak ýagdaýy.

DOŇMAK [doňmok], *işl.* 1. Buza öwürülmek, buz halyna geçmek. *Ýabyň düýbündäki suwlaryň gyralary doňup ugrapyr* (B. Seýtäkow). 2. Daşky sowuk

howanyň täsirinde buza döňüp gatamak. *Ýer bolsa edil daş ýaly doňupdy* ("Edebiýat we gungat"). 3. Hereketden galmak, gymyldap bilmän durmak. *Dutar ýere gaçdy... Gaçmasa weli...* (K. Gurbannepesow). 4. *gepl. d.* Gaty üsemek. *Howa sowuk eken, elim-aýagym doňaýdy.* 5. *gepl. d.* Serhoş ediji içgileri öte köp içip, lül-gammar bolmak, serhoş bolmak.

DOŇMAKLYK [doňmokluk], *iş ady.* Doňmak hal-ýagdaýy.

DOŇNARADAŞ [doňnoroda:ş]: **doňnaradaş bolmak** doňan ýaly bolup, gymyldaman durmak. *Ahyry şol doňnaradaş bolup oturyşyna sarsman: – Sen meniň kellämi gemirjek bolýansyň weli, dişiň ötmez, şony bil! – diýip, bir gaňrylyp seretdi* (H. Derýaýew).

DOŇUBERMEK [doňuvermek], *işl.* Doňup başlamak, doňup ugramak.

DOŇUŞ, *iş ady.* Doňmak ýagdaýy.

DOŇUZ, *at.* 1. Ýogyn bedenli, gysga aýakly, goşa toýnakly süýdemdiriji haýwan. *Il aglak bolsa, doňuz depä çykar* (Nakyl). *Doňuz ölse-de, hor-hory ýatmaz* (Nakyl). *Obanyň bir topar doňzy köne ýabyň içindäki batgalyga gelip togalanypdyr* (Ö. Abdyllyaýew). 2. *göç. m.* Ýagşyny-ýamany seljermeýän adam hakyn-da aýdylýan sögünç söz. – *Bar belanyň körügi sendedir; haramzada, enesi sen bolsaň, gyzyňam şeýle bolýandyr; doňuz – diýip, hemme gaharyny aýalyňa baka öwürdi* (A. Gowşudow).

◇ **Doňuz diňini salmak** gymyldaman, diň salyp durmak, diňşirgemek. *Ol böwrüne doňuz diňini salýar; bagşysyna gözlerini agdaryp seredýär* (N. Saryhanow). **Doňuz giren (dören) ýaly etmek** agdar-dünđer etmek, ýýkan-ýumran etmek. *Howlynýň içini doňuz dören ýaly etdiler; hiç zat diýmedim* (B. Seýtäkow). **Doňzuň agy näme, garasy näme** duşmanyň, ýaramaz zadyň biri-birinden tapawudy ýok, hemmesi bir. **Doňzy batgada bas!** duşmanyňy aljyraňňy wagty güpbassy et, daşyna geç.

DOŇUZBURUN [doňuzvurun] **I**, *at, dokm.* Halylara salynýan labyr şekilli nagys.

DOŇUZBURUN [doňuzvurun] **II**, *at.* Gylýalyň toýnagynyň ýokary gapdalyna çykýan ýara.

DOŇUZDAR [doňuzza:r], *at.* Doňuz ösdürüp ýetdirmek bilen meşgullanýan adam, işçi, doňuzdarçylykdan hünärli adam.

DOŇUZDARÇYLYK [doňuzza:rçylyk], *at.* Oba hojalygynyň bir pudagy hökmünde doňuzlary ösdürüp ýetdirmeklik.

DOŇUZDARLYK [doňuzza:rlyk], *at.* Doňuzdaryň käri, ýagdaýy.

DOŇUZGATAŇŇYR [doňuzgataňňyr], *at.* Ir-imçik daneli, köki ýumruk ýalyrak kösükli ot. *Ýabagan, doňuzgataňňyr, dänegerçek, adyýaman, süýtleniç ýaly biderek har-haşal otlardan başga bu ýerde hiç zat ýokdy*

ýydirilmek, geregiçe ýydirilmek.

DOÝUBERMEK [doýuvermek], *işl.* Doýup başlamak, doýup ugramak.

DOÝUM, *at.* Doýmaklyk derejesi, kanagat. *Bil, ynsan ogluna maldan doýum ýok, Ýagşy geýip, ýagşy iýmek biläni* (Magtymguly).

DOÝUMLYK [doýumluk], *syp.* Doýmaga ýeterlik (mukdar). *Doýumlyk çörek.*

DOÝUNMAK [doýunmok], *işl.* Ýüregiň kanagatlanmak, ganmak, görüp doýmak, dokunmak. *Gözel görkün gökde gündən aýynmaz, Güli, dessembili ysgan doýunmaz* (Magtymguly). *Onuň şol zatlara gözi gidýärdi, hiç wagtda şol zatlardan doýnup-da bilmeyärdi* (B. Kerbabaýew).

DOÝURMA [doýurmo], *iş ady.* Doýurmak ýagdaýy.

DOÝURMAK [doýurmok], *işl.* Doýýança ýydirmek, naharlamak. *Saýa bolar mätäçlere nan berseň, Bir aýy doýurmak haçdyr ýaranlar!* (Magtymguly).

DOÝURMAKLYK [doýurmokluk], *iş ady.* Doýurmak ýagdaýy.

DOÝUŞ, *iş ady.* Doýmak ýagdaýy.

DOÝUŞMAK [doýuşmok], *işl.* Kem-kemden doýmak, dura-bara doýmak, doýaňkyrlamak.

DÖKDÜRMEK [dökdürmök], *işl.* Dökmäge mejbur etmek, bir zady bir ýere guýdurmak, eltip agdarmak. *Ders dökdürmek. Kül dökdürmek.*

DÖKE-DÖKE [dökö-dökö], *hal.* Yzyny üzmän, birsyhly dökün, saça-saça, akdyra-akdyra. *Bala sesin diňlär, asyp gulagyn, Döke-döke göz ýaşynyň bulagyn* (Magtymguly).

DÖKÄN-SAÇAN [dökä:n-saça:n], *hal.* Dökülişip, pytraşyp ýatan, akan-dökän.

♦ **Dökän-saçan etmek (bolmak)** dökün-saçmak, bisarpa tutmak, bisarpa tutulany sebäpli akan-dökän bolmak. *Şeker eje çayly käsesini dökän-saçan edip ýerde goýdy* (A. Nazarow).

DÖKÄN-SAÇANLYK [dökä:n-saça:nlyk], *at.* Akan-dökänlik, ýaýrap ýatanlyk; bisarpalyk. *Dökän-saçanlyk bolmasyn.*

DÖKME [dökmö], *iş ady.* Dökmek ýagdaýy.

DÖKMEK [dökmök], *işl.* 1. Bir zady bir ýere guýmak, agdarmak. *Ol bugdaýly çuwalý göterip, gapanda çekip, ammara dökdü* (A. Durdyýew). 2. Sepmek, pytratmak, dargatmak, ýaýratmak. *Ekin meýdanlaryna gýş suwuny tutmak, dökün dökmek, gumdan odun çekmek ýaly işler ýatdan çykdy* (B. Seýtäkow). 3. Gabyň içindäkini çykaryp aýyrmak, boşatmak. *Jigitler çuwallaryň ýarar goşlaryny dökmek bilen bile, Babahan arçyny agtardylar* (B. Kerbabaýew). 4. Deşilenligi ýa-da sepi açylanlygy we ş. m. sebäpli suwuklyk goýbermek, akdyrmak, syzdyrmak. *Çelek birneme dökýär. Maşyn ýag dökýär*. 5. Barlamak maksady bilen

agtarmak. *Şatyr beg olara: - Dökün öýi! - diýip buýruk berdi-de, alňasak yzyna dolandy* (G. Kulyýew). 6. Ýapragyny, gülüni gaçyrmak, düşürmek. *Howa sowap, agaçlar ýapragyny dökdü*. 7. Mal-garany naharlamak üçin öňüne ot we ş. m. oklamak, bermek. *Mallaryň öňüne ot dökdüm*. 8. Üstüne sepmek. *Men penjegime, saçyma atyr dökdüm*. 9. göç. m. Saçmak, ýaýratmak. *Alabaharyň mylaýym güni Garaguma ölçeşsiz nuruny dökün başlady* (B. Kerbabaýew).

♦ **Günäňi dökmek** günäden arassalanmak, günäden saplanmak. *“Günämizi dökeli” diýip, ol gyz jorasy bilen hiňňillige müntip, uçup ugrady. Içini dökmek* ýüregindäki duýgyňy daşyňa çykaryp aýtmak, aýan etmek. *Ol dostuna içini dökün, özüni basmarlaýan aladalaryndan dynmaga çalyşdy.*

DÖKMEKLIK [dökmöklük], *iş ady.* Dökmek ýagdaýy.

DÖKÜBERMEK [döküvermek], *işl.* Döküp başlamak.

DÖKÜL-DÖKÜL [dökül-lökül]: **dökül-dökül bolmak** içi suwly ýa-da suwuk zat guýlan gap ernegine çenli dolansoň, döküljek bolup durmak.

DÖKÜLIBERMEK [dökülüvermek], *işl.* Dökülip başlamak, dökülip ugramak.

DÖKÜLIŞ [dökülüş], *iş ady.* Dökülmek ýagdaýy.

DÖKÜLME [dökülmö], *iş ady.* Dökülmek ýagdaýy.

DÖKÜLMEK [dökülmök], *işl.* 1. Bir ýere guýulmak, agdarylmak. *Nebitiň ýere dökülip başlanyny gördüm-de, saňa ýalançyrak bolmaly bolaydym-da* (B. Pürliýew). *Çäge dökülen ýeriň kese töwereginde kiçizik uzyn oturgyçlar bardy* (B. Annageldiýew). 2. Gaçmak, ýolnup aýrylmak, düşmek. *Ol ýapraklar bolsa şemalyň zarbyna payraşyp dökülyärdi* (B. Gulow). 3. Akmak, çykamak. *Onuň gözlerinden boýur-boýur ýaş döküldi* (B. Seýtäkow). 4. Köp bolup çozmak; toplanşyp gelmek. *Aç daýhan sähere dökülyär* (B. Kerbabaýew). *Oba ýagy dökülmek.*

DÖKÜLMEKLIK [dökülmöklük], *iş ady.* Dökülmek ýagdaýy.

DÖKÜN I, *at.* Hasylylygy ýokarlandyrmak üçin ekin ýerlerine dökülyän jisim, ders, çüýrüntgi. *Gowaçalar ýerli dökünler bilen iýmitlelendirildi.*

DÖKÜN II, *at, gepl. d.* Gaty köp, gereginden artyk, bol. *Gardaş, geregiň gawun-garpyz bolsun, dökün bolup ýatyr.*

DÖKÜNJIREMEK [dökünjürömök], *işl.* Şkafyň, torbanyň we ş.m. içindäkileri daşyna çykaryşdyryp, bir zat gözlemek. *Dökünjiräp, çuwalda näme gözleýäň?*

DÖKÜNLEME [dökünlömö], *iş ady.* Dökünlemek ýagdaýy, işi.

DÖKÜNLEMEK [dökünlömök], *işl.* Ekiljek ýere, ekine dökün dökmek, dökün sepmek, dökün bermek.

mal ösdürüp ýetişdirmek bilen meşgul bolýan adam. *Etrabymyzyň dowardarlary ajaýyp üstünlikler gazandylar.*

DOWARDARÇYLYK [doworda:rçylyk], *at.* Maldarçylygyň goýun, geçi ýaly dowarlary ösdürüp ýetişdirmek bilen mesgullanýan pudagy.

DOWÇA [dowço], *at, ös.* Bişmedik, suwy süýjemedik gök erik.

DOW-DOW, *at, ser.* Dowul. *Il arasynda dow-dow ýaýrady.*

◊ **Dow-dowa düşmek** howsala düşmek, gala-gopluk aralaşmak. *Oba adamlary ol habary eşidip, dow-dowa düşdüler.*

DOW-DOWLY, *syp.* 1. Howsalaly, galagoply, gopgunly, dowully. *Dow-dowly ýaramaz habar tiz ýaýragyç bolýar.* 2. *göç. m.* Şowhunly, şagalaňly; çendenäsa mahabatlandyrylýan. *Dow-dowly toýuň dabarasy uzak dowam etdi.*

DOW-DOWSUZ, *syp.* Howsalasyz, galagopsuz, gopgunsyz. *Dow-dowsuz, juda gizlin iş alyp barmagy tabşyrypdy* (G. Şamyýew).

DOWUL I, *at.* Howsala, galagoplyk. *Dowul turuzmak ýangyndan beterdir* ("Edebiýat we sungat").

DOWUL II, *at, sazç.* Boýnuňdan asylyp, kakylp çalýnýan saz guraly.

DOWULÇY, *at.* Dowul edegen, dowul ýaýradagan; howsalaçy. – *Baý, eje, senem dowulçy-ow* (B. Kerbabaýew). *Oba arasyndaky käbir dowulçy ýaramaz adamlar oňa şyltak ýapýardylar* (N. Pomma).

DOWULLY, *syp.* Howsalaly, galagoply.

DOWZAH [dowzoh], *at.* Dini düşüňjä görä, adam ölenden soň, eden günäsi üçin onuň janynyň o dünýäde" jezalandyrylýan ýeri, jähennem tamy. *Dowzah meni ýaka bilmez, Ýanyp men ataşlaryňa* (Mollanepes).

◊ **Dowzah ody** o dünýäde günäli lere jeza bermek üçin ýanýan ot.

DOWZAHY [dowzohy], *syp.* Dowzaha barmaly, günäli. *Dowzahy diýer sen dutar çalany, Behişdi eýlär sen hüşür alany* (Kemine).

DOWZAHYLYK [dowzohuluk], *at.* Dowzaha degişlilik.

DOÝA [doýo], *hal.* 1. Doýýançaň, dok bolar ýaly, doýarlyk. *Ol hem gaýta doýa nandan doýurman, Urup-söğüp endamyndan burardy* (N. Pomma). 2. *göç. m.* Ýeterlik, geregiňçe, ine-gana, arkaýyn. *Ýazyjynyň doýa dynç alýan wagty ýok* ("Edebiýat we sungat").

DOÝA-GANA [doýo-ğa:na], *hal.* Arkaýyn, ine-gana, doýa, geregiňçe, mazaly. *Ak öýüň içine düýphalym düşäp, Doýa-gana synlarmykam, Artyk jan!* (B. Kerbabaýew).

DOÝAGARNA [doýoğarna], *hal.* Doýýança. *Sygyrlar doýagarna ýokumly iýmiler bilen iýmitlendirilýär.*

DOÝAR-DOÝMAZ [doýor-doýmoz], *Ýarym aç, ýarym dok, doýa däl.*

DOÝGUN [doýğun], *syp.* 1. *him.* Düzüminde haýsy hem bolsa öte reňk beriji jisim bar bolan (reňk hakda). *Doýgun reňk.* 2. *göç. m.* Birinden ýa-da bir zatdan irgin, bizar bolan. ... *Aýalynyň dünýäden doýgun halda oturyşy Sähet aganyň ýüregini gyýdy* ("Edebiýat we sungat").

DOÝGUNLAŞMAK [doýğunlaşmak], *işl.* Doýgun bolmak, ýeterlikli ganyşmak.

DOÝGUNLYK [doýgunluk], *at.* 1. *him.* Doýgun, dok bolmaklyk. 2. *göç. m.* Birinden ýa-da bir zatdan irginlik, bizarlyk, dokluk. *Onuň sözlerinde köne agalaryndan doýgunlyk syzlyýardy* (G. Kulyýew).

DOÝMA [doýmo], *iş ady.* Doýmak ýagdaýy.

DOÝMAK [doýmok], *işl.* 1. Ýeterlik naharlanmak, nahardan bolýançaň iýmek; ýeterlik iýmitlenip bilmek. 2. *göç. m., gepl.d.* Bikanun ýol bilen pul gazanyp, baý bolmak, köp zat edinmek, baýlaşmak. *Olam bir doýanlaň biridir, biz ýaly paşmagyny süýrüp ýörenler gözüne ilmez.* 3. *göç. m.* Mähriň ganmak, lezzet almak, kanagatlanmak. *Bakyban mähriňden doýsam, bagy-bossan istemen* (Magtymguly). 4. *göç. m.* Bizar bolmak, irmek, halys ýadamak. *Lebap boýy buýandy; Dilegimi duýandy; Meniň ýarym gelmedi, Belki menden doýandy?* (N. Pomma).

◊ **Doýup galmak** bikanun ýol bilen örän baý bolmak. *Ol bir pully edara başlyk bolup, doýup galypdyr diýýärler.*

DOÝMAKLYK [doýmokluk], *iş ady.* Doýmak ýagdaýy.

DOÝMAZAK [doýmozok], *syp.* 1. Nahardan, doýar ýerde doýmaýan, doýmaz-dolmaz, hajymelik. 2. Suw we ş. m. zat bilen gandyryp bolmaýan (ýer hakynda). *Bu ýeriň doýmazakdygyny, näçe suw berseňem sorup ýatyr.* 3. *göç. m.* Hiç zatdan gözi doýmaýan, tapan baýlygyny öz haýryna geçirýän, kanagatsyz, açgöz.

DOÝMAZAKLYK [doýmozokluk], *at.* Doýmazak halda bolmaklyk. *Çar tarapynda doýmazaklyk bilen garanjaklaýardy* (A. Nazarow).

DOÝMAZ-DOLMAZ [doýmoz-zo:lmoz], *syp., ser.* **Doýmazak.** *Gelin-gyzlaryň şay-sepleri hem şolaryň doýmaz-dolmaz sandygyna gelip girýärdi* (B. Kerbabaýew).

DOÝMAZLYK [doýmozluk], *işl.* Doýmak katdyna ýetmezlik, doýýançaň iýmezlik. *Dok çaykanman, aç doýmaz* (Nakyl). *Hersene jan, hersene, Elim urdum kersene, Iýdim, içdim, doýmadym, Ýene bolsa bersene* (Monjugatdy).

DOÝNUŞMAK [doýnuşmak], *işl.* Kem-kemden doýmak, iýesi gelip durmazlyk. *Çagalaram indi bol bolansoň, çal-çapyrdan doýnuşypdyr.*

DOÝRULMAK [doýrulmak], *işl.* Doýýança

aýlanaýyn" ýaly manyda ulanylýan söz. *Diliňe döneyin, özüňden habardar bol* (B. Seýtäkow).

DÖNMEKLIK [dö:nmöklik], *iş ady*. Dönmek ýagdaýy.

DÖNÜBERMEK [dö:nüvermek], *işl.* Dönüp başlamak.

DÖNÜK [dö:nük], *syp.* 1. Watanyňa, halkyňa dönüklük eden adam, haýyn. 2. Beren sözünde, eden ähtinde tapylmaýan, biwepa.

DÖNÜKÇILIK [dö:nükçülük], *at, ser. Dönüklük*. "Ýurdy belet çapar" diýen ýaly, öz ýurduna dönüklilik edip daga çykanlar; ileri hanlarynyň buýrugy bilen yzyna özi ýaly elli atly, ýüz atly garakçylary tirkäp gelýärdiler; buljum jarlarda, böwserlerde, ýykyk harabalarda bukulyp, ýol saklaýardylar, iki-ýeke gije ýolagçylaryny tutup, "olja" diýip alyp gidýärdiler (A. Gowşudow).

DÖNÜKLIK [dö:nüklük], *at.* 1. Öz watanyňa, halkyňa hyýanat etmeklik, haýynlyk. *Maňa her hili at daksalaram, men öz ýurduma hiç wagt dönüklük eden dälidirin* (A. Gowşudow). 2. Beren sözünde, eden ähtinde tapylmazlyk, biwepalyk.

DÖNÜM [dö:nüm]: **dönüm etmek** belli bir aralykda öwürm etmek. *Atbaşçylar Halnazaryň hatarynyň üstünden dönüm etdiler* (B. Kerbabaýew). **Ýyl dönümi** *ser. Ýyl.*

DÖNÜŞ [dö:nüş], *iş ady*. Dönmek ýagdaýy.

DÖRDEM [dö:rdöm], *at.* Bir garyndan bir wagtda dogan dört sany çaga, owlak, guzy.

DÖRDÜNJI [dö:rdünjü], *san.* 4 sanyndan ýasalan tertip san. *Dördünji jaý. Dördünji oktyabr.*

♦ **Dördünji gün** *gepl.d.* Penşenbe.

DÖRDÜRIBERMEK [dö:rdürüvermek], *işl.* Dördürüp başlamak, dördürüp ugramak.

DÖRDÜRMEK [dö:rdürmök], *işl.* Dörmek işini birine etdirmek, dörmäge mümkinçilik bermek, bir zady eýläk-beýläk agdaryp, gorjap, öwürüp barlatmak, agtartmak. *Dökülen hapa-hupalaryň arasyny dördürüp çykdy, emma hiç zat tapmady.*

DÖREDIBERMEK [dörödüvermek], *işl.* Döredip başlamak.

DÖREDIJI [dörödüjü], *syp.* Döredijilik işi bilen meşgullanýan (adam hakda). *Mukam dörediji sazanda.*

DÖREDIJILIK [dörödüjülük], *at.* Bir zady döretmek, ýüze çykarmak, öndürmek ukyby, oýlap tapyjylyk. *Şu ýyl döredijilik babatda meniň üçin iňňän gyzgalaňly ýyl boldy* ("Edebiýat we sungat").

DÖREDIJILIKLI [dörödüjülüklü], *syp.* Döredijilik bilen baglanyşykly, oýlap tapyjylykly. *Döredijilikli zähmet. Döredijilikli işlemek.*

DÖREDILMEK [dörödülmök], *işl.* Emele getirilmek. *Jemgyýetçilik guramalary döredilmek. Eser döredilmek.*

DÖREDIŞ [dörödüş], *iş ady*. Döretmek işi.

DÖREME [dörömö], *iş ady*. Döremek ýagdaýy.

DÖREMEK [dörömök], *işl.* 1. Ýokdan bar bolmak, emele gelmek, ýüze çykamak, peýda bolmak. *Az wagtyň içinde birnäçe aýdym-saz toparlary döredi.* 2. Dünýä inmek, dogulmak, eneden bolmak. *Bu adamlar diňe Akjagülüň bagtyna dörän adamlardy* (B. Seýtäkow).

DÖREMEKLIK [dörömöklük], *iş ady*. Döremek ýagdaýy.

DÖREMEZLIK [dörömözlük], *işl.* 1. Ýokdan bar bolmazlyk, emele gelmezlik, ýüze çykamazlyk, peýda bolmazlyk. 2. Dünýä inmezlik, dogulmazlyk, eneden bolmazlyk.

♦ **Döremän geçen!** "dünýä inmedik bolsaň bolmaýarmy" diýen manyda ulanylýan käýinç sözi.

DÖRETDIRMEK [dörötdürmök], *işl.* Döretmek işini başga birine etdirmek, döretmäge mejbur etmek.

DÖRETME [dörötmö], *iş ady*. Döretmek ýagdaýy.

DÖRETMEK [dörötmök], *işl.* Ýokdan bar etmek, ýaratmak, emele getirmek, esaslandyrmak. *Sungat eserini döretmek. Garaşsyz bitarap döwleti döretmek. İş üçin amatly şert döretmek. Jemgyýetçilik guramasyny döretmek.*

DÖRETMEKLIK [dörötmöklük], *iş ady*. Döretmek ýagdaýy.

DÖRETMEZLIK [dörötmözlük], *işl.* Ýokdan bar etmezlik, ýaratmazlyk, emele getirmezlik, esaslandyrmazlyk.

DÖREÝIŞ [döröýüş], *iş ady*. Döremek ýagdaýy. *Eseriň döreýşi gyzykly.*

DÖRÄBERMEK [dörä:vermek], *işl.* Döräp başlamak, döräp ugramak.

DÖRJELEME [dörjölömö], *iş ady*. Dörjelemek ýagdaýy.

DÖRJELEMEK [dö:rjölömök], *işl.* 1. Yzygiderli dörüp, gorjap durmak. *Ody dörjelemek.* 2. Ýeri we ş. m. dymalamak, gorjalamak. *Adna serdar ýaýbaň sekiniň bir çetinde ýerleşip, gamçysy bilen ýer dörjeläp otyrady* (G. Kulyýew). 3. Bir zady tapmak maksady bilen agtarmak, döküşdirmek. *Ol düwünçelerini dörjelemäge başlady.* 4. *göç. m.* Gözläp, agtaryp tapjak bolup azar bermek, gorjalamak. *Bu zatlary dörjeläp tapyp ýören Hoşgeldidir* (A. Gowşudow).

DÖRJELEŞDIRMEK [dö:rjölöşdürmök], *işl.* Yzly-yzyna dörjelemek, dörjeläp çykamak.

DÖRJELÄBERMEK [dö:rjölä:vermek], *işl.* Dörjeläp başlamak, dörjeläp ugramak.

DÖRJELMEK [dö:rjölmök], *işl.* 1. Dörülip garyşdyrylmak. 2. Bir zadyň içi dörülip başlanmak, agtarylmak. 3. *göç. m.* Azar berilmek, bir zat barlanyp, soralyň durulmak.

DÖRJEME [dö:rjömö], *iş ady*. Dörjemek ýagdaýy.

DÖRJEK [dö:rjömök], *işl.* 1. Dörüp garyşdyrmak, dörüp eýläk-beýläk agdarmak, gorja-

DÖKÜNLEMEZLIK [dökünlömözlük], *işl.* Ekiljek ýere, ekine dökün dökmezlik, dökün sepmezlik, dökün bermezlik.

DÖKÜNLENMEK [dökünlönmek], *işl.* Ekiljek ýere, ekine dökün dökülmek, dökün berlip, ýeriň mesligi artdyrylmak. *Dökünlenen meýdan.*

DÖKÜNLEŞDIRMEK [dökünlöşdürmek], *işl.* Ekiljek ýeri, ekiniň içini dökünläp çykmak.

DÖKÜNLEŞMEK [dökünlöşmek], *işl.* 1. Dökün döküşmek, dökün dökmeğe kömekleşmek. *Men goňşymyzyň ekin ekjek yerini dökünleşdim.* 2. Birnäçe adam bolup dökünlemek. *Dayhanlar gowaça ekiljek meýdany dökünleşip ýördüler.*

DÖKÜNLETMEK [dökünlötmek], *işl.* Dökünlemek işini başga birine etdirmek, ekiljek ýere, ekine dökün dökdürmek. *Men inime mellegi dökünletdim.*

DÖKÜNLEÝİŞ [dökünlöýüş], *iş ady.* Dökünlemek işi.

DÖKÜNLÄBERMEK [dökünlä:vermek], *işl.* Dökünläp başlamak.

DÖKÜNMEK [dökünmek], *işl.* Öz üstüne sepmek, öz üstüne pürkmek, dökmek. *Üstüne atyr dökünmek.*

DÖKÜŞ, *iş ady.* Dökmek işi.

DÖKÜŞDIRMEK [döküşdürmek], *işl.* 1. Barlamak, gözläp tapmak üçin agtaryşdyrmak, akan-dökän, agdar-dünđer edişdirmek. *Ol kitap gözläp, tekjeleri döküşdirdi.* 2. Doly gaplary boşadyşdyrmak, döküp çykmak.

DÖKÜŞMEK [döküşmek], *işl.* 1. Dökmäge, guýmaga kömek etmek. *Ders döküşmek.* 2. Gözlemäge kömek etmek, barlamaga, agtarmaga kömekleşmek.

DÖL, *at.* 1. Erkeklik agzasyndan bölünip çykyan tohum, tohumlyk. 2. Gawun-garpyz, pomidor, hyýar ýaly gaýtalap düwýän ekinleriň bir tapgyr berýän hasyly. *Heniz dölüni sabamadyk pomidorlaryň gök biýaralary gyşaryşyp ýatyrdy* (A. Gowşudow). 3. Goýun-geçi ýaly ownuk janlylaryň guzlamagy. *Şu wagt janly sanym yigrimiden aşdy, emma indiki döle çenli şolaryň ýarysyny saklap bilsem hem zor boldugym* (G. Kulyýew). 4. *göç. m.* Çaga, ogul, dogma. *Sen eger meniň dölüm bolsaň, maňa gulak as: "oglaný ýaşdan, aýaly başdan" diýendirler* (B. Kerbabaýew).

♦ **Döl almak** goýun-geçiniň guzlaýan wagty owlak-guzy almak işini ýerine ýetirmek. *Nepes agany goýunlardan döl almaga iberdik* (A. Gowşudow).

DÖLE [dölö], *at.* Mal saklamak we gyşlatmak üçin, köplenç, ýerden gazylyp, üsti basyrylýan jaý, ýerdöle. *Dölelerden bugaryşyp çykan sygyr-göleler syňraklaryny silkişip, tirkeşip otlamaga meýdana gidýärdiler* (A. Durdyýew).

DÖLLEME [döllömö], *iş ady.* Döllemek ýagdaýy.

DÖLLEMEK [döllömök], *işl.* 1. Goýun-geçiniň guzlap başlamagy, döle durmak. *Bu ýaşuly çopanyň*

sürüsi "Gamakly oy" diýen ýerde dölleýärdi. 2. Düwüp hasyla durmak (gawun-garpyz, hyýar we ş. m. hakynda). *Gawun ýaly gülesin, Türşek ýaly döllesin* (G. Kulyýew).

DÖMME [dömmö], *iş ady.* Dömmek ýagdaýy.

DÖMMEK [dömmök], *işl.* 1. Deriden aşakda iriňli çiş döremek; içinden çiş döremek. *Onuň alkymynyň aşagyndan bir çiş dömüp çykypdyr.* 2. *göç. m.* Pikirini edip, aýdyp bilmän ýören zadyňy aýtmak, içini döküp dynmak. *Ol ýigit ahyry çydap bilmän dömdi.*

DÖMMEKLIK [dömmöklük], *iş ady.* Dömmek ýagdaýy.

DÖMÜBERMEK [dö mü:vermek], *işl.* Dömüp başlamak, dömüp ugramak.

DÖMÜŞ, *iş ady.* Dömmek ýagdaýy.

DÖNDERILMEK [dö:nnörülmök], *işl.* 1. Bir yüzünden beýleki yüzüne öwürlmek, agdarylmak.

2. Yzyna gaýtarylmak, yzyna dolanmak. 3. Bir tarapa öwürlmek, sowulmak. 4. Bir zatdan başga bir zada öwürlmek.

DÖNDERME [dö:nnörmö], *iş ady.* Döndermek ýagdaýy.

DÖNDERMEK [dö:nnörmök], *işl.* 1. Bir zady bir yüzünden beýleki yüzüne öwürmek, agdarmak. *Sakçy ýatan gawunlary, çüýremez ýaly beýleki yüzüne dönderdi.* 2. Yzyna gaýtarmak, yzyna dolamak. *Çoluk sürini yzyna dönderdi.* 3. Bir tarapa öwürmek, sowmak. *Ol atyň jylawyny perizada baka dönderdi* ("Görögly"). 4. Bir zady başga bir zada öwürmek, başga bir zat ýaly etmek. *Adamlaryň demi içerini peçli tama dönderipdi* (A. Gowşudow).

DÖNEJIN [dönöjün], *at.* Dört ýaşynyň içindäki baýtal.

DÖNEN [dönön], *at.* Dört ýaşynyň içindäki at.

DÖNME [dö:nmö], *iş ady.* Dönmek ýagdaýy. *Geçen günler / galýar duralgalarda, Indem oňa asyl-asyl dönme ýok* (G. Ezizow).

DÖNMEK [dö:nmök], *işl.* 1. Bir tarapyňdan beýleki tarapyňa agdarylmak. *Ol derrew beýlesine döndi* (B. Kerbabaýew). 2. Yzyňa dolanmak, öwürlmek. *Şu ýoldan yzyňa döndügiň öldügiňdir* (B. Seýtakow). 3. Başga bir tarapa öwürlmek. *Ýygyny "goşun" ädim urmasyny bilmän, saga diýende – çepe, çepe diýende – saga döndi* (B. Kerbabaýew). 4. *göç. m.* Bir zatdan başga bir zada öwürlmek, başga bir zat ýaly bolmak. *Bir mahallar çaňap ýatan düzlük yer indi bag-bakjalyga, giden gowaçalyga dönüpdür* ("Edebiýat we sungat"). *Emma asman gysgançlyk edip, ýyl gurak gelende, gatan yer hem çaryga döňýärdi, ýerden nowa göger-meýärdi* (B. Kerbabaýew). 5. *gepl.d.* Pikiriňden, öňki bolşundan dänmek. – *Öň bir zat diýýärdiň, indem başga zat diýýärsiň, senem az yerde dönüberýän?!.* 6. *göç. m.* Mähir, arzuw bildirmek üçin "gurban bolaýyn,

galanyň içinde üç sany baý döw bar eken ("Türkmen ertekileri").

♦ **Döw çalmak** näme boldy (näme bolduka, näme bolupdyr). *Dört bolup, bir arabany oňarman, size nä döw çaldy? Döw ýaly* uly, daýaw, güýçli. *Döw ýaly adam.*

DÖW II, *at.* Bir gezek oýnalyp gutarylýan oýun, bir gezekki oýnalýan oýun. *Galan döwler utluşylman goýuldy. Küştçüleriň döwi örän gyzykly we ýiti häsiýetde dowam etdi.*

♦ **Döwi gelmek (sürmek)** işi şowly bolmak, şowuna düşmek, rowaçlanmak. *Seniň, gardaş, bu gün döwüň gelipdir* (T. Taganow). – *Aşyr, men saňa aýtdym ahryr: adamyň döwi sürende, onuň aýdan zadynyň hemmesi mamladyr* (B. Kerbabaýew). **Döwi ökdelik** güýji, mümkinçiligi rüstemlik. **Döwi peslik** güýji asgynlyk, rowaçlygy azlyk.

DÖWÇI [döwçü], *at.* Çaga oýunlarynda eşekçiniň tersine, oýunda utan adam ýa-da topar.

DÖWDÜRMEK [döwdürmök], *işl.* Döwmek işini birine etdirmek, birine döwmäge mümkinçilik bermek ýa-da döwmäge mejbur etmek.

DÖWEK [döwök], *at.* Bugdaý, arpa we ş. m. orlup üşürilenden soň, ulag ýa-da maşyn bilen döwmek işi, şeýle hem olaryň döwülýän ýeri. *Aty döwek garradar, ýigidi – orak* (Atalar sözi). *Döwek döwmek.*

DÖWEKÇI [döwökçü], *at.* Döwek döwýän adam.

DÖWEŞEK: döweşek etmek (bolmak) basgylap torç etmek; basgylanyp torç bolmak, depeşek etmek.

DÖWET [döwöt], *at, ser.* **Döwet-galam.**

DÖWET-GALAM [döwöt-galam], *at.* Syýa çüýşe we hat ýazylýan ýelek, ýüwüş. *Ýaryň waspyn ýazaly, döwet-galam ala gel* (Halk aýdymyndan).

DÖWJELEMEK [döwjölömök], *işl.* Abaýlamak, gygyrmak, çöwjemek.

DÖWJEME [döwjömö], *iş ady.* Döwjemek ýagdaýy.

DÖWJEMEK [döwjömök], *işl., gepl. d.* Üstüne dyzamak, sürünmek, çöwjemek.

DÖWJEŞIBERMEK [döwjöşüvermek], *işl.* Döwjeşip başlamak.

DÖWJEŞMEK [döwjöşmök], *işl.* Döwjemek işini köp bolup ýerine ýetirmek. *Bular nähili adamlar, üstümize döwjeşip durlar.*

DÖWJETMEK [döwjötmök], *işl.* Döwjemek işini başga biriniň üstü bilen ýerine ýetirtmek, döwjemäge mejbur etmek.

DÖWJÄBERMEK [döwjä:vermek], *işl.* Döwjäp başlamak, döwjäp ugramak.

DÖWKEÇ [döwköç], *at.* Urgy; gopgun, goh. *On-dan dagy döwkeç baryny görjekdim.*

DÖWLET [döwlöt] **I**, *at.* Hökümetiň ýolbaşçylygynda häkimiýete eýelik ediji we ýurdy dolandyryjy

edalarlar hem-de şol ýurduň özi.

DÖWLET [döwlöt] **II**, *at.* 1. Uly baýlyk, malmülk. *Meniň malym, döwletim hem bar, emma munuň ýaly janly altyn aşygyň ýok* (H. Ysmaýyłow). 2. *göç. m.* Bagt, oňat durmuş, abadançylyk. *Atam, röwşen boldy gözüň, Hatasy ýokdur bu sözüň, Açyldy talyg ýyldyzyň, Saňa döwlet geldi bolgaý* ("Görogly"). 3. Oglana dakylýan at.

♦ **Döwlet guşuňy uçurmak** bagtyň ýatmak, işi gaýt-gynlyga uçramak. *Pelek urup, döwlet guşun uçuran, Zary-girýan aglar han sesin aňsa* (Magtymguly). *Ýat eýleşem şul dünýäniň geçişin, Golumdan uçurdym ol döwlet guşun* (Mollanepes).

DÖWLETARA [döwlöta:ra], *syp.* Döwletler, ýurtlar arasyndaky gatnaşyga degişli bolan. *Döwletara söwda. Döwletara gatnaşyk.*

DÖWLETHA [döwlötha:], *syp., gepl. d., ser.* **Döwletli.** *Döwletha adam.*

DÖWLETLI [döwlötlü] **I**, *syp.* Döwleti bar bolan, özbaşdak döwlete eýe bolan (halk).

DÖWLETLI [döwlötlü] **II**, *syp.* 1. Barly, gurply, mally-mülkli. *Döwletliden döwlet ýokar, bidöwletliden – mähnet* (Nakyl). *Namazhon derwüşler, döwletli baýlar, Pelegiň gerdişi keçdir, ýaranlar!* (Magtymguly). 2. *göç. m.* Bagtly abadan durmuşy bolan; at-abraýly, hormat-sylagly.

♦ **Döwletli maslahat** peýdaly geňeş.

DÖWLETLILIK [döwlötlülük] **I**, *at.* Döwlet gurluşly ýurdy barlyk.

DÖWLETLILIK [döwlötlülük] **II**, *at.* 1. Barlylyk, gurplulyk, mally-mülklilik. 2. *göç. m.* Bagtlylyk, agzybirlik, abadanlyk.

DÖWLETSIZ [döwlössüz], *işl.* Döwleti ýok, döwletli däl (hemme manylarynda).

DÖWLETSIZLIK [döwlössüzlük], *at.* Döwleti ýokluk, döwletli dällik, döwletsiz bolmaklyk (hemme manylarynda).

DÖWME [döwmö], *iş ady.* 1. Döwmek ýagdaýy. 2. *syp., gepl. d.* Bilinden eplenip ok sürülýän (goşa nilli tüpeň hakynda). *Dowme goşany heýkelleýin başaşak ildiripdir* (B. Kerbabaýew).

DÖWMEK [döwmök], *işl.* 1. Abat zady böleklemek, döwür görnüşine getirmek. *Käse döwmek.* 2. Böleklere bölmek, maýdalamak, owratmak, uşatmak. *Gant döwmek.* 3. Daşynyň gabygyny owradyp, içiniň dänisini, maňzyny almak. *Bugdaýy indi diňe döwüp, atyp almak gerekdi* (A. Gowşudow). 4. Beden süňkleriniň bir ýerine güýçli şikes ýetirmek. 5. Sandan çykarmak, zaýalamak (gural, maşyn we ş. m. hakynda). 6. *gepl. d.* Örän berk tankytlamak. *Birini öwüp, beýlekisini döwmek.* 7. Üwemek. *Et döwmek.*

♦ **Döwüp geç (geçsin)** adatça, düýp derejedäki geçmek işligi hal işlik goşulmasy goşulan döwmek

mak. *Ata ýanyp duran oduň otly kesindilerini dörijedi.* 2. Ýer we ş. m. dyrmamak, gorjama. *Ol elindäki taýak bilen gary dörijemäge durdy.* 3. Bir zadyň içini dörip gözlemek, agtarmak. 4. göç. m., ser. **Dörjelemek** 4. *Agam, seniň özüňi dörijäp, erkiňe goýmasalar durup bolarmy?* (N. Pomma).

DÖRJEKLIK [dö:rjömöklük], *iş ady.* Dörjemek ýagdaýy.

DÖRJEŞDIRMEK [dö:rjöşdürmök], *işl., ser.* Dörjeleşdirmek.

DÖRJEŞMEK [dö:rjöşmök], *işl.* 1. Dörjemäge kömekleşmek, dörijeläp eýläk-beýläk agdaryşmak. 2. Bir zadyň içini dörip agtarmaga kömek etmek, döküp gözlemek. *Men oňa kagyzlaryň arasyny dörijeşdim.*

3. göç. m. Birnäçe bolup barlap, sorap azar bermek. *Olar kemçilik tapjak bolup, dörijeşip ýörler.*

DÖRJETMEK [dö:rjötömök], *işl.* 1. Dörjemek işini birine etdirmek. 2. Eýläk-beýläk agdardyp gözletmek, agtartmak. 3. göç. m. Gozgap azar berdirmek, barladyp durmak. *Ol ähli ýeri dörijedip çykdy, emma eline hiç bir zat ilmedi.*

DÖRJÄBERMEK [dö:rjä:vermek], *işl.* Dörjap başlamak, dörijap ugramak.

DÖRJÜK [dö:rjök]: **gyzyl (ala) dörijük** dörülip çykylan, dörijük-dörijük edilip, dörülip torç edilen. *Olar ýerli-ýerden goş goşup, mahmal ýaly çyg ýeri ala dörijük ederdi* (B. Kerbabaýew). *Täze göçülip gelinjek ýurduň üsti gyzyl dörijüki* (A. Gowşudow).

DÖRME [dö:rmö], *iş ady.* Dörmek ýagdaýy.

DÖRMEK [dö:rmök], *işl.* 1. Eliň ýa-da başga bir zat bilen üyşüp ýatan zatlary eýläk-beýläk agdarmak, garyşdyrmak. 2. Bir zadyň içinden başga bir zady gözlemek, agtarmak. *Dolmaz petekleriniň ýesiri bolan towuklar demir dyrnaklary bilen tezek döryärler* (B. Kerbabaýew). 3. göç. m. Sahypama-sahypa okamak. *Dördüm jugrafiýa kitaplaryny* (K. Gurbannesow).

DÖRMEKLIK [dö:rmöklük], *iş ady.* Dörmek ýagdaýy.

DÖRMEZLIK [dö:rmözlük], *işl.* Dörmek işini, hereketini etmezlik.

DÖRT [dö:rt], *san.* 4 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. – *Kärhanamyz dört etrabyň gallaçylaryndan däne kabul etmeli* ("Türkmenistan").

♦ **Dört aýakly** mal (goýun, geçi, sygyr, düýe we ş. m.). *Töweregine ser saldy, emma dört aýakly gözüne ilmedi* (G. Kulyýew).

DÖRTBURÇ [dö:rtburç], *syp.* Dört burçy bolan. *Pökgen dörtburç möhüriň ýokarsynda basma harplar bilen nika²diýlip ýazylan haty zordan okap bildi* (A. Gowşudow).

DÖRTBURÇLUK [dö:rtburşluk], *at.* Dört burçly geometrik şekil. *Dörtburçluk – geometrik şekildir.*

DÖRTGOŞMA [dö:rtgoşmo]: **dörtgoşma bilezik**

dört hatar gaşy bolan bilezik. *Ýylmanan dörtgoşma bilezigi etlek bileklerine dakynyp, kümüşli heýkeli ýanyn dakyndy* (B. Kerbabaýew).

DÖRTGYRAŇ [dö:rtgyraň], *syp.* 1. Dört gyraňy bolan. 2. göç. m. Boýy-ini deň bolan. *Dörtgyraň göwreli, daýaw Goçmyrat birden ýüzüni gündogara öwürdi* (A. Atajanow).

DÖRTGYRAŇLYK [dö:rtgyraňlyk], *at.* Dört gyraňy bolan geometrik şekil.

DÖRTLEME [dö:rtlömö], *at, edeb.* Her bendi dört setirden düzülen goşgy düzüliş formasy, murapbag.

DÖRTLÜK [dö:rtlük], *at.* 1. Haýsydyr bir zadyň 4 belgi bilen aňladylýan ady. *Dörtlük awtobus.* 2. Ýetişiğiň baş bally sistemasynda "ýagşy" diýen bahany aňladýan söz. *Hiý, meniň dörtlükden pes baha bilen öýe gelen wagtym boldumy, eje?! 3. Kâbir zatlaryň ölçegini görkezýän san. Dörtlük galoş.*

DÖRTÝAŞAR [dö:rtýaşar], *syp.* Dört ýaşyň içindäki mal. *Dörtýaşar atlaryň çapysygy başlady.*

DÖRÜBERMEK [dö:rüvermek], *işl.* Dörüp başlamak.

DÖRÜLMEK [dö:rülmök], *işl.* 1. Gorjalyp agdarylmak, peşeläp agdarylmak, gorjаланmak. 2. Bir zadyň içi agdar-dünđer edilip gözlenmek, agdarylmak. *Ýer uýy ýiteldilen taýak, agaç, kätmen bilen dörülyän eken.*

DÖRÜŞ [dö:rüş], *iş ady.* Dörmek ýagdaýy.

DÖRÜŞDIRMEK [dö:rüşdürmök], *işl.* 1. Gorjaşdyryp çykamak, agdaryşdyryp çykamak. *Ol käýeri depip gördi, käýeri gamçysynyň uýy bilen dörişdirip gördi* (B. Seytâkow). 2. Gözleşdirip çykamak, agtaryşdyryp çykamak. *Birden aýak çekdi-de, hasyr-husur jübülerini dörişdirmäge durdy* (G. Kulyýew).

DÖRÜŞMEK [dö:rüşmök], *işl.* 1. Gorjaşyp agdaryşmak, dörmäge kömekleşmek, gorjaşmak, agdaryşmak. 2. Bir zady gözläp agtaryşmak, gözleşmek.

DÖŞ [dö:ş], *at.* Bedeniň gapyrgalary birleşdirýän ön tarapky süňkli bölegi.

♦ **Döşüne kakmak** men-menlik etmek, öwünmek; ulumsylyk, gopbamsylyk etmek. **Döşüni gaýşartmak** gujurly, gaýratly bolmak. *Ýel näçe gazaba münse-de, onuň önünde ýan bermän, döşümi gaýşardyp durjagymy, iň soňunda üstün çykjagymy hem duýdurýan* (B. Kerbabaýew). **Döşüni germek** janyňy gaýgyrman, mertlerçe goramak. *Döşüni gerip Watany goramak.*

DÖŞDÜŞME [dö:şdüşmө], *at.* Düýäniň çöküp, soň hem turup bilmezlik keseli.

DÖŞLEK [dö:şlök], *syp.* Giň, ýasy döşli, giň kükrekli; göwüslek. *Diňe önde baryan butlak, döşlek ak maýa äwmän baryardy* (N. Jumaýew).

DÖŞLEKLIK [dö:şlöklik], *at.* Ýasy döşlülük, giň kükreklik; göwüsleklik.

DÖW I, *at.* Gündogar rowaýatlaryndaky ägirt güýçli jandar, halk ertekilerindäki hyýaly keşp. *Bir*

bolmaklyk.

DÖWÜRLEÝIN [döwürlöýün], *syp.* 1. Belli bir wagt aralygynda, döwürde bolýan, wagtal-wagtal gaýtalanýan. 2. Belli bir döwür aralygynda neşir edilýän. *Döwürleýin neşirler.*

DÖWÜRLEÝINLIK [döwürlöýünlük], *at.* 1. Belli bir wagtda, döwürde bolup geçmeklik. 2. Belli bir döwür aralygynda neşir edilmeklik. *Neşirleriň döwürleýinligi.*

DÖWÜRÝAN [döwürýa:n], *at.* Ýorganyň dört gyrasyna aýlanyp tutulýan başga reňkdäki gülsüz mata. *Döwürýanly ýorgan.*

DÖWÜŞ, 1. *iş ady.* Döwmek ýagdaýy. 2. *at, şahyr.* Söweş, uruş, çaknyşyk. *Mert ýigitler geçer serden, Al meýdanda döwüş bile* (Magtymguly).

DÖWÜŞDIRMEK [döwüşdürmek], *işl.* Belli bir wagtyň dowamynda birnäçe zady owradyşdyryp, maýda-maýda edip, döwüp çykamak

DÖWÜŞME [döwüşmө], *iş ady.* Döwüşmek ýagdaýy.

DÖWÜŞMEK [döwüşmөk], *işl.* 1. Bir zady bölekläp, döwmäge kömekleşmek, bölek-bölek edişmek, owradyşmak. *Odun döwüşmek.* 2. Söweşmek, uruşmak, çaknyşmak. *Müň kişi geldi kastyma, Döwüşip çykdym üstüňe* ("Görogly").

DÖZ: **döz gelmek** dözmek, çydam etmek, çydamak. *Kynçylyga döz gelmek.*

DÖZERLIK [dözörlük], *syp.* Döz gelerlik, çydam ederlik.

DÖZME [dözmө], *iş ady.* Dözmek ýagdaýy.

DÖZMEK [dözmөk], *işl.* 1. Çydam etmek, çydam bermek, döz gelmek, çydamak. *Magtymguly, tur goluňny köze goý, Eger döze bilseň, kylgyl bu işi!* (Magtymguly). 2. Berehim bolmak, rehimsizlik etmek, nebsiň agyrmazlyk. *Meni bularan aýyrmaga neneň dözjek* ("Görogly"). *At öz aýagyndan kireý islemeýäni üçin, dözüp sürseň, onuň ýetmeýän ýeri ýok* (B. Kerbabaýew).

DÖZMEZ [dözmөz], *at.* Biriniň düşen ýagdaýyna dözmän, rehim gelip kömek edýän adam, rehimdar adam. *Urşun yzynda galan ýaş ene dözmezim ýok diýip zeýrenmedi, kynçylykly pursatlara döz gelip, çagajyklaryny ulaltdy.*

DÖZMEKLIK [dözmөklük], *iş ady.* Dözmek ýagdaýy.

DÖZMEZÇILIK [dözmөzçülük], *at.* Dözmän edilýän duýgudaşlyk, rehimlilik, şepagatlylyk. *Şol onda-munda ýatyp-turup ýörkä, dostlarynyň biri oňa dözmezçilik edip, iki otagly, aşhanaly päkize öý tapyp berdi* (A. Gowşadow).

DÖZMEZLIK [dözmөzlük], *işl.* 1. Dözüp bilmezlik, dözümlenmezlik, çydap bilmezlik. *Tomsuň jöwzasyna, gysyň aňzagyna dözmeseň, gumda çopan bolup bilermikän?! 2. Biriniň düşen ýagdaýyna çydaman,*

rehimi gelmek. *Meger, Ezraýyl perişde Ejiz halyna dözmedi* (A. Atabaýew).

DÖZÜLMEK [dözülmөk], *işl.* Çydalmak, çydamlylyk edilmek, döz gelmek.

DÖZÜM, *at.* Agyra ýa-da başga bir zada çydap bilmek başarnygy. *Her bir zada dözümlü gerek.*

DÖZÜMLENME [dözümlөнmө], *iş ady.* Dözümlenmek ýagdaýy.

DÖZÜMLENMEK [dözümlөнmөk], *işl.* Dözüml bolmak, çydamly bolmak, berkemek.

DÖZÜMLI [dözümlü], *syp.* 1. Döz gelýän, çydam edýän, çydamly. *Wagtynda kynçylyklara dözümlü bolmak.* 2. *hal.* Dözüml bilen, ynamly, çekinmän. *Baggy dutaryň kirşine dözümlü kakdy.*

DÖZÜMLILIK [dözümlülük], *at.* 1. Her bir zada dözümlü bolmaklyk, dözüjilik, çydam edijilik, çydamlylyk. 2. Gaýratlylyk, berklik, ynamlylyk. *Ol onuň jogabyny örän dözümlilik bilen berdi.* 3. *göç. m.* Rehimsizlik, ýürek awamazlyk, doňýürekliklik. *Onuň ýesirlere dözümlilik etmeýşine geň galdy.*

DÖZÜMSIZ [dözümsüz], *syp.* 1. Döz gelmeýän, çydam etmeýän, çydamsyz. *Oda dözümsiz. Elim gyzgyna dözümsiz.* 2. Ýüregi ýuka, rehimdar, durumsyz. *Ol hetdenaşa dözümsiz bolany üçin, towugyň hem damagyny çalyb bilmeýärdi.*

DÖZÜMSIZLIK [dözümsüzlük], *at.* 1. Her bir kynçylyga we ş. m. çydap bilmezlik, çydamsyzlyk. 2. Ýüregi ýukalyk, durumsyzlyk, rehimdarlyk. *Gurda dözümsizlik etdigiň, goýna sütem etdigiňdir* (Atalar sözi).

DÖZÜŞ, *iş ady.* Dözmek ýagdaýy.

DRAMA [dya:ma], *at, edeb.* Gepleşik görnüşinde ýazylan we sahnada goýmak üçin niýetlenen edebi eseriň bir görnüşi; dartgynly sahna oýny.

DUB [du:p], *at.* Igdäniň şanigi ýaly ululykda miwe getirýän, gyralary kertik-kertik ýasy ýaprakly gaty ağaç.

DUÇAR [du:ça:r]: **duçar bolmak (gelmek)** duş gelmek, sezewar bolmak, sataşmak, uçramak. *Oglan ol ýerde köp ýatsa, agyr kesellere duçar bolar* (B. Seýtakow). **Duçar etmek** duş etmek, sezewar etmek, sataşdyrmak, uçratmak. *Azdyrmasyň, azana duçar etmesin* (Atalar sözi).

DUL, *syp.* Aýaly ýa-da äri ölen, ärsiz, aýalsyz galan (erkek ýa-da aýal adam). *Dul gözi bilen aýal alma, pyýada gözi bilen – at* (Nakyl).

♦ **Dul heleýiň pişigi ýaly** örän gowy, aýawly saklanýan.

DUL [du:l], *at.* Öýüň, jaýyň içiniň çep ýa-da sag gapdaly. *Annaguly dula geçip, ädigini çykardy-da, ojagyň başynda aýbogdaşyny gurup oturdy* (A. Durdyýew).

DULABERMEK [du:la:vermek], *işl.* Dulap

işliginiň yzyndan gelip, biriniň hereketini oňlamadyk adam tarapyndan aýdylýar. *"Döwseň döwüp geç, oýnawaç özüňe gerek" diýip, çaganyň ejesi käýindi.*

DÖWNELMEK [döwnölmök], *işl.* Bir zat zol-zol edilmek, düýpli öwrenilmek; bir ýere köp aýlanylmak, torç, döwnük edilmek.

DÖWNEME [döwnömö], *iş ady.* Döwnemek ýagdaýy.

DÖWNEMEK [döwnömök], *işl.* Bir zady zol-zol etmek, köp yhlas bermek, düýpli öwrenmek, biljek bolmak; bir ýeri köp aýlanmak, torç, döwnük etmek. *Aý, han aga, bu ýerler köp döwnän ýerimizdir* (H. Derýaýew).

DÖWNÄBERMEK [döwnä:vermek], *işl.* Döwnäp başlamak.

DÖWRAN [döwra:n], *at.* 1. Lezzetli zaman, bagtly döwür. *Dogdy asmanyň Zöhresi, Çyn aşıga döwran bu gün* (Magtymguly). 2. Oglana dakylýan at.

◇ **Döwran sürmek** keypi-sapada ýaşamak, lezzetli durmuş geçirmek. *Sür döwrany, geçirme, görersiň zyýan, dilber; Öwür Aý dek ýüzüni, kylaýyn beýan, dilber* (Baýly şahyr).

DÖWRE [döwrö], *at.* Tegelek, aýlaw.

◇ **Döwre guramak** tegelenip, aýlaw gurap oturmak. *Olar döwre gurap otyrdylar.*

DÖWREBAP [döwröva:p], *hal.* Döwre, zamana laýyk gelýän. *Döwrebap eser döretmek. Döwrebap ýaşamak.*

DÖWTALAP, *hal, syn.* 1. Bir zada göwünjeň, göwünli, isleg bildirýän, meýilli. *Özüň döwtalap bolmasaň, kim seni zor bilen okadýar?* (B. Gulow). 2. Öz islegi bilen, meýletin. *Gurban watan goramaga, Köp döwtalap bolup gitdi* (Ç. Asyrow).

DÖWTALAPLYK, *at.* 1. Göwünjeňlik, göwünlilik. *Şol kakaňam gidermenligi, döwtalaplygy seňkiden pes däl-le* (Ý. Mämmediyew). 2. Meýletinlik, mejbury dälilik. *Urşuň jygba-jyga gelen wagty döwtalaplyk bilen söweşe gitdim* ("Edebiýat we sungat").

DÖWÜBERMEK [döwüvermek], *işl.* Döwür başlamak.

DÖWÜK, *syn.* 1. Döwlen, sandan çykan, döwlop zaýаланан. *Ussa käte döwük äýneginiň üsti bilen seređýärdi* (A. Gowşudow). 2. Döwlen bir zadyň bir bölegi. *Enegül galadan düşüp dümtünip ýörşüne, ýüzi owadan gök syrçaly küýze döwüginini tapdy* (N. Esenmyradow). 3. *lukmanç.* Beden süňküniň jorta uçmagy netijesinde emele gelen şikes. *Hassany sagaldýar lukmanlarmyz hem, Döwüge seýik edýär; ýarala – melhem* (D. Baýmyradow).

DÖWÜKLIK [döwüklük], *at.* Döwük halda bolmaklyk.

DÖWÜK-ÝENJIK, *syn.* Döwlen, bölek-bölek bolan; ýemşeren. *Biziň howlymyzda döwük-ýenjik*

demirler üýşüp ýatyrady (A. Gowşudow). *Döwük-ýenjik kerpiçleri bir ýere üýşüren bolýardy* (B. Seýtakow).

DÖWÜLMEK [döwülmök], *işl.* 1. Egrip, egrelip, eplenip böleklenmek, bölek-bölek bolmak, synmak. 2. Basgylanyp, urlup ýa-da maşyndan geçirilip gabygyn-dan arassalanmak (bugdaý, arpa, miwe däneleri we ş. m. hakynda). 3. Sandan çykmak, bozulmak, haraplanmak. *Bu ýaramaz ýolda ençeme sany, Maşynlar döwölüp bolupdyr zaýa* (A. Kowusow).

DÖWÜM, *at.* Döwlop alnan çörek bölegi. *Oňa öýlerinden günde bir döwüm çörek bilen bir demkeş çay gelderdi* (A. Ahundow – Gürgenli).

DÖWÜM-DIŞLEM [döwüm-di:şlem], *syn.* Azowlak, bir azajyk (çörek hakynda). *Biz döwüm-dişlem nan iýip ýola çykdyk. Çadyrda gowurma bardyr, häzirlikçe çayçorba edinip, döwüm-dişlem iýiň!* (A. Gowşudow). *Aýaly çay goýupdyr, çay içipdirler; döwüm-dişlem nan içipdirler* (H. Ysmaýyłow).

DÖWÜM-DÖWÜM, *syn.* 1. Bölek-bölek, kül-uşak, kül-owram, döwük-döwük. *Onuň gözünde bir äýnek bardy weli, ol äýnegiň saplary döwüm-döwüm bolup, sim bilen hem aňry-bäri edilip, ýüp-süp bilen sarahypdyr* (A. Gowşudow). 2. Döwlop alnan birnäçe bölek çörek. – *Çöregi döwüm-döwüm edip oturma, iýjejigiňi döwüp alaýarlar.*

DÖWÜMLEME [döwümlömö], *iş ady.* Döwümlemek ýagdaýy.

DÖWÜMLEMEK [döwümlömök], *işl.* Döwüm görmüşinde böleklemek, döwüm-döwüm etmek. *Iýjek çöregiňi döwümläp al.*

DÖWÜMLETMEK [döwümlötmök], *işl.* Döwümlemek işini başga birine etdirmek.

DÖWÜMLÄBERMEK [döwümlä:vermek], *işl.* Döwümläp başlamak.

DÖWÜNMEK [döwünmök], *işl.* Özüň üçin döwmek, özüň üçin owratmak, özüň üçin böleklere bölmek. *Hoz döwünmek. Bir döwüm çörek döwünmek.*

DÖWÜR, *at.* 1. Jemgyýetiň taryhynda bolup geçýän wakany, hadysany, taryhy aýratynlygy we ş. m. öz içine alýan uzak wagt aralygy. *Baknaýyk döwri.* 2. Bir zadyň, işiň, hereketiň bolup geçýän (başlanýan, dowam edýän we tamamlanýan) wagty. *Çagalyk hem ýaşlyk döwri. Pagta ýygymy döwri. Ösümlükleriň ösüş döwri. Sagym döwri.* 3. *geol.* Belli bir geologik syrgyny düzýän dag jynslarynyň emele gelýän wagt aralygy. 4. Eýýam, zaman, zamana. *Döwriň talabynyň diýseň jogapkärliđigini unutmaň* ("Türkmenistan").

◇ **Döwür dönmek** zamana üýtgäp, wagt geçip, kimdir biri üçin bagtly döwran gelmek.

DÖWÜRDEŞ [döwürdöş], *at.* Biri bilen bir wagtda, bir döwürde ýaşan, işlän ýa-da ýaşayan, işleýän adam. *Magtymguly bilen Durdy şahyr döwürdeş bolupdyr.*

DÖWÜRDEŞLIK [döwürdöşlük], *at.* Döwürdeş

DURAR [dura:r], *at, gepl.d.* Durup dynç alar ýaly wagt, pursat. "*Maňa-da durar ýok, işime ylgabam ýetişip bilemok*" diýip, *ýaş gelin jorasynyň ýanynda zeýrenmek zeýrendi.*

DURDUGYÇA [durduğuço], *hal.* Dura-bara, gitdigiçe, bardygyça. *Ýagyş durdugyça güýçlenýärdi.*

DURDY-DURDY [durdu-durdy]: **durdy-durdy** **bolmak** aýak üstüne galyp, durmagy başarmak, durak-durak bolmak (çaga hakynda).

DURGUN [durğun], *syp., ser.* **Durgunly.**

DURGUNLY [durğunly], *syp.* Üýtgäp durmaýan, üýtgemeyän; öz durkuny ýitirmeyän. *Durgunly boýag. Durgunly howa.*

DURGUNLYK [durğunluk], *at.* Üýtgemezlik, hereketsizlik, ösüşiň ýoklugy. *Ykdysadyýetiň durgunlygy. Durgunlyk ýyllary.*

DURGUNLYLYK [durğunluluk], *at.* Üýtgemezlik, öz durkuňy ýitirmezlik.

DURGUŞAN [durğuşon], *syp.* Orta ýaşan, ýaşı bir çene baran, ýaşı könelişen (adam hakynda).

DURGUŞANRAK [durğuşonura:k], *syp.* Azdakände durguşan. *Durguşanrak aýal işikden içerik ätledi.*

DURGUŞMA [durğuşmo], *iş ady.* Durguşmak ýagdaýy.

DURGUŞMAK [durğuşmok], *işl.* 1. Ýaşı bir çene ýetmek, ýaşı könelişmek, gartaşmak. 2. Köp saklanyp saplanmak, arassalanmak, durlanmak.

DURGUŞMAKLYK [durğuşmokluk], *iş ady.* Durguşmak ýagdaýy.

DURGUŞMAZLYK [durğuşmozluk], *işl.* Durguşan halda bolmazlyk.

DURGUŞYBERMEK [durğuşuvermek], *işl.* Durguşyp ugramak.

DURGY [durgy]: **durgy bermek** urlan zarbany gaýtarmak, saklamak. *Şatyr begde agyr zarba durgy berer ýaly güýç barmy näme?* (G. Kulyýew).

DURK [duruk], *at.* 1. Görnüş, şekil. *Köçeleriň durky täzelenýär.* 2. Boýdan-başa tutuş göwre, jan-ten. *Üstünliklere durkuň bilen begenmek.* 3. Jorabyň gonjundan aşaky bölegi. *Joraby durkundan örüp başlamaly.* 4. Bir zadyň durumy, berkligi, pugtalygy, ömri. *Bu atlaýň durky ýok ekeni.*

DURKLULYK [durukluluk], *at, ser.* **Durumlylyk.** *Mawudyň durklulygy.*

DURKLY [durukly], *syp., ser.* **Durumly.** *Durkly mata.*

DURLABERMEK [durla:vermek], *işl.* Durlap başlamak; durlamagy dowam etmek. "*Indi bir gezek sabynlap ýuwan eşikleriňi durlaber*" diýip, *ejesi gyzyna öwrettdi.*

DURLAMA [durlomo], *iş ady.* Durlamak ýagdaýy.

DURLAMAK [durlomok], *işl.* 1. Suwuk jisimleri arassalamak, hapadan saplamak, dury görnüşe

getirmek. *Ýapdan alnan bulanyk suwy bedrede durlap içmek.* 2. Kir, saç ýuwlanda iň soňunda arassa suwa birnäçe gezek salyp çykarmak, çyrmak, çaykamak. *Saç sabynlanyp ýuwlanda, onuň düýbünde sabyn galmazlygy üçin arassa suwda birnäçe gezek durlamaly.*

DURLAMAKLYK [durlomokluk], *iş ady.* Durlamak ýagdaýy

DURLAMAZLYK [durlomozluk], *işl.* Durlamak işini etmezlik.

DURLANMAK [durlonmok], *işl.* 1. Dury hala gelmek. *Şondan soň suw süzülýär, durlanýar* ("Edebiyat we sungat"). 2. Howanyň ýüzi tämizlenmek, arassalanmak, duman syrlymak. *Birden çygly şemal peýda bolup, ümür perdesini syrýar-da, howa durlanyp başlaýardy* (B. Kerbabaýew). 3. *göç. m.* Tebigy reňkine gelmek, sagdyn görmüşe eýe bolmak. *Oglan daýanyp, ýüzi durlanyp başlap, ol sanly günün içinde sagalyp gidipdir* ("Türkmen halk ertekileri").

♦ **Aklyly durlanmak** aňy bulaşyklykdan saplanmak, aklyly gowy işläp başlamak. *Birden Aşyrmädiň aklyly durlanyp giden ýaly boldy* (B. Seýtäkow).

DURLANYŞMAK [durlonuşmok], *işl.* Birneme durlanmak, durlanyp ugramak, az-kem durlanmak. *Ýabyň bulanyk suwy durlanyşypdyr.*

DURLAŞDYRMAK [durloşdurmok], *işl.* Bir ýan ujundan durlap çykamak. *Ýaş gelin ýuwan kirli eşiklerini gys sagara durlaşdyryp, öýden çykdy.*

DURLAŞMAK [durloşmok], *işl.* Durlamaga kömek etmek.

DURLATDYRMAK [durlotdurmok], *işl., ser.* **Durlatmak.**

DURLATMAK [durlotmok], *işl.* 1. Durlamak işini başga birine etdirmek. *Ejesi ýuwan eşiklerini gyzyna durlatdy.* 2. Durlamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Gyzjagaz özelenip: "Eje, maňa durladaýsana" diýdi.*

DURLAÝYŞ [durloýuş], *iş ady.* Durlamak ýagdaýy.

DURLUK, *at.* Gara öýüň täriminiň töwereğine aýlanan keçe örtügi, eşik. *Olaryň ikisiniň-de uklary gowşap, tärimleriniň köki gidipdi, durluklary diýseň akly-garaýy ýama bilen bezelipdi* (G. Kulyýew).

DURLUKBAG [durlukba:ğ], *at.* Yüňden işilip ýa-da örülip, durlugyň aşak we ýokary gyrasyna berkidilýän bag, ýüp.

DURLUKKAKA [durlukka:ka], *at.* Gara öý tutulanda tärimiň başynyň ýaýrap gitmezligi üçin tärimiň daşyndan, durlugyň iç yüzünden aýlanan 40-50 sm inililikdäki öýdümä bilen dokalan, gyzyl reňkli, gök zolakly ýüp.

DURLUKLYK [durlukluk], *syp.* Durluk üçin, durluk etmek üçin niýetlenen. *Durluklyk ýüp.*

DURMA [durmo], *iş ady.* Durmak ýagdaýy. *Beýdip*

başlamak; dulamagy dowam etdirmek.

DULAMA [du:lomo], *iş ady.* Dulamak ýagdaýy.

DULAMAK [du:lomok], *işl.* 1. Ölen adamy jaýlamak, ýerlemek. 2. *gepl. d.* Bir zadyň aňyrsynda ýaşyrmak, gizlemek, bukmak.

DULAMAKLYK [du:lomokluk], *iş ady.* Dulamak ýagdaýy.

DULAMAZLYK [du:lomozluk], *işl.* Dulamak işine amal etmezlik.

DULANMAK [du:lonmok], *işl.* 1. Ölen adam jaýlanmak, ýerlenmek. 2. *gepl. d.* Bir zadyň aňyrsynda gizlenmek, bukulmak. *Aram-aram gün çykyp, çäge baýyrlaryny bugartmagyny esli wagtlap dowam edýärdi-de, ýene goýy buludyň aňyrsyna dulanýardy* (B. Ataýew).

DULAŞMAK [du:loşmok], *işl.* Dulamaga kömek etmek; bilelikde dulamak.

DULATMAK [du:lotmok], *işl.* Dulamak işini başga birine etdirmek; dulamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek.

DULAÝYŞ [du:loýuş], *iş ady.* Dulamak ýagdaýy.

DULDEĞŞİR [du:lleğşir], *syp.* Örän ýakyn, ýanaşyk, golaý (jaý, öý hakynda). *Bolmasa, gürrüň edeýin, şu güne çenli duldeğşir oturan goňşularymyzda aýdan dälidir* (N. Saryhanow).

DULLUK, *at.* Aýaly ýa-da äri ölüp aýalsyz, ärsiz galanlyk, başy boşluk. *Dullukdyr meniň-de bagrym dilenim* (Magtymguly).

DULUÇ, *at.* Üç ýaşar inen düýe.

DULUK, *at.* Ýüzüň sakgalsapy bilen eňek aralygy, ýüzüň çep hem sag gapdaly. *Orazsoltan iki elini dulugyna tutup, Myrat aganyň sözünü diňläp otyrdy* (H. Derýaýew).

DUMAN [duma:n], *at.* 1. Köplenç, bugly, çişňili tutuk howa gatlagy. *Gara dagdan gymmat gaçar; Sili, dumany bolmasa* (Magtymguly). 2. *göç. m.* Howp, ýaramaz ýagdaý. *Gazap donun geýip, çözanda duşman, Abananda üstümeze ol duman...* (A. Kekilow).

DUMANLABERMEK [duma:nla:vermek], *işl.* Dumanlap ugramak.

DUMANLAMA [duma:nlama], *iş ady.* Dumanlamak ýagdaýy.

DUMANLAMAK [duma:nlamak], *işl.* 1. Duman gurşap almak, duman büremek, duman örtmek. *Başy dumanlap duran gojaman Köpetdag alyslardan seleňläp görüňýärdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. *göç. m.* Ümezlemek, garaňkyramak. *Onuň dumanlap duran gözleri diwardaky surata düşdi* (B. Seýtäkow). 3. *göç. m.* Bulaşmak, garjaşmak (pikir hakynda). *Kellesi dumanlap durşuna ol uzakly gününü işläp bilmän pallap geçirdi*.

DUMANLAMAKLYK [duma:nlamaklyk], *iş ady.* Dumanlamak ýagdaýy.

DUMANLAMAZLYK [duma:nlamazlyk], *işl.* Dumanlap durmazlyk.

DUMANLATMAK [duma:nlatmak], *işl.* Garjaşdyrmak, bulaşdyrmak (pikir, oý barada).

DUMANLAÝYŞ [duma:nlaýyş], *iş ady.* Dumanlamak ýagdaýy.

DUMANLY [duma:nly], *syp.* 1. Duman örtülen, dumany bolan. *Dumanly howa*. 2. *göç. m.* Bulaşyk, düşnüksiz, aýdyň bolmadyk. *Ony sägindirýän zadam kellesindäki dumanly, garşylykly pikirlerdi* (Ö. Abdyl-laýew).

DUMANLYK [duma:nlyk], *at.* Duman bilen örtülen ýagdaýda bolmaklyk, dumany barlyk.

DUMANLYRAK [duma:nlyra:k], *syp.* Azda-kände dumanly, ümürlü. *Dumanlyrak howa*.

DUMLY-DUŞ [dumlu-du:ş], *at.* Töweregi gurşap alýan ähli ýer, çar tarap, daş-töwerek. *Magtymgulyň köçä çykanlygyny görüp, dumly-duşdan jemende uýşdi* (G. Kulyýew).

DUP-DURY, *syp.* Örän dury, ap-arassa, gaty päkize, örän tämiz. *Guýynyň gök cüyşe ýaly dup-dury suwy diýseň ýakymlydy*.

DURA [duro], *at.* Deňiz-derýa kenarynda guş awlananda, buky üçin gazylýan çukur, ýatar ýaly ýer.

DURA-BARA [duro-vara], *hal.* Kem-kemden, ýuwaş-ýuwaşdan, assa-assa, gitdikçe, barha. *Aý näme, "türkmen göçi dura-bara düzeler" diýenleridir, hemmesi-de kem-kemden düzeler gider* (A. Gowşudow).

DURAK-DURAK [durok-durok] Dik durmagy öwretmek üçin kiçijik çaga aýdylýan söz.

♦ **Durak-durak bolmak ser. Durdy-durdy bolmak.** *Berdijik ýaňy durak-durak bolup ugran çagajykdy*.

DURALGA [durolgo], *at.* 1. Trolleýbus, awtobus, taksi ýaly gatnaw serişdeleriniň ýolagçylary düşürmek we mündürmek üçin ýörite durýan ýeri. *Awtobus duralgasyna baranymda, gün mazaly gyzypdy*. 2. *göç. m.* Bir zat etmek hakynda belli bir karara gelmen pikir, ygrar. *Asylan agaç terezi ýaly, seniň belli bir duralgaň yok* (B. Kerbabaýew).

DURALMAK [durolmok], *işl., gepl.d.* Durlanmak. *Bedredäki lüýk suw öýläne çenli duraldy*.

DURALYKLY [durolukly], *syp.* 1. Uzak ömürlü, uzak ýaşly. *Çagaňyz duralykly bolsun!* 2. Uzak möhletli. *Duralykly berseňiz, karz pul soramakçy*.

DURALYKLYLYK [durolukluluk], *at.* 1. Duralykly bolmaklyk, uzak ömürlilik. 2. Uzak möhletlilik, gyssagly dälilik.

DURALYKLYRAK, [duroluklura:k], *syp., gepl.d.* Belli derejede duralykly, uzak möhlete durýanrak.

DURALYŞMAK [duroluşmok], *işl., gepl.d.* Kem-kemden dury bolmak, dura-bara durlanmak, durlanyşmak.

DURUBERMEK [duruvermek], *işl.* Birdenkä durmak, birden hereketini togtatmak, saklanmak.

DURULMAK [durulmok], *işl.* Durmak ýagdaýyna geçilmek. *Uruş ýyllarynda her gün gara daňdandan dükanýň önünde nobata durlardy.*

DURULYK [duruluk], *at.* 1. Arassalyk, saplyk, päkizelik, tämizlik. *Howzuň suwunyň durulygy meni geň galdyrdy.* 2. Açyklyk, tämizlik, dumansyzlyk (howa hakynda). 3. *göç. m.* Aýdyňlyk, bulaşyk dällik. *Bolsa-da, men-ä Akgzyň zehininiň durulygyna haýran galdym (B. Gulow).*

DURUM, *at.* 1. Bir zadyň berklik derejesi, ömri, durk. *Şu atlaýyň durumy bolmaýar.* 2. *göç. m.* Çydam, dözümlü, gaýrat. *Kim onuň önünde durum edip biljek? (G. Kulyýew).*

DURUMLY, *syp.* 1. Köp wagtlap zaýalanman, ýyrtylan durýan, ömri uzak, berk, pugta, durkly. *Durumly mata.* 2. *göç. m.* Çydamly, dözümlü.

DURUMLYLYK [durumluluk], *at.* Durumy bolmaklyk, sarlylyk, durklulyk, berklik, pugtalyk.

DURUMSYZ [durumsuz], *syp.* 1. Durumy ýok, durumy bolmadyk, sarsyz, berk däl. *Durumsyz ýüpek parça.* 2. Sabyrsyz, çydamsyz. *Baý, açlyga durumsyz ekeniň-aý!* 3. *göç. m.* Doň bagyr däl, ýüregi ýuka, dözümsiz.

DURUMSYZLYK [durumsuzluk], *at.* 1. Durumy bolmazlyk, berk, pugta dällik, sarsyzlyk. 2. *göç. m.* Doňbagyr dällik, ýüregi ýukalyk. *Enesiniň näzik hem-de gaýgyçyl häsiýetlerini, onuň ýüreginiň durumsyzlygyny Sapa ýagşy bilýärdi (A. Gowşudow).*

DURUMSYZRAK [durumsuzura:k], *syp.* Belli derejede durumsyz. *Ol durumsyzrak adamdy.*

DURUŞ, *iş ady.* 1. Durmak ýagdaýy. 2. *at.* Tutuş durk, tutuş göwre, durşuna. *Ol durşy bilen galpyldap başlady.*

♦ **Bolup duruş 1)** bir işiň tamamlanyş ýagdaýy. *Işlerimi bolup durşum, entek çay-suw hem içemok.* 2) özüni alyp baryş (öňünden hal isligiň ýokluk şekili getirilip ulanylýar). *Onuň bir çetde ile goşulman bolup durşy nähili?*

DURUŞMAK [duruşmok], *işl.* 1. Durmaga ýoldaş bolmak. *Ýoldaşyňa garawul duruşmak.* 2. Biri işini bolýança garaşyp durmak. *Meniň okuwym gutarmanka gaýdybermegin, duruşgyn, bolýarmy?*

DURUZMAK [duruzmok], *işl.* Durmaga mejbur etmek; durmagyna sebäp bolmak; hereketlenmez ýaly etmek. *Ol daşarda eşegini duruzdy.* 2. Dik ýagdaýda goýmak, saklamak. *Taýagy barmagyň üstünde dik durzup bilmek.* 3. Nyzama düzmek, hataryň ugrunda goýmak. *Okuwçylary hatara duruzmak.* 4. *gepl. d.* Garaşdyryp goýmak, garaşdyryp aýak üstünde saklamak.

DURY, *syp.* 1. Bulanyk bolmadyk, bulanyk däl,

arassa, tämiz. *Dury suw.* 2. Açyk, bulutsyz, tot-tozansyz, dumansyz, tämiz (howa hakynda). *Jana ýakymly howa durudy (B. Kerbabaýew).* 3. Açyk, goýy bolmadyk (reňk hakynda). *Dury mawumtyl reňki ony başgalaryndan açaçan saýlaýardy.* 4. *göç. m.* Sagdynlygyň alamaty hökmünde ýüzi ýagty, lowurdap duran; doly, gaty bir, şeýle bir (saglyk hakynda). *Aýgülüň düşünjeli gözleri sahna garasa-da, çala süýnmegräk dury ýüzüne nämäniňdir aladasy kölege salýardy (B. Kerbabaýew).* *Ol dury sag däl bolsa gerek, ýüzüniň gan-peti ýok.* 5. *göç. m.* Aýdyň, bulaşyk bolmadyk (akyl, pikir we ş. m. hakynda). *Kelläň dury işlemek. Dury akyl.* 6. Gyrylyk bolmadyk, arassa çykýan (ses hakynda). *Bagşynyň dury sesi belent jaňlanýardy.*

♦ **Dury sag** hiç hili keseli ýok, sagdyn.

DURZULMAK [durzulmok], *işl.* Durar ýaly edilme, durmak derejesine ýetirilmek.

DUŞ [du:ş] **I**, *at.* Deňe, ýan, gapdal, gabat. *Olaryň belent sussy, ägirt keşbi ýeke düýekeşleriň, ýeke argyşçylaryň däl, olaryň duşlaryndan geçenleriň göwnünde-de oňat täsir galdyryýardy (B. Kerbabaýew).*

DUŞ [du:ş] **II: duş bolmak (gelmek) ser. Duçar: duçar bolmak (gelmek).** *Duş bolsaň ýaman hatyna, Ömrüň öter şer biläni (Magtymguly).* **Duş etmek ser. Duçar etmek.** *Deň etmän – duş etmez, Göz etmän – gaş etmez (Nakyl).*

DUŞABERMEK [duşa:vermek], *işl., ser. Duşaklabermek.*

DUŞAK [duşok], *at.* 1. Düýäniň, atyň, eşeginiň we ş. m. mallaryň daş aralyga gitmezligi üçin iki ön aýagy biri-birine baglanýan, daňylýan ýüp. *Nazar düýäniň duşagyny çözüp, egri boýnuna iltedi (B. Kerbabaýew).* 2. Oba ady.

DUŞAKLABERMEK [duşokla:vermek], *işl.* Duşaklap başlamak.

DUŞAKLAMA [duşoklomo], *iş ady.* Duşaklamak işi.

DUŞAKLAMAK [duşoklomok], *işl.* Malyň daş aralyga gitmezligi üçin duşak bilen aýaklaryny baglamak, duşak salmak.

DUŞAKLAMAKLYK [duşoklomokluk], *iş ady.* Duşaklamak ýagdaýy.

DUŞAKLAMAZLYK [duşoklomozluk], *işl.* Duşak duşamazlyk, duşak urmazlyk.

DUŞAKLANMAK [duşoklonmok], *işl.* Malyň daş aralyga gitmezligi üçin aýagy duşalmak. *Duşaklanan düýeler meýdanda otlaşyp ýörler.*

DUŞAKLAŞDYRMAK [duşokloşdurmok], *işl.* Birnäçe maly duşaklap çykamak, duşak salyşdyrmak.

DUŞAKLAŞMAK [duşokloşmok], *işl.* 1. Duşaklamaga kömek etmek. 2. Köp malyň aýagyny bilelikde duşamak.

DUŞAKLATMAK [duşoklotmok], *işl.* Duşaklamak

gapyda durmaň bolanok.

DURMAK [durmok], *işl.* 1. Saklanmak, togtamak, ayak çekmek. *Taksi köçäniň çatrygyna ýetmän durdy.* 2. Bir ýerde ýerleşmek, bar bolmak. *Çar tarapda atylar durandyrlar* (G. Kulyýew). 3. Ayak üstünde, dim-dik ýagdaýda bolmak. *Onuň ýigitleri meýdanyň bir çetinde durdular* (A. Gowşudow). 4. Öz düzümi haýsydyr bir zatlardan ybarat bolmak. *Iş üç bapdan durýar.* 5. *Durmak* işligi hal işligiň -yp, -ip goşulmasyny kabul eden düýp işlikden soň gelende, hereketiň dowamlylygyny görkezýän düzümlü işlik ýasalýar (şeyle düzümlü işlikler habar bolup gelende, *dur-* asyl işligindaki [u] sesi uzyn aýdylýar): **Akyp durmak** dowamly akmak, akmagyny bes etmezlik. *Batly akyp duran derýa.* **Gelip durmak** hemişe gatnaşykda bolmak, arany üzmezlik, gatnaşygy kesmezlik. – *Gelip duruň! – diýip, ol myhmanlaryny ugratdy.* **Gidip durmak** dowam etmek, entek gutarmazlyk, tamamlanmazlyk. *Ýygnak gidip dur.* **Gülüp durmak** yzyny uzman gülmek. *Yzyny üzmän gülüp dur.*

◊ **Duran duran ýerinde** duran yerinden hiç ýana gozganman, artykmaç hereket etmän. *Bolan täsin waka duran duran ýerinde doňup galdy.* **Duran ýeri** başarmaýan zady, gowşak tarapy. *Aty päsgelçilikden bökdürmek onuň duran ýeridi.* **Durup geç (geçsin)** adaty, düýp derejedäki geçmek işligi hal işlik goşulmasy goşulan *durmak* işliginiň yzyndan gelip, biriniň hereketini oňlamadyk adam tarapyndan aýdylýar. *Dursa durup geçsin, ondan çekinýän ýok.* **Durup geçmek** çykyş edilende, sapak geçilende we ş. m. ýagdaýlarda nygtamak maksady bilen bir zat barada gürrüň etmek. *Kitabyň käbir bablary hakda durup geçdi.*

DURMAKLYK [durmokluk], *iş ady.* Durmak ýagdayy.

DURMAZLYK [durmozluk], *işl.* Durmak hereketi edilmezlik.

DURMUŞ I, *at.* 1. Jemgyýetiň we adamlaryň dürli görnüşdäki ýaşayşy. *Jemgyýetçilik durmuşy. Maşgala durmuşy. Durmuş ýagdaýy. Gowy durmuşda ýaşamak. Talyplaryň durmuşy. Agyr durmuş. Durmuşyňdan nalamak.* 2. Bize bagly bolmadyk barlyk, real hakykat. *Edilen teklipleri durmuşa geçirmek. Durmuşyň öz kada-kanunlary bar.*

◊ **Durmuşa çykmak** äre barmak, äre çykmak, maşgala gurmak. **Durmuşa geçirmek** bir işi amala aşyrmak, iş ýüzüne geçirmek, amal etmek. **Durmuş gören 1)** ozal durmuşa çykan, äre baran; **2)** durmuşy gowy bilýän, köpi gören, tejribeli. **Durmuş gurmak** öýlenip ýa-da durmuşa çykyp, maşgalaly ýaşap ugramak; öýli-işikli bolmak.

DURMUŞ II: durmuşy bilen bir zat tutuşlygyna, bir zadyň hemme ýeri. *Usti-başyň durmuşy bilen*

palçyk bolupdyr.

DURMUŞY, *syp.* Durmuşa, ýasaýşa degişli, durmuşdan alnan. *Durmuşy erteki.*

DURMUŞYNA [durmushuno], *hal.* Hemme ýeri, tutuşlygyna, durmuşy bilen (durmushyma, durmuşyňa, durmuşyna). *Ýagşyň aşagynda galyp, durmuşyma ol-suw bolup ezildim.*

DURNA [durno], *at.* Aýaklary, boýny we çüňki uzyn guş. *Durna gökde, duzak ýerde* (Nakyl).

◊ **Durnaň gözi ýaly** dup-dury, arassa, tämiz, gök çüýşe ýaly (suw barada). *Kiçijik ýabyň durnaň gözi ýaly suwy seslenip akýardy.*

DURNADABAN [durnoda:van], *at.* Çylşyrymly güller maşgalasyna degişli köpýyllyk, boýy bir metre çenli bolan ot.

DURNUKLY, *syp.* 1. Birsydyrgyn, üýtgemeýän. *Şýýasatyň durnuklylygy.* 2. *göç. m.* Bir pikire berlen, tutanýerli, üýtgäp durmaýan. *Her bir işde özüni berk hem-de durnukly alyp barmaly.*

◊ **Durnukly sözler** komponentleri many taýdan bitewileşen, grammatik baglanyşygy boýunça durnuklaşan erkin däl söz düzümi.

D U R N U K L Y L A Ş D Y R M A K [durnukuloşdurmok], *işl.* Bir zady durnukly derejä ýetirmek.

DURNUKLYLYK [durnukluluk], *at.* Durnukly hasiýetde bolmaklyk. *Iki sany uly yklymyň – Aziýanyň we Ýewropanyň çatrygyna ýerleşen Türkmenistan asyrlaryň hem-de müňýyllyklaryň sepgidinde asudalygyň we durnuklylygyň gysarnyksyz utgaşmagy bilen tapawutlanýan döwlet düzgüniniň özboluşly nusgasyny dünýä görkezdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

DURNUKLYRAK [durnuklura:k], *syp.* Belli derejede durnukly.

DURNUKSYZ [durnuksuz], *syp.* Durnukly bolmadyk, durnukly däl. *Durnuksyz adam. Durnuksyz howa.*

DURNUKSYZLYK [durnuksuzluk], *at.* Durnukly bolmazlyk, durnukly dällik, durnuksyz bolmaklyk. *Haýsydyr bir sosial, syýasy ýa-da ykdysady meseläni bir gezekde we hemişelik çözmek synanyşyklary diňe bulam-bujarlyga hem-de durnuksyzlyga getirýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). *Durnuksyzlyk gowy gylyk däl.*

DURNUKSYZRAK [durnuksuzura:k], *syp.* Azdakände durnuksyz. *Onuň durnuksyzrakdygyny-ha önem bilýärdim-le, birden sözünde durmazlygy bar.*

DURŞUNA [durshuno], *hal.* Durşy bilen, bary, hemmesi, ählisi, tutuşlygyna, durmuşuna. *Bu çaganyň endamy durşuna tüý bolup durdy* ("Görogly"). *Seniň durşuna der Ýüzüň öpeýin* (G. Ezizow).

halk saz guraly, tamdyra. *Bagşy dutaryň kirşine kakdy-da, çalyň başlady* ("Edebiýat we sungat").

DUTARÇY [du:ta:rçy], *at.* 1. Dutar ýasaýan ussa. *Dutarçy ussa.* 2. Dutar çalyan sazanda. *Mylly aga ir döwürlerden başlap Türkmen radiosynyň dutarçysy bolup işläpdi.*

DUW-AK [duw-wa:k], *syp.* Ap-ak, dym-ak, çuw-ak, örän ak, diýseň ak. *Täze salnan mekdep uzakdan duw-ak bolup görünýärdi.*

DUW-DAGYN [duw-da:ğyn], *syp.* Pytraşyp ýatan, dagaşyp ýatan, dyr-pytrak, çalam-çaş. *Etekdäki bulutlar duw-dagyn boldy* (A. Gowşudow). *Tamlaryň, kepbeleriň turbalaryndan çykýan tüsseler duw-dagyn bolup pytraýardy* (A. Durdyýew).

DUÝARLYKLY [duýorlukly], *syp.* Duýup bolýan ýagdaýdaky.

DUÝDANSYZ [duýda:nsyz], *syp.* Garaşylmadyk ýagdaýda, birden. *Duýdansyz gelen derňewçi adamlary alada goýdy.*

♦ **Duýdansyz ýerden** duýdansyz ýagdaýda, duýdansyzlykda, birden. *Olar duýdansyz ýerden näme bolanyňa düşünmän, zöwwe ýerlerinden galdylar* (B. Kerbabaýew).

DUÝDANSYZLYK [duýda:nsyzlyk], Duýdansyz ýagdaý, ahmal, habarsyz galynan ýagdaý, bilinmän, gapyl galynan ýagdaý. *Biri duýdansyzlykda boýnundan aslyşdy* (A. Nazarow).

DUÝDANSYZRAK [duýda:nsyzyra:k], *syp.* Belli derejede duýdansyz.

DUÝDURMA [duýdurmo], *iş ady.* Duýdurmak ýagdaýy.

DUÝDURMAK [duýdurmok], *işl.* Habardar etmek, habarly etmek. *Ogulaýa ýagdaýy duýdurayn diýse-de, ony nireden gözläp tapjagyny bilmedi* (R. Gelenow).

DUÝDURMAKLYK [duýdurmokluk], *iş ady.* Duýdurmak ýagdaýy.

DUÝDURMAZLYK [duýdurmozluk], *işl.* Duýar ýaly etmezlik.

DUÝDURYBERMEK [duýduruvermek], *işl.* Duýdurup ugramak, başlamak.

DUÝDURYŞ [duýduruş], 1. *iş ady.* Duýdurmak ýagdaýy. *Onuň gijikdirip duýduryşy birhiliräk bolupdyr.* 2. *at.* Habarly etmek üçin öňünden berilýän maglumat.

♦ **Duýduryş bermek** nädogry edilen iş üçin temmi hökmünde görülyän çäre. *Gijä galyp işe geleni üçin duýduryş berildi.*

DUÝGUDAŞ [duýğudoş], *syp.* Duýgudaşlyk edýän, duýgudaşlyk bildirýän. *Ýagşy, duýgudaş sözleşmek islemeseň, ýönekeý ýoldaşlarça beri habar alsaň bolmaýarmy!* (B. Kerbabaýew). *Duýgudaş adam.*

DUÝGUDAŞLYK [duýğudoşluk], *at.* 1. Bir pikire eýermeklik, raýdaşlyk, pikirdeşlik. *Häzir bolsa ol täzeliklere duýgudaşlyk bildirýär* (H. Derýaýew).

2. Başga biriniň hasratyna, gynanjyna seslenmeklik, öz gynanjyňy bildirmeklik. *Şahyra biragyndan duýgudaşlyk bildirdiler* (G. Kulyýew).

DUÝGUDAŞRAK [duýğudoşura:k], *syp.* Azda-kände duýgudaş.

DUÝGULY [duýğuly], *syp.* Duýgusy bolan, syzýan, aňýan.

DUÝGULYLYK [duýğululuk], *at.* Duýgusy barlyk, duýgy, syzyş, aňyş ukybyna eýe bolmaklyk.

DUÝGUR [duýğur], *syp.* Duýmak, aňmak ukyby güýçli ösen, tiz duýýan, syzgyr. *Ol örän duýgur ýigit* (B. Kerbabaýew).

DUÝGURLYK [duýğurluk], *at.* Duýgur bolmaklyk, duýmaklyk ukyby güýçlülük, syzgyrlyk. *Atyň duýgurlygy.*

DUÝGURRAK [duýğurra:k], *syp.* Azda-kände duýgur.

DUÝGUSYZ [duýğusuz], *syp.* Duýmak ukybyny ýitiren, duýmaklyk häsiýeti bolmadyk, syzgyr däl.

DUÝGUSYZLYK [duýğusuzluk], *at.* Duýgusy bolmazlyk, duýgusy ýokluk, syzyş, aňyş ukyby ýokluk.

DUÝGY [duýgy], *at.* 1. Hakykatyň hadysalaryny kabul ediş, duýuş ukyby. *Tagam duýgusy.* 2. Adam tarapyndan duýulýan, syzylýan ruhy hem-de bedeni syzylaryň, duýuşlaryň jemi. *Şatlyk duýgusy. Yşk duýgusy.*

DUÝGY-DÜŞÜNJE [duýğu-düşünjө], *at.* Adamyň ýokary nerw sistemasynyň häsiýetli aýratynlygy hökmünde pähimlenmek, duýmak, düşünmek hem-de hakykata bolan öz gatnaşygyňy kesgitläp bilmek ukyby. *Oňa eýýämdeň goşunyň ady täsir edip, duýgy-düşünjesinde özgeriş döredip başlapdy* (A. Durdyýew).

DUÝMA [duýmo], *iş ady.* Duýmak ýagdaýy.

DUÝMAK [duýmok], *işl.* 1. Aňmak, bilmek. *"Garyň öldi" diýdiler, üç günden soň duýdular* (Atalar sözi). *Biz şeýle bolanny soň duýup galdyk, Bir seretsek, saçymyzyň agy bar* (B. Hudaýnazarow). 2. Agyryny ýa-da bedene edilýän täsiri syzmak. *Agyryny duýmak.*

DUÝMAKLYK [duýmokluk], *iş ady.* Duýmak ýagdaýy.

DUÝŞUKLY, *syp.* Bir zat barada iki tarap hem bilýän ýagdaýda bolan, bilgili. *Ýowaryň geçiriljek wagtyndan gijä galmaz ýaly hemmämiz duýşukly bolalyň.*

DUÝULMAK [duýulmok], *işl.* 1. Aňylmak, bilmek, bildirmek. *Onuň keşbinde bir agyrylyk duýulýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Agyry, bedene edilýän täsir we ş.m. syzylmak. *Onuň bolşundan bir agyrylyk duýulýardy.*

DUÝUŞMAK [duýuşmok], *işl.* Kem-kemden duýmak, kem-kemden eşitmek (birden köp adam hakda).

DUZ [du:z], *at.* 1. Gazylyp alynýan, nahara atylýan, çörek bişiriljek hamyra we ş.m. goşulýan ýiti tagamly ak jisim. *Türkmenistanda tok, gaz, suw, duz ilat üçin mugtdur.* 2. Çörek, nahar ýaly iýmit önümleriniň jemi.

işini başga birine etdirmek; duşaklamaga ýol bermek. *Özüň başarmasaň, düýeleri maňa duşakladaýmaly ekeniň-dä?!*

DUŞAKLAÝYŞ [duşokloýuş], *iş ady*. Duşaklamak ýagdaýy.

DUŞAKLY [duşokly], *syp*. Duşaklanan. – *Kaka, düýe aýaklarynyň duşakly bolmagyna garaman, giden-de örän çalasyn gidipdir* (B. Kerbabaýew).

DUŞAKLYK [duşokluk], *syp*. Duşak üçin niýetlenen. *Duşaklyk ýüp işmek*.

DUŞALMAK [duşolmok], *işl., ser*. **Duşaklanmak**. *Düýeleriň aýaklary darajyk duşalan ýaly, zordan ädim-leýärdiler* (A. Gowşudow).

DUŞAMA [duşomo], *iş ady, ser*. **Duşaklama**.

DUŞAMAK [duşomok], *işl., ser*. **Duşaklamak**.

DUŞAMAKLYK [duşomokluk], *iş ady, ser*. **Duşaklamaklyk**.

DUŞAMAZLYK [duşomozluk], *işl., ser*. **Duşaklamazlyk**.

DUŞAŞDYRMAK [duşoşdurmok], *işl., ser*. **Duşaklaşdyrmak**. *Ol düýelerini duşaşdyrandan soň, ýandakly meýdanyň içine kowdy*.

DUŞAŞMAK [duşoşmok], *işl., ser*. **Duşaklaşmak**.

DUŞATMAK [duşotmok], *işl., ser*. **Duşaklatmak**.

DUŞAÝYŞ [duşoýuş], *iş ady, ser*. **Duşaklaýyş**.

DUŞDAŞ [du:şdoş], *syp*. Ýaşyt, ýaşyttaş, deň-duş. *Onuň atasy bilen duşdaş adamdy* ("Edebiýat we sungat").

DUŞDAŞLYK [du:şdoşluk], *at*. Duşdaş bolmaklyk, ýaşyttaşlyk, deň-duşluk.

DUŞDAŞRAK [du:şdoşura:k], *syp*. Azda-kände duşdaş, deň-duş.

DUŞENBE [du:şemme], *at*. Hepdäniň birinji gününüň ady.

DUŞLURAK [du:şlura:k], *syp*. Azda-kände deň-duş. *Ol hem men duşlurak bolsa gerek, menden kän bir uly däl*.

DUŞLY [du:şly], *syp*. Ýaşdaky, ýaşyt, ýaşdaş, duşdaş. *Ol men duşly adam*.

DUŞMA [du:şmo], *iş ady*. Duşmak ýagdaýy.

DUŞMAK [du:şmok], *işl.* **1.** Bir ýerden gellýärkäň ýa-da dir ýere barýärkäň duş gelmek, sataşmak, gabat gelmek. *"Bir göreniňi öwme-de, syndyrma-da" diýen ýaly, bir göreniň, iki duşanyň bilen adamyny tanamak örän kyn* (B. Kerbabaýew). **2.** Gylyk-häsiýeti, hereketi boýunça biri-birine laýyk, deň, meňzeş bolmak. *Siziň ikiňizem duşupsyňyz!* **3.** Bir ýagdaýa sezewar bolmak, duçar bolmak, uçramak. *Birnäçe burawlaryň şowsuz geçmegi, aýylganç heläkçilige duşmagy, her teňňesi derden emele gelýän döwlet maýasynyň ilki-bada dereksiz sarp bolmagy-da mümkin* (B. Kerbabaýew). **4.** Şowuna düşmek, ýerine düşmek, oňuna bolmak. *Onuň käri duşdy*.

DUŞMAKLYK [du:şmokluk], *iş ady*. Duşmak ýagdaýy.

DUŞMAN [duşma:n], *at.* **1.** Duşmançylyk ýagdaýynda bolan, gany, ýagy. *Şu wagt duşmana rehim edilýän wagt däl* (B. Seýtäkow). **2.** Zyýan berýän, şikes ýetirýän zat. *Jayyn tapsa, garynja-da pis duşman* (Magtymguly).

◊ **Duşman gözi bilen garamak** duşmançylyk bilen garamak, ýigrenç bilen garamak. *Onuň aýdýan zatlaryna ynamsyz, özüne bolsa duşman gözi bilen garayan adamlar köp ýerinde oňa sözlemek örän kyn geldi* (B. Kerbabaýew). **Duşman güldürmek** il gözüne masgara bolmak, öz aýbyňy özüň açmak. *Biziň öz duşmanlarymyzy güldirmegimiz nämä gerek?* (B. Kerbabaýew). **Duşman okunmak** özüne duşman saýmak, öz duşmanyň hasaplamak. *Sen meni özüňe duşman okunmagyn* (N. Pomma).

DUŞMANÇYLYK [duşma:nçylyk], *at, ser*. **Duşmanlyk**.

DUŞMANÇYLYKLY [duşma:nçylykly], *syp*. Dostlukly däl, duşmançylyk ýagdaýynda bolan. *Duşmançylykly meýilli adama gabat gelmedik* ("Edebiýat we sungat").

DUŞMANLY [duşma:nly], *syp*. Duşmany bar bolan. *Duşmanly bolup ýaşamak aňsat däl*.

DUŞMANLYK [duşma:nlyk], *at*. Biri-biriňi ýigrenmeklik netijesinde döreýän gatnaşyk we edilýän hereket. *Güjük han, men seni duşmanlykdan aýyplamak* (B. Kerbabaýew).

DUŞMANLYRAK [duşma:nlyra:k], *syp*. Duşmany bar ýalyrak. *Men ol duşmanlyrakmyka diýýän*.

DUŞURMAK [du:şurmok], *işl.* **1.** Sataşdyrmak, duş etmek. *Meni saňa duşuranyňa hudaýa ýüz müň şükür edýän*. **2.** Bir işi şowuna düşürmek, ýerine düşürmek.

DUŞUŞ [du:şuş], *iş ady*. Duşmak ýagdaýy. *Oňa duşuşym tötänden boldy*.

DUŞUŞDYRMAK [du:şuşdurmok], *işl.* Iki adamy biri-biri bilen sataşdyrmak, duş getirmek, görüsdirmek.

DUŞUŞMAK [du:şuşmok], *işl.* **1.** Birek-birek bilen görüşmek, kabul edişlikde, oturyşykda we ş.m. ýerde bile bolmak. *Men toýda köne dostum bilen duşuşdym*. **2.** Ýaryşmak üçin iki tarap bolup oýnamak, göreşmek, ýüzmek we ş.m. *Şu gün iki mekdebiň basketbolçylary duşuşyar*.

DUŞUŞYK [du:şuşuk], *at.* **1.** Biri-biriň bilen duşuşmaklyk. **2.** Biri bilen tanyşmak hem-de gürründeş bolmak maksady bilen guralýan kabul edişlik. *Daşary ýurtly aýmylar bilen bolan duşuşyk gyzykly geçdi*. **3.** Güýç synanyşmak üçin geçirilýän ýaryş. *Woleýbolçylaryň duşuşygy*.

DUTAR [du:ta:r], *at*. Tut agajyndan köwlep, ýarym kadi görnüşli ýasalýan, uzyn saply, iki kirişli türkmen

Duzuny aýyrmak, duzdan arassalamak. *Deňiz suwuny duzsuzlandyrmak.*

DUZSUZLANMAK [du:ssuzlonmok], *işl.* Duzy aýrylmak, duzdan arassalanmak.

DUZSUZLAŞMAK [du:ssuzloşmok], *işl.* Duzy az-kem aýrylyşmak.

DUZSUZLYK [du:ssuzluk], *at.* 1. Duzy bolmazlyk, duzy ýokluk. *Derýa suwunyň duzsuzlygy.* 2. Ýuwanlyk. *Naharyň duzsuzlygy.* 2. *göç. m.* Ýerliksiz, manysyz gürlemeklik, ýuwnuksyzlyk, suwjuklyk. *Sözüň duzsuzlygy.*

DUZSUZRAK [du:ssuzura:k], *syp.* Azda-kände duzsuz, belli derejede duzsuz, ýuwanrak. *Duzsuzrak nahar.*

DUZTORBA [du:zto:rvo], *at.* İçine duz salynýan kiçiräk dokama torba. *Ol doga diýip gelene edil ejemiň duztorbasyndaky ýaly duzy berip goýberýär* (N. Saryhanow).

DÜB-DÜB [düb-düb], *s. ş. aňl. söz.* Erkek mes wagty yzygiderli çykarýan sesi. *Düb-düb etmek.*

DÜBLEME [düvlömö], *iş ady.* Dübläp durmak ýagdaýy.

DÜBLEMEK [düvlömök], *işl.* Meslikden ýaňa yrsarap, agzyňa gelen gödek sözleri aýtmak; ýersiz-ýere biriniň üstüne sürünmek.

DÜBLEMEKLIK [düvlömöklük], *iş ady.* Düblemek ýagdaýy.

DÜBLEMEZLIK [düvlömözlük], *işl.* Dübläp durmazlyk.

DÜBLEŞMEK [düvlöşmök], *işl.* Bilelikde düblemek.

DÜBLEÝIŞ [düvlöýüş], *iş ady.* Düblemek ýagdaýy

DÜBLÄBERMEK [düvlä:vermek], *işl.* Dübläp ugramak.

DÜKAN [düka:n], *at.* Her hili haryt satylýan söwda jaýy.

DÜKANÇY [düka:nçy], *at.* Dükanda söwda edýän adam; dükanyň eýesi.

DÜKANÇYLYK [düka:nçylyk], *at.* Dükanyň ýagdaýy.

DÜKBERDEN, *at. dokm.* Çarh igininiň tüte saramak üçin peýdalanylýan uly görmüşi.

♦ **Dükberden** ýaly daş guruwy gödeksi, gödensiz (adam hakynda).

DÜK, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat başga bir zada degende çykýan tutuk hem batly ses. *Içine agyr zat salnan horjun dük edip ýere gaçdy.*

DÜK-DÜK, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat başga bir zada yzly-yzyna degende gaýta-gaýta çykýan tutuk hem batly sesler.

DÜKGE [dükgö], *at.* Aşygyň jikgesiniň tersi, arka ýüzi, güberçek tarapy, tükge.

DÜKGI [dükgü], *at. dokm.* Kúji agajynyň aşagynda goýmak üçin agaçdan, palçykdan ýasalan ýassyk.

DÜKGÜLDEMEK [dükgülemek], *işl.* Dük-dük edip ses çykarmak, dükgüldili seslenmek.

DÜKGÜLDI [dükgülli], *at.* Bir zat başga bir zada degende çykýan tutuk hem batly sesiň ady.

DÜKGÜRDI [dükgürdü], *at. ser. Dükürdi.* *Dalanyň çetinde peýda bolan köp sanly ädik dükgürdisi gapygygy gyssanmaç ýapmaga ony mejbur etdi* (B. Kerbabaýew).

DÜKJE [dükjö], *at. dokm.* Daşyna ýüplük saralan tüte, ullakan tegek.

DÜKÜRDEME [dükürdömö], *iş ady.* Dükürdemek ýagdaýy.

DÜKÜRDEMEK [dükürdömök], *işl.* Dükürdili ses çykamak, dükür-dükür etmek. *Atlaryň nally toýnaklary dükürdedi.*

DÜKÜRDEŞMEK [dükürdöşmök], *işl.* Köpçülikleýin dükürdemek.

DÜKÜRDETDIRMEK [dükürdötdürmök], *işl.* Başga birine dükürdetmäge ýol bermek, mümkinçilik bermek.

DÜKÜRDETMEK [dükürdötmök], *işl.* Dükürdili ses çykarmak, dükür-dükür etmek.

DÜKÜRDÄBERMEK [dükürdä:vermek], *işl.* Dükürdäp ugramak.

DÜKÜRDI [dükürdü], *at.* Ýörelende, ylgananda, tans edilende we ş. m. aýakdan çykýan sesiň ady. *Ýakynnda at aýagynyň dükürdisi eşidildi* (G. Kulyýew).

DÜKÜRDILI [dükürdülü], *syp.* Dükürdi gatysykly ses çykarýan.

DÜKÜR-DÜKÜR, *s. ş. aňl. söz.* Ýörelende, ylgananda, tans edilende we ş. m. aýakdan yzly-yzyna çykýan dükürdili ses.

DÜME [dümö], *at.* Ýagyş, gar suwunyň yzgaryna, sil suwunyň baran ýerine ekilýän ekin. *Onuň kakasy ýatymlaýyn gidip, dag içiniň amatly ýerlerinde ekilen düme arpalary orýardy* (B. Kerbabaýew).

DÜMEÇI [dümöçü], *at.* Düme ekin ekýän adam.

DÜMEGÄR [dümögä:r], *at. yerli g., ser. Dümeci.* Düme ekin ekýän adam, dümeçi. *Ýa küzegär ozdyr, ýa-da – dümegär* (Nakyl).

DÜMEW [dümöw], *at.* Sowuklamak, sowuk urdurmak sebäpli ýüze çykýan nähoşluk, ýoň. *Dümewden gözüm açylmady* (K. Berdiyew).

DÜMEWLEGEN [dümöwölögon], *syp.* Ýygy-ýygýdan dümewläp durýan (adam hakda).

DÜMEWLEME [dümöwölömö], *işl.* Dümewlemek ýagdaýy. *Işimi çalt gutaryp bilmänligime yzly-yzyna dümewlemäm sebäp boldy.*

DÜMEWLEMEK [dümöwölömök], *işl.* Dümew degmek, dümew degip nähoşlamak, ýoňlamak. *Ýeňiljek dümewläpdir diýmeseň, näsagyň gorkuly keseli ýok eken* ("Edebiýat we sungat").

DÜMEWLEMEKLIK [dümöwölömöklük], *iş ady.*

Her niçe ýaşasaň ýeriň ýüzünde, Adam ogly baş gün duza myhmandyr (Magtymguly).

◊ **Duz datmazlyk** hiç zat iýmezlik. *Men şu gün duz dadamok. Duz kessin! "jezamy iýen duzum bersin, iýen duzumdan tapaýyn, çypbakaý çynym" diýen manyda ulanylýan aňlatma. Duz kessin, ynan, Garly ussa! (A. Gowşudow). Duzuny gaçyrmak* bir zadyň ähmiýetini peseltmek, lezzetini gaçyrmak, tagamyny gaçyrmak. *Ol gyzykly waka hakda söz açsa-da, duzuny gaçyransoň, gürrüni diňleýjiniň göwnünden turmaýardy. Duzuny görmek (datmak) 1)* naharyň duzunyň nä derejede-digini barlap görmek. *Jerçi gazanyň gapagyny göterip, onuň duzuny datdy (B. Seytákov). 2)* nahardan we ş. m. sähelçe iýmek. *Bir nesihat bereý, pendimi alsaň, Kişi aşynyň duzun dadyjy bolma (Magtymguly). Duzuny iýmek* bir adamyň öýünde naharyny, duz-çöregini iýmek. *Seniň duzuň iýdim, nanyňy iýdim... (G. Ezizow).*

DUZAK [duzok], *at. 1.* Çöl jandarlaryny, gaçak maly we ş. m. tutmak üçin halka görnüşli gurulýan tilsim, emel. *Ol awçy tor atyp balyk tutmak, duzak gurup guş tutmak we şular ýaly awlar bilen güzeran görýän eken ("Türkmen halk ertekileri"). 2. göç. m.* Biri ýa-da bir zat üçin edilýän mekirlilik, aldaw, hile.

◊ **Duzagyna ilmezlik** biriniň aldawynyň gurbany bolmazlyk, aldawyna düşmezlik. *Artyk onuň duzagyna ilmedi (B. Kerbabaýew). Duzak gurmak* aldamak üçin hile gurmak.

DUZ-ÇÖREK [du:z-çörök], *at. Iýlip-içilýän tagam, nahar. Türkmen öýüne gelip, duz-çörek datman gitmek nähili bolar! (B. Kerbabaýew).*

◊ **Duz-çörek iýişmek** birek-biregiň duz-çöregini iýip, ýakyn aragatnaşykda, dostlukly ýagdaýda bolmak, köp wagt bile tirkeşmek. *Bular bilen köp-den bári duz-çörek iýişýänimiz üçin, meniň sözüme şübhelemejeklerine ynanýardym (B. Kerbabaýew).*

DUZÇUL [du:zçul], *syp.* Duzly tagamy halaýan. *Duzçul adam.*

DUZÇULLYK [du:zçulluk], *at.* Duzçul bolmaklyk, duzçulyň ýagdaýy. *Duzçullyk hem gowy zat däl.*

DUZÇULRAK [du:zçulura:k], *syp.* Belli derejede duzçul, azda-kände duzçul. *Duzçulraklygymy özümem halap baramok.*

DUZDAN [du:zza:n], *at.* Duz salynýan kiçjik çüýşe ýa-da jajem gap, guty. *Ol saçagyň üstünde duran duzdandan azajyk aldy-da, iýmäge başlan çorbasyna sepd.*

DUZ-EMEK [du:z-emek]: **duz-emek bolmak ser. Duz-çörek iýişmek.**

DUZLABERMEK [du:zla:vermek], *işl.* Duzlap başlamak.

DUZLAG [du:zloğ], *at.* Duz çykýan ýer, duz käni, meýdanda duzly suwuň ýatýan ýeri. *Duzlaga düşen duz bolar (Nakyl). Ýol kenarynda şorluk meýdan duzlag*

ýaly agaryp ýatyrdy (B. Kerbabaýew).

DUZLAMA [du:zlomo], *iş ady.* Duzlamak ýagdaýy.

DUZLAMAK [du:zlomok], *işl. 1.* Zaýalanmazlyk üçin ete, derä we ş. m. duz bermek, duz sepmek. *Deri duzlamak. 2.* Duza ýatyrmak, duza basmak. *Hyýar duzlamak. Kelem duzlamak. 3. göç. m.* Şerebeli söz bilen biriniň ýüzünü almak, birine şerebeli söz aýtmak.

DUZLAMAKLYK [du:zlomokluk], *iş ady.* Duzlamak ýagdaýy.

DUZLAMAZLYK [du:zlomozluk], *işl.* Duzlamak işini amal etmezlik.

DUZLANMAK [du:zlomok], *işl. 1.* Ete, derä we ş. m. duz sepilmek, duz berilmek. *Palawa atyljak etler önünden duzlanyp, gazana basyldy. 2.* Özün üçin duzlamak. *Ol hyýar duzlandy. 3. göç. m.* Birine şerebeli söz aýdylmak.

DUZLAŞDYRMAK [du:zloşdurmok], *işl. 1.* Zaýalanmazlyk üçin etlere, derilere we ş. m. duz sepişdirip çykmak. *2.* Duza ýatyryşdyryp çykmak, duza basyşdyrmak.

DUZLAŞMAK [du:zloşmok], *işl. 1.* Duzlamaga kömek etmek. *Gyzy ejesine kelem duzlaşdy. 2.* Bilelikde duzlamak. *Eneli-gyz balyk duzlaşyp otyrdylar.*

DUZLATMAK [du:zlotmok], *işl.* Duzlamak işini başga birine etdirmek; duzlamaga mümkinçilik bermek; duzlamaga mejbur etmek. *Kelemdir pamador duzlatmak.*

DUZLUK [du:zluk], *at. 1.* Duzuň köp çykýan ýeri, duz käni, duzlag. *2. gepl. d.* Çörek, nan. *Her kim duzlugyny iýen adaman erbet zada garaşmaýar ahryr. Men her baran ýerimiň duzlugyny ilki bilen özüm dadyandyryn. 3.* Balyk duzlamak üçin ýörite taýýar edilen duzly suw. *Kakadyljak balyklary bir gije-gündizläp duzlukda ýatyrlyýar.*

DUZLULYK [du:zluluk], *at. 1.* Duzy artyklyk, duzy köp düşen ýagdaýda bolmaklyk, şorluk. *2. göç. m.* Erbet täsirlilik, şerebelilik, awulyk (söz, dil hakynda). *Onuň diliniň duzlulygy galjak däl.*

DUZLURAK [du:zlura:k], *syp.* Azda-kände duzly. *Çorba duzlurak bolupdyr.*

DUZLY [du:zly], *syp. 1.* Düzüminde duz bolan. *Duzly suw. 2.* Duzy köp düşen, duzy gereginden artyk. *Duzly çorba. 3.* Duza ýatyrýan. *Duzly hyýar. Duzly kelem. 4. göç. m.* Erbet täsir galdyryýan, şerebeli, awuly (aýdylýan söz hakynda). *Garyagdy hem häli-şindi duzly dilini ýetirer durardy (H. Ysmaýyłow).*

DUZSUZ [du:ssuz], *syp. 1.* Duzy bolmadyk, duzy az, duzy ýetmedik. *Duzsuz bişen aş gördüm (Halk döredijiliginden). 2. göç. m.* Ýerliksiz, manysyz, biderek, ýuwnuksyz, suwjuk (söz hakynda). *Suwuk, duzsuz, ýuwnuksyz sözleri tirkeşdirip goşgy ýazýardy.*

DUZSUZLANDYRMAK [du:ssuzlonnurmok], *işl.*

karyk, agzyny aşak edip goýmak (gap-gaç we ş. m. hakynda). *Kempir çynaryň düýbüne gelip, gazany suwuň boýunda dünderipdir-de, ak geýimleri gazanyň garasyna süýkäberipdir* ("Türkmen halk ertekileri"). *Ogulbike çemçe we çanagyny ýuwup, gazanyň üstüne dünderdi* (A. Durdyýew).

DÜNDERMEKLIK [düñdörmöklük], *iş ady*. Dündermek ýagdaýy.

DÜNDERMEZLIK [düñdörmözlük], *işl.* Dünderip goýmazlyk.

DÜNDERTDIRMEK [düñdörtürmek], *işl.* Başga birine dündertmek.

DÜNDERTMEK [düñdörtmek], *işl.* Dündermek işini başga birine etdirmek. *Gazanlary ojagyň başyndaky oganlara dünderdäýsene!*

DÜNELEGRÄK [düñölögrä:k], *syp.* Azda-kände dünelek.

DÜNELEK [düñölök], *syp.* Adatdaky şekilden ul-lakan, gabaraly, tagaşyksyz. *Onuň zyndaky kelte aýakly gär ýabynyň üstündäki mähnet dünelek adam ýabysyny ýüzin salyp barýar* (B. Kerbabaýew). *Ol özüniň ullakan ysajy bilen bir dünelek demri körügiň üstünde goýup, körüginä basýardy* (A. Gowşudow).

DÜŇK, 1. s. ş. aňl. söz. Düñküldini emele getirýän ses. *Ýokardan düňk edip bir zad-a gaçdy*. 2. Kerwende hataryň in zyndaky düýäniň boynuna dakylýan uly jaň. *Emma ejeligimiň dili hatardaky düňküň dili ýaly birhili wahlap durýar* (B. Kerbabaýew).

♦ **Düňk etmek** ykjam oturmak (aşyk sülnende). *Aşyk düňk edip, alçy münüpdür* (H. Ysmaýylov). **Düňk ýasamak** gaty-gaty ylgap gitmek, batly ýöräp gitmek. *Ol ejesine tarap düňk ýasady*.

DÜŇK-DÜŇK, s. ş. aňl. söz. Yzly-yzyna çykýan düñküldili ses. *Ýekedabanyň düňk-düňki eşidilýärdi*.

DÜŇKÜLDEME [düñküllöme], *iş ady*. Düñküldemek ýagdaýy.

DÜŇKÜLDEMEK [düñküllömek], *işl.* 1. Düñk-düňk edip ylgamak, gaty ýöremek. *Oglanjyk düñküldäp gitdi*. 2. Düñküldili ses çykmak, düñk-düňk edip seslenmek.

DÜŇKÜLDEMEKLIK [düñküllömeklik], *iş ady*. Düñküldeme gymyldy-hereketi.

DÜŇKÜLDEMEZLIK [düñküllömezlik], *iş ady*. Düñküldili hereket etmezlik.

DÜŇKÜLDEŞMEK [düñküllöşmek], *işl.* Birden artyk bolup düñk-düňk edip ylgamak, gaty ýöremek.

DÜŇKÜLDETMEK [düñküllötmek], *işl.* 1. Düñküldili ses çykarmak. 2. Batly urmak, gaty urmak. *Ol gapdalyndan çykanyň ýeňsesine düñküldetdi*.

DÜŇKÜLDÄBERMEK [düñküllä:vermek], *işl.* Düñküldäp başlamak.

DÜŇKÜLDEÝIŞ [düñküllöýüş], *iş ady*. Düñküldemek ýagdaýy.

DÜŇKÜLDI [düñkülli], *at.* Ýörelende, batly urgy we ş. m. sebäpli çykýan güňlec sesiň ady. *Ol ýüreginiň düñküldisine diň saldy*.

DÜŇLE [düñlö], *syp.* 1. Gepe-gürrüňe gatyşmaýan, ile goşulmaýan. *Näme diýsene, men saňa hemişe-de aýdýan weli, sen özüň birhili düňle* (B. Kerbabaýew). 2. göç. m. Janly-jandarsyz, adamsyz, jemendesiz. *Düňle çöl*.

DÜŇLELIK [düñlölük], *at.* Düňle häsiýetlilik.

DÜŇLERÄK, [düñlörä:k], *syp.* Azda-kände düňle. *Ol bir düňleräk adamdy*.

DÜŇŇÜRDEME [düññürdöme], *iş ady*. Düññürdemek ýagdaýy.

DÜŇŇÜRDEMEK [düññürdömek], *işl.* Düññürdili ses çykmak.

DÜŇŇÜRDEMEKLIK [düññürdömeklik], *iş ady*. Düññürdemek ýagdaýy.

DÜŇŇÜRDEMEZLIK [düññürdömezlik], *iş ady*. Düññürdäp durmazlyk, düññürdili ses çykarmazlyk.

DÜŇŇÜRDEŞMEK [düññürdöşmek], *işl.* Düññürdili sesleri çykarmak (köp zat hakynda). *Düýeleri düññürdeşip saz eder* (B. Kerbabaýew).

DÜŇŇÜRDETMEK [düññürdötmek], *işl.* Düññürdili ses çykarmak. *Ýaş gelin düwmelerini düññürdedip gelýärdi*.

DÜŇŇÜRDÄBERMEK [düññürdä:vermek], *işl.* Düññürdäp başlamak.

DÜŇŇÜRDI [düññürdü], *at.* Düñk, düwme, jaň ýaly zatlardan çykýan sesiň ady.

DÜŇŇÜR-DÜŇŇÜR, s. ş. aňl. söz. Yzly-yzyna çykýan düññürdili ses. *Düwmeläň düññür-düññür, çahňaläň şaňňyr-şaňňyr* (A. Mämmedow).

DÜP-DÜZ, *syp.* 1. Tep-tekiz, endigan, tekiz, düz. *Obanyň ilersindäki çukurlyk indi düp-düzdi*. 2. göç. m. Ýerbe-ýer. *Gorkma, baran badyma sygryň dili ýaly kagyza hat ýazagadan gütiüderin welin, öñküjämiz ýaly bary düp-düz bolayar* (N. Pomma).

DÜP-DÜZRÄK [düp-düzrä:k], *syp.* Belli derejede düp-düz.

DÜR, *at.* Käbir balykgulaklaryň bedeninde emele gelýän ak, sarymtyl, gyrgyzt, gymmatbahaly däne görnüşli gaty jisim, ol bezeg şaýy hökmünde ulanylýar. *Dür derýadan çykabilmez, Nazar kylsa dişleriňe* (Mollanepes).

♦ **Dür saçmak** manyly, çeper gürlmek. *Magtymguly, ýangyl, öçgöl, Ýa lal otur, ýa dür saçgyl* (Magtymguly). *Käski soran bolsa saçadym dürler* (Magtymguly).

DÜRBI [dürvü], *at.* Uzakdaky zatlara seretmek üçin iki sany ugurdaş gözli turbajyklardan ybarat elde göterilýän enjam. *Ol dürbüsini dakynyp, uzaklara seretdi*.

DÜRDÄNE [dürdä:ne], *at.* 1. Dürüň dänesi, dürüň

Dümewlemek ýagdaýy.

DÜMEWLEMEZLIK [dümöwlömözlük], *iş ady.* Dümew degmezlik, dümew degip nähoşlamazlyk, ýoňlamazlyk.

DÜMEWLEŞMEK [dümöwlöşmök], *işl., gepl.d.* Köpçülikleýin dümewlemek.

DÜMEWLETMEK [dümöwlötmök], *işl.* Ugruny indemän, dümewlemegine sebäp bolmak.

DÜMEWLÄBERMEK [dümöwlä:vermek], *işl.* Dümewläp ugramak; dümew bilen kesellemek; dümewläp ýörmek. *Ýygy-ýygýdan dümewläbermek bolarmy?*

DÜMTÜNDIRMEK [dümtünnürmök], *işl.* Düm-tünmäge goýmak, ýol bermek.

DÜMTÜNIBERMEK [dümtünüvermek], *işl.* Dümtünip ugramak. *Ejemiň gözünüň gytagy bilen seredýänini aňyp, kitaba dümtüniberdim.*

DÜMTÜNIŞ [dümtünüş], *iş ady.* Dümtünmek ýagdaýy.

DÜMTÜNIŞMEK [dümtünüşmök], *iş ady.* Bilelikde dümtünmek, birden köp bolup dümtünmek. *Ikisi eýesiz howlynyň burçunda, önlerine kagyzlaryny üýşürüp, hata dümtünişip otyrdylar ("Edebiýat we sungat").*

DÜMTÜNME [dümtünmө], *iş ady.* Dümtünmek ýagdaýy.

DÜMTÜNMEK [dümtünmök], *işl.* Bir iş bilen gümra bolup oturmak, güýmenip oturmak. – *Gyzym, Bahar, biz bu halylaryň üstünde gözümüzü gerip dümtüniýäris* (A. Gowşudow). *Ýarym gije görseň-de, tamynda bir zada dümtünip oturandyr* (N. Jumaýew).

DÜMTÜNMEKLIK [dümtünmөklük], *iş ady.* Dümtünmek ýagdaýy.

DÜMTÜNMEZLIK [dümtünmөzlük], *iş ady.* Dümtünip oturmazlyk, dümtünip durmazlyk.

DÜNYEWI [dünyöwü], *syp.* Hakyky dünýä mahsus häsiýetli, dini däl. *Dünyewi döwlet.*

DÜNYEWILIK [dünyöwülük], *syp.* Hakyky dünýä kysmylyk.

DÜNYÄ [dünyä:], *at.* 1. Bütün ýer togalagy, jahan, älem. *Ýedi dag, ýedi derýa, Däli dünýäni görsem* (Magtymguly). *Seniň bilen dünýäniň o çetine-de gitmäge razy* (G. Kulyýew). 2. Durmuş, ýaşayyş. *Şu mahal Berdiden: - Seniň dünýäde näme maksadyň bar?- diýip sorasaň, "Şu oýnaklap duran gara göze ýetmek maksadym bar"²diýjegine şek-şübhe ýokdy* (H. Derýaýew).

3. Döwür, zaman, eýýäm. *Köne dünýä göýä ömrüniň soňuna ýetip, zamana ahyr bolana meňzeýärdi* (B. Seýtäkow). 4. Aýratyn gurluşy bolan adamzat jemgyýeti. *Dünýäler üýtgap dur.* 5. Gyza dakylýan at.

♦ **Dünýäden bihabar** hiç zatdan habarsyz. *Oku-woçylar bolsa dünýäden bihabar, öz aralarynda degişme gürrüňler edip gülşüp, şatlykly şowhunlary bilen köçäni dolduryp baryardylar* (A. Gowşudow). **Dünýäden**

habarly hemme zady bilýän, hemme zatdan habarly. *Senem dünýäden habarly-ow! Dünýäden ötmek* aradan çykmak, amanadyny tabşyrmak, ölmek, ýogalmak, gaýtmak. *Ol pahyr öten ýyl däl, öňküsi ýyl dünýäden ötdi* (G. Kulyýew). **Dünýä dursun, sen dur!** ömrüň uzak bolsun, uzak ýaşa. **Dünýä inmek** eneden bolmak, dogulmak. **Dünýäň azabyndan dynmak** ölmek. **Dünýäň daralmak** örän darykmak, gaty gysylmak, uly alada galmak. **Dünýäň zady** mukdar taýdan köp, ummasyz. *Jeren sowgat diýip dünýäň zadyny getiripdir.* **Dünýä ýygmak** uly baýlyk toplamak. *Dünýä ýygan gider emlägin goýup, Geýip gider alty gary bizleri* (Seýdi).

DÜNYÄGARAÝYŞ [dünyä:ğaraýyş], *at.* Tebigata we jemgyýete bolan garaýyşlaryň, düşünjeleriň sistemasy. *Ylmy dünýägaraýyş.*

DÜNYÄSÖÝER [dünyä:söýör], *syp.* Dünýäni söýýän, dünýä söýgi bilen garaýan. *Ol terkidünýälikden ozal dogan, şahdaçyk, dünýäsöýer ýigitdi* (G. Kulyýew).

DÜNDEREŇKIRLEMEK [düňdöröňkürlömk], *işl.* Dündermäge ýakynlamak. *Gazany tasdan dünderen-kirläpdim.*

DÜNDERIBERMEK [düňdörüvermek], *işl.* Dünderip başlamak; dündermek işini dowam etmek.

DÜNDERILIŞMEK [düňdörlüşmök], *işl.* Köp mukdarda dünderilip, agdarylyp ýatmak, agdarylyşmak. *Onuň içindäki dünderilişip ýatan daşlar-da sil suwunyň joşgunly gelyänini habar berýärdi* (B. Kerbabaýew).

DÜNDERILMEK [düňdörölmök], *işl.* 1. Düýbi ýokaryk, agzy aşak edilip goýulmak (gap-gaç we ş. m. hakynda). *Yuwlan gazanlar, jamlar dünderilip goýuldy.* 2. Başaşak ýykylmak, başaşak gaýtmak. 3. göç. m. Ýeňsäni tüňnerdip, nägilelik, öýke-kine bildirmek. *Gardaş, ile goşulman, dünderilip oturmak saňa gelşikli däl!*

♦ **Dünderilip akmak (barmak)** batly, towlanyp akmak (suw hakynda). *Artyk dünderilip baryan suwa göz gezdirdi* (B. Kerbabaýew). **Dünderilip ýatmak** köp mukdarda görnüşip ýatmak (gawun, garpyz we ş. m. hakynda). *Bakjalarda gawunlar dünderilip ýatyrdy* (B. Seýtäkow).

DÜNDERIŞDIRMEK [düňdörüşdürmök], *işl.* Birnäçe zady dünderip çykmak, köp zady ýeke-ýekeden dündermek.

DÜNDERIŞMEK [düňdörüşmök], *işl.* 1. Dündermäge kömek etmek. *Gaty agyr bolansoň, jigim maňa çoyundan guýlan ýüzlük gazany dünderişdi.* 2. Bilelikde dündermek. *Ikisi yuwlan gazanlary dünderişip ýördüler.*

DÜNDERME [düňdörmө], *iş ady.* Dündermek ýagdaýy.

DÜNDERMEK [düňdörmök], *işl.* Düýbünü ýo-

Dürtgülemek. *Olar biri-birini dürtkläp, şoňa baka okdurıldylar* (B. Kerbabaýew).

DÜRTEKLEMEKLIK [dürtöklömöklük], *iş ady, ser. Dürtgülemeklik.*

DÜRTEKLEMEZLIK [dürtöklömözlük], *işl., ser. Dürtgülemezlik.*

DÜRTEKLENMEK [dürtöklönmök], *işl., ser. Dürtgülenmek.*

DÜRTEKLEŞMEK [dürtöklöşmök], *işl., ser. Dürtgüleşmek. Oglanlar dürtikleşip otyrdylar.*

DÜRTEKLEÝIŞ [dürtöklöýüş], *iş ady, ser. Dürtgüleýiş.*

DÜRTERIŞ [dürtörüş], *iş ady. Dürtermek ýagdaýy.*

DÜRTERIŞMEK [dürtörüşmök], *işl. Köp mukdarda dürtermek, köpçülikleýin dürtermek. Bugdaýlar ýylak ýaly dürterişip galypdy* (B. Kerbabaýew).

DÜRTERME [dürtörmö], *iş ady. Dürtermek ýagdaýy.*

DÜRTERMEK [dürtörmök], *işl. 1. Ýañy çykyp ugramak, gögerip başlamak. Ýerden ýekeje-de gök zat dürtterip çykmany* (B. Kerbabaýew). **2.** Syh-syh bolmak, syh-syh bolup durmak. *Sakgalynyň gyllary dürtterip durdy. 3. göç. m. Mese-mälim bolup durmak, mesaňa bolup durmak, görnüp durmak.*

DÜRTERMEKLIK [dürtörmöklük], *iş ady. Dürtermek ýagdaýy.*

DÜRTERMEZLIK [dürtörmözlük], *iş ady. Dürterip çykmazlyk.*

DÜRTGÜÇ, *at. 1. Bişiriljek çöregiň ýüzüni dürtüp çykmak üçin ulanylýan diş-diş gural, dikeç. 2. Üç-dört dişli, saply naharhana enjamy.*

DÜRTGÜLEME [dürtgülmö], *iş ady. Dürtgülemek ýagdaýy.*

DÜRTGÜLEMEK [dürtgülmök], *işl. 1. Yzly-yzyna dürtüp durmak. Ol jigisiniň böwrüne dürtgüledi. 2. göç. m. Birini bir işe ündemek, küşgürmek. 3. göç. m. Işi tiz ýerine ýetirtjek bolup howlukdyrmak, "bol" diýip ýatladyp, gyssap durmak.*

DÜRTGÜLEMEKLIK [dürtgülmöklük], *iş ady. Dürtgülemek ýagdaýy.*

DÜRTGÜLEMEZLIK [dürtgülmözlük], *işl. Dürtgüläp durmazlyk.*

DÜRTGÜLENMEK [dürtgülmönök], *işl. Dürtgülemek hereketine sezewar bolmak. Olar tä dürtgülenýän-çäler gezip ýörmän, aýny wagtynda gymyldamagyň hötdesinden geldiler.*

DÜRTGÜLEŞMEK [dürtgülöşmök], *işl. Biri-biriňi dürtgülemek.*

DÜRTGÜLETMEK [dürtgülötmök], *işl. Dürtgülenmegine ýol bermek, mümkinçilik döretmek.*

DÜRTGÜLEÝIŞ [dürtgülöýüş], *iş ady. Dürtgülemek ýagdaýy.*

DÜRTME [dürtmө], *iş ady. Dürtmek ýagdaýy.*

♦ **Dürtme gursak** bir işi, ýumşy köp aýtdyryp ýerine ýetirýän, düşbi däl (adam hakynda). *Guýma gursak bolmasa, dürtme gursak neýlesin* (Nakyl).

DÜRTMEK [dürtmök], *işl. 1. Bir zadyň ýiti ujuny başga bir zada sançmak, sünçmek, sokmak. Onuň tenine naýza dürtüp soranlarynda-da "bilemokdan" başga jogap bermedi* (B. Kerbabaýew). **2.** Çöregiň ş.m. ýüzüni dürtgüç, dikeç we ş.m. zatlar bilen deşik-deşik, dürtük-dürtük etmek. *Bişiriljek petir çöregiň ýüzüni dürtmek. 3. gepl. d. Ýere sanjyp ekmek, oturtmak* (köplenç, şitili oturdylýan ekinler hakynda). *Şu ýyl pomidordan, kelemden dürten zadym ýok. 4. Barmak we ş. m. bilen biriniň böwrüne kakyp, duýdurys ýaratyny etmek. Henizem onuň ýoldaşlary eýlesinden, beýlesinden dürtüp: "Annaguly, aýagyňy düz, aňkarma!" diýşip, goldap barýarlar* (A. Durdyýew). **5. göç. m.** Duýdurmak, habardar etmek, ýatlatmak, işi aýdyp etdirmek. *Size her bir zady dürtüp etdirmeli däl ahryr.*

DÜRTMEKLIK [dürtmöklük], *iş ady. Dürtmek ýagdaýy.*

DÜRTMEZLIK [dürtmözlük], *işl. Dürtmek işini, hereketini etmezlik.*

DÜRTÜBERMEK [dürtüvermek], *işl. Dürtüp başlamak, dürtüp ugramak.*

DÜRTÜK, *at. 1. Dürtülen ýer, dürtgüjiň yzy. Petir çöregiň dürtükleri diýseň enaýy görüňär. 2. Mama dişän ýüzde galan mama keseliniň yzy, gotur yzy.*

DÜRTÜK-DÜRTÜK, *syp. Köp sanly dürtük. Petir deý dürtük-dürtük. 2. Ýüzde galan mama keseliniň yzlary, gotur yzlary.*

DÜRTÜLMEK [dürtülmök], *işl. Dürtmek işi, hereketi edilmek, amala aşmak. Ol ýanyndaky samana dürtülen çarşagyň sapyndan ýapyşdy* (B. Kerbabaýew).

DÜRTÜŞ, *iş ady. Dürtmek ýagdaýy.*

DÜRTÜŞDIRMEK [dürtüşdürmök], *işl. 1. Dürtüp, sünjüp çykmak, oturdyşdyryp çykmak. Pomidor şitillerini joýanyň gyrasyna dürtüşdirip çykdy. 2. Biri-biriň böwrüne dürtüp, kakyp çykmak. Biri-biriniň böwürlerine dürtüşdirýärdiler we ýuwaşja güleşýärdiler* (A. Gowşudow).

♦ **O ýerinden, bu ýerinden dürtüşdirip görmek** barlap görmek, nähili-neneňsidigini biljek bolmak, synamak. *Onuň o ýerinden, bu ýerinden dürtüşdirip görmeli* (B. Seýtäkow).

DÜRTÜŞMEK [dürtüşmök], *işl. 1. Dürtmäge kömek etmek. Gyzy ejesine çörek dürtüşdi. 2. Bilelikde dürtmek. Eneli-gyz çörek dürtüşip otyr. 3. Biri-biriňi dürtmek. Siz sapakda dürtüşip oturmaň!*

DÜRÜŞDE [dürüşdө], *at. 1. Çapylan ýorunja, samana dogralan paçak we ş. m. garylyp, üstüne kepek, un sepilip taýýarlanýan mal ýymiti. Ol ýerde ot-ýimler kerçelýär, dürtüşde edilýär, buglanýar. 2. göç. m. Garym-gatym, bulam-bujar, garyşyk, gatýşyk. Dürüşde bolup*

togalajyk bölegi. **2.** Iň gowy, ajayyp, gymmatbaha. *Halkyň iň gymmatbaha dürdäne nakyllaryny toplamak gerek.* **3.** göç. *m.* Dür ýaly, dür deý, düre meňzeş. ...*Sözleri uz, dişleri dürdäne gözeli* (Halk aýdymyndan). **4.** Akyly, paýhasly, ajaýyp. *Hoş güftara giriftar, dürdäne Ogulbike* (Kemine). **6.** Gyza dakylýan at.

DÜRDÄNELIK [dürdä:nelik], *at.* Akylylyk, paýhaslylyk. *Dürdänelik hemme adama mahsus däl.*

DÜREK [dürök], *at, gepl. d.* Göherlden gaýan arwanadan bolan garyşyk tohumly düýe.

DÜRЛИ [dürlü] **I**, *syp. 1.* Biri-birine meňzemeýän, üýtgeşik, her hili, her tüýsli. **2.** Gyza dakylýan at.

◇ **Dürli galam** dürli reňkdäki galam(lar). *Seniň dürli galamyň barmy?*

DÜRЛИ [dürlü] **II**, *at.* Reňki sary, ýetişende güleýän gum oty.

DÜRЛИ-DÜMEN [dürlü-dümön], *syp.* Her hili, dürli görnüşli, biri-birinden üýtgeşik, her dürli. *Dürli-dümen otuň biter; Her deräň bir ile ýeter* (Magtymguly).

DÜRЛИ-DÜMENRÄK [dürlü-dümönürä:k], *syp.* Belli derejede dürli-dümen.

DÜRЛИ-DÜRЛИ [dürlü-dürlü], *syp.* Hil-hil, üýtgeşik-üýtgeşik, hili, mazmuny taýdan biri-birine meňzeş bolmadyk. *Ýöne adamlar dürli-dürli bolýarlar* (Ş. Borjakow).

DÜRЛИ-DÜRLÜLIK [dürlü-dürlülük], *at.* Hil-hillik, dürli görnüşlilik, her hililik.

DÜRЛИ-DÜRLÜRÄK [dürlü-dürlürä:k], *syp.* Belli derejede dürli-dürli.

DÜRLÜGOÇAK [dürlügoçok], *at.* El işleriniň hemmesine, hala dürli sapaklar ulanylyp salynýan nagyş.

DÜRLÜLEME [dürlülömö], *iş ady.* Dürlülemek işi.

DÜRLÜLEMEK [dürlülömök], *işl.* Dürli sapak bilen nagyşyň nagyş salmaly ýerlerini bejermek.

DÜRLÜLEMEKLIK [dürlülömöklük], *iş ady.* Dürlülemek işi.

DÜRLÜLEMEZLIK [dürlülömözlük], *iş ady.* Dürlülemek işini ýerine ýetirmezlik.

DÜRLÜLEŞDIRMEK [dürlölöşdürmök], *işl.* Dürlüläp çykmak, dürlüläp bejerişdirmek.

DÜRLÜLEYİŞ [dürlölöýüş], *iş ady.* Dürlülemek ýagdaýy. *Nädip dürlüleyişini bir maňa görkezene!*

DÜRLÜLIK [dürlülük], *at.* Dürli hililik, dürli görnüşlilik.

DÜRLÜRÄK [dürlürä:k], *syp.* Belli derejede dürli.

DÜRRE [dürrö], *syp., at. 1.* Çig hamdan togalak edilip örülen örme gamçy. **2.** Rezin taýak.

DÜRRELEME [dürrölömö], *iş ady.* Dürrelemek ýagdaýy.

DÜRRELEMEK [dürrölömök], *işl.* Dürre gamçy bilen saýgylamak, urmak.

DÜRRELEMEKLIK [dürrölömöklük], *iş ady.* Dürrelemek ýagdaýy.

DÜRRELEMEZLIK [dürrölömözlük], *iş ady.* Dürre bilen urmazlyk, saýgylamazlyk.

DÜRRELENMEK [dürrölönmök], *işl.* Dürre bilen urulmak, saýgylanmak.

DÜRRELETMEK [dürrölötmök], *işl.* Dürrelemek işini başga birine etdirmek; dürrelemäge ýol bermek. *Her kim özüni dürreledip durmaz.*

DÜRRELEYİŞ [dürrölöýüş], *iş ady.* Dürrelemek ýagdaýy.

DÜRRELÄBERMEK [dürrölä:vermek], *işl.* Dürreläp başlamak; dürrelemek işini dowam etmek.

DÜRS [dürs], *syp. 1.* Dogry, mamla, hak, düzüw, rast. *Han küýli çörekden garnyny doýurdy-da, çokaýyny aýagyna gowallaň sokup: - Seniňki, heleý han, dürs diýip, kepbeden çykyp gitdi* (A. Durdyýew). **2.** Kada laýyk. *Sözleri dürs ýazmak.*

◇ **Dürs ýazuw** (*dil b.*) ýazuw düzgünleri, orfo-grafiýa. *Türkmen diliniň dürs ýazuwy.*

DÜRSEME [dürsömö], *iş ady.* Dürsemek ýagdaýy.

DÜRSEMEK [dürsömök], *işl.* Ýagdaýyňy oňatlaşdyrmak; özüni rastlamak. *Her näme hem bolsa, ol özüni birneme dürsedi* (A. Gowşudow). Ol özüni çalt dürsedi (B. Seýtäkow).

◇ **Demiňi dürsemek ser. Dem.** "Gaty ýadapdyryn, demimi bir dürsäýin" diýip, ol özüni aşak goýberdi.

DÜRSEMEKLIK [dürsömöklük], *iş ady.* Dürsemek ýagdaýy.

DÜRSEMEZLIK [dürsömözlük], *iş ady.* Dürsöp ýetişmezlik, dürsöp bilmezlik. *Şol düşünje bilen daşaryk çykanda-da, özüni onçakly dürsämädi* (B. Kerbabayew).

DÜRSETMEK [dürsötmök], *işl.* Dürsemäge mümkinçilik bermek, dürsemäge maý bermek.

DÜRSEÝİŞ [dürsöýüş], *iş ady.* Dürsemek ýagdaýy.

DÜRSÄBERMEK [dürsä:vermek], *işl.* Dürsöp ugramak. *Ol yürek dermanyny içen dessine özüni dürsäberdi.*

DÜRSLÜK [dürsülük], *, at.* Dogrulyk, mamlalyk, haklyk, düzüwlik, rastlyk.

DÜRSRÄK [dürsürä:k], *syp.* Öňküsine garanda dürs, azda-kände dürs. *Dürsräk hereket etjek bolmak gerek.*

DÜR TDÜRMEK [dürtdürmök], *işl. 1.* Dürtmäge ýa-da dürtülmegine ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Gury, gözüme çöp dürtdürenim galdy* (N. Pomma). **2.** göç. *m.* Başga birine özüni oýnatmak (göçme manysynda). *Öňýetene özüni oýnadyp ýörseň, sagmyka beri diýerler.*

DÜRTEKLEME [dürtöklömö], *iş ady, ser. Dürtgüleme.*

DÜRTEKLEMEK [dürtöklömök], *işl., ser.*

DÜŞGÜNÇ [düşgünç]: **ýürege düşgünç** halys irizýän, bizar edýän, bizar-peteňni çykarýan. *Şypahana ýaranda näme, şeýle içýakgyç adam gülüp, ýürege düşgünç lakgyladp, gulagyňy gazap otursa, nädip semrejek?* (N. Pomma).

DÜŞGÜR [düşgür], *syp.* 1. Duýujylyk, aňylyk ukyby güýçli bolan, syzgyr. *Gyr atym ýaman düşgürdir* ("Görogly"). *Ol düşgür oglanjyk.* 2. göç. m. Çalanda gowy ýitelýän. *Düşgür päki.*

DÜŞGÜRLIK [düşgürlük], *at.* 1. Duýgurlyk, aňylyk, syzyjylyk. 2. göç. m. Çalanda gowy ýitelmeklik (pyçak hakynda).

DÜŞGÜRRÄK [düşgürrä:k], *syp.* Belli derejede düşgür, azda-kände düşgür. *Şu atyň-a düşgürräk öýdýän.*

DÜŞLEG [düşlög], *at.* Düşläp dynç alyş. *Düşleg edilmeli boldy.*

DÜŞLEM [düşlöm], *at.* 1. Iş arasynda dem-dynç alynýan arakesme, çay wagty. *Ol günleriň birinde, günorta düşleminde gelip çay içmäge oturdy* (B. Kerbabaýew). 2. *ser.* **Düşlege.**

DÜŞLEME [düşlömö], *iş ady.* Düşlemek ýagdaýy.

DÜŞLEMEK [düşlömök], *işl.* 1. Ýoluň dowam etdirmän, dem-dynç almak üçin düşmek, gonmak. *Mustapa beg-de bu galada bir düşläp geçen ekeni* ("Görogly"). 2. Iş arasynda bir ýerde oturyp arakesme etmek, dem-dynç almak, çay-nahar edinmek.

DÜŞLEMEKLIK [düşlömöklük], *iş ady.* Düşlemek ýagdaýy.

DÜŞLEMEZLIK [düşlömözlük], *işl.* Düşlege çykmazlyk.

DÜŞLEÝIŞ [düşlöýüş], *iş ady.* Düşlemek ýagdaýy.

DÜŞLÄBERMEK [düşlä:vermek], *işl.* Düşlemäge girişmek, düşläp başlamak.

DÜŞME [düşmö] **I, II**, *iş ady.* Düşmek ýagdaýy.

DÜŞMEK [düşmök] **I**, *işl.* 1. Ýokardan aşaklygyna gaçmak, inmek. *Ýagşy bolsaň düş, ýaman bolsaň git* (düşdüş sallanyp düşüp gelyärkä aýdylýan söz). 2. Münen zadyň üstünden aýrylmak, aşak inmek. *Aýgül maşyndan düşende, bulut çalasyn syrylyp, ýagyş tapba diňipdi-de, gün eýýäm ýalpyldap çykypdy* (B. Kerbabaýew). *Myrat aga taýagyňy ýere diräp, eşekden düşdi* (H. Derýaýew).

3. Ýaramak, ýaramly bolmak. *Goşun gullugy saňa düşüpdür* (A. Durdyýew). 4. Bir zadyň içine başga bir zat gaçmak. *Ýaga garynja düşüpdür.* 5. Ýagmak (ygal hakynda). *Okýabryň ortalarynda dyz boýy gar düşdi* (B. Seýtäkow). 6. İçine girmek. *Ekine düşen sygyr zerarly sögünç eşiden ýeri, käte gulagyndan çekilen çagy-da gyt bolmandy* (B. Kerbabaýew). 7. Gaçmak, gopmak, aýrylmak (diş, saç we ş. m. hakynda). *Goja dişleri düşen agzyny pakgyladyp, lah-lah güldi*

(B. Kerbabaýew). 8. Ýuwunmak, salkynlamak üçin suwa girmek. *Suwa düşmek.* 9. Eşidilmek, mälim bolmak, ýaýramak. *Ine, şol ogry aşaky obalardanmyş diýen habar düşdi* (B. Seýtäkow). 10. Peýda bolmak, gelmek, barmak, aralaşmak. *Bir gün ol Mänäň üstünden düşüpdür* (B. Kerbabaýew). *Şahyr ahwalatyny, nähililik bilen Hajygowşana gelip düşenini gürrüň berýärdi* (G. Kulyýew). 11. Uçramak, sezewar bolmak, duçar bolmak. *Agsagyň elinden alsaň agajyn, Ýaman derde düşer, tapmaz alajyn* (Magtymguly). 12. Peýdaly ýa-da hatarly bolmak (yrym bilen bagly). *Sogan ekmek olara düşmese-de, bize düşýär.* 13. Peslemek, azalmak, aşaklamak. *Deryanyň suwy ýyl-ýyldan aşak düşýär.* 14. Biriniň önünden ýa-da yzyndan ýöremek. *Yzyna düşmek. Önüne düşmek.* 15. Düşlemek üçin yük ýazdyrmak. *Oglanlar gumuň içi bilen birneme ýöräp, bir ýerde düşdüler* (B. Annageldiýew). 16. Ele salynmak, eýe bolmak, edinmek (maddy taýdan). *Ol toýdan düşen zady toýda sowardy* ("Edebiyat we sungat"). 17. Gabat gelmek, laýyk gelmek. *Jay toýy bilen maşyn toýy ikisi bir güne düşdi.*

DÜŞMEK [düşmök] **II**, *işl.* Akyl ýetirmek, göz ýetirmek, bilmek, aňmak. *Üşügiň bolsa, üme düş!* (Atalar sözi).

DÜŞMEKLIK [düşmöklük] **I, II**, *iş ady.* Düşmek ýagdaýy.

DÜŞMEZLIK [düşmözlük] **I, II**, *işl.* Düşmek hereketini amal etmezlik, düşüp durmazlyk.

DÜŞNÜK: **düşnügi** ýok hiç zat ýok, ady-sory ýok. *Haşal ot diýeniň düşnügi-de ýok* (K. Gurbannepesow).

DÜŞNÜKLI [düşnükli], *syp.* 1. Aýdyň, aňsatlyk bilen düşünilýän. *Çalynýan heňleriň bary diňleýjilere düşnükli, ýakyn* (G. Kulyýew). 2. Gepe-söze, ýagşa-ýamana düşünýän, düşbi, düşgür. *Abdyryzak has düşnükli adamdy* (B. Kerbabaýew).

DÜŞNÜKLILIK [düşnükülük], *at.* 1. Düşünip bolarlyk, aýdyňlyk. 2. Düşbülük, düşgürlük.

DÜŞNÜKLIRÄK [düşnükürä:k], *syp.* Belli derejede düşnükli, azda-kände düşnükli.

DÜŞNÜKSIZ [düşnüksüz], *syp.* 1. Düşünip bolmaýan, düşünmesi çetin, kyn bolan, aýdyň bolmadyk. *Onuň haty ýaly düşnüksiz ýazylan yjyr-byjyr ýazgyny Arslan birbada okap bilmedi* (N. Jumaýew). 2. Gepe-söze, ýagşa-ýamana düşünmeýän, düşbi däl. *Sen ýaly düşnüksiz adama duş gelmändim.*

DÜŞNÜKSIZLIK [düşnüksüzlük], *at.* 1. Düşnükli dälilik. 2. Düşbi dälilik, düşgürligi ýokluk.

DÜŞNÜKSIZRÄK [düşnüksüzrä:k], *syp.* Azda-kände düşnüksiz.

DÜŞÜBERMEK [düşüvermek], *işl.* Düşüp başlamak.

DÜŞÜK **I**, *syp.* 1. Pes, gowşak, güýçsüz, basyk. *Hata göz gezdirende, kagyzy elleri sandyrady, okanda*

maslyk bilen ýaragy, Pälinden tapypdyr pälazan ýagy (A. Kekilow).

DÜŞ: düşüni bermek köplenç, tomsuna dowarlar suwa ýakylandan soň dynç almaklary üçin olary meýdanda ýatyrnak. **Düşüni almak** dem-dynç almak.

DÜŞBI [düşvü], *syp.* Gepe-söze düşegen, pähimli, düşgür, duýgur, ýiti. *Şeýle yhlasly, düşbi çagalar bilen ömründe ilkinji gezek ugran awçy özündäki ýadawlygy, hemişeki gaharjaňlygy düýpgöter unudypdy* (B. Gurbanow).

DÜŞBÜLIK [düşvülük], *at.* Gepe-söze düşegenlik, pähimlilik, düşgürlük, duýgurlyk, ýitilik.

DÜŞBÜRÄK [düşvürä:k], *syp.* Azda-kände düşbi. *Ol indi öňküsine garanda düşbüräk ýaly.*

DÜŞDÜŞ, *at.* Öz öryän kerebinde ýaşayan hem-de ondan sallanyp we ýokary galyp bilýän kiçijik möý. *Olaryň öňünden bir horaz çykypdyr, soňra bir tomzajyk we bir düşdüş çykypdyr* ("Türkmen halk ertekileri").

DÜŞEGASY [düşöğäsy], *at.* Ölen adam jaýlanyp gelnenden soň gölegçilere bermek üçin taýynlanan nahar.

DÜŞEK [düşök], *at.* 1. Ýatmak üçin gerekli zatlaryň jemi (ýorgan, düşekçe we ş. m.). 2. Ýere ýazyp, üstünde oturmak üçin gerekli zatlaryň jemi (haly, keçe we ş. m. hakynda). *Berdi aga düşegiň üstüne geçip oturdy* (A. Durdyýew). 3. Gülli matanyň, gülli ýaglygyň, gülli keçäniň we ş. m. gül basylmazýndan, çekilmezinden öňki esasy reňki. *Yaşlar üçin gynajyň düşegi gyzy ýa ýaşyl bolsa gowy.*

♦ **Düşegi ýumşamak** baran ýerinde köp oturmak, köp eglenmek. **Düşekde ýatmak** ýaraman ýatmak. **Düşegini galdyrmak** keselden saplanmak, gutulmak, aýak üstüne galmak.

DÜŞEKÇE [düşökçö], *at.* Üstünde gyşarmak, oturmak we ş. m. üçin matanyň içine pagta, ýelek we ş. m. salnyp tikilýän kiçiräk insiz düşek.

DÜŞEKÇELIK [düşökçölük], *syp.* Düşekçe etmek üçin gerekli bolan. *Düşekçelik mata. Düşekçelik pagta.*

DÜŞEKLEME [düşöklömö], *iş ady, gepl. d.* Düşeklemek ýagdaýy, işi.

DÜŞEKLEMEK [düşöklömök], *işl., gepl. d.* Düşek alyp, içeriini her hili düşeklerden doldurmak, her hili düşek ýazyp çykamak. *Ol hem täze jaýynyň içini düşeklepdir.*

DÜŞEKLEMEKLIK [düşöklömöklük], *iş ady.* Düşeklemek ýagdaýy.

DÜŞEKLEMEZLIK [düşöklömözlük], *işl.* Düşek ýazyp çykamazlyk.

DÜŞEKLENMEK [düşöklönmök], *işl., gepl. d.* İçeri her hili düşeklerden doldurylmak, içerik her hili düşekler ýazylyp çykylmak. *Onuň diňe iki otagy düşeklenipdi.*

DÜŞEKLETMEK [düşöklötmök], *işl., gepl. d.*

Düşeklemek işini başga birine etdirmek; düşeklemäge mümkinçilik bermek. *Ejeleri uly jaýyny çagalaryna, aýratynam gyzlaryna düşekletdi.*

DÜŞEKLÄBERMEK [düşöklä:vermek], *işl., gepl. d.* Düşekläp başlamak.

DÜŞEKLİK [düşöklük], *syp.* Düşek ediner ýaly, düşek bolar ýaly (mata, haly, keçe we ş. m. zatlar hakynda). *Düşeklik palas.*

DÜŞELGE [düşölğö], *at.* 1. Ýolagçylaryň düşläp, dynç alýan ýeri. 2. Dynç almak üçin ekin meýdanlarynda gurlan ýörite jaý. *Bu düşelge suwçularyňky.* 3. Beýiklikden düşmek üçin basgançak. *Onuň bir münüp-düşelgesi bardy.*

DÜŞELMEK [düşölmök], *işl.* Düşemek işi amal edilmek. *Öýüň içine gury ot-çöp düşelipdi.*

DÜŞELME [düşölmö], *iş ady.* Düşemek ýagdaýy.

DÜŞEMEK [düşömök], *işl.* 1. Düşek ýazmak. *Kölegä haly düşäp çykdylar.* 2. Üstüni başga bir zat bilen örtmek. *Düzlenen ýere daş düşediler.*

DÜŞEMEKLİK [düşömöklük], *iş ady.* Düşemek işi.

DÜŞEMEZLIK [düşömözlük], *işl.* Düşemek işini amal etmezlik, düşäp çykamazlyk.

DÜŞENMEK [düşönmök], *işl.* Özi üçin düşemek. *Ol ýaglygyny ýere düşenip otыр.*

DÜŞEŞDIRMEK [düşöşdürmök], *işl.* Düşek ýazyşdyrmak, düşekleri salyşdyrmak, düşek düşäp çykamak. *Halylary düşeşdirmek.*

DÜŞEŞMEK [düşöşmök], *işl.* 1. Düşemäge kömek etmek. *Ol ejesine agyr halyny düşeşdi.* 2. Birden köp bolup düşemek. *Olar myhmanlaryň oturmaly ýerine haly-palas düşeşip ýördüler.*

DÜŞETMEK [düşötmök], *işl.* Düşemek işini başga birine etdirmek; düşemäge mümkinçilik bermek. *Oglanlara keçän üstünden halyça ýa düşekçe düşetseň, janyň üçin ýakymly bolardy.*

DÜŞEWÜNT [düşöwünt], *at.* Düşyän girdeji, peýda, haýyr, gananç. *Dayhanlar ýerden uly düşewünt alýar.*

DÜŞEWÜNTLI [düşöwüntli], *syp.* Düşewündi bar bolan, girdejili, ganançly. *Maldarçylyk düşewüntli pudak.*

DÜŞEWÜNTLILIK [düşöwüntlülük], *at.* Düşewündi barlyk, girdejililik, ganançlylyk.

DÜŞEWÜNTLIRÄK [düşöwüntlürä:k], *syp.* Belli derejede düşewüntli.

DÜŞEWÜNTSIZ [düşöwüntsüz], *syp.* Düşewündi bolmadyk, girdejisiz, ganançsyz.

DÜŞEWÜNTSIZLIK [düşöwüntsüzlük], *at.* Düşewündi ýokluk, girdejisizlik, ganançsyzlyk.

DÜŞEWÜNTSIZRÄK [düşöwüntsüzürä:k], *syp.* Düşewündi azrak.

DÜŞEÝIŞ [düşöýüş], *iş ady.* Düşemek ýagdaýy.

ýuwundrylmak. *Çaga suwa düşürildi.*

DÜŞÜRİŞ [düşürüş], *iş ady.* Düşürmek ýagdaýy. *Gelniň gundagdaky çagajygyny emay bilen mylaýym suwa düşürişine gözüm gitdi.*

DÜŞÜRİŞDIRMEK [düşürüşdürmök] **I**, *işl.* Bir zadyň üstünden alyşdyryp ýerde goýuşdyrmak; ýüküni ýazdyrşdyrmak. *Ol maşyna ýüklenen azygyny düşürişdirmäge durdy.*

DÜŞÜRİŞDIRMEK [düşürüşdürmök] **II**, *işl.* Ählisini suwa ýuwundryp çykmak.

DÜŞÜRİŞMEK [düşürüşmök] **I**, *işl.* Düşürmäge kömekleşmek. *Maşyndan gawun-garpyz düşürişdim.*

DÜŞÜRİŞMEK [düşürüşmök] **II**, *işl.* Düşürmäge kömek etmek; bilelikde düşürmek. *Çagalary suwa düşürişmek.*

DÜŞÜRME [düşürmök] **I, II**, *iş ady.* Düşürmek işi.

DÜŞÜRMEK [düşürmök] **I**, *işl., ser: Düşündürmek* **I**. *Bulara gep düşürenen, pyýada gidip-gelen aňsat* (B. Kerbabaýew).

DÜŞÜRMEK [düşürmök] **II**, *işl.* 1. Bir zadyň üstünden alyp ýerde goýmak. *Soňra derrew düýeleri çökerip, ýükleri düşürdi* (H. Derýaýew). *Onsoň ýorganyny düşürdi-de, onuň üstüne özüni taşlady* (B. Gulow). 2. *sagl.g.* Ýetik däl kemli çagany enesiniň göwresinden aýyrmak, abort etmek. 3. Düşmäge kömek etmek. *Hojamuhammet arslan Aşymädi atdan göterip diýen ýaly düşürdi* (B. Seýtäkow).

DÜŞÜRMEK [düşürmök] **III**, *işl.* Suwa ýuwundrymak, suwa düşündürmek. *Çagany suwa düşürmek.*

DÜŞÜRMEKLIK [düşürmöklük], *iş ady.* Düşürmek ýagdaýy.

DÜŞÜRMEZLIK [düşürmözlik], *işl.* Düşürmek işini yerine ýetirmezlik, düşürüp durmazlyk.

DÜŞÜŞ, 1. *iş ady.* Düşmek ýagdaýy. 2. *syp.* Biri-biriň ýagdaýyna, hüý-häsiýetine, edýän hereketine belet, biri-birine düşüňän. *Oglaň welin düşüşdir* ("Edebiyat we sungat").

DÜŞÜŞMEK [düşüşmök] **I**, *işl.* 1. Kem-kemden ýokardan aşak inip başlamak. *Goýunlar dagdan düşüşip başlady.* 2. Derejesi peselişmek. 2. Gaharyň ýatyşmak.

DÜŞÜŞMEK [düşüşmök] **II**, *işl.* Kem-kemden aňyp, düşüňip başlamak.

DÜWDEK [düwdök], *at.* Düýrülip, бүкүлүп daňlan düwünçek, daňy.

♦ **Düwdek ýaly bolup ýatmak (oturmak)** düýrlenip, iki бүкүлүп ýatmak (oturmak). *Ol indi hiç ýere çykman, düwdek ýaly bolup ýatyr* (B. Pürliýew).

DÜWDENEKLEME [düwdönöklömö], *iş ady.* Düwdeneklemek ýagdaýy.

DÜWDENEKLEMEK [düwdönöklömök], *işl.* Çaltlyk bilen ylgamak, dünk ýasamak (köplenç, çagalaryň ylgaýsy hakynda). *Boldumlyja çagajyk*

maşyndan düşüp-düşmän, "Kaka, Kaka!" diýip, oňa bakan düwdenekleýärdi (B. Kerbabaýew).

DÜWDENEKLEMEKLIK [düwdönöklömöklük], *iş ady.* Düwdeneklemek ýagdaýy.

DÜWDENEKLEMEZLIK [düwdönöklömözlük], *iş ady.* Düwdeneklemek hereketini etmezlik.

DÜWDENEKLEŞMEK [düwdönöklöşmök], *işl.* Bilelikde düwdeneklemek. *Çagalar düwdenekleşip, biziň ýanymyza geldiler.*

DÜWDENEKLETMEK [düwdönöklötmök], *işl.* Düwdeneklemäge mejbur etmek.

DÜWDENEKLEÝIŞ [düwdönöklöýüş], *iş ady.* Düwdeneklemek ýagdaýy.

D Ü W D E N E K L Ä B E R M E K [düwdönöklä:vermek], *işl.* Düwdenekläp başlamak.

DÜWDÜRMEK [düwdürmök], *işl.* Düwmek işini başga birine etdirmek. *Ýüpüň ujuny düwdürmek.*

DÜW-DÜW: düw-düw topulmak (dyzamak) biriniň üstüne gaharly topulmak, gahar bilen dyzamak.

DÜWEGEN [düwöğön], *syp.* 1. Düwmegi endik edinen, endige öwren. *Garry mama puljagazlaryny düwünçegine düwegendi.* 2. Köp düwünçeklemek, köp getirmek.

DÜWGÜR [düwgür], *syp.* Köp düwýän, köp düwegen. *Düwgür garpyz.*

DÜWLEN [düwlön], *at.* Garsak aýakly süýdemdiriji deňiz haýwany.

DÜWME [düwmök] **I**, 1. *iş ady.* Düwmek ýagdaýy. 2. *at.* Aşak ýüzi ýarçyk, dilik, şaňňyrdar ýaly içine daşjagaz salnan togalajyk kümüş şaý. *Agama geljek gyzyň, Düwmesi waňňyrdaşýar* (Halk döredijiliginden). *Aýnabadyň asmalygy, saç monjygy, saç ujundaky düwmeleri otursa-tursa şaňňyrdy bilen ses eddi* (B. Kerbabaýew). 3. *göç. m.* Damja. *Ullakan gözlerinden goşa düwme ýaş togalandy* (B. Kerbabaýew).

DÜWME [düwmök] **II**, *at, gepl.d.* Ilik.

DÜWME-DÜWME [düwmö-düwmök], *syp.* Damja-damja, damja şekilli (köp sanly düwme hakynda). *Onuň gözleriniň okarasyndan düwme-düwme ýaş togalandy* (B. Seýtäkow).

DÜWMEK [düwmök] **I**, *işl.* 1. Ýüpüň, ýüplügiň we ş. m. ujuny çigişdirip daňmak, ýüpüň, ýüplügiň iki ujuny biri-birine düwün edip baglamak, daňmak. *Onuň üzülen sapagy düweni hem şoldy welin, ýene iki sapagy üzüldi* ("Edebiyat we sungat"). 2. Bir zady matanyň, ýaglygyň we ş. m. içine salyp, dolap daňmak, düwünçek edip baglamak. *Ol küýzesini ýerde goýdy-da, barmagyndaky ýüzükleri çykaryp, ýaglygyň ujuna düwdi* (T. Taganow). 3. Berk gysmak, ýummak (ýumruk hakynda). *Ýagmyr ýumrugyny düwüp, Saranyň daşynda köwlendi* (B. Seýtäkow).

DÜWMEK [düwmök] **II**, *işl.* Gülden çykyp, düwünçek getirmek, düwünçek baglamak, miwelemek

sesi düşük çykdy (B. Kerbabaýew). 2. Hor-horyda, ebtî agan. *Ol ruhsuzdy, ebtî düşükdî* (B. Kerbabaýew).

DÜŞÜK II, *at.* Ugrukman, enesiniň göwresinden wagtyndan oň aýrylan ýetik bolmadyk çaga.

DÜŞÜKLİK [düşüklük], *at.* 1. Peslik, basyklyk, gowşaklyk. 2. Hor-horydalyk, ebtî agan halda bolmaklyk.

DÜŞÜMI, *at.* Gelşik, ýaraşyk (geýim-gejim we ş. m. hakynda). *Bu matanyň ýassyk daşylyga düşümi ýok.*

DÜŞÜM II, *at, dil b.* Atlaryň sözlem içinde belli bir grammatik mana eýe bolup, degişli goşulmalar bilen üýtgap gelýän şekili. *Türkmen dilinde alty düşüm bar.*

DÜŞÜMLI [düşümlü], *syp.* Oňat gelişýän, ýaraşykly, gelşikli. – *Bä, nähili gowy mata-aýt! Reňki hem, tikilişi hem örän düşümlî* (B. Kerbabaýew).

♦ **Düşümlisi bolsun!** täze geýim geýlende, gelin edinilende we ş. m. ýagdaýda "ýaraşykly bolsun!" diýen manyda aýdylýan alkyş sözi. *Gelin alyas diýseňiz-le, Düşümlisi bolawersin!* (K. Gurbannepesow).

DÜŞÜMLILIK [düşümlülük], *at.* Düşümlî bolmaklyk, ýaraşyklylyk, gelşiklilik. *Men şu matanyň düşümliligine geň galdym.*

DÜŞÜMLIRÄK [düşümlürä:k], *syp.* Azda-kände düşümlî. *Bu köýnek has düşümliräk eken.*

DÜŞÜNDIRIŞ [düşünnürüş], 1. *iş ady.* Düşündirmek ýagdaýy. 2. *at.* Tekste düşündiriş; kitabyň ylmy-salgy beriş häsiýetli bölümi (oňa ylmy iş hakyndaky bellikler, onuň görkezijileri we beýleki goşmaça maglumatlar girýär). 3. Köpçülikleýin habar beriş ulgamynda "jemgyýetçilik-syýasy ähmiýetli wakanyň, resmi namanyň (musal üçin, Konstitusiýanyň, kanunyň, kadalaşdyryjy namanyň) manysy düşündirilýän, olar analiz edilýän, derňelýän ýazgy.

♦ **Düşündiriş haty** bir wakany, meseläni we ş. m. beýan edip, ýazylyp berilýän hat.

DÜŞÜNDIRMEK [düşünnürmek] I, *işl.* Bir zady anyklamak we aýdyňlaşdyrmak maksady bilen düşündirişli gürrüň etmek, düşündiriş bermek, düşüner ýaly etmek, aňyna ýetirmek, düşündiriş işini geçirmek. *Mugallym okuwçylara täze temany düşündirdi.*

DÜŞÜNDIRMEK [düşünnürmek] II, *işl.* Suwa salyp ýa-da suw akydyp ýuwundyrmak. *Çagany suwa düşündirdiler.*

DÜŞÜNIBERMEK [düşünüvermek] I, *işl.* Düşünip ugramak, aýdylan zady kabul etmek (aň hakynda). *Meniň sözlerime nähili düşünseň düşüniber.*

DÜŞÜNIBERMEK [düşünüvermek] II, *işl.* Suwa düşüp ugramak (suwa düşmek hakynda). *Suw gyzdy, indi düşüniberiň.*

DÜŞÜNIŞ [düşünüş], *iş ady.* Düşünmek ýagdaýy. *Aýdylan söze seniň ters düşünişiň bolanok.*

DÜŞÜNIŞMEK [düşünüşmek], *işl.* Birek-birege düşünmek. *Hemişe özara düşünişmek gerek.* 2. Dura-

bara düşünmek. *Bu zatlara men indi düşünişdim.*

DÜŞÜNJE [düşünjə], *at.* 1. Bir predmet, jemgyýetçilik, syýasy we ş. m. ideýa hakynda dörän umumy pikir. *Ylym hakyndaky düşünje.* 2. Bir zat hakynda bilýän, göz önüne getirýän zatlaryň jemi. *Bir zat hakynda düşünjäh bolmak.* 3. Bir zat baradaky garaýyş, akyly ýetiriş, aň. *Şu döwrüň içinde biziň düşünjämiz ösdi* (B. Gulow). 4. Öz edýän zadyňa baha berip bilmek ukyby, paýhas, akylylyk, pähim. *Adamlaryň düşünje bilen hereket edişlerini görüp, akylym haýran boldy* (B. Seýtäkow).

DÜŞÜNJELI [düşünjölü], *syp.* Her bir zada akyly ýetirip bilýän, gözýetimi giň, paýhasly, pähimli, bilimli.

DÜŞÜNJELILIK [düşünjölülük], *at.* Düşünjeli bolmaklyk, her bir zada akyly ýetirijilik, paýhaslylyk, pähimlilik, gözýetimi giňlik, bilimlilik. *Oba ilatynyň düşünjeliligi artdy.*

DÜŞÜNJELIRÄK [düşünjölürä:k], *syp.* Belli derejede düşünjeli, azda-kände düşünjeli.

DÜŞÜNJESIZ [düşünjösüz], *syp.* Hiç bir zada akyly ýetirip bilmeýän, düşünjesi ýok, düşünjeli däl.

DÜŞÜNJESIZLIK [düşünjösüzlük], *at.* Düşünjesiz bolmaklyk, düşünjeli dälilik.

DÜŞÜNJESIZRÄK [düşünjösüzürä:k], *syp.* Belli derejede düşünjesiz.

DÜŞÜNME [düşünmö] I, II, *iş ady.* Düşünmek ýagdaýy.

DÜŞÜNMEK [düşünmök] I, *işl.* 1. Aňladýan manysyny bilmek, manysyna düşmek. *Rusça düşünmek.* 2. Özüňçe göz ýetirmek. *Ol halkyň hajatyna oňat düşüneni üçin, ähli zähmet adamsynyň hal-ýagdaýlaryny derrew oňatlaşdyrmagy öz önünde wezipe edip goýýar* (B. Kerbabaýew). 3. Hasap etmek, hasaplamak. *Alym: "Maňa berlen sylag ähli alymlara berlen sylag diýip düşüňýärin" diýip sözüni jemledi.* 4. Endik edinmek, adat edinmek, üç edinmek. *Ol soňky döwürde kino gitmeklige düşünişdir.*

DÜŞÜNMEK [düşünmök] II, *işl.* Özüň düşmek, suwa düşmek üçin özüň suwa girmek ýa-da üstünden suw akytmak.. *Biz suwa düşüniş heziller etdik.*

DÜŞÜNMEZLIK [düşünmözlük] I, *işl.* Aňladýan manysyny bilmezlik, manysyna düşmezlik. *Ol türkmençeläp aydanlaryma düşünmedi.* 2. Hasap etmezlik, hasaplamazlyk. 3. Endik edinmezlik, adat edinmezlik.

DÜŞÜNMEZLIK [düşünmözlük] II, *işl.* Suwa düşmek üçin suwa girmezlik ýa-da üstünden suw akytmazlyk.

DÜŞÜRILMEK [düşürülmök] I, *işl.* Düşürmek işi ýerine ýetirilmek. *Maşyna ýüklenen garpyzlar derrew düşürildi. Atlar, pyýada goşunlar magundan düşürildi* (B. Kerbabaýew).

DÜŞÜRILMEK [düşürülmök] II, *işl.* Suwda

DÜWÜR, *syp.* Kiçijik tokga, bölek. *Bir düwür gant.*

DÜWÜR-DÜWÜR, *syp., ser.* **Digir-digir.**

DÜWÜRTIK [düyürtük], *at.* Adamyň tenine, el-ýüzüne çykýan kiçijik çişjagaz. *Onuň endamyna düwürtik öripdir.*

◊ **Düwürtik ýaly** kiçijik, kinniwanja. *Bir düwürtik ýaly ilik üçin goňşymyň göwnüne degip bilmen* ("Edebiyat we sungat").

DÜWÜRTIK-DÜWÜRTIK [düyürtük-düyürtük], *syp.* Köp sanly düwürtik, düwürtigi köp bolan. *Onuň ýüzi düwürtik-düwürtik eken.*

DÜWÜRTIKLEME [düyürtüklömö], *iş ady.* Düwürtiklemek ýagdaýy.

DÜWÜRTIKLEMEK [düyürtüklömök], *işl.* Köp sanly düwürtik çykmak, örmek. *Çagajygyň ýagyrynysy düwürtikläpdir.*

DÜWÜRTIKLEMEKLIK [düyürtüklömöklük], *iş ady.* Düwürtiklemek ýagdaýy.

DÜWÜRTIKLEMEZLIK [düyürtüklömözlük], *işl.* Düwürtik çykmazlyk, örmезlik.

DÜWÜRTIKLEÝIŞ [düyürtüklöýüş], *iş ady.* Düwürtiklemek ýagdaýy.

DÜWÜRTIKLÄBERMEK [düyürtüklä:vermek], *işl.* Düwürtikläp başlamak.

DÜWÜŞ I, *iş ady.* Düwmek ýagdaýy, düwme derejesi.

DÜWÜŞ II, *iş ady.* Düwmek ýagdaýy.

DÜWÜŞDIRMEK [düyüşdürmök], *işl., 1.* Birnäçe ýüpüň, sapagyň ujuny ýa-da olary biri-birine baglaşdyryp, düwüp çykmak. *Ýüpleriň uçlaryny düwüşdirmek. 2.* Ýaglygyň, matanyň we ş. m. arasynda bir zatlar salyp, düwüp çykmak. *Turan badyna ýuwnup, ýaglygyna nämendir bir zatlar düwüşdirmek bilen boldy* ("Edebiyat we sungat").

DÜWÜŞMEK [düyüşmök] **I**, *işl.* Düwmäge kömek etmek. *Toý düwünçegini düwüşmek. Ýüpüň uçlaryny düwüşmek.*

DÜWÜŞMEK [düyüşmök] **II**, *işl.* Köpçülikleýin düwünçeklemek, düwünçege durmak. *Gawun-garpyzlar hem düwüşip başlady.*

DÜÝBEK [düyvök], *at.* Ýorunja, çaýyr ýaly ösümlikleriň mala bermek üçin depilip alynýan düýbi.

DÜÝBEMEK [düyvömök], *işl.* Düýbünü ýolup ýa-da kesip aýyrmak. *Gökli somsa bişirjek bolup, selmäni düýbäp oturdy.*

DÜÝBEMEKLİK [düyvömöklük], *iş ady.* Düýbemek işi.

DÜÝBEMEZLIK [düyvömözlük], *işl.* Düýbünü aýyrmazlyk.

DÜÝBEŞMEK [düyvöşmök], *işl.* Düýbemäge kömek etmek; bilelikde düýbemek.

DÜÝBETMEK [düyvötmök], *işl.* Düýbemek işini başga birine etdirmek; düýbemäge mümkinçilik

bermek. *Ýorunjany maňa düýbetsen bolmaýarmy, menem düýbäp biljek ahyry.*

DÜÝBÜNDEN [düyvünnön], *hal.* Bütinleý, asla, düýpden, üzüň-kesil, düýpgöter.

DÜÝDÜLDEME [düydüllömö], *iş ady, ser.* **Düýtdüldeme.**

DÜÝDÜLDEMEK [düydüllömök], *işl., ser.* **Düýtdüldemek.**

DÜÝDÜLDEMEKLIK [düydüllömöklük], *iş ady, ser.* **Düýtdüldemeklik.**

DÜÝDÜLDEMEZLIK [düydüllömözlük], *iş ady, ser.* **Düýtdüldemezlik.**

DÜÝDÜLDETMEK [düydüllötmök], *işl., ser.* **Düýtdüldetmek.**

DÜÝDÜLDI [düydüllü], *at, ser.* **Düýtdüldi.**

DÜÝDÜŞ, *iş ady.* Düýtmek ýagdaýy.

DÜÝE [düyö], *at.* Süýdi, çaly içilýän, suwsuzlyga çydamly bir ýa-da iki örküçli iri öý haýwany. *Düýe maly – dünýe maly* (Atalar sözi). *Sähet daň bilen turup, öz adamlary bilen ýola düşmek üçin azyk-suwluklaryny düýelere ýükledirmek işi bilen meşguldy* (A. Gowşudow).

◊ **Düýe çökerip, çemmer işmek** edilmeli işi öz wagtynda etmän gyssagara, howul-hara, dara-dire ýerine ýetirmek. **Düýe ýaly 1)** äpet, ullakan (tagaşyksyz, gelşiksiz uly zatlar hakynda). **2)** äwmezek, parhsyz, perwaýsyz (adam hakynda). **3)** gödek, tagaşyksyz (adam hakynda). **Düýä münüp, hataba bukmak** aýdyň zady ýaşyrjak bolmak, gizlemek. **Gartaşan düýe** on baş-on sekiz ýaşan inen düýe. **Garry düýe** ýaşı on dokuz-yigirmiden geçen inen düýe.

DÜÝEBAŞLYK [düyöbaşlyk], *at.* Dürli-dürli owadan reňkli mata böleklerinden küst öýleriniň şekilinde tikilýän we gelnalyjy gidilende düýäniň üstüne atylýan, gyzalary pürçüklenen seçekli gurama bezeg. *Düýeleriň howutlaryna bezeg halyklar gerilýärdi, düýebaşlyklar bilen bezelýärdi* (B. Kerbabaýew).

DÜÝEBOÝUN [düyöboýun], *at.* **1.** Köýnegiň ýakasyna salynýan nagys we onuň ady. **2.** Ýer ady.

DÜÝEÇILIK [düyöçülük], *at, ser.* **Düýedarçylyk.** *Tapylan süňkler gylýalçylyk hem düýeçiligiň ösdürilenligine şaýatlyk edýär* ("Mugallymlar gazetini").

DÜÝEDABAN [düyöda:van], *at.* Tegelekden ýasy ýaprakly haşal ot.

DÜÝEDAR [düyöda:r], *at.* Düýe idetmek, ösdürip ýetişdirmek bilen meşgul bolýan adam.

DÜÝEDARÇYLYK [düyöda:rçylyk], *at.* Maldarçylygyň düýe idedýän, ösdürip ýetişdirýän pudagy. *Soňky ýyllarda düýedarçylygy ösdürmeklige uly üns berilýär.*

DÜÝEDARLYK [düyöda:rlyk], *at.* Düýedaryň käri, ýagdaýy.

DÜÝEDIŞ [düyödi:ş], *at.* Daş-töweregi diş-diş

(miweli agaçlar, bakja ekinler hakynda). *Gawun-garpyzlar düwüp ugrapdyr.*

DÜWMEKLIK [düwmöklük] **I, II, iş ady.** Düwmek ýagdaýy.

DÜWMELEME [düwmölömö], *iş ady.* Düwmelemek ýagdaýy.

DÜWMELEMEK [düwmölömk], *işl. 1.* Düwme dakmak, düwme dakysdyrmak. **2.** Düwme-düwme, damja-damja bolmak. *Ejesiniň gözündäki düwmeläp akýan ýaşy gördi* (B. Kerbabaýew).

DÜWMELEMEKLIK [düwmölömöklük], *iş ady.* Düwmelemek ýagdaýy.

DÜWMELENMEK [düwmölönmök], *işl.* Düwme dakylmak; düwme-düwme bolmak.

DÜWMELEŞMEK [düwmölöşmök], *işl. 1.* Düwmelemäge kömek etmek. **2.** Düwme-düwme bolmak.

DÜWMELETMEK [düwmölötmök], *işl.* Düwmelemek işini başga birine etdirmek; düwme-düwme etmek. *Çagajygyň kirliginiň aşak iki gyrasyny garry enesine düwmeletdiler.*

DÜWMELÄBERMEK [düwmölä:vermek], *işl.* Düwme dakyp başlamak.

DÜWMEZEK [düwmözök] **I, syp.** Düwmek endigi bolmadyk.

DÜWMEZEK [düwmözök] **II, syp.** Seýrek getirýän, miweleýän (miweli agaçlar hem-de gawun-garpyz we ş. m. hakynda).

DÜWMEZLIK [düwmözlük] **I, işl.** Düwmek işini ýerine ýetirmezlik, düwüp durmazlyk.

DÜWMEZLIK [düwmözlük] **II, işl.** Düwünçek getirmezlik, miwelemezlik.

DÜWNÜBERMEK [düwnüvermek], *işl.* Düwnüp ugramak.

DÜWNÜK, *at, lukmanç.* Howply çiş görnüşinde emele gelýän kesel, düwünme. *Düwnük keseli.*

DÜWNÜKLI [düwnüklü], *syp.* Düwnük bolan, düwnük keseli bilen kesellän. *Düwnükli adam.*

DÜWNÜŞ, *iş ady.* Düwünmek ýagdaýy.

DÜWÜBERMEK [düwüvermek], *işl.* Düwüp ugramak.

DÜWÜLMEK [düwülmök], *işl. 1.* Matanyň, ýaglygyň we ş. m. içine zat salnyp baglanmak. **2.** Çişiş daňylmak (ýüpiň ujy we ş. m. hakynda). **3.** Damar çekip, gaty düwün emele gelmek. *Onuň ýüzüniň düwülüp duran etleri ýazylyp gitti* ("Edebiýat we sungat").

DÜWÜN, *at. 1.* Yüpiň we ş. m. zadyň düwlen ýeri. *Sygyrlaryň, beýleki mallaryň ýüpleri könelipdi, düwünleri kändi* (B. Seýtakow). **2.** Damaryň çekmegi netijesinde döreýän gaty, ýumry, çiş. *Barmaklarynyň düwünleri ýumralyşan bir adam elini uzadyp, onuň bilen täzeden görüşdi* (B. Kerbabaýew). **3. göç. m.** Bir zadyň esasy jemlenýän ýeri, özeni, çeşmesi. *Ine,*

oýnuň esasy mazmunynyň düwni şol ýerden çözenip başlaýar. 4. göç. m. Ahmyr, kine. *Şondanam ýürekde düwün, göwünde hasrat galdy* ("Edebiýat we sungat").

DÜWÜNÇEK [düwünçök] **I, at. 1.** İçine her hili zat salnyp düwlen ýaglyk ýa-da mata bölegi. *Çaý wagtynda her kim öz düwünçegini açdy* ("Edebiýat we sungat"). **2.** İçine süýji, köke ýaly zatlar salnyp düwlen toýpaý ýaglyk. *Bu üç düwünçegini üçüsem Mähri gelnejem bilen Azat jigimden* (A. Nazarow).

◇ **Düwünçegini düwmek (gaplamak)** berk bellemek, bir aýdylan zady, eşiden sözüni we ş. m. ýatdan çykarman içinde saklamak. *Ejem sazy düwünçegine gaplaýjak ýaly üşerilýär, pyşyrdayar* ("Edebiýat we sungat").

DÜWÜNÇEK [düwünçök] **II, at.** Gök-bakja ekinleriň, miweli agaçlaryň we ş. m. ýaňy düwüp başlan hasyly, miwesi. *Ine, şujagaz ujypsyzja düwünçek geljekki içi köz ýaly äpet garpyzyň naýçasy bolmalydy* (N. Esenmyradow).

◇ **Düwünçege durmak** gülden çykyp, düwüp başlamak. *Gawun-garpyzlar düwünçege durupdyr.*

DÜWÜNÇEKLEME [düwünçöklömö], *iş ady.* Düwünçeklemek ýagdaýy.

DÜWÜNÇEKLEMEK [düwünçöklömk], *işl.* Düwünçek getirip başlamak, düwüp başlamak (miweli agaçlar, gök-bakja ekinler hakynda). *Olaryň mellek ýerlerinde ösen bir düýp garalynyň we şetdalynyň şahalarynda pomidoryň düwünçekläp, gyzaryşyp oturmagy gaty geň* (A. Gowşudow).

DÜWÜNÇEKLEMEKLIK [düwünçöklömöklük], *iş ady.* Düwünçeklemek ýagdaýy.

DÜWÜNÇEKLEMEZLIK [düwünçöklömözlük], *işl.* Düwünçek düwmezlik.

D Ü W Ü N Ç E K L Ä B E R M E K [düwünçöklä:vermek], *işl.* Düwünçekläp başlamak.

DÜWÜNDIRMEK [düwünnürmök], *işl. 1.* Biriniň nädogry ýuwutmagyna, düwünmegine sebäp bolmak. *Çörek iýýän adamy alňasatsaň, düwündirmegini mümkin. 2. göç. m.* Yumruk bilen batly urmak. *Şäherde oturyp, birine bu gün şarpyk ursañ, ertire ýetirmän, seniň ýeňsäne düwündirerler* (B. Kerbabaýew).

DÜWÜN-DÜWÜN [düwün-nüwün], *syp.* Köp sanly düwün, birnäçe düwni bolan. *Düwün-düwün sapak.*

DÜWÜNME [düwünmö], **1. iş ady.** Düwünmek ýagdaýy. **2. ser. Düwnük.** *Düwünme keseline uçramak.*

DÜWÜNMEK [düwünmök], *işl.* Bir zat iýeniňde-içeniňde onuň nädogry ýuwudylyp, demligiňe düşmesi zerarly demiň tutulmak.

DÜWÜNMEKLIK [düwünmöklük], *iş ady.* Düwünmek ýagdaýy.

DÜWÜNMEZLIK [düwünmözlük], *işl.* Düwnüp durmazlyk.

bolan. 2. göç. m. Esasly, doly, ymykly.

♦ **Düýpli gyňaç** bütün töweregine öýdelip nagys salnan, tarada dokalyan uly gyňaç, başdaňy. **Düýpli kesel** uzak wagtlap bejermegi talap edýän agyr kesel. *Meni alada edip ýörme, mende düýpli kesel ýok ahyry.*

DÜÝPLÜRÄK [düýplürä:k], *syp.* Azda-kände düýpli, belli derejede düýpli.

DÜÝPSÜZ, *syp.* 1. Aşagy, asty, düýbi bolmadyk. 2. Çuň. *Düýpsüz guýa daş atsaň, Batar gider, eje jan (Läle).*

DÜÝPSÜZRÄK [düýpsüzürä:k], *syp.* Azda-kände düýpsüz.

DÜÝP-TEÝKAR [düýp-teýka:r]: **düýp-teýkary bilen** köki-damary bilen, bütünleý, düýpgöter. *Käbir agaçlar düýp-teýkary bilen gopup, ýel agdaran öý ýaly, başaşak eňterilip gidýär* (B. Kerbabaýew).

DÜÝPTORBA [düýpto:rvo], *at.* Öýüň töründe asmak üçin her hili nagys salnyp dokalyan uzyn seçekli torba.

DÜÝRLEME [düýrlömö], *iş ady.* Düýrlemek ýagdaýy.

DÜÝRLEMEK [düýrlömök], *işl.* 1. Turba görnüşinde dolamak, togalamak. *Şirin ýazylgy duran uly keçäni düýrlemäge, soňra bolsa onuň bir ujuny tutup süýremäge başlady* (B. Pürliýew). 2. Topbalamak, düýrüm-düýrüm etmek, togalamak. 3. Bagyrt-bugurt basmak, basyp aşagyna salmak.

DÜÝRLEMEKLIK [düýrlömöklük], *iş ady.* Düýrlemek ýagdaýy.

DÜÝRLEMEZLIK [düýrlömözlük], *işl.* Düýrülen görnüşe getirmezlik, düýrlemek işini ýerine ýetirmezlik.

DÜÝRLENMEK [düýrlönmök], *işl.* Togar görnüşe getirilmek; togarlanmak.

DÜÝRLEŞDIRMEK [düýrlöşdürmök], *işl.* Toplaşdyryp, düýrläp ýygnaşdyrmak, dolaşdyrmak. *Onsoň men derrew düşeklerimi düýrleşdirdim* (R. Gelenow).

DÜÝRLEŞMEK [düýrlöşmök], *işl.* Düýrlemäge kömek etmek; birden artyk bolup bile düýrlemek. *Keçe düýrleşmek.*

DÜÝRLETMEK [düýrlötmök], *işl.* Düýrlemegi başga birine etdirmek; düýrlemäge mümkinçilik bermek.

DÜÝRLÄBERMEK [düýrlä:vermek], *işl.* Düýrlemäge girişmek, düýrläp ugramak.

DÜÝRME [düýrmö], *iş ady.* Düýrmek ýagdaýy, düýrmek işi.

♦ **Düýrme gylyç** irki döwürde türkmen ussalarynyň ýasan egri gylyjy. *Görogly düýrme gylyjyny atasynyň önünde goýdy ("Görogly").*

DÜÝRMEK [düýrmök] I, *işl., ser.* **Düýrlemek.**

DÜÝRMEK [düýrmök] II, *at.* Tutuşlygyna bütün göwre. *Güjük küşgürilen ugruna düýrmegi bilen okdurlyarly görüňärdi* (B. Kerbabaýew).

DÜÝRMEKLIK [düýrmöklük], *iş ady, ser.*

Düýrlemeklik.

DÜÝRÜBERMEK [düýrüvermek], *işl., ser.*

Düýrläbermek.

DÜÝRÜGIBERMEK [düýrügüvermek], *işl.* Düýrügip başlamak.

DÜÝRÜGIŞ [düýrügüş], *iş ady.* Düýrükmek ýagdaýy.

DÜÝRÜKDIRMEK, *işl.* Ýygryldyrmak, ätiýaç etdirmek, üýşendirmek.

DÜÝRÜKME [düýrükme], *iş ady.* Düýrükmek ýagdaýy.

DÜÝRÜKMEK [düýrükmek], *işl.* Gysylmak, ýygrylmak; üýşenmek, ätiýaç etmek. *Goýunlar bir zatdan tebil tapan ýaly düýrükdiler.*

DÜÝRÜKMEKLIK [düýrükmöklük], *işl.* Düýrükmek ýagdaýy.

DÜÝRÜKMEZLIK [düýrükmözlük], *işl.* Düýrügip durmazlyk.

DÜÝRÜLMEK [düýrülmek], *işl.* 1. Turba görnüşinde togalanmak, togar görnüşe getirilmek. *Ýazylan düşekler toý sowlandan soň syrylyp-süpürilip, düýrülip ýygnaldy.* 2. Gysylmak, ýygrylmak. *Gyz bir gysym bolup düýrüldi-de, onuň gujagyna dyklydy* (B. Seytäkow).

DÜÝRÜM, *at, ser.* **Düýrmek II.**

DÜÝRÜM-DÜÝRÜM, *syp.* Köp mukdarda düýrülen, topbak-topbak, üşmek. *Onuň önündäki gyrtlyçlar düýrüm-düýrüm bolup yzda galýar* (N. Pomma).

DÜÝRÜŞMEK [düýrüşmök], *işl.* Düýrmäge kömek etmek. *Keçe düýrüşmek.*

DÜÝŞ, *at.* Adamyň ukuda görýän ahwalaty. *Adam aýrylsa huşundan, Gorkar ýatanda düýşünden* (Magtymguly).

♦ **Düýş görmek** ukudakaň wakalary huşdaky ýaly görmek. **Düýş ýaly bolmak** çala hakydaňa gelmek, çala ýadyňa düşmek (bir wagtky bolan zatlar hakynda).

DÜÝŞÜRGEME [düýşürgömö], *iş ady.* Düýşürmek ýagdaýy.

DÜÝŞÜRGEMEK [düýşürgömök], *işl.* Ukuda düýş görmek. *Ýatan yerinden ogly, gelni, agtyjaklary barada pikirlenip, birdenem ymyzganyp uka gidip, gorkuly düýşürgäpdir* (N. Pomma).

DÜÝŞÜRGEMEKLİK [düýşürgömöklük], *iş ady.* Düýşürmek ýagdaýy.

DÜÝŞÜRGEMEZLIK [düýşürgömözlük], *işl.* Düýş görmezlik.

DÜÝŞÜRGÉYIŞ [düýşürgöýüş], *iş ady.* Düýşürmek ýagdaýy.

DÜÝTI, *at.* Tüssäniň galdyryan galyndysy, garasy, gurum. *Ýöne öňki tüsseleriň düýdi ýüz başly köneje öýüň uklaryny, üzüklerini hüýt gara edipdi* (B. Kerbabaýew).

edilip, göle meňzedilip hala salynýan nagys.

DÜÝEDYZLYK [düýödy:zlyk], *at.* Gelnalyjy gidilende, düýäniň dyzларыna bezeg üçin dakylýan bezeg.

DÜÝEGUŞ [düýöguş], *at.* Açyk, tokaýsyz ýurtlarda ýaşayan, gaty ylgamaga ukyply, uçup bilmeýän in ulý guş.

DÜÝEHALYK [düýöha:lyk], *at.* Gelnalyjy gidilende, düýäniň howudynyň iki ýan gapdalyndan asylýan, aşagy seçekli haly.

DÜÝEKEŞ [düýökeş], *at.* Düýä seredýän we düýe bilen yük daşayan adam. *Çaşgyna gidýän düýekeşler bilen dakylşyp, oba barypdy* ("Edebiýat we sungat").

DÜÝN, *hal.* Şu gününň öň ýanyndaky gün, geçen gün.

◇ **Düýnünň özi** düýnki günde, dek düýn. *Düýnünň özem garaşýardym ýaşlyga, Bu gün bolsa geçip barýar şol ýaşlyk* (G. Ezizow).

DÜÝNEME [düýnömö], *iş ady.* Düýnemek ýagdaýy.

DÜÝNEMEKLİK [düýnömöklük], *iş ady.* Düýnemek ýagdaýy.

DÜÝNEMI [düýnkü], *syp.* Düýne degişli, düýn bolup geçen, düýn bolan, öten günki.

DÜÝN-ÖŇŇIN [düýn-öňňüýn], *hal.* Düýn ýa-da öňküsi gün; ýaňy ýakynda, bir-iki gün ozal, düýn-öňňün. *Düýn-öňňin öýümde bolduň* ("Görogly").

DÜÝN-ÖŇŇUN [düýn-öňňu:n], *ser.* **Düýn-öňňin.**

DÜÝP, *at.* 1. Derýanyň, deňiziň, kölüň we ş. m. aşagy, aşagyndaky gaty ýer. *Derýa alabaharda, ýazda joşup, tomsuna kesilýäni üçin, häzir onuň düýbünde azajyk agyz suwy akýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zadyň, gabyň we ş. m. iç ýüzüniň aşagy, teýi. *Käsesiniň düýbünde galan çay.* 3. Bir zadyň aşak tarapyndaky ýer, aşagy, asty. *Goşa çynaryň düýbünde iki sany gartaşan sazanda başларыny batly-batly silkäp, joşup saz çalýardy* (G. Kulyýew). 4. Öýüň töri. *Ol ikisi düýpde, dokmalarınyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler* (A. Durdyýew). 5. Käbir düýpleýän ösümlikleriň kök sistemasy. *Käşiriň düýbi.* 6. Agaçларыň we beýleki ösümlikleriň mukdaryny görkezmek üçin sany sözünüň manysyny berýän söz. *Onuň on düýp erik agajy, ýigrimi düýp üzümü, iki düýp hem tut agajy bardy* (B. Seýtákow). 7. Gurluşyk desgalarınyň daşdan we ş. m. edilen esasy, binýady. *Jaýyň düýbünü tutmak.* 8. Ösümligiň hasyly kökünde bolan görnüşi. *Düýp sogan.* 9. göç. m. Asyl mazmun, asyl, esas, özen, many.

DÜÝP, *at.* 1. Derýanyň, deňiziň, kölüň we ş. m. aşagy, aşagyndaky gaty ýer. *Derýa alabaharda, ýazda joşup, tomsuna kesilýäni üçin, häzir onuň düýbünde azajyk agyz suwy akýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zadyň, gabyň we ş. m. iç ýüzüniň aşagy, teýi. *Käsesiniň düýbünde galan çay.* 3. Bir zadyň aşak tarapyndaky ýer, aşagy, asty. *Goşa çynaryň düýbünde iki sany gartaşan sazanda başларыny batly-batly silkäp, joşup saz çalýardy* (G. Kulyýew). 4. Öýüň töri. *Ol ikisi düýpde, dokmalarınyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler* (A. Durdyýew). 5. Käbir düýpleýän ösümlikleriň kök sistemasy. *Käşiriň düýbi.* 6. Agaçларыň we beýleki ösümlikleriň mukdaryny görkezmek üçin sany sözünüň manysyny berýän söz. *Onuň on düýp erik agajy, ýigrimi düýp üzümü, iki düýp hem tut agajy bardy* (B. Seýtákow). 7. Gurluşyk desgalarınyň daşdan we ş. m. edilen esasy, binýady. *Jaýyň düýbünü tutmak.* 8. Ösümligiň hasyly kökünde bolan görnüşi. *Düýp sogan.* 9. göç. m. Asyl mazmun, asyl, esas, özen, many.

DÜÝP, *at.* 1. Derýanyň, deňiziň, kölüň we ş. m. aşagy, aşagyndaky gaty ýer. *Derýa alabaharda, ýazda joşup, tomsuna kesilýäni üçin, häzir onuň düýbünde azajyk agyz suwy akýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zadyň, gabyň we ş. m. iç ýüzüniň aşagy, teýi. *Käsesiniň düýbünde galan çay.* 3. Bir zadyň aşak tarapyndaky ýer, aşagy, asty. *Goşa çynaryň düýbünde iki sany gartaşan sazanda başларыny batly-batly silkäp, joşup saz çalýardy* (G. Kulyýew). 4. Öýüň töri. *Ol ikisi düýpde, dokmalarınyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler* (A. Durdyýew). 5. Käbir düýpleýän ösümlikleriň kök sistemasy. *Käşiriň düýbi.* 6. Agaçларыň we beýleki ösümlikleriň mukdaryny görkezmek üçin sany sözünüň manysyny berýän söz. *Onuň on düýp erik agajy, ýigrimi düýp üzümü, iki düýp hem tut agajy bardy* (B. Seýtákow). 7. Gurluşyk desgalarınyň daşdan we ş. m. edilen esasy, binýady. *Jaýyň düýbünü tutmak.* 8. Ösümligiň hasyly kökünde bolan görnüşi. *Düýp sogan.* 9. göç. m. Asyl mazmun, asyl, esas, özen, many.

DÜÝP, *at.* 1. Derýanyň, deňiziň, kölüň we ş. m. aşagy, aşagyndaky gaty ýer. *Derýa alabaharda, ýazda joşup, tomsuna kesilýäni üçin, häzir onuň düýbünde azajyk agyz suwy akýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zadyň, gabyň we ş. m. iç ýüzüniň aşagy, teýi. *Käsesiniň düýbünde galan çay.* 3. Bir zadyň aşak tarapyndaky ýer, aşagy, asty. *Goşa çynaryň düýbünde iki sany gartaşan sazanda başларыny batly-batly silkäp, joşup saz çalýardy* (G. Kulyýew). 4. Öýüň töri. *Ol ikisi düýpde, dokmalarınyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler* (A. Durdyýew). 5. Käbir düýpleýän ösümlikleriň kök sistemasy. *Käşiriň düýbi.* 6. Agaçларыň we beýleki ösümlikleriň mukdaryny görkezmek üçin sany sözünüň manysyny berýän söz. *Onuň on düýp erik agajy, ýigrimi düýp üzümü, iki düýp hem tut agajy bardy* (B. Seýtákow). 7. Gurluşyk desgalarınyň daşdan we ş. m. edilen esasy, binýady. *Jaýyň düýbünü tutmak.* 8. Ösümligiň hasyly kökünde bolan görnüşi. *Düýp sogan.* 9. göç. m. Asyl mazmun, asyl, esas, özen, many.

DÜÝP, *at.* 1. Derýanyň, deňiziň, kölüň we ş. m. aşagy, aşagyndaky gaty ýer. *Derýa alabaharda, ýazda joşup, tomsuna kesilýäni üçin, häzir onuň düýbünde azajyk agyz suwy akýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zadyň, gabyň we ş. m. iç ýüzüniň aşagy, teýi. *Käsesiniň düýbünde galan çay.* 3. Bir zadyň aşak tarapyndaky ýer, aşagy, asty. *Goşa çynaryň düýbünde iki sany gartaşan sazanda başларыny batly-batly silkäp, joşup saz çalýardy* (G. Kulyýew). 4. Öýüň töri. *Ol ikisi düýpde, dokmalarınyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler* (A. Durdyýew). 5. Käbir düýpleýän ösümlikleriň kök sistemasy. *Käşiriň düýbi.* 6. Agaçларыň we beýleki ösümlikleriň mukdaryny görkezmek üçin sany sözünüň manysyny berýän söz. *Onuň on düýp erik agajy, ýigrimi düýp üzümü, iki düýp hem tut agajy bardy* (B. Seýtákow). 7. Gurluşyk desgalarınyň daşdan we ş. m. edilen esasy, binýady. *Jaýyň düýbünü tutmak.* 8. Ösümligiň hasyly kökünde bolan görnüşi. *Düýp sogan.* 9. göç. m. Asyl mazmun, asyl, esas, özen, many.

DÜÝP, *at.* 1. Derýanyň, deňiziň, kölüň we ş. m. aşagy, aşagyndaky gaty ýer. *Derýa alabaharda, ýazda joşup, tomsuna kesilýäni üçin, häzir onuň düýbünde azajyk agyz suwy akýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zadyň, gabyň we ş. m. iç ýüzüniň aşagy, teýi. *Käsesiniň düýbünde galan çay.* 3. Bir zadyň aşak tarapyndaky ýer, aşagy, asty. *Goşa çynaryň düýbünde iki sany gartaşan sazanda başларыny batly-batly silkäp, joşup saz çalýardy* (G. Kulyýew). 4. Öýüň töri. *Ol ikisi düýpde, dokmalarınyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler* (A. Durdyýew). 5. Käbir düýpleýän ösümlikleriň kök sistemasy. *Käşiriň düýbi.* 6. Agaçларыň we beýleki ösümlikleriň mukdaryny görkezmek üçin sany sözünüň manysyny berýän söz. *Onuň on düýp erik agajy, ýigrimi düýp üzümü, iki düýp hem tut agajy bardy* (B. Seýtákow). 7. Gurluşyk desgalarınyň daşdan we ş. m. edilen esasy, binýady. *Jaýyň düýbünü tutmak.* 8. Ösümligiň hasyly kökünde bolan görnüşi. *Düýp sogan.* 9. göç. m. Asyl mazmun, asyl, esas, özen, many.

DÜÝP, *at.* 1. Derýanyň, deňiziň, kölüň we ş. m. aşagy, aşagyndaky gaty ýer. *Derýa alabaharda, ýazda joşup, tomsuna kesilýäni üçin, häzir onuň düýbünde azajyk agyz suwy akýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zadyň, gabyň we ş. m. iç ýüzüniň aşagy, teýi. *Käsesiniň düýbünde galan çay.* 3. Bir zadyň aşak tarapyndaky ýer, aşagy, asty. *Goşa çynaryň düýbünde iki sany gartaşan sazanda başларыny batly-batly silkäp, joşup saz çalýardy* (G. Kulyýew). 4. Öýüň töri. *Ol ikisi düýpde, dokmalarınyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler* (A. Durdyýew). 5. Käbir düýpleýän ösümlikleriň kök sistemasy. *Käşiriň düýbi.* 6. Agaçларыň we beýleki ösümlikleriň mukdaryny görkezmek üçin sany sözünüň manysyny berýän söz. *Onuň on düýp erik agajy, ýigrimi düýp üzümü, iki düýp hem tut agajy bardy* (B. Seýtákow). 7. Gurluşyk desgalarınyň daşdan we ş. m. edilen esasy, binýady. *Jaýyň düýbünü tutmak.* 8. Ösümligiň hasyly kökünde bolan görnüşi. *Düýp sogan.* 9. göç. m. Asyl mazmun, asyl, esas, özen, many.

DÜÝP, *at.* 1. Derýanyň, deňiziň, kölüň we ş. m. aşagy, aşagyndaky gaty ýer. *Derýa alabaharda, ýazda joşup, tomsuna kesilýäni üçin, häzir onuň düýbünde azajyk agyz suwy akýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zadyň, gabyň we ş. m. iç ýüzüniň aşagy, teýi. *Käsesiniň düýbünde galan çay.* 3. Bir zadyň aşak tarapyndaky ýer, aşagy, asty. *Goşa çynaryň düýbünde iki sany gartaşan sazanda başларыny batly-batly silkäp, joşup saz çalýardy* (G. Kulyýew). 4. Öýüň töri. *Ol ikisi düýpde, dokmalarınyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler* (A. Durdyýew). 5. Käbir düýpleýän ösümlikleriň kök sistemasy. *Käşiriň düýbi.* 6. Agaçларыň we beýleki ösümlikleriň mukdaryny görkezmek üçin sany sözünüň manysyny berýän söz. *Onuň on düýp erik agajy, ýigrimi düýp üzümü, iki düýp hem tut agajy bardy* (B. Seýtákow). 7. Gurluşyk desgalarınyň daşdan we ş. m. edilen esasy, binýady. *Jaýyň düýbünü tutmak.* 8. Ösümligiň hasyly kökünde bolan görnüşi. *Düýp sogan.* 9. göç. m. Asyl mazmun, asyl, esas, özen, many.

DÜÝP, *at.* 1. Derýanyň, deňiziň, kölüň we ş. m. aşagy, aşagyndaky gaty ýer. *Derýa alabaharda, ýazda joşup, tomsuna kesilýäni üçin, häzir onuň düýbünde azajyk agyz suwy akýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Bir zadyň, gabyň we ş. m. iç ýüzüniň aşagy, teýi. *Käsesiniň düýbünde galan çay.* 3. Bir zadyň aşak tarapyndaky ýer, aşagy, asty. *Goşa çynaryň düýbünde iki sany gartaşan sazanda başларыny batly-batly silkäp, joşup saz çalýardy* (G. Kulyýew). 4. Öýüň töri. *Ol ikisi düýpde, dokmalarınyň üstünde ýüzlerini galdyрман çitýärdiler* (A. Durdyýew). 5. Käbir düýpleýän ösümlikleriň kök sistemasy. *Käşiriň düýbi.* 6. Agaçларыň we beýleki ösümlikleriň mukdaryny görkezmek üçin sany sözünüň manysyny berýän söz. *Onuň on düýp erik agajy, ýigrimi düýp üzümü, iki düýp hem tut agajy bardy* (B. Seýtákow). 7. Gurluşyk desgalarınyň daşdan we ş. m. edilen esasy, binýady. *Jaýyň düýbünü tutmak.* 8. Ösümligiň hasyly kökünde bolan görnüşi. *Düýp sogan.* 9. göç. m. Asyl mazmun, asyl, esas, özen, many.

Häzir bolsa şol çakylygyn düýp sebäbi anyk boldy (B. Kerbabaýew).

◇ **Düýbi düz** soňy gowy, ahyry oňat, ahyry gowy. *Aý, ýigitler, gürrüň köp, ýöne sesiňizi çykarmaň-da işläberiň, hemmesiniň düýbi düz* (A. Gowşadow).

Düýbüne ýatmak düýpgöter ýok etmek, soňuna çykamak. **Düýbüni deşmek** hemmesini alyp tüketmek, iýip gutarmak. – *Boldy-la, Aky, düýbüni deşjekmi? Bizi ät goýduň* (N. Esenmyradow).

Düýbüni tutmak esaslandyrmak, esasyny goýmak. *Çagalaryň saglygynyň düýbüni tutmagyn esasy usuly ene süýdi bilen iýmitlendirmekdir* (Gurbanguly Berdimuhamedow).

Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). *Magtymguly türkmen edebi diliniň düýbüni tutan şahyrdyr.* **Düýp almak (almazlyk)** kök urmak, gögermek. *Mekdebiň töwereginde ýaşajyk agaçlar oturdylan bolsa-da, heniz oňly düýp almanlary üçin inçemik çybyklara çalyň edýärdi* (B. Kerbabaýew).

Düýp işlik asyl we ýasama işlikleriň söz hökmünde many aňladýan bölegi. **Düýp söz** asyl we ýasama sözleriň soňuna söz üýtgediji goşulmalar goşulanda, onuň öz manysynyň üýtgemeýän bölegi. **Düýp tutmak** 1) kök urmak 2) mazaly ornaşmak, oňat ýerleşmek, orun tutmak.

Düýpden [düýpdön], *hal, ser.* **Düýbünden.**

Düýpgöter [düýpgötör], *hal.* Düýbünden, bütinleý.

Düýphaly [düýpha:ly], *at.* Öýüň törine ýazmak üçin dokalýan orta ululykdaky haly. *Aýal dogany Jeren bolsa tamyň törinde, düýphalynyň üstünde oturyň, saçyny daraýardy* (A. Durdyýew).

Düýpleme [düýplömö], *iş ady.* Düýplemek ýagdaýy.

Düýplemek [düýplömök], *işl.* 1. Düýp oturmak, düýp goýmak. *Bedräni düýplemek.* 2. Düýp almak, ýeriň astynda hasyla durmak, düýbe durmak (käşir, sogan ş. m. ösümlükler hakynda). *Şugundyr düýpläpdir. Soganlar oňat düýpledi.*

Düýplemeklik [düýplömöklük], *iş ady.* Düýplemek ýagdaýy.

Düýplemezlik [düýplömözlük], *işl.* 1. Düýp oturmak, düýp goýmak. *Bedräni düýplemek.* 2. Düýp almak, ýeriň astynda hasyla durmak, düýbe durmak (käşir, sogan ş. m. ösümlükler hakynda). *Şugundyr düýpläpdir. Soganlar oňat düýpledi.*

Düýplemeklik [düýplömöklük], *iş ady.* Düýplemek ýagdaýy.

Düýplemezlik [düýplömözlük], *işl.* 1. Düýp oturmak, düýp goýmak. *Bedräni düýplemek.* 2. Düýp almak, ýeriň astynda hasyla durmak, düýbe durmak (käşir, sogan ş. m. ösümlükler hakynda). *Şugundyr düýpläpdir. Soganlar oňat düýpledi.*

Düýplemeklik [düýplömöklük], *iş ady.* Düýplemek ýagdaýy.

Düýplemezlik [düýplömözlük], *işl.* 1. Düýp oturmak, düýp goýmak. *Bedräni düýplemek.* 2. Düýp almak, ýeriň astynda hasyla durmak, düýbe durmak (käşir, sogan ş. m. ösümlükler hakynda). *Şugundyr düýpläpdir. Soganlar oňat düýpledi.*

Düýplemeklik [düýplömöklük], *iş ady.* Düýplemek ýagdaýy.

Düýplemeklik [düýplömöklük], *iş ady.* Düýplemek ýagdaýy.

Düýplemeklik [düýplömöklük], *iş ady.* Düýplemek ýagdaýy.

Düýplemeklik [düýplömöklük], *iş ady.* Düýplemek ýagdaýy.

bolup gidipdir ("Edebiýat we sungat"). 3. Belli bir maksat üçin zerur bolan geçirilmeli çäreleriň, kadalaryň toplumu. *Şerişdeleri tygşytlamagyň düzgüni*. 4. Jemgyýetçilik gurluş, döwleti dolandyrmagyň görnüşi, aýratynlygy. *Patyşalyk düzgün. Demokratik düzgün*. 6. Durmuş ýagdaýy, ýaşayş derejesi. *Şolaryň hem düzgüni meňki bolsun diýer ýaly däl*. 7. dil b. Kada. *Goşma sözleriň ýazuw düzgüni*.

♦ **Düzgün etmek 1)** suw tutuljak ýerleriň ýaplaryny suw barar ýaly edip goýmak. *Suw goýberiljek joýalary düzgün edip goýdum*. 2) bir zady endik etmek, kada öwürmek. *Arkaýyn ýeriňizden ýurduň çöregini iýip ýatmagy düzgün edipsiňiz* (A. Gowşudow).

DÜZGÜNLEŞDIRMEK [düzgünleşdürmek], *işl.* Belli bir tertibe, düzgüne salmak; ýola goýmak.

DÜZGÜNLEŞBERMEK [düzgünleşbermek], *işl.* Düzgünleşip ugramak.

DÜZGÜNLEŞME [düzgünleşmө], *iş ady.* Düzgünleşmek ýagdaýy.

DÜZGÜNLEŞMEK [düzgünleşmek], *işl.* Belli bir tertibe, kada, düzgüne girip ugramak; ýola düşüp başlamak. *Henizem men gelem bari hojalyk düzgünleşendir* ("Edebiýat we sungat").

DÜZGÜNLEŞMEKLIK [düzgünleşmeklik], *iş ady.* Düzgünleşmek ýagdaýy.

DÜZGÜNLEŞMEZLIK [düzgünleşmezlik], *işl.* Belli bir tertibe, düzgüne girmezlik.

DÜZGÜNLI [düzgünlü], *syp.* 1. Tertipli, hemme zady ýerbe-ýer, jaýly. *Howlynyn içi gör nähili düzgünli* (B. Kerbabaýew). 2. Tertipli, edepli. *Düzgünli okuwçy*. 3. Durmuş ýagdaýy oňat, ýaşayş gowy. *Olaryň düzgünli, derejeli ýaşayşlary bar*.

DÜZGÜNLILIK [düzgünlülük], *at.* Düzgünli bolmaklyk, tertip, düzgün barlyk. *Tertip, düzgünlilik, sabyrlylykdan, Agaň hem in süýji arzuwna ýetdi* (K. Gurbannepesow).

DÜZGÜNLIRÄK [düzgünlürä:k], *syp.* Belli derejede düzgünli, azda-kände düzgünli.

DÜZGÜNNAMA [düzgünna:ma], *at.* Belli bir mesele we ş. m. esasynda düzgünleriň, kada-kanunlaryň ýygyny. *Harby bölümiň düzgünnamasy*.

DÜZGÜN-NYZAM [düzgün-nyza:m], *at.* Tertip, tertip-düzgün, düzgün. *Sadap baýyň ilki gelen gelne öwüt-ündew, edep-tertip, düzgün-nyzam öwretmek häsiýeti bardy* (B. Kerbabaýew).

DÜZGÜN-NYZAMLY [düzgün-nyza:mly], *syp.* Tertipli, tertip-düzgünli, düzgünli.

DÜZGÜN-NYZAMLYLYK [düzgün-nyza:mlylyk], *at.* Düzgün-nyzamly bolmaklyk, tertiplilik, tertip-düzgünlilik, düzgünlilik.

DÜZGÜN-NYZAMLYRAK [düzgün-nyza:mlyra:k], *syp.* Belli derejede düzgün-nyzamly; başgalaryna garanynda düzgün-nyzamly.

DÜZGÜNSIZ [düzgünsüz], *syp.* 1. Tertipsiz, tertip-nyzamsyz, bidüzgün. 2. Başly-barat, bulam-bujar, ugur-utgasyz. *Düzgünsiz salnan köçeler abatlanýar*. 3. Kada boýunça alnyp barylmaýan; zygiderli bolmadyk.

DÜZGÜNSIZLIK [düzgünsüzlük], *at.* Düzgünsiz agdayda bolmaklyk, düzgünli dälilik, düzgün-nyzamsyzlyk, bidüzgünlik. *Soňky günlerde ýüze çykan düzgünsizligi tertibe salmak üçin kömek bermelidi* (B. Kerbabaýew).

DÜZGÜNSIZRÄK [düzgünsüzürä:k], *syp.* Belli derejede düzgünsiz; başgalaryna garanda düzgünsiz.

DÜZGÜN-TERTIP [düzgün-terti:p], *at.* Kada hökmünde düzgünleşen tertip, düzgün.

DÜZI [düzü], *at, ser.* **Düzüýüp.**

DÜZLEME [düzlömө], *iş ady.* Düzlemek ýagdaýy.

DÜZLEMEK [düzlömөk], *işl.* 1. Beýikli-pesli ýerleri tep-tekiz etmek, gömüp tekizlemek. *Sapa kiçijik atyzyň içindäki çukury düzledi* (N. Esenmyradow). 2. *gepl.d.* Ýola goýmak, sazlamak, dogrulamak. *Ol obadaky işlerini düzläp geldi*.

DÜZLEMEKLIK [düzlömөklük], *iş ady.* Düzlemek ýagdaýy.

DÜZLEMEZLIK [düzlömөzlük], *işl.* Düzlemek işini amal etmezlik.

DÜZLENMEK [düzlönmөk], *işl.* Beýikli-pesli ýerleri tep-tekiz edilmek. *Ekin ekiljek ýerler düzlendi*.

DÜZLEŞDIRMEK [düzleşdürmek], *işl.* 1. Tekiz, düz edişdirip çykmak, tekizläp bejerişdirmek. *Biz peliň içini düzleşdirdik*. 2. Ýola goýuşdyrmak, sazlaşdyrmak, dogrulaşdyrmak (iş-güýç hakda).

DÜZLEŞMEK [düzleşmөk], *işl.* Düzlemäge kömekleşmek; bilelikde düzlemek. *Ýowar günü dayhanlara ýer düzleşdik. Dayhanlar ýer düzleşip ýör*.

DÜZLETMEK [düzlөtmөk], *işl.* Düzlemek işini başga birine etdirmek; düzlemäge mümkinçilik bermek. *Ekin ekiljek ýerleri düzletmek. Siz ýaplary haçan düzletmekçi?*

DÜZLÄBERMEK [düzlä:vermek], *işl.* Düzläp başlamak; düzlemek işini dowam etdirmek.

DÜZLEÝIŞ [düzlөýüş], *iş ady.* Düzlemek ýagdaýy.

DÜZLÜK I, *at.* Giden giň düz meýdan. *Dagyň arkasy ýene-de giden düzlükdi* (G. Kulyýew).

DÜZLÜK II, *at.* Dogrulyk.

DÜZME [düzmö], 1. *iş ady.* Düzmek ýagdaýy. 2. Okuw jaýlarynda berlen tema boýunça öz pikirini sowatly beýan etmek üçin geçirilýän ýazuw işi.

DÜZMEK [düzmөk], *işl.* 1. Birnäçe zady ýüpe, çişe we ş.m. zygiderli ötürüp çykmak. *Hünji düzmek. monjuk düzmek. Bölek-bölek kesilen eti çişe düzmek*. 2. Bölek şaýlaryny ýygnaý, haýsydyr bir enjamy ýa başga bir zady gurnamak. 3. Sazlamak (piano, dutar we ş.m. hakynda). *Bagşy alňasaman-äwmän, tamdyrasyny düzdi* ("Edebiýat we sungat"). 4. Aýagyňy deň basyp

DÜÝT II, *at, s. ş. aňl. söz.* Maşynyň, motoryň duýduryjy signalynyň sesi.

DÜÝTDÜLDEME [düýtdüllömö], *iş ady, gepl. d.* Düýtdüldemek ýagdaýy.

DÜÝTDÜLDEMEK [düýtdüllömök], *işl., gepl. d.* Düýtdüldili ses çykmak.

DÜÝTDÜLDEMEKLIK [düýtdüllömöklük], *iş ady, gepl. d.* Düýtdüldemek ýagdaýy.

DÜÝTDÜLDEMEZLIK [düýtdüllömözlük], *işl., gepl. d.* Düýtdüldili ses çykarmazlyk.

DÜÝTDÜLDETMEK [düýtdüllötmök], *işl., gepl. d.* Düýtdüldili ses çykarmak, sesli ýşarat etmek. *Taksçy maşyny düýtdüldedip geçdi.*

DÜÝTDÜLDI [düýtdüllü], *at.* Maşynyň, motoryň duýduryjy sesiniň ady. *Maşynlaryň düýtdüldisi.*

DÜÝT-DÜÝT, *at, s. ş. aňl. söz.* Maşyndan, motordan yzly-yzyna çykan duýduryjy signalyň sesi.

DÜÝTLEME [düýtlömö], *iş ady.* Düýtlemeke ýagdaýy.

DÜÝTLEMEK [düýtlömök], *işl. 1.* Nädogry ýanmak zerarly tüsselemek, burugsamak. *Çyra düýtläp ýanyrdy. 2.* Tüssäniň burugsysy degip garalmak, gurum baglamak.

DÜÝTLEMEKLIK [düýtlömöklük], *iş ady.* Düýtlemeke ýagdaýy.

DÜÝTLEMEZLIK [düýtlömözlük], *işl.* Düýtläp ýanmazlyk.

DÜÝTLETMEK [düýtlötmök], *işl.* Garaltmak, gurumlatmak.

DÜÝTME [düýtmö], *iş ady.* Düýtmek ýagdaýy.

DÜÝTMEK [düýtmök], *işl.* Haýsydyr bir zat başga zada çydamak, paramak. *Ýele ýol düýtmez* (Nakyl). *Saňa-da köwür düýdenok.*

DÜÝTMEKLIK [düýtmöklük], *iş ady.* Düýtmek ýagdaýy.

DÜÝTMEZLIK [düýtmözlük], *işl.* Düýdüp durmazlyk, çydamazlyk, paramazlyk. *Hawa, "Ele ýol düýtmez" diýleni ýaly, bu ýüwürük atlaryň toýnagyna hem uzak ýol çydamandyr* (N. Pomma).

DÜZ I, *1. at.* Giden tekiz meýdan, düzlük ýer. *Baýra çykdy, düz gördüm* (Sanawaç). *Bular goşun däl-de, heniz baş öwredilmedik, düzdäki tez haýwanlar!* (B. Kerbabaýew). *2. synp.* Üsti бүдүр-бүдүр bolmadyk, tekiz; ýylmanak. *Ekin ekjek yerin düz bolmasa, suw tutmasy kyn bolar.*

DÜZ II, *synp. 1.* Hak, rast, dogry. *Ýalan sözleseň, tutlarsyň, düz sözleseň, gutlarsyň* (Atalar sözi). *2.* Laýyk, dogry, bap. *Hökümet näme diýer? Kanuna düz gelermi?* (A. Alamyşow). *3.* Tertipli, edepli, düzüw, dogry. *Onuň özi düz gezsini!* (N. Saryhanow). *4.* Göni, gyşyk däl, dogry. *Çagarygy gyşyk hem bolsa, tüssesi düz çykýandyr* (Rowaýatdan).

DÜZDEÇI [düzöçü], *synp.* Çölde ýaşayan, ýabany

(haýwanlar hakynda).

◊ **Öýdeçimi, düzdeçimi?** matalyň jogabyny tapmak üçin berilýän çäklendiriji sorag. *Ol ondan "Ýitiren zadyň öýdeçimi, düzdeçimi?" – diýip sorady* ("Edebiýat we sungat").

DÜZDÜRMEK [düzürmök], *işl.* Düzmeke işini başga birine etdirmek. *Şeýle-de bolsa, şol çebişlerden biriniň iki buduny aldyr-da, çişe düzdür* (B. Kerbabaýew).

DÜZEDILMEK [düzödülmök], *işl.* Düzetmek işi amal edilmek. *Kemçilikler tiz düzedilmelidir* ("Mugallymlar gazet").

DÜZEDIŞ [düzödüş], *1. iş ady.* Düzetmek ýagdaýy. *2.* Goýberilen kemçilikler, ýalňyşlar düzedilende edilýän bellik. *Ol etjek işini şol ýerdäki oturanlar bilen maslahatlaşdy, käbir ýerine düzediş girizdi* (B. Kerbabaýew). *3.* Bir zady düzetmek, üýtgetmek üçin girizilýän belgi. *Okuwçynyň ýazan düzmesinde ýekeje-de düzediş yok.*

DÜZEDIŞDIRMEK [düzödüşdürmök], *işl. 1.* Tertibe salyşdyrmak, tertipleşdirmek. *Ol saçlaryny düzedişdirdi. 2.* Düzediş girizmek, düzedip çykmak. *Mugallym onuň ýalňyşlaryny düzedişdirmäge başlady. 3.* Ýola goýuşdyrmak, kadalaşdyrmak, ugrukdyryşdyrmak. *Maňa bolsa üç gün rugsat berip, "işin bolsa, düzedişdir-de gel" diýdiler* (A. Durdyýew).

DÜZEDIŞMEK [düzödüşmök], *işl. 1.* Düzetmäge kömek etmek. *Ol jigisiniň goýberen ýalňyşlaryny düzedişdi. 2.* Bilelikde düzetmek. *Ikisi ýalňyşlary düzedişip otyrdy.*

DÜZELMEK [düzölmök], *işl. 1.* Abat bolmak, abatlanmak; oňatlaşmak, gowulaşmak, abadanlaşmak. *Ölmänkäk zamananyň düzelenini bir görsekdik* (B. Seýtäkow). *2. göç. m.* Dogry ýola düşmek, düzgüne, kada-kanuna eýermek. *Düzelmege söz berdi* (N. Esenmyradow). *3.* Gönelmek, dogralmak, gös-göni bolmak. *4.* Ýola goýulmak, kadalaşdyrylmak, ugrukdyrylmak. *Işler düzeldi.*

DÜZELTMEK [düzölmök], *işl., ser.* **Düzetmek.**

DÜZETMEK [düzötmök], *işl. 1.* Abat etmek, abatlandyrmak, oňatlaşdyrmak, abadanlamak. *Ýollary düzetdik. 2.* Ýola goýmak, kadalaşdyrmak, ugrukdyrmak. *Hojamuhammet Arslanyň jany sag bolsa, ol hemmesini düzeder* (B. Seýtäkow). *3.* Düzediş girizmek. – *Ýene baş ýyldan dilçi bolarsyň – diýip, Kyýas düzetti* (N. Jumaýew). *4.* Dogry etmek, göni etmek, dograltmak, göneltmek. *5.* Kemini-kössüni ýok etmek, bejermek. *Muny şark-şurk edip düzederis. 6. göç. m.* Dogry ýola salmak, durmuşdaky kemçiliklerinden halas etmek.

DÜZGÜN [düzgün], *at. 1.* Tertip. *Häzirin özünde ussahanany düzgüne sal* (B. Gulow). *2.* Däp-dessur, adat. *Hemme obalarymyz indi şäher düzgünine endik*

ýöremek. *Esgerler aýak düzüp ýöräp baryardylar.*
5. Bir zady emele getirmek, düzümini hasyl etmek. *Watançylyk temasy makalalaryň esasy mazmunyny düzýär*
5. Döretmek, ýazmak, goşmak (goşgy we ş. m. hakynda). *Goşgy düzmek. Okuwçylaryň sanawyny düzmek.*
6. Guramak, döretmek (topar hakda).

DÜZMEKLIK [düzmöklük], *iş ady.* Düzmek ýagdaýy.

DÜZMELI [düzmlü]: **düzmeli goşma sözlem** (*dil b.*) birnäçe ýönekeý sözlemlerden durýan goşma sözlem.

DÜZMEZLIK [düzmözlük], *işl.* Düzmek işini ýerine ýetirmezlik.

DÜZŇI [düzňü], *at, dokm.* Tara dessigini saz saklamak üçin inçeräk, işme ýa-da örme ýüp.

DÜZÜBERMEK [düzüvermek], *işl.* Düzüp başlamak; düzmek işini dowam etdirmek.

DÜZÜJI [düzüjü], *at.* Şygyr, sözlük we ş. m. düzýän, döredýän adam. *Sözlük düzüji.*

DÜZÜJILIK [düzüjülük], *at.* Düzüji bolmaklyk, düzüjiniň käri, ýagdaýy.

DÜZÜLEME [düzülömö], *iş ady.* Düzülemek ýagdaýy.

DÜZÜLEMEK [düzülömök], *işl.* Uklary düzüýüp bilen daňyp berkitmek. *Gartaşanrak bir aýal bolsa eline düzi alyp, düzülemäge başlamazdan öňürti uklaryň saralyşyna gözegçilik edip ugrady* ("Edebiýat we sungat").

DÜZÜLEMEKLIK [düzülömöklük], *iş ady.* Düzülemek ýagdaýy.

DÜZÜLEMEZLIK [düzülömözlük], *işl.* Uklary düzüýüp bilen berkitmezlik.

DÜZÜLMEK [düzülmök], *işl.* **1.** Birnäçe zat ýüpe, çişe we ş.m. zygiderli ötürilip çykylmak. *Çişlik ediljek et dogramçalary çişe düzüldi.* **2.** Bir zadyň bölek şaýlary ýygnaýp gurnalmak. *Maşynyň motory birnäçe gezek sökülip düzüldi.* **3.** Sazlanmak (piano, dutar we ş.m. hakynda). *Perdäniň aňyrsyndan bir çeküwe düzülen dutaryň owazy eşidilýärdi* ("Edebiýat we sungat"). **4.** Aýagyň deň basylyp ýörelmek. **5.** Döredilmek, ýazylmak, goşulmak. *Goşgy düzülmek.*

DÜZÜM I, *at.* Bir zadyň düzülip goýlan hatary, düzülen halkasy. *On düzüm monjuk, hünjüden başga-da bir topar oýunjak alypdyr* (N. Pomma).

DÜZÜM II, *at.* Bir himiki birleşmä, ergine girýän maddalaryň jemi. *Dereden çykan mineral suwuň düzümi derňeldi.*

DÜZÜM-DÜZÜM, *syp.* **1.** Birnäçe zatdan düzülen. **2.** Çogdam-çogdam, hatar-hatar bolup sallanyşyp duran. *Agaçlaryň şahalarynda düzüm-düzüm bolşup, günün nuruna ýalpyldaýan miweler indi ýokdy* (B. Gulow).

DÜZÜŞ, *iş ady.* Düzmek ýagdaýy.

DÜZÜŞDIRMEK [düzüşdürmök], *işl.* San taýdan

köp zady düzüp çykamak. *Etləri çişe düzüşdirip, oda goýduk. Ol gyz her hili monjuklary sapaga düzüşdirdi.*

DÜZÜŞMEK [düzüşmök], *işl.* Düzümäge kömek etmek. *Hünji düzüşmek.*

DÜZÜW, *syp.* **1.** Dogry, ýalňyş däl, dürs. *Hemmesiniň hasaby düzüw bolmaly* (B. Seýtakow). **2.** Oňat, gowy, ýagşy, düz. *Hernä soňy düzüw bolsun-da* ("Edebiýat we sungat"). **3.** Ýerbe-ýer, jaýba-jaý; üpjün. *Olaryň ok-ýaraglary düzüwdi.* **4.** Matanyň we ş.m. arka ýüzi däl-de, ýüz tarapy. *Matanyň düzüw ýüzi.*

DÜZÜWLI [düzüwli], *syp.* Oňly, gowy, oňat, dürs, ýeterlik, doly. *Ýogsam şindize çenli gönendirip, düzüwli ýagyşam ýaganok* (Ş. Borjakow).

DÜZÜWLILIK [düzüwlülük], *at.* Düzüwli bolmaklyk, oňlulyk, gowulyk, oňatlyk, dürlük.

DÜZÜWLIRÄK [düzüwlürä:k], *syp.* Azda-kände düzüwli, belli derejede düzüwli. *Mundan habar bolmaz, düzüwliäk habar ber!* ("Görogly").

DÜZÜWLIK [düzüwlik], *at.* Düzüw halda bolmaklyk, dogrulyk, gowulyk. *Bolşuny görýän welin, onuň elinden düzüwlikden başga zat gelse gerek.*

DÜZÜÝÜP, *at.* Gara öýüň uklaryny biri-birine çekip daňyp berkitmek üçin ýünden dokalýan, örülýän, ini iki barmak çemesi zolly ýüp.

DÜZZIM [düzüzým], *at.* Içli-daşly üç sany dörtburç çyzyk çekilip, dört gapdaly birleşdirilip, on altı çöp goýlup oýnalýan milli türkmen oýny we onuň ady.

DÜZZIMÇI [düzüzýmçü], *at.* Düzüm oýnaýan adam. *Düzümçileriň arasynda şowhunly gürrüň gitdi* (B. Kerbabaýew).

DÜZZÜM ser. Düzüm.

DYGLABERMEK [dyğla:vermek], *işl.* Dyglap ugramak; dyglap durmak.

DYGLAMA [dyğlama], *iş ady.* Dyglamak ýagdaýy.

DYGLAMAK [dyğlamak], *işl.* Tolgunma, gorkma netijesinde endamyň çümşüldäp gitmek, tikenekläp gitmek. *Gök gürlädi, Endamymyz dyglady* (K. Gurbannepesow).

DYGLAMAKLYK [dyğlamaklyk], *iş ady.* Dyglamak ýagdaýy.

DYGLAMAZLYK [dyğlamazlyk], *işl.* Dyglap durmazlyk.

DYGLATMAK [dyğlatmak], *işl.* Bir zat täsir edip, dyglamak katdyna ýetirmek. *Onuň eýmençligi endam-janyňy dygladýar.*

DYGLAÝYŞ [dyğlaýyş], *iş ady.* Dyglamak ýagdaýy.

DYGRYK [dyğryk], *syp.* **1.** Buky ýer. **2.** Köçäniň gutarýan ýeriniň petige direýän ýeri. *Rast köçemikä diýip gidýä. Ýa bir sypaýynyň howlusyna urýa, ýa dygryga urýa* ("Görogly").

DYGY [dy:gy], *at.* Çen, çak; dynuw, dyngy. *Saňa-*

da dygy bolanok, her näçe aýtsamam diýleni edeňok.

DYGYLY [dy:ğyly], *syp.* Hasaply, kadaly, sarpaly. *Oduny dygyly ýaksaň köp wagta ýeter. Puly dygyly sowsaň, jübiň puly tükenmez.*

DYGYSYZ [dy:ğsysyz], *syp.* Çensiz-çaksyz, çendenaşa, çakdanaşa, artykmaç, örän. *Ba, dygysyz owadan gyza meňzeýär* ("Edebiýat we sungat").

DYGYSYZLYK [dy:ğsysyzlyk], *at.* Çensiz-çaksyzlyk, çendenaşalyk.

DYKAÇ, *at, ser.* **Dyky**.

DYKALABERMEK [dykala:vermek], *isl.* Dykalap başlamak; dykalamagy dowam etmek. *Ol urusyny bugdaýdan dolduryp gaýdany üçin, çalçasyny hem şol zatlardan dykalaýsa, dünýäde başga armany galjak däl* (B. Kerbabaýew).

DYKALAMA, *is ady.* Dykalamak ýagdaýy.

DYKALAMAK, *isl.* Gaýta-gaýta, yzly-yzyna dykmak, dykyp doldurmak. *Haltany dykalap, otndan doldurmak.*

DYKALAMAKLYK [dykalamaklyk], *is ady.* Dykalamak ýagdaýy.

DYKALAMAZLYK [dykalamazlyk], *isl.* Dykalamak işini ýerine ýetirmezlik, dykalap durmazlyk.

DYKALANMAK, *isl.* Gaýta-gaýta, yzly-yzyna dykylmak. *Ýigit dykalanany haltasyny gapanyň üstünde goýdy.*

DYKALAŞDYRMAK, *isl.* Yzly-yzyna dykalap çykamak, dykyp dolduryşdyrmak. *Olar ganarlary dykalaşdyryp doldurdylar.*

DYKALAŞMAK, *isl.* Dykalamaga kömek etmek. *Men onuň içi ýüňli çuwallaryny dykalaşdym.*

DYKALATMAK, *isl.* Dykalamak işini başga birine etdirmek.

DYKALAÝYŞ, *is ady.* Dykalamak ýagdaýy.

DYKANÇ, *at, ser.* **Dyky**. *Sopbajyny ýag küýzesiniň dykanjy ýaly edip sögünip başlady* ("Görogly").

DYKDYRMAK, *isl.* Dykmak işini başga birine etdirmek; dykmaga ýol bermek, mümkinçilik bermek. *Halta harpyk dykdymak. Çüýşäniň agzyny dykdymak.*

DYKGAT, *at.* Adamyň bar pikiriniň, garaýşynyň, nazarynyň, ünsüniň bir zada gönükdirilmegi, jemlenmegi, üns. *Dykgat bilen hekaýany diňledik* ("Edebiýat we sungat").

DYKGATLY, *syp.* Dykgat bilen, üns bilen, ünsli.

DYKGATLYLYK, *at.* Dykgatly bolmaklyk, ünsülilik.

DYKGATSYZ [dykgassyz], *syp.* Dykgatly bolmadyk, ünsüz.

DYKGATSYZLYK [dykgassyzlyk], *at.* Dykgatly bolmazlyk, ünsüzlik.

DYKGATSYZRAK [dykgassyzra:k], *syp.* Belli derejede dykgatsyz, azda-kände dykgatsyz, deňeşdirilýän adama garanda dykgatsyz.

DYKMA, **1.** *is ady.* Dykmak ýagdaýy. **2.** *syp.* Dykylan, dykyp doldurylan.

DYKMAK, *isl.* **1.** Ýerleşikli basyp, dykalap gaba salmak. **2.** Dyky we ş. m. bilen bir zadyň agzyny, deşigini berk baglamak, ýapmak, dykylamak. **3.** Güýç bilen gabyň, jaýyň we ş. m. içine iterip salmak, girizmek. *Töreş bu adamyň jüziüne-de bakman, ýeňsesinden elini ýazdyrman, derwezeden giren ýerindäki garwulhana eltip dykdy* (B. Seýtäkow). **4.** *gepl. d.* Agzyndakyny çeynäp ýetişmäňkä, ýuwdup-ýuwutmanka ýene iýmek, açgözlük bilen iymek. *Ol ýumşak bugdaý nanyny nebsewürlik bilen dykjardy.*

DYKMAKLYK, *is ady.* Dykmak ýagdaýy.

DYKNYK, *syp., ser.* **Dyknyşyk.**

DYKNYŞMAK, *isl.* Biri-biriňe gysylyşyp, itnişip durmak.

DYKNYŞYK, *at.* Adamlaryň gysylyşyp, itnişip duran görnüşi, dyknyk ýagdaý. *Baýram dyknyşygyň içinden çakganlyk bilen ýol ýasap, burçda oturan Derýaguly aganyň ýanyna bardy* (N. Jumaýew).

DYKNYŞYKLYK, *at.* Dyknyşyk ýagdaý, itnişiklik, gyslyşyklyk.

DYKRYGYŞ [dykrygyş], *is ady.* Dykrykmak ýagdaýy.

DYKRYK [dykryk], *syp.* Dykryk, gataňsy.

DYKRYKMA [dykrykma], *is ady.* Dykrykmak ýagdaýy.

DYKRYKMAK [dykrykma], *isl.* Dykrykmak gatamak, berkemek.

DYKRYKMAKLYK [dykrykma], *is ady.* Dykrykmak ýagdaýy.

DYKRYKMAZLYK [dykrykma], *isl.* Dykryk bolmazlyk. *Dykrykmazygy üçin ergini kemsiz garmaly* ("Edebiýat we sungat").

DYKY, *at.* Bokurdakly, agzy dar gaplaryň agzyna dykylýan agzyýapy. *Çüýşäň dykysy parkyldap, petige baryp degdi* (B. Kerbabaýew).

DYKYBERMEK [dykyvermek], *isl.* Dykyp başlamak; dykyp durmak, dykyp oturmak, dykyp ýörmek. *Aljak samanyň şol üýşmekden dykyber.*

DYKYLABERMEK [dykyla:vermek], *isl.* Dykylap başlamak.

DYKYLAMA, *is ady.* Dykylamak ýagdaýy.

DYKYLAMAK, *isl.* Bir zadyň agzyny dyky bilen bekleme, dyky dykmak. *Suw çekekleriň agzyny dykylamak.*

DYKYLAMAKLYK, *isl.* Dykylamak ýagdaýy.

DYKYLANMAK, *isl.* Dyky bilen dykylmak. *Agyzlary dykylanany çüýşeler hatara goýlupdy.*

DYKYLAŞMAK, *isl.* Dykylamaga kömek etmek.

DYKYLATMAK, *isl.* Dykylamak işini başga birine etdirmek.

DYKYLAÝYŞ, *is ady.* Dykylamak ýagdaýy, işi.

DYKYLMAK, *işl.* 1. Dykalap gaba salynmak. 2. Dyky we ş. m. bilen bir zadyň agzy baglanmak, ýapylmak. 3. Zor bilen girizilmek. *Duşman Hazar deňzine etlip dykylýança ýolda tükeniksiz suwsuz çöller kändi* (B. Kerbabaýew). 4. Alkymyna ýakyn barmak, sokulyp barmak, . – *Alyň, bolmasa meniň telpegimi geýdiriň – diýip, Rahym dilmaç dykylp geldi* (H. Derýaýew). 5. Turba ýaly zatlaryň içi bitmek, baglanmak, beklenmek, içinde, ýolunda dykyn emele gelmek. *Onda buraw desgasyňyň turbasy dykylpdyr* (B. Pürliýew).

DYKYN, *at.* Ot-çöpüň bir zadyň ýolunda üýşmegi sebäpli emele gelen päsgelçilik.

♦ **Dykyn almak** bir zadyň ýolunda ot-çöp üýşüp, päsgelçilik emele gelmek. *Dykyn alan böwet.*

DYKYŞ, *iş ady.* Dykmak ýagdaýy.

DYKYŞDYRMAK, *işl.* Bir ýanyndan dykyp çykmak (köp zat hakynda).

DYKYŞMAK, *işl.* Dykmaga kömekleşmek; bilelikde dykmak. *Suwly çekekleriň agzyna dyky dykşmak.*

DYKYZ, *syp.* 1. Örän syk, çal bolmadyk (mata hakynda). *Dokalyşy örän dykyzdy* (B. Kerbabaýew). 2. Içi urlup dykylan, basylp doldurylan. *Içine gowurma salnan dykyz garyn.* 3. *göç. m.* Etli-ganly, ýogyn, doly, semiz. *Kelte boýly dykyz adam gapynyň önünde peýda boldy* (N. Jumaýew).

DYKYZLANMA, *iş ady.* Dykyzlanmak ýagdaýy.

DYKYZLANMAK, *işl.* 1. Dykyz bolmak, kem-kemden dykyz bolmak. 2. *göç. m.* Doluşmak, semremek, ýognamak.

DYKYZLANMAKLYK, *iş ady.* Dykyzlanmak ýagdaýy.

DYKYZLANMAZLYK, *işl.* Dykyzlanmak derejesine ýetmezlik.

DYKYZLANYS, *iş ady.* Dykyzlanmak ýagdaýy.

DYKYZLYK, *at.* 1. Dykyz ýagdaýda bolmaklyk.

2. *göç. m.* Dolulyk, semizlik, ýogynlyk.

DYKYZRAK [dykyzyra:k], *syp.* Azda-kände dykyz. *Ol ýanyndakylara garanda dykyzrak görünýär.*

DYLÇARMA, *iş ady.* Dylçarmak ýagdaýy.

DYLÇARMAK, *işl., gepl.d.* Semizlikden ýaňa ýaňagyň, ýüzüň derisi ýalpyldap durmak. *Pökgi Walaň dylçaryp duran ýaňaklary tisgindi, ýapbaşyk burny münküldedi* (A. Gowşudow).

DYLÇARMAKLYK, *iş ady.* Dylçarmak ýagdaýy.

DYLÇARTMAK, *işl.* Dylçarmak katdyna ýetirmek, dylçaran ýüzüni mazamlamak, somlamak, görkezmek. *Onuň ýüzüni dylçardyp oturyşy birhili.*

DYLÇARYŞ, *iş ady.* Dylçarmak ýagdaýy.

DYLMYLDABERMEK [dylmylla:vermek], *işl.* Dylmyldap ugramak.

DYLMYLDAMA [dylmyllama], *iş ady.*

Dylmyldamak ýagdaýy.

DYLMYLDAMAK [dylmyllamak], *işl.* Dylmy-dylm etmek, gülümsiremek, ýyrşaryp ýaranjak bolmak. *Ol Hatyjanyň önünde dylmyldap, ýagşy görünjek boldy* (N. Pomma).

DYLMYLDAMAKLYK [dylmyllamaklyk], *iş ady.* Dylmyldamak ýagdaýy.

DYLMYLDAŞMAK [dylmyllaşmak], *işl.* Bile dylmyldamak. *Dylmyldaşyp oturmaň-da, işiňiz bilen boluň!*

DYLMYLDAYÝŞ [dylmyllaýýş], *iş ady.* Dylmyldamak ýagdaýy.

DYLYM-DYLYM, *s. ş. aňl. söz.* Bir zatdan göwnühoş bolup, sessiz dylmyldalanda ýüzde emele gelýän alamat, şekil. *Aknabat eje dylm-dylm etdi, Berdi aganyň ýanyna geldi* (A. Durdyýew).

DYLYMSYRAMAK, *işl.* Çalajadan dylm-dylm etmek. *Ol aýalyň nämä dylmysraýanyňy bilip bilmedi.*

DYM-AK [dym-ma:k], *syp., ser. Duw-ak.* Haýsydyr bir ugurdan güýçli ýalkym göterilip, älemi gurşaýan garaňky asmanyň ýüzüni dym-ak edip, bir tarapa baka göterilip gidýär (A. Gowşudow).

DYMDYRMAK, *işl.* Biriniň geplemegini bes etdirmek, geplemesini goýdurmak.

DYM-DYRS [dym-dyrys], *syp.* Sessiz-üýnsüz, ümsüm, imi-sala, parahat. *Toýçy märeke dym-dyrs boldy* (B. Kerbabaýew).

DYM-DYRSLYK [dym-dyryslyk], *at.* Sessiz-üýnsüzlik, ümsümlük, imi-salalyk, parahatlyk. *Giň otaga dym-dyrslyk aralaşdy* (B. Hudaýnazarow).

DYM-GYZYL [dymgýzyl], *syp.* Örän gyzył, gaty gyzył, çym-gyzyl. *Onuň derçigip duran ýüzi dym-gyzyl boldy* (B. Pürliýew).

DYMJYK, *syp., ser. Dymyljyk.* Ýyly tamyň içine dymjyk der ysy ýaýrap gitdi (B. Pürliýew).

DYMJYKDYRMAK, *işl.* Howa ýetmezligi sebäpli yslandyryp zaýalamak.

DYMJYKLYK, *at, ser. Dymyljyklyk.*

DYMJYKMAK, *at, ser. Dymyljamak.* *Pessaý şemal dymjygan endamlary sowatdy* (B. Kerbabaýew).

DYMMMA, 1. *iş ady.* Dymmak ýagdaýy. 2. *syp.* Köp geplemeýän, geplemseň däl, geplemezdek. *Hiç wagt märekede geplemän ýören dymma ýigitlerden biri şu ýerde birinji gezek sözledi* (A. Gowşudow).

DYMMMAK, *işl.* 1. Geplemän, sesiňi çykarman oturmak, durmak; sessiz-sedasyz bolmak. 2. *göç. m.* Petiş bolmak, şemal ösmän, howa dymyk bolmak. *Howa dymýardy.* 3. *göç. m.* Asuda ýagdaýda bolmak; sessiz-üýnsüz ýagdaý aralaşmak. *Kä wagt horazlaryň, eşekleriň uzak ýerlerden gelýän sesleri hasratda dyman garaňky gijä az-kem gozgalaň salýardy* (H. Derýaýew).

DYMMMAKLYK, *iş ady.* Dymmak ýagdaýy.

DYMMMALYK, *at.* Dymma häsiýetli bolmaklyk,

geplemsek dällik, geplemezeklik. *Belki, bu biçäräniñ dymmalıygy şonuñ üçindir* ("Edebiyat we sungat").

DYMMARAK [dymmara:k], *syp.* Azda-kände dymma. *Gumlularyñ dymmarak halkdygy köplere mälim* (B. Hudaýnazarow).

DYMMAZLYK, *işl.* Dymyp oturmazlyk, dymyp durmazlyk, dymyp ýörmezlik.

DYMSYK, *at, ser. Dymşlyk. Bu dymşykda uly öýkäniñ bardygyny-da şol bada aňladym* ("Edebiyat we sungat").

DYMSYKLYK, *at.* Üsmülik, dym-dyrslık.

DYMYGRAK [dymygra:k], *syp.* Azda-kände dymyk. *Öýüñ içi dymygrak ýaly.*

DYMYK, *syp.* Dem gysdyryjy, tutuk, petiş, kapas. *Daşarynyñ dymyk howasyna garamazdan, jaýyñ içinde endamyña şemal çalyş dur* (S. Ataýew).

♦ **Dymyk sesler** ses perdeleriniñ titremedik, heñ döretmedik wagtynda emele gelen, degişli böwetlerde dörän, galmagaldan durýan çekimsizler (k, p, t, f, s, ş, ç). *Dymyk sesleriñ açyga öwrülişi.*

DYMYKLAŞMA, *iş ady.* Dymyklaşmak ýagdaýy.

DYMYKLAŞMAK, *işl.* 1. Birneme dymyklyk aralaşmak, petişlenmek, kapaslanmak. *Howa gijara dymyklaşyp başlady.* 2. *dil b.* Açyk çekimsiz sesler degişli dymyk seslere öwürlmek.

DYMYKLAŞMAKLYK, *iş ady.* Dymyklaşmak ýagdaýy.

DYMYKLAŞMAZLYK, *işl.* Dymyk bolmazlyk; dymyk çekimsiz öwürülmezlik (çekimsiz ses hakynda).

DYMYKLYK, *at.* Dymyk bolmaklyk ýagdaýy, petişlik, kapaslyk. *Agras dymyklyk daş-töweregi büräpdi* (O. Gadamow).

DYMYLJABERMEK [dymylja:vermek], *işl.* Dymyljap ugramak.

DYMYLJAGAN [dymyljağan], *syp.* Dymyljamaga ýakyn, dymyljap duragan.

DYMYLJAMA, *iş ady.* Dymyljamak ýagdaýy.

DYMYLJAMAK, *işl.* Yssy, dymyk howanyñ täsiri netijesinde yslanmak, zaýalanmak. *Et dymyljapdyr.*

DYMYLJAMAKLYK, *iş ady.* Dymyljamak ýagdaýy.

DYMYLJAMAZLYK, *işl.* Dymyljamak katdyna ýetmezlik, dymyljap durmazlyk.

DYMYŞ, *iş ady.* Dymmak ýagdaýy.

DYMYŞLYK, *at.* Dymmaklyk netijesinde emele gelen sessiz-üñsüzlik, üsmülik. *Bu dymşlykda Berdi Uzugy gutarmak hakynda oýlandy* (H. Derýaýew).

DYMYŞMAK, *at.* Bilelikde dymmak. *Soňra olar biraz salym dymşyp ýörediler* (N. Jumaýew).

DYNÇ [dy:nç], *syp.* 1. Argyn däl, ýadaw däl; işlemän oturan. *Dynç adam.* 2. Asudalyk ýagdaýynda bolan, hereketsiz. *Näme üçin biz bu atlary bakyp-bejerip, boş ýatyrýarys, bu zamanda iýip-içip dynç*

ýatmak halanmaýar, peýdalanyň! - diýip, *Hoşgeldi aýtdy* (A. Gowşudow). 3. Rahat, gowgasyz. *Dynç başyňy depirjik äre berme* (Atalar sözi). 4. *Dynç* sözünden soň almak kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalýar: **Dynç almak** dynç oturyş, güýjüni dikeltmek; işden boş wagtyňy bir ýerlerde geçirmek. *Biziñ daýhanlarymyz dynjy harman-hoşadan soň alyandyrlar* (B. Kerbabaýew).

DYNÇLYK [dy:nyşlyk], *at.* Dynç ýagdaýda bolmaklyk. *Onuñ syratyny bir gezek görseň, ol saňa gündiz dynçlyk, gije uky bermeyär* (B. Seýtäkow).

DYNDARMAK [dy:nnarmak], *işl.* 1. Birini bir zatdan halas etmek, azat etmek, gutarmak. *Gurbanyñ bolaýyn Gaýtarmyş ata, özüñ ýetişiweri-de, bigünä çagamy şu bela-beterden dyndaraweri* (B. Gulow). 2. Mahrum etmek, kesmek. *Sapyny döwüp, meni ýekeje pilimdenem-ä dyndardyň.*

DYNGY [dy:nğy], *at.* 1. Gepiň arasynda gysgajyk arakesme, säginme. 2. *sazç.* Çalynýan saz arasyndaky arakesme, säginme. 3. *Dyngy* sözünüñ soňundan bermek kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalýar: **Dyngy bermek** gepläp duran wagtyñ sözüñ arasyňy bölmek, az salymlyk geplemäni goýmak. *Şirin uludan demini alyp, sözüne dyngy berdi* (B. Pürliýew).

♦ **Dyngy belgiler** (*dil b.*) ýazuwda many we äheň aýratynlyklaryny görkezmek üçin goýulýan belgiler (nokat, otur, iki nokat, sorag, yüzlenme we ş. m.).

DYNGYSYZ [dy:nğysyz], *syp.* Yzyny üzmän, dynman, üznüksiz, birsyhly, tükeniksiz, dynuwsyz.

DYNGYSYZLYK [dy:nğysyzlyk], *at.* Yzyny üzmezlik, üznüksizlik, tükeniksizlik, dynuwsyzlyk.

DYNMA [dy:nma], *iş ady.* Dynmak ýagdaýy.

DYNMAK [dy:nmak] I, *işl.* 1. Bir zatdan halas bolmak, gutulmak. 2. Mahrum bolmak, kesilmek. *Göreçden dynmak.* 3. Edýän işiñi, sapaklaryňy tamamlamak netijesinde boşamak. *Sapaklarymdan dyndym, indi birazajyk dynç alsam hem bolar.*

DYNMAK [dy:nmak] II, *işl., ser. Diňmek* 1, 2. *Çagajyk dynar ýerde dynmady.*

DYNMAKLYK [dy:nmaklyk], *iş ady.* Dynmak ýagdaýy.

DYNMAN [dy:nma:n], *hal.* 1. Durman, saklanman, üznüksiz, yzyny üzmän, yzyny kesmän. *Ol soňky wagtarda dynman işleýär.* 2. Aglamasyny goýman, diňmän. *Çagajyk dynman aglaýardy.* 3. Ýagmasyny bes etmän, diňmän. *Ýagyş uzakly gün dynman ýagdy.*

DYNMAZLYK [dy:nmazlyk], *işl.* Dynyp bilmezlik.

DYNNYM [dynny:m]: **dynnym** ýaly örän kiçi; ujypsyzja, sähelçe, azajyk. *Dynnym ýaly stüýjini agzyňa atdy.*

DYNUW [dy:nuw], *at, ser. Dyngy.* *Gapa dynuw ýokdy.*

DYNUWSYZ [dy:nuwsuz], *syp., ser. Dyngysyz.*

Olar dynuwsyz işleýär.

DYNUWSYZLYK [dy:nuwsuzluk], *at, ser.* **Dyngysyzlyk.**

DYNYBERMEK [dy:nyvermek], *işl.* Dynmaga ýakynlamak.

DYNILMAK [dy:nylmak], *işl.* 1. Bir zatdan halas bolmak, azat bolmak. *Gyş möwsümünde ekin-dikin işlerinden dynylýar.* 2. Edilýän iş we ş. m. tamamlanmak netijesinde boş bolunmak. *Gutardyş synaglaryndan dynylsa, saňa ýoldaş bolup, oba gidäýmegim mümkin.*

DYNYS [dy:nys], *iş ady.* Dynmak ýagdaýy.

DYŇZABERMEK [dyňza:vermek], *işl.* Dyňzap başlamak.

DYŇZAMA, *iş ady.* Dyňzamak ýagdaýy.

DYŇZAMAK, *işl.* 1. Gýýjemek, joşmak, has möwç urmak. *Amyderýa hem ýylboýy dyňzap akdy* ("Edebiýat we sungat"). 2. Pugta dykylp salynmak netijesinde gübermek, ýarylara gelmek; dolup durmak. *Sürüden gelyän sygyrlaryň ýelni dyňzap durdy.*

DYŇZAMAKLYK, *iş ady.* Dyňzamak ýagdaýy.

DYŇZAMAZLYK, *işl.* Dyňzamak katdyna ýetmezlik.

DYŇZAŞMAK, *işl.* Dyňzap durmak (köp zat hakynda).

DYRJAŞMA, *iş ady.* Dyrjaşmak ýagdaýy.

DYRJAŞMAK, *işl.* Jan etmek, yhlas bilen ýapyşmak, dyryşmak, çalyşmak. *Ol özüniň iň soňky sözünü aýjak bolup dyrjaşdy* (Ý. Mämmediýew). *Her kim özüni çetde saklamaga dyrjaşýar* (Ş. Borjakow).

DYRJAŞMAKLYK, *iş ady.* Dyrjaşmak ýagdaýy.

DYRJAŞMAZLYK, *işl.* Dyrjaşyp durmazlyk.

DYRJAŞYBERMEK [dyrjaşyvermek], *işl.* Dyrjaşyp başlamak, dyrjaşyp ugramak.

DYRJAŞYLMAK, *işl.* Jan edilmek, yhlasly ýapyşylmak, dyryşylmak, çalşylmak.

DYRMABERMEK [dyrma:vermek], *işl.* Dyrmalap başlamak, dyrmap oturmak.

DYRMALABERMEK [dyrmala:vermek], *işl.* Dyrmalap ugramak.

DYRMALAMA, *iş ady.* Dyrmalamak ýagdaýy.

DYRMALAMAK, *işl.* Yzygiderli dyrmamak, gaýta-gaýta dyrmamak. *Gülendam aýagynyň astynda ýatan çöpi aldy-da, ýeri dyrmalap oturyberdi* ("Görogly").

DYRMALAMAKLYK, *işl.* Dyrmalamak ýagdaýy.

DYRMALAMAZLYK, *işl.* Dyrmalap durmazlyk, yzygiderli dyrmamazlyk, gaýta-gaýta dyrmamazlyk.

DYRMALANMAK, *işl.* Barmak, dyrnak we ş. m. bilen bir zadyň ýüzi sydyrdylmak, gazalmak.

DYRMALAŞDYRMAK, *işl.* Yzly-yzyna, gaýta-gaýta dyrmalap çykmak. *Çişňäp duran ýagşyň derýa ýüzünü dyrmalaşdyryşyna seredýärdi* (N. Saryhanow).

DYRMALAŞMAK, *işl.* Bilelikde dyrmamak.

DYRMALATMAK, *işl.* Dyrmalamaga mejbur etmek, dyrmalar ýaly etmek.

DYRMAMAK, *işl.* 1. Barmak, dyrnak we ş. m. zat bilen bir zadyň ýüzünü sydyrtmak, gazamak. *Ol böwrüni diňirgäp, gulagynyň ýeňsesini dyrmady* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl. d.* Gazyp, dörijäp bejermek (ekin hakynda). *Olar keşleriň arasyny ýeňiljek dyрмаýardylar, ýumşadýardylar* (B. Kerbabaýew). 3. *gepl. d., ser.* **Dyrnaçaklamak.**

DYRMANMAK, *işl.* Gümra bolmak, meşgul bolmak, işe güýmenmek. *Ol daş işikde bir zatlara dyrmanýardy* (A. Gowşudow).

DYRMANYŞMAK, *işl.* Bilelikde dyrmanmak.

DYRMAŞMA, *iş ady.* Dyrmaşmak ýagdaýy.

DYRMAŞMAK, *işl.* 1. Eliň-aýagyň bilen ýapyşyp, bir zadyň ýokary başyna, üstüne çykmak. *Maýmynyň agaja dyrmaşyşy ýaly, merdiwana ynam bilen dyrmaşdy* (B. Seýtäkow). 2. Baldaklary dikilen agaja, gerlen sime we ş. m. ýapyşyp, ýokarlygyna ýaýrap ösmek (käbir ösümlükler hakynda).

DYRMAŞMAKLYK, *iş ady.* Dyrmaşmak ýagdaýy.

DYRMAŞYBERMEK [dyrmaşyvermek], *işl.* Dyrmaşyp başlamak.

DYRMAŞYŞ, *işl.* Dyrmaşmak ýagdaýy.

DYRMATMAK, *işl.* Dyrmamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek.

DYRMAÝYŞ, *iş ady.* Dyrmamak ýagdaýy.

DYRMYK, *at.* Depilen ýeriň keseklerini owardyp düzlemek ýa-da sepilen tohumyň üstünü örtmek üçin ulanylýan uzyn saply diş-diş gural. *Iri kesekleri demir dyrmyk bilen owardýarlar.*

DYRMYKLABERMEK [dyrmykla:vermek], *işl.* Dyrmyklap başlamak; dyrmyklamak işini dowam etdirmek.

DYRMYKLAMA, *iş ady.* Dyrmyklamak ýagdaýy.

DYRMYKLAMAK, *işl.* Dyrmyk işletmek, dyrmyk ýöredip ýumşatmak, düzlemek (ýer hakynda); dyrmyk ýöredip syrmak, süpürmek (saman-sepir hakynda). *Ýeriň ýüzi gapaklanda ýüzleýje dyrmyklamaly.*

DYRMYKLAMAKLYK, *iş ady.* Dyrmyklamak ýagdaýy.

DYRMYKLANMAK, *işl.* Dyrmyk bilen işlenmek, dyrmyklap işlenmek, dyrmyk bilen owardylap ýumşadylmak (ýer hakynda), dyrmyk bilen syrylyp-süpürilmek (saman-sepir hakynda). *Käşir tohumy sepilen badyna dyrmyklansa gowy bolýar.*

DYRMYKLAŞMAK, *işl.* Dyrmyklamaga kömek etmek; bilelikde dyrmyklamak. *Goňşynyň ýorunja tohumyny sepen kölçesini dyrmyklaşdym.*

DYRMYKLATMAK, *işl.* Dyrmyklamak işini birine etdirmek. *Garry ene maňa tohum sepdirip, soňundanam ekilen ýeri dyrmykladty.*

DYRMYKLAÝYŞ, *iş ady.* Dyrmyklamak ýagdaýy.

DYRMYLDAMAK [dyrmyllamak], *işl., ser.* **Dyrmanmak.** *Bu dyrmyldap oturyşyňa sen eliňdäki işiňi ertire-de gutarmasyň.*

DYRNAÇAK, *at. 1. ser. Dyrnak 1, 2.* 2. Dyrnaçaklananda galýan sypjyryk, dyrnak yzy.

DYRNAÇAK-DYRNAÇAK, *at. Köp sanly dyrnak yzy.*

DYRNAÇAKLABERMEK [dyrnaçakla:vermek], *işl.* Dyrnaçaklap başlamak.

DYRNAÇAKLAMA, *iş ady.* Dyrnaçaklamak ýagdaýy.

DYRNAÇAKLAMAK, *işl.* Dyrnagyny çümdürüp, dyrnak yzyny galdyrmak, dyrnak bilen sypjyrmak. *Bir elini boşadyp, emeldaryň gözünü, ýüzünü dyrnaçaklap, sakgallarynyň tüýlerini ýeke-ýekeden ütüp başlady* (B. Seýtäkow).

DYRNAÇAKLANMAK, *işl.* Dyrnagyny çümdürilip, dyrnak yzy galdyrylmak.

DYRNAÇAKLAMAKLYK, *iş ady.* Dyrnaçaklamak ýagdaýy.

DYRNAÇAKLAMAZLYK, *işl.* Dyrnak yzyny salmazlyk, dyrnak urmazlyk.

DYRNAÇAKLAŞDYRMAK, *işl.* Dyrnaçaklap çykamak, dyrnaçak-dyrnaçak etmek.

DYRNAÇAKLAŞMAK, *işl.* Biri-birini dyrnaçaklamak.

DYRNAÇAKLATMAK, *işl.* Dyrnaçaklamagyna ýol bermek.

DYRNAÇAKLAÝYŞ, *iş ady.* Dyrnaçaklamak ýagdaýy.

DYRNAK, *at. 1.* Eliň-aýagyň barmaklarynyň ujundaky maýany örtüp duran buýnuz örtük. *2.* Guşuň, itiň, pişigiň we ş. m. haywanlaryň barmaklaryndaky buýnuz örtük. *3. dokm.* Ujy togalajyk we aşagy egrelip yzyna gaýdyp duran nagyş. *4. gepl.d.* Jaýyň tutulýan düýbi.

◊ **Dyrnak ýaly** kiçijik. *Dyrnak ýaly bolup, senem ýönäň bilen däl-ay?!*

DYRNAKGÖL [dyrnakgö:l], *at.* Haly gölüniň bir görnüşi.

DYRNAMA, *işl.* Dyrnamak ýagdaýy.

DYRNAMAK, *işl.* Dyrnak ýa başga bir zat sypjyrmak, sydyrtmak, çyzmak. *Köne gyzgany goparyp zyňsaň-da, ahmal bolsaň dyrnaýar* (B. Kerbabaýew).

DYRNAMAKLYK, *iş ady.* Dyrnamak ýagdaýy.

DYRNAÝYŞ, *iş ady.* Dyrnamak ýagdaýy.

DYR-PYTRAK [dy:r-pytyrak], *syp., ser. Duw-dagyn.* Öýlerine barsaň, içerisinde pişik oýnan ýaly, zatlar dyr-pytrak bolup ýatyr.

DYR-PYTRAKLYK [dy:r-pytyraklyk], *at, ser. Duw-dagynlyk.*

DYRTYK, *syp., gepl.d.* Çala açylyp duran, ýarydan deşilen ýaly, gyýyk (göz hakynda). *Dyrtyk göz adam.*

DYRYŞMA, *iş ady.* Dyryşmak ýagdaýy.

DYRYŞMAK, *işl., ser. Dyrjaşmak.* *Oglan ýürekde bolan gorky-syryny aňlatmazlyga dyryşýar* (A. Gowşudow).

DYRYŞMAKLYK, *iş ady.* Dyryşmak ýagdaýy.

ŽDYRYŞMAZLYK, *işl.* Dyrjaşmazlyk, çalyşmazlyk.

DYZ [dy:z], *at.* But süňki bilen injik süňkünü birleşdirýän bogun. *Altyn myssa ýylgyryp, dyzynyň üstünden işini aýryp gapdalynda goýdy* (A. Durdyýew).

◊ **Dyza çökmek** boýun bolmak, boýun egmek. *Ölüm dyza çökýär; ömür uzalýar* (D. Baýmyradow).

Dyz boýy dabandan dyza çenli uzynlyk. *Oktýabryň ortalarynda dyz boýy gar düşdi* (B. Seýtäkow). **Dyz epmek** az salymlyk oturmak. *Daň atandan tä il ýatýança dyzyny epmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

DYZABERMEK [dyza:vermek], *işl.* Dyzap ugramak, dyzap başlamak.

DYZAMA, *iş ady.* Dyzamak ýagdaýy.

DYZAMAK, *işl. 1.* Güýç bilen öňe ýa-da yza sypjak bolup hereket etmek. *Akymyň garşysyna dyzasa, suwuň ýüzüne çykyp bilmejegine akyl ýetiren Árnespe özüni ele aldy, akymyň ugruna ýüzdi* (N. Jumaýew).

2. Gara güýjüň bilen zomamak. *Ol dyzap sazagy goparaýjak bolýardy* (B. Seýtäkow). *3. gepl.d.* Öňünde goýan maksadyňa ýa-da ş. m. zatlara ýetmek üçin ruhy we gara güýjüň bilen çalyşmak, hyjuw etmek. *Okuwa girjek bolup dyzamak.*

DYZAMAKLYK, *iş ady.* Dyzamak ýagdaýy.

DYZAMAZLYK, *işl.* Dyzap durmazlyk.

DYZANAKLABERMEK [dy:zanakla:vermek], *işl.* Dyzanaklap başlamak, dyzanaklap ugramak.

DYZANAKLAMA [dy:zanaklama], *iş ady.* Dyzanaklamak ýagdaýy.

DYZANAKLAMAK [dy:zanaklamak], *işl.* Iki dyzyň üstünde hereket etmek. *Salpy dyzanaklap, atababasyndan galan demir sandygyň ýanyna bardy* (B. Pürliýew).

DYZANAKLAMAKLYK [dy:zanaklamaklyk], *iş ady.* Dyzanaklamak ýagdaýy.

DYZANAKLAMAZLYK [dy:zanaklamazlyk], *işl.* Dyzanaklap hereket etmezlik.

DYZANAKLAŞMAK [dy:zanaklaşmak], *işl.* Bilelikde dyzanaklamak.

DYZANAKLATMAK [dy:zanaklatmak], *işl.* Dyzanaklamaga mejbur etmek.

DYZANAKLAÝYŞ [dy:zanaklaýyş], *iş ady.* Dyzanaklamak ýagdaýy.

DYZARLABERMEK [dy:zarla:vermek], *işl.* Dyzarlap başlamak. *Düyeleri bir ýanyndan dyzarlamak.*

DYZARLAMA [dy:zarlama], *iş ady.* Dyzarlamak ýagdaýy.

DYZARLAMAK [dy:zarlamak], *işl.* Çökerilgi düýe turmaz ýaly iki ön aýagyň dyzyny epilgiligine

daňmak. *Düýeleri oduň ýelesinde çökerip dyzarladyk-da, özüimizem çay içmäge, nahar edinmäge oturdyk* (G. Seýtmaadow).

DYZARLAMAKLYK [dy:zarlamaklyk], *iş ady*. Dyzarlamak ýagdaýy.

DYZARLAMAZLYK [dy:zarlamazlyk], *işl.* Dyzarlamak işini etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

DYZARLANMAK [dy:zarlanmak], *işl.* Çökerilgi düýe turmaz ýaly onuň iki ön aýagynyň dyzy epiligine daňylmak.

DYZARLAŞDYRMAK [dy:zarlaşdyrmak], *işl.* Birnäçe düýäni dyzarlap çykamak.

DYZARLAŞMAK [dy:zarlaşmak], *işl.* 1. Dyzarlamağa kömek etmek. *Men kakama ýük urjak bolup duran düýämizi dyzarlaşdym.* 2. Bilelikde dyzarlamak (bu many *dyzarlamak* işliginden soň durmak kömekçi işligi getirilip ulanylýar).

DYZARLATMAK [dy:zarlatmak], *işl.* Dyzarlatmak işini başga birine etdirmek; dyzarlamağa mejbur etmek; dyzarlamağa mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Ýaşuly ýük uruljak düýeleri ogullaryna dyzarlatdy.*

DYZAŞDYRMAK [dy:zaşdyrmak], *işl., ser.* Dyzarlaşdyrmak.

DYZAŞMAK, *işl.* Bilelikde dyzamak. *Biri-birlerinden öňe geçmek üçin dyzaşýarlar* (B. Seýtakow).

DYZATMAK, *işl.* Zor berdirip öňe tarap omzatmak, dyzyndyrmak.

DYZATMAK [dy:zatmak], *işl., ser.* **Dyzarlatmak.**

DYZBA-DYZ [dy:zva-dy:z], *syp., ser.* **Dyzdegşir.**

DYZBAG [dy:zva:ğ], *at.* Düýe dyzarlanýan ýüp, bag. *Dyzarlanan düýe dyzbagyny üzdi.*

DYZBIZI [dy:zvi:zi], *at.* Aýallaryň içki geýiminiň dyzynyň üstüne tikilýän reňkli mata.

DYZÇANAK [dy:zça:nak], *at.* Injik süňki bilen but süňküni birleşdiriji dyzyň üstündäki tegelejik süňk. *Ol ýerden döwür-börtüğe ökde, usully adam tapyp, onuň dyzçanagyny ýerine saldyrdy* (H. Derýaýew).

DYZÇANAKLYK [dy:zça:naklyk], *at.* Injik, but süňküniň dyzçanak bilen birleşýän ýeri; dyzçanagyň durýan ýeri.

DYZDAN [dy:zza:n], *at, yerli g.* Aýallaryň içki geýimi.

DYZDAN [dy:zzan], *hal.* Dyza çenli, dyzyň beýikliginde, dyz boýy. *Ýabyň suwy dyzdandy.*

DYZDEĞŞIR [dy:zzeğşi:r], *syp.* Ýanaşyk, has ýakyn, örän golaý, dyzba-dyz. *Garrylar ojagyň başynda, keçäniň üstünde dyzdegşir ornaşykly oturdylar* (N. Saryhanow).

DYZGYN [dyzğyn], *syp.* Güýçli öwürýän, joşgunly çykýan; güýçli. *Dyzgyn ýel.*

DYZGYNLYK [dyzğynlyk], *at.* Güýçlülük, joşgunlylyk.

DYZLAMA [dy:zlama], *iş ady.* Dyzlamak ýagdaýy.

DYZLAMAK [dy:zlamak], *işl., ser.* **Dyzarlamak.** *Ol baý düýesini çökerip dyzlady* ("Myraly").

DYZLAMAKLYK [dy:zlamaklyk], *iş ady.* Dyzlamak ýagdaýy.

DYZLAMAZLYK [dy:zlamazlyk], *işl., ser.* **Dyzarlamazlyk.**

DYZLANMAK [dy:zlanmak], *işl., ser.* **Dyzarlanmak.**

DYZLAŞMAK [dy:zlaşmak] I, *işl., ser.* **Dyzarlaşmak.** *Düýeleri dyzlaşmak.*

DYZLAŞMAK [dy:zlaşmak] II, *işl.* Dyzdegşir ýagdaýda biri-biriňe ýakyn oturmak. *Dyzlaşyp oturaly-da, lezzet alyp içeli* (B. Seýtakow).

DYZLATMAK [dy:zlatmak], *işl., ser.* **Dyzarlatmak.**

DYZLAÝYŞ [dy:zlaýyş], *iş ady.* Dyzlamak işi.

DYZLYK [dy:zlyk], *at, ser.* **Düýedyzlyk.** *Dyzlygyň düwmeleri ýaly açylyp başlan düzüm-düzüm gozalar bitginli gowaçalaryň şahalaryny ýaý ýaly egredip dur* ("Edebiýat we sungat").

DYZMAÇ, *syp.* Ganygyzgynlyk bilen dyzap duran, dyzaýan. *Artyk dyzmaç alaşasynyň tanapyny özüne bakan çekip, şübhel bir ses bilen onuň soňky sözünü gaýtalady* (B. Kerbabaýew).

DYZMAÇLYK [dyzmaşlyk], *at.* Dyzap durujylyk, dyzmaç bolmaklyk. *Gödek dyzmaçlyk bilen ýiti paýhas neneň deň gelsin?* (G. Kulyýew).

DYZMAJRAK [dyzmajyra:k], *syp.* Azda-kände dyzmaç. *Ol dyzmajrak görünüär.*

DYZYNDYRMAK [dyzynnyrmak], *işl., ser.* **Dyzatmak.** *Gül ýaly jenany horlady arman, Dyzyndyryp goýdy ädigin bermän* (B. Kerbabaýew).

DYZYTDYRMAK, *işl.* Biriniň üstüne dyzap durmak, topuljak-topuljak bolup durmak. – *Saňa näme boldy ýa ol saňa bir zat etdimi, üstüne beýdip dyzytdyryp dursuň?*

DYZZARMA, *iş ady.* Dyzzarmak ýagdaýy.

DYZZARMAK, *işl.* Çendenaşa syrlaşyp durmak (egin-eşik hakynda). *Oghuna alyp beren balagy kiçi bolansoň, dyzzaryp durdy.*

DYZZARMAKLYK, *iş ady.* Dyzzarmak ýagdaýy.

DYZZARTMAK, *işl.* Dyzzaryp durar ýaly etmek. *Matadan artyk-süýsük galdyryjak bolup, buýrulan köýnegi dyzzardyp tikipdir.*

DYZZARYŞ, *iş ady.* Dyzzarmak ýagdaýy.

DYZZARYŞMAK, *işl.* Hemmesi dyzzaryp durmak; dyzzaryany halys bildirip durmak. *Olaryň geýen eşikleri dyzzaryşyp dur.*

E

çeper keşp arkaly tapawutlanýan sungatyň bir görnüşi, şonuň ýaly-da şeýle görnüşli sungat eseri. **3.** Bilimiň bir pudagy, ýörite bir mesele boýunça çap bolup çykýan eserleriň jemi. *Syýasy edebiýat.*

EDEBIÝATÇY [edewiýa:tçy], *at.* Edebiýaty öwreniş ylmy bilen meşgullanýan adam, edebiýat boýunça hünärmen.

EDEMSIZ, *syp., gepl. d.* Erksiz, ygtyýarsyz. *Gulak tutsaň, nesihatdan aýdana, Edemsiz adamlar titrär ýaýdana* (Talyby).

EDEN, *at, gepl. d.* Gapa golaý ýer. *Edende tapsaň, töre geçme* (Nakyl).

EDEN-ETDILIK, *at.* Tertipsizlik, edeniňi edip ýörmeklik, isläniňi etmeklik. *Onuň eden-etdilikden ...yaňa içi ot bolup durdy* (G. Kulyýew).

EDENLI, *syp.* Eden işini oňarýan, dogumly, gaýratly. *Ýanyňyza daýaw hem edenli ýigitlerden bir-iki sanysyny alyp gidiň* (N. Pomma).

EDENLILIK, *at.* Dogumlylyk, iş oňaryjylyk, gaýratlylyk. *Seniň edenliligiň, ilkinji ädimleriň, edýän tagallalaryň duýgyma jaý düşdi* (R. Gelenow).

EDENLISIREMEK, *isl.* Özüni edenli görkezen bolmak.

EDEP, *at.* Edep-ekram, terbiýe, tertip-düzgün. *Ogul edebi bilen arzyly, gyz – gylygy bilen* (Nakyl).

◊ **Edep agajy** köne mekdebiň bir burçunda goýulýan agaç ýa-da çybyk (sapak wagty daş çykmak isleýän talyp molladan jogap almak üçin şol agajy eline alýar). **Edep bermek** terbiýelemek. **Edep görmek** terbiýelenmek, terbiýe almak.

EDEPLI, *syp.* Özünde gowy gylyk-häsiýeti jemlän, edep alan, edebi bolan, terbiýeli. *Ol diýseň edepli, asylly ýigit bolup ýetişdi.*

EDEP-EKRAM [edew-ekira:m], *at, ser.* **Edep.**

EDEP-EKRAMLY [edew-ekira:mly], *ser.* **Edepli.** *Edepli-ekramly, mylaýymzada, Tä ölinçäň bile ýöresiň geler* (Magtymguly).

EDEPLILIK, *at.* Edebi barlyk, tertiplilik, salyhatlylyk, asyllylyk. *Görogly edeplilik edip, el gaýtarman saklandy* ("Görogly").

EDEPSIZ, *syp.* Edebi bolmadyk, biedep.

EDEPSIZLIK, *at.* Edebi ýokluk, edepli dällik, biedeplik. *Munuň edepsizlik bilen azgyrylyp oturmagy Şirine ýaramady* (B. Pürliýew).

EDERMEN, *syp.* Iş başarjaň, batyr, dogumly, gaýratly. *Deňizdir okean hakda gürrüň açylsa, öňi*

bilen edermen balykçylar göz öňüne gelýär ("Edebiýat we sungat").

EDERMENÇILIK, *ser.* **Edermenlik.**

EDERMENLERÇE, *hal.* Batyrlarça, edermenler ýaly.

EDERMENLIK, *at.* Batyrlýk, dogumlylyk, gaýratlylyk, edermençilik. *Olaryň edermenligini wasp etmelidir...* ("Edebiýat we sungat").

EDÄHET, *at.* Gylyk-häsiýet, endik, gylyk, her bir adamyň boluş aýratynlygy. *Olar hemişeki edähetleri boýunça salamlaşdylar, wäsilik edip degişdiler, güllüşdiler* (T. Taganow).

EDIL, *hal.* Göýä, tüýs, hakykatdan-da, gös-göni. *Dury suw onuň suratyny edil aýnadaky ýaly görkezdi* (B. Kerbabaýew).

EDILMEK, *işl. 1.* Biri tarapyndan ýerine ýetirilme, amala aşyrylmak. **2.** Taýýarlanmak, ýasalmak, çykarylmak, öndürilmek. *Sünnälenip edilen gülli keçeler ýazylypdyr* (R. Allanazarow).

EDIM-GYLYM [edim-ğylım], *at.* Özüni alyp baryş, boluş, gylyk-häsiýet. *Olar dillerinde aş gatyk-lasalar-da, bütün edim-gylymlary ilin däbine-de, edim-gylymyna-da garşy* (B. Kerbabaýew). *Ähli edim-gylymy gelinler, köplenç, gaýyn enelerinden alýarlar.*

EDINMEK, *işl. 1.* Bir gymyldy-hereketi özüň üçin amala aşyrmak. *Bir maşgala ýaly bolup nahar edinýärler* (A. Gowşudow). **2.** Özüň üçin almak, özüň üçin satyn almak. *Ol aýak ulagy bolar ýaly ýeňil maşyn edinmegiň küň-küňüne düşdi.*

EDIŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe işi edip çykmak. *Ol işlerini edişdirip bolup, dem-dynjymy alayyn diýip, dyzyny epdi.*

EDIŞMEK, *işl.* Bir işi etmäge kömek etmek. *Odunyňy-da, suwuňy-da getirip bererler, näme işin bolsa-da edişerler* (B. Seýtäkow).

EFGAN [efğa:n], *at.* Eňreme, aglama, pygan. *Biwepa ýaryň golundan, Köýüp efgana gelmişem* ("Kasym oylan").

EGBARLAMAK [eğva:rlamak], *işl., ser.* **Ebgarlamak.**

EGDI [eğdi], *at.* Hojalyk işleri üçin ýörite demirden ýasalan egrije keser, pyçajyk.

EGDIRMEK [eğdirmek], *işl. 1.* Bir zady бүк-dürmek, bir zadyň ujuny aşak gysartdyrmak, aşak egreltdirmek. *Şahany aşak egdirmek. 2.* Бүкүlmäge

E [e:], Türkmen milli elipbiýiniň başinji harpy we onuň ady.

EBEDI [evedi / evedi:], *syp.* Müdimi, baky, ömürbaky, mydamalyk. *Ýykyp gzyň ýoluny saklap duran böwedi, Diýdi: "Mekdep açykdyr seniň üçin ebedi"* (M. Seýidow).

EBEDILEŞDIRILMEK [evedi:leşdirilmek], *işl.* Hormata mynasyplaryň ady hemişelik ýatlanylýar ýaly edilmek, şöhratlandyrmak. *Beýik Watançylyk urşy ýyllarynda gahrymanlarça wepat bolan watandaşlarymyzyň atlary ebedileşdirildi.*

EBEDILEŞDIRMEK [evedi:leşdirmek], *işl.* Ebedi ýatda galar ýaly etmek, geljekki nesiller hemişelik ýadynda saklar ýaly müdimileşdirmek. *Gahrymanyň mazaryny tapyp, onuň ýadygärligini ebedileşdirdik.*

EBEDILEŞMEK [evedi:leşmek], *işl.* 1. Ebedi ýatda galar ýaly bolmak, geljekki nesiller hemişelik ýadynda saklar ýaly bolmak, müdimileşmek. *Gerçekleriň ady biziň aňmyzda baky ebedileşdi.* 2. Hemişelik bolmak, mydamalyk bolmak.

EBEDILIK [evedi:lik], *at.* Müdimilik, bakylyk, hemişelik, mydamalyk. *Dostlugymyz ebedilik dowam etsin!*

EBEK [evek], *at.* Batgalyk ýerde ýaşaýan uzyn çüňkli, arkasy menek-menek, petekesi ak guş.

EBETEÝ [ebeðeý], *at.* 1. Bir hereketi, işi we ş. m. ýerine ýetirmek üçin başarnyk, usulylyk; ugur-ýoluny, tärini bilmeklik. *Biz ebeteýini tapyp, ýaşuludan öz işi hakda has içginräk gürrüň bermegini haýyş etdik ("Edebiyat we sungat"). Sende ebeteý ýok, oragy nädip tutmalydygyny-da bileňok.* 2. Amatly ýagdaý, pursat, çem, peý. *Günleriň bir gününde peýini, ebeteýini agtaryp, öz sözüni aýdyp goýdy* (B. Kerbabaýew).

EBGAR [evga:r], *syp.* Hor, tapdan düşen. *Onuň haly gaty ebgar görünýärdi.*

EBGARLAMAK [evga:rlamak], *işl., gepl. d.* Horlanmak, tapdan düşmek, haly gaçmak. *Ol ýarawsyzlyk zerarly gaty ebgarlapdyr.*

EBIR [evir], *at, k. d.* Bulut. *Ebirler owaz urup, dag kylar duman peýda* (Magtymguly).

EBJET [evjet], *at.* Arap elipbiýiniň "elip", "bi", "jim", "dal" harplaryndan emele gelip, köne dini mekdeplerde sowat öwretmek boýunça elipbiýden soň geçilýän gönükmeleriň bir görnüşi.

♦ **Ebjet hasaby** klassyky edebiyatda, halk döredijiliginde manysy degişli sana görä aýdyňlaşdyrylmaly bolan tapmaça görnüşli gönükmeler toplumu. *Ebjet hasabynda her harp belli bir sany aňladýar: (a (elip))-1, b (bi))-2, j (jim))-3, d (dal))-4, h (he-höwwez))-5, w (waw))-6, z (zi))-7, h (he-hutty))-8, t (taý))-9, i,ý-10, k (käp))-20, l (lam))-30, m (mim))-40, n (nun))-50, s (sin))-60, ‘ (aýn))-70, f-80, s (sad))-90, k (kap))-100, r(ry))-200, ş-300, t (ti))-400, s (si))-500, h (hy))-600, z (zal))-700, z (zad))-800, z (zaýn))-900, g (gaýn))-1000.*

EBLA [evla:], *at, k. d.* 1. Akmak, samsyk, kemakyl. *Eblaga köp öwüt bermek hebesdir, Birin tutmaz gulak goýmak biläni* (Zelili). 2. *gepl. d.* Egin-başy ýyrtyk, eleşan.

EBRIŞ [evri:ş], *at, k. d., ser.* **Ebrişem.** *Ebrişdir zülpiň tary, Duşmandan alaryň ary* ("Görogly").

EBRIŞEM [evri:šem], *at, k. d.* Ýüpek. *Ebrişem nikabyn alyň yüzünden* ("Saýatly – Hemra"). *Eýesine yhlas eden çyn merdan, Ebrişem höwesin etmez şal tapsa* (Magtymguly).

EBŞIT [evşi:t], *at.* Haýsy hem bolsa bir zadyň sepişýän ýeri, sepişik. *Molla usullyk bilen baryp, öýüň ebşidini galdyrdy* (Ç. Aşyr).

EBŞITLEMEK [evşi:tlemek], *işl.* Berk, mäkäm tutmak, towlap tutmak. *Yakasyndan ebşitläp tutmak.*

EBT [evit], *at.* Biriniň daş görnüşi; üst-başy. ♦ **Ebtı agdyk** haly harap, ruhy taýdan yüz-gözi öçük görnüşli. *Ol şol wagt ebtı agdyk, aljyraňny, göýä bir gorkunç möjekden gaçyp gelýäne meňzeýärdi* (A. Gowşudow). **Ebtıni agdyrmak** üst-başyňy oňarmazlyk, hopul-sopul, eleşan geýinmek. *Heý, ilde seniň ýaly ebtini agdyryp, işe günortan gelýän barmy?* (A. Durdyýew).

EÇILMEK, *işl.* Sahylyk etmek, jomart bolmak, eli aýklyk edip bermek. – *Eçil şu gün, Taýmaz baba, Eçil şu gün – diýişip geldik* (K. Gurbannepesow).

EDA [eda:], *at.* Edeplilik, sypaýylyk. *Eda bilen salam berdi.*

♦ **Eda bolmak 1)** kömek, goltgy bolmak. *Eda bolmaz niçe diýsem ýalbaryp* ("Melike – Dilaram"). 2) taýýar bolmak, taýyn bolmak. *Bir suprada eda bolsun aşymyz* (Magtymguly).

EDALANMAK [eda:lanmak], *işl.* Azalmak, gutarmak. *Ömür edalandy, agardy rişim* (Magtymguly).

EDALY [eda:ly], *syp.* Edepli, tertipli, sypaýy, mylakatly. *Oturyp-turşy edaly, Gaşlary galam islärin* (Magtymguly).

EDALYLYK [eda:lylyk], *at.* Edaly bolmaklyk, edeplilik, sypaýylyk.

EDARA [eda:ra], *at.* 1. Belli bir ugurdan işleri amala aşyrmak üçin guralan gurama. *Döwlet edarasy. Ylmy edara. Çagalar edarasy.* 2. Şol guramanyň jaýy.

♦ **Edara etmek** dolandyrmak, işi guramak. *Döwleti edara etmek.*

EDEBI [edevi:], *syp.* 1. Çeper edebiyata degişli bolan, edebiyata mahsus bolan. 2. Edebi diliň kadalaryna laýyk gelýän. *Edebi sözleşiş.*

♦ **Edebi dil** umumy halk diliniň işlenen, timarlanan görnüşi: onuň gramatikasyna, söz ulanylyşyna we sözleriň aýdylyşyna belli bir kadalara eýermeklik mahsusdyr. *Türkmen edebi dili.*

EDEBIÝAT [edeviýa:t], *at.* 1. Ylmy, edebi we ş. m. eserleriň ählisiniň jemi. 2. Sözüň, diliň kömegi arkaly,

♦ **Egreni, dokany** başarýan zady, bileni-biteni, edýän işi (gep-gürrüň hakda). *Onuň egreni, dokany gep-gürrüň.*

EGIRTDIRMEK [eğirtirmek], *işl.* Birine süýümi ikde towlatdyrmak, tow berdirip sapak, eriş etdirmek.

EGIRTMEK [eğirtmek], *işl.* 1. Erişlik, argaçlyk, ýüplük, ýüp etdirmek. *Halyçalyk ýüp egirtmek.* 2. *göç. m.* Bir ýere, bir zadyň daşyna ýygmatmak, toplatmak, üýşürtmek, goýdurmak, oturtmak.

EGISDIRMEK [eğissirmek], *işl.* Bir zadyň möçberini, mukdaryny azaltdyrmak, peseltirmek, kemeltirmek. *Doly çuwały egisdirmek.*

EGISME [eğisme], *iş ady.* Egismek ýagdaýy.

EGISMEK [eğismek], *işl.* 1. Doly zadyň möçberini, mukdaryny kemeltmek, azaltmak, gowuz etmek. *Bugdaýdan doly çuwały mazaly egsipdir.* 2. *göç. m.* Gam-gussany, derdi peseltmek, ýeňletmek. *Gyzlar daga çykalyň, Gülüp, oýnap bökeňiň, Derdimiz egismek üçin, Geliň, läle kakalyň!* (Läle).

EGİSMEK [eğismek], *işl.* Birine bir zady egmäge kömek etmek. *Erik ýyganymyzda men şahany aşak egişdim.*

EGLEMEK [eğlemek], *işl.* Bir işi ýa-da birini bir sebäp bilen birnäçe wagt saklamak, gijikdirmek, güýmek. *Ol myhmany başardygyndan uzagrak eglemek üçin gürrüňe başlady* (N. Jumaýew).

EĞLENÇ [eğlenç], *at.* Saklanmaklyk, gijä galmaklyk, gerek bolan wagtyndan köp eglenmeklik.

EĞLENÇSİZ [eğlenşsiz], *syp.* Saklanmazlyk, gijä galmazlyk, eglenmän. *Ol eglençsiz öýüne geldi.*

EĞLENME [eğlenme], *iş ady.* Eglenmek ýagdaýy.

EĞLENMEK [eğlenmek], *işl.* 1. Bir ýerde bir sebäp bilen mümkin ýa-da gerek bolan wagtdan köp saklanmak, bolmak. *Biz biraz ýolda eglendik.* 2. *göç. m.* Birnäçe wagt saklanmak, az wagtlyk seredip durmak. *Dem salym göreçler biri-birinde eglendi.*

EĞLIŞIK [eğlishik], *at.* Ýeňillik berme, biriniň peýdasyna bir zatdan el çekme, kemeltme; ylalaşyk, barlyşyk. – *Näme üçin sen oňa eglışik etjek bolýarsyň? – diýip, sorag berenler-de boldy.* (N. Pomma).

EĞLIŞMEK [eğlishmek], *işl.* Köp bolup egilmek, bilelikde egilmek. *Ynha ýoluň ugrunda bir topar eglüşip, orak orup ýören adamlar* (Ç. Asyrow).

EGME [eğme], *iş ady.* 1. Egmek ýagdaýy. 2. Türkmen aýallarynyň börüginin (topbusynyň) maňlaýyna dakylýan ýasy, ýarym aýlaw görnüşli gyzyň çäýylan kümüş şaýy. *Gün düşende ýalkym salýar maňlaýynyň egmesi, Bir seni gördüm jahanda, sençe ýokdur önňesi* (Baýly şahyr).

EGMEK [eğmek], *işl.* Bir zadyň ujuny aşak gysartmak, aşak egreltmek. *Agaçlaryň başynda doňan gyrawly buzlar, şahalary barha aşak egýärdiler* (B. Soltannyázow).

EGNAŞYR [eğna:şyr], *hal.* Egniniň üstünden, egniniň üsti bilen. *Yzyna egnaşyr garap seslendi.*

EGRELIŞMEK [eğrelişmek], *işl.* Köpçülikleýin egrelmek, bilelikde gysarmak, бүкүлüşmek. *Gamyşlar ýeliň ugruna egrelişip dur.*

EGRELME [eğrelme], *iş ady.* Egrelmek ýagdaýy.

EGRELMEK [eğrelmek], *işl.* 1. Bir gapdala gysarmak, бүкүлmek, egri bolmak. *Egrelip duran agaç.* 2. *göç. m.* Ters ugur bilen gitmek, hakykatdan, dogry ýoldan gysarmak. *Päli ýaman, betniýetler, egreldiler terse ýöräp* (A. Salyh).

EGRELTDIRMEK [eğreltdirmek], *işl.* Bir tarapa gysartdyrmak, egri etdirmek, бүкүдirmek.

EGRELTMEK [eğreltmek], *işl.* Bir tarapa gysartmak, egri etmek, бүкүmek. *Galyň gar agaçlaryň inçemik pudaklaryny ýaý ýaly egreldýärdi* (B. Kerbabaýew).

EGREM [eğrem], *at.* 1. Bir zadyň gysaryp, öwrüm berýän ýeri, aýlanýan egri ýeri, aýlaw, öwrüm. *Ol dor atyny köçäniň egreminden sürüp geldi* (A. Gowşudow). 2. Tolkunlaýyn egrem-bugram edilip, aýal geýimine salynýan dürli reňkdäki keşde, nagys.

EGREM-BUGRAM [eğrem-muğrom], *syp.* Egrelip gidýän, göni däl, egri-bugry. *Egrem-bugram ýol.*

EGREM-EGREM [eğrem-eğrem], *ser.* **Egrem-bugram.** *Indi olar beýik dagyň egrem-egrem jülgesi bilen dogry günorta baka ýöreyärdiler* (A. Gowşudow).

EĞREMÇE [eğremçe], *syp., göç. m.* Dar halka, ýüzük. *Derdim köpdür, derman goluma düşmez, Öter egremçeden bili gürijiniň* ("Saýatly – Hemra").

EGRI [eğri], *syp.* 1. Göni däl, ýaý berip duran, bir gapdala egrelip duran, gysyk. *Egri agaç ýarsgynyna gider* (Nakyl). 2. *göç. m.* Özüni gowy alyp barmaýan, ters hereket edýän. *Egri kişileriň egridir ýoly, Ede bilmez beglik, dagadar ili* (Seýdi).

♦ **Egri oturyp, dogry gepleşmek** yüz görmän, hakykaty aýtmak, bolşuny bolşy ýaly aýtmak.

EĞRIJE [eğrije] **I**, *at.* Gaýma bilen salynýan üçburçluk nagys.

EĞRIJE [eğrije] **II**, *at.* Inçe baldakly, derman üçin ulanylýan ot. *Egrije iýen är ölmez* (Nakyl).

EĞRIJI [eğriji], *at.* Ýühi, ýüplügi egirýän adam. *Başramçylyk lybasyny geýnen egrijileriň ählisiniň keypi diýseň kökdi.*

EĞRILIK [eğrilik], *at.* 1. Göni dällik, dogry dällik. 2. *göç. m.* Ak ýürekli dällik, gara ýürekliklik.

♦ **Eğrilik etmek** nädogry ýola düşmek, egrilige baş goşmak.

EĞRILIŞMEK [eğrilişmek], *işl.* Bir ýere, bir zadyň daşyna ýygmanyşmak, toplanýşmak, üýşüşmek. *Oglanlar onuň daşyna egrilişdiler* (A. Esenmyradow).

EĞRILMEK [eğrilmek], *işl.* Tow berlip sapak edilmek. *Kärhanada ýüpek egrilýär we ýüpek matalar*

mejbur etmek. *Başyny egdirmek.*

EGELE [eģele], *at, gepl.d.* Mähelle, мәреке, üýsmeleň. *Guýy bar weli, daşynyň egelesi ondan has köpräk* (B. Kerbabaýew).

♦ **Egele bolmak** biriniň ýa-da bir zadyň daşyna üýsmek, daşyna tegelenip aýlanmak. *Obanyň gelin-gyzlary onuň daşyna egele bolup durdy* (R. Allanazarow).

EGELEMEN [eģelemek], *ışl., gepl.d.* Dolmak, doldurmak, eýelemek. *Ol goşa baranda, ýatagy egelän süriniň daşyndan aýlandy* (R. Gelenow).

EGELENIŞMEK [eģelenişmek], *ışl.* Biriniň ýa-da bir zadyň daşyna üýşüşmek, tegelenişmek. *Onuň daşyna egelenişip başladylar* (B. Kerbabaýew).

EGELENMEK [eģelenmek], *ışl.* Biriniň ýa-da bir zadyň daşynda egeläp durmak, halkalaýyn aýlanmak. *Sygrylar guýularyň daşyna egelendiler* (B. Kerbabaýew).

EGEN [eģen], *at.* Çatma, küme etmek üçin başy eglip çatylýan uzyn agaçlar, çybyklar. *Egenleri alyp, oň gazyp goýan çukurlaryna gömüşdirdi-de, başyny egişdirip, garşy-garşy bir-birine baglaşdyrdy* (H. Derýaýew).

EGER [eģer], *köm. s.* Hereketiň-gymyldynyň belli bir şertli amala aşyrylýandygyny görkezmäge gatnaşýar. *Eger men ony görsem, hökman tanaryn.*

EGER-EGER [eģer-eģer], *hal.* Asla, düýbünden, hiç. *Onuň garaşýan adamsy eger-eger gara bermeyärdi* (H. Garabaýew).

EGIK [eģik], *syp.* Eglip duran, egilen, бүкүк.

EGILDIRMEK [eģillirmek], *ışl.* Eglip durmaga mejbur etmek, bilini epdirmek, бүкүлдirmek. *Ony oturdy, turuzdy, egildirdi* (B. Kerbabaýew).

EGILMEK [eģilmek], *ışl.* Eglip durmak, bilini epmek, бүкүlmek, epilmek. *Agyr ýüke egilme, egildiňmi – çygylma* (Atalar sözi). *Gyz bir eli bilen tahýasyny tutup, Şüküre tarap egildi* (T. Gurbanow).

♦ **Eglip galmak** (*gepl.d.*) namaz okamak. *Baş wagtyna eglip galmak.*

EGIN [eģin], *at.* 1. Goluň göwrä baryp birleşýän ýerinden boýna çenli bolan aralyk, gerden. 2. Bütün göwre üsti, üst, arka. *Bäşim egnine donuny ýasgynjak atdy* (B. Japarow). 3. Uly bolmadyk beýiklik, alaň, depe. *Obanyň ilersinde uly egin bar.* 4. Ýelkeni gerekli ýagdaýda saklamak üçin yk tarapyndan çekdirilýän ýüp.

♦ **Egin deňeşdirmek** bäsleşmek, deňeşmek. **Egni bitin** egin-eşiği ýerbe-ýer, geým-gejime mätäç däl. **Egni egne berip** deň hatarda durup, zähmetini, kynçylyklary deň çekişip. *Adamlar egni egne berip zähmet çekýärler.* **Egni gysyk** ugursyz, keýpsiz. **Egninden basmak** öz ugruna goýbermezlik, yüküni agraltmak, galyndyrmazlyk. **Egnine kakmak 1)** çalajadan egnine urmak *Ol meniň egnime kakdy* (B. Gulow). 2) iki eli bilen egniniň üstünde eliňi goýup salamlaşmak (aýallar

hakynda). *Garry daýza gapydan içerik ätläp, ýekeden gelin-gyzlaryň egnine kakyp çykdy.* **Egniň bilen çekmek ser.** **Eliň bilen edeniň egniň bilen çekmek.** **Egniňde tozsun (ýyrtlysyn)** täze geýimiňi özüň geýip, özüň ýyrt, ýyrtlyýança geýmek nesip et-sin! **Egniňden gum sowurmak** şerraýlyk, haýýarlyk etmek, boýun almazlyk. **Egniňi gysmak 1)** bir zada açyk düşünmezlik, haýran galmaklyk, geň galmaklyk yşaratyny etmek. *Men düşünmän, egnimi gysdym* (H. Ysmaýylov). 2) çekinjeňlik edip, müzzerilip ýörmek, ýygrylyp gezmek, kibitiňi gysmak. *Bilýän bolsaň, iki jahan owarrasy bolup, egniňi gysyp ýörmezdiň?* (B. Kerbabaýew).

EGINBAŞ [eģinbaş], *at.* Geýilýän geýimleriň jemi, geým-gejim, egin-eşik.

EGIN-EŞIK [eģ(i)n-eşik], *ser.* **Eginbaş.**

EGINDEŞ [eģinneş], *at.* 1. Deň-duş. *Egindeşleriň bilen mylakatly bol* (B. Seytākow). 3. *hal.* Biri-biriniň ýanynda, deňinde, gapdalynda, egnini egnine degrip duran, ýanaşyk. *Onuň bilen egindeş durany tanaýarmyň?* 4. Synagdan geçen deň derejeli işdeş ýoldaş. *Ýurt baştutany egindeşleri bilen toý dabarasyna gatnaşdy.*

EGINDEŞLIK [eģinneşlik], *at.* Egindeş bolmaklyk.

EGINLEK [eģinlek], *syp.* Eginleri ýasy, giň eginli. *Olar girden soň, eginlek, garaýagyzdan daýaw bir görmegeý ýaş ýigit çykdy* (Ç. Aşyr).

EGINLEŞMEK [eģinleşmek], *ışl.* Egniňi deňläp ýöremek, ýanaşyk ýöremek; ýanaşyk oturmak. *Onuň gapdaly bilen hem Ogulaý eginleşip gelýärdi* (R. Gelenow).

EGINLIK [eģinlik], *at.* 1. Egin-egin, depe-depe bolup duran ýer, depelik. 2. Aýal-gyzlaryň eginlerine dakynýan aşagy şelpeli kümüş şaýy. 3. Gelin-gyzlaryň köynekleriniň egniniň içinden berkidilýän galyň mata bölegi ýa-da başga bir zat.

EGINME-EGIN [eģinme-eģin], *hal.* 1. Eginleriň hemmesine, birinem goýman diýen ýaly. *Çoluk bölünen goýunlary gözläp, eginme-egin aýlanyp çykdy.* 2. Ýanaşyk, deň, bir hatarda. *Ýanaşyk, deň, bir hatarda.* *Nartäç bilen Hoşgeldi eginme-egin ädimleşip ugradylar* (A. Gowşudow).

EGINÝÜP [eģinýüp], *at.* Gara öýüň uklaryny biri-birine daňyp berkitmek üçin 10 sm inilikde dokalýan zolak ýüp.

EGIRME [eģirme], *ış ady.* Egirmek işi.

EGIRME-DOKMA [eģirme-dokma], *syp.* Hem egirýän, hem dokaýan. *Egirme-dokma kärhanasy.*

EGIRMEK [eģirmek], *ışl.* 1. Süýümi çarh, ik we ş. m. gurallar arkaly süýüp, tow berip ýüplük, ýüp etmek. *Ýüplük egirmek.* 2. *göç. m.* Bir ýere, bir zadyň daşyna üşürmek. *Ol bu wagt päkize stoluň başyna myhmanlaryny egirdi* (B. Soltannyázow).

♦ **Ejize ganym** daş ýürek, rehimsiz.

EJIZLEME [eji:zleme], *iş ady.* Ejizlemek ýagdaýy.

EJIZLEMEK [eji:zlemek], *işl.* 1. Güýçden-kuwwatdan düşmek, güýçsiz, ysgynsyz bolmak. *Ol güngünden ejizläp barýardy.* 2. Asgynlamak, gowşamak, pese düşmek. *Kynçylygyň önünde ejizleme.*

EJIZLETMEK [eji:zletmek], *işl.* 1. Güýçden, gurpdan düşürmek, güýç-kuwwatyny azaltmak, ysgynsyz etmek, güýçsüz etmek. *Gamçy yzlary Myrady ejizletdi* (B. Seýtakow). 2. göç. m. Pese düşürmek, asgynlatmak, gowşatmak. *Aýdylyan sözler ony ýuwaş-ýuwaşdan ejizledip başlady.*

EJIZLIK [eji:zlik], *at.* 1. Güýçsüzlük, kuwwatsyzlyk. *Ýigide ejizlik gelişmez.* 2. göç. m. Asgynlyk, gowşaklyk. *Kynçylyk ýok, ejizlik bar dünýäde* (G. Ezizow).

EŽDAT [ežda:t], *at.* Ata-babalar.

EKABYR [eka:vyr], *syp.* Ýaş taýdan ululak, özüni oňaryp ugran, daýawrak (oglan hakda). *Inim, biz atadan baş dogandyk, in ekabyram özüm dim* ("Edebiýat we sungat").

EKABYRLANMAK [eka:vylanmak], *işl.* Oglanlykdan saýlanyp, ulalyp ugramak, dogumlanmak.

EKABYRLYK [eka:vyrlyk], *at.* Ekabyr bolmaklyk.

EKABYRSYRAMAK [eka:vyrsyramak], *işl.* Ekabyr bolan bolmak, özüni dogumly görkezjek bolmak. *Ol oglanlaryň içinde ekabyrsyrp, öňe düşdi.*

EKDI, *syp.* Eldeki edilen, ele öwrenişdirilen, adamlaryň elinde bolmaga endik etdirilen. *Ekdi keyik.*

EKDILEŞDIRMEK, *işl.* Ekdi edip ugramak, ekdi edip öwrenişdirmek. *Guşlary ekdileşdirmek.*

EKDILEŞMEK, *işl.* Ekdi bolup başlamak, ele, öýe öwrenişip başlamak.

EKDILIK, *at.* Ekdi halynda bolmaklyk, ekdi ýagdaýda bolmaklyk.

EKDIRMEK, *işl.* Ekmek işini başga birineetdirmek. *Mekdebiň töwereğine agaç ekdirdik.*

EKE, *at.* 1. Özünden uly aýal doganyňa we kakaň aýal doganyňa bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. 2. Adam ady.

EKEJI, *at.* 1. Gelniň adamsynyň uly aýal doganyňa bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz.

♦ **Gaýyn ekeji** gelniň adamsynyň uly aýal dogany.

EKEJILI, *syp.* Ekejisi bar bolan, ekejisi bolan. *Ekejili bir gelin şeýle düzgüni arzuw etdi* (B. Kerbabaýew).

EKEN, *kem işl.* Beýan edilýän pikiriň, wakanyň sözleşjä diňe sözlenýän pursatda belli bolýandygyny aňladýar. *Iki sany dogany bar eken* (Erteki).

EKENI, *kem işl., ser.* **Eken.** Bazary önki görelim bári, ýagdaý üýtgän ekeni (H. Derýaýew).

EKERANÇY [ekera:nçy], *at.* Oba hojalyk ekinlerini ekmek bilen meşgullanýan adam, ekerançylykda işleýän adam.

EKERANÇYLYK [ekera:nçylyk], *at.* 1. Oba hojalyk ekinleri, sonuň ýaly-da şol ekinler ekilen ýer. 2. Oba hojalyk ekinlerini ösdürip ýetişdirmek üçin ýeri bejerip, ýer işleri bilen meşgul bolmaklyk. *Ekerançylygy ösdürmek.* 3. Oba hojalygynyň ekinleri ösdürip ýetişdirmek bilen meşgullanýan pudagy.

EKERINE [ekerne], *hal.* Hasylyň belli bir möçberini ýer eýesine bermek şerti bilen ekin ekmegiň bir görnüşi, kärende. *Daýhan bulary ekerine alyar* (G. Kulyýew).

EKEDI-NOKADY [ekedi-nokody]: **ekedi-nokady bilen** jikme-jik, jikme-jikligine. *Ol maňa bolan wakany ekedi-nokady bilen gürrüň berdi.*

EKEZLENDIRMEK [erkezlenirmek], *işl.* Ekezlener ýaly etmek., *Ol igençler meni ekezlendirdi* ("Edebiýat we sungat").

EKEZLENME, *iş ady.* Ekezlennmek ýagdaýy.

EKEZLENMEK, *işl.* 1. Birneme dogumlanmak, özüni tijemek, tijenmek. *Birneme ekezlendim.* 2. göç. m. Güýçlenmek, möwç almak, batlanmak.

EKIBERMEK [ekivermek], *işl.* Ekip başlamak, ekip ugramak.

EKILMEK, *işl.* Ýere tohum sepilmek, agaç oturdylmak. *Ekilende ekmedik orlanda aglar* (Nakyl).

♦ **Ekilen ýaly** bir ýerden aýrylmazlyk, bir ýerde köp görünmeklik. *Şol ikisiniň haçan görseň atlary gara tagtaň yüzünde ekilen ýaly* (A. Durdyýew). **Ekilmedik ýerde gögermek** 1) barmasyz ýere barmak, oturjak-turjak ýeriň seljermezlik. *Hemişe ekilmedik ýerde gögerip ýör.* 2) ara goşulmak, ýuwnuksyzlyk etmek. *Seniň ýaly oglan ekilmedik ýerde gögermez, gürrüňe diň salar* (B. Kerbabaýew).

EKIN, *at.* Ekilip hasyly ýygnaýan medeni ösümlikler. *Ekin ekmek.*

EKIN-DIKIN [ekin-nikin], *at, gepl.d.* Ekilip hasyly ýygnaýan ekinler.

EKINÇI, *at.* 1. Ekin ekmek bilen meşgullanýan, ekin ekýän adam, daýhan. 2. göç. m. Ekine düşýän (mal). *Ekinçi mal.*

EKINÇILIK, *at.* 1. Oba hojalygynyň ekin ekmek bilen meşgullanýan pudagy. 2. Ekin ekilen ýer. *Ekinçiligiň içi bilen gitdik.*

EKINLIK, *at.* Köp ekin ekilen ýer, giden ekin bolup ýatan meýdan.

EKINMEK, *işl.* Özün üçin ekmek. *Mellegimize bir azrak pomidor ekindik.*

EKINZARLYK [ekinza:rlyk], *at.* 1. Ekinçilik. 2. Ekin ekilen meýdan.

EKIŞ, *at.* Ekin ekmek işleri. *Galla ekiş.*

EKIŞDIRMEK, *işl.* Ekip çykamak, hemmesini ekmek. *Kärendeçiler ekmeli ekinleri ekişdirip boldular.*

EKIŞMEK, *işl.* Ekin ekmäge kömekleşmek; bilelikde ekmek. *Gawun-garpyz ekişmek.*

dokalyar. 2. Bir ýere, bir zadyň daşyna ýygnanmak, toplanmak, üşmek, daşyny almak. *Otagçylar ol gyzyň daşyna egrildiler* (A. Durdyýew).

EGRIM [eğrim], *at. 1. kön.s.* Girdap. **2.** Egriliş derejesi. *Joraplyk ýüpüň egrimi ýetmändir, bolmalysyndand gaty ýumşak gelýär.*

EGRINMEK [eğrinmek], *işl.* Özüň üçin egirmek. *Bir halylyk ýüp egrindim.*

EGRİŞDIRMEK [eğrişdirmek], *işl.* Ählisini egirmek, bir ýanyndan egrip çykamak. *Pişgeleri egrişdirmek.*

EGRİŞMEK [eğrişmek], *işl. 1.* Egirmäge kömekleşmek, kömek bermek. *Gyzy ejesine ýüň egrişdi. 2.* Köpçülik bolup egirmek, bilelikde egirmek. *Aýallar ellerindäki pişgelerini ussatlyk bilen süýüp, ýüň egrişip otyrdylar.*

EGSER [eğser], *at. kön.s.* Aglaba, köplenç, hemişe. *Onuň yhlasyna köýermen egser* ("Zöhre – Tahyr").

EGSIK [eğsik], *syp. 1.* Bolmalysyndand az, bolmaly möçberinden kem, doly däl. *2. göç. m.* Özüňçe ýok, kem, pes. *Özüňden egşik bir gaýry namardyň, Hyzmatynda gulluk ediji bolma* (Magtymguly). *Eşek özüň egşik saýmaz bedewden, Gymmat etseň, at ýanynda bellidir* (Magtymguly).

♦ **Esgigine dogmak** aý otuzuna däl-de, ýigrimi dokuzy diýlende dogmak. **Itiden egşik bolmak** il ýanynda içte bolmazlyk, içte görölmezlik.

EGSIKLIK [eğsiklik], *at. 1.* Doly dällik, kemlik. *Çuwalyň egşikliginiň aýby ýok. 2.* Kem, pes halda bolmaklyk, artyk dällik.

EGSILME [eğsilme], *iş ady.* Egsilmek ýagdaýy.

EGSILMEK [eğsilmek], *işl. 1.* Möçberi azalmak, kemelmek, egşik bolmak, gowzamak. *Cuwaldaky bugday egzilipdi. 2.* Ýüki ýeňlemek. *Ýüregindäkini dosty bilen deň paýlaşandan soň, aladasy eg silen ýaly boldy.*

EGSILMEKLIK [eğsilmeklik], *iş ady.* Egsilmek ýagdaýy.

EGSILMEZ [eğsilmez], *syp.* Tükeniksiz, örän köp. *Halk döredijiligi eg silmez hazynadyr.*

EGŞEME [eğşeme], *iş ady.* Egşemek ýagdaýy.

EGŞEMEK [eğşemek], *işl.* Gamaşmak, turşamak (asmanyň, adamyň ýüzi hakynda). *Asmanyň ýüzi egşäp durdy, ýagyn ýagarlydy. Onuň ýüzi egşäp durdy.*

EGŞEMEKLİK [eğşemeklik], *iş ady.* Egşemek ýagdaýy.

EGŞITMEK [eğşitmek], *işl.* Gaşyňy çytyp, ýüzüni turşadyp, gaharly görünmek, gaharly görnüşe girmek. *Onýança Abdyl işan çylgymly gözlerini töweregindäkilere aýlap, ýüzünü egşitdi* (Ý. Mämmediýew).

EH, *üml.* Bir zat hakynda ökünmegi, bir zada haýran galmaklyk duýgusyny aňladýan söz. *Eh, içigar,*

unudaýypdyryn!

EHE, *üml.* Gürrüňi edilende ýa-da geň göründe içki duýgynyň ýüze çykmagyny aňladýan söz. *Ehe, sen eýýäm geldiňmi?*

EJAP [eja:p], *at.* Utanmaklyk duýgusy, utanç, uýat, haýa. *Gyzlyk ejaby arkaýyn gabak galdyrmaga, siňe seretmäge maý bermändi.* (G. Kulyýew).

♦ **Ejap etmek** birinden ýa-da bir zatdan utanmak, çekinjeňlik etmek. *Ejap etdi, ýylgyrdy, Jogap bermän sözüme* (B. Kerbabaýew).

EJAPLY [eja:ply], *syp.* Ejaby bolan, utançly, haýaly, çekinjeň.

EJAZA [eja:za], *at, k.d. 1.* Bir iş etmeklige berlen ygtyýar, rugsat. **2.** Görkezilen ýerlere barmaga hukuk berýän resminama.

EJAZAT [eja:zat], *k.d., ser. Ejaza.* Ejazat berseňiz şahym, Tomaşa eýleşem sähra (Andalyp).

EJE, *at. 1.* Çagany dogran aýal, çaganyň enesi; ene. *Çaga-da eje diýip aglar, uly-da* (Nakyl). **2.** Ýaşy bir çene baran aýala hormat bilen onuň adynyň soňundan getirilip aýdylýan söz. *Ýaňy Bossan eje diýilýän tebig geldi. 3. gepl.d.* Kakaň aýal doganynyň (jigisiniň) adynyň yzyndan getirilýän söz. *Abadan eje.*

♦ **Ejem ogly** özüni oňarmaýan, elinden iş gelmeýän, nalajedeýin, lellim oylan.

EJEKE, *at, gepl. d.* Özüňden uly aýal dogan.

EJELEME, *iş ady.* Ejelemek ýagdaýy.

EJELEMEK, *işl. 1.* Köp ýalbarmak, birsyhly ýalbaryp haýyş etmek. *Ejeläp duransoň, kartdan birini çekdim* (R. Gelenow). *Sebäbi Mälik ejelese, Senemiň oturmajagyna beletdi* (R. Gelenow).

EJELETMEK, *işl.* Köp ýalbartmak, birsyhly haýyş bilen ýalbartmak.

EJELIK, *at.* Çaganyň öweý ejesi.

EJIK, *at.* Kökünden derman taýýarlanýan ýasy ýaprakly dik ösýän dag ösümligi.

♦ **Ejik ýaly** semiz, eti-gany ýerinde (ýüz hakda). *Onuň ejik ýaly ýüzi bar, aladasy bara meňzänok.*

EJIR, *at.* Ahlak, ruhy we ş. m. taýdan çekilýän, görülýän horluk, jebir, azap, jepa, sütem.

♦ **Ejir çekmek** horlukda ýaşamak, hor bolmak, horluk, kynçylyk çekmek.

EJIRLI, *syp.* Ejiri, jebri köp bolan, jepaly, azaply, kynçylykly, sütemli. *Hawa, biziň yaşlygymyz ejirli günlere gabat geldi* ("Edebiýat we sungat").

EJIRSIZ, *syp.* Hiç bir jebir-jepasy bolmadyk, azapsyz, sütemsiz.

EJIZ [eji:z], *syp. 1.* Güýç-kuwwatdan aýrylan, güýçden düşen, güýçsüz, ysgynsyz. *Ejiz garry. 2. göç. m.* Asgyn, gowşak, pes. *Hemme zada göz ýetirerden onuň akyly-paýhasy ejiz gelýärdi. 3. göç. m.* Hor-homsy, garyp, pukara. **4. göç. m.** Naçar aýal. *Bir ejiz men, kim eşider bu dadym?* ("Zöhre – Tahyr").

kitabý eline aldy (A. Gowşudow). **Elde saklamak** birini ýa-da bir zady öz ygtyýarynda saklamak, öz erkiňe boýun egdirmek. *Ony elde saklamak gerek. Elde zat ýok* adama bagly däl, eliňde däl. *Nähili ýagdaýa uçrasaň-da, hudaýa şükür etmeli, elde zat ýokdur. Ele almak 1)* bir hünäri, käri, tilsimi öwrenmek, bilmek, özleşdirmek. *Her kim bir hünäri ele almaly. 2)* öz erkiňe boýun egdirmek, öz diýeniňi etdirmek. **Ele alyp, etege salar ýaly etmezlik** birini çökder ýamanlamak. **Ele bakmak (seretmek)** bir işi bitirtmek haýyş edilende, şol ýumşy bitirmek üçin pul tamasyny etmek, pul, zat bermegini islemek. *Birnäçesine işiň düşse, näme etjek, olar ýalylar hemişe eliňe bakýar-da!/? Ele düşmek 1)* ýesir alynmak. **2)** tutulmak, üsti açylmak, syry bilinmek. *Sen, keygim, indi bary bir ele düşdiň* (B. Kerbabaýew). **El-ele bermek** biri-biriňe kömek bermek, arkalaşmak, agzybirlik bilen hereket etmek. **Ele geçirmek ser. Ele salmak 1).** **Ele ilmek ser. Ele düşmek.** *Ol ele ilmän, tussaga düşmän ýeserlik bilen syppy.* **El egrisi özüňe** öz peýdaňy bilmek, özüme bolsun diýmek; diňe öz bähbidiňi aramak. **Ele öwretmek** özüňe öwrenişdirmek, ekdi etmek. *Olar guzyny ele öwredipdirler. Ele seretmek* hantama bolmak, tamakin bolmak. *Uly ilin hany bolup, öz eliňe seredip oturan pukara ilini weýran etdirip ýörmegini näme?* **Ele salmak 1)** öz ygtyýaryňa geçirmek, tapyp almak. *Emma Gyraty nähili edip ele salmaly?! (Görogly.). 2)* öz erkiňe boýun egdirmek. **3)** tapmak, tutmak. *Biz ony haçan-da bolsa ele salarys!* (N. Pomma). **El galdyrmak 1)** doga, töwwir edilýärkä, elleriňi birleşdirip, ýüzüne sylmak; aýat-töwwir okamak, degsin etmek. **2) ser. El götermek 1, 2, 3, 4, 5.** **El garmak 1)** aýal maşgalany masgaralamak, namysyna degmek, zorlamak. **2)** el urmak, ogurluk etmek, eli egrilik etmek. *Agasynyň malyňa el garyp, baş-alty goýny iýdi (Görogly.). El garmak 1)* **El garmak 1.** *Bir wagt onuň maşgalsyndan birine biri el gatan bolara çemeli* (B. Kerbabaýew). **2)** tanyşlyk açmak, garyndaşlyk açmak. **El gaýtarmak** gaýtawul bermek. **El görkezmek** para-peşgeş bermek, berim bermek. **El (ýüz) gören** ozal bir gezek durmuşa çykan (*garşylykly manyly durnukly söz: Telpegi agan*). **El götermek 1)** bir zatdan dänmek, araňy açmak, saklanmak, daşlaşmak; bir zada gaýdyp ýanaşmazlyk, umyt üzmek, el çekmek, ara açmak, terk etmek. *Köp çekdim jepany, jebriňi, dilber, El göterdim indi islemen seni* (Zelili). *Ol bu pikirinden el göterdi. 2)* urmak, ýençmek, jeza bermek. *Özüňden ula el götermek aýyp zatdyr. 3)* birini ýa-da bir zady saklamak, duruzmak, birine bir zady aýtmak üçin goluňy ýokaryk galdyrmak. **4)** biriniň buýrugy boýunça eliňi ýokaryk galdyrmak. *Eliňi göter. 5)* öz razyçylygyny bildirip ses bermek. **El haky** biriniň eden işi üçin berilýän muzd. **Eli açyk** jomart, sahy, gysganmazak. *Sen ýedi yklymy aýlanyp çykasaňam, Şabibi*

ýaly sahy, eli açyk gelin tapmarsyň (T. Taganow). **Eli agyr 1)** bir işi ýuwaş, haýal ýerine ýetirýän. **2)** ýumruk urgusy güýçli bolan, uran wagty gaty agyrdýan. **Eli agzyna ýetmek** özüni dürsemek, gurplanyp başlamak, eli galňamak, oňnudy gowulanmak. *Eli agzyna ýetse, baýtalçasyny satyp, bir alaşa almagyň arzuwynda* (B. Kerbabaýew). **Eli arassa** ogurlyk etmeýän, öz hakyna razy. **Eli bar** biriniň, kesekiniň gatnaşygy, täsiri bar bolmak. *Meniň göwnüme, bu ýerde başga biriniň, has tejribeliräk adamyň eli bar* ("Edebiýat we sungat"). **Eli barmazlyk** bir işi edip bilmezlik, başarmazlyk; dözmezlik. *Dogrymy aýtsam, bu işe meniň-ä elim barjak däl! Eli boş gelmek (gitmek) 1)* bir ýere sowgatsyz gelmek (gitmek). *Men olaryň çakylygyna eli boş gidip biljek däl. 2)* iş başarman boş gelmek (gitmek). **Eli boşluk** öz ygtyýarly, öz erkiňde bolmak, näme edeýin diýseň, edip bilmeklik, mümkinçilik bolmaklygy, etjegiňi edip bilmeklik. – *Eliň boş, näme gerek bolsa, erk özüňde-diýdi* ("Görogly"). **Eli egrilmek** ogurlyk bilen meşgullanyp ugramak. **Eli egri** ogurlyk edýän, ogry. **Eli egrilik** kişi zadyna göz gyzdymaklyk, ogrulyk. **Eli galam tutmak** hat ýazyp, okap bilmek, sowatly bolmak. *Näme, seniň eliň galam tutanokmy? Hat ýazaýsaň bolmadymy! Eli galmazlyk 1)* biriniň bedenine şikes ýetirmezlik, dözmezlik. *Oňa elim galmady. 2)* ters, bolmaz iş etmezlik. *Ilin zadyna elim galmaýar. 3)* bir işi etmekden saklanmaklyk. *Şondan soň elim işe galmady. Eli gelşip durmak* iş etmäge ukyply bolmak. *Ol haýsy işiň gyrasyndan barsa, eli gelşip durandyr. Eli gysga (ýuka)* ýykma-ýykylma ýaşaýan, zordan gün-güzeranyny dolaýan, garyp. *Ýetimiň ýeni gysgamyka diýsem, eli gysga ekeni* (Nakyl). **Eli haýyrly** söwdalaşýan adamyň halalhor, arassa adamdygyna seredilýär, adatça, şeýle adamlar bilen söwda etseň, özüňe-de haýyrly bolar diýlip düşünilýär. *Eli haýyrly adam. Elim ýagsylyga!* biriniň bedeniniň bir yerindäki ýaramaz zat, kesel, yetmez öz bedeniň şol ýerine eliň uzadylyp görkezilende aýdylýar. **Elinden azar getiren** eli bilen ýaramaz bir zat eden adama aýallar tarapyndan aýdylýan gargyş sözi. **Elinden çekmek** kimbir birini halas etmek, beladan gutarmak; kömek etmek, ýaran bolmak. **Elinden dür dökülýär** ýapyşan, çemeleşen işini başaryan, çeper hünärli, başarnykly. **Elinden çekilen ýaly bolmak** tiz sagalyp gitmek. **Eline-aýagyna bakmazlyk (seretmezlik)** öz raýyna goýbermezlik, gününe goýmazlyk. **Eline düşmek** bir zady edinmek, ele salmak. *Ýaňky kitabýň eline düşenine şu ýyl kyrk ýyl bolýar* (N. Saryhanow). **Eline kakmak** birine ters, ýaramaz iş etdirmezlik, duýdurýş bermek. *Ol gaty gidýär, eline kakmak gerek. Elini-aýagyny baglamak* päsgel bermek, öz ygtyýaryna goýbermezlik, diýeniňden çykarmazlyk. **Elini halallatmak** sünnetlet-

EKIZ, *syp.* Bir wagtyň özünde bir eneden dogan iki çaga.

EKIZEK, *at.* Ekiz taýy, ekizleriň biri.

EKJEŞMEK, *işl.,gepl.d.* Tersleşmek, sene-mene edişmek. *Seň bilen ekjeşmek hajat däl maňa!* (N. Pomma).

EKLEME, *iş ady.* Eklemek ýagdaýy.

EKLEMEK, *işl.* Öz gazanjyň bilen birini iýdirip-geýdirmek, ösdürip ýetişdirmek. *Ekläniň gadryny, saklaňda bilersiň* (Nakyl). *Idedeniňiz we ekläniňiz üçin men janyň bilen minnetdar* (H. Ysmaýyłow).

EKLENÇ, *at.* Eklenmek üçin gerek bolan serişde, ýaşamak üçin zerur zat. *Neressäniň eklenç düşdi başyna* (A. Kekilow).

♦ **Eklenjiň gözünü görmek** ýaşayşyň ýeňil, amatly tärini tapmak, aňsat düşewüntli ýere düşmek. *Sen eklenjiň gözünü görüpsiň.*

EKLENMEK, *işl.* Öz güzeranyňy özün görmek, öz gününň özünden geçmek, öz zähmetiňe düşýän hak bilen oňmak. *Ergeneksiz eklenen, terbiýesiz saklanan* (Nakyl).

EKLEŞMEK, *işl.* 1. Eklemäge kömekleşmek, ekläp-saklaşmak. 2. Bililelikde eklemek.

EKLETDIRMEK, *işl.* Başga biriniň gazanjynyň hasabyna ýaşamak, ekläp-saklatdyrmak.

EKLETMEK, *işl.* Birini biriniň hasabyna ýaşatmak, ekläp-saklatdyrmak.

EKLEÝJI, *at.* Ekläp-saklaýan, eklenç edýän adam.

EKME, 1. *iş ady.* Ekmeke ýagdaýy. 2. *syp.* Ekilip ösdürilýän, ekilip hasyl alynýan. *Ekme kömelek.*

EKMEK, *işl.* 1. Gögerdip hasyl almak üçin ýere tohum sepmek, şitil, agaç oturtmak. 2. *gepl.d., göç. m.* Döwmek, kül-uşak etmek. *Seresap bol, birden elindäki çäýnegi ekäýme!* 3. Çöregiň bir görnüşi, çelpek. *Ekmeke ýapdym, derledim* (Halk döredijiliginden).

♦ **Ekeniňi ormak** eden işine görä netijesini görmek; öz guran hiläňe özün çolaşmak, gazan çukuryňa özün düşmek. *Indi her näçe şerräýlyk etseňem, ekeniňi ormaly bolarsyň!* (B. Öwezow).

EKRAM [ekira:m], *at, köň.s.* Hezzet, hormat, sylag. *Edebinde, ekramynda bellidir* (Magtymguly).

EKRAMLY [ekira:mly], *syp.* Edepli, terbiýeli.

EKSKAWATOR [ekiskawa:tyr], *at.* Ullakan susagy bilen ýer gazyp gum, daş we ş.m. alýan we alan zadyny başga bir ulaga ýükleýän maşyn.

EKSKAWATORÇY [ekiskawa:tyrçy], *at.* Ekskawatory işledýän işgär.

EKSPEDISIÝA [ekspedi:siýa], *at.* Bir topar adamyň ýörite tabşyryk bilen gidýän iş sapary. *Geologiýa ekspedisiýasy. Arheologiýa ekspedisiýasy.*

EL I, *at.* 1. Adamyň goşaryndan barmaklarynyň ujuna çenli aralyk. *El eli ýuwar, iki el birigip – ýüzi* (Nakyl). 2. Adamyň iki egninden aşak sallanyp duran

beden agzasy, gol. 3. *hal.* Biriniň garamagynda, tabynlygynda. *Ol Aman aganyň elinde işleýärmí?*

♦ **El alyşdyrmak** 1) ýarashdyrmak, barlyşdyrmak.

2) nikadan soň öýlenen ýigit bilen gelni elleşdirmek, ellerini biri-birine berdirmek. **El berişmek** iki tarapyň hem bir zada bolan razyçylygyny görkezýän hereket, biri-biriniň elini tutmak, elleşmek. *Olaryň el berşenini sen hem görüpdüň.* **El bermek** 1) kömek, goldaw bermek, arkalaşmak. *Agyr günde diňe hakyky dost el bermegi başaryar.* 2) bir zada razy bolmaklyk herketi, elleşmek. **El bermezlik** baş bermezlik, guýruk tutdurmazlyk, eýgertmezlik. *Owal adamdan gaçma, gaçsaň asla el berme* (Mollanepes).

El bulamak 1) eliň hereketlendirip, bir zat etmekligi duýdurmak, çagyrmak. *Ýuka ýüpek köýnekli gzyň el bulaýany göründi* (B.Kerbabaýew). 2) bir işe gatyşmak, goşulmak. *Men bu işe el bulamak islemeýärim.* **El çarpmak** razyçylygyň, makullamagyň alamaty hökmünde eliň aýasyny biri-birine urup ses çykartmak. *Ol her gezek perde düşende, öz aýaly bilen birlikde guwançly el çarpdy* (N. Saryhanow).

Elde däl her kimiň özüne bagly däl. *Birine kömek etmeli bolsa, saňa kömek etmeli, ýöne seniň işiňi bitirmek elimde däl.* **El degirmek ser.** **El urmak** 2. *Hany şoňa eliňi degreniňi bir göreýin!* **El degirmeni ýaly** elmydama taýyn, ýeňil gopýan, ýetişikli. *Ol el degirmeni diýilýän maşgalady.*

El degmek ser. **El garmak** 1. *"Holha gyzyna el degen Bekmyrat baý"* diýip, ýeňsämden görkezerler (H. Derýaýew). **El degmezlik** boş wagt bolmazlyk, işiň köp bolmaklyk. *Meniň keýpimem ýok, elimem degjek däl* (B. Seýtäkow). **Elden alyp, etege salmak** gowuluk taýdan dile düşmek; gowy görmek, söýmek. *Uly il meni elden alyp, etege saldy* (H. Derýaýew).

Elden bermezlik sypaýçylygy saklamak. *Ol sypaýçylygy elden bermedi* (B.Seýtäkow). **Elden çykmak** 1) arany açmak, daşlaşmak, ýok bolmak. 2) bir zady etmek, çykarmak, ýasamak, bejermek. *Biziň elimizden çykan zadyň ýaramazy bolmaz.* **Elden geçirmek** ýeke-ýekeden barlap görmek, saýlamak. *Baganany bir baş elden geçirip, onuň ýokary hilden kabul edilmegini gazandy-lar.* **Elden gelmek** bir zady başarmak, oňaryp bilmek. *Gamgyny göreňde, güler ýüz bergil, Elden gelse, oňa tagam-duz bergil* (Magtymguly).

Elden gidermek goldan çykarmak, mümkinçiligi elden bermek, bir zady wagtynda peýdalanyp bilmezlik. **Elden gutulmak** boşamak, sypmak, çykmak, dynmak, halas bolmak. **Elden ele geçmek** 1) biriniň eýeçiliginden ikinji biriniň eýeçiligine, ygtyýaryna, garamagyna geçip, çalşyp durmak. *Atamyz pahyr: "Gazaply söweş bolýardy, şäher elden-ele geçýärdi"* diýip gürrüň berdi. 2) bir adamdan ikinji bir adama geçmek, ýaýramak, elden düşmezlik. *Ol elden-ele geçip, daş ýüzüniň nagyşlary ýitip giden*

ELDEGIRMESİZ [eldeğirmesiz], *syp.* Kanun esasynda goralýan (emlak). *Eldegirmesiz edilmek.*

ELDEKI [elleki], *syp.* Öýe öwredilip, ekdi edilen (mal, guş we ş. m.).

ELDEKILEŞDIRMEK [ellekileşdirmek], *işl.* Eldeki edip başlamak, ekdileşdirmek. *Wagtyň geçmegi bilen kem-kemden şol zamanyň adamlary tutan haýwanlarynyň käbirini eldekileşdirmegi öwrenipdirler* (B. Annageldiýew).

ELDEKILEŞMEK [ellekileşmek], *işl.* Dura-bara eldeki, ekdi bolup başlamak.

ELEGIÝA [ele:giýa], *at, edeb., sazç.* Gamgyn äheňli goşgy ýa-da şu häsiýetli saz eseri. *Magtygulynyň "Yzlamayan bolarmy?" goşgusy elegiýadyr.*

ELEK, *at.* Un, däne we ş. m. zatlar elemek üçin düýbi inçe sim bilen gözelen, töwereğine ýuka demir ýa-da ýuka agaç gurşaw berkidilen esbap. *Bar, geregim, olardan elek getir.*

♦ **Elekden geçirmek** her taraplaýyn barlap görmek, saldarlamak. *Şikeste ýazylan setirleri ýene bir gezek dykgat eleginden geçirýärdi* (G. Kulyýew). **Elek, soky etmek** aýlanyp, döwür, barlap çykmak, gözlemek. *Seni gözläp, köçeleri elek, soky etdim.*

ELEK-ÇELEK: gözüňi elek-çelek etmek töweregiňe howsalaly seretmek, geň galyp daş-töweregiňe ýalt-ýult edip seretmek.

ELEKTRIK [elektiri:k], *at.* Tehnikada peýdalanylýan energiýanyň görnüşi, şol energiýadan alynýan ýşyk.

♦ **Elektrik togy** maddanyň bölekleriniň (elektronlaryň, pozitronlaryň we protonlaryň) hereketleri esasynda alynýan ýşyk.

ELEME, *iş ady.* Elemek ýagdaýy.

ELEM-EBTAT [elem-evta:t], *syp.* Ýyrtyk-ýirik, eleşan, hor.

ELEM-DEŞIK, *syp.* Deşik-deşik bolan, köp deşikli.

ELEMEK, *işl.* 1. Elekden geçirmek, elekden geçirip arassalamak. *Ogulmeňli un eleýär.* 2. Sepelemek. *Asman gar eleýär.* 3. göç. m. Bir zady ýa-da birini gözläp, agdar-dünđer etmek, agtarmak, barlap çykmak. *Gep otaryp, sümsünip, obany eläp ýör.* 4. göç. m. Bir zadyň anygyna, açygyna ýetmek.

ELEMENT, *at. him.* Adaty himiki usullar bilen sada böleklere bölünmeýän madda.

ELEM-TAS [elem-ta:s]: **elem-tas bolmak** aljyraňny halda, aljyraňny görnüşde bolmak, aljyramak. *Ol elem--tas bolup ylgap geldi.*

ELENDIRMEK [ellennirmek], *işl.* 1. Sandyratmak, sarsdyrmak, titretmek. *Şelpeleri, kirişleri elendirip, labyzly owaz ýaňlanyp ugrady.* 2. Kynçylyga sezewar etmek, horlamak, kaňkatmak. *Gapy-gapy elendiren, Seniň gözleriň, gözleriň* (Halk aýdamlaryndan).

ELENME, *iş ady.* Elenmek ýagdaýy.

ELENMEK, *işl.* 1. Elekden geçirilmek. *Elenip goýlan çäge.* 2. göç. m. Daşky täsir netijesinde gaty titretmek, çaykanmak, yranmak. *Atylýan toplaryň zarbyna ýer-gök elendi.* 3. göç. m. Bir zatda kynçylyk çekmek, horlanmak. 4. Eýläk-beýläk ylgamak, alakjamak, kaňkamak. *Özün tutup bilmän biraz elendi...* (B. Kerbabaýew).

ELESLEMEK, *işl.* 1. Uzakdan aýyl-saýyl bolup görünmek, mese-mälim bolup görnüp durmak. *Çat maňlaýmyzda elesläp oturan bir jaý durdy.* 2. Galgap barmak, çalt ýöräp gitmek. *Ol ýol bilen elesläp baryardy.*

ELESLETMEK, *işl.* 1. Galgap bardyrmak, çalt hereket etdirmek, ylgatmak, galgatmak. *Olar ýaby-laryny elesledip, bir salym kowdular; emma ýigit barha arany açýardy* (A. Gowşudow). 2. göç. m. Aldyrybermek, gyssamak, aldym-berdime salmak. *Birden ýaňky iki pyýada Batyry elesledip başlady* (Ý. Mämmediýew).

ELEŞAN [eleša:n], *syp.* Ýyrtyk-ýyrtyk, könelen, sallam-sajak, gelşiksiz, betnyşan görnüşli. *Eleşan eşik.*

ELEŞDIRMEK, *işl.* Eläp çykmak, hemmesini elekden geçirmek.

ELEŞMEK, *işl.* 1. Elemäge kömekleşmek. 2. Bilelikde elemek.

ELETDIRMEK, *işl., ser.* Eletmek.

ELETMEK, *işl.* 1. Birine bir zady elekden geçirtmek. *Ýarma eletmek.*

ELEWREME [elewrömö], *iş ady.* Elewremek ýagdaýy.

ELEWREMEK [elewrömök], *işl.* Howsala düşüp, näme etjegiňi bilmän ýörmek, aljyraňny ýagdaýda bolmak, oda-köze düşmek. *Ol çykalga gözläp elewredi, emma hiç erden haraý tapman hopukdy* (Ý. Mämmediýew).

ELEWREMEKLIK [elewrömöklük], *iş ady.* Elewremek ýagdaýy.

ELEWREŞMEK [elewröşmök], *işl.* Köp bolup aljyraňny ýagdaýa düşmek, bilelikde oda-köze düşmek.

ELGARAMA [elğarama], *syp.* Gün-güzerany, oňşugy birine garaşly bolan, bagly bolan, birine bakna.

ELGARAMALYK [elğaramalyk], *at.* Gün-güzerany, oňşugy birine garaşly, bagly halda bolmaklyk, birine bakna halda bolmak.

ELHALRAK [elha:lyra:k], *syp.* Başgalaryna seredeniňde ýagşyrak, ganymadrak.

ELGUŞ [elğuş], *at.* Ekdi edilip, awa salynýan ýyrtyjy guş, aw guşy.

ELHAL [elha:l], *hal.* Başgalaryna seredeniňde ýagşy, ganymadrak. *Beýlekilere garanynda bu toparyň işi biraz elhal* ("Edebiýat we sungat").

ELHAMDÜLILLA [elhamdülilla:], *giriş s., k. d.* Hudaýa şükür,razy. *Şükür, elhamdülilla, janana gözüm düşdi* (Magtymguly).

mek. *Oglumyzyň elini halallatdyk. Elini ölläp daňan ýaly* gowşak daňy. **Elini urmazlyk** iş etmek, bir işe girişmek, iş bilen meşgul bolmak, bir zat edip başlamak. *Öýde belli işe elini urman, Aýlandy ikiýan bir ýerde durman* (A. Kekilow). **Eliň aýasy ýaly** tekiz, düz. *Gara ýollar edil eliň aýasy ýalydy. Eliň aýasynda saklamak* gowy görmek, raýyny ýykamazlyk, göwnüne degmezlik. *Şunuň ýaly ärim bolsa, men elimiň aýasynda saklaryn* (A. Durdyýew). **Eliň barmazlyk** bir işi edip bilmezlik, başarmazlyk, dözmezlik, dozmezçilik etmeklik. *Dogrymy aýtsam, bu işe meniň-ä elim barjak däl!* **Eliň bilen edeniňi egniň bilen çekmek** öz eden ýaramaz işiňe özüň jogap bermek. **Eliň boşamak** edýän işiňi gutarmak. *Elim boşan dessine, size baryp gaýdaryn. Eliň çykmak 1)* eliň bogny ýazmak. *Ýykylanda, onuň eli çykypdyr. 2)* bir işi etmek endigiňi unutmak, ukybyň kemelmek. *Nepis nagyşlardan elim çykypdyr. Eliňde bolmak* bir işi etmek özüňe bagly bolmak. *Elimde bolsa, seni öýli-işikli etjek. Eliň gelmek (getirmek)* humar, kart we ş. m. oýunlarda döwüň ýöremek, utmak. **Eliň gijemek 1)** bir iş edesiň gelmek, döwthalaplyk etmek. *Şu wagt elim gijäp durka, näme ýumşuň bolsa aýdyber* (B. Seýtäkow). **2)** biri bilen ýumruklaşyşyň, urşasyň gelmek. *Näme yrsaraýarsyň, eliň gijeýärimi? Eliň giňemek* ýeter-ýetmez ýaşaýyşdan çykmak, boltelki ýaşap başlamak. **Eliň-gözüň dert görmesin!** Hiç bir agzaňa şikes ýetmesin, janyň sag bolsun. *Eliňiz-gözüňiz dert görmesin, adamlar! Eliň uzadan ýeriňe ýetmek* maddy taýdan doly üpjünlikde, bolçulykda ýaşamak, mätäçlik çekmezlik. **Eliňde baryny etmek ser. Eliňden gelenini etmek. Eliňden çekilen ýaly bolmak** keselden gutulmak, sagalmak. **Eliňden gelenini etmek** bir zady edip bilmek, amala aşyrmagy başarmak, oňarmak. **Eliňden iş gelmezlik** işe ökde bolmazlyk, her bir işi başarmazlyk, her bir işden baş çykarmazlyk. *Eliňden iş gelmeýän bolsa, kim günäkär? Eliňi burnuňa sokmak* iş başarmazlyk, iş başarman öwrülme, boş gelmek. **Eliňi sowuk suwa urmazlyk** janyňy emgemezlik, agyr iş etmezlik; hiç bir iş bilen meşgul bolmazlyk. *Siz şol elini sowuk suwa urmaýan ýaltalardan-ow!* (B. Kerbabaýew). **Eliňi ýalap galmak** ät galmak, boş çykmak. *Garaşsaň, eliňi ýalap galarsyň-da. Eliňi ýatan çöpe urmazlyk ser. Eliňi sowuk suwa urmazlyk. Ol birnäçe ýyllap elini ýatan çöpe urmasa-da, hiç zada mätäç bolmajagyny ol adamlar duýmadylar; asyl, ol olaryň ýadyna-da düşmedi* (B. Kerbabaýew). **Elleriňe güller bitsin!** Bagşy-sazanda, halyçy, ussa ýaly hünäri bolan adamlaryň eden işlerinde kemini goýman edendiklerini, buýsanmaga haklydygyny bildirýän minnetdarlyk. **Eli sowamak** edýän işine bolan höwesi geçmek, islegsiz bolmak, sowuk-sala garamak, bir işi göwünli-göwünsiz etmek, işi höwessiz etmek. *Birhili, işden elim sowap barýar. Eli*

süýjülik tagamly nahar bişirmeklige ukyplylyk, ökdelik. **Eli uzynlyk** her bir mümkinçiligiň bolmaklygy, gurply, barly bolup, edeýin diýeniňi edip bilmeklik. *Eli uzynyň dili uzyn* (Nakyl). **Eli ýarag tutan** urşa ýaran, söweşe gitmäge ýaşy ýeten, ok atmagy, gylyç tutmagy başarýan. *Eli ýarag tutan Watan üçin aýaga galdy. Eli ýeňil 1)* edeni em bolýan, ukyply, ökde, başarjaň. **2)** edýän işini aňsatlyk bilen başarýan, gynamaýan. *Goýun soýmaga goňşyny çagyryň, tüweleme, eli ýeňildir. Elsiz-aýaksyz galmak* kömekçisiz galmak. **Iki elläp ýapysmak** bir işe yhlas bilen girişmek, bir zady höwes bilen etmek. **El süýdüni bermek** ene deregini tutmak, ekläp saklamak. *Enemiň ornunda el süýdün berdiň* ("Şasenem – Garyp"). **El tutuşmak** sagdan barýan çep eli bilen çepindäki ýoldaşynyň, çepden barýan bolsa sag eli bilen sagyndakynyň elini gysymlamak, tutmak. *Gyz bilen ýigit ýol bilen el tutuşyp baryardy. El ujundan etmek* eden işinde çiglik goýmak, telli-pelli etmek, ýüzleý ýerine ýetirmek. **El urmak 1)** özüňe degişli bolmadyk zady almak, özüň eýe bolmak, eýelik etmek. **2)** birini urmak, ýençmek, kakmak, barmagyňy batyrmak. *Hiý-de adama onda-da aýala el urarlarmy?! 3)* aýal maşgalany zorlajak bolmak, zorlajak bolup synanyşmak. **El üzmek** terk etmek, ara açmak, owarram, goýbolsun etmek. *Ençe mundan el üzüp, gider özge diýara* (Mollanepes). **El ýaly** uly däl, azajyk, kiçik. *El ýaly çörek. El ýuwmak* bar zatdan çykmak, mal-mülkden dynmak, lüt galmak. **El ýüzünde goýmak** aňsat tapar ýaly ýerde goýmak, taýyn edip goýmak. **Kişi eli bilen ot gorsamak** janyňy gynamazlyk, özüňe agram salmazlyk. **Sag eli** iň ýakyn kömekçisi. *Ol meniň sag elimdi. Yeňsäni el ýaly etmek* tiz, eglenmän gitmek, yok bolup, güm bolup gitmek.

EL II, Türkmen milli elipbiýiniň "L" harpynyň ady.

EL-AMAN [el-ama:n] Özüňe rehim edilmegini sorap aýdylýan ümlük.

EL-AÝAK: el-aýagyňy ýitirmek ederiňi bilmezlik, özüňe erk edip bilmezlik, sussuň basylmak, aljyramak. *Olar el-aýaklaryny ýitirip, biri-biriniň ýüzüne zaryn garaşdylar* (B. Seýtäkow). *Töweregne seredip, El-aýagyňy ýitirýär* (A. Alamyşow). **Elden-aýakdan çykmak** gahar-gazap bilen depirjemek (köplenç, çağa hakda). **El-aýak ýaly** ýumuş edegen, yetişikli, kömekçi. *Suray janam, köplenç, meniň ýanymda bolup, onymamunyma el-aýak ýaly kömek bererdi* ("Edebiyat we sungat").

ELBETDE [elvetde], *giriş s.* "Gürrüňsiz, ikuçsyz, sübhesiz" diýen ýaly manylarda gelip, tassyklamagy, makullamagy aňladýar.

ELBUKJA [elbukjo], *at.* Gelin-gyzlaryň el işleri salýnan owardan mata böleklerinden tikilen dörtburç bukja. *Elbukjam-a, elbukjam, Derýadan geçen bukjam* (Läle).

ELTDIRMEK, *işl.* Birine bir zady başga bir ýere getirtmek. *Kitaby kitaphana eltdirmek.*

ELTEREZI, *at.* El bilen tutulyp, agram ölçelýän gural, esbap.

ELTI, *at.* 1. Erkek doganlaryň aýallarynyň biri-birine garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz. *Onuň Şaapbasyň gyzy Şasenemiňki ýaly ýanynda kyrk kenizi bolmasa-da, üç eltisi hem gelni bilen birtopar baldyzy bardy* (N. Pomma). 2. *kön.s.* Ruhanylaryň aýallaryna hormat goýlup aýdylýan söz. *Molla höküme çydap bilmän, atyny eýerläp, eltini hem syrtyňa alyp, ýola rowana boldy* ("Zöhre – Tahyr").

ELTILMEK, *işl.* 1. Bir zat başga bir ýere alnyp barylmaq, äkidilmek, gowşurylmak, ýetirilmek. 2. Bir zada sezewar edilmek, duşurylmak, uçradylmak, duçar edilmek. 3. Goýberilmek, aşyrylmak, ýakynyna bardyrylmak, ýanyňa barmaga mümkinçilik berilmek.

ELTIŞDIRMEK, *işl.* Ählisini eltmek, hemmesini eltip çykmak, hemmesini eltip bermek.

ELTIŞMEK, *işl.* Bir zady eltmäge kömekleşmek, äkidişmek.

ELTMEK, *işl.* 1. Bir zady birine, bir ýere alyp barmak, özüň bilen äkitmek, alyp gidip gowşurmak. 2. *göç. m.* Bir zada duçar etmek, sezewar etmek, uçratmak. *Onuň bolup ýörşi bir bolgusyzlygyň üstünden eltäýmese ýagsy.*

ELWAN [elwa:n], *at.* 1. Açyk gyzyň reňkli nah mata. *Gyz elwan köýneklidi.* 2. Açyk gyzyň reňk. *Elwan güller.*

ELÝAGLYK [elýa:ğlyk], *at.* El-ýüzüni süpürmek üçin ulanylýan dörtburç mata bölegi. *Jübüsinden elýaglygyny alyp, maňlaý derini süpürdi.*

ELÝAZMA, *at.* Ýazyjynyň, şahyryň eli bilen ýazylan asyl nusga. *Çykyş geplemeleriniň elýazma beýany, hatlar şu hakda gürrüň berýär* ("Türkmenistan").

ELÝETER, *syp.* 1. Eliňi uzadanyňda ýeter ýaly ýakyn ýer. *Kitaby elýeterinde goýdy.* 2. Arzan, gymmat däl.

ELÝETERLI, *syp.* 1. Arzan, gymmat däl. 2. *göç. m.* Düşnükli, düşnükli edip. *Elýeterli etmek.*

ELÝETERLILIK, *at.* Elýeterli bolmaklyk, arzanlyk, gymmat dällik.

EM I, *at.* 1. Kesel bejerýän serişde, derman. *Alyň, içiň şu dermany! Edil emidir* (T. Gurbanow). 2. *göç. m.* Kynçylykdan, agyr ýagdaýdan çykmaklygyň çäresi, täri. *Ol bu ýagdaýdan çykmagyň emini agtardy.*

♦ **Em etmek** 1) kesellä däri-derman etmek, kesele garşy çäre görmek. *Şumy, gyz, waý, muňa näme em etmeli bolarka?* (A. Durdyýew). 2) çäresini tapmak, alajyny iymek. **Eminden gelmek** bir zadyň hötdesinden gelmek. **Emini bermek** temmi berme, çäresini görmek, jeza bermek. **Emiň-ýomuň şu bolsun!** şu dermandan soň sagal, aýak üstüne gal, derdiň dep bolsun. *Al, emiň-ýomuň şol bolsun!*

EM II, Türkmen milli elipbiýiniň "M" harpynyň ady.

EMAY [ema:ý]: **emaý bilen** usullyk, seresaplylyk bilen. *Gyzyl erkek emaý bilen çökdi* (B. Kerbabaýew).

EMAYLYK [ema:ýlyk], *ser.* **Emay.** *Ýelli bukjany emaýlyk bilen açdy* (A. Gowşudow).

EMÇI, *at.* *kön.s.* Tebip.

EMDIRME, *iş ady.* Emdirmek ýagdaýy.

EMDIRMEK, *işl.* Bir zady (emjegi) sordurmak, suwuk zady (süýdi) sorduryp iýmitlendirmek, göwüsden iýmitlendirmek.

EMEDEKLEME, *iş ady.* Emedeklemek ýagdaýy.

EMEDEKLEMEK, *işl.* Eliňi we aýagyňy (dyzyňy) ýere diräp hereket etmek. *Kä emedekläp, käte bolsa bagyrlary bilen süýşenekleýärdi* (A. Nazarow).

EMEDEKLEŞMEK, *işl.* Köpçülikleýin emedeklemek. *Çukurlardan emedekleşip, böküşip çykyan esgerlere goşulyp, ýola tarap ylgady* (N. Jumaýew).

EMEDEKLETMEK, *işl.* Elini we aýagyňy ýere diredip, öňe hereket etdirmek.

EMEJIN, *syp.* Emip ýatmaga endik eden, köp emmegi halaýan, emegen. *Çaga emejin tokly ýaly sokjap, ejesini emdi* (N. Pomma).

EMEK, *at.* *kön.s.* Çörek. *Seniň ýoluňa iýdigim emek* (Burhanetdin Siwasly).

EMEL I, *at.* 1. *ser.* **Amal.** 2. Wezipe, kär, hünär. *Emel ýetse nadana, özün urar her ýana* (Nakyl).

♦ 1) **emele gelmek** döremek, ýüze çykmak, peýda bolmak. 2) **emele getirmek** döretmek, ýüze çykarmak. *Gökje taýhar howatyrсыз ýola düşende dikgirdäp, öz zyzında inçemik tozan emele getirýärdi* (B. Kerbabaýew).

EMEL II, *at.* 1. Garşydaşyňa salnan al, hile, hilegärlik, aldaw. *Geliň, bizem bir emel edeliň* ("Görogly"). 2. Bir zady ýerine ýetirmegiň, kyn ýagdaýdan çykmagyň täri, usuly. *Dostum, senem şeýle batyr bolmaly. Söweş emelini bilip salmaly* (N. Pomma). 3. Türkmen göreşinde garşydaşyňy ýykmaq üçin ulanylýan tilsim. *Emel gowusy güýç* (Nakyl). *Diňe özüne göwni ýetýän biçak güýçli pälwanlar bu emeli ulanmaga ýürek edýärdiler* (N. Jumaýew).

♦ **Emeline çolaşmak** öz eden pyssy-pujurlygy üçin özi zyýan çekmek. *Tilki bolsa öz emeline çolaşyp, galasyz galypdyr* (Halk ertekilerinden).

EMELDAR [emella:r], *at.* *kön.s.* Ýokary wezipeli şahs, jogapkärli wezipäniň başynda duran adam.

EMELDARLYK [emella:rlyk], *at.* Emeldaryň ýagdaýy, ýokary wezipelilik.

EMELI [emeli], *syp.* Hakyky däl, tebigy bolmadyk, emel bilen edilen, ýasama. *Emeli köl.*

EMELKEŞ, *at.* Emel, hile edip, aldawa salýan, hilegär, mekir.

EMELLEMEK, *işl.* ýerli g. Oňuşdyrmak.

ELHEDER: **elheder almak** howatyr etmek. *Elheder alyp duran ýerlerinden ýangyna seredýärler* (N. Saryhanow). **Elheder etmek** toba gelmek, ýakaňy tutmak, gorkmak, çekinmek, üýşenmek. *Duşmanlar gahrymdan elheder etdi, Alnymda ak ýollar açan ýaşlygym* (R. Seýidow).

ELHENÇ, *syp.* 1. Ýürek ýargyç, gorkunç, gorkuly, aýylanç. *Näme üçin meniň düýşüme gowy zatlar girmän, iň elhenç zatlar girýär?* (N. Pomma). 2. Örän erbet, ýaman. *Garaşylmadyk elhenç habar.*

ELHENÇLIK [elhenişlik], *at.* Elhenç halda bolmaklyk; elhenç zatlar.

ELHEPUS [elhepu:s], *giriş s.* Gaty geň galmagy, haýran galmagy aňladýan söz; älhpus. *Elhepus, dilewar bolupsyňyz-ow!* (B. Gurbanow).

ELIKDIRMEK, *işl.* Elikmek derejesine ýetirmek, el öwretmek, öwrenişdirmek.

ELIKMEK, *işl.* 1. Ele öwrenmek. 2. Birneme ellenip, ulanylyp essı gitmek (kürte, çabyt we ş. m. hakynda).

ELIN [eli:n], *syp.* Öz elin bilen, öz gatnaşmagynda ýa-da ýörite tabşyrylyp amala aşyrylan. *Elin don.*

ELINJE [eli:nje], *syp.* Has elin. *Saglyk bolsa, ölmän ertire çyksak, özüm elinje eltip bereýin* (T. Gurbanow).

ELIP [eli:p], *at.* 1. Arap elipbiýiniň birinji harpy we onuň ady. *Biden, elipden bihabar* (Magtymguly). 2. Uly mallaryň buduna basylyan elip görnüşli tagma.

♦ **Elipden şermende** hat-sowatdan başy çykmaýan, sowatsyz, nadan. **Elip ýaly** dik, göni, syrdam; gelşikli.

ELIPBIÝ [eli:pbiý], *at.* Bir diliň ýazuwynyň kabul edilen tertip boýunça ýerleşdirilen harplarynyň jemi. *Täze türkmen elipbiýi.*

ELJASLAMAK [elja:slamak], *işl., gepl. d.* Haly agyrlaşmak, haýallamak. *Ol halys eljaslapdyr.*

ELJIREMEK, *işl.* Ynjyklyk edip başlamak, lälilik-siremek, aýnamak; näzirgemek, ylkyramak.

ELJIREŞMEK, *işl.* Bile eljiremek, aýnaşmak.

ELJIRETMEK, *işl.* Läliksiretmek, aýnatmak. *Çagany eljiretmek.*

ELJUK [elju:k]: **için eljuk diýmek** gaty ajykamak, ajygyp surnukmak. *Rejebniň bolsa açlygyndan garny eljuk diýýärdi* (B. Gulow).

ELKIN, *hal.* Obadan, öý-işikden üzňe, aýry. *Bu derýanyň boýunda Hüňkaryň ýylkysy elkin ýatan* ("Görogly").

ELKINÇILIK, *ser.* **Elkinlik.** – *Elkinçilik bilenem öwrenişipdiris – diýip, özi çay gaýnadyp, myhmanlaryň önünde goýdy.*

ELKINLIK, *at.* Öý-işikden, oba-garadan üzňelik, aýrylyk, elkin haldalyk, elkinçilik. *Elkinligiň möhleti azalýar.*

ELKYSSA, *giriş s., ser.* **Elgaraz.** *Elkyssa, halaýyk-*

lar patyşadan rugsat alyp gaýtdylar (Şabende). *Elkyssa munça jemagatyň dilegi kabul bolup, Hemranyň jany bagyşlandy* ("Hüýrlukga – Hemra").

ELLEME, *iş ady.* Ellemek ýagdaýy.

ELLEMEK, *işl.* 1. Eliňi birine ýa-da bir zada degirmek, eliň bilen tutup görmek, barlap görmek. 2. *göç. m.* Bir zady ele salmak, edinmek. *Bir gowja zady-ha elläpsiň* ("Edebiýat we sungat").

ELLENMEK, *işl.* 1. El bilen tutulyp görülmek, el deşilmek, el deşilip görülmek. 2. Ele salynmak.

ELLEŞDIRMEK, *işl.* 1. Birnäçe zady ýa-da bir zadyň birnäçe ýerini elläp görmek. *Näzik ýanyndaky çelegi elleşdirip gördi* (A. Durdyýew). *Içersindäki zatlaryny elleşdirip görerdi* (R. Allanazarow). 2. Biri-biri bilen el alyşdyrmak; ýaraşdyrmak, barlyşdyrmak, ylalaşdyrmak; tanyşdyrmak. *Onuň hyýaly ýeňnesirän bolup, Göroglyny Agaýunus bilen, Handan batyry Gülşirin bilen elleşdirmekçidi, ol-da bolmady* ("Görogly").

ELLEŞMEK, *işl.* 1. Hoşallyk bildirmek nyşany hökmünde biri-biriniň elini gysmak, biri-biriň bilen görüşmek, salamlaşmak. *Myhman biziň bilen ýekän-ýekän elleşdi.* 2. Biri-biriň elini gysyp ylalaşyga gelmekmak.

ELLEETMEK, *işl.* 1. Bir zada el degirtmek, el degirdip gördürmek. 2. *göç. m.* Ele saldyrmak.

ELLI I, *san.* 50 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Elli kitap.*

ELLI II, *syp.* Eli bar. *Gödensiz elli adam.*

♦ **Ýeke elli** öýünde özünden başga kömek berýäni ýok. *Men ýeke elli bolamsoň, wagtynda işlerime ýetişiň bilemok.*

ELLI-AÝAKLY [ell(i)-aýakly], *syp., gepl. d.* Ýumuş buýrulan dessine derrew ýerine ýetirýän, basym bitirip berýän. *Elli-aýakly oglandygy görnüp dur, etmeli işlerini aýtdyrman edýär.*

ELLIBIZAR [ellivi:za:r], *hal.* Birinden ýa-da bir zatdan bizar bolmaklyk, irmeklik.

ELLIK, *at.* Ele geýmek üçin ýünden örülen ýa-da matadan, gaýyşdan tikilen önüm. *Ol elligini geýdi.*

ELLILIK, *at.* 1. 50 manat möçberindäki pul birligi. 2. Göwrümi, mukdary, agramy we ş. m. boýunça 50 sana barabar bolan ölçeg birligi. *Ellilik çyra.*

ELLINJI, *san.* 50 sanyndan ýasalan tertip san.

ELMYDAMA [elmyda:ma], *hal, ser.* **Elmydam.**

ELPE-ŞELPE, *ser.* **Elpe-şelpelik.**

ELPE-ŞELPELIK, *at.* Bol-elinlik, bolçulyk, hezillik. *Göwni örän göçgündi, Bu gün elpe-şelpelik* (B. Kerbabaýew).

ELSIZ, *syp.* Eli ýok, elinden mahrum bolan, eli bolmadyk, golak.

ELSIZLIK, *at.* Eli ýokluk, elden mahrumlyk, golaklyk.

EMME I, *iş ady.* Emmek ýagdaýy.

EMME II, *at.* Çaga dilinde: emjek.

EMMEK, *işl.* Dodaklar we diliň kömegi bilen emjegi agzyňa çekip sormak. *Guzy süýt emýär. Çaga ejesini emýär.*

EMR [emir], *at.* Buýruk, höküm.

EMRIDIP-SEMRITMEK, *işl., gepl.d.* Hiç hili esas bolmazdan, ýumşuň hökman bitiriljekdigi hakynda howaýy gürrüň etmek. *Ol: "Bize işe gel, gürrüňi bolmaz, gowuja wezipe-de bererin" diýip, ilki başda baý emredip-semritdi, iş diýip barsam, öňküligi ýok, gepleşesem gelenok.*

EMRI-MAHAL, *at, kön.s.* Mümkün bolmadyk zat, boş hyýal. *Ýol başladyň bozuklygyň şanyňa, Goşulmadyň emri-mahala düşdi ("Şasenem – Garyp").*

EMZIK, *at. 1.* Aýal maşgalaryň, süýdemdiriji haýwanlaryň süýt mäsiniň, göwsüniň, ýelniniň ujy. *2.* Çagany emeli ýol bilen emdirmek üçin ulanylýan maýyşgak enjam. *Agzyňa emzik sokup, Gundaglapjyk goýýarys (K. Gurbannepesow).*

EMZIKLI, *syp.* Emzigi bar.

♦ **Agzy emzikli** emýän (çaga). *Onuň agzy emzikli çagasy bar.*

EN, Türkmen milli elipbiýiniň "N" harpynyň ady.

ENAR [ena:r], *at.* Naryň agymtyl däneli süýji görnüşi.

ENAÝY [ena:ýy], *syp.* Üýtgeşikden gowy, täsin. *Ussanyň tekjesiniň üstünde çaklaňja, örän enaýy bir gülyäka ýatyrdy (Ý. Mämmediýew).*

ENAÝYJA [ena:ýyja], *syp.* Üýtgeşikden gowuja, täsinje, ýakymlyja. *Onuň enaýyja sesi dagyň gaýalarynda ýaňlanyp, dereden-derä düşüp gidýärdi (B. Kerbabaýew).*

ENAÝYLYK [ena:ýylyk], *at.* Enaýy görnüşli, enaýy häsiýetli bolmaklyk.

ENÇE, *ser.* Ençeme.

ENÇE-ENÇE, *çal.* Birnäçe, bir topar.

ENÇEME, *çal.* Mukdary boýunça köp, köp sanly, ençe, birnäçe. *Bu toprak ençeme ärleri gören toprakdyr.*

ENDAM [enna:m], *at.* Adam bedeniniň göze görünýän daş ýüzi, ten. *Ýoldan soň ýadansyňyz, goý, birneme endamyňyz ýazylsyn ("Edebiyat we sungat").*

♦ **Endamyna et bitmek (örmek)** guratlanmak, semremek. **Endamynda garga çokasy et galmazlyk** horlanmak, süňk bolup galmak. **Endamyňa suw ýöremek** guratlanyp, reňki durlanmak, sagdynlaşmak. *Endamyna suw ýöräp owadanlaşdy (N. Pomma).*

Endamyň syzlamak bir zatdan heder etmek, gorkmak.

ENDAM-JAN [enna:m-ja:n], *at.* Tutuş beden, bütin endam. *Ertir barsam, endam-jany pers-ala ("Edebiyat we sungat").*

ENDIGAN [enniğa:n], *syp.* Gyrađen, birsydyrgyn; tekiz, büdür-südür däl. *Gowaçalar endigan gögerdi (N.*

Baýramow).

ENDIGANLAMA [enniğa:nlama], *iş ady.* Endiganlamak ýagdaýy.

ENDIGANLAMAK [enniğa:nlamak], *işl.* Endigan edilmek, düz edilmek, düzlenmek, tekiz edilmek, tekizlenmek, dogrulanmak, deňlenmek. *Ýerler ekişden öň endiganlandy.*

ENDIGANLAŞDYRMAK [enniğa:nlaşdyrmak], *işl.* Endigan edip çykamak. *Mellek ýerleri endiganlaşdyrmaly.*

ENDIGANLAŞMAK [enniğa:nlaşmak], *işl.* Tekizleşmek, düzleşmek.

ENDIGANLATDYRMAK [enniğa:nlatdyrmak], *işl.* Birine endigan etdirmek, düzletdirmek, tekizletdirmek.

ENDIGANLATMAK [enniğa:nlatmak], *işl.* Endigan etdirmek, düz etdirmek, düzletmek, tekiz etdirmek, tekizletmek, dogrulatmak, deňletmek.

ENDIGANLYK [enniğa:nlyk], *at.* Endigan halda bolmaklyk, gyrađenlik, birsydyrgynlyk.

ENDIK [ennik], *at.* Durmuşda kimdir biri üçin adaty zada öwrülen gylyk. *Ir turmak endigi. Çilim çekmek endigi. Ýaramaz endik. Endige öwrülme. Endik bolup galmak.*

ENDIKLI [ennikli], *syp.* Endigi bolan, endik edinen.

♦ **Endik etmek** özüni alyp batmakda bir zat etmagi öwrenmek, ram etmek. *Ýata garna hiç zat iýmezlige endik edipdirin. Irden turup, daşarda eýläk-beýläk ylgamagy endik edipdirin.*

ENDIREMEK [enniremek], *işl. 1.* Titräp-titräp çykamak (adamyň agzyndan çykýan ses hakda). *Onuň sesi endiräp çykdy. 2.* Haýsydyr bir täsir ýa-da gowşaklyk sebäpli sandyrap, çalt urmak (ýürek hakda). *Ýüregim endiräp dur.*

ENDIRETME [enniretme], *iş ady.* Endiretmek ýagdaýy.

ENDIRETMEK [enniretmek], *işl.* Endiremek katdyna ýetirmek. *Aýdymçy sesini endiredip, aýdym aýdyp başlady. Yssy onuň ýüregini endiretdi.*

ENDIREŞMEK [ennireşmek], *işl. 1.* Titreşip-titreşip çykamak (köp ses hakda). *2.* Haýsydyr bir täsir ýa-da gowşaklyk sebäpli sandyraşyp, çalt urmak (birnäçe adamyň ýüregi hakda).

ENDIREWÜK [enniröwük], *syp.* Endiräp çykýan, sandyrap, titräp çykýan (ses hakda). *Men bu sözleri gahar gatyşykly, endirewük sesim bilen daşyma çykaranymy bilmän galypdyryn ("Edebiyat we sungat").*

ENDIŞE [ennişe], *at.* Gaýgy-alada, ünji, alada. *Endişe gazan gaýnatmaz (Nakyl). Endişeli iş bitirmez, meýdanda däli bolmasa (Magtymguly).*

ENE, *1.* Kakaňyň ejesi. *Men eneme kömekleşmeli (G. Gurbansähadow). 2.* Çaganyň ejesi, çagany dogran

EMELLI, *symp.* 1. Emeli bolan, belli bir kärli, hünärli, başarnykly. 2. *ser.* **Emelkeş.**

EMELLI-BAŞLY [emelli-vaşly], *ser.* **Emelli.**

EMELSIZ, *symp.* Bir işi amala aşyrmagyň ugur-yoluny bilmeýän, işi ýerine ýetirmäge ukyby bolmadyk, başarnyksyz.

EMELSIZLIK, *at.* Emelsiziň ýagdaýy, başarnyksyzlyk. *Ol bu bolup durşuny özüne emelsizlik bildi* (B. Seýtakow).

EMENDIRMEK [emennirmek], *işl.* Iýilýän, içilýän bir zatdan hantama bolup durar ýaly etmek.

EMENEGEN [emeneğen], *symp.* Iýilýän, içilýän bir zatdan dadasy gelip duragan, emenmäge ýakyn gylygy bolan.

EMENEGENLIK [emeneğenlik], *at.* Iýilýän, içilýän bir zatdan dadasy gelip duraganlyk, emenmäge ýakyn gylyklyk.

EMENIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup emenip durmak, iýilýän, içilýän bir zatdan hantama boluşmak.

EMENJEK: **emenjek çukur** bokurdagyň gutaryp, gyzyldödegiň başlanýan yeriniň daş ýüzündäki oý ýer. *Ol ýönekeý bir köýnek bolup, ezyakasyndan emenjek çukury saýgaryp durdy* (B. Kerbabaýew).

EMENJEŇ, *symp.* Emenegen.

EMENJEŇLIK, *at.* Emenegenlik.

EMENMEK, *işl.* Iýilýän, içilýän bir zatdan hantama bolup göz dikmek. *Al şeraba el uzatdym, emendim, Durusyn içmişler, laýa sataşdym* (Magtymguly).

EMER-DAMAR, *at.* Tohum-tiç, kowum-garyndaş, ilen-çalan.

EMGEK [emğek], *at.* 1. Beden ýa-da ruhy taýdan bolan horluk, azap, jebir, çekilýän agyr zähmet. – *Görögly bolsaň, boluber; meniň eden tamam, çeken emgegim, gören azabym biderek boldy – diýdi-de, galandar zörlediberdi* ("Görögly"). 2. Kesel, dert.

♦ **Emgek bolup geçsin-dä!** syrkaýa ýüzlenip: "Keseliň biraz azar berse-de, aýrylsyn!" diýen manyny bildirýän aňlatma. **Emgek göz bilen gaşyň arasynda** duýman durkaň bir zada ulaşmaklyk, az ýerde bir bela, betbagtlyga sezewar bolmak.

EMGEKLI [emğekli], *symp.* 1. Sütimli, jepaly, jebirli, betbagtçylykly. *Emgekli günler.* 2. Jebirli bir zada uçragan. *Meniň özüm bir emgekli dogupdyryn.*

EMGEME [emğeme], *işl.* Emgemek ýagdaýy.

EMGEMEK [emğemek], *işl.* Özüňe dözüp işlemek, özüňe agram salyp işlemek. *Janyňy emgemeseň, özüňden bitmez iş* (A. Kekilow).

EMGENDIRMEK [emğennirmek], *işl.* İşledip, zähmet çekdirip, onuň görgüsini gördürmek.

EMGENME [emğenme], *iş ady.* Emgenmek ýagdaýy.

EMGENMEK [emğenmek], *işl.* İşläp, zähmet çekip, onuň görgüsini görmek.

EMGETMEK [emğetmek], *işl.* Başga birini ýa-da öz janyňy emgenmek katdyna ýetirmek.

EMILDIRIK [emillirik], *at.* Düýäniň howudy we halygy yza gitmezligi üçin boýnunyň aşagyndan alnyp, howuda birikdirilýän ýüp. *Ýagmyr erkeginiň çemerini, emildirigini, guşagyny çekişdirip berkidýärdi* (N. Pomma).

EMIN [emi:n], 1. *symp., köň.s.* Dogruçyl, ynamly. 2. *at.* Oýnuň düzgünine seredýän adam. 3. Oglana dakylýan at.

EMINLIK [emi:nlik], *at.* Eminniň wezipesi, käri.

EMINAGAÇ [emi:nağaç], *at.* Boýunturugyň ortasyna berkidilýän agaç.

EMINBAÝRAK [emi:nmaýrak], *at.* ýerli g. Eminlere berilýän, goýulýan baýrak.

EMIR, *at.* Buýruk, höküm.

EMIR [emi:r], *at.* 1. *taryh.* Gündogaryň käbir musulman ýurtlarynda bir ýurduň ýa-da welatynyň häkimi, hökümdary, hökümdarlyk derejesi, şeýle hem şol derejäni alan şahs. *Buhara emiri.* 2. Adam ady.

EMIRLIK [emi:rlik], *at.* 1. Käbir musulman ýurtlary, emiriň baştutanlyk edýän döwleti. *Birleşen Arap emirlikleri. Buhara emirligi.* 2. Emiriň ýagdaýy, käri.

EMIŞDIRMEK, *işl.* Göläni, guzyny we ş. m. eneleri bilen tapşdyryp, enesini emdirmek. *Sona legeni sygryň önünde goýdy-da, göläni emişdirdi* (Ç. Aşyr).

EMIŞMEK, *işl.* 1. Sagylmazyndan ön gölesini, köşegini emdirmek (sagdyrýan sygyr, düýe hakynda). 2. Iki enäniň çagasy bir eneden emip ulalmak.

EMJEK, *at.* Aýal maşgalanyň, süýdemdiriji haýwanyň süýt mázleri. *Aglamadyk oglana emjek ýok* (Nakyl). *Gelin bir gapdalda göläni tutup oturdy, Nabat bolsa sygryň emjegini çekeläp, süýt sagýardy* (A. Gowşudow).

EMLEME, *iş ady.* Emlemek ýagdaýy.

EMLEMEK, *işl.* 1. *gepl. d.* Birine azu-köp bir zat bermek. *Azdan-köpden emläprazy etdiler* (B. Kerbabaýew). 2. *göç. m.* Para-peşgeş bermek.

EMLENMEK, *işl.* 1. Birine azu-köp bir zat berilmek. *Ejiziň, garybyň göwnünde garyn bolmaz, sähelçe emlenen zatdan doýup, ömür minnetdar bolar* (H. Derýaýew). 2. *göç. m.* Para berilmek.

EMLEŞDIRMEK, *işl.* Hemmesine azajykdan emläp çykmak.

EMLETMEK, *işl.* 1. Berdirmek. 2. *göç. m.* Para berdirmek.

EMLÄK [emlä:k], *at.* Biriniň eýeçiligindäki, birine degişli zat, mal. *Emläk eýesi.*

EMMA [emma:], Garşylygy aňladýan baglaýjy. *Howa garalyp dur, emma ýagyş ýaganok.*

♦ **Emmasy bar bolmak** başga bir sebäbi bolmak. *Ikisiniň arasy bozuldy welin, bir emmasy bar bolajymasyn?*

ENZYRUT [enzyru:t], *syp., gepl.d., göç.m.* Baryp ýatan gysganç, syrnyh. *Sen-ä bir baryp ýatan enzyrut ekeniň.*

◊ **Enzyrut ýaly** gysganç, syrnyh (adama aýdylýar).

EŇAŞAK [eňaşa:k], *hal.* Eňňitden aşak, ýokardan aşaklygyna, ýapaşak. *Maşyn eňaşak baryr.*

EŇAŞAKLYGYNA [eňaşa:klygna], *hal.* Ýokardan aşaklygyna, beýikden aşaklygyna, ýapaşaklygyna. *Eňaşaklygyna gaýtmak.*

EŇDIRMEK, *işl.* Aşaklygyna goýbertmek, indirtmek.

EŇEK, *at.* **1.** Ýüzüň aşaky çürelýän ýeri, äň süňkleriniň birleşýän ýeri. **2.** Keçäniň gyrasyna salynýan nagyş we onuň ady. **3.** *göç. m.* Hiç kime ýeň bermän, öz diýenini tutup duran keç adam, jedelçi. *Duran bir eňekdir, bakmaz sözüňe* (A. Kekilow).

◊ **Eňek atmak 1)** öldüm-öldümiň öň ýanynda bolmak, agyr hassa bolmak, halys ysgyndan düşmek. *Eňek atyp ýatan hassany ýeke taşlap, adam çagyrmaga gidip bilmän, gijäni ýarym etdiler* (H. Derýaýew). **2)** gözýetimde gizlenmäge ýakynlaşmak, ýaşañkyrlamak (gün hakynda). *Gün eňek atdy. Eňek bermezlik* öz pikirinden, düşünişinden el çekmezlik, başga adamyň pikiri bilen düýbünden razylaşmazlyk, baş bermezlik. *Gurban "şu çyn boljak" diýip, tüýs eňek bermedi. Eňek dyndarmazlyk* tabşyrylan işi oňat ýerine ýetirmezlik, nämedir bir zady doly etmezlik, kanagatlandyrmazlyk. *Oňa ýumuş buýursagam-a buýurdyk weli, eňek dyndarmasa gerek! Eňegiňi basmak* içmek üçin içine çal, suw ýaly suwuk zat guýlan tabaga eňegini ýetirmek. *Ol çal guýlan jama eňegini basdy. Eňegine ata sakgaly çykan* beden we ruhy taýdan ýetişen, ýigit çykan. *Onuň eňegine ata sakgaly çykan ogly bar. Eňegiň dynmazlyk* kimdir birinden ýa-da bir zatdan gönenmezlik, birinden ýa-da bir zatdan azar çekmeklik. **Eňegine jaň dakylan ýaly** hiç kime gezek bermän köp gepleýän, ýaňra, lakgy. **Eňegiňe tutmak** aýdanyňy gögertjek bolmak, özüňkini mamla hasaplamak, öz diýeniňden dönmözlik. **Eňegi ýere berilmek ser. Ýüzi ýere berilmek.** *Ol daşa büräp, eňegi ýere berildi. Eňek etmek* bir zat hakynda dawa etmek, jedelleşmek, jedel etmek, dawalaşmak. *Päheý, saňa ýöne eňek et diýseň!* (B. Kerbabaýew).

EŇEKLEŞMEK, *işl.* Bir mesele barada jedelleşmek, jedel edişmek, dawalaşmak, harçaňlaşmak. *Eňekleşip oturmaň-da, gowusy toýa taýýarlaryň* (B. Öwezow).

EŇILMEK, *işl.* **1.** Aşaklygyna gaýdylmak, inilmek. *Ol pişegi göterende, arkan gaýşyp uranda, ileri eňilip, bütin göwresi bilen hereket edip ýaýýar* (H. Derýaýew). **2.** Bir tarapa gidilmek, ýüzlenmek. *Ol derrew yzyna dolanyp, süriniň gündogaryna bakan eňilýär* (B. Gurbanow). **3.** Hujüm edilmek, çözülmek. *Ol duşman haýsy tarapa eňilse, şol ýerdäki pulemyoty atýardy* (B. Soltannyázow).

EŇIŞMEK, *işl.* **1.** Köp bolup aşaklygyna eňmek, inmek. **2.** Bilelikde bir tarapa gitmek. **3.** Çozuşyp gelmek.

EŇK, *at.* Ysgyn, güýç, eňkam. *Sapar mährem, gurban tylla nalyňa, Eňkim ýok ýapyşsam ýüpek ýalyňa* ("Görogly").

◊ **Eňki gaçmak (gitmek)** haýy gitmek, ysgyndan düşmek, halys bolmak, eňkamy gaçmak, ýadamak. *Ga-çyp Güljemalyň eňki, Gidigige galýar yza* (Ç. Aşyrow).

EŇKAM [eňka:m], *ser.* **Eňk.**

◊ **Eňkamy gaçmak (gitmek) ser. Eňki gaçmak.** *Eňkamy gidip, ýanyňy ýere berdi* (H. Derýaýew).

EŇLIŞMEK, *işl.* Ýerli-ýerden eňmek, bilelikde eňmek.

EŇME, *iş ady.* Eňmek ýagdaýy.

EŇMEK, *işl.* **1.** Beýikden, ýokardan gaýtmak, aşaklygyna gaýtmak. **2.** Bir tarapa, bir ýere ýüzlenmek, gitmek. *Bütün oba şolara tarap eňdi.* **3.** Hujüm etmek, çözmek. **4.** *göç. m.* Biri bir zady bolşundan has ulaldyp aýdanda, diňleýjiler onuň ýalan sözleýändigini bilip, "aşak düşsene" diýen ýaly many aňladýar. *Entek eňeweri, zalywat.*

◊ **Eňen ugruňa gitmek** dogry, nädogry diýmän, öz diýeniňe tutup oturmak, yňdarma bolmak. *Ol eňen ugruna gulak salman gider. Eňen ugruňa çapyp oturmak ser. Eňen ugruňa gitmek.*

EŇŇERE, *at.* Hasyl ýygnaýyp gutarandan soň onuň galak-gaçagy çöplenýän, hoşa edilýän ekinçilik. *Eňňere meýdanynda galan ýeke-täk mähnet garpyzy geňirgediler* (B. Kerbabaýew).

EŇŇERELIK, *at.* Eňňere edilen ekin meýdany.

EŇŇIT, *at.* Beýiklikden aşaklygyna peselip gaýdýan ýapgyt ýer, ýapaşak ýer, eňaşak ýer. *Atlylar belent gerşiň eňňidine indiler* (B. Seýtäkow).

◊ **Eňňit etmek: 1)** aşaklamak. *Gün deňze tarap eňňit edýärdi.* **2)** bir tarapa ýüzlenmek, gitmek.

EŇŇITLIK, *at.* Eňňit ýer.

EŇRE, *at, gepl. d.* Aglak. *Eňre çağa.*

EŇREME, *iş ady.* Eňremek ýagdaýy.

EŇREMEK, *işl.* Zarynlap gözýaş etmek, zarzar aglamak; möňňürüp aglamak, eňsemek. *Aglanyň öňünden eňrän çykar* (Nakyl).

EŇREMEZ, *at, ýerli g.* Alty ýaşan goýun.

EŇREŞIK, *at, ser.* **Eňşeşik.**

EŇREŞMEK, *işl.* Köpçülikleýin eňremek.

EŇRETME, *iş ady.* Eňretmek ýagdaýy.

EŇRETMEK, *işl.* Gözýaş etdirmek, aglamaga mejbur etmek, aglatmak. *Agladyp, eňredip ýeňňemi aldy, Arapdan aryňy al, Jygaly ogly* ("Görogly"). *Aglatma, eňretme aşyk Tahyry, Zöhräniň ugrundaky köýýän-diýenmiş* (K. Gurbanpesow).

EŇSI, *at.* Sowuk girmezlik üçin öýüň gapysyna tutulýan halynyň bir görnüşi. *Ol öýleriň işigindäki agyr eňsiler aşak goýberilen gabak ýaly börtüşip durdy* (Ý.

aýal, eje. *Enemi gören mähriban, atamy gören gadyrdan* (Nakyl). *Dünýäniň bar görki enedir, ene* (G.. Gurban-sähedow). **3.** Owlak-guzy, göle we ş.m. guzlan ene mal, köşek botlan inen düýe. *Ol enesi bilen çykyp gaçan guzulary salymyny bermän, yzly-yzyna tutup getirýärdi* (H. Derýaýew). **4.** Garry aýallara ýüzlenilip ýa-da olaryň adynyň yzyndan getirilip aýdylyan söz. **5.** Bir zadyň esasy başlangyjy. *Ene ýap.* **6.** Gyza dakylýan at.

♦ **Ene dereginden hiç zat galmazlyk** asyl keşbinden, görnüşinden hiç zat galmazlyk. **Ene dili** öz ýurdunda çagalykdan geplenýän dil (köplenç, çaganyň degişli bolan milletiniň dili); her bir adamyň degişli bolan milletiniň dili. **Enesi ýalamadyk** terbiýe görmedik, ergeneksiz eklenen. **Ene süýdünden halal** öz zähmeti siňen, kişi zähmetiniň goşandy bolmadyk, ogurlyk däl. *Ene süýdünden halal öz ilkinji zähmet hakymy aldy.* **Ene toprak** adamyň doglan ýeri, ýurdy, watany. *Bu desga geljek nesillerimiz üçin suw bolçulygyny döredip, ene topragymyzyň bereketini has-da artdyrar* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak. Watany, halky söýmek bagtdyr).

ENEDENDOGMA [enedennoğma], *hal.* Baryp ýatan, бүтинleý, бүтин ömründe şeýle, hemişe, mydama.

ENEKE, *at.* Maşgalada, çagalar edaralarynda we ş. m. çagalara ideg, gözegçilik etmek bilen meşgullanýan aýal, gelin-gyz. *Ol çagalary, çagalaram enekelerini gowy görýärdi* (Ç. Aşyr).

ENELI, *syp.* Enesi bolan, enesi bar. *Eneli ösen çaga.*

ENELI-GYZ [eneli-ğy:z], *at.* Ejesi bilen gyzy ikisi. *Eneli-gyz uzakly gün haly dokaýardy.*

ENELIK, *at.* **1.** Ene bolmaklyk, enä degişli bolan. *Men bir enelik borjuma ýerine ýetirip, öz etjegimi edeýin, sen onsoň nähili isleseň, şonuň ýaly ýaşa!* (B. Kerbabaýew). **2.** Kakaň ejeň ýerine alan aýaly, öweý ene, ejelik.

ENELI-OGUL [enel(i)-oğul], *at.* Ejesi bilen ogly ikisi. *Eneli-ogul guraljak toýuň gürrüňini edýärdiler.*

ENESIZ, *syp.* Enesi ýok, enesi bolmadyk.

ENESIZLIK, *at.* Enesi bolmazlyk, enesi ýokluk.

ENERGETIKA [energe:tika], *at.* **1.** Fizikanyň energiýanyň häsiýetlerini öwrenýän bölümi. **2.** Hojalygyň energiýanyň dürli görnüşlerini işläp çykar-magy, öndürmegi içine alýan bir pudagy.

ENGAM [enğa:m], *at.* Gowy görüp berilýän sow-gat, halat-serpaý, sylaglar, peşgeş. *Saňa, oglum, engam diýip, iki iner, bir gyz belläp goýupdym* ("Görogly").

ENGAMLYK [enğa:mlyk], *at.* Engam üçin niýetle-nen (zatlar).

ENJAM [enja:m], *at.* **1.** Bir işi ýerine ýetirmek üçin gerek bolan abzallar, iş gurallary. *Hojalyklar dürli en-jamlar bilen üpjün edildi.* **2.** Bir işi amala aşyrmak üçin taýýarlyk, alada, çäre, alaç. *Çandybil halky şatlanyp,*

uly toý enjamyny tutdy ("Görogly").

ENJAMLAŞDYRMAK [enja:mlaşdyrmak], *işl.* Hemme gerek bolan abzallar, iş gurallary bilen üpjün etmek, gurnamak, abzallaşdyrmak. *Ýaryş geçjek meý-daňçany enjamlaşdyrmak.*

ENJAMLAŞDYRYLMAK [enja:mlaşdyrylmak], *işl.* Hemme gerek bolan abzallar, iş gurallary bilen üpjün edilmek, gurnalmak, abzallaşdyrylmak. *Men lukmançylygyň iň täze enjamlary bilen enjamlaşdyrylan nobatdaky sagaldyş toplumlarynyň ýa-da hassahanalaryň işe girizilen wagty özümi iň bagtly we buýsançly adam saýýardym* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak. Watany, halky söýmek bagtdyr).

ENŞALLA [enşalla:], "Saglyk bolsa, hudaý ýol berse" diýen manyda ulanylýan giriş sözi.

ENTEJIK, *hal.* Azajyk wagtlap, sähelçe wagtyň dowamynda, birsalym. *Entejik howlukmaň!*

ENTEK, *hal.* **1.** Heniz, häzirlikçe. **2.** Biraz, az salym.

ENTEK-ENTEKLER, *hal.* Köp wagtyň dowamynda, köp wagtlap, birnäçe wagta çenli. *Entek-entekler hem ýan bermejegine ynamy bardy.*

ENTEMEK, *işl.* **1.** Yörän wagtynda deňagramlylygy saklap bilmän, iki baka çaykanmak, yraň atmak. *Käwagtlar daşa büräp entäp gidýärdi* (Ç. Aşyr). **2.** göç. *m.* Biderek söw-söw syrtp ýörmek, işsiz aýlanyp ýörmek. *Gijäniň içinde nireden entäp geldiň* (A. Atajanow). **3.** göç. *m.* Şowsuzlyga sezewar bolmak, garyp düşmek, batmak. *Bular seniň entäniňi bilseler, yeňsäne deperler* (B. Kerbabaýew). **4.** göç. *m.* Biriniň ýa-da bir zadyň yzynda ser-sepil bolmak, sergezdan bolmak. *Habybyň aýagyna ýykylyp, onuň ýüregini eýelejek bolup entänler hem az bolmady* (G. Kulyýew).

ENTER-PELEK: enter-pelegini öwürmek başyny-gözünü aýlamak, aljyraňňy ýagdaýa salmak, aljyratmak. *—Ýene-de nireden bolduň, näme etdiň — diýip, enter-pelegini öwürýärsiň?* (B. Seýtakow).

ENTEŞMEK, *işl.* Bilelikde entemek. *Gijäň bir mahaly siz näme beýdip enteşip ýörsüňiz? Sür atyňy dogry şoňa, Beýdip enteşip ýörmäli* (Ç. Aşyr).

ENTETMEK, *işl.* Birini entemek katdyna ýe-tirmek, entär ýaly etmek. *Keselçilik ony ahyry entetdi.*

ENTIREKLEMEK, *işl.* Bir zadyň zarbyna ýa-da başyň aýlanmagy sebäpli deňagramlylygy ýitirmek. *Kerimiň gözleri, gulaklary gapylan ýaly boldy, ol entirekledi* (Ý. Mämmediyew).

ENTIREKLEŞMEK, *işl.* Köpçülikleýin entirek-le-mek.

ENTIREKLETMEK, *işl.* Biriniň entireklemegini gazanmak. *Mämmedjan hem näme bolsa-da, bu döwi darynyň üstüne entirekledip eltdi* ("Türkmen halk ertekisi").

EPIŞDIRMEK, *işl.* Hemmesini epip çykmak, bir ujundan epmek.

EPIŞMEK, *işl.* Bir zady epmäge, gat-gat etmäge kömek bermek.

EPLEM, *at.* Eplenen gat; eplenip, gatlanan zolak.

EPEME, **1.** *iş ady.* Eplemek ýagdaýy. **2.** *at.* Eplen-ýän, açylyp-ýygnalýan. *Epleme oturgyç.*

EPEMEK, *işl.* Bir zady gat-gat etmek, epmek. *Ol bitin çapadyny bölmän, epläp agzyna dykdy* (H. Ysmaýyłow).

EPLEM-EPLEM, *syp.* Gat-gat bolup duran.

EPLENIŞMEK, *işl.* Bükülmek, gat-gat, epin-epin boluşmak; köpçülikleýin bükülmek; gat-gat bolmak.

EPLENME, *iş ady.* Eplenmek ýagdaýy.

EPLENMEK, *işl.* Bükülmek, bükülen ýagdaýda bolmak, gat-gat bolmak.

♦ **Eplenip ýatmak** *iş* etmän bikär, işsiz-pişsiz gün geçirmek. *Aç-suwsuz eplenip ýatyrdylar* (A. Gowşudow).

EPLEŞDIRMEK, *işl.* Hemmesini epläp çykmak, eplem-eplem epişdirmek, birnäçe gezek eplemek. *Ol elindäki kagyzy epleşdirip, jübüsine saldy* (N. Geld-iýew).

EPLEŞMEK, *işl.* Bir zady eplemäge, gat-gat etmäge kömekleşmek. *Geýimleri epleşmek.*

EPLETMEK, *işl.* Bir zady gat-gat etdirmek. *Ýaglygy eplədip ýygnatmak.*

EPME, **1.** *iş ady.* Epmek işi. **2.** *at.* Üsti, düzümi miweli, ýagly *we.ş.m.* tagamly azyk önümi. *Bally epme.*

EPMEK I, *işl.* Göni ýa-da ýazgyn zady eplemek, bir zady bükmek. *Paşmaklaryny epdi-de, emay bilen aýak üstüne galdy* (B. Kerbabýew).

♦ **Dyzyňy epmek** sähel wagt oturmak.

EPMEK II, *at.* yerli g. Çelpek. Ahalyò ak unundan Epmek gelsin °u gyza, Maògy°lagyò maò goýnundan Söwü° gelsin °u gyza (Hüwdi).

EPOS [e:pos], *at.* Edebiýatyň şygry we dramadan tapawutlanýan rowaýat, kyssa, hekaýa görnüşli gahrymançylykly şadessany. *Görogly, eposy.*

EPRIK [epirik], *at.* Süýt bilen gatygyň garyl-magyndan taýýarlanylýan süýt önümi. *Käte üýşüp eprik, goýultmak edinýäris* ("Edebiýat we sungat").

EPRUT [epiru:t], *syp.* Şylhasy çykan, halys tozan. *Täzeje geýen geýimler tiz wagtyň içinde deriň şoruna eprut bolup, eginlerinden düşip galýardy* (H. Derýaýew).

♦ **Eprut garry** garrap halys lagşan adam.

ER, Türkmen milli elipbiýiniň "R" harpynyň ady.

ERA [era:], *kön.s.* İçinde. *Meýdan era jeňi-maglup gaýrylsa* (Mätäji).

EPSOMIT [epsomi:t], *at.* Angliýanyň Epsom şäheriniň golaýyndan tapylan aýy duzuň ady.

ERADA [era:da], *at.* Erk; maksat, niýet. *Seniň*

hem beýle bolmagyň Allanyň eradasy bilendir (H. Derýaýew).

ERBAHASY [ervahasy], *at.* ös. Boýy 15-30 sm ýetýän, köpýyllyk ot, ýabany dermanlyk ösümlik.

ERBET [ervet], *syp.* **1.** Gowy däl, ýaramaz; ýaman. *Adama erbet söz aýtmaň! 2.* Aýylanç, elhenç, gorkunç. *Ol birden ah çekip, erbet ses etdi* (N. Pomma). **3.** Pes, öwerlik däl (hal-ýagdaý hakynda). *Syrkawyň ýagdaýy häzir erbet däl.*

ERBETÇILIK [ervetçilik], *at.* Hil, ýagdaý, herket, iş we ş. m. taýdan ýaramazçylyk, göwnejaý dällik, maksada laýyk gelmezlik, erbetlik.

ERBETLEMEK [ervetlemek], *işl.* Pese düşmek, ýaramazlaşmak, beterlemek. *Onuň saglygy erbetleýär.*

ERBETLENMEK [ervetlenmek], *işl.* Öz-özünden erbet bolmak. *Hil taýdan erbetlenmek.*

ERBETLEŞDIRMEK [ervetleşdirmek], *işl.* Erbetlenmegine getirmek. *Onuň özi saglygyny erbetleşdirdi.*

ERBETLEŞMEK [ervetleşmek], *işl.* Kem-kemden erbet bolmak.

ERBETLIK [ervetlik], *at.* **1.** Erbet halda bolmaklyk, erbetçilik, ýaramazçylyk. **2.** Erbet iş. *Erbetlik etmek.*

ERDEM *at.* *kön.s.* Edep, terbiýe. *Erdem başy dil* (Nakyl).

ERDEMLI, *syp.* Başarnykly, edenli, salyhatly, hünärlü. *...Derse han oglana beglik bergin, tagt bergin-erdemlidir* ("Kitaby dedem Gorkut").

EREDIJI, *at.* **1.** Bir maddany ergin hala öwürýän (suwuklyk). **2.** Metaly eretmek bilen meşgul bolýan adam. *Polat erediji.*

EREDILMEK, *işl.* Ergin eredilmek, ergin, suwuk hala getirilmek.

EREK I, *at.* **1.** Goýnuň bir tohumy. *Guşda barak eti, goýunda erek eti* (Nakyl). **2.** Iki örküçli maýa. *Erek maýa münjekmi?* (Sanawaçdan).

EREK I, *at.* Tärimini iki ýokarky ujunyň birleşip, toýnuk emele getirýän ýeri.

EREM, *at.* *şahyr.* Behişt.

♦ **Eremiň bagy** behişt bagy. – *Siziň jaýyňyz nirededir-diýdi. Periler: – Erem bagynda – diýip, jogap berdiler* ("Hüýrlukga–Hemra").

EREMEK, *işl.* **1.** Ergin hala öwürülmek, daşky täsir netijesinde suwuk hala öwürülmek. *Eredi ak garlar ala daglarda* (A. Kekilow). **2.** *göç. m.* Gün-günden horlanmak, iglemek. *Ol gün-günden eräp barýar.* **3.** Ýüregi ýuka ýagdaýda bolmak, durumsyz bolmak, gowşamak. *Oňa açyk ýüz bilen sen diýseň eräbiýr.* **4.** Gaty gowusyrap geplemek, suwjarmak katdyna ýeteňkirmek.

♦ **Eräp akmak** gaty horlanmak, guramak. *Gayra-gayra bakar men, Gyzlar, läle kakar men, Sol joramy görmesem, Eräp-eräp akar men* (Lale). *Günbe-günden*

Mämmediýew).

EŇSIGAMYŞ [eňsiğamyş], *at.* Öýüň gapysyna tutulýan örülen gamyş.

EŇSILIK, *at.* Eňsi dokamak üçin niýetlenen (ýüň we ş. m. zatlar).

EŇSEMEK, *işl., ser. Eňremek.* Öýne gelse aýallar, *Ikisem eňşäp otyr* (A. Alamyşow).

EŇŞEŞIK, *at.* Köp adamyň agyly sesi, zenzele, yzanda-çuwanlyk, ahy-nala. *Howlynyň içinde uly eňşeşik başlandy* (A. Gowşudow).

EŇŞEŞMEK, *ser. Eňreşmek.* Sürüldiler il barysy eňşeşip, *Pyganynda daglar, daşlar gymşaşyp, Asman joşa geldi, zemin gowşaşyp, Bulutlar durdular nala, Seyidi* (Zelili).

EŇSETMEK, *ser. Eňretmek.*

EŇTERILMEK, *işl.* 1. Gabyň agzy aşak edilip dökülmek, guýulmak. *Depesinden eňterilen sowuk suw.* 2. Üsti ýapylmak, basyrylmak; iteklenip ýykylmak. 3. *göç. m.* Erbet taraplary, etmiş görkezilip geplenmek, ýamanlamak, üstünden düşülme, tankyt edilmek. 4. Bir zat bilen urulmak, biri tarapyndan urlan bolmak. 5. *göç. m.* Birbada içilmek, başa çekilmek. *Okara doly çal bir başa eňterildi.* 6. Bir tarapa ýüzlenilmek, çalt hereket edilmek, çözülmek. *Gelişleri ne haýbatly, Eňterilen dek gelýärdi sap* (Ç. Aşyr).

EŇTERIŞDIRMEK, *işl.* 1. Köp gapdaky zady eňtermek; yzly-yzyna dökme, guýmak. *Doly bedreleri eňterişdirmek.* 2. Birnäçe ýere zat dökme, birnäçe ýeriň üstüni ýapmak, gömüşdirmek. 3. Birnäçe zady agdarmak, agdaryşdyrmak, itekläp ýykyşdyrmak. 4. *göç. m.* Käbir adamlaryň erbet taraplaryny, etmişlerini aýdýşdyrmak, aýdýşdyryp ýamanlamak. 5. Köp adamy urup başlamak, gaýta-gaýta eňterip urmak. 6. *göç. m.* Köp gapdaky zady içmek, yzly-yzyna içmek, başyňa çekmek.

EŇTERIŞMEK, *işl.* 1. Eňtermäge kömek etmek, bilelikde eňtermek. 2. Köpçülik bolup bir tarapa ýüzlenmek, çalt hereket edip gitmek, at goýmak, çözmek, dökülmek.

EŇTERMEK, *işl.* 1. Içi zatdan doly gaby egip, baryny birden guýmak, hemmesini dökme. *Omaçaly çorbany gazanyň iki gulagyndan ýeňi bilen tutup, içi dogralan nanly çanaga eňterdi* (N. Pomma). 2. Bir gapdala agdarmak, itekläp çykmak. *Käbir şonuň ýaly haramzadany belent dagyň başyndan eňtermek gerek. Käbir şonuň ýaly haramzadany belent dagyň başyndan eňtermek gerek* (B. Kerbabaýew). 3. Bir zat bilen depesinden indermek, urmak. *Gazabyma çydap bilmän, has zarplyrak eňteräýipdirin* (B. Kerbabaýew). 4. *göç. m.* Biriniň ýaramaz taraplaryny, etmişlerini görkezip tankyt etmek, üstünden düşmek. 5. *göç. m.* Gapdaky suwuklygy birbada içmek, başyňa çekmek. 6. Çalt hereket edip, bir tarapa ýüzlenmek, at goýmak,

dökülmek, çözmek.

EŇTERTMEK, *işl.* Biriniň eňtermegini gazanmak, agdartmak, tankyt etdirtmek, içirtirmek, çozdurtmak.

EP,- "Esl" sözünüň öňünden gelip, sözüň manysyny güýçlendirýän bölek. *Ep-esli.*

EPDEK, *at.* Gurhanyň ýediden bir bölegi.

EPENDI [epenni], *kön.s.* 1. Köplenç, asly türk bolan erkek adamlara sypaýylyk, hormat bilen ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Müdür ependi, siz maňa ýürekde çirik saklamagy öwreden dälsiňiz* (B. Kerbabaýew). 2. Adam ady.

EPENEK, *at.* 1. Bir zadyň içinden geçirilýän, okuň ujuna berklik üçin geýdirilýän, içi deşik tegelek demir bölejik, gaýyş. 2. Pil saplananda, sapyň içinden geçirilen çüýüň üstünden goýulýan içi deşik ýasyja demir bölejigi. 2. Düýäniň burnundan sypmazlygy üçin büýliniň uçly tarapynyň iç ýüzünden geýdirilýän teletin, gaýyş bölejigi.

EP-ESLI, *syp.* Möçberi, mukdary boýunça köp, uly, ýoňsuz, esli. *Ep-esli pul. Ep-esli bugdaý.*

EP-ESLIJE, *syp.* Eslije, ýoňsuzja. *Buýran işiňi etmek üçin maňa ep-eslije wagt gerek.*

EP-ESLIRÄK [ep-esliräk], *syp.* Möçberi, mukdary boýunça ep-esliden azrak.

EPEÝ, *syp.* 1. Daş görnüşi, müçesi, gabarasy uly, daýaw, uly. *Epeý adam.* 2. *göç. m.* Özünü agras tutýan; gopbamsy. *Ýigit epeý basyp, gopbam görünýär* (K. Gurbanpesow).

EPEÝ-EPEÝ, *syp., gepl.d.* Uly-uly. *Toýa epeý-epeý ýaşulular gelipdir. Epeý-epeý ädimläp baryar.*

EPEÝLENMEK, *işl.* Epeý görnüşe girmek, özüňi epeý görkezmek, gopbamsyramak. *Epeýlenip jogap berdi* (G. Kulyýew).

EPEÝLIK, *at.* 1. Epeý bolmaklyk, epeý görnüşlilik. 2. Ulumsylyk, gopbamsylyk. *Ol epeýlik bilen içeri girdi.*

EPGEK, *at.* Tomus günleri öwüsýän gyzgyn ýel, howurly ýel. *Tolkun-tolkun bolup akyp duran epgegiň aşagyndaky gowaçalaryň ýapraklary garamtyl gökdi* (N. Baýramow).

EPGEKLI, *syp.* Epgek öwüsýän, gyzgyn ýelli. *Epgekli çöllügiň jümmüş ýerinde, Atam pahyr gün ýamanyn görükdir* (M. Myşsyýew).

EPGEKSIZ, *syp.* Gyzgyn ýelsiz, epgek öwüşmeýän. *Epgeksiz howa.*

EPILMEK, *işl.* 1. Epin emele gelmek, epin tutmak, gasyn atmak. *Onuň köýnegi epilipdir.* 2. Egilmek, bükülmek, eplenmek.

EPIN, *at.* Bir zadyň eplenen, ýygyrt atan ýeri. *Dar dartylyp ýyrtylar, giň epinden gyrkylar* (Nakyl). *Epini açylmadyk garma don.*

EPINLI, *syp.* 1. Epini bar bolan, ýygyrt atan, epin tutan. 2. Epin goýlup tikilen.

adam. ...Gowaça düýplerini bejerip ýören aýallar, erkekler gaty kändi (B. Seýtäkow). **2.** Inen düýä garşylykly jynsdan bolan mal. *Abdy erkekleri suwly çelekler eýantap çökerişdirdi* (B. Gurbanow). **3.** *syp.* Urkaçy bolmadyk; erkeklik jynsyna degişli ösümlik, haýwan, guş we ş. m. **4.** *syp., göç. m.* Mert, edermen, gaýratly. *Erkek adam bolup ýaşajak bolgun* (B. Hudaýnazarow).

♦ **Erkek göbekli** uly-kiçi erkek adamlar. **Erkek käşir** ýaly ýaramsyz.

ERKEKLERÇE, *hal.* Erkek ýaly, mert, durnukly (alyp barmak).

ERKEKLIK, *at.* **1.** Erkek häsiýetine mahsuslyk, erkege degişlilik. *Bu ýagdaý erkeklik namysynyň in inçe tarlaryna çenli burup çykdy* (T. Gurbanow). **2.** Erkek jynslylyk. **3.** *göç. m.* Batyrlık, edermenlik, gaýratlylyk, mertlik. *Seniň babaňam, kakaňam erkekligi elden beren däl* (B. Seýtäkow).

ERKEN, *k.d.* "Eken" manysynda gelýän kömekçi işlik.

ERKIN, *syp.* **1.** Erkana, hiç kime garaşly, tabyn bolmadyk, azat, özbaşdak. **2.** Kynçylyksyz, ýeňillik bilen, mejbury däl. **3.** *göç. m.* **4.** Adam ady.

ERKINLIK, *at.* Erkin halda bolmaklyk; özygtyýarlylyk, özbaşdaklyk. *Ynsanperwerlik, açyklyk, din erkinligi, beýleki halklaryň medeniýetine sarpa goýmak ýaly ýörelgeler türkmen häsiýetiniň esasy düzýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow, "Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr"). *Erkinlikden süňni ýeňläp, Serdar dagy gidip barýar* (Ç. Aşyr).

ERKINSIREMEK, *işl.* Özüni erkin alyp baran bolmak, özüni erkin duýan bolmak, arkaýynsynamak. *Patyşanyň ýanynda erkinsirän Elbent bagşy oglany äsgermezlik edip, ädikli aýagynyň burny bilen Nejep janyň arkasyna depip goýberdi* ("Nejep oglan").

ERK-ISLEG [erk-isleġ], *ser.* Erk we Isleg. Halkyò erk-islegi

ERKLI [erikli], *syp.* Bir işi etmäge erk berlen, hukugy, erki bar bolan, ygtyýarly.

ERKLILIK [eriklilik], *at.* Erki barlyk, erksiz dälilik.

ERKSIZ [eriksiz], *syp.* Hiç zada erki bolmadyk, bir işi etmäge hukugy, ygtyýary bolmadyk.

ERKSIZLIK [eriksizlik], *at.* Hiç zada erki ýokluk, bir işi etmäge hukugy, ygtyýary ýokluk. *Erksizlik erbet zat.*

ERMEK, *işl., k.d.* "Bolmak" manysynda gelýän kömekçi işlik. *Erer ol erkin mydam, budur türkmen binasy* (Magtymguly).

ERMENI, *ser.* **Ermeniler.** *Ermeni dili. Ermeni halky. Ermeni medeniýeti.*

ERMENILER, *at.* Ermenistanyň ilaty.

ERŇEK, *at.* Bir zadyň gyrasy, ýakasy, kenary. *Iki ýa üç arka aýlanyan palasyň erňekleri gemrilen*

bolsa, göwresi çapgy ýassygy ýaly kertim-kertimdi (B. Kerbabaýew).

ERŇEKLEMEK, *işl.* **1.** Bir zadyň gyrasyny ýakalap, tutup durmak, bir ýeriň gyrasynda ýerleşmek. *Bu ýol derýanyň ileri kenaryny erňekläp oturan oba barýar.* **2.** Aýaklamak, ahyrlap barmak, gutaraňkyrlamak. *Ýyl erňekläp gelýärdi.*

ERRE, *at.* *kön.s.* Byçgy; ary. *Depesinden erre düşen Zekerya* ("Seýpelmelek – Medhaljema").

♦ **Erre-de teşe** biri-biri bilen gyr-tutuş, ala uruş, gyk-bak. *Boljagyňyzy bolupsyňyzy, hemişe biri-biriňiz bilen erre-de teşe.*

ERSDIRMEK [erissirmek], *işl.* Üýtgetmek, hum ýaly çişirmek. *Ogulaýyň dogumly gürlemegi Enegüli ersdirdi* (R. Gelenow).

ERSGIN [erisgin]: **ersgin bolmak** köpelmek; guýçlenmek. *Erisgin bolup gitdi gyzybaşymyz* (Magtymguly).

ERSMEK [erismek], *işl.* **1.** Baş galdyryp, köpçülikleýin suratda görnüp ugramak, köpçülikleýin aýak üstünde bolmak. *Bahar gelse, göçer baýlar, Gurt erser, şagal ýaýlar* (Talyby). **2.** Kesel beterlemek, ýetjek ýokary derejesine ýetmek (ýara, örgün hakynda). *Ýaraň ersipdir, ony derrew lukmana görkez.*

♦ **Ersip galmak** birden ösmek, boý almak. *Ýagyşdan soň otlar birden ersip galypdyr.*

ERS-MERS [eris-meris]: **ers-mers bolmak** ösmek, ulalmak, ösýäni, özgerýäni mese-mälim bildirmek. *Ol ers-mers bolup, derrew ulaldy.*

ERTE, *at, ser.* **Ertir** **1.** *Ertesi gün Berdi aga eşegini münüp, şaýyny tutup geldi* (A. Durdyýew).

ERTE-BIRIGÜN [erte-vi:riġün], *hal.* Ertir ýa-da ondan soňky gün, ertiriň ýa-da ondan soňky günün özünde, ýakyn günlerde. *Ynha erte-birigün mülk harmanymyzy alarys, iýerlik däne şondan galar* (B. Kerbabaýew). – *Erte-birigün getirseňem bolardy – diýdi* (A. Gowşudow).

ERTEKI I, *gepl. d., ser.* **Ertirki 1.** *Erteki guýrukdan bu günki öýken ýagşy* (Nakyl).

ERTEKI II, *at.* **1.** Köplenç, jadyly, hyýaly, şeýle hem durmuşy wakalar beýan edilýän halk döredijilik eseri. *Garry ene gyzykly erteki aýtmaga başlady.* **2.** *gepl. d.* Hakyky däl, toslama, ýalan zat. *Bu aýdýanyň çyn gürrüň däl, ýöne bir erteki! Wä! Ine gerek bolsa erteki!* (B. Kerbabaýew).

♦ **Erteki otarmak** ýalan-ýaşryk sözlemek, bolar-bolgusyz gürrüňleri samahyllamak, ýok zatlary toslamak.

ERTEKIÇI, *at.* Köp erteki bilýän we olary gyzykly edip aýtmagy başaryan adam. *Biziň obamyzda bir garry ertekiçi bardy.*

ERTIR [erti:r], *hal.* **1.** Dowam edýän günün yz ýanyndaky gün, bu gün däl, geljekki gün, indiki

eräp akýar, Ýok derdine derman-däri (B. Kerbabaýew).

EREN, *at. ser. Erenler.*

ERENLER, *at.* Ärler, ärlilik, welilik, pirlik derejesine ýetenler, pirler, keramatly adamlar. *Daňa ýakyn üç ýüz altmyş erenler şu ýerde jemlenişdiler* ("Görogly").

EREŞMEK, *işl.* Kem-kemden eremek. *Ýerde ýatan galyň gar kem-kemden ereşýär.*

ERET, *at.* Uly gämiler kenara gelende, ony berkitmek üçin ulanylýan we gorumyň dört tarapyndaky çykyp duran, başyna kenardan zyňlan tanaplar oralýan agaçlar; ýelkenli nawuň gapyrgalarynyň uçlary; gämini köprü ýa-da başga gämä daňmak üçin ýüpüň baglanýan ýeri.

ERETMEK, *işl.* 1. Eremek derejesine yetirmek. *Demir eretmek.* 2. *göç. m.* Bedenine ýeňillik bermek, lezzet bermek. *Sesi güýçli doň ýüregi eretdi* (N. Pomma).

EREWDE-BEREWLİK [eröwdö-veröwlik], *at.* Gaýda-gaýmalasyk, köpçülikleýin tertipsiz hereket, erem-ejemlik.

EREZ, *at. gepl.d.* 1. Bir tarapa uzap gidýän giň bolmadyk belentlik, ulaşyp gidýän beýikli-pesli ýer. *Dag erezi.* 2. Kürtä salynýan nagys we onuň ady.

ERGENEK [erğenek], *at.* 1. Bir zadyň öňüne ýa-da daşyna edilen germew. 2. Gapy; gözenek. *Garly ussa dükanyň ergenegini ýapdy-da, öýüne gaýtdy* (A. Gowşudow).

ERGENEKSIZ [erğeneksiz], *syp.* 1. Germew edilmedik, germewsiz. 2. Gapysyz; gözeneksiz. 3. *göç. m.* Terbiýe görmedik, terbiýesiz, edepsiz. *Ergeneksiz eklelen, terbiýesiz saklanan* (Nakyl).

ERGIN [erğın], *syp.* 1. Erän, doň däl. *Ergin ýag.* 2. *at.* Bir ýa-da birnäçe gaty jisimleriň garyndysy.

ERIK, *at.* 1. Bägüller maşgalasyndan bolan, miwe getirýän agaç, bag. 2. Şol agajyň şanikli, sarymytyl-gyzyl öwüsýän süýji miwesi.

ERIKGÜL [erikgöl], *at.* 1. Eriğiň gülüne meňzedilip hala, çuwala, kürtä we ş. m. salynýan nagys. 2. Gyz dakylýan at.

ERIN, *at.* Agsyň iki gapdal tarapynda dodaklaryň çowlanyp birleşýän ýeri; dodak.

♦ **Erni bir ýere gelmezlik** bir zada diýseň begenip, dylm-dylm etmek. *Täze köýnek geýen çagajygyň erni bir ýere gelenokdy. Erni gulagyna ýetmek* gaty gülmek. **Erniň erniňe degmezlik 1) ser. Erniňi ýygnap bilmezlik 2)** köp gürlmeklik, ýañramaklyk, ýañra bolmaklyk. **Erniňi ýygnap bilmezlik** gülkiň tutmak, köp gülmek. *Ol ernini ýygnap bilmän, ep-esli salym ýylgyryp durdy* (A. Durdyýew). **Erniň suwuny oňarmazlyk** elinden iş gelmezlik, nalajedeýin, emelsiz bolmaklyk. **Erni suwly** özüni oňarmaýan, lellim, sölp, bihepbe, emelsiz. **Ernini oňarmaz** sölp. **Erni ýygnanmaz** gülek. **Erni ýirik** gepçi, gybatkeş.

ERINLEK, *syp.* Erni uly, agzy uly. *At erinlek gerek, är – burunlak* (Nakyl).

ERINMEK, *kön.s.* Ýaltanmak, kyn görmek, irinmek.

ERISGIN [erisğın], *syp.* Joşup duran. *Eý, ky-blagähim, baş ýoldaşym, Görogly, ösüp baryňan ýaş oglanyň göwni erisgin bor* ("Görogly").

ERİŞ, *at.* Mata, haly dokamak ucun ýüwürdilýän ýüp ýa-da ýüplük. *Dokmaçy aýallaryň hemmesi erişden başlaryny galdyryp, aňka-taňka bolşup seredişdiler* (A. Durdyýew).

ERİŞ-ARGAÇ [erişarğaç], *at.* 1. *ser.* Eriş we Argaç. 2. Eriş bilen argaç ýaly biri-birine gaty ýakyn.

♦ **Eriş-argaç bolmak** eriş bilen argaç ýaly biri-biriniň içinden geçip durmak, üsti-üstüne bolup durmak. **Eriş-argaç bolup geçmek** aýry-aýry zatlar, wakalar başdan-aýak öňe saýlanmak, bolup geçmek. *Dostluk temasy şahyryň döredijiligiň içinden eriş-argaç bolup geçýär. Eriş gaýnatmak* dokma ýüwürdilmezinden öň erşiň has berk bolmagy üçin ony gazanda gaýnatmak. **Erşi sagmak** dokma ýüwürdilende erşi çekip-süýndürip ýüwürtmek.

ERİŞMEK, *işl.* Topulyp ýapyşmak.

ERJELLENMEK, *işl.* Erjel bolmak, özüni erjel alyp barmak. *Ol ýigit öňküsinden düýbünden üýtgäpdir, indi gaty erjelenipdir.*

ERJEL, *syp.* Bir işi ýerine ýetirmäge tutanýerli ýapyşýan, gaýduwsyz, hyjuwly, işjeň.

ERJELLIK, *at.* Erjel hasiýetli bolmaklyk, tutanýerlilik, maksada okgunlylyk.

ERJEŞME, *iş ady.* Erjeşmek ýagdaýy.

ERJEŞMEK, *işl.* Bir işe erjellik bilen baş goşmak; biriniň garşysyna çykmak, sürünmek, jedelleşmek, dawalaşmak. *Bermejek bolup erjeşme, özünem daňyp alyp gaýdyber* ("Görogly").

ERK, *at.* 1. Öz islegiňi, öňünde goýan maksadyňy amala aşyryp bilmek ukyby. 2. Isleg, talap, ygtyýar.

♦ **Erk bermek** ygtyýar bermek, erkinlik bermek. **Erk etmek** özüni ele almak, özüňe buýurmak ýa-da başga birine diýeniňi etdirmek. **Erki ele almak** – erkli bolmak, özüňe erk etmek. **Erkine goýmazlyk** azar bermek, diýeniňi etdirmek, biynjalyk etmek. **Erkini almak** birini özüňe boýun egdirmek, tabyn etmek. *Bu bir erkana ösen gyzdyr* (T. Gurbanow).

ERKANA [erka:na], *syp.* Hiç kime dahylly, garaşly bolmadyk, azat, özbaşdak, arkaýyn, erkin.

ERKANALYK [erka:nalyk], *at.* Erkana halda bolmaklyk, garaşsyzlyk, azatlyk; özbaşdaklyk, erkinlik. *Deňlik, erkanalyk, nurly gün üçin, Duşmanlara garşy göreş etdiler* (A. Kowusow).

ERKEÇ, *at.* Geçiniň bir ýaşyna ýeten erkek jynsly. *Erkeç eti em bolar, geçi eti – ýel* (Nakyl).

ERKEK, *at.* 1. Aýala garşylykly jynsdan bolan

başy esen bolsa, Mally bolar; malsyz bolar ("Görogly").

2. Oglana dakylýan at.

ESENLIK, *at.* Amanlyk, saglyk, sag-salamatlyk. –*Amanlykmy, oglum, esenlikmi?*

ESENTANYŞ, *at.* Öňden hiç hili tanyşlygy bolmadyk, tanamaýan adamy bilen edil tanyş ýaly hereket edýän adam. *Ol edil esentanyş ýaly meniň ýanyma geldi.*

ESERI, *at.* Döredijilik zähmetiniň önümi; şahyryň, ýazyjynyň, heýkeltaraşyň, suratçynyň we beýleki döredijilik adamynyň döreden işi. *Magtymgulyynyň eserleri.*

ESER [eser / heser] **II**, *at, k.d.* Täsir, güýç. *Yşkyň eseri.*

◇ **Eser etmek** täsiri ýetmek. *Yşk eser etmese, ýanmaz cyraglar* (Magtymguly).

ESERDEN, *syp.* Seresap, pähimli hereket edýän, ägä, hüşgär. *Eserden bolmak. Eserden adam.*

ESERDENLIK, *at.* Eserden bolmaklyk, seresaplylyk, hüşgärlik, ägälik.

ESETDIRMEK, *işl., gepl.d.* Seretdirmek, bakdyrmak, garatmak.

ESETME, *iş ady.* Esetmek ýagdaýy.

ESETMEK, *işl., gepl.d.* 1. Birini ýa-da bir zady görmek maksady bilen şoňa seretmek, äňetmek, garamak. *Maral oňa ýylgyrjaklap esetdi.* 2. Birine ýa-da bir zada esewan bolmak., gözegçilik etmek.

ESEWAN [esewa:n], *at.* Biri ýa-da bir zat barada edilýän alada, gözegçilik. *Çaga esewan etmek. Daş-töwerekden esewan bolmak.*

ESEWANÇYLYK [esewa:nçylyk], *at.* Esewan bolmak işi. Biziň esewançylyk edýän ýerimiz gül ýalydyr.

ESEWANLYK [esewa:nlyk], *at.* Bir ýa-da bir zat barada alada etmeklik, göz-gulak bolmaklyk, esewan bolmaklyk, esewançylyk.

ESGER [esger], *at.* 1. Goşunyň kiçi harby gullukçysy. 2. Umuman, harby gullukçy. *Baş eýledim esgere, han Hojamberdi seni!* (Şabende).

ESGERI [esgeri], *at.* Üzümiň bir görnüşi.

ESGERLIK [esgerlik], *at.* Harby gullukçynyň ýagdaýy, harby gulluk. *Esgerlige gidýän ol gün, Hatar-hatar hem sap-sapdy* (Ç. Aşyr).

ESGI [esgi], *at.* 1. Köne mata bölegi, ownuk-uşak mata bölegi. 2. *kön.s.* Köne.

◇ **Esgi ýaly** tagamy-tagsyry ýok, iýer ýaly däl. *Gawun güne ýatan bolsa gerek, edil esgi ýaly-da.*

ESKIMOS [eskimo:s], *ser.* Eskimoslar.

ESKIMOSLAR [eskimo:slor], *at.* Çukotka ýarym adasynyň kenarlarynda, Demirgazyk Amerikanyň Arktika kenarynda we Grenlandiýada ýaşaýan halk.

ESLI, *syp.* Mukdary, möçberi boýunça köp, ep-esli. *Esli salym sesini çykarman oturdy.*

ESREK [esirek], *syp.* 1. Lummur-lummur edip, köp esreýän, kükregen. *Esrek erkek.* 2. Mes; mesirgän,

hyjuwly.

ESREMEK [esiremek], *işl.* 1. Lummur-lummur edip ses çykarmak, kükremek (erkek, iner hakynda). *Çille mesi bolan gara erkek içini çekip, agzyny ak köpük edip esreýärdi* (N. Pomma). 2. *göç. m.* Çendenäşe mes bolmak, mesirgemek, duýgy taýdan joşgunly ýagdaýda bolmak (adam hakynda).

ESREŞMEK [esireşmek], *işl.* Köpçülikleýin esremek, bilelikde esremek.

ESRETMEK [esiretmek], *işl.* Kükretmek.

ESRIK [esirik], *syp., ser.* **Esrek.** *Esrik ner dek ak köpükler saçypdyr* (Magtymguly).

ESSALAWMALEÝKIM [essalowma:leýkim], Birine salamlaşmak üçin ýüzlenilende aýdylýan edep sözi (erkek adamlar tarapyndan berilýän salam.).

ESSAGPYRALLA [essağpyralla: / essa:pyralla:], *at, ser.* **Estagpyralla.**

ESSE, *hal.* Öňki mukdaryndan, göwrüminden şonça gezek - 100 % köp, üstesine ýene öňküsi ýaly artyk. *Iki esse. Üç esse.*

◇ **Essesi bilen** üstesine ýene şonça möçberde, şonça mukdarda. *Maňa bir gysym tohumlyk garpyz çigidini berseň, soň essesi bilen gaýtararyn. Esse ýarym üstesine şonça möçberde we ýene şonuň ýarysy. Ýarym esse bir zadyň öňki möçberiniň, mukdarynyň ýary.*

ESSELIK, *syp.* Essä deň.

ESTAGPYRALLA [estağpyralla:/essa:pyralla:], *at.* "Ýalkamagy Alladan haýyş edýäriň!" diýen many-daky toba sözi.

EST, *at, kön.s., ser.* **Es.** *Keýwan geler estime, baksam ki gara gözlere* (Magtymguly).

ESTON [esto:n], *at, ser.* **Estonlar.** *Eston dili.*

ESTONLAR [esto:nlor], *at.* Estoniýanyň esasy ilaty.

EŞ, *at, kön.s.* Dost, ýoldaş; ýanyoldaş.

EŞEGARKA [eşegarka], *at.* Jaýyň üstüniň iki tarapy ýapgyt edilip ýapylýan görnüşi, eşekgeriş. *Jaýyň üstüni eşegarka edip ýapdyk.*

EŞEGARY [eşegary], *at.* Uly sargylt-gyzyl ary.

EŞEK I, *at.* 1. Münmek ýa-da yük ýüklemek üçin gylýallar maşgalasyndan bolan pes boýly, uly kelleli, uzyn gulakly haýwan. *Ölme eşegim, ýaz geler, Ýorunja dyzdan bolar* (Nakyl). 2. Kirişli saz gurallarynyň kirşiniň aşagynda goýulýan kiçijik ağaç bölegi, ýassyjak. *Dutara eşek ýasamak.* 3. Ystünde bedenterbiýe maşklary ýerine ýetirilýän esbap. 4. Boý ýeterden belentdäki ýerlerde gurluşyk, abatlaýyş işlerini ýerine ýetirmek üçin üstüne cykylp işlenýän, köplenç ağaçdan edilýän hojalyk enjamy. 5. Betgylyk, bethäsiýet adamlara käýinip aýdylýan söz. *Eşek hiç zat edip bilmändir-ow!* (B. Seýtäkow).

◇ **Eşek arka** hiç kim bilen arkalaşyk etmeýän, arkalaşmaýan, ylalaşmaýan (oňşuksyz adam hakda).

gün, erte. *Men-ä ertir irden turmaly* (T. Gurbanow).
2. Günün, gündiziň başlanýan wagty, ir ertir. *Saňa ertirden aqşama çenli garaşdyk*. **3.** Ir bilen içilýän, ertirlik. *Remezhan ertir çayyny içip boldy-da, ojagyň başynda tirseğine ýaplanyp gysardy* (B. Seýtäkow).
4. göç. m. Geljek gün, erte. *Sen ertiriňi gaýgy edýän adam däl ahyry?!*.

♦ **Ertiriňiz haýyrly bolsun!** “şu gün size peýda getirsin, bagt bersin, ýamanlyga ýüzüň düşmesin, işiňiz şowly bolsun” diýen manylary aňladýan alkyş sözi. *Ertiriňiz haýyrly bolsun, goňşy!*

ERTIRINE [erti:rine], *hal*. Ertir ir bilen, irden.

ERTIRKI [erti:rki], *syp*. **1.** Ertir boljak, şu günden soň gelyän gündäki. *Ertirki toýa taýýarlanýarys*. **2.** Irki, gün dogan wagtyndaky. *Şol janaweriň ertirki suwa ýakylyşdyr* (G. Kulyýew). **3. göç. m.** Geljekki günlerdäki. *Her kim özüniň ertirki durmuşynyň has gowy bolmagynyň umydy bilen ýaşayar*.

ERTIRLIK [erti:rlik], *at*. **1.** Ir bilen, ertir bilen iýilýän nahar, ertir nahary. *Olaryň öýünde agşamlyk bolsa, ertirlik tapylmadydy* (B. Kerbabaýew). *Gün dogmanka ukudan oýandy, hasyr-husur ertirlik edindi* (B. Öwezow). **2.** Ertir üçin gerekli, ertirki gün gerek bolan (zat). *Çörek bişirer ýaly ertirlik unumyz barmyka beri ýa gijrägem bolsa, dükana un almaga gitmeli bolarmyka?!*

ES I, *at*, *kön.s.* Aň, huş.

♦ **Essi aýylmak** huşuny ýitirmek, ysgyny gaçmak, özüňden gitmek, çaşmak. **Essinden gitmek ser.** **Essi aýylmak.** *Aýsoltan bu habary eşidip, bir nagra çekip, essinden gidi* (“Görogly”).

ES II, Türkmen milli elipbiýiniň “S” harpynyň ady.

ESAS [esa:s], *at*. **1.** Bir zadyň özeni, çeşmesi, düýbi. **2.** Bir zat üçin getirilýän delil, sebäp, tutaryk. *Ynanjyna esas agtarýan ýaly, töwereğine göz aýlady* (G. Kulyýew).

ESASAN [esa:sa:n / esa:san], *giriş s.* Umuman alanyňda, bütinleý diýen ýaly; köplenç. *Kepir balygy, esasan, Hazar deňzinde duş gelyär* (“Türkmenistan”).

ESASLANDYRMA [esa:slannyrma], *iş ady*. Esaslandyrmak ýagdaýy.

ESASLANDYRMAK [esa:slannyrmak], *işl.* **1.** Bir zady subutnamalar bilen berkitmek, deliller getirip berkitmek, delillendirmek. *Öňe sürülýän pikiri ylmy taýdan esaslandyrmak*. **2.** Bir pikiriň, zadyň we ş. m. esasyny goýmak, düýbünü tutmak, döretmek. *Kärhanany esaslandyrmak*.

ESASLANDYRYJY [esa:slannyrjy], *at*. Pikiriň we ş. m. zadyň esasyny goýujy, düýbünü tutujy, dörediji. *Kärhanany esaslandyryjy*.

ESASLANDYRYLMAK [esa:slannyrlymak], *işl.* Bir zat subutnamalar bilen berkidilmek, delillendirilmek.

ESASLANMA [esa:slanma] **I**, *at*. Tutaryk edilýän, delil bolup bilýän pikir.

ESASLANMA [esa:slanma] **II**, *iş ady*. Esaslanmak ýagdaýy.

ESASLANMAK [esa:slanmak], *işl.* Bir pikiri we ş. m. zady esas edinmek, bir pikire daýanmak, tutaryk edinmek.

ESASLY [esa:sly], *syp*. Degerli deliller bilen tassyklaýan, ynandyryjy subutnamalar bilen esaslandyrylan. *Şonuň üçin-de onuň önünde nähili alyp barmak barada onuň aladalanysy esaslydy* (B. Seýtäkow).

ESASLYLYK [esa:slylyk], *at*. Esasy barlyk, esassyz dällik.

ESASNAMA [esa:sna:ma], *at*. Bir zadyň işleniş, ýerine ýetiriliş tertibini ýola goýýan düzgün-kadalar ýazgysy, tertipnama.

ESASSYZ [esa:ssyz], *syp*. Esasy bolmadyk, delilsiz. *Esassyz töwekgelçilik*.

ESASSYZLYK [esa:ssyzlyk], *at*. Bir pikiri we ş. m. zady tassyklamaga esas ýokluk, esassyz bolmaklyk, delilsizlik.

ESASY [esa:sy], *syp*. Has möhüm, baş. *Esasy ýörelge. Esasy maksat. Esasy kanun (konstitusiýa). Esasy ylmy işgär*.

ESBAP [esva:p], *at*. **1.** Bir işi, hereketi amala aşyrmak üçin gerek bolan serişde; bir zadyň möhüm bölümi bolan zat, gural. *Ussa esbaplaryň eline alyp, Çykdy üç gat jaýyň belent başyna* (A. Kowusow). **2.** Eşik, geým-geým, lybas. *Borç eýle, esbapyň düzet, Gezme ýyrtyk jinde bile* (Talyby). **3.** Öýüň goş-golamy, enjamy. *Indi ol öz öýi üçin gerek bolan esbaplarynyň eýesi boldy* (B. Seýtäkow).

♦ **Görkezme esbap** sapakda geçilýän temany maksada laýyk düşündirmek üçin gerek bolan enjam, serişde. *Olar bir salym görkezme esbaplary süpürşirdiler* (N. Esenmyradow).

ESE-BOÝA [ese-voýa]: **ese-boýa galmak** ösmek, ösüp ýetişmek, ulalmak.

ESEDILMEK, *işl., gepl.d.* **1.** Seredilmek, aňedilmek, garalmak. **2.** Esewan bolunmak, gözegçilik edilmek.

ESEDIŞDIRMEK, *işl., gepl.d.* Bir ýanyndan seredip çykamak, hemmesine seretmek.

ESEDIŞMEK, *işl., gepl.d.* Bilelikde esetmek.

ESELME, *iş ady*. Eselmek ýagdaýy.

ESELMEK, *işl.* **1. kön.s.** Ösmek, boý almak, ulalmak. **2. göç.m.** Özüni hondanbärsi tutmak, gomparmak, göterilmek. *Ol üstünligi göterinip bilýän adam däl, azajyk zat üçin eseliberýär*.

ESELMEZLIK, *işl.* Özüni hondanbärsi tutmazlyk, gomparmazlyk, göterilmezlik.

ESEN, *at*. **1.** Sag-gurgun, sag-salamat; aman. *Ýigit*

3. Gawun, garpyz ýaly bakja ekinleriniň iýilýän bölegi. *Galanyň düýbünde bir gawun iýdim, Etini iýdim-de paçagny goýdum* (Halk aýdymyndan).

♦ **Et ýagly bolsun!** mal öldürip duran adama edilýän dileg. **Et gelmek** semremek, guratlanmak. *Ýaly ýognap, sagrysyna et gelse, Baş baýtal deregin ödür Bozduman* (Talyby). **Eti bitin** gurat, sagdyn, dolmuş. **Etinden ötüp, süňküne ýetmek** degnasyna degmek, bez bolmak, halys irmek. *Bu gykylyk çopanyň etinden ötüp, süňküne ýetipdi* (B. Kerbabaýew). **Etine çykmak ser.** **Etine-ganyna gelmek.** **Etine-ganyna gelmek** semremek. *Ertir gidip aňşam gelýän Tulparyň şähdi açylypdyr, etine-ganyna gelipdir* (B. Kerbabaýew). **Etini iýmek** birine gahar-gazap bilen käýemek, biriniň üstüne gazap bilen gygyrmak. **Agaç et** syrdam görnüşli, semiz bolmadyk.

ETAGAT [eta:ğat], *kön.s.* Birine boýun egme, boýun bolma.

♦ **Etagat etmek** boýun bolmak. *Ol uly göwresini kiçeldip, etagat ediji bir ýagdaýda yzyna öwürilip durdy* (B. Kerbabaýew).

ETÇI, *at.* **1.** Et satýan adam. **2.** Et iýmegi gowy görýän adam.

ETÇIL, *syp.* Eti iýmegi gowy görýän (adam).

ETDIRMEK, *işl.* Bir işi amala aşyrtmak, ýerine ýetirtmek, ýüze çykartmak. *Öz oňarmadygyny ile ýal-baryp etdirer weli, siziň göwnüňizi galdyrmaz* (B. Seýtäkow).

ETDIRTMEK, *işl.* Birine bir işi etdirmegi başarmak.

ETEK, *at.* **1.** Köynegiň in aşaky bölegi, aşak gyrasy. *Jiltgäniň astyndan uzyn köýneginiň etekleri çykyşyp durdy* (G. Kulyýew). **2.** Tahýa, telpek we ş. m. baş geýimleriniň aşaky bölegi. *Tahýanyň etegi*. **3.** Bir ýeriň çeti, gyrasy, utgaşyp gidýän ýeri; düzlügiň daga, guma baryp direýän ýeri; daga. *Köpetdagyň etegi. Gumuň etegi. Obanyň etegi.*

♦ **Etegi gelmek (gitmek)** aýal maşgalanyň bili açylyp, gany güýçli akmak. **Etegiňdäki daşy dökmek** kine saklamagy bes etmek, içini döküp köşeşmek. *Dök etekden daşyňy, aby haýýatym gitmegil, Bizi bu gamda goýup, nurbat-amanym gitmegil* (Talyby). **Etek alty, ýeň ýedi** ýetişiňsiz günde, gara başyna gaý, alňasak, başagaý, aljyraňny. *Çopanlar etek alty, ýeň ýedi bolşup, Genjim begiň ýanyna bardylar* ("Görogly").

ETEKLEMEK, *işl.* **1.** Bir ýeriň etegi, aýak uýy bilen gitmek, ýakalap gitmek. *Şory etekläp, iki kilometr dagy gidýänçäk hiçimizem geplemedik* (H. Garabaýew). **2.** Etege salyp almak, etege syganyny guýmak. *Oglaňjyk ýygan almalaryny eteklap daşady.*

ETENE, *syp.* Heniz per, ýelek çykarmadyk (guş çagasy hakynda). *Höwürtedäki ýumurtgajyklary iýmegi, etene çagajyklary awlamagy örän gowy görýän*

jandarlaryň biri-de ýylandyr (B. Gurbanow).

ETIKME, *iş ady.* Etikmek ýagdaýy.

ETIKMEK, *işl.* Özünü tutup başlamak, daýanmak. *Gaýyn enesi gelnine: "Suw ýaly çagaòy öýden çykaryjy bolmagyn, etigip, gözi gara düşýänçä kän bir gezdir-mäweri" diýdi.*

ETIR-TÜTÜR [etir-tütür]: **etir-tütürini düzetmek** bir zadyň ownuk-uşak zatlaryny alyşdyrmak, esasy däl işlerini etmek, bitirmek.

ETLEK, *syp.* **1.** Semiz, ýogyn, etli-ganly. *Etlek pyýada*. **2.** Galyň, küti. *Etlek dodak.*

ETLI, *syp.* Etden taýýarlanan, eti köp bolan, eti bar bolan. *Etli nahar.*

ETLI-GANLY [etli-ğa:nly], *syp.* Göze doly görünýän, sagdyn, dolmaç, ýogyn. *Gülsüm eje öz süňňüne gurp edip bilýän etli-ganly aýaldy* (Ç. Matlow).

ETLIK, *at.* Uly balyk tutmak üçin uýy gaňtarylan iki dişli demir gural.

ETMEK, *işl.* **1.** Bir işi ýerine ýetirmek, amala aşyrmak. *Hasyr-husur edýän işimi goýdum* (B. Japarrow). **2.** Taýýarlamak, bişirmek (nahar hakynda). *Ejeňe aýt, towukly palaw etsin* (B. Seýtäkow). **3.** Bir zady öndürmek, işläp çykarmak, ýasamak. *Jayyň agramly bölegini özümiz etdik*. **4.** Isimlerden soň etmek kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalar: **Açyş etmek** täze zat oýlap tapmak, bir üýtgeşik zat döretmek. **Adam etmek** terbiýelemek, ösdürip ýetişdirmek. **Agalyk etmek 1)** hökümdarlyk etmek, dolandyrmak, höküm ýöretmek. **2)** aga mahsus işleri etmek, aga bolup ýolbaşçy bolmak. **Akyl ýetirmek** düşünmek, göz ýetirmek. **Alaç etmek** çäre görmek, meseläni çözmek. **Alada etmek** biynjalyk bolmak, aladalanmak. **Amal etmek** ýerine ýetirmek. **Aň etmek** düşünmek; üns bermek. **Arz etmek** arzyňy aýtmak, kinäni aýtmak. **Arzuw etmek** islemek, küýsemek. **Aýan etmek** ýüze çykarmak, anyklamak, bildirmek, görkezmek. **Aýdym-saz etmek** aýdym aýtmak, saz çalmak, şagalaň gurnamak. **Aýyl-saýyl etmek** anyklamak, ýüze çykarmak. **Azat etmek** erkinlige çykarmak. **Bagyş etmek** bir zady birine niýetlemek, bermek.

♦ **Edenine däl diýmezlik** birine eden işiň bolanok diýmeklik. *Edenine däl diýilmän ulaldylan çaganyň häsiýeti agyr bolýar.* **Edip görkezmek** iş etmek, işi ýa-da başga bir hereketi edip bilýändigini subut etmek, her bir zada hötde gelmek. *Her bir zady edip görkezseň, diliň gysga bolmaz.* **Etdim adyny etmek** eden işiňi çalak-çulak ýerine ýetirmek, eden bolsa bolýa-da diýdirmek üçin etmek. *Otag otaýşyňam bolýa-da ýöne, etdim adyny etmekden başga zat däl.* **Gara ýer etmek** kiçeltmek, peseltmek, sylamazlyk, abraýdan düşürmek. **Göwün etmek** tamakin bolmak, öýkelemek. **Göwün-garyn etmek** garaşan zadyň çykmansoň gaty görmek.

Eşek arka adam. Eşegiň gulagyna ýasyn çykan (okan) ýaly aýtdyň-aýtmadyň bir, peýdasy ýok, azaryna däl. *Edil eşegiň gulagyna ýasyn okap duran ýaly* (G. Gurbansähadow). **Eşegiň guýrugy ýere ýetende** amala aşmajak, hiç mahal zy gelmejek, durmuşa geçmejek zat hakda. **Eşekden palan alaňa-da görmezlik** bir işi aňsatlyk bilen ýerine ýetirmek, kyn görmezlik. **Eşekden ýykylan ýaly etmek** duýdansyzlykda kynçylyga uçratmak, ör-gökden getirmek. *Bu habar ony eşekden ýykylan ýaly etdi. Eşek tozanyňy etmek* çilim çekmek, tüsselemek. *Şunuň ýaly işiň agyrrak günlerinde eşek tozanyňy ýygy-ýygýdan edäýmämiz bar* (K. Berdiýew). **Eşege ters mündürmek** ile masgara etmek, ilden çykarmak, göz-gülban etmek. *Eşege ters mündürüp, yzyma it salaýmasa ýagşydyr* (N. Saryhanow). **Eşegi dikgirdemek** işi şowuna bolmak, edeni ugruna bolmak. *Onuň şu günler eşegi dikgirdäpdir. Eşegini ýola gatmak* dürs ýola düşmek, ile gatyşmak, pälinden gaýtmak, düzelmek. *Ol hem eşegini mazaly ýola gatdy. Bardym eşek – geldim eşek* hiç bir iş etmezlik, işläp gönendirmezlik, işlemän hak almak.

EŞEK II, *at.* Jykyryň oklaryny göterýän agaç. *Oklar eşegiň üstünde durýar.*

EŞEKÇI, *at.* Köpçülikleýin çaga oýunlarynda bijesi galyp, jerime çekýän oýunçy ýa-da tarap.

EŞEKGERIŞ, *ser.* **Eşegarka.** *Eşekgeriş çertegi, gazygynyň töwereginde aýlanjyrap duran aty synlady* (G. Kulyýew).

EŞEKLI, *syp., at.* 1. Eşegi bar. *Eşekli eşegine münüp gitdi.* 2. Eşege münen; eşekli barýan adam. *Ol taýharyň böwrüne debsäp, gerşine dürtüp, şol eşeklileriň zy bilen haýdap barýarka, birden akylyna aýlandy* (B. Kerbabayew).

EŞEKLIJE, *syp.* Eşejigine münüp barýan. *Tak-tak etdim, dalak iýdim, Pök-pök etdim, böwrek iýdim, Gagylap oturan gargany iýdim, Eşeklije babany iýdim* ("Böwenjik" ertekisi).

EŞEKÝASSYK, *at.* Köp ayakly, ýasyja, kül reňkindaki mör--möjek.

EŞEKÝORUNJA [eşekýorunjo], *at.* Boýy 1m ýetýän ikiýyllyk ýabany ot, ýabany ýorunjanyň bir görnüşi.

EŞEN, *at.* Mal guzlanda düşýän ýuka barda.

EŞIDILMEK, *işl.* 1. Gulagyň bilen eşitmek, gulaga ilmek. *Aýdym-sazyň sesi eşidildi.* 2. Mälim bolmak, aýan bolmak, bilinmek. *Onuň ertir irden şähre geljekdigi eşidildi.*

EŞIDIŞMEK, *işl.* Biri-biriňden eşitmek, biri-biriňe habar bermek. *Ol habary eýýäm eşidişipdirler.*

EŞIK, *at.* 1. Adamyň egnine geýýän geýimi, eginbaş, geým, lybas. *Ol tomus günleri, köplenç, şol eşikde gezerdi* (A. Durdyýew). *Onuň egnindäki eşigi sal-saldy* (B. Seýtäkow). 2. Gara öýüň ýa-da atyň üstüne

ýapylyan keçe esbap, üst örtügi.

EŞIKLEMEK, *işl.* 1. Eşik bilen örtmek, üstüne eşik ýapmak, eşikli etmek. *Seýislenýän aty eşiklemek.* 2. Her hili egin-esşk tikip bermek ýa-da alyp bermek, eşik bilen üpjün etmek. *Ýaş gelin çagajyklaryny eşiklänine begenýärdi.*

EŞIKLENMEK, *işl.* Üstüne eşik örtülme. *Gara öý eşiklendi.*

EŞIKLEŞMEK, *işl.* Üstüne eşik örtüşmek.

EŞIKLETMEK, *işl.* 1. Üstüne eşik ýapdyrmak. 2. Eşikli etdirmek.

EŞITDIRMEK, *işl.* 1. Bir zady eşider ýaly etmek, eşitmegini gazanmak. *Ol yzdaýlara eşitdirip geple-di.* 2. Bir zady habar bermek, mälim etmek. *Ol muny her kime eşitdiripdir.* 3. Bir zady diňletmek, diňläp ýaly, gulak salar ýaly etmek. *Saz eşitdirmek.*

EŞITGIR, *syp.* Gulagy gowy eşidýän, gulagy ýiti. **EŞITME**, *işl.* Eşitmek ýagdaýy.

EŞITMEK, *işl.* 1. Sesi gulagyň bilen kabul etmek. *Eşiden deň bolmaz, gören göz bilen* (Nakyl). 2. Diňlemek, gulak salmak. *Ýazyjynyň gürrüňini radiodan eşitdik.* 3. Bir habary, maglumaty bilmek. *Men bu habary öňräk eşitdim.*

EŞITMEZLIK, *işl.* 1. Eşitmek ukyby bolmazlyk (*ser.* **Eşitmek** 1). 2. Habarsyz galmaklyk, eşitmän galmak.

♦ **Eşitmezlige salmak** ýalandan eşitmedik bolmak, eşitmediksirmek. *Näme üçin özüňe ýaramajak sözi eşitmezlige salýaň?*

EŞREPI [eşrepi], *at.* 1. Geçmişde ulanylan gyzyly, tylla pul birligi. *Olaryň üstünde ýüki eşrepi ýa zer bolmasa* (Mätäji). 2. Eýjejik, gowuja. *Bir eşrepi çagaň dilleri bilen Hoşlaşdym. Hoşlaşdym şum Uruş bilen - Ähli uruşlaryň eýmenji bilen...* (K. Gurbannepesow).

♦ **Eşrepi ýaly** örän gowy, gymmatly, eý görülyň, arzyly. *Ýygymçy öz atyzyndaky pagtany eşrepi ýaly tutar. Eşrepi ýaly çagajyk.*

EŞRET [eşret], *at.* 1. Sapaly durmuş; durmuşyň höziri. 2. Halk köpçüliginiň isleglerini kanagatlandyrmaga ýardam edýän haýyrly serişde, maddy bolluk, baýlyk, hözir. *Döwletimiziň obadyr-şäherlerinde adamlaryň eşreti üçin täze-täze ymaratlar bina edilýär.*

EŞRETLI [eşretli], *syp.* Eşreti bar bolan, rahatlygy bar bolan, sapaly, hözirli. *Eşretli durmuş.*

EŞRETLILIK [eşretlilik], *at.* Eşreti barlyk. *Durmuşyň eşretlilik.*

EŞRETSIZ [eşretsiz], *syp.* Eşreti ýok bolan. *Eşretsiz ýaşayyş.*

EŞRETSIZLIK [eşretsizlik], *at.* Eşreti ýokluk.

ET, *at.* 1. Adamyň ýa-da haýwanyň bedeniniň öýjüklerden ybarat bolan, ýygrylmaga ukyply teni, muskul, myşsa. 2. Iýmit, nahar üçin iýilýän haýwan läşi ýa-da läşiň bölekleri. *Jüýje etinden taýýarlanan kebab.*

guşdan, Eýeri zer, kümüşden, Gupbasy göwher daşdan (Hüwdi).

EÝERÇI, *at.* Eýer ýasaýan ussa, eýer ussasy. *Duran adamlaryň hemmesi "eýerçi dogry aýtdy-da, eýerçi dogry aýtdy" boluşdylar* ("Görogly"). *Gadym zamanda bir Saraý atly eýerçi bolan* ("Türkmen halk ertekileri").

EÝERÇILIK, *at.* Eýerçiniň käri, wezipesi.

EÝER-ESBAP [eýer-esva:p], *at.* Ata degişli esbaplaryň jemi. *Atylar eýer-esbaplaryny tygşytladylar* (B. Kerbabaýew).

EÝERIJİ, *at.* Bir taglymata, ugra, ýörelgä eýerýän, esaslanýan, daýanýan. *Oňat başlangyja eýerijiler.*

EÝERILMEK, *işl.* Bir zatdan, taglymatdan, ýörelgeden ugur alynmak.

EÝERJEŇ, *syp.* Bir zada eýerýän.

◊ **Eýerjeň sözlem** baş sözleme baglanyp, ony aýyklar gelýän sözlem.

EÝERJEŇLI: eýerjeňli /goşma/ sözlem düzümünde eýerjeň sözlem bolan goşma sözlem.

EÝERJEŇLIK, *at.* Eýerjeň häsiýetde bolmaklyk, garaşlylyk.

EÝERLEME, *iş ady.* Eýerlemek ýagdaýy.

EÝERLEMEK, *işl.* Atyň üstüne eýer salmak. *Ýigitler atlary çyplak-çyplak eýerläp atlandylar* ("Görogly").

◊ **Eýerläp münmek** birine iş etdirmeli bolanda, ýumuş buýranda we ş.m. ýagdaýda sypdyrmazlyk, ganalga bermezlik, halys etmek.

EÝERLENGI [eýerlenği], *syp.* Eýerlenen, eýerlenip taýyn edilen. *Eýerlengi at.*

EÝERLENMEK, *işl.* Eýer salynmak, eýer berkidilmek. *Oba daşyndaky depe, Eýerlenen ata meňzär* (Magtymguly).

EÝERLEŞDIRMEK, *işl.* Birnäçe aty, eşegi eýerläp çykmak, eýerläp bolmak. *Men münip giderlermikä öýdüp, atlary eýerleşdirip goýdum* (H. Derýaýew).

EÝERLEŞMEK, *işl.* 1. Eýer salmaga kömekleşmek, eýer salyşmak. 2. Köp bolup eýerlemek. *Ýaş oglanlar atlary eýerleşip durdular.*

EÝERLETDIRMEK, *işl.* Eýerlemek işini başga birine etdirtmek.

EÝERLETMEK, *işl.* Eýerlemek işini başga birine etdirmek. *Atlary eýerletmek.*

EÝERLIK, 1. *syp.* Eýer etmäge ýaramly, eýer üçin gerek bolan zat. *Eýerlik agaç.* 2. *at.* Eýeriň üstüne atylýan, eýeriň üstüne örtülýän esbap.

EÝERME, *iş ady.* Eýermek ýagdaýy.

EÝERMEK, *işl.* 1. Biriniň zyndan galman gidip bilmek, zyndan galmazlyk. *Gybyr-gybyr edip, zordan onuň aýagyna eýerýärdiler* (B. Seýtäkow). 2. Biriniň taglymytyna, ýörelgesine görä bolmak, göreldesini alyp görtermek.

EÝERTMEK, *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady yzyna

düşürmek, zady bilen bardyrmak, ýany bilen gitdirtmek. *Garry baba Göroglyny yzyna eýerdip getirip, patyşanyň önünde gol gowşuryp durdy* ("Görogly"). 2. Birine bir zady esas edindirmek, bir zada (pikire) esaslandyrmak, daýandyrmak, bir zatdan ugur aldyrmak. *Arman, öz erkli Agajan serdar ony-da öz täsirine eýertdi* (B. Kerbabaýew).

EÝESIREMEK, *işl.* Eýesi bolan bolmak, eýem-siremek.

EÝESIZ I, *syp.* 1. Eýesi bolmadyk, hojaýynsyz. *Ýap--ýaňam bu ýerler eýesiz ýatyrdy* ("Edebiýat we sungat"). 2. Ugruna seredilmeýän, idegsiz.

◊ **Eýesiz sözlem** eýesi bolmadyk sözlem.

EÝESIZ II, Bir zat oňlanylmadyk wagty aýdylýan söz. *Eýesiz, tas alypdy-ow! Köp sag boluň, elniňiz-gözüňiz dert görmesin* (T. Gurbanow).

EÝESIZLIK, *at.* 1. Eýesi ýokluk, hojaýynsyzlyk. 2. Idegsizlik, ugruna seredilmezlik.

EÝGERME [eýgerme], *iş ady.* Eýgermek ýagdaýy.

EÝGERMEK [eýgermek], *işl.* 1. Bir işi ýerine ýetirip bilmek, bir işiň hötdesinden gelmek, başarmaga güýjüň ýetmek. *Bu işi diňe iki sany adam eýgerer.* 2. Zyndan galmazlyk, galman gitmek, yzyna eýermek. *Uz ýöräp ýören gzyň yzyna-da men bu mahal zordan eýgerýärdim* (T. Gurbanow).

EÝGERTMEK [eýgertmek], *işl.* Bir zady etmegi başartmak. – *Bu giden meýdana suw tutmak saňa eýgerdermikä?*

EÝGERTMEZLIK [eýgertmezlik], *işl.* Bir zady etmegi başartmazlyk. *Dor at eýgertmän, pellehana ýetdi.*

EÝGILIK [eýgilik], *at.* Ýagşylyk, oňatlyk, gowulyk, asudalyk, parahatlyk. *How, ýylkyban çopan, eýgilikmi?* ("Görogly").

◊ **Eýgilik bolsun (bolawersin)** garaşmaýan wagtynda biri sen diýip ýanyňa gelende, bir zat bolandyr öýdüp "gowulyk bolsun"diýen manyda aýdylýan aňlatma. *Näme diýip gelyäkäler? Eýgilik bolsun!* (N. Saryhanow). *Eýgilik bolawersin, hernä!* (B. Soltannyýazow). **Eýgilik ýüzüni görmäsiň** "ýagşylyk görmäsiň" diýen manyda ulanylýan gargys sözi.

EÝIKDIRME, *iş ady.* Eýikdirmek ýagdaýy.

EÝIKDIRMEK, *işl.* Özüni tutdurmak, ösdürmek, güýçlendirmek, aýaga galdyrmak, daýandyrmak, rowaçlandyrmak. *Olar ekilen gowaçalary eýikdirmekde, ders bermekde we suwarmakda jan aýaman zähmet çekdiler.*

EÝIKME, *iş ady.* Eýikmek ýagdaýy.

EÝIKMEK, *işl.* 1. Ösüp başlamak, ösmek, boý almak. *Eken şol nahallarymyz eýigip, ok ursañ geçmez bag bolupdyr* ("Edebiýat we sungat"). 2. *göç. m.* Özüni tutmak, aýaga galmak, daýanmak.

EÝJEJIK, *syp.* Oňatja, gowja, nasýja. *Daň bile şu*

Menden göwün-garyn etjek bolma. Öýli-işikli etmek öýermek, öýlendirmek. **Ses etmek** ýas ýerinde aglamak. **Ýer bilen ýegsan etmek** derbi-dagyn etmek, ýok etmek. **Ýüňsakgal etmek** sözünde durmazlyk, başga biriniň öňünde dilini gysga etmek, masgara bolmak, ýalançy bolmak, aldamak.

ETMIŞ, *at.* Biri tarapyndan nädogry edilen hereket, ýazgarylmalý iş, günä. *Birdenem Aýlynyň eden etmişine daşyndan namys edip, bokurdagy doldy* (T. Gurbanow).

ETMIŞLI, *syp.* Etmiş bar bolan, günäli, aýyply, günäkär. *Şeýle etmişli adam bilen öz durmuşyňy baglap oturma* (Ç. Aşyr).

ETNIKI [e:tniki], *syp.* Haýsydyr bir halka degişli.

ETRAP [etyra:p], *at.* 1. Welaýatyň ýa-da şäheriň kiçi administratiw bölegi. 2. Sebit, töwerek, gapdal, dumly-duş, her tarap. *Ol ýurduň etrabyna garawul goýup erdiler* ("Saýatly – Hemra").

ETSEM [essem], *at, ser.* **Etsem-pessem.** *Indi bu ýaşlygam ötüşip barýar, Etsemim bar bolsa, boldy bir bir çeni* (G. Ezizow).

ETSEM-GOÝSAM [essem-ğoýsom], *at, ser.* **Etsem-petsem.**

ETSEM-PETSEM [essem-pessem], *at.* Amala aşyrmak üçin niýet edilýän iş, zat, etsem-goýsam.

EÝ [e:ý], Uzagrak ýerde duran birine habar gatylanda ýa-da birine ýüz tutulyp gygyrylanda ulanylýan ümlük. *Eý, inim, şu piliňi maňa beräýseň, ini hakyny hakladygyň bolardy* (K. Jumaýew).

EÝ [eý], **I Ýokary** içki duýgyny ýüze çykarmak üçin ulanylýan ümlük (birine ýüzlenilende gabat gelýär). *Eý, ynsanperwerlik, ýaşa sen, ýaşa!* (B. Hudaýnazarow).

EÝ II, *hal.* Gowy, eziz.

♦ **Eý görmek** eziz görmek, söýmek, gowy görmek. *Adamyň eý gören, nananan zady / Bir gara daş bolup çötkýär ýüregne* (G. Ezizow).

EÝ III, *at.* Derini, hamy işläp bejermek üçin ulanylýan ýörite taýýarlanan garyndy we eýlemek işi. *Derä eý bermek.*

♦ **Eýini ýetirmek** temmi bermek, suwuna degmek; urmak, ýençmek. **Eýi ýetmek** ýeterlik eý berilmek, gowy eýlemek. *Eýi ýeten ýuka teletin.*

EÝDIP-BEÝDIP, *hal.* Dürli ýol bilen, kynçylyk bilen. *Eýdip-beýdip ahyry okuwy gutardym.*

EÝE, *at.* 1. Bir zady hojaýynlyk ediji, eýelik ediji hojaýyn. *Mal eýesine çekmese – şumluk* (Nakyl). 2. Sözlemiň kim?, näme?, nire? diýen soraga jogap bolup gelýän baş agzasy. 3. Arwah, jyn.

♦ **Eýe bolmak** *ser.* **Eýelik etmek** 2. *Çempion adyna eýe bolmak. Üstünliklere eýe bolmak. Eýelik etmek* 1) haýsy hem bolsa bir zady eýe çykamak, bir zadyň eýesi bolmak. 2) bir derejä ýetmek, bir zady özleşdirmek. **Eýe ýaly** alyp-ýolup barýan, öz peýdasyna haku-nähak hereket edýän, gereginden öte dogumly, jyn

ýaly. *Pylanynyň ogly edil eýe ýaly, daşa daňsaňam başyny çarajak.*

EÝEÇILIK, *at.* 1. Haýsydyr bir zadyň kimdir birine ygtyýar etmek hukugu bilen degişiligi. *Hususy eýeçilik. Şahsy eýeçilik. Döwlet eýeçiligi.* 2. Göz-gulak bolmaklyk, ugruna seretmeklik, ideg. *Mala eýeçilik gerek.*

♦ **Eýeçilik gözi bilen garmak** her bir zadyň öz zadyň hökmünde seretmek.

EÝELEMMEK, *işl.* 1. Bir zady eýe bolmak, öz ygtyýaryňa geçirmek, bir zady özüňki etmek. *Jaýy бүт-inleý özüme eýeledim.* 2. Güýç bilen basyp almak. *Nemes basybalyjylary basym obanyň daşyny gabap, ony eýelediler* (G. Kulyýew). 3. Bir ýerde jaýlaşmak, ýerleşmek, ornaşmak. *Gelin-gyzlar suwuň akaba tarapyňy eýeläp, özbaşlaryna hümrdeşip durdular* (G. Kulyýew). 4. Gaplap almak, tutuş örtmek, büremek. *Şatlyk ornuny gahar bilen gynanç eýeledi* (A. Gurbanow).

EÝELENMEK, *işl.* 1. Öz ygtyýaryňa, öz tarapyňa geçirilmek. *Ol jaý bireýýäm eýelenipdir.* 2. Güýç bilen basyp almak. 3. Eýeli edilmek, bellenmek. *Diwara golaý goýlan sanlyja oturgyçlar eýýäm eýelenipdi* ("Edebiýat we sungat").

EÝELETDIRMEK, *işl.* 1. Bir zady eýe boldurtmak, ele geçirtmek, eýe bolunmagyny gazanmak. 2. Basyp aldyrtmak. 3. Belletdirtmek.

EÝELETMEK, *işl.* 1. Bir zady eýe boldurmak, bir zady ele aldyrmak. 2. Basyp aldyrmak. 3. Eýeli etdirmek, belletmek (belli bir ýer, orun hakynda).

EÝELI, *syp.* 1. Eýesi bar bolan, eýelik edilýän, eýelenen. *Eýeli orun. Eýeli otag.* 2. Arwahy, jyny bolan (köne gala, haraba we ş. m. ýer hakynda). *...Ol eýeli harabanyň ustunden gecmeli boldy* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Eýeli sözlem** eýesi bar bolan sözlem.

EÝELIK, *at.* Bir zady eýe bolmaklyk, eýe boluş ýagdaýy.

♦ **Eýelik düşüm kimiň?, nämäniň?, niräniň?** diýen soraglara jogap bolýan düşüm. **Eýelik etmek** eýesi hökmünde göz-gulak bolup durmak. *Guýulara eýelik ederis* ("Edebiýat we sungat").

EÝEMSILIK, *at.* Bir zadyň eýesi bolan bolmaklyk, özüňi hondanbärsi tutup hojaýynsyramaklyk. *Tamyň öňüne çykyp, eýemsilik bilen töwerek-daşyna göz gezdirdi* (B. Seýtäkow).

EÝEMSIREME, *iş ady.* Eýemsiremek ýagdaýy.

EÝEMSIREMEK, *işl.* Özüni bir zadyň eýesi hökmünde görkezjek bolmak, hojaýynsyramak, eýemsilik etmek.

EÝEMSIREŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup eýemsiremek.

EÝEMSIRETMEK, *işl.* Birine eýemsilik etdirmek.

EÝER, *at.* Üstünde oturmak üçin atyň üstüne salýnan esbap. *Meniň jigim bal başdan, Atlary uçar*

gelin-gyzlar elleri bedreli guýa tarap baryardylar (B. Hudaýnazarow).

EÝLEKI, *çal*. Beýleki, başgasy.

EÝLELIGINE [eýleliǵne], *hal*. Başga bir tarapa, ugra. *Olar eýleligine baryardylar*.

EÝLEM, *at*. Eýleniş derejesi. *Sähetdurdy eline pil alyp, laý çukuryňa girdi-de, ussa goýan pagsasyny gyrysdyryp ýylmaýança, çukurdan bir eýlem palçygy atyza zyňyp, ony agdaryşdyryp, depeleşdirip taýýar etdi* ("Türkmen halk döredijiligi").

♦ **Eýlemni ýetirmek** jaý salmak ýa-da kerpiç guýmak üçin niýetlenen palçygy mazaly basgylap, agdaryp taýýar etmek.

EÝLEME, *iş ady*. Eýlemek ýagdaýy.

EÝLEMEKI I, *işl. 1*. Eý bermek, eý berip bejermek, eýini ýetirmek. *Baganalary bagana kärhanasyna ibermezden öňürti şu ýerde duz bilen eýleýärler*. **2**.

Mazaly garyşdyrmak, garyşdyryp tokgalamak. *Ahmet derrew derýanyň ýakasynyndaky tezekleri ýygnap, eýläp, arasyny göwherden dolduryp guratdy* ("Türkmen halk ertekileri").

EÝLEMEK II, *işl., şahyr, ser. Etmek 1*. Göçe-göç eýledi göwün kerweni, Ýör, Öwezim, dolanaly daglara ("Görogly").

EÝLENMEK, *işl. 1*. Eý berilmek, eýe ýatyrylmak, eý berlip bejerilmek. *Getirilen deriler eýlendi*. **2**. Garyşdyrylyp eýi ýetirilmek. *Şu ymaratlaryň kerpiçleri baýtal süýdi bilen eýlenenidir* (B. Kerbabaýew). **3**. göç. *m*. Ynsan häsiýeti çeper eserlerde mazaly sünnälenmek. *Gahrymanyň çeper keşbi aňrybaş derejede eýlenipdir*.

EÝSE, *giriş s., ser. Eýsem 1*. *Eýse, sözüm ýalanmy?* (H. Garabaýew).

EÝSEM, *giriş s. 1*. "Onda", "şeýle bolsa", "eýse", "diýmek" ýaly sözleriň manysynda gelýär. *Satlyk ussa, eýsem, nirä baryar?* (H. Garabaýew). *Eýsem, gyzlyk okar ýaly näme barada ýazmaly?* (Ş. Borjakow). **2**. "Ondan başga-da", "hatda" ýaly sözleriň manysynda gelýär. *Türkmen halylary diöde bir ýurdumyzyö içinde däl, eýsem daşary ýurtlarda-da meşhurdyr*.

EÝWAN [eýwa:n], *at*. Jaýyň öň diwaryna berkidilip gurlan töweregi açyk, üsti ýapyk jaý. *Dursun pilini eýwana taşlap, gapyny açdy* (Ç. Aşyr).

EÝWAY [eýwa:ý] **I**, *üml.* Bedeniň bir ýerine bir zat degip gaty agyrdanynda, dişiňi sogurdanynda we ş.m. ýagdaýlarda aýdylýar. *Eýway, ýarama degdiň!*

EÝWAY II, *üml.* Biriniň edýän hereketi, bolşy geňlenip aýdylýar (köplenç, aýal maşgalalar ulanýar). *Eýway, bu zadyň nasýjadygyny!*

EÝWAY-EÝ [eýwa:ýe:ý] **I**, *üml.* Işläp gaty ýadanyndan soň aýdylýar. *Eýway-eý, işläp-işläp gaty ýadapdyryn*.

EÝWAY-EÝ [eýwa:ýe:ý] **II**, *üml., ser. EÝWAY-EÝ I*.

EÝÝAM [eýýa:m], *at*. Belli bir wagt aralygyny öz içine alýan döwür, wagt aralygy, zaman. *Gadym eýýam*.

EÝÝAR [eýýa:r], *syp., k.d.* Haýýar, mekir, hilgär. *Habary kimden al. Edil şanyň Göwdürgül diýen eýýaryndan al* ("Görogly"). *O-da bir garry baba, yüz müň çarşenbäni başyndan geçiren eýýar* ("Görogly").

EÝÝÄM [eýýä:m], *hal*. Bir zadyň wagt taýdan bolup geçendigini aňladýan söz. *Eýýäm güneş batypdyr; Aý-da agyl atypdyr* (G. Ezizow).

EZ, *at*. Ýeken ösümliginiň bir görnüşi.

EZBER [ezber], *syp. 1*. Öz işine ökde, iş başarjaň, erjel. *Işine ezber*.

EZBERLEMEK [ezverlemek], *işl. 1*. Ezber bolmak, ökdelemek, erjel bolmak, ýat tutmak. **2**. Has berk ýapysmak, gaýym tutmak. *Guzym, köp ezberlediň, näge bir bela bolmasyn* (Andalyp).

EZBERLEŞMEK [ezverleşmek], *işl.* Ezber bolup başlamak, başarjaňlygy artmak, ökdelemek,

EZBERLIK [ezverlik], *at*. Ezber bolmaklyk, ökdelik, erjellik. *Lukman ezberlik bilen agyryly dişi sogurdy*.

EZ-BEZ [ez-vez], *hal*. Bizar, iren, halys. *Sen, han ogul, gulak as, şu öňünde oturan ýumruk ýaly iki garry perzent aýraçlygynyň nalasyny çekip, halys ez-bez bolandyr* ("Edebiýat we sungat").

EZDIRMEK [ezzirmek], *işl. 1*. Bir zady birine öletmek, öl etdirmek. **2**. göç. *m*. Rehimsiz horlatmak, zulum-sütem çekdirmek.

EZELENDIRMEK [ezeleennirmek], *işl.* Ezelenip durar ýaly etmek. *Hany ezelendirip goýma-da, çaltrak aýtsana, oylan!* (B. Kerbabaýew).

EZELENIŞMEK, *işl.* Bilelikde ezelenmek, ýalbaryp durmak; özelenişmek. *Ýörite gelip, ezelenişip duransoňlar, Bibi ejem gereginä artdyryp durmady* ("Edebiýat we sungat").

EZELENMEK, *işl., ser. Özelenmek*. *Hawa, bu bende oglum diýip halys ezelenip dur* (H. Ysmaýyłow).

EZENЕК, *at*. Geýim-gejimiň ýakasy. *Bada hoşamaýlyk eden aýal indi onuň ezeneginden şatyrdadyp tutdy* (R. Gelenow).

♦ **Ezenegi agmak** hor ýagdaýda bolmak, pukara, garyp düşmek, özüni oňarman gezmek.

EZIJI, *at. 1*. Bir zady ezmek işi bilen meşgullanýan, bir zady ölleýän adam. **2**. göç. *m*. Ezýän adam ýa-da tarap (*ser. Ezmek 6*).

EZILMEK, *işl. 1*. Suw degip ýa-da ýagyşda galyp öl bolmak, öl-myžzyk bolmak. *Hany, onda gaýdalyň, halys ezildik* (A. Durdyýew). **2**. Biri-biriniň üstünde ýatyp mynjyramak, baslygyp suwy çykamak (gök önüm we ş. m. hakynda). *Gapdaky pomidorlar ezilipdir*. **3**. göç. *m*. Hak-hukuksyz horlanmak.

♦ **Ezilen towuga dönmek** süllümmeý bolmak.

EZINMEK, *işl.* Özün üçin bir zady ezmek, suwa ýatyrmak. *Çaý bilen içer ýaly erik kişdesini ezinmek*.

eýjejik zatlaryň elinden bir pyýala suw içmekden artyk hem bagt bormy?!

EÝLE, *hal.* **1.** Ol tarap, ol ýany, ol ugur. *Eýlesi gözyetmez ekinzarlyk.* **2.** Bir zadyň beýleki ýüzi, tarapy, beýle. *Çapadyny eýlesine öwür!* **3.** Şeýle, şu hili, şu zeýilli. – *A gyz, eýle bolsa, ýeke gitme, menem gideýin!* – *diýdi* (B. Soltannyázow).

EÝLE-BEÝLE [eýle-veýle], *syp.* **1.** Bolar-bolmaz, bolgusyz (gep barada). *Eýle-beýle söze ynanmaz.* **2.** göç. *m.* Ýönekeý, ýöne-möne. *On baş-ýigrimi gara maly бага bakmak eýle-beýle adama başartmaz* ("Türkmenistan"). **3.** Isimlerden soň *etmek* kömekçi işligi gelip düzümlü işlik ýasalýar: **Eýle-beýle etmek** telli-pelli etmek, başdansowma etmek. *Ussa sagady eýle-beýle etdi-de, eýesine gowşurdy.*

EÝLEDEN-BEÝLEDEN [eýleden-meýleden], *hal.* Dumly-duşdan, her tarapdan. *Eýleden-beýleden*

EZIŞDIRMEK, *işl.* Bir ýanyndan ezip çykmak. *Kişdeleri ezişdirmek.*

EZIŞMEK, *işl.* **1.** Birine bir zady ezmäge kömekleşmek; öleşmek (**Ezmek** sözünüň **1, 2, 4** manylary). **2.** Bilelikde ezmek, öllemek.

EZIZ [ezi:z], *syp.* **1.** Jandan eý görülyän, mähriban, gowy görülyän. **2.** Gadyrly, hormatly, arzyly. *Ýörün, biziň eziz myhmanymyz boluň!* **3. at.** Oglana dakylýan at.

EZMEK, *işl.* **1.** Bir zady suwda öllemek, suwa batyryp goýmak. *Tohumy ekişden öň iki gije-gündiziň dowamynda akar suwda ezip goýduk.* **2.** Öl etmek. *Indi gözyaş ýañaklaryňy ezmesin. Ýagyş meni mazaly ezipdi.* **3.** Bir zady suwda eretmek, ergin hala getirmek. *Gandy, asal, şeker, nabat ezerler; Siziň ilde leb goýarlar ýañaga* ("Saýatly– Hemra"). **4.** Sykyp suwuny almak, sykmak, mynjyratmak. *Üzüň hem zeytun ezmek üçin*

Ä

ädimläberdiler.

ÄDIMLIK [ä:dimlik], *symp.* Ädim möçberinde bolan, ädimden ybarat bolan (aralyk). *Olardan ýedi-sekiz ädimlikde iki sany ýigit dyzyna çenli çermenip, atlaryny ýuwyardy* (G. Kulyýew).

ÄDIMME-ÄDIM [ä:dimme-ä:dim], *hal.* Birsyhly, kem--kemden, ýuwaş-ýuwaşdan. *Olar ädimme-ädim süýşüp gelýärdiler* (B. Seýtäkow).

ÄDIMSAYYN [ä:dimsa:ýyn], *hal.* Her ädimde, birsyhly. *Alaka, ýalman, syçan kürümleri-hä ädimsayyn duşýar* (Ç. Matalow).

ÄDIŞ [ä:diş], *iş ady.* Ätmek täri, usuly.

ÄDIŞMEK [ä:dişmek], *işl.* Birden köp bolup ätmek, gadam urmak. *Ýuwaşja ädişip gidip baryardylar* (N. Pomma).

ÄGÄ [ä:gä:], *symp.* Hüşgär, eserdeň, sak, jür.

♦ **Ägä bolmak** bir zat bolaýmasyn diýip, ätiyaçly bolmak. *Güýçlüler aglasa, ägä bolmaly, Güýçli ýöne ýere aglaýan däl* (G. Ezizow). *Öz işiňe ägä bolmak.*

ÄGÄLIK [ä:gä:lik], *at.* Hüşgärlik, eserdenlik, saklyk, jürlük. *Olaryň ägälik bilen sakçylyk çekýändikleri bellidi* (G. Kulyýew).

ÄGIRT [ä:girt], *symp.* Örän uly, has uly, gaty uly, äpet. *Ägirt çynar. Ägirt derweze.*

ÄH, üml. 1. Çaga ýalandan uruljak ýaly edilip, elini galdyryp aýdylyan söz. 2. Gynanmagy, ökünmegi aňladýar. *Äh, içi çüýrän suw kâdi* (O. Akmämmedow).

♦ **Äh etmek** çagany gorkuzmak üçin ony ýalandan uran bolmak.

ÄHDIÝALAN, *symp.* Sözünden dänän, ähdini bozan. *Beren sözüne amal etmese, ahyry ol adama ähdiýalan diýýärler.*

ÄHDIÝALANLYK, *at.* Ähdiňi bozmaklyk.

ÄHEM-ÄHEM: ähem-ähem etmek 1) bogazyňy arçamak, ardynjyramak. 2) ardynjyrap, geleniňi bildir-mek. *Ýaş ýigit gapa gelip, ähem-ähem etdi.*

ÄHEN, *at.* 1. Heň, labyz. *Golaýda çasly äheň ýaňlanyp gitdi.* 2. Sazlaşma, owaz sazlaşygy, mylaýym goşulyşma. *Şol meňzeşlik diňe äheňde däl, halk senedinde, haly-palasynda-da kändi* ("Edebiyat we sungat"). 3. Gepleýiş öwüşgini, mazmuny.

♦ **Äheňini aňmak (aňlamak)** agyz ülnüni aňmak, nämäni göz önünde tutýanyňy bilmek. **Äheňini üýtgetmek** gürrüňiň mazmunyny bir tarapa sowmak,

üýtgetmek.

ÄHEŇDEŞ, *symp.* 1. Meňzeş äheňde, bir heňde bolan. 2. *göç. m.* Pikiri, işi bir hörpden gopýan, pikirdeş.

ÄHEŇDEŞLIK, *at.* Meňzeş äheňde bolmaklyk, bir heňdelik.

ÄHÄ [ähä:], Tötänden bir zadyň, gözlenýäniň üstünden barlanda aýdylyan ümlük. *Ähä, ahyry tapdymow! Ähä, ahyry ele düşdün gerek!*

ÄHLI, *çal.* Hemme, bütün, bar. *Ähli ýerde. Okuwçylaryň ählisi. Ähli tarapdan.*

ÄHLIHAL [ähliha:l], *symp.* Keramatly, gudratly. *Ony ählihal gördüm.*

ÄHLIHALK, *symp.* Bütün halka degişli bolan, hemme halk üçin umumy bolan. *Ählihalk baýramy.*

ÄHLUMUMY [ählumu:my], *symp.* Hemmelere deň derejede degişli, hemmeler üçin umumy. *Ýurduň gülläp ösmegine goşant goşmak ählumumy işdir.*

ÄHMIÝET, *at.* Many, möhümlük, wajyplyk. *Metbugat işgärleri Prezidentimizň ähli syýasatlaryndan gyzgyny bilen habarly bolup, onuň many-mazmunyny, il-gün üçin ähmiýetini halka düşündirýär.*

♦ **Ähmiýet bermek** üns bermek, ünsüňi bir zada gönükdirmek. *Ol adamlaryň gepleýişine, geýnişine aýratyn ähmiýet berýärdi.*

ÄHMIÝETLI, *symp.* Belli bir ähmiýete eýe bolan, ähmiýeti bar, möhüm, wajyp. *Ähmiýetli iş.*

ÄHMIÝETSIZ [ähmiýessiz], *symp.* Ähmiýeti ýok, hiç zada ýaramaýan. *Ähmiýetsiz işe wagt ýitirmedik.*

ÄHT, *at.* Kasam, söz bermeklik, şert etmeklik, peýman. *Ähtiňden dänmek.*

♦ **Äht etmek** Bir zady ýerine ýetirmek, berjaý etmek maksady bilen söz bermek, wada bermek, şert etmek, lebiz etmek. *Ilden kemçiligi gözlemezligi äht eden öz kemçiliklerini gözläp tapyp, olary düzedýär* ("Watan").

ÄHTIBAR [ähtiva:r], *at.* Ygtybar, ynam, ynanç. *Däli köňlüm, bu düşüňe guwanma, Wepasyz perzende ähtibar olmaz* ("Hüýrlukga – Hemra").

ÄHTIBARLY [ähtiva:rly], *symp.* Ygtybarly, ynamly, ynamdar. *Ähtibarly usul.*

ÄHTIBARLYLYK [ähtiva:rlylyk], *at.* Ygtybarlylyk, ynamlylyk, ynamdarlyk. *Ähtibarlylyk gowy zat.*

ÄHTIBARSYZ [ähtiva:rsyz], *symp.* Ygtybarsyz, ynamsyz. *Sen amanat zady bir ähtibarsyz adama goýup gidip, soň ökünäýme.*

Ä [ä:] **I**, Türkmen milli elipbiýiniň altynjy harpy we onuň ady.

Ä [ä:] **II**, *own. b. 1.* Beren soragyňa jogap aljagyňa ynam bolan halatynda sorag äheňli jümläni hasyl etmäge gatnaşýar. *Kakaň öýdedir-ä? Ol gelendir-ä. 2.* Değişli äheň bilen aýdylyp, geň galmaklygy, haýran galmaklygy aňladýar. ...Ä, *sen hem ýüpsüzje baglangyja diýsene!* (B. Kerbabaýew). **3.** Açyk, düşnükli aýdylman, sakynyp geplenende aýdylyar. *Ä ... hüim, ynha, görüp dursuň!* **4.** Gymyldyny-hereketi dogrudan-dogry bir zada ýa-da birine gönükdirmeklik öwüşginini berýär. *Bazara barsaň-da, üzüm-ä getirmänsiň!*

ÄBEDE-JÜÝJE [ä:vede-jüýjö]: **äbede-jüýje bolmak 1)** ysnyşykly aragatnaşykda bolmak, biri-biriň dilini tapmak, agzybirlik saklamak. **2)** *göç. m.* Dostluk, agzybirlik ýagdaýynda bolmak. *Nädersiň, gelneje, biziň bilen äbede-jüýje bolaýsa* (B. Kerbabaýew).

ÄBERIBERMEK [äberivermek], *işl. 1.* Äbermäge başlamak. *Birden kakam maňa gujak-gujak kitap äberiberdi. 2.* Äbermegi dowam etmek. *Bagbanyň gelýänini görse-de, garagol oglanjyk üzümleri ýolup, ýoldaşyna äberiberdi.*

ÄBERILMEK [äberilmek], *işl.* Bir zat birine alnyp berilmek.

ÄBERIŞ [äveriş], *iş ady.* Äbermek derejesi.

ÄBERIŞDIRMEK [äverişdirmek], *işl. 1.* Hemmesini äbermek, baryny alyp bermek. *Hany, zatlary äberişdir!* (R. Gelenow). **2.** Bolşuna görä, ýagdaý ýetdiginden äbermek.

ÄBERIŞMEK [äverişmek], *işl.* Äbermäge kömekleşmek; bilelikde äbermek.

ÄBERMEK [ävermek], *işl. 1.* Birine bir zady alyp bermek. *Hany, äber maňa tüpeňi, agaňlaň urşuna-da bir syn et!* (A. Durdyýew). **2.** Bir zady biri üçin satyn ya-da mugtuna alyp bermek. *Öňräk oňa ullağan pişik äberdik* (A. Gurbanow). *Köwüş äbermek. 3.* Öňünde goýmak; öňüne alyp bermek. *Çaý äbermek. Nahar äbermek.*

ÄBERMEKLIK [ävermeklik], *iş ady.* Äbermek işi, hereketi.

ÄBERTMEK [ävertmek], *işl. 1.* Äbermek işini başga birine etdirmek. *Çagalar bagy üçin oýnawaç äbertmek. 2.* Äberer ýaly etmek. *Size maşyn äberden özümdirin. 3.* Äbermäge mümkinçilik bermek. *Şu çykyş duran tagtany aýraýmasaň, kerpiç äberdenok.*

ÄDIBERMEK [ä:divermek], *işl. 1.* Ätmäge başlamak. *Esger ynam bilen öňe ädiberdi. 2.* Ätmegi dowam etmek.

ÄDIJEK [ä:dijek], *at.* Kiçijik, owadanja ädik.

ÄDIK [ä:dik], *at.* Gaýyşdan we ş. m. tikilýän uzyn gonçly ayakgap. *Är başyna iş düşse, ädigi bilen suw geçer* (Nakyl).

◊ **Ädik çykartmak** toý döp-dessury boýunça, gelin

alnan günü öýlenýän oglanyň ädigini gelne çykartmak.

ÄDIKÇI [ä:dikçi], *at.* Ädik tikmek bilen meşgullanýan adam, ädik tikýän ussa. *Ädikçiniň ädigi bitmez* (Nakyl). *Meşhur ädikçimiz guwanyp ile, Goşular-da gider kuwwatly sile* (G. Ezizow).

ÄDIKÇILIK [ä:dikçilik], *at.* Ädik tikmek hünäri, ädikçiniň käri. *Meniň gürründeşim ata-baba ädikçilikden çörek iýip gelýän ökde ussa ekeni.*

ÄDIKLIK [ä:diklik], *syp.* Ädik tikmek üçin ýaramly, ädik tikmäge gerek bolan (gaýyş, gön we ş. m.).

ÄDIKTIKER [ä:diktiker], *at.* Uzyn burunlyja, gaty örtükli, uçmaýan, çal reňkli möjejik.

ÄDILMEK [ä:dilmek], *işl. 1.* Bir gadam atylmak, ýöremek. *Ýadawlygykdan ýaňa ayaklarym cala ädilýärdi. 2.* Bir ýere barylmal. *Onuň aýagy indi şu kenara tarap ädilmeyärdi. 3.* Bir iş edilip başlanmak.

ÄDIM [ä:dim], *at. 1.* Öňe, yza ýa-da gapdala ädilýän bir gezekki hereket. *Baş-alty ädim ýöränsoň, çepdäki gapyny açyp, içeri girdi* (B. Seýtakow). *Ädimiňi ýygjamlatmak. 2.* Bir ädim aralygyna barabar ölçeg birligi. **3. göç. m.** Ediljek hereket.

◊ **Ädimiňi dogry (seljerip) basmak** eden işiňi, hereketiňi ýerlikli, oýlanyşykly ätmek, gitjek ýoluňy, etjek işiňi anyklamak. **Ädim ogurlamak** yza galyp başlamak, bildirmän köpçülikden kem-kemden yza galmak, ökje ogurlamak. *Kempir ädim ogurlap, kerwenden üzülip galdy* ("Görogly").

ÄDIMLEME [ä:dimleme], *iş ady.* Ädimlemek ýagdaýy.

ÄDIMLEMEK [ä:dimlemek], *işl. 1.* Ädim ätmek, ýöräp başlamak, ýöräp gitmek. **2.** Ädim bilen belli bir aralygy ölçemek.

ÄDIMLEMEKLIK [ä:dimlemeklik], *iş ady.* Ädimlemek hereketi.

ÄDIMLEMEZLIK [ä:dimlemezlik], *işl.* Ädimläp hereket etmezlik.

ÄDIMLENMEK [ä:dimlenmek], *işl.* Ädimläp ölçemek. *Harmana çenli aralyk ädimlendi.*

ÄDIMLEŞMEK [ä:dimleşmek], *işl. 1.* Ädimiň ululygyny barlamak üçin, iki bolup ädimläp görmek. *Iki dost ädimleşdi, uzyn boýly hor oglanyň ädimi uzyn geldi. 2.* Köp bolup, ädim urşup gelmek. *Esgerler ýoldan ädimleşip gelýärler.*

ÄDIMLETDIRMEK [ä:dimletdirmek], *işl.* Ädimlemek işini başga birine etdirmek. *Ýeri ädimletdirdim welin, aýdylany bilen deň çykdy.*

ÄDIMLETMEK [ä:dimletmek], *işl.* Ädimlemek işini birine etdirmek. *Mellek ýerini ädimletmek.*

ÄDIMLEÝIŞ [ä:dimleýiş], *iş ady.* Ädimlemek ýagdaýy, derejesi.

ÄDIMLÄBERMEK [ä:dimlä:vermek], *işl.* Duýdansyz ýagdaýda ädimlemegi dowam etmek, ädim ädip başlamak, ädimläp başlamak. *Olar ýene-de*

ÄNEW [ä:nöw]: **1)** **änew damar** iç damarlarynyň biri. *Änew damar är ýykar* (Atalar sözi). **2)** Aşgabadýň golaýyndaky gadymy oba. *Änewiň ak bugdaý*.

ÄNEWÜÇ [ä:nöwüç], *at.* Haly telkermez ýaly gy-rasyna sanjylyp çekdirilýän, uýy gaňyrçakly, bir tarapy burlup halka edilen enjam, gural. *Men bu gyza änewüjiň ýanynda çommalyp oturan ýerimden ýagşyja syn etdim* (A. Durdyýew). *Änewüji sazlamak. Dokmanyň änewüji gowşapdyr.*

ÄNIGI-ŞÄNIGI [ä:niği-şä:niği], *at.* Bir zadyň maz-muny, keşbi we ş. m. dogrusynda hertaraplaýynlygy, dolulygy. *Olar medresä okuwa gelýänleri änigi-şänigi bilen tananlaryny gowy görýärler* ("Watan").

♦ **Änigine-şänigine ýetmek** doly tanamak, any-klamak, aslyna göz ýetirmek. *Ol her zadyň änigine-şänigine ýetmese kanagatlanmaýar.*

ÄŇ [ä:ň], *at.* Eňek süňki. Äňiň ýazmak. *Onuň äňi ýazypdyr.*

♦ **Äňi açylan (ýazan) ýaly** ýüregedüşgünç gürrüň edýän, ýerliksiz köp gürleýän, üznüksiz samrap oturýan.

ÄŇEDILMEK [ä:ňedilmek], *işl.* Seredilmek, görülmek.

ÄŇEDIŞ [ä:ňediş], *iş ady.* Äňetmek derejesi, ýagdaýy.

ÄŇEDIŞDIRMEK [ä:ňedişdirmek], *işl.* **1.** Hemmesine seretmek, barysyna göz-gulak bolmak. **2.** Ýagdaýa görä bir ýandan äňetmek.

ÄŇEDIŞMEK [ä:ňedişmek], *işl.* **1.** Äňetmäge kömekleşmek. *Men gitsem, mallara äňedişeweri!* **2.** Ýerli-ýerden, köp bolup seredip durmak. *Çagalary gapyny çala açyp äňedişýärdiler.*

ÄŇE-SÄŇE [ä:ňe-sä:ňe], *ser. Äm-säm.*

ÄŇETDIRMEK [ä:ňetdirmek], *işl.* **1.** Birine seretdirmek, bakdyrmak. **2.** Äňetmäge mümkinçilik, ýagdaý bermek.

ÄŇETME [ä:ňetme], *iş ady.* Äňetmek ýagdaýy.

ÄŇETMEK [ä:ňetmek], *işl.* **1.** Bir tarapa seretmek, bir zada bakmak, garamak, esetmek. *Ýaşuly ogluny ömründe birinji sapa görýän ýaly, oňa jüýjerilip äňetdi* ("Edebiyat we sungat"). **2.** Bir zada gözegçilik etmek, bir zadyň ugruna seretmek. *Çagalaryň össün oňat, Uçuryňçaň gowja äňet* (M. Garryýew).

ÄŇETMEKLIK [ä:ňetmeklik], *iş ady.* Äňetmek hereketi.

ÄŇETMEZLIK [ä:ňetmezlik], *iş ady.* Äňetmän durmaklyk, äňetmän ýörmeklik.

ÄŇI-UJY [ä:ňi-u:yy], **äňi-ujy ýok** aňyrsy-bärsi görünmeýän, gaty köp.

ÄŇSIZ [ä:ňsiz], *syp., gepl.d.* Köp, ep-esli; ýoňsuz. *Onuň äňsiz zady bar eken.*

ÄPBERILMEK, *işl.* Zyňylmak, taşlanmak.

ÄPBERME, *iş ady.* Zyňma, äpbermek ýagdaýy.

ÄPBERMEK, *işl.* **1.** Bir zady zyňmak, taşlamak. **2.** Goýup gitmek, taşlap gitmek. *Biz-ä ýaşulymyzy äpberip, aýagymyzam ätmeris* (Ý. Mämmediýew). **3.** ýerli g. Alyp bermek.

ÄPBERTMEK, *işl.* Äpbermek işini başga birine etdirmek; äpbermäge mümkinçilik bermek.

ÄPET [ä:pet], *syp.* Örän uly, has uly, mähnet.

ÄPET-ÄPET [ä:pet-ä:pet], *syp.* Uly-uly, mähnet-mähnet (köp zat hakynda). *Äpet-äpet agaçlar güýçli ýeliň ugruna yraň atýardylar.*

ÄPIŞGE [äpişge], *at.* Ýagtylyk we howa üçin, jaýyň diwarynda oturdylyan aýnaly çarçuwa, penjire. *Ähli gapylar, ähli äpişgeler açykdy* (A. Kowusow).

ÄPIŞÝE, *s. ş. aňl. söz.* Adam asgyranda, agyz boşlugyndan çykýan ses we şol sesiň ady. *Asgyran adama: "Sabyr et!" diýilýär. Ölümlen bilen baglanyşykly gürrüň edip oturylan wagty bir adam "Äpişýä" edip asgyraýsa, yrym edip, oňa: "Iki gulagyňdan çek!" diýilýär.*

ÄR [ä:r], *at.* **1.** Maşgalada aýal bilen nikada durýan erkek adam, aýalyň ýoldaşy, adamsy. *Är aldy – älem aldy* (Nakyl). *Aýal göz astyndan seredýär äre, Är jogap hökmünde ardyndy assa* (B. Hudaýnazarow). **2.** göç. m. Edermen, batyr, gaýratly. *Är ýigidiň wadalary bir bolar* ("Görogly").

♦ **Är-aýal (heleý) bolmak** nikalaşyp bile ýaşamak, goş birikdirmek, öýli-işikli, maşgalaly bolmak. **Är başy gowgaly gerek** elmydama hereketde, iş başynda bolmak gerek. – *Är başy gowgaly gerek – diýip, biderek ýere aýdylan däl* (N. Saryhanow). **Är çykmak** kämillik ýaşyna ýetmek, jahyl çykmak, ýigit ýetişmek. *Biziň är çykan oglumyz bolsa mellek ýerimiziň hemmesini har-haşal ota basdyrypdyr* (A. Gowşudow). **Är dilemek** (*taryh*) köplenç, iki goşun garşylaşanda, her tarapdan biriniň ýekme-ýek urşa çykmagy bilen bagly bolup, ilki çykan urşuýy är dilän – söweşiji talap eden hasap edilýär. *Ol galadan daşary çykdy, meýdana girdi, är diledi* ("Kitaby dedem Gorkut"). **Äre çykmak** äre barmak, durmuşa çykmak. **Är garrar, heňnam gar-ramaz** adam öz wagty gelende garrar, emma döwür, durmuş, ýaşayyş öňkiligine galar. **Är-heleýiň urşy – ýaz gününüň ýagşy** är-aýalyň arasynda bolýan tersleşik uzaga çekmez, tiz ýaraşarlar, oňşarlar. **Är ömri 1)** 40-50 ýyllyk döwür. **2)** adamyň diýen wagty, ýigitlik döwri. *Är ömründe eden şu işimi bagyşlap, maňa günämi ýuwmaga ýagdaý döretseňiz, bütün ömrüme minnetdar bolaryn* ("Watan").

ÄR-AÝAL [ä:r-aýa:l], *at.* Maşgala jübüti, aýal we erkek. *Är-aýal bazara gitdi.*

ÄRLERÇE [ä:rlərçe], *hal.* Är ýaly, kişi kimin, gaýratlylyk bilen, mertlerçe. *Gürrüň özüne gezek gelende, Toýjan ärlerçe jogap gaýtardy* (B. Kerbabaýew).

ÄRLI [ä:rli], *syp.* Äri bar bolan (aýal hakynda).

ÄHTIMAL [ähtima:l], *ugrukd.* Ahmal, mümkin.

ÄHTIPEÝMAN [ähtipeýma:n], *at, ser.* Äht. *Biz onuň bilen ähtipeýman edişdik.*

ÄHTLEŞME [ähitleşme], *iş ady.* Ähtleşmek ýagdaýy.

ÄHTLEŞMEK [ähitleşmek], *işl.* Biri bilen bir zat barada äht etmek, şert etmek, wadalaşmak.

ÄHTLEŞMEKLIK [ähitleşmeklik], *iş ady.* Ähtleşmek ýagdaýy.

ÄHTNAMA [ähitna:ma], *at.* Bir zady wada edişip, iki taraplaýyn ýazylan hat, şertnama, borçnama. *Ozal aklymy ýele berip, bu işleri pikir etmän, beýle ähtnama ýazypdyrmen diýip, köp öküdi ("Zöhre – Tahyr").*

ÄJIT-MÄJIT [ä:ji:t-mä:ji:t], *at, göç. m.* Alyp-ýolup barýan, göze-başa düşýän aldajy. *Älhepus, özler-ä äjit-mäjit ýaly-aýt!* (B. Kerbabaýew).

ÄK [ä:k] **I**, *at.* Dar bolmazlygy üçin, geýim-gejime urulýan dilkaw mata.

ÄK [ä:k] **II**, *at.* Araba tigriniň tegelek agaç bölegini emele getirýän, sähelçe egrelip duran bölek-bölek agaçlary.

ÄKELIŞMEK, *işl., gepl. d.* Äkelmäge kömek bermek. *Odun äkelişmek. Çay-suw äkelişmek.*

ÄKELME, *iş ady.* Äklemek ýagdaýy, işi.

ÄKELMEK, *işl., gepl. d.* Getirmek, alyp gelmek. *Men bu taýyk bir hoş habar bilen uly sylag äkeldim (A. Nazarow).*

ÄKELMEKLIK, *iş ady.* Äklemek işi, hereketi.

ÄKIDIBERMEK [äkidivermek], *işl.* 1. Äkidip ugramak. *Şu ýatan tagtalary kümä äkidiberiň!* 2. Äkitmegi dowam etmek.

ÄKIDILMEK, *işl.* Bir zat ýa-da biri ýanyň bilen alnyp gidilmek. *Irki sagym gutaran badyna, sygyrlar otluk meýdanlara äkidilýär.*

ÄKIDINMEK, *işl.* Özün üçin äkitmek.

ÄKIDIŞDIRMEK, *işl.* 1. Bir zadyň hemmesini bir ýerden başga ýere alyp gitmek. 2. Bolşuna görä, ýagdaý ýetdiginden äkitmek.

ÄKIDIŞMEK, *işl.* Äkitmäge kömek bermek. *Bally ertirden soň çagalaryny çagalar bagyna äkidişip, ogly bilenem, gyzy bilenem hoşlaşdy (Ç. Aşyrow).*

ÄKITDIRMEK, *işl.* Äkitmek işini başga birine etdirmek. *Dükandan alan zatlaryny öýe äkitdirdi.*

ÄKITME, *iş ady.* Äkitmek ýagdaýy.

ÄKITMEK, *işl.* 1. Bir zady ýa birini ýany bilen alyp gitmek, ýany bilen alyp barmak. 2. Ugrukdyrmak, alyp gitmek.

ÄKITMEKLIK, *iş ady.* Äkitmek işi, hereketi.

ÄKITMEZLIK, *iş ady.* Äkitmän goýmak.

ÄKLEMEK [ä:klemek], *işl.* Dar bolmaz ýaly geýim-gejime äk, dan urmak, äk salyp tikmek.

ÄKLEMEKLIK [ä:klemeklik], *iş ady.* Äklemek işi. *Şuny äklemeklik uly bir işem däl.*

ÄKLEMEZLIK [ä:klemeklik], *iş ady.* Äklemek işini amal etmezlik.

ÄKLENMEK [ä:klenmek], *işl.* Äk salynmak, äk salnyp tikilmek.

ÄKLETDIRMEK [ä:kletdirmek], *işl.* Äklemek işini biriniň üsti bilen başga birine etdirmek.

ÄKLETMEK [ä:kletmek], *işl.* Äk saldyrmak, äk goýduryp tikmek.

ÄKLÄBERMEK [ä:klä:vermek], *işl.* 1. Äklemäge başlamak. 2. Äklemegi dowam etmek. *Sen eliňdäkileri äkläber, beýlekilere özüm serederin.*

ÄL, *üml.* Garaşylmadyk zada, waka geň galmaklyk bilen baha berlende ulanylýar. *Äl, edil aýdyşlary ýaly ekeniň-ow, inim!* (B. Seýtäkow).

ÄLEM [ä:lem] **I**, *at.* 1. Ýer we kosmos giňişliginde materiýanyň ähli görnüşleriniň jemi. 2. Ýer ýüzi, ähli ýer. *Aý dogsa, älem görer (Nakyl). Özünde ýok – älemde ýok (Nakyl).*

◇ **Äleme (dünýä) ot ýakdyrmazlyk** ot gorsamak; garagollyk etmek. **Älemi (dünýäsi) giňemek** agyr ýagdaýdan, aladadan dynmak, kyncylykdan halas bolmak. *Gyzyň älemi giňän ýaly boldy (G. Gurbansähedow).*

ÄLEM [ä:lem] **II**, *at.* Halynyň gyrasyna salynýan nagys, palasda nagysdan ön gelýän gyra ýer.

ÄLEM [ä:lem] **III**, *at, kön.s.* Baýdak.

ÄLEM [ä:lem] **IV**, *at.* Gäminiň gitmeli ugruny görkezmek üçin goýulýan bellik.

ÄLEMÇI [ä:lemçi], *at.* Gäminiň gidýän ugruny görkezmek üçin, suwuň ýüzünde çümmän durar ýaly edilip goýlan bellige gözegçilik edýän adam.

ÄLEMGOŞAR [ä:lemgoşor], *at.* 1. Ýagyş ýagan-dan soň, asmanda peýda bolýan köp reňkli, ýaý berip duran zolak. *Al-asmanda beslenip, älemgoşar göründi (A. Kowusow).* 2. Nagys ady.

ÄLEMGOŞARLY [ä:lemgoşorly], *syp.* Älemgoşary bar bolan. *Durna, jümjümeli, älemgoşarly, Ülkäme toý bolup gelen ýazlarym (G. Ezizow).*

ÄLEM-JAHAN [ä:lem-jahan], *at.* Bütün dünýä, ýer ýüzi. *Keş edip älem-jahany, görmedim sen deý gözöl (Halk aýdymyndan). Türkmen bedewleri älem-jahanda örän uly meşhurlyk gazanandyr ("Türkmenistan").*

ÄMERT [ä:mert], *syp.* 1. Iri göwreli, tagaşyksyz, gödek, çemesiz. *Ämert göhert. Ämert hereket.* 2. Ul-lakan, äpet, daýaw. *Ämert gara ýylan.*

ÄMERTLIK [ä:mertlik], *at.* Gödeklik, usulsyzlyk, çemesizlik.

ÄM-SÄM [ä:m-sä:m]: **äm-säm bolmak** aňalyp, aňkaryp galmak, özüni ýitirmek, aljyramak, çasmak.

ÄMIN [ä:mi:n] Aýat-töwiriň, okalan namazyň kabul bolmagyny, ýagşy dilegiň amala aşmagyny isläp aýdylýar. *Ämin diýenler didar görsün ("Kitaby dedem Gorkut"). Umyt-arzuwlaryňa perişdeler ämin diýsin, işiňi Alla oňarsyn! ("Watan").*

Aman poşşy hem özüni äslenmedik hasaplap gahary gelipdir (A. Gowşudow).

ÄŞGÄR [ä:şgä:r], *hal*. Aýan, aýdyň, belli, mälim. *Daýhan adamlaryň öz arassa zähmeti bilen baýap gitmegi üçin ähli zerur şertleriň döredilýänligi bu günki gün hemmelere äşgärdir* ("Türkmenistan").

♦ **Äşgär etmek** mese-mälim ýüze çykarmak, aýan etmek, belli etmek.

ÄŞGÄRLIK [ä:şgä:rlik], *at*. Aýanlyk, mälimlik, aýdyňlyk. *Wakanyň äşgärligi*.

ÄT [ä:t]: **ät galmak** tamakin bolup aldanmak, bir zada ymtylyp boş galmak; datman galmak. **Ät goýmak** boş goýmak, hiç zatsyz goýmak, aldamak. **Ädi ýanmak** agzy bişmek, çürkenmek, aldanmak.

ÄTDIRMEK [ä:tdirmek], *işl.* 1. Birine gadam atdyrmak, ätletmek. *Öňe ätdirmek*. 2. Ätmegine sebäp bolmak. *Meni ätdiren şol gül boldy*. 3. Ätmäge mümkinçilik bermek. *Şony şu ýere ätdirmäň!*

ÄTEÑENÄLET [äteñenä:let], *syp.* "Ataňa nälet" manysynda ulanylýan sögünç sözi.

ÄTEÑET, *syp.* Ýakymсыz, erbet, çirkin. *Uzyn ýeňli ellerini kelemenlendirip äteñet ggyrdy* (H. Garabaýew). *Gulaga ýakymсыz bir äteñet ses edip gidýärdi* (A. Esenmyradow).

ÄTIŞGIR [ätişgi:r], *at*. Közi, kömri tutmak, ody ölçemek, dörmek üçin ulanylýan iki saply, uýy egri gural, mäge. *Ogulhan ätişgir bilen ýanyň duran ojar oduny ikibaka süýşürşirdi-de, taňkalary közüň üstünde goýdy* (Ý. Mämmediyew).

ÄTIÝAÇ [ä:tiýa:ç], *at*. 1. Gorky. *Onuň ätiýaç edýän zady yok*. 2. Bir zatdan howatyrlynyň edilýän seresaplyk, ägälik, habardarlyk, hüşgärlilik.

♦ **Ätiýajy elden bermezlik** habardar bolmaklyk, seresaplyk bilen hereket etmeklik, gapyl galmazlyk.

ÄTIÝAÇLANDYRMA [ä:tiýa:şlannyrma], *at*. Saglyga, emläge ýetip biläýjek ýitgileriň, zyýanlaryň öwezini dolmak üçin maliýe edarasy bilen baglaşylýan şertnama.

ÄTIÝAÇLANDYRMAK [ä:tiýa:şlannyrmak], *işl.* 1. Ätiýaçly bolmagy ündemek, ätiýaçlanmagyny gazanmak. 2. Ýörite edara döwürleýin ýagdaýda gatanç geçirmek arkaly, mümkin bolan zyýandan goraglylygy üpjün etmek. *Ömrüňi ätiýaçlandyrmak. Durmuşy ätiýaçlandyrmak*.

ÄTIÝAÇLANDYRYŞ [ä:tiýa:şlannyrş] **I**, *iş ady*. Ätiýaçlandyrmak ýagdaýy.

ÄTIÝAÇLANDYRYŞ [ä:tiýa:şlannyrş] **II**, *at*. Ätiýaçlandyrmak işini amala aşyryş.

ÄTIÝAÇLANMA [ä:tiýa:şlanma], *iş ady*. Ätiýaçlanmak ýagdaýy.

ÄTIÝAÇLANMAK [ä:tiýa:şlanmak], *işl.* 1. Bir zatdan heder etmek, çekinmek. *Onuň ätiýaçlanýan zady yok*. 2. Mümkin bolan zyýandan goragly bolmak üçin,

ýörite edara bilen şertnama baglaşmak.

ÄTIÝAÇLANMAKLYK [ä:tiýa:şlanmaklyk], *iş ady*. Ätiýaçlanmak ýagdaýy.

ÄTIÝAÇLANMAZLYK [ä:tiýa:şlanmazlyk], *işl.* Bir zatdan heder etmezlik.

ÄTIÝAÇLANYS [ä:tiýa:şlanyş], *iş ady*. Ätiýaçlanmak ýagdaýy.

ÄTIÝAÇLY [ä:tiýa:şly], *syp.* Seresaplyk bilen hereket edýän, hüşgär.

ÄTIÝAÇLYK [ä:tiýa:şlyk], *at*. 1. Seresaplylyk, ägälik. 2. Son gerek bolar diyip ygynalyp goylan (zat hakynda). *Ätiýaçlyk awtomobil şaýlary*.

ÄTIÝAÇSYZ [ä:tiýa:şsyz], *syp.* Hiç zatdan gorkmaýan, çekinmeýän, uýşenmeýän. *Hiç zatdan ätiýaçsyz gürleme*.

ÄTLEME [ä:tleme], *iş ady*. Ätlemek ýagdaýy.

ÄTLEMEK [ä:tlemek], *işl.* 1. Bir zadyň üstünden ädip geçmek, ädimläp geçmek. *Garly ussa howlynyň derwezesinden içine ätlän badyna, jaýlaryň biriniň işigi açyldy* (A. Gowşudow). 2. *ser.* **Ätmek** 1. *Gapa tarap bir ädim ätläp, ýene-de saklandy* ("Edebiýat we sungat").

ÄTLEÝIŞ [ä:tleýiş], *iş ady*. Ätlemek hereketi, ýagdaýy.

ÄTMEK [ä:tmek], *işl.* 1. Bir gadam atmak, ýöremek, gadam basmak. 2. Bir ugra yönelmek. *Men indi şol ýere tarap ätmerin*.

ÄTMEKLIK [ä:tmeklik], *iş ady*. Ätmek hereketi.

ÄTMER-SÄTMER [ä:tmer-sä:tmer]: **ätmer-sätmer etmek** uly-uly, tagaşyksyz ätläp gitmek, her ýerden bir basyp ýöremek. *Her ýerden bir ätmer-sätmer edip, maşyna tarap yöredi* (N. Pomma).

ÄTMEZ [ä:tmez]: **ätmez bolmak** bir ýere barmagyňy kesmek. *Ol bu ýere ätmez bolandy*.

ÄTMEZLIK [ä:tmezlik], *iş ady*. 1. Ätmän durmak. 2. Bir ýere barmazlyk, görünmezlik.

ÄWDÜRMEK [ä:wdürmök], *işl.* 1. Äwer ýaly etmek. *Ony äwdirmeseň, gijä galyarys*. 2. Äwmegine sebäp bolmak. 3. Äwmäge mümkinçilik bermek.

ÄWME [ä:wmö], *iş ady*. Äwmek ýagdaýy.

ÄWMEK [ä:wmek], *işl.* Howlukmak, gyssanmak. *Äwmek şeytandandy, sabyr – rahmandan, Yhlas eden myrat tapar kârinden* (B. Kerbabaýew).

ÄWMEKLIK [ä:wmeklik], *iş ady*. Äwmek hereketi.

ÄWMEZEK [ä:wmezek], *syp.* 1. Howlukmazak, gyssanmazak, alňasamazak. *Pil janawer äwmezek bolýar*. 2. Haýal hereket edýän, agyr, agras, ýalta. *Äwmezek adam*.

ÄWMEZEKLIK [ä:wmezeklik], *at*. 1. Howlukmazaklyk, gyssanmazaklyk, alňasamazaklyk. *Onuň äwmezekligi galjak däl*. 2. Haýal hereket edijilik, agraslyk, ýaltalyk. *Hümmet etlek yüzüniň derini süpürenen soň, äwmezeklik bilen söz urdy* (B. Kerbabaýew).

Ärli aýal.

ÄRLIK [ä:rlík], 1. Äriň etmeli işlerini ýerine ýetirmeklik. 2. göç. m. Edermenlik, mertlik, batyrlyk. *Ärden öndüm, ärlík bilen öler men* (Seýdi).

ÄRLILIK [ä:rlilik], at. Äri barlyk (aýal hakynda).

ÄRSIZ [ä:rsiz], syp. Äri bolmadyk, başyboş (aýal hakynda).

ÄRSIZLIK [ä:rsizlik], at. Başyboş, ärsiz bolmaklyk (aýal hakynda).

ÄSGERILMEK [ä:sgerilmek], işl. Hasaba-sana goşulmak, adam hatarynda görülmek, sylanmak, äslenmek.

ÄSGERME [ä:sgerme], iş ady. Äsgermek ýagdaýy.

ÄSGERMEK [ä:sgermek], işl. 1. Bir zat hasabynda görmek, sana goşmak, sylamak, hormatlamak. *Her bir adam öz halkynyň däbini äsgermelidir.* 2. Birinden çekinmek, üýşenmek. *Ol meni äsgermese, her zat eder.*

ÄSGERMEKLIK [ä:sgermeklik], iş ady. Äsgermek işi, hereketi.

ÄSGERMEZLIK [ä:sgermezlik], iş ady. Hiç zat hasabynda görmezlik, derege almazlyk, sylag-hormat goýmazlyk, äsgermezçilik. *Ýeri-ow, bu nähili äsgermezlik?* (B. Kerbabayew). *Äsgermezlik etmek.*

ÄSGERMEZÇILIK [ä:sgermezçilik], at, ser. **Äsgermezlik.** *Adamlary äsgermezçilik etmek iň agyr günäleriň biridir ("Watan").*

ÄSGERTMEK [ä:sgertmek], işl. Äsgerer ýaly etmek, güýç görkezip, özüni sylatmak.

ÄSLEMEK [ä:slemek], işl., gepl. d., ser. **Äsgermek** 1. *Sen adamlary äslemediň, eliňden gelen ýamanlygy etdiň.*

ÄSLENMEK [ä:slenmek], işl., ser. **Äsgerilmek**

ÄWMEZLIK [ä:wmezlik], at. 1. Bir işi ýerine ýetireniňde, alyp-ýolup barmazlyk, howlukmazlyk, gyssanmazlyk. *Ol eden işiniň kemini goýmajak bolup, äwmän, howlukman işlärdi.* 2. Haýal hereket etmeklik, agras halda bolmaklyk. *Ol äwmezlik bilen maşyndan düşdi-de, işläp duran adamlara tarap ýöneldi* (B. Pürliýew). *Öňden baryňan adam äwmezlik bilen ädimleýärdi* (B. Seýtäkow).

ÄWÜP-SÄWÜP [ä:wüp-sä:wüp], hal. Setanda-seýranda, ýoly düşüp, käwagt. *Äwüp-säwüp Tejene düşäýseňiz, waharman iýmän gaýtmaň.*

ÄWÜŞ [ä:wüş], iş ady. Äwmek derejesi, ýagdaýy.

ÄÝ, Bir zada perwaýsyzlyk, parhsyzlyk bilen seredilende ulanylýan söz, aý. *Äý, ýok-la, garyndaş, bu bolşuň däl-le* (B. Hudaýnazarow).

ÄÝNEJIK, [ä:ýnejik], at. Kiçijik, owadanja äýnek.

ÄÝNEK [ä:ýnek] I, at. Görejiň görşüni gowulandyrmak ýa-da gözi gaty ýagtydan goramak üçin göze dakylýan enjam. *Ol aňyrdan gelşine biziň bilen salamlaşdy-da, äýnegini dakynyp, heýkele syn etmäge durdy* (T. Taganow).

ÄÝNEK [ä:ýnek] II, at. 1. Nowanyň iki başynda goýlan gysga ýasy tagta. *Guýynyň başyndaky nowanyň äýnegini täzelediler.* 2. Gaýygyň içinden keseligine geçýän, iki gorumy birikdirýän agaçlar.

F

F, Türkmen milli elipbiýiniň ýedinji harpy.

FABRIK [fa:vri:k], *at.* Çig maly enjamlaryň kömegi bilen işläp bejerýän senagat kärhanasy.

FAKULTET [fakulte:t], *at.* Ýokary mekdebiň bölümi.

FAMILIÝA [fami:lýa], *at.* Maşgalabaşynyň nesliniň resmileşdirilen ady.

FAMILIÝADAŞ [fami:lýadaş], *at.* Birmeňzeş familiýaly; garyndaş bolmadyk, emma meňzeş familiýany göterýän (adamlar). *Familiýadaş adam. Ol meniň familiýadaşym.*

FE [fe:], Türkmen milli elipbiýiniň "F" harpynyň ady.

FEJIR, *at. k. d.* 1. Ertir, daň wagty. 2. Daň saz berende, gündogar tarapda peýda bolan gyzyň öwüşgin, şapak. 3. Gurhanda bir süräniň ady. 4. Ertir namazy. *Baş namazny baş pygamber kyldy binýat, eý hekim, Fejiri Adam, asry Yunus, zuhry kyldy Ybrahim ("Gül-Bilbil").*

FESTIWAL [festiva:l], *at.* Sungatyň in gowy gazananlarynyň gözdengeçirilişi, köpçülikleýin baýramçylygy.

FEWRA [fevra:l], *at.* Senenama ýylynyň ikinji aýy.

FILM [fi:lim], *at.* 1. Ýüzüne şekilleriň suraty düşürilen we ses ýazylan kino lentasy. *Sessiz film. Sesli film.* 2. Ssenariniň esasynda döredilen çeper kino lentasy. *Çeper film.*

FILOLOG [filolo:g], *at.* Filologiyadan alym hünärmen.

FILOLOGIÝA [filolo:giýa], *at.* Her bir halkyň dilini we edebiýatyny teswir etmage mümkinçilik berýän ýazuw ýadygärliklerini, tekstleri we ş.m. öwrenýän ylmlaryň jemi. *Filologiýa ylmlary.*

FILOSOF [filo:sof], *at.* Filosofiýadan alym hünärmen.

FILOSOFIK [filoso:fik], *syp.* Filosofiýa ylmyna degişli, filosofiýa mahsus bolan, pelsepewi.

FILOSOFIÝA [filoso:fiýa], *at.* Tebigatyň, jemgyýetiň we pikirlenmäniň ösüşiniň in bir esasy kanunlary hakyndaky ylm, pelsepe.

FIZIKA [fi:zika], *at.* 1. Tebigat hadysalarynyň, ýönekeý hem-de umumy kanunalaýyklyklaryny, materiýanyň hereketlerini, gurluşyny we hereket kanunlaryny öwrenýän ylm. 2. Okuw dersi.

FOLKLOR [folklo:r], *at.* Halk döredijiliginiň dilden aýdylýan eserleri.

FONETIKA [fone:tika], *at.* Diliň ses gurluşyny öwrenýän ylm.

FORTEPIANO [fortepýa:no], *at. sazç.* Klawişlerine barmak bilen basylyp çalynýan kirisli saz guraly.

FORUM [fo:rum], *at.* Köp sanly wekillerin gatnaşmagynda geçirilýän ýygnaç. *Forum geçirmek. Foruma gatnaşmak. Forumda çykyş etmek.*

FOTOSURAT, *at.* Düşürilen surat.

G

G, Türkmen milli elipbiýiniň sekizinji harpy.

GABA [ga:va], *syp.* 1. Gabarasy, daş görnüşi boýunça ullakan, gabaraly. *Başy gaba telpekli adam.* 2. Çişik, ýogyn, pökgi.

GABABERMEK [ga:va:vermek], *işl.* Gabap başlamak; gabamagy dowam etdirmek.

GABADYNA [gavadyna], *sözs. k.* Öň tarapyňa, önüne, garşysyna, golaýyna, deňine. *Şahyr öýüniň gabadyna neneňsi ýetenini duýman galdy* (G. Kulyýew).

◇ **Gabadyna getirmek** amatyna salmak, ýerini bilip iş etmek. *Ol ahyry gabadyna getirip, öz pikirini dostlaryna ýetirdi.*

GABADYNDA [gavadyнна], *sözs. k.* Öň tarapynda, önünde, garşysynda. *Mekdebiň gabadynda atyz bar.*

GABADYNDAN [gavadyннан], *sözs. k.* Öň tarapyndan, önünden, garşysyndan. *Jayıň gabadyndan suwly ýap geçýärdi.*

GABAHAT [gavahat], *syp.* Ile sygmaýan, hiç

GABARMAK [ga:varmak], *işl.* 1. Gabarasy ulalmak, pökgermek, gübermek, çişmek. *Haltalar gıtdığıçe gabaryar*. 2. Gabarçyk emele gelmek, pakgarmak. *Onuň elleriniň içi gabarypdyr*. 3. *gepl. d.* Çaga bolar wagty ýakynlamak, aý-günü dolaňkyrlamak (göwreli aýal hakynda). 4. *göç. m.* Özüni ýokary tutmak, hondanbärsi bolmak, ulumsy tutmak, çişmek, gabarylmak. *Näme, beýle gabaran bolýañ?*

GABARMAKLYK [ga:varmaklyk], *iş ady.* Gabarmak ýagdaýy.

GABARMAZLYK [ga:varmazlyk], *işl.* Gabarmak derejesine ýetmezlik, gabaryp durmazlyk.

GABARTMAK [ga:vartmak], *işl.* 1. İçine zat salyp pökertmek, gübertmek, çişirmek. *Ol haltasyny gabardypdyr*. 2. Gabarçyk emele getirmek, gabarçyk döretmek. *Käte agsap, kä gabardyp aýagyn, İçi gysyp töwerege bakardy* (Ç. Gurbangylyjow). 3. *gepl. d.* Bolşundan uly görkezjek bolmak, ulaltmak. *Ol oňa öz eden işini gabardyp görkezmäge ýol bermedi*.

GABARYLMA [ga:varylma], *iş ady.* Gabarylmak ýagdaýy, derejesi.

GABARYLMAK [ga:varylmak], *işl.* Özüni hondanbärsi tutmak, ulumsy tutmak, gopbamsyramak, göwnühoşlukdan göterilmek. *Köse zaňnar gabarylyp, donuna syganok* ("Görogly"). *Namart öýünde gabarlar, Bir zerre ýakmaz iş bolsa* (Zelili).

GABARYLMAKLYK [ga:varylmaklyk], *iş ady.* Gabarylmak ýagdaýy.

GABARYLMAZLYK [ga:varylmazlyk], *işl.* Özüni hondanbärsi tutmazlyk, gopbamsyramazlyk.

GABARYLYBERMEK [ga:varlyvermek], *işl.* Gabarylyp ugramak, göterilip başlamak. *Görüm-görelde görmedik kişi kiçijik dereje ýetdigi bes, derrew gabarylyberýär*.

GABARYLYŞMAK [ga:varlyşmak], *işl.* Iki ýa-da ondan köp bolup, hondanbärsi bolmak, gopbamsyramak, gabaryşmak.

GABARYŞ [ga:varyş], *iş ady.* Gabarmak ýagdaýy.

GABARYŞMAK [ga:varyşmak], *işl., ser. Gabarylyşmak.* *Olar öz ýanlaryndan gabaryşyp, ýarylaýjak bolýardylar*.

GABAŞMAK [ga:vaşmak], *işl.* Gabamaga kömek etmek; bilelikde gabamak. *Sygyrlary kümä gabaşdy*.

GABAŞMAZLYK [ga:vaşmazlyk], *işl.* Gabamaga kömek etmezlik.

GABAT [gavat], *at.* 1. Biri-biri bilen yüzbe-ýüz, bir zadyň gös-göni alyny, garşysy. 2. Ýöneliş, wagt-orun, çykyş düşümlerde gelip, sözsoňy kömekçi hyzmatyny ýerine ýetirýär (*ser. Gabadyna, gabadynda, gabadyndan*).

♦ **Gabat bolmak** bir zada dulanmak, öňüni gabsamak, öňüni örtmek. *Olaryň kabiri Günüň öňüne gabat bolup, onuň ýaldyrawuk ýüzünü örtýärdiler* (B. Gu-

low). **Gabat gelen** öňýeten, ilki duşan, çem gelen. *Men häzir gabat gelen ulaga münüp, şol ýere gideýin. Gabat gelmek* 1) birine ýa-da bir zada duş gelmek, pete-pet bolmak, duşmak. *Dostuma teatrda gabat geldim.* 2) laýyk gelmek. *Ikimiziňem doglan günimiz gabat gelyär.*

GABATLAMA [gavatlama], *iş ady.* Gabatlamak ýagdaýy.

GABATLAMAK [gavatlamak], *işl.* 1. Garşyma-garşy etmek, yüzbe-ýüz etmek, gabatma-gabat etmek. 2. Dogrulamak, gönülemek. *Çopan sürini ýataga gabatlap sürüp gelşine ep-esli ýol geçdi* ("Edebiyat we sungat"). 3. Bir waka, senä, wagta laýyk getirmek, biri-birine gabat getirmek. *Şöhratly senä gabatlap, teatr iki oýny goýmakçy* ("Edebiyat we sungat").

GABATLAMAKLYK [gavatlamaklyk], *iş ady.* Gabatlamak ýagdaýy.

GABATLANMAK [gavatlanmak], *işl.* Bir waka, senä, wagta laýyk getirilmek, biri-birine gabat geler ýaly edilmek. *Ýazyjynyň eserler ýygındysy onuň doglan gününe gabatlanyp çykaryldy*.

GABATLAÝYŞ [gavatlaýyş], *iş ady.* Gabatlamak ýagdaýy.

GABATMA-GABAT [gavatma-ğavat], *hal.* Biri-birine bakyp duran, garşyma-garşy, yüzbe-ýüz. *Jaýlar biri-birine gabatma-gabat salnypdyr*.

GABATMAK [ga:vatmak], *işl.* 1. Daş-töweregini gurşap aldyrmak, daşyna halkalaýyn aýlandyrmak, gabawa aldyrmak. 2. *göç. m.* Söz bilen alarlatdyrmak.

GABAW [ga:vow], *at.* 1. Bir zadyň töweregini gabap duran germew, gurşaw, agyl. *Gabawda duran mal.* 2. Uruşda duşmanyň daşyna gurlan goşun halkasy, goşun aýlawy. *Duşmanlaryň ýeňsesinde bolan bir söweşde bular ýedi adam bolup duşmanyň gabawyna düşdüler* (A. Gowşudow). 3. Daşky dünýä bilen aragatnaşygyny kesmek üçin duşmançylykly döwletiň, şäheriň töwerek-daşyny baglap goýmak ýagdaýy. *Leningrad gabawy*.

GABAÝYŞ [ga:vaýyş], *iş ady.* Gabamak ýagdaýy.

GABRYSTAN [gavryssa:n], *at.* Ölen adamlaryň jaýlanýan ýeri, gonamçylyk, mazarçylyk. *Imansyz ýüzige ýüzüm düşinçä, Mesgenimi gabrystanda eýlegil!* ("Melike – Dilaram").

GABRYSTANLYK [gavryssa:nlyk], *at, ser. Gabrystan.* *Bular gijäni şol gabrystanlykda geçirmekçi boldular* ("Zöhre – Tahyr").

GABSA [gavsa], *at.* 1. Gapynyň, äpişgäniň daş ýüzünü gabsap duran çarçuwasy. 2. *gepl.d.* Gapynyň ýapylýan bölegi.

GABSAGÖL [gavsağö:l], *at.* Hala salnan töweregi diş-diş, labyr şekilli gölün bir görnüşi.

GABSAL [ga:vsal], *syp.* Töweregi gurşalan, daryşgan, gysby, dymyk, petiş, howa ýetmeýän, kapas. *Bu ýer mal üçin gabsal. Ösümlik gabsal ýerde oňat*

heňe gelmeýän, ilden çykgynç, örän erbet, ýaramaz, aýyp. *Nowruzda gabahat işler tebigat tarapyndan hem oňlanylmadyr* ("Türkmenistan").

GABAHATÇYLYK [gavahatçylyk], *at, ser. Gabahatlyk.*

GABAHATLYK [gavahatlyk], *at.* Ilden çykgynlyk, örän erbetlik, ýaramazlyk, hiç heňe gelmezlik. *Heý, beýle-de gabahatçylyk bolarmy?* (T. Gurbanow).

GABAK [ga:vak] **I**, *at.* Adamlaryň we oňurgaly haýwanlaryň gözleriniň üstüni örtýän gyrasy kirpikli ham örtükleri.

♦ **Gabak astyndan** gizlin, ýaşyryn, duýdurman. *Ol ony telim gezek suw ýolunda gabak astyndan höwes bilen nazarlapdy* (G. Kulyýew). **Gabak galdyrmazlyk (galdyrmak)** hiç zada, hiç kime üns bermezlik; gyzyklanmazlyk, höweslenmezlik. *Sen meniň şu çaka çenli kişi maşgalasyna gabak galdyranymy gördüňmi?* (Ö. Abdyllyýew).

GABAK [ga:vak] **II**, *at, kön.s.* Kädi.

GABAKMAN [ga:vakman], *syp.* Pökgi gabakly, gabagy uly, gabagy güberip duran. *Ol gabakman, pökgüräk goýun gözli adam.*

GABAKMANRAK [ga:vakmanyra:k], *syp.* Bir-neme gabakman. *Ol gabakmanrak ullakan gözlerini eserdenlik bilen ikibaka aýlaýardy* (Ý. Mämmediýew).

GABAL [ga:val]: **galbasmak** nämendir bir zady gabanyň howpurgamak. *Ol Hoşgeldi öz gepini mamla eder öýdüp galbasýardy* (A. Gowşudow).

GABALAMAK [gavalamak], *işl., gepl. d., ser. Gabatlamak.* Dynç gününü gabalap, öýlerine bardyk.

GABAL-GABAL [ga:val-ga:val], *syp.* Esassyz ýere gabanyň durýan, gabanjaň häsiýetli, gabanagan. *Gabal-gabal adam. Gabal-gabal bolmak.*

GABALMAK [ga:valmak], *işl.* 1. Töwerek-daşyna halkalaýyn aýlanylmak, gabaw edilmek, daşy gurşalmak. *Duşmanyň daşy gabalypdy.* 2. Gabaw ýere salynmak, bir ýere gysylmak, gabawa düşürilmek.

GABALMAZLYK [ga:valmazlyk], *işl.* Daşy gurşalmazlyk, gabalyp durulmazlyk, gabawa sezewar edilmezlik.

GABALYK [ga:valyk], *at.* 1. Göwrümi ululyk, gabaralylyk. *Ýüküň gabalygy howatyrlydy.* 2. Çişiklik, pökgülik.

GABAMA [ga:vama], *iş ady.* Gabamak ýagdaýy.

GABAMAK [ga:vamak], *işl.* 1. Töwerek-daşyna halkalaýyn aýlanmak; gabawa düşürmek, daşyny gurşamak. *Balkan daglarynyň önüni käte-käte gara bulutlar gabap alýarlar* (B. Pürliýew). 2. Uruşda düşmanyň daşyny almak, çykjak ýerini beklemek, töwereginden gysmak. 3. Gabaw ýerine salmak, bir ýere gysmak. *Haýwanlaryň baryny bir saraýa gabaň-da, agzyny daşyndan gulplaň* (B. Kerbabaýew). *Oglanlar öz tutan awlaryny ýene gapyrjaga gabadylar* (N.

Esenmyradow). 4. göç. m. Söz bilen alarlatmak, daşyna geçmek, degmek, darykdymak, gyssamak. *Her haýsýsý bir zat diýip, Gabayarlar Ogullany* (K. Gurbannepesow).

GABAMAKLYK [ga:vamaklyk], *iş ady.* Gabamak ýagdaýy.

GABAMAZLYK [ga:vamazlyk], *işl.* Gabap durmazlyk, gabawa almazlyk.

GABANDYRMAK [ga:vannyrmak], *işl.* Başga biri gabanar ýaly etmek, birini howsala düşürmek. *Mamanyň öwgüsi Sadap baýyň göwnünden tursa-da, ony biraz gabandyryjak ýaly etdi* (B. Kerbabaýew).

GABANJAŇ [ga:vanjaň], *syp.* Gabanmak häsiýeti, gylygy bar bolan, birini ýa-da bir zady özgelerden gysganyp goraýan. *Gabanjaň adam.*

GABANJAŇLYK [ga:vanjaňlyk], *at.* Gabanjaň häsiýetli, gylykly bolmaklyk. *Onuň ýüreginde gabanjaňlyk duýgusy peýda boldy* (B. Gulow).

GABANJAŇRAK [ga:vanjaňyra:k], *syp.* Azda-kände gabanjaň. *Onuň gabanjaňrak oglanlygy gyza ýaramaýardy.*

GABANJYRAMAK [ga:vanjyramak], *işl.* Az-kem, birneme gabanmak.

GABANMA [ga:vanma], *iş ady.* Gabanmak ýagdaýy.

GABANMAK [ga:vanmak] **I**, *işl.* Birini, bir zady we ş. m. beýlekileriň ýakynlaşmagyndan, eýelik etmeginden, golaýlaşmagyndan gysganmak. *Myhman myhmany gabanar, öý eýesi ikisinem* (Nakyl).

GABANMAK [ga:vanmak] **II**, *işl., k.d.* Buky ýere girmek, bir ýeri pena edinmek, gizlenmek. *Bagsyny alyp gaçan atlylar gala gaçyp gabandylyr* ("Nejep oglan").

GABANMAKLYK [ga:vanmaklyk], *iş ady.* Gabanmak ýagdaýy.

GABANMAZLYK [ga:vanmazlyk], *işl.* Gabanyp durmazlyk, gabanjaňlyk etmezlik.

GABANYŞ [ga:vanyş], *iş ady.* Gabanmak ýagdaýy.

GABANYŞMAK [ga:vanyşmak], *işl.* Biri-biriňden gabanmak. *Olar biri-birini gabanyşyp ýörler.*

GABARA [gavara], *at.* 1. Göwrümlü zadyň daş görnüşi; göwrüm. *Olar öz gabaralarynyň ölçegine laýyk kölege salýardylar* (A. Gowşudow). *Gabarasy uly sandyk.* 2. Möçber, gerim, göwrüm. *Ýöne türkmen edebiýatynyň tutuş gabarasyny göz önüne getirip görseň, bu entek ýeterlik däl* ("Edebiýat we sungat").

GABARAK [ga:vara:k], *syp.* Azda-kände gaba, ulurak. *Atçaparyň telpegi gabarak bolýardy.*

GABARÇYK [ga:varçyk], *at.* Eliň ýa-da aýagyň bir ýeriniň derisiniň sürtülmeği sebäpli suw ýygnanyp gabaran, pökgeren bölejigi. *Bu gabarçyklar ýöne ýerden emele gelenok* ("Edebiýat we sungat").

GABARMA [ga:varma], *iş ady.* Gabarmak ýagdaýy, derejesi.

duşmana emel etmek maksady bilen, kä urşup, kä yza çekilip, alnyp barylýan söweş täri.

GAÇA-GAÇ [gaça-ğaç], *at.* Bosgy, gaçyşlyk, gaça-gaç, dumly-duşa gaçyş, bosuş. *Gaça-gaç, kowha-kow onuň heniz gören zady däl* ("Görögly").

GAÇA-GAÇLYK [gaça-ğaşlyk], *at.* Bosa-bosluk, gaça-gaçlyk, dumly-duşa gaçmaklyk, bosmaklyk.

GAÇAGAN [gaçağan], *syp., ser.* **Gaçak.** *Gaçagan mal. Gaçagan göle.*

GAÇAGANLYK [gaçağanlyk], *at, ser.* **Gaçaklyk.**

GAÇAK, *syp.* 1. Gaçmaga endik eden, gaçjak bolup duran, gaçagan (mal hakynda). *Gaçak düýe.* 2. *göç. m., gepl. d.* Kän görünmeýän, gelip-gitmeýän, käň bir gatnaşmaýan, gaça durýan. *Soňky wagtlarda sen ýaman gaçak bolupsyň.* 3. *gepl. d.* Satmasy, almasy, getirilmesi, äkidilmesi gadagan edilen haryt. *Gaçak haryt.*

GAÇAKÇY, *at.* 1. Gaçakçylyk edip ýören adam. 2. Gaçak harytlary serhetden gizlin geçirmek bilen meşgullanýan adam.

GAÇAKÇYLYK, *at.* 1. Döwlet serhedinden geçirmek gadagan edilen gizlin harytlary geçirmeklik, gaçakçynyň alyp barylýan işi. *Ýusup öz içinden: "Bu adam arada gaçakçylyk edýän söwdagär bolsa gerek" diýen netijä geldi* (B. Soltannyázow). 2. Bir sebäbe görä ýurduňy terk etmeklik, çet ýurda gaçyp gitmeklik.

GAÇAKLYK, *at.* Gaçaga has bolan gylyk-häsiýet, gaçaganlyk.

GAÇALAK, *at, ser.* **Gaçyrm.**

♦ **Gaçalak etmek** boýun gaçyrmak, gaçalaklamak, bir işi etmejek bolmak, sapalak atmak, syjyklamak, gaça durmak. *Ol işiň kyn ýerinde gaçalak etmeýärdi. Gaçalak üçin* (*gepl. d.*) ätiýaçdan, gorkudan üçin, bilip bolmaz, soň gerek bolaýmasyn diýip, öňünden gaçmak üçin. *Gaçalak üçin ýygnaý goýan puljagazy bardy.*

GAÇALAKLAMA, *iş ady.* Gaçalaklamak ýagdaýy.

GAÇALAKLAMAK, *işl.* Boýun gaçyrmak, boýun towlamak, sapalak atmak.

GAÇALAKLAMAKLYK, *iş ady.* Gaçalaklamak ýagdaýy.

GAÇALAKLAMAZLYK, *işl.* Gaçalaklamak hereketini etmezlik, gaçalaklap durmazlyk.

GAÇALAKLAŞMAK, *işl.* Köp bolup boýun gaçyrmak, boýun towlamak, etmejek bolmak, sapalak atmak. *Jemgyýetçilik işinde gaçalaklaşmak gelşiksiz bolar.*

GAÇALAKLATMAK, *işl.* Boýun gaçyrtmak, boýun towlatmak. *Ol hemmelere etmeli işini aýdýşdyryp çykdy, hiçisini-de gaçalaklatmady.*

GAÇALAKLAÝÝŞ, *iş ady.* Gaçalaklamak ýagdaýy.

GAÇALAK-SAPALAK: **gaçalak-sapalak etmek** gaça durmak, boýun gaçyrmak, gaça durup, sap atmak. *Sen käň gaçalak-sapalak eden bolma.*

GAÇALGA [gaçalğa], *at.* Bir ýagdaýdan sypar ýaly sebäp, bahana, sypalga. *Ol özüne başga gaçalga gözlemeli boldy.*

GAÇARAK [gaçara:k], *syp.* Birneme gaça durýan, çekeräk, içgin däl. *Ol birneme gaçarak durýar.*

GAÇARA-KOWARA [gaçara-koworo], *hal.* Bir işi ýerine ýetirere, amala aşyrara, edere, ýetişere, entek, heniz (wagt hakynda). *Häzir gaçara-kowara maý bar.*

GAÇGAK [gaçgak], *at.* Belli bir sebäbe görä öz ýurdundan, ýaşayan ýerinden gaçyp ýören, gizlin gezip ýören, gaçyp gün görýän adam.

GAÇGAKLAMA [gaçgaklama], *iş ady.* Gaçgaklamak ýagdaýy.

GAÇGAKLAMAK [gaçgaklamak], *işl.* Gaçgak bolmak, gaçgak bolup gezip ýörmek, gaçyp-tezip ýörmek.

GAÇGAKLAMAKLYK [gaçgaklamaklyk], *iş ady.* Gaçgaklamak ýagdaýy.

GAÇGAKLAMAZLYK [gaçgaklamazlyk], *işl.* Gaçgak bolup ýörmezlik, gaçyp-tezip ýörmezlik.

GAÇGAKLAŞMAK [gaçgaklaşmak], *işl.* Birnäçe adam gaçgaklap ýörmek, gaçyp-tezip ýörmek, gaçgak bolmak. – *Utanaňzokmy, beýdip gaçgaklaşyp ýörmek bolarmy?*

GAÇGAKLATMAK [gaçgaklatmak], *işl.* Gaçyp ýördürmek, gaçgak boldurmak.

GAÇGAKLAÝÝŞ [gaçgaklaýýş], *iş ady.* Gaçgaklamak ýagdaýy, hereketi.

GAÇGAKLYK [gaçgaklyk], *at.* Gaçgak bolup gezmeklik, gaçgagyň ýagdaýy.

GAÇGALAKLAMAK [gaçgalaklamak], *işl., gepl. d., ser.* **Gaçgaklamak.** *Ol çakylyga barman, Tejen aýaklarynda gaçgalaklap gezyärdi* (B. Kerbabaýew).

GAÇGYN [gaçgyn], *syp., at.* 1. *ser.* **Gaçgak.** *Gaçgynlar hiç ýerden tapylmady* (B. Kerbabaýew). 2. Gaça durulýan, ýigrenilýän zat. *Onuň gaçgyny galmagaldy.* 3. *göç. m.* Bir zadyň derejesi adatdakydan pes, az (suw, reňk we ş. m. hakynda). *Öten ýyl derýanyň suwy birneme gaçgyn boldy.*

GAÇGYNLYK [gaçgynlyk], *at, ser.* **Gaçgaklyk.** *Myrat bilen Orazyň gaçgynlygy iki maşgalanyň-da ýüzüni ýere salypdy* (B. Seýtäkow).

GAÇHA-GAÇ [gaçha:-ğaç], *at, ser.* **Gaça-gaç.** *Ol gaça-gaç, kowha-kowda özüni ýitirmedi* (B. Kerbabaýew).

GAÇHA-GAÇLYK [gaçha:-ğaşlyk], *at, ser.* **Gaça-gaçlyk.** *Soňra bolsa, gaça-gaçlykda olar başlaryny gutaryp bilse, kaýyl gelen bolara çemeli* ("Edebiyat we sungat").

GAÇMA, *iş ady.* Gaçmak ýagdaýy.

GAÇMADYKSYRAMAK, *işl.* Gaçasý gelýän-de bolsa, gaçmadyk bolmak. *It ýarar öýdeňokmy, beýdip gaçmadyksyran bolup dursuň, gaçanyň üçin saňa*

ösmeyär.

GABSALAMA [gavsalama], *iş ady, gepl.d.* Gabsalamak işi.

GABSALAMAK [gavsalamak], *işl., gepl.d.* Gapy oturtmak. *Ähli jaýlary gabsaladylar.*

GABSALAMAKLYK [gavsalamaklyk], *iş ady, gepl.d.* Gabsalamak ýagdaýy.

GABSALANMAK [gavsalanmak], *işl., gepl.d.* Gapy oturdylmak.

GABSALATMAK [gavsalamatmak], *işl., gepl.d.* Gapy oturtdyrmak.

GABSALAYÝŞ [gavsalaýyş], *iş ady, gepl.d.* Gabsalamak ýagdaýy.

GABSALLYK [ga:vsallyk /gavsallyk], *at.* Töweregi agaçlar, jaýlar we ş.m. bilen gurşalan ýagdaýda bolmaklyk, alaň-açyk dällik, daryşganlyk, gysbylyk, dymyklyk, petişlik, howa ýetmezlik, kapaslyk. *Howlynyň gabsallygy gök ekinleri ösdürmeýärdi.*

GABSALMAK [ga:vsalmak], *işl.* 1. Daş-töweregi tutulmak, ýapylmak. 2. Öňi tutulmak, öňi saklanmak.

GABSAMA [ga:vsama], *iş ady.* Gabsamak ýagdaýy.

GABSAMAK [ga:vsamak], *işl.* 1. Daş-töweregini tutmak, ýapmak. *Gür bag jaýyň töweregini gabsap dur.* 2. Öňüni tutmak, öňüni saklamak. *Aşyr gzyň öňüni gabsap, ony goýbermedi* (B. Gulow).

GABSAMAKLYK [ga:vsamaklyk], *iş ady.* Gabsamak ýagdaýy.

GABSAMAZLYK [ga:vsamazlyk], *işl.* Gabsap durmazlyk.

GABSATMAK [ga:vsatmak], *işl.* Bir zada öňüni ýapdyrmak, bir zat öňüni tutar ýaly etmek. *Ejem bäsinden tüssäni gabsadyp goýberdi* (N. Pomma).

GABSAÝÝŞ [ga:vsayış], *iş ady.* Gabsamak ýagdaýy.

GABŞAL [gavşal], *syp.* Daş-töweregi ýapyk, bagly. *Gabşal yer.*

GABŞYRMA [gavşyрма], 1. *iş ady.* Gabşyrys ýagdaýy. 2. *tikinç.* Iki matanyň gyrasy biri-birine deň getirilip tikilýän tikiniň bir görnüşi. *Matanyň gabşyrmasy sökülipdir.*

GABŞYRMAK [gavşyrmak], *işl., tikiñç.* Iki matanyň gyrasyny biri-birine gabat getirip tikmek, ýabşyrmak. *Tahýanyň etegini çöwre ýüzünden gabşyrmaý.*

GABŞYRMAKLYK [gavşyrmaklyk], *iş ady.* Gabşyrmak ýagdaýy.

GABŞYRMAZLYK [gavşyrmazlyk], *işl.* Gabşyryp tikmezlik.

GABŞYRTMAK [gavşyrtmak], *işl., tikiñç.* Iki matanyň gyrasyny biri-birine deň getirip tikdirtmek.

GABŞYRYBERMEK [gavşyryvermek], *işl.* Gabşyryp başlamak; gabşyrmak işini dowam etdirmek.

Köýnegiň etegini şunuň ýaly et-de gabşyryber.

GABŞYRYŞ [gavşyryş], *iş ady.* Gabşyrmak usuly.

GABŞYRYŞMAK [gavşyryşmak], *işl.* Gabşyrmaga kömekleşmek; bilelikde gabşyrmak.

GABYK [ga:vyk], *at.* 1. Ösümlikleriň we olaryň kökünüň, baldagynyň, şeýle hem onuň hasylynyň daşyndaky tebigy dolagy, örtügi. *Soganyň gabygy.* 2. Käbir zadyň daş ýüzündäki gaty gatlak, daş ýüzündäki örtük. *Ýumurtga gabygy.*

GABYL [gavy:l], *syp.* Ykjam, gaýym, çemeli. *Bu çemedan agyr-da bolsa, götermäge gabyl.*

GABYR [gavyr], *at.* Merhumyň jaýlanýan ýeri, meýit, jeset gömlen ýer, mazar, gör. *Gölegçiler baranlarynda, onuň gabry gazylyp gutarylypdy* (B. Kerbabaýew).

◇ **Gabrynda (görüňde) dik oturasyň** (*gargyş*) ýagşylyga ýüzüň düşmesin, ol dünýäde-de ejirden dynma. **Gabryň gazyldymy?** barmasyz ýere baranynda aýdylýar. *Olarda gabryň gazyldymy? Näme üçin bardyň?* **Gabryň gyrasyndan gaýtmak** zordan ölmän galmak. *Öňki çagamyz bolanda-da, aýalym gabryň gyrasyndan gaýtdy* (N. Pomma). **Gabyr azabyndan bolsun!** "çeken azabyň üçin o dünýäde gorjegiň ýagşylyk bolsun" diýlip, duýgudaşlyk bildirilip aýdylýan söz. **Gabyr et** yok et, güm et, ýitirim et. **Gabyr gysan ýaly** dar.

GABYRDATMAK [gavyrdatmak], *işl.* Gabyrgubur edip basmak, salymyny bermän basmak, düýrläp basmak. *Derwezä ýetmänkä, muny gabyrdadyp basdylar* ("Görogly").

GABYR-GUBUR [gavyr-ğuvur]: **gabyr-gubur basmak** birden, birbada salymyny bermän, derrew basmak, düýrläp basmak. **Gabyr-gubur etmek** üýrüp topulmak, agyz urmak (it hakynda). *Itiň gabyr-gubur edip topulmasy bardy.*

GABYRTLAMAK [gavyrtlamak], *işl., gepl. d., ser.* **Gabyrdatmak.** *Indi ylla mes iner ýaly bolup, Hangulyňy gabyrtlap basdy* (N. Saryhanow).

GABYZ [gavyz]: **gabyz bolmak 1)** dykyn almak, dolmak. *Söz bilen için açyp, Gabz olup dolan, köňlüm, Jan pany, jahan pany, Köpene çolan, köňlüm* (Magtymguly). 2) örän buşugasyň gelmek.

GABZA [gavza], *at, kön.s.* Sap, desse.

GABZAMA [gavzama], *iş ady.* Gabzamak ýagdaýy.

GABZAMAK [gavzamak], *işl., gepl. d.* Hereketiň amala aşmagyna bökdenç bolmak, päsgel bermek, öňüni almak, böwet bolmak. *Ol indi boljak soraglaryň öňüni gabzap, gürrüňi başga ýana sowdy.*

GABZAMAKLYK [gavzamaklyk], *iş ady.* Gabzamak ýagdaýy, derejesi.

GABZAÝÝŞ [gavzaýyş], *iş ady.* Gabzamak ýagdaýy.

GAÇA: gaça durmak çetde durmak, gaýra durmak, çetleşmek, goşulmazlyk, golaýlaşmazlyk. **Gaça uruş**

♦ **Gadym dünýä taryhy** adamzat jemgyýetiniň orta asyrlardan öňki ýagdaýyny beýan edýän taryh.

GADYMKY [gady:mky], *syp.* Has öňki, köneki, ozalky; gadym wagtdaky. *Nyýazguly gadymky ýylgyryşyny edip, ýüzüme seretdi* ("Edebiýat we sungat").

GADYMY [gady:my], *syp., ser.* **Gadymky.** *Gadymy gala.*

GADYMYLYK [gady:mylyk], *at.* Has öňki, köne döwre degişlilik, könelik. *Türkmen halk döredijiliginiň aýdym görnüşi hem gadymylygy bilen tapawutlanýar.*

GADYMYÝET [gady:myýet], *at.* Gadym zaman, geçmiş zaman.

GADYMYÝETÇI [gady:myýetçi], *at.* Gadymyýet bilen iş salyşýan, gadymyýeti öwrenýän hünärli adam, hünärmen.

GADYMYÝETÇILIK [gady:myýetçilik], *at.* Gadymyýete esaslanyp, gadymy halklaryň durmuşyny öwrenýän ylym.

GADYR, *at.* 1. Birek-birege goýulýan sylag, hormat, hatyra, sarpa. 2. Bir zadyň ähmiýetiniň derejesi, gymmaty, bahasy. 3. Oglana dakylýan at.

♦ **Gadyr agajy** adam jaýlananda onuň gonamynyň baş ujuna dikilýän agaç. **Gadyr agajyny dikmek** sylag-hormat etmek. **Gadyr bilmez** edilen hormat-sylagy bilmeýän. *Ol bir gadyr bilmez adam eken.* **Gadyr gijesi** oraza aýynyň 27-sine geçilýän gije. **Gadyryň öýi** gadyr, hormat edegen, gadyrly, gadyrdan. *Ol gadyryň öýüdir, barsaň, öýüniň niresinde oturtjagyny bilmez.* **Gadyryňy artdyrmak** geregiňi artdyrmak, hondanbärsi bolmak, arzyňy artdyrmak, näziňi çekdirmek. *Ýeri, gadyryňy artdyryp oturma.* **Gadyryňy gaçyrmak** öz hereketiň bilen sylagyňy gaçyrmak, hormatdan düşmek, arzyňy gaçyrmak. *Bir ýere kân baryp, gadyryňy gaçyрма.*

GADYRDAN [gadyrda:n] **I**, *syp.* 1. *ser.* **Gadyrly** 1, 2. *Gadyrdan dostuňdan ýüzüň öwürme, Barsaň depesine täç eder seni* (Magtymguly). 2. Ýakyn adam, dost, ýoldaş. 3. Oglana dakylýan at.

GADYRDAN [gadyrda:n] **II**, *at, ös.* Däneliler maşgalasyna degişli, boýy 20-50 sm ýetýän, inçe baldaklary bogun-bogun, uzynja insiz ýaprakly, gotazjymak kökli birýyllyk ot, bürmek.

GADYRDANLYK [gadyrda:nlyk], *at.* 1. *ser.* **Gadyrlylyk** 1, 2. *Onuň gadyrdanlygyny öýüne barsaň bilersiň.* 2. Ýakynlyk, dostluk, ýoldaşlyk. *Olaryň biri-birine gadyrdanlygy daşyndan görnüp dur.*

GADYR-GYMMAT [gadyr-ğymmat], *at, ser.* **Gadyr** 1. *Onuň ýanynda gadyr-gymmatymyz bolmady.*

GADYRLANMA, *iş ady.* Gadyrlanmak ýagdaýy.

GADYRLANMAK, *işl.* Öňki bolşundan has gadyrly bolmak, başgalara hormat bilen garamak. *Ol soňky döwürde birneme gadyrlanypdyr.*

GADYRLANMAKLYK, *iş ady.* Gadyrlanmak

derejesi.

GADYRLANYŞ, *iş ady.* Gadyrlanmak ýagdaýy.

GADYRLY, *syp.* 1. Gadyr bildirýän, sarpa goýýan, hormatlagan, sylagan, biriniň gadyryny bilýän. *Gaty gadyrly adam, nirede oturtjagyny bilenok.* 2. Köpçülik tarapyndan gadyry biliniň, sarpasy tutulýan, gymmatly, hatyraly. *Gadyrly dostlar, işiňiz şowly bolsun!* ("Edebiýat we sungat"). 3. Hormat bilen, sylag bilen, hatyraly. *Ýitirip tapan ýaly, Gadyrly tutdy meni* (A. Kekilow). *Olar gadyrly salamlaşdy.*

GADYRLYLYK, *at.* 1. Gadyry barlyk, sarpa goýujylyk, hormatlaganlyk, sylaganlyk. *Myhmana gadyrlylygy onuň oňat häsiýetleriniň biridi.* 2. Gadyry bilinmeklik, sarpasy tutulmaklyk, hormatlylyk, hatyralylyk. *Köpçülikde gadyrlylygy onuň oňat adamdygyny görkezýär.*

GADYRSYZ, *syp.* Gadyry ýok, gadyrly däl, hormatlamayan, sylamaýan. *Gadyrsyz adam.*

GADYRSYZLANMAK, *işl.* Gadyrsyz bolmak, gadyryň gaçmak. *Ol gadyrsyzlanypdyr.*

GADYRSYZLYK, *at.* Gadyrly dälilik, gadyry ýokluk. *Onuň gadyrsyzlygy ýüzünden görnüp dur.*

GAFLAT, *at, kön.s.* 1. Gapylylyk, habarsyzlyk. *Gark olup gaflatda ýatma, näzli dildarym, oýan!* (Mollanepes). 2. Garaňkylyk. *Älemin ýüzünden gaflat perdesi syrlymandy* (G. Kulyýew).

GAGAL [gağal], *syp.* Sähel zada käýinip gyzmalyk edýän, gaharjaň, gyzma. *Dogrusy, Çarwa aga, çagalara gezek gelende, bir hili gagal hem garasöýmez ýalydy* (B. Gurbanow).

GAGALLYK [gağallyk], *at.* Gagal gylykly bolmaklyk, sähel zada käýinjeňlik, gaharjaňlyk, gyzmalyk. *Onuň gagallygy zerarly her kim ýanyna barmaga çekinjärdi.*

GAGALRAK [gağalyra:k], *syp.* Azda-kände gagal.

GAGANAK [gağanak], *at.* Owuz süýdünden gaýnadylyp taýýarlanan peýnire meňzeş önüm, owuz. *Ol gaganagy çörek bilen iýdi.*

GAGAUZ [gağawuz], *at, ser.* **Gagauzlar.** *Gagauz halky. Gagauz dili.*

GAGAUZLAR [gağawuzlor], *at.* Ukrainada we Moldowada, şeýle hem Bolgariýada we Rumyniýada ýaşaýan türki dilli halk.

GAGŞAMA [gağşama], *iş ady.* Gagşamak ýagdaýy.

GAGŞAMAK [gağşamak], *işl.* Gyzdyrmak, üsemek; gorkmak, gaharlanmak we ş. m. zerarly süňňüni tutup bilmän gagşamak, sandyrmak, titremek, saňňyldamak, galpyldamak, galdyrmak. *Ol gyzdyrma tutýan ýaly gagşady* (A. Nazarow).

GAGŞAMAKLYK [gağşamaklyk], *iş ady.* Gagşamak ýagdaýy, derejesi.

GAGŞAMAZLYK [gağşamazlyk], *işl.* Süňňüni

gorkak diýen bolmaz.

GAÇMAK, *işl.* 1. Ýere tarap aşak düşmek, gaýt-mak. *Jaýyň ýele ýüzüniň suwaglary gaçyp, kerpiçleri görnüp durdy.* 2. Bir zatdan, adamdan gutulmak, başyňy gutarmak üçin ylgap gitmek. *Gaçan gutular, duran tutular* (Nakyl). 3. Bir sebäbe görä, ýurdundan, ýerinden, işden ygtyýarsyz çykyp gitmek, zym-zyýat bolmak. 4. Böwedi ýykyp akmak. *Suw ýene böwedi ýykyp gaçypdyr.* 5. *sazç.* Iki ýa-da ikiden köp sazanda bilelikde saz çalanda, sag tarapda oturýan ussat sazanda tarapyndan saz özbaşdak alnyp gidilmek. *Ussat sazanda "Bolmuşamy" gaçýardy.*

◇ **Gaçyp gutulmak** halas bolmak, başyňy gutarmak. **Aşak gaçmak** pese düşmek, gymmaty aşak düşmek, arzanlamak. *Nyrhlar aşak gaçypdyr.*

GAÇMAKLYK, *iş ady.* Gaçmak ýagdaýy.

GAÇMAZLYK, *işl.* Gaçman durmaklyk, gaçyp gitmezlik.

GAÇY, *at.* Suw agmaz ýaly derýanyň, kanalyň kenaryna, suw howdanynyň ýakasyna, uly ýaplaryň iki ýan boýuna gum üşürilip edilýän emeli gorag, berkitme. *Häzir biz gatlalary oňarmak, kä ýerlerde gaçylaryň ejizlän ýerlerine gum dökmek işi bilen meşgullanýarys* (K. Berdiýew).

GAÇYBATALGA [gaçyvatalğa], *at.* Bir howpdan, tebigy belalardan we ş. m. gaçyp atar ýaly ýer, goranmak üçin pena, gaçalga.

GAÇYBATALGALYK [gaçyvatalgalyk], *syp.* Gaçybatalga bolar ýaly (ýer), penalar ýaly (düşleg, mesgen).

GAÇYRMA, *iş ady.* Gaçyrmak ýagdaýy.

GAÇYRMAK, *işl.* 1. Bir ýaña gidermek, birinden ýa-da bir zatdan sypdyrmak. *Sawçylar gelmäkä, ejesi gyzyny goňşularyna gaçyrdy.* 2. Tötanlikde, birden bir zady eliňden sypdyrmak, onuň ýere düşmegine sebap bolmak. *Eliňdäki käsäni gaçyrmak.* 3. Böwedi ýykdyrmak, agdyrmak (suw hakynda). *Ol mellegine suw tutup ýörkä suwy gaçyrypdyr.* 4. Ýerine ýetirmek, çalmak, aýdym aýtmak. *Ol üç-dört heň gaçyrdy.*

◇ **Gaçyryp kowmak** (*gepl. d.*) ugruna goýberip gürl etmek, gürl edip many ogurlajak bolmak, pikirini biljek bolmak. *Ol gürründeşini gaçyryp kowdy.*

GAÇYRMAKLYK, *iş ady.* Gaçyrmak ýagdaýy, işi.

GAÇYRTMAK, *işl.* 1. Bir sebäbe görä birini başga bir adamyň üsti bilen gaçyrmak, bir zatdan sypdyrmak. *Işden gaçyrtmak.* 2. Eliňden ýa-da ýokardan ýere gaçmagyna ýol bermek. *Çäýnekleri jigiňe gaçyrdýma!*

GAÇYRYM, *at.* Bir zatdan edilýän gaçalak-sapalak; hilegärlik, mekirlik. *Ol gaçyrym etmegi, gysganmagy bilmezdi* ("Edebiýat we sungat").

GAÇYRYMSYZ, *syp.* Gaçalak-sapalaksyz, hilesiz, gaçyrymy ýok. *Gaçyrymsyz goja gürrüňini gönülünini kem görmedi* (Ş. Taganow).

GAÇYRYŞ, *iş ady.* Gaçyrmak ýagdaýy.

GAÇYŞ, *iş ady.* Gaçmak ýagdaýy. *Gaçyşym bar, kowuşyma bermerin* ("Görogly").

GAÇYŞLYK, *at.* Bosgy, gaçha-gaç, başly-barat gaçmaklyk, köp bolup gaçmaklyk. *Guma gaçyşlyk wagtynda tas heläk bolupdylar.*

GAÇYŞMAK, *işl.* 1. Bilelikde gaçmak, köp bolup gaçyp başlamak. *Nirä gaçyşyp barýarsyňyz?* 2. Gopup, dökülip başlamak. *Diwaryň suwagy gaçyşypdyr.*

GADAGAN [gadağan], *syp.* Ygtyýar edilmeýän, ýol berilmeýän, rugsat edilmeýän. *Gadagan zatlar. Gadagan etmek.*

GADAGANÇYLYK [gadağançylyk], *at, ser.* **Gadaganlyk.** *Men muňa düşünmeýärin, bu ýerde näme gadagançylyk bar?*

GADAGANLYK [gadağanlyk], *at.* Ygtyýar edilmezlik, ýol berilmezlik.

GADAK, *at.* 409,5 grama deň agyrlyk ölçegi, kirbeňke. *Bir gadak çay.*

GADAKLAMA, *iş ady.* Gadaklamak ýagdaýy.

GADAKLAMAK, *işl.* Gadak bilen ölçemek, gadak-gadak edip çekmek. *Gadaklap çay almak. Gadaklap düne ölçemek.*

GADAKLAMAKLYK, *iş ady.* Gadaklamak ýagdaýy.

GADAKLANMAK, *işl.* Gadak bilen ölçemek.

GADAKLAÝYŞ, *iş ady.* Gadaklamak ýagdaýy.

GADAKLYK, *syp.* Bir gadaga barabar bolan, kirbeňkelik. *Akmyrat at torbanyň içine bir gadaklyk daş salyp, gitmäge taýynlandy* (N. Pomma).

GADALGA [gadalğa], *at.* 1. Balyk tutmak üçin ulanylýan çarşak görnüşli esbap, sançgy. 2. Şol esbaba meňzedip el işlerine salynýan nagys.

GADAM, *at.* 1. Ätlenendäki bir ädim aralyk, ädim. *Näz bilen gadam goýuşyň, Ýandyrdyň zalym, ýandyrdyň* (Talyby). 2. Oglana dakylýan at.

◇ **Gadam basmak (urmak)** öňe hereket etmek, ileri gitmek. *XXI asyra – türkmeniň Altyn asyryna ruh-belent gadam basalyň* ("Edebiýat we sungat"). *Durmuş bilen deň gadam urmak.*

GADAMLAMAK, *işl., gepl. d.* Ädimläp ölçemek, ädimlemek. *Jaýyň içini gadamlap çykdy.*

GADAMLAMAKLYK, *at.* Gadamlamak ýagdaýy.

GADAMLAMAZLYK, *işl.* Ädimläp ölçemezlik, ädimlemezlik.

GADAR, *çal., kön.s.* Näçe, näçe gezek, munça. *Ne gadar ýalغانlar sözlediň* ("Saýatly – Hemra"). *Şirin niçik jepa kylды Perhada, Ol gadar jebr etme, sen uýal indi* (Talyby).

GADYM [gady:m], *at.* Has öňki wagt, köne döwür, geçmiş. *"Egri azar, dogry ozar" diýýändir, Türkmeniň gadymdan gelýän naklyly* (A. Kekilow). *Bu jaý gadymdan galan ýadygärlikdi.*

lyga, edermenlige mahsus.

GAHRYMANLARÇA [gahryma:nlarça], *hal.* Gahrymana mahsus bolan edermenlik bilen, gahrymanlar ýaly. *Gahrymanlarça heläk bolan ogullarymyz asyl ýadymyzdan çykmaz* (B. Pürliýew).

GAHRYMANLYK [gahryma:nlyk], *at. 1.* Gahrymançylykly iş, hereket, gahrymançylyk, edermenlik, batyrylyk. *2.* Gahryman adyna eýe bolmaklyk, gahryman bolmaklyk.

GAJAR, *at. 1.* Ýyrtýjy guşlar toparyndan, gyrgylar maşgalasyndan bolan we maslyk bilen ýymtlenýän uly guş. *Uçarda gajara, pile, gulana, Ýedi ýüz ýaşaman ölmek ýarasmaz* (Magtymguly). *2.* Gadymy türkmen taýpalarynyň biriniň ady. *3.* Oglana dakylýan at.

GAJY, *at.* Ýeditop oýnalandy, döwçüleriň pellehana ylgap gidip-gelendäki top urmaklyga bolan hukugy, gezegi.

GAJYMAL, *syp.* Bulagaýlyk tapagan, garagol, bimaza, köpbilmiş. *Gajymal adam.*

GAJYMALLYK, *at.* Garagollyk, bulagaýlyk, bimazalyk, köpbilmişlik.

GAK [ga:k], *s. ş. aňl. söz.* Garga bir gezek gagyldanda çykýan ses. *Günde gara gargaýar Gargalar: "Gak!" / "Gak!" "A gar bolsa elmydam Ak! / Ak! / Ak!"* (G. Ezizow).

GAK-GAK [ga:k-ga:k], *s. ş. aňl. söz.* Garga yzly-yzyna gagyldanda çykýan sesler. – *Gak-gak! – Gargajyk! Hany mana çörejik?* (Sanawaç).

GAKYLYK [ga:kylyk], *at.* Öýkenden we dem alyş ýolundan bölünip aýrylýan süýgeşik, goýy hapa tüýkülik. *Gakyllyk gopmak.*

GALA, *syp.* Hörpi ýokary, çeniň däl, artyk, ýokary. *Arkaly gala geplär, arkasyz çala geplär* (Nakyl).

GALA [gala:], *at. 1.* Öňki wagtlarda duşmandan goranmak üçin palçykdan, daşdan salynýan beýik diwarly howly, ýörite edilen beýik haýatly berkitme. *Köne galaň bir ganaty somalyň durdy. 2. köň.s. Şäher, oba. Gala-gala, şäher-şäher Sökem Ýusup diýe-diýe* (Magtymguly).

♦ **Gala alan ýaly** uly, ähmiýetli bir iş bitiren ýaly, göwnühoş, hondanbärsi. *Her bir garşylykdan üstün çykaňda, gala alan ýaly begenýärsiň.*

GALABA [galava], *hal. 1.* Köplenç, galapyn, aglaba. *Galaba pasyllary çölde geçiren Rahman aganyň aýdany dogry çykdy* (B. Seýtäkow). *2.at. Köpüsi. Şu häsiýet oba adamlarynyň galabasynda bar.*

GALAGOP [galağop], *syp.* Bir zatdan biynjalyk, birahat, howsalaly, aladaçyl. *Gylyk-häsiýetine görä, ol galagop ýigitdi.*

GALAGOPLANDYRMAK [galağoplondurmok], *işl.* Bir zatdan biynjalyk etmek, rahadyny gaçyrmak, aladalandyrmak, howsalalandyrmak. *Howanyň bulutlaşmagy deňizçileri galagoplandyrdy.*

GALAGOPLANMAK [galağoplondurmok], *işl.* Bir zatdan biynjalyk bolmak, rahadyň gaçmak, howsalalanmak, aljyraňňy ýagdaýda bolmak. *Men galagoplanyp, ýoldaşyma seretdim.*

GALAGOPLY [galağoply], *syp., ser. Galagop.* Märekäniň içinde galagoply hereket başlandy (T. Taganow).

GALAGOPLYK [galağopluk], *at.* Bir zatdan biynjalyklyk, aljyraňňylyk, howsalalylyk. *Galagoplyk bilen otlynyň nähili gozgananyňam, neneňsi bat alanynyňam duýmandyrys* (A. Nazarow).

GALAGOPRAK [galağopura:k], *syp.* Azda-kände galagoply, ynjalyksyzrak, aladalyrak. *Men şu gün bir hili galagoprak.*

GALAK [ga:lak] **I**, *syp. 1.* Ýaryşda we ş. m. yzda galýan, ýetişmeýän, süýrenjeň, asgynjak. *2.* Ösüşiň pes derejesinde duran, durmuşdan yza galýan. *Siz öz geologyňyzyň tarapyňy çalyň, meni galak bir adam hasap etmäh* (B. Kerbabaýew).

GALAK [ga:lak] **II**, *at, gepl. d.* Öň ýaşap geçen atly şahsyýetiň neslini dowam etdirýän ogul-gyz, zürýat. *Pylan ýşanyň galagy.*

GALAK, *at, balykç.* Küregiň ýasy ýeri.

GALAK-GAÇAK [ga:lak-ğaçak], *at.* Bir zatdan galýan galyndy, az-owlak süýşürintgi, galan-gaçan. *Garga hem: "Men ekilende-de, orlanynda-da we döwleninde-de ýanyndan aýrylmadym, onuň üçin-de, galak-gaçagy meniňki bolmaly" diýýär* ("Türkmen halk ertekileri").

GALAKLYK [ga:laklyk], *at.* Yza galak bolmaklyk ýagdaýy. *Biz hojalygy yza galaklykdan iň öňdäki hojalyklaryň hataryna goşan ukyply ýolbaşçy bilen duşuşmaga howlугýardyk* (B. Pürliýew).

GALAM I, *at.* Hat ýazmak, surat çekmek, çyzgy çyzmak üçin içi grafitden ýa-da gaty reňkden doldurylan taýajyk. *Maňlaýy sakar al at, galam bilen çekilen surat ýaly, şeýle owadandy* (B. Kerbabaýew).

GALAM II, *at.* Orak dişemek, demir zatlara haşam çekmek üçin polatdan ýasalan enjam.

GALAM III, *at.* Bir zat ýasalanda onuň böleginiň galyňlygyny, diametrini barlamak üçin ujy haçjaly agaç gural.

GALAM IV, *at.* Suwly ýerde topbak bolup bitýän, soňra tozgalap duran baş emele getirýän ösümlik.

GALAMASY [ga:lamasy], *at, gepl. d.* Soňy, galany, beýlekisi. *Galamasyny özüm oňaryň* (G. Gurbansähedow).

GALAMDAN [galamda:n], *at.* Galam, ruçka salynýan gutujyk. *Kätip galamdana elini uzatdy* (A. Nazarow).

GALAMDAŞ, *at.* Ýazuw-pozuw, žurnalistiklik, ýazyjylyk we ş. m. bilen meşgul bolýan iki we ikiden artyk adamlaryň birek-birege bolan kärdeşlik gatnaşygyny

tutup bilmän, gagşap durmazlyk, galpyldamazlyk, üşütmezlik.

GAGŞAŞMAK [ga:ğşaşmak], *işl.* Iki ýa-da ikiden köp bolup üsemek, gorkmak we ş. m. zerarly gagşamak. *Adamlar sowukdan ýaňa gagşaşyp başladylar.*

GAGŞATMAK [ga:ğşatmak], *işl.* Üsemek, gorkmak, gaharlanmak we ş. m. zerarly sandyratmak, tirtirmek, saňnyldatmak, galpyldatmak. *Jumanyň habary onuň bada-bat süňňüni gagşatdy* (G. Kulyýew).

GAGŞAÝYŞ [ga:ğşaýyş], *iş ady.* Gagşamak ýagdaýy.

GAGYLDABERMEK [ga:ğylla:vermek], *işl.* Gagyldap başlamak, yzygiderli gagyldamak.

GAGYLDAMA [ga:ğyllama], *iş ady.* Gagyldamak ýagdaýy.

GAGYLDAMAK [ga:ğyllamak], *işl.* 1. Gagyldyly ses çykarmak, gagyldyly seslenmek, gak-gak etmek (garga, gaz we ş. m. hakynda). *Garga gagyldap gaz bolmaz, kempir bezenip – gyz* (Nakyl). *Ol, çarbagabaryp, çarbagyň içini gezip çykansoň, ahyrda ullakan bir çynaryň başynda gagyldap oturan ala gargany tapýar* ("Türkmen halk ertekileri"). 2. *göç. m.* Bir zady köp aýtmak, ýatlamak, köp diýmek, käkelemek. *Ertirden bäri gagyldap bizar etdiň.*

GAGYLDAMAKLYK [ga:ğyllamaklyk], *iş ady.* Gagyldamak ýagdaýy.

GAGYLDAMAZLYK [ga:ğyllamazlyk], *işl.* Gagyldaman durmak, gak-gak etmezlik.

GAGYLDAŞMAK [ga:ğyllaşmak], *işl.* 1. Köp bolup gagyldamak, bilelikde gak-gak etmek. *Gyş düşende, keypi gelyän gargalaň, Görseñizläň, gagyldaşyp gaýýşyn* (M. Seyidow). 2. *göç. m.* Ýerli-ýerden bileleşip köp aýdyp durmak, köp diýip durmak. *Enesi hem atasy ikisi iki yerden gagyldaşyp otýr.*

GAGYLDATMAK [ga:ğyllatmak], *işl.* 1. Gagyldyly ses çykartmak, gak-gak etdirmek. *Garganyň aýagyndan tutup gagyldadyp durmasana.* 2. *göç. m.* Köp aýtdyrmak, köp diýdirmek. *Oglum, eneňi gagyldadyp oturma-da, diýenini edäýsene!*

GAGYLDAÝYŞ [ga:ğyllaýyş], *iş ady.* Gagyldamak ýagdaýy.

GAGYLDY [ga:ğylly], *at.* 1. Garga ýaly guşlaryň gak, gak-gak edip çykarýan sesiniň ady. *Garganyň gagyldysy has daşa ýaýraýar.* 2. *göç. m.* Bir zady köp aýtma, köp diýme, käkeleme. *Enäniň gagyldysy biderek dälidi.*

GAGYRMA [ga:ğyrma], *iş ady.* Gagyrmak ýagdaýy.

GAGYRMAK [ga:ğyrmak], *işl., 1. ser. Gagyldamak.* *Garga gagyrmaly bilen bilbil bolmaz* (Nakyl). 2. Bogazyňy sesli arçamak. *Gagyryp tüýkürmek.*

GAGYRMAKLYK [ga:ğyrmaklyk], *iş ady.* Gagyrmak ýagdaýy.

GAGYRMAZLYK [ga:ğyrmazlyk], *işl.* Gagyrmak hereketi edilmezlik, gagyryp durmazlyk.

GAGYRYNMAK [ga:ğyrynmak], *işl.* Öz bokurdagyňy arçamak. *Ol gagyryndy.*

GAGYRYŞMAK [ga:ğyryşmak], *işl.* Iki ýa ondan köp bolup gagyrmak.

GAHAR, *at.* Gaty närazylyk, göwne degilmeklik we ş.m.netijesinde döreýän gazaply duýgy. *Ýersiz gaharyň gowulygyň üstünden eltmeýänini saňa men öwretmelimi näme?* (B. Kerbabaýew).

GAHAR-GAZAP [gahar-ğazap], *at.* Örän güýçli gahar, joşup gelen gazaply duýgy.

GAHARJAŇ, *syp.* Sähelçe zada gahary gelyän, gahary gelegen.

GAHARJAŇLYK, *at.* Gaharjaň häsiýetli bolmaklyk. *Onuň gaharjaňlygyndan nam-nyşan galmady.*

GAHARJAŇRAK [gaharjaňyra:k], *syp.* Azdakände gaharjaň.

GAHARLANDYRMAK [gaharlannymak], *işl.* Biriniň gaharyny getirmek, gaharynyň gelmegine sebäp bolmak. – *Näme boldy, kim seni gaharlandyryýar?*

GAHARLANMA, *iş ady.* Gaharlanmak ýagdaýy.

GAHARLANMAK, *işl.* Gahary gelmek, gaharly bolmak, gaharlylyk hetdine ýetmek. – *Näme, adamyny oynajak bolýarmyň? – diýip gaharlandy* (H. Derýaýew).

GAHARLANMAKLYK, *iş ady.* Gaharlanmak ýagdaýy, derejesi.

GAHARLANMAZLYK, *işl.* Gaharlanyp durmazlyk, gaharyň gelmezlik.

GAHARLANYŞ, *iş ady.* Gaharlanmak ýagdaýy.

GAHARLANYŞMAK, *işl.* Biri-biriňe gaharly söz aýdymak, biri-biriňe gahar etmek. *Baş minutdan soň, gaharlanyşan adamsyndan ötüňç soramaga ol taýýardy.*

GAHARLY, *syp.* Gahar bilen; gahary gelen.

GAHARLYLYK, *at.* Gaharly halda bolmaklyk, gahary barlyk.

GAHAT, *at, ser. Gyt.*

GAHATÇYLYK, *at, ser. Gahatlyk.*

GAHATLYK, *at.* Bir zat gyt bolmaklyk, seýrek düş gelmek, gytçylyk, gytlyk, çöllük, gahatçylyk.

GAHBA [gahva], *at, köň.s.* Loly, biwepa.

♦ **Gahba pelek** biwepa dünýä. *Gahba pelek awy salar, Kimden alar, kime berer* (Magtymguly).

GAHRYMAN [gahryma:n], *at.* 1. Mertlik görkezen, özüniň başaraňlygy, edermenligi, dogumlylygy bilen beýlekilerden saýlanan adam. 2. *edeb.* Edebi-halk döredijilik eserlerinde esasy hereket ediji, esasy gatnaşyý adam. 3. Belli bir döwre häsiýetli aýratynlyklary özünde jemleýän şahs. 4. Oglana dakylýan at.

GAHRYMANÇYLYK [gahryma:nçylyk], *at, ser. Gahrymanlyk.*

GAHRYMANÇYLYKLY [gahryma:nçylykly], *syp.* Gahrymançylyga has bolan, gahrymanlyga, batyr-

GALDYRAMAKLYK [gallyramaklyk], *iş ady.* Galdyramak ýagdaýy, derejesi.

GALDYRAMAZLYK [gallyramazlyk], *işl.* Galdyrap durmazlyk.

GALDYRAŞMAK [gallyraşmak], *işl.* Köpçül-
ikleýin galdyramak. *Üşäp galdyraşyp durus.*

GALDYRATMAK [gallyratmak], *işl.* Galpyldy
döretmek, sandyratmak, gagşatmak.

GALDYRAÝYŞ [gallyraýyş], *iş ady.* Galdyramak
ýagdaýy.

GALDYR-BASDYR [gallyr-vassyr], *syp.* Gizlin,
bassyr-bussur, ýalan-ýaşyryk, galp, nädogry. *Mende
galdyr-basdyr diýen zat bolmaz* (B. Kerbabaýew).

GALDYR-BASDYRLYK [gallyr-vassyrlyk], *at.*
Gizlinlik, bassyr-bussurlyk, ýalan-ýaşyryklyk, galplyk,
nädogrulyk.

GALDYRMA [ga:llyrma], *iş ady.* Galdyrmak
ýagdaýy.

GALDYRMA [gallyrma], **1. iş ady.** Galdyrmak
ýagdaýy. **2. ser. Galdyrym I.** **3. ser. Galdyrym II.**
*Eşekguly bolsa possunyny ýüň saýyljak galdyrma ýaly
edip, бүкүшіп ýatyrdy* (N. Pomma).

GALDYRMAK [gallyrmak], *işl.* **1.** Ýerinden
ýokaryk götermek, ýerinden örküni üzmek. *Ker-
piçleri galdyrmak.* **2.** Dik duruzmak, dikeltmek. *Bu
söz ony ýerinden galdyrdy. Goltgy berip galdyrmak.*
3. Bir zadyň üstüne çykarmak, öňki ýerinden göterip,
ýerbe-ýer edip goýmak, ýygnamak. *Ýorgan-düşekleri
galdyrmak. Tutyny galdyrmak.* **4.** Örüp, gor goýup
beýgeltmek, boýuny ýetirmek, salmak, dikeltmek.
Jayyň bir ganatyny galdyrmak. **5.** Ukudan turuzmak,
oýarmak. *Onuň galmagaly ýatan adamlary galdyrdy.*
6. Öňki derejesinden ösdürmek, ýokary götermek, ar-
tdyrmak. *Türkmen saz sungatynyň abraýyny galdyrmak.*
7. göç. m. Baş götermek, galkyndyrmak. *Halky göreşe
galdyrmak.* **8. göç. m.** Keselden gutarmak, sagaltmak.
Kesellini şu derman galdyrdy.

GALDYRMAK [ga:llyrmak], *işl.* **1.** Taşlap, goýup
gitmek, göre-bile alman gitmek. **2.** Ýaryşda we ş. m.
ozup, yzda goýmak, yzda goýup, öňe saýlanmak. *Tiz
wagtdan olar yzynda çal tozan galdyryp barýan top-
bak nokada öwrüldiler* ("Türkmenistan"). **3.** Ýatdan
çykaryp goýup gaýtmak, goýup gitmek. *Äýnegi öýde
galdyrmak.* **4.** Goýbolsun etmek, soňa goýmak,
başga wagta geçirmek. *Çynlakaý meseläni sowatmazlyk
üçin, ol beýleki meseläni entek galdyryp söze başlady*
(B. Kerbabaýew). **5.** Kömekçi işlik hyzmatynda gelip,
ysnyşyp gelýän atlar bilen baglanyşykly many aňladýar.

GALDYRMAKLYK [gallyrmaklyk], *iş ady.*
Galdyrmak ýagdaýy.

GALDYRMAKLYK [ga:llyrmaklyk], *iş ady.*
Galdyrmak ýagdaýy.

GALDYRMAKLYK [ga:llyrmaklyk], *iş ady.*
Galdyrmak ýagdaýy.

GALDYRMAZLYK [gallyrmazlyk], *işl.* Galdyr-
mak işini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

mak işini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

GALDYRMAZLYK [ga:llyrmazlyk], *işl.* Ýanyň
bilen alyp gitmezlik.

GALDYRTMAK [gallyrtmak], *işl.* **1.** Galdyrmak
işini başga birine etdirmek. *Ýykylan çagany galdyrt-
mak. Ýorgan-düşegi galdyrtmak. Tamyň diwarlaryny
galdyrtmak. Haýat galdyrtmak.* **2.** Öňki derejesinden ös-
dürtmek, ýokary götermek, artdyrtmak. *Zähmet hakyny
galdyrtmak.* **3. göç. m.** Galkyndyrtmak, öňki hetdine
ýeter ýaly etdirmek. *Çöken hojalygy galdyrtmak.* **4.**
göç. m. Gutular ýaly etdirmek, keselden gutartmak.

GALDYRTMAK [ga:llyrtmak], *işl.* **1.** Taşlatmak,
goýdurmak. *Çagany öýde galdyrtmak.* **2.** Başga wagta
geçirtmek, soňa goýdurmak, goýbolsun etdirmek.
Meseläni häzirlilikçe gün tertibinden galdyrtmak.

GALDYRYLMAK [gallyrylmak], *işl.* **1.** Ýokary
göterdilmek, ýerden örki üzdürilmek. *Agyr pürsler
galdyryldy.* **2.** Bir zadyň üstüne çykarylmak, ýatan ýer-
inden göterilip tygşylyp edip goýulmak, ýygnamak. *Ne-
pis nagşly sandygyň üstüne münder-münder edip ýor-
ganlar, per ýassyklary galdyrylypdyr* (A. Gowşudow).
3. Örüp, gor goýup boýy ýetirilmek, salynmak. *Jayyň
ortaky diwary galdyryldy.* **4.** Öňki derejesinden ös-
dürilmek, ýokary göterilmek, artdyrylmak. *Işgärleriň
iş haky galdyryldy.*

GALDYRYLMAK [ga:llyrylmak], *işl.* **1.** Taşlap
gidilmek ýa-da taşlap gaýdylmak, goýulmak. *Häzir
galada ýörite galdyrylan adamlardan başga jemende
ýokdy* (G. Kulyýew). **2.** Goýbolsun edilmek, başga
wagta geçirilmek, soňa goýulmak. *Bu gürrüň şu ýerde
galdyryldy. Ýygnaç ertire galdyryldy.*

GALDYRYM [gallyrym] **I, at.** Düýe çalynyň,
aýranyň, turşy gatygyň üstüne ýaňy saglan çig süýt
guýlanda köpürjkläp yüzüne galýan önüm, galdyrma.
Galdyrymyň almak. Çalyň ilkinji galdyrymy.

GALDYRYM [gallyrym] **II, at.** Ýüň saýmak üçin
ýere çäge, ders, saman düşelip, üstüne deri ýa-da başga
zat ýazylan düşek. *Galdyrym edilen düşegiň üstünde
ýüň saýmak.*

GALDYRYŞ [gallyryş], *iş ady.* Galdyrmak ýag-
daýy.

GALDYRYŞ [ga:llyryş], *iş ady.* Galdyrmak ýag-
daýy.

GALDYRYŞDYRMAK [gallyryşdyrmak], *işl.*
Köp zady galdyryp çykarmak, dikeldiştirip, ýygnaşdyryp
çykarmak. *Ýatan gawunlary galdyryşdyryp gördi. Ýeliň
ýykan şitilleriniň düýbünü tommaklap galdyryşdyrdy.*

GALDYRYŞMAK [gallyryşmak], *işl.* **1.** Galdyr-
maga kömekleşmek. *Ýük galdyryşmak. Tamyň diwaryny
galdyryşmak.* **2.** Bir zat götermekde ýaryşmak. *Ştanga
galdyryşmak.*

GALGADYŞ [ga:lğadyş], *iş ady.* Galgatmak
ýagdaýy.

aňladýan söz. *Ol biziň galamdaşymyz.*

GALAMGAŞ [galamga:ş], *at.* Inçe, gyýma owadan gaş. *Oglumyň aljak gyzy, Gara göz, galamgaşdyr (Läle). Bir peri sallanyp seýle çykypdyr, Gamza bilen galamgaşyn kakypdyr (Magtymguly).*

GALAMLYK, *at.* Çünkünüň uýy ýasy suw guşy, ördegiň bir görnüşi.

GALAN [ga:lan], *çal.* Başga, beýleki, öňňe (şahs goşulmasyny kabul edip ulanylýar). *Mugallym okuwçylara: "Berdiden galanyňyz gidiberiň" diýdi.*

GALANDAR [galanna:r], *at, kön.s.* 1. Gezip ýören gezende, derwüş. 2. Oglana dakylýan at.

GALAN-GAÇAN [ga:lan-ğačan], *syp., ser.* **Galak-gaçak.** *Galan-gaçan bolsa öňüne biýrler, Yssyg-ýyly bolmaz, "şuny iý" diýrler (Magtymguly).*

GALAPYN [galapy:n], "Köplenç halatda, köplenç, galaba" diýen manydaky kömekçi söz.

GALARAK [galara:k], *syp.* Azda-kände gala, artygrak. *Olar biziň çakymyzdan galarak.*

GALAT, *syp.* Dogry däl, hakykat däl, ýalan, nädogry, ýalňyş. *Aý, Görogly, gaty galat etdim ("Görogly").*

GALATLYK, *at.* Dogry dällik, hakyky dällik, ýalanlyk, nädogrulyk, ýalňyşlyk.

GALAWUT [galowut], *at, gepl.d.* Gaýgy, gaýgy-alada, alada. *Bularyň bir galawutlary-ha bar (B. Seýtäkow). Galawut etmezlik.*

GALAWUTLY [galowutly], *syp., gepl.d.* Gaýgyly. – *Hemmäň sagmysyňyz – diýip, birhili galawutly ses bilen gygyrdy (B. Seýtäkow).*

GALAÝY [gala:ýy], *at.* 1. Kümüş reňk ýumşak metal, himiki element. 2. Galaýydan ýasalan, galaýydan edilen. *Täze önümçiligiň ýola goýulmagy "Balkan-balykda" galaýy gutularda önüm öndürilişini kadaly ýola goýmaga ýardam edýär ("Türkmenistan").*

GALAÝYÇY [gala:ýyçy], *at.* Sepi açylan ýa-da deşilen bedredir çänek, semawardyr tünçe ýaly metal gap-gaçlary tutdurýan, bejerýän, şonuň ýaly-da tünekeden her hili ownuk önümler ýasaýan ussa.

GALAÝYLAAMA [gala:ýylama], *iş ady.* Galaýylamak täri, usuly.

GALAÝYLAMAK [gala:ýylamak], *işl.* Metal önümini ýa-da onuň böleklerini galaýy arkaly tutdurmak, galaýy arkaly berkitmek, bejermek (galaýylamak üçin kislota ýa-da zäk ulanylýar). *Tüňçäni galaýylamak.*

GALAÝYLAMAKLYK [gala:ýylamaklyk], *iş ady.* Galaýylamak täri.

GALAÝYLAMAZLYK [gala:ýylamazlyk], *işl.* Galaýylamak işi edilmezlik, ýerine ýetirilmezlik.

GALAÝYLANMAK [gala:ýylanmak], *işl.* Metaldan ýasalan zat ýa-da onuň bölekleri galaýy bilen tutdurylmak, berkidilmek, bejerilmek

GALAÝYLAŞMAK [gala:ýylaşmak], *işl.* 1. Galaýylamaga kömek etmek. 2. Bilelikde galaýylamak.

Ussa bilen onuň şägirdi mis kündükleri galaýylaşyp otyrady.

GALAÝYLATMAK [gala:ýylatmak], *işl.* Galaýy çaýdyrmak, galaýy bilen tutdurtmak. *Kitiriň sepindäki deşigi galaýylatmak.*

GALAÝYLAÝJY [gala:ýyłaýjy], *at, ser.* **Galaýyçy.** *Galaýyłaýjy kitiriň gulpuny berkitdi.*

GALAÝYLAÝYŞ [gala:ýyłaýyş], *iş ady.* Galaýylamak usuly, täri.

GALBAŇ [galvaň], *syp.* Tümmერიp, güberip duran, galyp duran, mese-mälim bolup duran. *Onuň galbaň çep ýaňagy peşehorda tagmaly, ýokarky dodagy gädiklije garaýagyzy ýüzüni, okara ýaly gara gözlerini indi men has ýakýndan gördüm (A. Atajanow).*

GALBAŇLYK [galvaňlyk], *at.* Tümmერიp, güberip duran, galyp duran halda bolmaklyk.

GALBAŇRAK [galvaňyra:k], *syp.* Azda-kände galbaň, çala galyp duran.

GALBIR [galvi:r], *at.* Däne elenýän uly iri göz elek. *Akmaga iç berip, syryň paş etme, Galbirde suw durmaz, gözemek bilen (Magtymguly). Suw niçiksi karar eder galbirde, Baş goşawer, gerçek dogan, mert bile (Aşky).*

GALBIRI [galvi:ri], *at.* Aýal köýnekligi üçin tarada dokalýan gyalary sary zolakly mata (sap ýüpekden, kejdin ýa-da ýüplükden dokalýar). *Onuň egnine galbiri köýnek hem etdi (B. Kerbabaýew).*

GALÇAK, *at.* Kir, kir-kimir; ýelmeşip giden hapa.

♦ **Galçagyny gazamak** biriniň hyzmatynda bolmak, sübsegäri bolmak (göni manysy: kirini gazamak, gazap aýyrmak). *Baba-da, Jumaguly baýam meni, çagalarymy taşlap, başga biriniň galçagyny gazamaga mejbur edip bilmez (N. Hojageldiýew). "Yetim bolansoňlar, bitin ömrüme olaryň galçagyny gazadym. Ulalyp adam çykdylar-da, meni ýatdan çykardylar. Geregimiz ýok" diýip, garryja aýal zeyrendi.*

GALÇAKLY, *syp.* Kirli.

GALDAW [gallow], *syp.* Örän çalt gopagan, ýeňil galagan (adam we at hakynda). *Ol ýeňil, diýseň galdaw adam.*

GALDAWLYK [gallowluk], *at.* Her bir iş üçin çalt gopaganlyk, galdaw häsiýetlilik, ýeňil galaganlyk, galjaňlyk. *Munuň özi şeýle goýazy ýaly weli, çendan galdawlygy-da ýok däl (B. Kerbabaýew).*

GALDAWRAK [gallowra:k], *syp.* Azda-kände galdaw. *Ol galdawrakdyr.*

GALDYRAKLAMAK [gallyraklamak], *işl., ser.* **Galdyramak.**

GALDYRAMA [gallyrama], *iş ady.* Galdyramak ýagdaýy.

GALDYRAMAK [gallyramak], *işl.* Gyzdyryp, gorkup, üşäp we ş. m. ýagdaýlar sebäpli sandyramak, gagşamak, galpyldamak.

GALKYNMA, *iş ady*. Galkynmak ýagdaýy.

GALKYNMAK, *işl.* 1. Galjak bolmak, sähel galmak, gobsunmak. 2. Höwesini artmak, keýpiň göterilmek, ruhlanmak. 3. Birneme gurplanmak, durmuşyň gowulanmak. *Daýhanlar birneme galkyndy.*

GALKYNMAKLYK, *iş ady*. Galkynmak ýagdaýy.

GALKYNYŞ, 1. *iş ady*. Galkynmak ýagdaýy. 2. *at.* Ýokary göteriliş, ösmek arkaly güýçli derejede ýokary galyş.

GALKYŞ, 1. *iş ady*. Galkmak ýagdaýy. 2. Ýokary göteriliş, galyş.

GALLA, *at.* 1. Arpa, bugdaý ekini, ak ekin. 2. Bugdaý, arpa we ş. m. ekinlerden alynýan hasyl, däne. *Galla hasyly.*

GALLAÇ [galla:ç], *at.* Gazanjy gününü dolandyr-maga ýetmeýän, eli ýuka, ýoksul, garyp, mätäç. *Özi gallaç, nirde garyp adamlar, Köňli bilen gezer ýeriň pessinde* (Zelili).

GALLAÇLYK [galla:şlyk], *at.* Gazanjy gününü dolandyr-maga ýetmezlik, eli ýukalyk, ýoksullyk, gary-plyk, mätäçlik. *Ýigide gallaçlyk külli aýypdyr, Her ýan gezer, bilmez eder işini* (Magtymguly).

GALLAÇY, *at.* Galla ösdürüp ýetişdirmek bilen meşgul bolýan daýhan. *Bu görelde köp gallaçylar üçin nusga bolup hyzmat etdi* ("Türkmenistan").

GALLAÇYLYK, *at.* 1. Galla ösdürüp ýetişdirmeklik işi. *Oba adamlary gallaçylyk bilen meşguldylar.* 2. Oba hojalygyň galla öndürüp ýetişdirýän pudagy. *Ýurdumyzyň gallaçylyk etraplary.*

GALLADAR [gallada:r], *at, kön.s.* Gallasy köp bolan, gallaly. *Galladar baýlar – galla berýär* ("Görogly").

GALLAGMAK [gallağmak], *işl., gepl.d.* Ýokary galyşmak, ýokary galyp durmak, gallygmak. *Ýagys degmesin diýip gapyrjaklaryň üstini basyran selinlerim gallagyp dur, ony ýel äkidäýmese-de biri.*

GALLAMA [ga:llama], *iş ady*. Gallamak ýagdaýy.

GALLAMAK [ga:llamak], *işl., gepl. d.* Daşyny almak, töweregine aýlaw bolmak, gurşamak, gabamak. *Gyzlar onuň daşyny gallap, başyna ýaglyk atýarlar, gülüşýärler* ("Edebiyat we sungat").

GALLAMAKLYK [ga:llamaklyk], *iş ady*. Gallamak ýagdaýy.

GALLAMAZLYK [ga:llamazlyk], *işl.* Gallamak işini amal etmezlik, gallap durmazlyk.

GALLANMAK [ga:llanmak], *işl.* Daşy alynmak, gurşalmak, gabalmak. *Onlap garawul tarapyndan gal-lanyp gelýän kiçijik orda derwezä ýakynlaşdy.*

GALLAŞMAK [ga:llaşmak], *işl.* Köp bolup daşyny almak, daşyna aýlanyşmak. *Gallaşyp aldylar gelnaljyň daşyn, Çekdiler, açdylar käbirniň başyn* (B. Kerbabaýew).

GALLYGYŞMAK [gallyğyşmak], *işl.* Galşyp

durmak, ýokary göterilişip durmak. *Damarlarynyň gallygyşýanyna gözüm düşdi.*

GALLYKDYRMAK, *işl.* Öňki ýerinden sähel galdyrmak, çala ýokary götermek. *Şemal onuň saçyny gallykdyryp bulaşdyrypdyr.*

GALLYKMA, *iş ady*. Gallykmak ýagdaýy.

GALLYKMAK, *işl.* Öňki ýerinden sähel galmak, çala ýokary göterilmek. *Ýaranyň kesmegi gallygypdyr.*

GALLYKMAKLYK, *iş ady*. Gallykmak ýagdaýy.

GALMA, *iş ady*. Galmak ýagdaýy, hereketi.

GALMA [ga:lma], *iş ady*. Galmak ýagdaýy.

GALMAGAL [galmağal], *at.* 1. Köpçüligiň wagyr-dysy, gykylyk, zenzele, gykuw, goh. *Olaryň jagyl-jugul, galmagal, gülki we aýdym sesleri gelip durdy* (A. Durdyýew). 2. Bir zadyň üstünde turan jenjel, gopgun, dawa. *Ýigit bar hiç iş bitirmez, Il irer galmagalyndan* (Mollamurt).

GALMAGALÇY [galmağalçy], *syp.* Gopgun edegen, gykylykçy, jenjelçi, dawaçyl.

GALMAGALLAMAK [galmağallamak], *işl.* 1. Galmagal etmek, wagyrdy, gykylyk etmek, zenzele, gykuw turuzmak, gykylyklamak. *Galmagallap bizar etmek. Galmagallap durmak.* 2. Bir zat üçin jenjel turuzmak, gopgun, dawa etmek. *Az zat üçin galmagallap durmasaňyzlaň!*

GALMAGALLAMAZLYK [galmağallamazlyk], *işl.* Galmagal etmezlik, gykylyk turuzmazlyk.

GALMAGALLAŞMAK [galmağallaşmak], *işl.* Biri-biriň bilen galmagal etmek, gykuw edişmek, gykylyklaşmak. *Galmagallaşyp hiç zat eşitdirdiňiz.*

GALMAGALLY [galmağally], *syp.* 1. Wagyr-dysy, gykylygy köp, zenzeleli, gykuwly. *Alýraňňylyk, galma-gally Bazar adamy garyşdy* (R. Seýidow). 2. Gopgunly, jenjelli, dawaly. *Galmagally mesele.*

GALMAGALSYZ [galmağalsyz], *syp.* 1. Wagyr-dysy, gykylygy ýok, sessiz-üýnsüz, zenzelesiz, gykuwsyz. 2. Gopgunsyz, jenjelsiz, dawasyz, imi-sala. *Seniň hem giden ýeriňden galmagalsyz gaýdyp geleniňi görermikäm?* (B. Pürliýew).

GALMAK, *işl.* 1. Ýokary göterilmek. *Şamlan aý ýaňyja dogup, galyp başlady* (A. Gowşudow). 2. Ýerden göge göterilmek, uçmak. *Agajyň üstünde gonup oturan guşlar birden asmana galdy. Uçarlar asmana galyp gitdi.* 3. Örturmak, dikelmek, turmak. *Ol ýenillik bilen ýerinden galdy.* 3. Derejesi artmak. *Abragy galmak.* 4. 5. Keselden, ýarawsyzlykdan gutulmak. *Ol keselden açylyp, galyp gitdi.*

GALMAK [ga:lma], *işl.* 1. Bir ýerden ikinji ýere gitmän ýa-da äkidilmän, öňki ýerde bolmak. *Arwananyň ýüki galmaz, Ýola girseň ner biläni* (Magtymguly). 2. Ýaryşda soň gelmek, işde we ş. m. ýetişmän yzda bolmak, yzagalak bolmak. *Atlaryň hemmesi birinji aýlawda gyr atdan galdy.* 3. Bir ýere

GALGADYŞMAK [ga:lǵadyşmak], *işl.* Köp bolup eliňi ýa-da eliňdäki zady ýokaryk galdyryp, yzygiderli hereketlendirmek. *Maşyna münen oğlanlar ellerini galgadyşyp ugradylar.*

GALGAMA [ga:lǵama], *iş ady.* Galgamak ýagdaýy.

GALGAMAK [ga:lǵamak], *işl.* Ýeliň we ş. m. täsiri bilen tertipsiz hereketlenmek, pasyrdamak, ýelpeselenmek. *Kejebäniň töwereginde akly-gyzylly atgulaklar galgaýardy* (B. Gulow). **2. göç. m.** Ýelkildäp ygyp ýörmek, gaýmalamak, selpemek, kaňkamak. *Nirä galgap barýarsyň? Nahar bişirýän çagalara: “Gazanyň golaýynda galgap ýörmän” diýdi.*

GALGAMAKLYK [ga:lǵamaklyk], *iş ady.* Galgamak ýagdaýy.

GALGAMAZLYK [ga:lǵamazlyk], *işl.* Galgap ýörmezlik, galgap durmazlyk.

GALGAN [galǵan], *at.* Çylşyrymly güllüler maşgalasyna degişli, boýy 30-60 sm ýetýän baldagy kerepli ösüntgijikler bilen örtülen, ýapragy ýumşak, süýnmegräk, gyralary tikenli, gültäji gyzyl ýa-da gyzgylt reňkli birýyllyk ot.

GALGAŞMAK [ga:lǵaşmak], *işl.* **1.** Birnäçe zat galgamak, pasyrdamak. *Üçekleriň üstünde baýdaklar galgaşýardylar.* **2.** Birnäçe adam galgamak, gaýmalaşmak (*ser. Galgamak 2*). **3.** Yzygiderli galgap gaçyp durmak. *Saralan ýapraklar galgaşyp gaçyp dur.*

GALGATDYRMAK [ga:lǵatdyrmak], *işl.* Galgatmaga mümkinçilik döretmek.

GALGATMAK [ga:lǵatmak], *işl.* Galgap durar ýaly etmek. *Ol ýaglygyny galgadyp, biziň bilen hoşlaşdy.*

GALGAÝYŞ [ga:lǵaýyş], *iş ady.* Galgamak herketi.

GALGYT [ga:lǵyt], *at, gepl. d., ser. Galyнды 2. Köne Marynyň galgytlary bolan Soltan Sanjar gümmeziniň gapdalyndan dogan gün özüniň agyr göwresini ýerden ýaňyja saýlapdyr* (B. Kerbabaýew).

GALJAŇ, *syp., ser. Galdaw. Kakaň pahyr galjaň adamdy.*

GALJAŇLYK, *at, ser. Galdawlyk. Ol galjaňlyk bilen ýerinden turdy* (B. Seýtäkow).

GALJAŇRAK [galjaňyra:k], *syp.* Azda-kände galjaň.

GALKAN, *at.* Sowuk ýaragynyň urgusyndan goranmak üçin köne döwürde urşujylaryň elde göterýän gapak görnüşli demirden edilen enjamy. *Çadyryň önünde naýza, egri gylyç hem galkan bilen ýaraglanan iki sany sakçy durdy* (T. Taganow).

◊ **Galkan şekilli mäs** adamyň we oňurgaly haýwanlaryň bedeninde maddalaryň çalyşmagyna gatnaşýan içki mäs. **Ýele – ýelken, güne – galkan (bolmak)** yssy, sowuk diýmän zähmet çekmek,

işlemek. *Bütün ömrüne ýele – ýelken, güne – galkan bolup, gün-güzeranyny dolapdy.*

GALKDYRMAK [galykdymak], *işl.* **1.** Göwün açdyrmak, höweslendirmek, ruhy taýdan götermek. *Hoş habar onuň göwnüni galkdyrdy.* **2. göç. m.** Aýaga galdyrmak, baş götertmek.

GALKMA [galykma] **I**, *iş ady.* Galkmak ýagdaýy.

GALKMA [galykma] **II**, *at.* Gawun-garpyzyň çigidi gaýnadylyp alynýan ýag.

GALKMAK [galykmak], *işl.* **1.** Ýokary göterilmek, galmak, ýokarlamak. *Onuň göwnüne gara bulutly asman älemine nurly gün galkyp çykan ýaly boldy* (B. Seýtäkow). **2.** Göwün göterilmek, höwes artmak, ruhlanmak. *Bu şatlykly habara çökgün göwnüm galkyp begendim.* **3. göç. m.** Aýaga galmak, baş götermek.

GALKMAKLYK [galykmaklyk], *iş ady.* Galkmak ýagdaýy.

GALKYJAKLAMA, *iş ady.* Galkyjaklamak ýagdaýy.

GALKYJAKLAMAK, *işl.* **1.** Çala aşak-ýokary galmak, leňkildemek, hereketlenmek. *Ol galkyjaklap ýöründe, ençeme gözler oňa bakan aýlandy* (B. Kerbabaýew). **2.** Çala tolkun atmak. *Galkyjaklaýan läbik mele suw çaykanyp ýatyrdy* (B. Kerbabaýew). **3.** Şatlykly ýagdaýa düşmek, begençli halda galkynmak. *Göwün guşy alla nirädir galkyjaklaýan Begenje söz bererismi?* (B. Kerbabaýew).

GALKYJAKLAMAKLYK, *iş ady.* Galkyjaklamak ýagdaýy.

GALKYJAKLAMAZLYK, *işl.* Galkyjaklap durmazlyk.

GALKYJAKLATDYRMAK, *işl.* **1.** Aşak-ýokary birsydyrgyn çala hereket etdirmek, çala leňkildetdirmek. *Suwdayy gaýygy galkyjaklatdyrmak.* **2.** Çala tolkun atdyrtmak. *Şemal suwuň gyrasynda duran gaýygy galkyjatlatdyrýardy.* **3.** Şatlanar ýaly etmek, joşdurmak, ruhlandyrmak. *Hoş habar göwünleri galkyjaklatdyrdy.*

GALKYJAKLATMAK, *işl.* **1.** Çala aşak-ýokary birsydyrgyn hereket etdirmek, çala towusdyrmak, leňkildetmek. *Suw gaýygy galkyjakladýardy.* **2.** Çala tolkundyrnak, tolkun atdyrmak. *Şemal suw tolkunlaryny galkyjakladyp, kenara urýardy.*

3. Ruhlandyrmak, joşdurmak, şatlandyrmak. *Sazyň äheňi bolsa, biri-birini mäkäm gysýan elleriň goltuklardan gop berip galkyjakladýan, göwünleri göwünlere jebisleyän siňniň ýylysy ýaly syzylýardy* (B. Kerbabaýew).

GALKYNDYRMAK [galkynnyrmak], *işl.* **1.** Sähel galdyrmak, gobsundyrmak. *Birden çykan ses çöküp oturan düýäni galkyndyrsa-da turuzmady.* **2.** Maddy taýdan goldaw bolmak, gurplandyrmak; ysgyna getirmek. *Hasyldan gelen girdeji maşgalany galkyndyrdy.* **3.** Ruhy taýdan gylawlandyrmak, höweslendirmek, ruhlandyrmak.

GALPYLDAMAZLYK [galpyllamazlyk], *işl.* Galpyldap durmazlyk.

GALPYLDAŞMAK [galpyllaşmak], *işl.* Birnäçe adam birnäçe adamyň bedeni galpyldamak. *Ýolagçy laň galpyldaşýan inine, Ýylylyk ýaýransoň biri-birine, Ýüzlenişip janly gürrüň başlandy* (A. Kowusow).

GALPYLDATMAK [galpyllatmak], *işl.* Üşedip, gorkuzyp titrär ýaly etmek, sandyratdyrmak, gagsatdyrmak. *Sowuk suw ony galpyldadýardy. Bu duşuşyk onuň bütün süňňüni galpyldatdy.*

GALPYLDAÝÝŞ [galpyllaýýş], *iş ady.* Galpyldamak ýagdaýy.

GALPYLDY [galpylly], *at.* Üşemekden yaňa galpyldap duran adamyň düşen ýagdaýynyň ady.

GALTAK, *at.* Ýük daşamak üçin el bilen itilip sürülýän ýeke tigirli kiçijik araba.

GALTAMA, *iş ady.* Galtamak ýagdaýy.

GALTAMAK, *işl.* 1. Bir zada çala degmek. 2. Ýeňil kakyp geçmek, kakmak. *Maşyn dikilen pürsi çalaja galtap geçdi.*

GALTAMAKLYK, *iş ady.* Galtamak ýagdaýy.

GALTAMAN I, *at, taryh.* Ýaragly talaňçylyk edýän, ýol urýan garakçy. *Eşekguly ýoldaşlary aýdar öýdüp, bu ýerde günäni... galtamanlaryň üstüne atyp bilmedi* (N. Pomma).

GALTAMAN II, *at, gepl.d.* Garyp, pukara.

GALTAMANÇYLYK, *at.* Galtamanyň eden talaňçylykly işi, galtamanlyk, garakçylyk, talaňçylyk.

GALTAMANLYK I, *at, ser.* Galtamançylyk.

GALTAMANLYK II, *at, gepl.d.* Garyplyk, pukaralyk.

GALTAŞDYRMAK, *işl.* Biri-birine degrip goýmak, ýanaşyk goýmak, çala degrip goýmak. *Galtaşdyryp goýmak.*

GALTAŞDYRYLMAK, *işl.* Biri-birine degridip goýulmak.

GALTAŞMA, *iş ady.* Galtamak ýagdaýy.

GALTAŞMAK, *işl.* 1. Biri-birine degip durmak, çala degmek. 2. *göç. m.* Biri bilen yakyn aragatnaşyk etmek, ýakynlaşmak, ýanaşmak. *Oňa galtaşarhygy ýokdur.* 3. Dahylly bolmak, ilteşigi bolmak. *Olar bilen asyl galtaşýan ýeri hem ýok.*

GALTAŞMAKLYK, *iş ady.* Galtaşmak ýagdaýy.

GALTAŞMAZLYK, *işl.* Galtaşmak hereketi ýerine ýetirilmezlik.

GALTAŞYK, *syp.* 1. Biri-birine degişip duran ýagdaýda bolmaklyk. *Galtaşyk goýlan demir bölekleri, edil, bir bitewi ýalydy.* 2. Özara gatnaşyk, baglanyşyk, ýakynlyk, ilteşik, dahyllylyk. *Bu meseleleriň biri-biri bilen hiç hili galtaşygy ýok.*

GALTAÝÝŞ, *iş ady.* Galtamak ýagdaýy.

GALYBERMEK [galyvermek], *işl.* 1. Barha ýokarlanmak, asmana göterilmek, belende galmak. 2.

Ýerinden turup gidibermek, ugrabermek.

GALYBERMEK [ga:lyvermek], *işl.* Has yza galmak, yza galyp başlamak. *Kä ýerde büdräp, kä ýerde sürüşip, çakan at galyberdi* ("Görogly").

GALYBERSE-DE [ga:lyverse-de], "Ondan soň hem, mundan başga-da, üstesine-de, soňra hem" ýaly manyda ulanylýan söz.

GALYNDY [ga:lynny], *at.* 1. Tutuş zadyň ujundan artyp galan bölek, artyk-süýşük. 2. Geçmişde bolan, dowam eden zatdan galan yz, täsir. *Geçmişin zyýanly galyndysy.* 3. Zyňyndy, taşlandy, zir-zibil.

GALYNDYRMAK [galynnyrmak], *işl.* 1. Keselden, ýarawsyzlykdan sabatmak, gurplandyrmak. 2. Ykdysady we durmuş taýdan oňatlaşdyrmak, gurplandyrmak. *Girdejiniň artmagy bu maşgalany galyndyrdy.*

GALYNMAK, *işl.* 1. Keselden, ýarawsyzlykdan sabamak, sagalmak. *Keselhanadan çykandan soň hem ol birbada galnyp gidibermedi.* 2. Maddy taýdan oňatlaşmak, gün-güzeran ýagdaýy gowulaşmak, gurplanmak.

GALYŇ I, *syp.* Ýuka däl, küti. *Galyň gar agaçlaryň inçemik pudaklaryny ýaý ýaly egreldeýärdi* (B. Kerbabaýew). *Galyň kitap. Galyň mata.*

GALYŇ II, *at.* Gelin edinilende ýigit tarapdan gyz üçin geçirilýän mal. *Gyz alynar galyň bilen, Adam solar zulum bilen, Nesibedir, ölüm bilen Dynar teşwüşden, dogrusy* (Magtymguly).

♦ **Galyň salmak** durmuşa çykjak gyz üçin öýlenjek ýigit tarapyndan geçirilmeli galyňy kesgitlemek. *Olar agyr galyň salyp durmazlarmyka diýýän* (A. Durdyýew).

GALYŇ III, *çal.* Yzyndan gelýän söze gepleýjiniň aýratyn duýgusyny, garaýşyny ýüze çykarýan söz. *Galyň adam. Galyň bende.*

GALYŇLYK I, *at.* Ýuka dällik, kütülik. *Olaryň töwerekleriniň buzy dört barmak galyňlyga çenli ýetdi* (B. Seýtäkow).

GALYŇLYK II, *syp.* Galyň üçin niýetlenen pul, mal we ş. m. zatlar. *Galyňlyk pul ýygnamak. Galyňlyk halat.*

GALYP [ga:ly:p], *at.* 1. Zadyň görnüşini, şekilini berýän ýörite enjam. *Kerpiç guýmak üçin galyp ýasatdym.* 2. Aýakgap tikilende aýakgabyň şekilini bermek üçin ulanylýan taýly gural, sonuň ýaly-da aýakgabyň içine urulýan aýaga meňzeş agaç enjam. 3. *göç. m.* Ölçeg; çäk. 4. *göç. m., kön.s.* Göwre. *Eziz jan çykmasyn galyplaryndan* (Sopy Allaýar).

♦ **Galyp bolmak 1)** laýyk gelmek, jebis oturmak, şaplaşmak. *Birden ýorganyň üstüne zyňdy, eýeriň üstüne galyp boldy* ("Nejep oglan"). 2) biriniň gepine, gürrüňine ýugrulmak, eý bolmak.

GALYPÇY [ga:ly:pçy], *at.* Galyp arkaly şekil

gitmekden saklanmak. *Işden galmak. Okuwdan galmak.* 4. Ýetişip bilmezlik. *Awtobusdan galmak.* 5. Ýatdan çykmak, alynman gaýdylmak. *Myhmanlaryň biriniň-ä elýaglygy galypdyr.* 5. Harçlanyndan, sowlanyndan belli bir möçberde artyk bolmak, galyndy bolmak. *100 müň manatdan 50 müň manat galdy.* 6. Wagt, möhlet gerek bolmak. *Baýrama çenli 5 gün galdy.* 7. Bökdenmek, ýöremän ýatmak. – *Meniň dükanda söwdam galar – diýip, Myrat aganyň ýüzüne seretdi* (H. Derýaýew). 8. Bir iş etmek ukybyny ýitirmek (öňünden gelyän söz çykyş düşümde gelyär). *Indi biz hatdan galdyk. Maşyn sürmekden galanyňa epesli wagt boldy.* 9. Aýrylmak. *Kellämiň agyrysy galdy.* 10. Soňa goýulmak, başga wagta geçmek. *Ýygnak ertire galdy.* 11. *Galmak* kömekçi işligi sypatdan soň gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Aman galmak** ölmän galmak, aman çykmak. 12. *Galmak* kömekçi işligi hal işliginden soň gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Bilip galmak** bir zada göz ýetirmek, düşünmek. *Men onuň nähili adamdygyny soň bilip galdym.* **Boşap galmak** ýaşajylary dargamak, gitmek. *Oba boşap galypdyr.* **Doňup galmak** ýolda-yzda, meýdanda we ş.m. ýerde gaty üşäp ölmek.

♦ **Galan at** öleniň hatyrasy üçin onuň özüniň ýa-da çagalarynyň, başga bir ýakyn garyndaşynyň çagasyna dakylýan ady.

GALMAKLYK, *iş ady.* Galmak ýagdaýy.

GALMAKLYK [ga:lmaklyk], *iş ady.* Galmak ýagdaýy.

GALMAZLYK, *işl.* 1. Galmak hereketi bolup geçmezlik. 2. Keselden açylmazlyk, gutulmazlyk. *Ol agyr keselläp, wagty bilen galmady.*

♦ **Galmaz güne salmak** çykgynsyz güne düşürmek, agyr ýagdaýa salmak, aýňalmaz ýaly ýagdaýa eltme. *Ters ýola düşen perzent ene-atasyny galmaz güne salar eken.* **Galmaz etmek** agyr galyň salyp, onuň aşagyndan çykmaz ýaly etmek, üzüp bilmez ýaly etmek. *Oglum üçin gudaçylyga baran ýerim galmaz edip, mal kesdiler.*

GALMAZLYK [ga:lmazlyk], *işl.* Galar ýaly bolmazlyk, galmak katdyna ýetmezlik, galyp durmazlyk.

GALMYK, *at, ser.* **Galmyklar.**

GALMYKLAR, *at.* Galmygystanyň esasy ilatyny düzýän halk.

GALŇAMA, *iş ady.* Galňamak ýagdaýy.

GALŇAMAK, *işl.* Öňküsinden galyň bolmak, öňküsinden küti bolmak, kütüligi artmak. *Meniň ýazuw depderçäm barha galňaýardy.*

GALŇAMAKLYK, *iş ady.* Galňamak ýagdaýy.

GALŇAŞMAK, *işl.* Kem-kemden galňamak, galňap başlamak, barha galyň bolmak (birnäçe ýa-da köp zat hakynda). *Howa sowap, bulutlar galňaşardy.*

GALŇATDYRMAK, *işl.* Öňküsinden galyň et-

dirmek, has küti etdirmek.

GALŇATMAK, *işl.* 1. Öňküsinden galyň, küti etmek. *Topragy galňatmaý.* 2. Inini ýasylandyrmak, inini ulaltmak (esasan, pel, böwet hakynda). *Sähet: – Hany indi aýryl – diýdi we böwedini ýeňsesini galňatmaga başlady* (A. Gowşudow).

GALŇAS, *syp.* Galyňrak.

GALOŞ [galo:ş], *at.* Ygallykda keçe ýa-da gaýyş aýakgabyň daşyndan ýa-da diňe özi bagjyksyz geýilýän düzdaban rezin aýakgap. *Galoşyny gapynyň daş ýüzünde çykaryp, içerik girdi* (B. Pürliýew).

GALP, *syp., at.* 1. Hakyky däl, ýalan. *Galp maglumat. Galp pul.* 2. Galp iş edýän; ýalançy, wepasyz. *Galpyň gazany gaýnamaz, gaýnasa-da baýnamaz* (Nakyl). *Adamzatdan çykar adamlykysy, Galp adamyň basym biliner misi* (Magtymguly).

GALPAK, *at.* 1. Çaganyň päki degmedik ilkinji saçy. *Suratda gara galpajygy eginjigine düşüp duran, ak ýüzlüje, tokarja gyzjagaz bir enaýyja gülüpjik otyrdy* ("Edebiýat we sungat"). 2. *kön.s.* Kellä geýilýän tahýa. *Hup ýaraşar başda galpak, egniňe gülgün kaba* (Mollanepes). *Galpak geýerler al bilen, Yüzün bezärler hal bilen, Gezerler yüz hyýal bilen, Seýl edip her ýana gyzlar* ("Kasym oylan"). 3. Çyranýň ýagtysy bir ýere düşer ýaly, çüýşesine geýdirilýän örtük. 4. Oglana ýa-da gyza dakylýan at.

♦ **Galpak toýy** çaganyň galpagy syrylanda edilýän toý. *Bu gün kiçi agtygymyň galpak toýy.*

GALPÇYLYK [galpçylyk], *at.* Galp iş etmeklik häsiýeti, galplyk, aldawçylyk, ýalançylyk. *Galpçylyk edip işden çykaryladygyny aýtmady.*

GALP-GALP [galp-ğalp], *s. ş. aňl. söz.* Üşemekden yaňa galpyldap duran adamyň şekili, daşky görnüşi. *Galp-galp edip durmak.*

GALPLAŞDYRMA [galyplaşdyрма], *iş ady.* Galplaşdyrmak ýagdaýy.

GALPLAŞDYRMAK [galyplaşdyrmak], *işl.* Hakykaty ýoýup görkezmek.

GALPLAŞDYRMAKLYK [galyplaşdyrmaklyk], *iş ady.* Galplaşdyrmak ýagdaýy.

GALPLAŞDYRYLMAK [galyplaşdyrylmak], *işl.* Galp edilmek, ýoýulmak. *Bu waka galplaşdyrylyp aýdylypdyr.*

GALPLAŞDYRYS [galyplaşdyrys], *iş ady.* Galplaşdyrmak ýagdaýy.

GALPLYK [galplyk], *at, ser.* **Galpçylyk.**

GALPYLDAMAK [galpyllamak], *işl.* Üşäp, üşüdp, gorkup ýa-da howsala düşüp titremek, sandyramak, gagsamak, galdyramak. *Nazar süňňüniň galpyldap duranyňy bildirmezlik üçin olaryň ýanyndaky gapydan daşaryk çykmak isledi* (B. Pürliýew).

GALPYLDAMAKLYK [galpyllamaklyk], *iş ady.* Galpyldamak ýagdaýy.

howada ak gar tozgalary gaýmalaşýardy, sowuk şemal öwürýärdi (A. Gowşudow). **2.** Açyk däl, bulaşyk, çytyk. *Hoş söz gamaşyk ýüzüne biraz ýagtylyk çaydy*. **3.** Aýdyň däl, ümezli, bulaşyk (göz hakynda). *Gamaşyk gözleri hiç zady saýgarmaýardy*.

GAMAŞYKLYK [ga:maşyklyk], *at.* 1. Açyk dällik, bulaşyklyk (howa hakynda). *Howanyň gamaşyklygy ony ýolundan goýdy*. **2.** Açyk dällik, gaharlylyk, çytyklyk. *Ýüzüniň gamaşyklygy habar gatmaklyga çekindirýärdi*. **3.** Aýdyň dällik, ümezlilik, bulaşyklyk (göz hakda). *Gözüniň gamaşyklygy seredýän zadyny goşa görkezýärdi*.

GAMAŞYŞ [ga:maşyş], *iş ady.* Gamaşmak ýagdaýy.

GAMÇAW [gamçow], *at.* Gijilewükli, örgünli göz keseli.

GAMÇY, *at.* At çapdyrmak üçin agaç sapa berkidilen örne ýa-da tasma görnüşli gaýyş.

♦ **Gamça basmak** gamçylap, gaty çapdyryp gitmek. *Şol wagt şäher tarapdan bir adamynyň atyny gamça basyp gelyänini gördüm* (A. Durdyýew). **Gamça dönmek** eti-gany dökülip, çöpe dönmek, gaty horlanmak, inçelmek. *Ol soňky wagtda horlanyp, gamça dönäýipdir*. **Gamçy bulamak 1)** haýbat atmak, abaý etmek, sürünmek. **2)** öňe saýlanmak, üstün çykmak, ozmak. *Sen şol synagdanam üstünlik bilen geçseň, gamçyny bulayaň*. **Gamçy iýmek** gamçy bilen urulmak, ýenjilmek, saýgylanmak, gamçylanmak. *Patyşadan kyrk gamçy iýdik* ("Görogly"). **Gamçysyndan gan dammak** köp nähak gan dökmek, rehimsiz, zalym bolmak. *Zalymlar mazluma syrtyň gabardyp, Gamçysyndan ganlar dama başlady* (Magtymguly). **Gamçy ýaly bolmak** *ser.* **Gamça dönmek**.

GAMÇYLAMA, *iş ady.* Gamçylamak ýagdaýy.

GAMÇYLAMAK, *işl.* Gamçy bilen urmak; gamçylap sürmek, çapdyrmak.

GAMÇYLAMAKLYK, *iş ady.* Gamçylamak ýagdaýy.

GAMÇYLAMAZLYK, *işl.* Gamçy bilen urmazlyk.

GAMÇYLANMAK, *işl.* Gamçy bilen urulmak, gamçy bilen saýgylanmak, gamçy çalynmak.

GAMÇYLAŞMAK, *işl.* 1. Bilelikde gamçylamak, gamçy bilen saýgylamak. *Bir topar esgerler atlaryny gamçylaşyp geçdiler*. **2.** Biri-biriňi gamçylamak. *Nökerleriň sözleri azaşyp gamçylaşyp başladylar*.

GAMÇYLATMAK, *işl.* Gamçylamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Hortap atlar gamçylatmaýardy, debsiletmeýärdi* ("Edebiyat we sungat").

GAMÇYLAÝYŞ, *iş ady.* Gamçylamak ýagdaýy.

GAMÇYLYK, *syp.* Gamçy üçin niýetlenen (gaýyş).

GAM-GUSSA [gam-ğusso], *at.* Agyr ruhy sarsgyn sebäpli ejiri çekilýän uly alada. *Misgin düşen Mag-*

tymguly eňremez, Ýüreginden gam-gussalar dep bolsa (Magtymguly).

GAMGYN [gamğy:n], *syp.* Örän gaýgyly, gussaly. *Ol esli salym ýüzüni aşak salyp, gamgyn bolup oturdy* (G. Kulyýew).

GAMGYNLANDYRMAK [gamğy:nlannymak], *işl.* Gamgynlanmak katdyna ýetirmek, gamlandyrmak. *Toýdan galmagy ony gamgynlandyrdy*.

GAMGYNLANMA [gamğy:nlanma], *iş ady.* Gamgynlanmak ýagdaýy.

GAMGYNLANMAK [gamğy:nlanmak], *işl.* Gamgyn bolmak, hasrat çekmek, gaýga batmak, gamlanmak. *Gamgynlanyp başlamak. Gamgynlanyp oturmak*.

GAMGYNLANMAKLYK [gamğy:nlanmaklyk], *iş ady.* Gamgynlanmak ýagdaýy.

GAMGYNLANMAZLYK [gamğy:nlanmazlyk], *işl.* Gamgynlanmak katdyna ýetmezlik.

GAMGYNLANYŞ [gamğy:nlanyş], *iş ady.* Gamgynlanmak ýagdaýy.

GAMGYNLYK [gamğy:nlyk], *at.* Gamgyn halda bolmaklyk, gaýgylylyk, gussalylyk, tukatlyk. *Bu ýagdaýa gamgynlyk bilen garap, ýüzüni aşak saldy*.

GAMHANA [gamha:na], *at, kön.s.* Köp gam çekýän, gamyň öýi, köp gussaly. *Şat bolan günlerim boldy gamhana, Bar, Hemrahym, sag bar, aman gelgeý sen* ("Saýatly – Hemra"). *Akja gelin, gamsyz başym, Gamhana boldy, neýläýin?* ("Şasenem – Garyp").

GAM-HASRAT [gam-hasyrat], *at, ser.* **Gam.** Bu ýylgyryşyň şatlygyň alamaty ýa-da gam-hasratyň alamaty, haýsy boldugyna düşünmän, ol aljyrady (A. Gowşudow).

GAMHOR [gamho:r], *syp., kön.s.* Gamyny iýýän, aladasyny edýän; hossar gözi bilen garaýan, derdini bölüşýän. *Hossarym, gamhorym, hemrahym meniň, Ýokdur ondan gaýry penahym meniň* (Hatam şahyr).

GAMHORLYK [gamho:rluk], *at.* Gamyny iýijilik, aladasyny edijilik, hossarlyk. *Aýsoltana gamhorlyk etjegine söz berýär* ("Görogly").

GAMKEŞ, *at, k.d.* Gam çekýän adam. *Nesibäm eşgi laýa bulaşdy, Gaça durmak her gamkeşe ýaraşmaz* (Talyby).

GAMLANDYRMAK [gamlannymak], *işl.* Gam çekdirmek, gaýgylandyrmak, bir zadyň gaýgysyny etdirmek. *Men seni gamlandyrmak islämok* (B. Seýtäkow).

GAMLANMAK, *işl.* Ruhy taýdan gam çekmek, gussa çekmek, gaýgylanmak, gamgynlanmak.

GAMLY, *syp.* Öte gaýgyly.

GAMLYLYK, *at.* Gaýgylylyk, gussalylyk. *Emma beýle gamlylyk onuň owadanlygyna şikes ýetirmeýärdi* (B. Seýtäkow).

GAMMAR, *syp., gepl. d.* 1. Lül, serhoş. 2. Oglana

guýujy, ýasaýjy işçi.

GALYPLAMA [ga:ly:plama], *iş ady*. Galyplamak ýagdaýy.

GALYPLAMAK [ga:ly:plamak], *işl.* Galyba salyp goýmak, galyba geýdirmek. *Köwşi galyplamak.*

GALYPLAMAKLYK [ga:ly:plamaklyk], *iş ady*. Galyplamak ýagdaýy.

GALYPLAMAZLYK [ga:ly:plamazlyk], *işl.* Galyplamak işi amal edilmezlik, galyba salmazlyk.

GALYPLANMAK [ga:ly:planmak], *işl.* Galyba salyp goýulmak, galyba geýdirilmek. *Köwüşler galyplanyp goýuldy.*

GALYPLAŞDYRMAK [ga:ly:plaşdyrmak], Galyplap çykamak, galyba salyşdyrmak, galyba geýdirişdirmek.

GALYPLAŞMAK [ga:ly:plaşmak], *işl.* Galyplamaga kömek etmek; bilelikde galyplamak. *Köwüş galyplaşmak.*

GALYPLATDYRMAK [ga:ly:platdyrmak], *işl.* Galyba saldyrtmak, galyba geýdirtmek.

GALYPLATMAK [ga:ly:platmak], *işl.* Galyplamak işini başga birine etdirmek. *Köwşi galypladyp, azajyk giňeltmek.*

GALYPLAÝYŞ [ga:ly:plaýyş], *iş ady*. Galyplamak ýagdaýy, işi.

GALYŞ, *iş ady*. Galmak ýagdaýy.

GALYŞ [ga:lyş], *iş ady*. Galmak ýagdaýy.

GALYŞMAK, *işl.* 1. Kem-kemden ýokaryk göterilmek (birden köp zat hakynda). *Uçarlar ýekeden ýokary galşyp başladylar.* 2. Oturan ýerlerinden turup ugramak, turup başlamak. *Oturanlar gykylyga birden galşydylar.* 3. Ukudan oýanyşmak, turuşmak. *Ilki aňşam ýatanlar irden ýerlerinden galşyp başladylar.* 4. Yuwaş-yuwaşdan keselden, ýarawsyzlykdan gutulmak, sagalmak (birnäçe adam hakynda). *Ýarawsyz ýatanlarymyz hem galşýar.*

GALYŞMAK [ga:lyşmak], *işl.* 1. Kem-kemden galmak, galyp başlamak. *Zyýanly endikler kem-kemden galşyp barýar.* 2. Kem-kemden iş ukybyňy ýitirmek, güýçden galmak. *Hat okamakdan-da galşyp ýörüs.* *Işden galýşmak.*

GALYTGA, *at.* Toruň ýokarky gyrasyna, çeňňeğiň bagyna berkidilip, ony suwa çümdürmän saklap, suwuň ýüzünde durýan ýeňil ağaç we ş. m. zat.

GALYTGALAMA, *iş ady*. Galytgalamak ýagdaýy.

GALYTGALAMAK, *işl.* Toruň, agyň ýokarky etegine galytga dakmak, galytga daňmak.

GALYTGALAMAKLYK, *iş ady*. Galytgalamak ýagdaýy.

GALYTGALAŞMAK, *işl.* Galytga dakýşmak. *Tory galytgalaşmak.*

GALYTGALATMAK, *işl.* Galytga dakdyrmak.

GALYTGALAÝYŞ, *iş ady*. Galytgalamak ýag-

daýy.

GALÝAN [galýa:n], *at.* Suw çilimi. *Nägehan gözi Sarygül bilen Asly hana düşdi, galýan elinden gaçyp syndy ("Asly – Kerem").*

GAM, *at.* 1. Ruhy taýdan çekilýän ezýetli pikir, gussa, hasrat, öte gaýgy. *Gaygy garrydar; gam öldir (Nakyl). Bilbiller mest bolsun, älem aýylsyn, Gaygylyar dep bolsun, gamlar sowulsyn (Magtymguly).* 2. Alada, ünji, ynjalyksyzlyk, azar. *Orazgülüň derdi, gamy özüne ýetkidi (A. Gowşudow).*

♦ **Gama batmak** göwnüçökgün bolmak, ruhy taýdan gaty ejizlemek. **Gam çekmek (basmak)** gussa çekmek, gussa basmak, öte gaýgylanmak. *Päheý, munuň gam çekip oturan zadyna seret-le! Gamyny iýmek (etmek)* bir zadyň öňünden ugruna çykamak, azar edinmek, aladalanmak. *Gün-güzeranyň gamyny iýmek.*

GAMA, *at.* Iki yüzli uzyn pýçak, hanjar.

GAMAK, *at.* Çomujyň guran baldagy, palajy, çişrigi.

♦ **Gamaga dönmek** süňk bolup galmak, horlanmak, sykylmak zerarly ýeňlemek. *Sen-ä gamaga dönäýipsiň. Gamak ýaly (kimin)* ýeňil, guş ýaly. *Işe gezek gelende, ol edil gamak ýaly ýeňil gopýardy ("Edebiyat we sungat").*

GAMAŞDYRMAK [ga:maşdyrmak], *işl.* 1. Nägilelik bilen yüz-gözünüňi бүрjеşdirmek, kokuşdyrmak, hyrsyzlandyrmak. *Ýagjak bulut ýaly yüzünü gamaşdyrdy (K. Jumaýew).* 2. Gözüň görüş ukybyny peseltmek, ümezletmek, bulaşdyrmak. *Bahar bolsa göz gamaşdyr, Açylan güli näzliniň ("Saýatly – Hemra").* 3. Bişmedik gök iýmiş, turşy tagam dişiň çeynemek ukybyny peseltmek, dişiň gylawyny almak. *Gök üzüm dişiňi gamaşdyrýar.*

GAMAŞMA [ga:maşma], *iş ady*. Gamaşmak ýagdaýy.

GAMAŞMAK [ga:maşmak], *işl.* 1. Howanyň ýüzi bulaşmak, bulut bilen örtülme, çytawunly bolmak. *Howa gamaşyp, asmanyň yüzünü aksowult bulut perdeläpdir (A. Gowşudow).* 2. Nägile, gaharly görnüşe geçmek, çytlamak, бүрjеşmek. *Onuň gaşlary bir ýere gelip, ýüzi gamaşdy (H. Garabaýew).* 3. Ýiti şöhläniň we ş. m. täsiri sebäpli gözünüňi öňi ümezlemek, bulaşmak. *Ýüzüne gözlesem, gözüm gamaşýar; Hurşytmu sen, enwermu sen, näme sen? (Mollanepes).* 4. Bişmedik gök iýmiş iýilmegi netijesinde dişiň çeynemek ukyby peselmek, dişiňi almak. *Gök üzüm iýip, dişiň gamaşmak.*

GAMAŞMAKLYK [ga:maşmaklyk], *iş ady*. Gamaşmak ýagdaýy.

GAMAŞMAZLYK [ga:maşmazlyk], *işl.* Gamaşmak gamaşmak katdyna ýetmezlik.

GAMAŞYK [ga:maşyk], *syp.* 1. Dury, asuda bolmadyk, açyk däl, bulaşyk (howa hakynda). *Gamaşyk*

GANAMAK [ga:namak], *işl.* Gan çykmak, gan akmak, gan gitmek. *Ýetimiň agzy aşa ýetende, burny ganar* (Nakyl).

GANAMAKLYK [ga:namaklyk], *iş ady.* Ganamak ýagdaýy.

GANAR, *at.* Irimçik dokalan matadan edilýän uly halta.

GANAT [ga:nat], *at.* 1. Käbir jandarlaryň iki gapdalyndaky uçmak üçin hyzmat edýän agzasy. *Ganaty bar, gany ýok* (Matal: büre). 2. Haly gölüniň içindeki guş nagşynyň ganata meňzeş bölegi. *Hala guşuň ganatyny çitmek*. 3. Uçaryň iki gapdala uzalyp gidýän bölegi. *Uçaryň ganaty*. 4. Öýüň täriminiň bir bölegi; jaýyň bir tarapyndaky diwar. 5. *göç. m.* Daýanç, galkynmagyna itergi beriji güýç.

♦ **Ganat astyna almak** hemaýat etmek, hossarlyk, howandarlyk etmek, goldamak. **Ganat aşagynda (astynda) saklamak (gizlemek)** *ser.* **Ganat aşagyna (astynda) almak.** *Biz ulalyp kemala gelýänçäk, sen bizi ganatyň aşagynda sakladýň!* **Ganat baglamak (beklemek)** göwnüň göterilmek, ruhlanmak, şatlanmak. **Ganat bermek** göwnüni götermek, ruhlandyrmak, şatlandyrmak. *Uzak wagtyň baslygyp ýatan hyjuw-höwesi aşyklaryň gollaryna kuwwat, ruhlaryna ganat berýärdi* (G. Kulyýew). *Bu günki dörän duýgy Aý-soltany ganatlandyrdy* (B. Kerbabaýew). **Ganat germek 1)** eziz görüp, bar güýjüni şolara gowy seretmäge bagyş etmek, kökenek bolmak. *Ol ýaşajyk çagalarynyň üstünde ganatgerýärdi.* **2)** erkana ýaýnamak, göwün ýüwürtmek. *Ol hyýalynda gökde ganat gerýärdi.* **Ganatyň gymrak** birini bir zada bolan meýlinden, höwesinden mahrum etmek.

GANATLANDYRMAK [ga:natlannymak], *işl.* Begendirmek, şatlandyrmak, ruhlandyrmak. *Toý, dabara adamlary ganatlandyryr.*

GANATLANMA [ga:natlanma], *iş ady.* Ganatlanmak ýagdaýy.

GANATLANMAK [ga:natlanmak], *işl.* 1. Ganat baglamak, ganat çykarmak (mör-möjekler, guşlar hakynda). 2. *göç. m.* Ganat baglamak, şatlanmak, ruhlanmak, *Ol hoş söze ganatlandy.*

GANATLANMAKLYK [ga:natlanmaklyk], *iş ady.* Ganatlanmak ýagdaýy.

GANATLANMAZLYK, *işl.* Ganatlanmak işi amal edilmmezlik, ganat baglamazlyk.

GANATLANYS [ga:natlanyş], *iş ady.* Ganatlanmak ýagdaýy.

GANATLY [ga:natly], *syp.* Ganaty bar bolan. *Ganatly garynja.*

♦ **Ganatly sözler (aňlatmalar)** dilden dile geçip, giňden ulanylýan, ýörgünli, durnukly, parasatly, ötgür, çeper sözler, aňlatmalar.

GANATMAK, *işl.* Gan çykarmak, ýaradan gan

akdyrmak, teniň bir ýerini dyrmap, gan çykar ýaly etmek. *Ýarany dyrmap ganatmak.*

GANAW [ganow], *at.* Sil suwuny ýa-da güýçli suwy bir ýana sowmak üçin gazylan uly ýap; jar.

GANAWUZ [ganowuz], *at.* Erşi gyzyly, argajy gök, elde dokalýan ýuka ýüpek mata. *Sen ojagaz ganawuzyňy çykar-da, kendir köýnegiň, kendir jalbaryň bilen kendir ädigiňi geý* (B. Kerbabaýew).

GANAYYS [ga:naýys], *iş ady.* Ganamak ýagdaýy.

GANÇÖP [ga:nçöp], *at, ös.* Demrew oty.

GANDAL [gannal], *at.* Tussagyň aýagyna ýa-da eline salynýan gulply zynjyr.

GANDALA [gannala], *at.* Malyň ganyny sorýan möjejik.

GANDALLAMA [gannallama], *iş ady.* Gandallamak ýagdaýy.

GANDALLAMAK [gannallamak], *işl.* Gandal salmak, gandal bilen el-aýagyny baglamak.

GANDALLAMAKLYK [gannallamaklyk], *iş ady.* Gandallamak ýagdaýy.

GANDALLAMAZLYK [gannallamazlyk], *işl.* Gandal salmazlyk, gandal urmazlyk.

GANDALLANMAK [gannallanmak], *işl.* El-aýagyna gandal salynmak.

GANDALLATDYRMAK [gannallatdyrmak], *işl.* El-aýagyna gandal saldyrtmak.

GANDALLATMAK [gannallatmak], *işl.* El-aýagyna gandal saldyrmak, gandal salyp baglatmak.

GANDALLAÝYS [gannallaýys], *iş ady.* Gandallamak ýagdaýy.

GANDA-PYÇAK [ga:nna-pyçak]: **ganda-pyçak bolmak** ýakalaşmak, uruşmak, agzala bolmak, dawalaşmak, jenjelleşmek.

GANDAR [ga:nna:r], *syp.* Adam öldüren, adam ganyna galan.

GANDARLYK [ga:nna:ryk], *at.* Gandar bolmaklyk, adam ganyna galmaklyk, gandar bolmak ýagdaýy. *Indi düşenok küýüne, Ne gandarlyk, ne-de ölüm* (Ç. Aşyrow).

GANDEPER [ga:nneper], *at.* Köki miweliler maşgalasyndan bolan, köki gaýnadylyp, gyzamyga derman edilýän ownuk çal ýaprakly ösümlik.

GANDÖKÜŞIKLI [ga:nnöküşüklü], *syp.* Köp ölüm-ýitimli, gyrgynçylykly.

GANDÜŞER [ga:nnüşör], *at.* Ýedi arka aýlanmadyk, ýakyn garyndaş, ganybir garyndaş, hossar. *Ikimiz gandüşer garyndaşdyrys ahyry, şeýle dälmi?* (A. Gowşudow).

GANDYM [gannym], *at.* 1. Gumda bitýän maýda pürli, gür şahaly gyrymsy agaç. 2. Oglana dakylýan at.

GANDYMLYK [gannymlyk], *at.* Gandymyň köp biten ýeri, gandymyň köp ýeri. *Biziň düşen ýerimiz gandymlykdy.*

dakylýan at.

GAMMAZ [gamma:z], *at, kön.s.* Gep gezdirýän gepçi, gybatkeş. *Gammazlary sansyz, misli çör-çöpdür, Begim, awy gatar, aşyňa seniň* (Şabende).

GAMNÄK [gamnä:k], *syp., k. d.* Gamly, gaýgyly, tukat. *Dilber-ä, ýyglatma köp hijriňde men gamnäknä* (Gaýyby).

GAMSYZ, *syp.* Gamy ýok, gaýgysyz, gussasyz, alada-ünjüsiz. *Akja gelin, gamsyz başym, Gamhana boldy, neýläýin* ("Şasenem – Garyp").

GAMSYZLYK, *at.* Gamy ýokluk. *Gamsyzlyk bilen berýän jogabyna gysylýardy.*

GAMYŞ, *at. 1.* Suwluk ýerlerde bitýän, bogun-bogun uzyn baldagynyň içi gargynyňka garanda inçe deşikli köpýylyk ösümlik. *Gamşy gowşak tutsaň, elini gyýar* (Nakyl). *Myrat jan, saňa tüýdüklik gamyş saýlap goýdum* ("Edebiyat we sungat"). **2.** Şol ösümlikden öýün täriminiň daşyndan aýlamak üçin örülen serişde. *Öýün gamşy syryldy.*

♦ **Gamyş ganat bolmak 1)** etenelikden geçip, ýelek çykaryp, ganat baglap ugramak. *Ýaňyja gamyş ganat bolan gögerçin, Uça bilmez güýçli ýeller ösende* (G. Seýitliýew). **2) göç. m.** Uçurym bolmak, kemala gelmek, ýetişmek. **Gamyş gulak** uýy çowly, dik gulak, gaýçy gulak. *Bu meýdanda bolsa şu obanyň gara gulak düýeleri, bozbaş goýunlary, dik boýun, gamyş gulak gylýallary ýaýrap gezer ekeni* (N. Pomma). **Gamyş köpri** ýöntem, çalamydar, berk bolmadyk.

GAMYŞBAG [gamyşva:ğ], *at.* Öý gamşy örülende ýa-da öý gamşy öýün daşyna aýlananda, berkitmek üçin ulanylyan inçejik ýüp. *Kim gamyşbaglaryny, kim söýebaglaryny saraşdyrýardy* ("Edebiyat we sungat").

GAMYŞDAŞ [gamyşda:ş], *at.* Gamşy örülende, daşyna gamyşbagy saralan, agramlyk üçin asylyan daş.

GAMYŞLYK, *at.* Gamşyň köp biten ýeri, giden gamyşly meýdan.

GAMZA, *at, kön.s.* Näzli bakys, näz, kereşme. *Gamza bilen janym alyp, Geler sallana-sallana* (Kätibi).

GAN [ga:n], *at.* Esasy damarlar arkaly bedeniň ähli ýerine aýlanyp, ähli öýjüklerini iýmitlendirýän gyzyl reňkli suwuklyk.

♦ **Gan aglamak (ýyglamak, eñremek)** ýanyp-bişmek, jibrinmek, gözýaş etmek, zeýrenmek. *Gardaşlar, syrdaşlar, ýakynlar, ýatlar, Gara geýip, gan ýyglaşdy diýdiler* (Magtymguly). **Gan algyly** gany ýerine saljak bolýan, hun algyly, öldürilen hossarynyň ýerine gan algysy bar bolan. **Gan almak 1)** bedeniň belli bir damaryndan çirip gan çykarmak. *Goluňdan gan aldyrmak. 2)* köne döp-dessur boýunça, öldürilen adama derek ganhoryň ýakyn garyndaşlarynyň birini öldürmek, ar almak. **Gan çaykamak** gyrgynçylyk etmek, gan dökmek. **Gan dökmek** uruş, söweş etmek, jan

alyp, jan bermek. **Gan gagsatmak** ýerliksiz azgyrylyp, gaharlanyp özüňe garaşly adamlary horlamak. **Gan gusmak ser. Gan ýuwutmak. Gan öýmek** teniň urlan, gapjalan ýerine gan ýygnanyp gögermek. *Ol gaharly gygyranda, aksowult ýüzüne gan öýen ýaly boldy* (B. Hudaýnazarow). **Gany depesine (beýnisine, kellesine (inmek) urmak** güýçli gaharlanmak, gazaba münmek. *Gahar-gazapdan gyzan gany depesine urdy. Gany gaçmak* gorkmaklyk, ysgynsyzlyk we ş. m. zerarly reňki agarmak, ak tam bolmak, gan-pet galmazlyk. *Onuň ýüzüniň gany gaçdy* (N. Jumaýew). **Gany gaçyk** gan-peti ýok, ysgynsyz, keselbent, ýüzi ak tam. **Gany gatamak** gaty suwsamak, tebsirmek. *Çerkez näçe gys-sansa-da, taýharynyň ganynyň gatanyny aňlany üçin, oňa suw içmäge maý berdi* (B. Kerbabaýew). **Ganyna galmak** birini öldürmek, ganhor bolmak. **Ganyna siňmek** aňyňa berk ornaşmak, berk girmek, düşünjände ýer almak. **Ganyny gaçyrmak** gahardan ýaňa ýüzüni ak tam etmek, gaty gaharyň gelmek, gazaplanmak. *Ertesi ir bilen Nepes ganyny gaçyryp, bize geldi* ("Edebiyat we sungat"). **Ganyny geçmek (ötmek)** gandaryň günäsini geçmek, gan algyňy bagyşlamak; öldürmegi goýbolsun etmek. *Men indi agamyň ganyny ötdüm* ("Görögly"). **Ganyny içmek (sormak) 1)** janyny almak, öldürmek. *Jellat gelse, ganyň içer, Geýen donuň kepen biçer* (Talyby). **2) göç. m.** biriniň daban azabyny gemirmek, ezmek. **Ganyň gyzmak (gaýnamak)** gaharyň gelmek, janyň ýanmak, gazaplanmak. **Gan ysy gelmek** soňy ölüm howply, hatarly, gorkuly ýagdaý döremek. *Ýeri, oylan, bu nä äsgermezlik? Bu boluşdan gan ysy gelyärle* ("Edebiyat we sungat"). **Gany ýerde galmazlyk** gan ýerine gan almaklyk, gany köýmezlik. *Ýerde galmaz doganlarmyzyň gany* (A. Atajanow). **Gan ýaly 1)** ýyly, sowuk däl. *Şerbet sowukmy? Ýok, içer ýaly däl, gan ýaly. 2)* gaty gyzyl, gyp-gyzyl. **Gan ýuwutdyrmak** hupbat baryny çekdirmek, ezýet görkezmek, ejir çekdirmek, horlamak. *Mesele şeýle anyk goýulsa-da, ony durmuşa geçirmek oňa gan ýuwutdyrdy* (B. Öwezow). **Gan ýuwutmak** hupbat baryny çekmek, ezýet görmek, ejir çekmek. *Gaýry watan tutar boldum, Gara ganlar ýutar boldum* ("Hüýrlukga – Hemra"). **Gan ýylysy bolmak** çala ýylysy bolmak (çay, suw we ş.m. hakynda).

GANAGAN [ga:nağan], *syp.* Gan akagan, gany köp gidegen, gany durmazak, ganagyç. *Burny ganagan çagajyk. Ganagan ýara.*

GANAGYÇ [ga:nağyç], *syp., ser. Ganagan.*

GANAKAR [ga:nakar], *at.* Hanjaryň, gamanyň tygynyň yüzündäki çyzmyk oý.

GANALGA [ganalga]: **ganalga bermezlik** päsgel bermek, bökdenç bolmak, maý bermezlik. *Bagyşlaň, ganalga bermedimmi men? "Ýok, ganalga däl-de, ganat berdiňiz"* (B. Hudaýnazarow).

GANAMA [ga:nama], *iş ady.* Ganamak ýagdaýy

az, gany gaçyk, reňki öçük. *Ol gansyz dodaklaryny münküldedi.* 3. Ölüm-ýitimsiz, ölümsiz.

GANSYZ-HUNSUZ [ga:nsyz-hu:nsuz], *syp., ser.* **Gansyz.** Näme siz uruş ölümsiz-ýitimsiz, gansyz-hunsuz bolar öýdýärmisiňiz? (A. Gowşudow).

GANSYZLYK [ga:nsyzlyk], *at.* 1. Gany ýokluk, ganly dälilik. 2. Az ganlylyk, reňki öçüklük, gany gaçyklyk.

GANT, *at.* Şeker çinriginden, şugundyryň we gamşyň aýratyn görnüşinden öndürilýän ak, ýokumly, süýji tagamly önüm.

GANTDAN [gantda:n], *at.* Süýji, gant, şeker salynýan gap, süýji gaby. *Gantdany süýjüden doldurmak.*

GANY [gany:], *syp., k. d.* Baý, gurply, mal-mülki. *Gany sen, saňa ýok hiç närise hajat* (Abdysetdar Kazy).

GANYBIR [ga:nyvi:r], *syp.* Ýakyn, bir nesilden bolan. *Gidere ýeri bolmaz, ady başga-da bolsa, ganybir garyndaşdyr* ("Edebiýat we sungat").

GANYGYZGYN [ga:nygyzgy:n], *syp.* Gyzma, gaharjaň, gahary gelegen. *Ol ganygyzgyn ýigit.*

GANYGYZGYNLYK [ga:nygyzgy:nlyk], *at.* Ganygyzgyn halda bolmaklyk. – *Sen birden ganygyzgynlyk bilen bir iş edäýmegin – diýdi* (G. Kulyýew).

GANYM [gany:m], *at.* 1. Duşman, ýagy. *Ýowuz ýerden ganym ýüzbe-ýüz gelse, Yzyn dönmez, namart gaçar, mert galar* (Zelili). 2. *syp.* Zalym. *Ejize ganym adam. Ganym duşman.*

GANYMAT [gany:mat], *syp.* 1. Ýaman däl, hiç neneň däl, oňat, ýagşy. *Onuň adamçylygy ganyma eken.* 2. Saglygy ýagşylaşan. *Biraz ganymat bolansoň, Meredi, "Tiz kömegiň" ýumşak maşynynda ynýtman, şähre alyp gaýtdylar* (B. Pürliýew).

GANYMATLAŞMA [gany:matlaşma], *iş ady.* Ganymat boluş ýagdaýy.

GANYMATLAŞMAK [gany:matlaşmak], *işl.* 1. Öňki ýagdaýdan gowulaşmak, birneme oňatlaşmak, ýagşy bolup başlamak. *Şondan soň burawyň ýagdaýy birneme ganymatlaşdy* (Ş. Borjakow). 2. Bäre bakmak, gutulyp başlamak, açylyşmak, saglygy kadaly ýagdaýa gelip ugramak (näsag, syrkaw hakynda). *Lukmana görkezileli bäre onuň ganymatlaşany bildirýärdi.*

GANYMATLAŞMAKLYK [gany:matlaşmaklyk], *iş ady.* Ganymatlaşmak ýagdaýy.

GANYMATLAŞYŞ [gany:matlaşyş], *iş ady.* Ganymatlaşmak ýagdaýy.

GANYŞ [ga:nyş], *iş ady.* Ganmak ýagdaýy.

GANYŞMAK [ga:nyşmak], *işl.* 1. Suw, çay içmek islegiň galyşmak. *Çaýdan-suwdan ganyşdyňmy?* ("Görogly"). 2. *göç. m.* Bir zada bolan islegiň ýatýşmak. *Teşne ýürekler ganyşdy.*

GANYAŞ [ga:nýa:ş], *at.* Baldagynyň suwy, şiresi, gyzyl reňkli, arpagana meňzeş birýyllyk ot.

GAŇŇA, *at.* Münmek we yük urmak üçin eşegiň

arkasyna salynýan eýer kysmy agaç esbap.

♦ **Gaňňaňy garnyňa almak** kesirlik etmek, keçlige tutmak, gysarylmak, jedelleşmek. *Matlabyňy aýt, ýogsa-da, gaňňaňy garnyňa alma* (B. Öwezow). **Gaňňaňy gysartmak** *ser.* **Gaňňaňy garnyňa almak.**

GAŇŇALAMA, *iş ady.* Gaňňalamak ýagdaýy.

GAŇŇALAMAK, *işl.* Eşegiň üstüne gaňňa salmak. *Ol eşegini gaňňalap ýola düşdi.*

GAŇŇALAMAKLYK, *iş ady.* Gaňňalamak täri.

GAŇŇALAMAZLYK, *işl.* Eşegiň üstüne gaňňa salmazlyk.

GAŇŇALANMAK, *işl.* Eşegiň üstüne gaňňa salynmak, gaňňa baglanmak.

GAŇŇALAŞMAK, *işl.* 1. Gaňňalamaga kömek etmek, gaňňa salyşmak. *Aksakgal ýaşula eşegini gaňňalaşdym.* 2. Birnäçe eşegi gaňňalamak işini bilelikde bir wagtyň içinde ýerine ýetirmek (*gaňňalaşmak* işliginden soň *durmak* işligi getirilip ulanylýar). *Oglanlar eşeklerini gaňňalaşyp durdular.*

GAŇŇALATDYRMAK, *işl., ser.* **Gaňňalatmak.**

GAŇŇALATMAK, *işl.* 1. Eşegi gaňňalamak işini başga birine etdirmek. *Atasy eşegini agtygyna gaňňalatdy.* 2. Gaňňalamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek. – *Ata, eşegi maňa gaňňalatsana!*

GAŇŇALAYÝŞ, *iş ady.* Gaňňalamak ýagdaýy.

GAŇRAK, *at.* 1. Dowaryň aýagyndan ýa-da boýnundan tutmak üçin uýy gaňtarylan ýa-da uýy toýnukly uzyn taýak; gergenek. *Yaş oganlar agyldan eneleri bilen çykan guzulary gaňraklary bilen tutup, alyp gelýärdiler.* 2. Goçak nagşyna meňzeş, gaňtarylan uçlary çowlurak nagş.

GAŇRAKBAŞ [gaňrakbaş], *at, ser.* **Gatybaş.**

GAŇRYLMAK, *işl.* 1. Bir gapdala egilmek, egrelmek, tersine towlanmak. 2. Boýnuňy yza öwürmek, kelläni yza aýlap seretmek. *Gaýdyp ol yzyna-da gaňrylmady, ädiminem ýuwaşatmady* ("Edebiýat we sungat").

GAŇRYŞ, *iş ady.* Gaňyrmak ýagdaýy.

GAŇRYŞMAK, *işl.* Gaňyrmaga kömek etmek.

GAŇRYŞYNA [gaňryşyna/gaňryşyna]: **gaňryşyna gaýtmak** garşy bolmak, keýine gaýtmak, tersine gitmek. *Göwnaçyklyk bilen gürrüň berip oturan adamlaryň gaňryşyna gaýtmak islemedi* (A. Gowşudow).

GAŇŞYRAWUK [gaňşyrowuk], *at.* Seňrigiň iç yüzündäki kekirdewük, ýumşak kekirdewük. *Okara-okara agaran içeňde gaňşyrawugyňy tütedýän gorly çal Amanyň agzyna has-da ýakymlyrak degýärdi* (B. Kerbabaýew).

GAŇTARMA, *iş ady.* Gaňtarmak ýagdaýy.

GAŇTARMAK, *at.* 1. Bir zadyň ujuny gaňyrçak etmek, tersine egmek; yzyna gaýtarmak, tersine ýatyrmak. *Simiň uçlaryny gaňtarmak.* 2. Atyň uýanyny kellesini aşak egmez ýaly edip, eýere baglamak. *Atyň*

GANDYRMAK [ga:nnyrmak], *işl.* 1. Suwsuz-lygyny, teşneligini kanagatlandyrmak, suwdan doýurmak. 2. *göç. m.* Bir zada bolan islegini kanagatlandyrmak, lezzet bermek, dokundyrmak. *Eýse onda gazal-pazal bilenem ýürek gandyrsa boljag-ow!* (G. Kulyýew). 3. *göç. m.* Kimdir biri doly ynanmak, yrylmak katdina ýetýänçä oňa bir zat hakyndaky pikirini aýtmak, birine gep bermek, ýalan-ýaşyryk gürrüňden doýurmak, içirmek (kinaýa äheňli söz). *Onuň ýňdarmadygyny näçe bilse-de, onuň göwnüne zat getirmezlik üçin gandyrmaga çalyşdy* (B. Kerbabaýew).

GANDYRYLMAK [ga:nnyrylmak], *işl.* 1. Suwsuzlygy, teşneligi kanagatlandyrylmak, suwdan mazaly doýrulmak, ganýança içirilme. *Mallar suwdan gandyrylyp, ýene meýdana sürüldi.* 2. Gep bilen aňynaruhuna täsir edilip uýdurylmak.

GANDYZ [gannyz], *at.* At, it we ş. m. haýwanlaryň art aýagynyň iç ýüzi, ýamyz. *Ýabysy samana dyzanda, onuň gandyzyna bir gamçy çalyp, başyny gatytrak silkdi* (B. Kerbabaýew).

GANDYZLAMA [gannyzlama], *iş ady.* Gandyzlamak ýagdaýy.

GANDYZLAMAK [gannyzlamak], *işl.* Gandyzyna urmak, gandyzyna urup sürmek. *Seredýän nokadam ýadyna düşmän, Atyn gandyzlady, öňi beýikdi* (A. Atajanow).

GANDYZLAMAKLYK [gannyzlamaklyk], *iş ady.* Gandyzlamak usuly.

GANDYZLANMAK [gannyzlanmak], *işl.* Gandyzyna urulmak, gandyzyna urlup sürülmek. *Gandyzlanan atlar tozan turuzdy* (B. Kerbabaýew).

GANDYZLAÝYŞ [gannyzlaýyş], *iş ady.* Gandyzlamak ýagdaýy.

GAN-GABARÇYK [ga:n-ğa:varçyk]: **gan-gabarçyk bolmak** gabarçyk-gabarçyk bolmak, gan öýüp sypjyrylmak, pakgaryp ýara bolmak. **Gan-gabarçyk etmek** gabarçyk-gabarçyk etmek, gan öýdürüp sypjyrtmak, pakgardyp ýara etmek. *Piliň sapy elimi gan-gabarçyk etdi.*

GANGYN [ga:nğyn], *syp.* 1. Suwdan ganýança içen, ganan. 2. *göç. m.* Bizar, iren, irgin, doýgun. *Men-ä şu gürrüňden gangyn.*

GANHOR [ga:nho:r], *syp.* Adam ganyna galan, gan içen, nähak gan döken.

GANHORLYK [ga:nho:rluk], *at.* Ganhor bolmaklyk, köp nähak gan dökmeklik. *Onuň ganhorlygy ile öňräk mälüm bolupdy.*

GANJARMA [ga:njarma], *iş ady.* Ganjarmak ýagdaýy.

GANJARMAK [ga:njarmak], *işl.* Sähelçe gan çykmak, gan görünmek.

GANJARMAKLYK [ga:njarmaklyk], *iş ady.* Ganjarmak ýagdaýy.

GANJARMAZLYK [ga:njarmazlyk], *işl.* Ganjaryp durmazlyk, gan görünmezlik.

GANJARTMAK [ga:njartmak], *işl.* Çala ganatmak, gan çykarmak. *Ýarany dyrnaçaklap ganjartmak.*

GANJARYŞ [ga:njaryş], *iş ady.* Ganjarmak ýagdaýy.

GANJARYŞMAK, [ga:njaryşmak], *işl.* 1. Köp ýerden gan çykyşyp durmak, ganaşyp durmak. *Elleriň ýaralary ganjaryşyp durdy.* 2. *göç. m.* Sowuk ýaragly uruşmak. *Olar tas ganjaryşypdylar* (G. Gurbansähedow).

GANJYGA [ganjyga], *at.* Eýeriň yzynda bökdergini daňmak üçin eýere halka bilen berkidilen bag, ýüp.

GANJYK, *at.* Urkaçy it. *Bir çopanyň ýarak, goýunçy, ýürekli bir ganjygy bardy* (B. Annageldiýew).

GAN-KOK [ga:n-kok], *at.* Bir zadyň ýüzüne degen gan ýoky, hapa bilen bulaşan ganly çyrşak, ganly tegmil. – *Derrew düzederis, bularyň gany-koky bildirmez ýaly ederis* (A. Gowşudow).

GANLY [ga:nly], *syp.* 1. Gany bar, gansyz däl. *Çölde gezen işsegiň etinden bişirilen ganly çorbany iýiberseň, derrew daýanarsyň.* 2. Gan ýokan, gana bulaşan. *Ganly ýaglyk.* 2. Gan gatyşykly. *Ganly içgeçme. Ganly iriň. Ganly gakylyk gelme.* 3. *k.d.* Gan bergili, gandar. *Ganly bolsa, geç ganyndan, Bir garyp myhman ýigide* (Magtymguly). 4. *göç. m.* Ölüm-ýitimli, gandöküşikli. *Ganly ýekşenbe.*

GANLYLYK [ga:nlylyk], *at.* 1. Gany barlyk, gansyz dällik, ganly bolmaklyk. 2. Gan bergililik, gandarlyk. *Ganlylyk ýagdaýynda bolmak.*

GANMA [ga:nma], *iş ady.* Ganmak ýagdaýy. *Her halda ýaşamak gyzykly örän / Näçe ýaşa, / Ýaşamadan ganma ýok* (G. Ezizow).

GANMAK [ga:nmak], *işl.* 1. Suwsuzlygy, teşneligi kanagatlandyrmak. *Suwdan ganmak. Caydan ganmak.* 2. *göç. m.* Bir zada bolan islegini kanagatlandyrmak, doýmak, dokunmak. *Ukudan ganmak. Çaganyň mährinden ganmak.*

GANMAKLYK [ga:nmaklyk], *iş ady.* Ganmak ýagdaýy, derejesi.

GANMAZLYK [ga:nmazlyk], *işl.* Ganmak derejesine ýetmezlik, ganyp bilmezlik, suw, çay teşneligini kanagatlandyrmazlyk. *Ganar ýerde ganman, çay içmek.*

GAÑOJAK [ga:no:jak], *at.* 1. Ganhor. 2. Uruşdan, jenjelden gaýtmaýan, ejize ganym, gözi gyžaran adam. *Ol bir tüýs ganojakdy, özüniň gepini gögertmän goýmaýardy* (A. Durdyýew).

GAN-PET [ga:n-pet], *at.* Adamyň ýüzüniň ganynyň gaçan, soluk ýagdaýyny aňladýan tirkeş söz. *Aýnagözel ejäniň ýüzünde gan-petden nam-nyşan ýokdy* (N. Baýramow).

GANSYZ [ga:nsyz], *syp.* 1. Gany ýok, ganly däl, gan degmedik, gan ýokmadyk. *Gansyz hasa.* 2. Gany

Gowşudow).

GAPAN III, *at, gepl. d.* Ýabany doňuz, ýekegapan.

GAPANÇY, *at.* Gapanyň çekimçisi.

GAPANKEÇE, *at.* Aw gapanynyň aşaky tegelek demriniň içine tutulýan keçe bölegi.

GAPARMAK, *işl., gepl. d.* Bir gaby başga bir gabyň üstüne dündermek, ýapmak, gap bilen agzyny jebislemek. *Gazana jam gaparmak.*

GAPBÖWÜR [ga:pböwür], *at.* Öýüň, otagyň gap-gaç goýulýan tarapy, aýal maşgalanyň oturýan tarapy. *Öýüň gapböwüründäki gorly küýze täze gaýdyp gelen gelin ýaly, bürenip otyrды* (B. Kerbabaýew).

GAP-ÇANAK [ga:p-ça:nak], *at, ser.* **Gap-gaç.**

GAPDAL, *at.* 1. Duran zadyň çep ýa-da sag tarapyňyň golaý ýany. *Onuň şol duran ýeriniň gapdaly ýapgyt bolup, şol ýerde bir köneje gaýyk dünderilgi ýatyrды* (B. Kerbabaýew). 2. Adam bedeniniň ýany, ýan tarapy. *Hernä ýüzüm-gözüm degmän, gapdalym degdi* (A. Gowşudow). 3. Tarap, ugur, ýan. *Şu gapdaldan bir atly gelýär.*

GAPDALLAMAK, *işl.* 1. Gapdallaýyn, keseleýin hereket etmek, geçmek. *Zordan gapdallap geçmek.* 2. *gepl. d.* Gapdaly bilen ýöremek, gitmek, gapdalyna ýetmek. *Ol guzularyny başyna kowup, gyz-gelinlere görünmän, olary gapdallap gelýärdi* (H. Derýaýew).

GAPDALLAŞMAK, *işl.* Gapdalyna deňleşmek, köp bolup biri-biriň gapdalýndan ýöremek. *Olar az salym gapdallaşyp ýörediler.*

GAPDALLAÝYN, *hal.* Bir gapdalyna, bir ýanyňa, ýanyň, bir ýanlaýyn, keseleýin, keseligine.

GAPDALYNDAN [gapdalynnan], *sözs. k.* Bir zadyň çep ýa-da sag tarapyndan, ýanyndan.

GAPDYRMAK, *işl.* 1. Oklap howada tutdurmak, oklap ýere düşürtmän aldyrmak. *Agyzla gapdyрма, Toýnakla depdirme* (Halk döredijiliginden). *Gözlerime tüsse gapdyrdym.* 2. *göç. m.* Agyz saldyrmak, dişletmek.

GAP-GAÇ [ga:p-ga:ç], *at.* Hojalykda ulanylýan her hili gaplar, gap-çanak, gap-gajak.

GAP-GADYRLY, *syp.* Has gadyrly, gadyrlylyk bilen.

GAP-GAJAK [ga:p-ga:jak], *at, ser.* **Gap-gaç.** *Onuň jaýy, ýorgan-düşegi, gap-gajagy, ýeterlik iýmiti hem bar* (B. Kerbabaýew).

GAP-GARA, *syp.* Kömür ýaly gara, örän gara, gaty gara, şar gara, gaş-gara. *Gap-gara mata.*

GAP-GARAŇKY, *at.* Gaty garaňky. *Ýanan ot-luçöp sönende, Gap-garaňky boldy tam* (R. Seýidow).

GAPGARMA [ga:pgarma], *iş ady.* Gapgarmak ýagdaýy.

GAPGARMAK [ga:pgarmak], *işl.* 1. Gaba ýerleşdirmek, gabyň içine salmak. *Ganara gapgarmak.* 2. *gepl. d.* Iýmek, hemmesini iýmek. *Bir uly kersen garmany garnyna gapgardy* ("Görogly"). 3. Çukur,

oý ýere ýykmaq, süsdürmek. *Ýene agşamky ýaly ýaba gapgarmyň-nädermiň?* (H. Garabaýew).

GAPGARMAKLYK [ga:pgarmaklyk], *iş ady.* Gapgarmak işi, ýagdaýy.

GAPGARMAZLYK [ga:pgarmazlyk], *işl.* Gapgarmak işini ýerine ýetirmezlik.

GAPGARTDYRMAK [ga:pgartdyrmak], *işl.* Başga birine gaba ýerleşdirtmek, gabyň içine saldyrtmak. *Samany ganara gapgartdyrmak.*

GAPGARTMAK [ga:pgartmak], *işl.* Gapgarmak işini başga birine etdirmek. *Döwlen samany halta gapgartmak. Bedrä gapgartmak.*

GAPGARYLMAK [ga:pgarylmak], *işl.* 1. Gaba ýerleşdirilmek, gaba salynmak. *Saman ganara gapgaryldy. Üýşmek bugdaý çuwallara gapgaryldy.* 2. Bir zadyň içine gaçmak, ýykylmak, agdarylmak. *Aýagy taýyp, taňkyrap ýatan ýaba güpürdäp gapgaryldy* (N. Pomma).

GAPGARYŞ [ga:pgaryş], *iş ady.* Gapgarmak ýagdaýy.

GAPGARYŞDYRMAK [ga:pgaryşdyrmak], *işl.* Gapgaryp çykmaq, gabyň içine salyşdyrmak. *Öý goşlaryny çuwallara gapgaryşdyrmak.*

GAPGARYŞMAK [ga:pgaryşmak], *işl.* 1. Gapgarmaga kömek etmek. 2. Bilelikde gapgarmak. *Olar çuwallara bugdaý gapgaryşyp durdular.*

GAP-GATY, *at.* Has gaty. *Çörek gap-gaty bolup-dyr.*

GAPJALMAK, *işl.* 1. Gapjap tutulmak, gysylp tutulmak. *Serlen geýimleri ýel gaçyrmaz ýaly olar gys-gyç bilen gapjalyar.* 2. *gepl. d.* Tutulmak, ele salynmak, saklanmak. *Görünse, gapjaljagyny bilýärdi.*

GAPJALMAZLYK, *işl.* Gapjalmak işi ýerine ýetirilmezlik, gapjalyp durulmazlyk.

GAPJAMA, *iş ady.* Gapjamak ýagdaýy.

GAPJAMAK, *işl.* 1. Iki zadyň arasynda gysmak, gysyp tutmak, gapjawaç bilen gysmak. 2. *gepl. d.* Tus-sag etmek, ele salmak, tutmak.

GAPJAMAKLYK, *iş ady.* Gapjamak ýagdaýy.

GAPJATDYRMAK, *işl.* Gapjap tutdurtmak.

GAPJATMAK, *işl.* 1. Gapjap tutdurmak, arasynda galdyryp, ýaratlamak, agyrtmak. *Eliňi gapa gapjatmak.* 2. *gepl. d.* Tussag etdirmek, ele saldyrmak, tutdurmak.

GAPJAWAÇ [gapjowa:ç], *at, ser.* **Gysgyç.**

GAPJAÝYŞ, *iş ady.* Gapjamak ýagdaýy.

GAPJYK, *at.* İçine pul we ş. m. salyp, ýanyň bilen göterilýän kiçijik gap.

GAPLAMA [ga:plama], 1. *iş ady.* Gaplamak ýagdaýy. 2. *at.* Balykdan buglanyp taýýarlanan nahar.

GAPLAMAK [ga:plamak], *işl.* 1. Taýýar önümiň daşyna gap etmek. *Süýjüleri gaplap ibermek.* 2. Tikilen ýorgan, düşekçe çöwürlip, onuň üstüne ýazgyn edilip goýlan pagtany, düýe ýününi ýorgan ýa-da düşekçäniň

aňyrsyna geçip, uýanyňy gaňtaryp, atyň ýallaryny düzedişdiren boldy (A. Durdyýew).

GAŇTARMAKLYK, *iş ady*. Gaňtarmak ýagdaýy.

GAŇTARMAZLYK, *işl.* Gaňtarmak işini ýerine ýetirmezlik, amal etmezlik.

GAŇTARYLMAK, *işl.* 1. Bir zadyň uýy gaňyrçak edilmek, tersine egilmek, yzyna gaýtarylmak, tersine ýatyrylmak. *Ol çüýlerden gaňtarylyp edilen asawaçdan eşigini asdy.* 2. At kellesini aşak egmez ýaly onuň uýany eýere baglanmak. *Howlynyň daşy, bagyň içi adamlardan, gaňtarylyp goýlan atlardan doludy* (B. Seýtäkow).

GAŇYL, *at.* Haýwanlaryň bedeninin süňkden durýan esasy.

♦ **Gaňyl ýaly bolmak** eti dökülip horlanmak.

GAŇYRÇAK, *at.* 1. Bir zadyň ujunyň gaňtarylan ýeri, asawajyň ýarym aýlaw, gaňtarylan uçlary. *Geyimgejim asar ýaly çüýden gaňyrçak hem edipdirler* (N. Pomma). 2. "S" harpyna meňzedilip salynýan nagyş we onuň ady.

GAŇYRMA, *iş ady*. 1. Gaňyrmak ýagdaýy. 2. Göreşiň bir tilsimi.

♦ **Ganyrmany salmak** birinden güýç bilen, güýç görkezip, öz zadyňy almak, gaňryp almak.

GAŇYRMAK, *işl.* Bir ýana ýatyrjak ýa-da döwjek bolup tersine egmek, tersine gaňtarmak, towlamak, burmak.

♦ **Gaňryp almak** zor bilen almak, güýç bilen almak.

GAŇYRMAKLYK, *iş ady*. Gaňyrmak ýagdaýy.

GAŇYRMAZLYK, *işl.* Gaňyrmak işi amal edilmezlik, ýerine ýetirilmezlik.

GAŇYRTMAK, *işl.* Bir ýan tarapyna egdirmek, tersine towatlamak. *Elini arkasyna gaňyrtmak. Boýnuny gaňyrtmak. Jöwen başlaryny gaňyrtmak.*

GAP [ga:p], *at.* 1. İçine suwuklyk guýmak, zat salmak üçin dürli görnüşdäki zat (halta, jam, çuwal, banka, we ş. m. zatlar). 2. Bir zat üçin ýörite edilen daşlyk, guty. *Dutaryň gaby. Dürbiniň gaby. Äýnegiň gaby.* 3. Deň mukdarda gaplanan bir meňzeş zatlar. *Iki gap çay.*

GAPI: gap (biline) bilinden bir zadyň boýunyň ortasy, orta bili. *Hoşgeldi depäniň gap biline batly urýan suwuň joşmagynyň soňky hetdine baranyňy bir ýowşan düýbünden ölçege tutup kесgitledi* (A. Gowşudow). *Pürs gap bilinden jaýrylypdyr. Güýçli ýele gögerip oturan agaç gap bilinden döwüldir. Suw gap biliňden bolmak.*

GAPII: käbir sözleriň önünden gelen güýçlendiriji ownuk bölek. *Gap-gara saç. Gap-garaňky gije.*

GAPAGAN [gapa:gan], *syp., ser.* **Gapak II.**

GAPAK I, *at.* 1. Gap-gaçlaryň ýa-da käbir zatlaryň agzyna ýapylýan agyzýapy. 2. Hamyr ýaýmak üçin üsti düz ýasy tagta. *Çelpek ýaýýanlaryň her biriniň önünde bir gapak bardy.* 3. Gyjak ýa-da dutar kädisiniň agzyna ýelmenen ýukajyk ham ýa-da tagta. *Dutaryň gapagyny*

daglap, perdesini baglady, kirşini sazlap, gulaklaryny towlady ("Nejep oglan").

♦ **Gapak baglamak** ekilen ekiniň ýagyş ýaganson üstünde gatan toprak gatlagy emele gelmek, gapaklamak.

GAPAK II, *syp.* Agyz salagan, dişlek. *Gapak düýe.*

GAPAKLAMA, *iş ady*. Gapaklamak ýagdaýy.

GAPAKLAMAK, *işl.* 1. Gazanyň we ş. m. agzy açyk gaplaryň agzyny gapak bilen ýapmak, gaparmak. 2. Dutaryň, gyjagyň kädisiniň agzyna gapak ýelmemek, gapak etmek. *Dutaryň kädisini gapaklamak.* 3. Ýagyş ýagandan soň, ekilen ýeriň ýüzünde gaty gatlak emele gelmek, ýüzi gatamak. *Gämigiň düýbi gapaklanda, ony ýumşatmaly.*

GAPAKLAMAKLYK, *iş ady*. Gapaklamak ýagdaýy.

GAPAKLAMAZLYK, *işl.* 1. Gapak bilen ýapmazlyk, gaparmazlyk. *Entek gazanlary gapaklamak.* 2. Gapagyny ýerine berkitmezlik. 3. Gaty gatlak emele gelmezlik. *Ýer cägesow bolanson, gowacalaryň arasy gapaklamandyr.*

GAPAKLANMAK, *işl.* 1. Agzy gapak bilen ýapylmak, gapak bilen berkidilmek. 2. Dutaryň kädisiniň agzyna gapak ýelmenmek, gapak edilmek. *Dutar gapaklandy.*

GAPAKLATDYRMAK, *işl.* 1. Gapak ýapdyrtmak. 2. Dutaryň kädisiniň agzyna gapak ýelmetdirmek, gapak etdirmek. *Dutary gapaklatdyrmak.*

GAPAKLATMAK, *işl.* 1. Gapak bilen agzyny ýapdyrmak, gapak gapartmak. 2. Dutaryň kädisiniň agzyna gapak goýdurmak. *Dutarymy gapaklatdym.* 3. Ekilen ýeriň ýa-da gämigiň düýbünde gapak emele gelmegine sebäp bolmak. *Ilkinji suwda joýalaryň arasyny suw alyp, topragy gapakladany üçin, olaryň düýbüni ýumşadyşdyrды* (N. Esenmyradow).

GAPAKLAÝYŞ, *iş ady*. Gapaklamak ýagdaýy.

GAPAN I, *at.* Çöl haýwanlaryny, jandarlaryny tutmak üçin ýörite ýasalan tilsimli enjam.

♦ **Gapana düşmek 1)** towşan, tilki ýaly çöl haýwanlary gurlan gapan tarapyndan tutulmak. 2) aldawa düşmek, aldanmak, tutulmak. *Belki bir köpbilmişiň piri mine aldanyp gapana düşendir* (G. Gurbansähedow). **Gapana mündürmek** eýlesini-beýlesini ölçermek, amatly tarapyny gözlemek; agramyny saldarlap, barlap görmek. **Gapan gurmak 1)** çöl haýwanlary tutulýan gapany buljum ýerde gurup goýmak. 2) aldawa salmak, hile etmek, aldamak. **Gapan keçesi ser.** **Gapankeçe.** **Ýüzüni gapan keçesi ýaly etmek** aýdylan sözi ýüzüne almazlyk, aýdylan söz täsir etmezlik. *Oňa näme diýeniň parhy yok, ýüzüni gapan keçesi ýaly edip dur.*

GAPAN II, *at.* Agyr hem uly zatlary çekmek üçin ölçege guraly, uly ýasy terezi. *Giň howlynyň derwezesinden giren ýeriňde iki sany çekim gapany durýardy* (A.

dan we ş. m. zatdan ýasalan dörtburç gap.

GAPYŞ, *iş ady*. Gapmak ýagdaýy.

GAPYŞDYRMAK I, *işl.* Ýekän-ýekän gapmak, howadaka gapyp çykamak, ýere düşürmän tutuşdyrmak. *Oklanýan toplary ýekän-ýekän gapyşdyrmak.*

GAPYŞDYRMAK II, *işl.* 1. Iki zady biri-birine ýelmeşen ýaly etmek, ýemşerdip birleşdirmek. *Gaty gysyp gapyrgamy gapyşdyraýma.* 2. Muşakgat baryny ýagdyrmak, çykalga ýok ýaly edip görkezme.

GAPYŞMAK I, *işl.* 1. Asmanyň ýüzüni gara bulut, tozanly ýel we ş.m. tutup, howa bulaşmak, gamaşmak, garaňkyramak. *Emma ýagş diňer ýerde diňmedi, töwerek barha gapyşdy* (G. Kulyýew). 2. Biri-birine bir bitewi ýaly ýelmeşmek. *Garga salsaň tugun bilen depişer, Haýbatyndan daglar-daşlar gapyşar* (Magtymguly). 3. Gahatlyk düşmek, tapylmazlyk, gytalmak. *Meniň gerekän zadym gapyşajýar.*

GAPYŞMAK II, *işl.* 1. Oklanýan kerpiçleri birnäçe bolup ýerli-ýerden gapyp almak. *Kerpiç örän ussalar aşakdan özlerine oklanýan kerpiçleri gapyşyp durdular.* 2. Biri-birine agyz salmak, biri-birini dişlemek. *Kyrk gysrak bir guýynyň başynda depişýär hem gapyşýar* (Matal: uk we tüýnük).

GAR [ga:r], *at.* Akja tozgajyklar görnüşinde ýere düşýän ygal. *Gar ýagdy. Ýere ýukajyk gar düşüpdür. Galyň gar. Ýuka gar.*

♦ **Gar awusy** gar ýagmazyndan ön ýüz-gözüni ýalap, dalap barýan ýiti sowuk. *Şu gün-ä gar awusy bar, garyň ýagaýmagy mümkin. Gar ýaly* sowuk, ýylsyz ýok. *Gaty üşediňmi ýa ýaraňokmy, elin gar ýaly-la? Ak gar ýaly arassa* hiç hili günäsi ýok. *Onuň ak gar ýaly arassadygyna ynanyň, oňa günäni sürtseňem ýokmaz. Galan işe gar ýagmak* edilmän soňa goýlan işiň ýerine ýetiriljeği gümanadyr. *Galan işe gar ýagar* (Nakyl). **Ýüzünden gar ýagmak** *ser. Ýüz.*

GARA, *syn.*, *at.* 1. Kömrün reňkindäki, gurm reňkli. *Gazana ýanaşsaň, garasy ýokar* (Nakyl). 2. Adamyň ýa-da bir zadyň uzakdan, garaňkylykda aýdyň görünmeýän, saýgaryp bolmaýan sudury, salgymy, şekili. *Ýagşy derde düşer, aglar ýamana, Namart gara görse, geler amana* (Magtymguly). *Tamlaryň garasy görnüp başlady.* 3. Bir zadyň daş görnüşi, gabara. 4. Köwşe çalynýan gara reňkli krem (*ser. Gara 1.*). *Köwşe gara çalmak.* 5. Bir zat degip galdyran hapa zyz. *Çagajyk eliniň garasyny ýuwup aýyrdy.* 6. göç. m. Erbetlik, günä, aýyp, etmiş. *Gara ýöňkemek. Gara sürtmek.* 7. Oýnalýan kartyň bir güli, garahal. 8. Oglana dakylýan at.

♦ **Gara altyn** nebit. **Gara bagryň gan etmek 1)** gan ýuwutmak, hupbat baryny görmek, ezýet çekmek. **2)** gaty gynanmak, gamlanmak. **Gara bagyr 1)** çagany ösdürip yetişdiren ene. *Itekläp olary aňyrdan-bärden, Näçe ejir çekdiň sen, gara bagyr* (M. Seýidow). **2)** gaty

içgin, jany bilen, yhlasly. *Ol gara bagyr düşündirjek bolýar. Gara basmak* bijaý ýatylmagy sebäpli, gan aýlanyşynyň bökdelmegi netijesinde düşsürgäp, özüne erkiň ýetmez ýaly bolmak, basyrganyp hopukmak. **Gara başyňy gala tutmak** başyňy belent tutmak, ruhuňy belent tutmak. **Gara bermezlik (salmazlyk)** biriniň öýüne barmazlyk ýa-da gelmezlik, görünmezlik. *Ejesi: “Ogum bir aý bäri gara berenok” diýip, alada edip ugrady.* **Gara çyny bilen** tüýs ýürekden, elinde baryny edip, janyň-teniň bilen, çynyňy edip. *Şeýle diýdi-de, ol gara çyny bilen gazetiniň ýüzüne bir zatlar çyrşadyrdy* (“Edebiýat we sungat”). **Garadan gaýtmaz 1)** edermen, batyr; **2)** soňuny saýmaz, özüne geljek gepden çekinmeýän. **Gara donly** günäli, ýazykly. *Iki arada men gara donly bolup galdym.* **Gara gadyr** örän gadyrly. **Gara galdyrmak 1)** dagda-düzde daşdan gelýän adama özüniň nirededigiňi bildirmek üçin, telpegi taýagyň ujuna geýdirip, ýokary galdyrmak. *Gara galdyrmadyk bolsaň, tapmazdym.* **2)** deňizde gäminiň heläkçilige uçran mahaly başgalary kömege çagyrmak. **Gara gan 1)** tutuş gan. *Puçaga kesdiren eli gara gan boldy.* **2)** kyn, gara görgi. *Bu bir gum ýeri, bir ýere gitjegem bolsaň, ulag tapmak gara gan.* **Gara gatyk** (gepl. d.) gatygy az goşulan, gatygy ýok diýen ýaly (unaş, belke hakynda). *Gara gatyk belke.* **Gara gaýgy** bar gaýgysy, bar aladasy. *Meniň gara gaýgym şu gün şähre gitmekdi.* **Gara gijä galmak** bir ýerde gaty köp eglenmek. **Gara golak etmek (goýmak)** biriniň bir işi etmek üçin gerekli bolan zadýndan, guralyndan dyndarmak. *Ata Merediň pilini alyp, gara golak goýdy.* **Gara görgi** gaty kyn, gorgüsi köp. *Pyýada gaýjak bolsaň, gara görgüdir, haçan oba bararyň?* **Gara gün 1)** gündelik durmuş, güzeran, eklenç. *Ak pulý saklarlar gara gün üçin* (Magtymguly). **2)** ýaşaýşyň tebigy ýa-da başga sebäplere görä kyncylykly geçýän döwri, agyr gün, agyr durmuş. *Ýusup gören gara günler, Öz başyna geler boldy* (Talyby). **Gara güýç 1)** adamyň bar güýji, kuwwaty, gujury. **2)** adam üçin howply bolan tebigy ýa-da başga betbagtçylyk, bela, howp. **Gara gyş** gyşyň aňzakly sowuk wagty. – *Ynha, gara gyş geler gygyryp, gyşa çenli bilini berk guşap, iýjek azygyňy, ýakjak odunyňy taýýarlap goýmaly.* **Gara iş** gol zähmeti bilen edilýän iş, akyl zähmetini talap etmeýän iş, güýç talap edýän iş. **Gara işçi** gol zähmeti bilen meşgul adam. *Ol demir ýolda gara işçi bolup işleýär.* **Gara janyň galmazlyk** çendenaşa gaty gorkmak. *Sen wagtynda öýe gelmänsoň, gaty gorkdum, gara janym galmady.* **Gara kelle** (gepl. d.) aýal maşgala. *Seniň ýanyňa bir gara kelläni getiräýmeli ekeni.* **Gara köpük (pul)** şaýy; mis pul. *Öz ýerinde eger şa sen, eger gul, Kese ýerde gymmatyň bir gara pul* (Seýdi). **Gara köyük bolmak 1)** *ser. Gara-ört: gara-ört bolmak.* **2)** ýanyp garalmak. *Aşagy otly saja*

dört burçundan düýrläp, içine salmak. *Ýorgan gaplamak*.

◇ **Gaplap almak** dolmak, gurşamak, ýaýramak. *Daş-töweregi tot-tozan gaplap alypdyr.*

GAPLAMAKLYK [ga:plamaklyk], *iş ady*. Gaplamak ýagdaýy.

GAPLAMAZLYK [ga:plamazlyk], *işl.* Gaplamak işi amal edilmezlik.

GAPLANMAK [ga:planmak], *işl.* 1. Gaba salynmak, gaba ýerleşdirilmek. *Köwüşleriň hemmesi gaplandy.* 2. Tikilen ýorgan, düşekçe çöwürlip, onuň üstüne ýazgyn edilip goýlan pagta, düýe ýüni ýorgan ýa-da düşekçäniň dört burçundan düýrlenip, içine salynmak. *Ýorgan gaplanmak.*

GAPLAŇ, *at*. Pişikler maşgalasyna girýän ala, narynç-sary reňkli, ýyrtýjy, wagşy haýwan.

GAPLAŞDYRMAK [ga:plaşdyrmak], *işl.* 1. Taýýar önümleri gaplara ýerleşdirmek, salyşdyrmak. *Duz baryny gaplaşdyryp çykdy.* 2. Gaplap çykmak. *Biz ýorgan, düşekçe gaplaşdyrdyk.*

GAPLAŞMAK [ga:plaşmak], *işl.* 1. Gaplamaga kömekleşmek. *Ol goňşusyna ýorgan gaplaşdy.* 2. Bile gaplamak. *Gelinler süýjüleri gaplaşyp durdular.*

GAPLATDYRMAK [ga:platdyrmak], *işl., ser.* **Gaplatmak.**

GAPLATMAK [ga:platmak], *işl.* Gaplamak işini başga birine etdirmek. *Ýorgan gaplatmak. Duz gaplatmak.*

GAPLAÝYŞ [ga:plaýyş], *iş ady*. Gaplamak ýagdaýy.

GAPMA, *iş ady*. Gapmak ýagdaýy.

GAPMA-GARŞY [gapma-ğarşy], *syp.* Biri-birine bäs-bütün garşy, ters.

GAPMA-GARŞYLYK [gapma-ğarşylyk], *at.* Biri-birine gös-göni garşy bolan ýagdaý.

GAPMAKI I, *işl.* 1. *kön.s.* Ýapmak. 2. Gözüň önüni baglamak, gozüň önüni tutup, görmez ýaly etmek, kör etmek. *Gözüňi gapyp barýan söhle.* 3. Gulagyň önüni baglap, eşitmez ýaly etmek, ker etmek. *Gaty açylan telewizoryň sesi gulagyňy gapyp barýar.* 4. Dolmak, tutmak. *Gözüne tüsse gapyp, birbada hiç zat görmedi.* *Bir ýiti zadyň-a ysy bar, içeriňi gapyp barýar.*

◇ **Sesiňi gapmak** sesiňi kesmek, bes etmek, lal bolmak. *Ol gahary içine sygman: "Gap sesiňi!" diýip gygyrdy.*

GAPMAK II, *işl.* 1. Howadaka tutmak, ýere düşürmän eliňe almak, oklanan zady ýere düşmänkä tutmak. *Batly urlan topy gapmak.* 2. Agyz salmak, dişlemek (at, düýe we ş. m. hakynda). *Düýe köşegini gowy görse, hem deper, hem gapar* (Nakyl). 3. *goç.m.* Iýmek. *Baş menzilden bedew atlar çapar men, Her menzilde sermes guzy gapar men* ("Görogly").

GAPMAKLYK, *iş ady*. Gapmak ýagdaýy.

GAPY, *at.* 1. Jaýa, howla we ş. m. girip çykmak üçin ötelge, girelge, agyz. 2. Jaýyň, howlynyň agzyna oturdylyan işik. *Gapynyň bir taýy şarkyldap açyldy.* 3. Jaýyň önündäki ýer, işigiň önündäki giňişlik. *Ýerinden galyp gapa çyksa, bir atly abanyp dur* ("Nejep oglan").

◇ **Gapy açmak** biriniň öýüne sözaýdyjy barmak, gudaçylyga barmak. *Nätmeli? Nireden gapy açmaly? Kimiň gapysyndan barmaly?* **Gapy gezmek** gedaýçylyk etmek, gedaý gezmek. *Ol iş tapmadyk mahaly gapy gezerdi.* **Gapy haky** gelin alnanda ýa-da gelin alyp gelnende, gapy tutýana berilýän hak. **Gapy tutmak** gelin alnyp gelnende öýüň işigini açman durmak däbi. *Gapyny tutana halat berdiler.* **Gapy ýaly** daýaw (erkek adam hakynda). *Gapy ýaly ýigit.* **Açyk gapylar syýasaty** ykdysadyýetde: daşary ýurtlaryň kärhanalaryna ýurduň içinde goýum goýmaga erkinlik berýän syýasat.

◇ **Bir gapydan girip-çykmak** bir öýde bile ýaşamak.

GAPYÇY, *at, gepl. d.* Gapy-gapy aýlanyp ýören, ykmada, gezegen. *Gapyçynyň garny dok* (Nakyl).

GAPY-GAPY [gapy-ğapy], *hal.* Bir gapydan soň beýleki gapa.

◇ **Gapy-gapy aýlanmak** köp gapa aýlanmak, barmak. **Gapy-gapy syrmak** ygyp ýörmek.

GAPYK, *syp.* Bagly, ýapyk, petik. *Eşitmän näme gulagyň gapykmy?*

GAPYL [ga:pyl], *syp.* Duýdansyz, hiç zatdan habarsyz, ahmallykda, bihabar. *Ganymat bil, gapyl adam pursaty, Murda dek uzanyp ýatyjy bolma* (Magtymguly).

GAPYLLYK [ga:pyllyk], *at.* Duýdansyz ýagdaý, habarsyzlyk, ahmallyk, bihabarlyk. *Gije bardy, gündiz barmady aýyk, Gapyllykda harap boldy halaýyk* (Zelili).

GAPYLMAK I, *işl., gepl. d.* 1. Ker bolmak, kör bolmak, bir pursat görmez, eşitmez bolmak (göz, gulak hakynda). *Tozandan ýaña gözüm gapyldy. Güňleş sesden ýaña gulagym gapylara geldi.* 2. Sesini goýmak, sesini kesmek, sem bolmak. *Men size gapylyň diýýärim!* (A. Nazarow).

GAPYLMAK II, *işl.* Ýere düşmänkä eliň bilen tutulmak, alynmak. *Yzly-yzyna oklanýan garpyzlar gapylyar.*

GAPYRGA [gapyrğa] **I**, *at.* Oňurga süňki bilen döşi birleşdirýän insiz uzyn ýaý görnüşli süňkler.

◇ **Gapyrgasyny sanabermeli** süňkleri görnüp duran, gaty hor, arryk. *Goňşymyzyň gapysyndaky sygrynyň gapyrgasyny sanabermeli.*

GAPYRGA [gapyrğa] **II**, *at.* Hala, joraba salynýan kese çyzyklaryň ortasyndan kesip geçýän göni çyzykly, gapyrga meňzeş nagys.

GAPYRGA [gapyrğa] **III**, *at.* Agaçdan gurulýan jaýyň dik sütünlerine keseligine kakylýan arasy açyk tagtalar.

GAPYRJAK, *at.* Tagtadan, demirden, galyň kagy-

GARAGAŞ [garağa:ş], *at.* Ýüpek gyňajyň bir görnüşi, pişigöýme (ýaglyk). *Başlary garağaş ýaglykly gelinler.*

GARAGÄZ [garağä:z], *syp., at.* Gaty kirli, kir basyp giden, gara kir. *Onuň egnindäki köne güpbüsi garagäzdi. Garagäziňi akdyryp, ile çykjakmy?*

GARAGOL [garağol:l], *syp.* Bezzat, ýakymysz. *Adam diýeniň beýle garagol bolmaz ("Görogly").*

GARAGOLÇYLYK [garağol:çuluk], *at, ser.* Garagollyk.

GARAGOLLYK [garağol:lluk], *at.* Bezzatlyk, ýakymyszlyk. *Oglanlar, garagollyk etmän!*

GARAGOÝUNLY [garağoyunly], *syp., taryh.* Orta asyr türkmenleriniň bir bölegi.

GARAGÖRNÜM [garağörnüm], *at.* Garasyny görüp bolýan aralyk, bir şekili göz bilen görüp bolýan aralyk, gözýetim. *Kän ýöräp, bir çölüstanlyga ýetelerinde, hol garagörnüm ýerden gözüne bir kejebe göründi ("Görogly").*

GARAGULAK [garağulok], *at.* 1. Pişikler maşgalasyndan bolan gulagy gara, gyzgylt-goňur reňkli hüžžük tüýli, ýyrtjy haýwan. 2. Hähili gep-gürrüň barka diýip, gulak kakyp ýören adam.

GARA-GURA [gara-ğuro], *at.* Her hili köne-küşül, gurum we ş. m. zatlar, garagurum. *Bu zatlary gara-gura ýygnaýanlara tabşyrmaly.*

GARAGURT [garağurt], *at.* Aýranyň içine buýanyň köki atylyp gaýnadylyp taýýarlanýan garamtyl iýmit. *Garagurdy ertirden ağşama çenli gaýnatdylar (H. Derýaýew).*

GARAGURT [garağurt], *at.* Zäherli gara möý.

GARAGURUM [garağurum], *at.* 1. Gara öýüň tüsse siňip giden köne, ýyrtlyk durluk-üzükleri. *Sürüji Ogulgeregiň galdyran garagurum ýyrtlygyny eline aldy (N. Saryhanow).* 2. Ýanýan zadyň tüssesinden emele gelýän gara, gurum, düýt. 3. Derde ýaramaýan köne-küşül zatlar, esgi, letde, gara-gura.

GARAGURUMÇY [garağurumçy], *at.* Köne-küşül zatlary ýygnaýan adam.

GARAGUŞ [garağuş] **I**, *at.* Daglyk we çöllük ýerlerde ýaşayan egri çüňkli, güýçli, iri ýyrtjy guş.

GARAGUŞ [garağuş] **II**, *at, lukmanç.* Wagtal-wagtal tutgaý tutup, el-aýagyňy sandyrady, agzyňy köpürjikledip, huşundan giderýän tutgaýly kesel.

GARAGUŞLY [garağuşly], *syp., lukmanç.* Garaguş keselli, garaguş keseli bilen kesellän, tutgaýly.

GARAGYÝÇAK [garağyýçak], *syp.* Garadan gelen süýri ýüzli. *Öýde garagyýçak, sary diş aýal galdy (N. Pomma).*

GARAGYZYL [garağyzyl], *syp.* 1. Gara reňk goşulany üçin gara öwüşýän gyzy. 2. *at.* Toprakdan soň halynyň bütin töweregine gyzy ýa-da goňur ýüp bilen çitilip çykylýan zolak nagys.

GARAHABAR [garahavar], *at, gepl. d.* Biri hakda erbet habar eltýän adam.

GARAHAL [garaha:l], *at.* Oýnalýan kartyň gara peýkamly görnüşi.

GARAHASSAÇYLYK, *at, ser.* Garahassalyk.

GARAHASSALYK, *at.* Birnäçe howply ýokanç keselleriň umumy ady.

GARAJA, *syp.* 1. Enaýydan gara, kiçijik hem gara zatlar sypatlandyrylyp aýdylýan söz. *Galanyň ileri günbatar gapdalynda bir garaja oraça otyrды (A. Gowşudow).* 2. Oglana dakylýan at.

GARAJÜRJEN [garajürjön], *syp.* Inçemik gara ýüz, güne ýanyp garalan ýüzli. *Harmanyň eýle tarapyndan eli küýzeli on-on iki ýaşly garajürjen oglanjyk göründi (N. Esenmyradow).*

GARAK I, *at, gepl. d., ser.* Göz 1.

♦ **Garagy gapylmak (çykmak)** kör bolmak, gözden mahrum bolmak. **Garagyny gapmak (çykarmak)** kör etmek, gözden mahrum etmek. **Garak gapan** owadanlygy ýa-da başga bir üýtgeşik häsiýeti bilen haýran eden, özüne maýyl eden, özüne çeken. *Durmuşa çykmanka ol aýal garak gapan gyzdy.*

GARAK II, *at, ser.* Garagan. *Düýeleri bir ýerde çökerip, önlerine garak baryny üýşürdik (G. Seýitmadow).*

GARAKÇY, *at, taryh.* Il-günüň zadyny, malyny talamak, zorlap almak bilen meşgullanýan, ýol urýan adam, talaňçy. *Bir ýerden gelýärkäm kyrk garakçy peýda boldy ("Görogly").*

GARAKÇYLYK, *at, taryh.* Garakçynyň käri, talaňçylyk.

GARAKEÝIK, *at, gepl. d.* Ýabany doňuz, ýekegap. *Garakeýik keyik bolmaz, Meger girse çöle, kazym (Kemine).*

GARAKLYK, *at.* Garagynyň köp biten ýeri. *Jahan ganymat ýagtylandan soň, bir oý ýerde – garaklyk, çetilik ýerde ýükleri ýazdyrdyk (G. Seýitmadow).*

GARAKÖKE [garakö:kö], *at, ser.* Sök.

GARAKÖLÇÜLIK [garakö:lçülük], *at.* Oba hojalygynyň garaköli goýunlary ösdürüp ýetdirmek bilen meşgullanýan pudagy. *Garakölçülük goýundarçylygynyň esasy pudagydyr.*

GARAKÖLI [garakö:lü], *at.* 1. Orta Aziýada ösdürilýän buýra-buýra ýüňli, guzusynyň baganasy gymmat bahaly goýnuň tohumy. 2. Garaköli goýnuň guzusynyň baganasy we şol deriden tikilen önüm. *Ýigidiň başynda garaköli baganadan telpek bardy.*

GARAKÖÝÜK, *syp., ser.* Garaýanyk.

GARALAMA, *iş ady.* 1. Garalamak ýagdaýy. 2. Golýazmanyň birinji nusgasy we şol nusga käbir üýtgeşmeler girizilmegi bilen kem-käs üýtgedilip taýýarlanan şekil, doly gutarylmadyk nusga.

GARALAMAK, *işl.* 1. Gara reňke öwürmek,

atylan dogramçalar ugry indelmän, gara köyük bolaýan eken. Gara mal iri şahly mal. Gara nebis erbet nebis, haram nebis. **Gara saçly molla** aýal, hatyn. **Gara suw bolmak** işläp gaty derlemek, derden ýaña endam-janyň öl-myžžyk bolmak. *Isläp-isläp gara suw boldum. Gara ýanyk bolmak* *ser: Gara-ört: gara-ört bolmak. Gara ýere gitmek (siňmek)* ölmek. *Berdi Kerbabalar; / Ata Gowşutlar; Gara Seyitliler; / Rehmet Seyitler... Sogruyp-sogruyp gujagymyzdan, Gara ýeriň gujagyna gitdiler* (K. Gurbannepesow, Oýlanma baýry). **Gara ýer ýaly** ýuwaş, gep-gürrüň bilen işi ýok. *Hawa, bu ýigit gara ýer ýaly, öz işjagazy bilen bolup ýördi* (T. Gurbanow). **Gara zähmet** gara güýç bilen edilýän zähmet, gara iş üçin çekilýän zähmet.

GARABA-GARA [garava:ğara], *at, ser: Garama-gara. Ýör how, bizi göçürýärler, galan-gaçan zadyň bolsa, al-da ugra – diýip, ogrynyň zyndan garabagara gidiberýärler* (Keminäniň adyna aýdylýan şorta sözlerden).

GARABALYK [garava:lyk], *at. Okunlar* maşgalasyndan bolan balyk.

GARABAŞ [garavaş] **I**, *at, ös. 1. Bugdaýyň, arpanyň we ş. m. ekinleriň başynda emele gelen gara reňkli kömelek keseli. 2. Çarlagyň bir görnüşi. 3. Görgüli, ejir baryny gören, hupbat çeken (aýallar hakynda). – Hay, garabaş, ol enäniň görmedigi görde galandy. 4. gepl. d. Başy açık, erkek adamlar kellesi telpeksiz, aýal maşgalalar atgýçsyz. Ol aýata garabaş gelipdi.*

GARABAŞ [garavaş] **II**, *at, kön.s. Gyrnak, çory. Garabaşa don geýdirseň, hatyn olmaz ("Kitaby dedem Gorkut")*.

GARABIJE [garavi:je], *at, taryh. 1916-njy ýylda goşunçylyga adam ibermek üçin atylan bije, pälä ugratmak üçin atylan bije. Onuň garabijeden gaýdyp gelip durşudy* (B. Kerbabayew).

GARABIJELIK [garavi:jelik]: **garabijelik ýyly** 1916-njy ýylda goşunçylyga, pälä gitmek üçin bije atyşlyk ýyly. *Ol biçäräniň şol garabijelik ýyly öýümizden çykyp gidişi* ("Edebiyat we sungat").

GARABOKURDAK [garavokurdok], *at, gepl. d. Ýaşayş üçin gerek bolan iýmitler, eklenç, gün-güzeran. Uzugy aman-sag abraý bilen ýerleşdirsek, başga-ha bir garabokurdak bolaýmasa, üstümüzden gara bulut sowlan ýaly boljak – diýerdi* (H. Derýayew).

GARABUGRA [garavuğro], *at. Ýesiriň boýnuna geýdirilip berkidilýän, uýy zynjyrlý esbap.*

GARABURÇ [garavurç], *at. 1. Gara reňkli togalajyk burç. 2. Şol burçuň üwelen görnüşi. Dograma gara burç sepip iymek.*

GARAÇARLAK, *at. Deňizde balyk iýip ýaşayan ganatlary çowly, çünki egri şar gara guş.*

GARAÇAYYR, *at. Köplenç, suwly ýerde bogun-*

bogun bolup ýaýrap ösýän, köp kökli, ekine zyýanly çaýryň bir görnüşi.

GARAÇOMAK [garaçomok], *at. 1. Iki adamyň arasyna düşýän, biriniň bir iş etmegine päsgel berýän, içigarylyk edýän adam. Iki adamyň arasynda garaçomak bolmak gerekmiä? 2. "Zöhre – Tahyr" dessanynda aşyk-magşugyň arasyna düşýän gahrymanyň ady.*

GARAÇORBA [garaçor:vo], *at. Gowurmadan, ak ýagdan ýa-da ösümlik ýagyndan jaz edilip, içinde sogan gowrulandan üstüne suw guýlup, soňundan hem islegiňe görä badamjan, ýeralma, bulgar burç we ş. m. salnyp taýynlanýan çorba.*

GARAÇOWLAM [garaçowlom], *syp. Gyzgyn epgege, aňzak sowuga gara-ört bolan, yüzi çowlanan. Yüzleri garaçowlam bolan daýhanlar.*

GARAÇY I, *syp. Birden kürtdürüp durýan, bir zat görse, ürküp-tezip duran, ürkek (mal hakynda).*

◊ **Garaçy mal ýaly** keçjal.

GARAÇY II, *at, gepl. d. Öwlat neslinden bolmadyk, öwlat däl; garamaýak.*

GARA-ÇYRA, *at. Bir zadyň ýa-da biriniň uzakdan görüňän garasy, sudury, keşbi; janly-jemende. Daş töwerekde gara-çyra görnenokdy.*

GARADALAK [garada:lak], *at. Köriçege.*

GARADAMAK, *at. 1. gepl. d. Yşgyn. 2. Oba ady.*

GARADAŇDAN [garadaňda:n], *hal. Ir ertir, daň atyp-atmanka.*

GARADENDAN [garadenna:n], *at. Boýy 25-90 sm ýetýän çalymtyl reňkli, süýjümtik tagamly, ýogyn dik baldakly, ýogyn gasyn-gasyn şepbikli kökli köpýyllyk otjumatk ösümlik.*

GARADER: garader bolmak köp işlemek ýa-da näsaglyk zerarly gaty derlemek. *Dynç alman işläp, gara der boldy.*

GARADIL, *at. Göläniň diliniň üstüne öryän düwürtikli kesel.*

GARADIŞ [garadi:ş], *syp. Dişleri dökülüp, ýeri garalyp duran (goýun).*

GARADOLAN [garadolon], *at. Dagda bitýän tegelek ýaprakly, çybygynyň daşy gara reňkli berk ağaç.*

GARAGAÇ [garağaç], *at. Ownuk gür ýaprakly, ýaýrap ösýän ağaç.*

GARAGAÇAK [garağaçak], *at. Gara reňkli ýylan.*

GARAGALPAK [garağalpak], *at, ser: Garagalpaklar. Magtymgulynyň eserleri garagalpak halkynyň arasynda-da giňden ýaýrapdyr* ("Edebiyat we sungat").

GARAGALPAKLAR [garağalpaklar], *at. Garagalpagystanyň esasy ilatyny düzýän halk.*

GARAGAN [garağan], *at. 1. Şor ýerlerde bitýän, gaty baldakly, pürli köpýyllyk ösümlik. Niredendir bir ýerden üstüne ýagys sepeläp guran syzanyň, şor garaganyň şorumtyk nemli ysy şemala aralaşyp gelýärdi* (A. Gowşudow). 2. Oba ady.

♦ **Garamyk ýaly** gara, oýnap, ýyldyrap duran (göz hakynda). *Maşyndan çykan orta boýly çalasyn ýigidiň garamyk ýaly gara gözleri nârahatlyk hem ýeserlik bilen oýnaklaýardy* ("Watan").

GARAMYK II, *at, lukmanç.* Çaganyň tenine örýän, owunjak gara düwürtikli örgün kesel. *Garamyk çykarmak.*

GARANDYRMAK [garannymak], *işl.* Garan-maga mejbur etmek, biriniň garanyp durmagyna sebäp bolmak. *Wagtynda zyýna dolanaýsaň bolmadymy, meni garandyrýp goýaýdyň.* 2. *göç. m.* Ýaýdanmaga mejbur etmek. *Eliň ýukalygynyň garandyrýan ýeri köp bolýar.*

GARANEBIT [garanevit], *at.* Nebitden benzin, kerosin alnandan soň galýan ýagjymak galyndy.

GARANIL [garani:l], *at, gepl. d.* Ýekenil aw tüpeňi.

GARANJAKLAMA, *iş ady.* Garanjaklamak ýagdaýy.

GARANJAKLAMAK, *işl.* Birsyhly töweregiňe seretmek, eýläňe-beýläňe garanmak, ýaltaklamak.

GARANJAKLAMAKLYK, *iş ady.* Garanjaklamak ýagdaýy.

GARANJAKLAMAZLYK, *işl.* Daş-töweregiňe seretmezlik, garamazlyk.

GARANJAKLAŞMAK, *işl.* Köp bolup daş-töweregiňe seredişmek, änedişmek.

GARANJAKLATMAK, *işl.* Daş-töwerege seretdirip goýmak, ýaltaklatmak.

GARANJAKLAÝYŞ, *iş ady.* Garanjaklamak ýagdaýy.

GARANJYRAMAK, *işl.* Bir zada ýa-da birine ýuwaşlyk bilen bakmak, garamak, , gizlin garamak.

GARANMAK, *işl.* 1. Töweregiňe, eýläňe-beýläňe seretmek, änetmek, ýaltaklamak. *Ol birine garaşýan ýaly, dükanýň agzynda garanyp durdy.* 2. Bir işiň başyny tutmakçy bolanyňda ýetmezçilik sebäpli ýaýdanmak. *Jübiň galyň bolmasa, garanýan ýeriň köp bolýar.*

GARANMAZLYK, *işl.* Garanyp durmazlyk.

GARANTGA, *at.* 1. Mal-gara, guş gelmezlik üçin ekiniň içinde adama meňzedilip goýulýan şekil. *Öz ekini-ne garantga dikipdi* (N. Esenmyradow). 2. Duşmanyň ünsüni sowmak, aldamak üçin adama meňzedilip goýulýan zat.

♦ **Garantga ýaly bolup durmak** biriniň golaýyndan aýrylman gazarylyp durmak. – *Näme, garantga ýaly bolup dursuň, eliňe piliňi al-da işläber.*

GARAŇKY, *syp.* 1. Ýagty däl, ýagty düşmeýän. *Aýsyz garaňky gijeler.* 2. *at.* Ýagty däl, ýagty düşmeýän ýer; gije-gündiziň ýagty däl wagty. *Sen garaňkynyň içinde näme işläp ýörsüň? Gün ýaşyp, garaňky düşdi.* 3. *göç. m.* Düşnüksiz, gümürtik, aýdyň däl (heniz görülmedik, nätanyş ýer, iş hakynda). *Aý, birhili, garaňky*

ýaly bolup dur-da ("Edebiýat we sungat"). *Baş goşan işimiz maňa gaty garaňky görünýär.*

♦ **Garaňky gatlyşmak** garaňky düşüp başlamak, iňrik garalmak, garaňkyrap başlamak. **Ýüzüňi garaňka tutmak** garaňkynyň öň ýanynda bir ýere ugramak. *Kerwen ýüzüni garaňka tutup, ýola düşdi.*

GARAŇKYLYK, *at.* Garaňky ýagdaýda bolmaklyk, ýagty dällik. *Otly garaňkylygyň içi bilen şol saglap barýardy* (T. Gurbanow).

GARAŇKYRAK [garaňkyra:k], *syp.* Onçakly ýagty bolmadyk, ala garaňky.

GARAŇKYRAMA, *iş ady.* Garaňkyramak ýagdaýy.

GARAŇKYRAMAK, *işl.* 1. Garaňky düşüp başlamak, gün ýaşandan soň asmanyň ýüzi garalyp ugramak. *Tamyň içi birdenkä garaňkyrap gitti.* 2. *göç. m.* Gözüň öňi bulaşmak, ümezlemek.

GARAŇKYRAMAKLYK, *iş ady.* Garaňkyramak ýagdaýy.

GARAŇKYRAMAZLYK, *işl.* 1. Garaňky düşmezlik, garaňky gatlyşmazlyk.

GARAŇKYRATMAK, *işl.* 1. Çala garaňky etmek, ýagtynyň öňüni örtüp, garaňky etmek. *Günüň öňüne baran bulut howany garaňkyratdy. Tutý tutup, jayyn icini garankyratmak.* 2. *göç. m.* Gözüniň öňüni garalmak katdyna ýetirmek, ümezletmek. *Ýagmyryň bu sözi şadymangülüň gözlerini garaňkyratdy* ("Edebiýat we sungat").

GARAŇKYRAÝYŞ, *iş ady.* Garaňkyramak ýagdaýy.

GARA-ÖRT: **gara-ört bolmak** güne ýanyp ýa-da nâhoşlap, ýüzüň garalmak, gap-gara bolmak. *Onuň dolmaç ýüzi gara-ört bolupdyr* (K. Berdiýew).

GARARAK [garara:k], *syp.* Çala gara, garamtyl. *Bu matanyň reňki oňa görä gararak.*

GARASAÝ, *ugr. s., ser. Garaz.* *Garasaý, nâhilem bolsa, köp güzerlerden geçip, ahyr halypanyň huzuryna barmak atama miýesser bolupdyr* ("Edebiýat we sungat").

GARASÖÝMEZ [garasöýmöz], *syp.* Ýeke özüni bilýän, hiç kime gatyşmaýan, ýekemen.

GARASÖÝMEZLIK [garasöýmözlük], *at.* Garasöýmeziň gylyk-häsiýeti, ýekemenlik, ýeke özüni bilmeklik, hiç kime gatyşmazlyk.

GARASUW I, *at.* 1. Sary gaýnama zerarly agyzdan gelýän suwuklyk. 2. *lukmanç.* Göz agyry-körlük keseliniň ady. *Göze garasuw inip, oňa gül düşende, ony derman bilen bejerip bolmaýar* (S. Karanow).

GARASUW II, *at.* Dag eteklerindäki çeşmelerden akýan dury suw.

GARASUWAG [garasuwoğ], *syp.* Birinji gezek diwary tekizlemek üçin geçirilýän galyň suwag. *Ussalar diwaryň garasu wagyny edip boldular.*

reňkini gara etmek. 2. *tikinç*. Nagşa öwürşgin bermek üçin onuň daşyna gara zolak çekmek. *Tahýany gaýamazdan ön gara ýüpek bilen garalamaly*. 3. Hapa etmek, hapalamak, kirletmek, gara ýokdurmak. *Gazan göterip, elimi garaladym*. 4. Daşyna gara çalmak, ýaglamak, gara reňk bermek. *Ädigiňi garalamak*. 5. *göç. m.* Töwereginden seredip, gözden ýitirmän ýöremek, yzyna düşmek. *Wüşi kel töweregimizden garalap ýöräpdir* (A. Gowşudow). 6. *hukuk*. Birini günäli hasaplamak, aýyplamak, günälemek.

♦ **Garaladym etmek** edýän işiň esasy bölegini gutarmak.

GARALAMAKLYK, *iş ady*. Garalamak ýagdaýy.

GARALAMAZLYK, *işl.* Garalamak işini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

GARALANMAK, *işl.* 1. Gara reňk, krem çalynmak, ýaglanmak. *Köwşi ýaňy garalanan ädikli oglan*. 2. *tikinç*. Nagşa öwürşgin bermek üçin onuň daşyna gara zolak çekmek. *Tahýanyň gaýmasy oňat garalanmandyr*. 3. Günä ýöňkeltmek, aýyplanmak, günälenmek.

GARALAŞDYRMAK, *işl.* Garalap çykamak, garalap bolmak, köpüsini, ählisini garalamak.

GARALAŞMAK, *işl.* 1. Garalamaga kömekleşmek. 2. Birnäçe bolup garalamak. *Olar köwüşlerini garalaşyp otyrdylar*.

GARALATMAK, *işl.* Garalamak işini başga birine etdirmek. *Ädikçä köwüşüni garalatmak*. *Tahýanyň etegini garalatmak*.

GARALAWÇY [garalowçy], *at.* Kazyýetde jenaýat işine seredilende, jenaýata çekilen adamy aýyplayan aýyplaýjy. – *Tanaýarmysyňyz? – diýip, garalawçy sorag berýär* ("Edebiýat we sungat").

GARALLA: **garalla bilmek** kyn görmek; alada-ıňkis edinmek. *Jigiňi gezelenje äkitmegi garalla bilme*. **Garalla etmek** idi etmek, gözegçilik etmek, ugruna seretmek, alada etmek. *Gyrkym maşyny özüne garalla edilip durulmagyny söýýär*.

GARALMA, *iş ady*. Garalmak ýagdaýy.

GARALMAK I, *işl.* 1. Gara bolmak, gara reňke öwürlmek. *Oda goýlup, jüründigi garalan çäýnek telim gezek demlenip getirildi*. 2. Howa bozulyp başlamak, üýtgap ugramak, garaňkyramak. *Asmanyň ýüzi garalyp ugrady*. 3. Garaňky düşüp başlamak, howa garaňkyrap, agşam düşmek. *Eýýäm inrik garalypdy*. 4. Uzakdan çala görünmek, sudury bildirmek. *Ep-esli menzilden garalyp görüňän gat-gat daglaryň süýr depesine çenli saýgarmak bolýardy* (G. Kulyýew). 5. *göç. m.* Bişip reňki gara bolmak. *Garaly garalyp ugrady*.

♦ **Murty garalan** ýigit çykan (*ser. Murt*).

GARALMAK II, *işl.* Ara alyp maslahatlaşylmak, ýygnaakda, maslahatda meselä seredilmek.

GARALMAKLYK, *iş ady*. Garalmak ýagdaýy, derejesi.

GARALTMAK, *işl.* Gara reňke öwürmek, reňkini gara etdirmek. *Diwaryň ýüzünü tüsse garaldypdyr*.

GARALY [gara:ly], *at.* 1. Erik ýaly ýaýraň şahaly uly agaç. *Ýabyň kenarynda erikdir alma, garalydyr ülje-de ösüp otyrdy*. *Bir ýabyň kenarynda bitip oturan erikdir alma, garalydyr ülje-de ony pikirlendirýärdi* (N. Baýramow). 2. Şol agajyň içi şänikli, togalakdan süýri miwesi. *Garaly bişipdir*.

GARALYK I, *at.* Gara reňkilik.

GARALYK II, *at.* Adamyň hereketinde, işinde ýüze çykmagy mümkin bolan ýaramaz zat, erbetlik. *Oňa sürtseňem garalyk ýokmaz*.

GARALYŞ, *iş ady*. Garalmak ýagdaýy.

GARAMA, *iş ady*. Garamak ýagdaýy.

GARAMA-GARA [garama-ğara], *hal.* Biri-biriniň yzyndan ýöräp, öňden barýany gözden ýitirmän, gözden salman, garaba-gara. *Ýagmyr onuň yzyna garama-gara düşüp barýardy* (B. Seýtäkow).

GARAMAK, *işl.* 1. Seretmek, äňetmek. 2. Ara alyp maslahatlaşmak, ýygnağa, maslahata goýmak. *Maslahat wajyp meselä garaýardy*.

GARAMAGYNDA [garamağynna], *hal.* Bir edara ýa-da birine tabyn, garaşly ýagdaýda. *Edaramyz ministrligiň garamagynda işleýär*.

GARAMAKLYK, *iş ady*. Garamak ýagdaýy.

GARAMANDALAK [garamanna:lak], *at.* Ýasy ýaprakly, ortasyndan porruk çykaryp ösýän, köki kösüklü ösümlik.

GARAMAT [gara:mat], *at.* Biri ýa-da bir zat üçin edilýän alada, hysyrdyly iş. *Öýüň-öwzaryň garamaty mährem enäniň üstüne düşdi* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Garamatyňy (garamatyny) biriniň üstüne atmak 1)** özüň hakyndaky aladany başga birine etdirmek. 2) aladasyny adamsy edip durar ýaly, gyz maşgalany durmuşa çykarmak. *Gyz maşgalanyň garamatyny wagtynda biriniň üstüne atan ýagşydyr*.

GARAMAÝAK, *syp., at.* Jemgyýetiň ýokary gatlagyna degişli däl, gara zähmeti bilen gün-güzeranyny dolaýan, garyp-gasar, pukara.

GARAMAZLYK, *işl.* Garamak hereketini etmezlik, seretmezlik.

GARAMÇA, *at, gepl. d.* Birine göz-gulak bolup duran hossar, erkek kişi, erkek adam. *Şunça garamçaň, şunça gözüň arasyndan şonuň ýalyjak oglan üstüňi basyp gitmelimidir!* (Ý. Mämmediýew).

GARAMTYL, *syp.* Gara öwürşginli, reňki gara öwürşän, gara ýakyn reňkli, gararak. *Garamtyl mata*.

GARAMÜRRI [garamürrü], *at, ös.* Garpyzyň daşy dilim-dilim, paçagy ýuka, giç bişýän, kiçiräk görnüşi.

GARAMYK I, *at. 1. gepl. d., ser. Gyzgan. Jeňňelde hyşa, garamyk ýaly ösümlikler biri-birine çolaşyp otyrdy* (N. Jumaýew). 2. Gyzganyň owunjak garaja miwesi.

GARAYATAK, *at.* Mal sürüsiniň gys, güýz ýatýan ýyly ýatagy, köne ýatak. *Dowarlar üçin garaýataklar.*

GARAYELIN, *syp.* Ýelinlemän guzlan (mal hakynda). *Sygrymyz garaýelin guzlady.*

GARAYOL [garaýo:l], *at.* Asfalt düşelen ýol. *Aşgabat – Daşoguz aralygyna garaýol gurulýar* ("Türkmenistan").

GARAYYŞ, **1.** *iş ady.* Garamak ýagdaýy. **2.** Bir zada, waka, hadysa, bolan nukdaýnazar.

GARAZ, **1.** Nähili hem bolsa, her niçik-de bolsa, ahyr soňy, mahlasý we ş. m. many aňladýan söz. *Garaz, işi wagtynda ýerine ýetirdik.* **2.** Öç, kitüw, ar, hylt. *Aý, gardaş, seni möçükdirer ýaly, meniň senden garazym ýok ahyryn!* (B. Kerbabaýew). **3.** *gepl.d.* Gezek, mertebe, sapar. *Hä-ä, senden öň gelenler-ä näçe garaz gönendi* (B. Kerbabaýew).

GARBAK [garvak], *at, gepl. d., ser.* **Çeňnek 2.**

GARBAK-GURBAK [garvak-gurvok]: **garbak-gurbak etmek** az-owlak iýmek, garbanmak, ýürekse edinmek. *Biraz dem-dynç alyp, garbak-gurbak edindik.*

GARBAMA [garvama], *iş ady.* Garbamak ýagdaýy.

GARBAMAK [garvamak], *işl.* Bir zady nebsewürlik bilen hasyr-husur elň bilen almak, çalasyn, ur-tut penjeläp almak.

GARBAMAKLYK [garvamaklyk], *iş ady.* Garbamak ýagdaýy.

GARBAMAZLYK [garvamazlyk], *işl.* Garbamak hereketini ewtmezlik.

GARBANALGA [garvanalğa], *at.* **1.** Garbanmak üçin iýmit, ýeňiljek nahar. **2.** Kiçijik naharhana, ýürekse edinilýän jaý. *Biz garbanalga girip naharlandyk.*

GARBANALGAHANA [garvanalğaha:na], *at, gepl. d., ser.* **Garbanalga.**

GARBANARLYK [garvanarlyk], *syp.* Ýeňiljek nahar ediner ýaly, garbak-gurbak eder ýaly (iýmit hakynda).

GARBANDYRMAK [garvannyrmak], *işl.* **1.** Döwum-dişlem çörek iýdirmek, doýar-doýmaz nahar bermek, ýeňiljek naharlandyrmak. **2.** *göç. m.* Hiç zatsyz galdyrmak, aljak bolan zadyny öňürti alyp, boş goýmak.

GARBANMA [garvanma], *iş ady.* Garbanmak ýagdaýy.

GARBANMAK [garvanmak], *işl.* **1.** Doýar-doýmaz nahar edinmek, azda-kände bir zat iýmek, ýeňiljek nahar iýmek. *Bular garbanyp bolanda, telefon jyňňyrdady* ("Edebiyat we sungat"). **2.** *göç. m.* Hiç zatsyz galmak, sermenip galmak. *Garbynyp galmak.*

GARBANMAKLYK [garvanmaklyk], *iş ady.* Garbanmak ýagdaýy.

GARBANMAZLYK [garvanmazlyk], *işl.* Ýürek-selik nahar iýmezlik.

GARBANYLMAK [garvanylmak], *işl.* Nahar-şam çalak-çulak iýilmek. *Az-owlak garbanylansoň, başlyk*

hoşamaýlyk bilen söze başlaýar ("Edebiyat we sungat").

GARBANYŞ [garvanyş], *iş ady.* Garbanmak ýagdaýy.

GARBANYŞHANA [garvanyşha:na], *at, ser.* **Garbanalga.**

GARBATMAK [garvatmak], *işl.* Bir zady çaltlyk bilen aldyrmak, çalasyn garbap aldyrmak, garbap-düýrüp aldyrmak.

GARÇYGAÝ [garçyğay], *at.* Gyrgylar maşgalasyndan bolan çüňkli, uzyn ýiti dyrnakly, eldeki edilip, awa salynýan guş. *Garçygaý, laçyn guşun alsaň, Ütelgini awy alsaň* (Baýram şahyr). *Bir toýda şol aty aç garçygaý bilen hem ýaryşdyrdylar* (A. Gowşudow).

GARÇYLDAMA [garçyllama], *iş ady.* Garçyldamak ýagdaýy.

GARÇYLDAMAK [garçyllamak], *işl.* Garçyldyly ses çykmak.

GARÇYLDAMAKLYK [garçyllamaklyk], *iş ady.* Garçyldamak ýagdaýy.

GARÇYLDAMAZLYK [garçyllamazlyk], *işl.* Garçyldyly seslendirmezlik, garçyldyly ses çykarmazlyk.

GARÇYLDAÝYŞ [garçyllaýyş], *iş ady.* Garçyldamak ýagdaýy.

GARÇYLDY [garçylly], *at.* Bir zadyň bir ýere batly degmesi, galtaşmagy, çapmagy we ş. m. sebäpli çykýan sesiň ady.

GARÇYN, *at.* Geým-gejim salmak üçin öýüň täriminden asylyp goýlan ýüzi nagyşly çuwalyň bir görnüşi. *Suw akar çyrypyn bile, Gyz gaýdar garçyn bile, Degmäh gyzyň göwnüne, Oýnasyn laçyn bile* (Läle). *Ogulgerek garçyn çuwalyň içini döküşdirýärdi* (N. Saryhanow).

GARDAN [ga:rda:n], *at.* Gary saklamak, soňundan onuň suwuny ýaşayş-durmuş hajatlary üçin peýdalanmak maksady bilen gazylyan desga.

GARDAŞ, *at.* **1.** Dogan. *Yrak bolma gadyryň bilen gardaşdan, Her iş tutsaň, ol guwanar ýanyndan* (Magtymguly). **2.** Tanyş ýa-da nätanyş erkek adamlar biri-birine ýüzlenenlerinde ulanylyan söz.

GARDAŞLYK, *at.* Doganlyk. *Gardaşlyk goluňy uzatmak.*

GARDYRMAK [ga:rdyrmak], *işl.* Garmak işini başga birine etdirmek; kimdir birine garmaga mümkinçilik bermek.

GARGA [garğa], *at.* **1.** Ýalpyldawuk gara, ala ýelekli, gagyldap seslenýän uly guş. *Garga garganyň gözünü çokmaz* (Nakyl). **2.** *göç. m.* Mekir, hilegär, ýeser. *Aý, olar gargadyr, seniň duzagyňa düşmez* (B. Kerbabaýew).

♦ **Gargaň ýelegi ýaly** şar gara, ýalpyldap gara öwüşýän (saç hakynda).

GARGADIL [garğadil], *at.* Ýazyň başlarynda

GARASYRYM [garasy:rym], *at.* Halyda gara ýüp bilen çitilýän zolak çyzyk.

GARAŞDYRMAK, *işl.* Biriniň gelerine ýa-da bir zadyň bolaryna garaşmaga mejbur etmek, eglendirmek.

GARAŞLY, *syp.* Birine bakna, bagly, tabyn, öz erkli däl, elgarama. **2.** Bir ýere, edara, gurama tabyn, degişli.

GARAŞLYLYK, *at.* **1.** Birine baknalyk, baglylyk, tabynlyk, erkli dällik, elgaramalyk. **2.** Bir ýere, edara, gurama tabynlyk, degişlilik.

GARAŞMA, *iş ady.* Garaşmak ýagdaýy.

GARAŞMAK, *işl.* **1.** Biriniň ýa-da bir zadyň geler wagty bolýança durmak, saklanmak, eglenmek. – *Garaş, ýaryň geler – diýdi* (Aýdymdan). **2.** Köp bolup seretmek, bir ýana seretmek. *Olar el-aýaklaryny ýitirip, biri-biriniň ýüzüne zaryn garaşdylar* (B. Seýtäkow). **3.** Birinden bir zady tama etmek, bir iş, waka öz göwnüňe görä bolar öýtmek, çak etmek. *Men ondan hoş söze garaşýardym*. **4.** Birinden ýa-da bir zatdan edýän tamaň ýerine düşer öýtmek. *Men dostumdan diňe ýagşylyga garaşýan. Şu ýyl özümiň eken gowaçamdan gowuja hasyla garaşýan*.

GARAŞMAKLYK, *iş ady.* Garaşmak ýagdaýy.

GARAŞMAZLYK, *işl.* Garaşyp durmazlyk.

GARAŞSYZ, *syp.* Birine ýa-da bir zada garaşly däl, özygtyýarly, özbaşdak. *Garaşsyz bitarap Türkmenistan*.

GARAŞSYZLYK, *at.* Birine ýa-da bir zada garaşly dällik, özygtyýarlylyk, özbaşdaklyk.

GARAŞYK, *at.* Maddy, ruhy taýdan birine edilýän alada, goldaw, hemaýat, kömek, ýardam.

GARAŞYKLY, *syp.* Biri-birini goldaýan, biri-birine kömek edýän, arkaşykly. *Ol ýagşy niýetli, mylaýym häsiýetli, garaşykly aýaldy* (G. Kulyýew).

GARAŞYLMAK, *işl.* **1.** Biriniň gelmegine ýa-da bir zadyň bolaryna garaşyp durulmak, göz dikilmek. **2.** *göç. m.* Birinden bir zat tama edilmek, bir iş üçin bil baglanmak. *Özünden kân zada garaşylýandygyna ol göz ýetirdi* (B. Seýtäkow). **3.** Birinden ýa-da bir zatdan edilýän tama ýerine düşer öýdülme. *Şu ýyl bugdaýdan ýokary hasyla garaşylýar*.

GARAŞYS, *iş ady.* Garaşmak ýagdaýy.

GARATAGT [garatağyt], *at.* Gyş suwy berlip, ýaz ekişine taýýarlanylýp goýlan ýer.

GARATAL, *at, ös., gepl. d.* Söwüdiň garasy, söwüdiň bir görnüşi.

GARATEŇŇEZ, *at.* Bägül güllüler maşgalasyna degişli, dagda bitýän, gür inçe çybykly, tikenli, miwesiz agaç.

GARATIKEN, *at.* Köplenç, suwluk ýerlerde, ýap boýunda bitýän syh-syh uzyn ýaprakly, gyzgana meňzeş ösümlik.

GARATMAK, *işl.* **1.** Bakdyrmak, gönükdirmek. *Içinden adam sümäýmeli toplary bize garadyp gurrupdyrlar* (A. Gowşudow). **2.** Ýygnakda, maslahatda

we ş. m. ara alyp maslahatlaşdyrmak. *Ol bu meseläni ýygnakda garatmaga çalyşýardy*.

GARAW [garow], *at.* Birine berilýän gaýtawul, görkezilýän garşylyk. *Garaw bardyr ýersiz urlan taýakda* (Magtymguly).

GARAWUL [garowul], *at.* **1.** Bir zady gorap saklamak üçin ýa-da gadagan edilen ýeri goramak üçin goýlan sakçy. *Garawula durmak*. **2.** Tüpeňiň niliniň ujundaky çykyp duran demir, nyşana alnanda didiwandan görülýän we oňa laýyk getirilýän demirjik. *Garaz, munuň garawulyndan bir alyp bilseň, gönderen okuň hata gitjek gümany ýok* (B. Kerbabaýew). **3.** Deňizde gurlup goýlan aw torlaryny tapmak üçin ýörite bejerilen belgi.

◊ **Garawula almak** nyşana almak, çenemek.

GARAWULBEGI [garowulbeği], *at, kön.s.* Kapitana barabar harby dereje.

GARAWULÇÖP [garowulçöp], *at.* Boýunturugyň ortasyndaky deňlik çöpi.

GARAWULÇYLYK [garowulçuluk], *at.* Garawulyň käri, onuň ýerine ýetirýän işi, garawullyk. *Ol gije edara mallaryna garawulçylyk çekýärdi*.

GARAWULHANA [garowulha:na], *at.* Garawulçylyk edýän adamlaryň bolýan jaýy, garawul jaýy.

GARAWULLAMA [garowullomo], *iş ady.* Garawullamak ýagdaýy.

GARAWULLAMAK [garowullomok], *işl.* Bir zatdan ahmal bolmazlyk üçin esewan bolmak, amatyny aňtamak. *Towuk ketegiň agzyny garawullap tüýlek ala köpek ýatyrdy*.

GARAWULLAMAKLYK [garowullomokluk], *iş ady.* Garawullamak ýagdaýy.

GARAWULLAMAZLYK [garowullomozluk], *işl.* Garawullamak işi amal edilmezlik, garawullap durmazlyk.

GARAWULLYK [garowulluk], *at, ser.* **Garawulçylyk**.

GARAÝAG [garaýa:ğ], *at.* **1.** Malyň gotur keseline çalmak üçin dowaryň çöri ýakylyp alynýan ýag. *Bir wagtlar-a düýe goturlanda, ýyl aşan garaýag çalyp günde daňardy* (N. Pomma). **2.** *gepl. d.* Tehnikada we ş. m. ulanylýan ýaglar. *Garaýag siňen eşikli ýaş ýetginjekleriň arasyndaky adamy biz bada-bat tanadyk* (K. Berdiyew).

GARAÝAGYZ [garaýağyz], *syp.* Gara ýakyn reňki bolan, bugdaý reňkden hem gararak (ýüz hakynda). *Ol ýigrimi ýedi ýaşlaryndaky daýaw, garaýagyz gyzdy* (T. Gurbanow).

GARAÝANYK, *syp.* **1. ser.** **Garaçowlam.** *Yssyda ýüzlümüz garaýanyk boldy*. **2.** Otda bişip, çenden artyk garalmak, köymek (iýmit hakynda).

GARAÝAPBAN [garaýapba:n], *at, ös.* Yşgyn. *Goýun sürüsi garaýapban otlaýardy*.

agzy-burny bilen dolduryp suw tutmak. *Gije suw tutup, mellegini suwa gark edipdir.*

GARK II: gark urmak güýçli üsgürmek, gaty köp üsgürmek. *Gark urup, gaflatda ýatma, názli dildarym, oýan* (Mollanepes).

GARK-GARK, *s. ş. aňl. söz.* Gaz, ördek we ş. m. guşlar yzly-yzyna garkyldanda çykýan sesler.

GARKYLDAMA [garkyllama], *iş ady.* Garkyldamak ýagdaýy.

GARKYLDAMAK [garkyllamak], *işl.* Gark-gark edip seslenmek. *Kölünde garkyldar guba gazlary* ("Saýatly – Hemra"). *Çeşmimiň kölünde garkyldap ýüzer, Ýaşylbaş sonaly gazlaryň seniň* (Halk aýdymyndan).

GARKYLDAMAKLYK [garkyllamaklyk], *iş ady.* Garkyldamak ýagdaýy.

GARKYLDAMAZLYK [garkyllamazlyk], *işl.* Garkyldyly ses çykarmazlyk.

GARKYLDASMAK [garkyllaşmak], *işl.* Köp bolup garkyldamak, garkyldyly seslenişmek. *Garkyldaşyp gezen hoş owaz bilen, Ýaşylbaş sonalar köle myhmandyr* (Magtymguly).

GARKYLDASYŞ [garkyllaşyş], *iş ady.* Garkyldamak ýagdaýy.

GARKYLDY [garkylly], *at.* Gaz, ördek we ş. m. guşlar gygyranda çykýan sesiň ady.

GARLA, *at.* Çylşyrymly güllüler maşgalasyna degişli bolup, boýy 10-30 sm ýetýän, tüýjümek baldakly, insiz uzyn ýaprakly köpýyllik ot.

GARLAWAÇ [garlowa:ç], *at.* Serçeler toparyndan bolup, inçeden uzyn gaýygyguýruk, çalt uçýan, petekesi akja garaja guş.

GARLY [ga:rly], *syp.* 1. Üstüne gar ýagan, gary bar. *Indi mundan Çandybile gider men, Söweş eýläp garly dagdan öter men* ("Görogly"). 2. Oglana dakylýan at.

GARLYK [ga:rlyk], *at.* 1. Garyň köp ýagan, düşen ýeri. *Görsek daş-töwerek çym-ak, ýagty we garlykdy.* 2. Oba ady.

GARMA [ga:rma] **I**, *iş ady.* 1. Garmak işi, ýagdaýy. 2. Gapyrga böleklenip, ýagda gowrulandan soň tüwä garylyp buglanýan palaw. *Garly gün garma, ýagyşly gün ýarma* (Atalar sözi). *Bir uly kersen garmany gar-nyna gapgardy* ("Görogly").

GARMA [ga:rma] **II: garma don** erşi gyzyly ýüpden, argajy gara ýüplükden edilip, elde dokalan mata we şol matadan tikilen don. *Onuň egninde garma don, başynda bolsa gara silkme telpegi bar.*

GARMA-GÜRMELIK [ga:rma-ğürmölük], *at.* Adamlaryň bir zada gümrä bolup duran wagty, bir iş bilen meşgullanyp duran wagty, gara başyna gaý bolup duran pursaty. *Olar garma-ğürmelikde itenekte- çomanak bolşup dargaşyp gitdiler* (S. Myradow).

GARMAK [ga:rmak], *işl.* Bir zady ikinji bir zat bilen garyşdyrmak, birleşdirmek; bir zadyň üstüne ikinji

bir zady goşup, çemçe, susak, kepgir we ş.m. bilen bulamak ýa-da suwuk zatlary çaykamak.

♦ **Guma garmak** güýç synanyşýan adamlaryň biri beýlekisini ýere ýykyp, üst-başyny guma bulamak. **Guma garylmak** ölüp-ýitip gitmek. *"Adam pahyr iň soňunda guma garylmaly" diýip, atasy pahyr gürrüň bererdi.*

GARMAKLYK [ga:rmaklyk], *iş ady.* Garmak ýagdaýy.

GARMAZLYK [ga:rma:zlyk], *işl.* Garmak işi ýerine ýetirilmezlik.

GARMON [garmono:n], *at, sazç.* Klawişli we ýygirt-ýygirt sanaçly saz guraly.

GARNALMAK, *işl.* Öldürilen malyň garmy dilnip, iç goşy çykarylmak. *Goyun garnaldy.*

GARNAMA, *iş ady.* Garnamak ýagdaýy.

GARNAMAK, *işl.* Öldürilen malyň garnyny dilip, iç goşuny çykarmak.

GARNAMAKLYK, *iş ady.* Garnamak ýagdaýy.

GARNAŞDYRMAK, *işl.* Öldürilen mallaryň garynlaryny dilişdirip, iç goşlaryny çykaryşdyrmak, garnap çykamak.

GARNAŞMAK, *işl.* Bilelikde garnamak; garnamaga kömekleşmek.

GARNAŞYŞ, *iş ady.* Garnamak ýagdaýy.

GARNATMAK, *işl.* Öldürilen malyň garnyny dildirip, iç goşuny çykartmak.

GARNAÝYÇ, *at.* Togalajyk kökünden süýde meňzeş suwuklyk çykrýan dag ösümligi.

GARNUW [ga:rnuw], *at.* Garyndy, goşant.

GARNUWLY [ga:rnuwly], *syp.* Garyndysy bar bolan, goşant goşulan, garyndyly. *Garnuwly ýüpek mata.*

GARNUWSYZ [ga:rnuwsuz], *syp.* Garyndysy bolmadyk, goşant goşulmadyk, sap, arassa. *Garnuwsyz ahal-teke tohum atlary.*

GARPYŞDYRMAK, *işl.* Iki adamy biri-biri bilen dawalaşdyrmak, uruşdyrmak, jedellesdirmek. *Adamlary biri-biri bilen garpyşdyrmak bolmaz.*

GARPYŞMA, *iş ady.* Garpyşmak ýagdaýy.

GARPYŞMAK, *işl.* 1. Uruşmak, dikleşmek, geýdirilişmek. *Garpyşyp ýatanlaryň biriniň boglup zordan dem alýandygy eşidildi* (B. Annageldiyew). 2. Biri-biriniň boýnundan gol salyşmak, gujaklaşmak. *Birden iki göwre bir-birine garpyşdy, teşne dodaklar gyzgyn ýañaklara ýapyşdy* ("Garagum").

GARPYŞMAKLYK, *iş ady.* Garpyşmak ýagdaýy.

GARPYŞYK, *at.* Salşyk, dikleşik, tutluşyk, çaknyşyk. *Her bir garpyşyk olardan haýsy-da bolsa birini dünýä azabyndan dyndaryp biljekdi* ("Edebiyat we sungat").

GARPYŞYKLY, *syp.* Çaknyşykly, salşykly, tutluşykly. *Garpyşykly uruş tutaşypdyr.*

GARPYŞYŞ, *iş ady.* Garpyşmak ýagdaýy.

ilkinji gögerip çykýan ak güllüje ot.

GARGALMAK [garǵalmak], *işl.* Birine gargys edilmek, gargys sözler aýdylmak.

GARGAMA [garǵama], *iş ady.* Gargamak ýagdaýy.

GARGAMAK [garǵamak], *işl.* Birine gargys etmek, gargys sözler aýtmak.

GARGAMAKLYK [garǵamaklyk], *iş ady.* Gargamak ýagdaýy.

GARGAMAZLYK [garǵamazlyk], *işl.* Gargys etmezlik, gargys sözler aýtmak, gargap durmazlyk.

GARGASOGAN [garǵasoǵon], *at.* Düýbi inçeden süýnmek görnüşli, ýasy ýaşy dik ösýän, baýy şarjagaz şekilli gök gülli ösümlik.

GARGAŞMAK [garǵaşmak], *işl.* 1. Bilelikde birine gargamak. *Baryňyz oňa gargaşyp dursuňyz-la?* 2. Biri-biriňe gargamak.

GARGATDYRMAK [garǵatdyrmak], *işl.* Birine gargys etdirmek, hapa, paýyş sözler bilen sökdürmek, nälet etdirmek.

GARGATMAK [garǵatmak], *işl.* Biriniň gargap durmagyna ýol bermek, gargys etdirmek. *Özüňe gargadyp durmak.*

GARGAÝYŞ [garǵaýyş], *iş ady.* Gargamak ýagdaýy.

GARGY [garǵy], *at.* Suwly ýerde bitýän, gamys ýaly bogun-bogun, emma ondan uzyn we ýogyn köpýyllyk ösümlik.

♦ **Gargy tüýdük** suwy çekilen derýalaryň, ýaplaryň töwereklerinde bitýän gargydan ýasalyan we üstünde alty, aşagynda bir perde deşigi bolup, üflenýän ujuna demir müşdük geýdirilýän saz guraly. *Diňe horjunyň bir gözünden iki sany gargy tüýdüginiň başy görünüýärdi* (A. Gowşudow). **Gargy tüýdükçi** gargy tüýdükde saz çalyan sazanda.

GARGYLYK [garǵylyk], *at.* Gargynyň köp biten ýeri.

GARGYNÇ [garǵynç], *at, ser. Gargys.*

♦ **Gargynç ýagdyrmak** *ser. Gargys ýagdyrmak.* *Toý diýip atasy öýüne gidenligi üçin, baýry aýaly Bibijemala-da gargynç baryny ýagdyrdy* ("Edebiýat we sungat").

GARGYNDYRMAK [garǵynnyrmak], *işl.* Biriniň gargynmagyna sebäp bolmak, birini gargynar ýaly ýagdaýa salmak. *Ol-a meni gargyndyryp goýaýandyr.*

GARGYNJYRAMAK [garǵynjyramak], *işl.* Öz ýanyndan birine gargynmak. *Nyýazguly özleriniňkiň süýrenjeňligine gargynjyrady* (Ý. Mämmediyew).

GARGYNJYRAMAKLYK [garǵynjyramaklyk], *iş ady.* Gargynjyramak ýagdaýy.

GARGYNJYRAŞMAK [garǵynjyraşmak], *iş ady.* Birnäçe bolup gargynjyramak.

GARGYNMAK [garǵynmak], *işl.* Öz ýanyndan hüňürdäp sögünmek.

GARGYNYŞMAK [garǵynyşmak], *işl.* Birnäçe bolup gargynmak, käýinişmek. *Gargynyşyp oturmaň-da, işli-işiňiz bilen boluň!*

GARGYŞ [garǵyş], *at.* Birine erbetlik arzuw edilip aýdylýan sögünçli dileg, nälet. *Könekiler: "Nähak gargyş gaýdyp özüňe barar" diýer ekenler.*

♦ **Gargys almak** basga biri tarapyndan ozune gargamak, gargys edilmek. *Mert bilen namardyň işi deň bolmaz, Gargysy köp alsaň, işiň oň bolmaz* (Seýdi). **Gargys siňen** köp gargalan, gargysa galyp dürli şowsuzlyklara uçran, köpçüligiň gargysyny alan. *Men bilmeýän, siňenmidir gargyslar, Geldi bir musallat, dagyldy başlar* (Zelili). **Gargys ýagdyrmak** bir syhly gargamak, gargys edip käýinmek. *Şemşat zeyrenip, gargys ýagdyrdy.*

GARGYŞLY [garǵyşly], *syp.* Gargys edilen, nälet siňen, gargys alan.

GARJAMA [ga:rjama], *iş ady.* Garjamak ýagdaýy.

GARJAMAK [ga:rjamak], *işl., ser. Garmak.*

GARJAMAKLYK [ga:rjamaklyk], *iş ady.* Garjamak ýagdaýy.

GARJAMAZLYK [ga:rjamazlyk], *işl.ser. Garmazlyk.*

GARJAŞDYRMAK [ga:rjaşdyrmak], *işl.* Garymgatym, bulam-bujar edişdirmek; bulaşdyrmak, garyşdyrmak. *Merjen, belki-de, ony ýene-de biri bilen garjaşdyrandyr* (R. Alyýew).

GARJAŞMAK [ga:rjaşmak], *işl.* 1. Garylmak, garyşyp gitmek, garyşyp goşulyşmak. *Ekiniň ysy golay-daky mal ýataklaryň ysy bilen garjaşyp, burna uranda, ol hoşal boldy* ("Edebiýat we sungat"). 2. Bulam-bujar bolmak, garym-gatym bolmak, bulaşmak.

Onuň pikiri garjaşyp, näme etjegini bilmedi.

♦ **Başyň garjaşmak** pikiriniň bulaşmak, ederiňi bilmezlik, başyň çaşmak.

GARJAŞYK [ga:rjaşyk], *syp.* Bulaşyk. *Wepanyň oňa beren tabşyrygy hem garjaşyk söweş wagtyndan peýdalanyň, bölümi çaltlyk bilen şol beýiklige göçürüp taýýarlanmakdy* (A. Gowşudow). 2. Garym-gatym, bulaşyk; çolaşyk, aýdyň däl. *Permany garjaşyk pikir basýardy.*

GARJATMAK [ga:rjatmak], *işl.* Bir zady başga bir zat bilen gardyrmak.

GARJAÝYŞ [ga:rjaýyş], *iş ady.* Garjamak ýagdaýy.

GARJYMAK [ga:rjymak], *syp., ser. Garyljyk.* *Kimdir biriniň garjymak sesi eşidildi.*

GARK I: gark bolmak 1) suwa çümüp, çykyp bilmän ölmek. 2) göç. *m.* bir zadyň jümmüşinde bolmak, bir zat gurşap, gaplap almak. *Hyrçyny dişledi-de, pikir derýasyna gark boldy.* **Gark etmek** 1) suwuň düýbüne çümdürmek, suwa gidermek; suwa batyryp öldürmek. 2) halys doýurmak, basdyryp suwrmak,

GARŞY, *at, hal*. 1. Biriniň ýa bir zadyň oň tarapy, maňlaý tarapy, alyny. *Obanyň gabat garşysyndan derýa akyp ýatyr*. 2. Bir zadyň tersine, ugruna däl. *Akymyň garyşyna ýüzmek*. *Ynsabyň garşysyna hereket etmek*. 3. Birini ýa-da bir zady ýok etmek, ýeňmek üçin. *Dümewe garşy derman*. 4. *hal*. Gaýta-gaýta, birsyhly, zol. *Sen garşy sorap durma-da, özüň okap biljek bol*. 5. Bir ýere tarap, baka. *Görogly öz hüjresine garşy gidiberdi* ("Görogly"). 6. Ylalaşmaýaryn. *Men seniň teklibiňe garşy*.

♦ **Garşy almak** birini kabul etmek; öňünden çykyp garşylamak. **Garşy bolmak (durmak, çykamak)** biriniň pikiri, hereketi bilen razylaşman, onuň pikirine ters hereket etmek, garşylyk görkezmek.

GARŞYDAŞ, *syp*. 1. Biri-biriniň garşysynda bolan, ýüzbe-ýüz bolan, garşy-garşy duran. *Olaryň garşydaş oturan goňşulary jaý toýy edýär*. 2. Göreşde, ýaryşda we ş. m. garşyňa çykyş edýän bäsdeş, ýaryşdaş.

GARŞY-GARŞY [garşy-ğarşy], *hal*. Öwrän-öwrän, zol-zol, gaýta-gaýta, telim gezek, telim ýola, her sapar. *Bulançak suwdan dolan oýumlarda sürüji garşy-garşy maşyny ýuwaşadyp, aýlanyp geçýärdi*.

GARŞYLAMA, *iş ady*. Garşylamak ýagdaýy.

GARŞYLAMAK, *işl*. 1. Biriniň öňünden çykyp, hormat bilen kabul etmek, garşy almak. *Gözel-de ony göreňden ýylgyryp garşylady* (A. Durdyýew). 2. Bir sene mynasybetli toý tutmak, baýram etmek ýa-da şol senäni dabaralandyrmak, bellemek. *Täze ýyly garşylamak*. *Biz Nowruz baýramyny özli-özümüz bolup, öýde garşyladyk*.

GARŞYLAMAKLYK, *iş ady*. Garşylamak ýagdaýy.

GARŞYLAMAZLYK, *işl*. Garşy almazlyk.

GARŞYLANMAK, *işl*. Garşy alynmak, öňünden çykylmak. *Myhmanlar şatlyk bilen garşylandy* ("Edebiyat we sungat").

GARŞYLAŞMAK, *işl*. Biri-biriňe garşy gelmek, gabat, duş gelmek, duşuşmak. *Ilki hanlar garşylaşyp duranda, Orta ýerde okun döker gaça-gaç* ("Görogly").

GARŞYLATMAK, *işl*. Başga birine garşy aldyrmak. *Myhmany oňat garşylatmaly*.

GARŞYLAÝYŞ, *iş ady*. Garşylamak ýagdaýy.

GARŞYLYK, *at*. 1. Garşy ýagdaýda bolmaklyk. 2. Öz garşyňa edilýän herekete, hüjüme berilýän gaýtawul, gaýtargy. *Jigitlerden garşylyk bolmady* (H. Derýaýew). 3. Bir zady amala aşyrmakda ýüze çykýan päsgelçilik, böwet, şowsuzlyk. *Eýsem-de bolsa, öz öňünde birnäçe garşylygyň boljagy ony biraz suslandyrdy* (B. Kerbabaýew). 4. *Garşylyk* sözüniň soňundan *bildirmek, görkezmek* ýaly işlikler gelip, düzümlü işlik ýasalyar: **Garşylyk bildirmek** bir zady garşydygyňy aňlatmak, aýan etmek. *Ol çürt-kesik garşylyk bildirdi*. **Garşylyk görkezmek** biriniň niýetine garşydygyňy öz hereketiň

bilen tassyklamak, subut etmek. *Leýla oňa názli garap, sypaýçylyk bilen garşylyk görkezdi* (G. Kulyýew).

GARŞYLYKLAÝYN, *hal*. Iki tarapdan biri-biriniň garşysyna. *Garşylyklaýyn hüjüm*.

GARŞYLYKLY, *syp*. 1. Bir zady gaýtargy, gaýtawul görnüşli. *Ol hem öz gezeginde oňa garşylykly sorag berdi*. *Onuň içki dünýäsinde garşylykly söweş gidýärdi* (B. Seýtäkow). 2. Iki taraplaýyn, iki taraply ýüze çykýan. *Garşylykly hüjüme geçmek*. 3. Biri-biriniň garşysyndaky deşik ýerleriň, açyk duran penjiredir gapylaryň biri-biriniň içinden geçýän (howa akymy hakynda). *Garşylykly şemalda oturyp, birneme üşäpdirin*.

GARŞYLYKSYZ, *syp*. Garşylyk görkezmän, hiç hili päsgelsiz, gaýtawulsyz. *Garşylyksyz boýun egmek*.

GARŞYMA-GARŞY [garşy-ma-ğarşy], *hal*. Biri-birine bakyp, ýüzbe-ýüz. *Biz garşy-ma-garşy oturyp, köp gürrüňiň başyny agyrtýdyk*.

GART, *syp., kön.s.* Garry.

GARTMAN, *syp., kön.s.* Garryrak, gartaňrak.

GARTAŇ, *syp*. Garrap başlan, ýaş däl, orta ýaşdan geçip, garrylyga ýüz uran. *Gartaň aýal*.

GARTAŇLYK I, *at*. Gartaň halda bolmaklyk.

GARTAŞMAK, *işl*. Garrap başlamak. *Namys üçin gartaşan är, Ýigdelipdir; gör; daýandy* (Magtymguly).

GART-GART: **gart-gart gazanmak** azap çekip, kynlyk bilen gazanmak. *Gart-gart gazandy, galtamanlar gönendi* (Nakyl).

GARTMAÇ, *syp*. Hakyky ýaşyndan garry görünüň, garryrak, garryýasaw. *Ýabşynyp üýrýän itiň sesini goýduryp, bir gartmaç adam gapyny açdy* (Ý. Mämmediýew).

GARTMAJRAK [gartmajra:k], *syp*. Gaty garry däl, garryrak. *Ol gartmaçrak görünüär*.

GARY, *at*. 1. Geçä, goýun, it yaly haýwanyň iki oň golunyň injik süňki we dyzdan syňraga, penjä çenli bolan aralyk. *Göwnüme bolmasa, Garakelle möjeklere goýun aldyranyny gaty namys edýän ýalydy, garysyny ýassanyp, sus ýatyrdy* (B. Annageldiýew). 2. Ýarym gulaja barabar ölçeg birligi. *Dünýä ýygan gider emlägin goýup, Geýip gider alty gary bizleri* (Seýdi). *Balyklar möwç urar derýa teýinde, Baş gary tirmesi bardyr bilinde* (Zelili).

♦ **Garyňa daýanmak** öz güýjüne, gaýratyňa daýanmak, gaýrata galmak, özüňe gerek işi özüň etmek, her bir zady hötde gelmek. *Indi biz öz garymyza daýanmaly*. **Garyňa galmak** ýatan ýeriňden tirsegiňe galmak, göwräni ýerden çala galdyrmak.

GARYLJYK [garyljyk], *syp*. Boguk, açyk bolmadyk, garyşyk, gyryk (ses hakynda). *Akmaýanyň garyljk sesi oňa öz otagyna baranda-da eşidilýärdi* (B. Kerbabaýew).

GARYLMAK [ga:rylmak], *işl*. 1. Biri-birine

GARPYZ, *at.* 1. Pazyly ýere ýazylyp ösýän bakja ekini. 2. Şol ekiniň içi çigitli, iri, togalak, süýri süýji hasyly. *Bir elde iki garpyz tutdurmaz* (Nakyl). *Şeýle-de bolsa, garpyzyň bir ýerinden sümmül almasaň, ýa iki ýarmasaň, onuň içiniň gyzyldygyny, sarydygyny daşyndan saýgarmak mümkin däl* (B. Kerbabaýew).

◊ **Ýarylmadyk garpyz** gylyk-häsiýetiniň nähilidigi belli däl. *Adam diýeniň bir ýarylmadyk garpyzdyr, iş salşyp görmeseň, onuň nähilidigini bilmek kyn.*

GARRA: **garra bolmak** men-menlik etmek, buýsanmak, tekepbirlik etmek. *Galmamys bu köne dünýä Rüstem ile Zalyňa, Garra bolma iki günlük ýygucgi malyňa* (Magtymguly).

GARRALMAK, *işl.* Garrap başlamak, garry ýagdaýyna ýetilmek, gartaşmak.

GARRAMA, *iş ady.* Garramak ýagdaýy.

GARRAMAK, *işl.* 1. Garry hala ýetmek, garry bolmak, ýaşyň könelişmek. 2. *göç. m.* Ýygirt-ýygirt bolmak, gasyn atmak (uzak wagt suwda bolan eliň, aýagyň hamy hakda).

GARRAMAKLYK, *iş ady.* Garramak ýagdaýy.

GARRAMAZLYK, *işl.* 1. Garry hala ýetmezlik, ýaşyň könelişmezlik. *Ýaşlyk senden açdygyça arany, Garramadyň, gaýta barha ýigdelidiň* (M. Seýidow). 2. *göç. m.* Ýygirt-ýygirt bolmazlyk (uzak wagt suwda bolan eliň, aýagyň hamy hakda). *Gelniň eli suwdan çykmasa-da, hiç eli garramazdy.*

GARRAŞMAK, *işl.* Garrylyk ýagdaýyna ýetişmek, garry bolup başlamak, ýaş könelişmek. *Öňküligi ýok, birneme garraşypdyr* ("Edebiýat we sungat").

GARRATMAK, *işl.* 1. Garry hala getirmek, garry etmek. *Ony garly gyslar asla garratmaz* (A. Kowusow). *Ogluňy garratmak hyýalyň bolmasa, gelinlik gözlemegin ugruna çykaly* (B. Pürliýew). 2. *göç. m.* Ýygirt-ýygirt etmek, gasynlatmak. *Gyzgyn suwa uzynly gün kir ýuwup, elimi garradypdyryn.*

GARRAWSY [garrowsy], *syp.* Daş sypaty garryrak, ýaşymyşy däl. *Meniň çak edişime görä, dünýki geleniň ýüz keşbi birneme garrawsy bolmaly.*

GARRAÝYŞ, *iş ady.* Garramak ýagdaýy.

GARRY, *syp.* 1. Garrylyk ýaşyna ýeten, ýaşy könelişen, garran. *Iň bolmanda, hepdede bir günlük bir garry eneň ýanynda bol, balam!* (G. Gurbansähedow). 2. Adam ady.

◊ **Garry gyz** wagtynda durmuşa çykmaryk, ýaşy ötüşen gyz. *Garry gyz adyny aldyň-la balam! Bir wagt kemala geldiň-le, balam!* (Halk döredijiliginden).

GARRY-GARTAŇ [garry-ğartaň], *syp., ser.* **Garry-gurry**. Garry-gartaňlar onuň bilen meýildeş bolsa, *ýaş-ýeleňler ony geňirgeýärdiler* (B. Kerbabaýew).

GARRY-GURRY [garry-ğurry], *at.* Garry we garry hala ýeten adamlar, garry-gartaň. *Bu habary eşidip, bu ýerik başlän-üçlän garry-gurry adam ýygnanypdy*

(B. Annageldiýew).

GARRY-GURTY [garry-ğurty], *at, ser.* **Garry-gurry**. *Toýa çaga-çuga, ýaş-ýeleň, garry-gurty diýmän, hemmesi çagyrylypdy.*

GARRYGYZ [garryğy:z], *at.* Giç bişýän, galyň paçak, daşy gasynly gyşa durýan gawun.

GARRYLYK, *at.* Garry halyna bolmaklyk, ýaşy könelişenlik, gojalyk. *Ýigitlik bossandyr, garrylyk – hazan, Bossany hazanga satygy bolma* (Magtymguly).

◊ **Garrylyga ýüz urmak** gartaşyp başlamak, garrap başlamak, garrap ugramak.

GARRYÝASAW [garryýasow], *syp.* Öz ýaşyndan birneme garry görünýän, daş sypaty garra çalyň edýän. *Ol ýaşyndan garryýasaw görünýär* (G. Şamyýew).

GARS I: gars kakdyrmak aldamak, aňňalak gapdyrmak.

GARS II, *s. ş. aňl. söz.* Birbada atylan tüpeňiň sesi.

GARSA: **garsa gujaklamak** birine duşan badyňa ony gujaklamak, şol bada gujaklamak, gujagyňa gysmak.

GARSAKI, *at.* Gysga aýakly, gymmatbaha derili, tilki çagasyna çalymdaş kiçijik çöl haýwany. *On baş ýyl oturdym, gysladym mülki, Gyrynda garsagy, dagynda tilki* (Hatam şahyr).

◊ **Garsak ýaly** gysgajyk (adam hakda)

GARSAK II, *at.* Gyzlaryň baş sany togalajyk daşy oklap hem gapyp oýnaýan oýny, başdaş oýny. *Gyzlar garsak oýnaýardylar.*

GARS-GARS [gars-ğars] **I**, *s. ş. aňl. söz.* Kiçi ýarag yzly-yzyna atylanda çykýan ses. *Yzly-yzyna atylýan tüpeňleriň gars-gars sesi eşidildi.*

GARS-GARS [gars-ğars] **II: gars-gars gaşanmak** öz teniňi yzly-yzyna penjäň bilen gaşamak.

GARSYLDAMA [garsyllama], *iş ady.* Garsyldamak ýagdaýy.

GARSYLDAMAK [garsyllamak], *işl.* Garsyldyly ses bilen atylmak. *Tüpeňiň mäsşesinden çekdim weli, garsyldap gitdi.*

GARSYLDAMAKLYK [garsyllamaklyk], *iş ady.* Garsyldamak ýagdaýy.

GARSYLDATMAK [garsyllatmak], *işl.* Atylýan ýaragdan garsyldyly ses çykarmak. *Ol nyşana çenedi we garsyldadyp goýberdi.*

GARSYLDAYYŞ [garsyllaýyş], *iş ady.* Garsyldamak ýagdaýy.

GARSYLDY [garsylly], *at.* Kiçi ýarag atylanda çykýan sesiň ady. *Ol garsyldynyň haýsy tarapdan çykandygyny biljek boldy.*

GARSYNMAK, *işl., ser.* **Garzynmak** 1. Olaryň biri endamy ot alyp baryan ýaly garsynyardy.

GARŞA [garşa:], *at.* Gelinlik gyz alyp, ýerine gyz bermek däbi. *Gyzy ýetişse, garşa edip, ogluny öýermekçidi.*

GARYPKÖŞE [gary:pkö:şö], *at.* Çuwalyn aşak burçundaky ýeke köşe.

GARYPLAŞMA [gary:plaşma], *iş ady.* Garyplaşmak ýagdaýy.

GARYPLAŞMAK [gary:plaşmak], *işl.* Kem-kemden ykdysady taýdan mätäçlige uçramak, garyplyk derejesine ýetmek, garyp bolmak, garyp düşmek.

GARYPLAŞMAKLYK [gary:plaşmaklyk], *iş ady.* Garyplaşmak ýagdaýy.

GARYPLYK [gary:plyk], *at.* 1. Garybyň hal-ýagdaýy, maddy taýdan mätäçlik, ýeter-ýetmez gün-güzeran. 2. *göç. m.* Aň-düşünje taýdan ýetmezlik, pes düşünjelilik. *Gözýetimiň garyphygy.*

GARYŞ, *at.* Başam barmak bilen külbikäniň arasy gerlendäki aralyk we şol aralykdaky uzynlyk ölçegi. *Gulaç ýetmese – ýüpden, garyş ýetmese – ýigitden* (Nakyl).

♦ **Garyş boýly** pes boýly, girdenek. *Garyş boýly, sere satan, Mätäjidir äriň, gelin* (Mätäji).

GARYŞDYRMAK [ga:ryşdyrmak], *işl.* 1. Biri-birine garmak, bir zady beýleki zat bilen gatyşdyrmak, bulaşdyrmak. *Käbir işgärleriň sowuk-salalyk edip, kabul ediliýän pileleriň hillerini garyşdyraýmaktary mümkin* ("Edebiýat we sungat"). 2. *ser. Gatyşdyrmak.* *Ýok, sen bu ýerde düýpden ugurdaş bolmadyk iki sany meseläni garyşdyrýarsyň* ("Edebiýat we sungat").

GARYŞDYRMAZLYK [ga:ryşdyrmazlyk], *işl.* Garyşmagyna we garyşdyrmagyna ýol bermezlik.

GARYŞLAMA, *iş ady.* Garyşlamak ýagdaýy.

GARYŞLAMAK, *işl.* Garyş bilen ölçemek, garyş arkaly uzynlygyny, inini anyklamak. *Ol in aşaky pag-sany garyşlap görädi.*

GARYŞLAMAKLYK, *iş ady.* Garyşlamak ýagdaýy.

GARYŞLANMAK, *işl.* Garyş bilen ölçemek. *Halyň boýy, ini garyşlandy.*

GARYŞLATMAK, *işl.* Garyş bilen ölçetmek. *Ýüüpün uzynlygyny garyşlatmak.*

GARYŞLAÝYŞ, *iş ady.* Garyşlamak ýagdaýy.

GARYŞMA [ga:ryşma], *iş ady.* Garyşmak ýagdaýy.

GARYŞMAK [ga:ryşmak], *işl.* 1. Bir zat ikinji bir zada garylmak, gatyşmak. *Suwuň üstüne ýag guýsan, olar hiç garyşmaýar.* 2. Bir işe, waka gatyşmak, goşulmak. *Oýna garyşanyňy özüňem duýman galýarsyň.* 3. Biri beýlekisine gatyşyp, bulam-bujar bolmak. *Güýzlük ýün bilen ýazlyk ýün garyşypdyr.* 4. Öwrenişmek, uýgunlaşmak, gatyşyp-garyşmak. *Täze gelen gelin derrew gaýyn ýeri bilen gatyşyp gidiberdi.* 5. *sazç.* Sazlaşmak, sazlaşyk bolmak. *Gyjak bilen tamdyra ilki başda biri-biri bilen sögüşjek ýaly etse-de, basym olaryň owazy alaçaly ýag ýaly garyşdy* (B. Kerbabaýew).

GARYŞYKLYK [ga:ryşyklyk], *at.* Garyşyk ýag-

daý, garym-gatymlyk.

GARZYNMAK, *işl.* Gars-gars edip gaty gaşanmak.

♦ **Gars-gars garzynmak** öleriňi-galaryňy bilmän, hars urup işlemek.

GASDYRMAK [gassymak], *işl.* Gasyn-gasyn edip tikdirmek, epip tikdirmek. *Telpegiň gyrasyny gasdyrmak. Köýnegiň bilini gasdyrmak.*

GASMA, *iş ady.* Gasmak ýagdaýy.

GASMAK, *işl.* 1. Gasyn-gasyn edip tikmek, ýygryp tikmek. *Çarygy gasyp tikmek.* 2. *gepl. d.* Her ýerden bir kök atyp tikmek. *Köýnegiň etegini gasmak.* 3. Tahýany, telpegi we ş. m. ulurak bolýan geýimi içinden tikip daraltmak.

GASMAZLYK, *işl.* Gasmak işini ýerine ýetirmezlik.

GASŇAK I, *at.* Arabanyň tigriniň gurşawyny berkidýän demir.

GASŇAK II, *at.* Gat-gat kir, gasyn-gasyn kesmek,

GASŇAK III, *at.* Daşyna jykyr golçalary daňylyan in uly çarh.

GASŇAKLAMAK I, *işl.* Arabanyň tigriniň gurşawyny gasňak bilen berkitmek.

GASŇAKLAMAK II, *işl.* Gat-gat kir tutmak, gasňak baglamak, bir zadyň ýüzi kesmek baglamak.

GASSAP [gassa:p], *at.* Mal öldürýän ýa-da et satmak bilen meşgul bolýan adam. *Öhhe-öhhe bogazym, Gassap gyzy doganym, Azyk ýaly ýag berse, Açylp gider bogazym* (Läle). *Gassap tanşyna süňk berer* (Nakyl).

GASSAPÇYLYK [gasssa:pçylyk], *at.* Gassaplyk hünäri, gassabyň käri.

GASSAPHANA [gassaphana], *at.* Mal soýulýan ýörite jaý.

GASSAPLYK [gassa:plyk], *at, ser. Gassapçylyk.*

GASYK [ga:syk], *at.* Garnyň aşak tarapynda iki ýanbaşyň aralygyndaky ýer.

GASYN, *at.* 1. Bedeniň, ýüzüň derisinde emele gelyän ýygryt. *Onuň maňlaýynyň saçy düşüpdür, gasynlar peýda bolupdyr* ("Edebiýat we sungat"). 2.

Mata, geýim we ş. m. zatlaryň ýüzünde emele gelyän uzyn, inçe epin, eplem.

GASYN-GASYN [gasyn-ğasyn], *syp.* 1. Ýygryt-ýygryt. *Men onuň gasyn-gasyn ýüzüne dikanlap seretdim* (B. Gulow). 2. Epin-eplin, eplem-eplem. *Bu sapar gonjy gasyn-gasyn ädigini çykaryp, ýaldyrawuk köwüş geýipdi* (B. Kerbabaýew).

GASYNLAK, *syp.* Gasyny köp, ýygryt-ýygryt. *Gasynlak ýüz.*

GASYNLAMAK, *işl.* Gasyn emele gelmek, ýygryt atmak, ýygryt-ýygryt bolmak. *Gasynlan ýüz.*

GASYŞDYRMAK, *işl.* 1. Gasyn-gasyn edip tikişdirmek. *Ýeňiň agzyny gasyşdyryp tikmek.* 2. *gepl. d.* Bolar-bolmaz edip tikişdirmek, kök

gatyşdyrmak, garyşdyrmak. 2. *göç. m.* Ýakmaz zat iýip ýa-da gaty ýadap kesellemek (guş, at hakynda).

♦ **Guma garylmak** 1) bir zat ýere gaçyp, gum bilen garyşyp gitmek. 2) ölmek, ölüp-ýitip gitmek. *Niçe ýitirim boldy, guma garyldy, Sen gaflat öýünde ýatdyň, Zelili* (Seýdi).

GARYM, *at.* 1. Päsgeçilik hem-de uruş hereketleri wagtynda gizlenmek üçin giň we uzyn edilip gazylyan çukur. 2. Gök otdan taýýarlanan iým we ş. m. üçin gazylyan çukur. *Silos etmek üçin ýörite taýýarlanylýan goýlan garymlar göz önüne gelyärdi* (B. Pürliýew). 3. Sowuga çydamsyz agaçlaryň nahallary ekilen çukur.

♦ **Garymyny gazmak** bir zadyň önünden aladasyyny etmek, alajyny görmek, gamyny iýmek. *Men görüljek çäräniň önünden garymyny gazyp goýandyryn* (A. Gowşudow).

GARYM-GATYM [ga:rym-ğatym], *syp.* Biri-birine garyşyp giden, bulam-bujar bolan, gatyşan.

GARYM-GATYMLYK [ga:rym-ğatymlyk], *at.* Biri-birine garyşyp giden ýagdaýda bolmaklyk, bulam-bujarlyk. *Gumuň eteklerinde kiçjik tamlar, küňreli howlular garym-gatymlykda seleňläp durardylar* (B. Seýtäkow).

GARYN I, *at.* 1. İçinde aşgazan, içege ýaly iýmit siňdiriji organlar ýerleşýän beden agzasy. 2. Goýun-geçiniň şol agzasynyň arassalanyp, içine gowurma, çig et salnan görnüşi.

♦ **Garny çekilmek** horlanmak, inçelmek. *Atlaryň garynlary-da tazynyňky ýaly çekilipdi. Garnyň gowzamak* içiň boşamak, açlygyňy duýmak, ajykmak. **Garnyňy otarmak** iýip-içmek, naharlanmak. *Myhmançylyga gidip, garnyňy otarmak. Garnyňy ýazmak* pugta doýmak, gerk-gäbe bolmak. *Gyltyza kowalaşýan goýun garnyny ýazyp bilmän, gaýta kem-kemden horlanyp başlady. Garny ýasy* garny uly, garynlak. **Garny bolmak** ýabyň suw çekişi, akdyrys derejesiniň bozulmak ýagdaýy, suw akman, çişip durmak ýagdaýy.

GARYN II, *at. köň.s.* Üç müçe ýa-da 36 ýyla barabar wagt aralygy.

GARYNDAŞ [garynnaş], *at.* Asly bir ata-babadan önüp-ösen adamlar, gandüşer, ýakyn hossar.

♦ **Garyndaş diller** gelip çykyşlarynyň umumylygy bilen häsiýetlenýän diller.

GARYNDAŞLYK [garynnaşlyk], *at.* 1. Adamlaryň biri-birine bolan gandüşer ýakynlygy, ýakyn hossarlyk. 2. Esasy häsiýetleri, alamatlary boýunça meňzeşlik; gelip çykyşynyň umumylygy bilen şertlenen ýakynlyk. *Türkmen diliniň türk, azerbaýjan, özbek, gazak, gyrgyz, tatar, garagalpak dilleri bilen garyndaşlygy.*

GARYNDAŞSYRAMAK [garynnaşsyramak], *işl.* Ýakyn hossar, garyndaş bolan bolmak, özüni ýakyn garyndaş edip görkezjek bolmak. *Ol çäkmeniniň syýy bilen derlerini süpürişdirip, gadyrly garyndaşsyrady*

(N. Pomma).

GARYNDY [ga:rynny], *at.* Dürli görnüşli jisimleriniň garylan birikmesi. *Gowaçalary azyndan baş gezek suwarýarys, üç gezek bolsa yerli dökünleriň garyndysy bilen dökünleýäris.*

GARYNDYLY [ga:rynnyly], *syp.* Sap bolmadyk, arassa däl, garyndy goşulan. *Hek garyndyly toýun.*

GARYNDYSYZ [ga:rynnyysz], *syp.* Garyndysy bolmadyk, sap, arassa. *Garyndysyz altyn.*

GARYNJA, *at.* Ýuka ganatly ýa-da ganatsyz, topar bolup ýasaýan owunjak möjejik. *Garynja gara günde, gurbaga saz bilen söhbetde* (Nakyl).

♦ **Garynjanyň hinine dönmek (meňzemek)** örän köp adam girip çykmak. **Garynja ukusy** ýüpek gurçugynyň ilkinji ukusy.

GARYNJA [ga:rynja], *at.* Garnuw.

GARYNJALYK, *at.* Garynjanyň köp ýeri, garynjanyň köp bolan ýyly. *Garynjalyk ýyly.*

GARYNLAŞ, *syp.* Uly garynly, garny ýasy.

GARYNSA, *at.* Köplenç, düýäniň garnynyň aşagyna tutulýan mata.

GARYNSALAMA, *iş ady.* Garynsalamak işi.

GARYNSALAMAK, *işl.* Düýäniň garnynyň aşagyna garynsa tutmak. *Çybyndan goramak üçin düýäniň garnyny garynsalamaly bolýardy.*

GARYNSALAMAKLYK, *iş ady.* Garynsalamak ýagdaýy.

GARYNSALANMAK, *işl.* Garynsa tutulmak. *Düýe garynsalandy.*

GARYNSALATMAK, *işl.* 1. Garynsalamak işini başga birine etdirmek, garynsa tutdurmak. *Ol düýäni örä kowmazdan ön garynsalatdy.* 2. Garynsalamaga mümkinçilik bermek, ýol bermek. *Düýämiz-ä gaty betdir, garynsaladaýsa ne ýagsy.*

GARYNSALAYÝŞ, *iş ady.* Garynsalamak işi.

GARYNÝARYK [garynýa:ryk], *at.* Alabaharda gögerýän ak güllüje ot.

GARYP [gary:p], *syp.* 1. Ykdysady taýdan mätäçlik çekýän, ýeterlik üpjünçiligi bolmadyk adam. 2. Nämde bolsa bir zada mätäç. 3. Çet ýurda düşen, mysapyr. *Men bir garyp, ýat ülkede neýlerem, Akyp, gözde ýaşym döndi sillere ("Saýatly – Hemra"). Hiç kişi men deýin garyp bolmasyn, Garyplykda reňgi-roýy solmasyn ("Melike – Dilaram").*

♦ **Garyp düşmek** malsyz-mülksüz galyp garyplaşmak, garyp güne sataşmak.

GARYPÇYLYK [gary:pçylyk], *at. ser.* Garyplyk.

GARYPGALDYRAN [gary:pgallyran], *at.* Ir ýetişýän ownuk gawun.

GARYP-GASAR [gary:p-gasar], *at.* Garyp, ýeter-ýetmez güzeran görýänler.

GARYP-GASARLYK [gary:p-gasarlyk], *at.* Garyplyk, garyp-pukaralyk ýagdaýy, hor-homsulyk ýagdaýy.

basymrak geçip gideli" diýip, barha ädimi gataltdy (T. Taganow).

GATAMA, *iş ady*. Gatamak ýagdaýy.

GATAMAK, *işl.* 1. Gaty hala öwrülme, gurap berkemek, gaty bolmak. *Göryärmiň, üzümleriň düýbi gatap baryar* (B. Gulow). 2. *göç. m.* Doňmak, doňup daşa dönmek. *Özleri bolsa buz ýaly bolup gatan ayaklaryny ýylatmak üçin, diwanhananyň önündäki açyk meýdançada gezmeläp başladylar* (B. Seýtäkow). 3. Sowukda üşäp ölmek. *Haýwanlaryň sowyga çydaman, gatap galanlary hem bar*.

GATAMAKLYK, *iş ady*. Gatamak ýagdaýy.

GATAMAZLYK, *işl.* Gaty hala öwrülmezlik.

GATANÇ, *at.* 1. Toýa we ş. m. ýakyn adamlaryň berýän maddy goşandy. *Gurplurak adamlar tapdygyndan gatanç diýip, kimsi dowar, kimsi öküze eltidiler* ("Görogly"). 2. Garyndy, garnuw. *Bu unuňda arpa gatanjy bar bolsa gerek*. 3. Alamat, ýokundy. *Onuň hüňürdisiniň hakykatdan-da dogrulyk gatanjy bardy* (B. Kerbabaýew).

GATAŇŇYR, *at.* Zirkler maşgalasyna degişli, boýy 30-50 sm ýetýän, kösügi бүдүр-сүдүр görnüşli togalagrak, baldagy ýapraksyz, düýpdäki ýapraklary per şekilli, dilik-dilik, gülleri sary-gülgüne reňkli, ýukajyk gabykly, pökgüje gozasy bolan köpýyllik otjumat ösümlük.

GATAŇSY, *syp.* Birneme gatap başlan, onçakly ýumşak bolmadyk. *Gataňsy ýer*.

GATAŇSYRAK [gataňsyra:k], *syp.* Az-kem gataňsy. *Begenç gataňsyrak bir ýere pilini dürti* (B. Kerbabaýew).

GATATMAK, *işl.* Bir zady gaty halyna öwürmek, gatylyk derejesine ýetirmek. *Ýeri aýagyň bilen basalap gatatmak*.

GATAÝYŞ, *iş ady*. Gatamak ýagdaýy.

GATBAR, *syp.* Biri-biriniň üstüne gat-gat edilip goýlan, gat-gat edilip galdyrylan. *Eýwandaky haly düşek ýazylgylygyna, onuň üstündäki gatbar ýassyk mündürilgiligine galdy* (B. Kerbabaýew).

GATBAR-GATBAR [gatbar-gatbar], *hal.* Birnäçe gatbardan durýan, üst-üstüne gatbarlanan, gat-gat edilen. *Gatbar-gatbar täze jaýlar bina edilýär*.

GATBARLAMAK, *işl.* Gat-gat goýmak, gatbar-gatbar etmek, birnäçe gezek epläp, üst-üstüne goýmak. *Dört keçäni daş eýwanda, Gatbarladym üst-üstüne* (K. Gurbanpesow).

GATBARLANMAK, *işl.* Gat-gat goýulmak, gatbar-gatbar edilmek, gat-gat bolmak. *Ýorganlar gatbarlanyp goýlupdyr*.

GATBARLAŞMAK, *işl.* Birnäçe gat bolmak, üst-üstüne gat tutmak. *Gatbarlaşyp ýatan matalara gözi düşdi*.

GAT-GAT, *hal.* Birnäçe gatly, birnäçe gatdan

ybarat, munder-munder. *Galkan kimin gat-gat edip tolkunyp, Derya menden baýlygyny gizledi* (G. Ezizow). *Gat-gat mata. Gat-gat jaý*.

GATLA, *at.* 1. Suwuň derejesini galdyrmak, ony düzgünleşdirmek üçin akymyň önüni bentleýän gurluş, desga. 2. Gatlanyň ýerleşýän ýeri. *Ol henizem kempiri bilen gatlada ýaşaýar* ("Edebiyat we sungat").

GATLAÇY, *at.* Gatlada işleýän işçi. *Ýa ol ilerki gatlaçynyň gyzymy?* (G. Gurbansähedow).

GATLAK, *at.* Jisimiň we ş. m. üstüni örtýän gat. *Buz gatlaklary. Gar gatlaklary*. 2. Çökündilerden emele gelýän dag jynslarynyň dykzylan kese gaty. *Kömür gatlagy*. 3. *göç. m.* Durmuş, medeni we ş. m. alamatlary boýunça birmeňzeş adamlar topary. *Daýhanlar gatlagy. Gullukçylar gatlagy*.

GATLAKLY, *at.* Çelpek ýaly ýuka ýaýylan hamyra ýag çalyň, gat-gat togarlap, täzedan ýaýlyňan we çapadydan ulurak edilip ýagda ýa-da ýagsyz bişirilýän çörek önümi.

GATLAMA, 1. *iş ady*. Gatlamak ýagdaýy. 2. *ser. Gatlakly. Gatlak-gatlak gatlama, Gatlamadan ätleme* (Monjugatdy). *Men size bir zat tabşyrayn: men eglensem, zyymdan bir jübüt gatlama, biraz mäs, biraz dary gäterip baryň* (Erteki).

GATLAMAK, *işl.* 1. Gat-gat edip eplemek, üst-üstüne gatbar-gatbar goýmak. *Ýorganlary gatlap goýmak*. 2. Sapagy, ýüplügi we ş. m. birnäçe gat edip birleşdirmek, birnäçe dini birikdirmek. *Ýüpek sapagy gatlamak*.

GATLAMAKLYK, *iş ady*. Gatlamak ýagdaýy.

GATLANMAK, *işl.* 1. Gat-gat edilip eplenmek, gatbar-gatbar edilip goýulmak. *Gatlanyp goýlan ýorganlar*. 2. Birnäçe gat edilip birleşdirilmek.

GATLAŞDYRMAK, *işl.* 1. Gat-gat edip epleşdirmek, gat-gat edişdirmek. *Ýaglyk baryny gatlaşdyryp daňdy*. 2. Sapagy gat-gat edip birleşdirip towlaşdyrmak, sapagy birnäçe gat edip işiştirmek.

GATLAŞMAK, *işl.* 1. Gatalamaga kömek etmek. *Men eneme ýüplik gatlaşýardym*. 2. Bilelikde gatlamak. *Olar ýüplük gatlaşyp otyrdylar*.

GATLATMAK, *işl.* Gatlamak işini başga birine etdirmek. *Sapagy gatlatmak*.

GATLAYYŞ, *iş ady*. Gatlamak işi.

GATLYKMAK, *işl.* Gat-gat bolup birleşmek. *Gatlygan gar*.

GATLYŞMAK, *işl.* Garylmak, goşulyşmak, birleşmek, sepleşmek, siňmek. *Der bilen gatlyşyp giden iki düwmäni süpürmäge zordan ýetişdi* (R. Gelenow).

GATMA, *iş ady*. Gatlak ýagdaýy.

GATMAK, *işl.* Bir zady ikinji zada garmak, birikdirmek, goşmak. *Mäşiň içine biraz tüwi hem gataý*.

GATMAKLYK, *iş ady*. Gatlak ýagdaýy.

GATMAZLYK, *işl.* Bir zady ikinji zada garmazlyk,

atyşdyrmak.

GAŞ [ga:ş] **I**, *at.* 1. Göz aýtymynyň üstündäki ýaý kimin gyýlyp duran gür tüý we şonuň duran ýeri. 2. Ýöneliş, wagt-orun, çykyş düşümlerde gelip, sözsoňy kömekçi hyzmatyny ýerine ýetirýär (*ser. Gaşyna. Gaşynda. Gaşyndan*).

♦ **Gaş bejerjek bolup, göz çykarmak** gowusyny etjek bolup bulaşdyrmak, az zady düzetjek bolup, zyýan ýetirmek. **Gaş çytmak** bir zada nägiledigiňi, gaharyňy bildirmek, halamaýandygyny, islemeýändigini ýüze çykarmak. *Sen ýylgyrsaň, bütin jahan maýlaýar; Gaşyň çytsaň, gys gamçysyn aýlaýar* (M. Seýidow). **Gaş kakmak** göz-gaşyňy oýnatmak, gaşyňy hereket etdirip, göz güldürmek, göz-gaş oýnadyp yşarat etmek. *Misli jerendir böküşiň, Göz ümläp, gaşyň kakysyň, Dolanyp, gryýa bakysyň, Ýandyrdy, zalym, ýandyrdy* (Talyby).

GAŞ [ga:ş] **II**, *at.* 1. Bezeg şaýlaryň (ýüzügiň, gülyakanyň, bilezigiň we ş. m.) ýüzüne oturdylýan gymmat bahaly daş. *Ýüwruk ýetmez uzagyna, Düşdüm pelek duzagyna, Meňli gzyň ýüzügiňe, Gaşlar goýsam kümüş bile* (Magtymguly). 2. Eýeriň ön tarapynda somalyp duran tommak tutar. *Indi biziň at çapanymyzdan-da geçen eýeriň gysyna berk ýapyşyp, başymyzy gutaryp bilsek, dünýäde başga armanymyz galmady* (N. Esenmyradow). 3. Papagyň ön ýüzünde ýerleşip, maňlaýyň üstünden öňe uzalyp duran ýasy, gaty bölegi. *Papagyň gaşy.*

GAŞAMA, *iş ady.* Gaşamak ýagdaýy.

GAŞAMAK, *işl.* Gijeýän ýerini dyrnagyň bilen gazamak, dyrmalamak. *Utulan yeňsesini gaşar* (Atalar sözi).

GAŞAMAKLYK, *iş ady.* Gaşamak ýagdaýy.

GAŞANMAK, *işl.* 1. Gijeýän ýerini gaşamak. *Bir agaja baryp, gapdalyňy oýkap gaşanypdyr we şonda gök sapaklar ilişip galypdyr* (Erteki). 2. *gepl.d.* Bir zady almak üçin pul goşmak. — *Pulumyz ýetmejek bolýar; sen näme, gaşanjak dälmi?*

GAŞAŞDYRMAK, *işl.* Birnäçe gezek gaşamak, yzly-yzyna gaşamak.

GAŞAŞMAK, *işl.* 1. Gaşamaga kömek etmek. *Kimdir biriniň arkasyny gaşaşmak*. 2. Bilelikde gaşamak. *Oglanlar elleri gaşawly atlarynyň arkasyny gaşaşyp durdular*.

GAŞATMAK, *işl.* Birine teniň bir ýerini gaşamaga mejbur etmek, gaşamagyny gazanmak. *Aýu, Jemal, görensiň-le, Garyş boýly şo kelhany! Kellesini gaşatmaga Alýarmyşyn Ogullany* (K. Gurbanepesow).

GAŞAW [gaşow], *at.* Atyň endamyny gaşap aras-salamak üçin çotga ýaly enjam, at daragy.

GAŞAWLAMAK [gaşowlomok], *işl.* Gaşaw bilen arassalamak.

GAŞAWLANMAK [gaşowlonmok], *işl.* Gaşaw bilen arassalanmak.

GAŞAWLATMAK [gaşowlotmok], *işl.* Gaşaw bilen arassalamak.

GAŞAÝYŞ [gaşaýyş], *iş ady.* Gaşamak ýagdaýy.

GAŞBA-GAŞ [ga:şva-ğa:ş], *hal.* Ýüzbe-ýüz, garşy-garşy, biri-birine bakyp, seredip duran, oturan. *Ikisi hem oturdylar gaşba-gaş, Ösüpdirlir bir obada ýaşba-ýaş* (N. Pomma).

GAŞ-GABAK [ga:ş-ğa:vak], *at.* 1. Gaş we gabak. *Hem seriňe gurbanam, Hem gaşy-gabagyňdan* (Aýdym) 2. *göç. m.* İn eziş, in mähriban. *Meniň gözüm, gaş-gabagym, Aýlar jan!* (B. Kerbabaýew).

GAŞLAK [ga:şlak], *syp.* Gaşlarynyň arasy bitişip duran hüžžük gür gaşly.

GAŞLAKLYK [ga:şlaklyk], *at.* Gür gaşlylyk.

GAŞLAMA [ga:şlama], *iş ady.* Gaşlamak ýagdaýy.

GAŞLAMAK [ga:şlamak], *işl.* Bezeg şaýlaryna (ýüzüğe, gülyaka, bilezige we ş. m.) gaş oturtmak, gaş goýmak. *Gülyakany gaşlamak*.

GAŞLAMAKLYK [ga:şlamaklyk], *iş ady.* Gaşlamak ýagdaýy.

GAŞLAMAZLYK [ga:şlamazlyk], *işl.* Gaş oturtmazlyk. *Entek ussa gülyakany gaşlamandy*.

GAŞLAŞDYRMAK [ga:şlaşdyrmak], *işl.* Gaşlap çykamak, ählisini gaşlamak.

GAŞLAŞMAK [ga:şlaşmak], *işl.* 1. Gaş goýmaga, oturtmaga kömek etmek. 2. Bilelikde gaşlamak. *Ussanyň şägirtleri gülyakalary gaşlaşyp otyrdylar*.

GAŞLATMAK [ga:şlatmak], *işl.* Gaş goýdurmak. *Ýüzügi ussa gaşlatmak*.

GAŞLAÝYŞ [ga:şlaýyş], *iş ady.* Gaşlamak ýagdaýy, usuly.

GAŞYNMAK, *işl., ser.* Gaşanmak.

GAT, *at.* 1. Eplem. *Çykardy-da düwünçekden, Keteniniň gatyn açdy* (Ç. Aşyrow). *Başlyk elindäki hatyň gatyny açyp görkezdi* (G. Gurbansähedow). 2. Öýüň şol bir derejede ýerleşýän otaglarynyň hatary, mertebe. *"Kawkaz" köçesinden saga bakan aýlanýan bir ýerde ýeke gat tamly, bagly bir howly bardy* (B. Kerbabaýew). 3. *ser. Gatlak.* Yedi gat ýer.

♦ **Gatyny açmak** okap görmek. *Ol kitabyň gatyny açan adam dälidi*.

GATALMAK, *işl.* 1. Depgini batlanmak, güýçlenmek, güýjap başlamak. *Ine, onsoň welin gzyyp başlaýar; Sözledigiçe sesi gatalýar* ("Edebiýat we sungat"). 2. Gidişi tizleşmek, çaltlaşmak. *Maşynyň gidişi barha gatalýardy*.

GATALTMAK, *işl.* 1. Berkleşdirmek, gaýymlaşdyrmak. *Indiki ýyl okuwa gidýänçäm, açyk howada işläp, bedenimi gataltjak — diýip, Kyýas öz göwnündäkini aýtdy* (N. Jumaýew). 3. Öňki derejesinden batlandyrmak, güýçlendirmek. *Ene sözünü mylaýymlyk bilen başlap, soňuny gataltdy* (N. Saryhanow). 4. Tizlendirmek, çaltlandyrmak. *"Ýör, gatyryk,*

GATYKLAMAK, *işl.* Gatyk garmak, gatyk goşmak. *Akýtüwrügi gatyklamak. Unaşy gatyklamak.*

GATYKLAMAKLYK, *iş ady.* Gatyklamak işi, ýagdaýy.

GATYKLANMAK, *işl.* Gatyk goşulmak. *Gatyklananan unaş.*

GATYKLATMAK, *işl.* Gatyk goşdurmak, gatyk gadyrmak. *Unaşy gatykladyp içmek.*

GATYKLAÝYŞ, *iş ady.* Gatyklamak ýagdaýy.

GATYKLY, *syp.* Gatyk garylan, gatyk goşulan. *Gatykly unaş.*

GATYKLYK, *at.* Gatyk etmek üçin niýetlenen (süýt hakynda). *Gatyklyk süýt almak.*

GATYLAÇ, *syp.* Gatyraç, gatap berkişen, ýumşak däl, alagaty. *Keýikleriň biri syňraklary bilen gatylaç ýerden gum tozadyardy* (B. Kerbabaýew).

GATYLMAK, *işl.* Goşulmak, garylmak. *Süýde bal gatylmak.*

GATYLYK, *at.* Gaty bolmaklyk, daş ýalylyk. *Ýeriň gatylygy.*

GATYLYP-GARYLMAK [gatylyp-ga:rylmak], *işl., gepl.d., ser.* **Gatyşyp-garyşmak.** *Ýaş gelne baran ýerindäkilere gatylyp-garylmak ýeňil düşmedi.*

GATYM-GARYM [gaty-m-ğa:rym], *syp.* Biri-birine gatylyan, garyşan, bulam-bujar, gaty-m-garym. *Öýüň goşlary gaty-m-garym bolup ýatyrdy.*

GATYR, *at.* Erkek eşek bilen baýtalyň çaknyşmagyndan emele gelen haýwan.

GATYRGANDYRMAK [gatyrgannyrmak], *işl.* Biriniň gaharyny getirmek, birini gaharly gürlemäge mejbur etmek, käýindirmek.

GATYRGANMA [gatyrganma], *iş ady.* Gatyrganmak ýagdaýy.

GATYRGANMAK [gatyrganmak], *işl.* Gaharlanmak, gaharly, öýkeli gürlemek, gaharly käýinmek. *Wiý, kakasy, ownuk-uşak zat üçin gatyrganmaweri* (B. Kerbabaýew).

GATYRGANMAKLYK [gatyrganmaklyk], *iş ady.* Gatyrganmak ýagdaýy.

GATYRGANMAZLYK [gatyrganmazlyk], *işl.* Gaharlanmazlyk, gaharyň gelmezlik.

GATYRGANYŞMAK [gatyrganyşmak], *işl.* Biri-biriňe gaharly söz aýdymak, gaharly söz diýişmek. *Hiç birimizden ýüzem sowmadyk, gatyrganyşmadygam* (R. Gelenow).

GATYRHANA [gatyrrha:na], *at.* Gatyry ýatagy, gatyry saklanylýan jaý. *Gatyrrhana salyň! – diýip hökümedipdir* ("Myraly").

GATYŞ, *iş ady.* Gatyamak işi.

GATYŞDYRMAK, *işl.* 1. *ser.* **Gatyşdyrmak** 1. 2. Bulaşdyrmak, nädogry kesgitlemek. *Bir meseläni başga bir mesele bilen gatyşdyrmak.*

GATYŞDYRMAZLYK, *işl.* Bir zadyň başga bir

zat bilen garylmagyny, goşulmagyna ýol bermezlik.

GATYŞMAK, *işl.* 1. *ser.* **Gatyşmak** 2. *Jahyllykda çar tarapa atyşan, Bilmezlikde ham işlere gatyşan* (Magtymguly). *Şol döwürlerde il arasynda aşyk oýny şeýle rowaçdy, çagalara gatyşyp, Gurt ýaly obanyň jahyllary-da, sakgallylary-da oýnardylar* (A. Gowşudow). 2. Ile goşulmak, köpe gatyşyp gitmek. *Bir haýukdan soň görse, gelni pagtaçylara gatyşyp işläp ýör* ("Edebiýat we sungat").

GATYŞMAZLYK, *işl.* Gatyşman, goşulman durmaklyk. *Biriniň şahsy işine gatyşmazlyk.*

GATYŞYK, *syp., ser.* **Gatyşyk.**

GATYŞYKLY, *syp.* Bir zat bilen ikinji zat gatyşan, dürli zatlardan düzülen, gatyndyly. *Tamyň kömür gatyşykly kapas howasy gapydan gireniňden burnuňa kükäp urýardy* (G. Kulyýew). *Gar gatyşykly ýagys ýagýar.*

GATYŞYP-GARYŞMAK [gatyşyp-ga:ryşmak], *işl., ser.* **Gatyşmak** 4. *Gelen gelin gaýyn öýünde gatyşyp-garyşyp bilen bolsa, onuň gowy gylykly bol-dugydyr.*

GAWUN [ga:wun], *at.* 1. Pazyly ýere ýazylyp ösýän, uly ýaprakly birýyllyk bakja ekini. 2. Şu ösümligiň süýji maňyzly, iri, togalak ýa-da süýri miwesi. *Onuň yzyndan gawun ýaryp käseleýärler, bedre dolý akşekerek üzümiň üstüne sowuk suw guýup, iýmäge başladylar* (A. Gowşudow).

♦ **Gawun-gawundan reňk alar** birine başga biriniň häsiýeti, hereketi, täsiri geçmek. *"Gawun-gawundan reňk alar" diýlişi ýaly, bu-da kän geplemeýärdi.*

GAWUNÇYLYK [ga:wunçuluk], *at, ser.* **Gawunlyk.**

GAWUN-GARPYZ [ga:wun-ğarpyz], *at.* Gawundyr garpyzy aňladýan jemleýji tirkeş söz. *Aýsoltan, gawun-garpyz meýdanlarynyň üstünden geldi* (B. Kerbabaýew).

GAWUNGÜL [ga:wungül], *at.* Bakja ekinleriniň arasynda ösüp, olara şikes ýetirýän sary baldakly, gögümtül gülli haşal ot.

GAWUNLYK [ga:wunluk], *at.* Gawunyň köp ekilen ýeri, gawunyň bol ýeri, gawunçylyk.

GAÝ, *at.* 1. Ygally, ýagynly güýçli sowuk ýel, harasat, apy-tupan. *Iki paslyň sepgidinde, ylaýta-da, güýzüň başynda her hili gaýlaryň bolmagy taň däl* (B. Kerbabaýew). 2. *göç. m.* Ýüze çykýan gowga, uruş, söweş, jeň. 3. *göç. m.* Goh-galmagal, dawa-jenjel, galmagal. *Gay turuzmak.*

♦ **Ýeser ýerde gay turmak** *ser.* **Yeser.**

GAÝA, *at.* Dagyň göni, dik galýan kert ýeri.

♦ **Gaýadan gaýdan ýaly bolmak** duýdansyz bir zada ulaşmak, duýdansyzlykdan aljyramak. *Balam, sen neneňsi bolduň, "içim" diýip gaýadan gaýdan ýaly bolaýdyň-la!* (A. Durdyýew). **Gaýa ýaly (kimin)** berk,

goşmazlyk.

GATNADYLMAK, *isl.* Belli bir aralyga gatnar ýaly edilmek, gelip-gider ýaly edilmek. *Pagtaçylar işe maşynly gatnadylyar* ("Edebiýat we sungat").

GATNAMA, *is. ady.* Gatnamak ýagdaýy.

GATNAMAK, *isl.* 1. Iki ýana, iki aralyga ýöremek, belli ýer arasynda hereket etmek, gatnaw etmek, gidip gelmek. 2. Yzgiderli baryp-gelip durmak, şol bir ýere birsyhly gidip-gelip durmak, bir iş bilen barmak. *Ol mekdebe gatnaýar.*

GATNAMAKLYK, *is. ady.* Gatnamak ýagdaýy.

GATNAMAZLYK, *isl.* Iki ýana ýöremezlik, herket etmezlik, gatnaw etmezlik.

GATNAŞDYRMAK, *isl.* 1. Bir iş bilen meşgullandyrmak, bir işe çekmek, gatnatmak. *Körpeleri bäsleşige gatnaşdyrmak.* 2. Aragatnaşyk saklatmak, baryş-gelşi ýola goýmak. *Iki goňşyny biri-biri bilen gatnaşdyrmak.*

GATNAŞMA, *is. ady.* Gatnaşmak ýagdaýy.

GATNAŞMAK, *isl.* 1. Aragatnaşykda bolmak, baryş-geliş etmek, gatnawly bolmak, biri-biriňe baryp-gelip durmak. *O artykmaç adam, goňşularynyň hemmesi bilen gatnaşýar.* 2. Bilelikde ýerine ýetirilýän işe, geçirilýän her hili çärä goşulmak. *Bu gürrüňçilige bolsa, golaý-goltum oba goňşulary-da gatnaşýardylyr* (A. Gowşudow). *Küşt-şaska ýaryşyna gatnaşmak.*

GATNAŞMAKLYK, *is. ady.* Gatnaşmak ýagdaýy.

GATNAŞMAZLYK, *isl.* 1. Aragatnaşykda bolmazlyk, baryş-geliş etmezlik. 2. Bilelikde ýerine ýetirilýän işe, geçirilýän her hili çärä goşulmazlyk.

GATNAŞYJY, *at.* 1. Bir işi amala aşyrmaga gatnaşýan adam. *Ýaryşa gatnaşyjylar.*

GATNAŞYK, *at.* 1. Aragatnaşyk, baryş-geliş, gatnaw, gelim-gidim. *Döwletara gatnaşyklar.* *Gatnaşyk etmek.* 2. Birine, bir zada bolan dahyl, garaýyş, duýgudaşlyk, baglanyşyk. *Seniň muňa näme gatnaşygyň bar?*

GATNAŞYKLY, *syp., ser.* Gatnawly 2.

GATNAŞYS, *is. ady.* Gatnaşmak ýagdaýy.

GATNATMAK, *isl.* Iki tarapa, iki aralyga ýöretmek, belli bir ýer arasynda hereket etdirmek, gatnaw etdirmek. *–Meni ýöne iki-baka gatnadyp dursuň, buýran işimi hem bitireňok.* 2. Ulag bilen adam daşamak. *Ýolagçy gatnatmak.* 3. Yzgiderli äkidip getirmek, şol bir ýere birsyhly äkidip-getirip durmak. *Çagany bakja gatnatmak.*

GATNATMAZLYK, *isl.* 1. Iki aralyga ýöretmezlik. *–Janyňa döneyin, meni kän gatnatma, ýarawlygymyň ugry ýok.* 2. Ulag bilen adam daşamazlyk. *Men indi awtobusly ýolagçy gatnadamak.* 3. Bir ýere gatnamasyny bes etdirmek, işe, okuwa we ş.m. ýere goýbermezlik. *Sowuk düşeli ol gyzyny mekdebe gatnadanok.*

GATNAW [gatnow], *at.* Aragatnaşyk serişdesi

arkaly edilýän hereket. *Ýol agyr bolsa-da, onuň gatnawly köpdi* (Ş. Borjakow). 2. Gatnaşyk, baryş-geliş, aragatnaşyk.

GATNAWLY [gatnowly], *syp.* 1. Köp gatnaw edilýän, köp gatnalýan, köp geçilýän (ýol hakynda). *Gatnawly köçe.* 2. Gelim-gidimli, baryş-gelişli, aragatnaşykly, gatnawly bar. *Goňşymyz gatnawly adamlar.*

GATNAÝYS, *is. ady.* Gatnamak ýagdaýy.

GATY, *syp.* 1. Ýumşak däl, daş ýaly. *Gaty ýer.* 2. Berk, gaýym, ykjam, pugta. *Guşagy gaty çekmek. Bagjygy gaty daňmak.* 3. Çasly, güýçli, batly (ses hakynda). *Ol gaty geplemän, diňe hamsygyp hümrüdedi* (B. Kerbabaýew). 4. Örän, juda, has, uçursyz, bijaý, çendenaşa. *Gaty täsin waka.* 5. Batly, çalt, tiz, basym, aýagaldygyna (hereket hakynda). *Öňki atly galdy, emma indi başga bir atly gaty kowýar* ("Görogly").

♦ **Gaty gítmek** hetden aşmak, çenden çykmak, çen-çakyňy bilmän, hetdiňi tanaman, öte geçmek. *Paý-paý, aga, gatyarak gitdiň-ow! Öwez, jan, gatyarak giden bolsam, kyrklaryň kyrk ýapynjasy bilen meni pugta basyr* ("Görogly"). **Gaty görmek** birinden bir zady göwnüňe almak, göwnüň galyp öýkelemek, ýokuş görmek. *Onyň oba gelip, bize salama gelmeýşini gaty gördüm.* **Gaty söz aýtmak** birine göwne deger ýaly ýaramaz söz aýtmak, gaty-gaýrym söz diýmek. **Gaty umyt bolmak** tamaňy üzmek, umydyňdan el çekmek, umydyň tala daňlan ýaly bolmak. **Gaty umyt etmek** tamasyny üzdürmek, umydyňdan el çekdirmek.

GATYBAŞ [gatyvaş] **I**, *at.* Uzyn palaçly, dykyz togalak däneli gaňrakbaş jöwen.

GATYBAŞ [gatyvaş] **II**, *syp.* Çydamly, dözümlü. *Ol ýaşlygyndan gatybaşdy.*

GATY-GATY [gaty-gaty], *hal.* Çalt-çalt, tiz-tiz, howlугyp, alňasak, basym, güýçli, batly (ýöremek, gürelemek we ş. m. hakynda). *Ol öýden çykyp, gaty-gaty ýöräp gitdi.*

GATY-GAÝRYM [gaty-ğarym], *syp.* Göwne deger ýaly ýokuş, aýy, agyr, bijaý (söz hakynda). *Gyzyna gaty-gaýrym söz aýtmaýan Tyllagözel ýalbaryjy bir ses bilen nakyl getirdi* (B. Kerbabaýew).

GATY-GUTY [gaty-ğuty], *syp.* Galan-gaçan, iýilmän galan, gatan (çörek hakynda). *Gaty-guty zagaryny çykaryp önünde goýdy* ("Görogly").

GATYJA, *at.* Süýrüje, dikgi, selçen baldakly, goýy gyzy-benewşe gülli, düýbi togalajyk kösükli, takyrlarda, dag eteklerinde ösýän ot, tekesakgal.

GATYK, *at.* Bişen süýde gönezlik atylp, basyrylyp uýadylýan süýt önümi. *Gatyk basyrmak. Bagyr ýaly gatyk. Gatyk uýapdyr. Gatygy halta guýup süzmek.*

GATYKELLE, *at.* Uzynlygy ýarym metre ýetýän, agramy üç kilogram çemesi, arkasy iki ýüzgüçli balyk.

GATYKLAMA, *is. ady.* Gatyklamak işi.

inden öýlerine gaýdyşyp gelyärdiler (A. Durdyýew). **2.** Öňki derejesinden peselişmek, kemelişmek, çekilişmek; köşeşmek. *Derýanyň joşguny gaýdyşdy. Ýaranyň çiş i gaýdyşdy.*

GAÝDYŞYK, *at, gepl. d.* Öýli-öýüne gidişlik, iki-ýekeden gaýdyp başlamaklyk. *Adamlar, gaýdyşyk wagty boldy. Gaýdyşyk bolandan soň hem oturdyk.*

GAÝDYŞYN [gaýdyşy:n], *hal.* Yza gaýdyp, dolanyp gelinýärkä, gelşin. *Gaýdyşyn biz Etrek derýasynyň boýy bilen gaýtdyk* ("Edebiýat we sungat").

GAÝGANA [gaýgana], *at.* Düýe botlanda, ýaňy bolan kösegiň daşyndaky suwly barda.

GAÝ-GAÝMALAŞYK [ga:ý-ğa:ýmalaşyk], *at, ser.* **Gaýda-gaýmalaşyk.** *Garagumuň üsti gaý-gaýmalaşyk bilen doldy* (B. Kerbabaýew).

GAÝGY [gaýgy], *at. 1.* Bir zadyň aladasyňy etmek duýgusy. *Magtymguly, elli ýaşyň, Gamdyr, gaýgydyr, syrdaşyň* (Magtymguly). **2.** Ynjalyksyzlyk, ünji, alada. *Göroglynyň hiç zyndan gaýgysy ýok* (Görogly).

◊ **Gaýga batmak** bir zadyň pikirini, gaýgysyny etmek.

GAÝGY-ALADA [gaýg(y)-alada], *at, ser.* **Gaýgy we Alada.** *Ondan galyň hantama däl di, üstesine gaýgy-alada galdy* (B. Kerbabaýew).

GAÝGYÇYL [gaýgyçyl], *syp.* Gaýgy edegen. *Şeýle-de bolsa, gaýgyçyl garrynyň önünde sözlemek, oňa hakykaty beýan etmek birbada agyr degdi* (B. Pürliýew).

GAÝGYÇYLLYK [gaýgyçyllyk], *at.* Gaýgyçyl hasiýetlilik, gaýgy edegenlik. *Ol gaýgyçyllygy sebäpli özüni horlaýardy.*

GAÝGY-GAM [gaýgy-ğam], *at, ser.* **Gaýgy-gussa.** *Gaýgy-gam adamyň saglygy üçin uly zyýandy* (O. Gadamow).

GAÝGY-GUSSA [gaýgy-ğusso], *at.* Adamlarda döreýän we çykalgasyz görünýän gynançly, hasratly pikir, gaýgy-gam. *Gaýgy-gussa getirmegin başyňa, Jandan batyr, esrik nerim näm boldy?* ("Görogly").

GAÝGY-HASRAT [gaýgy-hasrat], *at, ser.* **Gaýgy-gussa.** *Çeker boldum gaýgy-hasrat, Başymdan gitmedi pyrkat* (Magtymguly).

GAÝGYLANDYRMAK [gaýgylandyrmak], *isl.* Gaýgylanar ýaly etmek, gaýgy etdirmek, gayga batyrmak. *Wagtynda oghundan hat-habar gelmezligi enäni gaýgylandyrdy.*

GAÝGYLANMA [gaýgyylanma], *is ady.* Gaýgyylanmak ýagdaýy.

GAÝGYLANMAK [gaýgyylanmak], *isl. 1.* Gaýgyly pikir gurşap almak, gaýgy etmek, gaýga batmak. *Onuň ýüzüne sereden lukman onuň bir zatdan gaýgyylanlygyny we soraglarynyň barlygyny gözünden aňlady* (A. Gowşudow). *Ol bir zada gaýgylanyp otyrdy. 2.* Ünji etmek, ynjalyksyzlanmak, aladalanmak. *Ol,*

sowuk howada oglunyň ýeňil geýnendigi ýadyna düşüp, gaýgylandy.

GAÝGYLANMAKLYK [gaýgyylanmaklyk], *is ady.* Gaýgyylanmak ýagdaýy.

GAÝGYLANMAZLYK [gaýgyylanmazlyk], *isl.* Gaýgy etmezlik, gaýga batmazlyk.

GAÝGYLANYŞ [gaýgylyanyş], *is ady.* Gaýgyylanmak ýagdaýy.

GAÝGYLY [gaýgyly], *syp. 1.* Gaýgysy bar, gaýgysyz däl. *Ol daşyndan gaýgyly görünýär. 2.* Ünjüli, iňkisi, ynjalyksyz. *Ol ikisiniň hem çynlakaý sypatlaryny, gaýgyly keşplerini geňirgendi* (B. Kerbabaýew).

GAÝGYLYLYK [gaýgylylyk], *at. 1.* Gaýgysy barlyk, gaýgysyz däl. *Wakanyň gaýgylylygy oňa güýçli täsir etdi. 2.* Ünjülik, aladalylyk, birahatlyk, ynjalyksyzlyk, iňkililik.

GAÝGYRMA [gaýgyрма], *is ady.* Gaýgyrmak ýagdaýy.

GAÝGYRMAK [gaýgyrmak], *isl. 1.* Aýap saklamak, aýamak. *Ol janyňy gaýgyran däl di. 2.* Dözmek edip aýamak. *Ýöne men syrkaw adamyny gaýra üzmäýin diýip gaýgyrdym* (A. Gowşudow).

GAÝGYRMAKLYK [gaýgyrmaklyk], *is ady.* Gaýgyrmak ýagdaýy.

GAÝGYRMAZLYK [gaýgyrmazlyk], *isl.* Aýamazlyk, aýap saklamazlyk. *Men Siziň her biriňiziň ata Watanyňyzy güldedip ösdürmek ugrundan gujur-gaýratyňyzy gaýgyrmajakdygynyza ynanyaryn* (Gurbanguly Berdimuhamedow). *Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr.*

GAÝGYRYLMAK [gaýgyrylmak], *isl.* Aýawly saklanylmak, gorap, aýap saklanylmak, aýalmak. *Tohumyň gaýgyrylmagynyň sebäbi onuň gymmatly, tapylgysyz ak bugdaýdandygdy.*

GAÝGYRYS [gaýgyrys], *is ady.* Gaýgyrmak ýagdaýy.

GAÝGYSYZ [gaýgysyz], *syp. 1.* Gaýgysy ýok, hiç zady pikir etmeýän, aladasyz, ünjüsiz, iňkisi bolmadyk. *Gaýgysyz çaga gapyda bökjekläp, oýnap ýör. Gaýgysyz gara suwda semrär* (Nakyl). **2. gepl. d.** Hiç kynçylyk çekmän, şübhesiz, ýeňil. *Ol bu işi gaýgysyz başarar. 4.* Oglana dakylýan at.

GAÝGYSYZLYK [gaýgysyzlyk], *at.* Gaýgysy ýokluk, gaýgyly däl. *Gaýgysyzlyk saglyk üçin peýdalydyr.*

GAÝGY-ÜNJI [gaýgy-ünjü], *at, ser.* **Gaýgy-alada.** *Gaýgy-ünjini taşlap, yhlaslyrak ýapyşyberseň, eliň endik edip gidenini özüň hem duýman galarsyň* (G. Gurbansähedow).

GAÝKY, *syp.* Arkan gaýşaryp duran, döşi öňe çykyp duran, gaýsak. *Kim gaýkyny söýer, kim küýkini* (Nakyl).

GAÝKYJAKLAMA, *is ady.* Gaýkyjaklamak

mäkäm, ärlerçe, mertlerçe.

GAÝA-GOPUZ [gaýa-ğopuz]: **gaýa-gopuz ýok** howsala düşer ýaly, gyssanar ýaly hiç hili ýagdaý ýok, imisalalyk. *Gaýa-gopuz ýok ýerinden gulagyna deňiz gyzaryp, abyр-zabyр ediberdi* ("Edebiyat we sungat"). *Oglanlar, häzir gaýa-gopuz ýok* (Ý. Mämmediýew).

GAÝALMAK, *işl.* Gaýma bilen nagyş edilmek, gaýmalanmak. *Saçy täze syrylan kellesinde yz goýup giden, keşdesi iri gaýalan tahýasyny gozgady* (N. Baýramow).

GAÝALYK I, *at.* Gaýanyň köp ýeri.

GAÝALYK II, *at.* Ilki garnyna gaýan duluç, inen düýe.

GAÝAMA, *iş ady.* Gaýamak ýagdaýy.

GAÝAMAK, *işl.* Tikiniň gaýma görnüşi bilen nagyş etmek, gaýmalamak. *Hakykatdan-da, garry ýaş başyna bu gyza keşde etmek, gaýma gaýamak, haly çitmek ýaly el işlerini öwretmek bilen, oňa edepli bolmak terbiýesini-de berip başlady* (A. Gowşudow).

GAÝAMAKLYK, *iş ady.* Gaýamak ýagdaýy.

GAÝAMAZLYK, *işl.* Gaýamak işini ýerine ýetirmezlik.

GAÝAŞMAK, *işl.* 1. Gaýma gaýamaga kömek etmek. *Gyz gelnejesine gaýma gaýaşdy*. 2. Bilelikde gaýamak (gaýamak işliginden soň *oturmak* işliginiň häzirki zamanda gelen şekili ulanylyar). *Gyzlar gaýma gaýaşyp, keşde çekişip otýrlar*.

GAÝATMAK, *işl.* Gaýamak işini başga birine etdirmek, gaýmalatmak. *Tahýaň etegini gaýatmak*.

GAÝAÝYŞ, *iş ady.* Gaýamak ýagdaýy.

GAÝÇY, *at.* Mata we ş. m. gyrkmak, kesmek üçin atanaklaýyn hereket edýän iki saply gural. *Bag gaýçysy*.

♦ **Gaýçy çalmak** dowam edýän däp-dessura görä, nika gyýlanda, "ara şeýtan düşmesin" diýen yrym bilen, gaýçyny gyrkýan ýaly şarkyldatmak. **Gaýçy gulak** çowly gulak (atyň gulagy hakynda). *Gaýçy gulak atlarymyz bar*. **Gaýçy guýruk** arasy açylyp duran, açylan gaýça meňzeş guýruk. *Gaýçy guýruk garlawaçlar*.

GAÝÇYLAMA, *iş ady.* Gaýçylamak ýagdaýy.

GAÝÇYLA MAK, *işl.* Gaýçy bilen kesmek, gyrkmak, çyrpmak, timarlamak. *Ol murtyňy gaýçylap, bir kadada saklardy* (A. Gowşudow).

GAÝÇYLA MAKLYK, *iş ady.* Gaýçylamak ýagdaýy.

GAÝÇYLANMAK, *işl.* Gaýçy bilen kesilmek, gaýçy bilen kesilip timarlanmak. *Baglar gaýçylyanyp timarlandy*. *Mata gaýçylyanyp, kesim-kesim edilipdir*.

GAÝÇYLAŞDYRMAK, *işl.* Bir ýan ujundan gaýçy bilen kesip çykmak, gaýçy bilen gyrkyp timarlaşdyrmak.

GAÝÇYLAŞMAK, *işl.* Gaýçy bilen kesmäge kömekleşmek, gaýçy bilen kesişmek. *Üzüm agaçlaryny gaýçylaşmak*.

GAÝÇYLATMAK, *işl.* Gaýçylamak işini başga birine etdirmek, gaýçy bilen kesdirmek, gyrkdymak. *Üzümi gaýçyladyp zaýaladaýma*. *Baglary gaýçylatmak*.

GAÝÇYLAÝYŞ, *iş ady.* Gaýçylamak ýagdaýy.

GAÝDA-GAÝMALAŞYK [ga:ýda-ğa:ýmalaşyk], *at.* Köpçülikleýin eýläk-beýläk edilyän çalasyn hereket, eýläk-beýläk çalasyn hereket edýän mähelläniň hereketi. *Obanyň içi gaýda-gaýmalaşykdy, ikindiniň aladaderdeseri uly-kiçini herekete getiripdi* (G. Kulyýew).

GAÝDUWSYZ [gaýduwsuz], *syp.* Her hili kynçylyklardan gaýtmaýan, batyrlyk bilen hereket edýän, tutanýerli, edermen, gorkmazak, okgunly. *Siziň garamagyňyzda dagy böwserlik, ýeriň astyny üstüne çöwrerlik gaýduwsyz güýç bar* (B. Kerbabaýew). *Gaýduwsyz adam*. *Gaýduwsyz hereket etmek*.

GAÝDUWSYZLYK [gaýduwsuzluk], *at.* Her hili kynçylyklara hötdä gelmeklik, maksada okgunlylyk, tutanýerlilik, edermenlik, gorkmazaklyk. *Esgeriň çalasynlygy, gaýduwsyzlygyny hiç zat bilen deňär ýaly däldi* (A. Nazarow). *Gaýduwsyzlyk bilen söweşmek*. *Gaýduwsyzlyk görkezmek*.

GAÝDYLMAK, *işl.* Gelen zyýna öwrülme, zyýna gidilmek, öwrülme.

GAÝDYM, *at.* Bir hereketiň öňki depgininden peseliş ýagdaýy, öňki ýagdaýyndan gowşamak häsiýeti.

♦ **Gaýdym çalyşmasy** (dil b.) "öz" diýen sözden ybarat bolup, at deregine ulanylyan sözleriň ýerini çalyşýan söz.

GAÝDYP, *hal.* Indiden beýläk, dagy-duwara, dolanyp, soň, gaýtalap. *Magtymguly, ol menzile, diýara, Giren gaýdyp çyka bilmez kenara* (Magtymguly).

GAÝDYRMAK [ga:ýdyrmak], *işl.* 1. Howada uçurmak. *Ýakymсыз sörtük şemal ýapraklary gaýdyryp äkidýärdi* (B. Gulow). *Ol daşy gaýdyryp zyňdy*. 2. göç. m. Urup ýykmak, agdarmak. *At üstüne münen nätanyş adamy gaýdyryp goýberdi*. 3. Bir sebäbe görä uly wezipesinden aýryp taşlamak. *Sen aýagyňy dogry basmasaň, bir gün işiňden gaýdyryp goýbererler*.

GAÝDYRYLMAK [ga:ýdyrylmak], *işl.* Gaýar ýaly edilmek, howada gaýyp gider ýaly edilmek. *Ýabylaryň bu çapyp barşyna furgon sähel bir zada galtaşsa ýa-da ýabylar bir gyrarakda geçäydigi ählimiz gaýdyrylyp gitjek* (B. Gulow).

GAÝDYS, 1. *iş ady.* Gaýmak ýagdaýy. 2. *hal, gepl. d., ser.* **Gaýdyşyn**. *Ony men size gaýdyşda görkezerin* (B. Kerbabaýew).

♦ **Gaýdyş bolmak** *gepl. d.* ýogalmak, aýrylmak, ölmek, dünýeden gaýtmak. *Abulhaýryň haçan, näçe ýaşynda dünýäden ötenligi anyk bolmasa-da, onuň heniz Abusagydyň yetginjek döwründe gaýdyş bolandygyny çaklamak mümkin* ("Türkmen dili")

GAÝDYŞMAK, *işl.* 1. Ikiden-ýekeden gaýdyp başlamak, dagaşyp başlamak. *Kärendeçiler pagta ýer-*

gaýmalaşýan, özlerine ýatak ýer arayan serçeler aladaly jürküldeşýärdiler (B. Kerbabaýew). *Geçiguşlar al-asmanda gaýmalaşýar.*

GAÝMALAŞYK [ga:ýmalaşyk], *at.* Köpçülikleýin edilýän tertipsiz hereket, gaýda-gaýmalasyk.

GAÝMALATMAK, *işl.* Gaýmalamak işini başga birine etdirmek, gaýma gaýatmak. *Tahýa gaýmalatmak.*

GAÝMALATMAK [ga:ýmalatmak], *işl.* Bir zady duran ýerinde üstüşünde bulaýlamak.

GAÝMALAÝYŞ, *iş ady.* Gaýmalamak ýagdaýy.

GAÝMALAÝYŞ [ga:ýmalaýyş], *iş ady.* Gaýmalamak ýagdaýy.

GAÝNADYLMAK, *işl.* 1. Gaýnamak derejesine ýetirilmek. 2. Gaýnadylyp bişirilmek. *Gaýnadylan et.*

GAÝNADYNMAK, *işl.* Özün üçin gaýnatmak. *Çaý gaýnadynmak.*

GAÝNADYŞMAK, *işl.* 1. Gaýnatmaga kömek etmek. *Çaýça çaý gaýnadyşmak.* 2. Bilelikde gaýnatmak. *Gelinler toýa gelenler üçin çaý gaýnadyşyp ýördüler.*

GAÝNAG [gaýnağ] **I**, *syp.* Çig däl, gaýnan (suw hakynda).

GAÝNAG [gaýnağ] **II**, *at.* Agzyň içinde, dodakda, burunda ýara döremek bilen çykýan kesel, düwürlikli kesel.

GAÝNAG [gaýnağ] **III**, *at.* Öýken keseli.

GAÝNAGLY [gaýnağly], *syp.* Gaýnag keseline duçar bolan, gaýnag keselli.

GAÝNAK, *at.* Elde örülýän gülli joraba we käbir el işlerine salynýan nagys, şeýle hem şol salynýan nagysň ady.

GAÝNAM, *at.* Gaýnamak derejesi. *Gaýnamy kemsiz ýeten et.*

♦ **Gaýnamy synmak** gaýnamasy galmak. *Taňkanyň gaýnamy synansoň, çopan ala torbasyny sermäp, çaý haltasyny tapdy* ("Edebiýat we sungat").

GAÝNAMAK, *işl.* 1. Güýçli gyzgynlygyň täsiri netijesinde bugaryp lakyrdamak, gaýnag hala ýetmek. *Oduň üstünde goýlan tüňçäň suwy gaýnap başlady.* 2. Aşakdan çogup, urup çykamak (suw hakynda). *Jülgäniň ýokary başynda buz ýaly çeşme gaýnap çykýardy.* 3. göç. *m.* Möwç almak, joşa gelmek, möwjemek, joşmak. *Yşk derýasy doldy, daşdy, gaýnady, Täze hyruç eýläp, gyzmaly boldum* (Magtymguly).

GAÝNATDYRMAK, *işl.* Gaýnatmak işini başga birine etdirmek. *Çaý gaýnatdyrmak.*

GAÝNAR [gaýna:r], *at.* Suwy çogup, zogdurylyp, gaýnap çykýan çeşme.

GAÝNATMA, **1.** *iş ady.* Gaýnatmak ýagdaýy. **2.** Etli süňk suwda siňňin gaýnadylyp bişirilýän milli nahar.

GAÝNATMAK, *işl.* 1. Gaýnag hala ýetirmek. *Olar çaý gaýnatmaga başladylar.* **2.** *gepl. d.* Bişirmek. *Semeni gaýnadýan gelin-gyzlaryň kalby örän päk bolmaly*

("Nesil").

♦ **Ganyny gaýnatmak** gaharyňy getirmek, janyňy ýakmak, gazaplandyrmak. *Bu ýagdaý onuň ganyny gaýnadýardy* (B. Pürliýew).

GAÝRA I, *at.* 1. Demirgazyk-Gündogar aralykdakly tarap, ileriniň garşysyndaky tarap. *Gaýradan bir adam gelýär. Soň bular gaýrak giden yzy yzarlap gittiler* (A. Gowşudow). **2.** Yz, arka, ýeňse. *Gaýra çekilmek.* **3.** Geljek wagta, indiki wagta, soňa. *Etmeli işiňi gaýra goýma.*

♦ **Gaýra durmak** çetde durmak, çeke durmak, goşulman durmak. **Gaýra üzülmek** keselliniň keseli ýagsylanan ýaly bolup, gaýtadan beterlemek, ýaramazlaşmak, gaýralamak. **Gaýra ýaşamak** ýetmezçilik we ş. m. sebäpli özüňi kemsidilen ýaly duýmak, etjegini edip bilmezlik. *Magtymguly gaýra ýaşar, Mert ärdän hany bolmasa* (Magtymguly). *Malsyz mertler köp hor eder başyny, Myhman gelse, gaýra ýaşar ýaşyny, Edebilmez köňli halan işini, Gurguly harjysy, puly bolmasa* (Zelili).

GAÝRA II, *hal, gepl. d., ser.* **Gaýta 1.** *Içine-de çöwür, baş-alty gaýra depdi* ("Görogly").

GAÝRAÇ, *at.* Nergiz güllüler maşgalasyna degişli togalak düýpli köpýyllyk ösümlik.

GAÝRA-GAÝRA [gaýra-ğayra] **I**, *at, ser.* **Gaýra I, 2.** *Ojaryň howry ony gaýra-gaýra süýşmäge mejbur etdi.*

GAÝRA-GAÝRA [gaýra-ğayra] **II**, *hal, ser.* **Gaýta-gaýta.**

GAÝRAKY, *syp.* Gaýra tarapdaky. *Gaýraky raýyş.*

GAÝRALAMA, *iş ady.* Gaýralamak ýagdaýy.

GAÝRALAMAK, *işl.* 1. Gaýra çekilmek, yza süýşmek. *Çaknyşykdan soň goşun biraz gaýralapdyr.* 2. Keselliniň ýagdaýy agyrlaşmak, gaýra üzülmek, beterleşmek, ýaramazlaşmak. *Ol gün-günden gaýralaýardy* ("Görogly").

GAÝRALATMAK, *işl.* Keselliniň ýagdaýyny agyrlaşdymak, gaýra üzdürmek, keselini beterletmek. *Kesellini köp gürledip gaýralatmak.*

GAÝRALAÝYŞ, *iş ady.* Gaýralamak ýagdaýy.

GAÝRALY [gaýrally], *syp., gepl. d.* Türkmenistanyň demirgazyk etraplarynyň ýaşaýjysy.

GAÝRALYGYNA [gaýrallyğna], *hal.* Gaýra tараpa. *Giň köçe gaýrallygyna uzalyp ýatyrady* (B. Seýtäkow). *Giň köçe gaýrallygyna uzalyp gidýärdi. Şondan gaýrallygyna ýöräberseň, Ýerewan köçesi önüňizden çykar* ("Edebiýat we sungat").

GAÝRAT [gaýra:t], *at.* Kynçylyga, garşylyga bolan çydam, dözüm, edenlilik, gujur, başarnyk. *Adamlar, gaýrat edip işläň.*

♦ **Gaýrata galmak** bir işi etmek üçin bar güýjüňi bir ýere jemlemek. – *Adamlar, gaýrata galyp, şu gün jaýyň boýuny ýetirelin. Gaýrat et! 1)* birinden bir zat

ýagdaýy.

GAÝKYJAKLAMAK, *isl.* 1. Arkan gaýşarylyp ýöremek, gaýşak hereket etmek. *Ol gaýkyjaklap haýdap barýardy.* 2. *göç. m.* Öz diýeniňi tutmak, göwnemezlik, makul bilmezlik, ylalaşmazlyk, barlyşmazlyk, kesirlik etmek. *Ol gaýkyjaklan boldy.*

GAÝKYJAKLAMAKLYK, *iş ady.* Gaýkyjaklamak ýagdaýy.

GAÝKYJAKLAŞMAK, *isl.* Köp bolup gaýkyjaklap ýöremek, arkan gaýşaryşyp ýörän bolmak, arkan gaýyşmak. *Ikisi hem gaýkyjaklaşyp barýardy.*

GAÝKYJAKLATMAK, *isl.* Gaýkyjaklap ýörär ýaly etmek, gaýkyjaklap ýöretmek, arkan gaýşartmak. *Güýçli ýel ýolagçyny gaýkyjakladyp ýykaýjak-ýykaýjak bolýardy.*

GAÝKYJAKLAÝYŞ, *iş ady.* Gaýkyjaklamak ýagdaýy.

GAÝKYLDAMA [gaýkyllama], *iş ady.* Gaýkyldamak ýagdaýy.

GAÝKYLDAMAK [gaýkyllamak], *isl.* Öňin-yzyn yranyp durmak, ýaýkyldamak. *Ol düýäniň üstünde gaýkyldap otyrdy. Gaýkyldap ýöremek.*

GAÝKYLDAMAKLYK [gaýkyllamaklyk], *iş ady.* Gaýkyldamak ýagdaýy.

GAÝKYLDAŞMAK [gaýkyllaşmak], *isl.* Oýmul-oýmul edişip ýöremek, çäykanyşyp ýöremek. *Gazlar gaýkyldaşyp suwa girdiler.*

GAÝKYLDATMAK [gaýkyllatmak], *isl.* Gaýkyldyly ýöretmek, iki ýana çäkanyp hereket etdirmek.

GAÝKYLDAÝYŞ [gaýkyllaýyş], *iş ady.* Gaýkyldamak ýagdaýy.

GAÝLAMA, *iş ady.* Gaýlamak ýagdaýy.

GAÝLAMAK, *isl., gepl.d.* 1. Gaýa sezewar bolmak, gaý üstüni basmak, gaýda galmak. 2. *göç. m.* Başagaý bolmak, lejiň çykmak, ýadamak, irmek. *Görogly aýtdy: – Şu zaňnar gaýlap gelyär-ow ("Görogly").*

GAÝLAMAKLYK, *iş ady.* Gaýlamak ýagdaýy.

GAÝMA I, *iş ady.* Gaýmak ýagdaýy.

GAÝMA II, *at.* 1. Nagyş salmak üçin owunjak sanjylyp tikilýän tikiniň bir görnüşi. 2. Gaýma bilen salnan keşde, nagyş. *Bu gaýmany kim gaýady?*

GAÝMA [ga:ýma], *iş ady.* Gaýmak ýagdaýy.

GAÝMAK I, *at.* 1. Süýtden alynýan ýokumly we ýagly iýmit önümi. *Gyr atyň sagrysynyň üstünde bir käse gaýmak goýsaň bozuljak däl di ("Görogly").* 2. *göç.m.* Suwuklygyň, tekizligiň we ş. m. ýüzünde emele gelen ýukajyk gatlak, gyrpak. *Säher çagy giň kenarda aýlanyp, Bozýar ýeriň ykyrdaýan gaýmagyn* (M. Seýidow).

GAÝMAK II, *isl.* Erkege çekilen düýe höwürden çykmak, bogaz bolmak. *Inen düýeleriň birnäçesi gaýypdyr.*

GAÝMAK [ga:ýmak], *isl.* 1. Suwuklygyň içinde

çümmän hereket etmek, ýüzünde göterilip ýörmek, ýüzmek. *Bir tarapdan, köle düşen zat suwuň ýüzünde kädi ýaly gaýyp ýör, çümmeýär* (A. Atajanow). 2. Ganat ýaýyp, howada uçmak, howada gaýmalamak. *Uçaryň mysaly nusgasy asmanda gaýýardy. Saralan ýapraklar gaýyp ýere düşýärler.* 3. Bir ýerden aşaklygyna gaýtmak, ýykylmak, zyňlyp gitmek. *Men bilmedim näme üçin atlanyp, At üstünden gaýdyňmy sen, Artyk jan* (B. Kerbabaýew).

◊ **Gaýyp düşmek** köp wagtlap barmadyk ýeriňe ahyry bir gün geleniňde aýdylýan aňlatma. – *Sen bu ýerlere gaýyp düşdünmi, gözümizden uçuň ahyry?!*

GAÝMAKLAMA, *iş ady.* Gaýmaklamak ýagdaýy.

GAÝMAKLAMAK, *isl.* 1. Süýt bişirilende ýüzünde ýukajyk ýagly gatlak emele gelmek, gaýmak bitmek. *Süýt gaýmaklady.* 2. Suwuklygyň, tekizligiň we ş. m. ýüzünde ýukajyk gatlak emele gelmek, gyrpamak. *Suwuň gyrak-bujaklarynda buz gaýmaklap görüňän ýerleri-de bardy.*

GAÝMAKLAMAKLYK, *iş ady.* Gaýmaklamak ýagdaýy.

GAÝMAKLATMAK, *isl.* Gaýmak emele geler ýaly şert döretmek, mümkinçilik bermek, gaýmak bitýänçä goýmak.

GAÝMAKLAÝYŞ, *iş ady.* Gaýmaklamak ýagdaýy.

GAÝMAKLYK, *iş ady.* Gaýmak ýagdaýy.

GAÝMAKLYK [ga:ýmaklyk], *iş ady.* Gaýmak ýagdaýy.

GAÝMALAMA, *iş ady.* Gaýmalamak işi.

GAÝMALAMA [ga:ýmalama], *iş ady.* Gaýmalamak hereketi, ýagdaýy.

GAÝMALAMAK, *isl.* 1. Gaýma gaýamak, gaýma çekmek. *Gaýmalap keşde etmek.* 2. Bir zadyň daşyna zolak aýlamak.

GAÝMALAMAK [ga:ýmalamak], *isl.* Eýläk-beýläk hereket etmek, galgamak, bir zadyň töwereginde aýlanmak. *Ak köýneklige oglan bolsa dürli gülleriň arasynda, kebelek kimin gaýmalap, juwtar ak gülleri çöpleýärdi* (N. Pomma).

GAÝMALAMAKLYK, *iş ady.* Gaýmalamak ýagdaýy.

GAÝMALAMAKLYK [ga:ýmalamaklyk], *iş ady.* Gaýmalamak hereketi.

GAÝMALANMAK, *isl.* Gaýma edilmek, gaýma gaýalmak.

GAÝMALAŞMAK, *isl.* Gaýma gaýaşmak. *Tahýa gaýmalaşmak.*

GAÝMALAŞMAK [ga:ýmalaşmak], *isl.* 1. Köp bolup bir zadyň töwereginde aýlanmak, galgamak. *Gelnalyja gitmäge höwesjeňler eýýäm maşynyň töwereginde gaýmalaşýardylar* (B. Gulow). 2. Birden köp bolup bilelikde ganat ýaýyp uçmak. *Günüň ýaşyp barýanyny mälim edip, ondan-oňa*

näme gaýtargy berjegini bilmän ikirjiñlejek ýaly etdi-de, şol sekundyň özünde sowalga tapdy (B. Kerbabaýew).

2. ser. Gaýtawul. *Birine ýumruk salsaň, ondan gaýtarga garaşybermeli* ("Edebiyat we sungat"). **3.** Hasaplaşykdan gaýtarylyp berilýän artyk pul, satyn alnan harytdan gaýtarylyp berilýän pul.

♦ **Gaýtargyňy almak** (*gepl. d.*) ö z hereketiňe, aýdan sözüňe görä jogap eşitmek, almytyňy almak. *Goşulmasyz zada goşuldyň, ahryrynda hem gaýtargyňy aldyň.*

GAÝTARMA I, at. Ir gülleýänler maşgalasyndan bolan, yzgarly ýerde bitýän, sary gülli, beýikligi 1,25 sm ýetýän ot.

GAÝTARMA II, 1. iş ady. Gaýtarmak ýagdaýy. **2. at.** Durmuşa çykandan soň atasy öýüne gaýdyp gelen gelin, çuwalgyz. *Orta boýly, gara gözli, Bir gaýtarma gyzy bardy* (K. Gurbanepesow).

GAÝTARMAK, işl. 1. Yzyna ibermek, dolamak, yzyna ugratmak. *Töwella gelenleri gaýtarmak.* **2.** Yzyna serpikdirmek, öwürmek. *Çoluk mallary gaýtardy.* **3.** Bir zady yzyna, öňki eýesine bermek, gowşurmak. *Depderleri eýesine gaýtaryp berdi.* **4.** Bir üýşmek edilende, adamlary hezzetläp ugratmak, köpçüligi sowmak, atarmak. *Satyn alan öküziň giden mähelläni gaýtararmyka diýýän.* **5.** Yzyna guýup garmak, agdarmak (çaý hakynda). *Demlenen çaýy gaýtarmak.* **6.** Edilen ýagşylygy ýerine salmak. *Size ýamanlyk etselerem, ýagşylyk bilen jogap gaýtaryň* ("Nesil"). **7.** Bir zady yzyna eplemek, yzyna gaňyrmak. *Synlary gaýtaryp, taýagyn alyp, Elleşdi, hoşlaşdy ata mysaly* (N. Pomma). **8.** Bir zady yzyna serpikdirmek, yza tездirmek. *Hijümi gaýtarmak. Aýnanyň gaýtaryan şöhesi onuň ýüzüne düşýärdi.* **9.** Iýeniň batman, agzyňdan çykmak, gusmak. *Onuň ýüregi bulanyp, birnäçe gezek gaýtardy.* **10.** Kabul etmän, ýol bermän ret etmek. *Teklibi gaýtarmak. Karary gaýtarmak.* **11.** Goýbolsun etmek, yzyna öwürmek, bozmak (sowda hakynda). – *Ýok, şol aýdanym, ýekeje köpügi kem bolsa-da, berjek däl – diýip, iki şaýynyň üstünde bir donuň söwdasyny gaýtarjak boldy* (H. Derýaýew). **12.** Däp boýunça gelni belli bir wagtylyk atasy öýüne äkidip, soňra gaýtarjylap gaýyn öýüne eltmek.

GAÝTARMAKLYK, iş ady. Gaýtarmak ýagdaýy.

GAÝTARTMAK, işl. 1. Gaýtarmak işini birine etdirmek. *Goýunlary gaýtartmak. Çaýy gaýtartmak.* **2.** Iýenini agzyndan getirtmek, gusdurmak. **3.** Däbe görä az wagtylyk atasy öýüne äkidilen gelni soňra gaýyn öýüne gaýtarjylap eltdirmek.

GAÝTARYJY [gaýtarjy], *at.* Gelin gaýtarmaga gatnaşýan adam, gelin eltişen adam. *Gaýtaryjylara nahar äberildi.*

GAÝTARYJYLAP [gaýtarjyla:p], *hal.* Däbe görä täze edinilen gelni ýa-da durmuşa çykan gyzy gaýyn

öýüne ýa-da atasy öýüne gaýtarmaga gidýän adamlaryň gatnaşmagynda. *Gaýtaryjylap gaýtarmak.*

GAÝTARYLMAK, işl. 1. Yzyna dolandyrylmak, yzyna ugradylmak, yza gider ýaly edilmek. *Süri gaýtaryldy.* **2.** Bir zat eýesine berilmek, gowşurylmak. *Amanat kitap eýesine gaýtaryldy.* **3.** Yzyna guýup garyl-mak, agdarylmak (çaý hakynda). *Çaý öwrän-öwrän gaýtaryldy.* **4.** Edilen ýagşylyk ýerine salynmak. *Onuň ähli eden ýagşylygy gaýtaryldy.*

GAÝTARYŞ, iş ady. Gaýtarmak ýagdaýy.

GAÝTARYŞMAK, işl. 1. Gaýtarmaga kömek et-mek, yza dolaşmak. *Sürini gaýtaryşmak.* **2.** Bilelikde gaýtarmak. *Oglanlar ekinçilige golaý baran düýelerini gaýtaryşyp durdular.* **3.** Gaýtarmaga ýoldaş bolmak, gidişmek, äkidişmek. *Gelin gaýtaryşmak.*

GAÝTAWUL [gaýtowul], *at.* Kesgitli ýa-da ýaramaz berilýän jogap, garşylyk.

GAÝTGYN [gaýygtyn], *at. 1.* Daşgynyň, güýçli akymyň peseliş ýagdaýy, ýuwaşama, öňki hetdine geliş. *Bir gije-gündiziň içinde deňizlerde iki gezek daşgyn, iki gezek hem gaýtgyn bolýar.* **2.** Suwuň öňi böwetlenip yza tarap tolkunmagy, suwdan mazaly dolma. *Öňi bek-lengi suwuň gaýtgyny ep-esli ýere uzalyp gidýärdi.* **3.** Kesellide örgüniň, gyzgynyň peseliş, aýrylyş ýagdaýy. *Onuň gyzgyny indi birneme gaýtgyn berip başlapdy* (B. Seytākow). *Gyzamygyň gaýtgyny agyr geçýär.*

GAÝTMA [gaýytma], *iş ady.* Gaýtmak ýagdaýy.

GAÝTMAK, işl. 1. Yzyňa gitmek, öwürlmek, dolanmak; haýsydyr bir ýerden öýüne gitmek. *Orazsoltan eje göwünsiz berlen jogaby eşidip çykyp gaýtdy* (H. Derýaýew). – *Men-ä gaýtjak. Kakam garaşyp durandyr.* **2.** Inmek, ýykylmak. *Araba ýoluň beýik ýerinden aşaklygyna gaýtdy.* **3.** Gaça durmak, çeke durmak, gaçmak. *Oňa agzy arassa oglandyr öýderdim weli, gaýdýan zady ýok bolara çemeli.* **4.** Aşaklamak, peselmek, azalmak (gyzgyn, çiş, der we ş. m. hakynda). *Gyzgyny gaýtmak. Çişsi gaýtmak.* **5.** Bir ýerden başga bir ýere uzalyp gitmek. *Ol ýap baýyrlaryň arasyndan ýylan ýaly towlanyl, egrem-bugram bolup geçip gaýdýar.* **7.** Bir zadyň hakyky möçberinden, mukdaryndan, agramyndan belli bir bölegini kem hasap etmek, aýyrmak. *On kilodan bir kilosyny gaýtmak. Bahasyndan baş manat gaýtmak.*

♦ **Gaýdyp almak ser. Gaýtmyşym etmek.** *Ad-amlar, onuň ýaly bolsa, men aýdan sözlerimigaýdyp alýaryn* (A. Gowşudow).

GAÝTMAKLYK, iş ady. Gaýtmak ýagdaýy, hereketi.

GAÝTMAZLYK, işl. Gaýtmak hereketini amal etmezlik, gaýtman ýörmek, gaýtman oturmak, gaýt-man durmak.

GAÝTMYŞYM: gaýtmyşym etmek öň diýen zadyňy yzyna almak, diýmedigim diýip hasap etmek.

haýyş edilende, dilenende ulanylýan aňlatma. **2)** biriniň başyna agyr iş düşende göwünlik berlip aýdylýan aňlatma.

GAÝRATLANDYRMAK [gaýra:tlannymak], *işl.* Gaýrata galdyrmak, kuwwatlandyrmak. *Ýeňşe bolan ynam ony has-da gaýratlandyrýardy.*

GAÝRATLANMAK [gaýra:tlanmak], *işl.* Gaýratly bolmak, gaýrata galmak.

GAÝRATLY [gaýra:tly], *syp.* Gaýraty bar, edenli, tutanýerli, gujurly, başarnykly. *Gaýratly adam.*

GAÝRATLYLYK [gaýra:tlylyk], *at.* Gaýraty barlyk, edenlilik, tutanýerlilik, gujurlylyk.

GAÝRATSYZ [gaýra:ssyz], *syp.* Gaýraty ýok, kynçylyga, garşylyga çydamsyz, edensiz, bigaýrat. *Ozalda bolsa gaýratsyz, Ony hiç düzeltmek bolmaz* (Talyby).

GAÝRATSYZLYK [gaýra:ssyzlyk], *at.* Gaýraty ýokluk, kynçylyga, garşylyga çydamsyzlyk, edensizlik, bigaýrat.

GAÝRY, *syp.* **1.** Beýleki, başga, özge. *Özüňden egsik bir gaýry namardyň, Hyzmatynda gulluk ediji bolma* (Magtymguly). **2.** Ýakyn däl, keseki, ýat, bigäne. *Wehm etme, Şasenem gaýry bolar diýp, Bir namardyň terhosyny alar diýp* ("Şasenem – Garyp").

GAÝRYLMAK, *işl.* Ýerine ýetirilmek, amala aşyrylmak, edilmek (*ser.* **gaýyrmak**).

GAÝRYLMAZLYK, *işl., k. d.* Ýerine ýetirilmezlik, amala aşyrylmazlyk, edilmezlik. *Mertden dileg eden namut öwürilmez, Namarda düşen iş hergiz gaýrylmaz* (Magtymguly).

GAÝSAR: **gaýsar bolmak** derlän endama şemal çalyp gatamak, çigreklemek.

GAÝŞAK, *syp., ser.* **Gaýky.** *Bu iki baryan aýalyň bir-ä uzyn gaýşak, semiz, çişik, garaýagyz burunlak, saçy çalaran bir aýaldy* (A. Durdyýew).

GAÝŞANAKLAMAK, *işl., ser.* **Gaýkyjaklamak.** *Gaýşanaklap dünýä göwni ýetmän baryar.*

GAÝŞANAKLAŞMAK, *işl., ser.* **Gaýkyjaklaşmak.** *Olar gaýşanaklaşyp gelyärdiler.*

GAÝŞARMA, *iş ady.* Gaýsarmak ýagdaýy.

GAÝŞARMAK, *işl., ser.* **Gaýýsmak.**

♦ **Gaýsaryp gezmek** hiç bir alada-ünjüsiz, erkana, arkaýyn ýaşamak.

GAÝŞARMAKLYK, *iş ady.* Gaýsarmak ýagdaýy.

GAÝŞARMAZLYK, *işl.* Gaýsaryp ýörmezlik.

GAÝŞARTMAK, *işl.* **1.** Döşüňi ileri berip, kelläni arkanrak atmak. *Seydi aýagy gandally, iki eli zynjyrlý, çök düşüp oturan yerinden döşüni gaýşardyp öňe omzapdyr* (N. Pomma). **2.** Bir zadyň ujuny yzyna egmek ýa-da bir zady birneme egmek. *Simiň, çüýüň ujuny gaýşartmak.*

GAÝŞARYLMAK, *işl.* **1.** Gaýsyp oturmak, gaýsyp durmak, gaýsyp ýörmek. *Ol kürsüde gaýşarylyp oturdy.* **2. göç. m.** Özüňe ynamly, göwniýetijilik bilen çişmek,

hondanbärsi bolmak, ýüzüňi ýokary tutmak. *Nedir aga özüne göwni ýetýän adamyň görnüşinde gaýşarylýar* (N. Jumaýew).

GAÝŞARYŞ, *iş ady.* Gaýsarmak ýagdaýy.

GAÝŞARYŞMAK, *işl.* Biri bilen bile gaýşaryp durmak, hondanbärsi boluşmak. *Olar hiç zat piňine däl ýaly, gaýşaryşyp durdular.*

GAÝŞYŞMAK, *işl.* Biri bilen bilelikde gaýsyp durmak, "etjek däl" diýen manyda biriniň gaňrysyna gaýtmak. *Gaýşyşyp durmaň-da, diýleni bilen boluberiň!*

GAÝTA, *hal.* **1.** Gezek, sapar, ýola. *Baş gaýta aýtmak.* **2.** "Gaýtam, tersine, eýsem-de bolsa" ýaly manyda ulanylýan giriş sözi. *Urmak bilen çaga terbiýe berip bolanok, gaýta, zaýalanýar* (A. Gowşudow).

GAÝTADAN, *hal.* Gaýtalap, ikilenç, ýañadandan, ýamaşgandan, täzeden. *Nebiti gaýtadan işleýän zawod.*

GAÝTA-GAÝTA [gaýta-ğaýta], *hal.* Yzly-yzyna, birnäçe gezek, öwran-öwran, garşy-garşy, zol-zol, gaýtalap-gaýtalap. *Oglan haty gaýta-gaýta okady.*

GAÝTALAMA, *1. iş ady.* Gaýtalamak ýagdaýy. **2.** Aýdymyň gaýtalanýan bendi.

GAÝTALAMAK, *işl.* **1.** Bir zady, hereketi we ş. m. ikilenç amala aşyrmak. **2.** Gaýtadan aýtmak, tekrarlamak. *Gaýtalap aýtmak.* **3.** Ikilenç gozgamak, gaýtadan başlamak (kesel hakynda.). *Dümew ýene gaýtalady.* **4. at.** Geçilen sapagy, aýdymyň sözlerini we ş. m. ýadyňdan çykarmazlyk üçin gaýtadan okamak, okap içinden geçmek.

GAÝTALAMAKLYK, *iş ady.* Gaýtalamak ýagdaýy.

GAÝTALAMAZLYK, *işl.* **1.** Bir hereket, hadysa gaýtadan edilmezlik. **2.** Gaýtalap aýtmazlyk. **3.** Ikilenç gozgamazlyk, gaýtadan başlamazlyk (kesel hakynda).

GAÝTALANMAK, *işl.* **1.** Bir hereket, hadysa gaýtadan ýüze çykmak, döremek. *Ýaramaz hereketiňiz gaýtalandygy siz bilen başgaça gürlleşmeli bolar.* **2.** Gaýtadan aýdylmak, gaýtadan tekrarlanmak. *Bu bent hem öwran-öwran gaýtalandy* ("Edebiyat we sungat").

GAÝTALAP-GAÝTALAP [gaýtala:p-ğaýtala:p], *hal.* **1. ser.** **Gaýta-gaýta.** *Şol aýdym öz ýüreklerinden turan daýhanlar ony gaýtalap-gaýtalap aýtdyrypydylar* (B. Kerbabaýew). **2.** Nygtap-nygtap, aýratyn üns berip, pugta tabşyryp. *Etmeli işlerini gaýtalap-gaýtalap düşündirdi.*

GAÝTALATMAK, *işl.* Gaýtalamak işini birine etdirmek, täzeden aýtdyrmak. *Mugallym ýazuw kadasyňy okuwçylara birnäçe gezek gaýtalatdy. Bagşa aýdan aýdymyny ýene gaýtaldydylar.*

GAÝTALAYYŞ, *iş ady.* Gaýtalamak ýagdaýy.

GAÝTAM [gaýta:m], *gepl. d., ser.* **Gaýta** **2.** *Gaýtam, bu habar ony begendirdi* (B. Seýtäkow).

GAÝTARGY [gaýtarğy], *at.* **1.** Biriniň hatyna, soragyna we ş. m. ýazylýan hat ýa-da berilýän jogap. *Sadap*

epgegiň täsiri netijesinde). *Çopanyň ýüzi-gözi gaýz-ygypdyr.*

GAÝZYKMAKLYK, *iş ady*. Gaýzykmak ýagdaýy.

GAÝZYGYS [gaýzygys], *iş ady*. Gaýzykmak ýagdaýy.

GAZ [ga:z] **I**, *at*. Ördekler maşgalasyndan suwda ýüzýän uzyn boýunly ýabany ýa-da eldeki uly guş. *Ýaşylbaş sonalar; gazlar garkyldar; Haly harap düşer köli bolmasa* (Magtymguly).

GAZ [ga:z] **II**, *at*. 1. Giňişlige endigan ýaýramaga ukyply fiziki jisim. 2. Ýyladyş, ýşyklandyryş we ş. m. üçin niýetlenen gaz pisint ýangyçlaryň umumy ady.

GAZA [gaza:], *at*, *kön.s.* Uruş, jeň. *Görün bu zemini tomaşa kylar; Rahat gaza başlar; huw sesin aňsa* (Magtymguly).

GAZAK, *at*. 1. *ser. Gazaklar*. *Gazak halky. Gazak dili*. 2. Oglana dakylýan at.

GAZAKLAR, *at*. Gazagystanyň esasy ilatyny düzýän ýerli halk.

GAZAKY: **gazaky goýun** tegelek guýrukly goýnuň bir görnüşi.

GAZAL, *at*, *edeb.* 1. Goşgy düzülişiniň gadymy görnüşi bolup, birinji beýdi özara, soňky beýtleriniň ikinji setiri birinji beýt bilen kapyýalaşýan şygryň iki setirli görnüşi. *Bayram han Türkmen özüniň ajaýyp diwanlary we gazallary bilen Gündogaryň sungatyna we medeni mirasyna ägirt uly goşandyny goşdy* ("Türkmenistan"). 2. *gepl. d.* Goşgy, şygry; şahyran setirler. *Ol özüne göwünlik berip, bir gazal aýdýar* ("Görogly"). 3. Küşdepdiniň ýerine ýetirilýän bendi. *Yaşlar küşt depip, gazal aýdýarlar*.

GAZALAMA, *iş ady*. Gazalamak ýagdaýy.

GAZALAMAK, *işl.* Gazap-gazap arassalamak, yzly-yzyna gazamak. *Gazanyň kesmegini gazalamak*.

GAZALAMAKLYK, *iş ady*. Gazalamak ýagdaýy.

GAZALAŞDYRMAK, *işl.* Bir topar zady gazalamak, köp zady gazap çykmak, gazap arassalaşdyrmak. *Gap-gaçlaryň garasyny, kesmegini gazalaşdyrmak*.

GAZALAYYS, *iş ady*. Gazalamak işi.

GAZALMAK, *işl.* Gazalyp arassalanmak, kesmegi aýrylmak. *Kesmek gazaldy. Ýarma bişen gazanlar gazalyp ýuwuldy*.

GAZAMA, *iş ady*. Gazamak ýagdaýy.

GAZAMAK, *işl.* 1. Bir zadyň kesmegini, ýüzüniň hapasyny gyryp aýyrmak, arassalamak. *Dymdy. Ýerde ýatan çöpi aldy-da, Piliniň gulagny gazap başlady* (A. Atajanow). 2. Ýer peşemek, ýer dörjemek. *At toýnagly bilen ýer gazaýardy*. 3. Gaşamak, dyrmamak. *Soňra gazap bulaşdyran sakgalyny barmaklary bilen daraşdyrdy* (H. Derýaýew). 4. Düýbünden syryp aýyrmak, syrmaq (saç, sakgal hakda). *Her gün irden turup, sakgal-murtuny düýbi bilen gazap taýpardyp goýýardy* ("Edebiyat we sungat").

GAZAMAKLYK, *iş ady*. Gazamak ýagdaýy.

GAZAMAZLYK, *işl.* Gazamak hereketini etmezlik.

GAZAMAT [gazama:t], *at, taryh*. Tussag saklanýan jaý, tussaghana, türme.

GAZAN [ga:zan], *at*. Nahar bişirmek, suw gyzdýrmak we ş. m. üçin ýörite polatdan, çoyundan ýasalan gap.

♦ **Gazan gulagy gyzmazlyk** gazan atarylyp, nahar bişirilmezlik, nahar taýýarlanmazlyk. **Gazan ýaglamak** özüni çirkizmek, özüni zordan gowurmak (ýagy az, ýagly däl et hakynda). *Bu et zordan gazan ýaglaýjak*.

GAZANÇ, *at*. Alynýan girdeji, hak, düşewünt.

GAZANÇA [ga:zança], *at*. Kiçiräjik gazan.

GAZANÇLY [gazanyşly], *syp*. Puly köp gazanýan, girdejili, düşewüntli. *Gazançly adam. Gazançly kär*.

GAZANÇLYLYK [gazanyşlylyk], *at*. Gazanjy köplük, girdejililik, düşewüntlilik. *Ol bu käriň gazançlylygyny aýtdy*.

GAZANÇSYZ [gazanyşsyz], *syp*. Gazanjy ýok ýa-da gazanjy az, düşewüntsiz, girdejisiz. *Gazançsyz iş*.

GAZANÇSYZLYK [gazanyşsyzlyk], *at*. Gazançly dälilik, düşewüntsizlik, girdejisizlik.

GAZANÇY [ga:zançy], *at*. 1. *gepl. d.* Nahar taýýarlaýan adam. 2. Gazan ýasaýjy, gazan guýujy.

GAZANDYRMAK [gazannymak], *işl.* 1. Gazanç etdirmek. *Pul gazandýrmak*. 2. Eýe boldurmak, maksada ýetdirmek, hasyl etdirmek, amala aşyrtmak. *Bu iş olara şöhrat gazandýrsa gerek*.

GAZANMA, *iş ady*. Gazanmak ýagdaýy.

GAZANMAK, *işl.* 1. Girdeji etmek, gazanç etmek, düşewünt etmek. *Bizem, ynha, kakam bar, gyz jigim bar, işläris, gazanarys, hor bolmarys* (A. Durdyýew). 2. Güýç sarp edip, bir zada eýe bolmak, ýetmek. *Beýik Ýeňiş türkmeniň ogullarynyň gazanan uly gahrymançylykly üstünlikleriniň biridir* ("Türkmenistan").

GAZANMAKLYK, *iş ady*. Gazanmak ýagdaýy.

GAZANYLMAK, *işl.* 1. Gazanç edilmek, peýda, düşewünt tapylmak. 2. Belli bir derejä eýe bolmak.

GAZANYŞ, *iş ady*. Gazanmak ýagdaýy.

GAZAP, *at*. 1. Güýçli gahar duýgusy, çakdan aş gahar. *Onuň gazaby garamtyl yüzünde gyzgylt öwşün atýardy, dyzaýardy* (B. Kerbabaýew). 2. Hatar, howp, bela. *Tebigatyň bu gazaby obadaky işleriň hiç birine päsgel berip bilmeýärdi* (B. Pürliýew).

GAZAPLANDYRMAK [gazaplannymak], *işl.* Güýçli derejede gaharyny getirmek, ganyny gyzdýrmak, gazap atyna atlandyrmak. *Ony ýoldaşynyň sözi gazaplandyrdy*.

GAZAPLANMA, *iş ady*. Gazaplanmak ýagdaýy.

GAZAPLANMAK, *işl.* 1. Ganyň gyzmak, örän gaty gaharlanmak. *Peleň gazaplanyp ursa haýbatyn, Dura bilmez, bars nedir, gurt nedir* (Magtymguly). 2.

GAÝYBANA [ga:ýyva:na], *syp.* 1. Bir işe, herekete, waka gatnaşygy bolan şahsyň ýoklugynda bolup geçýän, özüni görmän, daşyndan. *Ony gaýybana tanaýardy* (O. Gadamow). 2. Okuwa yzygiderli gatnaşman, köplenç, özbaşdak taýýarlanylýan okuwyň bir görnüşi. *Gaýybana okuw.*

GAÝYBANAÇY [ga:ýyva:naçy], *at.* Gaýybana okaýan talyp.

GAÝYK, *at.* Suwda, köplenç, kürek ýa-da motor bilen herekete getirilýän uly bolmadyk ulag serideşi. *Ol sportuň gaýykda hem-de ýelkenli gämide ýüzmek ýaly görnüşleri bilen hem gyzyklanýar* ("Nesil").

GAÝYKÇY, *at.* Gaýyk sürýän adam. *Ata, siz sogan-burç satyň, men bolsam gaýykçylar bilen ýük çekeýin* (B. Seýtakow).

GAÝYKÇYLYK, *at.* Gaýyk sürmeklik käri, hünäri. *Ýylanly bilen Daşogzuň arasynda gaýykçylyk ederdi* (B. Seýtakow).

GAÝYM [ga:ýym], *syp., gepl. d.* 1. Pugta, mäkäm, berk. *Ol yş galan ýerini gaýym basyrdy* ("Görogly"). 2. Işine jür, ýetişikli. *Ol Mäti pälwanyň işine gaýym, gepine berk, wagtyna jür adamdygyny bilýärdi* (G. Kulyýew). 3. Ykjam, tagaşykly, oňaly. *Bu kätmen ýeňiljek hem otaga gaýymja, başga kätmende işlemek maňa kyn bolýar* (A. Durdyýew).

GAÝYMLAMA [ga:ýymlama], *iş ady.* Gaýymlamak ýagdaýy.

GAÝYMLAMAK [ga:ýymlamak], *işl., gepl. d.* Gaýym etmek, berk etmek, pugtalamak. *Ýüp bilen gaýymlamak. Direg dikişdirip gaýymlamak.*

GAÝYMLAMAKLYK [ga:ýymlamaklyk], *iş ady.* Gaýymlamak ýagdaýy.

GAÝYMLANMAK [ga:ýymlanmak], *işl.* Gaýym edilmek, gaýymlap pugtalanmak. *Agaç çekekler demir gurşaw bilen gaýymlandy.*

GAÝYMLAŞMAK [ga:ýymlaşmak], *işl. 1. gepl. d.* Gaýymlamaga kömek etmek, kömek edip gaýym bolar ýaly etmek. *Agaç çelegi gaýymlaşdym.* 2. Gaýym bolup başlamak, berkleşmek, pugtalaşmak. *Biziň dost-lugymyz gaýymlaşýar.* 3. Jür, menikli, gabyl bolmak. 4. Ykjamlaşmak, tagaşykly, çemeli bolmak.

GAÝYMLATDYRMAK [ga:ýymlatdyrmak] *işl., gepl. d., ser.* **Gaýymlatmak.**

GAÝYMLATMAK [ga:ýymlatmak], *işl., gepl. d.* Gaýymlamagy birine etdirmek, gaýym etdirmek, pugtalamak.

GAÝYMLAÝYŞ [ga:ýymlaýyş], *iş ady.* Gaýymlamak ýagdaýy.

GAÝYMLYK [ga:ýymlyk], *at, gepl. d.* Berklik, pugtalyk, mäkämlik. *Dub agajynyň gaýymlygy.*

GAÝYN [ga:ýyn], *at.* Gelniň we ýigidiň ene-atalarynyň we özlerinden uly ýakyn garyndaşlarynyň gelne we ýigide bolan garyndaşlyk gatnaşygy görkezýän

söz. *Senem ogluny alyp, gaýynlaryna gezmäge gitdi.*

♦ **Gaýyn aga** gelniň adamsynyň uly erkek dogany, agasy. **Gaýyn ata 1)** aýalyň (gelniň) äriň (adamsynyň) kakasyna bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz, adamsynyň kakasy. **2)** erkek adamyň öz aýalynyň kakasyna bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz, öz aýalynyň, gelniniň kakasy. **Gaýyn ekeji** gelniň adamsynyň uly aýal dogany. **Gaýyn ene 1)** aýalyň (gelniň) äriň (adamsynyň) ejesine bolan garyndaşlygyny aňladýan söz, adamsynyň ejesi. **2)** erkek adamyň öz aýalynyň ejesine bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz, aýalynyň ejesi. **Gaýyn eneň söýüpdür (söymändir)** nahar iýlip gutarmanka, üstüne gelen (ýa-da saçak ýygananansoň gelen) adama aýdylýan söz. *Gel, ýagşy ýigit! Naharyň üstüne geldiň, seni gaýyn eneň söýüpdür.* **Gaýyn öýi** gelniň adamsynyň öýleri, gelniň gaýynlarynyň öýi.

GAÝYŇ I, *at, ös.* Ak gabykly dik ösýän uzyn agaç, berýoza.

GAÝYŇ II, *at, haýwanat d.* Köpek bilen ganjyk tazynyň çaknyşmagyndan dogan itiň bir tohumy.

GAÝYP [ga:ýyp]: **gaýyp bolmak** gözden ýitmek, gürüm-jürüm bolmak, zym-zyýat bolmak. *Guş gözden gaýyp boldy.*

GAÝYR, *at.* Derýanyň suwy çekilen ýeri.

GAÝYRMAK, *işl., gepl. d.* Bir gymyldy-hereketi amala aşyrmak, ýerine ýetirmek, etmek. *Bulary aýry saklap, Görüň näme iş gaýyrdy* (A. Alamyşow).

GAÝYŞ [ga:ýyş], *iş ady.* Gaýmak ýagdaýy.

GAÝYŞ I, *at. 1.* Käbir haýwanlaryň hamyndan taýýarlanylýan teletin, işlenen gön. **2. gepl. d.** Bil çeki, guşak, kemer. *Ol jalbarynyň gaýşyny gowşatdy.*

GAÝYŞ II, *at.* Ýylanyň gijesine tutulýan ady.

GAÝYŞMAK, *işl. 1.* Az-kem arkan gaýşarmak. *Ol üzeňnili aýaklaryny uzadyp, arkan gaýyşdy* (B. Kerbabaýew). **2. göç. m.** Razy bolman, makul bilmän durmak. *Bolýa-da onda, Orazsoltan, sizem onda gaýşyp oturmaň* (H. Derýaýew).

GAÝYŞMAK [ga:ýyşmak], *işl.* Howada, suwuň ýüzünde gaýyp ýörmek, gaýmalaşmak. *Suw guşlar gaýyşyp edýärler perwaz* (A. Kowusow).

GAÝYŞMAZLYK, *işl. 1.* Arkan gaýşarmazlyk. **2.** Biriniň tersine gitmän, razy bolmak, gaňyrşyna gaýtman, makul bilmek. *Satyjy sygryny has ýokary bahalap duransoň, men ony has bärärek diledim, ýöne olam gaýyşman, zat etmän, meniň dilän nyryhym bilen derrew ylalaşdy.*

GAÝZYKDYRMAK, *işl.* Ýüzüni üýtgetmek, ýüzüni gatatmak. *Gapydan girýän sowuk şemal hamyry gaýzykdyrypdyr.*

GAÝZYKMA, *iş ady.* Gaýzymak ýagdaýy.

GAÝZYKMAK, *işl.* Ýüzi galňaşyp, daşy gataşyp, çala jaýryklar emele gelmek (sowuk şemal ýa-da

Gazygyn daşyna aýlanyp duran atyna assyrynlyk bilen seretdi (N. Saryhanow).

♦ **Gazygyn daşyna garrasyn!** täze edinilen gelin şol ojakda abraý, saglyk, agzybirlik bilen uzak ýaşasyn, ýassykdaşyndan aýrylmasyn, nika bozulmasyn, adamsyna wepaly bolsun diýlip aýdylýan alkyş. **Gazyk bolmak** bellenen ýerde tapylmak, dikilmek, bir ýerde gymyldaman durmak. *Nirä gitseň git, ýöne agşamara öýde gäzyk bol.* **Gazyk etmek 1)** taýýar etmek, getirmek, dikmek. **2)** (*gepl. d.*) bir işi kemsiz başarmak, kemini goýman hötdä gelmek, ýerine ýetirmek. – *Sen bu işi başarmyň? – Gazyk ederin.*

GAZYKBAGY [gazykba:ğ / gazykba:gy], *at.* Ýüpi gazyga, malyň boýnuna baglamagyň bir görnüşi, ýüpüň uýy çekildigiçe bekeýän daňy. *Gazykbagy daňmak.*

GAZYLMAK, *işl.* Gazylyp oýulmak, oýulyp çukur edilmek. *Ot ýakmak üçin ojak gazyldy.*

GAZYNMAK, *işl.* 1. Özün üçin gazmak, özüne niýetläp gazmak. *Guýy gazyňmak. Ýerküme gazyňmak. Ojak gazyňmak.* 2. *gepl. d.* Igenip gün bermezlik, azar bermek. *Az zat üçin adama gazyňyp durmak gowy däl.*

GAZYŞ, *iş ady.* Gazmak ýagdaýy.

GAZYŞDYRMAK, *işl.* Birnäçe ýeri gazyň çyk-mak.

GAZYŞMAK, *işl.* 1. Gazmaga kömek etmek. *Ol ejesine ojak gazyşdy.* 2. Bilelikde gazmak. *Daýhanlar suw geçirmek üçin ýap gazyşyp ýördüler.*

GE, Türkmen milli elipbiýiniň "G" harpynyň ady.

GEÇ, *üml.* Geç i kowlanda aýdylýar.

GEÇEGÇI [geçegçi], *at.* 1. Ýoldan, ýodadan we ş. m. geçip barýan, gidip barýan, ýolagçy, ötegçi. *Bu atly göräýmäge bir geçegçi meňzeýärdi* (A. Gowşadow). 2. *syp., göç. m.* Az wagtylyk berlen ömrüň eýesi, ötegçi (adam hakynda). *Ol garrylar näçe günün adamsydyr öýdäň, olar bir geçegçidir* (A. Gowşadow).

GEÇELGE [geçelge], *at.* Adam, mal-gara, ulag we ş. m. geçer ýaly ýer, güzer, geçit.

GEÇEMER, *at, gepl. d.* Zemzen.

GEÇEMJEK, *at.* Kāşiriň ýapragyna meňzeş ýaprakly, köki miweli ot.

GEÇGEL [geçgel], *syp., ser. Geçginli.* *Bu oglanyň güli şeýle geçgel boldy, hatda bular başga iş etmän, ýeke gül satyp, iýip-içip ýatýrlar* (Erteki).

GEÇGELLIK [geçgellik], *at, ser. Geçginlilik.* *Söwdada geçgellik gerek.*

GEÇGIN [geçgin], *syp., ser. Geçginli.*

GEÇGINLI [geçginli], *syp.* Gowy alynýan, hyrydary köp bolan, tiz geçýän, geçgir, geçgel. *Geçginli haryt.*

GEÇGINLILIK [geçginlilik], *at.* Gowy alynmaklyk, tiz geçmeklik, geçgellik, geçginli bolmaklyk.

GEÇI, *at.* Goşa toýnaklylar maşgalasyna deňişli bolup, gäwüşeýan berýän, çöpüri göni hem uzyn öý

haýwany. *Geçä jan gäýgy, gassaba – ýag* (Nakyl). *Ekiz owlakly geçi.*

♦ **Geçiniň öň aýagy ýaly** her bir zada goşulyp, sokulyp, garyşyp duran (adam hakda). **Geçisi (daga) ýaýramak** keýpi kökelmek, şatlanmak, begenmek, ýüzi-gözi açylmak.

GEÇIBERMEK [geçivermek], *işl.* Duşundan aňryk gidibermek, bir zadyň üstünden ötübermek, aşybermek.

GEÇIGAPLAŇ [geçiğaplaň], *at.* Pişikler maşgalasyndan bolan sarymtyl-goňur reňkli süýdem-diriji wagşy haýwan.

GEÇIGULAK [geçiğulok], *at.* 1. *gepl. d., ser. Turşuja.* 2. *gepl. d., ser. Belke.*

GEÇIGUŞ [geçiğuş], *at.* Guýrugy inçejik, ala ýeleklige guş.

GEÇILMEK, *işl.* 1. Belli bir aralyk ýörelip ötülmek. *Ep-esli ýol geçildi.* 2. Günäsi bagyşlanmak.

GEÇIRIJI, *at.* 1. *fiz.* Elektrik toguny, sesi, ýylylygy we ş. m. geçirýän jisim. 2. Suw, gaz, nebit akdyrmak üçin turbalar biri-birine seplenip gurlan desga. *Gaz geçirijisi.*

♦ **Ýarym geçiriji** elektron geçirijiligi bolan jisim.

GEÇIRIJILIK, *at.* Öz üstünden elektrik toguny, sesi, ýylylygy we ş. m. geçirmäge ukyplylyk. *Misiň tok geçirijiligi gowy.*

GEÇIRILMEK, *işl.* 1. Bir zadyň üstünden ýa-da içinden ötürilmek, geçirip goýberilmek. *Goyunlar deryadan geçirildi.* 2. Amala aşyrylmak, ýerine ýetirilmek. 3. Alnyp barylmal. *Ýaşlaryň arasynda öwür-üñdew işleri yzygiderli geçirilýär.* 4. Kabul edilmek, alynmak. *Işgärleriň käbiri sözlük düzmek işine geçirildi.* 5. Başga ýere, işe we ş. m. bellemek, orny, derejesi üýtgedilmek. *Synpdan synpa geçirilmek.* 6. Terjime edilmek. *Bu goşgy türkmen dilinden gazakça geçirilipdir.*

GEÇIRIM, *at.* Biriniň ýalňyşlygyny, ýetmezçiligini, günäsini ötmek, geçmek başarnygy.

GEÇIRIMLI, *syp.* Biriniň ýalňyşlygyny, ýetmezçiligini, günäsini ötüp-geçmegi başaryan. *Geçirimli adam.*

GEÇIRIMLILIK, *at.* Geçirimli bolmaklyk. *Geçirimlilik etmek.*

GEÇIRIMSIZ, *syp.* Geçirimli däl, geçirimi ýok.

GEÇIRIMSIZLIK, *at.* Geçirimi ýokluk, geçirimli dälik. *Geçirimsizlik etmek.*

GEÇIRIŞDIRMEK, *işl.* Geçirip çyk-mak, ählisini, köpüsini geçirmek. *Men çagalary suwly ýapdan geçirirdim.*

GEÇIRIŞMEK, *işl.* 1. Geçirmäge kömek etmek. *Çagalary ýapdan geçirişmek.* 2. Bilelikde geçirmek. 3. Sowyşmak. *Toý dabarasyny sag-aman geçirirdik.*

GEÇIRME, *iş ady.* Geçirmek ýagdaýy.

GEÇIRMEK, *işl.* 1. Bir zadyň üstünden ýa-da

Güýçlenmek, barha bady artmyp, ýetjek derejesine ýetmek. *Demirgazyk-günbatardan öwürsýän şemal birden güýjedi we gazaplandy.*

GAZAPLANMAKLYK, *iş ady*. Gazaplanmak derejesi.

GAZAPLANYŞ, *iş ady*. Gazaplanmak ýagdaýy.

GAZAPLY, *syp*. 1. Gahar-gazaby ýüzüne çykyp duran, gylyk-häsiýetinde, edýän hereketinde rehim-şepagat görümeyän. *Gazaply adam*. 2. Hatarly, gorkuly, howply; aldim-berdimli. *Ara barha ýakynlaşýardy, gazaply ýakalaşyk ynha-ynha başlamalydy* (G. Kulyýew). *Gazaply uruş gidýärdi*.

GAZAPLYLYK, *at*. Gazaby barlyk, gazapsyz dälilik, gazaply bolmaklyk. *Ýeliň gazaplylygy*.

GAZARYLMAK: **gazarylyp durmak** biriniň golaýyna baryp sömelip durmak, dikilgazyk bolup durmak.

GAZAŞDYRMAK, *işl*. 1. Birnäçe zadyň ýüzünü gazap çykamak, arassalaşdyrmak, gyryşdyrmak. *Gazanlaryň içini gazaşdyrmak*. 2. *göç.m*. Gaşaşdyrmak, dymalaşdyrmak. *Eliniň ýeňsesi bilen eňeklerini gazaşdyrdy* (H. Derýaýew).

GAZAŞMAK, *işl*. 1. Gazamaga kömek etmek. *Gyzy ejesine gazanlaryň kesmegini gazaşdy*. 2. Bilelikde gazamak. *Ussalar jaýyň köne suwagyny gazaşyp durdular*.

GAZATMAK, *işl*. Gazap arassalatmak, gazap hapasyny aýyrtmak. *Gazanyň kesmegini gazatmak*. *Gabsanyň köne reňkini gazatmak*.

GAZAW [gazow], *at, ser. Gazawy*.

GAZAWY [gazowy], *at*. Gazanyň kesmegini gazamak, atyň endamyny gaşamak üçin gural, gysga saply kepjejik. *Gyratyň endamyny gazawy bilen gazady* ("Görogly").

GAZAWYLAMAK [gazowulomok], *işl*. Gazawy bilen gazap arassalamak, gazawy bilen syrmak. *Gazany gazawylap gül ýaly edip goýmak*.

GAZAWYLATMAK [gazowulotmok], *işl*. Gazawy bilen gazadyp arassalatmak, gazawy bilen syrдыrmak. *Gazany gazawylatmak*.

GAZAYAK [ga:zaýak], *at*. 1. Saýawanlylar maşgalasyna degişli suwly ýerlerde bitýän, ýumşak baldakly, ýapragy gazyň aýagyna meňzeş ot. 2. Şol ota meňzeş bejergi nagşy, tikin keşdesi, çitilen nagşy.

GAZAYYŞ, *iş ady*. Gazamak ýagdaýy.

GAZDYRMAK [gazzymak], *işl*. Gazmak işini birine etdirmek; oýduryp ýazdyrmak. *Her kim öz adyna möhür gazdyrar, ýazylan takdyry kimse bozdurur?* (Magtymguly).

GAZET [gaze:t/gazýet], *at*. Gündelik jemgyýetçilik-syýasy durmuş wakalaryna bagyşlanan we ullakan listler görnüsindäki döwürleýin neşir.

GAZETÇI [gaze:tçi/gazýetçi], *at*. 1. *gepl. d*. Gazet

işgäri. 2. Gazet satyjy.

GAZGANAK [gazganak], *at*. Düz ýolda at toýnagynyň we ş. m. yzy sebäpli emele gelen çukurlyk, çukanak. *Şirin başardygyça gazganaklardan sowlup geçmäge çalyşdy* (B. Pürliýew).

GAZGEÇIRIJI [ga:zgeçiriji], *at*. Bir aralyga gaz geçirmek üçin çekilen turba. *Körpeje – Gurtguýy gaz geçirijisi*.

GAZGY [gazgy], *at*. Ýagşy suwuny saklamak üçin gazydan çukur.

GAZGYÇ [gazgyç], *at*. Gazmak, oýmak üçin kepje görnüşli gural.

GAZLANDYRMAK [ga:zlannyrmak], *işl*. Suwuklyga gaz garmak, gaz goşmak. *Suwy gazlandyrmak*.

GAZLANMAK [ga:zlanmak], *işl*. Gaz garylmaq, gaz goşulmak.

GAZLAŞDYRMAK [ga:zlaşdyrmak], *işl*. Öylere we ş. m. ýerlere gaz ýangyjyny geçirmek, gaz çekişdirmek.

GAZLY [ga:zly], *syp*. Gazy bar bolan, gazlanan. *Munuň ýaly gazly suwy nireden tapjak*.

GAZLYLYK [ga:zlylyk], *at*. Gazy barlyk. *Suwuň gazlylygy onuň ähmiýetini, hilini gowulandyryr*.

GAZMA, *iş ady*. Gazmak ýagdaýy.

♦ **Gazma dutar** tutuş tut agaç böleginiň içi köwüp, gazylyp ýasalan dutar. **Gazma möhür** gazylyp, oýulyp, hat ýazylyp, şekil salnyp ýasalan möhür. **Gazma nagş** agajyň, daşyň ýüzi oýulyp salnan nagş. **Gazma taýak** sözeniň gazylyp alnan kökünden edilen taýak.

GAZMAK, *işl*. 1. Köwüp çukur etmek, oýmak, köwmek, gazuw işini geçirmek. *Oglum, bir ýerden küme gaz diýdi* ("Görogly"). 2. Ýiti gural bilen oýup, kesip nagş salmak, möhür ýasamak.

GAZMAKLYK, *iş ady*. Gazmak ýagdaýy.

GAZMAZLYK, *işl*. Gazmak işini amal etmezlik.

GAZNA, *at*. Döwlet emlägi we onuň saklanýan jaýy; hazyna.

GAZNAÇY, *at*. Gaznany saklaýan adam, hazynaçy.

GAZSYZLANMAK [ga:ssyzlanmak], *işl*. Gazyz bolmak, gazy aýrylmak.

GAZUW, *at, ser. Gazy*.

GAZY, *at*. Suwaryş akabalaryny, ýaplary gazmak, gazuw işlerini geçirmek işi, haşar, gazuw. *Gazy işi iň güzäpky işleriň biridi*.

GAZYÇY, *at*. Gazuw, gazy işlerini alyp barýan adam.

GAZY-HAŞAR, *at*. Ýaplary gazmak, arassalamak işi. *Ýerleri dökünlemek, tekizlemek, gazy-haşar işleri guramaçylykly alnyp barylýar*.

GAZYK, *at*. Bir zady baglamak, asmak üçin ýere ýa diwara kakylan çiş, oturdylan agaç ýa-da demir. *Gazykda bir dutar çaň basyp duran eken* ("Görogly").

ýagşyny, ýasy näbilsin? (Magtymguly).

GEDEMLIK, *at.* Gedemniň gylyk-häsiýeti, ulum-sylyk, gopbamlyk.

GEDEMSI, *syp.* Gadem häsiýetli, gedem, gopbamsy. ...*Gedemsi adam öz gününem bulaýar, töweregindäkileriňem* (A.Nazarow).

GEDEMSILIK, *at.* Gedemsi häsiýetlilik, gopbamsylyk.

GEDEMSIREME, *iş ady.* Gedemsirmek ýagdaýy.

GEDEMSIREMEK, *işl.* Özüni gedem alyp bar-mak, gedemsilik etmek, gopbamsyramak.

GEDEMSIREMEKLIK, *iş ady.* Gedemsirmek ýagdaýy.

GEDEMSIREŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup gedemsirmek, gopbamsyramak.

GEDEMSIRETMEK, *işl.* Gedemsiremäge ýol bermek, gedemsilik etmäge ündemek, gopbamsyratmak.

GEDEMSIREÝIŞ, *iş ady.* Gedemsirmek ýagdaýy.

GEŽ, *at.* Ýeriň duza meňzeş digir-digir berk gatlagy. *Diwarlary gež bilen suwalypdyr.*

GEKTAR [gektar / gekdar], *at.* 1. Ölçeğleriň metrik sistemasynda meýdanyň 10 000 m² deň bolan ölçegi, *ga* bilen aňladylýar. 2. *gepl.d.* Kärendesine alnan ýer. *Ol gektar aldy. Ýaňy gektardan geldi.*

GEKTARLYK [gektar:lyk], *syp.* Bir gektar möçberindäki, gektara barabar bolan (meýdan).

GELBÄRI [gelvä:ri], *ser. Gellebäri.* Günleriň birinde ol bir-iki sany janlyny soýagadan, "aýdan-diýenim bardy" diýdi-de, giçden soň oba adamlaryny gelbäri etdi (Ý. Mämmediyew).

GELDI-GEÇER [gelli-geçer], *syp.* "Bar zat wagtlaýyn, gelşi ýaly geçip gidýär" diýen pikire eýerip, her bir zada jogapkarçılıksız garaýan, ugursyzlyga, durnuksyzlyga ýol berýän (adam hakynda). *Ýek-tük geldi-geçerler käýarym tanalmazlykdan işgärleriň hataryna düşäýär* (K. Berdiyew). *Geldi-geçer adam. Özüne tabşyrylan işe geldi-geçer garamak bolmaz.*

GELDI-GEÇERLIK [gelli-geçerlik], *at.* 1. Geldi-geçer gylyk-häsiýetlilik, başdansowmalyk, işiňe jogapkarçilikli garamazlyk. *Geldi-geçerlige ýol bermezlik.* 2. İşgärler düzüminiň üýtgäp durujylygy, işgärleriň işleýän ýerinde saklanman, işden çykyp durmagy. *Maslahat işgärleriň geldi-geçerligine ünsi çekdi.*

GELE-GELMÄNE [gele-gelmä:ne], *hal.* Bada-bat, ýüzüniň ugruna, dessine, tiz. *Olar gele-gelmäne işe başladylar.*

GELEGURT [geleḡu:rt], *at.* Topar bolup gezyän has ýyrtyjy möjekler topary. *Bu golaýlarda men gele-gurt bar sesini eşidemok* (A. Gowşudow).

GELEJEK, *hal, ser. Geljek.*

GELEŇ, *at.* Üns, alada. *Ol çagalary näme işlese-de geleň etmezdi.*

GELEŇSIZ, *syp.* Alada etmeýän, sowuk-sala,

biagyry, biperwaý. *Aýna beýle tünt, beýle geleňsiz maşgala däl ahyry* (B. Kerbabaýew).

GELEŇSIZLIK, *at.* Geleň etmezlik, aladasyzlyk, biagyrylyk, sowuk-salalylyk, biperwaýlyk. *Geleňsizlik edip, seniň ýumşuňy ýadymdan çykarypdyryn, meni bagyşlaweri, gardaş.*

GELEŞIK, *at.* Bir zady ýerine ýetirmek hakynda ikitaraplaýyn ylalaşyk, şertnama. *Sowda geleşigi. Geleşik baglaşmak*

♦ **Geleşige gelmek** belli bir maslahata gelmek, köp bolup bir çukura tüýkürmek, ylalaşyga gelmek. *Beýle çekeleşip durmaly-da, geleşige geläýeli-le!*

GEL-GEL [gel-ḡel], *hal.* "Ahyr soňy, iň soňunda"; "eýsem, eýsem-de bolsa", diýen manylarda ulanylyan nägileligi aňladýan söz. *Gel-gel, biziňki şeýle bolay-malymy.*

GEL-GIT [gel-ḡit], *at.* 1. Baryş-geliş, gatnaşyk, gatnaw. *Olar bilen gel-gidimiz zordy* ("Edebiyat we sungat"). 2. Biriniň öýüne barýan, gelýän adam. *Pylanylaryň gel-gidi kän.*

GELIBERMEK [gelivermek], *işl.* Gelip başlamak, gelip ugramak, gelmegini dowam etdirmek.

GELIM-GIDIM [gelim-ḡidim], *at.* 1. Bir iş, zerurlyk üçin bir ýere barma-gelme, gelme-gitme, gatnaşma, zygyderli hereket. *Juwan günlerinde gara gijeler Gözleri ot bolup ýanan bu merdan Iripdi, iripdi gelim-gidimden, Onuň dynç alasy gerdi birmeýdan* (G. Ezizow). 2. Biri-biriň bilen edilýän özara gatnaşyk, oturylyşyk, goňşy-golamçylyk gatnawy. *Onuň gelim-gidimi, aýdym-sazy-da köpelipdi* (H. Derýaýew).

GELIM-GIDIMLI [gelim-ḡidimli], *syp.* Köp gatnawly, myhman-mediwanly, baryş-gelişli. *Ol gelim-gidimli öýüň bikesi, ýagşyny-ýamany, köpi gören heleýdi* ("Edebiyat we sungat").

GELIN, *at.* 1. Taze durmuşa çykan ýaş aýal maşgala. *Gelin saljak jaýyňy göreli.* 2. Durmuşa çykan ýaş aýala yüzlenilip aýdylýan söz. *Haý-u, gelin!*

♦ **Gelin çagyrmak** gelin edinen ýeriň ýakyn hossalary tarapyndan sylag-serpaý, hezzet-hormat üçin gelni myhmançylyga çagyrmak. **Gelin gaýtarmak** döp boýunça alnan gelni atasy öýlerine wagtlaýyn eltme.

GELINBARMAK [gelinmarmak], *at.* 1. Üzümi agajy. 2. Şol agajyň süýri, süýji, gabygy ýuka miwesi. 3. Hala, çuwala, joraba, palasa, gyňaja salynýan barmaga meňzeş nagyş we onuň ady.

GELINÇEK, *at.* Uly ak gülli, ýaşyl-gyzgyt reňkli, dilkawja ýaprakly, zäherli bir ýyllyk otjumak ösümlik.

GELIN-GYZ [gelin-ḡy:z], *at.* Gelinler we gyzlar, ýaş aýal maşgalalar. *Gelin-gyzlar ýaş-ýeleňler hiňňildik uçýardy* (B. Kerbabaýew). *Haly önümlerini dokaýan gelin-gyzlarymyza hormat goýýarys* ("Türkmenistan").

GELINLIK, *at.* 1. Gelin ediniljek gyz, gelin edinmek üçin göz astyna alynýan, niýetlenýän, bel-

içinden, gapdalyndan we ş. m. ötürmek. *Bolýar, dost, men seni arkama alar-da, ýabyň aňyrsyna geçiräýerin – diýipdir* (Erteki). **2.** İçinden ötürmek, süncmek, sançmak. **3.** Başga ýere işe bellemek, ornuny üýtgetmek. *Ol: "Meni sürüjilige geçir" diýdi.* **4.** Bir kâr, iş bilen meşgul bolup wagt ötürmek. *Ol ömrüni dayhançylykda geçirdi.* **5.** Günäsini ötmek, bagyşlamak. **6.** Alyp barmak, ýolbaşçylyk etmek (ýygnaç, maslahat, gürrüň we ş. m. hakda). *Maslahat geçirmek.* **7.** Ýerine ýetirmek, berjaý etmek, amala aşyrmak, hötda gelmek. *Ýer işini geçirmek.* **8.** Terjime etmek, bir dilden başga bir dile öwürmek. *Goşgyny rus dilinden türkmen diline geçirmek.* **9.** Bokurdakdan ötürmek, ýuwutmak. *Ol agzyna ýetiren bir tokga etini çalt-çalt çeynäp, aňry geçirdi* (B. Seýtäkow).

GEÇİRMEKLIK, *iş ady.* Geçirmek ýagdaýy.

GEÇİRMEZLIK, *işl.* Geçirmek işini, hereketini etmezlik.

GEÇIRTMEK, *işl.* **1.** Geçirmek işini başga birine ýerine ýetirtmek, berjaý etdirmek, amala aşyrtmak. *Traktorlary köprüden geçirtmek. Ýerleri düzlemek üçin köp işleri geçirttik.* **2.** Başga birine terjime etdirmek, bir dilden başga bir dile öwürmek. *Goşgyny rus diline geçirtmek.*

GEÇISAKGAL, *at.* Diňe eňekde bolan kiçijik uzyn sakgal, duluklara çykman, diňe eňege çykan sakgal.

GEÇİŞ, *iş ady.* Geçmek ýagdaýy. *Geçiş döwri.*

GEÇIT, *at, gepl. d.* Geçelge. *Beýik dag geçidi çar töweregi gurşap durdy.*

GEÇME, *iş ady.* Geçmek ýagdaýy.

GEÇMEK, *işl.* **1.** Bir zadyň bir tarapyndan beýleki tarapyna barmak, aşmak. *Yapdan geçmek. Ýoldan geçmek. Serhetden geçmek.* **2.** Bir ýerden başga bir ýere barmak, ornuňy, bolýan, işleýän ýeriňi üýtgetmek. *Goňşy otaga geçmek. Töre geçmek. Başga işe geçmek.* **3.** Gowy satylmak, alynmak, hyrydary köp bolmak. *Onuň bazara getiren kişimişi gowy geçdi.* **4.** Günäsini bagyşlamak, ötmek. *Günä geçmek.* **5.** Ara wagt düşmek, möwsüm, pursat, döwür ötmek. *Soňky duşuşykdan bäri ýaňy bir ýyl geçipdi.* **6.** Diýeni bolmak, gepi ýörgünli bolmak. *Arrygyňy gynama, meniň sözüüm geçer* ("Edebiýat we sungat"). **7.** Bokurdakdan ötmek, iýilmek. *Haram zat halal adamyň bokurdagyndan geçermikä?* **10.** *göç. m.* Birinden, bir zatdan ýüz öwürmek, el çekmek, owarram etmek. *Ýa menden geç, ýa ataňdan* (B. Pürliýew). *Dostuňdan geçmek.* **11.** Hal işligiň şekilini kabul eden geçmek işliginden soň barmak, bermek, bilmek, çykamak, galmak ýaly işlikler gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Geçip bilmek** geçmegiň hötdesinden gelmek. *Suwly yapdan geçip bilermiň?* **Geçip gitmek** ýaşap ötmek, ötüp geçmek, ölüp gitmek. *Niçe adam bu dünýeden geçip gitdi?! 12.* Hal işligiň şekilini kabul eden islendik

işlikden soň geçmek kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Ýeňip geçmek** bir uly kynçylygy ýeňmek. *Kynçylygy ýeňip geçmek.*

◇ **Geçse geçip geçsin** biriniň ýa-da bir zadyň hereketini oňlamaýan adam tarapyndan aýdylýar (islendik düýp derejedäki işlik ilki şert işligiň, yz ýanyndan hem hal işligiň -yp/-ip goşulmasyny kabul edip, soňundan hem geçmek işliginiň geç/geçsin şekili getirilip ulanylýar). *Oba gidýän awtobusam geçse geçip geçsin, indiki maşyna garaşýaryn. Olam meniň ýokdugymy bilse bilip geçsin.*

GEÇMEKLIK, *iş ady.* Geçmek ýagdaýy.

GEÇMEZLIK, *işl.* Geçmek hereketini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik. *O diýen adamyň-a şu ýoldan geçmändir.*

GEÇMIŞ, *at.* **1.** Öten, geçen wagt, köne zaman, köne wagt. *Dünýäniň alymlary geçmişiň ýadygärliklerini gorap saklamak maksady bilen tagallalaryny birleşdirýärler* ("Türkmenistan"). **2.** Geçilen durmuş ýoly, terjimehal, öňki geçilen ömür. *Onuň geçmişi hakyndaky hekaýalaryny diňledim.* **3.** Gadymy, köne. *Geçmiş edebiýatymyzy öwrenmek hem peýdalý, hem gyzykly.*

GEDA [geda:], *at.* **1.** *kön.s.* Gedaý. *Müsürde şa bolandan, Kenganda geda bol* (Nakyl). **2.** Bir zadyň yşkynda gezýän, yşky hesere ýolugyp, ser-sepil bolup ýören (adam). *Mätäji diýr boldum geda, ýar ýolunda janym pida* (Mätäji).

GEDAÝ [geda:ý], *at.* **1.** Dilegçilik edip eklenýän adam, gapy-gapy aýlanyp güzeran dolaýan adam, dilegçi. *It gedaydan gorkar, geday hem itden* (Nakyl). *Malyny küýseme berimsiz baýyň, Il gezdikçe gözi doýmaz gedayyň* (Magtymguly). **2.** *göç. m.* Garyp, hiç zady bolmadyk, ýoksul, mätäç. **3.** *göç. m.* Ykmanda, sergezdan. *Ol öýünde tapdyrmaz, mydam gedaydyr.*

◇ **Gedaý düşmek (galmak)** eklenç üçin serişdesiz galyp, garyp düşmek, güzeran dolandyryp bilmän ýörmek. **Gedaý gezmek** zat diläp el sermek, güzeran görmek üçin gapy-gapy aýlanyp, dilegçilik etmek, gedayçylyk etmek. **Gedaý goýmak** eklençsiz, serişdesiz galdyrmak, garyp düşürmek, tozdurmak.

GEDAÝÇYLYK [geda:ýçylyk], *at.* Gedaýyň ýagdaýy, dilegçilik. *Gedayçylykdan iş bolmaz.*

GEDAÝLAŞDYRMAK [geda:ýlaşdyrmak], *işl.* Gedaý galmaga sezewar etmek, geday, garyp düşürmek.

GEDAÝLAŞMAK [geda:ýlaşmak], *işl.* Gedaýlyk ýagdaýyna düşmek, ykdysady taýdan pese düşmek, garyplaşmak.

GEDAÝLYK [geda:ýlyk], *at, ser.* **Gedaýçylyk.** *Agzalalyk weýranlyga, gedaylyga sebäp bolýar* (B. Kerbabaýew).

GEDEM, *syp.* Özünü hondanbärsi tutýan, ulumsy, gopbamsy. *Ne tama bar çakyr içen gedemden, Buzahor*

laýyk getirilmek, oňarylmak. *Gapy, äpişgeler ýerlerine gelşirildi. 3. göç. m.* Jaýdar aýdylmak, ýerine düşürilmek. *Ýok, bu bir gelşirilip aýdylan söz diýip, oňa garşy çykdy.*

GELŞIRIŞDIRMEK, *işl.* Gelşirip çykmak, ýerbe-ýer edişdirmek.

GELŞIRIŞMEK, *işl.* Gelşirmäge kömek etmek; bilelikde gelşirmek.

GELŞIRMEK, *işl. 1.* Bir zady ýerinde goýmak, laýyk getirmek, ýerine getirmek, jebis getirmek, gelşigine getirmek. *Ussa gapyny gelşirip, ýerinde oturdy. Gapyny gelşirip ýap. 2. göç. m.* Ýelmemek, urmak, sugşurmak. *Şu iki arada onuň hossary oglanyň çekgesine gelşirdi. 3. göç. m.* Jaýdar aýtmak, ýerine düşürmek.

GELÜW-GIDÜW [gelüw-ğiduw], *at, ser.* Gelimgidim.

GEMİRÇEK, *at.* Malyň beden süňküniň gaty, berk süňke öwürülmeýän ýeri, kitirdewük. *Döşüň gemirçegi. Bokurdagyň galkan şekilli gemirçegi.*

GEMİRME, *iş ady.* Gemirmek ýagdaýy.

GEMIRMEK, *işl. 1.* Diş bilen kertip iýmek. *Biz joýanyň gyrasynda oturyp, paçagy gatamadyk ternäni hatyrdadyp gemirdik ("Edebiýat we sungat"). 2.* Zaýalamak, haraplamak. *Süňke urup, pyçagyň ýüzüni gemripsiş. Paltanyň ýüzüni daşa urup gemirmek. 3. göç. m.* Biriniň gazanjyny öz peýdaň üçin harçlamak, sowmak, iýmek. *Sen agaň arkasyndan iki-üç ýyl hojalygy gemirdiň (A. Gowşudow).*

GEMIRMEKLIK, *iş ady.* Gemirmek ýagdaýy.

GEMIRMEZLIK, *işl.* Gemirmek hereketini etmezlik, gemrip durmazlyk, gemrip oturmazlyk, gemrip ýörmezlik.

GEMIRTGE, *at.* Kiçijik bişmedik terne. *Tagamlyja gemirtge agzyňa hoş ýaraýar.*

GEMIRTMEK, *işl. 1.* Gemirmäge mejbur etmek, gemirmäge mümkinçilik döretmek. *Terne gemirtmek. Süňke gemirtmek. 2.* Zaýalatmak, haraplatmak. *Süňke urup, pyçagyň ýüzüni gemirdipsiş. Piliň ýüzüni gemirtmek.*

GEMMIK, *syp.* Alyn dişleri gopan, ýokarky dodagy agzynyň içine ýykylyp duran.

GEMMIKLIK, *at.* Gemmik görnüşlilik.

GEMRE, *at. 1.* Mal ýatagynda birnäçe ýyl bäri gat-gat bolup baslygan ders. *Ýatakdaýy gemräni goparyşdyryp aýyrdyk. 2. gepl. d., ser. Gasňak II.*

GEMRIJI, *at. 1.* Alyn dişleri güýçli ösen syçan, alaka we ş. m. süýdemdiriji haýwan. *Diňe bir gemriji siziň biriňiziň ýarym salkyn azap edip ýygnan gallaňyz ýaly gallany ogurlapdyr (N. Esenmyradow). Gemrijilere garşy göreşmek. 2. göç. m.* Jemgyýetiň emlägini iýiji, ogry.

GEMRIK, *syp.* Ýüzi, agzy, gyrasy gemrilen, gä-

dilen.

GEMRIK-GEMRIK, *syp.* Köp sanly gemrik emele gelen. *Piliň ýüzi posdan ýaňa gemrik-gemrikdi (B. Seýtakow).*

GEMRILIŞMEK, *işl.* Gyrasynyň, ýüzüniň birnäçe ýeri gemrilmek. *Gäminiň gyralary gemrilişip, sepleri açylyşyp çagşan bir halda görüňýärdi (B. Kerbabaýew).*

GEMRILMEK, *işl. 1.* Diş bilen gemrilip iýilmek. *Ite gemrilen süňk taşladylar. 2.* Ýüzi gaýtmak, ýüzi, gyrasy gädilip zaýalanmak.

GEMRIŞ, *iş ady.* Gemirmek ýagdaýy.

GEMRIŞDIRMEK, *işl.* Gemrip çykmak, gemrip gutarmak, gemrip iýmek. *It öňüne oklanan süňkleri gemrişdirip çykypdyr.*

GEMRIŞMEK, *işl. 1.* Birnäçe bolup gemirmek. *2.* Biri-biri bilen agyz urup uruşmak. *Daşarda iki sany it gemrişip durdy. 3.* Basalaşmak, dalaşmak. – *Çagalar, beýdip gemrişip durmaň.*

GENÇ, *at.* Hazyna, baýlyk, mülk, mal. *Biz erkana zähmetde tapdyk tükenmez genji, Her kim söýse zähmeti, ünji etmez eklenji (N. Annagylyjow).*

GENDE [genne], *syp., at. 1.* Porsy, erbet usly; pis, hapysa. *Ýaby aýdar: "Men gende, Üstüme münen bende, Azabym köpdür günde, Günüm arman içinde" (Magtymguly). 2.* Ýagsyny, ýamany bilmeýän, durnuksyz, ugursyz (adam). *Diliňi sakla gybatdan, gybat gendä ýaraşar (Baýly şahyr).*

GENDELE [gennele], *at, balykç.* Ownuk balyk tutmak üçin simden gapyrjak görnüşinde ýasalan tor.

GENDEREW [gennerew], *at.* Malyň garnyny çişirýän zäherli ýabany ot.

GENERAL [genera:l], *at* Goşunda, awiasiyada we flotda ýokary komanda düzüminiň serkerdelerine dakylýan harby at ýa-da dereje.

GENERALISSIMUS [generali:ssimus], *at.* Iň ýokary harby at.

GENERAL-LEÝTENANT [genera:l-leýtena:nt], *at.* General-maýordan soňky harby dereje.

GENERAL-MAÝOR [genera:l-maýo:r], *at.* Ilkinji generallyk derejesi.

GENERAL-POLKOWNIK [genera:l-polko:wnik], *at.* General-leýtenantdan soňky harby dereje.

GENERATOR [genera:tor], *at.* Mehaniki energiýany elektrik energiýa öwürýän maşyn. *Ol generatorlara serenjam etmegi-de ussatlyk bilen başaryardy (K. Berdiýew).*

GENJI-HAZYNA [genji-hazy:na], *at.* Kän baýlyk, mal-mülk, hazyna.

GEŇ, *syp.* Garaşylmadyk täsin, üýtgeşik, düşnüksiz, geň-taň zatdan galýan täsir. *Geň habar: Geň zatlar.*

♦ **Geň galmak** geňlemek, haýran galmak. *Abadan kalbynda dörän bu özgerişe geň galyp, köp oýlandy*

lenilip goýulýan gyz. *Oba aýallary gelinlik hakynda gürrüň edenlerinde ilki bilen Altynyň adyny tutardylar* ("Edebiýat we sungat"). 2. Gelin bolmak ýagdaýy, durmuşa çykan gyzyň gelin döwri. *Abadan jan, gelinlik saňa gaty düşüpdür* (H. Derýaýew).

GELIP-GITMELI, *syp.* Aklyly şeýle bir dury däl, aklyly üýtgap duran.

GELIP-GITMELIRÄK [gelip-gitmelirä:k], *syp.* Aklyly kemräk. *Ol şeýle bir adam däl, gelip-gitmeliräkdir.*

GELIŞ, *iş ady.* Gelmek ýagdaýy. *At şol gelşine-de, mähelläniň duşundan geçip gitdi* ("Türkmenistan").

GELIŞDIRMEK, *işl.* 1. Laýyk etmek, ýaraşykly etmek, jaýba-jaý etmek. *Söýesini, bosagasyňy gelişdirip, gabsany jaýdar oturtdy.* 2. *gepl. d.* Ylaşdyrmak, barlyşdyrmak, razylaşdyrmak. *Iki söwdagäri gelişdirmek dellala ýeňil düşmedi.*

GELIŞMEK I, *işl.* Iki-ýekeden gelmek, kem-kemden, zyly-zyzyna gelip başlamak. *Adamlar ýowara gelşip başladylar.*

GELIŞMEK II, *işl.* 1. Gelşikli bolmak, ýaraşmak, laýyk bolmak, gelşigine gelmek. *Onuň şol görnüşü daýaw göwresine kemsiz gelişýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl. d.* Ylaşmak, razylaşmak, barlyşmak. *Olar maşynyň bahasyny kesgitlemekde gelişmediler.*

GELIŞMEZLIK, *işl.* 1. Gelşigine getirmezlilik. *Saňa gök penjeg-ä gaty bir gelşenok.* 2. Ylaşyp bilmezlik.

GELJEK, *at.* 1. Indiki ýakyn wagtda, mundan buýana boljak, ýüze çykJak zat (iş, ýaşayş we ş. m. hakynda). *Geçene ökünme, geljekden çekinme* (Atalar sözi). *Ol indi geljek hakynda, bagt guşuny elden gidermezlilik barada küýlenýärdi* (G. Kulyýew).

◊ **Geljek zaman** (*dil b.*) işiň, hereketiň, gymyldynyň gelejekde boljagyny aňladýan işlik şekili.

GELLEBÄRI [gellevä:ri], : **gellebäri etmek** (*gepl. d.*) öýünde kiçiräk üşmelen etmek. *Ol giçden soň goňşy-golamlary çagyryp, gellebäri etdi*

GELME, *iş ady.* Gelmek ýagdaýy.

GELMEK, *işl.* 1. Bir ýerden ikinji bir ýere ýa-da biriniňkä barmak, ýetmek. *Bize myhman geldi. Olaryň gapysyna bir maşyn gelip durdy.* 2. Ýüze çykmak, peýda bolmak, döremek. *Gije dümtünip otyrkam, kelläme bir oňat pikir geldi.* 3. *gepl.d., ser. Gün: günü gelmek.* "Indi biziňki gelen bolsa gerek" diýip, bir-iki günläp ýere, göge sygman gezdi. 4. Hal işligiň -yp, -ip goşulmasyny kabul eden işlikden soň *gelmek* işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Alyp gelmek** başga bir ýerden ikinji bir ýere getirmek, eltmek; äkeltmek, getirmek. **Görüp gelmek** başga bir ýere gidip, görjek zadyňy görüp, soňundan hem oňki ýeriňe gaýdyp barmak. *Oba gidip, ýörite kakamy görüp geldim.*

◊ **Geldim – eşek, gitdim – eşek** işlemäge baran

ýerinde iş etmeýän adam hakynda aýdylýar. **Gelene - baldyz, gidene - ýeňne** ýersiz ýere sokjarylýan, oň ýetene ýakynsyraýan adam hakynda aýdylýar. **Gelen yzyňy ýel bozmanka (çalmanka)** bada-bat, derrew, gelen dessiňe, eglenmän. **Gelen ýagşy!** agşamara aýak ýygananandan soň, gapydan "Giç ýagşy!" diýip gelen adama aýdylýan jogap sözi. **Geler ýerde gelmezlik** bir ýerde eglenip, irikgä etmek, köp garaşdyrmak. *Olardan geler ýerde gelmediň-le!?*

GELMEKLIK, *iş ady.* Gelmek ýagdaýy.

GELMEZLIK, *işl.* Gelmek hereketi amal edilmmezlik, gelip bilmezlik.

GELMIŞEK, *syp., gepl. d.* 1. Bir ýere ýat ýerden talap gözläp ýa zerurlyk bilen göçüp gelen, başga ýerli. 2. Bir ýurtdan ikinji ýurda ýaman niýet bilen aralaşan, içaly.

GELNALYJY, *at.* Dabaraly ýagdaýda gelin getirmäge, almaga gidýän adamlar. *Gelnalyjy ugrady.*

GELNALYJYLAMAK, *işl.* Dabaraly ýagdaýda gelni gelnalyjy, atbaşçy ugradyp getirmek, gelni uly dabara bilen getirmek. *Ýöne, oglum, atbaşçylap, gelnalyjylap alaysak gowy boljak* (A. Durdyýew).

GELNEJE, *at.* 1. Özüňden uly agaň, doganoglanlaryň gelnine deňişlilikde ulanylýan garyndaşlyk aňladýan söz. 2. Özüňden uly aýala ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Gel, gelneje!*

GELŞIK, *at.* Owadanlyk, görk, görmek; ýaraşyk. *Her işiň haýry ýagşy, toýuň gelşigi bagşy* (Atlar sözi).

◊ **Gelşigine gelmek** owadanlaşmak, görküne gelmek, görke girmek.

GELŞIKLENMEK, *işl.* Gelşigine gelmek, gelşikli bolmak, owadanlanmak, görklenmek. *Don jäheklenen soň, gelişiklenen ýaly boldy.*

GELŞIKLI, *syp.* Gelşip duran, gelişýän, hemme zady ýerbe-ýer, ýaraşykly; tagaşykly; owadan, görmegeý. *Öýüň içi Permanyň ozalky görşi ýaly arassa hem gelişiklidi* (T. Taganow). *Gelşikli ýigit.*

GELŞIKLILIK, *at.* Gelşikli bolmaklyk, owadanlyk, görmegeýlik, ýaraşyklylyk. *Gelşiklilik adamyň ýaraşygydyr.*

GELŞIKSIZ, *syp.* 1. Gelşigi ýok, gelişikli däl, betgelşik, görksüz, görmeksiz. 2. Öz mertebesine, derejesine, adyna laýyk däl, aýyp, yerliksiz. *Uly adam ses edip, aglap otursa, birhili gelişiksiz görülyär* ("Edebiýat we sungat"). *Gelşiksiz hereket.*

GELŞIKSIZLIK, *at.* Gelşikli dälilik, gelişigi ýokluk.

GELŞIN [gelşi:n], *hal.* Bir ýerden gelişýän wagtynda, gelişärkäň, yüz ugra, *gidişin* sözüne garşylykly manyly söz. *Gelşin ýol ugrundaky dükandan, bar bolsa, diýen zadyňy özüm alayaryn.*

GELŞIRILMEK, *işl.* 1. Gelşigine getirilmek, ýaraşykly edilmek. 2. Bir zat ýerinde goýulmak, jebis,

gygyryp barşyny gören bir oral aýal: "Geň-taň gör-mäýin" diýip, iki eli bilen ýakasyny tutdy.

GEŇ-TAŇLYK [geŋ-ta:ňlyk], *syp.* 1. *ser.* **Geňlik.** 2. Geňlik, aýyplyk, gelşiksizlik.

GEŇZEWI [geŋzöwü], *at, sazç.* Dutaryň dördünji perdesi we şol perdeden başlanýan heňler.

GEOGRAFIÝA [geýo:gra:fiýa], *at.* 1. Ýeriň üstüni, tebigy şertleri bilen birlikde, onuň üstünde ilatyň ýerleşişini, ykdysady serişdelerini öwrenýän ylymlar toplumu. *Fiziki geografiýa. Ykdysady geografiýa.* 2. Okuw dersi.

GEOLOG [geýo:loğ], *at.* Geologiýa boýunça hünärli adam. *Geologlar halk hojalygyny ösdürmäge uly goşant goşýarlar.*

GEOLOGIÝA [geýolo:giýa], *at.* Ýer gabygynyň gurluşy, düzümi, taryhy, Ýerdäki organiki ýaşayşyň taryhy, gazylyp alynýan peýdaly baýlyklar we olaryň ojaklary hakyndaky ylym. *Geologiýa degişli ençeme möhüm açyşlar edildi.*

GEOMETRIÝA [geýome:triýa], *at.* 1. Matematikanyň jisimiň giňişlik şekillerini we gatnaşyklaryny öwrenýän bölümi. 2. Okuw dersi.

GEp, *at.* 1. Pikir alyşmak üçin aýdylýan söz, gürrüň. *Bir gep az, iki gep kän* (Atalar sözi). 2. Biri hakynda edilýän gürrüň, gybat. *Gyz bar nep getir, gyz bar gep getir* (Nakyl). 3. Birine berilýän wada, äht. *Birden gepinden dänäýse nädip bor?* 4. Maslahat, geňeş. *Biz bularyň gepi bilen bu ýere gelen dälidir* ("Görogly"). 5. göç. m. Esasy iş, mesele. *Gep, elbetde, çynlakaý işlemekde.*

♦ **Gep atýşmak** biri-biri bilen sanaşyp oturmak.

Gep başy bolmak gep-gürrüňiň sebäpkäri bolmak. *Men gepbaşy bolanyma gynanýaryn.* **Gep bermek** bir zat hakynda biriniň ýüregini çişirmek, birini başga biriniň garşysyna küşgürmek. *Birisine gep berip, ol birine al berme!* (Mollanepes). *Kim-de bolsa biri muňa gep berip, ýüregini çişiripdir öýdýän* (A. Gowşudow). **Gep çagalatmak** *ser.* **Gepi köpeltmek.** *Bize gep çagaladyp oturmak nämä gerek?!* **Gep çekmezlik** biriniň aýdan ýerliksiz sözüne söz bilen gaýtawul bermek, gaýtargy bermek. **Gep çintgemek** gepiň maksadyna, many-syna düşünmek üçin yzly-yzyna soramak. *Hoşgeldi bu hakda mundan artyk gep çintgemegi islemedi* (A. Gowşudow). **Gepde tutulmak** gepiň ýalan çykmak, iki hili gürläp, özüni paş etmek. **Gepe düşmez** aýdylan gürrüňe düşünmeýän, dikdüşdi, keçje. *Sen-ä bir gepe düşmez adam ekeniň-aý!* **Gepe galmak** bir bolgusyz hereketiň üçin gürrüňiň edilmek. **Gepe gitmek** biriniň aýdan sözlerine ynanyň, nädogry hereket etmek. **Gep getirmek** 1) ýaramaz hereketiň bilen hossaryňy biabraý etmek; 2) şugulçylyk, gybat üçin maglumat ýygnamak, gybat toplamak. **Gep gezdirmek** biriniň gürrüňini ikinji birine aýtmak, gürrüň ýaýratmak, gybat etmek. **Gepi başga ýana sowmak** edilýän gürrüňden

ünisi sowmak, esasy gürrüňden gyşarmak. *Magtymguly gepi başga ýana sowup jogap berdi* (G. Kulyýew). **Gepi iki çykmak** ýalan sözlemek. **Gepi köpeltmek** her hili gürrüň, bahana tapmak. *Gepiňi köpeltme, ýöräber!* (B. Seýtakow). **Gepiň astynda galmak** gyjalyatly gep-gürrüňiň eýesi bolmak, öz adyňa ýakymсыз gürrüň aýdylmak. *Iliň gepiniň astynda galmajak bolsak, ynamy ödemeli bolarys.* **Gepiň başyny agyrtmak** bir zat hakynda köp gürrüň etmek, her hili gürrüňe ýetmek. **Gepiň eýesi bolmak** özüň hakynda ýaramaz gep-gürrüň edilmek, gybatyň edilmek. **Gepiň gerdişine görä** gepiň ýeri gelende, gabady gelende. *Gepiň gerdişine görä, beýleki oturanlar hem Babanyň tarapyňy tutdular* (R. Gelenow). **Gepiň gysgasy** gürrüňiň gutaran ýeri, gepiň tümmek ýeri, umuman aýdanda. *Gepiň gysgasy, hojalygyň ýagdaýy bütinleý üýtgedi* ("Edebiyat we sungat"). **Gepiň gögertmek** öz aýdanyňy etdirmek, öz teklibiňi geçirtmek, eňeğiňe tutup, diýeniňi etdirmek. **Gepiň körügi, ýeriň ýarygy** "gowulykdan başga bar zat senden turýan eken" diýen manyda ulanylyan aňlatma. **Gepiň tümmek ýeri** *ser.* **Gepiň gysgasy.** **Gep nokatlamak** şol bir gürrüňi köp gezek gaýtalamak, takal okamak, gürrüňi uzaltmak. *Men bu ýere siziň bilen gep nokatlaşyp-oýnaşyp oturmaga gelemok* (A. Gowşudow). **Gep owadanlamak** hiç zat etmän, dilde hemme zady ýerbe-ýer etmek. *Ol gep owadanlady.* **Gep urşundan (urşy)** birine bir zat diýşinden, gürrüň berşinden, gep atyşyndan, gepleýşinden, gürrüň edişinden. *Adamyň kimdigini onuň gep urşundan aňmak bolýar.* *Myhman, gaty görme, siziň gep urşuňyz gülmez ýaly däl* (N. Saryhanow). **Gep ýençgilemek** *ser.* **Gep nokatlamak.** *Gep ýençgiläp oturmalyň-da, netijä geleliň.* **Gep ýokmaz** hiç hili söz täsir etmeýän, diýleni etmeýän, nesihat almaýan. – *Sähet, ol gep ýokmaza töwella etme, goýber!* – diýdi (A. Gowşudow).

GEPBAŞY, *at.* Gepiň, gürrüňiň edilip başlanmagyna sebäp bolýan zat, ýagdaý, adam.

♦ **Gepbaşy bolmak** gep-gürrüňiň sebäpkäri bolmak. *Men gepbaşy bolanyma gynanýaryn.*

GEPBAZ [gepbaz:z], *syp.* Gep tapmaga ökde. *Gepbaz adamlar ýamanlamaga ýalan ýerdenem söz taparlar* (A. Gowşudow).

GEPBAZLYK [gepbaz:zlyk], *at.* Gepbaza mahsus bolan gylyk.

GEPÇI, *syp.* Gep gezdirýän, şugulçy, gepçil.

GEP-GEŇSI, *syp.* Ajaýyp, örän gowy, oňat, allanäme. *Gep-geňsi haly.*

GEP-GEŇSILIK, *at.* Gülala-güllük, allanämelik, oňatlyk, gowulyk. *Munda hiç neneňsilik ýok, asyl gep-geňsilik.*

GEP-GÜRRÜŇ, *at.* Dürli habar, maglumat, täzelik, dürli gürrüň, gep. *Ol adam bu kinaýaly gep-gürrüňlere näme jogap berjegini bilmedi* (T. Gurbanow).

(T. Gurbanow). **Geň görmek** görüp duran zadýňa geňirgemek. *Men onuň bolup durşuny geň gördüm.*

GEŇ-ENAÝÝ [geň-ena:ýy], *syp.* Üýtgeşik, geňsi, täsin, ajaýyp. *Her ýurt myhmana öňi bilen geň-enaýy zatlaryny görkezýär* ("Edebiýat we sungat")

GEŇ-ENAÝYLYK [geň-ena:ýylyk], *at.* Üýtgeşiklik, geňlik, geňsilik, täsinlik, ajaýyplyk.

GEŇEŞ, *at.* 1. Bir mesele boýunça biri-biriň arasynda geçýän maslahat. *Ertirden soň atadyr ogullaryň arasynda kiçijik geňeş boldy* (A. Gowşudow). 2. Bir mesele hakynda pikir alyşmak maksady bilen geçirilýän ýygnaýsyk, ýygnak, maslahat.

♦ **Geňeş toýy** toý edilmezinden öň toýuň çykadjylary, tutumy, çagyryljak adamlar we ş. m. hakynda pikir alyşmak üçin toý eýesiniň özüne ýakyn adamlar bilen geçirýän maslahaty.

GEŇEŞÇI [geňeşi], *at.* 1. Geňeş berýän adam, geňeşdar. 2. Kâbir wezipeli adamlaryň maslahatçysy. *Döwlet geňeşçisi. Ilçihananyň geňeşçisi.*

GEŇEŞDAR [geňeşdar], *at.* Maslahat, öwüt-nesihat berýän geňeşçi. *Ozaly atamyň-babamyň geňeşdary Kösedir* ("Görogly").

GEŇEŞILMEK, *işl.* Islendik mesele hakynda biri bilen maslahatlaşylmak, birinden maslahat soralmak, geňeş edilmek.

GEŇEŞIŞ, *iş ady.* Geňeşmek ýagdaýy.

GEŇEŞLI, *syp.* Maslahatly, ylalaşykly. *Geňeşli biçilen don gysga bolmaz* (Nakyl).

GEŇEŞLILIK, *at.* Özara maslahatlylyk, ylalaşyklylyk. *Her bir meselede geňeşlilik gowy zat.*

GEŇEŞME, *iş ady.* Geňeşmek ýagdaýy.

GEŇEŞMEK, *işl.* Islendik mesele hakynda biri bilen maslahatlaşmak, birinden maslahat soramak, geňeş etmek. *Toýuň geňeşini edeyin diýip kakamlara gitdim.*

GEŇEŞMEKLIK, *iş ady.* Geňeşmek ýagdaýy.

GEŇEŞMEZLIK, *işl.* Geňeş etmezlik, geňeşip durmazlyk.

GEŇEŞSIZ, *syp.* Maslahat, geňeş edilmän.

GEŇEŞSIZLIK, *at.* Maslahatly dälilik, geňeşli dälilik.

GEŇIRGEME [geňirgeme], *iş ady.* Geňirgemek ýagdaýy, derejesi.

GEŇIRGEMEK [geňirgemek], *işl., ser.* Geňirgenmek.

GEŇIRGEMEKLİK [geňirgemeklik], *iş ady.* Geňirgemek ýagdaýy.

GEŇIRGEMEZLIK [geňirgemezlik], *işl.* Geň görmezlik.

GEŇIRGENDIRMEK [geňirgennirmek], *işl.* Geň galdyrmak, haýran galdyrmak. *Ýygnagyň häzirki duýdansyz çagyrylyşy ony her niçigem bolsa biraz geňirgendiripdi* (B. Kerbabaýew).

GEŇIRGENIŞ [geňirgeniş], *iş ady.* Geňirgenmek ýagdaýy.

GEŇIRGENIŞMEK [geňirgenişmek], *işl.* Birnäçe adam geňirgenmek. *Ýaşulyynyň gürrüňini çagalar geňirgenişip diňleýärdiler.*

GEŇIRGENME [geňirgenme], *iş ady.* Geňirgenmek ýagdaýy.

GEŇIRGENMEK [geňirgenmek], *işl.* Geň görmek, geň galmak, geňirgemek. *Her aýlawyň uzynlygynyň bir kilometredenem az-kem artygrakdygyny aýdanlarynda, geňirgensegem syr bildirmändik* ("Türkmenistan").

GEŇIRGENMEKLİK [geňirgenmeklik], *iş ady.* Geňirgenmek ýagdaýy, derejesi.

GEŇIRGETMEK [geňirgetmek], *işl.* Geň galdyrmak.

GEŇIRGEÝIŞ [geňirgeýiş], *iş ady.* Geňirgemek ýagdaýy.

GEŇLEME, *iş ady.* Geňlemek ýagdaýy.

GEŇLEMEK, *işl.* 1. Geň-taň görmek, geň görmek, geňirgemek. *Köçede öz peýwagtyna hiňlenip barýan geýnülü adama gabat gelen ýolagçylar ony geňleýärdiler* (A. Gowşudow). 2. göç. m. Aýyp görmek, aýyp hasaplamak. *Beýle oda-köze düşüberseň, illeriň geňläýmegi mümkin ahyr.*

GEŇLEMEKLİK, *iş ady.* Geňlemek ýagdaýy, derejesi.

GEŇLEMEZLIK, *işl.* Geň görmezlik, geňläp durmazlyk.

GEŇLENMEK, *işl.* Geň görülmek, aýyp görülmek. *Geňlenýän hereket.*

GEŇLEÝIŞ, *iş ady.* Geňlemek ýagdaýy.

GEŇLIK, *at.* 1. Geň halda bolmaklyk, üýtgeşiklik, täsinlik. *Ýagdaýyň geňligi köp adamlary haýran etdi.* 2. Gyza dakylýan at.

GEŇSI, *syp.* Üýtgeşikden gowy, täsin. *Gül açypdyr otlar geňsi, Akmy, sary, ýaşyl-gyzyl* (Ç. Aşyrow).

♦ **Bir geňsi** 1) hemme babatda artykmaç, göze gelüwli. *Goňşymyzyň durmuşa çykan gyzyna bir toýda gabat geldim, bir geňsi gelin bolup otyr.* 2) üýtgeşik, täsin, geň-enaýy. *Onuň bir geňsi gepleýşine goja içinden güldi* (B. Seýtäkow).

GEŇSIDURLUK, *at.* Gara öýüň durluklarynyň arasyndan edilýän kiçijik durluk.

GEŇSILIK, *at.* Oňatlyk, gowulyk, ajaýyplyk, hezillik. *Indi obamyzda hemme zat bar, bir geňsilik bolaýdy.*

GEŇ-TAŇ [geň-ta:ň], *syp.* 1. *ser.* **Geň.** 2. Geň, aýyp, geliksiz. *Bu adamyň atasyndan hem, oglundan hem hiç bir zady geň-taň görmeli dälidigini Gurt gaty gowy bilýärdi* (A. Gowşudow).

♦ **Geň-taň görmäýin!** ýaramaz zady göreniňde aýdylýan aňlatma (köplenç, aýal maşgalalar tarapyndan ulanylýar). *Goňşusynyň serhos halda bolgusyz aýdýma*

ýagdaýyna görä. *Meniň aýdanlarymdan many ogurlajak bolup oturma, men-ä ol sözi gepiň gerdişine görä diýip goýberdim. Gerdiş-i çarh (gerdişi-çarh) aý-günüň gelip-geçip durmagy. Ýaranlar; gerdiş-i çarhyň elinden, Bu meniň ýüregim para-paradyr* (Magtymguly).

GERDIŞ-GERDAN [gerdiş-ğerdan], *at, ser. Gerdiş 2.*

GEREGE [gerege], *at.* Göçülende tärim, uk, çagaryk ýaly öý goşlary yüklenýän ýük. *Öküline, sygryna bar goşuny gerege edip, çagasyny mündürüp barýanlarda bardy* (B. Kerbabaýew).

GEREĞİÇE [gereğiçe], *hal.* Islendikçe, näçe gerek bolsa, gereginçe. *Gereğiçe ýylylyk bolsa, örän oňat gögerýär.*

GEREGİM [gereğim], *at. 1. gepl. d.* Ýaşy könelişen aýallaryň ýaşlara ýüzlenip aýdýan mylatatly sözi. **2.** Çagaňa ýa-da söýýän gyzyňa mähir bilen ýüzlenip aýdylýan söz.

GEREĞİNÇE [gereği:nçe], *syp., ser. Gereğiçe.* Hojalyklarda zähmet düzgün-nyzamynyň guralyşyna gereginçe ähmiýet berilmelidir.

GEREK, *ugrukd. 1.* Möhüm, zerur, derkar. *Uzyn boýly, giň gujakly, Gözel gerekdir ýigide ("Görögly"). 2.* Şert işliginden soň gelip, aýdylýan zadyň bolmagynyň mümkindigini aňladýar. *Şol gelýän atam bolsa gerek. Ertir şähre gitsem gerek. 3.* Öten zamanyň -dy, -di goşulmagyny kabul edip, belli bir ýöňkemede üýtgän işlikden soň gelip, bir gymyldy-hereketiň bolup geçendigini anyklamak ýa-da nygtamak üçin ulanylýar. *Sen oňa bergiňi berdiň gerek? Dostsuran bolup, onuň seniň garşyňa işleýändigine indi göz ýetirdiň gerek! 4.* Gyza dakylýan at.

♦ **Geregiňi artdyrmak** özüni has gerekli hasaplatmak, özüni arzylatmak, näziňi çekdirmek.

GEREKLEME, *iş ady.* Gereklemek ýagdaýy.

GEREKLEMEK, *işl.* Bir zat ýa-da biri gerek bolup, ony tapmagyň ugruna çykmak, idemek. *Seni gerekliň wagtyň hiç ýerden tapyp bolmaýar.*

GEREKLEMEKLIK, *iş ady.* Gereklemek ýagdaýy.

GEREKLENMEK, *işl.* Bir zat ýa-da biri gerek bolup, ony tapmagyň ugruna çykylmak, gerekli zat ýa-da adam idelmek, isleg bildirilmek. *Garaköli baganalar dünýäniň ähli ýurtlarynda-da gereklenýär.*

GEREKLETMEK, *işl.* Özüni gerekli hasap etdirmek, geregiňi artdyrmak. *Ol özüni gerekletdi.*

GEREKLEÝIŞ, *iş ady.* Gereklemek ýagdaýy, derejesi.

GEREKLI, *syp. 1.* Degerli, ýerlikli, berk. *Türkmenabatdaky tejribe abatlaýyş-mehaniki zawodynyň peçlerinde eredilen polatdan ýörite galyplara guýmak arkaly gerekli we gymmatly şaýlaryň täze tapgyry ýasaldy ("Türkmenistan"). 2.* Gerek bolan, zerur,

derkar. *Ol gerekli buraw enjamlaryny alyp, çaltrak brigadasyna barjakdy* (B. Kerbabaýew).

GEREKMEZ, *syp.* Gerek bolmajak, gerekli däl. *Gerekmez zatlar.*

GEREKSIZ, *syp.* Gerek däl. *Gerekli zady gereksizkä al* (Nakyl).

GEREKSIZLIK, *at.* Gerek dällik. *Ony gereksizligi üçin öýde goýup gaytdym.*

GEREK-ÝARAK, *syp.* Adam üçin gündelik durmuşda gerekli, ulanylýan (zatlar hakynda). *Gerek-ýarak zatlar.*

GEREŇ, *at, kön.s. Ker. Aýby gulagy gereň ("Görögly").*

GERGENEK [gergenek], *at.* Goýun-geçi, owlak-guzy tutmak üçin ulanylýan uýy toýnukly çopan taýagy; gaňrak. *Eli gergenekli çopan.*

GERGIT [gergit], *at.* Guşlaryň ganatynyň eplenýän ýeri.

GERILGI [gerilgi], *syp.* Gerlip goýlan, ýazgyn asylyp goýlan, dartylan. *Gerilgi tuty. Gerilgi ýüp.*

GERILMEK, *işl.* Gerlip goýulmak. *Diwara gerlen haly arassa jaýa görk berýär.*

GERIM, *at.* Işiň ýaýbaňlanyşynyň, baryş, gidiş depgininiň möçberi. *Wagyz etmek işi giň gerim aldy.*

GERINDIRMEK [gerinnirmek], *işl.* Gerner ýaly etmek, gerinmegi arkaly el-aýagyňy ýazdyrmak.

GERINJIREME, *iş ady.* Gerinjiremek ýagdaýy.

GERINJIREMEK, *işl.* Çala gernip, el-aýagyňy ýazmak. *Çagajyk pallap gerinjiredi.*

GERINJIREMEKLIK, *iş ady.* Gerinjiremek ýagdaýy.

GERINJIREÝIŞ, *iş ady.* Gerinjiremek ýagdaýy.

GERINME, *iş ady.* Gerinmek ýagdaýy.

GERINMEK, *işl.* Elleriňi güýjüň ýetdiginden öňe, yza, aşak-yokaryk uzadyp, beden damarlaryňy ýazmak.

GERINMEKLIK, *iş ady.* Gerinmek ýagdaýy.

GERINMEZLIK, *işl.* Gerinmek hereketi edilmezlik, gernip durmazlyk.

GERIŞ I, *iş ady.* Germek ýagdaýy.

GERIŞ II, *at. 1.* Boýnuň çykýan ýeriniň ýeňse tarapy, ýagyryny. **2.** Haýwanyň boýnunyň başlanýan ýeriniň üstündäki tümmüje ýer. *Garly aga eşegini debsiläp, gerşine dürttdi* (G. Gurbansähedow).

GERIŞ III, *at.* Gumuň, dagyň, baýryň eşegarka bolup gidýän ýeri.

GERIŞDIRMEK, *işl.* Gerip çykmak, baryny germek.

GERIŞ-GERIŞ [geriş-geriş], *at.* Gumuň, dagyň, baýryň köp geniş bolup duran ýeri. *Geriş-geriş daglar.*

GERIŞMEK, *işl. 1.* Germäge kömek etmek. *Men oňa ýuwan eşikler serilmeli ýüpi genişdim. 2.* Bilelikde germek. *Adamlar toý dabarasy gecjek ýeriň daşyna el halylary gerşip durdular.*

◊ **Ile gep-gürrüň bolmak** il içinde özüň hakda ýaramaz gürrüň ýaýramak, gybatyň edilmek, ile gürrüň bolmak.

GEP-GÜRRÜŇSIZ, *hal*. Hiç bir bahana tapman, ikirjiňlenmän, ýaýdanman. *Magtymguly bu sapar ussanyň mürähetini gep-gürrüňsiz kabul etdi* (G. Kulyýew).

GEP-GYBAT [gep-gy:vət], *at*. Biri hakynda edilýän ýaramaz gep-gürrüň, myjabat.

GEPEME, *iş ady*. Geplemek ýagdaýy.

GEPEMEK, *işl.* 1. Gürläp başlamak, söz açmak, bir dilde sözläp bilmek. *Şahyr gürrüňdeşlerine göwünlik berip gepledi* (G. Kulyýew). 2. Ýygnakda we ş. m. ýerde söz sözlemek, çykyp gülemek. *Ýygnagyň başlygy oturanlara ýüzlenip: "Ýene kim geplejek?" diýip sorady.*

◊ **Geplemek geplemek** *gepl.d.* köp wagtlap geplemek, janygyp geplemek. – *Senem märekede ile gezek bermän, geplemek geplediň-aý.* **Çykyp geplemek** ýygnakda öňe çykyp söz sözlemek. *Çykyp geplänler öz işleri hakynda gürrüň berdiler.*

GEPEMEKLIK, *iş ady*. Geplemek ýagdaýy.

GEPEMEZEK, *syp*. Köp geplemegi halamaýan, az gepleýän.

GEPEMEZEKLIK, *at*. Dymmalyk, geplemän oturmaklyk. *Onuň nahar başynda gepemezeklik häsiýeti bardy.*

GEPEMEZLIK, *işl.* Hiç zat aýtmazlyk, diýmezlik, gepläp durmazlyk. – *Senem bir zat diý-dä, ýöne geplemän otyrsyň!?*

GEPEMSEK, *syp*. Köp gürläýän, geplegen, geplemäni halaýan, ýaňra.

GEPEMSEKLIK, *at*. Köp geplegenlik; ýaňrallyk. *Onuň geplemsekligi ýoldaşlaryny irizdi.*

GEPLENMEK, *işl.* 1. Köpçülik önünde, ýygnakda söz sözlenmek, gürrüň edilmek. 2. Käýelmek.

GEPLEŞDIRMEK, *işl.* Gürleşmäge, sözleşmäge mümkinçilik bermek, iki adamy gepleşmek üçin duşuşdyrmak. *Telefonda gepleşdirmek.*

GEPLEŞIK, *at.* 1. Bir ýagdaýy, wakany we ş. m. anyklamak, düşünişmek üçin pikir alyşmaklyk, geçirilýän gürrüň, edilýän maslahat. *Gepleşikler örän aç-açan we ähmiýetli boldy* ("Türkmenistan"). 2. Radio, telewizor arkaly berilýän gürrüň, habar. 3. Bir zat hakynda wadalaşyp, bir karara geliş. *Şeýle gepleşikden soň, ol işiň ugruna çykdy.* 4. *dil b.* Şiweleriň ýerli gepleýiş aýratynlygy.

GEPLEŞMEK, *işl.* Pikir alyşmak maksady bilen sözleşmek, gürrüňleşmek. *Bu adam bilen arkaýyn gepleşmek mümkin.*

GEPLETMEK, *işl.* 1. Geplemäge mümkinçilik bermek, gürrüň berdirmek. *Haýsyňyzy gepletseň, hondonbärsi bolan bolup otyrsyňyz* (B. Pürliýew). 2. Ýygnakda we ş. m. ýerlerde söz sözletmek, çykyp

etdirmek. *Ýygnagyň başlygy çykys etjekleri geplettdi.* 3. *göç. m.* Biriniň diýmedik sözünü diýdirmek. *Meni gepletseň, seninem dost bolmadygyňdyr.*

GEPELYIŞ, *iş ady*. Geplemek ýagdaýy.

◊ **Gepleýiş (sözleýiş) medeniýeti** *dil b.* edebi diliň wekilleri tarapyndan gepleýişde ulanylmagy zerur bolan dürs geplemek özboluşlylygy, dogry geplemegiň kadalary.

GEPLI, *syp*. Yzy dawaly, gürrüňli. *Şu işiň soňy gepli bolaymasa-da biridir!*

GER, *bagl., k. d.* Eger. *Magtymguly, ger doýursañ bir aý, Mälimdir tapar sen bu ýerde hajy* (Magtymguly). *Ger başyň asmana ýetse, Peşeden uly bolmagyn* (Baýly şahyr).

GERB, *at*. Bir döwletiň, respublikanyň, şäheriň baýdakda, pulda, möhürde we ş. m. tapawutlandyryş nyşany, tugra. *Türkmeni halk, millet hökmünde gadymdan bäri dünýä tanadyp gelen buýsanjymyzyň – ahal-teke atynyň şekili Garaşsyz, baky Bitarap Türkmenistanyň döwlet gerbinde orun aldy* ("Türkmenistan").

GERBI [gervi], *at.* 1. Çyrpy, kürte, başatgýç ýaly başa atylýan eşikleriň yeňlerini birikdirýän, birleşdirýän ala ýüp. 2. Howudyň çomusynyň aşagyndaky içi sypalsyz bölegi. *Ussanyň tiken howudynyň gerbisi örän gowy eken.*

GERÇE, *gir. s., k. d.* Meger, meger-de, ähtimal, belki. *Gerçe sözüň ýalany bar, Gözi ýolda galany bar* ("Görogly").

GERÇEK, *at.* 1. *kön.s.* Hakyky, dogry, çyn. *Münküir olma, gerçek işdir, eýlärler* (Magtymguly). 2. Edermen, batyr, çyn är. *Gerçeklere düş bolsam* (Magtymguly). 3. Işan-pirleriň, sopolaryň ýolbaşçysy.

GERDEK, *at.* 1. Ýaş çatynjalaryň (gelin bilen ýigidiň) oturyp-turmagy üçin öýüň bir burçunda ýa bir tarapynda mata-marlak bilen edilen germew, tuty. *Gelin bolmasagam, gerdekden garapdyk* (Nakyl). 2. *kön.s.* Çadyr. *Oguz zamanynda bir ýigit öylense, ok atardy. Oky nirä düşse, onda gerdek dikerdi* ("Kitaby dedem Gorkut").

GERDEN, *at*. Boýundan goluň başlanýan ýerine çenli bolan aralyk, egin.

◊ **Gerdeninde çekmek** bar agramy, hysyrdysy üstüne düşmek, bar agramyny götermek.

GERDENLEK, *syp*. Gerdni ýasy, eginlek, çiginlek. *Gerdenlek ýaşuly.*

GERDIRMEK, *işl.* Germek işini birine etdirmek. *Ol ýuwulgy geýimleri sermek üçin ýüp gerdirdi.*

GERDIŞ, *at, kön.s.* 1. Döwür, wagt, zaman, eýýam. *Aýlandy gerdişler, ýetdi döwranlar* (Magtymguly). 2. Aýlanyş, hereket, dolanma. *Pany dünýäniň gerdişi, Bir düýpsüz ýalana meňzär* (Zelili).

◊ **Gepiň gerdişine görä** aýdylýan sözüň ugruna,

geýdirilişmäge-de utanjak däl-ow siz! (B. Pürliýew). **2.** *göç. m.* Biri-biriňe jogap gaýtaryp, dawalaşyp durmak.

GEÝDIRILMEK I, *işl.* **1.** Eşigi egnine sokulmak, geýindirilmek. **2.** Eşik bilen üpjün edilmek, eşik äberilmek, eşikli edilmek. **3.** Bir zat ikinji zatdan asylmak, ildirilmek, ildirilip goýulmak.

GEÝDIRILMEK II, *işl., gepl. d.* Biriniň üstünden düşmek, birine jabjynyp, käýinip ugramak. *Biriniň üstüne ýerliksiz geýdirilmek.*

GEÝDIRIŞMEK, *işl.* Geýdirmäge kömek etmek. *Ejesi gyzyna eşiklerini geýdirişdi.*

GEÝDIRMEK, *işl.* **1.** Eşigini egnine sokmak, geýindirmek. *Tiken tahýasyny başyna geýdirdi, sypaşdyrdy* (B. Kerbabaýew). **2.** Eşik bilen üpjün etmek, eşik äbermek, eşikli etmek. **3.** Bir zady ikinji zatdan asmak, ildirmek, ildirip goýmak. *Garantga dikip, oňa öz donuny, telpegini geýdirýär.* **4. gepl. d.** Birini duýdansyz urmak, ýelmemek, çalmak. *Ol gele-gelmäne oglanlaryň biriniň gulagynyň düýbüne geýdirdi.*

GEÝEGEN [geýežen], *syp.* Haýsydyr bir eşigi, köwşi, telpegi we ş.m. geýmege endik eden. *Ol, köplenç, silkme telpek geýegendi.*

GEÝERLIK, *syp.* Geýmek üçin gerekli, geýer ýaly. *Geýerlik eşik edinmek.*

GEÝILMEK, *işl.* Geýlip ulanylan bolmak. *Bu ädik ozal köp geýlipdir.*

GEÝIM, *at.* Geýilýän içki, daşky eşik.

♦ **Geýimini biçmek** işini gaýtarmak, ýok etmek, ýitirim etmek kararyna gelmek. **Aýak geýimi** aýal-gyzlaryň tammany.

GEÝIMÇI, *at.* Geýim tikýän ussa. *Geýimçi ussalar tiken geýimlerini ütükleýärler.*

GEÝIM-GEJIM [geýim-gejim], *at.* Geýimiň ähli görnüşi, egin-eşik. *Ol bazardan geýim-gejim aldy.*

GEÝIMLIK, *syp.* **1.** Geýim tikmek üçin niýetlenen, gerekli bolan. *Geýimlik mata.* **2. gepl. d.** Köpünlik mata.

GEÝINDIRMEK [geýinnirmek], *işl.* **1.** Eşigini geýdirmek. *Çaganyň ejesi ony derrew geýindirdi.* **2.** Egin-eşikli etmek, eşik bilen üpjün etmek, eşikli etmek, eşiklemek. *Bir topar çül çagany geýindirmek gerekdi.*

GEÝINJEŇ, *syp., ser.* **Geýnegen.** *Ol adatdan daşary päkize, sypaýy geýinjeňdi.*

GEÝINMEK, *işl.* **1.** Öz eşiklerini geýmek. *Elleri küýzeli, ýaşyl-gyrmyzy geýnen gelin-gyzlar derýanyň kenaryna üýşýärdi* (G. Kulyýew).

GEÝINMEZLIK, *işl.* Öz geýim-gejimlerini geýmezlik.

GEÝIŞ, *iş ady.* Geýmek ýagdaýy.

GEÝIŞDIRMEK, *işl.* Geýmeli geýimlerini geýip çykmak.

GEÝME, *iş ady.* Geýmek ýagdaýy.

GEÝMEK, *işl.* Egin-eşik, geýim bilen teniňi ýapmak, örtmek; aýagyňa aýakgap sokmak; kelläňe tahýa,

telpek, papak atmak. *Köýnek geýmek. Köwüş geýmek. Telpek geýmek.*

GEÝMEKLIK, *iş ady.* Geýmek ýagdaýy.

GEÝMEZLIK, *işl.* Egin-eşik, geýim bilen teniňi ýapmazlyk, örtmezlik; aýagyňa aýakgap sokmazlyk; kelläňe tahýa, telpek, papak atmazlyk.

GEÝNEGEN [geýnežen], *syp.* Gowy geýimleri geýmegi halaýan (adam hakynda).

GEÝNÜWLI [geýnüwli], *syp.* Gowy geýnen, bezemen, oňat lybaslar geýen. *Aýallar diýseň geýnüwli-diler, ellerinde, gulaklarynda jöwherdir dürden ýasalan bezegler ýaldyraýardy* (G. Kulyýew).

GEÝNÜWLILIK [geýnüwlülük], *at.* Geýnüwli ýagdaýda bolmaklyk, bezemenlik.

GEÝREK I, *at.* Pilçe süňküniň ujundaky ýumşak kekirdewük. *Ogluň geýregi inipdir.*

GEÝREK II, *at, gepl. d.* Bir zadyň sekizden bir bölegine deň bolan agyrlyk ölçegi.

GEZ I, *at.* Tirsekden barmaklaryň ujuna çenli aralyk hem-de şol aralygyň uzynlygyna deň bolan ölçeg birligi.

♦ **Gezinden galdyrmak** götergiläp öjükdirmek. *Onuň gezinden galdyryp oturma, şonsuzam ol pesläř ýaly däl.*

GEZ II, *at.* Suw degirmende uny iri ýa-da ownuk üwemek üçin ýokarky daşy aşak ýa-da ýokaryk galdyrmak hyzmatyny ýerine ýetirýän enjam.

♦ **Gezini galdyrmak** degirmeniň ýokarky daşyny galdyryp, dänäni iri üwäř ýaly etmek. **Gezini peseltmek** degirmeniň ýokarky daşyny peseldip, dänäni ownuk üwäř ýaly etmek.

GEZ III, *hal, kön.s.* Gezek. *Şu gez iberimeseň, köňlüm hoş olmaz* (Magtymguly).

GEZDIRILMEK [gezzirilmek], *işl.* Eýläk-beýläk ýöredilmek, gezim etdirilmek. *Çapylýan atlaryň irden gezdirilmegi hökmandyr.*

GEZDIRMEK [gezzirmek], *işl.* **1.** Gezelenc etdirmek. *Çagalary açyk howada gezdirmek.*

2. Seýisläp çapuwa taýýarlamak üçin, köplenç, irden gezmeletmek, gezim etdirmek. *Ol Gyrsakary wagthly-wagtynda gezdirýärdi* ("Edebiýat we sungat"). **3.** Bir zadyň ýüzi, üsti bilen aşak-ýokaryk hereket etdirmek, hereketlendirmek. *Sazanda barmaklaryny perdelerde ussatlyk bilen gezdirýärdi.* **4.** Bulaýlamak, aýlamak, galgatkamak. *Çapyksuwar gamçysyny howada gezdirip, atyny ýüzin salyp geýäř.* **5.** Bir ýerde ýaşatmak, birmeme boldurmak. *Gelni atasy öýünde kän gezdirdiler.*

GEZDIRTMEK [gezzirtmek], *işl.* Gezdimmek işini başga birine etdirmek. *Çagalary açyk howada gezdirtmek. Seýis atlary gezdirtti.*

GEZEĞEN [gezežen], *syp.* **1.** Köp gezýän, köp gezmegi halaýan, biderek ygyp ýören, ykmanda. *Geze-gen aýak gep getir* (Nakyl). **2. gepl. d.** Ahlak taýdan

GERJEŞDIRMEK, *işl.* 1. Gerişdirmek, dartdyryp germek, çekip germek. *İçmekçi eýlän derisini gerjeşdirip ýazdy.* 2. Gözleriňi, gabaklaryňy germek, gerişdirmek. *Ol ýellenen gabaklaryny gerjeşdirdi.*

GERJEŞIK, *syp.* 1. Gerlip goýlan, dartylyp duran.

GERJEŞMEK, *işl.* Gerlip, çekilip, dartylyp durmak ýa-da gözünü gerjeşdirip oturmak (*ser. Gerjeşdirmek* 2.). *Ol haçan görseň kompýuteriň önünde gerjeşip işläp oturandyr.*

GERK-GÄBE [gerk-gä:ve]: **gerk-gäbe bolmak** (**doýmak**) köp iýip, gaty doýmak.

GERME, *iş ady.* Germek ýagdaýy.

GERMEÇ, *at.* Türkmen gara öýüniň gapysynyň aşak etegine gerilýän agaç ýa-da germelýän ýüpüň üstüne atylýan keçe, kilim bölegi. *Ol germejiň üstaşyry içerek ätledi.*

♦ **Germeç bolmak** bir işe, täzelige garşy çykmak, päsgel bermek, böwet bolmak. *Ol onuň aýagyna germeç bolýardy.* **Germejine çekmek (bermek)** biriniň arkasyna, ýagymysyna urmak.

GERMEÇLEMEK [germeşlemek], *işl.* 1. Gara öýüň işiginiň agzyna germeç goýmak. 2. Çalt-çalt, batly ädimläp ýöremek.

GERMEK, *işl.* 1. Çekip, dartdyryp asmak, ýazmak, dartyp ýazyşdyrmak. *Penjirä tuty germek. Diwara haly germek.* 2. Iki tarapa uzatmak, ýaýmak, açmak, ýazmak (ganat, gol we ş. m. hakda).

GERMEKLIK, *iş ady.* Germek ýagdaýy.

GERMELMEK, *işl.* Päsgelçilik üçin keseligine goýulmak, germäp goýulmak. *Mal-gara geçmez ýaly geçelgä agaç germeldi.*

GERMEME, *iş ady.* Germemek ýagdaýy.

GERMEMEK, *işl.* Bir ýeriň daşyna ýa-da gapynyň, penjiräniň önüne we ş. m. ýere germew goýup ýapmak, baglamak.

GERMEMEKLIK, *iş ady.* Germemek ýagdaýy.

GERMEMEZLIK, *işl.* Germemek işi ýerine ýetirilmezlik, germäp durmazlyk.

GERMESATAN: **germesatan bolmak** 1) iki baka köp ylgamak, iki arada galmak. *Çagam iki öýüň arasynda germesatan bolub-a galdy* (A. Gurbanow). 2) gerlip durmak, gerjeşmek (adam hakynda). **Germesatan etmek** elinden-aýagyndan tutup götermek.

GERMEŞDIRMEK, *işl.* Germäp çykmak, ählisini, hemmesini germemek. *Agaçlaryň aralaryna geým sermek üçin ýüp germeşdirdik.*

GERMEŞIK, *syp.* Keseligine, dikligine germelip, dartylyp goýlan.

GERMEŞMEK, *işl.* 1. Germemäge kömek etmek. *Ýüp germeşmek. Sim germeşmek.* 2. Bilelikde germemek (hal işligiň goşulmasyny kabul eden germendüýp işliginden soň durmak, ýörmek işligi getirilip ulanylýar). *Adamlar ýatagyň daşyna agaç germeşip*

durdular.

GERMETMEK, *işl.* Germek işini başga birine etdirmek. *Agaçlaryň arasyna sim gemetmek.*

GERMEW [germow], *at.* Ýoly, gädigi, geçelgäni beklemek, baglamak üçin ýa-da bir zadyň daşyna aýmança etmek üçin germelýän, keseligine goýulýan agaç, sim bölegi we ş. m. *Ýapyşar ýaly germew tagtasy hem ýokdy.*

GERMEÝIŞ, *iş ady.* Germemek ýagdaýy.

GERNIŞ, *iş ady.* Gerinmek ýagdaýy.

GERNIŞMEK, *işl.* Köp bolup gerinmek, ýerli-ýerden gerinmek. *Ýatan çagalar gernişip, ýerlerinden turdular.*

GERŇEME, *iş ady.* Gerňemek ýagdaýy.

GERŇEMEK, *işl.* Bir zady iki bolup, gapdalyndan, ujundan tutup götermek, göterip äkitmek, germelemek. *Olar agajy gerňäp alyp gitdiler.*

GERŇEMEKLİK, *iş ady.* Gerňemek ýagdaýy.

GERŇETMEK, *işl.* Gerňemegi başga birine etdirmek.

GERŇEÝIŞ, *iş ady.* Gerňemek ýagdaýy.

GERT, *at.* Gumdan, elenýän undan we ş. m. bölünip aýrylýan has ownuk, ýeňil kirşen, çaň, toz. *Telpegimiň gerdi – ýokam, Bir tegelek nana ýetjek* (K. Gurban-nepesow).

GERTDIRMEK, *işl.* Gaty dartmak, çekmek. *Göle gertdirip, nogtasyny dartdy* (A. Gowşudow).

GERTHANA [gertha:na], *at.* Degirmende unuň gerdiniň üşürilýän ýeri.

GETIRILMEK, *işl.* Bir ýerden ikinji bir ýere alnyp gelinmek, getirilip berilmek. *Şahyr getirilen çaydan bir käse içdi* (G. Kulyýew).

GETIRINMEK, *işl.* Özüň üçin getirmek. *Suw getirinmek.*

GETIRIŞ, *iş ady.* Getirmek ýagdaýy, getirip biliş.

GETIRIŞDIRMEK, *işl.* Bir ýerden başga bir ýere kem-kemden hemmesini getirmek.

GETIRIŞMEK, *işl.* 1. Getirmäge kömek etmek. *Men oňa odun getirişdim.* 2. Bilelikde getirmek.

GETIRME, *iş ady.* Getirmek ýagdaýy.

GETIRMEK, *işl.* 1. Bir ýerden başga bir ýere alyp gelmek, äkelmek. *Giden getirer, oturan nyrh sorar* (Nakyl). 2. Hasyly köp bitmek, kän düwmek, hasylly bolmak. *Bu ýyl üzümimiz ýagşy getirdi* (A. Gowşudow).

GETIRMEKLİK, *iş ady.* Getirmek ýagdaýy, derejesi.

GETIRMEZLIK, *işl.* Getirmek hereketi ýerine ýetirilmezlik.

GETIRTMEK, *işl.* Getirmek işini başga birine etdirmek. *Bir çäýnek çay getirt.*

GEÝDIRILIŞMEK [geýdirlişmek], *işl., gepl. d.* 1. Biri bilen uruşmak, basalaşmak, garpyşyp gitmek, ýakalaşmak. *Horaz ýaly, biri-biriňiz bilen*

GEZLI, *syp.* Iner bilen arwanadan emele gelen (düýe hakynda).

GEZLIK, *at.* Gyna salnyp göterilýän bir gez uzynlykdaky türkmen pyçagy.

GEZME, *iş ady.* Gezmek ýagdaýy.

GEZMEK, *işl.* 1. Aýak üstünde bolmak, aýlanyp ýörmek, hereket etmek, gezelenç etmek. 2. Gün geçirmek, ýaşamak. *Men siziň ogluňyz ýaly bolup gezerin* (H. Derýaýew). 3. Biri bilen tirkeşmek, biri bilen ýoldaş, dost bolup ýörmek. *Çagalýkdan bile gezen dostum*. 4. *göç. m.* Ykmak, ygyp ýörmek. *Onuň nirelerde gezip ýöreni belli däl*.

GEZMEKLIK, *iş ady.* Gezmek ýagdaýy.

GEZMELEMEK, *işl.* Aýlaň-çaýlaň etmek, gezelenç etmek, iki-baka gezim etmek, eýläk-beýläk ýöremek. *Şirin gaharly gezmeledi* (B. Pürliýew).

GEZMELEMEZLIK, *işl.* Gezmelemek hereketini ýerine ýetirmezlik, gezmeläp ýörmezlik.

GEZMELEŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup aýlaň-çaýlaň etmek, eýläk-beýläk ýöremek, ikibaka gezim etmek. *Öýleriniň arasynda adamlar gezmeleşýärler*.

GEZMELETDIRMEK, *işl.* Gezime çykartdyrmak, iki ýana ýöretdirmek. *Çapuwdan gelen aty gezmeltdirmek*.

GEZMELETMEK, *işl.* Gezelenje äkitmek, gezime çykarmak, ikibaka ýöretmek. *Aty gezmelletmek*.

GEZMELÄBERMEK [gezmelä:vermek], *işl.* Eýläk-beýläk gezmeläp başlamak, gezmelemegini dowam etdirmek. *Siz göze-başa düşmäh-de, şu töwerelerde gezmeläberiniň* (B. Seýtäkow).

GEZMEZLIK, *işl.* Gezim etmezlik, gezmäge çykmazlyk, gezelenç etmezlik.

GÄBAZAN [gä:va:zan], *syp., gepl. d.* Ýatkeşligi giden, aňkasy aşan, aklyly çaşan (adam hakynda) (*ser. Gäp*). *Sen-a bir gäbazan ekeniň, şonam ýadyňdan çykadyňmy?*

GÄBAZANLYK [gä:va:zanlyk], *at.* Gäbazan halda bolmaklyk

GÄBE [gä:ve], *syp.* Güberilip duran, çişik, pökgi. *Gäbe garyn*.

GÄBERILMEK [gä:verilmek], *işl.* Pökgerip durmak, pökgerilmek, çişip durmak (garyn hakynda).

GÄBERIŞ [gä:veriş], *iş ady.* Gäbermek ýagdaýy.

GÄBERME [gä:verme], *iş ady.* Gäbermek ýagdaýy.

GÄBERMEK [gä:vermek], *işl.* 1. Güberip durmak, pökgermek. 2. *göç. m.* Ile göwnüň ýetmän, hondonbärsi bolmak, gomalmak, gopbamsyramak.

GÄBERMEKLIK [gä:vermeklik], *iş ady.* Gäbermek ýagdaýy.

GÄBERMEZLIK [gä:vermezlik], *işl.* Gäberip durmazlyk.

GÄBERTMEK [gä:vertmek], *işl.* Çişirmek,

pökgermek (garyn hakynda). *Ol agşamnyň gahar-gazabyndan soň, ortaky öýde ýeke özi garnyny gäberdip horruldap ýatyrdy* (G. Kulyýew).

GÄDIK [gä:dik], *at.* 1. Haýat we ş. m. ýerlerden adam geçer ýaly gädilen ýer, geçelge, geçit. *Asly han gädikden ýolun salypdyr, Saralyban gül dek reňni solupdyr* ("Asly – Kerem"). 2. *syp.* Bir zadyň erňegi, gyrasy döwür, ýemrik, erňeginiň bir ýeri uçan, ýüzi gaýtarylan, oýulan. *Ojakda ot ýanyp, onuň gyrasynda agzy gädik taňka lasyrdap otyrdy* (B. Kerbabaýew). *Agzy gädik tüňçe*.

GÄDILMEK [gä:dilmek], *işl.* 1. Haýatyň we ş. m. bir ýeri ýykylmak. 2. Gyrasy, erňegi döwürlemek, uçmak. *Çäýnegiň jürnügi gädilipdir*.

GÄDIŞ [gä:diş], *iş ady.* Gätmek ýagdaýy.

GÄDIŞDIRMEK [gä:dişdirmek], *işl.* 1. Gädik-gädik edip çykamak, her ýerinden ýykyşdyrmak. *Haýatyň diwaryny gädişdirmek*. 2. Bir zadyň erňegini, gyrasyny, ýüzünü, agzyny gädik-gädik edip çykamak, gemrik-gemrik etmek. *Käseleriň erňegini gädişdiripdir*. *Sünke urup, pyçagyň ýüzünü gädişdiripdirler*.

GÄGIRINMEK [gä:ğirirmek], *işl.* Özüň gä-girmek, gägirip ses çykarmak.

GÄGIRIŞ [gä:ğiriş], *iş ady.* Gägirmek ýagdaýy.

GÄGIRIŞMEK [gä:ğirişmek], *işl.* Bilelikde gä-girmek, yerli-ýerden gägirmek. *Gäğirişip, garynlaryny sypalaşyp ýatandan, goý, işlesinler* (B. Seýtäkow).

GÄGIRME [gä:ğirme], *iş ady.* Gägirmek ýagdaýy.

GÄGIRMEK [gä:ğirmek], *işl.* Aşgazanda ýyg-nanan ýeli agzyňdan sesli çykarmak.

GÄGIRMEKLIK [gä:ğirmeklik], *iş ady.* Gägirmek ýagdaýy.

GÄGIRMEZLIK [gä:ğirmezlik], *işl.* Aşgazanda ýyg-nanan ýeli agzyňdan sesli çykarmazlyk.

GÄGIRTMEK [gä:ğirtmek], *işl.* Gägirilmegine sebäp bolmak. *Turşy çal gaňsyrawugyňy kükedip, gaty gägirdýär*.

GÄH [gä:h], *hal, k.d.* Käte, kämahal. *Ýaman til gäh sargartdyrar ýüzüni* (Sopy Allaýar).

GÄHI [gä:hi], *hal, ser.* Gäh.

GÄHI-GÄHI [gä:hi-ğä:hi], *hal.* Käwagt, kämahal, wagtal-wagtal, käte-käte. *Selbinyáz gähi-gähi aşyklyk mähri ýadyga düşüp, Hemrany ýatlap gezer erdi* ("Saýatly – Hemra"). *Gähi-gähi bärsin bakdy-da gitdi* (Kemine).

GÄKILIK [gä:kilik], *at.* Gägirilende çykýan ýel.

♦ **Gäkiliğiň azmak** garym-gatym, ýakar-ýakmaz iýen zadyňy aşgazan oňat siňdirmän, agzyňdan porsy, ýakymсыз ys gelmek, iýeniň aşgazanynda turşamak.

GÄLE [gä:le], *at, kön.s.* Süri, topar.

GÄLE-GÄLE [gä:le-ğä:le], *at, kön.s.* Köp sanly süri, birnäçe süri, süri-süri. *Gezersiňiz gäle-gäle, Goşulmaz siz halka-ile* (Andalyp).

bozulan.

◇ **Gezenen dil** köp gepleýän, gepçi, gybatçy.

GEZEGENLIK [gezeženlik], *at.* 1. Ygyp ýörmeklik, ondan-oňa aýlanyp ýörmeklik, ykmandalyk. *Ejesi oglunyň gezenenliginden ýadady.* 2. *gepl. d.* Ahlak taýdan bozulanlyk.

GEZE-GEZE [geze-geze], *hal.* Aýlana-aýlana, gezip-gezip, köp ýöräp. *Şähri geze-geze lütüm çykdy.*

GEZEGINE [gezežine], *hal.* Gezek-gezegine, gezekli-gezek, gezekleşip, yzly-yzyna, nobatyna. *Dog-anym bilen ikimiz jigimi gezegine götermeli bolýardy.*

GEZEK, *at.* 1. Öňünden tertip san gelende hereketiň şonça gaýtalanysyny görkezýän söz, gaýta, sapar, ýola, keren. 2. Nobat. *Men hem öz gezegimde sizi gutlaýaryn.*

◇ **Gezek gelmek** “seniňem işiň düşer” diýen manyda ulanylýan aňlatma. *Öl tezek, gury tezek, Saňa-da geler gezek* (Sanawaç).

GEZEK-GEZEGINE [gezek-gezežne], *hal, ser.* Gezekli-gezegine.

GEZEKLEŞDIRMEK, *işl.* Bir işi ýa-da ony ýerine ýetirýän adamy, guraly gezek-gezegine, nobatma-nobat çalşyryp durmak. *Şol bir atyzlara gezekleşdirip ekmegiň peýdasy köp.*

GEZEKLEŞIŞ, *iş ady.* Gezekleşmek ýagdaýy.

GEZEKLEŞME, *iş ady.* Gezekleşmek ýagdaýy.

GEZEKLEŞMEK, *işl.* Gezekli-gezegine, gezekme-gezek iş salyşmak, bir işi biri-biriň bilen nobat boýunça ýerine ýetirmek.

GEZEKLEŞMEKLIK, *iş ady.* Gezekleşmek ýagdaýy.

GEZEKLI: **gezekli çemçe** her bir işde, durmuşda birek-birege “gezek geler, işiň düşer” manysynda ulanylýan aňlatma.

GEZEKLI-GEZEGINE [gezekli-gezežne], *hal.* Birinden soň beýlekisi; nobatma-nobat.. *Olar toparlara bölünip, gezekli-gezegine ol halyny dokadylar* (“Mugallymlar gazeti”).

GEZEKLIKÇE: **bir gezeklikçe** “şu gezek, şu sapar, ilki gezek bolany üçin” diýen ýaly manyda ulanylýan söz düzümi. *Bir gezeklikçe bagyşlamagyňy soratýaryn.*

GEZEKME-GEZEK [gezekme-gezek], *hal, ser.* Gezekli-gezegine. *Saryýagyz aýal ýigit bilen gelniň goluny biri-birine gowşurdy-da, olaryň arkasyna gezekme-gezek kakyp, ata-babadan gelýän tanyş sözleri joşup sarnady* (G. Kulyýew).

GEZELENÇ, *at.* 1. Dynç almak üçin açyk howada ýa-da başga boş wagtlaryň edilýän gezim, aýlaň-çaýlaň. 2. Bir ýana, myhmançylyga, görme-görşe gidiş; syýahat.

GEZELGI [gezelgi], *syp.* Birine ýa-da bir tarapa çenelen, göneldilen, uzaldylan, gezelip goýlan. *Gezelgi*

sapançany görüp, olar ellerini göterdiler (N. Jumaýew).

GEZELMEK, *işl.* Birine ýa-da bir zada çenelip durmak.

GEZEME, *iş ady.* Gezemek ýagdaýy.

GEZEMEK, *işl.* Bir zady birine ýa-da bir zada çenemek, dogrulamak, gönülemek. *Jeren yzyndan ýetip gelýän kowga garap, gaýtarjak bolýan dek yzyna öwrülip şahyny gezedi* (“Edebiýat we sungat”).

GEZEN, *at.* Aýakgap ussalarynyň ulanylýan keseje tygly pyçagy.

GEZENDE [gezenne], *syp.* Jahankeşdelik edip ýören, kän ýerleri aýlanyp, gezip ýören, ýurtdan-ýurda köp gezenleş edýän. *Gezende adam.*

GEZENDELİK [gezennelik], *at.* Gezendäniň ýagdaýy, ykmandalyk, ýurt sökegenlik.

GEZENMEK, *işl.* Birine ýa-da bir zada çenenmek, nyşana almak. *Ne parahat ýatyr sen el-aýagyň uzadyp, Ajal ýatyr keýniňde, okun-ýaýyn gezenip* (Magtymguly).

GEZERI, *at.* At ýörişiniň ýorga ýakyn bir görnüşi. *Atyny gezerine sürüp barýanyň keşbinde häzir aýratyn bir agraslyk duýulýardy* (B. Kerbabaýew).

GEZER II, *at, halych.* Esasy nagşyň aralygyny dogry bölýän çyzyk, zolak.

GEZERE, *at.* Her ýyl kesilýän tuduň çyrpylanda kesilmän goýberilen çybyklary. *Bagban tuduň gezerelerini ýatyrdy.*

GEZERLI, *at.* Münüş üçin ýakymly, uzak ýola gitmäge ýörişli, gezermen (at hakynda). *Ol gezerli alaşanyň başyny öz ugruna goýberip, hemmäh öňünden barýardy* (B. Seytākow).

GEZERMEN, *syp., ser.* Gezerli. *Onuň garagörnüm yzynda hem bir gezermen gara atly peýda boldy.*

GEZEŞMEK, *işl.* Birden artyk bolup bilelikde gezemek. *Çopanlar hem taýagyny gezeşip çykdy öňünden* (“Görogly”).

GEZEÝIŞ, *iş ady.* Gezemek ýagdaýy.

GEZIBERMEK [gezivermek], *işl.* Gezip ýörmek, yzygiderli gezmek.

GEZILMEK, *işl.* Gezim edilmek, aýlaň-çaýlaň edilmek. *Yssy tomusda günün aşagynda köp gezilse, gün urmagy-da mümkindir.*

GEZIM, *at.* 1. Iki-baka ýöräp edilýän hereket, gezenleş, aýlaň-çaýlaň. *Ol köplenç şu bagda gezim ederdi.* 2. Haýwanyň belli bir aralykda gezyňan meýdany. *Gapany hemişe yk tarapyňyzda hem itiňiziň geziminden daşrakda gurnagy ýadyňyzdan çykarmah* (A. Gowşudow).

GEZIŞ, *iş ady.* Gezmek ýagdaýy.

GEZIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup gezim etmek (gezişmek işliginden soň ýörmek işligi getirilip ulanylýar). *Tor çekilen aýmançada gezişip ýören, ap-ak, towuklary synlanynda, olaryň ideginiň kemsiz ýetirilýänligine göz ýetirýärsiň* (“Türkmenistan”).

aýdylyan ýüzlenme sözi.

GIÇ-GIRIM [gi:ç-gi:rim / gi:ç-ğirim], *at.* Gün ýaşandan soň, bimahal wagt. *Giçde-girimde köçede gezip ýörme!*

GIÇKI [gi:çki], *syp.* Giç ýetişýän, wagtyndan giç bolýan. *Giçki hyýar. Giçki kelem.*

GIÇLEME [gi:şleme], *iş ady.* Giçlemek ýagdaýy.

GIÇLEMEK [gi:şlemek], *işl.* 1. Gije-girim bir ýere gitmek, gijagşam barmak, biwagt gelmek. – *Ýaman giçläpsiň-le, nireden geldiň? – diýip, jaýyň bir böwründe ýazylan keçäniň üstünde oturdy* (H. Derýaýew). 2. *gepl.d.* Gijä galmak, gijikmek. *Abadan öýlerine giçläp bardy* (H. Derýaýew).

GIÇLEMEKLIK [gi:şlemeklik], *iş ady.* Giçlemek ýagdaýy.

GIÇLIK [gi:şlik], *at.* Ikinci bilen agşamyň aralygyndaky wagt, agşamara, giçgurun. *Olar giçlige çenli işlediler* (B. Seýtäkow).

GIDEN, *syp.* 1. Mukdar, san taýyndan örän köp. *Giden zady zaýalap bolmaz. Toýda giden märekäni gaýtarmak aňsat iş däl.* 2. Uly ginişligi tutýan. *Giden meýdana gawun-garpyz ekipdirler.*

GIDERILMEK, *işl.* Elden berilmek, goldan çykarylmal, sydyrylmak.

GIDERIŞ, *iş ady.* Gidermek ýagdaýy.

GIDERME, *iş ady.* Gidermek ýagdaýy.

GIDERMEK, *işl.* 1. Elden bermek, goldan çykar-mak, sydyrmak. 2. Özünde bar zady aldyrmak, ogur-latmak. 3. Ýitirmek. *Näme bolanyňy-da bilenok, olaryň nirä gidenini-de bilenok, bakyp ýören düýeleriniň ikisini gideripdir.*

GIDERMEKLIK, *iş ady.* Gidermek ýagdaýy.

GIDERMEZLIK, *işl.* Elden, goldan çykarmazlyk, aldyrmazlyk.

GIDERMEN, *syp.* Gitmäge meýilli, hyýally, bir ýere gitjek bolup duran. *Gidermen bolup duranlara-da garaşmadym.*

♦ **Hajy gidermen** haçan görseň, bir ýere ugrajak bolup duran adama aýdylýar.

GIDERMENLIK, *at.* Gitmäge meýillilik, gitmäge döwtalaplyk. *Şol kakaňyňam gidermenligi, döwtalap-lygy seňkiden pes däl-le* (Ý. Mämmediýew).

GIDIBERMEK [gidivermek], *işl.* Gidip başlamak, gitmegini dowam etdirmek. *Ol öz ugruna mübtela bolup gidiberdi* ("Görogly").

GIDILMEK, *işl.* Bir ýere ugralmak, ýönenilmek, barylmal. *Öňürti gelnalyja gidildi, soňra göreş tutduryldy* (G. Kulyýew).

GIDIŞ, *iş ady.* Gitmek ýagdaýy.

GIDIŞIN [gidişi:n], *hal.* Bir ýere gidip barýan wagtynda, gidip barýarkaň ýüz ugra, *gelşin* sözüne garşylykly manyly söz. *Gidişin ýol ugrundaky dükan-dan, bar bolsa, diýen zadyňy özüm alayaryn. Sen gidişin*

ýabyň ugruny syrýp git!

GIDIŞLEYIN, *hal, ser.* **Gidişin.**

GIDIŞLIK, *at.* Bir ýere köpçülikleýin ugramaklyk, köp bolup gitmeklik. *Şu gidişlik bolanda, Galaýmaw-ergin senem!* (A. Alamyşow).

GIDIŞMEK, *işl.* 1. Iki-ýekeden gidip başlamak, ýuwaş-ýuwaşdan ugramak, dargaşmak. *Toýa gelen adamlar gidişip başladylar.* 2. Kimdir biri bir ýere gidende, oňa ýoldaş bolmak, onuň bilen bile gitmek. *Ejem bazardan köp zat almaly bolansoň, oňa bazara gidişmeli boldum.* 3. Bir işde, meselede, gürründe, aýdym-sazda garşydaşyňdan galmajak bolup çalyşmak, ýaryşmak. *Orazberdi gyjakçy tüýdükçiler bilen hem gidişerdi* ("Edebiýat we sungat"). 4. Bir iş bilen meşgullanmak, bir iş bilen üznüksiz, irginsiz meşgul bolmak. *Indi on altý ýylyň içidir, ol agaç ussaçylygy bilen gidişýär* ("Edebiýat we sungat").

GIJAGŞAM [giýjağşam], *at.* Garaňky gatlyşandan garaňky düşýänçä çenli wagt aralygy. *Ol öýüne gijagşam dolanyp geldi.*

GIJARA [giýja:ra], *hal.* Garaňky gatlyşmanka, ilkagşam, ikinci bilen ýassynyň aralygyndaky wagt. *Ýagyş ertesi bilen ýagyp, gijara diňdi* (B. Gurbanow).

GIJE [gi:je], *at.* Agşamdan başlap, daň atýança dowam edýän wagt aralygy. *Gijäniň haýryndan, gündiziň şeri ýagşy* (Nakyl).

♦ **Gijä galmak** 1) bir ýerde gijäniň bir wagty bolýança eglenmek, saklanmak, gara gijä galmak, üstüni gijä basdyrmak. 2) barmaly ýeriňe barmaly wagtyňdan giç barmak. *Okuwa gijä galyp barmak. Işden gijä galmak. Gijäni gündiz edip (işlemek, zähmet çekmek) irmän-arman, ýadaman-ýaltanman (işlemek, zähmet çekmek). Daýhanlar pagta ýygymynda gijesini gündiz edip işleýärler.*

GIJE-GIRIM [gi:je-ğirim], *at, ser.* **Gije.** *Gije-girim bu ikisiniň ogrynça duşuşýanlaryny eşitdik* (B. Gulow). *Gije-girimde ygyp ýörmän.*

GIJEGÜNDIZ [gi:jeğünnüýz], *at.* Erşi gök ýa-da ýaşyl, argajy gyzyl ýüpekden dokalan mata.

GIJE-GÜNDIZ [gi:je-günnüýz], *at.* 24 sagada barabar bolan wagt aralygy, gije bilen gündiziň dowamyndaky wagt.

GIJE-GÜNDIZKI [gi:je-günnüýzkü], *syp.* Gije-gündiziň dowamyndaky, gije-gündizde bolup geçýän.

GIJE-GÜNDIZLIK [gi:je-günnüýzlük], *hal.* 24 sagada barabar bolan wagtyň aralygynda, gije bilen gündiziň dowamynda. *Ol işlänje bir gije-gündizlik zähmet hakyny aldy.*

GIJEKI [gi:jeki], *syp.* Gije bolup geçen, gije bolan (ýagdaý, waka we ş. m.) *Gijeki ýagyşda mazalyja ezildik.*

GIJELIK [gi:jelik], *at.* Gije wagty, gijäniň içinde, garaňkylyk. *Ses-sedasyz gijelikde kimden habar tutja-*

GÄLEBAN [gä:leva:n], *at, kön.s.* Süri çopany. *Gäleban arbagpa dönüp, bolmuş arbaglar emir* (Magtymguly).

GÄMI [gä:mi], *at. 1.* Ýolagçy, ýük we ş. m. zatlary daşamak üçin ulanylýan suw ulagy. *2.* Ahal welaýatynda bir oba.

GÄMIÇI [gä:miçi], *at.* Gämi sürýän, gämini ýöredýän adam. *Gämiçi gämiçini alysdan görer* (Nakyl).

GÄMIDEŞER [gä:mideşer], *at.* Balygyň burny uçly görnüşi.

GÄMIK [gä:mik], *at.* Gawun, garpyz, hyýar, kädi ýaly ekinler ekilende çigitden çykyp ugran iki ýaprakly ösüş baldagy. *Gämikler ýaňy iki gulak bolup galypdy.*

GÄMIKLEME [gä:mikleme], *iş ady.* Gämiklemek ýagdaýy.

GÄMIKLEMEK [gä:miklemek], *işl. 1.* Gämik bolup çykmak, gögerip çykmak. *Eýýäm gowaça gämikläpdir. 2.* Bir ýa-da birnäçe tohum taşlap, aýry-aýry edip ekmek, gämik etmek. *Sapanyň oýlanman oturdan we gämikläp eken ekini örän gürdi* (N. Esenmyradow).

GÄMIKLEMEKLIK [gä:miklemeklik], *iş ady.* Gämiklemek ýagdaýy, derejesi.

GÄMIKLEÝIŞ [gä:mikleýiş], *iş ady.* Gämiklemek ýagdaýy.

GÄN [gä:n], *at.* Malyň etiniň, ýagynyň içinde bolýan owunjak mäs.

GÄNE [gä:ne], *at.* Sakyrta.

GÄP [gä:p], *at.* İçine saman, selin we ş. m. zat dykylan haýwan hamy.

♦ **Gäbi azmak** gäbi azan halda bolmak, näme etjegini bilmezlik, aňkasy asmak. *Gäbim azydyr, edenimi-goýanymy bilemok.*

GÄR [gä:r], *syp.* Maňlaýy, ýaňagy gyrgyzl-goňur ýa-da aksowult öwüsýän. *Meniň bakýan sürimde bir gär teke bar welin, bir gezek tas şahyny garnymdan geçiripdi* ("Edebiyat we sungat").

GÄDIRMEK [gä:tdirmek], *işl.* Bir ýerinden gädik açdyrmak, oýdurmak, ýüzüne gädik etdirmek. *Haýaty gätdirmek. Pyçagyň ýüzünü gätdirmek.*

GÄTME [gä:tme], *iş ady.* Gätmek ýagdaýy.

GÄTMEK [gä:tmek], *işl. 1.* Bir ýerinden gädik açmak, gyrasyny ýykyp oýmak. *Böwedi gätmek. 2.* Pyçagyň, paltanyň ýüzünü diş-diş edip zaýalamak, gädik etmek. *Süňk pyçagyň ýüzünü gädipdir. 3.* Bir zadyň gyrasyndan döwüp almak, gyrasyndan bölüp aýyrmak. *Ol gyrgyz çöregiň gyrasyndan bir döwüm gädip aldy. 4. göç. m.* Başyny bozmak, ujundan harçlamak, bütewiliginden egismek, bir ýanyndan azaldyp ugramak. *Ol ýygnan pulundan gädip ugrady. İn kiçileri ýaňy ýigrimi dördüň ujundan gädip ugrady.*

GÄTMEKLIK [gä:tmeklik], *iş ady.* Gätmek ýagdaýy.

GÄW [gä:w], *at.* Sygyr. *Argaly gäw bolar maly Gürgeniň* (Magtymguly).

GÄWBAN [gä:wva:n], *at.* Sygyr çopany. *Gäwban ogly doňuz bile it oýnar* (Magtymguly).

GÄWMIŞ [gä:wmüş], *at.* Uly kelleli, ýogyn arkan gaýşyp duran şahly, sygra çalymdaş haýwan.

GÄWÜŞ [gä:wüş], *at.* Dişleriň bilen iýmit çeynelende edilýän hereket. *Ol gara çöregi ulurak dişläp, gäwüş arasy bilen gürrüň etdi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Gäwüş gaýtarmak** howul-hara çeynelip ýuwdulan iýmiti agzyna gaýtaryp, gaýtadan çeynemek (mal hakynda).

GÄWÜŞEME [gä:wüşömö], *iş ady.* Gäwüşemek ýagdaýy.

GÄWÜŞEMEK [gä:wüşömök], *işl. 1.* Gäwüş gaýtaryp çeynemek (düýe, goýun ýaly mal hakynda). *Baggoýunlar gäwüşäp ýatyrdy. 2. gepl. d.* Iýmek. *Saran haýallyk bilen gäwüşäp, wagty bilen doýmady* (B. Seytäkow).

GÄWÜŞEMEKLİK [gä:wüşömöklük], *iş ady.* Gäwüşemek ýagdaýy.

GÄWÜŞEMEZLIK [gä:wüşömözlük], *işl.* Gäwüşemek hereketini etmezlik.

GÄWÜŞEŞMEK [gä:wüşöşmök], *işl.* Birnäçe bolup gäwüşemek. *Agyldaky goýunlar gäwüşeşip ýatyrdy.*

GÄWÜŞEÝIŞ [gä:wüşöýüş], *iş ady.* Gäwüşemek ýagdaýy.

GÄZ [gä:z], *at.* Örän gaty kirlän, garagöz.

♦ **Gara gäz** gaty kirli. *Onuň ak köýneginiň ýakasy gara gäzdi.*

GÄZLEME [gä:zleme], *iş ady.* Güzlemek ýagdaýy.

GÄZLEMEK [gä:zlemek], *işl.* Gaty kirmek, kir bilen örtülme.

GÄZLEMEKLIK [gä:zlemeklik], *iş ady.* Güzlemek ýagdaýy.

GÄZLEMEZLIK [gä:zlemelik], *işl.* Gaty kirmezlik.

GÄZLEŞMEK [gä:zleşmek], *işl.* Kem-kemden gäzläp ugramak, kirläp ugramak. *Köýnegiň ýakasy gäzleşip ugrady.*

GÄZLETDIRMEK [gä:zletdirmek], *işl.* Çendenäşa kirlletdirmek.

GÄZLETMEK [gä:zletmek], *işl.* Çendenäşa kirlletmek. *Ýakaňy gäzletmek.*

GÄZLEÝIŞ [gä:zleýiş], *iş ady.* Güzlemek ýagdaýy.

GÄZLI [gä:zli], *syp.* Kirli, gäzlän. *Nebitçiniň iş wagtynda daşky görnüşi hapa, geým-gejimi gäzli bolsa-da, ınsaby aýna ýaly durudyr* (B. Kerbabaýew).

GIÇ [gi:ç], *syp.* Bir zadyň ýerine ýetirilmeli wagtyndan soň, wagtyň köpüsi geçensoň. *Kerri goýun giç ürker* (Nakyl).

♦ **Giç ýagşy!** agşamara, giçlik biriniň öýüne barlanda: "Agşamyňyz haýyrly bolsun!" diýen manyda

ýa-da sarymtyl reňkli mineral.

GIPSLEME [gi:pisleme], *iş ady*. Gipslemek ýagdaýy, derejesi.

GIPSLEMEK [gi:pislemek], *işl.* Gips goýmak, gips bilen seýiklemek. *Döwlen aýagy gipslemek.*

GIPSLEMEKLIK [gi:pislemeklik], *iş ady*. Gipslemek ýagdaýy, täri.

GIPSLENMEK [gi:pislenmek], *işl.* Döwlen ýere gips goýlup daňylmak, gips bilen seýiklenmek.

GIPSLETMEK [gi:pisletmek], *işl.* Döwlen ýere gips goýup daňdyrmak, gips bilen seýikletmek. *Ol döwlen elini gipsletdi.*

GIPSLEYIŞ [gi:pisleyiş], *iş ady*. Gipslemek ýagdaýy.

GIPSLI [gi:pisli], *syp.* Gips goýlan, gips bilen seýiklenen. *Ilki bilen gipsli daňy etdik* ("Edebiyat we sungat").

GIRDAP [girda:p], *at.* Derýada, deňizde, suwuň köwlenip, aýlanyp akýan ýeri. *Sandyk bir girdaba ýetdi* ("Zöhre – Tahyr").

♦ **Girdaba düşmek** biriniň aldawyna düşmek, aldanmak. *Nähili bolup onuň girdabyna düşenini özi-de duýman galdy* (T. Taganow). *Agyr durmuşyň girdabyna düşmek.*

GIRDEJI [gi:rdeji], *at.* Çekilen zähmet üçin her hili çeşmelerden girýän düşewünt, peýda.

GIRDEJILI [gi:rdejili], *syp.* Girdejini, peýdany köp berýän, düşewüntli, gazançly.

GIRDEJILILIK [gi:rdejilik], *at.* Girdejisi köplük, peýdalylyk, düşewüntlilik, gazançlylyk. *Kärhanalaryň girdejililigi artýar.*

GIRDEJISIZ [gi:rdejisiz], *syp.* Girdejisi ýok, düşewüntsiz, peýdasyz, gazançsyz. *Girdejisiz kärhana.*

GIRDEJISIZLIK [gi:rdejisizlik], *at.* Girdejisi ýokluk, düşewüntsizlik, peýdasyzlyk, gazançsyzlyk. *Kärhananyň girdejisizligi äşgär görnüp ugrady.*

GIRDENEK, *syp.* Boýy gysgajyk, keltejik (adam hakynda).

GIRDIRMEK [gi:rdirmek], *işl.*, **Girizmek.**

GIRELGE [gi:relge], *at.* Bir zadyň içine girilýän ýer, gapy. *Jaýyň girelgesit*

GIREW [giröw], *at.* 1. Wagtlaýyn karz alnan zadyň deregine, öwezine goýulýan haryt, pul we ş. m. zat. *Ol ýüzügin girew goýup, karz pul aldy.* 2. Şaýatlyk, zamunlyk, kepillik, güwälik ediji şertleriň biri.

GIR-GIR [gir-ğir]: **gir-gir etmek** bir zada birden gaharlanmak, derrew gaharyň gelmek.

GIRI: **girä düşmek** biriniň gazabyna, täsirine duçar bolmak, ele düşmek. **Girä salmak** öz gazabyňa, täsiriňe duçar etmek, ele salmak. **Girisinden sypmak** biriniň gazabyndan, täsirinden aman gutulmak.

GIRIFTAR [girifta:r], *syp., k. d.* Bendiwan, bagly. *Zalymlar golunda giriftar oldum* ("Saýatly – Hemra").

GIRIM-ÇYKYM [gi:rim-çykym], *at.* Öz aýagy bilen oýüne girip hem-de çykyp bilmek ýagdaýy, gereğini özi oňarmaklyk, gymyldy. *Olam-a gaty garrandyr, girim-çykymy beri barmydyr? Tüweleme, girim-çykymyny özi oňarýar.*

GIRIP-ÇYKMAK [gi:rip-çykmak], *işl.* Biriniň oýüne baryp, derrew yzyňa gaýtmak. *Men goňşulara girip- çykaýyn, derrew gelerin, garaşyber.*

♦ **Bir gapydan girip-çykmak** bir öýde bile ýaşamak.

GIRIŞ [gi:riş], *iş ady*. 1. Girmek ýagdaýy. 2. Uly, dabaraly ýygnagyň we ş.m. başlangyç bölegi bilen baglanyşykly. *Giriş sözi bilen çykyş etmek.* 3. Bir ýere girmek bilen bagly. *Giriş synaglary. Giriş biletleri.* 4. Bir eseriň başlangyç, ugrukdyryjy bölümi. *Girişden soň hakyky oýun başlandy.*

♦ **Giriş sözi** (*dil b.*) sözleýän adamyň sözlenýän zada gatnaşygyny aňlatmak üçin sözleme goşulan söz (sözlem).

GIRIŞGEN [gi:rişgen], *syp.* Her kim bilen dessine sözi alşyp gidiberýän, alçak, ugurtapyjy (adam). *Ol örän girişgen oglandyr.*

GIRIŞGENLIK [gi:rişgenlik], *at.* Alçaklyk, ugurtapyjylyk. *Girişgenlik erbet häsiýet dälidir.*

GIRIŞMEK [gi:rişmek], *işl.* 1. Jaýa we ş. m. zatlaryň içine kem-kemden girmek. *Gelen myhmanlar içerik girişen bolsa, nahar äbermek bilen boluň.* 2. Birnäçe adam bilelikde girmek. *Bezemen geýnen gyz-gelinler elleri gap-çanakly içeri girişip, daşary çykyşyp, gara başlaryna gaýdylar* (G. Kulyýew). 2. Bir işe başlamak, bir işi ýola goýup ugramak. *Ol täze aýdym-sazlary döretmäge girişdi.*

GIRIZILMEK [gi:rizilmek], *işl.* Herekete getirilmek, işledip başladylmak.

GIRIZMEK [gi:rizmek], *işl.* 1. Girmäge mümkinçilik bermek, girmäge ýol bermek, salmak. *Jaýyň içine girizseler, bizem girmän durmarys.* 2. Okuwa, işe ş. m. ýerleşdirmek. *Okuwa girizmek.* 3. *Girizmek* işliginiň önünden kabir atlar gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalyar: **Işe girizmek** herekete getirmek, işledip başlamak. *Pagta ýygýan maşynlary işe girizmek gerek.* **Teklip girizmek** bir meseläni teklipe edip, ýygnagyň gün tertibine üýtgetme girizmek, bir meseläni gün tertibine goşdurmak. *Oturanlardan biri ýygnagyň gün tertibine teklipe girizdi.*

GIRIZMEZLIK [gi:rizmezlik], *işl.* Girmäge mümkinçilik bermezlik.

GIRME [gi:rme], *iş ady*. Girmek ýagdaýy.

GIRMEK [gi:rmek], *işl.* 1. Jaýa we ş. m. içine, aýak basmak, geçmek, aralaşmak. *Magtymguly gapdaldaky ussahana girdi* (G. Kulyýew). 2. Bir ýere kabul edilmek, bir ýere, işe, okuwa ýerleşmek. *Men işe girmeli boldum.* 3. Bir zadyň hataryna, düzümine,

gymy bilmedim ("Edebiyat we sungat").

GIJEME [gi:jeme], *iş ady.* Gijemek ýagdaýy.

GIJEMEK [gi:jemek], *işl.* Endamynda, bedeniňde giji peýda bolmak. *Her kim öz gijän ýerini gaşar* (Nakyl). *Birden bokurdagym gijäp, Üsgürdim men yz-zyzna* (K. Gurbannepesow).

GIJEMEKLİK [gi:jemeklik], *iş ady.* Gijemek ýagdaýy.

GIJEMEZLIK [gi:jemezlik], *işl.* Gijäp durmazlyk.

GIJEN: **gijen göz** içinden geçip barýan jadyly ýiti göz (halkyň arasynda ýaýran gürrüňe görä, bu aňlatma Gijen diýen jadyly, tersokan adamyň ady bilen baglanyşykly döredipdir diýen garaýyş bar).

GIJESINE [gi:jesine], *at.* Diňe gije wagtlary, gijede. *Olar gijesine-de işleýärler.*

GIJEÝİŞ [gi:jeýiş], *iş ady.* Gijemek ýagdaýy.

GIJÄ [gijä:]: **gijä galmak** *ser.* **Gije: gijä galmak 2.**

GIJI [gi:ji], *at.* Endamynda, bedeniňde döreyän gijilewük. *Ol ýaplanyp oturan kepbesine oýkanyp, ýagyrnysynyň gijisini köşetdi* (H. Derýaýew).

GIJIGİŞ [gi:jigiş], *iş ady.* Gijilmek ýagdaýy.

GIJIKDIRILMEK [gi:jikdirilmek], *işl.* Wagtyndan gijä galdyrylmak, yza süýşürilmek, gijä goýulmak. *Ekiş biraz gijikdirildi.*

GIJIKDIRMEK [gi:jikdirmek], *işl.* Wagtyndan gijä galdyrmak, gijä goýmak. *Men seni gaty gijikdirdim öýdýän.*

GIJIKME [gi:jikme], *iş ady.* Gijilmek ýagdaýy.

GIJIKMEK [gi:jikmek], *işl.* 1. Agşam ýakynlaşmak, gün ýaşmaga az galmak. *Gün gijigen hem bolsa, howa entäk yssydy* (G. Gurbansähedow). 2. Wagtyndan gijä galmak, eglenmek.

GIJIKMEKLİK [gi:jikmeklik], *iş ady.* Gijilmek ýagdaýy.

GIJILEWÜK [gi:jilöwük], *at.* Endamynda, bedeniňde güýçli giji emele getirýän ýokançly deri keseli.

GIJÖÝLÄN [gi:jöýlä:n], *hal.* Öýleden soňky wagt, ir ikindiniň ön ýanyndaky wagt. *Gijöýlän yzmyza dolandyk.*

GIŽŽELEME, *iş ady.* Gižželemek ýagdaýy.

GIŽŽELEMEK, *işl.* Birine meçew bermek, götergiläp öjükdirmek. *Çagalar bir-birlerini gižželeýärdiler.*

GIŽŽELEMEKLİK, *iş ady.* Gižželemek ýagdaýy.

GIŽŽELEÝİŞ, *iş ady.* Gižželemek ýagdaýy.

GIL [gi:l], *at.* Palçyk, laý.

GILE [gi:le], *at.* Göwnüň galma, öýke, kine. *Leýli ata-enesinden gile etdi* ("Leýli – Mejnun"). *Bu gün özüň görkez ile, Il senden etmesin gile* (N. Annagylyjow).

GILEBENT [gilevent], *at.* Käriz gazylanda kärizgeniň gowa salyp beren laýyny çekýän adam.

GILMALA [gilma:la], *at.* Tam suwalanda laýy endigan ýazmak üçin ýuka polatdan, agaçdan edilen

ýokarsy tutawaçly süýnmek ýasy gural. *Käbiri bedrä guýýardy laýy, Käsi gilmalaly suwayar jaýy* (M. Seýidow).

GINN [gi:mn], *at, ser.* **Sena.**

GINASTIKA [gimna:stika], *at, sport.* Bedeniň berkemeği hem-de ösmegi üçin maşklaryň jemi.

GIÑ [gi:ñ], *syp.* 1. Dar däl, göwrümi uly, ýaýraň. *Giñ otag.* 2. göç. *m.* Uly, ýaýbaň, köp taraply. 3. göç. *m.* Gahary gelmeýän, sowuk ganly, darykmaýan, paýhasly, pähimli. *Onuň ýaly giñ adam az-azdyr.*

GIÑDEN [gi:ñden], *syp.* Hemmetaraplaýyn, änigine-şänigine çenli, doly; giňişleýin. *Ol şahyr ýurdumyzda giñden tanalýar. Giñden beýan etmek.*

GIÑELDILMEK [gi:ñeldilmek], *işl.* Giňligi artdyrylmak, göwrümi ulaldylmak. *Seýilgähiň tutýan meýdany tas iki esse diýen ýaly giñeldilipdir.*

GIÑELMEK [gi:ñelmek], *işl.* Giňligi artmak, göwrümi ulalmak, giň bolmak. *Baş maksatnamada belenilişine görä, paýtagt günorta Köpetdagyň etegine tarap giñelýär* ("Edebiyat we sungat").

GIÑELTMEK [gi:ñeltmek], *işl.* 1. Göwrümini artdyrmak, giň etmek, ulaltmak. *Otagy giñeltmek.* 2. Ýaýbaňlandyrmak, artdyrmak, ýaýratmak, köpeltmek.

GIÑEME [gi:ñeme], *iş ady.* Giñemek ýagdaýy, derejesi.

GIÑEMEK [gi:ñemek], *işl.* 1. Giňligi artmak, göwrümi ulalmak, giñelmek. *Şäher barha ösýär; giñelýär.* 2. göç. *m.* Giň göwrümlilik bolmak, sowuk ganly bolmak, darykmazlyk. *Göwni biraz giñedi.*

GIÑEMEKLİK [gi:ñemeklik], *iş ady.* Giñemek ýagdaýy.

GIÑEMEZLIK [gi:ñemezlik], *işl.* Giñemek işi amal edilmezlik, ýerine ýetirilmezlik.

GIÑEÝİŞ [gi:ñeýiş], *iş ady.* Giñemek ýagdaýy.

GIÑIŞ [gi:ñiş], *syp.* Dar däl, giň, boşlaň. *Mal-garaňy daňara giňiş meýdan gerek.*

GIÑIŞGENLIK [gi:ñişgenlik], *at, ser.* **Giňişlik.** *Siziň ýaşayan ýeriňiz giňişgenlik eken. Bu ýeri giňişgenlik.*

GIÑIŞLIK [gi:ñişlik], *at.* 1. Göwrümi ýaýbaňlyk, açyklyk, boşlaňlyk, giňlik, meýdany uly. 2. Asudalyk, rahatlyk, dynçlyk. *Soltansöýün giňişlik bir wagt bolsa, belki, ony harmana taşlardy* ("Myraly").

GIÑLIK [gi:ñlik], *at.* 1. *ser.* **Giňişlik.** *Howlynyň içi giňlikdi.* 2. Sowukganlylyk, arkaýynçylyk. *Giňlik etmek.*

♦ **Giňlige salmak** dargursak bolman, giň bolmak, bir zada gaharyňy getirmezik. *Ýene men ýüregimi giňlige saldym* (T. Gurbanow).

GIPS [gi:pis], *at, min.* Ýakylan we owradylan görnüşde gurluşyk serişdesi hökmünde, ýelmäp ýasamak işlerinde, seýiklik üçin we ş. m. ulanylýan ak

bukulmak.

GIZLENMEK, *işl.* 1. Bir zat ýa-da biri başga birinden ýaşyrylmak, ýygşyrylmak, bukulmak. 2. *göç.m.* Ýaşmak (aý, gün hakda).. *Gün daglaryň aňyrsynda gizlendi.*

GIZLENPEÇEK, *at.* Iki topara bölünip oýnalýan çaga oýny: oýna gatnaşýanlaryň bir topary – döwçüler bukulýar, gizlenýär, ikinji topar – eşekçiler gizlenenleri tapýar).

GIZLEŞDIRMEK, *işl.* Hemmesini bukup, gizläp çykamak, ýygşyryp goýmak.

GIZLEŞMEK, *işl.* 1. Bir zady gizlemäge kömek etmek.

GIZLETMEK, *işl.* Başga biri görmez ýaly etmek, bukdurmak, ýygşyrtmak. *Dermany gizletmek.*

GIZLEYİŞ, *iş ady.* Gizlemek ýagdaýy.

GIZLIGIN [gizli:gi:n], *syp., ser.* **Gizlin.** *Gizligin iş.*

GIZLIGINLIK [gizli:gi:nlik], *at, ser.* **Gizlinlik.** *Gizliginlik bilen gaçyp gitmek.*

GIZLIN [gizli:n], *syp.* Hiç kime duýdurman, äşgär etmän, ogryn, ýaşyryn, gizligin.

GIZLINLIK [gizli:nlik], *at.* Hiç kime duýdurmazlyk, äşgär etmezlik, ogrynlyk, ýaşyrynlyk, belli dällik. *Ol özüniň aglaýandygyny hiç kime görkezmejek bolup, gizlinlik bilen gözünü süpürdi* (A. Gurbanow).

GLOBAL [gyloba:l], *syp.* Tutuş ýer ýüzüne degişli, tutuş ýer togalagyny gurşap alýan; bütindünýä. Türkmen ýangyç serişdeleriniň halkara bazaryna çykarylmagy – bu biziň ýurdumyzyň global energetika howpsuzlygyna goşandydyr (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

GOBSUNDYRMAK [govsunurmok], *işl.* 1. Oturan ýerinden aýak üstüne galdyryjak bolup gozgamak, hereket etdirmek, ýokary galdyrmak. 2. *göç.m.* Höweslendirmek, galkyndyrmak, tolgundyrmak. *Söbükleşip, çalasyn gopýan gyzlaryň aýlaw gurap, sazlaşykly hereket edişleri ýüregini gobsundyrýar* ("Edebiýat we sungat").

GOBSUNJYRAMAK [govsunjuromok], *işl.* Sähelçe gozganmak, galkjak ýaly etmek, ýuwaş gobsunmak.

GOBSUNMA [govsunmo], *iş ady.* Gobsunmak ýagdaýy.

GOBSUNMAK [govsunmok], *işl.* Ýerinden çala galmak, gozganmak. *Ilmyrat aga gobsundy* (A. Nazarow).

GOBSUNMAKLYK [govsunmokluk], *iş ady.* Gobsunmak ýagdaýy.

GOBSUNYŞ [govsunuş], *iş ady.* Gobsunmak ýagdaýy.

GOBSUNYŞMAK [govsunuşmok], *işl.* Birnäçe bolup oturan ýerlerinden turjak bolup gymyldamak.

Oturanlar biri-birlerine garap gobsunyşdylar.

GOBSY [govsy]: **gobsy bermek** galdyrmak, dikeltmek we ş. m. üçin kömek etmek, tekge bermek.

GOBZY [govzy], *at.* Kerwenli argyşa gidilende, käse, çänek we ş. m. zatlary salyp, öz ýanyň bilen äkitmek üçin keçeden, gaýyşdan tikilen gap.

GOÇ, *at.* 1. Erkeklik mäzi bolan goýun, dowar. *Iki goçuň kellesi bir gazanda gaýnamaz* (Nakyl). 2. Erkek jynsly, uly şahly keýik. *Dag goçy birden aşak egildi-de, özüni çuň derä oklady.* 3. *göç. m.* Gerçek, batyr. *Goçlarym, häzir boluňlar, Daglar gümmür-gümmürlendi* ("Görogly"). 4. Oglana dakylýan at. 5. Oba ady.

♦ **Goç ýigit** edermen, dogumly, edenli, gaýratly ýigit. *Goç ýigit, kaýdan geler sen?* ("Görogly"). *Ýüňi ýeten goç ýigidiň ýanynda, Altmyş nedir; ýetmiş nedir; ýüz nedir* (Magtymguly).

GOÇAK [goçok] I, *at.* Hala, keça, aýal-gyzlaryň geýimlerine goçuň şahyna meňzedilip salynýan nagş. *Olar goçak salnan keçäniň gülünü synladylar.*

GOÇAK [goçok] II, *syp, gepl.d.* Uly, iri, ullakan.

GOÇAK [goçok] III, *syp.* Edermen, batyr, gaýratly, dogumly, edenli. *Ol goçaklaryň ýüreginde ýagşylykdan başga zat ýokdur* (B. Seýtäkow). *Goçak ýigitler.*

GOÇAKLYK [goçokluk], *at, gepl.d.* Ululyk, irilik.

GOÇBUÝNUZ [goçvuýnuz], *at.* Goçuň şahyna meňzedilip, esasan, keça salynýan aýlawly nagş.

GOÇGAR [goçgor], *at.* 1. Kiçi goç (ýaş taýdan). 2. Oglana dakylýan at.

GOÇULYK [goçuluk], *at, gepl. d.* Özüne göwni ýetijilik, özünden başga adam bardyr öýtmeklik, men-men diýip düşüne urmaklyk. *Onuň goçulygy özünden güýçlä duşançadyr.*

♦ **Goçulyk satmak** men-men diýip, ilin önünde öwürmek. *Sen näme goçulyk satýarsyň!*

GOÇY, *syp.* 1. Özüne göwni ýetýän, özünden başga adam bardyr öýtmeyän, men-men diýip düşüne urýan. *Ol ýigit şäherlerde goçy bolubam gezipdi* (B. Gulow). 2. Oglana dakylýan at.

GODALAK [godolok], *syp., gepl. d.* Tokgadan dykyz, kelteden ýognas (adam hakynda).

GODUK, *at.* Gulanyň kürresi. *Gulan başyna gaý düşse, godugyna garamaz* (Nakyl).

GODUKDYRMAK [go:dukduurmok], *işl., ser.* **Goduklatmak.**

GODUKLAMA [go:duklomo], *iş ady.* Goduklamak ýagdaýy.

GODUKLAMAK [go:duklomok], *işl.* Güýçli sarsyp, titräp gitmek, güýçli sarsmak (ýer hakynda). *Ýer goduklamak.*

GODUKLAMAKLYK [go:duklomokluk], *iş ady.* Goduklamak ýagdaýy.

GODUKLAMAZLYK [go:duklomozluk], *işl.*

sanyňa goşulmak, agzasy bolmak. *Partiýa girmek. Iş toparyna girmek.* 4. Ýuwulmak netijesinde gysgal-mak, daralmak, kiçelmek. *Köýnek giripdir. Bu mata ýuwsaň girýän eken.* 5. Kömekçi işlik hyzmatyny ýerine ýetirýän *girmek* işliginiň öňünden käbir isimler (atlar, sanlar) gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Ynama girmek** bir ýa-da birnäçe adamyň ynamyndan peýdalanmak. *Adamlaryň ynamyna girmek.* **Kyrkyňa girmek** kyrk ýaşdan alyp ugramak, kyrk ýaşyň içinde bolmak. *Ol kyrkyna giren adamdy.* **Ak girmek** agaryp ugran gyllar, saçlar görnüp ugramak. *Sakgalyňdan ak girse-de, göterip ýören kelläňe aň girmändir.*

GIRMEKLIK [gi:rmeklik], *iş ady.* Girmek derejesi.

GIRMEZLIK [gi:rmezlik], *işl.* Girmek hereketini amal etmezlik, girip durmazlyk.

GIRRE: **girre gahary gelmek** birden gaharlanmak, derrew gyzmak. *Onuň girre gahary geldi.*

GIRRELİŞMEK, *işl.* Biri bilen gaharlanyşmak, herrelişmek. *Oýnap oturan oglanlar girrelişdiler.*

GIRRELMEK, *işl.* Bir zada birden gaharlanmak, derrew gyzmak.

GIRRELMEKLIK, *işl.* **Girrelmek hereketi.**

GIRRELMEZLIK, *işl.* Girre gahary gelmezlik, girrelip durulmazlyk.

GIRRIK, *syp.* Sähelçe zada gaharlanýan, gyzýan, gaty gaharjaň, dar gursak. – *Bay, girrik bolupsyň-a, han ogul!*

GIRRIKLIK, *at.* Girrik häsiýetlilik, gaharjaňlyk, gyzmalyk, dar gursaklyk. *Girriklik etmek.*

GIRTDIRMEK, *işl.* Kiriş ýaly berk dartmak, gaty çekmek.

GIRTMEK, *işl., ser.* **Girtdirmek.**

GIRÝAN [girýa:n], *syp., kön.s.* Aglaýan, eňreýän, gözi ýaşly. *Aman diýse, ynsap ediň, Bir gözi girýan ýoluksa (Talyby).*

GITARA [gita:ra], *at.* Çartilip çalynýan birnäçe kirişli saz guraly.

GITARACÝ [gita:raçy], *at.* Gitara çalyan sazanda.

GITDIGIÇE [gitdigiçe], *hal.* Ýuwaş-ýuwaşdan, kem-kemden, barha, dura-bara.

GIT-GIDE, *hal, gepl.d., ser.* **Gitdigiçe.** *Git-gide ýel güýjeýärdi.*

GITGIR, *syp.* Çalt ýöreyän, çalt çapýan, ylgaýan, çapgyr. *Onuň aty gitgirdir.*

GITGIRLIK, *at.* Gitgiriň hereketi, ýörgürlik, çapgyrlyk.

GITHÄ-GITLIK [githä:-gitlik], *at.* Köpçülikleýin gidişlik, köp bolup gidiliş. *Githä-gitlik bolan dessine bizem galmalyň.*

GITME, *iş ady.* Gitmek ýagdaýy.

GITMEK, *işl.* 1. Duran ýerinden başga bir tarapa ýöremek, ugramak. *Sakar ili bilen ärsary bolup, Biz*

gitdik, sen galdyň, Lebap, hoş indi (Seýdi). 2. Işi, käri taşlamak, işleýän, gulluk edýän ýerinden çykmak, aýrylmak. *Işden gitmek. Gullukdan gitmek.* 3. Ýerine ýetirilmek, goýlan oýun görkezilmek. *Aýgül sahnada gidýän oýna gyzyksa-da, Allaýarow baradaky pikirini öz içine sygdyryp bilmedi (B. Kerbabaýew).* 4. Agyr hal-daky adam jan bermek, jany çykmak, ölmek. *Ene: “Bala-lajygym gitdi-le” diýip aglady.* 5. Göterilmek, gaçmak, aýrylmak. *Bidöwletden döwlet gider (Magtymguly).* 6. *Gitmek* işliginiň hal işligiň -yp, -ip goşulmasyny kabul eden şekiliniň yzyndan *barmak, durmak, oturmak, bilmek* ýaly işlik gelende, täze many öwüşginli düzümlü işlik ýasalýar: **Gidip barmak** gitmegini dowam etmek. **Gidip oturmak** gitmek hereketi dowam edip durmak; köp ýöremek. *Olar oba häli ýeteris, şindi ýeteris diýip, şol gidip otyrlar, gidip otyrlar.*

◊ **Gözüni açyp gitmek** durmuşyndan närazy, ar-manly bolup jan bermek.

GITMEKLIK, *iş ady.* Gitmek ýagdaýy.

GITMEZLIK, *işl.* Gitmek hereketini etmezlik.

GIÝEW [giýöw], *at.* Öz gyzyň ýa-da aýal doganyň adamsy, köreken. *Men ölsem-de, patyşa saňa gyzyňy berer, özüne giýew hem wezir ediner (“Şasenem – Garyp”).*

GIÝEWÇILEMEK [giýöwçülömök], *işl., gepl. d., ser.* **Giýewlemek.** *Ol giýewçilemäge gidişi hakynda köp gürrüň etdi.*

GIÝEWLEME [giýöwlömö], *iş ady.* Giýewlemek ýagdaýy.

GIÝEWLEMEK [giýöwlömök], *işl.* Atasy öýüne gaýtarylan gelniň yzyndan adamsynyň gizlin ýagdaýda görme-görşe barmagy, giýewçilemek.

GIÝEWLEMEKLIK [giýöwlömöklük], *iş ady.* Giýewlemek ýagdaýy, täri.

GIÝEWLEYIŞ [giýöwlöýüş], *iş ady.* Giýewlemek ýagdaýy.

GIYÄ [giyä:], *at, k. d.* Ösümlük, ot. *Jülgesinde gögär dürli giýäler (Mollanepes).*

GIZLEME, *iş ady.* Gizlemek ýagdaýy, işi.

GIZLEMEK, *işl.* Bir zady ýa-da birini başga birin-den ýaşyrmak, ýygşyrmak, bukmak, bukup saklamak. *Mert cykar myhmana güler yüz bilen, Namart özün gizlä, myhman ýoluksa (Magtymguly).*

GIZLEMEKLIK, *iş ady.* Gizlemek ýagdaýy.

GIZLEMEZLIK, *işl.* Bir zady ýa-da birini başga birinden ýaşyrmazlyk, ýygşyrmazlyk, bukmazlyk, bukup saklamazlyk, gizläp durmazlyk.

GIZLENÇEK, *syp., gepl. d., ser.* **Gizlin.** *Siziň beýle gizlençek ýerde oturanyňyzy bilseler, olaryň göwnüne nähili oýlar gelerkä? (B. Kerbabaýew).*

GIZLENILMEK, *işl.* Bir zat ýa-da biri başga birinden ýaşyrylmak, ýygşyrylmak, bukulmak.

GIZLENİŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup gizlenmek,

sine düşdi (N. Pomma). *Jülgesi umgaly, gollary guşly, Kapdagyn bölegi, Balkan amanmy?* (Baýram şahyr).

♦ **Gol doly maşgala** san taýdan uly, agyr maşgala.

GOLA [go:lo] **I**, *at.* 1. Gurşundan guýlan kenek. 2. *gepl. d.* Gurşundan, galaýydan guýlan möhür.

GOLA [go:lo] **II**, *at, harby.* Söweşde garşydaşyňa tarap zyňmak üçin gyralary diş-diş metal. *Gola Ýagmyryň gaýyş donunyň iç ýüzündäki demir sowudyny böwüsse-de, onuň tenine batyp bilmedi* ("Garagum").

GOLA [go:lo] **III**, *at.* Iki tarapy inçe, ortasy togalak, içi daşlyja kümüş şaý.

GOLAK [golok], *syp.* 1. Goly bolmadyk, eli ýok, golsuz. *Ol agsakdy hem onuň bir eli golakdy. Indi bu-da golak bolup galsa nädip bolar.* 2. *gepl. d.* Haýsy hem bolsa bir goly, eli maýyp bolan.

GOLAKLYK [golokluk], *at.* Golak bolmaklyk, goldan mahrumlyk, golsuzlyk, eli ýokluk.

GOLAMANÇY [goloma:nçy], *at.* Bir işde köpçüligiň önüne düşýän; eýe durýan. *Ýowaryň golamançysy Sary ony hormatly ýerde-düşek üstünde oturtdy* (B. Kerbabaýew).

GOLAMANÇYLYK [goloma:nçylyk], *at.* Golanmançy bolmaklyk. *Men oňa golamançylyk etdim* (R. Gelenow).

GOLAN [goloň], *at.* Öýüň gamşynyň daşyndan aýlanan ýüzi nagyşly ýasy ýüp.

GOLASTY [golassy], *syp.* 1. Wezipeli adamyň garamagynda bolan (işgär). *Men siziň golasty işgäriňiz bolup däl-de, garry eneňiz bolup soraýaryn* (B. Pürliýew). 2. Birine bakna, garaşly bolan. *Golasty hanelaryny Göroglynyň üstüne iberyär* ("Görogly").

GOLAWRAMA [golowromo], *iş ady.* Golawramak ýagdaýy.

GOLAWRAMAK [golowromok], *işl.* Uzak ýoly pyýada geçmek we ş. m. sebäpli gaty ýadamak, ysgyndan düşmek, halys bolmak.

GOLAWRAMAKLYK [golowromokluk], *iş ady.* Golawramak ýagdaýy.

GOLAWRATMAK [golowrotmok], *işl.* Gaty ýadatmak. – *Ine, ol aty golawradypsnyňyz – diýdi* (A. Gowşudow).

GOLAWRAÝYŞ [golowroýuş], *iş ady.* Golawramak ýagdaýy.

GOLAY [goloý], *syp.* 1. Ýakyn, daş däl, uzak däl. *Nazar öýlerine golaý geldigiçe şahdi açylyardy* (B. Kerbabaýew). 2. Garyndaşlyk taýdan ýakyn, ýakyn hossar. *Onuň göwnüne bolmasa, alty doganyň hemmesinden häzirki goja özüne has golaý ýalydy* (B. Kerbabaýew). 3. *hal.* Ýakyn wagtda, ýakynlykda. *Golaýda dostum görme-görşe geldi.* 4. Ýakyn ýer, şu töwerek, golaý-goltum. *Golaýda mal bakara boş ýer yok.* 5. Belli bir möçbere ýakyn, belli bir mukdara ýeter-ýetmez. *Jayıň gurluşygyna milliona golaý pul*

harçlandy.

GOLAY-GOLTUM [goloý-ğoltum], *at.* Ýakyn aralyk, ýakyndaky ýer. *Şu golaý-goltumda oba barmy?*

GOLAYLAMA [goloýlomo], *iş ady.* Golaýlamak ýagdaýy.

GOLAYLAMAK [goloýlomok], *işl.* 1. Golaýyna, ýanyna barmak. *Düýämiz şeýle bir sarç, ýat biri sagayaýyn diýip golaýlajak bolsa, göni ayak salar.* 2. Bir ýeriň golaýyna barmak, ýakynyna gelmek, ýetip gelmek. *Otly şähre golaýlaýardy.* 3. Ýakynlamak, golaý gelmek, ýetip gelmek (wagt hakynda). *Gyş golaýlaýardy.*

GOLAYLAMAKLYK [goloýlomokluk], *iş ady.* Golaýlamak ýagdaýy.

GOLAYLAMAZLYK [goloýlomozluk], *işl.* Golaý gelmezlik; golaýyna barmazlyk, golaý durmazlyk, ýakynlamazlyk, golaýlaşmazlyk.

GOLAYLAŞDYRMAK [goloýloşdurmok], *işl.* Bir ýeriň, bir zadyň golaýyna eltmek, ýakynlaşdyrmak, ýakyn getirmek. *Elleri bilen Çerkeziň kellesinden tutup, onuň gökdalak bolan ýüzünü öz ýüzüne golaýlaşdyrdy* (B. Seýtäkow).

GOLAYLAŞMAK [goloýloşmok], *işl.* 1. Bir ýere, bir zada golaýlamak, golaý gelmek, ýakyn barmak, ýakynlaşmak. *Goja barha oda golaýlaşýardy* (B. Seýtäkow). *Otly duralga barha golaýlaşýardy.* 2. Ýetip gelmek, ýakynlaşmak, ýakyna gelmek (wagt, pursat hakynda). *Saýlawlar golaýlaşýar.*

GOLAYLATMAK [goloýlotmok], *işl.* 1. Bir ýeriň golaýyna eltmek, ýakynlatmak, golaýlaşdyrmak. – *Ýagşy ýigit, meni oba golaýladyp bilmezmiň?* 2. Ýakyn getirmek, ýakynlatmak (wagt, pursat, san hakynda). *Soňky ýyl hem bu sany bir ýüz otuz tonna golaýlatdy.*

GOLAYLAÝYŞ [goloýloýuş], *iş ady.* Golaýlamak ýagdaýy.

GOLAYLYK [goloýluk], *at.* 1. Uzak dällik, daş dällik, golaý aralyk, ýakynlyk. *Ýatagyň golaýlygy bir gowy zat.* 2. Garyndaşlyk taýdan bolan ýakynlyk, ýakyn hossarlyk.

GOLBAG [golva:ğ], *at.* Hamyt bilen arabanyň arşyny birikdirip baglamak üçin ulanylýan gaýyş, golgaýyş. *Hamydyň golbagyny ýazdyryp, garry ýabymy zordan galdyrdym* (H. Derýaýew).

GOLÇ, *s.ş. aňl. söz.* Bir zat ýere gaçanda, ýykylanda çykýan ses, gülç.

GOLÇA [golço], *at.* 1. İçine ýag, bal we ş. m. zatlar salar ýaly agzy giň, syrçaly kiçijik küýze. 2. *gepl. d.* Pes boýly, tokga adam.

GOLÇULDAMAK [golçullomok], *işl.* Golç edip batly ýere gaçmak, ýykylmak.

GOLÇULDATMAK [golçullotmok], *işl.* Batly ýere gaçyrmak, ýykamak.

GOLÇULDY [golçully], *at.* Birden batly ýere gaç-

Güýçli sarsmazlyk, titremezlik (ýer hakynda).

GODUKLATMAK [go:duklotmok], *işl.* Sarsdymak, titretmek. *Ýerleri godukladýan toplar atylyp başlady* (A. Gowşudow).

GODUKLAÝYŞ [go:dukloýuş], *iş ady.* Goduklamak ýagdaýy.

GODURDAMAK [godurdomok], *işl.* Gody-gody edip gürlemek, hondanbärsi bolup gürlep oturmak. *Godurdap oturmak.*

GODURDAMAZLYK [godurdomozluk], *işl.* Godurdap gep nokatlap oturmazlyk.

GODURDAŞMAK [godurdoşmok], *işl.* Birnäçe bolup, gody-gody edişip oturmak. *Siz näme beýle godurdaşyp otyrsyňyz, işiňiz ýokmy?*

GODURDY, *at.* Biderek, boş gürrüň.

GODY-GODY [godu-ğody], *at, ser.* **Godurdy.**

GOGUR [go:ğur], *at.* Çünki, boýny, aýagy uzyn, batgalyk ýerde ýaşayan ullakan guş. *Birden goguryň sesi eşidildi.*

GOH [go:h], *at.* Şowhunly çykýan wagyrdy, galmagal, gykylyk, gopgun, zenzele. *Olaryň edip oturan gohlary ýatdy* ("Görogly").

♦ **Goh turuzmak** galmagal etmek, gopgun, wagyr, zenzele turuzmak, gykylyklamak.

GOJA [gojo], *at.* 1. Garrylyk ýaşyna ýeten adam, garran adam. 2. Üstünden birnäçe asyr, köp ýyl geçen, gadymy. *Goja daglar ýerindemi?* (Halk aýdymyndan). 3. Oglana dakylýan at.

GOJALMA [gojolmo], *iş ady.* Gojalmak ýagdaýy.

GOJALMAK [gojolmok], *işl.* Gojalyk ýaşyna ýetmek, garramak. *Gojaldykça gider süňňüň kuwwaty, Ýigitligiň zory dyza myhmandyr* (Magtymguly).

GOJALMAKLYK [gojalmokluk], *iş ady.* Gojalmak ýagdaýy.

GOJALMAZLYK [gojolmozluk], *işl.* Garramazlyk.

GOJALTMAK [gojoltmok], *işl.* Garratmak, garry ýaşyna ýetirmek. *Durmuş ony gojaltmady.*

GOJALYK [gojoluk], *at.* Gojanyň ýagdaýy, garrylyk. *Bu garagol jahyllykdan giderin, Ol hasaly gojalykdan giderin* (G. Ezizow).

GOJALYŞ [gojoluş], *iş ady.* Gojalmak ýagdaýy.

GOJALYŞMAK [gojoluşmok], *işl.* Gojalyp başlamak, garrap başlamak. *Uruşdan sag-aman dolanyp gelen adamlar hem indi gojalyşdy* ("Mugallymlar gazeti").

GOJAMAN [gojoma:n], *at, ser.* **Goja 1, 2.** *Gojaman taryhyň galňap giden gatlary türkmenleriň mertebesini, medeniyetini saklap bilen halkdygyndan habar berýär* (B. Hudaýnazarow). *Gojaman dag näçe belent bolsa-da, Wagty geler, depesinden ýol geçer* (M. Seýidow). *Aýy gök çay içip, gojaman Jeýhunýň kenaryna gezelenç etmäge gtdik* (N. Baýramow).

GOL I, at. 1. Bedeniň eginden eliň tä barmaklaryna çenli bolan aralygy, bölegi. 2. Mal soýlanda kesilip alynýan iki öň aýagy. *Goýnuň iki goly.* 3. *gepl. d.* El. *Men bu gün dostumy ýatlap, goluma galam aldym* ("Edebiýat we sungat"). 4. Bir ýazgynyň, hatyň, suratyň we ş. m. aşagyna öz eliň bilen ýazylýan şahsy bellik. 5. Kābir ösümlikleriň, agaçlaryň baldagy, şahasy. *Erte seniň garpyzlaryň, kädileriň goly бүтін goly tutar* (N. Esenmyradow). *Üzümiň goly.*

♦ **Gola düşmek (tutulmak)** ele düşmek. *Gapyl bolup gola düşdüm, Zaňnar, sen men-menlik etme!* ("Görogly"). **Gola salmak 1)** öz ygtyýaryňa, garamagyňa geçirmek, öz erkiňe boýun egdirmek; edinmek. *Ussa şol gyzy görmek we ony nähili gola salmagyň pikirinde boldy* (A. Durdyýew). 2) tutmak, ele salmak. **Gol astynda** biriniň garamagynda, tabynlygynda, erksiz, elgarama ýagdaýda. **Gol bermek 1)** ynanýan zadyňa uýmak. *Sopuçylyga gol bermek.* 2) birine bir hünär boýunça şagirt bolmak, birini halypa tutunmak. *Yhlas bilen bir kāmile gol bereniň mydama maksady myrat tapar* ("Nesil"). **Gol bulamak** elini hereketlendirip, ysarat edip, bir zat hakynda duýdurmak; çagyrmak. **Goldan bermezlik** mümkin bolan pursatdan doly peýdalanmak, pursady sypdymazlyk, elden çykarmazlyk. **Goldan girmek** elden çykarmak, pursaty, mümkinçiligi gidermek; eýeçiliginden mahrum bolmak. **Gol gowşurmak 1)** iki eliňi gowşuryp, hyz-mata taýyndygyňy bildirmek, "lepbeý" diýip durmak. 2) işlemän bikär durmak, işsiz durmak, iş etmezlik. **Gol götermek 1)** ýygnakda, saýlawda ses bermek, razylyk bildirmek, eliňi galdyrmak. *Iki adam sese goýlanda birinjisine gol göteren köpeldi.* 2) işiň rowaç, şowly bolmagy we şowuna düşmegi üçin pata bermek, dogmakamak, dileg etmek. *Ýeňiş bilen gaýdyp gel diýip, ene ogluna gol göterip pata berdi.* **Gol sermek** bir zat bermeklerini haýyş etmek, eliňi serip, bir zat dilemek, soramak. **Golundan götermek** goldamak, kömek bermek, goltgy bermek, ezeneginden galdyrmak. *Sen bolsaň, işe günortan gelyärsiň, şumy seniň yetişip, ataň golundan göterişiň?* (A. Durdyýew). **Gol uzatmak** birine ýardam etmek, kömek etmek. **Goly bagly** bir işi, hereketi amala aşyrmaga ygtyýary, erki ýok, garaşly. *Goly bagly syrdaslarňyz unutmaň!* (Ş. Kekilow). **Goly ýukalyk** elinde harjysynyň az bolmagy. *Adamlar indi goly ýukalykdan kösenmezler.* **Gol ýapmak** biriniň arkasyny tutmak, birine arka durmak.

GOL II, at, geogr. Derýanyň, ýabyň we ş. m. bölünip gidýän şahasy.

GOL [go:l], *at.* Gum ýerinde iki gersň aralygyny-daky giň oý ýer, töweregi beýik peslik. *Goluňda gotur bolmasyn* (Nakyl). *Çopanlaryň çyn mähriban hossary, Çarwalar goş basýar gollar içinde* (G. Seýitliýew). *Giň golda otlaşyp ýören bir topar keýik onuň dürbü-*

GOLÝAZMA, *at.* El bilen ýazylan ýazgy, tekst, elýazma.

GOM [go:m] **I**, *at.* Güýçli ýel, harasat zerarly deňizde emele gelýän güýçli tolkun. *Gomlaryň güw-wüldisi adamlaryň sesini basýar.*

GOM [go:m] **II**, *at.* Örküjiň gapdaly, küpe. *Onuň gomuna tommaýly taýak bilen goýlan ýaly boldy* (A. Nazarow).

GOMALMA [gomolmo], *iş ady.* Gomalmak ýagdaýy.

GOMALMAK [gomolmok], *işl.* Özüni hondanbärsi tutup, gomparyp hereket etmek, gymyldamak.

GOMALMAKLYK [gomolmokluk], *iş ady.* Gomalmak ýagdaýy.

GOMALMAZLYK [gomolmozluk], *işl.* Gomalyp durmazlyk, gomalyp oturmazlyk, gomalyp ýörmezlik.

GOMALYŞ [gomoluş], *iş ady.* Gomalmak ýagdaýy, derejesi.

GOMALYŞMAK [gomoluşmok], *işl.* Birnäçe bolup bile gomalmak, ýerli ýerden gomalmak. *Näme beýdip gomalyşyp otyrsyňyz.*

GOMLAMA [go:mlomo], *iş ady.* Gomlamak ýagdaýy.

GOMLAMAK [go:mlomok], *işl.* Düyäniň örküjiniň gapdallaryna ýag ýygnanmak, örküji ulalmak, semremek. *Düyeleriň örküji gomlap başlapdyr.*

GOMLAMAKLYK [go:mlomokluk], *iş ady.* Gomlamak ýagdaýy, tări.

GOMLAÝYŞ [go:mloýuş], *iş ady.* Gomlamak ýagdaýy.

GOMPARMA [gompormo], *iş ady.* Gomparmak ýagdaýy.

GOMPARMAK [gompormok], *işl.* Özüni ulumsy tutmak, öwünjeňlik etmek, gopbamsy bolmak, çişmek, gomalmak, gopbarmak. *Ol uly iş bitiren kişi ýaly gomparyp, tüneğine gaýtdy* (A. Nazarow).

GOMPARMAKLYK [gompormokluk], *iş ady.* Gomparmak ýagdaýy.

GOMPARMAZLYK [gompormozluk], *işl.* Gomparyp ýörmezlik, gomparyp oturmazlyk.

GOMPARYLMAK [gomporulmok], *işl.* Özüni ulumsy tutmak, gopbarylmak. *Öz ýanyndan özi gomparyldy.*

GOMPARYŞ [gomporuş], *iş ady.* Gomparmak ýagdaýy, derejesi.

GOMPARYŞMAK [gomporuşmok], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde gomparmak.

GOMP-GOMP, *s. ş. aňl. söz.* Özüne göwnüň ýetip, gopbamsyrap ýörelende emele gelýän şekil (köplenç, çaga, ýaş oğlan hakynda). *Gomp-gomp edip ýöremek.*

GOMPY, *syp.* Özüne göwni ýetýän, özüni hondanbärsi saýýan, gomalyan, gomparyan. *Gompy, çişik adam döşüni gaýşardyp, ýerinden turdy* (B. Soltannyázow).

GOMPUJA [gompujo], *syp.* Özüni gompy alyp barýan (köplenç, çaga hakynda ýa-da kinaýa ýokundysy bilen ulanylýar). *Gompuja oglanjyk.*

GONAK [gonok] **I**, *at. kön.s.* Myhman. *Çekip gonaklary, halat ýapmadym, Bisan boldum deňi-duşuň içinde* (Zelili).

GONAK [gonok] **II**, *at.* Inçe uzyn ýaprakly, dik ösýän, başy tüýlek gylçykly, dary ýaly ululykda dän-eleýän, reňki gyzyň ösümlik.

GONAKBAÝ [gonokbaý], *at, gepl.d.* Myhman gelen öýüň eýesi. *Gelýänçä gonak uýalar, gelensoň gonakbaý uýalar* (Nakyl).

GONALGA [gonolgo], *at.* Gonar ýaly ýer, gonmak, dynç almak üçin ýer, düşelge. *Hasapsyz uçan guş gonalgasyny ýalňyşýandyr* (B. Kerbabaýew). *Uçar aýlanýar-da, gonalga tarap ugraýar* ("Edebiýat we sungat").

GONAM [go:nom], *at.* Gabyr, gör, mazar. *Gonamyň başujunda merhumyň ady ýazylan daş ýatyr.*

GONAMBAŞY [go:nommaşy], *at.* Mazarçylykda, gonamçylykda ilkinji jaýlanan adam, ilkinji gabyr, gonam.

GONAMÇYLYK [go:nomçuluk], *at.* Ölen, ýogalan adamlar jaýlanýan ýer, mazarçylyk, mazarystan, gabrystan.

GONÇ, *at.* 1. Aýakgaplaryň apgyrtan ýokarky injigi ýapyp duran bölegi. *Ol maşyndan çykanda, ädigi tä gonjuna çenli guma batdy* (Ş. Borjakow). 2. Balagyň bir ýan bölegi.

♦ **Gonjuna gor guýmak** çykgynsyz, aladaly ýagdaýa salmak, gaharyny getirmek, aljyraňňy ýagdaýa düşürmek. *Agşamky gelen adam Çarynyň gonjuna gor guýup gidipdi.*

GONDALAW [gonnolow], *at.* Gapdalyndan, töwereginden ýetýän päsgel, zyýan, zelel, ynjalysyzlyk. *Biz sygyr çopanyň gondalawyndan gaçyp, önki ýerimizi üýtgetdik ahyry* (B. Kerbabaýew).

GONDALMAK [go:nnolmok], *işl., ser.* **Gozgal-mak.**

GONDAMAK [go:nnomok], *işl., ser.* **Gozgamak.** *Ol ýanyny ýere bereli bäri ne gollaryny, ne-de aýaklaryny gondap bilýärdi* ("Edebiýat we sungat").

GONDUBAG [go:nnuva:g], *at.* Mal-gara daňlanda çigişmez ýaly aýlawly daňlyýan bag. *Söýgi it däl, zynjyr bilen baglap goýar ýaly ýa-da mal däl, şahyndan gondubag salyp örläp goýar ýaly* (H. Derýaýew).

GONDURMAK [gonnurmok], *işl.* 1. Gonmaga mümkinçilik bermek, uçup ýören zady ýere düşürmek, uçmagyny bes etdirmek. *Uçary gondurmak.* 2. göç. m. Ýumruk ýa-da taýak bilen berk urmak, doňdurmak, ýelmemek. *Elindäki pil bilen biriniň ýeňsesine gondurasy geldi* (B. Kerbabaýew).

GONDY [go:nny], *at, ser.* **Gondubag.**

♦ **Gondy salmak** baglamagyň gondubag usuly

mak, ýykylmak netijesinde döreýän sesiň ady.

GOLÇUNAR [golçuna:r], *at.* 52 kart bilen 11 ýa-da 21 sana çenli utuk gazanylyp oýnalyan oýun.

GOLÇUR, *at.* 1. Ösümligiň gapdalyndan ösüp çykýan ösüntgi, kelte şahajyk. 2. *tikinç*. "Goçak" nagşy salnanda iki gapdalyndan şahajyk ýaly goşulýan goşundy. 3. Haýsy-da bolsa bir önümçilik düzüminden bölünip aýrylan. *Golçur kärhana*.

GOLDAMA [gollomo], *işl. ady.* Goldamak ýagdaýy.

GOLDAMAK [gollomok], *işl.* Bir meselede birine arka çykmak, kömek bermek, garaşyk, ýardam, hemaýat etmek.

GOLDAMAKLYK [gollomokluk], *işl. ady.* Goldamak ýagdaýy.

GOLDAMAZLYK [gollomozluk], *işl.* Goldamak işi amal edilmezlik, goldap durulmazlyk.

GOLDANMA [gollonmo], *işl. ady.* Goldanmak ýagdaýy.

GOLDANMAK [gollonmok], *işl.* Bir zady öz işinde peýdalanmak, ýol görkeziji hökmünde esas edinmek.

GOLDANMAKLYK [gollonmokluk], *işl. ady.* Goldanmak ýagdaýy

GOLDANMAZLYK [gollonmozluk], *işl.* Ýol görkeziji, ugrukdyryjy hökmünde peýdalanmazlyk.

GOLDANYŞ [gollonuş], *işl. ady.* Goldanmak ýagdaýy.

GOLDAŞ [golloş], *syp., kön.s.* Kömek berýän, goldaýan, ýardam edýän, kömekçi. *Saklamak täji döwletidir, At ýigidiň goldaşydyr* ("Görogly").

GOLDAŞMAK [golloşmok], *işl.* 1. Goldamaga kömek bermek, arka çykmak, kömek etmek. *Olar kiçilikden bir-birin goldaşyp geldi*. 2. Bir zady bile götermek, bilelikde biri-biriň goşaryndan tutup götermek. *Iki kişi bolup, doly haltalary goldaşyp daşadylar*.

GOLDAŞMAZLYK [golloşmozluk], *işl.* Goldaşmak işi amal edilmezlik, ýerine ýetirilmezlik.

GOLDATMAK [gollotmok], *işl.* Arka çykdyrmak, kömek berdirmek, hemaýat, ýardam etdirmek.

GOLDAW [gollow], *at.* Birine maddy ýa-da ruhy taýdan edilýän kömek, garaşyk, hemaýat, ýardam, goltgy.

GOLDAÝYŞ [golloýuş], *işl. ady.* Goldamak ýagdaýy.

GOLGARAMA [golğarama], *at.* Birine garaşly bolan, tabyn, bagly bolan ýagdaý, bakna, elgarama. *Doganlar biri-birine golgarama bolmak islemeýärdiler*.

GOLGAÝYŞ [golğayýş], *at, ser.* Golbag.

GOLLANDIÝALY [golla:ndiýaly], *at, ser.* Gollandiýalylar.

GOLLANDIÝALYLAR [golla:ndiýalylar], *at.* Gollandiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

GOLLANMA [gollonmo], *at.* 1. Bir zady öwren-

mek, bilmek üçin peýdalanylýan okuw kitaby, serişde, karta we ş. m. esbaplar. 2. Kanunlar, kararlar, görkezmeler ýygyny.

GOLLUK, *at.* Urşujynyň goluny gylyç çapmaz ýaly tirsek bilen goşar aralygynyň daş ýüzünden geýdirilip, iç ýüzünden daňlyp berkidilýän, gowkurak ýasylan demir.

GOLLUK [go:lluk], *at.* Goluň köp ýeri, gol köp bolan ýer. *Bu ýerler tutuş alaňlyk, golluk, çägelik*.

GOLSUZ, 1. *syp., ser.* **Golak**. *Garry enäniň ulu ogly uruşdan golsuz gaýdyp geldi*. 2. Gol çekilmedik, gol goýulmadyk. *Golsuz güwänama resmi kagyz däl*. 3. *gepl. d.* Etegi guşaklyga ýetip duran, ýeň oturdylmadyk daşky eşik, ýeňsiz, golsuzja

GOLSUZLYK [golsuzluk], *at, ser.* **Golaklyk**.

GOLTAŞMAK [goltoşmok], *işl.* Degşip durmak, ýakyn durmak, biri-biriňe goluň, egniň kaklyşyp durmak. *Onuň bilen goltaşyp oturasy, içgin-içgin sözleşesi gelýärdi* (G. Kulyýew).

GOLTAŞMAZLYK [goltoşmokluk], *işl.* Goltaşyp durmazlyk.

GOLTGY [golutgy], *at, ser.* **Goldaw**.

♦ **Goltgy bermek** kömek, ýardam etmek, hemaýat etmek.

GOLTUK, *at.* 1. Goluň egin bilen birleşýän yeriniň aşagy. 2. Ýan bilen goluň arasyndaky zat göterilýän boşluk. *Onuň goltugynda ala top bardy*. 3. Geýimiň ýan bilen goluň aşagyndaky ýeri. *Köýnegiň goltugy ýyrtylypdyr*.

♦ **Goltugyna girip ýöretmek** goltugynyň aşagyna goluňy salyp, daýanç bolmak. *Agyr hassany iki goltugyna girip ýöretmeli boldy*. **Goltugyndan götermek** ýardam etmek, kömek edip ayak üstüne galdyrmak, gurplandyrmak. *Goltugyndan göterip, göwnüm açdyň, Watanyň!* (N. Pomma). **Goltuk jübi** çäkmeniň, penjegiň we ş. m. iç ýüzünden tikilýän haltajyk, kise.

GOLTUKLAMA [goltuklomo], *işl. ady.* Goltuklamak ýagdaýy.

GOLTUKLAMAK [goltuklomok], *işl.* Goltugyňa alyp götermek, goltugyňa almak, goltugyňa gysmak. *Kyýas bir eli bilen Gülendamy goltuklap ýüzmeli boldy* (N. Jumaýew). *Bir gün agşam ol ullaň sary papkasyny goltuklap geldi* (B. Gulow).

GOLTUKLAMAKLYK [goltuklomokluk], *işl. ady.* Goltuklamak ýagdaýy.

GOLTUKLAMAZLYK [goltuklomozluk], *işl.* Goltugyna almazlyk.

GOLTUKLAŞMAK [goltukloşmok], *işl.* Gollaryny biri-biriň goltugyndan geçirip ýöremek. *Olar goltuklaşyp barýadylar*.

GOLTUKLAÝYŞ [goltukloýuş], *işl. ady.* Goltuklamak ýagdaýy.

GOPARYLMAK [goporulmok], *işl.* 1. Gazylyp ýa-da çekilip sogrulmak, çekip çykarylmal. *Oýdaky sazaklar goparylyp üýşürildi.* 2. Ýüzüniň gaty gabygy aýrylmak, suwagy gaçyrylmak. *Jayıň suwagy goparyldy hem-de täzedan suwaldy.*

GOPARYŞ [goporuş], *iş ady.* Goparmak ýagdaýy.

GOPARYŞDYRMAK [goporuşdurmok], *işl.* Gögerip, ösüp oturan ýa-da bir ýere berkidilgi zatları sogruşdyryp çykamak, çekişdirip çykarmak.

GOPARYŞMAK [goporuşmok], *işl.* Gazyp ýa-da çekip sogurmaga kömek etmek, bilelikde çykarmak. *Töňne goparyşmak.*

GOPBAM [gopba:m], *syp., ser.* **Gopbamsy.**

GOPBAMLYK [gopba:mlyk], *at, ser.* **Gopbamsylyk.**

GOPBAMSY [gopba:msy], *syp.* Ile göwni ýetmeýän, özüni hemmeden uly saýýan, ulumsy, gedem, gopbam.

GOPBAMSYLYK [gopba:msylyk], *at.* Ulumsylyk, gedemsilik, hondanbärsilik, gopbamlyk.

GOPBAMSYRAMAK [gopba:msyramak], *işl.* Özüni hondanbärsi tutan bolmak, özüni hemmeden uly tutmak, gopbarmak.

GOPBAMSYRAŞMAK [gopba:msyraşmak], *işl.* Hondanbärsi bolan boluşmak, gopmaryşmak. *Siz näme beýle gopbamsyraşyp otyrsyňyz?*

GOPBARMAK [gopbormok], *işl., ser.* **Gopbarmak.** *Oraz gopbaryp, Törde oturdy* (K. Taňrygulyýew).

GOPBARYLMAK [gopborulmok], *işl., ser.* **Gopbarylmak.** *Şol wagat gopbarylyp bir ýerden Aşyr çykdy* (B. Gulow).

GOPBARYŞMAK [gopboruşmok], *işl., ser.* **Gopbaryşmak.**

GOPDURMAK [gopdurmok], *işl.* Ýerinden turuzmak, galdyrmak. – *Gel, şahyr, gel!* – *diýip, Garrynyýaz aga özüniň mähnet göwresini ýeňil gopduryp, Keminäni gadyr bilen garşylady* (G. Gurbansähedow).

GOP-GOÝY, *syp., ser.* **Gos-goýy.**

GOPGUN, *at.* Güýçli galmagal, gykylyk, zenzele, wagyrdy.

GOPGUNLY, *syp.* Güýçli galmagally, gykylykly, zenzeleli, wagyrdyly.

GOPJY, *at, gepl.d.* Arka alynýan goş.

♦ **Gopjyňy galgatmak** iki-baka ýelkildemek, ylgaşlamak.

GOPMA [gopmo], *iş ady.* Gopmak ýagdaýy.

GOPMAK [gopmok], *işl.* 1. Berkidilen zat duran ýerinden bölünip aýrylmak, döwölüp gaçmak. *Köne jaýlaryň suwagy gopup başlady.* 2. Bir waka, ýagdaý we ş. m. ýüze çykyp başlamak, goh turmak. *Ýerli-ýerinden gykylyk gopdy* (G. Kulyýew). 3. *göç. m.* Ýerinden galmak, turmak, başga ýere geçmek. *Gulak salma weli bimany söze, Eşitseň gop ol ýerden başga ýere*

(Sopy Allaýar). *Işe gezek gelende ol edil gamak ýaly ýeňil gopardy.* 4. *kön.s.* Dogmak, döremek. *Gorkut Ata diýrler bir är gopdy* ("Kitaby dedem Gorkut").

GOPMAKLYK [gopmokluk], *iş ady.* Gopmak ýagdaýy.

GOPUK, *syp.* Gopup, döwölüp aýrylan, gopan. *Onuň köne çemodanyňyň tutawajy gopukdy.*

GOPUŞ, *iş ady.* Gopmak ýagdaýy, derejesi.

GOPUŞMAK [gopuşmok], *işl.* Kem-kemden gopup başlamak, gopup ugramak. *Öýüň köne suwaglary gopuşyp başlapdyr.*

GOPUZ, *at.* Diş bilen çalarak gysylyp, barmaklaryň uýy bilen kakylýp çalynýan ýukajyk polat dilli saz guraly.

GOPUZÇY, *at.* 1. Gopuz çalyan, gopuzda sazy ýerine ýetirýän sazanda. 2. Gopuz ýasaýan ussa.

GOR I, *at.* 1. Çal tutmak üçin düýe çalynyň küýzäniň düýbündäki galan turşy galyndysy, düýe süýdüne goşulýan gönezlik. 2. Ätiýaçdan tygşytlanyp goýlan pul, serişde. *Öňden toplan goýan goruň bolmasa, gelin edinmek, onuň toýuny sowmak aňsat iş däl.* 3. Gazylyp alynýan magdanlaryň, nebitiň we ş. m. peýdalanylman ýatan bölegi.

♦ **Gor küýze** düýe çaly tutulýan aram ululykdaky içi syrçaly küýze. *Dulda goşa gor küýzesi* (K. Gurban-nepesow).

GOR II, *at.* Laýdan, palçykdan salynýan jaýyň, haýatyň bir pagsasy, gaty. *Dört gor galdyrtsaň, jaýyň boýy ýeter.*

GOR [go:r], *at.* Otdan galan ownuk köz gatyşykly gyzygyn kül. *Tamdyryň goruny kesewi bilen biraz garyşdyran ejem birden dikeldi* (H. Garabaýew).

♦ **Gor çeken** ýaman niýet bilen ýaramaz hereket edýän adam. **Gor çekmek (sowurmak)** 1) garagollyk etmek, ýakymсызлык etmek. 2) ýaman niýet bilen ýaramaz hereketler etmek. **Gor ýaly** gyzygyn, ýyly. *Içeri gor ýaly.*

GORA [go:ro] **I**, *syp.* Bişmedik, turşy (üzüm hakynda).

GORA [go:ro] **II**, *at.* El degirmeniniň bogazy.

GORABA [gorobo], *syp.* Duzy köp düşen, köp duz atylan, öte duzly. *Çorbany goraba edäýipsiň-le.*

GORAG [go:roğ], *at.* 1. Gorap saklamak üçin geçirilýän çäre, saklaw, goraw. *Parahat durmuşyň goragynda.* 2. Bir zadyň öňüne edilýän päsgelçilik, germew. *Hatar-hatar täze ekilen gorag agaçlary ese-boýa galypdy.*

GORAGÇY [go:roğçy], *at.* 1. Kimdir birini, haýsydyr bir zady goraýan adam. *Watan goragçylary hiç bir zatda kynçylyk çekmeli däl; onuň azygy bol, egin-eşiği ýyly, tehnikasy – ýaragy gurat bolmalydyr* (Gurbanguly Berdimuhamedow). Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr. 2. Futbol, hokkey

ulanyp daňmak. *Ol goýnuň boýnundan gondy salyp, ýüpiň beýleki halkaly ujuny agaja ildirdi.*

GONMA [gonmo], *iş ady.* Gonmak ýagdaýy.

GONMAK [gonmok], *işl.* 1. Uçup ýören zat ýere düşmek, ýere oturmak. *Uçar birden öwrüm etdi-de, gonmak üçin aşaklap başlady.* 2. Dynç almak maksady bilen ýük ýazdyryp düşlemek. *Odundan gelyän adamlar dagdan düşüp gondular.* 3. Göçe-göçlük wagtynda, bir ýurtdan ikinji bir ýere baryp ornaşmak, täze ýurt tutmak. 4. *gepl. d.* Münmek. *Myraly balygyň arkasyna gonanyny duýman galypdyr* ("Myraly").

GONMAKLYK [gonmokluk], *iş ady.* Gonmak ýagdaýy.

GONMAZLYK [gonmozluk], *işl.* Uçýan zat: uçar, guş, emeli hemra ýere, bir zadyň üstüne düşmezlik.

GONULMAK [gonulmok], *işl.* Howadan ýere düşülme.

GONUŞ, *iş ady.* Gonmak ýagdaýy.

GONUŞMAK [gonuşmok], *işl.* Howadan ýere kem-kemden düşmek, yzly-yzyna gonup başlamak. *Uçup ýören kepderiler gonuşyp başladylar.*

GOŇAK [goňok], *at.* Saçyň düýbünde emele gelyän, kepege meňzeş kesmekli ownuk tozga. *Saça goňak düşmek.*

GOŇAKLAMA [goňoklomo], *iş ady.* Goňaklamak ýagdaýy.

GOŇAKLAMAK [goňoklomok], *işl.* Saçyň düýbünde goňak emele gelmek. *Saça goňaklapdyr.*

GOŇAKLAMAKLYK [goňoklomokluk], *iş ady.* Goňaklamak ýagdaýy.

GOŇAKLATMAK [goňoklotmok], *işl.* Saça goňak düşürmek. *Ol saçyny ýuwman goňaklatdy.*

GOŇK-GOŇK, *s. ş. aňl. söz.* Kiçi ädimler bilen ýörelende emele gelyän şeker. *Goňk-goňk edip ýöremek.*

GOŇRALMAK [goňrolmok], *işl.* Goňur reňke öwürülmek, goňur reňke geçmek, güne, epgege ýanmak netijesinde goňur bolmak. *Günüň ýiti çogundan ýaña onuň ýüzi goňralyp gidipdi* ("Edebiyat we sungat").

GOŇRAS [goňros], *syp.* Goňra ýakyn, goňur öwüşýän, çala goňur, goňrumtyl. *Goňras telpek.*

GOŇRAW [goňrow], *at.* Içi ownuk daşly, ýumurtga şekilli, gymyldatsaň seslenýän kümüş şaý.

GOŇRUMTYL [goňrumtul], *syp., ser. Goňras.* *Atam goňrumtyl donuny geýerdi.*

GOŇŞOKARA [goňşokoro], *at.* Goňşuçylyk arasynda biş-düşden dadyrylýan nahar; şonuň üstü bilen birek-birege bildirilýän hormat, gadyr.

GOŇŞUÇYLYK [goňşuçuluk], *at, ser. Goňşulyk.*

GOŇŞULYK [goňsuluk], Goňşy bolup ýaşamaklyk, ýanaşyk ýaşamaklyk, ýaşayan ýeri boýunça ýakynlyk. *Goňşulykda ýaşamak.*

GOŇŞY, *at.* 1. Biri bilen ýanaşyk, duldegşir ýaşayan adam, hemsaya. 2. Ýanaşyk, gapdaldaky.

Myhmana goňşy otaga geçmegi haýyş etdik.

♦ **Goňşyň gutly bolsun!** ogluny öýerip toý tutýan adamyny gutlamak üçin ulanylýan alkyş sözi.

GOŇŞY-GOLAM [goňşu-golom], *at.* Goňşulykda we töwerekde ýaşayan hojalyklar, maşgalalar, goňşular.

GOŇUR, *at.* 1. Garamtyl-gyzyl reňkindäki. *Goňur reňk. Goňur mata.* 2. Oba ady. 4. Oglana dakylýan at.

GOŇURBAŞ [goňurbaş], *at.* 1. Boýy ýetip, tohumy bişen gyrtçy. 2. Mukam ady. *Goňurbaş mukamy.*

♦ **Goňurbaş bolmak** hasyly bişip ýetişmek, oraga gelmek. *Galla ekinleri goňurbaş bolup otýr.*

GOŇURLYK [goňurluk], *at.* Gyzgylt mele öwüşginlilik, garamtyl gyzyl reňklilik.

GOŇURSAMA [goňursomo], *iş ady.* Goňursamak ýagdaýy.

GOŇURSAMAK [goňursomok], *işl.* Goňursy ys gelmek, ýanyk, köýük ysy burnuňa urmak. *Ol ot ysy goňursap duran taňkadaň aý çay içdi* ("Garagum").

GOŇURSAMAKLYK [goňursomokluk], *iş ady.* Goňursamak ýagdaýy.

GOŇURSATMAK [goňursotmok], *işl.* Goňursy ys ýaýratmak, goňursy ys döretmek. *Sen aşhanada goňursadyp näme edýärsiň?*

GOŇURSAÝYŞ [goňursoýuş], *iş ady.* Goňursamak ýagdaýy.

GOŇURSY I, *at.* Ýanyk ysy. *Ýanan ýagyň goňursy içerini gapdy.*

GOŇURSY II, *syp., ser. Goňras.* *Goňursy reňk.*

GOP: bermek 1) birini ýerinden galdyrmaga kömek bermek, goltgy bermek, ýardam etmek. *Eşegi gap berip zordan ýerinden turuzdylar.* 2) birini götergilemek, meçew bermek, sen-sen etmek.

GOP-GOWY, *syp., hal.* Örän gowy, örän ýagşy, gaty oňat.

GOPARMA [gopormo], *iş ady.* Goparmak ýagdaýy.

GOPARMAK [gopormok], *işl.* 1. Gögerip, ösüp oturan ýa-da bir ýere berkidilgi zady dartyp, gazyp sogurmak, sogrup aýyrmak, çekip çykarmak. *Ol dyzap, gazygy goparaýjak bolýardy* (B. Seýtakow). 2. Ýüzüniň gatyny, gabygyny aýyrmak, gatyny, suwagyny gaçyrmak. *Jaýyň köne suwagyny goparmak kyn däl.* 3. *göç. m., gepl. d.* Birini bir ýerden, işden aýyrmak, pyzmak.

GOPARMAKLYK [gopormokluk], *iş ady.* Goparmak ýagdaýy, täri.

GOPARMAZLYK [gopormozluk], *işl.* Goparmak işi amal edilmezlik, ýerine ýetirilmezlik, goparyp durmazlyk.

GOPARTMAK [goportmok], *işl.* 1. Gazyp ýa-da çekip sogurtmak, goparmak işini birine etdirmek. *Tikenli agajy gopartmak.* 2. Ýüzüniň gatyny, gabygyny aýyrtmak, suwagyny gaçyrtmak. *Ol tamynyň köne suwagyny gopartdy.*

dymalmak, arçalmak. *Jürindigiň içi gorjalmak. Turba gorjalmak.* **3. göç. m.** Biri bilen bagly bolan zat bir kemçilik tapmak üçin täzeden gozgalmak.

GORJAMAK [go:rjomok], *işl.* **1.** Dörjelemek, gozgamak, degmek. *Arynyň öýjügin gorjasaň, öjüger.* **2.** Bir zadyň içini arassalamak, dymamak, arçamak. *Nädogry eşidýän bolaýmaýyn diýip barmagy bilen gulagyny gorjady* (N. Jumaýew). **3. göç. m.** Biri bilen bagly bolan zady bir kemçilik tapmak üçin täzeden gozgamak. *Eger indi oňa lak atsaň, köňäni gorjadygyň boljakdy* (B. Seýtäkow).

GORJAMAKLYK [go:rjomokluk], *iş ady.* Gorjamak ýagdaýy.

GORJAMAZLYK [go:rjomozluk], *işl.* Gorjap durmazlyk.

GORJAŞDYRMAK [go:rjoşdurmok], *işl.* **1.** Birnäçe wagtyň dowamynda gorjamak. *Ody gorjaşdyrmak. Arynyň öýjügin gorjaşdyrmak.* **2.** Bir zadyň içini arassalaşdyrmak maksady bilen dymalaşdyrmak. *Turbany gorjaşdyrmak.* **3. göç. m.** Öň bolup geçen zady ýüze çykarmak, gorjap çykamak.

GORJATMAK [go:rjotmok], *işl.* **1.** Gorjamak işini başga birine etdirmek. *Arynyň öýjügin gorjatmak.* **2.** Gorjamaga mejbur etmek. *Dişiňi gorjatmak. Derdini gorjatmak.*

GORJAW [go:rjow]: **gorjaw bermek** birini bir zady etmeklige küşgürmek, öjükdirmek, meçew bermek.

GORJAÝYŞ [go:rjoýuş], *iş ady.* Gorjamak ýagdaýy.

GORKA [gorko], *syp.* Batyrgaý däl, ätiýaçly, çekinibräk, ätiýaç bilen. *Ol gorka seslendi.*

GORKA-GORKA [gorko-gorko], *hal.* Gorky bilen, çekine-çekine, ýaydana-ýaydana, sagyna-sagyna. *Gorka-gorka gadam basyp, penjirä golaý bardy, diwara ýaplanyp oturdy* (G. Kulyýew).

GORKAK [gorkok], *syp.* Sähel zat üçin gorkup duran, batyr däl, züwwetdin. *Gorkak ýürek bagyr dalar* (Nakyl).

♦ **Gorkan önürder etmek** bir zat hakynda öz gowşak ýeriňi, günäni bildirmezlik üçin şol zat hakynda ilki özüň gep açmak ýa-da haýsydyr bir hereketleri etmek. *Ol gorkan önürder edip, Annagylyjyň üstüne gyzaryldy* (Ş. Borjakow).

GORKAKLYK [gorkokluk], *at.* Gorkaga degişli gylyk-häsiýet, batyr dällik, züwwetdinlik.

GORKAKSYRAMAK [gorkoksuromok], *işl.* Gorkak bolan bolmak.

GORKMA [gorkmo], *iş ady.* Gorkmak ýagdaýy.

GORKMAK [gorkmok], *işl.* **1.** Bir zatdan, wakadan, hereketden we ş. m. heder etmek, adamda gorky duýgusy döremek. **2.** Bir zadyň ýüze çykaryndan çekinmek, ätiýaç etmek, üýşenmek, dözümlü depren-

män, ýaydanjaňlyk etmek. *Men gaty sowuk bolar öýdip gorkýaryn.*

GORKMAKLYK [gorkmokluk], *iş ady.* Gorkmak ýagdaýy.

GORKMAZLYK [gorkmozluk], *işl.* Gorkup durmazlyk.

GORKUBERMEK [gorkuvermek], *işl.* Gorkup başlamak, gorkup ugramak.

GORKULY, *syp.* **1.** Gorky alamaty ýüze çykyp duran, gorkup duran. *Aýjahan gorkuly gözlerini kakasynyň gartmaç ýüzüne dikdi* (B. Gulow). **2.** Howply, hatarly, wehimli, gorky howpy bolan. *Ýol gorkulydyr, maşyny seresabrak sürüň.*

GORKULYK [gorkuluk], *at.* Gorkuly ýagdaý, howplulyk, hatarlylyk, wehimlilik. *Ýol gorkulyk däl, arkaýyn gidiber!*

GORKUNÇ, *syp.* Gorky duýgusyny oýarýan. *Harabalykdan geçýän ýol oňa örän gorkunç göründi.*

GORKUNÇLYK [gorkunşluk], *at.* Aýylganç, elhenç ýagdaý.

GORKUSYZ [gorkusuz], *syp.* **1.** Gorkuly däl, howpsuz. *Gorkusyz ýer.* **2.** Hiç zatdan gorkmaýan, batyrylyk bilen, ätiýaçsyz. *Gorkusyz gitmek.*

GORKUSYZLYK [gorkusuzluk], *at.* Gorkusy ýokluk, howpsuzlyk.

GORKUŞ, *iş ady.* Gorkmak ýagdaýy.

GORKUŞMAK [gorkuşmok], *işl.* Birnäçe bolup gorkup oturmak, gorkup durmak.

GORKUZMA [gorkuzmo], *iş ady.* Gorkuzmak ýagdaýy.

GORKUZMAK [gorkuzmok], *işl.* Garaşylmadyk hereket, söz we ş.m. bilen gorkmak katdyna ýetirmek, gorkmaga mejbur etmek. *Bu gün gorkuzanym üçin gorksaň, teniň berkär, öwrenişersiň* (B. Kerbabaýew). *Seniň bolşuň meni gaty gorkuzýar.*

GORKUZMAKLYK [gorkuzmokluk], *iş ady.* Gorkuzmak ýagdaýy.

GORKUZYLMAK [gorkuzulmok], *işl.* Gorkmak katdyna ýetirilmek, gorkmaga mejbur edilmek.

GORKUZYŞ [gorkuzuş], *iş ady.* Gorkuzmak ýagdaýy.

GORKÜÝZE [gorküýzö], *at, ser.* **Gor I: Gor küýze.** *Düýe çal tutmak, gorküýze saklamak güýmenje däl-de sungat* (B. Hudaýnazarow).

GORKY, *at.* **1.** Howatyr, wehim salýan duýgy. **2.** Bir zadyň ýüze çykmagy sebäpli döreyän howsala. *Ýel turar gorkusy bilen düşlediler.*

♦ **Gorky astynda bolmak** howatyrly, gorkuly ýagdaýda bolmak. **Gorky damaryny tutmak** gorkan adamyň çatalbasynyň iç ýüzündäki ýogyn damary başam barmagyň bilen tutup, tarsyldysyny ýatymak.

GORKY-HOWATYR [gorky-howa:ty:r], *at.* Adamda döreyän howsalaly ýagdaý.

oýnunda derwezäni goraýan oýunçy.

GORAGHANA [go:roǵha:na], *at.* Del ösümlikleri we haýwanlary gorap saklamak hem-de köpeltmek üçin goralyp saklanýan meýdan, ýer.

GORAGLAMA [go:roǵlomo], *iş ady.* Goraglamak ýagdaýy.

GORAGLAMAK [go:roǵlomok], *işl.* Ýelden-günden aýamak, gorap saklamak, esewan bolmak.

GORAGLAMAKLYK [go:roǵlomokluk], *iş ady.* Goraglamak ýagdaýy.

GORAGLY [go:roǵly], *syp.* Goralyp saklanylýan, saklawly, esewan bolunýan, gözegçilik edilýän. *Goragly bakja ekini.*

GORAGSYZ [go:roǵsuz], *syp.* 1. Goralyp saklanylmaýan, saklawсыз, esewan bolunmaýan, gözegçilik edilmeýän. 2. *göç. m.* Ejiz, güýçsüz.

GORALMAK [go:rolmok], *işl.* Gorap saklanylmak, gözegçilik edilmek, göz-gulak bolunmak.

GORAM [gorom]: **goram çen** çen edilýän, çak edilýän möçber, mukdar. *Garpyzyň agramy goram çen bilen on kile dagy bardyr. Goram etmek* bir zadyň, wagtyň we ş. m. mukdary barada çen, çak etmek, takmynan kesgitlemek. – *Içigar, bulutly gije boldy, asmanyň ýyldyzlaryndanam bize haýyr bolmady, ýogsa ýyldyzlardan çen tutmak, goram etmek bolardy – diýip, ýuwaşja hümrüdedi* (A. Gowşudow).

GORAMA [go:romo], *iş ady.* Goramak ýagdaýy.

GORAMAK [go:romok], *işl.* 1. Aýap saklamak. *Emlägi goramak. Saglygy goramak.* 2. Ekine, mala we ş. m. gözegçilik etmek, garawulçylyk çekmek, esewan bolmak, göz-gulak bolmak. 3. Watany düşmandan saklamak, gapyl galmazlyk üçin sakçy durmak. 4. Köpçülik önünde bir mesele, iş boýunça öz pikirini dogrudygyny delillendirmek.

GORAMAKLYK [go:romokluk], *iş ady.* Goramak ýagdaýy.

GORAMAZLYK [go:romozluk], *işl.* Goramak işini amal etmezlik.

GORAM-GOWSAK [gorom-gowşok], *syp.* Gaty gowşak (köplenç, saglygy taýyndan gowşak bolan, dogumly däl). *Goram-gowşak çaga.*

GORANMA [go:ronmo], 1. *iş ady.* Goranmak ýagdaýy. 2. Hujumdan goranmak üçin gurlan berkitme, goşun we tehnika.

GORANMAK [go:ronmok], *işl.* 1. Bir zatdan özüni goramak. *Ol eline itden goranar ýaly taýak alyp gitdi* (B. Seýtäkow). 2. Watanyň, özüni howply ýagdaýdan, düşmandan goramak. *Ýurdumyzyň goranmak kuwwaty güýçlendi.*

GORANMAKLYK [go:ronmokluk], *iş ady.* Goranmak ýagdaýy.

GORANMAZLYK [go:ronmozluk], *işl.* Özüni gorajak bolmazlyk, özüni goramak üçin hereket et-

mezlik.

GORANYŞ [go:ronuş], 1. *iş ady.* Goranmak ýagdaýy. 2. Harby ýagdaýda goşunyň hüjüme geçmän, belli bir ýeri saklap, goranyp duran ýagdaýy. *Harby türgenleşik okuwlary türkmen goşunynyň doly derejede goranyşa taýýardygyne ýene bir gezek görkezdi* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). 3. *sport.* Oýunda bäsdeşin edýän hüjümine goranmak bilen jogap beriş täre, hüjüme garşy duruş. *Ýerli oýunçylar goranyşdan hüjüme geçip başladylar.*

GORAŞMAK [go:roşmok], *işl.* 1. Bir zady goramaga kömek etmek. *Üzümi guşlardan goraşmak.* 2. Bile goramak. *Oglanlar ekinçilik ýerlerini mal-garadan goraşyp ýörler.*

GORATMAK [go:rotmok], *işl.* Goramak işini başga birine etdirmek, gorap saklatmak. *Çagalara jöweni serçelerden goratmak.*

GORAYJY [go:roýjy], *at, ser.* Goragçy.

GORAYYŞ [go:roýuş], *iş ady.* Goramak ýagdaýy.

GORÇY, *at.* 1. Garaköli goýun bilen gazaky goýnuň çakyşdyrylmagyndan alnan goýnuň bir görnüşi. 2. Goýnuň goňra ýakyn we ak bilen goňruň aralygyndaky reňki.

♦ **Gorçy çörek** jöwen we bugdaý unlaryndan garylyp bişirilýän çörek.

GORDURMAK [gordurmok], *işl.* 1. Aty gorgunyna sürmek. *Iki sany atly atlaryny gorduryp sürüp gelýär.* 2. *göç. m.* Biriniň pikirini, maksadyny bilmek üçin gürletmek, çenini aňjak bolmak.

GORDURYBERMEK [gorduruvermek], *işl.* Aty gorgunyna sürüp başlamak, gorduryp ugramak.

GORGAN [gorǵon], *at.* 1. Beýiklik, beýgeldilen ýer, depe. *Gorganly daglar görner* (Magtymguly). 2. Oba, mekan. *Ýakyn geldik Görogly aga, Gorgan görüni-görüni* ("Görogly").

GORGULAMAK [gorǵulomok], *işl.* Gorgunyna gitmek, gorgunyna barmak. *Atlar irmän-arman gorgulap barýardy.*

GORGUN [gorǵun], *at.* Atyň gezeriniň, çapys hereketiniň bir görnüşi. *Atyň başyny gala tarap öwürüp, alaşany gorgunyna sürdi* (B. Seýtäkow).

GORHANA [go:rha:na], *at.* Ok-däri, ýarag we harby enjamlar, partlaýjy maddalar saklanýan jaý.

GORJABERMEK [go:rja:vermek], *işl.* Gorjap başlamak, gorjamagy yzygiderli dowam etdirmek.

GORJALAMAK [go:rjolomok], *işl., ser.* **Gorjamak.** *Toýçulyk tarapyndan ýaňlanyp eşidilýän bagşynyň sesi onuň derdini gorjalaýardy* (G. Kulyýew).

GORJALAMAZLYK [go:rjolomozluk], *işl.* Gorjalamak işini etmezlik, gorjalap durmazlyk.

GORJALMAK [go:rjolmok], *işl.* 1. Dörjelmek, gozgalmak, degilmek. 2. Bir zadyň içi arassalanmak,

3. Çopan-çoluklaryň wagtlaýyn öý tutýan, oturýan ýeri, düşelge. *Çolugy bilen baş çopan goşdadylar* (A. Gowşudow).

♦ **Goş basyp ýatmak** bir ýerden uzak wagtlap gitmezlik; biriniň öýünde köp wagtyň dowamynda bolmak. **Goş birikdirmek** birleşip durmuş gurmak, ýaşasyp başlamak. **Goş diýmän, goşa gysdyrylmak** hiç zat diýilmänkä, gürrüňiň arasynda düşmek, ara sokulmak. **Goşuny arkasyna daňmak** aňry-bäri zatlaryny berip kowmak, kowup goýbermek. **Goşuňy saýlamak** aýalyň bilen aýrylyşmak. **Goş ýazdyrmak** dynç almak maksady bilen düşlemek, goşlary düşürmek.

GOŞ II, *at.* Ýer sürmek üçin azala goşulýan mallar. *Ol irden goş goşup, ahlı ýerini sürdi.*

GOŞA [gošo], *at.* 1. Iki, jübüt, taýly. 2. Iki nilli tüpeň. *Ol goşany alyp awa gitdi.* 3. Oglana dakylýan *at.*

♦ **Goşa alaja** akly-garaly sapaklardan işilip ýa-da örülip taýýarlanýan ýüp. **Goşa dyrnak** (*dil b.*) ýazgyda başganyň sözünü, şeýle hem ýaňsa alynýan sözleri we ş. m. tapawutlandyryýan dyngy belgi ("..."). **Goşaja jüýje jüýje** nagşynyň iki gezek gaýtalanyp salynýan görnüşü. **Goşa kapyýa** setir soňundaky kapyýalaşýan sözleriň öň ýanyndaky sözleriň hem kapyýalaşmasy.

GOŞABAŞ [goşovaş], *at.* Döwek döwlende döwül-män galan bugdaýyň başy.

GOŞAGAÇ [goşağaç], *at.* Iki diwary birleşdirmek üçin eýwanyň ýokarsyna goýulýan ağaç.

GOŞAGAŞ [goşoğa:ş], *at.* Şaý-sep bezeglerine goşalandyrylyp goýlan gaş.

GOŞAGOÇAK [goşoğočok], *at.* Haly önümlerinde, tarada dokalýan gyňaçlara, keçä biri-birine garşylykly edilip salynýan iki sany golçursyz goçak.

GOŞA-GOŞA [gošo-ğošo], *at.* Iki-ikiden, jübüt-jübüt. *Goşa-goşa ogluň bolsun!*

GOŞA-GOŞADAN [gošo-ğošodon], *hal., ser.* **Goşa-goşa.**

GOŞAGUŞ [goşoğuş], *at.* Gölüň içindäki guşuň aýagyna meňzeş goşalandyrylyp salynýan nagys.

GOŞALAMA [goşolomo], *iş ady.* Goşalamak ýagdaýy.

GOŞALAMAK [goşolomok], *işl.* Goşa, iki, jübüt etmek.

GOŞALAMAKLYK [goşolomokluk], *iş ady.* Goşalamak ýagdaýy.

GOŞALANDYRMAK [goşolonurmok], *işl.* Goşa-goşa, jübüt-jübüt etmek. *Goşalandyryp jaý salmak.*

GOŞALANMAK [goşolonmok], *işl.* Goşa bolmak, iki bolmak, iki bolup görünmek. *Ýigidiň şol bada aladasy goşalanypdy, göwni çuňňur inkişe batypdy* (G. Kulyýew).

GOŞALAYYN [goşoloýun]: **goşalaýyn typmak** buzuň üstünde iki bolup (oglan bilen gyz) typyp, her

hili bedenterbiýe we çeper tanslary ýerine ýetirmek. *Buzuň üstünde goşalaýyn typmak.*

GOŞALAYYŞ [goşoloýuş], *iş ady.* Goşalamak ýagdaýy.

GOŞANIL [goşoni:l], *at, gepl. d., ser.* **Goşa 2.** *Timar berip çyksaň goşaniliňe, Marally, towşanly awlaklary bar* (K. Gurbannepesow).

GOŞANT [goşont], *at.* Bir zadyň üstüni ýetirmek üçin goşulýan, goýulýan paý, bölek, ýetne, urna, gatanç. *Olar geçen ýyl hojalygyň pagta meýilnamasynyň dolmagyna öz goşantlaryny goşdular* ("Mugallymlar gazetini").

GOŞANTLY [goşontly], *syp.* Goşandy bar bolan, garyndyly.

GOŞAR [goşor], *at.* Bilegiň aşak bölegi, sagat dakylýan ýer. *Reýhan arap Gülendamyň goşaryndan tutdy-da, ýokaryk dartdy* ("Görogly"). *Geçi çöpürinden işilen inçejik ýüp goşarlarymy kertip barýar* (B. Öwezow).

♦ **Goşar sagat** goşara dakylýan sagat.

GOŞARLAMA [goşorlomo], *iş ady.* Goşarlamak ýagdaýy.

GOŞARLAMAK [goşorlomok], *işl.* Türkmen göreşinde garşydaşyň bilini gujaklap, öz goşaryndan tutmak.

GOŞARLAMAKLYK [goşorlomokluk], *iş ady.* Goşarlamak ýagdaýy.

GOŞARLATMAK [goşorlotmok], *işl.* Göreşilende garşydaşyňa biliňden goşarlap tutdurmak.

GOŞARLAÝYŞ [goşorloýuş], *iş ady.* Goşarlamak ýagdaýy.

GOŞATOÝNAKLYLAR [goşotoýnoklulor], *at.* Aýaklarynyň uýy iki toýnaga bölünýän süýdemdirijiler toparynyň ady (goýun, sygyr, doňuz we ş. m.).

GOŞAWUÇ [goşowuç], *at.* 1. Iki ýanawujy birleşdirip tutanyňda el aýasynda emele gelýän boşluk. *Goşawujyny tutmak.* 2. Iki ýanawujyňy birleşdirip tutanyňda şoňa sygýan zat. *Bir goşawuç gowurga.*

GOŞAWUÇLAMA [goşowuşlomo], *iş ady.* Goşawuçlamak ýagdaýy.

GOŞAWUÇLAMAK [goşowuşlomok], *işl.* Goşawujyňy dolduryp almak. *Gussa bilen bakyp söwür, çynara, Saýasynda goşawuçlap suw içdim* (G. Ezizow).

GOŞAWUÇLAMAKLYK [goşowuşlomokluk], *iş ady.* Goşawuçlamak ýagdaýy.

GOŞAWUÇLAMAZLYK [goşowuşlomozluk], *işl.* Goşawujyňy dolduryp almazlyk.

GOŞÇY [goşşy] **I**, *syp.* 1. Goş saklaýan, goşa seredýän. *Goşçy it.* 2. Goşa goşulan (öküz, ýaby, eşek hakynda). 3. Oglana dakylýan *at.*

♦ **Goşçy eşek ýaly bolmak** biriniň ýanyndan aýrylmazlyk, gitmezlik. *Sen näme, goşçy eşek ýaly bolup, onuň ýanyndan aýrylaňok?*

GORKY-ÜRKI [gork(y)-ürkü], *at.* Adamda döreyän gorkmak duýgusy. *Onuň hiç zatdan gorky-ürküsi ýok.*

GORLUK, *at.* Täzeden düýe çalyny tutmak üçin niýetlenen gönezlik. *Gorluk çal.*

GORLUŞ, *iş ady.* Gorulmak ýagdaýy.

GORLY, *syp.* 1. Maddy taýdan gory bolan, maýasy bar, barly. *Olar könenen gorly adamlardyr.* 2. Adam adynyň, pylan diýen sözün yzyndan gelip, şol adamyň adynyň göwnüýetmezçilik bilen tutulýandygyny görkezýär. – *Ynanjagymy hem bilemok, ynanmajagymam, biler bolsaňyz, pylan gorlam adam sanyna goşulaýypdyr.*

GORP [gorup], *at.* Akan uly suwuň gyralary opurylan ýoly. *Wüş ikeň giden ýoly bir gorpy geçip, köne galanyň ileri çeti bilen köçä düşmelidi* (A. Gowşudow).

◊ **Gorp atmak** jaýyň we ş. m. düýbünde oý, çukur, gorp emele gelmek, köwürmek. *Gorp atan köne tamyň üstünden geldi. Gorpuň gyrasyndan gaýtmak* betbagtçylyga uçramak derejesine ýetjek-yetjekde halas bolmak.

GORRA [gorro], *syp.* Ingisi inen (erkek adam hakynda).

GORS, *at.* *kön.s.* Diwar, gala diwary. *Isgender gorsudyr, döwürmez, synmaz* (Magtymguly).

GORSABERMEK [go:rsa:vermek], *işl.* Gorsap başlamak, gorsap ugramak. *Mekgejöweniňi gorsaber.*

GORSALMAK [go:rsolmok], *işl.* Gorjalmak, ölçerilmek, dörjelemek. *Tamdyryň ýanynda ot gorsalyňan kesewi ýatyrdy.*

GORSAMA [go:rsomo], *iş ady.* Gorsamak ýagdaýy.

GORSAMAK [go:rsomok], *işl.* 1. Gorjamak, ölçermek, dörjemek (ot hakynda). *Ody gorsamak.* 2. Mekgejöweni we ş. m. goruň içine gömüp, oda kösöp bişirmek. *Ol elindäki mekgejöwenleri ojakda gorsady.*

GORSAMAKLYK [go:rsomokluk], *iş ady.* Gorsamak ýagdaýy.

GORSAMAZLYK [go:rsomozluk], *işl.* Gorsamak işini etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

GORSANAN [go:rsonon], *syp., gepl. d.* Dek oturmaýan, kakynjyrap ýören, iş-alada bilen başagaý (adam).

GORSANMAK [go:rsonmok], *işl.* 1. Özüň üçin otda, gorda mekgejöwen we ş. m. gorsamak. *Mekgejöwen gorsanmak.* 2. Dek oturman oda-köze düşmek. *Gaty gorsanyp, wagtyň nähili geçeninem bilmedim* ("Edebiýat we sungat").

GORSAŞDYрмак [go:rsoşdurmok], *işl.* Gorsap çykmak, gorsap bolmak. *Ol ojagyň oduny gorsaşdyrdy.*

GORSAŞMAK [go:rsoşmok], *işl.* 1. Gorsamaga kömek etmek. 2. Bilelikde gorsamak. *Olar gorda mekgejöwen gorsaşyp otyrdylar.*

GORSATMAK [go:rsotmok], *işl.* Gorsamak işini başga birine etdirmek; gorsamaga mümkinçilik döretmek. *Tamdyryň oduny gorsatmak. Gorsatsaň, menem bir-iki sany mekge gorsanaýaýyn.*

GORSAW [go:rsow], *at.* 1. Içi gorly, gor gatysykly; gora öwürülen. 2. göç. m. Gaty gyzan, gyzgyn. *Uzakly gün gyzan gorsaw çägeler-de aksamara sowap başlady.* 3. göç. m. Ýakymсыз, garagol. *Gorsaw çaga.*

GORSAÝYŞ [go:rsoýuş], *iş ady.* Gorsamak derejesi.

GORS-GORS [gors-ğors], *s. ş.aňl.söz.* Giň aýakgap geýip ýörelende yzly-yzyna çykýan ses. *Gors-gors edip ýöremek.*

GORSULDAMA [gorsullomo], *iş ady.* Gorsuldamak ýagdaýy.

GORSULDAMAK [gorsullomok], *işl.* 1. Giň aýakgaply gors-gors edip ýöremek. *Gorsuldap ýöremek.* 2. göç. m. Özüňe göwnüň ýetip, honanbärsi bolup, eýläk-beýläk ýöremek. *Ol gorsuldap, iki ýana geçýärdi.*

GORSULDAMAKLYK [gorsullomokluk], *iş ady.* Gorsuldamak ýagdaýy.

GORSULDATMAK [gorsullotmok], *işl.* Gorsuldyly ses çykarmak. *Ol ädini gorsuldadyp ylgap gelýärdi.*

GORSULDAÝYŞ [gorsulloýuş], *iş ady.* Gorsuldamak ýagdaýy.

GORSULDY [gorsully], *at.* Giň aýakgap geýip ýörelende çykýan sesiň ady.

GORUK [go:ruk] I, *syp.* 1. Bir bolmasy iş bolm-agyndan heder edip, hemişe goranyp ýören, çendenaşa seresap. *Goruk adam.* 2. Agyrak, näzik (adamyň bedeniniň agyrak ýerleri hakynda). *Çagalar, oýnuňyz-a gaty gödek görüňär, ýöne biri-biriňiziň goruk ýerine atanlykda-da depäýmäň!*

GORUK [go:ruk] II, *at.* Tigriň tekerleriniň üstündäki gorag üçin goýulýan, içi oýuk aýlawly demir.

GORULMA [gorulmo], *iş ady.* Gorulmak ýagdaýy.

GORULMAK [gorulmok], *işl.* Ýumşak toprakly ýerlerde: süýşüp gaýtmak, aşak çökmek. *Hanasynyň gyralary gorlup, derya ugruny üýtgedipdir. Diwaryň düýbi gorlupdyr.*

GORULMAKLYK [gorulmokluk], *iş ady.* Gorulmak derejesi.

GORUM, *at.* *deňizç.* Găminiň düýbi. *Gorumdaky suwlar, sag taýa eňip, navyň bir gapdalyna agram salýardy* (Ş. Borjakow).

GORUŞ, *iş ady.* Gormak ýagdaýy.

GOS-GOÝY [gos-ğoýy], *syp.* Gop-goýy, has goýy, örän goýy. *Gos-goýy aş.*

GOŞ I, *at.* 1. Öý hojalygynda ulanylýan ýorgan-düşek we ş. m. zatlar. *Sanap çenin bilerden, Örän kän oýuň goşy* (A. Kekilow). 2. Bir ýere gidilende ýanyň bilen göterilýän ýük, aňry-bäri zatlar, paty-puty.

Goňşymyzyň ogly goşunçylykdan geldi.

GOŞUNDY, *at. 1. ser.* Garyndy, garnuw. *Bu matanyň bir hili ýüpek goşundysy bar ýaly. 2.* Käbir resminamalaryň, monografiýalaryň, dissertasiýalaryň yzyňa tirkelip getirilýän tekst.

GOŞUŞDYRMAK [goşuşdurmok], *işl.* Birnäçe zady bir-birine goşup çykmak.

GOŞUŞMAK [goşuşmok], *işl.* Bir zady başga bir zada goşmaga kömek etmek. *Palçyga saman goşuşmak.*

GOŞÝUMRUK, *at.* Birlleşdirilen goşa ýumruk. *Dag etegindäki biten narlaryň her biri goşýumruk ýaly sallanyp, gyzaryp durdy.*

GOTAN [goton], *at.* Alkymy holtumly, uzyn çüňkli, suwly ýerlerde ýaşayan, aýaklary gysga uly guş.

◊ **Gotana dönmek** suwdan, çaydan we ş. m. zatlardan ganman köp içmek.

GOTAZ [gotoz], *at.* Bezeg üçin daňylýan uýy pürçüklü, seçekli düwme. *Ol gamçysynyň gotazlaryny oýnaşdyrdy* (B. Seýtäkow).

GOTAZLYK [gotozluk], *syp.* Gotaz etmek üçin gerekli.

GOTDY-GOTDY [gotdu-gotdy]: **gotdy-gotdy etmek** hondanbärsi bolup, ýerliksiz gürläp oturmak.

GOTUR, *at, syp. 1.* Malyň hamyna, adamyň endamyna düşýän giji keseli. *Gotur düýän aýagyna ýyl aşan gara ýag çaldym. 2.* Ýüzüni mama dişän, ýüzünde mama keseliniň yzy galan. *Ýüzi gotur.*

◊ **Gotur açmak** gotur keseli bilen kesellemek, gotur keseli degmek. **Bitini gotura derman etmek** dilegiň düşse, iň bir ýönekeýje zadyny hem bermäge dozmazlik.

GOTURAKY [goturoky], *syp.* Ýüzünde mama keseliniň yzy galan. *Goturaky adam.*

GOTURAMAK [goturomok], *işl., ser.* **Goturlamak.**

GOTURLAMA [goturlomo], *iş ady.* Goturlamak ýagdaýy.

GOTURLAMAK [goturlomok], *işl. 1.* Gotur keseli bilen kesellemek, gotur açmak. *2.* Gawunyň, ternäniň daş ýüzi keselläp, adaty keşbini ýitirmek.

GOTURLAMAKLYK [goturlomokluk], *iş ady.* Goturlamak ýagdaýy.

GOTURLAÝYŞ [goturloýuş], *iş ady.* Goturlamak ýagdaýy.

GOTURLYK [goturluk], *at.* Gotur keseli bilen kesellemeklik, goturyň ýagdaýy.

GOW I, *at.* Ýylan ýaly käbir jandaryň hamynyň daşyndan syrylyp aýrylýan ýukajyk ýargak.

GOW II, *at.* Çakmak daşyndan uçgun çykanda ot düşmek üçin ýörite işilen hem-de uýy ýakylyp gurumlanan pamyk.

◊ **Gowuna ot düşmek (ýapysmak)** bir zada gahary gelmek, ot alan ýaly bolmak.

GOWA [gowo], *at.* Guýudan suw çekmek üçin gönden, hamdan edilen gap. *Gowany guýa sallap, suw çekdi.*

GOWAÇA [gowoço], *at. 1.* Süýüminden ýüplük öndürilýän pagta berýän ösümlik. *Ýurt boýunça gowaça ekişi tamamlandy* ("Türkmenistan"). *2. tikiňç.* Gölüň ortasyndaky pişme görnüşli nagyş. *3. gepl. d.* Pagta.

GOWAÇALYK [gowoçoluk], *at.* Gowaçanyň köp ekilen, kän gögerip oturan ýeri. *Olar gowaçalygyň gyrasy bilen düşelgä tarap gitdiler.*

GOWADAKLAMA [gowodoklomo], *iş ady.* Gowadaklamak ýagdaýy.

GOWADAKLAMAK [gowodoklomok], *işl. 1.* Owşanaklap ýöremek. *Ol gowadaklap geldi. 2. göç. m.* Ýaranjaňlyk bilen hereket etmek.

GOWADAKLAMAKLYK [gowodoklomokluk], *iş ady.* Gowadaklamak ýagdaýy.

GOWADAKLAŞMAK [gowodokloşmok], *işl.* Köp bolup gowadaklap ýöremek.

GOWADAKLAÝYŞ [gowodokloýuş], *iş ady.* Gowadaklamak ýagdaýy.

GOWAK [gowok], *at.* Dagyň, depäniň, baýryň we ş. m. düýbünde, ýüzünde emele gelen ullakan çukur, uly köwek ýer. *Çerkeze her bir gowak, her bir daş tanyşdy* (B. Kerbabaýew).

GOWALÇ [gowolç], *at. 1.* Içi boş, içi köwlen, köwük. *2. ser. Gowuz.*

GOWALDAŇ [gowolloň], *at.* Dolak dolanman, jorapsyz. *Tarhan ädigin gowaldaň geýip, donuny başyna büräp, daşaryk çykdy* (G. Kulyýew).

GOWGA [gowğa:], *at. 1.* Bir ýagdaý zerarly döreýän dawa, gykylyk, galmagal, zenzele. *2. gepl. d.* Uruşly, goh-galmagally, pajygaly we ş. m. hadysalar. *Berdi aga ýaşı birçene ýeten, köp gowgaly başdan geçiren adamdy* (B. Pürliýew).

GOWGAÇY [gowğa:çy], *syp., ser. Gowgaçyl.*

GOWGAÇYL [gowğa:çyl], *syp.* Elmydama gowga, dawa edýän, gykylykçy, galmagalçy, jenjelçi, gowgaçy.

GOWGALY [gowğa:ly], *syp.* Gowgasy köp, gowgasy bar bolan, gowgasyz däl. *Mert bol, Görogly, Är başy gowgaly bolar* (G. Ezizow). *Ol ýaşynyň ýaňy otuzdan agmagyna garaman, gowgaly günleri köp görüpdü* (G. Kulyýew).

GOWGASYZ [gowğa:syz], *syp.* Gowgasy ýok, gowgaly däl. *"Başy gowgasyz är görde ýagşy" diýipdirler* (G. Kulyýew).

GOWKA [gowko], *at.* Ýüňi ýolnup, oda çirkizilip, goýun derisinden taýýarlanýan iýmit.

GOWKALYK [gowkoluk], *syp.* Gowka etmek üçin niýetlenen (ýüňi ýolnan goýun derisi).

GOWKARMA [gowkormo], *iş ady.* Gowkarmak ýagdaýy.

GOŞÇY [goşşy] **II**, *at*, *taryh*. Türkmenistanda 1920-nji ýyllarda döran daýhanlar birleşigi.

GOŞDAŞ [goşdoş], *syp*. Meýdan ýerinde bir goşda ýa-da bir-birine ýakyn goş tutup ýaşayan.

GOŞDURMAK [goşdurmok], *işl*. Goşmak işini birine etdirmek. *Goş goşduryp ýer sürmek*.

GOŞEGREM [goşeğrem], *at*. Çitme, öýdüm, basma, gaýma we keşde bilen çekilýän, gözenegiň içine salynýan küt McGräk üçburçluk görnüşindäki goşa nagys.

GOŞÄLEM [goşä:lem], *at*. Uly halylaryň älemine salynýan nagys.

GOŞ-GOLAM [goş-ğolom], *at*. Durmuşda, ýaşayyşda zerur bolan zatlaryň jemi, öý goşy. *Ol bir burçdaky goş-golamynyň ýanyna baryp ýaplandy* ("Edebiýat we sungat").

GOŞGUÇY [goşguçy], **1**. *at*, *gepl. d*. Goşgy düzüji, goşgy goşýan, şahyr. *Sen-ä daýhan däldeň, gardaş, ol ýyllar, Seniň dostuň bolsa goşguçy dälde* (B. Hudaýnazarow). **2**. *syp.*, *gepl. d*. Goşgy okamagy, diňlemegi halaýan (adam).

GOŞGY [goşgy], *at*. **1**. Şygyr bilen ýazylan şahyrana eser. **2**. *gepl. d*. Şygyrlaryň umumy ady. *Ol goşgy okady*.

GOŞHALTA, *at*. Goş-golam salmak üçin ulanylýan halta. *Paty-putymy goşhaltama saldym-da, ýola düşdüm* ("Edebiýat we sungat").

GOŞ-KÖTEL [goş-kötöl], *at*, *ser*. **Goş-golam**. *Jygaly beg pahyryň näme goş-köteli bar* ("Görogly").

GOŞLAMA [goşlomo], *iş ady*. Goşlamak ýagdaýy.

GOŞLAMAK [goşlomok], *işl*. Münülyän mallaryň birine münüp, beýlekisini öz ýanyň bilen idip gaýtmak, idip gitmek. *Ol üstüne çörekli horjun ýüklenen ýene bir ýabyny goşlap, gün eňegini ýere berende, orakçylaryň ýanyna geldi*.

GOŞLAMAKLYK [goşlomokluk], *iş ady*. Goşlamak ýagdaýy, derejesi.

GOŞLAMAZLYK [goşlomozluk], *işl*. Goşlamak işi ýerine ýetirilmezlik.

GOŞLAŞMAK [goşloşmok], *işl*. Goşa, jübüt bolmak, goşulmak.

GOŞLAÝYŞ [goşloýuş], *iş ady*. Goşlamak ýagdaýy.

GOŞMA [goşmo] **I**, *at*. **1**. *iş ady*. Goşmak ýagdaýy. **2**. Goşulyp emele gelen, goşulyp ýasalan.

♦ **Goşma at** (*dil b.*) iki we ondan köp sözden emele gelen at. *Düýedaban, toklutaý we ş. m. goşma atlardyr*. **Goşma sözlem** (*dil b.*) birnäçe ýönekeý sözlemlerden düzülen sözlem.

GOŞMA [goşmo] **II**, *at*. Gara öýüň üzügi, durlugy üçin gamşa salnyp, ýüňüň dürli hilinden garyşdyrylyp edilen keçe, uly gülli keçe.

GOŞMAÇA [goşmoço], *syp.*, *hal*. Öňki mukdaryň, möçberin daşyndan, onuň üstesine. *Goşmaca zähmet*

rugsady. Goşmaça zähmet haky. Kitaba goşmaça bölüm girizmek. Goşmaça habar bermek.

GOŞMAK [goşmok] **I**, *işl*. **1**. Bir zadyň üstüni ýetirmek, üstüni doldurmak. **2**. İçine garmak, garyşdyrmak. *Çala suw goşmak*. **3**. Köpüň, köpçüligiň arasyna garmak, salmak. *Çagalary ulaldyp, il hataryna goşmak. Goýny sürä goşmak*. **4**. Arabany, azaly we ş. m. mala dakmak; döwek döwmek, ýer sürmek üçin ýabylary ýa-da öküzleri, eşekleri biri-biriniň gapdalyna çatmak. *Ol goşa öküzini goşup, ýer sürüp ýördi*. **5**. Goşgy, şygyr düzmek, ýazmak. *Goşgy goşmak*. **6**. Ýaryşdyrmak, çapyşdyrmak, güýç synanyşdyrmak. *Sen meniň bilen atyňy uzaga goşup bilmersiň*. **7**. Bir zat bilen ikinji zady birikdirmek, ulamak, tapyşdyrmak. **8**. Birini başga biriniň ýany bilen ibermek, ýanyna ýoldaş edip bermek. *Myhmanyň ýanyna oglumy goşdum*.

♦ **Goşmak alamaty (belgisi)** matematikada: iki sany biri-birine goşmalydygyny aňladýan belgi.

GOŞMAK [goşmok] **II**, *at*. Düýäniň bir tohumy, görnüşi.

GOŞMAK [goşmok] **III**, *at*. Dowaryň biri-birine ýelmeşip, tokgalanyp guran çöri.

GOŞMAKEÇE [goşmokeçe], *at*, *ser*. **Goşma II**.

GOŞMAKLYK [goşmokluk], *iş ady*. Goşmak ýagdaýy.

GOŞMAZLYK [goşmozluk], *işl*. Goşmak işini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

GOŞUBERMEK [goşuvermek], *işl.*, Goşup başlamak, goşup ugramak.

GOŞUK, *at*, *kön.s*. Goşgy.

GOŞULMA [goşulmo], **1**. *iş ady*. Goşulmak ýagdaýy. **2**. *dil b.* Özbaşdak ulanylman, sözlere goşulyp söz ýasamak, söz üýtgetmek, we şekil ýasamak hyzmatyny ýerine ýetirýän affiks, bölek. *San goşulmasy. Düşüm goşulmasy. Zaman goşulmasy*.

GOŞULMAK [goşulmok], *işl*. **1**. Garylmak, gatylymak. *Toşaba ýag goşuldy*. **2**. Arasyna eltilmek, içine girizilmek. *Ümüs-tamyşda sürimize bir topar goýun goşuldy*. **3**. Bilelikde hereket etmek. **4**. Tertipli, sazlaşykly bolmak. *Çagalaryň sesi sazyň sesi bilen goşulýardy*. **5**. Araba we ş. m. tirkelmek, dakylmak. *Onuň araba goşulýan iki sany ýabysy bardy* ("Garagum"). **6**. Ýaryşmak, çapyşmak. *Ýaryşa goşulmak*.

GOŞULYJY [goşuluýy], *at*, *mat*. Goşulýan san.

GOŞULYŞ [goşuluş], *iş ady*. Goşulmak ýagdaýy.

GOŞULYŞMAK [goşuluşmok], *işl*. **1**. Birnäçe bolup birleşmek, garyşmak. **2**. Sazlaşykly çykmak, sazlaşmak. *Dutardyr gyjagyň sesi goşulyşyp çykýardy*. **3**. Bir işe beýlekiler bilen deň hatarda gatnaşmak. *Gelin-gyzlar hem özara ýaryşa goşulyşyp işleýärler*.

GOŞUN, *at*. Döwletiň ýaragly güýçleriniň ýa-da olaryň bölümleriniň jemi.

GOŞUNÇYLYK [goşunçuluk], *at*. Goşun gullugy.

işl. Eltilmeli zatlary äkidip berişdirip çykamak, eltip berişdirmek, tabşyryşdyrmak. *Sen alan kitaplaryňy gowsuryşdyr.*

GOWŞUT, *at.* 1. Tärimleriň birigýän, sepleşýän ýeri, sepi. 2. Oglana dakylýan at. 3. Oba ady.

GOWUJA [gowujo], *syp.* Gelşikli, oňatja. *Bu otag gowuja ekeni.*

GOWULAMA [gowulomo], *işl. ady.* Gowulamak ýagdaýy.

GOWULAMAK [gowulomok], *işl.* Gowy etmek, gowulandyrmak, oňatlandyrmak. *Kem-kemden gawunyň görnüşlerini gowuladyk* ("Türkmenistan").

GOWULAMAKLYK [gowulomokluk], *işl. ady.* Gowulamak ýagdaýy, derejesi.

GOWULANDYRMAK [gowulonnmok], *işl.* Öňki ýagdaýyndan oňatlandyrmak, öňküsinden gowy etmek.

GOWULANDYRYLMAK [gowulonnmokluk], *işl.* Öňki ýagdaýyndan gowy edilmek. *Iş haky artdyryldy we zähmet şertleri gowulandyryldy.*

GOWULANMAK [gowulonmok], *işl.* 1. Öňki ýagdaýyndan gowy bolmak, ýagşylanmak, oňatlaşmak. 2. Syrkawlykdan açylyşmak, sagalyşmak, bári bakmak. *Näsagyň ýagdaýy gün-günden gowulandy.*

GOWULAŞMAK [gowuloşmok], *işl.* 1. Öňki ýagdaýyndan gowy bolup başlamak, kadalaşmak. 2. Syrkawlykdan açylyşmak, bári bakyp ugramak, oňatlaşmak. *Näsagyň ýagdaýy gowulaşýar.*

GOWULAYYŞ [gowuloýuş], *işl. ady.* Gowulamak ýagdaýy, derejesi.

GOWUL-ÇOWUL, *at.* 1. Gykylyk, galmagal, ses. *Bagda çagalaryň gowul-çowuly eşidilýärdi.* 2. Bir hili aladaly hereket. *Olaryň gapysynda ir bilen gowul-çowul bardy.*

GOWULYK [gowuluk], *syp.* 1. Gowy halda bolmaklyk, oňatlyk, ýagşylyk. 2. Elbukja, içi el işli gotazlyja halta.

GOWUR, *at.* Galmagal, zenzele, gykylyk, gopgun, goh. *Mähelläniň gowry giň sähra siňip gidipdi* ("Türkmenistan").

GOWURAK [gowura:k], *syp.* 1. Mukdar taýdan birneme köpräk, sähelçe köp. *Garaşsyzlyk ýyllary içinde türkmenistanlylaryň bir müňden gowuragy mukaddes Käbä zyýarat edip, Hajy bolup geldiler* ("Türkmenistan"). 2. Öňkä garanyňda has oňadrak. *Bu garpyzyň tagamy gowurak ekeni.* 3. Köpräk, artygrak (wagt hakynda).

GOWURDAK [gowurdok], *at.* 1. *ser.* **Gowurma** 2. *Ol dessine gowurdak çykaryp, çay çorba edindi.* 2. Şäherçe ady.

GOWURDAŞMAK [gowurdoşmok], *işl.* Ýerli-ýerden gürleşip gowurdy turuzmak, gowur edişmek. *Duranlar ýerli-ýerden gowurdaşyp, geplemäge*

başladylar (H. Derýaýew).

GOWURDY, *at, ser.* **Gowur.** *Myhmanlaryň arasynda gowurdy peýda boldy.*

GOWURGA [gowurgo], *at.* Gowrulan bugdaý dänesi, gowrulan bugdaý we künji gatyşdyrylyp taýynlanylýan tagam. *Ejesi gowurga etmäge oturýar* (Erteki).

◊ **Gowurga bolmak 1)** bir zat, waka sebäpli gynanmak, ýanyp-bişmek, bir zat zerarly örtlenmek. 2) gaty gowrulamak, gaty bolmak, gatalmak. *Et gowrulyp gowurga bolupdyr.* **Gowurgam gatdy etmek** biri bilen belli bir derejede bir zat goşup, bir paý bolmak. *Olaryň seň bilen gowurgam gatdy edibilseler armanlary barmy-diýip, Atanyýaz sözüni dowam etdirdi* (Ý. Mämmediýew).

GOWURMA [gowurmo], 1. *işl. ady.* Gowurmak ýagdaýy. 2. Ownuk dogralan eti ýagda gowrup taýýarlanylýan taýýar iýmit. *Olar gowurmadan doýup gysardylar* (B. Seýtäkow).

GOWURMAK [gowurmok] **I**, *işl.* 1. Eti, kartoskany we ş. m. zady ýaga daglap bişirmek. 2. Gyzgyny, howry bilen ýandymak, köýdürmek, ýakmak. *Günüň gyzgyny ähli olary gowurdy.*

GOWURMAK [gowurmok] **II**, *işl.* Agzyny ýüp ýa-da ýüplük bilen büzmek, daraltmak (çaryk, telpek we ş. m. hakynda). *Telpegiň etegini gowurmak.*

GOWURMAKLYK [gowurmokluk] **I**, *işl. ady.* Gowurmak ýagdaýy, işi.

GOWURMAKLYK [gowurmokluk] **II**, *işl. ady.* Gowurmak ýagdaýy, büzmek usuly.

GOWURMAZLYK [gowurmozluk], *işl.* Gowurmak işi amal edilmezlik.

GOWURMYŞLAMAK [gowurmuşlomok], *işl.* Birneme gowurmak, bişer derejede tendirmek, çala gowurmak. *Ony hökman ýagda gowurmuşlamak gerek.*

GOWURTMAK [gowurtmok] **I**, *işl.* Gowurmagy birine etdirmek. *Gowurga gowurtmak. Et gowurtmak.*

GOWURTMAK [gowurtmok] **II**, *işl.* Agzyny büzdürmek, daraltdyrmak. *Telpegiň giň bolýar, onuň etegini gowurtmak gerek.*

GOWUŞGYN [gowuşgun], *at.* Bir işi, hereketi ýerine ýetirmek üçin ykjamlyk, çemeliklik, oňalyk ýagdaý. *Egňim güpbüli bolansoň, bir hili gowuşgynym ýok.*

GOWUŞGYNLY [gowuşgunly], *syp.* Gowuşgyny bar bolan, ykjam, çemeli, oňalyk.

GOWUŞGYNLYLYK [gowuşgunluluk], *at.* Ykjamlylyk, çemeliklik, oňalylyk.

GOWUŞGYNSYZ [gowuşgunsuz], *syp.* Gowuşgyny bolmadyk, ykjam, gabyl däl. *Uly wezipäniň başynda duran adamyň özi gowuşgynsyz bolsa, ilin weji bolmajany hak* ("Edebiýat we sungat").

GOWUŞGYNSYZLYK [gowuşgunsuzluk], *at.*

GOWKARMAK [gowkormok], *işl.* Gowky bolmak. *Onuň aýagy gowkaryp dur.*

GOWKARMAKLYK [gowkormozluk], *iş ady.* Gowkarmak ýagdaýy, derejesi.

GOWKARTMAK [gowkortmok], *işl.* Gowky etmek. *Myrat aýaklaryny gowkardyp, içki jaýa girdi.*

GOWKARYŞ [gowkorus], *iş ady.* Gowkarmak ýagdaýy.

GOWKURT, *at.* Dagda bitýän ýasy ýaprakly, ýumşak baldakly ot. *Ýaby gowkurdy halap iýýärdi.*

GOWKY, *syp.* Birneme egri, ýaý berip duran. *Olaryň biri jüýk burun, ömrüni at üstünde geçireniňki ýaly gowky aýakly gojady* (N. Jumaýew).

GOWLUK, *at.* Ýuwlukdan bolan çaga. *Gowlugy görmek hem bagtlylyk.*

GOWRUK, *at.* Telpegiň eteginiň gowrulan, büzülen ýeri. *Telpegiň eteginiň gowrugy söküp, ony telpek basana meňzeýärdi* (A. Gowşudow).

GOWRULMAK [gowrulmok] **I**, *işl.* Ýaga daglanyp bişirilmek. *Gowrulan et.*

GOWRULMAK [gowrulmok] **II**, *işl.* Agzy ýüp bilen büzülmek. *Çarygyň agzy gowruldy.*

GOWRUNMAK [gowrunmok], *işl.* Özüň üçin gowrumak. *Balyk gowrunmak.*

GOWRUŞDYRMAK [gowruşdurmok], *işl.* Hemmesini gowrup çykmak. *Etleri gowruşdyryp goýmak.*

GOWRUŞMAK [gowruşmok], *işl.* 1. Gowurmaga kömek etmek. *Gelni gaýyn enesine et gowruşdy.* 2. Bile gowrumak. *Gyzlak gowurga gowruşyp otyrdy.*

GOWŞADYLMAK [gowşodulmok], *işl.* 1. Berkligi, pugtalygy peseldilmek, gowşak edilmek. *Ýaranyň daňysy gowşadyldy.* 2. Depgini, bady peseldilmek.

GOWŞAK [gowşok], *syp.* 1. Berk däl, pugta bolmadyk, yranyp duran. *Dikilen agaclar gowşakdy.* 2. *göç. m.* Dogumly däl, emelsiz, sölite, lellim, özüni oňarmaýan. *Gowşak çaga.* 3. Ökde däl, güýçli däl, pes. *Bu gezek biziň toparymyz örän gowşak oýnady.* 4. Çala, ysgynsyz, ýuwaş, pes. *Onuň sesi hem keselliňki ýaly gowşakdy.* 5. Gaty tow berilmedik. *Ýüpegi gowşak işseň, gaýma gowy düşýär.* 6. Pes depginli, haýal. *Aýdyşyňyza görä, siz birneme gowşak deprenýärsiňiz öýdýän?* (B. Pürliýew). 7. Çeperçilik taýdan pes, ugursyz. *Gowşak setirler.*

◊ **Gowşak damaryny tapmak** bir işi bitirmek ýa birini yrmak üçin gorkýan, çekinýän ýa-da göwneýän zadyny bilmek. *Küle häzir onuň gowşak damaryny tapyp, öz peýdasyna yňdarmany başardy* (N. Baýramow).

GOWŞAKLAÇ [gowşokloç], *syp., gepl. d.* Birneme gowşak, emelsiz, lellimrāk. *Ol bir hili gowşaklaç, äwmezek lopbuş oglandy* (B. Kerbabaýew).

GOWŞAKLYK [gowşokluk], *at.* 1. Berk dällik, pugta dällik, durnuksyzlyk. 2. Dogumly dällik, emelsizlik, sölpülik, lellimlik, özüni oňarmazlyk. 3. Sagat dällik, ýarawsyzlyk, mejalsyzlyk. *Özünde bir hili gowşaklyk syzdy* (B. Kerbabaýew).

GOWŞAMA [gowşomo], *iş ady.* Gowşamak ýagdaýy.

GOWŞAMAK [gowşomok], *işl.* 1. Öňki derejesinden berkligi peselmek, pugtalygy aýrylmak. *Oturgyjyň çüýleri gowşapdyr.* 2. Bady ýatysmak, peselmek, köşeşmek. *Güýçli ösen ýel birneme gowşady.* 3. Depgini, bady peselmek, haýallamak. 4. Güýçsüzlenmek, ysgynsyzlyk aralaşmak, ysgyny gaçmak. *Meniň hem süňňüm gowşap gitdi* (R. Gelenow).

GOWŞAMAKLYK [gowşomokluk], *iş ady.* Gowşamak ýagdaýy.

GOWŞAŞMAK [gowşoşmok], *işl.* 1. Ýuwaş-ýuwaşdan, kem-kemden gowşap başlamak. 2. Az-owlak maýlaşmak, aýazy aýrylysmak, köşeşmek. *Gün çykandan soň, howanyň aýazy gowşaşdy.* 3. Gahary ýatysmak, köşeşmek, peselişmek. *Birneme gowşaşan Annaty gapdalynda duran gyzy Ajaba çay-suw aladasy bilen bolmagy tabşyrdy* ("Edebiyat we sungat"). 4. Güýjüň, gurbuň gaçysmak. *Kesel zerarly saglygy gowşaşypdyr.*

GOWŞATMAK [gowşotmok], *işl.* 1. Berkligini öňkä garanda peseltmek, pugtalygyny kemeltmek. *Pälwanlar biri-biriniň bilindäki guşaklary gowşatdylar* (A. Nazarow). 2. Depginini, tizligini, badyny peseltmek. *Biziň münüp baryan maşynymyz gök baglyga bürenip oturan şäherçäniň çetinden girdi-de, badyny birneme gowşatdy* ("Edebiyat we sungat"). 3. Kuwatdan, güýçden gaçyrmak, ysgynsyzlandyrmak. *El ýalyjak kagyz meniň bütün süňňümi gowşatdy* (B. Kerbabaýew).

GOWŞAÝYŞ [gowşoýuş], *iş ady.* Gowşamak ýagdaýy, derejesi.

GOWŞURMA [gowşurmo], *iş ady.* Gowşurmak ýagdaýy.

GOWŞURMAK [gowşurmok], *işl.* 1. Bir zady birine äkidip bermek; eltip bermek; tabşyrmak. 2. *tikinç.* Ýerine eltip tikmek, sugşurmak. *Ol köýneginiň ýanyny aşyrysy bilen gowşurdy.*

GOWŞURMAKLYK [gowşurmokluk], *iş ady.* Gowşurmak ýagdaýy, täri.

GOWŞURMAZLYK [gowşurmozluk], *işl.* Gowşurmak işi amal edilmezlik, ýerine ýetirilmezlik.

GOWŞURYLMAK [gowşurulmok], *işl.* Bir zat birine berilmek, eltilip berilmek. *Oňa baýrak gowşuryldy.*

GOWŞURYŞ [gowşurus], *iş ady.* Gowşurmak ýagdaýy, derejesi.

GOWŞURYŞDYRMAK [gowşuruşdurmok],

böwedi ýazdyrmak, suw bermek. *Ol eken kelemine suw goýberdi.* **6.** Neşir etmek, çap etmek, çykarmak. *Onuň goşgusyny žurnalda goýberdiler.* **7.** Bir maksat bilen bir ýere ibermek, ýollamak, ugratmak, göndermek. *Hat ýazyp goýberdim.* **8.** Has aşakda ýerleşdirmek, labyryňy taşlamak, oturmak. *Ol özüni lampa oturgyja goýberdi-de, soňam dem aldy* (B. Kerbabaýew). **9.** Kemçilik, ýalňyşlyk gidermek. *Olar işde birneme ýalňyşlyk goýberipdirler.* **10.** Bejermek, sagaltmak maksady bilen gan we ş. m. guýmak. *Agyr ýaralylara gan goýberýärler.* **11.** Hal işligiň -yp, -ip goşulmasyny kabul eden işlikden soň *goýbermek* işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Alyp goýbermek** bir zady birden almak. **Çyzyp goýbermek** çyzygy, çyzgyny birden çyzmak. **Guýup goýbermek** suwy, ýagy we ş.m. suwuk zady birden guýmak. **Zyňyp goýbermek** daşy, kesegi we ş.m. birden zyňmak.

GOÝBERMEKLIK [goývermeklik], *iş ady.* Goýbermek ýagdaýy.

GOÝBERMEZLIK [goývermezlik], *işl.* Goýbermek işini amal etmezlik, ýerine ýetirmezlik, goýbermän saklamaklyk.

GOÝBERTMEK [goývertmek], *işl.* Goýbermek hereketini başga birine etdirmek.

GOÝBOLSUN [goývolsun]: **goýbolsun etmek** etjek bolýan işiňi näbelli bir wagta çenli goýmak, galdyrmak.

GOÝDURMAK [goýdurmok], *işl.* Goýmak işini başga birine etdirmek.

GOÝMA [goýmo], *iş ady.* Goýmak ýagdaýy.

GOÝMAK [goýmok], *işl.* **1.** Bir zady degişli ýerinde ýerleşdirmek. *Toýhanada seteram goýlan on sany baýdak aýlawyň sanyny görkezýän nyşandy* ("Türkmenistan"). **2.** Öňden edýän hereketiňi dowam etdirmän taşlamak, bes etmek, kesmek. *Olam nesýe goýun bermesini goýdy* ("Görogly"). **3.** Birini bir ýere bellemek, wezipä ýerleşdirmek. **4.** Käbir atlaryň yzyndan *goýmak* kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **At goýmak** at bermek, at dakmak. **Hormat goýmak** hormatlamak. **Gol goýmak** gol çekip tassyklamak.

♦ **Goýar ýerde goýmazlyk** bir zady köp gaýtalamak, yzyny üzmän aýdyp durmak. – *Samahyllamaňy goýar ýerde goýmaýmadyň-la, indi beri bes edäý!* **Telpek goýmak** ser. **Telpek.** *Onuň gönümeelligine, ak ýürekliğine telpek goýardylar* ("Edebiýat we sungat"). **Ýola goýmak** amala aşyrmak, durmuşa geçirmek. *Gatnaşyklary ýola goýmak. Işleri ýola goýmak. Tertibi ýola goýmak.*

GOÝMAKLYK [goýmokluk], *iş ady.* Goýmak ýagdaýy.

GOÝMAZLYK [goýmozluk], *işl.* Goýmak hereketini etmezlik, ýerine ýetirmezlik.

GOÝRY, *syp.* **1.** Gün düşmeýän goýy kölege, saýa. *Goýry kölegede birsalym seleňläýin diýip otyryn.* **2. ser. Goýy 2.** *Tamdyrdan çykan goýry tüsse bulut ýaly garalyp asmana galdy.*

GOÝT-GOÝT, *s. ş. aňl. söz.* Goýtuldap ýörelende emele gelýän şekil.

♦ **Goýt-goýt etmek** ser. **Goýtuldamak.**

GOÝTUK, *syp.* Goýtuldap ýöreýän (gysga boýly semizje adam hakynda). *Goýtuk adam.*

GOÝTULDAMA [goýtullomo], *iş ady.* Goýtuldamak ýagdaýy.

GOÝTULDAMAK [goýtullomok], *işl.* Iki eliňi guşaklygyň aşak ýanynda saklap, iki-baka ýaýkanybrak gysgajyk ädimler bilen çalasyn ýöremek. *Goýtuldap bardy-da, derwezäniň bir tarapyňy açdy* (B. Seýtäkow).

GOÝTULDAMAKLYK [goýtullomozluk], *iş ady.* Goýtuldamak ýagdaýy.

GOÝTULDAÝYŞ [goýtulloýuş], *iş ady.* Goýtuldamak ýagdaýy.

GOÝTULDY [goýtully], *at.* Goýt-goýt edip ýörelende emele gelýän şekiliň ady.

GOÝULMAK [goýulmok], *işl.* Bir ýerde ýerleşdirilmek.

GOÝULTMAK [goýultmok], *at.* Sygyr, goýun guzlandan soň, birinji günki süýdünden bişirilýän önüm. *Men sygrymy sagyp, goýultmak bişirdim* (A. Durdyýew).

GOÝULYK [goýuluk], *syp.* Goýy halda bolmak derejesi. *Süýdüň goýulygy.*

GOÝUM, *at.* Süýşürtingiler ýa-da döwlet bankynda saklamak üçin goýlan pul.

GOÝUMÇY, *at.* Goýum goýýan adam. *Bankyň goýumçylary köpelipdir.*

GOÝUN I, *at.* **1.** Goşa toýnaklylar maşgalasynyň süýdemdirijiler toparyndan bolup, süýt, ýüň, et üçin saklanýan öý haýwany. *Mesligi goýun göterer* (Nakyl). **2.** Müçe ýyl atlarynyň sekiziniň ýylynyň ady, koý.

♦ **Goýun göz** garamtyl goňur göz. **Goýun iti** 1) kellesi ullakan, gulagy, guýrugy kesilen daýaw türkmen iti; 2) goýun sürüsini ýyrtyjy haýwanlardan goraýan türkmen iti. **Goýun ýaly** ýuwaş, bet däl. *Goýun ýaly adam.*

GOÝUN II, *at.* *kön.s.* Gujak. *Düýşümde bir adamzat gelip, meniň goýnuma girdi* ("Görogly"). *Mätäji sal goýnuňa, Teňne dakyn döşleriňe* (Mätäji).

GOÝUNÇY, *at.* Goýun sürüsiniň yzyna düşýän, goýun sürüsi bilen öwrenişen (it, eşek we ş. m. hakynda). *Dogrusy, Garakelle bijay goýunçy, gaty daýaw itdi* (B. Annageldiýew).

GOÝUNÇYLYK [goýunçuluk], *at, gepl. d., ser.* **Goýundarçylyk.**

GOÝUNDAR [goýunna:r], *at.* Goýundarçylyk boýunça hünärli adam, goýundarçylyk bilen meşgul.

Gowuşgynsyz halda, ýagdaýda bolmaklyk, oňaýsyzlyk, gabylsyzlyk. *Ol basgançakdan gowuşgynsyzlyk bilen düşdi.*

GOWUŞMA [gowuşmo], *iş ady.* Gowuşmak ýagdaýy.

GOWUŞMAK [gowuşmok], *işl.* 1. Iberilen, ýollanan zat öz eýesiniň eline düşmek, iberilen ýerine ýetmek, gelip ýetmek. 2. Duşmak. 3. Tanyşmak, duşuşmak. *Iki söýgi gowuşyp, Seniň gapyňa geldik (A. Alamyşow).*

GOWUZ, *syp.* Doly däl, egsik, azaldylan, üstünden aýrylan.

GOWUZLYK [gowuzluk], *at.* Doly dällik, egsiklik. *Haltalaryň arasynda agzy-burny bilen gözelenleride, gowuzlygy zerarly boglanlary-da bardy.*

GOWY, *syp.* Oňat, ýagşy, mazaly, ajap, erbet däl.

◇ **Gowy görmek** eý görmek, söymek, halamak. *Türkmenler myhmany gowy görýär.*

GOWZADYLMAK [gowzodulmok], *işl.* Gowuz edilmek, üstünden aýrylyp azaldylmak, egsidilmek. *Çuwallar gowzadyldy.*

GOWZADYŞDYRMAK [gowzoduşdurmok], *işl.* Biri-biriniň zynndan gowzatmak, ujundan, üstünden aýryşdyrmak, egsişdirmek.

GOWZADYŞMAK [gowzoduşmok], *işl.* Gowzatmaga kömek etmek, bilelikde gowzatmak. *Ol bugdaýly haltalary gowzadyşdy.*

GOWZAMA [gowzomo], *iş ady.* Gowzamak ýagdaýy.

GOWZAMAK [gowzomok], *işl.* 1. Gabyň içindäki zat azalmak, egsilmek. *Unly çuwal birneme gowzapdy.* 2. göç. m. Yüregiň birneme köşeşmek, arkaýynlaşmak, rahatlanmak. *Onsoň yüregi gowzap, birneme rahatlandy.* 3. göç. m. Märeke, mähelle birneme azalmak. *Toýuň märekese gowzap başlady.*

GOWZAMAKLYK [gowzomokluk], *iş ady.* Gowzamak ýagdaýy, derejesi.

GOWZATDYRMAK [gowzotdurmok], *işl.* Gowzatmak işini birine etdirmek.

GOWZATMAK [gowzotmok], *işl.* Doly ýagdaýyndan azaltmak, ujundan, üstünden birneme aýyrmak, egismek. *Ol onuň ýagly küýzesini gowzatdy (B. Kerbabaýew).*

GOWZAYÝŞ [gowzoýuş], *iş ady.* Gowzamak ýagdaýy.

GOÝ, 1. Işlik bilen gelende, bir zat bilen ylalaşmagy, buýruk bermegi aňladýan bölek söz. *Goý, gelse gelsin. Goý, ol işe gitsin.* 2. "Tapawudy ýok, barybir" ýaly manyda ulanylýan bölek söz. *Näräzlyk, goý, kimden çykça çyksyn, bizden çykmasyn (B. Kerbabaýew).*

GOÝAG [goýoğ], *at.* Elguşuň iýen tüýli hamyny gaýtaryp agzyndan çykaran görnüşi, gusugy.

GOÝAK [goýok], *at.* Dehiz guşlarynyň dökün üçin ulanylýan çöri.

GOÝALDYLMAK [goýoldulmok], *işl.* Goýy edilmek, suwuk haldan goýy hala geçirilmek.

GOÝALMAK [goýolmok], *işl.* 1. Suwy çekilip, azalyp, goýy bolup başlamak. *Toşap gaýnadygyça goýalýardy.* 2. Öňki derejesinden galňamak, dykzlanmak, galyň bolmak (bulut, ümür we ş. m. hakynda). *Duman barha goýalýardy.*

GOÝALTMAK [goýoltmok], *işl.* Suwuny çekdirip, goýy hala, ýagdaýa öwürmek, goýy etmek. *Toşaby goýaltmak. Mürepbäni gaýnadyp goýaltmak.*

GOÝALYŞMAK [goýoluşmok], *işl.* Suwy çekilişip, azalyşyp, öňküsinden birneme goýalmak, goýy bolup başlamak. *Semeni goýalyşyp başlapdyr.*

GOÝAZY [goýozy], *syp.* Salykatly, asylyly, goýry. *Daýy ugruna çekse, goýazy bolmalydyr (B. Kerbabaýew).*

GOÝAZYLANMAK [goýozulonmok], *işl.* Salykatly bolmak, asyllanmak, akyllanmak. *Ol has goýazylanypdyr.*

GOÝAZYLYK [goýozuluk], *at.* Salykatlylyk, asylylyk.

GOÝAZYRAK [goýazura:k], *syp.* Öňküsinden azkem goýazy. *Öňkülerine garanda özi bir hili goýazyrak ýalydy (B. Kerbabaýew).*

GOÝBERIBERMEK [goýverivermek], *işl.* Yzly-yzyna goýbermek, tutup duran zadyňy birden sypdymak.

GOÝBERILMEK [goýverilmek], *işl.* 1. Paýlanmak, berilmek, ýaýradylmak. *Pagta we däne ýetişdirmäge goýberilýän serişdeler.* 2. Çykarylmal, sürülmek. *Mallar meýdana goýberildi.* 3. Girmäge rugsat edilmek. *Birinji jaňdan soň tomaşaçylar zala goýberildi.* 4. Akdyrylmak, böwedi ýazdyrylmak. *Üzümlü haýata suw goýberildi.* 5. Neşir edilmek, çap edilmek. *Hekaya dolulygyna gazetde goýberildi.* 6. Ýaryşa salynmak, goşulmak. *Ula goýberilen bedewler turuwbaşdan ýoly külterläp ugradylar ("Türkmenistan").*

GOÝBERIŞ [goýveriş], *iş ady.* Goýbermek ýagdaýy, derejesi.

GOÝBERME [goýverme], *iş ady.* Goýbermek ýagdaýy.

GOÝBERMEK [goývermek], *işl.* 1. Kimdir birine bir ýere gitmäge, ugramaga rugsat bermek, ýol bermek. *Eneň-ataň seni şu gün teatra goýberermi?* 2. Girmäge rugsat etmek, girizmek, salmak. *Derwezäni giňden açyp, atlylary içeri goýberdiler.* 3. Ammar we ş. m. ýerden alyjylara her hili zat, haryt bermek. *Haryt goýbermek.* 4. Meýdana çykarmak, sürmek. *Çal, tüýdügiň şatlasyn, Goýber goýnuň, otlasyn (Halk döredijiliginden).* 5. Böwedi açyp akdyrmak, gulagy,

GÖBEGENE [gö:vögene], *at.* Ýaňy bolan çaganyň göbegini kesen aýal.

GÖBEGENELİK [gö:vögenelik], *at.* Göbегene bolmaklyk, göbегenelik ýagdaýy. *Göbегenelik etmek.*

GÖBEK [gö:vök], *at.* 1. Adamyň ýa-da haýwanyň çaga düwünçegi bilen enäniň bedenini birleşdirýän hem-de şol düwünçegiň iýmitleniş ýoly bolup hyzmat edýän içege turbajygy. 2. Garnyň ortasyndaky içege turbajygy kesilenden soň galan düwni, içege düwnüniň yzy. 3. Pökiniň, maşyn tigrleriniň içgisiniň ýel berilýän ýeri, turbajygy. *Pökiniň göbegi.* 4. Kömelegiň telpeginiň astyndaky süýri düýbi, uzynja bölegi. *Kömelegiň göbegi.* 5. Gülyakanyň arka ýüzündäki köýnegiň ýakasyndaky halka ildirilýän bölegi. *Gülyakanyň göbegi.* 6. *göç. m.* Bir ýeriň edil merkezi, ortasy. *Garagumuň edil göbегinde diýen ýaly guralan bu stoluň başynda her hili milletiň wekilleri oturdy (K. Berdiýew).*

♦ **Göbegi çözülmek** halk tebigçiliginde çaganyň iç geçmesini saklamak üçin göbegini burup em etmek. **Göbeginiň gömulen ýeri** *ser.* **Göbek ganynyň daman ýeri. *Her ýerde bolsamam göbegimiň gömlen ýeri, deň-duşlarym gözümiň önünden gidenok (R. Gelenow).* **Göbegiň gömlen ýaly bolmak** bir ýerden hiç ýana gitmän oturmak. *Näme, öýde göbegiň gömlen ýaly bolup otýrsyň, daş çyk! Göbek ganynyň daman ýeri* dogan ýeriň, eneden bolan ýeriň, dogduk mekanyň.**

GÖBEKLI [gö:vöklü], *erkek göbekli* erkek adam, erkek jynsyna degişli adam.

GÖBEKLIK [gö:vöklük], *at.* 1. Göbegiň töweregi, göbegiň gapdallary. 2. Ýokarsy üçburç, aşagy hem gönjök ýaly, üsti gaşly, aýallaryň gursagyna bezeg üçin dakynýan kümüş şaýy.

GÖÇ, *at.* 1. Öý-öwzarlaryny, goş-golamlaryny ulaglara ýükläp, maşgalasy bilen bir ýerden başga bir ýere göçüp barýan ýolagçylar. *Bir eşek garyp elinde, Göç bolanda nere meňzär (Zelili).* 2. Küş, düzzüm ýaly oýunlarda oýunçynyň bir gezek edýän göçümi, göçeri. *Bäsdeşler jemi 61 göç etdiler.*

♦ **Göç etmek** aradan çykmak, ölmek, ýogalmak, aýrylmak, dünýeden gaýtmak, ýurduny täzelemek. **Göçüň geçmek** gaty howlукmak, gyssanmak. *Näme, göçüň geçip barýarmy, beýle gaty howlугýaň? Iki göçde bir talaň* “göçüp-gonup ýörmek agyr zat, talanmaň bari ýany zat” diýen manyda ulanylýan aňlatma.

GÖÇEGÇI [göçөгçü], *at.* Bir ýerden ikinji ýere göçýän, göçe gatnaşýan adam. *Bolup barşy edil basgyda galan göçегçä meňzeýär (“Görogly”).*

GÖÇEGÇILIK [göçөгçülük], *at.* Göçегçiniň ýagdaýy; göçüp-gonup ýörüjilik.

GÖÇE-GÖÇ [göçө-гөч], *at.* Ondan-oňa köpçülikleýin göçüş, göç-hä-göç. *Göçe-göç eýledi*

göwün kerweni, Göç, Öwezim, dolanaly daglara (“Görogly”).

GÖÇE-GÖÇLÜK [göçө-гөшлүк], *at.* Göçüp-gonup ýörmeklik, göçüşlik, göçhä-göçlük.

GÖÇER [göçөр], *at, ser.* **Göç.** 2. *Onuň pikiri bulaşany üçin, göçeriň kimdendigine-de garaman, pilini göçdi.*

GÖÇGÜN [göçgün], *at.* Bady belent, joşgunly, galkynan. *Göwni göçgün Begenç aýdyma nähili başlanyny hem duýmady (B. Kerbabaýew).*

♦ **Göçgün adam** tiz gahary gelýän, tiz gyzýan adam.

GÖÇGÜNLI [göçgünlü], *syp.* 1. Keýpi tiz göterilýän, kellesi tiz gyzýan. 2. Batly, haýbatly, şowhunly, dabaraly. *Bagşynyň göçgünli sesi howany ýaňlandyrdy.*

GÖÇGÜNLİK [göçgünlük], *at.* Göçgün halda bolmaklyk, göçgüne has bolan häsiýet.

GÖÇHÄ-GÖÇ [göçhä-гөч], *at, ser.* **Göçe-göç.**

GÖCHÄ-GÖÇLÜK [göçhä-гөшлүк], *at, ser.* **Göçe-göçlük.**

GÖÇME [göçmө], 1. *iş ady.* Göçmek ýagdaýy. 2. Göçüp-gonup ýören, oturmly däl. *Olar göçme çarwaçylykdan maldarçylyga geçipdirler.* 3. Wagtla-ýynça bir ýerde gurlan ýa-da bir ýere eltilen, zygiderli işlemän, aram-aram işleýän. *Meydan düşelgeleriniň hemmesinde göçme kitaphana işleýär (“Edebiýat we sungat”).*

GÖÇMEK [göçmök], *işl.* 1. Ýaşaýan ýeriňi üýtgetmek, bir ýerden başga bir ýere ýaşamak üçin gitmek. 2. Oturýan ýeriňi üýtgetmek, başga ýere geçmek. *Sen näme, ondan oňa göçüp ýörsüň?* 3. Küş, aşyratdy, düzzim ýaly oýunlarda çöpi bir öýden başga bir öýe süşürmek, göçüm etmek. 4. Ýarylmak, partlamak, atylmak. *Tüpeň birden göçüp gitdi.* 5. *göç. m.* Göterilmek, gyzmak. *Götergilendigiň göçüp ugrayaň-la!?*

GÖÇMEKLIK [göçmөklük], *iş ady.* Göçmek ýagdaýy.

GÖÇMEZLIK [göçmөzlük], *işl.* 1. Ýaşaýan ýeriňi üýtgetmek üçin gitmezlik. 2. Ýaragyň ýa-da okuň nähilidir bir nogsany, kemi sebäpli, mäsäni gysanynda atylmazlyk.

GÖÇÜLMEK [göçүlmök], *işl.* Ýaşamak üçin başga ýere gidilmek. *Şäherde täze jaýlara köpçülikleýin göçүlip toý tutulýar.*

GÖÇÜM, *at, ser.* **Göç.** 2. *Garşydaşlar her bir göçüm üçin köp wagtlyrny sarp etdiler.*

GÖÇÜP-GONMAK [göçүp-gonmok], *işl.* Bir ýerden ikinji bir ýere göçmek, bir ýerde mekan tutman, birsyhly ondan-oňa göçüp ýörmek.

GÖÇÜRILMEK [göçүrүlmök], *işl.* 1. Ýaşaýan ýeri üýtgedilmek, başga ýerde ýaşar ýaly edilmek. 2. Gögerip oturan ýeri üýtgedilmek. *Kelem şitilleri*

lanýan adam. *Goýundarlaryň güýzki aladalary özlerine ýetikdi.*

GOÝUNDARÇYLYK [goýunna:rcýlyk], *at.* Oba hojalygynyň goýunlary ösdürip ýetişdirmek bilen meşgullanýan pudagy. *Türkmenistan garaköli goýundarçylygynyň esasy mekanydyr.*

GOÝUNGUŞ [goýunguş], *at.* Kiçijik alaja guş.

GOÝUN-GUZY [goýun-ğuzy], *at.* Goýun we guzularyň umumy ady. *Suwa çozýan goýun-guzulara höwes bilen seretdi* (B. Pürliýew).

GOÝUŞ, *iş ady.* Goýmak ýagdaýy, goýup biliş derejesi.

GOÝUŞDYRMAK [goýuşdurmok], *işl.* Goýup çykmak, birnäçe zady ýerli-ýerinde goýmak. *Iýer-içer ýaly zatlary myhmanyň önünde goýuşdyrmak.*

GOÝUŞMAK [goýuşmok], *işl.* 1. Goýmaga kömek etmek. 2. Bilelikde goýmak (goýuşmak işliginden soň ýörmek işligi getirilip ulanylýar). *Olar gap-gaçlary ýerbe-ýer goýuşup ýördüler.*

GOÝY, *syp.* 1. Suwuk däl, soguşyp duran. *Pişegin zarbasyndan ýanlyk ýarylara gelip, goýy gatyklar suwaşyp, aýrana aýlanyp, ýagy ýeljikläp, ýüzüne galmaga başlady* (H. Derýaýew). 2. Galyň, aňyrsy görünmeýän (tüsse, bulut, tozan hakynda). *Ýaşyl ýalyňly goýy gara түsse asmana göterildi* (N. Pomma). 3. Gün düşmeýän, goýry. *Goýy kölege.*

GOZA [go:zo], *at.* 1. Gowaçanyň heniz açylmadyk hoz şekilli düwünçegi. 2. Aýallaryň saça dakýan kümüş şaýy.

GOZAK [gozok], *at.* 1. İçinde taranyň gülesini aýak bilen herekete getirmek üçin üzeňni yerleşýän ini iki garyş, uzynlygy dört garyş töweregi çukur. *Melikäniň okuwyndand gelerine mähetdel, onuň önünde ýa keşde, ýa gozak elmydama taýyndy* (T. Gurbanow). 2. *gepl. d.* Üç tigril motosiklin gapdalynda oturylýan goşmaça ýer.

GOZALAMA [go:zolomo], *iş ady.* Gozalamak ýagdaýy.

GOZALAMAK [go:zolomok], *işl.* Gowaça goza emele getirmek *Gowaçalar gozalaýar.*

GOZALAMAKLYK [go:zolomokluk], *iş ady.* Gozalamak ýagdaýy.

GOZALAYÝŞ [go:zoloýuş], *iş ady.* Gozalamak ýagdaýy.

GOZGALAŇ [go:zgoloň], *at.* 1. Öz bähbitlerini goramak üçin köpçülikleýin ýaragly çykyş. 2. Howsala, ynjalysyz hereket, galagoplyk. *Öýdäki oturanlar olary görüp, gozgalaň tapdy* (N. Pomma).

♦ **Gozgalaňa düşmek** aladaly, howsalaly, ynjalysyz ýagdaýda bolmak. **Gozgalaňa salmak** ynjalysyzlandyrmak, tolgundyrmak.

GOZGALAŇÇY [go:zgoloňçy], *at.* Gozgalaňa gatnaşyjy.

GOZGALAŇLY [go:zgoloňly], *syp.* Howsalaly,

aladaly, galagoply, ynjalysyz.

GOZGALMAK [go:zgolmok], *işl.* 1. Ýerinden üýtgedilmek, ellenmek. *Ol öýe gelende, zatlarynyň gozgalandygyny bildi.* 2. Bir zat, mesele hakynda gürrüň edilmek, agzalmak. *Awtor täze eserlerinde öňki kitabyndaky gozgalan gürrüňi dowam etdirýär* (N. Jumaýew). *Ýygnakda tertip-düzgün meselesi ýene gozgaldy.*

GOZGAMA [go:zğomo], *iş ady.* Gozgamak ýagdaýy.

GOZGAMAK [go:zğomok], *işl.* 1. Itip, süýşürüp yerini üýtgetmek, süýşürmek, jaýyndan, ornundan gymyldatmak; göçürmek. 2. Bir zat ýa-da mesele hakynda gürrüň açmak, agzamak. *Ybraýym ýatan gürrüňi ýene gozgady* ("Edebiyat we sungat"). 3. Täsir etmek, galkyndyrmak. *Deň-duşlaryň şagalaňly sesleri, Gozgap meni, pugta çekdi özüne* (J. Ilmyradow). 4. *göç. m.* Gaýtalamak, gaýtadan tutmak (kesel, tutgaý hakynda).

GOZGAMAKLYK [go:zğomokluk], *iş ady.* Gozgamak ýagdaýy.

GOZGAMAZLYK [go:zgomozluk], *işl.* Gozgamak hereketini etmezlik, yerine ýetirmezlik, gozgap durmazlyk.

GOZGANJYRAMAK [go:zğonjuromok], *işl.* Oturan yerinden turjak bolup gymyldamak, galmakçy bolmak, çalarak gozganmak. – *Onda rugsat berseňiz, men gideýin, wagt az galypdyr – diýip, yerinden gozganjyrady* (G. Kulyýew).

GOZGANMAK [go:zğonmok], *işl.* Ýeriňden süýşmek, turjak ýa-da ýörejek bolmak, gymyldamak, ornuňy üýtgetmek. *Ol yerinden gozgandy.*

GOZGANMAZLYK [go:zğonmozluk], *işl.* Gozganmak hereketini etmezlik.

GOZGANYŞMAK [go:zğonuşmok], *işl.* Bilelikde gozganyp başlamak, gymyldaşmak. *Olar iki göwünlilik bilen gozganýşdylar* (Ý. Mämmediýew).

GOZGAŞDYRMAK [go:zğošdurmok], *işl.* Birnäçe zady, meseläni gozgap çykmak.

GOZGAŞMAK [go:zğošmok], *işl.* Gozgamaga, süýşürmäge kömek etmek.

GOZGATMAK [go:zğotmok], *işl.* 1. Bir zady duran yerinden üýtgetmek, süýşürmek. 2. Oturan adamy yerinden galdyrmak, turuzmak. *Kellesi gürrüňe gyzanson, ony yerinden gozgatmak aňsat däl bolsa gerek.*

GOZGAÝÝŞ [go:zğoýuş], *iş ady.* Gozgamak ýagdaýy, gozgap biliş derejesi.

GÖBE [gö:vö], *at, senetç.* Köwüş ussalarynyň tikini endiganlamak, ýylmamak we ş. m. üçin ulanylan bir uýy ýasy, beýleki uýy tutarly guraly. *Hekim akga bir halta köwüş galyp bile göbesini... muzeýimize sowgat etdi* ("Watan").

GÖGERTMEK [gö:ğörtmök] **II**, *ışl.* 1. Gök reňke öwürmek, göge boýamak. 2. Teniň bir yerini gan öýdirmek, gök salmak. *Ol ýykylyp, dyzyny gögertdi.*

GÖGEYİN [gö:ğöýün], *at.* Özünüň awuly iňňesi bilen haýwanlary çakýan we olaryň ganyny sorýan uly gök siňege meňzeş ganatly möjejik.

GÖGÜMTİL [gö:ğümtül], *syp.* Çala gök öwüsýän, gögeräk, göge ýakyn. *Gögümtil ýüpek köýnek.*

GÖH [gö:h]: **göhi gelmek** keýpi gelmek, keýplenmek, begenmek, şatlanmak, hezil etmek, keýpiň tutmak. *Gepläre täze gep tapsa, gepçileriň göhi gelyär.*

GÖHERT [göhört], *at.* 1. Inerden gaýan, arwadan bolan ýa-da bugradan gaýan, maýadan bolan düýäniň erkegi. 2. *göç. m.* Gödek, ämärt. *Görýän welin, siz-ä göhert ekeniňiz!*

GÖJEK [göjök], *at.* Toýnukly rezin ýaýa salyp atmak üçin palçykdan ýasalyp guradylan togalajyk şarjagaz, güjeň.

GÖJELE [göjölö], *at.* Togalajyk kösükli, süýri ýaprakly, gumda bitýän otjumak ösümlük.

GÖK [gö:k] **I**, *syp.* 1. Asman, deňiz reňkindäki. *Gök mata.* 2. Ýaşyl renkli, ýaşyl öwüsýän; gögerip oturan, entek guramadyk (ösümlükler hakynda). *Gök ot. Gök ýorunja. Gök agaç.* 3. Doly bişmedik, çig, hora, suwy süýjemedik (üzüm, erik we ş. m. hakynda). *Sen gök erigi näme üçin iýýäň!*

♦ **Gök çay** hemişe gök öwsüp oturan medeni ösümligiň ajsysy aýrylyp guradylan ýapragy we şol ýapragyň üstüne gaýnag suw guýlup içilýän içgi. *Gök çayyň başynda adamlar gürrüňe gyzdylar. Gök çüýşe ýaly* dup-dury, dury. *Guýynyň gök çüýşe ýaly suwy içmäge diýseň ýakymlydy. Gök dalak bolmak* üşemek, tutgaý we ş. m. zerarly bedeniň, teniň reňki üýtgemek, göm-gök bolmak. *Men ol çaganyň ertirden bari gök dalak bolup ýatysyna gynandym. Gök daş bolmak ser. Gök dalak bolmak. Gök daş bolan Myrat bir ýana ýykyldy. Gök ekin* iymek üçin ekilýän gök otlaryň, hyýar-pomidor, kelem ýaly ekinleriň umumy ady. **Gök önüm** gök ekinlerden alynýan hasylyň, miweli agaçlaryň miwesiniň umumy ady. **Gök salmak** gögerip görünmek, gök öwürmek. *Gumda gandym, çerkez, ýylgyn gök salýardy.*

GÖK [gö:k] **II**, *at.* Asman gözyetimindäki howa giňişligi, asman.

♦ **Gökden düşen ýaly bolmak 1)** hiç zatdan habarsyz bolmak, näbelet ýere düşüp, aňk-taňk bolmak. **2)** garaşylmadyk ýerde peýda bolmak, bir ýerden zompa çykmak. **Gökäki dilegiň ýerde gowuşmak** edýän arzuwyňa aňsatlyk bilen ýetmek, tiz wagtda ýetmek, arzuwyň birdenkä berjaý bolmak.

GÖK [gö:k] **III**, *at.* 1. *ser.* **Gök I: Gök ekin** hem-de **Gök önüm.** 2. Şibit, ajytere ýaly ekilýän hem-de terligine iýilýän, şeýle-de, köplenç, ýörite ekilmeýän,

ýazyň başynda ýetişýän ysmanak, balgaz, akselme ýaly bişirilip iýilýän otlar. *Gök bişirmek.* 3. Oglana dakylýan at.

GÖK [gö:k] **IV**, *at.* Bogaz düýelerde köşegiň ösüşinde maddalaryň çalşygyny we iýmittenmegini kadalaşdyrmak üçin hyzmat edýän agza (düýe botlandan soň düşýän bölek barda).

GÖK-AK [gö:ğ-a:k], *at.* Gök önümler we süýt-gatyk önümleri. *Oba gitsek, gök-ak ýetmezçiligini duýamzok.*

GÖK-ALA [gö:ğ-a:la], *at.* Tene zarba düşüp, gan öymek zerarly emele gelen menekler.

GÖKBOGMA [gö:kboğma], *at.* Güýçli üsgülewük tutma bilen baglanyşykly ýokanç çaga keseli.

GÖKBOGMALY [gö:kboğmoly], *syp.* Gökbogma keseli degen, gökbogma keseli bilen kesellän. *Gökbogmaly çaga.*

GÖKBÖRI [gö:kbö:rü], *at. kön.s.* Birtopar atly bolup, owlary alyp gaçyp, beýleki atlylardan saýlanyp bilmek oýny, owlakgapdy. *Bularyň önlerinden gökböri çapyp ýören bir bölek atly peýda boldy* (Magrupy).

GÖKÇÜLIK [gö:kçülük], *at.* 1. Oba hojalygyň bir pudagy, gök ekinleri ösdürip ýetişdirmek bilen meşgul bolýan gök ekerançylyk. 2. Gök ekilen meýdan. *Gökçüligiň depesinden inen maşyny görkezdi.*

GÖKDAMAK [gö:kdamak] **I**, *at.* Alkymy gök, yssy wagtlarda çöplere çykýan hažžygyň bir görnüşi.

GÖKDAMAK [gö:kdamak] **II**, *at. ös.* Haşal otuň bir görnüşi.

GÖKGABARÇYK [gö:kga:varçyk], *at.* Aýaga, ele çykýan içi iriň gatyşykly gabarçyk.

GÖKGARGA [gö:kgarğa], Gök ýelekli garga.

GÖKHOKAR [gö:khokor], *at.* Injigi, çünki, boýny uzyn gögümtil guş.

GÖKLI [gö:klü], *syp.* Ýaýylan hamyryň içine bişirilýän gök – ysmanak, selme we ş.m. salnyp taýýarlanýan. *Gökli gutap. Gökli börek.*

GÖKLORS [gö:klors], *at.* Iň güýçli zäherli gögümtil ýylan. *Ol göklors tutdy.*

GÖKLÜK [gö:klük], *at.* 1. Ýetişen, bişen dälilik, çiglik, horalyk. *Arpasyny göklüğine ýygyp, goýnuna berdi.* 2. Gök öwüsýän giden otluk ýer. *Siziň düýäňiz göklük ýerde otlap ýör.*

GÖKMÜRRI [gö:kmürrü], *at.* Paçagy gök öwsüp duran gawunyň bir görnüşi.

GÖKSUWLY [gö:kswuly], *at.* Bişende-de gök görünýän üzümniň bir görnüşi.

GÖKTORLY [gö:ktorly], Paçagy gök, durşuna torly, iri gawunyň bir görnüşi.

GÖL, *üml.* Göläni kowmak üçin aýdylýar.

GÖL [gö:l], *at.* Haly, palas ýaly önümleriň ýüzüne salynýan esasy nagş. *Döwletimiziň mukaddes gerbinde nepis halylarymyzyň gölleriniň ýerleşdirilmegi türkmen*

ýaňy göçürildi. 3. Ozal ýazylygy hat başga kagyza ýazdyrylmak, geçirilmek. *Nyýazguly oňa meşhur türkmen şahyrynyň goşgulary göçürilen depderi uzatdy* ("Edebiýat we sungat").

GÖÇÜRİŞ [göçürüş], *iş ady*. Göçürmek ýagdaýy.

GÖÇÜRİŞDIRMEK [göçürüşdürmek], *işl.* 1. Kem-kemden ählisini göçürmek, yzly-yzyna göçürüp çykmak. 2. Gögerip oturan ýerinden başga ýere eltip oturdyşdyrmak. *Men pomidor şitillerini göçürişdirdim*. 3. Ozalky ýazylygy haty bolşy ýaly edip başga kagyza geçirişdirmek, ýazyşdyrmak. *Men oňa goşgulary göçürişdirip berdim*.

GÖÇÜRİŞMEK [göçürüşmek], *işl.* Göçürmäge kömek etmek. *Şu oglanlar sizi göçürişmäge gelipdirler. Şitilleri göçürişmek. Gülleri göçürişmek. Hat göçürişmek*.

GÖÇÜRME [göçürmө], 1. *iş ady*. Göçürmek ýagdaýy. 2. *at*. Resminamanyň asyl nusgadan göçürilen görnüşi.

GÖÇÜRMEK [göçürmek], *işl.* 1. Öňki ýaşayan ýerinden başga ýerde ýaşatmak, başga ýerde mekan tutdurmak, ýaşayan ýerini üýtgetmek, göçmäge mejbur etmek. 2. Gögerip oturan ýerini üýtgetmek, başga ýerde oturtmak. *Sapa şitili öýüň ýanyndaky kiçijik atyza göçürmegi ýüregine düwdi* (N. Esenmyradow). 3. Ozal ýazylygy haty bolşy ýaly edip başga kagyza ýazyp geçirmek. *Onuň hatyny gyssagarada birnäçe ýerden göçürdiler*. 4. *gepl. d.* Durmuşa çykarmak, äre bermek. *Ogly bolan öýerermiş, gyzy bolan göçürermiş* ("Kitaby dedem Gorkut"). *Gyz göçürmek*.

GÖÇÜRMEKLIK [göçürmeklik], *iş ady*. Göçürmek ýagdaýy, işi.

GÖÇÜRMEZLIK [göçürmezlik], *işl.* Göçürmek işini amal etmezlik, ýerine yetirmezlik.

GÖÇÜRTMEK [göçürtmek], *işl.* Göçürmek işini başga birine etdirmek, göçürmäge mejbur etmek; göçürmäge mümkinçilik bermek. *Bagbanlara gülleri göçürtmek. – Sen maňa algebradan öý işini göçürdermiň?*

GÖÇÜŞ, *iş ady*. Göçmek ýagdaýy.

GÖDEGRÄK [gödögrä:k], *syp., ser.* **Gödeksi**.

GÖDEK [gödök], *syp.* 1. Görnüşi betgelşik, tagaşyksyz, gelsiksiz. *Gödek göwre*. 2. Sypaýyçylyksyz, edepsiz, batnyksyz, ýakymsyz, medeniýetsiz. *Özüň gödek bolamsoň, oýnum-da gödek bolayýar* (N. Pomma). *Gödek sorag*. 3. Hiç bir zada eli gelişmeýän, usulsyz, başarnyksyz, çemesiz. 4. Oglana dakylýan *at*.

GÖDEKLEÇ [gödöklöç], *syp., ser.* **Gödeksi**. *Gödekleç ses*.

GÖDEKLIK [gödöklük], *at.* 1. Betgelşiklik, tagaşyksyzlyk, gelsiksizlik. 2. Sypaýyçylyksyzlyk, edepsizlik, medeniýetsizlik. *Özüň bilýän, gardaş, meniň gödekligim bar-da*. 3. Usully dällik, başarnyksyzlyk,

çemesizlik, gödeksilik. *Sen öz gödekligiň bilen ol neressäniň aýagyny agyrtýdýň*.

GÖDEKSI [gödöksü], *syp.* Gödegräk, sypaýyçylyksyz, edepsiz, medeniýetsiz. *Ýaşuly ýaş ýigide gödeksi garanyndan soň, ol geplemedi*.

GÖDENSIZ [gödönsüz], *syp.* Betgelşik, tagaşyksyz, gelsikli däl. *Gödensiz gaýyş köwüş*.

GÖGEBAKAR [gö:gövakar], *at.* Uzyn boýunly, göge seredip oturýan guş.

GÖGEL [gö:göl], *at.* Guw guşynyň makiýany.

GÖGELE [gö:gölö], *syp.* 1. Heniz gowy bişmedik, çala bişen, ala gök (iýmiş hakynda). *Gögele erik*. 2. *göç. m.* Agzyndan süýt ysy gitmedik, kemala gelmedik, agzy sary (oglan hakynda). *Gögele oglan*.

GÖGERÇIN [gö:görçün], *at.* Gögümtil çal reňkli meýdan keperisi.

GÖGERİŞ [gö:görüş], *iş ady*. 1. Gögermek ýagdaýy. *Sepilen tohumlaryň gögerişi nähiliräkkä?* 2. *at.* Gögermek derejesi. *Gowaçadan gowy gögeriş gazanmak*.

GÖGERİŞMEK [gö:görüşmek], *işl.* Kem-kemden köpçülikleýin gögerip başlamak, yzly-yzyna gögermek. *Daň ýyldyz ýokary galdygýça, gögerişip oturan çöpçalamlar görnüşiň başlady*.

GÖGERME [gö:görmө], *iş ady*. Gögermek ýagdaýy.

GÖGERMEK [gö:görmök] **I**, *işl.* 1. Ýere taşlanan tohumdan şine ýaryp, ösüp, ýeriň ýüzüne çykmak, baldak çykarmak, ösüp başlamak. *Käredeşleriň irki ekiş geçiren atyzlarynda şugundyr gögerip başlady* ("Türkmenistan"). 2. *göç. m.* Bir ýerde dikilen ýaly peýda bolmak, häzir bolmak, taýýar bolup durmak. *Özüňden uly adam "hany pylany" diýende, derrew şol ýerde gögermelidigiňi bilginin*.

GÖGERMEK [gö:görmök] **II**, *işl.* 1. Gök reňke öwürlmek, gök öwürmek, gök bolmak. *Onuň ýüzi dalak ýaly gögerdi*. 2. Teniňe zarba düşüp, gan öýmek, gök nil bolmak. *Eliniň damarlary gögerdi*. 3. Zaýalanmak, harap bolmak. *Et birneme gögeripdir*.

GÖGERMEKLIK [gö:görmöklük] **I,II** *iş ady*. Gögermek ýagdaýy.

GÖGERMEZLIK [gö:görmözlük] **I**, *işl.* Gögerip çykmazlyk.

GÖGERMEZLIK [gö:görmözlük] **II**, *işl.* Gök reňke geçmezlik; gök öwürmezlik; gök-nil bolmazlyk.

GÖGERTMEK [gö:görtmek] **I**, *işl.* 1. Tohum aldyrmak, düýp tutdurmak, ösdürmek. *Bu almalary suw guýup, okuwçylar gögertdiler*. 2. *gepl. d.* Harydy degerli bahasyndan gymmat, ýokary satmak. *Sen halyny gowy satdýň, gögerdip bildiň*. 3. *göç. m.* Birini barmaly ýerine bada-bat eltmek, dikmek. 6. Öz islegiňe görä hereket etdirmek, aýdanyňy etdirmek. *Aýaly adamsyna diýenini gögertdi*.

Ol giň eýwanda, haly düşegiň üstünde aýbogdaşyny gurup, häli-şindi gök çayy dynuwsyz gönderýärdi (B. Kerbabaýew).

GÖNDERMEKLIK [gönnörmöklük], *iş ady*. Göndermek ýagdaýy.

GÖNDERTMEK [gönnörtmök], *işl.* Göndermek işini başga birine etdirmek. *Telegramma göndertmek. Gutlag haty göndertmek.*

GÖNELİŞ [gönölüş], *iş ady*. Gönelmek ýagdaýy, derejesi.

GÖNELİŞMEK [gönölüşmök], *işl.* Kem-kemden göneliş başlamak, dogralyp ugramak, dura-bara göni bolmak. *Gapdalyndan söýget berlen erik agajy birneme gönelişdi.*

GÖNELME [gönölmö], *iş ady*. Gönelmek ýagdaýy, derejesi.

GÖNELMEK [gönölmök], *işl.* 1. Dogralmak, göni bolmak, dogry bolmak. *Obadan çykaňsoň, ýol ýene-de gönelyär.* 2. *göç. m.* Ýaramaz gylyk-häsiýetinden el çekmek, bolgusyzlygy aýrylmak, düzelmek. *Atasynyň gazaply garayşyna buýtar-suýtar edip edip oturan ogly derrew göneldi.*

GÖNELMEKLIK [gönölmöklük], *iş ady*. Gönelmek ýagdaýy.

GÖNELTMEK [gönöltmök], *işl.* 1. Egri ýerlerini düzetmek, dograltmak, göni etmek. 2. *göç. m.* Ýaramaz gylyk-häsiýetinden el çekdirmek, düzetmek. *Ýaşuly: "Garagol ogluňy maňa görkez, ony men derrew gönelderin" diýdi.*

GÖNENÇ [gönönç], *at.* Bir zatdan alynýan lezzet, eşret, kanagatlanma. *Muny ekläp-saklanymyz bilen gönenç berermikä?*

GÖNENÇLIK [gönönşlük], *at.* Hezillik, eşretlilik, lezzetlilik, şatlyk. *Aslynda gowaça bilen akbaşy tanamaýan adamdanam hojalyga gönençlik bolarmy diýsene!* ("Edebiýat we sungat").

GÖNENDIRMEK [gönönnürmök], *işl.* 1. Hezil bermek, hezil etdirmek, begendirmek. *Şindize çenli gönendirip, düzüwli ýagyş hem ýaganok* (Ş. Borjakow). 2. Bir zat bilen üpjün edip hezil etdirmek, begendirmek. *Sag bol, ýegen, çagalary gawun-garpyzdan gönendirdiň!* (R. Gelenow).

GÖNENİŞ [gönönüş], *iş ady*. Gönenmek ýagdaýy.

GÖNENME [gönönmö], *iş ady*. Gönenmek ýagdaýy.

GÖNENMEK [gönönmök], *işl.* 1. Bir zatdan janyň lezzet tapmak, hezil etmek, begenmek. *Gül baryny ysgap-ysgap gönendik* ("Edebiýat we sungat"). 2. Bir zat bilen üpjün edilensoň, bir zat getirilip berlensoň we ş.m. üçin hezil etmek. *Üzüm iýip gönenmek.*

GÖNENMEKLIK [gönönmöklük], *iş ady*. Gönenmek ýagdaýy.

GÖNENMEZLIK [gönönmözlük], *iş.* Bir zatdan

janyň lezzet tapmazlyk, hezil etmezlik.

GÖNER [gönör], *at, gepl.d.* Bir zadyň esasy bölegi; özeni. *Siz her näçe yransyp ýer süren bolsaňyz-da, işiň gönelerini men edendirin* (B. Kerbabaýew).

◇ **Gönerinden tutmak** esasy, agyryly ýerini gozgamak, aýtmak.

GÖNEZLIK [gönözlük], *at.* 1. Bişen süýdi gatyk etmek üçin goşulýan örän az mukdardaky gatyk. 2. *göç. m.* Bir zadyň esasy, hamyrmaýasy, gözbaşy, çeşmesi.

GÖNI [gönü], *symp.* 1. Egri däl, oklaw ýaly, dogry, dos-dogry. *Göni ýol.* 2. Edil, hut, dogry. *Häzir sagat göni alty.* 3. Başga ýere sowulman, dogry. *Ol adam göni Bibi ejäniň ýanyna gelip salam berdi* (T. Gurbanow). 4. Açyk, ýaşyрман, gizlemän, dogry. *Bize aga – ak, gara – gara diýip, göni aýdaýmasaň bolýan däldir* (B. Seýtakow). 5. *göç. m.* Ýüz görmeýän, ak ýürekli, dogruçyl, gönümel. *Ol göni adam.*

◇ **Göni içege anat.** iýmit galyndylarynyň ýygnaýan içegesi, içegäniň gysga, göni turba görnüşli soňky bölegi. **Göniňden gelmek** çynyňy aýtmak, hakykaty bolşy ýaly aýtmak, dogryňdan gelmek.

GÖNJÜK [gö:njök], *at.* 1. Aýallaryň boýunlaryndan dakynýan dörtburç, iki gyrasy şelpeli bezeg şaýy. 2. Keçä, hala salynýan nagşyň bir görnüşi.

GÖNÜBURÇLUK [gönüvuruşluk], *at, mat.* Göni burçly dörtburçluk.

GÖNÜBURÇLY [gönüvuruşly], *symp.* Burçlary göni bolan. *Gönüburçly üçburçluk.*

GÖNÜGIŞ [gönügüş], *iş ady*. Gönükmek ýagdaýy.

GÖNÜKDİRILMEK [gönükdürülmök], *işl.* Belli bir ugra ugrukdyrylmak, bir tarapa jemlenilmek.

GÖNÜKDİRMEK [gönükdürmök], *işl.* 1. Göni ýola düşürmek, dogry ýol bilen ugratmak, ugrukdyrmak. 2. Birine bir işi etmek üçin dogry görkezme bermek, öwredip başlamak. 3. Bir ugra bakdyryp goýmak.

GÖNÜKME [gönükmö], 1. *iş ady*. Gönükmek ýagdaýy. 2. *dil b.* Okuw kitaplarynda öz bilimiňi berkitmek, kämilleşdirmek üçin okuwçy tarapyndan işlenmeli, ýerine ýetirilmeli ýumuş, iş, tabşyryk.

GÖNÜKMEK [gönükmök], *işl.* 1. Barmaly ýerine ugramak, ýüzüni barmaly ýerine tarap tutup ýöremek. *Çatma baka gönükdü.* 2. Belli bir ugra öwrülmek, belli bir zada laýyk getirmek. *Tyllagözel in soňunda durmuş akymyna gönügiş başlapdy* (B. Kerbabaýew).

GÖNÜKMEKLIK [gönükmöklük], *iş ady*. Gönükmek ýagdaýy.

GÖNÜLEME [gönülöme], *iş ady*. Gönülemek ýagdaýy.

GÖNÜLEMEK [gönülömek], *işl.* 1. Göni däl simi we ş.m. dogry görnüşe getirmek, göni etmek. *Simi gönülemek.* 2. Göni ýol bilen gitmek, dogrulamak, göni gitmek. *Suwlanmaga gaýdan mahallary şir bu ýodajykdan gönüläp, aşaklygyna gatnardy* ("Edebiýat

halysynyň abraýyny arşa göterdi ("Türkmenistan").

GÖLÇE [gö:lçö], *at.* Halynyň kese gyrasyna salyňan kiçijik göl, göljagaz.

GÖLE [gölö], *at.* Sygryň, sugunyň heniz ýaşyna ýetmedik çagasy, tana, höjek.

GÖLEG [gö:lög], *at.* Gölenýän jeset, jaýlanýan meýit, öli göwre.

GÖLEGÇI [gö:lögçü], *at.* Ölini jaýlamaga gatnaşýan, ýogalany jaýlap gelýän adam.

GÖLE-GÖLE [gölö-ğölö], *üml.* Göläni çagyrmak üçin aýdylýar.

GÖLEK-GÖLEK [gölök-ğölök], *üml., ser.* Göle-göle.

GÖLEME [gö:lömö], *iş ady.* Gölemek ýagdaýy.

GÖLEMEK [gö:lömök], *işl.* Ölini, ýogalany jaýlamak, ýere dulamak, ýerlemek.

GÖLEMEKLIK [gö:lömöklük], *iş ady.* Gölemek ýagdaýy, işi.

GÖLENMEK [gö:lönmök], *işl.* Jaýlanmak, dulanmak, ýerlenmek.

GÖLERİŞ [gö:lörüş], *iş ady.* Gölermek ýagdaýy.

GÖLERİŞMEK [gö:lörüşmök], *işl.* Birnäçesi gölermek, çäşerilişip ýatmak. *Ýatakdaky ýabylar gölerişip ýatyrdy.*

GÖLERME [gö:lörmö], *iş ady.* Gölermek ýagdaýy.

GÖLERMEK [gö:lörmök], *işl.* Aýaklaryny uzadyp, çäşerilip ölmek (haywan hakynda). *Goýun gölerip ölüpdir.*

GÖLERMEKLIK [gö:lörmöklük], *iş ady.* Gölermek ýagdaýy.

GÖLEÝİŞ [gö:löýüş], *iş ady.* Gölemek ýagdaýy.

GÖLÜG [gölüg], *at, kön.s.* Eşek, ulag. *Gölügi ýok ýüklenmäge, göçmäge* (Hatam şahyr).

GÖMDÜRMEK [gömdürmök], *işl.* Gömmek işini başga birine etdirmek. *Hapany gömdürmek.*

GÖMELTEÝ [gömöltöý], *syp.* 1. Hile gatyşyksyz, gönümel, zoňtar. *Gömelteý adam.* 2. Irimçik, gödeksi, näzik däl, tagaşyksyz. *Gömelteý barmaklar.* 3. Göni aýdylan, hiç hili kinesi, hilesi, gaçalak-sapalagy bolmadyk (söz, iş we ş. m. hakynda). *Ol öz niýetini gömelteý mälim etdi* (B. Kerbabaýew).

GÖMELTEÝLIK [gömöltöýlük], *at.* 1. Mekir dällik, gönümellik. 2. Gödeksilik, tagaşyksyzlyk, näzik dällik. *Ol öz göwresiniň göräýmäge gömelteýligine garaman, örän çeper bolup, nepis haly dokadyrdy* (B. Kerbabaýew).

GÖMEÝ [gömöý], *at, gepl.d.* Düýp-teýkar, düýp, kök. *Diliňi saklamasaň, gömeýinden sogurdarsyň.*

GÖM-GÖK [göm-ğök], *syp.* Örän gök, juda gök. *Töweregiň göm-gök görnüşi göwnüňi açýardy.*

GÖMI [gömi], *at.* Ujuna daş, demir we ş. m. berkidilip, ýere gömülýän we gazyk deregine ulanylýan zynjyr.

◇ **Gömi ýaly** öýünden çykman oturan (adam hakynda)

GÖMME [gömmö], 1. *iş ady.* Gömmek ýagdaýy. 2. *at.* Gora gömlüp bişirilýän çörek. *Gömmе çörek.*

GÖMMEK [gömmök], *işl.* 1. Bir zadyň üstüni gum we ş. m. zatlar bilen örtmek, ýeriň astyna salmak, üstüni gum bilen basyrmak. 2. Oý, çukur ýerleriň içini gumdan dolduryp, üstüni düzlemek, üstüne gum sürmek. *Ýaby gömmek. Guýyny gömmek. Çukury gömmek.* 3. *gepl. d.* Jaýlamak, dulamak.

GÖMMEKLIK [gömmöklük], *iş ady.* Gömmek işi.

GÖMÜK, *syp.* 1. Üsti gum bilen örtülen, gömlüp goýlan, gum bilen basyrylan, gömlen. 2. *göç. m.* Hiç zatdan başy çykmaýan, hiç zat bilmeýän, kör, nadan. 3. *göç. m.* Bagly, ýapyk, petik. *Töwerek-daşyňyz gömük eken.*

GÖMÜLGEN [gömulgön], *at.* Guma, çägä gömlüp ýatýan gyzylymtyk reňkli zähersiz ýylan.

GÖMÜLGI [gömulgü], *syp.* Gömlüp goýlan, gömlen.

GÖMÜL-GÖMÜL [gömul-ğömul], *at.* Çägä, guma gömülýän suwulgana meňzeş kiçijik süýreniji jandar.

GÖMÜLMEK [gömulmök], *işl.* 1. Üsti bir zat bilen örtülme, gum sürülme; ýapylmak. 2. Päsgeçilik döredilmek, baglanmak, ýapylmak. *Meniň ugran ugrum gömülýär.*

GÖMÜSGE [gömüsgö], *at.* 1. Öňden toplanlyp goýlan mülk, baýlyk. 2. Edilen jenaýatçylykly iş, pyssypujurlyk. 3. Üýşüp ýatan zir-zibil.

GÖMÜŞ, *iş ady.* Gömmek ýagdaýy, derejesi.

GÖMÜŞDIRMEK [gömüşdürmök], *işl.* Gömüp çykamak, bir ýan ujundan başlap gömmek.

GÖMÜŞMEK [gömüşmök], *işl.* 1. Gömmäge kömek etmek. *Oňa çukur gömüşmek.* 2. Bilelikde gömmek. *Dayhanlar gysyna sowuk almaz ýaly üzümleriň düýbünü gömşüp yördüler.*

GÖN [gö:n]. *at.* Aýakgap we ş. m. zatlar tikmek üçin işlenen gaýys.

◇ **Gönüň ýanmak** gaty suwsamak, öler ýaly suwsamak.

GÖNÇI [gö:nçü], *at.* Gön önümçiliginiň işgäri, gön işläp bejeryän işgär.

GÖNDERILMEK [gönnörülmök], *işl.* Bir ýere iberilmek, ugradylmak, ýollanmak. *Çapar gönderilmek.*

GÖNDERİŞ [gönnörüş], *iş ady.* Göndermek ýagdaýy.

GÖNDERME [gönnörmö], *iş ady.* Göndermek ýagdaýy.

GÖNDERMEK [gönnörmök], *işl.* 1. Bir ýumuş, tabşyryk bilen bir ýere ugratmak, ibermek; bir zady ýollamak, ugratmak. *Gözel patyşa bize nama gönderdi, Şa ordasyna bar, Jygaly ogly* ("Görogly"). 2. *göç. m.* Başa çekmek, hemmesini bir bada içmek, jyňkytmak.

GÖRGI [görgü], *at.* Çekilyän, görülyän horluk; sütem, jebir, jepa.

♦ **Görgi görmek** azar ýamanyny görmek, azap, horluk çekmek.

GÖRGÜLİ [görgülü], *syp.* 1. Jebir-sütem çeken, görgi gören, horluk derdini çeken, görgi baryny gören. 2. Biçäre, pahyr, betbagt, garabagt, garamaňlaý. *Görgüliniň ýaşy kyrkdan-da mazaly agypdy* (T. Gurbanow).

GÖRGÜLİLİK [görgülülük], *at.* Görgüli halda bolmaklyk.

GÖRGÜR [görgür], *syp.* 1. Uzakdaky we ownuk zatlary gowy görýän, saýgarýan, ýiti gözli. 2. *göç. m.* Duýgur, hüşgär, eserdeň. *Görgür it.*

GÖRGÜRLİK [görgürlük], *at.* 1. Ýiti gözlülük, göreji ýitilik. 2. *göç. m.* Duýgurlyk, hüşgärlik, eserdeňlik. *Itleriň görgürligi güýçlidir.*

GÖRİN [görüň], *syp., gepl.d.* Şowsuzlyga, kynçylyga we ş.m. uçragan, kynçylyga ýakyn. *Olam hemişe görgä gorin adam-da.*

GÖRİP [gö:rüp], *syp.* Biriniň üstünligini görübilmeýän, bahyl, içigara.

GÖRİPÇİLİK [gö:rüpçülük], *at.* Göríbe deňişli bolan gylyk-häsiýet, bahylçylyk, içigaraçylyk, göríplik.

GÖRIPLİK [gö:rüplük], *at, ser. Görípchilik.* *Muhadyň ýüreginde göríplik ody güýçlendi* (H. Ysmaýylyow).

GÖRK [görük], *at.* Görnüş, keşp, owadanlyk, görmek.

GÖRKANA [görka:na], *syp.* Görmegeý, owadan, gözöl görkli, görmekli, nurana. *Ol onuň maral gözlerine, görkana ýüzüne arzuwly garaýardy* (G. Kulýew).

GÖRKANALYK [görka:nalyk], *at.* Görkana keşplilik, owadanlyk, görmegeýlik, gözellik, görklülük, görmekliklik.

GÖRKEZGIÇ [görközğüç], *at.* 1. Bir zady görkezýän ýazgy, strelka ýa-da enjam. *Ýol görkezgiç. Tizligi görkezgiç.* 2. Salgy beriş kitaby ýa-da kitapdaky salgy beriş sanawy.

GÖRKEZIJİ [görközüjü], *at.* 1. Matematikada: berlen mukdaryň näçe derejede getirilýändigini aňladýan belgi, mysal üçin: 3^3 , α^b . 2. Bir zadyň ösüş ýa-da galyş mukdaryny görkezýän dereje. *Ýokary görkeziji. Pes görkezijiler.*

GÖRKEZILMEK [görközülmök], *işl.* 1. Görer ýaly edilmek, seretmek üçin köpçülige hödürülenmek. *Bu ýerde her gün aňşam kino görkezilýär.* 2. Oturmaga ýer görkezmek. *Bagşy görkezilen ýere geçip, çök düşüp oturdy* ("Edebiyat we sungat"). 3. Mälim edilmek, aýdylyk, bellenilmek. *Agzalan hatda görkezilen möhlet bireýýäm geçip gitdi.* 4. Teklip edilmek, görkezmek. *Ol deputatlyga görkezildi.*

GÖRKEZİŞ [görközüş], 1. *iş ady.* Görkezmek ýagdaýy. 2. *ser. Görkezmek.*

GÖRKEZİŞDIRMEK [görközüşdürmök], *işl.* Ýeke-ýekeden görkezmek, görkezip çykmak. *Bar, oglum, ýer sürülyän senetleri görkezişdir* (B. Seytákov).

GÖRKEZİŞMEK [görközüşmök], *işl.* Görkezmäge kömek etmek, bilelikde görkezmek.

GÖRKEZME [görközmö], 1. *iş ady.* Görkezmek ýagdaýy. 2. Bir zady ýerine ýetirmek üçin berilýän tabşyryk, salgy berilýän ugur, görkeziş. 3. *hukuk.* Sülçiniň soragyna berilýän jogap, maglumat, bir zady subut etmek üçin delil. *Şaýatlaryň görkezmesi ýazylyp alyndy.*

GÖRKEZMEK [görközmök], *işl.* 1. Bir zady gowy görer ýaly etmek, görmäge mümkinçilik bermek, salgy bermek. 2. Birine görmäge bermek, synlatmak. *Barybam lukmana görkezeris.* 3. Teklip etmek, birini bir ýere, wezipä hödürlemek. *Deputatlyga görkezmek.* 4. Bir häsiýetiňi ýüze çykarmak. *Söweşlerde batyrlık görkezdik.* 5. Bir zady subut etmek, delillendirmek üçin birini mysal almak, köp zadyň içinden belli birini tutmak. *Muňa mysal edip, un kärhanasyny görkezmek bolar.*

GÖRKEZMEKLIK [görközmöklük], *iş ady.* Görkezmek ýagdaýy.

GÖRK-GÖRMEK [görük-görmök], *at.* Adamyň daşky sypaty we owadanlygy, keşbiň we syratyň sazlaşygy. *Onda görk-görmek ýok eken. Görk-görmegi bir zada degýär.*

GÖRKLENMEK [görüklönmök], *işl.* Owadanlanmak, görmegeý bolup ugramak. *Gögün ýüzi görklenipdir.*

GÖRKLİ [görüklü], *syp., ser. Görmegeý.* *Ýoldan baryan gyz diýseň, görklüdi, görmegeýdi* ("Edebiyat we sungat").

GÖRKLÜLİK [görüklülük], *at, ser. Görmegeýlik.*

GÖRKSÜZ [görüksüz], *syp.* Görk-görmegi ýok, owadan däl, betgelşik, görmeksiz. *Indi görksüz salnan jay görmersiň.*

GÖRKSÜZLIK [görüksüzlük], *at.* Görk-görmegi ýokluk, owadan dälilik, görmeksizlik.

GÖR-LÄHET [gö:r-lähet], *at, gepl.d.* Düýbünden gerekmejek bolgusyz zatlar. *Jayıň içini gör-lähetden doldurayypsýň-la.*

GÖRLÜP-EŞIDILMEDİK [görlüp-eşidilmedik], *syp.* Şu çaka çenli bolmadyk, bilinmedik, görülmedik, eşidilmedik, mälim bolmadyk. *Görlüp-eşidilmedik ösüş.*

GÖRME [görmö], *iş ady.* Görmek ýagdaýy, derejesi.

GÖRMEDIKSIREMEK [görmödüksürömök], *işl.* Görse-de, görmezlige salmak, görmedik bolmak. *Üýşüp otyrkak, ol bizi görmediksiräp geçip gitdi.*

we sungat"). 3. göç. *m.* Göniñden gelmek, göni aýtmak. *A gyz, sen näme diýjek bolýarsyň, gönüläýsene!* (N. Pomma). *Şeýdip gönüläýseň bolmadymy?*

GÖNÜLEMEKLIK [gönülömöklük], *iş ady.* Gönülemek ýagdaýy.

GÖNÜLEÝİŞ [gönülöýüş], *iş ady.* Gönülemek ýagdaýy; gönülöp gidiş.

GÖNÜLIK [gönülük], *at.* 1. Egri dällik, dogrulyk (zat hakynda). 2. Çyn sözlülük, dogruçylyk. *Jogabyň gönüligi direktory haýran galdyrdy.*

GÖNÜMEL [gönümöl], *syp.* 1. Aýtjagyny göni aýdýan, ýüz görmeýän. *Ol gönümel adamdy.* 2. Aç-açan, açyk, buýtar-suýtar etmän. *Gönümel jogap bermek.*

GÖNÜMELLIK [gönümöllük], *at.* 1. Gönümele mahsus bolan gylyk-häsiýet. *Onuň gönümelligine, ak ýürekligine telpik goýardylar* ("Edebiýat we sungat"). 2. Aç-açanlyk, açyklyk, gümürtiksizlik. *Gönümelligiň üçin sagja bol!*

GÖNÜMELSIREMEK [gönümölsürömök], *işl.* Gönümel däl halyňa özüni gönümel görkezmäge çalyşmak, gönümel bolan bolmak.

GÖNEL [göñöl], *syp.* Isleýän zadynyň ýoklugyndan kösenýän, haýsydyr bir zada zar. *Ol bir döwümjik çörek diýip tamşanyan çagalary, gök zada gözi gönel bolan adamlary indi görmeli däl di* (Ý. Mämmediýew).

GÖR [gö:r], *at, ser. Gabyr. Hasratly ömür süreden, ýatmak ýegdir gör biläni* (Magtymguly).

GÖRAMAN [gö:rama:n], *at, taryh.* Jeset jaýlanan uly gowak.

GÖR-BAK [gör-vak], "Seret, änet, gör, bak" ýaly manyda ulanylýan söz. *Häzirki zaman ylmynyň gazananlary bilen ýaraglanan lukmanlar şeýle arzuwlaryň, gör-bak näçesini hasyl etdiler* ("Edebiýat we sungat").

GÖRDÜM-BILDIM [gördüm-millim]: **gördüm-bildim** ýok hiç hili habar ýok, gereklenýän zady, gözlenýän maly, adamy gören, eşiden, bilýän ýok. *Soň hem ondan gördüm-bildim bolmadý* (B. Soltannyázow).

GÖRDÜRMEK [gördürmök], *işl.* 1. Görer ýaly etmek. *Ol iş barada kakasyňa direktory gördürdi.* 2. *ser. Görkezmek.* Kesellini şähre getirip, lukmana gördürdim.

GÖRE-BILE [göro-vile], *hal, gepl.d.* Ýaşan döwrüniň içinde hiç haçan, hiç wagt. *Göre-bile şeýle zada duş gelmändik.*

GÖREÇ [göroç], *at.* 1. Gözüň garasynyň ortasyndaky daş-töweregi görýän garaja nokat. 2. *ser. Göz.* Iki göreç biri-birine sataşdy.

GÖRE-GÖRE [göro-ğöro]: **göre-göre gelmek** bir zady köp görüp, öňden belet bolmak.

GÖRELDE [görollö], *at.* Biriniň tejribe, sapak alar ýaly meşhur, aýdyň nusgasy, tälim almaga mynasyp

hereket, gylyk-häsiýet.

GÖRELDELI [görollölü], *syp.* 1. Başgalara görelde, nusga bolup hyzmat edýän. *Görelde mekdep.* 2. Edepli, tertipli, salyhatly. *Görelde okuwçy.*

GÖRELI-BAKALY [görolü-vaka:ly], "Hany, soňy nähili bolarka, görüberyäs-dä" diýen manyda ulanylýan tirkeş söz.

GÖREN-BILEN [göron-milen], *at, ser. Gören-eşiden.*

GÖREN-EŞIDEN [göron-eşden], *syp.* Bir zatdan habarly, habary bar bolan, gözi bilen gören we eşiden. *Gören-eşiden zatlary hakynda gürrüň berdi.*

GÖRERLIK [görolük], *at.* Görmäge ýaramlylyk. *Düýnki sereden kinomyzyň-a görerligi ýok eken.*

GÖREŞ [göroş], *at.* 1. Biri-biriň bilen güýç synanyşyp, ýykmak maksady bilen geçirilýän oýnuň bir görnüşi. *Sportuň milli görnüşleri bolan göreş, at çapmak, ýaglyga towusmak adamlaryň saglygyny mäkämlendirýär* ("Edebiýat we sungat"). 2. Biri-biriňi ýok etmek ýa boýun syndyrmak üçin alnyp barylýan söweş, jeň, köpçülikleýin uruş. 3. Kynçylyklary, päsgelçilikleri ýeňip geçmek, bir maksada ýetmek üçin geçirilýän çäre, hereket.

GÖREŞDIRMEK [göroşdürmök], *işl.* Güýç synanyşdyrmak üçin göreş tutdurmak, göreşe salmak. *Toýa gelen pälwanlary göreşdirdiler.*

GÖREŞGEN [göroşgön], *syp.* Gowy göreşip bilýän, göreşmäge ökde, göreşmegi oňarýan. *Şäherden gelen pälwan göreşgen eken.*

GÖREŞIJI [göroşüjü], *at.* Bir iş, maksat ugrunda jan aýaman göreşýän, göreş alyp baryjy, göreşde ukyplylyk görkeziji.

GÖREŞILMEK [göroşülmök], *işl.* Biri ýa birnäçe adam tarapyndan bir zat üçin, bir zadyň ugrunda ýa-da bir zada garşy göreş alnyp barylýan. *Ekinlere zyýan beriji mör-möjekleriň garşysyna pugta göreşilýär.*

GÖREŞIŞ [göroşüş], *iş ady.* Göreşmek ýagdaýy.

GÖREŞJEŇ [göroşşön], *syp.* Bir maksat ugrunda göreşmäge, söweşmäge ukyby bolan.

GÖREŞJEŇLIK [göroşşönlük], *at.* Bir maksat ugrunda göreşe ukyplylyk, söweşjeňlik.

GÖREŞME [göroşmö], *iş ady.* Göreşmek ýagdaýy.

GÖREŞMEK [göroşmök], *işl.* 1. Biri-biriňi ýykjak bolup güýç synanyşmak, göreş tutmak. 2. Göreşi alyp barmak, söweşmek, uruşmak. 3. Bir zat ugrunda çalyşmak, alada etmek, hereket etmek, iş alyp barmak.

GÖREŞMEKLIK [göroşmöklük], *iş ady.* Göreşmek ýagdaýy.

GÖRÄ [göra:], "Garanda, seredende; boýunça, laýyklykda" we ş. m. manyda ulanylýan kömekçi söz.

GÖRGEÇ [görgöç], *hal, kön.s.* Görende, görüp. *Ýüzüň görgeç, göwnüm şady kän boldy* ("Saýatly – Hemra").

GÖRNÜM: gara görnüm görmek mümkün bolan, garasy görünyän, uzak bolmadyk, garasy saýgarylýan aralyk. *Duşaklanan diýe gara görnüm dedi.*

GÖRNÜŞ I, *at.* 1. Biriniň ýa-da bir zadyň daş sypaty, keşbi, şekili. 2. Bir zadyň durky.

GÖRNÜŞ II, *at.* Özüni görkezme, görünme. *Agaýunus gyzlar bilen görnüşe geldi ("Görögly").*

GÖRNÜŞ III, *at. teatr.* Sahnada goýulýan oyun perdesiniň bir bölümi. *Dramanyň soňky görnüşi.*

GÖRNÜŞ IV, *at.* Haýwanlaryň we ösümlikleriň bir meňzeş aýratynlyklaryny öz içine alýan umumy jyns birligi. *Süýdemdirijileriň görnüşi.*

GÖRÜBERMEK [görüvermek], *işl.* Bir ýanyn-dan görüp başlamak, görüp ugramak. *Siz gidiň-de görüberiň, bizem bararys.*

GÖRÜBILMEZÇILIK [görüvilmezçilik], *at.* Bahylçylyk, içgaraçylyk, görüpçilik. *Kişiniň üstünligine görübilmezçilik etmeli däl.*

GÖRÜBILMEZLIK [görüvilmezlik], *ser.* Görübilmezçilik. *Görübilmezçilik etmek.*

GÖRÜJILIK [görüjülük], *at, ser.* Görgürlik.

GÖRÜLMEK [görülmök], *işl.* 1. Seredilmek, äňedilmek. 2. Bilinmek, aňylmak. *Wagtynda görüldi, bolmasa ýangyn tutaşjakdy.*

GÖRÜM, *at.* Nusga, tälim alar ýaly edep-ekram, terbiýe, görelde. *Baýlarynda sahawat ýok, berim ýok, Ýigidinde görelde ýok, görüm ýok (Magtymguly).*

♦ **Görüm-den galmak**, ýaşyň ötüşmegi sebäpli aýbaşysy gelmek döwri geçip gitmek. **Görüm görmek** 1) görelde, tälim almak. 2) aýbaşysy gelmek, bili açylmak (aýallar hakynda).

GÖRÜM-GÖRELDE [görüm-göröllö], *at.* Görelde bolarlyk, terbiýe, nusga bolup bilerlik edep-tertip.

GÖRÜMSİZ [görümsüz], *syp.* Görüm-görelde görmedik, edep-ekram bilmeyän, tertipsiz, biedep. *El degirseň, uly il bilen ses eder, Şeýleki görümsiz, bir haýýar bolar (Baýly şahyr).*

GÖRÜMSİZLIK [görümsüzlük], *at.* Görümsize degişli gylyk-häsiýet, görüm-görelde görmezlik, biedeplik.

GÖRÜNMEK [görünmök], *işl.* 1. Göz önünde peýda bolmak. *Uzakdan görünyän minara.* 2. Belli bolmak, äşgär bolmak. *Işin gowulygy öňe sürülýän pikirleriň esasydygyndan hem görünyär.* 3. Bir ýere barmak, baryp-gelip durmak. *Ol: Menem toýa görnüp gaýdaýyn, diýdi.*

GÖRÜPGAÇDY [görükgäşdy], *at.* Eşekçi bukulan döwçüleri ýeke-ýeke tapyp, adyny dogry tutup, tutdurman gaçyp pellehana gelmeli edilip oýnalýan oyun.

GÖRÜSTAN [gö:rüssa:n], *at, ser.* **Gabrystan.** *Hezreti Isgender, kany Süleýman, Ahrynda boldy jaýy görüstan (Magtymguly).*

GÖRÜSTANLYK [gö:rüssa:nlyk], *at, ser.* **Ga-**

brystanlyk.

GÖRÜŞ, *iş ady.* Görmek ýagdaýy, görüp bilish ukyby.

GÖRÜŞDIRIBERMEK [görüşdürüvermek], *işl.* Hemmesini görüp başlamak, ählisini görüp ugramak.

GÖRÜŞDIRMEK [görüşdürmök], *işl.* 1. Ählisini, hemmesini görmek, görüp çykmak. *Ol derrew Atanyň getiren zatlaryny görüşdirmäge başlady.* 2. Duşuşdyrmak; elleşdirmek, salamlaşdyrmak. *Men siziň ikinizi görüşdirmek isledim.*

GÖRÜŞMEK [görüsmök], *işl.* 1. Görmäge kömek etmek. – *Özüň-ä başarmadym, maşynymyň dinamigini görşäýseň diýýän.* 2. Biri-biriň görmek, biri-biriň bilen duşuşmak, biri-biriň bilen yüzbe-ýüz bolmak. *Bolýar onda, saglykda görşeli.* 3. Elleşip salamlaşmak. *Olar gujaklaşyp görüşdiler.*

GÖS-GÖNI [gös-göni], *syp.* Dos-dogry, örän göni, dogry (ýol, zat hakynda). *Ol yz gös-göni derýajyga alyp bardy ("Edebiýat we sungat").*

GÖTERGI [götörgü], *at.* Adama, haýwana we ş. m. zatlara kömek üçin berilýän tekge, goldaw, goltgy, hemaýat, ýardam. *Syrkawy götergi berip galdyrmak.*

GÖTERGILEME [götörgülöme], *iş ady.* Götergilemek ýagdaýy, derejesi.

GÖTERGILEMEK [götörgülömek], *işl.* 1. Bir zady ýa-da birini köp bolup ýokary galdyrmak; götermek, ýerden saýlamak. *Götergiläp bir zady, Ugradylar geçelgä (A. Alamyşow).* 2. göç. m. Birini çendanaşa öwmek, öwgüsini ýetirmek. *Jygaly begi munça götergiläp, uly abraýyň eýesi etdiň ("Görögly").*

GÖTERGILEMEKLIK [götörgülömeçlik], *işl.* Götergilemek ýagdaýy.

GÖTERGILENMEK [götörgülönmek], *işl.* Biri çendanaşa öwürmek, öwgüsü ýetirilmek.

GÖTERGILEÝIŞ [götörgülöýüş], *iş ady.* Götergilemek ýagdaýy.

GÖTER-GÖTER [götör-götör]: **göter-göter etmek** birini hemmäh iki eliň bilen ýokary götermek, galdyrmak.

GÖTERHÄ-GÖTER [götörhâ:-götör], *hal, ser.* **Göter-göter.**

GÖTERIJI [götörüjü], *at.* Bir zady ýokary galdyryň; göterýän. *Men baýdak göteriji. Göteriji kran.*

GÖTERIJILIK [götörüjülük], *at.* Bir zady ýokary göterip, galdyryp bilijilik. *Kranlaryň ýük göterijiligi artdy.*

GÖTERILMEK [götörülmök], *işl.* 1. Ýerden ýokary galmak, ýerden saýlanmak, uçmak. *Uçar asmana göterildi.* 2. Duran zat ýokaryk, belende galdyrylmak. 3. Sen-sen edilse, men diýip, özüni öte ýokary tutmak. *Çala öwgini göterinip bilmän, goterilip durmak uly adama ýaraşmaz.* 4. göç. m. Buýruk şeklinde gelende:

GÖRMEGEÝ [görmöğöý], *syf.* Owadan, syratly, görkli, görnükli. *Ýigitleriň ikisi-de uzyn boýly, deşlidi, garayagyzydan görmegeýdi* (G. Kulyýew).

GÖRMEGEÝLIK [görmöğöýlük], *syf.* Owadanlyk, syratlylyk, görklülük. *Görmegeýlikde bu gyza taý tapylmaz.*

GÖRME-GÖRÜŞ [görmö-görüş], *at.* Biri-biriň bilen saglyk-salamatlyk üçin baryş-geliş, gatnaşyk, duşuşyk. *Men öz dogan-garyndaşlarymyňka görme-görşe gitdim* ("Edebiyat we sungat").

GÖRMEK [görmök] **I**, *işl.* 1. Görüş ukybyna eýe bolmak. *Bent bolupdyr gören gözler, Şyýa bolmuş gözler ýüzler* (Magtymguly). 2. Seretmek, äňetmek, bakmak, synlamak. *Ol daşyndan göräýmäge türkana ...adam ýalydy* (N. Jumaýew). 3. Güman etmek, çak etmek. *Köp adamlar Merediň bu ýagdaýa düşmegini Nazardan gördüler* (B. Pürliýew). 4. göç. *m.* Biri bilen duşuşmak, birine gabat gelmek. *Seniň ýadyňa düşýändir, men seni Maryda görüpdim*. 5. göç. *m.* Bir ýagdaýy, wakany başdan geçirmek, şaýady bolmak. *Ýaşuly, sen öz döwründe köp zady görensiň, bize ýaşlygyň barada gürrüň bersene!* 6. Hal işligiň şekilini ýa-da başga bir şekiliň goşulmasyny kabul eden görmek işliginden soň bolmak, durmak ýaly işlikler gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Görüp bolmak 1)** seredip çykmak işini tamamlamak. *Kompýuteri ýapay, görjek zatlarymy görüp boldum*. 2) görmek mümkinçiligi emele gelmek. *Şu eserde türkmen gyzlarynyň durmuşyny görüp bolýr. Görüp durmak* gözi bilen görmegi döwam etdirmek. *Onuň bolup durşuny adamlar görüp dur. Görüp gaýtmak* baryp görüp, zyňa dolanmak, görüp zyňa öwrülme. *Obamyza gidip, enem-atamy görüp gaýtsam diýýän. Göresniň gelmek* ýüregiň küýsemek, görmek islegi güýçlenmek. *Bile okan ýoldaşlarymy göresim gelyär*. 7. Görmek kömekçi işliginden ön käbir isimler gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Kyn görmek** haýsydyr bir işi, haýyşy we ş.m. ýerine ýetiresi, bitiresi gelmezlik. **Erbet görmek 1)** gözüniň görşi pes bolmak. *Onuň çep gözi ýaramaz görýär*. 2) biriniň hereketi ýaramazlyk, biriniň bolşuny halamazlyk. *Oňa bir söz aýtdym weli, gaty erbet gördi. Gowy gormek 1) gözüniň görşi önän oňat bolmak. *Gözüm gowy görýär*. 2) biriniň bolşy, haýsydyr bir hereketi ýaramak, bir zady oňat görmek; birini halamak, söýmek. *Men onuň erjelligini gowy gördüm. Çagany gowy görmek onuň endigidi. Ýigit gyzy kesesinden gowy görýärdi*. 8. Görmek kömekçi işliginden ön käbir işlikler gelip, täze many öwüşginli düzümlü işlik ýasalýar: **Ýazyp görmek** iň bolmanda bir gezek ýazmak. *Sen heý goşgy ýazyp gördüňmi? Okap görmek* iň bolmanda bir gezek okamak. *Şahyryň goşgular ýygındysyny okap gördüm*.*

♦ **Gördüm, bildim ýok** hiç hili habar-hatyr ýok (atsyz-sorsuz, nam-nyşansyz, dereksiz ýiten adam

hakynda aýdylýar). *Ol hakda gördüm, bildim ýok, şol gidişi gidişi boldy. Gördüm etmezlik* derrew iýip gutarmak. *Uzak ýoldan surnugyp gelen myhmanlar önlerinde goylan naharly tabagy gördümem etmediler. Görene göz bolmak* iň gözünüň alynynda masgara bolmak, betnam bolmak. **Görüp goýan ýaly** belet, tanyş. *Ol oglanjyk name iş buyursam, edil görüp goýan ýaly, gül ýaly edip ýerine ýetirýär. Görüp otursam pikirlenip görsem, seredip otursam. *Görüp otursam, ol bizin daşgynrak garyndaşymyz eken.**

GÖRMEK [görmök] **II**, *at, ser.* **Görk.**

GÖRMEKLI [görmöklü], *syf., ser.* **Görmegeý.**

GÖRMEKLIK [görmöklük], *iş ady.* Görmek ýagdaýy.

GÖRMEKLILIK [görmöklülük], *at, ser.* **Görmegeýlik.** *Bu atyň görmeçililigine söz diýer ýaly däl.*

GÖRMEKSIZ [görmöksüz], *syf.* Owadan bolmadyk, görmegeý däl, betgelşik, görksüz.

GÖRMEKSIZLIK [görmöksüzlük], *at.* Görmegeý dällik, betgelşiklik, görksüzlik.

GÖRMEZLIK [görmözlük], *işl.* Gözi bilen görüp bilmezlik; gözi bilen görüp, bir zadyň şaýady bolmazlyk.

♦ **Görmez arkasy güýçli** ýüregine laýyk däl zatlary görmäniň, görüp şaýady bolmanyň gowy.

GÖRNETIN [görmötüýn], *hal.* Göz-görtele, aç-açan, mese-mälim, görnüp duran, mesaňa. *Türkmen bedewiniň ynsanyň ganatydygyny, türkmeni özge halklardan görnetin tapawutlandyryp duran aýratyn baýlygydygyny subut etmeýärmimi?! ("Türkmenistan")*.

GÖRNÜK, *at.* 1. **Görk.** 2. Göze ilerlik, çeken zähmetiň, eden işiň bilinmeklik. *Ownuk işe uzynly gün gydyrdanyarsyň weli, hiç bir görnügi ýok.*

GÖRNÜKLI [görmöklü], *syf.* 1. **ser.** Görmegeý. **Görnükli** maşgala, açylsyn bagtyň, Ünji-azap bilen geçmesin wagtyň (B. Kerbabaýew). **Görnükli** adam. 2. Oňat görünyän, göze gowy gelyän. *Diwar gazetini görnükli ýerden asayyn*. 3. Ady belli, tanymal, abraýly. *Türkmen halkynyň görnükli wekilleriniň gündogar döwletleriniň birnäçesiniň taryhyna müdimilik girendikleri hemmämize mälim ("Türkmenistan")*. **Görnükli jemgyýetçilik işgäri.** **Görnükli ýazyjy**. 4. göç. *m.* Oňat, gowy. *Olaryň tanyşjak günü ýazyň görnükli günlerinden biridi* (B. Kerbabaýew).

GÖRNÜKLILIK [görmöklülük], *at, ser.* **Görmegeýlik.**

GÖRNÜKSIZ [görmöksüz], *syf.* 1. **ser.** **Görmeksiz.** 2. Gelşiksiz, ýaramaz.

GÖRNÜKSIZLIK [görmöksüzlük], *at, ser.* **Görmeksizlik.**

GÖWDÜKMEKLIK [göwdükmöklük], *iş ady.* Göwdükmek ýagdaýy.

GÖWEÇ [göwöç], *at.* İçinde gyzyl-kümüş eretmek üçin berk zatdan edilen oda çydamly gap. *Belent daglar, beýikligiňe buýsanma, Göweçde suw bolan zer dek bolar sen* (Magtymguly).

GÖWEK [göwök], *at.* Goýun ýa-da geçi bilen çakyşmazlyk üçin goçuň ýa tekäniň garnynyň aşagyna tutulýan halta.

GÖWEKLEME [göwöklömö], *iş ady.* Göweklemek ýagdaýy.

GÖWEKLEMEK [göwöklömmök], *işl.* Göwek tutmak. *Ullakan agyla agyr sürini salyp, beýleki bir kiçi agylda duran ýigrimi töweregi goçuň ýedi-sekizisini göwekläp, ýaňky uly agyla goýberdiler* ("Edebiýat we sungat").

GÖWEKLEMEKLIK [göwöklömmöklük], *iş ady.* Göweklemek işi.

GÖWEKLENMEK [göwöklönmök], *işl.* Göwek tutulmak, göwek dakylmak.

GÖWEKLEŞMEK [göwöklöşmök], *işl.* Göwek dakmaga kömekleşmek.

GÖWEKLETMEK [göwöklötmök], *işl.* Göweklemek işini birine etdirmek. *Goçlary göwekletmek.*

GÖWEN [göwön], *at.* Daglyk ýerlerde bitýän we sakyz önümi alynýan tikenli ösümlik.

GÖWENEK [göwönök], *at.* Gyrga meňzeş, pelpel-läp uçýan ýyrtýjy guş.

GÖWERSEN [göwörsön], *at.* Suw degirmeniniň perli okunyň baryp durýan ýerindäki demriň ortasyn-daky oýuk yer.

GÖWHER [göwhör], *at.* 1. Bezeg üçin ulanylýan gymmat baha daş, dür. *Göwher daşy ýüzük etseň, mis bilen, Gymmaty egilmez hormat ýagşydyr* (Magtymguly). 2. Adam ady.

GÖWHERŞYNAS [göwhörşyna:s], *at.* Göwher bilen iş salyşýan, göwher tanaýan, göwherden başy çykýan adam. *Göwherşynas bolsaň göwheri tany, Alar bolsaň gul jaýyna al, Senem* ("Şasenem – Garyp").

GÖWNAÇYK, *syp.* Hoş niýetli, sada, göwrumini giň tutýan.

GÖWNAÇYKLYK, *at.* Göwnačyk häsiýetlilik.

GÖWNEDILMEK [göwnödölmök], *işl.* Razy edilmek, razyçylygy alynmak.

GÖWNEJAY [göwnöja:y], *at.* Göwne makul, maksada laýyk, makul bolarlyk.

GÖWNEME [göwnömö], *iş ady.* Göwnemek ýagdaýy.

GÖWNEMEK [göwnömök], *işl.* Bir işi, bir zady ýerine ýetirmäge razy bolmak, razylyk bermek, göwünli bolmak. *Çagalary bolsa ejesiniň ýanynda bolmaga göwnediler* (A. Durdyýew).

GÖWNEMEKLİK [göwnömöklük], *iş ady.* Göw-

nemek ýagdaýy, derejesi.

GÖWNETMEK [göwnötmök], *işl.* Razy, etmek, razyçylygyny almak, göwünli bolmagyny gazanmak.

GÖWNEÝIŞ [göwnöýüş], *iş ady.* Göwnemek ýagdaýy.

GÖWNÜÇÖKGÜN, *syp.* Umytsyz, sussy pes, keýpsiz.

GÖWNÜÇÖKGÜNLIK [göwnüçökgünlik], *at.* Göwnüçökgün halda bolmaklyk.

GÖWNÜHOŞ, *syp.* Durmuşdan we ş. m. zatlardan razy, hoşal. *Halyçy öz okuwçy gyzlarynyň dokan haly-syndan göwnühoş boldy.*

GÖWNÜHOŞLUK, *at.* Göwnühoş halda bolmaklyk., hoşallyk. *Gyz göwnühoşluk bilen ýylgyrdy.*

GÖWNÜÝARYM [göwnüýa:rym], *syp.* Özüne bagly bolmadyk sebäplere görä, durmuşdan nalan, kem-sinen. *Keselli göwnüýarym bolýan eken* (B. Seýtäkow).

GÖWNÜÝETIJILIK, *at.* Bir zada göwnüň ýetmeklik, pisindiniň oturmaklyk. *Öz eden işine ýene-de bir gezek göwnüýetijilik bilen seretdi.*

GÖWNÜÝETMEZÇILIK, *at, ser.* Göwnüýetmezlik. *Hünkar Göroglı göwnüýetmezçilik bilen garaýar* ("Görogly").

GÖWNÜÝETMEZLIK, *at.* Bir zada göwni ýetmezlik, pisindiniň oturmazlyk. *Ol göwnüýetmezlik bilen ýylgyrdy.*

GÖWRANA [göwra:na], *at.* Ýer sürlende öküzleri ýöretmekde ulanylýan uýy çiş ýa-da ujuna çüý kakylan uzyn täyak.

GÖWRE [göwrö], *at.* 1. Bedeniň guşaklykdan boýna çenli bolan aralygy, göwde. 2. Tutuş beden. *Onuň jalkyldap gaydan dayaw göwresi gapyny sarsyrdy* (N. Pomma). 3. Çaganyň emele gelyän ýeri. *"Gora göwrämdäki balaňy" diýip, Söwer ýara pata berdi gelinler* (B. Hudaýnazarow).

GÖWRELI [göwrölü], *syp.* 1. Göwresinde çağa galan, hamyla, ikigat, aýagy agyr. 2. *göç. m.* Kimdir birinden iren, halys bolan, bez bolan. *Agsak mürzedden göwreli adamlar toparyň önünde içlerini dökdüler* (B. Kerbabaýew).

GÖWRELILIK [göwrölülük], *at.* Göwreliniň ýagdaýy, hamylalyk, aýagy agyrlyk.

GÖWREME [göwrömö], *iş ady.* Göwremek ýagdaýy.

GÖWREMEK [göwrömök], *işl.* Oda gyzyp ýanara gelmek.

GÖWREMEKLİK [göwrömöklük], *iş ady.* Göwremek ýagdaýy.

GÖWRETMEK [göwrötmök], *işl.* Oda golaý durup ýa-da bir zady oda tutup ýakara, ot alara getirmek. *Oda giräýjek bolup, ýalaňgat jalbaryny göwredere getirdi* (N. Atdaýew).

GÖWREÝIŞ [göwröýüş], *iş ady.* Göwremek

"tur git, tur ugra" diýen manyda ulanylýan söz. *Häzirň özünde göteril şu ýerden!*

GÖTERIM [götörüm], *at.* 1. Bitin hökmünde kabul edilýän sanyň ýüzden bir ülsi (% belgi bilen anladylýar). 2. Bir zadyň ýüzden bir bölegi tertibinde ölçelýän hem-de birlik hökmünde kabul edilen mukdar. *Harytlar on göterim arzanlady.* 3. *göç. m.* Belli bir möçberde bölünen bölek (agram aňladýan söz). *Tamyň önünde bir göterim töweregi çöpür ýatyrdy.* 4. *göç. m.* Sähel zada göterilýän, ýeňilkelle, ýeňles, kelpen. *Göterim adam.*

GÖTERIMINE [götörümnö], *hal.* 1. Karz alnan pul üzülende üstüne belli mukdarda pul goşmak şerti bilen, goşmak ýoly bilen. *Bankdan 18 göterimine pul aldim.* 2. Lomaý söwda edýänden alýan harydyň bahasyny ol harydy diňe özüň satanyňdan soň tölemek şerti bilen. *Göterimine haryt almak.*

GÖTERIMLEMEK [götörümlömek], *işl., gepl. d.* Arryklygy we horlugy sebäpli guzljak-guzljagyň ön ýanynda sürä eýermän galmak (goýun, geçi hakynda). *Bu goýun göterimlapdir.*

GÖTERINMEK [götörünmök], *işl.* 1. Özüň üçin götermek, ýanyň bilen götermek. *Gezelenje gidenler öz ýany bilen suw, çörek göterindiler.* 2. *göç. m.* Durmuşynda bolan şatlygy, begenji, baýlygy saklap bilmek, özüne erk edip bilmek, adamkärçiligini saklamak. *Ol baýlygyny göterinip bilmedi.*

GÖTERIŞDIRMEK [götörüşdürmök], *işl.* Ýekän-ýekän götermek, göterip çykmak. *Ol bugdaýdan doly haltalary göterişdirip gördi.*

GÖTERIŞ [götörüş], *iş ady.* Götermek ýagdaýy.

GÖTERIŞMEK [götörüşmök], *işl.* 1. Götermäge kömek etmek. *Men olaryň ýüklerini göterişdim.* 2. Bilelikde götermek. *Pagtaçylar içi pagtaly ganarlaryny harmana tarap göterişip baryyardlar.*

GÖTERME [götörmö] **I**, *iş ady.* Götermek ýagdaýy.

GÖTERME [götörmö] **II**: **göterme ýap** raýyşy ýokary galdyrylyp çekilýän ýap.

GÖTERMEK [götörmök], *işl.* 1. Ýokary galdyrmak. 2. Bir zady öz ýanyň bilen alyp gitmek, ýanyňa almak. *Uzak ýola çykannda ýanyňa suw götergin.* 3. Biriniň adyny dakynmak, adyny almak. *Indi oba mekdebi şahyryň adyny göterýär.* 4. *göç. m.* Birini bir guramanyň we ş. m. düzümine goşmak, kabul etmek, agzalyga almak. *Şu günler ýaşlar guramasyna götermäge gyzlaryň sekizisini taýýarlaýarys.* 5. *göç. m.* Öňki ýagdaýyndan ýokary galdyrmak, ýokarlandyrmak, gowulandyrmak. 6. Gaharlanýandygyňy bildirmezlik, çekmek, çydamak. *Degişmäni götermek. Onuň bolşuny götermek aňsat däl.*

GÖTERMEKLIK [götörmöklük], *iş ady.* Götermek ýagdaýy, derejesi.

GÖTERTMEK [götörtmök], *işl.* Götermek işini

birine etdirmek.

GÖTIN [götüýn], *hal.* Arkan, yza, yzyna. *Maşyn götin ýöredi.*

◊ **Götin gaýtmak** gaýra basmak, depgini, bady gowşamak.

GÖTINJEKLEME [götüýnjöklömö], *iş ady.* Götinjeklemek ýagdaýy.

GÖTINJEKLEMEK [götüýnjöklömek], *işl.* 1. Yzyna ýöremek, götin çekilmek, yza tesmek, yza çekilmek, götinlemek. *Ol allaniçigsi bolup götinjekläp ugrady.* 2. *göç. m.* Ikirjiňläp durmak, ýaýdanmak. *Olaryň ikisi hem boýun alan wadasynda durman, götinjekläp başlady.*

GÖTINJEKLEMEKLIK [götüýnjöklömeklik], *iş ady.* Götinjeklemek ýagdaýy, derejesi.

GÖTINJEKLEÝIŞ [götüýnjöklöýüş], *iş ady.* Götinjeklemek ýagdaýy, işi.

GÖTINLEME [götüýnlömö], *iş ady.* Götinlemek ýagdaýy.

GÖTINLEMEK [götüýnlömek], *işl., ser.* **Götin-jeklemek.**

GÖTINLEMEKLIK [götüýnlömeklik], *iş ady.* Götinlemek ýagdaýy.

GÖTINLETMEK [götüýnlötmök], *işl.* Yza ýöretmek, götin ýöretmek, yza tesdirmek.

GÖTINLEÝIŞ [götüýnlöýüş], *iş ady.* Götinlemek ýagdaýy.

GÖTINOGRY [götüýnoğry]: **götinogry etmek** özüň günäkär, ýazykly halyňa bigünäni aýyplamak, günäsiz adamyny ýazykly etmek, garalamak, töhmet atmak. *Sen öz ogluňa käýemän, gaýta meniňkini götinogry edýärsiň-le!*

GÖTINSÜMER [götüýnsümör], Arpaganyň başyna meňzeş baş çykarýan haşal ot.

GÖTLÜK, *at.* Eşegiň gaňňasy öňe gitmez ýaly, guýrugynyň aşak ýanyndan aýlanyp, gaňňanyň yzky gürlüğine daýylýan ýüp; iki ujuna ýüp daňlan kese agaçyjk, keseje.

GÖW, *at, ös.* Ýapragy, inçemik uzyn, baldagy ýumşak, ak gülli, ýaýrap ösýän, süýjümtik iýilýän ot. *Enem göwden gutap bişirdi.*

GÖWDE [göwdö], *at, kön.s.* 1. Göwre. *Göwnüm onda, göwdäm munda* (Nakyl). 2. Ölen adamyň jesedi.

GÖWDERI [göwdörü], *at.* Erşi gyzy, argajy gök, elde dokalýan ýüpek mata we şol matadan tikilen aýal köýnegi. *Göwderi köýnek.*

GÖWDÜGIŞ [göwdüğüş], *iş ady.* Göwdükmek ýagdaýy.

GÖWDÜKME [göwdükmö], *iş ady.* Göwdükmek ýagdaýy.

GÖWDÜKMEK [göwdükmök], *işl.* Gaty hor düşmek. *Haýwan, ynsan bir göwdügen ýyl boldy, Gaty gorkup, gala bilmez ýerinden* (Kemine).

üstünde, göwni kap dagynda özünüň ýagdaýynyň pesligini bilmän, amala aşyryp bilmejek zatlary barada hyýal edýän adam hakynda aýdylýar.

GÖWÜNDEŞ [göwünnöş], *syp.* Biri-biriniň göwnünden turýan, göwni bir, pikirdeş. *Ol Şiriniň hem özi bilen göwündeş gopjagyna şübhelenmeýärdi* (B. Pürliýew).

GÖWÜN-ISLEG [göw(ü)n-isleğ], *at.* Göwnüň isleýän zatlary, arzuw-hyýal. *Hekaýada adamlaryň göwün-islegleri çeper suratlandyrylýar.*

GÖWÜNJEŇ [göwünjöh], *at.* Bir zady ýerine ýetirmäge, bir ýere gitmäge ýa-da haýsydyr bir gymyldy-hereketi amala aşyrmaga ilgezik, örän islegli, meýilli, höwesek, döwtalap. *Onuň özi okamaga göwünjeňmikä?*

GÖWÜNJEŇLIK [göwünjöhlik], *at.* Bir zady ýerine ýetirmäge, bir ýere gitmäge ýa-da haýsydyr bir gymyldy-hereketi amala aşyrmaga ilgeziklik, örän isleglilik, meýillilik, höweseklik, döwtalaplyk. *Olar Aşyrmädiň pikirini göwünjeňlik bilen makullady* (B. Seýtakow).

GÖWÜN-KINE [göwün-ki:ne], *at.* Bir zat sebäpli adamlar arasynda ýüze çykýan öýke-kine, närazylyk, göwün galma. *Bolmady olaryň mekir-hilesi, Ýokdy bir-birinden göwün-kinesi* (A. Kekilow).

♦ **Göwün-kine etmek** *ser.* **Göwün: göwün etmek. *Ol menden göwün-kine etmesin.***

GÖWÜNLI [göwünlü], *syp.* Bir işi amal etmäge göwünjeň, bir zada meýilli, höwesli.

GÖWÜNLI-GÖWÜNSIZ [göwünlü-göwünsüz], *syp.* Çala göwünli, meýilsiz, höwessiz, iki göwünli, höwesek däl. *Ol göwünli-göwünsiz ädimläp ugrady.*

GÖWÜNLİK [göwünlük]: **göwünlik bermek** birini köşeşdirmek üçin hoşamaý söz aýtmak, teselli bermek, ruhy taýdan goldamak. – *Sende ýazyk yok, oglum – diýip, Döwletmämmet molla ogluna göwünlik berdi* (T. Taganow).

GÖWÜNSIZ [göwünsüz], *syp.* Bir zady etmeklige göwünjeň, höwesli däl, meýilsiz, höwessiz. *Goja göwünsiz güldi-de, elindäki hasasyny ýere dürttdi* (B. Kerbabaýew).

GÖWÜNSIZLIK [göwünsüzlük], *at.* Göwünli dälilik.

GÖWÜS, *at.* 1. Göwräniň boýun bilen garyn aralygyndaky bölegi, kükrek, döş, gursak. 2. Aýal maşgalalaryň süýt inýän agzasy, emjek. 3. *göç. m.* Bir ýeriň jümmüşi, merkezi, içi. *Giň meýdanyň göwsünde uly söweş başlandy* ("Görogly").

GÖWÜSBENT [göwüsvent], *at.* Atlaryň göwsüne bezeg üçin dakylýan, ýüzüne kümüş çäýylan ýasy gaýyş. *Ýaýbaň göwsi kümüş göwüsbent bilen bezelen owadan bedewine böküp mündi* (G. Kulyýew).

GÖWÜSLEK [göwüslök], *syp.* Göwsi, döşi uly (at hem aýal maşgala hakynda). *Dik boýun, göwüslek at*

birinji bolup geldi.

GÖYDÜK, *syp.* 1. Bedeni kadaly, sagdyn ösmedik, gowşak, keselli (adam, haýwan hakynda). 2. Suwdan, dökünden we ş. m. zatlardan horluk çekip, boýuny alyp ösmedik (ösümlik hakynda). *Kelemler göydük bolup otyr.*

GÖYDÜKDIRMEK [göydükdürmök], *işl.* Göydük bolmaga sezewar etmek, göydük etmek. *Çaganyň ugruna seretmän göydükdiräýmäh.*

GÖYDÜKLIK [göydüklük], *at.* Göydük ýagdaýda bolmaklyk.

GÖYDÜKMEK [göydükmök], *işl.* 1. Näsaglygy zeraýy ösmän göydük bolmak, gowşak, keselli bolup ösmän galmak. 2. Boýuny-inini alyp bilmän galmak, göydük bolmak (ösümlik hakynda). *Sil gelendigi sebäpli, gowaça göydügip otyrды.*

GÖYELMEK [göyölmök], *işl.* Mes erkegiň owsar ýüpi çekdirilip, duşalgy aýagyna daňylmak.

GÖYEMEK [göyöömök], *işl.* Mes erkegiň düýelere azar bermezligi üçin owsar ýüpünü pugta çekip duşalgy aýagyna daňmak. *Sürüdüki höwür erkegi göyediler.*

GÖYEŞMEK [göyöşmök], *işl.* 1. Göyemäge kömek etmek. 2. Bilelikde göyemek. *Olar erkekleri göyüşip durды.*

GÖYETMEK [göyötmök], *işl.* Göyemek işini başga birine etdirmek.

GÖYÄ [gö:ýä:], *hal.* Hamala diýersiň, edil, hamala, misli. *Ene ogluny göyä ony beladan goramak isleýän ýaly özüne çekdi.*

GÖYÄKI [gö:ýä:ki], *hal, ser.* **Göyä.** *Perizatlar gezer her ýan, Göyäki hüýr bilen gulman* ("Görogly").

GÖYI [göyü], *at.* Uguň egninden aýlanyp daňylýan ýüp, uk ýüpi.

GÖYMEK [göyömk], *işl.* Boý alyp bilmezlik, ösmezlik.

GÖYÜL, *at.* Tegelek ýaprakly, çybygy tikenli, ýere ýazylyp öşýän köp ýyllyk ösümlik.

GÖYÜNMEK [göyünmök], *işl.* Bir zady görüp janyň ýanmak, köýüp-bişmek, çendenaşa gynanmak. *Görme-de, göyünme-de* (Atalar sözi).

GÖZ, *at.* 1. Görüş agzasy we görejiň özi, garak. 2. Agajyň ösmän galan ýa-da kesilen şahasynda galan ösüntgi yzy. *Timarlaýan pürsümiziň gözi kän eken.* 3. Iňňä we ş. m. sapak ötürilýän deşik. *Bu eriş temeniň gözünden geçmez.* 4. Tüpeňiň ok salynýan ýeri. 5. Dağlyk ýerlerde suwuň çykýan ýeri, çeşmäniň gözbaşy. *Çeşmäniň gözi gömlüpdur.* 6. Penjiräniň, äýnegiň aýna salynýan bölegi. *Äpişgäniň gözi. Äýnegiň gözi.* 7. Horjunyň zat salynýan ýeri, stoluň çekeri, tahlyly we ş. m. *Ol dolda duran çuwaldan iki çanak un alyp, horjunynyň çep gözüne gapgardy* (G. Kulyýew).

♦ **Göz açmak** deşik açylmak. *Çyban göz açansoň, ýaranyň azary gowşady.* **Göz açyp-ýumasý salym** tiz

ýagdaýy.

GÖWRÜM, *at.* Bir zadyň daş görnüşiniň möçberi, gabarasy. *Bu eser, göwrüminiň kiçiligine garamazdan, mazmuna örän baýdyr* (H. Ysmaýyłow).

♦ **Göwrümiňi giň tutmak** her bir zada gaharyňy getirip durmazlyk, darygyp durmazlyk. *Ol göwrümini giň tutdy. Göwrümi giňemek* arkaýynlanmak, göwni karar tapmak, ynjalmak. *Myhman ýigidiň göwrümi giňäp gitdi* ("Edebiýat we sungat").

GÖWRÜMLI [göwrümlü], *syp.* Göwrümi, tutýan meýdany uly, gabaraly. *Hassahanada alnyp barylýan oňat işler, geçirilýän ylmy derňewler jikme-jik öwrenilip, uly göwrümlü eser ýazylmaga mynasypdyr* ("Türkmenistan").

GÖWŞÜL, *syp.* Reňki-peti gidişen, könelişen, sary giden (geým-gejim hakynda). *Göwşül çabyt.*

GÖWŞÜLDEME [göwşüllömö], *iş ady.* Göwşüldemek ýagdaýy.

GÖWŞÜLDEMEK [göwşüllömök], *işl.* Täze zatlar mahsus alamatlary gidip ugramak, könelişip ugramak, könelmek, peti-sary gitmek, süzülip başlamak. *Başy göwşüldän perenjeli, egni sowsany köýnekli çal saç bir aýaldy* (B. Kerbabaýew).

GÖWŞÜLDEMEKLIK [göwşüllömöklük], *iş ady.* Göwşüldemek ýagdaýy.

GÖWŞÜLDEÝIŞ [göwşüllöýüş], *iş ady.* Göwşüldemek ýagdaýy, derejesi.

GÖWŞÜLRÄK [göwşülrä:k], *syp.* Könelişip başlan, sary gidip ugran. *Göwşülräk gymraköwşi Ýagys suwna ezilipdir* (K. Gurbannesow).

GÖWÜN, *at.* Adamyň içki ruhy dünýäsi, içki duýgy, ýürek (göçme manysynda), köňül.

♦ **Göwne almak** aýdylan söz ýa-da edilýän herket zerarly öýke etmek, gaty görmek, ýokuş görmek. **Göwne degmek** närazy etmek, öýkeletmek, gynandyrmak. **Göwne getirmezlik** *ser.* **Göwne almak.** *Meniň sözümi göwnüňe getiräýdimmi?* (B. Seýtäkow). **Göwne jaý bolmak** kanagatlanarlyk halda, ýagdaýda bolmak, dogry tapylmak, makul bilinmek. **Göwne makul bolmak** *ser.* **Göwne jaý bolmak.** **Göwni bitgin** öz eden işinden ýa-da bolşundan göwnühoş,razy,öz herketinden hoşal. **Göwni bitmek** birinden razy bolmak, hoşal bolmak, islegi kanagatlandyrylmak. *Sizden göwnüm bitdi* (N. Saryhanow). **Göwni bozuk** gaýgyly, gamgyn. **Göwni galmak** birinden bir iş üçin kine etmek, gaty görmek, närazy bolmak, öýke etmek. **Göwni ýetmek** oňat hasaplamak, gowy diýip tapmak, pisindii oturmak, hoşal bolmak, kanagatlanmak. *Hanyň hem bagşysyna göwni ýetýär* (N. Saryhanow). **Göwnüňe garalyk gitmek** bir zada münküri, betgüman bolmak, sübhelenmek, ynam gaçmak. **Göwnüňe garamak** ugruna kowmak, diýenini etmek, garşy gitmän, razy etmek. *Eje, ataneleriň maşgalanyň öz göwnüňe-de garamaklary gerek*

ahyryn (A. Gowşudow). **Göwnüňe gelenini etmek** öz islegiňçe hereket etmek, bir işi, meseläni geňeşmän, maslahatlaşman özüňçe çözmek. *Sen öz göwnüňe gelenini edip ýörme-de, kakaňa gulak as!* **Göwnüňe gelmek** gorky, kine, öýke we ş. m. zatlar ýada düşmek, betgüman bolmak, inkişli bolmak. **Göwnüňe güman gitmek** *ser.* **Göwnüňe garalyk gitmek.** **Göwnüni awlamak** biriniň göwnüni almak, göwnünden turmak, göwnüni hoş etmek. **Göwnüni görmek** *ser.* **Göwnüni awlamak.** **Göwnüni götermek** birini begendirmek, şatlandyrmak, ruhlandyrmak, ruhy taýdan galkyndyrmak. **Göwnüni ýykmaq** halanmajak söz aýdyp ýa-da bolgusyz hereketiň bilen birini gaty gynandyrmak. **Göwnüň bozulmak** bir sebäbe görä gamgyn bolmak, ejizlemek, hamsykmak. *Ol geçmişini ýatlanda göwni bozulardy.* **Göwnüňe geňeşmek** bir işe başlamazdan oň pikir etmek, oýlanyp görmek, pikirlenmek, öz ýaňyndan öz-özüňe sala salmak. *Toý etmek hakynda öz göwnüňe geňeşip gördüňmi?* **Göwnüň geçmek** biri ýa-da bir zat hakynda edýän tamaň çykmazlyk, tamaň puç bolmak. – *Şu haty Gözele ber diýdim welin, etmedi, şondan bäri Ogulbikeden göwnüm geçdi – diýdi* (A. Durdyýew). **Göwnüň gitmek** bir zada, birine gözüň gitmek, gowy görmek, meýil etmek. **Göwnüň göterilmek** şahdiň açylmak, keýpiň kökelmek, ruhlanmak. *Sergi zalyna gireniňde göwnüň göterilýär.* **Göwnüňi aldamak** özüňi hoşal etmek, ynandyrmak, bir işiň boljagyna umyt etmek. *Öz göwnüňi aldap ýörme, ýazan hatyň giçdir indi* (B. Hudaýnazarow). **Göwün açmak** gaýgy-gussany taşlamak, şatlanmak. *Ol hem iňçäk güleşmegiň, göwün açmagyň arzuwyndady* (G. Kulyýew). **Göwün bermek** halamak, sulhuň almak. **Göwün bölekçiligi bolmazlyk** bir perdeden gopmaklyk, bir pikirde durmaklyk. *Olaryň biri-birinden göwün bölekçiligi bolmandy.* **Göwün bölmek** öňki eden pikirinden, maksadyndan boýun gaçyrmak, wadasyndan dänmek. *Onuň aýdyp ugran habary onuň göwnüni böldi* (B. Seýtäkow). **Göwün döwürmek** ozal gowy aragatnaşykda bolan adamyňdan bir sebäbe görä gaty öýkelemek, juda gaty görmek, göwnüň galmak, göwnüň geçmek. **Göwün posuňy dökmek** ýüregindäki, göwnündäki hyýalyny, isleg-arzuwyny gowy görýän adamyň ýanynda aýtmak, içini dökmek. *Bütün gijäni onuň bilen söhbet gurap, göwnüniň posuny dökerdi* (G. Kulyýew). **Göwün solpudan çykmak** keýpden çykmak, öz göwnüňe laýyk etmek, armandan çykmak, hezil edinmek. *Olar bilen degşip-gülşüp, göwün solpusyndan çykydyrlar* (N. Pomma). **Göwün sowatmak 1)** gep berip iki adamyň arasyny bozmak. **2)** işden we ş. m. zatlardan ýüz öwürmek. **3)** keýpden çykyp ynjalmak, içini sowatmak. **Göwün ýüwürtmek** köp zatlary hyýal etmek, arzuw etmek. *Ol göwün ýüwürtdip gelşine wagtyhoşluk bilen ýuwaşja hiňlenýärdi* (G. Kulyýew). **Özi kül**

düşünmek; sowatly bolmak, düşünjesi artmak. **Gözi açylmazlyk** gutulmazlyk, saplanmazlyk, dynmazlyk. *Dümewden gözüm açylmady* (K. Berdiýew). **Gözi gara düşmek 1)** daş-töweregindäki zatlary görüp, saýgaryp başlamak (ýaş çaga hakynda). *Gaýyn enesi gelnine: "Suw ýaly çagaňy öýden çykaryjy bolmagyn, etigip, gözi gara düşýänçä kän bir gezdirmäweri"* diýdi. **2)** durmuşa, ýaşayyş düzgünlerine düşünişip başlamak, kämilleşmek (ýaş ýetginjek hakynda). **Gözi bagly** medeniýetden yza galan, sowatsyz, nadan. *Gözüm bagly ekeni, indi hemme zada düşüňýän.* **Gözi bilen iýäýjek bolmak 1)** gaharly siňe seretmek, ýigrenç bilen seretmek. *Meni gördügi, gözi bilen iýäýjek bolýar.* **2)** birine ýa-da bir zada siňe seretmek, üns bilen seredip durmak, gözi içinden geçmek. **Gözi dokunmak** bol-elin zady, bolçulygy ýa başga göze doly zady görüp kanagatlanmak. *Pagtdan alnan bol hasyly göreniňde, adamyň gözi dokunýar.* **Gözi düşmek** görmek, göze ilmek. *Märekäniň içinde birden dostuma gözüm düşdi.* **Gözi, gaşy çekip durmazlyk** birini göresiň gelmezlik, görmek islemzlik. *Ol ýere gidip näme işim bar, gözi, gaşy çekip duran barmy?* **Gözi gatyny görmek** horlugy, kyncylygy görmek, jepa çekmek. **Gözi gitmek 1)** kesel sebäpli gözi görmekten galmak. **2)** gowy zady, adamy ýa-da biriniň göreldä bolarlyk hereketini, bolşuny we ş.m. görüp, öz ýanyndan kemsinmek. *Dostunyň iňlisçe gepleýişine onuň gözi gidýärdi.* **Gözi gorkan ýeri bar bolmak** birinden ýa-da bir zatdan gaty gorkmak. *Elbetde, gözi gorkan ýeri bardyr-da, öňünden it çyksa, ugry gaçardy.* **Gözi gülüp durmak** özüni örän şadyýan alyp barmak, şadyýanlygy hemişe ýüzüne çykyp durmak. *Ol gaty ýeser görüňär, haçan görseň gözi gülüp durandyr.* **Gözi gyýmazlyk** birine dözmeklik, ýuregi awamaklyk, rehimi inmeklik. *Gözüm gyýmaz oýarmaga, näzli ýarym, oýan indi* (Halk aýdym-laryndan). **Gözi gyzarmak** maddy üpjünçiligi we ş. m. göterinmän, azgynçylyk etmek, azmak, mesirgemek. **Gözi içinden geçip barmak** ýiti-ýiti seretmek, gözi bilen iýäýjek bolmak. *Onuň gözi içinden geçip barýar.* **Gözi içine gitmek** gaty horlanmak. *Ol çöp ýaly bolup, gözleri içine gidipdi* (B. Seýtakow). **Gözi ýanyp durmak** gözünde dogumlylyk, gujurlylyk alamaty görünmek. *Ol gözi ýanyp duran dogumly ýigitdi.* **Gözi ýer görmezlik** özüni hondanbärsi saýyp, adam tanamazlyk. özüni ulumasy tutmak, gedemlik etmek. *Gözi ýer görmän, özüne, atyna göwni ýetip we atyny ykjam sürüp gelyän ýigit gyzy gören badyna, gara dere batyp barýar* ("Görogly"). **Gözi ýetmek ser. Göz ýetirmek.** *Bu öýe özüniň yzyndan hiç kimiň gelmejegine gözi ýetýärdi* (B. Seýtakow). **Gözi ýolda galmak** biriniň gelerine köp wagtlaý garaşmak, iki gözi ýolda galmak. *Ejesine garaşyp, onuň gözi ýolda galdy.* **Göz oýnaklatmak** gözüni hereketlendirip, näz-kereşme etmek. **Göz**

öňünden geçmek öň bir gören zadyň, wakaň we ş. m. zatlar birin-birin ýadyňa düşüp, göz öňüne gelmek. **Göz öňünde tutmak** bir işi amala aşyrmagy maksat edinmek, nazarda tutmak, durmuşa geçirmegi niýet edinmek. **Göz öňüne gelmek ser. Göz öňünden geçmek.** *Soltanjygyň aýdanlarından Şiriniň başyna düşen günleriň bary mugallymyň göz öňüne geldi* (N. Saryhanow). **Gözsüz batyr** soňuny saýmaýan, özüni oda-suwa urmaga, janyňy gurban etmäge taýyn (adam). **Göz ümlemek** gözüň bilen yşarat etmek, üm bilen duýdurmak, gözüň hereketi bilen birini ýa bir zady görkezmek. **Gözüm üstüne** baş üstüne, lepbeý. *Gözüm üstüne, näme işiň bolsa buýruber!* **Gözünde ot ýakmak** sütem, zulum edip horlamak, azap berip gynamak, ejir çekdirmek. **Gözüne basmak** biriniň islegine garşy gidip, erk-ygtyýaryna garaman hereket etmek, bir işi amala aşyrmak. *Oglum, baýraklaryny gözlerine basyp aldyň!* ("Görogly"). **Gözüne görkezmek 1)** öz başarjaňlygyň bilen bütinleý üýtgetmek, gutarnykly subut etmek, göwnünde çiglik galmaz ýaly etmek. **2)** birine bir hata, ýalňyşlyk, nädogry edilen iş üçin temmi bermek, çäre görmek, ikinji gezek gaýtalamaz ýaly etmek. *Ogurlygyň nämedigini häzir men seniň gözüňe görkezerin.* **Gözüne gül salmak** bir zadyň hötdesinden gelmek, doly başarmak, hek etmek. **Gözüne güýdüşmek ser. Göze güýdüşmek.** **Gözünü açyp gitmek** durmuşyndan närazy bolup jan bermek, ölmek. **Gözünü açyp göreni** eneden dogaly bäri, özüni bilip ugraly bäri, bar bilýän zady. *Onuň gözünü açyp göreni zähmet çekmek boldy.* **Gözünü aýyrmazlyk** birsyhly seredip oturmak, nazaryndan sypdyrmazlyk. **Gözünü baglamak 1)** aldap nadanlykda saklamak, nadanlyga sezewar etmek. **2)** dürli usullar bilen birini erbet ýagdaýa salmak, pyrryldak etmek, aldamak. **Gözünü-başyny aýlamak** aldap bir zada razy etmek. *Gyzyň gözünü-başyny aýlap, ony halamaýan ýigidine durmuşa çykмага razy etjek boldular.* **Gözünü çykarmak** öte gitmek, çenden aşmak, hetdiňi bilmezlik. **Gözünü gögertmek** görgi baryny görkezmek, gaty horlamak. **Gözünüň oduny almak** urup, sögüp ýa-da başga bir zat edip, hemişe gorkup durar ýaly etmek, heder eder ýaly temmi bermek. **Gözünü oýmak** gözüni çykarmak, iň erbet jeza sezewar etmek. – *Haw tagsyr, meniň gözümü oýduň, oglumy öldürdiň, meniň senden soňky dilegim – şu gysragy senden dileýän—diýdi* ("Görogly"). **Gözünü ýeňsesinden çekmek** berk jeza bermek. **Gözünü açyp gitmek** öňünde goýan maksadyňa, arzuwyňa, niýetiňe ýetmän, armanly ölmek, ahmyrly dünýäden ötmek. **Gözün agarmak** zulum, horluk görmek, ýaramaz durmuş zerarly gaty horlanmak. **Gözün agyny köpeltmek ser. Gözüni alartmak. Gözün aksyn!** "kör bol, janyň çyksyn" diýen manyda aýdylýan sögünç, gargyş. *Yl-gama diýsem etmän ýykyldyň, gözüň aksyn! Gözüň ak*

wagtyň içinde, derrew, sähelçe wagtyň dowamynda. **Göz agyrysý ýaly bolup** islenmedik ýere barmak, gerek däl ýere sokjarylyp gelmek, halanmaýan ýerinde görünmek. *Göz agyrysý ýaly bolup, eýýäm gelipdir.* **Göz alartmak** gaharly seretmek, gözün bilen gorkuzjak bolmak. **Göz astyna almak** nähili adamdygyny bilmek üçin kesesinden syn etmek, synlamak. **Göz astyndan** hiç kime bildirmän, assyrynlyk bilen. **Göz astyndan seretmek** bir zada assyrynlyk bilen ogrynça bakmak, garamak, äňetmek, esetmek. *Aýmyrat oňa göz astyndan seredip ýylgyrды.* **Göz aýlamak 1)** daş-töweregiňe seretmek, göz gezdirmek, garamak, äňetmek, esetmek. **2)** biriniň ýa-da bir zadyň aladasyyny etmek, birine hossarlyk etmek, hemaýat, goldaw bermek. **Göz baglanmak** garaňky düşmek, garaňky gatlyşmak. *Daýhanlar göz baglanýança işlediler.* **Göz bilen gaşyň arasynda** kynçylykly ýagdaýyň ýüze çykması aňsat, bolary ýakyn. *Emgek göz bilen gaş arasynda* (Atalar sözi). **Göz boýamak** aldamak üçin emel, hile etmek, galplyk etmek. **Göz çaky** göz çeni, göz ölçegi, çen, çak. **Göz degmek** öňden gelýän ырым-nyançlara görä, kimdir biri öz çagasy bolsa, mähir bilen, basga biri bolsa, göz dikip içgin seredende, seredilýäniň saglyk ýa-da durmuş ýagdaýy ýaramazlaşmak. **Göz delmirtmek** naýynjar halda seretmek. **Gözden, dilden saklasyn!** şowly, oňat bir zada, ýagdaýa, görnüşe we ş. m. kesekiniň gözünüň degmeginden, diliniň ýetmeginden "hudaý gorasyn" diýen manyda ulanylýan aňlatma. **Gözden düşmek** halys özüňi ýigrendirmek, abraýdan açmak, ryswa bolmak. **Gözden gaýyp bolmak** gözden ýitmek, görünmez ýaly bolmak. **Gözden geçiriliş** sungat, çeperçilik ussatlygy we ş. m. boýunça çykyş edip, synagdan geçiş, sungatda hasabat beriş. **Gözden geçirmek** birin-birin seredişdirip çykmak, dogry ýa nädogrudygyny barlamak; synlamak. *Sekiniň üstünde oturanlar başdan-aýak seredip, sazandany gözden geçirdiler* (N. Saryhanow). **Gözden ot çykmak** güýçli degen urgy we ş. m. zerarly gözün öňi ýaldyrap gitmek. **Gözden salmazlyk** biriniň ýa bir zadyň aladasyyny etmek, oňa garaşyk etmek, ýardam bermek, ondan habar tutup durmak, ony goldamak, unutmazlyk. **Gözden sypmak** gözden ýitmek, ýitirim bolmak, ünsden düşmek. **Gözden uçmak** köp wagtlaп görölmedik adam, barlyp görölmedik oba-şäher, bir wagtlar iýlen, içilen zatlar ýatdan çykyp gitmek. *Gaňsyrawugyňy kükedýän düýe çaly meniň-ä gözümden uçupды.* **Gözden ýitmek** göz görerden uzaga gitmek, göz ýeterden uzaklaşmak, ýitirim bolmak. *Olar kem-kemden yzda galdylar-da, salgyma çümüp, gözden ýitdiler* (R. Gelenow). **Göz dikmek 1)** bir zada çişerilip, gözünü aýyrman seretmek, siňe seretmek, nazaryňy dikmek. **2)** biriniň gelerine sabyrsyzlyk bilen garaşmak, geler diýip ymtylmak, intizar bolmak. **3)** bir zady almagyň kül-

külüne düşmek, bir zady eýelemäge ymtylmak. **Göze başa düşmek** suwumsyzlyk, açgözlük edip, özüňi ýigrendirmek, betnebislik etmek. **Göze çöp atmak** aldawa salmak, aldamak. **Göze dürtme 1)** mese-mälim, göz-görtele, bassyr-bussursyz. *Onuň niýeti bize mälim, hereketi göni göze dürtme* (B. Kerbabaýew). **2)** gaty garaňky, bir ädim öň ýanyň görünmeýän garaňkylyk. *Göze dürtme garaňkyda ýoluňy görmek kyndy.* **Göze dürtülip durmak** görnüp durmak, mese-mälim bolup durmak. **Göze garasuw inmek** göz garasuw keseli bilen kesellemek. **Göze gelüwli** gelşikli, görmegeý. *Göze gelüwli gelin.* **Göze görnen** kämillik ýaşyna golaýlap, ýetişip ugran (diňe gyz hakynda; öten zaman ortak işliginiň goşulmasy goşulyp ulanylýar). *Göze görnen gyzy bolsa, hantamadyr her ýeten* (Kemine). **Göze gubar inmek** halys garrap, gözün ysýgy öçmek, görme-kden galmak. **Göze güýdüşmek** duýdurman, bildirmän, görkezmän bir iş, hereket etmek, göze çöp atmak. **Göze ilginç 1)** göze dürtülip, mesaňa bolup duran, göze görnüp, saýlanyp duran (zat hakynda). **2)** hereketi, daş görnüşi boýunça beýlekilerden tapawutlanýan (adam hakynda). **Göze ilmek** göze görünmek, göze kaklyşmak. **Göze kaklyşmak ser.** **Göze ilmek.** **Göze sürme etmek** gadyryny, gymmatyny bilmek, gowy görmek, iň arzyly zat hasaplamak. **Göz etmek** bir zady birine güjeňlemek, mazamlamak. *Ol ile göz etmek üçin her gün iň gowy eşiklerini geýip, ýola çykardy.* **Göze yssy görünmek** göze ýakymly, mähirli, gowy görünmek. *Ýaşlykda bile tirkeşen ýoldaşlary gözüne aýratyn yssy görnerdi.* **Göze ýakymly** bir zat göwnüne ýaraýan. *Asylgy duran köýnekleriň haýsy biri göze ýakymly?* **Göz gamaşdyryjy** owadanlygyndan ýalbyrap öwşün atýan. **Göz gamaşmak** ýiti ýagta we ş. m. zatlara gözün bulaşyp, zat saýgarmazlyk, hiç zat görüp bilmezlik. **Göz gatyrmak** bir hereketi kynlyk bilen ýerine ýetirip bilmek. *"Toýa-da göz gatyryp geläýdim"* diýip, *togsana golaýlan garry ene hasasyna daýanyp, jaýlaşykly oturara ýer gözledi.* **Göz gezdirmek 1) ser.** **Göz aýlamak.** **2)** bir yazga, hata we ş. m. ýüzleý seredip çykmak. **Göz görkezmek 1)** üýtgeşik, täsin iş edip, özüňi tanatmak, özüňi görkezmek, haýran galdyrmak, aň etmek, güýjüňi görkezmek. **Göz güldürmek (göz oýnatmak)** şatlygyňy, begenjiňi göz arkaly aňlatmak, birine mylakatly garamak. *Ol owadan gözlerini güldürip ýylgyrды.* **Göz gypmak (gyrpmak)** bir gözünü çalt ýumup açmak bilen ýşarat etmek, duýdurýş bermek. **Göz gyzdymak** hak-u-nähak bir zady almaga, edinmäge meýil etmek. *Kişi zadyna göz gyzdymak ýaramaz gylykды.* **Gözi açylmak 1)** görüp başlamak. *Kaka, kiçijik güjügimiziň gözi açylaýypды!* **2)** bir zada bolan höwesi artmak, göhi gelmek, keýpi tutmak. *Ýagly gapyrganyň adyny eşitse, onuň gözi açylýar* ("Görogly"). **3)** öň düşünmeýän zadyna göz ýetirmek,

GÖZÇİ [gözçü], *at, kön.s.* Gözegçi. *Gözçi gözledi, gördi* ("Kitaby dedem Gorkut").

GÖZÇYKGYNÇ, *syp.* Ile sygmaýan, ilden çykyň, hiç bir heňe, kada-kanuna dogry gelmeýän (iş, hereket we ş. m. hakynda).

GÖZDAŇDY [gözdaňdy], *at.* Eşekçiniň gözünü ýaglyk bilen daňyp oýnalýan çaga oýny. *Gözdaňdy oýnaýan çagalar eşekçiniň bir sagyna, bir soluna aýlanýardylar.*

GÖZEDÜRTME [gözedürtme], *at.* Çakdanaşa garaňky, tüm, hiç zat seljerip bolmaýan garaňkylyk (*ser. Göz: göze dürtme*). *Gije sowukdy, gözedürtme garaňkydy* ("Edebiýat we sungat").

GÖZEG [gözög] **I**, *at.* Çuwal, horjun we ş. m. gabyň agzyny ýüp bilen gözemek üçin edilýän halkajylar. *Çuwalýň gözegleri ýolnup ugrapdyr.*

GÖZEG [gözög] **II**, *at, gepl. d., ser. Gözleg 1.*

GÖZEGÇİ [gözögçü] **I**, *at.* Gözegçilik edýän, esewan bolýan, seredýän adam. *Her oýunçynyň özüniň gözegçisi bolýar.*

GÖZEGÇİ [gözögçü] **II**, *at.* Gözemek işini ýerine ýetirýän adam.

GÖZEGÇİLİK [gözögçülük], *at.* Göz-gulak bolmaklyk, esewan bolmaklyk, seretmeklik.

GÖZEĞSİZ [gözögsüz] **I**, *syp.* Gözegi bolmadyk, gözeg edilmedik, gözzelmedik. *İçi däneden doly gözegsiz çuwal jaýyň burçunda durdy.*

GÖZEĞSİZ [gözögsüz] **II**, *syp.* Gözegçilik edilmeýän, hiç hili gözegçiligi bolmadyk, göz-gulak bolunmadyk, esewan edilmedik. *Ol günleriň birinde peji gözegsiz taşlap gidipdir.*

GÖZEL [gözöl], *syp. 1.* Owadan, görmegeý, gelşikli. *Gözöl gyz. 2.* Ajaýyp, ajap, örän oňat. *Şäher öňküsindenem gözöl görnüşe girdi* ("Edebiýat we sungat"). **3.** göç. m. Aýal, gyz maşgala, zenan. *Gözöl alsan aryflara gulak goý, Syratyn sözleyir ýagşy syn bilen* (Magtymguly). **4.** Gyza dakylýan at.

♦ **Gözöl gönüň!** öz isläniňi et, erk-ygtyýar özüňde. *Maňa ýoldaş bolup bilmejek bolsaň, onda näme, gözöl gönüň, men-ä gitdim.*

GÖZELEK [gözölök]: **gara gözölek** owadan gara gözli, enaýyja gözli. *Ynha, gözleri oýnaklap duran bir gara gözölek gyz.*

GÖZELGI [gözölgi], *syp.* Çuwaldyr horjunyň we ş. m. agzy ýüp bilen gözelen.

GÖZELLENDİRMEK [gözöllönnürmek], *işl.* Öňküden gözöl etmek, has gözöl görnüşe getirmek. *Jaýy gözellendirýän zat onuň soňky bezegleridir.*

GÖZELLENMEK [gözöllönmök], *işl., ser. Gözelleşmek.* *Güneşli paýtagtymyz günsaýyn gözellenýär* ("Edebiýat we sungat").

GÖZELLEŞDIRMEK [gözöllöşdürmek], *işl.* Gözel görnüşe getirmek, gözöl, owadan bolmagyny

üpjün etmek, görk bermek.

GÖZELLEŞMEK [gözöllöşmök], *işl.* Kem-kemden gözöl bolmak, dura-bara gözöl görke girmek, gözellenmek, owadanlaşmak.

GÖZELLİK [gözöllük], *at.* Gözele has bolan görmegeýlik, owadanlyk.

GÖZELMEK [gözölmök], *işl.* Doly gabyň agzyny gözeglerinden atanaklaýyn ýüp geçirilip daňylmak.

GÖZEME [gözömö], *iş ady.* Gözemek ýagdaýy, derejesi.

GÖZEMEK [gözömök], *işl.* Çuwalýň, horjunyň, ganaryň we ş. m. gaplaryň içine salnan zatlar dökülmez ýaly gözeglerinden atanaklaýyn ýüp geçirip daňmak.

GÖZEMEKLİK [gözömöklük], *iş ady.* Gözemek usuly.

GÖZEÝİŞ [gözöýüş], *iş ady.* Gözemek ýagdaýy.

GÖZENEK [gözönök], *at. 1.* Atanaklaýyn görnüşde edilen germew, penjiräniň daş ýa iç yüzünden goýulýan, ýogyn simden edilen gorag. *Ol gözenekten seretdi* (B. Seytākow). *Men penjiräme gözeneke ýasatdym. 2.* Ak öýleriň täriminiň ara deşikleri. *Ol öýüň gözeneğinden içerik seretdi. 3.* El işlerine atanaklaýyn salynýan öýjük-öýjük görnüşli nagyş. **4.** göç. m., *gepl. d.* Türme, tussaghana.

♦ **Gözenekten garatmak** türmä basdyrmak, tussag etdirmek.

GÖZEŞDIRMEK [gözöşdürmek], *işl.* Ählisini gözemek, gözäp çykmak.

GÖZEŞMEK [gözöşmök], *işl. 1.* Gözemeğe kömek etmek. *Ol maňa doly ganarlary gözüşdi. 2.* Bilelikde gözemek. *Adamlar içi bugdaýly çuwallary gözüşip durdular.*

GÖZETÇİ [gözötçü], *at, gepl. d., ser. Gözegçi.* *Seytek gyrmany bagy-Serçemene gözetçi goýdy* ("Görogly"). *Her bir işde özüň gözetçi bolmasaň bolmaýar* (A. Gowşudow).

GÖZET [gözöt], *at, gepl. d.* Görnüp duran ýer, öňi, öň ýany, garşysy. *Aty jaýyň gözedinde daňay.*

GÖZETÇİLİK [gözötçülük], *at, gepl. d., ser. Gözegçilik.* *Üzüm agaçlaryna we başga baglara suw tutulyşyna her gün Hoşgeldiniň özi gözetçilik edýär* (A. Gowşudow).

GÖZETDIRMEK [gözötdürmek], *işl., ser. Gözetmek.*

GÖZETLEMEK [gözötlömek], *işl., gepl. d. 1.* Gözegçilik etmek, esewan bolmak. **2.** Garaşmak, biriniň yoluna göz dikmek.

GÖZETMEK [gözötmök], *işl.* Gözemek işini başga birine etdirmek. *Kakam bugdaýly çuwallary maňa gözetdim.*

GÖZGAŞ [gözga:ş], *at.* Çaga, garra, ýaraman ýatan adama edilýän garaşyk, ideg. *Çaga hemişe gözgaş edip*

ýagyny iýdirmek birini hiç bir kemini goýman ekläp-saklamak, birkemsiz ösdürüp ýetişdirmek. *Saňa çagalykdan enesiz-atasyz diýdirmedim, gözümiň ak ýagyny iýdirdim. Indiki bolup ýörşüň şonuň sag bolsunmy?* **Gözüniň alynynda** biriniň göni ýanynda, görüp durka. *Gözümiň alynynda ýalan sözlemäň näme?* **Gözüň awusyny almak** az salym ýatyp turmak, azajyk irkilmek. **Gözüň aýdyň!** begençli waka gutlanyp aý-dylýan alkyş sözi. **Gözüň bürlüp barmak** ukyň tutup başlamak, ýatasyň gelmek. – *Men-ä ýatjak, gözüm bürlüp barýar.* **Gözüň çekmek** gözün gabagynyň bir nerw damarjygy tirpildemek. *Asyl şu gün, бүтин gün, gözüm çekdi durdy* (H. Ysmaýylov). **Gözünde bolsun** gözlenýän zadyň gözleginde bol, bir zadyň bardygyn-dan, ýokdugyndan habarly bol, gözleg-ideg et. **Gözünden uçmak** köp wagt bäri görülmänsoň, ýatdan çykyp gitmek (köplenç, iýilýän, içilýän zatlar hakyn-da). *Garpyz toşaby dagy gözümüzden uçupdyr, dadyp gören wagtyň ýadymyzdan cykypdyr.* **Gözünde okuň bolsa urmak (atmak)** eliňden gelse, zyýan ýetirmek, ýeri gelende zeled etmek, birini ýigrenmek. **Gözüň dokunmak** seredip duran zadyň gowulygyna, gabara-syna, görk-görmegine synyň oturmak, haýran galmak. **Gözüň doýmazlyk** gara nebsiňe "haý" diýip bilmezlik. *Onuň garny doýsa-da, gözi doýanok.* **Gözüň dumanlamak ser.** **Gözüň ümezlemek.** **Gözüne degmek** tüýs jaý ýerinde kömege ýetişmek, gerekli ýerinde goldaw, goltgy bolmak. *Gitmeli ýerime ulag tapylaýsa, häzir gözüme degjek-dä!* **Gözüne döneyin! 1)** biri gowy göründe, "ezizim, mähribanym, gadyrdanym ýaly manylarda ulanylyan söz düzümi. **2)** birinden zat mylakatlylyk bilen haýş edilip aýdylýan söz düzümi. *Gözüne döneyin, Myrat, beýle zatlary hudaý size görkezmesin.* **Gözüne gelmezlik** biriniň bolşy, gylyk-häsiýeti ýaramazlyk, özüni alyp barşy ýigrenilmek. *Hähili adamdygyny bilemsoň, ol hiç wagt gözüme gelenok.* **Gözüne görünmek** psihiki näsazlyk netijesinde ýok zatlar bar ýaly bolup görünmek. **Gözüň gaçyp barmak** kelläň gaty agyryp, gözüne güýçli täsir etmek. *Gözüm gaçyp barýar, men-ä işe ýaramok.* **Gözüň ganmak** bir zady köp gezek görmek, doýa-gana synlamak, göre-göre doýmak. *Şol zeyilli suratlar-dan ozalam köp gezek gözüm gandy.* **Gözüň garaňkyramak** ysgynsyzlyk we ş. m. zerarly essini aýylyp, başyň aýlanyp, gözün zat görmän başlamak. **Gözüň-gaşyň çekip durmazlyk** birini göresiniň gelmezlik. *Ony gözüm-gaşym çekip duranok, şonsuzam al-adam ýetik.* **Gözüň gitmek** bir gowy zada gözün düşüp, özümde-de şol zat bolaýsady diýen duýgy döremek. **Gözüň gyýmazlyk** dözmeçilik etmek, dözmezlik. **Gözüni agdaryp ýatmak** huşdan gitmek, çaşmak, essini aýylmak. *Ol erikden ýykylyp, ep-esli wagt gözünü agdaryp ýatdy.* **Gözüni akjartmak** gözün agyny köpel-

dip, gözünü alartmak, hyýrsyz garamak. *Däli gözünü akjardyp seretdi.* **Gözüni germek** gözünü giňden açyp, oňa agram bermek, zor bermek. – *Gyzym, Bahar, biz bu halyalaryň üstünde gözümüzü gerip dümtünýäris* (A. Gowşudow). **Gözüni gögertmek** mejalsyz, kişi kömegine mätäç bolmak, ile günün galmak. *Gözünü gögertip, gapa seretdi* (N. Saryhanow). **Gözüni jüýjertmek** uklaman, gözünü açyp ýatmak, oturmak. *Gözünü jüýjertip ýatyrmyň?* **Gözüni sykyp oturmak (durmak)** ejizläp göz yaş etmek, aglamak. *Çaga ýaly bolup, gözünü sykyp oturma-da, derrew işiň bilen bol* (B. Seýtäkow). **Gözüni tutmak** birine edilen ýagşylyklar yamanlyk bolup çykmak, edilen ýagşylyklar tersine bolmak. *Gitseň, git, meniň emdireni ak süýdüm seniň gözünü tutar.* **Gözüni ýandak bilen süpürmek** rehimiň gelmezlik, rehim-şepagat, dözümsizlik etmezlik. **Gözüň köküni gýrmak** bir zada yzygiderli meşgullanyp, gözünü ýadatmak, inçe iş edip, gözüne agram salmak. **Gözüň suw içmezlik** edilýän işden we ş. m. zatlardan razy, hoşal bolmazlyk, edilýän hereket göwnüne ýakmazlyk, bolýan zada pisindiniň oturmazlyk. **Gözüň ýerine gelmek** dynç alyp, naharlanmak netijesinde öňki katdyna gelmek, kuwwatlanmak, ys-gyna gelmek. *Teýli nahardan soň gözi ýerine geldi.* **Gözüň ýetik bolmak** bir zada pugta belet bolmak, gowy bilmek. **Göz ýetirmek** bir zadyň anygyna ýetmek, äňigine-şänigine ýetmek; anyklamak, oňat düşünmek. **Göz ýummak** görmezlige salmak, görmedik bolmak. **Göz ýumup geçmek ser.** **Göz ýummak.** *Nädogry iş edilse göz ýumup geçmek bolmaz.* **Hak gözünden eşitmek** bir habary hakyky bilýänden, ynamdar adam-dan, gözi bilen görenden eşidip bilmek. – *Men muny hak gözünden eşitdim – diýip, Pirguly beg ýan bermedi* (A. Gowşudow).

GÖZARA [göza:ra], at. 1. Agyldaky mallar kellesini çykaryp ot, iým we ş. m. iýer ýaly onuň diwarynda goýulýan deşik. *İki sany goýun gözaradan boýunyny uzadyp, tirt iýýärdi.* 2. Galalaryň burçundaky diňlerde ok atmak üçin goýulýan deşik. *Gözaradakylar her atlyny aýratynlykda saýgaryp başladylar* (B. Seýtäkow).

GÖZBAGÇY [gözva:ğçy], at. Çalasyn hereketler, dürli hileler bilen adamy aldawa salýan, gözünü baglaýan adam.

GÖZBAGÇYLYK [gözva:ğçylyk], at. Gözbagçynyň käri.

GÖZBAŞ [gözvaş], at. 1. Suwuň, çeşmäniň başlanýan ýeri, akar suwuň çykyan ýeri. *Derýanyň gözbaşy.* 2. göç. m. Bir zadyň başlanýan ýeri, başlangyjy.

GÖZBOÝAGÇY [gözvoýoğçy], at, gepl. d. Aldawçy, ýalançy, mekir, kezzap.

GÖZBOÝAGÇYLYK [gözvoýoğçuluk], at. Aldaw bilen meşgullanmaklyk, ýalançylyk, kezzapçylyk, galplyk bilen edilýän hereketler.

GÖZÜKDİRİJİ [gözükdürüjü], *at.* Bir işi yerine yetirmäge degişli bolan görkezmeleriň, düzgünleriň jemi. *Sözligiň gözükdirijisi.*

GÖZÜKDİRMEK [gözükdürmek], *işl.* 1. Adama, haýwana iş-ýol öwretmek, tälim bermek. *Ene gyzyny ýuwaş-yuwaşdan tikin işine-de gözükirdi.* 2. Göz degirmek.

GÖZÜKME [gözükmö], *iş ady.* Gözükmek ýagdaýy.

GÖZÜKMEK [gözükmök], *işl.* 1. Işe birneme öwrenişmek, ugrukmak, hünäri ele alyp başlamak; tälim almak. 2. Köneden gelýän yryma görä, çaga, mal-gara göz degmek. *Sygrymyz gözükdimikä diýýän, soňky döwürde süýdi azalypdyr, özem sagdýrmajak bolup dur.*

GÖZÜKMEKLIK [gözükmöklük], *iş ady.* Gözükmek ýagdaýy.

GÖZÝAŞ [gözýa:ş], *at.* Agy ýa-da begenç zerarly gözden akýan, çykýan suwuklyk, ýaş.

♦ **Gözýaş dökme** *ser.* **Gözýaş etmek.** **Gözýaş etmek** aglamak.

GÖZÝETIM, *at.* 1. Gözüň görýän, saýgarýan, ýetýän ýeri, aralygy. *Daň saz berip, gündogar tarapda ýer bilen gögüň tapyşan ýeri – gözýetim gan ýaly gyzardy* (A. Gowşadow). 2. Adamyň bilim derejesi, düşünjesi. *Gözýetimi giň adam.*

GÖZÝETMEZ, *syp.* Göz görerden giň, aňyrsy görünmeýän, çäksiz. *Gözýetmez sähra.*

GRADUS [gyra:du:s], *at.* 1. Burçlaryň we dugalaryň, töweregiň 360-dan 1 bölegine deň bolan ölçeg birligi. 2. Bir zadyň gyzgynlygyny ýa-da sowuklygyny, güýjüni ölçemek üçin ölçeg birligi.

GRAFİN [gyrafi:n], *at.* İçine suw ýa-da suwuk zatlar guýulýan uzyn bokurdakly çüýşe gap.

GRAM [gyra:m], *at.* Bir kub santimetr suwuň agramyna deň bolan metrik ölçeg ulgamynda agyrlık ölçeg birligi, kilogramyň müňden bir bölegi. *Bir gram. On gram. Ýüz gram.*

GRAMMATIK [gyramma:tik], *syp.* Grammatika degişli. *Diliň grammatik gurluşy.*

GRAMMATIKA [gyramma:tika], *at.* 1. Dil biliminiň dildäki sözleriň we sözlemleriň gurluşyny, şoňa laýyklykda iki bölümden durýan morfologiýany we sintaksisi öwrenýän bölümi. 2. Bir diliň esasy grammatik düzgünlerini özünde jemleýän okuw dersi.

GRANAT [gyrana:t], *at, harby.* El bilen zyňlýan uly bolmadyk partlaýjy ýarag. *Granat günleç gürpüldedi* (A. Nazarow).

GREK [gire:k], *at, ser.* **Grekler.** *Grek dili. Grek halky.*

GREKLER [gire:kler], *at.* Gresiyanyň esasy ilatyny düzýän halk.

GROSSMEÝSTER [gyros(s)me:ýster], *at.* Küş oýnunyň ussatlaryna berilýän iň ýokary at we şol ady

alan adam.

GRUZIN [gruzi:n], *at, ser.* **Gruzinler.** *Gruzin dili. Gruzin halky.*

GRUZINLER [gruzi:nler], *at.* Gruziýa respublikasynyň esasy ilatyny düzýän halk.

GUBA [guvo], *syp.* 1. Gyzgylt-goňur reňk (düyäniň, gazyň reňki hakynda). *Guba düýe. Guba gaz.* 2. Adam ady.

GUBAR [guva:r], *at.* 1. Bulaşyk, tutuk, bulutly howa. *Jülgeleri duman basar, Dag başynda gubar bolsa* (Talyby). 2. Gözüň öňüni ümezledýän ýukajyk ak perde. *Onuň gözleriniň öňüni gubar basdy* (B. Seýtakow).

♦ **Göze gubar inmek** gözüň öňüni ýukajyk ak perde tutup, onuň görüş ukybyny peseltmek.

GUBARLAMA [guva:rlama] *iş ady.* Gubarlamak ýagdaýy

GUBARLAMAK [guva:rlamak] *işl.* 1. Üstüni bulutly, totly howa tutmak. *Daglaryň başy gubarlap görünüär.* 2. Gözüň öňünde gubar emele gelmek. *Gözüň gubarlap başlamak.*

GUBARLAMAKLYK [guva:rlamaklyk], *iş ady.* Gubarlamak ýagdaýy.

GUBARLANMAK [guva:rlanmak], *işl.* 1. Üsti gubarly bolmak, duman, ümür basmak. *Gubarlanyp alys ýerden görüner, Çandybilden biziň begler ýetişdi* ("Görogly"). 2. Gözüň öňi ümezlenmek. *Owadan gözleriniň öňi gubarlandy* (B. Seýtakow).

GUBARLAŞMAK [guva:rlaşmak], *işl.* 1. Kem-kemden gubar tutmak, gubar bilen örtülme. *Daglaryň dereleri gubarlaşyp başlady.* 2. Gözüň öňi ümezleşmek, gözüň öňüni gubar örtüp başlamak. *Guwanyp atasy ogluň sözüne, Ýaş aýlaýar gubarlaşan gözüne* (A. Atajanow).

GUBARLAÝYŞ [guva:rlaýyş], *iş ady.* Gubarlamak derejesi.

GUBARLY [guva:rly], *syp.* 1. Gubar tutan, dumanly, ümürli, howa bulaşyp, gamaşyp duran. *Dereleri däli silli, Ümürli, gubarly daglar* ("Zöhre – Tahyr"). 2. Gözüniň öňüni gubar tutan, ümezli; kütelen. *Gubarly gözler.*

GUBUR [guvu:r], *at.* Öli jaýlanan gonam, mazar.

GUÇMAK [guçmok], *işl., şahyr.* Bagryňa basmak, gujagyňa gysmak, gujaklamak. *Hylwat ýerde bezm edip, Guçsam inçe biliňden* (Mollanepes).

GUDA [gudo], *at.* Öýlenen oglanyň we durmuşa çykan gyzyň hossarlarynyň biri-birine garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz.

♦ **Guda bolmak** ogul öýermek ýa-da gyz çykarmak üçin ene-atalar bolup gürleşip, belli netijä gelmek.

GUDAÇYLYK [gudoçuluk], *at.* Guda ýagdaýynda bolmaklyk, gaýyn-guda garyndaşlygyny açmaklyk. *Bike eje ogly üçin kimiň gyzyna gudaçylyga barmakçy bolýandygyny aýdyp berdi* (G. Gurbansähedow).

durmasaň bolýarmy näme?!)

GÖZGI [gözgü], *at.* *kön.s.* Ýüz görülýän aýna. *Köňül gözgüsine ýaryň adyny, Suratkeşlik edip çyzmalı boldum* (Magtymguly).

GÖZ-GÖRTELE [göz-ğörtölö], *hal.* Aç-açan, görnüp durka, mese-mälim, görnetin. *Ol göz-görtele ýalan sözleýär.*

GÖZ-GULAK [göz-ğulok]: **göz-gulak bolmak 1)** bir zatdan habardar bolmak, esewan bolmak, seretmek. **2)** biriniň halyndan habar alyp durmak, gözden salman, ugruna seretmek, idemek. *Lukmanlar maňa göz-gulak bolup ugradylar.*

GÖZ-GÜLBAN [göz-ğülva:n], *syp.* **1.** Eleşan, betnyşan, sallam-sajak. **2.** Wejera; masgara. *Beýdip göz-gülban bolup durmak gelşiklimi beri?*

GÖZ-GÜLBANLYK [göz-ğülva:nlyk], *at.* **1.** Eleşanlyk, betnyşanlyk. **2.** Wejeralyk, masgaralyk.

GÖZGYNY [gözgý:ny], *syp.* Agyr, kynçylykly, horlukly, güzaply; naýynjar.

GÖZGYNYÇYLYK [gözgý:nyçylyk], *at.* *ser.* Gözgynylyk.

GÖZGYNYLYK [gözgý:nylyk], *at.* Gözgyny ýagdaýda bolmaklyk, güzapçylyk, naýynjarlyk. *Onuň gözgynylyk bilen gepleýşine nebsi agyrdy* (B. Pürliýew).

GÖZLEG [gözlög], *at.* **1.** Birini, bir zady tapmak üçin edilýän agtaryş. **2.** Barlag, agtarma, gazuw-agtaryş işleri. *Arheologik gözleg işleriniň netijesinde ýadygärlikleriň barlygy ýüze çykarylady* ("Mugallymlar gazetini"). **3.** *göç. m.* Biriniň gözleýän, göwnüniň küýseýän zady. *Näçe ýalpyldatsaň, mis ýene misdir, Ýüregi garanyň gözlegi pisdir* (M. Seýidow).

GÖZLEGÇI [gözlögçü], *at.* **1.** Agtaryjy, yzlaýjy, birini ýa-da bir zady ideýji. **2.** Barlag, gözleg-agtaryş işleri bilen meşgullanýan adam. *Gözlegçiler aşmasy çetini çäge gerişleriniň ençemesinden aşdylar* ("Edebiýat we sungat").

GÖZLEME [gözlömö], *iş. ady.* Gözlemek ýagdaýy.

GÖZLEMEK [gözlömök], *işl.* **1.** Bir zady tapmak maksady bilen agtarmak, barlamak, aňtamak, yzarlamak. *Sen bu ýerlerde näme gözleýärsiň, bir zatlar ýitirdiňmi?* **2.** *gepl.d.* Bir ýaña seretmek, bakmak, aňetmek, göz aýlamak. *It gözlemez, pişik bakmaz, Saçak ýazylmagan ýerde* (Magtymguly).

♦ **Gözläp durmak** seredip durmak, aňetmek.

GÖZLEMEKLIK [gözlömöklük], *iş. ady.* Gözlemek ýagdaýy.

GÖZLENILMEK [gözlönülmök], *işl., ser.* **Gözlenmek.** – Gözlenilýän gymmatbaha daş şu bolsa gerek – diýdi.

GÖZLENMEK [gözlönmök], *işl.* **1.** Bir ýa-da bir zat agtarylmak, idelmek. **2.** Özün üçin gözlemek. *Kitap gözlendim.*

GÖZLEŞDIRMEK [gözlöşdürmök], *işl.* Gözläp

çykamak, hemmesini gözlemek. *Ol özüne gerek kitaplary gözleşdirip tapdy.*

GÖZLEŞMEK [gözlöşmök], *işl.* **1.** Gözlemäge kömek etmek. *Aýallar ugurly-ugursyz gözleşen hem bolýarlar welin, ýüzükden hiç hili derek tapmaýarlar* (T. Gurbanow). **2.** Bilelikde gözlemek. *Oglanlar ýagyşdan soň obanyň gaýrasynda kömelek gözleşip ýördüler.* **2.** *gepl.d.* Biri-biriňe seretmek, garamak.

GÖZLETMEK [gözlötmök], *işl.* Gözlemek işini başga birine etdirmek, gözlemäge mejbur etmek. *Sen özüňi ýaman köp gözletdiň.*

GÖZLEÝIŞ [gözlöýüş], *iş. ady.* Gözlemek ýagdaýy.

GÖZLI [gözlü], *syp.* **1.** *göç. m.* Daş-töwereginden esewan bolýan, pähimli, hüsgär. *Ilde gözli adam kän.* **2.** Esasy baldagynda gözi, çytanagy köp bolan, ýylanak däl (agaç hakynda). *Bu pürs gözli ekeni.*

♦ **Gözli çeşme** girdeji, gazanç berýän mal, mülk we ş. m. zat. *Sygylaryň agzyna seredip bilseň, ol bir gözli çeşme.* **Gözli kör** gözýetimi dar; daş-töwerekde ýüze çykýan wakalary seljermeýän, dar düşünjeli. **Gözli şaýat** bir wakany, ýagdaýy hut öz gözi bilen gören, bir zadyň güwäçisi. *Ol ýyl gýşyň sowuk gelşine özüm gözli şaýat.* **Gözli ýaşyt** bir wagtda eneden bolan, doglan aýy-güni meňzeş. *Ikimiziňem oglumyz gözli ýaşytdyr.*

GÖZLI-BAŞLY [gözlü-vaşly], *syp.* Öýli-işikli, maşgalaly. *Ol ogluny gözli-başly etmegiň aladasy bilendi.*

♦ **Gözli-başly etmek** öýermek, özbaşyna öý-işik etmek. *Il deňinde gözli-başly edip goýbersek, hem oglumyz, hem giýewimiz bordy. Eýýäm iki oglumy gözli-başly etdim.*

GÖZLÜK, *at.* **1.** Çybyn-çirkeýden, siňekden goramak üçin atyň, eşegiň gözünüň yokary ýanyndan dakylýan seçekli gaýyş. **2.** Juwaza, haraza we ş. m. zatlara goşulýan iş mallarynyň gözüne tutulýan, daňylýan mata.

GÖZMONJUK [gözmö:njuk], *at.* Köneden gelýän yryma görä, aýallaryň "göz degmesin" diýip özüniň, çagasynyň ýa-da malynyň boýnuna dakýan ala monjygy.

♦ **Göz monjygy ýaly** owadan, eýjejik, gowy. *Göz monjygy ýaly dört çagasy bar.*

GÖZSÜZ [gössüz], *syp.* **1.** Kör, gözi görmeýän. *Gözsüz garry.* **2.** Gözi bolmadyk, gözi yok. *Gözsüz tagta.*

GÖZSÜZLIK [gössüzlük], *at.* **1.** Körlük, gözi görmezlik. *In ýaman dert – gözsüzlük.* **2.** Gözi bolmazlyk, gözi yokluk.

GÖZÜGARA [gözügara], *syp.* Biriniň kömegine zar, mätäç.

GÖZÜGARALYK [gözügaralyk], *at.* Biriniň kömegine mätäçlik, zarlyk.

GÖZÜGIŞ [gözügüş], *iş. ady.* Gözükmek ýagdaýy.

bilen kabul etmek, gujak gerip garşylamak. *Ýakymly güneş jümle-jahana gujak açýardy* (B. Kerbabaýew).

GUJAK-GUJAK [gujuk-gujuk], *syp.* Birnäçe gujak, köp. *Ojaga gujak-gujak sazak getirip saldy* (B. Seýtäkow).

♦ **“Gujak-gujak” etmek** çagany gujagyňa gelmäge çagyrynynda gujagyňy açyp, “gujak-gujak” diýmek.

GUJAKLAMA [gujoklomo], *iş ady.* Gujaklamak ýagdaýy.

GUJAKLAMAK [gujoklomok], *işl.* Iki eliň bilen daşyndan aýlap tutmak, gujagyňa gysmak, gujagyňa almak.

GUJAKLAMAKLYK [gujoklomokluk], *iş ady.* Gujaklamak ýagdaýy.

GUJAKLANMAK [gujoklonmok], *işl.* Gujaga alynmak, gujaga gysylmak.

GUJAKLAŞDYRMAK [gujokloşdurmak], *işl.* Ýakyn adamlaryňy, dost-ýarlaryňy yzly-yzyna gujaklap çykmak.

GUJAKLAŞMAK [gujokloşmok], *işl.* Biri-biriňi gujaklamak. *Olar gujaklaşyp görüşdiler.*

GUJAKLATMAK [gujoklotmok], *işl.* Gujaklamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Ol özüni gujakladasy gelmedi.*

GUJUR, *at.* Bir işi ýerine ýetirmek üçin güýç-kuwwat, başarnyk. *Ähli juwan gujury bilen sahna hyjylyn çykýar* (“Edebiýat we sungat”).

GUJUR-GAÝRAT [gujur-ğäýra:t], *at, ser.* **Gujur.** *Men Siziň her biriňiziň ata Watanymyzy gülledip ösdürmek ugrunda gujur-gaýratyňyzy gaýgyrmajakdygyňyza ynanyaryn* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

GUJUR-KUWWAT [gujur-kuwwa:t], *at, ser.* **Gujur.**

GUJURLANMAK [gujurlonmok], *işl.* Güýçlenmek, kuwwatlanmak, gaýrata galmak, dogumlanmak. *Olaryň atlary öňdäki ullaňy aña ýakynlaşdyklary saýy, suwuň ysyny alyp gujurlanyp, hereketlerini çaltlandyryp ugradylar* (B. Seýtäkow).

GUJURLY, *syp.* Gujur-kuwwaty bar bolan, güýçli, zor, gujury bolan. *Gujurly adam.*

GUJURLYLYK [gujurluluk], *at.* Gujury barlyk, gujursyz dällik, kuwwatlylyk, güýçlülük; dogumlylyk, gaýratlylyk, başarjaňlyk. *Çalasyn hereketi gujurlylygyny mälüm edýärdi* (B. Kerbabaýew).

GUJURSYZ [gujursuz], *syp.* Gujury ýok, gujurly däl.

GUJURSYZLYK [gujursuzluk], *at.* Gujury ýokluk, gujurly dällik, güýçsüzlük, kuwwatsyzlyk, gowşaklyk, ysgynsyzlyk.

GUK [gu:k], *s. ş. aňl. söz.* 1. Otly signal berende, gygyranda çykýan ses. 2. Bukullym oýnuna gatnaşýan

çagalaryň bukulansoň, eşekçä “bukuldyk” diýen manyda ulanyan sesi.

♦ **Guk bermek (diýmek)** bir iş, waka barada habar bermek, habarly etmek. *Gyssanan wagtyň guk diýäýgin.*

GUKBAG [gu:kba:ğ], *at.* Hamydyň iki daş ýüzündäki halkaly ýüp.

GUK-GUK [gu:k-gu:k] I, *s. ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna çykýan guk sesi.

GUK-GUK [gu:k-gu:k] II: **guk-guk ýaly bolmak** gaty horlanmak, etiň-ganyň dökülip, süňk bolup galmak.

GUKMY-PAŇK [gu:kmu-paňk], *at.* Palçykdan okara ýasap, düýbüni ýukaldyp, agyz tarapyny ýere urup, paňkyldyly ses çykarylýp oýnalýan çaga oýny.

GUL, *at.* 1. *taryh.* Hiç zada hukugy, ygtyýary bolmadyk, ykbaly eýesiniň elinde bolan adam; özge ýurtlardan getirilip, biriniň eýeçiligine berlen (adam). 2. *göç. m.* Umuman adam, ynsan. *Huday berse guluna, getirip goýar ýoluna* (Nakyl). *Bendige etme hyýanat, Barça gul taňryga raýat* (Magtymguly). 3. *göç. m.* Biriňi garamagynda bolmaga, erk-ygtyýaryna gürrüňsiz boýun bolmaga razy, kaýyl adam. *Aýdyň ol ýarymga meniň, zyndan içre bolganyň, Saçlaryny saldaýyp, kysyn azat men guluny* (Magtymguly). 4. Garynjaly, garnuwly, igiň antonimi. 5. Oglana dakylýan at.

♦ **Gul tapmak** ogluň bolmak, erkek oglanjyk dünýä inmek. *Gul tutupsyňyz, ýaşı usyn bolsun, berildigi bolsun.*

GULAÇ [guloç] I, *at.* Iki goluňy giň gerenindäki uzynlyk ölçegi. *Bir aýlap telpekde gizlenen saçlar; Her haýsy bir gulaç, bir ýarym gulaç* (K. Gurbannepesow).

GULAÇ [guloç] II, *at.* Gylyç bilen (*ser.* **Gylyç** 2) kakylyp dokalýan irimçik kakma mata. *Uzyn gije gulaç dokap, Başagaýdy Asman “pälwan”* (K. Gurbannepesow).

GULAÇLAMA [guloşlomo], *iş ady.* Gulaçlamak hereketi.

GULAÇLAMAK [guloşlomok], *işl.* 1. Gulaç bilen ölçemek, bir zadyň uzynlygyny gulaç bilen kesgitlemek. 2. Yzly-yzyna gollaryny galgadyp ýüzmek. *Gulaçlap ýüzmek.*

GULAÇLAMAKLYK [guloşlomokluk], *iş ady.* Gulaçlamak ýagdaýy.

GULAÇLANMAK [guloşlonmok], *işl.* Gulaç bilen ölçemek, gulaç bilen kesgitlemek. *Odun ýüpler gulaçlanyp külterlendi.*

GULAÇLATMAK [guloşlotmok], *işl.* Gulaçlamak işini başga birine etdirmek. *Ýüpi gulaçlatmak.*

GULAÇLAÝYŞ [guloşloýyş], *iş ady.* Gulaçlamak işi.

GULAJYK [gulojuk], *at.* Halynyň soňky äleminiň her ýerinde üçburç görnüşinde salynýan nagys.

GULAJYN [gulojun], *at.* Iki ýaşyndaky urkacy

◇ **Gudaçylyk gürrüňiňiz barmy?** gizlin we tükeniksiz gürrüň edilende aýdylyan aňlatma.

GUDALYK [gudoluk], *at.* Toýda öldürilýän ownuk janlynyň, dowaryň adat boýunça guda berilýän döşi.

GUDRAT [gudurot], *at.* 1. Tebigatda adatdan daşary güýjüň täsiri netijesinde ýüze çykýan hadysa, alamat, keramat. 2. *göç. m.* Geň galdyryjy güýç. *Seň suwuňda şirin jana, Lezzet berýän gudrat bardyr* (M. Seýidow). 3. Oglana dakylýan at.

◇ **Gudraty güýçli** Allatagala.

GUDRATLY [gudurotly], *syp.* 1. Adatdan daşary hadysaly, gudrat görkezmäge ukyply. 2. *göç. m.* Durmuşda güýç-kuwwaty, başaryan zady bilen geň galdyryan, haýran edýän. *Gudratly eller.*

GUDRATLYLYK [gudurotluluk], *at.* Gudratly bolmaklyk, gudraty barlyk.

GUDUK, *at.* 1. Oý ýer, ýalpak çukur. *Basan ýeriň guduk bolup çykýar.* 2. Çilik ýaly çaga oýunlary oýnalanda gazylýan çukurjyk. *Oýny alyp baryjy taýajygy we topy eline alyp, gudugyň ýanynda galýar.* 3. *kön.s.* Guýy. *Niçe gün gudukda menzil eýledim, Günbe-gün halymny tebdil eýledim* (Andalyp).

GUDUMAN [gu:dumon], *syp., gepl. d., ser.* **Guduz** 3. *Guduman oglan.*

GUDURAMA [gu:duromo], *iş. ady.* Guduramak ýagdaýy.

GUDURAMAK [gu:duromok], *işl.* Bir zada begenjiňe üýtgeşik hereketler etmek; aýnamak. *Özüň ýalyly bilen iki ýana at saljagym, agyr mähelläni aralap gudurajagym ýadyma düşdi* (R. Gelenow).

GUDURAMAKLYK [gu:duromokluk], *iş. ady.* Guduramak derejesi.

GUDURAŞMAK [gu:duroşmok], *işl.* Birnäçe bolup guduramak. *Guduraşman oglanlar, guduraşman meslikden* (Ý. Durdyýew).

GUDURATMAK [gu:durotmok], *işl.* Guduramaga erk bermek, mümkinçilik döretmek, ýol bermek.

GUDURAYÝŞ [gu:duroyüş], *iş. ady.* Guduramak ýagdaýy.

GUDUZ, *syp., at.* 1. Nerw sistemasyny zaýalaýan ýokanc kesel, şeýle hem şol kesel bilen kesellän jandar. *Guduz it.* 2. *göç. m.* Gaharly, gazaply, gahar-gazaba münen. 3. *göç. m.* Ýakymсыz, garagol, bet, bimaza; alyp-ýolup barýan. *Guduz oglan.*

◇ **Guduz açmak** 1) wagşylaşmak, örän rehimsiz, zalym bolmak, guduzlamak. 2) ýakymсыzlyk, bimazalyk etmek, garagol bolmak. *Beýle guduz açman, akyllyja bolaysana!*

GUDUZLAMA [guduzlomo], *iş. ady.* Guduzlamak ýagdaýy.

GUDUZLAMAK [guduzlomok], *işl.* 1. Kellede döreýän ýokanc nerw keseli bolan guduz keseli bilen kesellemek. *Guduzlan it.* 2. *göç. m.* Çendenaşa zabun

bolmak, gazaba münmek, zulum etmek.

GUDUZLAMAKLYK [guduzlomokluk], *iş. ady.* Guduzlamak ýagdaýy.

GUDUZLAŞMAK [guduzloşmok], *işl.* Wagşylaşmak, zalymlaşmak.

GUDUZLATMAK [guduzlotmok], *işl.* 1. Ýokanc nerw keseli bolan guduz keseli bilen keselletmek, guduz keselini ýokuşdyrmak. *Bir guduzlan it başga birnäçe haýwany-da guduzladyp biler.* 2. *göç. m.* Gazaplandyrmak, gaharlandyrmak, zabunlyk etdirmek.

GUDUZLYK [guduzluk], *at.* 1. Guduz kesellilik, guduzyň ýagdaýy. *Itiň guduzlygy barlagda kesgitlendi.* 2. *göç. m.* Ýakymсыzlyk, garagollyk, bimazalyk, betçilik.

GUGARMA [gu:ğormo], *iş. ady.* Gugarmak ýagdaýy.

GUGARMAK [gu:ğormok], *işl.* Hiç zatsyz boşap galmak, janly-jemendesiz galmak. *Iňlär siňek yok bu ýerde, Gugaryp ýatyrdy meýdan* (M. Seýidow).

GUGARMAKLYK [gu:ğormokluk], *iş. ady.* Gugarmak ýagdaýy.

GUGARTMAK [gu:ğortmok], *işl.* Hiç zatsyz boşadyp goýmak.

GUGARYŞ [gu:ğoruş], *iş. ady.* Gugarmak ýagdaýy.

GUGULDAMA [gu:ğullo], *iş. ady.* Guguldamak hereketi.

GUGULDAMAK [gu:ğullomok], *işl.* Guk-guk edip ses çykarmak. *Asudalygyň içinden parran geçen otlynyň guguldan sesi, göýä başga dünýäden eşidilen ýaly boldy* ("Edebiýat we sungat").

GUGULDAMAKLYK [gu:ğullomokluk], *iş. ady.* Guguldamak ýagdaýy.

GUGULDAŞMAK [gu:ğulloşmok], *işl.* Birnäçe otly, gämi we ş.m.yzly-yzyna guguldamak, ýerli-ýerden guk-guk etmek.

GUGULDATMAK [gu:ğullotmok], *işl.* Guk-guk edip ses çykarmak.

GUGULDAÝÝŞ [gu:ğulloýuş], *iş. ady.* Guguldamak ýagdaýy.

GUGULDY [gu:ğullu], *at.* Otly, gämi we ş. m. gygyranda çykýan sesiň ady. *Daşda heniz hereket ýatmadyk bolsa-da, çendan otly guguldysyndan başga ses-üýň eşidilmeyärdi* (B. Kerbabaýew). *Ol otlynyň guguldysyna oýandy* (N. Jumaýew).

GUJAK [gujuk], *at.* 1. Iki eliňi aýlap alanyňda kükrek bilen eliň aralygynda emele gelýän giňişlik. – *Kes sesiňi, it ogly – diýip, enesiniň gujagyndaky çaga gamçy çaldy* (B. Seýtäkow). 2. Iki eliňi aýlap alanyňda aralykda ýerleşýän zat, takmyn mukdary görkezýän ölçeg. *Bir gujak ot.* 3. *göç. m.* Bir zadyň içi, göwsi. *Lowurdap çykan güneş indi bütün şäheri öz gujagyna alypdy, gözýetim indi has giňäpdi* (B. Kerbabaýew).

◇ **Gujak açmak** mähirli garşy almak, güler ýüz

GULANGUÝRUK [gulonguýruk], *at.* Gumda bitýän ýumşajyk, akja haşal ot.

GULATY [guloty], *at.* 1. Gyrgylar maşgalasyndan bolan syçan we ş. m. owunjak haýwanlary awlaýan ýyrtjy guş. 2. *göç. m.* Nalajedeýin, başarnyksyz, zat oňarmaýan, emelsiz. *Gulatyň saýasyndan bolandan, Bürgüt penjesinde galan ýagşydyr* (Magtymguly).

GULÇULYK [gulçuluk], *at, taryh.* 1. Gula ýe bolmaklyga esaslanan jemgyýetçilik-ykdysady gurluş. 2. Guluň ýagdaýynda bolmaklyk.

GULGAMAK [gulğamak], *at.* Suwulgana görä ýasyrak hem ýognasrak süreniji haýwan.

GUL-GULA [gul-ğulo], *at, kön.s.* Galmagal, başagaýlyk, her hili howsala salýan gürrüň. *Şol wagt onuň goşunyna gul-gula düşüp, her haýsy bir tarapa dagap gitdiler* (Andalyp).

GULGUNA [gulğuno], *at.* Suw çilimiň boýny.

GULK, *s. ş. aňl. söz.* Suwuklyk içilende bogazda ýa-da dar bokurdakly gapdan suw guýlanda, dökülende bir gezek çykýan ses.

GULK-GULK, *s. ş. aňl. söz.* Suwuklyk howlukman birden içilende ýa-da dar bokurdakly gapdan dökülende yzly-yzyna çykýan ses.

GULKULDAMA [gulkullomo], *iş ady.* Gulkuldamak ýagdaýy.

GULKULDAMAK [gulkullomok], *işl.* Gulk-gulk etmek, gulkuldyly ses çykmak.

GULKULDAMAKLYK [gulkullomokluk], *iş ady.* Gulkuldamak ýagdaýy.

GULKULDATMAK [gulkullotmok], *işl.* Suwuklygy gulk-gulk edip içmek; jyňkydyp içmek, başyňa çekmek. *Ol sowuk şerbedi gulkuldadyp içdi.*

GULKULDAYYŞ [gulkulloýyş], *iş ady.* Gulkuldamak ýagdaýy.

GULKULDY [gulkully], *at.* Suwuklyk birden yzly-yzyna içilende ýa-da dar bokurdakly gapdan dökülende çykýan sesiň ady.

GULKUNMAK [gulkunmok], *işl.* Gulk-gulk edip ýuwdunmak, agzyň suwaryp boş ýuwdunmak.

GULKUNJYRAMAK [gulkunjuromok], *işl.* Çalarak gulkunmak. – *Beýle zatlary ýada salmasana, zaluwat – diýip, Kemal gulkunjyradyp* (N. Jumaýew).

GULKUTMAK [gulkutmok], *işl.* Gulkuldadyp baryny içmek. *Ol ahyrky owurt çayyny gulkutdy.*

GULLUK, *at.* 1. Gul ýagdaýynda bolmaklyk, erk-sizlik, biriniň gol astynda bolmaklyk. 2. Gullukçynyň ýerine ýetirýän käri, wezipesi, işi, iş ýeri. *Gulluk wezipesi.* 3. Harby gullukçynyň harby borjy, ýerine ýetirýän wezipesi. *Meni goşun gullugyna kabul etdiler. Ol harby gullukdan ýaňyrak gaýdyp geldi.* 4. Biri ýa-da köpçülik-jemgyýetçilik üçin edilýän hyzmat. 5. "Hyzmata taýýardyryn, näme ýumuş bar, baş üstüne" diýmegi aňladýan ýüz tutma söz. – *Gulluk – diýip*

tagzym etdi.

♦ **Gulluk etmek 1)** hyzmat etmek. *Men goşunda deňizçi bolup gulluk etdim.* 2) bir zada uýmak, bir pikiri, işi we ş. m. dogry tapmak we ony goldamak, tarapdar bolmak. *Sen şol pikiriň haýsysyna gulluk edýärsiň?*

GULLUKÇY, *at.* 1. Akyl zähmetiniň dürli ugurlarynda işleýän adam. *Ol gullukçy maşgalasynda dünýä indi.* 2. Hyzmatkär, hyzmatçy.

GULLUKÇYLYK [gullukçuluk], *at.* Gullukçynyň wezipesi, gulluk edýäniň käri, hal-ýagdaýy. *Ol gullukçylyk işine şeýle başlapdy.*

GULLUKDAŞ [gullukdoş], *at.* Goşunda bile gulluk eden ýa-da gulluk edýän adam. *Duşusykdaharymanlar özleriniň hem-de gullukdaş ýoldaşlarynyň Watan önündäki bitirýän hyzmatlary hakda aýtdylar* ("Edebiýat we sungat").

GULMAN [gulma:n], *at, kön.s.* 1. Behişt ýigidi. *Saçpydyrlar ol jennetiň zerini, Garypydyrlar gulman bilen hüýrünü* ("Görogly"). 2. Oglana dakylýan at.

GULP [gulup] I, *at.* Bir zadyň agzyny, gapysyny gulplamak üçin açar bilen ýapylýan we açylýan demir enjam.

♦ **Gulp urmak** gulp bilen berkitmek, baglamak, gulplamak.

GULP [gulup] II, 1. Käbir gaplaryň gapdalyndaky el tutary, götermek, tutmak üçin ýörite edilen tutawaç. *Çäýnegiň gulpy.* 2. Apbasy, şelpe ýaly käbir türkmen şaýlaryny düzmek, egin-eşiğe berkitmek üçin şol şaýlardaky halkajyk. *Gyzyl çayylan apbasynyň gulpy hem haşamly ýasalypdyr.*

GULPAK [gulpok], *at.* 1. Ýaşajyk çagalaryň depesiniň iki gapdalyndan goýulýan cogdam saç. *Şildirdäp akýan durý suwly ýapjagazyň boýunda gulpagyny tasadyp oýnaýanyňy çala ýadyna getirýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. *gepl. d.* Umuman örmene giren ýa-da örülen saç. *Gulpajygyny ýaňy bogan, Gaýsarylyp maýa sagan* (Halk aýdymyndan). 3. *halyç.* Şah şekillije nagyş. *Dokadan düýpli gýňajymyň gulpagy gowy düşüpdür.* 4. Mekgejöweniň we käbir ösümlükleriň başyndaky seçelenip duran seçegi. *Günuzyn düýbünde saýalan hyşasynyň bir gulpagynyň ujundan dişläp köp durdy* (H. Derýaýew).

GULPAKLAMAK [gulpoklomok], *işl.* Mekgejöwen ýaly ösümligiň hasylynyň ýokarsynda saç ýaly ösüntgi emele gelmek. *Mekgejöwen gulpaklapdyr.*

GULPAKLY [gulpokly], *syp.* 1. Gulpajygy bar bolan, gulpajygy goýberilen. 2. Gulpak çykaran, gulpagy seçelenip duran (mekgejöwen hakynda).

GULPLAMA [guluplomo], *iş ady.* Gulplamak ýagdaýy.

GULPLAMAK [guluplomok], *işl.* 1. Gulp bilen baglamak, gulp urup ýapmak. 2. Türkmen şaý-sepleriniň bir gapdalyndan gulp etmek, halka ýasamak,

göle, tüwe. *Biziñ tohum öküzimiz bilen gulajynymyzy mal doktora görkezme üçin oba getirendigimizi eýýäm olar nireden bildilerkä?* (A. Gowşudow).

GULAK [gulok], *at.* 1. Adamlaryň, oňurgaly haýwanlaryň ešidiş agzasy. *Gulagyň garny bolmaz* (Nakyl). 2. Kirişli saz gurallarynyň sapynyň ujundaky kiriş baglanýan we dutary, gyjagy düzmek üçin toylanýan enjam. *Dutaryň gapagyny daglap, perdesini baglady, kirşini sazlap, gulaklaryny towlady* ("Nejep oglan"). 3. Ýer depilende aýak basmak üçin piliň ýokary gapdalyna berkidilýän süýri halka görnüşli demir. *Ýer ýumşak bolany üçin, pil gulagyna çenli ýere gidýärdi*. 4. Gazanyň daş gyrasyndaky el tutary, gulpy. *Gazanyň dört gulagy bolýar*. 5. Tüpeňiň niliniň başlan-ýan ýerinde atylmanka arkan gaýtarylýan, aşaky uýy mähse bilen baglanyşykly hereket edýän bölegi. 6. Suw akýan ýabyň gapdala sowulýan sakasy, peliň suw barylýan ýeri. *Ähli gulaklaryň suwy saz akyp dur*. 7. "Gabsagöl"

we "Pendigöl" ýaly göllerini içine salýnan iki ýa dört sany kiçijik nagş. 8. Halynyň gyrasyndaky "ýyldyz" nagşynyň, ýagny goçagyň sallanyp duran bölegi. 9. Gulakçynyň depesinde daňylýan ýa-da iki dulugyň üstünden goýberilýän bölegi. *Gulakçynyň gulagy*. 10. Nowany aýak bilen basyp, suw goýbermek üçin onuň ujuna kakylan agaç. 11. *gepl.d.* Töweregiňdäkileriň etjek bolýan zadyna: pirimine, mekirligine we ş.m. göz ýetirip bilmeýän, aňkaw, pekgi. – *Sen-ä bir barypýatan gulak ekeniň, dostsurap ýören ýoldaşyň näme edip ýörendiginem bilmänsiň?!*

♦ **Gulaga degmek** *ser.* **Gulaga ilmek.** **Gulaga ilmek** biri ýa-da bir zat barasynda daş gulakdan bir habar ešidilmek. *Ünsüni şübela tijese-de, hümrüden başga zat gulagyna ilmeýärdi* (G. Kulyýew). **Gulaga ýakmak** aýdylan söz, edilen gürrüň göwnüne ýaramak. **Gulaga ýetmek** daş gulakdan bir zat hakynda gep, habar ešitmek. **Gulagy agyr** gowy ešitmeýän, ker. *Onuň gulagy agyrdy*. **Gulagy mis ýaly** gulagy ýiti, ešitgir. *Zaňnaryň gulagy edil mis ýaly ekeni* (T. Jürdekow). **Gulagyna guýmak** öwran-öwran aýtmak, düşündirip aýtmak, berk tabşyrmak. *Edepli bolmagy çaganyň gulagyna guýup durmak gerek*. **Gulagyny gazamak** birine bir zady ýerine ýetirtmek üçin köp aýtmak, ýatladyp durmak, irginsiz gaýtalamak. *"Siz Mährä bir hat ýazyň" diýip, ol Wepanyň gulagyny gazaýardy* (A. Gowşudow). **Gulagyny ýazdyrmak** gulagyny goýbermek, gysmak; atmak. **Gulagyň ganmak** bir zat hakynda köp ešidip, pugta ýadynda galmak. *Kakajandan gulagy ganan enaýyja gözlerini tegeläp, Artyga barmaklaryny uzatdy* (B. Kerbabaýew). **Gulagyň gapylmak** güýçli ses we ş. m. zerarly gulagyň ker bolmak, ešitmekden galmak. *Onuň gahary gelende, gulagy gapylp, aňy işlemeýär*. **Gulagyň kamata gelmek** bir zady köp ešidipirmek. *Käbir kişileriň bolgusyz sözünden ýaňa gulagym*

kamata geldi. **Gulagyň posuny açmak** uzak wagt arakesmeden soň aýdym-saz diňläp ynjalmak. **Gulagyň şaňlamak** gulagyňda şaňnyldyly ses ešidilmek. *Meniň haýsy gulagym şaňlady?* **Gulagyň gapmak** güýçli ses, gykylyk we ş. m. gulagyňa täsir edip ešitmez ýaly etmek. **Gulak asmak (salmak)** 1) diňlemek. *Ynha, gulak as, gör, Magtymguly aga näme diýýär?* (G. Kulyýew). *Ol näme diýýär, gulak asyň!* (B. Kerbabaýew). 2) biriniň diýenini etmek, maslahatyny almak, biriniň diýen-aýdanyňa kaýyl bolmak. **Gulakda galmak** aýdylan zat berk ýatda galmak, ýatdan çykmazlyk. *Öwüt gulakda galmasa, Miwesiz nahala meňzär* (Zelili). **Gulak etini guratmak** bir zady ýerine ýetirmek üçin köp aýdyp, halys ýadatmak, aýda-aýda bizar-peteňini çykarmak. **Gulak gabartmazlyk** gulak asmazlyk, diňlemezlik. *Adamlaryň sözüne däl-de, işine üns ber! Öňýeteniň gepine gulak gabartma* ("Watan"). **Gulak gaýtarmak** tüpeňiň gulagyny arkan gaýtarmak, atмага häzirläp goýmak. **Gulak germek** üns bilen diňlemek, gulak asmak. **Gulak goýmak** *ser.* **Gulak (asmak) salmak.** *Adam bolsaň gulak goýgul öwüde, Alymlar ýanynda söhbet ýagşydyr* (Magtymguly). **Gulak gyrpmak** gulagy ýapýrmak (at, düýe, eşek we ş. m. hakda). *Gyrat agzyny açyp, gulagyny gyrpyp topuldy* ("Görögly"). **Gulak kakmak** her hili gep ešitjek bolup ýörmek, timisgenip gep gözlemek. *Gulak kakyp ýörmek ýaramaz gylkydyr*. **Gazan gulagy gyzmazlyk** *ser.* **Gazan.**

GULAKÇEKGE [gulokçekge], *at.* Çekge süňk bilen gulagyň aralygy, ýaňagyň ýokary tarapy. *"Öldüreläň-de öldüreläň!" bolşup, Elbent başgynyň gulakçekgesine urdalar* ("Nejep oglan").

GULAKÇOW [gulokçow], *at.* dokm. Dokalan matany nöwerdiň daşyna saramak we erişleriň gerekli derejede dartylyp durmagy üçin ulanylýan enjam.

GULAKÇÖP [gulokçöp], *at.* 1. Hataplary birikdirip saklaýan iki barmak inililikdäki ýasyja agaç. 2. Arabanyň arşyna ötürilýän taýajyk.

GULAKÇYN [gulokçun], *at.* Baganadan, sütkli deriden tikilýän uzyn gulakly ýyly telpek, gulakjyn.

GULAKHALKA [gulokhalka], *at.* Aýal-gyzlaryň gulagyna dakynýan bezeg saýy.

GULAKJYN [gulokjun], *at.* *ser.* **Gulakçyn.**

GULAKTOZ [gulokto:z], *at.* Gulagyň ýeňse bölegi, gulagyň arka ýumrusy.

♦ **Gulaktozuna goýmak (bermek)** gulagynyň düýbüne bermek, gelşirmek, urmak. **Gulaktozuny gyzdyrmak** *ser.* **Gulaktozuna goýmak (bermek).** *Hemmesiniň gulaktozuny mazaly gyzdyrdy.*

GULAKYÜP [gulokýüp], *at.* Hataby howut bilen birikdirýän ýüp.

GULAN [gulon], *at.* Gylýallar maşgalasyndan bolan ýabany haýwan. *Gulanlar Badhыз goraghanasynda gabat gelyär.*

GUMJUK, *at, gepl. d.* Gum garyndyly, gum ýaly ýumşak.

GUMJUMAK [gumjumok], *at.* Gum pisint, gum görnüşli.

GUMLAMA [gumlomo], *iş ady.* Gumlamak ýagdaýy.

GUMLAMAK [gumlomok], *işl. 1.* Ösümligiň we ş. m. düýbüne gum dökmek, düýbüne gum üýşürmek. *Joýanyň içiniň öl topragy bilen olaryň düýplerini gumlap çykdy* (N. Esenmyradow). **2.** Mal ýatagyndaky ölüň, çygyň üstüni gum bilen örtmek, gum, çäge sepmek. *Sygyr döläniň içini gumlamak.*

GUMLAMAKLYK [gumlomokluk], *iş ady.* Gumlamak işi.

GUMLAMAZLYK [gumlomozluk], *işl.* Gumlap çykmazlyk.

GUMLANMAK [gumlonmok], *işl. 1.* Ösümlikleriň düýbüne gum üýşürilmek, gum dökmek. *Jöwenleriň düýpleri gumlandy.* **2.** Ölüň, çygyň üsti gum bilen örtülme.

GUMLAŞDYRMAK [gumloşdurmok], *işl. 1.* Ösümligiň we ş. m. düýbünü gumlap çykmak, düýbüne gum üýşürdirmek. *Ýazlyk kelemeleriň düýbünü gumlaşdyrdym.* **2.** Mal ýatagyna, mallaryň aşagyna gum ýa-da çäge döküşdirmek.

GUMLAŞMAK [gumloşmok], *işl. 1.* Birine gumlamaga kömek etmek. *Kelemeleriň düýbünü gumlaşdyrdym.* **2.** Bilelikde gumlamak (*gumlamak* işligi hal işligiň -yp goşulmasyny kabul edenden soň *yörmek* işligi getirilip ulanylyar). *Adamlar gämikleriň düýbünü gumlaşyp ýördüler.*

GUMLATMAK [gumlotmok], *işl.* Gumlamak işini başga birine etdirmek. *Ýazlyk kelemiň düýbünü gumlatmak. Sygyr ýatagyny gumlatmak.*

GUMLAÝYŞ [gumloýuş], *iş ady.* Gumlamak ýagdaýy.

GUMLUK, *at. 1.* Tutuş gum bolup ýatan ýer. *Şondan aňyrdan bolsa melementil gumluk başlanýardy* (B. Annageldiýew). **2.** Ürpük gumly, tozanlyk (köçe, ýol hakynda). *Gumluk ýoldan daş ýola düşdük.*

GUMLURAK [gumlura:k], *syp.* Gum garyndyly, çala gumly.

GUMLY I, *syp.* Gum garyndysy bar bolan, gum garylan, hapa, arassa däl. *Gumly küňji. Gumly duz.*

GUMLY II, *syp.* Gumun ýaşajýsý ýa-da asly, ýerligi şol ýerden bolan (adam). *Bir seretseň, gülüp bakan, Bir seretseň, gamly gelin, Gumly gelin, gumly gelin* (K. Gurbannepesow).

GUMRA [gumro], *at, ser. Gumhana.*

GUMRALAÝYN: *gumralaýyn guýmak* gazanyp, köp mukdarda pul getirmek, gazanjyny getirmek (öýüne, hojalygyna we .m.). *Ol özüni oňaryp işlän mahallary masgalasyny hor etmändi, baý, gumralaýyn*

guýandy-r-a.

GUMRY, *at.* Kepderiler maşgalasyna degişli bolup, "gurrup-gurrup" edip saýraýan musyjadan ulurak guş. *Gumrular owaz bilen, Tawus işi nâz bilen, Kaknus guş müň saz bilen, Şol Hindistan içinde* (Magtymguly).

GUMSALT [gumsolt], *syp., ser. Gumak.*

GUMSAW [gumsow], *syp., ser. Gumsalt. Gumsaw ýer.*

GUMUK, *at, ser. Gumuklar. Gumuk dili. Gumuk edebiyaty.*

GUMUKLAR [gumuklor], *at.* Dagystanyň ilatynyň bir bölegini düzýän türki dilli halk.

GUMURSGA [gumursgo], *at.* Adamlaryň ýa-da haýwanlaryň köpçülikleýin üýşmegi. *Ol ýer adamlardan gumursgady.*

GUNAN [gunon], *at.* Iki ýaşan erkek taý. *Ilki bilen ýaş gunanlar dürli aralyga goýberildi.*

GUNANÇA [gunonço], *at.* Kiçijik gunan. *Jeren baýtal yok we bir gunança yok* ("Görogly").

GUNÇA [gunço], *at. 1.* Doly açylmadyk gül naýçasý, gülün gozasy. *Gunçanyň söwdügi, pudagy güldür* ("Saýatly – Hemra"). **2.** Gyza dakylýan at.

GUNÇALAMA [gunçolomo], *iş ady.* Gunçalamak ýagdaýy.

GUNÇALAMAK [gunçolomok], *işl.* Gunça getirmek, gunça düwmek. *Güller gunçalapdyr.*

GUNÇALAMAKLYK [gunçolomokluk], *iş ady.* Gunçalamak ýagdaýy.

GUNÇALAÝYŞ [gunçoloýuş], *iş ady.* Gunçalamak ýagdaýy.

GUNÇALYK [gunçoluk], *at. 1.* Gunça ýagdaýynda bolmaklyk, heniz açylmadyk (bägül hakynda). **2. göç. m.** Ýaşlyk, heniz kemala gelmedik, gögelelik (adam hakynda). *Birden gunçalykda saralyp soldy* ("Edebiyat we sungat").

GUNDA [gunno], *at.* Saýmak üçin üýşürilen bir üýşmek pagta, bir saýymlyk pagta. *Saýylan pamygyň gundasy.*

GUNDABERMEK [gunna:vermek], *işl.* Gundamak işine başlamak, gundap ugramak. *Sen agtygyňy gundaber, men eşiklerimi geýeyin.*

GUNDAG [gunnoğ] **I**, *at.* Çaganyň el-aýagynyň dogry ösmegi we üşemezligi üçin, arlygyň üstünden dolanýan mata; daşky örtük. *Gundagdaky çagany ekläp kemala getirmek aňsatmy näme?* ("Edebiyat we sungat").

GUNDAG [gunnoğ] **II**, *at. 1.* Tüpeňiň demir böleklerini birleşdirýän berk agaçdan ýörite ýasalan bölegi. *Olar tüpeňleriniň gundagyny gysymlap, edil çüýlenen ýaly bolup ýatyrdylar* (B. Kerbabaýew). **2. gepl. d.** Tamdyranyň gapak oturdylan bölegi, kädisi.

GUNDAGBAG [gunnoğva:ğ], *at.* Gundag çözlenmez, açylmaz ýaly onuň daşyndan daňylýan ýörite ýüp.

halkalamak.

GULPLAMAKLYK [guluplomokluk], *iş ady.* Gulplamak ýagdaýy.

GULPLANMAK [guluplonmok], *işl.* Gulp bilen baglanmak, gulp urlup ýapylmak. *Gapy gulplandy.*

GULPLAŞMAK [guluploşmok], *işl.* 1. Gulplamaga kömek etmek. *Men derwezäni gulplaşdym.* 2. Bilelikde gulplamak. *Kümüş ussalary apbasylary gulplaşyp otyrdylar.*

GULPLATMAK [guluplotmok], *işl.* Gulplamak işini başga birine etdirmek. *Gapyňy daşyndan gulplatmak. Gyran gulplatmak.*

GULPLAÝYŞ [guluploýyş], *iş ady.* Gulplamak işi.

GULPLY[guluply], *syp.* 1. Gulp bilen gulplanan, gulp bilen ýapylgy, bagly. *Öýe gelsem, gapy gulply ekeni.* 2. Gulp berkidilen, gulp oturdylan (şay-sep hakynda). 3. *göç. m.* Doňup galan, hereket etmeýän. *Kä halatda akyly-başly töwegellik etseňiz gulply duran işler herekete girer ("Nesil").*

GULT-GULT, *s. ş. aňl. söz., ser. Gulk-gulk.* Gult-gult edip süýt içdi.

GULTUM, *at, gepl.d.* Bir ýuwdum, bir owurt (suw, süýt we ş. m. hakynda).

GULTUNA-GULTUNA [gultuno-gultuno], *hal.* Ýuwduna-ýuwduna, sähine-sähine, zordan. *Ol gultuna-gultuna sözüni dowam etdi.*

GULTUNDYRMAK [gultunnurmok], *işl.* Ät galdyrmak; garaşdyryp goýmak.

GULTUNMA [gultunmo], *iş ady.* Gultunmak ýagdaýy.

GULTUNMAK [gultunmok], *işl.* Bir zatdan hantama bolmak, nahardan tamakin bolup ýuwdunmak, ät galmak. *Ol gözüni gazana dikip gultundy* (B. Seytäkow).

GULTUNMAKLYK [gultunmokluk], *iş ady.* Gultunmak ýagdaýy.

GULTUNYŞ [gultunuş], *iş ady.* Gultunmak ýagdaýy.

GULTUNYŞMAK [gultunuşmok], *işl.* Birnäçe bolup nahardan we ş. m. tamakin bolup ýuwdunyp garaşyp oturmak. *Gultunyşyp oturmaň!*

GULUN, *at.* Süýt emýän taý.

♦ **Gulun atmak** taýy öli dogmak, taý taşlamak (baýtal hakynda). *Baýtal gulun atypdyr.*

GULUNLAMA [gulunlomo], *iş ady.* Gulunlamak ýagdaýy.

GULUNLAMAK [gulunlomok], *işl.* Taýçanak guzlamak, taýçanagy bolmak (baýtal hakynda). *Ýatandan soň gulunlap, bir gyr taýy boldy* (Erteki).

GUM, *at.* 1. Yeriň gabygynyň daşky gatlagyny emele getirýän garamtyl-goňur jisim, toprak, topur. 2. Giden çägelik çöl ýerler. *Gumdan goýun sürüp gaýtmak Berdä aňsat düşmez* (H. Derýaýew). 3. To-

zan, çaň, kirşen. *Agyz-burnuna giren gum demligini daraldyp baryardy* (B. Kerbabaýew).

♦ **Guma garylmak** ölmek, ölüp-ýitip gitmek. *Niçe ýitirim boldy, guma garyldy, Sen gaflat öýünde ýatdyň, Zelili* (Seýdi). **Gum pişigi** gumda, çölde ýaşap ýören ýyrtýjy ýabany pişik. **Gum sowurmak** haýýarlyk edip ajyňy pürkmek, hapa sürtmek, esassyz günäkärlemek.

GUMAK [gumok], *syp.* Ýer gaty däl-de, gumly, gum gatyşykly, gumsalt. *Gumak ýer: Gumak ýol.*

GUMAKLYK [gumokluk], *at.* Gum gatyşykly ýumşak ýer.

GUMALAK [gumolok], *at.* Düýäniň togalak tezegi.

♦ **Gumalak atmak** belli bir mukdardaky gumalagy sanamak, bölmek bilen pal atmak.

GUMALAKÇY [gumolokçy], *at.* Gumalak bilen pal atýan (adam).

GUMALAKLAMA [gumoloklomo], *iş ady.* Gumalaklamak ýagdaýy.

GUMALAKLAMAK [gumoloklomok], *işl.* Gumalak gaçyrmak.

GUMALAKLAMAKLYK [gumoloklomokluk], *iş ady.* Gumalaklamak ýagdaýy.

GUMALAKLAÝYŞ [gumolokloýuş], *iş ady.* Gumalaklamak ýagdaýy.

GUMANIST [gumani:st], *at.* Gumanizmiň tarapdary we jemgyýetçilik işinde gumanizme eýerýän adam.

GUMANITAR [gumani:ta:r], *syp.* 1. Adamy we onuň medeniýetini öwrenýän jemgyýetçilik ylymlaryna degişli. *Gumanitar ylymlar.* 2. Ynsanperwer. *Dünyä türkmenleriniň gumanitar birleşigi.*

GUMANIZM [gumani:zim], *at.* 1. Jemgyýetçilik işinde ynsanperwerlik, adamsöýüjilik. 2. Ýewropada orta asyrlarda feodalizme garşy duran öndebaryjy progressiw hereket.

GUMARPAGAN [gumarpağan], *at.* Arpa meňzeş, başy gylçykly ýabany ot.

GUMBAYRAK [gummaýrak], *at.* Toýun ýaly özli bolman, pytrap ýatan çägesow toprak. *Böwediň gumbayrak bolsa saklatmaz.*

GUMDAN [gumda:n], *at.* Piliň gum durýan ýasy ýeri, gumhanadan aşaky bölegi.

GUMGAN [gumğa:n], *at.* Suw guýlup, el-ýüz ýuwmak üçin ulanylýan uzyn jüründikli mis kündük.

GUM-GUKLUK [gum-ğu:kluk], *syp.* Sessiz-üýn-süzlik, yns-jyňs ýokluk, dym-dyrslyk; çolalyk. *Häzir onuň töweregi gum-gukluk bolup, şemalsyz güneş örän çogluja duýulýardy* (B. Kerbabaýew).

GUM-GUMURSY, *at, ser. Gum 3.*

GUMHANA [gumha:na], *at.* Pil sapyny geýdirmek üçin ýarym aý şeklinde eplenip, piliň iç yüzünde mis arkaly tutdurylan ýa-da dört sany çüý bilen berçinlenen ýazgynja demir bölegi.

GURAMA [guromo] **I**, *iş ady.* Guramak ýagdaýy.

GURAMA [guromo] **II**, *at.* 1. Her hili böleklerden taýýarlanan, ýasalan, tikilen zat. *Bazar adamlarynyň egin-eşikleri örän dürli bolup, gurama kürtä çalyň edýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. Jemgyýetçilik birleşigi ýa-da döwlet edarasy. 3. *dokm.* Haly, palas we ş. m. dokamak üçin çarçuwa görnüşündäki sökülüp düzülýän ýörite agaç ýa-da demir gural, enjam.

GURAMA [gu:romo], *iş ady.* Guramak ýagdaýy, guraýyş derejesi.

GURAMAÇY [guromoçy], *at.* 1. Bir zady guraýan, bir zadyň başyny başlaýan adam, edara, kärhana. *Bu işiň guramaçysy biziň edaramyz.* 2. Guramaçylyk işine ukyply, işi guramagy, köpçülik bilen işlemegi başaýan adam. *Ol örän sada hem örän guramaçy adamdy* ("Edebiýat we sungat").

GURAMAÇYLYK [guromoçuluk], *syp.* 1. Bir işi guramaga, düzgünli alyp barmaga, köpçülige ýolbaşçylyk etmäge degişli. *Guramaçylyk işleri.* 2. *at.* Guramaçy bolmaklyk, guramaçy bolmaga ukyp. *Käbirimize guramaçylyk ýetenok.*

GURAMAÇYLYKLY [guromoçulukly], *syp.* Guramaçylyga degişli bolan, bir zady oňat guramaga gönükdirilen düzgün-tertipde. *Ilat ýazuwy guramaçylykly geçirildi.*

GURAMAÇYLYKLYLYK [guromoçulukluluk], *at.* Guramaçylykly ýagdaýda bolmaklyk. *Adamlaryň iş başarjaňlygy olaryň guramaçylyklylygynda ýüze çykýar.*

GURAMAÇYLYKSYZ [guromoçuluksuz], *syp.* Guramaçylykly bolmadyk, düzgünsiz, başly-barat. *Guramaçylyksyz gurlan ýaryş ýaramaz netije berer.*

GURAMAK [guromok], *işl.* 1. Jemgyýetçilik häsiýetli bir zady, edarany döretmek, esasy düzmek, ugrukdyrmak. 2. Ýola goýmak, tertibe salmak, berjaý etmek. *Işleri maksadalaýyk guramak.* 3. Bölek-bölek zatlardan düzülmek, gurnamak.

GURAMAK [gu:romok], *işl.* 1. Öli, çygy, nemi aýrylmak, sarykmak, çalykmak. *Oglanyň egnindäki köýnegi kem-kemden guraýardy* (N. Jumaýew). 2. *gepl. d.* Juda arryklamak, gaty horlanmak, iglemek. *Halys gurapdyr-la, oňa näme bolýarka?* 3. *göç. m.* Ýok bolmak, aýrylyp gitmek. *Uruş gurasyn.* 4. Ösüşden galmak, solup gitmek. *Ýandak gurapdyr.*

GURAMAKLYK [guromokluk], *iş ady.* Guramak ýagdaýy.

GURAMAZLYK [gu:romozluk], *işl.* Öli, çygy, nemi aýrylmazlyk, sarykmazlyk, çalykmazlyk. *Serilen eşikler entek guramandyr.*

GURANMAK [gu:ronmok], *işl.* Öl, çyg ýeriňi guratmak.

GURAŞDYRMAK [guroşdurmok], *işl.* İşleri ýola goýuşdyrmak, tertibe salyşdyrmak.

GURAŞMAK [gu:roşmok], *işl.* Gurap başlamak, yzgary çekilişmek, sarygyşmak, birneme çalykmak. *Ýer guraşypdyr. Serlen eşikler şemala guraşypdyr.*

GURAT [gurot], *syp.* 1. Jany sag, sagat, sagdyn, guraw. *Ol gaty gurat adam.* 2. Etli-ganly, doly, semiz. *Goýun sürüleri gurat, ýüňi ýetik.* 3. *ser. Gurgun.* 4. Saz işleýän, abat, bir kemsiz (gural, mehanizm hakynda). *Maşynlarymyzyň hemmesi hem gurat.*

GURATDYRMAK [gu:rotdurmok], *işl.* Öl, çyg zatlary serip, şemala we ş. m. çalykdyrtmak, kepdirtmek, gurar ýaly etdirtmek.

GURATLANMA [gurotlanmo], *iş ady.* Guratlanmak ýagdaýy.

GURATLANMAK [gurotlanmok], *işl.* 1. Sagalyp başlamak, etine-ganyňa çykyp ugramak. *Häzir onuň süňni ýeňildi, argyn damarlary gaýtadan guratlanyp, ýüz keşbi ýagtylypdy* (G. Kulyýew). 2. Maddy taýdan özüňi tutmak, üpjün bolmak. *Pylanynyňam-a bolşy guratlanana meňzeýär.*

GURATLANMAKLYK [gurotlanmokluk], *iş ady.* Guratlanmak ýagdaýy.

GURATLANYŞ [gurotlanuş], *iş ady.* Guratlanmak ýagdaýy.

GURATLYK [gurotluk], *at.* 1. Jany saglyk, sagatlyk, özüňi gowy duýmaklyk. 2. Etli-ganlylyk, dolulyk, semizlik. *Dowarlaryň guratlygyna söz ýok.* 3. Saz işlemeklik, abatlyk, bir kemsizlik (gural, mehanizm hakynda). *Tehnikanyň guratlygyny gazanmak gerek.*

GURATMAK [gu:rotmok], *işl.* 1. Öl, çyg bolan zatlary oda ýa-da güne, şemala tutup, serip çalykdyrmak, kepdirmek. *Olar ýygylan pagtalary serip guradýarlar.* 2. Batgalygyň suwuny çekdirmek, ekin meýdany üçin peýdalanar ýaly edip bejermek. 3. Gögerip oturan agaçdyr ekinlere suw bermän, olary guramak katdyna ýetirmek. *Bu üzümleri guradaýypsyn-la?!*

GURAW [gurow], *syp., gepl. d.* Gurgun.—*Dost, gurawmysyň?*

GURAWLYK [gurowluk], *at, gepl. d.* Gurgunlyk, saglyk.

GURAYAK [gu:raýak], *syp.* Yrsgalsyz, döwletsiz, baran ýa gelen ýerini guradyp barýan, garyp düşürýän.

GURAYYŞ [guroýuş], *iş ady.* Guramak ýagdaýy.

GURAYYŞ [gu:roýuş], *iş ady.* Guramak ýagdaýy.

GURBAGA [gurva:ğa], *at.* Art aýaklary uzyn, suwda we gury ýerde ýaşaýan guýruksyz, böküp hereket edýän jandar. *Garynja gara günde, gurbaga saz bilen söhbetde* (Nakyl).

GURBAGAGÖL [gurva:ğağö:l], *at.* Halynyň uly gölüniň gapdalyndan salynýan nagys.

GURBAN [gurva:n] **I**, *at.* 1. Musulmanlaryň hijri-kamary aý hasabynda on ikinji aýyň ady. 2. Adam ady.

GURBAN [gurva:n] **II** *at.* 1. Öz janyňy goýup edilýän pida. 2. Gowy görüp aýdylýan söz. *Men seniň*

GUNDAGLAMA [gunnoğlomo], *iş ady.* Gundaglamak ýagdaýy.

GUNDAGLAMAK [gunnoğlomok], *işl.* 1. Tüpeňe gundag oturtmak, gundag etmek. *Ol tüpeňi gundaglap boldy.* 2. *gepl. d., ser.* **Gundamak.**

GUNDAGLAMAKLYK [gunnoğlomokluk], *iş ady.* Gundaglamak ýagdaýy.

GUNDAGLANMAK [gunnoğlonmok], *işl.* Gundag edilmek, gundag edilip berkidilmek.

GUNDAGLAŞMAK [gunnoğloşmok], *işl.* 1. Gundaglamaga kömek etmek. 2. Bile gundaglamak.

GUNDAGLATMAK [gunnoğlotmok], *işl.* Gundaglamak işini başga birine etdirmek, gundag etdirmek.

GUNDAGLAÝYŞ [gunnoğloýuş], *iş ady.* Gundaglamak ýagdaýy.

GUNDALMAK [gunnolmok], *işl.* Daşyna gundag dolanmak, gundag bilen örtülme. *Dokuz aýy ötürüp, inip jahana geldiň, Emip ene süýdünü, gundalyp dona geldiň* (Magtymguly).

GUNDAMA [gunnomo], *iş ady.* Gundamak ýagdaýy.

GUNDAMAK [gunnomok], *işl.* Çagany gundaga dolamak, gundaga salmak. *Bäbegi gundamak.*

GUNDAMAKLYK [gunnomokluk], *iş ady.* Gundamak ýagdaýy.

GUNDAŞDYRMAK [gunnoşdurmok], *işl.* Bäbekleri ýeke-ýekeden gundaga dolap çykmak, gundap çykmak.

GUNDAŞMAK [gunnoşmok], *işl.* 1. Gundamaga kömek etmek. *Gayyn enesi gelnine onuň çagasyny gundaşdy.* 2. Bile gundamak. *Enekeler çagajyklary gundaşyp durdular.*

GUNDATMAK [gunnotmok], *işl.* Gundamak işini başga birine etdirmek. *Çagany gundadyp ýatyrtdym.*

GUNDAÝYŞ [gunnoýuş], *iş ady.* Gundamak ýagdaýy.

GUNDUZ [gunnuz], *at.* Suwda ýaşaýan ak, garamtyl-goňur reňkli, gymmatbaha derili süýdemdiriji haýwan; şeýle hem şol haýwanyň derisinden tikilen telpek. *Ýokarda ýyldyz, Telpegi gunduz, Jana-jan aşygy, Gelsene gündiz!* (Halk döredijiliginden).

♦ **Gunduz ýaly (kimin, dek)** ap-ak, çendenaşa ak, çuw ak. *Onuň gunduz ýaly ap-ak, düzüm-düzüm sagdyn dişleri bardy.*

GUNT, *at. kön.s.* Künde, gandal.

♦ **Gunt düşen ýaly (dek) 1)** çakdanaşa agyr, gaty agyr. 2) ýerlikli, göwnejaý, pähimli. *Onuň sözleri gunt düşen ýalydy.*

GUPBA [gupbo], *at.* Gyzlaryň tahýasynyň depesine dakýan, aşagy güberçek, ýokarsy turbajykly, şelpeli, gyzyl çayylan kümüş bezeg şaýy.

♦ **Gupba ýaly** gelşikli, owadan, ýerbe-ýer (jaý, öý hakynda).

GUPBALY [gupboly], *syp.* 1. Depesi güberçekli, gupba şekilli tegelek gurluşly (jaý hakynda). 2. Gupba dakylan. *Gupbaly tahýa.*

GUP-GURY, [gup-gu:ry], *syp., ser.* **Gus-gury.** *Gup-gury odun.*

GURAGYRY [gu:ra:ğyry], *at.* Ýiti syzlap agyrýan, damarda we bogunda döreyän kesel, goýaň. *Ol gura-gyrydan ejir çekýärdi.*

GURAGYRYLY [gu:ra:ğyryly], *syp.* Guragyry bilen kesellän. *Guragyryly bolsaň, çyg ýaramaz.*

GURAK [gurok], *syp.* 1. Ygalsyz, ýagynsyz (ýyl, howa we ş. m.). *Bu aýda gurak hem çygly, maýyl we sowuk günler bolup biler.* 2. Yzgarsyz, çygsyz, nemsiz gury (toprak we ş. m. hakynda). 3. Suwly däl, suwy az ýa-da suwsuz (köplenç, nahar, iýmit hakynda). *Ol gurak iýmitleri iýmäni gowy görerdi.* 4. *göç. m.* Tärsiz, şüwlümsiz, gowşak, gyzykly bolmadyk (söz we ş. m. hakynda). *Kellesin galdyrman gepledi gurak* (K. Gurbanpesow). *Makala gurak çykypdyr.*

GURAKÇYLYK [gurokçuluk], *at, ser.* **Guraklyk.**

GURAKLAŞMA [gurokloşmo], *iş ady.*

Guraklaşmak ýagdaýy.

GURAKLAŞMAK [gurokloşmok], *işl.* Gar, ýagşy ýagman, ygal düşmän, gurak bolup başlamak. *Sähralarda howa barha guraklaşýar.*

GURAKLAŞMAKLYK [gurokloşmokluk], *iş ady.* Guraklaşmak ýagdaýy.

GURAKLAŞYŞ [gurokloşuş], *iş ady.* Guraklaşmak ýagdaýy.

GURAKLYK [gurokluk], *at.* 1. Uzak wagtlap ygal düşmezligi, gar, ýagşyň ýagmazlygy sebäpli howa gurak bolmaklyk. 2. Yzgarsyzlyk, çygsyzlyk, nemsizlik. 3. *göç. m.* Tärsizlik, gyzykly dälilik.

GURAKSY [guroksy], *syp.* 1. Öli-çygy az bolan, yzgary, nemi giden. *Guraksy ýer.* 2. *göç. m.* Göwünli-göwünsiz; tärsiz, gyzyksyz. *Guraksy adam.*

GURAKSYRAK [guroksura:k], *syp.* Guraksa golaý, guraksyrak.

GURAKSYRAMA [guroksuromo], *iş ady.* Guraksyramak ýagdaýy.

GURAKSYRAMAK [guroksuromok], *işl.* Suwsamak, suw islemek, öli-çygy, yzgary, nemi gitmek (toprak, ýer we ş. m. hakynda). *Guraksyran ýerler ganyşdy.*

GURAKSYRAMAKLYK [guroksuromokluk], *iş ady.* Guraksyramak ýagdaýy.

GURAKSYRAYYŞ [guroksuroýuş], *iş ady.* Guraksyramak ýagdaýy.

GURAL [gura:l], *at.* Zat ýasamak, bejermek üçin ulanylýan, dürli hyzmaty ýerine ýetirýän enjam, şaý, serişde, esbap. *Är öwner, gural işlär* (Nakyl).

GURALMAK [gurolmok], *işl.* Bir maksat üçin ýola goýulmak, döredilmek, esasy tutulmak.

düzgüni. *Okuwçylar gezelenç edýärkäler, derýanyň geçýän ugruna we onuň gurluşyna gyzyklanmak bilen syn etdiler* ("Mugallymlar gazeti"). **2.** Sözlemde sözleriň baglanyş tertibi. *Söz we onuň gurluş hilleri.*

GURLUŞYK [gurluşuk], *at.* **1.** Jaý, kärhana, desga we ş. m. gurmak bilen bagly iş. **2.** Bir zady döretmek, gurmak, ýola goýmak bilen baglanyşykly geçirilýän çäre, iş. *Oba gurluşygy. Ýol gurluşygy.*

GURLUŞYKÇY [gurluşukçy], *at.* Gurluşyk işinde işleýän, gurluşyk işine gatnaşýan, gurluşygy alyp barýan adam. *Gurluşykçy bolup işlemek.*

GURMA [gurmo], **1.** *iş ady.* Gurmak işi. **2.** Balyk tutmak üçin gurulýan tor esbaplary.

GURMAK [gurmok], *işl.* **1.** Bir zady bina etmek, salmak, dikmek. *Jaý gurmak. Bent gurmak. Köpri gurmak.* **2.** Emele getirmek, düzmek, döretmek. *Garaşsyz döwlet gurmak. Adalatly jemgyýet gurmak.* **3.** Gapan, duzak ýaly aw gurallaryny aw tutmaga taýýar edip goýmak. *Gapan gurmak. Çirtmek gurup goýmak.* **4.** Tow berip, belli bir wagta sazlap goýmak (sagat hakynda). *Sagady üçe gurduk.* **5.** Gan ýeterlik derejede barman, adamyň eli, aýagy we ş.m.ýeri doňmak, guruşmak. *Eliň gurmak.*

GURMAKLYK [gurmokluk], *iş ady.* Gurmak ýagdaýy.

GURNALMAK [gurnolmok], *işl.* **1.** Bölek-büçek zatdan ýasalmak, tikilmek. **2.** Dürli şaýlardan bir bitewi enjam, mehanizm düzülmek. **3.** *gepl.d.* Guralmak.

GURNAMA [gurnomo], **1.** *iş ady.* Gurnamak işi. **2.** *syp.* Dürli reňkdäki mata böleklerinden gurnalan. *Çaganyň gurnama kürtekçesi.*

GURNAMAK [gurnomok], *işl.* **1.** Dürli reňkdäki mata böleklerinden tikmek. **2.** Dürli şaýlardan bir bitewi enjamy, mehanizmi düzmek. **3.** *gepl.d.* Guramak.

GURNAŞDYRMAK [gurnoşdurmok], *işl.* Birin-birin gurnap çykmak.

GURNAŞMAK [gurnoşmok], *işl.* **1.** Gurnamaga kömekleşmek. **2.** Bileleşip gurnamak. *Ussalar elektrik geçirijilerini gurnaşyp ýördüler.*

GURNATMAK [gurnotmok], *işl.* Gurnamak işini birine etdirmek. *Toýy gurnatmak.*

GURNAÝJY [gurnoýjy], *at.* Enjamy, mehanizmi düzýän, sazlaýan işgär.

GURP [gurup], *at.* **1.** Fiziki güýç, kuwwat, gurbat; ragbat, ysgyn. **2.** Maddy taýdan üpjünçilik, mal, mülk, baýlyk.

♦ **Gurba getirmek ser. Gurp bermek. Gurby ýetmek (çatmak)** **1)** bir iş etmäge güýji-kuwwaty bolmak, gurbaty bolmak. **2)** maddy taýdan mümkinçiligi bolmak, gazanjy ýetmek. *Ýekeje gyzymyzyň göwnüne degmäli diýşip, öz gyzlaryny ýaňky ýigide berip, gurplarynyň ýetdiginden toý edipdirler* (Erteki). **Gurp bermek** güýç bermek. **Gurpdan düşmek 1)**

güýç-kuwwatyň gitmek, ysgynyň geçmek. **2)** maddy taýdan horlanmak, garyplaşmak. **Gurp gelmek** güýç gelmek, özüni dürsemek.

GURPLANDYRMAK [guruplonnurmok], *işl.* **1.** Birneme semretmek, daýandyrmak, gurply etmek. *Hor düşen goýunlary gurplandyrmak.* **2.** Durmuş ýagdaýyny gowulandyrmak, maddy taýdan üpjün etmek, ykdysady taýdan aýaga galdyrmak. **3.** Dökün döküp, bejergi geçirip, ýeri küpürsöp ýatan topraga öwürmek.

GURPLANMA [guruplonmo], *iş ady.* Gurplanmak ýagdaýy.

GURPLANMAK [guruplonmok], *işl.* **1.** Güýç toplap, özüne gelmek, daýanmak. *Siz özüňiz hem güneşli Türkmenistanyň şerbetli miwesinden gurplanyp, täze güýç bilen gelersiňiz!* (B. Kerbabaýew). **2.** Maddy taýdan özüni tutmak, ykdysady taýdan galkynmak, durmuş ýagdaýy ýokarlanmak. *Erjel adamlaryň gurplanmagy üçin mümkinçilik köp.*

GURPLANMAKLYK [guruplonmokluk], *iş ady.* Gurplanmak ýagdaýy.

GURPLANYBERMEK [guruplonuvmek], *işl.* **1.** Daýanyp başlamak. **2.** Kem-kemden gurply bolmak, gurplanyp ugramak.

GURPLANYŞ [guruplonuş], *iş ady.* Gurplanmak ýagdaýy.

GURPLY [guruply], *syp.* Gurby bar, gurpsyz däl. *Gurply adam. Gurply ýaşamak. Gurply toprak.*

GURPLULYK [gurupluluk], *at.* Gurby barlyk, gurpsyz däl, gurply ýagdaýda bolmaklyk. *Topragyň gurplulygy.*

GURPSUZ [gurupsyz], *syp.* Gurby ýok, gurply däl. *Gurpsuz göwre. Gurpsuz toprak.*

GURPSUZLYK [gurupsuzluk], *at.* Gurby ýokluk, gurply däl, gurpsyz ýagdaýda bolmaklyk. *Ol öziinde ýene gurpsuzlyk syzyp, öýe gidip gysarmaga, dynç almaga meýil etdi* (B. Kerbabaýew). *Ýeriň gurpsuzlygy.*

GURRA [gurro], *at.* Pal.

♦ **Gurra taşlamak** pal atmak. *Mama gurra taşlady* ("Şasenem – Garyp"). *Ýaşymyň soňunda taşladym gurra, Nesip bolsa, garry gurda ýaş berre* (Kemine). **Gurrasy duşmazlyk** bir iş wagty bilen başa barmazlyk, wagty bilen edip bolmazlyk, bolar ýerde bolmazlyk, köp garaşdyrmaklyk, öňi-ardy gelmezlik, eglemeklik. *Aý, näbileýin. Ikimiziň gurramyz duşýança, boljak iş bolajymasa* (G. Kulyýew).

GURRAÇY [gurroçy], *at, ser. Gurrandaz. Müneçjimler kitap açdylar, gurraçylar gurra taşladylar* ("Hüýrlukga – Hemra").

GURRAÇYLYK [gurroçuluk], *at, ser. Gurrandazlyk.*

GURRANDAZ [gurronna:z], *at.* Gurra taşlaýan, pal atýan, palçy. *Gurrandazlar gurra saldy, müneçjimler kitap açdy, palmanlar pal garady* ("Görogly").

adyňa gurban!

♦ **Gurban bolmak** bir zadyň ugrunda, bir zat üçin janyňdan geçmek, wepat bolmak. **Gurban etmek** bir iş, zat üçin jandan geçmek, janyňy pida etmek, bir iş ugrunda janyňy bermek; bir zada pida etmek, bagyş etmek. *Ol biziň üçin janyňy gurban etdi.*

GURBANLYK [gurva:nlyk], *at.* 1. Her ýylyň gurban aýynda üç günläp edilýän baýram. 2. Gurban aýynda baýram etmek üçin niýetlenen, gurban berilýän mal. *Gurbanlyk üçin alnan işşek.*

GURBANŞOR [gurva:nşo:r], *at.* Gurbanlyk mynasybetli gün dogmazyndan oň suw akydynmaklyk, ýuwunmaklyk, suwa düşmeklik.

GURBAT [gurvot], *at.* Adamyň güýç-kuwwaty ragbaty, ysgyn-deramaty.

GURBATLANMA [gurvotlonmo], *iş ady.* Gurbatlanmak ýagdaýy.

GURBATLANMAK [gurvotlonmok], *işl.* Kem-kemden güýç ýygnamak, güýçli bolmak.

GURBATLANMAKLYK [gurvotlonmokluk], *iş ady.* Gurbatlanmak ýagdaýy.

GURBATLANYS [gurvotlonuş], *iş ady.* Gurbatlanmak ýagdaýy.

GURBATLY [gurvotly], *syp.* Gurbaty bar, gurbatsyz däl.

GURBATLYLYK [gurvotluluk], *at.* Gurbaty barlyk, gurbatsyz dällik, gurbatly bolmaklyk.

GURBATSYZ [gurvossuz], *syp.* Gurbaty ýok, gurbatly däl.

GURBATSYZLYK [gurvossuzluk], *at.* Gurbaty ýokluk, gurbatly dällik, gurbatsyz bolmaklyk.

GURÇUK, *at.* Uzyn bedenini ýygryp hereket edýän, oňurgasyz bogun-bogun jandar. *Ýüpek gurçugy.*

GURÇUKLAMA [gurçuklomo], *iş ady.* Gurçuklamak ýagdaýy.

GURÇUKLAMAK [gurçuklomok], *işl.* Gurçuk düşmek, gurçuk döremek. *Alma gurçuklapdyr.*

GURÇUKLAMAKLYK [gurçuklomokluk], *iş ady.* Gurçuklamak ýagdaýy.

GURÇUKLATDYRMAK [gurçuklotdurmok], *işl.* Gurçuk düşürtmek, gurçuk düşürdip zaýalatdyrmak, gurçugyň düşmegine ýol bermek.

GURÇUKLATMAK [gurçuklotmok], *işl.* Gurçuk düşürmek, gurçuk düşürüp zaýalatmak.

GURDALMAK [gu:rdolmok], *işl.* Jübtäk bilen gurdy aýrylmak, gurtan saplanmak. *Düýäniň gurdy gurdaldy.*

GURDAMA [gu:rdomo], *iş ady.* Gurdamak ýagdaýy.

GURDAMAK [gu:rdomok], *işl.* Malyň ýarasyna düşen gurdy jübtäk ýa-da başga bir zat bilen aýyrmak. *Goýnuň, geçiniň ýarasyna düşen gurdy gurdamak.*

GURDAMAKLYK [gu:rdomokluk], *iş ady.* Gur-

damak ýagdaýy.

GURDAYÝŞ [gu:rdoýuş], *iş ady.* Gurdamak ýagdaýy.

GURDATMAK [gu:rdotmok], *işl.* Gurdamak işini başga birine etdirmek.

GURDUKMAK [gu:rdukmok] **I**, *işl., ser.* **Gurtlamak.**

GURDUKMAK [gu:rdukmok] **II**, *işl.* Sürä gurt, möjek çozup, darap sürini, mallary zaýalamak.

GURDURMAK [gurdurmok], *işl.* Gurmak işini başga birine etdirmek.

GURGUN [gurğun], *syp.* 1. Sag, jan saglygy oňat, sagdyn, sagat. – *Gurgunmy? Haçan geldiň?* 2. *göç. m.* Maddy taýdan üpjün, gurply, barly. *Biz gaty gurgun ýaşayarys.*

GURGUNÇYLYK [gurğunçuluk], *at, ser.* **Gurgunlyk** 1. *Salam iberenem, getirenem sag bolsun, gurgunçylykmy özi?* ("Edebiýat we sungat").

GURGUNLAŞMA [gurğunloşmo], *iş ady.* Gurgunlaşmak ýagdaýy.

GURGUNLAŞMAK [gurğunloşmok], *işl.* 1. Keselden açylyşmak, gowulaşmak, etine-ganyňa çykyp sagdynlaşmak. *Keselden soň birneme gurgunlaşdym.* 2. *göç. m.* Oňat ýaşap başlamak, gurplanmak. *Olaryň oganlary yetişip, işläp başlaly bäri gurgunlaşypdyrlar.*

GURGUNLAŞMAKLYK [gurğunloşmokluk], *iş ady.* Gurgunlaşmak ýagdaýy.

GURGUNLAŞYS [gurğunloşuş], *iş ady.* Gurgunlaşmak ýagdaýy.

GURGUNLYK [gurğunluk], *at.* 1. Jany saglyk, guratlyk. 2. Gurplulyk, barlylyk, maddy taýdan üpjünlik.

GUR-GUR [gur-ğur], *s. ş. aňl. söz.* Gurbaganyň ýaşyl reňklisi däl-de, kül reňkindäki gurlawuk diýen gömüşi yzly-yzyna seslenende çykarýan sesi.

GURHAN [gurha:n], *at.* Ýslam dininiň düzgünleriniň we şerigatyň beýanyňy öz içine alýan mukaddes kitap.

GURJAK [gurjok], *at.* Adamyň, çaganyň keşbine meňzedilip ýasalýan çaga oýnawajy.

♦ **Gurjak teatry** adamyň ýa-da haýwanyň şekiline meňzedilip oýun görkezilýän teatr. **Gurjak ýaly** gelşikli, owadan. *Iş otagymy gurjak ýaly bezedim* (T. Jürdekow).

GURJANKEL [gurjonkel], *at.* Döşi ak, gerşi gara, uzyn egri boýunly suw guşy.

GURLAMA [gurlomo], *iş ady.* Gurlamak hereketi.

GURLAMAK [gurlomok], *işl.* Gur-gur edip seslenmek. *Gurlawuk gurlayar.*

GURLUŞ I, *at.* Döwlet, jemgyýetçilik gurluşynyň ulgamy. *Jemgyýetçilik gurluşynyň üýtgeýän halatynda ähli işi birden amala aşyryp bolmaýar* ("Türkmenistan").

GURLUŞ II, *at.* 1. Bir zadyň düzüliş, ýasalýş

belki (Ç. Gurbangylyjow). **Gurt oýnuny gurmak** (**görkezmek, turuzmak**) gyran-jyran etmek, paýhyn etmek. *Duşmanlaryň başynda, Gurt oýnuny guranňy, Diňledim men barysyn* (R. Seýidow). **Gurt ýaly** gaty edermen, batyr.

GURT [gu:rt] **II**, *at.* Ýaşyl siňeňiň tohumyndan emele gelýän aýaksyz, göwresi bilen süýşýän süňksüz möjejik. *Goýnuň ýarasyna düşen gurdy gurdap aýyrmak.*

GURLAMA [gu:rtlomo], *iş ady.* Gurtlamak ýagdaýy, derejesi.

GURLAMAK [gu:rtlomok], *işl.* Gurt düşmek, gurt döremek. *Biziň guzuly goýnumyz gurtlapdyr.*

♦ **Gurtlan gaýyň ýaly** bir ýerde durup bilmeýän, iki ýana hars urýan (adam, mal hakynda).

GURLAMAKLYK [gu:rtlomokluk], *iş ady.* Gurtlamak ýagdaýy.

GURLATMAK [gu:rtlotmok], *işl.* Gurt düşürmek, gurt döretmek. *Mallaryň ýaralaryny we gulaklaryny gurtladýan siňekler maldarçylygyň ganym duşmanlarydyr.*

GURLAÝÝŞ [gu:rtloýuş], *iş ady.* Gurtlamak derejesi.

GURTLY [gu:rtly], *syp.* Gurdy bar bolan. *Gurtly çebiş bir ýerde durup bilenokdy* ("Edebiýat we sungat").

GURUGANÇYLYK [gu:ruğonçuluk], *at, ser.* Guruganlyk.

GURUGANLYK [gu:ruğonluk], *at.* Ygalsyzlyk, ýagynsyzlyk, gurugançylyk.

GURUJY, *at.* Nämedir bir zady gurýan, bina edýän adam. *Köpri gurujylar.*

GURLGY [gurlgý], *at.* 1. Gulplangy, gulp urlup ýapylan. *Barlagçylar gelende gapy gurlgýdy.* 2. Bellenilen ýerde gurlup goýlan (gapan, duzak we ş. m. hakynda). *Sen gurlugy gapan ýaly ýazasyň gelip dur-ow.*

GURLMAK [gurlmok], *işl.* 1. Bina edilmek, salynmak. 2. Gurup goýulmak (gapan we ş. m. hakda). 3. Tow berlip, belli bir wagta sazlanyp goýulmak (sagat hakynda). *Sagat 5-e gurludy.*

GURULTAÝ, *at.* Bir uly guramanyň, belli bir topara degişli ilatyň we ş. m. wekilleriniň jemgyýetçilik-syýasy ýa-da ylmy häsiýetli ýygnaýy.

GURULYK [gu:ruluk], *at.* 1. Öl, çyg däl-de, gury halda bolmaklyk, çygysyzlyk, nemsizlik. 2. *ser.* **Guruganlyk.**

GURUM, *at.* 1. Oduň, tüssäniň emele getirýän garasy, gara ört gatlagy, düýdün siňen garasy. 2. Ýakylmak arkaly alynýan we senagatda önüm üçin peýdalanylýan çig mal.

GURUMLAMA [gurumlomo], *iş ady.* Gurum bilen örtüliş.

GURUMLAMAK [gurumlomok], *işl.* Gurum

baglamak, tüsse siňip garalmak, gara ört bolmak. *Gurumlap giden tüýnük.*

GURUMLAMAKLYK [gurumlomokluk], *iş ady.* Gurumlamak ýagdaýy.

GURUMLATMAK [gurumlomok], *işl.* Gurum baglatmak, tüsse siňip garaltmak.

GURUMLAÝÝŞ [gurumloýuş], *iş ady.* Gurumlamak ýagdaýy.

GURUNMAK [gurunmok], *işl.* Özüň üçin gurmak. *Jay gurunmak.*

GURUŞDYRMAK [guruşdurmok] **I**, *işl.* Birnäçesini gurup çykamak, yzly-yzyna gurmak, gurup gutarmak. *Gapanlaryny guruşdyryp, olaryň çitliklerine käd, gawun-garpyz çigidini meň edip goýdy* (N. Esenmyradow).

GURUŞDYRMAK [guruşdurmok] **II**, *işl.* Bedeniň bir ýeriniň guruşmagyna ýol bermek (*ser.* **Guruşmak II**). *Gymyldaman köp oturup, aýagymy guruşdyraýypdyryn.*

GURUŞMA [guruşmo], *iş ady.* Guruşmak ýagdaýy.

GURUŞMAK [guruşmok] **I**, *işl.* 1. Gurmaga kömek etmek. *Ýowar günü ýaşlar gurluşykçylara jay guruşmaga geldiler.* 2. Bilelikde gurmak.

GURUŞMAK [guruşmok] **II**, *işl.* Ganyň damarlara kadaly gelmezligi sebäpli eliňde, aýagynda çümşüldi peýda bolmak, el-aýagyň doňan ýaly bolmak. *Ol gurşan bedenini ýazmak üçin gerindi.*

GURUW, *at.* Adamyň beden gurluşy, beden ýasawy. *Daş guruwy gelşikli adam.*

GURY [gu:ry] **I**, *syp.* 1. Öl däl, çygysyz, yzgarsyz, nemi giden. *Gury bede.* 2. Ösmegi kesilen, gurap giden. *Ekeň bar getirmez, ol gury söwüt, Akylyz nadanlar almaz hiç öwüt* (Magtymguly).

♦ **Gury aýaz** gýş aýlary guruganlyk howada bolýan gaty sowuk aýaz, ýüzüni ýalap barýan çakyr aýaz.

GURY [gu:ry] **II**, *syp.* Biderek, netijesiz, boş. *Magtymguly, sözüň bilene sözdür, Bilmedik adama gury owazdyr* (Magtymguly).

♦ **Gury hyýal** başa barmagy mümkin ýa-da mümkin bolmadyk, esassyz, boş arzuw. **Gury san (bolmak)** bihepbe, hiç zadyň alynýandan däl, adam hatarynda görülmeýän, sana geçmeýän. **Gury söz** biderek, boş söz, hiç bir esasy bolmadyk, netije bermeýän söz, boş wada.

GUSDURMAK [gussurmok], *işl.* Iýenini agzyndan getirtmek, gaýtartmak; ýüregiň bulamak.

GUSDURYJY [gussurujy], *syp.* Gusmaga, gaýtarmaga kömek edýän, gusduryp bilýän. *Gusduryjy serişde.*

GUS-GURY [gus-ğu:ry], *syp.* Gaty gury, çakdanaşa guran, yzgardan nam-nyşan galmadyk.

GUSMA [gusmo], *iş ady.* Gusmak ýagdaýy.

GUSMAK [gusmok], *işl.* Iýeniň agzyndan gelmek,

GURRANDAZLYK [gurronna:zlyk], *at.* Gurrandazyň käri, ýagdaýy.

GURRUK, *at.* 1. Ulanylman taşlanan, gömlüp galan suwsuz guýy. *Olar birnäçe wagtdan soň bir gurruk guýynyň agzyna barypdyrlar* ("Myraly"). 2. *göç. m.* Süýdi juda az berýän, süýtsüz (sygyr hakynda).

GURRUK-GURRUK, *at.* Gurbaga ýaly jandarlaryň, durna ýaly guşlaryň çykarýan sesi.

GURRULDAMA [gurrullomo], *iş ady.* Gurruldamak ýagdaýy.

GURRULDAMAK [gurrullomok], *işl.* Gurruk-gurruk edip ses çykarmak.

GURRULDAMAKLYK [gurrullomokluk], *iş ady.* Gurruldamak ýagdaýy.

GURRULDAŞMAK [gurrulloşmok], *işl.* Köp bolup gurruldamak, birnäçe bolup gurruldamak.

GURRULDAYÝŞ [gurrulloýuş], *iş ady.* Gurruldamak ýagdaýy.

GURRULDY, *at.* Gurbaga, gurlawuk ýaly jandarlaryň, durna ýaly guşuň çykarýan sesinin ady.

GURRUMSAK [gurrumsok], *at, göd. s.* Adam-kärçiliksiz, binamys, ar-namysy bilmeýän, gaýratsyz. *Özüni öwen akmak, aýalyny öwen gurrumsak* (Nakyl).

GURRUMSAKLYK [gurrumsokluk], *at.* Adamkärçiliksizlik, binamyslyk, ar-namysy bilmezlik, gaýratsyzlyk.

GURRUÝT, *üml.* Dowarlar suwa ýakylanda aýdylar.

GURSAK [gursok], *at.* 1. Göwräniň ön tarapynyň ýokary bölegi, kükrek, döş, peteke. *Gursagym agyrýar.* 2. *göç. m.* Kalp, ýürek.

GURSAKÇA [gursokço], *at.* 1. Guşaklygyňdan ýokarysyny ýapýan, içine ýün ýa-da pagta salnyp tikilen ýeňsiz ýyly eşik. *Täzeje gursakça.* 2. Aýallaryň döşüniň üstünden dakynýan, kümüşden ýasalyp ýüzüne gyzyň çäýylan, ýüzi köp gaşly bezeg şaýy. *Onuň boýnunda goşa towuk, ondan asylyp duran gursakça, gollarynda başgoşma bilezik, barmaklarynda hatara ýüzükdi* (B. Kerbabaýew).

GURŞALMAK [gurşolmok], *işl.* Daş-töweregine aýlanylmak, daşy alynmak, gabalmak. *Oba dag bilen gurşalypdyr.*

GURŞAMA [gurşomo], *iş ady.* Gurşamak ýagdaýy.

GURŞAMAK [gurşomok], *işl.* 1. Hemme tarapyny baglamak, daşyny almak, daş-töweregini, ýüzünü tutmak. *Haýsydyr bir ugurdan güýçli ýalkym göterilip, älemi gurşaýar; garaňky asmanyň ýüzünü dym-ak edip, bir tarapa baka syrlylyp gidýär* (A. Gowşudow). 2. Biriniň daşyny, töweregini gallamak, daşyna üýsmek.

GURŞATMAK [gurşotmok], *işl.* Gurşap durar ýaly etmek.

GURŞAÝÝŞ [gurşoýuş], *iş ady.* Gurşamak ýagdaýy.

GURŞAW [gurşow], *at.* 1. Çelegiň we ş. m. daşyna berklik üçin geýdirilýän demir halka. *Elegiň daşynyň gurşawy demirden edilipdir.* 2. Bir zadyň töweregini gurşap alýan zatlar. *Söz gurşawy.*

♦ **Gurşawy çykamak** gaty ýadamak, lüt bolmak, lütüň çykamak. **Daşky gurşaw** adamy gurşap alýan daş-töwerek, tebigat.

GURŞUK, *at.* Damarlara ganyň kadaly gelmezligi zerarly elin ýa aýagyň doňan ýaly bolup, çümşüldäp duran ýagdaýy. *Aýagyň gurşugyny ýazmak.*

GURŞUN, *at.* Gögümtil-çal reňkli, ýumşak, tiz ereýän agyr metal, himiki element. *Gurşundan ok guýmak.*

♦ **Gurşun guýlan ýaly bolmak** agralmak, agyr bolmak. **Gurşun ýaly** agyr, agramy bar.

GURŞUNLAMA [gurşunlomo], *iş ady.* Gurşunlamak ýagdaýy.

GURŞUNLAMAK [gurşunlomok], *işl.* Gurşun bilen tutdurmak, gurşun guýmak. *Kenegi gurşunlamak.*

GURŞUNLAMAKLYK [gurşunlomokluk], *iş ady.* Gurşunlamak ýagdaýy.

GURŞUNLANMAK [gurşunlonmok], *işl.* Gurşun bilen tutdurylmak, gurşun guýulmak.

GURŞUNLAŞMAK [gurşunloşmok], *işl.* Gurşunlamak işini başga biri bilen bile etmek. *Kenekleri gurşunlaşmak.*

GURŞUNLATMAK [gurşunlotmok], *işl.* Gurşunlamak işini başga birine etdirmek.

GURŞUNLAÝÝŞ [gurşunloýuş], *iş ady.* Gurşunlamak ýagdaýy.

GURŞUNLY, *syp.* Öz düzüminde gurşun bar bolan (magdan hakda).

♦ **Gurşunly kenek** jikge tarapy deşilip, içine gurşun guýlan kenek. **Gurşunly kenek ýaly** salyhatly; güýçli, ykjam, gabyl. *Tüweleme, Mawym gurşunly kenek ýaly agrasdyr* (B. Kerbabaýew).

GURŞUŞ, *iş ady.* Gurşamak ýagdaýy.

GURT, *at.* Togalajyk-togalajyk edilip, serlip gura-dylan süzme. *Teläriň aşagynda gurt sermek.*

♦ **Gurt bolmak** 1) gymyldaman, gozganman ýygrylyp ýatmak. 2) doňup, gatap galmak. **Gurt bolup oturmak** gymyldaman ýygrylyp oturmak (köplenç, garrylar hakda). **Gurt etmek** özüne ýa-da başga birine degişli emlägi, puly sowurmak, harçlap gutarmak. *Ol kakasynyň beren puluny gurt etdi.*

GURT [gu:rt] **I**, *at.* 1. Ite meňzeş çal reňkli ýyrtyjy haýwan, möjek, böri. *Gurt çagasyndan ekdi bolmaz* (Nakyl). 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Gurt arkasyndan guş doýmuş** güýçliniň arkasynda gün görmek. **Gurtmusyň ýa tilki?** möhüm iş üçin giden adam gelende, iş bitirenligini ýa-da bitirmänligini bilmek üçin berilýän sorag. – *Kürşük aga, gurtmuň ýa tilki? Kän eglendiň, guda bolansyň*

gumrularyň umumy ady. *Olaryň sansyz şahalarynda guş-gumrular adaty şadyýanlyk bilen bökjekleşýärdiler* (G. Kulyýew).

GUŞGUN [guşgun], *at.* Howut öňe süýşmezlik üçin düýäniň guýrugynyň aşagyndan alnyp howuda berkidilýän ýüp.

♦ **Guşgunyň syrdamak** bir işi ýerine ýetirmek üçin çynyň etmek, eliňde baryny etmek, biliňi berk guşamak.

GUŞGURSAK [guşgursak]: **guşgursak bugdaý (däne)** güyz aýlarynda ekilip tomus paslynda ýetişýän irki ak bugdaý. *Şertnamalaýyn borçnamalara laýyklykda kärendeçiler we daýhanlar şol ýerlerden guşgursak dänäniň azyndan 130 müň tonnasyny almakçy bolýarlar* ("Türkmenistan").

GUŞHANA [guşha:na], *at.* Guş saklanýan jaý.

GUŞIGDE [guşiğde], *at.* 1. *ser.* **Jigirdek.** 2. Şol igde agajynyň owunjak miwesi.

GUŞKELLE, *syp.* Ýeňil kelle, kemakyl.

GUŞLUK I, *at.* 1. Günüň yokarrak saýlanyp başlan wagtlary. *Gün guşluk galypdyr, hany gelsene, Jaňdan öň baraly, basym bolsana!* (A. Kekilow). *Guşluk çäýi. Guşluk nahary.* 2. Gündogar bilen günorta aralyk tarap.

GUŞLUK II, *at.* Guşuň köp bolýan ýeri, köp guş ýygnaýan ýer.

GUŞZY [guşy:zy], *at.* Haly gölüniň içine guşuň aýak yzyna meňzedilip salynýan nagys.

GUT I, *at.* *kön.s.* Bagt. *It geldi – gut geldi* (Nakyl).

GUT II, *at.* Gulagyň içinde emele gelýän kir.

GUTAMAT [guta:mat]: **gutamatyň guramak** gaty horlanmak, çöpe dönmek, arryklamak.

GUTAP [guta:p], *at.* Yuka ýaýylyan hamyryň içine et, bişirilip jazlanan ot salnyp saçda bişirilýän ýarym tegelek şekilli hörek.

GUTARAŇKYRLAMAK [gutoroňkurlomok], *işl.* Bir işi gutarmaga ýakynlamak, gutaryp barmak, gutarara gelmek. *Oýun gutaraňkyrlapdy.*

GUTARDYŞ [gutorduş], *syp.* Okuwçylaryň, talyplaryň okuw jaýlaryny tamalaýyş, gutaryş ýagdaýyna degişli. *Gutardyş ekzamenleri.*

GUTARMA [gutarmo], *iş ady.* Gutarmak ýagdaýy.

GUTARMAK [gutormok], *işl.* 1. Zat galmazlyk, tükenmek. *Myhman çäýini içip gutardy.* 2. Bes etmek, tamamlamak, tükellemek. *Uzuk düýn dokmasynyň iň soňky gölüni gutaryp ýatypdy* (H. Derýaýew). 3. Aladadan, işden we ş. m. halas etmek, dyndarmak. *Muny gapy-gapy elenip ýörmekden gutaralyň!* ("Görogly"). 4. *gepl.d.* Jan bermek, aradan çykmak, ýogalmak, ölmek, aýrylmak, gaýtmak. 5. *gepl.d.* Gaty horlanmak, gutumyň guramak. – *Saňa näme boldy, gutarypsyňla?* 6. *Gutarmak* işliginden soň *barmak, gelmek* ýaly kömekçi işlikler gelip, täze manyly düzümlü işlikler ýasalýar: **Gutaryp barmak** gutarmaga ýakynlamak, bir

işiň tamamlanmagyna, bir zadyň gutarmagyna, tükenmegine az galmak. **Gutaryp gelmek** tamamlamaga, gutarmaga, tüketmäge ýakynlamak, az galmak, gutaryp barmak, bolup barmak. *Edip oturan işimi gutaryp gelýän. Gutarara gelmek* gutarjak-gutarjak bolup durmak, iýip gutaraňkyrlamak. – *Öňümde käseläp goýan gawunyňy gutarara geläýipdirin.* 6. Kömekçi işlik hyzmatynda ýanaşyp gelýän işligi bilen birlikde gymyldynyň bolup gutarandygyny görkezýär. **Ýazyp gutarmak** ýazmak işini tamamlamak. **Iýip gutarmak** soňuna çenli iýmek, hemmesini iymek.

♦ **Işini gutaran!** dereksiz iş bilen meşgullanýan, bolgusyz hereket edýän, bolgusyzlyk edýän adama aýdylýar. – *Haý, işini gutaran. Şu boýuňa aşyk oýnamaly bolduňmy!?*

GUTARMAKLYK [gutormokluk], *iş ady.* Gutarmak ýagdaýy.

GUTARMAZLYK [gutormozluk], *işl.* 1. Bir zat tükenmezlik; tamamlanmazlyk. *Çapyp goýan odunyň gutarmazlyk. Okuw gutarmazlyk.* 2. Bir işi tamamlamazlyk, soňuna çenli edip bolmazlyk.

GUTARNYKLY [gutornukly], *syp.* Belli we soňky netijä gellen, kesgitlenen, бүтінлеý belli bolan. *Gutarnykly karara gelindi.*

GUTARTMAK [gutortmok], *işl.* Gutarmak işini başga birine etdirmek. *Matany satdyryp gutartmak. Pagtany ýygdyryp gutartmak.*

GUTARYBERMEK [gutoruvermek], *işl.* Gutarmaga ýakynlamak, gutaraňkyrlamak. *Suw tutmak işimi gutaryberdim öýdýän.*

GUTARYLMAK [gutorulmok], *işl.* 1. Boldy edilmek, tamamlanmak. *Jaý salnyp gutaryldy.* 2. Tükedilmek. *Harytlar satylyp gutaryldy.*

GUTARYŞ [gutoruş], *iş ady.* Gutarmak ýagdaýy.

GUTARYŞDYRMAK [gutoruşdurmok], *işl.* İşleri tamamlamak, hemmesini gutarmak.

GUTARYŞMAK [gutoruşmok], *işl.* 1. Gutarmaga kömekleşmek. *Men onuň jaýyny gutaryşdym.* 2. Bir ýa-da birnäçe zat gutarara gelmek, gutarmaga ýakynlamak, gutaraňkyrlamak. *Çopanlaryň azyk-suwlugy gutaryşyp ugrapdy.*

GUTLABERMEK [gutla:vermek], *işl.* Bir ýanyndan gutlap ugramak.

GUTLAG [gutloğ], *at.* Işdäki, durmuşdaky üstünligi, şatlykly habary we ş. m. gutlap, mübärekläp aýdylýan sözler.

GUTLAGNAMA [gutloğna:ma], *at.* Gutlag haty, gutlag ýazylan ýazgy. *Ol gutlagnamalar dürli ýerlerden, dürli hünärdäki, dürli wezipedäki adamlardan gelipdir.*

GUTLAMA [gutlomo], *iş ady.* Gutlamak ýagdaýy.

GUTLAMAK [gutlomok], *işl.* Şatlykly, ýakymly bir zat bilen mübärekleme, "gutly bolsun" diýmek.

iýeniňi gaýtarmak. *Onuň ýüregi bulanyp, iýenini gusdy.*

GUSMAKLYK [gusmokluk], *iş ady.* Gusmak ýagdaýy.

GUSSA [gusso], *at.* Güýçli gaýgy-alada, gam. *Ataň pahyryň ýaşlygy gam bilen gussa içinde geçdi, köne güpbi bilen ham çarykdan başga zada gözi düşmedi* (G. Gurbansähedow).

GUSSALY [gussoly], *syp.* Gaýgyly, gamly, aladaly.

GUSSALYLYK [gussoluluk], *at.* Agyr gaýgy-gamlylyk, gaty gynanyp ýörmeklik, gussa çekmeklik.

GUSUK, *at.* Iýeniň ýüregiňe batman, ögemek arkaly gaýtarylýan zat.

GUSUL, *at.* Ýuwunma, suwa düşme.

♦ **Gusul etmek (eýlemek)** suwa düşmek, ýuwunmak.

GUŞ I, *at.* Oňurgalylar, ganatlylar maşgalasyndan bolan, iki aýakly, çüňkli, sütük we ýelek bilen örtülen, uçýan jandar.

♦ **Guş bolup uçmak ser. Guşy uçmak.** *Ol guş bolup uçdy. Guş goýbermek (tikinç.)* mäsirik бүкдүрилende ýüpüň tow almagy üçin iki igi pyrlap, gezek-gezegine aýlap goýbermek. **Guş salmak** aw guşuny aw aulamak üçin uçuryp goýbermek. *Guş salsalar awuň alar, Awlakly çölleri bardyr ("Görögly").* **Guş tutmak (tikinç.)** mäsirik бүкдүрилende ýüpüň tow almagy üçin pyrlanyp goýberilen igi tutmak. **Guşy uçmak** bir zada gaty begenmek, şatlanmak. *Diýeniniň ýerine düşjegine gözi ýeten gyzyň guşy uçdy. Guş ýaly* ýeňil. **Guş ýürek** sähel zatdan gorkup, tisinip duran, gorkak.

GUŞ II, *at.* Çagalaryň "kepäm guruldy" oýnunda eşekçileri döwçüleriň atlanmagyndan, münmeginden goraýan we olary eşekçilikden çykarýan sakçy. *Guş aýlanýar weli, onda-da oganlar kepbe bolup duran oganlaryň üstüne münýärdiler we guşa depdirmejek bolýardylar.*

GUŞABERMEK [guşa:vermek], *işl.* Guşap ugramak. *Senem öyli-işikli bolduň, indiden beýläk bilini bekje guşabermeli bolarıyň.*

GUŞAK [guşok], *at.* 1. Gaýyşdan, ýüpden ýa-da dokalan matadan bile baglamak, daňmak üçin ýörite edilen bag. *Täze görnüşlerde tikýän köýneklerini owadan guşaklar; kä nagyşly, käte nagyşsyz taýýarlaýarlar* ("Türkmenistan"). 2. *ser. Gurşaw 1.*

♦ **Guşak çözdürmek** döp-dessura görä, öýlenen ýigidiň biline guşagy berk baglap, ony gelne çözdürmek.

GUŞAKÇY [guşokçy], *at.* Toýlarda göreş tutulanda, pälwanlara guşak berýän, billerine guşak daňýan, göreşiň gidişine gözegçilik edýän adam. *Guşakçy olaryň birine guşagy uzatsa-da, onuň garşydaşyna guşak bermekden saklandy.*

GUŞAKGAPDY [guşokgapdy], *at.* Iki tarap bolup, towlanan guşak oklanyp, gapylyp oýnalan oýun.

GUŞAKLYK [guşokluk] **I**, *at.* 1. Biliň inçelen ýeri, biliň guşak daňylýan ýeri. *Gyzyň şar gara saçlary guşaklygyna düşüp durdy.* 2. Guşak eder ýaly gaýyş, ýüp, mata. *Guşaklyk ýaglyk.*

GUŞAKLYK [guşokluk] **II**, *at, geogr.* 1. Ýer togalagynyň iki meridian aralygyndaky bölegi. 2. Ýer togalagynyň howa şertlerine görä bölünen geografik zolagy. *Yssy guşaklyk. Orta guşaklyk.*

GUŞALMAK [guşolmok], *işl.* 1. Bile daňylmak, baglanmak, oralmak. *Ykjam guşalypdyr bir gysym bili* (K. Gurbannepesow). 2. *ser. Gurşalmak.*

GUŞAMA [guşomo], *iş ady.* Guşamak ýagdaýy.

GUŞAMAK [guşomok], *işl.* Biline guşak daňmak, oramak, baglamak.

GUŞAMAKLYK [guşomokluk], *iş ady.* Guşamak ýagdaýy.

GUŞANMAK [guşonmok], *işl.* Öz biliňe guşamak. *Okly hataryny biline guşandy* (A. Gowşudow).

GUŞATMAK [guşotmok], *işl.* Guşamak işini başga birine etdirmek. *Biliňe guşak guşatmak.*

GUŞAÝYS [guşoýuş], *iş ady.* Guşamak ýagdaýy.

GUŞBURUN [guşvurun], *at, senetç.* Agzy guşuň çüňküne meňzeş uzyn saply gysaç.

GUŞÇULYK [guşşuluk], *at.* Maldarçylygyň öý guşlaryny ösdürip ýetişdirmek bilen meşgul bolýan pudagy. *Ilatynyň esasy bölegi oba ýerlerinde ýaşayan Türkmenistan üçin şahsy hojalyklarda, esasan, guşçulyk bilen meşgullanmak bähbitlidir* ("Türkmenistan").

GUŞÇY [guşşy], *at.* Guşçulykda işleýän işgär, guşçulykdan hünärli adam.

GUŞDAMAK, *syp., gepl.d.* Nahary az iýýän, çümhörek. *Guşdamak adam.*

GUŞDILI, *at.* Ekinçilikde, ekin arasynda gögerýän inçe ýaprakly ot.

GUŞDYRNAK, *at.* El işlerine guşuň dyrnagyna meňzedilip salynýan nagyş we onuň ady. *Guşdyrnak nagyşy.*

♦ **Guşdyrnak çay** iri, ýokary hilli gök çay, her digri guşuň dyrnagyna meňzeş çay.

GUŞGANAT [guşğa:nat], *at.* Gyzlaryň tahýasyna we aýallaryň iç geýimine salynýan guşuň ganatyna meňzeş nagyş.

GUŞGONMAZ [guşgonmoz], *at.* Tutuşlygyna tiken bolup, peşserip oturan ösümlik.

GUŞGÖZI [guşgözü], *at.* 1. Pessejik boýly, şor ýerlerde topbak ösýän, guşuň gözüne meňzeş güllüje, çal reňkli birýyllyk ot. *Ol: – Goýun janawerler, gyrtýç bolsun, guşgözi bolsun, gaýtmyşy bolmaz – diýdi* ("Edebiýat we sungat"). 2. *tikinç.* Gyz tahýasynda "sekizkeşdäniň" ortasyndaky ak tegelek nokatjyk, şonuň ýaly-da halynyň esasy gyra nagyşlarynyň arasynda salynýan kiçijik dörtburç nagyş.

GUŞ-GUMRY [guş-gumry], *at.* Guşlaryň we

5. göç. m. Ornaşdyrmak.

GUÝMAK [guýmok], II, at. Gowrulan una azajyk ýag, suw garylyp bişirilýän nahar. *Ýagly guýmak.*

GUÝMAKLYK [guýmokluk], *iş ady.* Guýmak ýagdaýy.

GUÝRUK, at. 1. Haýwanyň oňurga ujasynyň uzalyp gidýän syrtyky inçe bölegi. *Düzje ýola düşen mes taýhar guýrugyny bulaylap dikgirdedi.* 2. Goýnuň türre tarapyndaky ýumşak ýag bölegi. *Guýrugy elek ýaly tokly.* 3. Guş, balyk ýaly jandarlaryň yzky, syrtyky bölegi, yz tarapy. 4. göç. m. Bir toparyň ýa-da bir adamyň tarapdary, onuň yzyna eýeriji (ýaňsy ähehinde).

♦ **Guýrugyny ýamzyna gysmak** müýnürgetmek, çekmek, gorkmak. **Guýruk bulamak** birine ýalynjaňlyk etmek, ýaramsakylyk etmek; iki baka sypjyklamak. **Guýruk gapdyrmak** möjek bilen urşan ite goýnuň guýrugyny iýdirmek. *Möjekler bilen gemrişip, munça iş bitiren itlere bir guýruk gapdyraýyn* (A. Gowşudow). **Guýruk tutdurmazlyk** mün bahana tapyp, sözünde durmazlyk, sypjyklyk etmeklik.

GUÝRUKLY, *syp.* Guýrugy bar, guýruksyz däl. *Uzyn guýrukly haýwanlar.*

♦ **Guýrukly ýyldyz** guýruk ýaly tozga görnüşli yşyk zolagy bolan ýyldyz. *Käte asmanda guýrukly ýyldyz görünýär.*

GUÝRUKMAN [guýrukmon], *syp.* Ullakan guýrukly, guýrugy tegelenip duran. *Guýrukman goýun.*

GUÝRUKSYZ [guýruksuz], *syp.* 1. Guýrugy kesilip aýrylan, guýrugy ýok, guýrukly däl. *Söz manysy aňmaz adam, Bir guýruksyz ite meňzär* (Magtymguly). 2. göç. m. Wadasynda durmaýan, sapalak atyp, lebizsizlik edýän.

GUÝRUKSYZLYK [guýruksuzluk], at. 1. Guýrugy ýokluk, guýrukly dällik. 2. göç. m. Wadada wepasyzlyk, lebizsizlik, guýruk tutdurmazlyk. *Guýruksyzlygyňam çeni-çaky bar.*

GUÝRUKTUTDY, at. Çaga oýnunyň ady (bir topar çaga – döwçüler "çopanyň" yzynda eşikleriniň bir ýerinden tutup düzülýärler: eşekçi – "möjek" bolsa olardan birini tutjak bolýar). *Çagalar guýruktutdy oýnaýarlar.*

♦ **Guýruktutdy oýnap ýörmek** biri-biriň yzyna düşüp, tutaklaşyp ýörmek, biri-biriňi sypdyрман gezmek.

GUÝUBERMEK [guýuvermek], *işl.* Guýmaga başlamak, guýmaga girişmek; guýmagy dowam etdirmek. *Çorbany jamlara susak bilen guýuber.*

GUÝUJY, at. Ergin metaly galyplara guýýan, metal guýmak boýunça hünärmen. *Ol guýujy bolup işleýär.*

GUÝULMAK [guýulmok], *işl.* 1. Bir gapdan başga bir gaba dökülmek, başga bir gaba salynmak. 2. Metal ergininden zat ýasalmak. *Bürünçden heykel guýulmak.*

GUÝUM, at. Käbir zatlaryň belli bir mukdardaky

ölçeği. *Bir guýum dări. Iki guýum seçme.*

GUÝUNMAK [guýunmok], *işl.* Özüň üçin guýmak, özüňe guýmak. *Bir bulgur süýt guýundym. Ol kasesine çay guýundy.*

GUÝUŞDYRMAK [guýuşdurmok], *işl.* Yzly-yzyna gaplara ýa-da galyplara we ş. m. zatlara guýmak, guýup çykamak, guýup taýýar edip goýmak.

GUÝUŞMAK [guýuşmok], *işl.* 1. Guýmaga kömekleşmek. 2. Guýmak işini biri bilen bile etmek, bilelikde etmek (hal işligiň -up goşulmasyny kabul eden *guýuşmak* işliginden soň *ýörmek* kömekçi işligi ulanylýar). *Oglanlar gazanlara suw guýuşup ýördüler.*

GUÝY, at. 1. Suw almak maksady bilen tegelek edilip gazylan çuň çukur. 2. Dürli tehniki bähbitler üçin burawlanyp gazylan çuň çukur. *Şu guýy gije-gündizde näçe nebit berýär?* (B. Kerbabaýew).

♦ **Guýa gaçan ýaly bolmak** ýitirim bolmak, dereksiz gürüm-jürüm bolmak.

GUZAY [guzoy], at. Dagnyň, depäniň we ş. m. gün düşmeýän demirgazyk tarapy, kölege tarapy. *Adamlar bolsa galanyň güneýinde ýa-da guzaýynda üýşüşip, gürrüňe meşguldylar* (A. Gowşudow).

GUZLAGYR [guzloğur], *syp.* Köp guzlaýan, gysyr galman guzlaýan. *Guzlagyr goýun. Guzlagyr towuk.*

GUZLAGYRLYK [guzloğurluk], at. Guzlagyr ýagdaýynda bolmaklyk. *Soňky guzy alnyşda dowarlaryň guzlagyrlygynyň artandygy mälüm boldy.*

GUZLAMA [guzlomo], *iş ady.* Guzlamak ýagdaýy.

GUZLAMAK [guzlomok], *işl.* 1. Guzusy, owlagy, gölesi bolmak (käbir haýwanlar hakynda). *Eje, sygryň guzladymy? Höwri köp bolsun!* 2. Ýumurtgalamak. *Towuklaryň guzlan ýumurtgalaryny ýygnamak.*

GUZLAMAKLYK [guzlomokluk], *iş ady.* Guzlamak ýagdaýy.

GUZLAŞMAK [guzloşmok], *işl.* Köpçülikleýin guzlap ugramak. *Alabahardan goýunlar, geçiler guzlaşyp başlady.*

GUZLATMAK [guzlotmok], *işl.* Guzlamaga ýagdaý, şert, mümkinçilik döretmek.

GUZLAÝYŞ [guzloýuş], *iş ady.* Guzlamak ýagdaýy.

GUZY, at. 1. Goýnuň alty aýa çenli döwürdäki kiçijik çagasy. *Guzular bu mahal doýşup ýatypdylar.* 2. göç. m. Ene-atalaryň "balam, oglum" diýen ýaly manylarda, çagalara ýüzlenip aýdýan sözi (köplenç, birinji şahsyň birliginiň, kä halatda köplügiňiň san goşulmasy goşulyp ulanylýar).

♦ **Guzy diş** gaty garry adamyň kentlewügiňiň etiniň sürülmegi netijesinde ýüze çykýan agymtyl ösüntgi. *Dişleriniň käbiri indi öz-özünden owranyyp aýrylyp, onuň ornunda guzy dişi peýda bolupdyr* (A. Gowşudow).

GÜBERÇEK [güvörçök], *syp.* Üsti güberilip duran,

GUTLAMAKLYK [gutlomokluk], *iş ady.* Gutlamak ýagdaýy.

GUTLAŞMAK [gutloşmak], *işl.* Iki ýa birnäçe bolup kimdir birini ýa-da biri-birini gutlamak (hal işligiň -yp goşulmasyny kabul eden *gutlamak* işliginden soň *durmak*, *oturmak* kömekçi işlikleri getirilip ulanylýar). *Adamlar öý eýesini toýy bilen gutlaşyp durdular.*

GUTLATMAK [gutlotmok], *işl.* Kimdir biriniň gutlamagyny gazanmak; başga birine “gutly bolsun”diýdirmek; gutlar ýaly mümkinçilik döretmek.

GUTLAÝYŞ [gutloýuş], *iş ady.* Gutlamak ýagdaýy.

GUTLUK, *at.* Täze geýim, aýakgap geýen çağa sylag hökmünde berilýän paý, zat.

GUTLY, *syp., köň.s.* 1. Bagtly, döwletli. 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Gutly bolsun!** täze bir zady ýa dabarany gutlap, mübärekläp aýdylýan söz. *Toýuňyz gutly bolsun, adamlar!*

GUTULGYSYZ [gutulğusuz], *syp.* 1. Gutulmak mümkinçiligi bolmadyk, çykalgasyz, alaçsyz, bialaç. *Onuň ýagdaýy indi gutulgysyzdy* (B. Kerbabaýew). 2. Hökman, gümansyz, ikuçsyz. *Bütün dünýäde parahatçylygynyň üstün çykmagy gutulgysyzdyr.*

GUTULGYSYZLYK [gutulğusuzluk], *at.* 1. Gutulmak mümkinçiligi ýokluk, çykalgasyzlyk, alaçsyzlyk, bialaçlyk. 2. Hökmanlyk, gümansyzlyk, ikuçsuzlyk.

GUTULMAK [gutulmok], *işl.* 1. Kowalaýan adamdan, ýyrtýjy haýwandan we ş.m. gaçyp, eline düşmezlik, sypmak. *Gaçyp gutulmak.* 2. Howpdan halas bolmak, howpdan sypmak, dynmak, azat bolmak. *Zalym duşmanyň jebir-süteminden gutulmak.* 3. Keselden açylmak, sagalmak, nähoşlukdan saplanmak. *On-on baş gün geçensoň, Sona ýagşy gutuldy* (A. Alamyşow).

GUTUM: *gutumy guramak* duluklaryň çöküp, hor düşmek, gaty horlanmak.

GUTUN: *gutunyň guramak* gaty suwsamak, bogazyň guramak, suwsap tebsirmek.

GUTY, *at.* 1. Agaçdan, gaýyşdan, demirden we ş. m. ýasalan kiçijik gap, gapyrjajyk. *Täze önümçiligiň ýola goýulmagy "Balkanbalykda" galaýy gutularda önüm öndürilişini kadaly ýola goýmaga ýardam eder* ("Türkmenistan"). 2. Keçä salynýan "byçgy" nagşynyň aralaryndaky gyzyl ýa-da ýaşyl reňkdäki gül.

GUW, *at.* Uzyn egri boýunly, ullaň suw guşy. *Halkyň yhlas bilen guran kölünde, Garkyldap erkana ak guwlar ýüzýär* (A. Kowusow).

GUWANÇ [guwonç], *at.* 1. Bir zada bolan begenç, şatlyk. 2. Oglana dakylýan at.

GUWANÇLY [guwonuşly], *syp.* Şatlykly, begençli, guwanç bilen. *Ol adamlaryň ýüzüne guwançly bakdy.*

GUWANDYRMAK [guwonnurmok], *işl.* Gowy, peýdaly iş bilen adamlary begendirmek, şatlandyrmak,

guwanjyň bolmagyny gazanmak.

GUWANMA [guwonmo], *iş ady.* Guwanmak ýagdaýy.

GUWANMAK [guwonmok], *işl.* Höwesini artmak, begenmek, şatlanmak, ruhlanmak.

GUWANMAKLYK [guwonmokluk], *iş ady.* Guwanmak derejesi.

GUWANYBERMEK [guwonuvmek], *işl.* Guwanyp ugramak; guwanmagyny dowam etdirmek.

GUWANYŞ [guwonuş], *iş ady.* Guwanmak ýagdaýy.

GUWANYŞMAK [guwonuşmak], *işl.* Iki ýa birnäçe bolup guwanmak (hal işligiň -yp goşulmasyny kabul eden *guwanmak* işliginden soň *oturmak* kömekçi işligi getirilip ulanylýar). *Bizem şu günümize, agtyk-çowluklarymyza guwanyşyp otyrys.*

GUWWAS [guwwa:s], *at, k. d.* 1. Suwuň düýbüne çümüji, suwa giriji. *Guwwaslara aýdyň, sandygy çykarsynlar – diýdi* ("Zöhre – Tahyr").

GUÝDURMAK [guýdurmok], *işl.* Guýmak işini birine etdirmek.

GUÝGUÇ [guýguç], *at.* Agzy darajyk gaba suwuklyk guýmak üçin düýbi çüri, agzy giň enjam.

GUÝLAMAK [guýlomok], *at.* Gowşak kelleli kelesleri goparyp, daşky uly ýapraklaryny aýry bir ýere jebis oturtmak.

GUÝLUNMA [guýlunmo], *iş ady.* Guýlunmak ýagdaýy.

GUÝLUNMAK [guýlunmok], 1. *işl.* El-aýaklaryny, kellesini döşüne tarap ýygryp, бүкүдip ýatmak, ýygrylmak, düýrülme. *Oba itleri ýaly yssy wagty guýlunyp, buz ýaly kölegede, sowuk wagty bolsa ýyly ketekde ýatjak gümany ýok* (B. Annageldiýew). 2. Tegelenip, köke ýaly bolup ýatmak (ýylan hakda). *Kölegede ýylan guýlunyp ýatyr.*

GUÝLUNMAKLYK [guýlunmokluk], *iş ady.* Guýlunmak ýagdaýy.

GUÝLUNYŞ [guýlunuş], *iş ady.* Guýlunmak hereketi.

GUÝMA [guýmo] I, 1. *iş ady.* Guýmak işi, ýagdaýy. 2. Guýlup ýasalyan önüm. *Guýma künüňk.*

GUÝMA [guýmo] II, *at.* Meýdan ýerinde ýagyn suwunyň köp ýygnaýan ýeri, çöketlik ýer, kakyň uly görnüşi. *Guýmada çüýşe ýaly suw bardy.*

GUÝMAGURSAK [guýmoğursak], *syp.* Tebigy akylly, doga akylly, düşbi.

GUÝMAK [guýmok] I, *işl.* 1. Suwuklygy, dänäni we ş. m. bir gaba ýa-da bir gapdan başga bir gaba dökmek, gapgarmak, agdarmak. 2. Metal ergininden ýa-da laýdan zat ýasamak, galypa salyp belli bir şekil bermek, şaý-sep ýasamak. 3. Bir zada ikinji bir zady garmak, goşmak. 4. *göç. m.* Güýçli ýagmak, dynman ýagyp durmak (ygal hakynda). *Ýagşy şol bir guýup durdy, guýup durdy.*

wesiz, köpýylyk ullakan agaç. 2. Oglana dakylýan at.

GÜJÜRDEME [güjürdömö], *iş ady*. Güjürdemek ýagdaýy.

GÜJÜRDEMEK [güjürdömök], *işl.* 1. Güjürdili seslenmek, güjür-güjür etmek. 2. Güjür-güjür edip geplemek, wüjürdemek (çagajygyň gepleýşi hakynda).

GÜJÜRDEMEKLIK [güjürdömöklük], *iş ady*. Güjürdemek ýagdaýy.

GÜJÜRDEŞMEK [güjürdöşmök], *işl.* 1. Güjür-güjür edip gürleşmek; güjürdeşmek (çaga hakynda). *Güjürdeşip, çagalaryň hemmesi birden gepläp başlady.*

GÜJÜRDEÝİŞ [güjürdöýüş], *iş ady*. Güjürdemek hereketi.

GÜJÜRDI [güjürdü], *at*. Çagajygyň gepleýşi.

GÜJÜR-GÜJÜR [güjür-güjür]: **güjür-güjür etmek** ser. Güjürdemek.

GÜŽ-GÜŽ: **güž-güž etmek** ser. **Güžžüldemek.**

GÜŽŽÜLDEME [güžžüllömö], *iş ady*. Güžžüldemek derejesi, güžžüldäp biliş ýagdaýy.

GÜŽŽÜLDEMEK [güžžüllömök], *işl.* Güžžüldili seslenmek, güž-güž edip ses çykmak.

GÜŽŽÜLDEMEKLIK [güžžüllömöklük], *iş ady*. Güžžüldemek ýagdaýy.

GÜŽŽÜLDETMEK [güžžüllötmök], *işl.* Güžžüldili ses çykarmak. *Aýna ýanlygy ýygy-ýygydan güžžüldedýär* (B. Kerbabayew).

GÜŽŽÜLDEÝİŞ [güžžüllöýüş], *iş ady*. Güžžüldemek ýagdaýy.

GÜŽŽÜLDI [güžžüllü], *at*. Süýt saglanda, ýanlyk ýaýylanda, mör-möjekler köp bolup uçanda çykýan sesiniň ady. *Diňe sygyr ýatak tarapdan sagylyan süýdüň ukýňy getiriji bir meňzeş güžžüldisi eşidilýärdi* (G. Gurbansähadow).

GÜŽŽÜL-GÜŽŽÜL, *at*. Süýt saglanda, ýanlyk ýaýylanda yzygiderli güžžüldäp çykýan ses.

GÜŽLEMEK [güžlömök], *işl.*, ser. **Güžžüldemek.**

GÜLI, *at*. 1. Ösümligiň gültäji we gül ýaprajyklary görnüşine eýe bolan bölegi. *Dünyäň her gülünde men seni görýän. Şonuň üçin bu dünýeden gitme ýok* (G. Ezizow). *Ýandagyň güli. Gawunyň güli.* 2. Şolar ýaly bölege eýe bolan ösümligiň köpeliş agzasy. 3. Bezeg üçin ekilýän gyrymsy agaç we şol ösümligiň dürli reňkdäki ysly hasyly. 4. Dürli ösümlikleriň gülüne meňzedilip mata, ýaglyga, keçäniň yüzüne salynýan nagys. 5. Gyza dakylýan at.

♦ **Gül açmak** arzuwyň hasyl bolmak, maksatmyradyňa ýetmek. **Gülden çykmak** güllemek möhleti dolup, gülini dökmek, gülläp bolup, hasyla durup ugramak. *Bakja ekinleriniň gülden çykanyňa ep-esli wagt boldy. Gül meňzi saralmak (solmak)* gaýgy, gamdan horlanmak, saralmak. *Niçesiniň gül meňzini soldurdy, Bir aýralyk, bir ýoksulluk, bir ölüm* (Garajaoglan). **Gül ömrüni kül etmek** biri üçin köp jepa çekmek,

köp ýyllap bir zadyň aladasynda bolmak, horlanmak. **Gül pürkülen ýaly** örän arassa we bezelen, rejeli hem-de owadan. **Gül suwy** bugdaýa, jöwene berilýän iň soňky suwuň ön ýanyndaky suw, ekin güle duranda berilýän suw. **Gülüni çirtmek** bir zadyň iň gowusyndan peýdalanmak, iň gowusyny saýlamak. **Gül ýaly** örän gowy, gaty gowy, ajaýyp. **Gül ýüzli** owadan, gelşikli, görmegeý ýüzli. *Gül ýüzli zenan. Gel, golaýma, öpeýin gül yüzünden* (I. Nuryýew).

GÜL II, *at*. 1. Adamyň gözüne düşýän akja nokat. *Birje aýby çep gözüniň, Künji ýaljak güli bardy* (K. Gurbanpesow). 2. Bagananyň buýrasy. 3. Tamdyra çörek ýapylanda oduň endigan gyzydymazlygy sebäpli çöregiň yüzünde emele gelýän tegelejek-tegelejek ýanyk.

GÜLABY [güla:vy], *at*. Daşy torly we sary reňkli etlek gawunyň bir görnüşi.

GÜLALA-GÜLLÜK [güla:la-ğüllük], *syp*. Gowulyk, oňatlyk, parahatlyk, asudalyk, ýerbe-ýerlik (durmuşyň ähli taraplary, adamyň ýagdaýy we ş.m. hakynda).

GÜLAP [güla:p], *at, kön.s.* Gül suwy, gülün suwundan edilýän atyr. *Bir zamandan soň kenizler Mahymyň yüzüne gülap sepip, ony huşuna getirdiler* ("Zöhre – Tahyr"). *Güller ýaly görenim, gülap suwun berenim, Eziz balam Gülälek, Sensiň meniň jerenim* (Hüwdi).

GÜLBAN [gülvɑ:n]: **ile gülbān bolmak** ile masgara, gülki bolmak, masgaralykda il gözünden düşmek.

GÜLBENT [gülvənt], *at*. Gylyjyň, pyçagyň sap tarapynyň önüne berkidilýän ýasy demir ýa-da bürünç, tylla ýaglaw.

GÜLBER [gülvər], *at*. Paty-puty, aňry-bäri, goş-golam. *Sen gülbəriňi al-da, öýe garşy ugra.*

♦ **Gülberini arkasyna daňmak** paty-putusyny berip, çykaryp kowmak.

GÜLÇ, *s. ş. aňl. söz*. Adam ýere gaty ýykylanda ýa-da küýze, golça we ş.m. zatlar ýere batly gaçanynda çykýan ses.

♦ **Gülç etmek** gülçüldemek. *Ol baryňan adam ýaňyja şu ýerde gülç edip ýykylypdy.*

GÜL-ÇEÇEK, *at*. Her dürli gülleriň jemi.

GÜLÇI [gülcü], *at*. 1. Gül ösdürip ýetişdirýän adam, gülçilikden hünärmen. 2. Gül satýan adam.

GÜLÇÜLDEME [gülcüllömö], *iş ady*. Gülçüldemek ýagdaýy.

GÜLÇÜLDEMEK [gülcüllömök], *işl.* Ýere gaty ýykylymak, gütläp ýere gaçmak, gülç edip seslenmek. *Ol gülçüldäp ýere düşdi.*

GÜLÇÜLDEMEKLIK [gülcüllömöklük], *iş ady*. Gülçüldemek ýagdaýy.

GÜLÇÜLDETMEK [gülcüllötmök], *işl.* Ýere batly bulap urmak, ýykmaq, gütle dip urmak, gülçül-

tümmerip duran, pökgi.

GÜBERÇEKLEME [güvörçöklömö], *iş ady.* Güberçeklemek ýagdaýy.

GÜBERÇEKLEMEK [güvörçöklömök], *işl. 1.* Güberçek görnüşinde bolmak, pökgermek, gabarmak, pakgarmak. **2. göç. m.** Mese-mälim bolmak.

GÜBERÇEKLEMEKLIK [güvörçöklömöklük], *iş ady.* Güberçeklemek ýagdaýy.

GÜBERÇEKLEÝIŞ [güvörçöklöýüş], *iş ady.* Güberçeklemek işi.

GÜBERÇEKLIK [güvörçöklük], *at.* Güberçek ýagdaýda bolmaklyk, güberçek halda bolmaklyk.

GÜBERILMEK [güvörülmök], *işl., ser. Gübermek.* Amyderýanyň boýunda edil gaýa ýaly güberilip duran ullakan bir gala bar (N. Jumaýew). Ýaz ýagşy ýagyp, gün çykansoň, kömelekler güberilip çykdylar.

GÜBERIŞ [güvörüş], *iş ady.* Gübermek ýagdaýy.

GÜBERIŞMEK [güvörüşmök], *işl. 1.* Ondamunda güberip, görnüşip durmak. Kömelekler güberişip çykypdyr. **2. göç. m.** Hondanbärsi bolşup, gabarylyşyp, gopbamsyraşyp ýöremek.

GÜBERME [güvörmö], *iş ady.* Gübermek derejesi.

GÜBERMEK [güvörmök], *işl. 1.* İçine ýel düşen ýaly çişmek, yokary galyp durmak, gabarmak, pökgermek. **2. göç. m.** Hondanbärsi bolmak, epeýsiremek, gopbamsyramak.

GÜBERMEKLIK [güvörmöklük], *iş ady.* Gübermek ýagdaýy.

GÜBERTMEK [güvörtmök], *işl.* İçine ýel düşen ýaly gabartmak, pökertmek, çişirmek. *Dursunyň köýnegini güberdip duran göwsi Muhadyň ýüregini eretdi* (H. Ysmaýylov).

GÜBÜRDEME [güvürdömö], *iş ady.* Gübürdemek ýagdaýy.

GÜBÜRDEMEK [güvürdömök], *işl.* Ýyldyrym çakanda, ot tutaşyp ýananda we ş. m. gübürdili ses çykmak, gübür-gübür etmek. *Ojar ody gübürdäp ýanýardy.*

GÜBÜRDEMEKLIK [güvürdömöklük], *iş ady.* Gübürdemek ýagdaýy.

GÜBÜRDEŞMEK [güvürdöşmök], *işl.* Gübür-gübür edişmek.

GÜBÜRDETMEK [güvürdötmök], *işl.* Gübür-gübür etdirmek, gübürdili ses çykartmak. *Gyzlar-gelinler onuň göwnüni göterjek bolşup, gübürdedip gopuz çalşyp, atbaşça öýkünipdirler* (N. Pomma).

GÜBÜRDEWÜK [güvürdöwük], *işl.* Birsyhly gübürdäp eşidilýän, gübürdäp seslenýän, gübürdäp duran.

GÜBÜRDEÝIŞ [güvürdöýüş], *iş ady.* Gübürdemek ýagdaýy.

GÜBÜRDİ [güvürdü], *at.* Gök gürlände, peçde ot ýananda we ş. m. çykýan sesiň ady.

GÜBÜRDİŇ-GÜBÜRDİŇ [güvürdüň-ňüvürdüň],

at. Haly dokalyp, darak urlanda çykýan ses. *Urulyň daraklaryň gübürdiň-gübürdiň sesi eşidilýärdi.*

GÜBÜR-GÜBÜR [güvür-güvür], *at.* Gök gürlände, ot tutaşyp ýananda we ş. m. çykýan ses.

GÜJEŇ [güjöh], *at, ser. Göjek.*

GÜJEŇ-GÜJEŇ [güjöh-ňüjöh]: **güjeň-güjeň etmek ser. Güjeňlemek 2.**

GÜJEŇLEME [güjöhölömö], *iş ady.* Güjeňlemek ýagdaýy, täri.

GÜJEŇLEMEK [güjöhölömök], *işl. 1.* Ýaý bilen göjek atmak. **2.** Bir zady buýsanjaňlyk bilen birine görkezip, bermän gyzykdyrmak, mazamlamak. *Agaçlar täze geýnen gök lybaslaryny güjeňleýärdiler* (A. Gowşudow).

♦ **Gözi bilen güjeňlemek** gözi bilen urup ýykamak, göz degrip, galmaz etmek. *"Pylanynyň gözi degegendir, edil gözi bilen güjeňläýýändir" diýärdiler.*

GÜJEŇLEMEKLIK [güjöhölömöklük], *iş ady.* Güjeňlemek ýagdaýy.

GÜJEŇLENMEK [güjöhölönmök], *işl. 1.* Ýaý bilen göjek atylmak. **2.** Bir zat buýsanjaňlyk bilen birine görkezilip, berilmän gyzykdyrylmak, mazamlanmak.

GÜJEŇLEŞMEK [güjöhölöşmök], *işl. 1.* Biri-biriňi güjeňlemek, biri-biriňe ýaý bilen göjek atmak. **2.** Gözüň gitsin diýýän ýaly, özlerini mazamlaşmak. *"Meni al-da meni al" diýýän ýaly özüni güjeňleşip duran almalar uzakdan görünýärler.*

GÜJEŇLETMEK [güjöhölötmök], *işl.* Güjeňlemäge mejbur etmek, güjeňlemäge ýol bermek (**güjeňlemek** sözüniň **1, 2** manylaryndan ýasalar).

GÜJEŇLEÝIŞ [güjöhölöýüş], *iş ady.* Güjeňlemek ýagdaýy.

GÜJÜK, *at. 1.* Itiň we ş. m. haýwanyň ýaşajyk çagasy. *Bir tazynyň ganjyk güjüginu getirip, onuň önüne taşlady* ("Görogly"). **2.** Ite deňlip aýdylýan gödek söz. **3.** Oglana dakylýan at.

GÜJÜKLEME [güjüklömö], *iş ady.* Gүjүklemek ýagdaýy.

GÜJÜKLEMEK [güjüklömök], *işl. 1.* Itiň we ş. m. haýwanyň çagasy bolmak. *Gүjүklän ganjyk güjүklerini gabanýardy.* **2.** Ýaranyň töwereginde kiçijik ýara örgünleri emele gelmek; azyp ugramak. *Çyban güjүkläpdir.* **3. gepl., d.** Namartlamak, bigaýratlamak.

GÜJÜKLEMEKLIK [güjüklömöklük], *iş ady.* Gүjүklemek ýagdaýy.

GÜJÜKLEÝIŞ [güjüklöýüş], *iş ady.* Gүjүklemek ýagdaýy, işi.

GÜJÜKLIK [güjüklük], *at.* Gүjүk ýagdaýynda bolmaklyk, güjүk ýaşynda bolmaklyk. *Ol güjүkliginden şu öýde ulaldy.*

♦ **Gүjүkligine dalanmak** ýaşlygyndan gözünüň ody alynmak, tejribesizkä agzy uçukladylmak.

GÜJÜM, *at. 1.* Ownuk şahaly, güр ýaprakly, mi-

GÜLLETMEK [güllötmök], *isl.* 1. Gül getirtmek, gül açdyrmak. *Ir ösen ýyly şemal baglary gületdi.* 2. Keça gül basdyrmak, nagyş etdirmek. *Keçe gületmek.* 3. *göç. m.* Bag-bakjalyga, gülzarlyga öwürmek, pajarlap ösdürmek. 4. *göç. m.* Çörek bişirilende belli bir sebäbe görä çöregiň ýüzünde goňrumtyl tegmil, tegelejek ýanyk emele gelmegine ýol bermek.

GÜLLÄBERMEK [güllävermek], *isl.* Gülläp başlamak; güllämäge girişmek. *Senem indi şeýt-de keçäni gülläber.*

GÜLLEÝİŞ [güllöýüş], *is. ady.* Güllemek ýagdaýy.

GÜLLI [güllü], *sy. 1.* Güli bar, gül bilen örtülen, güli köp. *Güllü meýdan.* 2. Gül basylan, gül nagşy salnan. *Aýagynda gülli jorap, Bir görmesem, halym harap* (Halk aýdymyndan). 3. Gül açýan. *Güllü ösümlükler.*

GÜLLÜK, *sy.* Köp gül gögerip, gül açyp, gülläp oturan ýer, gülzarlyk. *Olar güllük ýerde düşlediler.*

GÜLME [gülmö], *is. ady.* Gülmek ýagdaýy.

GÜLMEK [gülmök], *isl.* 1. Gülküli ses çykarmak. *Cagajyk hezil edip güldi.* 2. Birini ýañsa almak, masgaralamak üçin gülki astyna almak. *Gülme goňşyňa, geler başyňa* (Nakyl).

♦ **Güler ýüzli** hoşgylaw, polady ýumşak, ýüzi gülüp duran, mylakatly. **Gülüp bakmak 1)** mähirli seretmek; 2) mähirli garşy almak, ýüz bermek. **Gülüp kese ýykylmak** bir zada hezil edip zygiderli, dowamly gülmek, gülüp-gülüp halys bolmak. *Onuň edýän oýunlaryny görüp, tomaşaçylar gülüp kese ýykylýdylar.*

GÜLMEKLIK [gülmöklük], *is. ady.* Gülmek ýagdaýy.

GÜLMÄN-YŞMAN [gülmä:n-yşma:n], *hal.* Hiç gülmän, ýylgyrman, oýun edýänini, deňişýänini bildirmän. *Ol gülmän-yşman, gülsüklü sahna görkezdi.*

GÜLMYH [gülmý:h], *at.* 1. Eýeriň gaşyna, gapynyň ýüzüne gaýyş çekilende kakylýan owadan kelleli bezeg, haşam çüýi. 2. Teble, uýy halkalyja demir gazyk. *Gyraty gülmýhda bent etdi* ("Görögly"). 3. Arabanyň aňaç tigriniň daşyna demir gurşaw hökmünde kakylýan uly kelleli myhyň bir görnüşi. *Gülmýhly araba tigri.*

GÜL-PÜRÇÜK, *sy. 1.* Güllere bürenip oturan. *Dürli guşlar gül-pürçük pudaklarda saýraýar.* 2. *göç.m.* Gelşikli, owadan, gözün gidýän ýagdaý, görnüş. *Otagyň içi gül-pürçük bezelipdir.*

GÜLŞEN [gülsön], *sy. 1. ser. Gülzar.* 2. Gyza dakylýan at.

GÜLSÜK, *at, gepl. d., ser. Gülki.*

GÜLSÜKLI [gülsüklü], *sy., gepl. d., ser. Gülküli.* *Ol birden gülsüklü gürrüň tapýar.*

GÜLTARAŞ, *at.* Pagsadan edilýän jaýyň ýüzüne çekilýän bezeg, çyzmykly nagyş.

GÜLTÄÇ [gültäç], *at.* Güljagazyň ortasynda ýerleşýän we düzüminde tozanjyklar bolan organ.

Galgan çylşyrymly güllüler maşgalasyna degişli, boýy 30-60 santimetre ýetýän baldagy kerepli ösüntgijikler bilen örtülen, ýapragy ýumşak, süýnmegräk, gýralary tikenli, gültäji gyzyl ýa-da gyzgylt reňkli birýylyk otur.

GÜLÜMJIREME [gülmjürömö], *is. ady.* Gülmjiremek ýagdaýy.

GÜLÜMJIREMEK [gülmjürömök], *isl.* Çala ýylgyrmak, gülümsiremek, ýuwaşja gülmek. *Gelin birhili gülmjiredi* (T. Taganow).

GÜLÜMJIREMEKLIK [gülmjürömöklük], *is. ady.* Gülmjiremek işi.

GÜLÜMJIREŞMEK [gülmjüröşmök], *isl.* Iki ýa-da birnäçe bolup gülmjiremek.

GÜLÜMJIREÝİŞ [gülmjüröýüş], *is. ady.* Gülmjiremek ýagdaýy.

GÜLÜMSEMEK [gülümsömök], *isl., gepl. d., ser. Gülümsiremek.* *Bagt bilen balkyldaýan garamtyl gözleri, gülümseýän nâzik dodaklary nâhili gözəl* ("Edebiýat we sungat").

GÜLÜMSIREME [gülümsürömö], *is. ady.* Gülümsiremek ýagdaýy.

GÜLÜMSIREMEK [gülümsürömök], *isl., ser. Gülmjiremek.* *Onuň ...gülümsireýän gözlerine nazaryny dikdi* (G. Kulyýew).

GÜLÜMSIREMEKLIK [gülümsürömöklük], *is. ady.* Gülümsiremek ýagdaýy.

GÜLÜMSIREŞMEK [gülümsüröşmök], *isl., ser. Gülmjiremek.*

GÜLÜMSIREÝİŞ [gülümsüröýüş], *is. ady.* Gülümsiremek ýagdaýy.

GÜLÜM-YALYM: **gülm-ýalym etmek** ýalandan gülümsirän bolmak, ýaranjaňlyk etmek, güles-ýalas etmek, ýaýaplamak.

GÜLÜNMEK [gülnmök], *isl.* 1. Gülküli ses çykarylmal. *Ýol bilen geçip barýanyň yzyndan gaty gülinse, edepsizlik hasaplanýar.* 2. Birini ýañsa almak, masgaralamak üçin gülki astyna almak.

GÜLÜSTAN [gülüssa:n], *sy. 1.* Bagy-bossan, güller mesgeni, giden güllük ýer, gülzar. 2. Gyza dakylýan at.

GÜLÜSTANLYK [gülüssa:nlyk], *sy.* Bagy-bossanlyk, gülzarlyk. *Adamlar patyşanyň bu ýeri gülistanlyga öwrenini görüp, ýene şol ýigidi patyşa edinipdirler* (Erteki).

GÜLÜŞ, *is. ady.* Gülmek ýagdaýy.

GÜLÜŞDIRMEK [gülüşdürmök], *isl.* Köpçüligi güldürmek, adamlaryň gülmegini gazanmak. *Ol çay başynda şorta sözi orta atyp, töweregindäkileri gülüşdirýärdi.*

GÜLÜŞMEK [gülüşmök], *isl.* Bilelikde gülmek, köpçülik bolup gülmek.

GÜLÝAKA, *at.* 1. Türkmen gelin-gyzlarynyň ýakalaryna dakynýan ýüzi gaşly tegelek bezeg şaýy.

dili seslendirmek. *Ol küýzejigi gülçüldedip, Tarhanyň önünde goýdy* (G. Kulyýew).

GÜLÇÜLDEÝİŞ [gülçüllöýüş], *iş ady*. Gülçülde-mek ýagdaýy.

GÜLÇÜLDI [gülçüllü], *at*. Adam ýere gaty ýy-kylanda ýa-da küýze, golça we ş.m. zatlar ýere batly gaçanynda çykýan sesiň ady. *Gütläp gaçan zadyň gülçüldisi eşidildi*.

GÜLÇÜLIK [gülçülük], *at*. Bagçylygyň bir pudagy hökmünde bezeg ösümlikleri ösdürip yetiştirmeklik. *Men indi birnäçe ýyl bäri gülçülik bilen meşgullanýaryn* ("Mugallymlar gazeti").

GÜLDAN [güllä:n], *at*. Gül ekilen küýze, gül goýulýan gap.

GÜLDÜRMEK [güllürmök], *işl.* 1. Gülmäge me-jbur etmek, güler ýaly etmek. 2. *göç. m.* Begendirmek. *Beýtsek, biz öz duşmanymyzy güldüreris* (B. Seýtäkow).

GÜLE [gölö], *at.* 1. *dokm.* Argaç geçirmek üçin erişleriň arasyny açmak hyzmatyny ýerine ýetirýän gural. 2. Käriziň iki guýusynyň arasyndaky suw akýan ýap gömülmezlik üçin onuň iki gyrasyna, ýokarsyna örülýän agaç, betondan guýlan egri daş.

GÜLEBAGY [gölöva:gy], *at, dokm.* Ujy gülä baglanylýan, aýagyň bilen basmak üçin gozagyň içine sallanyp duran üzeňni görnüşli halka ýüp.

GÜLEBENT [gölövent], *at*. Daşy dolanyp daňlan goş, daşy daňylgy ýük, goş-golam. *Keçelerdir halylary gülebent edip daňşdyrdylar*.

◇ **Gülebent ýaly** örän daýaw, äpet göwreli (aýallara degişli). *Gülebent ýaly aýal*.

GÜLEGEN [gölögon], *syp.* Köp gülýän, gülek, gülmegi halaýan. *Gülegen adam*.

GÜLEGENLIK [gölögonluk], *at*. Sähel zada gülüp durmaklyk, gülegen häsiýetlilik, güleklik.

GÜLEK [gölök], *syp., ser.* **Gülegen**. *Gülek çağa*.

GÜLEK-GÜLEK [gölök-gölök], *syp.* Gundagdaki çagany güldürmek üçin oňa ýüzlenilip aýdylýan söz.

GÜLEKLIK [gölöklük], *at, ser.* **Gülegenlik**.

GÜLES-ÝALAS: güles-ýalas etmek ser. **Gülüm-ýaly** etmek. *Ol güles-ýalas edip, maňa ýüzlendi*.

GÜLÄLEK [gülä:lek], *at.* 1. Ýazyna meýdanda gögerýän gyalary kertik-kertik ýyrtyk ýaprakly, tüýjümek baldakly, owadan gyzyly gülli otjumak ösümlik. 2. Gyza dakylýan at.

GÜL-GUNÇA [gül-gunço], *at*. Gül we doly açyl-madyk gül naýçasý. *Bilbil perini gyrgan, gül-gunça dahan sen-sen* (Halk aýdymyndan).

GÜLGÜN [gulgün], *syp.* Öwşün atýan gyzyly reňk, narynç reňk, gülgüne. *Gülgündür dodagy, hünji dişleri, Şuňkar ala gözler al bile oýnar* (Garajaoglan).

GÜLGÜNE [gulgünö], *syp., ser.* **Gülgün**. *Gülgüne geýgin ýarym, gara ýaraşmaz* ("Saýatly – Hemra").

GÜLGÜZAR [gulgüza:r], *at, ser.* **Gülzar**. *Ter*

açylan täze bagym gülşeni, Gülgüzarym, lälezarym amanmy? (Zelili).

GÜLHANA [gülha:na], *at*. Gül ekilýän we ös-dürilip yetiştirilýän jaý, gül hojalygynyň jaýy.

GÜLKEJRE [gülkejire], *at*. Süýri ýaprakly, çopantelpäge meňzeş sary gülli, ak çigitli köpýylyk otjumak ösümlik.

GÜLKI [gülkü], *at.* 1. Bogazda döräp, göwün hoşlugyny, keýpiköklügi, şatlygy hem-de birini ýañsa almagy, içiniň garalygyndan biriniň betbagtlygyna, şowsuzlyga uçramagyna begenip gülmegi we başga duýgulary aňladýan gysgadan özboluşly sesler. 2. *ser.* **Gülkünç** 2.

◇ **Gülki astyna almak** kimdir birine gülüp, ony masgaralamak. **Gülki bolmak ser.** **Ile gülki bolmak.** **Gülkiň gelmek ser.** **Gülkiň tutmak.** **Gülkiň tutmak** gülesiň gelmek. **Ile gülki bolmak** üstünden gülnüp, il masgarasy bolmak. **Üstünden gülmek** masgaralajak bolup, kimdir birine gülmek.

GÜLKÜLI [gülkülü], *syp.* 1. Gülki döredýän, gülkiňi tutdurýan. *Bir topar gülküli sözler aýdyp hezil berdi* (N. Pomma). 2. Gülki gursap alan, sagalaňly, be-gençli. *Gülküli, şatlykly günler geçip dur* (R. Gelenow).

GÜLKÜLIK [gülkülük], *at, ser.* **Gülkünçlik**.

GÜLKÜNÇ, *syp.* 1. Gülki döredýän, güldürýän, gülküli. *Gülkünç oyun*. 2. Masgaraçylyk, gülki. *Gülkünç ýagdaýda galmak. Ýapa degmeyän zada ynanmagyň özi bir gülkünç*.

GÜLKÜNÇLIK [gülkünüşlük], *at*. Göz-gülbanlyk, ile gülkülük, masgaraçylyk.

GÜLLE [güllö], *at*. Peşendäki seçmäniň üstünden goýulýan togalak ýa süýrüräk gürşun bölegi.

GÜLLEME [güllömo], *iş ady*. Güllemek ýagdaýy.

GÜLLEMEK [güllömek], *işl.* 1. Gül açmak, gül çykarmak, gül getirmek. 2. Keçe edilende dürli gülleri basmak, nagys salmak. *Keçe güllemek*. 3. *göç. m.* Ýo-kary ösüş derejesinde bolmak, pajarlap ösmek. 4. *göç. m.* İçip oturan çayyň keýpini görmek, hezil edip çay içmek. *Gök çayy gülläp otyrdylar*. 5. Bişirilýän çöregiň ýüzi gara-gara ýanyk bolup gallygmak. *Şu günki bişiren çöregimiz gülläpdir*. 6. Hal işligiň –p goşulmasyny kabul eden *gülemek* işliginden soň *gelmek* kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalyar: **Gülläp gelmek** gülläp ugramak. *Şol gapdaldan asuda öwürsýän salkyn şemal ýaňy gülläp gelyän gowaçalary ýadawsyz sypalaýardy* (Ö. Abdyllyaw).

GÜLLEMEKLIK [güllömeklik], *iş ady*. Güllemek ýagdaýy.

GÜLLEŞMEK [güllöşmek], *işl.* 1. Güllämäge kömekleşmek. *Goňşymyza keçe güleşdim*. 2. Köpçül-ikleýin güllemek. *Gowaçalar güleşip ugradyrdy*.

GÜLLETDIRMEK [güllötdürmek], *işl.* Gülletmek işini birine etdirmek.

mürdemek ýagdaýy.

GÜMMÜRDEMEK [gümmürdömök], *işl.* Gümmürdili ses çykmak, gümmürdili ses etmek, yzly-yzyna atylmak. *Toplar gümmürdäp başlady.*

GÜMMÜRDEMEKLIK [gümmürdömöklük], *iş ady.* Gümmürdemek derejesi.

GÜMMÜRDEŞMEK [gümmürdöşmök], *işl.* Gümmürdili sesler çykyň başlamak, yzly-yzyna gümmürdemek.

GÜMMÜRDETMEK [gümmürdötmök], *işl.* Gümmürdili ses çykarmak, gümmürdili seslendirmek. *Topçular toplary gümmürdedip başlaýar.*

GÜMMÜRDEÝIŞ [gümmürdöýüş], *iş ady.* Gümmürdemek ýagdaýy.

GÜMMÜRDI [gümmürdü], *at.* Top atylanda, gök gürlände, äpet bir jaý, ymarat ýykylanda we ş. m. döreyän güýçli güňleş sesiň ady. *Toplaryň gümmürdisi böwşenleşdi* (A. Nazarow).

GÜMMÜR-GÜMMÜR, *s. ş. aňl. söz.* Dowamly çykyň gümmürdili ses. *Uzakda topar gümmür-gümmür edip atylýardy.*

GÜMP, *s. ş. aňl. söz.* Agyr bir zat ýere gaçanda, zarply atylanda ýa-da ýere urlup degende emele gelýän gysga, güňleş ses.

GÜMP-GÜMP, *s. ş. aňl. söz.* Top, tüpeň we ş. m. yzly-yzyna atylanda çykyň sesler. *Atylýan topuň gümp-gümpi uzyn gije ýatmandyr.*

GÜMP-SAMP: gümp-samp etmek ynamsyz geplemek, aýtjak zadyňy pert-pert aýdyp bilmän, gümmi-sümme etmek, sapajlamak. *Ol bize netijeli bir zat aýtman, ýöne gümp-samp edip otyr.*

GÜMPÜLDEME [gümpüllömö], *iş ady.* Gümpüldemek ýagdaýy.

GÜMPÜLDEMEK [gümpüllömök], *işl.* 1. Gümpüldili ses çykmak, gümpüldili ses emele gelmek. *Birden gümpüldäp, tüpeň sesi çykdy.* 2. Gümp edip, atylyp gitmek.

GÜMPÜLDEMEKLIK [gümpüllömöklük], *iş ady.* Gümpüldemek ýagdaýy.

GÜMPÜLDETMEK [gümpüllötmök], *işl.* Gümpüldili ses çykarmak, gümpüldili seslendirmek. *Ol tüpeňi birden gümpüldedip atyp goýberdi.*

GÜMPÜLDEÝIŞ [gümpüllöýüş], *iş ady.* Gümpüldemek ýagdaýy.

GÜMPÜLDI [gümpüllü], *at.* Top, tüpeň we ş. m. atylanda, bir zat batly urlanda ýa-da ýere gaçanda döreyän sesiň ady.

GÜMRA [gümra:], *symp.* 1. Bir işe, pikire berlip, diňe şoňa meşgullanýan, bir zada meşgul. *Her kim öz işi bilen gümrady* (B. Annageldiýew). 2. Bir zada meşgullanyp, başga zatdan gapyl, daş-töwerekden bihabar. *Magtymguly, boýun goýgun bu emre, Mala meşgul bolup, ýatmagyn gümra* (Magtymguly).

♦ **Gümra bolmak** bir zada meşgullanmak, bir işe ünsüni bermek. *Ýaşlardan saýlanyp çykyň bir gyra, Garrylar gürrüňe boldular gümra* (A. Kekilow).

GÜMRÜK, *at.* Serhetden geçirilip başga ýurda äkidilýän harytlardan, mallardan döwlet tarapyndan kesgitlenen möçberde alynýan pul, salgyt, paç.

GÜMRÜKÇI [gümrükçü], *at.* Gümrükhananyň işgäri, gümrük ýygnaýan ýa-da alýan adam.

GÜMRÜKHANA [gümrükha:na], Serhetden geçirilýän harytlary barlamak hem-de paç almak işlerini alyp barýan edara.

GÜMÜRDEŞME [gümürdöşmö], *iş ady.* Gümürdeşmek ýagdaýy.

GÜMÜRDEŞMEK [gümürdöşmök], *işl.* Özara gürrüň edişmek. *Gümürdeşip oturmak.*

GÜMÜRDEŞMEKLIK [gümürdöşmöklük], *iş ady.* Gümürdeşmek ýagdaýy.

GÜMÜRDI [gümürdü], *at.* Gürrüň, gep, gümür-ýamyr, hümürdi. *Meniň-ä gümrüdim özüme ýetik.*

GÜMÜRTIK [gümürtük], *symp.* 1. Gaty düşnükli däl, anyk däl, nätakyk. *Men oňa gümürtik jogap berdim.* 2. Ynamsyz, şübheli.

GÜMÜRTIKSIZ [gümürtüksüz], *symp.* Gutarnykly, gep-gürrüňsiz. *Gümürtiksiz boýun egmek.*

GÜMÜR-YAMYR, *at.* Öz peýwagtyňa biri bilen edilýän gürrüň, özara mesafy söhbet. *Olar esli wagt gümür-ýamyr edip oturdylar.*

GÜN, *at.* 1. Gyzy ot bolup duran we daşynda Ýer we beýleki planetalar aýlanan togalak şekilli ägirt uly asman jisimi. *Gün dogup, äleme nuruny saçdy, dünýäni ýagtyltdy* (A. Gowşudow). 2. Ir ertirden agşama çenli bolan wagt aralygy. *Uzyn gün. Uzakly gün. Her gün. On gün. Gün içinde bir gezek. Günüň dowamynda. Taňryň berha günü.* 3. Ýaşayyş, durmuş; güzeran. *Günüm üçin günim oglun allalaryn* (Nakyl). *Günüň namarda galmasyn.*

♦ **Gün bermezlik** azar bermek, ezýet bermek, ruhy taýdan ejir çekdirmek. **Güne gargap oturmak** uzak wagtlaý günün aşagynda oturmak. **Gün geçirmek** wagt geçirmek. **Güni gelmek** bir zat sebäpli özi üçin köp mümkinçilikler döremek, döwran aýlanmak. *Kösäniň güni geldi* ("Görögly"). *Möjek bolsa şunuň ýaly şum gijäniň gelmegine garaşýar, şeýle başagaýlykda onuň güni gelýär* (B. Gurbanow). **Gün görmek** durmuş üçin zähmet çekmek, güzeran görmek, eklenç etmek. **Gün orta bolmak** günün gözýetimde iň ýokarda durýan wagty bolmak, günortan çagy bolmak. **Gününe goýmazlyk** öz erkine goýmazlyk, biriniň raýyna garamazlyk. *Garry geolog bolsa oganlary getirin diýip, bizi günümize goýman bärrik iberdi* (N. Baýramow). **Gününe it aglamak** jebir-jepada ýaşamak, kyn durmuş geçirmek. *Ýyl agyr gelende, çopanyň gününe it aglardy.* **Gününi bulamak (çaýkamak)** rahat durmuşy boz-

Gülýakaňy gül dek boýna, dakan çagyň ýatla meni (G. Seyitliýew). **2.** Tahýa, kürtä salynýan gülýaka meňzeş nagş.

GÜLÝAÝDY, *at.* Palasa, kürtä we ş. m. salynýan nagş. *Gülýaýdy gelmez elinden, Iller ýatmaz dilinden* (Nakyl).

GÜLZAR [gülza:r], *syp.* **1.** Bag-bakjaly gülli ýer, otluk läleazar. *Ýaz bolsa açylar müň dürli gülzar, Baryp görgül eger bolsaň hyrydar* (Misgingylyç). **2.** Gyza dakylýan at.

GÜLZARLYK [gülza:rlyk], *syp.* Bag-bakjalyk, çemenlik, lälezarlyk. *Gyz: – Mähribanym, daş-töweregiň gülzarlyk, näme kemiň bolup ah çekdiň – diýipdir* (Erteki).

GÜM: **güm bolmak** ýitirim bolmak, ýok bolmak, owarra bolmak. *Gurlamaz gurbaga sazyny goýar, Dem tartmaz güm bolar mar sesin aňsa* (Zelili). **Güm etmek** ýitirim etmek, ýok etmek, owarra etmek. *Dost bahasyn kem etdigiň - Öz bahaňy güm etdigiň* (G. Daşgynow). **Gümüni çekmek** ýok etmek, güm etmek, ýoguna ýanmak.

GÜMAN [güma:n], *at.* **1.** Bir zat hakynda edilýän çak, çaklama. *Müňküre bilin baglanyň, Könlünden güman gitmezmiş* (Magtymguly). **2. ser.** **Gümana.** *Bu dem ganymatdyr, neçün bilmezmen, Çyksa dem girmesi güman görüner* (Magtymguly).

◊ **Güman etmek** biridir ýa bir zatdyr öýtmek, bir göreniňe meňzetmek, çak etmek, çen etmek. *At bolsa eýesi oturandyr güman edip gymyldaman durdy* (A. Gowşudow).

GÜMANA [güma:na], *syp.* Boljagy-bolmajagy belli däl, näbelli, ikuçly, anyk, takyk däl. *Ertir hem geljegi gümana.*

GÜMANSYRADYŞ [güma:nsyradyş], *iş ady.* Gümansyratmak derejesi.

GÜMANSYRATMA [güma:nsyratma], *iş ady.* Gümansyratmak ýagdaýy.

GÜMANSYRATMAK [güma:nsyratmak], *işl.* Ikuçly etmek, näbelli etmek. *Gümansyradyp jogap bermek.*

GÜMANSYRATMAKLYK [güma:nsyratmaklyk], *iş ady.* Gümansyratmak ýagdaýy.

GÜMANSYZ [güma:nsyz], *syp.* Açyk, açykdan-açyk, ikuçly däl, hökman, takyk.

GÜMGIDEN [gümğiden]: **gümgidene gitmek** gitse gelmeze gitmek. *Kymyş duzçy şol arkasyny öýüniň tarimine berip oturan ýerinde ogullarynyň, gelinleriniň, mähriban agtyklarynyň ýüregini sogrup, gümgidene gidip barýandyklary, olary beýtdirmezlige özüniň ýagdaýynyň ýokdugyny, biçäreligini ýatlap, gyýlyp gynanýardy* (A. Allanazarow).

GÜMLAM [gümla:m]: **gümlam etmek** ady-sory çykmarz ýaly ýere iberip ýok etmek.

GÜMLEME [gümlömö], *iş ady.* Gümlemek ýagdaýy.

GÜMLEMEK [gümlömök], *işl.* Bildirmän ýok etmek, ýitirim etmek, öldürmek, güm etmek.

GÜMLEMEKLIK [gümlömöklük], *iş ady.* Gümlemek işi.

GÜMLEÝIŞ [gümlöýüş], *iş ady.* Gümlemek ýagdaýy.

GÜMMERÇEK [gümmörçök], *syp., gepl. d.* Ýokaryk galyp, güberilip duran ýer, gümmez şekilli beýiklik.

GÜMMEZ [gümmöz], *at.* Käbir ymaratlaryň, metjitleriň we ş. m. üstündäki gupba şekilli ullakan güberçegi we şol jaýyň özi. *Köne Marydan ýadygär Soltan Sanjar gümmezi uzakdan seleňläp görüňýärdi* (B. Kerbabaýew).

GÜMMEZEK [gümmözök], *at.* Gupbanyň gümmez şekilli güberçek depesi. *Asmanam altyn çayylan gupbanyň gümmezegi kimin depände lowurdap dur* ("Edebiýat we sungat").

GÜMMEZEKLEME [gümmözöklömö], *iş ady.* Gümmezeklemek ýagdaýy.

GÜMMEZEKLEMEK [gümmözöklömök], *işl.* Ýokaryk galyp, güberilip durmak, gümmez ýaly bolup durmak, tekizligiň üstünde saýlanyp durmak. *Sagrysy gümmezekläp duran owadan at.*

GÜMMEZEKLEMEKLIK [gümmözöklömöklük], *iş ady.* Gümmezeklemek ýagdaýy.

GÜMMEZEKLEŞMEK [gümmözöklöşmök], *işl.* Ýokaryk galyp, güberilişip durmak, gümmez ýaly bolup durmak. *Daglaryň depeleri uzakdan gümmezekleşip görüňýärdi.*

GÜMMEZEKLEÝIŞ [gümmözöklöýüş], *iş ady.* Gümmezeklemek ýagdaýy.

GÜMMEZLEME [gümmözlömö], *iş ady.* Gümmezlemek işi.

GÜMMEZLEMEK [gümmözlömök], *işl., ser.* Gümmezeklemek.

GÜMMEZLEMEKLIK [gümmözlömöklük], *iş ady.* Gümmezlemek ýagdaýy.

GÜMMEZLEÝIŞ [gümmözlöýüş], *iş ady.* Gümmezlemek işi.

GÜMMI-SÜMMI [gümmü-sümmü], *syp.* Näbelli, ikuçly, gümürtik, düşnüksiz. *Ol gümmi-sümmi jogap berdi.*

◊ **Gümmi-sümmä urmak** belli, anyk bir zat aýtman, aýdyňlaşdyrman goýmak. *Açyk bir zat diýip bilmedi-de, gümmi-sümmä urdy* (A. Gurbanow). **Gümmi-sümmi etmek** belli bir jogapsyz, gümürtik, näbelli edip goýmak, aýdyňlaşdyrman, düşnüksiz jogap bermek. *Sen gümmi-sümmi etme-de, düşnükliäk aýtsana!*

GÜMMÜK-SÜMMÜK, *at, ser.* **Gümmi-sümmi.** **GÜMMÜRDEME** [gümmürdömö], *iş ady.* Güm-

Gowşudow). *Güneýleri bardyr ýaşyl ýylakly* (K. Gurbannesow).

GÜNEÝİK [günöýük], *at.* Çägesow aklaňlyk ýerde bitýän, inçejik ýaprakly, ak gülli ot.

GÜNÄ, *at.* 1. Şerigatyň düzgünlerini bozmaklyk, dini taglymata ters gelýän hereket. *Çöregi zyňmak günädir*. 2. Pähimsizlik bilen edilen hereket, hata, ýalňyşlyk. 3. Jenaýatçylykly hereket, etmiş.

♦ **Günä etmek** ýalňyş, nädogry iş etmek. **Günä ýüklemek** boýnuna günä atmak, günä ýöňkemek, ýazykly hasaplamak.

GÜNÄKÄR [günä:kä:r], *syp.* 1. Jenaýatçylykly iş eden, etmişli. 2. Özünü günäli duýýan. *Myrat günäkär görnüşde gözlerini mölerdipjik ýere seredip durdy* (Ö. Abdylayew). 3. *göç. m., ser. Sebäpkär*.

GÜNÄKÄRLEME [günä:kä:rleme], *iş ady.* Günäkärlemek ýagdaýy.

GÜNÄKÄRLEMEK [günä:kä:rlemek], *işl.* Günä ýüklemek, aýyplamak.

GÜNÄKÄRLEMEKLIK [günä:kä:rlemeklik], *iş ady.* Günäkärlemek ýagdaýy.

GÜNÄKÄRLEMEZLIK [günä:kä:rlemezik], *işl.* Günä ýöňkemezlik, günä ýüklemezik.

GÜNÄKÄRLENMEK [günä:kä:rlenmek], *işl., ser. Günälenmek*.

GÜNÄKÄRLEÝIŞ [günä:kä:rleýiş], *iş ady.* Günäkärlemek ýagdaýy.

GÜNÄKÄRLİK [günä:kä:rlik], *at.* Günäkär bolmaklyk, günäli ýagdaýda bolmaklyk, günäsi barlyk, günäsiz dälilik.

GÜNÄLEME [günä:leme], *iş ady.* Günälemek ýagdaýy.

GÜNÄLEMEK [günä:lemek], *işl.* Günä bildirmek, günä ýöňkemek.

GÜNÄLEMEKLIK [günä:lemeklik], *iş ady.* Günälemek ýagdaýy.

GÜNÄLEMEZLIK [günä:lemezik], *işl.* Günä bildirmezlik, günä ýöňkemezlik.

GÜNÄLENMEK [günä:lenmek], *işl., ser.* Günä bildirilmek, günä ýöňkemek. *Kazy günälenýäne in soňky sözünü berdi*.

GÜNÄLÄBERMEK [günä:lävermek], *işl.* Günäläp ugramak. *Adamy beýdip ýersiz ýere günäläbermek bolarmy?*

GÜNÄLİ [günä:li], *syp.* Jenaýatçylykly iş eden, etmişli, gunali hasaplanan. *Günäliň oduna bigünä ýanar* (Nakyl).

GÜNÄLILIK [günä:lilik], *at.* Günäli bolmaklyk, günäsi barlyk, günäsiz dälilik.

GÜNÄSIZ [günä:siz], *syp.* Günäsi ýok, günäli däl.

GÜNÄSIZLIK [günä:sizlik], *at.* Günäsiz bolmaklyk, günäsi ýokluk, günäli dälilik.

GÜN-GÜNDEŇ [gün-günnön], *hal.* Günsaýyn, gün

geldikçe, günbe-günden.

GÜNI [günü], *at.* Köp aýally adamyň aýallarynyň biri-birine bolan garyndaşlyk gatnaşygyny aňladýan söz.

GÜNIN [günüyn], *hal.* Bir günüň içinde, şol günüň dowamynda, gün aşman. *Günin gaýdyp geljek bolaryn*.

GÜNLÜK, *at.* 1. Gün hasaby bilen ölçelýän, hasaplanýan, bir güne barabar, deň bolan mukdar (ýol, azyk we ş. m.). *Bir günlük ýola çyksaň, üç günlük azyk al* (Nakyl). 2. *kön.s.* Saýawan. *Beset altynly günlüğini dikip oturar eken* ("Kitaby dedem Gorkut").

GÜNLÜKÇI [günlükçi], *at.* Geçmişde her günki eden işine görä hak alyp işläň adam.

GÜNLÜKÇILIK [günlükçülük], *at.* Günlükçi bolup işlemeklik, günlükçiniň ýagdaýy. *Günlükçilik etmek*.

GÜNORTA [günorta], *at.* 1. Demirgazygyň gabat garşysy we şol ugur, ileri. 2. Demirgazygyň garşysynda ýerleşýän ýerler.

GÜNORTA-GÜNBATAR [günorto-günmatar], *at.* Günorta bilen Günübataryň aralygy.

GÜNORTA-GÜNDOGAR [günorto-günnoğor], *at.* Günorta bilen Gündogaryň aralygy.

GÜNORTAN [günorta:n], *hal.* Günüň orta bolýan wagty. *Çopanlar günortan mallary ýatyrýarlar*.

GÜNSAÝYN [günsa:ýyn], *hal, ser. Günbe-günden.* *Güneşli paýtagtymyz günsaýyn gözellenýär* ("Edebiýat we sungat").

GÜNUZYN [günuzuýyn], *hal.* Bütün bir günüň dowamynda, ertirden tä aňşama çenli, uzynly gün. *Howa sowuk bolanda, ol sygyrlaryna günuzyn ýyly suw berýärdi*.

GÜNÜBIRIN [günüvi:ri:n], *hal.* Edil şol günüň özünde, bir günde, arasynda gün salman, çalt, derrew, salymyny bermän. *Kemçilikleriň günübirin önüni almalý*.

GÜŇ, *syp.* 1. Ker hem lal, gulagy eşitmeýän we geplemeýän. 2. *göç. m.* Bir sebäbe görä huşy giden, aňkaw, aňkasy aşan. *Men güýçli partlamalaryň zarbyndan güň bolupdyryn*.

GÜŇLEÇ [güňlöç], *syp.* Tutuk, güňläp çykýan (ses). *Güňleç ses*.

GÜŇLEME [güňlömö], *iş ady.* Güňlemek ýagdaýy.

GÜŇLEMEK [güňlömök], *işl.* Güň-güň edip tutuk ses çykmak.

GÜŇLEMEKLIK [güňlömöklük], *iş ady.* Güňlemek işi.

GÜŇLEÝIŞ [güňlöýüş], *iş ady.* Güňlemek ýagdaýy.

GÜŇLÜK, *at.* Lallyk, geplemekden, eşitmekden mahrumlyk.

GÜP I, *syp.* Bolar-bolmaz öwünýän, bir zady ulaldyp, dilde aňsat edip paňlaýan (adam hakynda). *Seni*

mak, maşgala durmuşyna agzalalyk salmak. **Gününi geçirmek** bir işi ýerine ýetirmek üçin köp eglenmek. – *Dükana diýip gideliň näçe wagt boldy, o ýerde gününi geciräýdiň-le!? Gününi sanap barmak* çalt ösmek, ulalmak, günsaýyn ösmek. **Gün tertibi** 1) ýygnaýda garaljak meseleleriň jemi, yzygiderliligi. 2) gündelik edilmeli işler hakynda düzgün, tertip. **Günüňe ýanaýyn!** tabşyrylan işi ýerine ýetiriji düýbünden oňarmadyk ýa-da örän ýaramaz ýerine ýetirende şonuň özi babatynda aýdylýan söz. **Gün ýamanyny görmek** agyr günde bolmak, kynçylyk çekmek, gaty horlanmak, jebir-sütem çekmek. *Türkmenistan özbaşdak bolýança halk gün ýamanyny gördi. İş günü* 1) edarada, kärhanada işlenýän gün. 2) taryh. kolhozçylaryň zähmetini hasaba alyş birlihi. **Ýele – ýelken, güne – galkan (bolmak)** yssy, sowuk diýmän zähmet çekmek, işlemek. *Ol bütün ömrüne ýele – ýelken, güne – galkan bolup, gün-güzeranyňy aýlapdy, şeýdip atasyz galan çagajyklaryny ulaldyp, adam edip yetiştiripdi.*

GÜNAŞA [güna:şa], *hal.* Bir gün geçirip, ikinji gün, bir gün ara salyp, başaşa gün.

GÜNAŞYM [güna:şym], *hal, ser. Günaşymlyk.* *Olar günaşymdan gelip, günaşyma gidýärdi.*

GÜNAŞYMLYK [güna:şymlyk], *syp.* Bir günden artyk wagt aralygy üçin çaklanan, bir günden artygrak bolar ýaly. *Günaşymlyk azyk.*

GÜNBATAR [günmatar], *at.* 1. Gündogaryň garşysy we şol ugur, günüň ýaşýan tarapy. *Myrat aga eşegini münüp, obadan saýlandy-da, ýokarrakdan derýanyň köprüsinden günbatar tarapyna geçdi* (H. Derýayew). 2. *geogr.* Günbatar Ýewropa ýurtlary.

GÜNBE-GÜNDE [günnö-ğünnön], *hal., ser. Gün-günden.*

GÜNDE [günnö], *hal.* Her gün.

GÜNDE-GÜNAŞA [günnö-ğüna:şa], *hal.* Her gün ýa-da gün aşyryp. *Men saňa günde-günaşa diýen ýaly hat ýazyp duraryn.*

GÜNDE-GÜNDE [günnö-ğünnö], *hal.* Gün yrman, her gün, her gün. *Gözel bardyr günde-günde görmeli, Şol gözeliň syýa zülpiň örmeli* (Magtymguly). *Mekdep müdiriniň günde-günde gelip-gitmesi adaty zat* ("Türkmenistan").

GÜNDEKI [günnökü], *syp.* Bir günüň içinde, bir günlük. *Gündeki işjeňi günde gazanmak.*

GÜNDELİK [günnölük], *at.* 1. Her gün çykýan. *Gündelik gazet.* 2. Öýe berlen ýumuşlar we okuwçynyň yetişişi boýunça alan bahasy goýulýan depderçe. *Okuwçynyň gündeligi.* 3. Öz pikirini, hyýalyň we ş. m. zatlar ýazmak üçin tutulan depder.

GÜNDEŞ [günnüş], *at, ser. Güni.*

GÜNDİZ [günnüýz], *hal.* Gün dogandan başlap, onuň tä ýaşýan wagtyna çenli aralyk, ir ertirden agşama çenli aralyk, howanyň ýagty wagty.

GÜNDIZINE [günnüýzünö], *hal.* Gündiz wagty, günüň dowamynda, Gün barka. *Gündizine bu meýdanlar tamdyr ýaly gyzyardy.*

GÜNDIZKI [günnüýzkü], *syp.* Gündiz bolýan, gündize degişli, gündiz dowam edýän. *Gündizki otly.*

GÜNDIZKÖR [günnüýzkö:r], *at.* Kepderiden kiçiräk garamtyl, çal-goňur ýelekli, guýrugy sarymtyl çyzmykly, möwsümleýin göçýän, ýerde höwürtegeleýän, uly bolmadyk çüňkli, mör-möjekleri iýýän, gije uçýan guş.

GÜNDIZLIK [günnüýzlük], *at.* Gündiz wagty. *Bu işiňi gündizlikde edäýseň kem bolmazdy. Göze dürtme aýsyz garaňky gije, Ýagtylanyp, gündizlige öwürüldi* (A. Kekilow).

◇ **Gündizlik ýaly** örän ýagty. *Çyralar ýanyp, garaňky köçe gündizlik ýaly boldy.*

GÜNDÖGAR [günnoğor], *at.* 1. Günbataryň garşysy we şol ugur, Günüň dogýan tarapy. 2. *geogr.* Günbatar ýurtlaryň garşysynda ýerleşýän ýurtlar.

GÜNDÜŞMEZ [günnüşmöz], *at.* Atyň toýnagynyň syrt gapdalyndaky çukanak ýer.

GÜNEBAKAR [günövakar], *at.* Tegelek ýasy başly, sary gülli, çigidinden ýag alynýan ösümlik.

GÜNEGARGAN [günögarğa:n], *at.* Hažžygyň bir görnüşi, kelpeze, gökdamak, günesöger, günegargar.

GÜNEGARGAR [günögarğa:r], *at, ser Günegargan.*

GÜNEMA [günöma:], *at, ser. Güzeran.*

GÜNEŞ [günöş], *at.* 1. Gün düşýän ýer, gün düşýän tarap, Günüň şöhlesi düşýän ýer. *Ýaşulylar güneşde çay içip otyrdylar.* 2. Günüň nury, şöhlesi. *Gün guşluga galand, bulutlar syrylyp, güneş ýalpyldap çykdy.*

GÜNEŞLEME [günöşlömö], *iş ady.* Güneşlemek ýagdaýy.

GÜNEŞLEMEK [günöşlömök], *işl.* Güneşde oturmak, Gün düşýän ýerde oturyp, güne çöýünmek, Günüň gyzygynyňa ýylynmak, güneşe çykmak. *Haçan görseň öýüň gapdalynda güneşläp otyrsyň-la?* (Ý. Mämmediýew).

GÜNEŞLEMEKLIK [günöşlömöklük], *iş ady.* Güneşlemek ýagdaýy.

GÜNEŞLEMEZLIK [günöşlömözlük], *işl.* Güneşläp oturmazlyk.

GÜNEŞLEÝİŞ [günöşlöýüş], *iş ady.* Güneşlemek ýagdaýy.

GÜNEŞLI [günöşlü], *syp.* Günüň şöhlesi düşýän, günüň ýagty, ýylysy köp bolan. *Birden güneşli ülkesi hakydasyna geldi* (A. Nazarow).

GÜNEŞLIK [günöşlük], *at.* Güneş ýer, gün şöhlesiniň köp düşýän ýeri.

GÜNEY [günöý], *at.* Dagyň, depäniň we ş. m. gün düşýän tarapy. *Adamlar bolsa galanyň güneýinde ýa-da guzaýynda üýşüşip, gürrüňe meşguldylar* (A.

güpürdili hem-de tapyrdyly sesler. *Bu güpür-tapyra Baharyň ejesi oýanypdyr* (A. Gowşudow). **2. hal.** Birden, bada-bat, hasyr-husur, ur-tut, çalt, derrew. *Güpür-tapyr basmak.*

GÜPÜR-TAPYRLYK, *at.* Güpürdi hem tapyrdy garyşykly döreýän ýagdaý, başagaýlyk. *Güpür-tapyrlygyň arasynda bir adam dazyrdap çadyrdan çykdy* (Ý. Mämmediýew).

GÜPÜRT-GÜPÜRT, *s. ş. aňl. söz, ser.* **Güpür-güpür.**

GÜPÜRT-TAPYRT, *s. ş. aňl. söz, ser.* **Güpür-tapyr.**

GÜPÜRT-TAPYRTLYK, *at, ser.* **Güpür-tapyrlyk.**

GÜR I, *syp.* Biri-birine gaty ýakyn, arasy ýygy, biri-birine degip duran, seýrek däl. *Gür tokaýlyk.*

GÜR II: gür bermek bir zat hakynda gürrüň bermek, ondan-mundan gürrüň etmek. *Otuz ýaşy ýaňy arka atan gelin joşgunly gür berýär* ("Edebiýat we sungat").

GÜRBE [gürvö], *at, köns.* Pişik. *Gaplaň güýçden galar, döner gurt gürbä* (Magtymguly).

GÜRÇÜLDEME [gürçüllöme], *iş ady.* Gürçüldemek ýagdaýy.

GÜRÇÜLDEMEK [gürçüllömek], *işl.* Gürçüldili ses çykmak, gürc-gürc edip seslenmek. *Atyň agzynda arpa gürcüldedýärdi.*

GÜRÇÜLDEMEKLIK [gürçüllömeklik], *iş ady.* Gürçüldemek ýagdaýy.

GÜRÇÜLDETMEK [gürçüllötmek], *işl.* Gürc-gürc edip ses çykarmak, gürcüldili çeynemek. *Eşek bugdaý jaryny gürcüldedýärdi.*

GÜRÇÜLDEYIŞ [gürçüllöýüş], *iş ady.* Gürçüldemek ýagdaýy.

GÜRÇÜLDI [gürçüllü], *at.* Mallar arpa we ş. m. däne iýen wagty çykýan sesiň ady.

GÜRELIŞ [gürölüş], *iş ady.* Gürelemek ýagdaýy.

GÜRELIŞMEK [gürölüşmek], *işl. 1.* Gür bolup başlamak, ýygylaşmak. *Meniň saçym ýyl-ýyldan gürelişýär. 2.* Bir ýere köp gelişmek, toplanýşmak. *Märeke dura-bara gürelişip ugrady.*

GÜRELME [gürölmö], *iş ady.* Gürelemek ýagdaýy.

GÜRELMEK [gürölmök], *işl. 1.* Arasy biri-birine ýakyn bolmak, ýygalmak, gür bolmak. *Tokaýyň agajy barha gürelýär. 2.* Ýygy-ýygydan, çalt-çaltan, tiz-tizden ýüze çykmak. *Şeýle gatnaşyklaryň hasam gürelmegini arzuw edeliň!* ("Edebiýat we sungat"). **3.** Bir ýere ýeke-ýekeden, köp-köpden gelip toplanmak, üýşmek. *Bazardaky adamlar gitdigiçe gürelýärdi.*

GÜRELMEKLIK [gürölmöklük], *iş ady.* Gürelemek işi.

GÜRELTMEK [gürölmötk], *işl. 1.* Arasyny biri-biri bilen ýygy etmek, ýakyn etmek, ýygaltmak. *Agaçlaryň arasyny güreltmek üçin, ýaş nahallar oturt-*

dyk. 2. Ýygy-ýygydan, çalt-çaltan gelmek, gitmek, barmak. *Goňşyňyz soňky döwürde size gelip-gitmesini gürelden ýaly.*

GÜREME [gürömö], *iş ady.* Gürelemek ýagdaýy.

GÜREMEK [gürömök], *işl., gepl. d., ser.* **Gürelmek.** *Ýaňyrak uçganaklap başlan gar kem-kemden güredi.*

GÜREMEKLIK [gürömöklük], *iş ady.* Gürelemek ýagdaýy.

GÜREÝIŞ [güröýüş], *iş ady.* Gürelemek ýagdaýy.

GÜR-GÜR [gür-gür], *s. ş. aňl. söz.* Gök gürlände, motor işlände, maşyn ýörände, çarh aýlananda we ş. m. ýagdaýlarda çykýan sesler.

♦ **Gür-gür silkinmek** yzly-yzyna gaty-gaty silkinmek, öwran-öwran silkinmek. *Dor alaşa gür-gür silkindi.*

GÜRI [gürü], *syp., ser.* **Gür.** *Ol güri gara sakgalynyň ujuny çyrypyp, gyrçuw edipdir* (A. Gowşudow).

GÜRJI [gürjü] **I**, *at, köns., ser.* **Gruzin.** *Geçer egremçeden bili gürciniň* ("Saýatly – Hemra"). *Heniz uly bir kynçylygy görmedik bu gürji ýigidi üçin Garagum howasy ýarasa-da, meýdan işi bada-bat ýeňil düşmedi* (K. Berdiýew).

GÜRJI [gürjü] **II**, *at, gepl. d.* Itleriň müçesi kiçijik tohumy hem-de şol tohumdan bolan it. *Seresap bol, onuň gapysynda gürgüsi bardyr.*

GÜRLEME [gürlöme], *iş ady.* Gürlemek ýagdaýy.

GÜRLEMEK [gürlömek], *işl. 1.* Gürrüň etmek, söz sözlemek, geplemek. *Gürläp oturmak. 2.* Gürrüldili seslenmek, ses çykarmak, arlamak. *Gaplaň gürlär çay içinde, Gurçuk ýörär laý içinde* (Magtymguly). *Gök gürlädi.*

GÜRLEMEKLIK [gürlömeklik], *iş ady.* Gürlemek ýagdaýy.

GÜRLEMEZLIK [gürlömezlik], *işl. 1.* Geplemezlik. **2.** Gürrüldili seslenmezlik, gürrüldili ses çykarmazlyk, arlamazlyk.

GÜRLEMSEK [gürlömsök], *syp.* Gürlemegi gowy görýän, köp gürläýän, ýaňra. *Ýaş-ýeleň gürlensek bolsa halamaz* ("Edebiýat we sungat").

GÜRLEMSEKLIK [gürlömsöklük], *at.* Gürlemek gylykly bolmaklyk.

GÜRLENMEK [gürlönmök], *işl.* Gürrüň edilmek, geplenmek, sözlenmek. *Biziň dilimizde beýle gürlenmeyär.*

GÜRLEŇGÜJÜK [gürlöňňüjük], *at.* Ýumşak ýerde guýguç şekillije çukanak edinip ýaşaýan kiçijik möjejik.

GÜRLEŞDIRMEK [gürlöşdürmek], *işl.* Pikir alyşmak maksady bilen iki adamy ýa-da iki tarapy gepleşdirmek. *Olary gürläşdirip görmeli.*

GÜRLEŞILMEK [gürlöşölmök], *işl., ser.* **Gürleşmek.** *Olar bilen öz ýerinde kesgitli gürlleşildi.*

GÜRLEŞMEK [gürlöşmek], *işl. 1.* Biri bilen

beýle güpsüň öýtmeyärdim.

◇ **Güp urmak** öwünmek, çeniňi-çakyňy bilmän paňlamak. **Güp ýaly çişmek** uly çiş emele gelmek. *Kesek degen ýeri güp ýaly çişipdir.*

GÜP II, *at.* Aşagynda ot ýakylyp, çay suwuny gaýnatmak üçin ulanylýan uly gap, kip. *Toýlarda güp oturdylyp çay gaýnadylyar.*

GÜPIII, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat ýere gaçanda çykýan ses. *Ýüküň üstündäki ýassyk güp edip ýere gaçdy.*

GÜPBAG [güpbə:ğ], *at, gepl. d., kön.s.* Harby gullukçylaryň wagtlaýyn tussaglykda saklanylýan jaýy.

GÜPBASSY *ser. Gürpbassy.*

GÜPBE [güpbö], *hal.* Bada-bat, derrew, birden. *Halyçylyk ussahanasyna baranyňda-da, şol söz güpbe ýadyňa düşýär ("Edebiyat we sungat").*

GÜPBERILMEK [güpbörülmök], *işl.* Çişip, galňap tümmermek, gabarylmak, güberilmek. *Galyň eşik geýip güpberilmek.*

GÜPBERIŞ [güpbörüş], *iş ady.* Güpbermek ýagdaýy.

GÜPBERIŞMEK [güpbörüşmök], *işl.* Çişip, galňap tümmerişmek, güberişmek.

GÜPBERME [güpbörmö], *iş ady.* Güpbermek ýagdaýy.

GÜPBERMEK [güpbörmök], *işl.* Çişip, galňap tümmermek, gabarmak, gübermek. *Galyň egin-eşik geýip güpbermek.*

GÜPBERMEKLIK [güpbörmöklük], *iş ady.* Güpbermek ýagdaýy.

GÜPBERTMEK [güpbörtmök], *işl.* Çişirip, galňadyp tümmertmek, gabartmak.

GÜPBI [güpbü], *at.* İçine pagta salnyp tikilen gysga we galyň daşky eşik.

GÜPBÜLDEME [güpbüllömö], *iş ady.* Güpbüldemek ýagdaýy.

GÜPBÜLDEMEK [güpbüllömök], *işl.* Urgudan güňleç güpbüldili ses çykmak, ýumşak zat urlanda güp-güp edip seslenmek.

GÜPBÜLDEMEKLIK [güpbüllömöklük], *iş ady.* Güpbüldemek işi.

GÜPBÜLDETMEK [güpbüllötmök], *işl.* Ýumşak zady urup güp-güp etdirmek, güpbüldili ses çykarmak.

GÜPBÜLDEÝIŞ [güpbüllöýüş], *iş ady.* Güpbüldemek ýagdaýy.

GÜPBÜLDI [güpbüllü], *syp.* Bir zat başga bir ýumşak zada urlup, degip çykýan sesiň ady. *Daşardan güpbüldi sesi eşidildi.*

GÜP-GÜP: güp-güp etmek 1) yzly-yzyna güpbüldemek, lap-lap edip ýanmak. **2)** uly-uly gürlemek, hondanbärsi bolup gopbamsy gürlemek. *Güp-güp eder, men-men diýer, şondan habardar boluň! (G. Seýitliýew).*

GÜPI [güpi], *at.* Gatygy ýaýyp, ýagyny almak

üçin ýanlyk deregine ulanylýan içi köwlen süýri daş ýa-da agaç gap.

GÜPJEK [güpjök], *at.* Iki tarapy büzülen togalak, süýri ýassyk.

GÜPLEME [güplömö], *iş ady.* Güplemek ýagdaýy.

GÜPLEMEK [güplömök], *işl.* 1. Ýere batly urulmak, güpbüldili seslenmek. *Düýbüne orak salnan jöwen palajy ýaly güpläp gaýtdy (N. Jumaýew).* 2. Gaz ýa-da ýangyr jisimler toplanyp, birden partlap ýanmak. *Birden pejiň ody güpläp, daşyna urdy.* 3. Çakdanaşa özüni öwmek, öwnüp gürlemek, öwünmek, paňlamak. *Güpläp oturmagyň özi bir gowy gylyk däl.*

GÜPLEMEKLIK [güplömöklük], *iş ady.* Güplemek işi.

GÜPLEŞMEK [güplöşmök], *işl.* Iki ýa-ondan köp bolup güplemek (*ser. Güplemek 2*), paňlaşmak.

GÜPLETMEK [güplötmök], *işl.* Gaty urmak, batly urmak, güpbüldili ses çykarmak.

GÜPLEYIŞ [güplöýüş], *iş ady.* Güplemek ýagdaýy.

GÜPLÜK, *at.* Öwünjeňlik, men-menlik, paňpaňlyk.

GÜPÜRDEME [güpürdömö], *iş ady.* Güpürdemek ýagdaýy.

GÜPÜRDEMEK [güpürdömök], *işl.* 1. Güpürdili seslenmek, güpür-güpür ses çykmak. *Dokma daragyň sesi güpürdäp çykýardy.* 2. Jugurdamak (iç hakynda).

GÜPÜRDEMEKLIK [güpürdömöklük], *iş ady.* Güpürdemek işi.

GÜPÜRDEŞMEK [güpürdöşmök], *işl.* Ýerli-ýerden güpürdäp, köp bolup güpürdäp başlamak. *Agyr süri möjek gören ýaly, güpürdeşip ördi (B. Seýtakow).*

GÜPÜRDETMEK [güpürdötmök], *işl.* Güpürdili seslendirmek, güpür-güpür ses çykarmak. *Ýaş ýigit atyny güpürdedip geldi.*

GÜPÜRDEYIŞ [güpürdöýüş], *iş ady.* Güpürdemek ýagdaýy.

GÜPÜRDI [güpürdü], *at.* 1. Kābir haýwanyň, adamyň we ş.m. çalt hem sazlaşykly hereket edýän wagty aýaklaryndan çykýan sesiň ady. *At toýnagynyň güpürdisi.* 2. Bir zat ýere gaçanda, ýykylanda çykýan sesiň ady. *Ol sözüni soňlap-soňlamanka-da bir güpürdi boldy ("Edebiyat we sungat").*

GÜPÜR-GÜPÜR [güpür-güpür], *s. ş. aňl. söz.* 1. Kābir haýwanyň, adamyň we ş.m. çalt hem sazlaşykly hereket edýän wagty aýaklaryndan çykýan tapyrdyly, güpürdili sesler. *Dokma kakylanda daraklar güpür-güpür edip seslenýär. – Baryň, aýlanyň, ýatagyň golaýynda güpür-güpür sesler bar ýaly-la?! 2. İçegelere ýel düşüp, yzygiderli seslenmeginden çykýan ses. İçin güpür-güpür etmek.*

GÜPÜR-TAPYR, *at.* 1. Başly-baratly çykýan

gürrüň ýaýramak, myş-myş döremek. **Gürrüňe gyzmak** edilýän gürrüňe pugta girişmek, gürrüňe keýpiň görilmek. **Gürrüňi başga tarapa sowmak** edilýän gürrüňi başga ugra ugrukdyrmak, sowmak. **Gürrüňi bolmaz (ýok)** birinden bir zat haýyş edilende “hökman bitirerin” diýen manyda berilýän jogap, gaýtargy. **Gürrüňi çöpe-çalama urmak** kesgitli zat aýtmazlyk, bulaşdyrmak, ikuçly edip goýmak, gümürtik, bolgusyz gürlemek. **Gürrüňi näme?! ser. Gürrüňi bolmaz (ýok).** **Gürrüňiň alyşmak** biri bilen ümmüldeşip gitmek, biri-biriňe oňat düşünişmek, gepiň alyşmak.

GÜRRÜŇÇI [gürrüňçü], *at.* Gürrüň etmäge ökde, gürrüň bermegi gowy görýän, gürrüňçil. *Ol örän gürrüňçi hem wäşi adamdy* (“Edebiýat we sungat”).

GÜRRÜŇÇIL [gürrüňçül], *syp., ser. Gürrüňçi.* *Gürrüňçil ýigit.*

GÜRRÜŇÇILIK [gürrüňçülük], *at.* Köpçilik bolup üýşüp gürrüň etmeklik, köp bolup gürrüň edilýän ýer, gürrüň edip oturan köpçilik. *Kemine aşşamara eg-nine içmegini ýasgynjak atyp, goňşularyna gürrüňçilige ugrayar* (Keminäniň adyna aýdylýan şorta sözlerden).

GÜRRÜŇDEŞ [gürrüňdöş], *at.* Biri bilen bile gürrüň edişilýän, gürrüňleşilýän adam.

GÜRRÜŇDEŞLIK [gürrüňdöşlük], *at.* Bir mesele, iş hakynda pikir alyşmaklyk, biri bilen gürrüň edişmeklik.

GÜRRÜŇLEŞIŞ [gürrüňleşüş], *iş ady.* Gürrüňleşmek ýagdaýy.

GÜRRÜŇLEŞME [gürrüňleşmө], *iş ady.* Gürrüňleşmek ýagdaýy.

GÜRRÜŇLEŞMEK [gürrüňleşmөk], *işl.* Pikir alyşmak üçin gürrüň edişmek, özara gepleşmek, gürrüňdeş bolmak, sözleşmek.

GÜRRÜŇLEŞMEKLIK [gürrüňleşmөklük], *iş ady.* Gürrüňleşmek ýagdaýy.

GÜRRÜŇSIZ [gürrüňsüz], *syp.* 1. Gürrüňi ýok, gürrüňi edilmeyän. 2. “Hakykatdan-da, hakykat ýüzünde, aýdylyşy ýaly, gepsiz-gürrüňsiz” diýen manydaky giriş sözi. *Munuň özi, gürrüňsiz, eseriň gowy tarapydyr.*

GÜRS-GÜRS [gürs-gürs], *s. ş. aňl. söz.* Ýürek gürsüldäp uranda çykýan sesler.

GÜRSÜLDEME [gürsüllömq], *iş ady.* Gürsüldemek ýagdaýy.

GÜRSÜLDEMEK [gürsüllömqk], *işl.* Gürs-gürs edip işlemek, gürsüldili seslenmek.

GÜRSÜLDEMEKLIK [gürsüllömqklük], *iş ady.* Gürsüldemek ýagdaýy.

GÜRSÜLDEMEZLIK [gürsüllömqzlük], *işl.* Gürsüldäp urmazlyk.

GÜRSÜLDETMK [gürsüllömqk], *işl.* Ýüregiňi gürs-gürs etdirip urdurmak.

GÜRSÜLDEÝIŞ [gürsüllömqş], *iş ady.* Gürsüldemek ýagdaýy.

mek ýagdaýy.

GÜRSÜLDÄBERMEK [gürsüllävermek], *işl.* Gürsüldäp ugramak. *Bir zada gynandygym ýüregim gürsüldäberýär.*

GÜRSÜLDI [gürsüllü], *at.* Ýürek güýçli uranda, batly ýörelende emele gelýän ýürek urgusynyň sesiniň ady. *Ýürekleriniň gürsüldisinden başga zat eşidenokdy* (A. Nazarow).

GÜRÜM-JÜRÜM: **gürüm-jürüm bolmak** birden gözden ýitmek, ýitirim bolmak, zym-zyýat bolmak, nirä gideni belli bolman galmak. *Gürüm-jürüm boldy olar; Edil ýiten ýaly diri* (Ç. Aşyrow). *Ejem meniň gürüm-jürüm bolanymy eşidip, howsala düşen eken* (A. Allanazarow).

GÜRZELEK [gürzölök]: **gürzelek sakgal** gür, gabarasy uly, gaba sakgal. *Ikinji hatarda oturan gürzelek sakgally garayagyz adam hem söze goşuldy* (B. Pürliýew).

GÜRZI [gürzü], *at.* Gysga saply, togalak ujy diş-diş edilen söweş ýaragy. *Bu ýaýy we gürzini maňa beriň – diýdi. Alty perli gürzi bile depesine gaty urdy* (“Kitaby dedem Gorkut”).

GÜSBENT [güsvent], *at, k. d.* Goýun. *Boz güsbent, gyr ýylky, gara gäwmişli, Argaly, gäw bolar maly Gürgeniň* (Magtymguly).

GÜSSÜLDI [güssüllü], *at.* Ýygnanan howanyň, buguň darajyk ýerden gysylyp çykmagyndan döreyän sesiň ady. *Otly ýöräp ugranda, onuň güssüldisi has hem artdy.*

GÜSÜR, *s. ş. aňl. söz.* Köp sanly guş birden uçan wagtynda çykýan ses.

GÜSÜRDEME [güsürdömq], *iş ady.* Güsürdemek ýagdaýy.

GÜSÜRDEMEK [güsürdömqk], *işl.* Güsürdili ses çykmak, güsürdili seslenmek, güsür-güsür etmek. *Agaçda oturan guşlar güsürdäp uçdular.*

GÜSÜRDEMEKLIK [güsürdömqklük], *iş ady.* Güsürdemek ýagdaýy.

GÜSÜRDEŞMEK [güsürdömqk], *işl.* Köp bolup güsürdäp uçmak, güsür-güsür edişip uçmak. *Jöwenlikleriň ýokarsynda serçe sürüleri güsürdeşip uçyardy.*

GÜSÜRDETMK [güsürdömqk], *işl.* Güsür-güsür edip ses çykarmak, güsürdili seslendirmek.

GÜSÜRDEÝIŞ [güsürdömqş], *iş ady.* Güsürdemek ýagdaýy.

GÜSÜRDİ [güsürdü], *at.* Guşlar ganat kakyp birden uçan ýagdaýynda çykýan sesiň ady.

GÜSÜR-GÜSÜR [güsür-güsür], *s. ş. aňl. söz.* Köp sanly guş yzly-yzyna gürre ören wagtynda çykýan sesler.

GÜT, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat başga bir zada batly urlanda, ýere gaçanda çykýan ses. *Elindäki düwünçeginiň*

gürrüň etmek, söhbet edişmek. **2.** Wadalaşmak, dilleşmek, belli bir netijä gelmek. *Gep şu bolsun, gürlleşdik!*

GÜRLETDİRMEK [gürlötdürmök], *işl., ser.* **Gürletmek.**

GÜRLETMEK [gürlötmök], *işl. 1.* Gürlär ýaly etmek, gür berdirmek. *Radioda gürl etmek. 2.* Diýmedik zadyňa diýdi diýmek, diýmedigiňi diýdirmek. *Ýok ýerinde birini gürl etmek.*

GÜRLEWÜK [gürlöwük] **I**, *syp.* Gür-gür edýän, gürrüldili ses çykarýan.

GÜRLEWÜK [gürlöwük] **II**, *at.* Sapana salyp atylanda seslenip, öz sesi bilen guşlary ürküzýän, ýörite eýlenip ýasalan, içi birnäçe deşikli guran togalak palçyk.

GÜRLÄBERMEK [gürlävermek], *işl.* Gürläp ugramak. *Geplemän oturanlaram birden gürläberdi.*

GÜRLÜK I, *at.* Arasy ýakynlyk, ýgylyk, selçeň dällik. *Bu ýerde gowaçalaryň gürlük ýagdaýy hem, bejerilişi hem gowy.*

GÜRLÜK II, *at.* Gaňňanyň ýan agaçlaryny birleşdirýän egri agaç. *Ol eşegiň gürlüğinden asylgy torbany aldy.*

GÜRMEK [gürmök], *syp., at.* Bir ýerde üýşüp duran, bir ýere toplanan, topbak, üýşmek. *Gürmege sänmek. Gürmek goýun.*

GÜRMEKBAG [gürmökba:ğ], *at.* Daňylýan bagyň bir görnüşi. *Sygryň boýnuna gürmekbag salmak.*

GÜRMEKLIK [gürmöklik], *at.* Köp adam üýşen ýer, üýşmeleş, köpçülik, märeke. *Gurban gürmeklige tarap ylgap gitdi.*

GÜRMETOP [gürmötop], *at.* Toýuň soňunda ýakyn aralyga köp at goýberilip geçirilýän ýaryş, jemleýji çapyşyk; sürmetop.

GÜRPI, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat ýere gaçanda ýa-da bir zada urlanda çykýan ses.

GÜRPII: orta gürp 1) orta hal, orta dereje, orta ýagdaý, ne baý, ne garyp. *Ol orta gürp adamdy. 2)* takmynan ortasy, ortaky bölek, merkez. *Obanyň orta güрпи.*

GÜRPBASSY, *at.* Duzak hökmünde, üsti bilinmez ýaly edilip, ýuka, ýeňil basyrylýan çukur ýa-da garym. – *Seresap bolan ýagşy, basan ýerimiz gürbassy bolup çykaýmasyn – diýdi* (G. Kulyýew).

GÜRPEDE-GÜRPE [gürpödü-gürpö], *s. ş. aňl. söz.* Ýumruk, taýak we ş. m. bilen urlanda çykýan ses, gezekli-gezegine çykýan gürp-gürp ses.

GÜRPGÜRPGÜR, *s. ş. aňl. söz.* Yzly-yzyna çykýan gürpüldili ses.

GÜRPUŁDEME [gürpüllöme], *iş ady.* Gürpüldemek ýagdaýy.

GÜRPUŁDEMEK [gürpüllömek], *işl. 1.* Gürpüldili ses çykamak, gürpüldili seslenmek. *Şol bada*

sapança güňleş ses bilen gürpüldedi (B. Seýtakow). **2.** Bat bilen ýykylmak. *Gürpüldäp ýykylmak.*

GÜRPUŁDEMEKLIK [gürpüllömeçlik], *iş ady.* Gürpüldemek ýagdaýy.

GÜRPUŁDEŞMEK [gürpüllöşmek], *işl.* Yzly-yzyna gürpüldili ses çykamak, köp ýerden gürpüldili ses etmek.

GÜRPUŁDETMEK [gürpüllötmök], *işl. 1.* Gürpüldili ses çykarmak. *Ädigiňi gürpüldedip ýöremek. 2.* Bat bilen ýykamak. *Birdenem elhenç şakyradyly güwüwdi kiçijik tamymyzy gürpüldetdi* ("Edebiyat we sungat").

GÜRPUŁDEÝIŞ [gürpüllöýüş], *iş ady.* Gürpüldemek ýagdaýy.

GÜRPUŁDI [gürpüllü], *at.* Ýumşak, gowşak zada urlanda ýa-da bir zat ýykylanda çykýan sesiň ady. *Aýylganç gürpüldi.*

GÜRRE [gürrö]: **gürre örmek** birden turmak, birden galmak, topary bilen turmak. *Gäwüşini çalyň, rahat ýatan süri gürrä öýär. Gürre silkinmek ser. Gür-gür silkinmek. Taý bir agynap turdy-da, gürrä silkindi* ("Görogly").

GÜRRÜDEME [gürrüllöme], *iş ady.* Gürrüldemek ýagdaýy.

GÜRRÜDEMEK [gürrüllömek], *işl.* Gürrüldili ses çykamak, gürrüldili seslenmek.

GÜRRÜDEMEKLIK [gürrüllömeçlik], *iş ady.* Gürrüldemek ýagdaýy.

GÜRRÜDEŞMEK [gürrüllöşmek], *işl.* Köp zat ýerli-ýerden gürrüldili ses çykarmak, gürrüldili seslenmek. *Traktorlar gürrüleşip başladylar.*

GÜRRÜDETMEK [gürrüllötmök], *işl.* Gürrüldili ses çykartmak, gürrüldili ses etdirmek.

GÜRRÜDEÝIŞ [gürrüllöýüş], *iş ady.* Gürrüldemek ýagdaýy.

GÜRRÜLDI [gürrüllü], *at.* Gök gürlände, motor işlände, maşyn ýörände, çarh aýlananda we ş. m. ýagdaýlarda çykýan sesiň ady.

GÜRRÜLDILI [gürrüllülü], *syp.* Gürrüldisi bar, gürrüldýän (ses hakda). *Güýçli gürrüldili, haýbatly sesli, Al howada gezyär, polatdyr asly* (A. Salyh). *Gürrüldili el çarpyşmalar.*

GÜRRÜŇ, *at. 1.* Pikir alyşmak üçin iki ýa-da köp adamyň arasynda bolýan gepleşik, söhbet. **2.** Il içinde bolýan dürli çaklama habar, myş-myş. *Garaz, bu gürrüň onuný, on başınji adamdan geçip, saý-sebäp bilen onuň gulagyna ýetipdir* (B. Seýtakow). **3.** Biri ýa-da bir zat hakynda edilýän söhbet.

♦ **Gürrüň açmak** bir mesele hakynda gürrüň edip başlamak, söz açmak. **Gürrüň bermek** bir zat hakynda birini habarly etmek, aýtmak. **Gürrüň bolmak** eden bir etmiş, ýazygyň üçin il agzyna düşmek, gybat üçin esas bolmak, masgara bolmak. *Ol bolgusyz hereketi bilen ile gürrüň boldy. Gürrüň çykamak* bir zat barasynda

işen hareket etmek için fiziki we ruhy mümkinçilik. *Güýç bilen iteklemek. Güýç toplamak. Güýjuň gitmek. Taze güýç bilen işe girişmek.* **2.** fiz. Maddy jisimlere tasir edyan kuwwat hem-de onuň intensiwlik, dartgynlyk derejesi. *Güýç birligi. Toguň güýji. Agyrlyk güýji. Ýeliň güýji. Ýer titremesiniň güýji.* **3.** Bir zat öndürmeklige ýardam berip biljek ähli enjamlar hem-de hünärli adamlar. *Kärhananyň güýjüniň ýeterlik bolmagy ugrunda çalyşmak.* **4.** Başarnyk, gujur-gaýrat; kuwwat. *Öz güýjüne daýanmak. Öz güýjüne okuwa girmek. Iliň güýji – siliň güýji (Nakyl).* **5.** Täsir edililik derejesi. *Dermanyň güýji bilen ýaşamak.* **6.** Harby birikmeler, ýaragly goşun. *Harby-howa güýçleri. Ýaragly güýçler.* **7.** Oglana dakylýan at.

♦ **Güýç bermek** güýçlendirmek, kuwwatlandyrmak, güýjüni artdyrmak. **Güýçden gaçmak** halys bolmak, hereket etmäge ýagdaýy bolmazlyk. **Güýç deňlemek** iki tarapyň hem güýji deň bolmak, deň gelmek. **Güýç goşmak** güýji artdyrmak, gurlandyrmak, güýç birikdirmek. **Güýç sarp etmek** güýç goýmak. **Güýç synamak** bir işde öz ukybyňy, gaýratyňy, başarjaňlygyňy barlap görmek. **Güýç ýygnamak 1)** dynç almak, oňat iýmittenip kuwwatlanmak. **2)** urşa taýýarlyk görmek, goşun toplamak. **Güýje girmek 1)** gurlup, salnyp gutaransoň, işläp başlamak. **2)** kanun, höküm ýaly zatlar doly kanuny bolmak. **Gara güýçler** adalatlylyga, parahatçylyga we adamlaryň rahat durmuşyna howp salýan täsirli güýçler. **Gara güýjüň bilen** elinde, aýagynda bar bolan beden güýjüni ulanmak arkaly. *Ol dikilgi pürsi gara güýji bilen itip ýykjak boldy.*

GÜYÇ-GAÝRAT [güýç-gaýra:t], at. Bar bolan ähli mümkinçilik, başarjaňlyk, kuwwat, gujur. *Men bu hormatly ady ödemek üçin bar güýç-gaýratymy döredijilik işine berdim.*

GÜYÇ-KUWWAT [güýç-kuwwa:t], at, ser. **Güýç-gaýrat.**

GÜYÇLENDIRIJI [güýşlönürjü], at, teh. Elektrik toguny güýçlendirmek üçin gural. *Güýçlendiriji transformator.*

GÜYÇLENDIRMEK [güýşlönürmek], işl. **1.** Güýjüne güýç goşmak, güýjüni köpeltmek, kuwwatlandyrmak. **2.** Öňki derejesinden artdyrmak, batlandyrmak. *Obalarda pagta ýygymynyň depginini gün-günden güýçlendirýärler.* **3.** Ýeriň hasyl berijiligini artdyrmak, mes etmek. *Arryk topragy dökün bilen güýçlendirmek gerek.*

GÜYÇLENİŞ [güýşlönüş], iş ady. Güýçlenmek ýagdaýy.

GÜYÇLENME [güýşlönmö], iş ady. Güýçlenmek derejesi. *Sesiň güýçlenmesi.*

GÜYÇLENMEK [güýşlönmek], işl. **1.** Güýji, kuwwaty artmak, güýçli bolmak, güýji köpeltmek, kuwwatlanmak. **2.** Barha güýji artmak, güýjöp başlamak,

batlanmak, möwç almak. *Ýel barha güýçlenip baryardy.*

3. Ýeriň hasyl berijiligi artmak.

GÜYÇLENMEKLIK [güýşlönmeçlik], iş ady. Güýçlenmek ýagdaýy.

GÜYÇLI [güýşlü], syp. **1.** Tebigy güýji bilen tapawutlanýan. *Güýçli at.* **2.** Gowy ýaraglanan, goranyş we hüjüm ediş mümkinçiligi bilen tapawutlanýan. **3.** teh. Artykmaç kuwwata, güýje eýe bolan. *Güýçli traktor.* **4.** Uly täsirli, abraýly. *Güýçli adam.* **5.** Öz kesp-kärine, edýän isine örän ökde. *Güýçli alym.* **6.** Alkogoly köp bolup, täsir ediş derejesi ýokary. *Güýçli çakyr.* **7.** Ýokumly maddasy köp. *Güýçli naharlar näsagy aýak üstüne çalt galdyrdy.* **8.** Döküni köp düşen, mes (ýer hakda). *Güýçli toprak.*

GÜYÇLÜLIK [güýşlülük], at. Güýji barlyk, güýçsüz dällik, güýji köplük, güýçli bolmaklyk. *Taze traktorlaryň güýçlüligi ýokary. Deryanyň akymynyň güýçlüligi. Topragyň güýçlüligi hasyldan görnüp dur.*

GÜYÇSÜZ [güýşsüz], syp. **1.** Güýji bolmadyk, güýji ýok, kuwwatsyz, örän gowşak, mejalsyz. **2.** Berk däl, güýçli täsir etmeýän. *Onuň sözleriniň täsiri güýçsüzdi.* **4.** Ýokumsyz, ýokumy bolmadyk. *Güýçsüz nahar.* **5.** Arryk, hasyl bermeýän, hasylsyz, önümsiz (ýer hakynda).

GÜYÇSÜZLENDIRMEK [güýşsüzlönürmek], işl. Güýçden gaçyrmak, güýçden mahrum etmek, gowşatmak, tapdan düşürmek.

GÜYÇSÜZLENİŞ [güýşsüzlönüş], iş ady. Güýçsüzlenmek ýagdaýy.

GÜYÇSÜZLENME [güýşsüzlönme], iş ady. Güýçsüzlenmek derejesi.

GÜYÇSÜZLENMEK [güýşsüzlönmek], işl. Gowşamak, güýji gaçmak, tapdan düşmek.

GÜYÇSÜZLENMEKLIK [güýşsüzlönmeçlik], iş ady. Güýçsüzlenmek ýagdaýy.

GÜYÇSÜZLIK [güýşsüzlük], at. Güýji ýokluk, güýçli dällik, güýji azlyk, güýçsüz bolmaklyk. *Ykdysady taýdan güýçsüzlük. Ýeliň güýçsüzlügi. Hasyly ýeriň güýçsüzlügi täsir etdi.*

GÜYDÜŞIK [güýdüşük], at. Aňtap aňmalyna salyş, sapalak, göze çöp atyş.

GÜYDÜŞMEK [güýdüşmek]: **göze güýdüşmek** biriniň gözüne çöp atmak, duýdurman, bildirmän zady almak, ogurlamak. *Göze güýdüşmek islän gurduň yzyny yzarlamak bolup durmady (O. Ödäýew).*

GÜYE [güýö], at. Ýerligi ýünden bolan zatlara zyýan beriji kiçijik kebelejek we onuň gurçugy.

GÜYJEME [güýjömö], iş ady. Güýjemek ýagdaýy.

GÜYJEMEK [güýjömök], işl. **1.** Güýji artmak, barha güýji köpeltmek, gitdikçe güýçlenmek, möwç almak, batlanmak. *Bir salymdan barha güýjeyän ýel öwsüp başlady (B. Seýtakow).* **2.** Beterlemek, erbetleşmek (kesel hakynda). *Otuz ýaşly Bethowen barha güýjeyän*

içinde agyr zat bar bolara çemeli, ol ýere güit edip düşdi.

GÜTDÜLDEME [gütdüllömö], *iş ady.* Gütdüldemek ýagdaýy.

GÜTDÜLDEMEK [gütdüllömök], *işl., ser.* **Gütlemek.** *Gütdüldäp çykýan ses.*

GÜTDÜLDEMEKLIK [gütdüllömöklük], *iş ady.* Gütdüldemek hal-ýagdaýy.

GÜTDÜLDETMEK [gütdüllötmök], *işl., ser.* **Gütletmek.**

GÜTDÜLDEÝIŞ [gütdüllöýüş], *iş ady.* Gütdüldemek ýagdaýy.

GÜTDÜLDI [gütdüllü], *at.* Bir zat bir ýere batly, zarply urlanda, gaçanda çykýan sesiň ady. *Ýekedabanyň gütdüldisi.*

GÜTLEME [gütölömö], *iş ady.* Gütlemek ýagdaýy.

GÜTLEMEK [gütölömök], *işl.* Güt edip bir ýere zarply degmek, bat bilen bir zada urulmak, gütdüldili seslenmek. *Çekiç agaja degip gütleyärdi, käte demre degip taňkyldaýardy* (B. Kerbabaýew).

GÜTLEMEKLIK [gütölömöklük], *iş ady.* Gütlemek ýagdaýy.

GÜTLETMEK [gütölötmök], *işl.* 1. Güt edip bir ýere zarply degirmek, bat bilen bir zada urmak, gütdüldili seslendirmek. *Daş ýaly gaty ýere dyzyny gütledip urdy.* 2. *göç. m.* Bir meseläni, soragy birden orta atmak. *Ol umumy ýygnaýda bu meseläni gütledip goýdy.* 3. *göç. m.* Güt edip batly basmak, urmak. *Tegelek möhüri gütledip urdy.*

GÜTLEÝIŞ [gütölöýüş], *iş ady.* Gütlemek ýagdaýy.

GÜTÜRDEME [gütürdömö], *iş ady.* Gütürdemek hal-ýagdaýy.

GÜTÜRDEMEK [gütürdömök], *işl.* Gütürdili seslenmek, gütür-gütür edip ses çykmak. *Gar ädigimiziň aşagynda gütürdeýärdi.*

GÜTÜRDEMEKLIK [gütürdömöklük], *iş ady.* Gütürdemek ýagdaýy.

GÜTÜRDETMEK [gütürdötmök], *işl.* Gütürdili ses çykarmak; gütür-gütür edip çeynemek, iýmek, gemirmek. *Çagajyklar güýz ternesini gütürdedip gemirýärdi.*

GÜTÜRDEÝIŞ [gütürdöýüş], *iş ady.* Gütürdemek ýagdaýy.

GÜTÜRDI [gütürdü], *at.* Gaty zat gemrilende, iýlende, garyň üstünden ýörelende we ş. m. çykýan sesiň ady. *Garyň üstünden ýöräp gelýäniň aýak sesiniň gütürdisi eşidildi.*

GÜTÜR-GÜTÜR [gütür-gütür], *s. ş. aňl. söz.* Gaty zat gemrilende, iýlende, garyň üstünden ýörelende we ş. m. çykýan sesler.

GÜWÄ [güwä:], *at.* Bir wakany gözi bilen gören, sonuň şaýady bolan adam, şaýat, tassyklaýjy. – *Ynha-da şaýadym! – diýip, Atalyny güwä tutundy* (N. Pomma).

◇ **Güwä geçmek** şaýat bolmak, şaýatlyk etmek, bir zady tassyklamak.

GÜW, *s. ş. aňl. söz.* Harasat gopanda, güýçli gara ýel turanda ýa-da äpet bir zat uçup geçende we ş.m. ýagdaýlarda çykýan ses.

GÜWÄÇI [güwä:çi], *at.* Güwä geçýän adam.

GÜWÄLIK [güwä:lik], *at.* Bir wakanyň şaýady bolmaklyk, güwä geçmeklik, şaýatlyk. *Wezirleri güwälik beriberdiler* ("Görogly").

GÜWÄNAMA [güwä:na:ma], *at.* Biri ýa-da bir zat hakynda tassyklaýjy maglumat berýän, beýan edilýän zada güwä geçýän resminama.

GÜW-GÜW [güw-güw], *s. ş. aňl. söz.* Harasat gopanda, güýçli gara ýel turanda ýa-da äpet bir zat uçup geçende we ş.m. ýagdaýlarda yzly-yzyna çykýan sesler.

◇ **Güw-güw etmek** yzly-yzyna güwwüldäp ses çykmak, yzly-yzyna güwwüldemek. *Güw-güw edip, tolkunlaryň sesi eşidildi.*

GÜWLEME [güwlömö], *iş ady.* Güwlemek ýagdaýy.

GÜWLEMEK [güwlömök], *işl.* Güwläp ses etmek, güwwüldili seslenmek, güwwüldemek.

GÜWLEMEKLIK [güwlömöklük], *iş ady.* Güwlemek ýagdaýy.

GÜWLEMPAÇ [güwlömpa:ç], *at.* 1. Güwwüldi, saggyldy. *Ýadawlykdan kelläm güwlempaç deý güwläp dur.* 2. *göç. m.* Uly gürläýän, öwünýän, badyhowa (adam hakynda). *Güwlempaç adam.*

GÜWLEŞMEK [güwlöşmök], *işl.* Birnäçe zatdan güwwüldili sesler çykmak. *Uzakda atlyňan toplaryň güwleşýän sesleri eşidilýärdi.*

GÜWLETMEK [güwlötmök], *işl.* Güwwüldili ses etdirmek, güwwüldili ses çykartmak. *Tüpeňi güwledip atmak.*

GÜWLEÝIŞ [güwlöýüş], *iş ady.* Güwlemek ýagdaýy.

GÜWWÜLDEME [güwwüllömö], *iş ady.* Güwwüldemek ýagdaýy.

GÜWWÜLDEMEK [güwwüllömök], *işl.* Güwläp ses etmek, güwwüldili seslenmek, güwlemek.

GÜWWÜLDEMEKLIK [güwwüllömöklük], *iş ady.* Güwwüldemek hadysasy.

GÜWWÜLDEŞMEK [güwwüllöşmök], *işl.* Köp zat güwwüldili seslenmek, güw-güw edmek.

GÜWWÜLDETMEK [güwwüllötmök], *işl.* Güwwüldili seslendirmek, güwwüldäp ses çykar ýaly etmek.

GÜWWÜLDEÝIŞ [güwwüllöýüş], *iş ady.* Güwwüldemek ýagdaýy.

GÜWWÜLDI [güwwüllü], *at.* Örän uly maşyn we ş. m. hereket edende, tupan turanda, harasat gopanda eşidilýän, çykýan sesiň ady.

GÜÝÇ, *at.* 1. Janly jandarlaryň özleriniň bedenleriniň kömegi bilen hereket etmäge bolan ukyby;

kynçylyk. *Ýorejek ýoluňy bilmän, ýola çykmagyň özi bir güzaplyk.*

GÜZER [güzör], *at.* Suw akýan derýanyň, çaýyň, ýabyň we ş. m. mal-gara iner ýaly ýalpagrak ýeri, inelge, olum.

GÜZERAN [güzöra:n], *at.* Ykdysady ýaşayyş, oňşuk, gün geçirme, eklenç, durmuş.

♦ **Güzeran görmek** zähmet çekip, ýaşayyş durmuşyny aýlamak, gün görmek. *Ol awçylyk bilen güzeran görýär* (B. Gurbanow).

GÜZERANÇYLYK [güzöra:nçylyk], *at.* Durmuş ýagdaýlary, eklenç görme, ýaşayyş. *Eklenç güzeran-çylygynda welin, biri-birine söýenişmek ýokdy* (A. Gowşudow).

GÜZERLEMEK [güzörlömök], *işl., gepl. d.* Bir işi bir yüzli etmek, işi gutarmak. *Işimi güzerläp, oba gaýtdym.*

GÜZ-GÜZ [güz-güz], *s. ş. aňl. söz.* Maşyndan yzly-yzyna çykýan güzzüldili sesler. *Duran masyn güz-güz edip, ýerinden gozgandy.*

GÜZLEME [güzlömö / güzülömö], *iş ady.* Güzlemek ýagdaýy.

GÜZLEMEK [güzlömök / güzülömök], *işl.* Güzzüldili seslenip, gaty ýöremek. *Bir maşyn güzläp geçip gitdi.*

GÜZLEMEKLIK [güzlömöklük / güzülömöklük], *iş ady.* Güzlemek ýagdaýy.

GÜZLEŞMEK [güzlöşmök / güzülüşmök], *işl.* Birnäçe maşyn güzzüldili seslenip gaty gitmek. *Maşynlar güzleşip geçip gitdi.*

GÜZLÖTMEK [güzlötömök / güzülötömök], *işl.* Güzzüldili seslendirip, gaty sürmek (maşyn hakynda)

GÜZLEÝIŞ [güzlöýüş / güzülöýüş], *iş ady.* Güzlemek ýagdaýy.

GÜZLÄBERMEK [güzlä:vermek / güzülä:vermek], *işl.* Güzläp başlamak.

GÜZÜRDEME [güzürdömö], *iş ady.* Güzürdemek derejesi.

GÜZÜRDEMEK [güzürdömök], *işl., ser. Güzlemek.* Maşyn deňimizden güzürdäp geçdi.

GÜZÜRDEMEKLIK [güzürdömöklük], *iş ady.* Güzürdemek hereketi.

GÜZÜRDEŞMEK [güzürdöşmök], *işl.* Birden köp maşyn we ş.m. güzürdemek. *Güzürdeşip barmak.*

GÜZÜRDETMEK [güzürdötmök], *işl., ser. Güzletmek.*

GÜZÜRDEÝIŞ [güzürdöýüş], *iş ady.* Güzürdemek ýagdaýy.

GÜZÜRDI [güzürdü], *at, ser. Güzzüldi.* Bir güzürdi bar welin, maşyn gelýär öýdýän.

GÜZÜRT-GÜZÜRT, *s. ş. aňl. söz.* Gapdalyňdan batly geçip barýan maşynlardan eşidilýän sesler.

GÜZZÜLDEME [güzzüllömö], *iş ady.* Güzzül-

demek hereketi.

GÜZZÜLDEMEK [güzzüllömök], *işl.* Güzzüldili seslenip işlemek.

GÜZZÜLDEMEKLIK [güzzüllömöklük], *iş ady.* Güzzüldemek ýagdaýy.

GÜZZÜLDEŞMEK [güzzüllöşmök], *işl.* Köpçülikleýin güzzüldili ses çykarmak.

GÜZZÜLDETMEK [güzzüllötmök], *işl.* Güzzüldili seslendirip işletmek.

GÜZZÜLDEÝIŞ [güzzüllöýüş], *iş ady.* Güzzüldemek ýagdaýy.

GÜZZÜLDI [güzzüllü], *at.* Uly agregatlar, maşynlar işlände çykýan sesiň ady.

GÜZZÜL-GÜZZÜL [güzzül-güzzül], *s. ş. aňl. söz.* Maşyna yzly-yzyna gaz berlende, uly agregatlar işlände döreyän ses.

GYBAT [gy:vat], *at. 1.* Biri ýa-da bir zat hakynda anyk bolmadyk, düýbünden nädogry ýa-da toslanyp tapylan maglumatlara esaslanyp ýaýradylýan gep. **2.** *Gybat* sözünüň yzyndan etmek kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Gybat etmek** gybat bilen meşgullanmak. *Gybat etmek ýek ýigrenilýän zatdyr.*

GYBATÇY [gy:vatçy], *at, ser. Gybatkeş.*

GYBATÇYLYK [gy:vatçylyk], *at. 1. ser. Gybatkeşlik. 2.* Gybat edilýän üşmeleň, gybat edilýän ýer. *Onuň gybatçylykda görünmesi ýokdur.*

GYBATKEŞ, [gy:vatkeş], *syp.* Gybat edip ýören, gybatçy. *Kim zalym, gybatkeş, binamys bolsa, Onda niçe azap görer, har bolup* (Seýdi).

GYBATKEŞLIK [gy:vatkeşlik], *at.* Gybatkeş bolmaklyk, gybatkeşe has bolan gylyk-häsiýet.

GYBYRDAMA [gyvyrdama], *iş ady.* Gybyrdamak hereketi.

GYBYRDAMAK [gyvyrdamak], *işl. 1.* Kiçi ädimläp ýöremek, gybyrt-gybyrt edip ýöremek. **2.** Gymyldamak (mor-mojek hakynda). *Ýagyrynmda bir zat gybyrdaýar.*

GYBYRDAMAKLYK [gyvyrdamaklyk], *iş ady.* Gybyrdamak ýagdaýy.

GYBYRDAŞMAK [gyvyrdaşmak], *işl. 1.* Köp bolup gybyrt-gybyrt edip ýöremek. **2.** Gybyr-gybyr edişmek.

GYBYRDAÝYŞ [gyvyrdaýyş], *iş ady.* Gybyrdamak ýagdaýy.

GYBYRDY [gyvyrdy], *at.* Janly-jandarlaryň ýöreyiş aýratynlygy, gybyr-gybyr hereketi.

GYBYRDYK-GYBYRDYK [gyvyrdyk-gyvyrdyk], *at, ser. Gybyr-gybyr.*

GYBYRDYKLAMA [gyvyrdyklama], *iş ady.* Gybyrdyklamak ýagdaýy.

GYBYRDYKLAMAK [gyvyrdyklamak], *işl.* Gybyrdyk-gybyrdyk edip ýöremek, kiçi ädim bilen çalt,

kerlik keseline uçrayar ("Edebiyat we sungat").

GÜYJEMEKLİK [güyjömöklük], *iş ady.* Güyjemek ýagdaýy.

GÜYJEŞMEK [güyjöşmök], *işl.* Güyji artyşmak, güyji köpelişmek, dura-bara bady artyşmak.

GÜYJETMEK [güyjötmök], *işl., gepl. d., ser.* Güýçlendirmek.

GÜYJEÝIŞ [güyjöýüş], *iş ady.* Güyjemek ýagdaýy.

GÜYLDÜRMEK [güýllürmök], *işl.* Malyň dört aýagyny bir ýere getirip daňdyrmak, güýlmek işini birine etdirmek.

GÜÝLME [güýlmö], *iş ady.* Güýlmek hereketi.

GÜÝLMEK [güýlmök], *işl.* 1. Gyrkmak ýa öldürmek maksady bilen maly ýatyryp, dört aýagyny bir ýere getirip daňmak. *Gyrkymçylar goýunlary güýlüp gyrkyma başladylar.* 2. El-aýagyny baglamak, daňmak.

GÜÝLMEKLİK [güýlmöklük], *iş ady.* Güýlmek ýagdaýy.

GÜÝLÜGÇI [güýlügçü], *at.* Köpçülikleýin goýun gyrkylanda gyrkymça goýun güýlüp berýän adam.

GÜÝLÜK [güýlük], *at.* Goýun güýlmek üçin ulanylýan gysga ýüp. *Güýlük ýüp.*

GÜÝLÜNGI [güýlüngü], *syp.* Güýlünip goýlan. *Güýlüngi goýun.*

GÜÝLÜNMEK [güýlünmök], *işl.* Gyrkmak ýa-da öldürmek maksady bilen malyň dört aýagy bir ýere getirilip daňylmak. *Goýunlar we geçiler güýlündi.*

GÜÝLÜŞ, *iş ady.* Güýlmek ýagdaýy.

GÜÝLÜŞMEK [güýlüşmök], *işl.* Güýlmäge kömek etmek.

GÜÝMEME [güýmömö], *iş ady.* Güýmemek ýagdaýy.

GÜÝMEMEK [güýmömök], *işl.* Dürli sebäp, bahana we ş. m. zatlar bilen eglemek, ünsüni özüne çekmek. *Meni mährem gülälekler güýmeýär; Tä gelyänçä ýüregimiň öz güli* (M. Seyidow).

GÜÝMEMEKLİK [güýmömöklük], *iş ady.* Güýmemek ýagdaýy.

GÜÝMENIŞMEK [güýmönüşmök], *işl.* Birnäçe bolup bir işe güýmenmek. *Döwekçiler öz işleri bilen güýmenişişip, dünýäden bihabardylar* (A. Gowşudow).

GÜÝMENJE [güýmönjö], *at.* Güýmenmäge sebäp bolýan zat, wagt geçirmek üçin meşgullanylýan iş. *Indi hyrawa ekinler bütün maşgala güýmenje boldy* (N. Esenmyradow).

GÜÝMENJELİK [güýmönjölük], *syp.* Güýmenje bolar ýaly. *Maňa güýmenjelik bir gyzyklyrak kitap gerek. Ýola güýmenjelik bir zat almaly.*

GÜÝMENJIREMEK [güýmönjürörmök], *işl.* Bir zada güýmenen bolmak, bir zat bilen meşgullanan bolmak.

GÜÝMENJIREŞMEK [güýmönjüröşmök], *işl.* Birnäçe bolup güýmenjiremek, bir zada dümtünmek.

Ine, şol otaglaryň birinde üç sany ýigit biderek zatlara ulaşyp, güýmenjireşip otyrды (G. Kulyýew).

GÜÝMENMEK [güýmönmök], *işl.* 1. Bir iş bilen meşgul bolmak, bir zada dümtünmek. 2. Wagt geçirmek, eglenmek. *Meňli köp güýmenip durman, küýzesini göterdi-de, ýola düşdi* (T. Taganow).

GÜÝMEÑ-SAMAÑ [güýmön-sa:mañ]: **güýmeñ-samañ etmek** bir zat üçin eglenmek, az wagt saklanyp galmak, az wagt güýmenmek. *Şu ýerlerde biraz salym güýmeñ-samañ ediberiň!* ("Edebiyat we sungat").

GÜÝMEÝIŞ [güýmöýüş], *iş ady.* Güýmemek ýagdaýy.

GÜÝÜRDETMEK [güýürdötmök], *işl.* Güýürdili ses çykarmak, güýürt-güýürt edip çeýnemek, iýmek. *Ýadaw atlar düriüşde oty güýürdedip çeýneýärdiler.*

GÜÝÜRDİ [güýürdü], *at.* Mallar gaty iým iýende güýürdäp çykýan sesiň ady.

GÜÝÜRT-GÜÝÜRT, *s. ş. aňl. söz.* Käbir mallar gaty iým iýende çykýan sesler. *Güýürt-güýürt edip çeýnemek.*

GÜÝZ, *at.* Ýylyň üçünji paslynyň ady, tomus bilen gysyň aralygyndaky pasyl. *Ýapraklaryň gaýyp gaçýsyndan güýzüň golaýlandygy aňlyýardy.*

♦ **Güýz gyrkymy** gyrkymyň güýzki möwsümi. *Dowarlaryň güýz gyrkymy ýerlerde guramaçylykly geçirilýär.*

GÜÝZEK [güýzök], *syp., at, ser.* Üzümiň ikinji gezek getiren hasyly. *Güýzek üzümi. Güýzek çöplemek.*

GÜÝZEKI [güýzöki], *syp., ser.* **Güýzemik.** *Güýzeki terne. Güýzeki üzümi.*

GÜÝZEME [güýzömö], *iş ady.* Güýzemek ýagdaýy.

GÜÝZEMEK [güýzömök], *işl.* Güýz aýlary täzedan düwüp ugramak, güýzki hasyla durmak. *Üzümler irräk çyrylansoň güýzäpdir.*

GÜÝZEMEKLİK [güýzömöklük], *iş ady.* Güýzemek ýagdaýy.

GÜÝZEMİK [güýzömük], *at.* Ekinin güýz ýetişýän hasyly, güýzeki, güýzek. *Güýzemik gawun.*

GÜÝZEÝIŞ [güýzöýüş], *iş ady.* Güýzemek ýagdaýy, derejesi. *Üzümiň güýzeýişi.*

GÜÝZKI [güýzki], *syp.* Güýz wagtyndaky, güýz paslyndaky, güýzdäki. *Oba güýzki gidişim.*

GÜÝZLÜK, *syp.* Güýz ekilýän (däne).

♦ **Güýzlük däne (bugdaý)** gysyň oň ýanynda ekilýän bugdaý.

GÜZ, *s. ş. aňl. söz.* Maşyn ýörände ondan çykýan ses.

GÜZAP [güza:p], *at.* Beden we ruhy taýdan çekilýän kynçylyk; jebir-jepa, sütem-zulum, azap.

GÜZAPLY [güza:ply], *syp.* Kynçylykly, köp azap berýän, ejirli.

GÜZAPLYK [güza:plyk], *at.* Güzap ýagdaýy,

GYJALATLY [gyja:latly], *syp.* Gyjytly, teýeneli (söz hakynda). *Ejesiniň nämäni kakdyryp aýdýanyňa düşünen Aýgül, oňa birhili gyjالاتly garady* (B. Kerbabaýew).

GYJAMAK: **diş gyjamak** biri ýa-da bir zat barasynda ahmyr çekmek, gazaplanmak, gaty gaharlanmak. *Ol dişini gyjap gepledi* (H. Meläýew).

GYJY-GYJY [gyjy-ğjy], *at.* Ýaz aýlarynda gögerýän ot.

GYJYK, *at.* Garny, böwri, aýagyň aşagyny başga biri gyjyklanda ýüze çykýan ten, beden duýgusy, gülkiňi tutduryjy täsir. *Gyjygyň tutmak. Gyjygyň gelmek.*

GYJYKÇY, *at.* Tenine degip-degmänkäň gyjygy tutup duran, gyjygy tutagan.

GYJYK-GYJYK, *at.* Gyjyklaman çaganyň gyjygyny tutdurmak, gyjygyny getirmek üçin aýdylýan söz.

GYJYKLAMA, *iş ady.* Gyjyklamak hereketi.

GYJYKLAMAK, *işl.* Başga biriniň, köplenç, garnynyň ýüzüni, dabanyň aşagyny barmaklaryň bilen çala dyrmalamak.

GYJYKLAMAKLYK, *iş ady.* Gyjyklamak ýagdaýy.

GYJYKLANMAK, *işl.* Gyjygyny getirmek üçin gülki duýgusyna täsir edilmek, güler ýaly edilmek. *Tomaşaçylar içleri gyjyklanana dönüp gülüşdiler.*

GYJYKLAŞMAK, *işl.* Biri-biriňi gyjyklamak.

GYJYKLATMAK, *işl.* Gyjyklamaga mejbur etmek; gyjyklamagyna ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Özüňden kiçä-de aýagyň aşagyny gyjykladyp oturmak bolarmy?!*

GYJYKLAÝYŞ, *iş ady.* Gyjyklamak hereketi.

GYJYNDYRMAK [gyjynnyrmak], *işl.* 1. Bir işi, hereketi ýerine ýetirmäge güýçli meýil döretmek. 2. Gaharlandyrmak, gaharyny getirmek.

GYJYNMA, *iş ady.* Gyjynmak ýagdaýy.

GYJYNMAK, *işl.* 1. Bir işi, hereketi ýerine ýetirmäge güýçli meýil döretmek, hyjuw etmek. *Ýykylan pälwan gyjynyp galdy.* 2. Gahar-gazaba münmek, ahmyrly hyjuwlanmak, gaharlanmak, öjükmek. *Ol jedelleşende gyjynyp başlardy.*

GYJYNMAKLYK, *iş ady.* Gyjynmak ýagdaýy.

GYJYNYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup gyjynmak. *Olar namysa galan ýaly gyjynyşyp otyrdylar.*

GYJYRDAMA, *iş ady.* Gyjyrdamak hereketi.

GYJYRDAMAK, *işl.* 1. Gyjyrdyly ses çykamak, gyjyr-gyjyr etmek. *Onuň dişleri gyjyrdady.* 2. göç. m. Sähel zada gaharlanmak, gaharyň gelmek, dişiňi gyjap çalt-çalt gürlemek.

GYJYRDAMAKLYK, *iş ady.* Gyjyrdamak işi.

GYJYRDATMAK, *işl.* Gyjyrdyly ses çykarmak, gyjyrt-gyjyrt etmek. *Men dişimi gyjyrdatdym-da, süýşeneklemäge başladym* ("Edebiyat we sungat").

GYJYRDAÝYŞ, *iş ady.* Gyjyrdamak ýagdaýy.

GYJYRDY, *at.* Bir zat iýip otyrkaň iki dişin arasyna düşýän gaty jisimden çykýan sesiň ady. .

GYJYRT, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat iýip otyrkaň iki dişin arasyna düşýän gaty jisimden çykýan ses.

GYJYRT-GYJYRT, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat iýip otyrkaň iki dişin arasyna düşýän gaty jisimlerden çykýan sesler.

GYJYT [gy:jyt], *at, ser.* **Gyjalat.** *Sen kime gyjyt berýärsiň?*

GYJYTLY [gy:jytly], *syp.* Gyjالاتly, igençli (söz hakynda).

GYK [gy:k], *at.* 1. Gäwüş gaýtarýan haýwanlaryň öň iýen zadýndan gäwüşemek üçin ýañadan agyz boşlugyna gaýtarýan bölegi. 2. Esreýän erkegiň agzýndan çykýan köpürjik.

◇ **Gygy ajamak** gaharjaň bolmak, gödek aýy sözlü bolup ugramak. **Gygyňy pürkmek** ýakymсыз söz aýtmak, aýy söz aýtmak.

GYK-BAK [gy:k-ba:k], *at.* Alagalmagal, zenzele, gopgun, yzan-da-çuwanlyk. *Aýal, oglan-uşagyň gyk-bagýndan, yzan-da-çuwanlygyndan ýaña gulagyň kamata gelýärdi* (Ý. Mämmediýew).

GYK-DA-BAK [gy:k-da-wa:k], *at, ser.* **Gyk-bak.**

GYK-DA-BAKLYK [gy:k-da-wa:klyk], *at, ser.* **Gyk-bak.** *Sygyrlar örüden gelensoň, obanyň içi gyk-da-baklyk bolýardy.*

GYK-GYK [gy:k-gy:k], *s. ş. aňl. söz.* Käbir guşlar gygyranda çykýan ses.

GYKUW [gy:kuw], *at.* 1. *ser.* **Gykylyk.** *Şagallaryň gykuwlary, olara bakan uzyn-uzyn üýrýän itleriň sesleri eşidildi* (B. Kerbabaýew). 2. Geçýän durnalaryň owazlaşýan sesleri.

GYKUWLAMA [gy:kuwlomo], *iş ady.* Gykuwlamak ýagdaýy.

GYKUWLAMAK [gy:kuwloмок], *işl.* Gykuw etmek, gykylyklamak, alagykylyk etmek. *Gykuwlap möjegini aldylar daşyn, Aňk bolup oturdy, syrtardyp dişin* (N. Pomma).

GYKUWLAMAKLYK [gy:kuwloмокluk], *iş ady.* Gykuwlamak ýagdaýy.

GYKUWLAŞMAK [gy:kuwloшmak], *işl.* Köp bolup gykuwlamak. *Gykuwlaşyp, asmandan Durna gelýär ýurduma* (M. Seýidow).

GYKUWLATMAK [gy:kuwlotmok], *işl.* Gykuw etdirmek, gykuwlap gygyrtmak, gykylyklatmak.

GYKUWLAÝYŞ [gy:kuwloуш], *iş ady.* Gykuwlamak ýagdaýy.

GYKYLYK [gy:kylyk], *at.* 1. Gaty çykýan gykbak ses, galmagal, zenzele, gopgun, gykuw. 2. *Gykylyk* sözünüň yzyndan *etmek* kömekçi işligi gelip, düzümlü işlik ýasalýar: **Gykylyk etmek** edilýän, bolýan zatlar bilen ylalaşman, sesiňi batlandyryp gürlemek, galmagal etmek. *Paýlaşyp bilmeýän zadyň bar ýaly, gykylyk edip*

gybyrt-gybyrt edip ýöremek. *Öýden gybyrдыklabrak ýöreyän orta ýaşlaryndaky adam çykdy* ("Edebiýat we sungat").

GYBYRDYKLAMAKLYK [gyvyrдыklamaklyk], *iş ady*. Gybyrдыklamak hereketi.

GYBYRDYKLAŞMAK [gyvyrдыklaşmak], *işl.* Birnäçe bolup bilelikde kiçi ädimläp, çalt ýöremek.

GYBYRDYKLAÝYŞ [gyvyrдыklaýyş], *iş ady*. Gybyrдыklamak ýagdaýy.

GYBYR-GYBYR [gyvyr-ğyvyr], *s. ş. aňl. söz. 1.* Gysgajyk ädim bilen edilýän hereket. *Gybyr-gybyr edip, zordan onuň aýagyna eýerýärdiler* (B. Seýtäkow). **2.** Mör-möjekleriň gymyldysy, hereketi. *Ýagrynynda garynja gybyr-gybyr edýär öýdän.*

GYBYRT-GYBYRT [gyvyrt-gyvyrt], *s. ş. aňl. söz., ser.* **Gybyr-gybyr.**

GYÇYRDY, *at, ser.* **Gyjyrdy.**

GYÇYRT, *s. ş. aňl. söz, ser.* **Gyjyrt.**

GYÇYRT-GYÇYRT, *s. ş. aňl. söz, Gyjyrt-gyjyrt.*

GYDY-GYDY [gydy-ğydy]: **gydy-gydy etmek** biderek, ýüregedüşgünç gürlmek, biderek gürläp irizmek.

GYDYRAMAK, *işl., ser.* **Gydyrdamak.** *Gydyrap gezeýin, бүdüräp öleýin* (Atalar sözi).

GYDYRDAMA, *iş ady*. Gydyrdamak hereketi.

GYDYRDAMAK, *işl.* Azda-kände bir iş bilen meşgullanmak, başardygyňdan zähmet çekmek, ukybyňa, öz maýdalyňa, ýagdaýyňa görä işlemek.

GYDYRDAMAKLYK, *iş ady*. Gydyrdamak ýagdaýy.

GYDYRDANMAK, *işl.* Özüň gydyrdamak. *Garaz, gydyrdanyp ýörseň, toprak diýeniň bir bereketli zatdyr* ("Edebiýat we sungat").

GYDYRDAŞMAK, *işl.* Köp bolup gydyrdamak, gydyrdap işleşip ýörmek.

GYDYRDAÝYŞ, *iş ady*. Gydyrdamak ýagdaýy.

GYGYLDAMA [gy:ğyllama], *iş ady*. Gygyldamak ýagdaýy.

GYGYLDAMAK [gy:ğyllamak], *işl.* Gygyldyly ses çykarmak, gyk-gyk etmek (käbir guşlar hakynda).

GYGYLDAMAKLYK [gy:ğyllamaklyk], *iş ady*. Gygyldamak ýagdaýy.

GYGYLDAMAZLYK [gy:ğyllamazlyk], *işl.* Gyk-gyk etmezlik.

GYGYLDAŞMAK [gy:ğyllaşmak], *işl.* Gygyldyly seslenişmek, gyk-gyk edişmek.

GYGYLDATMAK [gy:ğyllatmak], *işl.* Gygyldyly ses çykartmak.

GYGYLDAÝYŞ [gy:ğyllaýyş], *iş ady*. Gygyldamak ýagdaýy.

GYGYLDY [gy:ğyly], *at.* Käbir guşlaryň gyk-gyk edip çykarýan sesiniň ady.

GYGYRAK [gy:ğyrak], *syp.* Gygyrmaga endik

eden, köp gygyrýan. *Gygyrak mal.*

GYGYRDAMA [gy:ğyrdama], *iş ady*. Gygyrdamak ýagdaýy.

GYGYRDAMAK [gy:ğyrdamak], *işl.* Demi gelmän gygyr-gygyr etmek, boglup zordan dem almak. *Ol gygyrdap, zordan iki agyz söz aýtdy.*

GYGYRDAMAKLYK [gy:ğyrdamaklyk], *iş ady*. Gygyrdamak ýagdaýy.

GYGYRDATMAK [gy:ğyrdatmak], *işl.* Bogazyn-dan bogmak, bogup demini zordan alar ýaly etmek.

GYGYRDAÝYŞ [gy:ğyrdaýyş], *iş ady*. Gygyrdamak ýagdaýy.

GYGYRMA [gy:ğyrma], *iş ady*. Gygyrmak ýagdaýy.

GYGYRMAK [gy:ğyrmak], *işl. 1.* Kömege çagyrmak ýa-da bir zady jar etmek we ş. m. sebakly gaty ses bilen batly geplemek. *Jarçy gygyrýardy.* **2.** Gaty ses bilen birine käyemek, .

GYGYRMAKLYK [gy:ğyrmaklyk], *iş ady*. Gygyrmak ýagdaýy.

GYGYRTMAK [gy:ğyrtmak], *işl. 1.* Gygyrmaga mejbur etmek, gygyrmagyna sebäp bolmak. *Ol çagany bijay tutup gygyrtdy* (B. Kerbabaýew). *Adamyň gaharyny getirip, ýersiz ýere gygyrtmak nämä gerek?* **4.** Signal bermek, düýtdöldetmek. *Gelnalyjy gidenler maşynlaryny gygyrdyp geldiler.*

GYGYRYŞ [gy:ğyryş], *iş ady*. Gygyrmak ýagdaýy.

GYGYRYŞMAK [gy:ğyryşmak], *işl. 1.* Köp bolup gygyrmak, köp bolup birden seslenmek, yerli-ýerden gakylyk edişmek. *Horazlar gygyryşýar.* **2.** Gaharyň gelip, biri-biriňe gygyrmak, gakylyklaşmak.

GYGYRYŞMAZLYK [gy:ğyryşmazlyk], *işl.* Gaharyň gelip, biri-biriňe gygyrmazlyk. *Gel, bir zat gepleşeli: gygyryşmalam, sögüşmälem* (H. Meläýew).

GYJAK, *at.* Kädisiniň yzuna ýary çekilen , üç kirişli, syhalyp çalyňan perdesiz saz guraly. *Sary bagşynyň tutuş nesline mahsus bolşy ýaly, Pürli aga hem dutara-da, gyjaga-da erk ederdi* ("Türkmenistan"). *Gyjak çalmak.*

GYJAKÇY, *at.* Gyjak çalyan sazanda. *Gyjakçy hem bagşynyň golaýynda durup, näme etmelidigini bilmeýän ýaly töwerek-daşyna äňedýärdi* (B. Seýtäkow).

♦ **Ýüzüňi gyjakçyň ýüzi ýaly etmek** gürründeşiňe göwnüň ýetmän ýa-da onuň gürrüňine pisint etmän, äsgermezçilik bilen ýüzüňi kese-kese sowmak. *Näme, ýüzüňi gyjakçyň ýüzi ýaly edip otyrsyň?*

GYJAKÇYLYK, *at.* Gyjak çalyan sazandanyň käri, ýagdaýy. *Ol Sahy bagşynyň ýanynda gyjakçylyk edipdi.*

GYJALAT [gyja:lat], *at.* Eden hereketiň ýa-da başarmadyk zadyň ýüzüne basylyp aýdylýan söz, gyjyt. *Öwez gyjalata çydap bilmedi* ("Görogly").

♦ **Gyjalat bermek** biriniň bir zady oňarmaýanlygy hakynda janyna deger ýaly söz aýtmak.

GYLLY, *syp. 1. ser. Gyllak. Begenjiň gözüne onuň gylly barmaklary rula gelişmeýän ýalydy* (B. Kerbabaýew). **2.** Gyly bar bolan, gyly gowy aýrylmadyk. *Diwana geldi işikden, Gözläp durdy deşikden, Diwana bir suw beriş, Gara gylly meşikden* (Küşdepdi).

◊ **Gylly kelle** (*gepl. d.*) gelin. *Genjim beg diýen ogly, ýanyna bir gylly kelle getirilip öylendirilenden soň, öz ugruna dünýä bilen mübtela bolup gidiberdi* ("Görogly").

GYLLYK, *at.* Agyz boşlugyndan süýgüp çykýan sülekeý, suwuklyk, hyllýk. *Agyzdan gyllygy akyp, kellesiniň aşagyna goýan telpeginiň biraz ýerini ölmüşçyk etdi* (O. Ödäýew).

◊ **Gyllygyny akdyryp ýörmek** özüni oňarman ýörmek, başarnyksyz bolmak.

GYLLYLYK, *at, ser.* Gyly baryk.

GYLTAMA, *iş ady.* Gyltamak ýagdaýy.

GYLTAMAK, *işl.* Çala degip geçmek, gyltyz degmek, sydyrdyp geçmek.

GYLTAMAKLYK, *iş ady.* Gyltamak ýagdaýy.

GYLTAÝYŞ, *iş ady.* Gyltamak derejesi.

GYLTYM, *at.* Ýerden ýaňy saýlanan gyrtýç, sähelçe ösen ot. *Bu günler goýunlar gyltyma kowalaşýardylar.*

◊ **Gyltyma kowalaşmak** ýaňy dürterip ugran ota çapmak, ýykgyň etmek, öwrenmek.

GYLTYZ, *syp. 1.* Kemter, çalaja. *Taýak oňa gyltyz degdi. 2.* Kelte, gysga. *Odun ýüpüm gyltyz geldi.*

◊ **Gyltyz kakmak 1)** çala ýetmezlik. **2)** çala degmek, kemter gaýtmak.

GYLTYZRAK [gyltyzyra:k], *syp. 1.* Bolmaly-syndan has kemterräk, gysgarak. *Mataň gyltyzrak geldi. 2.* Ýeter-ýetmez, çala. *Görogly munuň hem ýagyrnysyndan naýzany gyltyzrak ýetirip kowup barýar* ("Görogly").

GYLYÇ, *at. 1.* Polatdan ýasalyan uzyn egri, bir ýüzli sowuk ýarag. **2. dokm.** Kilim, dolak ýaly zatlar dokalanda argajy kakmak üçin agaçdan ýasalan senet, gural. **3.** Oglana dakylýan at.

◊ **Gylyçdan geçirmek** gylyç bilen çapyp öldürmek, bir ýanyndan gylyç bilen gymmak.

GYLYÇLAMA [gylyşlama], *iş ady.* Gylyçlamak ýagdaýy.

GYLYÇLAMAK [gylyşlamak], *işl.* Gylyç bilen urmak, gylyç bilen çapmak, gylyç salmak. *Ol ýodajygyň iki gyrasyna dikilen çybyklary gylyçlap barýardy.*

GYLYÇLANMAK [gylyşlanmak], *işl.* Gylyç bilen çapylmak, gylyç salynmak.

GYLYÇLAŞMAK [gylyşlaşmak], *işl.* Biri-biriňe gylyç salmak.

GYLYÇLATMAK [gylyşlatmak], *işl.* Gylyçlamaga mejbur etmek, gylyçlamagy başga birine buýrup etdirmek.

GYLYÇLAÝYŞ [gylyşlaýyş], *iş ady.* Gylyçlamak ýagdaýy.

GYLYK, *at.* Adamyň özüni alyp barşynda ýüze çykýan has durnukly ruhy häsiýeti, häsiýet. *Biri baý bolupdyr diýseler ynan, beg bolupdyr diýseler ynan, gylygy üýtgäpdir diýseler ynanma* (Atralar sözi).

GYLYKDAŞ, *syp.* Bir meňzeş gylykly, häsiýetleri meňzeş.

GYLYK-HÄSIÝET [gylyk-hä:sýet], *at.* Adamyň özüni alyp barşynda ýüze çykýan ruhy özboluşlyklaryň jemi. *Ahal-teke bedewleri bolsa, hakykatdan hem, tebigatyň adama eçilen aýratyn sowgadydyr, ol sazlaşyklylygyň, gözelligiň hem-de wepalylygyň ähli gylyk-häsiýetlerini özünde jemleýär* ("Türkmenistan").

GYLYKLY, *syp.* Belli bir gylyga, häsiýete eýe bolan. *Ol hoş gylykly, alçak ýigit.*

GYLYKSYZ, *syp.* Gylygy gowy däl. *Gylyksyz adam.*

GYLYM, *at.* Edilýän hereket, boluş, edim-gylm, özüni alyp baryş. *Olar erbet gylmlary bilen hemmelere bellendiler.*

GYLYNMAK, *isl., gepl.d.* Bir zada ýetmage ymtylmak, gowurak iş ornuny we ş.m. eýelemegiň arzuwynda bolmak. *Wezipä gyllynmak. Baýraga gyllynmak.*

GYLYAL [gylýa:l], *at.* Atlaryň ähli jynsyny öz içine alýan umumy ady. *Tohum gylýallarymyz üçin athana saldyrdyk* (A. Gowşudow).

GYLYALÇY [gylýa:lçy], *at.* Gylýalçylyk bilen meşgullanýan adam. *Gylýalçylar oňat aladalar netijesinde dünýäde in oňat tohum gylýallary dörediler.*

GYLYALÇYLYK [gylýa:lçylyk], *at.* Maldarçylygyň pudagy hökmünde gylýal ösdürip ýetişdirmeklik. *Tapylan süňkler gylýalçylygyň hem düýedarçylygyň ösdürilendigine şaýatlyk edýär* ("Mugallymlar gazeti").

GYMMAT, *at. 1.* Öndürilen harydyň düşýän bahasy. **2.syp.** Hakyky nyryhyndan ýokary, arzan däl. *Gymmat haryt. 3.* Bir zadyň gowulygy, artykmaçlygy. *Göwher daşyn ýüzük etseň mis bile, Gymmaty egilmez, hormat ýagşydyr* (Magtymguly). **4. ser. Gadyrgymmat. 5.** Gyza dakylýan at.

GYMMATBAHA, *syp.* Bahasy gymmat, köp pula durýan, örän bahaly. *Bu goýunlaryň in gymmatbaha, gowy ak ýüňi bolýar. Gymmatbaha metal.*

GYMMATÇYL, *syp.* Zady öz bahasyndan gymmat satýan, ýokary baha bilen satýan. *Gymmatçyl adam.*

GYMMATÇYLYK, *at.* Zatlaryň bahasynyň gymmat boluş ýagdaýy, nyrhy, bahasy ýokarylyk. *Gymmatçylyga garşy göreşmek üçin önüm öndürilişini ýokarlandyrmaly.*

GYMMATLAMA, *iş ady.* Gymmatlamak derejesi.

GYMMATLAMAK, *işl.* Öňki bahasyndan nyrhy ýokarlanmak, bahasy artmak, nyrhy galmak.

durmaň näme?

♦ **Gykylyk gopmak** galmagal, gopgun turmak.

Gykylykçy [gy:kylykçy], *syp.* Köp gykylyk edýän, galmagalçy, jenjelçi, gopgunçy.

Gykylyklaberme [gy:kylyklavermek], *işl.* Gykylyklap başlamak. *Ol birden gykylyklaberdi.*

Gykylyklama [gy:kylyklama], *iş ady.* Gykylyklamak ýagdaýy.

Gykylyklamak [gy:kylyklamak], *işl.* Gykylyk, galmagal etmek, zenzele, gopgun turuzmak. *Ol boguk sesi bilen gykylyklamaga durdy.*

Gykylyklamaklyk [gy:kylyklamaklyk], *iş ady.* Gykylyklamak ýagdaýy.

Gykylyklamazlyk [gy:kylyklamazlyk], *işl.* Gykylyk etmezlik. *Gykylyklaman oturyň.*

Gykylyklaşmak [gy:kylyklaşmak], *işl.* 1. Köp bolup gykylyklamak. 2. Biri-biriňe gaty gygyryp, hemleli bir zatlar aýtmak, diýmek. *Utanaňzokmy, ýöne gykylyklaşyp dursuňyz.*

Gykylyklaýyş [gy:kylyklaýyş], *iş ady.* Gykylyklamak ýagdaýy.

Gyl, *at.* Adamyň, haýwanyň derisiniň ýüzüne çykýan we sapaga çalym edýän sapak şekilli gatyja ösüntgi.

♦ **Gyly gyrylmadyk** heniz geýilmedik, heniz ulanylmadyk, örän täze. **Aradan gyl geçmezlik** *ser. Ara.*

Gylaw [gylow] **I**, *at.* 1. Bişen gawunyň etiniň ýüzündäki ýukajyk sary gatlak. *Gawunyň gylawyny aýyr.* 2. Daşa çalyp ýiteldilen pyçagyň, päkiniň ýiti ýüzündäki tozgalap duran owunjak demir bölekleri; päkiniň, pyçagyň ýiti ýüzi. 3. Ýitiye çigrek, iniňi tikenekledýän sowuk. *Howanyň gylawy bar.*

Gylaw [gylow] **II**, *at.* Bir işi, zady ýerine ýetirmek üçin isleg, höwes, meýil, hyjuw.

♦ **Gylaw almak** birinden ýa-da bir zatdan meçew beriji täsir ýetmek, meçewlendiriji täsir ýetmek. *Dogumlyja Maýsajyk öňki sözünüň ýer alanyna has gylaw alyp, ýene gürlämege başlady* (B. Annageldiýew). *Seniň kimden gylaw alýanyňy-ha bilemok weli, soňky wagtlarda bolup ýörüşüň-a bir hiliräk görünüär.* **Gylaw bermek** götergilemek, meçew bermek, küşgürmek.

Gylawlama [gylowlomo], *iş ady.* Gylawlamak ýagdaýy.

Gylawlamak [gylowlomok], *işl.* 1. Ýüzi gylaw almak, ýüzünde gylaw emele gelmek. *Çalnan päkiniň ýüzi gylawlady.* 2. Bişip başlamak, suwy süýjemek. *Gawun ýaňy gylawlap başlapdyr.*

Gylawlamaklyk [gylowlomokluk], *iş ady.* Gylawlamak derejesi.

Gylawlandyrmak [gylowlonnurmok], *işl.* Bir işi, zady ýerine ýetirmäge höweslendirmek, isleg, meýil döretmek; gylaw bermek, hyjuwlandyrmak.

Şatlykly habar ony täze ýeňişlere gylawlandyrdy.

Gylawlanmak [gylowlonmok], *işl.* Bir işi etmäge ýa-da haýsydyr bir zada höweslenmek, gylawly bolmak. *Täzeden bári sen okuwa gaty gylawlanyp başlapsyň.*

Gylawly [gylowly] **I**, *syp.* 1. Gylawy bar bolan, gylaw emele gelen. *Seniň päkiň ýüzi gylawly.* 2. Ýüzünde gylawy bolan, bişip başlan (gawun hakynda).

Gylawly [gylowly] **II**, *syp.* Bir işi, zady ýerine ýetirmäge islegi, meýli güýçli, höwesjeň, göwünjeň, hyjuwly. *Gylawly söweş küýsänler, Sagdagyn egri asanlar* ("Görögly").

Gylawlylyk [gylowluluk], *at.* Bir işi, zady ýerine ýetirmäge islegi, meýli barlyk, höwesjeňlik, göwünjeňlik.

Gylçy, *syp., gepl. d.* Ýaranjaňlyk edýän, ýaranjaň.

Gylçyk, *at.* 1. Arpanyň, bugdaýyň, arpaganyň we ş. m. däneleriniň, gabygynyň ujundaky dürtlerişip duran gyljymak püri. *Dayhanlar döwek goşup, dänäni gylçykdyr samandan saýlaýardylar.* 2. Balygyň etindäki inçejik uzyn süňkjagazlar.

Gylçykly, *syp.* Gylçygy bar. *Orakçylaryň penjesine agram berýän gylçykly towza bolsa bagt ýıldyzynyň şöhle syçratgysyna döndi* (B. Kerbabaýew). *Gylçykly balyk.*

Gylçyllaşmak, *işl., gepl. d.* Biri bilen gözdençykgynç derejede ýakyn aragatnaşyk saklamak, gaty ýakynsyrap gatnaşmak. *Ol pylany bilen gaty gylçyllaşýar welin, beýle gatnaşygyň soňy bolaysa näbileýin?*

Gylçylyk, *at, gepl. d.* Ýaranjaňlyk, ýalym-saklyk.

Gyldyrgan [gyllyrğan], *at.* 1. Käbir haşal otlaryň baldagynda, ýapragynda ösýän gyl ýaly tikenjikler. *Elime gyldyrgan çümdi.* 2. Gumda bitýän iýilýän ot.

Gylguýruk [gylguýruk], *at.* Möwsümleýin uçup gelyän, guýrugy inçe, müçesi kiçiräk aw guşy. *Gyrylyk sesli, uçarman gylguýrukлары ilkinji tapgyrlary agyp-dönyärdiler* (B. Gurbanow).

Gyl-Gymyr [gyl-ğymyr], *at.* Gylyň owunjak bölekleri, gylyň gyryndylary.

Gyljagaz [gyljağaz], *at.* Kicijik gyl.

Gylla: **gylla ýary** bir zadyň deň ýary, ikiden bir bölegi.

Gyllak, *syp.* Endamynda gylly kân, tüýlek, gylly. *Gyllak adam.*

Gyllaklyk, *at.* Endamy tüýleklik, gyllylyk.

Gyllama, *iş ady.* Gyllamak ýagdaýy.

Gyllamak, *işl.* Geçiniň sütügindeň çöpürini saýlamak, düýe ýüňüni irimçigini saýlap aýyrmak. *Egriljek ýüňi gyllamak.*

Gyllamaklyk, *iş ady.* Gyllamak ýagdaýy.

Gyllaýyş, *iş ady.* Gyllamak işi.

damak hereketi.

GYMYLDY [gy:mylly], *at.* 1. Bir zat gymyldanda (çala hereketlenende, gozgananda, togalananda) emele gelýän hereketiň ady. 2. Başyňy çaramaklyk, işläp günüňi görmeklik, özüňi oňarmaklyk; – *Girim-çykym nähili? Taplar ýagşymy? – Aý, bir gymyldy bar.*

GYMYL-GYMYL [gy:myl-ğy:myl], *s. ş. aňl. söz.* Çala gymyldanylanda, çala hereketlenilende emele gelýän hereket. *Gymyl-gymyl etmek.*

GYMYRSAMA, *iş ady.* Gymyrsamak ýagdaýy.

GYMYRSAMAK, *işl.* Köpçülik bolup hereket etmek, ýöremek, topar bolup bir ugra barmak (köplenç, ownuk mör-möjekler hakynda). *Hiniň töwereginde garynjalar gymyrsaýardylar.*

GYMYRSAMAKLYK, *iş ady.* Gymyrsamak hereketi.

GYMYRSAÝYŞ, *iş ady.* Gymyrsamak ýagdaýy.

GYMYRSY, *at.* Köpçülikleýin edilýän hereket, gymyldy, başly-baratlyk. *Birinji tüpeň sesi çykan badynda, ibirt-de zibirtlik başlanyp, obanyň içi gymyrsy boldy* (A. Gowşadow).

GYMYZ, *at.* Baýtal süýdünden taýýarlanýan çal. *Gazak dostum maňa gymyz berdi.*

GYN [gy:n], *at.* Pyçagyň, gylyjyň tygyna laýyk edilip, gaýyşdan we ş. m. zatdan edilýän gap, gylap.

◊ **Gyn ýaly** dar, syrlaşyp duran. *Onuň jalbarynyň gonjy edil gyn ýalydy.*

GYNALMAK [gy:nalmak], *işl.* Sütem edilmek, süteme, jebre sezewar edilmek.

GYNAMA [gy:nama], *iş ady.* Gynamak hereketi.

GYNAMAK [gy:namak], *işl.* 1. Sütem, zorluk etmek, jebir, azap çekdirmek, süteme sezewar etmek. 2. Azar bermek, janyny ýakmak, ezyet bermek, ynjytmak.

GYNAMAKLYK [gy:namaklyk], *iş ady.* Gynamak ýagdaýy.

GYNANÇ [gy:nanç], *at.* Agyr ýitgi, şowsuzlyk we ş. m. zerarly döredýän gaýgyly duýgy, gam, gussa. *Sen asyl öz gynanjyňy menden näme üçin gizledin?*

◊ **Gynanç bildirmek** biriniň gynanjyna duýgudaşlyk bildirmek.

GYNANÇLY [gy:nanyşly], *syp.* Gynanç döredýän. *Gynançly habar.*

GYNANDYRMAK [gy:nannymak], *işl.* Birinde gynanç döretmek, ýüregini awutmak. *Bolan waka ýaman gynandyrdy.*

GYNANDYRYJY [gy:nannyryjy], Gynanç dörediji, ýürek awudyjy.

GYNANJAŇ [gy:nanjaň], *syp.* Sähel zada gynanýan, ýüregi awaýan, nebsi agyrýan. *Gynanjaň adam.*

GYNANJAŇLYK [gy:nanjaňlyk], *at.* Gynanjaň adamyň häsiýeti, gynanmak gylygy.

GYNANMA [gy:nanma], *iş ady.* Gynanmak ýagdaýy.

GYNANMAK [gy:nanmak], *işl.* 1. Bir zat sebäpli ýüregiň awamak, nebsiň agyrmak, gynanç döremek. 2. Bir zada ökünmek, ahmyr etmek. *Otludan galanyma gynanybam durmadym.*

GYNANMAKLYK [gy:nanmaklyk], *iş ady.* Gynanmak ýagdaýy.

GYNANYŞ [gy:nanyş], *iş ady.* Gynanmak ýagdaýy, derejesi. *Gynanyşy gaty ýaly-la?!?*

GYNANYŞMAK [gy:nanyşmak], *işl.* Bile gynanmak, birnäçe bolup gynanmak. *Gynanyşyp, köp arman çekip galdylar* ("Görogly").

GYNATMAK [gy:natmak], *işl.* Gynamak katdyna ýetirtmek.

GYN-GYSSAG [gy:n-ğyssağ], *hal.* Kynçylyk, kynlyk. *Ol gyn-gyssag görüp ýaşan adam dälidi.*

GYŇAÇ [gy:ňaç], *at.* 1. Durmuşa çykan türkmen aýal maşgalalarynyň başyna ýa-da börüğine oraýan uzyn üçburç ýaglygy. *Haty gyňajynyň ujuna düwdi.* 2. Başa atylýan, oralýan owadan gülli ullakan ýüň ýaglyk, şabrama ýa-da pişigöýme.

GYŇAÇLYK [gy:ňaşlyk], *syp.* Gyňaç üçin niýetlenen, gyňaç eder ýaly, gyňaç bolar ýaly (mata). *Gyňaçlyk mata.*

GYŇAJUJY [gy:ňaju:jy], *at.* Gyňajyň ujuna berkidilip, börüge ildirilýän, uýy ildirgiçli ýasyja kümüş şaý, ýaşmagujy.

GYŇAK, *at.* Çöregiň gyrasynyn gatyрак bişen kitirdewük yeri. *Çöregiň gyňagy.*

GYŇRA, *syp., ser.* **Gyňyr.** *Gyňra adam.*

GYŇRALMA, *iş ady.* Gyňralmak ýagdaýy.

GYŇRALMAK, *işl.* 1. Azm urmak, dazarylmak, herrelmek. *Ahyrsoňy gyňralmaly boldy.* 2. Gyňyr bolmak, hyrsyzlanmak, gaharly seretmek. *Ol gyňralyp seretdi.*

GYŇRALMAKLYK, *iş ady.* Gyňralmak ýagdaýy.

GYŇRALYŞ, *iş ady.* Gyňralmak derejesi.

GYŇYR, *syp.* Ýüzi agyr, hyrsyz, yzgytsyz, gyňra.

GYŇYRLYK, *at.* Gyňyr gylyk-häsiýetlilik, hyrsyzlyk, yzgytsyzlyk, gyňrallyk. *Ol gyňyrlık bilen gelnine seretdi-de çykyp gitdi* (B. Gulow).

GYP: **gyp basmak** birden gamça basmak, ýüzin salmak, aýak aldygyna çapdyryp gitmek. *Pälwan aga başyny gutaryp bilse razy, atyny münüp gyp basdy* (S. Annasähedow).

GYP-GYRMZY, *syp.* Öte gyrmzy, has gyrmzy. *Gyp-gyrmzy gyňaç.*

GYP-GYZYL, *syp.* Dym-gyzyl, öte gyzyl, gaty gyzyl. *Gyp-gyzyl alma.*

GYPJYK, *syp.* Sähel bir hereket üçin gypjynyp duran, tisginmekden, gypjynmakdan öwrendekli bolan, gypjynagan. *Gypjyk at.*

GYPJYKLYK, *at.* Gypjyga mahsus bolan gylyk-häsiýet. *Onuň gypjyklygy aýrylandyr.*

GYMMATLAMAKLYK, *iş ady.* Gymmatlamak ýagdaýy.

GYMMATLAMAZLYK, *işl.* Bahasy ýokary galmazlyk.

GYMMATLAŞMAK, *işl.* Bahasy, nyrhy öňküsinden birneme ýokarlanmak, bahasy kem-kemden ýokary galmak, gymmatlap ugramak.

GYMMATLATMAK, *işl.* Bahasyny, nyrhyny öňküsinden galdyrmak, bahasyny köpeltmek, nyrhyny artdyrmak.

GYMMATLAÝYŞ, *iş ady.* Gymmatlamak derejesi. *Harytlaryň gymmatlaýşy.*

GYMMATLY, *sy.* 1. Ähmiýetli, peýdaly, wajyp. *Gymmatly maslahat. Gymmatly teklip. Gymmatly söz.* 2. göç. *m.* Gadyrly, söýgüli, arzyly. *Sen meniň üçin ähli dostdan gymmatly.*

◇ **Gymmatly wagt** in ähmiýetli, peýdaly, gerekli pursat.

GYMMATLYK, *at.* 1. *ser.* **Gymmatçylyk.** 2. *sy.* Gymmatly zat, hadysa. *Medeni gymmatlyklar. Maddy we ruhy gymmatlyklar.*

GYMPAÝ, *sy.* Bir gözünüň ýokarky gabygy gözünüň üstüne bürelip, gözünü çala açyp seredýän, bir gözi gypygrak. *Gympaý adam.*

GYMPAÝLYK, *at.* Gympaýyň ýagdaýy, bolşy.

GYMŞAMAK, *işl., kön.s., ser.* **Gymyldamak** 1.

GYMŞAŞMAK, *işl., ser.* **Gymyldaşmak** 1. *Sürüldiler il barysy eňşeşip, Pyganyndan daglar, daşlar gymşaşyp, Asman joşa geldi, zemin gowşaşyp, Bulutlar durdular nala, Seyidi! (Zelili).*

GYMŞATMAK, *işl., ser.* **Gymyldatmak.** *Çagajyk ukynyň arasynda ýylgyrýar we dodaklaryny gymşadýar-da, ýene uka gidýär.*

GYMYLDAMA [gy:myllama], *iş ady.* Gymyldamak hereketi.

GYMYLDAMAK [gy:myllamak], *işl.* 1. Eýläk-beýläk gozganmak, hereketlenmek. *Goja sallançakda gymyldan Nazarjyga seretdi (H. Meläýew).* 2. *gepl.d.* Azda-kände işlemek, zähmet çekmek. *Şoldur-şol, bir kärde gymyldap ýörün.* 3. Çala ýöräp ugramak, ýerinden gozganmak, hereketlenmek, gymyldamak. *Araba ýuwaşlyk bilen gymyldap ugrady.*

GYMYLDAMAKLYK [gy:myllamaklyk], *iş ady.* Gymyldamak ýagdaýy.

GYMYLDAŞMAK [gy:myllaşmak], *işl.* 1. Birnäçe zat gymyldamak, köp bolup gymyldamak, hereketlenmek. 2. *gepl.d.* Özünden basga birnäçe adam bilen bile bir zada meşgullanmak, bir işe güýmenmek. *Bizem güýjümüziň yetdiginden gymyldaşan bolup ýörüs.*

GYMYLDATMAK [gy:myllatmak], *işl.* Bir zady çala hereketlendirmek (yrgyldatmak, ýerinden gozgamak).

GYMYLDAÝYŞ [gy:myllaýyş], *iş ady.* Gymyl-

GYPJYNDYRMAK [gypjynnyrmak], *işl.* 1. Bedeniňe agram salyp agyrtmak, bijaý hereket edip, bir ýeriňi agyrtmak. *Biliňi gypjyndyrmak.* 2. Urjak ýaly edip, biriniň gözünü gyryp-gyryp etdirip tisingindirmek, tisingindirip gorkuzmak.

GYPJYNMA, *iş ady.* Gypjynmak ýagdaýy.

GYPJYNMAK, *işl.* 1. Bedeniň bir ýerine agram düşüp agyrmak. *Onuň bili gypjynypdyr.* 2. Salganýan zat bir ýeriňe deger öýdüp, gözüňi gyryp-gyryp edip tisingmek, gorkup tisingmek. *“Öňüňden alaja-mulaja pişik çyksa gorkjakmy?” diýende, jigisi: “Ýok” diýip, pert jogap beren dessine dogany iki elini onuň ýüzüne golaýladyp, çapak çaldy weli, ol tisinginip, gözlerini gypanyny bilmän galdy.*

GYPJYNMAKLYK, *iş ady.* Gypjynmak ýagdaýy.

GYPJYNYŞ, *iş ady.* Gypjynmak ýagdaýy.

GYPJYNYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup gypjynmak, bilelikde gypjynmak.

GYPMA, *iş ady.* Gypmak ýagdaýy.

GYPMAK, *işl.* 1. Köplenç, bir gözünü çalt ýumup açmak arkaly birine yşarat etmek; gabaklary çalt hereketlendirmek. *Ol göz gypyp, ýyljyraklap gepledi.* 2. *ser.* **Gypmak** 2. *Eşek gulagyny gypyp, kürresine topuldy.*

GYPMAKLYK, *iş ady.* Gypmak hereketi.

GYPYK, *sy.* 1. *ser.* **Gympaý.** 2. Gulaklary ýapyrylyp duran (mal hakda). *Gulagy gypyk eşek.*

GYPYNÇ, *at.* Birinden edilýän ätiýaç, howatyr, gorky-ürki.

◇ **Gypynç etmezlik** birinden ýa bir zatdan çekinmezlik, gorkmazlyk, howatyr etmezlik. *Seydi handan hiç hili gypynç etmän, batyrgaý jogap beripdir (N. Pomma).*

GYPYRMAKLYK, *iş ady.* Gypymak ýagdaýy.

GYPYRTMAK, *işl., gepl., d.* Bir ýan ujundan kesip, ýatyrp ugramak, pürrelemek. *Sen näme mekge-jöweni gypyrdyp, baryarsyň? (A. Gowşudow).*

GYPYRYŞ, *iş ady.* Gypymak ýagdaýy.

GYPYS, *iş ady.* Gypmak ýagdaýy.

GYPYŞMAK, *işl.* 1. Biri-biriňe göz gypmak. – *Sen ony al, men muny – diýip, göz hem gypyşdy.* 2. Gulaklary ýapyrmak, ýapyryşmak (at, eşek hakynda). *Atlar gulaklaryny gypyşyp, suwly bedrä topuldylar.*

GYR I, *at.* Takyr, çöl, alaň bolup uzalyp gidýän daşlyk, çägelik ýer. *Günortan yssy çagynda, Düşdüler ýalazy gyrda (M. Seyidow).*

◇ **Gyryň daşy ýaly** örän köp, bol, çendanaşa kän (köplenç, bakja ekinleri hakda). *Ekinler başyna gören ýaly bitipdir, garpyzymyz dagy gyryň daşy ýaly (N. Esenmyradow).*

GYR II: gyr duşman biri-birine öçli, baryp ýatan duşman, tüýs duşman. **Gyr kakyny (jyny)** *ser.* **Gypjyn** we **Gyr-kakyn.** *Olaryň gyr jyny ýolbarslaryň çagalarymyş (O. Ödäýew).*

GYR [gy:r], *syp.* Çalymtyl reňkli. *Watan üçin çykdyr gyr at üstüne, Tä janym çykyňça dönmenem, begler!* (Seýdi).

GYRA, *at.* 1. Bir zadyň üst tekizligini çäklendirýän çeti, erňegi, töweregi. *Gyrasyň gör-de, bizini al, En-esini gör-de, gyzyň al* (Atalar sözi). 2. Giňişlik bilen baglanyşykly zatlaryň ýakasy, kenary. *Deňziň gyrasy. Şäheriň gyrasy. Tokaýyň gyrasy.* 3. Yz, yz tarap; çet.

GYRADEŇ, *syp.* Hemmesiniň boýy, derejesi deň, bir meňzeş, birsydyrgyn.

GYRADEŇLIK, *at.* Hemmesiniň boýy, derejesi deňlik, bir meňzeşlik, kybapdaşlyk, birsydyrgynlyk. *Zähmete hak tölenende gyrađeňlik bolup bilmez, her kimiň gazanjy işleýşine görädir.*

GYRADOLAW [gyradolow], *at.* Haly we haly önümleriniň iki gyrasyndaky baş-altı erşiň daşyna uzynlygy boýunça saralýan gök, ýaşyl ýa-da gara ýüp.

GYRAGARA [gyrağara], *at.* 1. Keçäniň gyrasyndaky on-on baş santimetr çemesindäki gara zolak. 2. Tarada dokalýan matalaryň gyrasyna goýberilýän bir-iki santimetr çemesindäki gara, ýaşyl çyzmyk.

GYRA-GYRMA [gyra-ğyrma], *syp.* Erňegine çenli dolan, püre-pür, dos-doly, gyrma-gyrat.

GYRAK-BUJAK [gyrak-bu:jok], *at.* Bir zadyň çeti, gyrasy, gapdaly, eýlesi-beýlesi. *Olaryň hyýaly gyрак-bujagrakdan habar tutup gaýtmakdy* (Ý. Mäm-mediýew).

GYRAKLATDYRMAK, *işl.* Gyraklatmak işini birine etdirmek.

GYRAKLATMAK, *işl.* Işden, wezipeden we ş.m. çetleşdirmek.

GYRAKY, *syp.* Haýsydyr bir ýeriň gyrasyndaky, çetindäki. *Gyraky tam.*

GYRAN, *syp., gepl. d., ser. Gyrgyn.* Kyrk ýyl gyran gelse, içinde ajally öler (Atalar sözi).

♦ **Gyrana bermek** 1) bir ýanyndan köpçülikleýin girmek, öldürmek. 2) *göç.m.* gülşükli sözler aýdyp, köp adamy gaty güldürmek, gyzylgýran bolup güler ýaly etmek. *Ol gyzykly hem gülküli gürrüňleri bilen diňläp oturanlary gyrana berip otyrды.* **Gyran alan (almyş)** "gyrlyp tükenesiňiz" diýen manyda ulanylýan gargyş sözi. **Gyran degen (degmiş)** *ser. Gyran alan (almyş).*

GYRAN [gyra:n], *at.* Tümeniň ondan birine barabar kümüş pul birligi. *Sanadylar jynňyrdadyp gyrany, Küde gyran haýran etdi göreni* (B. Kerbabaýew).

GYRAN-JYRAN [gyra:n-jyra:n]: **gyran-jyrana salmak** *ser. Gyran-jyran etmek.* **Gyran-jyran etmek** dyr-pytrak etmek, başly-barat dargatmak, hersini bir ýana kowmak. *Öňünden çykan towşanlary kowalap, gyran-jyran edipdir* (A. Soltanmyradow).

GYRASARY [gyrasa:ry], *at.* Aýal-gyzlaryň tarada dokaýan keteni, sowsany we ş. m. matalarynyň gyrasyndaky sary, ýaşyl zolak. *Onda keteniniň gyrasarysy, Ýada saýýar çopantelppek gülleri* (M. Seýidow).

GYRAT [gyra:t], *syp.* Bir zada has ýakyn, has golaý. *Ýorunjany ýere gytrat edip ormaly.*

GYRATLAMA [gyra:tlama], *iş ady.* Gyratlamak ýagdaýy.

GYRATLAMAK [gyra:tlamak], *işl.* 1. Haýsydyr bir ýere golaýlamak, ýakynlamak. *Gün Köpetdagyň beýik gerşine gyratlapdy* (A. Gowşudow). 2. Belli bir wagta laýyklemek. *Gijä galaryň öýtmediňmi, edil otlyň ugrajak wagtyna gyratlap gelýän!?*

GYRATLAMAKLYK [gyra:tlamaklyk], *iş ady.* Gyratlamak derejesi.

GYRATLAÝYŞ [gyra:tlayýş], *iş ady.* Gyratlamak işi.

GYRAW [gyrow], *at.* Ir ertiriň ümürliräk sowuk howasynda sowan ýeriň, otuň, çöp-calamlaryň üstüne düşüp, ýukajyk ak örtük emele getirýän gar tozgajyklary görünüşindäki ygal. *Ýere gyraw düşüpdir.*

♦ **Gyraw düşen ýaly bolmak** agarmak, çalarmak. *Saç-sakgalyň-a gyraw düşen ýaly bolupdyr.*

GYRAWLAMA [gyrowlomo], *iş ady.* Gyrawlamak ýagdaýy.

GYRAWLAMAK [gyrowlomok], *işl.* 1. Ýüzünde, üstünde gyraw emele gelmek. *Agaçlaryň ýapraklary gyrawlapdyr.* 2. *göç. m.* Saç-sakgaly agaryp başlamak, çalarmak. *Sakgaly gyrawlamak.*

GYRAWLAMAKLYK [gyrowlomokluk], *iş ady.* Gyrawlamak ýagdaýy.

GYRAWLAMAZLYK [gyrowlomozluk], *işl.* Gyraw örtügi emele gelmezlik.

GYRAWLATMAK [gyrowlotmok], *işl.* Gyraw emele getirmek.

GYRAWLAÝYŞ [gyrowloýuş], *iş ady.* Gyrawlamak ýagdaýy.

GYRÇABERMEK [gyrça:vermek], *işl.* Gyrçap ugramak; gyrçamagy dowam etdirmek. *Bol, piliňi al-da gyrçaber.* *Ýabyň içini şeýt-de ýadaýançan gyrçaber.*

GYRÇALMAK, *işl.* 1. Suw geçýän ýabyň içi gyrlyp arassalanmak, hapasy gyrlyp aýrylmak. *Suw akýan ýap gyrçaldy.* *Ýeriň çäýry gyrçalyp aýryldy.* 2. Ýiti zat bilen ownuk böleklere bölünmek, kerçelmek. *Gyrçalan ýorunja.*

GYRÇAMA, *iş ady.* Gyrçamak işi.

GYRÇAMAK, *işl.* Ýabyň ýa-da bir ýeriň ot-çöpüni, üstki gatlagyny pil we ş. m. zatlar bilen girmek, gyryp aýyrmak. *Haşal otlary gyrçap aýyrdyk.*

GYRÇAMAKLYK, *iş ady.* Gyrçamak ýagdaýy.

GYRÇAMAZLYK, *işl.* Gyrçamak işini etmezlik, ýerine ýetirmezlik. *Heniz ýaby gyrçamandyk.*

GYRÇAŞDYRMAK, *işl.* Gyrçap gutarmak, yzly-yzyna gyrçamak, gyrçap çykamak. *Ýaplary gyrçaşdyrmak.*

GYRÇAŞMAK, *işl.* 1. Gyrçamak işini bile etmek, bilelikde gyrçamak. *Adamlar ýaplary gyrçaşyp ýördüler.* 2. Gyrçamaga kömek etmek. *Ýaşula mellegindäki çäýyrlary gyrçaşdym.*

GYRÇATMAK, *işl.* Gyrçamak işini birine etdirmek; gyrçamaga ýol bermek, mümkinçilik döretmek. *Ýaby gyrçadyp arassalatmak. Ýorunjany gyrçatsañ, şony menem oňarjak ahryr.*

GYRÇAYYŞ, *iş ady.* Gyrçamak täri.

GYRÇUW, *syp.* Gysga gyrkylan. *Ol güri gara sakgalynyň ujuny çyrpyp, gyrçuw edipdir* (A. Gowşudow).

◇ **Gyrçuw sakgal** gaýçy bilen gyrkylp gysgal-dylan, gyradeň edilip, gyrkylan gysgajyk sakgal. *Gyrçuw sakgally adam.*

GYRÇYLDAMA [gyrçyllama], *iş ady.* Gyrçyldamak ýagdaýy.

GYRÇYLDAMAK [gyrçyllamak], *işl.* At ýaly haýwanlar gatyрак ot, bede iýende gyrçyldyly ses çykmak.

GYRÇYLDAMAKLYK [gyrçyllamaklyk], *iş ady.* Gyrçyldamak ýagdaýy.

GYRÇYLDATMAK [gyrçyllatmak], *işl.* Gyrçyldyly ses çykarmak. *At oty gyrçyldadyp iýýärdi.*

GYRÇYLYDAÝYŞ [gyrçyllaýyş], *iş ady.* Gyrçyldamak derejesi.

GYRÇYLDY [gyrçylly], *at.* At ýaly haýwanlar gatyрак ot, bede iýende çykýan sesiň ady.

GYRÇYM: **gyrçym bolmak** azrak ösmek, ele ilip ugramak, gyrçamaga, ormaga ýaramak (ot, ýorunja we ş. m. hakynda). *Ýorunja gyrçym bolupdyr.*

GYRÇYMA, *at.* Güýz aýlarynda ýorunjanyň iň soňky gowy ösüp bilmedik ýüzi; ýaňy boý alyp ugran ot. *Gök gyrçyma ülpüldäp otyrды.*

GYRDAMA, *iş ady.* Gyrdamak ýagdaýy.

GYRDAMAK, *işl.* Būdūr-sūdūr ýerini gyryp düzlemek, ýonup ýylmamak, gyryp tekizlemek. *Ussa ýasaýan çanakdyr okaralarynyň gyralaryny gyrdap goýupdyr.*

GYRDAMAKLYK, *iş ady.* Gyrdamak derejesi.

GYRDAŞDYRMAK, *işl.* Būdūr-sūdūr ýerlerini gyrdap düzleşdirmek, ýonup ýylmaşdyrmak. *Tümün agzynyň käbir göwnüne ýaramadyk ýerlerini gyrdaşdyryp ýylmamaga, taraş bermäge durdy* (A. Gowşudow). *Pil sapyny aýna döwügi bilen gyrdaşdyrmak.*

GYRDAŞMAK, *işl.* Gyrdamak işini bile ýerine ýetirmek, bilelikde gyrdamak, gyrdamaga kömek etmek.

GYRDATMAK, *işl.* Gyrdamak işini başga birine etdirmek. *Eýeriň gaşyny gyrdatmak.*

GYRDAYYŞ, *iş ady.* Gyrdamak işi.

GYRDY, *at.* Alçy we eşek taraplary sürlüp ýylmanan aşyk.

GYRDIRMAK I, *işl.* Gyrmaga mejbur etmek, köpçülikleýin öldürtmek; gyrylmagyna sebäp bolmak, ýol bermek. *Az sanly gymmat baha goşuny biderek gyrdyrmagyň näme manyсы бар* (B. Kerbabaýew).

GYRDIRMAK II, *işl.* 1. İçiniň etini gyrgyç bilen aldyrmak (gawun, garpyz we ş. m. hakynda). *Gawun gyrdyrmak.* 2. Ýüzüniň būdūr-sūdūr ýerlerini düzletmek, yüzüni ýondurmak. *Dutaryň gapagyny gyrdyrmak.* 3. Sesiňi gyrylmak kadtyna ýetirmek. *Gygyryp sesiňi gyrdyrmak.* 4. Oty owunjak edip çapdyrmak, kesdirmek. *Ýorunja gyrdyrmak.* 5.

Edil üstünden gaýdyrmak, gyratlap geçirmek. *Uçarlar tokaýy gyrdyryp uçýardylar* (B. Kerbabaýew).

GYRGY [gyrğy], *at.* Meleräk reňkli, çünki egri, laçynlar maşgalasyndan bolan uly bolmadyk ýyrtýy guş. *Gyrgy jüýjäni alyp, ýokary göterildi.*

◇ **Gyrgy gören serçä dönmek** gorkup dyr-pytrak bolup çäkmak. *Gyrgy gören serçä döndi duşmanlar; Goşun batly üstlerine inende* (A. Kekilow).

GYRGYÇ [gyrğyç], *at.* 1. Gawunyň, garpyzyň, kädiniň we ş. m. içini gyrmak üçin ulanylýan, gyralary ownuk dişli, çemçä meňzeş, poslamaýan demirden ýasalan gural. 2. Bir, üç ýa-da dört gapdaly ownuk we iri dişli gök önüm gyrmak üçin aşhanada ulanylýan demir enjam.

GYRGYN [gyrğyn] I, *at.* lukmanç. Köpçülikleýin häsiýetli ýokanç kesel, gyran.

◇ **Gyrgyna bermek 1)** ölüme sezewar etmek. *Şasepit agyr ýygyny gyrgyna berip, özi zordan gaçyp gutuldy* ("Görogly"). 2) göç. m. adamlary gaty güleşdirmek, güldürip kese ýykmaq. *Ol her hili toslama gürrüňleri bilen oturanlary güleşdirip gyrgyna berdi.* **Gyrgyna salmak** gyran-jyran etmek, horlamak, heläkçilige sezewar etmek.

GYRGYN [gyrğyn] II: **gyrgyn suw** ýata şor suwuň yüzüne ýygnanýan süýji suw.

GYRGYNÇYLYK [gyrğynçylyk], *at.* Köpçülikleýin ölüm-ýitim, köpçülikleýin gyrylmaga sebäp bolýan ýagdaý.

GYRGYZ [gyrğyz], *at. ser.* **Gyrgyzlar.**

GYRGYZLAR [gyrğyzlar], *at.* Gyrgyzystanyň esasy ilatyny düzýän halk.

GYR-JYN, *at.* "Ýigreneni, ýigrendigi" ýaly many anladyp, birinji, ikinji we üçünji ýöňkemelerde ulanylýar. *Onuň gyr-jyny ýylandy, görse ugry gaçardy.*

GYR-KAKYN, *at.* Ýek ýigrenýän zady, myrryh görýäni.

GYRKDYRMAK [gyrykdyrmak], *işl.* Gyrkmak işini başga birine etdirmek. *Sürüdüki goýunlaryň gyrykdyrmak.*

GYRK-GYRK, *s.ş.aňl.söz.* Gark bolup barýan adamyň çykarýan sesi.

◇ **Gyrk-gyrky sanamak** gark bolup başlamak,

gark bolmak.

GYRKMA [gyrykma], *iş ady*. Gyrkmak ýagdaýy.

GYRKMAK [gyrykmak], *işl.* 1. Ýüňi, saçy we ş. m. zatlary gaýçy, gyrkylyk bilen kesip aýyrmak. *Ol sakgalyny gyrkyp azaltýdy* (A. Durdyýew). 2. Üznüksiz süýkeşmek, degip hereket edip durmak netijesinde ýolmak, gymak. *Arabanyň arşy golgaýşyny gyrkypdyr*.

GYRKMAKLYK [gyrykmaklyk], *iş ady*. Gyrkmak ýagdaýy.

GYRKMAZLYK [gyrykmazlyk], *işl.* Gaýçy, gyrkylyk bilen kesmezlik.

GYRKYBERMEK [gyrkyvermek], *işl.* Gyrkyp ugramak; gyrkmaýy dowam etdirmek. *Kagyzy şu ýerinden gyrkyber. Matany öňki edişiň ýaly şeyt-de gyrkyber.*

GYRKYLMAK, *işl.* Ýüň, saç we ş. m. zatlar gaýçy, gyrkylyk bilen kesilip aýrylmak. *Goýunlar öz wagtynda gyrkylp, meýdana sürüldi.*

GYRKYLYK, *at.* Goýun, geçi we ş. m. mallaryň ýüňüni gyrkmak üçin ulanylýan uzyn sally demir gaýçy. *Gyrkylyk bilen goýun gyrkmak.*

GYRKYM, *at.* Goýun-guzy gyrkylýan wagt, möwsüm.

GYRKYMÇY, *at.* Gyrkym döwründe dowar gyrkýan adam; gyrkym işinde işleýän adam.

GYRKYNDY [gyrkynny], *işl., ser. Gyýkyndy.* *Ol bende haýsy bir demriň gyrkyndysyny eline alsa-da, ol gopuz bolup saýrap durandyr* (N. Pomma).

GYRKYNMAK, *işl.* Gyrkmak işini özüň ýerine ýetirmek, özüň üçin gyrkmak.

GYRKYŞDYRMAK, *işl.* 1. Gyrkyp çykamak, gyrkyp gutarmak. 2. Çyryp, kesip çykamak, çyrypyşdyrmak. *Hoşgeldi ýaş üzümiň biderek çybyklaryny gaýçysy bilen gyrkyşdyryp goýberýärdi* (A. Gowşudow).

GYRKYŞMAK, *işl.* 1. Gyrkmaga kömek etmek. *Çopanlara goýun gyrkyşmak.* 2. Gyrkmak işini bile etmek. *Çopan bilen çoluk goýun gyrkyşyp durdular.*

GYRKYTMAK, *işl.* Kābir ýiti: talh, turşy, ýympyk tagamly zatlary iýeniňde bokurdagynda biynjalyk ediji täsir duýmak. *Beýini bir dişläp ýuwutdym weli, bokurdagymy gyrkytdy.*

GYRLYK, *syp.* Giden gyr bolup ýatan ýer.

GYRLYM, Bir zat berilýän, satylýan ýerde emele gelýän basa-baslyk, dyknyşyk, itnişik, gyrlyşyk.

♦ **Gyrlym bermek (bolmak)** bir zat üçin basga düşmek. *Mallaryň guýularyň başynda gyrlym berýäni onuň gözünüň önünden gitmeýärdi* (B. Kerbabaýew).

GYRLYŞDYRMAK, *işl.* Iki tarapy biri-birine öjükdirip uruşdyrmak. – *Adamlara gep berip, näme, gyrlyşdyrjak bolýarmyn?*

GYRLYŞMAK, *işl.* 1. Iki tarap bolup uruşmak, biri-biriňi öldürmek, ölüşmek. 2. *göç. m.* Bir zat üçin basga düşmek, gyrlym bermek.

GYRLYŞYK, *at.* 1. Bir zat üstünde biri-biriň bilen

urşup gyrlyşmaklyk, ölüşük. 2. *göç. m., ser. Gyrlym.* *Harydyň gaty gowy bolsa, üstü gyrlyşyk bolaýýar.*

GYRMAKI, *işl.* Hemmesini öldürmek, tutuşlygyna ýok etmek, öldürip çykamak.

GYRMAK II, *işl.* 1. Bir zadyň бүдүр-сүдүр ýerini ýonmak, ýylmamak, gazap aýyrmak. *Polady berk pal-tany gyrp gutarmak aňsat iş däl* (B. Kerbabaýew).

2. Bir zady kesmek, gyrkmak, gyrkyp aýyrmak. *Her syrymdan soň darak kakyp, her iki syrymdan hem çitim gyrýardylar* ("Edebiýat we sungat"). 3. Üzmek, ýolmak, ýok etmek. *Möýüň kerebini gymak.* 4. Ýüzündäki hapasyny, kesmegini we ş. m. zatlaryny aýyrmak. *Çorbanyň ýüzüne çykan köpükleri gyrp aýyrmak.* 5. Bölek-bölek edip kesmek, çapmak, kerçemek. *Ýorunjany gyrp, goýna berseň gowy iýýär.* 6. Belli bir sebäbe görä sesiňi boguk çykarmak. *Sowuk suw sesini gyrpdyr.*

GYRMAKÖWÜŞ, *at.* Galyň gaýyşdan tikilen apgyrtsyz, aşagy galyň, ökje tarapy beýik, burny ýasy köwüş.

GYRMALAMA, *iş ady*. Gyrmalamak ýagdaýy.

GYRMALAMAK, *işl.* Gabyň erňegine çenli doldurmak, püre-pür etmek, gyra-gyrma etmek. *Sygryň diňe ertirki sagymy bedrāni gyrmalady.*

GYRMALAMAKLYK, *iş ady*. Gyrmalamak işi.

GYRMALANMAK, *işl.* Gyra-gyrma edilmek, erňegine çenli doldurylmak. *Çelek suwdan gyrmalandy.*

GYRMALATMAK, *işl.* Gyrmalamak işini başga birine etdirmek. *Bedrāni süýtden gyrmalatmak*

GYRMALAYYŞ, *iş ady*. Gyrmalamak tări.

GYRMANÇA, *at.* Akar suwuň ýa-da sil suwunyň özi bilen getiren çäge görnüşli çökündisi.

GYRMANÇALY, *syp.* Gyrmançasý bar bolan, gyrmança basan. *Köljagazyň gyrmançalý kenary guşlardan doludy.*

GYRMYLDABERMEK [gyrmylla:vermek], *işl.* Gyrmyldap ugramak.

GYRMYLDAMA [gyrmyllama], *iş ady*. Gyrmyldamak ýagdaýy.

GYRMYLDAMAK [gyrmyllamak], *işl.* Örän haýal ýöremek, ýuwaş hereket etmek. *Gyrmyldan gyr aşar*(Nakyl). *Jaňly paýtunlar köçelerde garynja ýaly gyrmyldaýardy* (B. Kerbabaýew).

GYRMYLDAMAKLYK [gyrmyllamaklyk], *iş ady*. Gyrmyldamak hereketi.

GYRMYLDAŞMAK [gyrmyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup gyrmyldap ýöremek.

GYRMYLDAÝYŞ [gyrmyllaýyş], *iş ady*. Gyrmyldamak hereketi.

GYRMYLDY [gyrmylly], *at.* Ýuwaş hereket, örän çala ýöreyiş. *Öňümüzde bir gyrmyldy peýda boldy.*

GYRMYL-GYRMYL [gyrmyl-ğyrmyl], *s. ş. aňl.* söz. Ýuwaş ýörelende emele gelýän haýal hereket.

Gyrmyl-gyrmyl edip ýöremek.

GYRMYZY, *syp.* 1. Goýy gyzyr reňkli. *Gyrmyzy keteni köýnek.* 2. Gyza dakylýan at.

◇ **Gyrmyzy don** erkek adamlaryň erşiniň köpüsi gyzyr, argajy sap gyzyr hem-de gyzylyt sary, gara, ak sapaklardan zol-zol çyzmykly edilip, tarada dokalan ýüpek matadan içliklenip tikilýän daşky dony.

GYRNAK, *at, taryh.* 1. Alamançylyk netijesinde ýesir alnan aýal-gyz. 2. Barjamly adamlaryň gapysynda öý hyzmatkäri hökmünde saklanan aýal, öýdençer. *Gurban baýyň gapysynyň, Gyrnagdy Garagöz gyz* (R. Seýidow). 3. *göç. m.* Aýal-gyzlar kemsidilip aýdylýan söz. *Sem bol, gyrnak!*

GYRNAKBAG [gyrnakba:ğ], *at.* Ýüp, bag bir çalňyp, ikinji gezek çalňanda daňynyň diňe bir tarapy halkaly baglanýan görnüşi.

GYRNAKLYK, *at.* Gyrnagyn ýagdaýy, gyrnak bolup ýaşamaklyk.

GYRNAKSAÇ, *at.* Ýaz aýlarynda gögerýän baldagy inçejik haşal ot.

GYRPA, *syp.* 1. Sähel zada tisginýän, ziňkildeýän, gypjyk. 2. Gözüni gyrp-gyrp edýän, gözi gyrpyldap duran.

GYRPAJAKLATMAK, *işl.* Gözüni gyrp-gyrp edip durmak, yzly-yzyna gyrpyp durmak. *Ol kiçiräk gözlerini gyrpajakladyp, Wepa baka dikdi* (A. Gowşudow).

GYRPAK, *at.* Suwuň ýüzündäki doňan ýukajyk buzly gatlak. *Suwuň ýüzündäki gyrpagyny aýyrmak.*

GYRPAKLAMA, *iş ady.* Gyrpaklamak ýagdaýy.

GYRPAKLAAMAK, *işl.* Ýüzi çala doňmak, gyrpak emele gelmek, ýukajyk buz bilen örtülme. *Gyrpaklan suw.*

GYRPAKLAMAKLYK, *iş ady.* Gyrpaklamak ýagdaýy.

GYRPAKLAŞMAK, *işl.* Kem-kemden gyrpak baglamak, gyrpaklap ugramak, gyrpak baglamak.

GYRPAKLATMAK, *işl.* Gyrpak emele getirmek. *Gijeki aýaz suwy gyrpakladypdyr.*

GYRPAKLAÝÝŞ, *iş ady.* Gyrpaklamak ýagdaýy, täri.

GYRPALYK, *at.* Gyrpa ýagdaýda bolmaklyk, gypjyklyk.

GYRP-ÇYRP: **gyrp-çyrp etmek** 1) kem-käsleýin kesmek, az-owlak gyrkyp aýyrmak. *Men hem şu töwer-ekde agaçlaryň artykmaç şahalaryny gyrp-çyrp edeýin.* 2) *göç. m.* köp zadyň ujundan ile görkezmän, az-azdan almak, az-owlak ýonmak.

GYRP-GYRP, *s. ş. aňl. söz.* Gözüni çalt-çalt açyp-ýumup duranynda emele gelýän şekil.

GYRPMA [gyrypma], *iş ady.* Gyrpmak ýagdaýy.

GYRPMAC [gyrypmaç], *işl.* 1. Gabaklaryny hereketlendirip, gözüni açyp-ýummak. 2. Gulaklaryny

yzyna ýatyrmak, ýapyrmak (at, eşek hakynda). *Gyr at agzyny açyp, gulagyny gyrpyp topuldy* ("Görogly").

GYRPMACLYK [gyrypmaçlyk], *iş ady.* Gyrpmak hereketi.

GYRPYK, *at.* Ýaş guzynyň gytyk tüýli derisi, ýaramazja bagana.

GYRPYLDAMA [gyrpyllama], *iş ady.* Gyrpyldamak ýagdaýy.

GYRPYLDAMAK [gyrpyllamak], *işl.* 1. Gyrp-gyrp etmek, gözüň çalt açylyp-ýumlup durmak. *Gözleri bir gezek süzülýärdi, bir gezek giňden açylyp, ýygy-ýygýdan gyrpyldayardy* (B. Seýtäkow). 2. *ser. Lyrpyldamak.* Çyralar gyrpyldap ýanýardy.

GYRPYLDAMACLYK [gyrpyllamaçlyk], *iş ady.* Gyrpyldamak ýagdaýy.

GYRPYLDAMAŞMAK [gyrpyllaşmak], *işl.* Birnäçe bolup gözlerini gyrp-gyrp etmek.

GYRPYLDATMAK [gyrpyllatmak], *işl.* Gözüni birsyhly açyp-ýumup durmak, üznüksiz gyrp-gyrp etmek. *Ol kiçik gözlerini çalt-çalt gyrpyldatdy.*

GYRPYLDAYÝŞ [gyrpyllaýýş], *iş ady.* Gyrpyldamak hereketi.

GYRPYLDY [gyrpylly], *at.* Gabak gyrpyldanda, açylyp-ýumlanda emele gelýän hereketiň ady.

GYRPYNMAC, *işl.* Gabagyň gyrp-gyrp etmek, gyrpmak.

GYRPYŞ, *iş ady.* Gyrpmak ýagdaýy.

GYRPYŞMAK, *işl.* Biri-biriňe göz gypyp ýarat etmek, göz gypyşmak, garşylykly göz gypmak. *Gyzlar göz gyrpyşyp güllüşdiler.*

GYRRA: **gyrra ýalan** düýbünden ýalan, bütinleý ýalan. *Gyrra ýalandan uly ili bilen aglap oturybersin* ("Görogly").

GYRRARTMAK, *işl.* Ylgaşlap kowmak, baran ýerinden derrew çykarmak. *Sakýjy ekine giren geçileri eline taýak alyp, derrew gyrrardyp kowdy.*

GYRT-GYRT, *s. ş. aňl. söz.* Towşan, owlak-guzy we ş. m. ot, iým iýende çykýan ses. *Towşanjyk gyrt-gyrt edip kăşir iýýärdi.*

GYR-TUTUŞ, *syp.*, Örän jet, ters, oňsuksyz, erre-de-teşe. *Olar biri-biri bilen hemişe gyr-tutuş.*

GYR-TUTUŞLYK [gyr-tutuşluk], *at.* Jetlik, terslik, oňsuksyzlyk, erre-de-teşelik.

GYRTYÇ, *at.* Ýaz aýlarynyň başynda gögerýän gytyk boýly, inçejik baldakly haşal ot.

GYRTYÇLYK [gyrtyşlyk], *at.* Gyrtyjyň köp gögeren, biten ýeri.

GYRUW, *at, sazç.* Dutarda sag elde amala aşyrylýan tilsim.

GYRYJY, *syp.* Gyrýan, köpçülikleýin öldürýän, ýok edýän (zäherli derman, gaz we ş. m. zatlar). *Gemrijileri gyryjy derman.*

GYRYK, *syp.* 1. Ujundan gyrdalan, kesilen, gyrlan.

Ol gysga gyryk sakgalyny sypap, kimedir tabşyryk berjek ýaly göründi (B. Kerbabaýew). **2.** Boguk, dury däl, garjaşyk (ses hakynda). *Bagşy diýlip getirilen gyryk sesi bilen heň edip ugrady* (B. Gulow). **3.** Üzülen, gyrlan, üzük. *Gyryk sapak.*

GYRYLJYK, *syp.* Çala boguk, garjaşyk çykýan, dury bolmadyk (ses hakynda). *Birdenkä onuň ýeňsesinden ýogyn, gyrylyk ses ýaňlandy* (N. Jumaýew).

GYRYLMAK I, *işl.* Köpçülikleýin ölmek, ölüp gutarmak.

GYRYLMAK II, *işl.* **1.** Gyrgyç, rende bilen ýüzi ýukajyk aýrylyp ýylanmak. **2.** Sapak, eriş bulaşyp ýolunmak, üzümek. *Ýüwürdi oturan tarasynyň erişleriniň gyrlany bar eken.* **3.** Gyryk çykmak, garjaşmak (ses hakynda). *Aga çopan şol gygyryp gelsine sesi-de gyrylpydy ("Görogly").*

GYRYM, *at.* Haly dokalanda iki öýdümde ýa-da iki setir çitimden soň, çitilen ýüpleri syndy bilen endigan gymmaklyk. *Ol halyçylaryň elini, ýüpleriň reňkini, çitimi, gyrymy nazardan sypydyanok ("Edebiýat we sungat").*

GYRYM-GYRYM [gyrym-gyrym], *syp.* Ýolum-ýolum, üzük-üzük. *Ýüp getir diýsek, gyrym-gyrym ýüp alyp geldi.*

◊ **Gyrym-gyrym etmek** ýüpi, bagy ýoluşdyrmak, ýolum-ýolum, üzüm-üzüm etmek.

GYRYMSY, *at.* Düyünden şahalap, topbak ösýän, pes boýly ağaç. *Gyrymsy ağaç.*

GYRYNDY [gyrynny], *at.* Haly dokalanda onuň çitiminiň yüzünden gyryklyp aýrylýan gysgajyk gyryntgy, üpür-çüpürler we şonuň ýaly-da, her bir zadyň ýonulyp aýrylan ownuk bölegi. *Halynyň gyryndysy. Gyzlyň gyryndysy.*

◊ **Gyzlyň gyryndysy ýaly** gymmatly, tapylgysyz (aýamaga, sylamaga, gowy görmäge mynasyp). *Ol gyzlyň gyryndysy ýaly adamdy.*

GYRYNMAK, *işl.* Özüň üçin gymmak. *Gawun gyrynmak.*

GYRYŞ I, *iş ady.* Gymmak ýagdaýy.

GYRYŞ II, *iş ady.* Gymmak ýagdaýy.

GYRYŞDYRMAK I, *işl.* Bir ýan ujundan gyryp çykmak, öldürişdirmek.

GYRYŞDYRMAK II, *işl.* **1.** Bir zady gazaşdyrmak, bütür-südür ýerini ýonuşdyrmak, ýylmaşdyrmak. *Sähetdurdy eline pili alyp, laý çukuryňa girdi-de, ussa goýan pagsasyny gyryşdyryp ýylmaýança, çukurdan bir eýlem ýaly palçygy atyza zyňyp, ony agdaryşdyryp, depgileşdirip taýýar etdi ("Türkmen halk ertekileri").* **2.** Üzüşdirmek, ýoluşdyrmak. *Kempir soňra:- Gel, gyzym, meniň saçymy ýoluşdyr, gyryşdyr, bulam-bujar et – diýen ("Türkmen halk ertekileri").* **3.** Bölek-bölek edip kesişdirmek, kerçeşdirmek. *Ýygylan oty gyryşdyryp*

mallara bermek.

GYRYŞMAK I, *işl.* **1.** Gymmaga, köpçülikleýin öldürmäge kömek etmek. *Çekirtge gyryşmak.* **2.** Gymmak işini bile etmek, köpçülikleýin öldürişmek.

GYRYŞMAK II, *işl.* **1.** Gymmaga kömek etmek. *Ol sygyrlara beriljek otlary gyryşdy.* **2.** Gymmak işini bilelikde etmek. *Eneli gyz dokma gyryşyp otyrdylar.*

GYR-ÝAP: gyr-ýap etmek 1) oturan adamlary her hili degişme bilen gyzyl-gyran etmek, köp güldürmek. **2)** gyran-jyran salmak, dyr-pytrak etmek, öldürmek.

GYRÝOWŞAN [gyrýowşon], *at.* Gyrd a bitýän ýowşan.

GYSAÇ, *at, ser.* Gysgyç we Ysaç.

◊ **Gysaja gymmak** daşyny gabamak, çykalgasyz ýagdaýda goýmak.

GYSBAŇ [gysvaň], *syp., ser.* **Gysby.**

GYSBY [gysvy], *syp.* Giň däl, dar, gysbaň; insiz. *Bu ýoluň iki gapdalyny beýik-beýik depeler tutup, ol dagyň gysby jülgelerine gaty meňzeşdi* (A. Gowşadow).

GYSDYRMAK [gyssyrmak], *işl.* **1.** Bir zady iki zadyň arasyna ýa-da bir zadyň aşagyna salyp goýmak, arasyna, aşagyna sokmak. **2. gepl. d.** Para, berim bermek.

GYSDYRYLMAK [gyssyrylmak], *işl.* **1.** Iki sany zadyň aralygyna salnyp goýulmak, arasyna sokulyp goýulmak. **2. göç. m.** Goşulmasyz zada goşulmak, ara sokulmak, barmasyz ýere barmak.

GYSGA [gy:sğa], *syp.* **1.** Uzyn däl, kelte. **2. göç. m.** Az, sähelçe, dowamly däl (wagt hakynda). *Gysga wagtyň içinde.*

◊ **Gysga çekimli dil b.** aýdylanda gysga eşidilýän çekimli ses.

GYSGAÇA [gy:sğaça], *syp.* Örän gysga, doly däl, ýüzleý.

GYSGALDYLMAK [gy:sğaldylmak], *işl.* **1.** Uza boýundan kesilip, gyryklyp gysga edilmek, ujundan aýrylmak. *Simiň uzynlygy gysgaldyldy.* **2.** Wagty, möhleti azaldylmak.

GYSGALMA [gy:sğalma], *iş ady.* Gysgalmak ýagdaýy.

GYSGALMAK [gy:sğalmak], *işl.* **1.** Gysga bolmak, keltmek, girmek. *Ýuwan köýnek gysgalypdyr.* **2.** Azalmak, kemelmek (wagt we ş. m. hakynda). *Gijeler uzalyp, gysgaldy gündiz* (A. Kowusow).

GYSGALMAKLYK [gy:sğalmaklyk], *iş ady.* Gysgalmak ýagdaýy.

GYSGALTMAK [gy:sğaltmak], *işl.* **1.** Kesip, gyrykyp keltmek, gysga etmek. *Ol saçyny gysgaldy.* **2.** Wagty, möhletini azaltmak, kemeltmek. *Gürriňi gysgaltmak.* **3. mat.** Drob sanyň ikisini hem bir sana bölüp, kiçi sanlarda aňlatmak. *Droby gysgaltmak.*

GYSGALYK [gy:sğalyk], *at.* Uzyn däl, keltelik. *Bu köýnek saňa gysgalyk eder.*

GYSGALYŞ [gy:sğalyş], *iş ady.* Gysgalmak derejesi.

GYSGANÇ [gysğanç], *syp.* Öz zadyny hiç kime bermeýän, gysyk, husyt, syrnyh.

GYSGANÇLYK [gysğanyşlyk], *at.* Gysyklyk, husytlyk. *Gysgançlyk etmek. Seniň gysgançlygyňdan ýaňa halys boldum.*

GYSGANMA [gysğanma], *iş ady.* Gysganmak ýagdaýy.

GYSGANMAK [gysğanmak], *işl.* Gysgançlyk etmek, husytlyk etmek, birinden zadyňy gabanmak. *Çöreklerini gysgansalar hem suwsuz goýmazlar. Sygryň göwnüni tapmasaň, ol senden süýdüni gysganyar.*

GYSGANMAKLYK [gysğanmaklyk], *iş ady.* Gysganmak derejesi.

GYSGANYŞ [gysğanyş], *iş ady.* Gysganmak hereketi.

GYSGANYŞMAK [gysğanyşmak], *işl.* Köp bolup gysganyp oturmak.

GYSGYÇ [gysğyç], *at.* 1. Serlen geýimleri ýüpe gapjap saklamaga hyzmat edýän enjam. 2. Bir zady gysyp tutar ýaly demir gural, gysaç, ysaç. *Ussa demri gysgyja gysdyryp, çekičläp ugrady.*

GY SMA, *iş ady.* Gysmak hereketi.

GY SMAK, *işl.* 1. Bir zady barmagyň bilen çekmek, basmak. *Birden ol mäsäni gysdy.* 2. Iki sany zadyň aralygyna salyp, berk basmak ýa-da el bilen berk tutmak. *Ol bukjany goltugyna gysdy.* 3. Dar bolmak, gysby bolmak. *Adik aýagymy gysýar.* 4. göç. *m.* Bir iş hakynda gyssamak, alada goýmak, tijendirmek. *Başlyk ony gysyp ugrady.* 5. göç. *m.* Bir işden, ýagdaýdan çetleşdirmek; aýyrmak. *Önümçilikden gol zähmetini gysyp çykarmaly.* 6. göç. *m.* Sütüm, zulum etmek, ezmek, horlamak.

♦ **Gysyp çykarmak** aradan aýyrmak, ulanyşdan aýyrmak. *Ozaly bilen, sulfaty ýygnamakda gol zähmetini gysyp çykarmaly* (Ş. Borjakow). **Gysyp gowurmak** 1) gaty gysmak, gysyp owradyp barmak. 2) aldymberdime salmak, gyssamak.

GY SMAKLYK, *iş ady.* Gysmak ýagdaýy.

GY SMYLJYRAMA, *iş ady.* Gysmyljyramak ýagdaýy.

GY SMYLJYRAMAK, *işl.* Biriniň ýanynda gysylybrak oturmak, golaý durmak, gysyljyramak. *Hydyr kakasyna gysmyljyrady* (O. Ödäýew).

GY SMYLJYRAMAKLYK, *iş ady.* Gysmyljyramak derejesi.

GY SMYLJYRAŞMAK, *işl.* Köp bolup biri-biriňe gysmyljyramak. *Biri-biriňe gysmyljyraşyp oturmak.*

GYSSAG [gyssağ], *at.* Örän tiz, çalt, howlukmaç, alňasak. *Gyssagymyz özümüz bilen. Gyssaga düşmek.*

GYSSAGARA [gyssağa:ra], *hal.* Gyssagly, howlukmaç. *Ol ýoldaşlary bilen gyssagara hoşlaşdy* (B. Seýtäkow).

GYSSAGLY [gyssağly], *syp.* 1. Howlukmaç, gyssag, alňasak. 2. Gaýra goýulmasyz, tiz ýerine ýetirilmeli, şol bada edilmeli (iş we ş. m. hakynda). *Iň gyssagly günlerde işden gijä galmak gelsiksiz.*

GYSSAGLYK [gyssağlyk], *at, ser.* Gyssaglylyk.

GYSSAGLYLYK [gyssağlylyk], *at.* Howlukmaçlyk, gyssagaralyk, alňasaklyk. *Häzirki operasiýanyň gyssaglylygy bolsa oňa mümkinçilik berenokdy* (Ý. Mämmediýew).

GYSSAMA, *iş ady.* Gyssamak hereketi.

GYSSAMAK, *işl.* 1. Bir zady wagtyndan öň tiz gutartmak, ýerine ýetirtmek üçin howlukdyrmak, alňasatmak. *Ýaş-ýeleňler pälwanlary gyssap başladylar* (H. Meläýew). 2. Belli bir maksat üçin birini erkine goýman, jogap soramak. *Ol ony barha gyssaýardy.* 3. Maly adaty ýöreýşinden gaty sürmek, gaty ýöretmek. *Goýunlar sürlende gyssamaly däl.* 4. Aldymberdime salmak, aljyramak (kesel hakynda). *Kesel onuň demligini daraldyp gyssaýardy.*

GYSSAMAKLYK, *iş ady.* Gyssamak ýagdaýy.

GYSSANJYNA, *hal.* 1. Howlугýandygy üçin, howlугýandygy sebäpli. *Ol gyssanjyna egni ýeke gat donly gapa dazyrdap çykdy* (B. Kerbabaýew). 2. Janhowluna. *Janawer ak erkek aýaklaryny uzadyp, gyssanjyna zordan bagyrdy* (N. Pomma).

GYSSANMAÇ, *hal.* Howlukmaç halda, howlukmaç ýagdaýda, alňasak. *Ol gyssanmaç içerik girdi.*

GYSSANMAÇLYK [gyssanmaşlyk], *at.* Howlukmaçlyk, alňasaklyk, howul-haralyk.

GYSSANMAK, *işl.* 1. Haýsydyr bir işi, hereketi, zady çaltrak etmäge, ýerine ýetirmäge çalyşmak, alňasamak, howlukmak. *Men gyssanyaryn, kän egleme.* 2. Kesel zerarly janhowluna azar çekmek. *Ol gyssandy, ýatan ýerinden gygyrdy* (B. Seýtäkow).

GYSSAŞDYRMAK, *işl.* 1. Çalt hereket etmeklerini talap etmek, howlukdyrmak. 2. Birnäçe adamy erkine goýman, olaryň her haýsysyndan habar, jogap talap edip çykamak.

GYSSAÝYŞ, *iş ady.* Gyssamak ýagdaýy.

GY SY, *at.* Iki dagyň biri-birine golaýlap daralýan ýeri, deräniň iň gysby ýeri.

GY SYK, *syp., gepl. d., ser.* Gysganç.

GY SYKLYK, *at.* 1. *gepl. d., ser.* Gysgançlyk. 2. göç. *m.* Dargursaklyk, dar göwrümlilik. *Munuň ýaly işde gysyklyk etmek bolmaz* ("Edebiyat we sungat").

GY SYLJYRAMAK, *işl., ser.* Gysmyljyramak.

GY SYLMAK, *işl.* 1. Bir ýere ýa-da biriniň, bir zadyň ýanyna jebis dykylyp durmak. *Jeyhunýň ýaý ýaly egreden kenaryna gysylp oturan obadaky toý gün dogup-dogmanka başlandy* (H. Meläýew). 2. Howsala düşmek, darykmak, gyssanmak, gyssaga düşmek, ynjalyksyzlanmak. *Bibijemal ilki birneme gysyljak boldy* ("Edebiyat we sungat"). 3. Daralmak,

inçelmek, gysby bolmak. *Gumdan geçen ýerimizde ýol gysyldy. 4. göç. m. Öňki durkundan horlanmak, eti-gany çekilmek. Onuň hem arryk ýüzüniň tumşuklary gysyldy* (A. Gowşadow).

GYSYLYŞMAK [gyslyşmak], *işl.* Biri-biriňe gysylmak. *Olar biri-birine gysylyşyp otyrdylar.*

GYSYLYŞYK [gyslyşyk], *at.* Gysylyşmaklyk ýagdaýy, dyknyşyk, daryşganlyk.

GYSYM, *at.* Eliň ýumlan barmaklarynyň arasyndaky boşluk, şeýle hem şol boşluga sygýan zat. *Bir gysym gum. Iki gysym gowurga.*

♦ **Gysymyňa gysmak** birine öz diýeniňi etdirmek, biriniň erkini almak. **Gysymynda saklamak** biriniň erkini öz ygtyýaryňa almak, öz ugruna goýbermezlik, berk tutmak. **Bir gysym bolmak** gaty horlanyp, göwresi kiçelmek. **Bir gysym bolup oturmak** göwnüçökgün halda kubitini gysyp oturmak. *Ol gap böwürde bir gysym bolup otyrdy.*

GYSYMLAMA, *iş ady.* Gysymlamak hereketi.

GYSYMLAMAK, *işl.* Gysym bilen tutmak, gysymyňa gysmak, gysymyňa almak. *Gyz nogta ýaly gara saçyny gysymlady.*

GYSYMLAMAKLYK, *iş ady.* Gysymlamak ýagdaýy.

GYSYMLAŞDYRMAK, *işl.* Gysymlap çykmak, yzly-yzyna gysymlamak.

GYSYMLATMAK, *işl.* Gysymlamak işini birine etdirmek.

GYSYMLAÝYŞ, *iş ady.* Gysymlamak hereketi.

GYSYM-PENJE, *at, gepl.d.* "Az-kem, az-owlak" manysyndaky takmyny ölçeg birligi. *Gysym-penje ot alyp gelmek.*

GYSYNDYRMAK [gyssynnyrmak], *işl.* Howsala salmak, alada goýmak, bikaraň etmek. *Howanyň gün-saýyn sowap gidip oturmagy daýhanlary biçak gysyndyrýardy.*

GYSYNMAK, *işl., ser. Gysylmak 2.* Birbada biz gysynjak ýaly etdik.

GYSYP-GOWURMAK [gysyp-gowurmok], *işl.* Ruhy taýdan çykgynsyz ýagdaýa salmak, güýçli derejede darykdymak, ýüregini gysdyrmak. *Iň soňky mertligin gözýaşa öwürüp, Gaplaň derisinden çykan gaplaňy Giň kapasa barya gysyp-gowuryp* (G. Ezizow).

GYSYR, *syp.* Bogaz däl, buga, goça, tekä gelmedik, gaýmadyk (mal hakynda). *Gysyr sygyr. Gysyr goýun. Gysyr galmak.*

♦ **Gysyr emgek** başa düşen bela, görgi, gury azap. *Hüňkär patyşa Jygalybegiň gapdalyndan gysyr emgek bolup sataşdy* ("Görogly").

GYSYRAK, *at, gepl. d.* Ýaş baýtal, höwre goýulmadyk baýtal.

GYSYRBOSSAN [gysyrvossa:n], *at.* Palasa salynýan nagşyň bir görnüşi.

GYSYRLYK, *at.* Bogaz dällik, gysyr galmaklyk.

GYSYŞ, *iş ady.* Gysmak ýagdaýy.

GYSYŞDYRMAK, *işl.* Gysyp çykmak, birnäçe gezek gysyp, basyp görmek. *Ol garpyzlaryň birnäçesini eli bilen gysyşdyryp gördi.*

GYSYŞMAK, *işl.* Bir-biriň elini gysmak, bilelikde gysmak.

GYŞ, *at.* Güýzüň yz ýany bilen başlanýan we ýazyň gelmegi bilen tamamlanýan iň soňky pasyl. *Gyşy gyş syramadygyň, ýazy ýazsyramaz* (Nakyl). *Bu ýerleriniň gyşy sowuk, tomsunyň nähilidigini häzir özüňiz görüp dursuňyz* ("Türkmenistan").

♦ **Gara gyş** sowuk garly gyş. *Men ony goradym ýaman gözlerden, Jalaý ýigitleriň her garaşyndan. Sowuk gybatlardan, sowuk sözlerden, Tükenmez ýyllaryň gara gysyndan* (G. Ezizow).

GYŞARMA [gy:şarma], *iş ady.* Gyşarmak ýagdaýy.

GYŞARMAK [gy:şarmak], *işl.* 1. Dik duran bir zat ýykylybrak, eglibräk durmak. 2. Ýatmak. *Bir salym gyşarmasam boljak däl, gaty ýadapdyryn.* 3. Ýanyn ýatyp, tirsegiňe daýanmak. *Öz öýünde gyşaryp, çay içip ýatyrdy* (Ý. Mämmediyew). 4. Göni ýoldan çykmak. *Şu ýoldan gyşarsaň azaşarsyň!* 5. göç. m. Öz diýeniňi etdirjek bolmak, ýanyndaky adamyň garaşsynyn tersine hereket etmek. *Ar-aýal arasynda agzybirlilik bolman, her kim bir ýana gyşarsa, olar üçin dünýä parahatlygynyň peýdasy ýokdur* (B. Kerbabaýew). 6. ser. **Gysarylmak 2.** *Iki sözüň birinde maňa gyşaryp durma, şonsuzam derdim özüme ýetik.*

GYŞARMAKLYK [gy:şarmaklyk], *iş ady.* Gyşarmak ýagdaýy.

GYŞARNYKSYZ [gy:şarnyksyz], *syp.* Esasy ýörelge, ugur boýunça, hakyky düzgün boýunça, gönüden-göni.

GYŞARTMAK [gy:şartmak], *işl.* 1. Bir ýana egmek, ýaplamak. *Ol boýnuny bir tarapa gyşartdy.* 2. Göni zady bükmek, egreltmek. *Çüýi gyşartmak.*

GYŞARYLMAK [gy:şarylmak], *işl.* 1. ser. **Gyşarmak.** *Gyşarylyp iki daýhan, Bir peliň gyrasynda, Şu hili gürrüň gidýär, Olaryň arasynda* (Ş. Kekilow). 2. *gepl.d.* Ýanyndaky adamyň içini ýakjak bolup her hili teýeneli, gyşyk sözler aýtmak. *Beýdip adama gyşarylyp durmak bolarmy, ony sylamasaňam, özüni bir syla.*

GYŞARYŞ [gy:şaryş], *iş ady.* Gyşarmak ýagdaýy.

GYŞARYŞMAK [gy:şaryşmak], *işl.* 1. Bir gapdala eglişip, gyşaryp durmak. 2. Köp bolup gyşaryp ýatmak.

GYŞLADYLMAK, *işl.* Idedilip gyşdan çykaryl-mak, gyş wagtynda idedilmek, gyş wagty bakylmak. *Mallaryň gyşladyljak ýerlerinde ýeterlik mukdarda ot-ým taýýarlandy.*

GYŞLAG [gyşlağ], *at.* Gyş wagty ýaşamak üçin mally-garaly göçülip barylýan ýer, gyşlamak üçin ýer, gyşlanýan amatly ýer. *Maldarlar gyşlaga göçüp*

bardylar.

GYŞLAKY, *syp.* Öz dogulmaly wagtyndan ir, gys aýlarynda dogan (owlak, guzy). *Gyşlaky guzy.*

GYŞLAMA, *iş ady.* Gyşlamak ýagdaýy.

GYŞLAMAK, *işl.* Gyşyna bir ýerde ýaşamak, gyşyňy bir ýerde geçirmek. *Diňe seniň gyşyň bilen gyşladym, Diňe seniň ýazyň bilen ýazladym* (G. Ezizow).

GYŞLAMAKLYK, *iş ady.* Gyşy gyşlap geçirmek ýagdaýy.

GYŞLATMAK, *işl.* Gyşyna idetmek, gyşyna bakmak, bakyp gyşdan çykarmak. *Maldarlar howanyň amatsyz şertlerine garamazdan, dowarlary gowy gyşlatdylar.*

GYŞLAÝYŞ, *iş ady.* Gyşlamak ýagdaýy.

GYŞLYK, *syp.* Gyşa niýetlenen, gyş üçin taýýarlanan. *Gyşlyk geým.* *Gyşlyk mal otuny taýýarlamak.*

GYŞSYRAMAZLYK, *işl.* Gyşy gyşa menzemezlilik. *Gyşy gyşsyramadygyn ýazy ýazsyramaz* (Nakyl).

GYŞYK [gy:şyk], *syp.* 1. Göni däl, egri. *El döwler, gyşyk bitmek üçin* (Nakyl). 2. *gepl. d.* Gyşarylyp bir zat diýmäge endik eden (adam hakynda).

◊ **Aýagyny gyşyk basmak** dowam edýän ahlak kadalaryndan çykyp, ters ýola baş goşmak, ters ýola düşmek.

GYŞYK-ÇAÝŞYK [gy:şyk-çaýşyk], *syp.* Göni däl, egrem-bugram. *Ol maňa gyşyk-çaýşyk hat ýazypdyr.*

GYŞYKLYK [gy:şyklyk], *at.* 1. Gyşyk ýagdaýda, halda bolmaklyk, egrilik. 2. *gepl. d.* Gyşarylyp bir söz aýdaganlyk. *Gyşyklyk ýaramaz gylykdyr.*

GYŞYN-ÝAZYN [gyşy:n-ýa:zy:n], *hal.* Gyşyna we ýazyňa, gyş we ýaz pasyllarynda. *Ol telpeğini kellesinden gyşyn-ýazyn çykarmazdy.*

GYT, *syp.* Haýsydyr bir zat mukdar taýdan az, bol däl, seýrek gabat gelyän, çöl. *Gara ýeriň astynda-da daş gyt däl...* (K. Gurbanepesow). *Gyt haryt.*

GYTAK [gy:tak], *syp.* Göni däl-de, bir gapdala ýykygrak, gyýarak, egriräk. *Mata gytak kesilipdir.*

◊ **Gözün gytagy bilen seretmek** ýüzüni öwürmän, gözünü hereketlendirip, sag ýa-da çep tarapyňa seretmek.

GYTAKLAMA [gy:taklama], *iş ady.* Gytaklamak ýagdaýy.

GYTAKLAMAK [gy:taklamak], *işl.* Gytak ýöremek, gyýalamak. *Ozaldan düzgün eden düýe, her wagt agzyny ota urup, keyiklere tarap gytaklap ugrady* (N. Pomma).

GYTAKLAMAKLYK [gy:taklamaklyk], *iş ady.* Gytaklamak hereketi.

GYTAKLAÝYN [gy:taklaýyn], *hal.* Gyýarak, göni däl-de gyýalap.

GYTAKLAÝYŞ [gy:taklaýyş], *iş ady.* Gytaklamak ýagdaýy.

GYTALMA, *iş ady.* Gytalmak ýagdaýy.

GYTALMAK, *işl.* Haýsydyr bir zat mukdar taýdan azalmak, seýrek gabat gelmek, çölemek

GYTALMAKLYK, *iş ady.* Gytalmak ýagdaýy.

GYTALTMAK, *işl.* Haýsydyr bir zat mukdar taýdan azalmak derejesine ýetirmek, seýrek gabat geler ýaly etmek.

GYTALYŞ, *iş ady.* Gytalmak ýagdaýy.

GYTÇYLYK, *at, ser.* Gytlyk.

GYTLYK, *at.* Gyt ýagdayda bolmaklyk, bol däl-lik, gytçylyk.

GYTYGRAK [gytyğra:k], *syp.* Has gytlyk, çala ösen.

GYTYK, *syp.* Ösgün däl, gysga (saç, sakgal, tüý hakynda). *Ýagmyr gytlyk tüýli telpeğini kellesine geýdi* (B. Seýtäkow).

GYTYKSY, *syp.* Birneme gytlyk, gytygrak, ösgün bolmadyk.

GYTYRDAMA, *iş ady.* Gytyrdamak ýagdaýy.

GYTYRDAMAK, *işl.* Gytyrly ses çykarmak. *Gar aýak astynda gytlyrdýar.*

GYTYRDAMAKLYK, *iş ady.* Gytyrdamak ýagdaýy.

GYTYRDATMAK, *işl.* Gytyrly ses çykarmak, gytyrly seslendirmek.

GYTYRDAÝYŞ, *iş ady.* Gytyrdamak ýagdaýy.

GYTYRDY, *at.* Gaty zat gemrilip iýlende, garda ýörelende we ş. m. ýagdaýlarda döreýän sesiň ady. *Şyçanyň gytlyrdysy.*

GYW [gy:w], *üml.* Aýal-gyzlar birine ýüzlenende, gygyranda ulanýan sözi. *Gyw, bäräk gel!*

GYWLAMA [gy:wlomo], *iş ady.* Gywlamak ýagdaýy.

GYWLAMAK [gy:wlomok], *işl., gepl. d.* Birini çagyrmak üçin "gyw" diýip seslenmek.

GYWLAMAKLYK [gy:wlomokluk], *iş ady.* Gywlamak derejesi.

GYWLAÝYŞ [gy:wloýuş], *iş ady.* Gywlamak ýagdaýy.

GYÝA, *syp.* Kese, ýanyn, gyşyk. *Ýigidiň kiçeňräk gyýa gözleri bardy.*

◊ **Gyýa göz bilen garamak (seretmek)** ýigrenç bilen garamak.

GYÝAK, *at.* 1. Ýerden dürterilişip çykýan çylgym-çylgym inçe baldakly köpýyllyk ot. *Olar suwoty bilen gyýagyň tapawudyny gaty gowy bilýärler* (N. Esenmyradow). 2. Käbir süýdemdirijileriň ýokarky äňiniň iki ýanyndan ösüp, agzyndan çykýan dişi. *Piliň gyýagy.* 3. Adamyň ýokarky äňiniň alyn dişleri bilen azy dişleriniň arasyndaky uýy ýiti diş. 4. Geýime salynýan nagsyň bir görnüşi.

GYÝALAMA, *iş ady.* Gyýalamak ýagdaýy.

GYÝALAMAK, *işl.* Uzak aralygy gysgaltmak maksady bilen gönülemän, barmaly ýeriňe ugruňy

azajyk gysardyp ýöremek.

GYÝALAMAKLYK, *iş ady*. Gyýalamak ýagdaýy.

GYÝALAYÝŞ, *iş ady*. Gyýalamak ýagdaýy.

GYÝAŇ, *syp., gepl.d.* Gyrađen däl, gysyk, egri, gyýa. *Matany gyýaň kesmek.*

GYÝÇAK, *syp.* Daşy düz, tekiz bolmadyk, gyýyk-gyýyk, uýy, ýüzi ýiti bolan. *Gyýçak daş.*

GYÝDYRMAK, *işl.* Gyýmak işini birine etdirmek. *Matany gyýdyrmak.*

GYÝKMAÇ, *at, ser.* Gyýkmak.

GYÝKMAK, *at.* Ýukarak kesilip, gyýlyp alnan gawun ýa-da garpyz dilimi, kiçjik inçe dilim, gyýkmaç, gyýkym. *Gawundan bir gyýkmak kes-de jigiňe ber!*

GYÝKYM, *at, ser.* Gyýkmak.

GYÝKYNDY [gyýkynny], *at.* Geým biçilende, mata, demir kesilende galýan bölekler. *Mata gyýkyn-dylary.*

GYÝKYNDYK [gyýkynnyk], *at, ser.* Gyýkyndy.

GYÝMA I: **gyýma gaş** gyýlyp duran inçeden owadan gaş. *Onuň gyýma gara gaşlarynyň aşagyndan şar gara gözleri ýalpyldaýardy* (A. Gowşudow). **Gyýma balak** erkek kişileriň milli biçüwdäki jalbary, balagy.

GYÝMA II, *iş ady*. Gyýmak ýagdaýy.

GYÝMAK, *işl.* 1. Kesip ýaralamak, dilmek ýa-da ýyrtmak. *Pyçak elimi gyýdy.* 2. Tutuş matanyň ujundan zolaklaýyn gyýa kesmek. *Matanyň ujundan sähelçe gyýyp aýrypdyr.*

GYÝMAKLYK, *iş ady*. Gyýmak hereketi.

GYÝMAZLYK, *at.* Dözmezlik.

♦ **Gözüň gyýmazlyk** dözmezçilik etmek, dözmezlik.

GYÝY, *at.* 1. İçmek, ädik, çokaý, köwüş we ş. m. tikilende berklik üçin iki deriniň, gaýşyň seplesýän ýerine goýulýan zolak gaýşş, deri. *İçmegiň gyýşy oňat düşüpdür.* 2. Durlugyň, üzügiň jähgi, gyra ýüpi.

GYÝYK, *syp.* Göni däl, kese, gysyk. *Matany gyýyk kesipdirler.*

♦ **Gyýyk garamak** *ser.* **Gyýa göz bilen garamak.** *Soltansöýün Güliň özüne gyýyk garaýanyňy aňypdyr* ("Myraly").

GYÝYKÝAKA, *at.* Erkek kişileriň köýneginde gapdalrakdan açylýan ýakanyň bir görnüşi. *Gyýykýaka köýnek.*

GYÝYLMAK, *işl.* 1. Ýiti zat bilen kesilmek, dilinmek. *Matanyň gyrasy gyýlypdyr.* 2. Bir zada gynanmak, nebsiň agyrmak, rehimiň inmek.

GYÝYLYK, *syp.* Gyýy bolar ýaly (bölek gaýşş, deri). *Gyýylyk deri.*

GYÝYM-GYÝYM [gyýym-ğyým], *at.* Dilim-dilim, kesim-kesim, gyýkym-gyýkym.

GYÝYNMAK, *işl.* Özüň üçin gyýmak, gyýyp almak. *Özüň gyýyp, bir dilim gawun aldym.*

GYÝYŞ, *iş ady*. Gyýmak ýagdaýy.

GYÝYŞDYRMAK, *işl.* Gyýym-gyým edişdirmek, gyýkym-gyýkym edip kesişdirmek. *Ol elindäki matany ölçeň boýunça gyýyşdyrdy.*

GYÝYŞMAK, *işl.* Gyýmaga kömek etmek. *Matany gyýyşmak.*

GYZ [gy:z], *at.* 1. Aýal jynsly perzent. *Onuň iki gyzy bar.* 2. Durmuşa çykmaryk aýal maşgala. *Gyz maşgala. Sypaýyçylykly gyz. Durmuşa çykarylýan gyz.*

♦ **Gyz çykarmak** gyzy durmuşa çykarmak, äre bermek. **Gyz gaýtarmak** durmuşa çykan gyzy, çuwal-gyzy atasy öýünden gaýyn öýlerine eltmek. *Biz şu gün gyzymyzy gaýtaryjarys.* **Gyz toýy** durmuşa çykjak gyzyň öň ýanynda öýlerinde geçirilýän toý. **Gyz ýaly** ýuwaş, çekinjeň, utanjaň, ýygra (ýaş ýigit, oğlan hakynda).

GYZAMYK, *at.* Ýokary gyzgynly, örgünli, gözüň nemli bardasynyň, agyz boşlugynyň, dem alyş ýolunyň çişmegi bilen bolup geçýän ýokanç çaga keseli.

GYZARMAK, *işl.* Gyzyl reňke öwürlmek, gyzyl öwürmek.

GYZAMYKLY, *syp.* Gyzamyk bilen kesellän. *Gyzamykly çaga.*

GYZAR-GYZAR [gyzar-ğyzar], *at.* Gahary getirilende, öňki reňkini üýtgedip, gyzgylt öwürýän hažzyk.

GYZARMA, *iş ady*. Gyzarmak ýagdaýy.

GYZARMAK, *işl.* 1. Gyzyl öwürmek. *Gully dil ýarman, güne ...gyzaran ýüzüni sallap, agta ýabysyna ýöneldi* (H. Meläýew). 2. Ýokary gyzgynlyk zerarly köz ýaly gyzyl bolmak, dym-gyzyl bolmak. *Şahyr eline çekiç alyp, köz kimin gyzaran açary ýençgilemäge durdy* (G. Kulyýew). 3. Bişmek, bişip ýetişmek. *Pomidorlar gyzarypdyr.* 4. *göç. m.* Gaharyň gelmek, gaharlanmak, gahardan ýaňa reňkiň üýtgäp, dym-gyzyl bolmak.

♦ **Ýuzi gyzarmak** *ser.* Ýuz.

GYZARMAKLYK, *iş ady*. Gyzarmak ýagdaýy.

GYZARMAZLYK, *işl.* Gyzyl öwürmezlik.

GYZARTMAK, *işl.* 1. Gyzyl reňke öwürmek, gyzyl reňke boýamak, gyzyl reňk çalmak. 2. Gyzaryp görünmek, dym-gyzyl etmek. *Ol semiz ýüzüni gyzardyp, ile göwni ýetmeýän ýaly bolup otyrdy.* 3. Ýokary gyzgynlyk zerarly köz ýaly etmek, dym-gyzyl etmek. *Süýüljek demri körükde gyzartdy.*

♦ **Ýüzüni gyzartmak** utandyrmak. *Iliň öňüne çykaryp, ýüzüni gyzartmak.*

GYZARYLMAK, *işl.* Bir zada gaharyňy getirmek, gaharlanmak; biriniň üstüne gaharly dazarylmak.

GYZARYLYŞMAK [gyzarlyşmak], *işl.* Biri-biriň bilen gaharlanyşmak, biri-biriň üstüne dazarylyşmak.

GYZARYŞ, *işl.* Gyzarmak ýagdaýy.

GYZARYŞMAK, *işl.* 1. Gyzaryp görünmek, gyzyl öwürmek. 2. Bişip başlamak. *Pomidorlar gyzaryşyp başlady.*

GYZBALYK [gy:zva:lyk], *at.* Balygyň bir görnüşi.

GYZDYRMAK [gyzzyrmak], *işl.* 1. Gyzgynlyk derejesini örän ýokarlandyrmak. *Soňabaka ýörite ýasalan demirleri gyzdyryp, munuň endamyna dag basmaga başladylar* (A. Gowşadow). 2. Sowan nahary ýylatmak, gyzgyn etmek. *Bu nahary gyzdyryp bolmaýarmy?* 3. Oda çoýup ýylatmak. *Üşän aýaklaryňy gyzdyrmak.* 4. Bedeniň gyzgynlyk derejesi bolmalysyndan ýokary galmak. *Gyzamyk degen çaga gyzdyryp ýatyrdy.*

GYZDYRYLMAK [gyzzyrylmak], *işl.* 1. Gyzgyny artdyrylmak, gyzgynlyk derejesi ýokarlandyrylmak. *Demir gyzdyryldy.* 2. Ýyladylmak, gyzgyn edilmek. *Nahar gyzdyryldy. Gyzdyrylan suw.*

GYZGALAŇ [gyzğalaň], *at.* Uly höwes, joşgun, uly depgin, göçgün. *Her kim gyzgalaň bilen awara* ("Görogly").

GYZGALAŇLY [gyzğalaňly], *syp.* 1. Gyzgyn höwesli, joşgunly, şowhunly. 2. Aýgytly, gaýra goýulmasyz, dartgynly, depginli, haý-haýly. *Häzir pagta ýygymynyň gyzgalaňly döwri.*

GYZGAN [gyzğan], *at.* Çal baldakly, gyzgylt tikenli, maýdaja gök ýaprakly, topbak ösýän gyrymsy ýabany ösümlik.

GYZGANLYK [gyzğanlyk], *syp.* Gyzganyň köp gögerip oturan, köp biten ýeri. *Gyzganlyk ýer.*

GYZ-GELIN [gy:z-ğelin], *at.* Gyzlar we gelinler, ýaş aýal maşgalalar. *Mydama gyz-gelniň toýa geýnişi ýaly bezemen geýinmegi halaýardy* (H. Meläýew).

GYZGYLT [gyzğylt], *syp.* Gyzyl öwüsýän, çala gyzyl, gyzylymtyl. *Gyzgylt öwürmek.*

GYZGYN [gyzğyn], *syp.* 1. Ýokary gyzgynlykdaky, gaty gyzan ýa-da gyzdyrylan. *Gyzgyn çörek. Gyzgyn suw. Gyzgyn howa.* 2. *at.* Ýokary gyzgynlyk. *Çagajygyň gyzgyny ýok. Hassanyň gyzgyny galypdyr.* 3. *ser.* **Gyzgalaňly.** *Dükanda gyzgyn söwda gidýärdi* (B. Kerbabaýew). 3. *göç. m.* Mähirli, gadyrly. *Festiwala gelen myhmanlar gyzgyn garşylandy.*

♦ **Gyzgyn ganly** sähel zat üçin gahary gelýän, gaharjaň, gyzma, dyzmaç (adam hakynda). **Gyzgyny bilen** ara maý salman, mümkinçilik dörän dessine (edilmeli iş hakynda). *Gyzgyny bilen tabşyrygy ýerine ýetirmegiň ugruna çykdy.*

GYZGYNLY [gyzğynly], *syp.* Gyzgyny bar (*ser.* **Gyzgyn 2.**). *Hassalaryň gyzgynlysyny aýry saklamaly.*

GYZGYNLYK [gyzğynlyk], *at, fiz.* 1. Haýsydyr bir zadyň gyzyş derejesi. *Ýokary gyzgynlyk. Pes gyzgynlyk. Howanyň gyzgynlygy.* 2. Adam bedeniniň ýylylyk derejesi. *Kadaly gyzgynlyk. Ýokary gyzgynlyk. Gyzgynlygy ölçemek.*

GYZGYNLYLYK [gyzğynlylyk], *at.* Gyzgyny barlyk, gyzgynly bolmaklyk.

GYZJAGAZ [gy:zjağaz], *at.* Kiçijik gyz.

GYZ-JUWAN [gy:z-juwa:n], *at.* Gyz we ýigit, ýaşlar, gyzlar-oglanlar. *Gyz-juwanlar söhbet tutar,*

Zowky-sapalary bardyr ("Görogly").

GYZLAK [gy:zlak], *syp.* Gyzy köp bolan, köp gyzly. *Gyzlak maşgala.*

GYZLY [gy:zly], *syp.* Gyzy bar.

GYZLYK [gy:zlyk], *at.* 1. Aýal maşgalanyň durmuşa çykazyndan ozalky ýagdaýy, durmuşa çyk-madyk gyz maşgala. *Gyzlyk ejaby.* 2. Gyz ýaşynda ahlak taýdan päklik, arassalyk. 3. Gyz edinmek üçin alnan çaga, öweý ene-atanyň gyzy, öweý gyz. *Gyzlyk almak.*

GYZMA, 1. *iş ady.* Gyzmak ýagdaýy. 2. Gaharjaň, sähel zada gahary gelýän, gany gyzgyn, girrik, dargur-sak, göçgünli.

GYZMAÇ, *syp., ser.* **Gyzma 2.** *Bizde kä ýaşlar gyzmaç, alňasak bolýar, kän ýañrap, az işleýär* (A. Atajanow).

GYZMAÇLYK [gyzmaşlyk], *at, ser.* **Gyzmalyk.** *Özüniň gyzmaçlygyna käýinip, eden işine öküdi* (N. Jumaýew).

GYZMAK, *işl.* 1. Gyzgynlyk derejesi ýokary galmak. *Suw gyzdy.* 2. *göç. m.* Gyzmalyk etmek, gaharyň gelmek, girriklik etmek. *Sen nähak gyzýarsyň, rahatlan* (B. Kerbabaýew). 3. *göç. m.* Gyzgalaňly bolmak, şowhunly bolmak, gyzyşmak. *Oýun durabara gyzýardy.* 4. *göç. m.* Bir zada gaty höweslenmek, höwesiň artmak, gyzyşmak. *Bagşy barha gyzýardy.*

♦ **Gyzan bazara dönmek** köp mähelle üýşmek, adam bary ýygnanmak.

GYZMAKLYK, *iş ady.* Gyzmak ýagdaýy.

GYZMAZLYK, *işl.* Gyzgynlyk derejesi galmazlyk.

GYZMALYK, *at.* Gaharjaňlyk, girriklik, ganygyz-gynlyk. *Ýeri, gyzmalyk ediberme.*

GYZ-OGLAN [gy:z-oğlon], *at.* 1. Gyzlar we oglanlar, çagalar, yetginjekler, ýaşlar. *Gyz-oglan diýmän hemmeler okaýarlar.* 2. Gyz maşgala, gyz çaga. *Gyz-oglan näzirdir – dutaryň tary, Elinde ýaglygy ýelpeselendi* (Halk aýdymyndan).

GYZYBERMEK [gyzyvermek], *işl.* Gaharlanyp başlamak. *Pir bu habary eşidip gyzyberdi* ("Görogly").

GYZYBUT [gyzyvu:t], *at.* Ygally ýyllarda ýaz aýlary meýdanda bitýän kömelegiň bir görnüşi.

GYZYGYSMAK [gyzyğysmak], *işl.* Bir zada gyzygyp ugramak, gyzygyp başlamak, höwes, yhlas bilen ýapyşmak, üns bermek. *Çagalar oýna gyzygysyp gitdiler.*

GYZYK, *syp.* Keýp, hezil, lezzet. *Odun ýygmagyňam öz gyzygy bar.*

GYZYKDYRMAK, *işl.* Gyzykmak katdyna ýetirmek, gyzykly bolar ýaly etmek, gyzyklandyrmak, höwesek bolmagyny gazanmaga çalyşmak. *Mugallym hem: "Howlukma, wagty gelende hemme soragyňa jogap alarsyň" - diýip, öz sapagyna barha gyzykdyrýardy* (N. Esenmyradow).

GYZYKLANDYRMAK [gyzyklannymak], *işl.*

Bir işi etmäge birinde höwes döretmek, höweslendirmek, özüne çekmek, ünsüni çekmek.

GYZYKLANMA, *iş ady.* Gyzyklanmak ýagdaýy.

GYZYKLANMAK, *işl.* Bir işi bilmäge, etmäge güýçli höwes döremek, höweslenmek, bilesigeliçilik meýli oýanmak, gyzyklanma bildirmek.

GYZYKLANMAKLYK, *iş ady.* Gyzyklanmak ýagdaýy.

GYZYKLANYŞ, *iş ady.* Gyzyklanmak ýagdaýy.

GYZYKLY, *syp.* 1. Şatlykly, hezil. 2. Geň, täsin. *Ol gyzykly adam.*

GYZYKLYLYK, *at.* Lezzet berijilik, şatlandyryjylyk, ünsüni çekijilik. *Agşamky oýnuň gyzyklylygy göwnüme ýarady.*

GYZYKMA, *iş ady.* Gyzykmak ýagdaýy.

GYZYKMAK, *işl.* 1. Gyzyklanmak, bilesigeliçilik etmek. *Iki atyň haýsynyň ökde çykjagyna hemmeler gyzygýardylar* (B. Kerbabaýew). 2. Möwç almak, gyzyşmak, gyzmak, hyjuwlanmak. *Ol oglan gyzygyp oýnaýardy. Özara gürrüň gyzygýardy.*

GYZYKSYZ, *syp.* Gyzygy ýok, gyzykly däl. – *Seniň pikiriňçe, onda hasapçylyk gyzyksyz, biderek iş-dä? – diýip, ýaňky gyz sorady* (N. Jumaýew).

GYZYL I, *syp.* 1. Gan reňkine çalymdaş reňkli, gymyzy. 2. Oglana dakylýan at.

◊ **Gyzyl aç** gaty aýygan (adam hakda). *Uzak ýoldan gelen myhmanlaryň önünde çay-nahar goýdum welin, gördümem etmediler, gyzyl aç ekenler. Gyzyl kitap* bütün dünýäniň haýwanlarynyň, ösümlikleriniň seýrek görnüşleriniň ýaýran ýerleri, olary goramagyň çäreleri hakynda maglumat berýän kitap. **Gyzyl ýumruğa girmek** ýumruk salşyp uruşmak, ýumruklaşmak.

GYZYL II, *at.* 1. Sary reňkli gymmatbaha metal, altyn, tylla, himiki element. *Sap gyzyl.* 2. Şeýle metaldan ýasalan önüm, altyn zatlar, bezegler. *Gyzyl sagat. Gyzyl ýüzük. Gyzyl diş.* 3. *göç. m.* Mertebesi, hümmeti, hili, häsiýeti bilen tapawutlanýan, örän gowy, gymmatly.

◊ **Gyzyla doňmak** örän köp şaý-sep dakynmak. **Gyzyla dönmek** örän gerekli bolmak. *Sendenem zat dilän özüň bolma, soran zadýňy aljak gümanyň ýok, edil gyzyla dönäýýär.* **Gyzyla gaplaýmaly** gymmatly, bahasyna ýetip bolmaýan. *Atalaryň gyzyla gaplaýmaly sözleriniň belli bir bahasy ýok.* **Gyzyl bolmak** gowy adam hatarynda diýip hasap edip, gaty gowy görmek. *Düýnki gün halaman ýören adamyň bu gün gyzyl bolaýdymy?* **Gyzyl pul** walýuta. **Gyzyl tapan ýaly bolmak** keýpiň kök bolmak, şatlanmak, begenmek. **Gyzyl gyryndysy ýaly 1)** örän owadan, görmegeý. *Ol gyz iş geýiminiň içinde gyzyl gyryndysy ýaly bolup görüňärdi.* **2)** gymmatly, arzyly. **Gyzyl ýaly** adamkärçilikli, medeniýetli, mähirli, tapylgysyz.

GYZYL III, *at.* Harman atylyp, arassalanan bugdaýyň üýşmegi, sap galla. *Harmanlar atylansoň, onuň gyzly bir ýere üýşürildi.*

GYZYL-ALA [gyzyl-a:la], *syp.* 1. Gyzyl reňkiň ak, gara reňkler bilen gatyşan görnüşi. *Muhat aga sözüne dyngy berip, önündäki gyzyl-ala çäýnekden käsesine çay guýup içmäge durdy* (N. Pomma). 2. Her hili gyzyl, gyzylmytyl reňkdäki egin-eşik, lybas. *Goýun janawer: "Gyzlaryň gyzyl-alasy, o-da meniň ýüňümden bolýar" diýermişin* ("Edebiýat we sungat").

GYZYLÁYAK, *at.* 1. Gyzylgaz. 2. Nagşyň bir görnüşi. 3. Oba ady

H

lyk, habary barlyk. *Seniň öňden habarlylygyň gowy zat.*

HABARNA [havar:na], *at.* Nämedir bir zat dogrusynda garamagynda durýan edara, gurama ýazuw üsti bilen berilýän maglumat, habar; habardar ediş resminamasy.

HABARSYZ [havar:yz], *syp.* 1. Bir iş, mesele, waka we ş. m. hakynda habary bolmadyk, bihabar. *Ol hiç zatdan habarsyz çagalara syr bildirmedi* ("Edebiýat we sungat"). 2. Ylym, tehnika, kär, hünär we ş. m. barada düşüňjesi bolmadyk, maglumatsyz, başy çykmaýan.

HABARSYZLYK [havar:yzlyk], *at.* 1. Bir iş, mesele, waka we ş. m. hakda habary ýokluk, habary bolmazlyk, bihabarlyk. *Onuň bu işden düýbünden habarsyzlygyna we onuň öz ýigitleriniň tarapyny tutýanlygyna düşündiler* (N. Saryhanow). 2. Ylym, tehnika, kär, hünär we ş. m. barada düşüňjesi, maglumaty ýokluk, başy çykamazlyk.

HABYP [havy:p], *at.* 1. *k. d.* İçini dökýän, derdiňi paýlaşýan, syr alşyp-berişýän ýakyn ýoldaş, syrdaş. *Aşyk Kasym, sen-sen meniň habybym, Ýowuz günler düşdi, ýokdur tebibim* ("Hüýrlukga – Hemra"). 2. Oglana dakylýan at.

HAÇ [haj], *at.* 1. Mekke şäherinde ýerleşýän Kābä zyýarat. *Ýykylanyň bagry ýerden galmazmy? Haç baran gelmezmi, aglan gülmezmi?! Magtymguly, ger doýursaň bir aý, Mälimdir, tapar sen bu ýerde hajy* (Magtymguly).

HAÇAN, *at.* Hristianlarda atanak görmüşli dini simwol.

HAÇAN, *çal.* 1. "Näwagt, nämahal" diýen manyly wagat aňladýan sorag çalyşmasy. *Biziň zehinimiz Watanyň, halkyň derdine şu günler ýaramajak bolsa, haçan ýaramalymys? (B. Hudaýnazarow). Ol haçan girdi?* 2. Bir wagat, bireýýäm, öň geçip giden wagat. *Onuň baryp göçeni haçan, sen bolsa ony şol ýatlap otyrsyň.*

♦ **Hiç haçan** hiç wagat. *Hiç haçan kişiniň baýlygyna göz gyzdyrmaly däl.*

HAÇJA [hatja], *at.* Agajyň esasy baldakdan toýnuk görmüşli şahanyň aýrylýan ýeri hem-de toýnuk görnüşli bölegi. *Ol guşjagaz kâte uçup, beýleki haçjanyň üstüne gonyardy* (B. Kerbabaýew).

HAÇPARAZ, *at.* taryh. Hristianlaryň haç sim-

wolyna sežde edýän adam.

HADA [ha:da], *at.* 1. Ýogyndan uzyn syrdam agaç, uzyn taýak. *Baýa gezek gelende, hadam gysgalyp, garyba ýetende uzamajagyna aklým ýetýär* (B. Kerbabaýew). 2. Ýeriň meýdanyny ölçemek üçin iki başy çatylp, ortasy kese agaç bilen berkidilen iki metr uzynlygyndaky ölçeg agajy, atanak.

♦ **Hada paýlaşygy** (taryh) hada, atanak agaç bilen ölçelýän ýer bölünişi.

HADASALYK [ha:dasalyk], *at.* Gazy gazanlara belli bir möhlet üçin ölçelip berilýän ýer, paý, çäk.

HADYM [ha:dym], *at.* Toýuň ýolbaşçysy, beýemçi bolýan adam. *Maslahatyň başy, toýuň hadymy, Asyl-zadalaradan asly gadymy* (Baýly şahyr). Ülkäniň begi, soltany, Işiginde hadym ola ("Kasym oglan").

HADYMLYK [ha:dymlyk], *at.* *kön.s.* Hadymyň ýagdaýy.

♦ **Hadymlyk satmak** özüňi bilimli hasaplamak, ähli zatdan başyň çykýan bolmak, köpbilmişlik etmek, bilimseklik etmek.

HADYS [hady:s], *at.* Muhammet pygamberiň şerigatyň kadalary we ş. m. baradaky gürrüňleri, şeýle hem şolaryň toplумы, ýygyndysy. *Çyn hadysdyr, tutma bu söze güman* (Azady).

HADYSA [ha:dy:sa], *at.* Kābir adatdan daşary bolýan geň waka. *Bu hadysa onuň ýüreginde ýer tutdy, gijeler düýşüne girdi* (B. Seytākow).

HA-HA-HA [ha-ha-ha:], *üml.* Gaty gülnende çykýan ses.

HAHAHAÝ, *at.* Hahahaýlap gülnende çykýan sesiň ady. *Onuň hahahaýy ýatmady.*

HAHAHAÝLAMA, *iş ady.* Hahahaýlamak ýagdaýy.

HAHAHAÝLAMAK, *işl.* Ha-ha-ha edip, gaty sesli gülmek. *Öwez han bolsa, munuň gürrüğine hahahaýlap güldi* ("Görogly").

HAHAHAÝLAMAKLYK, *iş ady.* Hahahaýlamak ýagdaýy.

HAHAHAÝLAŞMAK, *işl.* Köp bolup hahahaýlamak, gülmek. *Olaryň bary hahahaýlaşyp gelyärdi.*

HAHAHAÝLAÝYŞ, *iş ady.* Hahahaýlamak ýag-

H, Türkmen milli elipbiýiniň dokuzynjy harpy.

HA [ha:] **I**, *dil b.* Basymy özüne geçirmeýän we çyzyjak arkaly ýazylýan güýçlendiriji ownuk bölek. *Ýagyş ýagaýsa-ha gowy bolardy!*

HA [ha:] **II**, *dil b.* Gezekleşigi aňladýan, "ýa, ýa-da" manysynda gelýän baglaýjy. *Aşyk bolan kişi sabr edip gezer, Umytly bagynyň gülünden ýolar; Ha ýagşy, ha ýaman, jebrine dözer; Ýanmagyl bir ýola, merdana bolgul* ("Leýli – Mejnun").

HAB [ha:p], *at, k. d.* Uky. *Gelmedi hasta göze hab* (Burhaneddin Siwasly).

HABABAÝLAMA [havavaýlama], *iş ady.* Hababaýlamak ýagdaýy.

HABABAÝLAMAK [havavaýlamak], *işl.* Gaty üşemek, gyzdurma tutmak we ş. m. zerarly üşedip gagsamak, sesli titremek.

HABABAÝLAMAKLYK [havavaýlamaklyk], *iş ady.* Hababaýlamak ýagdaýy.

HABABAÝLAŞMAK [havavaýlaşmak], *işl.* Birnäçe bolup hababaýlamak. *Sowukdan ýaña hababaýlaşyp başladylar.*

HABABAÝLATMAK [havavaýlatmak], *işl.* Hababaýlamaga mejbur etmek. *Ysytma ony hababaýladyp başlady.*

HABABAÝLAÝYŞ [havavaýlaýyş], *iş ady.* Hababaýlamak ýagdaýy.

HABAR [havar], *at. 1.* Biri ýa-da bir zat barada mälim edilýän maglumat, aýdylýan gürrüň. *Bu habar derrew oba ýaýrady. 2.* Döwürleýin neşirlerde çap edilýän kiçiräk makala. **3. dil b.** Sözlemiň eýesi dogrusynda maglumat berýän, närsäniň hereketini ýa-da ýagdaýyny aňladýan baş agzanyň biri. *Sözlemiň eýesiniň we habarynyň aşagyňy çyzyň.*

♦ **Habar almak** biriniň hal-ýagdaýyny bilmek üçin ýanyňa barmak, habar tutmak. *Habar alyň, han Saýada ne boldy?* ("Saýatly – Hemra"). **Habar bermek (etmek)** bir zat hakynda habarly etmek, bir habary, maglumaty bir ýere, birine mälim etmek, eşdirmek. *Ol telefon arkaly habar etdi. Habar beriş serişdeleri* habardyr maglumatlary ýaýradyp, köpçülige ýetirmek üçin radio-telewideniýe, gazetler we ş. m. serişdeler. **Habar gatmak** biri bilen tanyşmak, gepleşmek üçin söz açmak. **Habar tutmak** *ser. Habar almak.* *Gyzy: "Ejemden habar tutaýyn" diýip, oba gitdi. Habary bar* agzy hapa, neşekeş. *Onuň her hili neşelerden hem habary bar öýdýän. Habaryny almak 1)* aňyrdan gelen adamyň habaryny, haýyşyny we ş. m. diňlemek; *2)* sawçylaryň habaryny, teklibini deslapky kabul etmek. *Gyzyň ene-atasy sözädyjylaryň habaryny alypdyr.*

HABARÇY [havarçy], *at. 1.* Biri ýa-da bir waka barada habar berýän adam. *Bu gün biziň obamyza-da bir atly habarçy geldi* (B. Kerbabaýew). **2.** Gazet ýa-da žurnal, radio we beýleki habar beriş aragatnaşyk

serişdeleri edaralarynda habar taýýarlaýan ýa-da ýerlerden habar iberýän işgär. *Ýörite habarçy. Men radioda habarçy bolup işleýärin. 3. gepl. d.* Aýdara gep tapsa, ýaýradyp ýören adam.

HABARÇYLYK [havarçylyk], *at.* Habarçynyň käri, ýagdaýy. *Habarçylyk işi.*

HABARDAR [havarda:r], *syp. 1. ser. Habarly.* *Habardar adam. 2.* Ylym, tehnika, kär, hünär, ýagdaý we ş. m. barada düşünjesi bar bolan, başy çykýan, maglumatly, düşünjeli. *Tehnikadan habardar adam. 3. Habardar* sypatynyň soňundan *bolmak* kömekçi işligi gelip, täze manyly düzümlü işlik ýasalýar: **Habardar bolmak** bolup biläýjek howply, hatarly zatlardan seresap bolmak, ägä bolmak. *Ol Permana habardar bolmagy sargap, öz ugruna gitdi* (A. Gowşudow).

HABARDARLYK [havarda:rlyk], *at. 1.* Bir iş, mesele we ş. m. barada habary barlyk, öňden bilýän bolmaklyk, habarlylyk. *Ýagdaýdan habardarlygymy mälim etdim. 2.* Ylym, kär, hünär, ýagdaý we ş. m. barada düşünjelilik, maglumatyň bolmaklyk.

HABAR-HATYR [havar-ha:ty:r], *at, ser.* Biri ýa-da bir zat hakynda eşidilen habar, gördüm-bildim. *Biz uzak wagtlap ol ýerden habar-hatyr alyp bilmezdik.*

HABARLAŞMA [havarlaşma], *iş ady.* Habarlaşmak ýagdaýy.

HABARLAŞMAK [havarlaşmak], *işl.* Biri bilen habar alyşmak, biri-biriňi habarly etmek (*ser. Habar 1.*).

HABARLAŞMAKLYK [havarlaşmaklyk], *iş ady.* Habarlaşmak ýagdaýy.

HABARLAŞMAZLYK [havarlaşmazlyk], *işl.* Biri bilen habar alyşmazlyk, habarlaşyp durmazlyk.

HABARLAŞYK [havarlaşyk], *at.* Biri-biriň bilen habarly bolup durmaklyk.

HABARLAŞYKLY [havarlaşykly], *syp.* Biri-biriňden habarly. *Gitjek wagtymyz habarlaşykly bolaly.*

HABARLAŞYKLYLYK [havarlaşyklylyk], *at.* Habarlaşykly bolmaklyk.

HABARLAŞYŞ [havarlaşyş], *iş ady.* Habarlaşmak ýagdaýy.

HABARLY [havarly], *syp. 1.* Habary bar. *Şol işden habarlydygy ony haýran galdyrdy* (B. Kerbabaýew). **2.** Bir habar, ýumuş, haýyş bilen gelen, işli. *Eşider bolsaň, Sen gulak salsaň, Habarly geldim, Pendimi alsaň!* (A. Atajanow). **3. gepl. d.** Neşe edýän. *Oňa tirýekden habarly diýýärler.*

HABARLYK [havarlyk]: **habarlyk derejesi** (*dil b.*) sözlemde habaryň hyzmatyny, wezipesini ýerine ýetirmäge ukyby bolan sözler we olara goşulýan goşulmalar. *Habarlyk derejesine sözlemde habar bolup gelmek ukyby bolan söz hem şekillere goşulýan goşulmalar girýär.*

HABARLYLYK [havarlylyk], *at.* Habarly bolmak-

HAKGULLA [hakgulla:], *at.* Harman döwlenide ujundan gedaý, guş we ş. m. haky diýen ýaly yrym üçin aýrylyp, bir ýere dökülip goýulýan galla. *Harman wagtlary harman gezip, hakgulla ýygnardy* (N. Pomma).

♦ **Hakgulla diýip oturmak** öz düşen ýagdaýyna kaýyl bolup oturmak.

HAK-HESIP [hak-hesi:p], *at.* Geçirilýän hasap-hesip, hasaplaşyk. *Kakaň bilen hak-hesip edişmäge gitdi* (A. Gowşudow).

HAK-HEŞDEK, *at, ser: Hak II, 1. Elbetde, ýeke at üçin däl, hak-heşdegi, talaby hem bolar-da* (B. Soltannyázow).

HAK-HEŞDEKLI, *syp.* Zähmetiň, işiň hakyny tölemek şerti bilen.

HAK-HEŞDEKSIZ, *syp.* Hak heşdegi bolmadyk.

HAK-HUKUK [hak-huku:k], *at.* Bir zada bolan hak, hukuk, ygtyýar.

HAK-HUKUKLY [hak-huku:kly], *syp.* Haky, hukugy bar bolan. *Hak-hukukly adam.*

HAK-HUKUKLYLYK [hak-huku:klylyk], *at.* Hak-hukugy barlyk.

HAK-HUKUKSYZ [hak-huku:ksyz], *syp.* Hak-hukugy bolmadyk, haksyz, hukuksyz.

HAK-HUKUKSYZLYK [hak-huku:ksyzlyk], *at.* Hak-hukugy bolmazlyk, haksyzlyk, hukuksyzlyk.

HAKLAMA, *iş ady.* Haklamak ýagdaýy.

HAKLAMAK, *işl.* Öz borjuňy berjaý etmek, ýerine ýetirmek, ödemek. *Sen ata wesýetini haklap bildiň.*

HAKLAMAKLYK, *iş ady.* Haklamak ýagdaýy.

HAKLAŞDYRMAK, *işl.* Haklaşmaga hemaýat etmek, haklaşyk geçirmek.

HAKLAŞMA, *iş ady.* Haklaşmak ýagdaýy.

HAKLAŞMAK, *işl. 1.* Algy-bergi, borç we ş. m. hasabyny geçirmek, hasaplaşmak. *2. göç. m.* Aryňy almak, öç, dawa, jedel ýaly zatlaryň bellisini etmek; deňme-deň bolmak. *Men haklaşaýyn diýsem, arzasyz hem haklaşyp bilerin* (N. Saryhanow).

HAKLAŞMAKLYK, *iş ady.* Haklaşmak ýagdaýy.

HAKLAŞYK, *at. 1.* Hak-hesip, algy-bergi, borç we ş. m. hasabyny geçirij, hasap-hesip ediş. *Haklaşyk wagty. 2. gepl. d.* Ar alyş, öç, dawa, jedel we ş. m. barada belli netije çykaryş.

HAKLAŞYŞ, *iş ady.* Haklaşmak ýagdaýy.

HAKLAÝYŞ, *iş ady.* Haklamak ýagdaýy.

HAKLY I, *syp.* Haky bolan, hak-hukuga eýe bolan.

HAKLY II, *syp.* Aýlyk-günlük tölenýän, hak tölenýän, muzdly, hakyna.

HAKLYK, *at.* Hak zat.

HAKLYLYK, *at.* Hakly bolmaklyk, haky barlyk.

HAKSYZ, *syp.* Haky bolmadyk, hak-hukuksyz.

HAKSYZ II, *syp.* Aýlyk-günlük tölenmeýän, hak berilmeýän, muzdsuz, tölegsiz.

HAKSYZ-HUKUKSYZ [haksyz-huku:ksuz], *syp.*

ser: Hak-hukuksyz.

HAKSYZ-HUKUKSYZLYK [haksyz-huku:ksuzluk], *syp., ser: Hak-hukuksyzlyk.*

HAKSYZLYK, *at.* Hakyň ýoklugy, bolmazlygy.

HAKUJY [haku: jy], *at. 1.* Edilýän işiň, çekilýän zähmetiň hasabyna öňünden berilýän pul, hak. *2.* Soňundan hasabat bermek şerti bilen öňünden berilýän pul.

HAKU-NÄHAK [haku:-nä:hak], *hal.* Dogry-da bolsa, nädogry-da bolsa, hak-da bolsa, nähak-da bolsa. *Haku-nähak şol işe derrew baş goşmak zerurdy* (B. Kerbabaýew).

HAKYDA [haky:da], *at.* Adamyň sagdyn aňy, aň-düşünjesindäki, ýadyndaky zatlary huşuna getirip bilijiligi. *Asyl hakydama gelmändir meniň, Möhüm maslahaty bolmaly onuň* (A. Kekilow).

HAKYK [haky:k], *at.* Bezeg şaýlarynyň ýüzüne goýulýan gyzylymytl, mämäşi reňkli, gymmatly daş.

♦ **Hakyk monjugu ýaly** ýyldyrawuk, dury, dürli görnüşde öwüşgin atýan. *Suwdan çykan üzüm hoşasyna aýyň şöhesi düşende, üzümder hakyk monjuguň çogdamy ýaly ýylpyldaşýardy* (A. Gowşudow).

HAKYKAT [haky:kat], *at. 1.* Tebigy, hakyky bar bolan zatlar, durmuşdaky hakyky şertler, ýagdaý, waka we adam aňynyň akyly ýetirişiniň gönüden-göni mazmuny. *Biri bardyr tutuş ýalan sözleýär, Biri bardyr hakykaty gözleýär* (K. Gurbanpesow). *Hakykaty ýaşyrmak mümkin däl. 2.* Çyna laýyk, dogry gelýän zat, ahwalat we ş.m. *Hakykata düşünmek.*

HAKYKATÇY [haky:katçy], *syp.* Hakykatyň tarapyny tutujy, dogruçyl. *Ol barypytatan hakykatçy yigidi.*

HAKYKATÇYL [haky:katçyl], *syp.* Dogruçylyga, hakykata eýerýän, ony unaýan, oňa ýan berýän, ýykgyň edýän.

HAKYKATÇYLYK [haky:katçylyk], *at.* Hakykatyň tarapyny tutujylyk, çynçylyk, dogruçylyk. *Ony hakykatçylygy üçin söýerdiler.*

HAKYKATÇYSYRAMAK [haky:katçysyramak], *işl.* Hakykatçyl bolan bolmak, özüni hakykatyň tarapdary edip görkezen bolmak.

HAKYKATDAN [haky:katdan], *hal.* Dogrudan, çyndan, dogrudan-da. *Hakykatdan hem şeýle boldy.*

HAKYKY [haky:ky], *syp.* Hakykata laýyk gelýän, çyn, dogry, hak.

HAKYKYLYK [haky:kylyk], *at.* Hakykata laýyklyk, dogrulyk, çynlyk.

HAKYNDA [hakynna], *köm. s.* Gürrüniň, meseläniň kim ýa-da näme barada gidýändigini aňladýan sözsoňy kömekçi.

HAKYNDALYK [hakynnalik]: **hakyndalyk ahwalaty** hakynda, barasynda, dogrusynda we ş. m. sözsoňy kömekçileri bilen gelen sözlerden bolup, gürrüniň, pikiriň kim ýa-da näme hakyndadygyny

daýy.

HAJAT [ha:ˈjat], *at.* 1. Durmuşyň, ýaşayşyň talabyna laýyklykda gerek bolan zat, zerurlyk. 2. Gyza dakylýan at.

HAJATDAN [ha:ˈjatda:n], *at.* Lagymly hajathana-lardaky hapalary, nejasatlary akdyrmak üçin niýetlenen hajat enjamy.

HAJATHANA [ha:ˈjatha:na], *at.* Aýak ýoluna gidilip, täret edilýän ýörite jaý.

HAJY, *at.* 1. Mekgä zyýarata gidip gelen adamlara goşmaça berilýän at. 2. Oglana dakylýan at.

◊ **Haja gitmek** Kábä zyýarata gitmek. **Hajy gidermen** hemişe bir ýere ugrajak bolup duran. *Senem haçan görseň hajy gidermen, öýünde arkaýyn oturýan günün ýok.*

HAJYK-HUJUK, *at.* Sypaýyçylykly, göwün alyjylykly aýdylýan mylaýym söz, hoşamaýlyk. *Sen onuň hajyk-hujugyna agzyňy öwelden bolup ýörsüň* (R. Gelenow).

◊ **Hajyk-hujuk etmek** ýaranjaňlyk etmek, göwnüni tapjak bolmak.

HAJYMELIK, *at.* Köp iýýän, örän horan, iýejen, doýmaz-dolmaz adam.

◊ **Hajymelik açmak** nebsi otukmak, doýmaz-dolmaz bolmak. **Hajymelik ýaly** nebsewür, açgözlük edýän, doýanyny-dolanyny bilmeýän. *Mundan ozal-da näme bersem, hajymelik ýaly symyşlar oturdardyň* (N. Pomma).

HAJYMELIKLIK, *at.* Örän horan, iýejen, doýmaz-dolmaz bolmaklyk.

HAJYRAW [hajurow], *syp.* Guduz açan ýaly alyp-ýolup barýan.

HAJYRAWLYK [hajurowluk], *at.* Hajyraw deý bolmaklyk, hajyrawyň ýagdaýy.

HAJYRUN [hajuru:n], *syp., ser.* **Hajyraw.**

HAJYRUNLYK [hajuru:nlyk], *syp., ser.* **Hajyrawlyk.**

HAŽŽYK, *at.* Süýrenijiler toparyndan bolan uzyn inçe guýrukly, dört aýakly, zemzen pisintli kiçijik süýreniji, kelpeze. *Sazagyň başyna dyrmaşyp çykan hažžyklar dünýäniň bolşuna geň galyjylyk bilen syn edýän ýalydylar* (B. Kerbabaýew).

◊ **Hažžyk ýaly çişmek (gyzarmak)** gaty gaharyň gelip gyzarmak, gaharlanmak.

HAŽŽYLDAMA [hažžyllama], *iş ady.* Hažžyldamak ýagdaýy.

HAŽŽYLDAMAK [hažžyllamak], *işl.* Hažžyldyly ses çykarmak, haž-haž edip seslenmek.

HAŽŽYLDAMAKLYK [hažžyllamaklyk], *iş ady.* Hažžyldamak ýagdaýy, işi.

HAŽŽYLDAŞMAK [hažžyllaşmak], *işl.* Köp bolup hažžyldamak. *Zemzenler hažžyldaşýarlar.*

HAŽŽYLDAÝYŞ [hažžyllaýyş], *iş ady.*

Hažžyldamak ýagdaýy.

HAŽŽYLDY [hažžylly], *at.* Kābir jandarlar dem alanda, gaharlananda, haýbat atanda, şonuň ýaly-da olaryň üstüne howp abananda, kābir azyk önümleri ajanda ýa-da adamyň öýken çişme, demgysma ýaly kesellere ýoluganda we ş. m. halatlarda döreýän ses, şonuň ýaly-da şol sesiň ady.

HAŽŽYLDYLY [hažžyllyly], *syp.* Hažžyldy sesini edýän, çykarýan.

HAŽLAMA [hažylama], *iş ady.* Hažlamak ýagdaýy.

HAŽLAMAK [hažylamak], *işl.* Haž bermek; hažžyldap seslenmek.

HAŽLAMAKLYK [hažylamaklyk], *iş ady.* Hažlamak ýagdaýy, işi.

HAŽLAÝYŞ [hažylaýyş], *iş ady.* Hažlamak ýagdaýy.

HAK I, *at.* 1. Hudaý. 2. *at.* Bir zada bolan erk-ygtyýar, hukuk. *Her kimin erkin ýaşamaga haky bar.* 3. *syp.* Hakykata laýyk gelýän, adalatly, ýerlikli, dogry. *Hak söz hinden çykar, bilň, ýylany* (A. Kekilow). *Sen hak aýdýarsyň.*

◊ **Haka ten bermek** hudaýa sygynmak, hudaý diýmek. **Hakdan ičen** hemme zady, durmuşy örän gowy bilýän, hudaý tarapyn berlen, zehinli. **Hak gözünden eşitmek** bir habary hakyky bilýänden, ynamdar adamdan, gözi bilen görenden eşidip bilmek. – *Men muny hak gözünden eşitdim – diýip, Pirguly beg ýan bermedi* (A. Gowşudow). **Hak öýüne barmak** aradan çykamak, dünýäden ötmek, aýatdan mahrum bolmak; ýogalmak, ölmek.

HAK II, *at.* 1. Çekilýän zähmete, işe, ýerine ýetirilen hyzmata we ş. m. tölenýän pul, aýlyk, muzd, töleg. *Iş haky.* 2. Bölünişikte ýetýän paý, ülüş, zat. *Mirasdan ýumruk ýetse-de, hakyňy al* (Nakyl). 3. Alynmaly zat, algy. *Ala gargada hakym bolsa, gyş gelmese, ýaz geler* (Nakyl).

◊ **Haky köýen ýaly** ýamanalgyly ýaly, sypaýyçylyksyz, yrsaraýan. *Pökgen bolsa göýä şu oturanlarda haky köýen ýaly, bir çetde, ýüzüni bir batman sallap otyrdy* (A. Gowşudow). **Hakyna tutma** nähilidir bir işi muzduna ýerine ýetirýän, möhletleýin hak tölenip işledilýän. **Hakyna tutmak** birini hak tölemek şerti bilen işe almak, işletmek. **Hakyna işgär tutmak.** **Hakynadan çykamak (gelmek)** hötdesinden gelmek, ýerlikli, degerli iş, hereket bilen jogap gaýtarmagy başarmak, gözüne görkezmek, jezasyny ýetirmek. *Muny öýerseň, hakynadan çykdygymyz bolar* (N. Saryhanow).

HAKAS [haka:s], *at, ser.* **Hakaslar.**

HAKASLAR [haka:slar], *at.* Hakasiýanyň esasy ilatyny düzýän türki halk.

HAKDA, *köm. s., ser.* **Hakynnda.** *Kitap hakda söhbet.*

öýüne gelen gyza ýüzlenilip aýdylyan gutlag.

HALAT [ha:lat] **I**, *at.* 1. Wagt, zaman, mahal, pursat. 2. Ahwalat, ýagdaý. *Bu nä boluş? Bu nä halat?* (G. Kulyýew).

HALAT [ha:lat], **II**, *at.* Gudrat, güýç. *Be, jan agam, sen welimi, halatmy?* ("Watan").

HALATDYRMAK [ha:latdyrmak], *isl.* Bir zady biri halar ýaly etmek.

HALATLAMA, *iş ady.* Halatlamak ýagdaýy.

HALATLAMAK, *isl.* Halat-serpaý ýapmak, halat sowgat bermek.

HALATLAMAKLYK, *iş ady.* Halatlamak ýagdaýy.

HALATLAÝYŞ, *iş ady.* Halatlamak ýagdaýy.

HALATLY, *syp.* Egninde halady bolan.

HALATLY [ha:latly], *syp.* Gudratly, täsin güýçli.

HALATLYK, *at.* Halat ýa-da sowgat, sylag üçin niýetlenen (geýim, mata).

HALATLYLYK, *at.* Halady barlyk, halatly bolmaklyk.

HALATLYLYK [ha:latlylyk], *at.* Täsin güýçlülük, gudratlylyk.

HALATMAK [ha:latmak], *isl.* Birine bir zady, birini halar ýaly etmek.

HALAT-SERPAÝ [halasserpa:ý], *at.* Sylag üçin berilýän egin-eşik, mata, serpaý, halat.

HALAT-SERPAÝLAMA [halasserpa:ýlama], *iş ady.* Halat-serpaýlamak ýagdaýy.

HALAT-SERPAÝLAMAK [halasserpa:ýlamak], *isl.* Halat-serpaý ýapmak, halat-serpaý etmek.

HALAT-SERPAÝLAMAKLYK [halasserpa:ýlamaklyk], *iş ady.* Halat-serpaýlamak ýagdaýy, işi.

HALAT-SERPAÝLAÝYŞ [halasserpa:ýlaýyş], *iş ady.* Halat-serpaýlamak ýagdaýy.

HALAT-SERPAÝLYK [halasserpa:ýlyk], *syp.* Halat-serpaý etmek üçin. *Halat-serpaýlyk don.*

HALATSYZ [halassyz], *syp.* 1. Egninde halady bolmadyk. 2. Halat berilmedik, halat ýapylmadyk, edilmedik.

HALAWAT [hala:wat], *at, k. d.* Süýjülük, ýakymlylyk. *Kaýsýň halawaty aýan* ("Leýli – Mejnun").

HALAÝYK [hala:ýyk], *at.* Üýşen, toplanan adamlar, märeke, halk. *Eý ýaranlar, halaýyklar, At wepadary ýigidiň* (Mätäji).

HALAÝYŞ [hala:ýyş], *iş ady.* Halamak ýagdaýy.

HALHA, *çal., ser.* **Holha** we **hanha**.

HALK, *at.* 1. Bir ýurtta ýa-da bir döwletde ýaşaýan ilat. 2. Belli bir millete, halkyýete degişli adamlar. 3. Jemagat, adamlar, jemende. – *Haý, halk haw!* – *diýen ses uzakdan eşidilýär* (A. Gowşudow). 4. Käbir kesp-kär aňladýan sözleriň yzyndan gelende, "pylan kärde we ş.m. bolup işleýän adam" manysyny aňladyp, söze gepleşik öwürşegini berýär. *Çopan halky çöle belet*

bolýar. Mugallym halky hemişe talap ediji bolar eken.

♦ **Halk maslahaty taryh.** Garaşsyzlyk ýyllarynyň belli bir döwründe halk häkimiýetiniň ýokary wekilçilikli organy. *Türkmenistanyň Halk maslahatynyň nobatdaky mejlisi.* **Halk hojalygy** ýurduň ykdysadyýetiniň maddy önümçilik pudaklarynyň we maddy däl ugurlarynyň jemi. *Garagum çöli ýurdumyzyň halk hojalygynyň ösmegine özüniň täsirini ýetirýär* ("Galkynyş").

HALKA, *at.* 1. Ýüpüň, ýüplügiň we ş. m. bir ujuny aýlap ikinji ujuna daňmagyň bir görnüşi. *Tanapyň ujuny halka et-de, gazykdan ildir.* 2. Iki uýy aýlanyp biri-birine berkidilen tegelek, gurşaw. *Başlyk sazlyga girmänkä, köpegi tutduryp, onuň boýun halkasyna bag dakdyrdy* (B. Kerbabaýew). 3. Bir topar adamyň aýlanyp, egele-nip duran görnüşi, döwre. *Mejlis halkasyny gurmaň beýle az, Adam köpdür, ulug gurgul – diýdiler* (Magtymguly). *Ýaş ýigitler ýene gelsip, oturylyşyk halkasyna goşuldylar* (A. Gowşudow). 4. *sport.* Gimnastika maşklary ýerine ýetirilýän iki sany aýratyn asylgy jübüt ýüpüň ujuna berkidilen türgenleşik enjamy. 5. *sport.* Basketbol oýnunda içinden top geçirilýän aşagy torly enjam. *Oýunçylar gezekme-gezegine pökgini basketbol halkasyna oklaýarlar.* 6. *maldarç.* Düýäniň kekirde-wüginde gatap emele gelyän kesel. 7. Gulakhalka.

♦ **Halka gurmak** biriniň ýa-da bir zadyň daşyna aýlanmak, töwereginini gurşap almak.

HALKALAMA, *iş ady.* Halkalamak ýagdaýy.

HALKALAMAK, *isl.* 1. Ýüpi, simi we ş. m. halka edip daňmak. 2. Käbir jandaryň aýagyna, boýnuna syn-ag üçin kiçik halka dakyp bellemek. 3. Çar tarapyňy gurşap almak. *Dag degre-daşyňy halkalap durdy.*

HALKALAMAKLYK, *iş ady.* Halkalamak ýagdaýy, işi.

HALKALANMAK, *isl.* 1. Halka edilip, halka bolup daňylmak. *Guşlaryň aýaklary halkalandy.* 2. Ýellenip, halparyp, halka görnüşine gelmek, çala çişip pökgermek (göz aýtymy hakynnda). 3. Bir zadyň ýa-da biriniň daşyna halka bolup aýlanmak, halka gurmak, egelenmek.

HALKALAŞMAK, *isl.* Halkalamaga kömek etmek. *Arabanyň tigrini halkalaşmak.*

HALKALATMAK, *isl.* Birine halka etdirmek.

HALKALAÝYN, *hal.* Halka şekilinde, halka görnüşinde, tegelekde. *Saçagyň daşyna halkalaýyn aýlanyp oturdyk.*

HALKALAÝYŞ, *iş ady.* Halkalamak usuly, täri.

HALKARA [halka:ra], *syp.* 1. Daşky syýasata, halklar, ýurtlar arasyndaky gatnaşyga degişli bolan. 2. Halklar arasynda bolan, köp halka ýaýran.

HALKY [halky:], *syp., ser.* **Halkylyk.**

HALKYLAŞDYRMAK [halky:laşdyrmak], *isl.* Halka, halkyň ruhuna, medeniýetine ýakyn etmek,

görkezýän aňlatma.

HAKYT [haky:t], *ugrukd.* Hakykatdan-da, tüýs, edil. – *Örän gowy, hakyt diýeniň gelipdir – diýdi* (A. Durdyýew).

HAL [ha:l] **I**, *at.* 1. *ser.* **Ýagdaý.** 2. *dil b.* Hereketiň, hiliň ýa-da närsäniň alamatyny aňladýan üýtgemeyän söz topary. 3. Baýlyk, döwlet. *Maly baryň haly bar* (Nakyl).

◊ **Hal bolmak** bir işiň, ýagdaýyň we ş. m. düzelmegi kyn bolmak, çetinleşmek. **Haldan düşmek** güýçden düşmek, ysgyndan gaçmak, halys bolmak. *Ahyry haldan düşüp, ol özüni bir oýuň içine atdy.* **Hal üstünde** agyr ýagdaýda, çykgynsyz günde. **Halyna (gününe) it aglamak** agyr güne düşmek, kynçylykly, çykgynsyz ýagdaýa uçramak.

HAL [ha:l] **II**, *at.* Adamyň ýüzünde, bedeninde bolýan gara meň ýa-da gyzgylt tegmil. *Názli gelin bir báriňi gözlegin, Guwanaýyn menek-menek hallara* (Mätäji). *Hiç üýtgan ýeri yok, öňküsi ýaly, Al ýanak üstünde görüňär haly* (A. Kekilow).

HALA [ha:la], "Isle" manysynda ulanylýan baglaýjy.

HAL-AHWAL [ha:l-ahwa:l], *at, ser.* **Hal-ýagdaý.**

HALAL [hala:l], *syp.* 1. Yslam dininiň kada-kanuny boýunça ygtyýar edilen, şerigatyň kada-kanunyna laýyk gelýän, haram däl. 2. Durmuşyň kada-kanunlaryna laýyk gelýän, kada-kanun boýunça ygtyýar edilen, arassa, päk, päkize, hakyky, kanuny. 3. Bap, mynasyp gelýän, ynamy ödeýän. *Ata kesbi oglala halal* (Nakyl).

◊ **Halal mal** eti iýilýän mal. **Halalyň bolsun (halal saňa)!** "nesip etsin, berekella" diýen manyly söz düzümi. **Halal zähmet** öz güýjüň, hünäriň, käriň bilen çekilýän zähmet.

HALAL-HARAM [hala:l-hara:m], *syp.* Halal we haram gatyşan. *Sangy etmän, ýygyp halal-haramy, Ahyr bir gün baryp, çasyr gider sen* (Zelili).

◊ **Halaly-haramy seljermek** halal näme, haram näme bilmek, ýagsyny-ýamany aýyl-saýyl etmek.

HALAL-HARAMLYK [hala:l-hara:mlyk], *at.* Hem halal, hem-de haram gatyşanlygy, halal bilen haramyň garyşanlygy.

HALALHON [hala:lho:n], *syp.* Galp iş etmeyän, öz arassa zähmeti bilen, daban azaby bilen ýaşaýan, haram işe baş goşmaýan.

HALALHONLYK [hala:lho:nluk], *at.* Halallyga eýermeklik, halallygy söýmeklik, halal bolmaklyk.

HALALLAMA [hala:llama], *işl. ady.* Halallamak ýagdaýy.

HALALLAMAK [hala:llamak], *işl.* 1. Öz eliň bilen damagyny çalyp öldürmek, iýer ýaly etmek, haram etmezlik. *Aşa düşüp pyçaga gelen goýny halalladylar.* 2. *göç. m.* Tabşyrylan işi arassa zähmetiň bilen ýerine ýetirmek; bir zada halallyk bilen eýe bolmak, halal

etmek. *Ol hakyny halallap aldy.*

HALALLAMAKLYK [hala:llamaklyk], *işl. ady.* Halallamak ýagdaýy.

HALALLANMAK [hala:llanmak], *işl.* Halal edilmek, damagy çalnyp, iýer ýaly edilmek.

HALALLAŞMAK [hala:llaşmak], *işl.* Halallamaga kömek etmek.

HALALLATMAK [hala:llatmak], *işl.* Halal bolar ýaly etdirmek, halallamak işini başga birine etdirmek.

HALALLAÝYŞ [hala:llaýyş], *işl. ady.* Halallamak ýagdaýy, usuly.

HALALLYK [hala:llyk], *at.* Halal zat, ýagdaý, iş we ş. m.

HALAMA, *syp.* Arassaçylygy onçakly başaryp durmaýan, arymсы däl.

HALAMA [ha:lama], *işl. ady.* Halamak ýagdaýy.

HALAMAK [ha:lamak], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady gowy görmek, biri ýa-da bir zat göwnüňe ýaramak. 2. Ýürekden söýmek, sulhuň almak, aşyk bolmak. *An-naguly Altyny halady* (A. Durdyýew).

HALAMAKLYK [ha:lamaklyk], *işl. ady.* Halamak ýagdaýy, işi.

HALAMARAK [ha:lamara:k], *syp.* Azda-kände halama.

HALAMAZLYK [ha:lamazlyk], *işl.* Gowy görmezlik, ýaramazlyk. *Ol çakylyksyz öýüne barany halamaýan eken.*

HALANMAK [ha:lanmak], *işl.* Gowy görülmek, göwnüňe jaý edilmek. *Biziň bu eden işimiz halansa-ha gowy zat.*

HALAS [hala:s], *syp.* Azat, boş, erkin.

◊ **Halas bolmak** bir zatdan başyňy aman gutarmak, bir beladan dynmak, sypmak, howpdan gutulmak. **Halas etmek** erbet zatdan birini ya-da bir zady dyndarmak, sypdymak, azat etmek.

HALASGÄR [hala:sgä:r], *at.* Howpdan, çykgynsyz ýagdaýdan halas ediji, beladan gutaryjy. *Ol öz halasgärini tapanyňa çäksiz begendi.*

HALASGÄRLIK [hala:sgä:rluk], *at.* Halasgär bolmaklyk, halasgäriň ýagdaýy.

HALAŞMAK [ha:laşmak], *işl.* Biri-biriňi halamak, biri-biriňi gowy görmek, söýüşmek. *Ol gyz bir ýaş ýigit bilen halaşýar.*

HALAT, *at.* 1. Umumy daş geýim, don. 2. Keselhanada, laboratoriyalarda we ş. m. ýerlerde arassalyk üçin iş geýim hökmünde eşiğiň üstünden geýilýän ýektaý. *Şäherdäki lukman gyzlar, Ak haladyn egne geýip, Ak kepderler oba tarap, Uçuberdi ganat ýaýyp* (M. Seýidow). 3. Birine sowgat, sylag hökmünde berilýän serpaý. *Wah, şunuň ýaly aýal tapsam, iki halat bermäge-de taýyn.* 4. Çykjak gyza salynýan galyňnyň bir bölegi.

◊ **Halatlar gutly bolsun!** gaýtarma bolup, atasy

HALTALATMAK, *işl.* Halta saldyrmak, halta salmaga mejbur etmek.

HALTALAÝYŞ, *iş ady.* Haltalamak ýagdaýy.

HALT-HALT, *s. ş. aňl. s.* Iki-baka ylgap, haýsydyr bir işi bitirmek üçin edilýän hereket.

◊ **Halt-halta urmak** bir zadyň ugrunda selpemek, alakjamak, haltyldamak.

HALTYLDAMA [haltyllama], *iş ady.* Haltyldamak ýagdaýy.

HALTYLDAMAK [haltyllamak], *işl.* Bir zadyň ýa-da biriniň ugrunda alakjamak, selpemek, halt-halt edip ýörmek.

HALTYLDAMAKLYK [haltyllamaklyk], *iş ady.* Haltyldamak ýagdaýy.

HALTYLDAŞMAK [haltyllaşmak], *işl.* Köp bolup haltyldap ýörmek. *Olar ertirden bäri işlerini düzetjek bolup haltyldaşyp ýörendirler.*

HALTYLDATMAK [haltyllatmak], *işl.* Haltyldar ýaly etmek. *Onsoň, erbet käýinjiräp, tulum ýaly salpy garnyny haltyldadyp, basgançakdan çykyp gitdi* (T. Gurbanow).

HALTYLDAÝYŞ [haltyllaýyş], *iş ady.* Haltyldamak ýagdaýy.

HALTYLDY [haltylly], *at.* Haltyldap, halt-halt edip duran hereket.

HALWA [halwo], *at.* Künji, gant we ş. m. garylyp taýýarlanýan süýji iýmit. *Halwany hekim iýer, şallagy – ýetim* (Nakyl).

HALWAÇY [halwoçy], *at.* Halwa önümini taýýarlaýan we satýan adam. *Halwaçydan halwa almak.*

HALWAÇYLYK [halwoçuluk], *at.* Halwaçynyň käri; halwa ýasamak hünäri.

HALWALYK [halwoluk], *syp.* Halwa etmek üçin gerek bolan (önümler).

HALY [ha:ly], *at.* Dürli reňklerdeki ýüplerden çitilip dokalýan gymmat bahaly öý goşy, düşek, amaly-haşam sungatynyň bir görnüşi.

◊ **Haly ýüwürdiş, kilim kesmek** iş başarmazlyk, işi harsal etmek, soňuna çenli alyp barmazlyk. *Her bir höwesjeňden bolarmy zergär? Haly ýüwürdiş, kilim kesmek ne derkar?* (A. Kekilow).

HALYÇA [ha:lyça], *at.* Uly halydan kiçiräk haly önümi.

HALYÇALYK [ha:lyçalyk], *at.* Halyça dokamak üçin gerekli (erişlik, argaçlyk ýüpler).

HALYÇUWAL [ha:lyçuwal], *at.* Haly görnüşinde dokalyp, dula gerilýän çuwal.

HALYÇY [ha:lyçy], *at.* Haly dokaýan dokmaçy, haly dokamak, haly öndürmek bilen meşgullanýan hünärmen, ussat. *Türkmen halyçylary.*

HALYÇYLYK [ha:lyçylyk], *at.* 1. Haly dokamaklyk sungaty, haly önümçiligi. 2. Halyçynyň ýagdaýy, käri. *Halyçylyk bilen meşgullanmak.*

HALYK [ha:lyk] **I**, *at.* 1. Düýä özbaşdak ýa-da howudynyň aşagyndan örküç ýeri deşilip salynýan galyň keçe. *Bu derýa balyklydyr; Düýämiz halyklydyr* (Halk döredijiliginden). 2. Gelnalyjy gidende düýäni bezemek üçin howudyň üstünden atylýan begres ýa-da ýörite çitilip dokalýan haly esbap. *Ak kejebeň halygy; Akar suwuň balygy* (Halk döredijiliginden). *Düýeleriň howutlaryna halyklar gerilýärdi* (B. Kerbabaýew).

HALYK [ha:lyk] **II**, *at.* 1. "Ýaradan, döreden" diýen manyda hudaýy sypatlandyrmakda ulanylýan söz. *Ýagşylyk et, derýa at, balyk biler; balyk bilmeşe, halyk biler* (Nakyl). *Başyň sag eýlesin ýaradan Halyk, Gutular hak özi berse şypalyk* (Şabende). 2. Oglana dakylýan at.

HALYKLAMA [ha:lyklama], *iş ady.* Halyklamak ýagdaýy.

HALYKLAMAK [ha:lyklamak], *işl.* Düýäni howutlamazdan ön arkasyna halyk salmak ýa-da üşemez ýaly diňe halyk salyp, üstünden daňyp goýmak. *Sagylýan düýeleri halykladyk.*

HALYKLAMAKLYK [ha:lyklamaklyk], *iş ady.* Halyklamak ýagdaýy.

HALYKLANMAK [ha:lyklanmak], *işl.* Halyk salynmak.

HALYKLAŞDYRMAK [ha:lyklaşdyrmak], *işl.* Birnäçe düýä halyk salyşdyrmak, halyklap çykamak.

HALYKLAŞMAK [ha:lyklaşmak], *işl.* Halyklamaga kömek etmek.

HALYKLATDYRMAK [ha:lyklatdyrmak], *işl.* Birine halyk saldyrtmak.

HALYKLATMAK [ha:lyklatmak], *işl.* Halyk salar ýaly etdirmek.

HALYKLAÝYŞ [ha:lyklaýyş], *iş ady.* Halyklamak usuly.

HALYKLY [ha:lykly], *syp.* Halyk salnan.

HALYKLYK [ha:lyklyk], *syp.* Halyk etmek üçin, halyk eder ýaly (keçe we ş. m. zatlar). *Halyklyk keçe.*

HALYKSYZ [ha:lyksyz], *syp.* Halyk salynmadyk, halyklanmadyk.

HALYLY [haly:ly], *at.* Ir bişýän süýnmek görnüşli üzüm. *Halyly, jan halyly, Eşretin kän halyly, Gapymyzda dalbaryň, Misli eýwan halyly* (M. Garryýew).

HALYLYK [ha:lylyk], *syp.* Haly dokamak üçin ýygňalan (ýüp, eriş we ş. m. gerekli zatlar). *Nabat bolsa ilin halylyk ýüpünü egrerdi ýa-da ýüpegini towlardy* (A. Gowşudow).

HALYMSYRAMA [ha:lymsyrama], *iş ady.* Halymsyramak ýagdaýy.

HALYMSYRAMAK [ha:lymsyramak], *işl.* Köp-bilmişlik edip, öz ýagdaýyňy ýaramaz edip görkezjek bolmak. *Tilki şobada halymsyran bolup: – Eý, horaz dost, näme beýle ýokaryk çykypsyň-la! Ýere düş ahyry diýip başlaýar* (Halk ertekilerinden).

halkyň durmuşy bilen baglaşdyrmak.

HALKYLAŞMA [halky:laşma], *iş ady*. Halkylaşmak ýagdaýy.

HALKYLAŞMAK [halky:laşmak], *işl.* Hal-ka, halkyň ruhuna, medeniýetine ýakyn durmak, ýakynlaşmak.

HALKYLAŞMAKLYK [halky:laşmaklyk], *iş ady*. Halkylaşmak ýagdaýy.

HALKYLAŞYŞ [halky:laşyş], *iş ady*. Halkylaşmak ýagdaýy.

HALKYLYK [halky:lyk], *at.* Halkyň ruhuny, onuň medeniýetini, dünýägaraýşyny aňladýan, milli özboluşlylyk.

HALKYÝET, *at.* Adamlaryň dil, ýerleşiş, ykdysadyýet we medeniýet taýdan umumylygy.

HALLAN [halla:n]: **hallan atmak** **1)** *ser.* **Hal-lanlamak.** *Kepbämiz ýykyljak-ýykyljak bolup hallan atyp durdy. 2)* *göç. m.* Bir zadyň ugrunda alakjamak, selpemek, sergezdan bolmak. *Ejem bendäň gözýaş dökiüp, Gara günün keşigin çekip, Hallan atyp öten ýeri* (K. Gurbanpesow).

HALLANLAMA [halla:nlama], *iş ady*. Hallanlamak ýagdaýy.

HALLANLAMAK [halla:nlamak], *işl.* Eýläk-beýläk yranmak, galgamak, çaykanmak, hallan atmak. *Indi bu ýogyn direg hem öý bilen birlikde hallanlap çäýkanýardy* (A. Gowşudow).

HALLANLAMAKLYK [halla:nlamaklyk], *iş ady*. Hallanlamak ýagdaýy.

HALLANLAŞMAK [halla:nlaşmak], *işl.* Birnäçe zat hallanlamak. *Çadyrlaryň gapy örtükleri aldygyna sarpyldap, darty ýüpleri batly hallanlaşýardy* (B. Gurbanow).

HALLANLATMAK [halla:nlatmak], *işl.* Hallanlar ýaly etmek. *Sallançagy hallanladyp üwredi.*

HALLANLAÝYŞ [halla:nlaýyş], *iş ady*. Hallanlamak ýagdaýy.

HALLASLAMA [halla:slama], *iş ady*. Hallaslamak ýagdaýy.

HALLASLAMAK [halla:slamak], *işl.*, *ýerli g.* Bir zadyň ugrunda ýortmak, alakjamak, hallan atmak, selpemek.

HALLASLAMAKLYK [halla:slamaklyk], *iş ady*. Hallaslamak ýagdaýy.

HALLASLAŞMAK [halla:slaşmak], *işl.* Bir topar bolup hallaslamak. *Olaryň şol alada bilen hallaslaşyp ýörtüşleri.*

HALLASLATMAK [halla:slatmak], *işl.* Hallaslamaga mejbur etmek. *Nawy derrew hallasladyp başlady, Ol bir gomdan, ol bir goma taşlady* (A. Kowusow).

HALLASLAÝYŞ [halla:slaýyş], *iş ady*. Hallaslamak ýagdaýy.

HALLYŇ-SALLYŇ: hallyň-sallyň etmek bir zady göwünli-göwünsiz, biperwaý ýerine ýetirmek, bir zada göwünli-göwünsiz ýapyşmak.

HALLYŇ-SALLYŇLYK, *at.* Bir zada nalajedeýinlik bilen ýapyşmaklyk, çemeleşilmeklik.

HALPA, *at.* Satyjynyň çeküw daşlaryny barlamak üçin han-begler tarapyndan goýlan adam.

HALPARMA, *iş ady*. Halparmak ýagdaýy.

HALPARMAK, *işl.* **1.** Gowşap, aşak sallanmak, halpyk bolmak, gowşasamak, sallanyp durmak. *Penjek halparyp dur. Telpeginiň eteginiň tüýi giden bir çal halparan alkymyny ýapdy* (B. Kerbabaýew). **2.** Giň bolmak, laýyk bolmazlyk. *Onuň eleşan geýimi halparyp durdy.*

HALPARMAKLYK, *iş ady*. Halparmak ýagdaýy.

HALPARTMAK, *işl.* Halparar ýaly etmek, halpyk etmek.

HALPARYŞ, *iş ady*. Halparmak ýagdaýy.

HALPY, *syp., ser.* **Halpyk.**

HALPYK, *syp.* Halparyp duran, giň. *Onuň köýnegi egninde halpyk görüňýärdi.*

HALPYKLYK, *at.* Halpyk bolup durmaklyk, halparyp durmaklyk.

HALPYLDAMA [halpyllama], *iş ady*. Halpyldamak ýagdaýy.

HALPYLDAMAK [halpyllamak], *işl.* Gowşap ýa-da giň, boş bolup sallanyp durmak, halpyk bolmak. *Onuň köwşi aýagynda halpyldap durdy.*

HALPYLDAMAKLYK [halpyllamaklyk], *iş ady*. Halpyldamak ýagdaýy.

HALPYLDAÝYŞ [halpyllaýyş], *iş ady*. Halpyldamak ýagdaýy.

HALPYLDY [halpylly], *at.* Halpyldamak hereketi.

HALPYRAK [halpyra:k], *syp.* Biraz, birneme halpy.

HALSYZ [ha:lsyz], *syp.* Ysgyn-mejaly galmadyk, ysgynsyz, ragbatsyz, güýji gaçan.

HALSYZLYK [ha:lsyzlyk], *at.* Haly ýokluk, ysgyn-mejal ýokluk.

HALTA, *at.* İçine her hili zat salynýan, guýulýan mata ýa-da kagyz gap, kise.

HALTA-HALTA, *hal.* Birnäçe halta; köp sanly halta.

HALTALAMA, *iş ady*. Haltalamak ýagdaýy.

HALTALAMAK, *işl.* Bir zady halta salyp goýmak, halta salyp almak. *Harmandan alnan bugdaýy haltalap goýdular.*

HALTALAMAKLYK, *iş ady*. Haltalamak ýagdaýy.

HALTALAP [haltala:p], *hal.* Halta-halta edip, halta görnüşinde.

HALTALAŞMAK, *işl.* Halta salyşmak, halta salmaga kömek etmek.

HAMTOZ [ha:mto:z], *at.* Köplenç, haly we haly önümleriniň gyra nagşyna salynýan, deň kesilen gözenegiň içine dürli reňkde üçburçluk şekilleri çitilýän nagş.

HAMYLA [ha:my:la], *syp.* Aýagy agyr, göwreli, ikigat. *Adybeg soltanyň aýaly hamyla bolup, göwresinde çaga galdy* ("Görögly"). *Hasan wezir hem öz aýalyňyň hamyla ekenin ýatlap, ol towşany atmaklyga eli bar-mady* ("Şasennem – Garyp").

HAMYLADAR [ha:my:lada:r], *syp.* Hamyla, göwreli, aýagy agyr.

HAMYLADARLYK [ha:my:lada:rlyk], *at.* Hamylanyň ýagdaýy, göwrelilik.

HAMYLALYK [ha:my:lalyk], *at.* Aýagy agyrylyk, göwrelilik, ikigatlyk.

HAMYR [hamy:r], *at.* 1. Esasan, suw, duz garylyp, undan ýugrulan goýy önüm. *Hamyrym ajap barýandy; tamdyra odun elteýin* (A. Durdyýew). 2. Ýslary, agaç önüminiň jaýryk ýerlerini bitirmek, ýylmamak üçin owradylan ýanan hekden ýelim goşulyp ýasalyan süýgeşik madda.

♦ **Hamyrdan gyl sogrulan ýaly etmek** bir işi, herketi örän mylaýymlyk bilen seresaply amala aşyrmak. *Seni hamyrdan gyl sogrulan ýaly edip alyp gaýdandyryn* (Görögly). **Hamyр gaby** ýenenini ödemeyän, iş başarmaýan; bigaýrat.

HAMYRÇA [hamy:rça], *at, ös.* Otuň bir görnüşi.

HAMYRLAMA [hamy:rlama], *iş ady.* Hamyrlamak ýagdaýy.

HAMYRLAMAK [hamy:rlamak], *işl.* Hamyr çalyp berkitmek, ýelmemek. *Äpişgäniň aýnasyny hamyrlap, ýel gelmez ýaly edipdir.*

HAMYRLAMAKLYK [hamy:rlamaklyk], *iş ady.* Hamyrlamak ýagdaýy, işi.

HAMYRLANMAK [hamy:rlanmak], *işl.* Kimdir biri tarapyndan hamyr çalynmak. *Äpişgäniň aýnalary hamyrlanypdyr.*

HAMYRLAŞDYRMAK [hamy:rlaşdyrmak], *işl.* Köp zady, ýeri we ş. m. hamyrlap çykamak.

HAMYRLAŞMAK [hamy:rlaşmak], *işl.* Hamyrlamaga kömekleşmek. *Äpişgäniň aýnalaryny hamyrlaşmak.*

HAMYRLATMAK [hamy:rlatmak], *işl.* Birine hamyr çaldyrmak.

HAMYRLAÝYŞ [hamy:rlaýyş], *iş ady.* Hamyrlamak ýagdaýy.

HAMYRLY [hamy:rly], *syp.* Hamyr çalnan, hamyr bilen ýelmenen.

♦ **Hamyрly corek** hamyрмаýа garylyp, aldyrylyp bişirilen çörek. *Ýylyjak hamyрly çörek bilen täze gowurmanyň başynda oturmagy Güjük hemmesinden gowy oňarar* (A. Gowşudow).

HAMYRMAÝA [hamy:rma:ýa], *at.* 1. Hamyr ýu-

grulanda içine hamyr aldyrmak üçin garylýan bir bölek ajan hamyr, hamyrturşy. 2. *göç. m.* Bir zadyň asly, asyl maýasy, özeni, esasy çeşmesi.

HAMYRMAÝALY [hamy:rma:ýaly], *syp.* Hamyрмаýа edilen, hamyрмаýа goşulan, hamyрмаýа ýugrulan. *Hamyрмаýaly çörek.*

HAMYRMAÝALYK [hamy:rma:ýalyk], *at.* Hamyr ýugrulanda indiki gezek hamyра garmak üçin aýrylyp goýulýan bir bölek hamyr, hamyrturşulyk. *Hamyрnyň bir bölegini hamyрмаýalyk goýdy.*

HAMYRMAÝASYZ [hamy:rma:ýasyz], *syp.* Hamyрмаýа goşulmadyk.

HAMYRTURŞY [hamy:rturşy], *at, ser.* **Hamyрмаýа.**

HAMYRTURŞULYK [hamy:rturşuluk], *at, ser.* **Hamyрмаýalyk.**

HAMYT [ha:myt], *at.* Araba goşulýan malyň boýnuna geýdirilýän esbap. *Atyň boýnuna hamyt geýdirmek.*

HAMYTLABERMEK [ha:mytla:vermek], *işl.* Hamyt geýdiribermek, salybermek.

HAMYTLAMA [ha:mytlama], *iş ady.* Hamytlamak ýagdaýy.

HAMYTLAMAK [ha:mytlamak], *işl.* Hamyt geýdirmek, salmak.

HAMYTLAMAKLYK [ha:mytlamaklyk], *iş ady.* Hamytlamak ýagdaýy.

HAMYTLANMAK [ha:mytlanmak], *işl.* Hamyt geýdirilmek, salynmak.

HAMYTLAŞMAK [ha:mytlaşmak], *işl.* Hamyt geýdirmäge, salmaga kömekleşmek.

HAMYTLATMAK [ha:mytlatmak], *işl.* Hamytlamak işini başga birine etdirmek; hamytlamaga mümkinçilik bermek.

HAMYTLAÝYŞ [ha:mytlaýyş], *iş ady.* Hamytlamak ýagdaýy, hereketi.

HAN [ha:n], *at.* 1. *taryh.* Türki we beýleki halklaryň birnäçesinde hökümdar. 2. Gowy görölüp ýa-da göwnüýetmezçilik bilen ýüzlenilip aýdylýan söz. *Öwez han, biz olar bilen egri oturyp, dogry gürlеşeris* (G. Kulyýew). 3. Oglana dakylýan at.

HANA [ha:na], *at.* 1. Gözüň ýerleşýän ýeri, okarasy, owasy. *Onuň hanalary ýaşdan dolup duran gara gözleri Nazary jadylan ýaly etdi* (B. Pürliýew). 2. Pagta gozasynyň içindäki pagtaly öýjükler. *Annaguly käwaгtlar bir hana sogrup, hut üç düýp gowaçanyň daşyndan bir sagatlap aýrylmady* (A. Durdyýew). 3. *kön.s.* Jaý, öý, aýratyn ýer. *Ahyr boljagyň şüdü; Teniň ýer bilen ýatsa, Işik, tüýnügi ýokdur, Garaňky hana geldiň* (Magtymguly).

HANA, *çal., ser.* **Hanha.**

HANABIZAR [ha:navi:za:r], *syp.* Bir zatdan бүтинleý, halys bazar bolan, düýbünden iren, berçigen.

HALYMSYRAMAKLYK [ha:lymsyramaklyk], *iş ady.* Halymsyramak ýagdaýy.

HALYMSYRAŞMAK [ha:lymsyraşmak], *işl.* Birden köp bolup halymsyramak.

HALYMSYRAYÝŞ [ha:lymsyraýýş], *iş ady.* Halymsyramak ýagdaýy.

HALYNA [ha:lyna], *hal.* Eýeleýan ornuna, derejesine, umuman ýagdaýyna garamazdan. *Çaga halyna hemme zady biljek bolýar.*

HALYPA [haly:pa], *at.* 1. Öz hünärini, kârini şägirdine, kömekçisine öwredýän ussat. 2. *gepl. d.* "Ýoldaş, gardaş, dost, şepe" diýen ýaly manyda ulanylýan ýüz tutma söz. *Halypa, bir aýak çekiň!*

HALYPAÇYLYK [haly:paçylyk], *at, ser. Halyp-alyk.*

HALYPALYK [haly:palyk], *at.* Halypa bolup hünär öwredijilik, halypanyň ýagdaýy, kâri. *Wepa, Aman şu garrynyň halypalygy bilen özüniň tejribe işine başlady* (A. Gowşudow). *Halypalyk etmek.*

HALYS [ha:ly:s], *hal.* 1. Bütinleý, gutarnykly, düýpden. *Myraly halys ysgyndan düşüpdür* ("Myraly"). 2. *gepl. d.* Tüýs, çyn, sap. *Siz maňa halys ýürekden ynanyň.*

♦ **Halys bolmak** 1) bütinleý ýadamak, ysgyndan gaçmak, lütüň çykmak. *Güljahan ýöräp-ýöräp halys boldy, eňkamy gitti* (Halk ertekilerinden). *Uzyn gije ýöredik, Ýadadyk, halys bolduk* (A. Alamyşow). 2) irmek, bizar bolmak. **Halys etmek** 1) gaty ýadatmak, haldan düşürmek. 2) irizmek, bizar etmek.

HAL-ÝAGDAÝ [ha:l-ýagdaý], *at.* Ýaşayyş, durmuş, saglyk; hal-ahwal, gün-güzeran.

HAM [ha:m], *at.* 1. Sygyr, düýe we ş. m. mallaryň soýlup alnan derisi. 2. Adamyň beden derisi. *Alkymynyň aşagynyň, eňekleriniň hamlary çalaja ýygyrt atyp başlapdy* (B. Seýtäkow). 3. Esassyz; çig. *Jahyllykda çar tarapa atyşan, Bilmezlikde ham işlere gatyşan* (Magtymguly).

♦ **Ham bolmak** ýadap halys bolmak. **Ham etmek** bir zady çig, çala, el ujundan etmek. *Köse: – Gel, işimi ham etmäýin diýip, ... gapyň gädiginden gözledi* ("Görogly"). **Ham paýlaşýan ýaly** ala zenzele, goh, gopgun, gykylyk, wagyrdy. *Kyrk ýigit hem göýä ham paýlaşýan ýaly meýhananyň içinde gopgun göterdiler* ("Görogly"). **Hamy galňamak** diýlen, aýdylan gepi, käýinji ýüzüne almazlyk, gep ýokmazlyk, haýasy, ynsaby bolmazlyk. *Baý, seniňem hamyň galňapdyr-ow, saňa aýdylan söz kâr edenok.* **Hamyna (derisine) saman dykmak** öldürmek, ýok etmek. **Hamyny soýmak** ezýet berip horlamak, zulum etmek; talaňa salmak.

HAMALA [hama:la], *bagl.* "Göýä diýersiň" manysynda deňeşdirmegi aňlatmak üçin ulanylýan söz. *Hamala çagalyk geçmejek ýaly, Çagalygyň kenarynda köp durdum* (G. Ezizow).

HAMANA [hama:na], *bagl., ser. Hamala.*

HAM-ÇAM [ham-çam]: **ham-çam bolmak** gepiň-gürüňiň alyşmak, göwnüňden turmak, ümmüldeşmek.

HAM-ÇAMLYK [ham-çamlyk], *at.* Ham-çam bolmaklyk.

HAM-HYÝAL [ha:m-hyýa:l], *at.* Boş arzuw, gury hyýal, netijesiz göwün ýüwürtmek. *Olar jahyllygyň ham-hyýalydy, Şu günkä garanda ýaz şemalydy* (A. Kekilow).

HAMMA, *syp.* Öte gowşak, sansyz (çaga häsiýeti hakynda). – *Beýle hamma bolmazlar, dogumlyrak bol.*

HAMMAL [hamma:l], *at.* Kişiniň yüküni kireýne daşýan, göterýän, hammalçylyk edýän adam.

HAMMALÇA [hamma:lça] I, *at.* Dokalan aw torbasy.

HAMMALÇA [hamma:lça] II, *at.* Arka yük batmazlyk üçin agaç, tagta, odun we ş. m. yük çekýän yükçiniň arkasyna ýapýan, keçeden edilen palany.

HAMMALÇYLYK [hamma:lçylyk], *at, ser. Hammallyk.*

HAMMALLYK [hamma:llyk], *at.* Hammalyň ýagdaýy, kâri, hammalçylyk.

HAMMAM [hamma:m], *at.* Ýörite enjamlaşdyrylan suwa düşülýän jaý.

HAMMAMÇA [hamma:mça], *at.* Suwa düşülýän, ýuwnulýan otag hammamy.

HAMMAMÇY [hamma:mçy], *at.* Hammama gelenlere hyzmat edýän hammam işgäri.

HAMMAMÇYLYK [hamma:mçylyk], *at.* Hammamçynyň kâri, iş-pişesi.

HAMRAGRAK [hamrağra:k], *syp.* Biraz, az-owlak hamrak. *Haýwanam öz eýesine hamragrak bolýar.*

HAMRAK, *syp.* Çagany, işi we ş. m. gowy görýän, olara mähirli garaýan. *Adam bigam bolýar ýaş boldugyça, Işe hamrak bolýar ýaş galdygyça* (K. Gurban-nepesow).

HAMRAKLYK, *at.* Hamrak bolmaklyk.

HAMSA, *at, k. d.* 1. Baş. 2. Bir şahyr tarapyndan ýazylan baş dessandan, poemadan ybarat, hersi özbaşdak many-mazmunly edebi eser, kitap. *Nyzamynyň hamsasy.*

HAMSYGYBERMEK [hamsygybermek], *işl.* Aglamjyrabermek, hamsygyp başlamak.

HAMSYGYŞ [hamsygyş], *iş ady.* Hamsykmak ýagdaýy.

HAMSYGYŞMAK [hamsygyşmak], *işl.* Bilelikde hamsykmak.

HAMSYKDYRMAK, *işl.* Hamsygara getirmek, hamsykmaga mejbur etmek.

HAMSYKMA, *iş ady.* Hamsykmak ýagdaýy.

HAMSYKMAK, *işl.* Nebsiň agyryp ýa-da kemsinip, bogazyň dolup aglamjyramak, kemşermek. *Ullakan adamlaryň hamsygyp duruşlaryna oglanjyk geň galyp syn edýärdi* (G. Ezizow).

goýmak. *Giň jaýy haňladyp goýupdyrlar.*

HAŇLAÝYŞ, *iş ady.* Haňlamak ýagdaýy.

HAŇZAMA, *iş ady.* Haňzamak ýagdaýy.

HAŇZAMAK, *işl., ser. Haňlamak.* *Galaryd yzynda dykyz, dok körek, Hem-de haňzap boşan gury çaňňalak* (J. Ilmyradow).

HAŇZAMAKLYK, *iş ady.* Haňzamak ýagdaýy.

HAŇZAŞMAK, *işl.* Köpüsi, bary haňzap durmak.

HAŇZATMAK, *işl.* İçini boşadyp goýmak, haňzar ýaly etmek.

HAŇZAÝYŞ, *iş ady.* Haňzamak ýagdaýy.

HAP, Köplenç, gara ary, bili inçe ullakan gyzyly ary kowlanda aýdylýan ümlük.

HAP [ha:p], *ser. Hab.* *Magtymguly, hoş hap içre ýatyrdym, Emrine uçradym, iman getirdim* (Magtymguly).

HAPA, **1. at.** Süpürilip bir ýere üşürilip goýlan ýa-da ýaýrap ýatan zatlar, taşlandy, süplük. **2. syp.** Tozan, her hili galyndy, süplük zatlar basyp ýatan, arassa bolmadyk. *Arabanyň hapa tigrine ýaplanyp, ýerde ýagşy ornaşyp oturdy* (H. Derýaýew). *Jaýyň içi hapady. 3. syp.* Kirli.

◊ **Hapa bolmak** keýpiň bozulmak, gaýgylanmak, gynanmak, gamlanmak. **Hapa bulaşmak** erbet, ýaramaz işe baş goşmak. **Hapa söz** gödek, sögünç söz.

HAPAÇYL, *syp.* Hapaçylyk bilen oňuşýan. *Hapaçyl adam.*

HAPAÇYLLYK, *at.* Hapaçyl bolmaklyk.

HAPAÇYLYK, *at, ser. Hapalyk.*

HAPA-HUPA [hapa-hupo], *at, ser. Hapa-sup.*

HAPA-HUPALYK [hapa-hupoluk], *at, ser. Hapa-supalyk.*

HAPALAMA, *iş ady.* Hapalamak ýagdaýy.

HAPALAMAK, *işl. 1.* Hapa etmek, hapa bulamak, hapa degirmek, kirletmek. *Eliňi hapalamak. Eşiğini hapalamak. 2.* Bir zat garyp ýa-da basgylap, iýer-iýer ýaly etmezlik. *Suwy hapalamak. 3. göç. m.* Biriniň at-abraýyna dil ýetirmek, biabraý etmek.

HAPALAMAKLYK, *iş ady.* Hapalamak ýagdaýy.

HAPALANMAK, *işl.* Hapa bolmak, çirk bolmak.

Peçň başyna gujagyny dolduryp getirýär-de, ýalaňy odun dököär, içeri hapalanýar (N. Saryhanow).

HAPALAŞDYRMAK, *işl.* Köp zady, köp ýeri hapalamak.

HAPALATDYRMAK, *işl.* Hapa etdirilmek, çirk ýokdurtmak.

HAPALATMAK, *işl.* Hapa etdirmek. *Guýynyň suwuny hapalatmaň!*

HAPALAÝYŞ, *iş ady.* Hapalamak ýagdaýy.

HAPALYK, *at.* Arassa dällik, päkize dällik.

HAPA-SUPA [hapa-sup], *at.* Zir-zibil hapa zatlar, taşlandylar.

HAPA-SUPALYK [hapa-supoluk], *at.* Zir-zibilleriň

üýşen ýeri.

HAPBA, *hal.* Şol bada, dessine, birden (ys bilen baglylykda ulanylýar). *Ýanan däriniň porsy sy hapba burnuma urdy* (A. Gowşudow). *Ol adam eglip gol gowşurandan, aragyň ýakymсыз sy hapba burnuma urdy* (T. Gurbanow).

HAPGYRTMA, *at, lukmanç.* Ýokanç çaga keseli (gulak ýanyndaky mázleriň çışmesi, gulak mázleriniň sowuklamasy).

HAPLAMA [hapylama], *iş ady.* Haplamak ýagdaýy.

HAPLAMAK [hapylamak], *işl.* Gyzgyn howur, ys ýa-da sowuk şemal birden burnuňa, ýüzüne urmak. *Oduň howry onuň ýüzüne haplap urdy.*

HAPLAMAKLYK [hapylamaklyk], *iş ady.* Haplamak ýagdaýy.

HAPLAÝYŞ [hapylaýyş], *iş ady.* Haplamak ýagdaýy.

HAPLYK-SÜPLÜK [haplyk-süplük], *at, ser. Hapa-sup.*

HAPYR-HUPUR : **hapyr-hupur etmek** çeýnäp-çeýnemän çalt ýuwutmak, çala çeýnäp iýmek, neb-sewürlik bilen iýip gutarmak.

HAPYR-SUPUR, *at.* Her hili galan-gaçan taşlandy, köne-küşül, süplük. *Bularyň ýatan ýeri sygryň ýatagy ýaly, aňry-bäri taşlanan jaý bolmaga çemeli, hapyr-supurlar bulaşyp ýatyrdy* (A. Gowşudow).

HAPYR-SUPURLYK [hapyr-supurluk], *at.* Hapanyň köp üýşen ýeri, köp ýeri.

HAPYSA [hapy:sa], *syp. 1.* Arassaçylygy saklamaýan, aramsy bolmadyk; hapa. *Köňliň söýen hapysany berseler, Ol gözüňe tomagaly gyz bolar* (Seýdi). **2. ser. Hapa 2.** *Hapysa ýer.*

HAPYSALYK [hapy:salyk], *at. 1.* Arassaçyl dällik, arassa, hapa zatlary seljermelik, kirlilik, çorlulyk. *Onuň hapysalygyny aýdar-diýer ýaly däl. 2.* Hapa bulaşyp ýatanlyk, hapyr-supurluk. *Köçeleriň hapysalygyna ýol bermek bolmaz.*

HAPYSAÇYLYK [hapy:saçylyk], *at, ser. Hapysalyk.*

HAPYZ [ha:pyz], *at, k.d. 1.* Goşgy-şygrylary, aýry-aýry eserleri ýat tutup aýdýan adam. *Hapyzym Gurhan okysa, Hoş owaz istär köňül* (Gaýyby). **2.** Oglana dakylýan at.

HAR, *at.* Eşek.

◊ **Har gulak** ullakan gulak, harry gulak.

HAR [ha:r] **I**, *syp.* Ruhy we maddy taýdan pese düşen, ugry gaçan, hor-homsy. *Goç ýigitler har görüner, Eginden-başdan aýrylsa* (Talyby).

◊ **Har bolmak** gadyr-gymmatyň gaçmak, bigadyr, arzysyz bolmak. *Zalymlar har bolar, galar ayakda* (Magtymguly). **Har düşmek** hor-homsy bolmak, horluk görmek, horlanmak. *Dirilik galmandyr mende,*

HANABIZARLYK [ha:navi:za:rlyk], *at.* Bir zatdan halys bazar bolanyň düşen ýagdaýy.

HANAHARAP [ha:nahara:p], *syp.* Bütinleý harap, wes-weýran, ýaramaz. *Işan, molla, baýa tarap bolmasyn, Bir tirýeki, hanaharap bolmasyn. Bize Soltanyazyň begligi besdir, Gaharguly, hanaharap, hoş imdi* (Seýdi).

HANAHARAPLYK [ha:nahara:plyk], *at.* Bütinleý harap, wes-weýran bolan ýagdaý.

HANAKA, *at.* Oturmly derwüşleriň ýaşan ýeri, derwüşhana.

HANAKERDE [hanakerde], *syp.* Öýünde hojaýynçylyk edip bilýän, ederini bilýän. *Meniň gören wagtymdaky ýaş gelin indi hanakerde bir aýal bolupdyr* (A. Gowşudow).

HAN-BEG [ha:n-meg], *at.* Hanlar hem-de begler.

HAN-BEGLIK [ha:n-meglik], *at.* Hanlaryň hem-de begleriň ýagdaýy, derejesi, han-beg bolmaklyk.

HANGAMÇY [ha:nğamçy], *at.* Köplenç, halyçuwallaryň gyra nagşyna gamça meňzedilip salynýan göni, inçejik nagşy.

HANGOÇAK [ha:nğoçok], *at.* El işlerine salynýan ullaň, ýaýraň we dik nagşy.

HANHA [hanha:], *çal.* Uzakdaky bir zady görkezmek üçin ulanylýan söz.

HANHAJYK [hanha:jyk], *çal., ser.* **Hanhajykga.**

HANHAJYKGA [hanha:jykga:], *çal.* Golaýrakda bir zady, ýeri we ş. m. görkezmek üçin ulanylýan söz.

HANJAK, *çal., yerli g.* Haýsy ugur, nirä, niräk. *Iliň ugry hanjak bolsa, şoňa* (Nakyl). *Oklarynyň hanjak gidenini hem bilmän galdylar* (A. Gowşudow).

HANJAR, *at.* 1. Gysga saply, ujy inçe, iki tygynyň ýüzi ýiti sowuk ýarag, gama. *Eý Saýat han, bu hanjary meniň bagrymdan urgul – diýdi* (Saýatly – Hemra). 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Hanjar urmak** erbet, aýy söz, habar aýdyp, örän gynandymak.

HANJARLAMA, *iş ady.* Hanjarlamak ýagdaýy.

HANJARLAMAK, *işl.* Hanjar bilen ýaralamak, hanjar sokmak, süňmek. *Duşmany hanjarlamak.*

HANJARLAMAKLYK, *iş ady.* Hanjarlamak ýagdaýy.

HANJARLANMAK, *işl.* Hanjar urlup ýaralanmak, hanjar bilen suhlanmak, hanjar sokulmak.

HANJARLAŞMAK, *işl.* Biri-biriňi hanjarlamak.

HANJARLATMAK, *işl.* Hanjarlamaga ýol bermek, mümkinçilik bermek, hanjar urdurmak, biriniň hanjarlamagyny gazanmak.

HANJARLAÝÝŞ, *iş ady.* Hanjarlamak ýagdaýy.

HANLYK [ha:nlyk], *at.* 1. Hanyň tituly, ýagdaýy. 2. Başynda han duran, han dolandyryýan ýurt.

HANNAS [hanna:s], *syp.* Husyt, gysganç, gysyk. *Bir sydyrgyn günün öitse, Hannasyň eli bolmagyn* (Baýly şahyr).

HANNASLYK [hanna:slyk], *at.* Husytlyk, gysgançlyk, gysyklyk.

HANÖYJÜK [ha:nöýjök], *at.* Arasy üzülmän gidýän birnäçe hüjre görnüşinde ak sapak bilen edilýän nagşyň ady.

HANTAMA [ha:ntama:], *syp.* Biriniň kömegine ýa-da bir zada göz dikýän, ymtylýan, tamakin, kömege we ş. m. garaşýan.

HANTAMAÇYLYK [ha:ntama:çylyk], *at, ser.* **Hantamalyk.** *Asyl men sylag hantamaçylygy bilenem gelmedim* (A. Gowşudow).

HANTAMALYK [ha:ntama:lyk], *syp.* Biriniň kömegine ýa-da bir zada göz dikmeklik, tamakinlik, hantamaçylyk. *Meniň hantamalygym hem onuň üstüne urna bolup düşýär* (B. Kerbabaýew).

HANY, 1. "Nirede, haýsy ýerde?" diýen ýaly many aňladýan sorag çalyşmasy. – *Hany Esen? – diýip, özüniň ýoldaşyny sorady* (H. Derýaýew). 2. "Ýeri, ýeri bakaly" we ş. m. many aňladýan giriş söz. – *Hany, Annaguly han, meniň yzma bir düş* (A. Durdyýew).

HANYM [ha:nym], *at.* 1. Özüňden kiçi ýaş ýetginjek oglanlara sypaýylyk bilen ýüzlenilip aýdylýan söz. 2. Aýal maşgala hormat goýlup ýa-da ýüzlenilip aýdylýan söz.

HANYMAN [ha:nyma:n], *at.* Baýlyk, döwlet. *Iýeniň-içeniň siňmez janyňa, Perwaýsyz gararsyň hanymanyňa* (A. Kekilow).

HANYUMRUK [ha:nýumruk], *at.* Haly we haly önümleriniň gyra nagşyna salynýan topbak nagşyň ady.

HAŇKARMA, *iş ady.* Haňkarmak ýagdaýy.

HAŇKARMAK, *işl.* Agzy açylyp durmak, içi zatsyz köwelip durmak.

HAŇKARMAKLYK, *iş ady.* Haňkarmak ýagdaýy.

HAŇKARTMAK, *işl.* Agzy açylyp, köwelip durar ýaly etmek.

HAŇKARYŞ, *iş ady.* Haňkarmak ýagdaýy.

HAŇKARYŞMAK, *işl.* Köp zat haňkaryp durmak. *Ululy-kiçili garaňky tamlar biri-birine bakyşyp haňkaryşyp durdy* (G. Kulyýew).

HAŇK-HUŇK: haňk-huňk etmek göni jogapdan boýun gaçyrmak, gepläre gep tapmazlyk, syjyk gürlmek. *Geldi okuw hakda gürrüň edilen ýerde uzak durman, haňk-huňk edip gidibererdi* (A. Durdyýew).

HAŇLAMA, *iş ady.* Haňlamak ýagdaýy.

HAŇLAMAK, *işl.* Içi boşap galmak. *Bu gowak obasy göçen beýik galanyň möçbersiz giň derwezeleri ýaly haňlap ýatyr* (A. Gowşudow). *Otaglar haňlap dur.*

HAŇLAMAKLYK, *iş ady.* Haňlamak ýagdaýy.

HAŇLAŞMAK, *işl.* Köpüsi, birnäçesi haňlap durmak. *Ol kepbelerimiz boş haňlaşyp ýatyr* (A. Gowşudow).

HAŇLATMAK, *işl.* İçini boş, haňlar ýaly edip

ýaramaz ýaly etmek, sandan çykarmak, weýran etmek. *Maşyny haraplamak*. **2.** Bulam-bujar edip zaýalamak, görer ýaly etmezlik. *Mallar agyldan çykyp, howlyny haraplapdyr*. (A. Gowşudow). **3.** Zaýa etmek, bisarpa tutup, harama çykarmak, isrip etmek, zaýalamak. *Ýyglan pomidorlary wagtynda tabşyrman haraplapdyrlar*. **4.** Bir zada belli bir derejede zyýan ýetirmek. *Gelegurt ordasy süriniň köpüsini haraplapdyr*.

HARAPLAMAKLYK [hara:plamaklyk], *iş ady*. Haraplamak ýagdaýy.

HARAPLANMAK [hara:planmak], *işl.* Harap bolmak, sandan çykamak. *Çakyşan maşynlaryň ikisi hem haraplanypdyr*.

HARAPLANYLMAK [hara:planlymak], *işl.* Harap edilmek.

HARAPLAŞMAK [hara:plaşmak], *işl.* **1.** Derege ýaramaz ýaly bolup başlamak, sandan çykyp, weýran bolup başlamak. **2.** Zaýa bolup başlamak, zaýalanyp başlamak. *Hyýarlaryň haraplaşyp başlanlaryny saýlap aýyrdylar*.

HARAPLATDYRMAK [hara:platdyrmak], *işl.* Harap etdirmek, sandan çykartmak.

HARAPLATMAK [hara:platmak], *işl.* Haraplamaga ýol bermek, mümkinçilik bermek. *Maşyny haraplatmak. Nahary haraplatmak. Sürini möjege haraplatmak*.

HARAPLAÝYŞ [hara:plaýyş], *iş ady*. Haraplamak ýagdaýy.

HARAPLYK [hara:plyk], *at, ser.* **Harapçylyk**.

HARASAT [harasa:t], *at.* **1.** Tozan gatyşykly turýan güýçli ýel, apy-tupan, gaý. *Güýçli harasat*. **2.** göç. *m.* Uly gowga, jenjel, gopgun, söweş. *Duşmanyň başynda gopdyrys harasat* (N. Pomma). **3.** göç. *m.* Adamda ýüze çykyan içki güýçli howsala. *Magtymgulynyň ýaraly kalbynda harasat gopdy* (G. Kulyjew).

HARASATLY [harasa:tly], *syp.* Harasat turan, harasat gopan. *Harasatly gün*.

HARAY, *at.* Biri tarapyndan berilýän kömek, goldaw, ýardam. *Birisinden gördüm azajyk haray* (K. Gurbanpesow). *Birinden haray islemek*.

HARAZ, *at.* Galla üwelýän kärhana, şonuň ýaly-da galla üwemek üçin enjamlaşdyrylan jaý, degirmen. *Şol obanyň ýokarsynda sowgut edilen bir mesene bolup, onuň gutaran ýerinde un harazy bardy* (B. Kerbabaýew).

HARAZÇY, *at.* Haraz eýesi; harazda işleýän işgär, degirmençi.

HARAZMAN [harazma:n], *at, ser.* **Harazçy**. *Harazman eline düşse algyr baz, Ganatdan aýrylar, gadryn näbilsin* (Magtymguly).

HARBAN [harva:n], *at.* Eşek sürüsini bakýan, oňa gözegçilik edýän adam.

HARBANLYK [harva:nlyk], *at.* Harbanyň käri;

harban bolmaklyk.

HARBY [harvy:], *syp.* Goşuna, goşunçylyga, goşunçylyk gullugyna, urşa, urşuň zerurlyklaryna niýetlenen we ş. m. degişli bolan. *Annaguly aňyrdan başy papakly, egni harby geýimli ýylgyryp geldi-de salam berdi* (A. Durdyýew). *Harby lybas*.

◊ **Harby gullukçy** hakyky harby gullukda ýören adam. **Harby güýçler** ýaragly güýçler. **Harby-deňiz güýçleri** deňiz goşunlaryna degişli bolan, deňiz goşunlary bilen baglanyşykly güýçler. **Harby-howa güýçleri** duşmanyň uçarçylyk, guryýer we deňiz toparlanyşyklaryna, onuň edara ediş-syýasy, senagat, ykdysady merkezlerine we ş. m. zarba urmak üçin niýetlenen howa güýçleriniň görnüşi.

HARBYLARÇA [harvy:larça], *hal.* Harby ýagdaýda, harby görnüşde. *Harbylarça salam bermek*.

HARBYLAŞDYRMA [harvy:laşdyрма], *iş ady*. Harbylaşdyrmak ýagdaýy.

HARBYLAŞDYRMAK [harvy:laşdyrmak], *işl.* Harby ýagdaýa getirmek, harby düzgüne salmak. *Senagaty harbylaşdyrmak*.

H A R B Y L A Ş D Y R M A K L Y K [harvy:laşdyrmaklyk], *iş ady*. Harbylaşdyrmak ýagdaýy.

HARBYLAŞDYRYLMAK [harvy:laşdyrylmak], *işl.* Harby ýagdaýa geçirilmek, harby düzgüne salynmak.

HARBYLAŞDYRYŞ [harvy:laşdyryş], *iş ady*. Harbylaşdyrmak ýagdaýy.

HARBYLAŞMAK [harvy:laşmak], *işl.* Harby ýagdaýa geçmek.

HARÇ, *at.* Eklenç, ýaşayyş, güzeran we ş. m. üçin zerur bolan serişde, harajat, pul.

◊ **Harç etmek** sarp etmek, sowmak, ýoklamak, harçlamak. *Pul bolar-da, harç edere ýer tapylmazmy?* (B. Gurbanow).

HARÇAŇ: **agzyň harçaň urmak** birine diýmesiz sözleri diýmek, igenmek. *Agzyň harçaň urma bu gyzy görüp, Aýdaryn baryny, birin gizlemen* (A. Kekilow).

HARÇAŇLAŞMA, *iş ady*. Harçaňlaşmak ýagdaýy. *Aýal bilen harçaňlaşmany özüne laýyk bilmäni üçin sesini çykarman, diňe ajymtyk ýylgyrdy* (B. Kerbabaýew).

HARÇAŇLAŞMAK, *işl.* Biri-biriňe söz gaýtarmak, agyz deňeşip durmak, käfişmek. *Olar bilen harçaňlaşyp durmaga men-ä çekinýän*.

HARÇAŇLAŞMAKLYK, *iş ady*. Harçaňlaşmak ýagdaýy.

HARÇAŇLAŞYK, *at.* Biri-biriňe söz gaýtaryşyp, agyz deňeşip durmaklyk.

HARÇAŇLAŞYŞ, *iş ady*. Harçaňlaşmak ýagdaýy.

HARÇEŇ, *at, köň.s.* Leňneç. *Kölde harçeň abay urar; Ýok ýerinde mara ezber* (Çary Afzal).

HARÇ-HARAJAT [harç-haraja:t], *at, ser.* **Harç**.

Bu gün har düşüpsin sen-de (,Görogly,). **Har etmek** bigadyr etmek, sarpasyny peseltmek, gadyryny gaçyrmak. *Ýaramaz gylygyň har edýän adamy azmy näme?* **Har saklamak** ugruna seretmezlik, idegsiz galdyrmak. *Bagynyň içini bejerip, hiç wagt ony har saklamandyr* (A. Gowşudow).

HAR [ha:r] **II**, *at.* Tiken, ýandak. *Gyzyl gülün degresinde har biter* (,Saýatly – Hemra,). *Yşkyň söwdasyna salyp serimi, Gül diýip istänim, hara uçaşdym* (Talyby).

HARA [ha:ra], *syp.*, *kön.s.* Erbet, ýaman, ýaramaz. *Gözeliň bolmaz harasy* (Kemine).

HARABA [hara:va], *at.* Ýykylyp, ýumrulyp galan jaýlaryň ýeri. *Köne Marynyň harabasy eýleligine-beýleligine onlarça kilometre uzaýardy* (B. Kerbabaýew).

HARABAÇYLYK [hara:vaçylyk], *at, ser.* **Harabalyk 1, 2.**

HARABALY [hara:valy], *syp.* Haraba bolup galan ýerli.

HARABALYK [hara:valyk], *at.* **1.** Haraba bolup, ýykylyp-ýumrulyp ýatan jaýlaryň, ýurduň ýeri, harabaçylyk. *Şol goýunlaryň eýesiniň ýaşaýan obalarynyň gündogar tarapynda bir harabalyk bardyr* (Halk ertekilerinden). **2. göç. m.** Derbi-dagynlyk.

HARAJAT [hara:at], *at, ser.* **Harç.**

HARAJATLYK [hara:atlyk], *at, ser.* **Harçlyk.**

HARAM [hara:m], *syp.* **1.** Yslam dininiň kadakanunyna laýyklykda gadagan edilen, ygtyýar edilmedik, şerigata laýyk gelmeýän, halal däl (iýmek-içmek, eýeçilik etmek we ş. m. ýaly zatlar hakda). **2. göç. m.** Nejis, ýigrenji, ýaman niýetli, haramzada (adam hakda). – *Haý, yeňsän gursun, bedasyl, haram eşek!* (H. Derýaýew). – *Çek goluňy, haram gul! – diýip, elini siltäp aldy* (G. Kulyýew).

♦ **Harama çykmak** ýaramly, ýararly, iýlip-içilýän zat biderek zaýa bolmak, isrip bolmak, zaýalanmak. **Haram bolmak** eden işiň, gazanan zadyň özüne nesip etmezlik. **Haram iýmek** kişi hakyny iýmek, öz gazanjyňa kaýyl bolmazlyk. *Parhyny aňlamaý haram iýer sen* (Magtymguly). **Haram ölmek 1)** damagy çalyňman ölmek (mal hakynda). **2)** idegsiz ölüp gitmek (adam hakynda).

HARAMÇYBYK [hara:mçy:vyk], *at.* **1.** Boýy 60-150 sm ýetýän, ýarym gyrymsy we köp ýyllyk ýabany derman ösümlik. **2.** Üzümiň hasyl getirmeýän çybygy.

HARAMÇYL [hara:mçyl], *syp.* Haramçylyga ýüz uragan, haramlyk edegen.

HARAM-HALAL [hara:m-hala:l], *syp.*, *ser.* **Halal-haram.**

HARAMHOR [hara:mho:r], *syp.* Haram, bikanun hereket etmekden çekinmeýän, ogurlyk-jümrülikden gaýtmaýan. *Tagamda tabakdaş bolma, Üflis, haramhor*

biläni (Magtymguly).

HARAMHORLYK [hara:mho:rluk], *at.* Haramhoryň ýagdaýy, käri. *Haramhorluga orun bolmaly dälidir.*

HARAMLAMA [hara:mlama], *iş ady.* Haramlamak ýagdaýy.

HARAMLAMAK [hara:mlamak], *işl.* Haram etmek, halal zady harama çykarmak, iýer-içer ýaly etmezlik.

HARAMLAMAKLYK [hara:mlamaklyk], *iş ady.* Haramlamak ýagdaýy.

HARAMLAÝYŞ [hara:mlaýyş], *iş ady.* Haramlamak ýagdaýy.

HARAMLYGYNA [hara:mlyğna], *hal.* Düýe, sygyr we ş. m. mallaryň ilki adaty wagtyndan öň gaýmagyna, botlamagyna, guzlamagyna degişlilikde aýdylýan söz. *Haramlygyna botlamak.*

HARAMLYK [hara:mlyk], *at.* Halal dällik, kadakanuna laýyk gelmezlik, arassa dällik.

HARAMY [hara:my], *syp.* Ahlak taýdan bozulan, azgyn, haramzada. *Süňni haramylar gaýtmaý raýyndan, Ýaşı gaýdyp, sakgal agarmak bilen* (Zelili).

HARAMYLYK [hara:mylyk], *at.* Ahlak taýdan bozulanlyk, azgynlyk, haramzadalyk.

HARAMÝAGY [hara:mýa:ğy], *syp.* Haramlyk edýän, haramçylyga özüni aldyran.

HARAMZADA [hara:mza:da], *syp.* **1. ser.** **Haram 2. 2.** Haramydan dogan, bozgak, ugursyz, ýaramaz, asylsyz manysynda käýelip, sögülip aýdylýan söz.

HARAMZADAÇYLYK [hara:mza:daçylyk], *at, ser.* **Haramzadalyk.** *Haramzadaçylyk etmek.*

HARAMZADALYK [hara:mza:dalyk], *at.* Örän ýaramaz, gabahatçylykly iş, bozgaklyk, ýaramaz hereket, haramzadaçylyk.

HARAP [hara:p], *syp.* **1.** Bozulyp zaýa bolan, bozuk, sandan çykan. **2.** Ugry gaçan, ýaramaz.

♦ **Harap bolmak 1)** ulanyşdan galmak. *Ýa ýolda maşyn harap boldumyka?* (A. Gowşudow). **2)** zaýalanmak, haraplanmak, erbetleşmek. *Dogrudan hem, munuň ýaly kän okasaň gözüň harap bolaymasyn* (B. Pürliýew). **3)** ýoldan çykmak, bozulmak, azmak. **Harap etmek** bibatlamak, zaýalamak, haraplamak. *Şol batly gaýdyşyna tara gazygy böwürümi harap etse-de ederdi* (A. Gowşudow).

HARAPÇYLYK [hara:pçylyk], *at.* Zaýaçylyk, bibatçylyk.

HARAPÇYLYKLY [hara:pçylykly], *syp.* Harap etmäge gönükdirilen, harapçylyga ýugrulan.

HARAPLABERMEK [hara:pla:vermek], *işl.* Haraplap başlamak, zaýalabermek.

HARAPLAMA [hara:plama], *iş ady.* Haraplamak ýagdaýy.

HARAPLAMAK [hara:plamak], *işl.* **1.** Derege

HARPYKLY, *syp.* Harpygy bolan, düzüminde harpyk saklaýan.

HARPYKSYZ, *syp.* Düzüminde harpygy bolmadyk.

HARRAT [harra:t], *at.* 1. *kön.s.* Agaç ussasy. 2. Ik, oklaw ýaly gurallary ýasamak üçin el we aýak bilen işledilýän gural.

HARRY, *syp.* Öňe garşy gabaryp duran, uly, gaba, har gulak (gulak hakynda). *Harry gulak adam.*

HARRYLDABERMEK [harrylla:vermek], *işl., ser.* Harlabermek.

HARRYLDAMA [harryllama], *iş ady.* Harryldamak ýagdaýy.

HARRYLDAMAK [harryllamak], *işl., ser.* Harlamak. *Motoryň harryldap çykýan sesi eşidildi.*

HARRYLDAMAKLYK [harryllamaklyk], *iş ady.* Harryldamak ýagdaýy.

HARRYLDAŞMAK [harryllaşmak], *işl.* Köp bolup harryldamak, bary harryldamak. *Motorlar harryldaşyp gtdiler.*

HARRYLDATDYRMAK [harryllatdyrmak], *işl.* Birine bir zady harryldatmaga mejbur etmek.

HARRYLDATMAK [harryllatmak], *işl.* Harryldyly seslendirmek.

HARRYLDAÝYŞ [harryllaýyş], *iş ady.* Harryldamak ýagdaýy.

HARRYLDY [harrylly], *at.* Motor işledilende, hor çekilende we ş. m. ýagdaýlarda döreyän sesiň ady. *Uzyn gije köçeden geçýän maşynlaryň harryldysy ýatmady.*

HARRYLDYLY [harryllyly], *syp.* Harryldy sesli, harryldy sesini ýaňlandyryan.

HARS: hars urmak bir zadyň ugrunda alakjamak, jan çekmek; howlukmaç hereket etmek.

HARSAL [ha:rsal], *syp.* Hil taýdan pes, ugursyz, çalak-çulak, göwünli-göwünsiz, ýüzleý, el ujundan ýerine ýetirilen (iş barada). *Harsal gyssansa – ýiter; haýal gyssansa biter* (Nakyl).

HARSALLYK [ha:rsallyk], *at.* Harsal ýerine ýetirilen işiň ýagdaýy, çala-çula, el ujundan, ýüzleý ýerine ýetirilen ýagdaýda bolmaklyk. *Harsallyk etmek. Harsallyga ýol bermek.*

HARSAŇ, *at.* Gaty jisimlerden bölünip aýrylan ul-lakan daş ýa-da kesek bölekleri. *Han küýli agyr harsaň kesekleri piliniň üstüne mündürrip, raýyşdan aňryk gütde-gütde aşyryp başlady* (A. Durdyýew).

HARSYDÜNYÄ [harsydünýä:], *syp.* Gara nebsiniň ugrunda hars urup ýören, nebsiniň ýesiri.

HARSYDÜNYÄLIK [harsydünýä:lik], *at.* Harsydünýä has bolan gylyk-häsiýet. *Genjim harsydünýälige baş urdy* ("Görogly").

HARTEÇJAL [harteçja:l], *at.* 1. Dini düşünjä görä, zamana ahyrzaman bolanda döremeli hyýaly mahluk. 2. *göç. m.* Aýylganç, aldajy, ýuwarda. *Beýle ýerleri*

hem, heý, harteçjallara rowa görüp bolarmy? (B. Soltannyázow).

HARTY-HURTY, *at.* Aňry-bäri, odur-budur, bi-derek zat. *Ýeňil kelläň birine, Harty-hurty zat berip, Bulaşdyrys obany* (A. Kekilow).

HARWAR [harwor], *at.* Bir eşek ýüki möçberindäki. *Harwaryny göteren serwerini hem göterer* (Nakyl).

HARWAR-HARWAR [harwor-harwor], *at.* Birnäçe eşek ýüki möçberindäki. *Asylkysyny aýdanda, eger seniň duluňda hemme esbaplary bilen üpjün ala tow hyrlyň asylgy duran bolmasa ýa-da duluňda päkize jöwher gylyjyň tärimiň başyndan asylgy bolup, işigiňde-de kişňäp duran atyň bolmasa, seniň gapyňda daýhançylyk esbabynyň müňüsi üýşsün, harwar-harwar jöwen, bugdaý, arpa hasyl al, tapawudy ýok, dir gürrüňçilikde birden sen gatyрак güläýseň, ilki bilen öz kowumyňdan biri: "Sen näme gürläýň, bar çäýryňy çap" diýer* (A. Gowşudow).

HARYT [hary:t], *at.* Satuw üçin, satlyk zähmet önümi.

HARYTŞYNAS [hary:tşyna:s], *at.* Haryt hünärmeni. *Harytşynas bolup işlemek.*

HARYTŞYNASLYK [hary:tşyna:slyk], *at.* Söwdada ulanmak maksady bilen, harytlaryň hilini, häsiýetlerini, alnys we satlyş kadalaryny öwrenýän ylym.

HARY-ZAR [ha:ry-za:r], *syp., ser.* Har-zar. *Adam ogly gelip pany jahana, Peleği golundan hary-zar bolduň* (Magtymguly).

HAR-ZAR [ha:r-za:r], *syp.* Horluk çekýän, ejirli, jebir görýän, har hem zar. *Olaryň gül ýaly günü bar, har-zar zady ýok.*

HAS, *s. ş. aňl. s.* Daljygyp demiň içine sygmaýan ýagdaýynda emele gelýän ses.

HAS [ha:s] **I**, *syp.* "Örän, juda, aýratyn, aýratyn-da" ýaly many aňladýan söz.

♦ **Has at** aýratyn bir adamyň, ýer-ýurduň, denizderýalaryň we ş.m. ady, meselem: *Jeren, Aşgabat, Murgap, Türkmenistan* we ş. m.

HAS [ha:s] **II**, *syp., ser.* Mahsus.

HASA [hasa:], *at.* Agsak ýa-da garry adamlaryň söýget üçin ulanýan taýagy. *Kör hasasyn bir aldyrar* (Nakyl).

♦ **Kör hasasyny bir aldyrar** adam bir gezek özüni allatdyrar, emma ikinji gezek allatdyrmaz.

HASA [ha:sa], *at.* Inçejik ýalaňgat nah ýüplükden çal dokalan ýukajyk ak mata, çalma, marly. *Ol aýal hasadan boýalyp edilen ala öymesiniň içindäki ýumurtgalary emay bilen öňe süýşürdi* (B. Pürliýew).

HASABAT [hasa:vat], *at.* Öz işiň, tabşyrygy ýerine ýetirişiň barada jogapkär adama, gurama we ş. m. ýazmaça ýa-da dilden berilýän resmi maglumat.

HASANAKLABERMEK [hasanakla:vermek], *işl.*

HARÇLABERMEK [haryşla:vermek], *işl.* Harç edibermek, sowubermek.

HARÇLAMA [haryşlama], *iş ady.* Harçlamak ýagdaýy.

HARÇLAMAK [haryşlamak], *işl.* 1. Ýaşayyş, güzeran üçin pul, harjy, galla we ş. m. zady harç etmek, sowmak. 2. Bisarpa tutup ýok etmek, tüketmek, sarp etmek.

HARÇLAMAKLYK [haryşlamaklyk], *iş ady.* Harçlamak ýagdaýy.

HARÇLANMAK [haryşlanmak], *işl.* Harç edilmek, harajat çykarylmak, sarp edilmek.

HARÇLANYLMAK [haryşlanylmak], *işl., ser.* Harçlanmak.

HARÇLATDYRMAK [haryşlatdyrmak], *işl.* Harçlar ýaly etdirmek.

HARÇLATMAK [haryşlatmak], *işl.* Harçlara mümkinçilik bermek, harçlamaga sarp etdirmek. *Pul harçlatmak.*

HARÇLAÝYŞ [haryşlaýyş], *iş ady.* Harçlamak ýagdaýy.

HARÇLYK [haryşlyk], *at, ser.* **Harjylyk.** Ýola harçlyk bermek.

HAR-HAMYR [ha:r-hamy:r], *at, ser.* **Harty-hurty.** İçindäki har-hamyrlaryň gyzan bazarda gara şaýa geçmejegini bilýärin.

HARJY, *at.* Ýaşayyş, gün-güzeran üçin zerur bolan sowalga. *Harjyň gutarmak.*

HARJYLANMA, *iş ady.* Harjylanmak ýagdaýy.

HARJYLANMAK, *işl.* Işläp, odur-budur satyp, ýaşayyş, güzeran üçin sowalga edinmek.

HARJYLANMAKLYK, *iş ady.* Harjylanmak ýagdaýy.

HARJYLANYŞ, *iş ady.* Harjylanmak usuly, täri.

HARJYLYK, *at.* Harç, harajat üçin zerur bolan sowalga, sowgut, harçlyk, harajatylyk. *Japbaklar birnäçe gün gamyş satyp, özlerine birneme harjylyk toplamak küýüne düşdüler* (B. Kerbabaýew).

HARLABERMEK [harla:vermek], *işl.* Harryldyly ses edibermek, harryldyly seslenibermek.

HARLABERMEK [ha:rla:vermek], *işl.* Bir zady har tutubermek, hor-homsy saklabermek.

HARLAMA, *iş ady.* Harlamak ýagdaýy.

HARLAMA [ha:rlama], *iş ady.* Harlamak ýagdaýy.

HARLAMAK, *işl.* Harryldyly ses çykarmak, harryldyly seslenmek. *Reýhan zaňnar bir beýik sypalyň üstünde harlap ýatyr* (, Görogly,). *Goňşy öýdäki aýalyň üweýän degirmeni harlaýardy* (B. Kerbabaýew).

HARLAMAK [ha:rlamak], *işl.* Birini ýa-da bir zady har tutmak, har, hor-homsy saklamak, aýawly saklamazlyk.

HARLAMAKLYK [ha:rlamaklyk], *iş ady.* Harlamak ýagdaýy.

HARLANMAK [ha:rlanmak], *işl.* Har saklanmak, har edilmek.

HARLAŞMAK, *işl.* Köp bolup harlamak, harryldyly seslenmek. *Olaryň şol harlaşyp ýatýslary.*

HARLATMAK, *işl.* Harryldyly seslendirmek. *Gazap bilen turmak üçin omzady, Hyrçyn dişläp, bokurdagyn harladyp* (N. Pomma).

HARLATMAK [ha:rlatmak], *işl.* Har etdirmek, hor-homsy saklatmak.

HARLAÝYŞ, *iş ady.* Harlamak ýagdaýy.

HARLAÝYŞ [ha:rlaýyş], *iş ady.* Harlamak ýagdaýy.

HARLYK [ha:rlyk], *at.* Har ýagdaýda bolmaklyk, bigadyrlyk, hor-homsulyk. *Horluk-da, harlyk-da barysy şondan, Hiç syrym, eje jan, gizlemen senden* (A. Kekilow).

HARMAN, *at.* 1. Döwek döwmek üçin orlup üşürilen däneli ösümlükler, olardan alnan galla hasyly hem-de şol hasyl üşürilen ýer. *Gije-gündiz dynman orup, harmany tegeläp ýokary galdyryýardylar* (A. Durdyýew). 2. Umuman ýygnalan, bir ýere üşürilen hasyl (esasan, pagta hakynda). *Ak harmanlar Köpetdag dek beýgelsin, Ondan Watan kuwwat alar, gurp alar* (M. Seyidow). *Pagta harmany.*

♦ **Harman atmak** döwlüp üşürilen hasyly şemala sowrup arassalamak. **Harmanyňa bereket!** "hasylyň egsilmesin, bereketli bolsun" diýen manyda ulanylýan söz düzümi. **Harman ýaly** örän köp üşürilen bir zadyň uly üşmegi.

HARMANÇY, *at.* Harmanda işleýän işgär.

HARMAN-HOŞA [harman-ho:šo], *at.* Harman, hasyl we ş. m. ýygnama işi.

HARMANJAY [harmanja:y], *at, ser.* **Harmanýer.**

HARMANLYK, *at.* Köp, birnäçe harman üşürilen ýer. *Biz irden harmanlyga ugradyk.*

HARMANÝER, *at.* Döwek döwmek üçin harman üşürilip taýýarlanylýan ýer.

HARP [haryp], *at.* Bir diliň elipbiýiniň, esasan, belli bir sese laýyk bolan ýazuw belgisi. *Baş harp. Setir harpy.*

HARPLYK [haryplyk], *at.* Başlangyç sowat öwredýän kitap.

♦ **Harplyk baýramy** 1-nji synp okuwçylarynyň harplary doly öwrenenlerinden, özleşdirenlerinden soň geçirýän dabaraly ýygmanyşygy.

HARPM-HARP [harpma-haryp], *hal.* Her harp boýunça, ýekän-ýekän, setirme-setir, sözme-söz, jikme-jik.

HARPY-HURPY, *at.* Taslanan, üşürilen aňrybäri, köne-küşül zatlar. *Aljyraňňlyk arasynda özüni saman dölä atyp, harpy-hurpularyň astynda gizlenmek küýüne düşdi* (B. Kerbabaýew).

HARPYK, *at.* Galla önümleriniň daşky gabygy.

HASLAMAK [hasylamak], *işl., ser. Hassyldamak.*

HASLAMAKLYK [hasylamaklyk], *iş ady.* Haslamak ýagdaýy.

HASLAMAZLYK [hasylamazlyk], *işl., ser. Hassyllamazlyk.* *Taýçanaklar tosun bolmanlary üçin onçakly haslamadylar* (B. Kerbabaýew).

HASLAŞMAK [hasylaşmak], *işl.* Köp bolup, bilelikde haslamak. *Anna, Sona haslaşyp, Bir gerişden aşdylar* (A. Alamyşow).

HASRAT [hasyrat], *at.* Adamyň ruhy dünýäsinde döreýän gam-gussa, gaýgy.

HASRATLY [hasyratly], *syp.* Gamly, gussaly, gaty gaýgyly. *Hasratly ömür sürenden, Ýatsaň ýegdir gör biläni* (Halk döredijiliginden).

HASRATLYLYK [hasyratlylyk], *at.* Gam-gussalylyk, gaýgylylyk.

HASRATSYZ [hasyrassyz], *syp.* Gam-gussasyz, gaýgysyz.

HASRATSYZLYK [hasyrassyzlyk], *at.* Gam-gussasyzlyk, gaýgysyzlyk. *Hasratsyzlyk gowy zat.*

HASSA, **1.** *syp.* Näsaglap ýatan, syrkaw. **2.** *at.* Nähöş, syrkaw adam. *Hassanyň ýanyna tizräk ýetmek, oňa kömek bermek gerekdi* (B. Pürliýew). *Hassa kömek etmek.*

HASSA-BIMAR [hassa-vi:ma:r], *syp., ser. Hassa 1.*

HASSAÇYLYK, *at, ser. Hassalyk.*

HASSAHANA [hassaha:na], *at.* Hassa, syrkaw adamlar bejerilýän lukmançylyk edarasy, jaýy; keselhana.

HASSALAMA, *iş ady.* Hassalamak ýagdaýy.

HASSALAMAK, *işl.* Näsaglamak, syrkawlamak. *Iki hepde näsaglap ýatdym.*

HASSALAMAKLYK, *iş ady.* Hassalamak ýagdaýy.

HASSALATMAK, *işl.* Birini näsag, hassalyk ýagdaýyna getirmek.

HASSALAYÝŞ, *iş ady.* Hassalamak ýagdaýy.

HASSALYK, *at.* Näsaglyk, syrkawlyk.

HASSEKI, *at.* Pazyly gurap, güne ýanan gawun, garpyz.

HASSYLDABERMEK [hassylla:vermek], *işl.* Hasyldyly seslenibermek.

HASSYLDAMA [hassyllama], *iş ady.* Hasyldamak ýagdaýy.

HASSYLDAMAK [hassyllamak], *işl.* Hasyldyly ses çykarmak, haslamak, haşlamak. *Oglanjyk hassyldap ylgap geldi.*

HASSYLDAMAZLYK [hassyllamazlyk], *işl.* Hasyldyly ses çykarmazlyk, haslamazlyk, haşlamazlyk.

HASSYLDAŞMAK [hassyllaşmak], *işl.* Köp bolup, bilelikde hassyldamak.

HASSYLDAÝÝŞ [hassyllaýýş], *iş ady.* Hasyldamak ýagdaýy.

HASSYLDY [hassylly], *at.* Ýadamak, ylgamak we

ş. m. zerarly, kynlyk bilen agyr dem alnanda çykýan sesiň ady.

HASY, *syp.* Işe ukypsyz, emelsiz; ýalta; hapysa. *Hasy gelin mädä merk* (Nakyl). *Näme diýsene, Akmaýa, seniň bu sözüň öňde bir hasy aýalyň: – Ýer sürmek-baryp gelmek, orak ormak-oýnamak, döwek döwmek-aýlanmak, haý-haý çaykanyp un elemek! – diýen sözüne meňzeýär* (B. Kerbabaýew).

HASYL [ha:syl], *at.* Galla, gowaça we ş. m. ekinlerden, miweli agaçlardan ýetişdirilip alynýan önüm.

♦ **Hasyla durmak** boýy ýetip, düwünçek düwüp başlamak. *Garpyz pazyllary hasyla durup başlady.* **Hasy bolmak** amala aşmak, ýerine ýetmek. **Hasy toýy** ýylyň ahyrynda hemme ekinleriň hasylynyň jemi jemlenip geçirilýän toý.

HASYLÇY [ha:sylçy], *at.* Ekinde ýokary hasyl almak ugrunda göreşýän daýhan.

HASYLLAMA [ha:syllama], *iş ady.* Hasyllamak ýagdaýy.

HASYLLAMAK [ha:syllamak], *işl.* Ekindir bagbakjalar hasyla durmak. *Idegi ýetýän gowaçalar kadaly boý alyp, oňat hasyllaýarlar.*

HASYLLAMAKLYK [ha:syllamaklyk], *iş ady.* Hasyllamak ýagdaýy.

HASYLLANDYRMAK [ha:syllannymak], *işl.* Ekinini hasyllylygyny artdyrmak, ýokarlandyrmak. *Gowaçalary hasyllandyrmak ugrunda tejribe toplamak.*

HASYLLY [ha:sylly], *syp.* Hasyly köp berýän; bol, ýokary hasyl berijiligi bilen tapawutlanýan. *Bol hasylly gowaça.*

HASYLLYLYK [ha:syllylyk], *at.* Hasyly köp berijilik; hasyl bermäge ukyplylyk.

HASYLSYZ [ha:sylsyz], *syp.* Ýeterlik hasyl bermeyän; hasyl bermäge ukypsyz.

HASYLSYZLYK [ha:sylsyzlyk], *at.* Ýeterlik hasyly ýokluk; hasyl bermäge ukypsyzlyk.

HASYRDABERMEK [hasyrda:vermek], *işl.* Iş-alada ugrunda çalasyn hereket edibermek.

HASYRDAMA, *iş ady.* Hasyrdamak ýagdaýy.

HASYRDAMAK, *işl.* Iş-alada ugrunda çalasyn hereket etmek, howlukmaç, aljyraňny ýagdaýda bolmak, hasyrdyklamak. *Ol, Tagan aganyň hasyrdap bir ýerden geljegini bildi* (B. Soltannyázow).

HASYRDAMAKLYK, *iş ady.* Hasyrdamak ýagdaýy.

HASYRDAŞMAK, *işl.* Bilelikde hasyrdamak. *Möjegi agyzlaryndan sydyran iki it hem hasyrdaşyp geçip gitdiler* (A. Gowşudow).

HASYRDATMAK, *işl.* Hasyrdyly ses çykarmak, hasyrdyly seslendirmek.

HASYRDAÝÝŞ, *iş ady.* Hasyrdamak ýagdaýy.

HASYRDY, *at.* 1. Iş, alada ugrunda edilýän howlukmaç hereket, alňasaklyk. 2. Çalt hereket netijesinde

Hasanaklap ugramak.

HASANAKLAMA, *iş ady.* Hasanaklamak ýagdaýy.

HASANAKLAMAK, *işl.* Alňasaklyk bilen herket etmek, howlukmaç, çalt, aladaly hereket etmek. *Ol ýoldaşlaryna gözi ilenden, hasanaklap galdy* (A. Nazarow).

HASANAKLAMAKLYK, *iş ady.* Hasanaklamak ýagdaýy.

HASANAKLAŞMAK, *işl.* Bile hasanaklamak. *Olar hasanaklaşyp çykyp gitdiler.*

HASANAKLATMAK, *işl.* Hasanaklamaga mejbur etmek.

HASANAKLAÝYŞ, *iş ady.* Hasanaklamak ýagdaýy.

HASAP [hasa:p], *at.* 1. Bir zadyň san bilen jemlenýän jemi. 2. Arifmetika we onuň dört amaly boýunça işlenip çözülmeli mesele, ýumuş. *Aňkaryň çykaran hasabynyň aşagyna ullan kan harp bilen başlik belgi goýdy* (B. Kerbabaýew). 3. San, mukdar gatnaşyklary, ululygy, şonuň ýaly-da giňişlik görnüşlerini, şekilleri öwrenýän ylmlaryň jemi we okuw sapagy, dersi, matematika. 4. Ýokary okuw jaýlarynda dürli dersler boýunça barlag synaglarynyň bir görnüşi we şol synaglaryň geçirilendigini tassyklaýjy belgi. 5. "Deregine, öwezine, ýerine" ýaly sözleriň manysynda ulanylýan, bir zady bir maksat bilen ulanmagy aňladýan kömekçi söz.

♦ **Hasabyň dogry çykmak** pikir edişiň, çaklaýşyň, oýlaýşyň ýaly bolmak. **Hasap depderçesi** okuwa ýetişişi hasaba almak üçin niýetlenip, talybyň eline gowşurylýan depderçe. **Hasap etmek 1)** bir zadyň hasabyny çykarmak, hasaplap jemlemek. *Hasap edip görsem köp ýyl geçipdir.* 2) birini ýa-da bir zady başga biriniň ýa-da bir zadyň ornunda hasaplamak. **Bir hasapdan** bir zat, ahwalat deňeşdirilende ulanylýan "bir tarapdan" diýen manyly aňlatma. *Bir hasapdan onuň eden bellikleri dogry.*

HASAPÇY [hasa:pçy], *at.* Edaranyň, kärhananyň hasap-hesip işini alyp barýan hünärmen.

HASAPÇYLYK [hasa:pçylyk], *at.* 1. Hasapçynyň käri, wezipesi, ýagdaýy. *Ýalbaryp-ýakaryp zordan hasapçylyga aldyk* (T. Gurbanow). 2. Maliýe hasap-hesip işini ýöretmeklik. *Hasapçylyk okuwy. Hasapçylyk bölümi.*

HASAPDAR [hasa:pda:r], *at, gepl. d., ser. Hasapçy.* *Bolduň meniň başyma bir hasapdar.*

HASAPHANA [hasa:pha:na], *at.* Edaranyň, kärhananyň hasapçylyk bölümi.

HASAP-HESIP [hasa:p-hesi:p], *at, ser. Hasap 1.*

HASAPLAGYÇ [hasa:plağyç], *at.* Bir zady hasaplaýan, bir zadyň hasabyny ýöredýän enjam, abzal, gural. *Gaz hasaplagygy. Elektrik hasaplagygy.*

HASAPLABERMEK [hasapla:vermek], *işl.* Bir zady sanabermek, bir zadyň hasabyny çykarybermek.

HASAPLAMA [hasa:plama], 1. *iş ady.* Hasaplamak ýagdaýy. 2. *ser. Hasap 1.*

HASAPLAMAK [hasa:plamak], *işl.* 1. Bir zadyň hasabyny etmek, jemini jemlemek, sanamak. 2. Birini ýa-da bir zady başga biri ýa-da bir zat bilen deňemek, biri ýa-da bir zat hasabynda, hökmünde garmak.

HASAPLAMAKLYK [hasa:plamaklyk], *iş ady.* Hasaplamak ýagdaýy.

HASAPLANMAK [hasa:planmak], *işl.* 1. Bir zadyň hasaby edilmek, çykarylmal. 2. Bir zat hökmünde garalmak, saýylmak.

HASAPLANYLMAK [hasa:planylmak], *işl.* Hasap edilmek, saýylmak, hasaplanmak.

HASAPLAŞMAK [hasa:plaşmak], *işl.* 1. Hasap-hesip edip puluny tölemek, üzülişmek, aýyl-saýyl etmek. 2. *göç. m.* Aryň almak, ar-namysyň ýerine salmak, haklaşmak.

HASAPLAŞYK [hasa:plaşyk], *at.* Algy-bergini üzülişmeklik, üzülişik. *Hasaplaşyk kassasy. Hasaplaşyk depderçesi.*

HASAPLAŞYLGY [hasa:plaşylgy], *syp.* Hasaby edilen, hasaby çykarylan.

HASAPLATDYRMAK [hasa:platdyrmak], *işl.* Birini hasap-hesip etmäge mejbur etmek.

HASAPLATMAK [hasa:platmak], *işl.* Birine hasap etdirmek.

HASAPLAÝYŞ [hasa:plaýyş], *iş ady.* Hasaplamak ýagdaýy.

HASAPLAÝJY [hasa:plaýjy], *at.* Hasabyny çykaryan. *Hasaplaýjy elektron maszyn.*

HASAPLY [hasa:ply], *syp.* 1. Hasap-hesip edilip goýlan, hasaby çykarylan, sanalgy, ölçegli. 2. Hasap-hesip geçirilýän, algy-bergi hasaplanýlýan. *Hasaply dost uzaga gider* (Nakyl).

HASAPLY-HESIPLI [hasa:ply-hesi:pli], *syp., ser. Hasaply.*

HASAPSYZ [hasa:psyz], *syp.* 1. Hasap-hesip edilmedik, hasaby çykarylmanyk, hasaby alynmadyk. 2. San ýetmez, örän köp, ummasyz, hasaby-hesibi yok.

HASAS [hasa:s], *syp.* Wajyp, derwaýys, diňe, hökman. *Bu tamlara hasas bir gelin gerek* (A. Durdyýew).

HAS-DA-HAS [has-sa-has], Hemmesi has-has edip, haslaşyp.

HAS-HAS, *s. ş. aňl. s.* Daljygyp demiň içine sygmaýan ýagdaýynda emele gelýän sesler. *Myrat has-has edip, adamlaryň ýüzüne seredip durdy* (A. Durdyýew). *Näme, zyňdan ýagy gelýän ýaly, has-has edip gelýän?*

HASLABERMEK [hasyla:vermek], *işl.* Haslap başlamak, hassyldabermek.

HASLAMA [hasylama], *iş ady.* Haslamak ýagdaýy.

HAŞYRDAMA, *iş ady.* Haşyrdamak ýagdaýy.

HAŞYRDAMAK, *işl.* Haşyrdyly ses etmek, haşyrdyly seslenmek. *Zemzen haşyrdap geçip gitdi.*

HAŞYRDAMAKLYK, *iş ady.* Haşyrdamak ýagdaýy.

HAŞYRDAŞMAK, *işl.* Köp bolup, bilelikde haşyrdamak.

HAŞYRDATMAK, *işl.* Haşyrdyly ses etmek, haşyrdyly seslendirmek.

HAŞYRDAWUK [haşşyrdowuk], *syp.* Haşyrdap duran, haşyrdyly ses edýän (esasan, gök, ter önüm hakynda).

HAŞYRDAÝYŞ, *iş ady.* Haşyrdamak ýagdaýy.

HAŞYRDY, *at.* Ot-çöp arasynda edilýän hereket netijesinde döreýän sesiň ady. *Onuň gapdalynda birden bir elhenç haşyrdy peýda boldy* (T. Taganow).

HAT, *at.* 1. Birine bir zat barada habar bermek, mälim etmek üçin ýazylyp iberilýän beýanatly kagyz, şeýle hem şol beýanatyň özi. 2. Ýazgy, ýazuw üçin ulanylýan çyzyly belgiler ulgamy. *Arap haty. Latyn haty.* 3. Ýazuw-pozuw, hat-sowat, sowat. *Indi hat bilmeyän ýok.* 4. Resminama. *Aşgabada iberilýäniň barada men seniň eliňe möhürli hat bereýin* (B. Kerbabaýew).

♦ **Hatyny bermek** talagyny bermek, nikany bozmak, aýrylyşmak. *Indi men seniň taýagyňy iýmen, ertiriň özünde meniň hatymy ber* (A. Durdyýew).

HATA [hata:], *at.* 1. Goýberilýän, ýüze çykýan ýalňyşlyk. *Gözlejek bolamok, bar bolsa hatam, Hatamy gizlesem, men öz aslym däl* (A. Mämmedow). 2. *hal.* Sowa, degmän, boş, biderek. *Ol gara hiç gymyldanok, okumyz hata geçendir öýdüp, soň dört ýerden daş ýagdyrmaga başladyk* (A. Gowşudow).

HATAP I, *at.* Howudyň ön tarapynyň üstüne goýulýan haçja görnüşli, dört sally agaç esbap. *Diýä müňüp, hataba bukulma!* (Nakyl).

♦ **Hatap gala** näbelli ýer, näbelli ýurt. *Keymir kör aýtmışlaýyn, türkmeniň ýurdy hatap galady* (B. Kerbabaýew).

HATAR II, *at.* 1. Bir meňzeş zatlardan, nârselerden ýa-da adamlardan bir ugurda, bir çyzykda düzülen setir, nyzam. *Hatarda ner bolsa, yük ýerde galmaz* (Nakyl). 2. Bir ugra uzalyp gidýän jaýlar, syrgyn. *Olaryň öýleri biziň gaýramyzdaky hatarda.* 3. Bir gurama, topara degişli adamlaryň jemi. *Men urşuň başlarynda goşun hataryna çagyryldym.* 4. Ok, peşen salnyp bile daňlyp, eginden asylyp göterilýän awçylyk enjamy.

♦ **Hatardan çykarmak** zaýalamak, ulanyşdan galdyrmak. *Güýçli aýazlar ençeme miweli agaçlary hatardan çykardy.* **Hatardan çykmak** zaýalamak, ulanyşdan galmak. **Öň hatarda** bir zadyň başynda ilkinjisi bolup, ileri tutulyp.

HATAR III, *syp., ser.* **Hatarly.** *Emma ol geçelge ýönekeý, aňsatja geçäýmeli ýer bolman, gaty hatar*

ýer ekeni, ondan diňe batyrlar geçip biljek ekeni (A. Gowşudow).

HATARARA [hatara:ra], *at.* Birnäçe hatarlaryň arasy. *Gowaçalaryň hatarara bejergisi.*

HATARDAŞ, *syp.* Bir hatarda duran, setirdeş, syrgyndaş.

HATARLAMA, *iş ady.* Hatarlamak ýagdaýy.

HATARLAMAK, *işl.* Hatara düzüp goýmak, setir-setir edip goýmak, hatar-hatar etmek. *Neneň şahyr söýmesin, neneň şahyr öwmesin, Ýakasyna hatarlap, dakar tylla düwmesin* (M. Seýidow). *Aşyklary mazaly hatarlap dikenmişin* (K. Taňrygulyýew).

HATARLAMAKLYK, *iş ady.* Hatarlamak ýagdaýy.

HATARLANMAK, *işl.* Hatar-hatar bolmak, hatara düzülmek. *Her haýsy ünsüni çekip özüne, Geler hatarlanyp, yzly-yzyna* (A. Kekilow).

HATARLANYŞMAK, *işl.* Köp bolup hatarlanyp durmak.

HATARLAÝYŞ, *iş ady.* Hatarlamak ýagdaýy.

HATARLY, *syp.* Durmuş, ýaşayş we ş. m. üçin gorkuly, howply, wehimli bolan, hatar. *Eý, Hemra jan, meýdan möjeginiň yzyna düşüp gitmek köp hatarlydyr* ("Saýatly – Hemra").

HATARMA-HATAR, *hal.* Her bir hatar boýunça, yzly-yzyna. *Köçä çykyp, ýedi pili hatarma-hatar gabat dururdyklar* ("Görogly").

HATASYZ [hata:syz], *syp.* 1. Gürrüňsiz, şübhesiz, hökman. *Atam howply ýyrtyjyny hatasyz urmalydygyny bilýärdi.* 2. Gurat, abat. *Ölçeýji gurallar hatasyz işledilýär.*

HATDA, *Özüniň degişli sözünü ýa-da söz düzümini güýçlendirmek üçin ulanylýan söz.* *Hoşgeldiniň şeýle bir keypi kökeldi, hatda begenjinden şol gije onuň ukusy hem tutmady* (A. Gowşudow).

HATDAT [hatda:t], *at.* Haty owadan ýazýan (adam).

HATDATLYK [hatda:tlyk], *at.* Haty arassa, düşnükli we owadan ýazyp bilijilik, owadan hatlylyk, owadan ýazmak sungaty. *Ony bilmek üçin şeýle bir hatdatlyk-da gerek däl* (N. Pomma).

HAT-HABAR [hat-havar], *at.* Hat üsti bilen ýa-da dilden ýetirilýän, iberilýän habar, maglumat, habar-hatyr, gördüm-bildim. *Hojawdan bir ýyl bäre hat-habar ýokdy* (B. Gurbanow).

HATLAŞMA, *iş ady.* Hatlaşmak ýagdaýy.

HATLAŞMAK, *işl., gepl. d.* Bir zady hat ýazyşyp, gol çekişip ynanyşmak. *Ikimiziň aramyzda hatlaşar ýörer ýaly, biri-birimize ynamymyz gaçmandyr ahyrý!*

HATLY, *syp.* 1. Hat ýazylan, ýüzünde ýazgysy bolan. *Hatly kagyz.* 2. Bir zada ygtyýar berýän, ynam döredýän, haty, resminamasy bar bolan. *Hatly gelen bolsaň ygtyýar ederdik.*

çykýan sesiň ady. *Gyz asmana seredip görse, depesinde bir hasyrdy barmyş* (Halk ertekisinden).

HASYR DYKLABERMEK [hasyrdykla:vermek], *işl., ser. Hasyrdabermek.*

HASYR DYKLAMA, *iş ady.* Hasyrdyklamak ýagdaýy.

HASYR DYKLAMAK, *işl., ser. Hasyrdamak.* *Görogly hasyrdyklar turdy* ("Görogly").

HASYR DYKLAMAKLYK, *iş ady.* Hasyrdyklamak ýagdaýy.

HASYR DYKLAŞMAK, *işl.* Köp bolup bilelikde hasyrdyklamak.

HASYR DYKLATMAK, *işl.* Hasyrdyklamaga mejbur etmek.

HASYR DYKLAÝYŞ, *iş ady.* Hasyrdyklamak ýagdaýy.

HASYR-HUSUR, *hal.* Örän çalt, çaltlyk bilen, haýdan-haý, howlукmaç. *Kakam çaşyp ýatan gazyrlary hasyr-husur ýygnaşdyrdy.*

HASYRRA, *hal, gepl.d.* Hyrra, birden, bir bada, hasyr-husur, haýdan-haý, çalt, dessine. *Öň hem jujukly wakadan gözi gorkansoň, ol baryp, hasyrra işigiň kildini ildirdi* (B. Öwezow).

HAŞ, *s. ş. aňl. s.* Demiň daralan ýagdaýynda howa ýetmän emele gelýän ses.

HAŞAL: *haşal ot* ýabany gögerýän dürli görnüşdäki ot. *Ülpüleşýär haşal otlar, Dolupdyr çiller, salmalar* (Ç. Aşyrow).

HAŞAM, *at.* Jaýa ýa-da beýleki ýasalýan önümlere owadanlyk üçin edilýän bezeg, nagyş. *Suwsap barsaň küýze egip, çal guýar, Ellerinde haşam çanaklary bar* (K. Gurbannepesow).

HAŞAMÇY, *at.* Ýasalýan önümleriň ýüzüne haşam, nagyş çekýän ussa.

HAŞAMLAMA, *iş ady.* Haşamlamak ýagdaýy.

HAŞAMLAMAK, *işl.* Jaýa ýa-da ýasalýan başga önümlere owadanlyk üçin nagyş salmak, görk bermek, haşam etmek. *Işigiň gabsasyny oňat haşamladylar.*

HAŞAMLAMAKLYK, *iş ady.* Haşamlamak ýagdaýy.

HAŞAMLANMAK, *işl.* Owadanlyk üçin haşam edilmek.

HAŞAMLAŞMAK, *işl.* Köp bolup, bilelikde haşamlamak; haşamlamaga kömek etmek. *Gabsany haşamlaşmak.*

HAŞAMLATDYRMAK, *işl.* Bir zada haşam etdirtmek, çekdirtmek.

HAŞAMLATMAK, *işl.* Bir zada haşam etdirmek. *Jaýyň oň tarapyny haşamlatmak.*

HAŞAMLAYYŞ, *iş ady.* Haşamlamak ýagdaýy.

HAŞAMLY, *syp.* Haşam çekilen, haşam salnan, haşamlanan.

HAŞAR, *at.* Suw akdyrylýan ýaplary, aryklary

we ş. m. gyrmançadan, ot-çöplerden köpçülikleýin arassalaýyş işi, ýowar.

HAŞARÇY, *at.* Haşar işine, gaza gatnaşýan adam.

HAŞDYŇ, *syp.* Gödeksi, gödensiz, tagaşyksyz ýasalan. *Durdy çopan özüniň ullakan haşdyň pyçagyny biline gysdyryp, uýy egri taýagyny eline aldy* (A. Gowşudow).

HAŞHAŞ, *at.* Tirýek şiresi alynýan ösümlik we onuň gozasy, göknar. *Ömrüň ahyr bolup, dolsa peýmana, Haşhaşyň samany başy syndyrar* (Magtymguly).

HAŞ-HAŞ, *s. ş. aňl. s.* Demiň daralan ýagdaýynda howa ýetmän emele gelýän sesler. *Oguldursun haş-haş edip otyrdy* (A. Durdyýew).

HAŞLABERMEK [haşyla:vermek], *işl.* Haşşyldyly ses çykarybermek.

HAŞLAMA [haşylama], *iş ady.* Haşlamak ýagdaýy.

HAŞLAMAK [haşylamak], *işl.* Haşşyldyly ses çykarmak, haş-haş etmek. *Mama ýagjymak ýüzüni gýňajynyň uýy bilen süpürenen soň haşlap dem aldy* (B. Kerbabaýew). *Eginlekden garynlak, semizliginiň derdinden gözleri çala çyzylyp duran bir adam, aldyrany bar ýaly bolup girdi-de, haşlap aýak çekdi* (G. Gurbansähedow).

HAŞLAMAKLYK [haşylamaklyk], *iş ady.* Haşlamak ýagdaýy.

HAŞLAMAZLYK [haşylamazlyk], *işl.* Haşşyldyly ses çykarmazlyk, haş-haş etmezlik.

HAŞLAŞMAK [haşylaşmak], *işl.* Köp bolup, bilelikde haşlamak. *Haşlaşyp, howlynyň gapysyndan girdiler* (N. Pomma).

HAŞLATMAK [haşylatmak], *işl.* Haşlamaga mejbur etmek, haşşyldyly seslendirmek.

HAŞLAÝYŞ [haşylaýyş], *iş ady.* Haşlamak ýagdaýy.

HAŞŞYLDABERMEK [haşşylla:vermek], *işl., ser. Haşlabermek.*

HAŞŞYLDAMA [haşşyllama], *iş ady.* Haşşyldamak ýagdaýy.

HAŞŞYLDAMAK [haşşyllamak], *işl., ser. Haşlamak.*

HAŞŞYLDAMAKLYK [haşşyllamaklyk], *iş ady.* Haşşyldamak ýagdaýy.

HAŞŞYLDAŞMAK [haşşyllaşmak], *işl.* Köp bolup, bilelikde haşşyldamak.

HAŞŞYLDATMAK [haşşyllatmak], *işl.* Haşşyldyly seslendirmek, haşşyldyly ses etmek.

HAŞŞYLDY [haşşyllı], *at.* Demiň daralan ýagdaýynda howa ýetmän emele gelýän ýa-da käbir haýwan haýbat atanda, otly we ş. m. käbir maşyn işlände döreýän sesiň ady. *Garaňkyny böwsüp gelýän otlynyň haşşyldysy tokaya ýaň berýärdi* (A. Gelenow).

HAŞYRDABERMEK [haşyrda:vermek], *işl.* Haşyrdyly seslenibermek.

lamak ýagdaýy.

HAWLAŞMAK [havlaşmak], *işl.* Köp, birnäçe bolup, birden hawlap başlamak.

HAWLAÝYS [havlaýys], *iş ady.* Hawlamak ýagdaýy.

HAWWYLDY [havvyly], *at.* It üýrende yzly-yzyna çykýan sesiň ady. *Obanyň itleriniň hawwyldysy uzyn gije ýatmady.*

HAÝ I, *at.* Güýç, kuwwat, ysgyn-deramat, ragbat.

♦ **Haýy gaçmak (gitmek) 1)** gowşamak, ýuwaşamak, bady ýatmak. **2)** durky könelmek, sandan çykmak, dar-gap başlamak, sary gitmek. **Haýy gidip, waýy galmak** ysgyndan, tapdan düşmek, güýç-kuwwatdan aýrylmak, garlamak. *Indi baş günün içidir, agzyna et degenok, haýym gidip, waýym galdy* (Halk ertekisinden). **Haýyny almak (gaçyrmak)** öňünden sussuny basmak, badyny ýatyrnak, güýç-kuwwatdan düşürmek.

HAÝ II, Göwni ýetmezligi, ökünji, gynanjy we ş. m. aňladýan ümlük. *Haý, meniň diýenim bolmady-ow!*

♦ **Haý diýmek** dur diýip tabşyrmak; käýemek, ýazgarmak. **Haý diýmän** salymyny bermän, derrew, tiz, haýdan-haý. *Men haý diýmän gelerin.*

HAÝA [haýa:], *at.* Utanç, şerim, uýat. *Gykylygyň näme? Sende haýa bolmazmy?* (B. Pürliýew).

HAÝAL, *hal.* Çalt däl, tiz däl, çaman hereket edýän, ýuwaş. *Onuň ýerinden galşy çalasyn bolsa-da, hereketi örän haýaldy* (B. Kerbabaýew).

HAÝALJAKDAN, *hal.* Biraz haýalrak.

HAÝALJYRAMA, *iş ady.* Haýaljyramak ýagdaýy.

HAÝALJYRAMAK, *işl.* Haýyň gaçmak, badyň gowşamak, aljyramak. – *Waý, nädip gelip çykdyňyz ýa-da men diýiş görýänmi? – diýip, bir hili begençli, haýaljyramak bilen gygyrdy* (A. Gowşudow).

HAÝALJYRAMAKLYK, *iş ady.* Haýaljyramak ýagdaýy.

HAÝALJYRAŞMAK, *işl.* Bary, hemmesi haýaljyramak.

HAÝALJYRATMAK, *işl.* Haýaljyramak derejesine eltme. *Japbaplary haýaljyratmak islediler* (B. Kerbabaýew).

HAÝALJYRAÝYS, *iş ady.* Haýaljyramak ýagdaýy derejesi.

HAÝALLAMA, *iş ady.* Haýallamak ýagdaýy.

HAÝALLAMAK, *işl.* 1. Bady gaçmak, hereketi peselmek, gowşamak, ýuwaşamak. *Ol gyz ýagşyň haýallanyňy görüp, köne geýimini endamyna çolapdyrda, Soltansöýne jogap beripdir* ("Myrally"). 2. *göç. m.* Saglygy, ýagdaýy erbetleşmek, haly agyrlaşmak, ugry gaçyp başlamak.

HAÝALLAMAKLYK, *iş ady.* Haýallamak ýagdaýy.

HAÝALLATMAK, *işl.* 1. Hereketini, badyny peseltmek, gowşatmak. *Derýanyň boýy bilen gelyän*

tank badyny sähel haýalladyp, güzere pagşyldap urdy (N. Jumaýew). 2. *göç. m.* Saglygyny, ýagdaýyny ýaramazlaşdyrmak, halyny agyrlaşdyrmak.

HAÝALLAÝYS, *iş ady.* Haýallamak ýagdaýy.

HAÝALLYK, *at.* Çalt dällik, tiz dällik, çalasyn hereket etmezlik, äwmezlik, agraslyk, ýuwaşlyk. *Ol haýallyk bilen ýokary galdy.*

HAÝALRAK [haýalyra:k], *syp.* Biraz haýal, haýaljakdan.

HAÝALY [haýa:ly], *syp.* Utanç-haýasy bar bolan, uýaljaň, utanjaň, çekinjeň; edepli, ynsaply.

HAÝALYLYK [haýa:lylyk], *at.* Utanç-haýasy barlyk, utanjaňlyk, uýaljaňlyk, çekinjeňlik, edeplilik, ynsaplylyk. *Haýalylyk, edepliligiň bir görnüşidir.*

HAÝAL-ÝAGAL [haýal-ýagal], *hal.* Öz peýwagtyna, arkaýyn, äwmän, haýallyk bilen. *Ýekeräk bir öýüň gapysynda bir ýaşuly iki elini syrtynda tutup, haýal-ýagal gezim edýärdi* (B. Kerbabaýew). *Ýöne ol soraglaryny haýal-ýagal berýärdi. Arasyna gürrüň salýardy* (A. Gowşudow).

HAÝAL-ÝAGALLYK [haýal-ýagallyk], *at.* Öz peýwagtyňalyk, arkaýynlyk, äwmezlik.

HAÝA-SER [haýa:-ser], *at, ser.* **Haýa.** *Ol haýa-serden geçipdir.*

HAÝASYZ [haýa:syz], *syp.* Utanç-haýasy bolmadyk, utançsyz, şermende, bihaýa, masgara. *Goy, muny berk bilsin her bir haýasyz, Hyýanat hiç wagt galmaz jezasyz!* (A. Kekilow).

HAÝASYZLYK [haýa:syzlyk], *at.* Utanç-haýasy ýokluk, utançsyzlyk, şermendelik, bihaýalyk, masgaralyk. *Haýasyzlyk, şerimsizlik – geline, Oral garry aýal töre ýaraşmaz* (Zelili).

HAÝA-ŞERIM [haýa:-şerim], *at, ser.* **Haýa.** *Ony haýa-şerim goýbermeyärdi* (H. Deryaýew).

HAÝAT [ha:ýat], *at.* 1. Bir zadýň daşyna aýlanan beýik bolmadyk diwar, şonuň ýaly-da daşyna diwar çekilen ýer bölegi, howly. 2. *gepl.d.* Mülk, ýer.

♦ **Haýata söýmek 1)** köp garaşdyrmak, intizar etmek. *Gelerin – diýip, gelmediň, edil haýata söýäýdiň.* 2) sorag-ideg etmän, dik duran ýerinde atmak.

HAÝBAT [haývat], *at.* 1. Goranmak, gorkuzmak maksady bilen birine ýa-da bir zada edilýän abaý-syýasat. *Duşmana haýbat ýagşy* (Nakyl). 2. Haýwanyň goranmak ýa-da hüjüm etmek ýagdaýyndaky görnüşi. *Ýylanyň kellesini dikeldip, haýbat edişine seret?!*

♦ **Haýbat atmak (urmak)** dazarylyp gorkuzjak bolmak, abaý etmek. **Haýbaty ýatmak** ýuwaşamak, paýhasyna aýlanmak, köşeşmek. *Şir men diýýän ýigidiň haýbaty ýatdy* (G. Seýitliýew).

HAÝBATLAK [haývatlak], *syp., gepl. d., ser.* **Haýbatly 1.** *Haýbatlak murtly daýaw adam.*

HAÝBATLANMA [haývatlanma], *iş ady.* Haýbatlanmak ýagdaýy.

HATLY-PETEKLI, *syp., ser. Hatly 2. Biz häzir hatly-petekli adamlar.*

HATLY-SOWATLY [hatly-sowotly], *syp.* Ýazyp-pozup bilýän, okuwly, bilimli.

HATLY-SOWATLYLYK [hatly-sowotluluk], *at.* Ýazyp-pozup bilijilik, okuwlylyk, bilimlilik.

HATM: hatm etmek (kylmak, çykmak) 1) ýazyp gutarmak, tamamlamak. **2)** boýdan-başa okap çykmak.

HAT-PAT, *at, ser. Hat 1. Hey, sen onuň gyzyna hatpat dagy ýazan dälşiň-dä diýip sorady* (A. Gowşudow).

HAT-PETEK, *at, gepl.* Ýazuw-pozuw, hat. *Emma ol şol mahal hat-petek işi bolup, gelen dayhanlaryň işini düzedip, ýola salmak üçin daşky tama çykmaly boldy* (A. Gowşudow).

HAT-PETEKSIZ, *syp.* Hat-petegi, resminamalary bolmadyk.

HAT-PETEKSIZLIK, *at.* Hat-petegiň, resminamalaryň bolmazlygy.

HAT-SOWAT [hassowot], *at.* Sowat, okuw, bilim.

HAT-SOWATLY [hassowotly], *syp., ser. Hatly-sowatly. Meni okadyp, hat-sowatly etdi* (A. Durdyýew).

HAT-SOWATSYZ [hassowossuz], *syp.* Ýazyp-pozup bilmeýän, okuwsyz, bilimsiz.

HAT-SOWATSYZLYK [hassowossuzluk], *at.* Ýazyp-pozup bilmezlik, okuwsyzlyk, bilimsizlik. *Hat-sowatsyzlygyň zyýan berýän ýeri köp bolýar.*

HATSYZ-HABARSYZ [hassyz-havarsyz], *syp.* Hiç hili habarsyz, maglumatsyz.

HATSYZ-HABARSYZLYK [hassyz-havarsyzlyk], *at.* Hiç hili habar, maglumat bolmazlyk.

HATYN [ha:ryn], *at.* Aýal maşgala, zenan. *Är gylygyn bilen sypaýy hatyn, Sözlemez, sem bolar, ärsesin aňsa* (Zelili).

HATYRA [ha:ty:ra], *at.* Birine goýulýan hormat, gadyr-gymmat, edilýän sylag, hezzet-hormat.

♦ **Hatyra günü** pajygaly ýagdaýlarda dünýäden ötenleriň, şehit bolanlaryň hormatyna, olaryň hatyrasynyň tutulýan günü.

HATYRALAMA [ha:ty:ralama], *iş ady.* Hatyralamak ýagdaýy.

HATYRALAMAK [ha:ty:ralamak], *işl.* Biriniň hatyrasyny tutmak, gadyr-gymmatyny saklamak, sylag-hormat goýmak, hormatlamak, sylamak. *Kakasy bir ýerden gelende, Nazary uly adam ýaly hatyralap "saglykmy" diýerdi* (A. Durdyýew).

HATYRALAMAKLYK [ha:ty:ralamaklyk], *iş ady.* Hatyralamak ýagdaýy.

HATYRALANMAK [ha:ty:ralanmak], *işl.* Biriniň hatyrasy tutulmak, gadyr-gymmaty saklanmak.

HATYRALAÝÝŞ [ha:ty:ralaýýş], *iş ady.* Hatyralamak ýagdaýy.

HATYRALY [ha:ty:raly], *syp.* Gadyr-gymmata,

sylag-hormata mynasyp bolan, hormatly, sylagly. *Ak-jagül we onuň ýekeje ogly Myrat hatyraly, eziz görüldi* (A. Gowşudow).

HATYRALYLYK [ha:ty:ralylyk], *at.* Gadyr-gymmaty, sylag-hormaty barlyk, hormatlylyk, sylaglylyk.

HATYRASYZ [ha:ty:rasyz], *syp.* Hatyrasy, gadyr-gymmaty ýok. *Hatyrasyz adam.*

HATYRDADYBERMEK [hatyrda:dyvermek], *işl.* Hatyrdyly seslendiribermek.

HATYRDAMA, *iş ady.* Hatyrdamak ýagdaýy.

HATYRDAMAK, *işl.* Hatyrdyly ses çykmak, hatyrdy sesi çykmak. *Içerden hatyrdap çykýan ses eşidildi.*

HATYRDAMAKLYK, *iş ady.* Hatyrdamak ýagdaýy.

HATYRDAŞMAK, *işl.* Köp bolup, ählisi, ençemesi hatyrdamak, hatyrdyly sesler çykmak.

HATYRDATMAK, *işl.* Hatyrdyly seslendirip ýmek. *Oglanlar ternäni hatyrdadyp gemirdiler.*

HATYRDAÝÝŞ, *iş ady.* Hatyrdamak ýagdaýy.

HATYRDY, *at.* Gaty zat gemrilende, iylende, bir zat gazalanda we ş. m. ýagdaýlarda döreýän sesiň ady.

HATYRJEM [ha:ty:rjem], *hal.* Arkaýyn, aladasyz, ynjalykly. *Eý baba, siz Hemra jandan hatyrjem boluň!* ("Saýatly – Hemra").

HATYRJEMLIK [ha:ty:rjemlik], *at.* Arkaýynlyk, aladasyzlyk, ynjalyklylyk. – *Ä, hümm, meniň hüýr-perim, töwerek hatyrjemlikmi? – diýdi* ("Türkmen pýesalary").

HAW [hav], *üml.* 1. It üzlem-saplam üýrende çykýan ses. 2. Biri gorkuzyljak bolnanda it üýren ýaly edilip çykarylýan ses. *Bir gezek "haw" edemde "wä-ä" diýip gygyranyň ýadyňda barmy?* (B. Kerbabaýew).

HAW [ha:w], *üml.* Ýüzlenme aňladýan ümlük. – *Haw, adamlar, ony bir görseňizläň!* (B. Soltannyýazow).

HAWA [howo], 1. Gepleşikde aýdylany tassyklamaklygy ýa-da onuň bilen ylalaşmaklygy bildirmek üçin ulanylýan jogap sözi. – *Seniň kitabýň täzemi? – Hawa, täze.* 2. Aýdylany jemlemek üçin "hakykatdanda, dogry, elbetde" diýen manyny aňladýan giriş sözi. *Hawa, adamlaryň ykbaly dürli-dürli bolýar* ("Edebiýat we sungat"). 3. Gürriň wagtynda ýatdan çykyp galan bir zat ýada düşende ýa-da gürriň dowam etdirilende aýdylýan söz. *Hawa, onsoň irgözinden oba geldik.*

HAW-HAW [hav-hav], *üml.* Itiň yzly-yzyna üýrüşini aňladýan sesler. *Bakman itiň haw-hawuna, Bir gapyny açdy eli* (Ç. Aşyrow).

HAWLAMA [havlama], *iş ady.* Hawlamak ýagdaýy.

HAWLAMAK [havlamak], *işl.* Hawwuldyly ses çykarmak, haw-haw edip üýrmek. *Itleriň hawlap üýrýän sesleri eşidilýärdi.*

HAWLAMAKLYK [havlamaklyk], *iş ady.* Haw-

Haýgybermek.

HAÝPYGYŞ [haýpygýş], *iş ady.* Haýpykmak ýagdaýy, derejesi.

HAÝPYKMA, *iş ady.* Haýpykmak ýagdaýy.

HAÝPYKMAK, *işl., ser.* **Haýykmak.**

HAÝPYKMAKLYK, *iş ady.* Haýpykmak ýagdaýy.

HAÝRAN [haýra:n], *syp.* 1. Geň, täsin galmagy aňladýan söz. 2. Birine ýa-da bir zada ýigrenç döräp, gaharlanyp aýdylýan söz, käýinç. *Bu haýrany näme üçin saklaýarsyň!*

HAÝRAT [haýra:t], *at, kön.s., ser.* **Haýyr** 2. *Köp kişige haýrat etdim. Müşgülim asan eýledi ("Hüýrlukga – Hemra"). Şiraly beg iline gaýdyp baryp, kän haýratlar edipdir ("Kasym oglan").*

HAÝSY, 1. Köp zadyň birini anyklamak üçin ulanylýan sorag çalyşmasy. *Sen haýsy mekdepde okaýarsyň?* 2. Köpüň, köp zadyň biri.

♦ **Haýsy aşyň gatygy?** äsgermezçilik, göwnüýetmezçilik manysynda ulanylýan durnukly düzümler. *Sen haýsy aşyň gatygy bolup biljek? Haýsy deşige girjegiňi bilmezlik* aljyraňnylyk, masgaraçylyk we ş. m. ýagdaýlar zerarly näme etjegiňi bilmezlik, çykalga tapmazlyk. *Men haýsy deşige girjegimi bilemok* (R. Allanazarow).

HAÝSYNJY, *çal.* Bir zadyň, biriniň sanyny, tertibini we ş. m. anyklamak üçin ulanylýan sorag sözi.

HAÝT, *at.* 1. Käbir haýwana duýdurýş, medet bermek, ugrukdyrmak maksady bilen aýdylýan söz. *Düýä haýt diýmek – medet* (Nakyl). *Ol ýaba gözünü alardyp, "haýt" diýip, irişmesini silkdi* (A. Durdyýew). 2. Birine ätiýaçlygy, seresaplygy we ş. m. duýdurmak üçin ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Haýt, ýykylaýma, berk ýapyş!*

HAÝT-HAÝT, *üml., ser.* **Haýt** 1. *Olar gözlerini depesine dikip, buýtar-suýtar edýän düýelere: – "haýt-haýt, – diýip, ýollaryny dowam etdiler* (Edebiýat we sungat.).

HAÝUK [haýu:k]: **bir haýukdan** birnäçe wagt geçenden soň, esli wagtdan soň. *Bir haýukdan özüne geldi* (A. Durdyýew).

HAÝWAN [haýwa:n], *at.* 1. Ýabany ýa-da eldeki jandar, mal-gara, janawar. *Magtymguly, haýwan bilse balasyn, Ynsan bagryn duzlamayan bolarmy?* (Magtymguly). 2. *gepl.d.* Bolgusyz, ýaramaz, adamkärçiliksiz adama aýdylýan gödek söz.

HAÝWANAT [haýwa:nat], *at.* Tebigatyň jandarlara degişli bir görnüşi; haýwanlaryň jemi, haýwanlar.

♦ **Haýwanat bagy** ýabany we käbir öý haýwanlary saklanýan, köpçülige görkezilýän we öwrenilýän ylmy, aň-bilim edarasy. *Men haýwanat bagyna bardym. Haýwanat dünýäsi* haýwanlar, haýwanlaryň jemi. *Haýwanat dünýäsi hem örän köp dürlüdür.*

HAÝWANÇYLYK [haýwa:nçylyk], *at, ser.* **Haýwanlyk.**

HAÝWAN KÄDI [haýwa:n kä:di], *at.* 1. Dilim-dil-

im görnüşli, paçagy galyň togalak kädi. 2. Tagaşyksyz, mön adam.

HAÝWANLYK [haýwa:nlyk], *at.* Haýwan häsiýetine mahsus gylyklylyk.

HAÝWANŞYNAS [haýwa:nşyna:s], *at.* Haýwanat dünýäsini öwreniji.

HAÝWANŞYNASLYK [haýwa:nşyna:slyk], *at.* Haýwanat dünýäsini öwrenýän ylm.

HAÝ-WAÝ [ha:y-wa:y], *üml.* Kynçylykly ýagdaýa düşülende kömek islenip aýdylýan söz.

♦ **Haýyna-waýyna garamazlyk** öz ygtyýaryna, islegine goýmazlyk, güýç, zorluk görkezmeklik.

HAÝYGYBERMEK [haýygývermek], *işl.* Heder edibermek, sussuň basylybermek.

HAÝYGYŞ [haýygýş], *iş ady.* Haýykmak ýagdaýy.

HAÝYKDYRMAK, *işl.* Geň, haýran galdyrmak, sussuny basmak, heder etdirmek. *Bukjadan çykan hat bizi haýykdyrdy.*

HAÝYKMA, *iş ady.* Haýykmak ýagdaýy.

HAÝYKMAK, *işl.* Geň, haýran galmak, sussuň basylmak, heder etmek. *Serdar haýyganlygyny bildirmezlik üçin şahyryň sowalyna bada-bat jogap berdi* (S. Myradow).

HAÝYKMAKLYK, *iş ady.* Haýykmak ýagdaýy.

HAÝYN [ha:ýyn], *at, sypl.* Halkyna, il-gününe döňüklik edýän, döňük, ähtiýalan.

HAÝYNÇYLYK [ha:ýynçylyk], *at, ser.* **Haýynlyk.**

HAÝYNÇYLYKLY [ha:ýynçylykly], *syp.* Ähtiýalanlyk, haýynçylyk bilen, döňüklik etmek bilen.

HAÝYNLYK [ha:ýynlyk], *at.* Döňüklik, ähtiýalanlyk, haýynçylyk.

HAÝYR, *at.* 1. Söwda-satykdan görülyän peýda, girdeji, düşewünt. *Halal işle – haýyr tap* (Nakyl). 2. İşde, durmuşda we ş. m. alynýan, görülyän, berilyän goldaw, ýardam, bähbit. *Haýyr işi goýsaň, şere döner, şer işi goýsaň – haýra* (Nakyl).

♦ **Haýra çapmak** peýda görmäge çalyşmak, nep gözlemek, öz haýryň, bähbidiň üçin dyrjaşmak. **Haýryndan geçmek** owarram etmek, näme bolsaň, şo bol etmek. **Haýryny gör!** Söwda-satykda, täze zat alnanda "goý derdiňe, geregiňe ýarasyn" diýen manyda ulanylýan durnukly söz düzümi. **Haýyr işi şer etmek** bähbitli ýagdaýdan, oňaly işden ýüz öwürmek, oňaly işi harama çykarmak. *Sabyr edenler gara dagy ýer eder, bisabyrlar haýyr işi şer eder* (Nakyl).

HAÝYRLANDYRMAK [haýyrlannymak], *işl.* Haýyr görmäge mümkinçilik döretmek.

HAÝYRLANMA, *iş ady.* Haýyrlanmak ýagdaýy.

HAÝYRLANMAK, *işl.* Bir zadyň ýa-da biriniň peýdasyny, haýryny, kömegini görmek, peýdalanmak, ulanmak. *Ýerden köp haýyrlanmak maksady bilen gawundyr garpyzy köp ekdik.*

HAÝYRLANMAKLYK, *iş ady.* Haýyrlanmak

HAÝBATLANMAK [haývatlanmak], *işl.* 1. Haýbatly görnüşe girmek, hyjuwlylyk görkezmek, dogumlanmak. 2. Dazarylyp birini gorkuzjak bolmak, herrelip birine haýbat atmak.

HAÝBATLANMAKLYK [haývatlanmaklyk], *iş ady.* Haýbatlanmak ýagdaýy.

HAÝBATLANYBERMEK [haývatlanyvermek], *işl.* Haýbatlanyp başlamak.

HAÝBATLANYŞ [haývatlanyş], *iş ady.* Haýbatlanmak derejesi.

HAÝBATLY [haývatly], *syp.* 1. Daş görnüşi boýunça gözi dokundyrýan, çuň täsir galdyrýan. *Onuň daş görnüşi hem haýbatlydy* (B. Kerbabaýew). 2. Dogumly, hyjuwly. 3. Güýçli, gazaply. *Haýbatly ses.*

HAÝDABERMEK [haýda:vermek], *işl.* Haýdap başlamak, bir işiň, hereketiň depginini güýçlendirmek.

HAÝDADYLMAK, *işl.* 1. Bir işi ýerine ýetirmek üçin depgini güýçlendirmek, işi çaltlaşdyrmak. *Pagta ýygymy haýdadylmadyk bolsa, munuň ýaly üstünlik gazanmak kyn bolarly.* 2. Gyssagly, çalt öňe tarap hereket edilmek. *Haýdadylyp sürülen atlar gara dere batdy.* 3. *gepl. d.* Kowlup goýberilmek, kowulmak. *Haýda, şu ýerden haýda!*

HAÝDAMA, *iş ady.* Haýdamak ýagdaýy.

HAÝDAMAK, *işl.* 1. Bir işi ýerine ýetirmek üçin depginli işlemek; çalasyn hereketlenmek. *Gökje setin köýneginiň, Çermelipdir gollary, Çalasynja haýdayar, Çeýepiksije elleri* (A. Atajanow). 2. Bir tarapa howlukmak ýöremek. *Olar ilerligine haýdap girdiler.*

HAÝDAMAKLYK, *iş ady.* Haýdamak ýagdaýy.

HAÝDAN-HAÝ, *hal.* Ur-tut, örän tiz, çalt, ara wagt salman, çalasynlyk bilen, haý diýmän. *Hasan gzyň haýbatyndan gorkup, näderini bilmän, haýdan-haý münüp oturan piliniň astyna girdi* ("Görogly").

HAÝDAŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup haýdamak. *Beýleki ýygymçylar bolsa, munuň at gaýtarym önünde haýdaşyp, pagta ýygýarlar* (A. Durdyýew).

HAÝDATDYRMAK, *işl.* Haýdamaga mejbur etdirmek, haýdar ýaly etdirmek.

HAÝDATMAK, *işl.* 1. Haýdamaga mejbur etmek., haýdar ýaly etmek. *Ýol uzakdyr, atlary gaty haýdatmaň!*

HAÝDAYYŞ, *iş ady.* Haýdamak ýagdaýy.

HAÝ-DEK: haý-dek diýmek ser. Haý diýmek. *Bir haý-dek diýen adam bolmazmy muňa?! (A. Gowşudow).*

HAÝHAT [haýha:t], *at.* 1. Arman, haýp, wah. *Birisi talanyp, biri ýeňipdir, Haýhat gara ýere köp gan siňipdir* (Ç. Aşyrow). 2. Gykylyk, zenzele, gopgun; horluk, görgi, jebir, sütem. *Öten gijäniň haýhadyny sen gören bolsadyň!*

HAÝHATLY [haýha:tly], *syp.* Azaply, jebirli, sütemli. *Tomus geçdi, güýz geçdi, haýhatly gýşam geldi.*

HAÝ-HAÝ, "Dur, sabyr et, gaty gitme" diýen many aňladýan ümlük. *Haý-haý seniň ýörişiň, arslana, şire ogşar* (Kemine). *Haý-haý, heleý, öwünseňem ýagdaý bilen öwün - diýip, ynanmazlyk etjek boldy* (N. Pomma).

HAÝ-HAÝLY, *syp.* 1. Örän gyzgalaňly, aldymberdimli, şowhunly. *Başlanýar obanyň haý-haýly güni, Gijesi-gündizi ýatyrmas ony* (A. Kekilow). 2. Dabaraly, gürrüňli. *Haý-haýly geň bir waka adamlarda uly täsir galdyrdy.*

HAÝ-HAÝOW [haý-haýo:w], "Baý-baý, älhopus, bā" ýaly many aňladýan ümlük. *Haý-haýow, munuň ulag bolayşyny!*

HAÝ-HOWAÝY [ha:ý-howa:ýy], *syp.* Manysy, mazmuny howaýy bolan, biderek, bolgusyz, ugunsyz. *Haý-howaýy söz.*

HAÝ-KÜŞ: haý-küş etmek gowy bolmaga, erbetlik etmezlige ündemek, etmişi üçin ýazgarmak, haý diýmek.

HAÝKYLYK, *at.* Gykylyk, galmagal, jenjel. *Arabaçy keselliniň haýkylygynyň arasyna "hä-çüw" diýip, sesini goşdy* (B. Gurbanow).

HAÝKYLYKLABERMEK [haýkylykla:vermek], *işl.* Haýkylyklap başlamak.

HAÝKYLYKLAMA, *iş ady.* Haýkylyklamak ýagdaýy.

HAÝKYLYKLAMAK, *işl.* Gykylyk, galmagal etmek, jenjel, haýkylyk etmek.

HAÝKYLYKLAMAKLYK, *iş ady.* Haýkylyklamak ýagdaýy.

HAÝKYLYKLAÝYŞ, *iş ady.* Haýkylyklamak ýagdaýy.

HAÝKYRMA, *iş ady.* Haýkyrmak ýagdaýy.

HAÝKYRMAK, *işl.* 1. Birine haýbatly we gaharly gygyrmak, käýinmek. 2. Batly kişňemek. *Aty kişňäp haýkyrýar, Oba ýakyn ýetipdi* (A. Alamyşow).

HAÝKYRMAKLYK, *iş ady.* Haýkyrmak ýagdaýy.

HAÝKYRTMAK, *işl.* Batly kişňetmek. *Ol atyny haýkyrdyp geçip gitdi.*

HAÝKYRYBERMEK [haýkyryvermek], *işl.* Birine haýbatly we gaharly gygyrybermek.

HAÝKYRYŞ, *iş ady.* Haýkyrmak ýagdaýy.

HAÝKYRYŞMAK, *işl.* Birnäçe bolup haýkyrmak. *Atlar biri-birine haýbat atyşdylar, haýkyryşdylar* (B. Kerbabaýew).

HAÝP, *at.* 1. Birine ýa-da bir zada nebsiň agyrap, rehimiň gelip, ah çekmegi aňladýan söz. *Haýp, abat iller ber-bibat boldy, Dostlar gamgyn bolup, duşman şat boldy* (Zelili). 2. *hal.* Biderek, beýhuda, netijesiz. *Oglanlaryň kakasy bu dünýäden haýp gitdi-dä.*

♦ **Haýpyň gelmek** nebsiň agyryp, gaty gynanmak. *Haýpy geldi, gapdalynda perzendi, Hem nury didesi, hem jigerbendi* (A. Kekilow).

HAÝPYGYBERMEK [haýpygyvermek], *işl., ser.*

HAZZYLDAMAKLYK [hazzyllamaklyk], *iş ady.* Hazzyldamak ýagdaýy.

HAZZYLDAÝÝŞ [hazzyllaýýş], *iş ady.* Hazzyldamak derejesi.

HAZZYLDY [hazzylly], *at.* Ýel güýjände ýa-da motor işlände we ş. m. zatlar herekete gelende döreýän sesiň ady.

HAZZYLDYLY [hazzyllyly], *syp.* Hazzyldap seslenýän, hazzyldyly ses edýän.

HAZZYWÖTEN [hazzywötön], *syp., gepl.d.* Ugursyz, bolgusyz, geldi-geçer (adam hakynda).

HE [he:], Türkmen milli elipbiýiniň H harpynyň ady.

HEBENT [hevent]: **hebent bolmak** biri-biriň bilen goşulyşyp, bilelikde işi ýerine ýetirmek, bir işi etmek üçin iki-üç bolup birleşmek. *Hebent bolup dokma dokamak.*

HEBES [heves], *syp.* Biderek, ýerliksiz, peýdasyz, bihuda. *Akylla bir söz bes, akmaga müň söz hebes* (Nakyl).

HEBEŞI [heveşi], *syp.* Garaýagyz (adam hakynda). *Hebeşi sypatynda özüni gul edip, bende bazarynda ... müň tylla berip, Garyby satyn aldy* ("Şasenem – Garyp").

HEÇJERIBERMEK [heçjerivermek], *işl.* Biriniň üstüne çikjeribermek, haýbatlanybermek

HEÇJERILMEK, *işl., ser.* **Heçjermek.** *Dur-sunjemal Annagülüň üstüne has heçjerildi* (N. Saryhanow).

HEÇJERIŞ, *iş ady.* Heçjermek ýagdaýy.

HEÇJERIŞMEK, *işl.* Köpçülik bolup, birnäçe bolup heçjermek.

HEÇJERME, *iş ady.* Heçjermek ýagdaýy.

HEÇJERMEK, *işl.* Biriniň üstüne hondanbärsi bolup çikjermek, haýbat atmak.

HEÇJERMEKLIK, *iş ady.* Heçjermek ýagdaýy.

HEÇJERTMEK, *işl.* Birine heçjermäge ýol bermek, mümkinçilik bermek. *Men ony üstüme heçjerdip bilmen.*

HEÇJIKLEME, *iş ady.* Heçjiklemek ýagdaýy.

HEÇJIKLEMEK, *işl.* 1. Sowat öwrenilip başlananda, sözleri bogun-bogun, harpma-harp okamak. *Soň bolsa "Bibijemal" diýen sözbaşyny heçjikläp okadym* (R. Gelenow). 2. göç. m. Şol bir zady zol gaýtalap, öwran-öwran aýdyp, tekrarlap durmak, ýanjamak. *Turan badyna ýene heçjikläp, öňki heňine tutdy* (A. Nazarow).

HEÇJIKLEMEKLIK, *iş ady.* Heçjiklemek ýagdaýy.

HEÇJIKLEŞMEK, *işl.* Köpçülik bolup, birnäçe bolup heçjiklemek. *Birinji synp okuwçylary haty heçjikleşip okaşyp otyrdylar.*

HEÇJIKLETDIRMEK, *işl.* Biriniň bir zady başga

birine heçjikleder ýaly etdirtmek.

HEÇJIKLETMEK, *işl.* Bir zady heçjiklär ýaly etdirmek. *Haty heçjikledip okatmak.*

HEÇJIKLEÝIŞ, *iş ady.* Heçjiklemek ýagdaýy.

HEDER: heder etmek çekinmek, gorkmak, haýymak, ätiýaç etmek. *Ol atynyň bir zatdan heder edýändigini aňdy* (A. Gowşudow). *Heder etse gylyç bilen naýzadan, köp tapylar ýumrugyny oýnadan* (G. Ezizow).

HEDÝE [hedýe], *at, k. d.* Birine sowgat hökmünde berilýän peşgeş. *Bu janym nagt getirdim saňa hedýe bermäge* (Talyby).

HEK, *at.* Senagatyň himiýa, rezin we beýleki pudaklarynda ulanylýan ýumşak ak daş, şonuň ýaly-da şol daşyň ýazuw, çyzuw, agardys, arassalaýys we ş. m. işler üçin ulanylýan bölegi, külkesi, ergini. *Ol elindäki jontuk sübse ýaly çotga bilen hek çalyň, agaçlaryň düýbüni agardyp ýör* (N. Pomma). *Körpe jigim ak hek alyp eline, Klas tagtasyna adyny ýazdy* (M. Seýidow).

♦ **Hek etmek** *gepl. d.* Bir işi ökdilik bilen berjaý etmek, ýerine ýetirmek. *Okaman näme? Hek ederin.*

HEKAÝA [heka:ýa], *at.* 1. Bir wakany beýan edýän, kyssa görnüşli ýazylan çaklaňrak çeper eser. 2. Gürrüň, hekaýat. *Myrat aga Han küýlä gözünü alardyp: - Men saňa gyzykly hekaýa aýdyp bereýin! - diýdi* (A. Durdyýew).

HEKAÝAÇY [heka:ýačy], *at.* 1. Hekaýa aýdyp bermäge ökde adam. 2. Hekaýa ýazýan ýazyjy.

HEKAÝALYK [heka:ýalyk], *syp.* Hekaýa bolar ýaly, ýazar ýaly.

HEKAÝAT [heka:ýat], *at.* Bolup geçen ýa-da bolup duran waka, hadysa, ýagdaý. *Bu nämäniň hekaýatyka?! ("Görogly")*.

HEKEM, *at.* 1. Üstünde oturar ýaly agaçdan galdyrylan desga. *Indi bu ýeri garrylar hekem edipdirler* (A. Gowşudow). *Sopy pessejik hekemine çykyp töweregine göz gezdirdi* (B. Kerbabaýew). 2. Elguş, towuk we ş. m. oturar ýaly palçykdan ýa-da agaçdan ýasalan beýiklik. 3. göç. m. Mesgen, mekan. *Niçe ýyllar baýguşlara Hekem boldy ol haraba* (Ç. Aşyrow). 4. *goc.m.* Eýe. *Ol niredе gazan gulagy gyzdyrylýan bolsa, şol ýerin hekemidir.*

HEKEMSIREME, *iş ady.* Hekemsiremek ýagdaýy.

HEKEMSIREMEK, *işl.* Eýemsiremek, özüni eýesi saýmak (toý ýerinde, her hili üýşmeklerde).

HEKEMSIREMEKLIK, *iş ady.* Hekemsiremek ýagdaýy.

HEKEMSIREÝIŞ, *iş ady.* Hekemsiremek ýagdaýy.

HEKERJEKLEMEK, *işl.* Ýalt-ýult edip, töweregiňe seretmek, keýerjeklemek. *Görsem saýawany owadan bir gyz, Gülip hekerjekläp esedýär tiz-tiz* (Ç. Gurbangylyjow).

ýagdaýy.

HAÝYRLANYBERMEK [haýyrlanyvermek], *işl.* Bir zady peýdalanybermek, ulanybermek.

HAÝYRLANYŞ, *iş ady.* Haýyrlanmak ýagdaýy.

HAÝYRLY, *syp.* 1. Peýdaly, düşewüntli, gazançly, girdejili. 2. İşde, durmuşda we ş. m. peýdasy, goldawy degýän, bähbidi bolan.

HAÝYRLYLYK, *at.* 1. Peýdalylyk, düşewüntlilik, girdejililik, gazançlylyk. 2. İşde, durmuşda we ş. m. peýdalylyk, goldawlylyk, bähbitlilik.

HAÝYR-SAHAWAT [haýyr-saha:wat], *at.* Haýyr hem ýagşylyk, kömek, ýardam. *Munuň öz kowum-garyndaşyna, öz obasyna edýän haýyr-sahawatynyň hetdi-hasaby ýok* (B. Kerbabaýew).

HAÝYR-SAHAWATLY [haýyr-saha:watly], *syp.* Haýyr-sahawat edýän.

HAÝYR-SOGAP [haýyr-soğa:p], *at, ser.* **Haýyrly**, peýdaly, sogaply (*iş*).

HAÝYRSYZ, *syp.* 1. Peýdasy, düşewüندی ýok, girdejisiz. 2. Peýdasyz, nepsiz, bähbitsiz.

HAÝYR-ŞER, *at.* 1. Tekiz ýere yzly-yzyna "haýyr" diýip bir çyzık, "şer" diýip, ýene bir çyzık çyzyp atylýan palyň bir görnüşi. 2. Hem haýyr-yhsany, hem şeri öz içine alýan ýagdaý, ahwalat.

HAÝYR-YHSAN [haýyr-yhsa:n], *at, ser.* **Haýyr-sahawat**.

HAÝYR-YHSANLY [haýyr-yhsa:nly], *syp., ser.* **Haýyr-sahawatly**.

HAÝYŞ [ha:ýyş], *at.* Birinden bir zady ýüz tutup sorama, towakga etme.

HAÝYŞNAMA [ha:ýyşna:ma], *at.* Ýüz tutulyp, towakga edilip ýazylýan hat.

HAÝYT, *at.* 1. Dini baýram, aýyt. *Uly haýyt (orazadan soňky ilkinji baýram). Kiçi haýyt (gurban baýramy).* 2. Oglana dakylýan at.

HAÝÝAR [haýýa:r], *syp.* Haýasyzlyk bilen gal-magal, gkylyk turuzýan, nadara, jenjelçi, şermende. *Bu adam hiç bir derde ýaramajak haýýar eken-ow!* (A. Gowşudow).

HAÝÝARÇYLYK [haýýa:rçylyk], *at, ser.* **Haýýarlyk**. *Gelniniň haýýarçylygyndan garry eýmenmän hem durmady* (Ş. Borjakow).

HAÝÝARLYK [haýýa:rlyk], *at.* Haýasyzlyk, nadaralyk. *Hatda ol gürlän wagty haýýarlyk bilen gözünden ýaş hem çykardy* (A. Gowşudow).

HAÝÝAT [haýýa:t], *at, k. d.* Geým biçip tikýän tikiñçi. *Magny bazarynda haýýata döndüm, Şirin gazal donun biçdim, ýaranlar* (Magtymguly).

♦ **Haýýaty göçmek** gaty gorkup, el-aýagyny ýitirmek, zähresi ýarylmak. *Oslagsyz wakadan haýýaty göçen ýigit bogazyna sygdygyndan gygyrdy.*

HAZAN, *at.* Güýz paslynyň ýapraklar dökülip, ekinleri sowuk urýan döwri. *Hazan wagtyna ýetende,*

Ter açylan güller galmaz (Seýdi).

♦ **Hazan ýeli 1)** akrabyň ön ýanynda ösýän ýiti sowuk ýel. 2) betbagtlyk, horluk, zulum. **Hazan oky** ölüm-ýitim, ajal, betbagtlyk, bela. *Hazan okun taýýar eden bu jahan, Gözüň ýumup, her ýan atyp baradyr* (Magtymguly). **Hazan uran (urmuş)** (*gepl. d.*) yitiren, tapmaýan zadyň barada gaharyňa aýdylýan aňlatma (köplenç, aýal maşgalalar tarapyndan ulanylýan söz). - *Hazan uran, inňäni nirä atanymy bilemok. Hazan urmak* akrabyň ön ýanynda sowuk urmak. ... *Hazan ursa, solar açylan güller* (Magtymguly).

HAZAR, *at, k. d., ser.* **Heder**. *Meniň gazabymdan hazar etmediň* ("Saýatly – Hemra"). *Şa rugsat bermez diýip, hazar eýleme, Giden bolsaň, uzak ýollar seniindir* ("Zöhre – Tahyr").

HAZLAMA [hazylama], *iş ady.* Hazlamak ýagdaýy.

HAZLAMAK [hazylamak], *işl.* Hazzylly seslenip gelmek (ýel, şemal hakynda). *Hazlap gelen gara ýel köwsarlap urýardy.*

HAZLAMAKLYK [hazylamaklyk], *iş ady.* Hazlamak ýagdaýy.

HAZLAŞMAK [hazylaşmak], *işl.* Töwerek-daşdan hazlamak; birsyhly hazlap durmak. *Oraçanyň açyk ýerlerinden hazlaşyp urýan şemal ýakymyszdy.*

HAZLAWUK [hazylowuk], *syp.* Hazzylly seslenýän, hazlap ses edip duran (şemal hakda). *Hazlawuk sowuk şemal.*

HAZLAÝYŞ [hazylaýyş], *iş ady.* Hazlamak ýagdaýy.

HAZYNA [hazy:na], *at.* 1. Döwlet emlägi we onuň saklanýan jaýy, ýeri. 2. Bir zadyň ätiýajy bolup hyzmat edýän baýlyk, mal-mülk, pul, emläk we ş. m.

HAZYNAÇY [hazy:naçy], *at.* Hazyna saklaýan adam, hazynadar.

HAZYNADAR [hazy:nada:r], *at.* 1. *ser.* **Hazynaçy**. 2. Hazynanyň çeşmesi, baýlygyň köp ýeri.

HAZYNADARLYK [hazy:nada:rlyk], *at.* Hazynaçynyň, hazynadaryň käri, işi.

HAZZAR [hazza:r], *hal, gepl. d.* 1. Munça köp zat. *Bu hazzar zady näme etjek.* 2. Kynlyk bilen, zordan. *Öňden barýan ata hazzar deňleşdi* (O. Ödäýew).

HAZZYK, *syp, gepl. d.* Ynanjaňlykdan ýaňa öz zadyny saklap, eýelik edip bilmeýän, zadyny ýersiz ýere harçlaýan (adam).

HAZZYKLYK, *at, gepl. d.* Hazzyk häsiýetli bolmaklyk.

HAZZYLDABERMEK [hazzylla:vermek], *işl.* Hazzylly seslenibermek, hazzylly sesini edibermek.

HAZZYLDAMA [hazzyllama], *iş ady.* Hazzylly ýagdaýy.

HAZZYLDAMAK [hazzyllamak], *işl.* Hazzylly seslenmek.

HELÄKLEMEKLIK [helä:klemeklik], *iş ady.* Heläklemek ýagdaýy.

HELÄKLETDİRMEK [helä:kletdirmek], *işl.* Heläk etdirmek.

HELÄKLETMEK [helä:kletmek], *işl.* Heläk etmäge ýol bermek. *Çopanlar sürini heläkletdiler.*

HELÄKLEÝIŞ [helä:kleýiş], *iş ady.* Heläklemek ýagdaýy.

HELIKSAŁAM [heli:ksala:m], *at.* Aýal maşgalalaryň berlen salama jogap salamy. *Heliksalam! Ýnha, Aýgüliň özi geldi* (B. Kerbabaýew).

HELLEWLEME [hellöwlömö], *iş ady.* Hellewlemek ýagdaýy.

HELLEWLEMEK [hellöwlömmök], *işl.* 1. Salgym atyp galgamak, iki-baka yraň atmak. *Häzirbegjan ýurdunyň baglary alysdan hellewläp görüldi* (, Saýatly – Hemra,). 2. Sölpüldäp ýörmek, biderek ygyr ýörmek. *Onsoň göreniň agzyna aňkarlyp, hellewläp ýörmegiň sebäpli hem sen bihepbe bolýarsyň* (A. Gowşudow).

HELLEWLEMEKLIK [hellöwlömmöklük], *iş ady.* Hellewlemek ýagdaýy işi.

HELLEWLEŞMEK [hellöwlöşmök], *işl.* Köp bolup hellewlemek. *Ol agaçlar hellewleşip duran baglyk bolar.*

HELLEWLETMEK [hellöwlötmök], *işl.* Salgym atyp galgatmak, iki-baka yraň atdyrmak. *Bürgüt äpet ganatlaryny hellewledip ýokary galdy.*

HELLEWLEÝIŞ [hellöwlöýüş], *iş ady.* Hellewlemek ýagdaýy.

HEM, *köm. s.* 1. Sözlemiň deňdeş agzalaryny, eýerjeňli goşma sözlemleri özara baglaşdyrýan baglaýjy kömekçi. 2. Güýçlendiriji ownuk bölek.

♦ **Hem daýyňlara gitmek, hem taýyňa baş öwretmek** birbada birnäçe işi ýerine ýetirmek, köp işi amala aşyrmak. **Hem hoz gerek, hem hozuň mürrügi** gowudan-gowusyny islemek, zat dannamak, kanagat etmezlik.

HEMAÝAT [hema:ýat], *at.* Birine edilýän kömek, ýardam, goldaw.

HEMAÝATÇY [hema:ýatçy], *at.* Hemaýat ediji, kömek beriji, goldawçy, hemaýatkär.

HEMAÝATÇYLYK [hema:ýatçylyk], *at.* Hemaýat edijilik, hemaýat, ýardam berijilik, goldaw edijilik, hemaýatkärlik.

HEMAÝATKÄR [hema:ýatkä:r], *at, ser.* Hemaýatçy.

HEMAÝATKÄRLIK [hema:ýatkä:rlik], *at, ser.* Hemaýatçylyk. *Oňa özüm hemaýatkärlik ederin* (G. Kulyýew).

HEMAÝATLY [hema:ýatly], *syp.* 1. Goldaw berýän, göwün göteriji. *Hemaýatly söz.* 2. Hemaýaty bolan, arka daýançly, arkaly.

HEMAÝATSYZ [hema:ýassyz], *syp.* 1. Gold-

awсыз, kömeksiz, ýardamsyz. *Hiç kimden hemaýatsyz özi turmakçy boldy* (B. Seýtäkow). 2. Hemaýaty bolmadyk, arkasyz.

HEMAÝYN [hema:ýyn], *syp.* Mesawy, özara, asuda, yönekeý (esasan gürrüň hakynda). *Emma ol öz rahatyny bozman, hemaýyn sözlemäge başlady* (B. Kerbabaýew). *Aramyzda hemaýyn gürrüň gidýärdi* ("Edebiýat we sungat").

HEMDEM, *at.* Ýakyn pikirdeş, ýoldaş, çyn dost, syrdaş. *Akyl olsaň, ýagşylara hemdem bol, Akmak özüň nadan bile ýar eýläň* (Magtymguly). *Iki jahan byradarym hemdemim, Gel, Seýdim, ýara seýle gideli* (Zelili).

HEMDEMLIK, *at.* Ýakyn pikirdeşlik, ýoldaşlyk, çyn dostluk, syrdaşlyk. *Hemdemlik etmek.*

HEMDEST [hemdes], *syp.* Ýakyn, içgin aragatnaşyk edýän, dost. *Anyň dosty bile hemdest bolsa* (Abdysetdar Kazy).

HEMDIL, *syp., k.d.* Tüýs ýürekden dost, syrdaş, ýürekdeş. *Iki hemdil iýse bir lukma nandan* (Sopy Allaýar).

HEMEDAN [hemedan:n]: **hemedan daş bolsa, kädi yakyn** mysaly daşdan alma-da, gözümize görkez. *"Hemedan daş bolsa, kädi yakyn" getir; aýuw, eşekleri – diýip, biri gygyrdy* (A. Gowşudow).

HEMHANA [hemha:na], *at.* Bir öýde, jaýda bile ýaşaýan, öýdeş. *Ata-ene diýgen iki hemhana, Bolsa gerek perzendige perwana* ("Melike – Dıllaram"). *Men hem barsam Zöhre jana, Isterem bolsam hemhana* ("Zöhre – Tahyr").

HEMIŞE [hemi:şe], *hal.* 1. Hemme wagt, elmydam, mydama, baky. 2. Ozallar, ozal, öňler, öň. *Hemişeler odunsyz kösenilerdi.*

HEMIŞEKI [hemi:şeki], *syp.* Ozalky, owalky, öňki. *Çarwa mergen hemişeki endigini gaýtalap, telpegini çykardy* (B. Gurbanow).

HEMIŞEKILIK [hemi:şekilik], *at.* Haýsydyr bir zadyň öňki bolşy, öňki ýagdaýy. *Onuň hemişekiligi hä däl! – diýip, Başimiň yüzüne sowally seretdi* (J. Akyýew).

HEMIŞELIK [hemi:şelik], *hal.* Uzak wagtlyk, mydamalyk, bakylyk.

HEMLE, *at.* Gaharly edilýän abay-syýasat, gazap, gahar.

♦ **Hemle urmak** gahar-gazaply geplemek, azm urmak, dazarylmak. *Pökgeniň aýaly onuň zyndan hemle urdy hem gapyny ýapdy* (A. Gowşudow).

HEMME, *çal.* Bir zadyň bary, ählisi, jemi.

♦ **Hemmäni bir gözde görmek** bar adama deň garamak, ähli adama deň garaşyk etmek, hemmeler üçin bir häsiýetde bolmak, hiç kimden yüz görmezlik.

HEMMETARAPLAÝYN, *hal.* Bir zadyň ähli taraplaryny göz önünde tutýan, ähli taraplaryny öz içine

HEKERJEKLEMEKLIK, *iş ady.* Hekerjeklemek ýagdaýy.

HEKERJEKLETMEK, *işl.* Hekerjeklär ýaly etmek, keýerjekletmek. *Agajyň üstünde oturan guş kellesini hekerjekledip, töweregine garaýardy.*

HEKERJEKLEÝIŞ, *iş ady.* Hekerjeklemek ýagdaýy.

HEKGAL [hekga:l], *at.* Iki ujy ýonulan, barmak ýogynlygyndaky agaçjygy bir sere boýly uzyn taýak bilen kakyp oýnalýan oýun we şol kiçijik agaçjyk. *Çagalar hekgal oýnaýarlar.*

HEKGERIBERMEK [hekgerivermek], *işl.* Hekgerip başlamak.

HEKGERILME, *iş ady.* Hekgerilmek ýagdaýy.

HEKGERILMEK, *işl., ser. Hekgermek.* Oglanjyk hekgerilip, *örän batyrgaý gepledi.*

HEKGERILMEKLIK, *iş ady.* Hekgerilmek ýagdaýy.

HEKGERIŞ, *iş ady.* Hekgermek derejesi.

HEKGERIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup hekgermek. *Öýüň gözeneginde gybat edip oturan aýallar hem ony görüp, hekgerişip seretdiler* (N. Saryhanow).

HEKGERME, *iş ady.* Hekgermek ýagdaýy.

HEKGERMEK, *işl.* 1. Edermen we dogumly bolan bolup dikgermek, gopbarmak. 2. Dikgi görmüşe geçmek dikgermek, dikelmek. *Ine, şu baryşda, birden onuň ýabysy boýnuny hekgerdip, ýoluny kesip geçen baýtaly gördi-de kişñedi* (A. Durdyýew).

HEKGILDEMEKLIK, *iş ady.* Hekgermek ýagdaýy.

HEKGERTMEK, *işl.* Hekgerer ýaly etmek, boýnuny dik galdyrmak. *Birden onuň ýabysy boýnuny hekgerdip kişñedi.*

HEKGILDEME [hekgilleme], *iş ady.* Hekgildemek ýagdaýy.

HEKGILDEMEK [hekgillemek], *işl.* Boýnuňy, bedeniňi dik tutup, dikelibräk, dirkildäp ýöremek. *Ol, artele ýakynlanýandan, tahýasyny maňlaýyna geýip, hekgildän bolup ýöredi* (A. Durdyýew).

HEKGILDÄBERMEK [hekgillä:vermek], *işl.* Hekgildäp ugramak.

HEKIM [heki:m], *at.* 1. Syrkawa, hassa em edýän lukman. *Ol hekimleri ýygnady* ("Zöhre – Tahyr"). 2. Oglana dakylýan at.

HEKIMÇILIK [heki:mçilik], *at.* Keselleri bejermek we olaryň önüni almak hakyndaky ylym, lukmançylyk.

HEKLEÇ, *syp.* Hek garyndyly, hek gatysylyk. *Hekleç ýer.*

HEKLEME, *iş ady.* Heklemek ýagdaýy.

HEKLEMEK, *işl.* Hek çalyň agartmak, hek çalmak. *Okuwçylar baglary hekläp we dermanlap gutardylar.*

HEKLEMEKLIK, *iş ady.* Heklemek ýagdaýy, işi.

HEKLENMEK, *işl.* Hek çalynmak, hek çalňyp agardylmak. *Agaçlaryň düýbi heklenipdir.*

HEKLEŞDIRMEK, *işl.* Köp ýere, hemmesini heklemek, hekläp çykmak.

HEKLEŞMEK, *işl.* Heklemäge kömekleşmek; köp bolup heklemek.

HEKLETDIRMEK, *işl.* Birine hek çaldyrtmak, bir zady heklär ýaly etdirmek.

HEKLETMEK, *işl.* Heklemek işini başga birine etdirmek.

HEKLEÝIŞ, *iş ady.* Heklemek ýagdaýy.

HELAL [hela:l], *at, k. d. 1.* Täze dogan Aý; owadan, gözəl. *Göründiňiz maňa helal dek bolup* (Baýly şahyr). 2. göç. m. Söýgüli.

♦ **Gaşy helal** täze dogan aý ýaly gaş. *Bu ýerde ýokdur dermanym, Gaşy helalym aldyrdym* ("Şasenem – Garyp"). *Agzy çün pissedir, lebleri baldyr, Gözleri pyýala, gaşy helaldyr* (Zelili).

HELE-HÜLE [hele-hülö], *syp., ser. Helemüjük.* *Öz-ä hele-hüle zat däl-ow, başardarmyka?* (B. Pürliýew).

HELEMIK, *at.* Bulamak bolup ýatan suwuklyk.

HELEMÜÇÜK, *syp.* Eýle-beýle, ýöne-möne, hele-hüle, sähelçe, ýönekeý, kiçijik. *Ahaw, şu iş helemhüjük iş däl. Şuny ýedi ölçäp, bir keseliň!* (B. Öwezow).

HELEÝ, *at, gepl. d., ser. Aýal.* Heleý, hudaý diýen ýerimiz bar eken! (B. Seýtäkow).

HELEÝLIK: heleýlik etmek *gepl. d.* bir işde, meselede ejizlik etmek, sözünde tapylmazlyk. *Ynha heleýlik edýänler!*

HELÄK [helä:k]: **heläk bolmak 1)** gurban bolmak, ölmek. *Ondaky gahrymanlarça heläk bolan ogullarymyz asyl ýadymyzdan çykmaz* (B. Pürliýew). 2) bir zadyň ugrunda köp azap çekmek, görgi görmek, alada galmak, halys bolmak, ýadamak, horlanmak. *Tizräk sürün! Garaňky düşse, heläk bolarys!* (G. Kulyýew). **Heläk etmek 1)** bir zadyň ugrunda gurban etmek, öldürmek. 2) bir zadyň ugrunda köp azap çekdirmek, görgä, alada goýmak, halys etmek, ýadatmak, horlatmak.

HELÄKÇILIK [helä:kçilik], *at.* Jebir-süteme, azaba duçar bolmaklyk, görgi görmeklik, horluk çekmeklik, heläklik.

HELÄKÇILIKLI [helä:kçilikli], *syp.* Jebir-sütemli, heläk ediji.

HELÄKLEME [helä:kleme], *iş ady.* Heläklemek ýagdaýy.

HELÄKLEMEK [helä:klemek], *işl.* 1. Ölüme sezewar etmek, öldürmek. *Bilip bolmaz, şowna düşmez birdenkä, Örän hatarly iş heläklär; belkä!* (A. Kekilow). 2. Azap baryny bermek, görgi görkezmek, gaty horlamak, halys etmek. *Olar Göroglyny birneme heläklejkdiler* (Görogly).

HEPBELI, *syp.* 1. Oňly, idili, kemally, akyly-başly. *Sölperip ýörmegiňi taşla, dogumlan, hepbeli bol!* 2. Ugurly, derekli. *Ýanymyza hepbeli zat almandyrys.*

HEPBESIZ, *syp.* Iş başarmaýan, kemalsyz, bi-hepbe, bolgusyz.

HEPBIK, *at.* Guş tutmak üçin malyň gapyrgasyn-dan, agaçdan ýasalýan emeli duzak. *Olar hepbik ýasamak üçin ýerlerinden galanlarynda, Japbak olaryň önünde bir şert goýdy* (B. Kerbabaýew).

◊ **Hepbige dönmek** horlanmak, garny çekilmek, igläp galmak. **Hepbik ýaly bolmak** *ser.* **Hepbige dönmek** *Ol yzyna gaçmaklygy özüne horluk bilen bolara çemeli: eýýäm garny çekilip, hepbik ýaly bolupdyr* (N. Saryhanow).

HEPDE, *at.* Duşenbe bilen ýekşenbe aralygyndaky ýedi güne deň bolan wagt birligi.

HEPDELEÝIN, *hal.* Bütün hepde dowamynda bolýan, hepdeläp. *Ol obalaryna gidende hepdeleýin gidýärdi.*

HEPDELIK, *at.* 1. Bir hepde, ýedi gün aralagynda dowam edýän wagt. *Mundan ozal hepdelik, on günlük ileri ýanyndan sowlup geçýärdim* ("Görogly"). 2. Bir waka bagyşlanyp, jemgyýetçilik çäreler geçirilýän ýedi günlük wagt aralygy. 3. Her hepdede bir gezek çykýan, her hepdede neşir edilýän. *Hepdelik gazet.*

HEPDELÄP [hepdälä:p], *hal.* Hepdäniň dowamynda. *Batyr bir hepdeläp ýassykdan galman ýatdy* (B. Kerbabaýew).

HEPDEME-HEPDE, *hal.* Her hepdede.

HER, *çal.* Özünden soňky sözi aýyklar, aýyklaýan sözi bilen birlikde dürli many aňladyp gelyän ownuk bölek.

◊ **Her dişinde bir gülki** çendenaşa gülegen adam häsiýetlendirilende aýdylýan aňlatma. – *Ol gelniň her dişinde bir gülki, nämä böwregi bökýärkä?* **Her edip, hesip edip** dürli tär bilen, ähli tagalla bilen baglanyşykly. **Her hili (tüýsli, jüre)** dürli-dümen, üýtgeşik hili. **Her kim bir kelle bolmak** baş-başdaklyk etmek, agzybir bolmazlyk. **Her ýeten gazyga бүdremezlik** özüne mynasyby, öz deňiňi gözlemek, çem gelen bilen iş salyşmazlyk. *Onuň gündizler karary ýetmedi, gijeler ukusy tutmady, her ýeten gazyga бүdremegi özüne uslyp bilmedi* (B. Kerbabaýew).

HERAN-HAÇAN [hera:n-haça:n], *hal.* Irde-giçde, haçan-da bolsa, haýsy hem bolsa bir wagt.

HERBAP [herva:p], *syp.* *Her hili gerekli, peýdaly işleri edip bilýän, başaryan. – Men herbadyryn, hemme işi başaryandyryn – diýip, Gutlymyrat hem ýan bermedi* (A. Gowşudow).

HERDAYYM [herda:ým], *hal.* Käte-käte, çendan, kāmahal, kāwagt. *Gözden salmaň bizi-de, Herdayym gelip duruň!* (A. Atajanow).

HERDEMHYÝAL [herdemhyýa:l], *syp., k.d.*

Köp hyýal edýän, belli bir pikire eýermeýän, her hili pikirlere, hyýallara baş urýan; hyýaly üýtgäp duran. *Eý Banu, bu oglan iki ýüzli, herdemhyýal eken* ("Saýatly – Hemra"). *Herdemhyýal däl di biziň gahryman* (A. Kekilow).

HEREK I, *at. ser.* **Erek I.**

HEREK II, *at. ser.* **Erek II.** *Balany çala ildirip, uk-lary sallap goýma-da, tärimiň heregine oňatja mündür ahyry* ("Edebiýat we sungat").

HEREKET, *at.* 1. *filos.* Maddy dünýäniň ýaşaýşynyň formasy, maddy dünýäniň ösüşiniň üznüksiz prosesi. 2. Daşky güýjüň täsiri bilen ýüze çykýan gymyldy. *Işi herekete getirýän güýç, elniň ujunda däl-de, ýüregiň özeninde* (B. Kerbabaýew). 3. Belli bir ugur, tarap boýunça ýöneliş, öňe süýşme. *Goşunyň öňe ýa yza hereketi.* 4. Mukdar we hil taýdan üýtgeýiş, ösüş; ösüşiň bir ýagdaýdan başga bir ýagdaýa geçiş häsiýeti. *Herekete – bereket* (Nakyl). 5. Köp sanly adamlaryň umumy sosial maksada ýetmek üçin işjen amala aşyrylan işi. *Jemgyýetçilik hereket.*

◊ **Hereket etmek** hereketlenmek.

HEREKETLENDIRIJI [hereketlenniriji], *syp., at.* 1. Herekete getirýän, herekete getiriji. *Jemgyýetiň hereketlendiriji güýçleri.* 2. Haýsydyr bir güýji mehaniki herekete öwürýän mehanizm.

HEREKETLENDIRMEK [hereketlennirmek], *işl.* Bir zady herekete getirmek, gymyldatmak. *Ol ellerini hereketlendirdi.*

HEREKETLENIBERMEK [hereketlenivermek], *işl.* Hereket edip başlamak.

HEREKETLENIŞ, *iş ady.* Hereketlenmek ýagdaýy.

HEREKETLENME, *iş ady.* Hereketlenmek ýagdaýy.

HEREKETLENMEK, *işl.* 1. Herekete gelmek, hereket etmek, gymyldamak. 2. Bir zadyň ugrunda aýaga galmak, janlanmak, bir zadyň aladasynda bolmak. *Toý barasynda häzirden hereketlenmeseň, soňra kyn düşer.*

HEREKETLENMEKLIK, *iş ady.* Hereketlenmek ýagdaýy.

HEREKETLENMEKLIK, *işl.* Hereket etmezlik.

HEREKETLI, *syp.* 1. Hereket edip duran, aýlanyp duran. 2. Çakgan, dogumly, hyjuwly.

HEREKETLILIK, *at.* 1. Hereketde bolmaklyk, işläp, ýöräp durujylyk. 2. Çakganlyk, dogumlylyk, hyjuwlylyk.

HEREKETSIZ [herekessiz], *syp.* Gymyldaman, hereket etmän duran, asuda ýagdaýda bolan.

HEREKETSIZLIK [herekessizlik], *at.* Gymyldy-syz ýagdaýda bolmaklyk, asuda ýagdaýdalyk. *Hereket-sizlik ýagdaýynda bolmak.*

HERGÄH [hergä:h], *hal, k.d.* Her wagt, her haçan.

alýan, ähli taraplaryna üns berilýän.

HEMRA [hemra:], *at.* 1. Biri bilen ugurdaş ýolagçy, ýoldaş, gürründeş bolan adam. *Men Nejep bilen ýedi gije-gündiz hemra boldum* ("Nepes oğlan"). 2. Biri bilen mydama bile bolýan, durmuş ýoluny bile geçirýän, aladasyňy, gaýgysyňy, şatlygyny bölüşýän adam. *Meniň söweşjeň hemralarym*. 3. Saýýaralaryň, ýyldyzlaryň töwereginden aýlanýan asman jisimi. 4. Oglana dakylýan at.

HEMRALYK [hemra:lyk], *at.* 1. Biri bilen ugurdaşlyk, ýoldaşlyk. *Tebigat hem bulara hemralyk edýär* (G. Kulyýew). 2. Dostluk, duýgudaşlyk, ýakyn aragatnaşyklyk, ýakynlyk. *Ol zähmetiň içinde dogup, önüp-ösdü we uzyn ömrüni zähmet bilen iň ýakyn hemralykda geçirdi* (A. Gowşudow).

HEMSAPAK, *hal, k. d.* Sapakdaş. *Köňül ýarany bile hemsapak bol* (Sopy Allaýar).

HEMSAÝA [hemsɑ:ýɑ], *at, k.d.* Goňşy. *Hemsaýa ýurtlardan adamlary çagyrmak gerek* ("Görogly"). *Golaý hemsaýaň-da gümangär bolar, Soramaňlar ýarsyzlygyň derdini* (Gaýyby).

HEMSAÝALYK [hemsɑ:ýalyk], *at.* Hemsɑýa ýagdaýynda bolmaklyk, hemsɑýa bolnup ýörlmeklik.

HEMSÖHBET: hemsöhbet bolmak söhbetdeş, gürründeş bolmak. *Asyl, onuň özi bilen çay içim salym hemsöhbet bolmanyň özi hem bir döwletdir* (B. Kerbabaýew).

HEMSYRDAŞ, *syp., k.d.* Syrdaş, ýoldaş, pikirdeş. *Gülkamarjan, habar bergil bizlere, Hemsyrdaşyň Zöhre jany gördüňmi?* ("Zöhre – Tahyr"). *Hemdem bolup gezen hemsyrdaşlarym, Deňim-duşum, ýary-ýardan gal imdi!* (Seýdi).

HEMSYRDAŞLYK, *at.* Hemsyrdaşyň ýagdaýynda bolmaklyk, hemsyrdaş bolup ýörmeklik.

HEMŞERI, *at.* Baryş-geliş edilýän, gatnaşyk edilýän ýoldaş, dost.

HENDEK [henek], *at, ser.* **Händek.**

HENEK, *at.* Birine degmek üçin aýdylýan degişme, ýomak. *Bu ýerde seniň henek oýnuň gelişmeýär* ("Görogly"). *Ol sözüniň yzyny henege ýazdyryp: - Siziň şahyr göresiniňiz geldimi? - diýdi* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Henek atmak (etmek)** oýunlyga salyp bir zat diýmek, oýun etmek, degişmek. *Sen henek atyp, meni oýnajak bolýarmyň!*

HENEKLEME, *iş ady.* Heneklemek ýagdaýy.

HENEKLEMEK, *işl.* Gözüň gubar baglan ýaly bolmak, gözüň öňi gamaşmak. *Men sizi bir gören adamyma meňzedýärim weli, nirede görenimi ýadyma salyp bilemok ýa-da meniň gözüm henekläýendir* - diýdi (A. Gowşudow).

HENEKLEMEKLIK, *iş ady.* Heneklemek ýagdaýy.

HENEKLEÝIŞ, *iş ady.* Heneklemek ýagdaýy.

HENEKLÄBERMEK [heneklɑ:vermek], *işl.* Gözüň öňi gutarlabermek, gamaşybermek.

HENIZ [heni:z], *hal.* Şu wagta çenli, häzire çenli; entek, şindi, häzir. *Heniz görmedik jaýlary oňa örän geň bolup görünýärdi* (A. Durdyýew).

HENIZ-HENIZLER [heni:z-heni:zler], *hal, ser.* Heniz.

HEŇ I, *at, sazç.* 1. Belli bir saz owazyny emele getirýän, sazlaşykly çykýan bir ýa-da köp sesli owaz. *Umuman, onuň aýdýan aýdymlyry öňki gulaga tanyş heňler däl* (G. Ezizow). 2. Edähet, owrenilen gylyk. *Öňki heňine başlamak.*

♦ **Heňe gelmek** esasly, delilli, sebäpli bolmak, ugrunda bir zat bar bolmak, tasa gelmek. **Heňe gelmezlik** esassyz, sebäpsiz, delilsiz bolmaklyk.

HEŇ II, *at.* Zaýalanmak, çüýremek, könelmek zerarly emele gelýän pilis, kerep.

HEŇDEŞ, *syp.* Heňleri meňzeş bolan.

HEŇDEŞLIK, *at.* Heňleri meňzeşlik.

HEŇKIRIŞ, *iş ady.* Heňkirmek ýagdaýy.

HEŇKIRIŞMEK, *işl.* Birnäçe bolup heňkirmek, heňkirip başlamak.

HEŇKIRME, *iş ady.* Heňkirmek ýagdaýy.

HEŇKIRMEK, *işl.* Biriniň üstüne gaharly gygyrmak, birine abaý edip käýemek.

HEŇKIRMEKLIK, *iş ady.* Heňkirmek ýagdaýy.

HEŇKIRTMEK, *işl.* Birine heňkirmäge ýol bermek, mümkinçilik bermek, biriniň üstüne gaharly gygyrtmak. *Men ony öz üstüme heňkirtmen.*

HEŇLEME, *iş ady.* Heňlemek ýagdaýy.

HEŇLEMEK, *işl.* Bir heň emele gelmek. *Pitidäki gowurmany heňledäýmäh. Çörek saçakda köp dursa heňleýär.*

HEŇLEMEKLIK, *iş ady.* Heňlemek ýagdaýy.

HEŇLETDIRMEK, *işl.* Birine heňlär, pilislär ýaly etdirmek.

HEŇLETMEK, *işl.* Heňlär ýaly etmek, pilisletmek. *Ammarlardaky gallany howalatman, heňledäýmeli däl.*

HEŇLEYIŞ, *iş ady.* Heňlemek ýagdaýy.

HEŇLÄBERMEK [heňlɑ:vermek], *işl.* Heň baglap başlamak, pilisläbermek.

HEŇŇAM [heňŇɑ:m], *at.* 1. Ýaşayyş, durmuş. 2. göç. *m.* Gylyk, häsiýet, heň. *Bu ýaşuly ýene öňki heňŇamyna başlady* (A. Gowşudow).

HEŇŇIZ [heňŇi:z], *at.* Meýil, hyjuw, joşgun, äheň. *Telim günden bäri ýagmagy heňŇiz edip, gamaşyp duran çytawunly howa hem günorta galman açyldy* (B. Gurbanow).

HEP, *at, gepl.d.* Neşe.

♦ **Hepi ýetmezlik** neşesi ýetmezlik. **Hepi ýetmedik ýaly** keýpsiz, sus.

HEPBE, *at.* Takmynan, 500 gram möçberindäki agyrylyk ölçegi.

HETSIZ-HASAPSYZ [hessiz-hasa:psyz], *syp.* Çeni-çaky ýok, örän köp, ummasyz, san ýetmez.

HEÝ, Birinin edýän hereketine, bolşuna geň galmagy, haýran bolmagy aňladýan söz. *Şu ýagdaýda ile kömegiň ýetjegine gözüň ýetip durka, heý adam öýde oturarmy!* (B. Seýtäkow).

HEÝ [he:ý], Köplenç, birine ýüzlenilende ulanylyan gödek öwüşginli ümlük. – *Heý, sen gyrnak! – diýip, gözjagazyny alardardy* (B. Kerbabaýew).

HEÝGENEK [heýgenek], *at.* Ýumurtgany una garyp, gyzan ýaga guýup, taýýarlanylýan nahar, iýmit. *Heýgenek edinmek.*

HEÝHAT [heýha:t], *üml.* Dady-perýat.

◊ **Heýhat günü** pajygaly, gowgaly gün.

HEÝJAN [heýja:n]: **heýjana getirmek (salmak)** howsala düşürmek, galagoply ýagdaýa sezewar etmek. **Heýjana gelmek** howsala düşmek, galagoply ýagdaýa uçramak.

HEÝJANELEK [heýja:nelek], *üml.* Uly begenji, şatlygy aňladýan ümlük. *Heýjanelek, heýjanelek! Daýym kyrkgünlük getiripdir!* (G. Gurbansähedow).

HEÝJANELEK-JANELEK [heýja:nelek-ja:nelek], *ser.* **Heýjanelek.** Ýagys ýagara geldi, Saman suwara geldi, Heýjanelek-janelek, Gyzlar oynara geldi (Halk döredijiliginden).

HEÝKEL I, *at.* Şekillendiriş sungatynyň guýma, ýelmeme, ýasama ýoly bilen göwrümlü şekiller döredilýän görnüşi, şonuň ýaly-da şeýle görnüşli sungat eseri. *Magtymgulynyň heýkeli.*

HEÝKEL II, *at.* Gartaşan aýallaryň eginlerinden aşyryp ýanyn dakynýan, içi doga ýazylan kitapçaly gaýys gapjygy. *Ol keýwanlaryň ikisiniň hem çep gapdalýnda gaýys heýkelleri bardy* (A. Gowşudow).

HEÝKELÇI, *at, ser.* **Heýkeltaraş.**

HEÝKELLEÝIN: **heýkelleýin asmak (dakmak, ildirmek)** tüpeň, dutar, torba we ş. m. bagly enjamy egniňden aşyryp ýanyn dakynmak, asmak. *Elbent bagşy şanyň hatyny goltugyna gysyp, dutaryny heýkelleýin asyp, ýolga rowana boldy* ("Nejep oglan"). *Teletinden ýörite tikilen suw gabyny - mytarasyny egninden heýkelleýin aspydyr* (A. Gowşudow).

HEÝKELTARAŞ, *at.* Heýkel eserlerini döredýän, heýkel ýasayan çeper ussa.

HEÝWERE [heýwere] **I**, *gepl. d.* Juda, örän, gaty, çakdanaşa. *Ýa-da bu günki tozan muny heýwere ýadat-dymyka?* (B. Kerbabaýew).

HEÝWERE [heýwere] **II**, *at, lukmanç.* Baş, ýara dömüp emele gelýän erbet ýokanç kesel.

HEÝWIÝ, *üml.* Geň galmagy aňladýan ümlük: ol gelin-gyzlar tarapyndan aýdylýar. *Heýwi, bu Saparmy?!* (A. Gowşudow).

HEZAR [heza:r], *san, k. d.* Müň. *Hezar mukamly bilbil* (Magtymguly).

HEZIL, *hal.* Keýpi-sapa, lezzet, maza.

◊ **Hezil bermezlik** gönendirmek, kanagatlandyrmak. *Onuň okap hezil bermejegini oňem çalarak aňyardym.* **Hezil etmek 1)** göwün açmak, lezzet almak. **2)** oýun etmek, oýunlyga salmak, degişmek. – *Aý Sapa, hezil etmesene, men öňki öten jebir-jepaly günlerimi şu wagt ýadyma salasym gelenok* (A. Gowşudow). **Hezilini almak 1)** biriniň mazasyny, keýpini gaçyrmak. *Dagy-duwara biziň gapymyza köw salaýsaň, hezilini alaryň! – diýip, onuň yzından hemle urdy* (A. Gowşudow). **2)** bir işi gutaryp, tamamlap barmak, azaltmak. **Hezilini gaçyrmak ser.** **Hezilini almak** *Merediň bu jogaby Bäşimiň hezilini gaçyrdy* (J. Akyýew). **Heziliň bolmazlyk** keýpiň gaçmak, mazaň gaçmaklyk; sussuň peselmeklik.

HEZILLIK, *at.* Keýpi-sapalylyk, lezzetlilik, oňatlyk, keýplilik. *Tagsyr, onuň ýaly hezillik bolsa, bu posly dünýäde näme işiň bar* (Keminäniň adyna aýdylýan şorta sözlerden).

HEZRET [heziret], *at.* **1.** Jenap, aga. *Görüp geldiňizmi ol han hezreti?* (Seýdi). **2.** Oglana dakylýan at.

HEZZET, *at.* Biriniň hatyrasyna edilýän sylag-hormat, söwüş. – *Olar saňa hezzet ederler, soňam ýola salyp goýbererler – diýdi* (A. Gowşudow).

HEZZET-HORMAT [hezzet-hormot], *at, ser.* **Hezzet.** *Soltanlara laýyk hezzet-hormat ederlik gurbumyz ýokdur* ("Myraly").

HEZZETLEME, *iş ady.* Hezzetlemek ýagdaýy.

HEZZETLEMEK, *işl.* Hezzet etmek, hormat goýmak, hezzet-hormat bilen myhman almak.

HEZZETLEMEKLIK, *iş ady.* Hezzetlemek ýagdaýy.

HEZZETLENMEK, *işl.* Hezzet edilmek, hormat goýulmak, hezzet-hormat bilen myhman alynmak. *Öý eýesi tarapyndan hezzetlenen myhmanlar hoşal boldular.*

HEZZETLEÝIŞ, *iş ady.* Hezzetlemek ýagdaýy.

HEZZETLI, *syp.* Hezzet-hormata mynasyp bolan, hormatly, sylagly. *Men muny hezzetli myhmanlar üçin sakladym.*

HEZZETSIZ [hezzessiz], *syp.* Hezzet-hormata mynasyp bolmadyk, hormatsyz, sylagsyz. *Hezzetsiz gaýtarylan myhman.*

HÄ [hä:], **1.** Aýdylan söze düşünilmedik ýagdaýynda anyklamak üçin "näme?" diýen manyda ulanylyan ümlük. – *Ata, ertir işe gidýäňmi? – Hä?* **2.** Güýçlendiriji ownuk bölek. *Sözlemäge-hä meniň duran ýerimdir.*

◊ **Häsini ýetirmek** gürründeşiň gürrüňini diňläp, ýygy-ýygýdan "hä" diýip goldamak, makullamak.

HÄ-Ä [hä-ä:], "Hawa" manysynda ulanylyp, razylgy, tassyklamagy aňladýan ümlük.

Hergäh Garybyň şahy sen ("Leýli – Mejnun").

HERGIZ [hergi:z], *hal.* Asla, düýbünden, hiç haçan. *Hergiz ýalan sözlemän.*

HERGIZ-HERGIZ [hergi:z-hergi:z], *hal.* Hiç haçan. *Pylan oba hergiz-hergiz baraymagyn diýip, Permana aýratyn tabşyrdy* (A. Gowşudow).

HERHAL [herha:l], *Her* niçik-de bolsa. *Herhal, beren sözünde tapyldy.*

HERKI, *çal.* Özünden soňky gelen sözi "her, her bir" sözleriniň manysynda aýyklarap gelýän söz. *Onuň ol taýda geregi ýok, herki zadyň öz ýeri bar* (N. Saryhanow).

HERNE, *çal.* Özünden soňky gelýän sözi "nähili, her hili, her tüýsli" sözüň manysynda aýyklarap gelýän söz. *Magtymguly, syn gerekdir gözele, Herne kysmat bolsa, tartar ezele* (Magtymguly).

HERNÄ [hernä:], "Kimdir biri, haýsydyr bir zat bolsa gowy" diýen manyda ulanylýan söz. *Hernä, şeýle bolawersin!*

HERRELİBERMEK [herrelivermek], *ışl.* Haýbat atyp başlabermek, azm urubermek.

HERRELİŞ, *ış ady.* Herrelmek ýagdaýy.

HERRELİŞMEK, *ışl.* Köp, birnäçe bolup herrelmek. *Herrelişip durmaň-da, işiňiz bilen boluň!*

HERRELME, *ış ady.* Herrelmek ýagdaýy.

HERRELMEK, *ışl.* Biriniň üstüne gaharly, batyr-gaý gygyrmak, gaharlanmak, azm urmak, haýbat atmak.

HERRELMEKLIK, *ış ady.* Herrelmek ýagdaýy.

HERRELTMEK, *ışl.* Herrelmäge mümkinçilik bermek, biriniň üstüne haýbat atdyrmak. *Men ony öz üstüme herrelidip durup bilmen.*

HERREMSEK, *syp.* Bolgusyz zada gahary gelip, gygyrmagy, herrelmegi gowy görýän, haýbat atýan. *Dodagy ýalama oglanyň herremsekligine ol ýaňy-ýaňy düşünyärdi* (B. Kerbabaýew).

HERREMSEKLIK, *at.* Tiz gahary gelijilik, gaharjaňlyk. *Herremseklilik etseň gönenmersiň!*

HERSI, *çal.* Her biri, her haýsy.

HESEL, *at.* 1. Bal, asal. *Heselmi sen, ýa ganmy sen, balmy sen? Şirinmi sen, şekerimi sen, näme sen?* (Mollanepes). 2. Gyza dakylýan at.

HESER, *at.* Yesir ediji duýgy. *Emma söýgi heseri başyna düşen Hangeldiniň hzir ne yssy ýadyna düşýärdi, ne sowuk* (G. Gurbansähadow).

HESERDEŞ, *syp.* Duýgudaşlyk edýän, pikirdeş, duýgudaş, dertdeş. *Gadryň seniň kemdir, halyň bilinmez, Hesperdeşiň, deňiň-duşuň bolmasa* (Aşyky).

HESERLENIŞ, *ış ady.* Hesperlenmek ýagdaýy.

HESERLENIŞMEK, *ışl.* Köp, birnäçe bolup hesperlenmek.

HESERLENME, *ış ady.* Hesperlenmek ýagdaýy.

HESERLENMEK, *ışl.* Dogumlanmak, hyjuwlanmak. *Ogulgerek şunuň ýaly pikirlere gidip oturan*

ýerinde, birdenkä tisginip, özüne geldi we heserlendi (N. Saryhanow).

HESERLENMEKLIK, *ış ady.* Hesperlenmek ýagdaýy.

HESIP [hesi:p], *at, ser.* **Hasap.** *Magtymguly, bardyr demin hesibi, Ir, giç ýeter her bendäniň nesibi* (Magtymguly). *Bilmedim, nämäniň hesibi boldy, Eneň bir sawçynyň ýesiri boldy* (K. Gurbannepesow).

HESRET [hesiret], *at, ser.* **Hasrat.**

HESRETLI [hesiretli], *syp., ser.* **Hasratly.**

HEŞDEK I, *at.* 1. Iki örküçli düýe, bugra. 2. Oglana dakylýan at.

HEŞDEK II, *at.* Gowrulan bekre eti salnyp goýulýan uly gap.

HEŞELLE: heşelle kakmak çendenaşa şatlanyp, begenip eliňi çarpyp bökjeklemek.

HEŞERİLİBERMEK [heşerlivermek], *ışl.* Heşerilip başlamak.

HEŞERİLİŞ [heşerliş], *ış ady.* Heşerilmek ýagdaýy.

HEŞERİLME, *ış ady.* Heşerilmek ýagdaýy.

HEŞERİLMEK, *ışl.* Täsin galyjylyk bilen çinerilmek, dikgerilip seretmek. *Heşerilip durmak.*

HEŞERİLMEKLIK, *ış ady.* Heşerilmek ýagdaýy.

HEŞERLENIŞ, *ış ady.* Heşerlenmek ýagdaýy.

HEŞERLENIŞMEK, *ışl.* Köp, birnäçe bolup heşerlenmek. *Töwerekde heşerlenişip duran gamyşdan, ýokarda çaňjaryan çalymtyk asmandan başga zat ýokdy* (B. Kerbabaýew).

HEŞERLENME, *ış ady.* Heşerlenmek ýagdaýy.

HEŞERLENMEK, *ışl.* 1. Somalyp, mese-mälim bolup çykyşyp, görnüp durmak, sömelişip görünmek. *Günbatara bakan ýaýrap giden gür diňler sugun sürüsiniň şahy ýaly heşerlenýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. göç. m. Täsin, geň galyjylyk bilen çinerilip durmak.

HEŞERLENMEKLIK, *ış ady.* Heşerilmek ýagdaýy.

HET(D) [het], *at.* Çen, çak; ýagdaý, hal, dereje. *Şu mähriban sözleriň meni çagalýk hetdine eltdi* (B. Kerbabaýew).

♦ **Hetden aşmak** çenden aşmak, adaty bolmaly ýagdaýdan öte geçmek, çakyňy, çeniňi, hetdiňi bilmezlik. **Hetdiňi tanamak (bilmek)** öz çeniňe-çakyňa, ýagdaýyňa akyly ýetirip bilmek, etjek işinde öz çägiňi kesgitläp bilmek. **Het etmek** synanmak. *Güljahan het edip bilmikä?* (B. Pürliýew).

HETDENASA [hetdena:sa], *hal.* Çendenaşa, öte, juda. *Sonuň üçin hem biz ol ýigidiň sag-aman gutulanyna hetdenaşa begenýärdik* (A. Gowşudow).

HETDI-HASABY [hetdi-hasa:vy]: **hetdi-hasaby** ýok san taýdan örän köp, çensiz köp.

HETSIZ [hessiz], *syp.* Çensiz-çaksyz, çäksiz, örän, juda köp. *Men hetsiz bagtly adam.*

HÄZIRLIK [hä:zirlik], *at.* 1. Bir zat üçin öňünden görülyän taýýarlyk, taýynlyk. *Häzirlik görmek.* 2. Hüşgärlik, seresaplyk.

HÄZIRLIKÇE [hä:zirlikçe], *hal.* 1. Belli bir möhletleýin, wagtaýynça, şu wagtyk. 2. Hoşlaşylanda ulanylyan hoşlaşyk ýüzlenmesi. *Häzirlikçe, hoş, sag bol!*

HIÝ, *ser.* **Heý**. *Hiý, seniň ýaly oglan barmyka?!*

HIÇ [hi:ç], *çal.* 1. "Düýbünden, asla, asyl" diýen ýaly many aňladýan söz. *Ol günler hiç wagt ýatdan çykmaýak günlerdi.* 2. Özünden soňky gelen sözüň manysyny aýdyňlaşdyrýan we güýçlendirýän söz. *Ondan hiç kimiň habary ýok.* 3. Biderek, peýdasyz, netijesiz. *Hiçden giç ýaggy* (Nakyl).

HI-I [hi-i], *Ýok*, diýen manyda agzyň ýumuk ýagdaýynda aýdylyan ümlük. – *Aşyr; doganyň okuwdan geldimi? – Hi-i.*

HIJIR, *at, k. d.* Aýralyk, jydalyk, aýra düşmeklik. *Meni hijr oduna ýakma bişumar, Ýşkyň bilen boldum perwana, gözəl* (Kemine).

HIJRAN [hijira:n], *at, k. d., ser.* **Hijr**. *Hijran çeken gönüm, bu gün şat oldy* ("Saýatly – Hemra").

HIJIRI: hijiri senesi – Muhammet pygamberiň Mekgeden Medinä giden gijesinden, ýagny 622-nji ýyldan başlanýan gün ýyl senesiniň ady.

HIKIRDEME, *iş ady.* Hikirdemek ýagdaýy.

HIKIRDEMEK, *işl.* Hikir-hikir edip gümek, aram ses bilen hikirdili gümek.

HIKIRDEMEKLIK, *iş ady.* Hikirdemek ýagdaýy.

HIKIRDEŞMEK, *işl.* Köp, birnäçe bolup hikirdemek. *Hikirdişip gülüşmek.*

HIKIRDEÝIŞ, *iş ady.* Hikirdemek ýagdaýy.

HIKIRDI, *at.* Aram ses bilen gülnende döreýän, eşidilýän ses we şol sesiň ady. *Öten agşam uzak wagtlap hikirdiňiz ýatmady.*

HIKIRDILI, *syp.* Hikir-hikir edip gülünýän, gülküli.

HIKIRDÄBERMEK [hikirdä:vermek], *işl.* Hikir-hikir edip gülüp başlamak.

HIKIR-HIKIR, *at.* Hikirdili gülki, hikirdi şekilini aňladýan söz, kikir-kikir.

HIKMET, *at, k. d.* 1. Parasatly söz, akylylyk; filosofiýa. *Kätibi könlünde bir hikmet çaglar* (Kätibi). 2. Çuň manyly, akyly-parasada ýugrulan aýry-aýry sygyr bentleri. *Hoja Ahmet Ýasawynyň hikmetleri.* 3. *gör. m.* Many. *Munuň hikmetleri nämedir?*

HIL [hi:l], *at.* Bir zadyň taýýarlanyş, öndüriliş, ýasalyş, aýratynlyk derejesi. *Önümiň hili ýokary.*

♦ **Hil bir** aňrybaş, barypýatan (ulanyşda ol söz düzüminiň yzyndan, köplenç, adam ýa-da zat sözi gelýär we aňlatma kinaýa bilen aýdylýar). *Ol özüni hil bil adamdyryn öýdýär.*

HILE [hi:le] **I**, *at.* Durmuş, iş bilen baglanyşykly

gurulýan mekirlilik, emel, ýeserlik. *Göni Göroglynyň gözüne seredip, hile hem dabara gatyşykly äheňde gepleýär* (G. Ezizow).

♦ **Hile gurmak (salmak)** mekirlilik bilen emel etmek, duzaga düşürjek bolmak, aldamak.

HILE [hi:le] **II**, *at.* Gatnaşyk, goşant, paý, dahyllylyk. *Meniň bu suwda hiläm ýok* (B. Kerbabaýew).

HILEBAZ [hi:leva:z], *syp., ser.* **Hilegär**.

HILEBAZLYK [hi:leva:zlyk], *at, ser.* **Hilegärlik**. *Hilebazlyga ýüz umak.*

HILEÇIL [hi:leçil], *syp.* Hile, mekirlilik edýän, hile gurýan.

HILEÇILIK [hi:leçilik], *at, ser.* **Hilegärlik**.

HILEÇILLIK [hi:leçillik], *at.* Hile, mekirlilik edijilik, hile gurujylyk.

HILEGÄR [hi:leğä:r], *syp.* Mekirlilik edýän, hile gurýan, hilebaz. *Hilegär adam.*

HILEGÄRÇILIK [hi:leğä:rçilik], *at, ser.* **Hilegärlik**.

HILEGÄRLIK [hi:leğä:rlik], *at.* Hilegäre has bolan gylyk-häsiýet, mekirlilik, hilebazlyk.

HILELI [hi:leli] **I**, *syp.* 1. Hile bilen edilýän, mekirlilik bilen ýerine ýetirilýän. 2. *göç. m.* Jadyly, syrly, mekir. *Hileli gözler.*

HILELI [hi:leli] **II**, *syp., gepl. d.* Bir kesele ýolugan, keselli, dertli. *Ol hileli adamdy.*

HILELI [hi:leli] **III**, *syp.* Birine dahylly. *Geldi aga şu ýaşyna çenli kişi hileli zada el urman gelen bir adamdyr* (A. Durdyýew).

HILELILIK [hi:lelilik] **I**, *at.* Hilesi barlyk, mekirlilik.

HILELILIK [hi:lelilik] **II**, *at, gepl. d.* Kesellilik, ýarawsyzlyk, bir derde duçar bolanlyk.

HILESIZ [hi:lesiz] **I**, *syp.* Hile bilen edilmedik, hilesi ýok, mekir däl. *Ol hilesiz açyk ýürekli adamdy.*

HILESIZ [hi:lesiz] **II**, *syp.* Hiç hili kesel ýolukmadyk, keselsiz, sagdyn. *Hilesiz adamyň bedeni sagdyn hem berk bolýar.*

HILESIZ [hi:lesiz] **III**, *syp.* Birine dahylsyz. *Hilesiz zat bolsa, meniň hem almagym mümkin.*

HILESIZLIK [hi:lesizlik] **I**, *at.* Hiç hili hile gurlmadyk, mekirsizlik.

HILESIZLIK [hi:lesizlik] **II**, *at.* Syrkaw dällik, sagatlyk.

HIL-HIL [hi:l-hi:l], *syp.* Dürli-dürli, her tüýsli, her hili, dürli görnüşli. *Hil-hil matalar.*

HILI [hi:li], *köm. s.* Zeýilli, ýaly. *Şu hili işi bitiren adamlara berekella diýmeli.*

HILLI [hi:lili], *syp.* Oňat ýa-da ýokary, ýa-da pes hili bolan, hil taýdan ýokary ýa-da pes derejede bolan. *Indi ençeme wagtdan bári bu kärhana oňat hilli önüm çykarýar.*

HILLILIK [hi:llilik], *at.* Bir zadyň hilini görkeziji

HÄH, *üml.* Hiç zatdan bihabar ýagdaýda adyň tutulanda we ş. m. halatda allaniçigsi bolup, "näme?" diýlen manyda ulanylýan söz.

HÄKI [hä:ki], *syp., gepl. d., ser.* **Häiki.**

HÄKIM [hä:kim], *at.* 1. Şäheriň, welaýatyň, etrabyň merkezi hökümet tarapyndan bellenen ýerine ýetiriji baştutany, häkimligiň ýolbaşçysy. 2. *taryh.* Geçmişde ýurt, welaýat eýesi, ýurdy, döwleti dolandyryan adam, hökümdar.

HÄKIMIÝET [hä:kimiýet], *at.* Syýasy agalyk, döwletiň dolandyrylyşy we dolandyryjy edaralary.

HÄKIMIÝETÇILIK [hä:kimiýetçilik], *at.* Häkim-iýete ýakyn durmaklyk, häkim-iýete gol ýapmaklyk.

HÄKIMIÝETLI [hä:kimiýetli], *syp.* Häkim-iýeti bolan.

HÄKIMIÝETLILIK [hä:kimiýetlilik], *at.* Häkim-iýetli bolmaklyk, häkim-iýeti barlyk.

HÄKIMIÝETSIZ [hä:kimiýessiz], *syp.* Häkim-iýeti ýok, häkim-iýetli däl.

HÄKIMIÝETSIZLIK [hä:kimiýessizlik], *syp.* Häkim-iýeti ýokluk, häkim-iýetli dälilik.

HÄKIMLIK [hä:kimlik], *at.* Hökümetiň welaýatlardaky, şäherlerdäki, etraplardaky dolandyryjy edarasy.

HÄLI [hä:li], *hal.* 1. Mundan bir az öň, öňräk. *Biz häli geldik.* 2. *gepl. d.* Heniz, şindi, entek. *Häli sen ýaş bolýarsyň.*

◇ **Hälä galma!** uzaklaşdyрма, uzaga çekme. *Beýdip haýbat atyp durma, eliňden näme gelyän bolsa et-de dyn, hälä galma.*

HÄLI-HÄZIR [hä:li-hä:zir], *hal.* Şu wagt, şu wagtyň özünde, häzir.

HÄLI-ŞINDI [hä:li-şinni], *hal.* Yzyny üzmän, birsyhly, yzly-yzyna, gaýta-gaýta, tiz-tizden, çalt-çaltan.

HÄLKI [hä:lki], *syp.* Şu wagtky däl, biraz öňräkki, ozalky, öňki. *Häiki aýdym aýdan kim?*

HÄNDEK [hännek], *at.* Laýdan haýat galdyrylanda oýulyp galýan uzyn çukur, laý alnan ýer, hendek. *Böke-böke händekden, ýadadym-la ýandakdan* (K. Taňrygulyýew). *Maýdalaryny hapyr-supurlar bilen garyp händege dökördiler* (N. Pomma). *Şu geliwine galanyň teýinde händekde kerepläp ýatan gök suw bar eken* ("Görogly"). *Galanyň önünde laý alnan çuň händek bar* (A. Gowşudow).

HÄSIÝET [hä:sýet], *at.* 1. Adamyň özüni alyp barşynda, hereketinde äşgär bolýan esasy, has durnukly ruhy alamatlarynyň jemi. 2. Gyza dakylýan at.

HÄSIÝETDEŞ [hä:sýetdeş], *syp.* Hüý-häsiýeti bir bolan, meňzeş häsiýetli, gylykdaş. *Seniň bilen häsiýetdeş, pikirdeş bolmasa, ol dogan bolanda ne peýda?!* (A. Gowşudow).

HÄSIÝETLENDIRILMEK [hä:sýetlennirilmek],

işl. Gylyk-häsiýeti, bolşy, görnüşi beýan edilmek, suratlandyrylmak.

HÄSIÝETLENDIRME [hä:sýetlennirme], *iş ady.* Häsiýetlendirmek ýagdaýy.

HÄSIÝETLENDIRMEK [hä:sýetlennirmek], *işl.* Gylyk-häsiýetini, bolşuny, görnüşi beýan etmek, suratlandyrmak.

HÄSIÝETLI [hä:sýetli], *syp.* Oňat gylyk-häsiýeti bolan, edep-tertipli. *Ine, ol şeýle häsiýetli bir ýigitdi* (A. Durdyýew).

HÄSIÝETNAMA [hä:sýetna:ma], *at.* Biriniň zähmet we jemgyýetçilik işi hakynda beýan edilen resminama.

HÄSIÝETSIZ [hä:sýessiz], *syp.* Gylyk-häsiýeti gowy bolmadyk, ýaramaz häsiýeti bolan. *Häsiýetsiz mal.*

HÄZIR [hä:zir], *hal.* 1. Şu wagt, şu wagtyň özünde. 2. Mundan biraz öň, ýaňy. *Häzir ýygnaýda hemmesini aýtmadylarmy näme?!* (B. Gurbanow).

◇ **Häzir bolmak** 1) ätiýaçly, seresap bolmak, hüşgär bolmak. 2) taýýar bolmak, ýetişmek, bişmek. *Nahar häzir boldy, orta bir tabak palaw geldi* (A. Gowşudow). 3) ýüze çykmak, garaşylmadyk ýerden peýda bolmak, gelmek. *Birden gökden düşen ýaly bolup, bularyň goşunda üç atly, bir pyýada, dört sany ýaragly adam häzir boldy* (A. Gowşudow).

HÄZIRKI [hä:zirki], *syp.* 1. Şu wagtky, şu wagtyň özündäki, häzir ýüze çykyp, bolup duran. 2. Häiki, ýaňky. *Häzirki aýdylan zatlar bilen boluň.*

◇ **Häzirki zaman işlik formasy** gymyldynyň, hereketiň häzirki wagta degişliligini aňladýan işlik şekili.

HÄZIRLEME [hä:zirleme], *iş ady.* Häzirlemek ýagdaýy.

HÄZIRLEMEK [hä:zirlemek], *işl.* Häzir etmek, taýyn etmek, taýýarlamak, taýýarlap goýmak. *Näzik gap-gajy häzirleýär, hamyr ýuguryar* (A. Gowşudow).

HÄZIRLEMEKLIK [hä:zirlemeklik], *iş ady.* Häzirlemek ýagdaýy.

HÄZIRLENMEK [hä:zirlenmek], *işl.* Häzir bolmak, taýyn bolmak; häzir edilmek. *Elguş ýokaryk galyp, hüjüme täzeden häzirlendi.*

HÄZIRLEŞMEK [hä:zirleşmek], *işl.* Häzirlemäge kömek etmek.

HÄZIRLETDIRMEK [hä:zirletdirmek], *işl.* Birine bir zady häzir etdirtmek, taýýarlatdyrmak.

HÄZIRLETMEK [hä:zirletmek], *işl.* Birine häzir etdirmek, taýýarlatmak. *Nahar häzirletmek. Ýol şaýyňy häzirletmek.*

HÄZIRLEÝJI [hä:zirleýji], *at.* Bir zady häzirleýän, taýýarlaýan, ýerine ýetirýän adam.

HÄZIRLEÝIŞ [hä:zirleýiş], *iş ady.* Häzirlemek ýagdaýy, usuly, täri.

Hokranyp sesleni-bermek, hokranyp başlamak.

HOKRANYŞMAK [hokuronuşmok], *işl.* Köp bolup hokranmak; ýerli-ýerden hokranyp başlamak. *Gazykda daňylgy duran atlar hokranýşyp başladylar.*

HOKRARYLMA [hokurorulmo], *iş ady.* Hokrarilymak ýagdaýy.

HOKRARYLMAK [hokurorulmok], *işl.* Hoňkaryp durmak, hoňkarylyp durmak. *Gözleriniň owasy hokrarilyp durdy, maňlaýy eňňit atyp ýatyrdy* ("Edebiýat we sungat").

HOKRARYLMAKLYK [hokurorulmokluk], *iş ady.* Hokrarilymak ýagdaýy.

HOKRARYLYŞ [hokuroruluş], *iş ady.* Hokrarilymak ýagdaýy.

HOKURDABERMEK [hokurda:vermek], *işl.* Hokurdyly ses edip başlamak.

HOKURDAMA [hokurdomo], *iş ady.* Hokurdamak ýagdaýy.

HOKURDAMAK [hokurdomok], *işl.* Hokurdyly ses çykarmak, hokurdyly seslenmek. *Meniň çignim bir hili hokurdan ýaly boldy.*

HOKURDAMAKLYK [hokurdomokluk], *iş ady.* Hokurdamak ýagdaýy.

HOKURDAN [hokurdon], *at, ser.* **Hokurtga.** *Hokurdan açmak.*

HOKURDAŞMAK [hokurdoşmok], *işl.* Hokurdyly seslenişmek. *Eginleri hokurdaşyp dur.*

HOKURDATMAK [hokurdotmok], *işl.* Hokurdyly seslendirmek, hokurdyly ses çykarmak.

HOKURDAÝYŞ [hokurdoýuş], *iş ady.* Hokurdamak ýagdaýy.

HOKURDY, *at.* Gylýal hokrananda, deşige suw gidende ýa-da adamyň beden agzalarynyň käbir hereketi netijesinde çykyň sesiň ady.

HOKURTGA [hokurtgo], *at.* Suwy ýuwudyp ýatan deşik. *Diňe suwuň hokurtga guýulýan günleç sesi eşidilýärdi.*

HOL, "Ol, holha, honha, ho, şol" ýaly many aňladýan çalyşma. *Ana, hol çaklaň oba ýaly mähnet çelekleri görýärmiň?* (B. Kerbabaýew).

HOLHA [holha:], *gepl. d.* "Ynha, ine, honha" we ş. m. sözleriň manysynda ulanylýan çalyşma. *Holha, tamlar görnüp başlady.*

HOLPULDAMA [holpullomo], *iş ady.* Holpuldamak ýagdaýy.

HOLPULDAMAK [holpullomok], *işl.* 1. Giňliginden ýaňa holp-holp etmek. *Onuň ýalaňaç aýaklary giň galoşyň içinde holpuldaýardy.* 2. *göç. m.* Bir zadyň ugrunda selpemek, hasanaklap ýörmek. *Meret aga paýtunyň gapdalyndan holpuldap ylgaýardy.*

HOLPULDAMAKLYK [holpullomokluk], *iş ady.* Holpuldamak ýagdaýy.

HOLPULDAŞMAK [holpulloşmok], *işl.* Köp,

birnäçe bolup holpuldamak; birsyhly holpuldap ýörmek.

HOLPULDATMAK [holpullotmok], *işl.* Holpuldyly ses etdirmek, holpuldyly seslendirmek. *Köwşüni holpuldady, nirä barýarsyň?!*

HOLPULDAYYŞ [holpulloýuş], *iş ady.* Holpuldamak ýagdaýy.

HOLPULDY [holpully], *at.* Giň, uly geým, aýakgap geýip ýörelende döreýän sesiň ady.

HOLPY-SOLPULYK [holpu-solpuluk], *at.* Giň, uzyn sallam-sajak bolup duran ýagdaýda bolmaklyk.

HOLPY-SOLPY [holpu-solpy], *syp.* Sallam-sajak bolup duran, giň bolan (geým-gejim barada).

HOLTUM, *at.* 1. Piliň turbapisint ösüntgi sekilindäki burny. 2. Gotanyň alkymynyň aşagynda halparyp duran haltasy.

♦ **Holtumyna salmak (urmak)** öz peýdaň üçin almak.

HOLTUMLY, *syp.* Holtumy bar bolan.

HOMPULDAMA [hompullomo], *iş ady.* Hompuldamak ýagdaýy.

HOMPULDAMAK [hompullomok], *işl.* Homp-homp edip ýöremek.

HOMPULDAMAKLYK [hompullomokluk], *iş ady.* Hompuldamak ýagdaýy.

HOMPULDAŞMAK [hompulloşmok], *işl.* Köp bolup hompuldap ýöremek.

HOMPULDAÝYŞ [hompulloýuş], *iş ady.* Hompuldamak ýagdaýy.

HONDAN [honnon]: **hondan bärsi bolmak** özüni ulumsy tutmak, gopbamsy bolmak. *Ol hondanbärsi bolup, gözüni-gaşyny çytyşdyrdy.*

HONHA [honha:], *çal., ser.* **Holha.**

HOŇKA [hoňko], *syp.* Içi boş, hoňkaryp, köwelip duran, içi köwelip görüňän.

HOŇKARMA [hoňkormo], *iş ady.* Hoňkarmak ýagdaýy.

HOŇKARMAK [hoňkormok], *işl.* Içi boş, deşik ýaly bolup görünmek, köwelip, oýulyp durmak. *Hoňkaryp duran deşik.*

HOŇKARMAKLYK [hoňkormokluk], *iş ady.* Hoňkarmak ýagdaýy.

HOŇKARTMAK [hoňkortmok], *işl.* Hoňka etmek, hoňkarar ýaly edip goýmak. *Diwaryň böwriüni hoňkardyp goýmak.*

HOŇKARYŞ [hoňkorus], *iş ady.* Hoňkarmak ýagdaýy.

HOŇKARYŞMAK [hoňkorusmok], *işl.* Köp ýerler, zatlar hoňka-hoňka bolup ýatmak.

HOŇKUDYK-HOŇKUDYK [hoňkuduk-hoňkuduk]: **hoňkudyk-hoňkudyk etmek** *ser.* **Hoňkudyklamak.**

HOŇKUDYKLABERMEK [hoňkudukla:vermek],

dereje.

HIMIYA [hi:mi:ya], *at.* 1. Maddalaryň düzüminiň we gurluşynyň üýtgemegi bilen birlikde, olaryň başga bir madda öwrülmeğe häsiýetlerini öwrenýän ylym. *Organiki himiýa. Organiki däl himiýa.* 2. Okuw dersi.

HIMIYAÇY [hi:mi:yaçy], *at.* 1. Himiýa hünärmeni, himiýa bilen meşgullanýan adam. 2. Himiýa senagatynyň işgäri.

HIN [hi:n], *at.* Gury ýerdäki ýabany haýwanlaryň, süýreniji jandarlaryň we ş. m. ýeri gazyp ýaşayan, ýatýan sümelgesi, öýi. *Ýagşy söz ýylany hinden çykarar* (Nakyl).

♦ **Hinine bakyp üýrmek** duz iýen ýerini depmek, hemaýatçynyň garşysyna gitmek. **Hinine suw gitmek** ynalygy gaçmak, saly gowşamak, ugry bolmazlyk, gonjuna gor guýulmak.

HINDI [hinni], *at, ser. Hindiler.*

HINDILER [hinniler], *at.* Milletine, dinine garamazdan, Hindistanyň ilatynyň umumy ady we halky.

HIŇLENIŞ, *iş ady.* Hiňlenmek ýagdaýy.

HIŇLENME, *iş ady.* Hiňlenmek ýagdaýy.

HIŇLENMEK, *işl.* Aýdymyň sözlerini ýuwaşja heň bilen aýtmak.

HIŇLENMEKLIK, *iş ady.* Hiňlenmek ýagdaýy.

HIŇŇILDI [hiňňi:lli], *at.* Ýuwaşjadan hiňlenilip aýdylýan aýdym, heň.

HIŇŇILDIK [hiňňi:llik], *at.* Ýörite dikilen iki uzyn pürsüň üstüne kese goýlan agaçdan ýa-da bagyň uly şahasyndan ýüp asylyp uçulýan bat, sallançak. *Gelin-gyzlar, hiňňildik uçýardylar.*

HIRURG [hiru:rg], *at.* Hirurgiýadan hünärmen lukman.

HIRURGIYA [hirurgi:ya], Lukmançylygyň keseli kesip bejeriş usuly, täre bilen meşgul bolýan hem-de ony öwrenýän bölümi.

HO, *cal., gepl.d., ser. Hol.* Men ho ýere baryp geljek

HOJALYK [hojoluk], *at.* 1. Önümçilik üçin hyzmat edýän, önümçiligi düzýän ähli zatlar; ykdysadyýet. 2. Bir önümçilik görnüşiniň pudagy, şonuň ýaly-da bir önümçilik birligi. *Oba hojalygy. Şäher hojalygy.* 3. Öý-öwzar, maşgala. *Öz hojalygynda işlemek.*

HOJALYKÇY [hojolukçy], *at.* 1. Senagatyň, oba hojalygynyň bir pudagynyň hojalyk işlerine ýolbaşçylyk edýän adam. *Ol tejribeli hojalykçydy.* 2. Kärhananyň, edaranyň hojalyk işlerini dolandyryýan adam. 3. Öý-öwzar, maşgala dolanyşygyny ýöredýän adam. *Öý hojalykçy aýallar.*

HOJALYKÇYLYK [hojolukçuluk], *at.* Hojalykçynyň käri, hojalykçy bolmaklyk.

HOJAÝYN [hojoýun], *at.* 1. Bir zadyň eýesi, bir zada eýelik edýän adam, eýe. *Ol – sygryň hojaýyny.*

2. Hojalygy we hojalyk işlerini dolandyryýan, eýelik edýän adam. *Bu öýüň hojaýyny kim.* 3. Doly hökümdarlyk edýän adam, hökümdar, ýurt eýesi. *Öz ýurduyny hojaýyny.* 4. Birine ýüz tutulyp aýdylýan söz. 5. *gepl. d.* Är, aýalyň äri, adamysy.

HOJAÝYNLYK [hojoýunluk], *at.* 1. Bir zada bolan eýeçilik, ygtyýarlylyk. *Öz zadyňa hojaýynlyk etmek.*

2. Hojalygy we hojalyk işlerini dolandyryjylyk. *Öýüň hojaýynlygyny alyp barmak.* 3. Hökümdarlyk, agalyk. *Hojaýynlyk sürmek.*

HOJAÝYN SUMAK [hojoýunsumok], *at.* Hojaýynsyraýan adam.

HOJAÝYNSYRAMA [hojoýunsuromo], *iş ady.* Hojaýynsyramak ýagdaýy.

HOJAÝYNSYRAMAK [hojoýunsuromok], *işl.* Özüni hojaýyn edip görkezjek bolmak.

H O J A Ý Y N S Y R A M A K L Y K [hojoýunsuromokluk], *iş ady.* Hojaýyn-syramak ýagdaýy.

HOJAÝYNSYRAÝYŞ [hojoýunsuroýuş], *iş ady.* Hojaýynsyramak ýagdaýy.

HOKARRYK [hokorruk], *at.* Siliň getiren çöp-çalamlary. *Jaryň içi hokarrykdan doly.*

HOKGA [hokgo] I, *at.* 1. Elde tikilýän bagjyksyz köwüşüň bir görnüşi. *Ol yz hokgaň zydy.* 2. Oýulyp duran ýer, deşik.

♦ **Hokga çykarmak** ilde ýok, bolgusyz bir ters iş etmek, ýok zady toslap tapmak, gödek hereket etmek.

HOKGA [hokgo] II, *at.* Üç gadaga barabar agyrylyk ölçegi.

HOKGABAZ [hokgova:z], *syp.* 1. Bolgusyz zat toslap tapýan, biderek ters iş, gödek hereket edýän. 2. Gözbagçy.

HOKGABAZLYK [hokgava:zlyk], *at.* 1. Bolgusyz zat toslap tapyjylyk, gödek hereket edijilik. 2. Gözbagçylyk.

HOKGAR [hokgor], *at.* Durnalar maşgalasyndan bolan uzyn aýakly, uzyn boýunly uly guş.

HOKKEÝ [hokge:ý/ hakge:ý], *at.* Buzuň ýa-da otuň üstünde ujy egri taýak bilen şaýba ýa-da pökgi urlup oýnalýan oýun.

HOKKEÝÇI [hokge:ýçi/ hakge:ýçi], *at.* Hokkeý oýny bilen meşgullanýan oýunçy.

HOKRANMA [hokuronmo], *iş ady.* Hokranmak ýagdaýy.

HOKRANMAK [hokuronmok], *işl.* 1. Hokurdyly seslenmek (esasan, at, goýun barada). *Taý enesiniň ýanyna gelenden, hokranyp kişňäp gelýärdi* (Görogly). 2. *gepl. d.* Öz-özünden birine ýa-da bar zada käýinmek, sögünmek.

HOKRANMAKLYK [hokuronmokluk], *iş ady.* Hokranmak ýagdaýy.

HOKRANYBERMEK [hokuronuvmek], *işl.*

seni hor etmez (Nakyl).

♦ **Hor düşmek** maddy taýdan mätäçlik çekmek, garyp, ýeter-ýetmez ýaşamak.

HOR, *at. ser. Horruldy*.

♦ **Hor çekmek** *ser. Horlamak*. *Ol az salymdan soň hor çekip başlady.*

HORA [ho:ro], *syp.* Suwy süýjemedik, bişmedik, gök (esasan, üzüm hakynda). *Eý möjek dost, sen günorta bolan wagty üzümli haýata bar-da, üzümiň horaragyndan ý!* (Halk ertekisinden).

HORAN [horon], *syp.* Köp iýýän, iýermen, işdämen, nahar dandamaýan.

HORANLYK [horonluk], *at.* Iýermenlik, işdämenlik. *Ol ajpgyp gelensoň, nahary horanlyk bilen iýýärdi.*

HORAŞAJA [horoşojo], *syp.* Görnükli bolmadyk, ýönekeý, sada. *Horaşaja ýabylar oňa ýol berdiler* (B. Kerbabaýew).

HORAZ [horoz], *at.* Towugyň erkek jynslysy, towuklar maşgalasyndan bolan beýleki käbir guşlaryň erkegi.

HORAZKEKEÇ [horozkekeç], *at.* Ýabany otuň bir görnüşi.

HORDA [hordo] **I**, *syp.* Gowy däl, ýaramaz, erbet. *Halk hemişe-de gowy bilen hordany seljeripdir.*

HORDA [hordo] **II**, *at.* Atyň öň aýaklarynyň injiginiň iç yüzünde emele gelýän gury ýara, gabarçyk.

HORDA [ho:rdo], *at. mat.* Egri çyzygyň iki nokadyny birleşdirýän göni çyzyk.

HORDALYK [hordoluk], *at.* Gowy däl, ýaramazlyk, erbetlik. *Garrylar matanyň gowulygy, hordalygy hakynda eňekleşdiler* (A. Saryhanow).

HORGURMA [horğurmo], *iş. ady.* Horgurmak ýagdaýy.

HORGURMAK [horğurmok], *işl.* Hokranýan ýaly burnuny parladyp seslenmek (at hakda). *Bedew başyny silkip horgurdy.*

HORGURMAKLYK [horğurmokluk], *iş. ady.* Horgurmak ýagdaýy.

HORGURYBERMEK [horğuruvermek], *işl.* Horguryp başlamak.

HORGURYŞ [horğuruş], *iş. ady.* Horgurmak ýagdaýy.

HORGURYŞMAK [horğuruşmok], *işl.* Birnäçe bolup horgurmak. *Atlar suwuň ysyny alyp horguryşdylar.*

HOR-HOMSY [ho:r-homsy], *syp.* Ýeter-ýetmez ýagdaýda ýaşayan, horluk çekýän.

HOR-HOR: hor-hor etmek gaharly käýinmek, hüňürdemek. **Hor-horuny ýatymak** käýinmesini, hüňürdäp ýörmesini, men-menligini goýdurmak.

HORJUN, *at.* At, eşek we ş. m. ulag mallarynyň üstüne atylyan haly ýaly çitilip ýa-da kakylp dokalyan iki gözli gap.

HORK-HORK: hork-hork etmek horkuldap aglamak.

HORKULDAMA [horkullomo], *iş. ady.* Horkuldamak ýagdaýy.

HORKULDAK [horkullomok], *işl.* Horkuldap aglamak, hork-hork etmek. *Ol horkuldap aglamaga başlady.*

HORKULDAKLYK [horkullomokluk], *iş. ady.* Horkuldamak ýagdaýy.

HORKULDAŞMAK [horkulloşmok], *işl.* Birnäçe bolup horkuldamak.

HORKULDAÝYŞ [horkulloýuş], *iş. ady.* Horkuldamak ýagdaýy.

HORKULDY [horkully], *at.* Adamyň demi içine sygman aglanda, doňuz hork-hork edip seslenende we ş. m. döreyän ses we şol sesiň ady.

HORKULDYLY [horkulluly], *syp.* Horkuldy gatysykly.

HORLAMA [horlomo], *iş. ady.* Horlamak ýagdaýy.

HORLAMA [ho:rlomo], *iş. ady.* Horlamak ýagdaýy.

HORLAMAK [horlomok], *işl.* Horruldyly seslenmek, hor çekmek. *Ol barha güýçli horlaýardy.*

HORLAMAK [ho:rlomok], *işl.* **1.** Hor, arryk hala getirmek, igletmek, arryklatmak. *Mallary otsuz horlamak.* **2.** Ruhy ýa-da fiziki taýdan jebire, süteme sezewar etmek, ezmek, ezyet bermek, zulum etmek. *Meni kiçjik görüp urarlar, horlarlar öýdýämiň?*

HORLAMAKLYK [horlomokluk], *iş. ady.* Horlamak ýagdaýy.

HORLAMAKLYK [ho:rlomokluk], *iş. ady.* Horlamak ýagdaýy.

HORLANMAK [ho:rlonmok], *işl.* Hor bolmak, horluk çekmek, horluga uçramak.

HORLAŞMAK [horloşmok], *işl.* Köp bolup horlamak, hor çekişmek. *Olar häzir hem horlaşyp ýatyrdylar.*

HORLATMAK [horlotmok], *işl.* Hor çeker ýaly etmek, horlamaga mümkinçilik bermek.

HORLATMAK [ho:rlotmok], *işl.* Horlamaga ýol bermek, horlar ýaly etdirmek. *Özüni horlatmak.*

HORLAÝYŞ [horloýuş], *iş. ady.* Horlamak ýagdaýy.

HORLAÝYŞ [ho:rlöýuş], *iş. ady.* Horlamak ýagdaýy.

HORLUK [ho:rluk], *at.* **1.** Semiz däl, iglilik, arryklyk. **2.** Ruhy ýa-da fiziki taýdan çekilýän jebir, sütem, görgi.

HORLUKLY [ho:rlukly], *syp.* Jebir-sütemli, horluk bilen geçýän.

HORMAT [hormot], *at.* Biriniň hatyrasy üçin goýulýan sarpa, sylag, edilýän hezzet.

♦ **Hormat garawuly** dabaraly ýa-da hasratly ýygnyanyşyk mahalynda biriniň ýa-da bir wakanyň

işl. Hoňkudyklap başlamak.

HOŇKUDYKLAMA [hoňkuduklomo], *iş ady.* Hoňkudyklamak ýagdaýy.

HOŇKUDYKLAMAK [hoňkuduklomok], *işl.* Loňk-loňk edip ylgaşlap hereket etmek, löküdiklemek. *Ol hoňkudyklap gitdi.*

HOŇKUDYKLAMAKLYK [hoňkuduklomokluk], *iş ady.* Hoňkudyklamak ýagdaýy.

HOŇKUDYKLAŞMAK [hoňkudukloşmok], *işl.* Birnäçe bolup hoňkudyklamak. *Olar hoňkudyklaşyp gitdiler.*

HOŇKUDYKLATMAK [hoňkuduklotmok], *işl.* Hoňkudyklar ýaly etmek, loňkuldatmak, hoňkudyk-hoňkudyk edip sürmek.

HOŇŇULDABERMEK [hoňňulla:vermek], *işl.* Hoňňul-hoňňul edip başlamak.

HOŇŇULDAMA [hoňňullomo], *iş ady.* Hoňňul-damak ýagdaýy.

HOŇŇULDAMAK [hoňňullomok], *işl.* Zeýrenip, nägilelik bilen hüňürdemek, igenmek. *Hoňňuldama-da, aýdylan bilen boluber!*

HOŇŇULDAMAKLYK [hoňňullomokluk], *iş ady.* Hoňňuldamak ýagdaýy.

HOŇŇULDAŞMAK [hoňňulloşmok], *işl.* Hoňňul-hoňňul edişmek, köp bolup, bilelikde hoňňuldamak.

HOŇŇULDAÝÝŞ [hoňňulloýuş], *iş ady.* Hoňňuldamak ýagdaýy.

HOŇŇULDY [hoňňully], *at.* Zeýrenip, sögünip, nägilelik bilen edilýän igenç.

HOŇŇUL-HOŇŇUL: hoňňul-hoňňul etmek nägilelik bilen hoňňuldamak, hoňňuldylý igenmek.

HOP 1. "Bolýar, ýagşy, lepbeý" diýen ýaly many aňladýan jogap sözi. *Hop ýagşy, men ugradym.* **2.** "Ahmyr etmek, gahar bildirmek, ökünmek" ýaly many aňladýan giriş sözi. *Hop, bolýar-da! Sen ahrynda meniň elime düşersiň!* **3.** Agyr yük göterjek bolnanda we ş. m. ýagdaýda güýç jemlenip aýdylýan söz. *Hop! diýip, üç gapyrjagy göterip, ýerinden galdy* (A. Gowşudow).

HOPBA [hopbo], *at.* **1.** Uly gapyrjaklaryň iki gapdalyndan tutup götermek üçin kakylan ýarym metr çemesi tagta tutawaç. *Ýaşşygiň hopbasy döwrlüdir.* **2.** Birnäçe tagta birikdirilende, berklik üçin arka ýüzünden kakylýan tagta bölekleri.

♦ **Hopba bolmak** biriniň arkasyna ykjam münmek. *Il-günüň boýnuna hopba bolmasyn, Il-gününi etsin boýnuna hopba.* **Hopba etmek** birini egniňden ýapysdyryp, arkaňa mündürmek, arkaňa götermek. *Jigiňi hopba etmek.*

HOPBA [hopba:], Çagany götereniňde onuň özüne ýüzlenilip aýdylýan söz. *Kakasy oguljygyny iki eli bilen ýokaryk göterdi-de: Hopba, diýdi.*

HOPBALAMA [hopbolomo], *iş ady.* Hopbalamak

ýagdaýy.

HOPBALAMAK [hopbolomok], *işl.* **1.** Hopba kakmak, hopba berkitmek. *Gapyrjaklary hopbalamak.* **2.** Arkaňa hopba edip almak, mündürmek. *Garry ene agtygyny hopbalap arkasyna aldy.*

HOPBALAMAKLYK [hopbolomokluk], *iş ady.* Hopbalamak ýagdaýy.

HOPBALANMAK [hopbolonmok], *işl.* Hopba kakylmak, hopba berkidilmek.

HOPBALATMAK [hopbolotmok], *işl.* Birine hopba etdirmek.

HOPBALAÝÝŞ [hopboloýuş], *iş ady.* Hopbalamak ýagdaýy

HOPMA [hopmo], *iş ady.* Hopmak ýagdaýy.

HOPMAK [hopmok], *işl.* Ýer, dag we ş. m. zatlar aşak çökmek, ýer çekmek, ýer ýuwudan ýaly bolmak.

HOPUGYŞ [hopuğuş], *iş ady.* Hopukmak ýagdaýy.

HOPUGYŞMAK [hopuğuşmok], *işl.* Köp bolup hopukmak.

HOPUKDYRMAK [hopukdurmok], *işl.* Hopugar ýaly etmek. *Sowuk suw ony hopukdyrdy.*

HOPUKDYRYJY [hopukduruju], *syp.* Hopukdyrýan ýagdaý, dem almagy kynlaşdyrýan, demkidiriji.

HOPUKMAK [hopukmok], *işl.* **1.** Dem almagyň kynlaşmak, agyrlaşmak, demikmek. *Neresse çaga gara dere batyp, hopugyp oýandy.* **2.** göç. m. Gorky aralaşmak, howsala düşmek. *Ol öz eden işiniň oýun-oýunjak dældigini bilip hopukdy.*

HOPUKMAKLYK [hopukmokluk], *iş ady.* Hopukmak ýagdaýy

HOPUL-SOPUL, *syp.* Giň, tagaşyksyz geýim geýnen. *Ol geýen eşigini, balagynyň uçguryny, çarygynyň bagyny oňarman, süýrär, hopul-sopul gezerdi* (A. Durdyýew).

HOPURDADYŞ [hopurdoduş], *iş ady.* Hopurdamak ýagdaýy.

HOPURDATMA [hopurdotmo], *iş ady.* Hopurdamak ýagdaýy.

HOPURDATMAK [hopurdotmok], *işl.* Suwuk nahary, çay we ş. m. çalasynlyk bilen köp mukdarda owurtlap, hopurdyly seslendirip içmek, horpuldatmak. *Ol hopurdadyp bar çorbany içdi.*

HOPURDATMAKLYK [hopurdotmokluk], *işl.* Hopurdamak ýagdaýy.

HOPURDY, *at.* Howlugyp çay içilende ýa-da suwuk nahar iýlende çykýan sesiň ady.

HOPURDYLY [hopurduly], *syp.* Hopurdy sesi bilen seslenýän.

HOR [ho:r], *syp.* **1.** Semiz däl, arryk, gapyrgalaryny sanabermeli. *Ol kelte boýly, inçe, hor adamdy.* **2.** Durmuşda, ýaşayyşda maddy taýdan ýetmezçilik, mätäçlik çekýän, garyp ýaşayan. *Ýeri har etmeseň, ýer*

bildirilip aýdylyan aňlatma. **Hoş söz bermek** möhümini bitirjekdigiňi, haýysyny berjaý etjekdigiňi wada etmek.

Hoşuňa gelmek göwnüňe ýaramak, halamak. **Hoş ýakmak** ýakymly, oňaýly, mylaýym täsir etmek. **Hoş bolmak** ile ýaramly, arzyly bolmak, il adamsy bolmak.

HOŞA [ho:šo] **I**, *at.* Arpa, bugdaý ýaly ekiniň hasyly ýygналанда dökülip galýan we soňra ýygналýan däneli başy. *Hoşa çöpläp iki çaga, Örän uzaga gitdiler* (Ç. Aşyrow). *Olar ýene haltalaryny eginlerine atyp, hoşa çöplemäge gitdiler* (N. Esenmyradow).

HOŞA [ho:šo] **II**, *at.* Üzümiň tutuş bir salkymy. *Ýolda gelýärkäm, bir hoşa üzüm iýdim* (A. Gowşudow).

HOŞAÇY [ho:šoçy], *at.* Hoşa çöpleýän, ýygнаýан adam.

HOŞAL [hoşa:l], *syp.* Birinden ýa-da bir zatdan göwni hoş bolan, razy, şat bolan.

HOŞALLANMA [hoşa:llanma], *iş ady.* Hoşallanmak ýagdaýy.

HOŞALLANMAK [hoşa:llanmak], *işl.* Göwnüň hoş bolmak, göwnüň bitmek, minnetdar bolmak.

HOŞALLANMAKLYK [hoşa:llanmaklyk], *iş ady.* Hoşallanmak ýagdaýy.

HOŞALLANYŞ [hoşa:llanyş], *iş ady.* Hoşallanmak ýagdaýy.

HOŞALLYK [hoşa:llyk], *at.* Göwnüň hoşluk, razylyk, minnetdarlyk.

HOŞAMATLYK [hoşa:matlyk], *syp., ser.* Hoşamaýlyk.

HOŞAMAÝ [hoşoma:ý], *syp.* Mähirli, mylaýym, mylakatly, ýakymly. *Goja oňa hoşamaý söz atdy.*

HOŞAMAÝÇYLYK [hoşoma:ýçylyk], *at, ser.* Hoşamaýlyk.

HOŞAMAÝLAMAK [hoşoma:ýlamak], *işl.* Hoşamaýlyk etmek, mähirlilik bildirmek, mylaýymlyk etmek, göwnüni tapjak bolmak. *Ejesi hoşamaýlap, çagasyny köşesdirdi.*

HOŞAMAÝLYK [hoşoma:ýlyk], *at.* Mylaýymlyk, mylakatlylyk, mähirlilik, ýakymlylyk, hoşamaýçylyk. *Goja agtygyny gujagyny alyp, oňa aýagynyň, arkasynyň agyrýandygyny, çykylsa gowy bolýandygyny hoşamaýlyk bilen düşündirdi* (O. Ödäýew).

HOŞBAGT [hoşvağyt], *syp.* Bagty açyk, bagtly.

HOŞBAGTLYK [hoşvağytlyk], *at.* Bagty açyklyk, bagtlylyk. *Olar beýle hoşbagtlylygy haçan görüpdiler.*

HOŞBOÝ [hoşvo:ý], *syp.* Jana ýaramly, örän ýakymly, mylaýym (ys barada). *Giň howlynyň içinde täze bugdaýyň hoşboý ysy burk urýardy* (A. Gowşudow).

HOŞGÖWÜN [hoşgöwün], *syp., ser.* Hoşgylyk.

HOŞGYLAW [hoşgylow], *syp.* Her bir zady ýerine ýetirmäge hyjuwy, arzuwy, niýeti bar bolan, gowy niýetli. *Bu görnüş ony diýseň hoşgylaw görkezýärdi* ("Edebiýat we sungat").

HOŞGYLAWLYK [hoşgylowluk], *at.* Her bir zady ýerine ýetirmekde hyjuwlylyk, gowy niýetlilik, arzuwlylyk.

HOŞGYLAWLYLYK [hoşgylowluluk], *at, ser.* Hoşgylawlyk. *Orazgül bolsa hoşgylawlylyk bilen sorady* (A. Gowşudow).

HOŞGYLYK [hoşgyllyk], *syp.* Gylygy, gylyk-häsiýeti gowy, hoşgöwün.

HOŞHAL [hoşha:l], *syp.* Haly hoş, şadyýan. *Bir hoşhal bolup gülmedim* (Talyby).

HOŞHALLYK [hoşha:llyk], *at.* Haly hoş bolmaklyk.

HOŞLAMA [hoşlomo], *iş ady.* Hoşlamak ýagdaýy.

HOŞLAMAK [hoşlomok], *işl.* Kölemek. *Iýdi, içdi, keýpini hoşlady.*

◇ **Göwün hoşlamak** göwnüňi açmak, wagtyňy hoş etmek, şatlanmak. *Ýazyň mylaýym güneşinden göwün hoşlamak.*

HOŞLAMAKLYK [hoşlomokluk], *iş ady.* Hoşlamak ýagdaýy.

HOŞLAŞMA [hoşloşmo], *iş ady.* Hoşlaşmak ýagdaýy.

HOŞLAŞMAK [hoşloşmok], *işl.* 1. Biri ugradylanda ýa-da biri bilen aýrylyşylanda "hoş, sag bol" diýişmek, hoşluk arzuw edişmek. 2. *gepl. d.* Birinden ýa-da bir zatdan el üzmek, jyda düşmek, aýrylmak.

HOŞLAŞMAKLYK [hoşloşmokluk], *iş ady.* Hoşlaşmak ýagdaýy.

HOŞLAŞYK [hoşloşuk], *at.* "Sag bol" diýmeklik, hoşlaşmaklyk. *Hoşlaşyk wagty golaýlaşýardy.*

HOŞLAŞYŞ [hoşloşuş], *iş ady.* Hoşlaşmak ýagdaýy.

HOŞLUK, *at.* Keýpi köklük, hoşwagtlylyk, razylyk, hoşnutlyk. *Aýdym-saz hoşlugyň alamatydyr.*

HOŞMEÝIL, *syp., ser.* Hoşmeýilli.

HOŞMEÝILLI, *syp.* Niýeti, meýli, arzuwy oňat bolan.

HOŞMEÝILLILIK, *at, ser.* Hoşniýetlilik.

HOŞNIÝET, *syp.* Niýeti, arzuwy oňat, gowulygy isleýän, hoşniýetli. *Hoşniýet myhman.*

HOŞNIÝETLI, *syp., ser.* Hoşniýet. *Hoşniýetli gatnaşyklar.*

HOŞNIÝETLILIK, *at.* Niýeti, arzuwy gowulyk, gowy islegde bolmaklyk.

HOŞNUT [hoşnu:t], *hal, k. d., ser.* Hoşwagt. *Ýa hoşnut eýlegil şirin sözüňden, Ýa ki mundan beter bikarar eýle* (Mollanepes).

HOŞNUTLYK [hoşnu:tluk], *at, ser.* Hoşwagtlyk. *Ol hoşnutlyk bilen zenana garady.*

HOŞOWAZ [hoşowa:z], *syp.* Ýakymly, mylaýym owazly.

HOŞOWAZLY [hoşowa:zly], *syp., ser.* Hoşowaz.

HOŞOWAZLYLYK [hoşowa:zlylyk], *at.* Ýakymly

hormatyna bellenen adamlaryň guramaçylykly resmi topary. **Hormat haty** zähmetde, okuwda tapawutlanan adamlara berilýän resminama. **Hormat tagtasy** işde üstünlik gazanan adamlaryň ady ýa-da suraty görkezilýän tagta.

HORMAT-HEZZET [hormot-hezzet], *at.* Birine edilýän hormat, sylag, hezzet, söwüş.

HORMATLAMA [hormotlomo], *iş ady.* Hormatlamak ýagdaýy.

HORMATLAMAK [hormotlomok], *işl.* Birine hormat goýmak, sylag, hormat etmek, hatyrasyny tutmak.

HORMATLAMAKLYK [hormotlomokluk], *iş ady.* Hormatlamak ýagdaýy.

HORMATLANMAK [hormotlonmok], *işl.* Hormat edilmek, hormata mynasyp bolmak, sarpa goýulmak. *Hormatlanyp garşylanmak.*

HORMATLAÝYS [hormotloýuş], *iş ady.* Hormatlamak ýagdaýy.

HORMATLY [hormotly], *syp.* Hormata mynasyp bolan, sylag, hormat goýulýan.

◊ **Hormatly at** öz zähmet çekýän ugrunda gazanýan üstünligi, durmuşdaky oňat göreldeşi üçin hökümet tarapyndan ýörite perman esasynda sylag-hormat hökmünde dakylýan at, gowşurylýan sylag.

HORMATLYLYK [hormotluluk], *at.* Hormata mynasyplyk.

HORMAT-SYLAG [hormossy:lağ], *at, ser.* **Hormat-hezzet.**

HORMATSYZ [hormossuz], *syp.* Hormata mynasyp däl, sarpasy tutulmaýan, hormat goýulmaýan.

HORMATSYZLYK [hormossuzluk], *at.* Hormata mynasyp dälilik, hormat goýulmaýanlyk, sarpasy tutulmaýanlyk.

HORP: horp etmek bir gezek horpuldadyp içmek, ýuwutmak.

HORP-HORP, *s. ş. aňl. söz.* Düýe suw içende çykýan sesi aňladýan söz.

HORPULDADYBERMEK [horpulloduvermek], *işl.* Horpuldadyp içbermek.

HORPULDADYS [horpulloduş], *iş ady.* Horpuldadyp ýagdaýy.

HORPULDATMA [horpullotmo], *iş ady.* Horpuldadyp ýagdaýy.

HORPULDATMAK [horpullotmok], *işl., ser.* **Horpurdadyp.** *Ol çep aýagyňy uzadyp, elindäki çayyňy horpuldadyp içdi* (B. Kerbabaýew).

HORPULDATMAKLYK [horpullotmokluk], *iş ady.* Horpuldadyp ýagdaýy.

HORPULDY [horpully], *at.* Suwuklyk horpuldadyp içilende çykýan sesiň ady.

HORRAM [horrom]: **horram bolmak** doýmak, zerrin bolmak. *Olar iýip-içip, horram boldular.*

HORRULDABERMEK [horrulla:vermek], *işl.* Horruldap başlamak.

HORRULDAMA [horrullomo], *iş ady.* Horruldamak ýagdaýy.

HORRULDAMAK [horrullomok], *işl., ser.* **Horlamak.** *Ol henizem horruldap ýatyrdy.*

HORRULDAMAKLYK [horrullomokluk], *iş ady.* Horruldamak ýagdaýy.

HORRULDAŞMAK [horrulloşmok], *işl.* Köp bolup, bilelikde horruldamak. *Olar henizem horruldaşyp ýatyrklar.*

HORRULDAÝYS [horrulloýuş], *iş ady.* Horruldamak ýagdaýy.

HORRULDY [horrully], *at.* Adam uklap ýatanda bogazynda emele gelýän sesiň ady. *Süýji uka giden myhmanyň horruldysy eşidilýärdi* (B. Gurbanow).

HORTAŇ [ho:rtoň], *syp., ser.* **Hortap.**

HORTAP [ho:rta:p], *syp.* Horrak,hortaň.

HORUGYS [ho:ruğuş], *iş ady.* Horukmak ýagdaýy.

HORUKDYRMAK [ho:rukduymok], *işl.* Horugar ýaly etmek, hor düşürmek.

HORUKMA [ho:rukmo], *iş ady.* Horukmak ýagdaýy.

HORUKMAK [ho:rukmok], *işl.* Bir zadyň ýetmezçilik etmegi, ýeter-ýetmez bolmagy sebäpli hor düşmek, arryklamak, horlanmak. *Öte horugan mahalyň ýokumly tagamlar bilen ýuwaş-ýuwaşdan agramyňy kadaly ýagdaýa ýetirmäge çalyşmaly* (Saglyk.).

HORUKMAKLYK [ho:rukmokluk], *iş ady.* Horukmak ýagdaýy.

HORYDA [ho:ruýdo], *syp.* Hordan çepiksiz; horhomsy.

HOR-ZAR [ho:r-za:r], *syp.* Horlukda, ýetmezçilikde, mätäçlikde ýaşayan.

HOSSA [ho:sso], *at.* Kynçylyk, bökdenç, päsgelçilik, dert, azar. *Demir işiniň köp hossasy bardyr.*

HOSSAR [ho:ssa:r], *at.* Ýakyn ýa-da daşgyn garyndaş; birine arka durýan adam.

HOSSARÇYLYK [ho:ssa:rçylyk], *at, ser.* **Hossarlyk.** *Siziň hossarçylygyňyzy ýatdan çykarmaryn.*

HOSSARLYK [ho:ssa:rlyk], *at.* Hossary bolmaklyk ýagdaýy, arkadaýançlyk, garyndaşlyk, mähribanlyk, hossarçylyk. *Ömrüm ötyänçä saňa hossarlyk ederin.*

HOŞ, 1. "Bolýar, ýagşy" diýen many aňladýan söz. *Hoşuň atasy ölmändir* (Nakyl). 2. Gowy, mazaly, ýakymly, ýaramly, mylaýym. *Öňüň gara, yzyň gözle, Hoş sözüň diý, gahryň gizle* (Magtymguly). 3. Hoşlaşylanda "sag bol" diýen manyda ulanylýan söz. *Hoş, bizi soranlara köp salam aýdyň.*

◊ **Hoş geldiňiz!** "geleniňize şat, siz üçin işigimiz açyk" diýen manyda ulanylýan durnukly söz düzümi. **Hoş gördük!** duşuşykda, birine gabat geleniňde, görşeniňde we ş. m. göreniň üçin şatdygyň, hoşaldygyň

ýagdaýy.

HOWATYR [howa:ty:r], *at.* Bir zatdan edilýän gorky, howsala, ätiýaç.

H O W A T Y R L A N D Y R M A K [howa:ty:rlannymak], *isl.* Howatyr etdirmek, bir zatdan çekindirmek, ätiýaç etdirmek. *Gurluşykçylary bu ýagdaý howatyrlandyrdy.*

HOWATYRLANMA [howa:ty:rlanma], *iş ady.* Howatyrланmak ýagdaýy.

HOWATYRLANMAK [howa:ty:rlanmak], *isl.* Birinden ýa-da bir zatdan howatyr etmek, howatyrly bolmak. *Sen nämä howatyrlandýarsyň?!*

H O W A T Y R L A N M A K L Y K [howa:ty:rlanmaklyk], *iş ady.* Howatyrланmak ýagdaýy.

HOWATYRLANYBERMEK [howa:ty:rlany-vermek], *isl.* Birinden ýa-da bir zatdan howatyr edibermek.

HOWATYRLANYŞ [howa:ty:rlanyş], *iş ady.* Howatyrланmak ýagdaýy.

HOWATYRLY [howa:ty:rly], *syp.* Howatyr, gorky edilýän, gorkuly, wehimli. *Ol eýýäm özi urlup barýan ýaly howatyrly gürledi* (G. Ezizow).

HOWATYRSYZ [howa:ty:rsyz], *syp.* Howatyr, gorky edilmeyän, howsalasyz, gorkusyz, wehimsiz. *Kesejeli gaňňa Çerkezi howatyrсыз, howpsuz, ynýtman saklaýardy* (B. Kerbabaýew).

HOWAÝY [howa:ýy], *syp.* Boş, biderek, manysyz, ýalan (gep, gürrüň we ş. m. hakynda).

HOWDAN [howda:n], *at.* Suw ýygnalýan we düzgünleşdirilýän köl ýaly uly we giň emeli howuz.

HOWLABERMEK [howla:vermek], *isl.* Howsala düşübmek, darygybmek.

HOWLAMA [howlomo], *iş ady.* Howlamak ýagdaýy.

HOWLAMAK [howlomok], *isl.* 1. Howsala düşmek, darykmak, gyssanmak. *Onuň nämä üçindir ýüregi howlap, daş çykyp gidiberesi geldi* (A. Gowşudow). 2. How-how edip üýrmek (it hakynda).

HOWLAMAKLYK [howlomokluk], *iş ady.* Howlamak ýagdaýy.

HOWLAŞMAK [howloşmak], *isl.* 1. Köp bolup howlamak. *Hiç bir zat ýok ýerden howlaşyp barmaň!* 2. How-how edip üýrmek. *Köpekler howlaşyp, çopanyň ýanyna geldiler.*

HOWLAÝYŞ [howloýuş], *iş ady.* Howlamak ýagdaýy.

HOWLUDAŞ [howludoş], *syp.* Ýaşayan howlulary bir.

HOWLUDAŞLYK [howludoşluk], *at.* Howludaş bolup ýaşamaklyk.

HOWLUGYBERMEK [howluğuvermek], *isl.* Bir zady ýerine ýetirjek bolup gyssanybmek.

HOWLUGYLMAK [howluğulmak], *isl.* Bir zat

ediljek bolnup gyssanylmak. *Bu ýerde-de howlugyлаýар-da.*

HOWLUGYŞ [howluğuş], *iş ady.* Howlukmak ýagdaýy.

HOWLUGYŞMAK [howluğuşmok], *isl.* Birden köp bolup howlukmak. *Olar nirädir bir ýere howlugyşyp barýardylar.*

HOWLUKDYRMAK [howlukdurmok], *isl.* Howlukmaga mejbur etmek, gyssamak. *Şu ýagdaý bizi siz bilen görüşmäge howlukdyrdy.*

HOWLUKMA [howlukmo], *iş ady.* Howlukmak ýagdaýy.

HOWLUKMAÇ [howlukmoç], *hal.* Gyssagly ýagdaýda, gyssanmaç. *Ol howlukmaç çykyp gitdi.*

HOWLUKMAÇLYK [howlukmoşluk], *at.* Gyssagly ýagdaýda bolmaklyk, gyssaglylyk, gyssanmaçlyk.

HOWLUKMAK [howlukmok], *isl.* Bir işi ýerine ýetirjek bolup gyssanmak, alňasamak.

HOWLUKMAKLYK [howlukmokluk], *iş ady.* Howlukmak ýagdaýy.

HOWLY, *at.* 1. Töweregine haýat, diwar aýlanan ýörite ýer, jaý. 2. Aýratyn hojalyk ýa-da hojalyga degişli zatlar üçin niýetlenip, daşyna haýat aýlanan ýer.

HOWP, *at.* Üstüne abanyp duran ýa-da ýetip gelýän gorkuly ýagdaý, gorky, wehim, hatar.

◊ **Howp etmek ser.** **Howp salmak** **Howp salmak** üstüne bela abanmak, gorkuly ýagdaý döremek.

HOWP-HATAR, *at, ser.* **Howp.**

HOWPLANMA [howplonmo], *iş ady.* Howplanmak ýagdaýy.

HOWPLANMAK [howplonmok], *isl., gepl. d.* Howpa, howsala düşmek, howp etmek, howpurgamak. *Işim gaýtdy – diýip howplanýar* ("Görogly").

HOWPLANMAKLYK [howplonmokluk], *iş ady.* Howplanmak ýagdaýy.

HOWPLANÝŞ [howplonus], *iş ady.* Howplanmak ýagdaýy.

HOWPLULYK [howpluluk], *at.* Howply ýagdaýda bolmaklyk, howp abanmaklyk, gorkulylyk, wehimlilik. *Munuň hezili hem çylşyrymlylygynda, howplulygynda.*

HOWPLY, *syp.* Howp salyp biljek, gorkuly, wehimli, hatarly. *Howply iş.*

HOWPSUZ, *syp.* Hiç hili howp salmaýan, gorkusyz, wehimsiz, hatarsyz.

HOWPSUZLANDYRMAK [howpsuzlonnurmok], *isl.* Abanýan howpy sowmak, howp salmaz ýaly etmek.

HOWPSUZLANMAK [howpsuzlonmok], *isl.* Howply ýagdaý sowulmak, howpsuz edilmek, wehimsiz bolmak.

HOWPSUZLYK [howpsuzluk], *isl.* Howply ýagdaý bolmazlyk, hatarsyzlyk, wehimsizlik.

HOWPURGABERMEK [howpurğa:vermek], *isl.*

owazlylyk, mylaýym seslilik.

HOŞROÝ [hoşuro:ý], *syp., k. d.* Ýüz-keşbi owadan we görmegeý bolan, güler ýüzli, gelşikli. *On sekiz ýaşyny dolduran hoşroý, näzenin gyzdy* ("Görogly").

HOŞROÝLYK [hoşuro:ýluk], *at.* Owadanlyk, görmegeýlik, gelşiklilik. *Hoşroýlyk bize ýagydyr, Görogly goluna düşdüm* ("Görogly").

HOŞROÝLYLYK [hoşuro:ýluluk], *at.* Hoşroýly bolmaklyk.

HOŞSURAT [hoşsu:rot], *syp.* Owadan ýüzli, görmegeý. *Uzyn boýly, giň gujakly, hoşsurat* (Kemine).

HOŞTAP [hošta:p], *syp.* Jana ýaramly, mylaýym, ýakymly. *Säher howasy, örän hoştapdy.*

HOŞTAPLYK [hošta:plyk], *at.* Hoştap, jana ýaramly bolmaklyk.

HOŞWAGT [hoşwağyt], *hal.* Wagty hoş, keýpi kök, hoşal, şat, hoşnut. *Jany jennet içre, gökde şat gezer, Ýerde hoşwagt ýatar, posty atamyň* (Magtymguly).

HOŞWAGTLYK [hoşwağytlyk], *at.* Wagty hoşluk, keýpi köklük, hoşallyk, hoşnutlyk.

HOŞÝAKMAZ, *syp.* Diýen-aýdanyň göwnüne ýaramayan, göwnünden turmaýan.

HOŞÝAKMAZLYK, *at.* Diýen-aýdanyň janyna ýaramayanlyk.

HOŞZYBAN [hoşzyva:n], *syp.* Süýji dilli, dili ýakymly bolan, lezzet berýän.

HOTURDABERMEK [hoturda:vermek], *işl.* Hoturdyly seslenibermek.

HOTURDAMA [hoturdomo], *iş ady.* Hoturdamak ýagdaýy.

HOTURDAMAK [hoturdomok], *işl.* Hoturdyly ses etmek, hoturdyly seslenmek, gütürdemek. *Aýagyň astynda gar hoturdap durdy.*

HOTURDAMAKLYK [hoturdomokluk], *iş ady.* Hoturdamak ýagdaýy.

HOTURDAŞMAK [hoturdoşmok], *işl.* Hoturdap başlamak, hoturdyly seslenişmek.

HOTURDATMAK [hoturdotmok], *işl.* Hoturdyly ses etdirmek, hoturdyly seslendirmek.

HOTURDAÝYŞ [hoturdoýuş], *iş ady.* Hoturdamak ýagdaýy.

HOTURDY, *at.* Ýüzi gaýmaklap duran şor ýerden, doňan garyň üstünden we ş. m. ýerlerden ýörelende çykýan sesiň ady. *Gijäniň ümsümliginde bir hoturdy eşidildi.*

HOW [ho:w] **I**, Aýdylýan pikiri has nygtamak, takyklamak üçin "ahyry, ahyryn, ahbetin" manysynda ulanylýan sözsoňy kömekçi. *Batyr tapylgysyz ýigit, how!*

HOW [ho:w] **II**, Birine ýüzlenmegi aňladýan ümlük. *How, galandarlar, siziň geregiňiz galla bolsa, ýüküňizi tutarys* ("Görogly").

HOW: howuny almak gylawyny, badyny

gaçyrmak, sussuny basmak. *Şol aýy oýlar onuň howuny aldy.* **Howuny basmak (ýatýrmak)** hyjuwyny, badyny gowşatmak; ruhy joşgunyny peseltmek. *Şol garaýyş bu sapar onuň howuny basdy* (B. Kerbabaýew). *Ýakymсыз habar jemendäniň howuny basdy* (G. Kulyýew).

HOWA [howa:], *at.* **1.** Ýeriň daşky giňişlik gurşawyny düzýän, esasan, adamyň, haýwanyň, ösümligiň ýaşaýşy üçin gerekli azot we kisloroddan ybarat gazlaryň garyndysy. *Yssy hem-de hapa howa.* **2.** Ýeriň ýüzüne ýazylyp gidýän giň boşluk, älem, jahan. *Howa ýagtylyp başlady* (B. Kerbabaýew).

◊ **Howa gämisi** uçar. **Howasy belent** özünden göwni hoş, ruhy belent, keýpi kök. **Bir howa** biraz, birneme, bir salym dowam edýän. *Garaz, oba adamlaryna bir howa gürrüň edere, kelle döwere zat tapyldy* (A. Gowşudow).

HOWALA [howa:la], *at.* Hyýal, meýil, bat, ruhy joşgun.

◊ **Howalasyny basmak (ýatýrmak)** *ser.* **Howuny basmak.**

HOWALAMA [howa:lama], *iş ady.* Howalamak ýagdaýy.

HOWALAMAK [howa:lamak], *işl., ser.* **Howalanmak.** *Dilkaw-dilkaw daşly Köpetdag ilerde howalap dur.*

HOWALAMAKLYK [howa:lamaklyk], *iş ady.* Howalamak ýagdaýy.

HOWALANMA [howa:lanma], *iş ady.* Howalanmak ýagdaýy.

HOWALANMAK [howa:lanmak], *işl.* **1.** Uzakdan beýgelip görünmek, seleňlemek. *Ýoluň sag tarapynda bir beýik çynar howalanyp otyrdy.* **2. göç. m.** Ruhun göterilmek, hyjuwlanmak, hyýallanmak. *Talandy ömrüm, talandy, Şum rakyplar howalandy. Bat ösdi, bulut aýlandy, Belent daglar duman boldy* ("Şasenem – Garyp").

HOWALANMAKLYK [howa:lanmaklyk], *iş ady.* Howalanmak ýagdaýy.

HOWALANYŞ [howa:lanyş], *iş ady.* Howalanmak ýagdaýy.

HOWALAÝYŞ [howa:laýyş], *iş ady.* Howalamak ýagdaýy.

HOWALY [howa:ly], *syp.* **1.** Gowy howasy bolan. **2. göç. m.** Ruhy belent, hyjuwly, batly, haýbatly. *Öwez jan howaly Gyratyny münüp gitdi* ("Görogly").

HOWALYLYK [howa:lylyk], *at.* **1.** Gowy howasy barlyk. **2.** Ruhybelentlik, hyjuwlylyk, batlylyk, haýbatlylyk, badyhowalylyk.

HOWANDAR [howonna:r], *at.* Ýakyn garyndaş, hossar, ýoldaş, arkadaýanç. *Ýigidiň ady tutular, Gardaş, howandar biläni* (Mollanepes).

HOWANDARLYK [howonna:rlyk], *at.* Ýakyn garyndaşlyk, ýoldaşlyk, hossarlyk, howandaryň

miwesi. *Hozuň daş gabygyn, gülälek suwun, Garyp saça çalsaň, gara reň bolar* (Magtymguly).

HOZA [ho:zo], *at.* İçinden sapak geçirer ýaly iki ýan tarapy turbalyja hoz görnüşli kümüş şaý.

HOZANAK [hazonok], *at.* Garamtyl-ýaşyl ganatly, hozzuldap sesli uçýan tozrak görnüşli möjejik.

◊ **Hozanak bolmak** biriniň göwnüni aldamak üçin yhlas bildirmek, birine hyzmat etmek, daşynda pyrlanmak, hozanaklamak. *Çagajyklar kakalarynyň daşynda hozanak bolýarlar.*

HOZANAKLABERMEK [hazonokla:vermek], *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň daşynda hozanak bolubermek, aýlanybermek.

HOZANAKLAMA [hazonoklomo], *iş ady.* Hozanaklamak ýagdaýy.

HOZANAKLAMAK [hazonoklomok], *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň daşynda hozanak bolmak, pyrlanmak, yhlas bilen hormat etmek. *Aknabat eje begenjinden "bolar, oglum" diýip hozanaklap gitdi* (A. Durdyýew).

HOZANAKLAMAKLYK [hazonoklomokluk], *iş ady.* Hozanaklamak ýagdaýy.

HOZANAKLAŞMAK [hazonokloşmok], *işl.* Köp bolup hozanaklamak. *Birnäçe adam onuň daşynda hozanaklaşyp ýördi.*

HOZANAKLATMAK [hazonoklotmok], *işl.* Birini hozanaklar ýaly etmek. *Men ony daşymda hozanakladaýsam nädersiň!*

HOZANAKLAÝYŞ [hazonokloýuş], *iş ady.* Hozanaklamak ýagdaýy.

HOZLUK [ho:zluk], *at.* Hoz agajynyň köp gögerip oturan ýeri. *Hozluk dere.*

HOZZULDABERMEK [hazzulla:vermek], *işl.* Hozzuldap başlamak.

HOZZULDAMA [hazzullomo], *iş ady.* Hozzuldamak ýagdaýy.

HOZZULDAK [hazzullomok], *işl.* Hozzuldyly seslenmek, hozzuldyly ses etmek. *Hozanak çyranýň daşyndan hozzuldap aýlanýardy.*

HOZZULDAKLYK [hazzullomokluk], *iş ady.* Hozzuldamak ýagdaýy.

HOZZULDAŞMAK [hazzulloşmok], *işl.* Köp bolup hozzuldamak.

HOZZULDATMAK [hazzullotmok], *işl.* Hozzuldyly ses etdirmek. *Ol motoryny hozzuldadyp geçip gitdi.*

HOZZULDAÝYŞ [hazzulloýuş], *iş ady.* Hozzuldamak ýagdaýy.

HOZZULDY [hazzully], *at.* Hozanak we ş. m. uçanda çykýan sesiň ady.

HÖCJET [höcjet], *syp.* Keçjal, dikdüşdi, kesir. *Gör, bu nähili höcjet! Höcjet çağa.*

HÖCJETLIK [höcjetlik], *at.* Keçjallyk, dikdüşdülük, kesirlik, höcjediň ýagdaýy. *Höcjetlik*

etmek.

HÖDÜR, *at.* Esasan iýilýän-içilýän zady ýanynda oturana "al, iý, iç" diýlip edilýän mürähet, hödür-kerem. *Uzaktan gel, ýakyndan gel, parhy yok, türkmeniň ilki hödürü gök çaydyr* ("Edebiyat we sungat").

HÖDÜR-KEREM, *at, ser.* **Hödür.** *Hödür-kereme garaşýan yok* ("Görogly").

HÖDÜRLEME [hödürlömö], *iş ady.* Hödürlemek ýagdaýy.

HÖDÜRLEMEK [hödürlömök], *işl.* 1. Ýanyndaky adama "al iý, iç" diýip, nahar iýmegini, çay içmegini soramak, hödür etmek. *Myhmana çay hödürlemek.* 2. Birine bir zady almagy, kabul etmegi maslahat berip ündemek.

HÖDÜRLEMEKLIK [hödürlömöklük], *iş ady.* Hödürlemek ýagdaýy.

HÖDÜRLENMEK [hödürlönmök], *işl.* Hödür edilmek. *Ol özüne hödürlenen çäynegi özüne çekdi.*

HÖDÜRLEÝIŞ [hödürlöýüş], *iş ady.* Hödürlemek ýagdaýy.

HÖJEK [höjök], *at, gelp. d.* Göle. *Toý günü gurarlar kejebe, Yüzüň meňzär çal höjege* (Talyby).

HÖKGERILMEK [hökgörülmök], *işl., ser.* **Hökgermek.**

HÖKGERIŞ [hökgörüş], *iş ady.* Hökgermek ýagdaýy.

HÖKGERME [hökgörmö], *iş ady.* Hökgermek ýagdaýy.

HÖKGERMEK [hökgörmök], *işl., gepl. d.* Tümmertmek, tüňnermek, gübertmek. *Ýagyrynysy bir azajyk hökgerip gidipdir.*

HÖKGERMEKLIK [hökgörmöklük], *iş ady.* Hökgermek ýagdaýy.

HÖKERTMEK [hökgörtmök], *işl.* Tümmertmek, tüňnermek, gübertmek.

HÖKMAN [hökma:n], *hal.* Hiç bir gürrüňsiz, gepsiz.

HÖKMANY [hökma:ny], *syp.* Ýerine ýetirilmegi, amala aşyrylmagy hökman bolan.

HÖKMÜNDE [hökmünnö], *köm. s.* Biriniň ýa-da bir zadyň dereginde, ornunda, hasabynda. *Gollanma hökmünde peýdalanmak.*

HÖKMÜROWAN [hökmürowa:n], *syp.* Hökümi, aýdan-diýeni ýerine ýetirilýän, diýeni bolýan.

HÖKMÜROWANLYK [hökmürowa:nlyk], *at.* Hökümi, aýdan-diýeni ýerine ýetirilýänlik ýagdaýda bolmaklyk.

HÖKÜDIK-HÖKÜDIK [höküdik-höküdik]: **höküdik-höküdik etmek** höküdikläp ýöremek, höküdikläp barmak.

HÖKÜDIKLEME [höküdüklömö], *iş ady.* Höküdiklemek ýagdaýy.

HÖKÜDIKLEMEK [höküdüklömök], *işl.*

Kalbyňa howp, gorky duýgusy aralaşybermek.

HOWPURGAMA [howpurğomo], *iş ady.* Howpurgamak ýagdaýy.

HOWPURGAMAK [howpurğomok], *işl.* Kalbyňa gorky, howp duýgusy aralaşmak, gorkup allaniçiksi bolmak. *Ol eden pikirine howpurgady.*

HOWPURGAMAKLYK [howpurğomokluk], *iş ady.* Howpurgamak ýagdaýy.

HOWPURGAŞMAK [howpurğošmok], *işl.* Köp bolup howpurgamak; howpurgap başlamak.

HOWPURGAÝYŞ [howpurğoyuş], *iş ady.* Howpurgamak ýagdaýy.

HOWRY, *at.* *deňizç.* Taýmyl sürülýän kürek. *Dost, howryňy berk tutgun.*

HOWSALA [howsolo], *at.* Aladaly, ynjalyksyz ýagdaý, aljyraňny ýagdaý. *Ol öz ýüregini howsala aldyrmady.*

◇ **Howsala düşmek** howp, gorky aladasy aralaşmak, dowla düşmek. *Ondan bári hepde geçdi, aý geçdi, oglanyň ýüregine howsala düşdi.* **Howsala salmak** howp, gorky döretmek, dowul döretmek, wehim salmak. *Barha güýçlenip barýan gom olary howsala saldy.*

HOWSALAÇY [howsoloçy], *syp.* Howsala düşegen, howsala, dowul döredýän.

HOWSALAÇYL [howsoloçul], *syp., ser.* **Howsalaçy.**

HOWSALAÇYLLYK [howsoloçulluk], *at.* Howsala düşegenlik.

HOWSALAÇYLYK [howsoloçuluk], *at.* Howsala, dowul döredijilik, howsalaçy bolujylyk. *Sen öz howsalaçylygyň bilen tas meniň ganymy gyzdyrypdyň.*

HOWSALALANDYRMAK [howsololonurmok], *işl.* Howsala salmak, howsala düşürmek. *Bu ýagdaý ony öňküden hem betar howsalalandyrdy.*

HOWSALALANMA [howsololonmo], *iş ady.* Howsalalanmak ýagdaýy.

HOWSALALANMAK [howsololonmok], *işl.* Howsala düşmek, gorky, dowul aralaşan ýagdaýynda bolmak, howatyrlylanmak. *Ol howsalalanyp başlady.*

HOWSALALANMAKLYK [howsololonmokluk], *iş ady.* Howsalalanmak ýagdaýy.

HOWSALALANYŞ [howsololonuş], *iş ady.* Howsalalanmak ýagdaýy.

HOWSALALY [howsololy], *syp.* Howsala düşen, gorky astynda bolan, howatyrly. *Howsalaly ses bilen sorag bermek.*

HOWSALALYLYK [howsololuluk], *at.* Howsala, dowla düşen halda bolmaklyk, howatyrly ýagdaý. *Aýgül öz boýdaşlaryna howsalalylyk bilen habar berdi.*

HOWSALASYZ [howsolosuz], *syp.* Howsala düşmedik, arkaýyn.

HOWUL, *at.* Adamyň kalbyna düşýän howsala,

ynjalykdan aýyryan duýgy. *Men muňa çydamok, içim howul alyberýär.*

◇ **Howul bela, howul bela, başymyzdan sowul bela!** tupan, tüweleý we ş. m. zyýansyz geçsin diýlip edilýän dileg.

HOWUL-HARA [howul-ha:ra], *hal.* Howul-halat, hasyr-husur, gyssanmaç, howlukmaç. *Ol bir topar düşnüksiz zatlary hüňürdäp, howul-hara eşiklerini geýmäge başlady* (T. Gurbanow).

HOWUL-HARALYK [howul-ha:ralyk], *at.* Howul-hara pursat, gyssagly ýagdaý.

HOWUR, *at.* Ýanýan oduň, gyzygynlyk berýän jisimiň töwerege güýçli täsir edýän ýylylyk derejesi. *Ol ýola düşende gün howry gaçypdy.*

HOWURLY, *syp.* Howur çykarýan, ýaýradýan, howry bar bolan.

HOWUT, *at.* Düyä yük urmak üçin salynýan ýörite ýasalan hataply enjam. *Ol düýäni çökerip, howudyny saldy.*

HOWUTÇY, *at.* Howut ýasaýan adam, howut ussasy.

HOWUTÇYLYK [howutçuluk], *at.* Howut ýasamak käri.

HOWUTLABERMEK [howutla:vermek], *işl.* Düyelere howut salybermek.

HOWUTLAMA [howutlomo], *iş ady.* Howutlamak ýagdaýy.

HOWUTLAMAK [howutlomok], *işl.* Düyäniň arkasyna halyk atyp, howut salyp çemmerini çekmek, howut salmak. *Baş-alty ineri howutlap, Genjim kakasynyň ýanyna gidiberdi* ("Görogly").

HOWUTLAMAKLYK [howutlomokluk], *iş ady.* Howutlamak ýagdaýy.

HOWUTLAŞDYRMAK [howutloşdurmok], *işl.* Bir ýanyndan howutlap başlamak.

HOWUTLAŞMAK [howutloşmok], *işl.* Howut salyşmak, howut salmaga kömek etmek. *Men oňa düýeleri howutlaşdym.*

HOWUTLATDYRMAK [howutlotdurmok], *işl.* Birine howut salmaga kömek etdirmek, birine howut saldyrtmak. *Düyäni howutlatdyrmak.*

HOWUTLATMAK [howutlotmok], *işl.* Birine howut saldyrmak. *Ineri howutlatmak.*

HOWUTLAÝYŞ [howutloýuş], *iş ady.* Howutlamak ýagdaýy.

HOWUTLYK [howutluk], *syp.* Howut tikmek, howut etmek üçin niýetlenen. *Howutlyk gulaç.*

HOWUZ, *at.* Suw saklamak üçin ýörite gazylyp içi suwlan suw desgasy.

HOWUZÇA [howuzço], *at.* Kiçiräk howuz.

HOZ [ho:z], *at.* 1. Daşy gaty gabykly, şahalak uly agaç. *Ol ullakan hoz agajynyň aşagyna baryp oturdy.* 2. Şol agajyň gaty gabykly, içi öýjük-öýjük maňyzly

HÖRELEÝIŞ [hörölöýüş], *iş ady.* Hörelemek ýagdaýy.

HÖRP, *at.* Ýokary niýet, belent göwün. *Ba, hörpi ýaman ýokardan tutduň-la!* (B. Kerbabaýew).

HÖŞK, *syp.* Gurap galan, gury, gatan. *Niçeler, hesretde tapyp hoşk nany, Bir lezzetli tagam dişine degmez* (Magtymguly).

HÖTDE [hötdö]: **hötde gelmek** bir işiň, ýagdaýyň we ş. m. alajyny tapyp, ony başarmak, ýerine ýetirip, amala aşyryp bilmek.

HÖTJET [höjtöt], *syp., ser.* **Höçjet.** *Men onuň hötjetdigini owaldan bilýärdim* (N. Pomma).

HÖTJETLIK [höjtötlük], *at, ser.* **Höçjetlik.** *Hötjetlik etmek.*

HÖW, *üml.* Sygyr kowlanda aýdylýan söz.

HÖWES [höwös], *at.* Bir zada bolan isleg, arzuw, göwün göteriliş. *Höwes bilen okamak.*

◊ **Höwes bildirmek (etmek)** höwesli bolmak, islegi bolmak.

HÖWESEK [höwösök], *syp., ser.* **Höwesli.** *Işe höwesek ýapyşmaly.*

HÖWESEKLIK [höwösöklük], *at, ser.* **Höweslilik.**

HÖWESGÄR [höwösğä:r], *syp., ser.* **Höwesli.**

HÖWESGÄRLIK [höwösğä:rlük], *at, ser.* **Höweslilik.**

HÖWESJEŇ [höwösjeň], *syp., ser.* **Höwesli.** *Şoňa meni iberiň diýsem, belki, garşy bolmazdylar - şol ýana höwesjeň onçakly köp däl di (B. Kerbabaýew). Birdenem ol ýere gitmäge höwesjeň çopanyň ýoklugy ýüze çykdy ("Edebiýat we sungat").*

HÖWESJEŇLIK [höwösjeňlük], *at, ser.* **Höweslilik.**

◊ **Çeper höwesjeňlik** sungat işine meýillilik, isleg bolmaklyk.

HÖWESJEŇRÄK [höwösjeňräk], *syp.* Birneme, az-kem höwesli.

HÖWESLENDIRIJI [höwöslönnürüjü], *syp.* Höwes dörediji. *Höweslendiriji baýrak.*

HÖWESLENDIRIŞ [höwöslönnürüş], *iş ady.* Höweslendirmek ýagdaýy.

HÖWESLENDIRME [höwöslönnürmö], *iş ady.* Höweslendirmek ýagdaýy.

HÖWESLENDIRMEK [höwöslönnürmök], *işl.* Höwes döretmek. *Önüm öndürýänler we telekeçiler zygyderli höweslendiriler* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

H Ö W E S L E N D I R M E K L I K [höwöslönnürmöklük], *iş ady.* Höweslendirmek ýagdaýy.

HÖWESLENIŞ [höwöslönüş], *iş ady.* Höweslenmek ýagdaýy.

HÖWESLENME [höwöslönmö], *iş ady.*

Höweslenmek ýagdaýy.

HÖWESLENMEK [höwöslönmök], *işl.* Bir zada höwesjeň bolmak, höwes, isleg döremek. *Okuwa höweslenmek.*

HÖWESLENMEKLIK [höwöslönmöklük], *iş ady.* Höweslenmek ýagdaýy.

HÖWESLI [höwöslü], *syp.* Bir zada höwes bildirýän, höwesi, isleg-arzuwy bar bolan, höwesjeň, höwesgär. *Okamaga höwesli.*

HÖWESLILIK [höwöslülük], *at.* Bir zada höwesjeňlik, höweseklik. *Işe höweslilik bilen ýapyşmak.*

HÖWESSIZ [höwössüz], *syp.* Bir zada höwesi, isleg-arzuwy bolmadyk. *Höwessiz işlemek bolmaz.*

HÖWESSIZLIK [höwössüzlük], *at.* Hiç zada höwesi bolmazlyk, isleg-arzuwy ýokluk.

HÖWLÜM-HÖWLÜM, *üml.* Sygyr sagyljak ýada gölesi aldyryljak bolnanda, söylüp aýdylýan söz. *Ejesi bolsa "höwlüm-höwlüm" diýip, göläni tutup sygra ýaladýar* (A. Durdyýew).

HÖWRÜGIŞ [höwrüğüş], *iş ady.* Höwrükme ýagdaýy.

HÖWRÜGIŞMEK [höwrüğüşmök], *işl.* Birneme, az-owlak höwrükme.

HÖWRÜKDIRMEK [höwrükdürmök], *işl.* Öwrenişdirmek, höwrüger ýaly etmek.

HÖWRÜKMEK [höwrükmök], *işl.* Bir adam ýa-da bir mal bilen öwrenişmek, höwür bolmak, ysnyşmak. *Onuň öňki höwrügen bagşylary bilen gatnaw açyşam üýtgeşik di (Edebiýat we sungat).*

HÖWRÜKMEKLIK [höwrükmöklük], *iş ady.* Höwrükme ýagdaýy.

HÖWÜR I, *at.* Gümür-ýamyr eder ýaly hemra, ýoldaş, ýanynda bolýan mal-gara. *Obanyň ähli çagalary Gajar agany söýýärdiler we ony hormatlaýardylar, gysyn-yazyn Gajar aganyň höwri hem şol çagalar bolýardy* (A. Gowşudow).

◊ **Höwri köp bolsun!** düýe botlanda, sygyr, goýun geçi guzlanda, baş sany artsyn diýlip aýdylýan alkyş.

HÖWÜR II, *syp.* Erkek mal. *Höwür at. Höwür erkek.*

◊ **Höwre gelmek** urkaçy, inen malyň öndüriji erkek mal bilen çaknyşmak wagty ýetmek. *Meniň şu tohum gylýalym höwre gelipdir* (Görogly). **Höwre goýmak** inen, urkaçy maly erkek malyň ýanyna goýberip çaknyşdyrmak. *Şu günler biz öz sürimizi höwre goýmaklyga taýýarlaýarys.* **Höwre gysylmak** erkege gelmek (inen düýe hakynda). **Höwürden çykmak** urkaçy, inen mallaryň öndüriji mallar bilen çaknyşmak dowamaty geçmek. **Höwür möwsümi** esasan, goýundyr geçini köpçülikleýin goçdan, tekeden çykarmak döwri. *Höwür möwsümi döwründe mallara has hem gowy seretmeli bolýar* (K. Berdiýew). **Höwür seçmek** emişdirilen guzudyr owlasy enelerinden

Tagaşyksyz ýöretmek. *Raýyşyň düýbünden höküdikläp ylgap baryan büdrän ýaly sessiz-üýnsüz ýykyldy-da, gymyldysyz süýnüp galdy* (N. Jumaýew).

HÖKÜDIKLEMEKLIK [höküdüklömöklük], *iş ady.* Höküdiklemek ýagdaýy.

HÖKÜDIKLEŞMEK [höküdüklöşmök], *işl.* Köp bolup, tagaşyksyz hereket etmek. *Olar gyssanmaç höküdikleşip baryardylar.*

HÖKÜDIKLEÝIŞ [höküdüklöýüş], *iş ady.* Höküdiklemek ýagdaýy.

HÖKÜM, *at.* 1. Bir işiň hökman ýerine ýetirilmegi hakda berilýän buýruk. *Ýere giren hem bolsa tapyň! – diýip, ol höküm etdi.* 2. Häkimiýet edarasynyň resmi buýrugy, perman. 3. Jenaýat işleri boýunça kazyýetiň çykarýan karary. *Kazyýetiň hökümi.*

♦ **Höküm sürmek** 1) bir ýurduň ýa-da bir halkyň üstünden agalyk etmek. 2) hojaýynlyk etmek. 3) parahatlyk, asudalyk we ş. m. ýagdaýlar agdyklyk etmek. *Jemgyýetde goňşusyna kömek etmek duýgusy höküm sürýän bolsa, onda bu milletiň ahlak taýdan sagdynlygyna şaýatlyk edýär* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr).

HÖKÜMDAR [hökümda:r], *at.* Çäksiz ýa-da ýokary häkim, höküm berýän adam.

HÖKÜMDARLYK [hökümda:rlyk], *at.* Höküm sürmeklik, agalyk etmeklik, hökümdaryň ýagdaýy.

HÖKÜMET [hökümö:t], *at.* Döwlet häkimiýetiniň gönüden-göni döwleti dolandyrmaklygy amala aşyran buýruk çykaryjy we ýerine ýetiriji ýokary edarasy.

HÖKÜMETARA [hökümöta:ra], *syp.* Hökümetler arasynda alnyp barylýan, amala aşyrylýan. *Hökümetara ylalaşyk.*

HÖKÜMETLEŞIŞ [hökümötlöşüş], *iş ady.* Hökümetleşmek ýagdaýy.

HÖKÜMETLEŞME [hökümötlöşmө], *iş ady.* Hökümetleşmek ýagdaýy.

HÖKÜMETLEŞMEK [hökümötlöşmök], *işl., gepl. d.* Biri bilen ýüze çykan dawaly işi, meseläni çözmek üçin hökümet edaralaryna ýüzlenmek.

HÖKÜMETLEŞMEKLIK [hökümötlöşmөklük], *iş ady.* Hökümetleşmek ýagdaýy.

HÖKÜR, *syp.* Boýny iki egniniň içine gidip duran. *Şol gelensoň, dat gününe, Dat gününe, hökür mama* (K. Gurbannepesow)..

HÖKÜRRÄK [hökürrä:k], *syp.* Biraz hökür. *Onuň boýny gysgady, bu bolsa ony bir hili hökürräk görkezýärdi.*

HÖLT-HÖLT: hölt-hölt etmek. ser: Höltüldemek.

HÖLTÜLDEME [höltüllömө], *iş ady.* Höltüldemek ýagdaýy.

HÖLTÜLDEMEK [höltüllömök], *işl.* Hölt-hölt edip tagaşyksyz uly ädimläp, ylgaşlap ýöremek, halt-

halt etmek. *Öýden çykanyndan höltüldäp gaçyp ugrady* (T. Gurbanow).

HÖLTÜLDEMEKLIK [höltüllömөklük], *iş ady.* Höltüldemek ýagdaýy.

HÖLTÜLDEŞMEK [höltüllöşmök], *işl.* Köp bolup höltüldäp ýörmek.

HÖLTÜLDEÝIŞ [höltüllöýüş], *iş ady.* Höltüldemek ýagdaýy.

HÖŇK-HÖŇK: hönk-höňk etmek ser. Höňküldemek.

HÖŇKÜLDEME [höňküllömө], *iş ady.* Höňküldemek ýagdaýy.

HÖŇKÜLDEMEK [höňküllömök], *işl.* Höňk-höňk edip, loňkuldap, ylgaşlap gitmek.

HÖŇKÜLDEMEKLIK [höňküllömөklük], *iş ady.* Höňküldemek ýagdaýy.

HÖŇKÜLDEŞMEK [höňküllöşmök], *işl.* Köp bolup höňküldemek.

HÖRDEN-HÖP [hörden-höp], *hal, gepl. d.* Edilen iş janygylp ýerine ýetirilmedik, etdim adyny edip edilen, ýasalan, işlenen. *Bir makala ýazdym weli, gowy çykandyr-a öýdemok, hörden-höp bir zat bolan bolsa bolýa-da.*

HÖRE-HÖRE [höre-höre], Köşek ýanyňa çagyrylanda aýdylýan söz.

HÖREK [hörek], *at.* Iýilýän her hili iýmit, nahar, owkat.

HÖRE-KÖŞE [hö:rö-kö:şө], *at.* Köşeşdiriji, rahatlandyryjy mylaýym, ýakymly, hoşamaý sözler. *Hallygara seniň höre-köşäňe mätäç adam däl* (S. Myradow).

HÖRE-KÖŞELEMЕ [hö:rö-kö:şölömө], *iş ady.* Höre-köşelemek ýagdaýy.

HÖRE-KÖŞELEMЕK [hö:rö-kö:şölömök], *işl.* Höre-köşe edip köşeşdirmek, mylaýym, ýakymly, hoşamaý sözler aýtmak, höre-köşe etmek. *Seni mydama höre-köşeläp işletmelimi?*

HÖRE-KÖŞELEMЕKLIK [hö:rö-kö:şölömөklük], *iş ady.* Höre-köşelemek ýagdaýy.

HÖRE-KÖŞELEYIŞ [hö:rö-kö:şölöýüş], *iş ady.* Höre-köşelemek ýagdaýy.

HÖRELE [hörölө], *üml.* Sarç düýe saglanda ýa-da köşegi aldyryljak bolnanda hoşamaýlyk üçin aýdylýan söz. *Hörele düýäm, hörele!*

HÖRELE-HÖRELE [hörölө-hörölө], *üml., ser. Hörele.*

HÖRELEME [hörölөmo], *iş ady.* Hörelemek ýagdaýy.

HÖRELEMEK [hörölөmok], *işl.* Hörele-hörele diýip, köşegini almaýan düýä mylaýym, hoşamaý söz aýtmak.

HÖRELEMЕKLIK [hörölөmoklүk], *iş ady.* Hörelemek ýagdaýy.

HUMAR [huma:r] **II**, *at.* Bir zatdan alynýan keýp, lezzet. *Zaňňar ukyň humary bilen pallap gelyär-ow* ("Görogly").

♦ **Humardan çykmak** bir zadyň hezil edip keýpini görmek.

HUMARBAZ [huma:rva:z], *syp.* Hemişe humar oýnaýan, humary söýýän. *Beň çeken sermest humarbaz, Galar borja "pul" diýip aglar* (Zelili).

HUMARBAZLYK [huma:rva:zlyk], *at.* Humara gyzykmaklyk, humar oýnamaklyk, humarbazyň ýagdaýy.

HUMARLANMA [huma:rlanma], *iş ady.* Humarlanmak ýagdaýy.

HUMARÇYK [huma:rçy:k], *at.* Dänesi döwölüp, ýarma goşulyp iýilýän ýagjymak däneli ösümlük.

HUMARLANMAK [huma:rlanmak], *işl.* Bir zadyň keýpini görmek, keýpiň tutmak, keýplenmek.

HUMARLANMAKLYK [huma:rlanmaklyk], *iş ady.* Humarlanmak ýagdaýy.

HUMARLANYBERMEK [huma:rlanyvermek], *işl.* Humarlanyp başlamak.

HUMARLANYŞ [huma:rlanyş], *iş ady.* Humarlanmak ýagdaýy.

HUMARLATMAK [huma:rlatmak], *işl.* Humarlanar ýaly derejä ýetirmek.

HUMARLY [huma:rly], *syp.* Keýpli, lezzetli, hezil. *Saňa çykyp, kylsa seýran, Neşeli, humarly daglar* (Magtymguly).

HUMARLYLYK [huma:rlylyk], *at.* Keýpli, humarly bolmaklyk, humarlanyp duran ýagdaýda bolmaklyk.

HUMAYÝ [huma:y], *at.* **1.** Gadymy düşünjä görä, kimiň üstüne kölege salsa, şol adam patyşa bolýarmyş diýilýän hyýaly guş. *Gaýyby, ýaryň hyýaly geldi köňlüm mülküne, Gondy bir döwlet humayý şahri weýran üstüne* (Gaýyby). **2.** göç. *m.* Örän owadan, görmegeý, gelşikli. **3.** Gyza dakylýan at.

HUMAYÝUN [huma:y:un], *at.* **1.** *k. d.* "Bagtly" diýen manyda patyşalara berilýän at. *Hak humayýun eýleşmiş bezm içre sahyp-döwleti* (Şah Ysmaýyl). **2.** Oglana dakylýan at.

HUMDAN [humda:n], *at, gepl. d.* Küre. *Ol humdanlary görüşdirip çykdy.*

HUMHANA [humha:na], *at, köň.s.* Humlaryň saklanýan ýeri, jaýy.

HUN [hu:n], *at.* **1.** köň.s. Gan. **2.** *taryh.* Öldürilen adamyň ganynyň deregine salynýan jerime.

HUNABA [huna:va], *at, şahyr.* **1.** Ganly ýaş, gan gatyşykly ýaş. *Hunabalar ýutdum ýaz bile gysda, Wagt ýetinchä ýöre-ýöre gideris* (Zynhary). **2.** göç. *m.* Gaýygam, jebir, görgi, azap, zulum. *Uruş hunabasyny şol bir egne çekip ýördi* (A. Nazarow).

HUNDAR [hu:nna:r], *syp., ser.* **Hunly.** Pelek asman

galyp, perwan eýleýir; Hundar gülüp bakar, jan sesin aňsa (Magtymguly).

HUNHOR [hu:nho:r], *at.* Jan alyjy, ganhor, zalym. *Eý gül ýüzli nigärim, berme hunhora meni* (Talyby).

HUNLY [hu:nly], *syp.* Hun algyly, gan algysy bar bolan, hundar.

HUNSA [hunso], *at.* Erkeklik we urkaçylyk jyns agzasy bar bolan adam ýa-da haýwan. – *Bä, bu hunsa bolaýmasyn! – Ahaw, häzir boluň, adammyka beri!* (B. Kerbabaýew).

HUP [hu:p], *syp., şahyr.* Ýagşy, oňat, görmegeý. *Suratyň hupdur weli, magnyda akyň azdyr* (Gaýyby).

HUPBAT [hupbot], *at.* Görülýän görgi, çekilýän jebir, zulum, azap, horluk.

HUPBATLY [hupbotly], *syp.* Jebirli, azaply, horlukly. *Hupbatly günler.*

HUPLUK [hu:pluk], *at.* Owadanlyk, görmegeýlik. *Bu hupluk möwsümi içre kylawer eşreti döwran* (Gaýyby).

HURMA [hurmo] **I**, *at.* **1.** Kābir günorta ýurtlarda bitýän agaç. **2.** Şol agajyň igdepisint miwesi.

HURMA [hurmo] **II**, *at.* **1.** Üzüň agajynyň ýaňy güllejek bolup duran kiçijik salkymy. **2.** Gyza dakylýan at.

HURMALABERMEK [hurmola:vermek], *işl.* Hurma getiribermek, hurma düwürmek.

HURMALAMA [hurmolomo], *iş ady.* Hurmalamak ýagdaýy.

HURMALAMAK [hurmolomok], *işl.* **1.** Hurma getirmek, hurma düwmek. **2.** Güllemezinden öňinçä hurma görkezmek (üzüm agajy hakynda). *Ol özüni gaýgyрман, ekinlerini we ýaňy hurmalan üzüm baglaryny gaýgy edýärdi* (A. Gowşudow).

HURMALAMAKLYK [hurmolomokluk], *iş ady.* Hurmalamak ýagdaýy.

HURMALAÝYŞ [hurmoloýuş], *iş ady.* Hurmalamak ýagdaýy.

HURMALYK [hurmoluk], *at.* Hurma agajynyň köp ösen ýeri.

HURMAÝY [hurma:y], *syp.* Hurmanyň reňkine meňzeş, hurma reňkli, goýy gyzyl, hurma ýaly. *Onuň ýaňaklary hurmaýy gyzylady.*

HURSANT [hursont], *syp., k. d.* Şat, hoşal, şadyýan. *Senden özge bolmaz göwün hursandym, Hapa wagtyň göwnüm açar gününüdür* ("Görogly").

HURSANTLYK [hursontluk], *at.* Hoşallyk, şadyýanlyk. *Men olar bilen taňşanymy hursantlyk bilen beýan etdim* ("Edebiyat we sungat").

HURŞYT [hurşuýt], *at, k. d.* **1.** Gün; güneş. *Hataýy diýr; ýüzüň hurşyda nisbet* (Şah Ysmaýyl). **2.** Adam ady.

HURUŞ, *at.* **1.** Çörek bilen iýmek üçin gerekli iýmit (nahar, çorba, gowurma, et, ýag we ş. m.). *Indi biziň hurşumyz gutardy. Indi olar çörege huruş bolar*

saýlamak.

HÖWÜRGENİŞ [höwürgönüş], *iş ady.* Höwürgenmek ýagdaýy.

HÖWÜRGENME [höwürgönmö], *iş ady.* Höwürgenmek ýagdaýy.

HÖWÜRGENMEK [höwürgönmök], *işl.* Urkaçy, inen mallaryň erkek mal bilen höwre gelmek möwriti ýetmek.

HÖWÜRGENMEKLIK [höwürgönmöklük], *iş ady.* Höwürgenmek ýagdaýy.

HÖWÜRTGE [höwürtgö], *at.* 1. Guşlaryň çöp-çalam ýygnap ýumurtgalaýan we çaga çykarýan ýeri. *Agaçlaryň üstünde uly guşlaryň höwürtgeleri bar erdi* ("Zöhre – Tahyr"). 2. *gepl. d.* Adamlaryň ýaşaýan ýeri, tünegi.

HÖWÜRTGELEME [höwürtgölömö], *iş ady.* Höwürtgelemek ýagdaýy.

HÖWÜRTGELEMEK [höwürtgölömök], *işl.* Çöp-çalam ýygnap, höwürtge edinmek, höwürtge ýasanmak. *Gumrular höwürtgeläp başladylar.*

HÖWÜRTGELEMEKLIK [höwürtgölömöklük], *iş ady.* Höwürtgelemek ýagdaýy.

HÖWÜRTGELEÝİŞ [höwürtgölöýüş], *iş ady.* Höwürtgelemek ýagdaýy.

HÖZIR [hözüýr], *at.* Bir zatdan ýa-da birinden görülýän lezzet, eşret. *Zähmetiniň hözirini görmek.*

HÖZIRLI [hözüýrlü], *syp.* Höziri, eşreti, lezzeti bar bolan. *Hözirli iş.*

HÖZIRSIZ [hözüýrsüz], *syp.* Höziri, eşreti, lezzeti bolmadyk.

HRESTOMATIÝA [hirestoma:tiýa], *at.* Ýazyjylaryň, alymlaryň saýlanyp alnan eserleri ýa-da şolardan alnan bölekler ýerleşdirilip kitap görnüşinde neşir edilen ýygyny.

HRISTIAN [hristiýa:n], *at.* Hristiançylyga uýýan, haçparaz.

HRISTIANÇYLYK [hristiýa:nçylyk], *at, ser.* Hristiýanlyk.

HRISTIANLYK [hristiýa:nlyk], *at.* Isa Pygambere bolan ynam esasynda b. e. I asyrynda döräp, dünýäde has giň ýaýran diniň biri, haçparazlyk.

HUB [hu:p], *syp., ser.* **Hup.** *Ak bilezik hub ýaraşar goluňa* (Baýly şahyr).

HUDAÝ [huda:ý], *at.* Dini düşünjä görä, dünýäni ýaradan we ony dolandyryan in ýokary güýç.

♦ **Hudaý diýen ýeri (ýerim, ýeriň) bar eken** garaşylmadyk beladan sypylanda aýdylýan aňlatma.

HUDAÝATY [huda:ýaty], *at.* Uzyn inçe göwreli we uzyn ayakly, kiçijik kelleli, çekirtge görnüşli mörmöjek.

HUDAÝÇY [huda:ýçy], *syp., ser.* **Hudaýhon.**

HUDAÝHON [huda:ýho:n], *syp.* Hudaýyň ýoluny tutýan, hudaýçy. *Hemme kişi ony hudaýhon adam diýip*

tanaýardy.

HUDAÝHONLYK [huda:ýho:nlyk], *at.* Hudaýa ynanyjylyk.

HUDAÝÝOLY [huda:ýýo:ly], *at.* Maşgala abadançylygy we ş. m. sebäpli hudaýyň adyna berilýän sadaka.

HUK [hu:k] **II**, *at.* 1. Doňuz. 2. Akyly doly däl, samsyga ýakyn. *Ol gaty huk eken.*

HUKGA [hukgo], *at, köñ.s.* 1. Gymmatbaha daş. 2. Derman salynýan gutujyk. 3. Bulgur. 4. Suw çiliminiň temmäki guýulýan ýeri.

HUKUK [huku:k], *at.* 1. Hemmeler üçin hökmany bolan jemgyýetçilik (sosial) kadalarynyň döwlet tarapyndan bellenen ulgamy. 2. Raýatyň döwlet tarapyndan berkidilýän, kepillendirilýän we goralýan hukuk gatnaşyklary we esasy hak-hukuklary.

♦ **Hukuk ýagdayy** raýatlaryň hukuklarynyň we borçlarynyň jemi.

HUKUKLY [huku:kly], *syp.* Syýasy we raýatlyk hukugy bar bolan.

HUKUKLYLYK [huku:kluluk], *at.* Syýasy we raýatlyk hukugy barlyk.

HUKUKNAMA [huku:kna:ma], *at.* Bir zady almak ýa-da bermek üçin berilýän resminama. *Ýaşayyş jay hukuknamasy.*

HUKUKSYZ [huku:ksuz], *syp.* Syýasy we raýatlyk hukugy bolmadyk, hukukdan mahrum bolan.

HUKUKSYZLYK [huku:ksuzluk], *at.* Syýasy we raýatlyk hukugy ýokluk; hukugy bolmazlyk.

HULASA [hula:sa], *k. d., giriş. s.* Gepiň gysgasy. *Hulasa, patyşa wezir nesihatny kabul kylyp, "hazynanyň" ygtyýaryn wezirge berdi* ("Asly-Kerem").

HULK, *at, k. d.* Adamyň gylygy, gylyk-häsiýeti, bolşy, ahlagy. *Akylly är mesgen tutmaz, Hulky söýül-megen ýerde* (Magtymguly). *Dal gerden, inçe bil, kaddy derazdyr, Hulky ýakymlydyr hem hoş owazdyr* (Zelili).

HULKA [hulko], *at.* Boýy 50-70 santimetre ýetýän birýyllyk ýabany ot.

HULPA [hulpo], *at.* Baldagy gyzygylt ýa-da goňrumtyl, ýapragy tegelekden süýri, öseri tohumly ot.

HUM, *at.* Toýundan bişirilip ýasalan, daşy syrçaly ýa-da syrçasyz ullakan küýze. *Men şu üzümlerimiň biriniň düýbünde bir hum doly tylla gömendirin* (A. Gowşudow).

♦ **Hum çäýnek** çay demlenýän uly çäýnek. **Hum ýaly çişmek** çakdanaşa gaharlanmak.

HUMAR [huma:r] **I**, *at.* Esasan, pul goýlup oýnalýan oýun, pully oýun. *Onuň ogurlyk etmeýänini, humar oýnamaýanyňy bilýärdi* (B. Kerbabaýew). *Garry ölerden soň, ogly bagyň ugruna-da seretmän, humar oýnamak bilen wagtyňy geçirer eken* (A. Gowşudow).

♦ **Humary ala oturmak** täleýi ters gelmek, keç ykbal bolmak, kyn güne uçramak.

saçlaryny hüžžerdip, hasanaklap yerinden galdy.

HÜŽŽÜK, *symp.* Hüžžerip duran, hüwjük. *Ol ak sepen hüžžük saçlaryny kelteräk barmaklary bilen tutdy* (N. Pomma).

HÜŽŽÜKLIK [hüžžüklük], *at.* Hüžžük halında bolmaklyk, hüžžük bolup durmak.

HÜLLE [hüllö], *at.* Gymmatbaha parçadan tikilen geyim, toý geýimi. *Hülle don.*

HÜLLI-HÜLLI [hüllü-hüllü]: **hüllü-hüllü etmek** örän lälilik saklamak, läliksiretmek, aýnatmak. *Ony öz ugruna goýberip, hülli-hüllü edip sakladylar* (A. Durdyýew).

HÜM, 1. Bir zada bolan nägileligi aňladýan ümlük. *Hüm, onda hiç zat eşitmänsiň-dä?* 2. Gepleşikte "hä, hawa, dogry" diýen ýaly razylaşmagy aňladýan ümlük.

HÜMER [hümör], *hal.* Köp adamly, mähellesi köp, üýşmeleň. *Olaryň daşy hümer boldy.*

HÜMERLENIŞ [hümörlönüş], *iş ady.* Hümerlenmek ýagdaýy.

HÜMERLENIŞMEK [hümörlönüşmek], *işl.* Toplanyşyp, hümer bolşup ýygnaşmak, üýşmek.

HÜMERLENME [hümörlönmө], *iş ady.* Hümerlenmek ýagdaýy.

HÜMERLENMEK [hümörlönmөk], *işl.* Köp bolup üýşmek, toplanýşmak, hümerlenişmek, hümer bolmak.

HÜMERLENMEKLIK [hümörlönmөklük], *iş ady.* Hümerlenmek ýagdaýy.

HÜMI-SÜMI [hümi-sümü], *at, ser.* **Hümür-sümür.** *Olar öz aralarynda hümi-sümi edişdiler.*

HÜMLETMEK [hümlötmөk]: **içini hümetmek** bir zatdan ýa-da birinden närazy bolup, öz-özünden küýlenmek, gaharly, hyjuwly ýagdaýda pikirini jemlemek, oýlanmak. *Içini hümedip otyrmak.*

HÜMMET [hümmöt], *at.* 1. Güýç, kuwwat, gujur, gaýrat. 2. Bereket, bolluk; haýyr. *Bu topragyň hümmeti suwa bagly.* 3. Gymmatly kagyzlaryň ýöreyän satyn alyş we satyş nyrhy. 4. Oglana dakylýan at.

HÜMMETLI [hümmötlü], *symp.* 1. Güýç-kuwwaty, gujur-gaýraty bar bolan, gaýratly, edermen. *Tebil-teble urup, duşman gymmaga, Görogly, hümmetli begler ýetişdi* ("Görogly"). 2. Bereketli bar bolan, bereketli, haýyrly. *Ak bugdaýyň çöregi hümmetli bolýar.*

HÜMMETLILIK [hümmötlülük], *at.* Hümmetiniň ýokarylygy, hümmetiniň barlygy.

HÜMMETSIZ [hümmössüz], *symp.* 1. Güýç-kuwwatsyz, gujur-gaýraty ýok bolan; gaýratsyz, edermen däl. 2. Bereketi, haýry bolmadyk, bereketsiz, güýçsüz.

HÜMMETSIZLENİŞ [hümmössüzlönüş], *iş ady.* Hümmetsizlenmek ýagdaýy. *Puluň hümmetsizleniş.*

HÜMMETSIZLENME [hümmössüzlönmө], *iş ady.* Hümmetsizlenmek ýagdaýy.

HÜMMETSIZLENMEK [hümmössüzlönmөk],

işl. Hümmeti geçmek, hümmeti pese düşmek.

H Ü M M E T S I Z L E N M E K L I K [hümmössüzlönmөk-lük], *iş ady.* Hümmetsizlenmek ýagdaýy.

HÜMMETSIZLIK [hümmössüzlük], *at.* Hümmeti ýokluk, hümmeti peslik.

HÜMMI-SÜMMI [hümmü-sümmü], *at, ser.* **Hümi-sümi.**

HÜMMÜLDI [hümmüllü], *at, ser.* **Hümürdi.** *Ümsümligiň hümmüldisin diňlärdim.*

HÜMÜRDEME [hümürdөmө], *iş ady.* Hümürdemek ýagdaýy.

HÜMÜRDEMEK [hümürdөmөk], *işl.* Hümürdili ses etmek, hümürdili seslenmek, eşidiler-eşidilmez gürlemek.

HÜMÜRDEMEKLIK [hümürdөmөklük], *iş ady.* Hümürdemek ýagdaýy.

HÜMÜRDEŞMEK [hümürdөşmөk], *işl.* Bilelikde özara hümürdemek.

HÜMÜRDEÝİŞ [hümürdөýüş], *iş ady.* Hümürdemek ýagdaýy.

HÜMÜRDI [hümürdü], *at.* Ýuwaş ses bilen özara edilýän gürrüň, doly eşidilmeyän gürrüň.

HÜMÜR-SÜMÜR, *at.* Gepleýänleriň töweregin-däkilere näme diýiljek bolunýandygy eşitdirilmän edilýän gürrüň, hümi-sümi, hymy-symy. *Daşardan hümr-sümür eşidildi.*

HÜNÄR [hünä:r], *at.* Ýaşayş, durmuş çeşmesi bolan hem-de belli bir taýýarlyk talap edýän zähmet işiniň ugry, esasy görnüşi, kär, ele alnan senet.

HÜNÄRLI [hünä:rlı], *symp.* Bir işi, käri, senedi ele alan, başaryp bilýän. *Halk hojalygy hünärlı adamlaryň ýeterlik bolmagyny talap edýär.*

HÜNÄRLILIK [hünä:rlılık], *at.* Bir işi, käri, hünäri ele alanlyk, başaryp bilijilik, senetlilik.

HÜNÄRMEN [hünä:rmen], *at.* Ylmyň ýa-da tehnikanyň belli bir ugry boýunça ýörite bilim alan adam, belli bir hünäriň wekili.

HÜNÄRMENLIK [hünä:rmenlik], *at.* Hünärmen bolmak ýagdaýy.

HÜNÄRMENT [hünä:rment], *at.* Bir senet bilen meşgul bolýan adam.

HÜNÄRMENTÇILIK [hünä:rmentçilik], *at.* Hünärmendiň käri, ýagdaýy.

HÜNÄRSIZ [hünä:rsiz], *symp.* Hiç bir hünäri, käri öwrenmedik.

HÜNÄRSIZLIK [hünä:rsizlik], *at.* Hünäri, käri ýokluk, kärsizlik.

HÜNJI [hünjü], *at.* Sapaga düzülip, boýna dakylýan dürli reňkdäki ownuk monjuk.

♦ **Hünji ýaly** birsydyrgyn, tekiz düzülen, setir, hatar bolup duran.

HÜNNÜGARA [hünnügara], *symp.* Gap-gara, şar

ýaly süýt-gatyk berip duran sygyrjyk edinmek küýüne düşdüler (B. Kerbabaýew). **2.** Peşeňiň içine guýulýan däri.

HURUŞLYK [huruşluk], *syf., at. 1.* Huruş üçin gerekli bolan (önüm), huruş hökmündäki (önüm, azyk). **2.** Peşeňiň içine guýulýan däri.

HUSN, *at, k. d.* Görk, jemal, ýüz, keşp. *Ýusup Züleyhanyň husnuna aşyk bolýar* ("Ýusup – Züleyha").

HUSUSAN [husu:sa:n], *hal.* Aýratyn, ylaýta-da, umuman. *Bu ýeriň eýesi hususan özümiň.*

HUSUSY [husu:sy], *syf.* Döwlete, jemgyýete degişli bolmadyk, şahsy, ýekebara, diňe özüňe degişli bolan. *Hususy eýeçilik.*

HUSUSYLAŞDYRMA [husu:suloşdurmo], *iş ady.* Hususylaşdyrmak ýagdaýy.

HUSUSYLAŞDYRMAK [husu:suloşdurmok], *işl.* Hususy eýeçilige almak, hususy eýeçilige geçirmek. *Kärhanalary hususylaşdyrmak.*

HUSUSYLAŞDYRMAKLYK [husu:suloşdurmokluk], *iş ady.* Hususylaşdyrmak ýagdaýy.

HUSUSYLAŞDYRYŞ [husu:suloşduruş], *iş ady.* Hususylaşdyrmak ýagdaýy.

H U S U S Y L A Ş D Y R Y L M A K [husu:suloşdurulmok], *işl.* Hususy eýeçilige berilmek, hususyýetçilige geçirilmek.

HUSUSYLYK [husu:suluk], *at.* Bir şahsa, ýekebara we ş. m. degişlilik.

HUSUSYÝETÇI [husu:syýetçi], *at.* Emläk eýesi.

HUSUSYÝETÇILIK [husu:syýetçilik], *at.* Emläge bolan hususy eýeçilik.

HUSYT [husuýt], *syf.* Eli açyk bolmadyk, gysganç, gysyk, syrnyh. *Iň gowusy, şol husydyň malyna degme-seňiz ýagşy bolar* ("Görogly").

HUSYTLYK [husuýtlyk], *at.* Husyda degişli bolan gylyk-häsiýet, gysgançlyk.

HUŞ [hu:ş], *at. 1.* Bolup geçen wakalary ýatda saklamaga we ony gürrüň edip bilmäge ukyplylyk; aň, ýat. *Ýüregim joş berse, aklým jem bolar; Pikir basar; gaýgy-huşy ýandyrar* (Magtymguly). **2. göç. m.** Oýalyk. Düşümdiginem bilemok, huşumdygynam.

♦ **Huşa getiriji** arak-şerap içip, huşuny gideren adamlary huşuna getirýän saglygy goraýyş edarasy. **Huşuny almak** aňkasyny aşyrmak, aňyny almak. **Huşuňa gelmek 1)** bir waka ýadyňa düşmek, aňyňa gelmek, ýatlap bilmek. *Aý ýok-la, beýle zad-a huşumada gelenok. 2)* bihuşlykdan açylmak, özüňe gelmek. **Huşuňy ýitirmek 1)** näme edýäniňi bilmän aljyramak, alňasamak, özüňi ýitirmek. **2)** bihuşlyk ýagdaýa düşmek, özüňden gitmek, huşundan aýrylmak, aňsyz bolmak.

HUŞLULYK [hu:şluluk], *at.* Huşy, aňy, ýatkeşligi oňatlyk, huşy yerindelik.

HUŞLY [hu:şly], *syf.* Huşy yerinde bolan, huşy

bar bolan.

HUŞSUZ [hu:şsuz], *syf. 1.* Bolup geçen wakalary ýadynda saklamaga we ony gürrüň edip bilmäge ukypsyz, ýatkeşligi pes, aňynda zat saklap bilmeýän. *Huşsuz bolsaňam gowy däl, goýanyňy, götereniňi bileňok. 2.* Özüni bilmän, bihuş ýagdaýda bolan. *Huşsyz ýatan oglany maşyna salyp, hassahana ugratdylar.*

HUŞSUZLYK [hu:şsuzluk], *at. 1.* Ýatkeş dällik, ýatda saklap bilmezlik, ýatkeşligi peslik. *Ol özüniň huşsuzlygyndan zýrendi. 2.* Özüni bilmezlik, bihuş ýagdaýda bolmaklyk.

HUT, *köm. s.* "Edil, diňe" diýen ýaly many aňladýan güýçlendiriji kömekçi söz. – *Ýok, ýegen, ýer köpem bolsa, hut seniň ýanyňda oturjak* ("Edebiýat we sungat").

HUTMA-HUT [hutmo-hut], *syf.* "Deňme-deň, barabar" diýen manyda ulanylýan söz. *Oýun hutma-hut gutardy.*

HUTMA-HUTLUK [hutmo-hutluk], *at.* Hutma-hut ýagdaý.

HUWWA-HUW [huwwa:-huw], *üml.* Çaga hüwdülenen mahaly aýdylýan söz. *Ejeň gurban adyňdan, Huwwa guzym, huwwa-huw* (Hüwdi).

HUZUR [huzu:r], *at.* Biri bilen duşuşyk, biriniň ýanyna baryş. *Siziň huzuryňyza geldim.*

HÜJRE [hüjürö], *at.* Medresede okaýan talyplaryň ýaşayan we sowat öwrenýän, depesi gupba görmüşli, palçykdan salnan kiçijik jaýy.

HÜJRELI [hüjürölü], *syf.* Hujresi bar bolan, hüjre edilen.

HÜJRELİK [hüjürölük], *at.* Hujräniň köp ýeri.

HÜJRESIZ [hüjürösüz], *syf.* Hujresi bolmadyk, hüjre edilmedik.

HÜJÜM, *at. 1.* Ýok etmek, ýeňmek maksady bilen goşunyň okgunly çozuşy, çozuşyň aýgytly pursaty. **2.** Belli bir maksat üçin edilýän hyjuwly hereket. *Ary hüjüm eýlär bal sesin aňsa* (Mollanepes).

HÜJÜMÇI [hüjümçü], *at.* Hüjüm edýän adam.

HÜŽŽERIBERMEK [hüžžörüvermek], *işl.* Hüžžerip ugramak.

HÜŽŽERILMEK [hüžžörülmök], *ser. Hüžžermek.*

HÜŽŽERIŞ [hüžžörüş], *iş ady.* Hüžžermek ýagdaýy.

HÜŽŽERIŞMEK [hüžžörüşmök], *işl.* Ýerli-ýerden hüžžermek, bary hüžžermek.

HÜŽŽERMEK [hüžžörmök], *işl. 1.* Tagaýyksyz bulaşyp, bulam-bujar bolup durmak, hüwjerme. *Ol hüžžerip duran saçlaryny ýatyr* (B. Seýtäkow). **2. göç. m.** Bir hili gabarylyp haýbat atmak. *Pişijek hüžžerdi.*

HÜŽŽERMEKLIK [hüžžörmöklük], *iş ady.* Hüžžermek ýagdaýy.

HÜŽŽERTMEK [hüžžörtmök], *işl.* Hüžžük görnüşe getirmek, hüžžerer ýaly etmek. *Dursun*

Hüserilişmek.

HÜŞERME [hüşörmö], *işl. ady.* Hüsermek ýagdaýy.

HÜŞERMEK [hüşörmök], *işl.* Birbada gözün bilen görjek hem-de gulagyň bilen eşitjek bolmak; keýkerip, hekgerip diň salmak, äňetmek, geň galyp seretmek.

HÜŞERMEKLIK [hüşörmöklük], *işl. ady.* Hüsermek ýagdaýy.

HÜŞGÄR [hüşgä:r], *hal.* Elmydama, seresap, ägä, eserden, duýgur. *Ol örän hüşgär; seresap adam.*

HÜŞGÄRLIK [hüşgä:rlük], *at.* Seresaplylyk, ägälik, duýgurlyk, eserdenlik. *Hüşgärligiňi ýitmek.*

HÜŞ, *üml.* Sessiz-üýnsüz, ýuwaş bolmaklyk ündelip aýdylýan söz.

HÜŞŞÜLDEME [hüşşüllömö], *işl. ady.* Hüşşüldemek ýagdaýy.

HÜŞŞÜLDEMEK [hüşşüllömök], *işl.* "Hüş" diýip seslenmek, "hüş" etmek.

HÜŞŞÜLDEMEKLIK [hüşşüllömöklük], *işl. ady.* Hüşşüldemek ýagdaýy.

HÜŞŞÜLDEÝIŞ [hüşşüllöýüş], *işl. ady.* Hüşşüldemek ýagdaýy.

HÜŞÜR, *at.* Yslam dininiň kada-kanunlaryna görä ýylda ýerden alynýan hasylyň ondan birine deň bolan we garyp-gasarlara, ýetim-ýesirlere berilýän salgyt.

HÜTDÜK, *syp.* Kiçijik hem dar, garaňky (ýaramazja jaý, öý hakynda). *Onuň yaşlygy hütduk gara öýde geçipdi.*

HÜTHÜT, *at.* Hüýpüýpik. *Hüthüt kimin Pereňden Çyn-Maçyna bardygym* (Magtymguly).

HÜTLEDIBERMEK [hütülödüvermek], *işl.* Batly urubermek, hürsekläbermek.

HÜTLEDILMEK [hütülödülmök], *işl.* Hütledip urulmak, hütläp degmek.

HÜTLEME [hütülömö], *işl. ady.* Hütlemek ýagdaýy.

HÜTLEMEK [hütülömök], *işl.* Birine ýa-da bir zada batly baryp degmek, urulmak, "hüt" edip ses çykmak. *Onuň kellesi somaly duran agaja hütläp degdi.*

HÜTLEMEKLIK [hütülömöklük], *işl. ady.* Hütlemek ýagdaýy.

HÜTLETMEK [hütülötmök], *işl.* Batly urmak, hürseklemek.

HÜTLEÝIŞ [hütülöýüş], *işl. ady.* Hütlemek ýagdaýy.

HÜTÜRDEME [hütürdömö], *işl. ady.* Hütürdemek ýagdaýy.

HÜTÜRDEMEK [hütürdömök], *işl.* Hütürdili ses çykmak, hütürdili seslenmek, hytyrdamak. *Ol hütürdeýän garyň üstünde gezmeleşýärdi.*

HÜTÜRDEMEKLIK [hütürdömöklük], *işl. ady.* Hütürdemek ýagdaýy.

HÜTÜRDEŞMEK [hütürdöşmök], *işl.* Yzygiderli hütürdäp seslenmek.

HÜTÜRDETMEK [hütürdötmök], *işl.* Hütürdili

seslendirmek, hütürdär ýaly etmek. *Ol gary hütürdedip, maşynyna tarap ýöneldi.*

HÜTÜRDEÝIŞ [hütürdöýüş], *işl. ady.* Hütürdemek ýagdaýy.

HÜTÜRDÄBERMEK [hütürdä:vermek], *işl.* Hütürdäp başlamak.

HÜTÜRDI [hütürdü], *at.* Kābir gatyrap zadyň üstünden basylanda, gaty zat iýlende we ş. m. döreýän sesiň ady. *Daşardan aýak sesiniň hütürdisi eşidildi.*

HÜW: **hüw diýip çykyp gitmek** baş alyp gitmek, bar zady owarram edip gitmek.

HÜWDI [hüwdü], *at.* 1. Ýaş çagany uklatmak üçin pessaý ses bilen aýdylýan aýdym. 2. Halk döredijiliginiň bir görnüşi.

HÜWDÜLEME [hüwdülömö], *işl. ady.* Hüwdüllemek ýagdaýy.

HÜWDÜLEMEK [hüwdülömök], *işl.* Ýaş çagany hüwdi aýdyp uklatmak, hüwdi aýdyp allalamak. *Ejesi gyzyny hüwdüläp ýatyrdy.*

HÜWDÜLEMEKLIK [hüwdülömöklük], *işl. ady.* Hüwdüllemek ýagdaýy.

HÜWDÜLENMEK [hüwdülönmök], *işl.* Hüwdi bilen allalanmak, hüwdüläp ýatrylmak. *Hüwdülenen çaga uka gitti.*

HÜWDÜLETMEK [hüwdülötmök], *işl.* Birini hüwdülemäge mejbur etmek.

HÜWDÜLEÝJI [hüwdülöýjü], *syp.* Hüwdüläp meýmirediji, ýatyrjy.

HÜWDÜLEÝIŞ [hüwdülöýüş], *işl. ady.* Hüwdüllemek ýagdaýy.

HÜWDÜLÄBERMEK [hüwdülä:vermek], *işl.* Hüwdi aýdyp allalabermek.

HÜWJERIBERMEK [hüwjörüvermek], *işl.* Syh-syh bolubermek, hüžzeribermek.

HÜWJERIŞ [hüwjörüş], *işl. ady.* Hüwjermek ýagdaýy.

HÜWJERIŞMEK [hüwjörüşmök], *işl.* Bary, tutuş hüwjermek. *Saçlaryň näme hüwjerişip dur!*

HÜWJERME [hüwjörmö], *işl. ady.* Hüwjermek ýagdaýy.

HÜWJERMEK [hüwjörmök], *işl., ser.* **Hüžžermek.** *Sen bu hüwjerip duran gara burma saçlaryň bilen meniň sözüme kân bir ynanmarsyň* (G. Gurbansähadow).

HÜWJERMEKLIK [hüwjörmöklük], *işl. ady.* Hüwjermek ýagdaýy.

HÜWJERTMEK [hüwjörtmök], *işl.* Hüwjerer ýaly etmek, hüwjerere getirmek.

HÜWJÜK, *ser.* **Hüžžük.** *Ol hüwjük saçlaryny maňlaýdaňysyna dykşydyr* (Edebiýat we sungat.).

HÜWJÜKLIK [hüwjüklük], *at., ser.* **Hüžžüklük.**

HÜWI [hüwü], *at.* Ullakan tegelek gözli, çünki egri ýyrtjy guş.

HÜÝ, *at.* Gylyk, häsiýet. *Her kim tapar öz pälinden,*

gara, hüýt gara (adam reňki hakynda).

HÜNTÝUT [hüntýu:t], *syp., gepl. d.* Doýmaz-dolmaz, örän iýermen.

HÜNÜBIRÝAN [hü:nüvirýa:n], *hal.* Bagryňy gan edip, janyňy paralap. – *Aty şony habar bermek üçin bäräk gaýdandyr – diýip, Mamagül hünübirýan aglaýardy.* (A.Gowşudow).

HÜÑEK [hüñök], *at.* Jaýyň diwarlarynda şemal geler ýaly goýulýan deşik. *Äpişge hüñeklerinden tozanly ýel köwsarlap urýardy.*

HÜÑKÄR [hüñkä:r], *at. 1.* Hökümi ýöreyän hökümdar. *Hüñkäriň önünde bir tutaryk boldy* ("Görogly"). *Köñüller köşgünde hyýalyň hany, Öwladý hüñkäre meñzär hökümlü* (Magtymguly). **2.** Oglana dakylýan at.

HÜÑME [hüñmö], *iş ady.* Hüñmek ýagdaýy.

HÜÑMEK [hüñmök], *işl. 1.* Bir zadyň içini çuň oýmak, köwmek. *Ol tümi ýerdöle şekilinde, agzyndan bir adam girip biler ýaly edip aşak gazypdyr-da, ony hem bir gapdala hüñüpdür* (A. Gowşudow). **2. gepl.d.** Cuwaldaky bugdaýy we ş.m. oýup, almalysyndan köp almak. *Bir görsem, ol çuwaldaky bugdaýy hüñüp, gutarara gelipdir.*

HÜÑMEKLIK [hüñmöklük], *iş ady.* Hüñmek ýagdaýy.

HÜÑÜLMEK [hüñülmök], *işl.* Içi oýulmak, köwürmek.

HÜÑÜRDEME [hüñürdömö], *iş ady.* Hüñürdemek ýagdaýy.

HÜÑÜRDEMEK [hüñürdömök], *işl.* Biri ýa-da bir zat barada özbaşyňa zeyrenip gürlemek, gaharly käýinmek.

HÜÑÜRDEMEKLIK [hüñürdömöklük], *iş ady.* Hüñürdemek ýagdaýy.

HÜÑÜRDEŞMEK [hüñürdöşmök], *işl.* Bile hüñürdemek. *Olar biz seni boşadarys diýip hüñürdeşdiler.*

HÜÑÜRDE-HÜÑÜR [hüñürdö-hüñür]: **hüñürde-hüñür bolmak** ählisi hüñürdeşmek.

HÜÑÜRDEÝIŞ [hüñürdöýüş], *iş ady.* Hüñürdemek ýagdaýy.

HÜÑÜRDÄBERMEK [hüñürdä:vermek], *işl.* Hüñürdäp başlamak

HÜÑÜRDI [hüñürdü], *at.* Nägilelik bilen eşidiler-eşidilmez edilýän gürrüň, hüñür-hüñür. *Goja özüniň hüñürdisi bilen olary ýatyrmary.*

HÜÑÜR-HÜÑÜR, *at. ser. Hüñürdi.* Hüñür-hüñürüni azrak et-de, buýrulanyny ediber!

HÜÑÜŞ, *iş ady.* Hüñmek ýagdaýy.

HÜRRI [hürri], *syp. 1.* Çaknyşdyrma usulynda alnan. **2.** Söğünç söz.

♦ **Hürri guzlamak** öz guzlaýan ýerinde guzlaman,

başga ýerde gizlin guzlamak (esasan, towuk hakynda).

HÜRSEK [hürsök], *at.* Orak pisint, daş ýüzi ýiti, iç ýüzi dişli ekin otalýan gural.

HÜRSEKLEME [hürsöklömö] **I**, *iş ady.* Hürsekl-emek işi.

HÜRSEKLEME [hürsöklömö] **II**, *iş ady.* Hürsekl-emek ýagdaýy.

HÜRSEKLEMEK [hürsöklömök] **I**, *işl.* Hürsegiň kömegi bilen otamak, hürsek bilen ekinleriň otuny aýyrmak.

HÜRSEKLEMEK [hürsöklömök] **II**, *işl.* Tirsek ýa-da ýumruk bilen biriniň böwrüne, gapdalyna dürtmek, symsyklamak, hürsemek. *Ýoldaşym yrsarap, ony hürsekleýärdi.*

HÜRSEKLEMEKLIK [hürsöklömöklük] **I**, *iş ady.* Hürseklemek işi.

HÜRSEKLEMEKLIK [hürsöklömöklük] **II**, *iş ady.* Hürseklemek ýadgaýy.

HÜRSEKLENMEK [hürsöklönmök] **I**, *işl.* Hürsek bilen otalmak.

HÜRSEKLENMEK [hürsöklönmök] **II**, *işl.* Tirsek bilen biriniň böwrüne dürtülmek.

HÜRSEKLEŞMEK [hürsöklöşmök] **I**, *işl.* Hürsek bilen otaşmak; bilelikde hürsek bilen otamak.

HÜRSEKLEŞMEK [hürsöklöşmök] **II**, *işl.* Biri-birini hürseklemek. *Aýallar ony ýerli-ýerden hürsekleşip başladylar.*

HÜRSEKLÄBERMEK [hürsöklä:vermek], *işl.* Hürsekläp başlamak.

HÜRSEKLEÝIŞ [hürsöklöýüş] **I**, *iş ady.* Hürsekl-emek işi.

HÜRSEKLEÝIŞ [hürsöklöýüş] **II**, *iş ady.* Hürsekl-emek ýagdaýy.

HÜRTÜLDEME [hürtüllömö], *iş ady.* Hürtülde-mek ýagdaýy.

HÜRTÜLDEMEK [hürtüllömök], *işl.* Hürtüldili ses etmek, hürtüldili seslenmek.

HÜRTÜLDEMEKLIK [hürtüllömöklük], *iş ady.* Hürtüldemek ýagdaýy.

HÜRTÜLDETMEK [hürtüllötmök], *işl.* Hürtüldili seslendirmek.

HÜRTÜLDEÝIŞ [hürtüllöýüş], *iş ady.* Hürtülde-mek ýagdaýy.

HÜRTÜLDI [hürtüllü], *at.* Bir zat sünjülende, çümende döreyän sesiň ady.

HÜŞERILIBERMEK [hüşörlüvermek], *işl.* Hek-gerilip ugramak.

HÜŞERILIŞMEK [hüşörlüşmök], *işl.* Birnäçe bolup, bolup duran, birden yüz beren waka, zada gaty geň galyp seretmek, gulak gabartmak. *Hemmeler hüşerilişdiler.*

HÜŞERILMEK [hüşörlümök], *işl., ser. Hüşermek.*

HÜŞERIŞMEK [hüşörüşmök], *işl., ser.*

HYKGA, *hal*. Birden, hasyr-husur.

HYKGY-ÇOKGUSYZ [hykgy-çokgusuz], *syp.*, *ser.* **Hykgy-pykgysyz**.

HYKGY-ÇOKGY, *at.* 1. Kesellilik zerarly ýüze çykýan näsaglyk, ýarawsyzlyk. *Onuň hykgy-çokgusy has artyp başlady.* 2. Işi, ýumşy ýerine ýetirmekligi göwnemezlik zerarly bildirilýän esassyz bahana. *Hany, hykgy-çokgyny goýaly-la!*

HYKGYLDABERMEK [hykgylla:vermek], *ışl.* Hykgyldyly seslenibermek.

HYKGYLDAMA [hykgyllama], *ış ady.* Hykgyldamak ýagdaýy.

HYKGYLDAMAK [hykgyllamak], *ışl.* 1. Hykgyldyly ses çykarmak, hykgyldyly seslenmek. *Bu aýalyň häliden bäri hykgyldap oturan çagasy birden aglap başlady.* 2. *göç. m.* Zähmeti söýmezlik, ýaltalyk zerarly hykgy-çokgy etmek, bahana aramak, işýakmaz bolmak. *Hykgyldap oturma-da işiňe ugra!*

HYKGYLDAMAKLYK [hykgyllamaklyk], *ış ady.* Hykgyldamak ýagdaýy.

HYKGYLDAŞMAK [hykgyllaşmak], *ışl.* Köp bolup hykgyldamak.

HYKGYLDAÝYŞ [hykgyllaýyş], *ış ady.* Hykgyldamak ýagdaýy.

HYKGYLDY [hykgylly], *at.* 1. Agyry, näsaglyk zerarly hykylap, agyrylyk bilen dem alynmak netijesinde çykýan sesiň ady. 2. *göç. m.* Iş ýakmazlyk, ýaltalyk netijesinde edilýän hykgy-çokgy, bahana. *Hykgyldyny az edip, gowy işlemek gerek.*

HYKGY-PYKGY, *at.* Bolgusyz bahana, biderek delil.

HYKGY-PYKGYSYZ, *syp.* Gep-gürrüňsiz, hiç bir bahanasyz. *Hykgy-pykgysyz şu ýerden göteriliň.*

HYKLABERMEK [hykyla:vermek], *ışl.* Hykgyldy sesini çykaryp başlamak.

HYKLAMA [hykylama], *ış ady.* Hyklamak ýagdaýy.

HYKLAMAK [hykylamak], *ışl.*, *ser.* **Hykgyldamak**. *Oglan syrkawlapdy, hyklap ýatyrdy.*

HYKLAMAKLYK [hykylamaklyk], *ış ady.* Hyklamak ýagdaýy.

HYKLAŞMAK [hykylaşmak], *ışl.* Köp bolup hyklamak. *Birnäçe göle hyklaşyp ýatyrdy.*

HYKLAÝYŞ [hykylaýyş], *ış ady.* Hyklamak ýagdaýy.

HYKYRDAMA, *ış ady.* Hykyrdamak ýagdaýy.

HYKYRDAMAK, *ışl.* Hykyrdyly seslenmek.

HYKYRDAMAKLYK, *ış ady.* Hykyrdamak ýagdaýy.

HYKYRDAŞMAK, *ışl.* Köp bolup hykyrdamak.

HYKYRDAÝYŞ, *ış ady.* Hykyrdamak ýagdaýy.

HYKYRDY, *at.* Hykyr-hykyr edilip gülnende çykýan sesiň ady.

HYKYR-HYKYR, *at.* Hykyrды sesi, hykyrdap çykýan gülkiniň sesi.

HYLA, *at.* Eşegiň gerşine dürtmek üçin ýörite ýasalan uýy çiş taýajyk, syh.

HYLÇYLDAMA [hylçyllama], *ış ady.* Hylçyldamak ýagdaýy.

HYLÇYLDAMAK [hylçyllamak], *ışl.* Bir ýere batly urulmak, ýere batly ýykylmak, hylçyldyly ses etmek. *Hylçyldap ýere ýazylmak.*

HYLÇYLDAMAKLYK [hylçyllamaklyk], *ış ady.* Hylçyldamak ýagdaýy.

HYLÇYLDATMAK [hylçyllatmak], *ışl.* Hylçyldyly ses etdirip ýere urmak. *Ony ýokary galdyrdy-da, ýene oturgyjyna hylçyldadyp urdy.*

HYLÇYLDAÝYŞ [hylçyllaýyş], *ış ady.* Hylçyldamak ýagdaýy.

HYLÇYLDY [hylçylly], *at.* Hylçyldap çykýan sesiň ady.

HYLLALLA [hyllalla:], *at, syp.* Aňsat däl, görgi, çetin, müşgil, uly kynçylyk. *Oňa gep düşündirmek uly hyllallady.*

HYLLALLALY [hyllalla:ly], *syp.* Kynçylykly amala aşyrylýan, görgüsi köp bolan. *Hyllallaly mesele.*

HYLLYK, *at, ser.* **Gyllyk**.

♦ **Hylygyňy akdyryp ýörmek** özüňi oňarmazlyk, sana geçmezlik.

HYLT, *at, gepl. d.* Ýürekde galýan öýke-kine, öýke, nägilelik, kitüw. *Onuň ýüregindäki hylty heniz aýrylmandyr.*

HYLTLY, *syp., gepl. d.* Öýkeli, kineli. *Hylyly bolup, kine etmek bir-bire, Elli müňden aşmak senä ýaraşmaz* (Baýly şahyr).

HYLWAT [hylwot], *at, k. d.* Gizlin, ogryn, çola ýer. *Hylyl çeker şekerler, dahan içre tilinden, Hylwat ýerde bezm edip, guçsam inçe bilinden* (Mollanepes).

HYMMYL, *at.* Türkmen aýal-gyzlarynyň eginlerini silkip, aýratyn hereket bilen ýerine ýetirýän halk döredijilik aýdymlarynyň bir görnüşi.

HYMY-SYMY, *at, ser.* **Hümi-sümi**.

HYMYR-SYMYR, *at, ser.* **Hümür-sümür**. *Myhmanyň keýpsizligini görüp, olar öz aralarynda hymyr-symyr edişdiler.*

HYNA [hy:na], *at.* Saça, sakgala we ş. m. çalynýan boýag, urulýan gyzylyt-sary reňk.

HYNALAMA [hy:nalama], *ış ady.* Hynalamak ýagdaýy.

HYNALAMAK [hy:nalamak], *ışl.* Hyna çalmak, hyna bilen boýamak. *Saçyňy hynalamak.*

HYNALAŞMAK [hy:nalaşmak], *ışl.* Hynalamaga kömek etmek.

HYNALATMAK [hy:nalatmak], *ışl.* Hyna bilen boýatmak, hyna çaldyrmak.

HYNALAÝYŞ [hy:nalaýyş], *ış ady.* Hynalamak

hüyünden (Aşky).

◇ **HÜYİ alyşmak** gylyk-häsiýeti biri-biriniňkä gabat gelmek –Şeýdip, olaryň *hüyü alşyp gitdi. Olar her hili gürrüňler etdiler, şorta sözler aýdyşdylar* (A.Gowşudow).

HÜYDEŞ [hüy döş], *syp.* Gylykdaş, häsiyetdeş, pikirdeş. "*Pis pisi tapar, suw pesi*" diýen ýaly her kimin özüniň *hüydeşi bar*.

HÜY-HÄSIYET [hüy-hä:siýet], *at, ser.* Häsiýet 1. *Nabadyň hüý-häsiýeti ajaýypdy.*

HÜY-HÄSIYETLI [hüy-hä:siýetli], *syp.* Üýtgeşik hüýi, häsiýeti bolan.

HÜYLI [hüylü], *syp.* Özboluşly, özüne has bolan aýratyn hüýi bolan. *Bugdaý reňk bolsun akdan-garadan, Ýagşy gylyk, ýagşy hüýli gerekdir* (Halk aýdymyndan).

HÜYPÜYPIK [hüypüypük], *at.* Gara-ala, menek-menek ýelekli, uzyn hüpükli owadanja guş.

HÜYR, 1. *syp.* Owadan, görmegeý, şekilli. *Ýüzüni meňzetdim Hüýr perä.* 2. *at.* Näzenin, behişt gyzy, peri. *Ýa peri-peýkerdir ol, ýa sekiz uçma hüýrüdür, Ýa asaldyr, ýa nabat, ýa-ha alarnyň biridir* (Şabende).

HÜYT: **hüýt gara** gaty gara, örän gara, gap-gara. *Otly hüýt gara tüsse goýberdi.*

HYBYL [hyvyl], *at.* Bir zadyň sary, tüysi, durky. *Öň ýüpünem gün hyblyny almaz ýaly ur-tut kölegä geçirip goýar* ("Watan").

HYDYR: hydyr gören ýaly ekilen ekinler, miweli agaçlar örän bol hasyl getirende aýdylýar, başyna gören ýaly.

HYGYLDAMA [hy:gyllama], *iş ady.* Hygyldamak ýagdaýy.

HYGYLDAMAK [hy:gyllamak], *işl.* Hygyldyly ses etmek, gygyldyly seslenmek. *Onuň bokurdagy hygyldap ses etdi.*

HYGYLDAMAKLYK [hy:gyllamaklyk], *iş ady.* Hygyldamak ýagdaýy.

HYGYLDAŞMAK [hy:gyllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden hygyldap ses çykmak.

HYGYLDAÝYŞ [hy:gyllaýyş], *iş ady.* Hygyldamak ýagdaýy.

HYGYLDY [hy:gyly], *at.* Bokurdakdan boglanda we ş.m. ýagdaýda bogazdan gygyldap çykýan sesiň ady.

HYH, *üml.* Eşek sürlende aýdylýan söz. *Ol "hyh, hyh" diýip, taýharyň gerşine dürti.*

HYH-TÜF, *s. ş. aňl. söz.* Tüýkürilende çykýan ses. *Agzyndaky palçygyny ýeňi bilen süpürdi, "hyh-tüf" diýip tüýkürdi.*

HYJALAT [hyja:lat], *at, k. d.* Haýa; utanç, uýat; gyjalat. *Gül hyjalatdan gyzarylyp, Şermisar oldy ýene* (Şah Ysmaýyl). *Hyjalatda goýmagyn ýagşy-ýaman içinde* (Magtymguly).

HYJUW, *at.* Işe, okuwa we ş. m. herekete bolan güýçli joşgun, isleg.

HYJUWLANDYRMAK [hyjuwlonnurmok], *işl.* Hyjuwlanmaga itergi bermek, hyjuwlanar ýaly etmek. *Bu hoş habar ony has-da hyjuwlandyrdy.*

HYJUWLANDYRYJY [hyjuwlonnurujy], *syp.* Hyjuw dörediji, hyjuw oýaryjy.

HYJUWLANMA [hyjuwlonmo], *iş ady.* Hyjuwlanmak ýagdaýy.

HYJUWLANMAK [hyjuwlonmok], *işl.* Bir işi, hereketi we ş. m. ýerine ýetirmäge hyjuw, joşgun döremek, hyjuw almak.

HYJUWLANMAKLYK [hyjuwlonmokluk], *iş ady.* Hyjuwlanmak ýagdaýy.

HYJUWLANYBERMEK [hyjuwlonuvermek], *işl.* Hyjuw, joşgun dörebermek, hyjuwlanyp başlamak.

HYJUWLANYŞ [hyjuwlonus], *iş ady.* Hyjuwlanmak ýagdaýy.

HYJUWLY, *syp.* Hyjuw, joşgun bilen hereket edýän. *Ýaşlar galapyn hyjuwly bolýar* ("Edebiýat we sungat").

HYJUWLYLYK [hyjuwluluk], *at.* Hyjuwy, joşguny barlyk, joşgunlylyk. *Tolgunmak bolsa hyjuwlylyga peýda edýär diýýärler.*

HYJYL, *at, k. d.* Utanç, utanç-haýa. *Hyjyl çeker şekerler, dahan içre tilinden* (Mollanepes).

HYŽŽYLDABERMEK [hyžžylla:vermek], *işl.* Hyžžyldyly seslenibermek.

HYŽŽYLDAMA [hyžžyllama], *iş ady.* Hyžžyldamak ýagdaýy.

HYŽŽYLDAMAK [hyžžyllamak], *işl.* Hyžžyldyly ses çykmak, hyžžyldyly seslenmek. *Onuň bogazy hyžžyldap durdy.*

HYŽŽYLDAMAKLYK [hyžžyllamaklyk], *iş ady.* Hyžžyldamak ýagdaýy.

HYŽŽYLDAŞMAK [hyžžyllaşmak], *işl.* Köp bolup hyžžyldamak, ýerli-ýerden hyžžyldap ses çykmak. *Hyžžyldaşyp duran küýzelerden çal guýup berdiler.*

HYŽŽYLDATMAK [hyžžyllatmak], *işl.* Hyžžyldar ýaly etmek, hyžžyldyly seslendirmek. *Ol bogazyny hyžžyldadyp gürlledi.*

HYŽŽYLDAÝYŞ [hyžžyllaýyş], *iş ady.* Hyžžyldamak ýagdaýy.

HYŽŽYLDY [hyžžyly], *at.* Näsağlyk zerarly bogazdan, öýkenden ýa-da ajan, turşan suwuklykdan we ş. m. çykýan sesiň ady. *Onuň öýkeniniň hyžžyldysy hem eşidilýärdi.*

HYK [hy], *s. ş. aňl. söz.* Adam agyr yük göterende, güýçli agyra çydamadyk ýagdaýynda az wagtylyk demi saklanyp, bokurdagyndan çykýan ses.

HYKARAT [hyka:rat], *at, k. d.* Kemsitme; teýene. *Mähnet artyp, rahatym daş boldy, Hykarat görgüsi çasly bolupdyr* (Çary Afzal).

HYK-ÇOK, *at, ser.* Hykgy-çokgy 1.

◇ **Hyk-çok etmek** bolgusyz bahana etmek.

ýagdaýy.

HYNALY [hy:naly], *syp.* Hyna çalnan, hyna boýalan. *Bagyňa bagban bolup, tirsem gunça güliünden, Gülgün şerap içeli, ter hynaly goluňdan* (Baýram şahyr).

HYNÇGYLAWUK [hynçgýlowuk], *at, ser.* **Synç-gylawuk.**

HYNÇGYRMA [hynçgýrma], *iş ady.* Hynçgyrmak ýagdaýy.

HYNÇGYRMAK [hynçgýrmak], *işl.* Aňňyrjak ýaly edip, çala ses çykarmak, sojap seslenmek (eşek hakynda). *Onuň taýhary gulaklaryny üşerdip, birdenkä hynçgyryp başlady.*

HYNÇGYRMAKLYK [hynçgýrmaklyk], *iş ady.* Hynçgyrmak ýagdaýy.

HYNÇGYRYBERMEK [hynçgýryvermek], *işl.* Aňňyrjak ýaly edip, sojap seslenibermek (eşek hakynda).

HYNÇGYRYS [hynçgýrys], *iş ady.* Hynçgyrmak ýagdaýy.

HYNÇGYRYSMAK [hynçgýrysamak], *işl.* Bilelikde hynçgyrmak. *Eşekler aňňyryşyp, hynçgyryşyp, bary birden uly goh turuzdylar.*

HYNNY-MYNNY, *at.* Bolgusyz, ugursyz bahana, göwünli-göwünsiz delil. *Aý, ola maşgalamyz entek ýaş – diýip, hynny-mynny edip başlady.*

HYŇ: hyň bermek köp märeke ýygnanmak, kem-siz dolmak, toplanmak. *Zala ýygnanan märeke hyň berýärdi.* **hyň urmak** gaty gaharyň gelmek, ganyň gyzmak, haýbat atmak. *Sähet hyň urup, sözüni kesdi.*

HYŇK: hyňk etmek biri ýa-da bir zat barada dil ýarmak, gürrüň etmek, sesiňi çykarmak. *Hyňk edäýseň, gowulyga garaşma.* **Hyňk etmezlik** biri ýa-da bir zat barada jynkyňy, sesiňi çykaryp bilmezlik, hiç zat barada gürrüň edip, aýdyp bilmezlik.

HYŇK-MYŇK: hyňk-myňk etmek *ser.* **Hyňk-pyňk etmek.**

HYŇK-PYŇK: hyňk-pyňk etmek gümmi-sümme etmek, gümmi-sümmä urmak, haňk-huňk etmek.

HYŇŇYLDAMA [hyňňyllama], *iş ady.* Hyňňyldamak ýagdaýy.

HYŇŇYLDAMAK [hyňňyllamak], *işl.* Bir hili igençli, inirdili, nägile ýagdaýda bir zatlar diýmek, nägilelik bildirmek.

HYŇŇYLDAMAKLYK [hyňňyllamaklyk], *iş ady.* Hyňňyldamak ýagdaýy.

HYŇŇYLDASMAK [hyňňyllasamak], *işl.* Bilelikde hyňňyldamak.

HYŇŇYLDAYYS [hyňňyllaýys], *iş ady.* Hyňňyldamak ýagdaýy.

HYŇRANMA, *iş ady.* Hyňranmak ýagdaýy.

HYŇRANMAK, *işl.* 1. Üýrjek ýaly edip hyrlamak (it, ýyrtyjy haýwan hakynda). *It ýüzüni bize bakan tutup hyňranýardy.* 2. *gepl. d.* Birine gahar-gazap bildirmek,

azgyrylmak.

HYŇRANYŞ, *iş ady.* Hyňranmak ýagdaýy.

HYŇRANYŞMAK, *işl.* Bilelikde hyňranmak. *Daşarda hyňranýşýan itleriň sesi bizi eýmendirdi.*

HYŇZAMA, *iş ady.* Hyňzamak ýagdaýy.

HYŇZAMAK, *işl.* Möwç urmak, joşup daşmak, dolup zor salmak, dyňzamak. *Ol öz bedeninde tükeniksiz güýjüň hyňzap joşýandygyny duýdy.*

HYŇZAMAKLYK, *iş ady.* Hyňzamak ýagdaýy.

HYŇZAYYS, *iş ady.* Hyňzamak ýagdaýy.

HYR, *at.* Tüpeňiň niliniň, turbanyň, naýça pisint şaýlaryň we ş. m. iç hem-de daş ýüzündäki kesilip edilýän aýlaw-aýlaw ýoljagazlar.

HYRAÇ [hyra:ç], *at, taryh.* Orta asyrlarda Gündogar ýurtlarda salynýan salgyt. *Hyraýňy, salgydyňy kân berip, Gezdik, köp işiňe ýarap, hoş imdi* (Seýdi).

HYRAMAN [hyrama:n], *at, ser.* **Hyrram.**

HYRAWA [hy:rowo], *at.* Ýörite ekilmän, öň ekilen ýere tohum gaçyp, dökülip gögeren ekin; bugdaý, arpa, pomidor, sogan, gawun, garpyz ýaly ekinler. *Indi hyrawa ekinler bütin maşgala güýmenje boldy* (N. Esenmyradow).

HYRÇ, *at.* Aşaky dodagyň daş ýüzi.

◊ **Hyrç etmek** *ser.* **Hyrçyňy dişlemek.** *Girdim бага бүтин дүнья харç edip, Bakdym güle, arman bilen hyrç edip* (Magtymguly). **Hyrçyňy dişlemek** aşaky dodagyňy dişläp, gahar-gazap, ökünç bildirmek, ahmyr etmek. *Ol hyrçyny dişläp, kellesini ýaýkaýardy.*

HYRÇYLDAMA [hyrçyllama], *iş ady.* Hyrçyldamak ýagdaýy.

HYRÇYLDAMAK [hyrçyllamak], *işl.* Hyrçyldyly ses çykarmak, hyrçyldyly seslenmek. *Onuň ýalaňaç aý-agyna hyrçyldap bir zat çümdi.*

HYRÇYLDAMAKLYK [hyrçyllamaklyk], *iş ady.* Hyrçyldamak ýagdaýy.

HYRÇYLDATMAK [hyrçyllatmak], *işl.* Hyrçyldyly seslendirmek.

HYRÇYLDAYYS [hyrçyllaýys], *iş ady.* Hyrçyldamak ýagdaýy.

HYRÇYLDY [hyrçylly], *at.* Bir zat çümeninde ýa-da bat bilen ýiti zat sünjülende döreýän sesiň ady.

HYRDAMAKSAT, *syp.* Uly, üýtgeşik bir ähmiýetli maksady bolmadyk. *Hakykatdanam, hyrdamaksat janderdiler däl-de, gözüňi dokundyrýan, kölegesinde saýalaýmaly, töwekgelden tutanyerliler gerek* (Nesil.).

HYRKEŞ, *at.* Hyr kesilýän gural, enjam.

HYRK-HYRK: hyrk-hyrk etmek hyrklydamak, hyrklydap ses etmek.

HYRKYLDABERMEK [hyrkylla:vermek], *işl.* Hyrklydyly seslenibermek, hyrk-hyrk edibermek.

HYRKYLDAMA [hyrkyllama], *iş ady.* Hyrklydamak ýagdaýy.

HYRKYLDAMAK [hyrkyllamak], *işl.* Hyrklydyly

ses çykarmak, hyrkyladyly seslenmek.

HYRKYLDAMAKLYK [hyrkylamaklyk], *iş ady.* Hyrkyldamak ýagdaýy.

HYRKYLDAYÝŞ [hyrkylayýş], *iş ady.* Hyrkyl-damak ýagdaýy.

HYRKYLDY [hyrkylly], *at.* Näsaglyk ýa-da bogul-mak netijesinde hyrk-hyrk edip bogazdan çykýan sesiň ady. *Ondan çalaja hyrkylady eşidildi.*

HYRLABERMEK [hyrla:vermek], *işl.* Üýrjek, ýarjak ýaly edip gaharly seslenibermek.

HYRLAMA, *iş ady.* Hyrlamak ýagdaýy.

HYRLAMAK, *işl.* Üýrjek, ýarjak ýaly edip gaharly seslenmek (it, ýyrtjy haýwanlar hakynda).

HYRLAMAKLYK, *iş ady.* Hyrlamak ýagdaýy.

HYRLAŞMAK, *işl.* Bilelikde hyrlamak.

HYRLAYÝŞ, *iş ady.* Hyrlamak ýagdaýy.

HYRLY, *at.* Agzyndan doldurylyp, ýeke gülle atýan, niliniň içine hyr kesilen gadymy tüpeň.

HYRRA, *hal.* Birden, bir bada, derrew, tiz, çalt. hasyr. *Onuň gözleri garaňkyrap, hyrra başy aýlandy. Oglanjyk hyrra yzyna öwrüldi.*

HYRRAM: hyrram telpek gytyk baganadan tikilip, üstüne mata tutulan tegelek telpek.

HYRRYLDAMAK [hyrrylamak], *işl.* Hyrryldyly ses etmek, hyrryldyly seslenmek. *Agaç kesilende byçgy hyrryldayar.*

HYRRYLDAMAKLYK [hyrrylamaklyk], *iş ady.* Hyrryldamak ýagdaýy.

HYRRYLDAYÝŞ [hyrrylayýş], *iş ady.* Hyrryldamak ýagdaýy.

HYRRYLDY [hyrrylly], *at.* Byçgy bilen agaç kesilende, bir zat üwelende, it hyrlanda we ş. m. ýag-daýlarda döreýän sesiň ady.

HYRS, *at, k.d.* Aýy. *Sugun, hyrs jeňňeli söyär. Keýik, gulan çöli söyär* (Zelili).

HYRSYZ, *syp.* Hyr edilmedik, hyry bolmadyk. *Hyrsyz çüý.*

HYRSYZ [hy:rsyz], *syp.* Gahary ýüzüne çykyp duran, gaharjaň, rehim-şepagatsyz; rehimsiz. *Onuň ýüzi örän hyrsyzdy.*

HYRSYZLANDYRMAK [hy:rsyzlannymak], *işl.* Hyrsyzlyk ýagdaýyna getirmek, hyrsyz etmek.

HYRSYZLANMA [hy:rsyzlanma], *iş ady.* Hyrsyzlanmak ýagdaýy.

HYRSYZLANMAK [hy:rsyzlanmak], *işl.* Gaharjaňlyk sypatyna girmek, hyrsyz bolup başlamak, ýüz-gözüni gaharly çytmak. *Ýüzi öňküsinden-de hyrsyzlandy.*

HYRSYZLANMAKLYK [hy:rsyzlanmaklyk], *iş ady.* Hyrsyzlanmak ýagdaýy.

HYRSYZLANYBERMEK [hy:rsyzlanyvermek], *işl.* Hyrsyz bolup başlamak.

HYRSYZLANÝŞ [hy:rsyzlanyş], *iş ady.* Hyrsyz-

zlanmak ýagdaýy.

HYRSYZLYK [hy:rsyzlyk], *at.* Hyrsyz görmüşde bolmaklyk, gaharjaňlyk, hyrsyzyň ýagdaýy.

HYRS: hyrsyň gitmek, gurbuň, güýç kuwwatyň gitmek. **Hyrs ýanamak** ýersiz-ýere bahana aramak, yrsaramak.

HYRT-HYRT, *s. ş. aňl. söz, ser.* **Hyrtyldy.**

HYRTYLDAMA [hyrtyllama], *iş ady.* Hyrtyldamak ýagdaýy.

HYRTYLDAMAK [hyrtyllamak], *işl.* Hyrtyldyly ses çykamak, hyrtyldyly seslenmek.

HYRTYLDAMAKLYK [hyrtyllamaklyk], *iş ady.* Hyrtyldamak ýagdaýy.

HYRTYLDATMAK [hyrtyllatmak], *işl.* Hyrtyldyly ses çykarmak, hyrtyldyly seslendirmek. *Ol ony bäsine bakdyrjak bolup sermeläp görse, maňlaýynda bir gol ýaly zat bar eken. Ol şony hyrtyldadyp kertip oturan eken* (Halk ertekisinden).

HYRTYLDAYÝŞ [hyrtyllaýýş], *iş ady.* Hyrtyldamak ýagdaýy.

HYRTYLDY [hyrtylly], *at.* Ter, gaty zat iýlende, kesilende we ş. m. ýagdaýlarda hyrt-hyrt edip çykýan sesiň ady. *Syçanjygyň nämendir bir zat iýýän hyrtyldysy eşidildi.*

HYRUÇ [hyru:ç], *at.* Ýürekde döreýän hyjuw, joşgun. *Yşk derýasy doldy, daşdy, gaýnady, Täze hyruç eýläp, gyzmaly boldum* (Magtymguly).

HYRUÇLANMA [hyru:şlonmo], *iş ady.* Hyruçlanmak ýagdaýy.

HYRUÇLANMAK [hyru:şlonmok], *işl.* Kalbyňda hyruç, joşgun döremek, kalbyňa hyruç aralaşmak.

HYRUÇLANMAKLYK [hyru:şlonmokluk], *iş ady.* Hyruçlanmak ýagdaýy.

HYRUÇLANÝŞ [hyru:şlonuş], *iş ady.* Hyruçlanmak ýagdaýy.

HYRUÇLYLYK [hyru:şluluk], *at.* Joşgunlylyk.

HYRYDAR [hyry:da:r], *syp.* Biriniň ýa-da bir zadyň höwesgäri, bir zady almak, edinmek islegi bolan.

HYRYDARLY [hyry:da:rly], *syp.* Hyrydary bar bolan, köp bolan, isleg bildirilýän.

HYRYDARLYK [hyry:da:rlyk], *at.* Biriniň ýa-da bir zadyň höwesgäri bolmaklyk, bir zada islegiň bolmaklyk, birine ýa-da bir zada höwes etmeklik. *Men özümiň ol ata hyrydarlygymy bildirdim.*

HYRYN-DYKYN [hyry:n-nyky:n], *hal.* Dos-doly, dykylp doldurylan. *Sähel salymda howly adamdan hyryn-dykyn doldy.*

HYRYN-DYKYNLYK [hyry:n-nyky:nlyk], *at.* Dykylp doldurylan ýagdaýda bolmaklyk, dos-dolulyk.

HYS-HYS: hys-hys etmek ser. **Hyssyldamak.**

HYSLABERMEK [hysyla:vermek], *işl.* Hyssyldyly seslenibermek.

hytyrdaýar.

HYTYRDAMAKLYK, *iş ady.* Hytyrdamak ýagdaýy.

HYTYRDAÝYŞ, *iş ady.* Hytyrdamak ýagdaýy.

HYTYRDY, *at.* Gaty zat gazalanda, iýlende, gemrilende we ş. m. ýagdaýda döreýän sesiň ady.

HYÝAL [hyýa:l], *at.* Bir iş, mesele barada döreýän meýil, pikir, isleg, arzuw. *Dag başy dumansyz bolmaz, är başy hyýalsyz* (Nakyl).

HYÝALBENT [hyýa:lvent], *syp.* Boş arzuw ediji, göwün ýüwürdişi, hyýal ediji.

HYÝALBENTLIK [hyýa:lventlik], *at.* Boş arzuw edijilik, göwün ýüwürdiçilik, hyýal edijilik.

HYÝALLANMA [hyýa:llanma], *iş ady.* Hyýallanmak ýagdaýy.

HYÝALLANMAK [hyýa:llanmak], *işl.* Bir işi ýerine ýetirmek, amala aşyrmak üçin hyýal etmek, meýil etmek. *Biz kino gitmäge hyýallandyk.*

HYÝALLANMAKLYK [hyýa:llanmaklyk], *iş ady.* Hyýallanmak ýagdaýy.

HYÝALLANYŞ [hyýa:llanyş], *iş ady.* Hyýallanmak ýagdaýy.

HYÝALY [hyýa:ly], *syp.* Boş arzuw, iş ýüzüne geçmedik, amala aşman galan, hyýalda galan.

HYÝANAT [hyýa:nat], *at.* Edilýän ýamanlyk, ýetirilýän zyýan, erbetlik. *Hyýanat etmek.*

HYÝANATÇY [hyýa:natçy], *at.* Hyýanat, ýamanlyk edýän adam, hyýanatkär. *Men olar hyýanatçydyrlar öýimeýärdim.*

HYÝANATÇYLYK [hyýa:natçylyk], *at.* Hyýanat edijilik, zyýan getirijilik, edilýän ýamanlyk, erbetlik.

HYÝANATÇYLYKLY [hyýa:natçylykly], *syp.* Hyýanat edijilikli, kast edijilikli, hyýanat alamaty bolan.

HYÝANATKÄR [hyýa:natkär], *at, ser.* Hyýanatçy. *Eýsem, şol hyýanatkär kimdi?*

HYÝANATKÄRLIK [hyýa:natkärlik], *at, ser.* Hyýanatçylyk.

HYÝANATLY [hyýa:natly], *syp., ser.* Hyýanatçylykly.

HYÝAR [hyýa:r], *at.* 1. Bakja ekini. 2. Şol ekiniň süürümtik gök hasyly.

HYÝARLYK [hyýa:rlyk], *at.* Hyýar ekilen ýer, hyýaryň köp biten ýeri.

HYZLABERMEK [hyzyla:vermek], *işl.* Hyzylap seslenibermek, hyzlap ses edibermek.

HYZLAMA [hyzylama], *iş ady.* Hyzlamak ýagdaýy.

HYZLAMAK [hyzylamak], *işl.* Hyzzyldyly ses çykmak, hyzzyldyly seslenmek. *Iňrik garalyp, çirkeýler hyzlaýardy.*

HYZLAMAKLYK [hyzylamaklyk], *iş ady.* Hyzlamak ýagdaýy.

HYZLAŞMAK [hyzylaşmak], *işl.* Bilelikde hyzlamak.

HYZLATMAK [hyzylatmak], *işl.* Hyzzyldyly seslendirmek.

HYZLAWAÇ [hyzlowa:ç], *at, ser.* **Hyzlawuk.**

HYZLAWUK [hyzlowuk], *at.* Ortasyndaky iki deşikden ýüp, eriş geçirilip, soňra tow berlip, pyrlandyrylyp oýnalýan oýnawaç.

HYZLAÝYŞ [hyzylaýyş], *iş ady.* Hyzlamak ýagdaýy.

HYZMAT, *at.* 1. Biriniň talabyny, ýumşuny, zerurlyklaryny kanagatlandyrmak üçin ýerine ýetirilýän iş, çekilýän zähmet. 2. Birine haýyr getirýän, goldaw, ýardam edýän hereket.

HYZMATÇY, *at, ser.* **Hyzmatkär.**

HYZMATDAŞ, *syp.* Birek-birek bilen hyzmatdaşlyk edýän.

HYZMATDAŞLYK, *at.* Birek-birek bilen özara peýdaly, arkaşyklyk çekilýän zähmet, bileleşip edilýän iş.

HYZMATKÄR [hyzmatkär], *at.* 1. Biriniň garamagynda, hususy hojalygynda hyzmat edýän, zähmet çekýän adam, hyzmatçy. 2. Biriniň bähbidini goraýan, birine hyzmat edýän adam.

HYZMATKÄRLIK [hyzmatkärlik], *at.* Hyzmatkäriň ýagdaýy, käri, hyzmat edijilik.

HYZZYLDAMAK [hyzzyllamak], *işl.* Hyzzyldyly seslenmek.

HYZZYLDAMAKLYK [hyzzyllamaklyk], *iş ady.* Hyzzyldamak ýagdaýy.

HYZZYLDASHMAK [hyzzyllaşmak], *işl.* Bilelikde hyzzyldamak.

HYZZYLDATMAK [hyzzyllatmak], *işl.* Hyzzyldyly seslendirmek.

HYZZYLDAÝYŞ [hyzzyllaýyş], *iş ady.* Hyzzyldamak ýagdaýy.

HYZZYLDY [hyzzyly], *at.* Hyzlawuk ýaly oýnawajyň ýa-da käbir zadyň hereketinden, aýlanmagyndan döreýän sesiň ady.

HYZZYLDYLY [hyzzylyly], *syp.* Hyzzyldyly ses edýän, hyzzyldap seslenýän.

HYZZYN [hyzzy:n]: **hyzzyn atmak (urmak)** *ser.* **Hyzzynlamak.** *Hezzet etseň eşege, hyzzyn urar duşaga* (Nakyl).

HYZZYNLAMA [hyzzy:nlama], *iş ady.* Hyzzynlamak ýagdaýy.

HYZZYNLAMAK [hyzzy:nlamak], *işl.* Art aýaklary bilen depirjiklemek (esasan eşek hakynda). *Eşek hyzzynlap başlady.*

HYZZYNLAMAKLYK [hyzzy:nlamaklyk], *iş ady.* Hyzzynlamak ýagdaýy.

HYZZYNLAŞMAK [hyzzy:nlaşmak], *iş ady.*

I

I [i:], Türkmen milli elipbiýiniň on birinji harpy we onuň ady.

IBA [i:va:], *at.* 1. Bir zatdan çekinme, gaça durma; uýat, haýa-şerim. *Uýalyp, ýerge bakyp, bizden ki iba kyla sen* (Mollanepes). 2. Bir zadyň täsiri zerarly döreýän hereket, tolgunma, ynjalyksyzlyk. *Çyrag iba kylar, ýel sesin aňsa* (Mollanepes). 3. göç. *m.* Ynam, ykrar. *Her kime syryn ýaýanyň, Sözünde iba bolarmy?* ("Şasenem – Garyp").

IBALY [i:va:ly], *syp.* 1. Gowy, oňat, ýerlikli. *Ol, öňüne at geçirenden ölenini ibaly görýärdi* (B. Kerbabaýew). 2. Derekli, oňly. *Emma göze ilip duran ibaly zat galmandy* (R. Gelenow).

IBERIBERMEK [i:verivermek], *işl.* Iberip başlamak; ibermegi dowam etmek.

IBERILMEK [i:verilmek], *işl.* Biri ýa-da bir zat başga ýere ýollanmak, gönderilmek.

IBERIŞ [i:veriş], *iş ady.* Ibermek ýagdaýy.

IBERIŞDIRMEK [i:verişdirmek], *işl.* Birnäçe zady, adamy iberip çykmak, ugradyşdyrmak, ýollaşdyrmak; yzly-yzyna, gezekli-gezegine ugratmak. *Çagalary okuwa iberişdirmek.*

IBERIŞMEK [i:verişmek], *işl.* 1. Iermäge kömek etmek. *Sen hatlary iberişýädiň, bolmasa men ýetişiksiz günde galýardym.* 2. Bile, birnäçe bolup ibermek.

IBERME [i:verme], *iş ady.* Ibermek ýagdaýy.

IBERMEK [i:vermek], *işl.* 1. Birini ýa-da bir zady bir ýerden başga bir ýere ýollamak, ugratmak, göndermek. 2. Hal işligiň -ip goşulmasyny kabul eden *ibermek* işliginden soň *durmak, ýörmek* ýaly kömekçi işlikler gelip, täze many ýokundyly düzümlü işlik ýasalar: **Iberip durmak** birsyhly ibermek.

IBERMEKLIK [i:vermeklik], *iş ady.* Ibermek ýagdaýy.

IBERTMEK [i:vertmek], *işl.* Ibermek işini başga birine etdirmek; ibermäge ýol bermek. *Hat ibertmek.*

IBERTMEKLIK [i:vertmeklik], *iş ady.* Ibertme işini başga birine etdirmeklik.

IBIRTDE-ZIBIRT [ivirtde-zivirt], Ikibaka gatnaw, başagaý, howlukmaç janly hereket, eýläk-beýläk eriş-argaç gatnaw. *Halk arabaly, düýeli, eşekli, pyýada ibirtde-zibirt, her kimiň ýüzi bazara tarapdy* (H. Derýaýew).

IBIRTDE-ZIBIRTLIK [i:virtde-zivirtlik], *at.*

Başagaýlyk, alňasaňlyk bilen edilýän hereket, alabas-gylyk, eýläk-beýläk köpçülikleýin ýetişiksiz gatnaw. *Obada ibirtde-zibirtlik başlanyp, obanyň içi gymyrsy boldy* (A. Gowşudow).

IBIRT-ZIBIRT [i:virt-zivirt], *gepl. d., ser.* **Ibirtde-zibirt.**

IBIRT-ZIBIRTLIK [i:virt-zivirtlik], *at, ser.* **Ibirtde-zibirtlik.**

IBLIS [ivli:s], *at.* 1. *dini.* Adamlary ýoldan azaşdyryjy, ýaman ýola salyjy hyýaly mahluk, şeýtan. 2. göç. *m.* Melgun, mekir, hilegär (adam hakynda).

IBLISLIK [ivli:slik], *at, kön.s.* 1. Mahluga, şeýtana mahsuslyk. 2. göç. *m.* Mekirlik, hilegärlik.

IBN, *at, k. d.* Iki adam adynyň ortasynda gelip, öňdäki adamyň ikinji orundaky adamyň ogludygyny aňladyp gelýän söz. *Olar Berdinyýaz ibn Oraz han, Utamyş batyrğa baş boluban...* (Abdysetdar Kazy).

IÇ, *at.* 1. Göwrede aşgazanyň, içegäniň, böwregiň we ş. m. ýerleşen ýeri; içki boşluk. *Içiňiz häzir gowy bolar welin, iýýän zadyňyza pikir bereweriň!* (B. Pürliýew). 2. Enäniň göwresi. *Çaga terbiýesi perzent dünýä inenden soň däl-de, ol heniz enesiniň içindekä başlanýandyr* ("Nesil"). 3. Bir zadyň içki göwrümi, sygymy, zat ýerleşýän ýeri. *Maşynyň içine-de dört adam ýerleşer.* 4. Bir ýeriň ýa-da bir zadyň arasy, ortasy, jümmüşi. *Tokalygynyň içi.* 5. göç. *m.* Adamyň pikiri, päl, niýet. *Ol hiç kime içini aýtmayardy.*

♦ **Içi düşmek** gawun, garpyz ýaly önümleriň içi gaty bişip zaýalanmak. **Içi gaýnamaz** gaty perwaýsyz; äwmezek. **Içi güjüklü gürrüň** kinaýa, kine gatyşykly aýdylan igençli gürrüň. **Içim tap** içki syrny aýtmayan, içi pikirli. (adam hakynda). *Içim tap adam.* **Içinden gaty (ýaman) getiren** sözüň doly many-synda örän mekir, niýeti ýaman, içi pis. *Ol içinden gaty getireniň biridi, oňa janyňy ynalarlyk ýokdy.* **Içinden ýalyn geçen** durmuşda, işde bişişen, köpi gören. *Ol içinden ýalyn geçen adamdyr, sähel zat üçin özüni ýitirip durmaz* ("Nesil"). **Içini köwmek** biriniň ugruny tapmak, ugruny ýekelemek, yrmak, öwürp öz diýeniňi etdirmek, ýel bermek. *Kuly ussanyň içini has köwmek üçin, ussa baka garady* (A. Durdyýew). **Içini üzme** bir zadyň köpüsini almak, bilner derejede egismek, azaltmak. *Sygyrlar samanyň içini üzüpdir.* **Içini ýakmak** biriniň gaharyny getirmek, birine garşy

keseli has-da beterleşdiripdir ("Saglyk").

IÇGIHANA [içgiha:na], *at, gepl. d.* Serhoş ediji içgiler içilýän ýer, meýhana.

IÇGILI [içgili], *syp.* Humarlandyryjy, serhoş ediji içgi içen, keýpi kök. *Sürüji içgili ýagdaýda ýol hereketini bozýar.*

IÇGIN [içgi:n], *hal. 1.* Janypkeşlik bilen, çyn ýürekden, düýpli. *Täze guruljak ymaratlaryň taslamalary bilen içgin tanyşdy* ("Türkmenistan"). **2.** Mähirli, gadyrly. *Olar içgin salamlaşdylar.* **3.** Setir, hatar zatda iç tarapyna çekilip duran, hataryň iç tarapynda salnan. *Ho-ol içgin salnan tamyň agzyndaky ak öýde bir goja ýaşayar.*

IÇGIN-IÇGIN [içgi:n-içgi:n], *hal. 1.* Has janypkeşlik bilen, çyn ýürekden. *Ýurduň baýlyklary hakynda içgin-içgin gürrüň berýär* ("Watan"). **2.** Gadyrly, mähirli. *Özüň bilen deň-duşlar hem garrylar meniň bilen ýitirip tapan ýaly salamlaşyp, içgin-içgin görüşdiler* (N. Pomma).

IÇGINLIK [içgi:nlik], *at.* Mähirlilik, gadyrlylyk, ýakynlyk. *Çaga-çuga hemme saglykmydyr, Aman poşşy! — diýip, Goçmyrat içginlik bilen soraşdy* (A. Gowşudow).

IÇGINSIREME [içgi:nsireme], *iş ady.* İçginsiremek ýagdaýy.

IÇGINSIREMEK [içgi:nsiremek], *işl.* Has gadyrly, mähirli bolan bolmak, içgin duran bolmak. *Rahym ýylma aýalynyň beýle içginsiremegine geňirgenip, elini ýuwdy* (O. Ödäýew).

IÇGOŞ [içgoş], *at.* Ynsandyr haýwanyň içaşy (garny, içgesi, bagrökeni we ş. m. agzalary). *Içgoşy çogdurylan, bokurdagy çeynelen güjük gana bulaşyp ýatyrady* (B. Kerbabaýew).

IÇGYSDYRYJY [içgyssyryjy], *syp.* Aramtakatdan aýyrýan, ýürek gysdyrýan, tukatlandyryýan. *Içgysdyryjy dymşlyk.*

IÇGYSGYÇ [içgyşgyç], *ser. İçgysgynç.* Çöl oňa başda içgysgyç ýaly görünse-de, soňabaka öwrenişip gitdi.

IÇGYSGYŇÇ [içgyşgynç], *syp.* Çolalykdan, gyzyksyzlykdan ýaňa ýüregiňi gysdyrýan, tukat. *Dynç alyş günleri çagasyz mekdebiň bosagasyndan gireniňden bir hili içgysgynç howa kalbyňy eýeleýär* ("Mugallymlar gazeti").

IÇHÜMETME, *iş ady.* Agyr oý-pikir, içinden ökünçli oýa batma. *Ýigidi gepletirmeyän, ine, şu içhümletmelerdi.*

IÇIGAR [içigar], *gepl. d.* Bir zatdan käýinilende, gaharyň gelende aýdylýan söz. *Wah, ýöne şu içigar saça alajym ýok, agaryp gidip baryar* ("Edebiýat we sungat").

♦ **Içigar galan (galmyş)** käýinilende, gaharyň gelende aýdylýan söz düzümi. *Içigar galany şakyrdadyp*

oturma-da, ýok et-dä! (B. Kerbabaýew).

IÇIGARA [içigara], *syp.* Birine görüplik, görübilmezçilik edýän, bahyl; erbet niýetli.

IÇIGARAÇYLYK [içigaraçylyk], *ser. İçigarylýk.* Olara päsgel berýänem, içigaraçylyk, görüplik edýänem ýok.

IÇIGARALYK [içigarylýk], *at.* Birine edilýän görüçilik, görüplik, bahyllyk.

IÇIGIŞ [içigış], *iş ady.* Awunys, azar çekiş.

IÇIGLI [içigli], *syp.* Birinden ahmyrly, arly, öçli, gaharly. *Gelin oňa bakan gözünüň gytagyňy aýlady, ýaşmagyňy çeynöp, bürenjegini içigli ýaly çekdi* (B. Kerbabaýew).

IÇIKDIRIŞ, *iş ady.* Birini awundyrys, azar beriş.

IÇIKDIRME, *iş ady.* Birini awundyrma, azar berme.

IÇIKDIRMEK, *işl.* Biriniň tenini awundyrmak, bir ýerini agyrtmak, urmak. *Onuň ogly garagoldy, ýanyňa baran çagany içikdirip goýberýärdi.* **2. göç. m.** Biriniň işini, arzuw-hyýalyny puja çykarmak.

IÇIKMEK, *işl. 1.* Urulmak zerarly teniň awamak, awunmak. *Içigen Kyýas bykynynyň yzasyna zordan çydasada-da, syr bermän ýylgyryp goýberdi* (N. Jumaýew). **2. göç. m.** Işiň duýdansyz ýagdaýda tersine çözülmegi. *Onuň bar arzuwy puç bolup, içigip galdy.*

IÇILIŞ, *iş ady.* İçilmek ýagdaýy.

IÇILME, *iş ady.* Suwuklygy içme, ýuwutma ýagdaýy.

IÇILMEK, *işl.* Suwuk zatlar, däri-derman ýuwdulmak. *Çaý içilip başlanansoň, göwünler hem göterilen ýaly boldy* (B. Seytâkow).

IÇIM, *at.* İçmek üçin ýaramlylyk, tagam taýdan ýakymlylyk derejesi. *Gök çäýiň içimi oňat bolýar.*

IÇIMLIK, *syp.* İçmek üçin niýetlenen, içme ýaly. *Içimlik suw.*

IÇINDE [içinne], Bir ýeriň ýa-da bir zadyň ortasynda, jümmüşinde; belli bir wagt aralygynda, dowamynda. *Az wagtyň içinde gurlan lowurdap duran ymaratlar.*

IÇINDEN [içinnen], Bir ýeriň ýa-da bir zadyň ortasyndan, jümmüşinden, arasyndan. *Sil suwy obanyň içinden akyp geçýärdi.*

IÇINE, Bir ýeriň ýa-da bir zadyň ortasyna, jümmüşine, arasyna. *Haýatyň içine ýygnalan zatlar näme?*

IÇIŇDEN [içiňden], *hal.* Daşyňdan däl-de sessiz, başgalara eşidilmez ýaly edip (*içimden, içiňden, içinden* ýaly ulanylýar). *Ýanyňdakylara päsgel bermejek bolsaň, ýat tutmaly goşgyňy içiňden oka.*

IÇIRGI [içirgi], *at.* Eýeriň, gaňňanyň ýonasynyň astyndan malyň arkasyna atylýan bölek ýumşak keçe. *Ol onuň endamyny içirgi bilen süpürdi, jul salman, çyplaň eýerledi* (B. Kerbabaýew).

IÇIRGILEMEK [içirgilemek], *işl.* Ýaba, eşege

gidip, janyňy ýakmak. – *Tur, meniň içimi ýakma, tur, şu taýdan ugra! – diýip, ejesi oglunyň ýüz-gözünü ýolmalap barýardy* (A. Durdyýew). **Içiňden geçip barmak** ýiti sowuk zerarly üsemek. *Gyşyň çapgyň şemaly içiňden geçip barýar. Içiňde saklamak* hiç kime aýtman, syr saklamak. **Içiň eljuk diýmek** gaty ajyk-mak, iýesiň gelmek. **Içiň gatamak** täretiň ýöremezlik. *Bizde iç gatamak ýaly keseller-ä derman ösümlükleriň hasabyna ýeňiljek bejerilýär* ("Saglyk"). **Içiň gorulmak** gaty ajyk-mak. *Biziňem-ä içimiz gorlupdyr, heý, garbanmaga zat ýokmy?* ("Türkmen pýesalary"). **Içiň gülmek** bir zada keýp etmek, bir iş üçin göhüň gelmek; bolmaýan bir zada içiňden guwanmak. **Içiň gysmak** edere iş tapmazlykdan ýa-da ýekelikden ýaña karar tapyp bilmezlik. *Iş edýän adamyň içi gysmaly däl* (B. Seýtäkow). **Içiň bermek 1)** birine ýaşyryn, gizlin syryňy aýtmak, oý-pikiriňi birine ynanmak. *Ol hemme adama syryny aýdyp, içini berip ýörmeýärdi*. **2) ser. Içiň gidermek. Içiň boşatmak** ser. **Içiň dökmek. Içiň çekmek** duýdansyz bir zada haýran galmak, örgökden gelmek. *Şol wagtda gelip giren Mama içini çekdi: – Wah, nalajedeýin!* (B. Kerbabaýew). **Içiň dökmek** birine ýaşyryn syrlaryňy aýtmak; derdinmek, zeýrenmek. **Içiň gepletmek** daşyňa çykarman pikirlenmek, öz göwnüňe geňesmek, öz ýanyňdan oýlanmak. **Içiň gidermek** türkmen milli göreşinde: garşydaşyňa içiňi aldyrmak, biliňi pugta gysdyrmak. *Pälwanlaryň biri goşaryny gysanda, beýlekisi içini giderdi. Içiňi hüml etmek* närazylyk bildirmek, nägile bolmak, içiňden gaharyň gelmek. **Içiňi it ýyrtmak** bir zat üçin gyssanmak, howlukumak, ynjalygyň gaçmak. *Şekeriň bolsa içini it ýyrtyp barýar* (B. Gulow). **Içiňi sowatmak** bir iş edip keýpden çykamak, ahmyrdan çykamak, köşeşmek. *Yangynly garrydyr, söger, içini sowadar, gider* (N. Saryhanow). **Içiňi tutmak** alaçsyzlykdan ahmyr astynda galmak, bir zada namys etmek, ahmyrly bolmak. *Eger daýhan bolsa, toprakdan alyp, Oňa bermeyänme tutýandyр için* (G. Ezizow). **Öz gazan çukuryňa özüň ýykylyp, içini tutarsyň. Içiňi ýakaýyn diýen ýaly** bilgesleşýin diýen ýaly, gaharyňy getirmekçi bolýan ýaly. **Içiň tütlemek** bir zat zerarly janyň ýanmak, aryň köýen ýaly bolmak. *Sazandanyň soňky beren jogabyna onuň içi tütledi* (N. Saryhanow). **Içiň ýanmak** bir zada janyň ýanmak, gaharyň gelmek. **Içi pikirli mekir. Ol gaty içi pikirlidir. Içi pis** adama ýagşylyk etsem diýen niýeti ýok. *Ol şeýle bir içi pis adam eken. Içi ýatakly* gören, eşiden zady hakynda gürlемеýän, bilýän zadyny içinde saklaýan (adam hakynda). *Ol gaty içi ýatakly adamdy, agzyndan gep eşitjek gümanyň ýokdur. Içi ýylamazlyk* birine bolan ýaramaz garaýşy aýrylmazlyk. *Meniň ondan tarap içim ýylanok*.

IÇALY [iça:ly], at. Bir döwletiň ýaşyryn syrlaryny başga döwlete ýetirýän adam, jansyz.

IÇALYÇYLYK [iça:lyçylyk], at, ser. **Içalalyk**.

IÇALYLYK [iça:lylyk], at. Içalynyň işi bilen **IÇAŞ**, at, ser. **Içgoş**.

IÇDALAK [işda:lak], at. Gaýygyň bökeleriniň üstünden goýulýan dalak tagtalary. *Ussa gaýygyň içdalagyny ýerine goýup, maňlaýynyň derini süpürdi*.

IÇ-DAŞ [iş-daş], at. **1.** Bir zadyň iç we daş tarapy, iç ýüzi we töwerek-daşy. *Içde-daşda eýesiniň görünmezligi onuň rahatlygyny gaçyrdy* (O. Ödäýew). **2.** Ýakyn we daşgyn hossarlar, garyndaşlar, goňşy-golamlar. *Ony ähli içi-daşy sylaýar*.

♦ **Içine-daşyna geçmek** birine ýalbar-ýakar etmek, ugruny tapjak bolmak, yrmak üçin tagalla etmek.

IÇDYKMA [işdykma], at. Towugyň, ördegiň we ş. m. içgoşy aýrylyp, ýerine erik, sogan, burç, duz we ş. m. huruş dykylýp, garny tikilip, ýagda gowrulyan ýa-da buga bişirilýän naharyň ady. *Içdykma edilen ördek*.

IÇEGE [içege], at. Adamyň we haýwanyň iýmit siňdirmäge ýumşajyk turba görnüşli içki agzasy. *Bu suwy içseň, aşgazanyňy, içegeleriňi, suwuklyk damarlaryňy arassalaýar* ("Edebiýat we sungat").

IÇEGEN [içegeň], syp. Serhoş ediji içgileri köp içmegi halaýan, içgini gowy görýän, içermen.

IÇEGENLIK [içegeňlik], at. Içgini halaganlyk, köp içmegi söýüjilik. *Içegenlik adamyny sandan çykaryar* ("Watan").

IÇERI, at. **1.** Ýaşalyan jaýyň oturylýan, goş-golam salynýan ýeri, ýaşalyan otagyň içi. *Içerimi gül ýaly saklady, naharymyza-suwumyza seretdi* ("Edebiýat we sungat"). **2. göç. m.** Bir içerde, maşgalada ýaşaýanlar, maşgalanyň uly-kiçi hemmesi. *Ýeri, oglum, Anna jan, içeriňiz saglykmy?* (A. Alamyşow). **3. göç. m.** Öýüň, maşgalanyň içeri goşy, öý esbasy. *Myhman onuň içersine syny oturdy*.

♦ **Içerini çaýkamak** maşgala durmuşyny bozjak bolmak, maşgala agzalalyk salmak. *Içeriniň çaýkanmagynyň ýene bir sebäbi serhoş ediji içgiler bolupdyr*.

IÇERIK [içeri:k], at. Jaýyň, öýüň içine, içersine. *Biz içerik girdik*.

IÇERKI, syp. Bir ýeriň, ýurduň, guramanyň we ş. m. içki ýagdaýyna, şol ýeriň hut özüne degişli bolan.

♦ **Içerki bazar** harydyň ýurduň içindeki dolanyşyk gerimi.

IÇERMEN, syp. Içmäge meýilli.

IÇGEÇME [içgeçme], at. Aşgazanyň kadaly işlemeziginden, iýilýän zadyň ýokmazlygyndan döreýän we çalt-çaltdan meýdan etmeklige sezewar edýän kesel. *Ýazyň başynda çagalarda içgeçme keseli ýüze çykýar. Içgeçme ýokuşanda, körpäniň özüni alyp barşy üýtgeýär* ("Saglyk").

IÇGI [içgi], at. Içilýän serhoş ediji, humarlandyryjy önümler (arak, şerap we ş. m.). *Günde içilýän içgi bu*

IÇÝAKGYÇ, *syp.* Janyňa degýän, gaharyňy getirýän, göwnüňe ýakmaýan. *Tüýlek egri burnunyň hanalaryna ýel berip, Seýdiniň üstünden içýakgyç gülüp, öwnüp, şahyra şeýle gyjالات beripdir* (N. Pomma).

IÇÝAKGYÇLYK [içýakgyşlyk], *at.* Janyňa degijilik, gaharyňy getirijilik, göwnüňe ýakmazlyk.

IÇÝAKGYNÇ, *syp., ser.* **Içýakgyç**. *Onuň ýaly içýakgynçlaram bolýar* (Ö. Abdyllaýew).

IÇÝAKGYNÇLYK [içýakgynşlyk], *at, ser.* **Içýakgyçlyk**.

IÇÝAN [içýa:n], *at.* Bognaýakly, bogun-bogun guýrugy arkan jaýtarylyp duran, gögümtil-sary zäherli mör-möjek.

IÇÝANAGYZ [içýa:nağyz], *at.* 1. Bir tarapy açyk dörtburçlugaň burçlaryny birikdirýän atanak çyzylyp, çöp goýlup, düzzüm görnüşli oýnalýan oýun. 2. Haly önümlerine, egin-eşiğe arasy üzülyän gözenek şekilli, gyzyly kürtä goçak görnüşinde salynýan nagys. 3. Gyrda bitýän otuň ady.

IÇÝANAGZY [içýa:nağzy], *at.* Bukja şekiline meňzeş çyzyk çekilip, iki adam bolup göçülyän oýun.

IÇÝUWMA [içýuwmo], *at, lukmanç.* Suwuklyk goýbermek arkaly ýogyn içegäni arassalamak. *Käbir iç kesellerini derman ulanmazdan, içýuwma arkaly bejermek bolýar.*

IDEDIJI [i:dediji], *at.* Mal-gara esewan bolujy, mal bakyjy, mal-gara saklaýjy. *Hajy aga daşaryk çykylýan gapa ýetýänçä, birnäçe kemçilikleri towuk idedijilere görkezdi* ("Türkmenistan").

IDEDILMEK [i:dedilmek], *işl.* Ideg edilmek. *Gowaçalaryň ähli görkezmelere laýyklykda idedilenligi görnüp dur* ("Watan").

IDEDIŞMEK [i:dedişmek], *işl.* Idetmäge kömekleşmek, bilelikde idetmek. *Okuwçylar mallary idedişmäge söz berdiler.*

IDEG [i:değ], *at.* 1. Birine ýa-da bir zada edilýän idi, alada, gözegçilik, garaşyk. 2. Birini ýa-da bir zady tapmak, ele salmak üçin gözleg, agtaryş, aňtaw. *Onsoňam gijöýlänler gerk-gäbe naharlandym-da, ağşam şamynyň idegine-de çykmadym* (T. Gurbanow). 3. *göç. m.* Süýreg, tirkeg, ideklenýän.

IDEGÇI [i:değçi], *at.* Gözegçilik ediji, esewan bolujy, ideýji, ideýän adam. *Seniň üçin ýörite idegçi belledim* ("Edebiyat we sungat").

IDEGLEME [i:degleme], *iş ady.* Birini ýa-da bir zady gözleme, gözlegine çykma, sorama.

IDEGLEMEK [i:deglemek], *işl.* Biriniň ýa-da bir zadyň soragyna çykamak, aňtamak, gözlemek, idemek. *Goşundan gaýdyp gelemsoň, sizi idegläp, birnäçe gezek hat ýazypdym* (N. Jumaýew).

IDEGLENMEK [i:değlenmek], *işl.* Gözlenmek, soralmak, idegine çykylmak. *Adam diýeniň ideglenip durulsa ýagşy.*

IDEGLETMEK [i:değletmek], *işl.* Ideglemegi, gözlemegi birine tabşyrmak, buýurmak. *Bay, özüňi idegledýän-ow!*

IDegli [i:değli], *syp.* 1. Biri tarapyndan gözegçilik, idi, alada edilýän. *Idegli bagyň miwesi hem köp bolýar.* 2. Gözlenilýän, agtarylýan, aňtawly, gerekli. *Idegli adam.*

IDegliLIK [i:değlilik], *at.* 1. Biri tarapyndan garaşyk edilýänlik, ugruna seredilýänlik. 2. Agtarylýanlyk, ideglilik, gözlenilýänlik.

IDEGSIZ [i:değsiz], *syp.* 1. Biri tarapyndan garaşyk edilmeyän, ugruna seredilmeyän, intipis edilmeyän, göz-gulak bolunmaýan. *Ker hem lezzet tapmaz asta söhbetden, Idegsiz gezmeklik köre ýaraşmaz* (Zelili). 2. Agtarylmaýan, indelmeyän, gözlenmeyän, gereksiz. *Tapylgysyz bagşydy, idegsiz günü bolmazdy* ("Edebiyat we sungat").

IDEGSIZLIK [i:değsizlik], *at.* 1. Gözegsizlik, ugruna seredilmezlik. 2. Agtarylmaýlyk, gözlenmezlik.

IDEG-SORAG [i:değ-so:roğ], *at.* Bir zady, birini aňtaýyş, gözleg, ondan-mundan soratýyş. *Weli aga, pully nirelere baran bolsaň, şo taýdan ideg-sorag edip gör, nirelere bardyň?* (A. Durdyýew).

IDEKLEMEK [i:deklemek], *işl.* Birini yzyňa düşürüp ýörmek, malyň bagyndan ýa-da biriniň syýyndan tutaklap ýörmek.

IDEKLEŞMEK [i:dekleşmek], *işl.* Bilelikde ideklemek, ideklemäge kömekleşmek. *Näme idekleşip ýörsüňiz?*

IDEKLETMEK [i:dekletmek], *işl.* Ideklemegi başga birine etdirmek, buýurmak.

IDELMEK [i:delmek], *işl.* Soralmak, gözlenmek. *Idelýän zat arzylydyr.*

IDEME [i:deme], *iş ady.* Idegleniş ýagdaýy.

IDEMEK [i:demek], *işl.* 1. Ideg-sorag etmek, ugruna seretmek, garaşyk etmek, alada etmek, göz-gulak bolmak. *Adamlar seni idäp dursa, sen olary idäp dursaň – bu nähili gowy!* ("Edebiyat we sungat"). 2. Birini, bir zady gözlemek, agtarmak, aňtamak.

IDENEKLEMEK, *işl.* Baş aýlanmak, deňagramlylygyny ýitirmek zerarly entäp gitmek, entireklemek, büräp, öňe tarap ümzük atmak. *Daşa бүдredim-de, idenekläp gitdim.*

IDENEKLEŞMEK, *işl.* Iki ýa-da köp bolup ideneklemek. *Nämä idenekleşip ýörsüňiz!*

IDENEKLETDIRMEK, *işl.* Ideneklemek işini başga birine tabşyrmak.

IDENEKLETMEK, *işl.* Itip entetmek, südenekletmek, zor bilen itekläp ýöretmek.

IDEOGRAFIÝA [ideogra:fiýa], *at, dil b.* Ideogrammanyň kömegi bilen ýazylýan hat.

IDEOGRAMMA [ideogra:mma], *at, dil b.* Bir diliň aýry-áýry seslerini däl-de, onuň sözlerini görkezýän

içirgi salmak, içirgi keçesini malyň arkasyna atmak. *Ol atyny içirgiledi.*

İÇİRGİLENMEK [içirgilenmek], *işl.* İçirgi salynmak.

İÇİRGİLETMEK [içirgiletmek], *işl.* İçirgi saldyrmak.

İÇİRGİLİK [içirgilik], *syp.* İçirgi üçin niýetlenen, içirgi etmäge ýaramly. *Ol içirgilik keçe gözledi.*

İÇİRİLME, *iş ady.* Suw, derman ýaly zatlary içirme, owurtlama ýagdaýy.

İÇİRİLMEK, *işl.* Suw, derman ýaly nârseleri içirmek, owurtlatmak. *Nähoşa dürli dermanlar içirildi.*

İÇİRİLMEKLIK, *iş ady.* Suwuklygy içirmeklik, owurtlatmaklyk.

İÇİRMEK, *işl.* 1. Suw, derman we ş. m. zat bermek, owurtlatmak. *Çaga derman içirmek.* 2. göç. m. Birine gep bermek, ýalan-ýaşyryk gürrüňden doýurmak. *Görýän welin, seni kemsiz içiripdirler* (B. Kerbabaýew).

İÇİŞDIRMEK, *işl.* Suw we ş. m. suwuk zatlary yzly-yzyna içmek.

İÇİŞLİK, *syp.* Çay, şerap we ş. m. içmek bilen bagly oturylyşyk, içmek üçin gurulýan meýlis. *Olar dostlar bolup çay içişlige ýygandylar.*

İÇİŞME, *iş ady.* Çay, şerap ýaly nârseleri köpçülik bolup içme.

İÇİŞMEK, *işl.* Bile içmek. *Wah, sakgaldaş, bu jaýda oturyp, bir çäýnek çay hem içişmân, armanlyja gitdiň-dä* (B. Seytâkow).

İÇİŞMEKLIK, *iş ady.* İçişmek ýagdaýy.

İÇİÝANGYNLY [içiyangynly], *syp.* Birinden ýa-da bir zatdan gaharly, içi ýanyp duran, ahmyrly, öçli.

İÇİÝANGYNLYLYK [içiyangynlylyk], *at.* Birinden ýa-da bir zatdan gaharlylyk, içi ýanyp duranlyk, ahmyrlylyk, öçlülük. *Ol içiyangynlylyk bilen golaýynda duranlara dazaryldy.*

İÇ KESEL: *iç kesel lukmany* (*sagl. g.*) iç keselleri boýunça hünärmen, terapewt. *Halkyň saglygyny goramakda iç kesel lukmanlarynyň wezipesi uludyr* ("Nesil").

İÇKESME, *at.* *lukmanç.* Kesip bejermek arkaly näsaga berilýän kömek. *İçkesme geçirilýän otaglar iň täze enjamlar bilen üpjün edilipdir* ("Watan").

İÇKI, *syp.* 1. Bir zadyň iç ýüzünde, iç tarapynda ýerleşýän, içindäki. *İçki tamyň gapysynda ol ädigini çykaryp, öýe joraply girdi* ("Edebiyat we sungat"). 2. Daşky eşikleriň içinden geýilýän geýim. *Hawa, ýeke egnindäki içkisi galdy, onam şu gün agşam ýuwarýn-da* (A. Durdyýew). 3. Döwletin, hökümetin we ş. m. öz içki ýagdaýyna degişli bolan, içerki. *İçki hem daşky işleri ýerbe-ýer etmek aňsat däl.*

İÇLEKLI [işlekli], *at.* İçine üwelen ýa-da ownuk dogralan et salnyp bişirilýän çörek görnüşli tagam. *Hemişe içlekli çörek miýesser bolup duranok* (A.

Gowşudow).

İÇLEME [işleme], *at.* Hamyr ýaýyp, içine dogralan et dyklyp bişirilýän tagamly nahar, içlekli.

İÇLENMEK [işlenmek]: **guýrugy içlenmek** 1) guýrugyna ýag ýygnap başlamak, semrâp ugramak. 2) özüni tutmak, gözi ýol görmän başlamak (adam hakynda). *Onuň sähel guýrugy içlense, saňa-da, maňa-da rehim etmez* (B. Kerbabaýew).

İÇLIK [işlik] **I**, *at.* Geým-gejimiň, ýorganyň we ş. m. iç ýüzünden tutulýan mata. *Ol begresiniň içligini ýüpekden edipdir.*

İÇLIK [işlik] **II**, *at.* Kâbir resminamalaryň içine bahalar ýa-da gaýry maglumatlar ýazylyp salynýan ýörite goşmaça kagyç.

İÇLIKLEME [işlikleme], *iş ady.* İçliklemek ýagdaýy.

İÇLIKLEMEK [işliklemek], *işl.* İçlik etmek, iç ýüzüne içlik tutmak. *Ol dony içlikledi.*

İÇLIKLENMEK [işliklenmek], *işl.* Donuň, çäkmeniň, çabydyň içine içlik tutulmak. *Mawut çabyt içliklendi.*

İÇLIKLETMEK [işlikletmek], *işl.* Eşiğe içlik etdirmek. *Ol kürtesini içlikletdi.*

İÇLIKLIK [işliklik], *syp.* İçlik üçin niýetlenen, içlik üçin ýaramly. *Ol donuna içliklik mata aldy.*

İÇME, *iş ady.* Suwuklygy içmek ýagdaýy.

İÇMEK I, *işl.* Suwuklygy owurtlap ýa-da başyňa çekip ýuwutmak. *Çal içmek. Unaş içmek. Derman içmek.*

♦ **İçen suwy bokurdagyndan (alkymyndan) görnüp duran** *gepl. d.* Näzik beden, gaty owadan, görmegeý (aýal maşgala barada). *Ol içen suwy alkymyndan görnüp duran maşgalady.*

İÇMEK II, *at.* Goýun derisinden ýüni iç ýüzüne edilip tikilýän milli eşik, possun. *Sen meniň häzir giň içmege sygman, gabarylyp oturanyma garama* (N. Saryhanow).

İÇMEKÇE, *at.* Guşaklyga ýetýän gysga içmek, kelte içmek.

İÇMEKÇI, *at.* İçmek tikmek bilen ýörite meşgul bolýan tikiçi ussa. *İçmekçi diýsinler, possuncy diýsinler; yöne ol öz bahasyny bilýän buyşançly adamdy* (B. Hudaýnazarow).

İÇMEKLIK, *syp.* İçmek etmek üçin niýetlenen, içmek tikmäge ýaramly. *Ol bazardan içmeklik deri aldy.*

İÇPARAWUZ, *at.* Gaýyk dommalynyň gorumynyň yokarky erneginiň iç ýüzünden berklik üçin kakylýan tagta zolak.

İÇRE [içire], *k.d.* İçinde. *II-günüme bagş etdim Zyban içre asalym* (Magtymguly). *Bahar içre niçe zatlar, Owwal gögär, soň gül çykar* (Zelili).

İÇÝAG [içýa:g], *at.* Malyň garnynyň daşyndaky ýag. *İçýaga gowrulan bagyr.*

IGELEME [i:ģeleme], *iş ady.* Igelemek ýagdaýy.

IGELEMEK [i:ģelemek], *işl.* Ige bilen ýonmak, ýylmamak, timar bermek, ýiteltmek.

IGELENMEK [i:ģelenmek], *işl.* Igeläp ýiteldilmek. *Igelenip ýiteldilen pyçak.*

IGELEŞDIRMEK [i:ģeleşdirmek], *işl.* Gurallaryň birnäçesini igeläp çykamak, ýiteldişdirmek. *Pyçakdyr keserleri igeleşdirdiler.*

IGELEŞMEK [i:ģeleşmek], *işl.* Igelemäge kömekleşmek, bile igelemek.

IGELETMEK [i:ģeletmek], *işl.* Igeleme işini birine buýrup, tabşyryp etdirmek. *Pyçagy ussa igeletdirmek.*

IGENÇ [i:ģenç], *at.* Bir iş ýa-da bir zat üçin bildirilýän nägilelik, närazylyk üçin aýdylýan iňirdi, käýinç. *Onuň igenç baryna ezilip ejizläň ýüregi uly iňkise gitdi ("Watan").*

IGENÇLI [i:ģenişli], *syp.* Iňirdili, käýinçli. *Ol hem ýassygy dyzynyň aşagyna salyp, dikelip oturdy, ýoldaşyna igençli göz bilen garady (B. Kerbabaýew).*

IGENÇSIZ [i:ģenişsiz], *syp.* Iňirdisiz, käýinmän. *Toýy igençsiz, öýke-kinesiz sowaýmak hem aňsat däl.*

IGENDIRIŞ [i:ģenniriş], *iş ady.* Igendirme ýagdaýy.

IGENDIRME [i:ģennirme], *iş ady.* Igendirme ýagdaýy.

IGENDIRMEK [i:ģennirmek], *işl.* Birini igenmäge iteklemek. *Ony igendirmek niýeti bilen maňa göz gypdy.*

IGENJEŇ [i:ģenjeň], *syp.* Bir zatdan nägile, närazy bolup iňirdegen, başga birine käýinýän, iňre. *Ol gaty igenjeň adam.*

IGENJEŇLIK [i:ģenjeňlik], *at.* Nägilelik, närazylyk bildirip iňirdegenlik, käýinjeňlik, iňrelik. *Igenjeňlik aňa bolanda, şagirdiň halypadan öýkeläýmegi-de mümkin ("Edebiýat we sungat").*

IGENIŞIK [i:ģenşik], *at.* Biri-biriňe iňirdeýiş, özara nägilelik bildiriş. *Ýerliksiz igenişik käte döwletli işleriň hem ilerlemegine päsgel berýär ("Watan").*

IGENIŞMEK [i:ģenişmek], *işl.* Bilelikde igenmek. *Işlemän birek-birege igenişmegiň ýa-da öýke etmegiň geregi ýok ("Nesil").*

IGENMEK [i:ģenmek], *işl.* Bir iş üçin nägilelik bildirmek, närazylyk bilen iňirdemek, zeýrençli käýinmek. *Mülkiniň nirä gidenini aýtmadygy üçin, gaýýn enäniň kiçi gelnine igenesi geldi (O. Ödäýew).*

IGEŞIK [i:ģeşik], *at, ser.* Igenişik.

IGIMAJY [i:ģima:ji], *syp.* Öwrendekli, zol gaýtalanýan kesel.

IGIN [i:ģin], *at.* Goýun, geçi ýaly mallar guzusyny, owlagyny almadyk mahalynda, guzlan malyň ak etini duz bilen mynçgamak arkaly geçirilýän çäre.

IGINDIRMEK [i:ģinnirmek], *işl.* Birini iginmäge mejbur etmek.

IGINME [i:ģinme], *iş ady.* Çygyлма, bedeniňe zor

salma.

IGINMEK [i:ģinmek], *işl.* Agyr ýük götermek ýa-da güýç talap edýän zähmet, çydamsyz agyry zerarly çygyлmak, içegeleriňe, damarlaryňa zor salmak. *Oba lukmany iginmegiň nähili zyýanlydygyny sadaja mysallar arkaly düşündirdi ("Saglyk").*

IGLEME [i:ģleme], *iş ady.* Arryklama, horlanma ýagdaýy.

IGLEMEK [i:ģlemek], *işl.* 1. Kesel, çyrçyk zerarly horlanmak, süňk bolup galmak. *Çyrçyklamda ýüplük ýaly igläpdim, Maňa öz ganyňdan siňdiripdiň sen (B. Hudaýnazarow).* 2. Iýmit, şöhle, suw, bejergi ýetmezligi zerarly, boý alman galmak, eýikmän ösüşden galmak. *Ýakynrak baryp seretseň, şol haşal otlaryň aşagynda igleşip oturan gowaçalara gözüň düşýär ("Türkmenistan").* 3. Köp ulanylmagy zerarly öňki durkuny ýitirmek, iýlip inçelmek (metal gurallar hakynda). *Pyçak igläpdir.*

IGLETMEK [i:ģletmek], *işl.* 1. Arryklatmak. *Inçekeseli ony halys igledipdir. Haşal otlar sogany igledipdir.* 2. göç. m. Iňirdäp ýadatmak, igenip ýürege düşmek. *Daýhanyň höwesini igledýän üzniksiz zähmet däl-de, hasylyň yrya edilmegidir ("Watan").*

IGLI [i:ģli], *syp.* 1. Näsaglyk we iýmit ýetmezligi zerarly horlanan, arryklan, igläň. 2. Iýmit, şöhle, suw ýetmezligi zerarly ösmän, eýikmän galan. *Iglije gowaçalary aýyrmaly.* 3. Köp ulanylyp agzy iýlen, inçelen. *Ol dil ýaly süýnmejik garaja daşa igli päkisini çalypturan ekeni (N. Pomma).*

IGLIK [i:ģlik], *at.* Garnuwsyzlyk, garyndysyzlyk.

IGLILIK [i:ģlilik], *at.* 1. Ýarawsyzlyk sebäpli örän hor ýagdaýa düşmeklik (köplenç, çaga hakynda). *Onuň iglilikden gözi açylmady.* 2. Gowy ösüp bilmän, göýdük bolup oturanlyk. *Gowaçalaryň igliligi görnüp dur.*

IHTIOLOGIÝA [ihtio:lo:giýa], *at.* Zoologiýanyň balyklary öwrenýän bölümi.

IJAN [i:ja:n], *at.* Künji soka salnyp, az-kem döwlerden soň böleklenen kak bilen bilelikde döwölüp yasalan logala şekilli iýmit.

IJI [i:ji], *at, lukmanç.* Adamyň beden öýjüklerini çüýredýän kesel, düşen ýerini iýýän suwly baş.

IK [i:k], *at.* Ýünden, pamykdan ýüplük egirmek üçin ýokarsy dilik gözli ýönekeýje gural. *Ik egirmek.*

♦ **Ik ýaly bolmak** horlanmak, eti-gany dökülme.

IKARA [ika:ra], *at.* Iki ýeriň, iki zadyň arasy, aralygy.

IKARADA [ika:rada], Bir zat tamamlanyp, ikinji bir zat başlanmanka ýüze çykýan wagt. *Şol ikarada traktorçy ýigit ulag gerekdigini aýtdy.*

♦ **Ikarada derde (azara) galmak** iki adam arasynyň iş, waka we ş. m. zerarly üçünji şahsyň galýan ýaramaz ýagdaýy.

IKARALYK [ika:ralyk], *at.* 1. Giňişlikde iki

şertli ýazuw belgisi.

IDEOLOGIÝA [idiýolo:giýa], *at.* Sosial toparlaryň bähbitlerini aňladýan syýasy, hukuk, filosofik, ahlak, dini, estetik ideýalaryň we garaýyşlaryň sistemasy. *Şu gün biz ideologiýa işini alyp barmagyň iň möhüm meselelerini maslahatlaşmak üçin köpçülikleýin habar beriş serişdeleriniň orny hakynda we olaryň jemgyýeti kemala getirmekdäki, şeýle hem häkimiýetiň we ýurduмыzyň abraýy we olar baradaky garaýyş berkitmekdäki wezipeler barada geňeşmegi makul bildik* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Döwlet adam üçindir, 3 s.).

IDEÝA [ide:ýa], *at.* 1. Predmet ýa-da hadysa hakynda düşünje. *Milli ideýa.* 2. Çeper, syýasy ýa-da ylmy eserde öňe sürülýän pikir. *Romanyň ideýasy.*

IDEŞMEK [i:deşmek], *işl.* Iki ýa köp bolup ideg-sorag etmek; ideglemäge kömekleşmek. *Menem ideşdim weli, derek tapyp bilmedik.*

IDETDIRMEK [i:detdirmek], *işl.* Idetmek işini biriniň üstüne ýüklemek. *Ýaş göleleri idetdirmäge bermek.*

IDETME [i:detme], *işl.* Idemek-soramagy birine tabşyryp, buýrup etdirmek.

IDETMEK [i:detmek], *işl.* 1. Idemek, gözlemek işini başga birine etdirmek, buýurmak. *Men seni köp ýerden idetdim.* 2. Birine ýa bir zada esewan bolmak, göz-gulak bolmak, ekläp saklamak, ugruna seretmek, gözegçilik etmek. *Ýüpek gurçugyny idetmek möwsümine hemmetaraplaýyn taýýarlyk görüldi ("Watan").*

IDEÝA [ide:ýa], *at.* 1. Nazaryýet ulgamynyň, şol sanda dünýägaraýyşyň esasynda ýatýan kesgitleýji düşünje. *Täze galkynyşyň ideýalarynyň dabaralanmagy.* 2. Öňe sürülýän pikir. Çeper eseriň ideýasy.

IDI [i:di], *at.* 1. **Ideg** 1. *Olar zähmetsöýer işçileriň mähirli idisi bilen birkemsiz boý alypdyrlar.* 2. Terbiýe, görüm-görelde. *Ol idi görmedik oglan-a däl ýaly.*

IDIBERMEK [i:divermek], *işl.* Idip başlamak, itmegi dowam etdirmek.

IDILI [i:dili], *syp.* 1. **Idegli** 1. *Idili agaç güngünden ösýärdi.* 2. Derekli, ugurly, oňly, göwnejaý.

♦ **Idili etmezlik** pugta temmisini bermeklik. *Kimiň uranyň biläýsem, idili etmerin.*

IDILIK [i:dilik], *at.* Gowulyk, oňlulyk. *Ondan idilige garaşmak bolmaz.*

IDILIRAK [idilirä:k], *syp.* Derekli, oňlurak. *Aýtjak bolsaň-a idiliräk edip aýt, bolmasa-da işime turjak* (H. Garabaýew).

IDILMEK [i:dilmek], *işl.* Idip äkitmek. *Idilip gelen gök erkek töwereginde gaýmalaşýanlara gözlerini tegeläp ýalt-ýult garady.*

IDIN [idi:n], *at.* Ygtyýar, rugsat. *Gitmäge idin almak.*

IDINLI [idi:nli], *syp.* Rugsatly, ygtyýarly, jogaply. *Nirä gitseň, eneň-ataňdan idinli gitgin!*

IDINLILIK [idi:nlilik], *at.* Bir işi etmäge ygtyýarlylyk, rugsatlylyk, jogaplylyk.

IDINSIZ [idi:nsiz], *syp.* Ygtyýarsyz, bidin, rugsatsyz, jogapsyz. *Bardy-geldi, üýtgeşik zat bolaysa, ol ony "Allanyň emri bilen bolýandyр; şondan idinsiz çöp başy gymyldamaz" diýip düşündirýärdi* (N. Esenmyradow).

IDINSIZLIK [idi:nsizlik], *at.* Bir işi etmäge rugsatsyzlyk, ygtyýarsyzlyk, jogapsyzlyk.

IDIRDETMEK, *işl.* Öz erkine goýman itenklemek, birini güýç bilen itekläp südürlemek, bir ýerinden tutup idirdikletmek.

IDIRDIKLETMEK, *işl., ser.* **Idirdetmek.** *Ony idirdikledip äkitdiler.*

IDISIZ [i:disiz], *syp.* 1. **Ideg**siz. 2. Terbiýesiz, görüm-göreldesiz, ugursyz, dereksiz.

IDISIZLIK [i:disizlik], *at.* 1. **Ideg**sizlik. 2. Tertipsizlik, görüm-göreldesizlik, ugursyzlyk, dereksizlik.

IDIŞ [i:diş], *işl.* Itmek ýagdaýy.

IDIŞMEK [i:dişmek], *işl.* Itmäge kömekleşmek, bilelikde itmek.

IDI-YSSYWAT [i:d(i)-yssuwa:t], *at.* Ideg, gözegçilik, garaşyk. *Ak sakgally ýaşuly ertir at çapyşygy bar diýlen gijesi önlerem rahat ýatyp bilmezdi, atyna idi-yssywat edip, ertirki boljak zatlary serinde aýlap geçirdi* (O. Ödäýew).

IFLIS [ifli:s], *at, ser.* **Üflis.** *Olaryň hemmesi iflis egin eşiklidi.*

IG [i:ğ], *syp., taryh.* Sap ganly, garnuwy bolmadyk, garnuwsyz, tarynjasyz (türkmenler hakynda). *Molla boldy her ön ýeten nadanlar, Igi, guly hoja çata başlady* (Magtymguly).

IGDE [igde], *at.* 1. Inçe çal ýaprakly miweli uly agaç. 2. Şol agajyň daşy gyzyl gabykly, içi şänikli miwesi.

♦ **Igdän aşagyndan geçen ýaly** ugursyz-utgasyz gürleýän, kellesi sämän ýaly samsyklaç gürleýän. **Igdäniň aşagynda ýatan ýaly** akly üýtgan ýaly bolmak.

IGDELEMEK [igdelemek], *işl.* Igde getirmek, igde baglamak, düwmek. *Bu igde oňat igdeläpdir.*

IGDELIK [igdelik], *syp.* Igde agajynyň köp gögerip oturan ýeri. *Olar igdelikden daşrakda düşlediler.*

IGDEÝAPRAK [igdeýapyrak], *at.* Gawunyň bir görnüşiniň ady.

IGE [i:ge] *at, teh.* Metal gurallary ýiteltmek, ýylmamak, byçgy, ary ýaly senetlere diş kesmek üçin ulanylýan, ýüzi iri ýa-da ownuk dişli esbap. *Üçburç ige. Togalak ige. Ýasy ige. Döptburç ige.*

♦ **Igäni süýkemek (sürtmek)** birine bir zat üçin igenip irizmek, gyjalat berip ýürege düşmek.

IKILÄN-ÜÇLÄN [ikilä:n-üşlä:n], *san.* Iki-üçden, iki ýa-da üç bolup. *Her ýerde ikilän-üçlän işläp ýörenlere göz ilýärdi.*

IKILÄN-ÝEKELÄN [ikilä:n-ýekelä:n], *san.* Azda-kände, ýek-tük; käbir. *Ol ýaşulyynyň sözüne gulak gabardanlaram ikilän-ýekelän ýok däl di* ("Edebiyat we sungat").

IKILIK, *at.* 1. 2 san bilen aňladylyan haýsydyr bir zadyň ady. *Ikilik awtobus.* 2. Käbir zatlaryň ölçegini görkezýän san. *Ikilik galoş.* 3. göç. *m.* Wepasyzylyk, ikiýüzlülük; göwni böleklik. *Ölse Mätäjiden ikilik çykamaz, Tapyalmaz sözümdä zerre ýalan, ýar* (Mätäji). 4. Ýetişiğiň baş bally ulgamynda "kanagatlanarsyz" baha. *Ikilik baha.* 5. Oýnalyan iki gülli kart. *Haç ikilik.*

IKILIKÇI, *at.* Kanagatlanarsyz, ýaman, erbet okaýan okuwçy, sapagyna ýetişmeýän okuwçy. *İçimizde ikilikçi ýok.*

IKINDI [ikinni], *at.* 1. Gün ýaşmazynyň öň ýanyn-daky wagt. *Gün ikindi boldy.* 2. Musulman dini boýunça baş wagtyňa okalyan namazyň üçünjisiniň ady we onuň okalyan wagty. *Ikindisini okady.*

IKINDIN [ikinni:n], *hal.* İkinci bolan wagty. *Bir gezek men ikindinler seýilgähe bardym.*

IKINDINARA [ikinni:na:ra], *hal.* İkinci töwer-ekleri, ikindi aralaşanda, ikindinler.

IKINJI, *san.* 1. 2 sanyndan ýasalan tertip san. *İkinji duralga.* 2. Ähmiýeti boýunça esasy bolmadyk. *İkinji derejeli wezipe.* 3. Hili boýunça birinji bolmadyk. *İkinji sort çay.* 4. Birinjiň, hakykynyň ornuny tutýan. *İkinji watan.* 5. Birinji nahardan soň berilýän nahar. *İkinji nahar üçin palaw bişirmek.* 6. göç. *m.* Beýleki, özge, başga. *İkinji biri sözläp duranyň sözünü kesip, oňa sorag berdi.* 7. göç. *m., ser.* **İkilenç.** *Öňki ölçänimiz ýalňys bolupdyr; ikinji gezek ölçemeli boldy.*

♦ **İkinji gün gepl.d.** Sişenbe.

IKINJIDEN, *san.* Sözde sanalyp geçilýän närseleriň, wakalaryň, hadysalaryň ikinji nobatynyň nygtalmagyny aňlatmak üçin ulanylýan giriş sözi.

IKINJILIK, *at.* Hili boýunça birinji däl, ikinji orna mynasylyk. *Uly çapysykda onuň aty ikinjiligi aldy.*

IKIRJIŇLEME, *iş ady.* Bir zada ikigöwünli bolma, ýaýdanma.

IKIRJIŇLEMEK, *işl.* Ikigöwünli bolmak, belli bir karara gelip bilmän ýaýdanmak, aýgyt edip bilmezlik, töwekgellik etmän böwrüni diňlemek.

IKIRJIŇLENMEK, *işl.* Ikigöwünli bolmak, ýaýdanmak.

IKIRJIŇLEŞMEK, *işl.* Bilelikde iňkise gitmek. *Ýeri, ikirjiňleşip oturmaň-da, işiňiz bilen boluň!*

IKIRJIŇLETMEK, *işl.* Ýaýdanmaga, iňkise gitmäge mejbur etmek. *Gitjek ýolunyň garaňkylygy ony biraz ikirjiňletdi.*

IKISI, *çal.* Göz önünde tutulýan iki adam. *Onuň ogullarynyň ikisi-de şäherde ýaşaýar.*

♦ **Ikisi iki ýerden** ikisi-de birden, ikisi bilelikde. *Olaryň ikisi iki ýerden meniň üstüme gygryp başlady.*

IKITARAPLAÝYN, *syp.* Ikiýanlaýyn, ikaralaýyn.

IKIÝAN [ikiýa:n], *at.* Iki tarap, iki yüz, iki gapdal, bir zadyň eýlesi-beýlesi. *Sağlarynyň ikiýan çekgesinden ýaňy ak görnen peşeneli aýal.*

♦ **İkiýanyňy deňlemek** iki tarapyňy deňlemek, näme bolsa şol bolsun etmek.

IKIÝANLAÝYN [ikiýa:nlaýyn], *hal.* Iki taraplaýyn, iki gapdallaýyn. *Ol şol hereketini ikiýanlaýyn dowam etdirdi.*

IKIÝAŞAR, *at.* Iki ýaşyny dolduran, üç ýaşyna giden (düýe we beýleki mallar barada). *Onuň ikiýaşar maýasy bardy.*

IKI-ÝEKE, *san.* 1. Käbir, birnäçe, ýek-tük. *İki-ýeke gijä galanlar ýok däl.* 2. Seýrek, selçeň, sähelçe; ýek-ýarym.

♦ **İki-ýeke basmak** göwünli-göwünsiz, käte bir basyp ýöremek, assa basyp, ýuwaş ýöremek. *Ol iki-ýeke basyp, howla girdi.*

IKIÝÜZLI [ikiýüzlü], *syp.* Her kime bir söz berýän, yüz görüji, ýaranjaň.

IKIÝÜZLÜLIK [ikiýüzlülük], *at.* Her kime bir söz berijilik, yüz görüjilik, ýaranjaňlyk. *Ol hiç kimden yüz görnök, ol ýaranjaňlyk we ikiýüzlülük hem edip bilenok.*

IKIÝYLÇY, *at.* Iki ýyl synpynda galan okuwçy. *İkiýylçylaryň bolmazlygy üçin çalyşmaly* ("Mugallymlar gazetini").

IKIÝYLLYK, *syp.* Iki ýyl möhletli, iki ýyl dowam edýän. *İkiýyllyk gulluk.*

IKLIK [i:klik], *at.* Ik salynýan torba, ikselik.

IKSELİK [i:kselik], *at.* Ik, ikbaş we ş.m. salynýan uzyn torbajyk, iklim.

IKUÇLULYK [iku:şluluk], *at.* Näbellilik, gümürtiklik, gümanalyk, anyk däl.

IKUÇLY [iku:şly], *syp.* Näbelli, gümürtik, gümana, anyk däl. *Borçnamanyň ýerine ýetiriljekdigi ikuçly däl.*

IKUÇSUZ [iku:şsuz], *syp.* Gutarnykly, hökmany, gürrüňsiz, gümürtiksiz.

IL [i:l], *at.* 1. Halk, ilat, adamlar, köpçülik. *Iliň güýji – siliň güýji* (Nakyl). *Mert ogludyr, ile ýazar desterhan, Dogry söz üstünde berer şirin jan* (Magtymguly). *Bu günki halat zähmetiň hözirini görýän mülkdarlarymyz hem maldarlarymyz özleriniň il bähbitli, ýurt bähbitli haýyrlý işleri bilen tanalýar* ("Watan"). 2. göç. *m.* Watan, ýurt, mekan, mesgen. *Ilim üçin şirin jandan geçer men* (Seýdi). 3. göç. *m.* Keseki, özge, başga kişi (köplenç, özüne degişli bolmadyk zat babatynda ulanylýar). *Iliň zadyny aljak bolma.*

♦ **Il biri bolmak** il ýaly bolup gezip bermek. *Ol aýtdy: "Gutlymyrat, saňa ýene bir at alyp bererdim.*

nokadyň arasyndaky daşlyk, aralyk, iki ýeriň arasyndaky giňişlik. **2.** Wagt taýdan belli bolan iki pursat aralygy.

IKATÝOK [ikatyó:k], *at.* Kepderi ýaly ululykda, goňrumtyl reňkli, ýumurtgasyny beýleki guşlaryň höwürtgesinde guzlaýan guş. *Ol gumrynyň höwürtgesindeki ýumurtgalaryň içinden ikatýok ýumurtgasyny dessine saýgardy ("Güneş").*

IKBAŞ [i:kbaş], *at.* Igiň aşaky ujuna geýdirilýän üsti ýasy, aşagy çowly, ortasy deşik enjam. *Tilki dost, goý aglama, ikbaş bilen igiňi beräýeris – diýip, oňa bir ikbaşly ik berip, ýola salypdyrlar ("Türkmen halk ertekileri").*

IKELLÄP [ikellä:p], *hal.* Durky bilen, tutuşlygyna. *Halk köpçüligi bu toýlaryň tertip-düzgünli geçirilmegini ikelläp goldady ("Watan").*

IKI, *san.* **1.** 2 belgisiniň ady we onuň aňladýan sany. *Olar netijeli hyzmatdaşlyga geçmek üçin iki halkyň erk-islegi gerek diýen bir pikiri aýtdylar ("Watan").* **2.** Mekdepde ýetişiğe berilýän baha. *Edebiýatdan iki alan okuwçy bizde ýok.*

♦ **Iki aşdan (toýdan) galmak** bir oňa, bir muňa hyýal edip, ikisinden hem galmak, köpe kowalaşyp, azdan galmak. **Iki at depişer, arasynda eşek öler** güýçlüler çaknyssa, ejiz heläk bolar. **Iki aýagyny bir gonja salmak** howlukdyrmak, gyssamak. **Iki aýakly gepl.d.** adam. *Onuň bilenini iki aýakly hem bilmez. Iki aýakly iki günde* eýläni-beýläni bakmankaň ýetişmek, kemala gelmek (çağa hakda). **Iki barmagyňy burnuňa sokmak** boş gelmek, hiç zatsyz gaýdyp gelmek. **Iki barmak ýaly 1)** örän kiçi, ujypsyz, az. *Ol saçakdan iki barmak ýaly çöregi döwürp aldy. 2)* gysgajyk, birnäçe sözden ybarat (hat barada). **Iki başdan** oňi-soňy, barybir, ahyrsoňy. *Gaçmasam-da, men munda, Hemişelik galmaly. Näme bolsa, şol bolsun, Iki başdan ölmeli* (A. Kekilow). **Iki bolup bilmezlik** çenden gaty begenmek, çakdanaşa şatlanmak. **Iki bolup bire degmez** iki sany iş başarmaýan, nalajedeýinler, emelsizler. *Eý-ý, gardaşlar! Iki bolup bire degmezler! Iki bolup, bir çagany oňaraňzokmy?! (B. Kerbabaýew).* **Iki бүкүлмек** biriniň önünde öz mertebäni kiçeltmek, ýalynjaňlyk etmek, ýaýaplamak. **Iki egninden dem almak** halys tapdan düşmek, dem almagy kynalmak, ölümiň önüsyrysynda bolmak. **Iki egninden gum sowurmak** bir zady haýýarlyk bilen boýun almazlyk, kes-kelläm garşylyk görkezmek. **Iki egnini gysmak** bilmezlik, düşünmezlik. **Iki el-de, bir aýak** başagaý. **Iki elini boş goýmak** doly ygtyýarly etmek, öz erkine goýmak. *Myhmanyň önünde aş goý, iki elini boş goý* (Nakyl). **Iki elläp** doly, bütinleý, garşylyksyz, ýaýdanman. *Bike eje onuň ähli aýdanlaryna iki elläp razy bolupdyr* (N. Pomma). **Iki erni bir ýere gelmezlik** şatlanmak, gülmek. **Iki gat** göwreli. **Iki gepiniň birinde** häli-şindi, tiz-tiz gaýtalama. **Iki göwünli** ýaý-

danyp, belli bir karara gelip bilmeýän, göwni bölek, ikeriňlenýän. *Iki göwünli adam. Iki göwünli bolmak. Iki gözi ýolda galmak* biriniň gelerine köp wagtlap garaşmak, gözi ýolda galmak. *Ogluna garaşyp, enäniň iki gözi ýolda galdy. Iki gözün dört bolmak* öýlenmek, gelin almak. *Görogly agamyz gelyär, onda-da iki gözi dört bolup gelyär ("Görogly"). Iki hasap bir otuz* barybir. **Iki jähennemiň owarrasy** ne eýläk, ne beýläk, belli bolman galmaklyk, ikaralyk, içýakanlyk. *Biziň bu bolşumyz iki jähennemiň owarrasy bolýar* (B. Seýtäkow). **Iki oduň (daşyň) arasynda galmak** iki meseläniň haýsy birine ýykgyň etjegini bilmän, arada janserek bolup galmak, haýsyny etjegini bilmezlik, kösenmek. **Iki sözüň başyny çatyp bilmezlik** gowy gepläp bilmezlik, diýesi gelyän zatlaryny ýerbe-ýer aýdyp bilmezlik. *Iki sözüň başyny çatyp bilmese-de, ile gep owretjek bolýar. Iki tarapyňy deňlemek* näme bolsa şol bolsun etmek. **Iki üzüp bir ýalmamak** ýom-ýok etmek, lak-luk atmak. *Şunça salam bermedik bolsaň, iki üzüp bir ýalmardym ("Türkmen halk ertekileri").*

IKIBAKA [ikivaka:], *at.* Eýläk-beýläk, ol ýana, bu ýana, ol tarapa, bu tarapa.

IKIBIR [ikivi:r], *at.* Iki bolup, iki-ikiden. *Ikibir gol tutuşyp gezmek.*

IKIBIR-IKIBIR [ikivi:r-ikivi:r], *at.* Iki-ikiden, iki-iki bolup, iki-ikiden goşulyp. *Ol ýerde ikibir-ikibir atlar goşular, çapýan atlaryň tozany asmana galar* (A. Gowşudow).

IKIÇÄK [ikiçä:k], *at.* Diňe iki bolup, iki adam bolup, biri bilen bile. *Olar öýde ikiçäk galdylar.*

IKIÇÄKLIK [ikiçä:klik], *at.* Diňe iki bolup, biri bilen ýekelikde.

IKIDILLI, *syp.* **1.** Gepi iki çykýan, bir sözünde durmaýan. *Ikidilli biwepadan dön, göwnüm* (Halk aýdymyndan). **2. sazç.** Süýkelip çalynýan iki kirişli saz guraly (bu saz guralynyň daşky görnüşi dutara meňzeş bolup, onuň perdeleri bolmaýar).

IKIGOŞMA [ikiğošma], *at.* Iki hatar gaşly bilezik. *Ikigoşma bilezik aldym.*

IKI-IKIDEN, *hal.* **1. ser.** **Ikibir-ikibir.** *Agşam ýaşulular iki-ikiden ýygnaýyp başladylar. 2.* Jübüt-jübüt-den, goşa-goşadan. *Iki-ikiden sanamak.*

IKILEMEK, *işl.* **1.** Bir işi bileleşip etmek, biri bilen arkalaşykly hereket etmek, iki bolup işlemek. *Mellegi ikiläp, uzyn günde zordan depip boldular. 2.* Biriniň daşyna iki bolup geçmek, iki adam bolup birini ara almak. *Olar Orazy küştde ikiläp utdular.*

IKILENÇ, *hal.* **1.** Ikinji gezek, gaýtadan, ýaňadan, ýamaşgan. *Ikilenç bu işi gaýtalama. 2.* Mundan beýläk, gaýdyp, dagy-duwara. *Şuny urup bilmesem, men ikilenç elime tüpeň almarmyn.*

IKILENJI, *san, gepl. d., ser.* **Ikinji.** *Gar ikilenji gün ýagýardy.*

gaýrak, öňe-yza, aňryk-bärik, eýläk-beýläk. *Ileri-gaýra süýşmek.*

ILERI-ILERI, *at.* Öňe tarap, gitdigiçe öňe. *Ol ileri-ileri omzady.*

ILERIK [ileri:k], *at.* 1. Günorta tarapa, günorta. *Bu ýol ilerik gidýär.* 2. Öňe, öň tarapa. – *Işiň ilerik! – Ýaşyň uzak! (Alkyş sözi).*

ILERIK-GAÝRAK [ileri:k-ğäýra:k], *at, ser: Ileri-gaýra.* Güýçli traktorlar ilerik-gaýrak omzap, ürgün çägelere ýerinden üýtgedýärdi.

ILERKI, *syp.* Ileri tarapdaky, ileri taýdaky. *Ilerki dagyň etegi, Goýun-guzyň ýatagy* (Halk döredijiliginden).

ILERLEME, *iş ady.* Öňe hereket etme, süýşme, ýakynlaşma. *Iki ýarym ýyl uly möhlet däl, ýöne şol wagtyň içinde ep-esli ilerlemeler gazanyldy ("Watan").*

ILERLEMEK, *işl.* 1. Öňe süýşüp golaýlamak, ýakynlaşmak. 2. *göç. m.* Öňe süýşmek, öňe gitmek, depgini güýjemek, ösmek. *Işiň ilerlemegi.*

ILERLEŞMEK, *işl.* Depgini güýjäp başlamak, ösüp başlamak. *Işler gitdigiçe gowulaşýar, barha ilerleşýär.*

ILERLETMEK, *işl.* Öňe gitmäge kömek etmek, öňe gidermek, depgini güýçlendirmek, ösdürmek.

ILERLIGINE [ilerli:ğine], *hal.* Günorta tarapa, ileri taýa, ilerik. *Atlylar ilerligine tutduryp gitdi.*

ILGENÇEK [i:lgençek], *at.* 1. Geyimiň ýakasyna berkidilýän gaňyrçak şaý, ilik deregine dakylýan esbap. 2. *ser: Ildirgiç.*

ILGEZIK [ilgezik], *at.* Göwünjeň, meýilli, höwesli. *Ilgezik oglan.*

ILGEZIKLENMEK [ilgeziklenmek], *işl.* Göwünjeň bolmak, meýillilik bildirmek, höwesli içginsirmek.

ILGEZIKLIK [ilgeziklik], *at.* Bir işi etmäge göwünjeňlik, meýillilik, höweslilik.

ILGINÇ [i:lginç], *syp.* Göze ilginç, göze dürtülüp duran, göze görünüp duran, mesaňa bolup duran. *Göze ilginç hereket.*

ILGÖZLÜGIN [i:lğözlüğü'n], *hal, gepl. d.* Il gözüne, köpçülige görünmek maksady bilen, ilin gözünüň alynda, aç-açan. *Ilgözlügin yüz ýyl tagat kylandan, Ýagşydyr bir säher gözden ýaş gelse* (Magtymguly).

ILGÖZLÜGINLIK [i:lğözlüğü'nlik], *at, gepl. d.* Aç-açanlyk, aýanlyk.

IL-GÜN [i:l-ğün], *at.* Halk, ilat, köpçülik, jemagat. *Mübärek baýramyňyz gutly bolsun, tutan orazalaryňyz kabul bolsun, il-günüm! ("Nesil").*

ILHALAR [i:lha:la:r], *syp.* Ile özüni aldyran, köpün söýgüsini gazanan.

IL-HALK [i:l-halk], *at, ser: Il-gün.*

ILHATARY [i:lhatary], *hal.* Il deňinde, ilden çyk-

man. *Uly gyzyny ilhatary durmuşa çykardy.*

ILIK I, *at.* 1. Penjegiň, köýnegiň we ş. m. ýakasyna, ýehine dakylýan düwmä, sadap. 2. Çabydyň ýakasyna çaňňa bilen birlikde dakylýan kümüş şaý.

ILIK II, *at.* Howply çiş görnüşinde bokurdakda, gyzyldödegiň başlanýan ýerinde döreyän kesel.

ILIK-DÜWME [ilik-düwmö], *hal, gepl. d.* Ymykly, başdan-aýak, kemsiz. *Materiallary ilik-düwmä öwrenmek.*

ILIŞDIRMEK [i:lişdirmek], *işl.* Bir ýere, bir zada ýapysdyrmak, ildirmek, çolaşdyrmak.

ILIŞMEK [i:lişmek], *işl.* Bir ýere, bir zada ýapysmak, ilmek, çolaşmak, ilip galmak. *Düýe bir aga-ja baryp, gapdalyny oýkap gaşanypdyr we şonda gök sapaklar ilişip galypdyr* ("Türkmen halk ertekileri").

ILKAGŞAM [ilkağşam], *at.* Ağşam aralaşan wagt, garaňky düşen, gatlyşan wagt.

ILKI, *san.* 1. Başda, öňürti, deslapky, öňi bilen. *Ilki döwürlerde daýhanlar goldawa mätäçdiler, indi olar öz günlerini görýärler* ("Nesil"). 2. Başky, ilkinji, birinji. *Maňa onuň ilki jogaby ýarady.*

♦ **Ilki bilen** ilkinji nobatda, ilki başda.

ILKIBADA [ilkiva:da], *hal.* Ilki bilen, ilkibaşda, öňürti, başda. *Ol ilkibada bir zatdan çekinýän ýaly bolup görüldi* ("Edebiýat we sungat").

ILKIBAŞDA [ilkivaşda], *san, ser: Ilkibada.* Öz hususy işini ýola goýmak ilkibaşda aňsat däl ("Nesil").

ILKIDURMUŞ, *syp.* Adamzat taryhynyň in gadymy döwürne degişli bolan.

ILKI-ILKILER, *hal.* Başda, ilki bada, ilki wagtlar. *Ol ilki-ilkiler öwrenişmejek boldy.*

ILKINJI, *san.* Birinji, in ilki, ilki başdaky, başky. *Altyn asyryň ilkinji ýylynyň pile taýýarlamak möwsümini gyzgalaňly dowam etdirýärler* ("Watan").

ILKINJILIK, *at.* Birinji, ilkinji bolmaklyk, in ilkilik.

ILLÄP-GÜNLÄP [i:llä:p-günlä:p], *hal.* Köpçülik bolup, il-gün bolup tagalla edip, agzybirlik bilen. *Illäp-günläp garyp ýigidi öýli-işikli etdiler.*

ILLI [i:lli], *syp.* 1. Ili, kowumy bolan, watany-mesgeni bolan. 2. Oglana dakylýan at.

ILLI-GÜNLI [i:lli-ğünlü], *syp.* Ili-güni bolan, kowum-garyndaşly, belli ýurdy, mesgeni bolan. *Illigünli adam.*

ILLIK [i:llik], *at.* Bir gandan emele gelen maşgalanyň altynjy nesli, gowulukdan soňky nesil. *Meselem: ogul-gyz, agtyk, çowluk, ýuwluk, gowuluk, illik, ýatlyk.*

ILLILIK [i:llilik], *at.* Il-halklylyk, watany-mesgeni barlyk.

ILMEK [i:lmek] **I**, *işl.* Bir zadyň ikinji bir zada degip, galtaşyp, ýapysyp, ilişip galmagy. *Atyň ýalyňa ilen çöp-çalamlary aýryşdyrdym.*

Emma şu wagt başyma gaý wagtyň boldy. Entek sen şu sozany al-da, il biri bol” diýdi (A. Gowşudow). II bolmak dostlukda ýaşamak, agzybir bolmak. *Ýagşy söze uçar guşlar il bolar, Ýaman söze peşe güýji pil bolar (Magtymguly). Ilden çykmak* erbet iş edip, ilň gözünden düşmek, köpçüligiň yigrenjine duçar bolmak, ile sygmaýan erbetlik etmek. *Ille göz bolmak* wejera bolmak, masgara bolmak, bellentgi bolup durmak. *Köpçülikde arak içip, ile göz bolup durmaň näme!? Ile gürrüň bolmak* il içinde özüň hakda ýaramaz gürrüň ýaýramak, gyбатыň edilmek. *Kimiň ýersiz-ýere ile gürrüň bolasy geler? Ile meňzeş etmek* özbaşyna öýli-işikli etmek, öýermek. *Görogly seni öýerip, ile meňzeş etdi (“Görogly”). II ogly* ile hyzmat edýän, il-günüň adamsy. *II ugruna eşek ürküzmek* bir işi ýa-da bir zady zerurlygy bolsa-bolmasa köpçüligiň ugruna eden bolmak, illere meňzän bolup bir iş etmek. *II ýatyp, it uklanda* janly jemendäniň aýagy ýygnananda, örän giç, ýarygije çemeleri.

ILAT [i:la:t], *at.* Bir ýerde, ýurtda, obada, etrapda we ş. m. ýaşayan il, halk, adamlar. *Türkmenistanyň hökümeti ilatymyzyň durmuş şertlerini mundan-da gowulandyrmagyň üstünde işleýär (“Türkmenistan”).*

ILATLY [i:la:tly], *syp.* Halk, ilat, adam ýaşayan, oturymly. *Az ilatly ýerlere-de gaz turbalary çekildi.*

ILATLYLYK [i:la:tlylyk], *at.* Ilaty köplük, ilaty, halky gür bolan.

ILATSYZ [i:la:ssyz], *syp.* Oturymly halky bolmadyk, ýaşajyjsy ýok. *Indi ilatsyz ýere gabat gelmek kyn.*

ILATSYZLYK [i:la:ssyzlyk], *at.* Ilaty ýokluk ýa-da azlyk, halky seýreklik. *Syrap ýatan çöliň ilatsyzlygyna geň galar ýaly dälidi.*

IL-BENDE [i:l-vende], *at, gepl. d.* Öz güzeranyny zähmeti bilen dolaýan, öz işi bilen gümra adamlar. *Il-bende barara gapy tapman gezipdi.*

ILBISINJE [ilvisinje], *syp.* Ýasalyşy taýdan çalamydar, ýönekeýje, tilsim bolup duran, gowşajyk. *Gulakhalka diýip alany ilbisinje zat eken.*

ILÇI [i:lçi], *at, dipl.* 1. Daşary ýurtlar bilen resmi aragatnaşyk alyp barmak üçin öz hökümeti tarapyndan başga ýurda bellenilýän ygtyýarly wekil. *Eýran Yslam Respublikasynyň ilçisiniň aýtmagyna görä, Eýranyň Prezidenti ýakyn wagtda resmi sapar bilen Türkmenistana gelmekçidir (“Türkmenistan”).* 2.

Bir ýumuş, tabşyryk bilen bir ýere iberilen adam, biri tarapyndan ýollanan wekil. *Magşukdan aşyga gelen ilçýem, Gönderdi Gül bizni Bilbilge garşy (Şabende).*

ILÇIHANA [i:lçi:na], *at.* Bir döwletiň ilçisi tarapyndan baştutanlyk edilýän başga bir döwletdäki diplomatik wekilçilik we onuň ýerleşýän jaýy.

ILÇILIK [i:lçilik] **I**, *at.* İlçiniň wezipesi, ýagdaýy, ilçi wezipesinde işlemeklik. *Ol ilçilik wezipesine bel-*

lendi.

ILÇILIK [i:lçilik] **II**, *at.* Il arasynda ýüze çykýan, il arasynda bolýan käbir aýratynlyk. *Ilçilik, munuň içinde her haýsysy bar.*

ILDEŞ [i:lleş], *at.* Bir ilden, bir ýurtdan bolan, obadaş, ýurtdaş, watandaş.

ILDEŞLIK [i:lleşlik], *at.* Obadaşlyk, bir obadan bolmaklyk, ýurtdaşlyk, watandaşlyk. *Ol ildeşligini unudan dälidir.*

ILDIRGIÇ [i:llirgiç], *at.* 1. Agyr, uly gyňaçlaryň ujuna dakylp, börüge ildirilýän uýy gaňyrçakly kümüş şaý. 2. Geým, telpek we ş. m. asmak üçin uýy gaňyrçakly asgyç, asawaç. 3. Gabsanyň, äpişgäniň iç ýa-da daş yüzünden ildirmek üçin edilýän ilgençek.

ILDIRILMEK [i:llirilme], *işl.* Ildirmek hereketi ýerine ýetirilmek. *Ol tärime ildirilip goýlan kültüm ýüpi aldy.*

ILDIRINMEK [i:llirinme], *işl.* Özünü üçin ildirmek.

ILDIRIŞDIRMEK [i:llirişdirme], *işl.* 1. Birnäçe zady ildirip çykmak. *Duruň, men gury gabyklary ýygnaşdyryp, geçiniň şahyna ildirişdireýin. Onsoň goýun bilen süsüşiň (“Türkmen halk ertekileri”).* 2. Yzly-yzyna ýapyşdyrmak. *Ildirgiçleri ildirişdirmek.*

ILDIRIŞMEK [i:llirişme], *işl.* Ildirmäge kömekleşmek. *Ol myhmanyň egin-eşiklerini asawaçdan ildirişdi.*

ILDIRMEK [i:llirme], *işl.* 1. Bir zady ikinji bir zatdan, ildirgiçden asmak, asawaçdan asyp goýmak. 2. Bir zady ikinji bir zada geýdirmek, ötürmek, salmak. *Balany çala ildirip, uklary sallap goýma-da, tärimiň heregine oňatja mündür ahyry! (“Edebiýat we sungat”).* 3. Bir zady içinden ýa-da daşyndan ýapmak, gulplamak. *Işigi bir çekse, daşyndan ildirip giden ekenler (“Görogly”).* *Owlajyklar işigi içinden ildirdiler (“Türkmen halk ertekileri”).*

ILDIRTMEK [i:llirtme], *işl.* Ildirmek işini başga birine etdirmek.

ILE, *köm. s., köm.s.* Bile, bilen. *Bolsun tanap boýnumga saçbag ile şamaryň, Jilwe berip görüner, göwsünde jüre halyň (Talyby).*

ILEN-ÇALAN [i:len-çalan], *at.* Daşkyrak dogan-garyndaşlar, bir nesilden bolanlar, kowumdaş.

ILERI, *at.* 1. Günorta, günorta tarapy, ugry aňladýan söz. 2. Öň tarap, öňe. *Ol oturgyjyň üstünde oturyp, bir aýagyny ileri uzatdy.* 3. *gepl. d.* Öňürti, öň, ilki. *Pellehana biziň atymyzdan ileri geleni bolmady.*

♦ **Ileri (bäri) bakmak** näsagyň saglygy oňatlaşmak, hassanyň saglyk ýagdaýy gowulanmak. *Ol indi öňküsinde ileri bakypdyr. Ileri tutmak* has gowy görmek, has zerur hasap etmek, hemme zatdan möhüm saýmak.

ILERI-GAÝRA [ileri-ğayra], *at.* Ilerik hem

IMRINMEK, *işl.* Höwes, isleg döremek, mähir inmek. *Kemine gol götermez uzyn boýly gelinden, Gözel köpdür jahanda, köňlüm imrinmez, gelin* (Kemine).

IMTIHAN [imtiha:n], *at.* *kön.s.* Synag, barlag. *Maslahat ber diýseň imtihan edip, Goýar seniň derdeseriň kân edip* (Allaguly Allahy).

IN [i:n] **I**, *at.* Bir zadyň keseligine bolan uzynlygy, boý sözünüň garşylyklaýyn manysy. *Häzir halýçylar boýy iki metr, ini hem bir metr bolan halyny dokapýarlar* ("Türkmenistan").

♦ **In mata** biçilmän, tutuş duran mata.

IN [i:n] **II**, *gepl. d.* Beden, ten, endam. *Iýen-içeniň iniňe siňmek.*

♦ **Inine siňdirmezlik** bir zady (pul, ýimit we ş. m.) haýyrlý peýdalandyrmazlyk, doly haýyrlandyrmazlyk. **Iniň dyglamak (tikeneklemek, jümşüldemek)** gorky-ürki zerarly howatyrlyanmak, geň galmak zerarly bedeniňde ynjalysyzlyk syzmak. **Ini hapa** inine suw almadyk, şerigat işinden soň suwa düşmedik. **Iniň söýmezlik** halamazlyk, birini ýigrenmeklik, göwnünden turmazlyk.

INAGAÇ [i:nağaç], *at.* Iki ujuna bedre asylyp suw daşalýan egri ağaç. *Inagaç bilen suw daşalan döwri-de görüpdik, balam – diýip, Sona daýza gürrüň berýär* ("Nesil").

İNÇE [i:nçe], *symp.* 1. Ýogyn däl, ýogyn bolmadyk. *Inçe süýümlü pagta.* 2. Syrdam. *Inçe boýly ýigit.* 3. Belent, ýiti (ses barada). *Ol inçejik owazly sesi bilen hemmelerden tapawutlanýardy* ("Watan"). 4. Dar, giň däl. *Inçejik ýol bilen göni gidiberiň.* 5. göç. m. Näzik, nepis. *Haly dokamak juda inçe iş hasaplanýar* ("Mugallymlar gazet"). 6. *gepl. d., ser.* **Inçesesel.**

♦ **Inçe damaryny tapmak** biriniň ugruny tapmak, işiňi bitirtmek üçin halaýan, gowy görýän zadyny bilmek. *Inçe damaryny tapaymasaň, sözüňi-de diňlemez.* **Inçe egrid, syk dokamazlyk** kân bir inçe iş etmezlik. *Senem inçe egrid, syk dokaňok-la, öý işlerine-de yetişmedik bolýaň, keýgim.*

İNÇESEL [i:nçesel], *at.* Koh taýajyklary diýilýän mikroblar arkaly döreýän we öýkene, süňke, bogunlara, içegä zyýan ýetirýän ýokanç kesel. *Türkmen lukmanlary inçesesele garşy göreşi güýçlendirdiler.*

İNÇESELLI [i:nçeselli], *symp.* Inçesesel bilen kesellän.

İNÇESELLILIK [i:nçesellilik], *at.* Inçeseli barlyk, inçesesel bilen kesellän halda bolmaklyk.

İNÇELEME [i:nçeleme], *iş ady.* Inçelemek ýagdaýy.

İNÇELEMEK [i:nçelemek], *işl.* Ýonup, igeläp, sürtüp, inçe etmek. *Galamyň ujuny ýonup inçelemek.*

İNÇELEMEKLIK [i:nçelemeklik], *iş ady.* Inçelemek ýagdaýy.

İNÇELEŞDIRMEK [i:nçeleşdirmek], *işl.* Birnäçe

zady bir ýan ujundan inçeläp çykmak, inçe edişdirmek.

İNÇELEŞMEK [i:nçeleşmek], *işl.* Bilelikde inçelemek, inçelemäge kömekleşmek. *Men oňa pil saplaryny inçeleşdim.*

İNÇELETMEK [i:nçeletmek], *işl.* Inçelemek işini birine etdirmek.

İNÇELİK [i:nçelik], *at.* 1. Ýogyn dällik. 2. Syrdamlyk. 3. Belentlik, ýitilik. *Ol sesiniň inçeligi bilen beýleki aýdymçylardan tapawutlanýar.* 4. Darlyk, gysbylyk, giň dällik. 5. göç. m. Näziklik, nepislik.

İNÇELİŞ [i:nçeliş], *iş ady.* Inçelemek ýagdaýy.

İNÇELME [i:nçelme], *iş ady, ser.* **Inçeliş.**

İNÇELMEK [i:nçelmek], *işl.* 1. Öňküsinden inçe bolmak, inçe ýagdaýa gelmek. *Onuň bilek ýaly saçlary inçelipdir.* 2. Horlanmak, sykylmak, arryklamak. 3. göç. m. Daralmak, gysby bolmak, giň däl ýagdaýda bolmak. *Öň köçeler gitdigiçe inçelýärdi, şonuň üçin geçelgelerde ep-esli wagt eglenmeli bolýardy* ("Edebiyat we sungat"). 4. göç. m. Suwy egilmek, azalmak, kemelmek. *Derya inçelipdi.*

İNÇELTMEK [i:nçeltmek], *işl.* 1. Ýonup, igeläp, inçe etmek. *Ol pil sapyny ýonup-ýonup inçeltdi.* 2. Horlamak, ezyet, yza berip arrykatmak. 3. göç. m. Suwuny azaltmak, egismek, kemeltmek. *Gurakçylyk ýyl deryany inçeldipdi.*

İNÇEMİK [i:nçemik], *symp.* 1. Onçakly inçe hem ýogyn bolmadyk, inçä ýakyn, inçeräk. *Galyň düşen gar agaçlaryň inçemik pudaklaryny ýaý ýaly egrelidipdir.* 2. Ýogyn däl, inçä golaý (ses hakynda). *Ol birden eli çemodanly duran ýigidi gördi-de, inçemik ses bilen habar gatdy* ("Türkmenistan").

İNÇESAGT [i:nçesağt], *symp.* Inçeden uzynak, inçeden sagdyn, inçeden berk bedenli. *Inçesagt, garayagyzy ýigit.*

İNDEĞ [inneğ], *at, ser.* **Ideg.**

İNDEGLI [inneğli], *symp., ser.* **Idegli.** *Sen indegli adam bolasyň gelyň bolsa, hemişe il hyzmatynda bol* ("Nesil").

İNDEGSIZ [inneğsiz], *symp., ser.* **Idegisz.**

İNDELMEK [innelmek], *işl.* Indeg edilmek, ugruna çykylymak. *Gel diýip indelmedik ýere, Galkynyp baryjy bolmaň* ("Görogly").

İNDEMEK [innemek], *işl.* 1. Bir zady gözlemek, agtarmak, idemek. *Görejinden sähel sypsaň, garabagyreneň, Balam, diýip indär.* 2. Mürähet etmek.

İNDEMİR [i:nnemir], *at.* Tarada mata dokalanda ini gyrađen çykar ýaly, iki gyrasyna oturdylyp, inçe agajyň ujuna geýdirilýän demirjik. *Ol dokap oturan gyňajynyň indemirini süýşürdi.*

İNDERILMEK [i:nnerilmek], *işl.* Ýokardan aşak goýberilmek. *Ýekedaban inderilmek.*

İNDERİŞDIRMEK [i:nnerişdirmek], *işl.* Bir topar zady birden aşaklygyna goýberişdirmek.

ILMEK [i:lmek] **II**, *at.* Dowar tutmaga amatly bolar ýaly, uýy egri çopan taýagy, gergenek, gaňrak. *Çopan ilmegi bilen şol goýny tutdy.*

ILSIZ [i:lsiz], *syp.* 1. Köpçüliksiz, halksyz, il-günsüz. 2. Ýurtsuz, mesgensiz, mekansyz.

ILSIZ-GÜNSÜZ [i:lsiz-ğünsüz], *syp.* 1. Ili-güni bolmadyk, kowum-gardaşsyz. 2. Ýurtsuz, mesgensiz, mekansyz.

ILSIZLIK [i:lsizlik], *at.* 1. Ili ýokluk; ilatsyzlyk, halksyzlyk. 2. Ýurtsuzlyk, mekansyzlyk, mesgensizlik.

ILTEG [i:lteğ], *at.* 1. Berk daňylmadyk daňy, çalaja daňlan bag. *Göledir-dä, ilteg etseň durar.* 2. *ser.* **Ilteşik.**

ILTELMEK [i:ltelmek], *işl.* 1. Gowşak daňyp goýmak. *Atyň uýany şaha iltenipdi.* 2. Bir işi ýa-da ýumşy biriniň üstüne atmak. *Garawullyk oňa esasy işiniň daşyndan ilteldi.*

ILTEMEK [i:ltemek], *işl.* 1. Çala, gowşak daňyp goýmak, bir zady ikinji bir zada çala baglamak. 2. Bir işi, ýumşy birine tabşyrmak, bir işi belli bir adamyň üstüne ýüklemek. *Hany, bu toýda beýemçiligi kimiň ýakasyndan iltäris?* 3. *göç. m.* Adamsy aradan çykan gelni, aýaly äriňiň iň ýakyn hossarlaryndan birine dakmak.

ILTEŞDIRMEK [i:lteşdirmek], *işl.* Yzly-yzyna iltäp çykamak, howul-hara daňmak, daňşdyrmak. *Çuwallaryň köşelerini ilteşdirdik.*

ILTEŞIK [i:lteşik], *işl.* 1. Garyndaşlyk, hossarlyk taýdan ýakyn bolmadyk gatnaşyk, çala baglanyşyk, ýakynlyk. *Onuň biz bilen ilteşigi yok.* 2. Söwda, alyş-çalyş, iş-güýç we ş. m. taýdan bolan gatnaşyk. 3. Bölünip aýrylara ýakynlaşan, çalaja, sähel ilişen baglanyşyk. *Onuň tüpeňiň çekerini gysýan eliniň çala ilteşigi galdy.*

ILTEŞIKLI [i:lteşikli], *syp.* Gatnaşykly, arabaglanyşykly.

ILTEŞMEK [i:lteşmek], *işl.* 1. Garyndaşlyk taýdan belli bir derejede ýakyn bolmak. *Onuň biziň tohumymyza ilteşýän ýeri yok.* 2. Bir zada ilmek, ilişmek, ýapysmak.

ILTETMEK [i:ltetmek], *işl.* Çala daňyp goýmagy başga birine buýrup etdirmek.

ILTIMAS [iltima:s], *at. köň.s.* Birinden bir zat, bir mesele boýunça edilýän haýyş.

IL-ULUS [i:l-ulus], *at. köň.s., ser.* **Il-gün.** *Hudaýa şükür, il-ulus abadançylyk.*

IL-YMMAT [i:l-ymmat], *at. ser.* **Il-gün.** – *Biz-ä ilde-ymmatda sen ýalyny gören dälidiris.*

IMAN [i:ma:n], *at.* Alla bolan ynam, ynanç. *Imanyň ýoldaş bolsa, Barsam, Kábäni görsem (Magtymguly).*

♦ **Imany hemra bolsun!** öleniň hossarlaryna gynanç bildirilip aýdylyan söz. *Talyby diýr, hemra bolsun imany, Ýasyn çekdi dosty-ýary Myradyň (Talyby).*

IMANLY [i:ma:nly], *syp.* 1. Hudaýa, dine ynamy bar bolan. *Meniň imanly gidenim seniň nä gaýgyňa ("Görogly").* 2. *göç. m.* Wyždany, ynsaby bolan, wyždanly, ynsaply. *Ol imanly ýigitdiniň öňem birnäçe gezek subut edipdi.*

♦ **Imanly bolsun ser.** **Imany hemra bolsun.**

IMANLYLYK [i:ma:nlylyk], *at.* 1. Imany barlyk, hudaýa, dine ynamlylyk. 2. *göç. m.* Wyždany, ynsaby barlyk, wyždanlylyk, ynsaplylyk.

IMANSYZ [i:ma:nsyz], *syp.* 1. Imandan daş düşen, hudaýa, dine ynanmýan. 2. *göç. m.* Naýynsapy, wyždansyz, ynsabyňy iýen. *Uruş ýyllarynda garypgasara sütem eden imansyzlaram tapyldy.*

IMANSYZLYK [i:ma:nsyzlyk], *at.* 1. Imany ýokluk, hudaýa, dine ynanmazlyk. 2. *göç. m.* Naýynsaplyk, wyždansyzlyk, ynsapsyzlyk.

IMDI, *hal, k.d., ser.* **Indi.** *Magtymguly, imdi özüňni gözle, Ýagşyny taryplap, ýamany düzle (Magtymguly).*

IMES, *k.d.* Däl. *Magtymguly, baş gün eşret sürmäge, Jaý imesdir eglenmäge, durmaga (Magtymguly).*

IMEŞDIRMEK [i:meşdirmek], *işl.* Çolaşdyrmak, bulaşdyrmak, biri-birine çyrmaşdyrmak. *Agsamky ýel üzüň çybyklaryny imeşdiripdir.*

IMEŞEGEN [i:meşeğen], *syp.* Çolaşagan, bulaşagan, çyrmaşagan. *Imeşegen ýüpek.*

IMEŞEGENLIK [i:meşeğenlik], *at.* Çolaşaganlyk, bulaşaganlyk, çyrmaşaganlyk.

IMEŞIK [i:meşik], *syp.* Çolaşyk, bulaşyk, çyrmaşyp duran. *Imeşik sakgal. Sary imeşik ýüzlüje oglan.*

IMEŞMEK [i:meşmek], *işl.* Çolaşmak, bulaşmak; çyrmaşyp durmak. *Ogly bolsa eňgindäki imeşip duran tüýleri dyrmalaýardy.*

IMI-SALA [i:mi-sala:], *hal.* Asuda, ümsüm, parahat, dynç. *Imi-sala garaňky gijedi.*

IMI-SALALYK [i:mi-sala:lyk], *at.* Asudalyk, ümsümlük, parahatlyk, dynçlyk. *Mellege suw tutýan adamlaryň pilleriniň kä eýle tarapdan, kä beýle tarapdan gelyän tarpyldysy bu imi-salalykda has golaýda ýaly bolup eşidilýärdi ("Watan").*

IMIŞ: imiş geçi owlagy ölen geçi.

IMRIGIBERME [imriğiverme], *iş ady.* Imrigip, öwrenişip başlama.

IMRIGIBERMEK [imriğivermek], *işl.* Imrigip, öwrenişip başlamak.

IMRIGIŞ [imriğiş], *iş ady.* Imrikme ýagdaýy.

IMRIKDİRMEK, *işl.* Birine ýa-da bir zada öwrenişdirmek. *Bike eje onuň öňüne ot döküp, özüne imrikdirjek bolup, çaga hüwdüleyän ýaly, nazymly hiňlenipdi.*

IMRIKMEK, *işl.* Birine, bir zada öwrenişmek. *Ol kem-kem bize imrikdi.*

IMRINDİRMEK [imrinnirmek], *işl.* Höwes, isleg döretmek.

Inişip ugrady.

INJI [i:nji], *at.* Çagajyga mamasy, babasy ýa-da ejesiniň beýleki hossarlary tarapyndan berilýän mal. *Saňa inji mal bererin, balam!*

INJIK [i:njik], *at.* Aýagyň topukdan baldyra çenli bolan aralygy. *Injik süňki.*

♦ **Injigi götermezlik** oňat, sapaly durmuşy göterinip bilmezlik, gowy ýaşayyş zerarly azmak. **Injigi darty ýaly** hor injik.

INJIL, *at.* Hristianlaryň dini kitaby, Isa pygamber üçin asmandan inen hasaplanýan dini kitap, ýewan-geliýe. *"Zeburny" Dawuda, "Injilni" Isa, "Töwratny" Musaga aýan getirdi* (Magrupy).

INJILIK [i:njilik], *at.* Inji bermek üçin niýetlenen, inji üçin goýlan (mal). *Enesi oňa injilik guzuýyk taýýarlapdy.*

INJIR, *at.* 1. Ýyly ýurtlarda ösýän süýji miweli agaç. *Injir agajy.* 2. Şol agajyň içi owunjak däneli gara, sary miwesi.

INJIRGÜL [injirgöl], *at.* 40-80 sm boý edýän ýabany we medeni otjumak dermanlyk ösümlik.

INŽENER [inžene:r], *at.* Ýokary tehniki bilim alan hünärmen. *Harby inžener. Dag işleriniň inženeri.*

INKÄR: **inkär etmek** bir zady ykrar etmän, ýalan hasaplamak, ret etmek, bir zadyň hakykatdygyny, dogrudygyny ýa nädogrudygyny ýalana çykarmak. *Daýhanyň zähmeti hakdaky hakykaty inkär edip bilmiris* ("Nesil").

INLI [i:nli], *syp.* Ýeterlik ini bolan. *Inli mata. Inli köçe.*

INLILIK [i:nlilik], *at.* Ýeterlik ini bolmaklyk. *Köçäniň iniligi maşynlaryň hereketine köp ýardam edýär* ("Watan").

INMEK [i:nmek], *işl.* 1. Ýokardan aşak düşmek, eňmek, aşak eňip gaýtmak. *Ýyldyz dagdan inen çeşme, Durlan-ha gyzlar geleýdi* ("Görögly"). 2. Ýokardan, belentlikden aşaklygyna pessaýlamak. *Uçar pessaýlap inip ugrady.* 3. *göç. m.* Bir ýere syrykmak, syrygyp gaýtmak. *Onuň maňlaýyndan akýan der görejiňe indi.* 4. *göç. m.* Gelmek, ýagmak. *Asly halal türkmen topragyna bu gün bereket indi* ("Türkmenistan"). 5. *göç. m.* Biriniň üstünden düşmek, eňmek, dökülme. *Ýygnakda yzagalaklaryň üstünden indiler.*

INSIZ [i:nsiz], *syp.* Ýeterlik ini bolmadyk. *Insiz ýoda. Insiz mata.*

INSIZLIK [i:nsizlik], *at.* Ýeterlik ini bolmazlyk. *Biçimçi matanyň insizligini hasaba alyp, öz işine başlady.*

INSTITUT [institu:t], *at.* Käbir ýokary mekdeplerin we ylmy-barlag edaralarynyň ady. *Ylmy maslahaty Türkmenistanyň Prezidentiniň ýanyndaky Ylym we tehnika baradaky Ýokary geňeş we Medeniýet instituty gurady* ("Nesil"). *Magtymguly adyndaky Dil we*

edebiyat instituty.

INTILDIRMEK, *işl., gepl. d.* Birini intilmäge iteklemek, mejbur etmek. *Heý, beýle-de bir intildirmek bolarmy?*

INTILIŞMEK, *işl., gepl. d.* Bilelikde intilmek.

INTILMEK, *işl., gepl. d.* Garaşmak, garaşyp bizar bolmak, yntylmak.

INTIPIS [intipi:s], *at.* Birine edilýän indeg, geleň, alada, üns, garaşyk. *Adam-gara kân bir intipis edip durmaýan takyrýorgalar iki baka ylgaşyp ýörendirler.*

INTIZAR [intiza:r], *syp.* Bir zada zar, birine garaşýan, tama edip göz dikýän. *Ilde bir näzenin tapylmaz sençe, Barça älem saňa intizar olar* (Seýdi).

♦ **Intizaryny çekmek** zarynlap, ýoluna göz dikmek. *Sary donuň geýipsiň, Teläre söýenipsiň, Intizaryň men çekýän, Sen näme saralypsyň?* (Küşdepdi).

INTIZARLYK [intiza:rlyk], *at.* Göz dikip garaşmaklyk, tama bilen göz dikiş. *Gutar meni intizarlykdan* (Andalyp).

IN, Özünden soň gelýän sözleriň manysyny güýçlendirmek üçin ulanylýan ownuk bölek.

INİRDEGEN [inirdegen], *syp.* İnirdemegi, bolgusyz zat üçin igenmegi gowy görýän, inirdi häsiýetli. *Onuň ýek ýigrendigi inirdegen adamdy.*

INİRDEGENLIK [inirdegenlik], *at.* Igenip ýürege düşmeklik, igenjeňlik.

INİRDEMEK, *işl.* Bir zady iriziji äheň bilen gaýtalap ýürege düşmek, ownuk-döwnük zat üçin igenip, gulagyňy kamata getirmek, nägilelik bildirmek. – *Inirdemesene! – diýip, sabyr käsesi dolan adamsy azguryldy.*

INİRDEŞMEK, *işl.* Bilelikde inirdemek. *Olar inirdeşip başladylar.*

INİRDETMEK, *işl.* Birini inirdä goýmak, inirdili ýagdaýa salmak. *Sen ejeňi köp inirdedýärsiň!*

INİRDEWÜK [inirdewük], *syp.* Şol bir zady gaýtalap ýürege düşýän, ownuk-uşak zat üçin igenýän, igenjeň. *Inirdewük adam.*

INIRDI, *at.* 1. Ýürege düşgünç igenç, bolgusyz zat üçin birine bildirilýän nägilelik. *Onuň inirdisini çekmen.* 2. İnirdegen adam. *Sen-ä bir inirdi ekeniň.*

INIRDILI, *syp.* Igençli, ýürege düşgünç nägileçilikli.

INİR-INİR, *hal.* Üznüksiz igenjeňlik, nägileçilikli. *Ol inir-inir edip ýürege düşdi.*

INĖIS [inĖi:s], *at.* Bir zat barada ynjalyksyzlyk bilen edilýän ünji, döreyän alada, oý-pikir. *InĖise gitmek.*

INĖISLENMEK [inĖi:slenmek], *işl.* InĖise gitmek, ünji edinmek, alada galmak, pikire batmak. *Ol inĖislenip otyrdy.*

INĖISLI [inĖi:sli], *syp.* Ünjüli, aladaly, oý-pikirli. *Ol bir hili inĖisli görünýär.*

INDERİŞMEK [i:nnerişmek], *işl.* Bile indirmek, indermäge kömekleşmek.

INDERMEK [i:nnermek], *işl.* 1. Bir zady ýokardan aşaklygyna goýbermek. 2. Bir zat bilen birini ýa-da bir zady batly urmak. *Depesinden indirmek.*

İNDEŞMEK [inneşmek], *işl.* Bilelikde indemek.

İNDETMEK [innetmek], *işl.* Indemek işini başga birine etdirmek.

İNDEW [innöw], *at.* Künji ýaly dik ösýän, sary gülli, ýapragy garpyzyňka meňzeş, dānesinden dermanlyk aýy ýag alynýan birýyllyk ösümlik.

♦ **Indew suwaran ýaly** bir işi telli-pelli etmek, hakykatda iş ýüzüne geçirmezlik.

INDI [inni], *hal.* 1. Häzir, şu wagt. *Indi ýer biziňki, biz öz yrgalymyzy öz topragymyzdan almaly ("Watan"). Indi türkmen, hakykatdanam, dünýäniň iň bagtyýar halky ("Türkmen dili").* 2. Mundan buýana, mundan beýläk, mundan soň. 3. *göç. m.* Eýsem, eýsem bolsa, şeýdip. *Indi onuň derdini dep edip biljek diňe türkmen lukmanydy ("Saglyk").*

INDIBERI [inniveri], *hal, gepl. d.* Indiden beýläk, mundan beýläk, mundan soň bir. *Indiberi beýle iş etmāweri!*

INDIKI [inniki], *hal.* 1. Geljek, geljekki, soňky, nobatdaky. *Indiki wezipe bolluk bilen ýetişen hasyly yryşasyz ýygnamakdan ybarat ("Watan").* 2. Häzirki, şu wagtky. *Indiki döwrüň çagalary sowatly, aň-düşünjeli bolupdyr.*

INDIKILE [innikile], Indiden beýläk, mundan beýläk, geljekde, dagy-duwara. *Indikile beýle iş etme.*

INDIRILMEK [i:nnirilmek], *işl.* Belli bir zadyň üstünden eltilmek, ugrukdyrylmak. *Suw ýapaşak indirildi. Süri suwa indirildi.*

INDIRIŞMEK [i:nnirişmek], *işl.* Indirişmäge kömekleşmek, bilelikde indirmek. *Mallary güzere indirişmek.*

INDIRMEK [i:nnirmek], *işl.* Bir zady, maly we ş. m. bir tarapa göndermek, sürmek, ugratmak, bir ýeriň gyrasyndan, çetinden girizmek.

INDIRTMEK [i:nnirtmek], *işl.* Indirmek işini birine etdirtmek.

INDONEZIÝALY [indone:ziýaly], *syp., ser.* **Indoneziýalylyr.**

INDONEZIÝALYLAR [indone:ziýalylyr], *at.* Indoneziýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

INE, *çal.* 1. Ynha, şu. *Ine, bu meniň hakyky dostum.* 2. *ugrukd.* Yz ýanyndan gelýän söze ynamlylyk ýokundysyny berýär. *Ine, bu ýyl hasyldan umydymyz uly—diýip, Aman gürrüň berýär ("Nesil").*

INEDÖRDÜL [i:nedö:rdül], *syp.* 1. Ini-boýy deň, ini boýuna deň, dörtburç görnüşli. *Inedördül otag.* 2. *göç. m.* Ini-boýy des-deň, gysga boýly, togalak, kiçeňräkden semiz. *Inedördül pyýada.*

INEDÖRDÜL-GÄMIKLEÝIN [i:nedö:rdül-ğä:mikleýin], *hal.* Ekiýän ekinleriň ýa-da oturdylyan nahallaryň arasynyň inine-boýuna deň edilip ekiýän ýagdaýy. *Ekiş inedördül-gämikleýin usulda geçiriler ("Watan").*

INE-GANA [i:ne-ğa:na], *hal.* Arkaýyn, alňasaman, howlukman.

INE-GANALYK [i:ne-ğa:nalyk], *at.* Arkaýynlyk, alňasamazlyk, howlukmazlyk. *Ol gyzlaryň öý bezeýişlerine ine-ganallyk bilen syn edýärdi.*

INEK, *at, kön.s.* Süýt berýän gara mal, sygry. *Buga-buga diýdikleri gara inek buzagusy degilmidir ("Kitaby dedem Gorkut").*

INELGE [i:nelge], *at.* Dagdan, beýiklikden aşak iner ýaly ýer, eňňit ýer, ýapgyt ýer, iniş. *Dagyn inelgesi. Jaryn inelgesi.*

INEN, *at.* Enelik jynsyndan bolan, gaýmaga, botlamaga ukyply (düýe barada). *Inen düýe.*

♦ **Iki ýaşar inen** iki ýaşdan üç ýaşa çenli ýaş düýe.

INENKIRLEMEK [i:nenkirlemek], *işl.* Inip başlamak.

INER, *at.* 1. Inen arwana bilen bugradan bolan boýny tüýlek erkegiň bir görnüşü *Birden aşak seretse, baýyn inerleri otaryp ýörenine gözi düşýär ("Türkmen halk ertekileri").* 2. *göç. m.* Özünden kiçi oglana söýgi, mylatatlyk bildirilip aýdylyan ýüz tutma sözi. *Inerim, näme kār edýärsiňiz?—diýip, meniň garşymda oturan garaýagy, doluşgan ýaşuly sorady ("Edebiyat we sungat").* 3. Oglana dakylýan at.

♦ **Iner ýaly (kimin)** güýçli, gujurly, çydamly. *Onuň dört sany iner ýaly ogly bar.*

INERÇE, *at.* 1. Kiçi iner. 2. *göç. m.* Ýaş ýigit. *Ak öýün inerçesi, Hüwdüläýin ballymy (Hüwdi).*

INERDIŞ [inerdi:ş], *syp.* Halynyň älemine, käbir halyalaryň ortasyna salynýan diş-diş nagys, byçgydiş.

INERLIK, *at, gepl. d.* Hiç wagt botlamaýan düýe.

INGI [i:nği], *at, lukmanç.* 1. Garyn boşlugynda ýerleşýän agzalaryň deri aralygyna inmeginden emele gelýän kesel. *Göbek ingisi. Gasyk ingisi.* 2. Şol kesel sebäpli gasykda emele gelýän çiş, ýumry.

INI, *at.* 1. Özünden kiçi erkek dogana, doganogłana bolan garyndaşlyk gatnaşygy aňladýan söz. 2. Özünden kiçi tanyş-nātanşa sypaýylyk bilen ýüzlenilip aýdylan ýüz tutma sözi.

INI-BOÝY [i:ni-voýy], *at.* Bir zadyň ini hem boýy, uzynlygy hem ini. *Ini-boýy ýeten ýigitler bu gün serhetçiniň geýimine girip, has-da gujurly görünýärler ("Esger").*

♦ **Inini-boýuny des-deň etmek** pugta urmak, ýençmek.

INIŞ [i:niş], *at, ser.* **Inelge.** *Obamyz ak inişiň al-kymynda ýerleşýär.*

INIŞMEK [i:nişmek], *işl.* Köpçülikleýin inmek.

IRI [i:ri], *syp.* **1.** Uly, ownuk däl, saýyrdyň. *Iri mal. Iri gawun.*

♦ **Iri pul** uly möçberdäki tutuş kagyz pul.

IRIGÖZ [i:ri:göz], *at.* **irigöz elek** atylan harmanyň gyzylyny jaryndan we beýleki garyndylardan saýlamak üçin içegeden, simden örülen gözleri giň elek; bugdaý elenýän elek.

IRI-IRI [i:ri-i:ri], *syp.* Has iri, uly, saýlama. *Iri-iri almalar, narlar gözüni dokundyrýar* ("Nesil").

IRIKGÄ [irikgä:], **irikgä bolmak** birine ýa-da bir zada garaşmak, garaşyp halys bolmak, garaşyp irmek. *Ol maňa irikge bolup garaşýandyr.*

IRILEMEK [i:rilemek], *işl.* Iri-iri etmek, ownuk, kiçi zatlary ulaltmak. *Bölek, ownuk pullary irilemek.*

IRILENMEK [i:rilenmek], *işl.* Öňkä görä iri bolup başlamak. *Gar irilenip başlady.*

IRILIK [i:rilik], *at.* Iri ýagdaýynda bolmaklyk, saýyrdyňlyk, ululyk. *Onuň öz ýanyndan bu adamlaryň iriligine gözi gidýärdi.*

IRILI-OWNUKLY [i:rili-ownukly], *syp.* Iri we ownuk gatyşyk, ululy-kiçili. *Irili-ownukly mallar oba tarap eňip barýardylar.*

IRIMÇIK [i:rimçik], *syp.* **1.** Kiçi bolmadyk, irimtik, ula ýakyn, maýda däl. *Irimçik ak dişleri akjaryp görünýär.* **2.** Göwresi uly, döşlek, daýaw, girdenek däl. *Ol uzyn boýly irimçik adamdy* ("Garagum"). **3.** Inçe bolmadyk, ýogyn. *Irimçik sapak.*

IRINJEŇ, *syp.* Bir işi etmäge ýaýdanjaň, göwünjeň bolmadyk. *Ol irinjeň adamdyr, barmaly ýere-de barmaz.*

IRINJEŇLIK, *at.* Ýaltalyk, ýaýdanjaňlyk, göwünjeň dällik. *Irinjeňlik köp işden goýýar.*

IRINMEK, *işl.* Bir işi etmäge ýaýdanmak, ýaýdanjaňlyk etmek. *Çagyrylan ýere irinme, çagyrylmadyk ýerde görünme* (Atalar sözi).

IRIŇ, *at.* Bedende dörän ýarada, çişde emele gelýän sarymtyl-gögräk reňkli hapa suwuklyk, goýy jerhet.

♦ **Iriň kültemek** ýara iriň toplanmak, ýygnanmak.

IRIŇLEMEK, *işl.* Bedende dörän ýarada, çişde iriň toplanmak, jerhet ýygnanmak.

IRIŇLETMEK, *işl.* Iriň ýygnanmaga ýol bermek. *Sowuk suwa eliňi urup, ýaraňy iriňledipsiň.*

IRIŇLI, *syp.* Iriň baglan, azyp, simläp jerhetlän. *Iriňli ýara.*

IRIŞME, *at.* Esasan, atyň kellekisiniň alkym halkasyna baglanan zynjyr ýa-da ýüp.

IRIŞMELEMEK, *işl.* Atyň kellekisine irişme baglamak. *Agylyň gapdalynda ýatan keçäni alyp, atyň üstüne atdy, biline çeki çekdi, irişmeledi.*

IR-IÝMIŞ [i:r-iýmiş], *at.* Dürli miweleriň umumy ady, miweleriň her dürlüsi.

IRIZDIRMEK [i:rizzirmek], *işl., ser.* **Irizmek.**

IRIZEGEN [i:rizegen], *syp., ser.* **Iriziji.**

IRIZEGENLIK [i:rizegenlik], *at.* Bir zady gaýtalap ýadadaganlyk, bizar, bez edegenlik. *Seniň henizem şol irizegenligiň-ow.*

IRIZIJI [i:riziji], *syp.* Ýadadyjy, ardyryjy, şol bir äheňde gaýtalanyp duran, ýürege düşüji, bezikdiriji. *Iriziji güwwüldi.*

IRIZMEK [i:rizmek], *işl.* Bir zat üznüksiz gaýtalanyp ýadatmak, halys etmek, bizar-peteňni çykarmak, ýürege düşmek. *Ondan-oňa entäp ýörmek meni halys irizdi.*

IRKI [i:rki], *syp.* **1.** Säherdäki, irden başlanan. *Onuň irki işi çagalaryny naharlap, mekdebe ugratmakdan başlanýar.* **2.** Başky, ilki döwürdäki, ilki başky. *Irki döwürleriň ýaşlary kynçylykdan gaçdy diýmeýäriň* ("Nesil"). **3.** Ir ýetişýän, tiz hasyla durýan (ekin barada). *Irki kelem. Irki hyýar.*

IRKILDIRIJI [irkildiriji], *syp.* Uky getiriji, ukyňy tutduryjy, ymyzgandyryjy. *Irkildiriji derman.*

IRKILDIRMEK [irkildirmek], *işl.* Birine irkilmäge mümkinçilik bermek.

IRKILIŞMEK, *işl.* Irkilip başlamak. *Çagalar ilkaşamdan irkilişip başladylar.*

IRKILJIREMEK, *işl.* Alasarmyk uklamak, çala irkilmek, oýaly-ukuly gözüni süzmek, ymyzganmak. *Ol boş wagtyndan peýdalanyp, irkiljiräp otyrdy* ("Garagum").

IRKILJIREŞMEK, *işl.* Iki ýa köp bolup irkilmek. *Olar irkiljireşip otyrdylar.*

IRKILJIRETMEK, *işl.* Irkilmäge itermek. *Gaý-gyly mukam ony irkiljiretdi.*

IRKILMEK, *işl.* Uka gitmek, oýaly-ukuly ýatmak, çalarak uklamak, ymyzganmak.

IRLANDIÝALY [irla:ndiýaly], *at, ser.* **Irland-iýalylyr.**

IRLANDIÝALYLAR [irla:ndiýalylyr], *at.* Irlandiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

IRLEMEK [i:rlemek], *işl.* Ertir ir bilen barmak, gelmek; wagtyndan ir ugramak, gitmek, gelmek. *Bu ne beýle irläpsiň, herna eýgilikdir-dä? Irläpsiň-le! Entek iş wagty gutaranok ahyry?!*

IRMEK [i:rmek], *işl.* Bir işden ýadamak, armak, halys bolmak, bizar bolmak.

IRMEZ-ARMAZ [i:rmez-a:rmaz], *syp.* Irmäni-ýadamany bilmeýän, irginlik, argynlyk duýmaýan. *Ol tüýs irmez-armaz adamdyr.*

IRMEZEK [i:rmezek], *syp.* Bir işden ýadamaýan, armany bilmeýän; tutanýerli. *Bermezek taňrydan irmezek awçy alar* (Nakyl).

IRMÄN-ARMAN [i:rmä:n-a:rma:n], *hal.* Ýad-amagy-ýaltanmagy bilmän, bizar bolman; tutanýerli. *Ýokary hasyl aljak bolsaň, irmän-arman işlemeli* ("Nesil").

IRNIK, *syp.* **1.** Kyn, agyr, çylşyrymly. *Irnigi ýok.*

IŇKISLIK [iŋki:slik], *at.* Ünjülik, bir zat barada edilýän ynjalýksyzlyk. *Onuň maňa seretmeginden ýüregime iňkislik gitdi.*

IŇKISLILIK [iŋki:slilik], *at.* Ünjülik, aladalylyk; ynjalýksyz bolmaklyk. *Ol iňkislikden iripdi.*

IŇLEME, *iş ady.* Naýynjar yňranma, iňňildeme. *Hassanyň iňlemesi galdy.*

IŇLEMEK, *işl.* Zaryn, naýynjar halda seslenmek, gam-gussa, agyry zerarly iňňildili ses çykarmak.

♦ **Iňläp ýatan çöl (meýdan)** giden uly giňişlik, boş ýer. **Iňlär siňek ýok** çolalyk, boşluk, hereketsizlik, janly-jandarsyzlyk; asudalyk, ümsümlük.

IŇLEŞMEK, *işl.* Köpçülikleýin iňlemek.

IŇLETMEK, *işl.* Iňlemäge mejbur etmek, itermek. *Ýaralarynyň agyrysý olary iňledýärdi.*

IŇLIS [iŋli:s], *at, ser.* **Iňlisler.**

IŇLISLER [iŋli:sler], *at.* Beýik Britaniýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

IŇŇE, *at.* 1. Tikin işinde ulanylýan ýiti uçly, sapak ötürmek üçin gözli, süňkden ýa metaldan ýasalan enjam. 2. Ary, içýän ýaly mör-möjekleriň çakýan neşderi. *Saryja ary iňňesini sançmaga ýetişmedi.*

♦ **Iňňe bilen guýy gazan ýaly** ýerine ýetirmesi kyn, hysyrdyly iş barada aýdylýan meňzetme. **Iňňeden çykma** täze, gyly gyrylmadyk, egne geýilmedik, ýaňy tikilen. **Iňňe ýiten ýaly bolmak** zym-zyýat bolmak, birden gözden ýitmek. **Iňňäniň üstünde oturan ýaly** örän ynjalýksyz, howatyrly, galagoply ýagdaýda bolmagy aňladýan meňzetme. **Iňňä sapaýmaly bolmak** horlanmak, gaty inçelmek, sapaga dönmek, çöp ýaly bolmak.

IŇŇEBAGJYK [iŋŇeva:ğjyk], *at.* Ýaka dakmak, iki zady birleşdirmek üçin metal simden ýasalan temençe. *Ol ýakasyna iňňebagjyk dakdy.*

IŇŇEJIK, *at.* Kiçijik iňňe. *Gep başy iňňejik* (Nakyl).

IŇŇELIK I, *gepl. d.* Iňňe dürtüp goýmak üçin ýassýjak.

IŇŇELIK II, *at, ser.* **Teneçir 2.**

♦ **Iňňelik iýen ýaly** gaty horlanan, iňňä sapaýmaly bolan.

IŇŇÄ-IŇŇÄ [iŋŇä:-iŋŇä:], *s. ş. aňl. söz.* Bábegiň aglaýşyny aňladýan söz.

IŇŇÄN [iŋŇä:n], *köm. s.* Örän, juda, gaty. *Bu ýyl Türkmenistanyň güýzi iňňän ygally boldy.*

IŇŇILDEMEK [iŋŇillemek], *işl.* 1. Agyra, yza çydaman iňlemek, zaryn, naýynjar seslenmek. *Syrkawyň iňňildisi köşeşdi.* 2. Bir zatlar diýip, ynjalýk bermän oturmak, şol bir heňine tutup ýürege düşmek. *Çaga iňňildäp ýürege düşdi.*

IŇŇILDEŞMEK [iŋŇilleşmek], *işl.* Bilelikde iňňildemek. *Biri o diýip, biri bu diýip, hersi bir ýanymdan iňňildeşip başladylar.*

IŇŇILDETMEK [iŋŇilletmek], *işl.* Iňňildemäge mejbur etmek. *Çagany biderek zat üçin iňňildetmesene!*

IŇŇILDEWÜK [iŋŇillöwük], *syp.* Iňňildäp ynjalýk bermeyän, iňňil-iňňil edip ýürege düşýän. *Beýle-de bir iňňildewük çaga bolar eken-ow!*

IŇŇILDI [iŋŇilli], *at.* 1. Agyr haldaky adamyň zaryn sesiniň ady. *Zaryn iňňildi.* 2. Zeýrenç, igenç. *Ýanyoldaşynyň iňňildisi.* 3. *gepl. d.* Maşynyň, motoryň we ş. m. uzakdan eşidilýän sesi. *Maşynyň iňňildisi.*

IŇRE, *at.* Birine bolgusyz zat üçin iňirdeýän, igenjeň, käýinip, zeýrenip ýören.

IŇRELİK, *at.* Käýinjeňlik, iňirdegenlik, igenjeňlik.

IŇRIK, *at.* Günün ýaşýan ýeri; gün ýaşandan garaňky gatlyşança bolan wagt aralygy.

IR [i:r], *hal.* 1. Daň bilen, säher, gün dogmazdan öň. *Ertir ir bilen oýanmak.* 2. Wagtyndan owal, öň. *Bu ýyl gys ir düşdi.*

♦ **Ir günüňi giç etmek** bir işe başlajak bolanyňda wagt ýitirmek, işiňi gijä goýmak.

IRDE-GIÇDE [i:rde-gi:şde], *hal.* Haçan-da bolsa bir wagtda, öňde-soňda, belli bir wagt gelende. *Irde-giçde gowy bagşy bolup ýetişer.*

IRDEN [i:rden], *hal.* 1. Ir bilen, ir ertir, säher çagy. *Her gün irden ylgayaryn.* 2. *göç. m.* Başdan, ozaldan, ilki başdan. *Çagany terbiýelemäge irden başlamak gerek.*

IRDIK, *syp.* Malyň emjeginiň süýt çykýan deşigi, gözi.

IRELMEK [i:relmek], *işl., gepl. d.* Iri bolup başlamak, uly bolmak, ulalmak. *Erik-alma, şetdaly miweleri irelipdir.*

IRELTMEK [i:reltmek], *işl., gepl. d.* Iri etmek, ulaltmak. *Hojalygy ireltmek.*

IR-ERTIR [i:r-erti:r], *hal.* Ertir bilen, ertir irden, daň ýagtylan badyna, irden. *Ir-ertir işe diýip ýola çykýaryn.*

IR-GIÇ [i:r-gi:ç], *hal.* Bir wagt, öňde-soňda, ahyryn, iru-giç. *Ir-giç beren sözümdä tapylaryn.*

IRGIN [i:rğın], *hal.* Bir zatdan iren, bizar bolan, ýadan.

IRGINLIK [i:rğınlik], *at.* Bir zatdan argynlyk, ýadawlyk, leji çykanlyk. *Alys ýola ugrayan irginlige boýun bolaýmalydyr.*

IRGINSIZ [i:rğinsiz], *syp.* Ýadawsyz, irmän-arman, birsyhly, ara salym salman, yzyny üzmän. *Irginsiz zähmet.*

IRGINSIZLIK [i:rğinsizlik], *at.* Ýadawsyzlyk, argynsyzlyk, irmezeklik. *Irginsizlik bilen okalan ýyllar.*

IRGÖZIN [i:rğözüñ], *hal.* Ir bilen, gijä galman, gijikmän, garaňky gatlyşmanka; başdan. *Irgözini ýola çykmalý.*

IRGÖZINLIK [i:rğözüñlük], *at.* Gijä galmazlyk, öz wagtynda. *Irgöziniňlikde ýola düşdük.*

bolmak. *Ony köşetmek iş boldy. Işden çykyşmak* köp wagt işlemezlik zerarly, soň işe gowy girişip bilmezlik, iş ukybyň kemelmek. *Işden el sowamak* belli bir sebäbe görä, edýän işiňe sowuk-sala garamak, ýaramaz işläp başlamak. *Iş dolandyryjy* işiň ýerine ýetirilmegine ýolbaşçylyk edýän, işiň ýolbaşçysy, guramaçysy. *Işe bişmek (bişişmek)* her bir işe gaýym bolmak, işe werdiş bolmak, her işiň abyny-tabyny bilmek. *Iş edinmek* azap etmek, köp zähmet çekmek. *Ak köýnege degen gara tegmili aýyrmak üçin iş edinmeli boldy. Işe girizmek* isledilip ugralmak. *Men lukmançylygyň in taze enjamlary bilen enjamlaşdyrylan nobatdaky sagaldyş toplumlarynyň ýa-da hassahanalaryň işe girizilen wagty özümi in bagtly we buýsançly adam saýýardym* (Gurbanguly Berdimuhamedow, Garaşsyzlyga guwanmak. Watany, halky söýmek bagtdyr). *Iş görmek 1)* işlemäge endik etmek, iş başarmak. *2)* bir zady ýaşyrynlyk bilen amala aşyrmak, bir zada gizlin taýýarlanmak. *Iş günü 1)* edarada, kärhanada işlenýän wagtyň dowamlylygy. *Iş günü sagat dokuzda başlanýar. 2)* dynç alynýan gün däl-de, edarada, kärhanada işlenýän gün, zähmet çekilýän gün. *Ertir iş günü, men oba gidip bilmerin. Iş haky* bir işi, wezipäni ýerine ýetirmek üçin tölenýän pul ýa-da zat. *Işi başyndan agdyk* işi çendenaşa köp, artyk, uçursyz kän. *Işini görmek* birini ýa bir zady sandan çykarmak, harap etmek, heläk etmek. *Işini gutaran!* dereksiz iş bilen meşgullanýan, bolgusyz hereket edýän, bolgusyzlyk edýän adama aýdylýar. – *Haý, işini gutaran. Şu boýuňa aşyk oýnamaly bolduňmy!? Işini bolmasyn!* Azar berme, işine gatyşma. *Işin düşmek* kimdir birine “ýumşumy bitireweri” diýip ýüz tutmak. *Işin gaýtmak* bagtyň ýatmak, heläkçilikli ýagdaýa düşmek. *Işin ilerik!* tutan işiň oň bolsun (alkyş sözi). *Dokma ýüwürdip oturan gelin "Işin ilerik!" diýen sese başyny galdyrdy-da, "Yaşyň uzak!" diýip jogap berdi. Işini kör etmek* bir zat sebäpli işini taşlamak, edýän işiňi gijikdirmek, işi owarram etmek. *Işin pyrryk bolmak* iş we durmuş ýagdaýyň howp astynda bolmak. *Iş-işden geçmek* nämedir bir zadyň boljagy bolmak, düzederden geçmek. *Iş kesmek* birine günäsine görä jeza bermek, ýyl kesmek. *Iş maly* sürüme, ýüke we ş. m. ýaraýan düýe, ýaby we beýleki mallar. *Iş otagy* işlenýän ýörite otag; işlemek üçin ýörite abzallaşdyrylan otag. *Iş salyşmak* bir edara ýa-da adam bilen bir iş ýa-da mesele boýunça aragatnaşykda bolmak. *Onuň bilen iş salşyp görmändim. Iş sapary* bir ýere gidilip ýerine ýetirilýän gulluk tabşyrygy. *Iş taşlamak* zähmet şertlerinden, iş hakynyň tölenişinden närazy bolup, işe çykman ýa-da iş etmän garşylyk görkezme. *Iş tertibi* bir işiň meýilnamasy, işiň maksadynyň, mazmunynyň beýany. *Iş topary* bir guramanyň garamagyndaky ýörite hukuga eýe bolan adamlar topary. *Dil boýunça iş toparynyň agzalary. Iş ukybyňy ýitirmek* belli bir sebäbe görä,

iş başjarlaňlygyňdan, işläp bilmek mümkinçiligiňden galmak. *Iş ýüzünde görmek* bir zady tejribede görmek, öz gözün bilen görüp ynanmak.

IŞ-ALADA [i:ş-alada], *at.* Çekilýän zähmet we şonuň bilen baglanyşykly aladalar; iş-güýç hem ünji.

IŞAN [i:şa:n], *at.* 1. Dini dereje. 2. Oglana dakylýan at.

IŞANLYK [i:şa:nlyk], *at.* Işanyň käri, ýagdaýy.

IŞBİL [işvil], *at.* 1. Balyk, gurbaga ýaly suw haýwanlarynyň tohumy, ýumurtgasy. 2. Balyk tohumyndan taýýarlanýan iýmit önümi.

IŞÇI [i:şçi], *at.* Öndürijilikli zähmet bilen meşgullanýan hünärli şahs.

♦ **Işçi güýji 1)** işlemäge ukyby bolan adam, işçi. *Täze başlanan gurluşyklar üçin ummasyz işçi güýji gerek. 2)* bir zady öndürmäge gönükdirilen zähmet, kuwwat.

IŞÇI-DAÝHAN [i:şçi-daýha:n], *at.* İşçi we daýhan adamlar, senagatda we oba hojalykda işleýän zähmetkeş adamlar. *Garaşsyzlyk zamanasy işçi-daýhanyň köp wagtlaý arzuwlaý garaşan zamanasydyr.*

IŞDEŞ [i:şdeş], *at.* Bir ýerde bile işleýän, bir iş bilen meşgullanýan adamlar, kärdeş. *Ol öz işdeşi bilen tanyşdyrdy.*

IŞDÄ [işdä:], *at.* 1. Adamda iýmek-içmäge bolan höwes, meýil. *Işdä bilen nahar iýmek. 2. göç. m.* Köp zada eýe boljak bolmak islegi, nebsi. *Bu ýerde onuň işdäsi ösüp, ýetjek derejesine ýetipdir* ("Türkmenistan").

♦ **Işdä açylmak** nahar iýmäge isleg, meýil döremek. **Işdä kesilmek** belli bir sebäbe görä, iýmäge höwesiniň gaçmagy. **Işdäni ýakmak** nahar wagty gaharlanmak ýa-da başga bir sebäp zerarly işdäniň kesilmegi. **Işdäňiz açyk bolsun!** iýýän tagamlaryňyz janyňyza noş bolsun! *Ol nahary öňüne alan adamlara "Işdäňiz açyk bolsun!" diýip ýüzlendi. Işdäsine sogan dogramak* biriniň bir zada bolan höwesini gaçyrmak, nebsini köýdürmek, lapyny keç etmek. **Işdä tutulmak ser. Işdä kesilmek.**

IŞDÄLI [işdä:li], *syp.* 1. Nahar iýmäge meýli bolan, işdäsi açyk, nahary höwes bilen iýýän, işdämen. 2. *göç. m.* Bir işe ýa-da bir zada höwes bilen ýapyşmak. *Daýhanlar indi öz ýerine yhlasly, işine işdäli ýapyşarlar.*

IŞDÄLILIK [işdä:lilik], *at.* 1. İşdäsi barlyk, iýmek-içmäge meýillilik, işdäsi açyklyk, işdämenlik. *Janyň näsag bolanda-da işdälilik gerek. 2. göç. m.* Bir işe ýa-da bir zada höweslilik.

IŞDÄMEN [işdä:men], *syp.* 1. İşdäsi gowy, naharşamy köp iýýän; naharsow, horan, işdäli. *Olar nahary işdämen hem şüwliimli iýmäge başladylar. 2. göç. m.* Bir işe ýa-da bir zada höwes bilen ýapyşýan, hyjuwly.

IŞDÄMENLIK [işdä:menlik], *at.* 1. İşdälilik, horanlyk, iýmäge meýillilik. *At kellesini ahyra sokup, gury bedäni işdämenlik bilen güttürdedýärdi. 2. göç. m.*

2. Her bir zada aňsat göwni ýetmeýän, örän ynjyk. *Ol örän irnik adam, köp zada göwni ýetmeýär.*

IRNIKLİK, *at.* 1. Kynlyk, agyrylyk, çylşyrymlylyk. *Men ol işiň irnikliginden çekinemok.* 2. Her bir zada aňsat göwni ýetmezlik, örän ynjyklyk, irniğiň ýagdaýy, bolşy.

IRNIKSIZ [i:rniksiz], *hal.* Irmäni-armany bilmeýän, irmän-arman, ýadaman, yzyny üzmän. *Ol irniksiz okaýar.*

IRNIKSIZLIK [i:rniksizlik], *at.* Ýadawsyzlyk, armazaklyk, yzyny üzmezlik, irginsizlik. *Her bir işde irniksizlik gerek.*

IRNIŞMEK, *işl.* Bilelikde irinmek. *Sähelçe işden çekinip, irnişip oturmaň.*

IRU-GIÇ [i:ru:-gi:ç], *hal, ser.* **Ir-giç.** *Ol bu iru-giç gaýdyp geler.*

ISGENE [isgene], *at.* Agaç deşmek, köwmek üçin ulanylyan agaç saply, uýy ýiti ussaçylyk enjamy, gural. *Ol söýäni isgene bilen köwüp başlady.*

ISGENELEMEK [isgenelemek], *işl.* Isgene bilen köwmek, deşmek. *Ol ýonulan agajy isgeneläp deşdi.*

ISGENJE [isgenje], *at.* Stoluň gyrasyna berkidilip, agzyna bejerilýän önüm gapjadylyp işlenýän ussaçylyk guraly. *Ol bir bölek demri isgenjä gapjatydy-da, törpül-mäge durdy.*

ISIM, 1. *at.* *kön.s.* At (adam ady). *Ismim düşdi ilden-ile, Nagyş ederler dilden-dile* (Magtymguly). *Ismim idi Nurmuhamet Garyp, Sözde tahallusym idi Andalyp* (Andalyp). 2. *gepl. d.* At, sypat, san, çalyşma ýaly at hyzmatynda gelýän söz toparlarynyň ady. *Isimler işliklerden tapawutlanýarlar.*

ISLANDIÝALY [isla:ndiýaly], *at, ser.* **Island-iýalylar.**

ISLANDIÝALYLAR [isla:ndiýalylyr], *at.* Islandiýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

ISLE, *köm. s.* "Ýa, ýa-da, goý" ýaly sözlere derek ulanylyan kömekçi söz. *Ol, isle aýdym bolsun, isle-de saz – hemmesinden baş çykaryr.*

ISLEDİK, *syp., gepl. d.* Islän, halan, göwnüňe ýaran. *Biziň zamanamyzda ýaşlar isledik halypalaryna gol berip bilýärler* ("Edebiýat we sungat").

ISLEG [isleg], *at.* 1. Bir zat barada edilýän arzuw, küýseg, höwes. *Biziň gözle Watanymyzda aýdym-saza bolan isleg has-da artdy* ("Edebiýat we sungat"). 2. *göç. m.* Talap, meýil. *Önümçilik ösdügiçe, adamlaryň islegleri artýar.*

ISLEG-ARZUW [isleg-arzuw], *at.* 1. Adamda döreyän höwes hem arzuw. *Gelin-gyzlar dokan halylaryna diňe bir irginsiz zähmet siňdirmän, eýsem oňa yhlaslaryny, isleg-arzuwlaryny hem siňdiripdirler* ("Nesil"). 2. Haýyş, tabşyryk, pikir. *Belki, onuň isleg-arzuwy bardyr.*

ISLEGLI [islegli], *at.* Islenilýän, höwes, arzuw

edilýän, bolsady diýip küýselýän, söýgüli. *Gel, balam, islärler seni, Islegliň bagdadyr bagda* ("Saýatly – Hemra").

ISLEMEK, *işl.* Bir zady küýsemek, bir zada höwes bildirmek, arzuw etmek.

ISLENDİK [islennik], *syp.* Her bir isläniň, göwnüňe ýaraýan. *Islendik türkmen maşgalasy hakynda söz açylanda, ozaly bilen onuň döwletligi, ýagny akyly-başly öý bikelidigi, menikli, edepli ogully-gyzlydygy barada gürrüň edilýär* ("Mugallymlar gazetini").

ISLENMEK, *işl.* Islegli bolmak.

ISLESEŇ-ISLEMESEŇ, giriş s. Bir iş etmäge göwneseň-göwnemeseň, bir zada höwesiň, meýliň bardygyna-ýokdugyna garamazdan. *Isleseň-islemeseň, seni mejbur edip işledilýän döwür geçdi.*

ISLIMI, *at.* Şaý-sepe salynýan altyn çaýylan nagyş ady.

ISPANIÝALY [ispa:niýaly], *at, ser.* **Ispaniýalylyr.**

ISPANIÝALYLAR [ispa:niýalylyr], *at.* Ispaniýanyň esasy ilatyny düzýän halk.

ISRIP [isiri:p], *hal.* Zaýa, harap. *Hasyly isrip etmän ýygnamak.*

ISRIPÇILIK [isiri:pçilik], *at.* Zaýaçylyk, harapçylyk, bisarpalyk. *Däne ýygnamakda isripçilige ýol bermeli däl.*

ISRIPSIZ [isiri:psiz], *hal.* Zaýasyz, ýitgisiz, harap etmän. *Her bir pagtaçynyň pikir-aladasy pagtany öz wagtynda hem-de isripsiz ýygnamakda.*

ISTEMEK, *işl., k.d.* Islemek. *Istese deň-duşlar başa altyn täç, Pakyryk mülkünde maňa bergin paç* (Magtymguly).

ISTIHAN [istiha:n], *at, ser.* **Ystyhan** 2. *Zelili diýr; kiştim suwda synandyr; Istihanyň yşk oduna ýanandyr* (Zelili).

IŞ [i:ş], *at.* 1. Maddy we ruhy kanagatlanma almak üçin çekilýän akyly hem-de beden zähmeti. *Ýurduň her bir raýaty öz ýerine ýetirýän işlerinden başga-da, özüni ata Watanda bolup geçýän ähli döwletli işleriň jümmüşinde saýýar* ("Mugallymlar gazetini"). 2. Bir edarada, guramada we ş. m. ýerine ýetirilýän wezipe, edilýän gulluk, kär. 3. Ýüze çykan zat, waka, hadysa. *Bolan işe ökünme* (Atalar sözi). *Gijeler gördüğim düýşdür, Aýrallyk bir ýaman işdir* ("Görögly"). 4. Tabşyryk, ýumuş, möhüm. *Işiň düşende bir merde, Ýaman günde gala bolar* (Magtymguly). 5. Çekilen zähmetiň netijesi, önüm, eser. *Baş ýylda bir kitap eden işimiz* (Magtymguly). 6. Aýal-gyzlaryň elde edýän inçe keşdesi, tikiň-çatyn, öryň we ş. m. zatlary. 7. *hukuk.* Jenaýatçynyň, günäkäriň etmişiniň ýazgysy. *Onuň işini tejribeli sülçi alyp barýar.* 8. *göç. m.* Etmiş, ýazyk. *Iki dostuň arasynda, ýaman-ýowuz iş olmasyn* (Magtymguly).

◊ **Iş bolmak (bermek)** derdeser, alada, ünji, hysyrdy

Onuň işi-pişesi okamak, ýazmak.

IŞ-PIŞESİZ [i:ş-pi:şesiz], *syf., ser. Işsiz-pişesiz.* *Iş-pişesiz mydam bürenip ýatmak, Bir bidert sagat jana ýaraşmaz* (Baýly şahyr).

IŞSİZ [i:şsiz], *syf.* **1.** Belli bir iş, kär bilen meşgullanmaýan, eli boş; bikär. **2.** İş tapylmaýandy sebäpli, ýaşayş serişdesinden mahrum bolan, eklenç üçin zähmet çekmäge iş tapmaýan.

IŞSİZLIK [i:şsizlik], *at.* **1.** İş bilen meşgullanmazlyk, eli boşluk; bikärlilik. **2.** İş tapmaýandygy sebäpli, eklenç çeşmesiz, ýaşayş serişdesiz galmaklyk.

IŞSİZ-PIŞESİZ [i:şsiz-pi:şesiz], *syf.* Hiç zat bilen meşgul bolmaýan, zähmete güýmenmeýän, bikär.

IŞSÖÝMEZ [i:şsöymöz], *syf., ser. Işýakmaz.*

IŞSEK, *at.* Iki ýaşyň içindeki goýun.

IŞSEKÇER, *syf.* Jahyl çykyp barýan ýetginjek oglan. *Işsekcer jahyl.*

IŞÝAKMAZ [i:şýakmaz], *syf.* Belli bir işiň başyny tutmaýan, işýakmaz, işsöýmez, ýalta.

IŞÝOKMAZ [i:şýokmoz], *syf.* İş bilen meşgullanmagy halamaýan, ýalta.

IT, *at.* **1.** Möjekler maşgalasyndan bolan süýdemdiriji öý haýwany. *It üýrer, kerwen geçer* (Nakyl). **2.** *göç. m.* Gaharjaň, gyňyr, hyýrsyz, sähel zada jabjynýan; nejis. **3.** Müçe hasaby boýunça on birinji ýylyň ady. *It ýyly.*

♦ **It alan sanaja döndermek** biriniň bar aýbyny, kemçiligini aýtmak, paş etmek. **It aýagyny iýen ýaly** bir ýerde mekan tutmaýan, gezegen, ykmanda, bir ýerde uzak eglenmän ygyp ýören. **It bilen pişik ýaly** biri-biri bilen oňuşmaýan, biri-birini görende jyny atlanýan. **It degmek** biriniň, bir zadyň arzysy gaçmak, gymmaty kemelmek, gadysyzlanmak. **Itiden aç-da ýok, dynç-da** aňrujy gün-güzerany aýlansa, işlemegi, zähmet çekmegi halamaýan adam hakynda aýdylyar. **Itiden alyp, ite bermek** al petinden almak, ýüzünü almak, dalamak; ýazylganlyk bermän, çykgynsyz güne salmak. **Itiden beter aç** gaty aç, juda aç. **Itiden beter ýigrenmek** öte ýigrenmek, gaty erbet görmek. **Itiden çykarmak** ugradan kişi bolup, atyp öldürmek, ýarag ujundan öldürmek. **Itde san bar, onda san ýok** il deňinde görülmeýän, adam hatarynda ugry idelmeýän, sansyz, maslahat-sala salynmaýan, äsgerilmeýän. **It dişi 1)** atanaklaýyn tikilýän tikiniň bir görnüşi, gyňaç tikilende bölekleriniň arasyňy biri-biri bilen sapak arkaly birleşdirýän tiki. **2)** ýokarky hatarda dişleriň arasynda nädogry ýerden çykan diş, hatar dişiň üstünden çykan aňňy diş. **It bir sümek bergisi bar** bergisi gaty köp (*asly: ite bir süňk bergisi bar*). **It eýesini, pişik bikesini tananok** agdar-dünđer, başly-barat, bitertip. **It göresi däl** edilişi, ýasalyşy, bolşy şeýle bir ýaramaz, görer ýaly däl. **It görse, gözi agarjak** hatda it hem çydajak däl, adam çekip çydar ýaly däl, ejirli, jebirli. **It haýyr görmez**

hiç kime peýdasy degmeýän adama aýdylyar. *Ol-a bir barypýatan it haýyr görmez adam eken. Iti aldap uran ýaly etmek* namartlyk edip jeza bermek, aldawa salyp, niýetiňi amala aşyrmak, bigaýratlamak. **Iti kowup, ýerinde ýatyp ýören** sansyz, kär ýaramaýan, işden gaça durýan, bikär. **It indegi ýok** düýbünden indelenok, gereklenenok, gowy hyzmat edilenok. *Çagyrylanymyz üçin toýa barmasyna-ha bardyk welin, it indegimiz bolmady. Itiň art aýagyndan suw içmek* kyn, agyr günde ýaşamak, ejirli durmuşda gün görmek. **Itiň çykamak** gaty ýadamak, lütüň çykamak, halys bolmak. *Gezip-gezip, itim çykdy. Itiň günü bilen* zordan, kynçylyk bilen, zoraýakdan. **Itiň haly dokaýşy ýaly** yzy-soňy gelmeýän, wagty bilen bitmeýän (iş barada). **It iýer ýaly däl** tagamsyz (nahar hakynda). **It janly** çydamly, kynçylykdan, zähmetden gaýtmaýan, jany berk. **It masgarasy bolmak** wejera iş edip, ile masgara bolmak, masgara bolup gözden düşmek, öz günäň bilen biabray bolmak. *Gaýtam, her gezek ýeňlip, it masgarasy bolup gidýärler* ("Görogly"). **It masgarasy etmek** birini ilin öňünde biabray etmek, birini masgaralamak. **It otları ýaly 1)** ugursyz-utgasyz, näme diýýänine düşüner ýaly däl. **2)** çalak-çulak edilen, bitertip (iş barada). **It ýalyny yssy bermek** içini ýakmak. **It ýassanan ýaly** birahat, gorkuly, ünjüli bolmak. **It ýylgyryşyny etmek** syrtarylyp ýylgyrmak, ýalym-ýulum edip, ýaramsaklyk bilen ýylgyran bolmak.

ITALIÝALY [ita:liýaly], *at, ser. Italiýalylyr.*

ITALIÝALYLYR [ita:liýalylyr], *at.* Italiýanyň esasy ilatyny düzüýän halk.

ITAÝY, *at.* Aýynyň bir görnüşi, doňza meňzeş aýy.

ITBAKAR, *at, gepl. d.* It bakýan adam.

ITBALYK [itba:lyk], *at.* Suwda ýüzüşiň ýören guýruklyja, owunjak gurbaga çagalary.

ITBURUN, *at, ös.* Ýabany bāgūl we onuň derman üçin ulanylyan gyzyň güldüýbüsi.

ITDIRMEK, *işl.* Itmegi tabşyrmak, itertmek. *Demir sandygy jaýyň burçuna itdirdi.*

ITDIRMEK [i:tdirmek], *işl.* Itmegi (i:tmegi), başyny çekdirmegi birine tabşyrmak, buýurmak. *Düýäni itdirmek.*

ITEK-ÇOMAK [itek-çomok], *at, ser. Itenek-çomanak.*

ITEKLEMEK, *işl.* **1.** Bir zady öňe-yza ýa-da gapdala itmek, itip süşürmek. *Arabanyň yzyndan iteklemek.* **2.** Südürlemek, südeneklemek. *Iteläp çykarmak.*

ITEKLENMEK, *işl.* Iterilmek. *Ol çep gapdaldan iteklenenini duýman galdy.*

ITEKLEŞDIRMEK, *işl.* Eýläk-beýläk itişdirmek, yzly-yzyna iteklemek, iteleşdirmek.

ITEKLEŞMEK, *işl.* Iteklemäge kömek bermek, bilelikde itmek. *Olar biri-birlerini itekleşip, bir zady görmekçidiler* ("Garagum").

Bir işe ýa-da bir zada bolan höweslilik, hyjuwlylyk. *Ol bu işe gaty işdämendi.*

İŞDÄSİZ [i:şdä:siz], *syp.* Kemişdä, çümhörek. *Ol nahary işdäsiz, göwünli-göwünsiz iýen bolup otyrdy.*

İŞDÄSİZLIK [i:şdä:sizlik], *at.* Kemişdälik, çümhöreklik. *İşiň köplüğindenmi ýa-da işdäsizligindenmi, ol şol daňdanky içen çayy bilen uzyn gün gezdi ("Watan").*

İŞDIRMEK [i:şdirmek], *işl.* İşmek işini başga birine etdirmek. *Häzir gölämize nogta işdirjek.*

İŞEÑNİR [i:şeñnir], *syp.* İş etmekde tapawutlanýan, iş başaryan, işjeň. *İşeñnir gyz.*

İŞEÑNIRLIK [i:şeñnirlik], *at.* İş bitirmekte tapawutlanyjylyk, iş başaryjylyk, işjeňlik.

İŞEWÜR [i:şöwür], *1. syp.* İşini oňat bilýän, tejribeli. *İşewür toparlar. 2. at.* Telekeçilik edýän adam. *Daşary ýurtly işewürler hem bu gurluşyga gatnaşýarlar ("Nesil").*

İŞEWÜRLİK [i:şöwürlik], *at. 1.* İşewür bolmaklyk; işewüre mahsus bolan häsiýetleri özünde jemlemeklik. *Ol işewürligi, ula-kıçä ýakymlylygy bilen obadaşlarynyň arasynda at-abraý, ynam gazandy ("Türkmenistan"). 2.* Telekeçilik.

İŞGÄR [i:şgä:r], *at.* Önümçilikde, kärhanada, edarada işleýän, belli bir wezipäni, işi ýerine ýetirýän adam.

İŞGİL, *at. kön.s.* Atyň, eşeğiň aýagyna urulýan ýörite ýasalan guply zynjyr.

İŞIGAGYZ [i:şigagyz], *at.* Gapydan içeri girilýän ýerdäki boşluk, gapynyň iç agzy; iç işik.

İŞIGAYDAN [i:şigaydan], *syp.* İş şowuna bolmadyk, heläkçilige uçran.

İŞIGAYTGYNÇYLYK [i:şigaytgynçylyk], *at. ser.* İşigaytgynlyk.

İŞIGAYTGYNÇYLYKLY [i:şigaytgynçylykly], *syp.* Betbagtçylyk, heläkçilikli.

İŞIGAYTGYNLYK [i:şigaytgynlyk], *at.* Betbagtlyk, heläkçilik, şowsuzlyk.

İŞIK [i:şik], *at. 1.* Gapynyň iki söyesiniň arasyndaky bölegi, ätlenip girilýän ýer. *2.* Gapy, gabsa. *3. göç. m.* Gapynyň daş we iç tarapy, gapa ýakyn ýer. *Daş işik. İç işik. 4.* Öýüň ön tarapy, jaýyň gapy tarapyndaky giňişlik.

İŞIKSÖÝE [i:şiksöýö], *at.* Gabsanyň iki ýanyndaky gapynyň petleleri berkidilýän dik agaclar, söýe.

İŞILMEK [i:şilmek], *işl.* Tow berilmek, бүkdürilmek. *Ýüpekden işilen kiriş.*

İŞINMEK [i:şinmek], *işl.* Özüň üçin işmek. *Ol ýüpekden sapak işinip otyrdy.*

İŞIŞMEK [i:şişmek], *işl.* İşmäge kömekleşmek, bilelikde işmek. *Çoluk ýaşuly çopana ýüp işişýärdi.*

İŞJANLY [i:şša:nly], *syp.* İşe jany-teni bilen berlen. *İşjanly çopan.*

İŞJANLYLYK [i:şša:nlylyk], *at.* İşe jany-teni bilen

berlenlik.

İŞJEÑ [i:şşeñ], *syp. 1.* İş başaryan, işiň abynytabyny bilýän, işe ökde. *İşjeñ adam. 2. göç. m.* Gyzgalaňly, netijeli. *Hususy eýeçiligi barha işjeñ ösdürmeli.*

İŞJEÑLIK [i:şşeñlik], *at.* İşjeň ýagdaýda bolmaklyk. *Ýagtylyk bilen gözüň işjeñligini ýokarlandyrmak.*

İŞLEDILMEK [i:şledilmek], *işl.* Bir iş ýerine ýetirdirmek, amal etdirilmek. *Pagta meýdanynda diňe ulular işledilýär.*

İŞLEMEK [i:şlemek], *işl. 1.* Beden ýa-da akyll zähmeti bilen meşgullanmak, zähmet çekmek, gulluk etmek. *2.* Hyzmaty ýerine ýetirmek üçin hereket etmek. *Degirmen işleýär. Sagat işleýär. 3.* Bir zady bejermek (ýer, bagana we ş. m. hakynda). *Ýer işlemek. 4.* Abat, sag ýagdaýda bolmak, öz işini ýerine ýetirmek. *Bar-maklarym işleýär. Ýüregi işleýär.*

İŞLENILMEK [i:şlenilmek], *işl.* Zähmet çekilmek, gowy sünnälenmek.

İŞLENMEK [i:şlenmek], *işl.* İş edilmek, zähmet çekilmek; hereket edilmek.

İŞLEŞMEK [i:şleşmek], *işl. 1.* İşlemäge kömekleşmek, bile işlemek. *Men onuň mellek ýerinde uzyn günläp işleşdim. 2.* Biri bilen bile işlemek, ýoldaş, kárdeş bolup bir ýerde işlemek, aragatnaşykda bolup işlemek. *Uly adamlar bilen deň işleşmelidi ("Edebiýat we sungat"). 3.* Köpçülik bolup işlemek, köp bolup işe gümra bolmak. *Beýlekiler işleşip ýören wagty, eliňi gowşuryp oturmak bolmaz.*

İŞLETMEK [i:şletmek], *işl.* Birine iş etdirmek, işi ýerine ýetirtmek. *2.* Bir zady herekete getirmek, işe girizmek.

İŞLI [i:şli], *syp. 1.* Eli boş däl, iş bilen meşgullanýan, işi köp, eli degmeýän. *İşsiz gelip, işlini işden goýar (At-alar sözi). 2.* İş bilen baglanyşykly, ýumuşly-tabşyrykly, haýyş bilen. *Men işli geldim. 3. gepl. d.* Eli hünärlü, inçe işi oňat başaryan, çeper. *Eli işli gelin.*

İŞLIK [i:şlik], *at. dil b.* İş, gymyldy-hereketi, ýagdaýy we ş. m. bildirýän söz topary.

İŞLILIK [i:şlilik], *at. 1.* Eli boş dälilik, işe meşgullyk, eli degmezlik. *Ol işlilik zerrarly, çagyrylan ýere baryp bilmedi. 2. gepl. d.* Eli hünärlilik, inçe işe bolan başarnyklylyk, çeperlik.

İŞME [i:şme] **I**, *iş ady.* İşmek ýagdaýy.

İŞME [i:şme] **II**, *at. kön.s.* Saçbagyň ujuna dakylýan kümüş ýa altyn şaý. *Saçbagyň ujunyň simdir işmesi (Magtymguly).*

İŞME [i:şme] **III**, *at.* Deňziň gýralarynda ýer gazyp, süýji suw alynýan çukur, oý, guýy.

İŞMEK [i:şmek], *işl.* Çöpüri, ýüňi süýüp, sapaklary, ýüp dinlerini birleşdirip tow bermek.

İŞ-PIŞE [i:ş-pi:şe], *at.* Bir zada meşgullyk, eklenç ýa-da güýmenje üçin çekilýän zähmet; kär, hünär, kesp.

ITTIRSEK, *at.* Gabagyň kirpikli ýerinden dömüp çykýan agyryly düwürtik.

ITÜZÜM, *at, ös.* 1. Ýapragy tuduňka meňzeş ot ösümligi. 2. Şol ösümligiň üzüme çalymdaş gara ja ownuk miwesi.

IÝEGEN [iýežen], *sy., ser.* **Iýermen.** *Ol iýegen ekeni.*

IÝEGENLIK [iýeženlik], *at, ser.* **Iýermenlik.** *Aşa iýegenligem gowy däl.*

IÝERLIK, *sy.* 1. Iýmäge ýaramly, iýip bolýan. *Gawunyň iýerligi bar.* 2. Iýmek üçin gerekli närise, oňnut üçin azyklar. *Men öz öýüme iýerlik eltdim.*

IÝERMEN, *sy.* 1. Köp iýmegi halaýan, naharsow, aş iýegen. *Ol tüýs iýermen adam.* 2. *gepl. d.* Ynsabyny ýitiren, döwlet, il emlägine el garýan, eli egri.

IÝERMENLIK, *at.* 1. Köp iýmegi halaýjylyk, naharsowlyk. *Onuň iýermenligine haýran galdyk.* 2. *gepl. d.* Ynsabyny ýitirenlik, döwlet, il emlägine el garyjylyk, eli egrilik.

IÝDIRMEK, *işl.* 1. Naharlamak, nahar-şam edindirmek, eklemek, saklamak. *Maşgalany iýdirýän, geýdirýän onuň özi ahyry.* 2. Şam etmek, ýok etdirmek, zaýalatmak. *Aý, onam syçana iýdiräýdiňmikä diýýän.* 3. Göwse, ýelne süýt inmek, emzikden süýt akyp başlamak. *Sygry iýdiren badyna, göläni aýyrdy.* 4. *göç. m.* Birine hakyňy gidermek, aldyrmak.

IÝGI-IÇGI [iýgi-içgi], *at.* Iýip-içer ýaly zatlar.

IÝIJI, *sy.* 1. Iýip düzümini dargadýan, kemkemden inçeldýän (himiki jisimler hakynda). 2. *gepl. d., ser.* **Iji.**

IÝIJILIK, *at.* Aşgaryň, kislotanyň we ş. m. dargatmak, iýip inçeltmek häsiýeti. *Aşgaryň iýijiligi.*

IÝILMEK, *işl.* 1. Iýlip gutarylmak. *Nahar iýlenden soň, olar işli-işine dargady.* 2. Sürtülme netijesinde ýonulyp inçelmek, iglemek. *Arabanyň oky iýlipdir.*

IÝIP-IÇMEK [iýiv-içmek], *işl.* Nahar edinmek. *Ol bol-telki iýip-içmegi gowy görýärdi ("Watan").*

IÝIŞDIRMEK, *işl.* Bir ýanyndan iýmek, kemkemden iýmek, zygiderli köp iýmek, iýip gutarmak. *Bolanjasyny iýişdirip oturyň – diýdi.*

IÝIŞMEK, *işl.* Iýmäge kömekleşmek, bile iýmek. *Biz ençe wagt duz-çörek iýişdik.*

IÝM, *at.* Mallara bermek üçin zerur bolan arpa, däne, sarun, künjara ýaly iýmitler. *Örüden gelen mallarymyza iým berip, ýatagyň gapysyny ýapýançaň, iňrigem garaldy ("Watan").*

♦ **Iým düşmek** esasan arpany, bugdaýy köp iýeni üçin, gylýalyň aýagyna zyýan ýetmek. **Iýmini basdyrmak** çapylýan aty iýmini iýenden soň gezdirmek, iýenini siňdirmek.

IÝMÇI, *sy.* Elden iým iýmäge endik eden, eldeki. *Iýmçi tokly.*

♦ **Iýmçi guza (tokla) dönmek** gysmyljyramak,

içgin durmak.

IÝMEDIKSIREMEK, *işl.* Iýmek islese-de iýme-zlik, iýmedik bolmak.

IÝMEK, *işl.* 1. Iýmit kabul etmek, naharlanmak, iýmitlenmek. *Türkmen çöregini, türkmen tagamyny iýen ikinji gezek iýsem diýip arzuwlaýar ("Watan").* 2. Igletmek, dargatmak. *Iň bolmanda, kislotanyň metaly iýýändigini-hä inženerler hem bilýär ahyry ("Watan").* 3. *göç. m.* Biriniň hakyny almak, ýonmak, öz hasabyna geçirmek. *Ol kişiň hakyny iýjek adam dälidir.*

♦ **Iýeni aýry gitmezlik** ýakyn dostluk gatnaşygynda bolmak, syr alyp, syr berişmek, dogan ýaly bolup gezmek. *Ol ikisi iýeni aýry gitmeýän dostdy.* **Iýen nany-na degmezlik** elinden iş gelmezlik, iş başarmazlyk, iýeniňi haklamazlyk. *Gözel bardyr dünýä malyn iýdirseň, Bardyr gözel iýen nany-na degmez* (Magtymguly). **Iýeniň burnuňdan gelmek** görgi baryny görmek, horluk görmek. **Iýeniň haram bolsun** iýeniň janyňa batmasyn, burnuňdan gelsin. **Iýip barmak 1)** diňkäni dikmek, gözüňi aýyrman içgin seretmek. **2)** gaharlanmak, azm urmak.

IÝMEK-IÇMEK [iýmeğ-içmek] **I**, *işl., ser.* **Iýmek** 1. *Iýseň-içseň wagtyň çagdyr, Sähra bolar ýurtlary* (Baýram şahyr).

IÝMEK-IÇMEK [iýmeğ-içmek] **II**, *at., ser.* **Iýmit.** *Olary iýmek-içmekden hor etmedi ("Watan").*

IÝMLEMEK, *işl.* Iým bermek, däne, bedede bilen naharlamak. *Çopan mallaryny iýmledi.*

IÝMLENMEK, *işl.* Iým berilmek.

IÝMLETMEK, *işl.* Iýmlemegi birine tabşyrmak.

IÝMLI, *sy.* 1. İçine iým guýlan, içinde iými bar bolan. *Iýmli torbany gören ýaby hokrandy.* 2. Iým berlen, naharlanan.

IÝMLIK, *at.* Iýme ýararly, iým bolarlyk bugdaý, arpa.

IÝMIŞ, *at.* Ýabany we ekilýän ösümlükleriň hasyly, miwesi.

IÝMIT, *at.* Iýmek üçin zerur bolan önüm, azyk; nahar. *Spirtli içgileri içmek, agyr iýmitleri iýmek saglygyňyza zyýan eder ("Nesil").*

IÝMITLENDIRILMEK [iýmitlennirilmek], *işl., ser.* **Iýmitlendirmek** 2. *Her gektar ýer ýerli dökün bilen iýmitlendirildi ("Watan").*

IÝMITLENDIRMEK [iýmitlennirmek], *işl.* 1. Iýmit bermek, beden üçin zerur zatlary bermek. *Çagalaryň saglygynyň düýbüni tutmagyň esasy usuly ene süýdi bilen iýmitlendirmekdir* (Gurbanguly Berdimuhamedow. Garaşsyzlyga guwanmak, Watany, halky söýmek bagtdyr). 2. Topragy gurplandyrmak üçin ders dökme, dökün bermek. *Munuň üçin kelem düýplerini mazaly bejermeli, aldygyndan iýmitlendirmeli ("Türkmenistan"). Topraga yzgar bermek, ony dökünler bilen iýmitlendirmek bir wagtda geçirildi ("Nesil").*

ITEKLETMEK, *ışl.* Iteklemegi birine tabşyrmak, itdirmek. *Ol sandygy diwara tarap itekletdi.*

ITELEMEK, *ışl., ser. Iteklemek.* Gapyňy iteledide: – *Eje, aý eje! – diýip gygyrdy.*

ITELENMEK, *ışl.* Iterilmek. *Dikilgi agaç itelenipdir; düýbi gowşapdyr.*

ITELEŞDIRMEK, *ışl., ser. Itekleşdirmek.* *Ol öňünden çykanlary iteleşdirip, öýe tarap ýol açdy.*

ITELEŞIK, *at.* Dyknyşykda biri-biriňi ikibaka itekleme.

ITELEŞMEK, *ışl.* Bilelikde itelemek, itelemäge kömekleşmek; birek-biregi itelemek. *Adamlar biri-birini iteleşip, gapydan çykdylar ("Garagum").*

ITELETMEK, *ışl.* Itelemegi tabşyrmak; itdirmek.

ITELGI [itelgi], *at.* Elguş, awa salynýan guşuň bir görnüşi. *Birnäçe ýigidiň elguşy, garçgaý, laçyn, itelgisi bolsa, birnäçesiniň atynyň zynda uzyn aýakly, inçe billi, salpy gulak bedew tazylar, ýüz-gözlerini tüý basyp duran kiçijik ysgawlar bardy ("Görögly").*

ITEMJEK, *at, lukmanç.* Bedende dömüp çykýan iriňli çiş.

ITENEKBAZAR [itenekba:zar], *at, gepl. d.* Jygyllyk bazar.

ITENEK-ÇOMANAK [itenek-çomonok], *hal.* Zordan, kynlyk bilen, ýykma-ýykylma. *Men itenekçomanak edip, zordan onuň öýüne bardym.*

ITENEKDE-ÇOMANAK [itenekde-çomonok], *hal, ser. Itenek-çomanak.* *Iki bolup, itenekde-çomanak ugralla gidip ottyrys ("Edebiýat we sungat").*

ITERGI [itergi], *at.* Bir zadyň öňe gitmegine sebäp bolan çäre ýa-da biriniň bir işe meýlini oýarmak üçin goldaw. *Täze stadion sportuň öňe gitmegine itergi boldy.*

ITERILMEK, *ışl.* Iтеленmek.

ITERIŞDIRMEK, *ışl.* 1. Birnäçe zady yzly-yzyna itermek, süýşürşdirmek, itekleşdirmek. *Köçäniň gyrasyndaky çagyllary oý ýere iterişdirdik.* 2. Bir ýa-da birnäçe zatdan dynmak maksady bilen sowuşdyrmak, iberiştirmek, ýollaşdyrmak.

ITERIŞMEK, *ışl.* Itermäge kömekleşmek.

ITERMEK, *ışl.* 1. Birini ýa-da bir zady itip süýşürmek, yerinden gozgamak, itmek. 2. Südürlemek, südürdirmek, südeneklemek. 3. *göç. m.* Birinden ýa bir zatdan dynmak maksady bilen başyňdan sowmak,

ibermek, ýollamak. *Daşrak ýere itermek.*

ITEŞEN, *at, lukmanç.* Ýakymсыз zat iýmek netijesinde we nädogry iýmit çalyşgy sebäpli adamyň endamyna örän pakgarçakly ýa-da gyzgylt reňkli gijilewükli örgün.

IT-GUŞ, *at.* Itler-guşlar, janly jandarlar. *It-guş ah eýledi kylan zaryma, Ýatanlar oýandy, sen oýanmadyň (Mollanepes).*

ITGYZGAN [itgyzgan], *at, ös.* Ýapraklarynyň uýy ýiti tikenli, mal iýmeýän gaty baldakly ot, erkek gyzgan.

ITIGI [iti:gi], *at, lukmanç.* Köplenç, çagada bolýan, bil oňurgany ýazdyrýan kesel, süňk inçekeseli.

ITIGILI [iti:gili], *syp.* Itigi kesele duçar bolan, süňk inçekeseli bilen kesellän.

ITILMEK, *ışl.* Iterilmek. *Gapy bat bilen itildi.*

ITINMEK, *ışl., gepl. d.* Bir işi etjek bolup çalyşmak. *Ol hälden bari tigrini bejerjek bolup itinip otyr.*

ITIŞDIRMEK, *ışl.* Birnäçe zady eýläk-beýläk sürüşdirmek, süýşürşdirmek, ikibaka itekleşdirmek, yzly-yzyna itmek. *Olaryň her haýsyny bir tarapa itiştirip, howludan çykdy.*

ITIŞMEK, *ışl.* Itmäge kömekleşmek; biri-biriňi itmek.

ITKÖLEGE [itkölöge], *at.* Günün öňünü örtýän kiçijik bulutdan ýere düşýän kölege. *Itkölege derrew geçip gitdi.*

ITME [i:tme] **I**, *ış ady.* Itmek ýagdaýy.

ITME [i:tme] **II**, *syp.* Iki gözi hem zat görmeýän, kör, batyl.

♦ **Itme kör** hiç zatdan habarsyz, zatdan başy çykmaýan, ederini-goýaryny, etjek işini seljermeyän. *Men hem özümi itme kör hasap edemok.*

ITMEK, *ışl.* Birini ýa bir zady bir tarapa güýç bilen süýşürmek, itekläp yerinden gozgamak.

ITMEK [i:tme], *ışl.* 1. Başyny çekip, öz yzyň bilen alyp gitmek, öz yzyň bilen ýöretmek (mal hakynda). 2. Batyl adamy elinden tutup ýöretmek, äkitmek.

ITNIŞIK, *at.* Adamyň ýa malyň köp bolan yerindäki dyknyşyk.

ITNIŞMEK, *ışl.* Köpçülik arasynda bolýan iteleşik, dyknyşyk. *Bolgusyz itnişip durmaň!*

ITSIÑEK [issiñek], *at.* Sarymtyl reňkli, ýasyja ganatly, köplenç, itiň endamynda bolýan siñek.

J

yrdyly ses çykamazlyk.

JAGYRDAŞMAK [ja:gyrdaşmak], *işl.* Üýşüp, köp bolup, jagyrdyly ses çykarmak.

JAGYRDAŞYBERMEK [ja:gyrdaşyvermek], *işl.* Ýerli-ýerden jagyrdyly ses çykaryp başlamak.

JAGYRDATMAK [ja:gyrdatma], *işl.* Jagyrdyly ses çykartmak.

JAGYRDAÝYŞ [ja:gyrdaýyş], *iş ady.* Jagyrdamak ýagdaýy.

JAGYRDY [ja:gyrды], *at.* Jagyrdyly, jagyr-jugur bolup çykýan sesiň ady.

JAGYR-JUGUR [ja:gyr-ju:gyr], *s.ş.aňl.söz.* Çagalar üýşüp, sesli gepleşenlerinde ýa-da köp guşlar saýraşanda çykýan ses. *Olar jagyr-jugur edip otyrlar.*

JAHALAT [ja:ha:lat], *at, k. d.* Nadanlyk, bilimsizlik.

JAHAN, *at.* 1. Dünýä. 2. Gyza dakylýan at.

♦ **Jahany (dünýäsi) daralmak** gaýgy-alada batmak, gysynmak. **Jahany (dünýäsi) giňemek** gaýgy-aladadan çykmak, ynjalmak. **Jahan urşy** birnäçe uly döwletleriň gatnaşmagynda bolýan uruş. *Ikinji jahan urşy.* **Jahan ýagtylmak** daň atmak, howa ýagtylyp başlamak.

JAHANGIR [jahan:gi:r], *syр., k. d.* Ýurtbasar, basybalyjy, uruşparaz.

JAHANGIRLIK [jahan:gi:rlik], *at.* Ýurtbasarlyk, basybalyjylyk, uruşparazlyk.

JAHANKEŞDE, *syр.* 1. Syýahat edýän, gezende, syýahatçy. *Magtymguly jahankeşde şahyr bolupdyr. Jahankeşde bolmak-da her kişä başardýan zat däl.*

JAHANKEŞDELIK, *at.* Syýahat edijilik, gezen-delik, syýahatçylyk. *Jahankeşdelik edip, ýolýazgy ýazýanlar beýleki medeniýeti öz halkyna ýetirýärler.*

JAHYL [ja:hy:l], *syр.* 1. Nadan, sowatsyz, bilimsiz. *Jeň eýleme jahyl bilen* (Mätäji). 2. Tejribesiz. *Bu ýaşyň içinde jahyl ýördüňmi* (Zynhary). 3. Ýigitlik ýaşyndaky, juwan.

♦ **Jahyl çykmak** ulalyp ýigit çykmak. *Pylanynyň ogly jahyl çykypdyr, indi kakasy bilini berk guşap, gyz gözlegine çykybarmeli bolupdyr.*

JAHYLÇYLYK [ja:hy:lçylyk], *at, ser.* Jahyllyk.

JAHYLLYK [ja:hy:llyk], *at.* Ýigitlik, juwanlyk, ýigitlik çagy. *Jahyllygyň joşy çykdy başymdan, Men ol joşdan haly bolup galyp men* (Magtymguly).

JAHYLRAK [ja:hy:lra:k], *syр.* Jahyl çykyp barýan, jahyllyga golaýlan.

JAHYLSYRAMA [ja:hy:lsyrama], *iş ady.* Jahylsyramak ýagdaýy.

JAHYLSYRAMAK [ja:hy:lsyramak], *işl.* Özüňi jahyl görkezjek bolmak, jahyl boljak bolmak. – *Meniň kakam aslynda bir jalaý, beg kişi bolupdyr welin, soňky wagtlarda-ha hasam betер jahylsyraýar* (A.Gowşudow).

JAHYLSYRAMAZLYK [ja:hy:lsyramazlyk], *işl.* Özüňi jahyl görkezjek bolmazlyk.

JAKGYLDABERMEK [jakgylla:vermek], *işl.* Jakgyldap başlamak, jak-jak edip gülüp başlamak.

JAKGYLDADYBERMEK [jakgylladyvermek], *işl.* Jak-jak etdirip güldürip başlamak.

JAKGYLDAMA [jakgyllamak], *iş ady.* Jakgyldamak ýagdaýy.

JAKGYLDAMAK [jakgyllamak], *işl.* 1. Ýiti sesli saýramak, jak-jak edip saýramak. *Bir guşuň jakgyldap saýraýany eşidilýärdi.* 2. göç. m. Jak-jak edip gülmek, gaty sesli hezil edip gülmek. *Onuň aýdan hekayasynyň manyssyny bilenden soň, ol jakgyldap gülüp başlady.*

JAKGYLDAMAKLYK [jakgyllamaklyk], *iş ady.* Jakgyldamak ýagdaýy.

JAKGYLDAMAZLYK [jakgyllamazlyk], *işl.* Jak-jak edip, gaty ses bilen gülmeklik; jakgyldap saýramazlyk.

JAKGYLDAŞMAK [jakgyllaşmak], *işl.* Köp bolup jak-jak edip gülmek; jak-jak edip saýraşmak. *Giden çemenzarlygyň içinde guşlar jakgyldaşýardy.*

JAKGYLDATMAK [jakgyllatmak], *işl.* Jakgyldadyp gülmek.

JAKGYLDAMAKLYK [jakgyllamaklyk], *işl.* Jakgyldamak ýagdaýy.

JAKGYLDY [jakgyly], *at.* Käbir guşlar saýranda çykýan gaty, güýçli sesiň ady. *Guşlaryň jakgyldysy-da eşidilýärdi.* 2. göç. m. Jak-jak edip çykýan gülki, jakgyldap gülnende çykýan sesiň ady. *Öýden gelin-gyzlaryň jakgyldysy hem-de magnitofonyň içerini göçürüp barýan sesi eşidilýärdi.*

JAK-JAK: jak-jak etmek (urmak) *ser.* Jakgyldamak. *Bagyň şahasynda bilbiller jak-jak urýar.*

JAK-JAKLABERMEK [jak-jakla:vermek], *işl.* Jak-jak edip gülüp başlamak, yzygiderli jak-jaklap

J, Türkmen milli elipbiýiniň on birinji harpy.

JABJYNAGAN [javjynağan], *syf.* **1.** Gaharly, hyrsyz üýrmegi endik edinen (it hakynda). **2. göç. m.** Gaharly gygyrmaga, heňkirmäge endik eden.

JABJYNDYRMAK [javjynnyrmak], *isl.* **1.** Gaharly üýrdürmek haw-hawlatmak (it hakynda). **2. göç. m.** Biriniň ýüzünü aldyrmak, üstüne heňkirtmek.

JABJYNMA [javjynma], *iş ady.* Jabjynmak ýagdaýy.

JABJYNMAK [javjynmak], *isl.* **1.** Gaty üýrmek, gaharly haw-hawlamak (it hakynda). *Birden it jabjynyp, üýrtüp başlady.* **2. göç. m.** Birine aýyňy pürkmek, azgyrylmak, biriniň ýüzünü dalamak. Ol *özünden kiçilere jabjynýar.*

JABJYNMAKLYK [javjynmaklyk], *iş ady.* Jabjynmak ýagdaýy.

JABJYNMAZLYK [javjynmazlyk], *isl.* **1.** Gaharly üýrmezlik (it hakynda). **2. göç. m.** Azgyrylmazlyk, aýyňy pürkmezlik.

JABJYNYBERMEK [javjynyvermek], *isl.* Gaharly üýrüp başlamak (it hakynda). **2. göç. m.** Azgyrylyp başlamak.

JABJYNYŞMAK [javjynyşmak], *isl., göç. m.* Biri-biriňe jabjynmak, gaharly gygyryşmak. *Olar nähak zat üçin biri-birleri bilen jabjynyşýardylar.*

JADY [ja:dy], *at.* **1.** Umumy düşünjä görä adamlara, tebigata täsir edip bilýän keramatly gudrat, gözbagçylyk. **2. gepl. d., ser.** **Jadygöý.**

♦ **Jadysy bar ýaly** özüne çekmäge ukyply, özüne çekiji.

JADYGÖÝ [ja:dygöý], *at.* **1.** Jadylamak bilen meşgullanýan, göz baglaýan adam, gözbagçy. **2. göç. m.** Güýçli täsir galdyryýan, özüne çekýän, ýesir ediji, erkiňi alýan, jadylaýan. *Sadap oňa jadygöý garayşy bilen seretdi.*

JADYGÖÝLIK [ja:dygöýlük], *at.* Jadygöýiň kesp-käri, gözbagçylyk, jadylama bilen meşgullanma. *Onuň jadygöýlikden hem habary barmyş diýýärler.*

JADYGÖÝÇILIK [ja:dygöýçülük], *at, ser.* **Jadygöýlik.**

JADYLABERMEK [ja:dyla:vermek], *isl.* **1.** Jadylap başlamak. **2.** Jadylamagy dowam etdirmek.

JADYLAMA [ja:dylama], *iş ady.* Jadylamak ýagdaýy.

JADYLAMAK [ja:dylamak], *isl.* **1.** Jady etmek, göz baglamak. **2. göç. m.** Özüne bent etmek, erkini almak, owsunlamak.

JADYLAMAKLYK [ja:dylamaklyk], *iş ady.* Jadylamak işi.

JADYLAMAZLYK [ja:dylamazlyk], *isl.* Owsunlamazlyk, özüne bent etmezlik, jadylanan durmaklyk.

JADYLANMAK [ja:dylanmak], *isl.* Jady edilmek. *Gözel misli jadylanan ýaly, ony ýatlaman oňup bile-*

nokdy.

JADYLATMAK [ja:dylatmak], *isl.* Jady etdirmek, birini özüne bent etdirmek.

JADYLAÝJY [ja:dylaýjy], *syf.* **1.** Jady ediji, göz baglaýjy, gözbagçy. **2. göç. m.** Ýesir ediji, özüne çekiji. *Onuň jadylaýjy gözlerine gözi düşüp, birhili myssaryp başlady.*

JADYLAÝYŞ [ja:dylaýyş], *iş ady.* Jadylamak ýagdaýy.

JADYLY [ja:dyly], *syf.* Jadysy bar bolan; ýesir ediji, özüne çekiji, erkiňi alýan. *Jadyly erteki. Jadyly söz.*

JADYLYLYK [ja:dylylyk], *at.* **1.** Jadysy barlyk. **2. göç. m.** Ýesir edijilik, özüne çekijilik.

JAGGYLDABERMEK [jağğylla:vermek], *isl.* **1.** Jygyldyly ses çykyp başlamak. *Biz-ä näme bolanyny bilmedik, birden jaggyldaberdi.* **2.** Jaggyldamagy dowam etdirmek.

JAGGYLDAMA [jağğyllama], *iş ady.* Jaggyldamak ýagdaýy.

JAGGYLDAMAK [jağğyllamak], *isl.* Jaggyldyly ses çykamak. *Bagdan guşlaryň jaggyldaýan sesi gelyär.*

JAGGYLDAMAKLYK [jağğyllamaklyk], *iş ady.* Jaggyldamak ýagdaýy.

JAGGYLDAMAZLYK [jağğyllamazlyk], *isl.* Jaggyldyly ses çykamazlyk.

JAGGYLDAŞMAK [jağğyllaşmak], *isl.* Ýerli-ýerden jaggyldyly ses çykarmak. *Guşlaryň jaggyldaşan sesleri eşidilip dur.*

JAGGYLDAŞYBERMEK [jağğyllaşyvermek], *isl.* Ýerli-ýerden jaggyldyly ses çykaryp başlamak.

JAGGYLDY [jağğyllly], *at.* Jagyl-jugul owazly, galmagally, garyşyk sesiň ady.

JAGGYLDYLY [jağğylllyly], *syf.* Jagyl-jugul owazly, galmagally, garyşyk sesli. *Guşlaryň jaggyldyly sesi eşidilip durýardy.*

JAGYLDJA-JUGUL [jağylla-juğul], *at, ser.* **Jagyl-jugul.**

JAGYL-JUGUL [jağyl-juğul], *at.* Garjaşyk çykýan ses, çagalaryň garyşyk çykýan şowhunly sesi. *Çagalaryň jagyl-juguly eşidildi.*

JAGYRDABERMEK [jağyrda:vermek], *isl.* Jagyrdaşyp başlamak, ýerli-ýerden jagyrdap başlamak.

JAGYRDADYBERMEK [jağyrdadyvermek], *isl.* Jagyrdyly ses çykaryp başlamak.

JAGYRDAMA [jağyrdama], *iş ady.* Jagyrdamak ýagdaýy.

JAGYRDAMAK [jağyrdamak], *isl.* Jagyrdyly seslenmek, jagyr-jugur ses etmek. *Onuň jagyrdan sesi eşidilip dur.*

JAGYRDAMAKLYK [jağyrdamaklyk], *iş ady.* Jagyrdamak ýagdaýy.

JAGYRDAMAZLYK [jağyrdamazlyk], *isl.* Jag-

bermek 1) janlandyrmak, dikeltmek, täzeden güýje getirmek, sana goşmak. **2)** janyňy gurban etmek. **Jan çekmek** biri ýa-da bir zat hakda köp alada etmek, bir ýumşy ýerine ýetirjek bolup dyrjaşmak, zähmet çekmek, bir maksady amala aşyrmaga çalyşmak. **Jandan doýmak** janyňdan bizar bolmak, öz-özünden irmek, durmuşdan ýadamak, doýmak. *Ýesir bolup, munda gelip, Jandan doýan ýaly boldum* (Zelili). **Jan emgemezlik** janyňy gynamazlyk, yhlas bilen ýapyşmazlyk, äwmän işlemeklik. **Jan etmek** ser. **Jan çekmek**. *Ol jan edýärdi*. **Jan gerekmi, pyçak** ikiden birini et, haýsyny saýlasaň, öz işiň; gyssagarada şert goýmak. **Jan giren ýaly bolmak** täzeden güýç almak, janlanmak, ruhlanmak. *Daş-töwerege täzeden jan giren ýaly boldy*. **Jan girmek** jansyz zatlar janlanmak, direlmek; pyntyk ýaryp ösüp başlamak (janly-jandar, ösümlikler we ş.m. hakynda). **Jan howluna** ölüm howply ýagdaýda, jany çykamazynyň öňüsyrasynda, öň ýanynda. *Ok degen gaplaň jan howluna tüpeň sesi çykan tarapa bökdi*. **Jan paralamak** örän yhlasly aýtmak, janygyp aýtmak. **Jan sany** maşgalanyň adam sany. **Jan suwy** pomidoryň we beýleki ekinleriň şitili oturdylanda olaryň janlanmagy, düýp tutmagy üçin berilýän suw. **Jany bar** dogry, hakykata laýyk, ugry bar. **Jany jana gatmak** biribiriňe ýürekden wepaly bolmak. *Bir dost bilen jany-jana gataýyn* (Seýdi). **Jany jöwen ekmäge gitdi** öldi, ýogaldy, amnadyny tabşyrdy. **Jany karkara gelmek** ýaşayşyň soňky pellesine ýetmek, janyň bokurdaga gelmek. **Janyňa kast etmek** birini öldürmek ýa-da öldürjek bolup şikest ýetirmek. **Jan ynanmak** birine ynam etmek, бүтинleý ynanmak. **Janyňa ot salmak** howsala düşürmek, galagoply ýagdaýa salmak. **Janyňa ýetişmek** ölümden halas etmek, öz wagtynda kömege ýetişmek, howpdan gutarmak. *Ol gyz atasynyň janyňa ýetişdi, ýogsam ol ölüp giderdi* (Halk ertekisinden). **Janyňy jähenneme ibermek (ugratmak)** öldürmek. **Janyňa degmek** güýçli täsir etmek, örän gaty degmek. **Janyň agyrmak** ser. **Janyň ýanmak**. *Meniň ýöne ýere janym agyryýandyр öýdýäňmi?* **Janyňa kast etmek 1)** öz-özünü öldürmek. **2)** öler ýaly işlemek, ýadawlygy bilmän, köp işlemek, agyr iş edip, özüňi horlamak. **Janyňa noş bolsun!** iýeniň, içeniň janyňa ýarasyn. **Janyň ara girmek** ser. **Janyň aram tapmak**. **Janyň aram tapmak** ynjalık tapmak, rahatlyk aralaşmak, ynjalık. **Janyňdan geçmek** ser. **Janyňy gurban etmek**. *Gaýrat edip, şirin jandan geçeli, Gylyçdan gyrmyzy ganlar seçeli, Duşman bilen aramyzy açaly, Hemme şol ykrara gurulsyn imdi* (Seýdi). **Janyňdan syzdyrmak** ýürekden aýtmak, janygyp, ak ýürekden aýtmak. **Janyňy barlamak** özüňi barlap görmek. **Janyňy gurban etmek** Watanyň ýa-da bir gowy görýän adamyň ugrunda özüňi heläk etmek, bir zadyň ugrunda jan bermek, gurban bolmak, ölmek. **Janyň**

şypa tapmak hezil etmek, sagalmak, daýawlanmak, gurplanmak. **Janyň uýy** hezil, rahat, gaty oňat. *Şular ýaly adamlar bilen işlemek janyň uýy*. **Janyň ýanmak (köýmek)** agyr degmek, erbet täsir etmek. **Jany (saly) suw üstünde** haly harap, gorkuly ýagdaýda. *Ol kömek etmekden-ä geçen, özüniň jany suw üstündedi*. **Jan ýakmak** gaty käýinmek, zeýrenmek.

JANAGYRLY [ja:na:gyryly], *syp., ser.* **Janyýangyn**. *Gaplaň janagyryly dyzamaga başlaýar* (Halk ertekisinden”).

JANA-JAN [ja:na-ja:n], *syp. 1.* Wepaly, ýürekdeş, janköýer, eziz, gadyrly, gadyrdan. *Jana-jan dost. 2.* Iň möhüm, iň zerur, wajyp.

JANA [ja:na], *at.* Gaty gowy görüp, söýgi bildirilip aýdylýan söz. *Uly adamyň sözünü alga almazlyk aýypdyр, janalar*.

JANALGYÇ [ja:nałgyç], *at. 1. gepl. d.* Dini düşüňjä görä adamlaryň janyny alyan Ezraýyl. **2. göç. m.** Jebir, sütem beriji, süýthor.

JANAJYGLY [ja:na:gygly], *syp., ser.* **Janyýangyn**. *Janajygly sesi bilen gygyrdy*.

JANAM [ja:na:m], *at.* Çaga ýa-da eý görýän adamyňa ýüzlenilende ulanylýan söz. *Janam, meniň seni gaty göresim geldi*.

JANAN [ja:na:n], *at.* Dilber, dildar, söýgüli, mähriban, maşşuk.

JANAWER [ja:nawör], *at.* Haýwanlaryň, mal-garalaryň rehimlilik bilen tutulýan ady. *Çök, janawer!*

JANAÝAMAZAK [ja:naýamazak], *syp.* Özünü gaýgyрмаýan, aýawly saklamaýan. *Ol bir janaýamazak adamdyр*.

JANDAR [ja:nna:r], *at.* Janly, jany bar bolan, janly zat (haýwan, mör-möjekleriň umumy ady).

JANDERDI [ja:nnerdi]: **janderdi bolmak** janyňa azar bolmak. *Men ony ýanym bilen alyp gitdim welin, ol maňa janderdi boldy*.

JAN-DIL [ja:n-nil]: **jan-dil bilen** tüýs ýürekden, janygyp, mähirli. *Jeren işe jan-dil bilen ýapyşdy*.

JANEÝ-JAN [ja:neý-ja:n], *ser.* **Janelek**.

JANELEK [ja:nelek], *üml.* Has şatlanyp, begenip aýdylýan söz.

JANHOWUL [ja:nhowul], *at.* Ölümiň öň ýanındaky ýagdaý, pursat. *Janawar janhowluna urunýardy*.

♦ **Janhowul ýaly** örän gyssanmaç, howlukmaç. *Baryň, eglenmäň! – diýip, janhowul ýaly bolup gygyrdy* (“Görogly”).

JAN-JIGER [ja:n-jiger], *at.* Çyn ýürekden, ýürek bilen, jan-dil bilen. *Näme edip, näme goýmalydyгyny ol janyndan-jigerinden syzdyryp düşündirýärdi*.

♦ **Jan-jigeriň eremek** örän gynanmak, nebsiň agyrmak. *Eredi janym-jigerim, görgül, tende ýara ýok* (Magtymguly).

JANKÖÝER [ja:nköýör], *syp.* Bir iş, waka, adam

gülüp ugramak.

JAK-JAKLAMA, *iş ady.* Jak-jaklamak ýagdaýy.

JAK-JAKLAMAK, *işl., ser. Jakgyldamak.* Üzümlilikde bilbiller jak-jaklap saýraýardylar. Diýjegini diýip boldy-da, jak-jaklap güldi.

JAK-JAKLAMAKLYK, *iş ady.* Jak-jaklap gülme, saýramak ýagdaýy.

JAK-JAKLAMAZLYK, *işl.* Jak-jaklap gülmezlik; jak-jaklap saýramazlyk.

JAKYRDABERMEK [jakyrda:vermek], *işl.* Jakyrdaş başlamak.

JAKYRDAMA, *iş ady.* Jakyrdamak ýagdaýy.

JAKYRDAMAK, *işl.* 1. Jakyrdyly ýiti ses çykmak (käbir guşlaryň sesi hakynda). *Gapymyzdaky ak çadyr bolup oturan erikde alahekik jakyrdady* ("Edebiyat we sungat"). 2. Gaty sesli jakyr-jakyr edip gülmek. *Ol gara çyny bilen jakyrdap güldi.*

JAKYRDAMAKLYK, *iş ady.* Jakyrdamak ýagdaýy.

JAKYRDAMAZLYK, *işl.* Jakyrdyly ses çykamazlyk.

JAKYRDAŞMAK, *işl.* Köp bolup jakyrdyly ses çykaryp gülüşmek. *Biz işikden girenimizde, öýdäkiler jakyrdaşyp gülüşýärdiler.*

JAKYRDATMAK, *işl.* Jakyrdyly ses çykartmak.

JALA, *at.* Güýçli çabga.

♦ **Jala degen ýaly etmek** bir zarbada tamamlamak, gutarmak.

JALAWA [jalowo] **I**, *at.* Käriz suwunyň ýerini ýüzüne çykýan ýeri.

JALAWA [jalowo] **II**, *at.* Suw degirmeninde perli topuň töweregindäki ýer.

JALATAÝ, *at, ser. Jalaý.* Saňa näme alyp, näme goýjagyny bilmän ýören jalataý diýerler.

JALATAÝLYK, *at, ser. Jalaýlyk.* Ol ömrüni jalataýlyk edip geçiripdir.

JALATAÝRAK [jalatayra:k], *syp., ser. Jalaýrak.* Onuň kiçi ogly jalatayrakdyr.

JALAY, *at.* Ýeňil durmuş alyp barýan, keýpihonlyk edýän, geldi-geçerlik edýän jalataý, gezegen.

JALAYBAG [jalayva:ğ], *at.* Hataby howuda berkidýän bag, ýüp.

JALAYLYK, *at.* Jalaý bolmaklyk, jalaýyň gylyk-häsiýeti, jalataýlyk, gezegenlik. *Ol entegem jalaýlyk etmesini goýmandyr.*

JALAYRAK [jalayra:k], *syp.* Keýpihonlyk edegenräk, ýeňil durmuş alyp baraganrak, jalatayrak. *Jalayrak gezmegi, ýaşamagy gowy görýän ýigitler bar.*

JALBAR [jalvar], *at.* Erkek adamyň guşaklygyndan topugyna çenli aralygy örtýän daş geýimi, balak.

JALBARLYK [jalvarlyk], *syp.* Jalbar tikmek üçin (mata). *Jalbarlyk mata.*

JALKYLDADYBERMEK [jalkylladyvermek],

işl. Batly ýykyp başlamak.

JALKYLDAMA [jalkyllama], *iş ady.* Jalkyldamak işi.

JALKYLDAMAK [jalkyllamak], *işl.* Bütün göwraň bilen gaty ýykylmak. *Ol dik duran ýerinde özünden gidip, jalkyldap ýykyldy.*

JALKYLDAMAKLYK [jalkyllamaklyk], *iş ady.* Jalkyldamak ýagdaýy.

JALKYLDAMAZLYK [jalkyllamazlyk], *işl.* Jalkyldap ýykylmazlyk.

JALKYLDATMAK [jalkyllatmak], *işl.* Bütün göwresi bilen batly, gaty ýymak. *Güýçli pälwan garşydaşyny jalkydadyp ýere urdy.*

JAM [ja:m], *at.* 1. Metaldan ýasalan syrçaly ýa-da syrçasyz gap, tabak. 2. göç. *m.* Şerap içilýän mis ýa-da bürünçden ýasalan kase, gap. 3. *gepl. d.* Dära ot düşürmek üçin peşeniň düýbüne oturdylyan jam şekillije enjam, mis. *Mergen peşenlerini doldurmak üçin, olaryň jamyny çykaryşdyryp, täzesini oturdy.*

JAMAL [jama:l], *at, ser. Jemal.*

JAMBÖRÜK [ja:mmö:rük], *at.* Etegi giňräk, depesi tegelek edilip, dürli nagyslar bilen keşdelenip tikilýän tahýa.

JAMBÖRÜKLIK [ja:mmö:rüklük], *syp.* Jambörük tikmek üçin gerekli (keteni, ýüpek we nah sapaklar ýaly närseler).

JAMJAGAZ [ja:mjağaz], *at.* Kiçijik jam.

JAN [ja:n], *at.* 1. Adama, janly-jandarlara we ösümlikler dünýäsine dirilik berýän ruh. 2. Adamyň içki ruhy dünýäsi, onuň aň-paýhasy, duýgy-düşünjesi. 3. Söýgi, gadyr-gymmat bildirilip adam ady bilen bile aýdylýan söz. *Özümiň öz öýümde ejem janyň ornuny tutýandygyma buýsanýaryn* ("Türkmenistan"). 4. Maşgala agzalarynyň sany görkezilmeli bolanda "adam", "baş" sözleriniň deregine ulanylyan söz. *Meniň maşgalamda heniz zähmete ukypsyz dört jan bar.* 5. Ýürekden syzdyrylyp aýdylýan, şatlyk bildirýän söz. *Jan! Sesiňe döneyin, bagşy!*

♦ **Jana batmazlyk** göwne ýaramazlyk, göwnejaý bolmazlyk. *Siziň at idedişiňiz jana batanok.* **Jana dert bolmak** birine azar bolmak, yük bolmak. **Jana gelmek** 1) täzeden janlanmak, janly durmuşa eýe bolmak. 2) janlanmak, herekete gelmek. *Töwerek jana gelen ýaly boldy.* **Jan agyrtmak** yhlasly, janypkeşlik bilen ýapysmak, janyňy aýamazlyk. **Jan ajygly** jany ýanyp duran, ahmyrly, ölüm howply, gazaply. *Ýaralanan jan ajygly gaplaň dek topuldy.* **Jan alyp, jan bermek** gazaply söweş alyp barmak, ölüm-ýitimli uruş etmek. **Jan aýamazlyk** yhlas bilen işlemek, aranyňy-ýadanyňy bilmän işlemek, jan gaýgyrman zähmet çekmek. *Bu gün ýaşlar jan aýaman işlediler.* **Jan başyna** adam başyna, her bir adama, her bir kişä. **Jan berene jaý ber** gyssama, öz ugruna, öz maýdalyna goýber. **Jan**

jaň boldy. **3. gepl. d.** Telefon gepleşigi, telefon. *Maňa jaň geldi.*

♦ **Jaň urmak (etmek)** birine telefon etmek, telefon arkaly habarlaşmak. *Sen maňa jaň uran ekeniň.*

JAŇÇY, *at.* Jaň kakýan adam. *Sapaga girmeli wagt bolanda, jaňçy jaňy aldygyna jaňnyrdadyr.*

JAŇJAGAZ [jaňjağaz], *at.* Kiçijik jaň. *Owlagyň boýnuna jaňjagaz dakypdyrlar.*

JAŇLY, *syp.* Jaňy bar bolan, jaň dakylan. *Sürini çekýän goýnuň boýny jaňlydy.*

JAŇNYRDABERMEK [jaňnyrda:vermek], *işl.* Jaňnyrdap başlamak.

JAŇNYRDAMA, *iş ady.* Jaňnyrdamak hereketi.

JAŇNYRDAMAK, *işl.* Jaňnyrdyly seslenmek, jaňnyr-jaňnyr etmek. *Jaňnyň tanyş owazy jaňnyrdap, bizi sapaga girmäge çagyrdy.*

JAŇNYRDAMAKLYK, *iş ady.* Jaňnyrdamak ýagdaýy.

JAŇNYRDAMAZLYK, *işl.* Jaňnyrdyly ses çyk-mazlyk.

JAŇNYRDATMAK, *işl.* Jaň kakmak, jaňnyrdyly ses çykarmak, jaňnyr-jaňnyr etdirmek. *Ol ýene-de jaňjagazyny jaňnyrdatdy.*

JAŇNYRDAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden jaňnyrdyly ses çykamak. *Ýük üstünde jaň goýsaň, Jaňnyrdaşar, ýar-ýar* (Halk döredijiliginden).

JAŇNYRDAŞYBERMEK [jaňnyrdaşyvermek], *işl.* Ýerli-ýerden jaňnyrdyly ses çykaryp başlamak.

JAŇNYRDY, *at.* Jaň, düwme we ş. m. zatlaryň sesiniň ady.

JAŇNYR-JAŇNYR, *s. ş. aňl. söz.* Jaň hereketle-nende yzly-yzyna çykýan ses.

JARI, *at.* Sil suwunyň akýan ugry. *Olar jaryň aňry tarapynda ýasaýarlar.*

JAR II, *at.* Bir waka barada jarçy tarapyndan yglan edilýän sesli habar.

♦ **Jar bolmak** hemmelere mälim bolmak, ähli ýere ýaýramak. **Jar çekmek** bir habary halka sesli mälim etmek, sesli yglan etmek. **Jar etmek (eýlemek)** möhüm habary, gürrüňi hemmelere ýaýratmak, äşgär etmek.

JAR [ja:r], *at.* Döwülmän galan baş gatyşykly däne. *Ekin ekdim, harman aldym, Jary baryn bilmedim* (Halk döredijiliginden). *Elenen harmanyň jary çaşyp ýatyrdy.*

JARAN, *at.* Şaha-şaha bolup aýrylýan jarlar. *Olaryň öýi bir jaranyň boýundady.*

JARANLYK, *at.* Şaha-şaha bolup aýrylýan kiçiräk jarlaryň köp ýeri.

JARÇY, *at.* Bir ähmiýetli habary halk köpçüligine gaty sesli gygyryp habar berýän adam. *Uzakda jarçynyň sesi ýaňlandy.*

JARÇYLYK, *at.* Jarçynyň käri, wezipesi. *Bu sesiň bilen sen jarçylyga ýarajak.*

JARKA, *hal.* Bir bada, bat bilen, batly, birden (gapy

hakynda). *Jarka açylan gapydan biri girdi.*

JARKYLDABERMEK [jarkylla:vermek], *işl.* Jarkyldyly ses çykyşyp başlamak.

JARKYLDAMA [jarkyllama], *iş ady.* Jarkyldamak işi.

JARKYLDAMAK [jarkyllamak], *işl.* Jarkyldyly ses çykamak, jark-jark edip seslenmek. *Gapy jarkyldap açyldy.*

JARKYLDAMAKLYK [jarkyllamaklyk], *iş ady.* Jarkyldamak ýagdaýy.

JARKYLDAMAZLYK [jarkyllamazlyk], *işl.* Jarkyldyly ses çykamazlyk.

JARKYLDATMAK [jarkyllatmak], *işl.* Jarkyldyly ses çykarmak, jark-jark edip seslendirmek. *Gapyňy jarkyldadyp ýapdy-da çykyp gitdi* ("Edebiýat we sungat").

JARKYLDY [jarkylly], *at.* Gapyňyň we ş. m. zatlaryň batly açylyp ýapylmagyndan emele gelýän sesiň ady. *Gapyňyň jarkyldysy has gaty çykdy we jaýy sarsdyryp gitdi.*

JARLYK, *syp.* Jaryň köp ýeri.

JARNAMA [jarna:ma], *at.* Ähmiýetli meseläni amala aşyrmak üçin hat üsti bilen köpçülige ýüzle-nilýän nama.

JASLADYBERMEK [jasyladyvermek], *işl.* Jasla-dyp başlamak.

JASLATMA [jasylatma], *iş ady.* Jaslatmak her-eketi.

JASLATMAK [jasylatmak], *işl.* 1. Awuly iňnesini sokmak, çakmak (içýan, ary hakynda). *Arynyň jasladyň çakanyny duýman galdym.* 2. Sesli atmak, atyp goýbermek. *Elindäki jysmygy jasladyň göçürenini özi hem duýmady.*

JASLATMAKLYK [jasylatmaklyk], *iş ady.* Jaslatmak ýagdaýy.

JASSYLDY [jassylly], *at.* Jysmyk atylanda ýa-da içýan, ary ýaly mör-möjek çakanda çykýan sesiň ady.

JASSYLDYSYZ [jassyllysyzy], *syp.* Jassyldy sesi bolmadyk.

JATYRDABERMEK [jatyrdä:vermek], *işl.* Jatyrdap başlamak.

JATYRDAMA *iş ady.* Jatyrdamak ýagdaýy.

JATYRDAMAK, *işl.* Agram düşmek, zor salynmak zeraýly jatyrdyly ses çykamak. *Teläriň üstüne atylan agaçlar jatyrdap döwüldi.*

JATYRDAMAKLYK, *iş ady.* Jatyrdamak ýagdaýy.

JATYRDAMAZLYK, *işl.* Jatyrdyly ses çykma-zlyk.

JATYRDAŞMAK, *işl.* Ýerli-erden jatyrdamak (birnäçe agaç hakynda). *Kepbäniň üstüne çykylanda, agaçlar jatyrdasyp başlady.*

JATYRDATMAK, *işl.* Jatyrdyly seslendirmek, jatyrd-jatyrd ses çykarmak. *Agaçlary jatyrdadyp döwmek.*

JATYRDY, *at.* Agaç ýa-da agaç enjamlara zor

üçin alada ediji, janyňy ýakyjy, gamhor. *Senden ýakyn janköýer gardaşy ýok eken* ("Görögly").

JANLANDYRMAK [ja:nlannyrmak], *işl.* Jana getirmek, direltmek. *Soňky ýagan ýagyş otlary birneme janlandyrdy.* 2. *göç. m.* Herekete getirmek, täzedən güýje girizmek, başarlaňlygyny artdyrmak, ruhlandyrmak, güýçlendirmek.

JANLANDYRYBERMEK [ja:nlannryvermek], *işl.* 1. Jana getirip, direldip başlamak. 2. *göç. m.* Herkete, güýje girizip başlabermek.

JANLANMA [ja:nlanma], *iş ady.* Janlanmak ýagdaýy.

JANLANMAK [ja:nlanmak], *işl.* 1. Jan girip, ýaşap başlamak, ösüp başlamak. *Otlar salkyn düşmegi bilen gaýtadan janlanyp başlady.* 2. *göç. m.* Herekete gelmek, güýje girmek, başarlaňlygy artmak, ruhlanmak, güýçlenmek.

JANLANMAKLYK [ja:nlanmaklyk], *iş ady.* Janlanmak ýagdaýy.

JANLANMAZLYK [ja:nlanmazlyk], *işl.* Direlmezlik, täzedən jana gelmezlik.

JANLANYBERMEK [ja:nlanyvermek], *işl.* Direlip, janlanyp başlamak.

JANLY [ja:nly], *syp.* 1. Jany bar, diri, ýaşayyş ukyby bar bolan. 2. Göni alyp görkeziş. 3. *gepl. d.* Ownuk mal, dowar. 4. *göç. m.* Gyzgalaňly, hyjuwly, möwç alýan.

♦ **Janly burç** mekdeplerde, çagalar bagynda towşandyr kirpi, guş saklanýan jaý. **Janly muzeý** (*gepl. d.*) köpçüilige görkezmek üçin eldeki we ýabany haýwanlar, guşlar saklanýan ýer.

JANLY-JANDAR [ja:nly-ja:nnar], *at.* Janly zatlaryň umumy atlandyrylyşy. *Töwerekde janly-jandar görnenok.*

JANLY-JEMENDE [ja:nly-jemenne], *at.* Adam, ynsan. *Obada bir garry kempir bilen gojadan başga hiç janly-jemende galmandyr* (Halk ertekisinden).

JANLYLYK [ja:nlylyk], *syp.* 1. Jany barlyk, dirilik, ýaşayşa ukyplylyk. 2. *göç. m.* Gyzgalaňlylyk, hyjuwlylyk, dogumlylyk. *Onuň ähli hereketinde janlylyk göze iýýärdi.*

JANLYRAK [ja:nlyrak:k]: **janlyrak gymyldamak** dogumlyrak, hyjuwlyrak hereket etmek. **Janlyrak bolmak** dogumlyrak bolmak.

JANPENA [ja:npena:], *at.* 1. Goragçy, gorap saklaýan, goraýjy. 2. Gaçybatalga.

JANSEREK [ja:nserek], *hal.* 1. Näme etjegini bilmän aljyrap, belli bir netijä gelip bilmän ýören, aljyraňňy. *Ol iki arada janserek bolup garaşdy.* 2. *göç. m.* Aladaçyl. *Ene perzent diýip janserekdir.*

JANSEREKLIK [ja:nsereklik], *at.* 1. Näme etjegini bilmän aljyrap, belli bir netijä gelip bilmezlik, aljyraňňylyk. 2. *göç. m.* Alada edijilik.

JANSYZ [ja:nsyz], *syp.* 1. Jany bolmadyk, diri däl, öli. 2. Öçügsi, şöhesiz, nury gaçan. *Onuň, jansyz gözlerinden zat aňmak mümkin däl.* 3. *göç. m.* Çalasyn däl, hyjuwsyz, dogumlylygy gowşak. 4. *göç. m.* Içaly. 5. *gepl. d.* Iýilýän inçeräk ýaprakly, ak gülli ot.

JANSYZLANMA [ja:nsyzlanma], *iş ady.* Jansyzlanmak işi.

JANSYZLANMAK [ja:nsyzlanmak], *işl.* Dirilik alamatyny ýitirmek, hereketsiz gatap galmak.

JANSYZLYK [ja:nsyzlyk], *at.* 1. Jany ýokluk, diri dällik, ölülik. 2. *göç. m.* Gyzgalaňly dällik, hyjuwsyzlyk, gowşaklyk, dogumly dällik. 3. *göç. m.* Jansyzyň ýagdaýy, içalylyk.

JANT: **jantyny yakmak** başarman näme, hek etmek, daş etmek. *Näme işiň bolsa, sen aýdyber, jantyny ýakaryn.*

JANTAÝ, *at, gepl. d.* Jübi; gapjyk.

♦ **Jantaýyna urmak** özi almak, jübüsine urmak. *Ol pullaryň hemmesini jantaýyna urdy.*

JAN-TEN [ja:n-ten], *at.* Jany-teni bilen, ähli yhlasy, güýji, wyždany bilen. *Işe jany-teni bilen berlen adam.*

JANYGYBERMEK [ja:nygyvermek], *işl.* Çyndan, tüýs ýürekden jan edip başlabermek.

JANYKMA [ja:nykma], *iş ady.* Janykmak ýagdaýy.

JANYKMAK [ja:nykmak], *işl.* Ýürekden jan çekmek, janyňdan syzdyrmak.

JANYKMAKLYK [ja:nykmaklyk], *iş ady.* Janykmak ýagdaýy.

JANYKMAZLYK [ja:nykmazlyk], *işl.* Ýürekden jan etmezlik.

JANYPKEŞ [ja:ny:pkeş], *syp.* 1. Iş-güýje jany-teni bilen ýapysýan, yhlasly, zähmetsöýer. *Täze sürüji janypkeş görüňär.* 2. Wepadar, ýürekdeş, berlen. *Janypkeş dost.*

JANYPKEŞLIK [ja:ny:pkeşlik], *at.* 1. Iş-güýje janyň-teniň bilen ýapysmaklyk, yhlaslylyk, zähmet söýüjilik. *Janypkeşlik bilen ýapysylan işiň bitmän galjak gümany ýok.* 2. Wepadarlyk, ýürekdeşlik, berlenlik. *Öz janypkeşligini subut etjek bolup çalyşýardy.*

JANYÝANGYN [ja:nyýangyn], *syp.* Birinden ýa-da bir zatdan göwni galyp, närazylyk bildirýän, närazy, ýangynly, janajygly. *Ol örän gaharly gepleýärdi. Janyýangyn adam özüne belli.*

JANYÝANGYNLYK [ja:nyýangynlyk], *at.* Birinden ýa-da bir zatdan göwni galyjylyk, närazylyk bildirijilik, örän närazylyk. *Ýerliksiz soraga janyýangynlyk bilen ýylgyrdy.*

JANYÝANGYNLYLYK [ja:nyýangynlylyk], *at, ser.* **Janyýangynlyk.** *Ol bu sözleri gaty janyýangynlylyk bilen aýtdy.*

JAŇ, *at.* 1. Jaňnyrdap ses edýän, jaňyrdyly ses bilen duýdurmak üçin ulanylýan içi dillije, polatdan ýasalan enjam. 2. Şol guraldan çykýan ses, jaňnyrdy. *Sapaga*

maklyk, towlanyp galyp durujylyk, dikgerip duranlyk. *Murtunyň jaýtylygyna seretme, elinden zat gelmez.*

JAÝYRDABERMEK [jaýyrda:vermek], *ışl.* Jaýyrdap başlamak.

JAÝYRDAMA, *ış ady.* Jaýyrdamak ýagdaýy.

JAÝYRDAMAK, *ışl.* Jaýyrdyly ses çykmak, jaýyrt-jaýyrt etmek. *Onuň aýagyndaky köwüş jaýyrdady.*

JAÝYRDAMAKLYK, *ış ady.* Jaýyrdamak ýagdaýy.

JAÝYRDAMAZLYK, *ışl.* Jaýyrdyly ses çykarmazlyk.

JAÝYRDATMAK, *ışl.* Jaýyrdyly ses çykartmak, jaýyrt-jaýyrt etdirmek. *Ol köwüşini jaýyrdadyp, iki ýana gezim edýärdi.*

JAÝYRDAWUK [jaýyrdowuk], *syp.* Jaýyrt-jaýyrt edip ses çykarýan. *Ol köwüşiniň jaýyrdawuk sesine guwanýardy ("Edebiýat we sungat").*

JAÝYRDY, *at.* Jaýyrdap, jaýyrt-jaýyrt edip çykýan sesiň ady. *Eýläk geçdi, beýläk geçdi, köwüşiniň jaýyrdysy ýürege düşdi.*

JAÝYRMA, *ış ady.* Jaýyrmak ýagdaýy.

JAÝYRMAK, *ışl.* Jaýryk, ýaryk emele getirmek; ýarmak, iki bölmek. *Zarp bilen urlan palta agajy iki jaýyrdy.*

JAÝYRMAKLYK, *ış ady.* Jaýyrmak ýagdaýy.

JAÝYRMAZLYK, *ışl.* Jaýyrmak işini ýerine ýetirmezlik.

JAÝYRT-JAÝYRT: jaýyrt-jaýyrt etmek ser. **Jaýyrdamak.**

JAZ, *at.* Ýanan ýaga sogan, pomidor we ş. m. gowrylyp taýýarlanylýan nahar goşandy. *Unaş üçin jaz taýynla.*

♦ **Jazyna ot basylan ýaly bolmak** gaty aljyraňny ýagdaýa düşmek; gaty gahary gelmek. **Jazy ýetmek** eýi ýetmek; işini görmek. *Şol içen zährimary hem jazyny ýetiren bolara çemeli.* **Jazy ýanmak** howsalaly, aljyraňny ýagdaýa düşmek. *Ol habary eşideli bari onuň jazy ýanana döndi.*

JAZ [ja:z], *at.* sazç. Kakylyp we üflenip çalynýan dürli saz gurallaryndan ybarat saz topary.

JAZLAMA, *ış ady.* Jazlamak ýagdaýy.

JAZLAMAK, *ışl.* 1. Nahara jaz goşmak, nahary jazly bişirmek. *Selmäni jazlar ýaly azajyk ýag alyp geliň.* 2. Jazzyldyly ses çykmak. *Ýanan ýaga atylan etden jazlap ses çykdy.*

JAZLAMAKLYK, *ış ady.* Jazlamak ýagdaýy.

JAZLAMAZLYK, *ışl.* Nahary jazlaman bişirmek.

JAZLANMAK, *ışl.* Gowrulmak, ýaga bişirilmek. *Ýaga jazlanýan etler jyzrydady.*

JAZLAŞMAK, *ışl.* 1. Jazlamaga, jazlap bişirmäge kömek etmek. 2. Köp ýerden jazlap ses çykmak. *Gazandaky etler jazlaşyp dur.*

JAZLATMAK, *ışl.* Jazlap taýýarlatmak, jazly

nahar bişirtmek. *Men şu gün jazladyp, belke bişirtjek.*

JAZLY, *syp.* Jaz goşulan, jazlanyp bişirilen. *Jazly belke. Ojakda-da jazly unaş bişip dur.*

JAZLYJA, *syp.* Jaz goşulanja, jazlanyp bişirilenje. *Şu gün bir jazlyja unaş içäýsek, kem bolmazdy.*

JAZLYK, *syp.* Jaz etmek üçin gerekli bolan, jaz eder ýaly (ýag we ş. m. hakynda). *Jazlyk ýag.*

JAZSYZ [jassyz], *syp.* Jazlanmadyk, jaz goşulyp bişirilmedik. *Uruş ýyllary jazsyz gaýnadylyp bişirilen oty köp iýipdik.*

JAZYRDAMAK, *ışl., ser.* **Jazzyldamak.**

JAZYRDY, *at.* **Jazzyldy.** *Çişe düzülen etleriň jazyrdysy, ýakymly ysy jana hoş ýakýar.*

JAZZYLDAMA [jazzyllama], *ış ady.* Jazzyldamak ýagdaýy.

JAZZYLDAMAK [jazzyllamak], *ışl.* Jazzyldyly ses çykmak, jazzyldyly seslenmek, jazyrdamak. *Gazandaky jazzyldap duran et.*

JAZZYLDAMAKLYK [jazzyllamaklyk], *ış ady.* Jazzyldamak ýagdaýy.

JAZZYLDAMAZLYK [jazzyllamazlyk], *ışl.* Jazzyldyly ses çykamazlyk.

JAZZYLDAŞMAK [jazzyllaşmak], *ışl.* Ýerli-ýerden jazzyldamak, bilelikde jazzyldamak.

JAZZYLDATMAK [jazzyllatmak], *ışl.* 1. Jazzyldyly ses döretmek, jazzyldyly seslendirmek, jazyrdamak. *Jazzyldadyp, et gowurmak.* 2. *göç. m.* Awuly çakmak, jazlatmak (ary, içyan hakynda).

JAZZYLDY [jazzyly], *at.* Et gowurlyp başlananda, ary, içyan we ş. m. zatlar çakanda döreyän sesiň ady.

JE, Türkmen milli elipbiýiniň J harpynyň ady.

JEBEGE [jevege], *at:* **jebegän (kejebän) daralmak (gysmak, garyşmak)** gaharyň gelmek, darykmak, howsalaly ýagdaýda bolmak.

JEBIR [jevır], *at.* Azap, jepa, sütem, zulum, horluk, adalatsyzlyk.

♦ **Jebir etmek 1)** zähmet çekmek, zähmet siňdirmek, özüne zor salmak. *Jebir etdi Jemşit janyňa* (Magtymguly). 2) azap bermek, horlamak. *Munda jebir etgen kişi, ol gün bolmaz rusyýa* (Magtymguly).

JEBIR-JEPA [jevır-jepa:], *at.* **Jebir.**

JEBIRLI [jevırli], *syp.* Jebir-jepasy köp bolan, azaply, sütemli, zulumly.

JEBIRLILIK [jevırlilik], *at.* Jebir-jepasy köplük, azaplylyk, sütemlilik, zulumlylyk.

JEBIRLIRÄK [jevırlirä:k], *syp.* Birneme azaply, jepaly.

JEBIR-SÜTEM [jevır-sütöm], *at.* **Jebir-jepa.** *Şol döwürde köp adam jebir-süteme sezewar edilipdir.*

JEBIRSIZ [jevırsız], *syp.* Azap, horluk çekdirmeyän, sütemsiz, zulumy bolmadyk.

JEBIS [jevıs], *syp.* 1. Berk, pugta, ykjam. *Ol daşaryk çykdy-da, öwrülip gapyny jebis ýapdy.* 2.

salnanda çykýan sesiň ady. *Agaç köpriniň üstünden agyr maşynlar geçende, olaryň jatyrdysy eşidilýärdi.*

JAÝ [ja:ý], *at.* 1. Adamlaryň ýaşamagy, işlemegi we ş. m. üçin gurulýan bina, ymarat, tam. 2. Otag. *Merdan aga uly oglunyň bolýan jaýynyň gapysyny ýuwaşja açyp görkezdi.* 3. Oduk-buduk goýmak ýa-da mal saklamak üçin gurulýan desga. *Mallar üçin täze gurlan oňat jaýlarymyz bar.* 4. Orun, ýer.

JAÝJAGAZ [ja:ýjağaz], *at.* Kiçi, göwün ýeterlik bolmadyk, ýaramazrak jaý.

JAÝLABERMEK [ja:ýla:vermek], *işl.* Aradan çykany haýdan-haý depin etmäge başlamak, jaýlap başlamak.

JAÝLAMA [ja:ýlama], *iş ady.* Jaýlamak ýagdaýy.

JAÝLAMAK [ja:ýlamak], *işl.* Aradan çykan adamyny ýere tabşyrmak, depin etmek.

◊ **Jaýlap goýmak** her bir zady ýerbe-ýer, tygşytly, rejeli, mazaly ýerleşdirip goýmak.

JAÝLAMAKLYK [ja:ýlamaklyk], *iş ady.* Jaýlamak ýagdaýy.

JAÝLANMAK [ja:ýlanmak], *işl.* Depin edilmek. *Magtymgulynyň jaýlanan ýerini gidip gördük.*

JAÝLAŞDYRMAK [ja:ýlaşdyrmak], *işl.* Ýerbe-ýer, tertipli, rejeli goýuşdyrmak, ýerli-ýerine salyşdyrmak. *Atlaryny jaýlaşdyryp ornaşanlaryndan soň, şol bilgijiň niredeligini sorap tapdylar* (Halk ertekisinden).

JAÝLAŞMAK [ja:ýlaşmak], *işl.* 1. Depin etmäge, jaýlamaga kömekleşmek. *Ýaşulular aradan çykany jaýlaşmaga gitdiler.* 2. Ýer, orun almak, jaýly oturmak, ýerleşmek. *Ýazlamaga ýer arayan ýazlagçylar süýji suwly guýynyň başynda jaýlaşdylar.*

JAÝLAŞYKLY [ja:ýlaşykly], *hal.* Ynjalykly, ykjam, jaýly, ýerleşikli, ornaşykly. *Jaýlaşykly oturyp, uzak ýyllaryň ýatlamalarynyň kelebini çöşläp başlaýar* ("Edebiýat we sungat").

JAÝLATMAK [ja:ýlatmak], *işl.* Jaýlamak işini başga birine etdirmek, depin etdirmek.

JAÝLAÝYŞ [ja:ýlaýyş], *iş ady.* Jaýlamak işi.

JAÝLY [ja:ýly], *syp.* 1. Ýaşara jaýy bolan, jaý bilen üpjün bolan. *Gowy-gowy jaýly hojalyklar gün-günden köpeliär.* 2. Ýerlikli, maksada laýyk, dogry. *Ony barlap görmek jaýly bolardy.* 3. Ornaşykly. *Onuň oturyşy has arkaýyn we jaýlydy.* 4. *gepl. d.* Parahat, ýuwaş (adam hakynda).

JAÝLYRAK [ja:ýlyra:k], *syp.* Arkaýynrak, ornaşyklyrak. *Sen jaýlyrak otur.*

JAÝRYBERMEK [ja:ýryvermek], *işl.* Jaýryp başlamak, bir ýanyndan jaýryp ugramak.

JAÝRYGRAK [ja:ýryğra:k], *syp.* Birneme çat açan, birazrak jaýrylan.

JAÝRYK, *syp.* Çat açmak zerarly emele gelen ýaryk, aýryk. *Jaýryk agaç.*

JAÝRYK-JAÝRYK, *syp.* Birnäçe ýerinden çat açan, tutuş ýaryk-ýaryk bolan. *Jaýryk-jaýryk takyrlar.*

JAÝRYKLYK, *at.* Ýaryklyk, jaýrylanlyk, çat açan ýagdaýynda bolmaklyk. *Tagtalaryň jaýryklygynyň zyýany ýok, bir zada peýdalansa bolar.*

JAÝRYLAŇKYRLAMAK, *işl.* Çat açmaga, jaýrylmaga golaýlamak.

JAÝRYLMA, *iş ady.* Jaýrylmak ýagdaýy.

JAÝRYLMAK, *işl.* Çat açmak, jaýryk atmak.

JAÝRYLMAKLYK, *iş ady.* Jaýrylmak ýagdaýy.

JAÝRYLMAZLYK, *işl.* Çat açmazlyk, ýaryk bolmazlyk.

JAÝRYLYBERMEK [jaýrylyvermek], *işl.* Jaýrylyp başlamak.

JAÝRYŞDYRMAK, *işl.* Jaýryp çykamak, birnäçe jaýryk emele getirmek; jaýryk-jaýryk etmek; ýaryşdyrmak.

JAÝRYŞMAK, *işl.* Jaýymaga kömek etmek, bilelikde jaýyrmak. *Seniň maňa şu agajy jaýryşmaga wagtyň bolarmy?*

JAÝSYZ [ja:ýsyz], *syp.* 1. Ýaşamaga jaýy ýok, jaýy bolmadyk. *Biziň ýurdumyzda jaýsyz hojalyklar ýok.*

2. Ýerliksiz, geliksiz. 3. *göç. m.* Bijay.

JAÝTARMA, *iş ady.* Jaýtarmak ýagdaýy.

JAÝTARMAK, *işl.* 1. Towlanyp galyp durmak, gaňtarylyp durmak, dikgerip durmak. *Murty jaýtaryp duran garaýagyz ýigit peýda boldy.* 2. Haýbatly gaýşarmak, dikgermek, dogumlysyramak. *Jaýtaryp ýörejşi ony bolşundan-da haýbatly görkezýärdi.*

JAÝTARMAKLYK, *iş ady.* Jaýtarmak ýagdaýy.

JAÝTARMAZLYK, *işl.* Jaýtaryp durmazlyk.

JAÝTARTMAK, *işl.* Towlap gaýtaryp goýmak, gaňtaryp goýmak; dikgertmek, dim-dik etmek. *Guýrugyny jaýtardyp, ýüzin salyp ötägitdi ("Görogly").* *İçýan guýrugyny jaýtardyp durdy. Murtuny jaýtartmak.*

JAÝTARYLMAK, *işl.* Dikgerilmek, gaýşarylmak. *Bay, onuň jaýtarylyp gaçaýşyny!*

JAÝTARYŞMAK, *işl.* Towlanyşyp galşyp durmak, gaňtarylyşyp durmak, dikgerişip durmak.

JAÝTY, *syp.* Jaýtarylyp duran, tovlanyp galyp duran, jaýtarýan, dim-dik bolup duran. *Onuň inçejik jaýty murty bardy.*

JAÝTYJA, *syp.* Dim-dik bolup jaýtaryp duranja.

JAÝTYRAK [jaýtyra:k], *syp.* Jaýtarybrak duran.

JAÝTYLDAMA [jaýtyllama], *iş ady.* Jaýtyldamak hereketi.

J A Ý T Y L D A M A K [j a ý t y l - l a m a k], *işl., ser.* **Jaýtarmak** 2. *Ol jaýtyldap ýöremegi endik edinipdi.*

JAÝTYLDAŞMAK [jaýtyllaşmak], *işl.* Dikgerişmek, dogumlysyraşmak. *Olar jaýtyldaşyp barýan ekenler.*

JAÝTYLYK, *at.* Jaýtaryp duran ýagdaýda bol-

Laýyk, bap, barabar, dogry. **3.** Gabatma-gabat, pete-pet, rast. *Münip baryan atynyň böwede jebis gelmesi ony biraz aljyratdy.*

JEBISLEME [jevisleme], *iş ady.* Jebislemek işi.

JEBISLEMEK [jevislemek], *işl.* **1.** Biri-birine jebis, laýyk, dogry getirip berkitmek. *Işigi jebisläp ýapmak.* **2. göç. m.** Agzybirlik, ysnyşyklylyk gazanmak, agzybirliği berkitmek.

JEBISLEMEKLIK [jevislemeklik], *iş ady.* Jebislemek ýagdaýy.

JEBISLEMEZLIK [jevislemezlik], *işl.* Jebis getirmezlik.

JEBISLENMEK [jevissenmek], *işl.* Kem-kemden jebis hala gelmek.

JEBISLEŞDIRIJI [jevisleşdiriji], *at.* Agzybirlik, jebislik dörediji.

JEBISLEŞDIRMEK [jevisleşdirmek], *işl.* Jebis getirişdirmek, jebisläp berkidişdirmek. *Tamyň üstüne goýulýan tagtalaryň arasynda yş goýman, pugta jebisleşdirdi.* **2. göç. m.** Agzybirliği berkidişdirmek, özara jebisligi güýçlendirmek.

JEBISLEŞIK [jevisleşik], *at, ser.* **Jebislik 2.**

JEBISLEŞMEK [jevisleşmek], *işl.* Ýuwaş-ýuwaşdan agzybir ýagdaýa gelmek, agzybir bolmak.

JEBISLEÝIŞ [jevisleýiş], *iş ady.* Jebislemek täri.

JEBISLÄBERMEK [jevislä:vermek], *işl.* Jebisläp başlamak.

JEBISLIK [jevislik], *at.* **1.** Biri-birine jebis gelijilik, jebis bolmaklyk, laýyklyk. **2. göç. m.** Agzybir; guraçaýlykly, ysnyşykly bolmaklyk. *Täze müňýyllykda-da agzybirlik, jebislik, päk zähmet miýesser etsin!* ("Türkmenistan").

JEDEL, *at.* Bir mesele, pikir barada garşylykly çekişme, özara döredýän dawa, jenjel, galmagal.

♦ **Jedel etmek** biri bilen jedelleşmek.

JEDELÇI, *syp., ser.* **Jedelkeş.**

JEDELKEŞ, *syp.* Jedel etmegi, çekişme guramagy halaýan adam, jedelçi. *Ol bir jedelkeş adam ekeni.*

JEDELKEŞLIK, *at.* Jedel edijilik, jedel, çekişme guramagy gowy görüjilik. *Dost, sen nähili hem bolsa, jedelkeşligiňi goý!*

JEDELKEŞRÄK [jedelkeşirä:k], *syp.* Birneme jedel, dawa edegenräk, dawaçylrak. *Ol jedelkeşräk adamdyr.*

JEDELLEŞDIRMEK, *işl.* Jedel etdirmek, bir mesele barada iki taraplaýyn çekişme döretmek.

JEDELLEŞIBERMEK [jedelleşivermek], *işl.* Jedelleşip başlamak.

JEDELLEŞME, *iş ady.* Jedelleşmek işi.

JEDELLEŞMEK, *işl.* Başga biri bilen ýa-da birnäçe bolup jedel etmek.

JEDELLEŞMEKLIK, *iş ady.* Jedelleşmek ýagdaýy.

JEDELLEŞMEZLIK, *işl.* Jedel edişmezlik.

JEDELLI, *syp.* **1.** Jedel döredýän, çekişmeli. *Jedelli ylmy iş.* **2. gepl. d.** Dawaly, galmagally.

JEDELLIRÄK [jedellirä:k], *syp.* Birneme jedelli.

JEDELSIZ, *syp.* **1.** Jedel döretmeýän, çekişmeli däl, çekişmesiz. *Ýygnak jedelsiz geçdi.* **2. göç. m.** Gürünsiz, şeksiz. *Ol tabşyrygy jedelsiz ýerine ýetirer.*

JEDELSIZLIK, *at.* Jedel ýokluk, çekişmeli dällik, çekişmesizlik.

JEDELSIZRÄK [jedelsizirä:k], *syp.* Çekişmesizräk, azrak çekişmeli, azrak jedelli. *Şu mesele jedelsizräk ýaly welin, munda-da garşylykly pikirler ýüze çykyp dur.*

JEDIRDEME, *iş ady.* Jedirdemek ýagdaýy.

JEDIRDEMEK, *işl.* Jedir-jedir edip gürlemek, örän çalt geplemek.

JEDIRDEMEKLIK, *iş ady.* Jedirdemek ýagdaýy.

JEDIRDEMEZLIK, *işl.* Jedirdäp gürlemezlik.

JEDIRDEŞIBERMEK [jedirdeşivermek], *işl.* Jedirdeşip başlamak.

JEDIRDEŞMEK, *işl.* Biri-biriň bilen jedir-jedir edip, çalt-çalt gürleşmek. *Gyzjagazlar jedirdeşip, özara nämedir bir zat barada gürrüň edýärdiler.*

JEDIRDETMEK, *işl.* Kimdir birini jedir-jedir etdirip, çalt gürletmek.

JEDIRDEÝIŞ, *iş ady.* Jedirdemek ýagdaýy.

JEDIRDÄBERMEK [jedirdä:vermek], *işl.* Jedirdäp, çalasyn gürlep başlamak.

JEDIRDI, *at.* Jedirdäp sözleýiş. *Ýeri, bu jedirdiňiz näme?!*

JEDIT [jedi:t], *syp., ser.* **Jezit** (täzeçilligiň tarapdary).

JELEGAÝ [jeleğa:ý], *at.* Golaý-goltum ýerler, töwerek, daş-töwerek. *Bu jelegayda asla-da kömelek bitmezdi..*

JELLAT [jella:t], *at.* **1.** Öňki döwürde ölüm jezasyna höküm edilenleriň başyny alyan, ölüm jesy baradaky hökümi ýerine ýetirýän adam. *Kelläni kesmäge gelendir jellat* (Zynhary). **2. göç. m.** Kelle-keser, ganhor, zalym, jebir ediji.

JELLATBAŞY [jella:tbaşy], *at.* Jellatlaryň baştutany.

JELLATÇYLYK [jella:tçylyk], *at, ser.* **Jellatlyk.**

JELLATLYK [jella:tlyk], *at.* **1.** Jelladyň käri. **2. göç. m.** Ganhorlyk, zalymlyk, jebir edijilik.

JELLAP [jella:p], *at.* Alyp satýan söwdagär, peýdakeş. *Bir gün Ependi eşegini satmak üçin bazara eltip, jellaba tabşyrypdyr* ("Ependi").

JELLAPÇYLYK [jella:pçylyk], *at, ser.* **Jellaplyk.**

JELLAPLYK [jella:plyk], *at.* Jellabyň käri, ýagdaýy, söwdagärlik.

JEM, *at.* **1.** Hasaplanandan soň çykýan umumy san, mukdar. *Bu gün ýygymçylaryň ýygan pagtasynyň jemi*

on baş tonnady. 2. mat. San jemlenende çykýan netije. 3. Tükel. *Jem wagtymyz gürleşeliň.*

♦ **Jem bolmak** ýygnanmak, üşmek, toplanmak. *Jarçynyň sesi eşidilen bada obanyň ýigitleri jem boldy. Jem etmek* ýygnamak, üşürmek, toplamak, jemlemek.

JEMAGAT [jema:ğat], at. 1. Toplanan adamlar, jemende, mähelle, märeke, köpçülik. *Dabara bütün jemagat ýygandy.* 2. "Adamlar" diýen manyda köpçülige ýüz tutulyp aýdylýan söz. *Hawa, jemagat, men sizi maslahat etmek üçin çagyrdym.*

JEMAL [jema:l], at. 1. Görk, görmek, gözellik, husn. 2. Ýüz. *Ol Leýliniň jemalyny görüp, aglamasyny goýar ekeni* ("Leýli – Mejnun"). *Görsem, ýaryň jemalyn, gözlerim gamaşanda* (Kemine). *Jemalyndan gözüm doýmaz, Görer gözüm, mähribanym* (Talyby). 3. Gyza dakylýan at. **JEMENDE** [jemenne], at. 1. ser. *Jemagat. Bütün jemende ayak üstüne galdy.* 2. Adam, adam-gara. *Gözüetimde görüňän jemende ýokdy.*

JEMGYÝET [jemğyýet], at. 1. Adamlaryň ýaşaýyş, durmuş şertleriniň jemi.

JEMGYÝETÇILIK [jemğyýetçilik], at. 1. Jemgyýet we onuň öňde baryjy topary. *Şeýle pikirleriň ýüze çykmagyna şol döwrüň jemgyýetçilik gurluşynyň hem belli bir derejede täsiri bolupdyr* ("Türkmenistan"). 2. Jemgyýete deňişli. 3. Meýletinlige deňişli bolan. *Jemgyýetçilik borçlary. Jemgyýetçilik başlangyçlar.* 4. Jemgyýete, köpçülige deňişli bolan. *Jemgyýetçilik emlägi.*

JEMHURYÝET [jemhu:ryýet], at, kön.s. Respublika, döwlet.

JEMI, at. Hemmesi, ählisi, bary.

JEMLEME, işl. Jemlemek ýagdaýy.

JEMLEMEK, işl. 1. Bir ýere toplamak, üşürmek, jem etmek, ýygnamak. *Maksatnama ähli halkyň örän baý tejribesini, onuň iň täze taryhyny özünde jemlemelidir* ("Türkmenistan"). 2. Belli bir netijä gelmek, netije çykarmak. *Jemläp aýtmak* 3. mat. Goşup, jemini çykarmak.

JEMLEMEKLIK, işl. Jemlemek ýagdaýy.

JEMLEMEZLIK, işl. Jemlemek işini amal etmezlik.

JEMLENIBERMEK [jemlenivermek], işl. Toplanyp, jem bolup başlamak.

JEMLENIŞIK, at. Birnäçe bolup, bir ýere üşmeklik, ýygnaýyşyk; üşmeleş. *Gaýyp molla, şahyrlaryň jemlenişiginde emire ýüzlenip, bir şygyr okarsyňyz gerek?* ("Edebiyat we sungat").

JEMLENIŞMEK, işl. Bir ýere toplanýşmak, ýygnaýyşmak.

JEMLENMEK, işl. 1. Bir ýere toplanmak, ýygnaýyşmak, üşmek. 2. Belli bir netijä gelinmek. *Pikirimizi bir ýere jemlendi.*

JEMLEŞDIRMEK, işl. Ähli gerekli zatlary

toplaşdyrmak, üşürleşdirmek, jem edişdirmek, ýygnaşdyrmak. *Gerekli ýazgylaryň hemmesini jemleşdirip, başlyga gowşurdy.*

JEMLEŞMEK, işl. Toplamaga, jemlemäge kömekleşmek.

JEMLETMEK, işl. 1. Bir ýere toplatmak, üşürtmek. *Ähli güýji bir ýere jemletmek.* 2. Belli bir netije çykartmak. *Çykan çykdaýylary jemletmek. Ýaryşyň jemini jemletmek.*

JEMLEÝIŞ, işl. Jemlemek ýagdaýy.

JEMLEÝJI, syp. Belli bir meseleleri, çäreleri, işleri jem edýän. *Durmuşyň özi hem ylmy pikirleri jemleýji we aň-bilim ýaýradýjy edaranyň döredilmegini talap edýärdi* ("Türkmenistan"). *Aýdym-saz bäsleşigiňiziň jemleýji tapgyrynyň açylmagy bilen tüýs ýürekden gutlaýaryn* ("Nesil").

JEMPIR, at. Köýnek şekilli örme eşik, torköýnek. *Düýe ýüňünden örülen jempir.*

JENAN [jena:n], at. Näzenin, zyba, gözel, owadan aýal maşgala. *Saňa düşdi nazarym, söýgüli jenan, bari gel* (Halk aýdymyndan).

JENAP [jena:p], at. Sylag, hormat bilen ýüzlenilende aýdylýan söz.

JENAÝAT [jena:ýat], at, hukuk. 1. Döwlet kanunlary bilen berkidilen we şu kanunlar esasynda jogapkärçilige çekmegi talap edýän, jemgyýet üçin howply hereket, günä. 2. göç. m. Ters ýollara alyp barýan nädogry, zyýanly hereket.

JENAÝATÇY [jena:ýatçy], at. Jenaýat eden, jenaýat işini eden adam.

JENAÝATÇYLYK [jena:ýatçylyk], at. Kabul edilen kanuny bozujylyk.

JENAÝATÇYLYKLY [jena:ýatçylykly], syp., ser. Jenaýatly.

JENAÝATKÄR [jena:ýatkä:r], at, ser. Jenaýatçy. *Günäsi subut edilen jenaýatkär ýaly ýüzünü aşak saldy.*

JENAÝATKÄRÇILIK [jena:ýatkä:rçilik], at. Jenaýat edijilik, jenaýatkärlik.

JENAÝATKÄRÇILIKLI [jena:ýatkä:rçilikli], syp., ser. Jenaýatçylykly.

JENAÝATKÄRLIK [jena:ýatkä:rlük], at, ser. Jenaýatkärçilik.

JENAÝATLY [jena:ýatly], syp. Jenaýaty bar bolan, günäli, etmişli.

JENAÝATSYZ [jena:ýatsyz], syp. Jenaýaty bolmadyk, jenaýatly hereket etmedik, jenaýatkärçiliksiz.

JENEWÜT, at. Söwüdiň inçejik baldaklary aşak sallanyp ösýän bir görnüşi, leýlisaç.

JENJEL, at. Galmagal, gykylyk, dawa.

JENJELÇI, at. Jenjel edýän adam, dawa, gykylyk etmegi söýýän, dawaçyl.

JENJELLEŞIBERMEK [jenjelleşivermek], işl. Jenjelleşip başlamak.

pul tölegi.

JESET, *at.* 1. Göwre, beden. *Talwas urup jese tde jan, Çyksam diýer ýara lazým* (Magtymguly). 2. Meýit, läş.

JET, *hal.* Biri bilen ters ýagdaýda bolan, biri bilen ylalaşyksyz gatnaşykda bolan. *Pikirleri gapma-garşy adamlaryň jet boljagyna şübhelenmese bolar.*

JETLEŞDIRMEK, *işl.* Kimdir birini başga biri bilen jet etmek, tersleşdirmek.

JETLEŞIK, *at, ser.* **Jetlik.** *Jetleşik oňlulygyň üstünden eltmez.*

JETLEŞIBERMEK [jetleşivermek], *işl.* Jetleşip, tersleşip başlamak.

JETLEŞME, *iş ady.* Jetleşmek işi.

JETLEŞMEK, *işl.* 1. Biri bilen jet bolmak, biri bilen tersleşmek. 2. Dawalaşmak, galmagal edişmeklik. *İş üstünde jetleşmek.*

JETLEŞMEKLIK, *iş ady.* Jetleşmek ýagdaýy.

JETLEŞMEZLIK, *işl.* Jet bolmazlyk.

JETLIK, *at.* Biri-biriň bilen jet, ters ýagdaýda bolmaklyk, terslik, jetleşik.

JEÝHUN [jeýhu:n], *syp.* 1. Möwç urýan, mes, gazaply, joşgunly. 2. Amyderýanyň bir ady. 3. Oglana dakylýan at.

JEZA [jeza:], *at.* Edilen günä ýa-da jenaýat üçin görülyän çäre, berilýän temmi.

JEZALANDYRMA [jeza:lannyrma], *iş ady.* Jezalandyrmak ýagdaýy.

JEZALANDYRMAK [jeza:lannyrmak], *işl.* Jeza bermek, berk temmi bermek, çäre görmek.

JEZALANDYRMAKLYK [jeza:lannyrmaklyk], *iş ady.* Jezalandyrmak ýagdaýy.

JEZALANDYRMAZLYK [jeza:lannyrmazlyk], *işl.* Jeza, temmi bermezlik.

JEZALANDYRYŞ [jeza:lannyrş], *iş ady.* Jezalandyrmak, jeza beriş işi.

JEZASYZ [jeza:syz], *syp.* Jeza çäresi bellenmedik, jeza berilmedik.

JEZIRE [jezi:re], *at, k. d.* Dört töweregini suw gabap alan ýer, ada. *Şol ýaryň zynda sepillik etseň, Çölde, jezirede sen mesgen tutsaň, Gülgüzaryň istäp, her ýana gitseň, Seniň birlen hemra Sala, Bilbilim!* (Şabende).

JEZIT [jezi:t], *syp.* 1. "Täze" diýen manyda ulanylýan söz, jedit. 2. *taryh.* Jezitçiligiň tarapdary, jezitçilik hereketine gatnaşyjy.

JEZITÇE [jezi:tçe], *syp.* "Arap hatynyň ýeňilleşdirilen täzeçe görnüşi" manysynda ulanylýan söz. *Jezitçe ýazylan hat.*

JEZWEL [jezwöl], *at, k. d.* 1. Tegelek çyzyk çyzýan gural, jizwer. 2. Çyzyk, çyzmyk, nagyş. *Ak kagyza çekilendir göýä jezwel mysaly* (Mollanepes).

JEZWELLI [jezwöllü], *syp.* Ýüzi çyzmyklan, ýüzüne çyzmyk çekilen, nagyşly, nagyşlanan. *Zer*

warakly, ýüzi gyzył jezwelli, Okydygym kitap-Gurhan gal indi (Seýdi).

JÄÇ [jä:ç], *at.* Çäynek, käse ýasalyan önüm, jäjem. *Jäç döwülse, gowulyk bolarmyş diýýärler.*

JÄGILDEME [jä:ğillem], *iş ady.* Jägildemek ýagdaýy.

JÄGILDEMEK [jä:ğillemek], *işl.* Jägildili ses çykarmak, jäk-jäk edip aglamak. *Gonşymyzdan jägildäp bäbejigiň sesi gelýär.*

JÄGILDEMEKLIK [jä:ğillemeklik], *iş ady.* Jägildemek ýagdaýy.

JÄGILDEMEZLIK [jä:ğillemezlik], *işl.* Jäk-jäk edip ses çykarmazlyk.

JÄGILDEŞIBERMEK [jä:ğilleşivermek], *işl.* Ýerli-ýerden jägildeşip başlamak.

JÄGILDEŞMEK [jä:ğilleşmek], *işl.* Ýerli-ýerden jägildili ses çykarmak. *Bäbejikler jägildeşip ýatrylar.*

JÄGILDETMEK [jä:ğilletmek], *işl.* Jägildili, jäk-jäk etdirip ses çykartmak.

JÄGILDÄBERMEK [jä:ğillä:vermek], *işl.* Jäk-jäk edişip aglap başlamak.

JÄGILDI [jä:ğilli], *at.* Ýaşajyk çaga "jäk-jäk" edip aglanda çykýan sesiň ady. *Ýaşajyk çaganyň jägildi sesi gelýärdi.*

JÄHEK, *at.* Donuň, çäkmeniň etegine, ýakasyna pugtalyk we gelşik üçin tutulýan barmakdan insizräk ýasy kakma ýüp. *Bu donuň jähegi yüpekdendir.*

♦ **Jähek çalmak** iki eliň dört barmagyna ildirilen sapaklary biri-biriniň içinden geçirip, tutmaly ýerine ýörmemek (bu işi iki adam ýerine ýetirýär).

JÄHEKLEME, *iş ady.* Jäheklemek ýagdaýy.

JÄHEKLEMEK, *işl.* 1. Köýnegiň ýakasyna, tahýanyň etegine, çäkmeniň gyralaryna we ş. m. jähek tutmak, jähek etmek. *Ýene biri durluklaryň gyrasyny alaja ýüp bilen jähekleýärdi* ("Edebiýat we sungat").

2. *ser.* **Jähek çalmak.**

JÄHEKLEMEKLIK, *iş ady.* Jäheklemek ýagdaýy.

JÄHEKLEMEZLIK, *işl.* Jähek etmezlik.

JÄHEKLENMEK, *işl.* Jähek tutulmak. *Ýakasy we etegi jäheklenen don.*

JÄHEKLEŞMEK, *işl.* Jähek tutmaga, jäheklemege kömekleşmek, kömek etmek. *Düýn Jeren ýarym günläp, Mamagülüň begresini jähekleşdi.*

JÄHEKLETMEK, *işl.* Jähek tutdurmak. *Maýsa çäkmeniň jübüsiniň agyzlaryny jäheketdim.*

JÄHEKLÄBERMEK [jäheklä:vermek], *işl.* Jähekläp başlamak.

JÄHEKLI, *syp.* Jähek tutulan, jäheklenen, jähegi bar bolan.

JÄHEKLIK, *syp.* Jähek etmek üçin gerek bolan (ýüplük, yüpek).

JÄHEKSIZ, *syp.* Jähegi ýok, jäheklenmedik.

JÄHENNEM I, *at.* Günä edenleriň ruhunyň o

JENJELLEŞDIRMEK, *işl.* Jenjel etdirmek, dawa etdirmek. *Olary jenjelleşdirmek saňa näme gerek boldy?!*

JENJELLEŞME, *iş ady.* Jenjelleşmek ýagdaýy.

JENJELLEŞMEK, *işl.* Biri bilen jenjel, dawa etmek. *Ýönekeý bir zat üçin jenjelleşip, biderek wagt ýitirýärsiňiz.*

JENJELLEŞMEKLIK, *iş ady.* Jenjelleşmek ýagdaýy.

JENJELLEŞMEZLIK, *işl.* Biri bilen jenjel, dawa etmezlik.

JENJELLI, *syp.* Dawaly, gykylykly, galmagally, gopgunly.

JENJELLIRÄK [jenjellirä:k], *syp.* Birneme jenjelli, dawalyrak. *Bu aýdýan meselän jenjelliräk bolaymasa ýagşy.*

JENJELSIZ, *syp.* 1. Dawasyz, gykylyk-gopgunsyz. *Bu meseläni jenjelsiz çözüp bolaysa, gatý gowy bolardy.*

JENNET, *at.* 1. Dini düşüňjä görä, şerigatyň kada-kanunlaryny berjaý eden adamlaryň ol dünýäde ruhy ýaşayan jaýy, uçmah, behişt. *Jany jennet içre, gökde şat gezer, Ýerde hoşwagt ýatar posty atamyň* (Magtymguly). 2. *göç. m.* Sapaly, eşretli oňat ýer, jaý, bag-bakja. *Bu ýerler jennet ýerler.* 3. Gyza dakylýan at.

JENNETI, *syp.* Jennete düşýän, günäsiz (adam).

JEŇ, *at.* 1. Uruş, söweş. *Göreşde ýykylyp, jeňde ýeňilen, Içi doly namys bilen ar bolar* (Magtymguly). 2. *göç. m.* Dawa, jenjel, galmagal, gykylyk. *Obada jeň tapsa, sansyz bidöwlet, Mert oglunyň depesinde muş döker* (Magtymguly). *Ýagşylaryň söhbetinde jeň bolmaz, Aýrylyşsa, bir-birinden hoş gider* (Seýdi).

JEŇBAZ [jeňma:z], *at.* 1. Jeň, uruş isleýän adam, uruş oduny tutaşdyryjy, jeňparaz. 2. *gepl. d.* Dawaçyl, jenjelçi, gykylykçy, galmagalçy.

JEŇBAZÇYLYK [jeňma:zçylyk], *at, ser.* Jeňbazlyk.

JEŇBAZLYK [jeňma:zlyk], *at.* 1. Uruş oduny tutaşdyryjylyk, uruş, jeň isleýjilik, jeňparazlyk. 2. *gepl. d.* Dawaçylyk, jenjelçilik, gykylykçylyk, galmagalçylyk.

JEŇLI, *syp., gepl. d.* Dawaly, galmagally, gopgunly. *Biz jeňli gürrüňden bizar bolduk.*

JEŇLIRÄK [jeňlirä:k], *syp., gepl. d.* Dawalyrak, gopgunlyrak. *Seniň bu aýdýanyň jeňliräk bolaymasa ýagşydyr.*

JEŇSIZ, *syp., gepl. d.* Dawasyz, gopgunsyz. *Jeňsiz sag-amanja aýrylyşsak bolýar.*

JEŇNEL, *at.* Gyrymsy agaçlaryň köp ösen ýeri, tokaý.

JEŇNELLI, *syp.* Jeňneli bar bolan ýer, meýdan. *Jeňnelli jülgeler.*

JEŇNELLIK, *at.* Gyrymsy agaçlar ösen giň meýdan. *Bir gapdalda jeňnellik görnüp durdy.*

JEŇPARAZ, *at, ser.* Jeňbaz.

JEŇPARAZLYK, *ser.* Jeňbazlyk.

JEPÄ [jepa:], *at.* 1. Horluk, azap, jebir, ejir. 2. Agyr zähmet, ejirli iş. *Ekseň gyzyt biter, kemdir jepasy, Köňül arzuw eýlä, watanyň, seni* (Zelili).

♦ **Jepa çekmek** uly iş bitirmek, zähmet çekmek; horluk görmek, agyr durmuşy, kynçylygy başdan geçirmek. *Mert gerek jepa çekmäge, At gerek dere sökmäge* (Magtymguly).

JEPBAR [jepba:r], *at.* 1. Allanyň bir ady ("Güýçli, kuwwatly" diýen manyda). *Bizni goýduň syna dagly, Sizni Jepbara tabşyrdym* ("Saýatly – Hemra"). 2. Oglana dakylýan at.

JEPAHOR [jepa:ho:r], *syp., k.d., ser.* **Jepakeş.** *Jepahor bendeleriniň janydyr ol* (Abdysetdar Kazy).

JEPÄ-JEBIR [jepa:-jevir], *at, ser.* **Jebir-jepä.** *Magtymguly çekseň jepa-jebir, bil, Hudaga hoş geler şükür-sabyr, bil* (Magtymguly).

JEPAKEŞ [jepa:keş], *syp.* Zähmetden kaçmaýan, zähmetsöýer, her bir kynçylyga hötdä gelýän. *Jepakeş adam.*

JEPAKEŞLIK [jepa:keşlik], *at.* Jepa çekijilik, zähmet söýüjilik, jepadan kaçmazlyk.

JEPALY [jepa:ly], *syp.* Agyr zähmetli, azaply, horlukly. *Jepaly günler yzda galdy, indi sapaly döwür geldi.*

JEPALYLYK [jepa:lylyk], *at.* Jepasy, zähmeti barlyk, azaplylyk.

JEPASYZ [jepa:syz], *syp.* Jepasy ýok, ýeňil zähmetli, azapsyz, horluksyz.

JEPASYZLYK [jepa:syzlyk], *at.* Jepasy ýokluk, ýeňil zähmetlilik, azapsyzlyk, horluksyzlyk.

JEPASYZRAK [jepa:syzra:k], *syp.* Jepasy azrak, azapsyzrak. *Ýaltalar; köplenç, jepasyzrak iş gözleýärler.*

JERAHAT [jera:hat], *at, k. d.* Ýaralar. *Meni görseň, ýüreklerim jerahat, Anyň üçin ahy-efgan edermen* ("Melike-Dilaram").

JERAHATDAR [jera:hatda:r], *syp., k. d.* Ýaraly, ýaradar. *Görogly jerahatdar bolup, gana bulaşyp ýatyr* ("Görogly").

JERÇI, *at.* Ownuk-uşak haryt satýan söwdagär, satygçy. *Jerçiler matalaryny şapyrdadyp, hyrydarlaryň ünsüni özüne çekýärdi.*

JERÇILIK, *at.* Ownuk harytlary alyp-satma söwdasyny etmeklik, jerçiniň käri, satygçylyk. *Ol bazarlarda jerçilik ederdi.*

JEREN, *at.* 1. Gum we dag keýiginiň geçisi, keýik. *Bir jeren aldyrsa, elden owlagyn, Mäley-mäley gözle-meýen bolarmy?* (Magtymguly). 2. Gyza dakylýan at.

♦ **Jeren ýaly (kibi, dek, kimin)** owadan, görmegeý, syratly.

JERHET, *at.* Ýarada, başda we ş. m. emele gelýän hapa, ganly iriň.

JERIME [jeri:me], *at.* Temmi hökmünde salynýan

sokjarylyşmak. **2. göç. m.** Jik-jik edip, ses çykaryşmak.
JIKGILDEÝIŞ [jikgilleýiş], *iş ady.* Jikgildemek ýagdaýy.

JIKGILDI [jikgilli], *at, ser.* Jirkildi.

JIKJERIBERMEK [jikjerivermek], *işl.* Birden dogumsyrap başlamak.

JIKJERILMEK, *işl.* Jikjerip dogumsyramak. *Sen meniň başyňa jikjerilen bolma.*

JIKJERIŞ, *iş ady.* Jikjermek ýagdaýy.

JIKJERIŞMEK, *işl.* Dogumsyraşmak. *Oglanlar jikjerişip uruşjak boldular.*

JIKJERME, *iş ady.* Jikjermek ýagdaýy.

JIKJERMEK, *işl.* Ýoknasyz dogumsyramak, dogumlysyran bolmak. *Ol murtjagazlaryna bat berip, jikjerip gepledi.*

JIKJERMEKLIK, *iş ady.* Jikjermek ýagdaýy.

JIKJERMEZLIK, *işl.* Jikjerip durmazlyk.

JIKJERTMEK, *işl.* Jikjerip durar ýaly etmek.

JIK-JIK, *at.* Jikgildili ses.

◊ **Jik-jik öwretmek** akyll öwretmek, öwüt bermek. *Şu günki serçe düýnki serçä jik-jik öwreder* (Atalar sözi).

JIKJIKI, *at.* Serçeler toparyndan bolan ondan-oňa uçup-gonup ýören kiçijik çalja guşjagaz.

JKME-JIK [ji:kme-ji:k], *at.* Birin-birin, ýekän-ýekän, anyk, doly, çingtäp.

JKME-JIKLIK [ji:kme-ji:klik], *at.* Doly suratda anyklyk, äşgärlik, ýerbe-ýerlik.

JILT, *at. 1.* Kitabýň daşy, sahap. *Bu kitaplaryň jiltleri ýönekeý ýere zerlenilmändir* ("Edebiýat we sungat"). **2.** Eseriň, neşiriň aýratynlykdaky bir kitaby.

JILTÇI, *at.* Kitap, žurnal jiltleýän, sahaplaýan işgär.

JILTGE, *at.* Ýuka içlikli ýa-da içliksiz tikilýän penjek görnüşli geým. *Jiltgäniň astyndan uzyn köýneginiň etekleri çykyşyp durdy* (G. Kulyýew).

JILTGELIK, *at, syp.* Jiltge tikmek üçin mata. *Ol özüne jiltgelik hem aldy.*

JILTLEME, *iş ady.* Jiltlemek ýagdaýy.

JILTLEMEK, *işl.* Kitabýň daşyna jilt, sahap etmek.

JILTLEMEKLIK, *iş ady.* Jiltlemek ýagdaýy.

JILTLEMEZLIK, *işl.* Jilt etmezlik.

JILTLENMEK, *işl.* Daşyna jilt edilmek. *Dürs ýazuw kitaby oňat jiltlenipdir.*

JILTLEŞMEK, *işl.* Jilt etmäge, jiltlemäge kömekleşmek. *Çaphana işgärlerine kitap jiltleşmek.*

JILTLETMEK, *işl.* Sahap, jilt etdirmek, sahaplatmak. *Magtymgulynyň tapylan golýazmasyny çaphanada täzeden jiltletdik.*

JILTLEÝIŞ, *iş ady.* Jiltlemek ýagdaýy.

JILTLÄBERMEK [jiltlä:vermek], *işl.* Jiltläp başlamak.

JILWE [jilwö], *at, k.d. 1.* Şöhle, ýalkym, ýagtylyk. *Gözümüzge jilwe berur baglary, Şükür imdi, ýar mekany*

görüldi (Şeýdaýy). **2.** Görk-görmek, owadanlyk, gözellig. **3.** Näz, näz-kereşme. *Ýüz müň jilwe bilen janym alar sen, Gahar donun geýip, allar içinde* (Kätibi).

JIM [ji:m], *at.* Arap elipbiýiniň altynjy harpynyň ady. *Kemine, ýaryň ismi "käp" bilen "lama" geldi, "Jim" bilen "mim" okadym, aýny ki "lama" geldi* (Kemine).

JIMLI [ji:mli], *syp., gepl. d.* Garnuwly.

JINDE [jinne], *at.* Köne-küşül geým, ýyrtyk-ýyrtyk eşik, şylha. *Andan soň diwana jindesini geýip, ýolga düşmekçi boldular* (Şabende). *Talyby diýr; müň bedew at, Kesgir gylç, jöwher polat, Borç eýle, esbapyň düzet, Gezme ýyrtyk jinde bile* (Talyby).

JINDEÇI [jinneçi], *at.* Köne-küşül zatlary ýygnaýan adam, garagurumçy.

JINNEK, *at.* Ujypsyz, ownuk zat, sähelçe zat. *Söz sözläre ragbatym galmady, Tylla erdim, jinnek baham galmady* (Baýly şahyr).

◊ **Jinnek ýaly** azajyk, ujypsyz. *Seniň adamlara jindek ýaly peýdaň degen ýeri barmyka beri?*

JINNEKÇI, *syp.* Biderek we sähelçe zada üns berýän, ownukçyl. *Jinnekçi adam.*

JINNEKÇILIK, *at.* Ownukçyllyk.

JINNEKLIK, *syp.* Ujypsyz, sähelçe zatlyk, jinnege deňlik. *Bir jinnekligem hakyň gitmez.*

JIŇ-JIŇ: jiň-jिं etmek inçe ses çykarmak. *Kiçgineje çybynjyk, Jiň-jिं eder, hay- hay* (Halk döredi-jiliginden).

JIŇKERIBERMEK [jiňkerivermek], *işl.* Birine ýa-da bir zada dikanlap seredip başlamak.

JIŇKERILMEK, *işl., ser.* Jiňkermek. *Ol onuň ýüzüne jiňkerilýärdi.*

JIŇKERIŞMEK, *işl.* Bilelikde dikanlap seretmek. *Ikisi biri-biriniň ýüzüne jiňkerişip oturanmyşlar.*

JIŇKERME, *iş ady.* Jiňkermek ýagdaýy.

JIŇKERMEK, *işl.* Birine ýa-da bir zada dikanlap äňetmek, syrly seretmek, jiňkerilmek. *Gayta ýüzüne jiňkerip seredýär* ("Görogly").

JIŇKERMEKLIK, *iş ady.* Jiňkermek ýagdaýy.

JIŇKERMEZLIK, *işl.* Jiňkerilip, dikanlap seretmezlik.

JIŇKERTMEK: gözüňi jiňkertmek gözüňi ýumuljadyp dikanlap seretmek, siňe seretmek. *Näme gözleriňi jiňkerdýärsiň?*

JIŇKILDEME [jiňkilleme], *iş ady.* Jiňkildemek ýagdaýy.

JIŇKILDEMEK [jiňkillemek], *işl.* Hondanbärsi bolan bolmak, dogumlysyran bolmak, gopbamsyramak. *Näme beýle geçiň öň aýagy ýaly jiňkildäp barýarsyň.*

JIŇKILDEMEKLIK [jiňkillemeklik], *iş ady.* Gopbamsyramak, dogumlysyran bolmak ýagdaýy.

JIŇKILDEMEZLIK [jiňkillemezlik], *işl.* Gopbamsyramazlyk, dogumlysyran bolmazlyk.

JIŇKILDEŞMEK [jiňkilleşmek], *işl.* Hondanbärsi

dünýäde baky azapda ýaşayan jaýy, dowzah, tamy. *Jähenneme gitjek özüne ýoldaş gözlär* (Nakyl).

♦ **Jähennem bazary** ol dünýä. **Jähennem bol!** ýok bol, gözüme görünme! Git mundan! **Jähenneme git** nirä gitseň, şoňa git, owarra bol, güm bol. **Jähennem et!** Güm et, ýitir, ýok et.

JÄHENNEM II, "Näme bolsa, şol bolsun", "owar-ram" diýen manyny aňladýan söz. *Jähennem gelmese ýigitlik çagy* (Kemine).

JÄHET, at. Tarap, nukdaýnazar. *Durmuşyň ähli jähetlerinde çalt we täsin galdyryjy öňe gidişligiň gazyandygyny görmek begençlidir* ("Türkmenitsan").

JÄHT: **jäht tutmak** çynlakaý tutmak, zerur hasaplamak, ileri tutmak. *Haýyr işi jäht tut* (Atalar sözi).

JÄJEK [jä:jek], at. Çaga oýnawajy.

♦ **Jäjek çykarmak** gyzamyk çykarmak.

JÄJEM [jä:jem], at. Çäynek-käse ýasalyan farfor, jäch. Ol: "*Käsäniň jäjemi gowy eken*" diýdi.

JÄK-JÄK [jä:k-jä:k], at. Ýaşajyk çaga aglanda çykýan ses, jägildi. *Bäbejigiň jäk-jägi eşidilen bada çagajyklar buşlamaga eňdiler*.

JIBIRDEMEK [jivirdeme], işl., ser. **Jibrinmek**.

JIBIRDEŞMEK [jivirdemek], işl., ser. **Jibrinişmek**.

JIBIRDI [jivirdi], at. Janyýangynlyk bilen edilýän gürrüň, zeýrenç, nägilelik. *Näme beýle olaryň jibirdisi ýatmady-la!*

JIBIR-JIBIR [jivir-jivir]: **jibir-jibir etmek** ser. **Jibrinmek**. Ol *jibir-jibir edip zeýrendi*.

JIBIRINDIRMEK [jivirindirmek], işl. Birini zeýrendirmek, käyindirmek. *Çagany köp jibrindirme*.

JIBIRINBERMEK [jivirinivermek], işl. Nägilelik bilen zeýrenip, käýinip başlamak.

JIBIRINME [jivirinme], iş ady. **Jibrinmek** ýagdaýy.

JIBIRINMEK [jivirinmek], işl. Nägilelik bilen zeýrenmek, käýinmek; janygyp gürrüň etmek. Ol *özünüň eden işiniň telek bolup çykany üçin jibrinýärdi*.

JIBIRINMEKLIK [jivirinmeklik], iş ady. **Jibrinmek** ýagdaýy.

JIBIRINMEZLIK [jivirinmezlik], işl. Nägilelik bilen zeýrenmezlik, käýinmezlik.

JIGER [jiğer] **I**, at. Bagyr. *Jiger-bagrym bölek-bölek diliner* ("Saýatly – Hemra"). *Magtymguly zar aglaýyp, Jigerim nara daglaýyp, Ol Meňli ýarym çaglaýyp, Her gün çekdi efgan pyrak* (Magtymguly).

JIGER [jiğer] **II**, at. Ýaşajyk kerkaw.

JIGERBENT [jiğervent], at. Perzent, çaga, bala. *Men bir şanyň jigerbendi, Menden gaýry ýok perzendi* (Şabende).

JIGI [jiği], at. 1. Özünden kiçi erkek ýa-da gyz dogan. *Ol ses öz jigisiniň sesi eken*. 2. gepl. d. Özünden ýaşy kiçä yüz tutulyp aýdylýan söz.

JIGIRDEK [jiğerdek] **I**, at. Hili pes ownuk igde,

guşigde. *Jeňňel jigirdek agaçlaryndan ybaratdy*.

JIGIRDEK [jiğerdek] **II**, at. Goýnuň guýruk ýagy ýa-da mal ýagy gowrulanda eremän galýan ýag gowurdagy, jyzzyk. *Içine jigirdek salnyp bişirilen çörek*.

JIGIT [jiğit], at, taryh 1. Öňki döwürde atly goşunda gulluk eden esger, atly goşun nökeri. 2. Sirkde at üstündäki oyunlary ussatlyk bilen ýerine ýetirýän ýigit.

JIGITBAŞY [jiğitbaşy], at, taryh Jigitleriň ýolbaşçysy.

JIGITLIK [jiğitlik], at. Jigidiň käri, hünäri.

JIGLEME [jigleme], iş ady. Jiglemek ýagdaýy. Ol *özünüň ýürek jiglemesini gizlejek bolmady*.

JIGLEMEK [jiglemek], işl. Adamyň endamy bir hili jümşüldili üýtgeşik täsiri syzmak, kalba täsir etmek. *Görenimden inim jigläp gitdi*.

JIGLEMEKLIK [jiglemeklik], iş ady. Jiglemek ýagdaýy.

JIGLÄBERMEK [jiglä:vermek], işl. Ýüregiň awap, kalbyň jigläp başlamak.

JIJİ, at, gepl. d., ser. **Jigi**. *Jijim, men saňa bir öwüt bereýin*.

JIKGE, at. Aşygyň çukur tarapy we şol tarapyň ýokaryk bolup ýatan görnüşi. *Atylan dört sany aşygyň ikisi dükke, ikisi hem jikge ýatdy*.

JIKGERILMEK, işl. Jikgerip seretmek. *Näme beýle meniň ýüzüme jikgerilýärsiň*.

JIKGERIŞ, iş ady. Jikgermek ýagdaýy.

JIKGERIŞMEK, işl. Biri-biriňe üns bilen nazaryň dikmek, jikgerip, ünsli seredişmek.

JIKGERME, iş ady. Jikgermek ýagdaýy.

JIKGERMEK, işl. 1. Birine üns bilen nazaryň dikmek. Ol *garşydaşyna jikgerip garady*. 2. göç. m. Birine haýbat atan bolmak, biriniň üstüne herrelmek, dazarylmak, hemle urmak.

JIKGERMEKLIK, iş ady. Jikgermek hereketi.

JIKGERMEZLIK, işl. Birine ünsli nazaryň dikmezlik.

JIKGERTMEK, işl. Birine üns bilen nazaryny dikdirmek, jikgerip seretdirmek. Ol *ony içgin tanajak bolýan ýaly gözlerini jikgertdi*.

JIKGILDEME [jikkilleme], iş ady. Jikgildemek ýagdaýy.

JIKGILDEMEK [jikkillemek], işl. 1. ser. **Jirkildemek**. 2. göç. m. Sokulmasyz ýere sokulmak, sokjarylmak, ýersiz ýerde görünmek; köpbilmişlik etmek.

JIKGILDEMEKLIK [jikkillemeklik], iş ady. Jikgildemek ýagdaýy.

JIKGILDEMEZLIK [jikkillemezlik], işl. Jikgildäp durmazlyk.

JIKGILDÄBERMEK [jikkillä:vermek], işl. Köpbilmişlik edip, sokjarylyp başlamak.

JIKGILDEŞMEK [jikkilleşmek], işl. 1. Köp bolup

ululygyndaky guş.

JOKRAMA [jokuromo], *syp.* Ýangynly yssy, ýakyp barýan yssy, güýçli yssy. *Jokrama tomus geldi.*

JOKRAMAK [jokuromok], *işl.* Depäni deşip barýan yssy bolmak, ýakyp barmak, howa gaty gyzmak. *Jokrap duran yssy gün.*

♦ **Jokrap oturmak** gargynyp, käýinip oturmak.

JOKRAMAKLYK [jokuromokluk], *iş ady.* Gaty yssy bolmak ýagdaýy.

JOKRAMAZLYK [jokuromozluk], *işl.* Gaty yssy, gyzgyn bolmazlyk.

JOKRATMAK [jokurotmok], *işl.* Depäni deşip barmak, gaty gyzdyrmak, ýakyp barmak. *Tomsuň depäni jokradýan günleriniň biridi.*

JOMARDRAK [jo:ma:rɔyɾa:k], *syp.* Sahyrak, elaçygrak.

JOMART [jo:ma:rt], *syp.* 1. Elaçyk, gysganç däl, sahy. *Saklap bolmaz şahyrlaryň tilini, Tutsaň durmaz jomartlaryň elini* (Zelili). *Bahyl bermez, iýmez, nanyn berk tutar, Jomart ogly aş üstüne aş goşar* (Kemine). 2. Oglana dakylýan at.

JOMARTLANMAK [jo:ma:rtlanmak], *işl.* Jomart bolup başlamak, sahy bolmak, elaçyk bolmak.

JOMARTLAŞMAK [jo:ma:rtlaşmak], *işl.* Kem-kemden jomart bolup başlamak, birneme sahylaşmak.

JOMARTLYK [jo:ma:rtlyk], *at.* Elaçyklyk, gysganç dällik, sahylyk. *Onuň jomartlykda taýy ýokdur.*

♦ **Jomartlyk satmak** özüni gaty jomart, sahy, elaçyk görkezen bolmak.

JOMARTSYRAMAK [jo:ma:rɔssyɾamak], *işl.* Jomart, sahy, elaçyk bolan bolmak, sahsyramak. *Şol sebäpden hem jomartsyrap, bolar-bolmaz zatlary wada berýärdi.*

JOMARTSYRAŞMAK [jo:ma:rɔssyɾaşmak], *işl.* Sahy, jomart, elaçyk bolan boluşmak.

JOMPULDAMA [jompullomo], *iş ady.* Jompuldamak hereketi.

JOMPULDAMAK [jompullomok], *işl.* Jomp-jomp edip ýöremek (çağa ýöreyşi hakynda).

JOMPULDAMAKLYK [jompullomokluk], *iş ady.* Jompuldamak hereketi.

JOMPULDAMAZLYK [jompullomozluk], *işl.* Jomp-jomp edip ýöremezlik.

JOMPULDAŞMAK [jompulloşmak], *işl.* Köp bolup jomp-jomp edip ýöremek. *Çagajyklar jompuldaşyp barýardy.*

JOMRUBERMEK [jomruvermek], *işl.* Jomrup başlamak. *Gögerip oturan agaçlary jomruberme bolmaz.*

JOMRUK, *syp.* Bir ýerinden döwlen, jomrulan, döwük.

JOMRULMAK [jomrulumok], *işl.* Döwölüp aýrylmak, döwülme. *Şol ýerde jomrulan ýogyn agaç düýbi*

galypdyr.

JOMRUŞDYRMAK [jomruşdurmok], *işl.* Jomruk-jomruk etmek, döwüp döwüm-döwüm, bölek-bölek edişdirmek. *Ýaş miwe agajyny ynsapsyzlyk bilen jomruşdyrypdyrlar.*

JOMURMA [jomurmo], *iş ady.* Jomurmak ýagdaýy.

JOMURMAK [jomurmok], *işl.* Bir ýerinden döw-mek, jorta uçurmak. *Paltanyň sapyny jomrup taşlady.*

JOMURMAKLYK [jomurmokluk], *iş ady.* Jomrup döwmek ýagdaýy.

JOMURMAZLYK [jomurmozluk], *işl.* Jomrup döwmezik.

JOMURTMAK [jomurtmok], *işl.* Jomurmak işini birine etdirmek, döwdürmek. *Onuň elinden almasaň, paltanyň sapyny jomurdarsyň.*

JONNUGRAK [jonnuğra:k], *syp., ser.* **Jontugrak.**

JONNUK, *syp., ser.* **Jontuk.**

JONTARMA [jontormo], *iş ady.* Jontarmak ýagdaýy.

JONTARMAK [jontormok], *işl.* Jontuk bolmak, kelte, gysga bolmak. *Ol tilkiler bujagaz tilkiniň guýrugynyň jontaryp durşuna gülşüpdirler* (Halk ertekisinden).

JONTARMAKLYK [jontormokluk], *iş ady.* Jontarmak ýagdaýy.

JONTARMAZLYK [jontormozluk], *işl.* Jontuk bolmazlyk.

JONTARTMAK [jontortmok], *işl.* Jontuk, kelte, gysga etmek. *Itiň guýrugyny ýaman gysga kesip, jontardyp goýaýypsyň.*

JONTARYBERMEK [jontoruvermek], *işl.* Jontaryp başlamak.

JONTDURMAK [jontdurmok], *işl.* Jontuk etdirmek, gysgaltдыrmak. *Bir ýola palta salanyň bilen ol agaç saňa, oňa jontdurmaz.*

JONTMA [jontmo], *iş ady.* Jontmak ýagdaýy.

JONTMAK [jontmok], *işl., gepl. d.* Bir zadyň ujuny kesip ýa-da döwüp aýyrmak, jontuk etmek.

JONTMAKLYK [jontmokluk], *iş ady.* Jontmak ýagdaýy.

JONTMAZLYK [jontmozluk], *işl.* Ujuny döwüp, jontup aýyrmazlyk, jontuk etmezlik.

JONTUBERMEK [jontuvermek], *işl.* Bir zadyň ujuny jontup başlamak.

JONTUGRAK [jontuğra:k], *syp.* Ujy azrak döwölüp aýrylan, azrak jontuk.

JONTUK, *syp., gepl. d.* Ujy kesilen ýa-da döwölüp aýrylan; küle. *Jontuk guýrukly eşek.*

JONTULMAK [jontulumok], *işl.* Jontuk edilmek. *Piliň sapy jontulypdyr.*

JONTUŞDYRMAK [jontuşdurmok], *işl.* Jontuk-jontuk edişdirmek, uçlaryny kesişdirmek. *Bagban*

bolan boluşmak, gopbamsyraşmak.

JİŇKILDÄBERMEK [jĩŋkillä:vermek], *işl.* Jĩŋkildäp başlamak.

JİŇNİLDEMEK [jĩŋnillemek], *işl., ser.* **Jyňňyldamak.** Ertirden bári jĩňnildäp ýüregime düşdüň, saňa näme gerek, hany aýt.

JIR, *at.* Ýuka nah matalaryň, çitleriň umumy ady. *Toý üçin jir matanyň her hili görnüşinden alyndy.*

JIRK-JIRK, *s. ş. aňl. söz.* Kābir guşlaryň we möjejikleriň çykarýan sesi.

JIRKILDEME [jirkilleme], *iş ady.* Jirkildemek ýagdaýy.

JIRKILDEMEK [jirkillemek], *işl.* 1. Jirkildili ses çykarmak, jirk-jirk etmek. Bagda guşlar jirkildeýärdi. 2. *göç. m.* Ýersiz yere geplemek.

JIRKILDEMEKLIK [jirkillemeklik], *iş ady.* Jirkildili ses çykarmak ýagdaýy.

JIRKILDEMEZLIK [jirkillemezlik], *işl.* Jirkildili ses çykarmazlyk.

JIRKILDEŞMEK [jirkilleşmek], *işl.* Ýerli-ýerden birnäçe bolup jirk-jirk etmek. *Gamyşlyk kölde serçeler jirkildeşýärdiler.*

JIRKILDÄBERMEK [jĩkillä:vermek], *işl.* Jirkildili ses çykaryp başlamak.

JIRKILDI [jirkilli], *at.* Kābir guşlaryň ýa-da möjejikleriň yzly-yzyna jirk-jirk edip çykarýan sesiniň ady. *Bagdan guşlaryň jirkildisi gelip durdy.*

JISIM, *at.* 1. *fiz.* Giňişlikdäki aýratyn alnan bir zat, madda. *Gaty jisim. Suwuk jisim.* 2. *göç. m.* Göwre, jeset, ten, beden. *Her akmaga saçma derdiň, sözüňni, Hasrat ody jismiň ýakança bolmaz* (Magtymguly). *Seniň ahyzaryň bilen, Jisimde bu jan galmady* (Talyby).

JODUR, *at.* Alma çigidine meňzedilip, hala we beýleki zatlara salynýan nagşyň ady.

JODUR-JONNUK: jodur-jonnuK etmek gaty gysgaltmak.

JOGAP [joğa:p], *at.* 1. Soraga berilýän gaýtargy. 2. Alnan hata ýa-da esidilen habara iberilýän hat ýa-da habar. 3. *gepl. d.* Gitmek, gelmek we ş. m. üçin berilýän ygtyýar, rugsat, razylyk. *Atasyndan jogap alyp, pata alyp gidiberdi* ("Görogly"). 4. *mat.* Mesele çözüleninde çykýan ahyrky netije. *Meseläniň jogaby kitapdaky bilen dogry geldi.*

◊ **Jogap bermek** 1) gaýtargy bermek, gaýtawul bermek, agyzlaşmak. *Bir zat diýseň, gaýtam özüňe jogap berýär.* 2) borjuňa, hereketiňe jogapkär bolmak, jogapkärçilik çekmek. **Jogap sözi** (*dil b.*) soralan soraga, ýüzlenilen haýyşa we ş. m. bir agyzdan berilýän gaýtargy.

JOGAPKÄR [joğa:pkä:r], *at.* Biri ýa-da bir zat üçin jogap bermäge boýun bolan, jogap berýän, jogapkärlik ýüklenen.

JOGAPKÄRÇILIK [joğa:pkä:rçilik], *ser.* **Jogap-**

kärlik. *Ol jogapkärçiligi öz üstüne almak islemedi.*

◊ **Jogapkärçilige çekmek** temmi bermek, çäre görmek.

JOGAPKÄRÇILIKLI [joğa:pkä:rçilikli], *ser.* **Jogapkärli** 1.

JOGAPKÄRÇILIKSIZ [joğa:pkä:rçiliksiz], *ser.* **Jogapkärsiz.**

JOGAPKÄRLI [joğa:pkä:rli], *syp.* 1. Möhüm, wajyp, ähmiýetli. 2. Garamaty uly, köp bolan. *Onuň ýerine ýetirýän wezipesi ýeňil-ýelpäý däl, örän jogapkärli* ("Türkmenistan"). *Indi öňde has uly hem jogapkärli wezepe dur* ("Nesil").

JOGAPKÄRLIK [joğa:pkä:rlik], *at.* Öz hereketiň, gulluk ýagdaýyň, borjuň we ş. m. sebäpli hasabat bermekligi talap edýän ýagdaý, borçlulyk. *Şeýle jogapkärligiň boýnundadygyna düşünmek ony tijenmäge mejbur edýärdi.*

JOGAPKÄRLIKLI [joğa:pkä:rlikli], *ser.* **Jogapkärli.**

JOGAPKÄRLIKSIZ [joğa:pkä:rliksiz], *ser.* **Jogapkärsiz.**

JOGAPKÄRSIZ [joğa:pkä:rsiz], *syp.* Jogapkärçiligi bolmadyk, jogapkärçiliksiz.

JOGAPKÄRSIZLIK [joğa:pkä:rsizlik], *at.* Jogapkärçiligi bolmazlyk, jogapkärçiligi ýokluk. *Çagalary terbiýelemek işine jogapkärsizlik gözi bilen garamak bolmaz.*

JOGAPLY [joğa:ply], *syp.* 1. *mat.* Jogaby bar bolan, jogaby öňden çykarylýp goýlan. *Jogaply mesele.* 2. *gepl.d.* Rugsat berlen, rugsatly, ygtyýarly. *Ol okuwdan jogaply galypdyr.*

JOGAPSYZ [joğa:psyz], *syp.* 1. Jogap, gaýtargy berilmedik. *Soragy jogapsyz goýmady.* 2. Jogaby çykarylmaryk, jogaby görkezilmedik. *Jogapsyz meseläniň dogry ýa-da nädogry çözülenini bilmek kyn bolýar.* 3. Ygtyýar, rugsat berilmedik, rugsatsyz. *Jogapsyz okuwdan galmak bolmaz.*

JOJUK [jo:juk], *at.* Doňuzň çagasy, çaga doňuz. *Bir güýçli duşmana duşsa mekejin, Jojugyny gizlemeyen bolarmy?* (Magtymguly).

JOJUKLABERMEK [jo:jukla:vermek], *işl.* Jojuklap başlamak.

JOJUKLAMA [jo:juklomo], *iş ady.* Jojuklamak ýagdaýy.

JOJUKLAMAK [jo:juklomok], *işl.* Guzlamak (doňuz hakynda).

JOJUKLAMAKLYK [jo:juklomokluk], *iş ady.* Jojuklamak ýagdaýy.

JOJUKLAMAZLYK [jo:juklomozluk], *işl.* Jojuk guzlamazlyk.

JOJUKLATMAK [jo:juklotmok], *işl.* Guzlatmak (doňuz hakynda).

JOKJOKY, *at.* Çalymtyk-gara reňkli, torgaýyň

JORTMAK [jortmok] **I**, *ışl., gepl. d.* Kesip, çapyp, döwüp aýyrmak, gysgaltmak. *Çybygyň ujundan bir garyş ýalysyny jortup goýberdi.*

JORTMAK [jortmok] **II**, *at, gepl. d.* Ýogyndan gelen boýy kelte. *Ol bir jortmak adamdy.*

JORTMAKLYK [jortmokluk], *ış ady.* Jortmak işi.

JORTMAZLYK [jortmozluk], *ışl.* Jortup aýyrmazlyk.

JORTUBERMEK [jortuvermek], *ışl.* Jortup başlamak.

JORTULMAK [jortulmok], *ışl.* Jort edip döwürmek. *Onuň ýazyp oturan galamynyň uýy jortuldy.*

JORTUŞMAK [jortuşmok], *ışl.* Jortup aýyrmaga kömekleşmek.

JOŞ [jo:ş] **I**, *at* Semawaryň, çay gaýnadylýan kitiriň içinde emele gelyän kesmek. *Semawaryň içini joş baglapdyr.*

JOŞ [jo:ş] **II**, *at.* Ýüpek gurçuk tohumynyň jana giren döwründäki ady, jana giren ýüpek gurçuk tohumy. *Käbir pileçi gelin-gyzlar baş grama çenli joş aldylar.*

JOŞ [jo:ş] **III: joş almak ser. Joş urmak 1.** *Ol işde barha joş alýar. Joş bermek ser. Joş urmak 1.* *Ýüregim joş berse, aklým jem bolsa, Pikir basar, gaýgy huşy ýandyrar (Magtymguly).* **2) ser. Joş urmak 3.** *Ýaňky iýen naharymyz indi joş berýär. Joş urmak 1)* has gujurlanmak, ylhamyň artmak, göwnüň göterilmek, joşmak, möwç almak. *Täze ýylda ylhamymyz täzedan joş ursun. 2)* has güýjemek, ýokary göterilmek, möwç urmak, daşmak, joşmak (suw hakynda). **3)** güýçli nahardan soň suwsamak. **Joşa gelmek ser. Joş urmak 1.** *Bu durmuşda göwün joşa gelyär.*

JOŞDURMAK [jo:şdurmok], *ışl.* Möwç urdurmak, suwuny daşdyrmak. *Derýany ygal suwlary joşdurýar. Gözeliň ýaşlyk suraty ony öňküden-de joşdurdy.*

JOŞDURYBERMEK [jo:şduruvermek], *ışl.* Joşduryp başlamak.

JOŞGUN [jo:şgun], *at. 1.* Derýada suwuň köpelip daşmagy, möwç urmagy, daşgyn. *Siliň joşguny. 2. göç. m.* Güýçli duýgy, hyjuw, möwç.

JOŞGUNLY [jo:şgunly], *syp. 1.* Möwç urýan, daşgynly, güýçli, batly (suw hakynda). *Joşgunly suwuň akymy. 2. göç. m.* Joş urýan, ylhamly, hyjuwly. *Täze ýylda-da halallık bilen joşgunly zähmet miýesser etsin ("Türkmenistan").*

JOŞGUNLYLYK [jo:şgunluluk], *at. 1.* Möwç urujylyk, daşgynlylyk, güýçlülük (suw hakynda). **2. göç. m.** Möwç urýanlyk, ylhamlylyk, hyjuwlylyk. *Ýüregiň joşgunlylygy bir-iki goşsa syjak däl.*

JOŞMA [jo:şmo], *ış ady.* Joşmak ýagdaýy.

JOŞMAK [jo:şmok], *ışl. 1.* Möwç urmak, suw kenardan agmak, suwy köpelip daşmak. *Derýa joşdy. 2. göç. m.* Suw islemek, suwsamak, joş bermek (güýçli nahardan soň). **3. göç. m.** Jomartlyk, sahylyk etmek,

eçilmek. *Joşan mahalyňa sataşsaň, saňa bir teňne-iki teňne berer ("Görogly"). 4. göç. m.* Ruhubelent ýagdaýda josgun bilen söz sözlemek, geplemek, yazmak.

JOŞMAKLYK [jo:şmokluk], *ış ady. 1.* Joşmak ýagdaýy. **2. göç. m.** Jomartlyk, sahylyk etmek ýagdaýy.

JOŞMAZLYK [jo:şmozluk], *ışl. 1.* Möwç urmazlyk, daşmazlyk. **2. göç. m.** Sahylyk, jomartlyk etmezlik.

JOŞUBERMEK [jo:şuvermek], *ışl. 1.* Joşup, möwç urup başlamak. **2. göç. m.** Jomartlyk, sahylyk edip başlamak.

JOŞURMAK [jo:şurmok], *ışl., ser. Joşdurmak.*

JOTDA [jotdo], *syp., gepl. d. 1.* Kelte, gysga. *Ol jotda sakgalyny owuçlady. 2.* Guýrugy jontuk, kesik, küle. *Şeýlelikde, ýaňky tilkiler bujagaz tilkä "jotda tilki" diýip at goýupdyrlar (Halk ertekisinden).*

JOWAHYR [jowa:hyr], *at, kön.s., ser. Jöwher.* *Özüň Tahyr, meniň atamdyr Bahyr, Agyr bezirgenem, köpdür jowahyr ("Zöhre – Tahyr"). Jowahyr gymmatly, göwher parasy, Ýar aýlansyn seniň nerkes gözünden (Kätibi).*

JOWRANDYRMAK [jowronnurmok], *ışl. 1.* Ýiti agyra sezewar edip awundyrmak. *Aýagyna demir bilen urup jowrandyrdy. 2. göç. m.* Agyr ýitgä, horluga we ş. m. duçar edip gynandyrmak. *Ölüm-ýitimli maşyn heläkçiligi ony jowrandyrdy. 3.* Zeýrendirmek. **4. göç. m.** Çürkemek, kösemek. *Ol wagtynda gelmän, meni köp jowrandyrdy.*

JOWRANMA [jowronmo], *ış ady.* Jowranmak ýagdaýy.

JOWRANMAK [jowronmok], *ışl. 1.* Ýiti agyry zearly awunmak. **2. göç. m.** Agyr ýitgi, horluk we ş. m. zearly gynanmak, ýanyp-bişmek. *Aşakdaky sözleri saňa jowranyp ýazýan. 3.* Zeýrenmek **4. göç. m.** Ýanyp-bişip käýinmek, zeýrenmek.

JOWRANMAKLYK [jowronmokluk], *ış ady.* Jowranmak ýagdaýy.

JOWRANMAZLYK [jowronmozluk], *ışl.* Awunmazlyk, kösenmezlik, ýanyp-bişmezlik, zeýrenmezlik.

JOWRANYBERMEK [jowronuvermek], *ışl.* Jowranyp başlamak.

JOWRANYŞMAK [jowronuşmok], *ışl.* Agyry, ýitgi, horluk we ş. m. sebäpli kösenişmek, jibrinişmek, zeýrenişmek.

JOWUR, *syp.* Ap-ak, ýalpyldap duran ak (diş we ş. m. hakynda). *Onuň jowur ak dişleri bar.*

JOÝA [jo:ýo], *at. 1.* Gök ekinleri hatarlap ekmek üçin gummy iki tarapyna çykarylyp gazylýan ýalpak ýapjagaz. **2. gepl. d.** Maňlaýda, yüzde we ş. m. ýerlerde emele gelyän ýygyrt, gasyn.

JOÝAÇYLYK [jo:ýoçuluk], *at, ser. Joýalyk.* *Joýaçylygyň gutaran ýerinden künji ekilen ýer başlanýar.*

agaçlaryň şahalaryny jontuşdyrdy.

JOŇKARMA [joŇkormo], *iş ady.* JoŇkarmak ýagdaýy.

JOŇKARMAK [joŇkormok], *işl. 1.* Dyzlaryňy epip, iki aýagyň üstünde çugutdyryp oturmak. *Meniň jigim keykeren, Keyikleri kökeren, Suw başynda joŇkaran, Aş başynda keykeren* (Hüwdi). **2. gepl. d.** Dikgerip, çommalyp görünmek, dikelip durmak, dikgermek. *Holha, ilerki Hanýabyň boýunda taraz sakçynyň çöp kümesi joŇkaryp otyr* ("Edebiýat we sungat").

JOŇKARMAKLYK [joŇkormokluk], *iş ady.* JoŇkarmak ýagdaýy.

JOŇKARMAZLYK [joŇkormozluk], *işl.* JoŇkaryp oturmazlyk.

JOŇKARTMAK [joŇkortmok], *işl., gepl. d.* Birini ýa-da bir zady getirip, dikgerdip oturtmak, gözüne görkezip goýmak. *Nädersiň, ony garşynda joŇkardaýsam!*

JOŇKARYLMAK [joŇkorulmok], *işl.* JoŇkaryp oturmak.

JOŇKARYŞMAK [joŇkoruşmok], *işl.* Birnäçe bolup bile joŇkaryp oturmak. *Guşlar şahada joŇkaryşyp otyrdylar.*

JOŇK-JOŇK, *at. 1.* Çagalaryň üstüne geým yapynyp, tanatmajak bolup oýnaýan oýnunyň ady (basyryndy). *Oglanjyk döwründe joŇk-joŇk oýnany ýadyndan çykmaýardy. 2.* Çagalaryň gopbamsyja ýöreşiniň bir görnüşi. *Ol depder-kitaplaryny alyp, joŇk-joŇk edip ugrady.*

JOŇKULDABERMEK [joŇkulla:vermek], *işl.* JoŇk-joŇk edip ýöräp başlamak.

JOŇKULDAMA [joŇkullomo], *iş ady.* JoŇkuldamak hereketi.

JOŇKULDAMAK [joŇkullomok], *işl.* JoŇk-joŇk edip ýöremek. *Çaga joŇkuldap, atasynyň ýanyna bardy.*

JOŇKULDAMAKLYK [joŇkullomokluk], *iş ady.* JoŇkuldamak ýagdaýy.

JOŇKULDAZLYK [joŇkullomozluk], *işl.* JoŇkuldap ýöremezlik.

JOŇKULDAŞMAK [joŇkulloşmok], *işl.* Köp bolup, joŇk-joŇk edip ýöremek. *Jikjikiler joŇkuldaşyp şahadan-şaha bökýärdiler.*

JORA [jo:ro], *at. 1.* Biri-biri bilen dostluk gatnaşygyny saklaýan gyz ýa-da aýal, boýdaş. **2.** Oglana dakylýan at.

JORALANMA [jorolonmo], *iş ady.* Joralanmak işi.

JORALANMAK [jorolonmok], *işl.* Jorlap, yzy üzülmän akmak. *Olaryň oýluklaryndan we telpekle-rinden suw joralanyp akýar.*

JORALANMAKLYK [jorolonmokluk], *iş ady.* Joralanmak ýagdaýy.

JORALANMAZLYK [jorolonmozluk], *işl.* Jo-

ralanyp akmazlyk.

JORALANYBERMEK [jorolonuvermek], *işl.* Joralanyp akyp başlamak.

JORALARÇA [jo:rolorço], *at.* Jora ýaly bolup, boýdaşlarça. *Sen joralarça dogryňy aýt.*

JORALYK [jo:roluk], *at.* Joralaryň, boýdaşlaryň dostluk gatnaşygy, boýdaşlyk. *Olaryň joralygy has ýakynlaşdy.*

JORAN [joron], *at.* Towşanyň gatnaw edýän ýodasy, towşanyň ýöreýän ýodasy.

JORAP [jora:p], *at.* Aýakgabyň içinden aýaga geýilýän injige çenli uzynlykdaky örme önüm.

JORAPÇIŞ [jora:pçi:ş], *at.* Jorap örmek üçin ulanylýan gural. *Mende ýedi sany jorapçiş bar.*

JORK, *at.* Lüýk, palçyk bolup ýatan ýer.

JORKLUK, *at.* Palçyk, lüýk, batga bolup ýatan ýer.

JORKULDAMA [jorkullomo], *iş ady.* Jorkuldamak ýagdaýy.

JORKULDAMAK [jorkullomok], *işl.* Jork, lüýk, jorkluk bolup ýatmak.

JORKULDAMAKLYK [jorkullomokluk], *iş ady.* Jorkuldamak ýagdaýy.

JORKULDAMAZLYK [jorkullomozluk], *işl.* Jorkuldap durmazlyk.

JORKULDY [jorkullu], *at.* Jork-jork edip çykýan ses.

JORLABERMEK [jorla:vermek], *işl.* Jorlap akyp başlamak.

JORLADYBERMEK [jorladyvermek], *işl.* Jorladyp akdyryp başlamak.

JORLAMA [jorlomo], *iş ady.* Jorlamak ýagdaýy.

JORLAMAK [jorlomok], *işl., ser.* **Jorlanmak.**

JORLAMAKLYK [jorlomokluk], *iş ady.* Jorlamak ýagdaýy.

JORLAMAZLYK [jorlomozluk], *işl.* Jorlap akmazlyk.

JORLAŞMAK [jorloşmok], *işl.* Birnäçe ýerden jorlap akmak. *Ýagyş suwlary ternawlardan jorlaşyp akýardylar.*

JORLATMAK [jorlotmok], *işl.* Jorladyp akdyrmak. *Turbadan suwy jorladyp akdyrdy.*

JORRULDAMAK [jorrullomok], *işl., ser.* **Jorlamak.**

JORRULDY [jorrully], *at.* Suw, suwuk zatlar güýçli, batly akanda, dökülende çykýan sesiň ady.

JORT: jort atmak birine göwnüýetmezçilik ýşaratyny, hereketini etmek.

JORTA [jorto]: **jorta döwürlemek (uçmak)** birden döwölüp, uçup, iki bölek bolmak. *Galamyň ujy jorta döwürledi. Pyçagyň ujy jorta uçdy.*

JORTDURMAK [jortdurmok], *işl.* Jortup, döwür aýyrtmak.

JORTMA [jortmo], *iş ady.* Jortmak ýagdaýy.

ýerden jugurdyly ses çykmak.

JUGURDATMAK [juǵurdotmok], *işl.* Jugurdyly ses çykartmak, jugur-jugur edýän ses çykartmak. *Ol oglan utan aşyklaryny eteginde jugurdadyp otyrdy.*

JUGURDY [juǵurdy], *at.* Içegelerde, turbalarda suwuklygyň süýşmegi, akmagy ýa-da ownuk jäjek, süňk, daş ýaly zatlaryň biri-birine degmegi netijesinde emele gelýän sesiň ady. *Içegeleriň jugurdysy artdy.*

JUGUR-JUGUR [juǵur-juǵur], *s. ş. aňl. söz.* Içegelerde, turbalarda suwuk zadyň süýşmegi, akmagy ýa-da ownuk zatlaryň biri-birine degmegi netijesinde emele gelýän ses.

JUK, *s. ş. aňl. söz.* "Ýok" diýen manyny aňladýar.

JUKGULDABERMEK [jukgulla:vermek], *işl.* Jukguldylly ses çykaryp başlamak.

JUKGULDAMA [jukgullomo], *iş ady.* Jukguldamak ýagdaýy.

JUKGULDAMAK [jukgullomok], *işl.* Jukguldylly ses çykarmak. *Bagşynyň aýdymalarynda jukguldamagyň ýokary ussatlygyny eşitmek mümkin.*

JUKGULDAMAKLYK [jukgullomokluk], *iş ady.* Jukguldamak hereketi.

JUKGULDAMAZLYK [jukgullomozluk], *işl.* Jukguldylly ses çykarmazlyk, juk-juk etmezlik.

JUKGULDAŞMAK [jukgulloşmok], *işl.* Ýerli-ýerden jukguldamak. *Bu habary eşidip, oturanlaryň köpüsi jukguldaşdylar.*

JUKGULDATMAK [jukgullotmok], *işl.* Jukguldylly ses çykartmak.

JUKGULDY [jukgully], *at.* Türkmen aýdymy aýdylanda, bagşylaryň bokurdaklarynda gaýnadyp, owaz döretmek arkaly emele getirýän juk-juky, jukguldylly sesiň ady. *Bagşynyň jukguldysy hem eşidilip durdy.*

JUKGULDYLY [jukgulluly], *syp.* Jukguldysy bar bolan. *Bagşylaryň köpüsi aýdymalary jukguldylly aýdýarlar.*

JUKGULDYSYZ [jukgullusuz], *syp.* Jukguldysy bolmadyk.

JUK-JUK I, *üml.* Gynanjy, nägileligi, haýran galmagy we ş. m. aňladýar.

JUK-JUK II, *at.* Halk aýdymyny aýdanda, bagşynyň ýerine ýetiriş äheňindäki özboluşly jukguldylly. *Maňa bagşynyň juk-juky aýratyn ýarady.*

JUK-JUKLAMAK [juk-juklomok], *ser.* **Juk-juk etmek.**

♦ **Juk-juk etmek 1)** ökünmek, gynanmak. *Onuň soňky eden juk-juky peýda etmedi. 2) ser.* **Jukguldamak.**

JUL, *at.* 1. Atyň, tazynyň üstüne ýapylýan ýapynja, basyryk. *Ol atyna jul salman, çyplak eýerledi. 2. gepl.* Egin-eşik, geýim. *Juluň köne bolsa, adyň tutulmaz, Her ýigidi serhoş eden mal bolar* (Dosmämmet).

♦ **Juldan çykmak** lüt galmak, juda garyp düşmek.

Juldan çykýançaň gidismek bir yüzli bolýançaň gidismek. **Juluny ters salmak** biriniň işini görmek, heläkçilige salmak, bagtyny ýatyrnak.

JULK: **julk bolmak** içen çäýyň, suwuň artyk düşmek, gerk-gäbe bolmak. **Julkuny çykarmak** suwa salma ýençmek, urmak. **Julkuň çykmak ser.** **Julk bolmak.**

JULKULDABERMEK [julkulla:vermek], *işl.* Julkuldap başlamak.

JULKULDAMA [julkullomo], *iş ady.* Julkuldamak ýagdaýy.

JULKULDAMAK [julkullomok], *işl.* Julkuldylly ses çykarmak.

JULKULDAMAKLYK [julkullomokluk], *iş ady.* Julkuldamak ýagdaýy.

JULKULDAMAZLYK [julkullomozluk], *işl.* Julk-julk etmezlik.

JULKULDATMAK [julkullotmok], *işl.* Julkuldylly ses çykartmak.

JULKULDY [julkully], *at.* Garynda ýa-da gapda suwuklyk çäýkananda çykýan sesiň ady.

JUMA [juma:], *at.* 1. Musulman ýurtlarynda hepdäniň başınjy gününüň ady; anna. 2. Oglana dakylýan at.

♦ **Juma namazy** musulmanlaryň her anna gününde metjide ýygynanyp, jem bolup okaýan namazy.

JUMADYLAHYR [juma:dyla:hyr], *at.* Kamary ýyl hasaby boýunça altynjy aýyň ady.

JUMADYLOWWAL [juma:dylowwol], *at.* Kamary ýyl hasaby boýunça başınjy aýyň ady.

JUMAG [juma:g]: **jumag etmek** ýanaşma, jyns gatnaşygyny etmek. *Lukman Hekimiň pikirçe, adama dört närese zyýan ýetirýär; köp sözlemek, köp ýatmak, köp işmek hem-de kän jumag etmek ("Saglyk").*

JUPAR, *at.* Boýy bir garyşdan uzynrak köpýyllyk ýabany ösümlik.

JURGA [jurǵo], *at. kön.s.* Ýuwдум, damja. *Bir jurgadan kyrk aşyk gandyrdygym bilmezmiň?* (Magtymguly).

JURGA-JURGA [jurǵo-jurǵo], *at. kön.s.* Köp damja, damja-damja. *Jurga-jurga gan akar, gözlerim dynmaz, gelin* (Kemine).

JUT [ju:t], *at.* Baldaklaryndan irimçik süýüm alnyýan kenebe meňzeş uzyn baldakly ösümlik.

JUTAR [ju:tar]: **ak jutar** örän ak, ap-ak. *Ak köýneklige oglan bolsa dürli gülleriň arasynda, kebelek kimin gaýmalap, ak juwtar gülleri çöpleýärdi* (N. Pomma).

♦ **Jutar ýaly** arassa, ap arassa. *Ýuwan köýnegim-ä jutar ýaly boldy.*

JUW [ju:w], *s. ş. aňl. söz.* Ok atylanda çykýan ses.

JUWAN [juwa:n], *syp.* Ýaş, jahyl, ýetişen. *Gözel gyzlar, juwan ýigitler.*

JOÝAJYK [jo:ýojuk], *at.* Kiçijik joýa. *Kakasynyň gazýan joýalaryny görüp, ogly-da joýajyk gazyp başlady.*

JOÝALABERMEK [jo:ýola:vermek], *işl.* Joýa edip başlamak.

JOÝALAMA [jo:ýolomo], *iş ady.* Joýalamak ýagdaýy.

JOÝALAMAK [jo:ýolomok], *işl.* Joýa çekmek, joýa gazmak.

JOÝALAMAKLYK [jo:ýolomokluk], *iş ady.* Joýalamak işi.

JOÝALAMAZLYK [jo:ýolomozluk], *işl.* Joýa etmezlik.

JOÝALANMAK [jo:ýolonmok], *işl.* Joýa edilmek, joýa gazylmak. *Joýalanan ýerlere suw tutdular.*

JOÝALAŞMAK [jo:ýoloşmok], *işl.* Joýa gazmaga, joýalamaga kömek etmek. *Oglanlar burç ekiljek ýerleri joýalaşdylar.*

JOÝALATDYRMAK [jo:ýolotdurmok], *işl., ser.* Joýalatmak.

JOÝALATMAK [jo:ýolotmok], *işl.* Joýa gazdyrmak. *Käşir, kelem ekiljek ýerleri joýalatdylar.*

JOÝALAYYŞ [jo:ýoloýuş], *iş ady.* Joýalamak ýagdaýy.

JOÝALYK [jo:ýoluk], *at.* Joýanyň köp ýeri; joýa gazylýp ekin ekilen ýerler. *Ýabyň gaýrasy giden joýalykdy.*

JOZZUK, *symp.* Ýüzüniň gany damaýyn diýip gyzaryp duran, semiz, gyzyly ýüzli. *Yssydan ýaňa jozzuk ýüzi has gyzarypdy.*

JÖGI [jö:ğü], *symp.* 1. Baryp ýatan hilegär, mekir, haýýar. *Beýle jögi adamy ol ömründe ilkinji gezek görýärdi.* 2. Haýsydyr bir işi başarmadyksyrap, gaça durýan adam.

JÖGÜÇILIK [jö:ğüçülük], *ser.* Jögülik.

JÖGÜLIK [jö:ğülük], *at.* Baryp ýatan hilegärlik, mekirlik, haýýarlyk. *Ol-a jögülige salyp, özünden giden boldy.*

JÖGÜSIREME [jö:ğüsürömö], *iş ady.* Jögüsiremek ýagdaýy.

JÖGÜSIREMEK [jö:ğüsürömök], *işl.* Jögi bolan bolmak, hilegärlik etmek, mekirsiremek.

JÖGÜSIREMEKLIK [jö:ğüsürömöklük], *iş ady.* Jögüsiremek ýagdaýy.

JÖGÜSIREMEZLIK [jö:ğüsürömözlük], *işl.* Jögü-siräp durmazlyk.

JÖGÜSIREŞMEK [jö:ğüsüröşmök], *işl.* Birnäçe bolup jögüsiremek.

JÖGÜSIRÄBERMEK [jö:ğüsürä:vermek], *işl.* Jögüsiräp başlamak.

JÖHIT [jöhüýt], *at.* 1. *gepl. d.* Ýewreý, musaýy. 2. *göç. m.* Husyt, gysganç, gysyk.

JÖHITLIK [jöhüýtlük], *at.* Husytlyk, gysgançlyk,

gysyklyk.

JÖW, *at, k. d.* Arpa. *Agyr baha älemni alty jöwge almazmen, Dost kaýsy, duşman kaýsy, parhyn ede bilmezmen* (Magtymguly).

JÖWEN [jöwön], *at, ös.* 1. Uzyn boýly, çişrik görnüşli, insiz uzyn ýaprakly ösümlik. 2. Şu ösümligiň galla hökmünde peýdalanylýan dänesi.

♦ **Jöwen hamyry ýaly** gowşak, çala başygowşan, emelsiz (adam barada).

JÖWENEK [jöwönök], *at.* Togalajyk buz görnüşinde ýagýan ygalyň bir görnüşü. *Öýläner jöwenek gatyşykly ýagyn başlady.*

JÖWENLIK [jöwönlük], *at.* Jöweniň köp ekilen ýeri. *Jöwenlikleriň ýokarsynda entek serçe sürüleri güsürdeşip uçýardy* ("Edebiyat we sungat").

JÖWHER [jöwhör], *at.* 1. Gymmat baha daş, göwher. 2. *gepl. d.* Solmazak boýag, reňk. 3. *göç. m.* Kesgir, ýiti; parasatly. *Jöwher aklyňyza haýran galýaryn.* 4. Oglana dakylýan at.

JÖWLAN [jöwla:n]: **jöwlan urmak** eýläk-beýläk urunmak. *Jan hem jöwlan urar çykmaga tenden* (Magtymguly).

JÖWŞEN [jöwşön], *at, kön.s.* Polat simden örülen gadymy uruş geýimi, sowut, demir don. *Jüpbe, jöwşen, zere-sowut, Keserli gylyç, arap at* (Magtymguly).

JÖWZA [jöwza:], *at.* Tomsuň ýangynly, epgekli yssysy. *Tomsuň jöwzasy.*

JUDA [juda:], *köm. s.* 1. Çendenaşa, has, örän.

♦ **Juda bolmasa** hiç hili alaç, çäre tapylmadyk ýagdaýynda, iň bolmanda.

JUGARY [juğory], *at, kön.s.* Jöwen. *Jugary aýtdy: "Owwal men barur men, Boýum uzyn, sakgalym ak erur men"* (Gaýyby).

JUGRA [juğro], *symp., kön.s.* Goşa, jübüt. *Eýa dilber, jemalynda jugra hallar mesgeni, Zybanynda şeker ezgen, dahanda ballar mesgeni* (Magtymguly).

JUGRAFIÝA [jugra:fyýa], *ser.* **Geografiýa.** *Dördüm jugrafiýa kitaplaryny* (K. Gurbannepesow).

JUGUR [juğur], *at.* 1. Saça dakylýan gupba şekilli, gyralary şelpeli ýa-da düwmeli kümüş şaý. 2. Jar döwleniden soň, elekden geçmän galan däne gatyşykly baş, bogun.

JUGURDABERMEK [juğurda:vermek], *işl.* Jugurdyly ses çykyp başlamak.

JUGURDAMA [juğurdomo], *iş ady.* Jugurdamak ýagdaýy.

JUGURDAMAK [juğurdomok], *işl.* Jugur-jugur edip ses çykarmak. *Turbada suw jugurdaýardy.*

JUGURDAMAKLYK [juğurdomokluk], *iş ady.* Jugurdamak ýagdaýy.

JUGURDAMAZLYK [juğurdomozluk], *işl.* Jugurdyly ses çykarmazlyk.

JUGURDAŞMAK [juğurdoşmok], *işl.* Ýerli-

hem-de töweregi. *Murgap jülgesi.*

JÜLGELI [jülğölü], *syf.* Jülgesi bar bolan. *Jülgeli gara daglar göründi.*

JÜLGELIK [jülğölük], *at.* Jülgäniň köp ýeri, köp jülgeli ýer.

JÜLGESIZ [jülğösüz], *syf.* Jülgesi bolmadyk, jülgesi ýok.

JÜLJÜL, *at.* 1. Toýundan edilip gyzgyn peçde buşirilip ýasalyan gadymy saz guraly. 2. Ýuka galaýydan, agaçdan we ş. m. ýasalan çagalaryň üfläp çalyan oýnawajy, jürlewük.

JÜLLIKGÖTEN [jüllüýkgötön]: **jüllikgöten goýmak (galdyrmak)** hiç zatsyz goýmak, zatsyz galdyrmak.

JÜLP-JÜLP: **jülp-jülp etmek** jülpüldemek. *Gurbagalar jülp-jülp edişip, suwa bökdüler.*

JÜLPÜLDEME [jülpüllömö], *iş ady.* Jülpüldemek ýagdaýy, hereketi.

JÜLPÜLDEMEK [jülpüllömek], *işl.* Suwa çümüp ýa-da suwa düşüp jülpüldili ses çykarmak, jülp-jülp etmek. *Ol suwuň içi bilen jülpüldäp barýardy.*

JÜLPÜLDEMEKLIK [jülpüllömöklük], *iş ady.* Jülpüldemek ýagdaýy.

JÜLPÜLDEMEZLIK [jülpüllömözlük], *işl.* Jülp-jülp etmezlik.

JÜLPÜLDEŞMEK [jülpüllöşmök], *işl.* Bilelikde jülpüldemek. *Olar jülpüleşip, suwuň içi bilen barýardylar.*

JÜLPÜLDETMEK [jülpüllötmök], *işl.* Jülpüldili ses çykartmak. *Çagalar jülpüldedip, suwa daş taşlaýardylar.*

JÜLPÜLDI [jülpüllü], *at.* Suwuň içine daş we ş. m. taşlananda suwdan çykýan sesiň ady. *Suwuň jülpüldisi diýseň enaýydy.*

JÜME [jümö], *at.* Awçylaryň çeşme, suw başynda çöp-çalamdan edýän bukusy. *Awçy kākilik inýän çeşmäniň başynda jüme gurundy.*

JÜMELEK [jümölök], *at.* Şaýly saçbag. *Arkasynda jümelek şaňnyrdaýar.*

JÜMJÜME [jümjümö], *at.* Düýbi kösüklige, uzyn baldakly, owadan melewşe gülli otjumak ösümlük.

JÜMLE [jümlö], *at.* 1. Sözlem. *Onuň her jümlesinde çuňňur many bardy.* 2. *k. d.* Hemme, ähli, bütün, külli. *Aşyk bolup, jümle saňa, Älem geda, men hem geda* (Gaýyby).

JÜMLE-JAHAN [jümlö-jahan], *at.* Bütün ýer ýüzi, hemme ýurt, ähli ýer, älem-jahan, älem. *Ýandyryp, köýdürüp jümle-jahany, Geler Zöhre janym, gamgyn olmagyl* ("Zöhre – Tahyr").

JÜMMÜŞ, *at.* Bir ýeriň, döwürň ortasy; märekäniň arasy, içi ýa-da bir zadyň merkezi, bol ýeri.

JÜMRI [jümrü], *at.* Ogry. *Göwsüň üstündäki nedir ýumrular? Ýap üstün, görmesin jahyl, jümrüler*

(Şabende).

JÜMRÜLIK [jümrülük], *at.* Ogry bolmaklyk, ogurlyk. *Sen bidöwlet oglany ogurlykda görsem öldürmesem, jümrülikde görsem öldürmesem, Soltanese adym ite dakylsyn!* ("Nejep oglan").

JÜMŞÜLDEME [jümşüllömö], *iş ady.* Jümşüldemek işi.

JÜMŞÜLDEMEK [jümşüllömek], *işl.* Endamyňa tiken çala çümdürilýän ýaly duýulmak, endamyň tikeneklemek, jümşüldi peýda bolmak. *Bu duýdansyz gelen habara onuň endam-jany jümşüldedi, ýüregi sarsyp gitdi.*

JÜMŞÜLDEMEKLIK [jümşüllömöklük], *iş ady.* Jümşüldemek ýagdaýy.

JÜMŞÜLDEMEZLIK [jümşüllömözlük], *işl.* Jümşüldi peýda bolmazlyk.

JÜMŞÜLDEŞMEK [jümşüllöşmök], *işl.* Endam-janyňa tiken çala çümdürilen ýaly bolup durmak, endam-janyň tikeneklemek.

JÜMŞÜLDETMEK [jümşüllötmök], *işl.* Endamyňda jümşüldi döretmek, endama tikenek çala çümdürilýän ýaly etmek, endamyny tikenekletmek. *Ol ýylgyryş Durdynyň endamyny jümşüldetdi.*

JÜMŞÜLDEÝİŞ [jümşüllöýüş], *iş ady.* Jümşüldemek ýagdaýy.

JÜMŞÜLDÄBERMEK [jümşüllä:vermek], *işl.* Jümşüldäp başlamak.

JÜMŞÜLDI [jümşüllü], *at.* Ýaramaz täsir netijesinde tutuş göwräň tikenekläp gitmegi bilen ýüze çykýan duýgy. *Duýman durka çykan gykylyk onuň endamynda jümşüldi döretdi.*

JÜNBÜŞ, *at, k. d.* Hereket, gymyldy. *Zemin jünbüş eýläp, oldy lertzana, Çöller-düzler çeke bilmez bu derdi* (Magtymguly). *Asman jünbüş eýläp, lertzana galar* (Mollanepes). *Asman joşa gelip, ýagmyr ýagyp, zemin jünbüş eýläň dek bolýar* ("Nesil").

JÜNEKEÝ [jünököý], *at.* Ördekler maşgalasyndan bolan kiçiräk suw guşy.

JÜŇK: **ýüregiňe jüňk bolmak** berlen jogapdan kanagatlanmak, makul bilmek, ýüregiňden turmak, maňzyňa oturmak.

JÜP, *syf., gepl. d., ser.* **Jübüt.** *Iki jüp ädik satyn aldym.*

♦ **Jüp basmak 1)** iki aýagyň ökjesini biri-birine degrip, daraklygyň arasyny açybrak basyp durmak. *Ol aýagyňy jüp basyp, jogap berdi.* 2) dar ädimläp ýöremek. *Jüp basan aýajyklaryňdan!* (Kemine). **Jüpüne düşmek** şowuna düşmek, kynçylyksyz gutarmak, oňuna bolmak. *Seniň ol aýdýanyň tüýs bir jüpüne düşen zat eken.*

JÜPBE [jüpbö], *at.* Iki ýan gapdaly jübüli, öňi ilikli, belka derisinden tikilýän, ýuka içlikli uzyn donuň bir görnüşi. *Ussa Jepbar işi, senjap jüpbesi, Ysphyhanda*

JUWANBAZ [juwa:nma:z], *at, gepl. d.* Juwany gowy görýän. *Saňa nirde bir Harmandäli ýaly juwan barka diýip gözläp ýören juwanbaz diýerler* ("Görogly").

JUWANLYK [juwa:nlyk], *at.* Ýaşlyk, jahyllyk, ýigitlik. *Juwanlyk ýyllarym.*

JUWAZ [juwa:z], *at.* Künjüden we beýleki käbir ösümlik çigidinden ýag edýän ýönekeý abzal. *Babajana bir kişi, Elinde demir çiş, Juwaz aýlap, ýag alsa, Bolar jahyllar başy* (Hüwdi).

♦ **Juwaz sokusy ýaly** gysga boýly, semiz, togalak (adam hakynda).

JUWAZÇY [juwa:zçy], *at.* Juwaz eýesi, juwazda ýag çykarýan adam; juwazhanada işleýän adam.

♦ **Juwazçyň erkegi ýaly** bir ýerde oýkanyp duran, gözi daňlan ýaly hiç ýere gidip bilmeýän (adam barada).

JUWAZÇYLYK [juwa:zçylyk], *at.* 1. Juwazçynyň käri, hünäri. 2. Juwazda ýag öndürmek işi.

JUWAZHANA [juwa:zha:na], *at, kön.s.* Juwaz gurlan jaý.

JUWAZÝAG [juwa:zya:g], *at.* Juwazda çykarylýan ýag. *Palawa juwazyýag gowy bolýar.*

JUWLABERMEK [juwla:vermek], *işl.* Juwlap ses çykyp başlamak.

JUWLAMA [juwlomo], *iş ady.* Juwlamak işi.

JUWLAMAK [juwlomok], *işl.* Juwlamak ýagdaýy.

JUWLAMAKLYK [juwlomokluk], *iş ady.* Juwlamak ýagdaýy.

JUWLAŞMAK [juwloşmok], *işl.* Ýerli-ýerden juwbuldyly ses çykmak. *Üstümizden oklar juwlaşyp geçýärdi.*

JUWLATMAK [juwlotmok], *işl.* Juwbuldyly ses çykartmak.

JUWWAR [juwwa:r], *syp., gepl. d.* Bütinleý, tutuşlygyna, boýdan-başa. *Onuň sakgal-murty juwwar akdyr.*

JUWWULDAMAK [juwwullomok], *işl., ser.* Juwlamak.

JUWWULDAŞMAK [juwwulloşmok], *işl., ser.* Juwlaşmak.

JUWWULDATMAK [juwwullotmok], *işl., ser.* Juwlatmak.

JUWWULDY [juwwully], *at.* Gülle, ok we ş. m. atylanda çykýan sesiň ady.

JÜBBE [jüpbö], *at, kön.s., ser.* **Jüpbe.** Çigin guşly jübbe ton bergil oglana, Geyêr bolsun hünärlidir ("Kitaby dedem Gorkut").

JÜBI [jüvü], *at.* Ownuk-uşak zat salmak üçin geýime tikilýän kise, haltajyk.

♦ **Jübä girmek** biriniň jübüsine eliňi sokup, içindäki puluny, gymmatbaha zatlaryny ogurlamak. **Jübä urmak** kişiniň hakyny iýmek, kişi emlägini ogurlamak. **Jübä kesmek** ogurlyk etmek. **Jübünde it uwlamak**

harjysyz galmak, gara şaýyň bolmazlyk. **Jübüne bat bermek** baýlygyňa, puluňa daýanmak. **Jübüni agraltmak** puluňy köpeltmek, pully bolmak.

JÜBÜJIK [jüvüjök], *at.* Kiçijik jübä.

JÜBÜKESER [jüvük eser], *at, gepl. d.* Ogry, jübä girýän.

JÜBTEK [jüvtök], *at.* Malyň ýarasyna düşen gurtlary gurdamak ýa-da kümüş ussaçylygynda ownuk zatlary gapjap tutmak üçin ulanylýan uýy inçe, iki sally, ýolguja meňzeş demir enjam, jüpdek. *Onuň guşagynda goýun gurdalýan jübtegi asylygdy* ("Edebiyat we sun-gat").

♦ **Agzy jübtek ýaly** kiçijik agyzly, agzy kiçijik.

JÜBTEKLEME [jüvtöklömö], *iş ady.* Jübteklemek ýagdaýy.

JÜBTEKLEMEK [jüvtöklömök], *işl.* Jübtek bilen ýolmak, jübtek bilen ýolup aýyrmak.

JÜBTEKLEMEKLIK [jüvtöklömöklük], *iş ady.* Jübteklemek ýagdaýy.

JÜBTEKLEMEZLIK [jüvtöklömözlük], *işl.* Jübtek bilen ýolup aýyrmazlyk.

JÜBTEKLETMEK [jüvtöklötmök], *işl.* Jübtek bilen ýolup aýyrtmak.

JÜBTEKLÄBERMEK [jüvtöklä:vermek], *işl.* Jübtek bilen ýolup başlamak.

JÜBÜLIK [jüvülük], *syp.* Jübä etmek üçin bölek mata.

JÜBÜT [jüvüt], *syp.* 1. Bitäý däl, taýly. *Jübüt gul-lakhalka.* 2. Iki, goşa, jüp. "Assa gaçan namart, guşguna bereket" – diýip, ýorga bir jübüt gamçy urdy ("Nejep oglan"). 3. *gepl. d.* Biri-birine mynasyp, taý.

♦ **Jübütmi – täk** şanik we şuňa meňzeş zatlary gysymynda saklap: "Elimdäki goşamy ýa-da täkmi, bil!" diýlip oýnalýan oýun.

JÜBÜTLEME [jüvütlömö], *iş ady.* Jübütlemek ýagdaýy.

JÜBÜTLEMEK [jüvütlömök], *işl.* Jübüt-jübüt etmek, goşa-goşadan goýmak, iki-ikiden etmek ýa-da sanamak. *Ol aşygyňy jübütläp sanady.*

JÜBÜTLEMEKLIK [jüvütlömöklük], *iş ady.* Jübütlemek ýagdaýy.

JÜBÜTLEMEZLIK [jüvütlömözlük], *işl.* Jübüt-jübüt goýmazlyk.

JÜBÜTLENMEK [jüvütlönmök], *işl.* 1. Jübüt-jübüt goýulmak. 2. *gepl. d.* Birigip durmuş gurmak. *Olar jübütlener ýaşa ýetipdiler.*

JÜBÜTLEŞMEK [jüvütlöşmök], *işl.* 1. Jübüt-jübüt goýmaga kömekleşmek. 2. *gepl. d.* Gyz, oglan birleşip, durmuş gurmak. 3. Jübüt bolup birigişmek (guşlaryň birleşýän wagty hakynda).

JÜLGE [jülgö], *at.* 1. Iki dagyň uzalyp gidýän giň aralygy. *Jülgesinde bulaklar şaglap akyp ýatyrdy.* 2. Derýanyň peselip we uzalyp gidýän iki ýan kenary

JÜÝBÜLDEME [jüývüllömö], *iş ady.* Jüýbülde-mek ýagdaýy.

JÜÝBÜLDEMEK [jüývüllömök], *işl.* Jüýp-jüýp edip seslenmek, jüýbüldili seslenmek, saýramak. *Tor-gaýlar asmanda jüýbüldedýärdi.*

JÜÝBÜLDEMEKLIK [jüývüllömöklük], *iş ady.* Jüýbülde-mek ýagdaýy.

JÜÝBÜLDEMEZLIK [jüývüllömözlük], *işl.* Jüýbüldili ses çykarmazlyk.

JÜÝBÜLDEŞMEK [jüývüllöşmök], *işl.* Ýerli-ýerden jüýbüldili ses çykarmak. *Guşlar bir enaýyja jüýbüldüşip, öz dillerinde sözleşýärdiler.*

JÜÝBÜLDÄBERMEK [jüývüllä:vermek], *işl.* Jüýbüldili ses çykaryp başlamak.

JÜÝBÜLDI [jüývüllü], *at.* Käbir guşlaryň jüýp-jüýp edip çykarýan sesiniň ady. *Guşlaryň jüýbüldileri eşidilýärdi.*

JÜÝGÜLDEME [jüýgüllömö], *iş ady.* Jüýgüldemek ýagdaýy.

JÜÝGÜLDEMEK [jüýgüllömök], *işl.* Jüýk-jüýk etmek, jüýgüldili seslenmek. *Çöpüň düýbünde bir guşjagaz jüýgüldedi.*

JÜÝGÜLDEMEKLIK [jüýgüllömöklük], *iş ady.* Jüýgüldemek ýagdaýy.

JÜÝGÜLDEMEZLIK [jüýgüllömözlük], *işl.* Jüýgüldili ses çykarmazlyk.

JÜÝGÜLDEŞMEK [jüýgüllöşmök], *işl.* Ýerli-ýerden jüýgüldemek.

JÜÝGÜLDETMEK [jüýgüllötmök], *işl.* Jüýk-jüýk etdirmek, jüýgüldili seslendirmek. *Jüýgüldetmän, gowuja saklaýsana!*

JÜÝGÜLDÄBERMEK [jüýgüllä:vermek], *işl.* Jüýgüldäp başlamak.

JÜÝGÜLDI [jüýgüllü], *at.* Jüýjäniň we käbir ownuk guşlaryň jüýk-jüýk edip çykarýan sesiniň ady. *Gök meýdanda guşlaryň jüýgüldisi köpeliýärdi* ("Edebiýat we sungat").

JÜÝJE [jüýjö], *at.* 1. Towuk, kākilik, sülgün we ş. m. guşlaryň çagasy. 2. Egin-eşiğe gaýma bilen ilki iki sanjylyp, soňra şol sanjymalaryň aralygyndan ýene bir gezek sanjylyp salynýan nagyş.

♦ **Jüýjäni güýz sanaşmak** işiň soňuna seretmek, işiň netijesini belli bir möhletde barlap görmek, ýeri gelende hasaplaşmak.

JÜÝJELEME [jüýjölömö], *iş ady.* Jüýjelemek ýagdaýy.

JÜÝJELEMEK [jüýjölömök], *işl.* 1. Jüýje çykarmak, çagalamak. *Towuklarymyz jüýjeledi.* 2. göç. m. Köpelmek, artmak.

JÜÝJELEMEKLIK [jüýjölömöklük], *iş ady.* Jüýjelemek ýagdaýy.

JÜÝJELEMEZLIK [jüýjölömözlük], *işl.* Jüýje çykarmazlyk.

JÜÝJELÄBERMEK [jüýjölä:vermek], *işl.* Jüýjeläp başlamak.

JÜÝJELI [jüýjölü], *syp.* Jüýjesi bar bolan. *Jüýjeli towuk.*

JÜÝJERILMEK [jüýjörülmök], *işl., ser.* **Jüýjermek.**

JÜÝJERIŞMEK [jüýjörüşmök], *işl.* Ýerli-ýerden jüýjerip başlamak.

JÜÝJERME [jüýjörmö], *iş ady.* Jüýjermek ýagdaýy.

JÜÝJERMEK [jüýjörmök], *işl.* Bir hili çinirilip seretmek, birine ýa-da bir zada tiňkäni dikip seretmek, çüýjermek. *Ol ýanyndakynyň ýüzüne jüýjerip bakdy.*

JÜÝJERTMEK [jüýjörtmök], *işl.* Gözüňi aýyrman seretmek. *Gözüňi jüýjerdip oturmak.*

JÜÝK: jüýk bolmak bir gezek ýeňlenden soň urşup bilmän gaçmak, sussy basylmak (haýwanlar, guşlar hakynda). **Jüýk burun** uýj inçe, uzyn burun.

JÜÝK-JÜÝK, *s. ş. aňl. söz.* Guşjagaz saýranda çykýan ses.

JÜÝP-JÜÝP, *s. ş. aňl. söz.* 1. Käbir guşlar saýranda çykýan ses. *Biri-birini çagyryýan guşlaryň jüýp-jüýbi eşidilýärdi.* 2. Jüýjeler çagyrylanda birnäçe gezek gaýtalanyp aýdylýan söz.

JYBAR [jyva:r], *at.* Çalaja sepeläp ýagýan ownuk ýagyş. *Salym geçmänkä jybar ýagşa öwrüldi.*

JYBARLAMA [jyva:rlama], *iş ady.* Jybarlamak ýagdaýy.

JYBARLAMAK [jyva:rlamak], *işl.* Çalaja sepeläp, pürküp, ygal düşmek, owunjak çişnäp durmak. *Ýagyş jybarlap ýagyp başlady.*

JYDA [jyda:], *hal.* Biri-birinden aýry, aýra, aýrallyk.

♦ **Jyda düşmek (bolmak)** 1) aýrallyga uçramak, aýrallykda ýaşamak. *Niçik tap getirdiň jyda bolmaga* ("Şasenem – Garyp"). 2) birinden ýa-da bir zatdan mahrum bolmak, aýrylmak. *Şirin jandan jyda düşmek. Jyda etmek* 1) aýrallyga sezewar etmek, aýrallykda ýaşatmak. 2) birinden ýa-da bir zatdan mahrum etmek, aýyrmak.

JYDA, *at. kön.s.* Naýza. *Altyn jydasyn eline aldy* ("Kitaby dedem Gorkut"). *Men durdum önünde jyda parladyp Senden gaýdan enesinden dogmasyn* ("Görogly").

JYDALYK [jyda:lyk], *at.* Aýra düşmeklik, aýrallyk, aýraçylyk. *Pelek aýra salsa, jydalık düşse, Ähtibarly şir ýoldaşy gerekdir* ("Görogly"). *Jydalykdan ýanyp-köýüp, Ýar-ýar diýip ýola düşdüm* (Kätibi).

JYGA [jyga], *at.* 1. Gylguýrugyň owadan guýruk ýelegi. 2. Şalaryň kellesine geýýän baş gabynyň maňlaýyna gysdyryýan owadan ýelege meňzeş bezegi, täç.

JYGBA-JYG [jyğva-jyğ]: **jygba-jyga gelmek** gyzza-gyzza gelmek, işiň gyssagly wagty bolmak, işiň gyzgalaňly döwri başlamak.

gurlan ýaýy gözəl sen (Magtymguly).

JÜPDEK [jüpdök], *at, ser. Jübtäk.*

JÜPLEME [jüplömö], *iş ady.* Jüplemek ýagdaýy.

JÜPLEMEK [jüplömök], *işl., gepl. d.* Jübüt, goşa etmek, jübütlemek. *Jüplenen barmaklaryny maňlaýyna goýup, ep-esli wagt böwrüni diňledi.*

JÜPLEMEKLIK [jüplömöklük], *iş ady.* Jüplemek ýagdaýy.

JÜPLÄBERMEK [jüplä:vermek], *işl.* Jübüt-jübüt goýup başlamak.

JÜR, *syp.* Öz işine gaýym, pugta, hüşgär, sak, hakyna gaýym. *İşiňe jür bolmak.*

◇ **Jürüni dikmek** işini görmek, işini gaýtarmak. *Meniň jürümi diken seniň eden nädogry hereketleriň dälmi?*

JÜRBE-JÜR [jürvö-jür], *syp., gepl. d.* Her dürli, dürli-dürli, hil-hil. *Meýdan jürbe-jür güller bilen basyrylypdy.*

JÜRBE-JÜRLÜK [jürvö-jürlük], *at.* Her dürlülük, dürli-dürlülük.

JÜRDEK [jürdök], *at.* Suw daşamak, sowatmak üçin toýundan ýasalyp bişirilýän guply, syrçasyz, inçejik bokurdakly kúýze görnüşli gap, golça. *Ol suwly jürdegi çaykap gördi.*

JÜRE [jürö] **I**, *syp.* Hili, tüýsli. *Agáýunus aýna alyp seretse, maňlaýynda bir jüre hal göründi ("Görogly").*

JÜRE [jürö] **II**, *at.* Dalak çişip, içegä ýel düşüp, tarpa-taýyn öldürýän gylýal keseli.

◇ **Jüre getirmek** jüre keseline duçar bolmak. **Jüre degen** ata, gylýala käýinip aýdylýan sögünç. *Häý, baýtalyňa jüre degsin diýenini duýman galdy.*

JÜRJEN [jürjön], *at.* Kiçjik garaja möjejik.

JÜRJENEJE [jürjönöjö], *syp.* Kiçiden gelen garaja (çaga, oylan hakynda). *Gara jürjeneje oylan.*

JÜRK-JÜRK, *at, ser. Jürküldi.*

JÜRKÜLDEME [jürküllömö], *iş ady.* Jürküldemek ýagdaýy.

JÜRKÜLDEMEK [jürküllömök], *işl.* Jürküldili seslenmek, jürk-jürk edip saýramak.

JÜRKÜLDEMEKLIK [jürküllömöklük], *iş ady.* Jürküldemek ýagdaýy.

JÜRKÜLDEMEZLIK [jürküllömözlük], *işl.* Jürk-jürk etmezlik.

JÜRKÜLDEŞMEK [jürküllöşmök], *işl.* Ýerli-ýerden jürk-jürk etmek. *Guşlar jürküleşip, höwürtgelerine iým daşayardylar.*

JÜRKÜLDETMEK [jürküllötmök], *işl.* Jürk-jürk etdirmek, jürküldili seslendirmek, saýratmak. *Hany, bedenelerini bir jürküldetsene!*

JÜRKÜLDÄBERMEK [jürküllä:vermek], *işl.* Jürküldäp başlamak.

JÜRKÜLDI [jürküllü], *at.* Käbir guşlar jürk-jürk edip saýranda çykýan sesiň ady. *Çar töwerekden*

guşlaryň jürküldisi eşidilýärdi.

JÜRLEME [jürlömö], *iş ady.* Jürlemek ýagdaýy.

JÜRLEMEK [jürlömök], *işl., ser. Jürrüldemek.* *Eminiň jürlewügi ýene-de jürledi ("Edebiyat we sun-gat").*

JÜRLEMEKLIK [jürlömöklük], *iş ady.* Jürlemek ýagdaýy.

JÜRLEMEZLIK [jürlömözlük], *işl.* Jürrüldili ses çykarmazlyk.

JÜRLEŞMEK [jürlöşmök], *işl., ser. Jürrüleşmek.*

JÜRLETMEK [jürlötmök], *işl., ser. Jürrüldetmek.* *Ol jürlewügi jürledip başlady.*

JÜRLEWÜK [jürlöwük], *at.* Üflenende jürrüldili ses çykarýan, içi togalak daşlyja agaç ýa-da demir enjam, jüljöl.

JÜRLÄBERMEK [jürlä:vermek], *işl.* Jürläp başlamak.

JÜRLÜK, *at.* Öz iş-güýjüne gaýymlyk, saklyk, hüşgärlik, hakyňa gaýymlyk. *Onsoň hem ol öz işine jürlügiinden başga-da ökde sazanda.*

JÜRNÜK, *at, ser. Jürründik.*

JÜRRÜLDEME [jürrüllömö], *iş ady.* Jürrüldemek ýagdaýy.

JÜRRÜLDEMEK [jürrüllömök], *işl.* 1. Jürrüldili ses çykarmak, jürrüldili seslenmek, jürlemek. *Guşlaryň jürrüldäýän sesleri eşidilýärdi.* 2. Ýersiz-ýere çasly ses bilen bir zatlar diýmek.

JÜRRÜLDEMEKLIK [jürrüllömöklük], *iş ady.* Jürrüldemek hereketi.

JÜRRÜLDEMEZLIK [jürrüllömözlük], *işl.* Jürrüldili ses çykarmazlyk.

JÜRRÜLDEŞMEK [jürrüllöşmök], *işl.* Ýerli-ýerden jürrüldili ses çykarmak. *Jürrüldäýän serçeler ýagyn ýagjagyny bilýän ýaly gaýda-gaýmalasykdý.*

JÜRRÜLDETMEK [jürrüllötmök], *işl.* Jürrüldili ses çykartmak, jürrüldili seslendirmek, jürletmek. *Emin jürlewügi jürrüldetdi.*

JÜRRÜLDÄBERMEK [jürrüllä:vermek], *işl.* Jürrüldäp başlamak.

JÜRRÜLDI [jürrüllü], *at.* Käbir guşlar, mör-möjekler saýranlarynda ýa-da jüljöl, jürlewük çalmanda çykýan sesiň ady. *Enaýyja guşlaryň jürrüldisi gulagyňa ilýärdi.*

JÜRÜM, *at, kön.s.* Günä. *Jürümim çoh bolsa, keremiň kändir; Bagyşlasaň neýlär ýarym, ýa jepbar!* (Magtymguly).

JÜRÜNDIK [jürünnük], *at.* Çäýnek, semawar, kündük ýaly içine çay, suw guýulýan gaplaryň suw akary, jürnük.

◇ **Jürründik ýaly bolmak** ýüzi inçelip, horlanmak.

JÜWLÜK, *syp.* 1. Kezzap. 2. "Garagol" diýen manyda ulanylýan söz (köplenç, gartaşan aýallaryň dilinde).

çykarmak üçin küyzeler keserdilip berkidilen çarhly sada gurluşly desga. *Jykyr işletmek.*

JYKYRDABERMEK [jykyrda:vermek], *işl.* Jykyr-jykyr edip başlamak, jykyrdyly ses çykaryp gülüp başlamak.

JYKYRDAMA, *iş ady.* Jykyrdamak ýagdaýy.

JYKYRDAMAK, *işl.* 1. Jykyrdyly ses çykarmak, jykyrdy döretmek, jykyr-jykyr etmek. 2. *gepl. d.* Jykyrdyly gülmek.

JYKYRDAMAKLYK, *iş ady.* Jykyrdamak işi.

JYKYRDAMAZLYK, *işl.* Jykyrdyly ses çykarmazlyk, jykyr-jykyr edip gülmazlik.

JYKYRDAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden bilelikde jykyr-jykyr edip gülmek.

JYKYRDATAK, *işl.* 1. Jykyrdyly ses çykartmak, jykyrdy döretmek, jykyr-jykyr etdirmek. *Oýnawajy jykyrdatmak.* 2. *gepl. d.* Jykyrdyly güldürmek. *Töweregindäki çagalary jykyrdadyp güldürýärdi.*

JYKYRDY, *at.* Kâbir ağaç gurallar hereket edende, çagalar gülende we ş. m. çykýan sesin ady. *Uzak wagt-lap çagalaryň jykyrdysy ýatmady.*

JYKYRGOLÇA [jykyrğolço], *at.* Kärizden suw almak üçin ulanylýan iki tarapy inçeräk, ortasy ýognas küýze.

JYKYRJYKLY, *syp.* Bolşy, gylyk-häsiýeti birden erbetlige, edepsizlige tarap üýtgäp duran, sypaýyçylyk diýen zady bilmän, ýüzüni alyp duran, gylyksyz. *Onuň ýanyna baryp, işini bitirdäýmek ýeňil iş däl bolsa gerek, özi bir jykyrjykly adam-da, birden üýtgäberýär.*

JYKYR-JYKYR, *s. ş. aňl. söz.* Köplenç, çaga gülende çykýan ses. *Ol bu habara begenjine jykyr-jykyr güldi.*

JYKYRKÄRİZ [jykyrkä:riz], *at.* Jykyr bilen suw alynýan käriz.

JYKYRYK, *at.* 1. Bir sere uzynlykdaky tow almazlyk üçin ulanylýan iki ujy we ortasy deşik ýasyja ağaç (onuň ortaky deşiginden geçirilýän ýüp gazyga, iki ujundaky deşikden geçirilýän ýüp goýnuň boýnuna daňylýar). 2. El degirmeniniň ýokarky daşynyň ortasyndaky deşigine kese goýulýan, ortasy deşik ağaç.

♦ **Jykyrygy (jykyrjygy) tutmak** garaşylmaýan ýagdaýda birden gahary gelmek.

JYKYRYKLAMAK, *işl.* Baggoýnuň boýun ýüpüne, elguşuň aýak bagyna jykyryk berkitmek.

JYKYRYKLAMAKLYK, *iş ady.* Jykyryklamak ýagdaýy.

JYKYRYKLAMAZLYK, *işl.* Baggoýnuň ýüpüne jykyryk berkitmezlik.

JYKYRYKLAŞMAK, *işl.* Baggoýnuň ýüpüne jykyryk berkitmäge kömekleşmek. *Men oňa baggoýunlaryny jykyryklaşdym.*

JYKYRYKLATMAK, *işl.* Baggoýnuň ýüpüne jykyryk berkitdirmek.

JYKÝAG [jy:kýa:ğ], *at, gepl. d.* Pagtanyň çigidin-

den alynýan ýag.

JYLAW [jylow], *at.* 1. Uýanyň iki gapdalyna, agyzdyrygyň halkasyna berkidilýän uzyn gaýyş bag. *Atynyň jylawyny Göroglynyň eline berdi ("Görogly").* 2. Ýer ady.

♦ **Jylawy deňlemek** ýaryşa goşulan atlary deň çapmak. **Jylawy deň tutmak** ulagy göni, dogry sürüp gitmek, hiç ýana sowulmazlyk. **Jylawyndan çekmek** öňüni almak, öz ugruna goýbermezlik, birneme terbiýe bermek, tertip öwretmek. **Jylawyny başyna oramak** ygtyýaryny öz eline bermek. **Jylawyny ele almak** erk-ygtyýaryny ele almak, boýun egdirmek. **Jylawyny gowşatmak (goýbermek)** birine gowşak daramak, "haý" diýmezlik, öz meýline, ygtyýaryna goýbermek. **Jylawyň bermek** erk-ygtyýaryň başga biriniň eline bermek.

JYLAWAZ [jylowa:z]: **jylawaz ýeli** (*gepl. d.*) demirgazyk-günbatar tarapdan öwürýän ýel. *Jylawaz ýeli öwsüp durdy.*

JYLAWDAR [jylowda:r], *at, kön.s.* At jylawyny tutujy, attutar. *Gassap ogly Öwez janym, Saňa jylawdar eýlär men ("Görogly").*

JYLAWHANA [jylowha:na], *at.* At esbasy saklanýan, goýulýan jaý.

JYLAWLABERMEK [jylowla:vermek], *işl.* 1. Ata jylaw salyp başlamak. 2. *göç. m.* Boýun egdirip başlamak.

JYLAWLAMA [jylowlomo], *iş ady.* Jylawlamak ýagdaýy.

JYLAWLAMAK [jylowlomok], *işl.* 1. Jylaw daňmak, jylaw baglamak. 2. Hormat edip atyň jylawyndan tutmak. 3. *göç. m.* Boýun egdirmek, tabyn etmek.

JYLAWLAMAKLYK [jylowlomokluk], *iş ady.* Jylawlamak ýagdaýy.

JYLAWLAMAZLYK [jylowlomozluk], *işl.* 1. Ata jylaw salmazlyk. 2. Hormat üçin atyň jylawyndan tutmazlyk. 3. *göç. m.* Boýun egdirmezlik, tabyn etmezlik.

JYLAWLANMAK [jylowlonmok], *işl.* 1. Jylaw salynmak. 2. *göç. m.* Boýun egdirilmek, tabyn edilmek.

JYLAWLAŞMAK [jylowloşmok], *işl.* 1. Ata jylaw daňmaga kömekleşmek. 2. *göç. m.* Boýun egdirmişmek, tabyn etmäge kömekleşmek.

JYLAWLATMAK [jylowlotmok], *işl.* Ata jylaw baglatmak.

JYLAWLAÝYŞ [jylowloýuş], *iş ady.* Jylawlamak ýagdaýy.

JYLAWLY [jylowly], *syp.* 1. Jylaw daňlan, jylaw dakylan. *Jylawly at.* 2. *göç. m.* Boýun egdirilen, tabyn edilen.

JYLAWSYZ [jylowsuz], *syp.* 1. Jylaw daňylmadyk, jylaw baglanmadyk. 2. *göç. m.* Başyna giden, edenini edip ýören, edep-ekramsyz.

JYLGA [jylğa], *at.* Daglaryň, baýyrlaryň ýüzündäki

JYGGYLDABERMEK [jyğğylla:vermek], *işl.* Jyggylap başlamak.

JYGGYLDAMA [jyğğyllama], *iş ady.* Jyggylamak ýagdaýy.

JYGGYLDAMAK [jyğğyllamak], *işl.* Jyg-jyg edip ses çykmak, jyggyladyly seslenmek.

JYGGYLDAMAKLYK [jyğğyllamaklyk], *iş ady.* Jyggylamak ýagdaýy.

JYGGYLDAMAZLYK [jyğğyllamazlyk], *işl.* Jyg-jyg edip ses çykarmazlyk.

JYGGYLDY [jyğğylly], *at.* Bir hereket netijesinde ýa-da maşyn, motor işlände çykýan sesiň ady. *Telefonyň bir hili jyggyl dysy bar.*

JYGLAMA [jyğlama], *iş ady.* Jyglamak ýagdaýy.

JYGLAMAK [jyğlamak], *ser.* **Jyggylamak.**

JYGLAMAKLYK [jyğlamaklyk], *iş ady.* Jyglamak ýagdaýy.

JYGLYM [jyğlym], *at.* Çäge gatyşykly ownuk çagyl.

JYGYLDABERMEK [jy:ğylla:vermek], *işl.* Jygyldyly ses çykyp başlamak.

JYGYLDAMA [jy:ğyllama], *iş ady.* Jygyldamak işi.

JYGYLDAMAK [jy:ğyllamak], *işl.* Jygyldyly ses çykmak, jygyldyly seslenmek, jyk-jyk etmek. *Ýykylyjak araba kyrk gün önünden jygyldar* (Nakyl).

JYGYLDAMAKLYK [jy:ğyllamaklyk], *iş ady.* Jygyldamak ýagdaýy.

JYGYLDAMAZLYK [jy:ğyllamazlyk], *işl.* Jygyldyly ses çykarmazlyk.

JYGYLDAŞMAK [jy:ğyllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden jygyldyly ses çykmak.

JYGYLDATDYRMAK [jy:ğyllatdyrmak], *işl.* Jygyldyly ses çykartmak.

JYGYLDATMAK [jy:ğyllatmak], *işl.* Jygyldyly ses çykartmak, jygyldyly seslendirmek, jyk-jyk etdirmek.

JYGRAMA [jyğrama], *at.* Ownukly-irili gury çöp-çalam. *Oglanlar jygrama odundan ýüklendiler.*

JYGY-JYGY [jygy-jygy], *at.* Ownuk ýaprakly, ak gülli, inçe hem ýumşak baldakly gür ösýän süýjümtik ot. *Agaçlaryň arasynda jygy-jygy oty köp bitýär.*

JYGYLDY [jy:ğylly], *at.* 1. Bir zadyň ikinji bir zat bilen süýkenmegi, sürtülmegi netijesinde çykýan sesiň ady. *Juwazyň jygyldysy. Arabanyň jygyldysy.* 2. Käbir mör-möjekleriň jyk-jyk edip çykarýan sesi.

JYGYLDYK [jy:ğyllyk], *at.* Her hepdäniň dync günü, şeýle hem käbir beýleki günleri uly märekaniniň üýşüp, zat alyp, zat satýan bazary.

JYGYLDYM [jy:ğyllym], *at.* Adamlaryň köp üýşen ýeri, uly märeke, üýşmeleş. *Jygyldyma gelenleriň hersiniň öz işi-aladasy özüne ýetikdi.*

JYGYR [jygyr], *at, gepl. d.* Sürüp, mala basylyp,

ekişe taýýarlanylýp goýlan ýer, şüdügär.

JYGYRT-MYGYRT [jygyrt-mygyrt]: **jygyrt-mygyrt etmek** ýüzüniň ugruna basmak, gabyr-gubur basmak, bagryň aşagyna almak. *Alabay Akbayy jygyrt-mygyrt edäýdi.*

JYK [jy:k], *at.* 1. Pagtanyň süýümini çigidiniň daşyndan süýüp alýan ýönekeý agaç gural. 2. *ser.* **Jygyldy** 1. *Ertirden aqşama çenli işigiň jyk edip açylyp ýapylmasy kesilmedi.*

◊ **Jykdan çykan ýaly etmek** endam-jany kül-owram bolýança ýençmek. **Jyk ýagy** pagta çigidinden alynýan ýag.

JYKGYLDABERMEK [jykgylla:vermek], *işl.* Jykgyldap başlamak.

JYKGYLDAMA [jykgyllama], *iş ady.* Jykgyldamak ýagdaýy.

JYKGYLDAMAK [jykgyllamak], *işl.* Jykgyldyly seslenmek, jykgyldyly ses çykmak, jyk-jyk etmek (sagat hakynda). *Asma sagat jykgyldap işleýärdi.*

JYKGYLDAMAKLYK [jykgyllamaklyk], *iş ady.* Jykgyldamak ýagdaýy.

JYKGYLDAMAZLYK [jykgyllamazlyk], *işl.* Jykgyldyly ses çykarmazlyk.

JYKGYLDAŞMAK [jykgyllaşmak], *işl.* Bir bada birnäçe sagatdan jykgyldyly ses çykmak. *Ussahanada asma sagatlar jykgyldaşýardylar.*

JYKGYLDATMAK [jykgyllatmak], *işl.* Jykgyldyly ses çykartmak, jyk-jyk etdirip seslendirmek.

JYKGYLDY [jykgyly], *at.* Sagat ýa-da şuňa meňzeş gural işlän wagtynda çykýan sesiň ady. *Asma sagadyň jykgyldysy eşidilip dur* ("Edebiyat we sungat").

JYKJYK [jy:kjy:k], *at.* Tomzaklar maşgalasyndan bolan uzyn aýak, süýnmek, uçup bilmeýän gara möjejik, tomzagyň bir görnüşi.

JYK-JYK, *at, ser.* **Jykgyldy.** *Sagat jyk-jyk edip birsydyrgyn işleýärdi.*

JYK-JYK [jy:k-jy:k], *at, ser.* **Jygyldy** 1. *Şemala yranýan agaç jyk-jyk edip ses edýärdi.*

JYKLABERMEK [jy:kla:vermek], *işl.* 1. Pagtany jykdan geçirip, süýümini alyp başlamak. 2. Ogrynça seredip başlamak.

JYKLAMA [jy:klama], *iş ady.* 1. Pagtany jykdan geçirip, süýümi almak işi. 2. Ogrynça garamak işi.

JYKLAMAK [jy:klamak] **I**, *işl.* Pagtany jykdan geçirip, süýümi almak.

JYKLAMAK [jy:klamak] **II**, *işl.* Ogrynça garamak, görünmän seretmek, yşyklamak.

JYKLAMAKLYK [jy:klamaklyk] **I, II** *iş ady.* Jyklamak ýagdaýy.

JYKLATMAK [jy:klatmak], *işl.* 1. Pagtany jykdan geçirip, süýümini aldyrmak. 2. Ogrynça seretdirmek.

JYKMAŞYN [jy:kmaşy:n], *at.* Hojalykda et üwemek üçin ulanylýan gural. *Jykmaşyn bilen et üweýärler.*

JYKYR, *at, kön.s.* Derýadan, çuň ýapdan suw

ýadapdy.

JYŇŇYRDABERMEK [jyňňyrda:vermek], *işl.* Jyňňyrdap başlamak.

JYŇŇYRDAMA, *işl. ady.* Jyňňyrdamak hereketi.

JYŇŇYRDAMAK, *işl.* Jyňňyrdyly ses çykmak, jyňňyrdyly seslenmek, jyňňyr-jyňňyr etmek. *Telefon jyňňyrdady.*

JYŇŇYRDAMAKLYK, *işl. ady.* Jyňňyrdamak ýagdaýy.

JYŇŇYRDAMAZLYK, *işl.* Jyňňyrdyly ses çyk-mazlyk.

JYŇŇYRDAŞMAK, *işl.* Ýerli-ýerden jyňňyrdyly ses çykmak. *Telefonlar jyňňyrdaşyp başlady.*

JYŇŇYRDATMAK, *işl.* Jyňňyrdyly seslen-dirmek, jyňňyr-jyňňyr etdirmek. *Elindäki oýnawajy jyňňyrdatdy.*

JYŇŇYRDAWUK [jyňňyrdowuk], *syp. 1.* Jyňňyrdyly seslenýän, ses döredýän, jyňňyr-jyňňyr edýän. *Jyňňyrdawuk ses çykarýan saýlaryň sany köpdi.*
2. Jyňňyrdy döredýän çaga oýnawajy.

JYŇŇYRDY, *at.* Demir, çüýşe we ş. m. zatlaryň üznüksiz galtaşmagyndan ýa-da jaňyň urulmagyndan çykýan sesiň ady. *Telefon jyňňyrdysy.*

JYŇŇYR-JYŇŇYR, *s. ş. aňl. söz.* Şaý-sepiň kümüş düwmeleri, telefon yzly-yzyna seslenende çykýan sesler.

JYŇŇYRT, *s. ş. aňl. söz.* Şaý-sepiň kümüş düw-meleri, telefon birden jyňňyrdanda çykýan ses. *Telefon birden jyňňyrt etdi.*

JYPTYDYKLABERMEK [jypydykla:vermek], *işl.* Çalt ýöräp, howlukmaç ýorgalap başlamak.

JYPTYDYKLAMA, *işl. ady.* Jypydyklamak hereketi.

JYPTYDYKLAMAK, *işl., gepl. d.* Çalt ýöräp git-mek, howlukmaç ylgap gitmek, çapyp gitmek.

JYPTYDYKLAMAKLYK, *işl. ady.* Jypydyklamak-lyk ýagdaýy.

JYPTYDYKLAMAZLYK, *işl.* Jypydyklap ýöre-mezlik.

JYPTYDYKLAŞMAK, *işl., gepl. d.* Köp bolup jypydyklap ýöremek. *Çagalar jypydyklaşyp ylgaşyp gitdiler.*

JYPTYMAK, *işl., ser. Jypydyklamak.* Oglan *jypydyt gitdi.*

JYRK, *ser. Jylk. Jyrk sary.*

JYRK-JYRK, *s. ş. aňl. söz.* Bir zat yzly-yzyna jyrkyldanda çykýan ses.

JYRKYLDABERMEK [jyrkylla:vermek], *işl.* Jyrkyldap başlamak.

JYRKYLDAMA [jyrkyllama], *işl. ady.* Jyrkyldamak ýagdaýy.

JYRKYLDAMAK [jyrkyllamak], *işl.* Jyrkyldyly ses etmek, jyrk-jyrk edip seslenmek. *Gapynyň içki gulpy jyrkyldap ýapylady.*

JYRKYLDAMAKLYK [jyrkyllamaklyk], *işl. ady.*

Jyrkyldamak ýagdaýy.

JYRKYLDAMAZLYK [jyrkyllamazlyk], *işl.* Jyrkyldyly ses çykarmazlyk.

JYRKYLDAŞMAK [jyrkyllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden jyrkyldyly ses çykarmak. *Asma sagatlar jyrkgyldaşýardy.*

JYRKYLDATMAK [jyrkyllatmak], *işl.* Jyrkyldy döretmek, jyrkyldyly seslendirmek. *Ol jyrkyldadyt surat aldy.*

JYRKYLDY [jyrkylly], *at.* Sagat we ş. m. işlän wagtynda olardan çykýan yzygiderli sesiň ady. *Ony sagadyň jyrkyldysy ýatyrmary.*

JYRLAMAK, *işl., gepl. d., ser. Jyrryldamak.* *Telefonyň jyrlyp sesi gelýärdi.*

JYRLATMAK, *işl., gepl. d. 1. ser. Jyrryldamak.*
2. Ýyrtyp goýbermek. *Köne ýaglygy jyrlydyp ýyrttdy.*

JYRYBERMEK [jyryvermek], *işl.* Gaçyp başlamak, ökje göterip gaçyp başlamak.

JYRMA, *işl. ady.* Jyrmak ýagdaýy.

JYRMAK, *işl., gepl. d.* Gaçmak, gaçyp gitmek, ökje götermek. *Nirä jyrjak bolýarsyň?*

JYRMAKLYK, *işl. ady.* Jyrmak ýagdaýy.

JYRMAZLYK, *işl.* Gaçmazlyk, ökje götermezlik.

JYRRALMA, *işl. ady.* Jyrralmak hereketi.

JYRRALMAK, *işl., gepl. d.* Aýagaldygyna gaç-mak, ýazzyny bermek. *Çagalar jyrralyp gaçyp gitdiler.*

JYRRALMAKLYK, *işl. ady.* Jyrralmak ýagdaýy.

JYRRALYBERMEK [jyrralyvermek], *işl.* Aýagaldygyna gaçyp başlamak.

JYRRARYLMAK, *işl., gepl. d., ser. Jyrralmak.* *Ýeke keýigiň jyrrarylyp gaçany görüldi.*

JYRRYK, *at.* Baganasyny almak üçin öldürilen guzynyň läşi, eti.

JYRRYLDABERMEK [jyrrylla:vermek], *işl.* Jyrryldap başlamak.

JYRRYLDAMA [jyrryllama], *işl. ady.* Jyrryldamak hereketi.

JYRRYLDAMAK [jyrryllamak], *işl.* Jyrryldyly ses etmek, jyrryldyly seslenmek, jyrlamak. *Ir turmak üçin 6-a gurlan sagat jyrryldady.*

JYRRYLDAMAKLYK [jyrryllamaklyk], *işl. ady.* Jyrryldamak ýagdaýy.

JYRRYLDAMAZLYK [jyrryllamazlyk], *işl.* Jyrryldyly ses çykarmazlyk.

JYRRYLDATMAK [jyrryllatmak], *işl.* Jyrryldyly ses çykartmak, jyrryldyly seslendirmek, jyrlatmak.

JYRRYLDY [jyrrylly], *at.* Käbir mehanizm işlände, käbir mör-möjek seslenende, ýuka mata ýyrt-tylanda çykýan sesiň ady. *Sagadyň jyrryldysy.*

JYRS-ÇIG [jyrs-çi:ğ], *syp.* Gaty çig. *Garpyz jyrs-çig eken.*

JYRTLABERMEK [jyrtla:vermek], *işl.* Jyrtlap

uzalyp gidýän suw yzlary, tebigy ýagys suwunyň ýasan çylgamlary.

JYLGALYK [jylgalyk], *at.* Jylga-jylga bolup ýatan daglyk, baýyryk ýer.

JYLK, *syp., gepl. d.* Örän, has, juda. (diňe *sary* diýen sypatyň manysyny güýçlendirýär). *Jylk sary mata.*

JYN, *at.* Dini düşüňjä görä adama her hili görnüşde görüňän we täsir edýän mahluk, al-arwah. *Jynmu sen, ýa almu sen, janyma ajalmu sen* (Zelili).

♦ **Jyn dargan ýaly dargamak** dumly-duşa pytramak, duw-dagyn bolmak. **Jyn kakmak** bir hili aklyň üýtgan ýaly bolmak. **Jyn kakan ýaly zym-zyýat bolmak** birden ýok bolmak, ýitmek. **Jyn urmak** bir zada sezewar bolmak, şowsuzlyga uçramak. *Oňa näme jyn urduka?* **Jyn ýaly** örän ýeser, dogumly. *Görogly jyn ýaly çalasyn zaňnar* ("Görogly"). **Jynyň almak** sulhuň alyp, birini gowy görmek. **Jynyň almazlyk** gowy görmezlik, halamazlyk. *Şuny bir hili jynym alanok.* **Jynyň atlanmak** nämendir bir zada gaharyň gelmek. **Jynyň düşmek** bir zada ýa-da birine birsyhly üns bermek, bir zat ýa-da biri barada hemişe alada etmek. **Jynyň jyňkyryşmak** biri-biriňi gowy görmek, gep-gürüňiň alysmak, biri-biriňe düşüňmek, oňusmak. *Onuň meniň bilen jyny jyňkyryşmaýar.*

JYN-ARWAH, *ser. Jyn.*

JYNAZA [jyna:za], *at.* Öli jaýlanmazdan öň, Yslam dininiň döp-dessury boýunça okalýan aýat, namaz. *Uly il bolup Göroglynyň jynazasyny okap, depin etdiler* ("Görogly").

JYNLABERMEK [jynla:vermek], *işl.* Birden däli ýaly bolubermek, däliräbermek.

JYNLAMA, *iş ady.* Dälilik hetdine ýetmek ýagdaýy.

JYNLAMAK, *işl., gepl. d.* Dälilik hetdine ýetmek, däliremek. *Onuň bolşy jynlan ýalydy.*

JYNLAMAKLYK, *iş ady.* Dälilik derejesine, däliremek hetdine ýetmek ýagdaýy.

JYNLAMAZLYK, *işl.* Dälilik hetdine ýetmezlik, däliremezlik.

JYNLY, *syp., gepl. d.* 1. Däli, telbe, kakynly, tutgaýly (adam hakynda). *Bir jynly galandar ekeni* ("Görogly"). 2. göç. *m.* Gazaply, gaharjaň.

JYNLYLYK, *at, gepl. d.* 1. Jynlynyň ýagdaýy, telbelik, dälilik, kakynlylyk, tutgaýlylyk. 2. göç. *m.* Gazaplylyk, gaharlylyk.

JYNS [jynys], *at, biol.* 1. Ynsanyň biologik we tebigy aýal ýa-da erkeklik aýratynlygyny görkezýän bir görnüşi. 2. Janly-jandaryň biologik we tebigy urkaçylyk ýa-da erkeklik aýratynlygyny, şonuň ýaly-da urug meňzeşligini görkezýän bir görnüşi. 3. Ynsanyň teniniň reňki boýunça aýratynlygyny görkezýän bir görnüşi. *Garaýagyz jynsyň wekili.* 4. *geol.* Ýer şarynyň

gaty gatlagyny düzýän hem-de ýer gatlaklarynda emele gelýän mineral. *Daş jynslary.* 5. Ynsan neslinden bolmadyk mahluk. *Men ol zadyň ynsdygyny, jynsdygyny bile bilmedim* ("Görogly").

♦ **Jyns at (mal)** arassa tohumdan bolan at (mal). **Jyns atlar** (*dil b.*) bir jynsdan bolan umumy zady, düşüňjani aňladýan atlar. **Jynsy üýtgemek** ýüz-gözi, tüýsi üýtgemek.

JYNSDAŞ [jynyssaş], *at.* Bir biologik jynsa mahsus bolan, bir jynsdan bolan, meňzeş jynsdan dörän.

JYNSPARAZ [jynysparaz], *at.* Jynsparazlygyň tarapyny tutujy, jynsparazlygyň tarapdary.

JYNSPARAZLYK [jynysparazlyk], *at.* Adamzadyň gelip çykyşy bilen baglanyşykly jyns aýratynlygyny öňe sürýän taglymat.

JYNSSYZ [jynyssyz], *syp., gepl. d.* Ýüzünde adam tüýsi bolmadyk, tüýsi üýtgan. *Ol jynssyz bolupdyr, ýüzüne sereder ýaly däl.*

♦ **Jynssyz gygyrmak** aýylganç ses etmek, çirkin ses bilen gygyrmak.

JYŇK: jyňk etmezlik sesiňi, jyňkyňy çykarmazlyk, geplemezlik. **Jyňkyňy çykarmazlyk ser. Jyňk etmezlik.** *Çagalar jyňkyny çykarman otyrды.*

JYŇKYDYBERMEK [jyňkydyvermek], *işl.* Haýdan-haý içip başlamak. *Akaryň başynda egildi-de, onuň sowuk suwundan jyňkydyberdi.*

JYŇKYTDYRMAK, *işl.* Birbada içip gutartmak.

JYŇKYTMA, *iş ady.* Jyňkytmak ýagdaýy.

JYŇKYTMAK, *işl., gepl. d.* Nebsewürlik bilen içmek, başa çekmek, içip gutarmak. *Mert kişi boljak boldy-da, onam jyňkydyp goýberdi.*

JYŇKYTMAKLYK, *iş ady.* Birbada içip gutarmak ýagdaýy.

JYŇKYTMAZLYK, *işl.* Birbada içip gutarmazlyk.

JYŇŇYLDABERMEK [jyňňylla:vermek], *işl.* Ýerli-ýerden jyňňyldap başlamak.

JYŇŇYLDAMA [jyňňyllama], *iş ady.* Jyňňyldamak işi.

JYŇŇYLDAMAK [jyňňyllamak], *işl.* Jyňňyldyly ses çykmak, jyňňyldyly seslenmek. *Çybyk degen jyňňyldar; tokmak degen togtar* (Atalar sözi).

JYŇŇYLDAMAKLYK [jyňňyllamaklyk], *iş ady.* Jyňňyldamak ýagdaýy.

JYŇŇYLDAMAZLYK [jyňňyllamazlyk], *işl.* Jyňňyldyly seslenmezlik.

JYŇŇYLDASMAK [jyňňyllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden jyňňyldyly seslenmek. *Näme beýle jyňňyldaşýarsyňyz, ýüregiňizden turmadymy?!*

JYŇŇYLDATMAK [jyňňyllatmak], *işl.* Jyňňyldyly ses çykartmak.

JYŇŇYLDY [jyňňyly], *at.* 1. Jyň-jyň edip çykýan sesiň ady. 2. göç. *m.* Teýeneli, iňirdili, ýürege düşgünç sesiň ady. *Ol bu gaýtalanýan jyňňyldydan halys*

başlamak.

JYRTLAGAN [jyrtlağan], *at.* Jyrtlamaga endik eden, köp jyrtlaýan. *Obada belli-belli jyrtlagan eşekler bardy.*

JYRTLAMAK, *işl., ser.* **Jyzzynlamak.**

JYRTLAMAKLYK, *iş ady.* Jyrtlamak ýagdaýy.

JYRTLAMAZLYK, *işl.* Jyrt, hyzzyn atmazlyk.

JYRTLASHMAK, *işl., ser.* **Jyzzynlaşmak.** *Agaçlaryň arasynda eýsesiz eşekler jyrtlaşyp ýörler.*

JYRYM-JYRYM, *hal.* Ýyrtym-ýyrtym, sal-sal, daraw-daraw bolan. *Ýakalaşykda onuň göwşüldän köýnegi jyrym-jyrym bolupdyr.*

JYSMYK, *at.* Bir ok atýan kiçi ýekenil tüpeň.

JYSSYLDABERMEK [jyssylla:vermek], *işl.* Jys-syldap başlamak.

JYSSYLDAMA [jyssyllama], *iş ady.* Jyssyldamak ýagdaýy.

JYSSYLDAMAK [jyssyllamak], *işl.* Jyssyldyly ses çykmak, jyssyldyly seslenmek. *Oklaryň jyssyldysy.*

JYSSYLDAMAKLYK [jyssyllamaklyk], *iş ady.* Jyssyldamak ýagdaýy.

JYSSYLDAMAZLYK [jyssyllamazlyk], *işl.* Jys-syldyly ses çykmazlyk.

JYSSYLDASHMAK [jyssyllaşmak], *işl.* Ýerli-ýerden jyslaşmak, jyssyldyly ses çykyp başlamak. *Tüpeňler yzly-yzyna jyssyldaşýardy.*

JYSSYLDATMAK [jyssyllatmak], *işl.* Jyssyldyly ses çykartmak, jyssyldyly seslendirmek, jyslatmak. *Jysmygyny jyssyldadyp atýardy.*

JYSSYLDY [jyssylly], *at.* Jysmyk atylanda çykýan sesiň ady.

JYTDYLDAMAK [jytdyllamak], *işl., gepl. d.* Jytdyldyly ses çykmak.

JYTDYLDATMAK [jytdyllatmak], *işl., gepl. d.* Jytdyldyly ses çykartmak.

JYTDYLDY [jytdylly], *at.* Jyt-jyt edip çykýan sesiň ady.

JYTLAMAK [jytylamak], *işl., gepl. d., ser.* **Jytdyldamak.**

JYTLATMAK [jytylatmak], *işl.* 1. Jyt-jyt edip seslendirmek: jytdyldatmak. 2. *gepl. d.* Dişleriň arasyndan jyt edip, sesli tüýkürmek.

JYZA I, *at.* Güýz, gýş aýlarynda ygaldan soň agaçlaryň, çöpleriň üstünde doňaklyk zerarly emele gelýän gyraw, buz. *Çakyr aýazyň täsiri bilen şahalar jyz a baglapdy.*

JYZAII, *at. köň.s., ser.* **Jyda 1.** *Bilde" Dembermezim", golda jyzam bar; Söwdügi, göz ýaşyň näge döker sen? (Şabende).*

JYZA III, *at.* Adamyň tenine örýän saryja kiçijik düwürtik.

JYZA IV, *at, gepl. d.* Saça düşýän sirke.

JYZAR: päline jyzar bolmak pälinden tapmak,

eden ýaramaz işine görä jezasyny çekmek.

JYZARBAGY [jyzarva:ğy], *at.* Hataby howuda berkidýän bag, ýüp.

JYZLABERMEK [jyzyla:vermek], *işl.* Awuşap, agyryp başlamak.

JYZLAMA [jyzylama] 1. *iş ady.* Jyzlamak ýagdaýy. 2. *at, syp.* Tüp yssy, gaty yssy wagty, jokrama yssy. *Ol tomsuň jyzlamasy diýmän, gýşyň aňzagy diýmän, bütin ömrüne süriniň jyznda gezdi, çopançylyk etdi.*

JYZLAMAK [jyzylamak], *işl.* 1. Awuşap, gaty agyrmak. *Çetiniň tikeniniň çyzan ýeri jyzlap durdy.* 2. Günüň astynda gaty gyzmak (howa hakda).

JYZLAMAKLYK [jyzylamaklyk], *iş ady.* Jyzlamak ýagdaýy.

JYZLAMAZLYK [jyzylamazlyk], *işl.* Jyzlap agyrmazlyk; güne ýanmazlyk.

JYZLAN [jyzla:n], *at.* Tomus wagtly agaçlaryň üstünde ýaşayan ömri gysga möjejik. *Kemsiz bişen bugdaýlykdan jyzlanyň sesi gelýärdi.*

◊ **Jyzlanyň ömri ýaly** az wagtlyk, gysga wagt dowam edýän.

JYZLAŞMAK [jyzylaşmak], *işl.* 1. Ýerli-ýerden awuşamak, awuşap agyrmak. *Ýandagyň tiken çümen ýerleri jyzlaşýardy.* 2. Jyz edýän ses çykaryp başlamak. *Tomus aýlarynda jyzlanlar jyzlaşyp, ses edýärler.*

JYZYRDABERMEK [jyzyrda:vermek], *işl.* Jyzyrdap başlamak; güne ýanyp başlamak.

JYZYRDAMA, *iş ady.* Jyzyrdamak ýagdaýy.

JYZYRDAMAK, *işl.* 1. Jyzyrdyly ses çykmak, jyzyrdyly seslenmek, jyzyr-jyzyr etmek. *Saja salnan böwrekdir bagyr jyzyrdap başlady.* 2. *göç. m.* Güne ýanmak, günün aşagynda gyzmak. *Ýakyp baryan güne jyzyrdap uzyn gün işlemek aňsat däl.*

JYZYRDAMAKLYK, *iş ady.* Jyzyrdamak ýagdaýy.

JYZYRDAMAZLYK, *işl.* Jyzyrdyly ses çykarmazlyk; güne ýanmazlyk.

JYZYRDASHMAK, *işl.* Ýerli-ýerden jyzyrdyly ses çykmak. *Üstüne suw sepilen közler jyzyrdaşýardylar.*

JYZYRDATMAK, *işl.* 1. Jyzyrdyly ses çykartmak, jyzyrdyly seslendirmek, jyzyr-jyzyr etdirmek. *Çişligiň ýanyan bolmasyn, gaty jyzyrdadýarsyň-la!* 2. *göç. m.* Örän gaty gyzdyrmak, ýakyp barmak (Gün hakynda). *Gün jyzyrdadyp ýakyp baryýardy.*

JYZYRDY, *at.* 1. Saçda, gazanda et gowrulanda ýa-da et daglananda çykýan sesiň ady. *Çişlikden damýan ýaglaryň jyzyrdysy esli aralykdan eşidilýärdi.* 2. Gyzgyn, ötgür zat bilen tene ýiti täsir edilende emele gelýän ýiti agyry.

JYZYR-JYZYR, *at, ser.* **Jyzyrdy 1.**

JYZZYK, 1. *at, ser.* **Jigirdek.** *Ol süzgüç bilen gowrulan jyzzygy çykarmaga başlady.* 2. *gepl. d.* Pökgüden gelen semiz, jozzuk gyzy (adamyň ýüzi

hakynda).

JYZZYLDABERMEK [jyzzylla:vermek], *işl.* Jyz-jyz edip ses çykyp başlamak.

JYZZYLDAMA [jyzzyllama], *iş ady.* Jyzzylamak ýagdaýy.

JYZZYLDAMAK [jyzzyllamak], *işl.* Jyzzyldyly seslenmek, jyz-jyz etmek, jyzlap ses çykamak.

JYZZYLDAMAKLYK [jyzzyllamaklyk], *iş ady.*

Ž

Ž, Türkmen milli elipbiýiniň on ikinji harpy.

ŽANR [ža:nyr], Çeper eseriň uzak taryhy döwruň içinde dörän görnüşi. *Roman žanry. Goşzgy žanry.*

ŽE [že:], Türkmen milli elipbiýiniň "Ž" harpynyň ady.

ŽENŞEN [ženşe:n], Uzak Gündogarda gögerýän we köki lukmançylykda peýdalanylýan ösümlik.

ŽIRAF [žira:f], *at.* Uzyn boýunly we uzyn aýakly, daş sypaty alabeder, gäwüşeýän haýwan.

ŽURNAL [žurna:l], *at.* **1.** Kitapça görnüşli döwürleýin neşir. *Ähli žurnallaryň öz wagtynda aýma-aý çap edilmegi ýola goýuldy.* **2.** Bir waka, karar, geçirilýän iş hakda ýazgy kitaby ýa-da depder.

ŽURNALIST [žurnali:st / žurnali:s], *at.* Žurnalistlik bilen meşgullanýan edebi işgär.

ŽURNALISTLIK [žurnali:slik], *at.* Žurnalistiň kesp -käri, hünäri.

MAZMUNY

Sözlük hakda söz.....	7
Sözbaşy.....	9
Sözlügiň gurluşy barada.....	11
Şertli gysgaltmalar.....	15
Türkmen milli elipbiýi.....	16
A.....	17
B.....	94
Ç	166
D	222
E.....	316
Ä.....	344
F.....	351
G.....	351
H	506

OUK 80 (038)

T90

Türkmen diliniň sözlügi, I tom, A.: 2005 ý. - 590 s.

«Türkmen diliniň sözlügi» I tomy A-Ž harplaryny öz içine alýar.

TDKP ¹10 2010

BBK 81.2 (Tü) - 92

© Magtymguly adyndaky Dil we edebiýat instituty, 2010 ý.

© Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2010 ý.

TÜRKMEN DİLİNİN SÖZLÜĞÜ

I TOM

TÜRKMEN DİLİNİN SÖZLÜĞÜ

I tom

A - Ž

Çap etmäge rugsat edildi:

Ölçegi 84 x 108 ^{1/16}

Çap kagyzy 36,5

Fiz. çap kagyzy 61,32

Hasap-neşir kagyzy 67,6

Şertli reňkli basmasy 61,34

Bahasy ylalaşyk boýunça.

A-00048